

3 1761 00362475 6

UNIVERSITY
OF
TORONTO
LIBRARY

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

EDIDIT

SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVM GERMANICARVM MEDII Aevi.

LEGVM SECTIO IV.
CONSTITVTIONES ET ACTA PVBLICA IMPERATORVM ET REGVM.
TOMVS I.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI.
MDCCCXCIII.

CONSTITUTIONES
ET
ACTA PUBLICA
IMPERATORVM ET REGVM.

TOMVS I.

INDE AB A. DCCCCXI. VSQVE AD A. MCXCVII.

EDIDIT

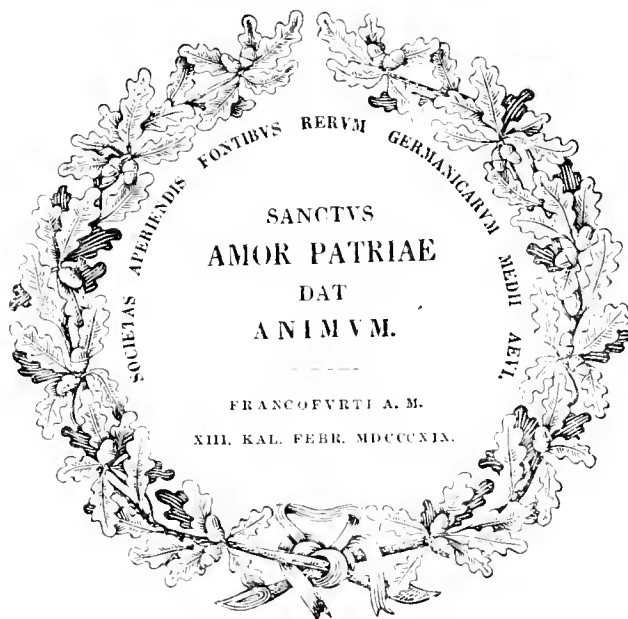
LVDEWICVS WEILAND.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAINIANI
MDCCCXIII.

Handwritten text, possibly a signature or initials, located in the center of the page.

Cum Legum tomus alter, quem ante hos quinquaginta sex annos G. H. Pertz b. m. edidit, diutius renalis non esset, Georgius Waitz b. m., postquam societatis nostrae regimen suscepit, statim cum denno edentum esse censuit et virum doctum ad hanc rem difficillimam aptissimum elegit Hugonem Loersch Bonnensem. Qui cum per aliquot annos huic operi promovendo operam merasset, aliis occupatus nobis id quod reliquum erat una cum schedis suis materiam usque ad a. 1125 complectentibus benevolentissime delegavit. Cuius schedis doctissimis et diligentissime collectis nos multa debere grato animo confitemur. Sane iis perlustratis, virum clarissimum aliud materiae colligendae consilium ac Pertzium sibi cepisse clucebat. Ut enim iam primus editor multa scripta receperat, quae Leges seu Constitutiones viri aut neutiquam appellari possent, vir cl. Loersch plura etiam recipienda statuit, talia nempe quae ad ius publicum praesertim imperii et regni nostri illustrandum alicuius momenti esse viderentur. Quod consilium cum omnino rei aptum esse censeremus, id potissimum egimus, ut Loerschio duce materiam undique congereremus, quae nostro proposito idonea esset. Pauca tamen inedita reperimus: plurima e libris prelo excensis petenda erant. Magnus erat labor in investigandis codicibus manuscriptis, quibus textus editorum emendari posset, magnus labor adiutorum, quibus variis lectiones debemus. Inter quos, quamquam omnibus hoc

loco gradias quam maximas agere iarat, tres imprimis nominari fas est: Theodorum de Sickel, qui tabularii secreti Vaticani thesauros, quos pro parte primus detexit, creussit, Paulum Kehr, qui et ipsum hoc tabularium, bibliothecam Vaticanam, tabularium et bibliothecam palatinam Vindobonensem in nostros usus vertit, Oscaldum Holder-Egger, qui tabularia et bibliothecas plurimas Italiae perscrutatus est.

Materia tantum inter manus accrescebat, ut uno volumine contineri minime posset: quattuor certe volumina Constitutiones et Acta publica imperatorum et regum inde a Conrado I. usque ad Karoli IV. citum complectentur, usque ad ea tempora, quibus viri et. Weizsäcker b. m. celeberrima comitorum imperialium collectio condonata est. Tomo huic primo statim Deo favente succedet alter, qui acta inde ab anno 1198 usque ad annum 1273. a nobis ipsis recognita, propositurus est; reliqua curae viri docti Jacobi Schwalm commissa sunt.

In hoc tomo conficiendo admodum adiuti sumus opera et benivolentia Pauli Kehr, qui maximum laborem Pactorum et Praeceptorum Venticorum edendorum (de quorum ratione et codicibus v. ea quae praefatus est vir doctus p. 30) sibi assumpsit, et Karoli Lehmann Rostochiensis, qui tertium scriptorum, quae in Libris feudorum asserrantur, constituere voluit (de codicibus v. p. 102).

Dabam Gotingae die 10. m. Decembris a. 1893.

LUDWIGUS WEILAND.

HOC TOMO CONTINENTUR:

	pag.
Praefatio	V
Heinrici I. Constitutiones.	
1. Pactum cum Karolo rege Franciae occidentalis. 921. Nov. 7. (P. ^s deest.)	1
2—4. Conventus et synodus Erfordiensis. 932. Iun. 1.	2—7
2. Gesta synodalia. (P. 18.)	2
3. Breviarium canonum. (P. deest.)	4
4. Petri ducis Venetiarum epistola. (P. deest.)	6
Ottonis I. Constitutiones.	
5—7. Synodus Ingelheimensis. 948. Iun. 7.	8—16
5. Artoldi libellus synodo porrectus. (P. 21.)	8
6. Gesta synodalia. (P. 24.)	12
7. Marini legati apostolici epistola. (P. deest.)	16
8. Capitulare Francofurtanum. (951. Iun.) (P. 26.)	17
9. Conventus Augustanus. 952. Aug. 7. (P. 27.)	18
10—12. Tractatus cum Iohanne XII. pontifice 962.	20—27
10. Promissio Ottonis regis. (P. 29.)	20
11. Iuramentum munitiorum regis a Deusdedit vitiatum. (P. 29.)	22
12. Privilegium Ottonis imperatoris. 962. Febr. 13. (P. pars II. 161.)	23
13. Capitulare Veronense de duello iudiciali. 967. Oct. 29. (P. 32.)	27
14. Pactum cum Venetis. 967. Dec. 2. (P. deest.)	30
15. Praeceptum confirmationis Venetis datum. 967. Dec. 2. (P. deest.)	36
16. Edictum Papiense de duello. 971. (P. 35.)	37
Ottonis II. Constitutiones.	
17—19. Pax cum Venetis. 983. Iun. 7.	38—44
17. Gesta de pace cum Venetis renovanda. (P. 35.)	38
18. Pactum cum Venetis. (P. deest.)	39
19. Praeceptum Venetis datum de securo comitatu. (P. 35.)	43
Ottonis III. Constitutiones.	
20. Praeceptum confirmationis Venetis datum. 992. Iul. 19. (P. deest.)	45
21. Capitulare de servis libertatem anhelantibus (996. Mai 21—1002. Iun. 23.) (P. 34.)	47

* Id est in editione Pertziana LL. II.

	pag.
22. Capitulare de iustitio (996. Mai 21—1002. Ian. 23. (P. 36.)	48
23. Capitulare Ticinense de praediis ecclesiarum neve per libellum neve per emphyteusin alienandis. 998. Sept. 20. (P. 37.)	49
Capita concilii Papiensis incerti. (P. deest.)	49 not. 7.
24. Ottonis III. et Gregorii V. concilium Romanum (998. ex.—999. Febr.) (P. deest.)	51
25. Ottonis III. et Silvestri II. synodus Romana. (999.) (P. deest.)	53
26. Donatio octo Pentapoleos comitatuum Silvestro II. facta. (1001. Ian.) (P. pars II, 162.)	54
Epistola ad Gregorium V. (996.) (P. deest.)	55 not. 7.
Heinrici II. Constitutiones.	
	57—81
27. Praeceptum confirmationis Venetis datum. 1002. Nov. 16. (P. deest.)	57
28. Synodus Dortmundensis. 1005. Iul. 7. (P. deest.)	58
29. Concilium Francofurtanum. 1007. Nov. 4. (P. deest.)	59
30. Synodus Ravennas. (1014. Ian.) (P. deest.)	61
31. Sententia Goslariensis de coniugio clericorum servilis conditionis. (1019. Mart.) (P. pars II, 173.)	62
32. Capitulare Argentinense de mutua successione maritorum et de inter- fectoibus. (1019. post Sept. 1.) (P. 38.)	63
33. Pactum cum Benedicto VIII. (1020. Apr.) (P. pars II, 174.)	65
34. Heinrici II. et Benedicti VIII. synodus et leges Papienses de clericis ecclesiarum servis. (1022.) Aug. 1. (P. 561.)	70
35. 36. Decreta poenalia de contentiōibus famulorum ecclesiarum. 1023. 1021.	78—81
35. Decretum ecclesii Wormatiensi et Laureshamensi datum. 1023. Dec. 2. (P. deest.)	78
36. Decretum ecclesii Fuldensi et Hersfeldensi datum. 1021. Mart. 9. (P. deest.)	80
Conradi II. Constitutiones.	
	82—92
37. Mandatum de lege Romana. (1027—1039.) (P. 10.)	82
38. Conradi II. et Iohannis XIX. synodus Romana. 1027. Apr. 6. (P. deest.)	83
39. Edictum de mancipiis ecclesiarum. (1027—1035.) (P. 38*)	85
40—42. Synodus Francofurtana. 1027. Sept.	85—86
40. Notitia Godehardi episcopi. (P. deest.)	85
41. Nomina episcoporum et abbatum. (P. deest.)	86
42. Nomina excommunicatorum. (P. deest.)	86
43. Ius familiae Lintburgensis. 1035. (Jan. 17.) (P. deest.)	87
44. Concilium Triburiense. (1036. Mai) (P. deest.)	88
45. Edictum de beneficiis regni Italici. 1037. Mai 28. (P. 39.)	89
46. Edictum de peierantibus dubium. (1027—1039.) (P. deest.)	91
Heinrici III. Constitutiones.	
	93—105
47. Promulgatio missi regii. (1040—1043.) (P. deest.)	93
48. Synodus Papiensis. 1046. Oct. 25. (P. deest.)	94
49. Heinrici III. et Clementis II. concilium Romanum. (1017. Ian.) (P. deest.)	95
50. Edictum de iuramentis clericorum. (1047) Apr. 3. (P. 41)	96
51. Heinrici III. et Leonis IX. concilium Maguntinum. 1049. Oct. 19. (P. deest.)	97

	pag.
52, 53. Constitutiones Turicensis. 1052. Iun. 17.	100—101
52. Constitutio Langobardica de beneficiis. 1052. Iun. 17. (P. 42.) . . .	100
53. Constitutio de coniugiis illicitis. (P. 42.)	101
54. Constitutio de contemptoribus imperatoris. (1047—1056.) (P. 42.) . . .	102
55—57. Constitutiones feudales dubiae. (1047—1056.)	102—105
55. Constitutio de causis feudi amittendi. Aug. 6. (P. 200.)	103
56. Constitutio altera de causis feudi amittendi. Aug. 27. (P. 43.) . . .	104
57. Constitutio de vasallo detruso. (P. 44.)	105
Heinrici IV. Constitutiones.	
58—61. Concilium Wormatiense. (1076. Ian. 24.)	106—110
58. Episcoporum epistola ad Gregorium VII. (P. 41.)	106
59. Cartula episcoporum. (P. 46.)	108
60. Heinrici IV. epistola ad Gregorium VII. (P. 46.)	108
61. Heinrici IV. epistola ad Romanos. (P. 46.)	109
62. Heinrici IV. epistola ad Gregorium VII. (1076. Mart. 27.) (P. 47.) . . .	110
63. Encyclica ad episcopos de conventu Wormatiæ habendo. (1076. Apr.) (P. 48.)	111
64, 65. Conventus Oppenheimensis. (1076. Oct.)	113—114
64. Promissio regis. (P. 49.)	113
65. Edictum regis generale. (P. 49.)	114
66. Promissio Canusina. 1077. Ian. 28. (P. 50.)	115
67. Synodus Lombardica. (1077. in.)	116
68. Pax Italica. (1077. in.)	117
69, 70. Conventus et synodus Brixinensis (1080. Iun. 25.)	117—120
69. Huzmamî episcopi Spirensis epistola ad Lombardos. (P. 51.)	117
70. Decretum synodi. (P. 51.)	118
71. Conventus Moguntinus. (1081.) Nov. 24. (P. 51.)	120
72. Pactum cum Venetis. (1094, 1095.) (P. deest.)	121
73. Curia Moguntina. (1100.) Dec. 25. (P. 60.)	124
74. Pax Moguntina 1103. (Ian. 6.) (P. 60.)	125
75. Sententia de iure advocatorum. 1104. (Jan.) (P. 62.)	126
Sententia de advocatis Augustensis ecclesiae. 1104.	126 not 1.
76. Mandatum de hoste facienda. (1105. c. Aug.) (P. deest.)	128
77—79. Contra filium ad Romanam ecclesiam appellatio. (1106. Iul. Aug.)	128—131
77. Epistola ad filium data. (Iul.) (P. deest.)	128
78. Epistola Saxonibus missa. (Iul.) (P. deest.)	130
79. Encyclica omnibus principibus missa. (Aug.) (P. deest.)	131
Heinrici V. Constitutiones.	
80. Encyclica de hoste contra patrem facienda. (1106. Apr. Mai.) (P. 63.)	132
81. Mandatum de expeditione Flandrica facienda. (1107. ante Nov.) (P. 64.)	133
82. Epistola ad Romanos. (1111. Ian.) (P. 65.)	134
83—101. Tractatus cum Paschali II. et coronatio Romana. 1111. Febr. 4. Apr. 13. (P. 66—73.)	131—152
83—86. Conventio prævia in ecclesia S. Mariæ in Turri facta. Febr. 4.	137—139
83. Promissio regis	137
84. Iuramentum procerum regni	138

	pag.
85. Promissio papae per Petrum Leonis dicta	138
86. Iuramentum Petri Leonis	139
87. 88. Iuramenta Sutrii praestita. Febr. 9.	139—140
87. Iuramentum regis	139
88. Iuramentum procerum regni	140
89. Heinrici V. decretum de bonis ecclesiarum. Febr. 12.	140
90. Paschalis II. privilegium primae conventionis	140
91—95. Conventio apud pontem Mamneum facta. Apr. 11.	142—144
91. Promissio papae	142
92. Iuramentum in anima papae	142
93. Nomina cardinalium iurantium	143
94. Iuramentum in anima regis	143
95. Nomina iuratorum regis et formula iuramenti	144
96. Privilegium Paschalis II. de investituris	144
97. Confirmatio pacis per Paschalem II. Apr. 12.	146
98. Forma abrenuntiacionis Silvestri IV. antipapae. (P. deest.)	146
99. Relatio registri Paschalis II.	147
100. Encyclica Heinrici V.	150
101. Relatio caesarea altera	151
102. Pactum cum Venetis. 1114. Mai 22. (P. deest.)	152
103. Mandatum de curia Spirae habenda. (1115. ante Dec. 8.) (P. 65.)	156
104. 105. Formulae pacis cum Calixto II. (1119. Oct. 17—19.) (P. 74.)	157—158
104. Scriptum imperatoris	157
105. Scriptum pontificis	158
106. Principum de restituenda pace consilium Wirzeburgense. (1121. Sept. Oct.) (P. 74.)	158
107. 108. Pax Wormatiensis cum Calixto II. (1122. Sept. 23.)	159—161
107. Privilegium imperatoris. (P. 76.)	159
108. Privilegium pontificis. (P. 75.)	161
109. 110. Legatio Romana. (1122. Nov. Dec.)	162—163
109. Epistola imperatoris. (Nov. 11.) (P. deest.)	162
110. Responsum pontificis. Dec. 13. (P. deest.)	162
111. Mandatum de pace servanda. (1125. Apr. in.) (P. 77.)	164
Lotharii III. Constitutiones.	
	165—176
112. Encyclica principum de eligendo rege. (1125. Iun.—Aug.) (P. 79.)	165
113. Conventus Wirzeburgensis. (1130. Oct.) (P. 80.)	166
114—117. Coronatio Romana. 1133. Iun.	166—170
114. Encyclica de Anaeto antipapa damnato. (ante Iun. 4.) (P. 81.)	166
115. Iuramentum regis. (Iun. 4.) (P. 82.)	168
116. Innocentii II. privilegium de regalibus episcoporum Teutoniae. Iun. 8. (P. deest.)	168
117. Innocentii II. privilegium de terra Mathildis. Iun. 8. (P. deest.)	169
118. Mandatum de expeditione Italica facienda. (1136. Sept.) (P. 83.)	170
119. Pactum cum Venetis. 1136. Oct. 3. (P. deest.)	171
120. Constitutio de feudorum distractione. 1136. Nov. 6. (P. 84.)	175

	pag.
Conradi III. Constitutiones.	177—189
121, 122. Curia Ratisponensis. (1138.) Jun. 24.	177—178
121. Epistola ad archiepiscopum Salzburgensem invitatoria. (P. deest.)	177
122. Epistola ad abbatem Tegrensensem. (P. 81.)	178
123. Mandatum de investitura suscipienda. (1146. Nov.) (P. deest.) . . .	178
124. Epistola ad Eugenium III. de electione Heinrici regis. (1147. Mart.)	
(P. deest.)	179
125. Sententia de teloneo a mercatoribus tantum exigendo. (1149. Mai.)	
(P. deest.)	180
126. Curia Frankenvurtensis. (1149. Aug. 15.) (P. 86.)	180
127. Sententia de advocatia et foro competenti. (1149. Aug. 21.) (P. 564.)	181
128. Sententiae contra temeritates ministerialium. 1150. (Febr.) (P. deest.)	182
129—134. Expeditio Romana. (1151. Aug. Sept.)	185—189
129. Epistola invitatoria. (Aug.) (P. 87.)	185
130. Epistola Pisanorum ad regem. (P. deest.)	185
131. Epistola regis ad Pisanos. (Sept. ex.) (P. 87.)	186
132. Epistola regis ad Romanos. (Sept. ex.) (P. 88.)	187
133. Epistola regis ad Eugenium III. (Sept. ex.) (P. 88.)	188
134. Promissa Romanorum pontifici facienda. (P. 88.)	188
Heinrici regis Constitutiones.	190
135, 136. Curia Frankenvurtensis. (1148. Sept. 8.) (P. 86.)	190
135. Epistola prior	190
136. Epistola altera	190
Friderici I. Constitutiones.	191—463
137—139. Electio regia. (1152. Mart.—Mai. 17.)	191—194
137. Litterae regis ad papam. (P. 89.)	191
138. Epistola Wibaldi ad papam. (P. deest.)	192
139. Eugenii III. responsio regi data. Mai. 17. (P. 90.)	193
140. Constitutio de pace tenenda. (1152.) (P. 101.)	194
141. Pactum cum Bertolfo duce. (1152. ante Jun. 1.) (P. 91.)	199
142. Curia Wirziburgensis. (1152. Oct. 13.) (P. 91.)	199
143. Mandatum de abbate consecrando. (1152. ex.) (P. deest.)	200
144, 145. Pactum Constantiense cum Eugenio III. papa. (1153. Ian.—Mart.)	201—203
144. Conventio ab internuntiis stipulata. (Ian. Febr.) (P. 92.)	201
145. Confirmatio regis. Mart. 23. (P. 93.)	202
146. Sententia de bonis mensae episcopalis non alienandis. 1153. Jun. 14.	
(P. 94.)	204
147. Concessio investiturae episcoporum. (1154. Jun.) (P. deest.)	206
148, 149. Constitutiones feudales Roncaliae editae. 1154. Dec. 5.	207—209
148. Constitutio contra feudorum distractionem et de causis feudi	
amittendi. 1154. Dec. 5. (P. 96.)	207
149. Summa legum feudalium. (P. 38 **)	208
150. Pactum cum Venetis. 1154. Dec. 22. (P. deest.)	209
151. Innovatio pacti Constantiensis. (1155. Ian.) (P. deest.)	213
152. Cessio civitatis Tiburtinae. (1155. Jun. ex.) (P. deest.)	215

	pag.
153. Mandatum de suppellectile sacerdotum mortuorum. (1155. lun. 18.—1161. Oct. 18.) (P. deest.)	215
154. 155. Bannitio Mediolani. 1155. (Sept. in.)	216—218
154. Privilegium Cremonensibus indultum. (P. deest.)	216
155. Epistola ad Mantuanos, Brixienses, Bergamenses. (P. deest.)	217
156. Mandatum de nova moneta imperiali eudenda. (1155.) (P. deest.)	218
157. Sententia contra subadvocatos. 1155. Sept. 20. (P. deest.)	219
158. Curia Ratisbonensis. (1155. Oct. 15.) (P. 98.)	220
159. Constitutio ducatus Austriae. 1156. Sept. 17. (P. deest.)	220
160. 161. Mandata de expeditione Mediolanensi facienda. (1157. Mart.)	223—224
160. Mandatum ad Wibaldum abbatem. (Mart. 24—31). (P. deest.)	223
161. Mandatum ad Ottonem Frisingensem. (P. 99.)	224
162. Sententia contra telonea fluminis Moeni lata. 1157. Apr. 6. (P. 104.)	225
163. Edictum in favorem Iudaeorum. 1157. Apr. 6. (P. deest.)	226
164—168. Controversia cum Hadriano IV. 1157. Sept.—1158. lun.	229—235
164. Litterae pontificis. 1157. Sept. 20. (P. deest.)	229
165. Encyclica imperatoris. (1157. Oct.) (P. 105.)	230
166. Hadriani IV. ad episcopos Germaniae epistola. (1157. ex.) (P. deest.)	232
167. Responsum episcoporum ad Hadrianum IV. (1158. in.) (P. deest.)	233
168. Hadriani IV. litterae excusatoriae. (1158. lun.) (P. 106.)	231
169. Sententia de feudis imperii non alienandis. (1157. Oct.) (P. deest.)	235
170. Donatio circuli ducibus Boemiae indulta. 1158. Ian. 18. (P. deest.)	236
171. Legatio Italica. (1158. in.) (P. 106.)	237
172. Conventio cum Placentinis. 1158. lun. (P. deest.)	238
173. Lex pacis castrensis. (1158. Jul.) (P. 107.)	239
174. Conventio cum Mediolanensibus. 1158. Sept. 1. (P. 109.)	241
175—178. Curia Roncaliae. 1158. Nov.	244—249
175. Definitio regalium. (P. 111.)	244
176. Constitutio pacis. (P. 112.)	245
177. Constitutio de iure feudorum. (P. 113.)	247
178. Privilegium scholasticum. (P. 114.)	249
179. 180. Curia Bononiensis. (1159. Apr.)	249—251
179. Responsum imperatoris ad capitula papae. (P. 115.)	250
180. Epistola imperatoris ad Eberhardum archiepiscopum Salzburgensem. (P. 115.)	251
181—190. Concilium Papiense. 1159. Sept. 16.—1160. Febr.	251—270
181. Epistola imperatoris ad Eberhardum archiepiscopum Salzburgensem. (1159) Sept. 16. (P. 117.)	252
182. Encyclica invitatoria ad episcopos Teutonicos. (1159) Oct. 23. (P. 118.)	253
183. Epistola imperatoris ad Henricum regem Angliae. (1159) Oct. 28. (P. 119.)	254
184. Epistola invitatoria imperatoris ad Alexandrum III. et eius cardinales. (1159. Oct. ex.) (P. 118.)	255
185. Responsum Alexandri III. per scriptum legati imperatoris datum. (1159. Nov.) (P. deest.)	256
186. Epistola altera imperatoris ad Eberhardum archiepiscopum Salzburgensem. (1159. ex.) (P. deest.)	257
187. Oratio advocati Victoris IV. in concilio habita. (P. deest.)	257

	PAGE.
188. Gesta concilii Papiensis. (1160. Febr. 5—11.) (P. 121.)	260
189. Encyclica imperatoris de decretis concilii. (1160) Febr. 16. (P. 123.)	263
190. Encyclica concilii. (1160. Febr. ex.) (P. 125.)	265
191—193. Scripta de expugnatione Cremae. 1159. Sept. 18.—1160. Ian. 27.	270—272
191. Proscriptio Cremensium. 1159. Sept. 18. (P. deest.)	270
192. Encyclica de Crema expugnata. (1160. Ian. ex.) (P. 120.)	271
193. Epistola imperatoris ad Romanum episcopum Gurcensem. (1160) Ian. 27. (P. 120.)	272
194. Sententia de moneta absque licentia episcopi non eudenda. 1160—1176. (P. deest.)	272
195, 196. Mandata de expeditione Mediolanensi facienda. (1160. Aug. ex.)	273—275
195. Mandatum ad archiepiscopum Salzburgensem. (P. 129.)	273
196. Mandatum ad patriarcham Aquileiensem. (P. 129.)	274
197, 198. Mandatum de curia visitanda. (1161. Mai.—Iun.)	275—276
197. Mandatum imperatoris ad archiepiscopum Salzburgensem. (P. 128.)	275
198. Epistola excusatoria archiepiscopi Salzburgensis. (P. 128.)	276
199—202. Mandata iterata de expeditione Mediolanensi facienda. (1161. Sept.—1162. Ian.)	276—279
199. Mandatum monitorium de hoste facienda. (1161. Sept. Oct.) (P. 130.)	276
200. Mandatum imperatoris ad episcopum Gurcensem. (1161. Sept. Oct.) (P. 130.)	277
201. Epistola excusatoria archiepiscopi Salzburgensis. (1161. ante Dec. 25.) (P. deest.)	278
202. Responsum imperatoris. (1162. Ian.) (P. 131.)	278
203, 204. Encyclicae de deditioe Mediolani. 1162. Mart.	279—281
203. Encyclica ad Teutonicos et Italos. (P. 131.)	279
204. Epistola ad comitem Suessionensem. (P. deest.)	281
205. Conventio cum Pisanis. 1162. Apr. 6. (P. deest.)	282
206. Reconciliatio Placentiae. (1162. Mai.) (P. deest.)	287
207—210. Encyclicae de concilio apud Laonam celebrando. (1162. Mai. Iun.)	289—292
207. Epistola ad regem Franciae pro foedere. Mai. 31. (P. deest.)	289
208. Encyclica ad episcopos Teutonicos. (P. 132.)	290
209. Encyclica ad principes saeculares. (P. 133.)	291
210. Epistola ad archiepiscopum Lugdunensem. (P. 133.)	291
211. Conventio cum Iamensisibus. 1162. Iun. 9. (P. deest.)	292
212. Conventio cum Cremonensibus. 1162. Iun. 13. (P. deest.)	297
213. Conventio cum Ravennatibus. 1162. Iun. 26. (P. deest.)	299
214. Conventio cum Lucensibus. 1162. Iul. 9. (P. deest.)	302
215, 216. Concordia cum comitibus Barcinonae et Provinciae. (1162. Iul.— Aug. 18.)	304—308
215. Forma concordiae. (c. Iul.) (P. deest.)	304
216. Infeodatio comitis Provinciae. Aug. 18. (P. deest.)	305
217. Edictum de bannis regii. (1162) Sept. 1. (P. deest.)	308
218. Conventio cum Eugubinis. 1163. Nov. 8. (P. deest.)	309
219. Mandatum de lite ducis Austriae et episcopi Pataviensis dirimenda. (1164. Mart. 18.—Iun. 21.) (P. 116.)	310
220. Mandatum de hoste facienda. (1164. c. Apr.) (P. 134.)	311
221. Conventio cum Mantuanis. (1164) Mai. 27. (P. deest.)	312
222. Mandatum de curia Babenbergensi visitanda. (1164. Nov. 18.) (P. 134.)	314

	pag.
223—226. Curia Wirzburgensis. 1165. Mai 23.	314—321
223. Encyclica ad principes exteros. Iun. 1. (P. 135.)	314
224. Encyclica ad omnes imperii fideles. (Iun. 2.) (P. 137.)	316
225. Epistolae ad abbatem Stabulensem et ad clerum Pataviensem. (P. 135.)	318
226. Mandatum ad episcopum Cameracensem de iuramento praestando et de abbatis consecratione. (Oct. Nov.) (P. deest.)	320
227. Constitutio de testamentifactione clericorum. 1165. Sept. 26. (P. 138.)	321
228. Constitutio de correctione Rheni. 1165. (Nov.) (P. deest.)	323
229. Pactum cum Romanis. (1167. Iul.) (P. 140.)	324
230. Encyclica de Lombardorum rebellionem. (1167. ex.) (P. 116.)	325
231—233. Mandata de electione Cameracensi discordi. (1167. ex.)	326—328
231. Mandatum ad clerum et beneficiatos Cameracenses. (P. deest.)	326
232. Epistola ad comites Flandriae. (P. deest.)	327
233. Mandatum ad canonicos et castellanum Cameracenses. (P. deest.)	328
234. Mandatum de electione Ratisbonensi. (1167. post Oct. 17.) (P. deest.)	329
235. Sententia de dote ecclesiarum contra advocatos. 1170. Iun. 23. (P. 141.)	329
236. Sententia de suppellectili episcoporum et de iure beneficiali praeben- darum. (?1170. Iun.) (P. 140.)	330
237. Conventio cum Ludovico VII. rege Franciae contra Brabantiones. (1171. Febr. 14.) (P. 141.)	331
238. Conventio cum Pisanis per Christianum Moguntinum facta. 1173. Mai 23. (P. deest.)	332
239. Conventio cum comite Flandriae de mercatoribus et de moneta. 1173. Mai. 29. (P. deest.)	334
240. Sententia de bonis clericorum decedentium. 1173. Iul. 2. (P. 142.)	335
241. Sententia de non alienandis bonis comitatum. 1174. Dec. 21. (P. 144.)	337
242—245. Tractatus pacis cum Lombardis. 1175. Apr. Mai.	339—346
242. Conventio praevia apud Montebellum inita. Apr. 16. 17. (P. 145.)	339
243. Iuramentum arbitrorum. (P. 152.)	341
244. Petitio Societatis Lombardiae. (Apr. ex.) (P. 151.)	342
245. Arbitrium consulum Cremonensium. (Mai.) (P. 169.)	344
246. Mandatum de adiuvando episcopo ad expeditionem Italicam. (1175. ex.) (P. 144.)	346
247. 248. Tractatus pacis cum Lombardis. (1176. Iun. Iul.)	347—349
247. Arbitrium consulum Cremonensium. (P. deest.)	347
248. Ratihabitio imperatoris. (P. deest.)	349
249. 250. Pactum Anagninum. (1176. Oct. Nov.)	349—354
249. Pactum pacis praeviae. (P. deest.)	350
250. Promissio legatorum imperialium. (P. 149.)	353
251. Conventio cum Cremonensibus. 1176. Dec. 12. (P. deest.)	354
252. Sententia de immunitate domorum clericorum. (1176. Dec.) (P. deest.)	356
253—257. Concilium Ravennae. (1177. Ian. 25.—Febr.)	357—359
253. Mandatum primum ad patriarcham Aquileiensem. (1176. Nov. ex.) (P. 150.)	357
254. Mandatum secundum invitatorium. (1176. Dec.) (P. 150.)	358
255. Responsum patriarchae. (1177. Ian.) (P. deest.)	358
256. Epistola Christiani Maguntini ad patriarcham. (1177. Ian. ex.) (P. deest.)	359
257. Imperatoris mandatum tertium. (1177. Ian. ex.) (P. deest.)	359

	pa-
258. Mandatum de subsidio solvendo. (1177. Jul.) (P. 151.)	359
259—273. Pax Veneta. (1177. Jul.—Sept.)	360—373
259. Treuga cum Lombardis. (ante Jul. 22.) (P. 155.)	360
260. Pactum praeivium inter imperatorem et ecclesiam. (P. 147.)	362
261. Iuramenta promissionis in anima imperatoris. (Jul. 22.) (P. 153.)	365
262. Forma abrenuntiationis schismatis ab episcopis praestitae. (Jul. 24.) (P. deest.)	366
263. Epistola imperatoris ad Cistercienses. (Jul. 30.) (P. 151.)	366
264. Forma iuramenti decem magnatum imperii. (Aug. 1.) (P. 157.)	367
265. Scriptum de iuramentis Teutonicorum. Aug. 1. (P. 156.)	367
266. Iuramenta Siculorum et Lombardorum. (Aug. 1.) (P. 157.)	368
267. Epistolae imperatoris ad Salzburgenses. Aug. 9. (P. 158.)	368
268. Confirmatio pacis cum rege Siciliae. (ante Aug. 14.) (P. 158.)	370
269. Forma excommunicationis turbatorum pacis in concilio. (Aug. 11.) (P. 160.)	371
270. Confirmatio pacis cum ecclesia. Sept. 17. (P. 160.)	371
271. Confirmatio pacis per duodecim magnates imperii. (Sept. 17.) (P. 160.)	372
272. Promissio de feudis Lombardis data. (Sept.) (P. 161.)	372
273. Pax cum Venetis. (Sept.) (P. 160.)	373
274. Pactum cum Venetis. 1177. Aug. 17. (P. deest.)	374
275. Constitutio Auximana. 1177. Dec. 4. (P. 162.)	378
276. Conventio cum Astensibus de castro Nono. 1178. Jul. 7. (P. deest.)	379
277. Innovatio pacis Franciae Rhenensis. 1179. Febr. 18. (P. deest.)	380
278. Sententia de iure auctoris feudi. 1179. Sept. 15. (P. deest.)	383
279. Constitutio ducatus Coloniensis in Westfalia. 1180. Apr. 13. (P. 163.)	384
280. Sententia de advocatiis episcoporum et de munitionibus. (1180. Apr.) (P. 164.)	386
281. Sententia de immedietate episcopatus. (1184—1186.) (P. deest.)	387
282. Sententia de bonis ecclesiarum a schismaticis distractis. (1184) Apr. 18. (P. deest.)	388
283. Sententia de immunitate clericorum a collectis civitatis. 1182. Mai. 31. (P. 165.)	389
284—286. Reconciliatio Terdonae. 1183. Febr. 4.	390—395
284. Conventio inter imperatorem et Terdonam. (P. 165.)	390
Innovatio Heinrici VI. 1193. Febr. 4. (P. deest.)	390 not. 3.
285. Sacramentum Terdonensium. Febr. 4. (P. 166.)	393
286. Sacramentum Papiensium. (P. deest.)	394
287—291. Pacta Placentina cum Lombardis. 1183. (Mart. Mai.)	395—406
287. Facultas imperatoris. (P. 167.)	395
288. Petitio imperatoris a rectoribus castigata. (P. 167.)	396
289. Conventio pacis praeviae. (P. 171.)	400
290. Declaratio internuntiorum de sacramentis. (P. 173.)	403
291. Sacramenta pacis. Apr. 30. (P. 171.)	404
292. Reconciliatio Alexandriae. 1183. Mart. 14. (P. 181.)	407
293—295. Pax Constantiensis. 1183. Jun. 25. — Nov. 22.	408—420
293. Privilegium imperatoris. Jun. 25. (P. 176.)	408
294. Iuramentum nuntiorum Lombardicorum. (P. 180.)	419
295. Aepocha Rudolphi camerarii Placentinis data. Nov. 22. (P. deest.)	419
296. Epistola ad Lucium III. de pace consummanda. (1183. Jul.) (P. deest.)	420

	pag.
297. Sententia de iure construendi castr. 1181. Mart. 15. (P. deest.) . . .	422
298. Conventio cum comite Hainoensi de marchia imperii constituenda. 1184. Mai. (P. deest.)	423
299. Sententia de officiatis episcoporum. 1184. Iun. 20. (P. deest.) . . .	424
300. Sententia de debitis principis ecclesiastici. 1184. Sept. 22. (P. deest.)	425
301. Infeodatio marchiarum Genuae et Mediolani. 1184. Oct. 19. (P. deest.)	426
302. Querimonia contra Cremonenses. (1185. Febr.) (P. deest.)	426
303. Conventio cum Mediolanensibus. 1185. Febr. 11. (P. deest.)	428
304. 305. Proscriptio comitis Gebennensis. 1186. Mart. 1. 2.	432—433
304. Promulgatio pro ecclesia Gebennensi. Mart. 1. (P. deest.)	432
305. Promulgatio pro ecclesia Lausannensi. Mart. 2. (P. deest.)	433
306—312. Reconciliatio Cremonae. 1186. Iun. 8—Iul. 16.	433—440
306. Conditiones subiectionis Cremonae. Iun. 8. (P. deest.)	433
307. Indulgentia imperatoris. Iun. 8. (P. deest.)	435
308. Iuramentum Cremonensium de solvenda pecunia. Iun. 8. (P. deest.)	436
309. Traditio privilegiorum Cremonensium Papiensibus facta. Iun. 24. (P. deest.)	437
310. Solutio mille quingentarum marcarum. Iun. 29. (P. deest.)	438
311. Solutio septingentarum quinquaginta marcarum. Iun. 30. (P. deest.)	439
312. Indulgentia Heinrici VI. regis. Iul. 6. (P. 183.)	439
313. Reconciliatio Senarum. 1186. Iun. (P. 182.)	440
314—317. Controversia cum Urbano III. 1186. Iun. 18.—1187. Febr. 19.	441—448
314. Urbani III. epistola responsoria ad imperatorem. (1186) Iun. 18. (P. deest.)	441
315. Epistola episcoporum Teutoniae ad Urbanum III. (Dec.) (P. deest.)	444
316. Epistola episcoporum Teutoniae ad cardinales. (Dec.) (P. deest.)	446
317. Urbani III. responsum ad archiepiscopos. (1187.) Febr. 19. (P. deest.)	448
318. Constitutio contra incendiarios. 1186. Dec. 29. (P. 183.)	449
319. Pactum cum Aldefonso rege Castellae. 1188. Apr. 23. (P. 565.)	452
320. Sententia de iudicio advocatorum. 1188. Aug. 8. (P. deest.)	457
321. Sententia contra infeodationem banni regalis. 1188. Dec. 8. (P. deest.)	459
322—324. Pax cum Clemente III. 1189. Apr. 3—8.	460—463
322. Heinrici VI. restitutio patrimonii sancti Petri. Apr. 3. (P. deest.)	460
323. Imperatoris epistola ad Clementem III. Apr. 10. (P. deest.)	461
324. Heinrici VI. epistola ad Clementem III. Apr. 18. (P. deest.)	462
Heinrici VI. Constitutiones.	
	464—531
325. Conventio cum duce Burgundiae. 1186. Iul. 5. (P. deest.)	464
326. Conventio cum comite Hainoensi. 1188. Mai. 16. (P. deest.)	465
327. Mandatum de argenti fodinis. (1189.) Mart. 21. (P. deest.)	465
328. Sententia de decimis non alienandis. 1190. Iul. 11. (P. 186.)	466
329. Sententia de filiis ministerialium et liberarum. 1190. Iul. 14. (P. 187.)	467
330—332. Conventio cum Placentinis. 1191. Ian. 21—Iun. 5.	468—472
330. Scriptum conventionis. (Ian. 21.) (P. deest.)	468
331. Privilegium confirmationis regium. Ian. 21. (P. deest.)	469
332. Privilegium confirmationis imperiale. Iun. 5. (P. deest.)	471
333. Conventio cum Pisanis. 1191. Mart. 1. (P. deest.)	472

	pag.
334. Confirmatio iuramenti ante coronationem praestiti. 1191. Apr. 12. (P. deest.)	477
335. Mandatum de appellationibus. (1191. Apr. 15.—1194. Dec. 25.) (P. 568.)	478
336. Sententia de bonis ecclesiasticis non alienandis et de aedificiis in atrio palatii non construendis. 1191. Apr. 19. (P. 194.)	479
337. Conventio cum Ianuensibus. 1191. Mai. 30. (P. deest.)	479
338—340. Conventio cum Cremonensibus. 1191. Nov. 25.	484—486
338. Cessio Cremae et Insulae Fulcherii. (P. deest.)	484
339. Impignoratio Luzzarae et Guastallae. (P. deest.)	485
340. Iuramentum in anima imperatoris. (P. deest.)	486
341. Praeceptum pacis inter Verzellenses et Novarienses. 1191. Dec. 4. (P. deest.)	487
342. Praeceptum pacis inter Brixienses et Cremonenses. 1191. Dec. 8. (P. deest.)	488
343. Epistola ad Coelestinum III. de monasterio Cassinensi. (1192) Febr. 29. (P. deest.)	490
344. Epistola ad Coelestinum III. de treuga cum Tancredo. (1192) Mart. 11. (P. deest.)	491
345—347. Foedus cum Cremonensibus et eorum sociis. 1192. Iun. 6.—9.	492—495
345. Iuramentum in anima imperatoris. Iun. 6. (P. deest.)	492
346. 347. Confirmatio foederis. Iun. 9. (P. deest.)	493
348—351. Conventio cum Brixiensibus. 1192. Iun.—Iul. 27.	495—501
348. Conventio praevia. (ante Iun. 23.) (P. deest.)	495
349. Facultas nuntiorum Brixiensium. Iun. 23. (P. deest.)	497
350. 351. Duo privilegia imperatoris. Iul. 26. 27. (P. deest.)	498
352. Sententia de feodis ministerialium. 1192. Nov. 17. (P. 195.)	501
353. Sententia de aedificiis in platea publica constructis. 1192. Nov. 17. (P. 195.)	502
354. Conventio cum duce Austriae de rege Angliae. 1193. Febr. 14. (P. deest.)	502
355. Pactum cum Richardo rege Angliae. (1193. Iun. 29.) (P. 196.)	504
356—363. Legatio Italica. 1194. Ian. 12.—Mai. 18.	505—513
356. Iuramentum de praeceptis legati servandis. Ian. 12. (P. 197.)	505
357. Pronuntiatio treugae. Ian. 14. (P. 197.)	506
358. Conditiones pacis a parte Cremonensi adiurandae. Apr. 20. (P. deest.)	508
359. Conditiones pacis a parte Mediolanensi adiurandae. Apr. 20. (P. deest.)	509
360. Iuramenta nuntiorum partium. Mart. 17. (P. deest.)	511
361. Exceptio Cremonensium de Crema. Mai. 17. (P. deest.)	511
362. Declaratio legati de Crema et Insula Fulcherii. Mai. 17. (P. deest.)	512
363. Documentum legati de iuramentis nuntiorum. Mai. 17. 18. (P. deest.)	513
364. Epistola ad Coelestinum III. de legatis mittendis. (1195. Mart. 12.) (P. deest.)	513
365. Encyclica de expeditione Ierosolimitana. 1195. Apr. 12. (P. 198.)	514
366. Sententia de iure villicationis ferro candente probando. 1195. Aug. 24. (P. deest.)	515
367. Sententia de testibus iuris feodalis. 1195. Oct. 27. (P. 199.)	516

	page.
368. 369. Legatio Italica. 1196. Ian. 20.	516—518
368. Mandatum de treuga servanda. Ian. 20. (P. deest.)	517
369. Mandatum Cremonensibus datum de damno Placentinis restituendo. Ian. 20. (P. deest.)	518
370. Epistola ad Coelestinum III. de legatis et haereticis. (1196) Mai. 15. (P. deest.)	519
371. Epistola ad Coelestinum III. de retentione legati apostolici. (1196. Iun.) (P. deest.)	520
372. Sententia de citatione super feodo. 1196. Iun. 3. (P. 199.)	520
373. Constitutio pro mercatoribus iure naufragii liberis. 1196. Iun. 24. (P. 199.)	521
374. Constitutio de moneta Spirensi. 1196. Iun. 26. (P. 569.)	522
375. Epistola ad Coelestinum III. de duce Tusciae, episcopis Siculis, aliis. (1196) Iul. 25. (P. deest.)	523
376. Epistola ad Coelestinum III. de pacis conditionibus. (1196. Dec. 18.) (P. deest.)	524
377. Epistola ad Coelestinum III. de legatis novis mittendis. (1197. Ian.) (P. deest.)	525
378. Pactum cum Venetis. 1197. Iun. 6. (P. deest.)	526
379. Testamentum. (1197. Sept.) (P. pars II, 185.)	530
Appendix I. Acta et Concilia pontificum Romanorum. 532—587	
380. Iohannis XII. synodus Romana. 964. Febr. 26. (P. deest.)	532
381. Gregorii V. synodus Papiensis. 997. Febr. (P. pars II, 171.)	536
382—385. Nicolai II. concilium Lateranense prius. 1059. Apr.	537—549
382. Decretum electionis pontificiae. (P. deest.)	538
383. Decretum electionis a Wibertinis vitiatum. (P. pars II, 177.)	541
384. Nicolai II. synodica generalis. (P. deest.)	546
385. Nicolai II. synodica ad Gallos, Aquitanos, Vascones. (P. deest.)	548
386. Nicolai II. concilium Lateranense posterius. 1060. Apr. (P. deest.)	549
387. Alexander II. de coronatione imperiali. (1064. 1065.) (P. deest.)	552
388. 389. Gregorii VII. concilium Romanum. 1079. Febr. 11.	552—554
388. Oratio nuntii Heinrici regis. (P. deest.)	552
389. Gesta concilii. (P. deest.)	553
390. 391. Gregorii VII. concilium Romanum. 1080. Mart. 7.	554—559
390. Propositio Rudolphi regis et principum imperii. (P. deest.)	554
391. Gesta concilii. (P. deest.)	555
392. Sacramentum eligendi regis. (1081.) (P. deest.)	559
393. Urbani II. concilium Placentinum. 1095. Mart. 1—7. (P. deest.)	560
394. Urbani II. et Conradi regis conventus. 1095. Apr. 10. 15. (P. deest.)	561
395. Paschalis II. concilium Guastallense. 1106. Oct. 22. (P. pars II, 180.)	561
396. Paschalis II. concilium Trecense. (1107. Mai.) (P. pars II, 181.)	566
397. Paschalis II. concilium Lateranense. 1110. Mart. 7. (P. deest.)	567
398. Paschalis II. epistola ad Heinricum V. de possessionibus sancti Petri. 1111. Mai. 3. (P. deest.)	569
399. 400. Paschalis II. concilium Lateranense. 1112. Mart. 18—23.	570—574
399. Gesta damnationis privilegii. Mart. 23. (P. pars II, 181.)	570
400. Breviarium Gestorum. (P. deest.)	573
401. Calixti II. concilium Lateranense generale. 1123. Mart. 27. (P. pars II, 182.)	574

	pag.
402. Innocentii II. concilium Pisanum. 1135. (Mai. Iun.) (P. deest.) . . .	577
403. Victoris IV. encyclica de concilio Cremonae celebrando. (1161.) Ian. 16. (P. deest.)	579
404. 405. Alexandri III. epistolae de tractatu Anagnino. (1176. Nov.) . . .	580—582
404. Epistola ad cardinales in Lombardia constitutos. (P. deest.) . . .	580
405. Epistola ad rectores Marchiae. (P. deest.)	581
406. Alexandri III. epistola de tractatu Veneto. 1177. Iul. 30. (P. 153) . . .	582
407—409. Alexandri III. legatio ad Fridericum I. 1178. in.	583—585
407. Epistola ad archiepiscopos Coloniensem et Magdeburgensem. (P. deest.)	583
408. Epistola ad universos ecclesiarum praelatos. (P. deest.)	584
409. Epistola ad imperatorem. (P. deest.)	584
410—412. Gregorii VIII. epistolae de pace inter ecclesiam et imperium restauranda. (1187. Nov. 29. 30.)	585—587
410. Epistola ad imperatorem. Nov. 29. (P. deest.)	585
411. Epistola ad Heinricum VI. regem. Nov. 29. (P. deest.)	586
412. Epistola ad Folmarum archiepiscopum Treverensem. Nov. 30. (P. deest.).	587
 Appendix II. Acta Sicula. 588—595	
413. 414. Pactum Beneventanum inter Hadrianum IV. et Wilhelmum I. regem 1156. Iun.	588—591
413. Privilegium Wilhelmi regis. (P. deest.)	588
414. Privilegium Hadriani IV. pontificis. (P. deest.)	590
415. Wilhelmi II. regis iuramentum. (1188. Febr.) (P. deest.)	591
416—418. Tancredi regis pactum cum Coelestino III. 1192. Iun.	592—595
416. Iuramentum Tancredi. (P. deest.)	592
417. Privilegium Tancredi. (P. deest.)	593
418. Promissio hominii. (P. deest.)	594
 Appendix III. Scripta Treugae Dei et Pacis. 596—617	
419. Treuga Dei archidioecesis Arlatensis. (c. 1037—1041) (P. deest.) . . .	596
420. Treuga Dei Lombardica. (c. 1040—1050) (P. deest.)	598
421. Treuga Dei Bisuntinae et Viennensis archidioeceseon. (c. 1041) (P. deest.)	599
422. Treuga Dei dioecesis Tervanensis. (1063?) (P. deest.)	599
423. Treuga Dei dioecesis Augustae Praetoriae. (saec. XI. ex.) (P. deest.) . . .	602
424. Pax Sigiwini archiepiscopi Coloniensis. 1083. Apr. 20. (P. 55.) . . .	602
Fragmenta pacis ab Heinrico I. episcopo Leodiensi 1082. Mart. 27. constitutae	603 not. 1.
425. Pax dioecesis Bambergensis. 1085. (P. 55.)	605
426. Pax Dei incerta. (saec. XI. ex.) (P. 58.)	608
427. Pax Bawarica. (1094) (P. deest.)	609
428. Pax marchiae Istriae. (c. 1094—1102) (P. deest.)	610
429. Pax Alsatiensis. (saec. XI. ex.) (P. deest.)	611
430. Pax Alamannica. (1104? 1108?) (P. 61.)	613
431. Pax dioecesis Constantiensis. (1105) Oct. 21. (P. 61.)	615
432. Pax Roberti II. comitis Flandriae. (1111. Mai. 27.) (P. deest.) . . .	616
Auctorum loci de pace Flandrica	616 not. 3.

	pag.
Appendix IV. Acta varia.	618—656
433. Synodus Altheimensis. 916. Sept. 20. (P. 554.)	618
434. Synodus Confluentina. 922. (P. 17.)	627
435. Synodus Duisburgensis. (929) (P. 18 et 551.)	631
436. Indiculus loricatorum Ottoni II. in Italiam mittendorum. (981) (P. deest.)	632
437. Concilium Seligenstadense. 1023. Aug. 12. (P. deest.)	633
Breviarium Gestorum concilii	634 not. 6.
Genealogia Ottonis et Irmingardis	639
438. Lex familiae Wormatiensis ecclesiae. (1023. Dec.—1025. Aug.) (P. deest.)	639
439. Inquisitio bonorum regalium in Bawaria. (1027. Iun.—Aug.) (P. deest.)	645
440. Indiculus curiarum ad mensam regiam pertinentium. (1064—1065.)	
(P. deest.)	646
441. Infeodatio comitatus Hanoniae et marchiae Valentinianae. (1071. Mai.)	
(P. deest.)	649
442. Sacramentum nobilium Romanorum. (1083) (P. deest.)	651
443. Synodus Quedlinburgensis praesente Herimanno rege celebrata. 1085.	
Apr. 20. (P. deest.)	651
444. Mathildis comitissae donatio. 1102. Nov. 17. (P. deest.)	653
445. Iuramentum Itolorum et promissio imperatoris. (1111? 1122?) (P. 77.)	656
Appendix V. Acta spuria.	657—685
446. Hadriani I. decretum de investituris. (772—795) (P. deest.)	657
447. Karoli Magni constitutio de expeditione Romana. 790. Iun. 6.	
(P. pars II, 2.)	661
448—450. Leonis VIII. papae privilegia spuria. (963—965).	663—678
448. Leonis VIII. privilegium minus. (P. pars II, 167.)	665
Excerptum privilegii minoris	665 not. 6.
449. Leonis VIII. privilegium maius. (P. deest.)	667
450. Leonis VIII. cessio donationum. (P. pars II, 168.)	674
451. Conradi II. ius clientum Wizenburgensium. 1029. Mai. 20. (P. deest.)	678
452—454. Lotharii III. constitutiones feudales. (1133—1137)	679—683
452. Constitutio de investitura et amissione feudi. 1127. Aug. 27.	
(P. 80)	679
453. Sententia de fidelitate facta. (P. 82.)	680
454. Constitutio ante ianuam beati Petri condita. (P. pars II, 184.) .	680
455. Friderici I. constitutio ducatus Austriae. 1156. Sept. 17. (P. 99.) . .	683
Index nominum	686—731
Glossarium	731—735
Addenda et emendanda	735—736

In editione nostra frustra quaeres sequentia, quae leguntur in editione Portziana:

LL. II, pag.

- 19 (Synodus Ingelheimensis a. 948.)
 Praelocutio Rotberti Treverici metropolitani in synodo. (= *Richeri Hist. II, 71.*)
 Responsio Marini Romanae sedis legati. (= *Richeri Hist. II, 72.*)
 Conquestio Ludovici regis apud Ottonem regem et synodum regni. (= *Richeri Hist. II, 73.*)
- 20 Oratio Rotberti pro Ludovico. (= *Richeri Hist. II, 74.*)
 Responsio Marini legati pro eodem. (= *Richeri Hist. II, 75.*)
 Oratio Ottonis regis pro eodem. (= *Richeri Hist. II, 76.*)
- 21 Epistola a sinodo ad Hugonem delegata. (= *Richeri Hist. II, 77.*)
- 30, 31 Synodus Romana a. 963. (= *Liutprandi Hist. Ottonis c. 9—11.*)
- 32 Synodus Lateranensis a. 964. (= *Liutprandi Hist. Ottonis c. 21.*)
- 63 (Heinrici V. expositio in patrem a. 1106.)
 Legatio. (= *Ekkehardi Chron. univ. SS. VI, 237; est sermo archiepiscopi Magdeburgensis.*)
- 78 Ordo coronationis. (*prodibit in volumine II.*)
- 85 Conradi III. litterae ad Heinricum regem filium a. 1148. (*ed. Jaffé 'Bibliotheca rerum Germanicarum' I, 163 nr. 90.*)
- 97 Ordo coronationis a. 1155. (*prodibit in volumine II.*)
- 110 (Curia Roncaliae a. 1158.)
 Oratio imperatoris. (= *Gesta Friderici IV, 4.*)
- 111 Oratio archiepiscopi Mediolanensis. (= *Gesta Friderici IV, 5.*)
- 121 (Concilium Papiense a. 1160.)
 Oratio imperatoris. (= *Gesta Friderici IV, 74.*)
- 154 (Conventus Venetus a. 1177.)
 Oratio papae. (= *Romoldi Annales SS. XIX, 453.*)
- 155 Oratio imperatoris in lingua Teotonica. (= *Romoldi Annales SS. XIX, 453.*)
- 157 Oratio Romualdi archiepiscopi Salernitani. (= *Romoldi Annales SS. XIX, 456.*)
- 158 Oratio imperatoris per Gotifredum cancellarium. (= *Romoldi Annales SS. XIX, 456.*)
- 187 Ordo coronationis a. 1191. (*prodibit in volumine II.*)
- 561 Ottonis I. mandatum de inthronizatione archiepiscopi Magdeburgensis a. 968.
 (*ed. DD. I, 502 nr. 366.*)
- II, 159 Synodus Moguntina a. 950—954. (*ed. Jaffé 'Bibliotheca rerum Germanicarum' III, 344 nr. 16.*)
- II, 159 not. 1 Forma sacramenti vernaculae linguae. (*ed. Müllenhoff und Scherer 'Denkmäler deutscher Poesie und Prosa' nr. LXVIII.*)
- II, 170 Synodi Baivaricae saeculi X.
 171 De synodo Dingolfingensi a. 932. (*ed. LL. III, 482.*)
 De synodo Ratisbonensi a. 944. (*ed. LL. III, 483.*)
 Excommunicatio Heinrici ducis a. 976. (*ed. LL. III, 485.*)
- II, 172 not. 1 Bernwardi episcopi Hildensemensis decretum de synodis a. 1020. Oct. 10.

HEINRICI I. CONSTITUTIONES.

I. PACTUM CUM KAROLO REGE FRANCLAE OCCIDENTALIS.

921. Nov. 7.

Reperimus editionem Sirmondi in libro cui titulus 'Caroli Calvi et successorum aliquot Franciae regum capitula' (Parisiis 1623, 8vo) p. 180, qui pactum dedit ex exemplari P. Heriberti Rosweyde¹. Ad hanc editionem omnes editores posteriores reiecti erant, et ipse Perizius in LL. I. 567. — Stampf. Reg. 3. (P. deest.)

1. In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Divina propitiante elementia anno
10 dominicae incarnationis DCCCXXI^a, anno vero regni domni et gloriosissimi regis
Francorum occidentalium Karoli XXIX, redintegrante XXIV, largiore vero hereditate
indepta X. indictione IX, anno quoque regni domni et magnificentissimi regis Fran-
corum orientalium Heinrici tertio, inter ipsos praelatos principes unanimiter pactum
ac societatis amicitia quaesita repertaque exordia sumpsit, prout visa sunt competentia.

15 Convenerunt enim ambo illustres reges, sicut inter se discurrentibus legatis convenerant,
II. Nonas Novembris, feria prima; domnus enim Karolus super Rhenum flumen ad
Bonnam castrum et strenuus Heinricus ex altera parte Rheni. Et ea tantum die
mutuis se visibus intuentes super ripas eiusdem fluminis huc et ultra, ut sui fierent
fideles innoxii sacramento, quo hanc eorum conventionem fuerant polliciti. Verum
20 feria quarta, VII. Idus Novembris, in medio Rheni fluminis saepius dieti principes de^b
navibus quisque suis in tertiam ascenderunt, quae ancorata in fluminis medio gratia
eorum colloquii fixa erat, ibique in primo hanc sibi vicissim convenientiam ob statum
pacis iuramento sanxerunt ita:

25 2. Ego Karolus divina propitiante elementia rex Francorum occidentalium amodo
ero huic amico meo regi orientali Heinrico amicus, sicut amicus per rectum debet
esse suo amico, secundum meum scire ac posse, ea vero ratione, si ipse mihi iura-
verit ipsum eundemque sacramentum et attenderit quae promiserit. Sic^c me deus
adiuvet et istae sanctae reliquiae.

1. ^a) DCCCXXVI *ed.*   ^b) in *ed.*   ^c) Si *ed.*

30 1) V. p. 118 *'Notarum ad Caroli Calvi regis capitula'*.

3. E contra rex Henricus eandem promissionem sacramento eisdem prosecutus est verbis subsequenter, ut huius amicitiae firmitas inviolabiliter observaretur.

4. Haec sunt nomina episcoporum qui cum nobilibus ac fidelibus laicis firmitatem, quam praememorati reges inter se fecerunt, collaudando acceptaverunt et manibus suis sacramentum firmaverunt nunquam a se destruendam. Episcopi ex parte domni regis Karoli: Herimannus archiepiscopus Agrippinae quae modo est Colonia vocitata, Rodgerus archiepiscopus Trevirorum^d, Stephanus praesul Cameracorum, Bouo episcopus Catalaunensium, Baldricus Traictensium episcopus. Haec nomina comitum: Maffredus, Erkengerus, Hagano, Boso, Walkerus, Isaac, Ragenberus, Theodricus, Adalardus, Adelelmus. Episcopi ex parte inelyti Henrici: Herigerus archiepiscopus Moguntiacorum, Nithardus episcopus Minniogerneferdae, Dodo episcopus Osnobroggae, Ricawo^{e1} episcopus Vangionum quae nunc dicitur Warmatia, Hunuardus² episcopus Paderbornensis, Notingus episcopus Constantiae Alemannicae. Haec sunt nomina comitum: Eurardus, Chonradus, Herimannus, Hato, Godefredus, Otto, Herimannus, Cobbo, Magenhardus, Fridericus, Foldae.

2 4. CONVENTUS ET SYNODUS ERFORDIENSIS.

932. Iun. 1.

Acta integra non castrant. Canoncs, qui in codicibus supersunt, duas actorum recensiones castilisse ostendunt: alteram, cui eis ut dicimus Protocolli, quod veteres 'Gesta' appellare solebant, ierant, alteram quae breviarium canonum erat, quae sessionibus concilii finitis e Gestis patres redigi curabant, ut regia auctoritate munitam publicaretur³. Fragmentis duarum recensionum, quae collegimus, ubi licet epistolam Petri ducis Venetiarum Henrico regi et Hildeberlo archiepiscopo missam, quae in concilio lecta est.

2. GESTA SYNODALLA.

1) *Codex lat. bibliothecae Monacensis 27246 (antea tabularii regii, olim ecclesiae Frisingensis B. II. 1)⁴ saec. X, fol. 90, 91 continet exordium historicum et quinque capita priora: contulerunt de novo b. m. Jaffé et Loersch; 2) eadem nescio quo e codice edidit Baronius 'Annales ecclesiastici' XI, 803 ad a. 932 § 2, cuius lectionem modo praecipuam adnotavimus. Gesta integra ad manus fuerant Burchardo Wormatiensi, quippe qui non solum capita 2, 3, 5 Decreto suo (l. I, c. 227; XIII, 21, 28, 27) inseruit, sed etiam l. XI, c. 77 caput 9 et l. I, c. 227 subscriptiones episcoporum praebet, quas tamen perperam synodo Allheimensi assignavit. Codicem Decreti praestantissimum Bambergensem P. I. 5 (C. 44) saec. XI, in, ad adnotandam lectionem sub sigla B adhibuimus. Cum Burchardo fore omnino congruit Collectio duodecim partium, cui inserta sunt capita 2, 3, 5, 9 (= l. VI,*

1. ^d) Trevirorum ed.   ^e) Ricawo ed.

1) Ricawo seu Richgavo.   2) Polius Unwanus.   3) Cf. Wassersleben in *editione Regnonis* p. 295 not. r.   4) Cf. 'Neues Archiv' VIII, 308 not. 1. Descriptionem dederunt Pertz LL. II, 551 et Schröckel 'Archiv für kathol. Kirchenrecht' (1882) XLVII, 211.

13: IV, 99; VI, 71; X, 251) et subscriptiones episcoporum pari modo synodo Althimensi
 auctae l. I, 210; praeterea autem c. 1 receptum est l. VI, 26¹. Baronii editionem collec-
 tiones omnes conciliorum repetiverunt. — Stumpf, Reg. 39. (P. 18.)

Anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi DCCCXXXII, anno etiam
 5 domni Heinrici regis christianissimi XIII, indictione quinta, sub die Kalendarum
 luniarum congregata est aput Erphesfurt sancta et universalis synodus^a, ut rex sapien-
 tissimus cum consilio primatum suorum decrevit, inspirante omnium Salvatoris elementia,
 pro utilitate et statu sanctae matris aeclesiae. Cuius rei^b sollicitiam prudentissimi
 viri Hilfberti archiepiscopi studium^c gubernabat, considentibus^d religiosissimis sacer-
 10 dotibus, id est Ruoperto^e sanctae Treverensis sedis^f archiepiscopo, Unni sanctae
 Hammaburgensis aeclesiae archiepiscopo^g, Adaluardo^h sanctae Fardunensis sedis
 episcopo, Riquino Argentinae civitatis episcopo, Notingo Constantiensisⁱ aeclesiae
 episcopo, Unuano Padarbrunnensis sedis episcopo, Vdalricho Augustudunensis^k
 aeclesiae episcopo, Bernhardo Halvarastensis sedis episcopo, Burchardo Unirz-
 15 burgensis aeclesiae episcopo, Tuotone Osneburgensis sedis episcopo, Rumaldo Mimi-
 gartenovurdensis aeclesiae episcopo, Eberiso Mimidensis^l aeclesiae episcopo, necnon
 et abbatibus aliisque sacri ordinis viris. Porro cum eorum unanimitate^m ac primum
 Deo favente capitula infra notata tamⁿ pro nostra quam pro christiani populi correc-
 tione collecta sunt.

20 Capitulum I. Ut deinceps natalitia XII apostolorum summa veneratione solem-
 niter celebrentur; et in vigiliis antiquitus statutis atque actenus ab antecessoribus
 nostris servatis ieiuniorum vota omni diligentia persolvere decernimus. Quia quos
 caelitus sublimioris meriti scimus, hos et amplioris dignitate honoris a nobis colendos
 esse non dubitamus.

25 Capitulum II. Placita saecularia dominicis^o vel aliis^p festis diebus^q, seu etiam
 his^r in quibus legitima ieiunia celebrantur, secundum canonicam institutionem^s minime
 fieri volumus^t. Insuper quoque^u gloriosissimus rex ad augmentum christianae reli-
 gionis concessit, ut nulla iudiciaria^v potestas licentiam habeat sua auctoritate christianos
 ad placitum bannire^w VII diebus ante natalem Domini^x et a quinquagesima usque ad
 30 octavam paschae et VII diebus ante nativitatem sancti Iohannis Baptistae, quatinus^y
 adeundi aeclesiam orationibusque vacandi liberius habeatur facultas^z.

Capitulum III. Praecipimus namque, ut nullus christianus pro reverentia aecle-
 siam petendo ibique manendo indeque revertendo alicuius publicae potestatis banno
 ibidem constringatur, ne forte, dum ad aeclesiam causa orationis^z properat, per
 35 bannum impediatur pro salute animae devote insistere.

Capitulum IIII. Si³ quis presbyter aut diaconus negligens vitae suae, mala de
 se suspicari permiserit, et eius infamia coram episcopo canonice denotatur, admonetur

2. ^a) corr. ex sinodus I. ^b) regis 2. ^c) deest 2. ^d) corr. ex considentibus I; gubernat
 consilium. Residentibus 2. ^e) R. 2. ^f) ecclesiae, ita scriptus 2. ^g) episcopo 2. ^h) corr. ex
 40 adaluardo I. ⁱ) Constantiae 2. ^k) angustitudunensis I; Othilrico A. ecclesiae ep. proximi sequenti
 loco ponitur 2. ^l) Elburgis Mimidensis 2. ^m) unanimite I. ⁿ) tam pro nostra d. s. 2.
^o) diebus add. B. ^p) praecipuis add. B. ^q) deest B. ^r) deest 2; in his diebus B. ^s) con-
 stitutionem B. ^t) decrevimus B. ^u) pro quoque — concessit B; etiam sancta synodus decrevit.
^v) a recentior manu corr. in iudiciaria I. ^w) in supradictis diebus id est add. B. ^x) usque in
 45 octavas epiphaniae add. B. ^y) corr. ex quatenus I. ^z) orationum 2.

1) V. quae admittit Kuust 'Archiv' VII, 819, 820 e codice Bambergensi P. I, 13 (C. 23) succ.
 XI - XII, ubi caput novum (X, 251) typis datum est. 2) Cf. Concilii Triburienensis a. 895, cap. 35.
 3) Cf. Concilii Maguntini a. 852, cap. 8.

ab episcopo semel, bis ac tertio, ut vel prodendo reatum culpabilem se esse cognoscat et sic iustae correptionis sententiam excipiat aut, adhibitis secum collegis, iuramento se expurgando innocentem se^a esse demonstret.

Capitulum V. Ut nemo nisi consentiente proprio episcopo aut eius misso ieiunium sub optentu religionis sibi imponat, unum diem^b prae aliis excipiendo, omni modo interdiciamus. Quod et factum displicet, et in futurum fieri prohibemus, quia plus causa ariolandi esse dinoscitur^c quam supplementum catholicae legis.

De^d episcopis qui cum excommunicatis communicaverint. Ex concilio apud Erphesfurt cap. VIII, cui interfuit Henricus. (9) Decevit sancta synodus cum consilio serenissimi principis, si deinceps aliquis episcopus sui ministerii oblitus, sciens cum excommunicato communicaverit sive in salutatione, sive in oratione, sive in iniusta confortatione, sive in cibo, sive in potu, excommunicatus habeatur tam a principe quam a caeteris omnibus, quousque in proxima synodo audiatur et Deo et ecclesiae suae satisfacere cogatur.

Hildibertus^e Mogontiensis archiepiscopus subscripsit. Robertus Treuerensis archiepiscopus subscripsit. Vni Hamaburgensis archiepiscopus subscripsit. Adalmarthus Fardinensis episcopus subscripsit. Rihuuinus Argentensis episcopus subscripsit. Notingus Constantiensis episcopus subscripsit. Venuanus Padarbrunnensis episcopus subscripsit. Vodalricus Augustensis episcopus subscripsit. Berenhardus Hahnarstatensis episcopus subscripsit. Rumaldus Mimigartenouurdensis episcopus subscripsit. Eberis Mindunensis episcopus subscripsit. Necon et abbates cum ceteris sacri ordinis viris subscripserunt.

3. BREVIARIUM CANONUM.

Breviarii partem serraverunt 1) codex S. Petri Salisburgensis IX. 32 saec. X, qui praeter Cresconii concordiam canoniam et alia continet Collectionem quandam canonum 61 capitibus distinctam¹, cuius caput 58 fol. 216¹ et 217² primum refert historice de epistola Henrico regi allata, deinde ipsius breviarii capita septem praebet; codicis collationem debemus rev. P. Willibaldo Hawthaler abbati S. Petri presbytero; 2) codex tabularii regii Monacensis chart. saec. XI, ex collectanea Angeli Rumpfer abbatis Formbacensis a. 1513 mortui continens, fol. 200¹ et 201 serravit omnia quae in codice 1 reperiuntur, exceptis ultimis tribus capitibus, e contra abundat parva sententia ad caput 2 pertinente, quae tamen perperam posita est in fine capitis 3. Codicem contulit vir et. Loersch Bonnensis. Ex hoc codice editionem breviarii paravit Wittmann in libro 'Quellen und Erörterungen zur Bayerischen und Deutschen Geschichte' I, 410. Breviarii capita 1, 2, 4, respondent Gestorum capitibus 5, 1, 2, quos numeros in margine poni iussimus. Adnotandum est, breviarium tempus synodi Kalendas Iulii definire. (P. deest.)

Kalendis^a Iulii anno Domini incarnati DCCCXXII. Quando synodus in Erfesfurt, indictione V, est habita, regnante Henrico^b piissimo rege, anno XIII, epistola

2. ^a) deest 1.   ^b) deest 2.   ^c) cognoscitur 2.   ^d) B. XI, 77; lemma in Coll. XII partium cod. Bambergensis; Ex concilio apud Erphesfurt cap. VIII, cui interfuit rex Henricus.   ^e) B. I, 227.

3. ^a) cod. 2 sic incipit: Quando synodus in Esesfurt est habita Kalendis Iulii anno domini DCCCXXXII indictione V, regnante.   ^b) litca i prima supra lin. add. eadem manu 1; Henrico 2.

1) V. descriptionem quam dedit Phillips 'Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften' XLIV, 137 sq.   2) Secundum numerationem noxam; fol. 222 et 223 apud Phillipsium (p. 496. 505), qui folia perperam numeraverunt.

a Hierusalem^c ad Constantinopolim et inde Romam a patriarcha transmissa Heinrico regi^d allata est, in qua continebatur. Hierosolimis^e Christianos et Iudeos contendere pro sua invicem religione^f, Iudeos etiam Sarracenos pecunia conducere, ut eis suam legem adiuvarent Christianorum religioni pretendere; et triduanum utrisque agentibus ieiunium^g, Christianos templum Domini et Iudeos suum clausisse sacellum^h, ut eis ab omnipotenti Deo manifestaretur, utrumⁱ eorum rectiorem haberent fidem. Tum in^k tertia die ultro Domini apertum est templum^l manifesteque a^m Christianis, ut pridem fuit crucifixus, ita est visus. Iudei vero hoc videre cupientes, quantum appropinquare studuerunt, in tantum retrorsum abierunt, et ex eodem signo perterriti, omnesⁿ Iudei qui citra mare erant baptizati^o sunt. Et ob id precipiebatur^p in eadem epistola, ut omnes Iudei inter Christianos commorantes aut baptizarentur^q aut a tota christianitate excluderentur^r.

1. In eodem statutum^s est concilio^t, ut nulli liceat sua sponte unius diei ieiunium sibi eligere, et propter nullius festivitatis honorem suum mutare propositum, nisi aliqua rationabili cogente necessitate^u cum consultu episcopi sui hoc agat.

2. Item ut vigilia omnium sanctorum et assumptionis sanctae Mariae et omnium singillatim apostolorum^v ieiuniis venerentur, et sancti Laurentii; et ut XIII dies ante natalem Domini et ante nativitatem sancti Iohannis Baptiste ieiunent et eadem^w festivitates feriantur. Et^x in his vigiliarum diebus alleluia^y non canitur, nisi dominica evenerit.

3. Et in secunda feria ante assumptionem sanctae Mariae unusquisque episcopo, in cuius est parrochia, denarium sive unius denarii pretium in qualicumque velit re presentet, et ille cogitet, quomodo optime in illorum qui hoc obtulerunt salutem^z dispenset elemosinam. Et si servus tam pauper est, ut denarium nequeat persolvere^{aa}, dominus eius pro eo reddat. Et unusquisque in dominico die ante eandem feriam prout valeat elemosinis se redimat.

4. Item ut nullus ab initio XI. usque ad octavam paschae vuadiare nec ad mallum cogatur ire nisi causa reconciliationis aut magnae necessitatis. Similiter et VII dies ante natalem Domini et sancti Iohannis Baptistae decretum est fieri.

5. Item in eodem statutum^{ab} est concilio, ut nullus, qui homicidium aut periurium convincitur perpetrasse, ante inter Christianos habeat communionem, quam ad veram veniat satisfactionem.

6. Item ut missae, quae irrationabiliter a quibusdam et canuntur et audiuntur, utputa^b missa sancti Michaelis, quae canitur causa victoriae^c, ut penitus relinquuntur, nisi ad eandem ad quam primitus inventae sunt constitutionem. Similiter et de candelis, quas quaedam in modum crucis in terram ponentes accendunt, ut supra candelabra positae incendantur, ammonitum est.

3. c) ab Ierusalem 2. d) deest 1. e) Ierosolimis 2. f) Iudeos pro religione invicem contendere 2. g) utr. trid. iei. ag. 2. h) sac. s. claus. 2. i) quique 2. k) deest 2. l) templ. Dom. ap. est 2. m) deest 1. n) om. 1. o) baptis. 2. p) precipiatur 1. q) excluderentur 1. r) statum 1. s) In col. cone. constitutum est 2. t) nec. cog. 2. u) ap. sigillatim 2. v) eodem corr. 1. w) Et — evenerit omnia des. 1; in 2 posita sunt post pro eo reddat. x) alla 2. y) eorum inserui; deest 1. 2. z) loco nequeat persolvere 2; non habent. aa) statum 1. ab) ut pate 1.

1) Hanc missam cantam fuisse ut S. Michael victoriam super Ungaros domaret, Phillips l. c. p. 506 opinatus est. At ver. P. Willibaldus Haithaler me docuit, missam S. Michaelis, quae victoriae causa canitur, spectare ad Liturgiam ab ecclesia Romana traditam, in qua archangelus victor angelorum malorum et defensor ecclesiae atque animarum celebratur, et explicari reverentione magna et communi qua S. Michael ab ecclesia antequam coleretur. Provocat rir d. ad Daniel 10, 13, 21; 12, 1; Apocal. 12, 7-8; Missale Romanum ad Sept. 29; Missam pro defunctis in Offertorio.

7. Item ut nulli sacerdotum mulieres secum in una domo sub nomine simul habi-
tandi liceat habere, vel saltem matrem aut sororem, ne forte inde occasio aliarum
oriatur introducendi mulierum.

4. PETRI DUCIS VENETLARUM EPISTOLA.

Sistimus e 1) *codice universitatis Gandavensis 113 (nunc 548, olim S. Maximini* 5
Treverensis) saec. X, folio penultimo verso, quem exscripsit b. m. Bethmann; 2) col. biblio-
thecae regis Stuttgartiensis, iam in bibliothecam publicam illatae, Iur. et polit. 112 (olim
Weingartensi)¹, cui prior pars epistolae fol. 141 manu saec. X, inserta est. Epistolam,
quam e codice 1 publici iuris fecit Dämmler 'Gesta Berengurii imperatoris' p. 157, ad
synodum Erfordicensem pertinere docuit vir cl. Loersch². (P. deest.) 10

Excellentissimis et^a omni decentia decoratis Heinrico^b sublimissimo regi et Hildi-
berto^c venerabili^d archiepiscopo et omnibus episcopis in illis^e partibus commanentibus
Petrus Christi munere imperialis consul et senator^f atque dux Veneticorum^g una cum
Marino venerabili^h patriarchaⁱ nostro et episcopis nostris vobis laudem et magni-
ficentiam^k et salutem cum devotissima amicitia exoptamus^l. 15

Quamvis corporaliter longo terrarum^m, multoⁿ aquarum dividamur^o spatio^p, iungat
nos Christi caritas, quae unanimes habitare facit in domo, qui linguas infantium fecit
desertas^q et aperuit os mutorum^r; et ex ore infantium et lactantium perfecit^s laudem³.
Quoniam post sacro regenerationis chrismate, eius lavacro per gratiam Redemptoris
euncta deleri^t originalia^u peccata credimus, suscipiendum est bellum contra vitia omnia 20
spiritualis nequitiae in caelestibus et fortiter sub fidei certamine dimicandum, ne iterum
ad damnabilia reducemur peccata: audivimus^v, ut quidam Iudeus, qui fuerat in Hiero-
solima, advenisset^w in regionibus vestris in figura Antichristi^x et blasphemabat nomen
domini nostri Iesu Christi et dicebat magnum scelus^y de sancto sepulchro, ita ut, si
potuisset, evacuaret regnum Christianorum et exaltaret sinagogam Iudeorum. Unde 25
miramur de sapientia vestra et episcoporum vestrorum, si hoc credere dignemini^z.
Fuit namque contentio inter Christianos et Iudeos de lege quam^a colebant; sed Iudei
invidia ducti^b congregaverunt aurum et dederunt principibus Sarracenorum, ut exalta-
rent nomen eorum. Christiani vero haec audientes fecerunt placitum cum Iudeis, ut
clauderetur sinagoga Iudeorum, similiter clauderetur^c sanctum sepulchrum Domini, et 30
ponerent principes Sarracenorum custodes suos, qui custodirent eos, et cui ostenderet

4. a) et *deest* 2. b) Heinrico 2. c) Hildiberto 1; Hiltiberto 2. d) *deest* 2. e) illis in 2.
f) senatus 1. g) Veneticorum dux 2. h) venerunt 2. i) patriarchae 2. k) magnificentia 2.
l) exoptamus 2. m) terrarum 1. n) multitudo 1, 2. o) dividamus 1; dividimur 2. p) spatia 1.
q) dissertas 2; et *deest*. r) nutum 1. s) perfecisti 1. t) deleverit 2. u) originalia 1. 35
v) namque *add.* 2. w) fuerat ierosolima advenisse 2. x) infigurantia pi 2. y) magno scelere 2.
z) dignamini 2. a) qua 2. b) *explicit* 2. c) clauderet 1.

1) Cf. Schulte 'Wiener Sit:ungsberichte' CXVII, 15. 2) Eodem anno 932, duo in Bavaria
concilia habita sunt, unum Ratisbonae, alterum in oppido Dingolfing. Illius prologum tantum dedit Pertz
LL. II, pars 2, 171; tertium integrum Merkel LL. III, 482, qui etiam ibidem editionem Ratisbonensis 40
concilii, quam Martene olim instituerat, repetiit. Cum a nostro proposito alienum sit, concilia mere provin-
cialia edere, ideoque et Dingolfingensis synodi prologum rececimus, descriptione tamen textus synodi Ratis-
bonensis obvia, quam fecit Bethmann e codice Bruellensi 1816 (olim Stabulensi) saec. X, etiam a Marteneo
adhibito, variam ab editione Merkeliana lectionem hoc loco afferri iuvat. LL. III, p. 482, linea 5 Rada-
sponam; l. 6 Odalpertus; l. 7 Vodalfredus; l. 8 Frigisiensis — Isengrimus; l. 9 Swarzlöh; l. 17 amore 45
monere — emendationis; l. 18 emeliorare; l. 26 suis facultatibus. 3) Psal. 132, 1; Sap. 10, 21;
Matth. 24, 16.

Deus virtutem et signa, illi de utroque populo crederent. Facta denique oratione Christianorum, aperuit Deus templum et sanctum sepulchrum, et accensa ipsa luminaria et inluminatum est templum, et apparuit gloria Domini, ita ut ostenderet se Dominus incarnatus et quasi crucifixus, stantem in dextera columna intra suum sanctum sepulchrum, sinagoga vero Iudeorum vacua et inanis remansit^d. Hebrei vero confusi propter mirabilia domini nostri Iesu Christi, quae viderant, crediderunt et baptizati sunt. Inde vero Hierosolimitanus patriarcha suas litteras et legatum suum Constantinopolim ad Romanum direxit imperatorem^e et omnia innotuit quae Deus ostendere dignatus est, commouendo, ut sicut Ierosolima omnes Iudei Christiani facti sunt, ita et in suum imperium omnes Iudeos ad Christi fidem converteret. Quod vero ipse imperator audiens^f omnes Iudeos baptizari iussit, et ipsi Hebrei mirabilia Dei audientes spontanea voluntate crediderunt et baptizati sunt. Qua de re obsecramus magnitudinem vestram, ut haec mirabilia domini nostri Iesu Christi omnibus Hebreis nuntiatis et baptizari eos precipiatis. Si quis vero Hebreus baptizari noluerit, precipite ut signum crucis in nullo^g metallo nec in ullo drappo aut aliqua^h specie in vestro regno suis pollutis manibus contingat, et ipse Hebreus, si noluerit esse Christianus, confusus et repudiatas de vestro regno abscedat. Nunc autem corroborati in fide domini nostri Iesu Christi laudemus et exaltemus nomen eius in secula seculorumⁱ.

4. d) remansit I   e) imperium I.   f) *rotem inserui*.   g) nullo I.   h) aliquo I
 20 i) *omisit Bethou*.

OTTONIS I. CONSTITUTIONES.

5-7. SYNODUS INGELHEIMENSIS.

948. Iun. 7.

Huius synodi celeberrimi multa profert Richerus l. II, c. 69—81, quem propter Flodoardi Historiam Remensis ecclesiae etiam Gesta ad manus habuisse arbitramur. Quippe cap. 69 nomina episcoporum in synodo praesentium tradidit, quae Flodoardus ei nequaquam suppeditavit¹, et cap. 81 decreta aliqua (de illicitis presbyterorum coniugiis et de presbyteris eucharistiam indigne tractantibus) affert, quae neque apud Flodoardum neque in Gestis superstitibus leguntur. Orationes autem praesulum et regum in synodo habitas itemque epistolam a synodo Hugoni duci missam, quae c. 71—77 leguntur, ab ipso Richero confectas esse, iam inter viros doctos constat². Eas igitur, quas Pertzius olim e Richero desumptas Gestis praeposuit, reiecitimus.

5. ARTOLDI LIBELLUS SYNODO PORRECTUS.

Servavit Flodoardi Historia Remensis l. IV, c. 35 (olim 31); datus e recensione novae editionis SS. XIII, 585. (P. 21.)

Sanctae Romanae et apostolicae sedis vicario domno Marino universaeque sanctae synodo apud Engulenheim congregatae Artoldus divina propiciante elementia Remorum episcopus.

(1) Dominus Agapitus papa litteras nobis et ceteris coepiscopis nostrae dioeceseos direxit, in quibus precepit, ut ad hoc vestrae sanctitatis concilium convenire stude-
remus, ita instructi de omnibus, ut rei veritas miseriarum nostrae sedis, quas
patimur, coram sanctitate vestra manifesta fieri posset. Quocirca propalare prudentiae
vestrae commodum duximus, qualiter res exordium coeperit litis huius, quae adhuc
inter me et Hugonem miserrime ventilatur. Defuncto siquidem Heriveo archiepiscopo,
Seulfum, qui archidiaconatus urbis nostrae tunc officio fungebatur, ad praesulatum
eiusdem sedis elegimus. Qui pontifex ordinatus, assumens zelum contra proximos
predecessoris sui, cum eos per semet a loco depellere non valeret, consilio inito cum
quibusdam laicis, scilicet consiliariis suis, amicitiam quaesivit Heriberti comitis, quam
dato iureiurando per eosdem consiliarios obtinuit eo tenore, ut post obitum ipsius ad

1) Ordo nominum tamen confusus est. Richeram ea e duobus fontibus concinnasse equidem ex eo
conicitum, quod episcopus Ripensis bis, scriptioe tamen diversa legitur: Lioptaeus Ribunensis et puillo
post Liëfdach Ripuensis. 2) Cf. Dümmler, 'Otto der Grosse' 163 not. 2 et 165 not. 3.

electionem pontificis milites ecclesiae nullatenus aspirarent sine consilio ipsius Heriberti; idem vero comes fratrem Herivei presulis et nepotes ipsius a participatione rerum Remensis episcopi separaret. Quibus patris, insimulati sunt idem propinqui Herivei presulis a consiliariis Seulfis episcopi de infidelitate ipsius senioris sui, accersisioque Heriberto comite cum pluribus suis, iubentur ad rationem reddendam coram 5 ipsis venire. Et quia contra eos a quibus accusati fuerant, singulari congregari certamine noluerunt, sublatis ab eis rebus quas ex episcopo possidebant, comprehensi sunt atque deducti per Heribertum comitem ad Rotbertum regem, a quo etiam sub custodia sunt detenti usque ad mortem ipsius Rotberti. (2) Tertio demum sui episcopus 10 copatus anno Seulfus episcopus, ut plures asserunt, ab Heriberti familiaribus veneno potatus, defungitur. Mox itaque comes Heribertus urbem Remensem adiit et ecclesiae milites, clericorum quoque quosdam de rectoris electione ad suum consilium, cum iuratum fuerat, intendere fecit. Cum quibus ad Rodulfum regem pergens in Burgundiam, obtinuit ab eo, ut sibi committeretur idem episcopium, eo tenore, ut tam clericis 15 quam laicis debitum honorem concederet et conservaret nec iniustitiam alicui faceret: sed ipsum episcopium aequo iure gubernaret, donec talem clericum eidem regi presentaret, qui ad episcopale ministerium exequendum rite ordinari valeret. Qui comes ad eandem urbem regressus, res episcopi prout sibi placuit factoribus suis divisit, ceteris abstulit et absque ullo iudicio vel lege, quos voluit rebus expoliavit vel ab urbe 20 propulit. Odalricum denique Aquensem episcopum in eadem urbe suscipiens, episcopale mihi ministerium celebrare precepit. (3) Sicque per annos sex et eo amplius idem episcopium suo dominio vindicavit, pro libitu proprio illud tractans, et in sede presulis residens tam ipse quam coniux sua, donec septimo tandem anno, ortis inter ipsum et regem Rodulfum atque Hugonem comitem quibusdam simultatibus, Rodulfus 25 rex cum Hugone et Bosone fratre suo ceterisque pluribus tam episcopis quam comitibus Remorum obsidet urbem, succensentibus sibi episcopis et conquerentibus adversus eum, quod tam diuturno tempore contra divinae legis auctoritates hanc urbem permiserit vacare pastore. Quorum querimoniis permotus rex, admonet eorum et populum de pastoris electione, dans eis id agendi facultatem ad Dei honorem et sui fidelitatem. 30 Sicque concordantibus cunctis, tam clericis quam laicis qui extra obsidionem erant, pluribus etiam eorum qui clausi tenebantur in idipsum faventibus, eligitur humilitatis nostrae persona in hoc magis honore quam honore subeundo. Aperientibus tandem tam militibus quam civibus portas urbis regi Rodulfo, et episcopalem benedictionem mihi tradentibus episcopis qui aderant decem et octo, et suscipientibus nostram humilitatem tam clero universo quam reliquis civibus, intronizatus ab episcopis nostrae 35 dioeceseos, impositum mihi, prout Deus concessit, ministerium per annos ferme novem tractavi, ordinans per dioecesim episcopos octo et in episcopo multos, prout competens videbatur, clericos: quousque nono postmodum anno, postquam Ludovicum regem, favente Hugone cunctisque regni principibus, Gerbergam quoque reginam benedixeram 40 et sacro perfuderam crismate, instigatus Hugo comes iracundia, quod ei consentire vel coniungi noluerim ad ipsius regis infidelitatem, adhibitis secum Heriberto comite et Willelmo Nordmannorum principe, Remensem obsidet urbem. Nec longum, sexta scilicet obsidionis die, deseror ab omni pene coetu laicalis militiae. Sicque derelictus ab his, ad Hugonem et Heribertum compellor exire: a quibus coartatus et conterritus, 45 cogor memet episcopali procuracione abdicare, et ita me propellentes, in coenobio sancti Basoli habitare constituunt: Hugonem vero filium Heriberti, qui Autisiodori diaconus ordinatus fuerat, in urbem introducunt, et civitate potantur. (4) Ludovicus autem rex a Burgundia rediens, me apud Sanctum Basolum reperit, et assumens secum simul cum propinquis meis, quorum res Heribertus comes abstulerat, Laudunum 50 deducit, quod castrum tunc obsidebant Heribertus et Hugo: solutaque obsidione oppidum

ingredimur, nobisque degendi metatus disponitur. Interim clerici nostri loci, sed et laici quidam pessime ab Heriberto tractantur, et quidam clericorum in custodiis retruduntur, res eorum auferuntur atque diripiuntur, rapinae per totam urbem licite perpetrantur. (5) Interea convocantur episcopi nostrae dioceseos ab Hugone et Heriberto, satagentibus et quaerentibus ab eis de ordinatione Hugonis filii Heriberti. Qui Sues-
 sionis congregati, mittunt ad me Laudunum Hildegarium episcopum cum aliis quibusdam
 legatis, mandantes ut ad eos venirem, ad consentiendum scilicet huius ordinationis
 perversitati. Quibus remandavi, quod non esset mihi competens ad eos illo proficisci,
 ubi adversarii et inimici mei cum ipsis erant aggregati. Quod si loqui mecum vellent,
 ad talem locum devenirent, ubi sine periculo ad eos accedere possem. Quibus
 advenientibus in locum ab eisdem delectum, profectus sum ad eos, veniensque pro-
 sternor coram ipsis, obsecrans ut propter amorem et honorem Dei, tam mihi quam
 sibi competens consilium dare studerent. Qui me de ordinatione predicti Hugonis
 interpellare coeperunt et hoc omnimodis suadere, ut eis in hac ordinatione consensum
 preberem, promittentes res nonnullas episcopi mihi se impetraturos. At ego postquam
 responsum diu distuleram, videns eos cunctos in proposito quod coeperant perseverantes,
 surgens interdixi palam cunctis audientibus, excommunicans auctoritate Dei Patris
 omnipotentis et Filii et Spiritus sancti, ut nullus eorum ad eandem ordinationem
 accederet, nec alicui in episcopali honore, me vivente, manus imponeret, sed nec
 ullus eandem benedictionem suscipere presumeret. Quod si forte fieret, ad sedem
 apostolicam eos provocabam. Illis inde furentibus, ut possem exire de medio eorum,
 et Laudunum reverti, temperavi responsum dicens ut mitterent mecum, qui eis renun-
 tiaret, quid consilii reperire valerem super hac re in domna mea regina et fidelibus
 eius, quia rex non aderat. Ad hoc illi mittunt Deroldum episcopum, putantes me
 esse mutaturum consilium. Quo veniente, et coram domna regina et fidelibus eius
 inde me interpellante, iterum exurgens prefatae modum excommunicationis in eisdem
 episcopos iaculatus sum: vocationem quoque ad sedem apostolicam iterare curavi,
 excommunicans hunc ipsum Deroldum, id ut eis omnino non taceret, sed cunctis mani-
 feste proferret. (6) His ita gestis, parvipendentes illi nostram excommunicationem,
 Remis accedunt, et quidam eorum ordinationi huic manus applicuerunt, quidam vero
 se subduxisse sciuntur. Ego vero cum rege manens, quas ille scitur angustias per-
 tulisse, secum pertuli: et quando cum bello aggressi sunt Hugo et Heribertus, cum
 ipso eram, et vix mortis evasi periculum. Prolapsus itaque auxilio et protectione Dei
 de medio inimicorum, profugus et vagabundus loca invia quaeque silvasque perlustro,
 non ausus certo consistere loco. Comites autem Hugo et Heribertus affati quosdam
 nostros amicos sibi subditos, suadent, ut me requirentes ad ipsos deducant, pollicentes
 se mihi benefacturos et rebus quas ipsi petissent ditaturos. Requirentes ergo me
 amici, reperiunt per diversa vagantem, et ita perducor a fratribus meis et amicis ad
 prefatos comites. Qui postquam me in potestate sua conspiciunt, quaerere coeperunt,
 ut eis pallium a sede Romana mihi conlatum traderem et sacerdotali me ministerio
 penitus abinirarem. Quod ego nullatenus me facturum, neque pro amore huius vitae
 presentis, attestor. Districtus igitur et coangustatus ab eis, episcopi tandem rebus
 abrenunciare compellor: sicque rursus ad Sanctum Basolum, quasi vacans, habitaturus
 deducor. Mansi denique paucis diebus in ipso coenobio, quoadusque comperiens per
 certos ex familiaribus Heriberti comites nuntios, quod ab eo male de mea tractabatur
 perdizione, iterum iterumque nuntiis huiusmodi pavefactus et impulsus, locum deserui,
 et abdita lustra silvarum vagabundus repetii: horisque silentibus et itinere devio Lau-
 dunum revertor, ibique susceptus a rege, secum manere constituor. (7) Mansi vero
 ibidem cum ipso vel fidelibus eius, expectans et deprecans misericordiam Dei, donec
 ipse dignatus est in cor domni regis Othonis mittere, ut ad subventionem senioris

mei regis et nostram properaret in Franciam. Denique postquam domina nostra regina Laudunum propter absolutionem domni regis reliquerat, egressus inde, ad domnum regem Othonem cum seniore meo deveni rege, simulque Remos accessimus. Cingitur itaque urbs exercitibus, et episcopi qui aderant me sedi nostrae restitui censent.

5 Mandatur ergo Hugoni a domno rege Othone, ut egrediatur et pervasam deserat urbem. At ille nutans aliquamdiu et pro posse, ubi vidit ad resistendum penitus sufficere se nequaquam valere nec amicorum sibi presidia subvenire, decernit exeundum, quaerens ut liber cum suis dimittatur abscedere. Permittitur itaque sanus exire cum omnibus qui secum volvere comitari, et quaecunque secum voluit ferre, nullo

10 contradicente, asportavit. Sicque cum regibus introgressus urbem, precipior loco nostro et honori restitui. Susceptus igitur a domnis archiepiscopis Rotberto Trevirensi et Frederico Mogontiacensi, comitantibus ceteris et congratulantibus tam clericis ecclesiae nostrae quam reliquis civibus, ab ipsis restitutor cathedrae episcopali. Hugo vero Remis egressus, Mosomum castrum cum suis occupat, et muniens contra fideles regis

15 senioris nostri detinet. (8) Habito denique colloquii placito inter reges, seniore meum videlicet ac domnum Othonem, super Charam fluvium, convenimus ad illud tam ego quam ipse Hugo cum ordinatoribus suis. Ibi res litis huius ab episcopis auditur: protulitque litteras ad sedem Romanam quasi ex nostra persona datas excusationis meae, aesi vacationem petentes administrationis episcopii nostri: quas me

20 numquam dietasse neque vel subscribendo aliquatenus corroborasse protestatus sum atque protestor. Et quia tunc synodus convocata non fuerat, id opponentibus fautoribus ipsius Hugonis, altercatio nostra determinari non potuit. Synodus autem circa medium mensis Novembris habenda Virduni utriusque partis episcopis annuentibus

25 Mosomi commorari permittitur. (9) Nec longum, instante scilicet vindemiae tempore, hic aemulus noster Hugo, assumens secum Teobaldum, regis inimicum et regni nostri, cum aliis pluribus malefactoribus, in villas Remensis episcopii contiguas urbi devenit, et omne pene vinum ex his colligens in diversos pagos abduci fecit. Tum multa mala inibi perpetrata, et homines ecclesiae nostrae captivi abducti et ad redemptionem variis sunt adaeti tormentis. Synodus autem circa medium mensis denunciata Virduni

30 celebratur, presidente Rotberto presule Trevirensi, precepto domni papae Romani, presente quoque domno Brunone cum episcopis et abbatibus nonnullis. Ad quam prefatus Hugo evocatus, missis etiam duobus ad eum deducendum episcopis, Adalberone et Gosleno, venire contempsit. Universa vero synodus mihi Remense regendum

35 decernit episcopium. (10) Indiciturque iterum synodus habenda die Iduum mensis Ianuarii, quae et aggregatur, ut denunciatum fuerat, in ecclesia sancti Petri ante

40 prospectum castrum Mosomi a domno Rotberto, convenientibus ceteris quoque Trevirensis dioceseos episcopis et aliquibus Remensis. Veniens autem illic aemulus noster Hugo et locutus cum domno Rotberto, synodum noluit ingredi, litteras vero quasi ex nomine domni papae direxit ad episcopos per clericum suum, qui eas Roma detulisse ferebatur, nihil auctoritatis canonicae continentes, sed hoc tantum precipientes, ut Hugoni Remense redderetur episcopium. Quibus recitatis, incuntes episcopi consilium cum abbatibus et ceteris qui aderant sapientibus, responderunt, non esse dignum vel congruum, ut mandatum legationis apostolicae, quam dudum Rotbertus archiepiscopus,

45 deferente Frederico presule Mogontiacensi, coram regibus et episcopis tam Galliae quam Germaniae susceperat, et partem iam preceptionis ipsius exegerat, propter illas litteras intermitteret, quas insidiator noster exhibebat: immo quod regulariter coeptum fuerat ut canonice pertractaretur, unanimiter censent: precipiturque recitari capitulum Cartaginensis concilii nonum decimum¹ de accusato et accusatore. Quo recitato, iudi-

XVI

LIII

1. Videtur intelligi cap. 9. et 10. concilii tertii Carthaginiensis. WATZ.

catum est iuxta diffinitionem ipsius capituli, ut communionem et parrochiam Remensem me refinente, Hugo qui ad duas iam sinodos evocatus interesse contempserat, a communione et regimine Remensis episcopi abstineret, donec ad universalem sinodum, quae indiciebatur, sese purgaturus vel rationem redditurus presentaret. Ipsumque capitulum mox in carta episcopi coram se describi fecerunt, subnectentes hanc etiam definitionem suam, et eidem Hugoni miserunt. Qui post alteram diem cartam eandem Rotberto presuli remisit, hoc verbis remandans, quod ipsorum iudicio nequaquam obediturus existeret. Sicque absoluto concilio, ipse Mosonum contra mandata regum et episcoporum retinet, et ego Remos regressus, reclamationis meae querelas ad sedem Romanam per legatos domini regis Othonis destinavi, prestolans mandata ipsius sanctae sedis, eius decretis et universalis huius sancti concilii vestri iudiciis parere paratus.

6. GESTA SYNODALIA.

Gesta, e quibus Flodoardus et Richerus hauserunt, integra iam non exstant. Pars haud spernenda tamen superest in tribus codicibus, qui omnes eandem recensitionem sequuntur: 1) *Codex tabularii capituli S. Mariae Augustae Praetoriae (Aosta), membr. in quarto, saec. XI, in., librum ordinarium capituli continens¹, cui medio insertum est folium in quo Gesta manu saec. XI, in. exarata leguntur, quae prologum et 13 capita umplectuntur. Erscripsit ea olim vir b. m. Bethmann, male ea typis dederunt Monumenta historiae patriae, Chart. II, 40, optime nuper a. 1885 Iosephus Augustus Duc venerabilis episcopus Augustanus 'Miscellanea di storia Italiana' XXIV, 341.*

2) *Hoc numero signamus insimul duos codices olim Weingartenses, iam in bibliotheca publica Stuttgarti inter regios asservatos, quorum uterque continet Reginonis opus de synodaliibus causis et appendicis instar nonnulla excerpta canonum et alia quaedam, inter quae Gesta concilii nostri leguntur. Codices ex uno eodemque archetypo descripti, sunt hi: 2a) cod. iurid. et polit. nr. 114, fol. saec. X². Gestorum, quae fol. 131'—133' conspiciuntur, tertus admodum cum codice 1 convenit, in prima autem capituli 10 sententia interrumpitur. Quae sequuntur, lacunam non indicata (penasque proponere — admoneri videatur), a Canisio et Pertzio capiti 10 annexa sunt, sed minime ad concilium nostrum spectant, sunt potius verba e. 14 Appendicis II, operi Reginonis adiectae. Cum ordo codicis valde confusus sit, non miramur quod Gestorum capita 11 und 12 inter aliena quaedam fol. 134' separatim legimus; caput 13 non reperitur. — 2b) cod. iurid. et polit. nr. 108, fol. saec. X—XI³, eiusdem plane indolis est ac codex 2a. Gesta leguntur fol. 114'—116, capita 11 et 12 fol. 117⁴. Hunc codicem scrutatus est Canisius 'Lectiones antiquae' V, 2, 1057 (ed. Basnage III, 9); editionem Canisianam repetiverunt Goldastius in 'Constitutionibus imperialibus' III, 395, Lünig 'Reichsarchiv' IV, 60, conciliarum collectiones, Pertzius.*

Lacinius tantum Gestorum servavit codex bibl. caes. Vindobonensis 2198 (Ius. can. 99) membr. saec. X, fol. 87. Quis detexit Pertzius. Sunt nomina episcoporum, quorum ordo confusus est, fragmentum clausulae Gestorum, quod in calce addidimus, et alia manu exarata enuntiatio quaedam, quam ad cap. 12 pertinere non est dubium.

Duo denique capita extravagantia invenit vir cl. Wasserschleben⁵ in Collectione canonum codicis Guelferbytani 488 (Helmst. 454) saec. X, quam perperam adscripsit Rotgero archiepiscopo Treverensi. Invenit capite 216 huius collectionis (fol. 151) legitur canon innumeratus de fornicatione agens, qui ad verbum congruit cum capite 34 concilii Worma-

1) Cf. 'Archiv' IX, 628. 2) Quem prius descripsi 'Zeitschrift für Kirchenrecht' XX, 455.

3) Quem descripsit vir cl. von Schulte 'Wiener Sitzungsberichte' CXVII, 29. 4) Notandum, sententiam priorum capiti 10 annexam voce intentio abundare, quae in 2a non legitur, in editionibus Canisii et Pertzii (p. 26, l. 10) autem obrita est.

5) Edidit in periodico 'Richter, kritische Jahrbücher für deutsche Rechtswissenschaft' 1838, p. 485 sq.

ticensis a. 868 habiti (Mansi XV, 875 = Regino II, 228): caput vero 220 (fol. 152^r, 153) continet caput 20 synodi nostrae, quod et ipsum respondet capiti 22 concilii Wormatiensis.

Gesta gemina uberioru textu codicum 1 et 2 fuisse, e codicibus Vindobonensi et Guelpherbytano perspiciuntur. Ad eandem sententiam dixeris, si capita 1—8 inspexeris, quae non nisi canonum rubricas, non canones ipsos praebent. Ergo Gesta abbreviata tantum in codicibus 1 et 2 nobis serrata esse, cuque non integra, iudicemus oportet. — Stumpf, Reg. 164. (P. 24.)

In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Anno ab incarnatione Domini DCCCXLVIII. indictione VI, VII. Idus Iunii^a, anno serenissimi regis Ottonis XIII. ipso quoque cum illustrissimo rege Luduico^b in presentia^c manente, sancta ac generalis synodus apud Engilnheim^d in aeclesia sancti Remigii confessoris Christi, in pago Nahgouui^e dicto collecta est, presidente videlicet domni Agapiti pape apoerisario^f, venerabili Polimarcensis ecclesiae^g episcopo *Marino, et consedentibus^h archiepiscopis Fridiricoⁱ sancte Moguntine^k sedis archiepiscopo, Ruotberto sancte Treuerensis^l ecclesiae archiepiscopo, Wicfrido^m sanctae Coloniensis ecclesiae archiepiscopo, Ardoldo sanctae Remensis ecclesiae archiepiscopo, Adaldagoⁿ sanctae Hammeburgensis ecclesiae archiepiscopo, Heroldo^o sanctae Iuuavensis^p ecclesiae archiepiscopo, Rihgouuone^q Uuanguionensis ecclesiae episcopo^r, Uhodelricho^s Augustensis ecclesiae episcopo, Bernharo^t Halverstetensis^u ecclesiae episcopo, Diedhardo^v Hildinesheimensis^w ecclesiae episcopo, Chunrado Constanciensis ecclesiae episcopo, Stareando Eistetensis^x ecclesiae episcopo, Dudone Paderbrunnensis^y ecclesiae episcopo, Reginbaldo Nemetensis ecclesiae episcopo, Bobbone Wirziburgensis^z ecclesiae episcopo, Adalberone Metensis ecclesiae episcopo, Gozolino Tullensis ecclesiae episcopo, Berengero Uuirduensis^{aa} ecclesiae episcopo, Balderico Traiectensis ecclesiae episcopo, Unichardo^b Basilensis aeclesiae episcopo, Duodone Osneburgensis ecclesiae episcopo, Eberiso Mindonensis^c ecclesiae episcopo, Hildeboldo^d Mimigardeuurdensis ecclesiae episcopo, Varaberto^e Tungrensensis ecclesiae episcopo, Volgberto Camaracensis ecclesiae episcopo, Ruodolfo Lugdunensis ecclesiae episcopo, Michaelo Radesbonensis ecclesiae episcopo, Adalberto Lauriacensis ecclesiae episcopo, Liopdago Ripensis^f ecclesiae

¹) *Codex Vindobonensis nomina episcoporum sic praefert: Michael Starchandus Rubitocensis, Marinus, Fridaricus Mogonciacensis ac, Unifredus Agrippinensis, Ruodpertus Treuerensis, Adaltes Hammaburgensis, Heroldus, archiepiscopi, Chunradus Constantiensis, Paldricus Tauntraecensis (superscript), Traiectensis, Tuoto Osnepruggensis, Rihhardus Basiliensis, Adalpertus Patauiensis, Diothardus Hiltinesheimensis, Peringarius Wirdunensis, Reginzo Spirensis (superscript, Nemetensis), Tuoto Padarprunnensis, Pernhardus Haluarastanensis, Rihgono Wormacensis, Artolfus Remensis, Hiberis Mindensis, Poppo Wirziburgensis, Adalpero Metensis, Gozlinus Tullensis, Hiltipald Mimigernertordunensis, Uaperi Uarapertas Liuticensis, Lioptacus Ribunensis, Horat Sclcoswicensis, Fulpertus Camaracensis, Regimprant Armensis, Ruodolfus Laudanensis. Cf. etiam nomina apud Richerum II, 69.*

6. ^a) Iun 2b. ^b) Luduico 2a; Ludouico 2b. ^c) p. presentia 2a. ^d) ig. engilnheim 1; engilnheim 2b. ^e) Nagouui 2. ^f) apoerisario 2. ^g) *derst* 1. ^h) considentibus 2b. ⁱ) Frithurico 2, qui Coloniensem ponunt ante Moguntinam et Treuerensem. ^k) moguntie 2a; mogonciae 2b. ^l) Treuirenensis 2a. ^m) Unichfrido 2a; Wichfrido 2b. ⁿ) Aldaldago 1. ^o) Keroldo 2b. ^p) iuuauensis 2. ^q) Rihgouuone 2a; Rihgouuone 2b, qui hunc ponunt ante Inuarensem. ^r) archiepiscopo 1, 2b. ^s) Uodalrico 2a; Odalrico 2b. ^t) Berharo 1. ^u) Haluestetensis 1; Halarestensis 2a; Halvarestensis 2b. ^v) Thietharo 2. ^w) Hildinesheimensis 2a. ^x) Eihstetensis 2a. ^y) Paderbrunnensis 2, qui hunc ponunt ante Constatiensem et Eistetensem. ^z) Wirziburgensis 1; Wirziburenensis 2b. ^{aa}) uirduensis 2b. ^{bb}) U. B. ac. e. des. 1. ^{cc}) Mimidonensis 2. ^{dd}) Hildiboldo 2. ^{ee}) Uaraberto 2. ^{ff}) Ripensis 2.

episcopo, Oredo Sliewiccensis^g ecclesiae episcopo, Reginbrando^h Arhuswensisⁱ ecclesiae episcopo^k, cum cetero abbatum, canonicorum^l, nec non et monachorum: unius spiritus amore ferventium, quatinus caelitus adminiculati zizania divini cultus agro ab inimica manu supersita, canonicarum^m sarculis sententiarumⁿ radicibus extirparentur.

Igitur recitato primitus euangelio, oramineque finito, et sanctorum canonum quam plurimis institutionibus linguarum clavibus coram reclusis, missus apostolicae sedis cartam sue legationis honorifice protulit: in qua pro debito reverentiae dono Romanoⁿ pontifici exhibendo comoniti sunt, ut universalis ecclesiae puppis exoptate tranquillitatis portui secura succedat, seque procelloso^o tribulationum turbine vexari diutius non timeat^p. Significatum est autem in eadem^q recitamina sententia, predictum presulem^r Marinum ab ipso universali papa tali tenore ad nostros fines directum fuisse, quo in omni ecclesiasticarum legum discussione ipsius existens vicarius, quaecumque liganda essent, apostolica ligaret auctoritate^r, et quae solvenda viderentur, parili solveret potestate. Huiusmodi procul dubio affaminis tam salubri missatico gloriosissimi reges prefati cum pontificibus omnique^s clero congratulantes, ut dignum fuit, se in omnibus consentire et obedire professi sunt. A quibus, auctorante et confirmante legato apostolico, capitula subsequencia statuta sunt.

Dehinc ex sessionis^t suae loco se subrigens inclitus rex Luduuuicus ad presentiam serenissimi regis Ottonis totiusque sanctissimi concilii unanimitatem, satis lacrimosi conquestus protulit querimoniam, videlicet quod regia privaretur potestate a quodam principe, Hugone nominato quondamque sibi subiecto. Cuius anxietati et multifmode reclamacioni condolentes, in unitate spiritus coadunati sanctissimi patres, istiusmodi^u super hac re sententiam protulere.

Cap. I^v. Reclamatio regis^w Luduvvici, qualiter Hugo comes illum^x regno suo privavit^y. Nullus deinceps regiam potestatem populari presumat^z, seu aliquam perfidiae maculam sibi fallaciter exhibere. Decevimus^a enim Toletani concilii inditium exequendo, Hugonem, regis Luduuuici regni invasorem et raptorem, excommunicationis gladio ferendum, nisi forte tempore statuto ad sinodale concilium veniat et a tam nefaria protervitate satisfaciendo respiseat.

Cap. II. Item reclamatio Ardoldi^b archiepiscopi^c, qualiter Hugo pseudoepiscopus^d sedem suam illicite invasit. Ardoldus Remensis ecclesiae archiepiscopus^e, propria de sede expulsus, ex canonica auctoritate in pristinum honorem est^e intronizatus. Hugo autem, qui eius sedem contra fas sibi usurpavit^f, anathematis est mucrone multatus: eiusque ordinatores et qui ab eo sunt ordinati, nisi VI. Idus Septembris Treveris veniant et ibi pro erratibus dignam satisfaciendo penitentiam subeant, similem excommunicationis sententiam sustineant.

Cap. III. Item reclamatio^g Ruodolfi^h Lugdunensis ecclesiae episcopi. De antedicto Hugone comite, qui Ruodolfum Lugdunensis ecclesiae episcopum propria de sede, non causa alicuius criminis, sed pro fidelitate Luduuuici prefati regis proprii senioris expulit, decevimus in sancta synodo, cum pro hac ré, sicut de prescripta, excommunicandumⁱ, nisi veniendo satisfecerit.

Cap. III^k. Ut laici sine episcopali licentia presbiteris ecclesias dare vel demere^l non presumant.

6. ^g) Slienneensis 2; ecclesiae *deest* 1. ^h) Reginberto 1. ⁱ) Arhuswensis 2. ^k) episcopo ecclesiae 1. ^l) canonicorum 1. ^m) canonicarum sarculis (*corr. ut videtur in sarculis*) sententiarum 1. ⁿ) romano 2b. ^o) procello 1; proceloso 2a. ^p) permittat *leg. Duc.* ^q) eiusdem 2. ^r) auct. lig. 2. ^s) omniumque 2. ^t) sessione 1. ^u) istiusmodi 1. ^v) *numeri capitulum des.* 1. ^w) *deest* 2. ^x) *de add.* 2. ^y) Cap. I. *hoc loco ponunt 2, similiter infra.* ^z) pres. pop. 2b. ^a) Dicerevimus 2. ^b) Artoldi *hic* 2a. ^c) episcopi 1. ^d) pseudoepiscopus 1; pseudoeps 2a. ^e) *deest* 2. ^f) usurpat 2b. ^g) reclamatio 1. ^h) Rüdolfi 2a; Rüdolfi 2b. ⁱ) excommunicatione 1. ^k) Cap. III° 2. ^l) dimittere 2.

Cap. V. Ut nullus laicorum prespiterum^m flagellareⁿ seu fatigare vel aliquam sibi iniuriam inferre audeat.

Cap.^o VI. Ut pascalis ebdomada tota festive^p celebretur: et in pentceosten II. III. et IIII. feria non minus quam dies dominica^q solempniter honoretur^r.

5 Cap. VII. In letania maiore ieiunium sicut in rogationibus ante ascensionem Domini exerceatur.

Cap. VIII. Ut oblationes fidelium. quae altari deferuntur^s. nil omnino ad laicalem pertineant potestatem. dicente scriptura. 'Qui altari deserviunt. de altari^t partici- 10 pentur^r.^{1) Utr. 9 13.}

10 Cap. VIII. Ut decime. quas Dominus precipit in horreum suum deferri. si ecclesiis Dei non fuerint reddite. sed nefaria cupiditate. que seuior Ethioⁿ ignibus ardet. a secularibus fuerint retentae^v. secularia super hoc non exerceantur iudicia. nec in forensibus discutiantur^w causis. sed in sancta synodo ab ipsis sacerdotibus. quorum deputate sunt usibus. quid exinde debeat actitari. certis diffiniatur promulgationibus.

15 Cap. X. Ut euangelica auctoritate et sacrorum canonum institutione unicuique^x christiano liceat uxorem dimittere propter fornicationem solummodo. confirmamus. nequaquam autem illa vivente aliam ducere comprobamus.

Cap. XI^y. Ut sancta synodus nulla laicorum molestia vel impulsione inquietetur.

20 Cap. XII^z. Omnimodis postmodum caveatur. ne^a aliquis christianus de propria cognatione uxorem ducat. sed huiusmodi copulam tamdiu fugiat. quoadusque series generationis recordari potest^b. [Si autem progenies tota defecerit. ab antiquioribus et veneratioribus adque veratioribus. quibus eadem lex vel propinquitas nota sit. episcopus canonicè perquirat. et si inventa propinquitas fuerit. separentur.]^c

25 Cap. XIII^d. Canonum exempla et sanctorum patrum instituta sequentes. Gregorij videlicet. Simmachij. Zosimij. Celestini. Leonis et aliorum sanctae aeclesiae doctorum. quendam Hugonem Remensis ecclesiae invasorem et raptorem et episcopale ministerium inlicite usurpantem iudicio sancti Spiritus excommunicamus et a gremio sanctae matris ecclesiae excludimus. quoadusque penitendo respiscat et ecclesiae Dei satisfaciat. Quod si non fecerit. sub anathematis dampnatione lucerna eius extinguatur.

30 De^e eo qui cum commatre spiritali vel cum ea. quam de sacro fonte baptismatis susceperit. aut cum ea. quam ante episcopum tenuerit. cum sacro chrismate fuerit uncta. fornicationem perpetraverit. Ex concilio apud Engilnheim. Si quis cum commatre spiritali fuerit fornicatus usque ad dignam penitentiam anathematis percutiatur ictibus. Similiter autem et illum percutere promulgamus. qui cum ea. quam 35 de sacro fonte baptismatis susceperit. aut cum illa. quam ante episcopum tenuerit. cum sacro chrismate fuerit uncta. fornicationis perpetraverit scelus. Legitimam si habuerit uxorem. non dimittat.

De parvulis intra septa monasterij a parentibus contraditis. CCXX. Ex concilio apud Engilnheim cap. XX. (20) Si pater vel mater filium filiamque intra septa 40 monasterij in infantiae annis sub regulari tradiderint disciplina. non liceat eis^f. postquam ad pubertatis pervenerint annos. egredi et matrimonio copulari. Hoc omnino devi-

6. ^m) presbiterorum 2a. ⁿ) flagellare 1: flagitare 2b. ^o) Cap. *deest hic* 2. ^p) fest. tota 2b. ^q) dominicus 2. ^r) honoretur 2. ^s) feruntur 1. ^t) altario 2. ^u) & hinc 1. ^v) retentatae 1. ^w) discutiatur 2. ^x) unicuique — comprobamus *des.* 2. *qui statim lucerna non indicata admittunt sententiam ex Reginonis Appendice II. 14* penasque — admoneri videatur. ^y) *cap. 11 legitur etiam in 2.* ^z) *cap. 12 etiam in 2.* ^a) ut 2b. ^b) Sin con. odon id est via. inde synodus conventus *glossam in 1.* ^c) *univ. inclusa. qui seravit cod. Vindob. hic inserenda esse videntur.* ^d) *cap. 13 non reperitur in 2. verba Cap. XIII des. 1.* ^e) *Duo capita sequentia enim rubricis leguntur in cod. Guelferb. f) ei e.*

tandum, ut oblati a parentibus Deo filiis voluptatis frena laxentur. Igitur ut pre-
diximus, non liceat eis susceptum habitum unquam deserere, sed convicti, quod
tonsuram aut religiosam vestem aliquando habuerint, in religionis cultu velint nolint
permanere cogantur.

Haec⁴ excommunicatio acta est in Ingelenheim ab episcopis infrascriptis: Marinus⁵
episcopus, vicarius domini mei beatissimi atque apostolici universalis ecclesie pape
Agapiti urbis Romae, synodo praesidens statui, consensi et subscripsi . . . . .

7. MARINI LEGATI APOSTOLICI EPISTOLA.

*Epistola concilio peracto scripta luci data est a Browero in 'Annalibus Trevi-
rensis' (ed. Colon. 1626 I, 569; ed. Leod. 1670 I, 475) ex ecclesiae cathedralis Trevi-
rensis schedis. Quam personae transmissa sit, haud perspicuum est, cum manuscriptum
nomen nullum expresserit. Hugo dicit, ut vult Browerus, certe non fuit; veri similis
videtur, fuisse Wulonem episcopum Suessionensem, qui Hugonem intrusum Remensem
ordinaverat. Quamvis editor dicat, se praebere 'Marini apostolici legati rescriptum
exiguo verborum flexu', flexum istum tamen maximum esse primo intuitu apparet. Mensis
Octobris mentio, quo concilium Treveris indictum esse dicit epistola, comparato Gestorum
capite secundo, vel suspensionem moerere potest. At terminus concilii Treverensis pro-
rogatus esse poterit.* (P. deest.)

Scire te oportet, et nos et universum, qui nuper in Ingelheim iussu atque auctori-
tate domini Agapiti papae coit, episcoporum coetum, incredibilem ex tua absentia²⁰
coepisse moerorem, cum praesertim non regni modo totius salutem et incolumitatem,
verum et publicam ecclesiae Gallicanae causam tantum apud te valituram fuisse arbitrati
essemus, ut, quin Romam etiam iussus continuo proficiscerere, nihil recensaturum duce-
remus, quo ne summi pastoris vel auctoritatem defugisse vel detrectasse videreris
imperium. At vero quod contra iam a te factum, ita desiderari istie te passus es, ut²⁵
neque istius absentiae tuae purgandae nuncium ullum miseris neque ullae ad synodum
istue a te missae pervenerint literae. Quo gravior etiam nos doloris sensus oppressit,
cum in tantum ecclesiasticae communionis amittendae discrimen ultro te descendere
illamque tam crudelem atque impiam a caeteris membris avulsionem cerneremus, non
plus etiam reformidare. Et licet causa tua cum Hugone Remensis ecclesiae occu-
patore eadem omnino sit, noxamque consimilem comitari poenam eandem iubeant³⁰
leges, nos errori tamen indulgentes tuo, synodum aliam adhuc tibi Treuiris ad Octobrem
mensem indicimus, et istie omnino ut adsis, si ecclesiae gratia, si salus tua tibi cara,
des operam iubemus. Prius tamen cum Belgicae episcopis, qui Laudunum profecturi
sunt, tibi loquendum erit. Ut etiam ante ex horum sententia cum Luduico rege et³⁵
Araldo Remensi archiepiscopo, quam ad synodum Treuirim accedas, in gratiam redeas,
omnino volumus, et quod ita facturus sis, confidimus certe.

6. ³) *exitus Gestorum fragmentum servavit cod. Vindobonensis.*

S. CAPITULARE FRANCOFURTANUM.

(951. Jan.)

duo capita, quae concernunt raptum virginum vel viduarum et monasteria aliis non incorporanda, recepta sunt in Appendice libri Reginonis de synodalibus causis, quae constat in tribus tantum codicibus¹⁾. Singillatim tradita sunt praeterea in tribus aliis codicibus. Ad editionem parandam adhibiti sunt codices hi: 1) Guelpherbytanus Aug. folio 83, 21 (olim S. Jacobi Maguntini, Reginonis cod. nr. 1) membr. saec. X, fol. 155^r, quem descripsit vir cl. de Heinemann senior; 2) Darmstadiensis 524, 1° (olim S. Jacobi Leodicensis) membr. saec. XII, in. 2 fol. 112; contulit vir cl. A. Wyss; 3) Gollanus 84 (olim S. Martini Maguntini) membr. saec. XI, fol. 115^r, ea quo editionem paravit Eccardus in Legibus Francorum p. 198; contulit Pertz; 4) Vaticanus Palatinus 583 (et ipse olim S. Martini Maguntini) saec. X; fol. 1^b et 1^a manu posteriore eavata capita nostra iam maximam partem legi vix possunt, testante b. m. Waitz, qui codicem a. 1876 inspexit²⁾, adnotavitque ut fuit legi haec: Decrevimus . . . . dum approbato decessorum nostrorum et cet. Ex hoc codice dedit capitulare Haackebom 'Concilia Germanica' II, 621, quam editionem seculi sumus. — Stampf, Reg. 193. (P. 26.)

“Anno incarnationis Domini DCCCCLII^b, indictione VIII^c, constitutum est in Frankonofurth^d a rege gloriosissimo Ottone, anno illius XVe, consentientibus episcopis, comitibus aliisque fidelibus compluribus^e, canonum sanctorumque patrum auctoritate, nec non capitularium^f precedentium regum institutis coram positis: ne oppressio virginum aut viduarum vel raptus ab ullis hominibus fiat: et ut qui rapiunt eas sub nomine simul habitandi^h, cooperantes et coniventesⁱ raptoribus, si quidem clerici sunt, decendant a gradu proprio, si vero laici, anathematizentur^j; et raptores sine spe coniugii perpetuo mancant^k. Quod si post haec iungere se presumpserint, utriusque anathematizentur.

2. ^l Inventum est etiam coram^m prefato rege, ut nulla abbatia, quae per se electionem habet, ad monasterium nec alicui in propriumⁿ possit donari^o; ille vero quae electione caret, regis donatione et privilegio ad illud^p monasterium, quod sub eius mundiburdio consistit, surrogari possint^q.

30 S. ^a in 2 procedit lemma: De oppressione virginum ac viduarum. Ex capitulari. ^b sic 1. 3; emLai 4. ^c VIII 2; X 1. ^d frankonofurth 2; frankonofurt 3; francofurt 1. ^e III 2. ^f compl. fid. 2. ^g capitularium 1. 2. ^h et add. 2. ⁱ convenientes 3. 1. ^j coniugii permanent 2. ^k in 2 procedit lemma: De abbatia quae electionem habet. Ex cap. ^l a 3. 4. ^m prius 1. ⁿ dari possit 3. 1. ^o aliud 2. ^p posse 4.

35 1) *Ut testatur iditor notissimus vir cl. Wasserscheleben praefato p. XX, XXI, in codicibus Guelpherbytano Aug. folio 83, 21., Vandobonensi theol. 79 saec. XI, Parisiensi fonds de l'Oratoire nr. 20 saec. XI (nr. 1, 5, 6 editionis). In editione Baluziana capita nostra inveniantur Append. I, cap. 53, in editione Wasserschelebiana App. II, cap. 25 et 26, p. 437, 438. 2) V. 'Nouvel Archiv' XIII, 594. 'Continent opera nomada S. Augustini et excerpta canonum. 3) V. 'Nouvel Archiv' II, 332 not. 1. 4) Cf. Concil. Chutcedon, can. 27.*

9. CONVENTUS AUGUSTANUS.

952. Aug. 7.

Conventus huius, in quo continuatore Reginonis teste, Berengarii et Adalberti Italiae regum causa tractata est, nonnisi ecclesiastica capitula serrata sunt. Adhibuimus duos codices quondam Weingartenses, iam Stuttgardienses supra p. 12 descriptos, qui unum eundemque archetypum secuti sunt, et quidem 1a) Cod. iurid. et polit. nr. 114, fol. saec. X, ubi leguntur fol. 142 — 143' et 1b) Cod. iurid. et polit. nr. 108, fol. saec. X—XI, ubi leguntur fol. 122'—124. Ex codice 1a editionem principem instituit Cavisius in 'Lectio-nibus antiquis' V, 2, 1953 (ed. Basnage III, 11). Quam editionem omnes editores poste-riores secuti sunt, Goldastius III, 307, synodographi usque ad Mansium XVIII, 435, Pertzius alii. — Stumpf, Reg. 215. (P. 27.)

Cum excellentissimus piissimusque Otto rex, superna attactus clemencia, non minus de negotio spiritali, quam de statu christiani imperii tractare disponeret^a, imprimis pontificum aliorumque primatum suorum communi consilio fretus, anno incarnationis DCCCCLII, indictione X, anno vero regni eius XVI, sub die VII. Id. Aug. placitum conventumque synodalem Augustae fieri decrevit, quatinus concordii diligentia, tam sancti cleri quam populi, aeclesiae stabilitatis profectus et totius christianitatis utilitates tractarentur. Cuius divinae rei dispositionem per reverentissimi atque prudentissimi Frithurici Mogontinae^b sedis archiepiscopi industriam maxime gubernari delibe-ravit, Heroldo etiam Iunauensis^c aeclesiae archiepiscopo, Manase quoque Mediolanensis aeclesiae archiepiscopo, Petro Rauennati archiepiscopo, ceterisque Italiae, Galliae, Germaniae subnotatis pontificibus huic discussioni operam exigentibus: Odalrico Augustensis aeclesiae^d episcopo, Annoni Uuaugionensis^e aeclesiae episcopo, Star-cando Eihstetensis^f aeclesiae episcopo, Cuonrado Constantiensis aeclesiae episcopo, Poponi Vuerziburgnensis aeclesiae episcopo, Godefrido Nemetensis aeclesiae episcopo, Harberto Curiensis aeclesiae episcopo, Vuodoni^g Argentinensis aeclesiae episcopo, Lantberto Frisingensis aeclesiae episcopo, Hugone Aritiensis^h aeclesiae episcopo, Michael Radesbonensisⁱ aeclesiae episcopo, Adelberto Patauenis aeclesiae episcopo, Liudfrido Ticinensis^k aeclesiae episcopo, Gisibrando Terdonensis aeclesiae episcopo, Antonio Briesiensis^l aeclesiae episcopo, Uuoltoni Cumano episcopo, Deodato Parmensis aeclesiae episcopo, Uuittone Mutinensis aeclesiae episcopo, Adelhardo Regenensis aeclesiae episcopo, Sigolfo Placentinae^m aeclesiae episcopo, Adalgiso Aquensisⁿ aeclesiae episcopo. Cum eorum unanimis diligentia huic aeclesiastico^o negotio vigilanter in-staret, omnibus ratum putabatur, principem regni, beatae matris aeclesiae devotum filium postulare, quatinus ibidem divina diseucientibus interesse dignaretur. Tum die prefnito eo veniens, dulcisona modulationum iucunditate honorifice, uti regiam digni-tatem decuerat, ab omnibus acceptus^p, missae caelebratione^q finita, satisfaciendo ponti-ficium peticioni cum insigni primatum^r turba synodum intravit. Interim reverendus Mogontine sedis archiepiscopus Frithuricus se e solio erigens, humiliter strennueque

9. ^a) disponeret *deest* *codd.*, *supplevit* *Pert.*, ^b) Mogontinae *corr.* 1a; Mag. 1b. ^c) iunau-
nensis *codd.* ^d) *luc* aeclesiae *legitur* in 1a archi *subpunctum*. ^e) uuaugion 1a. ^f) eihstensis
codd. ^g) Uuodoni 1b. ^h) Brixienis *nulle* *corripit* *P.* ⁱ) radesboriensis *codd.* ^k) picinensis
codd. ^l) briesimensis *corr.* 1a. ^m) placentino 1a; *corr.* 1b. ⁿ) annensis 1a; aquenensis 1b;
corripit *P.* ^o) aeclesiasticae *corr.* 1a. ^p) receptus? ^q) caelebratae *codd.* ^r) priuatum
at *videtur*, *prius* *scriptum* *erat*, *eodem* *manu* *corripit* 1a; priuati 1b.

sermonem regulari studio congruentem protulerat; deinde cuncta, quae de iure aecce-
 siastico iuxta canonicam^s auctoritatem et imitanda sanctorum patrum decreta erant
 ventilata, pronuntians, in his et in^t omnibus huic rei necessariis se in commune eius
 presidium sentire postulabat. Quibus rex superui amoris igne succensus et zelo diviniⁿ
 amoris animatus, mentis corporisque nisu aeccelesiasticarum rerum auxiliatorem^v, defen-
 sorem promptissimum se esse promittendo certificavit. Haec videlicet promissione audita
 regali, prelibatus archiepiscopus residens, communi ceterorum assensu capitula sub-
 sequentia titulari precepit.

Cap.ⁿ I. Si quis episcoporum, presbyterorum, diaconorum, subdiaconorum uxorem
 10 acceperit, a sibi iniuncto officio deponendus est, sicut in concilio Cartaginensi tenetur
 cap. XXV¹.

Cap. II. Episcopos, presbyteros vel aliquem^x de clero canes venandi amore vel
 accipitres habere non licet, sicut in concilio legitur Toletano cap. X. Quisquis autem
 personarum huiusmodi in hac voluptate denudatus fuerit, quamdiu in illa detestabili
 15 occupatione detinetur, ab omni aeccelesiastico officio cesset.

Cap. III. Episcopus, presbyter aut diaconus aleae vacans, si^y ab hoc interdicto
 opere cessare noluerit, velud in Canone^z apostolorum habetur capitulo XIII, de-
 ponendus erit.

Cap. IIII. Nullus in clericatus officio manens mulierem subintroductam secum
 20 habitare permittat. Si vero aliqua suspitionum maculis aspersa contra haec agere
 temptaverit, ab episcopo vel eius misso virgis caesa detondeatur. Si autem secularis
 potestas hoc fieri prohibuerit, regia potestate femina coacta prelate sententiae sub-
 iaceat.

Cap. V. Diversa secularis vitae negotia fugientes et monasticae institutionis
 25 normam aggredientes extra claustrum sine licentia proprii abbatis ire^a non licet; sed
 tantummodo ieiunio et orationi vacare, in locis, quibus renuntiaverunt seculo, perma-
 nentes, sicut in concilio Calcedonensi² praecipitur.

Cap. VI^b. Oportet etiam episcopum, in cuius diocesi cenobium situm est, mona-
 chorum providentiam gerere et, si aliqui correctione dignum repperit, corrigere festinet.

Cap. VII^c. Clericis^d monachicum^e propositum^f sequi cupientibus et, pro remunera-
 30 tione divina saecularibus spretis, artiore vitam adire volentibus nullatenus introeundi
 aditus ab episcopo denegetur: sed potius eum in tali conversatione perstare exortari
 conetur, sicut in concilio Toletano habetur cap. I³.

Cap. VIII^g. Sanctimonialis, quae spontanea voluntate strictiori vitae proposito se
 35 alligare voluerit, nulla re obstaute, id quod bona intentione disposuerat peragendum,
 ab episcopo impediatur.

Cap. VIII^h. Ut laici presbyteros sine conscientia et consensu proprii episcopi
 ab aeccelesiis eis canonicè commendatis non eicere presumant, nec alios locum eorum
 subire faciant: quia ut ab episcopis ordinantur, ita necesse est, ab ipsis aeccelesias
 40 procurandas accipiant, sicut in concilio habetur Arelatensi cap. III⁴.

Cap. IX^k. Ut omnis decimatio in potestate episcopi sit, et si neglecta fuerit, quic-
 quid inde emendandum sit, coram episcopo eiusve misso corrigatur⁴.

9. ^s) canonica Ia.   ^t) *deest* Ib.   ^u) *divine corr.* Ia.   ^v) rerum auxiliatorem *des.* Ia.   ^w) cap.
codd. semper.   ^x) *alicui atamento atriori superducto corr. videtur et* alicui Ia.   ^y) *si deest codd.*
 45 ^z) *canonice corr.* Ia.   ^a) *irae* Ia.   ^b) III. *codd. perperam.*   ^c) VI. *codd.*   ^d) Clericus
corr. Ia.   ^e) *monachium* Ia.   ^f) *habitum et supra lin. vel propositum* Ib.   ^g) VII. *codd.*
^h) VIII. *codd.*   ⁱ) III. Ib.   ^k) VIII. *codd.*

1) Cf. Concil. Carthag. II. can. 2 vel V. can. 3.   2) Can. 1.   3) Cf. Concil. Tolet. IV.
 can. 49.   4) Cf. Synod. Ingelhem. c. 9. supra p. 15.

Cap. XI. Episcopus, presbyter, diaconus, subdiaconus, ut in multis conciliis firmatum est, quoniam divina ministeria contrectant, ab uxoribus abstineant. Caeteri autem clerici, quando ad maturiorem aetatem pervenerint, licet nolentes, ad continentiam cogantur.

10—12. TRACTATUS CUM IOHANNE XII. PONTIFICE.

962.

Coronationem imperialem Ottonis Magni (962, Febr. 2) praecessit promissio regis papae facta et iuramentum in anima regis a legatis ipsius praestitum, Pactum sollemne cum papa ictum cum secutum est.

Pridie quam Pacti privilegium daretur, Iohannem XII. cum imperatore in ecclesia S. Petri in synodo consedissee, apparere videtur e verbis quibus pontifex bullam incipit, qua fraudationi archiepiscopatus Magdeburgensis consentit¹. Haec bulla adscripta est margini codicis Annalistae Saxonis², et ibi ei annexa sunt capitula aliqua, quae concilii cuiusdam esse facile est perspectu. Unde vir cl. Dümmler ea concilio illi Romano a. 962, vindicavit. Cui sententiae cum minime accedere possim, capita ista in adnotationem relegari³. Vir doctissimus censuit, capita statuta fuisse ea de causa ut ii reconciliarentur, quorum iura archiepiscopatu Magdeburgensi fundato laesa essent, ut puta episcopus Halberstadensis. A quo tamen proposito capita omnino aberrare mihi videntur. E contra contenderim, ea bullae illi annexa fuisse a quodam ius foundationis archiepiscopatus Magdeburgensis impugnantem, qui eo consilio veteres canones quosdam congesserit, a quodam episcopo Halberstadensis asserit. Caput ultimum quidem, quod agit de tricenarii possessione, desumptum est e Concilio Toletani IV, capite 34; caput primum qualitat capiti 11 concilii Maguntini a. 847. Reliqua quin et ipsa similem originem habeant, mihi haud dubium.

10. PROMISSIO OTTONIS REGIS.

Formam declarationis seu promissionis ab Ottone Iohanni XII. datae, quae iuramenti forma nequaquam dici potest, servavit codex bibl. Bambergensis 47 (P. I. 8) membranaceus, olim Mediolanensis, saec. X—XI. Collectionem Pseudoisidorianam comprehendens. 'Quatuor folia', inquit Iaffé⁴, 'ceteris paulo minora insuta sunt; in quibus cum manus saec. XI. donationem Constantinianam sic posuisset, ut in extremo folio quarto spatium vacuum relinqueretur, illuc alia eiusdem saeculi XI. a reliquis codicis totius manibus manus prorsus diversa intulit formam promissionis. Quam ea hoc codice primus Pertz.

9. ¹) X. *codd.*

1) V. de hac re Dümmler 'Otto der Grosse' p. 333 not. 2. 2) SS. VI, 616. 3) Quod antiquae ecclesiae a novis nec decimis nec ulla possessione sunt spoliande. Quod dotes ecclesie non auferantur. Quod ecclesiastica statuta et privilegia ab apostolis et reliquis magistris ecclesie tradita integra serventur, et prevaricatores eorum excommunicentur. Quod consuetudines ecclesiasticae pro lege sunt tenende. Quod tricenaria possessio firma sit. Sicut diocesim alienam tricenaria possessio tollit, ita territorii conventum non admittit. Ideoque basilicae, quae novae condite fuerint, ad eum procul dubio episcopum pertinebant, cuius conventus esse confiterit. SS. VI, 616. 4) 'Bibliotheca rerum German.' II, 588.

alter Iaffé I. c. edidit. Eandem formam verbis paulisper mutatis continere videtur codex bibl. universitatis Taurinensis M. S. D. V. 19 in 1° (olim II. II. 5 seu C. M. XIX. h. II. 5), in quo fol. 89^r inter alias professiones legitur etiam 'professio imperatoris' his verbis incipiens: Tibi domno Iohanni papae ego Otho imperator promitto et iurare

5 facio etc.

Hoc scriptum, sane genuinum, a partium papalium sociis acri Gregoriano ciliatum esse, argute explicavit Iaffé. Moderatione quadam egit Anselmus Lucensis, qui in Collectione canonum I. I. c. 90¹, formulam nostram recepit, animi solummodo sententiam variavit, rubrica tamen adhibita lectori persuadere nisus est, hoc esse iuramentum quod Otto I. ipse

10 praestiterit. Textum Anselmi damus litteris minoribus ad fidem editionis Iaffé², qui eum e codice Parisiensi S. Germani 1665 deprompsit. Anselmum secutus est Gratianus in Decreto D. 63. c. 33, qui tamen verba aliqua transposuit, in fine addidit sententiam: Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei euangelia et lemma sic instruit: Iuramentum Ottonis quod fecit domino papae Ioanni³. E Decreto hausit Baronius in Annalibus ecclesiasticis 960

15 § 4, e Baronio Goldastius II, 45

Pessime ciliatum est monumentum nostrum a Bonizone episcopo Sutriensi in Libro ad amicum I. IV⁴, qui etiam primus contendit, iuramentum corporaliter a rege praestitum esse. Hanc formam totam in favorem petitionum pontificalium versam recepit e Bonizone Cencius camerarius auctor Vitae Iohannis XII, quae in codicibus Libri census legitur et

20 *ferè tota libro Bonizonis imitatur. Edita est e codice Vaticano 1173 ab Angelo Mai in 'Spicilegio Romano' VI, 227 et e codice Cenci Riccardiano 228 a viro d. Watterich in 'Pontificum Romanorum Vitae' I, 716, 717. E duobus codicibus Cenci in tabulario Vaticano assertatis (S. Angeli saec. XIV, fol. 360 et Ariminensi saec. XV, in. fol. 278) hanc iuramenti formam dedit Pertz, lemmae suo certe arbitrio addito: Iuramentum corporaliter*

25 *praestitum. Qui etiam animadvertit, cum cecitare in codice Cenci bibliothecae Vaticanae 8486, quem falso autographum esse autumant. E Bonizone aut Cencio recepit iuramentum istud Sigonius in 'Historia regni Italici' (ed. Francofurt, 1591) p. 166, emendatis et verbis tamen suo modo immutatis. Nos editionem Iafféamam repetimus. — Stumpf, Reg. 296.*

(P. 29.)

30 Iuramentum quod facere fecit suos fideles Otto augustus antequam Romam adiret.

Tibi domno Iohanni papae ego rex Otto promittere et iurare facio per Patrem et Filium et Spiritum sanctum et per hoc lignum vivificae crucis et per has reliquias sanctorum: ut, si permittente Deo Romam venero, sanctam Romanam ecclesiam et te, rectorem ipsius, exaltabo secundum meum posse. Et nunquam vitam aut membra

35 neque ipsum honorem, quem nunc habes et per me habiturus eris, mea voluntate aut meo consensu aut meo consilio aut exortatione perdes. Et in Roma nullum placitum neque ordinationem faciam de omnibus, quae ad te vel ad tuos Romanos pertinent sine tuo consilio. Et quicquid de terra sancti Petri ad nostram potestatem venerit,

40 tibi reddam. Cuicumque autem regnum Italicum commiserit, iurare tibi faciam illum: ut adintor tui sit ad defendendam terram sancti Petri secundum summi posse.*

1) *Formula Anselmiana: Sacramentum regis Ottonis factum domno papae Ioanni. Tibi domno Ioanni papae ego rex Otto promittere et iurare facio per Patrem et Filium et*

1) *Act I. I. c. 87, ad adiutorem Bethmanni 'Archiv' XII, 216, 217 e codice Vaticano Anselmi 4983.*

2) *I. c. 591.* 3) *Haec sententia desideratur in codice Decreti antiquissimo saec. XII c. c. capituli S. Ambrosii Mediolanensis fol. 51, quem excussit Simonsfeld. Cf. 'Archiv' IX, 639.* 4) *ed. Iaffé I. c. p. 593 et Libelli de lite I, 581 Bonzonem Anselmi libro usum esse, monuit Duncker I c. 631.*

11. IURAMENTUM NUNTIORUM REGIS A DEUSDEDIT VITIATUM.

Tertium falsarium Iaffé detexit Deusdedit cardinalem, in cuius Collectione canonum l. IV, c. 161 Iuramentum futuri imperatoris legitur, quod in monasterio Lüneburg se invenisse dicit¹. Nimirum autem hoc loco Iaffé fecisse mihi videtur, cum contendat, cardinalem verba iuramenti genuini sic commutasse, ut a legatis nomine regis pronuntiata esse viderentur². Nam cur Deusdedit tam violenter egerit, non perspicitur. Formulam aliam potius cum prae oculis habuisse, mihi persuasum habeo: formulam quidem ipsius sacramenti, quod legati regis revera in anima eius Romae pontifici iuraverunt³, non vero formulam declarationis seu promissionis regiae, quam Anselmus et Bonizo vitiaverunt. Ecordium formulae, veri medela adhibita, omnino rei aptum esse videtur: Domino Iohanni papae rex Otto per nos promittit et iurat i. e. per nos iurat. Ceterum et ipsam formulam a cardinali pessime deformatam esse, nequaquam infitior. Praeter alia hoc imprimis falsarii munus sapit, quod non solum Iohanni XII, sed etiam successoribus eius Ottomem sese obligavisse dicit. Nam formulam sacramenti legatorum nec plus nec minus quam formula promissionis regiae continuisse, nemo est qui non videat. His observatis, genuinum sacramenti formam facile restitues. Hanc formulam Pertz. descripsit e codice unico cardinalis Deusdedit, Vaticano 3833, mbr. sac. XII, fol. 139', ubi haec in margine leguntur: Hoc sacramentum invenit scriptor huius libri in Saxonia in monasterio quod dicitur lüneburg. Pertzium secutus est Iaffé l. c. p. 592. Nos variam lectionem editionis Martineccii (M) adiecitimus. Formulam hanc abbreviavit sac. XII. Albinus pauper scolasticus in Digestis suis, quae videntur in codice Vaticano Ottobon. 3057, fol. 136'. Qui codicem adhibuit diversum a Vaticano 3833, ut ericit vir d. Stevenson³, ita ut ope codicis Ottoboniani textus formulae cardinalis castigari possit. Albinus rubricam adhaerentem hanc: Iuramentum nuntiorum Ottonis futuri imperatoris quod est in Saxonia in monasterio quod dicitur Lüneburg. Variam lectionem, quam suppeditavit vir d. Donatum, adnotavimus sub

Spiritum sanctum et per hoc lignum vivificae crucis et per has reliquias sanctorum: quod, si permittente Deo Romam venero, sanctam Romanam ecclesiam et te, rectorem ipsius, exaltabo secundum meum posse. Et nunquam vitam aut membra neque ipsum honorem, quem habes, mea voluntate aut meo consensu vel consilio aut mea exhortatione perdes. Et in Roma nullum placitum aut ordinationem faciam de omnibus, quae ad te aut ad Romanos pertinent, sine tuo consilio. Et quicquid te terra sancti Petri ad nostram potestatem venerit, tibi reddam. Cuicumque regnum Italiae commiserit, iurare faciam illum: ut adiutor tui sit ad defendendam terram sancti Petri secundum suum posse.

Formula Bonizoniana: Tibi domno Iohanni papae ego rex Otto promitto et iuro per Patrem et Filium et Spiritum sanctum et per hoc lignum vivificae crucis et per has reliquias sanctorum: quod, si permittente Deo Romam venero, sanctam Romanam ecclesiam et te, rectorem ipsius, exaltabo secundum meum posse. Et nunquam vitam aut membra neque ipsum honorem, quem habes, mea voluntate aut consensu aut meo consilio aut mea exhortatione perdes. Et in Roma nullum placitum aut ordinationem faciam de omnibus, quae ad te aut ad Romanos pertinent, sine tuo consilio. Et quicquid de terra sancti Petri ad nostram potestatem venerit, tibi reddam. Cuicumque autem regnum Italicum commiserit, iurare faciam illum: ut adiutor tui sit ad defendendam terram sancti Petri secundum suum posse.

10. ^{a)} Deo om. cod. Paris.; legitur in cod. Vaticano, ut in margine Parisiensis adnotatum est.

^{b)} urbe add. Gratianus.

^{c)} tuus Paris., tui Vat.

^{d)} pape Iohanni Ceccius.

^{e)} deest B;

adest Cenc.

^{f)} sanctorum reliquias Cenc.

^{g)} meo cons. aut des. Cenc.

^{h)} deest Cenc.

ⁱ⁾ sancti Petri terram Cenc.

¹⁾ ed. Martineccii p. 501. ²⁾ Eiusdem sententiae esse videtur Wait: 'Deutsche Verfassungsgeschichte' VI, 177 not. 3. ³⁾ 'Archivio della società Romana di storia patria' VIII, 305 sq.

siglo A¹. *E codice quodam cardinalis Deusdedit hausit etiam homo saeculi XII—XIII, qui formulam spatio caeco codicis bibl. Minerva B. V. 17 intulit. Cuius variae lectiones a Waitzio abnotatae sunt².* (P. 29.)

Iuramentum futuri imperatoris.

5 Domno Iohanni pape XII, rex Otto^a per nos promittit^b et iurat per Patrem et Filium et Spiritum sanctum et per hoc^c lignum vivifice^d crucis et has reliquias sanctorum: quod, si permittente Deo Romam venerit, sanctam Romanam aeclesiam et eundem domnum Iohannem^e papam, rectorem ipsius, exaltabit secundum suum posse, si vivum^f invenerit. Sin autem, cum qui legabiliter^g illi succedet. Et nunquam vitam
10 aut membra neque ipsum honorem quem habet, et qui eum habiturus est, sua voluntate aut^h suo consensu aut suo consilio aut sua exhortatione perdet, neque ipse neque aliquis successorum eius. Et in Roma nullumⁱ placitum aut ordinationem faciet de omnibus, quae pape et Romanis pertinent^k, sine^l consilio domni pape. Et quicquid de terra sancti Petri ad eius potestatem venit vel veniet, Romane aeclesiae restituet.
15 Cuiusque autem regnum Italicum^m committetⁿ, iurare faciet illum: ut adiutor sit domno pape et successoribus eius ad defendendam terram sancti Petri secundum suum posse. Sic adiuvet Deus eundem domnum regem Ottonem et haec sancta euangelia et haec sacrosancta sanctuaria.

12. PRIVILEGIUM OTTONIS IMPERATORIS. 962, Febr. 13.

20 Otto Magnus postquam a. 962, Febr. 2 ab Iohanne XII. imperator coronatus est, anteriores imperatores imitatus, Febr. 13 Pactum cum pontifice pepigit illud celeberrimum, cuius exemplar authenticum in pergamentum purpureum aurcis litteris exaratum in tabulario secretiore Vaticano asseratum esse iterum iterumque contulerunt Romani partium papulium socii. Iam Baronius in Ann. eccles. ad a. 962 hoc exemplar editioni suae
25 adhibuit, nostro saeculo tabularii Vaticani praefecti: Marini in libro *Nuovo esame della Autenticità* etc., a. 1822 Romae typis expresso, atque Theiner in *Codice dipl. domini temporalis s. sedis* I, p. 1 nr. 4 (Romae 1861). Nostris temporibus tandem liberalitate summi pontificis Leonis XIII. et cardinalis eminentissimi Hergenruther benivolentia viro cl. Sickel licentia amplissima data est, exemplar istud praestantissimum inspiciendi, per-
30 scrutandi, describendi. Acri ingenio vir doctissimus omninque qui artem diplomaticam tractant princeps de ista charta in libro *Das Privilegium Otto I. für die Römische Kirche* (Innsbruck 1883) dissertuit, editionem diplomaticam dedit, imaginem photographiam partis ultimae adiecit. Notissime idem alteram editionem paravit in *Diplomatum regum et imperatorum Germaniae* tomo I, p. 322, DOI, nr. 235. Exemplar privilegii Ottoniani, viro cl.
35 Sickel teste, asseratur in tabulario Vaticano sub signo Arm. I. caps. III, nr. I. Revera litteris aurcis in pergamentum purpureum scriptum est manu haud dubie saeculi X, quae virum Italicum sapere videtur. Bulla vero aurea, quam olim ei unquam fuisse Romani contulerunt, iam non adest; sigillum potius cuiuscumque generis nunquam appensum seu impressum fuisse Sickel statuit. Chartam pro vero et originali autentico nequaquam

1) sic M. A.; octo legit P.   b) sic A.; mittit P. M. et etiam cod. Minerva.   c) beatum M.
d) vivice Min.   e) Iohannem hic M.   f) cum add. A.   g) legabiliter = habiturus des. I   h) et A.
i) sic A.; et in Romanum P. M.; et nullum placitum in Roma Min.   k) pertinet P. M. Min.   l) sine — restituet des. A.   m) Italicum A.   n) permittet A.

1) Formulam Albini e codice Ottoboniano olim dedit Cenni in *Monumentis dominationis pontificiae*
45 II, 36.   2) V. *Neues Archiv* II, 328 not. 2 et *Archiv* XII, 105.

haberi posse ericit. Sed apographon ex autographo immediate et paullo post descriptum exemplar Vaticanum esse et, si leces aliquas mutationes ad formam exteriorum pertinentes creceperis, textum authenticum et integram privilegii Ottoniani praebere vir doctissimus probare conatus est. Quamquam me non fugit, viros gravissimae et venerandae auctoritatis huic sententiae abstipulari, equidem non possum quin persistam in iudicio quod deili de Sickelii inquisitione et sententia in periodico *Zeitschrift für Kirchenrecht* XIX, 162.

Quod iudicium huc spectat: nequaquam textus authenticus servatus est in exemplari Vaticano, caput 7 certe interpolatum, a falsario ope Vitae Hadriani I. in Libro pontificali contentae textui intrusum est; incertum est, an et aliae diplomatis partes variatae sint vel additionibus vel decisionibus. Sententia haec meo omnino congruit iis quae iam olim vir et Ficker de hoc privilegio iudicavit in *Ital. Forschungen* II, 357. Cum discussionem renovare hic non sit locus, unam tantum addi liceat, quod ad exteriorum exemplaris Vaticani formam spectat et iam a Pertzio adnotatum est. Formula chronologica audiri debebat: anno regni Ottonis XXVII, imperii I; legimus tamen haec: anno vero domni Ottonis imperii invictissimi imperatoris XXVII.

Ad declarandum caput 13, quod ex privilegio Ludovici I. haustum est, multi mihi esse videntur ea quae vir d. von Pflugk-Harttung nuper in *Monere Italico* p. 83, 85 ex antiquo indice scriptorum in castro S. Angeli a. 1610 adhuc asseratorum publici iuris fecit. Quae hoc loco offerri iuvat: Adrianus I. de conventionione cum Karolo Magno ratione census qui solvebatur pro Tuscia. Arm. I. caps. III. nr. d. et Caroli Magni conventioniones inter ipsum et Adrianum papam I. super censu qui solvebatur in palatio regis Longobardorum ratione Tusciae vel ducatus Spoletani, l. III. d. Ea monumentorum duo in cap. 13 allegatorum!

Pertzius tertium suum constituit maxime editionis Marinii adminiculo, adhibitis etiam codicibus Vaticanis 1984 (*Annalium Romanorum*) et 3833 (*collectionis cardinalis Deus-dedit*). Nobis sat erat, editionem Diplomatum repetere¹. Cum privilegii pars prior (cap. 1-11) praecipue Parto a Ludovico Pio cum Paschali I. icto², pars posterior Constitutione Lotharii I. quam dicunt Romanam, et Iuramento a. 824, a Romanis preestito³ inniti constet, omnia ad verbum ex his fontibus hausta litteris maioribus imprimi, omissiones vero astericis designari curavimus. — Stampf, *Reg.* 299.

(P. pars II, 164.)

In nomine domini Dei omnipotentis Patris et Filii et Spiritus sancti. Ego Otto Dei gratia imperator augustus una cum Ottone glorioso rege filio nostro divina ordinante providentia spondemus atque promittimus per hoc pactum confirmationis nostrae tibi beato Petro principi apostolorum et clavigero regni celorum et per te vicario tuo domno Iohanni summo pontifici et universali XII^{mo} pape*, sicut a predecessoribus^a vestris usque nunc in vestra potestate atque ditione tenuistis et disposuistis: civitatem Romanam cum ducatu suo et suburbanis suis atque viculis omnibus et territoriis eius, montanis ac maritimis, litoribus ac portibus. (2) Seu civitatibus, castellis, oppidis ac viculis* Tusciae partibus, id est Portum, Centumcellas^b, Cerem, Bledam^c, Marturrianum^d, Sutriam, Nepem, castellum Gallisem, Ortem, Polimartium, Ameriam, Tudam, Perusiam cum tribus insulis, id est maiore et minore, Puluensim^e, Narniam et Utriculum, cum omnibus finibus ac territoriis ad superscriptas civitates pertinentibus*. (3) Nec non exarchatum Rauernatem^f sub integritate cum urbibus, civitatibus, oppidis et castellis,

12. ^a) corr. ex pte.   ^b) cels statim corr. in cell.   ^c) p statim corr. in h.   ^d) Manturrianum Ludoc.   ^e) Puluensi A loco Puluensi (insula).   ^f) sic A. 15

1) *Dios* typographi errores tamen ope imaginis emendavimus, in subscriptionibus testium ponentes Drogonis et Thiotheres.   2) Sickel, *Das Privileg Otto I.* p. 173 = *Capitulare I.* p. 333.   3) *Capitulare I.* p. 323, 324.

que pie recordationis domnus Pippinus et domnus Karlus excellentissimi imperatores, predecessores videlicet nostri, beato Petro apostolo et predecessoribus vestris iam dudum per donationis paginam contulerunt, hoc est civitatem Raenham et Eucliam: Bobium, Cesenam, Forum-populi, Forumliui, Faentiam, Immodam, Bononiam, Ferrariam, Comiacum¹ et Adrianis atque Gabellam cum omnibus finibus, territoriis atque insulis, terra marique ad supradictas civitates pertinentibus. (4) Simul et Pentapolim, videlicet Ariminum, Pensaurum, Phanum, Senogalliam, Anconam, Ausimum, Humanam, Hesium, Forumsinpronii, Montemfeltri, Urbanum et territorium Balnense, Callis, Luciolis et Eugubium cum omnibus finibus ac territoriis² ad easdem civitates pertinentibus. (5) Eodem modo territorium Sabinense, sicut a domno Karlo imperatore antecessore nostro beato Petro apostolo per donationis scriptum concessum est sub integritate.* (6) Item in partibus Tuscie Longobardorum castellum Felicitatis, Urbem veterem, Balneum regis, Ferenti, Uiterbum, Orchem, Maream³, Tuscanam, Suanam, Popoloniam, Roselles* cum suburbanis atque viculis omnibus et territoriis ac maritimis, oppidis ac viculis seu finibus omnibus. (7) Itemque^k a Lunis cum insula Corsica, deinde in Suriano, deinde in monte Bardonis, deinde in Bereeto, exinde in Parma, deinde in Regia, exinde in Mantua atque in Monte Silicis atque provincia Venetiarum et Istria nec non et cunctum ducatum Spolitanum seu Beneventanum una cum ecclesia sancte Cristine posita prope Papiam iuxta Padum quarto miliario. (8) Item in partibus Campanie Soram, Arces, Aquinum, Arbinum, Teanum et Capuam. (9) Nec non et patrimonia ad potestatem et ditionem vestram pertinentia, sicut est patrimonium Beneventanum* et patrimonium Neapolitanum atque patrimonia Calabriae superioris et inferioris — de^l civitate autem Neapolitana cum castellis et territoriis ac finibus et insulis suis sibi pertinentibus, sicuti ad easdem aspiciere videntur — nec non patrimonium Siciliae, si Deus nostris illud tradiderit manibus. (10) Simili modo civitatem Galetam et Fundim^l cum omnibus earum pertinentiis. (11) Insuper offerimus tibi, beate Petre apostole, vicarioque tuo domno Iohanni pape et successoribus eius pro nostre anime remedio nostrique filii et nostrorum parentum de proprio nostro regno civitates et oppida cum piscariis suis, id est Reatem, Amiternum, Furconem, Nursiam, Balnam et Marsim et alibi civitatem Terracennam^m cum pertinentiis suis. (12) Has omnes suprascriptas provincias, urbes et civitates, oppida atque castella, viculos ac territoria, simulque et patrimonia pro remedio anime nostre et filii nostri sive parentum nostrorum ac successorum nostrorum et pro cuncto a Deo conservato atque conservando Francorum populo iam dicte ecclesie tue, beate Petre apostole, et per te vicario tuo spiritali patri nostro domno Iohanni summo pontifici et universali pape eiusque successoribus usque in finem seculi eo modo confirmamus, ut in suo detineant iure, principatu atque ditione. (13) Simili modo per hoc nostre delegationis pactum confirmamus donationes, quas pie recordationis domnus Pippinus rex⁴ et postea domnus⁵ Karlus excellentissimus imperator beato Petro apostolo spontaneaⁿ voluntate contulerunt: nec non et censum vel pensionem seu ceteras dationes^o que annuatim in palacium regis Longobardorum inferri solebant sive de Tuscia⁶ sive de ducatu Spoletano, sicut in suprascriptis donationibus continetur et inter sancte memorie Adrianum papam et domnum Karlum imperatorem convenit, quando idem pontifex eidem de suprascriptis ducatibus, id est Tuscano et Spolitano, sue auctoritatis preceptum confirmavit, eo scilicet modo ut annis singulis predictus census ad partem ecclesie beati Petri apostoli persolvatur: salva super eodem ducatus nostra in omnibus dominatione et illorum ad nostram partem et filii nostri subiectione.

12. ¹ sic A.   ² *per tota scriptura erat territoriis, correctum adiecta libera iuxta et libera 4 supra*

15 ³ sic A loco Martini.   ⁴ id statim corr. in it A.   ⁵ sic A.   ⁶ Ferrane A.   ^o sic A.

^o 4 statim corr. in d A.

1) *Sequentia usque ad videntur parenthecos instar posita esse et rectius post verba patrimonium Neapolitanum ponenda fuisse, praeterea post vocem Neapolitana aliqua verba crecidisse, v. g. partes seu turres, opinatur vir cl. Sickel.*

(14) Ceterum, sicut diximus, omnia superius nominata ita ad vestram partem per hoc nostrę confirmationis pactum roboramus, ut in vestro* permaneant iure, principatu atque ditione et neque a nobis neque a* successoribus nostris per quodlibet argumentum sive machinationem in quacumque parte vestra potestas imminuatur aut^p a vobis* inde aliquid subtrahatur de suprascriptis videlicet provinciis, urbibus, civitatibus, oppidis, castris, viculis, insulis, territoriis atque patrimoniis nec non et pensionibus atque censibus; ita ut neque nos ea facturi simus neque quibuscumque ea facere volentibus consenciamus, sed potius omnia, quę superius leguntur, id est provincie^q, civitates, urbes, oppida, castella, territoria et patrimonia atque insulas censusque et pensiones, ad partem ecclesię beati Petri apostoli atque pontificum in sacratissima seile illius* residentium nos in quantum possumus defensores esse testamur, ad hoc ut* ea in illius ditione ad utendum et fruendum atque disponendum firmiter valeant optineri. (15) Salva in omnibus potestate nostra et filii nostri posterorumque nostrorum, secundum quod in pacto et constitutione ac promissionis firmitate Eugenii pontificis successorumque illius continetur: id est ut omnis clerus et universi populi Romani nobilitas propter diversas necessitates et pontificum inrationabiles erga populum sibi subiectum asperitates retundendas sacramento se obliget, quatinus futura pontificum electio, quantum uniuscuiusque intellectus fuerit, canonice et iuste fiat; et ut ille, qui ad hoc sanctum atque apostolicum regimen eligitur, nemine consentiente consecratus fiat pontifex, priusquam talem in presentia missorum nostrorum vel filii nostri seu universe generalitatis faciat promissionem pro omnium satisfactione atque futura conservatione, qualem dominus et venerandus spiritalis pater noster Leo sponte fecisse dinoscitur. (16) Preterea alia minora huic operi inserenda previdimus, videlicet ut in electione pontificum neque liber neque servus ad hoc venire presumat, ut illis Romanis, quos ad hanc electionem per constitutionem sanctorum patrum antiqua admisit consuetudo, aliquod faciat impedimentum; quod si quis contra hanc nostram institutionem ire presumpserit, exilio tradatur. Insuper etiam ut nullus^r missorum nostrorum cuiuscumque impeditio argumentum componere in prefatam electionem audeat, prohibemus. (17) Nam et hoc omnimodis instituere placuit, ut qui semel sub speciali defensione domni apostolici sive nostra fuerint suscepti, impetrata iuste utantur defensione: quod si quis in quemquam illorum, qui hoc promeruerint, violare^s presumpserit, sciat se periculum vite sue esse incursum. (18) Illud etiam confirmamus, ut domno apostolico iustam in omnibus servant oboedientiam seu ducibus ac iudicibus suis ad iusticiam faciendam. (19) Huic enim institutioni hoc necessario adnectendum esse perspeximus, ut missi domni apostolici seu nostri semper sint constituti, qui annuatim nobis vel filio nostro renunciare valeant, qualiter singuli duces ac indices populo iusticiam faciant, hanc imperialem constitutionem quomodo observent. Qui missi decernimus, ut primum eunctos clamores, qui per negligentiam ducum seu iudicum fuerint inventi, ad notitiam domni apostolici deferant, et ipse unum e duobus eligat: aut statim per eosdem missos fiant ipse necessitates^t emendate, aut misso nostro nobis renunciente per nostros missos a nobis directos emendentur. (20) Hoc ut ab omnibus fidelibus sanctę Dei ecclesię et nostris firmum esse credatur*, propriae manus signaculo et nobilium optimatum nostrorum* subscriptionibus hoc pactum confirmationis nostrę roboravimus et bullę nostrę impressioni^u adsignari iussimus. † Signum domni Ottonis serenissimi imperatoris ac suorum episcoporum, abbatum et comitum. † Signum Adaldagi Hamaburgiensię ecclesię archiepiscopi. Signum Hartberti^v Curiensię ecclesię episcopi. Signum Drvogonis Osnabruguenensis^w ecclesię episcopi. Signum Votonis Argentenensię ecclesię^x episcopi. Signum Otuuini Hiltinesemensię ecclesię episcopi. Signum Landuuarti Mindonensię ecclesię

12. ^p) supra and manus eadem scripsit literam t, literam autem d delece supersedit A. ^q) litera e corr. ex ae A. ^r) una litera l supra lin. add. A. ^s) primo vigilare, dein corr. vigilare, postremo violare A. ^t) necessitates, superscripta litera a A. ^u) in supra lin. add. A. ^v) litera t prima supra lin. add. A. ^w) primo Osnabrugguensis scripsit, post puncto superposito unam literam g delexit A. ^x) secunda litera e iam eravit A.

episcopi. Signum Otgeri Nemetinensis ecclesie episcopi. Signum Gezonis Tortunensis
 ecclesie episcopi. Signum Hueberti Parmanensis ecclesie episcopi. Signum Vuidonis
 Mutunensis^s ecclesie episcopi. Signum Hattonis Fuldensis monasterii abbatis. Signum
 Guntharii Herolfesfeldensis monasterii abbatis. Signum Eberharti^z comitis. Signum
 5 Guntharii comitis. Signum Burgharti comitis. Signum Vtonis comitis. Signum Cvon-
 rates^a comitis. Signum Ernustes. Signum Thietheres. Riedages, Liupen, Hartuignes,
 Arnolnes, Inghilthies, Burchartes, Retinges. Anno dominice incarnationis DCCCCLXII,
 indiet. V^b, mense Feb., XIII. die eiusdem mensis. Anno vero domni Ottonis imperii
 invictissimi imperatoris XXVII° facta est hec pactio feliciter.

10 B. CAPITULARE VERONENSE DE DUELLO IUDICIALI.

967. Oct. 29.

*Edictum receptum est in Librum legis Langobardorum, quem vocant Papiensem, ex
 cuius codicibus lucusque solummodo cognitum fuit. Singillatim tamen praeterea traditum
 15 est in codice Vindobouensi 2213 (Ius can. 105) saec. XII, vel XIII, in Italia curato¹,
 fol. 88. Qui quamvis lectionem non satis bonam praebet, collatione cum codicibus Libri
 Papiensis instaurata patet, Vindobouensem cum nullo illorum affinitate coniunctum esse
 et recera singularem edicti traditionem praestare. Quae cum ita sint, nos editionem Libri
 Papiensis novissimam, quam vir cl. Boretius paravit in LL. tom. IV, (p. 567, 568, 570,
 20 574, 575, 576, 578—580) secuti, variam codicis Vindobouensis lectionem, quam viro d.
 Paulo Kehr debemus, sub siglo V adiuvimus. Codices autem Libri Papiensis, qui edictum
 servaverunt, sunt hi: 3) Mediolanensis Ambrosianus O. 55 saec. XI, in., qui Prologo caret;
 4) Londinensis Musci Britannici, Addition of Ayscough 5411 saec. XI, qui solum servavit
 inscriptionem; 5) Florentinus Laurentianus Plat. 89 sup. nr. 86 saec. XI, ex.; 6) Pata-
 25 cinus seminarii episcopalis nr. 528 saec. XI, ex.; 7) Parisiensis 9656 (Suppl. lat. 1109,
 olim Veronensis) saec. XI, ex.; 8) Vindobouensis Ius cic. 210 saec. XI; 9) Estensis
 bibliothecae olim dualis Mutinensis saec. XV, ex. Inscriptio, quae nominis in codice 4
 legitur, quin genuina sit, non est dubium, cum simili capitularia nonnulla regum
 Francicorum usa esse animalvertamur, vide e. g. Capitularia tom. I, nr. 94, 162, 163.
 30 Capitulare ullimum aeque ac edictum nostrum caret invocatione In nomine Domini,
 quae in reliquis duobus verba Incipit capitula praecedit. Subscriptio, quae locum et
 tempus diffinit, in codice 4 inscriptioni presso pede succedit, in codice 5 et in Vindo-
 bouensi vero ad calcem capitis 11 legitur. Illos duos codices genuinam formam servasse
 mihi persuasum habeo. In capitularibus quidem non raro adnotatio loci et temporis in
 35 inscriptione invenitur²; sed eorum Actum nusquam reperimus, praeterquam in solo a. 789
 capitulari³, quod etiam formulam saepe singularem inscriptionis praebet: Data est haec*

12. 5) corr. ex Mutenensis A.

4) litera b corr. ex h. A.

3) litera v supra lin. add. A.

b) hic desinit cod. Vatic. 1984 addito; Item in partibus Tusciae Reatae cum pertinentiis suis.

1) V. 'Archiv' X, 489.

2) Vide e. g. Capitularia, tom. I, nr. 27, 74, 98, 162, 163.

3) Nr. 23.

40 V. tamen adnotationem Boretii, quae monet, inscriptionem tam pro inscriptione capitularis nr. 23 quam pro
 subscriptione nr. 22 haberi posse.

carta etc. Ceterum in capitulari nr. 164 Ludowici I. et Lotharii I. imperatorum subscriptio obvia est: Data Holonna, anno imperii etc. Accedit quod subscriptio edicti nostri haud dubie ad instar eschatocolli praeceptorum regaliū formata est.

Prologi auctorem fuisse Leonem episcopum Vercellensem, Ottonis III. logotheten (a. 998—1026) contendit vir cl. Boretius¹, visus commentario quodam Libri Papiensis, quem editurus erat.

Codex 9 post caput 8 inseruit caput a nobis infra ad calcem textus positum, quod Boretius inter capita extraragantia Libri Papiensis 39 (Otto II, 9) p. 589 edidit. Pertzius autem (p. 34 not. a) argumentum capitis 1 edicti Ottonis III. de scriis esse perperam opinatus est. De cuius fide cum viro cl. Boretio² dubitari licet.

Ad supplendum edictum Otto I. a. 971. Papiac capitulum promulgavit, quod vide infra. Iam sub Ottone III. a. 999, caput 1 in placito laudari, vide annotationem. Prologi autem verba aliqua laudantur a Petro Crasso in libello, quem Heinricho IV. a. 1080. porrexit, sub nomine Gesta Ottonis³.

Constitutionem nostram primus publici iuris fecisse videtur Heroldus in 'Originum ac Germanicarum antiquitatum libro' (Basilvae 1557), in quo p. 340, 341 leguntur Prologus et capita omnia exceptis septimo et octavo, quae Heroldus iam prius p. 339, 340 dederat; inter c. 9 et 10 caput 1 constitutionis Ottonis III. de scriis intercalatum est. Heroldi editionem plane secutus est Goldastius III, 310, 304, qui tamen et ipsam c. 11 ab edicto segregavit et p. 305 singillatim dedit. — Stumpf, Reg. 132. (P. 32.)

Incipit^a kapitula^b quae instituit dominus Otto gloriosissimus imperator et item Otto filius eius gloriosus rex, una cum summis principibus, id sunt episcopis, abbatibus, iudicibus, seu cum omni populo^c.

Antiquis^d est institutum temporibus, ut si cartarum conscriptio^e, quae constabat ex praediis, falsa ab adversario^f diceretur, sacrosanctis^g euangelis tactis veram^h esseⁱ ab ostensore probabatur^k, sicque sibi predium deliberatione iudicium^l vendicabat^m. Qua ex re mosⁿ detestabilis in Italia improbusque^o non imitandus inolevit, ut^p legum specie iureinrando acquirerent^q, qui^r Deum non timendo minime periurare^s formidarent^t. Tempore igitur quo piissimus rex Otto^u Romae unctionem suscepit imperii^v, residente^w in synodo^x summo^y et universali papa^z domno^{aa} Iohanne tercio decimo, ab Italiae^{ab} proceribus est adclamatum^a, ut imperator sanctus mutata lege facinus indignum destrueret, per quod, si corpore quisquam^b dives fieret, anima^c periret et pauper^c in aeternum maneret. Iudicio^d itaque domni papae piissimique augusti expectatum est ad^e illam usque^e synodum, quae parva post intercapedine habita est Ravennae³. Cumque ibidem

13. ^a) *inscriptio* incipit — populo *in solo cod. 1; cod. 5 sic*: incipiunt capitula domni Ottonis. Sed incipit primum prologus eiusdem. ^b) incipit kap 4. ^c) *in 4 hoc loco sequitur subscriptio*: Actum — indictione XI. ^d) *prologus* Antiquis — promulgavit capitula *deest 3*; Antiquitus 5. ^e) *sic 5*; inscriptio 4. ^f) *ascriptio vell.* ^g) *adversarii 5. F.* ^h) *sanctis 5* ⁱ) *vera 1 F.* ^j) *deest 4.* ^k) *probatur F.* ^l) *iudicis 5. 6; iudicium F.* ^m) *vendicabit F.* ⁿ) *mos F.* ^o) *probisque F.* ^p) *ut sub 5; vel F.* ^q) *adquireret 4.* ^r) *quod F.* ^s) *deest 5; peiorare F.* ^t) *formidaret 4.* ^u) *Otto, similia semper F.* ^v) *impii F.* ^w) *residens 7; residentis 6. 8. 9.* ^x) *sic F; summa 4—9.* ^y) *papae 7—9. F.* ^z) *sic 4. 5. F; domni Iohannis tercio decimo anno 6—9.* ^{aa}) *declamatum 5.* ^{ab}) *quis etiam 7.* ^c) *anima vero (deest F) pereunte pauper 4. F.* ^d) *iudicium 4.* ^e) *usque ad illam 5. 6.*

1) 'Die Capitularien im Langobardenreich' p. 174. 2) *l. c. p. 177.* 3) *Libelli de lite I. 445.* 4) *Anno 967, mense Ianuario Romae in basilica S. Petri.* 5) *Medio mense Aprilis a. 967.*

ex eadem^f re^g proclamatio^g repeteretur^h, ob quorundam procerum absentiam usque ad id tempus est expectatum. quoⁱ gloriosissimus augustus Otto et rex Otto^k gloriosus filius et Chuonradus^l Burgundiae rex Italiam^m properantes, Veronae colloquium cum omnibus Italiae proceribus habuerunt. In hoc itaque cum ab omnibus imperatoriae
 5 aures magnisⁿ questibusⁿ pulsarentur, ut mutata lege fraudem hanc tam diram ab Italia tolleretur^p, convenientibus^q cunctis et consentientibus^q, legem huiusmodi^r secundum inferiora promulgavit capitula.

1. Si de praediis contentio emergerit et utraque pars sive altera cartis seu scrip-
 tionibus^s praedium sibi vindicare voluerit, si ipse^t qui cartam falsam appellaverit,
 10 per^u pugnam declarare voluerit, ut ita decernatur^v. Sin aliter, secundum priora capitula determinetur edicimus^t.

2. De aeclesiiarum rebus ut per advocatos fiat similiter, iubemus.

3. De investitura praedii si contentio fuerit^w, similiter ut^x per^y pugnam decernatur, edicimus^z.

15 4. Si quis per se ipsum aut sum^a muncium quicquam^b alicui deposuerit, et depositum cupiditate victus^c denegaverit^d, si viginti solidorum pretium fuerit, ut^e per pugnam veritas decernatur, precipimus^f.

5. Si quis dixerit, quod per vim^g de praedio cartam alicui fecerit^h, utⁱ per pugnam veritas^k decernatur^l, edicimus^m.

20 6. De furto aut scachioⁿ, si ultra sex solidos fuerit, similiter ut^o per pugnam veritas inveniatur, precipimus^p.

7. Si quis equum suum vel cetera animalia sive rem suam super aliquem repererit, et ipse warentem^q dare se^r dixerit, statim iuret ut ad certum warentem eum conducat^s, et super^t tertium warentem et tertium comitatum non procedat. Et si hoc^t
 25 facere noluerit, rem perdat et secundum legem componat.

8. Laicorum vero nullum preter comites^u in solis aeclesiasticis rebus advocatorem habere ullum^v permittimus.*

9. Quaecumque lege, sive^w etiam Romana, in omni regno Italico homo vixerit, haec omnia, sicut^x in his capitulis per pugnam decrevimus, servare precipimus^y; ita
 30 tamen, ut si eorum unum^z juvenilis aut decrepita aetas seu infirmitas pugnare prohibuerit, liceat ei pro se pugnatorem^a imponere^b et alteri^c similiter facere.

^f Si quis alium ad servitutem appellaverit, per pugnam veritas inveniatur edicimus. *inserit cod.* 9.

13. ^f hac eadem I. ^g reclamatione 5. ^h reperetur I. ⁱ quod 5. ^k rex et Otto 4, 5; gloriosissimi augusti Ottonis rex Otto 6—9, I. ^l sic 4; *vell. aliter*. ^m in Italiam I. ⁿ magnisque I. ^o questionibus 5—6, I. ^p pelleret I. ^q conv. vel cons. cunctis 4; et cons. des. 5, I. ^r etc. *add.* I. ^s inscriptionibus I; *corr.* 4. ^t ille 6—9; vend. noluerit subse I. ^u ad 6—9; et a 3; et hoc pugna I. ^v discernatur I. *qui omisit* Sin—edicimus. ^w emergerit 6, 9. ^x *deest* 6—9. ^y *deest* 5, I; pugna I. ^z precipimus 3. ^a *deest* 4. ^b quicquid 5, 9.
 40 ^c convictus 4. ^d negaverit 3, 6—9. ^e *deest* 3, 6—9; pugna ut discernatur precipimus I. ^f edicimus 5. ^g quod in *sen* in I. ^h fuerat 3; fueret 8, I; fecisset 7, 9. ⁱ *deest* 7—9. ^k *deest* 6. ^l inveniatur 5; discernatur I. ^m edicimus I. ⁿ scachio 3; scachio 5, 6, I. ^o *deest* 4, 7, 9. ^p edicimus 7, 8. ^q se war. dare 5, 6, 9; warentem se dare I. ^r ducat 3; deducat I. ^s supra I. ^t Quod si haec I. ^u comitem 5, 6 et *corr.* 4, 7; comes 7—9, I. ^v *deest* 4, 6—9; nullum I. ^w *sen* 6—9. ^x sic 6—9; q 3; *deest* 4—5. ^y *deest* 5, 6. ^z *deest* 7—9; aut *add.* 3, 5. ^a propugnatorem I. ^b opponere 5, 6. ^c alterum 3, 4, I.

1) *Caput hoc in placito Romae die 2. Decembris a. 999, coram Ottone III. et Silvestro II. habito, apud Muratorum SS. II. 2. 501 (Stumpf, Reg. 1295) quo ad sententiam, non tamen vocibus ipsis probatis laudatur. Verba priora capitula respiciunt ad Widonis imperatoris c. 6, quod existat in Libro*
 50 *Papucsi p. 562; cf. p. 569 not. 59.*

10. Aceclesiae^d et^e comites^f seu viduae lites suas de his, quae in suprascriptis^g capitulis continentur, per consimiles advocatos^h pugnaⁱ dirimant. Ceteri^k homines natura liberi secundum legem pristinam^l per semetipsos respondeant et determinent.

11. Diaconorum, presbyterorum, episcoporum filios notarios, sculdaxios^m, comitesⁿ, indices fieri, omnibus^o modis^o prohibemus.

Actum^p sub^q urbe^r Veronense^q in^s loco qui dicitur insula sancti^t Zenonis, III.^u Kalendarum Novembrium, anno dominicae incarnationis DCCCCLXVII^v, imperii^w domni Ottonis serenissimi^x imperatoris augusti VI^y, regni vero filii eius domni Ottonis VI^z, inditione XI^a.

14. PACTUM CUM VENETIS.

967. Dec. 2.

Imperatores et reges Italiae iam ante tempora Ottonis I. cum Venetorum republica pacta iniisse notum est. Iam Liutprandus rex Langobardorum cum Paulutio duce Venetorum (cfr. Pactum Ottonis I. c. 20) foedus pepigit Karolusque Magnus et ipse pace et pacto cum Venetis convenit. Cui qui successerunt in regno Italico imperatores et reges illa pacta iterum iterumque renovarunt. Attamen tria tantum ex illorum numero actatem tulerunt, scilicet Lotharū I. a. 840 (PL), Karoli III. a. 880 (PK), Berengarī a. 888 (PB); alia in his tribus pactis laudata frustra quaeruntur et periisse videntur. Locum etiam pactorum confirmationes tenent, quales Wido a. 891, Rudolfus a. 924, Hugo a. 927 Venetis dederunt. Praeterea imperatores et reges praeceptis utebantur, quibus duci, patriarchae, 20 episcopis, populo Venetiae possessiones in regno Italico sitas confirmarunt. Quae pacta et praecepta nuper in Capitularium tomo II, p. 129—151 edita sunt.

Pari modo Otto I. quoque a. 967 et pactum et praeceptum confirmationis cum Venetis fere ut verbum iteravit. Otto II. deinde pactum tantum a. 983 renovavit. Otto III. a. 992 et Henricus II. a. 1002, pacti forma relicta, diplomate Venetis ea quae ab antecessoribus concessa erant, summam corroborarunt. Contra Conradum II. Venetis infensum, quos semper imperio nostro rebelles existisse¹ increpabat, foedus cum ipsis iniisse vel confirmasse putari vix potest. Henricus III. vero utrum pactum concesserit

13. ^d) De ecclesiis 3.   ^e) deest 6—9.   ^f) comes I.   ^g) istis 5, 6.   ^h) advocatores 7—9. I. et corr. 4.   ⁱ) pugnam I.   ^k) vero add. 6—9; Ceteris hominibus nat. liberis I. ³⁰
^l) leges pristinas I.   ^m) sic 4. 9; sculdaxios 3; sculdaxios 5; sculdaxios 6—8. I.   ⁿ) vel add. I.
^o) omni modo 5, 6; omni modis I.   ^p) subscriptio solummodo in 4, 5, I; cod. 4 eam capitulis praemittit.
^q) iuxta suburbium Veronensem I.   ^r) urbem 4.   ^s) deest 4.   ^t) sancti Zenonis des. I.   ^u) quarto 5.   ^v) DCCCCLXVIII. 5.   ^w) vero add. I.   ^x) serenissimi — Ottonis des. 4.   ^y) sic I; ex. 5.   ^z) sic 4 I; sex 5.   ^a) undecima 5, qui addit: Expliciant 35 capitula domni Ottonis.

an praecepto tantum privilegia confirmaverit, e pacto filii sui non satis clucet¹. Heinricus IV. demum a. 1094 privilegium complissimum dedit ad instar pacti Ottonis II. Cuius vestigia presserunt Henricus V. a. 1111, Lotharius III. a. 1136, Fridericus I. a. 1154 et a. 1177, Henricus VI. a. 1197, Otto IV. a. 1209, Fridericus II. a. 1220. Quae
5 pacta omnia infra in lucem dabimus.

Pauca tantum de materia, forma, codicibus mihi adnotanda sunt, quippe quae satis et sagacissime tractata esse videantur a viro d. Fanta b. m. in periodico *Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, I. Ergänzungsband* p. 51 sq. Omnia enim illa pacta modo laudata aliud ex alio pendent et paene ad verbum textus priorum
10 pactorum reddunt. Nihilominus, non semper patet, quo ex pacto priore posterius sit derivatum, quia aut deperit fons, aut textus ex pluribus scriptis est concinnatus. Licet igitur verborum contextus saepe simillimus esse videatur, forma tamen conditioque pactorum inde ab Ottonis II. aetate huic mediocriter mutata est. Ut enim anteriora pacta Lotharii, Karoli, Berengarii, Ottonis I. veram partem formam, duarum scilicet partium
15 paciscentium, exhibent, ita posteriora, Ottonis II. et Henrici IV. successorumque, privilegii potius ex sola imperatoris voluntate concessi speciem praeseferunt². Non minus etiam ea, quae pactis statuta sunt, paulatim hic illic immutari sunt coepta, ita ut nonnulla capitula prorsus ommitterentur, nonnulla abbreviarentur, alia denique, ut novae res postularunt, de novo adderentur vel mutarentur. De singulis suo loco dicemus. Denique temporum
20 ratio in pactis inde ab Ottonis I. est mutata: neque enim in quinque annos, ut Lotharius, Karolus, Berengarius, sed per cuncta annorum curricula pacta valere iusserunt Otto I. eiusque successores (infra p. 33).

Accedo nunc ad codices pactorum enumerandos. Dolendum est, quod fere nullius scripti autographum servatum sit. Nam pusillum tantum fragmentum pacti Friderici I.
25 a. 1154 in codice Marciano usque ad nostram aetatem pervenit; exemplarium quoque ex authenticis derivatorum tria tantum possidemus satis vetusta, Ottonis nempe I. et Ottonis II. saeculi X, Friderici I. a. 1177 pacti saeculi XII. ex. Reliqua omnia pacta solis in libris copialibus reipublicae Venetae traduntur. E quibus affero non ea de causa primo loco, quod sit venerandae aetatis vel optimae fidei, sed quia fere omnia, uno solo Friderici I.
30 a. 1154 pacto excepto, continent pacta, illum codicem *Librum biancum* dictum saeculi XIV. med. iussu Andreae Dandoli confectum³. Hic codex omnesque ceteri archivi Veneti thesauri post reipublicae interitum Vindobonum transmissi nostris temporibus patriae restituti hodie in archivo regio Veneto servantur. Deinde *Codex Trivisanus* circa annum 1500 scriptus⁴ proprium fontem usque ad Henricum IV. in describendis pactis
35 sequitur, Henrici V. et successorum eius pacta e Libris pactorum transcripta sunt. Denique *Libri pactorum* nominandi sunt, quorum liber primus scribi coeptus anno 1209⁵ pacta inde ab Henrico V. continet, liber quoque saeculus⁶ ad modum prioris saec. XIII. c. conformatus praebet pacta eodem alio, ut videtur, ex fonte hausta. Pactum Friderici I. a. 1154, quod in enumeratis codicibus non invenitur, solum in codice Vindobonensi, non
40 eum ceteris Veneto archivo reddito servatur.

Ut facilius quae verba quolibet pactum alteri debeat cognoscatur, minoribus litteris transcripta, maioribus pacto propria imprimenda curavimus; asteriscos posuimus, ubi

1) Cf. *Dandoli Chronicon IX, c. 7, p. 12* (Muratori XII, 245): Hic dux (Dominicus Contareus qui regnare incepit a. 1043) ab Henrico Augusto approbationem foederis, quod pater eius remunerat, per
45 Dominicum Sylvo et Bonum Dandulo legatos suos obtinuit. 2) Cf. *Fanta l. l. p. 94 sq.* 3) Cf. *Pert: 'Archiv III, 556 sq., Bethmann ibid, XII, 633, Fanta l. c. p. 54.* Rubricae enumerantur apud *Tafel et Thomas 'Abhandlungen der bair. Academie, Hist. Classe' VIII, p. 45 sq.* Paginae codicis duobus modis numerantur, nos sequimur recentiores numeros. 4) Cf. *'Giornale di Padova' 1807, Pert: 'Archiv' IV, 172, Fanta l. c. p. 54.* 5) Cf. *Bethmann 'Archiv' XII, 631, Tafel et Thomas l. c. p. 57 sq.*
50 6) Cf. *Bethmann l. c. p. 633, Tafel et Thomas l. c. p. 84 sq.*

textus nimis contractus esse videtur. Tertium omnibus in codicibus continuo scriptum in lectorum usum commodiorem in capitula distinximus singulisque numeros uncis inclusos addidimus.

Ottonis I. pactum traditum est in 1) apographo saec. adhuc X; 2) Libro blanco fol. 21', nr. 10, praefixa rubrica: Pactum habitum inter Ottonem imperatorem et dominum Petrum ducem Venetiarum pro firma pace firmanda inter Veneticos et vicinos eorum; 3) cod. Tricisano fol. 79. Qui tres codices tribus imprimis locis ita inter se differunt, ut codices 2. 3 additamenta proferant, quae in codice 1 frustra quaeruntur. Quae additamenta in favorem Venetorum confecta esse lucidissime Fanta in libro suo laudato p. 54 sq. docuit. Porro ita differunt codices 2. 3 a codice 1, ut capita ultima pacti 20—27 multo breviori contextu exhibeant quam ille. Unde Fanta certissime conclusit, codices 2. 3 ex fonte a primo diverso fluxisse, quem collectionem reipublicae Venetae pactorum, iam pridem perditam, fuisse haud incongrue suspicatus est. In concipiendo pacto exemplum fuisse videtur 'pactum antierius Ravennae peractum', capite 2 allatum. Quod cum ad nostram aetatem non pervenerit, restat, ut quae ratio intersit inter vetustiora illa pacta, quae servata sunt, pactumque Ottonis I. fusius explicemus. Maxime igitur nostrum cum Lotharii I. pacto concinit, nisi quod nimis abbreviatum est. In exordio enim plures Venetorum civitates (Clugia, Brundulum, Fossiones, Fines) omittuntur, adduntur Bibiones; porro desunt c. 3 de servis christianis, c. 7. 8 de adiutorio mutuo, c. 11 de fugitivis, c. 15 de pignoratione extraordinaria, c. 21 de familiae pignoratione, c. 23 de cautionibus, c. 27 de missis, c. 32 de Clugiensibus, c. 33 de canuchis; in angustius contracta sunt c. 12. 13. 17. 19. 25. 26. 28 (= Ottonis I. pacti c. 8. 9. 11. 13. 19. 20). Itaque si maximam partem Ottonis pactum cum Lotharii concinere dici potest, nonnullis in capitibus ad Berengarii I. pactum proprius accedit, velut c. 11 de ripatico (c. 17 Berengarii pacti), c. 23 de tributo Venetorum (c. 30 Berengarii), c. 27 de cautionibus (c. 36 Berengarii). Capite deinde 18 et Berengarii 24 Amianenses pro Commanenses pactorum Lotharii I. et Karoli III. legitur. E contrario etiam pluribus locis pacti Ottonis textus ampliatur. Duo scilicet capita (c. 15. 16) iam eodem loco quo in vetustioribus pactis et fere eisdem verbis descripta, sub finem (c. 25. 26), mutata monetarum significatione et verbis nonnullis omissis vel additis, iterum reperiuntur (cfr. quae disseruit Sickel in DD. I, p. 478). Formulae etiam poenae corroborationisque in nostro scripto primum adnectuntur. Vir et, Sickel monuit, locum (civitate Roma) et diem (Dec. 2), quoniam Otto exevite demum mense Decembri Romam intravit, inter se pugnare videri. Quod ita explicandum esse probabiliter arbitratus est, ut de singulis statutis pacti illo Decembris die secundo, fortasse Ravennae, partes convenisse, diploma ipsam postea Romae confectum et nunciis Venetis traditum esse putandum sit. — Stumpf, Reg. 435. (P. deest.)

P. KEHR.

† In nomine sancte et individue Trinitatis. Anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi nongentesimo sexagesimo septimo, imperii vero domni Ottoni piissimi cesaris . . .^a, indictione undecima, quarto Nonas Decembris: civitate Roma^b. Hoc pactum suggerente ac supplicante Petro Venetiarum duce inter Veneticos et vicinos eorum constituit ac scribere iussit, ut ex utraque parte de observandis his^c constitutionibus sacramenta dentur et postea per observationem harum constitutionum^d pax firma inter illos^e perseveret. Vicini Veneticorum sunt ad quos huius pacti ratio pertinet: Istrienses, Foro-Julianenses, Cenetenses^f, Tarcisianenses, Vicentinenses, Montesilicenses^g, Gavelenses^h, Comaclenses, Ravennenses, Cesenenses, Ariminensesⁱ,

14. ^a) non est lacuna in codd.

^b) in civ. Romana 3.

^c) has 1.

^d) constitutionem 1.

^e) eos 1.

^f) Centenses 2.

^g) Montessilicenses 1; Montesilicenses 2.

^h) Ganalenses 2. 3.

ⁱ) Arimanenses 1. 2.

Pesarenses^k, Fanenses, Senegalenses^l, Anconenses, Humanenses, Firmenses et Pienenses^m 1, qui in his locisⁿ vel presenti tempore constituti sunt vel in futurum constituti fuerint, maiores atque minores. Quos constituit ipse piissimus imperator, ut^o cum Petro duce Veneticorum et cum ipso populo Veneticarum, id est cum habitatoribus Riyo alto, castro Olivolis^o, Amurianas^p, Mefamauco, Albjola^q, Torcello, Animas, Buriano, Civitate nova^r, Equilo, Capulas, Bibiones, Gradus, Caput Argeles, Laureto² et cum^u omnibus in eiusdem locis habitantibus^r, tam episcopis^r hac sacerdotibus quam et primatibus seu reliquo populo, et cuncta generalitate^s ad ducatum Venetię pertinentibus hoc pactum observare deberent per cuncta annorum curricula, ut nulla malicia nec lesio inter partes facta proveniat: et si, quod absit, aliquid malum^t inter partes commissum fuerit, secundum pacti huius seriem emendare et iusticiam conservare^{u*} promittunt^v.

(1) Et si excursus^w in finibus vestris Veneticarum factum fuerit, persona ipsa, que^x in capite^y fuerit eadem maliciam^z faciendo, infra sexaginta dies parti vestre tradatur, et quicquid quicquid fuerit ablatum^a, in duplum restituatur^b; et si ipsum duplum vobis non composuerimus, aut^c personam ipsam^d in manus vestras^e non dederimus infra sexaginta dies, pro unaquaque^f persona, que ipsam maliciam^z perpetraverit, auri solidos quingentos^g componat^h.

(2) Et addimus, ut omnes homines vestros, postquam pactum anterius peractum fuit^k Ravenna^{l,3}, qui ad nos confugium fecerunt^m, si eos invenire potuerimus, ad partem vestram reddere promittimusⁿ.

(3) De captivis vero, si inventi fuerint in ducatu^o vestro: ipsas personas, que^x illos captivos transposuerunt, cum omnibus rebus et familiis illi malifatores tradantur: et si hoc factum non fuerit, tunc prebeat sacramentum^p index loci illius, ubi ipsa mancipia requiruntur^q, cum duodecim liberis hominibus^r, quod ea^r mancipia illuc non fuissent suscepta nec inde in alienis partibus transposita.

(4) Si autem homines vestri in ducatibus nostris confugium fecerint, modis omnibus cum cunctis suis rebus parti vestre reddere promittimus sive serv[os] sive liberos^s.

(5) Si autem aliqui^t hostes aut scammara^u vel qualiscumque persona per fines nostros contra vos ad vestram lesionem [vel ad] vestra loca venire temptaverit et ad nostram pervenerit notitiam, mox sine^v aliqua tarditate vobis nunciabimus^{w*}.

(6) Si enim furtum inter partes^w factum fuerit, in quadruplo restituatur.

(7) Si vero servi aut ancille^x infra hoc spacium^y inter partes fugerint^z, cum omnibus

11. ^k) Pesarenses 3.   ^l) Senogalliensis 3.   ^m) Pienenses (Quinenses *PK. et PB.*) etiam et totius regni nostri in quibus locis quicumque 2, 3. *PK. PB.*; Pienenses quibus locis *PL.*; *cf. Fanta l. c. p. 55.*   ⁿ) *om.* 2, 3.   ^o) Olivolis 1; Olivoli 3.   ^p) Amurianas 2; Amuriane 3. ^q) etiam 1.   ^r) *ita l. PL. et PK.*; habitantibus vestre potestatis tam cum potestati tantum 2) vestro patriarchatu seu episcopis 2, 3 *et PB.*; *etc. Fanta l. c. p. 56.*   ^s) cunctę generalitati 1, 2. ^t) aliquid malo 1, 2.   ^u) observare 1.   ^v) promittimus 2, 3; adinvicem repromittunt *PL.* ^w) excursu 1; excursu 2.   ^x) qui 1.   ^y) caput 1.   ^z) eadem malicia 1; ad eandem maliciam faciendam *prebeat et pacta anteriora et pactum Ottonis II.*   ^a) ablata 1; omnia quecumque fuerint ablata 3; *cf. pacta anter.*   ^b) restituatur 3.   ^c) et 2; aut si *prebeat pacta anter.*   ^d) persona 40 ipsa *codd.*   ^e) manus vestra 1; manu vestra 3.   ^f) per unaquamque 1.   ^g) qui ipsa malicia 1. ^h) quingentos 1.   ⁱ) componamus in anterioribus pactis; componantur in posterioribus.   ^k) *om.* 1. ^l) Ravenna 1.   ^m) fecerint 3.   ⁿ) ducato 1; ducatibus nostris *in ante. pactis.*   ^o) sacramento 1. ^p) requiruntur 1, 2.   ^q) liberos homines 1, liberi homines 2.   ^r) *suppl. ex pactis anter., om. codd.* ^s) servo sive libero 1, 2.   ^t) aliqua 1, 3.   ^u) scammara 1, 3.   ^v) nunciabimus 1, 2.   ^w) si enim 45 inter partes furtum 1.   ^x) ancillas 1.   ^y) spacio 1, 2.   ^z) fugerint 1; confugerint *in pactis anter.*

1) *Hada; Capo d'Istria; Ciradali; Canda; Tricisa; Vico; a; Monsche; Gardella; Comachio; Ravenna; Cesena; Rimini; Pesaro; Fano; Sanguglia; Ancona; Umara; Ferra; Penn.*   2) *Hodie. Rialto; Castell Olivolo in arce Venetas; Marano; Malamoro. Albjola hodie non existat, cf. Samsou, Jahrbuch Karls d. Gr., II, p. 118 u. 1; Torcello; Animas hodie non existat, erat insula Veneticarum; Barana; Cirita novora; Equilo vel Isola, hodie Cara; uecherina; Caoye; Bibiones, quid sit, dicere non possum; Grado; Caranzere; Lorcio.*   3) *Non intelligendum est Karali III. pactum a. 880, sed aliud non serratum.*

rebus, quas^a detulerint secum, reddantur, et iudex, qui ipsos fugitivos reddiderit, pro unoquoque singulos^b auri solidos recipiat, sic tamen ut, si amplius requiritur, per sacramentum idoneum domnis illorum satisfactum fiat^c. Si vero iudex ipsos fugitivos susceperit et^d eos reddere neglexerit et exinde in aliis partibus confugium fecerint, pro unoquoque fugato auri solidos septuaginta et duo componat*.

(8) Nullatenus autem liceat alicui^e per alia loca pignus accipere, nisi ubi fugitivi aut causa requiritur, exinde pignoretur; et si pigneratio pervenerit, non presumat alia pars pro pignore aliam^f pignorare, set expectet usque ad audientiam^g cause, ita sane^h ut infra sex mensiumⁱ spacium fiant^k et sint finite cause, reddens prius, quod ex^l iudicio condempnatus fuit^m, et pignus suum recipiat*. Nam si quis de alio loco pignus tollere presumpserit aut sine causaⁿ 10 tulerit vel aliquem^o pro pignore pignorare presumpserit, in duplo quod [tulerit] restituat.

(9) Si vero equi vel eque^o aut armenta vel aliqua^p quadrupedia furata fuerint^m, in duplo restituantur^{q*}.

(10) Negocia autem inter partes liceat^r dare, quod inter eos convenerit^{s*} sine omni pars 15 parti violentia*.

(11) De ripatico^l autem^{*} ut secundum antiquam consuetudinem^u pars parti observetur^v omnem quadragesimam; et homines vestri licentiam habeant per terram ambulandi^{w*} ubique voluerint ad negociandum aut^x quod eorum opus habuerit, et similiter nostri homines^y itemque ambulandi ad negociandum.

(12) Sed et hoc convenit, ut, si qua lesio inter partes evenerit, legatarii non detineantur, 20 sed securi ad propria redeant; similiter et epistolarii^z, si detenti fuerint, relaxentur et componantur eis solidi trecenti^a; et si^b, quod absit, occisi fuerint^c, componantur parentibus eorum pro ipsis^d solidi mille, et ipsa persona tradatur in manibus illorum.

(13) Si quis inter partes causam^e habuerit, vadat semel vel bis cum^f epistola iudicis sui^g, et, si ei minime iustitia facta fuerit infra dies qua[ttuo]decim et si^h ipse homo, unde iustitia 25 requiritur, infra ipsum locum fuerit aut de aliunde reversus fuerit, infra dies septem licentiam habeat pignorare iudici^h, qui in ipso tempore ordinatus^l fuerit, infra casa sua, quantum ipsum debitum fuerit*.

(14) Addimus: si quis homicidia perpetraverit, stante pacto, modis omnibus partibus vestris^k ligati^l tradantur, quanti in ipso homicidio fuerint mixti; et si distulerint eos tradere, pro 30 unaquaque persona^m componat auri solidos trecentos. Et si aliquisⁿ in silva pignorationem^o facere voluerit^p, sic fiat^q sine homicidio; et si, quod absit^r, homicidium factum fuerit in libero homine, componat pro ipso^s solidos trecentos^t et pro servo solidos quinquaginta; et si plaga^u peracta fuerit in libero homine, componat similiter solidos quinquaginta et pro servo solidos triginta*.

(15) Volumus, ut^b pro sex mancusis solum ab uno homine sacramentum recipiatur^v, et si plus fuerit usque ad manculos duodecim, duorum hominum iuramentum^w sit satisfactum; et ita

14. a) quibus 1. 2. b) singuli 1. 2; singuli singulos 3. c) sit 3. d) om. 1. 3.
 e) liceat aliquid 1; liceat aliquid 2. f) pignora alia 1. 3. g) audientiam 1. 2; audiendum
PB. et PO. II. h) ita *corredi secundum pacta anteriora et P. Ottonis II.*; sit *codd.* i) ita *PB.* 40
et PO. II.; menses *codd.* k) fiat 2; sit 3. l) ita *PB. et PO. II.*; et *codd.* m) fuerit 1.
 n) ita *corr. secundum pacta anter. et PO. II.*; qui *codd.* o) equi equos 1; equos vel equas 3. p) ita *pacta*
anter. et poster.; reliqua *codd.* q) restituatur 1. r) liceant 1. s) convenerint 1. 2. t) ripaticum 1.
 u) antiqua consuetudine 1. v) observentur 1. w) habulandi 1. x) ut 1. y) per vestras
 aquas *add.* 2; per vestram aquam 3; *cf. Fanta l. c. p. 57 et 67.* z) pistolarii 1. a) componat ei 45
 sol. trecentos 1. 3. b) om. 2. c) occisus fuerit 1. 3. d) ipsi 1. e) ita 1 et *PO. II.*; causas 2. 3
 et *pacta anter.* f) om. 1. g) ita *corr. secundum pacta anteriora et PO. II.*; suo iudici 1; iudici suo 2. 3.
 h) ita *codd.*, iudicem in *pactis anterioribus*, iudex in *pactis posterioribus.* i) ordinato 1. 2. k) om.
codd., suppl. ex pactis anter. l) legati *codd.* m) per unaquaque persona 1; per unamque personam 2.
 n) aliquid 1; aliquid 2; aliquam *PB.* o) pignoratione 1. p) voluerint 2. q) fiant 1. 2. r) ut 50
add. 1. 2. s) ipsi 1; ipsis 3. t) sol. trecenti 1. u) plagas 1. v) ita 2 et *pacta anter.*;
 suscipiatur 1. 3. w) sacramentum 1.

usque ad duodecim libras Veneticorum semper addendum per duodecim electos iuratores perveniat, usque^x quante^y sint libre, etiam tanti sint iuratores; nam si ultra duodecim librarum questio fuerit, iuratores ultra duodecim non excedant.

(16) Statuimus enim de pignoribus, que inter partes posita fuerint, ut, si qua contentio de his orta fuerit^z, ipse, qui pignus retinuerit, pro se sola^a persona sacramentum faciat.

(17) Similiter stetit, ut in^b res sanctarum^c ecclesiarum Dei nulla preda nec^d pignoriatio fieri debeat, excepto si cum sacerdotibus ipsarum ecclesiarum causam habuerit; et antea compellatio fiat semel et bis; postea fieri debeat pignoriatio; nam qui aliter facere presumpserit, duplo componat, et si nesciens pignoraverit, prebeat sacramentum, et sit solutus^e, ita ut ipsum pignus saluum restituat.

(18) Et hoc stetit de capulo, quod Ripaultenses^f, Olivolenses^g, Amurrienses, Metamarienses, Albiolenses, Torcellenses, Anianenses^h fecerunt hodie in annos triginta, ubi capulaverunt, habeant licenciam capulandi, sicutⁱ per superscriptos annos habuerunt consuetudinem^k, sive per flumina^l, sive per mare; et flumina, que aperta fuerunt in fine Tarvisiano hodie ab annis^m triginta, reapperiunturⁿ per consuetudinem^o semper inantea.

(19) Equilenses vero capulare debeant de ripa sancti Zenonis^p usque in fossa Metamari et Gentionis^q^r omnem arborem quo eorum opus habuerit capulandi et vegere quod melius potuerit^r, et licenciam habeant^s peculia vestra^t in ipsas fines passere et pabulare cum securitate^u.

(20) De^v finibus Civitatis nove statuimus, ut terminacio, que a tempore Liuprandi regis facta est inter Palutionem ducem et Marcellum magistrum militum², deinceps manere debeat, id est de Plave maiore³ usque in Plavem siccam⁴; peculiarum quoque⁵ greges cum securitate pascere⁶.

(21) [Caprisani⁴ vero in silva⁷ Foroiliu]na ubi semper capulaverunt, ⁸capulare debeant.

(22) Similiter Gradenses secundum antiquam consuetudinem in silvis Foroiliu capulum faciunt].

(23) Et promisit nobis cunctis ducibus Veneticorum et successoribus nostris pro huius pactionis foedere annualiter omni mense Marcio persolvere libras suorum denariorum quinquaginta et pallium unum⁵.

(24) Confirmamus, ut pars parti de causis ecclesiarum vel monasteriorum Dei omninodo iusticiam faciat⁶.

14. x) ita codd., ut in pactis anter. y) quanti I. z) fuerint I. a) per se sola I; pro sola 2. b) om. codd., suppl. ex partis anter. c) sanctorum I; in rebus sanctorum ecclesiarumque PL. PK. d) neque 2, 3. e) ita codd. et pacta poster., sollicitus in pactis anter. f) Ripaultenses 2, 3. g) Olivolenses 2; Olivolenses 3. h) PL. et PK. hoc loco præbent Communenses. i) licencia capulando si I. k) consuetudine I, 3. l) sive per flumina om. 3. m) ab annos I; ad annos 3; ab hodie in annos PL. et PK. n) reperiantur 2, 3. o) consuetudo I. p) Zenoni I. q) ita corr. secundum pacta anter.; Medaura egentionem I; de Metamario egentione 2, 3. r) hoc loco add. 2 ut rectum est usui persolvendum; rectum ut usus est persolvendo 3. s) habeat I, 3. t) ita corr. secundum pacta anter.; nostra codd. u) cum securitate om. 2, 3. v) codd. 2, 3 ita sequentia capita contrahunt (cfr. Fanta I. c. p. 57); De finibus autem Civitatis nove ita capulent (caput codd.), sicut ab antiquitus fecerunt. Caprisani vero in silva, ubi capulaverunt, in fine Foroiliano (Foroiliane 2.) semper faciunt reditum (faciunt reditum codd.) et capulent, sicut et antea capulaverunt. De Gradensium vero civitate (vero 2; om. 3.); secundum antiquam consuetudinem debeant dare et capulum (capulare codd.) similiter faciunt, ubi antea fecerunt in fine Foroiliana, sicut ab antiquitus fecerunt (in fine fecerunt om. 3.). Reservavimus in eodem pacto, ut pars parti de causis ecclesiarum et monasteriorum iustitias faciat (facere codd.). Tributa pacti omni anno mense Martio (mensis Martii 2.) nobis persolvant libras XXV denariorum (persolvantur libr. viginti quinque de nostro dinario 2.). In margine cod. 3; desunt reliqua.

1) Quid ripa s. Zenonis, fossa Metamari (Malanoveo?) et Gentionis sint, dicere non possum. 2) Cfr. Fanta I. c. p. 86 sq. 3) Pave flumina. 4) Caprisani, Caprisani (Pactum Ottonis II), Caprisani (Pactum Friderici I) civitatis hodie Corle incolae. 5) Cfr. Pactum Berengarii I. c. 30.

(25) Volumus, ut pro una libra denariorum uno homine sacramentum faciat, et sic usque duodecim libras Veneticorum denariorum duodecim electi iuratores addantur: nam si ultra duodecim libras questio facta fuerit, iuratores ultra duodecim non accedant.

(26) Statuimus etiam de pignoribus, que inter partes posita fuerint, ut, si qua de eis contentio facta fuerit, illi tribuatur arbitrium iurandi, qui^w pignus habuerit, soli sine electis. 5

(27) De cautionibus vero simili modo agatur.

Si quis igitur huius nostre preceptalis pagine violator extiterit, quod minime credimus, aut hoc observare noluerit, sciat se compositurum auri optimi libras mille, medietatem camere nostre et medietatem predictis Veneticis. Quod ut verius credatur diligentiusque ab omnibus observetur, sigilli nostri impressione^x hanc paginam propria manu corroborantes eandem inferius iussimus signiri.

15. PRAECEPTUM CONFIRMATIONIS VENETIS DATUM.

967. Dec. 2.

Traditur in 1) Libro blanco fol. 20' nr. 9, ubi inscribitur: Privilegium confir- 15
mationis Ottonis imperatoris factum domino Petro duci Veneticarum; et 2) cod. Trivisano
fol. 77. Praeceptum Lotharii I. (LL. Capitularia II, p. 136, nr. 234) vel Ludowici II.
(ibidem p. 137, nr. 235) paene ad verbum repetitur. — Stumpf, Reg. 136.

(P. deest.)

In nomine domini Dei eterni. Otto divina favente elementia imperator augustus, 20
Dignum est, ut celsitudo imperialis, quantum ceteros honoris ac potestatis fastigio antecellit,
tantum erga omnes pietatis suae munus impendere satagat. Igitur omnium fidelium sancte Dei
ecclesiae nostrorumque^a, presentium sicut ac futurorum, noverit industria, quia Petrus dux^{*}
Veneticorum per Adeleidam dilectam coniugem nostram ac per^b nuntios suos Iohannem
Guntarinum et alium Iohannem diaconum^c nostram deprecatus est^d maiestatem, ut ex rebus 25
sui ducatus, que infra ditionem ac potestatem imperii nostri consistere noscuntur, confirmationis
nostre preceptum fieri inberemus, per quod ipse ac patriarcha, pontifices et populus illi subiectus sibi
debitas res absque cuiusquam contrarietate seu refragatione^e retinere quivissent, quemadmodum
temporibus^{*} Karoli per decretum cum Grecis sancitum possiderunt. Quorum petitionibus^f, ut nobis
celestis suffragatio copiosior adsit, libenter adquiescentes hos excellentie nostre apices decrevimus fieri, 30
per quos statuentes decernimus, ut nullus in territoriis, locis peculiaribus aut^g ecclesiis, domibus seu
rebus et reliquis possessionibus presignati ducatus, que infra potestatem imperii nostri site esse nos-
cuntur, iniquam ingerere presumat inquietudinem^h, diminorationem seu calumniosam contradictionem
aut subtractionem nefandam; sed liceat eas prefato duci ac patriarche, episcopis ac populo sibi sub-
iecto seu successoribus eorum ac heredibus quiete absque cuiusque insultantis machinatione aut 35
sinistra quippiam molientis tergiversatione iure gubernare et gubernando, prout liquidius in presignato
decreto continetur, legaliter possidere. Etⁱ ut hec nostre confirmationis atque corroborationis auctoritas
a fidelibus sancte Dei ecclesiae et nostris verius credatur et a nostris successoribus per tempora labentia

14. w) quod 1. x) impressionem 1.

15. a) nostrorum 1. b) dilectos *add. 1, sed deletum esse videtur.* c) diaconem 1. d) deprecati 40
sunt *codl.* e) refragatione 1. f) petitiones 1. g) *om. 2.* h) inquietudinem 1. i) *om. 1.*

omni munimine stabiliatur, manu propria subter firmavimus et annali nostri impressione adsignari iussimus.

Signum domini Ottonis (M.) serenissimi imperatoris augusti.

Ambrosius kancelarius advicem^b Uberti¹ episcopi et archidiaconarii recognovi.

5 -Data IIII. Nonas Decembre., anno dominice incarnationis DCCCCLXIII^m, imperii vero . . .

16. EDICTUM PAPIENSE DE DUELLO.

971.

Capitulum singillatim traditum, quo nimirum propositum capitularis Verouensis
 10 *a. 967 editi completur, asseratum est in codice Institutionum sacc. XI, bibliothecae Bam-*
bergensis sign. D. II. 3 (olim D. nr. 32) et a Rosslort in libro Beiträge zum Römischen
Recht I. 7, vulgatum. Quam editionem Pertz et nos secuti sumus. — Stampf, Reg. 496.
(P. 35.)

15 Capitulum Ottonis Magni Romanorum imperatoris augusti datum
 Papie anno incarnationis Domini DCCCCLXXI.

Si inter ecclesias vel alios ingenuos vel liberos homines, aut inter ecclesiam vel hominem de prediis seditio vel certamen sit, pugna decernatur. Si non audeat, res sue infisceantur, et ecclesie vel homini, cui iustitia pertinet, res sue reddantur.

15. ^k domini *add. codd.*   ^l Huberti 2.   ^m pro DCCCCLXVII.

OTTONIS II. CONSTITUTIONES.

17–19. PAX CUM VENETIS.

983. Iun. 7.

Dissensione inter imperatorem et rempublicam Venetiarum orta, pactoque antiquo disrupto, Otto II. Venetis, ut populus inopia premeretur, commutatum et commercium cum regno Italico interdixit¹. Sed anno demum 983 Venetorum legati supplices ad imperatorem Veronam venientes, ut facultas negotiandi rursus ipsis concederetur et pax renovaretur, ab eo impetraverunt. Tria sunt scripta, quae ad hanc causam spectant: primum est scriptum Gestorum consilii ab imperatore cum imperii primoribus de petitione Venetorum habiti, ut eis liceret rursus secure per imperii fines ambulari; secundum est scriptum pacti, quod Otto II. cum Venetis renovavit; tertium est praeceptum, quo imperator Venetis securitatem in monumento primo promissam largitur et constituit, posthac omnes dissensiones iure ac iudicio, prout in scripto pacti continentur, decernendas esse.

17. GESTA DE PACE CUM VENETIS RENOVANDA.

Erstant in 1) Libro blanco fol. 27' nr. 13, ubi minus apte inscribitur: Securitas Venetorum prestitam per Ottonem imperatorem; 2) cod. Trivisano fol. 103. — Stumpf, Reg. 847. (P. 35.)

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Anno dominice incarnationis DCCCCLXXXIII, indictione undecima, anno vero regni secundi Ottonis XXVI, imperii autem eiusdem XVI. VII. Idus Iunias. [R]esidentibus cum Ottone piissimo imperatore ac invictissimo augusto Adeleida^a matre sua cum Theophanu^b coniuge eius seu principibus ultramontanis et Ytalieis, Uuilligiso^c Maguntino archipresule et Gislario Magdiburgensi^d seu Eeberto Treuerensi^e archipresulibus, Petro Ticinensi^f et Petro Cumano episcopis, Deodrico Metensi^g, Albino Bresenono² episcopis, Ezulo³ duce Baioriorum, Ottone, Uuilelmo^h comittibus aliisque quam pluribus maioris et inferioris ordinis nobilibus hominibus, imperialem adierunt celsitudinemⁱ Venetici, ostendendo precepta et confirmationes, quas antecessores eorum a regibus et ab imperatoribus

17. ^a) Adheleida 2.   ^b) Theophanu 2.   ^c) Uuilligisso 2.   ^d) Magiburgensi *codd.*   ^e) Triueriensi 1.   ^f) Uciuensi 1.   ^g) Mettensi 2.   ^h) Uuilelmo *codd.*   ⁱ) ut *add.* 1.

1) Anno 980, ut videtur; r. quae Pertz adnotavit ad Iohannis Chron. Venetum SS. VII, 27 not., et quae Fiantu l. c. p. 66 aduersus r. d. Köhlschütter, 'Venedig unter dem Herzog Peter II. Orseolo' p. 8 disputat.   2) Bricen.   3) Hezil (Heinrich).

habuerunt, quatenus pacem et federa tam firma et rata per imperialem paginam dignitas imperialis constitueret, ut liberi et securi absque ulla lesione per totum suum imperium haberent^k. Ob quam gratiam consultum est ab omnibus ecclesiasticis viris et secularibus, propter divinum anorem et recompensationem regni celestis congruum esset efficere, quod iidem^l Venetici petebant^m. Idecirco iussit maiestas imperii huiusmodi scriptumⁿ scribere et^o confirmatione sue proprie manus, sigilli sui impressione corroborare, ut deinceps talis disscensio nunquam inter se et illos aut suos heredes oriatur, ut maiores et minores illius Venetie populi patrie per suum imperium, orientem versus meridiem, occidentem et septentrionem, libere et secure ambulent^p.

18. PACTUM CUM VENETIS.

Traditur in 1) apographo saeculi X; 2) Libro blanco fol. 23', nr. 11, ubi inscriptum est: Pax et fedus factum et initum inter Ottonem imperatorem et Ursum ducem Venetiarum occasione disscensionis inter eos et Veneticos oritur: 3) cod. Trivisano fol. 105.

Simili modo, quo iam in pacto Ottonis I. (v. supra p. 32) codices inter se differre observamus, codices 2, 3, quod nostrum monumentum attingit, sinceram atque originalem textum praebent, ut Fieda nos docuit, sed quae ceciderunt in codice 1 in utilitatem Venetorum conformata et ampliata sunt. Capitis enim decimi, quod de ripatico est, textum esse genuinum in codicibus 2, 3, contra codicis 1, verba in favorem republicae esse modificata, pacto Ottonis I. et pacto Heinrichi IV., quod ex nostro pendet, collatis evidenter claret¹. Verba ad vos autem eiusdem capitis, quae olim Pertz Archie III, 599 interpolata esse contulerat, iunctur Heinrichi IV. pactum. Deinde altero loco, in capite scilicet 19, verba quae codex 1 addit quae est terminus de vestra proprietate, a Venetis utilitatis propriae causa intercalata esse apparet².

Forma nostri monumenti a priorum usu vehementer distat, ut illa enim pactorum veram speciem prae se ferunt, ita hoc, si exceperis exordii formulam, plane ad modum praecepti conformatum est³. Incipit, ut ita dicam, ab hoc Ottonis II. scripto nova series pactorum. Pristina enim pacta cum ad verbum fere conspicerent, nostrum pactum ex scriptis antea promulgatis denovo contentum novumque in modum distinctum est. Primum enim pacto exordium novum praemissum et arcum, quam vocant, narrationeque ampla exornatum est. Quarum plurima verba e pristino quodam praecepto, qualem concedebantur ab imperialibus regibusque Italiae, — unde, quoniam ad verbum consonant, dici nequit — repetita sunt, alia pauca ex pacto Ottonis I. sumpta esse videntur. Haec in textu at minoris momenti non notata sunt. Nomina vero civitatum, quae pacto vinciebantur, ex pacto, ut fallor, Berengarii I. (LL. Capitul. II, p. 143, nr. 238), omissis Venetis civitatibus Castro Olivoli, Albisola, Fossone, additis autem Italicis Papia, Mediolano, Cremona, Verona, transscripta sunt.

Deinde in ipso pacto caput primum totum de novo additum ex praeceptis supra laudatis excerptum esse videtur, fortasse ex Karoli III. (LL. Capitul. II, p. 142, nr. 237) vel successorum eius (Widonis l. c. p. 147, nr. 239; Rudolfi l. c. p. 148, nr. 240; Hugonis l. c. p. 150, nr. 241). Inde a capite secundo nostrum pactum ad pacta vetustiora redit, cap. 2—18 maxime ad Berengarii I. cap. 19 usque ad ultimum ad Ottonis I. Quamquam c. 2—8, 21, 23 ommissa, c. 10, 11, 12, 16, 18, 22, 24, 25 (Ottonis II. pacti c. 4, 5, 9, 11, 16, 17, 18) valde contracta sunt, c. 14 de novo additum est. — Stampf, Reg. 845.

(P. decst.)

45 **17.** ^{k)} potius abirent. ^{l)} idem I. ^{m)} Veneti appetebant 2. ⁿ⁾ huius scriptum 1; huiusce scriptum 2. ^{o)} cum add. 2. ^{p)} In marginis cod. 2; desunt ut patet aliqua.

1) Cfr. Fieda l. c. p. 59 sq. 2) Cfr. Fieda l. c. p. 61. 3) Cfr. quae dicimus supra p. 31.

In nomine sanctę et individue Trinitatis. Anno incarnationis domini nostri Iesu Christi nongentesimo octuagesimo tertio, indictione undecima^a: Verone, actum septimo Idus Iunii. Quoniam divina providentia ab æterno prospiciente^b cuncta diversa carismatum dona, que ante secula per tempora administranda disposuit, suis fidelibus, ut previsa sunt, tunc in tempore distribuit: oportet quemque fidelium muneris intellegere dationem, ut ex ipsius scientia et qualitate[m] quantitatemque eius comprehendere [et potentiam largientis magni]ficare^c voluntatemque eius usquequaque perficere valeat, ut quanto se gratia largientis preven[tum vi]derit. [honoris atque potestatis fastigio sublimatum] dignitatis prerogativo precellere cunctos, ut tanto omnibus viscera misericordię et pietatis [impendere satagat. Igitur nos quidem Otto divina favente] elementia imperator augustus, humiliter supplicante Tribuno duce Veneticorum per Adeleid[am dilectam matrem et dominam nostram imperatricem] semper augustam ac per nuncios suos Petrum Mauricinum monachum et Badoarium^d nobilem^e nec non Petrum Andreadi^f tribunum elementiam [imperii nos]tri, ut pactum iam dudum constitutum inter nostrum et suum populum pro divino amore caritatis ac^g pacis observationis iudicio, scilicet ne qua iurgia^h aut discor[di]ae divine[?] execrabiles voluntati aliquando inter utrosque provenire valeant, renovare et in melius confirmare dignemur. Cuius petitionibus, ut caelestis [suffragatio nobis assit] copiosior, libenter adquiescentes hanc scriptionem] pacti nostrę exelentię fieri decrevimus, per quam datis ex utraque parte sacramentis perhennem inviolabiliter pactionem ac indisrupta foedera, ut decet Christianos tenere, decernimus nostra diminuta imperii potestate, ita ut pars parti nil malignum aut iniustum, sed semper quod rectum est, in omnibus actionibus rebusque facere presumat et si, quod absit, aliqua malicia vel lesio nequiter inter partes [commissa fuerit], per huius federis decreta tergatur ac facta satisfactioneⁱ a rebelli et transgressore parte pactum observanti^k haec series foederis per cuncta inviolabiliter annorum semper maneat curricula, remota omni^l contradictione nostra vel obpugnatione nostrorumque successorum omnium.

Quia iniustum videtur, si aliquis vel suis vel aquis^m obpugnare nitatur sanctionibus, et ut specialiter notentur maxime vicini populi tamⁿ ex nostro imperio quam ex predicto ducatu Venetiae, a quibus omnimodo hanc pactionis institutionem observandam esse decernimus, hii sunt ex nostro scilicet iure: Papienses, Mediolanenses, Cremonenses, [Ferrarienses¹, Raven]nates, Comiacenses^o, Ariminenses, Pisarenenses, Censentenses^p, Fanenses, Senegalenses^q, Anconenses, Humenses^r, [Firmenses et Pinenses,] Veronenses, Montessilicenses, Ganelenses, Vicentenses^s, Paduenses^t, Tarvisianenses^u, Cenetenses, [Fori]njlienses, Hy[stri]enses, et cuncti in nostro Italico regno degentes^v, sive qui [modo vel qui in] posterum futuri sunt: ex predicto [vero ducatu] Venetiae sunt: Riv[al]tenses^v, Metamaucenses, [Clugienses², Caput]argelenses^w, Brundulienses^x 3, Lauretenses^y, Amurianenses, Torcellenses, Amianenses, Burianenses, [Equil]jienses^z, Capuljienses^a, Finenses⁴, Civitatineses, Gradenses et cuncta generalitas populi Veneciae, sive qui modo sunt vel qui^b futuri sunt.

(1) Confirmamus Veneticorum fines a nemine nostrorum inquietari, invadi vel minorari, sed libere et absque ullo impulsu^c que retro ab annis possiderunt triginta, deinceps possideant. Proprietates^d vero et predia, que habere videntur tam ipse dux

18. a) ind. und. om. 2, 3. b) prospicientes 1. c) quae in codice 1. exstant lacunae, codicum 2. et 3. ope supplentur. d) Badoario 2; Baduario 3. e) nobeli 1, 2. f) Andradi 2. g) et 2, 3. h) ne quam iurgie 2. i) satisfactionem 1. k) observandum 2, 3; ad pactum observandum *Pactum Henrici IV.* l) remocione 2; omni om. 3. m) eis 2. n) tam 1. o) Comiacenses 3. p) Cesenenses 3. q) Senogallenses 3. r) Humanenses 3 et *PO. I.* s) Vincentenses 2; Vincetineses 3. t) Tarvisinenses 3. u) regno om. 1; degentes om. 2, 3. v) Rivalentenses 3. w) Capudargeles 2. x) Brundulenses 3. y) Laurentii 1; Laurentium 2; Laurentini 3. z) Aquilenses 2. a) om. 2. b) om. 3. c) impulsu 1. d) proprietates 1.

1) *Cfr. P. Ber., in PO. I. haec nomina non inveniuntur.* 2) *Civitatis hodie Chioggia incolae.* 3) *Broudolo.* 4) *Finc, hodie non exstat.*

quam suus patriarcha nec non^e et episcopi, abbates et ecclesie sancte Dei et reliquis
 populus Venetiae sibi subiectus infra potestatem imperii nostri, sive in campis, domibus,
 pratis, silvis, vineis, paludibus, salietis, sationibus, piscationibus et ceteris aliis possessionibus,
 quiete possideant absque cuiusquam insultantis machinatione aut lesione sive sinistra quippiam^f
 5 tergiversatione, ita ut nemo contrarietatem exinde facere presumat. Nec etiam venationem
 aut pabulationem sine eorum licentia exerceat neque molestiam ibi residentibus inferat
 neque aliquam navem ipsorum Veneticorum periclitantem in aliqua nostri imperii
 parte^g predare seu hominibus naufragium patientibus aliquam molestiam^h inferre pre-
 sumat: quod qui fecerit, componat centum libras auriⁱ purissimi illis, quibus iniuriam
 10 facere presumpserit, et res dominio^k possidentium mancipentur et quiete^l liceat posses-
 soribus illas tenere ac frui.

(2) Quodsi excursus inter partes factus fuerit, persona ipsa, que in capite fuerit ad
 eandem maliciam faciendam^m, infra sexaginta diesⁿ tradatur^o, et omnia, que fuerint^p ablata, in
 dupplo restituantur: quodsi ipsum dupplum compositum non fuerit vel persona ipsa tradita
 15 infra sexaginta dies, ut dictum est, tunc per unamquamque personam^q, que ipsam maliciam
 perpetraverit^r, componantur auri solidi D.^s

(3) Si furtum inter partes factum fuerit, in quadruplum restituatur.

(4) Si servi aut ancille^s inter partes confugerint, eum omnibus rebus, quas secum detule-
 rint, reddantur: et index, qui ipsos fugitivos reddiderit, accipiat pro unoquoque singulos solidos
 20 auri, sic tamen ut, si amplius requiritur, per sacramentum idoneum dominis illorum satisfactum
 fiat. Si vero index vel aliquis ipsos fugitivos susceperit et eos negaverit reddere et exinde
 *fugerint^t, tunc pro unoquoque fugitivo componat auri solidos septuaginta duo^u. Quodsi
 dubium fuerit^v et denegaverit index [vel auctor] loci illius, in quo ipsi fugitivi requiruntur, tunc
 prebeant sacramentum duodecim electi, quod ibi nec suscepti fuerint nec illos habeant nec in
 25 conscientia illorum sint nec aliquas res illorum secum habuerint^w. Si autem hoc distulerit facere,
 post primam et secundam contestationem presentia testium peractam^x per insessionem iudicis^y sui
 liceat ei^z pignerare hominem de ipso loco, ubi causa requiritur, ita tamen, ut ipsum pignus post
 actam iusticiam per integrum reddatur.

(5) Et nullatenus liceat alicui pignus accipere per alia loca, nisi ubi fugitivi aut cause
 30 requiruntur^{aa}: et si pigneratio pervenerit, non presumat alia pars pro pignere aliam pignerare,
 sed expectet usque ad audiendum causas, ita sane ut cause in sex mensium spacio fiant et sint
 finite cause, reddens prius, quod ex iudicio condemnatus fuit, et pignus suum recipiat^{ab}. Nam
 si quis de alio loco pignus tollere presumpserit aut sine causa tulerit vel aliquem pro pignere
 pignerare^{ac} presumpserit, in dupplum, quod^{ad} tulerit, restituat.

(6) Si vero equi vel equae aut armenta aut aliqua^{ae} quadrupedia fuerint furata, in duplo
 restituantur: si ipsa aberraverint, modis omnibus^{ae} reddantur. Quodsi post primam et secundam
 contestationem minime reddita fuerint, tunc perveniat pigneratio de loco, ubi hoc requiritur,
 usque dum [pars parti] satisfaciatur: et post satisfactionem ipsa] pignera reddantur.

(7) Et hoc statutum est, ut, si^{af} fugitivi^{ag} seu res redditae fuerint et^{ah} si per sacramenta
 40 satisfactio^{ai} adimpleta fuerit, modis omnibus] pars parti^{aj} securitatem faciat.

(8) Si quis vero extra memorata capitula pignerare presumpserit, causam perdat, et quod^{ak}
 tulerit^{al} restituat.

18. ^e suus patriarcha nec non *om.* 1; *ctr. autem preceptum Karoli III. et pactum Henrici IV.*

^f quippiam 3.   ^g in aqua nostra imperii partem 1.   ^h aliqua molestia 1.   ⁱ purissimi auri 1.
 45 ^k domino 1.   ^l ita *corressi secundum pactum Henrici IV.* mancipentur inquiete 1; mancipetur quiete 2. 3.
^m facienda 1.   ⁿ tradantur 2. 3.   ^o fuerint 1. 3.   ^p ita 2 et *PII.* per unamquamque persona 1; pro
 unamquamque persona 3 et *pacta anteriora.*   ^q ipsa malicia perpetravit 1.   ^r ita 2. 3 et *PII.* confu-
 gerint 1; confugium fecerint *praebent pacta anteriora.*   ^s *om.* 1.   ^t habuerit *codd.*   ^u peracta 1. 2.
^v iudicii 2.   ^w *om.* 3.   ^x pignerare 1.   ^y qui 2. 3.   ^z alia 1.   ^{aa} *om.* 2.   ^{ab} fugi-
 50 tivus 2. 3 et *PII.*   ^{ac} vel 2. 3 et *PII.*   ^{ad} satisfactio 1.   ^{ae} qui 2. 3.   ^{af} tulit *codd.*

(9) *Negocia autem inter partes fiant, et liceat dare quodcumque^a inter eos convenerit* sine aliqua violentia aut contrarietate^{b*}, ita ut equa conditio utrarumque partium negotiatoribus* conservetur.*

(10) *De ripatico vero placuit, utⁱ secundum antiquam^k consuetudinem pars parti observetur omnem^l quadragesimum^m; et licentiam habeant homines ipsius ducis ambulandi per terram* sive per flumina totius regni [nostri; similiter] et* nostri [per mare [ad vos.]ⁿ*

(11) *[De hoc] convenit, ut, si qua lesio inter partes evenerit, legatiarii^{o*} non detineantur*; si vero detenti fuerint, [relaxentur et componantur eis solidi CCC; et si, quod] absit, occisi fuerint, componantur parentibus eorum pro ipsis solidi mille. [et ipsa persona tradatur in manibus eorum.]*

(12) *[Si quis inter partes causam] habuerit, vadat semel vel^p bis cum epistola iudicis sui et^q, si ei [iustitia minime facta fuerit infra dies quatuordecim,] si ipse homo, unde^r iustitia requiritur^s, infra ipsum locum fuerit, [infra dies septem licentiam habeat pignerare iudex^t, qui in ipso tempore ordinatus] fuerit, infra eam suam, quantum ipsam debitum fuerit; et ipsum pignus^{u*} usque ad prenomintas noctes. [Quodsi antesteterit] ipsum pignus, componantur solidi duodecim causa manente, ut pro ea iterum pigneratio fiat, ubi potuerit in finibus, ubi causa requiritur. Si tamen^v, ubi iudicium ambabus partibus adnuntiatum fuerit, residentibus duobus^w de utraque parte de loco, [ubi causa requiritur, et quod ipsi per evangelium] determinaverint^x, pars parti satisfaciat.*

(13) *Addimus etiam^y, ut, si quis homicidium perpetraverit*, [modis omnibus* ipse et quanti mixti fuerint in ipso] homicidio, ligati tradantur; quodsi factum^z non fuerit, pro unaquaque persona componantur auri^a solidi CCC.*

(14) *Simili pena] decernimus dampnandum eum, qui [in communibus mercatibus] tumultum populi excitans homicidium perpetraverit. Quodsi tumultus sine homicidio aut plaga sedatus fuerit, componat pro excitatione auri solidos^b CCC.*

(15) *Si aliqua pigneratio in silva fieri^c debuerit^d, sine homicidio fiat; et si, quod absit, homicidium factum fuerit*, pro libero homine componantur^e solidi CCC et^f pro servo L; et si plaga facta fuerit, ut^g unde^h non moriatur, pro libero homine* solidi L et pro servo XXX.*

(16) *Statutum est, ut in rebus sanctarum ecclesiarumⁱ Dei nulla pigneratio [fiat, excepto si cum sacerdotibus* causas habuerit;] et ante compellatio fiat semel vel bis*; nam qui aliter^{j*} presumpserit, duplo^k componat, et si nesciens pigneraverit,] prebeat sacramentum, [et sit solutus]^{l*} pignusque salvum restituat^m.*

(17) *Et hoc stetit de capulo, quod Rivoltensesⁿ, Olivolenses, Amoria[n]enses, Metamaucenses, Albionenses^o, Torcellenses, Amianenses fecerunt retro ab annis^p triginta*; [habeant licentiam faciendi secundum antiquam] consuetudinem, sive per flumina sive per mare^{q*}.*

(18) *Equilegenses^r vero capulari debent^s in ripa sancti Zelnonis usque in fossam^t Me-*

18. ^a quicumque 1, 2; quicumque 3; quod *PO, I. et PB*; quicquid *PH*. ^b contrarietates 1.
¹⁾ de ripatico (ripaticum 2) antea 2, 3; *ctr. PH*. ^k consuetudinem antiquam 1. ^{l)} omne 3. ^{m)} *verba*
pars — quadragesimum, quae sumpta sunt ex pacto Ottonis I., om. I., qui hoc loco ablit persolvatur ita,
ut nullum gravamen aut violentiam aliquis sustineat. Quodsi factum fuerit, statim emen-
detur, ne amplius fiat. Cfr. Fauto I. c. p. 59 sq. ⁿ⁾ *Verba ad vos in I alio atamento scripta et*
dolos, intercalata esse, olim cir. b. u. Pert: Archie III, p. 599 sqq. contenderat, sed nunc ceasserunt; cfr.
Fauto I. c. p. 64 sq. ^{o)} legatiarii 1. ^{p)} et 1. ^{q)} om. 2, 3. ^{r)} ann 1. ^{s)} iustitiam
requirit 3. ^{t)} iudicem *PB*; iudici *PO, I.* ^{u)} *hic et in omnibus posterioribus pactis omissum sunt verba*
salvum sit. ^{v)} sic tamen ut *in ante, p. 5.* ^{w)} *ita 3 et PH*; residentibus duo 1, 2; residentes duo *PB*.
^{x)} terminaverint 1; determinaverint 2. ^{y)} autem 2, 3 et *PH*. ^{z)} *ita 2, 3 et PH*; actum 1. ^{a)} aurei 1.
^{b)} solidos aureos 1, 3. ^{c)} om. 2. ^{d)} debet 1. ^{e)} componant auri 2. ^{f)} om. 1. ^{g)} et 3.
^{h)} *ita 1, 3 et PH*; sanctorum ecclesiarumque 2 et *PB*. ⁱ⁾ *hic et in posterioribus pactis omissum est facere.*
^{k)} duplum 2, 3. ^{l)} *ctr. pactum Ottonis I. p. 35 n. c.* ^{m)} restituat 3. ⁿ⁾ Rivaltenses 3.
^{o)} Albionense 1. ^{p)} ab hodie retro in annis *PB*; hodie in annos *PO, I.* ^{q)} *hoc loco capitulum*
calde abbreviatum est; cfr. PB, c. 24 et PO, I. c. 18. ^{r)} Equilenses 3. ^{s)} debeant 1. ^{t)} fossa 2, 3.

tan]auri et Gentionis secundum consuetudinem omnem arborem* et vegere cum carro aut ad collum^a, quantum sibi placuerit*: et] habeant licentiam peculia* in ipsis finibus passere vel pabulare*.

(19) De finibus autem^v Civitatis nove statuimus, ut terminacio, que a tempore Lâmprandi⁸ regis facta est inter Paulitionem^x ducem et Marcellum magistrum militum, deinceps manere debeat, id est de Plane maiore^y usque in Planem^z sicca^c; peculiarium quoque greges cum securitate passere.

(20) Capriani vero in silva Foroñliana, ubi semper capulaverunt, capulare debeant.

(21) Similiter Gradenses secundum antiquam consuetudinem in silvis Foroñlii capulum⁹ faciant.

(22) Et promisit nobis cunctus ducatus Veneticorum et successoribus nostris pro huius pactionis fœdere amonasterio omni mense Marcio persolvere libras suorum denariorum quinquaginta et palline unam^a.

(23) Confirmamus, ut pars parti de clausis ecclesiarum vel monasteriorum* omni modo iustitiam faciant.]

(24) Volumus, ut pro una libra denariorum uno homine^b sacramentum faciat^c, et si^d usque^e duodecim libras Veneticorum denariorum duodecim electi iuratores addantur; nam si ultra duodecim libras questio facta fuerit, iuratores ultra duodecim non accedant.

(25) Statuimus etiam de pignoribus, que inter partes posita fuerint, ut, si qua de eis contencio facta^f fuerit, illi tribuatur arbitrium iurandi, qui pignus habuerit, soli sine electis.

(26) De emtionibus vero simili modo agatur.

Si quis igitur huius nostre^g preceptalis pagine violator extiterit, quod minime credimus, aut hoc^h observare noluerit, sciat se compositurum auri optimi libras mille, medietatem cameræ nostræ et medietatem predictis Veneticis. Quod ut verius credatur diligentiusque ab omnibus observetur, sigilli nostri impressioneⁱ hanc paginam propria manu corroborantes eandem inferius insinuus signari^k.

Signum domni Ottonis^l (M.) serenissimi imperatoris ac invictissimi^m augusti, Adelbertus cancellarius advicem Petri episcopi et archicancelarii recognoviⁿ.

19. PRAECEPTUM VENETIS DATUM DE SECURO COMMEATU.

30 *Legitur in 1) Libro blanco fol. 27, nr. 12, qui exhibet inscriptionem: Pacificatio et confirmatio Ottonis praefati cum Venetis; et 2) cod. Trivisano fol. 93. — Stumpf, Reg. 846. (P. 35.)*

In nomine sancte et individue Trinitatis. Otto divina favente elementia imperator augustus. Omnibus nostris fidelibus presentibus ac futuris notum esse volumus, eo quod orta fuit disensio inter nos et Veneticos. Unde nos divina pietate commoti et 35 interventu nostre serenissime Adheleidae¹ domine matris auguste² ac Theophani dilecte coniugis nostre nostrique imperii consortis delimiti precibus pauperum ipsius gentis sedati pacem³ et fedus inivimus inter nos⁴, eo tenore quatenus de hac disensione

18. ^a) a collo 1, 3.   ^v) om. 2, 3 et PH.   ^w) Liutprandi 3.   ^x) Paulicionem 2; Paulitionem 3.   ^y) Plavi maiori, Plavin 3.   ^z) que est terminus de vestra proprietate *add.* 1; *qre. pactum Lotharii I. et Fanta l. c. p. 61.*   ^a) et palline unam *om.* 2, 3. *Fanta l. c. p. 61 etiam haec verba dolose addita esse arbitratus est; ego potius crediditum, quoniam in codd. lacuna indicata est, librarios hunc acquirisse locum sub cornu oculis positum.*   ^b) ita PO, I; vel uno homine 2, 3; hominem unum 1.   ^c) fiat 2, 3.   ^d) si 2, 3.   ^e) ad *add.* 2, 3.   ^f) orta 2, 3.   ^g) nostre huius 2, 3.   ^h) hec 2, 3.   ⁱ) impressionem 1.   ^k) insinuat 2, 3.   ^l) Ottoni 2.   ^m) ac invict. *om.* 3.   ⁿ) Signum — recognovi *om.* 1.

19. ¹) Adheleide 1; Adheide 2.   ²) augusti 1.   ³) pacem 1.   ⁴) inter nos inivimus 2.

ita nos quam nostri heredes nec^e molestiam nec inquietudinem^f nullo ipsius gentis homini inferant et a nobis et a nostris heredibus huius^g similem^h dissensionem posthac sine iudicio, quod in pacto quod illis constituimus continetur, nonⁱ recipiant, sed inlesi et securi, omnium hominum molestia remota, in perpetuum permaneant. Et ut verius credatur diligentiusque ab omnibus observetur, sigilli nostri impressione subter signari⁵ iussimus.

Signum domini Ottonis (M.) secundi imperatoris et invictissimi^k augusti.

Adelbertus cancelarius advicem Petri episcopi et archicancelarii recognovi et scripsi.

19. e) ne 1. f) inquietitudinem 1. g) habuimus 1. h) simile 2. i) *om. codd.* 10
 k) et invictissimi *om.* 2.

OTTONIS III. CONSTITUTIONES.

20. PRAECEPTUM CONFIRMATIONIS VENETIS DATUM.

992. Iul. 19.

5 *Exstat in solo Libro blanco fol. 28. nr. 11. praefixa rubrica: Corroboratio Ottonis regis facta Petro duci Veneciarum occasione pacti. quod pater eius bone memorie Otto imperator tempore Tribuni ducis Verone concesserat¹. Otto III. cum Venetorum legati anno 992 ab eo poscerent. ut antecessorum pacta renovaret. non pacti. sed praeepti forma usus. patris pacto summam confirmato. nova iura libertatesque Venetis condonavit.*
 10 *Cfr. Kohlschütter Venedig unter Herzog Peter II. Orseolo p. 21 sq. Quod praeeptum. alio exemplo non transscripto. unum tantum locum ex vetustioribus documentis recepit (cfr. p. 46 not. 2). — Stumpf, Reg. 970. (P. deest.)*

In nomine Christi humani generis creatoris ac misericordiissimi redemptoris. Otto Dei misericordia rex. Omnibus sancte Dei ecclesie fidelibus nostrisque^a pre-
 15 sentibus ac futuris notum esse volumus. eo quod Petrus dux Veneticorum per suos nuntios Marinum dyaconum et Iohanem Ursiolum. interventu et petitione nostre dilectissime domine avie Adheleide imperatricis auguste. nostram adiit celsitudinem. efflagitans. quatinus pactum. quod pater noster bone memorie Otto imperator tempore Tribuni ducis eis concessit Verone². idem^b pactum nostre confirmationis precepto
 20 corroborare et confirmare dignaremur. Cuius petitionem iustam ducentes. amore nostre dilectissime avie et considerata fidelitate predicti ducis sueque gentis. idem^b superius pactum a nostro genitore eis concessum nostre confirmationis precepto confirmavimus et inconvulsum fieri iussimus. et omnia que in pagina ipsius scripcionis esse pacta^c
 25 videntur. ea ratione^d ut nullus mortalium sub nostra potestate habitantium corrumpere. ledere aut falsam vocare audeat. sed. si in nostro regno quiete vivere desiderat. ammirari et observare studeat in omnibus. videlicet in observandis riparum legibus. in transituris. ut nulla nova consuetudo eis imponatur. sed secundum antiquam consuetudinem et inssionem pacti patris nostri eis pacifice liceat vivere; nec in depre-
 dando aut pignerando aliquem Veneticorum vel flagelando aut de capulo silvarum

30 **20.** ^a) nostrorumque e. ^b) id est e. ^c) pacti e. ^d) eratione e.

¹ *Errore quodam conductus Romanin 'Storia di Venezia' I. p. 382 se praeeptum nostrum e col. Trivisano et Libro blanco haurisse dicit; in col. autem Trivisano non serratur.* ² *Supra nr. 18.*

amplius tolendo, quam antiqua prestat consuetudo, nec de servis fugitivis, quos comprehendunt, aliquod damnum eis facere aut transfugere presumat aliquis, sed ubicumque inventi fuerint, secundum legem eis reddantur^a. Precipimus etiam de terris palatii Venetic^f sive patriarchivi, episcopatum quoque, cenobiorum tam virorum quam mulierum et omnium ecclesiarum inibi consistentium ac omnium habitantium hominum in antedicta Venetia, ubicumque posite sint in toto nostro regno, in civitatibus, castelis, in montibus et in planitiibus, cultis et incultis, in aquis et in paludibus, in silvis et in busealiis, in aquis aquarumque ductibus, molendinis, piscationibus et venationibus et in omnibus, que dici vel nominari possunt, tam que modo possidere videntur, quam retro hae a triginta annis possederunt, prout in iuste et legaliter possumus, iubemus, ut quiete teneant et perditas recuperent. Et ut nullus princeps vel pauper aliquem Veneticorum distringere aut legem facere de aliqua habita^g substantia aut^h ad placitum ducere, nisi in presentia illorum ducis, aut fodrum tollere de illorum terris presumat aut bannum mittereⁱ tam de dominis habitantibus in Venetia, quam de illorum hominibus ubicumque habitantibus iustitiam aliquam accipere presumat, nisi in presentia dominorum suorum. Confirmamus etiam Lauretum, ut quantum salsa aqua continet, eorum subiaceat potestati. Insuper volumus atque confirmamus, ut episcopatus civitatis Eracliane^l habeat totam decimam in integrum a terminacione, que facta est tempore Luiprandi regis inter Paulutionem ducem et Marcellum magistrum militum², usque ad mare. Civitates etiam vel loca, per que soliti sunt discurrere Venetici sive negocia agere, nemo illis contradicere aut bannum mittere seu distringere sine imperiali vel regali^k iussione presumat. Et si ipsi aliquam querimoniam fecerint comitibus vel alicui potestati^l de aliquo contrario ipsis^m peractoⁿ legem facere noluerint, ipsis proclamantibus tribus vicibus, si vindictam aliquam acceperint, nullam molestiam inde habeant. Adsaltum etiam infra vel extra supra aliquem eorum locum vel Veneticum non faciat. Et si aliquis Veneticorum rebellis potestati ducis fugerit inde exiens, nullum locum apud nostrum fidelem habeat, nisi in acquirendo gratiam. Si quis autem contra hoc nostre confirmationis preceptum facere presumerit, sciat se compositurum quingentas libras auri optimi, medietatem nostre camere et medietatem predictis Veneticis, quos inquietaverit. Quod ut verius credatur diligentiusque observetur, manu propria subter confirmantes, sigilli nostri impressione adnotare iussimus.

Signum (M.) domini Ottonis gloriosissimi regis.

Petrus chancelarius advicem Petri Cumani episcopi et archecanzelarii subscripsit^o et recognovit.

Data XIII. Kal. Augusti, anno dominice incarnationis DCCCCXCI, indictione quinta, anno vero domni Ottonis terti regnantis VIII: actum Molinhuson: feliciter amen.

20. ^a) credantur c.   ^f) Vence. c.   ^g) habitum c.   ^h) om. c; suppl. ex pacto Heinrici V.
ⁱ) hoc loco seu inserendum esse Kohlshütter l. c. parum verisimiliter iudicat; cfr. pactum Heinrici V. cap. 23.
^k) legali c.   ^l) potestati c.   ^m) ipis c.   ⁿ) locus ut videtur mutilatus; intercederunt opinor verba
nonnulla, fortasse et si ei.   ^o) suis c.

1) Id est Civitas nova; cfr. Ottonis III. diploma Stumpf, Reg. 1172, ubi legimus: Civitatis nove, que vocatur Heracliana.   2) Haec verba sumpta sunt ex pactis anterioribus.

21. CAPITULARE DE SERVIS LIBERTATEM ANHELANTIBUS.

(996. Mai. 21 — 1002. Jan. 23.)

Edictum hoc, quod Pertzias Ottoni I. et anno 969 adscripsit, ex d. Borchius¹ vero recte Ottoni III. imperatori indicavit, constat integrum in solo codice Florentino Laurent. Plut. 89 sup. nr. 86 saec. XI. ex. (inter codices Libri Papiensis editionis novissimae nr. 5), in quo fol. 138 illatum est, lemmale in imo folio 137¹ precedente². Erscripsit iam olim vir cl. b. m. Bluhme. Caput I praeterea invenitur in duobus aliis codicibus Libri Papiensis, nr. 9 (Estensi Mutinensi) et 10 (Neapolitano), et ex ipsis inter capitula extraragantia (sub cap. 40) a viro d. Borchius LL. IV, p. 589 editum est. De sententia, quam Pertzias (p. 34 not. a) argumentum capitis I habuit, vide supra p. 28 ad a. 967. Caput I, omissis vocibus quae etiam in codice Florentino desunt, ab Heroldo et Goldastio editoribus inter c. 9 et 10 constitutionis Ottonis I, a. 967 (nr. 13) intercalatum esse, supra p. 28 diximus. — Stumpf, Reg. 1297. (P. 31.)

15 Incipiunt capitula Ottonis tertii imperatoris.

Magnis opus est consultibus, dum nostri imperii principes publici officii et ecclesiastici ordinis, divites et pauperes, maiores et minores, diuturnis querimoniis causentur, se a servis suis propriis viris debitum et proprium non posse habere obsequium. Alii liberos se ideo mentiuntur, quia domini eorum servitatem, quam captiose more ac
20 approbatione evadere temptant, nequeunt, ut sepe fit, approbare. Alii autem ideo ad honorem libertatis molliuntur ascendere, quia domini eorum diversis negotiis impediti, ut forte fit, longo tempore eos ignorant, nec ad solitum sunt coacti servitium, nec ullam saltim vocem indicem ad memoriam servitii exsolverint^a; et hac occasione se contendant liberos et clamant se vixisse lege et usu libertatis, quia officio servili
25 aliquantulum quieverunt. Ob hanc rem placuit imperio nostro sic:

Kap. I. Si servus propter appetitum libertatis liberum se vocaverit, liceat domino, si sibi ita^b melius visum fuerit propter difficultatem approbationis insidiosae, aut per se aut per suum campionem^c litem^d dirimere. Liceat autem servo pro se campionem dare, si morbus aut aetas eum pugnare prohibuerit.

30 II. Ut autem servus propter ullam remissionem non occultet, hoc nostro aedicto Deo volente in aeternum valituro statuimus, ut deinceps unusquisque ad ostendendam suae servitutis conditionem in Kalendis Decembris unum publicae monetae persolvat denarium aut ipsi domino aut eius ministro ad hoc officium deputato.

III. Servorum autem filii et filiae similiter praescriptum censum servitutis memorem
35 in vicesimo quinto aetatis suae anno statuto termino persolvere incipiant. Et nulla temporis indulta prolixitas servitatem aboleat.

III. Quod si aliquis servus ecclesiae hoc nostrum aedictum servare neglexerit, omnium bonorum suorum medietate mulctetur et suae conditione subiaceat servitutis. Non enim licet servo ecclesiae servitute unquam exire; quem neque ipsi praesi-

40 ^a exsolverit Florent. ^b de se Florent. ^c campionem 9. 10. ^d litem = campionem des. Florent.; supplata ex 9. 10.

1) 'Die Capitularien im Langobardenreich' p. 176.

2) V. LL. IV, p. LVIII.

dentis ecclesiis poterunt libertare. Servos igitur ecclesiarum liberos fieri omni modo interdiciamus, et liberos quolibet ingenio factos ad ius et servitutem ecclesiarum revocari precipimus.

Explicit Ottonis kapitula.

22. CAPITULARE DE IUSTITIO.

5

(996. Mai. 21 — 1002. Ian. 23.)

Asservatum est in Libro Papiensi, ex cuius codicibus 3—9 editionem instruxit Boretius LL. IV, 580, 581, quam repetimus. Tempus solummodo definitur die coronationis imperialis et die mortis Ottonis III. Expositio Libri Papiensis movit, sententia toto anni tempore etc. legem Romanam (L. 1. 3. D. feriis II. 12) rumpi, quae iudices causam agere, lites dirimere tempore messium vel vindemiarum vetuerat. Editum est capitulare nostrum ab Heroldo 310 et Goldastio III, 304. — Stumpf, Reg. 296. (P. 36.)

Incipit^a capitulum domni Ottonis tereii imperatoris piissimi augusti.

Cotidie contra leges agitur, cotidie mali malum^b facere non verentur. Ideo hae lege^c omne per aevum, divinitate propicia^d, valitura edicimus, ut toto anni tempore liceat iudicibus causas agere, lites dirimere, tumultus quaestionum^e terminare et diffinire, ut qui cotidie legi^f offendunt, cotidie legis sententia feriantur. Nec enim tempore messium vel vindemiarum legis edictum debent^g effugere, qui in^h nullo tempore peccare desierunt. Bene enim facere, verum dicere, iusticiam amare, recteⁱ iudicare, omnibus^k omni^l tempore licet semperque licebit, quia a bonis nunquam, a malis^m operibus semper requiescendum esse catholice didicimus etⁿ iugiter conser-
vandum Deo auctore imperiali maiestate decrevimus. David^o autem rex et propheta dicit^o: 'beati^l qui custodiunt iudicium et faciunt iustitiam in omni tempore'. In natali vero Domini, in epiphania, in^p diebus quadragesimalibus^q, in pasca, in ascensione^r, in pentecosten^s, in diebus dominicis et in festis praecipuis^t et^u in constitutis ieiuniorum diebus^u iudicarios motus exequi, publicas quaestiones appeti, ut omni^v vigilantia solempnitates, quod^w christianorum est^x, celebrentur, penitus prohibemus.

22. ^a) ita 4; Incipiunt capitula ottonis tertii imperatoris 5. ^b) mala 4; male 3. ^c) hanc legem 3, 5. ^d) propria 7, 8. ^e) quaestiones 3. ^f) leges 3; legem 7, 8. ^g) debeant 7 et pr. man. 4; debuit 6; debebunt 8. ^h) deest 4, 6, 7. ⁱ) rectum 5, 6, 8. ^k) deest 3, 7—9. ^l) deest 5. ^m) autem add. 4. ⁿ) et — decrevimus des. 4. ^o) David autem rege et propheta teste qui dixit (dicit 7) 6—9. ^p) in d. q. des. 3, 4. ^q) et in statutis ieiuniorum diebus add. 6. ^r) domini add. 5. ^s) pentecosten 4, 5. ^t) principalibus 4, 5. ^u) et — diebus deest 6. ^v) cum add. 4, 7—9. ^w) deest 4. ^x) deest 3, 4.

1) Psalm. 106, 3.

23. CAPITULARE TICINENSE DE PRAEDIIS ECCLESiarUM NEVE PER LIBELLUM NEVE PER EMPHYTEUSIN ALIENANDIS.

998. Sept. 20.

Erstat in 1) codice Florentino bibl. Laurentianae Plat. XVI. 21^v membr. in 4°. saec. XI, fol. 24^r ad calcem Decreti Burchardi Wormatiensis manu saec. XI—XII curatum²⁾; duo apographa nobis praesto fere, quorum unum instituit Rieger, alterum Holder-Egger: 2) in codice Chronici Farfensis saec. XI, ex. iam in bibliotheca Romana, quae vocatur
 10 *Vittorio Emanuele, asserrato, cod. Farf. 1, fol. 195, quem descripsit Kattenbrunner. E codice 2 omnes profectae sunt editiones: princeps Holstenii in 'Collectione Romana bipartita ceterum monumentorum' II, 216 (= Labbeus, Coll. concil. IX, 774 = Olleris, 'Oeuvres de Gerbert' p. 261); Burchinii in appendice editionis Agnelli p. 94 (= Muratori, Ser. rer. Ital. II, 1, 297); Muratorii in Ser. rer. Ital. II, 2, 496; Leibnitii in Annalibus*
 15 *imperii III, 709, qui et Labbeanum et Burchinianum in suos usus vertit; Pertzii, qui nil nisi textum Muratorii (II, 2, 496) repetivit.*

Capitulare nostrum ea quae iam pridem, imprimis a Lothario rege constituta erant³⁾, confirmare, Borelius⁴ animadvertit.

In adnotatione addi licet capitula duo inscripta Ex concilio Papiensi, quae leguntur
 20 *in codicis Bambergensis P. I, 9 (C. 64) saec. XI—XII parte priore, collectionem canonum duodecim libris distinctam continente⁵⁾, l. X, c. 57 fol. 93 et l. X, c. 79 fol. 95. Quae capita, cum decreta pure saecularia continent, utrum ad conventum hunc Ticinensem, an ad concilium Papiense ab Heinricho II. et Benedicto VIII. a. 1022 celebratum, an ad alium conventum Papiensem⁶⁾ pertineant, difficile diiudicatum erit⁷⁾. — Stampf, Reg. 1166.*

(P. 37.)

1) Cf. 'Archiv' XII, 719. 2) Manus, quae constitutionem scripsit, alias in codice non apparet. Folio, quod primum praecedit, manu saec. XIII—XIV, scripta sunt haec: Ille liber Camald' domus Fontebeye de eius ordin. Anno Domini CCMLXXVIII. inditione septima tempore venerabilis domini Nicholai pape III. terremotus magni in Romagnoli fuerunt et in Tuscia et ceciderunt plures ecclesie et castra et domus et plures homines tuj[n]e perierunt, regnante domino Gerardo priore Camald' heremi. Haec adnotavit Holder-Egger. 3) Cap. 21, 52, 87 Libri Papiensis: LL. IV, p. 543, 547, 556. 4) 'Die Capitularien im Longobardenreich' p. 176. 5) Cf. 'Archiv' VII, 822. Libri XI et XII, iam desiderantur. 6) Aegre tamen ad concilium Papiense Gregorii V. a. 997 deleganda erant. 7) Fol. 93, l. X, c. 57: Ex concilio Papiensi. De his qui proprietates suas habent et spontanea alieni delegant et postea fraudolenter ab aliquo alio^a ignorante precium easdem res vendantes accipiunt, et is cui eadem res traditae fuerint cognito negotio annum integrum silens non contradixit, sed per illusionem tacens sinit emptorem illudere, si infra anni spacium extra^b patriam, ut dictum^c est, fuerit, prior traditio nihil valet. Ille vero qui post primam traditionem res vendiderit, si vivens comprobatus fuerit, bannum persolvat, id est^d LX solidos. Si vero bannum non habet unde componat, verberetur. — 40 Fol. 95, l. X, c. 79: Ex concilio Papiensi. Si quis furem vel latronem comprehenderit et eum indemnum dimiserit neque illum ad presentiam ducis vel comitis aut ad locum servitoris^e, qui missus est comitis, adduxerit et de hoc facto vel nequicia in presentia post hoc iudicio^f convictus fuerit, ipse damnum ad aestimationem, pro quo fur vel latro comprehensus est, componere cogatur.

^a) alio aliquo c.

^b) inserti; deest c.

^c) dictū c.

^d) id' c.

^e) servatoris c.

45 ^f) iudicium c.

Incipit^s constitutio decretalis sacrae legis domini Ottonis piissimi
imperatoris.

Otto Dei gratia Romanorum imperator augustus, cōs. S. P. Q. R.¹ archiepiscopis, episcopis^h, abbatibus, marchionibus, comitibus et cunctis iudicibus in Italiaⁱ constitutis in perpetuum. Comperimus, quod episcopi et abbates aeclesiarum possessionibus abutantur et per scripta quibusque personis attribuant, et hoc non ad utilitatem aeclesiarum, sed pecuniae, affinitatis^k et amicitiae causa. Dumque eorum successores et^l pro domorum^m Dei restauratione acⁿ pro rei publicae^o officio nostroque obsequio commonentur, suarum aeclesiarum predia ab aliis detineri causantur^p, seque imperata non posse perficere, revera demonstrant^q. Proinde quia status aeclesiarum Dei annullatur^r, nostraque imperialis maiestas^s non minus^t patitur detrimentum, dum subditi^u nobis debita non possunt exhibere^v obsequia, constituimus et imperiali edicto firmamus, ut omne scriptum^w, sive si^x libelli nomine sive emphitheosis prolatum fuerit, quod^y aeclesiae^z Dei aliquo modo officere^a possit, obeunte auctore^b obeat, solusque detrimentum habeat qui se eo scripto^c obligavit atque devinxit^d, nec omnino ad eum sui scripti^e dampna pertineant, qui^f ei in regimine successit: sed sit ei libera facultas, omnia quae per libellos vel per^g alia quolibet scripta^h abalienata fueruntⁱ, in proprium^k ius aeclesiae revocare et ita ordinare, ut Deo et nobis debitum obsequium valeat exhibere. Nam cum regibus et imperatoribus ea quae regni et^l imperii sunt, nisi se vivis^m, dare non liceat, exceptis aeclesiis, quomodo abbatibus et episcopis res aeclesiarum per tempora suorum successorum distribuere liceat? Omne quippe ius, sive lex, sive quodlibet scriptum, vel quolibet consuetudo, siⁿ contra aeclesiae utilitatem proferuntur^o, in irritum deducenda sunt: nec nostra auctoritate debebunt^p firmari quae contra^q nostri^r imperii auctorem et propagatorem probabuntur^s inferri. Hoc ergo solum scriptum pro lege in^t talibus causis habeatur, quod aeclesiae Dei prosit et nullo modo obesse possit. Quod si aliquis contra hanc constitutionem nostram ire temptaverit^u, tamquam rebellis^v indicetur, et sit ei anathema maranatha^w, nisi respiscat, ab universis episcopis qui huic imperiali nostro^x aedicto subscripserunt vel assensum prebuerunt sive prebituri sunt^y.

† Ego^z Otto gratia Dei Romanorum imperator augustus constitui hanc legem non solum presenti et futuro sed etiam preferito tempore profutura et in aeternum valere precepi.

Data^a XII. Kal. Octob., anno^b imperii domni Ottonis gloriosissimi imperatoris semper augusti III^c, indiet. XII^d, anno IIIe pontificatus domni Gregorii quinti papae. Promulgata per manus Gerberti sanctae Ravennatis^f aeclesiae archiepiscopi, in ea synodo^g

23. ^g lemma in 2.   ^h deest 2.   ⁱ Italiam 2.   ^k affinitate 2.   ^l et deest 1.   ^m domorum 1.   ⁿ ne deest 1.   ^o publice 1.   ^p causentur corr. 1.   ^q demonstrat 1.   ^r annullatus 2.   ^s magestas 1.   ^t minimum 1.   ^u a subditis 1.   ^v exhibere corr. 1.   ^w omnia scripta 2.   ^x se 2; deest 1.   ^y quid de 2.   ^z ecclesiis 2.   ^a sic conieci; efficere 1; effici non 2.   ^b actore 2.   ^c scriptu 1.   ^d vinxit 2.   ^e eum superscripti 2.   ^f que 1.   ^g deest 2.   ^h scriptura 2.   ⁱ fuerint 2.   ^k improprium corr. et improprium 1.   ^l que regnet 1.   ^m viventibus 2.   ⁿ sive 1.   ^o fuer 2.   ^p debentur 2.   ^q etiam 2.   ^r deest 2.   ^s probabuntur 1.   ^t lege in eadem manu supra lineam add. 1.   ^u temptaverit 2.   ^v rebellus 2.   ^w anathema marathana 1.   ^x huic imperii nostri 2.   ^y Amen add. 2.   ^z Ego — precepi des. 2; erat quatuor punctis in angulis ornata est 1.   ^a ata 2.   ^b anno — augusti III des. 2.   ^c III superperi; deest 1, lucina hanc indicata.   ^d XV. 1.   ^e eadem manu supra lin. add. 1.   ^f reuennatis 1.   ^g synodo 1.

1) Haec consul, senatus populusque Romanus potius explicanda videntur, quam consulibus senatus populi que Romani.

in qua Mediolanensi^b archiepiscopoⁱ Arnulfo nomen^k papae^l ablatum est, in basilica beati Petri apostoli^m quae vocatur ad Celum aureumⁿ. Et subscripserunt omnes qui adfuerunt^o episcopi.

24. OTTONIS III. ET GREGORII V. CONCILIUM ROMANUM.

(998 ex. — 999, Febr.)

Ediderunt a. 1671 Labbeus et Cossartius in Conciliorum collectionis tomo IX, p. 772 (= Mansi XIX, 223 et Leibnitius, Ann. imp. III, 703) ex apographo codicis S. Mariae Aniciensis (Puy en Velay), quod porregerat Sirmondus, paullo ante, a. 1669, Dacherius in Spicilegii tomo IX, 68 (ed. Basnage I, 603) ex tabulario ecclesiae Aniciensis, nimirum ex eodem codice. Editio nostra ope priorum instituenda erat. Dacherii textus paullo melior est, neque tamen mendis caret. Prologum solus serravit. Canonum titulos et capitula lemmata, cum nonnisi in Labbei editione legantur, reiecit. — Cf. Iaffé, Reg. pont. ed. II, I, p. 494. (P. deest.)

In^a nomine Domini Dei summi. Incipiant capitula generalis concilii edita a domino Gregorio quinto papa, cui interfuit gloriosissimus tertius Otto caesar augustus et omnes subscripti episcopi, habiti Romae in basilica beati Petri principis apostolorum, anno tertio imperii eiusdem caesaris et apostolatus praefati papae.

1. Ut rex Robertus consanguineam suam Bertam, quam contra leges in uxorem duxit, derelinquat et septem annorum poenitentiam agat secundum praefixos ecclesiasticos gradus, iudicatum est. Quod si non fecerit, anathema sit. Idemque de eadem Berta fieri praeceptum est.

2. Herehembaldum^b Turonensem archiepiscopum, talis coniugii consecratorem, cum omnibus episcopis qui consentientes interfuerunt his incestis nuptiis regis et Bertae consanguineae suae, a sacrosancta communione suspendimus, donec ad hanc sedem apostolicam veniant satisfacturi^c.

3. Ut episcopatus Merseburgensis a sede apostolica et bonae memoriae Ottone primo imperatore per universale concilium^d fundatus itemque^e a sede apostolica et imperatore Ottone secundo sine concilio destructus, ut in proprium honorem redeat a sancta^f sede apostolica iudicatum est per universale concilium, praesidente domino Ottone tertio augusto caesare et domino Gregorio papa quinto^g.

4. Si Gislarius^h sanctae Magdeburgensis ecclesiae archiepiscopusⁱ potuerit canonice comprobare, quod per ambitionem de minori sede Merseburgensi^k ad maiorem Magdeburgensem non migraverit, ut non deponatur iudicatum est. Sed si cleri^l et populi^m invitatione etⁿ electione migravit, in eadem permaneat metropoli. Quodsi absque invitationeⁿ, non tamen per ambitionem et avaritiam, factum esse constiterit, ad priorem

23. ^h) mediolansis *corr. ex* mediolensis L. *et mox rasura quae debet eorum ppe seu xpo.* ⁱ) episcopo 2. ^k) nomine 2. ^l) papatum 2. ^m) *deest* 2. ⁿ) cellam auream L. ^o) affuerunt 2.

24. ^a) In — praefati papae *des. L.* ^b) Herehembaldum L. ^c) satisfacere D. ^d) universalia concilia D. ^e) itemque a s. apostolica *des. L.* ^f) *deest* L. ^g) Gregorio V. papa L. ^h) Gislarius L. ⁱ) episcopus L. ^k) Merseburgensi L. ^l) populi et cleri L. ^m) et electione *des. L.* ⁿ) Quodsi absque eorum invitatione et electione migravit L.

redeat sedem. At si ambitionem et avaritiam negare non potuerit, definitum est, ut^o amittat utramque.

5. Stephanus sanctae Vellavensis^{p. 1} ecclesiae dictus episcopus ut omni ordine sacerdotali careat auctoritate apostolica edicimus, eo quod a Widone vivente episcopo avunculo et praedecessore suo sit electus sine cleri et populi voluntate ac post eius mortem contra^q cleri et populi voluntatem a duobus tantum episcopis non provin-
5 vicialibus sit ordinatus.

6. Dagobertum^r Bituricensis ecclesiae archiepiscopum et Roelenum^s Nevernensis ecclesiae episcopum a communione suspendimus, donec ad hanc sanctam et apostolicam sedem veniant et satisfaciant, eo quod Stephanum Widonis episcopi nepotem, eo vivente
10 contra leges ecclesiasticas electum^t, in episcopum ordinare praesumpserint.

7. Ut clerus et populus civitatis Vellavorum licentiam habeant eligendi episcopum, iudicatum est, et^t ut electus a domino papa consecretur in episcopum, statutum^u est.

8. Ut rex Robertus Stephanum Widonis quondam Vellavorum episcopi nepotem iuste damnatum et depositum nullo modo invare praesumat nec ei praebere auxilium,
15 iudicatum est: sed ut cleri et populi faveat^v electioni, salva sibi^w debita subiectione, decretum est.

Ego Gregorius sanctae catholicae et apostolicae Romanae ecclesiae praesul praefui et subscripsi. Gerbertus Ravennas^x archiepiscopus. Gisebardus^y Capuanus archiepiscopus. Sigifredus^z Placentinus episcopus. Hubertus Firmensis episcopus. Petrus Cumanus episcopus. Lambertus Constantiensis episcopus. Hugo Gennavensis^a episcopus. Hugo Sedunensis episcopus. Henricus sancti Kyliani^b vicarius². Benedictus Lavicanensis^c episcopus pro se et pro omnibus cardinalibus episcopis. Iohannes Maturanensis^{d. 3} episcopus. Iohannes^e Albanensis episcopus. Tebaldus^f Velleternensis⁸ episcopus. Petrus Praenestinus episcopus. Ingizo^h Castellanus^{i. 4} episcopus. Gregorius Ostiensis episcopus. Benedictus Portuensis episcopus. Stephanus Cerensis episcopus. Aifredus^k Ferentinensis¹ episcopus. Humbertus^m Luscacae^{n. 5} episcopus. Humbertus^m Arimae^{o. 6} episcopus. Ildeprandus^{p. 7} Faventinus^u episcopus. Iohannes Suesanae^r episcopus. Aldebertus^s episcopus. Aldebertus^t Pensarensis^u episcopus. Rainerius^v Fundensis^w episcopus. Bernardus Caietanae^x episcopus. Arialdus Clusinae episcopus.

24. ^o) *deest L.*   ^p) *Vallav. semper L.*   ^q) *contra — voluntatem des. L.*   ^r) *Dagbertum L.*
^s) *Rodenum L.*   ^t) *deest L.*   ^u) *indicatum L.*   ^v) *afaveat L.*   ^w) *sui D.*   ^x) *Ravennensis L.*
^y) *Gisebardus L.*   ^z) *Sigefridus L.*   ^a) *Genavensis L.*   ^b) *Juliani D.*   ^c) *Laincanensis L.*
^d) *Maturonensis D.*   ^e) *Ioh. Alb. ep. des. L.*   ^f) *Tetbaldus L.*   ^g) *Bellezensis D; ep. Vell. L.*
^h) *Ingiz. . . D; L. posuit huic post Ferentinensem.*   ⁱ) *Cancellanus D.*   ^k) *Arfridus L.*   ^l) *Serretinensis D.*
^m) *Hubertus L.*   ⁿ) *Luscalis L.*   ^o) *Arimas L.*   ^p) *Ildeprandus D.*   ^q) *Sannus D.*
^r) *Suessanus L.*   ^s) *Adelbertus . . . L.*   ^t) *Adelbertus L.*   ^u) *Pisarenensis L.*   ^v) *Rainerus L.*
^w) *Slindensis D.*   ^x) *Caietanus L.*

1) *Puy en Velay archidiocesis Bituricensis.*   2) *i. e. episcopus Wirzburgensis.*   3) *Mon-*
teranno, c. synodum Iohannis XII. a. 964 infra in Appendice Actorum pontificum.   4) *Città di*
Castello.   5) *Nescio quae episcopi sales hanc sit.*   6) *Rimini.*   7) *Ildeprandus Faventinus*
subscripsit concilio Ravennatensi a. 998. Mai. 1 a Gerberto celebrato, c. Mansi XIX. 221.

25. OTTONIS III. ET SILVESTRI II. SYNODUS ROMANA.

(999.)

Ex actis tantum superest scriptum poenitentiam Ardoino marchioni Eporediensi
inunctam continens, quod e codice nr. 87 mbr. fol. saec. XI. bibliothecae capitularis Epore-
diensis¹ edidit Proana in libro 'Studi critici sopra la storia d'Italia a' tempi del re
Ardoino' (Torino 1844) p. 345 nr. 13. Ad eandem synodum referenda censuit vir cl.
Giesebrecht ('Kaiserzeit' ed. 5, I, 862) ea quae trahit Thietmarus Merseburgensis l. IV.
e. 44 (28) ed. Kurze: Post hec (i. e. post mortem Gregorii V.) imperator Gisillerum archi-
episcopum, eo quod duas teneret parrochias, in sinodo accusans Romana, indiciali eum
sententia ab officio suspendi ac per internuntios ab apostolico eundem illo vocari
precepit. De tempore quo synodus celebrata sit dubitari licet. Giesebrecht et Iaffé-
Löwenfeld p. 496 menses Aprilem vel Maium statuerunt, Löwenfeld autem ('Leo von Ver-
celli' p. 15) annum 999. cecentem. Scriptum poenitentiae ex editione Proanae dedimus.
— Cf. Iaffé, Reg. pont. ed. II. I. p. 496. (P. deest.)

Poenitencia Ardoini Romae in ecclesia beati Petri apostoli ei
 imposita et a dompno papa Siluestro et augusto imperatore tercio
 Ottone et a pontificibus Italiae catholice et synodice edicta.

Notum sit omnibus, quod Ardoinus in sancta synodo professus est coram domno
 Siluestro sanctissimo et domno nostro tercio Ottone Romanorum imperatore augusto
 et coram omnibus episcopis ibi residentibus, se conduxisse illos homines qui inter-
 fecerunt Petrum Uercellensem episcopum et eius neci interfuisse et eosdem homines
 secum reduxisse et retinuisse et cum illis postea conversatum esse. Ideoque inventum
 est in sancta synodo, ei tanti criminis participi non modicam imponere poenitenciam,
 quia, quamvis ipse hoc manibus non perpetraret scelus, tamen causa eius mortis
 extitit, quia interfectores conduxit, sicuti et Iudas, qui non eo modo tradidit Dominum
 ut crucifigeretur, sed quia alios conduxit causa eius mortis, simili modo existens in
 perpetuum dampnatus est: in hoc tamen Iudas mitius fecit, quia non postea cum
 interfectoribus Domini conversatus est. Ideoque quia publice confessus est, eandem
 poenitenciam vult ei sancta synodus imponere quae ei daretur, si secreto confiteretur.
 manu sua episcopum interfecisse: videlicet ut deinceps arma deponat, carnem non
 manducet, nemini virorum aut mulierum osculum donet, nec lineum vestimentum in-
 duat, et si sanus fuerit, ultra duas noctes in uno loco non moretur, nec corpus Domini
 accipiat nisi in exitu vitae, et in eo loco agat penitentiam ubi neminem eorum ledat
 qui sacramenta contra eum fecerunt: aut presens monachus efficiatur.

¹ V. 'Archiv' IX, 625.

26. DONATIO OCTO PENTAPOLEOS COMITATUUM SILVESTRO II. FACTA.

(1001. Ian.)

Autographon saeculo adhuc XI. superstes fuisse videtur, cum in Tabula secundi registri signati per B. a Platina confecti, quod asservatur in scrinio ferrato arcis S. Angeli leguntur haec: Ottonis imperatoris litterae contra pontifices lapidantes bona ecclesiae et expressa donatio facta Romanae ecclesiae, beato Petro et S. Silvestro 158¹. Certe a. 1366 autographon servabatur Avinione, cum Catalogus chartarum archiepi Romanae ecclesiae, quem hoc anno confecit archiepiscopus Auxitanus², continet regestum privilegii nostri prolixum: Privilegium Ottonis imperatoris continens: Roma caput mundi profitemur etc. Et est sine data. Sed fuit manu sua scriptum et est bulletta plumbea bullatum: praeterea autem Catalogus offert apographon anni 1339³. Hodie in tabulario secreto Vaticano in Arm. I. Caps. X. nr. 15 asservatur tantum apographon istud, quod iussu Benedicti XII. pontificis fieri fecit a. 1339 Iohannes de Amelio camerac apostolicae clericus, quodque in nostros usus certit vir cl. Sickel. Monogramma imperatoris in hoc transsumto depictum est: de sigillo privilegii Iohannes de Amelio haec verba facit: Elegimus ac vidimus et diligenter inspeximus quoddam privilegium eum quadam bulla plumbea parva impendenti sive in fine ipsius privilegii eum pergamena alligata, in qua quidem bulla ab una parte in circumferentia eiusdem scriptum erat oddo imperator Romanor: ab alia vero parte erat quoddam caput hominis eum pilis crispis et eum spatulis, scriptumque erat in circumferentia Aurea Roma, ut prima facie apparebat.

Ex transsumto Ameliano omnia apographa et editiones privilegii nimirum fluxerunt, imprimis apographon codicis bibl. Vallicellianae B. 12. membr. fol. saec. XI. ex. fol. 464'—465, qui testante viro cl. Holder-Egger praebet chartam Iohannis de Amelio, cui breve Benedicti XII. et privilegium Ottonis III. inserta sunt. Haec omnia typis creata sunt in libro cuius auctor, ni fallor, fuit Marquardus Freher, qui inscribitur 'Otthonis III. imp. donatio Sylvestro II. papae facta' etc. 'ad sereniss. duccm Venetiarum Leonardam Donatum. Typis Gotthardi Voegelini' (Heidelbergae nimirum). Auctor praefatus est a. 1697 et p. 15 dicit, se monumentum exceperisse e veteri libro pleno diplomatum, epistolarum, aliorumque monumentorum, quem possederit senator quidam supremi parlamenti Parisiensis; ab eodem codicem etiam Baronio cardinali missum esse. Erat sane hic codex similis Vallicelliano, quocum convenit etiam inscriptione ad frontem chartae Amelianae posita⁴ et monogrammate Ottonis III. in calce depicto. Paulo ante Freherum editionem paravit Baronius in Annalibus eccles. ad a. 1191 § 55 sq. ope codicis istius Parisiensis, quem ei suppeditavit Nicolaus Faber, et similis cuiusdam, quem ei porrexit Petrus Antonius Tolentinus Cremonensis. Baronius chartam Amelianam in fine decurtavit. Privilegium Ottonianum legitur § 57. Alterutram editionem repetiverunt editores posteriores, quorum non est numerus; e. g. Pertz Baronianam, Goldast I. 226 et IV. 1. 40 Freherianam⁵, J. Masson 'Epistolae Gerberti' p. 73 Freherianam (= Olleris, 'Oeuvres de Gerbert' p. 551).

Opus falsarii privilegium nostrum esse, imprimis contendit b. m. Roeyerius Wilmans 'Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Otto III', p. 233 sq. Nos autem cum viro

1) V. Indicem archiepi scripturarum arcis S. Angeli editum a con. Aretin, 'Beiträge zur Geschichte und Literatur' II, 2, p. 80. 2) V. apud Muratoriam, 'Antiquitates Italiae' VI. 78. 3) Item transcriptum dicti privilegii etc. 4) Freher p. 1: Instrumentum in quo — assignatis Romanae ecclesiae.

5) V. Rationale tomi IV, p. 39.

cl. Sickel aliisque persuasum habemus, diploma genuinum esse. Dictatorem nonnulla e Libello de imperatoria potestate in urbe Roma (SS. III, 719 sq.) sumpsisse, iam Wilmanus p. 239 sq. animadvertit¹.

Titulus, quem imperator sibi vindicat servus apostolorum, arguit, privilegium a, 1001
 5 datum esse. Cum hoc tempore congruant etiam inscriptiones bullae, quas Iohannes de Amelio serravit². Autographum notis chronologicis omnino caruisse, regestum a. 1366 probat. Verba Datum Romae, quae leguntur apud Freherum aliosque³ aut per coniecturam ab editore addita aut glossema codicis cuiusdam ducenda sunt⁴. Apographum chartae nostrae
 10 in tabulario secreto civitatis Cremonae sub C. 37. existere et notis chronologicis a. 998,
 19 12. Kal. Mai. insignitum esse, asserit Robolotti in 'Miscellanea di storia d'Italia' I, 553⁵.
 At cum vir rev. Angelus Berenzi, professor seminarii episcopalis Cremonensis, me certiorum
 faciat, signum istud diverso prorsus monumento saeculi XIV. convenire, equidem ad stipulor
 viro cl. Wüstenfeld auguranti, apographum illud, quod Robolotti vidit, erratum esse a
 notario quodam Cremonensi, bene sibi noto, qui saeculo XIII. multorum instrumentorum
 15 exemplaria confecerit eaque suo Marte signis chronologicis adornaverit. Ottonis III. dona-
 tionem igitur non mense Aprili Ravennae, sed potius mense Ianuario seu Februario Romae
 factam esse, recte iudicaverimus.

De octo comitatibus Silvestro II. donatis agere videtur epistola Ottonis III. Gre-
 gorio V. papae a. 996 missa inter epistolas Gerberti recepta, quam in annotatione secun-
 20 dum novissimam editionem viri d. Iuliani Haret⁶ afferri licet⁷. De casibus variis Pen-
 tapolcos conferas imprimis Ficker 'Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens'
 II, p. 318. — Stampf, Reg. 1256. (P. pars II, 162.)

In nomine sancte et individue Trinitatis. Otto servus apostolorum et secundum
 voluntatem Dei salvatoris Romanorum imperator augustus. Romam caput mundi
 25 profitemur. Romanam ecclesiam matrem omnium ecclesiarum esse testamur, sed incuria
 et inscientia pontificum longe suae claritatis titulos obfuscasse. Nam non solum quae
 extra Urbem esse videbantur vendiderunt et quibusdam colluviis a lare sancti Petri
 alienaverunt, sed, quod absque dolore non dicimus, si quid in hac nostra Urbe regia
 habuerunt, ut maiori licentia evagarentur, omnibus iudicante pecunia in commune
 30 dederunt et sanctum Petrum, sanctum Paulum, ipsa quoque altaria spoliaverunt et
 pro reparatione semper confusionem induxerunt. Confusis^a vero papaticis legibus et
 iam abiecta ecclesia Romana, in tantum quidam pontificum irruerunt, ut maximam
 partem imperii nostri apostolatus suo coniungerent, iam non querentes quae et quanta
 suis culpis perdiderunt, non curantes quanta ex voluntaria vanitate effuderunt: sed

35 26. ^a) confosis e.

1) Cf. etiam Jung in 'Forschungen zur Deutschen Gesch.' XIV, 413. 2) V. Fall, 'Neues
 Archiv' III, p. 40 (Otto III. 9). 3) Goldastius I, 226 addit etc. 4) Freherus asterisco ea sig-
 narit. 5) 998, 12. kal. maggio, Rampogna di Ott me III, imperatore all' avarizia di papa Gregorio V,
 ed elezione di Silvestro II. Arch. segr. di Cremona, Capsa Cremonae, C. 37, inedita. 6) 'Lettres
 40 de Gerbert' publ. par I. Haret (Paris 1889) p. 202 nr. 216; in editione Olleris ('Oeuvres de Gerbert' p. 117)
 est ep. 217, in prioribus editionibus ep. 158. 7) Vir cl. Giesebrecht ('Gesch. der deutschen Kaiserzeit'
 ed. 5. I, 864 not. 1) primus recte iudicavit, hanc epistolam non Silvestro II. sed Gregorio V. a. 996 missam,
 siglum nominis ab editoribus perperam solutum esse. Reverentissimo papae G. O. gratia Dei imperator
 45 augustus. Quia temporis difficultate adstrictus vestris votis satisfacere nequeo, vehementi moerore
 afficior. Moveor enim pietatis affectu circa vos, sed naturae necessitas suo iure omnia constringens
 qualitates Italici aeris qualitatibus mei corporis quadam sui generis contrarietate opponit. Mutamur
 ergo solum corpore, vobiscum mansuri mente, vestroque solatio atque subsidio primores Italiae relin-
 quimus. Hu. Tuscum nobis per omnia fidum, Co. comitem Spoletinis et Camerinis praefectum, cui
 octo comitatus, qui sub lite sunt, vestrum ob amorem contulimus nostrumque legatum eius ad praesens
 50 praefecimus, ut populi rectorem habeant et vobis eius opera debita servitia adhibeant.

sua propria, utpote ab illis ipsis dilapidata, dimittentes, quasi culpam suam in imperium nostrum retorquentes, ad aliena, id est ad nostra et nostri imperii maxime migraverunt. Hee sunt enim commenta ab illis ipsis inventa, quibus Iohannes diaconus cognomento Digitorum Mutilus^b preceptum aureis litteris scripsit et^c sub titulo magni Constantini longi^d mendacii tempora finxit. Hee sunt etiam commenta, quibus dicunt, quendam Karolum sancto Petro nostra publica tribuisse. Sed ad hec respondemus, ipsum Karolum nichil dare iure potuisse, utpote iam a Karolo meliore fugatum, iam imperio privatum, iam destitutum et annullatum. Ergo quod non habuit, dedit: sic dedit, sicut^e nimirum dare potuit, utpote qui male adquisivit et diu se possessurum non speravit. Spreto ergo commenticis preceptis et imaginariis scriptis, ex nostra liberalitate sancto Petro donamus^f que nostra sunt, non sibi que sua sunt, veluti nostra conferimus. Sicut enim pro amore sancti Petri domnum Siluestrum magistrum nostrum papam elegimus et Deo volente ipsum serenissimum ordinavimus et creavimus, ita pro amore ipsius domni Siluestri pape sancto Petro de publico nostro dona conferimus, ut habeat magister, quid principi nostro Petro a parte sui discipuli offerat. Octo^g igitur comitatus pro amore magistri nostri domni Siluestri pape sancto Petro offerimus et donamus, ut ad honorem Dei et sancti Petri cum sua et nostra salute habeat, teneat et ad incrementa sui apostolatus nostrique imperii ordinet. Hos autem sibi ad ordinandum concedimus: Pisaurium, Fanum, Senogalliam, Anconam, Fossabrum, Gallim^h, Hesi et Ausimum, ut nullus unquam ei et sancto Petro audeat aliquam inquietationem facere aut eum aliquo ingenio fatigare. Quicumque vero presumerit, omnia que habet amittat, et sanctus Petrus que sunt sua recipiat. Ut hoc autem in eternumⁱ ab omnibus conservetur, hoc preceptum manu nostra diu, Deo adiutore, victura confirmavimus et nostro sigillo precepimus insigniri, ut sibi suisque successoribus valeat.

¶ Signum domni Ottonis (M.) invictissimi Romanorum imperatoris augusti. ¶

26. ^b) Mutilus c.   ^c) *suppleri; deest c.*   ^d) *sic c.*   ^e) *sic c.*   ^f) *donemus c.*   ^g) *Otto c.*
^h) *Galli c.*   ⁱ) *eternum c.*

HEINRICI II. CONSTITUTIONES.

27. PRAECEPTUM CONFIRMATIONIS
VENETIS DATUM.

1002. Nov. 16.

5 *Erstat in V Libro blanco fol. 34, nr. 18, qui exhibet inscriptionem: Privilegium confirmationis Henrici regis factum domino Petro duci Veneciarum et Iohanni eius filio similiter duci super hiis rebus, quas ipsi seu eorum antecessores duces etc.: 2) cod. Trivisano fol. 135. Praeceptum locum tenuit pacti; cfr. quae supra p. 30 diximus. Stumpf, Reg. 1333. (P. deest.)*

10 In nomine sancte et individue Trinitatis. Henricus divina favente elementia rex. Notum sit omnibus fidelibus nostris, presentibus scilicet et futuris, qualiter venerabilis dux Veneticorum et Dalmationum^a nomine Petrus una cum filio suo Iohanne similiter duce per dilectum nobis Iohannem diaconum et suum capellanum nostram adiit maiestatem, suppliciter rogans regium nostre confirmationis preceptum super hiis rebus,
15 quas vel^b ipse Petrus vel pater suus seu antecessores duces sub nostris antecessoribus, regibus et imperatoribus, usque ad nostra tempora dono, scripto sive pacto in regno Ytalico possiderunt. Eorum igitur, ut oportuit, petitioni annuentes per interventum dilecte coniugis nostre, Cunigunde videlicet regine, nostrique fidelis Opperti^c Veronensis ecclesie episcopi per hoc regie potestatis insigne confirmamus et perpetua
20 illis stabilitate corroboramus omnia a nostris precessoribus facta precepta: et quicquid a tempore domini Ottonis primi a suis decessoribus sive a suis ecclesiis^b in^b Veronensi^d marchia sive in Istriensi comitatu actenus possessum est, nostra deinceps liberalitate possideant^e, cum confirmatione pacti, quod secundus Otto Verone sibi fecit. Insuper etiam ea, que sancte recordationis senior noster tertius Otto in predicta
25 marchia et in Istriensi comitatu sibi et suis ecclesiis preceptali seriptione possidenda concessit sive confirmavit, prefati duces sui que successores et ecclesie libenter in integrum teneant; sive quicquid in predicta provintia per cartulam libellarii^f nunc tenent, sine molestatione teneant. Precipientes igitur iubemus, ut nullus dux, comes, vicecomes, marchio sive aliqua regni nostri magna vel parva persona^g eos vel eorum
30 ecclesias et successores in hiis molestare audeat^h. Quodsi quis fecerit, centum libras

27. ^a Dalmationorum 2. ^b om. 1. ^c Operti 2. ^d Veronensis 1; Veronensia 2. ^e libertate possideantur *coll.* ^f liberalii 1. ^g sive regni aliqua magna vel parva persona nostri regni 1. ^h audeant 1.

auri iuxta legem componat. Et ut haec nostra confirmatio inconvulsa permaneat, hanc nostri precepti paginam manu propria roborantes nostro sigillo imprimi iussimus.

Signum domini Henrici (M.) regis invictissimi.

Egilbertus chancelarius vice Willigisi archiepiscopi recognovi.

Data XVI. Kal. Decembr., anno dominice incarnationis MII. indictione I, anno vero domini Henrici regis I: actum Radisponae¹. 5

28. SYNODUS DORTMUNDENSIS.

1005. Jul. 7.

De actis nonnisi decretum de requie defunctorum acquirenda et de ieiuniis tenendis servavit Thietmari Chronicon SS. III, p. 810 l. VI, c. 13 (ed. Kurze p. 143 l. VI, c. 18), quod sic praefatum est: Posita est etiam in loco qui Throtmuni dicitur magna synodus, ubi rex coepiscopis presentibusque cunctis plurima questus est sanctae aeclesiae inconvenientia et communi eorundem consilio haec statuit deinceps prohiberi, et optimo novae institutionis decreto gravem peccatorum suimet sarcinam relevari. Repetimus ex editione novissima viri d. Kurze. — Stumpf, Reg. 1408. (P. deest.) 10 15

Anno dominicae incarnationis MV. anno autem domni Henrici secundi regnantis III. in die Non. Julii actum est in Throtmuni hoc decretum gloriosissimi eiusdem regis et contactalis suae Chungundae reginae neenon et archiepiscoporum Heriberti Coloniensis, Lievizonis Bremensis, Daginonis Magadeburgensis archipresulis^a tertii: episcoporum autem Notgeri Leodicensis, Suithgeri *Mirningardorodensis*, Ansfridi *Traicclensis*, Thiederici *Mecensis*, Thietmari *Asanbraucensis*, Berenbarii *Ferdensis*, Berenwardi *Hillinesse-* 20 *nensis*, Burchardi *Wormaticensis*, Retharii *Pathelbraucensis*, Wigberti *Merseburgensis*, Ekkihardi *Slesvicensis*, Othinkerdi¹.

1. In obitu cuiusque preminatorum singuli episcoporum infra XXX dies, nisi infirmitas impedierit, missam pro defuncto celebret, et unusquisque presbiter in monasterio similiter faciat. Presbiteri vero forenses tres missas peragant: diaconi et ceteri inferioris ordinis psalteria X. Rex et regina infra XXX dies MD denarios pro animae redemptione erogent et totidem pauperes pascant. Episcopi singuli CCC pauperes pascant et XXX denarios expendant et triginta lumina accendant. Dux autem *Bern-* 25 *hardus*² D pauperes pascat et XV solidos expendat. 30

2. Vigiliam sancti Iohannis baptistae et apostolorum Petri et Pauli et vigiliam sancti Laurentii et omnium sanctorum in pane et sale et aqua decernimus ieiunare. Vigiliam *assumptionis* sanctae Marie et omnes vigiliis aliorum apostolorum sicut in quadragesima: quatuor tempora sicut in quadragesima, excepta VI. feria ante natale Domini, quam in pane, sale et aqua decernimus ieiunare. 35

27. ¹) Radespona I.

28. ³) archipr. tertii *des. cod. 2 et certe glossema sunt.*

1) *Riqensis.*   2) *Sarouac.*

29. CONCILIUM FRANCOFURTANUM.

1007. Nov. 1.

Scriptum, quo episcopi mandante Iohanne XVIII, pontifice confirmationem episcopatus Bambergensis corroborant, autographum superest in tabulario regio Monacensi, cui illatum est olim e tabulario Bambergensi Exemplarit vir cl. Loersch. Qui haec de autographo adnotavit: "Signum quod dicitur Christum (monogramma Christi) non solum lineae primae, sed etiam secundae adscriptum est; subscriptiones episcoporum ipsorum manibus curatae esse videntur¹, quarum literarum ductus quandam similitudinem ostendat; subscriptiones aere in lineis inter se cohaerent; in dorso legitur manu saec. XI: Privilegium Heinrici imperatoris, manu saec. XVI: Litera qualiter sanctus Henricus cogitavit erigere episcopatum Bambergensem M^o VII. A. 3"

Scriptum nostrum ex exemplari Bambergensi multi ediderunt, e. g. Labbens et Cassartius IX, 781 (= Mansi XIX, 283); Heyberger Landeshoheit des Bisthums Bamberg über Fürth (Bamberg 1774), Probationes diplomaticae nr. 5 -- Jaffé Bibl. rer. German. V, p. 27 nr. 7, qui etiam exemplaria codicis Udalrici, cui insertum est, adhibuit². Waitz SS, IV, 795 not. 1 editionem Ercardianam codicis Udalrici repetit, adnotata varia lectione Ussemani 'Episcopatus Bambergensis' Probat. p. 13. Privilegium, quo Henricus II, episcopatum fundavit, et ipsam Nov. 1, datum, e. SS, IV, 798. — Cf. Stumpf, Reg. 1456. (P. derst.)

(C.) Anno dominicae incarnationis MVII, indictione V, Kalendis Novembris, regnante piissimo ac serenissimo Henrico secundo, anno regni sui VI, pro statu et augmento sanctae matris aeclesiae in loco Frankonofurt dicto magna synodus habita est et celebrata. Nam idem rex Henricus magnus et pacificus, ut in Deum erat credulus et in homines pius, dum alta mentis deliberatione sepenumero cogitaret in quo Deum sibi maxime placaret, summa inspirante Divinitate cogitando disposuit, ut Deum sibi heredem eligeret et conscriberet et episcopatum in honorem sancti Petri principis apostolorum in quodam suae paternae hereditatis loco Babenbere dicto ex omnibus suis rebus hereditariis construeret, ut et paganismus Sclavorum destrueretur et christiani nominis memoria perpetualiter inibi celebris haberetur. Sed dum par- roecchiam ad eundem locum respicientem non haberet et sanctum pentecosten in eodem sui regni anno VI, Mogontiae celebraret, quandam partem Vuirciburgensis dioeceseos, comitatum videlicet Ratenzgouni dictum, et quandam partem pagi Volefelt dicti inter flavios Urala et Ratenza sitam ab Henrico Vuirciburgensi episcopo firma ac legali commutatione acquisivit, tradens eontra Vuirciburgensi aeclesiae CL mansos in vico Meinungun dicto et in adproxime iacentibus locis, hoc consentientibus et perspicien- tibus venerabilibus patribus, imprimis videlicet Vuirciburgensis aeclesiae episcopo Henrico et Vuilligiso reverendo archiepiscopo Mogontino et Burchardo Vuormaciensi et Vualthero Spirensi et Vuereinhardo Strazburgensi et Adalberone Basileensi et Lamberto

Mar. 25.

29. 2) proxime adiacentibus prius scriptum erat, post ad causam et ante proxime positum est cod.

1) Sic etiam Bayer 'Neues Archiv' I, 171 not. 1. Ceterum Bayer 'Kaisererkunden in Abbildungen, Text' p. 109 scriptum nostrum curatum esse a notario, quem vocat Eberhardum A. indicat. At vir cl. Bresslau monuit, hoc esse falsum, scribam fuisse alium, quem Bayer l. c. p. 681 vocat 'tertium', cui debetur privilegium Stumpf, Reg. 1466. 2) Alias editores dixerunt Hirsch 'Jahrbucher Heinrichs II.' II, 59 not. 3, qui tamen perperam duas versiones distinguit, cum haec dabitur sit, quae eodem Udalrici ex autographo hauserit

Constantiacensi et Odalrico Curiensi et Ludolfo archiepiscopo Treverensi et Theodorico Mettensi et Beraholdo Tollensi et Heimone Virdunensi et Hereberto archiepiscopo Coloniensi et Notkero Leodicensi et Eraluino Kameracensi et Daginino archiepiscopo Magideburgensi et Hildolfo Mantuano. Gloriosissimus vero rex Heinricus tunc voti compos effectus pari supradictorum patrum consultu duos suis ex capellanis, Albericum videlicet et Ludouuikum, adiunctis Heinrici Vuireiburgensis episcopi literis, Romam usque direxit, quatinus hic bene incepta in melius proficerent auctoritate Romana. Romanus vero pontifex et universalis papa Iohannes prelatorias predicti Heinrici episcopi literas inspiciens et piissimi regis Heinrici devotioni congaudens, habita in sancti Petri basilica sinodo, pro confirmando Babenbergensi episcopatu privilegium^{b.1} fecit conscribi et apostolica auctoritate corroborari, universis Galliae et Germaniae episcopis rescribens, ut et ipsi pari communique auctoritate eundem episcopatum corroborarent et confirmarent². Quod videlicet privilegium venerabiles patres in supradicto Frankonofurt habito generali concilio consistentes summa veneratione legendo suscipientes et apostolicę auctoritati obedientes^c devotis mentibus subscribendo unanimiter laudaverunt communiterque corroboraverunt.

† Willigisus sanctę Mogontiensis aeclesie archiepiscopus qui eidem synodo vice Romanae aeclesie praesidebam, conlaudavi et subscripsi. † Radherius Podelbrunnensis aeclesie episcopus interfui et subscripsi. † Megingaudus Eihstatensis episcopus interfui et subscripsi. Beremuuardus Hildinshheimensis episcopus interfui et subscripsi. † Lambertus Constantiensis episcopus interfui et subscripsi. † Arnolfus Halberstatensis interfui et subscripsi. † Odalricus Curiensis episcopus interfui et subscripsi. † Burchardus Uuormaciensis episcopus interfui et subscripsi. † Uue-rinharius Argentinensis episcopus interfui et subscripsi. † Uualtherius^d Spirensis episcopus interfui et subscripsi. † Brun Augustensis^e episcopus interfui, collaudavi^f et subscripsi. Lindolfus Treverensis archiepiscopus interfui et subscripsi. † Beraholdus Tollensis episcopus interfui et subscripsi. † Heimone Uuirdunensis episcopus interfui et subscripsi. † Hartuuigus Iuvavensis archiepiscopus^g interfui et subscripsi. † Cristianus Pataviensis episcopus interfui et subscripsi. †^h Gebhardus Radesponensis episcopus interfui et subscripsi. † Egilbertusⁱ Frigisiensis^k episcopus interfui et subscripsi. † Adalbero Brixiensis^l episcopus interfui et subscripsi. † Heribertus archiepiscopus Coloniensis interfui ad votum sinodi^m et subscripsi. Suidgerus Mimigardvordensis episcopus interfui et subscripsi. † Ansfridus Traiectensis episcopus interfui et subscripsi. † Teodricus Mindensis episcopus interfui et subscripsi. † Thietmarus episcopus Osneburgensis interfui et subscripsi. † Daginoⁿ archiepiscopus Magedeburegensis interfui et subscripsi. † Hilduuuardus Citicensis^o episcopus interfui et subscripsi. Burchardus archiepiscopus Laudunensis³ interfui et subscripsi. † Baldolfus archiepiscopus Tarentasiensis interfui et subscripsi. † Anastasius^p Ungrorum archiepiscopus⁴ interfui et subscripsi. Adalbero Basilensis interfui

29. ^b) privilegium *cod.*. ^c) obedientes *cod.*. ^d) *litera h supra Iuvam posita cod.*. ^e) Añgt *cod.*. ^f) *supra vocem collaudavi signum crucis positum est cod.*. ^g) *verbi add. manus recentior supra lineam cod.*. ^h) *crux supra lineam addita est cod.*. ⁱ) Egilbertus *cod.*. ^k) *emendari; Frigigensis prius scriptum, post corr. Frigimensis cod.*. ^l) *Brixinsis prius; litera e superposito puncto deleta, litera e supra lineam addita cod.*. ^m) *verba ad votum sinodi postea a manu ipsius archiepiscopi, et quidem verba ad votum supra lineam, verbum sinodi post verbum subscripsi addita sunt cod.*. ⁿ) *altera crux supra vocem addita cod.*. ^o) *litera i inter t et e deleta videtur cod.*

1) *V. bullam Iohannis XVIII SS. IV, 796, Jaffé, Reg. pent. ed. II, I, nr. 3954.* 2) *Mandatum tale in bulla non legitur; hinc igitur verba respiciunt ad epistolam pontificis, quae iam non existat.* 3) *Lugdunensis.* 4) *sive Ascrvens archiepiscopus Strigoniensis.*

et subscripsi. Hugo Genuensiss subscripsi. Henricus Lausonensis subscripsi. Eckerhardus Slesuwigensis¹⁾ subscripsi. Albericus Cumanus episcopus interfui et subscripsi. † Richolfus Tergestinis ecclesiae episcopus †²⁾.

30. SYNODUS RAVENNAS.

(1014. Jan.)

Codex bibl. Vaticanus 1339 membr. fol. max. saec. XI, continet collectionem canonum quinque libris distinctam¹⁾, in qua leguntur capita quatuor Henrici cuiusdam regis, quae edituri sumus. Codicem in Italia superiori curatum esse, indicaverunt viri cl. b. n. Merkel et Giesebrecht; ille et scriptorem et compilatorem saeculi XI. incantis hominem Scotum fuisse contendit et capita nostra Henrico II. vindicavit. Collectio cum capita regum Langobardorum, Karolorum, Wandalis imperatoris praebet, de Henrico I. seu Henrico II. tantum cogitari potest, et cum Henricus I. sceptrum in Italia non gesserit, vir cl. Giesebrecht rectum iudicasse videtur. Titulus regis tempus indicat ante diem Febr. 11. anni 1014. Mense Ianuario eiusdem anni regem Ravennae synodum celebrasse, cui et Benedictus VIII. papa interfuisse videtur, traditum est²⁾. De hac synodo, non de Romana agere videtur Thietmarus SS. III. p. 837 l. VII. c. 2 (ed. Kurze p. 194 l. VIII. c. 2): In Ravenna duos et Romae totidem sinodali iudicio papa deposuit ab archiepiscopo Leone iam muto consecratos. Sanctorum³⁾ instituta patrum in sacris ordinibus ibidem et apud nos diu pro dolor neglecta cum excommunicatione redintegrata renovavit. Prohibent namque canones, ut ante XXV annos diaconus, presbiter autem et episcopus ante XXX annos nequaquam ordinetur. Haec in caput nostrum 2 quadrant. In synodo ista res ecclesiarum Ravennatis ab invasore Adelberto per multos annos perturbata ordinata esse, scimus. De temporibus istis synodus altera Ravennae eodem anno Apr. 30 ab Arnolde archiepiscopo celebrata⁴⁾ sic loquitur: Qua de re contra canonum constitutiones . . . multae malae atque illicitae ordinationes atque promotiones sacerorum ordinum et dedicationes ecclesiarum, monasteriorum, plebium et capellarum atque invasiones ordinum per alteros, quibus minime competeat, inventae sunt extitisse. Contra tales abusos capita 1 et 3 punire videntur. Capita ergo synodo Ravennati a Benedicto VIII. et Henrico II. rege a. 1014 mense Ianuario habitae adscribi, fas ducimus. Escripsit ea e codice a. 1884 vir b. n. Waitz. Inventantur in codice: caput 1 fol. 35 in libri I. capite XL; caput 2 fol. 35 in libri I. capite XLVIII; caput 3 fol. 48^r in libri I. capite CVII; caput 4 fol. 216 in libri IV. capite CCLXXXIII. (P. deest.)

29. 1) *una supra curia Slesuwigensis posita est cod.* 2) *utrumque duo regna cum curia supra hanc posita sunt cod.*

1) Cf. de hoc codice 'Archiv' XII, 225; 'Neues Archiv' I, 369, VIII, 312; Giesebrecht 'Münchener historisches Jahrbuch für 1866', p. 100 not. 3; Maassen, 'Gesch. und Literatur des canon. Rechts' I, 886; alia adnotavit qui codicem a. 1884 inspicit vir b. n. Waitz. Collectioem praebet 8 folia iniquae praebentia, fol. 15 incipit collectio. In Christi nomine. Incipit liber canonum ex multis sententiis patrumque dictis defloratus, in qua etc. Prologus incipit. Oportuni quidem etc. 2) V. Pabst 'Jahrbuch Henrichs II.' II, p. 117 sq. Benedictum VIII. papam Ravennae fuisse equidem contra curiam d. Pabst cum Hoffe, 'Reg. pont.' ed. II, I, p. 307 contulerim. 3) Sequuntur curia d. Kurze teste manu saec. XII, in addita sunt. 4) Moysi XIX, 362.

1. De his qui per pecuniam sunt ordinati. Henrici regis. Si quis^a per pecuniam episcopum aut presbiterum vel diaconum aut quantumlibet sacri ordinis consecraverit, anathema sit, et ordinatus^b deiciatur.

2. De etatibus quibus clericus consecrandus est. Henrici regis. Si quis^a episcopus ante XXX. annum^c presbiterum consecraverit, vel diaconum ante XXV. annum^c, anathema sit, et ordinatus deiciatur usque ad prefinitam^d etatem, nisi summa compellat^e necessitas. Quod si inevitabilis^f causa advenerit, permittamus^g presbiterum consecrari in legitima aetate diaconorum. Subdiaconus ante XII. annum nullatenus fiat.

3. De his qui per pecuniam consecraverint. Henrici regis. Si quis^a per pecuniam aeclesiam consecraverit, anathema sit.

4. De eo qui pignus vel donum de ornamentis ecclesiae acceperit. Henrici regis. Quicumque aliquid in pignus vel donum acceperit de utensilibus^h, ornamentis sanctae Romanae aeclesiae vel aliarum aeclesiarum, dator et acceptor sit anathema, et quamdiu tenet, communioneⁱ privetur.

31. SENTENTIA GOSLARIENSIS DE CONTUGIO CLERICORUM SERVILIS CONDITIONIS.

(1019. Mart.)

Narratio historica pro memoria rei gestae ab Hildesheimensi quodam, defuncto iam Henrico II. imperatore, scripta invenitur in codice Guelferbytano 35 (Helmst. 32) in fol. membr. fol. 19—19' manu saeculi XI. exarata. Anno in ea indicato 1025 non solum annus obitus imperatoris sed etiam annus obitus episcoporum Bernardi Hildesheimensis, Thiedrici Mindensis, Thiedrici Monasteriensis, 1022, aduersatur. Recte igitur iam Pertzius indicavit, rem actam esse a. 1019 mense Martio, quo tempore imperator chartis testantibus¹ Goslariae versatus sit. Ad istum concertum etiam referenda videntur quae Annales Hildesheimenses (ed. Waitz p. 32) tribuant sub a. 1018: Eo anno dominus Bernardus episcopus tempore quadragesimae Goslare, presente imperatore cum episcopis ceterisque regni primoribus synodo habita, Godescalcum Egghardi presidis filium et Gerdrudam Egberhdi comitis filiam separavit².

E codice Helmstadiensi narrationem ediderunt Maderus 'Antiquitates Brunsvicenses' p. 211 = Heinzeus 'Antiquitates Goslarienses' p. 30; Leuckfeld 'Antiquitates Halberstadenses' p. 675 = Hartzheim 'Concilia Germaniae' III, 50. Codicem iterum conferri curavit vir cl. de Heinemann Guelferbytanus. Constitutionem Bernardi anni 1020, quam ex eodem codice fol. 19 dedit Pertz pars II, p. 172 not. 1, utpote a nostro consilio alienam et nullius momenti reiecit. — Stumpf, Reg. 1718. (P. pars II, 173.)

30. ^a) quis corr. in qui cod.   ^b) ordinator cod.   ^c) corr. in annis cod.   ^d) prefinitum corr. cod.   ^e) i. cogat vel constringat supra lin. add. cod.   ^f) i. infugabilis supra lin. add. cod.   ^g) i. permittamus supra lin. add. cod.   ^h) i. rebus vel vestimentis vel suppellectile quae utuntur in ecclesia supra lin. add. cod.   ⁱ) comie cod.

1) Stumpf, Reg. 1716, 1717.   2) Cf. etiam Vitam Meinweri c. 165 (SS. XI, 141), cuius auctor fortasse Annalibus Hildesheimensibus maioribus deperditis usus est.

Architecti catholicae doctrinae, quae sectanda forent fidei quasi fundamenta locantes, hoc evidenter noscuntur probasse, sive gregatim seu separatim, ut gloriemur in laude Christi. Ergo anno MXXV.^a in consistorio^b regali Goslare praeminenti, in aeclesia scilicet australi lateri eodem adherente, collecta fidelium coadunatione, propositum est tractandum quodque utilitatis salutare. Cuius conventus primatui Henricus, qui tunc temporis rei publicae monarchiam strenue gubernabat, assederat et constipatione episcoporum, Geronis videlicet Parthenopolitani archiepiscopi et Unouani Bremensis archiepiscopi, Arnolphi quoque Haluerstedensis et Bennonis Slauensis¹, Thioderici Mindensis² et Thioderici Mimigarduordensis³ et Ekkihardi Slesmugensis episcopi, circumfultus indigne, fasque nefasque aequa trutinacionis lance pensabat. E quibus vero inter quaestiones citra ultraque habitas Bernuuardus sanctae Hildinshemensis aeclesiae pie memoriae antistes, quem tanti negotii principatus attingebat, cuiusdam ambiguitatis indaginem investigabat, quippe: Cum quilibet episcopus vel cuiusvis dignitatis quisquam, proprietatis suae aliquem ad sacerdotalem provehens gradum, suae potestatis iuxta collibitum esse permiserit insuperque sui iuris seu alieni sibi aeclesiam elementi benignitate adquisierit, sed is succedentibus prosperis altioris meriti elatione sese super verticem extulerit domumque divinitus collatum in turpe converterit emolumentum, adeo ut nobilitate generis succensus, quandam in matrimonium usurpaverit liberam, eo tenore ut prolem ex eadem derivatam quoquo modo abalienet servitio eius cuius ipse suberat dominio, quid potissimum exinde concurs illorum fieri decrevisset assensio? His ita praelibatis, procerum unusquisque pro industriae suae estimatione, huius rei proposito longa alternabat deliberatione. Sed tandem huius haesitationis amfraetus imperatore anticipante, omnis illius concionis consensus in suffragium huiusmodi assurgit, acclamantque cuncti: legitime oportere, tam ipsum^c quam eius posteritatem eodem quo et ipse servitutis iugo succumbere. Addunt nihilominus: presentis compactionis decretum, Romani imperii maiestate sancitum, nullo penitus imperpetuo iure solvendum, maxime cum^d in beneplacito^e universalis papae^f prospectum^g vegetet sanctae aeclesiae^h.

32. CAPITULARE ARGENTINENSE DE MUTUA SUCCESSIONE MARITORUM ET DE INTERFECTORIBUS.

(1019, post Sept. 1.)

Estat in Libri Papiensis codicibus 3—9, e quibus dedit Borelius LL. IV, 581—583. Annus ex eo colligitur quod codex 3 inuentionem tertiam adnotavit. Capitulis 2 partem

31. ^{a)} littera m, supra ha, add. e.   ^{b)} consistorio e.   ^{c)} ipsam e.   ^{d)} eu e; loco eu in fortasse legendum eum.   ^{e)} bene placito e.   ^{f)} pape pfectum uegetet seq. yel; e.   ^{g)} fortasse legendum profectum.

1) *l. e. Aldenbougensis.*   2) *obit a. 1022, Febr. 19.*   3) *obit a. 1022, Jan. 23.*   4) *Hanc sententiam sic interpretor: "Sie fügen zu, dass dieses Decret u. s. w. durch kein Recht in Zukunft aufgehoben werden solle, besonders weil es in Uebereinstimmung mit dem Papste das Ansehen der Kirche wieder auffrische".*   5) *Legitur etiam in codice S. Marci Veneti olim Dolleonii saec. XIII. ex, quem iam diu contulit b. m. Johannes Merkel, cuius tamen lectionem aspernari sumus.*

maximam petitam esse e capitulari generali Wormatiensi, quod Ludovicus Pius a. 829 ediderat, Borelius l. c. p. LXIII animalverit. — Stumpf, Reg. 1734.

(P. 38.)

Henricus^a gratia^b Dei miserationis^b Romanorum imperator augustus. Omnibus nostris fidelibus praesentibus etiam et futuris notum fieri volumus, quod semper rei publicae providentes, quae digna sunt, probabilium personarum^c nostri imperii fidelium acceptione disponimus. Cum tempore autumnu^d in parte Elisantiae^e, nostri regni pro utilitate multimoda, moraremur^f in civitate Argentina, quae vulgari nomine Strasburge^g vocatur, multorum perlatum^h est ad nos relacioneⁱ, quod plurimi tunc erant, qui sub occasione his periculis laborabant. Unde etiam digna provisione omnibus succurrentes, attestatione laudis^k quam plurimum nobis adstantium fidelium, archiepiscoporum Mediolanensis videlicet et Ravenensis^l, episcoporum quoque Strasburgensis^m, Placentini, Cumanii, Vercellensis, Parmensis, Aquensisⁿ, Lunensis^o, Vulterrensium^p, marchionum quoque et comitum Italiensium, nobilium vero multorum, vassallorum, sapientium et iudicum, inter multa quae rei publicae congruebant, tria capitula inseruimus. Quae ut ab omnibus nostri imperii^q observentur stabilique observatione teneantur, amodo et deinceps statuimus, iubemus^r et firmiter praecipimus. Haec sunt quae inviolabiliter observari iubemus^s.

1. Quicumque ex quacunque natione legitimam uxorem accepit^t vel^u acceperit^u, si eam mori contigerit sine filiis^v eorum amborum, vir suae uxori succedat et omnia bona eius percipiat.

2. Quicumque propter cupiditatem rerum patrem aut matrem aut fratrem aut sororem vel nepotem vel alium^w propinquum suum per se aut per alium interfecerit, hereditas interfecti ad alios suos^x legitimos heredes perveniat. Interfectoris^y vero hereditas^y in^z fiscum^z redigatur. Ipse vero ordinante episcopo publicae^b poenitentiae subdetur^{b,1}. Quod si ille qui crimine arguitur negare voluerit, per se pugnam faciat; nec^c liceat ei camphionem pro se dare^c, nisi^d decrepita aetas aut iuvenilis, aut infirmitas pugnare^e prohibuerit^f.

3. Qui vero^g infra treuvam vel^h datum pacis osculum aliquem hominem interfecerit et negare voluerit, pugnam per se faciat; nec camphionemⁱ pro se dabitⁱ, nisi ut dictum^k est superius^k. Si vero convictus fuerit, manum, qua^l homicidium fecit, amittat.

32. ^a) Henricus — iubemus *prologus totus deest* 5; Henricus 3, 1, 6—9. ^b) sic 3; dei gratia 4; dei gratia miseratione 6; dei gratiae miseratione 7—9. ^c) p. n. i. fidelium *des.* 6, 9. ^d) autumnu *in marg.* et est *indie III. eod.* 3. ^e) sic 3, 4; erisantie 6; erisantiae 8, 9; herisantie 7. ^f) demoraremur 1. ^g) straburge 3; transburgie 4; transburg 6—9. ^h) prolatum 3; perlatu ad nos relatum est 1. ⁱ) relacione *deest* 6—9. ^k) *deest* 3. ^l) trauerensis 3. ^m) trauburgensis 3, 4, 8; transburgensis 6, 7; trauburgensis 9. ⁿ) lanuensis *add.* 4; *e diptographia vocis* Lunensis *ortum videtur.* ^o) *deest* 6. ^p) *deest* 3, 9. ^q) omni. nostro subiectis imperio 4. ^r) *deest* 4. ^s) Regis Henrici laetantur lege mariti *add.* 1, 5, 7—9. ^t) accep 1; acceperunt 3, 7, 8; acceperit 5, 9; acceperint 6. ^u) sic 3 *et corr.* 4; *des.* 5, 6 *et prim. man.* 4; vel acceperint 7—9. ^v) filiis, filibus 3. ^w) aliquem 3, 6—9. ^x) illius 5, 9; *deest* 6—8. ^y) Her. vero (autem 4) interfectoris 4, 5, 6, 9. ^z) *deest* 7, 8. ^{aa}) fisco 3, 7, 8. ^{bb}) publicam agat poenitentiam 4; p. p. detur 5. ^{cc}) et sibi e. p. s. d. non liceat 6—9. ^{dd}) si eum *add.* 4. ^{ee}) *deest* 6—9. ^{ff}) prohibeat 6—9. ^{gg}) *deest* 3. ^{hh}) post *add.* 4. ⁱⁱ) liceat ei camphionem pro se dare 5—9. ^{kk}) dictum est supra 5; supra dictum et 6—9. ^{ll}) qui 6; quae 5, 7—9.

1) Quicumque — subdetur *e Ludovici I. Capitulari Wormatiensi c. 2; Capitularia II, nr. 193 p. 18.*

33. PACTUM CUM BENEDICTO VIII.

(1020. Apr.)

Autographum, quod in tabulario Vaticano iam non reperitur, a. 1339 ab Iohanne de Amelio describitur his verbis: Inter alia vero, inquit, elegimus ac vidimus et diligenter inspeximus quoddam privilegium seu patentes litteras domni Heinrichi imperatoris scriptum litteris aureis in carta coloris violati rubei cum filis ciricis rubeique coloris aurea bulla bullatum, non viciatum, non cancellatum nec in aliqua sui parte suspectum sed omni prorsus vicio et suspicione carens, in qua quidem bulla aurea, ab una parte sculta erat ymago dicti imperatoris, videlicet capud cum spatulis et manibus, tenentis in manu sua dextra lilium et in manu sinistra quoddam pomellum, et ab alia parte sculta erat quodam mercha ad modum crucis, in circumferencia vero scriptum erat ab una parte † Heinrichus d. g. Romanor imp R. ab alia vero parte erant certe littere que legi non poterant, ut prima facie videbatur. Similia futur de autographo Catalogus archiepi Romanæ ecclesie a. 1366 factus¹.

Sickel, qui de privilegiâ nostri traditione primus hanc disseruit², animadvertit, descriptionem bullæ aureæ, quam dedit Iohannes de Amelio, convenire cum ea bulla qui Heinrichus II. imperator factus usque ad obitum suum usus sit.

Autographum hoc deperditum utrum recera charta Heinrichi authentica fuerit an ad instar Ottomiani variatum, in medio relinquamus oportet.

Editionem paravimus his subsidiis:

1) *Apographo Albini scholaris in cod. Vatic. Ottoboniano 3957 succ. XII. ca., fol. 148', quod ex autographo fluxisse videtur. Exemplar est d. Donatum Vindobonensis; iam olim vidit Cenni 'Monumenta dominationis pontificiæ' II. 187, adiecta varia lectione codicis 3.*

2) *Transsumto a. 1339 ab Iohanne de Amelio factum, quod constat in tabulario secreto Vaticano sign. Arm. I. Caps. X. Nr. 21; contulit vir cl. Sickel.*

3) *Transsumto Lugdunensi, quod fieri curavit Innocentius IV. a. 1245, iam in tabulario secreto Vaticano asserato, sign. Arm. I. Caps. X. Nr. 1, quod contulit vir cl. Sickel. Editum est a Borgia 'Breve istoria del dominio temporale della sede apostolica', append. 39 nr. 5.*

4) *Apographa transsumti alterius Lugduni facti, quod Cluniaci scribatur ('Rouleau de Cluny' D. succ. XVIII, curato a Ludovico de Barre, in codice bibl. Parisiensis 8990, in quo integram fol. 85, partes tantummodo fol. 100 leguntur; contulit Augustus Molinier Parisinus. Cf. 'Notices et extraits des manuscrits' XXI, 2, 282 nr. 2.*

Iam tempore Gregorii VII. excerptum ex Heinrichiano factum est a Romano quodam, qui collectionem privilegiorum Romanæ sedis condidisse videtur³. Quod excerptum in

1) *Moratori, 'Antiquitates Italicae' VI. 77. Inter alia legimus hæc: Et in huiusmodi privilegio confirmationis Maguntinensis et Coloniensis archiepiscopi et multi alii prelati, comites et nobiles de mandato ipsius imperatoris ad maiorem firmitatem subscripserunt et quilibet ipsorum signum suum apposuit. Et est sine data aliqua. Catalogus dum mentionem facit transsumti Ancliani et alterius transscripti, nimirum Lugdunensis. — Autographum adhuc a. 1610 in tabulario Castra S. Angeli superstes et signatum fuisse Arm. I. Caps. X. Nr. YYYYY nequaquam concludere audeam ex indice scriptorum, que in tabulario illo anno isto conservantur, quem edidit de Pflugk-Haettung, 'Iter Italicum' I. 85. Hæc potius signatura Transsumti Lugdunensis olim fuisse videtur. Isto enim tempore primus Baronius Pactum publici auris fecit in Annalibus ecclesiasticis a. 1014 § 7 apud quatuor codicum, inter quos autographum molis Hadriani (C), quod lectione varia probante ad est nisi Transsumtum Lugdunense. 2) *Dus Privilegium Otto I. für die rom. Kirche' p. 100—102. 3) V. Sickel l. c. 67 sq.**

complures codices et canonum collectiones transit e. g. Anselmi Luceensis¹, cardinalis Deusdedit². E collectione Deusdedit, ex eius codice autographo ut videtur, hausit Albinus fol. 134'. Hoc excerptum in adnotatione³ dari libet ope codicum trium, quos excussit vir d. Kaltenbrunner: V) cod. Vaticanus 1984 saec. XII. in. fol. 196, de quo cf. Sickel l. c. p. 61; textum hunc edidit Pertz p. 174 not. 1; D 1) cod. Vaticanus 3833 saec. XII. in. collectio cardinalis Deusdedit, in qua invenitur excerptum l. III. c. 154 (p. 338 editionis Martinucci; cf. l. III. c. 150 p. 337); D 2) cod. Ottobonianus 3057, cui Albinus fol. 134' excerptum intulit.

Editionem Pacti principem instravit Baronius in Annalibus ecclesiasticis a. 1014 § 7 adiutus codicibus quatuor: A codice quodam Crucii camerarii, cuius textus pendet ab Albino; B volumine privilegiorum Romanae ecclesiae⁴, cuius textus a textu Albini pendere videtur, attamen in c. 22 Ottonianum secutus sic habet: signaculo et nobilium optimatum nostrorum subscriptionibus; C quem vocat Baronius 'autographon molis Hadriani', at est nil nisi Transsumtum Lugdunense; D quem vocat 'nostrum manuscriptum', qui cognationem cum textu Iohannis de Amelio praebet, nonnullos testes omisit, attamen uno teste abundat ponens post Signum Thiederici ducis verba Signum Simonis comitis. Editionem Baronii repetiverunt plerique e. g. Goldast I. 227 et IV. 1. 42, collectores conciliorum.

Pactum, de quo optime egit Ficker⁵, cum ictum sit inter a. 1020, quo anno investitus est Wultherus episcopus Eichstetensis, et a. 1021. Mart. 16, quo die obiit Heribertus archiepiscopus Coloniensis, iam inter viros doctos constat, privilegium datum esse ab Heinrico II. a. 1020 mense Aprili, cum Bambergae obrius esset Benedicto VIII, pontifici. — Stumpf, Reg. 1746. (P. pars II, 174.)

1) L. IV, 36 et VI, 31; cf. Sickel l. c. p. 60 et 73. 2) Ab hac collectione pendere videntur Ironis Decretum pars V, c. 52, Collectio Britannica c. 104 (c. 'Neues Archiv' V, 590); ab Irono Gratiani Decretum Dist. 63, 32. Decreto Gratiani usi sunt principes imperii a. 1202 Innocentio III. scribentes, Reg. de neg. imp. ep. 61, ut recte avertat Ficker 'Forschungen zur Reichs- und Rechtsgesch. Italiens' II, p. 393 not. 9. 3) Super haec^a confirmamus^b tibi, beate Petre apostole, et per te vicario tuo domno Benedicto^c summo pontifici^d et universali papae Fuldensi^e monasterium^f et abbatis eius consecrationem atque omnia monasteria, curtes et villas, quas in ultramontanis partibus sanctus^g Petrus habere^h dinoscitur, absque Anthesna, Unneringa^k sive Wilinbach^l, que a sancti Petri ecclesiae per commutationis paginam episcopo Babenbergensi conlate sunt. Pro quibus laudictae ecclesiae beati Petri concedimus et confirmamus omnem illam terram, quam inter Narniam, Terranem^m vel Spoletum habuimusⁿ, praeterea sub tuitione^o beati Petri et vestra^p vestrorumque successorum pretaxatum episcopatum Babenbergensem^r offerimus. Unde sub pensione^s equum^t unum album^u faleratum ex^v eiusdem loci episcopo vos annualiter suscepturos sancimus. Et infra: In electione vero Romanorum^w pontificum^x neque liber neque servus ad hoc venire presumat, ut illis Romanis, quos ad hanc^z electionem per constitutionem sanctorum patrum antiqua admisit consuetudo, aliquid faciat impeditum; quod si quis contra hanc nostram constitutionem presumpserit^a, exilio tradatur. Insuper etiam, ut nullus missorum nostrorum cuiuscumque impeditionis augmentum componere in praefata electione audeat, omnibus modis proibemus. Nam et hoc omnimodis instituere placuit, ut qui semel sub speciali defensione domini apostolici sive nostra fuerint suscepti, impetrata iuste utantur defensione. Quod si quis in quemquam illorum qui hoc promeruerint, violare presumpserit, sciat se periculum vitae suae incursum. Et subscripsit Heinricus^b imperator et episcopi XIII et abbates III et duces III, comites VIII, optimates VIII^c. 4) An a Platina confecto? 5) l. c. II, p. 332 sq.

a) hoc F. b) firmamus F. c) Benedicto F. d) pontifice D 1. e) Fuldensem F. f) mōniti F. g) scis D 1. h) abere F. i) atque D 1. k) guinneringa F. D 1. l) unilinbach D 1; nullinbac D 2. m) terrānē D 1. 2. n) abuimus F. o) tuitionem F. p) eiusdem D 1. q) vestram F. r) babenbergense D 1. s) Unde suspensione D 1. t) aequum F. D 1. u) et add. D 2. v) deest D 1. w) Romani F; R. D 1. x) pontifici F. y) ab D 1. z) anc F; hac D 2. a) loco presumpserit — incursum D 1. 2; et cetera omnia ut supra cap. b) henricus D 1. 2. c) VIII F. D 2.

In nomine domini Dei omnipotentis Patris et Filii et Spiritus sancti. Ego Heinricus^d Dei gratia imperator augustus spondeo atque promitto per hoc pactum confirmationis nostre tibi beato Petro principi apostolorum et clavigero regni celorum et per te vicario tuo domno^e Benedicto summo pontifici et universali^f pape, sicut a predecessoribus vestris^f usque
5 nunc in vestra potestate^g ac ditione tenuistis et disposuistis: civitatem Romanam cum ducatu suo et^h suburbanis^g atque viculis omnibus et territoriis eius, montanis ac maritimis, litoribus ac portibusⁱ. (2) Sen emetis civitatibus, castellis, oppidis^k ac viculis Tuscie partibus, id est Portum, Centumcellas^l, Ceream^m, Bledamⁿ, Marturiam^o, Sutriam, Nepem, castellum Gallisem^p, Orten, Polimartium^q, Ameriam^r, Tudam, Perusiam cum tribus insulis suis, id est maiore et minore, Pulvensi^s et lacu^t, Narniam^u et Vtrienlam^v cum omnibus finibus ac^w territoriis ad
10 superscriptas^x civitates pertinentibus. (3) Nec non^y exarchatum Rauennatem^z sub integritate cum urbibus, civitatibus, oppidis et castellis, que pie recordationis domnus Pipinus^a et domnus Karolus^b et domnus Ludouicus^c et Otto^d et itidem Otto^d filius eius predecessores videlicet^e nostri, beato Petro apostolo et predecessoribus vestris iam dudum per donationis paginam
15 contulerunt, hoc est civitatem Rauennam^l et^m Emeliamⁿ: Bobium, Cesenam, Formipopuli, Forumlini^o, Faentiam, Imolam, Bononiam, Ferrariam, Comiacellum^k, ^gAdrianis atque Gabelum cum omnibus finibus, territoriis atque insulis terra^l marique ad supradictas^m civitates pertinentibus. (4) Simul et Pentapolim, videlicet Ariminumⁿ, Pesusurum, Fanum, Senogalliam^o, Anconam, Ausimum^p, Humanam, Hesiin, Forumimproniu^q, Montemafeltri, Urbanum^r et territorium Baluense^s, Callis,
20 Luciolis et Eugubium^t cum omnibus finibus ac territoriis ad easdem civitates pertinentibus. (5) Eodem^u modo territorium Sabinense sicut a predictis imperatoribus antecessoribus nostris beato Petro apostolo per donationis scriptum concessum est sub integritate. (6) Et^v est in partibus Tuscie Longobardorum castellum^w Felicitanis, Urbemeterem, Balnum regis, Ferenti, Viterbium, Othem^x, Martam^y, Bledam^z, Tuscanam, Suanam, Populonium, Roselles^a cum
25 suburbanis atque viculis et omnibus territoriis ac maritimis, oppidis^b sen finibus omnibus. (7) Itemque a Luni cum insula Corsica^c in Suriano^d, deinde in monte Bardonis, deinde in Bereto^e, exinde in Parma, deinde in Regia^f, exinde in Mantua atque in Monte Silicis^g, atque provincia Venetiarum et^h Istriaⁱ nec non et cunctum Spoletanum ducatum sen Beneventanum^j una cum ecclesia sancte Christine posita prope Papiam iuxta Padum quarto miliario. (8) Item in
30 partibus Campanie Soram^k, Arces, Aquinum, Arpinum^l, Teanum^m, ^gCapuam. (9) Nec non et patrimoniumⁿ ad potestatem et ditionem vestram pertinentia, sicut est patrimonium Beneventanum et^o Neapolitanum atque patrimonia Calabriae superioris et inferioris — de civitate autem Neapolitana cum castellis et territoriis ac finibus et insulis^p sibi pertinentibus, sicuti ad eandem aspicere videntur — nec non patrimonium Siciliae, si Deus nostris illud tradiderit^q manibus,
35 (10) Simili modo civitatem Gaetanam et Fundum^r cum omnibus eorum pertinentiis. (11) Super hec confirmamus vobis Fuldense^s monasterium et abbatem^t eius consecrationem atque

33. ^d) Henricus 1. 3. 4; Heinrichus 2. ^e) domno 3. 4. *similia saepe.* ^f) tuis 4. ^g) potestate vestra 1. 3; potestate nostra 4. ^h) et — Rauennatem sub integritate *des. 4 fol. 100, legatur tamen fol. 85.* ⁱ) portibus 2. 4. ^k) oppidis 2. *similia saepe.* ^l) Centum Cellas 4. ^m) Ceream 1. 3. 4.
49 ⁿ) Bledam 1. 3; Pleram 4. ^o) marturiam 3; Marturiam 1. ^p) Gallise 1; Gallicum 2. ^q) Polimartium *libra u subpuncta* 3; Pollimarcium 4. ^r) Ameliam 3; Ameram 2. ^s) Puluen^t 2. ^t) et lacu *des. 1.* ^u) Sinaris 2. ^v) Vtrienlam 1; Vtrienlam 3. 4. ^w) et 1. 3. ^x) supradictas 1. 3. ^y) et *add. 1. 3.* ^z) Rauennatum 2. ^a) Pipinus 1. ^b) Carolus 1. ^c) Ludouicus 1. 3. 4. ^d) Otto 1. ^e) et *add. 1.* ^f) Romanam 4. ^g) et — donationibus continetur *(c. 15) des. 4 fol. 100, legatur tamen fol. 85.* ^h) Emilian 1. 3. ⁱ) Forumlinii 1. 3. ^j) Comacelum 3; Comacelum 4. ^k) terre 4. ^l) superscriptas 2. ^m) Ariminum 2. ⁿ) Senogalliam 2. ^o) Auximum 1. ^p) Forum Simperni 1. ^q) Urbinum 1. ^r) Baluensem 2; Baluensem 3. 4. ^s) Eugubium 3. 4. ^t) Eoim 1. ^u) ac 2. ^v) castrum 2. ^w) Orten 1; Ottem *corr. ex Othem* 3. ^x) Martiam 2; Marcham 1. ^y) Bledam 1. 3; Pleram 4. ^z) Rocelles 2. ^a) Surian 2. 3; Surclaro 4. ^b) Bereto 4. ^c) Regiam 3; et *add. 1.* ^d) Silicis 2; Feliceis 4. ^e) *des. 3.* ^f) Ystria 1; Istria 2.
50 ^g) Beneuentum 1. ^h) Sora 1. 3. 4. ⁱ) Arpinum 3. 4; Ariminum 1. ^j) Teanum 1. ^k) sic 4 = 1 ^l) tradiderit illud 1. 2. ^m) sic 4 = 4. ⁿ) Fundense 2. ^o) abbatem 2.

omnia monasteria, cortes et villas quas in ultramontanis partibus^r sanctus Petrus habere dinoscitur, absque Antesna^s, Vuinheringa^t sive Uuillinbach^{u,1}, que a sancti Petri ecclesia per commutationis^v paginam episcopo nostro Babenbergensi^w collate sunt, pro quibus sepedicte^x ecclesie sancti Petri transscribimus^y, concedimus et firmamus^z omnem illam terram quam inter^a Narniam, Terannem^b vel Spoletum^c ex regni nostri parte habuimus. 5
 (12) Sub tuitione preterea sancti Petri et vestra vestrorumque successorum pretaxatum episcopium^d Babenbergense^e offerimus, unde^f sub pensionis nomine^g equum unum album faleratum ex eiusdem loci episcopo vos^h annualiter suscepiuros sancimus^{i,2}.
 (13) Offerimus insuper, firmamus et corroboramus tibi beate Petre^k ac vicario tuo domno Benedicto^{*} et successoribus eius^{*}, prout bone memorie pape Iohanni suisque^l successo- 10
 ribus a predecessoribus nostris Ottonibus^m factum estⁿ, civitates et oppida cum piscariis suis^{*} Reatem, Amiternam^o, Furconem, Nursiam, Baluam^p et Marsiam^q et alibi civitatem Terannem cum pertinentiis suis^l. (14) Has omnes suprascriptas^s provincias, urbes et civitates, oppida atque castella, viculos ac territoria simulque^{*} patrimonia^{*} pro statu regni nostri cunctoque christianorum populo^{t*} conservando iam dicte ecclesie tue, beate Petre^{*}, vicarioque^u tuo^{*} 15
 Benedicto^{*} ac^v successoribus eius usque in finem seculi eo modo confirmamus, ut in suo detineant iure, principatu atque ditione. (15) Simili modo per hoc nostre delegationis pactum confirmamus donationes, quas pie recordationis^{*} Pipinus rex et postea domnus Karolus^w excellentissimus^x imperator, ac^y deinceps Ottones^z piissimi beato Petro Christi apostolo spontanea voluntate^o contulerunt, nec non et censum vel^h pensionem^c seu ceteras^d dationes^e, que annuatim^f 20
 in palatium regis Longobardorum inferri solebant sive de Tuscia sive de ducatu Spoletano^g, sicut in suprascriptis^h donationibus continetur et inter sancte memorie Adrianum papam et domnum Karolum imperatorem convenit, quando idem pontifex eidemⁱ de suprascriptis^k ducatibus, id est Tuscano et Spoletano, sue auctoritatis preceptum confirmavit, eo scilicet^l modo ut annis singulis predictus^m census ad partemⁿ ecclesie sancti Petri^{*} persolvatur; salva super eisdem ducatus 25
 nostra in omnibus dominatione et illorum ad nostram partem^{*} subiectione. (16) Ceterum sicut diximus^o omnia^p superius^q nomina^r ita ad vestram^s partem per hoc nostre confirmationis pactum corroboravimus, ut in vestro^t permaneant^u iure, principatu atque ditione, et neque a nobis neque a successoribus nostris per quodlibet argumentum sive machinationem in quacumque parte vestra potestas inminuatur aut a vobis inde^v aliquid subtrahatur de suprascriptis^w videlicet provin- 30
 ciis^x, urbibus, civitatibus, oppidis, castris, viculis^{*}, territoriis atque^x patrimoniis nec non et

33. r) deest 2. s) amsuasna 1. t) uireringa 1; uinutringa 2; Vuinutringa 3; Vuinutringa 4
 u) vuillalinbae 2; vuillinbach 3; Uillenbach 4. v) comunt in rasura 2; conuentionis 1. w) Baben-
 bergensi 3. x) supradicte 4. y) transcribimus 1, 2, 4. z) loco et firmamus 1; confirmamus.
 a) intra 2. b) sic 1—2, 4. c) Spulitum 2. d) episcopatum 2. e) Babenbargense 1; Baben- 35
 bergensi 2; Babenbergense 3; Babenbergensem 4. f) Vu 1. g) nlr 2; nre 3; nostre 1, 4; nomine *edd.*
 h) nos 4. i) sancimus 2. k) beato Petro 1, 3, 4. l) suis 4. m) Ottonibus 1. n) statim
 suppletum 3. o) Amiternam 2. p) Baluam 2. q) Marsiam 1, 3, 4. r) ss 1. s) supra-
 dictis 3. t) populo christiano 1; populo christianorum 2. u) que statim suppletum 3. v) a 1.
 w) Carolus 1. x) excellentissimus 2. y) atque 2. z) ditiones 1. a) vol. spont. 1. b) et 3, 4. 40
 c) pensionem 2. d) certas 4. e) donationes 1. f) deest 1, 4. g) Spoletino 4. h) supra-
 dictis 3, 4. i) eiusdem 1. k) supradictis 1, 3, 4. l) silicet 2. m) predicto 4. n) patrem 1.
 o) dicimus 2. p) omnia — valeant optineri (*c. 16 ex.*) *des.* 4 fol. 100, *leguntur fol.* 85. q) supra-
 scripta 2, 3. r) sic 1—4; nominata *O.* s) nostram 2, 3. t) nostro 1. u) permaneant 2.
 v) in 1. w) supradictis 1, 4; . . . scriptis videlicet pro . . . in rasura 2; loco videlicet 1; vero. x) ac 2—4. 45

1) *Andesenhofen, Winhoring et Wullenbach antiqua sancti Petri patrimonia in Bavaria erant.*
cf. DO I. 170. von Pflugh-Harttung, Acta pont. Rom. II, nr. 81 (Laffé Regesta ed. II, nr. 3700) et que
adnotavit Dümmler, des Ostfränk. Reichs' I, 577 et II, 512. Commutationem a. 1014, Febr. 14 factam
Henricus II commemorat in duabus chartis a. 1018, quibus prædia illa ecclesie Bambergensi donat.
Mon. Boica XXVIII, 1, p. 168, 170 (Stampf 1699, 1700). 2) Cf. epistolam Benedicti VIII, SS. IV, 809
(Laffé nr. 1030). 50

pensionibus atque censibus, ita ut neque nos* facturi simus neque a³ quibuslibet ea facere volentibus⁴ consentiamus, sed potius omnia que superius leguntur, id est provincie, civitates, urbes, oppida, castella⁵, territoria⁶*, patrimonium⁷ atque insule censusque⁸ et⁹ pensiones ad partem ecclesie beati Petri apostoli atque pontificum in sacratissima sede illius¹ residentium nos in quantum
 5 possumus defensores esse testamur², ad hoc ut eam* illis¹⁰ difensionem¹¹ ad utendum* atque disponendum firmiter valeant optineri¹². (17) Salva in omnibus potestate nostra* posterorumque¹³ nostrorum, secundum quod in pacto et constitutione ac promissionis firmitate Eugenii pontificis successorumque illius continetur*, ut omnis clerus et universi populi Romani nobilitas propter
 10 diversas necessitates et pontificum irrationabiles¹⁴ erga populum sibi subiectum asperitates retundendas sacramento se obliget, quatinus futura pontificum electio, quantum minusculiusque¹⁵ intellectus fuerit, canonice et iuste fiat, et ut ille¹⁶ qui ad hoc sanctum* apostolicum regimen eligetur¹⁷, nemine consentiente consecratus fiat pontifex, priusquam talem in presentia missorum nostrorum* seu univere generalitatis faciat promissionem pro omnium satisfactione atque¹⁸ futura conser-
 15 vatione, qualem¹⁹ dominus et venerandus spiritalis²⁰ pater noster Leo sponte²¹ fecisse dinoscitur. (18) Preterea²² alia minora huic operi inserenda²³ previdimus²⁴, videlicet ut in electione pontificum neque liber neque servus ad hoc venire presumat, ut illis Romanis, quos ad hanc electionem per constitutionem sanctorum²⁵ patrum antiqua admisit consuetudo, aliquid²⁶ faciat²⁷ impedimentum: quod si quis contra hanc nostram constitutionem ire presumpserit, exilio tradatur. Insuper etiam
 20 ut nullus missorum nostrorum cuiuscumque²⁸ impeditionis²⁹ argumentum componere in prefatam electionem audeat³⁰, prohibemus. (19) Nam et³¹ hoc omnimodo³² instituere placuit, ut qui semel sub speciali defensione domini apostolici sive nostri fuerint suscepti³³, impetrata³⁴ iuste utantur defensione; quod si quis in quemquam illorum qui hoc promeruerunt³⁵ violare presumpserit, sciat se periculum³⁶ vite sue esse³⁷ incursum. (20) Illud etiam confirmamus, ut domno apostolico instam in omnibus servant obedientiam, seu ducibus et iudicibus suis ad faciendam
 25 institiam. (21) Huic enim institutioni³⁸ hoc necessario annexendum esse perspeximus, ut missi domini apostolici seu nostri semper sint constituti qui annuatim nobis* rennuntiare valeant, qualiter singuli duces ac iudices populo³⁹ institiam faciant, hanc imperialem constitutionem quomodo observent⁴⁰. Qui missi decernimus, ut primum cunctos clamores, qui⁴¹ per negligentiam⁴² ducum vel iudicum fuerint inventi, ad notitiam domini apostolici deferant⁴³, et ipse nunc e duobus eligat: aut statim per eosdem missos fiant* necessitates emendate aut, misso nostro nobis rennuntiante,
 30 per nostros⁴⁴ missos a nobis directos emendentur. (22) Hoc ut ab omnibus fidelibus sancte Dei ecclesie et nostris⁴⁵ firmum esse credatur, proprie manus⁴⁶ sigillorum⁴⁷* subscriptionibus⁴⁸ hoc pactum confirmationis nostre⁴⁹ roboravimus et sigilli nostri impressione adsignari⁵⁰ iussimus.

† Signum domini Henrici⁵¹ gloriosissimi Romanorum imperatoris augusti.

‡ Signum Erkanbaldi⁵² Maguntini archiepiscopi.   † Signum Heriberti⁵³ Coloniensis archiepiscopi.   † Signum Bobonis Treuerensis archiepiscopi.   † Signum

33. 1) sic 1—1.   2) voluntatibus 2.   3) castella oppida 3. 4)   5) terrā corr. ex terras 3; terras 1; terram 4.   6) patrimonium 1.   7) deest 2.   8) et deest 2—4.   9) illie 1; illis 2. 40 10) amur et stamur corr. videtur in 3.   11) illam 1.   12) sic 1—4.   13) obtineri 2.   14) posteriorumque 2.   15) irrationabiles 1. 3. 4.   16) minimeque 4.   17) illi 1.   18) sic 1—4; . . . postolicum regimen eligetur in rasura 3.   19) que suppletum in 3.   20) deest 2.   21) spālr 2; spālter 1. 2) deest 1.   22) Preterea — directos emendatur (c. 21 c. c.) des. 4 fol. 100, legitur tamen fol. 85.   23) in serendum 1. 2; inferenda 4.   24) previdimus 4.   25) sanctorum 4.   26) aliquid 2.   27) faciet 1. 3) cumque in rasura 3; aliquid 4.   28) impeditionis 3.   29) audeat in prefatam electionem 1. 3.   30) ex 2. 45 31) sic 1—4.   32) suscepta 2.   33) impetrata 3.   34) sic 1—3; promeruerint 4.   35) esse v. s. periculum 1.   36) institutione 2.   37) deest 4.   38) observetur 1.   39) quia 2; quos 4.   40) negli- gentiam 1. 3. 4.   41) deferrent 4.   42) pro per nostros 4; pro meritis.   43) missos in rasura 3. 4) dei et ecclesie nostris 2.   45) manu 2.   46) . . . ills — nostre in rasura 3.   47) sic 1—4; signaent et nobilitum optimatum nostrorum subscriptionibus col. B. Baroni.   48) assignari 3. 4.   49) sig- 50 51) annu cuius hoc loco in 1—4; parva solus 2 evocat ante vocat Signum et etiam loco vocis Ego parit.   52) Hen- rici 1. 3. 4.   53) Erkanbaldi 1. 3. 4.   54) Herberti 1. 3. 4.

Thiederici^b Mettensis^c episcopi. Ego Eberhardus^d Babenbergensis^e ecclesie episcopus Romane sedis subditus subscripsi^f. Ego Mazelinus^g Wirziburgensis^h episcopus subscripsi. Egoⁱ Wicilinus Stratburgensis episcopus subscripsi^l. Ego Walterius^k Spirensis episcopus subscripsi. Ego Ruodardus^l Constantiensis episcopus subscripsi. Ego Vodalricus^m Kuriensisⁿ episcopus subscripsi. Ego Adalberus^o Basiliensis^o episcopus subscripsi. Ego Heimmo^p Verdunensis^q episcopus subscripsi. Ego Vualtheri^r Heilsteidensis^s episcopus subscripsi. † Signum Rihardi^t Fuldensis abbatis^u. † Signum Arnoldi Herfeldensis^v abbatis^w. † Signum Burchardi^x abbatis. † Signum^y Ruodhois^z.¹ Eluanensis^a abbatis^y. † Signum Godifridi^b ducis. † Signum Berinhardis^c ducis. † Signum^d Thiederici^e ducis^f. † Signum^g Welphonis^g comitis. † Signum Cunonis comitis. † Signum Kunrati^h comitis. † Signum Ottonisⁱ comitis. † Signum Adilbrahtis^k comitis. Bobonis comitis. † Signum Friderici^l comitis. † Signum Bezelini^m comitis. † Signum Ezonis comitis palatiniⁿ. † Signum Friderici^o camerarii. † Signum Ezonis^p infertoris. † Signum Henzonis^q pincernarii. † Signum Huzis^r. Alimun^s. Berenger. Adilman. Adhilbero^t.¹⁵

34. HEINRICI II. ET BENEDICTI VIII. SYNODUS ET LEGES PAPIENSES DE CLERICIS ECCLESiarUM SERVIS.

(1022.) Aug. 1.

Ediderunt a. 1671 Labbeus et Cossartius in Conciliorum tomo IX, 819 sq. e codice quodam in fine corrosio, repetiit Mansi XIX, 343 sq. Orationis Benedicti VIII, cuius per pauca Pertzius dedit, nosmet ipsi ea modo præbemus quæ ad intellegendas leges seruiant. Synodum celebratam esse a. 1022 cum viro et. Breslau² aliisque contra virum ill.

33. ^{b)} Thiederici 3. ^{c)} Metensis 1. 4. ^{d)} Heberhardus 1; Eberhardus 2. ^{e)} Babenbergensis 1; Babenbergensis 3. 4. ^{f)} ss 1. ^{g)} Macelinus 1. 2; Mayelinus 4. ^{h)} Wieziburgensis 3; Vuirziburgensis 1. 2; Wiggilburgensis 4. ⁱ⁾ Ego — subscripsi *des.* 1; *in* 3. 4 *posita sunt penultimo loco post* Adhilbero; Vuocilinus 2; Wililinus 4; Astrazburgensis 3; Astragbergensis 4. ^{k)} Walterus 3; Vuiltariatus 2. ^{l)} Ruodardus 2. ^{m)} Rodalricus 1; Zodalricus 3; Zodalneus 4. ⁿ⁾ Kuriensis 1. 3. 4. ^{o)} Adalbertus Basiliensis 2; Adalbertus *et* 4. ^{p)} *literæ Heim in rasura* 3; Beniminus 4. ^{q)} Vuerdunensis 1; Weidunensis 3. ^{r)} Walti 1; Walter 3; Walterius 4. ^{s)} Heilstejdensis 3; Herbsterdensis 4. ^{t)} Rihardi 1. 3. 4. ^{u)} abbatis *in rasura* 3; *deest* 1. ^{v)} Herfeldensis 1. 3. 4. ^{w)} ab̄m 3, *litera in rasura*. ^{x)} Brucharli 1. 4. ^{y)} Signum — abbatis *in* 3. 4 *ultimo loco posita sunt*. ^{z)} Ruodhois 1. 3; Riodehois 2; Rhyodonis 4. ^{a)} Eluanensis 1; Fluuanensis 2. 3. 4. ^{b)} Gotifredi 1. 4; Gotifredi 3. ^{c)} Beringardi 1. 3; Brugandi 4. ^{d)} Signum — Ezonis infertoris *des.* 4. ^{e)} Thiederici 1. ^{f)} Signum Simonis comitis *add. cod. D Baroni*. ^{g)} Vuelploini 2. ^{h)} Cunradi 1. 3. ⁱ⁾ Ottonis 1; Ottoni 2. ^{k)} Adalbrahtis 3. ^{l)} Friderici 1. 3. ^{m)} Bezelini 2. ⁿ⁾ palentini comitis 2. ^{o)} Friderici 1. 3. ^{p)} Ezoni 2; Mezonis 3. ^{q)} Heimzonis 1; Henzonis 3; *pro* Henzonis pincernarii 4; Weluarii. ^{r)} Huzis 4. ^{s)} Alimun *seu* Alimun 3; Alimūti 2. ^{t)} Adilbero 2; *post* Adhilbero *sequuntur in* 3. 4 *subscriptiones episcopi Steazburgensis et abbatis Ehracensis, quæ supra omissæ sunt.*

¹⁾ *i. e.* Ruodhois. *Ruodhoc abbas commemoratur in Necrologio Ehracensi ad diem 9. Martii, e. Necrol. Germ. I, p. 76.* ²⁾ *Jahrbucher Heinrichs II. III, 312.*

de Giesbrecht¹, qui a. 1018 praeferbat, contulerim. Recte iudicasse mihi videtur cir d. Loewenfeld², qui Leonem episcopum Vercellensem, per cuius manus Acta nostra litteris mandata sunt, et parentem legitur et auctorem orationis pontificiae fuisse autumat. Superstes est diploma, in quo Leo episcopus legibus Papiensibus in civitate Vercellensi utitur³. —

Cf. Stumpf, Reg. 1790. Ioffé, Reg. pont. ed. II. I, p. 512. (P. 561.)

Praefatio^a Benedicti papae VIII.

Communis honor, communis dolor: quia unde per Dei gratiam erigimur, inde promerentibus peccatis nostris deieimur. Quamdiu propitio Deo patrum nostrorum regulis et synodalibus obedivimus informati, florente ecclesia floruvimus, in via positi non deviavimus. Sed dum Deo irato a magistrorum via recessimus, discipuli facti erroris, peccualiter erravimus. Obscureta enim nostris excessibus ecclesia, merito obscuramur, merito dimergimur, merito ab inimicis vincimur et confundimur, nec erit unquam a profunda imo resurgendum, nisi prius ad viam fuerit revertendum. Sic enim legitur: 'Beati immaculati in via', id est in lege Domini. Si beati in via, non ergo beati extra 18. 118
viam. Deus quidem ecclesiam sibi sponsam elegit, non habentem maculam nec rugam: sed manus omnium contra eam.

Hi tamen maxime contra eam saeviunt et pravis eam moribus et operibus commaculant, qui sacerdotes Dei dicuntur, qui bonis eius incrassantur et incrassati recalcitrant. Reges utique et imperatores Christum secuti et populus catholicus armis fidei adquisitus amplissimis patrimonii ecclesiam ditaverunt et exquisitissimis eam possessionibus ad mare usque ampliaverunt. Sed bene parata male sunt conservata. Omnes enim eam pertranseunt diripiunt, et hi maxime qui videntur esse rectores modis omnibus quibus possunt conculcant et paupertant. Praedia enim et possessiones aut tollunt aut minuunt aut quibusdam titulis et scriptis colludio fabricatis a nomine et a iure ecclesiae alienant: servos libertant, licet non possint: filii congerones^b infrontati omnia congerunt. Ipsi quoque clerici qui sunt de familia ecclesiae, si sunt dicendi clerici qui vivunt ut ethnici, cum sint ab omni muliere legibus exclusi, ex liberis mulieribus filios procreant, ancillas ecclesiae hac sola fraude fugientes, ut matrem liberam filii quasi liberi prosequantur. Ampla itaque praedia, ampla patrimonia et quaecumque bona possunt de bonis ecclesiae, neque enim aliunde habent, infames patres infamibus filiis adquirunt. Et ut liberi non per rapinam appareant — volunt enim in terra rapere libertatem, ut diabolus in caelo voluit deitatem — in militiam eos mox faciunt transire nobilium.

Hi sunt, o caelum, o terra! qui tumultuantur contra ecclesiam. Nulli peiores hostes ecclesiae quam isti. Nulli paratiores ad insidiandum ecclesiae et Christo quam isti. Sic filiis servorum in libertatem, ut falso commentantur, remanentibus, ecclesia utrumque et servos perdit et conquisita. Sic ecclesia olim ditissima, incuria et malignitate praesidentium et incorrecto ausu clericorum, pauperrima nostris est effecta temporibus. Sic annullatur ecclesia, sic mendicat. Sic aut perrarus aut ex familia ecclesiae nullus iam invenitur qui valeat, quia hac fraude omnes filii servorum ecclesiae ad clericatum aspirant, non ut Deo serviant sed ut scortati cum liberis mulieribus, filii eorum de famulatu ecclesiae cum omnibus bonis ecclesiae raptis quasi liberi exeant. Sic iam nonnullae ecclesiae pauperes sunt in familiis, quod iam pretio servientes ecclesiarum ministri conducant et in annuam mercede solvenda transeant necessitatem.

^{34.} ^a) praecedit Index capitulorum qui lemma septem capitulum sequentium continet ed. ^b) congerones ed.

1) 'Gesch. der deutschen Kaiserzeit' II. 622.
Procana, 'Studj critici' p. 347 et Bresslau l. c. p. 344.

2) 'Leo von Verelli' p. 50.

3) *Eliderunt*

Deo itaque propitio, primo datis et receptis legibus ostendemus, nulli in clero muliebrem complexum fuisse concessum. Postea vero de filiis eorum, qui nulli debuerunt esse, et permaxime de filiis eorum clericorum, qui sunt de familia ecclesiae, perfacilis erit cognitio . . . . .

Contra haec novae et veteris legis statuta spiritu Dei condita et totius mundi reverentia consecrata, sacerdotes Dei, ut equi emissarii in feminas insaniunt, nec iam annum, ut veteres, custodiunt, sed toto vitae suae tempore summum bonum, ut Epicurus philosophorum porcus, voluptatem adiudicant. Neque id caute faciunt incauti, cum publice et pompaticae lascivientes obstinatius etiam quam excursores laici meretricari non erubescant. Merito his per prophetam Dominus minatur: 'Nolo vos, ait, nolo sacrificia vestra polluta: recedite a me, quia polluti estis'.

cf. Thren.
4, 15.

De tali maledicto, quia illicito concubitu filii maledicti nascuntur, qui ecclesiam Dei bonis ante nostra saecula acquisitis omnino nudant et rapta libertate exspoliant. Taceo nunc de filiis, qui ingenuo clerico et libera matre, licet contra leges, nascantur: contra quos alia manu erit agendum et in proxima synodo consilio altiore tractandum. De illis modo sit ratio qui servo clerico ecclesiae et libera putida procreantur. Quorum filios ideo fures ecclesiae liberos esse dicunt, quia usuale est apud eos sonare, filii matrem sequuntur. Sed quam prave cum diabolo interpretentur scripturas, quas non didicerunt, volatica lustrivagorum decreta putantes esse magistrorum, Deo vincente facile convincentur et id non de filiis clericorum, sed de filiis laicorum intelligendum esse, velint nolint, docebuntur.

Christianissimi namque reges et imperatores ditaverunt ecclesias et omni libertate eas donaverunt, resque earum et familias, ut hodie in praeceptis eorum, quae ecclesia pro testimonio servat, apparet, ab omni publica quaestione fecerunt alienas, se ipsos adiutores tantum et defensores esse pro ecclesia coram omnibus promittentes et coram Deo spondentes. Si ergo promulgatis prius legibus in potestate fuerat ecclesiae de suis iudicare, et res et familiae ecclesiae ab executione principum, ipsorum principum donatione, longe prius erant remotae, cur postea principes mundani de filiis eorum, qui in clero fuerant, iudicare debuerunt, dum de eis iudicare ad eos non pertinuerit? Et si quid ad eos pertinuerat, esto: scriptis eorum testibus ecclesiae concessum constiterit . . . . .

Restat itaque factores legum de illis quae ad se pertinent protulisse iudicium: id est de filiis saecularium ad eorum iura pertinentium, non de filiis clericorum ad solum districtum ecclesiae lege et antiquitate respicientium. Errant certe et non intelligunt scripturas et legum promulgatores iniuste inculpaunt qui putant, eos posthabita solertia legem pro filiis servorum ecclesiae et maxime servorum qui sunt in clero et pro filiis servorum saecularium aequae constituisse. Neque enim pervigiles esse non potuerunt qui mundum legibus summiserunt. De filiis ergo laicorum ad publicum pertinentium publici rectores fecerunt edictum, non de filiis servorum ecclesiae, quam illi ipsi legum magistri ab omni publica exactione in perpetuum decreverunt esse immunem. Verum si conspectius agatur, de filiis clericorum, qui nulli esse debuerunt, quae lex nisi nulla erit? Filiis quidem laicorum, qui debuerunt esse ulli, sit lex ulla. Filiis autem clericorum, qui debuerunt esse nulli, lex utique erit nulla. Neque enim legum moderatores illis, quos futuros non crediderunt, legem dare potuerunt. Silcant ergo ii qui sine lege sunt nati, sciant se legem non habere, sed contra legem eniti. De quibus, utpote de nullis, id est de non futuris, nulli saeculi iudices ad votum clericorum testamentum Dei profanantium impressere sermonem. Qui si legem haberent, paterna bona legitima successione perciperent, non confictam inscriptionem contraherent. Et quia non succedunt, legem ergo non habent. Et si haberent legem patri succedendi, haberent utique et legem, matrem, quam garrunt liberam, prose-

quendi. Utrumque enim, et succedere et sequi, non ex plebeia levitate sed de publica auctoritate descendit. Qui ergo patri legibus non succedunt, matrem legibus non sequuntur. Qui enim unum horum habebit, alterum obtinebit; et qui uno carebit, neutrum tenebit. Iure ergo filii clericorum nulli erunt, qui ita a patre et matre sunt
 5 alieni, ut nec cum eis sortem habeant, nec cum viventibus legem accipiant. Erunt igitur nulli, qui per legem nec patrem sequuntur nec matrem. Sed de his duobus, ul est succedere et sequi, dicam amplius, ut testibus caelo et terra omnibus satisfaciam contra causantibus. Quae duo quia filii clericorum non habent, tanquam non sint, lege et nomine carent. Neque enim filii habebunt, quod patres legibus per-
 10 diderunt . . . . .

Sed ut in sole convincantur et ultra hincere non audeant: dicant, dicant, quae leges filiis clericorum libertatem vel successionem adiudicent. Et cum iudicia conscripta proferre non potuerint, hoc sibi quod sequitur a nobis responsum teneant et de caetero laessere desinant et ultra iam contendere non aspirent: immo contendisse
 15 et rebellasse suspirent. Lege enim Nicaena¹ quicumque ex clero cum qualibet muliere habitaverit vel eam turpiter cognoverit vel filium vel filiam genuerit, deponitur. Lege autem Iustiniana aeque deponitur et curiae civitatis, cuius est clericus, traditur². Ecce clericos legibus damnatos, ecce clericos curiae et servos legibus traditos. Num mutire fas erit? Si servi sunt patres, servi erunt et filii. Servient itaque cum filiis
 20 patres in curia, id est, curam super his tantum in publico habebunt quae ad solam ecclesiae utilitatem forensis pertinebunt: illa scilicet causa, ut qui noluerunt intus, id est in ecclesia, servire ut clerici, serviant foris, id est in publico, ut laici.

Neque enim clerici, licet damnati, ut exeunt ab honore, ita a famulatu ecclesiae exhibunt, neque ulli extra ecclesiam, utpote officialium alicui personarum servient, sed
 25 in publico ea tantum publica quae ad ecclesiam respexerint procurabunt. Et ideo postquam lex a Deo data proscriptos curiae tradidit civitatis cuius est clerus, cautissime addidit, ne forte publici apparitores sibi eos mancipandos putarent et ecclesiae suae servituros esse dubitarent. Filii autem eorum qui apparuerunt, servi ecclesiae erant, quia servitum a capite ad pedes traxerunt . . . . .

Sed ne ipsi filii clericorum, quia sunt sine lege, dispereant, aut credant se, omni
 30 solutos servitutis vinculo, licenter abire posse ut profugos, miserescimus illis, hac conditione praemissa, ut ex nullis appareant ulli et ex Gabaonitis Nathinaei fiant, et cum Iosue vitam reservando, hanc eis legem concedimus, ut in servitium templi, quod effugere nullatenus possunt, aquas et ligna et caetera generis eiusdem veluti forenses
 35 ecclesiae actionarii comportent . . . . .

Erit igitur hoc integrum iudicare, filios et filias omnium clericorum, qui fuerint de familia ecclesiae, ex quibuscumque mulieribus, quocumque modo sibi coniunctos, servos esse proprios suae ecclesiae in servili genere, quia et servitus paterna eos
 40 accusat et maternum adulterium eos infamat et damnat . . . . .

Filii igitur clericorum servorum ecclesiae, ita de libera sicut de ancilla, servi
 45 suae erunt ecclesiae, quia si patrem sequuntur, servierunt ut pater: si vero matrem, ut iudices sine literis volunt, sequuntur, servi pariter erunt ut mater, quae ancilla, quia voluit, ex libera fieri potuit . . . . .

Legant denique, vel si legere fastidiunt, legentem intelligant Iustiniani augusti
 45 viri christianissimi ad Dominicum praefectum pro Lugdunensibus conquerentibus, fundos

1) *Con.* 3.   2) *Cf. Novell.* 123, c. 14: Si vero post ordinationem presbyter aut diaconus aut subdiaconus uxorem duxerit, expellatur a clero, curiae civitatis illius, in qua clericus erat, cum propriis rebus tradatur. (*Cf. etiam ibid.*, c. 29.) *Male applicatam esse hanc sententiam, recte iudicaverunt von Salis et Zeuner in 'Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte' VI, 163. IX, 20 not. 1.*

detrimentari eorumque functiones minorari et reipublicae vectigalia defutura, quia filii servorum ex liberis mulieribus liberi recedebant. Sed imperator discretissimus in commune omnibus consulens, generali lege, multa imposita, praecepit et praecipit, filios servorum patrum ex liberis etiam mulieribus, non matrum sed patrum sequi naturam. Longo oculo vir Iustinianus, nominis ipso privilegio merito iustus, futura videns dominorum dispendia, si filii servorum, quia ex libero utero exirent, liberi abirent. Si ergo hoc conceditur saecularibus propter indemnitatem, cur non permittitur ecclesiae propter utilitatem et necessitatem? . . . . .

Qui ergo iustitiam Dei palam intrepidi metuunt adnuntiare, canes muti sunt non valentes latrare. An non in ecclesia canes muti facti sunt sacerdotes? An non verboso exercitu tantum verborum clauosi in populo, sine sale palatii palatini facti sunt iudices? Sacerdotes enim Dei propter filios sacerdotum et clericorum, quos libertare incassum moliantur, iram Dei scienter incurrunt et, libertate animi amissu, servi fiunt diabolorum pro filiis clericorum. Et sortem Dei, a qua cleri vocantur, perdentes, ipso etiam honore sacerdotii canonum lege damnantur: iam apud Deum certo depositi, licet ante oculos hominum videantur prosperari et in accepto honore ad votum extolli.

Iudices autem non iudicantes, immo iudaizantes, pro filiis clericorum, quos a famulatu ecclesiae abstrahunt, et honorem palatii legibus perdunt et rationem post mortem, nisi hic poenitentia liberentur, verissime reddunt. Verum si ignorantia deliquerunt, quaerant canonizatos magistros et scholarum remedio sensum captivatum vel redimant vel non datum accipiant. Si autem studio bene inventa et scita depravarunt, currant ad celerem et superabundantem misericordiam Dei, qui pro certo corrigit poenitentia quod commisit praesumptio et impudens apposuit negligentia. Et revera magna iudicibus opus est poenitentia, qui impudentes clericorum et sacerdotum lenones effecti ad hanc devenerunt ignominiam, ut sicut daemones de gaudio in supplicium, ita iudices de palatio ceciderint in lenocinium. An non clericos ad lupanaria invitant et quasi ad stupra cogunt, qui filiis eorum libertatem mutant et hereditatem promittunt? Si utique cleri crederent filios suos hac lege servituros, seque ipsos, ut sunt deponendi secundum Nicaenum, regulam canonum matricem, passim viderent depositos, ad eorum confusi Deo medicante redirent et forsitan a paganismo reveriti quandoque cessarent. Ipsae quoque curraees meretrices futuram secum filiorum et suam colligentes ignominiam clericorum declinassent periculum et in laicorum demigrandum esse deliberassent patrocinium.

Ommes igitur filii et filiae omnium clericorum, qui sunt^a de familia ecclesiae, de quacumque libera nati fuerint, vel uxore vel concubina, quia neutrum nec licet nec licuit nec licebit, servi suae erunt ecclesiae in saecula saeculorum. Conticescant ergo impii, saltem in publico, et stulti aliquando sapiant et ineptire vel imminente senio iam dediscant: hoc scientes, hoc inviolabiliter perpetuo tenentes, quia si filii laicorum servorum ecclesiae ex liberis uxoribus serviunt, multo magis filii omnium clericorum servorum ecclesiae ex libera concubina procreati servi suae erunt ecclesiae, neque inde exire debebunt, quia adulterium ab omni mundo damnatum nulli unquam profuit nec servum a iugo prementis liberavit, immo liberum servitio turpiter subiugavit. Ideoque nullo tempore honorem aut libertatem, sed omnem ignominiam et servitatem apud Christianos et paganos semper accepisse, et aetas prodit et stylus. Sint itaque huius conditionis filii et servi et, si posset dici, serviores, qui omnibus aliis servis in nascendo lege divina et humana probantur indigniores. Quorum patres, ut clericos impudicos, ab ecclesia abiecit ecclesia eosque depositos servire sibi ut forenses in curiali facit impudentia: matres vero, utpote pro adulterio vendita libertate ancillantes, lex divina et humana prius in foro castigat et postea exilio macerat.

34. ^a) quos *ed.*

Sed neque ipsae liberae meretrices, ex quibus cleri diacones aut sacerdotes de familia ecclesiae furati sunt filios, cum bonis adquisitis exhibunt, sed omnia quaecumque fuerint adquisita, mobilia sive immobilia, ad ecclesiam, unde omnia iniuste subtrahata, subrepta sunt et subducta, cum filiis et filiabus iuste omnia revertentur: totumque
 5 ecclesia ut suum proprium recipiet, quidquid falsorum falso iudicum consilio per manus aut^b per nomen alicuius liberi hominis fuerit conquisitum. De bonis enim servorum ecclesiae, non de facultate illius liberi, cuius nomen sonat in charta, huiusmodi est adquisitio facta. Et ideo iudices, qui has scriptiones faciunt, et illi, qui per suas nihil valentes manus recipiunt, aequo ecclesiae ferendi sunt iudicio. Ipsa etiam mater,
 10 quae dicebatur libera, nisi humanius ageremus, quia sacrilegium fecit, servitio esset ecclesiae mancipanda. Est enim sacrilega, quae rerum divinarum furtum facit. Res, inquam, divina est omnis clerus^c. Rem ergo divinam omnis mulier furatur, quae cum clero meretricatur: nec libera esse deberet, quae exterminante furore libidinis suimet oblita omnem a se corporis et animae propulit libertatem.

Quam tamen cum sua quaecumque libertate, synodi etiam Africanae severitatem temperantes, liberam ideo abire volumus, ut ii, quos illa lupa devoraverat, per Dei gratiam liberentur. Exulet longe tamen volumus, sed trans mare nolumus: ut a visu, auditu et congressu cleri aliena, poenitentia reddat ecclesiae quod incursione furentis perierat feminae. Trans mare vero ut exulet ideo nolumus, quia iugum importabile
 20 Deo prohibente non audemus imponere. Aeris enim alieni homo perfragilis infecta inelementia et maceratione insolita destituta, potius mortis destinata, quam poenitentiae putaretur deputata.

Auctore igitur Deo et principibus nostris Petro et Paulo, florente gloriosissimo filio nostro II, semper augusto, approbantibus fratribus nostris et omnibus sacerdotibus, hunc ita de mundo tollamus errorem et ita hanc intelligentiam omnibus saeculis, omni dubietate fugata, infundamus: ut nullis unquam temporibus haec pestis repululet nec unquam in talibus sine causa secutura posteritas dubitet. Et ut firmum posthac quod sancimus permaneat et in fines orbis terrae conservandum perveniat, totius huius summa sententiae hac nostri forma decreti, fratribus et coepiscopis nostris subscribentibus, confirmabitur.
 30

Decretum domni papae Benedicti).

I. Ut nullus in clero mulierem attingat. Nullus presbyter, nullus diaconus, nullus subdiaconus, nullus in clero uxorem aut concubinam admittat, cum nulli quoque laicorum scire liceat mulierem praeter uxorem. Quod si fecerit, secundum ecclesiasticam regulam deponatur. Sed neque secundum humanas leges ex longo factas et receptas ullus admirationis^d locum in plebe habeat.

II. Ut episcopus nullam feminam habeat neque cum aliqua habitet. Episcopus sicut nullam habebit, ita cum nulla penitus habitabit. Quod si fecerit, et nostris regulis et mundanis legibus concordantibus honore quo se ipse fecit indignum
 40 abicietur.

III. Ut filii clericorum, servorum ecclesiae, servi sint ecclesiae cum omnibus adquisitis. Filii et filiae omnium clericorum omniumque graduum de familia ecclesiae, ex quacumque libera muliere, quocumque modo sibi coniuncta fuerit, geniti, cum omnibus bonis per cuiuseumque manus adquisitis servi proprii suae erunt
 45 ecclesiae nec unquam ab ecclesiae servitute exhibunt.

IV. Ut filiis clericorum, servorum ecclesiae, nullus iudex libertatem promittat. Quicumque filios clericorum, servorum ecclesiae, de quacumque

31. ^b) autem *ed.*   ^c) dens *ed.*   ^d) ullius administrationis *conversit in marg. ed.*

libera procreatos, liberos esse iudicaverit, anathema sit et habeat in iudicio quod fecit, quia ecclesiae tulit quod non dedit.

V. Ut servi ecclesiarum per manus liberi nihil adquirant. Nulli servorum ecclesiae, sive in clericatu sive in laicatu, de quibus nostrum est et fratrum nostrorum iudicare, liceat comparare aut ullo modo adquirere per manus aut nomen alicuius liberi hominis. Quod qui fecerit, invasibiliter^e caesus, tamdiu carceratus habebitur, quamdiu omnes^f ecclesia recipiat scriptiones.

VI. Ut ille, qui chartam per suas manus accipit, finem^g ecclesiae faciat. Ille autem male liber qui factus est diaboli servus, per cuius manus latrocinantes servus ecclesiae, quicquid illud fuerit, adquisivit, aut ecclesiae totam faciat securitatem aut maledictus inter fures ecclesiae et sacrilegos habeatur.

VII. Ut nullus iudex aut tabellio chartas scribant, quas servi ecclesiae per manus liberi adquirunt. Iudex vero aut tabellio, qui tam inlicitas chartas scripserint et res pretio servorum ecclesiae comparatas aut aliqua liberalitate conlatas nomini alicuius liberi titulari praesumpserint, anathemate feriuntur. Sed neque honorabitur in palatio qui ecclesiam, palatii matrem, non erubuit impugnare.

Hoc autem ecclesiae Dei testamentum, contra malignantes Deo auctore auctoramentum, dilectissimi filii nostri H. augusti edicti lege firmari, corroborari et humanis inseri et inseribi legibus volumus, et per omnem imperii sui latitudinem ut suscipiatur, teneatur et publica auctoritate omni tempore iudicetur, omnes in commune oramus et obsecramus. Erit enim Deo volente in aeternum valiturum, si, quod ecclesiastica gravitas prohibet, publico fuerit vigore exterminatum. Nec factiosi huius decreti scientiam dissimulabunt, quae omnium libris inscripta, per ora omnium evolabit: nec impune putabunt audendum quod publica damnatum severitate cognoverint.

Ego B.¹ papa aeternae Urbis huic constituto synodali subscripsi.

Ego A.² sanctae Mediolanensis ecclesiae archiepiscopus subscripsi.

Ego R.³ Ticinensis ecclesiae episcopus subscripsi.

Ego A.⁴ Cumanus episcopus subscripsi.

Ego L.⁵ Taurinensis ecclesiae episcopus subscripsi.

Ego P.⁶ Terdonensis ecclesiae episcopus subscripsi.

Ego Leo Eusebianae⁷ ecclesiae catholicus episcopus subscripsi.

Actum Papiae, Kal. Augusti, imperante domino H. gloriosissimo augusto, per manus fratris Leonis Vercellensis episcopi.

Responsio augusti.

Nibil tibi, sanctissime papa B(enedicte), possum negare, cui per Deum omnia debeo, praesertim cum iusta petas, honesta enim iustis fratribus suggeras et me in consortium sanctae sollicitudinis ideo advoceas, ut sicut laboris, ita participes simus et gaudii. Gratias itaque sancto episcopatu tuo iure habeo uberes, qui et salubriter componit ecclesiam et a clericorum incontinentia, unde omne malum velut ab aquilone super terram emersit, correctionis vigilanter fecit principium. Omnia quidem, quae pro ecclesiae necessaria reparatione synodaliter instituit et reformavit paternitas tua, ut filius laudo, confirmo et approbo: et ut omnes sint paratiores, ea^h me inviolabiliter servaturnum adjuvante Deo promitto. Et in aeternum mansura et inter publica iura semper recipienda et humanis legibus sollemniter inscribenda haec nostra auctoritate, vivente ecclesia

34. ^e) evasibiliter ed.   ^f) omnis ed.   ^g) an legendum fidem?   ^h) eam ed.

1) Benedictus VIII.   2) Aribertus.   3) Rainaldus.   4) Albericus.   5) Landulfus.
6) Petrus.   7) i. e. Vercellensis sancti Eusebii ecclesiae; idem Leo in placito eiusdem anni et alias subscripsit Leo servus Eusebii, v. Muratori SS. I, 2, p. 498.

per Dei gratiam victura, cum senatoribus terrae, cum domesticis palatii et amicis rei publicae coram Deo et ecclesia ita corroboramus¹.

Edictum augusti.

I. Ut nullus in clero mulierem contingat. Nullus in omni gradu ecclesiae uxorem vel concubinam habere praesumat nec in una domo cum muliere audeat habitare. Quod si fecerit, servata Iustiniani augusti aequitate, curiae civitatis tradatur, cuius est clericus¹. Iure etenim manebit miser in curia, quem ecclesiae regula depositum eiecit ab ecclesia.

II. Ut nullus episcopus mulierem habeat aut eum ea habitet. Episcopus cum nulla unquam muliere habeat tectum, cum nulla habeat lectum. Quod si fecerit, servato antiquo et moderno ecclesiae iudicio, deponatur. Eritque tanto casus gravior, quanto gradus altior.

III. Ut filii clericorum, servorum ecclesiae, servi sint suae ecclesiae cum omnibus adquisitis. Filii autem omnium clericorum omniumque graduum servorum ecclesiae, de quacumque muliere, quocumque modo sibi coniuncta, fuerint nati, servi suae erunt ecclesiae cum omnibus bonis adquisitis. Et quia servi sunt et erunt, nunquam de servitio ecclesiae exire debebunt. Et omnia, quae ipsi per manus et per scriptiones alienius liberi adquisierint, ecclesiae sicut sua propria reddimus. Suo etenim iuri totum ecclesia ut proprium vendicabit quidquid ullo ingenio ecclesiae servus contraxit; nec ulli secundum phantasmaticos dabit adulterium libertatem, quod corpus in infamiam et in servitutem traicit animam.

IV. Ut nullus filiis clericorum, servorum ecclesiae, libertatem audeat iudicare. Quienique ergo posthaec, eos esse liberos iudicaverit, et pro eis contra ecclesiam dederit sententiam et hoc capitulum auctoritate sanctae ecclesiae statutum non receperit^k et in suis libris non scripserit et secundum hoc capitulum filios clericorum de familia ecclesiae proprios servos esse suae ecclesiae, usu semper valituro, non iudicaverit, facultatum publicatione nudatus, perpetuo damnetur exilio. Ubi sicut nulla unquam illi lex iudicandi, nulla ita erit spes remeandi. Neque enim mirum, sed iustissimum nimirum, si is amisso officio corpore exulabit, quem ecclesia, quia Deum amisit, anathemate fulminavit. Matres vero eorum libertatem adulterio vendentes prius in foro castigatae fiant exemplum et postea iudicio ecclesiae et nostro exulent. Quia, si fuerint in vicinia, vix aut nunquam eorum cessabit malitia.

V. Ut servi ecclesiae per manus liberi hominis nihil adquirant. Servis ecclesiae, ut nostris, adquirere licet iuste et licite: sed per manus alienius liberi scriptiones ullas contrahere, nullo unquam tempore licebit. Quod si fecerit, ecclesiae iudicio ut suus coerebitur. Si enim ad nostrum spectaret iudicium, ut fugitivus^l addiceretur.

VI. Ut index aut tabellio chartas non scribant^m, quas servi ecclesiae per manus liberi adquirunt². Iudicibus vero et tabellionibus, quorum nostra interest, si posthaec tales fecerint scriptiones, manum amputamus dexteram, quae scripsit contra ecclesiam. Ut qui noluit integer verum iudicare in palatio, in foro mancus corrigat alios a mendacio.

VII. Ut ille, per cuius manus servus ecclesiae chartas accepit, finemⁿ et securitatem ecclesiae faciat. Ille autem Deo et hominibus execrandus, per

34. ¹) sequitur in ed. Index capitulorum, lemmata septem capitula continens. ^k) ita ed. coniecit loco statum nostrae ceperit. ^l) fugitivus ed. ^m) ita corr. ed. loca inscribant. ⁿ) an legendum fidem?

1) Cf. supra orationem pontificis p. 73 et not. 2. 2) Notandum, cap. 6 respondere capiti 7 synodalis decreti et rictersu.

cuius manus invalidas et nomen vacuum fraudulenter ecclesiae servus seripiones accepit, sub sacramento eisdem redditis seripcionibus, ut omnium litium iacula sopiantur, omnem ecclesiae, prout constiterit, coactus faciet finem⁹. Moxque eum insequetur stylus proseripcionis, quem mater et magistra nostra ecclesia vulneravit gladio maledictionis.

5

Subseripcio.

Ego H. gratia Dei imperator augustus hanc constitutionem legis perpetuae per consilium domni papae B., suggerente plurimo coetu episcoporum, Deo auctore statui, firmavi et semper valere decevi et optavi meosque imperii primores firmare rogavi.

Ego O. marchio interfui et hanc legem, mundo pernecessariam et oculos ecclesiis sublatos reddentem, firmavi et laudavi.

Ego R. marchio interfui et laudavi.

Ego O. comes palatii interfui et laudavi^o.

35. 36. DECRETA POENALIA DE CONTENTIONIBUS FAMULORUM ECCLESiarUM.

13

1023. 1024.

*Duo decreta ad instar praeceptorum formata intime inter se cohaerent, quorum uno imperator contentiones inter familias Wormatiensem et Laureshamensem exortas, altero eas quae vertebantur inter Fuldensis et Hersfeldensis ecclesiarum serientes dissolvere et emendare stuluit. Quibus decretis Henricum II. pro parte novum ius creasse, sicuti successores eius constitutionibus quas dicunt 'Laudfrieden', recte viri docti censuerunt¹. Decreti prioris sententiae nonnullae (c. 5, 6) iam a Burchardo episcopo Wormatiensi in *Legge familie sancti Petri* infra citanda (c. 30) usurpatae sunt.*

35. DECRETUM ECCLESIAE WORMATIENSI ET LAURESHAMENSI

25

DATUM. 1023. Dec. 2.

Duo certe exemplaria exstiterunt, unum Wormatiensi, alterum Laureshamensi ecclesiae porrectum. Laureshamensis exemplaris apographon servavit 1) code. Chronici Laureshamensis tabularii Monacensis saec. XII, fol. 20, ex quo editum est SS. XXI, 405; traditionem Laureshamensem etiam habuisse videtur Lünig 'Reichsarchiv' XVII, 1, 923, quamquam diploma inter res Wormatienses posuit. Pauca singularia sub siglo I, adnotari sat durimus. Wormatiensis exemplaris apographa exstant in 2) Chartulario Wormatiensi saec. XII, tabularii Hammocrani, fol. 35, quod creussit Boos 'Urkundenbuch der Stadt Worms' I, nr. 47 et 3) Libro privit. eccl. Wormatiensis tabularii Darmstadiensis saec. XI, in. Aliud apographon habuisse videtur Schannat, qui partem modo diplomatis canique decur-

35

34. ⁹) Et plures alii quorum nomina iniuria temporis perierunt *add. ed.*

1) V. imprimis Beseler 'Zeitschrift für Rechtsgeschichte' II, 379 et Bresslau, 'Jahrbücher Heinrichs II' III, 293 sq.

latam in 'Historia episcopatus Wormatiensis' II, p. 13 ex archivo ecclesiae cathedralis dedit. Iectiones aliquas notabiles damus sub siglo S. — Stampf, Reg. 1816.

(P. deest.)

In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Henricus^a divina favente clementia
 5 Romanorum^b imperator augustus. Notum facio omnibus sanctae Dei aeccelesiae fide-
 libus tam^c presentibus quam et futuris, qualiter assidua proclamatio nostras aures
 inquietabat ob inveteratas et frequentes contentiones et ob inmarcidas inimicitias, quae
 semper erant inter Wormatiensem episcopum et Laureshamensem^d abbatem et inter
 familias utrarumque aeccelesiarum, quae iam in tantum convaluerunt^e, ut etiam innumera-
 10 bilia inter se fierent homicidia, et in hoc maximum detrimentum utraque pateretur
 aeccelesia. (2) Quapropter cum consilio meorum fidelium id ordinare disposui, quo-
 modo tantae discordiae temerariam presumptionem inter utramque aeccelesiam et earum
 familias nunc et in posterum aut omnino dissolverem aut impunitam non relinquerem.
 (3) Inprimis precepi et ad hoc peragendum meos nuncios misi, ut omnis iniustitia,
 15 quae iam per multa tempora ex utraque parte incorrecta remanserat^f, ab advocatis
 illorum utrimque pleniter corrigeretur, et dehinc provideant^g, ne talia apud illos sic
 inveterescant; et si aliqua nova contentio quod absit^h inter illos exortaⁱ fuerit, volo^k
 ut conveniant et quam citissime possint^l corrigant. (4) Et ne talis ac tantae sedi-
 tionis audacia sine digna ultione inter utrasque familias post remaneret, per^m huius
 20 cartulae preceptum istud constitui decretum. (5) Si quis ex familia sancti Petri Wor-
 matiensis aliquem ex familia sancti Nazarii, vel e contrario aliquis ex familia sancti
 Nazarii quemquam servorum sancti Petri insequitur, et ausu temerario et armata manu
 aliquem ad occidendum vel ad depredandum eius curtem sive eius domum infregerit
 et eum impugnaveritⁿ, et si ille aut aufugerit^o vel quoquo modo ab eius potestate sive
 25 impugnatione se liberaverit, aut si forte domi non fuerit, illi, qui huius audaciae et in-
 vasionis dux et princeps fuerit, tollantur capilli et corium^p et insuper in utraque maxilla
 ferro ad hoc facto etiam candenti bene^q gretetur^r et comburatur, reliqui eius sequaces
 cute et capillis priventur. (6) Si² autem ibi occiditur^s, omnes qui huius homicidii
 vel invasionis participes sunt, cute et capillis perditis supradicta combustione signentur,
 30 ac verigeldum occisi domino suo auctor homicidii persolvat et cum proximis eiusdem
 interfecti reconciliationem^t faciat. (7) Et in quocumque loco aliquis ex utraque
 familia ab utrisque innocens occiditur, homicida supradictae sententiae subiaceat.
 (8) Hanc vindictam et istud^u meum constitutum advocatus, in cuius advocacione hoc
 evenerit, cum scientia episcopi et abbatis in presentia nunciorum utrorumque fideliter
 35 adimpleat. (9) Si vero advocatus, aut mercede conductus aut gratia commotus,
 aliqua calliditate hec decreta avertere^v voluerit, gratia nostra et advocacione carebit,
 nisi super sacras reliquias hoc iurare audebit, quod eum, qui homicidii seu invasionis
 illius reus est, nusquam acquirere possit: tamen^w quam citissime poterit acquirat.
 (10) Et si homicida ex familia episcopi est et advocatus eum acquirere non poterit^x
 40 vel noluerit, fideles abbatis si possint illum acquirant et ad^y predictam poenam pre-
 sentibus nunciis utrorumque representent: similiter fiat ex parte episcopi. (11) Et

35. ^{a)} Ego Henricus I. 2 L.; Ego deest S; *superscriptum* H, in L. ^{b)} deest 2, S. ^{c)} et add. 2.

^{d)} Laureshamensem 2. ^{e)} invaluerunt S. ^{f)} permanserat S. ^{g)} provideant S. ^{h)} quod absit
 des. I. ⁱ⁾ orta 2, S. ^{k)} volo ut des. S. ^{l)} possunt S. ^{m)} p. h. c. des. S. ⁿ⁾ oppugna-
 45 verit L. ^{o)} effug. 3. ^{p)} corium et capilli 2. ^{q)} deest 3. ^{r)} vel eratur *superscripsit eadem*
manus 1; gratetur 2, 3; eratur S; carexetur L. ^{s)} occiderit S. ^{t)} pro rec. faciat S; componat;
 reliqua *textus des. S.* ^{u)} illud L. ^{v)} evertere L. ^{w)} cum 3. ^{x)} poterit 2. ^{y)} et 3.

1) *Crimen quod postea vulgo dicebatur heimsuche.* 2) Cf. *Barcardi Ius familiae Wormatiensis*
 cap. 30.

de servientibus episcopi¹ et abbatis illud² constituimus, ut si quis illorum tale aliquid fecerit, predictae penae subiaceat vel decem libris denariorum redimatur. (12) Unum autem est³, quod volo, iubeo et firmiter precipio, ut rem semel bene ac recte definitam nullus iterare vel renovare audeat. (13) Si autem predictus episcopus aut abbas hoc decretum annullare cupiat, michi vel⁴ meo successori duas libras auri persolvat, conatum tamen⁵ suum nequaquam perficiat. Et ut hec constitutio stabilis inconvol-
saque permaneat, sigilli nostri impressione hanc cartam insigniri⁶ iussimus.

Signum⁷ domni Henrici Romanorum invictissimi imperatoris augusti. (M.)

Guntherius⁸ cancellarius vice Aribonis archicapellani recognovi⁹.

Data III. Nonas Decembris, indictione VI, anno dominicae incarnationis MXXIII, anno^b domni Henrici secundi regnantisⁱ XXIII, imperii autem^k X. Actum in Triburia^l regia villa: amen.

36. DECRETUM ECCLESIAE FULDENSIS ET HERSFELDENSIS DATUM.

1024. Mart. 9.

Decreti etiam posterioris a. 1024 duo exemplaria exstiterunt, quorum unum, nempe 15
1) *Fuldense iam superest. Serrabatur olim in tabulario Fuldensi, nunc in tabulario Mar-*
burgensi, quod exemplavit b. m. Foltz, cuius apographon adhiberi licuit. Autographon hoc,
duabus manibus alternantibus curatum, quae scripturam praebent mediam inter eam qua
atquebantur notarii et eam qua librarii, nequaquam in cancellaria imperatoria factum est.
At cum modus, quo sigilli fragmentum etiam nunc agglutinatum est, suspicionem nullam 20
moveat, scriptum ab abbate Fuldensi cancellario perficiendum porrectum esse et tenorem
decreti genuinum esse iudicamus. Apographon exstat in chartulario Eberhardi II, fol. 48,
ex quo lacunas autographi supplevit editor Dronke 'Codex diplom. Fuldensis' nr. 737.
2) *Exemplar Hersfeldense adhuc a. 1798 in tabulario adico Casselano serrabatur, quo*
anno apographon eius fidelissimum ministratum est Wenckio, qui illud publici iuris fecit 25
'Hessische Landesgeschichte' III, 2, p. 47 nr. 49. Nostris temporibus exemplar Hers-
feldense Marburgi non reperitur. — Stumpf, Reg. 1823. (P. deest.)

(C.) In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Henricus^a divina favente
elementia Romanorum imperator augustus. Omnibus fidelibus tam presentibus quam
et futuris notum fore cupimus, qualiter assidua proclamatio nostras aures inquietabat
ob innumeras^b et frequentes contentiones quae semper erant inter Uuldensem^c et
Herueldensem familiam, quae iam in tantum convaluerunt, ut etiam innumerabilia inter
se fierent homicidia, et inde maximum detrimentum utraque pateretur aeclesia.
(2) Quapropter ne talis ac tantae presumptionis audacia sine digna ultione^d inter
utrasque familias diutius remaneret, cum consensu et consilio utrorumque^e abbatum,
Richardi Uuldensis et Arnolti Herueldensis aliorumque fidelium nostrorum per huius
kartulae preceptum tale constituimus decretum: (3) Ut primum omnis iniustitia, quae
iam per multa tempora ex utraque parte incorrecta remanserat, ab advocatis et pre-
positis illorum utrimque^f pleniter corrigatur. (4) Et deinceps, si quis ex familia
utriusque aeclesiae aliquem servorum vel sancti Bonifacii vel sancti Uuigberti^g in- 40

35. ^{z)} istud 3.   ^{a)} est aut. 3.   ^{b)} aut 2.   ^{c)} deest 2.   ^{d)} insignire 2; signari L.   ^{e)} Sig-
num — augusti des. 2. S.   ^{f)} Guntherus 3.   ^{g)} recognovit 2.   ^{h)} anno vero 2; anno — X des. S.
^{l)} regnante 2; anno add. 1.   ^{k)} deest 2.   ^{l)} Triburi 2. S.

36. ^{a)} Heinrichus 2.   ^{b)} inveteratas 2.   ^{c)} fuldensem 2.   ^{d)} ultione 2.   ^{e)} utriusque
aeclesiae 2.   ^{f)} utrimque 2.   ^{g)} vuigberti 2.

1) *De istis servientibus cf. Ius familiae Wormatiensis cap. 29.*

sequitur et ausu temerario et armata manu ad occidendum vel ad depredandum eius curtem sive domum infregerit et eum impugnaverit, et si ille aut aufugerit aut si forte domi non fuerit vel quoquo modo ab eius potestate sive impugnatione se liberaverit, illi^b qui huius audaciae et invasionis dux et princeps fuerit tollantur corium et capilli et insuper in utraque maxilla ferro ad hoc facto etiam candenti bene cratetur et comburatur, reliqui eius sequaces cute et capillis priventur. (5) Si autem ibi occiditur, omnes qui huius homicidii seu invasionis participes sunt supradictae^c poenae subiaceant. (6) Et si ex una familia sunt, ille qui occiditur et illi qui occidunt, omnes singulariter weregeldum^k occisi et omne debitum, sicut haecenus fecerunt, propriae ecclesiae persolvant. Si autem ille^l qui occiditur ex una familia est et illi qui occidunt ex alia, auctor homicidii solus pro omnibus weregeldum persolvat. (7) Et in quocumque loco aut ex una aut ex alia familia aliquis occiditur, nisi ille qui homicidium facit probabiles testes habeat aut per ferrum candens hoc probare valeat, quod ob aliam causam non fecisset, nisi quod de impugnatione ipsius aliter vivus effugere non potuisset, supradictae poenae subiaceat. Si autem hoc probare potest, nihil patiatur nisi quod haecenus ipsa ecclesia pro lege habuit. (8) Istud constitutum advocatus, in cuius advocacione hoc evenerit, cum scientia utrorumque abbatum in presentia nunciorum illorum fideliter adimpleat. (9) Si vero advocatus aut mercede conductus aut misericordia motus aliqua calliditate hoc decretum avertere voluerit, gratia nostra et advocacione careat, nisi supra^m sacras reliquias hoc affirmare audeat, quod homicidam seu invasorem nusquam acquirere possit, et tamen quam citissime poterit acquirereⁿ. Et si ipse, in cuius advocacione hoc evenerit, reum acquirere non poterit vel noluerit, fideles alterius abbatis si possint acquirant et ad predictam poenam presentibus nunciis utrorumque abbatum adpresentent. (10) De kamerariis vero et pincernis aliisque honoratis utrorumque abbatum servitoribus hoc constituimus, ut, si quid^o tale aliquis^p illorum fecerit, predictae poenae subiaceat secundum arbitrium abbatis vel X libris denariorum^q redimatur^r. (11) Et hoc volo firmiterque precipio, ut rem semel bene ac recte diffinitam nullus iterare audeat vel renovare. (12) Si autem predicti abbates hoc decretum adnullare cupiunt, mibi vel meo successori II libras auri uterque^r persolvat, conatum tamen suum^r non perficiant. Et ut haec constitutio stabilis et inconvulsa permaneat, sigilli nostri impressione hanc kartam insigniri iussimus.

¶ Signum domni Heinrici^s Romanorum^t invictissimi imperatoris (MF.) augusti. ¶

¶ Odabricus^u cancellarius vice Aribonis archicapellani recognovit. ¶ (SL.)

35 Data est anno dominicae incarnationis MXXIII, regnante Heinricho imperatore augusto annos XXII^v, imperii vero eius anno XI, indictione VII^w. Data in VII, Idus Martii; actum feliciter^x Babenbere.

36. ^{b)} *litera i posterior in rasura* 1.   ^{c)} *supradictae* 1.   ^{k)} *weregeldū* 1; *weregeldum* 2.

^{h)} *deest* 2.   ^{m)} *super* 2.   ⁿ⁾ *acquirat* 2.   ^{o)} *quis tale aliquid* 2.   ^{p)} *denar[ilorum]* 1.   ^{q)} *redi*

⁴⁰ *m[ar]t[ur]* 1.   ^{r)} *que — suum iam deleta* 1.   ^{s)} *Heinrichi* 2.   ^{v)} *hic locus monogrammati in* 2.

^{u)} *Ovdabricus* 2.   ^{x)} *sequitur rasura in 1, prius scriptum videtur* MXXIII.   ^{w)} *ind. VII, des. 2.*

^{x)} *deest* 2.

CONRADI II. CONSTITUTIONES.

37. MANDATUM DE LEGE ROMANA.

(1027 — 1039.)

Repetimus editionem viri cl. Boretius (LL. IV, 638), qui adnotavit, mandatum hactenus in quatuor Lombardae codicibus inventum esse. Quae sunt 1) Casinensis 328 sacc. XI, c. r., ubi in tenui membranae lacinia, nunc inter f. 65 et 66 adsata, habetur; 2) Fuldobonensis Ius cir. 39 sacc. XII, in.; 3) Laurentianus Plat. LXXXVII, 1 sacc. XIII, in. fol. 19; 3) Monacensis lat. 3510 (August, cir. 20) sacc. XII. Anno 1038 emissum esse hoc mandatum arbitrati sunt Bresslau Jahrbücher Konrads II. II, 286 not. 1 aliique. — Stumpf, Reg. 2133. (P. 40.)

Imperator Chuonradus^a a[ugustus]^b Romanis iudicibus^c.

Audita^d controversia, que hactenus inter vos et Longobardos iudices^e versabatur nulloque termino quiescebat, sancimus^f, ut quecumque amodo^g negocia mota^h fuerint, tam inter Romane urbis menia quam etiam de foris in Romanis pertinentiis, actore Longobardo vel reo Langobardoⁱ, a vobis duntaxat Romanis legibus terminentur^k, nulloque tempore^l revivescant^m.

38. CONRADI II. ET IOHANNIS XIX. SYNODUS ROMANA.

1027. Apr. 6.

Synodum a Chuonrado imperatore convocatam esse, ipse asserit in praecepto a. 1031. Mart. 8. Popponi patriarchae Aquileiensi indulto¹. Ex Actis superest scriptum seu gesta sententiae latae de impetitione, quam Poppo patriarcha morerat de iure diocesano

37. ^a) Choradus 1. 4; Conradus 2; Idem (*i. e. Pipinus*) 3. ^b) A. I. 3. 4; *deest* 2. ^c) salutem *add.* 2. ^d) Auditi 2. ^e) et Long. iud. *des.* 1; et longob. hactenus iud. 2; et long. et iudices 3. ^f) sancimus 3; sancimus 2. ^g) ammodo 3; admodum 1. 4. ^h) *deest* 2; mota fuerint tam *des.* 1. ⁱ) *sic* 2; vel reo Longobardo 3; Longobardo vel reo 4; vel reo Lang. *des.* 1. ^k) determinentur 2. 3. ^l) termino 3. ^m) revivescant . . . 1; revivescant 3. 4.

¹) Stumpf Acta imperii nr. 43 (Stumpf, Reg. 2053; *textum emendavit Bresslau Neues Archiv III, 81 et Konrad II. I, 148 not. 3*); qualiter nos communi fidelium nostrorum decreto, pape scilicet Iohannis

parrochiae Gradensis, quod scriptum apostolicis et imperator a bibliothecario Romanae ecclesiae scribi iusserunt. Scriptum nobis asservavit transsumtum a notario Petro sacre, XII. ex. factum¹ nunc in tabulario capituli Udinensis existens, iam in parte superiore lacertatum et multoties corrosam, quod benecole transscripsit vir d. Vincentius Ioppi, civitatis Udinensis bibliothecarius. Idem apographon creudi fecit de Rubecis 'Monumenta eccl. Aquileiensis' p. 512 (= Mansi XIX. 479), cuius lectiones raro attulimus. Uno tantum loco respicimus lectionem, ut videatur erroneam, Iohannis Iosephi Liruti, cuius apographon codicis existat in bibliotheca municipali Udinensi. Variam lectionem exordii, quod e codice dedit Bresslau 'Konrad II.' I, 138 not. 2, adnotari par erat. Sententiam istam, quae indicium a. 1024 ab Iohanne XIX. latum² in contrarium vertit, confirmaverunt pontifex et imperator chartis p. 82 not. 1 laudatis.

Aliam controversiam minus gravem, quae vertebatur inter Mediolanensem et Ravennatensem archiepiscopos de iure conducendi regem ad coronationem, et ipsam hac synodo decisam esse, tradiderunt Arnulfus Mediolanensis I, II, c. 5 (SS. VIII, 12) et opusculum quod inscribitur Commemoratio superbie Ravennatis archiepiscopi (ibid. not. 70), quod et ipsum simile scriptum seu gesta synodi recte indicandum est. At cum haec res parvis sit momenti, lectorem ad editionem Bethmanni revocamus. — Stampf, Reg. 1931.

(P. deest.)

[In nomine domini Dei et] Salvatoris nostri Iesu Christi, imperante Chuonrado perpetuo augusto anno primo, octavo Idus Aprilis, indictione decima, presidente sancto ac beatissimo nonodecimo Iohanne [universali pape] sedis apostolice urbis Rome, una cum predicto imperatore in ecclesia domini Dei et Salvatoris nostri Iesu Christi que vocatur Constantiniana, residentibus etiam viris venerabilibus pariterque^a cum eis . . . . . ibus^a Heriberto Ravenate^b archiepiscopo, Sigifredo Placentino episcopo, Petro Adrianense, Teuberto Foropopulense; Heriberto Mediolanense archiepiscopo, Arderico Verzellense^c episcopo, Oberto Albense . . . . . Bergomense³; Harpone Maguntino^d archiepiscopo, Brunone Augustense episcopo, Wezilino^e Straburgense, Warmundo Constanciense; Popone archiepiscopo Treverense^f; Tiemone Salsburgense^g archiepiscopo . . . . . Neapolitano⁴ archiepiscopo^g; Tebaldo^h Belletrinese episcopo, Benedicto Portuense, Petro Silvecandide, Petro Penestrinense, Petro Ostiense, Teubaldoⁱ Albanense, Domenico^k Sutrinense, Liutolfo Trebense, Reimerio^l Nepesino^m . . . . . episcopo Narnienseⁿ, Iohanne Tuseanense, Iohanne . . . . . ense^o, Bosoue Tiburtinense, Iohanne Castrense, Benedicto Anagnense, Iohanne Luzense, Iacobo Pesulense, Dodone Nocerense, Widone Lucense, Teudaldo Aretino, Lamberto Florentino, Widone Lucino⁶, Iohanne Suanense, Go . . . . . o⁶ Vulterano, Mariciano Cesenate^p.

38. ^a) partemque cum eis [habent]ibus *leg. Bresslau.*   ^b) Ravennate *Br.*   ^c) Verzellense *Br.*

^d) Maguntino *Br.*   ^e) seu Wezilino *c.*   ^f) Treverense *Br.*   ^g) Zalsburgense archiepiscopo [Partheno] politano archiepiscopo *Br.*   ^h) Tebaldo *Br.*   ⁱ) Teudaldo *Br.*   ^k) Dominico *Br.*   ^l) Raynerio *Br.*

^m) *sic coniect.*; 'eas' *incertu* Ioppi; Neufesine *leg. Rubecis, Br.*; Monsfertric *Liruti.*   ⁿ) Iohanne C. . . . . *Br.*

40 ^o) *prima littera G seu C esse potest eod.*; Gon *leg. Rubecis; Gon|fred|o Br.*   ^p) Zesenato *Br.*

et Popponis patriarche venerabilis, Arbonis Moguntini archiepiscopi, Popponis Treverensis archiepiscopi, Hereperti Mediolanensis archiepiscopi, Hereperti Ravennatis archiepiscopi ceterorumque episcoporum ac regni nostri fidelium synodum Rome habendam condiximus. Pontifex contra sic loquitur in baldo Popponi a. 1027. n. Sept. data (Ughelli 'Italia sacra' V, 40. Jaffé ed. II. nr. 1085); interventu etiam et petitione dilecti filii nostri Conradi imperatoris augusti synodum congregavimus. 1) *Qui ad calcem chartarum sic loquitur:* Ego Petrus notarius ut vidi in privilegio ita scripsi nec dictum vel syllabam addidi nec pretermisi. Cf. 'Neues Archiv' III, 82. 2) *Jaffé ed. II. nr. 1063. De re ipsa acute disserat Bresslau l. c. p. 150 et 156.* 3) *Ambrosian vocat Bergomansensem de Rubecis p. 515.* 4) Parthenopolitano (Magdeburg) potius cum viro d. Bresslau legendum videtur. 5) *Dodonem a. 1028 episcopum Narniensem fuisse adnotat Gams.* 6) *Clusino coniect Bresslau.*

50

Widone Pisturiense, Leone Senense: Venecie provincie: Iohanne Veronense, Alberico Cumano, Helmengero Cenetense, Teudaldo⁴⁾ Vicentino, Rothario Tarvisiano, Albuino Bellunense: abbatibus quoque Vodelone⁵⁾ Cluniacense, Berno Augense, Teoberto de Sancto Angelo, Benedieto Sextense, Chuonrado Sancti Savini, Widone de Sancta Trinitate, Alberto de Sancto Apostolo, Iohanne de Sancto Sepulcro, Widone de Leuna, Widone de Sancta Maria, Petro de Sancto Petro ad Vincula, Stephano de Sancto Andrea, Franco de Sancto Anastasio, Teuzone Montisviridis⁶⁾, Petro de Sancto Petro in Campo, Rozone de Turre, Dominico de Sancto Geruncio et Petro de Campo Leonis.

Popo venerabilis patriarcha sancte Aquileiense ecclesie apostolicis et imperialibus pedibus advolutus eorum et sacratissimi concilii reverenciam humiliter deprecatus est, uti omnipotentis amore Domini necnon apostolica et imperiali pietate lamentacionibus suis benignum auditum preberent, multisque antecessorum suorum proclamacionibus pro Gradu, Aquileiense ecclesie plebe, synodaliter factis certum finem imponerent, Cuius lamentacione benigne⁷⁾ suscepta, Urso, qui in eadem plebe falsum patriarche nomen susceperat, olim tempore beati Benedicti pape atque Henrici imperatoris ad Ravennatem atque Romanam necnon Veronensem synodum canonicè appellatus, nunc quoque ad sacratissimum concilium apostolicis literis convocatus presenciam suam exhibere iussus⁸⁾ est. Sed cum bis et ter per Romanum archidiaconum vocatus abesset, Petrus Veneticorum diaconus affuit, apostolicas literas Ursoni advenisse negavit. Verum cum hoc inreirando adfirmare negasset, seque pro huius rei negotio non venisse manifestaret, sinodali decreto Adalgerus Aquileiense ecclesie archidiaconus vice Poponis patriarche et senioris sui per sancta euangelia comprobavit, Maionem Concordiensem episcopum apostolicam epistolam Ursoni detulisse eumque ex apostolica auctoritate⁹⁾ ad sinodum convocasse. Relecta sunt ergo ad hec in eadem synodo scripta Aquileiense ecclesie, que inter plurimas Aquileiense patriarcharum proclamaciones asserebant, beatum Eugenium papam tempore Luduwici et Lotharii imperatorum hanc inveterate proclamacionis controversiam inter Maxencium Aquilegensis patriarcham et Venerium Gradensem in Mantuana synodo ventilasse atque apostolica necnon synodali auctoritate Gradensem plebem Aquilegesi ecclesie restituisse, atque pontificali sede ibidem omnino prohibita, predictam Aquilegensis ecclesiam capud et metropolim tocius Venecie constituisse¹⁾. Quod quia predicti Ursonis et antecessorum eius temeritate violatum est, decrevit sancta synodus, Ursonem tociens presenciam denegantem de absentia nil herari, et Poponem patriarcham de Gradensi plebe cum suis pertinenciis ad ius Aquilegensis ecclesie revestiri, ita ut pontificali sede ibidem prohibita, perpetuis temporibus sancte Aquilegesi ecclesie diocesis iure subiaceat. Reverendissimus igitur papa et piissimus imperator, secundum quod predictum est, Poponem patriarcham de Gradensi plebe pastoralis virga investientes, ex apostolico et imperiali decreto hoc privilegium, Aquilegesi ecclesie et Poponi patriarche sub anathematis vinculo inviolabiliter permansurum, Romane ecclesie bibliothecario scribere iusserunt.

38. 4) Theudaldo *Br.* 5) seu Bodelone *c.*; Ódilone *leg. Br.* 6) Montisviridi *Br.* 7) seu benigniter *c.* 8) iusus *c.* 9) auctoritate *c.*

1) V. *Acta synodi Mantuanae a. 827 habitae apud de Rubis p. 414 sq.*

39. EDICTUM DE MANCIPIIS ECCLESIARUM.

(1027—1035.)

*Dedit primus Pertz e tabulario regio Hammorerano, ubi inter chartas episcopatus
Verdensis authenticum sigillo imperiali insignitum adseratur. Apographum eius constat in
eiusdem tabularii Copiaro Verdensi saec. XIV, sign. II, 125, ubi tamen Chuonradi loco
Heinricus scribitur. Imaginem chartae dederunt Sichel und v. Sybel, 'Kaiserurkunden in
Abbildungen' Lieferung II, Tafel 4, quam contulimus. — Stumpf, Reg. 2127.*

(P, 38*.)

Chuonradus Dei gratia Romanorum imperator augustus Berenhardo duci, Sigifrido
comiti, Bernhardo marchioni salutem et gratiam.

Quamvis pro totius rei publicae longe lateque procuranda utilitate, iugem debeamus
solicitudinem gerere, tamen ut pro ecclesiarum Dei statu sollertius invigilemus, nos
obligatiores esse non ignoramus. Unde quia sanctae Fardensis ecclesiae mancipia seu
bruta animalia pro quantuloecumque pretio haecenus venundata fuisse audivimus, non
solum illam nefariam consuetudinem admiramur, verum etiam ut rem Deo hominibusque
detestabilem execramur, maxime cum secundum canonicam auctoritatem nullius ecclesiae
praedia vel mancipia, pro alia aliqua vicissitudine, nisi praedia pro praediis, mancipia
pro mancipiis, pro eque bonis vel melioribus debeant mutuari. Ideiŕo autem huius-
cemodi morem sanctorum patrum traditionibus repugnantem ulterius ibidem exerceri,
nostra imperiali potestate interdiciŕimus et vobis, quibus harum provinciarum regimen
commisimus, sub Dei nostraeque gratiae obtentu imperamus, ut ubicumque, vel inter
vestros vel alios eiusdem ecclesiae mancipia ita vendita inveniantur, illius loci epis-
copo vestro iuvamine reddantur, ea scilicet ratione, ut episcopus emptori tantum quantum
pro eis dedit restituat et suae ecclesiae mancipia recipiat. Sin vero aliqua persona
his parere noluerit, vestra iudiciaria potestate eam dstringite, donec huic nostro
iustissimo edicto vel coacta oboediat. Ad evidentissimum itaque signum omnibus
nostrae imaginis proponi praecepimus sigillum.

40—42. SYNODUS FRANCOFURTANA.

1027. Sept.

40. NOTITIA GODEHARDI EPISCOPI.

*De hac synodo, in qua Godehardus Hildesheimensis episcopus iura parochialia super
monasterium Gandersheimense vindicavit, fusius egit Wolflere in Vita Godehardi priore
cap. 31—34 (SS. XI, 190 sq.), brevius in Vita posteriore cap. 23 (ibid. p. 208). Posteriori
scribendar iam applicuit ipsum monumentum, quod edituri sumus, quo Godehardus epi-
scopus refert de sententia in concilio Francofurtano obtenta. Hoc non esse epistolam
encyclicam, sed potius scriptum in perpetuam rei memoriam factum, quod tamen et iudicia*

caruit (diplomatici dicunt 'unbeglaubigter Akt'), recte statuit *cir d. Bresslau*¹. Inest in *mayno Copiaria Hildesheimensi tabularii Hannoverani sign. VI. 11 chart. fol. saec. XV, p. 727 nr. 1438. Editum est 'Neues vaterländisches Archiv von Spiel und Spangenberg (Lüneburg 1828) XIII, 273 e codice tunc bibliothecae nunc tabularii Hannoverani, Antiquitates Hildesheimenses Hoffmanni continente*². Iterum nuper recudit Will 'Regesten der *Mainzer Erzbischöfe* I, p. 159. (P. deest.)

Gothehardus Dei gratia Hildensemensis episcopus. Notum sit cunctis Christi fidelibus qualiter ego humillimus sacerdotum Christi servitor, Deo adiuvante, episcopatum meum super Gandersemense territorium contra Haribonem archiepiscopum septem episcoporum testimonio canonice retinui in generali Francanauordensi concilio, presidente imperatore Conrado cum episcopis XXII^a et abbatibus octo cum numerosa^b cleri plebisque frequentia, anno scilicet incarnationis Christi MXXXVII, indictione X, quo etiam anno idem imperator Rome augustalem coronam in pascha a beato Iohanne papa susceperat. Nam hii erant episcopi qui predicto metropolitano, fraterne dilectionis debito eos ad iusticie professionem^c advocante, ius nostre ecclesie, sicuti ante viginti annos³ in Gandersheim de diffinitione litis inter episcopos Willegisum et Bernardum Non. Ianuar. coram rege et confratribus et audierant et viderant, certo testimonio confirmaverunt: Bruno Augustensis, Meinwerk^d Paterbrunnensis, Eppo Bauenbergensis, Meynhardus Wirziburgensis, Sigbertus^e Mindensis, Hildiwardus Citicensis, Bruno Mersburgensis.

41. NOMINA EPISCOPORUM ET ABBATUM.

Primus dedit Pertz SS. XI, 190 not. e e codice Guelferbytano 35 (Uelmst. 32, olim Hildesheimensi, non vero Remensi), cui fol. 195' manu saeculi XI. illata sunt. (P. deest.)

Aribo Moguntinus, Wezil Strazburgensis, Brun Augustburgensis, Eppo Bauenbergensis, Meginuere Patherburnensis, Wigger Vaeredensis, Mezelin Wirziburgensis, Godehardus Hildeneshemensis, Branthoch Haluerstadensis, Hazecho Warmatiensis, Biligrim Coloniensis, Sigibert Mindensis, Sigiurit Mimigardevordensis, Benno Traiectensis, Hunfrith Magedeburgensis, Hiltinuart Citicensis, Brun Mersburgensis, Liuzo Brandaburgensis, Thiederich Misnensis, Rambrath Wirdunensis, Hiltolf Mantuanus, Reginaldus Aldenburgensis, Ruodolf [Slewicensis].

Richard F[uldensis], Arnold H[ersveldensis], Gerbrat M[oguntinus], Iko B[lithenstadensis], Radolf, Vuillimunt [Wirzi]burch, Hezil⁴.

42. NOMINA EXCOMMUNICATORUM.

Dedit Pertz l. c. e. e. eodem codice Guelferbytano. (P. deest.)

Hi sunt anathematizati pro sacrilegio et homicidio quod fecerunt in ecclesia Heninge⁵: Maeingeld, Isaac, Godila, Godo, Redulf, cum fautoribus et cooperantibus et etiam communicatoribus eorum in his villis: Kissanbruggi, Bursinum, Aheim, Ualeburgun⁶.

40. a) XII *ed. mab.* b) innumera *ed.* c) professi quem *e.* d) Meinwerk *e. ed.* e) Sigbertus *e.*

1) *Konrad II. I, 226.* 2) V, 'Archiv' XI, 469. 3) Anno 1007; cf. *Vitam Godehardi priorem e. 24, SS. XI, 185.* 4) *Vita Godeh. prior e. 31, quae Radolfum et Hezilonem omisit, addit Wolfherum Schwarzohensem; Vita posterior e. 23 praeter Fuldensem, Hersfeldensem, Moguntinum nominat etiam Reginaldum Loreshheimensem cum aliis eiusdem ordinis sex.* 5) *Monasterium Henningen.* 6) *Kissenbrück, Borsum, Aheim, Vahlberg rici inter oppida Wolfenbittel, Schoppenstedt, Hornburg siti.*

43. IUS FAMILIAE LINTBURGENSIS.

1035. (Jan. 17.)

Neque Monaci in tabulario regni, neque Karlsruhi in tabulario magno-ducali neque Sprae in tabulario provinciali autographon seu apographon ullum iam superest. Subsidio nobis fuerit: 1) 'Acta academiae Theodoro-Palatinae' Hist. VI, 274; ex transsumpto anni 1330, quod in tabulario Administrationis eccles. servatur Heidelbergae, collato cum alio apographo; 2) Würdtwein 'Monasticon Palatinum' I, 85, qui fontem suum non detulit, at bis provocat ad copiam viduatam archivi administrationis; 3) 'Libellus revisionis Leiningen et Gemeinde Dürkheim contra Domstift zu Speyer' (Anno 1755) Beilage Nr. 1, quae editionem repetierunt Kremer 'Origines Nassovae' II, 111 et Hausmann 'Lands-holzeit von Hohenzollern' II, 161; 4) 'Copiarium monasterii Naumburg tabularii Marburgensis, cuius lectioes affert Reimer 'Urkundenbuch der Herren von Hanau' I, nr. 58. De tempore cf. Bresslau 'Jahrbücher Konrads II.' II, 387 vol. 1. — Stumpf, Reg. 2070.

(P. deest.)

In nomine sancte et individue Trinitatis. Chuonradus^a divina favente clementia Romanorum imperator augustus. Notum sit omnibus Christi nostrisque fidelibus tam presentibus quam futuris, qualiter ego Chuonradus^b una cum Gisela^c imperatrice coniuge nostra pro remedio anime nostre ad hoc templum, quod ad gloriam et laudem Dei construximus, nostri iuris predium Durinheim^{d, 1}, Wachenheim^{e, 2}, Seiferstat^{f, 3}, Greudentheim^{g, 4}, et in pago Wetereribie^h in comitatu Ottonis comitisⁱ situm Eichelne^{k, 5}, Sundelingen^l, Fuirbach^{m, 7}, Sultzbach^{n, 8} in proprium tradidimus cum omnibus appendiciis suis, hoc est mancipiis, arcis, edificiis, terris cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, aquis, aquarumque^o decursibus, molendinis, piscacionibus, campis, silvis, venacionibus, exitibus et redditibus^p, viis et inviis, quesitis et inquirendis, nec non cum omni utilitate que scribi aut^q nominari potest, ea videlicet ratione, quatenus abbas huius loci eadem, potestate et utilitate qua^r nos habuimus, deinceps libere habeat et quicquid inde provenierit^s in usum ecclesie et fratrum disponat. Et ut hec^s nostre tradicionis auctoritas stabilis et inconvulsa permaneat in seculum^t, hanc cartam inde conscriptam manu propria confirmantes sigilli nostri impressione iussimus insigniri. Sed ne quis superventurorum abbatum plus quam debeat^u ab ecclesie familia^v extorqueat^w, neve^x familia vetustate temporum^y sui iuris oblita contra abbatem superbiendo ecclesie^z debita exolvere negligat, visum est nobis signare, quid abbas si opus fuerit exquirat, quidve familia exolvere debeat. Singuli virorum singulos solidos, mulieres vero sex^a denarios omni anno persolvant, aut unum diem septimane ad curtem abbatis tam viri quam mulieres serviant. Habet eciam potestatem abbas

43. ^a) Conradus 1; Conradus 3. ^b) Conr. 1; Chunr. 2; Conr. 3. ^c) Gyzela 1. ^d) Durin-keim 1; Doreneckheim 3. ^e) Wachenheim 1 3. ^f) Schiferstat 1; Schifferstad 3. ^g) Godertheim 2; Gondertheim 1. ^h) Weterewe 2; Wederribie 3; Wederravie 4. ⁱ) deest 1, 3, 4. ^k) Eichelne 2; Eucherie 3. ^l) Fuirbach 1; Feuerbach 3. ^m) Sultzbach 2. ⁿ) aquarumque 1, 2, 4. ^o) redd. 1, 4. ^p) et 3. ^q) quam 1, 3, 4. ^r) pervenerit 1; provenit 3. ^s) huius 2, nostre deest. ^t) fidem 2; solidum 4. ^u) debeant 3. ^v) famulis 3. ^w) exquirere velit 2. ^x) vel 2. ^y) temporis 2. ^z) eciam 1, 2, 4. ^a) deest 2.

1) Dürkheim sub monte monasterii Lintburg situm. 2) Wachenheim. 3) Schifferstadt.
4) St. Grethen haud procul a Dürkheim Lutrum versus. 5) Eichen ab Hanau ad septentriones.
6) Siedlingen ad Moenum supra Höchst. 7) Feuerbach iuncta Friedberg versus meridiem. 8) Inter Höchst et Söden.

super filios illorum^b nondum uxoratos, ut quem voluerit in coquina^c, quem voluerit in pistrina^d ponat, quem voluerit mutatoria abluat, quem voluerit equaricia^e eustodiat, et ad quelibet ministeria quoscunque voluerit deputet. De uxoratis autem quoscunque et ubicunque iusserit abbas sint cellarii^f, frumentarii, thelonearii, forestarii. Si vero abbas quempiam prescriptorum in suo obsequio habere voluerit, faciens cum dapiferum^g aut pincernam sive militem suum, et^h aliquod beneficium illi prestiterit, quamdiu^h erga abbatem bene egerit, cum eo sit, cum non, ius quod ante habuit habeat. Post obitum viri preciosius animal, quod illie fuerit, ad curtem abbatis pertinebit: post obitum mulieris preciosior vestis. Si quis conservum suum interfecerit, septem libras et dimidiam addito etiam obulo pro eo exolvat. Mulier si extra villam nupsit, 10 censum suum, scilicetⁱ sex denarios dabit. Tale ius habent Durenheimarii^k, Eichenarii^l, Sundelingarii, Fuirbacharii^m. Ipsum ius habent Seiferstariiⁿ, nisi^o quod post obitum suum nullum ius dabunt. Sulzbacharii^p ipsum ius habent, exceptis illis qui dicuntur lazi^q; qui si beneficium habuerint, quocunque iusserit abbas cotidie equitare debent. Qui autem beneficium non habuerint, vinum et annonam abbatis transducere^r debent 15 a litore Sundelingen^s usque Wormaciam ad portam que dicitur porta pavonis. Greudentheimarii^t ipsum^u ius habent quod et Durinheimarii^k, nisi^o quod propter cotidianam servitutem nec in vita sua nec post obitum suum dabunt aliquem censum. Omnium vero prenominatorum ius est, quod si connubia de aliena familia sortiti fuerint et si abbati placuerit, cum sacramento divorcium facere poterit. Quod si^v simul perman- 20 serint, post obitum viri due partes substance eius ad curtem abbatis pertineant, terciam uxor et filii eius obtineant^w.

Signum domni Chuonradi^x invictissimi Romanorum imperatoris^y augusti.

Burchardus^z cancellarius vice Bardonis^a archiepiscopi^b recognovit^c.

Data^d XVI. Kal. Februarii, anno dominice incarnationis MXXXV, indictione III, 25 anno autem domni^e Chuonradi^x secundi regnantis XI^f, imperantis vero nono^g. Actum est Lintburch^h; feliciter amen.

44. CONCILIUM TRIBURIENSE.

(1036. Mai.)

Post pascha a. 1036 imperatorem synodo quinderim episcoporum Triburiae prece- 30 *disse, annales nos docent: Hildesheimenses, Ottenburani, Saxoncs. Cui synodo recte vir d. Bresslau 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' XXI, 401 canones aliquos vindicavit, qui in codicibus canones concilii Seligenstadiensis a. 1023 presso pede sequuntur, et quibus in margine adscriptum est Capitula ex concilio Triburiensi. Sunt¹⁾ codices duo Decreti Burchardi Wormutiensis 1) civitatis (olim monasterii) Sancti Audomari 194 saec. XI. 35*

43. ^{b)} eorum 3. ^{c)} coquinam 3. ^{d)} pistrino 1, 2, 4; pistrinam 3. ^{e)} equarician 2; equicia 3; aquarician 4. ^{f)} cellarii 2, 4. ^{g)} seu 3. ^{h)} diu 3. ⁱ⁾ videlicet 4. ^{k)} Durinheimarii 1; Dorenkhemarii 3. ^{l)} Eichenarii 3. ^{m)} Furb. 1; Furb. 3. ⁿ⁾ Schiferstarii 1; Schyferstarii 3. ^{o)} neque 3. ^{p)} Sulzb. 2. ^{q)} laz 2; lass. 3; lasz 4. ^{r)} traducere 2. ^{s)} Stündelingen 2. ^{t)} Gou- 40 derthemarii 2; Greudenthemarii 3; Gonderthemarii 4. ^{u)} idem 3. ^{v)} si 3. ^{w)} obtineat 3. ^{x)} Cuir. 1; Kouir. 2; Cour. 3. ^{y)} imperii 2. ^{z)} Burkardus 1; Burghardus 3. ^{a)} Pardonis 2; Burdonis 3. ^{b)} archiepiscopi 1, 3. ^{c)} recognovi 2. ^{d)} est *add.* 1—3. ^{e)} *deest* 4. ^{f)} VI. 3. ^{g)} IX. 2. ^{h)} Lintburg 1; Lymperg 3.

1) Cf. quae fusius egimus ad concilium Seligenstadiense infra in Appendice Variorum.

fol. 128^r: 2) Vatican. *Christinae* 979 saec. XI—XII. *E codice 2 canones cum Seligen-*
stadiensibus coniunctos dedit Hartzheim 'Concilia Germaniae' III, 57 (= Mansi XIX, 399)
et Bresslau 'Jahrbücher Konrads II.' II, 529. Codicem 1 iam olim excussit b. m. Beth-
mann 'Archiv' VIII, 112. Sententiam seu canonem primum, quem rarissimus editor huc
 5 *pertinere arbitratus est (Altare qui emit et vendit anathema sit), minime huc pertinere,*
sed canonibus Seligenstadiensibus ab homine male feriato appositum esse, e codicibus 1
et 3 huius concilii docemur. De canone concilii Triburiensis ad ieiunium quatuor tem-
porum spectante referunt Gesta episcoporum Cameracensium I, III, c. 51, SS. VII, 485.
 (P. deest.)

10 Capitula ex concilio Triburiensi.

1. Bannitum^a ieiunium trium dierum in^b III. ebdomada post pascha. Ieiunia
 quatuor temporum nunquam prius celebrentur, quam officia a sancto Gregorio ad locum
 pertinentia ordinata inveniantur.

2. Unusquisque parrochianum suum, si ad synodum suam venire et ad inter-
 15 rogata rationabiliter respondere recusat vel banno suo obedire repugnat, in generali
 concilio presidente archiepiscopo, ipse episcopus suus, sicut deberet in synodo sua,
 banno eum constringat et causam suam potenter et synodaliter discutiat.

3. Missa sancti Udalrici confessoris sollempniter celebretur.

4. Crisma, baptisterium vel sepulturam quicumque sacerdos vendiderit, anathema sit.

20 5. Altare episcopus vel archidiaconus si pro munere vendiderit, et clericus qui
 munera obtulerit, cum Symone heretico uterque anathema sit.

6. Quod omnes Sclavi decimas dent, sicut ceteri christiani et ad hoc banno con-
 stringantur. Si vero propter huiusmodi constrictum dominum suum deseruerit, nemo
 illum suscipiat: immo omnium bonorum suorum prior dominus potestatem habeat.

25 7. Clericus, qui oblationibus agrorum pro fidelibus defunctis datis^c liberos homines
 facit investiri, ut sic alienentur^d ab altari, anathema sit.

8. Raptores et fures si in rapto ipso comprehendantur vel publice rei esse con-
 vincantur, sub anathemate sint, et quicumque eos quacumque poena affecerint vel certe
 occiderint, nullius iudicio subiacent.

30 45. EDICTUM DE BENEFICIIS REGNI ITALICI.

1037. Mai 28.

Edictum celeberrimum in Librum Papiensem et a Cuiavio etiam in Libros Feudorum
(I. V, tit. 1) receptum¹ olimus praecipua ope C apographi coarcti, quod authenticum imi-
 35 *tatur, illigati codici Sicardiano, qui olim fuit viri cl. Robolotti, iam vero asseratur in*
bibliotheca regiminis Crenonensi (biblioteca governativa) p. 229 (potius 231): contulit vir
cl. Holder-Egger. Quam chartam e cancellaria imperatoria non emanasse, sed potius auto-

44. ^a) Bannitum — pascha *rubrum* in 1.   ^b) III. 1.   ^c) *deest* 1.   ^d) alienantur 1.

1) Viro cl. Karolo Lehmanno teste legitur in Librorum Feudorum codicibus Barensi, Saugollensi,
 49 Monasteriensi, duobus Mellensibus.

*graphi exemplar esse, iam vir cl. Bresslau comprobavit¹. Diversa est M 'perpetua mem-
brana in archivo capituli canonicorum Cremonensium', ex qua edictum edidit Muratori
'Antiquitates Italicae' I, 609 (II, 287 ed. Arctinae). Praeterea adhibemus codices Libri
Papiensis 4—9 secundum editionem Borellii (LL. IV, 583) et K codicem Casinensem 328
saec. XI. ex.², quem Prtzius excussit. Editio quam a. 1749 ex 'apographo Cremonense'
paravit Zacharia 'Cremonensium episcoporum series' p. 101 e codice C seu eius exemplo
derivata esse videtur. — Stumpf, Reg. 2092. (P. 39.)*

(C.) ¶ In nomine sancte^a et individue Trinitatis. Chuonradus^b gratia Dei^c Roma-
norum imperator augustus. (1) Omnibus sancte Dei ecclesie fidelibus et nostris^d
tam presentibus ¶ quam et futuris^e notum esse volumus, quod nos ad reconciliandos
animos seniorum et militum, ut adinvicem semper^f inveniantur concordēs et ut fideliter
et perseveranter nobis et suis senioribus serviant devote, precipimus et firmiter statui-
mus: ut nullus miles episcoporum. abbatum. abbatissarum aut marchionum vel
comitum vel omnium^g, qui beneficium de nostris publicis bonis aut de ecclesiarum
prediis tenet^h nunc aut tenerit vel hactenus iniuste perdiditⁱ, tam de^k nostris maio-
ribus valvasoribus^l quam^m etⁿ eorum militibus, sine certa et convicta culpa suum
beneficium perdat, nisi secundum constitutionem^o antecessorum^p nostrorum^q et iudi-
cium^r parium suorum. (2) Si^s contentio emerit^t inter seniores et milites^u, quamvis
pares adiudicaverint, illum suo beneficio carere debere, et si ille dixerit, hoc iniuste
vel odio factum esse, ipse suum beneficium teneat, donec senior et ille quem culpatur^v
eum paribus suis ante nostram presentiam^w veniant, et ibi causa iuste finiatur^x. Si
autem pares^y culpati in iudicio senioribus^z defecerint^a, ille qui culpatur suum beneficium
teneat, donec ipse cum suo seniore et paribus^b ante nostram presentiam veniant. Senior
autem^c aut miles qui culpatur, qui ad nos venire decreverit, sex hebdomadas^d ante
quam iter incipiat, ei cum quo litigatur^e innotescat^f. Hoc autem de maioribus val-
vasoribus observetur^g. (3) De minoribus vero in regno aut ante seniores aut ante
nostrum missum eorum causa finiatur. (4) Precipimus^h etiam, utⁱ cum aliquis miles
sive de maioribus sive de minoribus de hoc seculo migraverit, filius eius beneficium
habeat^k. Si vero filium^l non habuerit et abiaticum^{m,3} ex masculo filio reliqueritⁿ, pari
modo beneficium habeat^o, servato usu maiorum valvasorum in dandis equis et armis
suis senioribus. Si forte abiaticum^p ex filio non reliquerit et fratrem legitimum ex
parte patris habuerit, si^q senioreni offensum habuit et sibi vult satisfacere et miles

15. a) domini K. 7—9. b) Cour. 4—9. c) Dei gr. K. 4—9; loco gratia Dei M: gloriosissimus.
d) fidel. nostrisque M: nostrisque fidelibus K. 4—9. e) presentibus scilicet et futuris M. K. f) deest M.
g) vel omnium des. 5. 9. h) nunc teni. K. 4—9; tenent — tenerint 5. 6. i) perdidit K. 8. 9; perdidit
perdidit 5. k) d eadem manu post suppl. C. l) valvasor. C semper: valvasor. M. m) quam-
que 5. 9. n) deest 4—9. o) consuetudinem K. 4—9. p) ante cessorum C. q) suorum 5.
r) iudicium M. s) Et si K. 4—9. t) fuerit M. u) senioreni et militem K. 6—9. v) qui cul-
patur 5; qui culpatur 6. w) pres. nostram M. K. 4—9. x) terminetur 4—9. y) eius add. 4. 6—9.
z) seniorum 4; deest 5. a) defuerint 4. 6. b) haec ultima vox cod. 5. c) vero K. 4. 6—9. d) 40
d) hebdom. M. K. 4. 6—9. e) litigatur C; litigat K. 4. 6—9; litigaverit M. f) in macula obrutum
verte legi nequit C. g) tenentur 4. h) in cod. 6 hoc loco novae legis initium. i) deest 4. 6—9.
k) filios e. b. tenere K. 4. 6—9. l) filios K. 4. 6—9. m) abiaticos K. 4. 8. 9; abia :: ticū, una rel
duabus litteris crasis C. n) reliquit C. o) habebat K. 4. 6—9. p) abia : ticū, una littera crasa,
prius abiaticum C. q) et K. 4. 6—9.

1) 'Mahrbücher Konrads II.' II, 211 not. 2. Sigillum nunquam alevat; monogramma mirum in
modum lineam recognitionis dividit et ductu imperatoris caret; linea recognitionis litteris minutis curvata
est. Chrismon est Chi-Rho. 2) De quo v. LL. IV, p. C et 638. 3) Glossa codicis Casinensis:
id est nepotes.

eius effici, beneficium quod patris sui¹ fuit habeat^s. (5) Insuper etiam omnibus modis prohibemus, ut nullus senior de beneficio suorum militum cambium aut precariam aut libellum sine eorum consensu^t facere presumat. Illa vero bona^u, que tenent^v proprietario iure aut per^w precepta aut^x per rectum libellum sive per precariam, nemo iniuste eos divestire^y audeat. (6) Podrum^z de castellis^a, quod nostri antecessores^b habuerunt, habere volumus. Illud vero, quod non habuerunt, nullo modo exigimus. (7) Si quis hanc^c iussionem infregerit^d, auri libras^e centum componat, medietatem kamerę^f nostre et medietatem illi cui dampnum illatum est^g.

¶ Signum^h domni Chuonradi serenissimi Romanorum imperatoris augusti. ¶ (M.)ⁱ
Kadolohus^k cancellarius vice Herimanni^l archicancellarii recognovit^m.

Datum V. Kal. Iunii, indie, V, anno dominice incarnationis millesimo XXXVIII.

Anno autem domni Chuonradi regis XIII, imperiiⁿ XI. Actum in obsidione Mediolani: feliciter amen.

46. EDICTUM DE PEIERANTIBUS DUBIUM.

(1027 — 1039.)

Codices bibliothecae universitatis Lipsiensis signi Haenel 3503, qui Iuliani Epitomen Novellarum Iustinianearum litteris Langobardicis sacc. X—XI, curatam continet¹, folio 71° ultimo illatum est edictum hoc, quod et ipsam litteris Langobardicis haud distincta eorum singularum scriptura curatum est, glossis nonnullis inter lineas positis². Membrana paginae nunc in margine abscissa est, adeoque priorum quinque linearum priores litterae perierunt. Scripturam edicti vir cl. Lamprecht, qui alioque ab Arnulfo exemplum nobiscum benevolentissime communicavit, saeculo XII, melio vindicare ausus est³. E codice integro edictum edidit Haenelius a. 1851 in periodico 'Berichte der königlich Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften' III, 118, compendiosis scripturae serratis. Nomen legislatoris legit Chuonradi et de rege Burgundiae (951—994) cogitavit. Equidem de Chuonrado II, imperatore cogitandum esse, iamiam existimavimus. Sed cum Lamprecht et Arnulf insimul nomen Chuno tertius legerint et lectiones Chuonradus et Chunoardus prorsus exarserint, de Chuonrado II, dubitari fas est. At cuienam imperatori augusto hoc edictum Romanis iudicibus missum vindicaveris, sinom Chuonrado II, qui et iisdem iudicibus mandatum de lege Romana (supra nr. 37) dedit? Itaque si revera codex lectionem Chuno

45. ^v) vel fratris *add. K.*   ^s) servato usu — senioribus *add. et hic ed. Heboldiana, sicut supra.*

^t) assensu *4. 6—9.*   ^u) *deest 4. 6—9.*   ^v) tenet *K.*   ^w) *p. eadem manu post insertum C.*

^x) sive *4. 6—9.*   ^y) divestire *M. K;* divestire eos *4. 6—9.*   ^z) vero *add. 4. 6—9.*   ^a) de castellis

des. K. 4. 6—9.   ^b) anti cessoros (*corr. ex cessures*) *C.*   ^c) nostram *add. 4. 6—9.*   ^d) preterierit

35 *K. 4. 6—9.*   ^e) lib *C.*   ^f) camerae *M. K. 4. 6—9.*   ^g) fuerit *4. 6—9, qui ante addunt:* At si quis

nummi non habuerit, nostra sententia feriat ut nobis placuerit.   ^h) *abline reliqua des. K. 4. 6—9.*

ⁱ) *manuscriptum in C in spatio sub linea signi delimitatum parte sua inferiore lineam recognitionis dividit*

inter coes hermanni et archicancellarii.   ^k) *sic C. M. pro Kadolohus.*   ^l) hermanni *C.*   ^m) recog-

novi *M.*   ⁿ) imperantis *M.*

40 ¹) *Scripturae specimen c. Arnulf 'Schrifttafeln' 1. Heft ed. II, Tab. 78. Codicis descriptionem fusiorem*

c. in Haeneli editione Iulian (Lipsiae 1873) p. X—XII. Oriundus est in Italia.   ²) *Quas, quamvis*

sint prorsus inutiles, in margine exprimentibus curavimus. Quarum primam et sextam et partem secundam

(i. e. aditis) ex Haeneli editione reperimus, cum iam legi nequimus.   ³) *Edicto in eadem pagina succedit*

notitia anni 1219, quam edidit Haenel l. c. p. XI.

tertius continebat, haec e corruptela genuinae lectionis Chnouradus seu Chuonradus orta esse contenderim. Attamen etiamsi nomen imperatoris hoc emendaveris, grave adhuc dubium tenor edicti moeret. Nam quae est haec antiquior lex quae capitis damnum peieranti infligat? Nequaquam lex Romana, quae periurium partium immune esse sinit et per genium principis peierantibus leniorem fustium multam minatur: cf. l. 13, 6. D. 12, 2. Neque vero ius Germanicum peierantibus poenam capitis infert, sed potius manus abscissione¹ seu pecunia² eos multandos esse statuit. Quae cum ita sint, edictum hoc neque prorsus recitare neque vero pro genuino Chuonradi II, edicto vendere volumus. — Stumpf (P. deest.)

Lex. Chuono tertius^a || imperator^b augustus^c Romanis iudicibus. 10
 De perierantibus^d sive^e de his qui tactis^f sacrosanctis* quiddam aliquibus**
 promittit ||
 [tunt] dubitare vos sentimus, cum antiquior lex capitis dampnum eis inferat qui voluntarie ||
 periurium^g perpetrasse noscuntur. Verum^h quia ob multitudinem horum difficulter* 15
 observari posse dicitis, ||
 capitisⁱ intuitu intractabiliter presenti edicto iubemus, ut si quando principali[s]^k
 muui-* ||
 ficentia vel iudicialis^l sagacitas pefate antiquioris legis [s]everitatem¹ in his* tempe- 20
 rare aut ||
 molire^m* voluerit, digna penitentia et obiurgatione secundum qualitatem personae et temporis seu or- ||
 dinis sancta ecclesia maceratos recipiat: quin etiam, nisi forte, quod interdum evenit, ad facinus ||
 respiciatⁿ premissum^o*, ac si non peierassent^p, perficere in integro compellantur^q. In- 25
 felicissimum nempe ||
 genus videretur indulgentiae, irreverenter transgredientibus parcere et iniuriam patientibus ||
 non providendo* subvenire.

46. ^a) sic L. et A, exclusis lectionibus Chnouradus et Chuonradus, hoc tertius feri detersa est; Chuonradi II. ^b) imperator — iudicibus in linea secunda scripta sunt post promittit. ^c) as e. ^d) De pierantibus; initio scriptum fuisse in margine ante lineam secundam, adnotavit II: iam abscissa sunt. ^e) sine II; . . . ene L. A. ^f) inter tac et tis parvum spatium cum rasura. ^g) piurium II; . . . rium L. A. ^h) sequitur parva rasura. ⁱ) sic II; . . . atis L. A: littera a incerta. ^k) principali e. ^l) legiseveritatem e. ^m) i. e. mollire. ⁿ) sic L. A; respiciat II. ^o) pmissum e. legendum videtur premissum. ^p) peierass&9; (peierassetrum) e. peierassent rem legi cult II. ^q) epellant e. 30

1) Cf. locos quos collegit Walter 'Deutsche Reichs- und Rechtsgeschichte' II, 330 § 664 not. 15 et 415 § 748. 2) Saeculo XII. in Lombardia sex seu decem solitorum; v. Ficker 'Ital. Forschungen' IV, nr. 135, 193. Haec sicuti alia viro cl. Loersch debemus.

HEINRICI III. CONSTITUTIONES.

47. PROMULGATIO MISSI REGII.

(1040 — 1043.)

Dedit h. m. Bethmann ex membrana tabularii capitularis Astensis (sign. Inra Capituli lib. I, n. 43) lata unam et dimidiam manum, longa duas et dimidiam; scriptura sacculi polius XI. excentis; litterae hinc maiusculae primae lineae plane coeactae sunt sacco XI. medio; subscriptio et sigillum nunquam affuerunt, ita ut membranam apographon modo esse veri simile sit. Chrismon est formae Chi-Rho. Ex eadem membrana eliderant 'Monumenta historiae patriae' Chart. I, 553 c. — Ficker 'Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens' IV, 85 nr. 60). De re cf. Ficker l. c. II, 26, qui mandatum ad Heinrichum III. regem et Petrum II. episcopum, non vero ad Heinrichum II. et Petrum I. spectare recte iudicavit. Tempus diffinitur eo quod Petrus II. secundum Gams 'Series episcoporum' 812 a. 1040. Nor. primum occurrit et a. 1043. Jul. 1 obiit. — Stumpf, Reg. 2512. (P. deest.)

15 (C.) ¶ In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Heinrichus divi ¶ na favente elementia rex. Omnibus nostris fidelibus notum fieri volumus, quod nos interventu ae petitione nostri dilecti fidelis scilicet Petri episcopi Astensis quendam suum militem nomine Unibertum eligimus et statuimus nostrum missum in toto episcopatu Astensi et in comitatu Bredolensi^a inter Tanarum et Sturam. Unde volumus et licentiam ei
20 donamus, ut ante se tanquam ante nostram aut nostri palatini comitis presentiam placita teneat et per legem et iustitiam et per pagnam diffiniat, omnium hominum occasione remota. Quod ut verius credatur et ab omnibus observetur, sigillo nostro iussimus insigniri inferius.

47. ^a) Bredolensi Mon.

48. SYNODUS PAPIENSIS.

1046. Oct. 25.

Ex actis nihil ad nos venisse videtur. Nam scriptum quod proponimus nec praecepti nec gestorum rigorem sibi vindicare potest, sed potius nil est nisi relatio ab ecclesia Veronensi in perpetuum rei memoriam facta (unbeglaubigter Akt). Provocat ad praeceptum regis, quo episcopo Veronensi iuxta decretum concilii prima sedes inter patriarchae Aquileiensis suffraganeos confirmatur, quod deperditum esse dolemus. Scriptum nostrum serravit apographon transsumti, quod factum est a. 1583 ex exemplari codici cuiusdam Decreti Barchardi Wormatiensis inscripto, qui Sirleti fuit: exstat nunc hoc apographon saec. XVI, in volumine apographorum¹⁾ bibliothecae capitularis Veronensis 790 fol. 33: contulit b. m. Waitz. Ex hoc apographo edidit Ughelli 'Italia sacra' ed. Coleti V, 760, quem secutus est Mansi XIX, 617.

Duo alia monumenta, quae ad synodum Papiensem pertinere opinatus est b. m. Giesbrecht 'Gesch. der deutschen Kaiserzeit' III, 1157, decretum synodale contra contractum libellarii et contra simoniam atque iuramentum fidelitatis (infra nr. 67, 68), nequaquam huc pertinere, eo docemur quod tereius rex Henricus i. e. Henricus IV. in decreto commemoratur. — Stumpf, Reg. 2314. (P. deest.)

Anno dominicae incarnationis millesimo quadragesimo sexto, indictione decima quinta, octavo Kal. Novembris, regnante domino nostro invictissimo rege Henrico tertio, precepto eiusdem gloriosi [regis] congregata est Papiae generalis synodus. Cumque multae res in eadem sinodo iuste atque rationabiliter in eiusdem gloriosi regis praesentia, archiepiscoporum illius et episcoporum pertractarentur, intra ceterarum causarum discussiones de episcopi Veronensis sessione, ubi deberet colocari, facta est inquisitio: ibique certissime investigatum est et repertum, quod eiusdem episcopi sessio iuxta Aquilegiensis patriarchae dexteram deberet ibi fore ponenda: sicque factum est. Residente namque domino Eberardo venerabili patriarcha in iam dicta Papiensi sinodo cum glorioso episcoporum collegio, domini Walterii Veronensis episcopi sedile ad iam dicti patriarchae dexteram decenter iussum est poni, et per victoriosi regis Henrici preceptum et sanctae synodi laudatione atque corroboratione statutum est et sancitum, ut per sinodos et concilia urbs Verona apud Aquilegiam secundam sibi sedem vendicans possideat et abhinc perpetualiter secunda habeatur, appelletur pariter et vocitetur sedes. Interfuit itaque in eadem sinodo, ut iam diximus, Eberardus Aquilegiensis patriarcha. Interfuit etiam Wido archiepiscopus Mediolanensis, Adelbertus quoque archiepiscopus Premensis^{a)}, Rambaldus archiepiscopus Arelatensis, Ugo archiepiscopus Crisopolitanus, Raginaldus episcopus Papiensis, Wido Placentinus episcopus, Odolricus Brixienis, Ambrosius Bergamensis, Gregorius Vercellensis, Riprandus Novariensis, Ambrosius Laudensis, Gumpertus Taurinensis, Wibertinus^{b)} Astensis, Petrus Terdonensis, Liuzo^{c)} Bobiensis, Erimbertus Albinganensis, Ubaldus Cremonensis, Rolandus Ferrariensis, Sifredus Regiensis, Wibertus Mutinensis, Cadilus Parmensis, Martianus Mantuanensis^{d)}, Arinulfus Imolensis^{e)}, Odolricus Tridentinus, Astulfus Vicentinus.

48. a) Pāsi cod. b) Wibertinus corr. Wibertinus cod. c) Liuro cod. d) Mantuanensis corr. Mantuanensis cod. e) Isolensis cod.

1) Cf. 'Mittheilungen des Instituts für osterr. Geschichtsforschung' II, 90.

Arnaldus Pataviensis^l. Liuterus Cumanus. Interfuit etiam Balduinus Salciburgensis archiepiscopus. Gebardus Radisponensis. Suiterus^g Pabinbergensis. Poppo Prixenensis. Severus Pragensis^h. Ebemannus Firmensis. Sibigo Spirensis. Arnaldus Warmatiensis. Gebardusⁱ Agistetensis. Macilinus Feltrensis. Ruoterius Traviensis^k. Adelgerus Istriensis. Interfluere quoque canonici memoratae Veronensis ecclesiae, quorum nomina haec sunt: Amelricus archidiaconus. Artuinius prepositus. Isnardus et Adelberus diaconus, aliique quamplures.

49. HEINRICI III. ET CLEMENTIS II. CONCILIUM ROMANUM.

(1047. Iun.)

Imperatorem primo synodi die a patribus usque ad vesperam expectatum esse, non vero venisse, docetur bulla Clementis II. papae, qua archiepiscopo Pavennati privilegium confirmat ad dexteram pontificis in concilio sedendi (Ughelli Italia sacra II. 361; Mansi XIX. 626; Jaffé, Reg. pont. Rom. ed. II. nr. 1111). Decretis concilii, recte ut videtur, adnumeratur canon de ordinatione simoniaca, cuius mentionem facit Petrus Damiani in Libro Gratissimo cap. 37 (Libelli de lite I. 79): Post longa sane disceptationum hinc inde volumina tandem suggestum (sc. Leonis IX.), reverendae memoriae nuper eiusdem sedis episcopum decrevisse Clementem: ut quicumque a symoniaco consecratus esset, in ipso ordinationis suae tempore non ignorans symoniacum, cui se obtulerat promovendum, quadraginta nunc dierum penitentiam ageret et sic in accepti ordinis officio ministraret. Praeterea alterius canonis fragmentum superstes esse videtur, quod a Mansio (ca schedis mss. biblioth. capituli cathedralis ecclesiae Luc. vrbum (Supplementa p. 1277; ed. Veneta XIX. 627) infra proposituri sumus. Cum inscriptio canonis ipsum anno 1047 deleget, non praetereundum certe est, eadem verba inveniri in decretis concilii eiusdem tempore Henrici IV. regis celebrati, quae infra nr. 67 edituri sumus. Hanc synodum ergo canonem concilii Romani sub Clemente II. habiti repetivisse censuimus oportet. Lacunus ergo et menda codicis, quem adhibuit Mansi, e codice Parmensi emendari licet.

(P. deest.)

Canon. Lex concilii Clementis quod detinuit Romae cum Henrico imperatore.

Iussum^a est antiquitus et nos sub anathemate id ipsum interdiximus de haeresi^b simoniaca. Quae [quoniam increvit inepta]^c, sancta decrevit^d synodus, nullum^e aut ecclesiarum consecrationem aut clericatus ordinationem aut archipresbyteratum aut commendationes altarium aut traditiones ecclesiarum aut abbatias aut praepositorum vendere. Quisquis contradixerit^f aut vendiderit anathema sit.

48. ^f) Pataviensis *corr.* Patavensis *cod.*   ^g) Liuterus *cod.*   ^h) Pagenensis *cod.*   ⁱ) Gebardus *corr.* Gebardus.   ^k) Traviensis *cod.*

49. ^a) Iussum *cod. Luc.*   ^b) haeresis *cod. Luc.*   ^c) haec e *cod. Parmensi* suppletimus; lacuna in *Luc.*   ^d) decretum *cod. Luc.*   ^e) episcopum *add. cod. Parm.*   ^f) condixerit *rectius cod. Parm.*

50. EDICTUM DE IURAMENTIS CLERICORUM.

(1047) Apr. 3.

*Fundamentum editionis adhibuimus codicem tabularii ecclesiae S. Ambrosii Mediolanensis (M) saec. XII. cr., Decretum Gratiani cum appendicibus quibusdam continentem¹, ut docuit nos vir cl. Maassen Vindobonensis; cui edictum fol. 314^r illatum est; contulit 5
vir rev. Ceriani praefectus bibliothecae Ambrosianae. Praecedit edictum rubrum hoc: Constitutio nova divi henrici imperatoris augusti dat. III. iii. aprilis in civitate arimino. Cum quo tempore convenit illud quod allegat bulla Honorii II. papae², quae edictum nostrum confirmat et verba eius plerumque usurpat, Decr. Greg. L. II. t. 7. c. 1 (Laffé, Reg. pont. Rom. ed. II, nr. 7401). Praeterea adnotavimus lectiones codicum 4. 6—9 Libri Papiensis 10
secundum editionem Boretii LL. IV. 584, et perpaucas lectiones (V) codicis Lombardae Vindobonensis Ius civ. 39³ saec. XII. in. secundum Pertzius. De forma scripti, quod 'breve' nuncupant diplomatici, cf. quae disseruit vir cl. Steindorff 'Jahrbücher Heinrichs III. II, 386. De re ipsa cf. Ficker 'Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens' I, 57. III, 112. — Stumpf, Reg. 2329. (P. 41.) 15*

Heinricus^a divina pietate secundus Romanorum imperator augustus omnibus. Quoniam^b legibus^d cautum est, ut nemo clericorum^c iurare praesumat, alibi^e vero reperitur scriptum, ut omnes principales personae in primo litis exordio subeant iuramentum^d calumpniae. nonnullis legisperitis res^e venit in dubium: utrum clerici iusiurandum praestare debeant, aut alii^f personae hoc officium liceat delegare. Quia enim^g 20
illud constitutionis edictum, ubi clerici iurare prohibentur, a Marciano^h augusto Constantinoⁱ praefecto praetorio⁶ de Constantinopolitanis clericis promulgatum fuisse videtur, ideo ad alios clericos pertinere non creditur. Ut ergo ista dubietas ab omnibus^k penitus auferatur, nos^l illam divi Marciani^m constitutionem ita interpretari decrevimusⁿ, ut ad omnium ecclesiarum clericos generaliter pertinere iudicetur. Nam 25
cum divus Iustinianus⁷ iure decreverit^o, ut canones patrum vim legum habere oporteat, et in^p nonnullis^q patrum canonibus reperiatur^r, ut clerici iurare non^p audeant, dignum est, ut totus clericalis ordo a praestando iuramento^s immunis esse procul dubio censeatur. Quapropter nos, utriusque divinae videlicet et humanae legis intentione servata^t, decernimus et^u imperiali auctoritate intractabiliter diffinimus, ut 30
non episcopus^v, non presbiter, non cuiuscumque^w ordinis clericus, non abbas, non

50. ^a) Heinricus — omnibus *des. M.*   ^b) In 4. 6—9; Quoniam in omnibus *I.*   ^c) clericus *M.*
^d) iusiurandum 4. 6—9.   ^e) *deest* 4. 6. 9.   ^f) aliae 6—9.   ^g) *deest M.*   ^h) *restitui*; Marco *M. I.*
Theodosio 4. 6—9.   ⁱ) *restitui*; Constantino *M.*; Taurio 4. 6—9; est constitutum *I.*   ^k) Ut haec
erga dub. omnibus 4. 6—9.   ^l) *deest* 4. 6—9.   ^m) Marci *M. I.*; Theodosii 4. 6—9.   ⁿ) decernimus 4. 6—9.   ^o) decreverat 4. 6—9.   ^p) *deest* 4. 6—9.   ^q) nullis 4. 6—9.   ^r) reperitur 4. 6—9.
^s) iusiurando 4. 6—9.   ^t) *deest* 4. 6—8.   ^u) et — diffinimus *des. M.*   ^v) episcopi non presbiteri 4. 6—9; *M inseruit* non abbas *post* episcopus.   ^w) cuiusque *M.* 35

1) Cf. 'Archiv' IX, 639: 'Decretalium collectio'.   2) *ed. Friedberg Tom. II, p. 265*; secundum etiam decisionem filii nostri H. quondam imperatoris ut accepimus Arimino factam tertio Nonas 40
Apriles sicut ibi continetur, cuius sunt verba etc. *Tempus, quod bis praebet Lünig 'Reichsarchiv' IV, 82 et XI, 149* (Dat. Arimini III. Kal. April.), certe *prodet a mala scriptura exempli cuiusdam illius bullae pontificae.*   3) *De quo cf. LL. IV, p. CVII.*   4) *L. 25. C. episcopis (I, 3).*   5) *Juliani Nov. 122, l. 6) Est lex 25 Cod. I, 3. Lectio, quam praebent codices Libri Papiensis, spectat ad legem 20. Cod. I, 3: Imp. Theodosius et Valentianus aa. ad Taurum p. p.*   6) *Juliani Nov. 119, l.* 15

aliquis monachus vel sanctimonialis in quacumque controversia sive criminali sive civili iusiurandum compellatur qualibet ratione subire, set suis idoneis advocatis hoc officium liceat^s delegare.

Dat. III. Non. Aprilis in civitate Arimino^s.

51. HEINRICI III. ET LEONIS IX. CONCILIUM MAGUNTINUM.

1049, Oct. 19.

Ex actis superest sola synodica Leonis IX. pontificis, qui concilii decretum de sede Bisuntina a Bertaldo pseudopiscopo petita promulgavit, quaeque subscriptionibus
Heinrici III. imperatoris et multorum episcoporum insignita est. Legitur in codice Musaei
Britannici Colton, Claudius C. VI. membr. in folio, post Decretum Barchardi Worma-
tiensis, fol. 164, 165 sub rubro: Privilegium domni Leonis noni pape ad Hugonem
Vesonticensem archiepiscopum de contentione quae fuit in Maguntina synodo inter
ipsum Hugonem et Bertaldum qui sibi usurpabat archiepiscopale nomen. Apographum
hoc factum esse videtur ex authentico, quippe quod in margine penes testium nomina
praebet circuli et monogrammaticis pontificii imaginis¹. Librarius tamen duobus locis inter
testium nomina glossas intravit et testium nomina aliquantisper depravarit ordinemque
eorum confudit. Edidit e codice Cottoniano iam olim Theiner 'Ueber Aros vernünftliches
Decret' (Mainz 1832) p. 89 et iterum 'Disquisitiones criticae' (Romae 1836) p. 203; ab
hoc editione pendet Richard 'Histoire des diocèses de Besançon et de St. Claude (Besançon
1847) I. 622, quam editionem repetit 'Gallia christiana' XVI, praefas p. 9. — Stumpf,
Reg. 2576. Jaffé, Reg. pont. Rom. ed. II. nr. 1188. (P. deest.)

Leo episcopus servus servorum Dei omnibus sanctae ecclesiae filiis tam praesentibus quam futuris. Gratias agentes Deo et domino nostro Iesu Christo, qui medio-
 25 eritatem nostram nullis meritis fultam ad apostolicae tamen sedis culmen evexit et synodalibus decretis de corpore sancte christianitatis, cuius ipse caput est, aliqua inconveni-
 entia et etiam nocentia amputare concessit, per hanc nostrae praeceptionis paginam innotescimus eorum aliqua quae gessimus in synodo Maguntina, in qua nobis
 30 cedit prudentissimi filii nostri Heinrici II. Romanorum imperatoris augusta maiestas multorumque fratrum et coepiscoporum nostrorum nec non abbatum reverenda sanc-
 titas, honestorum clericorum atque laicorum religiosorum praesente non parva multi-
 tudine. Dampnata enim symoniacha haeresi eaque radicibus extirpata, cum de divinis officiiis et sacris ordinibus diversa emergerentur² negotia, ecce quidam Bertaldus nomine
 35 coram se protulit seque archiepiscopum Vesonticae esse clamavit eaque de re quæri-
 moniam se velle facere, quia multis iam annis esset consecratus nec receptus, immo alius sedem suam invasorie possideret. Quo dicto, rogans sibi causidicum fratrem nostrum Coloniensem archiepiscopum Herimannum, laudante synodo nobisque annu-

50. ^s) debeant I. 6   ¹) Dat. = Arimino *suppleti ex inscriptione M et bulla Honorii II.*

51. ²) emergeretur *cod.*

49. 1) *Similes us, quas dedit Ewald 'Neues Archiv' IV, 184.*

entibus, assecutus est. Qui sumens causam eius dicendam, a rege Burgundionum Rodulfo exorsus est, cui idem Bertaldus famulabatur indebitamque subiectionem impendebat, cum forte contigit Hectorem archiepiscopum Vesonticensem a corporis vinculis absolvi eiusque cathedram remanere vacuam. Beneficio^b vero regis idem Bertaldus, dictante causidico suo, professus est investituram se eiusdem archiepiscopatus accepisse eoque rege praecipiente a suffraganeis episcopis consecratum fuisse et in sede episcopali sedisse et etiam ordinationes fecisse, sed contradicente sibi episcopatum quodam comite Wilhelmo, postea expulsus a Walterio antecessore Hugonis eiusdem sedis archiepiscopi, qui tunc nostrae synodo intererat, contra quem de sua sede clamabat. Dicebat etiam, quod post expulsionem^c suam a Romano pontifice palleum cum privilegio acceperit ad suscepti honoris confirmationem. Cui quaerimoniae ipsum Hugonem archiepiscopum iussimus respondere, qui etiam nostra indulgentia Bremensem^d archiepiscopum Albertum in suum suscepit causidicum. Quo dictante, taliter obiecta cepit repellere: quod eidem Bertaldo sedem quam requirebat nec ipse abstulerit nec antecessor suus, quia nunquam in sedem ascendisset, nunquam ibi quicquam episcopaliter egisset, pro eo quod nec clerus nec populus eum elegerit nec ab eis receptus est, sed omni contradictione repulsus: quia magnam pecuniam, ut episcopus fieret, regi dedisset, et quia contra ius loci fecisset, qui semper electionem sui episcopi ipse habuisset: se vero in eadem ecclesia, cum officio cantoris fungeretur, mortuo antecessore suo, memoravit a clero et populo electum et etiam invite abstractum et, cum iam in episcopatu octavum decimum annum duceret, nunquam se amplius quicquam calumniae ab eodem Bertaldo passum in aliqua synodo, cum iam multis interfuisset, sed nec etiam aliquid^e super hac re verbum alicubi contra se fuisse prolatum, cum quiete pastorale officium sumpsisset et quiete tunc usque administrasset. Requisitus est autem a synodo ipse Bertaldus, si quod^f proposuisset evidentibus testimoniis probare potuisset, quod scilicet in sede sederit ibique ordinationes fecerit, super hoc etiam quod electus esset a filiis ecclesiae, quod canones praecipiant fieri debere. Quid plura? Consilium petiit, concessimus. Reversus, quae proposuit eum probare non posset, interrogavimus a sancta synodo quid super hoc decerni debuisset. Itaque pari consensu et communi consulto, prolatis sacerorum canonum sententiis, decrevit sancta synodus eundem Bertaldum a filiis ecclesiae non electum, non receptum, non pro pastore habitum, sed semper repudiatum, semper repulsum, invitis dari non potuisse nec debuisse ideoque perpetua taciturnitate ab huiusmodi quaerimonia debere cessare: Hugonem vero archiepiscopum a clero et populo expetitum, electum, sedem tanto tempore tranquille possidentem, nulla unquam calumnia ab eodem Bertaldo inquietandam perpetua pace debere eundem episcopatum possidere, quia ille pastor esset qui per hostium intraret, qui vero aliunde, fur et latro. Quam sententiam iuste et canonice prolatam nostra et apostolica auctoritas roboravit, laudante dulcissimo filio nostro prenominato augusto cunctoque qui aderat clero et populo. Placuit etiam universae synodo, nostro apostolico tutamine eundem Hugonem archiepiscopum muniri debere, imposito nostrae auctoritatis anathemate, ne unquam deinceps liceret Bertaldo aliquam calumniam inferre tam ipsi archiepiscopo quam etiam eius Vesonticensi ecclesiae: quod et fecimus proprio ore, synodo respondente: fiat, fiat. Quapropter dignum duximus, tam ad huius rei memoriam futuro tempore habendam quam ad exemplum posteris dandum, omnia sicut premissa sunt ex ordine scribenda esse. Quibus ita terminatis, una cum episcopali officio etiam archiepiscopalia insignia eidem Hugoni archiepiscopo per hanc paginam concedimus et confirmamus, crucem videlicet ac palleum et quicquid antecessores eius ab antecessoribus nostris constat promeruisse, ut qui pollet meritorum laudabili dignitate, tam in virtute scientiae quam in morum honestate polleat etiam

ornamentorum pulcritudine in omni archiepiscopalis culminis plenitudine semperque
 meminerit in exteriori decore interiorem decorem procurare, ut forma facti dominici
 gregis exemplum boni operis de se praebeat suis, virtutem pontificatus simul cum
 nomine habens, pontem se faciens et per se populum Dei ad eum transmittens. Hanc
 5 vero paginam, ut omne quod legitur certius habeatur, propriae manus subscriptione
 et ipsi corroboravimus et augusta manu coepiscoporumque² nostrorum qui ibi adfuerant
 propriis subscriptionibus confirmari iussimus ad laudem Dei et domini nostri Iesu
 Christi.

Henricus Dei gratia secundus Romanorum imperator augustus.

10 Johannes Portuensis episcopus.
 Hii duo Romani^b.
 Bardo Magontinus archiepiscopus.
 Burcardus Alvestedensis episcopus.
 Albertus Pragensis¹ episcopus.
 15 Ruod[olfus] Padebruncensis episcopus.
 Sibico Spirensis episcopus.
 Gebeardus Eistetensis episcopus.
 Arnulfus Warmaciensis episcopus.
 Adelbero Wirziburgensis^k episcopus.
 20 Heseolo Strazburgensis^l episcopus.
 Theodericus Constanciensis^m episcopus.
 Henricus Augustensis episcopus.
 Aseelinus Bauenbergensis episcopus¹.
 Stephanus Antiquae Urbis episcopusⁿ.
 25 Aseelinus Eldinensensis³ episcopus.
 Balduinus Salsburgensis archiepiscopus.
 Gebeardus Ratisponensis episcopus.
 Nito Frisigiensis episcopus.
 Duo episcopi Lenticiorum.
 30 Herimannus de Castello Felicitatis⁴ episcopus.
 Herimannus Coloniensis archiepiscopus.
 Benno Traiectensis episcopus.
 Bruno Mindensis episcopus.
 Albericus Osenbrugensis episcopus.
 35 Rodbertus Mimigardevordensis⁵ episcopus.
 Tetuinus Leodicensis episcopus.
 Hugo Crisopolitanus archiepiscopus, cuius causa fuit⁶.
 Theodericus Basileensis episcopus.
 Hebreardus Treverensis archiepiscopus.
 40 Adalbero Mefensis episcopus.
 Theodericus Verdunensis episcopus.
 Hmfredus Magedeburgensis archiepiscopus.
 Hunaldus Meresburgensis episcopus.
 Tancoardus Brandeneburgensis episcopus.

45 **51.** ²) coepiscoporumque *cod.* ^{h)}) *verba* Hii duo Romani *certe glossema liberarii sunt.*
¹⁾) Spragensis *cod.* ^{k)}) Wirziburgensis *cod.* ^{l)}) strazburgensis *cod.* ^{m)}) Constanciensis *cod.* ⁿ⁾) muni
 gardevordensis *cod.* ³⁾) *verba* cuius causa fuit *infra lineam posita certe glossatoris sunt.*

1) *Bambergensis nomen erat Hartwico.* 2) *Abelinus Aldenburgensis esse videtur.* 3) *i. e. Hildensemensis.* 4) *Città di Castello.*

Eppo Nuenburgensis episcopus.

Bruno Misnensis^p episcopus.

Albertus Bremensis archiepiscopus.

Walo Iburgensis Danorum episcopus¹.

Tetuinus Concordiensis episcopus de Aquileia.

Data XIV. Kalendas Novembris per manus Petri diaconi bibliothecarii et cancellarii sanctae apostolicae sedis, anno domini Leonis noni papae primo, indictione tertia.

52. 53. CONSTITUTIONES TURICENSES.

1052. Iun. 17.

52. CONSTITUTIO LANGOBARDICA DE VENEVICIIS. 1052. Iun. 17.

Datus secundum editionem novissimam Libri Papiensis (LL. IV. 584) e codicibus 1, 6—9 huius Libri, adnotatis variis lectionibus cum (D) codicis cuiusdam Sancti Marci Veneti olim Dolleonii saec. XIII. ex. fol. 27', qui Libros Feudorum et Anselmini de Orto commentarium continet, iam olim a b. m. Iohanne Merkel excussi, tum (N) codicis Lombardae Vindobonensis Ius civ. 39 saec. XII. in. Praeterea praesto erant adnotationes 15 paucae quas fecerat ipse Iohannes Merkel e codice ecclesiae cathedralis Mutinensis II. 15² saec. XI, ubi constitutio legitur fol. 103; qui codex solus lineam temporis servavit. Revera imperatorem die Iun. 17. anni 1052 Turegi degisse et episcopis Italicis privilegia donasse, diplomata testantur; v. Stumpf nr. 2427, 2428. — Stumpf, Reg. 2453.

(P. 42.)

Heinricus^a divina pietate secundus^b Romanorum imperator augustus omnibus Longobardis^c. Decet imperialem sollertiam ita rei publicae curam agere, ut sic sollicitetur^d erga praesentia^e, quatenus ea quoque diligenter provideat quae posteris sint utilia ac profutura. Id autem tunc satis competenter agitur, cum bonis virtutum praemium, impiis autem digna ultio sibi^f ad vindictam, aliis ad exemplum recompensetur. Sed quoniam omnia quae mundus habet humanum genus excellit, de eius salute tanto praecipue curandum est, quanto manifestius constat, quod^g omnipotens quoque Deus pro eius redemptione unigenitum suum ab aeterna sede divinitatis suae in terras misit. Quapropter quoniam plerosque^h, pro dolorⁱ, veneficio ac diverso genere furtivae mortis perire audivimus, super hoc dum Turegi universali conventu Longobardorum sederemus, huiusmodi legem episcoporum, marchionum, comitum, aliorumque multorum nostrorum^k fidelium consensu et auctoritate probari sanctimus. Quicumque veneficio seu quolibet modo furtivae mortis aliquem peremerit aut inde consentiens fuerit, mortis sententiam incurrat omniumque suarum rerum^l mobilium seu immo-

51. ^p) emendari; smarnensis cod.

52. ^a) H. cod. Mutinensis; Heinricus — augustus des. D. ^b) sedis cod. Mutin. ^c) deest 6, ^d) sollicitet D; et sic sollicitari V. ^e) presentiam 6. V. ^f) tribuitur si D. ^g) quoniam D. ^h) in plerisque D. ⁱ) dolorum D. ^k) nostrorumque D. ^l) omnium autem D.

1) Hunc esse Walonem Ripensem, cui hic Viborg civitas nomen dederit, recte iudicat Steindorff 'Heinrich III.' II, 94 not. 1. 2) Cf. 'Archiv' XII, 700 et 'Zeitschrift für Rechtsgeschichte' II, 466.

bilium facultatem amittat. Ita tamen ut pretium^m decem librarumⁿ pro legitimo widrigildo^o propinquis perempti^p primum inde detur, reliqui rursus medietas eisdem^q propinquis veniat^r, altera autem medietas^s ad fiscum accedat. Si quis vero praedicti criminis aut de facto aut de consensu accusatus, negare voluerit, aut per duellum, si
5 liber est, si vero servus, per iudicium^t se defendat^u aut similem sententiam incidat. Ad hoc autem volumus nostraque imperiali auctoritate sancimus, ut quicumque hominibus praedicti reatus noxiis refugium aut subsidium aliquod praebuerit, omnis eius possessio in publicum veniat, ipse vero nostram omniumque nostrorum indignationem incurrat^v.

10 Data^v Turegi XV. Kal. Iulii, ind. V.

53. CONSTITUTIO DE CONIUGIIS ILLICITIS.

*Eadem editio subsidii aderrat, quae ad constitutionem de beneficiis edendam adhibuimus, excepto codice Matinensi². Constitutionem nostram et ipsam in curia Turicensi anni 1052, non vero anni 1051 emanasse, dictibus similitudo comprobare valetur, ut iam
15 vix et Steinendorff 'Jahrbücher Heinrichs III.' II, 387 animadvertit. — Stumpf, Reg. 2452. (P. 42.)*

Heinricus divina pietate secundus^a Romanorum imperator^b augustus omnibus subiectis imperio^c. Quoniam nobis divinae pietatis providentia imperialis officii curam commissam credimus^d, nos^e quoque erga ea quae ad christianas religiones et ad cultum
20 iustitiae pertinent^f iugiter sollicitari^g debemus. Quapropter cum Turegi universali conventu nostrorum fidelium Italicorum sederemus, orta quaestione^h de illicitis coniugiis, consilio nostrorum principum, archiepiscoporum, episcoporumⁱ, marchionum, comitum ac iudicio iudicum seu^k consensu omnium iudicantium huiusmodi sententiam diffinivimus^l. Omnia scilicet, quae sancti canones vel sacrae leges nostrorum praecessorum inde statuerunt^m, summa auctoritate confirmavimus et indeⁿ etiam nostro
25 imperiali iure addimus, ut quicumque seu^o in legitima aetate sive infra legitimam aetatem uxorem duxerit vel desponsaverit^p, si morte praeventus fuerit, nulli propinquorum suorum^q liceat viduam vel desponsatam illius uxorem ducere. Quod si quis hoc fecerit, tam mulier quam vir ex hac lege exhereditati sint^r omniumque^s honorum
30 eorum medietas ad fiscum^s deveniat, altera vero medietas propinquis parentibus legitimis hereditario iure deveniat^t. Et quicumque ex huiusmodi coniugio^u natus fuerit, ipse quoque, sicut et parentes sui, ex^v hac lege exhereditatus sit.

52. ^m) pretio *D.*   ⁿ) auri *add. 9.*   ^o) guidardo *D.*   ^p) parentibus 6, 9.   ^q) eiusdem *D.*
^r) deveniat *L.*   ^s) pars *4.*   ^t) defenderit *D.*   ^u) nisi se defenderit ut diximus *add. 1, 6-9. D; pro-*
33 *additio significatur in 7-9; des. cod. Matin. V.*   ^v) Data - V, in solo cod. Matin.

53. ^a) loco Henricus — secundus *D;* Idem.   ^b) imp. Rom. *D.*   ^c) sic *D;* ubi, imp. *des. V 4, 6-9*
^d) condiximus *D.*   ^e) nos — religiones *des. 7, 8.*   ^f) pert. inst. *D.*   ^g) sollicitare *4;* sollicitate *D.*
^h) ortam quaestionem *D.*   ⁱ) *des. D. V.*   ^k) seu — iudicantium *des. D.*   ^l) diffinivimus 6-9, *D.*
^m) statuit *D;*   ⁿ) cum *D.*   ^o) *des. D.*   ^p) *judat. cod. 4.*   ^q) sunt *D.*   ^r) et omnium *D.*
40 ^s) ad fisc. med. *D.*   ^t) iure hered. perveniat *D.*

1) *v. e. ubi Heinricus Dei, nimiam ferventis aquae, ut animadvertit Wait 'Deutsche Verfassungsgeschichte' VIII, 84 not. 1.*   2) *Liber Pap. LL. IV, 585; cod. Döllmann fol. 28.*

54. CONSTITUTIO DE CONTEMPTORIBUS IMPERATORIS.

(1047 — 1056.)

Fragmentum seu pars excerptum constitutionis eo tantum iure Henrico III. adscribi licet, quod in codicibus cum constitutionibus eiusdem imperatoris de beneficiis et de coniugiis illicitis intime coniunctum habetur. Verisimile etiam est, et ipsam constitutionem nostram in curia Taricensi a. 1052. m. Junio emanasse, praesertim cum dictatus formae eius, quam genuinam esse censemus, prope accedat ad dictatum constitutionis de beneficiis¹. Triplex enim est forma, qua fragmentum nobis serratum est. Prima legitur in codicibus Libri Papiensis 6—8 (LL. IV, 585), in codice (D) S. Marci Veneti olim Dolleonii saec. XII. 10 e. r. fol. 28, in codice Lombardae Casinensi altero 468 saec. XIII.² et in editionibus Lombardae Lindenbrogiana et Goldastiana. Ex hac forma per deprivationem librarii et per correctorem quendam orta est secunda, quam praebet editio Boeriana Lombardae³. Forma secunda inducit aliam quendam ad tertiam conficiendam⁴, quae legitur in Heroldi Originum ac Germanicarum antiquitatum libris p. 343. Quae cum ita sint, nos formam 15 primam atque genuinam ope Libri Papiensis et codicis Dolleonii proponimus, formis aliis ex editione Boretii (LL. IV, 639) repetitis et in adnotationem reiectis. — Stumpf, Reg. 2524. (P. 42.)

Henricus^a divina pietate secundus Romanorum imperator augustus omnibus^b.
Decet^b imperalem solertiam contemptorem suae praesentiae capitali dampnare sententia.* 20

¹) *Textus editionis Boerianae*: Henricus divina miseratione et pietate secundus Romanorum imperator augustus ac semper magnificus triumphator omnibus. Decus et imperialem solertiam suae praesentiae contemptorem capitali sententia dampnare convenit.

Textus editionis Heroldianae: De spreta maiestate. Tit VI: Henricus divina pietate II. Romanorum imperator augustus. Omnem decoris ac solertiae imperialis ac praesentiae contemptorem capitali dampnare sententia convenit. 25

55—57. CONSTITUTIONES FEUDALES DUBIAE.

(1047 — 1056.)

Cum iam primae constitutiones hic elendae sint, quae solummodo opus quod appellatur 'Libri Feudorum' nobis serravit, praemittendum nobis est, omnium harum constitutionum 30 textum nos debere benivolentiae et studio viri cl. Karoli Lehmann Rostochiensis, qui in

54. ^a) loco Henricus — secundus D: Idem. ^b) [O]mnibus decet D.

1. Cf. Steudorff *Jahrbücher Heinrichs III.* II. 386. 2) V. LL. IV, p. CII et 639. 3) De quo cf. LL. IV, p. CX. *Latius clarius est, verba Decus et orta esse ex voce Decet formae primae, et vocem convenit a correctore sensus supplendi causa additam esse.* 4. *Iste enim vocem omnibus ad arengam 35 pertinere opinatus, in vocem omnem eam variavit.*

editione illius operis uoca paranda indefessa diligentia laborat. Constitutiones autem sunt hae: tria dubia Henrici III. (Feud. II, 57. V, 2. V, 3; Pertz 200. 43. 44); Friderici I. constitutio dubia, a Pertzio Cuonrado II. vindicata (Feud. II, 49; Pertz 38**); Friderici I. constitutio de pace tenenda (Feud. II, 27; Pertz 191); eiusdem constitutio de iure feudorum capita duo ultima (Feud. II, 53. 54; Pertz 113 not. c); eiusdem constitutio Aurimana (Feud. post II, 54; Pertz 162); tria spuria Lotharii III. (Feud. II, 52. 3. II, 52. 2; I, 19—23; Pertz 80. 82. pars II, 184). Subsidia quae rir cl. Lehmann ad lectam istarum constitutionum parandum adhibuit haec sunt:

Codices primi ordinis: 1. Paris. lat. 4615 saec. XII; 2. Tabing. Ms. 11 saec. XII; 3. Bamberg. P. I. 18 saec. XIII; 4. Paris. lat. 4676 saec. XIII.

Codices secundi ordinis: 5. Bamberg. P. II, 4 (C. 38) saec. XIII; 6. Paulin. Monast. saec. XIV; 7. Halensis saec. XIV; 8. St. Gallensis Nr. 744 saec. XIV; 9. Melensis Nr. 64 saec. XIV; 10. Turonensis 565 saec. XIII; 11. Monacensis 3509 saec. XIV; 12. Monacensis 23559 saec. XIV; 13. Paris. lat. 4567 saec. XIV; 14. Vratislaviensis Rehd. Nr. 216 saec. XIV; 15. Wirzburgensis f. 3 saec. XIV.

Codices vulgatae sectionis Feudorum: 16. Monacensis 3502 saec. XIV; 17. Monacensis 14935 saec. XIV; 18. Monacensis 8006 saec. XIV; 19. Bamberg. D. II. 10 saec. XIV; 20. Lugdunensis HD saec. XIII; 21. Melensis 65 saec. XIV; 22. Melensis 66 saec. XIV; 23. St. Gallensis 749 saec. XIV; 24. Francofurtanus saec. XIV; 25. Karlsruheensis saec. XIV; 26. Regiomontanus Waller. 101 saec. XIV; 27. Hamburgensis saec. XIV; 28. Haerlemensis Nr. 395 saec. XIV; 29. Parisiensis Nr. 1128 saec. XIV; 30. Venet. Dolionius saec. XIII; 31. Paris. Nr. 1127 saec. XIV; 32. Paris. Nr. 1137 saec. XIV; 33. Paris. Nr. 1139 saec. XIV; 34. Paris. Nr. 1140 saec. XIV; 35. Paris. Nr. 15119 saec. XIV; 36. Paris. Nr. 16905 saec. XIV; 37. Turonensis 640 saec. XIV; 38. Berolin. 18 saec. XIV; 39. Berolin. 19 saec. XIV; 40. Bremensis 132 saec. XIV; 41. Bremensis 118 saec. XIV; 42. Casselanus I. V. saec. XIV; 43. Lipsiensis 874 saec. XIV; 44. Vindobon. 2440 saec. XIV; 45. Vindobon. 2262 saec. XIV; 46. Vindobon. 2058 saec. XIV; 47. Vindobon. 2251 saec. XIV; 48. Gollingensis saec. XIV; 49. Melensis 114 saec. XV; 50. Lugdunensis 75 saec. XV.

Editiones: Ed. I — Editio consuetudinum Feudorum Argentorati (Eggesteg) 1472; Arl. — Summa Iacobi de Ardizone; Alr. — Iacobus Alvarottus, Lectura in usus feudorum; Barat. — B. Baraterius, Libellus feudorum reformatus; Minc. — Mincuccius de Prato reteri, de feudis libri sex; Cui. — Cuiacii editio consuetudinum Feudorum.

Henrici imperatoris cuiusdam tria constitutionum feudaliu fragmenta in Libris feudorum scripta hoc loco posuimus, quamvis valde dubium sit, utrum Henricus III. eas condiderit an alius eiusdem nominis imperator. Omnia sane seu nulloties curata seu omnino ficta esse iudicemus.

55. CONSTITUTIO DE CAUSIS FEUDI AMITTENDI. Aug. 6.

Erstat in Libris Feud. I, II. tit. 57. Hanc cir. cl. Eichhorn Henrico III, Pertzius Henrico VI. et anno 1196 vindicavit, b. m. Waitz: Deutsche Verfassungsgeschichte VI, 2 not. 1 cum affinitatem quandam cum secunda habere contendit. Desst in codicibus 1—4, 7, 10, 16, 17. — Stumpf, Reg. 5922. (P. 200.)

Imperator^a Henricus aug. universo populo etc. Si vasallus inhonestis factis atque indecentibus^b machinationibus dominum suum^c offenderit insidiisque eum clande-

55. ^a In plerisque codd. rubrum; Quot testes sint necessarii ad probandum feudi [novam II, 22] investituram. Imperator — populo etc. desst 27. 50; Imperator (des. rll) 22. ^b inhonestis 11; evidentibus Mincuccius. ^c desst 14 et aliis.

stiniis vel manifestis appetiverit vel inimicis eius suas amicitias copulaverit atque in aliis sic versatus^d est, ut potius inimicus quam fidelis esse credatur, vel^e si eum cucurbitaverit^e seu in campestri bello suum dominum dereliquerit^f, fendo privabitur. Quod non obtinere sancimus, nisi quinque testibus summae^g atque integrae opinionis probatum fuerit manifeste.

Dat. VIII.^h Idus Augusti feliciterⁱ.

56. CONSTITUTIO ALTERA DE CAUSIS FEUDI AMITTENDI. Aug. 27.

Tradidit primus Jacobus de Ardizone in Summa iuris feudalis cap. 150, repetivit Jacobus Alcarotus in libro super Feudis, recepit Cuiacius in libro V. feudorum c. 2, aude transit in editiones Corporis iuris civilis inter appendices Librorum Feudorum. Tempus quod praebet codex Ardizonis, 1127. Aug. 27, hanc constitutionem Lothario III. vindicare, contendere non audeam. Subsidiis usus est vir cl. Lehmann 1) cod. Parisino lat. 4677 Summam Ardizonis continente; 2) editione Ardizonis Colonicensi (1563 in 8°) fol. 224; 3) editione Alcaroti; 4) editione Cuiacii. — Stumpf, Reg. 2525. (P. 43.)

Imperator Henricus Dei gratia divina favente secundus Romanorum augustus^a,
De militum beneficiis quoniam dubias variasque causas in^b regno nostro esse cognovimus ideoque^c ad rei publicae statum quaedam statuimus. Si quis ergo dominum suum interfecerit vel vulneraverit ipsum, se^d suamve domum^e obsederit vel eum^f cucurbitaverit vel contra ea quae in fidelitate nominantur fecerit^g vel his supradictis consilium dederit, parium laudatione beneficium amittat. Si vero de supradictis se defendere voluerit, testibus a parte domini deficientibus, cum tribus paribus se expurget; si autem pares habere non potuerit cum duodecim propinquieribus parentibus se defendat [non vero curiali solus se^h defendat]. Si quis autem suorum parium, idoneus tamen, exinde se veritatem scire dixerit et per pugnam eum fatigare voluerit, ut per pugnam se defendat dicimusⁱ. Si quis autem per annum steterit qui^k domino non servierit, parium laudatione beneficium^l amittat, [curiali tamen usu id redimere poterit^m pro medietate, quantum valuerit]. Sed si hoc defendere volueritⁿ, duos vel unum saltem parem ostendat et cum his se servisse iuret: et si pares paremve habere nequiverit, cum tribus vel duobus propinquieribus parentibus se intra annum servire^o iuret; [usu tamen curiali solus iurare conceditur^p: qualiter autem iuret, an solus an^q cum aliis, nihil interest, dum tamen servitia nomet]. Si autem concorditer cum domino suo se habuerit, dominum^r saepe videndo, tunc dicimus, ut probet, per testes se^s servitium fecisse et per se non stesisse. Si autem aliqua inter dominum et vasallum discordia fuerit vel si domicilia in longinquum habuerit^t vasallus, domino se representando servitium promittat, ut^u si necesse fuerit, hoc probare possit^v iureiurando, saltem ad finem controversiae vasallo a paribus dato. Si quidem intra annum servierit quod levissimum fuerit, et dominus aliud servitium imposuerit quod vasallus neglexerit, unde damnum domino illatum fuerit, usque ad fruges feudi^w parium extimatione damnum resar-

55. ^d) conversatus 11. ^e) vel — cucurbitaverit *desunt* 14. ^f) *ita* 19, 35; deliquerit seu delinquerit 39, 43, 45, 48; reliquerit *rulj.* ^g) firmae 27. ^h) VI 21; VII 30, 50; IX 10. ⁱ) feliciter 40 *deest* 11, 13; Dat. — feliciter *desunt* 12, 16; Deo gratias *add. nulli codd.*

56. ^a) *ita* 1; Imperator augustus Henricus secundus 2—4. ^b) et 3. ^c) ideo 4. ^d) *deest* 1; dominum 2, 3. ^e) dominam *male* 2, 3. ^f) eam 2, 3. ^g) *deest* 3. ^h) *deest* 2, 3. ⁱ) edicimus 4. ^k) Si quis autem fuit qui 2; Si quis autem fecerit quod 3. ^l) non *add* 3. ^m) potest 2, 3. ⁿ) noluerit 4. ^o) servisse 1. ^p) concederit 1. ^q) vel 4. ^r) domino 3. ^s) *ita* 1; *deest* *rell.* 45 ^t) habuerint 2, 4. ^u) et 4. ^v) *deest* 2, 3; probet 4. ^w) feudatarius 2; scilicet 3.

ciat. De aliis vero culpis, unde beneficium non amittitur, parium laudatione defendat se ut supra vel emendet*.

Datum VI. Kal. Septembr. anno MCXXVII*.

57. CONSTITUTIO DE VASSALLO DETRUSO.

5 Cum in codice Parisino 4677 Ardizonis non existet, adhibenda sunt 1) editio Ardizonis Coloniensis c. 159 fol. 226'; 2) Alvarotus; 3) Cuiacius l. V. c. 3. Vir cl. Lehmann monuit, hanc constitutionem affinitatem quandam habere cum constitutione Feud. II, c. 38, ut iamiam Cuiacius animadvertit; illius enim verba sed cum offendere non debet respondere verbis contemptus senioris sui. — Stumpf, Reg. 2526. (P. 11.)

10 Imperator Henricus. Si contigerit, feudum incuria aut fidelis neglectu consortibus applicari, nullum* ex eo levamen detrusus excipiat, ne senioris sui contemptus illusus fiat ob quem feudum iure dimiserat. Sane qui aliter fecerint quam quod mens saluberrimae nostrae constitutionis exposcit, beneficio se carituros esse cognoscant, ita ut eis amplius sperare non liceat; seniori danda licentia tam^b ab ipsis eorumque posteris
15 quam^c ceteris detentatoribus praedictum beneficium vendicandi.

56. *) emendat 3.   *) ita 1; Dat. = MCXXVII desunt 2. 4.

57. *) nullus 1. 2   b) desit 2.   c) qua 2

HEINRICI IV. CONSTITUTIONES.

58–61. CONCILIUM WORMATIENSE.

(1076. Ian. 24.)

58. EPISCOPORUM EPISTOLA GREGORIO VII. MISSA.

Praesto erant 1) *cod. Hannoveranus XL. 671 (olim Flacii Illyrici) saec. XVI. fol. 196,* 5
qui solus nomina episcoporum continet; 2) idem fol. 49, unde transit epistola in Catalogum
testium veritatis p. 355; 3) collectio Udalrici Bambergensis secundum editionem Iafféi in
'Bibliotheca rerum Germanicarum' V, 103 nr. 48, et quidem 3a) codex Vindobonensis 398
fol. 72 et 3b) codex Zocellensis 283 p. 130; 4) codex Guelferbyt. 1126 (Helmst. 1024) saec. XII.
fol. 58' in editione Iafféi; 5) codex Monacensis lat. 18541a (Tegerns. 541a) saec. XI, 10
fol. 223, cuius textus aliquoties discrepat a ceteris¹. Sub siglo G adnotavimus paucas
lectiones editionis Goldastii 'Constitutiones imperiales' I, 237, quae et ipsa nomina epis-
coporum praebet, cum textus, qui ibidem IV, 1, 47 legitur, e Catalogo testium veritatis
ad a. 1076, SS. VI, p. 201. Watterich 'Pontificum Romanorum Vitae' I, 373 editionem 15
Pertzii secutus est. (P. 44.)

Sigifridus^a Magontinus archiepiscopus, Udo Treverensis, Wilhelmus Traiectensis,
 Herimannus^b Metensis, Henricus Leodiensis, Ricbertus Verdonensis, Bibo^c Tullensis,
 Hozemannus Spirensis, Burekhardus Halberstatensis, Wernherus Strasburgensis, Bur-
 chardus Basiliensis, Otto Constantiensis, Adalbero Wirceburgensis, Rötbertus Baben- 20
 bergensis, Otto Ratisponensis, Ellinardus Frisingensis, Udalricus Eistatensis, Fridericus
 Monasteriensis, Eilbertus Mindensis, Hezil Hiltinshemensis, Benno Osineburgensis,
 Eppo Neapolitanus², Imadus Paterbrunnensis, Tiedo Brandaneburgensis, Burchardus
 Losannensis, Bruno Veronensis Hildebrando fratri.

Cum primum ecclesiae gubernaculum^d invasisses, etsi bene nobis cognitum esset, 25
 quam illicitam et nefariam rem contra ius et fas familiari tibi arrogancia presumpsisses,
 dissimulanda tamen dispensatoria quadam taciturnitate tam vitiosa introitus tui exordia
 putavimus, sperantes videlicet tam criminosa principia consequentis^e regiminis tui pro-

58. ^a) Sigifridus — Hildebrando fratri *des.* 2–5.   ^b) II. 1.   ^c) Bido 1.   ^d) gubernacula I. G;
 gubernaculum non bene invasisses, ne his quae secularis vitae sunt cognitum *etc.* 5.   ^e) consequentes 3. 30

1) Quae in hoc codice fol. 222 legitur epistola Gregorii VII. ad Mupleburgensem archiepiscopum
 est nr. 4 epistolarum collectarum a Iafféo II, 524.   2) i. e. Naumburgensis.

bitate et industria emendanda^f et aliquatenus obliteranda^f. Verum nunc, ut lamentabilis universalis ecclesiae status clamat et deplorat, malis initiis tuis per^g peiores actionum^h decretorumque tuorum progressus infelici respondes tenore et pertinaciaⁱ. Cum enim Dominus et redemptor noster pacis et caritatis bonum quasi singularem fidelibus suis caracterem impresserit^l, cuius rei^k testimonia plura extant^l quam ut epistolari brevitate comprehendi valeant, tu e contrario dum profanis studes novitatibus, dum magis amplo quam bono nomine delectaris, dum inaudita elatione distenderis^m, velut quidam signifer scismatis omnia membra ecclesiae, quae secundum apostolum quietam et tranquillam vitam^k ante haec tuaⁿ tempora agebant², superba crudelitate crudelique superbia lacerasti flammamque^o discordiae, quam^p in Romana ecclesia diris factionibus excitasti^q, per omnes ecclesias Italiae, Germaniae, Galliae^r et^s Hispaniae furiali^t dementia sparsisti. Sublata enim, quantum in te^u fuit, omni potestate ab episcopis, quae eis divinitus per gratiam sancti Spiritus^v, qui maxime in ordinationibus operatur, collata esse dinoscitur, omnique rerum ecclesiasticarum administratione plebeio furori per^w te attributa, dum iam nemo^x alicui^y episcopus aut presbyter est, nisi qui hoc^z indignissima^a assentatione a^b fastu tuo^c emendicavit^d, omnem apostolicae institutionis vigorem illamque pulcherrimam membrorum Christi^e distributionem, quam doctor gentium fociens commendat et inculcat³, miserabili confusione miscuisti; sicque per haec tua gloriosa decreta, quod sine lacrimis dici non potest, Christi fere nomen^f periit. Quis autem illud^g pro indignitate^h rei nonⁱ stupeat, quod novam quandam indebitamque potentiam tibi usurpando arrogas, ut debita universae fraternitati^k iura destruas? Asseris enim, cuiuscunque^l nostrum parrochiani aliquod ad te^m delictum vel sola fama perveniat, ultra iam non habere quemquam nostrum aliquam potestatem vel ligandi eum^l vel solvendi, praeter te solum aut eum quem tu specialiterⁿ ad hoc delegeris. Quae sententia quam^o omnem insaniam excedat, quis in sacris literis eruditus non videat? Quia ergo per hos aliosque praesumptionum tuarum spiritus^p ecclesiam Dei tam graviter periclitantem, immo^q fere pessundatam diutius tollerare omni malo deterius iudicavimus, placuit, ut communi consilio omnium nostrum^r tibi, quod haecenus tacuimus, innotescat, quam^s ob rem nec modo possis^t nec unquam potueris^u sedi apostolicae praeesse. Tu ipse tempore^v bonae memoriae Heinrici imperatoris te ipsum corporali sacramento obstrinxisti^w, quod nunquam vivente ipso imperatore aut filio eius domino nostro glorioso^x rege, qui modo summae rerum^y praees, papatum aut ipse susciperes aut alium quantum in te esset suscipere pateris absque assensu et laudamento vel^z patris dum viveret et^a filii dum et^y ipse viveret. Adque^b hoc sacramentum^c sunt hodie testes plerique episcopi, qui hoc tunc et oculis suis^d videre et auribus audire. Illud^e etiam recordare, quomodo tu ipse^f, cum aliquos

58. f) emendata et al. obliterata 4. g) *deest* 3, 4. h) actuum 5. i) ten. et pert. respondes (respondent 3. 3. 4. k) *deest* 3a. l) existunt 5. m) ostenderis 3. n) tua haec 5. o) flammisque 3; flammis quia 4; flammaque 5. p) quas 4; *deest hic* 3. q) quas *add.* 3. r) *deest* 3. s) *deest* 5. t) ubique *add.* 5. u) in te *des.* 4. v) Sp. sancti 3. 4. w) a 5. x) nemo iam 3. 4. y) alicubi 5. z) haec 1. 2; haec 4. a) indigna 5. b) *deest* 5. c) suo 4. d) emendicaverit 5. e) m. Chr. *des.* 5. f) nom. fere 5. g) *deest* 3a. h) indignatione 1. 5. i) *deest* 4. k) nostrae *add.* 5. l) si cuiusque 5. m) ad te *potuit* 3. 4 *post fama.* n) spiritualiter 4. o) quod 4; quomodo 5. p) conatus 5. q) loco immo — quam ob rem 5; esse tam graviter scimus in uno omnium nostrum tibi intimamus quod haecenus tacuimus quia ob rem talem predictam. r) omni. nost. consilio 3. 4. s) qui 1. t) possit 4. u) poteris 5. v) loco tempore — imperatoris 3. 4. (t: bonae memoriae H. imperatori (imperatorem 4). w) constrinxisti 1; obstruxisti 4. x) dom. n. glor. 3. 4. y) *deest* 5. z) *deest* 3. 4. a) et — viveret *des.* 3. 4. b) Atque 3. 5; Ad 4. c) huius sacramenti 3. d) *deest* 3a. e) *sententias transposuit* 5; Utraque — videris. Illud — esses. f) *deest* 4.

50 1) Cf. *Ioh.* 13, 35. 2) Cf. *1 Tim.* 2, 2. 3) Cf. *1 Corinth.* 12, 12

ex cardinalibus^g ambitio papatus titillaret. ad tollendam aemulationem hac^h occasione et conditioneⁱ, ut idem hoc ipsi^k facerent, sacramento te obligasti, quod nunquam papatum habiturus esses. Utraque haec sacramenta quam^l sancte^m observaverisⁿ, tu^o videris. Praeterea cum tempore Nicolai papae synodus celebraretur. in qua CXXV episcopi considerant, sub anathemate id^p statutum et decretum est. ut nullus unquam^f 5 papa fieret. nisi per electionem cardinalium et approbationem populi et per consensum auctoritatemque^q regis. Atque huius consilii^r seu^s decreti tu ipse auctor^t, persuasor^u subscriptorque fuisti. Ad hoc^v quasi fetore quodam^w gravissimi scandali totam ecclesiam replesti de convietu^x et^y cohabitatione alienae mulieris familiariori^z quam necesse est^a. In qua re verecundia nostra magis^b quam causa laborat, quamvis haec generalis 10 querela ubique personuerit, omnia iudicia^c, omnia decreta per feminas in apostolica sede^d acitari, denique^e per hunc^f feminarum novum senatum totum^g orbem ecclesiae administrari. Nam de iniuriis et contumeliis episcoporum, quos^h filios meretricum et cetera id genus indignissime appellas, nulla querimonia sufficit. Quia ergoⁱ introitus tuus tantis periuriis^k est initiatus^l et ecclesia Dei^m tam gravi tempestate per abusionem 15 tuarum novitatumⁿ periclitatur et^m vitam conversationemque tuam tam multiplici infamia dehonestasti, obedientiam, quam nullam tibi^o promissimus, nec de caetero ullam^p servaturos esse^q renuntiamus, et quia nemo nostrum, ut tu^r publice declamabas, tibi haecenus fuit episcopus, tu quoque^s nulli nostrum amodo eris apostolicus.

59. CARTULA EPISCOPORUM.

Bruno, qui in libro de Bello Saxonico c. 65 hanc cartulam inseruit, sic loquitur: fecit (Heinricus IV. rex) unumquemque eorum (sc. episcoporum) nomine suo praenotato manu propria abnegationem Hildebrando chartis singulis inscribere hoc modo. Sequitur 20 textus, quem repetimus ex editione altera Wattenbachii p. 41. (P. 46.)

Ego N.^a civitatis N. episcopus Hildebrando subiectionem et obedientiam ex hac 25 hora et deinceps interdico et eum posthac apostolicum nec habebō nec vocabo.

60. HEINRICI IV. EPISTOLA GREGORIO VII. MISSA.

Serrata est apud Brunonem c. 66, ubi inest in epistola sequente Heinrici ad Romanos data, et quidem 1) in Brunonis codice Lipsiensis universitatis 1323 saec. XV. c. c., quem in editione altera Wattenbachii p. 42 adhibuimus; 2) apud Annalistam Saxonem SS. VI. 707, 30 qui utramque epistolam e Brunone excepit; praeterea in 3) cod. Monacensi lat. 14096 (S. Emmerami 96) saec. XII. fol. 119, ubi inscriptio et ultima pars desideratur, rubro adiecto Epistola regis Heinrici ad Hildebrandum; 4) cod. Monacensi lat. 18541a (Te-gerns. 541a) saec. XI. fol. 222'—223; textus aliquantum discrepat a Brunone et folium 223 pro parte lacratum est. — Stumpf, Reg. 2787. (P. 46.) 35

58. g) aliq. ex card. cum 3. 4. h) ex hac 5. i) et cond. des. 5. k) ipsi hoc idem 3—5. l) quomodo 5. m) quam caute add. 4. n) servaveris 3. o) ipse add. 3. p) hoc 4; deest 3. q) et auct. 3. 4. r) concilii 4. 5. s) vel 5. t) et add. 4. u) deest 5. v) Atque hoc 4; Ad haec 5; Qui etiam 3. w) fetores 1. x) conventu 1. y) turpi add. 5. z) tibi add. 5. a) sit 3—5. b) magis re ver. nostra 5. c) iudicia 4. d) sede ap. 3—5. e) et 5. f) loco 40 hunc — senatum 3; feminas; 4; eas. g) loco totum or. eccl. 4; totius orbis et ecclesiae iura. h) fornicarios et add. G. i) et add. 5. G. k) malis 5. l) vitiatu 5. m) deest 5. n) nov. tu. 3—5. o) tibi nullam 3. l. p) nec . . . epif nullam 5. q) tibi add. 5. r) deest 3. 4. s) pro tu quocumque 4; tunc.

59. a) enim 1

Heinriens^a Dei gratia rex Hildebrando^b.

Cum haecenus ex te^c ea quae patris sunt expectarem fimbrique in omnibus magna fidelium nostrorum indignatione obedirem, percepi^d a te^e vicissitudinem, qualem oportebat ab eo qui vitae regnique^f nostri perniciosissimus hostis esset. Nam cum in primis omnem hereditariam dignitatem, quae michi ab illa^g sede debebatur, superbo ausu rapuisses, longius inde progrediens regnum Italiae pessimis artibus^h alienare temptasti. Nec hoc contentus, in reverentissimos episcoposⁱ, qui nobis velut duleissima^k membra uniti sunt, manum mittere non timuisti, eosque superbissimis iniuriis acerbissimisque contumeliis contra divina et humana iura, ut ipsi aiunt, exagitasti^l. Quae omnia cum ego^m quadam patientia dissimularemⁿ, tu hoc non patientiam sed ignaviam aestimans^o, in ipsum caput^p insurgere ausus es, mandans^q quae nosti, scilicet ut tuis verbis utar, quod aut^r tu morereris aut michi animam^s regnumque tolleres^t. Hanc inauditam contumaciam ego non verbis sed re confutandam diiudicans^u, generalem conventum^v omnium regni primatum ipsis supplicantibus habui. Ubi cum ea quae haecenus metu et reverentia^y tacebantur, in medium deducta fuissent, veris assertionibus illorum, quas ex ipsorum litteris audies, palam factum est, te nullatenus in apostolica sede posse persistere. Quorum sententiae, quia^w iusta et probabilis coram Deo hominibusque videbatur, ego quoque assentiens omne tibi^x papatus ius, quod habere visus es, abremuntio^y atque ut^z a sede Urbis^z, cuius michi patriatus^a Deo tribuente et iurato^b Romanorum assensu debetur, ut descendas edico.

61. HEINRICI IV. EPISTOLA ROMANIS MISSA.

Epistola, cui litterae regis ad Gregorium VII datae erant insertae, et ipsa legitur in 1) codice Brunonis Lipsiensi cap. 66 et 2) apud Annalistaem Saxonem, Fragmenta tantum serravit 3) cod. Monacensis lat. 14096 (S. Emm. 96) saec. XII, fol. 117. — Stumpf. Reg. 2787. (P. 16.)

Heinricus^a Dei gratia rex universae sanctae Romanae ecclesiae clero et populo gratiam, salutem et omne bonum.

Haec fides firma et inconcussa^b creditur, quae semper et eadem et praesenti servatur et absentia^c nec diuturna eius cui debetur absentia nec longi temporis taedio immutatur. Quam^d talem vos nobis servare scimus et gratias agimus, et ut eadem perseveret petimus, videlicet ut, sicut facitis, amicis nostris amici, inimicis nostris inimici ingiter existatis. Inter quos scilicet Hildebrandum monachum notantes, vos in eius inimicitiam excitamus, quia hunc et ecclesiae invasorem et oppressorem et Romanae rei publicae vel regni nostri insidiatorem deprehendimus^e, ut in subsequenti epistola sibi a nobis directa pernoscere in promptu est. Heinricus — descendas edico².

60. a) H. 1. b) Hiltibrando 4; Heinriens — Hildebrando *des.* 3. c) abs te ponuntur in 4 post sunt. d) recepi 3. e) *des.* 1. f) et regni 4. g) alia *corr.* in apostolica 3; a Romana sede 4. h) a me *add.* 4. i) *ep.* rev. 4. k) dulcia 1. l) exacerbasti 2. m) cum ego omnia 4. n) dissimularem — ignaviam *des.* 4. o) aestimans eum 4; existimans 2, 3. p) nostrum *add.* 4. q) mihi *add.* 4. r) ut 3. s) *juitur* 3. t) iudicans 4. u) conv. gen. 4. v) nostri *add.* 4. w) quod 4. x) *des.* 4. y) tibi *superser.* 4. z) Romae *add.* 4. a) patr. michi 4. b) tribuente exi . . . o 4. 61. a) H. 1. b) concussa 1. c) et abs. et pres. serv. 3. d) Quam — in promptu est *des.* 3. e) comprehendimus 1.

1) animam tollere hoc loco significare videtur animam per excommunicationem perdere, aeternam damnationi tradere. Gregorius VII. eam regi minutus est, se cum excommunicatum et a regno amotum esse. Cf. eundem simile in Encyclica regis infra nr. 63. 2) Sequitur in 1 2 epistola nr. 60.

Haec^f series nostrae epistolae ad Hildebrandum monachum. Quam idcirco et vobis scripsimus, ut et vobis nostra voluntas et nobis, immo Deo et nobis, vestra satisfaciat caritas. Exurgite igitur^g in eum fidelissimi, et sit primus in fide^h primus in eius dampnatione. Non autem ut sanguinem eius fundatisⁱ dicimus, quippe eum maior sibi sit^k post depositionem^l poena vita quam mors, sed ut eum, si nolit, descendere cogatis et alium communi omnium episcoporum et vestro consilio a nobis electum in apostolicam sedem recipiatis, qui quod iste in ecclesia vulneravit curare et velit et possit.

62. HEINRICI IV. EPISTOLA GREGORIO VII. MISSA.

(1076. Mart. 27.)

Epistolam hanc, quam viri docti Pertzium secuti et ipsam e concilio Wormatiensi a rege missam esse opinati sunt¹, excommunicatione et depositione regis a Gregorio VII. Febr. 14—22 a. 1076 promulgata denuum scriptam esse, mihi haud dubiam. Quae res cum regi Traiecti pascha (Mart. 27) celebranti innotuit², epistola hoc tempore composita esse videtur. Legitur in 1) Collectione Udalrici, cuius editionem Iaffranam 'Bibliotheca rerum Germanicarum' V, 101 nr. 47 adhibuimus, et quidem in 1a) cod. Vindobonensi 398 fol. 72', 1b) cod. Zwettlensi 283 p. 131, 1c) cod. Vindobonensi 611 fol. 33' et 63', 1d) cod. Monacensi lat. 4594 fol. 45; 2) cod. Braunonis Lipsivensi cap. 67 in editione Wattenbachii p. 43; 3) Annalista Saxone SS. VI, 707; 4) cod. Monacensi lat. 14096 (S. Emmer. 96) fol. 117. — Stumpf, Reg. 2786. (P. 47.)

Heinricus^a non usurpative, sed pia Dei ordinatione rex Hildebrando^b iam non apostolico, sed falso monacho.

Hanc talem pro confusione^c tua salutationem promeruisti, qui nullum in ecclesia ordinem praeteristi^d quem confusionis non honoris, maledictionis non benedictionis participem non feceris. Ut enim de multis pauca et egregia loquamur, rectores sanctae ecclesiae, videlicet archiepiscopos, episcopos^e, presbiteros, non modo non tangere, sicut christos Domini^f, timuisti, quin sicut servos, nescientes quid faciat dominus eorum, sub pedibus tuis calcasti. In quorum conculeatione tibi favorem ab ore vulgi comparasti. Quos omnes nichil scire, te autem solum omnia nosse iudicasti, qua utique scientia non ad aedificationem, sed ad destructionem uti studuisti; ut iure hoc^g beatum Gregorium, cuius nomen tibi usurpasti^h, de te prophetasse credamus sic dicentemⁱ: 'Ex affluentia subiectorum plerumque animus praelati extollitur et aestimat se plus omnibus nosse, cum se videt plus omnibus posse'³. Et nos quidem haec omnia^k sustinimus, dum apostolicae sedis honorem

61. f) Haec — caritas des. 3. g) deest 3. h) pr. in fide sit 3. i) effudatis 3. k) sibi sit 3.
l) dampnationem 3.

62. a) H. 1. 2. b) H. 1a.b. c) confessione 3. d) pretermisisti 4. e) vel add. 4.
f) non add. 1a. g) deest 2. h) vendicasti 2—4. i) cred. proph. dic. sic 4. k) omnia haec 4.

1) V. e. g. Giesebrecht III, 356. 357. 2) V. ibid. 371. 1135. 3) Cf. S. Gregorii Regulae pastoralis I II. c. 6. Opera ed. Benedict. II. 21. 1A.

servare¹ studuimus. Sed tu humilitatem nostram timorem fore intellexisti ideoque et^m in ipsamⁿ regiam potestatem nobis a Deo concessam exurgere non timuisti, quam te^o nobis auferre^p ausus es minari: quasi nos a te regnum acceperimus^q, quasi in tua et non in^o Dei manu sit vel^r regnum vel imperium. Qui dominus noster Iesus Christus nos ad regnum, te autem^s non vocavit ad sacerdotium. Tu enim his¹ gradibus ascendi: scilicet astutia, quod monachica abhominatur professio^u, pecuniam^v, pecunia favorem, favore ferrum, ferro sedem pacis adisti, et de sede pacis pacem turbasti, dum subditos in praelatos armasti, dum episcopos nostros a Deo vocatos tu non vocatus spernendos docuisti, dum laicis ministerium eorum super sacerdotes usurpasti, ut ipsi deponant vel condempnent^w quos^x ipsi^y a^z manu Dei^a per impositionem manuum episcopaliū^b docendi^c acceperant. Me quoque, qui^d licet indignus inter christos^e ad regnum sum unctus, tetigisti, quem^e sanctorum patrum traditio soli Deo iudicandum docuit nec pro aliquo crimine, nisi a fide quod absit exorbitaverim^f, deponendum asseruit; cum etiam Iulianum apostatam prudentia sanctorum patrum^g non sibi sed soli Deo iudicandum deponendumque^h commiserit. Ipsoⁱ quoque^k verus papa beatus Petrus clamat: 'Deum timete, regem honorificate'. Tu autem, qui^l Deum non^{l. Pet. 2. 17.} times, in^m me constitutum eius inhonoras. Unde beatus Paulus, ubi angelo de caelo, alia si praedicaveritⁿ, non pepercit, te quoque in terris alia praedicantem^o non excepit. Ait enim: 'Si quis vel ego vel^p angelus e caelo praeter id quod euangelizavimus^q Gal. 1. 8

20 vobis euangelizaverit, anathema sit'. Tu ergo^r hoc anathemate et omnium episcoporum nostrorum iudicio^s et nostro dampnatus descende, vendicatum^t sedem apostolicam relinque: alius in solium^u beati Petri ascendat, qui nulla violentiam^v religione palliet^w, sed beati Petri sanam doceat doctrinam^x. Ego^y Heinricus^z Dei gratia rex^a cum omnibus episcopis nostris tibi dicimus: Descende, descende, per^b secula dampnande!

63. ENCYCLICA AD EPISCOPOS DE CONVENTU WORMATIAE HABENDO.

(1076. Apr.)

25 *Hanc epistolam, quae in omnibus codicibus cuidam A. inscribitur, cui in codice 3 rubrum prorsus falsum (Epistola regis Heinrici ad Annonem Coloniensem archiepiscopum) inditum est, encyclicam regis ad omnes episcopos esse, mihi persuasum habeo. Qua re considerata, haud magni interest, cuius episcopo nominis A.¹ exemplar, ex quo*

62. ¹⁾ conservare 4. ^{m)} deest 4. ⁿ⁾ deest 1a. ^{o)} ex 4. ^{p)} auferri 2. ^{q)} suscepimus 1. ^{r)} deest 2-4. ^{s)} deest 1. ^{t)} deest 1c.d. ^{u)} prof. abh. 2, 3. ^{v)} deest 1. ^{w)} contempnunt 1, 3. ^{x)} qui 2, 4. ^{y)} ipsos 2, 4. ^{z)} de 4. ^{a)} Domini 2, 3. ^{b)} episcoporum 2, 4. ^{c)} docendos 2, 4. ^{d)} deest 2, 4. ^{e)} christianos sum ad regnum vocatus te teste quem 4. ^{f)} exorbitaverimus 2, 3. ^{g)} episcoporum 2, 3. ^{h)} Deo deponendum 4. ⁱ⁾ vero add. 4. ^{k)} deest 2. ^{l)} quia 2-4. ^{m)} deest 2-4. ⁿ⁾ si praed. alia 2, 3. ^{o)} docentem 2-4. ^{p)} etiam add. 2, 3. ^{q)} euangelizatum est 1. ^{r)} igitur 4. ^{s)} iudicio et nostro des. 4. ^{t)} tibi add. 4. ^{u)} sedem 3. ^{v)} violencia 2. ^{w)} loco nulla — palliet 1: nullam violentiam belli. ^{x)} doctr. doceat 2-4. ^{y)} enim add. 2. ^{z)} H. U. 4: N. 2. ^{a)} rex dei gr. 4. ^{b)} per s. dampn. des. 2-4.

1) Ratio habenda est, secundam Iafficum, episcoporum: Altivini Briviniensis, Altmanni Pataviensis, Adelberti Wirziburgensis, Adelberti Wormatiensis.

codices derivati sunt, destinatum sit. Siglum A. solvendum videtur potius in verba archiepiscopis et episcopis, cum verba non omnibus sed paucis eandem pluralitatem exigant. Praesto erant 1) collectio Udalrici Bambergensis in editione Iafféana Bibliotheca rerum Germanicarum V, 106 nr. 49, et quidem codices¹ 1a) fol. 61, 1b) p. 105, 1c) fol. 30', 1d) fol. 45; 2) codex Hannoveranus XI. 671 saec. XVI. fol. 47, unde fluxit editio in Catalogo testium veritatis p. 350; 3) codex Monacensis lat. 14096 (S. Enumerati 96) saec. XII. fol. 116; 4) codex Guelferbygt. 1126 (Helmst. 1021) saec. XII. fol. 36 in editione Iafféana. Paucas lectiones sub siglo G excepimus c Goldastii Constitutionibus imperialibus I, 235, qui epistolam etiam dedit IV, 1, 45 e codice 4 ut videtur² et ad concilium Wormatiense mensis Januarii traxit. — Stumpf, Reg. 2791. (P. 48.)

Henricus^a Dei gratia rex A.^b gratiam, salutem et^c dilectionem, non^d omnibus sed paucis eandem.

In maximis negotiis maximis maximerum opus^e est consiliis, qui et facultatem habeant exterius et voluntate non careant interius, ut rei, cui bene cupiunt, bene consulere et velint et possint, quia in cuiuslibet rei profectum^f nec facultas sine 15 voluntate nec voluntas sine facultate proderit. Quod utrumque tu fidelissime^g, ut arbitramur, equaliter possides, vel ut^h verius dicamus, licet maximo tibi maxima non desit facultasⁱ, maior tamen adhuc maxima facultate — si bene te^k novimus, si fidem tuam diligenter notavimus — in nostram et regni utilitatem^l exuberat voluntas. De praeteritis enim fideliter^m exhibitis in futuris crescit spesⁿ fidelibus exhibendis. Tuac 20 autem dilectioni committimus, ne speⁿ nostra minor sit fides tua, quia de nullius regni principum^p fidelitate quam^q tua speramus maiora^r, sicut^s haecenus non modo in praeteritarum rerum exhibitione, verum etiam in sperandarum promissione tua gavisi sumus. Assit igitur^t hoc in tempore oportuno tua eum facultate voluntas, quamⁿ non modo nostra verum etiam^v omnium coepiscoporum fratrumque^w tuorum, immo^x totius obpressae ecclesiae exoptat necessitas^y. Non enim^z hanc obpressionem ignoras. Tantum vide^a 25 ne obpressae ecclesiae solatium^b subtrahas, sed regno et sacerdotio condoleas. Quo utroque sicut hucusque^c ecclesia est exaltata, ita nunc^d humiliatur, heu^e utroque viduata. Nam unus dum utrumque sibi vendicavit, utrumque^f dissipavit, nec in uno profuit qui in neutro prodesse voluit nec potuit. Et ne diutius notati nomine te 30 suspendamus, accipe^g quem^h dicimus, Hildebrandum scilicet, monachum habitu^a quidem, dictum apostolicum, non pastoris cura sed invasoris violentia apostolicae sedi praesidentem et de sede pacis catholicae uniceⁱ pacis vinculum dissipantem, ut tibi met ipsi^k in promptu est scire. Ut enim de pluribus pauca referamus: regnum et^l sacerdotium Deo nesciente sibi usurpavit. In quo piam^m Dei ordinationem contempsit, queⁿ 35

63. a) H. 1. 2. b) sic 1—4; *deest G.* c) *deest 2—4.* d) non — eandem *des.* 1. e) est cons. opus 2. f) profectu 1 a. b. 2. 3. 4. g) N. fidelissime *G.*; fidelisse 3. h) *deest 2. 4.* i) voluntas 1a. k) te bene 3. l) tibi *add.* 3. m) fideliter *superser.* 3. n) de *add.* 1. o) loco spe — fides 3; spes nostra maior sit fide; *G.*; spei nostrae desit fides (*ad.* spes nostra maior sit fide). p) vel episcoporum *add.* 3. *G.* q) de *add.* 3. r) maiora sper. 2—4. s) sicut — gavisi sumus *des.* 1 c. d. t) ergo 4. u) quia 1. v) hoc *add.* 1 c. d. w) fratrum 1. 4. x) in unum 1; in uno 4. y) voluntas 1. z) etiam 2—4. a) *deest 4.* b) te 3. c) huc 4. d) ita nunc *des.* 1. e) heu hum. 2. 3. f) utrimque 3. g) accipere 1. h) quae 1. i) unite 3; pacis unice 2. k) *deest 3.* l) ac 2. m) quopiam *Iaffé.* n) que 4.

1) V. *supra* sub nr. 62. 2) In margine I, 235 leguntur: Hoc diploma generale est ad omnes 45 episcopos imperio fideles. Exstant etiam specialia ad singulos huiusmodi ipsissimis verbis. Ut unum, cuius initium: Henricus Dei gratia rex Hildolpho Coloniensi archiepiscopo gratiam, salutem et dilectionem. In max. etc. At an Goldastus tale exemplar viderit, inspecto Rationali tomi IV, p. 46. 47, valde mihi dubium est.

non in uno sed in duobus duo, id est regnum et¹ sacerdotium, principaliter consistere voluit, sicut ipse dominus² Salvator in passione sua de duorum gladiatorum sufficientia typice³ intelligi innuit. Cui cum diceretur: 'domine, ecce⁴ duo gladii hic', respondit: 'satis est', significans hac sufficienti dualitate spiritualem et carnalem⁵ gladium in ecclesia esse gerendum, quibus omne nocivum foret amputandum, videlicet sacerdotali ad obedientiam regis post Deum⁶, regali vero gladio ad expugnandos⁷ inimicos Christi⁸ exterius et⁹ ad obedientiam sacerdotii¹⁰ interius omnes homines docens fore constringendos; ut¹¹ ita de alio in alium caritate¹² tenderetur¹³, dum nec sacerdotii regnum nec sacerdotium regni honore privaretur. Hanc Dei ordinationem qualiter Hildebrandica insania confuderit, tu ipse nosti, si¹⁴ scire¹⁵ voluisti. Nam¹⁶ nullum eius iudicio licet esse sacerdotem, nisi qui hoc a fastu suo emendicaverit. Me quoque quem Deus in regnum — non autem ad sacerdotium illum — vocavit, quia me de Deo et¹⁷ non de illo¹⁸ regnare velle vidit, quia ipse me regem non constituit, regno me¹⁹ privare studuit, minitans regnum et animam²⁰ se mihi²¹ tollere, quorum neutrum²² concessit. Hoc et his similia cum sepius in nostram, ut ipse nosti, contumeliam struxerit, non tamen adhuc sufficere credit, quin²³ de die in diem nova et inexquisita²⁴ confusionis genera nobis ingerat²⁵; ut in nostris nuntiis noviter²⁶ argumentum dedit. Nam carta exponere non sufficit qualiter²⁷ eosdem nuncios nostros²⁸ tractaverit²⁹, quam indignis modis eos³⁰ affecerit³¹, quam crudeliter eos incarcerationis et incarcerationis³² nuditate, frigore, fame et siti et plagis contriverit³³, sicque demum martyrum exemplo³⁴ per medium civitatis circumductos omnibus spectaculum praeberere iusserit, ita ut³⁵ eundem cum Decio tyranno insanire et sanctos assare credas et dicas. Unde ne pigeat³⁶, karissime, ne pigeat³⁷, omnium³⁸ nostrum scilicet et³⁹ meae et coepiscoporum tuorum⁴⁰ petitioni satisfacere, ut in pentecosten⁴¹ Wormatiam venias; et ibi plura, quorum pauca docet cartula⁴², cum ceteris principibus audias⁴³ et quid agendum sit doceas; rogatus per dilectionem coepiscoporum⁴⁴, monitus⁴⁵ per ecclesiae utilitatem, obligatus per vitae nostrae et regni totius honorem⁴⁶.

64. 65. CONVENTUS OPPENHEIMENSIS.

(1076. Oct.)

64. PROMISSIO REGIS.

Scraverunt 1) *cod. Vindobonensis 398 (Aus. can. 15) collectionem Uladrici Bambergensis continens f. 66'*; 2) *cod. Zwettlensis 283 eiusdem collectionis p. 117*; hos duos

63. ¹⁾ *deest* 1. 2. 4.   ²⁾ typica 2—4.   ³⁾ Ecce domine 2.   ⁴⁾ materiale 4.   ⁵⁾ pro Deo 2—4.   ⁶⁾ expurgandos l.c.d.; expellendos 2. 3.   ⁷⁾ Christi *deest* 1. 4; Chr. in. 3.   ⁸⁾ *deest* 1. 4.   ⁹⁾ *deest* 1. 2. 4.   ¹⁰⁾ si — voluisti *des.* 1.   ¹¹⁾ novisti vel *add.* 2.   ¹²⁾ *loco* Nam — pentecosten 1.   ¹³⁾ si scire novisti vel voluit.   ¹⁴⁾ *deest* 2.   ¹⁵⁾ ipso 1.   ¹⁶⁾ *deest* 2.   ¹⁷⁾ regni, animaeque 2.   ¹⁸⁾ mihi se 2.   ¹⁹⁾ illi Deus *add.* 1.   ²⁰⁾ qui 3.   ²¹⁾ exquisita 2.   ²²⁾ ingerit 2. 3.   ²³⁾ *deest* 1.   ²⁴⁾ *loco* qualiter — modis eos 2; quam indignis modis nos.   ²⁵⁾ *deest* 1.   ²⁶⁾ *deest* 2. 3.   ²⁷⁾ effecerit 3.   ²⁸⁾ incarcerationes 2. 3.   ²⁹⁾ contriverit 2.   ³⁰⁾ pro mart. exemplo 3; exemplum.   ³¹⁾ in *add.* 2. 3.   ³²⁾ te *add.* l.c.d.   ³³⁾ ne pigeat *des.* 3.   ³⁴⁾ communi 3.   ³⁵⁾ *deest* 1.c.d.   ³⁶⁾ *deest* 2.   ³⁷⁾ heptacosten *emendavit* G.   ³⁸⁾ aud. princ. 2. 3.   ³⁹⁾ et *add.* 1.   ⁴⁰⁾ moratus 4.   ⁴¹⁾ Videte *add.* 4.

1) *In synodo Romae spatuo dierum 14—22. Febr. a. 1076 habita. l. 1.*   2) *Quae cartula, epistolae addita, non iam superest. l. 1.*

Iaffé in 'Bibliotheca rerum Germanicarum' V, p. 110 nr. 52 circussit, quem secuti sumus; 3) cod. bibl. Hannoveranae epistolaris XI. 671 saec. XVI. fol. 51, quem adhibuit Pertz. — Ea, quae in hoc scripto a rege interpolata esse inter viros doctos constat¹, uncis inclusimus. — Stumpf, Reg. 2794. (P. 49.)

Promissio Heinrici regis, quam fecit Hildebrando^a papae,
qui et Gregorius. 5

Consilio fidelium nostrorum ammonitus, sedi apostolicae et tibi Gregorio papae debitam in omnibus obedientiam servare promitto^b, et quaecunque eiusdem sedis vel tui honoris imminutio per nos orta videtur, devota satisfactione emendare curabo. Quia vero graviora quaedam de nobis iactantur, [quae in eandem sedem et tuam reverentiam statuerim] ea congruo tempore vel innocentiae suffragio vel^c opitulante Deo expurgabo, vel tum demum pro his competentem penitentiam libenter amplectar. [Condebet autem et sanctitatem tuam, ea quae de te vulgata scandalum ecclesiae pariunt, non dissimulare, sed remoto a publica conscientia et hoc scrupulo, universalem tam ecclesiae quam regni tranquillitatem per tuam sapientiam stabiliri.] 10
15

65. EDICTUM REGIS GENERALE.

Præbuerunt 1) cod. Udalrici Vindobonensis 398 fol. 61'; 2) cod. Udalrici Zwetlensis 283 p. 106; 3) cod. Udalrici Vindobonensis 611 (Ius can. 130) fol. 31; 4) cod. Hannoveranus XI. 671 fol. 53'; 5) cod. Guelferbytanus 1126 (Helmst. 1024) saec. XII. fol. 37. Lectiones codicum 1—3 5 Iaffé in 'Bibliotheca rerum Germanicarum' V, p. 111 nr. 53, codicis 1 Pertz ministravit. — Stumpf, Reg. 2795. (P. 49.) 20

Heinricus^a Dei gratia rex archiepiscopis^b, episcopis, ducibus^c, marchionibus, comitibus et cuinsemque dignitatis ordini bonae suae voluntatis gloriosam dignationem.

Quia mansuetudini nostrae contra sedem apostolicam eiusque venerandum praesulem domnum Gregorium papam ab aliquibus subreptum esse fidelium nostrorum suggestione recognovimus, placuit nobis: priorem sententiam salubri^d consilio mutare et more^e antecessorum progenitorumque nostrorum eidem sacrosanctae sedi et, qui ei praesesse dinoscitur^f, domno Gregorio papae per omnia debitam servare obedientiam et, si quid in eum gravius praesumptum est, competenti^g satisfactione componere^h. Volumus autem, ut et vos serenitatis nostraeⁱ exemplo ammoniti, solemnem beato Petro eiusque vicario satisfactionem^k exhibere non dubitetis^l, et quicumque eius banno se astrictos intelligunt, ab ipso videlicet domno papa Gregorio solempniter absolvi^k elaborent^m. 25
30
35

64. ^a) Hildebrando 1.   ^b) prom. serv. obedientiam 3.   ^c) et *coniecit Iaffé; delendum videtur.*

65. ^a) H. 1—4.   ^b) et *add.* 5.   ^c) *deest* 1—4.   ^d) salubriori 5.   ^e) morum 5.   ^f) et qui ei praesidet 5.   ^g) competent 1.   ^h) imponere 5.   ⁱ) vestre 5.   ^k) *deest* 5.   ^l) recusetis 1. 5.   ^m) elaborat 5. 35

1) V. Gusebrecht, *'Gesch. der deutschen Kaiserzeit'* III, 1157; *Göll 'Mittheilungen des Instituts'* II, 394.

66. PROMISSIO CANUSINA.

1077. Ian. 28.

Tectum ministraverunt 1) editio Collectionis canonum cardinalis Deusdedit I, IV, c. 161, quam e codice Vaticano 3833 instruit Martinucci p. 502, ubi inscribitur Inramentum
 5 Heinrici. Ex III. libro pape Gregorii VII. cap. VI; 2) codex Vaticanus Ottobonianus 3057, Albini scolaris collectionem continens, fol. 136^r, ubi legitur lemma Ex III. libro registri VII. Gregorii pape cap. VI: hi duo codices soli testes praebent; 3) codex tabularii Vaticani librum, quem nunc Registrum Gregorii VII. dicimus, complectens, ubi legitur post cap. 12 libri IV cum lemma Iusiurandum Henrici regis Teutonicorum; editionem Jaffi (IV, 12a
 10 p. 258) adhibuimus; 4) editio Vitae Gregorii VII. a Petro Pisano scriptae, quam paravit e codice Vaticano 3762 Duchesne 'Le liber pontificalis' II, p. 285^v; 5) editio Hugonis Flaviniacensis Chronici SS. VIII, p. 445. Legitur etiam in Pauli Bernidensis Vita Gregorii VII. in fine cap. 84 (ed. Gieseler p. 207), ubi ultima pars siculi in 5 desideratur. De editionibus hoc solum adnotandum ducimus; si Hartzheimius in Conciliis Germaniae III, 184 dicit, se editionem instruxisse ope codicis Vaticani 3835, clucl, hanc numerum
 15 falsum et rectum esse 3833 (supra nr. 1), cum codex 3835 saec. VIII—IX, prorsus aliena contineat². — Stampf, Reg. 2796. (P. 50)

Ego rex Henricus^a de murmuracione et dissensione, quam nunc habent contra me archiepiscopi et^b episcopi, abbates^c, duces et^d comites ceterique^e principes regni
 20 Teutonicorum et alii qui eos in eadem dissensionis causa sequuntur^f, infra^g terminum, quem dominus^h papa Gregorius constituerit, aut iustitiam secundum iudicium eius aut concordiam secundum consilium eius faciam, nisi certum impedimentum mihi vel sibi
 25 obstiterit: quo transacto, ad peragendum idem paratus ero. Item si idemⁱ dominus papa Gregorius ultra montes seu ad alias partes terrarum ire voluerit, securus erit
 30 ex mei^k parte et eorum^l, quos constringere potero, ab omni laesione vitae et membrorum eius seu captione — tam ipse quam qui^m in eius conductu velⁿ comitatu fuerint seu qui ab illo mittentur^o vel ad eum de quibuscunque terrarum partibus venerint — in eundo et redeundo vel alicubi morando^p. Neque aliud aliquod impedimentum habebit ex meo consensu, quod contra honorem suum sit: et si quis ei^q fecerit, cum
 35 bona fide secundum meum posse^r illum^s adiuvabo. Sic^t me Deus adiuvet et haec sancta euangelia.

Actum^u Canusie^v V. Kalendas Februarii^w, indictione XV, anno^x domini nostri Iesu Christi MLXXVII^y, praesentibus episcopis Umberto Praenestino, Giraldo Ostiensi^z, cardinalibus Romanis Petro tituli Sancti Chrisogoni^a et Conone tituli Sanctae Anastasiae et Romanis diaconibus Gregorio et Bernardo et subdiacono Umberto^b. Item
 35 ex parte regis interfuerunt Bremensis archiepiscopus et episcopi^c Vercellensis et Osnabrugensis et abbas Cluniacensis et multi nobiles viri.

66. ^a) Henriens 2, 3; H. rex 3—5. ^b) deest 5. ^c) deest 3—5. ^d) deest 3, 4. ^e) et ceteri 5. ^f) dissensione causam sequuntur 2. ^g) infra 4. ^h) deest 5. ⁱ) deest 4. ^k) mea 4, 5.
 40 ^l) deest 1. ^m) qui — seu des. 5. ⁿ) et 3. ^o) mittuntur 2, 3, 5. ^p) inmorando 2; in eundo et ibi morando seu inde (et ibi 5) redeundo 3—5. ^q) eis 1. ^r) posse meum 3, 4. ^s) illud I: deest 4; adiuv. illum 5. ^t) Si 1; Sic — euangelia des. 3—5. ^u) Actum — nobiles viri des. 5. ^v) Canusii 4. ^w) Kal. Feb. 1, 2. ^x) anno — nobiles viri des. 3, 4. ^y) millesimo LXXVII. 2. ^z) Gerardo Hostien cum 2. ^a) Grisoehoni 2. ^b) Humberto 2. ^c) eps 2.

45 1) Watterich 'Pontificum Rom. vitae' I, 297 textum istum ope editionis Hartzheimii depravavit.
 2) T. Reifferscheid 'Wiener Sitzungsberichte' LXIII, 705; cf. etiam 'Archiv' XII, 257.

67. SYNODUS LOMBARDICA.

(1077. in.)

Fragmentum hoc sicut et scriptum Pacis Italicae, quod sub nr. 68 sequitur, primus edidit Canciani 'Leges barbarorum' V, p. 45, 46 e membrana tabularii ecclesiae cathedralis Parmensis ab Irenaco Affo reperta; denuo recudi fecit Pertzius, Felici casu contigit, ut codex, qui per longa tempora alienatus erat, bibliothecae publicae Parmensi illatus esset, cum b. m. Iaffé Parmae degeret. Est codex membr. saec. XI. in folio Decretum Burchardi Wormatiensis continens, cui fol. 2' scripta nostra illata sunt. Quae a Iaffé exscripta emendationes complures haud parvi momenti praebent. Scripta nostra quin inter se cohueant et uno eodemque tempore emanaverint, non debet dubitari. Errasse tamen videtur Pertzius, qui ea a. 1081 et conventui eidem Ticinensi vindicavit¹. Longius a vero discessit b. m. Giesebrecht, qui 'Geschichte der deutschen Kaiserzeit' III, 1157 haec monumenta ad concilium Papiense a. 1046 pertinere opinatus est. Cui opinioni repugnat nomen Heinrici regis tertii i. e. quarti. Accipienda potius videtur sententia viri d. Goetze 'Die Anfänge der Landfriedensaufrichtungen in Deutschland' (Göttingen 1874), qui p. 48 sq. monumenta nostra ad a. 1077 posuit, allegato hoc Bertholdi Augiensis loco (SS. V, 294): Rex vero Henricus pascha in Aquileiensi episcopatu commoratus, postquam sibi Langobardos omnibus modis sibi allectos et in solitam subiectionis fidelitatem adiuratos suae voluntati consentaneos, auxiliarios et prorsus individuos satis artificiose conduxerat — ipse — Bagoariam — intraverat. Quae cum ita sint et caput 2 fragmenti nostri prorsus concueriat cum fragmento, quod supra nr. 49 concilio Romano a. 1047 vindicavimus, episcopos Lombardos a. 1077 ad decreta istius concilii recurrisse contendamus. — Stumpf. Reg. 2831. (P. 53.)

In concilio Heinrici imperatoris III.

1. Quoniam sanctam Dei aeclesiam a paganorum persecutionibus Deo iuvante cessasse cognoscimus, nimis dolendum est, eandem horum qui christiano censentur nomine attenuari oppugnationibus. Res itaque aeclesiarum antecessorum nostrorum opera opulentissime congestas eorundemque sollertia integerrime conservatas iam nunc iniquorum nostrorum hominum opera, fraude et astucia attenuatas, fere^a omnino conspiciamus dissipatas. Ad devastationes itaque aeclesiarum utuntur libellariis extra legem scriptis, precariis, commutationibus in detrimento rerum aeclesiasticarum factis. Quorum ut cesset insolens impetus, decrevit sancta synodus, cui interfuit tertius rex Henricus, de rebus aeclesiarum libellaria penitus nulla fieri: precarias equidem et commutationes rerum aeclesiasticarum nullas omnino nisi cum utilitate aeclesiarum fieri, iussum est antiquitus, et nos id ipsum sub anathemate interdiciamus.

2. De heresi simonica, quae quoniam increvit inepta, sancta decrevit synodus, nullum episcopum aut aeclesiarum consecrationem aut clericatus vel ordinationem aut archipresbiteratum^b aut commendationes altarium aut traditiones aeclesiarum aut abbatias aut preposituras vendere. Quisquis conduxerit aut vendiderit anathema sit: fiat.

67. ^{a)} fore cod.   ^{b)} archi deletum est cod.

1) Fulvus cap. 22 Vitae Bennonis Osudbruggensis; cf. quae contra recte animadvertit Wilmanus SS. XII. 72 not 71.

68. PAX ITALICA.

(1077. in.)

Damus e codice Parmensis bibliothecae saec. XI. fol. 2': de tempore et aliis rebus supra ad nr. 67 egimus. (P. 53.)

De precepto et firma fidelitate Heinrici regis contra depredatores
et seachatores regni Italiae.

1. Ab hac hora in antea adiuvabo Heinricum regem, qui nunc regnat in Italia, et nuncios eius et comites, quos ipse ad hoc elegerit, ad iusticiam et legem faciendam, de prediis secundum rectum iudicium iudicum et de caeteris rebus, quas facere lex prohibet; de beneficiis autem secundum rectum iudicium comparium.

2. Furtum, schacum vel rapinam aut praedam me sciente vel mea sponte non faciam ultra sex solidos^a in anno. Incendium^b vel saltum ad castella et ad domos non faciam. Si forte evenerit ut faciam, infra unum mensem id ipsum si potero reddam, si vero id ipsum reddere non potero, secundum hoc quod valuerit restituum, si accipere voluerit is cui dampnum illatum fuerit. Si per meam culpam inemendatum remanserit infra unum mensem, iuxta quod lex praecipit emendabo, si legaliter invitatus fuero.

3. Hos vero homines, qui hoc iuramentum facere noluerint aut factum violaverint, Heinricum regem aut suum certum nuntium aut episcopum aut comitem, qui me ad hoc invitaverit, per rectam fidem adiuvabo devastare secundum preceptum regis aut sui certi nuntii.

4. De me ipso quidem unienique secundum rectum iudicium iudicum iusticiam faciam de ipsis rebus quae ad legem pertinent; de beneficiis vero secundum rectum iudicium comparium, si per legem ammonitus fuero.

5. Haec omnia per decem annos observabo, excepto si in expeditione aut in hostem iero per preceptum regis, vel super inimicum ipsius aut super illum qui hoc iurare noluerit aut factum violaverit, salva fidelitate et precepto Heinrici regis.

69. 70. CONVENTUS ET SYNODUS
BRIXINENSIS.

(1080. Iun. 25.)

69. HUZMANNI EPISCOPI SPIRENSIS EPISTOLA AD LOMBARDOS.

Epistolam, in qua tamen conventus Brixinensis nulla fit mentio, damus secundum editionem Iaffè in 'Bibliotheca rerum Germanicarum' V, p. 126 nr. 60 e codicibus collectionis Udalrici Bambergensis quatuor: 1) Vindobouensi 398 (Ius can. 15) f. 72; 2) Zurelensi 283 p. 129; 3) Vindobouensi 611 (Ius can. 130) f. 63; 4) Monacensi 1594 (Beu-

68. ^a) sol. cod.^b) *hanc sententiam Incendium -- faciam ad calorem capitis ? ponenda videtur.*

dictatur. 94) f. 46; porro 5) e codice Guelferbymano 1126 (Helmst. 1024) saec. XII. f. 57'. Edidit Hartzheim 'Concilia Germaniae' III, 203 e codice quodam Tegernseensi, qui plane concurret cum 1—4. (P. 51.)

In domino dominorum diligendis archiepiscopis, episcopis, ducibus^a, marchionibus, comitibus nec non etiam totius Longobardiae tam minoribus quam maioribus^b II. Spirensis episcopus servitutem et orationem^c.

Super regni perturbatione regiaeque potestatis derogatione nec non etiam super vacillante statu ecclesiae non minus ego dolens quam ceteri principes regni, decrevimus Moguntiae inire simul^a consilium, si fieri possit, ut et regni perturbatio sedetur^d regiaeque^e potestas redintegretur et sanctae matri^f ecclesiae, ne omnino naufragium patiatur, succurramus^g. Quonam autem modo hoc fieri possit^h, excogitare nequivimus, nisi caput pestiferæ serpentis penitus abscederet, cuius venenoso afflatu hec exorta haecenus intumuerunt. Manente vero causa efficiente, quomodo poterit effectusⁱ extirpari? Quo inuito consilio^k, tam primates quam minores firmiter fideliterque decrevimus, ut Hildebrandus^l ille sedis apostolicæ subdolanus invasor, divinarum humanarumque legum^k execrabilis perturbator. Deo opitulante omnimodis abdicetur: aliusque dignior illo^m in sedem apostolicam eligatur, qui dispersa colligat, contrafacta consolidet, non discordiam, non bella, sed pacem in sancta ecclesiaⁿ ut^o bonus pastor desideret. Nec ab hoc negotio perficiendo strenuitatem vestram absterreat, quod prius in simili^p consilio nos portum tenentes, periculosæ procellarum iactationi vos commisimus. Sed potius viriliter agite, et confortetur cor vestrum, qui speratis in Domino, pro certo scientes, levius extorqueri clavam de manu Herculis, quam in praesenti negotio divellamur vita comite a vobis. Valete^p.

70. DECRETUM SYNODI.

Donus e duobus codicibus, 1) fol. 73 et 2) p. 132 collectionis Udalricianae secundum editionem Iaffé in 'Bibliotheca rer. Germ.' V, p. 133 nr. 64; 3) cod. epistolari Hannoverano XI. 671 saec. XVI. fol. 50, qui solum subscriptiones episcoporum serravit. Praeterea adhibuimus Ekkehardum SS. VI, 203, 204, qui decreti ultimam partem in Chronico suo posuit. — Stumpf, Reg. 2821. (P. 51.)

Anno dominicae incarnationis millesimo octogesimo, mediante serenissimo rege Henrico^a quarto, anno regni eius XXVI.^{b, c} VII. Kalend. Iulii feria quinta, indictione III. cum apud Brixinam Noricam triginta episcoporum conventus nec non et optimatum exercitus non solum Italiae sed et Germaniae iussu regio congregaretur, facta est vox una velut ab ore omnium^e terribiliter conquerentium super trucealenta vesania cuiusdam Hildebrandi^d pseudomonachi, Gregorii papae septimi cognominati: cur tam diu ipsam rex semper invictus sevirare pateretur intactam: cum vas electionis Paulus testetur², principem non sine causa gladium ferre, et Petrus apostolorum^e primus non solum regem praecellere verum duces ab eo mittendos clamet esse, ad vindictam videlicet malorum, ad laudem vero bonorum³. Ad quorum igitur^f satisfactionem visum

69. ^{a)} *deest* 1—4. ^{b)} tam maior, quam min. 1. ^{c)} honorem 5. ^{d)} sedaretur — redintegretur 5. ^{e)} regia 1—4. ^{f)} sanctae matri *des.* 1—4. ^{g)} pateretur succurreremus 5. ^{h)} posset 5. ⁱ⁾ effectus 1, 2. ^{k)} *deest* 5. ^{l)} Hildebrandus 2. ^{m)} dignior illo *des.* 1—4. ⁿ⁾ *deest* 4. ^{o)} ut — pastor *des.* 1—4. ^{p)} *deest* 1—4.

70. ^{a)} II. 1, 2; Henrico 3. ^{b)} XXIII 1, 2. ^{c)} omni 3. ^{d)} Hildebrandi 2. ^{e)} pastor 1, 2. ^{f)} *deest* 1, 2.

1) *Ordnationis a. 26, regni 24. LA* 2) *Cf. Rom. 13, 1.* 3) *Cf. 1. Petr. 2, 13, 14.*

est ipsi gloriosissimo regi principibusque eius iustum: ut iudicium episcoporum divinae animadversionis sententia gladium materiale in ipsum^s Hildebrandum praecederet, ut quem praesules ecclesiarum prius a superba praelatione deponerent, eundem postmodum regalis potentia licentius persequendum decerneret. Quis ergo fidelium, qui illum^u novit, dampnationis iaculum contra ipsum metueret intorquere? qui ab ineunte etate mundo^h se studuit per inanem gloriam nullis suffragantibus meritis super^l hominem commendare^l et somnia et divinationes proprias et^f aliorum divinae dispositioni praeponere, habitu monachus videri et professione non esse, ecclesiasticae disciplinae, nulli subditus magistro, se extorrem iudicare, obscenis theatralibus ludicris ultra laicos^k insistere, mensas nummulariorum in porticu transigentium^l turpis lucri gratia publice observare. His itaque questibus pecunia cumulata, abbatiam beati Pauli invasit, supplantato abbate. Inde arripiens archidiaconatum, quendam nomine Mancium, ut sibi officium venderet, decipiendo seduxit: et Nicolao papa nolente, tumultu populari stipatus in eononomum se promoveri coegit. Quatuor namque Romanorum pontificum super improba morte — per manus cuiusdam sibi intimi Iohannis scilicet Brachiuti^m, propinato veneno — homicida extitisse convincitur, ut, ceterisⁿ tacentibus, ipse minister mortis, urgente mortis articulo, diris clamoribus, licet sero penituerit, testabatur. Hic denique sepe dictus pestifer ipsa nocte, qua funus Alexandri papae in basilica Salvatoris exequiarum officio fovebatur^o, portas Romanae urbis et pontes, turre ac triumphales arens armatorum cuneis munivit, Lateranense palatium militia comparata hostiliter occupavit, clerum, ne auderet contradicere, eum nullus eum vellet eligere, gladiis satellitum evaginatim mortem minando perterrituit, et prius diu obsessam assiliit cathedram, quam corpus defuncti obtineret tumbam. Dum vero quidam ex ipsis decretum Nicolai papae a centum viginti quinque episcopis sub anathemate promulgatum, eodem Hildebrando laudante, ad memoriam sibi vellent reducere: quod si quis sine assensu Romani principis papari praesumeret, non papa sed apostata ab omnibus haberetur^r, negavit se regem uspiam scire, et se posse asseruit sententiam praedecessorum vacuam iudicare. Quid plura? Non solum quidem Roma sed ipse Romanus orbis testatur, illum^u non a Deo fuisse^q electum, sed a se ipso vi fraude, pecunia impudentissime obiectum. Cuius fructus patefaciunt radicem, cuius opera manifestant intentionem: qui ecclesiasticum subvertit ordinem, qui christiani imperii perturbavit regimen, qui regi catholico ac pacifico corporis et animae intentat mortem, qui perituum et proditorem defendit regem, qui inter concordem seminavit discordiam, inter pacificos lites, inter fratres scandala, divortia inter coniuges et, quicquid quieti^r inter pie viventes stare videbatur, concussit. Quapropter, ut praelibatum est^s, nos^t auctore Deo congregati in unum, legatis ac litteris freti decem et novem episcoporum die sancto preteriti pentecostes Mogontiae congregatorum^u, eundem procacissimum Hildebrandum^v sacrilegia ac incendia praedicantem, periuria et homicidia defendentem, catholicam atque apostolicam fidem de corpore et sanguine Domini^w in questionem ponentem, heretici Beringarii antiquum discipulum, divinationum et somniorum cultorem manifestum, micromanticum phytonico spiritu laborantem et ideo a vera fide exorbitantem, indicamus canonicè deponendum et expellendum et, nisi ab ipsa sede his auditis descenderit, in perpetuum condemnandum.

70. ^g) in ipsum *des.* 3.   ^h) modo 1. 2.   ⁱ) supra 3.   ^k) lucos 3.   ^l) *correcit Iapi' pro*
⁴⁵ transeuntium 1—3.   ^m) Brachiuti 1; Barthuini 3.   ⁿ) caetero tacente 3.   ^o) fovebatur 3.   ^p) *ab-*
hinc Ekkehardus p. 203.   ^q) esse 3; *deest El.*   ^r) quiete 1. 2.   ^s) est *die des.* 3.   ^t) nos —
congregatorum *des.* 1. 2.   ^u) contra *add.* 3. *El.*   ^v) Hildebrandum 2.   ^w) *deest* 1.

Ego^x Hugo Candidus sanctae Romanae ecclesiae presbyter cardinalis de titulo Sancti Clementis regionis tertiae Urbis huic decreto a nobis promulgato assensum praebui et subscripsi vice omnium cardinalium Romanorum Ego Diepoldus Mediolanensis archiepiscopus subscripsi. Ego Cuono Brixiensis episcopus subscripsi. Ego Otto Terdonensis electus subscripsi. Ego Wilhelmus^y Papiensis episcopus subscripsi. 5
Ego Regenaldu Bellunensis episcopus subscripsi. Ego Segebono¹ Veronensis episcopus subscripsi. Ego Dionisius Placentinus episcopus subscripsi. Udo Astensis^z episcopus subscripsi. Ego Hugo Firmanus electus episcopus subscripsi. Milo Pata-
vianus subscripsit. Ego Conradus Traiectensis episcopus subscripsit. Henricus patri- 10
archa subscripsit. Didaldus Vicentinus episcopus subscripsit. Regengerus Vercellensis episcopus subscripsit. Rubertus Babenbergensis episcopus subscripsit. Norberdus Curien-
sis episcopus subscripsit. Eurardus^a episcopus Parmensis subscripsit. Rolandus Dei gratia episcopus Tarvisianus libentissime subscripsit. Arnoldus Cremonensis epi-
scopus subscripsit. Arnoldus Pergamensis episcopus subscripsit. Ego Diedo Branden- 15
burgensis episcopus subscripsi. Liemar^b sanctae Hamaburgensis ecclesiae archiepi-
scopus. Ego Wernberus Dei gratia Bobiensis episcopus subscripsi. Ego Althwinus Brihsinensis episcopus subscripsi. Ego Meginwardus Frisingensis episcopus subscripsi.
Ego Burehardus^c Lausanensis episcopus subscripsi. Ego Conradus Lauensis^d epi-
scopus subscripsi.

Henricus Dei gratia rex subscripsi.

20

71. CONVENTUS MOGUNTINUS.

(1084.) Nov. 24.

*Litteras convocatorias ad Rupertum episcopum Bambergensem datas sistimus secundum editionem Jaffé in Bibliotheca rer. Germ. V, p. 142 nr. 70 c. codicibus collectionis Udalricianae² 1) fol. 86, 2) p. 181, 3) fol. 40', 4) fol. 33'. Ceterum hanc epistolam ante Oct. 16, 25
quo die imperator Metis morabatur³, scriptam esse docet. — Stumpf, Reg. 2865.*

(P. 54.)

Henricus^a Dei gratia Romanorum imperator augustus R. Babenbergensis ecclesiae episcopo gratiam et omne bonum.

Notum est tibi, quanto periculo tota fluctuat ecclesia, quantus error in omni 30
surgit Saxonia, quantaque desolatione nobilis illa Metensis penitus destruitur ecclesia;
et non solum ibi sed et in diversis partibus ecclesia nostri dividitur imperii. Igitur
consilio nostrorum fidelium statuimus fieri Moguntiae colloquium in dominico die
ante proximum sancti Andreae festum. Huic colloquio omnes regni principes nostri 35
fideles intersunt, et praeterea omnes quorum nobis utilis declaratur aut fides aut
consilii providentia. Ad quod venire te quam intime rogamus, quia nullatenus tam
ardua negotia regni et divisio ecclesiae coadunari poterit sine tua maxima sapientia

70. ^x) reliqua des. 1 2. EL.   ^y) Wilhelmi 3.   ^z) Ostiensis 3; *correcit* Pertz.   ^a) *correcit* Jaffé ex Eucharius 3.   ^b) *correcit* P. ex Leodiaris 3.   ^c) Bruhardus 3.   ^d) Conradus Lauensis 3.

71. ^a) H. 2-4.

40

1) *Bravo tunc fuit episcopus Veronensis.*   2) V. *supra* nr. 69.   3) Cf. Stumpf, Reg. 2864.

et egregio consilio et fide, que hactenus nobis frequenter in necessitatibus et in^b huiusmodi controversiis regni, prout nos volumus et res exegerat, praesto fuit. Ad quod colloquium omnes Saxones nostri fideles venient, rogantes summopere^c, nos in Saxoniam venire et hos novos errores componere. Metenses autem e contrario Metim clamant
 5 nos transire, quatinus illic tandem pax et securitas reddatur ecclesiae. Nos quoque, invitante archiepiscopo, Coloniae nativitatem Domini celebraturi sumus et ideo^d statui-
 mus, hoc colloquium ante fieri, ut huiusmodi dissensiones regni prius componeremus, Dec. 25.
 quam nos in remotiora transiremus loca. Sed ideo praedictam expeditionem distulimus, quatinus communi omnium nostrorum consilio quae nobis agenda sint considerentur. Ergo
 10 rogamus te per eam, qua compater nobis effectus es, dilectionem, ne te^e corporis egritudo vel quaelibet alia res impediatur, quin ad praefatum colloquium tempore statuto venias et ibi iuxta magnam sapientiam et solitam fidem tuam de nostra et regni utilitate quae
 necessaria sunt nobiscum disponas.

72. PACTUM CUM VENETIS.

(1094. 1095.)

*Eccestat in 1) Libro blanco fol. 31, nr. 17, praeditum hac inscriptione: Privilegium Henrici imperatoris factum Vitali Faletro duci Venetiarum: 2) cod. Trivisano fol. 167, Praemissis cordii formulis de integro conscriptis, nostrum monumentum ad verbum Ottonis II. pactum (supra nr. 18) usque ad caput 17 reddidit. Reliqua vero capita eodem modo, atque
 20 in prioribus scriptis, decurrere, librarius paucis illis verbis ante oshatocollum insertis monere videtur (cfr. infra p. 124 not. h). Memorare etiam incat, in c. 10, verbis et non amplius additis Italicorum libertatem commercii maritimi in Venetorum commodum coerceri. Monendum denique est, cum notae temporis inter se pugnent, non satis certo
 asseri posse, utrum a. 1094 an a. 1095 pactum editum sit. — Stumpf, Reg. 2924.*

(P. deest.)

(C.)^a In nomine sancte et individue Trinitatis. Henricus Dei gratia Romanorum imperator^b augustus. Quoniam stabilem christianorum principum caritatem operari plurima bona ad multorum utilitatem novimus et viros sapientes ac discretos rectores regnorum suorum notos habere semper et amicos curavimus. Vitalem Faletrum de
 30 Donis christianum^c ducem Veneticorum atque clarissimum, quem luce sapientie ac totius honestatis ubertate prepolere manifestum est, habere notum et amicum ad decus imperii nostri stabilitate perpetua decrevimus. Ad cuius rei perpetuam confirmationem ipse dux vir sapiens et honestus noster fidelis^d compater exaudibiliter in Christo fieri postulavit, et eius sapiens et honesta postulatio, quod eius filiam sacro fonte leva-
 35 vimus, amicabiliter impetravit. Hac igitur ratione christianitatis uniti nostram utrimque dilectionem rationabiliter observavimus et in multis negociis magnisque publicis ac privatis eius sinceram dilectionem et preclaram sapientiam imperio nostro et^e nobis nostrisque fidelibus utilem existere probavimus. Et quia ipsius rei evidentia et sapientum iudicio virorum sapiens ac^f discretus Venetici regni rector existit et egregia fides eius
 40 et pure dilectionis exhibitio, quam semper erga nos et imperium nostrum habuit et

71. b) deest 1. c) sumopere 1. d) iccirco 2. e) deest 4.

72. a) om. 2. b) et add. 1. c) christianorum 1. d) fieri 1. 2. e) ut 1. 2. f) et 2.

habitus est perhenniter, eum nobis commendabilem in omnibus exhibuit, dignus eius^g et honestus interventus pro omnibus incolis Venetici regni puram fidem^h et sinceram dilectionem ob hoc usque nobis servaturis aput nostram imperatoriam maiestatem locumⁱ karissimi compatriis et viri sapientis venerabiliter obtinuit. Igitur ob sinceram eius et venerabilem dilectionem karissime compaternitatis vinculis astrictam, ut ad fructiferum decus imperii nostri firma semper et inviolabilis permaneat, quicquid ipse dux et Venetici ducatus populus et ecclesie retro per triginta annos in imperii nostri potestate, secundum quod in precepto patris nostri et nostrorum antecessorum, regum vel imperatorum, continetur et in pacto Ottonis imperatoris legitur, iuste et legaliter tenuit et habuit, per hanc preceptalem paginam renovavimus atque confirmavimus. Huius autem rei internuntii viri venerabiles extiterunt. Grauso videlicet dilectus ducis cancellarius, Vitalis Michael et Petrus Zopolus, per quos, ut supra dictum est, sequentia laudavimus, ita quidem, ut pars parti nil malignum aut iniustum, sed semper quod rectum est, in omnibus actionibus rebusque facere presumat et si, quod absit, aliqua malitia vel lesio nequiter inter partes commissa fuerit, per huius federis decreta tergatur ac facta satisfactione a rebelli et transgressore parte ad pactum observandum hec series federis per cuncta inviolabiliter amorum semper maneat curicula, remota omni contradictione vel impugnatione tam nostra quam nostrorum successorum omnium^k.

Quia iniustum videtur, ut aliquis vel suis vel equis sanctionibus oppugnare nitatur, et ut specialiter notentur vicini populi maxime tam ex nostro imperio quam ex predicto ducatu Venetie, a quibus omnimodo hanc pactionis institutionem observandam esse decrevimus, hii sunt ex nostro sicut iure: Papienses, Mediolanenses, Cremonenses, Ferrarienses, Ravenates, Comaclenses, Ariminenses, Pisaurienses^l, Censentenses^m, Fanenses, Senegaliensesⁿ, Anconenses, Humanenses, Firmenses, Epinenses, Veronenses, Montecilenses, Gavellenses, Vincentenses^o, Paduenses, Tarvisianenses, Cenesenses, Foroiulienses, Istrienses, et cuncti de nostro Italico regno^p, sive qui modo sunt vel qui in posterum futuri sunt; ex predicto vero^q ducatu Venetie sunt: Rivoaltenses, Metamancenses, Cluenses, Caputargelenses^r, Brundulienses^s, Lauretenses^t, Pistrinenses^u, Murianenses, Torcelenses, Amianenses, Burienses, Equilenses, Caprudenses, Civitanenses^v, Finenses, Gradenses et cuncta generalitas populi Venetie, sive qui modo sunt^w vel qui futuri sunt.

(1) Confirmamus itaque Veneticorum fines a nemine nostrorum inquietari, invadi vel minorari^y debere, sed libere et absque omni impulsu que retro ab annis possiderunt triginta, deinceps possideant. Proprietates vero et predia, que habere videntur tam ipse dux quam suus patriarcha^w nec non episcopi, abbates et omnes ecclesie sancte Dei et reliquis^x populus Venetie sibi subiectus infra potestatem imperii nostri, sive in campis, domibus, pratis, silvis, vineis, salietis, paludibus, sationibus, piscationibus et ceteris aliis possessionibus, quiete possideant absque cuiusquam^y insultantis machinatione aut lesione vel sinistra quippiam^z tergiversatione, ita ut nemo contrarietatem eis inde facere presumat. Nec etiam venationem aut pabulationem sine eorum licentia exerceat neque molestiam ibi residentibus inferat neque aliquam navem ipsorum Veneticorum in aliqua nostri imperii parte periclitantem predari seu hominibus naufragium patientibus aliquam controversiam inferre^a presumat; quod qui fecerit, componat centum libras auri purissimi illis, quibus iniuriam facere presumerit, et res dominio possidentium mancipentur et quiete liceat possessoribus illas tenere ac frui.

(2) Quodsi^b excursus inter partes factus fuerit, persona ipsa, que in capite fuerit ad

72. g) enim 1.   h) fidelem 1.   i) locus 2.   k) omnium successorum 2.   l) Pisaurienses 2.
 m) Cenesenses 2.   n) Senogallienses 2.   o) Vincentenses 2.   p) autem 2.   q) Caputargilenses 1.
 r) Brundulenses 2.   s) Lauretenses 1.   t) Civitanenses 1.   u) sunt modo 1.   v) iniuriari 1;
lacuna in 2.   w) patriarcha suus 1.   x) reliquis 1   y) cuiuspiam 2.   z) quapiam 2.   a) inferre 1.
 b) idem si 1.

1) *Pistrinenses vel Palestrinenses, civitatis hodie Palestrinae incolae; cfr. Pactum Friderici I. a. 1177.*

eandem malitiam faciendam, infra LX dies tradatur, et omnia, que fuerint ablata^c, in duplum restituantur; quodsi ipsum duplum compositum non fuerit vel persona ipsa tradita infra LX dies, ut dictum est, tunc per unamquamque personam, que ipsam malitiam perpetraverit^d, componantur auri solidi quingenti.

3 (3) Si furtum inter partes factum fuerit, in quadruplum restituatur.

(4) Si servi aut ancille inter partes confugerint, cum omnibus rebus, quas secum detulerint^e, reddantur; et index, qui ipsos fugitivos reddiderit, accipiat pro unoquoque singulos solidos auri, sic tamen ut, si amplius requiritur, per sacramentum idoneum dominis^f illorum satisfactum fiat^g. Si vero index vel aliquis ipsos^h fugitivos susceperit et eos reddere negaverit et exinde
10 fingerint, tunc pro unoquoque fugitivo componat auri solidos LXXII. Quodsi dubium fuerit et denegaverit index vel auctor loci ipsius, in quo ipsi fugitivi requiruntur, tunc prebeant sacramentum duodecim electi, quod ibi nec suscepti fuerint nec illos habeant nec in conscientia illorum sint nec aliquas res illorum secum habuerint. Si autem hoc distulerit facere, post primam et secundam contestationem presentia testium peractam perⁱ inssionem iudicis sui liceat ei^k pignere
15 hominem de ipso loco, ubi causa requiritur, ita tamen, ut ipsam pignus post peractam iustitiam^l per integrum reddatur.

(5) Et nullatenus liceat alieni pignus accipere per alia loca, nisi ubi fugitivi^m aut cause requiruntur; et si pignatio perveneritⁿ, non presumat alia pars pro pignere aliam^o pignere, sed expectet usque ad audiendam^p causam, ita sane ut cause in sex mensium spatio fiant et sint
20 finite cause, reddens prius, quia ex iudicio condemnatus fuit, et pignus summi recipiat. Nam si quis de alio loco pignus tollere presumpserit aut sine causa tulerit aut aliquem pro pignere pignere presumpserit, in duplum, qui^q tulerit, restituat.

(6) Si vero equi vel equæ aut armenta aut aliqua quadrupedia furata fuerint, in duplum restituantur; si ipsa aberaverint, modis omnibus reddantur. Quodsi^r post primam et secundam
25 contestationem minime reddita fuerint, tunc perveniat^s pignatio de loco, ubi hoc requiritur, usque dum pars parti satisfaciatur; et post satisfactionem reddantur ipsa pignera.

(7) Et hoc statutum est, ut, si fugitivus seu res reddita fuerit vel si per sacramenta satisfactio adimpleta fuerit, modis omnibus pars parti securitatem faciat.

(8) Si quis vero extra memorata capitula pignere presumpserit, causam perdat, et quod
30 tulerit^t restituat.

(9) Negotia autem inter partes fiant, et liceat dare et accipere quicquid inter eos convenerit^u sine aliqua violentia vel contrarietate, ita ut equa conditio utramque partium negotiatoribus conservetur.

(10) De ripatico autem:^{*} secundum antiquam consuetudinem pars parti servet omne qua
35 dragesimum; et licentiam habeant homines ipsius ducis ambulandi per terram sive per flumina locius regni nostri; similiter et nostri per mare usque ad vos et non amplius.

(11) De hoc convenit, ut, si qua lesio inter partes egerit, legatarii non deficiantur; si vero detenti fuerint, relaxentur et componantur eis solidi CCC; et si, quod^v absit, occisi fuerint, componantur parentibus eorum pro ipsis solidi mille, et ipsa persona tradatur in manibus eorum.

(12) Si quis inter partes causam habuerit, vadat semel vel bis cum epistola iudicis sui^w; si ei iustitia minime facta fuerit infra dies XIII, si ipse homo, unde iustitia requiritur, infra
40 ipsum locum fuerit, infra dies septem licentiam habeat pignere index, qui ipso tempore ordinatus fuerit, infra causam suam, quantum ipsam debitum erit; et ipsum pignus^x usque ad prenomintas noctes. Quodsi antesteterit ipsum pignus, componantur solidi XII causa manente, ut pro eo
45 iterum pignatio fiat, ubi potuerit in finibus, ubi causa requiritur. Si tamen, ubi iudicium

72. ^c) ablata fuerint 1.   ^d) perpetravit 2.   ^e) detulerunt 2.   ^f) dominus 1.   ^g) fuerit 2.

^h) qui eos 2.   ⁱ) om. 1.   ^k) om. 1, 2.   ^l) inssionem 1.   ^m) fugitur 1.   ⁿ) perveniet 1.

^o) eam 1.   ^p) audiendum 2; audiendum causas *PO II*.   ^q) que 2; quod *PO II*.   ^r) idem si 1.

^s) om. 1, 2; *suppl. ex pacto Ottonis II.* pignatio fiat in pacto *Henrici V.*   ^t) tulit 1, 2.   ^u) om. 1.

50 ^v) quodsi 2.   ^w) et add. *PO II.*   ^x) *supplendum est* salvum sit; *cf. pactum Ottonis II supra p. 42 n. u.*

ambabus partibus amnuntiatum fuerit, residentibus duobus de utraque parte de loco, ubi causa requiritur^w, quod ipsi³ per evangelium determinaverint, pars parti satisfiat.

(13) Addeimus autem, ut, si quis homicidium perpetraverit, modis omnibus ipse et quanti mixti fuerint in ipso homicidio, ligati tradantur; quodsi factum non fuerit, pro unaquaque persona componantur auri solidi mille^z.

(14) Simili pena decernimus dampnandum^y eum, qui in communibus merchatis tumultum populi excitans^a homicidium perpetraverit. Quodsi tumultus absque homicidio aut plaga sedatus fuerit, componat pro excitatione auri^b solidos CCC.

(15) Si aliqua pigneratio in silva fieri debuerit, sine homicidio fiat; et si, quod absit, homicidium factum fuerit, pro libero homine componantur solidi CCC et pro servo L; et si plaga¹⁰ facta fuerit, ut^c non moriatur, pro libero homine solidi L et pro servo XXX.

(16) Statutum est, ut in rebus sanctarum ecclesiarum Dei nullus pignerationem faciat, excepto si cum sacerdotibus causas haberit; et ante compellatio fiat semel vel^e bis; nam qui aliter^d presumpserit, duplum componat, et si nesciens pigneraverit, prebeat sacramentum, et sit solutus pignusque^e salvum^e restituat.

(17) Et hoc stetit de capulo, quod Rivoaltenses^f, Olivolenses, Murianenses^g, Metamaucenses, Albionenses, Torcelenses, Amianenses fecerunt retro ab annis XXX; habeant licentiam secundum antiquam consuetudinem faciendi, sive per flumina sive per mare.

(Igitur supradictorum serie inviolabiliter observata^{h.1}). Si quis dux vel marchio, comes aut vicecomes aut alia quelibet persona cuiuscumque condicionis hoc preceptum²⁰ violare presumpserit, mille libras auri optimi compositurus banno nostro subiacebit, medietatem nostre camere et medietatem predicto duci et universis Veneticis. Ut autem consideratis omnibus verius credatur et^{*} ab omnibus observetur, impressione nostri sigilli insumus huius precepti paginam insigniri.

Signum domini Heiuriciⁱ Romanorum imperatoris invictissimi (M).

Anno dominice incarnationis millesimo nonagesimo III, indictione III, regnante Henricoⁱ Romanorum imperatore augusto quadragesimo II, imperante autem XII; actum^k est Tarvisii; feliciter.

73. CURIA MOGUNTINA.

(1100) Dec. 25.

Litteras invitatorius ad Udalscaleum abbatem Tegrinsensem datus servavit codex lat. Monacensis 19111 (Teg. 1411) saec. XIII. in. fol. 120 (p. 241), ex quo eas vulgavit primus Pz: 'Thesaurus anecdotorum' VI, 2, 47 nr. 67. Codicem ipse contuli. — Stumpf, Reg. 2948. (P. 60.)

H(einricus) Dei gratia imperator augustus Tegrinsensi abbati gratiam et omne³⁵ bonum.

Comperto nuper apud nos domni apostolici C(lementis) obitu², principes qui

72. y) om. 1. 2; suppl. ex PO, II, et PII, V. z) ita 1. 2; trecenti PO, II et PII, V. a) execrans 2. b) solidos auri 2. c) et 2. d) supplicandum est facere; cf. pactum Ottonis II, supra p. 42 n. i. e) solutum 1. 2. f) Rivaltenses 2. g) Amorianenses PO, II. h) quibus verbis⁴⁰ librarius notare videtur, studio commoditatisque causa capita 18—26 pactorum retustiorum, ad quae remittit lectorem, se omisisse. i) Enrici, Enrico 2. k) datum 2.

1) Igitur — observata sunt verba libraria, v. not. h. 2) Qui contigit a. 1100 mense Septembri.

nobiscum erant consuluerunt, ut universis principibus curiam generalem in natali Domini apud Moguntiam indiceremus, quatenus eorum communi consilio Romana sedes ordinetur et reformande unitatis ecclesiasticae, que longo iam tempore miserabiliter scissa est, ratio capiatur. Qua de re monendo, rogando et precipiendo debitam a te nobis fidem diligentissime convenimus, ut, sicut Deum et pacem, christianam dilectionem quoque et gratiam nostram curas, ad predictam curiam venire nulla dissimules occasione, nulla^a pretermittas occupatione^b. Pro certo noveris, quod hunc laborem nulli principum remittimus, nullius in hoc negligentiam equo animo sulleremus.

14. PAX MOGUNTINA.

1103. (Jan. 6.)

Annales Augustani ad. a. 1103 (SS. III, 135) tradunt haec: Henricus imperator Mogontiae commoratus in epiphania, regnum per quadriennium cum iuramento pacificari constituit, Saxones rebelles sibi reconciliavit cunctisque gratia sua carentibus commissa dimisit: *itemque Sigebertus ad. a. 1103 narrat (SS. VI, 368):* Henricus imperator sedatis Saxonum motibus pacem in quadriennium constituit. *Huius pacis notitiam serravit eodem lat. Monacensis 3739 (August. eod. 39), ubi marginibus foliorum 5'—7' manu saec. XII. in. inscripta sunt, quae iterum collata infra edituri sumus. Ea scriptum pacis authenticum esse nequaquam contenderis. Est potius narratio historica ab homine bene edocto, qui curiae Moguntinae interfuisse videtur, facta, quae scriptum pacis nimirum adhibuit et aliquas eius normas forma plus minus genuina inseruit. Verba iuramentum tale est indicant, normas quae sequuntur, et fortasse et alias (e. g. de pace ecclesiarum, clericorum etc. tractantes) insimul a principibus sacramento firmatas esse, sicuti et forma Pacis Dei incertae, quam infra in Appendice proposituri sumus, inscripta est Iuramentum pacis Dei. — Stumpf, Reg. 2959. (P. 60.)*

Anno ab incarnatione Domini millesimo CIII. Henricus imperator Mogontiae pacem sua manu firmavit et instituit, et archiepiscopi et episcopi propriis manibus firmaverunt. Filius regis iuravit et primates totius regni, duces, marchiones, comites et alii quam multi. Dux Welfo et dux Pertolfus et dux Fridericus iuraverunt eandem pacem usque ad pentecosten et inde per III annos: iuraverunt, dico, pacem aecclésiis, clericis, monachis, laicis: mercatoribus, mulieribus ne vi rapiantur, Iudeis. Iuramentum tale est:

Nullus alicuius domum hostiliter invadat nec incendio devastet, nullus aliquem capiat propter pecuniam, nec vulneret, nec percutiat, nec interficiat. Et si quis hoc fecerit, oculos vel manum amittat. Si quis eum defenderit, eandem poenam patiat. Si in castrum fugerit, per III dies obsessum a coniuratoribus disperdatur. Si quis effugerit hoc iudicium, beneficium si habet, dominus suus sibi auferat, patrimonium cognati sui illi auferant. Si quis furtum fecerit valens V solidos¹ vel plus, oculos vel manum amittat. Si furtum commiserit valens minus V solidos, capillos amittat et

73. a) nullam cod. b) occupationem cod.

1) Cf. *Act. familiar. Wormatiensis c. 32. Sex solidi in Pace Italica a. 1077 supra nr. 68. c. 2*

virgis cedatur et furtum reddat; et si ter tale furtum fecerit vel rapinam tertia vice. oculos vel manum amittat. Si in via occurrerit tibi inimicus tuus. si possis illi nocere. noceas: si fugerit in domum vel in curtem alienius. illesus maneat.

Hoc iuramento utuntur amici regis pro scuto, inimicis vero nequaquam prodest.

75. SENTENTIA DE IURE ADVOCATORUM. 5

1104. (Jan.)

Dubitari licet, an haec sententia, cuius textus genuinus iam non exstat, ad omnium ecclesiarum advocatos pertineat. Ad Augustensis ecclesiae advocatos potius solummodo spectasse primitus videtur, ut notitia historica, quam infra in adiutatione proponimus, indicat¹⁾. At alias etiam ecclesias hac sententia usas esse, ex eo elucet, quod non solum in 10 libris Augustensibus sed etiam in libris Frisingensibus et Altabensibus superstes est. Legitur 1) in codice lat. Monacensi 2, olim Augustensis ecclesiae, fol. 89' manu saec. XII,

1) Notum sit omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris qualiter Chvnradus et Waltherus Aug[ustensis] ecclesie canonici et boni testimonii fratres pro obtinenda sui iuris libertate 15 ad regis curiam Ratispone communi consilio fratrum urgente^a necessitate a capitulo missi sunt aliisque fratribus supervenientibus et eiusdem legacionis verba confirmantibus, ut episcopi et advocatorum prefate ecclesie diu seviens in predia fratrum iniuria regia potestate principumque auctoritate sedaretur, ipsisque advocatis iusticia, quam Manegoldus in Augusta et comes Aschabinus in Strubingen et Erich in Gysenhusen habuit, determinaretur. Communi ergo principum tam ecclesiasticorum quam 20 secularium consilio et iudicio statutum est, ut ad placitum Aug[ustensis] advocati sive aliorum advocatorum pertinentes semel in anno, quando preceptum fuerit, omnes homines conveniant certis in locis, scilicet in Aitingen, in Strubingen, in Gysenhusen, ibique plus in servicium suum non exigant nisi duos modios tritici et duos porcos, tres cados vini et medonis, decem cados cervisie et V modios avene. Ut autem ea [que] ad usus fratrum pertinent minus distrahantur, subscripta omnia in usus advocatorum 25 sunt deputata: tertia pars bannorum, satisfactio temeritatum, ita tamen ut si qua dispendia res fratrum patiantur, primum eis [sua] restituantur. Werigelta fratrum sint, et mancipium pro mancipio. Preterea si aliqua necessitate vocati fuerint, nihil a fratribus vel eorum colonis quasi sub iusticia exigant, sed cum caritate hoc quod eis impensum fuerit accipiant.

Huius rei testes sunt: Bruno Treuerensis archiepiscopus, Fridericus Coloniensis archiepiscopus, Berhtolfus^b Salzeburgensis electus, Emehardus Wirzburgensis electus, Burchardus Monasteriensis episcopus, 30 Otto Babenbergensis episcopus, Iohannes Spirensis episcopus, Vto Hildinensis episcopus, Witelo Mindinensis episcopus, Eberhardus Eistetensis electus, Hainricus Frisingensis episcopus, Adelbero Tridentinus episcopus, Vdalricus Angiensis abbas, Babo abbas de S. Emmeramo; preterea Erlungus cancellarius cum magna multitudine clericorum. Isti sunt canonici ex parte totius congregationis ad curiam regis missi: Sitzo, Emenhart, Witolt, Rudolf, Chunr[at], Sigebot, Tuto, Guntherus, Liupolt, 35 Lanzo, Puccio, Pillunch, Herman, Hainr[ic]us], Walther, Otto, Wernher. Laici quoque qui interfuerunt et audierunt: dux Welf et frater eius Hainr[ic]us], Peringer de Sulzbach, Sigehart et Fridr[ic]h] frater eius de Thengelingen, Otto de Diezen, Adelprecht de Elehingen, Wichpreht et filius eius de Saxonia, Wernher de Vresperch, Hainr[ic]us] de Sconenbure, Herman de Raitenberg, Gerloch de Orth, Arnolt de Goldenbach, Volmar dapifer imperatoris, Gundekar et Erkenpolt cammerarii imperatoris et quam 40 plures alii fide digni.

Acta sunt haec anno dominice incarnationis millesimo CIII. indiet. XII. in civitate Ratisp[onensis] presente et decernente Hainrico imperatore tercio, rege vero III^{to}. *Elimus iterum e codice diplomatice episcopatus Augustani manuscripto Placidi Braun (tom. I, nr. 33), qui asseratur in ordinariatu episcopali: Braun dedit 'ex cod. ms. cap. August'. Braunii manuscripto usa sunt Monumenta Boica XXXIII, 1, 13* 45

^{a)} vigente cod.

^{b)} corr. ex Berhtoldus cod.

abi praecehdant haec: Ex concilio Affricano. Visum est universis, ab imperatoribus postulandum propter afflictionem pauperum, quorum molestiis sine intermissione fatigatur aeclesia, ut defensores eis adversus potentias divitum cum episcoporum provisione deligerentur; 2) *in cod. tabularii regni Bavarici Hochstift Freising III A, I No 3c* (olim *Lib. trad. Fris. IV. cod. 238*) fol. 116 manu saec. XII. cc.; *verba:* Ex concilio — provisione delegerentur *leguntur in margine; ex hoc codice edidit Meichelbeck 'Historia Frisingensis' I, 2, p. 530 nr. 1272 (= Hartzheim 'Concilia Germaniae' III, 247); 3) priores sententiae lineae leguntur in codice eiusdem tabularii a. 1260 ab Hermanno abbate Altahensi conscripto¹ et vulgatae sunt in Monumentis Boicis XI, 26.*

¹⁰ *Aut sententiae textus genuinus ad notitia historica in adnotatione eccusa adhibita est in concinnando privilegio Friderici I. dato Nurember a. 1156. Jun. 21 (Mon. Boica XXIX. 1, p. 327; Stumpf, Reg. 3747)². — Stumpf, Reg. 2968. (P. 62.)*

Ex^a concilio Ratisponensi cui interfuit Henricus III. imperator cum multis optimatibus.

¹⁵ Statutum^b est: ut ad placitum cuiuslibet advocati^c pertinentes semel in anno, quando praeceptum fuerit, omnes certis in locis conveniant: ibique^d in servitium spum plus non exigant nisi duos modios tritici et duos porcos, tres cados vini et^e medonis, decem^f cados cervisiae et V modios avenae^g. Ut autem ea quae ad^h usus fratrum pertinent minus distrabantur, haec subscripta in usus advocatorum sunt deputata.

²⁰ videlicet tertia pars bannorum et satisfactio temeritatum, ita tamen ut si qua dispendia res fratrum patiuntur, primo eis sua restituantur. Werigelda fratrum sunt, et mancipium pro mancipio. Preterea si praelati aeclesiae aliqua necessitate cogente damnum sibi vel rebus suisⁱ illatum salvo ordine suo recuperare non valuerint, ipsos advocatos in competentem locum advoent: ubi causas querimoniae diligenter discentiant,

²⁵ nichilque ibi^k ab eis vel ab eorum colonis quasi sub iusticia exigant, sed cum caritate hoc quod eis impensum fuerit accipiant.

Haec autem^l acta sunt in civitate Ratisbona^m anno dominicae¹ incarnationis MCIII, indiet. XII, praesidente papa Paschali II, praesenteⁿ autem Henrico imperatore III, multis hoc tam aeclesiae quam regni principibus conlaudantibus et confirmantibus, quorum nomina^o scripta sunt in maiori privilegio.

³⁰ 75. ^{a)} Ex — optimatibus *in marg. 1; des. 3;* Ex — cum plurimis optimatibus ista laudantibus et confirmantibus *in contextu 2.* ^{b)} 3 sic: Henricus imperator III, de legitimis et annalibus advocatorum placitis hoc statuit quod ad *etc.* ^{c)} magnarum ecclesiarum *add. 3.* ^{d)} advocati *add. 3.* ^{e)} vel 3. ^{f)} *in rasura 1; X. 2.* ^{g)} in pabulum triginta equorum *add. 3, ubi reliqua desunt.* ^{h)} *deest 2.* ⁱ⁾ sibi 1. ^{k)} *deest 2.* ^{l)} *deest 2.* ^{m)} in civ. Rat. *des. 2.* ⁿ⁾ regni autem Henrici imperat. III, 2. ^{o)} nomina in libro traditionum continentur 2.

1) *Quem Jaffé SS. XVII, 351 signavit C.* 2) *Hoc privilegium, non vero sententiam nostram, ediderunt etiam Hornmayr 'Ueber die Monumenta Boica' 70 et Meyer 'Das Stadtbuch von Augsburg' 309 (er Mon. Boica)'. Lori 'Geschichte des Lechrains' 2 non nisi versionem Germanicam sententiae vulgavit. Nagel autem 'Origines domus Boicae' 276 diversam prorsus sententiam a. 1104. Jan. 14 latam praebet. Ex his corrigendi sunt Stumpf et Giesebrecht III, 1184.*

76. MANDATUM DE HOSTE FACIENDA.

(1105. c. Aug.)

Sistimus secundum editionem Iafféi in 'Bibliotheca rer. German.' V, p. 232 nr. 121 e codicibus collectionis Udalricianae 1) fol. 90', 2) p. 192, 3) fol. 42, 4) fol. 34'. Confer de eadem re epistolam ab imperatore circa idem tempus ad Ottonem episcopum datam apud Iafféum l. c. p. 233 nr. 122. — Stumpf, Reg. deest. (P. deest.)

H(einricus) Dei gratia Romanorum imperator augustus O(ttoni) Babenbergensi episcopo, suo dilecto et certo fideli, gratiam et omne bonum.

Nunc imminente necessitate debet apparere, qui sint fideles nobis; et ipsa evidentia rei manifestandum est, quantum nos diligant et honorem nostrum. Scias igitur, quod nos usque Wirzebure^a venimus cum multis militibus; et adhuc ibidem plures expectamus; cupientes cum Dei virtute^b inimicos nostros invadere et castrum nostrum Nurnbere^c, quod obsident, liberare. Quapropter tibi, sicut optimo fideli, rogando mandamus: ut ad nos venire festines cum omnibus quos habere poteris, sicut tibi confidimus. Insuper etiam diligenter te rogamus: ut in praesenti nostram consideres necessitatem, et A., qui nobis est necessarius, concedas beneficium, quod a te postulat; animadvertens, quod modo nos praesens periculum compellit multis supplicare et, eorum voluntatem faciendo, ipsos in nostra fidelitate confirmare. Et hac ratione constrictos, de his et de^d aliis multis oportet nos te rogare aliter quam vellemus. Sed nos, Deo volente si prosperitas advenerit, te et ecclesiam tuam, sicut dignum est^e, respiciemus. De hac re fac, secundum quod tibi dicit N. ex nostri parte.

77–79. CONTRA FILIUM AD ROMANAM ECCLESIAM APPELLATIO.

(1106. Iul. Aug.)

Appellationem talem imperator memorat in tribus epistolis, quas proposituri sumus.

77. EPISTOLA AD FILIUM DATA. (Iul.)

Præbentis secundum editionem Iafféi in 'Bibliotheca rer. German.' V, p. 250 nr. 131 e codicibus tribus collectionis Udalricianae 1) Vindobonensi 398 fol. 91; 2) Zwicklensi 283 p. 193; 3) Monacensi 1594 fol. 47; porro 4) e codice Monacensi lat. 11096 (S. Emmer. 96) sac. XII. fol. 122. Primus e codice 1 cum edidit Arentinus in editione Vitae Heinrichi IV, unde transit in multos libros e. g. Ursisius 'Scriptores' I, 398, Goldast 'Constitutiones imperiales' I, 249. — Stumpf, Reg. deest. (P. deest.)

H(einricus) Dei gratia Romanorum^a imperator augustus H(einrico) filio suo.

Si ea^b nos debita et^c paterna affectione tractasses, qua^d deberes, libentissime tecum paterne^e loqueremur et paterna tibi mandaremus. Verum quia longe alius quam

76. ^{a)} Wirzeburch 1. ^{b)} adiutorio 3, 4. ^{c)} Nurenbere 3, 4. ^{d)} deest 4. ^{e)} deest 2.

77. ^{a)} deest 3. ^{b)} deest 1–3. ^{c)} et paterna des. 4. ^{d)} quam 3. ^{e)} deest 4.

paternae affectionis et humanitatis circa nos animus tibi^f fuit et^g est. nequimus aliter tecum loqui vel aliud mandare, quam quod ipsa manifestissimae^h rei veritas habet.

Tu enim ipse scis, sicut ipsoⁱ publico experimento facti tui^k conscius es: qualiter, data fide et securitate personae et honoris nostri, omni affectione devotionis promissisti, nos ducere Moguntiam coram principibus et inde nos securissime^l reducere quocunque vellemus. Haec fiducia cum tecum caritative et indubitanter ascenderemus, contra datam fidem apud Bingham nos cepisti. Ubi nec paternae lacrimae nec patris meror et^m tristitia, quaⁿ ad pedes tuos aliorumque provolvebamur^o, te movit ad misericordiam, quin nos caperes et captum mortalibus inimicis ad^p illudendum et custodiendum traderes: ubi, omni^q genere contumeliae et terroris afflicti, compulsi sumus ferme venire usque^r ad ipsum articulum mortis. Ante captivitatem etiam abstulisti nobis episcopatus et quicquid de honore regni potuisti et praedia nostra et ipsam familiam. In captione^s vero quicquid residuum erat, etiam^t lanceam et crucem et omnia regalia insignia vi et timore mortis — ut ipse^u bene scis et omni^v ferme notum^w est christianitati^x — a nobis^y extorsisti, vix relicta ipsa vita.

Cum hoc tibi de nobis non sufficeret, postea semper, et^p ubicunque fuimus, omnibus modis quibus potuisti, nos^z persequi non cessasti, ut vel perderes vel de regno expelleres. Verum non satis mirari possumus, qua ratione vel occasione hoc tam obstinate facis^a, cum de domno^b papa et de Romana ecclesia tibi nulla residua sit occasio.

Nunc^c enim nuntio domni papae et Romanae ecclesiae, te praesente, obedire parati fuimus^d et sumus, omnem debitam obedientiam et reverentiam ei praesentialiter et semper exhibere et consilio principum^e et spiritualis patris nostri H(ugonis)^h Cluniacensis^f abbatis aliorumque religiosorum virorum et^b de statu ecclesiae et honore regni libentissime agere.

Rogamus te ergo pro honore regni et tuo et paterna devotione et per auctoritatem Romani pontificis et Romanae ecclesiae: ut de iniuria nobis illata et de his, quae nobis vi et iniuste abstulisti, iusticiam facias. Nec non etiam rogamus: ut — cum nichil^g rationis tibi sit, quare nos persequaris quodam^h modo — nos et fideles nostros cesses infestare, immo permittas nos pacifice et quiete vivere, ut integre et cum tranquillitate possimus omnia supra dicta peragere. Recognosce etiam et tecum cogita: quia Deus iudex iustus^l est, cui commisimus causam nostram et vindictam, cuius etiamⁱ iudicia sunt^k abyssus multa^z. Quoniam^l quantumcunque super afflictione^m et infortunio nostroⁿ glorieris^o et super humilitatem nostram^p te extollas, forsitan de sede sancta sua inter me et te sua gratuita misericordia aliud iam definitiv^r, intercedente iustitia, quam tu ipse cogites et^a disponas.

Quodsi nulla alia^r vel reverentia seu intercessio nobis valet, uti apud te^s iustitiam consequi possimus vel ut tuae^t persecutionis impetus cesset, ad^u hoc idem Romanum pontificem, sanctam et universalem Romanam sedem et^u ecclesiam appellamus.

77. f) tuus animus 1—3. g) et est *des.* 4. h) manifestissima 1—3. i) ipso — experimento *des.* 1—3. k) tibi 1. l) securitate 3. m) nec 4. n) que 1—3. o) provolvebatur 1—3. p) *deest* 4. q) multimodo 4. r) *deest* 1—3. s) captivitatem 1. t) et 4. u) *deest* 1—3. v) omne 1—3. w) notum est *des.* 1—3. x) christianitatis 1—3. y) iam votum *add.* 1—3; *cf. supra not. w.* z) nos potuisti 1—3. a) facias 4. b) *deest* 1—3. c) Non 1. d) fuimus et *des.* 1—3. e) principum 3. f) Cluniacensis 4. g) nil 1. h) quodam modo *des.* 1—3. i) loco vindictam eius etiam 1—3; eius vindicta et. k) velut *add.* 1—3. l) Quia 1. 2. m) afflictionem et infortunia 4. n) *deest* 4. o) gloriaris 4. p) definitiv 3; definitiv 1. q) vel 4. r) causa *add.* 1—3. s) valet apud te ut 4. t) ut tuae *des.* 1—3. u) ad hoc idem *des.* 1—3.

1) Ps. 7, 12. 2) Is. 35, 7.

78. EPISTOLA SAXONIBUS MISSA. (Iul.)

Et ipsam datus secundum editionem Iaffi in 'Bibliotheca rer. German.' V, p. 505 nr. 12 c. 1) codice lat. Monacensi 11096 (S. Emmer. 96) saec. XII. fol. 123; 2) editione Chronici Ekkehardi SS. VI, 236. E codice Monacensi dedit Ardentius l. c., quem secuti sunt Urstisius I. 399, Goldast I, 219, ceteri. — Slumpf. Reg. deest. (P. deest.) 5

II(cinricus) Dei gratia Romanorum imperator augustus archiepiscopis^a et ceteris Saxonie principibus ac etiam reliquo populo gratiam et dilectionem, dignantibus eam recipere.

Conquerimur Deo omnipotenti et domine mee^b sancte Marie et beato Petro principi apostolorum patrono nostro et vobis principibus omnibus, quia iniuste et inhumane et crudeliter, in illa confisi fide, de^c qua dubitare non debuimus^d, tractati sumus: et tam honore regni quam prediis et omnibus, que habebamus, contra divinum et humanum ius, ad infamiam^e et improprium^f regni ita expoliati sumus, ut nichil penitus preter solam vitam nobis relictum sit^g. Ubi cum ferme omnes essetis, magna pars vestri visa est dolere et tristari. Sed pro dolor^h nichil nobis vestraⁱ contulit tristitia, 15 quin de^c nobis sibi satisfaceret voluntas inimicorum nostrorum odiosa.

Et quia cum consilio et rogatu filii nostri, fide et securitate vite et honoris ab eo primum accepta, fiducia liter et desideranter Magontiam in presentiam legati Romani et principum tenderemus^k, ut eorum dispositione ageremus tam de statu ecclesie et honore regni quam de salute anime nostre, ipse non est veritus in hac voluntate et 20 obediencia nos contra datam fidem capere et usque ad articulum mortis ferme ducere. Non ausi sumus ita nos illi credere, ut iniuriis^l et contumeliis nos pro voluntate sua sicut prius valeat tractare.

Quapropter multum vos rogamus et obnixe precamur: ut pro timore Dei et honore regni et honestate vestra dignemini studere, quomodo de iniuria in manibus 25 vestris nobis illata per vos possimus recuperare iusticiam.

Nos autem^m pro consilio vestro et aliorum, qui nos odio non habent, religiosorumⁿ virorum parati sumus, tam filio nostro, si in aliquo eum offendimus, quam alicui in regno libenter emendare. Preterea, sicut domino pape^o in presentia legati sui et vestra obedire parati fuimus, ita et nunc parati sumus, ei omnem debitam reverentiam 30 et obedienciam sincero corde et devocione presentialiter exhibere et — tam consilio vestro quam spiritualis patris nostri H(ugonis) Cloniacensis^p abbatis aliorumque religiosorum virorum — de statu ecclesie et honore regni, quantum in nobis est, disponere.

Cum igitur ad hec omnia parati simus, rogamus vos et obnixe precamur, quatinus pro Deo et honore regni et vestro instanter moneatis filium nostrum, cum nulla ei 35 secundum prefatam sentenciam adversum nos residua sit occasio, amodo desistat nos et fideles nostros persequi; et pacifice et quiete vivere permittat, ut supra dicta integre et cum tranquillitate perficiantur. Quodsi noluerit, rogamus vos per auctoritatem Romane ecclesie, cui nos committimus et honorem^q regni, ne super nos et^r fideles nostros veniatis. Quia manifestum est, non cum divine legis zelo vel Romane ecclesie 40 dilectione, sed concupiscentia regni^s, patre iniuste eo privato, hoc incepisse. Apud quem si^t interpellacio vestra nullaque alia intervencio ad presens prodesse poterit, appellamus Romanum pontificem et sanctam universalem Romanam sedem et ecclesiam.

78. ^{a)} loco archiepiscopis — populo 2; episcopis ducibus marchionibus comitibus caeterisque regni principibus. ^{b)} deest 2. ^{c)} deest 1. ^{d)} delueramus 2. ^{e)} infamia 1. 15 ^{f)} imperium 1. ^{g)} est 1. ^{h)} dolorum 1. ⁱ⁾ vitam 1. ^{k)} tenderimus 1. ^{l)} iniurie 1. ^{m)} quoque 2. ⁿ⁾ religiosorumque 2. ^{o)} papa 1. ^{p)} Clonensis 1. ^{q)} honore 1. ^{r)} super add. 2. ^{s)} regno 1. ^{t)} deest 1.

79. ENCYCLICA OMNIBUS PRINCIPIBUS MISSA. (Aug.)

Sistimus secundum editionem Iaffi in Bibliotheca rer. Germ. V, p. 506 nr. 13 e codicibus 1) cathedralis ecclesiae Treverensis 102 (93 F. olim Abdinghofensi) saec. XII, in. fol. 67'; praesto fuit etiam apographum a viro d. Arndt paratum; 2) cod. lat. Monacensi 11096 (S. Emmer, 96) fol. 123'. E codice 2 edidit Arentius l. c. = Urstisius I, 399, Goldast I, 251 et IV, 1, 53, ceteri; e codicibus 1 et 2 Giesbrecht, Geschichte der deutschen Kaiserzeit III, p. 1252 nr. 13. — Stumpf, Reg. deest. (P. deest.)

Heinricus) Dei gratia Romanorum imperator augustus archiepiscopis, episcopis^a, ducibus, comitibus caeterisque regni principibus gratiam et dilectionem, dignantibus^b eam recipere.

Rogavimus filium nostrum et vos, et^a multum precati sumus: ut, dimisso exercitu, ordinaretur, quomodo possemus pacifice^a convenire, ut de iniuria nostra et pace componenda ad honorem regni posset digne et decenter diffiniri^b.

Placuit vobis remandare, unde nobis longe gravior^c priori oritur querimonia: quod, dimissa obsidione Coloniae, vultis super nos et super^d fideles nostros sub specie colloquii cum exercitu venire, datis induciis octo dierum. Quae numquam datae sunt homini alienius conditionis, ut bene scitis, usque ad hanc diem pro legitima diffinitione alicuius minoris negotii, nedum pro tanta re, secundum divinam legem vel humanam vel etiam secundum usum hominum. Oporteret^e eam nos habere, si vobis placeret saltem tales inducias, infra quas possemus convocare et precibus invitare, ad hanc eandem causam ut sint nobiscum^f, Mogontinum^g, Treverensem^g, Bremensem archiepiscopos, Frisingensem^g, Augustensem, Curensensem, Basiliensem episcopos, ducem Magnum eum duce Theoderico, et ducem Boemiam et comitem Flandrensem cum comite Burgundie Wilhelmo, et alios qui ad praefatum negotium, ut bene scitis, valde sunt necessarii.

Quapropter, sicut prius rogavimus, ita^h et nunc iterum precamurⁱ et obnixè rogamus: quatinus pro Deo et anima vestra et pro appellatione domini Romani pontificis Paschalis et Romanae ecclesiae et pro honore regni dignemini apud filium nostrum efficere, ut, dimisso exercitu, cesset nos persequi; et ordinetur, quomodo secure et absque omni ambiguitate possimus vos cum caeteris supradictis^k ad agendum de iniuria nostra et pace in regno componenda quiete et pacifice convenire.

Quodsi nullatenus voluerit cessare, proclamationem inde fecimus et semper facimus Deo et beatæ^l Mariae et beato Petro patrono^m nostro et omnibus sanctis omnibusque christianis, et vobis maxime: omni devotione precantes: ut dignemini cessare eum sequiⁿ ad persecutionem tantae iniuriae. Et ad hoc, ut ipse cesset nos persequi et vos eum imitari, appellavimus et iam^o tereio appellamus dominum Romanum pontificem Paschalem et sanctam et universalem sedem^p Romanam et ecclesiam. Quodsi hoc totum^q nobis prodesse non poterit^r, committimus nos Deo^s omnipotenti Patri et Filio sanctoque Spiritui paraclito et beatæ Mariae perpetuae^v virgini et beato Petro et Paulo et^o sancto Lamberto omnibusque sanctis, ut divina miseratio omniumque sanctorum intercessio humilitatem nostram respicere nosque contra tantum tamque iniuriosum impetum defendere dignetur^s.

79. a) deest 2.   b) diffinire 2.   c) graviorum 2.   d) deest 1.   e) Oportet 2.   f) vobis eum 1.   g) et add. 2.   h) loco ita — rogavimus 2; et obnixè precamur.   i) precavimus 1.   k) de iniuria add. 1.   l) sancte 2.   m) loco patrono nostro 1; et Paulo   n) persequi 2.   o) deest 2.   p) loco sedem — ecclesiam 2; ecclesiam sedem et Romanam ecclesiam.   q) tantum 2.   r) potest 1.   s) amen add. 2.

HEINRICI V. CONSTITUTIONES.

80. ENCYCLICA DE HOSTE CONTRA PATREM FACIENDA.

(1106. Apr. Mai.)

*Fragmentum quod servavit Vita Heinrichi IV. datus ex eius editione altera a viro 5
el. Wattenbach parata. Mandatum regis, quod emanavit Moguntiae circa mensem Aprilem
sen Maium, ab auctore Vitae in evanitiatis variatum esse, b. m. Giesebrecht (Gesch. der
deutschen Kaiserzeit III, 1189) opinatus est.*

*Scriptum, quod Pertzius p. 63 ex Ekkeharde (SS. VI, 237) desumptum huic mandato 10
sub inscriptione Legatio adiunxit, haudquaquam epistola a rege et principibus ad imperatorem
data est, ut voluerunt Pertzius et Giesebrecht l. c., sed potius sermo archiepiscopi Mayde-
burgensis, ut luce clarius e verbis Ekkehardi patet. Quare id respicimus. — Stumpf,
Reg. 3008. (P. 63.)*

.. Si per invasionem regnum occupassem, tamen resistentes potestati nostrae retun-
derem, in quantum possem. Nunc autem cum in sumpta regni dignitate vestris par- 15
erim praeceptis, ausus est quisquam impune in publicam contumeliam regnum et nos
armis vexare? Cum enim Leodimum ituri, ubi nobis curia pascalis habenda fuerat, ad
fluvium Masa venissemus, episcopus Leodiensis et dux Heinricus, de quorum fide et
obsequii devotione multum praesumebamus, nobis latenter insidias posuerant et nostros 20
inseios et ad pugnam imparatos cedebant, capiebant, fugabant. Quae et quanta clades
ibi acciderit, tam pudet referre, quam inultum dimittere. Igitur constrictus et eventus
asperitate et temporis articulo, Coloniam diverti. Quae cum me recipere satis superbe
refutaret, apud villam Bunnam sanctum diem paschae utcumque peregi. Cui unquam 25
regiae personae tanta contumelia facta est? Nec solum me petit haec contumelia:
vos despecti estis: isti praesumptores decreta vestra auctoritatem habere nolunt, sua
tantum statuta firma esse volunt; denique in quos totum regni pondus se reclinet,
haberi cupiunt. Regem quem constituistis, destituere parant, ut nihil eorum quae vos
decernitis, ratum sit. Igitur haec iniuria mea regni potius est, quam mea. Nam unius
capitis licet summi deiectio reparabile regni dampnum est; principum autem concu- 30
lcatio ruina regni est. An haec impune feremus, et ex ignobili patientia nostra magis
tumebit eorum superbia? Absit, ut qui dicimur inhonorati, dicamur et inulti. Pauca
dixisse sat est; desides animi prolixae cohortationis stimulo opus habent. Causa

magis ad incitamentum sit^a quam verba. Quia igitur contra tam superbos hostes rei publicae viribus utendum est, expeditionem vobis et rogando praecipimus et praeci-
piendo rogamus, cuius collectioni et tempus Kalendas Iulias et locum Wirzilurgensem Jul. 1.
urbem praefinimus.

SI. MANDATUM DE EXPEDITIONE FLANDRICA FACIENDA.

(1107. ante Nov.)

*Proferimus secundum editionem Iaffi in Bibliotheca rer. Germ. V, p. 257 nr. 110
e codicibus collectionis Udalricianae quatuor 1) Vindobonensi 398 f. 108'; 2) Zwettlensi 283
10 p. 235; 3) Vindobonensi 611 f. 43'; 4) Monacensi 4594 f. 35; porro e 5) cod. Guelfer-
lytano 1126 (Helmst. 1021) f. 56'. — Stumpf, Reg. 3019. (P. 64.)*

Heinricus^a Dei gratia Romanorum rex^b O(ttoni)^c Babenbergensi episcopo, suo
fidei karissimo, gratiam et omne bonum.

Cum Dei providentia et magnae pietatis eius consilio de nostro regno ubique
15 pacificato^d congauderemus, advenerunt nobis nuntii ex parte G.¹ ducis et B.² comitis
aliorumque fidelium nostrorum marchiae Flandrensis, intimantes^e eos diutius non posse
sustinere molestias R.³ comitis, qui regnum nostrum invasit et ad ignominiam omnium,
qui in eo sunt, sibi nostrum Cameracensem episcopatum usurpavit. Unde, quemad-
modum res hortabatur^f, nostros principes convocatos consulimus^g, et ab eis sapienter
20 re notata^h, constituimus eorum consilio, nos facturos expeditionem in Flandriam supra
tam praesumptuosum hostem, qui noster miles debet esse, ne diutius de imminutioneⁱ
et dedecore regni nostri impune^k superbiat. Hoc siquidem tam manifestum^l et tam
commune regni nostri dedecus tibi fieri, si tuum honorem diligis, pensare debes corde-
tenus. Ut igitur fideliter hoc facias et prudenter^m, rogamus te sub spe remune-
25 rationis tibi gratissimae, et per fidelitatem quam nobis et regno debes ammonemusⁿ,
ut omni occasione destructa, sicut honor est regni atque tuus, ad expeditionem venias.
sciens, quod in proximo festo sanctorum omnium Thungris^o iuxta Leodium conveniemus, Nos. 1
parati super Flandriam equitare. Nec mireris, mutatum esse adventum nostrum Radis-
ponam^p, sicut intellexeras, quando nobiscum eras, quia huius rei necessitas inter-
30 venit, et utiliter ad decus regni firmiter est laudata ab omnibus nostris expeditio^q
nostra super hostes^r in Flandriam.

80. ^a) sicut *cod.*

81. ^a) II. 2—4. ^b) imperator augustus 1—4. ^c) *deest* 1—4. ^d) pacatissimo 1. 2. ^e) nuntii
antes 5. ^f) hortabatur 5. ^g) consulimus 5. ^h) renovata 5. ⁱ) imminutione 1. ^k) impune —
35 regni nostri *des.* 5. ^l) in festum 4. ^m) Ut igitur scias fideliter et prudenter 5. ⁿ) monemus 1—4.
^o) Thungris 1. ^p) Ratisponam 5. ^q) expedit 5. ^r) nostros *add.* 4.

1) Godefridi Lotharingiae inferioris. 2) Baldaini III. Haemoniensis. 3) Roberti II. Flandriae.

82. EPISTOLA AD ROMANOS.

(1111. Ian.)

Repetimus editionem Iafféi in 'Bibliotheca rerum Germanicarum' V, 268 nr. 148 e codicibus quatuor collectionis Vdalricianae 1) Vindobonensi 398 f. 109; 2) Zivettensi 283 p. 236; 3) Vindobonensi 611 fol. 44; 4) Monacensi 4594 f. 35. — Stumpf, Reg. 3046. (P. 65.)

Heinricus^a Dei gratia Romanorum rex^b consulibus et senatui, populo Romano maioribus et minoribus, gratiam suam cum bona voluntate.

Divina disponente gratia postquam regnum patrum nostrorum intravimus, Urbem caput et sedem nostri imperii pio affectu visere optavimus et eam more magnorum praedecessorum exaltare, honorare et^c ditare, ut dominus fideles, ut pater filios, ut civis concives, decrevimus. Huius autem propositum^d desiderii non voluntas, verum diversa dinque^e disturbata retardavere regni negocia. Quibus tandem Dei nobis favente elementia sedatis, compositis, subiectis^f, expediti in Italiam venimus illamque praeter ceteris terris discordem et divisam pro tempore ad iusticiam et concordiam^g coegimus. Ad vos ergo properantes et iam diu desideratum inceptum ad effectum perducere conantes, ut legati nostri iussu vestro laudaverunt nosque invitati sumus, ecclesiae et ab ecclesia, vobis et a vobis pro facienda et recipienda iustitia pacifice venimus. Volumus quatinus idoneos nuncios vestrae utilitatis providos et nostri honoris devotos nobis obviam mittatis, quorum consilio et nostrorum unito, ad vos, vobis commodi et nobis, apertius veniamus.

83-101. TRACTATUS CUM PASCHALI II.
ET CORONATIO ROMANA.

1111. Febr. 4 — Apr. 13.

De iis quae gesta et tractata sunt inter Heinricum V. et Paschalem II. inde a die Febr. 4 usque ad diem Apr. 13, diem coronationis Romanae, anni 1111, existat relatio papalis (P, infra nr. 99) et duae relationes regales (RI et RII, infra nr. 100 et 101), quibus monumenta quae edituri sumus nr. 83—97 debemus. Praeterea nonnulla eorum etiam in aliis scriptoribus et codicibus creata sunt. Nr. 83—86 pertinent ad Conventionem praeviam, quae per internuntios partium Febr. 4 in ecclesia S. Mariae in Turri ieta est; nr. 87 et 88 sunt iuramenta quae Febr. 9 Sutrii ex parte regis praestita sunt; nr. 89 et 90 pertinent ad diem Febr. 12; nr. 91—95 sunt scripta conventionis die Apr. 11 ad pontem Mammum factae; nr. 96 est privilegium istud de investituris, nr. 97 et 98 ad diem Apr. 12 pertinent.

P. Relatio papalis, quae gesta totius de quo agitur temporis complectitur, recepta erat

82. ^a) II. 2—4.   ^b) (imperator) augustus 4.   ^c) deest 3, 4.   ^d) praepositum 2.   ^e) atque 4.
^f) sedatis 4.   ^g) tempore et iusticia ad concordiam 4.

in Registrum Paschalis II, unde integra fere ut videtur transit in 1) codicem Vaticanum 1984 saec. XII, in. *Annalium ut vocantur Romanorum* fol. 194A—195. Inscrubitur ibi INCIPIT Registrum paschali pape II, et continet monumenta nostra nr. 83—88, 92, 94, 95. Edita est haec relatio e codice primum cum aliis tamen scriptis mixta a Pertzio LL. tomo II, p. 66—73, dein pura in SS. V, 472—476, tum nuper a Duchesnio 'Le Liber pontificalis' II, 338—343. Etiam Watterich 'Pontificum Romanorum Vitae' II, 50 sq. codicem se inspexisse contendit, at potissime editionem Legum seculus esse videtur. — 2) Relationem pontificiam collectioni suae, cuius apographum serravit codex Ottobonianus 3057, Albinus scolaris etiam intulit saeculo XII, ex. Folio 159' sq. namque leguntur acta in ecclesia S. Mariae in Turri et initium iuramenti primi Satrii praestiti (usque ad verba id est Petrus Leonis), quae presso pede sequitur pars eorum quae Apr. 11 ad pontem Mammecum gesta sunt (Cum comes Albertus de Blanderada — Ille invicem iuravit). Quae re elucet in codice Ottoboniano folia nonnulla excidisse. Porro folio 137 Albinus inter alia iuramenta affert iuramenta regis et principum iuxta pontem Mammecum praestita (nr. 94, 95). Insunt igitur in codice Ottoboniano iam sola monumenta nr. 83—86, 87 partim, 92, 94, 95. Albinum nequaquam pendere a codice Vaticano 1984 nuper recte animadvertit vir d. Stenenson 'Archivio storico Romano' VIII, 375, et hoc primo conspectu patet. E Registro ergo Paschalis II, et ipsam hausisse contulerim. Quod si illa se habet, aut Albinum aut auctorem *Annalium Romanorum* aut utrumque ipsorum textum Registri non paucis locis variasse iudicabis¹. Codicem contulerunt Waitz et Holder-Egger. — 3) Cum textu Albini intime cohaeret textus actorum in ecclesia S. Mariae, quem solum serravit codex bibliothecae S. Marci Veneti Cl. XIV cod. CII saec. XII, in. p. 359; quem contulit h. n. Schum 'Neues Archiv' I, 130. Haec scripta et ipsa e Registro sumpta esse statueris. At sunt argumenta quae ad opinionem me ducunt, haec esse potius ipsa Gesta conventionis S. Mariae in Turri, quibus Registrum ipsum pro fonte nimirum usum sit. Si recte iudicari, etiam Albinum in scriptis istis describendis non Registrum sed potius eius fontem adhibuisse concedes. — 4) Cencius camerarius saec. XII, ex. Relationem integram ex ipso Registro, non vero e codice Vaticano 1984², suo Libro Censuum intulit. Iam Pertzius lectiones complures nescio quo usus codice adnotavit; deinde Watterich II, 50 not. 4 quatuor codices Cencii, non vero potissimum Vaticanum 8486, se adhibuisse dicit paucasque lectiones attulit; tum Theinerus in 'Codice diplomatico domini temporalis s. sedis' I, p. 10 nr. 11 priorem Relationis partem, quae gesta S. Mariae et Satrii attinet, e codice tabularii Vaticani Arduinensi (arm. III, ord. 2 nr. 2529) saec. XV, in. fol. 130 excudi fecit. Evidem adnotata varia lectione Theineri, totum Cencii textum attrahi superfluum esse duximus. — 5) Petrus Ostiensis in Chronico Casinensi l. III, c. 35—40 (SS. VII, 778—782) Relatione e Registro nimirum sibi cogita usus textum multoties variavit et suo modo amplificavit, monumenta imprimis sermone indirecto dedit. — Bose cardinalis in Vita Paschalis II, teste Duchesnio II, 369 Relationem totam e codice Vaticano deprompsit³.

RI. Relatio caesarea prior est epistola encyclica, in qua ipse rex refert de gestis dierum Febr. 4—12 (infra nr. 100), et continet monumenta nr. 89, 85, 86, 84, 90. Serrata est.

1) Cf. imprimis eordum Relationis, tenenda etc. 2) V. Stenenson l. c. 3) Baronius in *Ann. eccl.* XII, p. 71—80 (ad a. 1110 et 1111) multa quidem ex Relatione hausta attulit, sed praeterea Petrum Ostiensem exscripsit et monumenta nonnulla recepit ex editione principe epistolarum Ironis Carnotensis (quam p. 80 D perperam Massoni appellat, v. infra), imprimis Præilegium (p. 80 A) et ea quae p. 79 lin. ult. se ex Paschalis papae vitae Actis sumpsisse dicit. Lectiones haec probant. Relationis lucinius, quas debet, Baronius ex Albino seu eius apographo quondam excepisse mihi videtur. Reprobanda est igitur opinio viri cl. Schaefer, qui ('Hist. Aufsätze dem Andenken an G. Waitz' gewidmet' p. 146, 151) et Baronium et Petrum Ostiensem diversum Relationis recensione adhibuisse sibi persuasum habet. Petrus Ostiensis loco citato (SS. VII, 782, l. 10 sq.) non Præilegium sed promissionem papae (infra nr. 91) in usus suos vertit.

ad clerum et populum Parmensem data in libri Udalriciani codicibus 1) Vindobonensi 398 fol. 110 et 2) Zwettlensi 283 p. 238, quibus secundum Iaffé Bibliothecam rer. Germanicarum V. p. 269 nr. 149 usi sumus; porro omnibus Christi et ecclesiae fidelibus missa in 3) Gestis Alberonis archiepiscopi Treverensis, SS. VIII, 244 et 4) Annalibus S. Disibodi, SS. XVII, 20. — Ex hac relatione hausit Sigebertus Gemblacensis in Chronico, SS. VI, 372 sq., sed scriptum modo nr. 89 integrum recepit.

R II. Relatio caesarea posterior, quae tangit gesta dierum Apr. 11—13 (infra nr. 101), continet monumenta nr. 91—93, 97, 96. Legitur in libri Udalriciani codicibus 1) Vindobonensi 398 fol. 111' et 2) Zwettlensi 283 p. 241, quos excussit Iaffé l. c. p. 274 nr. 150; 3) in codice Parisino 10402 (Suppl. lat. 271) saec. XII, quem contulit b. m. Waitz.

Præter has Relationes ad parandam editionem hæc subsidia adhibuimus:

C. Collectio monumentorum nr. 94, 95, 91—93, 96, 97, quae spectant ad ea quae diebus Apr. 11—13 acta sunt. Paulo post instaurata et longe lateque divulgata sit oportet, quippe quae obvia est in compluribus codicibus, in quibus singula monumenta iisdem fere rubris insignita sunt. Et quidem 1) cod. civitatis Sancti Audomari (olim ecclesiae S. Audomari) 194 fol. ultimo manu saec. XII, ex.; collectio inscripta est Hoc modo reconciliatio inter regem et dominum papam facta est et hoc est iuramentum regis: *exscripsit vir d. Sackur, qui animadvertit, finem puncto finati carere.* — 2) Codex vetustus quem excussit Iuretus in editione principe epistolarum Ieonis Carnotensis (Parisii a. 1585, 4°) fol. 252 sq.; lemma fere idem est (Hoc — inter Paschalem papam et Henricum imperatorem facta est. Iuramentum imperatoris): *in calce hic textus abundat sententia chronologica: Anno verbi incarnati MCXI. hoc confirmatum est in basilica sancti Petri XVI. Cal. Martii (potius Maii) regnante in coelis domino nostro Iesu Christo cum Patre eterno et Spiritu sancto. Amen.* — 3) Codex Musaei Britannici Cotton, Faustina B. VI saec. XII, fol. 95, 95', in quo, ordine paullisper inverso, privilegium nr. 96 cetera monumenta præcesserit, nam nunc ultima tantum eius pars invenitur, et nr. 97 desideratur; nr. 94 autem præcedit rubrum (Hoc autem modo — regis) consimile codici 1; codicem iam Perltius et nuper vir d. Liebermann contulit. — 4) Florentius Wigorniensis Historiae suae nostram Collectionem inseruit (SS. V, 565 sq.) idemque rubrum ac codex 1 præmisit; numero 97 caret. — 5) Sigebertum Gemblacensem in fine Chronici (SS. VI, 374) eandem collectionem adhibuisse probatur eo quod eandem monumenti nr. 97 formam, ab R II diversam, præbet ac codices 1, 2, et ordo monumentorum (94, 95, 92, 93, 96, 97) idem est². Ceterum Sigebertus monumenta nr. 94 et 92 abbreviavit, nr. 95 et 93 tantum commemorat. Sigebertum plane descripsit librarius codicis Bruceensis 20006—20017 saec. XII—XIII, olim S. Mariae de Villari, foliis ultimis, ut iam Bethmannus SS. VI, 371 not. c animadvertit. — Collectionem nostram continere videtur etiam codex universitatis Ganduensis 16 saec. XII, in.³ et fortasse etiam codex civitatis Viridunensis 82 saec. XII, foliis duobus ultimis⁴.

M. Wilhelmus Malmesburiensis in Gestis regum Anglorum l. V, c. 421—424 (SS. X, 179) continet monumenta nr. 92—97. Hæc monumenta et narrationem suam se ex Davidi Scotti libello hausisse, Wilhelmus ipse c. 426 patefecit his verbis: Omnem hanc ambitionem privilegiorum et consecrationis verbo de scriptis præfati David transtuli. In privilegio nr. 96 abundat Wilhelmus sententia gravissima, quae etiam in codicibus R II, 3 Parisino et Vindobonensi (W) occurrit.

V. In codice Vaticano 1984 præter Relationem pontificiam seorsum etiam reperiuntur fol. 193 B monumenta nr. 90, 91, 96. Monumentis nr. 90 et 96 adiectae sunt notitiae

1) Hanc editionem Baronium in usus suos vertisse supra diximus p. 135 not. 3. 2) Et eorumque Sigeberti simile est lemma codicem 1, 2: In reconciliatioe autem, quae facta est inter papam et imperatorem — hoc fuit iuramentum regis. 3) V. 'Archiv' VII, 542. 4) V. 'Archiv' VIII, 447.

historicar. Quae an sint reliquiae Relationis alterius pontificiae, in dubio relinquamus oportet.

Privilegium nr. 96 solum serraverunt:

W. codex Vindobonensis 2213 (Ius can. 105) saec. XIII. fol. 11', quem iam Pertzius
 5 descripsit sed in editione paranda minime crevit, iterumque contulit b. m. Giesbrecht;
 excellit sententia illa quam propter eum solummodo Madnesbariensis et codex Parisinus
 praebent. B. codex Bambergensis sancti Hieronymi commentarios in Oseam continens
 saec. XII, quem iam olim descripsit b. m. Böhmner, Pertzius tamen haud sufficienter in
 usus editionis vertit.

10 Codex Vindobonensis 373 (Hist. prof. 83) continet in margine folii cuiusdam formam
 monumenti nr. 97 ab aliis diversam, et nr. 98, abrenuntiationem Silvestri IV. antipapae,
 quas vulgavit vir cl. Wallenbach Archiv X, 161. (P. 66—73.)

83 - 86. CONVENTIO PRAEVI A IN ECCLESIA S. MARIAE IN TURRI FACTA. Febr. 1.

15 Actum, quod in codex nr. 86 legitur, certe est actum Gestorum huius conventionis.

83. PROMISSIO REGIS.

Legitur in P 1—1. — Stumpf, Reg. 3017.

Rex scripto refutabit^a omnem investituram omnium ecclesiarum in manu domni
 pape, in conspectu cleri^b et populi, in die coronationis sue. Et postquam dominus
 20 papa fecerit de regalibus sicut in alia carta^c scriptum est, sacramento firmabit, quod
 numquam se^e de investituris ulterius intromittet^d. Et dimittet ecclesias liberas cum
 oblationibus et possessionibus quae ad regnum manifeste non pertinebant^e. Et absolvet
 populos a iuramentis quae contra episcopos facta sunt. Patrimonia et possessiones
 beati Petri^f restituet et concedet, sicut a Karolo, Lodoico^g, Heinrico et aliis impera-
 25 toribus factum est, et tenere adiuvabit secundum suum posse. Non erit in facto aut
 consilio, ut dominus papa perdat papatum Romanum vel vitam^h vel membraⁱ, vel
 capiatur mala captione, aut per se aut per summissam personam, nec ipse nec fideles
 ipsius qui pro ipso^k securitatem ei fecerint^l, id est Petrus Leonis cum filiis suis,
 30 quorum bona dampnum studiose non patiantur, vel alii quos regi significaverit; et si
 quis ei vel eis fecerit, rex eos fideliter adiuvabit. Pro huius securitatis observatione
 mediatores dabit rex domno papae principes quos petiit^m, id est Fridericumⁿ filium
 sororis suae, marchionem Engilbertum, marchionem Thiebaldum, comitem Hermannum,
 Fridericum palatinum comitem de Saxonia, Beringarium^o de Bavaria, Godefridum
 comitem^p, Fridericum Saxonem, Albertum cancellarium, Cononem fratrem Beringarii^q,
 35 Sigebot^r de Bavaria, Henricum ducem Carinthie, Bertoldum filium ducis Bertoldi.
 Qui iurabunt domno pape securitatem de vita, de membris, de papatu, de captione.
 Et si rex hec omnia suprascripta^s non observaverit, ipsi cum honoribus suis ad dom-
 num papam et ad Romanam ecclesiam se tenebunt. Obsides pro securitate domni

83. ^a) refutavit P 1.   ^b) cleri P 1.   ^c) deest P 4.   ^d) intromitteret P 1.   ^e) pertinent P 1.
 10 ^f) b. Petri et possessiones P 2.   ^g) Ludovico P 4; et add. P 2.   ^h) vita P 1.   ⁱ) membrum P 4,
^k) eo P 4.   ^l) fec. ei P 1.   ^m) petierit P 1. 3.   ⁿ) Fridericum P 2.   ^o) Berlingarium P 1;
 Berengarium P 2.   ^p) comitem God. P 2—4.   ^q) Berengarii P 4.   ^r) Sigebot P 3; Sigebot P 4.
^s) supradicta P 4.

Feb. 9. pape dabit rex proxima quinta feria, et secure mittet¹ ad insulam in potestate^u domni papae Fridericum^v duccem nepotem suum. Spirenses episcopum Brunonem^v, Chonradum nepotem comitis Herimanni, et filium, Heinricum fratrem comitis Friderici. Obsides si receperit, reddet in die coronationis sue transito ponte. Et si forte coronatus non fuerit aut non transierit, similiter reddet aput castellum^w sancti Angeli. Legatos autem, quos dominus papa ad eum miserit, in eundo et redeundo securos faciet tam a se quam a suis. Et si eis nescienter^x iniuria inlata fuerit, ad emendandum fideliter adiuuabit.

84. IURAMENTUM PROCERUM REGNI.

Scrutum est in duplici forma, quarum una legitur in P 1—4, altera in R I 1—4. Illa ab hac imprimis eo recedit, quod iuramenti a rege praestandi mentionem non facit.

P.

Ego^a Albertus cancellarius, ego comes Erimannus^b, ego^c comes Fridericus, ego comes Godefridus, ego Folmarus^d iuro vobis: quia^e dominus rex proxima quinta feria ita iurabit^f et principes iurare faciet et obsides dabit, sicut in conventionis carta¹ scriptum est; et sic observabit^g domno pape sine fraude et malo ingenio, si dominus papa proximo die dominico sic adimpleverit regi, sicut in alia conventionis cartula² scriptum est. Sic^h me Deus adiuuet.

R I.

Egoⁱ comes Hermannus, ego comes Godefridus^k, ego^l Fridericus, ego Volemarus, ego Adelbertus cancellarius^m iuro vobis: quia dominus rex proxima quarta vel quinta feria ita principes iurare faciet et obsides dabit, sicut in carta conventionis scriptum est; etⁿ sic observabunt principes^o domno papae^p, si dominus papa proximo die dominico sic adimpleverit regi per omnia, sicut in carta conventionis scriptum est.

85. PROMISSIO PAPAE PER PETRUM LEONIS DICTA.

Et ipsa legitur in duplici forma, in P 1—4 et in R I 1—4. R potissimum ea suppressit quae ad regem attinent et quae iuris inclusa sunt. Alias discrepantias in adnotationibus typis latioribus insigniendas curavimus.

^a[Si rex adimpleverit domno papae, sicut in alia conventionis cartula^b scriptum est.] dominus papa precipiet aepiscopis presentibus in die coronationis eius^c, ut dimittant regalia regi^d, et regno^e quae ad regnum pertinebant tempore Karoli, Lodoicei^f, Heinrici et aliorum praedecessorum eius. Et scripto firmabit sub anathemate^g auctoritate^h [sua] et iustitia, ne quisⁱ eorum [vel] praesentium vel^k absentium vel successores eorum intromittant se^l vel invadant eadem regalia, id est civitates, ducatus, marchias^m.

83. ¹) mittent P 4. ^u) potestatem P 2. ^v) Br. ep. Spir. P 2. ^w) castrum P 4. ^x) nescientibus P 4.

84. ^a) praecedit rubrum in P 2; Iuramentum baronum Henr. imperatoris; in P 3, 4; Iuramentum b) Hermannus P 2, 4; Herimannus P 3. ^c) ego — Godefridus des. P 4. ^d) folmarus P 1. ^e) quod P 4. ^f) ita iurabit prox. q. feria P 1. ^g) obs. sic P 2. ^h) Sic — adiuuet des. P 2—4. ⁱ) praecedit lemma in R; Haec sunt sacramenta ex nostra parte (ex parte regis 4). ^k) Godefridus R 1. ^l) ego Frid. des. R 4. ^m) deest R 1, 2, 4. ⁿ) reliqua des. R 3. ^o) deest R 4. ^p) eo tenore add. R 4.

85. ^a) praecedit lemma in P 2; Conventio ex parte domni pape Paschalis. ^b) car P 2. ^c) sue P 2; regis R. ^d) regi et des. R 4. ^e) reginae R 1, 2. ^f) Ottonis add. R. ^g) sub anathemate confirmabit P 2. ^h) auctoritate — iustitia des. R 3, 4. ⁱ) quisquam R 3. ^k) et R. ^l) nullo modo add. R 1, 2, 4. ^m) marchionatus P 4.

comitatus, monetas, teloneumⁿ, mercatum, advocatias regni^o, iura centurionum et^p curtes^a quae [manifeste] regni erant, cum^r pertinentiis suis, militiam^s et castra [regni]. Nec ipse regem et^t regnum super his^u ulterius inquietabit^v, et privilegio^w sub anathemate confirmabit, ne^x posteri [sui] inquietare praesumant. Regem benigne et honorifice^y suscipiet et, more praedecessorum ipsius catholicorum^z scienter^a non subtracto, coronabit. Et ad tenendum regnum^b officii sui auxilio adinvabit.

Si dominus papa haec regi non adimpleverit, ego Petrus Leonis^c cum tota potentia mea tenebo me ad dominum regem. Obsides autem, nisi effugerint, reddemus altero die post coronationem regis. Si per papam remanserit, ut non coronetur, similiter reddemus. Die dominico cum^d rex ad processionem receptus fuerit^e, obsides dabo [aut per me aut per nuntium meum] Gratianum^f filium meum et filium Oguitzonis^g filii mei^h vel filium sororis meae, si cum habereⁱ potuero^k, [nisi per regem remanserit, pro securitate regis, ut secure transeat^l castellum et pontem.]

86. IURAMENTUM PETRI LEONIS.

15 *Legitur in P 1—4 et ingenio decurtatum in R 1—4. Actum, quod solummodo in P subiungitur, est actum Gestorum totius conventionis praeviae.*

Ego^a Petrus Leonis iuro vobis, quia dominus papa proximo die dominico adimplebit regi, [nisi in rege remanserit,] quod in^b conventionis carta^c scriptum est, [si^d rex observaverit^e domno papae sicut in alia conventionis carta scriptum est.]

20 Actum II. Nonas Februarias in atrio beati Petri in ecclesia beatae^f Mariae quae dicitur in Turri^g,

87. 88. IURAMENTA SUTRII PRAESTITA. Febr. 9.

Actum, quod in nr. 88 legitur, actum Gestorum Sutrinarum procul dubio e

87. IURAMENTUM REGIS.

25 *Legitur in P 1, 2, 4. P 2 in medio scripti obrumpitur. — Stumpf, Reg. 307.*

Ego^a Henricus^b rex ab hac^c hora inantea non ero^d in facto aut consilio, ut dominus papa Paschalis II. perdat papatum Romanum vel vitam^e vel membra^f, vel capiatur mala captione, aut per me aut per summissam personam, nec ipse nec fideles ipsius qui pro ipso securitatem mihi fecerunt^g vel fecerint, id est Petrus Leonis^h cum

30 **85.** ⁿ telonea P 4. ^o omnia R. ^p id est R 3 4; villicorum *add. R.* ^q et villas *add. R.* ^r omnibus *add. R.* ^s militia P 1. ^t et regnum *des. P 3.* ^u is P 1; sub hiis P 4; super his *des. P 2.* ^v inq. ulterius R. ^w privilegium R 1, 2; scripto P 3. ^x nec R 1, 2. ^y honorifice P 1. ^z *deest P 4.* ^a et *add. P 1 (sec. Pert.; deest Duchesne)* 2, 3; scienter non subtracto *des. R 1, 2.* ^b *deest R 3;* cum his omnibus *add. R.* ^c iuro quod *add. R.* ^d dominus *add. P 1 (sec. Pert.)* 3. ^e loco receptus fuerit R; venerit. ^f Gratianum P 1. ^g Hugurionis P 2; Uguizonis P 3; Uguicionis P 4; Wizonis R. ^h *deest R 4.* ⁱ abere P 1. ^k potero R 1, 2, 4. ^l transeat P 1.

35 **86.** ^a *praecedit lemma in P 2;* iuramentum Petri Leonis; *in P 3, 4;* iuramentum; *in R:* Haec sunt sacramenta; ex parte domini pape *add. R 4.* ^b alia *add. P 1.* ^c carta conventionis R. P 1. ^d sicut P 1. ^e observabit P 1 *sec. Pert.* ^f sancte P 2, 4. ^g Turry P 1.

40 **87.** ^a *praecedit lemma in P 2;* iuramentum Henrici imperatoris; *in P 4;* iuramentum. ^b Henricus P 2, 4. ^c *deest P 4.* ^d fuero P 1. ^e vita P 1. ^f membra P 1. ^g fec. mihi P 4. ^h *hic obrumpitur P 2.*

filiis suis et Walfredus, quorum bona damnum studiose non patianturⁱ, vel alii quos dominus papa mihi significaverit. Et si quis domno pape vel eis fecerit, ego eos fideliter adiuvabo. Legatos, quos ad me domnus pape miserit, in eundo et redeundo securos faciam tam a me quam a meis. Et si eis nescienter^k iniuria inlata fuerit, ad emendandum fideliter adiuvabo. Sic observabo domino papae sine fraude et malo ingenio, si dominus papa proximo die dominico sic adimpleverit mihi, sicut in conventionis carta scriptum est. Sic^l me Deus.

88. IURAMENTUM PROCERUM REGNI.

Adest in P 1. 4.

Ego^a Frethericus^b dux, ego Ingelbertus^c marchio, ego comes Herimannus^d,
ego Theobaldus^e marchio, ego Fredericus palatinus comes^f de Saxonia, ego^g Berin-
garius^h comes de Bavaria, ego Godefridus comes, ego Fridericusⁱ Saxo, ego Cuono^k
frater Beringarii^h, ego Sygeboto^l de Bavaria, ego Heinricus^m dux de Carinthia, ego
Bertoldus filius ducis Bertoldi, ego Albertus cancellarius non ero in facto aut consilio,
ut dominus papa Paschalis II. perdat papatum Romanum vel vitamⁿ vel membra^o,
vel capiat mala captione. Et si rex iuramentum hoc et ea quae in carta conven-
tionis scripta sunt non observaverit, ego cum honore meo ad dominum papam et ad
Romanam ecclesiam me tenebo. Sic observabo domino papae sine fraude et malo
ingenio, si dominus papa sic^p adimpleverit domino nostro regi proximo die dominico
sicut in conventionis carta scriptum est.

Actum Sutrii^q in burgo, quinto Idus Februarii.

89. HEINRICI V. DECRETUM DE BONIS ECCLESiarUM. Febr. 12.

*Decretum a rege, ut ipse asserit, ante portas basilicae beati Petri lectum et sub-
scriptum reperitur in RI 1—4. Formam ut videtur minus authenticam, sane ab ipso
abbreviatam inseruit Sigebertus (S) Chronico suo, SS. VI, 373. — Stumpf, Reg. 3050.*

Ego Henricus^a Dei^b gratia Romanorum imperator augustus affirmo^c Deo et
sancto Petro^d, omnibus episcopis^d, abbatibus et omnibus ecclesiis omnia quae ante-
cessores mei reges vel imperatores eis^e concesserunt vel^f tradiderunt. Et^g quae
illi pro spe aeternae retributionis obtulerunt Deo, ego peccator^h pro timore terribilis
iudicii ullo modo subtrahere recuso.

90. PASCCHALIS II. PRIVILEGIUM PRIMAE CONVENTIONIS.

*Promulgandum erat in die coronationis regis (Febr. 12), quod ad perfectum non
pervenit. Legitur in V codice Vaticano 1984 scorsum fol. 193 B, qui notitiam historicam
subiungit, et in RI 1—4. — Iaffé, Reg. pont. Rom. ed. II. nr. 6289.*

87. ⁱ) patiantur P 4.   ^k) me scienter P 1.   ^l) Sic me Deus des. P 4.

88. ^a) lemma in P 4; Aliud iuramentum.   ^b) Fridericus P 4.   ^c) Ingilbertus P 4.   ^d) Her-
mannus de Saxonia P 4, qui illum ponit post Theobaldum marchionem.   ^e) Teob. P 4.   ^f) comes
pal. P 4.   ^g) deest P 4.   ^h) Bereng. P 4.   ⁱ) Fred. P 4.   ^k) Cuno P 4.   ^l) Sigeboto P 4.
^m) Henr. P 4.   ⁿ) vita P 1.   ^o) membrum P 4.   ^p) deest P 4   ^q) Sutrii P 1.

89. ^a) H. R.; Henricus S.   ^b) Dei gr. Rom. des. S.   ^c) confirmo R 3.   ^d) et add. S.
^e) deest S.   ^f) quoquomodo add. S.   ^g) Et - obtulerunt des. S.   ^h) pro peccator - recuso S;
nullo modo subtrahere volo.

Paschalis^a episcopus servus servorum Dei dilecto filio Heinrico^b eiusque successoribus in perpetuum^c. Et divine legis institutione^d sancitum est et sacratis^e canonibus interdictum^f, ne sacerdotes curis secularibus occupentur, neve ad comitatum, nisi^g pro dampnatis eruedis aut pro aliis qui iniuriam patiuntur, accedant. Unde et apostolus Paulus^h: 'Secularia, inquit, iudicia si habueritisⁱ, contemptibiles qui sunt in ecclesia^k, illos constituite^l ad indicandum'. In regni autem vestri partibus episcopi vel abbates adeo curis^m secularibus occupantur, ut comitatum assidue frequentare et militiam exercere cogantur. Que nimirum aut vix aut nullomodoⁿ sine rapinis, sacrilegiis, incendiis aut homicidiis^o exhibentur^p. Ministri enim altaris ministri curie facti sunt, quia civitates, ducatus, marchias, monetas, curtes^q et cetera ad regni servitium pertinentia a regibus^r acceperunt. Unde etiam^s mos inolevit ecclesiae intollerabilis^t, ut episcopi electi^u nullomodo consecrationem acciperent, nisi prius per manum regiam investirentur. Qua ex causa et symoniace heresis pravitas et ambitio nonnunquam tanta prevaluit, ut nulla electione premissa episcopales cathedre invaderentur. Aliquando etiam^v vivis episcopis investiti sunt. His et aliis plurimis malis, que per investituras^w plerumque contigerant^x, predecessores nostri Gregorius VII, Urbanus II, felicitis memorie pontifices excitati, collectis frequenter episcopalibus conciliis, investituras illas manus laice dampnaverunt, et qui^y per eas^z obtinuissent ecclesias deponendos, donatores^z quoque communione^a privandos esse^b censuerunt: iuxta^c illud apostolicorum canonum capitulum^d quod ita se habet^e: 'Si quis episcopus seculi potestatibus usus ecclesiam per ipsos^f obtineat, deponatur et segregetur, omnesque qui illi communicant^g. Quorum vestigia subsequentes, et nos eorum sententiam episcopali concilio confirmavimus^h. Tibi itaque, fili karissime rex Heinricⁱ et nunc per officium nostram Dei gratia Romanorum imperator, et regno regalia illa^j dimittenda precipimus, que ad regnum manifeste pertinebant tempore Karoli, Ludewici^k, Heinrici^l et ceterorum predecessorum tuorum. Interdicimus etiam^m et sub districtione anathematis prohibemusⁿ, ne quis^o episcoporum seu abbatum^p, presentium vel futurorum, eadem regalia invadant, id est civitates, ducatus, marchias, comitatus, monetas, teloneum, mercatum, advocatias regni^q, iura centurionum et curtes que manifeste^r regni erant, cum pertinentiis suis, militiam^r et castra regni^q, nec^s se deinceps nisi per gratiam^t regis de ipsis regalibus intromittant. Sed nec posteris nostris liceat, qui post nos in apostolica sede successerint, te^u aut regnum super hoc inquietare negotio. Porro ecclesias cum oblationibus et hereditariis possessionibus, que ad regnum manifeste non^v pertinebant, liberas manere^w decernimus, sicut in die coronationis tue omnipotenti Domino^x in conspectu totius ecclesiae promisisti. Oportet enim episcopos curis secularibus expeditos curam suorum agere populorum nec ecclesiis suis abesse diutius. Ipsi enim

90. a) Pascalis R 1; P, R 2, V, ubi *leanno* Privilegium P. II. pape Prime conventionis inter se et R. II. b) H. R. c) in perpetuum *des. R.* d) institutionem V. e) sacratis R. f) est *add. R.* g) aut *add. R.* h) P. V. i) Sec. iudicia inquit si abieritis V. k) *pro* in ecclesia R 1, 2; inter vos, l) contemptibiles illos qui s. i. eccl. constituit V. m) divitiis R 1, 2. n) nunquam R 1, 2. o) aut hom. *des. V.* p) exhib. V. q) *deest V.* r) a regibus *des. V.* s) et R 1, 2. t) intollerabiliter V; eccl. intoll. inolevit R. u) electi episcopi R. v) investituram R. w) contigerant V. x) si qui clericorum R. y) eam R. z) dutores R. a) communionem V. b) *deest V.* c) percensuerunt; iuxta V. d) abet V. e) per ipsos ecclesiam R. f) *ia* R 1, 2 *sequuntur ea que iuxta* 45 *leguntur* Porro — animabus eorum redditori. g) confirmavimus R. h) H. rex R. i) *deest V.* k) Lodoicy V. l) Ottonis R 4; *deest V. R. 3.* m) enim R 1, 2; *deest V.* n) sub anath. districtionem prohibemus V. o) qui R 1, 2. p) vel *add. R 1, 2.* q) *deest R 3, 4.* r) militia V. s) et ne R 1. t) nisi gratia V. u) aut te R. v) *deest V. R 4.* w) manifeste R 1, 2. x) omnip. Domino *des. V.*

iuxta^y apostolum Paulum^z pervigilant^a, tamquam rationem pro animabus eorum reddituri^b.^{*}

^y: *Codex Vaticanus haec addit*: Postea rex cum omnibus suis consiliariis diabolico spiritu plenus, his omnibus pactionibus et sacramentis ad nichilum deductis, post processionem pridie Idus Februar., anno duodecimo^d pontificatus eius in ecclesia beati Petri, sicut indutus erat ut missam celebraret et eum coronaret, cum episcopis cardinalibus, diaconibus, archipresbyteris, presbyteris et omni clero, iudices ac notarii, nobiles etiam civitatis et suburbanis, cepit eum ac in custodia abnuit per duos menses.

91 – 95. CONVENTIO APUD PONTEM MAMMEUM FACTA. Apr. 11.

Actum, quod legitur in fine nr. 95, actum Gestorum lotius huius conventionis habendum est.

91. PROMISSIO PAPAE.

Legitur in V codice Vaticano 1984 scorsum fol. 193 B, in R II 1–3, in C 1–4.

Domnus^a papa Paschalis^b concedet^c domno^d regi^e Heinrico^f et regno eius et^g privilegio suo^d sub anathemate^h confirmabit et corroborabit, episcopo vel abbate libere electoⁱ sine simonia assensu regis^e, quod domnus^d rex^e illum^k anulo^l et virga investiat. Episcopus autem vel abbas libere^m investitus libere accipiat consecrationem ab eoⁿ, ad quem pertinuerit. Si quis vero a clero et populo eligatur, nisi a rege^e investiaturo, a nemine consecretur^p. Et^q archiepiscopi et episcopi libertatem habeant consecrandi a^r rege investitos. Super his^s domnus papa Paschalis^t non inquietabit regem Heinricum^u nec^v eius regnum et imperium.

92. IURAMENTUM IN ANIMA PAPAE.

Non ab ipso papa sed in eius anima a cardinalibus in nr. 93 dinumeratis hoc sacramentum iuratum esse, et P et lemma in R II comprobant. Cui non obstat formula sacramentalis (Sic me Deus), quam in fine subiungit P. Adhibuimus P 1, 2; R II 1–3; C 1–5; M.

Domnus^a papa Paschalis^b non inquietabit domnum regem^c Henricum^d neque^e eius regnum^f de investitura episcopatum et^g abbatiarum neque de iniuria sibi inlata^h et suis inⁱ persona^k et bonis, neque aliquod^l malum^m reddet sibi velⁿ alicui per-

90. ^y) iuxta V.   ^z) Paulum ap. R.   ^a) provigilant R 1, 2.   ^b) eorum redditury V; reddi-
turi pro animabus eorum R.   ^c) plenius V.   ^d) duodecimo corr. V.

91. ^a) praecedit lemma in V: Conventio secunda vi extorta; in C 1: Conventio secunda inter papam et regem; in C 2: Concessio papae de investituris episcopatum.   ^b) Pasch. papa V.   ^c) concedit C 2; concedat C 3.   ^d) deest V.   ^e) imperatori C 2, *similia semper*.   ^f) H. R. C 1, 2; Henrico C 3, 4.   ^g) deest C 2.   ^h) et add. C 2.   ⁱ) helictos V.   ^k) eum C; anulo et virga illum R 1, 2.   ^l) baculo et anulo R 3.   ^m) a rege C 1, 3, 4; ab imperatore C 2.   ⁿ) episcopo C; *et nr. 96 privilegium*.   ^o) et add. C 2.   ^p) consecratur C 3.   ^q) deest R 3.   ^r) episcopos (*deest* 3) a rege inv. R; investitos a rege V.   ^s) etiam add. C. R. 3.   ^t) deest R; Pasch. papa V.   ^u) Henricum C 2–4; H. C. 1, R.   ^v) neque R 1, 2.

92. ^a) praecedit lemma in C 1: Hoc sacramentum est ex parte papae; in C 2: Sacramentum ex parte papae; lemma in R II c. infra in nr. 101.   ^b) P. R.   ^c) imperatorem C 2, *similia semper*; presentem add. P 2.   ^d) Henricum P 2, C 2–4; H. R. C 1; *deest* C 5.   ^e) nec C 1–5, R 1, 2.   ^f) regnum vel imperium C 3; imperium vel regnum C 2; *sequuntur in P 1 quae paullo infra leguntur* de iniuria sibi — et bonis.   ^g) aut P; vel C 4, 5.   ^h) allata M.   ⁱ) in — bonis des. R 3.   ^k) personis C 2, 5.   ^l) neque aliquod des. P.   ^m) meritum add. P.   ⁿ) aut P 1; neque P 2.

sone pro hac causa, et penitus in personam^a regis Heinrici^b nunquam anathema ponetur. Nec remanebit in domno papa, quin coronet eum sicut^c in Ordine continetur. Et regnum et imperium^d officii sui auxilio^e eum^b tenere^f adiuuabit pro posse suo^g. Et haec^x omnia^y adimplebit dominus^z papa^a sine fraude et malo ingenio^b.

93. NOMINA CARDINALIUM IURANTIUM.

Leguntur in R II 1—3; C 1—4; M. C 5 praebet tantum hanc sententiam: Hoc iuramentum pape confirmaverunt iurando episcopi et cardinales numero XV. Fundamentum editionis esse volumus C 1.

Haec^a sunt nomina illorum^b episcoporum et cardinalium^c qui^d praecepto domni
 10 pape^e Paschalis privilegium et amicitiam sacramento confirmaverunt^f domno imperatori
 Heinrico^g: Petrus Portuensis episcopus. Centius^h Sabiniensisⁱ episcopus. Rothbertus
 cardinalis Sancti Eusebii. Bonifatius cardinalis Sancti Marci^k. Anastasius cardinalis
 Sancti Clementis. Gregorius cardinalis Sanctorum apostolorum Petri et Pauli^l. Item^m
 15 Gregorius cardinalis Sancti Grisogoni. Iohannes cardinalis Sanctae Potentianae. Rysusⁿ
 cardinalis Sancti^o Laurentii. Rainerus cardinalis Sanctorum Marcellini et Petri. Vitalis
 cardinalis Sanctae Balbinae. Dinizo^p cardinalis Sancti Martini^q. Tietbaldus^r cardi-
 nalis^s Iohannis et Pauli. Iohannes diaconus^t Sanctae Mariae^u in scola Graeca. Leo^v
 diaconus^w Sancti Vitalis^x. Aldo^x diaconus^t Sanctorum^y Sergii et Bachi.

94. IURAMENTUM IN ANIMA REGIS.

Adhibuimus P 1, 2; C 1—5; M. In C 5 scriptum valde decurtatum legitur. —
Stumpf, Reg. 3054.

Ego Heinricus rex^a quarta vel quinta feria proxima dimittam^b dominum^c papam^d
 et episcopos et cardinales et omnes captivos, qui^e cum eo vel pro eo capti sunt, et
 25 obsides^f, et^g securos^g produci^h faciam intra portas Transtiberine civitatis, nec ulterius
 capiam aut capi permittamⁱ. Eis^k qui in fidelitate domni pape Paschalis permanent
 et populo Romane civitatis^l et Transtiberine et^m Insuleⁿ pacem et securitatem servabo,
 tam per me quam per^o meos, et^p in personis^q et^r in rebus, qui pacem mihi^s serva-

92. a) persona P 1. b) *deest* P, R 3. c) mittet C 5. d) sicut — continetur *des*, C 5.
 e) et patriciatum *add. Petrus Ost*. f) aux. officii sui C 5. g) eum tenere *des*, C 2. h) bona
 30 fide *add. P*. i) pro posse suo *des*, P. j) hoc C 5. k) *deest* C, M. l) *deest* C 5. m) domno
 regi presenti Heinrico *add. P*. n) Sic me Deus *add. non bene* P 1; Sic me etc. *add. P* 2.

93. a) *Ista R*. b) *deest* R. c) card. et episcoporum R 3. d) *ex add. R*. e) apostolici R.
 f) sacramento quod superius scriptum est confirmaverunt amicitiam et privilegium R.
 g) amicitiam domno Henrico imperatori sacramento confirmaverunt M. h) Centius C 2. i) Sabi-
 35 niensis C 3, R 3. k) Martini C 2; sancti Marci *des*, R 3. l) Petri et Pauli *des*, R. m) *deest* C 3.
 n) Rysus R 1, 2; Rhysus C 4. o) sancti — Vitalis cardinalis *des*, R 1. p) Dinzo C 2; Dinzo C 4;
 Deuzo M. q) Marci M. r) Dietbaldus R; Theobaldus M; Theobaldus C 2, 4; Teobaldus C 3.
 s) sanctorum *add*, C 3; R 3. t) decanus M. u) s. Mariae *des*, M. v) Leo — Bachi *des*, C 4.
 w) cardinalis *add*, C 1; martyr *des*, C 2. x) Addo R 3; Albo C 1, 3, M; Albo C 2, 4. y) *deest* M.

94. a) *deest* C 2. b) liberos dimittam quarta vel quinta feria proxima C, M. c) et dominum M.
 4) Paschalem *add*, C 2. e) et obsides qui pro eo vel (et C 2) eum eo capti sunt C 1—4, M; C 5 *haec et*
sequentia ita decurtavit: captivos et obsides et papae et fidelibus eius et Romanis pacem et securitatem servabo,
 tam per me quam per meos, et in personis et in rebus, eique obediā salvo honore regni vel imperii.
 f) *deest* C 1, 4. g) liberos C 1, 2; secure M. h) produci C 2, 4. i) faciam C 2. k) Et his P 1;
 15 eos C, M. l) pro Romane civitatis C, M; Romano. m) et Insule *des*, M; et *deest* C 2. n) civi-
 tatis *add*, C; civitati *add*, M. o) *deest* C 3, 4. p) *deest* M. q) persona P. r) et in rebus
des, M. s) mihi pacem C 4.

verint. Domnum^t papam Paschalem^p fideliter adiuvabo, ut papatum^u quiete et secure teneat; patrimonia et possessiones^v Romanae ecclesiae que abstuli restituam, et^w cetera que^x iure^y habere^z debet more antecessorum meorum^z recuperare et tenere adiuvabo bona fide^a; et domno pape Paschali obediam^b salvo^c honore regni et imperii^d, sicut catholici imperatores^e catholicis pontificibus Romanis. Haec^f omnia observabo bona fide, sine fraude et malo ingenio^g.

95. NOMINA IURATORUM REGIS ET FORMULA IURAMENTI.

Nomina ut videtur magis authentice tractantur in C 1—4; M. P 1, 2 ea in narrationem intercurrere, ubi ea requiruntur. Eapropter fundamento usi sumus C 1. In C 5 haec tantum legitur sententia: Hoc iuramentum iuraverunt etiam episcopi et principes circiter XIII. Formulam iuramenti praebent sollemniter P 1, 2. Actum quod legitur in P 1, 2 ad Gesta totius conventionis pertinere, iam supra diximus.

Et^a isti sunt iuratores ex parte ipsius regis^b: 1. Fredericus^c Coloniensis archiepiscopus. 2. Gebhardus Tridentinus episcopus. 3. Burchardus Monasteriensis episcopus. 4. Bruno Spirensis episcopus. 5. Albertus cancellarius. 6. Comes Herimannus. 7. Fredericus comes palatinus. 8. Berengarius comes. 9. Fredericus comes. 10. Bonifacius marchio. 11. Albertus comes de Blandriaco. 12. Fredericus comes. 13. Godefridus comes. 14. Warnerius marchio.

Sic domnus^d rex presens Heinricus observabit domno pape Paschali presenti sine fraude et malo ingenio. Sic me Deus.

Actum III. Idus^e April. tertia feria post octavas^f pascche indict. III.^g in agro iuxta pontem Mammeum.

96. PRIVILEGIUM PASCUALIS II. DE INVESTITURIS.

Legitur haec bulla, cui a papalibus nomen Privilegii inditum esse notissimum est, in V codice Vaticano 1984 seorsum fol. 193 B, qui notitiam addit historicam quam in adnotatione proposuimus; in R II 1—3; in C 1, 2 1, 5; in M; in W codice Vindobonensi 2213 fol. 14; in B codice Bambergensi¹. Sententiam quam uncis inclusimus soli R II 3, M, W praebent. Bulla secundum relationem P die Apr. 12 dictata, ecarata et a papa et cardinalibus subscripta est, ideoque et huius diei signum chronologicum tulisse putanda est. — Iaffé, Reg. pont. Rom. ed. II, nr. 6290.

^aPaschalis^b episcopus servus servorum Dei karissimo in^c Christo filio^d Heinricho^e glorioso^f Teutonicorum^g regi^h et per Dei omnipotentisⁱ gratiam Romanorum

94. ^t) Domnum — teneat *des. C 2.* ^u) suum *add. M.* ^v) sanctae *add. C 2.* ^w) deest C 1, 3, 4. ^x) sic P 2; terram quam P 1; cuncta que C M. ^y) deest C M. ^z) suorum M. ^a) sine fraude et malo ingenio *add. M.* ^b) obedientiam C 4. ^c) tamen *add. C 2.* ^d) mei *add. P 1.* ^e) cath. imp. *des. C 3.* ^f) Haec — ingenio *des. M.* ^g) Sic me Deus *add. P 1; Sic me Deus adiuvet add. P 2.*

95. ^a) deest C 2. ^b) parte imperatoris Henrici C 2. ^c) ordo nominum in C 2: 1, 2, 4, 3, 5, 6, 8, 7, 9 (item Fredericus), 10, 11, 13, 14; in C 3: 1—7, 10, 8, 12—14; in C 4: 1—6, 8—14; in M: 1, 2, 4, 8, 5—7, 10—14. ^d) om. *Pertz.* ^e) Idus P 1. ^f) octava P 1. ^g) nona P 1, ubi reliqua desunt.

96. ^a) *praecedit lemma in R 1, 2; Item aliud (aliud 2) privilegium Paschalis papae quod dedit Heinricho III. imperatori, mutato priore; in C 1: Istud est privilegium domni papae quod fecit imperatori de*

1) *Praesto etiam collatio erat codicis universitatis Cantabrigiensis Ti III, 33 saec. XII, fol. 196 a verso d. Liebermann parata. At cum lectiones nullius pretii sint textusque melius abruptatur (Si quis autem a clero ||), cum non curavimus.*

imperator^k augusto^l salutem^m et apostolicam benedictionem. Regnum vestrum sanctae Romanaeⁿ ecclesiae singulariter^o coherere, dispositio divina constituit. Predecessores^p siquidem^q vestri probitatis et^r prudentiae^s amplioris^t gratia Romanae urbis coronam et imperium consecuti sunt. Ad cuius videlicet coronae et imperii dignitatem
 5 tuam quoque personam, fili karissime Heinric^u, per nostri sacerdotii ministerium maiestas divina provexit. Illam igitur dignitatis prerogativam, quam predecessores nostri vestris predecessoribus^v catholicis imperatoribus concesserunt et^w privilegiorum paginis confirmaverunt, nos quoque dilectioni tuae concedimus et presentis privilegii pagina confirmamus, ut regni tui episcopis vel^x abbatibus libere^y, preter violentiam
 10 et simoniam^z, electis investituram virgae et anuli^a conferas. Post investitionem^b vero canonice^c consecrationem accipiant^d ab episcopo ad^e quem pertinuerint^f. Si quis autem a clero et^g populo preter assensum tuum^h electus fuerit, nisi a teⁱ investiat, a nemine consecretur [exceptis^k nimirum^l illis qui vel in^m archiepiscoporum vel in Romani pontificis solent dispositione consistere]. Sane archiepiscopi vel episcopiⁿ libertatem
 15 habeant a te^o investitos^p episcopos vel^q abbates canonice consecrandi. Predecessores enim vestri ecclesias^r regni sui tantis regalium^t suorum beneficiis ampliarunt^s, ut regnum ipsum^u episcoporum maxime vel^v abbatum presidiis^w oporteat communiri, et^x populares^y dissensiones, que in electionibus^z sepe^{aa} contingunt, regali oporteat maiestate compesci. Quam ob rem prudentie et potestati^{ab} tue cura debet sollicitius imminere, ut^b Romanae
 20 ecclesiae^c magnitudo^d et ceterarum^e salus tuis^f prestante domino beneficiis et serviciis^g conservetur. Si qua igitur^h ecclesiasticaⁱ secularisve^k persona hanc nostre concessionis paginam^l sciens^m, contra eam temerario ausuⁿ venire^o temptaverit^p, anathematis vinculo, nisi^q resipuerit, inodetur honorisque^r ac^s dignitatis^t periculum patiat, Observantes autem^u misericordia^v divina custodiat et personam potestatemque^w tuam ad honorem suum^x et gloriam^y feliciter^z imperare concedat^{aa}.

^l) in *V sequuntur haec*: Cui nimirum scriptum hunc ibidem quavis invitus pontifex subscripsit et episcopi et cardinales, qui cum eo capti fuerant, simul cum diaconibus ac subdiaconibus subscribere et per sacramenta firmaverunt; episcopi scilicet duo fuerunt, Savinensis videlicet et Portuensi.

30 investituris episcopatum: in C 2; Privilegium Paschalis papae quod fecit imperatori Henrico de investituris episcopatum et abbatium: in W; Ex decretis Paschasii pape ad Henricum imperatorem. ^b) P, V R 2, H, B; Pascasius R 1. ^c) in Christo des, C 1, 2. ^d) suo add, C 1. ^e) sic W; Henrico C 2, 4, 5; H, R, V, C 1, B; deest hic M. ^f) deest C, M, B. ^g) deest M. ^h) regi — Romanorum des, W, ⁱ) operis C 1. ^k) et add, C 2. ^l) Henrico add, hic M. ^m) salutis M. ⁿ) deest C 1, 2, 35 ^o) deest M. ^p) Et pred, C 2. ^q) deest V, C, B. ^r) probitatem cum C 4. ^s) providentia C 1, 2, ^t) ampliori R 3. ^u) Henric M C 2, 4, 5; H reliqui. ^v) nostri pred, tuis V. ^w) et — confirmaverunt des, C 2. ^x) et C 2. ^y) et add, W. ^z) simoniam et violentiam V; sim, vel viol, M. ^{aa}) anuli et virgae B. ^{ab}) investitionem C 1, 2, B; investionem M, W. ^{ac}) canonicam V; canonic W. ^{ad}) accipiat C, B. ^{ae}) at V. ^{af}) pertinuerit C, M, W, B. ^{ag}) vel M; a add, C 1, 2. ^{ah}) tuum ^{ai}) assensum C, B. ^{aj}) pro a te C 1; ante. ^{ak}) tuis inclusa tantum in R 3, M, W. ^{al}) deest W ^{am}) episcopi et (vel C 4, B) archiepiscopi V, C, B; arch, et episcopi B 3, W. ^{an}) a te des V. ^{ao}) investitos C 1, 2; inestus B. ^{ap}) et C 1, 2. ^{aq}) ecclesiam W. ^{ar}) regalis B. ^{as}) ampliarunt R 3, C 5, ^{at}) ipsorum R 3, B. ^{au}) et C 1, 2. ^{av}) deest R 3; prediis C 4; maxime ep, vel abb, presidiis M; ep, vel abb, maxime presidiis C 5; maxime ep, presidiis vel abbatum V. ^{aw}) deest V. ^{ax}) post C 1. ^{ay}) electis ^{az}) omnibus M. ^{ba}) deest C 2. ^{bb}) potestatis V; potestativae pro potestati tue C 1. ^{bc}) et add, C 1, 2. ^{bd}) ecclesiae Romanae R 1, 2. ^{be}) celsitudo C 4. ^{bf}) ceterorum V, C 1. ^{bg}) mis deest V, C 1, 2 4; ^{bh}) sequitur post beneficiis C 5, B. ^{bi}) pro et serviciis V; potioribus; des W. ^{bj}) vero C 1, 2. ^{bk}) vel add, C 2, 4, M. ^{bl}) secularis vel C 1; secularis potentia aut C 2. ^{bm}) pagina V. ^{bn}) sciens deest C 2; ^{bo}) sciens — eam des, C 4. ^{bp}) investit W; ausu tem, B. ^{bq}) pervertere C 4. ^{br}) presumpsit B. ^{bs}) nisi ^{bt}) resipuerit des, C 2. ^{bu}) honoris quoque C 4. ^{bv}) et W. ^{bw}) suae add, C, M, B. ^{bx}) ergo C 1; ^{by}) igitur C 2; hec add, B, M, W. ^{bz}) div, mis, B. ^{ca}) ac maiestatem C 2. ^{cb}) deest R 3. ^{cc}) honorem ^{cd}) et gloriam suam V, C 2. ^{ce}) deest R 3. ^{cf}) faciat R 3; Amen add, V

97. CONFIRMATIO PACIS PER PASCHALEM II. Apr. 12.

*Postridie post conventionem apud pontem Manneam (Apr. 12), ut testatur relatio R II, die coronationis (Apr. 13), ut rult collectio C, cum inter missarum solennia Paschalis II, regi hostiam in signum pacis traderet, declarationem promulgavit, quae an antea in scriptum reducta fuerit dubitari licet. Nam in diversis formis nobis asserrata est. a) Primam et ut videtur magis genuinam praebent R II 1—3 et, sententia una suppressa, M. — b) Secunda multo brevior legitur in C 1. 2. 5; quae in C 1. 2 his verbis introducitur: Hec sunt verba quae dixit dominus apostolicus domino imperatori (Henrico *add.* 2) in communicatione corporis et sanguinis (Christi *add.* 2) die coronationis suae. C 5 autem haec verba facit: Confirmatio pacis inter apostolicum et imperatorem dum in celebratione missae traderet ei corpus et sanguinem domini nostri Iesu Christi. Formulae subiungit C 5: Datum est Id. Aprilis indictione quarta: C 2 autem: Anno verbi incarnati MCXI. Hoc confirmatum est in basilica sancti Petri XVI. Cal. Martii¹ (*potius* Maii?), regnante in coelis domino nostro Iesu Christo cum Patre eterno et Spiritu sancto. Amen. Si formula in scriptum reducta esset, signum chronologicum, quod praebet C 5, addi debuit. At quid sibi velit signum chronologicum falsum, quod in C 2 legitur (Apr. 16?), nescio. — c) Tertiam formulam brevissimam vulgavit vir cl. Wattenbach 'Archiv' X, 164 e codice Vindobouensi 373, quae his verbis introducitur: Hoc ad regem dixit quando communicavit. — Quartam minime authenticam inseruit Petrus Ostiensis Chronico Casinensi l. III, c. 10 (SS. VII, 782): Sicut pars ista vivifici corporis divisa est, ita divisus sit a regno Christi et Dei quicumque pactum istud dirumpere temptaverit.*

Formula a.

Hoc dominicum corpus, quod sacrosancta tenet ecclesia, natum ex Maria virgine, elevatum in cruce pro redemptione generis humani^a, damus tibi, fili karissime, in remissionem peccatorum tuorum et in conservationem^b confirmandae pacis et verae amicitiae inter me et te, et regnum et sacerdotium: ut dominus noster Iesus Christus, cuius hoc corpus et sanguis est, sit inter me et te, et regnum et sacerdotium conservator et confirmator verae concordiae et pacis.

Formula b.

Domine imperator Henrice^d, hoc corpus Domini, natum ex Maria virgine, passum in cruce pro nobis, sicut sancta catholica tenet ecclesia, damus tibi in confirmationem^f verae pacis et concordiae inter me et te. Amen^g.

Formula c.

Audi o rex, hoc corpus dominicum, natum de virgine, passum in cruce, sicut tenet sancta catholica ecclesia, sit tibi ad confirmationem verae inter nos pacis et amicitiae.

98. FORMA ABRENUNTIATIONIS SILVESTRI IV. ANTIPAPAE.

Deposuit antipapam Henricus V, ut narrat Annales Romani SS. V, 178, postquam finem fecit cum dicto Paschali pontifice in prata Neronis, quia ipse Maginulfus tunc erat in castra. Formulam edidit vir cl. Wattenbach 'Archiv' X, 164 e codice Vindobouensi 373.

97. ^a) humani generis R 3. M. ^b) conservatione R 3. ^c) ut — sacerdotium *des.* R 3; ut — et pacis *des.* M. ^d) II. C 1; *deest* C 5. ^e) et *add.* C 5. ^f) conservatione C 2. 5. ^g) *deest* C 1. 5.

¹) *Congruit codex Goulaerensis, r. 'Archiv' VII, 542. Notandum est, tertium codicis C 1 finita formula abrupti.*

Haec est abrenuntiatio qua papatum refutavit qui iniuste rapuit.

Ego Monoegaldus abrenuntio omni errori, maxime quem in apostolicam sedem presumpsi, et promitto fidem et oboedientiam Deo digno et catholico papae Paschali.

99. RELATIO REGISTRI PASCHALIS II.

5 *Fundamentum editionis elegimus textum P 1 a Duchesno recognitum, adnotavimus varias lectiones codicum P 2, 3, quantum relationis receperunt, et P 4, quousque Theineri editio extenditur, additis paucis illis Concilii scripturis, quas attulerunt Pertz et Watterich.*

^aAnno^b ab incarnatione Domini MCXI. mense Februario die nona, indictione III, Feb. 9
tempore domni Paschali secundi papae, anno eius XII, Henricus Teutonicorum rex
10 cum magno exercitu in Tusciam venit et, missis Romam in porticum Sancti Petri
nuntiis cum Petro Leonis et aliis domni Paschali^c papae nuntiis, et^d consilio habito
domnus apostolicus misit ad eum suos legatos Sutrium, ut finem imponerent discordie
et liti que a tempore beate memorie septimi pape Gregorii inter regem et pontifices
Romanos de investituris exorta fuerant. Finis autem qualis fuerit in consequentibus
15 enarrabitur.

Hoc pactum inter^e eos deliberatum est:

·Rex scripto refutabit — fideliter adjuvabit'. *nr. 83.*

·Ego Albertus cancellarius — Deus adjuvet'. *nr. 84.*

Cartula^f alia sic se habet:

20 ·Si rex adimpleverit — et pontem'. *nr. 85.*

·Ego Petrus Leonis — in Turri'. *nr. 86.*

Post haec^g domnus papa nuntios suos Sutrium misit, coram quibus rex in haec^h
verba iuravit:

·Ego Henricus rex — me Deus'. *nr. 87.*

25 Post haecⁱ et sic^b principes iuraverunt:

·Ego Frerthericus dux — Idus Februarii'. *nr. 88.*

Post haec idem rex Romam accessit tertio Idus, id est XI. die Februarias, in Feb. 11.
sabbato videlicet ante quinquagesima. Altero die oviam ei domnus papa misit in Feb. 12.
Montem Gaudii, qui et Mons Malus dicitur, signiferos cum bandis, scribarum, iudices
30 et stratores. Maxima etiam populi multitudo ei cum ramis occurrit. Duo iusta priorum
imperatorum consuetudinem iuramenta, unum ante ponticellum, alterum ante portam
porticus Romanorum populo fecit. Ante portam a Iudeis, in porta a Grecis cantando
exseceptus est. Illic omnis Romanae urbis clerus convenerat ex precepto pontificis.
Et eum ex equo descendantem usque ad Sancti Petri gradus cum laudibus deduxerunt.

35 Cum vero ad superiora graduum ascendisset, illic domnus papa eum episcopis
pluribus, cum cardinalibus presbiteris et diaconibus, cum subdiaconibus et ceteris seole
cantorum ministris affuit. Ad cuius vestigia eum rex corruisset, post pedum oscula
ad oris oscula elevatus est. Ter se invicem complexi, ter se invicem osculati sunt.
Mox dexteram pontificis tenens cum magno populorum gaudio et clamore ad portam
40 pervenit argenteam. Ibi ex libro professionem imperatoriam fecit, et a pontifice im-
perator designatus est; et iterum a pontifice obsculatus est. Mox super eum orationem
primam, sicut in Ordine continetur, Lavicanus episcopus dedit.

99. ²*praecedit lemma in 2: Actio inter dominum papam Paschalem et Henricum imperatorem III.*

5 ^b*loco* Anno — Henricus 2, 3; Anno dominice incarnationis MCXI, pontificatus autem domini Paschalis
secundi pape XI, indictione III, Henricus (Henricus 3) quartus; 4: Hoc tempore Henricus. ^c) Paschalis 2—4.

^d) et — enarrabitur *des.* 2—4. ^e) inter eos *des.* 2. ^f) Cartula — habet *des.* 2. ^g) hoc 4. ^h) *pro*
et sic 4; sic etiam.

Post ingressum basilicae eum in Rotam porfireticam pervenisset, positis utrimque sedibus conederunt. Pontifex refutationem investiturae et cetera, quae in conventionis carta scripta fuerant, requisivit, paratus et ipse quae in alia conventionis carta scripta fuerant adimplere.

Ille cum episcopis suis et principibus secessit in partem iusta secretarium: ibi diutius quod eis placuit tractaverunt. In quo tractatu interfuerunt Longobardi episcopi tres, Bernardus Parmensis, Bonus senior Regitanus, Aldo Placentinus. Cum autem longior se hora protraeret, missis nuntiis pontifex conventionis supradicte tenorem repetiit adimpleri. Tunc episcopi trasalpini ad pontificis vestigia corruerunt et ad oris oscula surrexerunt. Sed post paululum familiares regi^l dolos suos paulatim aperire coeperunt, dicentes: scriptum illud, quod condictum^k fuerat, non posse firmari auctoritate et iustitia. Quibus cum euangelica et apostolica obiceretur auctoritas, quia et reddenda sunt cesari quae sunt cesaris^l et nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus^l, cum armorum usus, secundum beatum Ambrosium, ab episcopali officio alienus sit. Cum haec et alia illis apostolica et canonica capitula obicerentur, illi tamen in doloitate sua et pertinacia permanebant.

Cum iam dies declinaret in vespera, consultum a fratribus, ut rex eodem die coronaretur, ceterorum tractatus in sequentem ebdomadam differretur. Illi etiam hoc adversati^l sunt. Inter haec tam pontifex quamque et prefectus et omnes, qui cum eo erant, a militibus armatis custodiebantur. Vix tandem ad altare beati Petri pro audiendis missae officii conscenderunt, vix ad sacramenta divina conficienda panem, vinum et aquam invenire potuerunt. Post missam ex cathedra descendere compulsus pontifex deorsum ante confessionem beati Petri cum fratribus sedit. Ibi usque ad noctis tenebras ab armatis militibus custoditus. Inde ad ospitium extra aeclesiae atrium cum fratribus deductus est.

Capta est cum eo et diaconorum^m ac notariorum et laycorum numerosior multitudo. Qui autem evaserunt, alii expoliati, alii gravius verberati sunt. Factus est igitur in Urbe tota repentinus tumultus, dolor et gemitus.

Feb. 13. Postera die Romani adversus Teutonicos acrius pugnaverunt, adeo ut eos ex porticu pene propulerunt; ex qua pugna plures ex utraque parte mortui fuerunt, sed plures ex parte Teutonicorum. Unde tantus eos terror invasit, ut per totum sequens biduum die hac nocte in armis essent. Porro, cum se Romani die tertio cominus pugnaturus pronuntiassent, illi nocte ipsa tanto metu ex porticu profugerunt, ut non solum sarcinas sed multos etiam socios in ospitiis reliquissent.

Dehinc usque ad pedem Soractis montis progrediens, iusta beati Andreae monasterium Tiberis alveum transierunt et per Sabinos ad Lucanum pontem iter agentes, ultiores Romane urbis partes aggressi sunt. Traebantur inter haec et clericorum et laycorum nonnulli funibus alligati. Pontifex autem eum duobus episcopis, Savinensi videlicet et Portuensi, et cardinalibus quatuor aput castellum Trebicum, ceteri vero cardinales aput Corcodilum in custodia tenebantur. Itaque cum et agros Romanorum rex cotidie depopularetur et eorum animos dolo ac pecunia pertemptaret, tantam Deus populo constantiam tribuit, ut nichil eum eis pacisci sine papae et cardinalium liberatione potuerunt. Diversis inter haec consiliis distraebatur. Sed perpetrati secleris conscius, nichil sibi ulterius tutum fore aput papam arbitratur. In hoc tandem plena deliberatione convenit, ut omnes quos ceperat liberos faceretⁿ, dummodo securitatem sibi aput papam futuri temporis provideret. Hoc profecto per principes suos, hoc per clericos, hoc per laycos, hoc per cives Romanos sollicitius satagebat. Ceterum dominus

99. ^l) regii *Walterich e cod. Vencii Ricard.* ^k) condictum I. ^l) aduersati I. ^m) *pro diaconorum ac notariorum Vencius soc. Pertz;* clericorum; *sic etiam Petrus Ost.* ⁿ) fecerat I.

papa facilius vitam exponere quam investituris episcopatum et abbatiarum consentire malebat, quamvis ille per investituras illas non ecclesias, non officia quolibet, set sola regalia se dare assereret. Proponebatur pontifici captivorum calamitates, quod ammissis liberis et uxoribus domo^a et patria exules durioribus compedibus arcebantur. Proponebatur ecclesiae Romanae desolatio, que pene omnes cardinales ammiserat. Proponebatur gravissimum scismatis periculum, quod pene universae Latinorum ecclesiae immineret^b. Victus tandem miseris filiorum, laborans gravibus suspiriis atque gemitibus et in lacrimas totus effusus: 'Cogor, ait, pro ecclesiae liberatione hac pace hoc pati, hoc permittere quod pro vita mea nullatenus consentirem'.

Ad hanc enim securitatem confirmandam episcopi et cardinales qui capti fuerant expetebantur. Nec omnino aliter aut captivorum dimissio aut ecclesiae pax, quantum in ipsis erat, poterat provenire. Cum^a itaque^r comes Albertus de Blanderada et ceteri regis laterales iuramentis condicionem prescribi non sinerent, Paschalis^s pontifex ait: 'Quandoquidem condicionem scribi non patimini, verbis apponam'. Tunc totus ad regem versus^t dixit: 'Iuramenta haec ideo facimus, ut vos illa, que pacti estis, faciatis et observetis'. Quod rex cum suis omnibus laetissime ac libentissime annuit. Ex verbo igitur pape Paschalis^s sic ab eis^u iuratum est in agro iuxta^v pontem Mammeum, qui Romanos a Teutonicis dirimebat^w:

'Domnus papa Paschalis — et malo ingenio', *nr. 92.*

Ille invicem iuravit^x in haec verba:

'Ego^y Heinricus rex — et malo ingenio', *nr. 94.*

Post haec Coloniensis archiepiscopus Fridericus, Tridentinus Gebeardus^z, Monasteriensis Bruceardus^a, Bruno Spirensis, Albertus cancellarius, comes Herimannus^b, Fridericus palatinus comes, Albertus comes de Blanderada^c, Fridericus Saxo, Beringarius comes, Fridericus comes Frisingensis^d, Bonifatius marchio^e, Guarnerius comes et^f Godefridus de Suevia^g, posita super evangelium huius sacramenti cartula, iuraverunt sic ex precepto regis, sicut in hac cartula scriptum est:

'Sic domnus rex — iuxta pontem Mammeum', *nr. 95 pars ultima.*

Restabat illa exactionis et extorsionis portio, ut de investiture permissione privilegii regi personaliter scriberetur. Nec ipse igitur nec ipsius laterales passi sunt, ut intra Urbem scriptura ipsa differretur, ubi sigillum pontificis dimissum fuerat. Altero itaque die in eodem campo, qui Septem Fratrum dicitur, dum castra moverentur, illud dictari oportuit, et transito iuxta pontem Salarium Tiberis fluvio, dum apud octavum castra sita essent, accitus ab Urbe scribarius scriptum illud inter nocturnas tenebras exaravit. Cui nimirum scripto illo ibidem quamvis invitus pontifex subscripsit^l.

Porro cum ibidem cartam ipsam rex accepisset, postmodum tamen cum in beati Petri ecclesiam pervenisset post corone acceptionem, eam ad manum pontificis retulit. Nec solum contra eius voluntatem, set etiam contra omnem consuetudinem de manu eius accepit^h.

Coronatus est autem idem rex portis omnibus Romanae urbis, ne quis civium ad eum accederet, obseratis. Post coronae acceptionem finitis misse sollemnibus, ipse

99. ^a) domos 1. ^b) imminerent 1. ^c) *ab hinc cursus* 2. ^r) *deest* 2. ^s) *deest* 1. ^t) versus ad regem 2. ^u) sic a card. 2. ^v) iuxta 2. ^w) dirimebant 1. ^x) *hic abbreviatur iterum* 2. ^y) Ego — iuxta pontem Mammeum *fol. 137 in 2.* ^z) gebeardus 1. ^a) Bruceardus 2. ^b) Herimannus 2. ^c) Blanderada 2. ^d) Frisingensis 2. ^e) et *add.* 1. ^f) *deest* 1. ^g) *sic 2 et Crucius sec. Pertz: in 1 Suavia legendum esse videtur.* ^h) *legendum recepit.*

1) *Watterich I. p. XLVII not. 2 contendit, hic sequi sententiam et episcopi et cardinales. Videlicet et Fortnensi, quam v. supra p. 115, l. 27 — 29. At hanc sententiam ab eo petiit esse ex V fol. 133 B, mihi laud dubium est.*

statim ad castra in campum egreditur. Pontifex autem tunc tandem cum episcopis et cardinalibus liber in Urbe egrediens tanta frequentia populi occurrentis et Deum laudantis excipitur, ut vix circa vespertas ad ospitia potnerit pervenire. Actum Idibus Apr. 14. Aprilis, quinta feria post octava pasche.

Haec sicut passi sumus et oculis nostris vidimus et auribus nostris audivimus mera veritate perscripsimus. 5

100. ENCYCLICA HEINRICI V.

Subsidia fuerunt R 11—4. Fundamento usi sumus R 3, quocum R 4 admodum convenit. Encyclicam hanc sine carere cluget. — Stumpf, Reg. 3051.

Heinricus^a Dei gratia Romanorum imperator augustus omnibus^b Christi et^c eccle- 10
siae fidelibus.

Notum esse volumus dilectioni et discretioni vestrae ea quae inter nos et dominum illum Paschalem^d erant, quomodo incepta, tractata et peracta^e sint, scilicet de conventionione inter me et ipsum, de traditione Romanorum in me et meos^f, ut audita intelligat, intellecta examinet, examinata diiudicet. Igitur^g cum^h in eo essem totus, 15
ut me ad ecclesiae utilitatem et ipsius votum, si iustum esset, componerem, cepit dilatationem et exaltationem regni super omnes antecessores meos promittere: studebatⁱ subdole tamen, quomodo regnum et ecclesiam^k a statu suo discinderet, tractare. Quod sic facere aggressus est. Regno nostro iam^l a^m Karolo trecentis et eo amplius annis et sub sexaginta tribus apostolicis investituris episcopatum et abbatiarumⁿ, eorundem 20
auctoritate et privilegiorum firmitate^o tenenti, absque omni audientia volebat auferre. Et cum per nuntios nostros ab eo quaereretur^p, omnibus^q his ablati^r, quid de nobis fieret, in quo regnum nostrum constaret, quoniam omnia fere antecessores nostri ecclesiis concesserunt et tradiderunt, subiunxit: 'Fratres, ecclesiae decimis et obla- 25
tionibus suis contentae sint: rex vero omnia praedia et regalia, quae a Karolo et 25
Lodoyco, Ottone et Heinrico aliisque^s suis praedecessoribus ecclesiis collata sunt, sibi et suis successoribus recipiat et detineat'. Ad haec cum nostri reponderent, nos quidem nolle ecclesiis violentiam inferre nec ista subtrahendo tot sacrilegia incurrere, fidu- 30
cialiter^t promisit et sui sacramento pro ipso^u promiserunt: dominica 'Esto mihi in Deum'^v se omnia haec cum iusticia et auctoritate ecclesiis auferre nobisque et regno 30
cum iusticia et auctoritate sub^w anathemate confirmare et corroborare: nostris itidem^x firmantibus, si hoc^y, uti praemissum est, compleret — quod^z tamen nullo modo posse fieri sciebant — me quoque investuras ecclesiarum, uti quaerebat, refutaturum, sicut in carta conventionis¹ plenius videre poteritis.

De^a traditione vero in nos et in^b nostros sic se res habet. Vix portas civitatis 35
ingressi sumus, cum ex^c nostris infra mœnia secure vagantibus quidam vulnerati, alii^d interfecti sunt, omnes vero spoliati aut capti sunt. Ego tamen quasi pro levi causa

100. ^a) H. 2; Henricus 4. ^b) pro omnibus — fidelibus 1. 2; Parmensis ecclesiae capitaneis, clero et populo gratiam suam et omne bonum. ^c) *deest* 1. ^d) dominum P. papam 1. 2. ^e) incepta acta 1. 2; incepta tractata 4. ^f) in nos et nostros Romanorum 1. 2. ^g) *deest* 1. 2. 40
^h) dum 4. ⁱ) *deest* 3. ^k) ecclesias 1. 2. ^l) *deest* 1. 2. ^m) *deest* 4. ⁿ) et abbatiarum *des.* 1. 2. 4. ^o) confirmatione 3. ^p) quaereremus 4. ^q) omnibus his ablati *des.* 4. ^r) sublati 1. 2. ^s) aliisque suis praed. *des.* 3. 4. ^t) fid. promisit *des.* 3. ^u) eo 4; pro ipso *des.* 1. 2. ^v) in Deum *des.* 1. 2. ^w) pro sub — corroborare 4; reddere. ^x) nunc idem 1. 2. ^y) haec 1. 2. ^z) et quod 3. ¹) De — cum processione perveni in 4 *hanc epistolae partem tenent.* ^b) *deest* 1. 2. 45
^c) *deest* 3. 4. ^d) alteri 1.

non motus, bona et tranquilla mente usque ad ecclesiae^e beati Petri ianuas cum processione perveni.

Ubi^f, ut ostenderem^g, nullam ecclesiarum^h Dei disturbance[m] ex nostro velle procedere, in eunctorum astantium oculis et auribus hoc decretum promulgavi:

5 'Ego Heinricus Dei subtrahere recuso'. *nr. 89.*

Hoc decreto aⁱ me lecto et subscripto, petii ab eo, ut sicut in carta conventionis eius scriptum est, mihi adimpleret. Haec est carta conventionis eius ad me:

'Domnus papa precipiet — eum habere potuero'. *nr. 85.*

Haec sunt sacramenta^k:

10 'Ego Petrus Leonis — scriptum est'. *nr. 86.*

Haec sunt sacramenta ex nostra parte^l:

'Ego comes Hermannus — scriptum est'. *nr. 81.*

Cum ergo supradictae postulationi insisterem, scilicet ut eum iustitia et auctoritate promissam mihi conventionem firmaret, universis in faciem eius^m resistantibus et decreto suo planam heresim inclamantibus, scilicet episcopis, abbatibus, tam suis quam nostris, et omnibus ecclesiae filiis, hoc, si salva pace ecclesiae dici potest, privilegium proferre voluit.

'Paschalis episcopus servus — reddituri pro animabus eorum'. *nr. 90.*

101. RELATIO CAESAREA ALTERA.

20 *Praesto erant R II 1- 3. Haec relatio cum epistolae encyclicae formam non habeat, a quo confecta sit, penitus ignoramus. At cum narratio Willielmi Malmesburiensis, e libello Davidi Scotti hausta, semel quidem l. V, c. 123 (Haec conventio expleta — in haec verba) cum Relatione concordet, aut Relationem hoc libello usam esse aut Davidum ipsum eius auctorem fuisse, fortasse conceles.*

25 ^aIn^b nomine sanctae et individuae Trinitatis. Haec est conventio inter domnum^c papam Paschalem et Heinricum imperatorem^d, inter^e regnum et sacerdotium de confirmatione et conservatione^f pacis et amicitiae:

'Domnus papa Paschalis concedet — regnum et imperium'. *nr. 91.*

Istud est sacramentum per quod confirmata est inter papam P.^g et imperatorem H.

30 superius perscripta^h conventio:

'Domnus papa Paschalis non inquietabit — et malo ingenio'. *nr. 92.*

'Ista sunt nomina episcoporum — Sergii et Bachi'. *nr. 93.*

Haec conventio expletaⁱ et praedictorum episcoporum et cardinalium sacramento confirmata et osculo utrimque dato, domnus papa P. insequenti die, scilicet H. Idus Apr. 12.
35 Aprilis, sollempniter^k missam dominicam 'Quasi modo geniti' celebravit. In qua post communionem suam et ministrorum altaris domno H. imperatori corpus et sanguinem domini nostri Iesu Christi^l dedit in haec verba:

'Hoc dominicum corpus — concordiae et pacis'. *nr. 97a.*

Et in haec verba, papa^m exigente, in ipsa communionem invicem se osculati sunt.

100. ^e) *deest* 3. ^f) Ubi — Haec est carta conventionis eius ad me in 1, 2 *non suo loco leguntur, sed post ea, quae infra sunt, verba haec*: privilegium proferre voluit. ^g) ostenderemus 1, 2; Ego vero ut ostenderem 4. ^h) *deest* 3. ⁱ) a me lecto *des.* 3. ^k) ex parte domini papae *add.* 1. ^l) ex parte regis 4. ^m) ei in faciem 1, 2.

101. ^a) *praecedit rubrum in* 3; Conventio inter papam Paschalem et Heinricum imperatorem. ^b) In — Trinitatis *des.* 1, 2. ^c) *deest* 3. ^d) imper. *Heinr.* 1, 2. ^e) inter — sacerdotium *des.* 1, 2. ^f) de conservatione confirmandae 1, 2. ^g) *deest* 3. ^h) scripta 3. ⁱ) completa 1. ^k) *deest* 1. ^l) Iesu Christi *des.* 3. ^m) P. *add.* 3.

Apr. 15.

His feliciter et gaudio diu expectato expletis. Romam exultantes pervenerunt. Et in argentea porta rex a domno apostolico^a et a toto clero cum oratione, quae in Ordine continetur, receptus et ad mediam Rotam^a deductus et, ibi expleta oratione secunda, usque ad confessionem apostolorum Petri et Pauli cum letaniis perductus et unctus est. Post haec a domno papa ad altare eorundem apostolorum cum immenso tripudio deducitur et ibidem corona sibi^p ab apostolico imposita in imperatorem consecratur.

Deinde missa incipitur de resurrectione Domini et sollempniter celebratur. In qua ante communionem sub testimonio astantis ecclesiae tam clericorum quam laicorum domnus apostolicus privilegium domno H. imperatori propria manu dedit^q; in quo sibi et regno suo quod^r scriptum est concessit et ibidem anathemate confirmavit:

‘Paschalis episcopus servus — imperare concedat’. *nr. 96.*

102. PACTUM CUM VENETIS.

1111. Mai. 22.

Proferimus hoc pactum ex 1) Libris pactorum lib. I, fol. 2; 2) Libris pactorum lib. II, fol. 75^l; et 3) Libro blanco fol. 31^l, nr. 19, in quo inscribitur: Privilegium Henrici imperatoris quarti, renovationis et confirmationis de aliquibus factum domino Ordelauffo Faletro duci. Ex Libris pactorum pactum transscriptum est in cod. Trivisano fol. 179. Huius actionis eordum et capita 1—17 ex Henrici IV, pacto (supra nr. 72) sumpta sunt. Quod cum post c. 17, ut diximus, deficiat, sequentia capita 18—21 et a c. 24 omnia usque ad ultimum a pacto Ottonis II, (supra nr. 18), capita autem 22 et 23 ab Ottonis III, praecepto (supra nr. 20) pendent. — Stumpf, Reg. 3062. (P. deest.)

In nomine sancte et individue Trinitatis. Henricus divina favente elementia quartus Romanorum imperator augustus. Quoniam stabilem christianorum principum karitatem operari plurima bona ad multorum utilitatem evidenter novimus et viros^a sapientes ac discretos rectores regnorum suorum notos habere semper et amicos curavimus. Ordelaf Faletrum de Donis christianum et clarum ducem Veneticorum, quem luce sapientie et totius honestatis ubertate predicabiliter pollere manifestum est, habere notum et amicum ad decus imperii nostri stabilitate perpetua decrevimus. Ad cuius rei perpetuam confirmationem hoc, quod ipse dux vir sapiens et honestus^{*} fieri exaudibiliter postulavit, a nobis consilio nostrorum principum digna postulatione^{*} impetravit. Haec igitur ratione tante dilectionis uniti nostram utrimque karitatem rationabiliter observavimus et in multis magnisque negotiis publicis ac privatis eius sinceram dilectionem ac preclaram sapientiam imperio nostro et nobis nostrisque fidelibus utilem existere probavimus. Et quia ipsius rei evidentia et sapientum iudicio^{*} sapiens ac^b discretus ipse dux Venetici regni rector existit et egregia fides^{*} et pure dilectionis exhibitio, quam semper erga nos habuit et nostrum imperium^{*}, cum nobis in omnibus commendabilem exhibuit, dignus eius et honestus interventus^{*} apud nostram imperatoriam maiestatem locum karissimi amici et viri sapientissimi venerabiliter^c optinuit. Igitur ob sinceram et venerabilem eius dilectionem vere kari-

101. ^a) papa 3.   ^q) Romam *mult.* 1, 2.   ^p) deest 3.   ^q) dedit domno H. imperatori (propria manu *des.*) 3.   ^r) sic *add.* 3.

102. ^a) vicorum 2, 3.   ^b) et 3.   ^c) venerabilis 3.

5

10

20

25

30

35

40

tatis vinctis astrictam^d *quicquid ipse dux et Venetici^e ducatus, ecclesie et populus retro per
 triginta annos in imperii nostri potestate, secundum quod in precepto nostri patris et nostrorum
 antecessorum, regum et imperatorum, continetur et in pacto Othonis^f imperatoris legitur, iuste et
 legaliter habuit et tenuit, per hanc nostram imperialem paginam renovamus atque confirmamus.
 5 Huius autem rei intermuntii^g inter nos et predictam ducem nostrum^h karissimum amicum
 viri nobiles extiterunt Vitalis Palestrus eius consobrinus et Stephanus Moreceusⁱ dilectus
 eiusdem ducis capellanus et cancellarius atque Ursio Iustinianus vir illustris: — non ut^k
 istorum gratia vel cuiuslibet alterius hoc faceremus, sed solummodo dilecti karitate
 ducis karissimi nostri, cui indissolubiliter uniti sumus, prout dictum est, hoc egimus,
 10 ita quidem ut pars parti nil malignum aut iniustum, sed semper quod rectum^l est, in omnibus
 actionibus rebusque facere presumat et si, quod absit, aliqua malicia vel lesio* inter partes com-
 missa fuerit, per huius federis decreta tergatur hac facta satisfactione a rebeli et transgressore^m
 parte ad pactum observandum hec series federis inviolabiliter semper maneat per cuncta annorum
 15 omnium.

Quia iniustum videtur, ut aliquis vel suis vel aliis equis sanctionibus oppugnare nitatur,
 et ut maxime ac specialiter notentur vicini populi tam ex nostro imperio quam ex predicto
 ducatu Venetie, a quibus omnimodo hanc pactiois institutionem observandam esse decrevimus,
 hi sunt ex nostro scilicet iure: Papiensesⁿ, Mediolanenses, Cremonenses, Lucenses, Pisani, Ge-
 20 nuenses, Placentini, Florentini, Ferrarienses^o, Ravennates, Comacenses, Ariminenses^p, Pesan-
 rienses, Censentenses^q, Fanenses, Senogalienses, Anconenses, Humanenses, Firmenses, Epinenses,
 Veronenses, Montelicenses^r, Gayelenses, Vincentenses, Paduenses, Tarvisianenses, Cenedenses, Foro-
 iulienses, Istrienses, et cuncti de nostro Italico regno, sive qui modo sunt sive qui in posterum
 25 futuri sunt: ex predicto vero ducatu Venetie sunt: Bivaltenses, Metamancenses, Cluenses, Pistri-
 nenses, Caputargellenses, Brintibenses^s, Laurentenses^t, Babienses, Murianenses^v, Maioribenses^w,
 Torcellenses, Amianenses, Burianenses, Constanziacenses^x, Equilenses, Caprolenses, Civitati-
 nenses, Finenses, Gradenses et cuncta generalitas populi^y Venetie, sive qui modo sunt vel qui
 futuri sunt.

(1) Confirmamus itaque Veneticorum fines a nemine nostrorum inquietari, invadi vel minorari
 30 debere, sed libere et absque ullo impulsu que retro ab annis possederunt^z triginta, deinceps possi-
 deant. Proprietates vero et predia, que habere videntur tam ipse dux quam suis patriarcha nec
 non et^{aa} episcopi, abbates et^{ab} ecclesie sancte Dei et reliquis populus Venetie sibi subiectus infra
 potestatem imperii nostri, sive in campis, sive in domibus^b, pratis, silvis, vineis, paludibus,
 salitis, sationibus, piscationibus et ceteris^c * possessionibus, quiete possideant absque cuiusquam
 35 insultantis machinatione aut lesione sive sinistra quapiam^d tergiversatione, ita ut nemo contra-
 rietatem eis inde^e facere presumat. Nec etiam venationem aut pabulationem sine eorum licentia
 exerceat neque molestiam ibi residentibus inferat neque aliquam navim ipsorum Veneticorum in
 aliqua nostri imperii parte periclitantem predari seu hominibus naufragium patientibus aliquam
 40 controversiam inferre^f presumat; quod qui fecerit, componat centum libras auri purissimi illi,
 quibus iniuriam facere presumpserit, et res eius dominio possidentium mancipentur et quiete licet
 possessoribus illas tenere ac frui.

102. ^d astrictum 3. ^e et *add.* 3. ^f Othonis 3. ^g interventu 2. 3. ^h nostri
 ducem 3. ⁱ Moreceus 3. ^k *om.* 3; *add. manu recedenti in margin. col. 2.* ^l relictum 2. 3.
 45 ^m transgressoria 1—3. ⁿ circula 2. 3. ^o Papi 2. 3. ^p Ferrarienses 1. ^q Ariminenses 1. 3.
^r Censentenseutenses 3. ^s *ita* 1—3, et *P. Lotharii III.*; Montesilicenses *PII. IV.* ^t Brundulienses *PII. IV.*
 et *add.* 2. 3. ^u Laurentenses 3. ^v Maurianenses 2. 3. ^w Maioribenses 2. 3. ^x Constan-
 50 ^y cienses 2. 3. ^z *locus add.* 3. ^{aa} *om.* 3. ^{ab} omnes *add.* *PII. IV.* ^b sive in *add.* 3. ^c aliis
add. *PII. IV.* ^d quippiam 3. ^e *om.* 1—3; *suppl. ex PII. IV. et PI. III.* ^f facere 3.

1) *Babienses, Maioribenses, Constanziacenses, quid sint, dicere non possum.*

(2) Quodsi excursus inter partes factus fuerit, persona ipsa, que in capite fuerit ad eandem maliciam faciendam, infra sexaginta dies tradatur, et omnia, que fuerint ablata, in duplum^g restituantur: quodsi ipsam duplum compositum non fuerit vel si ipsa persona tradita non fuerit infra dies sexaginta, ut dictum est, tunc per unamquamque personam, que ipsam maliciam perpetraverit^h, componantur aurei solidi quingenti.

(3) Si furtum inter partes factum fuerit, in quadruplum restituatur.

(4) Si servi aut ancille inter partes confugerint, cum omnibus rebus, quas secum detulerint, reddantur: et index, qui ipsos fugitivos reddiderit, accipiat pro unoquoque singulos solidos auri, sic tamen ut, si amplius requiritur, per sacramentum idoneum dominis illorum satisfactumⁱ fiat. Si vero index vel alius^k ipsos fugitivos susceperit et eos reddere negaverit et exinde fugerint, tunc pro unoquoque fugitivo componat auri solidos septuaginta duos. Quodsi dubium fuerit et denegaverit index vel auctor loci illius, in quo ipsi fugitivi requiruntur, tunc prebeant sacramentum duodecim electi, quod ibi nec suscepti fuerint nec illos habeant nec in conscientia eorum sint nec aliquas res illorum secum habuerint^l. Si autem hoc distulerit facere, post primam et secundam contestationem presentia testium peractam per^m iussionem iudicis sui liceat eiⁿ pignurare hominem de ipso loco, ubi causa requiritur, ita tamen, ut ipsum pignus post peractam iustitiam per^o integrum reddatur.

(5) Et nullatenus liceat alicui pignus accipere per alia loca, nisi ubi fugitivi aut cause requiruntur: et si pignoriatio pervenerit, non presumat alia pars pro pignore aliam pignurare, sed expectet usque ad audiendam^p causam, ita sane ut cause in sex mensium spatio fiant et sint finite cause, reddens prins, quia ex iudicio condemnatus fuit, et pignus summi recipiat. Nam si quis de alio loco pignus tollere presumpserit aut sine causa tulerit aut aliquem pro pignore pignurare presumpserit, in duplum, quod^q tulerit, restituat.

(6) Si vero equi vel eque aut armenta aut aliqua quadrupedia fuerint furata, in duplum restituantur: si ipsa aberraverint, modis omnibus reddantur. Quodsi post primam et secundam contestationem minime reddita fuerint, tunc pignoriatio fiat de loco, ubi hoc requiritur, usque dum pars parti satisfiat: et post satisfactionem reddantur ipsa pignora.

(7) Et hoc statutum est, ut, si fugitivus seu res reddita fuerit^r vel si per sacramenta satisfactio adimpleta fuerit, modis omnibus parti securitatem faciat.

(8) Si quis vero extra memorata capitula pignurare presumpserit, causam perdat, et quod tulerit restituat.

(9) Negotia autem inter partes fiant, et liceat dare et accipere quicquid inter eos convenerit sine aliqua violentia vel contrarietate, ita ut equa conditio utranque partium negotiatoribus conservetur.

(10) De ripatico autem: secundum antiquam consuetudinem pars parti observet omne quadragessimum: et licentiam habeant homines ipsius ducis ambulandi per terram sive per flumina totius regni nostri: similiter et nostri per mare et flumina usque ad eos^s et non amplius.

(11) De hoc convenit, ut, si qua lesio inter partes e venerit, legatarii non detineantur: si vero detenti fuerint, relaxentur et componantur eis solidi trecenti: et si, quod absit, occisi fuerint, componantur parentibus eorum pro ipsis solidi mille, et ipsa persona tradatur in^t manibus eorum.

(12) Si quis inter partes causam habuerit, vadat semel vel bis cum epistola iudicis sui: si ei iusticia minime facta fuerit infra dies quatuordecim, si ipse homo, unde iustitia requiritur, infra ipsum locum fuerit, infra dies septem licentiam habeat pignorandi index, qui ipso tempore ordinatus fuerit, infra casam^u suam, quantum ipsum debitum erit^v: et ipsum pignus^w usque ad prenomintas noctes. Quodsi antesteterit ipsum pignus, componantur solidi duodecim causa manente, ut pro eo iterum pignoriatio fiat, ubi potuerit in finibus, ubi causa requiritur. Si tamen,

102. g) in dupl. *om.* 2, 3. h) perpetravit 1, 2. i) satisfactum dominis illorum 3. k) aliquis *PH. IV.* et *PL. III.* l) habuerit 1. m) per peractam 1—3. n) eam 3. o) in 3. p) audiendum 1—3. q) qui *PH. IV.* et *PL. III.* r) fuerint 1—3. s) vos *PH. IV.* t) *om.* 1, 2. u) causam 1, 2. v) fuerit 3. w) *supplendum est* saluum sit: *cfr. pactum Ottonis II, supra p. 42 not. u.*

ubi indicium ambabus partibus annunciatum fuerit, residentibus duobus de utraque parte de loco, ubi causa requiritur, quod ipsi determinaverint per evangelium, pars parti satisfaciat.

(13) Addeimus autem, ut, si quis homicidium perpetraverit, modis omnibus ipse et quanti mixti fuerint in ipso homicidio, ligati tradantur; quodsi factum non fuerit, pro unaquaque persona componantur auri solidi trecenti⁸.

(14) Simili pena decernimus dampnandum eum, qui in communibus mercatis³ tumultum populi excitans homicidium perpetraverit. Quodsi tumultus sine homicidio aut plaga sedatus fuerit, componat pro excitatione solidos auri⁴ trecentos.

(15) Si aliqua pignoratío in silva fieri debuerit, sine homicidio fiat; et si, quod absit, homicidium factum fuerit, pro libero homine componantur auri solidi trecenti et pro servo quinquaginta; et si plaga facta fuerit, ut non moriatur, pro libero homine solidi quinquaginta⁵, pro servo triginta.

(16) statutum est, ut in rebus sanctarum ecclesiarum Dei nullus pignorationem faciat, excepto si eum sacerdotibus causas haberit; et ante compellatio fiat semel vel bis; nam qui aliter^b presumpserit, duplum componat, et si nesciens pignoraverit, prebeat sacramentum, et sit solutus pignusque saluum restituat.

(17) Et hoc stetit de capulo, quod Bivoaltenses, Olivolenses^c, *Metamancenses, Albionenses, Torcellenses, Amianenses fecerunt retro ab annis triginta; habeant licentiam^d faciendi secundum antiquam consuetudinem, sive per flumina sive per mare.

(18) Equilegenses vero capulari debent in ripa sancti Zenonis usque in fossam^e Metamauri^f et Gentionis secundum consuetudinem omnem arborem et vegere cum carro aut ad collum, quantum sibi placuerit; et habeant licentiam peculia in ipsis finibus pascere vel pabulari.

(19) De finibus Civitatis nove statuimus, ut terminatio, que a tempore Liuprandi regis^g facta est inter Paulicionem ducem et Marcellum magistrum militum, deinceps manere debeat, id est de Plave maiore usque in Plavem siccam; peculium quoque^h et greges cum securitate pascereⁱ.

(20) Capriani vero in silva Foroñliana, ubi semper capulaverunt, capulare debeant.

(21) Similiter Gradenses secundum antiquam consuetudinem in silvis Foroñlii capulam faciant.

(22) Confirmamus etiam Lauretum, ut^b quantum aqua salsa continet, eorum subiaceat potestati.

(23) Et nullus princeps vel pauper aliquem Veneticorum distringere aut legem facere de aliqua habita substantia aut ad placitum ducere, nisi in presentia^l illorum ducis, aut forum tollere de illorum terris, que in nostro regno sunt, aut bannum mittere tau^m *dominis habitantibus in Venetia, quam de illorum hominibus ubiqueque habitantibus iustitiam aliquam accipere presumat, nisi in presentia dominorum suorum.

(24) Confirmamus, ut pars parti de causis ecclesiarum et monasteriorum omnimodo iustitiam faciant.

(25) Volumus, ut pro una libra denariorum velⁿ uno homine sacramentum^o, *et si^p usque ad duodecim libras denariorum Veneticorum duodecim electi iuratores addantur; nam si ultra duodecim libras questio facta fuerit, iuratores ultra duodecim non accedant.

(26) Statuimus etiam de pignoribus, que inter partes posita fuerint, ut, si qua de eis contentio orta fuerit^q, illi tribuatur arbitrium iurandi, qui pignus haberit, soli sine electis.

(27) De cautionibus vero simili modo agatur.

(28) Promisit cunctus ducatus Veneticorum nobis et successoribus nostris pro huius pactionis

102. ⁸) mille *PH. IV.*   ³) *om.* 1—3., *suppl. ex pactis Heinrici IV. et Lotharii III.*   ⁴) auri
¹) sol. 3.   ^a) et *add.* 3. et *PH. IV.*   ^b) *suppl. addum est* facere; *cf.* *pactum Ottonis II., supra p. 12 n. i.*
^c) Murimenses *add. PH. IV.*   ^d) lic. habeant 3.   ^e) sancti *add.* 1—3.   ^f) Mectamauri 3.   ^g) que
²) *add.* 3.   ^h) queque 2. 3.; peculiarum quoque greges *PO. II.*   ⁱ) facere 3.   ^k) et 3.   ^l) presen-
³) *tiam* 1. 2.   ^m) de *add. P. Ottonis III., supra nr. 20.*   ⁿ) *ita corr. secundum P. Lotharii III.; ab* 1—3.,
⁴) *cf.* etiam *P. Ottonis II.*   ^o) *hic et in posterioribus pactis omnissimè est fiat vel faciat; cf. P. Ottonis II.*
⁵) sic *PO. II.*   ^q) ut si . . . fuerit *om.* 1—3.; *suppl. ex P. Ottonis II. et P. Lotharii III.*

federe annualiter omni mense Martio persolvere libras suorum denariorum quinquaginta et libras totidem piperis et unum pallium¹.

Si quis igitur dux vel marchio, comes, vicecomes aut^r aliqua magna parvaque persona huius nostre imperialis pagine violator extiterit, quod minime futurum credimus*, sciat se compositurum auri optimi libras^s mille, medietatem camere nostre et medietatem duci Veneticorum. Quod ut verius credatur diligentiusque ab omnibus observetur, sigilli nostri impressione hanc paginam manu propria corroborantes^{t*} iussimus insigniri.

Signum domni Henrici quarti Romanorum imperatoris invictissimi^u. (M.)

Bureardus cancellarius et Monasteriensis episcopus vice Alberti archicancellarii Maguntine sedis electi recognovit.

Data XI. Kal. Iunii, indictione III, anno dominice incarnationis millesimo CXI, regnante Henrico quinto rege Romanorum anno quinto, imperante primo, ordinationis eius XI: actum est Verone: in Christo feliciter amen.

103. MANDATUM DE CURIA SPIRAE HABENDA.

(1115. ante Dec. 8.)

Repetimus citationem Iafféi in 'Bibliotheca rer. German.' V, 305 nr. 173 proflam e quatuor codicibus collectionis Udalricianae 1) Vindobonensi 398 f. 109; 2) Zueclensi 283 p. 236; 3) Vindobonensi 611 f. 43'; 4) Monacensi 4594 f. 35. Pertzius litteras anno 1110 adscripsit, festumque sanctae Mariae, cuius fit mentio, assumptionis festum (Aug. 15) esse coluit. Econtra Iafféus Stenzelium ('Gesch. Deutschlands unter den Fränkischen Kaisern' II, 325) secutus epistolam ad a. 1116 spectare festumque purificationis sanctae Mariae (Febr. 2) esse contendit. Giesbrechtius autem ('Gesch. der deutschen Kaiserzeit' III, 1196 not. 1) cum Stumpfio annum 1110 retinuit. Sed argumentum e silentio, quod ad opinionem Iafféi refutandam affert, nil cognitum esse de legatione imperatoris ante secundam expeditionem Italicam Romam missa, nihil valere mihi videtur. Econtra verba epistolae ut Romanae sedi et reipublicae consulamus minime quadrare videntur ad expeditionem primam, quae coronae imperialis obtinendae causa suscepta est. Invenit enim annum 1116 et festum purificationis tamen haud retineam, quia Henricus iam Febr. 15 Augustae in proximo itineris Italici moratus² et Otto episcopus Bambergensis iam a. 1115, Dec. 25 Coloniae pontifici reconciliatus est. Festum sanctae Mariae conceptionis potius festum (Dec. 8) a. 1115 esse, mihi persuasum habeo. Diplomata imperatorem hoc anno diebus Dec. 13, 14, 20 Spirae moratum esse ostendunt³. — Stumpf, Reg. 3038.

(P. 65.)

Henricus^a Dei gratia Romanorum imperator augustus O. Babenbergensium dilecto episcopo gratiam habunde et omne bonum.

102. ^r) om. 1—3, suppl. ex P. Lotharii III. ^s) libras auri opt. 1. 2; optimi om. 3. ^t) corroborante 1—3. ^u) iustissimi 1—3.

103. ^a) H. 2—4.

1) Hoc caput in prioribus partibus post c. 21 locum tenuit. 2) Stumpf 3125. 3) Stumpf 3121 de quo diplomate optime disserat Scheffer-Boichorst 'Mittheilungen des Instituts für osterr. Geschichtsforschung' IX, 203), 3121a, 3122.

Roma nostri nuntii rediere et Dei gratia ex parte maxima nobis leta et prospera^b retulere. Mandant etiam nobis nostri fideles, quod tempus habemus acceptabile, ut Romanae sedi et rei publicae consulamus. Quapropter necessario nostros principes convocamus, ut inde, sicuti iustum est, eorum consilium et auxilium habeamus. Ad quod plurimum indigemus tuae fidei praesentia et tui consilii prudentia, quoniam et te cordetenus diligimus et tibi de omni honore nostro prout nobismet ipsis indubitanter confidimus. Confidenter igitur et intime tuam rogamus dilectionem, ut die Veneris post proximum festum sanctae Mariae venias ad nos Spiram; et ibi super his tui et aliorum nostrorum principum consilio ad Dei honorem et regni et christianae pacis statum tractabimus. Et hilariter^c facias hoc, sciens, quod te cito dimitemus, et modo^d libenter tibi parceremus, nisi tam^e alti negotii nos urgeret instantia. Preterea mandamus tibi, ut mittas pro comite N. quem tibi commisimus, et ibi^f eum nobis repraesentet.

Dec. 9.

104. 105. FORMULAE PACIS CUM CALIXTO II.

(1119. Oct. 17—19.)

Pacis conditiones ab Heinrico V. et Calixti II. legatis inter Verdunum et Mellis intra dies Oct. 17—19 in scripta redactae, die 24. eiusdem mensis Mosonugi in concilio imperatoris et pontificis complendae erant. At die praedicto utraque pars a conditionibus istis residuit. Ita narrat Hesso scholasticus Argentinensis in relatione de concilio Remensi, cui etiam scripta nostra inseruit. Quae repetimus secundum editionem Wattenbachii SS. XII, 124, quae nimirum codicibus 1) Vindobonensi 1049 (Salish, 189) saec. XII; 2) Vindobonensi 629 (Ius can., 133) saec. XII, qui collectionem epistolarum Eberhardi archiepiscopi Salzburgensis continet; duobus codicibus collectionis Valturicianae; 3) Vindobonensi 398 fol. 122; 4) Zurelensi 283 p. 268. Ediderunt Tengnagel 'Monumenta contra seismaticos' p. 331 e codice 2. Jaffé 'Bibliotheca rerum Germanicarum' V, 356 nr. 199 e codicibus 2—4, cuius editionem contulimus. Erstat etiam in codice epistolari Hannoverano XI, 671 saec. XVII, fol. 91. Haec scripta usui fuisse ad dictanda scripta pacis Wormatiensis a. 1122, vir cl. Bresslau animadvertit¹. — Stampf, Reg. 3160. (P. 74.)

104. SCRIPTUM IMPERATORIS.

Ego H. Dei gratia Romanorum imperator augustus pro amore Dei et beati Petri et domni papae Calixti^a dimitto omnem investituram omnium aeclesiarum, et do veram pacem omnibus qui, ex quo discordia ista coepit, pro aeclesia in terra fuerunt vel sunt. Possessiones autem aeclesiarum et^b omnium, qui pro aeclesia laboraverunt, quas habeo, reddo; quas autem non habeo, ut rehabeant fideliter adiuvabo. Quod si quaestio inde emerit, quae aeclesiastica sunt, canonico, quae autem saecularia sunt, saeculari terminentur iudicio.

103. ^b) et prospera des. 4.   ^c) hyl. 1, 2.   ^d) hoc 3, 4.   ^e) eam I   ^f) dest 3, 4.104. ^a) Calixti 2.   ^b) vel 3, 4.

1) 'Mittheilungen des Instituts für osterr. Geschichtsforschung' VI, 118.

105. *SCRIPTUM PONTIFICIS.*

Ego Calixtus secundus Dei gratia Romanae aeclesiae episcopus catholicus do-
veram pacem II. Romanorum imperatori augusto et omnibus qui pro^e eo contra aecle-
siam fuerunt vel sunt. Possessiones eorum quas pro terra ista perdidērunt, quas
habeo, reddo; quas non habeo, ut rehaeant fideliter adiuuabo. Quod si quaestio inde
emerſerit, quae aeclesiastica sunt, canonico, quae autem^d saecularia sunt^e, saeculari
terminentur iudicio.

106. PRINCIPUM DE RESTITUENDA PACE
CONSILIUM WIRCEBURGENSE.

(1121, Sept. Oct.)

*Proferimus secundum editionem Iafféi in 'Bibliotheca rer. German.' V, 517 nr. 24
e codice Annalistae Saxonis Parisino 11851 (S. Germ. 410) f. 223'. Ea eodem codice
dederunt Waitz SS. VI, 757 et Martene 'Collectio amplissima' I, 673. Würzburgi mense
Septembri exeunte vel mense Octobri incunte datum esse hoc consilium, auctor est Ekke-
hardus SS. VI, 257. — Stumpf, Reg. 3170. (P. 74.)*

Hoc est consilium in quod convenerunt principes de controversia inter domnum
imperatorem et regnum: (1) Dominus imperator apostolice sedi obediat. Et de calumpnia,
quam adversus eum habet ecclesia, ex consilio et auxilio principum inter ipsum et
domnum papam componatur, et sit firma et stabilis pax, ita quod dominus imperator
que sua et que regni sunt habeat, ecclesie et unusquisque sua quiete et pacifice possi-
deant. (2) Episcopi quoque in ecclesia canonice electi et consecrati pacifice sedeant
usque ad collaudatam in presentia domni pape audientiam. Spirensis episcopus eccle-
siam suam libere habeat, Wormatiensis similiter, preter ipsam civitatem, usque
ad presentiam domni pape. (3) Captivi et obsides ex utraque parte solvantur.
(4) De hereditate palatini comitis Sigefridi, sicuti Metis inter ipsum et domnum im-
peratorem definitum fuit, ita permaneat. (5) Hoc etiam, quod ecclesia adversus im-
peratorem et regnum de investituris causatur, principes sine dolo et sine simulatione
elaborare intendunt^a, ut in hoc regnum honorem suum retineat. Interim donec id fiat,
episcopi et omnes catholici sine ulla iniuria et periculo communionem suam custodiant.
(6) Et si in posterum dominus imperator consilio sive suggestionem alicuius ullam in
quemquam vindictam pro hac inimicitia exsuscitaverit, consensu et licentia ipsius hoc
inter se principes confirmant, ut ipsi insimul permaneant et cum omni caritate et
reverentia, ne aliquid horum facere velit, eum commoneant. Si autem dominus im-
perator hoc consilium preterierit, principes sicut ad invicem fidem dederunt, ita eam
observent.

105. ^{c)} cum 3. 4.   ^{d)} deest 1. 2.   ^{e)} deest 3106. ^{a)} itendi cod

107. 108. PAX WORMATIENSIS CUM CALIXTO II.

(1122. Sept. 23.)

107. PRIVILEGIUM IMPERATORIS.

Autographum, quod existat in tabulario Vaticano (Armariam I. caps. VI. nr. 11),
 ante hos sexaginta annos exemplari b. m. Böhmey: imaginem photographice dederunt
 nuper viri et, Sichel et Bresslau 'Mittheilungen des Instituts für österreichische Ge-
 schichtsforschung' tom. VI. Quibus subsidiis adiuti editionem nostram paravimus. E com-
 mentatione Sichelii l. c. p. 109 sq. discimus, autographum iam nunc sigillo carere, filis
 10 sericis superstitibus, sigillum iam a. 1339 deperditum revera bullam auream fuisse¹.
 A viro et, Bresslau l. c. p. 135 docemur, lineam quam dicunt recognitionis ab ipso Friderico
 archiepiscopo Coloniensi curatam et formulam pacis a. 1119 in concipiendo scripto nostro
 adhibitam esse (l. c. p. 118). Et autographo iam Baronius in *Annalibus ecclesiasticis*
 XII, p. 151 varias lectiones debet in margine editionis; tum et ipso Theiner in *Codice*
 15 *diplomatico dominii temporalis s. sedis I. p. 11* editionem iustravit mendis haud liberam².
Reliquae editiones omnes, et ipsa Perizonia, recedunt ad apographa in codicibus serrata
*plus minus deperata*³. Boso tamen cardinalis in *Vita Calixti II.* ipsam autographum
 adhibuit, cuius editionem v. apud Duchesnum *Le Liber pontificalis II. 378*. Privilegium
 transsumtum est a. 1245 in *Rotulorum qui dicuntur Chuniacenses rotulam XV.* iam deper-
 20 ditam, cuius apographum a Lamberto de Bariva saec. XVIII. ca. curatum nunc in biblio-
 theca Parisina asservatur sub nr. 8990⁴.

Quodsi auctor *Chronici Ottenburani saec. XII.* Henricum imperatorem personam ad
 dicunt prima loquentem inducens, sententiam suam privilegii campis variatam operi suo
 inserat⁵, care credas, cum encyclicam quendam imperatoris prae oculis habuisset. —
 25 *Stumpf, Reg. 3181.* (P. 76)

In nomine sancte et individue Trinitatis. Ego Henricus Dei gratia Romanorum
 imperator augustus pro amore Dei et sancte Romanę⁶ ecclesie et domini pape Calixti
 et pro remedio anime mee dimitto Deo et sanctis Dei apostolis Petro et Paulo sancteque
 catholice ecclesie omnem investituram per anulum et baculum, et concedo in omnibus
 30 ecclesiis, que in regno vel imperio meo sunt, canonicam fieri electionem et liberam
 consecrationem. (2) Possessiones et regalia beati Petri, que a principio huius discordie
 usque ad hodiernam diem sive tempore patris mei sive etiam meo ablata sunt, que

107. *¹ *litca R correcte ex di or.*

1) *Quod Boso cardinalis in Vita Calixti II. his verbis confirmavit.* Hoc autem privilegium aureo
 35 sigillo ipsius imperatoris munitum in archivio Romane ecclesie tenetur reconditum. V. apud Duchesnum,
Le Liber pontificalis II. 378. Duchesno p. 321 not. 12 animadvertit, tertium privilegii partem fuisse olim
 in muro cubicali cuiusdam capellae S. Nicolai Lateranensis attinentis. 2) Theiner etiam signaturam
 perperam adhibuit: *Arm. I. caps. 7 nr. 11.* 3) *Complures codices posteriozem partem omiserunt, vobis*
 4) *B et C; alii linea recapitulonis carent, ut A 2, 3, 5-7; V praeterea tertiam omissis habent decurtat.*
 5) *F. Haulhard-Bécholles in 'Notices et extraits des manuscrits' XXI, 2, 282.* 6) *SS. XXIII, 611:*
 Heinricus imperator: Omnis episcopus vel abbas electus regni nostri de partibus Teutonice infra sex
 menses nobis presentetur, regalia per ceptum accipiat sicque confirmatus per nos et sublimatus dig-
 nitate principaliter exhibe possit.

habeo. eidem sanctę Romanę ecclēsię restituo, quę autem non habeo, ut restituantur fideliter iuvabo. (3) Possessiones etiam aliarum omnium ecclēsiarum et principum et aliorum tam clericorum quam laicorum, quę in terra ista amisse sunt, consilio principum vel iusticia, quę habeo, reddam, quę non habeo, ut reddantur fideliter iuvabo. (1) Et do veram pacem domino papę Calixto sanctęque Romanę ecclēsię et omnibus qui in parte ipsius sunt vel fuerunt. (5) Et in quibus sancta Romana ecclēsia auxilium postulaverit, fideliter iuvabo et, de quibus mihi fecerit querimoniam, debitam sibi faciam iusticiam. Hęc omnia acta sunt consensu et consilio principum quorum nomina subscripta sunt: Adelbertus archiepiscopus Mogontinus, F. Coloniensis archiepiscopus, H. Ratisbonensis episcopus, O. Bauenbergensis episcopus, B. Spirensis episcopus, H. Augustensis, G. Traiectensis, Ō. Constanciensis, E. abbas Widensis, Heinricus dux, Fridericus dux, S. dux, Pertollus dux, marchio Toipoldus, marchio Engelbertus, Godofridus Palatinus, Otto Palatinus comes, Beringarius comes. †^b Ego Fridericus Coloniensis archiepiscopus et archicancellarius recognovi.

108. PRIVILEGIUM PONTIFICIS.

Autographum cum perierit, subsidio sunt codices, quorum sunt classes tres: classis A, qua fundamentum usi sumus, et quidem 1) codex Vaticanus 4939 saec. XII. in. Chronicon S. Sophiae Benerentianum continens, fol. 215 litteris Benerentanis; contulit a. 1884 b. m. Waitz¹; 2) Vindobouensis 2178 (Ius can. 91) saec. XII. fol. 171²; 3) Vaticanus 1984 saec. XII. in. fol. 9, quo Pertz fundamentum usus est, et qui bis interpolationem absque omni exactione praebet; 4) codex tabularii capituli S. Ambrosii Mediolanensis in folio saec. XII. ex. Decretum Gratiani continens, fol. 311', qui bis interpolationem sine exactione exhibet; quem contulit vir d. Simonsfeld; 5) codex Musaei Britannici Cotton. Claudius A. I. saec. XII. fol. 35'; 6) textus, quem Wilhelmus Malmesburicensis Gestis regum Anglorum l. V. c. 136 inseruit, editus SS. X, 483; 7) codex Musaei Britannici Cotton. Domitianus A. VIII. saec. XIII. fol. 11'. — Classis B, cuius codices sententiam exceptis omnibus quae ad Romanam ecclēsiam pertinent transposuerunt et sententiam et quae ex his iure tibi debet faciat secundo loco omiserunt, et quidem 1) textus Chronici universalis Ekkhardi editus SS. VI, 260; 2) codex Bambergensis P. I. 9, saec. XII. ex. fol. 127, quem ipse iterum contulit; 3) Monacensis latinus 19411 (Tegerns. 1411) saec. XIII. in. fol. 75 (p. 151), quem ipse contulit; 4) textus Anselmi Gemblacensis editus SS. VI, 378; 5) codex universitatis Leodicensis 79, olim S. Trudonis saec. XII. in.³, quem exscripserat Pertz; 6) codex ministerii Scafhousensis 39, olim monasterii Omnium Sanctorum, saec. XII. in. folio ultimo, cuius lectiones vulgavit vir cl. Wattenbach 'Neues Archiv' VI, 148; 7) Vindobouensis 130 (Salisb. 404) saec. XII. in. fol. 1, qui semel interpolationem sine exactione praebet. — Classis C est textus quem Udalricus Babenbergensis collectioni suae inseruit, qui sententias complures omisit (metropolitani — iudicio; per sceptrum bis; exceptis — noscuntur; mihi querimoniam feceris et auxilium) et sententias duas ultimas transposuit⁴.

107. b) abhinc alia manus et aliud atramentum

1) Cf. 'Archiv' XII, 245; 'Neues Archiv' III, 117; SS. III, 173. 2) Notae collationes codicum Vindobouensium a viro cl. Mühlbacher et Lovdinensium a viro cl. Liebermann factas vir cl. Berdheim benevole nobis praestitit. 3) Cf. 'Archiv' VIII, 178. 4) Hoc etiam fecerunt cod. A 4 et codex bibl. capituli Matinensis H. 15, ubi legitur privilegium fol. 2 manu coeva evaratum, cuius lectio parum discrepat ab editione Pertziana, ideoque classi A adnumeranda est: c. 'Zeitschrift für Rechtsgeschichte' II, 466; 'Archiv' XII, 700; 'Neues Archiv' I, 374. Alii codices, quos cognovimus, quorum tamen lectiones acquirere aut nequissimi aut nobilissimos, sunt hi: capituli Olomucensis 205 saec. XII. fol. 1, qui cum codice A 2 consentit ('Archiv' X, 682); Danubensis B. IV, 18 saec. XII. ('Neues Archiv' IV, 22 not. 8); Dresdensis F. 168 saec. XIII. p. 126 (SS. XIV, 4); Einsidlensis 262 saec. XIV. ('Archiv' VII, 180).

Codices, quibus nisi sumus secundum Jaffé Bibliothecam rerum Germanicarum V, 388 nr. 211, sunt Vindobouensis 398 fol. 121, Zwettlensis 283 p. 271, Vindobouensis 611 fol. 60.

Quamvis de textu genuino restituendo nuper haud pauca disputata sint¹⁾, hoc loco verba de hac re facere non libet. Equidem censeo, textum classis A textu genuino proxime
accedere, verba absque omni exactione codicis A 3 (sine exactione A 4 et semel B 7)
revera interpolata esse. At ordinem duarum sententiarum ultimarum in textu genuino
eandem fuisse atque in privilegio Henrici et in codicibus C, A 1, Matinensi non con-
cedam; librarios istorum codicum hunc ordinem ad instar privilegii imperialis potius
immulasse crediderim. Verba tamen, quibus vir d. Wolfram p. 3 textum supplere conatus
est, in adnotatione a nobis posita, quamvis certe rei apta et privilegio imperiali congruentius
sint, nihilominus in autographo omissa esse contulerim, quia in tot omnium classium codi-
cibus non sequitur. Linca chronologica et recognitione autographi caruisse, veri simile
mibi videtur; confirmatio cartae solummodo per bullam pontificalem appensam facta est.

Baronius in Annalibus ecclesiasticis XII, 152 privilegium Calixtinum e Chronici
Urspergensis editone repetit; a Baronio pendent conciliorum collectores usque ad Mansi
XXI, 276. Nuperime privilegium edidit Robert Bullaire du pape Calixte II, II, 63
nr. 313 e codice A 1. — Jaffé, Reg. pont. Roman. ed. II, nr. 6986. (P. 75.)

Ego^a Calixtus episcopus^b servus servorum Dei tibi^c dilecto filio^d Henrico^e Dei^f
 gratia Romanorum imperatori augusto^g concedo, electiones^h episcoporum etⁱ abbatum
 Teutonici regni, qui ad regnum^k pertinent, in praesentia tua^l fieri, absque^m simonia
 etⁿ aliqua^o violentia: ut^p si qua inter partes discordia emerit, metropolitani^q et^r
 comprovincialium^s consilio vel iudicio^t, saniori parti assensum et auxilium praebes^u.
 Electus autem^v regalia^w per^x sceptrum a te recipiat^y et quae ex his iure^z tibi debet^a
 faciat. (2) Ex^b aliis vero partibus imperii consecratus^c infra sex menses regalia^d per^e
 sceptrum a te^f recipiat et^g quae ex his iure^z tibi debet faciat; exceptis^h omnibusⁱ
 quae ad Romanam ecclesiam^k pertinere noscuntur. (3) De^l quibus vero^m mihiⁿ
 querimoniam feceris^o et^p auxilium postulaveris, secundum officii mei debitum auxilium
 tibi^q praestabo. (4) Do tibi veram pacem et omnibus qui in parte tua^r sunt vel
 fuerunt tempore huius discordiae^s.

108. ^{a)} praecedunt in B 2; Data anno millesimo CXXII, VIII, Kal. Octobris Wormat. con-
 cilio. ^{b)} deest B 2, C. ^{c)} deest B 1, 2, 7, C. ^{d)} deest A 7; suo add. B 1. ^{e)} sic B 1; Hen-
 rico A 5, 6, B 4; H. vll.; Rom imp. add. A 2. ^{f)} Dei gratia des. B 5. ^{g)} imperator augusto A 4;
 imperator auguste A 2; imperator augustus A 3. ^{h)} consecrationes A 2. ⁱ⁾ deest B 1. ^{k)} inum
 add. A 7. ^{l)} tua praesentia C. ^{m)} set absque B 6. ⁿ⁾ si add. A 1. ^{o)} absque ulla A 6.
 p) aut A 4; et A 2. ^{q)} metropolitani — iudicio des. C. ^{r)} vel A 6. ^{s)} provincialium A 5—7.
 t) cons. et ind. A 2, B 7; iudicio vel consensu A 1. ^{u)} habes B 7; ass. praebes. et auxilium A 1, 2.
 v) vero a te C. ^{w)} absque omni exactione add. A 3; sine exactione add. A 4. ^{x)} per scep-
 trum des. A 5—7; per — te des. C. ^{y)} accipiat A 7, B 4; a te recipiat per sceptrum B 4—7; ut recipiat per
 sceptrum B 3; hoc loco inserit B 7; sine exactione; inseruit B; exceptis omnibus quae ad Romanam
 ecclesiam pertinere noscuntur. ^{z)} iure ex his A 2. ^{a)} debentur B 7. ^{b)} In A 4. ^{c)} conse-
 crati B 7; deest A 1. ^{d)} deest B 7; absque omni exactione add. A 3; sine exactione add. A 1.
 e) per sceptrum des. C. ^{f)} a te per sceptrum A 6, B 5, 7. ^{g)} et quae ex his iure tibi debet
 faciat des. B. ^{h)} exceptis omnibus quae ad Romanam ecclesiam pertinere noscuntur
 des. omnino C; superius ponuntur in B, v. not. y. ⁱ⁾ deest A 4. ^{k)} eed. Rom. A 5, 7. ^{l)} Et in C;
 sententias transposuerunt A 1, cod. Martinensis, C; Do — discordiae. De — praestabo. ^{m)} ubi B 5;
 deest A 2, C. ⁿ⁾ querimoniam mihi A 2, 3, B 6; si add. A 2; mihi querimoniam feceris et auxilium
 des. C. ^{o)} debitam tibi faciam iustitiam et in quibus auxilium postulaveris etc. legendum putat Wolfram p. 3.
 p) et auxilium postulaveris des. B 1, 2, 5. ^{q)} meum B 1, 2. ^{r)} tua parte A 6, B 4. ^{s)} Vale
 add. A 6; Amen add. A 7; Data anno MCXXII, VIII, Kal. Octobris add. B 1.

1) V. inpromis Beroldum 'Zur Geschichte des Wormser Concordats' p. 33 sq. et Wolfram 'Friedrich I.
 und das Wormser Concordat'.

109. 110. LEGATIO ROMANA.

(1122. Nov. Dec.)

109. EPISTOLA IMPERATORIS (Nov. 11).

Ex Ekkhardi Chronico (SS. VI, 260) discimus, imperatorem in curia Bambergensi Nov. 11 celebrata legatos proprios cum Romanis¹ destinasse et utrosque munera simul et munera ferentes honorifica domino apostolico Calixto consanguineo iam sibimet unitissimo direxisse. Qui legati pontifici porreverunt epistolam quam hucusque incditam edituri sumus. Inest in codice Cameracensi 463. olim S. Sepulchri, saec. XII. in. fol. 1. ex quo cum iam olim exscripsit vir b. m. Bethmann. (P. deest.)

Reverentissimo patri et sanctae Romanae ecclesiae pontifici U(alixto) H(einricus) Dei gratia Romanorum imperator augustus debitam in Christo reverentiam ac fidelem dilectionem.

Benedictus per omnia Dens largitor et conservator omnium bonorum, cuius favente misericordia per legatos vestros^a ubertatem vestrae benedictionis accepimus et de incolumitate vestra nobis gratissima et admodum desiderata cum laetitia et exultatione plenitudinem numeris divini cognovimus. Porro cognoscentes labores et erumpnas et miserabilem ecclesiarum denudationem, propter infrenatam hominum temeritatem et inhonestam cupiditatem, vehementer doluimus, quoniam quidem nostri officii esse recognoscimus, vindicta malefactorum et laude bonorum ecclesias defensare, adjuvare ac ditare. Proinde monebat nos compati vobis iam gustata dulcedo vestrae paternitatis et naturae debitum consanguinitatis. Sedit igitur in deliberationem nostri consilii, omnibus nostris negotiis sepositis, ad videndam et salutandam faciem vestrae sanctitatis festinare et omnes vires Romani imperii vestris et ecclesiae negotiis cum omni devotione et humilitate, sicut debemus, prestare et mutuo consilium et auxilium sanctae matris nostrae ecclesiae et vestrae paternitatis, in quibuscumque indigemus, fiducialiter expetere. Mittimus itaque dilectioni vestrae legatos nostros, qui vobis vice nostra, ad honorem Dei et beatorum apostolorum Petri et Pauli et ad vestrum beneplacitum, nostra auctoritate quaecumque possint expediant et nostro adventui ex vestro^b consilio et deliberatione preparationem faciant. In quo per Dei misericordiam consentiente et idem volente apostolica auctoritate et imperiali dignitate, quicquid residuum est facile expeditur et omnis querela iudicio et voluntate ecclesiae sopietur. Quoniam enim Deus ex una et eadem linea carnis et sanguinis principem sacerdotii et imperii populo suo preordinavit, sollicitius nos ambos animadvertere monuit, quatinus et Deo et populo salutare simus. Cetera fidei legatorum, qui tam vobis quam nobis domestici sunt et familiares, commisimus. Salutamus omnes qui vobiscum sunt.

110. RESPONSUM PONTIFICIS. Dec. 13.

Serravit et ipsam 1) codex Cameracensis 463 saec. XII. in. fol. 1, quem Bethmann excussit. Editum est, non vero ex hoc codice, primum a 1606 a 2) Binio in Conciliorum

109. ^a) nostros *cod.*   ^b) nostro *cod.*

1) Hoc minus recte; ex legatis apostolicis solus Gregorius diaconus cardinalis tunc Romam profectus est, ut docet Calixti epistola, Lambertus vero episcopus Ostiensis et Sacer presbyter cardinalis apud imperatorem remanserunt, v. Giesbrecht 'Kaiserzeit' III, 1225.

collectione III, 1318; textus sententia ultima caret, ad signo chronologico abundat. Quam editionem repetiverunt Labbeus et Cossartius X, 894 et Mansi XXI, 280 et fortasse etiam Cocquelines Bullarum Romanorum pontificum amplissima collectio (Romae 1739) II, 180, qui tamen aliquas lectiones singulares praebet, quas sub C adnotavimus. E codice 1 edidit Robert II, 76 nr. 322. — Jaffé, Reg. pont. Roman. ed. II, nr. 6995. (P. deest.)

Calixtus episcopus servus servorum Dei karissimo in Christo filio Heinricho^a glorioso Romanorum imperatori augusto salutem et apostolicam benedictionem.

Omnipotenti domino Deo nostro auctori^b omnium bonorum laudes et gratias agimus, qui per immensae^c bonitatis suae elementiam cor tuum aspiratione spiritus sancti^d illustravit et te, iamdudum nimium reluctantem, nunc tandem ad aeclesiae gremium revocavit. Siquidem prout dilecti filii nostri G.^e diaconi^f cardinalis^g et fidelium munitiorum^h tuorum relatione ac litterarum lectione percepimus, sano usus consilio, nostris etⁱ aeclesiae catholice salutaribus monitis humiliter obedisti. Et nunc^j ergo in beati Petri filium paterne affectionis brachiis te suscipimus et personam tuam et imperium deinceps tanto^k amplius et tanto^l benignius diligere ac divina praecunte gratia honorare optamus, quanto devotius^m pre tuis modernis predecessoribus Romanae aeclesiae obediens exististiⁿ et quanto specialius carnis nobis es^o consanguinitate coniunctus. Age igitur^p nunc, fili karissime, ut^q et^r tu nobis et nos fruamur te^s in Domino. Perpendat imperialis excellentia tua, quantum diutina^t aeclesiae imperiique discordia Europe fidelibus intulerit^u detrimentum, et quantum nostra pax et^v nostra unitas afferre poterit boni fructus, cooperante Domino^w, incrementum.

Sane de statu nostro noverit tua dilectio, quia licet nos graviter^x quandoque infirmi fuerimus, nunc tamen per Dei gratiam sani et^y incoles sumus, et tuam tam animae quam corporis sanitatem per omnia^z desideramus et volumus^a. De his autem quae viva voce referenda praedictis fidelibus tuis nunciis commisisti, per eosdem quid^b nobis et nostris videatur fratribus respondemus. Legatos itaque nostros^c, qui apud vos sunt, benivolentiae tuae^d attentius commendantes rogamus, ut quia concilium a nobis indictum^e accelerat, cito eos ad nos Domino largiente remittas; tuos vero legatos ita instructos dirigas, ut iuxta promissum tuum beati Petri^f regalia in integrum Romanae aeclesiae^g restituant.

Ad haec pro nepote nostro Stephano^h Mettensi episcopo et fratribus eius gratias tibiⁱ referimus, quoniam in eis primicias bonitatis tuae cognovimus. Illa enim bonae voluntatis pax esse conspicitur, ex qua bonae voluntatis opera demonstrantur. Fratres nostri^j episcopi et^k cardinales et totus Romanus clerus una nobiscum te et principes et barones^l tuos salutant, Dei^m misericordiam deprecantes, ut vos ad honorem suum et aeclesiae suaeⁿ in longum custodiat. Omnipotens^o Dominus sua vos dextera benedicat, cor vestrum in lege et in praecipis suis aperiat atque inter aeclesiam et imperium dignetur perpetuam pacem conservare.

Data^p Laterani^q Idibus Decembris.

110. ^a Heinricho kar. in Chr. filio 1. ^b deest C. ^c immensam 2. ^d asp. sui spiritus 2. ^e et 2. ^f deest 1. ^g omisit M. ^h eo. nostrae 1. ⁱ nos 2. ^j tanto deinceps 2. ^k deest 2. ^l devotio 2. ^m aecel. obedisti 2. ⁿ es nobis 2. ^o ergo 2. nunc deest. ^p deest 1. ^q deest 2. ^r te fruamur 2. ^s diuturna 2. ^t intulerunt 1. ^u et n. unitas des. 2. ^v Dom. cooperante 2. ^w nos graviter des. 1. ^x sani et des. 2. ^y per omnia des. 1. ^z et volumus des. 2. ^a quod 1. ^b c) vestrae 2. ^c indictum a nobis 2. ^d b. Petri des. 2. ^e ecel. Rom. 2. ^f deest 2. ^g tuae benignitati 2. ^h enim 2. ⁱ deest 2. ^j et barones des. 1. ^k divinae maiestatis 2. ^l spem C. ^m Omnipotens — conservare des. 2. ⁿ Data — Decembris des. 1. ^o sic C; Lateranensi 2; om. L. M.

1) Gregorij. 2) Lambertum et Sacerdotem.

III. MANDATUM DE PACE SERVANDA.

(1125. Apr. in.)

Brouerus Annalibus Trevirensibus II, 21. inseruit imperatoris, qui curia Leodii peracta Aquisgranum petebat, mandatum ad Godefredum archiepiscopum Treverensem datum. Quod quamvis a Brouero suo more in verbis et enuntialis variatum et politum sit, repetendum esse duximus. — Stumpf, Reg. 3210. (P. 77.) 5

Mart. 29. Non omittendum fuit, ut de pace, quam in paschali curia nostra instauravimus firmavimusque, te quidquam eclaremus. Quare ut eam tota diocesi provinciaque tua, uti quidem coepisti, melius excolere in posterum queas, te graviter et serio moneo atque adhortor. Nemo igitur, sive in ministeriis sive in servitiis agat, in episcopatu tuo audeat praedas agere, grassari incendiis, aut in villas praediaque violenter irumpere, aut eorum omnino quidquam designare, quae iam pridem nostra et apostolici Calisti sanctione fuere vetita. Rumore etiam nuntiisque ad me prolatum est, Wilhel- 10 mum palatinum Sigefridi filium, armatorum globo septum, istuc in vestratem agrum parare iam irruptionem. Eius, volo, conatibus, pro illa quam hucusque mihi probasti 15 fide, contractis fidissimorum hominum tuorum auxiliis, quam primum obviam eas et illius vim a tuorum cervicibus depellas.

LOTHARII III. CONSTITUTIONES.

112. ENCYCLICA PRINCIPUM DE ELIGENDO REGE.

(1125. Iun. - Aug.)

5 *Repetimus editionem Iaffi in 'Bibliotheca rer. Germ.' V, 396 nr. 225, quae adhibuit tres codices collectionis Udalricianae 1) Vindobonensem 398 f. 135; 2) Zwicklensem 283 p. 298; 3) Vindobonensem 611 f. 62. Prius ediderunt Goddast 'Constitutiones imperiales' I, 259, suppletis nominibus, et Eccard 'Corpus historicum' II, 334 nr. 320.*

(P. 79.)

10 A(dalbertus) Moguntinus, F(ridericus) Coloniensis, Ô(dalricus) Constantiensis, B(ureardus) Wormatiensis, A(rnolfus) Spirensis per Dei misericordiam archiepiscopi et episcopi; Ô(dalricus) Fuldensis abbas, H(einricus) quoque dux, F(ridericus) dux, G(odefridus) palatinus comes, B(eringerus) comes de Sulzbach, et ceteri utriusque
15 Babenbergensi^a episcopo hinc fraternas in Christo orationes, inde fidelissimum devotae servitutis obsequium.

Postquam dominus imperator viam universae carnis ingressus est, et nos exequias eius cum iusta devotione et reverentia complevimus, ipse ordo rei et temporis qualitas exigere videbatur, ut de statu et pace regni aliquid conferremus, si non abesset prae-
20 senciae vestrae consilium et aliorum principum, tanto negotio utile et pernecessarium. Quam expectare quia grave erat et difficile, sedit omnium nostrum sententiae, si vestrae tantum^b non displicuerit concordiae, curiam in festo beati Bartholomei apud Mogun-
25 tiam celebrare et ibidem convenientibus principibus de statu et successore regni ac negotiis necessariis, prout Spiritus sanctus aspiraverit, ordinare. Nullum tamen prae-
iudicium deliberationi et voluntati vestrae facientes, nichil nobis singulare ac privatum
30 in hac re usurpamus. Quin potius discretioni vestrae hoc adprime intimatum esse cupimus, quatinus memor oppressionis, qua ecclesia cum universo regno usque modo laboravit, dispositionis divinae providentiam invocetis, ut in substitutione alterius personae sic ecclesiae suae et regno provideat, quod tanto servitutis iugo amodo careat et suis legibus uti liceat, nosque omnes cum subiecta plebe^c temporali perfruamur

Aug. 24

tranquillitate. Confestamur etiam dilectionem vestram^d, ut pacem credito vobis celitus populo infra praescriptum curiae terminum et ultra ad quatuor ebdomadas^e ordinetis, quatinus omnibus tutior fiat concursus ac reditus, et ut curialiter, more videlicet antiquorum principum, cum propria impensa neminem pauperem ledentes conveniatis.

113. CONVENTUS WIRZIBURGENSIS.

5

(1130. Oct.)

Litteras ad Ottonem Babenbergensem de curia alemana missas damus secundum editionem Jaffii in 'Bibliotheca rer. German.' V, 436 nr. 254 e codicibus collectionis Udalricianae 1) Vindobonensi 398 f. 111; 2) Zvetlensi 283 p. 318. Ex actis curiae et synodi Wirzburgensis iam nihil existat. Quae ibi tractata sunt v. in Annalista Saxone SS. VI, 767 et Annalibus Magdeburgensibus SS. XVI, 183. — Stumpf, Reg. 3252. (P. 80.)

Lotharius) Dei gratia Romanorum rex O(ttoni) dilecto fidelique suo Babenbergensi episcopo gratiam suam et omne bonum.

Propter instans et valde necessarium ecclesiae et regni negotium Wirzburch gratia Spiritus sancti tractandum, de infirmitate tua, quae adventum tuum ad nos tardavit, dolemus, quia prudentiae tuae discretione ac consilio ad opus ecclesiae et regni potissimum nunc indigemus. Verum quia virtus in infirmitate perficitur¹, in ea caritate, quam ecclesiae, pro qua Dei gratia semper devote laborasti, debes, commonemus te et quam intime rogamus, ut si alio vehiculo non possis, navigio saltem^a ad nos et ad conventum venerabilium confratrum et coepiscoporum tuorum Wirzburch^b una nobiscum adventum tuum desiderabilem praestolancium venire properes. Vale.

114 - 117. CORONATIO ROMANA.

1133. Iun.

114. ENCYCLICA DE ANACLETO ANTIPAPA DAMNATO. ante Iun. 4.

Damus e 1) codice Parisino 1708 saec. XII, folio ultimo, quem iam olim contulit b. m. Waitz; 2) editione Ducherii 'Spicilegium' II, 480; 3) editione Schatenii 'Annales Paderbornenses' p. 730, qui apographo Babuzii usus est. Praeterea vir et de Heinemann 'Codex dipl. Anhaltinus' I, nr. 212 praeorat ad apographum Falkei in tabulario Guelferbytano assertum. — Stumpf, Reg. 3277. (P. 81.)

112. ^d) nostram 1.   ^e) ebdomas 1 2

113. ^a) saltim 2.   ^b) Wirzburg 1

1) 2. *Coroath.* 12, 9.

Lotharius Dei gratia Romanorum rex regibus, archiepiscopis, episcopis, principibus, et universis Dei fidelibus ad quos litterae istae pervenerint salutem.

Majestatis divinae dispensationi et consilio placuit, nos patronum ac defensorem sanctae ecclesiae Romanae statuere. Ideoque necesse habuimus pro ipsius liberatione propensius laborare. Cum igitur, ascitis nobis archiepiscopis, episcopis et^a abbatibus, principibus, ducibus, comitibus et^b marchionibus regni nostri, episcopos etiam, comites et alios barones Italiae nobiscum ducentes, bellico apparatu stipati ad Urbem proficeremur, nuncios scismatici illius Petri Leonis frequenter habuimus. Qui nimirum ex parte illius iusticiam praetendentes, ipsi in ins ire parato non debere audientiam denegari nec hostilibus impugnationibus^b molestari, publicis clamoribus asserebant. Diutinis ergo eorum interpellationibus provocati, idipsum episcopis et cardinalibus, qui cum domno papa Innocentio erant, significare coacti sumus. Ipsi vero tanquam canonicarum sanctionum et institutionum ecclesiasticarum non ignari, universam Dei ecclesiam iam super hoc promulgasse sententiam, Petrum Leonis ac complices suos dampnasse asserentes, quod erat universitatis non debere privatum fieri responderunt.

Nos autem idipsum cum patientia supportantes, et patrem nostrum papam Innocentium ad Urbem cum gloria duximus et Lateranensi cathedra restituumus atque in monte Aventino castrametati sumus^c. Ibiq[ue] Petrus^d Leonis aures nostras et principum nostrorum per Petrum^d olim Portuensem episcopum et per alios fautores suos praetendendo iusticiam sollicitare non destitit. Qui etiam, obsides et munitiones^e se nobis daturus ad sufficientiam pro servando iudicio, et viva voce et litteris promiserunt. Pacem igitur in Dei ecclesia sine sanguinis effusione reformare^f cupientes, que nobis illi dixerant, fratribus qui cum domno papa Innocentio erant per nos ipsos significavimus. Ceterum ipsi, ut^g pacis amatores, de iusticia confidentes, tam personas suas, quam Leonis et filiorum suorum necnon Centii, Petri Fraiapanis^h et Petri Latronisⁱ et munitiones in manu nostra libere obtulerunt. Adversa vero pars dies redimere cupiens, sub velamine fraudularum promissionum nos aliquanto tempore a nostra intentione retraxit. Tandem quia ipsi sepe commoti, implere quod promiserant noluerunt, tanquam fallaces et perfidi et tam divinae quam regie maiestatis rei cum Petro Leonis eiusque complicitibus damnati^k sunt^l et hostes a principibus nostrae curie iudicati, videlicet Norberto^m Madeburgensi cancellario nostro et A. Bremensiⁿ archiepiscopis et D.^o Osenburgensi, B.^o Padelbronnensi, An. Brandenburgensi, et Be.^o Parmensi, R. Albensi, O.^o Astensi, O. Cremonensi, G. Yporiensi^o episcopis, et abbatibus Henrico^s Fuldensi, Alberone Noemburgensi et^o Lunenburgensi; proceribus Alb.^l et Henrico marchionibus, Ottone^u, Sigifredo vexillifero, Herimanno, Guillelmo^v de Lomello, Goithone de Martiningo^w, Hildebranno^x et Tancredo de Prato comitibus et Alberto de Castello.

114. ^a *deest* 1. ^b *molestationibus deletum* 1. ^c *fuimus* 2, 3. ^d *Pe.* 1. ^e *mm.* et *obs.* 2, 3. ^f *Sine eff. sang. ref. in dei ecclesia* 2, 3. ^g *ntpote* 2, 3. ^h *Cent. Pe. Fraiāp.* 1; *Cent. Pet. Fraiapanis* 2; *Cent. Per. Fracaganis* 3. ⁱ *Leonis* 1. ^k *dammatis* 1. ^l *deest* 2, 3. ^m *Norberto* 3. ⁿ *deest* 1. ^o *deest* 1; *P.* 2. ^p *B.* 2, 3. ^q *A.* 1. ^r *Yporiensi* 1; *Ipponiensi* 2. ^s *Hen.* 1. ^t *Alberone inde pro Alberto* 2, 3. ^u *Othone* 2, 3. ^v *Willelmo* 2; *Wilhelmo* 3. ^w *Goithone de Marchingo* 2, 3. ^x *Hildebrando* 2, 3.

1) *Episcoporum nomina sunt: Bremensis Adalbero, Osaburgensis Delthardus, Paderbrunnensis Bernhardus, Harelbergensis (non vero Brandenburgensis) Anselmus, Parmensis Bernardus, Albensis Roboahlas, Astensis Otto, Cremonensis Obertus, Iporiensis Guido.*

115. IURAMENTUM REGIS. Iun. 1.

Adhibuimus 1) colicem Ottobonianum 3057 sac. XII. cr. fol. 137, quem contulit b. m. Waitz et quem adhibuit in edulo iuramento Crui 'Monumenta dominationis pontificiae' II, 13; 2) cod. Cenci camerarii tabularii Vaticani 2529 circa a. 1400 exaratum fol. 137', ex quo eliderunt Pertz et Theiner 'Codex domini temporalis s. sedis' I, p. 12 nr. 11; 3) cod. Cenci tabularii Vaticani 2526 circa a. 1280 exaratum fol. 137', quo usus est Watterich 'Pontificum Romanorum Vitae' II, 209. Pro voce iuro rectius iurare facio legendum esse credo, quia Cencius Fraugianni in animam regis iracit. — Stumpf, Reg. 3278. (P. 82.)

Hæc est iuramentum quod dominus rex Lotharius tempore heresis filii Petri Leonis domino pape Innocentio prestitit ante fores basilice sancti Salvatoris que Constantiniana appellatur, in die qua coronatus est ab ipso Innocentio, antequam coronam acciperet, domino Cencio Fraiapane iuramentum computante et Ottone^a nepote suo ac ceteris nobilibus Romanis ibi existentibus:

Ego Lotharius rex promitto et iuro tibi domino pape Innocentio tuisque successoribus securitatem vite et membri et male captivonis, et defendere papatum et honorem tuum, et regalia sancti Petri que habes manutenere, et que non habes iuxta meum posse recuperare.

116. INNOCENTII II. PRIVILEGIUM DE REGALIBUS EPISCOPORUM TEUTONIAE. Iun. 8.

Preiosissimum monumentum vulgavit primus Iaffés in 'Bibliotheca rerum Germanicarum' V, 522 nr. 28 e membrana mutila sac. XII. olim codici Monacensi lat. 5254 agglutinata, quae iam scorsum asservatur; quam a. 1889 iterum cum minimo fractu relegi. Priores lineae legi iam non poterant. Ideoque partim ad editionem principem recurrerimus oportuit, quam etiam in coniecturis secuti sumus. — Iaffé, Reg. pont. ed. II, nr. 7632. (P. deest.)

..... multipliciter ecclesiam filiali affectione diligere et eam a pravorum hominum infestatione ..... [ad] apostolicae sedis sollicitudinem spectare cognoscitur, ut ad exaltationem regni et decorem imperii diligenter invigilare) .... in ..... [r]obore, cooperante Domino, satagat custodire. Ceterum personæ tuæ probabilis in fide catholica firmitas et perseverans in [Dei] amore constancia sanctam ecclesiam Romanam eo magis sibi fecit obnoxiam, quo te ferventius, a longis retro temporibus operibus pietatis insist[entem], tantum laborem pro seismaticorum contritione et liberatione fidelium evidentibus iudiciis assumpsisse conspiciamus.

Hæc itaque ratione inducti [et ex] sublimatione tua fructum maximum sperantes catholice ecclesie et christiano populo proventurum, cognita fratrum nostrorum episcoporum et cardinalium [atque] nobilium Romanorum prompta voluntate atque consilio, te christianissimum^a principem et inter speciales beati Petri filios unicum ac precipuum del[ensorem] ad imperii fastigia invocata Spiritus sancti gratia sublimavimus.

Nos igitur, maiestatem imperii nolentes minuere sed augere, imperatorie dignitatis plenitudinem tibi concedimus et debitas et canonicas consuetudines presentis scripti pagina confirmamus.

115. ^a) Oct. 1; Octone 2.

116. ^a) christianissime legi.

Interdicimus autem, ne quisquam eorum, quos in Teut[onico] regno ad pontificatus honorem vel abbatie regimen evocari contigerit, regalia usurpare vel invadere audeat, nisi eadem prius a tua [potes]tate deponat, quod^b ex his, quae iure debet tibi, tue magnificentie faciat.

5 Data Laterani VI. Idus Iunii.

117. INNOCENTII II. PRIVILEGIUM DE TERRA MATHILDIS. *Ann. 8.*

Usi sumus 1) codice Ottoboniano 3057 fol. 135', ex quo partem tantum dedit Cenni II. 200; rubrum precedit hoc: Innocentius papa II. Lothario imperatori aug. et Rigece imperatrice; contulit Waitz, sicuti et 2) cod. bibliothecae Vaticanae 8486 Cenci camerarii fol. 139, cum rubro: Innocentius etc. ut supra imperatrici de concessione allodii comitisse Matilde, quod debet ad ius et proprietatem et dominium Ro. ec. pertinere; 3) cod. Cenci tabulari Vaticani 2529 fol. 113, cum rubro: Innocentius papa II. Lotario imperatori augusto et Rigece imperatrici; ex quo edidit Thewler I. p. 12 nr. 13. De privilegii sinceritate primus suspicionem movit Giesbrecht (Gesch. der deutschen Kaiserzeit IV, 436, qui censuit, inscriptionem ad textum minime quadrare, et textum e duobus scriptis, nempe privilegio a. 1133 Lothario et altero a. 1137 Heinricho eius genero dato, conglutinatum esse. Inscriptionem vero, quae mentionem facit Richezae imperatricis in textu haud obviae, contra textum nil proorsus valere, non est cur moncamus. Et posteriorem privilegii partem, quae de Heinricho agit, contra partem priorem pugnare, haud concedimus. In illa parte papam iam a. 1133 imperatori licentiam terrae comitissae in generum suum et filium transferendam delisse, potius crediderim, praecipis pro futuro conditionibus, quibus sedes apostolica Heinricho investituram praestitura esset. Lotharius autem a. 1137 demum ea licentia usus est. — Iaffé, Reg. pont. ed. II. 7633.

(P. deest.)

Si auctoritas sacra pontificum et potestas imperialis vere caritatis glutino^a ad invicem copulentur^b, omnipotenti Domino^c debitus famulatus libere poterit exhiberi et christianus populus grata pace et tranquillitate gaudebit. Nichil enim in presenti seculo est pontifice clarius, nichil rege sublimius: nichil est quod lumine clariore prefulgeat quam recta fides in principe, nichil est quod ita nequeat occasu subiacere quam vera religio. Que nimirum omnia tanto manifestius, Deo gratias, in persona tua clarescunt, quanto ab incunte etate amator religionis et cultor iustitiae exitisse cognoscere et novissime diebus istis nec persone tue nec proprie parendo pecunie pro beati Petri servitio multos labores et immensa pericula pertulisti. Cum ergo testante sacro eloquio etiam mali patres bona data suis filiis noverint^d impertiri, dignum profecto est, ut nos qui disponente Domino universis catholice ecclesie filiis debemus sollicitudine paterna consulere, personam tuam artius diligamus et tanquam specialissimo ecclesie defensori in his, quae ad statum imperii in suo robore conservandum et utilitatem ac liberationem catholice ecclesie spectare noscuntur, tam secundum ecclesiasticum officium quam temporaliter imperatoriam potentiam augeamus. Hoc nimirum intuitu allodium bone memorie comitisse Matilde^e, quod utique ab ea beato Petro constat esse collatum, vobis committimus et ex apostolice sedis dispensatione concedimus atque in presentia fratrum nostrorum, archiepiscoporum, episcoporum, abbatum necnon principum et baronum per anulum^f investivimus, ita videlicet ut centum libras argenti singulis annis nobis et successoribus nostris exolvat et post tuum obitum

116. ^b) atque legendum censuit Iaffé: quatenus melius Bernhardi.

117. ^a) glut. car. 2. 3. ^b) completerentur 3. ^c) deest 2. 3. ^d) filiis suis debeant 2. 3.

^e) Matilde 2. 3. ^f) anullum 3.

proprietas ad ius et dominium sancte Romane ecclesie cum integritate absque diminutione ac molestia revertatur. Quod si nos vel fratres nostros in eandem terram venire, manere vel transire oportuerit, tam in susceptione quam in procuratione atque securo conductu prout apostolicam sedem deuerit^g honoremur. Qui vero arces tenuerint^h vel rector terre fuerit, beato Petro et nobis nostrisque successoribus fidelitatem faciant. 5

Ceterum pro caritate vestra nobili viro Henrico Bawarie duci generoⁱ vestro et filie vestre . . .^k uxori eius eandem terram cum prefato censu et supradictis conditionibus apostolica benignitate concedimus, ita tamen ut idem dux nobis hominum faciat et fidelitatem beato Petro ac nobis nostrisque successoribus iuret. Post quorum obitum predictum comitisse Matilde^l allodium ad ius et dominium sancte Romane ecclesie, sicut supra dictum est, integrum et absque diminutione atque difficultate aliqua reducat. Salvo tamen semper in omnibus eiusdem sancte Romane ecclesie iure ac proprietate. 10

Datum Laterani VI. Idus Iun.

118. MANDATUM DE EXPEDITIONE ITALICA FACIENDA. 15

(1136. Sept.)

Autographon adhuc in tabulario Massiliensi (Fonds Saint-Victor) asservatum, testante viro d. Regnaud, ita oblitteratum est, ut exemplar fieri non possit. Unde nitamur oportet editione Martenei 'Collectio amplissima' I. 717, quae et ipsa hoc autographon adhibuit, abnotatis nonnullis lectionibus, quas vir cl. Ficker olim sibi fecerat Massiliae. — Stumpf, Reg. 3329. (P. 83.) 20

L(otharius) Dei gratia Romanorum imperator augustus Arelatensi archiepiscopo gratiam suam et omne bonum.

Saepe numero scripsimus vobis, requirentes fidelitatis et subiectionis tuae debitum. Quod quia non mancipatur effectui, vis, quantum in te est, potestatem imperii nostri in partibus tuis satis indiscrete contemnere. Quod quantum divinis et humanis legibus contrarium sit, si recte adverteris, ipse nosti. Nos itaque, Dei annuente elementia et principum nostrorum^a suppeditante industria, [potestatem]^b Romani imperii, quae apud vos tam adtenuata est et oblivioni proxima, prout oportet, reparare curabimus, adeo ut fideles nostros debitis honoremus^c beneficiis et eos, qui rebellare conantur, viribus^d nostris affigamus. Ea propter tibi tamquam fideli et principi nostro mandando praecipimus, quatenus in festo sancti Michaelis in Placentia cum militia tua nobis occurras, animatus tam ecclesiae quam imperio debitum consilium et auxilium . . . exercendis. Igitur^e consilio principum . . .^f dilectum capellanum nostrum tibi direximus, quem quasi^g 35

117. ^g) apostolica sedes decreverit *male* 2. 3.   ^h) tenuerit 1. 3.   ⁱ) *deest* 1.   ^k) *spatium cauat* 1. 2.   ^l) Mathilde 2; Matilde 3.

118. ^a) *sic P*; principii nostri *M*.   ^b) *supplecit Pert*; *lacuna in M*.   ^c) *honoramus M*, ^d) *viribus M*.   ^e) *In M*.   ^f) principum ac *M*; *patet, loco vocis ac siglum nominis cezaratum fuisse*, ^g) *si M*.

a latere nostro delegatum in omnibus audias et ei fidem adhibeas: sciens pro certo, [quod si te]^h nostro conspectui non praesentaveris, et subventioni ecclesiae Romanae debitisqueⁱ imperii obsequiis nisi adfueris, offensam nostram graviter incurristi, et nos de eiusdem ecclesiae consilio et principum nostrorum in te animadvertemus.

119. PACTUM CUM VENETIS.

1136. Oct. 3.

Traditum est in 1) Libris pactorum lib. I. fol. 5; 2) Libris pactorum lib. II. fol. 78, et 3) Libro blanco fol. 38', nr. 20, ubi inscribitur: Privilegium Lotarii imperatoris Romanorum, factum domino Petro Polano duci Veneciarum, confirmationis illorum, que antecessoribus suis collata fuerant. In codice Trivisano fol. 183 transcriptum est ex Libris pactorum. Pactum Henrici V. (supra nr. 102) parve ad verbum repetitur. — Stampf. Reg. 3332. (P. deest.)

In nomine sancte et individue Trinitatis, Lotarius divina favente elementia tertius Romanorum imperator augustus. Quoniam stabilem christianorum principum caritatem operari plurima bona ad multorum utilitatem evidenter novimus, et viros sapientes ac discretos rectores regnorum suorum notos habere semper et amicos curavimus, Petrum Polanum virum egregium et clarissimum ducem Veneticorum, quem luce sapientie et totius honestatis libertate predicabiliter^a pollere manifestum est, habere notum et amicissimum ad decus imperii nostri stabilitate perpetua decravimus. Ad cuius rei evidentiam dilectionem ipsius toto cordis affectu^b amplectentes in confirmandis illis, que ab antecessoribus nostris suis antecessoribus collata et confirmata sunt^c, libenti animo voluntati et petitioni ipsius, sicut carissimi nostri, per omnia satisfacere studuimus. Hac igitur ratione omnino mihi nostram utrinque dilectionem rationabiliter observavimus et in multis magnisque negotiis publicis ac privatis eius sinceram dilectionem ac preclaram sapientiam imperio nostro et nobis nostrisque fidelibus utilem existere probavimus. Et quia ipsius rei efficacia et sapientium iudicio sapiens atque discretus Venetici regni rector extitit et egregia fides et pure dilectionis exhibitio, quam semper erga nos habuit et imperium nostrum, cum in omnibus nobis commendabilem exhibuit, dignus eius et honestus interventus apud nostram imperatoriam maiestatem locum karissimi amici^d, ut vir sapientissimus, venerabiliter optinuit. Igitur ob sinceram et venerabilem eius dilectionem^e quicquid ipse dux et Venetici ducatus, ecclesie et populus ex antiquo per multos^f annos in^g imperii nostri potestate^h secundum quod in preceptisⁱ nostrorum antecessorum, regum et imperatorum, continetur et in pacto Ottonis et Henrici imperatorum legitur, iuste et legaliter tenuit et habuit^h, per hanc nostram imperialem paginam renovamus et confirmamus. Huius autem rei intermedium inter nos et predictum ducem nostrum karissimum amicum Iohannes Polanus eiusdem ducis frater nobisque dilectus extitit cum Petro Donodei capellano eiusdem ducis et Aurio Aurio aliisque fidelibus ipsius, non quod istorum gratia vel cuiuslibet alterius hoc faceremus, sed solimmodo dulci caritate ducis et predicti fratris sui, prout dictum est, hoc egimus^k, ita quidem, ut pars parti nil malignum aut

118. ^h) *supplevit lacunam Petr.*;   ⁱ) debitis quam *M.*

119. ^a) predicabiliter 1-3.   ^b) effectu 3.   ^c) collata esse noscuntur sunt 3.   ^d) nostri *add.* 3
^e) triginta *PH. V.*   ^f) *om.* 1-3.   ^g) potestatem 2, 3.   ^h) habuerit 1.   ⁱ) egimus 3.

iniustum^k, sed semper quod rectum est, in omnibus actionibus rebusque facere presumat et si, quod absit, aliqua malitia vel lesio inter partes commissa fuerit, per huius federis decreta tergatur ac facta satisfactione a rebeli et transgressore parte ad pactum observandum hec series federis per cuncta inviolabiliter annorum semper maneat curricula, remota contradictione vel impugnatione tam nostra quam nostrorum successorum omnium.

Quia iniustum videtur, ut aliquis vel suis vel^l equis sanctionibus oppugnare nitatur, et ut maxime notentur specialiter vicini populi tam ex nostro regno quam ex^m predicto ducatu Venetie, a quibus omnimodo hanc pactionis institutionem observandam esse decrevimusⁿ, hii sunt ex nostro scilicet iure: Papienses, Mediolanenses, Cremonenses, Lucenses, Pisani, Gennenses^o, Placentini, Florentini, Ferrarienses, Ravennates, Clonacenses, Ariminenses, Pisaurienses, Censentenses^p, Fanenses, Senegallenses, Anconenses, Humanenses, Firmenses, Epinenses, Veronenses, Monteficenses^q, Gavel-
lenses, Vincentenses, Paduenses, Tarvisianenses, Cenotenses, Foroiulienses, Histrienses, et cuncti de nostro Italico regno, sive qui modo sunt vel qui in posterum futuri sunt: ex predicto vero Venetie ducatu^r sunt: Rivoaltenses^s, Metamancenses, Torcellenses, Clugenses, Pistrinenses, Capudargellenses^t, Brunduligenses, Laurentenses^u, Murianenses^v, Anianenses, Burianenses^w, Equilenses, Caprolenses, Civitatinenses, Finenses, Gradenses et cuncta generalitas populi Venetie, sive qui modo sunt vel qui futuri sunt.

(1) Confirmamus itaque Veneticorum fines a nemine nostrorum inquietari, invadi vel minorari debere, sed libere et absque ullo impulsu que retro ab amnis possederunt multis^x, deinceps possideant. Proprietates vero et predia, que habere videntur tam ipse dux quam snus patriarcha nec non episcopi, abbates et ecclesie sancte Dei et reliquis populis Venetie sibi subiectus infra potestatem imperii nostri, sive in^y campis, sive in^z domibus, pratis, silvis, vineis, paludibus, salictis, sationibus, piscationibus et ceteris possessionibus, quiete possideant absque cuiusquam^a insultantis machinatione aut lesione sive sinistra quapiam^b tergiversatione, ita ut nemo contrarietatem eis inde facere presumat. Nec etiam venationem aut pabulationem sine eorum
licentia exerceat neque molestiam ibi residentibus inferat neque aliquam navem ipsorum Veneticorum in aliqua nostri imperii parte periclitantem predari seu hominibus naufragium patientibus aliquam controversiam inferre presumat; quod qui fecerit, componat centum libras auri purissimi illis, quibus iniuriam facere presumpserit, et res^c dominio possidentium mancipentur et quiete liceat possessoribus illas tenere ac frui.

(2) Quodsi excursus inter partes factus fuerit, persona ipsa, que in capite fuerit ad eandem malitiam fatiendam, infra LX dies tradatur, et omnia, que fuerint ablata, in duplum restituantur; quodsi ipsum duplum compositum non fuerit vel persona ipsa tradita non fuerit infra LX dies, ut dictum est, tunc per unamquamque personam, que ipsam malitiam perpetraverit^d, componantur aurei^e quingenti^f.

(3) Si furtum inter partes factum fuerit, in quadruplum restituatur.

(4) Si servi aut^g ancille inter partes confugerint, cum omnibus rebus, quas secum detulerint, reddantur; et index, qui ipsos fugitivos reddiderit, accipiat pro unoquoque singulos solidos auri, sic tamen ut, si amplius requiritur, per sacramentum idoneum dominis illorum^h satisfactum fiat. Si vero index vel aliquis ipsos fugitivos susceperit et eos reddere cura negaverit et exindeⁱ fingerint, tunc pro unoquoque fugitivo componat auri solidos LXXII. Quodsi dubium fuerit et denegaverit index vel auctor loci illius, in quo ipsi fugitivi requiruntur, tunc prebeant sacramentum XII electi, quod ibi nec suscepti fuerint nec illos habeant nec in conscientia illorum sint nec aliquas res illorum secum habuerint. Si autem hoc distulerit facere, post primam et secundam

119. ^k) instum 1.   ^l) aliis *add.* *PII. V.*   ^m) *om.* 1—3.   ⁿ) decrevimus 1, 2.   ^o) Iannenses 2, 3.   ^p) Censentenses 1, 2.   ^q) 2, 3 *et* *PII. V.*, Montesicenses 1.   ^r) duc. Venetie 3.   ^s) Rivoal-
denses 1.   ^t) Capudargelles 3.   ^u) Babianenses *add.* *PII. V.*   ^v) Maurianenses 2, 3; Maioribenses
add. *PII. V.*   ^w) Constancienses *add.* *PII. V.*   ^x) triginta *PII. V.*   ^y) *om.* 2, 3.   ^z) *om.* 1—3.
^a) cuiusquam 2, 3.   ^b) quippiam 3.   ^c) eius *add.* *PII. V.*   ^d) perpetravit 1.   ^e) auri 1—3;
solidi *add.* *PII. V.*   ^f) *om.* 2, 3; *lucra in coll.* 2, 3.   ^g) vel 2, 3.   ^h) ill. dominis 3.   ⁱ) inde 2, 3.

contestationem presentia testium peractam per inssionem iudicis sui liceat ei pignore hominem de ipso loco, ubi causa requiritur, ita tamen, ut ipsum pignus post peractam iusticiam per integrum reddatur.

(5) Et nullatenus liceat alicui pignus accipere per alia loca, nisi ubi fugitivi aut cause requiruntur; et si pignoriatio pervenerit, non presumat alia pars pro pignore aliam pignore, sed expectet usque ad audiendam causam, ita sane ut cause in VI mensium spatio fiant et sint finite cause, reddens prius, quia ex iudicio condemnatus fuit, et pignus suum recipiat. Nam si quis de alio loco pignus tollere presumpserit aut sine causa tulerit aut aliquem pro pignore^k pignore presumpserit, in duplum, qui^l tulerit, restituat.

(6) Si vero equi vel eque aut armenta aut aliqua quadrupedia fuerint furata, in duplum restituantur; si ipsa aberraverint, modis^m omnibus reddantur. Quodsi post primam et secundam contestationem minime reddita fuerint, tunc pignoriatio fiat de loco, ubi hocⁿ requiritur, usque dum pars parti satisfaciat; et post satisfactionem reddantur ipsa pignora.

(7) Et hoc statutum est, ut, si fugitivus seu res reddita^o fuerit vel si per sacramenta satisfactio adimpleta fuerit, modis omnibus pars parti securitatem faciat.

(8) Si quis vero extra memorata capitula pignore presumpserit, causam perdat, et quod tulerit^p restituat.

(9) Negotia autem inter partes fiant, et^q liceat dare et accipere quicquid inter eos convenerit sine aliqua violentia vel contrarietate, ita ut equa conditio utrumque partium negotia^r toribus conservetur.

(10) De ripatico autem: secundum antiquam consuetudinem pars parti observet omne quod dragesimum; et licentiam habeant homines ipsius ducis ambulandi per terram seu per flumina totius regni nostri; similiter^s et nostri per mare^t usque ad eos et non amplius.

(11) De hoc convenit, ut, si qua lesio inter partes evenerit, legatarii non detineantur; si vero detenti fuerint, relaxentur et componantur eis solidi trecenti; et si, quod absit, occisi fuerint, componantur parentibus eorum pro ipsis solidi mille, et ipsa persona tradatur in manibus ipsorum.

(12) Si quis inter partes causam habuerit, vadat semel vel bis cum epistola iudicis sui, si ei^u iustitia minime facta fuerit infra dies XIII, si ipse homo, inde iustitia requiritur, infra ipsum locum fuerit, infra dies VII licentiam habeat pignore index, qui ipso tempore ordinatus fuerit, infra causam^v suam, quantum ipsum debitum erit; et ipsum pignus^w usque ad prenominate noctes. Quodsi antesteterit^x *pignus, componantur solidi XII causa manente, ut pro eo iterum^y pignoriatio fiat, ubi potuerit in finibus, ubi causa requiritur. Si tamen, ubi iudicium ambabus partibus ammittatum fuerit, residentibus duobus de utraque parte de loco, ubi causa requiritur, quod ipsi per evangelium terminaverint, pars parti satisfaciat.

(13) Addeimus autem, ut, si quis homicidium perpetraverit, modis omnibus ipse et quanti mixti fuerint in ipso homicidio, ligati tradantur; quodsi factum non fuerit, pro unaquaque persona componantur auri solidi trecenti.

(14) Simili pena decernimus dampnandum eum, qui in communibus mercatis tumultum populi excitans homicidium perpetraverit. Quodsi tumultus sine homicidio aut plaga sedatus fuerit, componat pro excitatione solidos auri^z trecentos.

(15) Si aliqua pignoriatio in silva fieri debuerit, sine homicidio fiat; et si, quod absit, homicidium factum fuerit, pro libero homine componantur auri solidi trecenti et pro servo quinquaginta; et si plaga facta fuerit, ut non moriatur, pro libero homine solidi L, pro servo XXX.

(16) Statutum est, ut in rebus sanctarum ecclesiarum Dei nullus pignorationem faciat, excepto si cum sacerdotibus causas habuerit; et ante compellatio fiat semel vel bis; nam qui aliter^z

119. ^k) tulerit *add.* 1; ^l) tulerit aut *add.* 2, 3.   ^l) quod *PII. V.*   ^m) modo 1.   ⁿ) hoc 1, 2, 9) redd. res 3.   ^p) tulerit 1—3.   ^o) ut 3.   ^r) *debitum* 3.   ^s) et flumina *add.* *PII. V.*   ^t) set si 3.   ^u) *ita in eodd. et in posterioribus pactis pro casum*   ^v) *supplendum est saluum sit; cfr. Pactum Ottonis II, supra p. 42 not. n.*   ^w) ipsum *add.* *PII. V.*   ^x) *om.* 2, 3.   ^y) auri solidos 3.   ^z) *supplendum est facere; cfr. Pactum Ottonis II, supra p. 42 not. i.*

presumpserit, duplum componat, et si^a nesciens pignorerit, prebeat sacramentum, et sit^b solutus pignusque saluum restituat.

(17) Et hoc stetit de capulo, quod Rivoaltenses, Olivolenses, Metamaucenses, Albionenses, Torcellenses, Amianenses^c fecerunt retro ab annis multis^d: habeant licentiam faciendi secundum antiquam consuetudinem, sive per flumina sive per mare.

(18) Equilegienses^e vero capulari^f debent in ripa sancti Zenonis usque in fossam Meta-mauri et Gentionis secundum consuetudinem omnem arborem et vegere cum carro aut ad collum, quantum sibi placuerit: et habeant licentiam peculia in ipsis finibus pascere vel^g pabulari.

(19) De finibus Civitatis nove statuimus, ut terminatio, que a tempore Lutbrandi^h regis facta est inter Paulitionem ducem et Marcellum magistrum militum, deinceps manere debeat. id est de Plave maiore usque in Plavemⁱ siccam: peculium quoque et^k greges cum securitate pascere.

(20) Capriani vero in silva Forouiliana, ubi semper capulaverunt, capulare debeant.

(21) Similiter Gradenses secundum antiquam consuetudinem in silvis Forouilli capulum faciant.

(22) Confirmamus etiam Lauretum, ut quantum salsa aqua continet, eorum subiaceat^l potestati.

(23) Et nullus princeps vel pauper aliquem Veneticorum distringere aut legem facere de aliqua habita substantia^m aut ad placitum ducere, nisi in presentia illorum ducis, aut fodrum tollere de illorum terris, que in nostro regno sunt, aut bannum mittere tam dominis habitantibus in Venetia quam de illorum hominibus abiectione habitantibus iustitiam aliquam accipere pre-sumat, nisi in presentia dominorum suorum.

(24) Confirmamus, ut pars parti de causis ecclesiarum et monasteriorum omnimodo iustitiam faciat.

(25) Volumus, ut pro una libra denariorum vel uno homine sacramentumⁿ, et si usque ad XII libras denariorum Veneticorum XII electi iratores addantur: nam si ultra XII libras questio facta fuerit, iratores ultra XII non accedant.

(26) Statuimus etiam de pignoribus, que inter partes facta^o fuerint, ut, si qua de eis contencio orta fuerit, illi tribuatur arbitrium iurandi, qui pignus haberit, soli sine electis.

(27) De cautionibus vero simili modo agatur.

(28) Promisit cunctus ducatus Veneticorum nobis et successoribus nostris pro huius pactionis federe annualiter omni mense Marcio persolvere libras suorum denariorum quinquaginta et libras totidem piperis et unum pallium.

Si quis igitur dux vel marchio, comes, vicecomes aut aliqua magna parvave persona huius nostre imperialis pagine violator extiterit, quod minime futurum credimus, sciat se compositurum auri optimi libras mille, medietatem camere nostre et medietatem duci Veneticorum. Quod ut verius credatur diligentisque ab omnibus observetur^p, sigilli nostri impressione hanc paginam manu propria corroborantes iussimus insigniri, sub testimonio archiepiscoporum Coloniensis Brunonis, Adelberonis Treverensis, Chunradi Magdeburgensis^q, . . .^r Mediolanensis, episcoporum vero Traiectensis Andree^s, Mengoti Mersiburgensis^t, Anselmi Havelbergensis, Adelberonis Basiliensis, Henrici Ratisponensis, Adelberonis^u Leodiensis, Odalrici Constantiensis, Cremonensis Oberti^v, Brixiensis, Veronensis, Laudensis, Cumensis, Parmensis, Mantuani, Regini et aliorum plurium; principum quoque Heinrici ducis

119. ^{a)} om. 2. 3.   ^{b)} si 1—3.   ^{c)} Amianenses 1.   ^{d)} triginta *PH. V.*   ^{e)} Equilegienses 3.   ^{f)} capulare 3.   ^{g)} et 3.   ^{h)} Lutbrandi 1. 2; Lutbrandi 3.   ⁱ⁾ Plave 1.   ^{k)} om. 1. 2. ^{l)} subiaceat 1.   ^{m)} debeat *add.* 2. 3.   ⁿ⁾ *supplendum est fiat; cfr. Pactum Henrici V, supra p. 155 not. o.* ^{o)} fact. 1; factas 2. 3; posita *add.* 1—3.   ^{p)} obs. ab omnibus 3.   ^{q)} Magdeburgensis 1—3.   ^{r)} *Robaldi nomen omissum, lacuna in codic. non indicatur.*   ^{s)} *ita corr. cum Stampflo 'Acta imperii inedita' p. 122 nr. 102; Alexandri 1—3.*   ^{t)} Mersiburgensis 3.   ^{u)} Adelberonis 1—3.   ^{v)} *ita correcti cum Stampflo l. c.; Ottonis 1—3.*

Bawarie^w et marchionis Veronensium¹, ducis Chunradi, marchionum Chunradi, Adelberti, palatinorum^x comitum Ottonis de Rheno et Ottonis de Bawaria^w, comitum^y Rodolfi de Lenebure^z, Werinheri de Bade, Ludiwici, Gebehardi^a, Bopponis, Manegoldi, Gerlahi, Adolfi aliorumque quam plurimum maiorum et minorum comitum,

5 Signum domni Lotharii tereii Romanorum^b imperatoris invictissimi (M).

Ego Ekkeardus vice Brunonis^c archiepscellarii et Coloniensis archiepiscopi^d recognovi.

Data anno incarnationis dominice MCXXXVI. indictione XIII. V. Nonas Oct., anno vero regni regis Lotharii^e XI. imperii quarto: actum in Viridi Corregia prope
10 Wartstallum: in Christi nomine feliciter amen.

120. CONSTITUTIO DE FEUDORUM DISTRACCIONE.

1136. Nov. 6.

Legem, quae in librum Lombardae et in Libros Feudorum l. II, tit. 52, c. 1 recepta
15 *est, olimus ex 1) codice Registri curiae archiepiscopalis Ianuensis apographo saec. XII, in tabulario regio Ianuensi asservato: serati sumus editionem viri d. Belyrno 'Atti della società Ligure di storia patria' Vol. II, parte 2 (Genova 1865): lex nostra in codice bis legitur: fol. 83 (p. 155), cuius imaginem praebet editio Ianuensis, et fol. 174 (p. 347), cuius varias scripturas signavimus signo 1°; 2) cod. Parisino 4647 saec. XII, Lombardam*
20 *continentem; at lex nondum Lombardae annexa legitur duobus foliis separatis f. 12 et 28°; contulit olim b. n. Pertz; 3) cod. Vaticano Palat. 772 saec. XII, fol. 83° eiusdem indolis ac 2, sed minoris pretii³, quem Pertz perperam fundamentum editionis fecit. Cum nec Lombardam nec Libros Feudorum edituri simus, codices Feudorum non curavimus, et cum qui vult cognoscere formam et fata legis, postquam in librum Lombardae recepta*
25 *est, ad Boretii editionem (LL. IV, p. 639) revertimus. — Stumpf, Reg. 3339.*

(P. 81.)

Lotharius^a divina favente clementia tereius Romanorum imperator, pius, felix^b, inclitus^c triumphator, semper augustus^c universo populo,

30 Imperialis benivolentiae proprium^d iudicamus, commoda subiectorum^e investigare et eorum diligenti cura mederi calamitatibus, simulque^f publicum^g bonum statum ac dignitatem imperii omnibus^h privatis commodis preponere. Quocirca omnium fidelium

119. ^w) Bawarie, Bawaria 1-3.   ^x) palatinorum 1 2; palatinorum 3.   ^y) palatinorum comitum Ottonis de Bawaria, comitum Ottonis de Rheno 3.   ^z) Lenebure 1; Lenebuxe 2; Lenebuxe 3.   ^a) Gebehardi 2, 3.   ^b) tereii Rom. *desunt* 2, 3.   ^c) Brunonis 2, 3.   ^d) episcopi 2, 3.   ^e) Lothi. 1-3.

35 120. ^a) Lotarins 1; Lotarius 3.   ^b) feliciter 1.   ^c) ac *add.* 2; inclitus — augustus *des.* 3.   ^d) proprie 1.   ^e) subiect. com. 3.   ^f) similiter 2, 3.   ^g) reipublice 2; bon. publ. 3.   ^h) *des.* 3.

1) *Cfr. Ficker, 'Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens' I, p. 266; III, p. 411; Cohn, 'Götting. Gel. Anz.' (1870) p. 1184; Giesebrecht, 'Geschichte der Deutschen Kaiserzeit' IV, p. 452; Bernhardt, 'Lothar von Supplinburg', p. 653 n. 13.   2) V. LL. IV, p. CVI. Positionem legis nostrae in codicibus Lombardae discrimen recensitionum esse, annuadvertit vir cl. Anschut. 'Archiv' XI, 219, 3) V. LL. IV, p. CIII.*

nostrorum tam futurorum quam presentium noverit universitas, qualiter dum apud Runcaliasⁱ secundum antiquorum imperatorum^k consuetudinem pro iusticia ac^l pace regni componenda consederemus^m, omnia que ad honorem imperiiⁿ spectare videntur solliciti indagantes, perniciosissimam pestem et rei publice non medioere detrimentum inferentem reseccare proposuimus. Per multas etenim^o interpellationes ad nos factas didicimus, milites beneficia sua^p passim distrahere ac, ita omnibus exhaustis^q, suorum seniorum servitia subterfugere^r, per quod vires imperii maxime attenuatas cognovimus, dum proceres nostri milites suos^s omnibus beneficiis exutos ad felicem nostri nominis expeditionem minime^t transducere^u valeant. Hortatu itaque et^v consilio archiepiscoporum, episcoporum^w, ducum, marchionum, comitum palatinorum ceterorumque nobilium^x simul etiam^y indicum hac edictali lege in omne^z evum Deo propicio valitura decernimus, nemini licere beneficia, que a suis senioribus habet^a, absque^b ipsorum permissu distrahere vel aliquod commodum^c adversus tenorem nostre constitutionis excogitare, per quod imperii vel dominorum^d minuatur utilitas. Si quis vero contra^e saluberrime^f nostre legis^g precepta ad huiusmodi illicitum commercium accesserit vel aliquid in fraudem^h legis machinariⁱ temptaverit, precio ac beneficio se cariturum agnoscat^k. Notarium^l vero, qui super tali contractu libellum^m vel aliud instrumentum composueritⁿ, post ammissionem officii^o infamie periculum sustinere sanctimus.

Data sexto^p die mensis Novembris, indictione quintadecima, anno^q dominice incarnationis millesimo centesimo XXXVI.

120. i) Runcalias 2, 3. k) *deest* 3; cons. imp. 2. l) et 2, 3. m) sederemus 3. n) Romani *add.* 2. o) enim 3. p) *deest* 3; sua ben. 2. q) exhaustis I, 1*, 3. r) subterfugere 1; subfugere 1*. s) os *add.* 1. t) nullo modo 2; *deest* 3. u) non *add.* 3. v) atque 2, 3. w) *deest* 3. x) nobili 3. y) et 3. z) *deest* 3. a) habent 1*. b) sine 2. c) commercium 2, 3. d) domini 3. e) haec *add.* 2. f) saluberrima 2, 3. g) constitutionis 3. h) huius *add.* 2. i) machinare 1*. k) agnoscat 3. l) notarios 3. m) *deest* 1*. n) conscripserit 2; conscripserint 3. o) ipsum *add.* 2. p) VII, 2. q) *reliqua des.* 2, 3.

CONRADI III. CONSTITUTIONES.

121. 122. CURIA RATISPONENSIS.

(1138.) Iun. 24.

121. EPISTOLA AD ARCHIEPISCOPUM SALZBURGENSEM
INVITATORIA.

Usi sumus editionibus V. Jaffé 'Bibliotheca rerum Germanicarum' V. 530 nr. 34 parata e membrana saec. XII, quondam colici lat. Monacensi 5254 agglutinata, quae iam seorsum asseratur; micis inclusa a Jaffé per coniecturam suppleta sunt; 2) Hansi:ii 'Germania sacra' II. 949 e bibliotheca capitali Salzburgensis desumpta. Cf. etiam epistolam principum Bambergae mense Maio congregatorum ad archiepiscopum datam (Jaffé ibid. p. 529 nr. 33), qua expresse ad futuram curiam in festo sancti Iohannis baptistae Ratisponae invitatur. — Stumpf, Reg. deest. (P. deest.)

Conradus) Dei gratia rex Romanorum dilecto et venerabili Conrado) Salzburgensi archiepiscopo salutem et filialis dilectionis affectum.

Si in proxima curia, quae omnium pene princip[um] frequentia nobiscum est celebrata^{a,1}, vestram quoque praesentiam nobis^b exhibuissetis, rem nobis admodum gratam et ut speramus utilem ecclesie et regno fecissetis. Multa enim nobis haec re[li] novitas importat, ad quae^c vestra auctoritas et prudentia valde nobis est necessaria; quae^d etiam, vobiscum communicato et vestro^e praecedente consilio, ad honestatem et utilitatem ecc[lesi]ae et regni tractare debemus. Et adhuc quaedam cum vestra discretione tractanda^f servavimus. Praecipuam enim^g vestram auctoritatem tum aetate et scientia, tum dignitate et animi s[inc]eritate reputamus; cui nos Deo auctore omnia consilia privata et publica, regno communia et nobis familiaria^h secureⁱ commendare audemus et volumus. Quia ergo ad illam curiam aliqua impediente necessitate non venistis, ad futuram curiam in festo sancti Iohannis dilectionem vestram summopere invitamus^k, ubi per vestras manus, nobis cooperantibus, ali[quid] [ad bo]num pacis et concordiae Dominum operaturum speramus.

121. a) frequentata 2. b) deest 2. c) pro ad quae 2; atque. d) quare 2. e) pro et vestro 2; nostro. f) deest 1. g) Nam praecipuam 2. h) salutaria 2. i) secure tractare ordinare et commendare 2. k) expectamus 2.

1) Bambergae mense Maio.

122. EPISTOLA AD ABBATEM TEGRINSENSEM.

Patet e codice lat. Monacensi 19111 (Teg. 1111) succ. XIII. in. fol. 90 (p. 181). quem etiam Pez Thesaurus VI. 1. 326 adhibuit. — Stumpf, Reg. 3379. (P. 84.)

Conradus) Dei gratia Romanorum rex abbati de Tegrinse gratiam suam et omne bonum.

Satis mirari non valemus et vehementer nostra regia turbata est^a serenitas, quod curiae preteritae apud Baueberg una cum aliis principibus interesse neglexisti et hoc, quod iure imperii ibidem nobis facere debueras, adhuc quasi inconsulte distulisti. Quapropter volumus et mandando firmiter precipimus, quatenus omni posthabita occasione in festo sancti Iohannis in curia Ratisponensi obviam^b nobis venire studeas [et]^c debitum servitii ibidem plenarie persolvas. Nos enim in presentia principum, si quas de illatis iniuriis ad nos habes deferre querimonias, benigne et misericorditer exaudiemus et plenariam faciendo iusticiam [monasterium tuum]^c in antiqua libertate conservare curabimus.

123. MANDATUM DE INVESTITURA SUSCIPIENDA.

(1146. Nov.)

Epistola ad Wibaldum abbatem Stabulensem, electum Corbeisensem data legitur in Chronographo Corbeisensi, cuius novissimam editionem e codice tabularii Monasteriensis 1 B 243 paravit Luffé in Bibliotheca rer. German. I. 51; quam editionem repetimus. Edita est etiam SS. III, p. 11. Auctor haec adiungit: Haec apud Wilzenbroch scripta et data et III. Kalendarum Decembris (Nov. 29) in Stabulensi ecclesia abbati sunt presentata etc. Locus iste potius Würzburg monasterium prope Weissenburg in pago Nordgau quam Würzburg esse mihi videtur. Respondit rex hac epistola litteris Wibaldi, quas et ipsas Chronographus p. 50 exhibet: ex quibus haec afferre iuvat: Propterea mansuetudo vestra non moveatur, quod ad presentem curiam secundum iussionis vestrae beneplacitum non venimus, quoniam in festo beati Nicholai, quando Corbeisensis ecclesia curiam vestram adire disposuit, Deo ducente veniemus. Si quid ergo apud vestram excellentiam nostra valet exigua set fidelis devotio, locum nobis circa Werzenburg in festo beati Nycholay assignare dignemini, quo vobis cum his, qui venturi sunt, commode occurrere valeamus. — Stumpf, Reg. 3524a. (P. deest.)

Conradus) Dei gratia Romanorum rex W(ibaldo) Stabulensi abbati gratiam suam eum dilectione.

Postquam ecclesia Corbeisensis abbate suo orbata fuit, statim divina inspiratione communita dominum et patrem spiritualem te sibi canonica electione ascivit. Postea vero tam in temporalibus quam in spiritualibus propter absentiam tui turbata et distracta grave damnum sustinuit. Mandando igitur rogamus dilectionem tuam, quatinus in festo sancti Nicholai Frankenevurt presentiam nostram adeas et quae ad donum regiae dignitatis spectant ibidem de manu nostra suscipiens, ecclesie Corbeisensi tamquam pater spiritualis et prudens dispensator in posterum provideas. Vale.

122. a) *his e.* b) *obvia e.* c) *suppleci.*

124. EPISTOLA AD EUGENTIUM III. DE ELECTIONE HEINRICI REGIS.

(1147. Mart.)

*Damus ex editione Iaffi in 'Bibliotheca rerum Germanicarum' I. III nr. 33. qui
5 excussit codicem Wibaldinum. — Stumpf. Reg. deest. (P. deest.)*

Dilectissimo in Christo patri suo Eugenio sanctae Romanae ecclesiae summo pontifici Conradus Dei gratia Romanorum rex et semper augustus filialem per omnia dilectionem et debitam in Domino reverentiam.

Litteras sanctitatis vestrae per legatum vestrum, virum utique^a nobis cum omni
10 dilectione et honore nominandum, Theodevinum Sanctae Rufinae episcopum missas
gratissime accepimus et, quae in ipsis continebantur, filiali et intima karitate ad effectum
perduximus. Siquidem de ordinatione regni nobis á Deo concessi, super qua nos
paterna sollicitudine monere et exhortari curastis, magna cum attentione et diligentia
15 in frequenti principum conventu apud Frankenevort, ubi generalem curiam habuimus,
studiose et efficaciter Deo prestante tractavimus, ordinataque et firmata communi per
omnes regni nostri^b partes solida pace, filium nostrum Heinricum in regem et sceptri
nostri successorem unanimi principum conventia^c et alacri totius regni acclamatione
electum, mediante hac quadragesima in palatio Aquisgrami coronare^d, divina precunte
20 misericordia, decrevimus. Sane quod dulcedinem vestram movit, nos rem tantam,
scilicet de signo vivificae crucis et de tantae tanque longae expeditionis proposito,
absque vestra conscientia assumpsisse, de magno verae dilectionis affectu processit.
Sed Spiritus sanctus, qui ubi vult spirat¹, qui repente venire consuevit, nullas in cap-
tando vestro vel alienius consilio moras nos habere permisit; sed mox ut cor nostrum
25 mirabili digito tetigit, ad sequendum se sine ullo intervenientis spacio totam
animi nostri intentionem impulit. Et quoniam vos ad partes Galliae tam per litteras
vestras quam per legatum vestrum venire cognovimus, venerabilem paternitatem vestram,
ut ad Rhenum accedere velitis, summa cum dilectione attente monendo invitamus;
quatinus simul positi ea Deo miserante pariter tractare ac disponere valeamus, per
30 quae pax ecclesiarum et christianae religionis ordo congruis provectionibus augeatur et
regni nobis á Deo concessi status cum nostri honoris incremento oportunis decretis
firmetur. Et quoniam in articulo profectionis nostrae nulla nobis prolixitas temporis
suppetit, in sexta feria, quae in paschalem optomadam habetur, desideratam faciem
35 vestram apud Argentinam videre optamus. Legatos nostros, viros utique prudentes et
discretos ac sanctae Romanae ecclesiae regnique amatores ac nobis carissimos, Bucco-
nem videlicet Wormaciensem episcopum, Aushelmum Havelebergensem episcopum,
Wiboldum Corbeiensem abbatem, vestrae sinceritati commendamus, ut ea, quae vobis
dixerint, tamquam ab ore nostro audiat et in rebus sanctae Romanae ecclesiae et
regni cum eis familiariter tractare ac disponere non abnuatis.

124. ^a) itique *cod.*   ^b) mei *corr. cod.*   ^c) conventia *corr. cod.*   ^d) ordinare *corr. cod.*

40 1) *Ioh. 3, 8.*

125. SENTENTIA DE TELONEO A MERCATORIBUS TANTUM EXIGENDO.

(1149. Mai.)

Dedil Böhmer in 'Actis imperii selectis' 85 nr. 91 c codice Vindobonensi 2090 (Salisb. 311) sac. XII. fol. 36. Tempus a viro cl. Ficker definitur ex eo quod sententiae curiae certe latae sunt Salzburgi, ubi rex mense Maio anni 1149 morabatur. — Stumpf 3560. (P. deest.)

Conradus Dei gratia Romanorum rex Peregrino patriarchae de Aquileia gratiam suam cum bona voluntate.

Cum in omnibus querimoniis ad presentiam nostram perlatis tenorem iusticiae 10 persequi et expostulare debemus, karitas tamen et religio, quorum experimentum non parvum in aeclesia Salzburgensi accepimus, nos urgent, ut statum aeclesiae illius in pace et tranquillitate conservare studeamus et quae iniuste ei subtracta sunt dictante iusticia ad usus eius requiramus. Noverit igitur discrecio tua, quod eiusdem aeclesiae maior propositus et confratres ipsius in presentia principum nobis conquesti sunt, quod 15 capellam quandam sancti Oudalrici, in episcopatu tuo sitam, cum omnibus sibi pertinentibus violenter eis contra manifestam privilegiorum assertionem subtrahas et de hac iniuria sepius commonitus et privilegiorum auctoritate convictus, nondum eis proprietatem suae possessionis recognoscas. Tenorem ergo iusticiae ex decreto principum qui ibidem convenerant prosequentes, mandando tibi precipimus, quatinus usum et 20 proprietatem predictae possessionis in posterum eis expeditam dimittas.

Preterea notificamus tibi, quia in presentia nostri adiudicatum est: quod theloneum a nullo exigi debet nisi a mercatoribus qui causa negotiandi vadunt et redeunt. Prebendas igitur religiosorum virorum per terminos episcopii tui sine gravamine thelonci hinc inde deferri permittas. 25

126. CURIA FRANKENVURTENSIS.

(1149. Aug. 15.)

Mandatum de curia visitanda Wibaldo abbati Corbeiensi datum recognovimus op editionis codicis Wibaldini apud Jaffum 'Bibliotheca rerum Germanicarum' I. 301 nr. 181. — Stumpf, Reg. 3561. (P. 86.)

Conradus Dei gratia Romanorum rex W(ibaldo) Corbeiensi et Stabulensi abbati gratiam suam et omne bonum.

Certi sumus, quod de numero fidelium nostrorum precipuus inopinatum reditum nostrum summa cordis alacritate suscipias et prosperitati nostre tanquam specialis regni et noster amicus plurimum congaudeas. Quod autem in adventu nostro aeclesia 25 et regnum in reformatione pacis proficiat, orationibus sanctae aeclesiae et tam consilio quam auxilio fidelium regni obtinere desideramus. Industriae igitur tuae mandando

committimus, quatinus omni occasione postposita ad curiam, quam in assumptione sanctae Mariae Frankenvort celebraturi sumus, venire non differas, ubi tam de privatis quam publicis negotiis nostris familiari tecum consilio convenire intendimus. Quae Corbeiensi ecclesiae pro tua dilectione in abbatibus, Caminata videlicet et Visebacho, contulimus, ad usus eius Deo annuente conservabimus, certi, quod Corbeienses pecuniam, quam iuramenti assertionem promiserant, indubitanter nobis persolvant.

127. SENTENTIA DE ADVOCATIA ET FORO COMPETENTI.

1149. Aug. 21.

Scriptum, de cuius forma agit Ficker 'Beiträge zur Urkundenlehre' I, 351, olim a b. m. Böhmero ex autographo bibliothecae publicae Stuttgartensis descriptum, recognovimus op. imaginis, quam edidit vir et. Schum 'Kaiserurkunden in Abbildungen' X, tab. 6. — Stampf, Reg. 3565. (P. 561.)

Anno dominice incarnationis MCXLVIII, indictione XII^{ma}, duodecimo Kal. Septembris venerunt fratres de monasterio sancti Remigii Francorum apostoli, Hugo scilicet eiusdem ecclesie venerabilis prior, Petrus prepositus de monte sancti Remigii, Iohannes camerarius, Frankenvort ad curiam invictissimi Romanorum regis Cynradi secundi et fecerunt querimoniam de advocatis, qui erant in terra que pertinet ad montem sancti Remigii, quorum numerus magnus erat et plus ad nocendum quam ad defendendum paratus. Super quorum proclamatione quesita est a domino augusto sententia iudicii, et ex communi principum qui ibidem aderant consensu Ludowicus comes regionarius iudicalem sententiam promulgavit: quod nullus posset causas vel lites, que ad advocatorum ius pertinerent, audire vel terminare vel placita advocatie tenere, nisi qui bannum de manu regia recepisset. Deinde altero et coerenti iudicio quesito, iudicavit Otto filius Cynradi marchionis de Missina omnium principum favore et conventia: quod Herimannus palatinus comes de Reno, qui advocatiam in prefatis bonis de manu domini regis habebat, latam legis sententiam effectui mancipare deberet et omnia corrigere quecumque contra indubitati iuris rationem in prenominationis possessionibus ab iniustis advocatis essent perpetrata. Quod etiam ei ab inclito rege Cynrado sub omnium testimonio presentium per optentum gratie sue ut perficeret imperatum est. Preterea in eisdem possessionibus in villa nomine Cosla¹ habitabat quidam Albertus ministerialis proprius ecclesie beati Remigii in suburbio Remorum civitatis site, cuius pater maiorem beneficii sui partem, scilicet villam Milwilre, Herceberch, Habbach et alia quedam abbati sancti Remigii, suscepta ab ipso pecunia, reddiderat et legitime abdicaverat. Eisdem possessiones predictus Albertus per vim occupabat, nolens stare in conventionem patris, quam legitime et absque ipsius iniuria fecerat. Idem etiam Albertus beneficium cuiusdam militis sui, videlicet terram de Alba, cum ipso milite suo dicto Harduwino in altari optulerat et liberum ecclesie resignaverat, quod iterum violenti usurpatione invadebat. Super quibus omnibus ab abbate sancti

⁴⁰ 1) *Cusel ad Mosellam.*

Remigii frequenter evocatus et ad domum suam Remis ad agendam causam venire iussus, dicebat se intra fines alterius regni causam non debere agere et iudicium subire, sed in terra et lege gentis suę paratum se esse ex iudicio facere. Interrogavit itaque domnus rex quendam de ministerialibus suis Conradum nomine de Haga¹, quid super hac controversia iuris ordo contineret. Respondit ille, cunctis assentientibus: omnem hominem sive liberum sive ministerialem oportere domum illius adire, cuius nomine possideret, in quocunque regno vel provincia sita esset, si de ipsa possessione controversia ageretur. Omnium itaque suffragante iudicio, gloriosus rex precepit, ut cuncta hæc, sicut prescripta sunt, prosequente iusticia effectui manciparentur, et ecclesia beati Remigii de possessionibus, quas sepe dictus Albertus occupaverat, per advocatum et regios nuncios reinvestiretur. Et ut hæc omnia postmodum rata et inconvulsa permanerent, presentem paginam idem inclitus rex sigilli sui impressione muniri iussit et, ut testes qui interfuerunt annotarentur, instituit. Interfuerunt itaque huic actioni: Guido sancte Romanę ecclesię cardinalis diaconus et apostolicę sedis legatus, Heinricus Moguntinę sedis archiepiscopus, Albero Treuirensis archiepiscopus, Bocco Wormaciensis episcopus, Burchardus Argentinensis episcopus, Herimannus^a Constanciensis episcopus, Bernardus Patherburnensis episcopus, Fredericus dux Suenię et Alsatię, Albertus marchio de Brandenburg, Lydowicus lantgravius, Lydowicus comes de Los, Herimannus palatinus comes de Reno, et frater eius Heinricus de Cacencelenboge, Otto comes de Rinecha, Gerlacus comes de Novo Castro, et alii multi: Wibaldus^b Stabulensis abbas et Arnoldus regię curię cancellarius, quorum suffragio id maxime actum est.

128. SENTENTIAE CONTRA TEMERITATES MINISTERIALIUM.

1150. (Febr.)

Sententia pro Wibaldo abbate Corbeiensi lata, utpote universalis momenti, proponi liceat, collatis inter se editionibus quæ ea autographo in tabulario Monasteriensi asservato fuerunt: Erhard 'Regesta historię Westfalię' Cod. dipl. II, p. 55 nr. 272 et Wilmans-Philippi 'Die Kaiserurkunden der Provinz Westfalen' II, p. 306 nr. 226. — Stumpf, 'Reg.' 3568.

(C.) ¶ In nomine sanctę et individue Trinitatis. Conradus divina favente clementia Romanorum rex secundus, ¶ Si paci et tranquillitati ecclesiarum Dei pia et benigna sollicitudine prospicimus, hanc vicissitudinem nos a pio creatore nostro accepturos speramus, ut et regni nobis a Deo commissi gubernacula in hoc tempore cum pace et tranquillitate possidere valeamus ac post regnum huius temporis in regno eterne beatitudinis requiem apud iustum iudicem Deum inveniamus. Notum igitur esse volumus universis regni nostri fidelibus, tam presentis quam future etatis hominibus, qualiter dilectus et fidelis noster Wiboldus Corbeiensis monasterii abbas multimoda necessitate ipsius monasterii compulsus, exposuit in auribus elementię nostre incommo-

127. ^a) episcopus *add. ar.*

1) *Hagen, hodie Dreieichenhain prop. Francofurtum.*

ditates et iniurias, quas a dapiferis et pincernis suis quidam predecessores eius sustinuerunt et ipse a die prelationis sue in eodem monasterio passus fuit. (1) Siquidem dapiferi et pincerne et reliqui qui ministerii locum in domo Corbeiensis abbatis tenent, quam dignitatem vulgari nomine officia appellant, quasdam abusiones in eisdem officiis sibi usurpaverunt, ut videlicet omnia victualia et universam substantiam domus domini sui sub custodia sua teneant, et cui placuerit eis, inconsulto domino suo eadem bona servanda et passim distribuenda conferant, tantamque potestatem in istis officiis sibi asserere conantur, ut dominis suis palam et quasi de iure suo prohibeant, ne claves et custodiam rerum suarum alicui committant. Solent etenim de rebus dominorum suorum proprias familias alere ac milites suos pascere in tantum, ut in propriis domibus plerumque aut tanta aut et plura quam domini sui de facultatibus eorum, quas debuerant servare, expendant et in dissipandis bonis eorum modum omnino nullum teneant. (2) Huiusmodi ergo superfluas et dampnosas rerum suarum dissipationes cum prenotatus fidelis et dilectus noster Wiboldys Corbeiensis abbas de eadem domo eliminare ac domum suam secundum honorem Dei et propriam utilitatem ordinare temptasset, quidam de ministerialibus eius Rabano, qui tunc officium dapiferi administrabat, cum fratre suo Liudolfo et paucis consanguineis suis multum ordinationi eius refragatus est atque cum multa comminatione assererat, quod potestatem officii sui, quam hactenus in domo illa exerceerat, nunquam dnm viveret relicturus esset, ita ut sub imperio suo essent universa victualia domini sui, ac potestatem de eis habeat tribuendi cui vellet, nec dati aut accepti aliquam rationem domino suo redderet nec claves rerum suarum alicui servare liceret, nisi quem ipse ordinasset. (3) Hęc itaque contradictio inter ministeriales Corbeiensis ecclesie a prefato abbate domino suo ventilata est et per iudicium eorum tam eidem Rabano quam omnibus, qui huiusmodi dominationem sibi de bonis domini sui usurparent, omnis potestas de committendis clavibus et de custodia rerum domini sui abiudicata est: hancque potestatem abbati Corbeiensis . . .^a ab eo^b sententiam iudicii unanimiter abiudicaverunt: ut claves et custodiam rerum suarum liceret ei committere absque consilio dapiferi et pincerne cuicumque voluisset. Dapifero autem et pincerne tale iudicium adiuvenerunt, ut in victualibus domini nullam potestatem dandi absque voluntate ipsius prorsus habeant, sed cum domino suo secundum debitum officii sui ad mensam servierint, hanc dignitatem de officio suo consequantur, ut reflecto domino ad mensam eius cum ceteris ministris de bonis domini sui reficiantur et preter hanc nullam aliam potestatem de rebus ipsius exerceant. (4) Huic comparium suorum iudicio cum idem Rabano acquiescere noluisse, predictus fidelis noster Corbeiensis abbas apud elementiam nostram impetravit, quod in plena curia nostra, quam Spire celebravimus, iudicium super eodem verbo a ministerialibus regni seiscitatum sumus. Qui etiam in conspectu nostro et principum regni idem iudicium quod Corbeiensenses invenerant pari consensu asseruerunt. (5) Aliam preterea molestiam idem Rabano fratribus qui Deo serviunt in Corbeiensis monasterio irrogare presumpsit, quod videlicet infra muros et intra ambitum cimiterii eiusdem ecclesie hereditariam mansionem sibi vendicavit. Super qua mansionem eum satis fuisset commonitus tum a domino suo tum a fratribus monachis tum a comparibus suis, quatinus ab ea desisteret, noluit eorum salutaribus monitis obtemperare. Unde ministeriales Corbeiensis ecclesie iudicii sententiam interrogati, abiudicaverunt tam ei quam omnibus secularibus beneficium in atrio ecclesie, et quod aliquis abbatum^b tale beneficium potuerit prestare. (6) Cum vero adhuc reluctaretur, nos item rogati a fidele nostro predicto Corbeiensis abbate, eum interrogassemus ministeriales nostros super eodem iudicio, abiudicaverunt ei in conspectu nostro et principum infra atrium ecclesie omnem hereditariam mansionem et

omnibus abbatibus et monachis talis beneficii concessionem. (7) Orta est nichilominus et alia temeritas ab eodem Rabanone, quod intra muros Corbeiensis monasterii quandam similitudinem dignitatis sibi hereditario iure^b vendicabat, quam prefecturam appellabat, et se burkgraviū appellari faciebat^b, cum omnes abbates eiusdem monasterii hanc potestatem semper sub se habuerint, ut quicquid a suis infra muros delinqueretur, aut ipse corrigeret aut camerario vel dapifero suo seu alicui de familia sua corrigendum absque ulla potestate in perpetuum mansura committeret. Hae autem potestate prefatus Rabano in tantum abusus fuit, ut eam vulgari nomine appellaret burghan et secundum morem alicuius magne potestatis sepe infra muros placitaret et huiusmodi placita burgdink appellabat. Ad hec placita famuli fratrum monachorum de coquina aut de pistrino seu de quolibet eorum servitio cogebantur venire, qui etiam, si propter impedimenta servitii fratrum occurrere non poterant, violenter et contumeliose a famulis illius protrahebantur^c et panem aut escam fratrum imperfectam relinquere compellebantur. (8) Huiusmodi ergo temeritatem de hac prefectura circa Corbeense monasterium ex iudicio principum regni prorsus interdiximus et hanc potestatem in manu abbatis esse, sicut antiquitus fuit, decernimus. Nam in veteribus regum et imperatorum preceptis continetur, ut nullus dux, nullus comes, nulla alia secularis potestas aliquam potestatem infra muros eiusdem ecclesie exercendi iudicium habeat, sed per abbatem et personas temporaliter a se ordinatas quicquid a famulis monasterii contra iuris et equi rationem admissum^d fuerit, indicari oporteat^d. Et si principibus contra privilegium imperiale non licet, multo minus ministerialibus licere constat. (9) Hanc igitur prefecturam et supradictam infra muros laicorum habitationem atque dapiferi et pincerne de committendis clavibus potestatem ab aliquo usurpari et hereditario iure vendicari in supradicto monasterio, nullatenus permittimus; sed has tres predictas usurpationes, secundum iudicia ministerialium^b nostrorum atque sententiam principum regni omnibus laicis decreto in perpetuum valituro interdiximus et horum omnium potestatem abbati attribuimus. (10) Iudicium de clavibus invenit Conradus ministerialis noster de Haga. De habitatione intra muros et de prefectura iudicium dedit item ministerialis noster Conradus de Walehusen camerarius noster a thesauris. Principes^e autem cum ministerialibus suis hi interfuerunt: Ortleus Basiliensis episcopus et sui ministeriales, Heremannus Constantiensis episcopus et sui ministeriales, Guntherus Spirensis episcopus et sui ministeriales, Eilulfus Morbacensis abbas et sui ministeriales, Waltherus Selsensis abbas et sui ministeriales, . . . Campidonensis abbas et sui ministeriales, . . . Wizzemburgensis abbas et sui ministeriales, clerus et populus Vurmaciensis ecclesie que tunc vacabat, clerus et populus Fuldensis monasterii quod tunc vacabat, clerus et populus Laurishamensis monasterii quod tunc vacabat, Frithericus dux Suevie et Alsatie et sui ministeriales, Otto palatinus comes de Withelispach et sui ministeriales, Herimannus marchio de Bathen et sui ministeriales, Wernherus comes de Havekhesperch, Othelricus comes de Lenzemburg, Willelhelmus comes de Glizperch, comes Willelhelmus de Iuliaco, comes Imikho de Liningen, comes Vulframus

128. ^c) sic Erhard: pertrahebantur *Philippi* ^d) *leg. commissum.* ^e) *abhiac testes subtiliori scriptura additi sunt.*

1) *De potestate burghan cf. quae dicitur vix in privilegio a. 1147, quo monasterium Kemnate abbatiae Corbeiensi incorporat (Wilhelmus II, p. 304 nr. 225; Kaiserurkunden in Abbildungen X, tab. 5; Stumpf 3543): Auctoritate vero nostra regia prefate celle Kaminade damus ac decreto in perpetuum valituro confirmamus eandem libertatem, quam habet Corbeense monasterium, scilicet prefecturam urbis que vulgo dicitur burghan, ea videlicet privilegii ratione, ut nullus dux, nullus marchio, nullus comes, nullus advocatus potestatem habeat exercendi iudicium in atrio predictae ecclesie, sed quicquid preter ius et equum a famulis, qui tam abbati quam congregationi obsequio cottidiano deserviunt, commissum fuerit ab abbate vel ab eo cui ipse mandaverit corrigatur.*

de Wertheim, Marquardus de Grönbach, Arnoldus dapifer^f de Rotenburch, Heinricus
marescalcus^f, Reingerus pincerna^f, Thietpertus camerarius^f de Winsperch.

¶ Signum domini Cōnradi Romanorum regis secundi invictissimi. ¶ (M.)

· ¶ Ego Arnoldus cancellarius vice Heinrici Moguntini archiepiscopi et archican-
cellarii recognovi. ¶

Data anno dominice incarnationis MCL. indictione XIII, anno vero domini Cōn-
radi secundi regis invictissimi XII, anno autem domini Wiboldi Corbeiensis abbatis III.
Actum Spire. In Christo feliciter: amen.

129-134. EXPEDITIO ROMANA.

(1151. Aug. Sept.)

129. EPISTOLA INVITATORIA. (Aug.)

*Epistolam, qua Wibaldus abbas Corbeiensis ad curiam Wirzburgensem Sept. 15
habendam, ubi expeditio a principibus¹ iurata est, citatur, damus cum ipsis nr. 131—134
ex recensione Iaffé in Bibliotheca rerum Germanicarum I. 466 nr. 335, quae nititur
15 codice Wibaldino. — Stumpf, Reg. 3583. (P. 87.)*

C(onradus) Dei gratia Romanorum rex W(ibaldo) Corbeiensi abbati gratiam
suam et omne bonum.

Discretionis tuae volumus esse cognitum, quod octava die post proximam nati-
vitatē sanctae Mariae nonnulli principum nostro se conspectui presentabunt apud ^{Sept. 15.}
Herbipolim, de negotiis ecclesiae et regni et de nostra expeditione nobiscum tracta-
turi. In quibus et tua opus habemus presentia, utpote cum quo familiarius et plenius
singula intendimus pertractare. Per presentia igitur scripta sollicitudini tuae mandamus,
quatinus omni dilatione et occasione postposita, in termino supra memorato, modico
comitatu contentus, nostro te conspectui representes.

130. EPISTOLA PISANORUM AD REGEM.

*Ea epistola esse videtur, cui alludit rex in fine litterarum suarum. Edimus eam e
codice Guelferbythano 1329 (Helmsl. 1221) saec. XII. fol. 1', ea quo primum vulgata est a
viro d. L. von Heinemann 'Neues Archiv' XVI, 182. (P. deest.)*

Domno C(onrado) divina favente clementia Romanorum regi invictissimo, trium-
phanti, semper augusto consules Pisanorum et populus fidelitatis salutem et de inimicis
triumphum.

Gratias quidem non modicas dignitati vestre pariter unanimiterque referimus,
quoniam nos frequenter consolari dignamini per litteras vestras et fidelissimos vestros.
Iure etenim agitis, quia dilectionem nobis ostenditis et rore gratiae et benevolentiae
35 vestre nos affatim perfunditis. Diligimus equidem vos et regnum vestrum, gloriam.

128. f) *supra lin. add.*

1) *De iis qui praesentes fuerunt cf. Wibaldi epistolam ad Manuelem imperatorem datam ed. Iaffé
l. c. p. 475 nr. 343.*

honorem et imperium, quod plenius et laudabilius completum videre desideramus et expectamus. Patres enim et avi necnon et attavi nostri fidelissimo amore dilexerunt regnum et imperium vestrum, beate quoque memorie patrem et avum vestrum: quorum sincera dilectione domnum Lo(tharium) successorem eorum dileximus. Super omnes igitur filios Adam procul dubio vos et regnum vestrum fideliter diligimus, amplectimur et veneramus. Si qua namque nobis^a virtus est aut aliqua fortitudo seu victoria super inimicos, hoc totum post Deum vestre maiestati ascribimus et vestra audacia et robore id habere et obtinere cognoscimus^b. Si ergo terrorem, qui valde metuendus est, inimicis et infidelibus regni decenter infertis et veraces amicos atque fideles pia reconpensatione mulectis strenue, iuste et honeste agitis. Scriptum quippe est in 10
 Prov. 19, 12. proverbii Salomonis: 'sicut fremitus leonis, sic et terror regis, et sicut ros super herbam, sic et hilaritas eius'. Quo quidem rore nos Dei gratia benivolentiae vestre largitate perfusi prospere agimus, viriliter incedimus, super hostes victores existimus. Confidenter igitur eructat cor nostrum verbum bonum, et opera nostra regi dicimus ac multa maiora per gratiam Dei et vestram vobis enarrare poterimus. Accingere ergo gladio super femur tuum, potentissime, et deducat te mirabiliter dextera tua propter veritatem et mansuetudinem et iusticiam, quod multiplicitas intercessorum postulat et expectat. Utinam de vobis in proximo condigno concentu canere possit concio^c nostra, 15
 Ps. 20, 2. quamquam Dei filio versiculus hie psalmi decentius conveniat: 'Domine, in virtute tua laetabitur^d rex et super salutare tuum exultabit vehementer'. Corde simul et ore 20
 vobis loquentes supplicamus, quatenus de servicio regni et vestro nobis precipiatis, qui parati sumus in omnibus obsequi vobis. Gratias autem Deo agimus vestreque mansuetudini, quia captos nostros liberare voluistis et non audierunt vos inimici nostri, sed reddidit eos nobis cum nostro honore virtus Omnipotentis et habemus multos ex illis, sicut nosse poteritis a fidelibus vestris. Foderunt quidem foveam, paraverunt 25
 pedicam et ipsi inciderunt in eam. Deo gratias. Amen.

131. EPISTOLA REGIS AD PISANOS. (Sept. cc.)

Iaff' I, 177 nr. 344. — Stumpf, Reg. 3591.

(P. 87.)

Conradus Dei gratia Romanorum rex et semper augustus consulis, capitaneis, et universo populo Pisano, tam minoribus quam maioribus, gratiam suam et bonam 30
 voluntatem.

Post reditum nostrum á Iherosolimitana expeditione omnem animi nostri intentionem converteramus, ut absque morae prolixioris interventu ad res Italiae ordinandas et pacandas ingrederemur. Inde fuit quod legatos excellentissimi fratris nostri Gregororum imperatoris ad universitatem vestram direximus, de fide et constantia vestra plurimum confidentes, quatinus ipsorum industria et vestra potenti virtute hostis utriusque imperii usque ad adventum nostrum sine intermissione bellicis incursibus quassaretur. Decet itaque patriae principem grates ac benevolentiam rependere his, qui ad tam egregium opus peragendum animo et opere inparati non fuerunt, sicut illis non immerito pena debetur acerbior, qui tantos rei publicae proventus demoliri temptaverunt. Set ardentissimum nostrae voluntatis studium manus divina, quam nemo mortalium potuit evadere, immissa coelitus infirmitate aliquamdiu repressit. Set recuperata per eundem misericordissimum Deum sospitate, transacto sacrae^a pentecostes 40
 festo, 27
 100. festo, generalem curiam apud Ratisponam celebrantes, expeditionem nostram regio

130. ^a) vobis *cod.*   ^b) gnoscimus *cod.*   ^c) gscio *cod.*   ^d) laetabitur — vehementer *litteris tantum initialibus in cod.* 45

131. ^a) sacri *cod.*

more versus Italiam cum magno principum favore et totius militiae alacritate indiximus. Similiter et apud Herbipolim mediante mense Septembre factum est, ita deinceps ^{Sept. 15} firmato mentis proposito, ut ad omnes regni nobis a Deo concessi partes celerius accedentes, et pace per Dei gratiam ubique firmata, sic ad Urbem et ad vos pervenire valeamus, ut tam bene merentibus premia quam rebellibus poenam rependere debeamus. Ad huius rei evidentem noticiam atque^b certitudinem faciendam direximus presentes legatos nostros, viros utique illustres ac nobis inter principes nostros familiarissimos, Arnoldum videlicet Coloniensis ecclesiae venerabilem archiepiscopum, Wiboldum Stabulensem et Corbeensem abbatem, Heinricum curiae nostrae notarium, ad reverendum ¹⁰ patrem nostrum papam Eugenium et ad urbem Romanam necnon ad ceteras urbes Italiae. Quos venientes ad urbem vestram, quae semper ab initio in pace et in bello terra marique imperii Romani consuevit esse domicilium, honorifice, ut vestra probitas consuevit, suscipiatis, et tam de militum, quam de navium numero, quas in expeditionem Siciliae ob perpetuam felicitatis remunerationis mercedem exhibebitis, per illorum noticiam ¹⁵ nos certos efficiatis. Porro de verbo, quod de inimicorum vestrorum sempiterna humiliatione nobis per legatos nostros, scilicet Constantiensem et Basiliensem episcopos atque^b marchionem de Montefarrato suggestistis, preces vestras exauditas esse sciatis. Et quicquid super hoc predicti nuncii nostri vobis confirmaverint, nos esse observaturos non dubitetis, scientes quod inimicis vestris inimici sumus et odientes vos affligemus.

132. EPISTOLA REGIS AD ROMANOS. (Sept. c.c.)

Löffl. I, 478 nr. 315. — Stampf, Reg. 3592. (P. 88.)

Conradus Dei gratia Romanorum rex et semper augustus prefecto Urbis, consulibus, capitaneis et omni populo Romano, tam minoribus quam maioribus, gratiam suam et bonam voluntatem.

²⁵ Post reditum nostrum a Ierosolymitana expeditione litteras universitatis vestrae frequenter accepimus, in quibus continebatur, quanto fidei ac devotionis studio pro personae nostrae dignitate promovenda et imperii Romani statu reformando indefessis animis decertetis. Et licet epistolarum de insulsi^a tantis rebus, quas perferrebant, impares viderentur, pergratam tamen animo habemus vestram benivolentiam ex cepto tenore^b procedentem et^c imperiali retributione honorare decrevimus. Proinde a vestra prudentia, sicut oportuit, decenter invitati, expeditionem Ytalicam et adventum nostrum ad Urbem magno cum principum nostrorum favore et totius militiae alacritate efficaciter ordinavimus, primo quidem in celebri curia Rathisbone, secundo in civitate Erbipoli: ^{Im. Sept. 15} firmato deinceps proposito nostro, ut ad ceteras regni nostri partes celerius accedentes, pace per Dei misericordiam ubique^d firmata, ad^e res Urbis^f et Ythaliae pacandas et firmandas sic transeamus, ut tam fidelibus gratiam quam rebellibus penam Deo adiutore retribuere valeamus. Eapropter mittimus ad universitatis vestrae experientiam legatos nostros, viros utique illustres ac moderatos, Arnoldum videlicet nostrae curiae cancellarium, Coloniensis ecclesiae electum archiepiscopum, et Wibaldum Corbeensem ⁴⁰ abbatem et Heinricum notarium, imperio nostro fidelissimos ac familiarissimos, ut per eos voluntatis nostrae et consilii certitudinem adiscatis. Quocirca industriae vestrae attente mandando committimus, quatinus eosdem legatos nostros pro nostra reverentia

131. ^{b)} adque *cod.*

132. ^{a)} sic *cod.*; an decursus insulsi *Löffl.* ^{b)} an amore *Löffl.* ^{c)} deest *cod.* ^{d)} unq; *cod.* ^{e)} a *cod.* ^{f)} urbes *cod.*

et Urbis^g disciplina honeste suscipiatis, et ab ipsis tamquam^h ab ore nostro, que in hoc temporisⁱ statu agenda sunt, accipiatis, et eos honorifice et commode, quo itineris res postulat, perducatis.

133. EPISTOLA REGIS AD EUGENIUM III. (Sept. ex.)

Iaffé I, 479 nr. 346. — Stumpf, Reg. 3593.

(P. 88.)

5

Karissimo in Christo patri suo Eugenio sancte Romane aeclesiae summo pontifici Cuonradus Dei gratia Romanorum rex et semper augustus filialem per omnia dilectionem et debitam in Domino reverentiam.

Sient paternitatis vestrae benivolentiam in omnibus nostris nostrorumque negotiis sepe usque^a nunc experti sumus, sic etiam adhuc in cunctis sentire non dubitamus, celsitudini vestre hoc repromittentes, quod ad promovendum aeclesiae Dei et vestrum honorem, quanta debemus diligentia, semper erimus parati. Inde est quod nos generalem curiam apud Herbipolim medio mense Septembri celebravimus, ibique expeditionem Italicam, receptis á principibus qui convenerant fide et sacramentis, efficaciter ordinavimus. In qua rite peragenda quoniam presentia et consilio dilecti nostri Har(twici) venerabilis Bremensis archiepiscopi carere nec debemus nec volumus, paternitatis vestrae serenitatem attenta benivolentia rogamus, ut diem et terminum pro conservanda Bremensis aeclesiae dignitate sibi constitutum benigne illi remittatis et causam ipsius usque ad nostrum adventum differatis, hac interposita conditione^b, ut in nostro adventu eadem causa in vestra presentia secundum tenorem veritatis et iustitiae terminetur. Confisi enim de vestra sinceritate fretique consilio dilecti nostri O(etaviani) cardinalis vestri, qui tunc praesens erat, prefatum archiepiscopum, cum iam ad iter faciendum succinetus esset, apud nos retinimus, ut in tanta et tam celebri expeditione eum promptiorem habere valeamus. Sanctitati vestrae attente commendamus karissimum nobis Corbeicensem abbatem Wibaldum, virum utique prudentem et tam vobis quam sacrosanctae matri nostre Romane aeclesiae per omnia fidelissimum, ut eum pro nostrae dilectionis et petitionis intuitu elementer excipiat, tam in privilegiis suis confirmandis quam in aliis suis petitionibus benigne exaudiat, et aliqua vestrae benedictionis et gratiae prerogativa insignitum ad nos cum gaudio celerius remittatis.

134. PROMISSA ROMANORUM PONTIFICI FACIENDA.

Haece pontifici, non vero, ut Pertzius credere videtur, regi facienda erant. Damus ex Iaffé I, 480 nr. 347¹.

(P. 88.)

30

Hae sunt quae senatores promittunt facere et adtendere, et sacramento firmare voluerunt et volunt.

Ipsi vobis fidelitatem iurabunt cum beneficio quingentarum librarum, secundum quod consueverunt Romani iurare pontificibus Romanis. Quatuor de populo per unam-

132. ^a) ubi *cod.*   ^b) atamquam *cod.*   ⁱ) tempori *cod.*

133. ^a) *inseruit Iaffé.*   ^b) *coniecit Pertz;* nr . . . constantia *cod.*

¹) *Hoc loco afferri licet sententiam paullo post, Nov. 23, Würzburgi lata, quae continetur in privilegio regis (Monumenta Boica XXIX, 1, 306; Stumpf, Reg. 3595):* Inducatum est itaque a Marcwardo de Grombach eiusdem ecclesiae advocato et a curia nostra: quia ecclesia Kizzingensis regalia quod heredit dicitur non haberet, nullus laicorum quicquam de iure beneficali ab ecclesia pretaxata vel ab abbatissa obtinere posset.

40

quamque contradam facient inrare securitatem et pacem vobis et rebus vestris et omnibus aeclesiis et omnibus ad vestram curiam venientibus et redeuntibus et personis et rebus episcoporum et cardinalium. Regalia vobis integre restituent, excepto quod in Reiano et Maliano arx non fiat. Pecuniam ablatam aeclesiis et regalibus, excepta
5 quae: expensa est in guerra Bitervii, bona fide recuperare studebunt et reddent. Fortitudines omnes extra Urbem reddent. Munitiones Sancti Gregorii et turrim de Selaceis dabunt ad tenendum talibus hominibus qui vobis placeant, et illis usque ad quatuor annos; quibus expletis, reddentur dominis suis. Et si Romam reversi fueritis, ita cum eis agere poteritis, quod non tenebuntur per medium annum. Et rogant, ut
10 pacem de Bitervio cum honore vestro et Urbis et senatus, sicut pater et dominus, et pacem inter Urbem et extra in quantum potestis provideatis. Quicquid vobis de his placuerit, nobis statim rescribite³⁾. Et inter predictos iurabunt Nicolaus, Syxtus et Guido, recuperata gratia vestra precibus senatorum.

134. ³⁾ sequitur lacuna e cetera cod.

HEINRICI REGIS CONSTITUTIONES.

135. 136. CURIA FRANKENVURTENSIS.

(1148. Sept. 8.)

Duas epistolas invitatorias Wibaldo abbati Corbeiensi missas recognovimus ope editionis novissimae a Iaffeo Bibliotheca rerum Germanicarum I, p. 182 nr. 106 et p. 187 nr. 110 e codice Wibaldino paratae. Res in curia ista tractatas v. in Henrici regis epistola ad Eugenium III. data ibidem p. 190 nr. 116. — Stumpf, Reg. 3610, 3611. (P. 86.)

135. EPISTOLA PRIOR.

Henricus Dei gratia Romanorum rex Wibaldo venerabili Corbeiensi abbati gratiae et dilectionis suae plenitudinem.

Gratiarum actiones tuae discretionis referimus, qui fidelitatis et dilectionis constantiam quam domino et patri nostro deferre consuevisti, post discessum eius, memor quam familiaritate dilectionis ei iunctus fueris, etiam nobis ad nostri honoris incrementum tum apud regni principes tum apud dominum papam devotissime exhibuisti. Unde nimirum voluntati tuae obsequi deinceps erimus parati. Veruntamen quia communicato principum consilio, in nativitate sanctae Mariae Franckenevort curiam celebrare statuimus, rogamus dilectionem tuam, ut eidem curiae interesse non renuas et ad reformandum regni statum et pacem firmandam consilio et auxilio nobis assistas. Et quoniam omnia negotia nostra tam privata quam publica per te ordinare desideramus et, ut in eadem curia nos et negotia nostra manuteneas, expetimus, Kalendis Septembris ut Nurenberch nobis occurras volumus. Caetera nuncius. De statu vero domini et patris nostri, sicut in litteris suis nobis mandavit, tibi scribere curavimus.

136. EPISTOLA ALTERA.

Henricus Dei gratia Romanorum rex Wibaldo abbati Corbeiensi et Stabulensi intimae dilectionis suae plenitudinem.

Discordia, quae nuper in Suevia suborta est, a proposito nostro in parte nos declinare compellit. Cum enim Nurenberch moram facere proposuerimus, ad componendos tumultus Suevorum divertere compellimur. Unde dilectionem tuam quam intime rogamus, ut eodem termino, quem Nurenberch tibi prefiximus, Winisberch nobis occurrere non graveris. Quod si fieri non potest, omni occasione postposita, curiam Franckenevort indictam nobiscum celebres. Caetera nuntius.

FRIDERICI I. CONSTITUTIONES.

137-139. ELECTIO REGIA.

(1152. Marl. — Mai. 17.)

137. LITTERAE REGIS AD PAPAM.

5 *Recoptorimus sicuti et nr. 138, 139 ex editione Jaffé Bibliotheca rerum Germanicarum I, 199 nr. 372, quae nititur codice Wibaldino. Recte vir doctus: Haec, inquit, epistola, a Wibaldo formata, recitat ut sine commutatione ad papam missa sit; cf. ep. codicis Wibaldini 374, 376, 377. — Stumpf, Reg. 3620. (P. 89.)*

Dilectissimo in Christo patri suo Eugenio sanctae Romanae ecclesiae summo
10 pontifici Fredericus Dei gratia Romanorum rex et semper augustus filiadem per omnia
dilectionem et debitam in Domino reverentiam.

Patrem patriae decet veneranda praeceptorum instituta regum vigilanter observare
et sacris eorum disciplinis tenaci studio inherere, ut noverit regnum sibi à Deo collatum
legibus ac moribus non minus adornare quam armis et bello defensare. Solemnem
15 itaque imperii Romani morem à proavis nostris, imperatoribus videlicet et regibus, ad nos
transmissum sequentes, legatum nostrum, virum scilicet discretum et honestum, Eberhardum
venerabilem Bavenbergensem episcopum, adiunctis sibi H(illino) Trevirensi
electo, et Adamo Everacensi abbate, ad vestrae sanctitatis presentiam et ad Urbem
destinare curavimus, ut tam ex presentis paginae indicio quam ex ipsorum viva voce
20 de nostris profectionibus et totius ecclesiae ac regni statu certiores esse possitis. Itaque
quando placuit terribili et ei qui aufert spiritum principum, terribili apud reges terrae,^{15-75 12, 13.}
in cuius manu sunt omnium potestates et omnium iura regnorum, felicis memoriae
patrum ac nutritorem nostrum, gloriosum Romanorum regem C(onradum) de presenti Feb. 13.
vita evocare, universi principes regni, tanquam divino spiritu suscitati, XVII. die post Mar. 3.
25 depositionem eius¹ in oppidum Frankenevurt tam per se ipsos quam per responsales
honoratos convenerunt, et absque ullius morae interiecto spatio eadem die cum ingenti
divinitus data concordia, ipsi principes et caeteri proceres cum totius populi favore et
alacritate nos in regni fastigium elegerunt. Quinta postmodum die, id est transacta
30 proxime mediante quadragesima², pari et eodem consensu cum benivola populi accla-^{Mar. 9.}
matione in oppido Aquisgrani nos per sacratissimas devoti filii vestri A(arnoldi) Colo-
niensis metropolitani et venerabilium episcoporum manus oleo sanctificationis regaliter
unxerunt et in solio regni cum benedictione solemni collocaverunt. Nos vero in

1) XVII. die post obitum dicit Wibaldus infra nr. 138. 2) i. e. dominica Lactare, Mar. 9, quae est sexta dies a die Mar. 3.

multiplicibus regiae dignitatis ornamentis, quibus partim per laicorum principum obsequia, partim per reverendas pontificum benedictiones vestiti sumus, regium animum induimus, tota mentis virtute intendentes, ut iuxta professionis nostrae formulam, quam ab orthodoxis presulibus in ipso regni throno et unctione sacra accepimus, honorem vobis et dilectionem, et sacrosanctae matri nostrae Romanae aeclesiae et omnibus ecclesiasticis personis promptam et debitam iusticiam ac defensionem exhibeamus, viduis ac pupillis et universo populo nobis commisso legem et pacem faciamus et conservemus. Cum enim duo sint, quibus principaliter hic mundus regitur, videlicet auctoritas sacra pontificum et regalis potestas, omnium Christi sacerdotum oboedientiae devoti colla submittere parati sumus, ut propitia divinitate, temporibus nostri principatus verbum Dei expedite currere non prohibeatur et paternas regulas ac decreta sanctissimis diffinita conciliis nullus audeat absque penae gravioris vindicta violare, quatinus per studii nostri instantiam catholica ecclesia suae dignitatis privilegiis decoretur et Romani imperii celsitudo in pristinum suae excellentiae robur Deo adiuvante reformetur. Et quoniam beatitudinis vestrae animum de obitu predicti serenissimi principis seimus non immerito perturbatum, vobis tanquam patri karissimo constanter promittimus, quod sicut eidem glorioso quondam regi in regni solio successimus, ita hereditariam dilectionem tam ad vestram personam omnino specialem quam ad sacrosanctae matris nostrae Romanae aeclesiae promptissimam ac devotissimam defensionem suscepimus, hac scilicet ordinis ratione, ut quacumque ad liberationem et honorationem apostolicae sedis intenderat et ordinaverat, nos constanter perficere studeamus, ita ut iuxta felicem ad sanctum virum Domini promissionem, inimicis vestris inimici simus et odientes vos affligamus¹. Sane prenomatos legatos nostros benignitati vestrae attente committimus, ut eos pro nostrae dilectionis intuitu benigne tractetis et in suis petitionibus elementer exaudiat, intime etiam rogantes, ut dominum abbatem de Evera, nobis tam in divinis quam in humanis rebus necessarium, liberum nobis remittatis.

138. EPISTOLA WIBALDI AD PAPAM.

Epistolam gravissimam adiungi liceat ex editione Iaffi 1, p. 503 nr. 375.

(P. decst.)

Reverendo patri suo et domino E(ugenio) divina gratia uni et universali papae frater ille vester². Dei et vestra gratia id quod est in aeclesia catholica, se ipsum in fide et veritate.

Ecce, venerande pater, quod verebar accidit. Et ob hoc quasi divino et prescio spiritu, cum essem apud vos, non dissimulavi neque silui, suggerens et contestans, ut pacem populi Romani, si honesta et tuta esse posset, sine dilatione reciperetis. Etsi enim casum hunc, de quo non immerito dolemus, minime presentiebamus³, quadam tamen presensione futurorum angebamur, ne forte spes vestra, quam de expeditione futura conceperatis, aliquo rerum eventu vacillaret. Multa enim, quae legimus et audivimus et vidimus^b inter reverendos Urbis pontifices et imperatores facta et dicta, non indebita nos sollicitudine terrebant.

Et licet discreta eruditio vestra de omni statu Theotonicus regni plenius in presentiarum doceatur tum per literas gloriosi filii vestri et domini nostri Frederici Romanorum regis invictissimi tum etiam per scripta devotorum filiorum vestrorum, quorundam videlicet episcoporum, tamen devotio nostra circa vos et sacrosanctam matrem nostram

138. ^a) presentiebamus *ed.*   ^b) vidivimus *cod.*

1) Cf. *Evodus* 23, 22. *Psalm.* 88, 24.   2) *Caret igitur haec epistola nomine scribentis. IA.*

Romanam aeccliam languere non debuit, quin celsitudinem vestram de rebus maxime ad vos pertinentibus aliqua ex parte premoneremus. Et unusquisque in suo sensu Rom. 14.5. abundat.

Pervenientibus nobis Spiram in reditu á vobis, occurrit nobis fama omni auditu Feb. 13.
 5 horribilior, omni furia terribilior, quod videlicet tertia illa^b die de hac vita migrasset Feb. 14.
 duleissimus ac devotissimus filius vester, serenissimus quondam Romanorum rex Cuon-
 radus. Dubitare non oportet aut querere sinceritatem vestram, quantus dolor animos
 nostros pervaserit de amissione tam elementis tam misericordis circa nos principis, de
 metu futurae in imperio mutationis. Enavigavimus ita summa cum celeritate Coloniam.
 10 ut tanto esset Coloniensis ad providendum rei publicae cautior ac liberior, quanto esset
 inter suos ab omni turbulentiae conventionis impetu securior.

Ceperunt deinde summi principum sese per nuncios et literas de habendo inter
 se colloquio pro regni ordinatione sollicitare. Sicque factum est ut, cum pauci admodum
 crederentur venturi, maxima tamen optinatum multitudo XVII. die post obitum pre- Mat. 3.
 15 dicti magnifici principis in oppidum Frankenevort convenerit. Itaque concurrentibus
 omnium votis immo, ut verius dictum sit, precurrere certantibus singulorum desideriis,
 electus est cum summo universorum favore is qui nunc rerum potitur, Fridericus dux
 antea Sueviae. Et pari et eadem alacritate et admiratione quinta¹ postmodum die Mat. 9.
 20 unctioe sacra pontificum in solio regni more maiorum Aquisgrani sublimatus est.
 Salva sane in omnibus divinae omnipotentiae reverentia, quae operabatur in cordibus
 hominum ad inclinandum eorum voluntates quocumque vellet, in hac tam incredibili,
 tam celeri concordia trahebat sua quemque voluntas².

Multorum vox erat, ut in ipsa impositione diadematis expeditionem Ytalicam
 quam patruus eius strenue ordinaverat, ipse firmaret ac perliceret. Sequenti vero die Mat. 10.
 25 tam Coloniensis quam episcoporum, qui illic aderant, consilium et exhortatio erat, ut,
 eadem die^c militiae sacramentis acceptis, expeditionem Ytalicam ad propulsandas
 apostolicae sedis iniurias promoveret. Sed laici principes, simplici fortasse animo,
 studiose suggerebant: non oportere in hac rerum novitate tam gravi sponsione prin-
 cipem devinciri, ne improbitas rebellantium, de ipsius celeri egressu certa, in extre-
 30 mam dementiae audaciam prorumperet: decere etiam, ut vocatus á vobis potius quam
 sponte sua veniret. Ita de facile labor in quietem permutatus est. Et quidem cor
 regis in manu Dei est, et pro subiectorum meritis, quo placet, convertit illud.

Hoc ideo dicimus, quod princeps noster, nondum ut credimus annorum triginta,
 fuit antehac ingenio acer, consilio promptus, bello felix, rerum arduarum et gloriae
 35 appetens, iniuriae omnino impatiens, affabilis ac liberalis, et splendide disertus iuxta
 gentile idioma^d linguae suae. Augeat in eo Deus omnium virtutum nutrimenta, ut
 faciat iudicium et iusticiam in terra. Et sit vobiscum magni consilii angelus^e, ut
 declaretis eum in regem ac defensorem Romanae aeccliae; et illa ipsi ac principibus
 suis facere iniungatis, quae ad honorem catholicae aeccliae et salutem populi chri-
 40 stiani proficiant.

139. EUGENII III. RESPONSIO REGI DATA. Mai. 17.

*Legitur bis in codice Wibaldino 1) fol. 134' et 2) fol. 113, apud Iafficum I, p. 513
 nr. 382. — Iaffé, Reg. pont. Rom. ed. II, 9577. (P. 90.)*

138. ^{b)} illā cod.   ^{c)} deest cod.   ^{d)} idioma cod.   ^{e)} angelorum cod.

45 1) *Potius secta; cf. supra p. 191 not. 2.*   2) *Wibaldus non sine ratione videtur usus esse Vergili
 (Ecl. II, 65) verbis his: trahit sua quemque voluptas. IA.*

Eugenius episcopus servus servorum Dei karissimo in Christo filio F(rideric) illustri Romanorum regi salutem et apostolicam benedictionem.

Nuntiis egregiae tuae nobilitatis et litteris benigne ac honeste susceptis, et ipsorum fidei et prudenti narratione et illarum diligentissima inspectione, personam tuam, iam pridem nobis dilectam, post decessum patruī tui recolendae memoriae C(onradi) Romanorum regis, pari voto et unanimi consensu principum in regni fastigium promotam esse, manifeste cognovimus. Quod tanto uberiore^a exultatione suscepimus, quanto per dilecti filii nostri O(etaviani) presbiteri cardinalis narrationem et tuarum litterarum susceptionem spem certiore[m] de tua industria iam antea tenebamus. Deo igitur, a quo est omne datum optimum et omne donum perfectum, de corde gratias debitas persolventes, quod de tua strenuitate divina elementia disponente tam concorditer factum esse cognovimus, benigno favore sedis apostolicae approbamus. Credimus enim^b, quod bonum, á iam dicto patruo et predecessore tuo firmiter nobis et aeclesiae Romanae promissum, per generosae devotionis tuae studium desideratum á nobis auxiliante Domino sortietur effectum. Nos siquidem ad honoris et exultationis tuae augmentum pro debito commissi nobis officii, superna cooperante gratia, attentius intendimus laborare. Eapropter de communicato fratrum nostrorum consilio legatum de latere nostro ad tuam serenitatem disposuimus in proximo destinare, per quem intentionem et^c propositum nostrum tuae gloriae disposuimus aperire. Interim autem regiam dignitatem tuam attente monemus, ut professionis regiae formam perspicaci lumine mentis semper attendas et aeclesiae Dei et aeclesiasticis personis promptam et debitam iusticiam ac^d defensionem infatigabiliter et semper exhibeas, viduis, pupillis, orphanis et universo populo regimini tuo subiecto sine tarditate pacem et iusticiam facias, ut ipsi de tua protectione ac defensione pro regiae dignitatis excellentia muniti et tibi devote obedientes letentur, et tu de regia sollicitudine apud homines gloriam et apud illum, per quem reges regnant, cum sanctis regibus vitam percipere merearis aeternam.

Data Signiae XVI. Kal. Iunii.

140. CONSTITUTIO DE PACE TENENDA.

(1152.)

Constitutionem, quae existat solummodo in Libris Feudorum l. II, tit. 27, a Friderico I. adhuc rege, et quidem in exordio regni sui conditam esse, cum eius arena tum vocibus rex et regnum in contextu usurpatis satis probatur, ideoque titulum imperator, qui in initio legitur et omnibus codicibus proprius est, a compilatore Librorum Feudorum male intrusum esse, iudicaverimus¹. Pacem istam Germaniae, neque vero Italiae, indictam esse, normae eius satis arguunt². Accedit quod, Fridericum ipso primo regni anno pacem in

139. ^a) uberiori 2.   ^b) deest 2.   ^c) ac 2.   ^d) et 2.

1) Haec sententia, quae nobis iamiam constabat, et ipsa est riri d. Friderici Kuch *Die Landfriedensbestrebungen Kaiser Friedrichs I.* (Marburg 1887. Diss. philos.) p. 12 sq. Quod autem contendit vir doctus, constitutionem nostram a rege editam esse sine consensu et consilio principum, minime concedere possumus. *Contra rirum d. Kuch pugnat et Sept. 1156 retinet Daebel* *Monumenta Germaniae selecta* IV, 94 et p. VIII. 2) *De Italia cogitavit Waitz* *Verfassungsgeschichte* VI, 439 not. 3. Cf. etiam Kuch p. 16.

Sueria firmarisse, ab Annalibus Ottenburanis (SS. XVII, 313) traditur his verbis: Sub quo (Friderico) celebrata est curia in Ulmensi castro, ubi ab eodem astipulantibus principibus firma pax facta est¹. Ad istam pacem provincialem firmandam generalem constitutionem nostram adhibitam esse, censuerimus. Hanc ergo ante mensem Julium a. 1152, fortasse iam in diebus coronationis Aquisgranii, seu Coloniae, ubi rex pascha celebravit, promulgata esse videtur. De codicibus r. p. 103. — Stampf, Reg. 3756. (P. 101.)

“Fridericus^b Dei gratia Romanorum^c imperator^d semper^e augustus episcopis, ducibus, comitibus, marchionibus, rectoribus^f, ad quos literae istae^g pervenerint, gratiam suam et^h pacem et dilectionem.

Quoniam divina praecordiante elementia solium regiae maiestatis conscendimusⁱ, dignum est, ut cuius praecellimus munere^k, illi omnino pareamus in operatione^l. Inde est quod nos tam divinas quam humanas leges in suo vigore manere^m cupientes et ecclesias sive ecclesiasticasⁿ personas sublimare^o et ab incursu et^p invasione quorumlibet defensare intendentes, quibuscunque personis ius suum observare^q volumus et pacem diu desideratam et antea toti terrae necessariam^r per universas regni partes habendam^s regia auctoritate indicimus^t. Qualiter autem eadem pax sit tenenda et servanda^u, in subsequenti^v declarabitur evidenter.

1. Si quis hominem infra pacem constitutam^w occiderit, capitalem subeat sententiam, nisi per duellum hoc probare possit, quod vitam suam defendendo illum occiderit^x. Si autem omnibus manifestum sit^y, quod non necessario sed voluntate^z illum occiderit, tunc neque per duellum neque quolibet alio^a modo se^b excusabit^b, quin capitali damnetur sententia^c.

2. Si vero violator pacis a facie iudicis fugerit, res eius mobiles a iudice in populum^d publicentur^e et dissipentur^e, heredes autem eius^f hereditatem, quam ille^g

140. ^a) in plerisque codd., *est* *tenenda* (tenenda ad tenenda 38) et eius violatoribus; *cod. Paris. 4676 probat perversa loca rubricam De pace tenenda et ita Ardizo et Alcaratus; Cuiacius, in reperi libro rubricam De trenga et pace propositam esse asserit.* ^b) *scilicet* Fridericus; Fetericus 17. ^c) d. g. R. *desunt* 47; Romanus *nonnulli codd.* ^d) *legatum* rex. ^e) et semper 17, 31; semper — marchionibus *des.* 8; semper — rectoribus *des.* 9. ^f) *ita optimi codd.*; et omnibus *sive* omnibus *culy* ^g) presentes literae istae 20, 38. ^h) *suam* et *desunt* 38. ⁱ) ascendimus 34 *secundum Perizonium*. ^k) *minimie* 31. ^l) in opere *multi codd.* ^m) *permanere* 5. ⁿ) ecclesiarum 15, 16, 22, 24, 25, 28, 29, 31, 40, 47. ^o) *sublevare multi codd.* ^p) *incursu et des.* 14; et ab *nonnulli codd., ed. I.* ^q) *servare* 17; *conservare multi codd.* ^r) et *add.* 14. ^s) *laudandam* 21. ^t) *indicimus* 27; *providimus* 14; *indicimus* 21. ^u) et *servanda des.* 7, *edit. de Pula 1558*; *retinenda sit et observanda* 38. ^v) *sequentibus* 7. ^w) *ita codd.*; *intra pacem constitutam Andreus de Israhel, Cuiacius et alii.* ^x) *occiderit* 47; *hoc fecit scilicet occiderit* 7. ^y) *fuert* *multi codd.*; *hoc fuerit* 6. ^z) *voluntarie multi codd.* ^a) *deest multis codd.* ^b) *ita plerique codd.*; *excusabitur alii.* ^c) *pena* 7. ^d) in populo *multi codd.* ^e) *ita culy.*; *publicentur et dissipentur multi codd.*; *indicentur et dissipentur* 38; *indicentur et dissipentur* 40 aut *dissipentur* 28; *indicentur et publicentur* 44; *dissipentur alias (aut) dissipentur* 31, 37; et *dissipentur om.* 27. ^f) *ita* 6, 8 et *alii*; *sui culy.* ^g) *ipse multi codd.*

1) *Cf. de executione huius pacis Ann. Ottenbur. 1154 p. 313.* Multa loca et ecclesiae igne consumpta sunt. Multus sanguis effusus est pro pace firmanda a Friderico rege, plurimi suspensi et multae ecclesiae et villae et castella igne succensa. *Utrunque locum cito d. Kuch debentis. In eadem curia Ulmensi, quae mense Julio ex. celebrata est, etiam decretum illud comditum est, de quo Eugenius III. papa W'aldob' (ep. W'ibald, nr. 103 ed. Jaffé I, p. 538) da conquestus est: Illud autem, quod in curia Ulme habita malitiose in aeclesiarum destructionem noviter est a laicis introductum, nequaquam silentio preterendum estimes: quod, qui pro rapinis et incendiis aeclesiasticis bonis illatis excommunicationi subdantur, novo non? iudicio excommunicatos dedicant, nisi prius in laicorum iudicio damnationis sententia feriantur. Hoc decretum partem esse scripti pacis provincialis Sueriae Ulmae rebaeti, Kuch p. 9, 10 opinatus est. Cui opinioni minime accedere possumus, cum scriptum pacis peculiare Ulmae emanarisse, hucal verisimile sit.*

tenebat. recipiant^h, tali conditione interposita ut iureiurando spondeantⁱ, quod ille violator pacis nunquam de cetero ipsorum voluntate aut consensu aliquod emolumentum inde percipiat. Quodsi heredes neglecto postmodum^k iuris vigore hereditatem ei dimiserint, comes eandem hereditatem regiae ditioni assignet^l, et a rege iure beneficii recipiant^m.

3. Si quis alium infra pacis edictum vulneraverit, nisi duelloⁿ, quod vitam suam defendendo hoc fecerit, probaverit, manus ei^o amputetur^o et, sicut superius dictum^p est, iudicetur et iudex in^q causa^q ipsum et res eius secundum vigorem iustitiae strictius consequatur.

4. Si quis alium^r ceperit et absque sanguinis effusione fustibus percusserit vel^s 10 crines eius aut barbam expilaverit, decem libras^t ei cui iniuria illata esse^u videtur^u per compositionem impendat et iudici viginti^v libras persolvat. Si vero temerarius absque percussione eum invadat, quod vulgo dicitur^w asteros hant^{x,1}, calida manu, ac verberibus^y contumeliisque male^z tractaverit, V^a libras pro tali excessu^b persolvat.

5. Quicumque iudici suo pro excessu viginti libras invadiaverit, praedium suum 15 pro pignore illi tradat et infra quatuor septimanas invadiatam^c pecuniam persolvat. Quodsi^d infra quatuor septimanas praedium suum solvere neglexerit, heredes sui si voluerint, hereditatem recipiant^e et comiti infra sex septimanas viginti libras persolvant^f. Si autem comes eandem hereditatem regiae potestati^g consignet^h, proclamatori etiam damnum restituat et praedium a rege beneficii iure obineat.

6. Siⁱ clericus de pace violata pulsatus fuerit^k aut pacis violatorem in centubernio suo habuerit et de his in praesentia sui episcopi^l sufficiente testimonio convictus fuerit, comiti, in cuius comitatu clericus^m hoc facinusⁿ perpetraverit^o, viginti^p libras persolvat et de tanto excessu secundum statuta canonum episcopo satisfaciat. Si autem idem clericus inobediens extiterit^q, non solum officio et beneficio ecclesiastico privetur 25 verum etiam tanquam proscriptus habeatur.

7. Si iudex clamore^r populi aliquem pacis violatorem ad castrum alicuius domini secutus fuerit, dominus, cuius castrum idem^s esse dignoscitur^t, ad faciendam iustitiam illum producat. Quodsi^u de sua fuerit diffusus^v innocentia et ante conspectum iudicis venire formidaverit², si mansionem in castro habet^w, dominus eius omnia^x mobilia 30

140. ^h) accipiant 38. ⁱ) spondeatur 7. ^k) *deest nonnullis codd.* ^l) resignet *nonnulli codd.*
^m) a rege iure beneficia recipiant 5; a regis iure beneficia recipiant 47; a regio iure beneficium suscipiant seu recipiant *multi codd.* ⁿ) in duello *culp.*; duello et quod vitam 6, 11, 43 et *alii.* ^o) eius amputentur 11, 14 et *alii.* ^p) diffinitum 5, 12, 16, 17, 18, 20, 23, 24, 28, 42, 43, 47, 49, 50, *ed. I.*; diffinitur 31. ^q) *desunt* 7. ^r) *ita* 14, 48; aliquem *culp.* ^s) quod 14, 43, 48 et *alii.* ^t) auri 35 *add.* 15. ^u) est 26, 43. ^v) X 20, 26, 31, 43; XXX 7. ^w) vocatur 12. ^x) *ita* 7; asteros 8; asteros atque *ed. I.*; *reliqui codices corrupti*: cisteros, cisteres, cistercos, cistera, cysteros, cysteres, chysteros, steros, et steros, exteros, quod steros, quisteros; *nulli addunt* et, *nonnulli habeat, octum ex hāc id est* hant; aut *pro* aut 12; et 17; ac 47. ^y) verbis 25, 47, *ed. I.* ^z) *deest* 6, 14. ¹) X 7; XXV 48, ^b) componat et iudici pro tali excessu XII libras *add. multi codd.*; componat et iudici decem libras *add.* 5, 17. ^c) *adiatam* 7, 14. ^d) qui si 6, 14, 47, 48, et *alii.* ^e) percipiant 27. ^f) solvant 14. ^g) maiestati 27. ^h) assignet 6. ⁱ) Si clericus de (pro) pace violata postuletur (publicetur, pulsatus fuerit) *rubrum in* 6, 12, 14, 21, 37, 45; De clerico violatore pacis *rubrum in* 31, 33, 36, 48, ^k) *ita Cui.*; aut proscriptus fuerit *add.* 6; id est notatus aut proscriptus (praescriptus) fuerit *culp.* ^l) et seu etiam *add.* 14, 43, 47, et *alii.* ^m) *ita* 6; idem clericus *culp.* ⁿ) *deest multis codd.* ^o) peccavit 28; 45 super hoc facinus perpetravit 31, 43; super hoc perpetraverit *ed. I.* ^p) X 26, 43. ^q) steterit 17. ^r) ad clamorem 27; propter clamorem *Minaccius.* ^s) *ita* 17, 40, 47 et *alii.*; id *culp.* ^t) *ita* 14, 40, 47 et *alii.*; cognoscitur *culp.* ^u) *ita optimi codd.*; qui (quid) si *culp.* ^v) diffusus 42, 48, *ed. I.* ^w) habuerit 48. ^x) bona *multi codd.*

1 Cf. haistera handi *Leges Alamannorum IX (X) ed. Lehmann p. 76.* 2) *Supple.*: et e castro 50 atugerit; cf. *Constitutionem contra incendarios u. 1156 infra nr. 317, c. 15.*

sua^y sub sacramento^z iudici repraesentet et cum de cetero in domo sua tanquam proscriptum^a non recipiat. Si vero mansionem in castro non habuerit, dominus eius¹ secure eum adducere faciat. Et^{b,2} postmodum index cum^c populo eum tanquam pacis violatorem persequi^d non desistat^e.

5 8. Si^f duo homines pro uno beneficio^g contendunt et unus super^h eodem beneficio^g investitorem producit, illius testimonium, cum investor donum investiturae recognoscitⁱ, comes primo recipiat; et si idem probare poterit idoneis testibus, quod absque rapina hoc idem beneficium habuit^k, remota controversiae materia^l illud^m obtineat. Quodsi de rapina praesente indice convictus fuerit, rapinam dupliciter solvat, beneficioⁿ vero^o careat, nisi iustitia et iudicio dictante illud in posterum requirat.

9. Si tres^o vel plures contendunt de eodem beneficio producentes uterque^p diversos investitores, iudex, in cuius praesentia causa^q ventilatur, a duobus requirat boni testimonii hominibus in provincia eorundem^r litigatorum commorantibus per sacramentum, quod iuraverint^s, quis illorum absque rapina eius beneficii possessor existiterit, et cog-
15 nita ex ipsorum testimonio rei veritate, possessor^t beneficium suum quiete obtineat^u, nisi iudicio et iustitia dictante^v alter de manu sua illud^w eripiat^x.

10. Si^y rusticus militem de violata pace pulsans^z manu sua iuraverit, quod non voluntario^a sed necessitate^a hoc fecit^b, manu quarta^c se miles expurgabit^d. Si miles rusticum de^e violata pace pulsans^f manu sua iuraverit^g, quod non voluntario^h sed
20 necessitate hoc fecitⁱ, de duobus unum rusticus eligit: aut^k divino aut^k humano iudicio innocentiam suam ostendat, aut septem^l testibus idoneis quos index elegerit se expurget^m. Si miles adversus militem pro pace violataⁿ aut aliqua capitali causa^o duellum committere voluerit, facultas pugnandi ei non concedatur, nisi probare possit, quod anti-
quitus ipse cum parentibus suis natione legitimus miles existat.

11. Post^p natale^q sanctae Mariae unusquisque comes septem boni testimonii viros sibi^r eligit et^r de qualibet provincia^s sagaciter disponat et quanto pretio secundum qualitatem temporis a nona sit vendenda utiliter provideat. Quicumque vero contra
25 deliberationem ipsius infra anni terminum altius modium et carius vendere praesumpserit, tanquam violator pacis habeatur et totidem viginti^t libras comiti persolvat^u quanti
30 modios^v alius vendidisse convictus fuerit.

12. Si quis rusticus anna vel lanceam portaverit vel gladium, index, in cuius

140. ^f) *deest vulg.*, ^z) iuramento 7, 19, *ed. I; Mincuccius*, ^a) praescriptum 14, ^b) ac nonnulli *codd.*, ^c) coram *Mincuccius*, ^d) prosequi 48, 49, ^e) desinat 6, 14, 38, ^f) *in cod.* 30 *rubrica* De beneficiis, ^g) homo 17, ^h) pro 6, ⁱ) cognoscit 47 *et alii*, ^k) habuerit 47 *et alii*,
35 ^l) remota controversia sive materia 24, 43; remota controversia in antica materia 38, ^m) *ita* 14, 17, 43; *id vulg.*, ⁿ) *deest* 43; et beneficio 14, ^o) duo vel tres 6, ^p) *ita optimi codd.*; utrique seu utriusque *alii*; ex utraque parte 21; inter se 8, ^q) *deest* 43, ^r) coram 14, 43 *et alii*, ^s) iuraverunt 47 *Ed. I.*, ^t) *venit add. Mincuccius*, ^u) al' possidet *add.* 31, 42, 43, *ed. I.*, ^v) indicante 45, 48, ^w) *deest* 43, ^x) excipiat 9, ^y) *in cod.* 30 *rubrica* De probatione violatae pacis, ^z) pulsaverit 7,
40 ^a) *ita plerique codd.*; non voluntate sua sed necessitate *alii*; non voluntarie sed necessarie *alii*, non voluntate sua sed necessitate cogente 21, ^b) faciat *nulli codd.*, ^c) manu sua quarta 39; quarta *deest* 7; manu militari *nulli codd.*, *actum* ex manu III = mi; manu militis 40, ^d) excusabit 14, ^e) pro 14, ^f) pulsaverit *et nulli codd.*, ^g) iurabit 14, 25; iurabat 17, ^h) *ita* 11, 14, 47, 49; voluntate *vulg.*, ⁱ) faciat *nonnulli codd.*, ^k) an — an *nulli codd.*, ^l) VI 7, 8, 9, 14, 38, 45, 46, 50; V 11, ^m) purget
45 ⁿ) *multi codd.*, ^o) *deest* 7, ^p) pena 45, 48, ^q) *in cod.* 30 *rubrica* De a nona, ^r) natalem *nulli codd.*, ^s) *deest* 14, ^t) *ita* 7; cum his habendis *add. vulg.*; cum his *add.* 20 43; habendis *add.* 8, 14, 48; de qualibet pr. sagaciter *desunt* 6; cum his bene et sagaciter *Mincuccius*,
50 ^u) XXX 7, 9, 38, 45, 46, 48; XV 25, 50, ^v) *ita* 14, 40 47; exsolvat *vulg.*, ^w) sive maldios *add. multi codd.*

1) i. e. violatoris pacis, 2) sc. in utraque casu, si violator pacis e castro aufugerit.

potestate repertus^w fuerit, vel arma tollat vel viginti^x solidos pro ipsis^y a rustico accipiat^y.

13. Mercator negotiandi causa provinciam^z transiens^a gladium suum sue^b selle^b alliget vel super^c vehiculum suum ponat, ne unquam^d laedat innocentem^e sed ut a praedone se defendat.

14. Nemo^f retia sua^g seu laqueos aut alia^h quaelibet instrumenta ad capiendas venationes tendat, nisi adⁱ ursos, apros vel^k lupos capiendos.

15. Ad palatium comitis nullus miles arma ducat^l nisi rogatus a comite.

16. Publici^m latrones et convieti velⁿ compactiⁿ antiqua damnentur sententia.

17. Quicumque^o advocatiam suam vel aliquod^p aliud beneficium^q inornate^r tractaverit et a domino suo admonitus^s fuerit nec^s resipuerit et in sua perseverans^t insolentia^u ordine iudiciario^v tam advocatia quam beneficio exutus fuerit^w, si postmodum ausu temerario advocatiam vel beneficium invaserit, pro violatore pacis^x habeatur^y.

18. Si^z quis quinque solidos valens^a vel amplius^b furatus fuerit, laqueo suspendatur, si minus, scopis et forcipe^c excorietur et fondeatur.

19. Si^d ministeriales alicuius domini inter se guerram^e habuerint, comes sive^f iudex, in cuius regimine^g eam fecerint, leges et iudicia exinde prosequatur^h.

20. Quicumqueⁱ per terram transiens equum suum pabulare voluerit, quantum propinquius^k secundum viam^l stans^m amplecti potueritⁿ ad refectionem et respirationem^o equi sui, impune ipsi equo porrigat. Licetum sit etiam, ut herba et viridi silva sine vastatione et noxa quilibet utatur pro sua commoditate et usu necessario^p.

140. w) receptus 25. x) XXX *Minuccius*. y) ab ipso accipiat rustico II. 14; pro ipsis armis a r. a. 17; pro ipsis *desunt* 6; recipiat *pro* accipiat *multi codd.* z) per provinciam *multi codd.*; per viam 9 a) pertransiens *nonnulli codd.* b) sub selle 23; subsella 47; sub sella *Andreas de Isernia*; super sella *ed. I.* c) sub *vulg.*; super vehiculo imponat 46. d) *ita* 6. 7. 46; ut nunquam 8. 21 *et alii*; ut non 12; non ut quem *vulg.* e) innocentes 42. f) *in cod. 30 rubrum* De venatoribus. g) *deest nonnullis codd.* h) *deest nonnullis codd.* i) adversus 6. 15. *Minuccius*. k) *deest* 6. 15. 43. 47. l) *ferat nonnulli codd.* m) *in cod. 30 rubrum* De latronibus. n) *ita* 5. 6. 11. 29. 38. 40; convieti eo pacto 14; vel compacti *des. vulg.* o) *in cod. 30 rubrum* De perfidia valvassorum. p) quodlibet 17. 25. 40. q) officium 44; officium vel beneficium 50. r) enormiter *multi codd.*; inornate ad' enormiter 12. 16. *ed. I.* s) *ita* 7. 11. 48; admonitus non *vulg.* t) *ita plerique codd.*; perdurans *alii*. u) insolentia *multi codd.* v) iudiciorum 14. w) privatus vel exutus fuerit *multi codd.* x) *deest nonnullis codd.* y) ex utroque de abusu temerario *add.* 9; de ausu temerario *add.* 11. z) *in cod. 30 rubrica* De furibus. a) *ita vulg.*; quinque solidos aut valens 8. 9. 14 *et alii*; quinque solidos aut valentiam 48. b) aut amplius 9; aut ulterius 25. c) forcipee *multi codd.* d) *in cod. 30 rubrica* De ministerialibus. e) querimonias seu guerram 38. f) comes sive *desunt* 14. g) regione 38; regno 45. *Min.* h) *ita plerique codd.*; secundum leges et i. exinde prosequatur 50; per leges et iudicia eos prosequetur 14; ex ratione *pro* exinde *nonnulli codd.* i) *in cod. 30 rubrica* De itinerantibus. k) freni pro equo stans *pro* propinquus s. v. st. 6; propinquo seu propinquus *multi codd.* l) secundum viam *desunt* 5. m) *in loco add. multi codd.* n) potuit 14. o) et respirationem *desunt* 7. 46; et reparationem *nonnulli codd.*; et respirationem 14. p) *ita plerique codd.*; *alii*: Licetum sit etiam ipsi uti herba et viridi silva sine vastatione et noxa. Quilibet utatur *etc.*, seu Licetum sit etiam ipsi uti herba et viridi silva. Sine vastatione et noxa quaelibet utatur *etc.*; *in nonnullis codd.* aliqua *pro*: et noxa; *Minuccius*: cum licetum sit uti herba et viridi silva; sine noxia quilibet utatur *etc.*

141. PACTUM CUM BERTOLFO DUCE.

(1152. ante Iun. 1.)

Ex Wibaldi codice nr. 383 in Iaffèi 'Bibliotheca rerum Germanicarum' I, 511. — Stumpf, Reg. 3628. (P. 91.)

5 Haec est conventio inter dominum regem F(ridericum) et ducem Bertolfum¹.
 Dominus rex dabit eidem duci terram Burgundiae et Provinciae, et intrabit cum eodem duce in predictas terras et adiuvabit eum easdem terras subiugare per bonam fidem ex consilio principum, qui in eadem expeditione erunt. De terra, quam modo habet comes Willelhelmus Matisconensis ex parte neptis suae² faciet duci iusticiam aut
 10 ex consilio principum aut ex iudicio ipsorum. Dominatum et ordinationem utriusque terrae dominus rex habebit, quamdiu in ipsis terris fuerit. Post discessum regis dux utrasque terras in potestate et ordinatione sua retinebit, preter archiepiscopatus et episcopatus, qui specialiter ad manum domni regis pertinent. Si quos autem episcopos comes Willelhelmus vel alii principes eiusdem terrae investierunt, eosdem dux
 15 investiat. Et quod haec conventio ex parte domni regis observabitur, fide data firmavit Heinricus dux Saxoniae, dominus Welfo, Arnoldus cancellarius, comes Oudelricus de Lencenburch^a, comes Egeno, Ondelricus comes de Honrunge^b, Marequardus de Grounbach, Arnoldus de Biberbach, Otto palatinus comes de Witelinesbach, Waltherus dapifer, Hildebrandus pincerna, Courradus Colbo et frater suus Sigefridus.
 20 Dux Bertolfus habebit cum domno rege mille loricatoros equites, quamdiu dominus rex in eisdem terris fuerit. In Italicam expeditionem ducet cum domno rege, quamdiu in ipsa expeditione fuerit, quingentos loricatoros equites et quinquaginta arcobalistarios. Et quod dux haec omnia observabit sine dolo et sine fraude, dabit domno regi in pignore allodium suum, castrum scilicet Theeche³ cum omnibus ministerialibus et
 25 prediis ibidem pertinentibus, Hefligen⁴, Williggen⁵ et Erstein⁶ cum omnibus eorum pertinentiis. Et quod dux haec omnia observabit, iraverant homines sui Burchardus et Wernherus. Dominus autem rex expeditionem in predictas terras movebit a proximis Kalendis Iunii, quae sunt in indictione XV, infra annum.

142. CURIA WIRZIBURGENSIS.

(1152. Oct. 13.)

Epistolam invitatoriam ad Wibaldum abbatem Corbeiensem mense Julio datam recognovimus ope editionis Iaffèi in 'Bibliotheca rerum Germanicarum' I, 520 nr. 388. — Stumpf, Reg. 3641. (P. 91.)

141. a) Lencenb cod. b) Honrunge cod.

35 1) IV. de Zuringen. 2) Bratricis filiae Reinaldi III. comitis Burgundiae, quam postea ipse Fridericus rex in matrimonium duxit. IA. 3) Teck. 4) Oeddingen a Kirchheim inter occidentem et septentriones. IA. 5) Wellingen a Kirchheim ad septentriones. IA. 6) Hodie prope Teck locus Erstein non reperitur. Nec vero de Alsaciae castro Erstein cogitare licet. IA.

Fridericus) Dei gratia Romanorum rex W(ibaldo) Corbeiensi abbati gratiam suam et omne bonum.

Preter communem karitatis legem, qua cunctos regni principes honorare compellimur, personam tuam speciali dilectione complectimur et ea, quae ad honorem tuum spectare noscuntur, libenter volumus per omnia promovere. Super iniuriis igitur aeclesiae Corbeiensi illatis debita tibi affectione compatiens, discretioni tuae comonendo consulimus, ut adversa, quae existunt, in presentiarum equanimiter sufferas nostramque vindictam mitigato animo prestolari non graveris. In brevi etenim, cum temporis oportunitas se nobis Domino favente prebuerit, talem tibi vindictam faciemus, quod alii similia committere trepidabunt. Preterea te ignorare nolumus, quod tereo
 Oct. 13. Idus Octobris curiam generalem ex consilio principum vita comite Wirecbure celebraturi sumus. In qua presentiam tuam nobis cupimus exhiberi.

143. MANDATUM DE ABBATE CONSECRANDO.

(1152. ex.)

Autographon constat in tabulario Confluentino, ex quo olim exscripsit h. m. Böhmner et vulgarit Beyer 'Mittelrheinisches Urkundenbuch' I, p. 618 nr. 569. In dorso membranae, quae epistolae instar clausa fuit, cuiusque sigillum perit, legitur Archiepiscopo treuerensi. Testante Catalogo abbatum Epternacensium II, (SS, XXIII, 34) Godefridus abbas Prumiensis et Epternacensis a. 1152 abbatiam Prumiensem resignavit; Hillinus autem Treuerensis electus mense Martio eiusdem anni legatione regia fungens Romam profectus, in ipsa Urbe ab Eugenio III, consecrationem accepisse videtur et iam mense Iulio ex, in patriam redire fuit; c. Gesta Friderici I, II, c. 4. Mandatum ergo adhuc a. 1152 emanasse veri simile est. Abbati novo nomen Rethero crul, c. Beyer l. c. p. 656 nr. 598. — Stampf, Reg. 4531. (P. deest.)

F. Dei gratia Romanorum rex H. Treuerensi archiepiscopo gratiam suam et omne bonum.

Inter cetera, quae catholicis novimus convenire principibus, illud precipue credimus intuendum, ut personis sibi subditis congrua provisione subveniant et ecclesiarum defectibus celeri favore succurrant. Prumiensis ecclesia congruo regimine destituta quibus fuerit aetenus vexata miseriis, tanto manifestius cognovisse te credimus, quanto specialius tuae providentiae de iure pontificii noscitur esse commissa. Cui regalis pietas debita benignitate compatiens, personam sibi congruam per fratrum electionem consilio religionum preposuit, tuaeque sapientiae misericorditer consecrandum cum intima commendatione transmisit. Et nunc, sicut accepimus, quidam de sua promotione causantur, nota simoniaca suum introitum maculantes. Quibus nimirum de pura conscientia nos obviamus, veraciter affirmantes, quod execrabile illud simoniae vitium in nemine unquam dileximus, nec in isto comperimus, et in posterum favente Domino a eunefis nostris actibus volumus esse exclusum. Sed huiusmodi tergiversationes tanto minus a tua prudentia sperabamus, quanto ampliori nobis te noveris dilectione astrictum. Per

iterata igitur scripta discretionem tuam quantum possumus commonendo rogamus, ut eidem abbati nostro ex debito tui officii sine omni retardatione manus imponas et ad gregem, cui de iure pastor esse dinoscitur, cum plena benedictione transmittas.

144. 145. PACTUM CONSTANTIENSE CUM EUGENIO III. PAPA.

(1153. Ian. — Mart.)

144. CONVENTIO AB INTERNUNTIIS STIPULATA. (Ian. Febr.)

Scruta est in codice epistolari Wibaldino, cuius editionem Iaffianam in Bibliotheca rerum Germanicarum I, 516 nr. 107 repetimus. (P. 92.)

In nomine Domini amen. Haec est forma concordiae et conventionis inter dominum papam Eugenium et dominum regem Romanorum Fridericum constituta, mediantibus cardinalibus Gregorio Sanctae Mariae trans Tyberim, Ubaldo Sanctae Praxedis, Bernardo Sancti Clementis, Octaviano^a Sanctae Ceciliae, Rollando Sancti Marci, Gregorio Sancti Angeli, Widone Sanctae Mariae in Porticu, abbate Brunone de Caravalle¹ ex parte domni papae: Anselmo Havelbergensi, Herimanno Constantiensi episcopis, Outhelrico de Leneburch, Widone Werra, Widone Blandratense comitibus ex parte domni regis.

1. Dominus siquidem rex iurare faciet unum de ministerialibus regni in anima regis, et ipse idem manu propria data fide in manu legati domni papae promittet: quod ipse nec trevam nec pacem faciet cum Romanis nec cum Rogerio Siciliae sine libero consensu et voluntate Romanae aeclesiae et domni papae Eugenii vel successorum eius, qui tenorem subscriptae concordiae tenere cum rege F(riderico) voluerint. Et pro viribus regni laborabit Romanos subiungere domno papae et Romanae aeclesiae, sicut umquam fuerunt a centum^b annis^c retro.

2. Honorem papatus et regalia beati Petri sicut devotus et specialis^d advocatus sanctae Romanae aeclesiae contra homines pro posse eidem conservabit et defendet, quae nunc habet. Quae vero nunc non habet, recuperare pro posse iuvabit, et recuperata defendet.

3. Graecorum quoque regi nullam terram ex ista parte maris concedet. Quodsi forte ille invaserit, pro viribus regni, quantum poterit, ipsum eicere curabit. Haec omnia faciet et observabit sine fraude et malo ingenio.

4. Dominus vero papa apostolicae auctoritatis verbo una cum predictis cardinalibus in presentia prescriptorum legatorum domni regis promisit et observabit: quod cum sicut karissimum filium beati Petri honorabit, et venientem pro plenitudine coronae suae sine difficultate et contradictione, quantum in ipso est, in imperatorem coronabit, et ad manutenendum atque augendum ac dilatandum honorem regni pro debito officii sui iuvabit.

144. ^{a)} Oct cod.   ^{b)} centis cod.   ^{c)} sequitur et sed deletum cod.   ^{d)} spualis cod.

1) Chiaravalle prope Mediolanum. IA.

5. Et quicumque iusticiam et honorem regni conculcare aut subvertere ausu temerario presumpserint, dominus papa a regiae dignitatis dilectione premonitus, canonicè ad satisfactionem eos commonebit. Quodsi regi ad apostolicam admonitionem de iure et honore regio iusticiam exhibere contempserint, excommunicationis sententia inmodentur.

6. Regi autem Graecorum ex ista parte maris terram non concedet. Quodsi ille invadere presumpserit, dominus papa viribus beati Petri eum eicere curabit.

7. Haec omnia ex utraque parte sine fraude et sine malo ingenio servabuntur, nisi forte libero et communi consensu utriusque immutentur.

145. CONFIRMATIO REGIS. Mart. 23.

Præceptum regium, quod litterarum ad pontificem datarum formam usurpans conventionem internuntiorum fere ad verbum¹ recepit, proponimus ope 1) codicis Parisini 8989 a. 1245 erarati Rotulum II. Cluniacensem continentis, quem exscripsit vir cl. Augustus Molinier; 2) codicis Ottoboniani 3057 collectionem Albini scholaris continentis, saec. XII. c.r. fol. 138, quem iam olim contulit b. m. Giesbrecht; ambo codices cum fere semper inter se conveniunt, paucas tantum lectiones adnotavimus c.r. 3) codice Vaticano 2040 saec. XIV—XV. fol. 53', quem Pertzius fundamentum editionis fieri voluit. Omnino aspernati sumus lectiones codicum Cencii camerarii, qui Albinum descripsit; cuius textum ediderunt e codice bibl. Vaticanae 8486 Baronius XII. 378 (ad a. 1152 § 5—8), e codice tabularii Vaticani dicto Avinionensi Arm. III. ord. 2 nr. 2529' saec. XV. in. fol. 112 Theiner in Codice diplomatico domini temporalis s. sedis I. 15 nr. 19.

Recepta sunt e confirmatione nostra conventio et eschatocolium in innovatione, quam a. 1155 imperator Hadriano IV. pontifici dedit, quae et ipsa legitur in Rotulo II. Cluniacensi, cuius tamen exemplum nancisci non potuimus. Huillard-Bréholles autem 'Notices et extraits' XXI, 2, 320 adnotavit, lineam chronologicam ibi minus sollemniter expressam esse et diem diversum exhiberi hoc modo: Datum Constantie V. Kalendas Aprilis (Mart. 28), indictione XV. At quod ex eo colligit vir clarissimus, a. 1155 aliud exemplar pacti Constantiensis, quinque diebus posterius scriptum, innovatum esse, minime concedam, errorem potius notarîi obrûm esse putarem.

Summarium pacti Constantiensis codicis Ottoboniani 2546, qui apographa transsumptorum Lugdunensium continebat, v. apud Marteneum 'Collectio amplissima' II, 1229. — Stumpf. Reg. 3664. (P. 93.)

Venerabili in Christo patri Eugenio Dei gratia apostolice sedis pontifici Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator augustus filialem dilectionem et debitam in Christo reverentiam.

Regie maiestatis dignitas postulat, que ad pacis et concordie bonum spectare noscuntur, attenta sollicitudine stabilire, et ut inter regnum et sacerdotium indisolubili caritate bonum ipsum perpetuo perseveret, diligenti studio et exacta diligentia laborare. Huius itaque rationis prospectu concordiam inferius annotatam, que inter nos et vos auctore Deo statuta est, sicut ab utraque parte stabilita est et ordinata, ne aliquid arbitrio nostro immutasse videamur, per eadem verba presentis serie scripti precipimus annotari.

In nomine Domini amen. Hec est concordie forma et conventionis inter dominum papam Eugenium et dominum Fridericum Romanorum imperatorem constituta, mediantibus Gregorio

145. ^a) Frederic. *semper* 2.

1) *Animadvertendum certe est, Fridericum ubique in hoc præcepto nomen imperatoris usurparisse.*

Sancte Marie^b Transtiberim, Hubaldo^c Sancte Praxedis, Bernardo Sancti Clementis, Octaviano Sancte
 Cecilie, Rollando^d Sancti Marci, Gregorio Sancti Angeli, Guidone Sancte Marie in Partien et
 Brunone abbate de Caravalle ex parte domini pape; Anselmo vero Havelbergensi^e, Hermanno
 Constantiensi episcopis, Oulrico^f de Lenzburch^g, Guidone Guerra et Guidone Blandratensi^h comi-
 5 tibus ex parte domini regis.

1. Dominus siquidem rex unum de maioribus ministerialibus regni fecit in anima regis
 intrare et ipse idem propria manu data fide in manu legati domini pape promisit: quod ipse nec
 trengamⁱ nec pacem faciet cum Romanis nec cum Rogerio Sicilie sine libero consensu et voluntate
 Romane ecclesie et domini papae Eugenii vel successorum suorum, qui tenorem subscripte con-
 cordie cum eodem rege Friderico tenere voluerint. Et pro viribus* laborabit Romanos subingare
 domino pape et Romane ecclesie, sicut melius unquam fuerunt a centum retro annis.

2. Honorem papatus et regalia beati Petri sicut devotus et specialis advocatus sancte
 Romane ecclesie contra omnes homines pro posse suo^k conservabit et defendet, que nunc habet.
 Que vero nunc non habet, recuperare pro posse invabit^l, et recuperata defendet.

3. Grecorum quoque regi nullam terram ex ista parte maris concedet. Quodsi forte ille
 invaserit, pro viribus regni, quantum poterit, ipsum eicere curabit. Hec omnia faciet et obser-
 15 vabit sine fraude et malo ingenio.

4. Dominus vero papa apostolice auctoritatis verbo una cum predictis cardinalibus in pre-
 sentia prescriptorum legatorum domini regis promisit et observabit: quod cum sicut carissimum^m
 beati Petri filium honorabit, et venientem pro corone sue plenitudine sine difficultate et contra-
 20 dictione, quantum in ipso est, imperatorem coronabit, et ad manutenendum atque augendum ac
 dilatandum honorem imperii sui pro debito officii* invabit.

5. Et quicumque institum et honorem regni conculare ac subvertere ausu temerario pre-
 sumpseritⁿ, dominus papa a regio dignitatis dilectione premonitus, eos ad satisfactionem canonice
 25 commonebit. Quodsi regi ad apostolicam ammonitionem^o de iure et honore regio institum
 exhibere contempserint, excommunicationis sententia innotentur^p.

6. Regi autem Grecorum ex ista parte maris terram non concedet. Quodsi ille invadere
 presumpserit, dominus papa viribus beati Petri eum reicere curabit.

7. Hec omnia ex utraque parte sine fraude et malo ingenio servabuntur, nisi forte libero
 30 et communi consensu utriusque immutentur.

Testes autem sunt quorum nomina subscripta cernuntur: Arnoldus Coloniensis
 archiepiscopus, Hermannus Constantiensis episcopus, Anselmus Havelbergensis epi-
 scopus, Ardicio Cumanus episcopus, . . .^q Curiensis episcopus, Wihaldus Stabulensis^r
 abbas, Albertus^s Coloniensis decanus, magister Henricus notarius, Gotefredus Viter-
 35 biensis capellanus regis; ex laicis quoque Welfho dux, marchio Hermannus de Baden,
 comes Oulricus de Lenzburch, comes Wernerus de Lenzburch, Anselmus camerarius
 et ministerialis regni^t.

Signum domni Friderici Romanorum^u imperatoris invictissimi.

Ego Arnoldus cancellarius recognovi.

40 Datum Constantie, X. Kal. Aprilis, indictione XV, anno dominice incarnationis
 MCLII, regnante domino Friderico Romanorum rege glorioso, anno vero regni eius
 primo.

145. b) in *add.* 3. c) Hubaldo 2. d) Rolando 2. 3. e) Avelbergensi 2. f) Oulderico 2;
 Ulrico 3. g) Lenzburch 2. h) Blandratensi 2. i) trengnam 2. k) suo *deist* 2. l) curabit 3.
 45 m) kar. 2. n) *corredi*; presumpserit 1—3. o) ammonitionem 2. 3. p) innotetur 2. q) *lacuna in* 1. 2.
 r) Stabulensis 1. s) Alberius 1. t) regis 2. u) *sequitur lacuna in* 1; *ego locus anagrammaticis*

146. SENTENTIA DE BONIS MENSÆ EPISCOPALIS NON ALIENANDIS.

1153. Iun. 14.

*Damus ex autographo tabularii Berolinensis, iam olim a viro cl. Wattenbach exem-
plato, collatis editione Lacombleti 'Niederrheinisches Urkundenbuch' I, p. 258 nr. 375 et
imagine partis prioris et ulterioris 'Kaiserurkunden in Abbildungen' X, tab. 8a. —
Stumpf, Reg. 3672. (P. 94.)*

(C.) ¶ In nomine sancte et individue Trinitatis. Fridericus divina favente clemencia Romanorum rex augustus^a. ¶ Quoniam ordinatione excellentissime maiestatis in culmine imperii constituti summam rerum regendam suscepimus, dignum duximus, singulis personis et cunctis ecclesiis in nostro imperio sitis sua iura inviolabiliter conservare et ecclesias Dei tam opibus quam dignitatibus locupletare. (1) Eo nimirum equitatis intuitu et nostre pietatis favore Coloniensi ecclesie elementer providentes, possessiones, que quorundam archiepiscoporum negligencia a mensa seu elemosina episcopali alienata fuere, sicut in conspectu patrum nostri serenissimi Romanorum regis Cūnradi tercii carissimo nostro ac prudentissimo nostri exi principe^b Arnolde secundo Coloniensi archiepiscopo ab innumeris principibus et tota curia Colonie iudicatum est, decrevimus auctoritate nostre maiestatis confirmare et rei geste seriem presenti pagina certissime annotare. (2) Coloniensis siquidem ecclesia, opibus et dignitatibus olim florentissima, nunc quorundam negligencia archiepiscoporum et precipue Frederici, qui ob quosdam bellorum tumultus gratiam imperatoriae maiestatis offendit et in eadem bellorum tempestate plurima bona de mensa et elemosina episcopali inbeneficiavit, graviter attrita est et conquassata. Et quia Coloniensi sede vacante, divina favente gratia electus est ibidem in archiepiscopum Arnoldus maior in Colonia prepositus et domni Cūnradi tercii Romanorum regis cancellarius, vir utique preclarus genere, expertissimus prudentia, spectabilis honestate, hic cum a clero et populo uniformiter ac regulariter in archiepiscopum electus ad pontificalem dignitatem traheretur et a gloriosissimo domino Cūnrado tercio Romanorum rege investituram episcopatus sub obtentu regie gratie recipere, ecclesiam humiliter et cum lacrimarum devocione ad pedes eius prostrata, sepius iuberetur, modis omnibus renisus est, constantissime pretendens episcopatum usque adeo distractum et laceratum esse, ut suas pro eo divicias, suam pacem pro tanta inquietudine nullatenus velit commutare, humiliter etiam proponens, se ad pontificale onus omnino esse insufficientem. Verum serenissimus augustus dominus Cūnradus tercius Romanorum rex predicti electi personam toti regno et sancte catholice ecclesie salutiferam agnoscens, motus etiam lacrimosis precibus devotissimi cleri et populi, eidem electo alienatorum restitutionem et lapsorum reparationem elementer obtulit et firmiter promisit. (3) Post hec vero in eadem urbe memoratus dominus Cūnradus tercius Romanorum rex in celebri curia a multis et precipuis regni principibus iudicium requisivit super bonis a mensa seu elemosina Coloniensis archiepiscopi alienatis, et idem, principes et tota regia curia iudicium dedit^d, quod cottidiana servicia ad episcopalem mensam pertinentia nequaquam inbeneficiari vel invadari iure possint, eo quod regno et ecclesie debeantur; quod si quis fecerit, successori suo nullum faciat beneficii preiudicium vel apud eum ratum iure beneficii teneatur^d. Ex hoc sane iudicio piissimus Romanorum rex Cūnradus

tercius prefato Arnolde tunc Coloniensi electo in omnibus bonis, que ab episcopatu alienata fuerant, regia auctoritate pacem indixit. His nimirum bonis utilitati ipsius dumtaxat archiepiscopi non providetur, verum cunctis inbeneficiatis a Coloniensi archiepiscopo baronibus et ministerialibus, ecclesiasticis quoque personis, archidiaconis, abbatibus et prepositis in placitis et curiis archiepiscopi, in curiis quoque et exercitiis regum et inperatorum cum suo archiepiscopo statuta singulis stipendia debentur. (4) Primo vero nostri principatus anno in burgo Tremonia a multis principibus in nostro conspectu antefato Arnolde venerabili Coloniensi archiepiscopo iudicatum est, quatenus omnia bona, que Fredericus quondam Coloniensis archiepiscopus in eo bellorum tumultu quo gratiam imperatorie maiestatis offendit inbeneficiavit, ad potestatem archiepiscopi redire debere, nec tales donationes que contra pacem regni facte dignoscuntur aliquam vim iuris habere. (5) Secundo vero nostri principatus anno in festo pentecostes in urbe Wormatia solemnem curiam celebrantes, rogati sumus per prefatum Arnoldum II. venerabilem Coloniensem archiepiscopum testimonium veritatis audire. Unde iudicio curiæ idem Arnoldus Coloniensis archiepiscopus legitimo testimonio nobilium virorum, Godefridi videlicet comitis de Arnisberch et Marewardi de Grunbach, in nostro conspectu et principum presencia comprobavit, prefatum iudicium se coram domino Cunrado Romanorum rege tercio Colonie accepisse, scilicet ut nulli episcoporum licitum sit bona ad mensam^e pertinentia inbeneficiare vel invadiare^f; quod si quis fecerit, successori suo nullum faciat beneficii preiudicium nec apud eum ratum iure beneficii sive pignoris teneatur. Inde illustris dux Bawariæ Heinricus patruus noster a nobis commonitus^g iudicavit, Coloniensem archiepiscopum ita legitime iam dictum produxisse testimonium, ut iure nostra sit illud ei auctoritate confirmandum, consequenter iudicium approbantibus multis principibus quorum nomina in testimonia huius pagine subter notata sunt.

(6) Ut igitur ea, que ad nostram cognitionem perveniunt et iudicialis sententiæ finem accipiunt, perpetuo robore illibata et inconvulsa permaneant, presentem paginam omni evo valituram conscribi et nostre imaginis karactere signari iussimus, firmissime stantes, ut iudicium, quod coram gloriosissimo domino Cunrado III. Romanorum rege patruo nostro Colonie, sicut prescriptum est, de possessionibus Coloniensis episcopatus a principibus prolatum et in nostra postmodum presencia prefato modo apud Wormatiam legitimo testimonio comprobatum est, iudicium quoque, quod de bonis Coloniensis archiepiscopatus per Fredericum quondam archiepiscopum alienatis in nostro conspectu apud Tremoniam, sicut prescripsimus, est promulgatum, nullus hominum audeat temerare, et omnia bona, que prefatus Arnoldus II. venerabilis Coloniensis archiepiscopus his fretus iudiciis recollegit, scilicet telonium urbis Colonie et multa episcopalia servicia, nemo ab ipsius usu et potestate suorumque successorum avellere presumat. (7) Nichilominus etiam sancimus et in perpetuum confirmamus, quatenus quascunque possessiones idem Coloniensis archiepiscopus data pecunia ecclesiæ acquisivit vel requisivit, ipse sui que successores sempiterna pace possideant: castellum videlicet Vdenkirchen cum ministerialibus, cum servis et ancillis et omnibus appendiciis suis; in Wistalia curiam nomine Homede, curiam quoque Anervst, Prumeram^h, Segerode, Quermunte, Winisen; bona quoque que habent ministeriales in Geuersdorp. Confirmamus eidem Arnolde archiepiscopo quicquid auxiliante divino favore ecclesiæ suæ de cetero acquirere vel colligere iure poterit. Quod si qua secularis vel ecclesiastica persona hanc nostram violaverit sanctionem, regiæ maiestatis offensam se noseat incurrisse, quousque a sua presumptione manum retrahat et pro mandati regii transgressione XX libras auri in camera nostra persolvat.

Huius rei testes sunt: Cōnradus Wormaciensis, Gunterus Spirensis, Burkardus Argentinensis, Cōnradus Augustensis episcopi; ^hWaltherus maioris ecclesie in Colonia prepositus, Albertus decanus, Depoldus Xanctensis prepositus, Nicolaus abbas de Sigebere, Arnoldus prepositus sancti Andree, Ōdalricus prepositus de Sūsaz; Heinricus dux Bawarie, Heinricus dux Saxonie et principes multi; de familia sancti Petri Hermannus advocatus, Heinricus de Uolmudestein, Heinricus de Alpheim, Adolfus dapifer, Randolfus pincerna, Rabodo de Ōtenkirchen, Amelricus de Wormisdorp et alii multi.

‡ Signum domini Friderici Romanorum regis (M.) invictissimi. ‡

Ego Arnoldus cancellarius recognovi.

Datum in urbe Wormatia XVIII. Kal. Iulii anno dominice incarnationis MCLIII. indiet. I. regnante glorioso rege Friderico, anno regni sui II; in Christo feliciter, amen.

147. CONCESSIO INVESTITURÆ EPISCOPORUM.

(1154. Iun.)

Celeberrimum hoc privilegium Heinricho Leoni concessum, cuius imaginem præbent 'Origines Guelficar' IV, præf. p. 6 et Posse 'Lehre von den Privaturkunden' tab. XXVIII, ex autographo Guelferbytano recognovit Paulus Zimmermann. Datum esse videtur Goslarie mense Iunio, certe post diem Aprilis 1, quo die Wichmannus adhuc episcopus Numburgensis occurrit¹⁾, et ante diem coronationis imperialis, a. 1155 Iun. 18. Diploma nota chronologica et recognitione caret; ideoque vir d. Wolfram in libello 'Friedrich I. und das Wormser Concordat' p. 111 præceptum regium perfectum obrium esse negat, et privilegium ipsum imperfectum mansisse opinatur ea de causa, quod a. 1154 episcopatus Slavici bonis, quæ per investituram tradenda essent, adhuc carerent; postea tamen a. 1159 seu 1160, postquam ecclesiis istis dotes adscriptæ sunt, innovationem privilegii factam esse, cuius scriptum superstes non sit. Quæ tamen opinio satis refutari videtur monogrammate, quo insignitum est privilegium, et bulla aurea regis, quæ appendet. — Stumpf, Reg. 3692.

(P. deest.)

(C.) ‡ In nomine sanctæ et individue Trinitatis. Fridericus divina favente elementia Romanorum rex. ‡ Quia ad regie dignitatis apicem Dei gratia conscendimus, ideo dignum est, ipsius a quo omnis est potestas notitiam, honorem, cultum ampliare, dilatare, ut sicut ab eius gratia sunt omnia, ita eius gloriæ serviant universa. Noverit ergo tam futurorum quam presentium industria, qualiter nos dilecto nostro Heinricho duci Saxonie iniunximus, ut in provincia ultra Albim, quam a nostra munificentia tenet, episcopatus et ecclesias ad^a dilatandum christiani nominis imperium instituat, plantet et aedificet, liberamque ei concessimus potestatem, ut ecclesiis illis de bonis regni conferat, prout voluntas sua persuaserit et terrarum spaciositas permiserit. Cui

146. ^{b)} ante W a librario deletum est he.

147. ^{a)} littera d supra lineam add.

1) Schultes, Directorium diplomaticam II. 103.

negocio ut studiosius et devotius insistat, ipsi et omnibus sibi in hac provincia successuris concedimus investituram trium episcopatum Aldenbure, Michelinbure, Racezbure, ut quicumque in locum episcoporum ibidem subrogandi sunt, a manu ipsius quod regii iuris est, tamquam a nostra recipiant. Id etiam adiungimus, quod si in provinciis circumquaque, in quibus necdum christiana religio tenetur, episcopatus sua strenuitate fundare potuerit, in his eadem potestate fungatur. Et ut hæc nostre concessionis auctoritas stabilis et inconvulsa per successura temporum momenta permaneat, hanc cartam inde conscriptam manu propria, ut infra videtur, corroborantes, sigilli nostri impressione iussimus insigniri.

Acta autem sunt hæc annuentibus regni principibus his: archiepiscopo Magdeburgense Wichmanno, episcopo Hildenesheimense Brynone, episcopo Fardense Herimanno, episcopo Brandenburgense Wichero, aelecto Cicense Bertoldo, abbate Corbiense Wichaldo, marchione Cynrado, marchione Adelberto, palatino Friderico, provinciali comite Lvdewico.

(M.)

148. 149. CONSTITUTIONES FEUDALES RONCALIAE EDITAE.

1154. Dec. 5.

148. CONSTITUTIO CONTRA FEUDORUM DISTRACTIONEM ET DE CAUSIS FEUDI AMITTENDI. 1154. Dec. 5.

Constitutionem, quae ad Lotharii III. legem (supra nr. 120) provocat et eius verba pauca usurpat, proponimus secundum editionem Lupi 'Codex diplomaticus Bergomas' II, 1129, ubi sistitur ex vanc. B. Fasc. 6 arch. cathedralis, ex exemplari, quod carebat omni subscriptione et sigillo, tamen characteris huius temporis procul dubio. Confirmata et ampliata est ab imperatore a. 1158 Roncaliae. De linea chronologica cf. Ficker 'Beiträge zur Urkundenlehre' I, 185. — Stumpf, Reg. 3700. (P. 96.)

Fridericus Dei gratia Romanorum rex et semper augustus. Imperialem deest solertiam ita rei publicae curam gerere et subiectorum commoda investigare, ut regni utilitas incorrupta persistat et singulorum status iugiter servetur illesus. Quapropter dum ex predecessorum nostrorum more in universali curia Runcalie pro tribunali resideremus, a principibus Italicis, tam rectoribus ecclesiarum quam aliis fidelibus regni, non modicam accepimus querelam, quod beneficiati eorum^a fenda, quae ab eis tenebant, sine dominorum licentia pignori obligaverant, venderant et quadam collusionione nomine libelli alienaverant, unde debita servitia amittebant et honor imperii et nostre felicis expeditionis complementum plurimum minuebatur^b. (1) Habito igitur consilio episcoporum, ducum, marchionum, comitum simul et palatinorum iudicium et aliorum procerum, hac edictali lege Deo propitio perpetuo valitura sancimus: ut nulli liceat feudum totum vel partem aliquam vendere vel impignorare vel quoquo modo alienare sine permissione illius domini ad quem feudum spectare dinoscitur. Unde imperator Lotarius

148. ^a) eorum *ed.* ^b) minuebant *ed.*

tantum in futuro cavens, ne fieret, legem promulgavit¹. Nos autem ad pleniorum regni utilitatem providentes, non solum in posterum sed etiam omnes huiusmodi illicitas alienationes hactenus perpetratas hac presenti sanctione cassamus et in irritum deducimus, nulla temporis prescriptione impediende: quia quod ab initio de iure non valuit, tractu temporis convalescere non debet. Callidis insuper quorundam machinationibus obviantes, qui pretio accepto quasi sub colore investiture quam^b sibi licere dicunt, feuda vendunt et ad alios transferunt, ne tale figmentum vel aliud ulterius in fraudem huius nostre constitutionis excogitetur, omnibus modis prohibemus, pena auctoritate nostra imminente, ut venditor et emptor, qui tam illicite contraxisse reperti fuerint, feudum amittant, et ad dominum libere revertatur. Scriba vero, qui super hoc instrumentum conscripserit, post amissionem officii cum infamie periculo manum amittat. (2) Preterea si quis infeudatus sua incuria vel negligentia per annum et diem steterit, quod feudi investituram a proprio domino non petierit, transacto hoc spatio feudum amittat, et ad dominum redeat. (3) Firmiter etiam statuimus tam in Italia quam in Alemannia, ut quicumque, indicta publice expeditione Romana ad suscipiendam imperii coronam, vocatus a domino suo in eadem expeditione spatio competenti temere servire supersederit, feudum quod ab episcopo vel ab alio domino habuerit amittat, et dominus feudi in usus suos illud redigendi omnimodis liberam habeat facultatem.

Data Runcaliae per manum Everardi Bauenbergensis^c episcopi, V. die Decembris MCLIII, indict. III.

149. SUMMULA LEGUM FEUDALIIUM.

Habetur in libris Feudorum I. II. tit. 10 commentario involuta. Non constat in codicibus 1-3. Ad Conradum omnes codices praeter optimum, Parisinum 1676, haec capita referunt. Minime autem cum lege feudali Conradi II. concordant, a qua praesertim sententia ut liceat dominis omnes alienationes feudi factas nulla obstante praescriptione revocare maxime abhorret. Ad Friderici I. imperatoris tempora potius haec capita trahenda esse et lectio codicis Parisini 1676 et normae, quae in constitutione feudali illius imperatoris continentur, et locus, ubi in consuetudinibus Feudorum sententiae inveniuntur, demonstrant. Ultimae solius normae de clerico, qui beneficium propter suam culpam perdidit, incerta origo est. K. LEHMANN.

Pergratum sane hoc viri et Lehmann iudicium a viris doctis accipietur, qui adhuc controversiam agebant de rege, cui leges istae attribuendae sint. Postquam Pertz cas a Conrado II. emanasse opinatus est, primus b. m. Giesbrecht 'Geschichte der deutschen Kaiserzeit' II. (ed. IV.), 641 Conrado Staufensi antiregi et anno 1128 cas vindicavit. Cui adstipulati sunt Stumpf, Bernhards 'Jahrbücher Lothars III.' p. 206 n. 22, Bresslau 'Jahrbücher Konrads II.' II, 286 n. 2. Textum genuinum constitutionis regiae, etsi commentarium disereris, hic nobis nequaquam assertatum esse, primo aspectu apparet. Est potius summula normarum feudaliarum, quae ad Fridericum regem ideoque ad curiam Runcaliae a. 1154 recedere possunt, quarum secunda respicit ad Constitutionem feudalem genuinae capit. I. Quae cum ita sint, normae 1. 3. 4. e. c. alia regis constitutione eodem tempore condita haustae esse videntur. Quoad c. 4 meminisse iuvat narrationis illius celeberrimae Gestorum Friderici imperatoris I. II. c. 12: Hunc morem principe secuto, non solum laicorum feoda sed et quorundam episcoporum, id est Hartwici Bremensis et Ulrici Halberstadensis, regalia personis tantum, quia nec personis sed ecclesiis perpetualiter a principibus tradita sunt, abiudicata fuere. — Stumpf, Reg. 3365. (P. 38**.)

148. ^{b)} ita correcti: quem ed.; cf. infra nr. 177. ^{c)} bauenbergensis ed.

1) Supra nr. 120.

Haec^a sunt capitula quae rex^b Fredericus^c fecit in Roncalia^d de beneficiis^e. (1) Constituit enim ut, si post mortem domini^f vasallus vel^g post mortem^h vasalli heresⁱ eius per annum et diem steterit¹, quod dominum vel heredem eius non adierit¹ fidelitatem pollicendo et investituram petendo, si tale^k sit beneficium, ut¹ fidelitas sit praestanda^m, ipsum perdatⁱ — sicut etⁿ antiquitus fuit consuetudo, sed^o non Mediolani^p. (2) Praeterea ut liceat dominis, omnes^q alienationes feudi factas^r nulla obstante praescriptione revocare. (3) Similiter in petendis hostanditiis^s. Hostanditiae^s dicuntur adiutorium, quod faciunt dominis^t Romam^t cum rege in hostem pergentibus^u vasalli^v qui cum eis non vadunt; verbi gratia^w in Lombardia de modio^x XII denarios^y, in Theutonia^z tertiam partem fructuum solummodo^a eius anni quo hostem faciunt. (4) Et iterum^b si clericus, veluti episcopus vel^c abbas, beneficium habens a rege datum non solummodo personae sed^d ecclesiae, ipsum propter suam culpam perdat, eo vivente^e et ecclesiasticum honorem^f habente, ad regem pertineat, post mortem vero eius^g ad successorem^h revertatur.

150. PACTUM CUM VENETIS.

1154. Dec. 22.

1) *Autographi fragmenta tria, quae insunt in codice XIV, 71 bibliothecae Marcianae (cfr. Schum 'Neues Archiv' I, p. 131) misere servata, partem tantum exordii (21 linearum) usque ad c. 10 continent. Quae desunt, quoniam pactum neque in Libris pactorum neque in Libro blanco neque in Trivisano traditur, ex solo 2) cod. 510 (olim 51, 1115) saec. XIV, fol. 7 tabularii Viadobouensis caesarei (cfr. Pertz 'Archiv' IV, p. 209) supplentur. Cum Stampfii editio 'Acta imperii adhuc inedita' p. 156, nr. 125 parum sit accurata, in nostrum usum vir cl. Iohannes de Voltolini benigne textum contulit. Lotharii III. pacti (supra nr. 119) verba exprimuntur. De pacto ipso cfr. Baer, 'Die Beziehungen Venedigs zum Kaiserreiche in der Staufischen Zeit' p. 5 sq. — Stampf, Reg. 3702.*

(P. deest.)

(C.)^a ¶ In nomine sanctę et individue Trinitatis. [Fredericus divina favente] clemencia Romanorum rex augustus. ¶ Quoniam st[abilem christianorum principum^b caritatem operari] p[ro]p[ri]a bona ad multorum [nt]i[li]tat[em] [e]m [e]v[er]d[er]enter nov[im]us, ¶ [et] viro[s] sapientes *lin. 2.*

30 149. ^a) non exstat in 1—3; in plerisque codd. rubrum De capitulis (lege 13) Conradi; rubrum deest 4. 5. 12. 37. ^b) deest 7. 25. 43. *ed. I.* ^c) ita 4; Conradus *rell.* ^d) ita maior pars codicum: Romaniola Romaniola, Romadiola, Romaiola *multi*; Biobilia 4; Ictalia 48. ^e) beneficio 14. 40. 47. ^f) sui *add.* 20. 43 *g*) deest 14. ^h) domini — mortem *desunt* 15. 18. ⁱ) heredes — steterint — adierint — perdat *multi*. ^k) ita *nonnulli*. ^l) unde 8. 11. ^m) paranda 19. ⁿ) deest 17. 43. ^o) deest 17; et non 13.
35 p) Mediolanensium *ed. I.* ^q) deest in *multis*. ^r) iniique factas 6. 38. ^s) ita *optimi codd.*; hostenditiae *alii*; hostitie 11; ostanditie 7; hostenduciae *Baraterius*. ^t) domini Romani 48; dominis Romanis 12; Romam *deest* 27. ^u) persequentibus *scu* prosequentibus *multi*. ^v) vasallis 16. ^w) veluti 12. 14. 16. 17. 22. 25. 39. 43. ^x) de Mediolano 12. 21. 28. 11. 42. 43. *ed. I.*; de medio 48; de mediolano 47; dimidia *Uaiacius*. ^y) deest 13. 47; dentur 17. ^z) ita 5. 6. 46. 47; Theutonica 9. 21. 27. 40; in Theutonia terra *rubl.*; de Roncalia terra 16. 24. *ed. I.*; Italia terra 20; ducalia terra 42. ^a) ita 14. 18. 38. 40. 48; facta computatione fructuum solummodo *rubl.* ^b) Item *alii*. ^c) deest *saep.* ^d) sed etiam 43. 44. ^e) 38; sed etiam ecclesiae datum videtur et ideo si culpam commiserit ipsam eo vivente *etc.* ^f) beneficium 38. ^g) deest 14. 17. ^h) eius *add. multi*.

150. ^a) *chrismon pauce evanitam* in 1; deest 2. ^b) principium 2.

ac discretos rectores^e regnorum suorum notos facere^d semper et amicos curavimus]. **Dom[anicum Maurocenum^e]** virum egregium [et] clarissimum [Venet]orum [ducem, quem luce sapientie et foetus honestatis ubertate predicabiliter pollere [m]anifestum est, habere notum et amicissim[um] a]d dees[us]

lin. 3. [im]per[ii] nostri || stabilitate] perpetua decrevimus. Ad cuius rei evidentiam dilectionem ipsius toto [cordis affectu amplectentes [in confirmand]is illis, que ab^f antecessoribus nostris suis antecessoribus collata et confirmata sunt^f, libenti animo voluntati et peticio[n]i ipsius, sicut karissimi nostri, per

lin. 4. omnia satisfacere studuimus. Il[ac] igitur || ratione omnino^g uniti nostram utriusque dilectionem rationabiliter observavimus et in multis [magnis]que ne[gl]ociis publicis [ac] privatis eius sinceram dilectionem ac preclaram sapientiam imperio nostro et nobis nostrisque fidelibus utilem existere probavimus^h. Et quia ipsius rei efficacitiam et sapientum iudicio sapiens atque discretus

lin. 5. Venetici regniⁱ rector extitit et egregia fides et pure dilectionis exhibitio, quam semper [erga nos] habuit et imperium nostrum, cum [in] omnibus nobis commendabil[em] exhibuit, [dignus eius^k et] honestus intervenus apud nostram imperatoriam maiestatem locum carissimi amici, ut^l vir sapien-

lin. 6. tissimus, venerabiliter optinuit. Igitur ob [sinc]er[am] et || venerabilem eius dil[ectionem] quicquid ipse dux [et] Venetici ducatus, ecclesie et populus ex antiquo per multos annos in imperii nostri potestate secundum quod in preceptis [nostrorum] ant[ecessorum], regum vel imperatorum, continetur et in pacto Ottonis^m et Henrici atque Lothariiⁿ imperatorum legitur^l, iuste et legaliter

lin. 7. tenuit et habuit, per hanc nostram || [imperiale]m paginam renovamus et confirmamus. Huius autem rei internuntius inter nos et predictum [ducem carissimum] amicum nostr[um] Dominicus] Maurocenus eiusdem ducis filius nobisque dilectus [exstitit cum] Iohanne Bonaldo et Vitale Falletro et Pantia de Ponte et Filippo Bonaldo et Lanfranco de curia ipsius [ducis] aliisque

lin. 8. fidelibus eius, non quod isterum gratia vel cuiuslibet alterius || [hoc] faceremus^e, sed] solum]modo dulci karitate ducis et predicti filii sui, prout dictum est, hoc eg[im]us, [ita] quidem, ut pars parti nil malignum aut iniustum, sed semper quod rectum est, in [omnibus] actionibus rebusque facere presumat et si], quod absit, aliqua malicia vel lesio inter partes commissa fuerit, per huius

lin. 9. federis [de]creta || [tergatur ac] facta satisfactione a rebeli et transgressore parte ad pactum observandum hec series federis per cuncta inviolabiliter annorum semper curricula ma[]neat, remota contradictione^p vel impugnatione tam nostra quam [omn]ium successorum nostrorum.

lin. 10. Quia iniustum videtur, ut aliquis vel suis vel [c]uius || [san]ctionibus opugnare nitatur, et ut maxime notentur specialiter vicini populi tam ex nostro regno quam ex predicto ducatu Venetie, a quibus omnimodo hanc pactionis institut[i]onem observandam esse decrevimus, hi sunt ex nostro scilicet iure: Papienses, Mediolanenses, Cremonenses, Lucenses, Pisani, Jan[en]senses,

lin. 11. Plac[entini], Florentini^q, Ferrarienses, Raven[enses], Clomacenses, Ariminenses, Pisarienses, Cesen-tenses, Emenses, Se[no]galenses, Anconenses, Humanenses, Firmenses, Epinenses, Veronenses, [Monti]sili[enses], Gavellenses, [Vicentenses], Paduani, Tervisianenses^r, Cencenses, [For]oiulenses, Histri-

lin. 12. enses, et cuncti de nostro Italico regno, sive qui modo [sunt] vel] qui in postera || [futuri] sunt; ex predicto vero Venetie ducatu sunt: Rivoaltenses, Metamaucenses, Torcellenses, [Cl]ugienses, [Pi]st[ri]nenses^s, Caputargelenses^t, Brundulienses, Laure[tenses]^u, Muria[nenses], Amianenses, Buri-anenses^v, Equilenenses, Caprulenses^w, Civitatinenses, Finens[es]^w, Grade[n]ses [et] cuncta generalitas populi Venetie, sive qui modo sunt vel qui futuri sunt].

lin. 13. (I) Confirm[amus] || itaque Veneticorum^x fines a nemine nostrorum] inquietari, [in]vadi [vel] minorari [debere, sed] libere et absque ullo impulsu que retro ab annis possederunt multis, deinceps possideant. Proprietates vero^z et predia, que habere videntur tam ipse dux] quam suis patri-

150. ^e) corr. ex rectos 1. ^d) facimus 2; habere in prioribus et posterioribus pactis. ^e) Maurocenum lineam 19 secutus dedi, Maurocenum 2. ^f) ita correxi secundum Pactum Lotharii III., supra p. 171 et Pactum Friderici I. alterum, infra nr. 274: ab antecessoribus suis collecta sunt 2. ^g) animo 2. ^h) probavimus 2. ⁱ) Venet. rei 2. ^k) enim 2. ^l) om. 2. ^m) Citonis 2. ⁿ) Lotdani 2. ^o) fecerimus 2. ^p) conditione 2. ^q) om. 2; suppleri ex PL. III. et PFr. I. altero. ^r) Ternigian. 2. ^s) Piliestrin. 2. ^t) Capargelen. 1; Capudaggeren. 2. ^u) Lauteran. 2. ^v) Aymau Buranen. 2. ^w) Capelen. Civitatin. Furiens. 2. ^x) Venet. 2. ^y) hoc 2. ^z) om. 2.

archa nec non episcopi, abbates et ecclesie sancte Dei et] reliquus populus Venetie || [sibi sub- *lin. 11.*
iectus infra potestatem imperii nostri, sive in campis, sive in^a domibus, pratis, silvis, vineis,
paludibus, sulictis, sacionibus, piscationibus et ceteris possessionibus^b, quiete possideant absque
cuiusquam^c insultantis machinatione aut lesione sive^d] sinistra quapiam tergiversatione, ita ut
5 nemo contrarietate] eis inde facere || [presumat. Nec eciam venationem^d aut pabulationem^d sine *lin. 15.*
eorum licentia exerceat neque [molestiam ibi residentibus inferat] neque aliquam navem ip[sorum
Venetorum in aliqua nostri imperii parte periclitantem predari seu hominibus naufrag]ium pacien-
tibus aliquam controversiam inferre presumat: quod qui fecerit, componat || [C^e libras auri purissimi *lin. 16.*
illis], quibus iniuriam facere presumpserit, et res dominio p[ossidentium mancipentur et] qu[uiete
10 liceat] possessoribus illas^e tenere ac frui.

(2) Quodsi excursus inter partes factus fuerit, persona ipsa, que in^f capite fuerit ad
eandem maliciam faciendam, infra LX dies tradatur, et omnia, || [que fuerint] ab[la]ta, in [du]plum *lin. 17.*
restituatur: quodsi ipsum duplum compositum non fuerit [vel] persona ipsa [tradita non fuerit
infra LXe dies, ut dictum est, tunc per unamquamque personam, que ipsam maliciam perpetraverit^b,
15 componatur auri^f quingenti.

(3) Si furtum inter partes factum fuerit, in quadruplum restituatur. ||

(4) [Si servi a]ut ancille inter partes confugerint, cum omnibus rebus, quas secum detulerint, *lin. 18.*
red[dantur]^f; et index, qui ipsos fugitivos reddiderit, accipiat pro unoquoque singulos^k solidos auri,
sic tamen ut, si amplius requiritur^l, per sacramentum id[em] ea dominis illorum satisfactio fiat.
20 Si vero index vel aliquis ipsos || [fugitivos] susceperit et eos reddere cura negaverit et exinde *lin. 19.*
fugerint, tunc pro [unoquoque fugitivo componat auri solidos LXXII. Quodsi dubium fuerit
et denegaverit^f index vel auctor loci illius, in quo ipsi fugitivi requiruntur, tunc] prebeant sacra-
mentum XII electi, quod ibi nec suscepti fuerint nec illos || [habeant nec in consensu illorum *lin. 20.*
sint nec aliquas res illorum secum habuerint. Si autem hoc [distulerit] facere, post primam et
25 secundam contestationem presentia testium peractam per inssionem^m iudicis sui liceat ei pignorate
hominem de ipso loco, ubi causa r[equiritur], [ita] tamen, ut ipsum pignus post peractam iusticiam
per integrum || [reddatur. *lin. 21.*

(5) Et nullatenus] liceat alieni pignus accipere per alia loca, nisi ubi fugitivi aut [ause
requiruntur; et si pignoratio perveneritⁿ, non presumat alia pars pro pignore aliam pignorate, sed
30 expectet usque ad^f audiendam sententiamⁿ, ita sane ut cause in sex mensium spatio fiant et
sint finite [ause], rebdens || [prius, quia^p ex iudicio condemn]atus fuit, et prius^q suum recipiat. *lin. 22.*
Nam si quis de alio loco pignus tollere presumpserit aut sine causa tulerit aut aliquem pro pignore
pignorate^f presumpserit, in duplum, qui tulerit, restituat.

(6) Si vero equi vel equie aut armenta vel] aliqua quadrupedia fuerint furata, in duplum]
35 [restituatur; si ipsa [a]berraverint, omnino reddantur. Quodsi post primam et secundam [conte- *lin. 23.*
stationem minime reddita fuerint, tunc pignoratio fiat de loco, ubi hoc requiritur, usque dum pars
parti satisfaciat; et post satisfacionem reddantur ipsa pignora.

(7) Et hoc statutum est, ut], s[i] fugitivus seu res red]dita fuerit vel || si per sacramenta *lin. 24.*
satisfactio adimpleta fuerit, modis omnibus pars p[ar]ti securitatem faciat.

40 (8) Si quis vero extra memorata capitula pignorate presumpserit, causam perdat, et quod
tulit^r restituat.

(9) Negotia autem inter partes fiant, et liceat dare et accipere quicquid inter eos con-
venerit sine aliqua violencia vel contrarietate, ita ut equa^s conditio utrumque p[ar]cium negocia-
toribus conservetur.

45 **150.** ^{a)} am. 2. ^{b)} veteris ss. possessionis 2. ^{c)} atque cuiusque 2. ^{d)} venatione, pabu-
lacione 2. ^{e)} illis 2. ^{f)} am. 2. ^{g)} XL 2. ^{h)} perpetravit 2. ⁱ⁾ componatur auri 2
^{k)} singulo 2. ^{l)} requiratur 2. ^{m)} peractam provisionem 2. ⁿ⁾ perveniret 2. ^{o)} causam
in prioribus et posterioribus pactis. ^{p)} qui 2. ^{q)} ingrossator autographi loco vocis pignus compendium
vocis prius, fortasse errore, posuit: quem errorum sequuntur cod. 2 et parts posteriora. ^{r)} ita 2 et pacta
50 posteriora: tulerit in anterioribus pactis. ^{s)} equi 2.

(10) De ripatico autem: secundum antiquam consuetudinem pars parti observet omne quadragessimum: et licenciam habeant homines ipsius ducis ambulandi per terram seu per^t flumina totius regni nostri: et similiter nostri usque ad eos per mare et non amplius.

(11) De hoc convenit, ut, si qua lesio inter partes^u evenerit, legatarii non detineantur: si vero detenti fuerint, relaxentur et componantur eis^v solidi trecenti; et si, quod absit, occisi fuerint, 5 componantur parentibus^w ipsorum pro ipsis solidi^x mille, et ipsa persona tradatur in manibus eorum.

(12) Si quis inter partes causam habuerit, vadat semel vel bis cum epistola iudicis sui; si ei^y iusticia minime facta fuerit infra dies^z XIII, si ipse homo, unde iusticia requiritur, infra ipsum locum fuerit, infra dies septem licenciam habeat pignorare iudex, qui ipso tempore ordinatus fuerit, infra causam^a suam, quantum ipsum debitum erit; et ipsum pignus usque ad 10 determinationem cause teneatur. Quodsi antesteterit pignus, componantur solidi XII causa manente, ut^b pro eo iterum pignatio fiat, ubi potuerit in finibus, ubi causa requiritur. Si tamen, ubi iudicium ambabus partibus annunciatum fuerit, residentibus duobus de utraque parte^{*c} ubi causa requiritur, quod ipsi per evangelium terminaverint, pars parti satisfaciatur^d.

(13) Addimus autem, ut, si quis homicidium perpetraverit, modis omnibus ipse et quanti 15 misti fuerint in eodem homicidio, ligati tradantur: quodsi factum non fuerit, componantur pro unaquaque^e persona solidi auri CCC.

(14) Simili pena decernimus^f dampnandum eum, qui in comunibus mercatis^g tumultum excitans populi^h homicidium perpetraverit. Quodsi tumultus sine homicidio aut plaga sedatus fuerit, componat pro excitatione solidos auri CCC. 20

(15) Si aliqua pignatio in silva fieri debuerit, sine homicidioⁱ fiat; et si, quod absit, homicidium factum fuerit, pro libero homine componantur auri solidi CCC et pro servo^k L; et si plaga facta fuerit, unde^l non moriatur, pro libero homine solidi L et pro servo^k XXX.

(16) Statutum est, ut in rebus sanctarum ecclesiarum Dei nullus pignorationem faciat, excepto si cum sacerdotibus causam habuerit; et ante compellatio fiat semel vel bis; nam qui 25 aliter^m presumpserit, duplum componat, et si nesciens pignoraverit, prebeat sacramentum, et sit solutus pignusque saluum restituat.

(17) Et hoc stetit de capuloⁿ, quod Rivoaltenses^{*o}, Metamancenses, Albionenses^p, Torcellenses, Amianenses^q fecerunt retro ab annis multis: habeant licenciam faciendi secundum antiquam consuetudinem, sive per flumina sive per mare. 30

(18) Equilanenses vero capulari debent^r in ripa sancti Zenonis^s usque in fossam^t Metamauri et Gentionis secundum consuetudinem omnem arborem et vegere^u cum carro aut ad collum, quantum sibi placuerit; et habeant licenciam peculia in ipsis finibus pascere et pabulari.

(19) De finibus Civitatis nove statuimus, ut terminatio, que a tempore Liutprandi^v regis facta est inter Paulicionem ducem et Marcellum magistrum militum, deinceps manere debeat, 35 id est de Plave maiore usque in Plavem siccam; peculium quoque et greges cum securitate pascere debent^w.

(20) Capulani^x vero in silva Foroiviana, ubi semper capulaverunt, capulare debeant.

(21) Similiter Gradenses secundum antiquam consuetudinem in silvis Foroivili capulum faciant.

(22) Confirmamus etiam Lauretum, ut quantum salsa aqua continet^y, eorum subiaceat potestati. 40

(23) Et nullus princeps vel pauper aliquem Venetum distringere aut legem facere de aliqua habita substancia aut ad placitum ducere, nisi in presencia illorum ducis, aut fodrum^z tollere de

150. t) terram super 2. u) partem 2. v) et componantur eis om. 2. w) componant parentes 2. x) solidos 2. y) enim 2. z) om. 2. a) pro casum; cfr. Pactum Lotharii III. supra p. 173 u. u. b) et 2. c) de loco add. anteriora pacta. d) satisfacere 2. e) qualibet 2. 45 f) decrevimus 2. g) veritatis 2. h) populum 2. i) sive homicidium 2. k) suo 2. l) ut PL. III. et PFr. I. alterum. m) supplendum est facere; cfr. Pactum Ottonis II. supra p. 42 u. i. n) capitulo 2. o) Olinolenses add. pacta anteciora. p) Metamac., Albien. 2. q) Aymanen. 2. r) om. 2. s) Ge nonis 2. t) fossam 2. u) arborem vegere 2. v) Liudbrandi 2. w) debet 2. x) Capularum 2; Capriani PL. III. y) continet 2. z) fodrum 2. 50

illorum terris, que in nostro regno sunt, aut bannum mittere tam dominis^a habitantibus in Venetia^b quam^c de illorum hominibus ubicunque habitantibus iusticiam aliquam accipere presummat, nisi in presencia dominorum suorum.

(24) Confirmamus, ut pars parti de causis ecclesiarum et monasteriorum omnimodo iusticiam faciat.

(25) Volumus, ut pro una libra denariorum vel uno homine sacramentum^d, et si usque ad XII libras denariorum Veneticorum^b XII electi iuratores^e addantur; nam si ultra XII libras questio facta fuerit, iuratores ultra XII non accedant.

(26) Statuimus etiam de pignoribus, que inter partes facta fuerint, ut, si qua de eis contencio orta fuerit, illi tribuatur arbitrium iurandi^f, qui pignus habuerit, soli sine electis.

(27) De cautionibus vero simili modo agatur.

(28) Promisit cunctus ducatus Veneticorum^b nobis et successoribus nostris pro huius pactionis federe annualiter omni mense Marcio persolvere libras suorum denariorum L et totidem libras piperis et unum pallium^g.

Si quis igitur dux vel marchio, comes, vicecomes aut aliqua magna vel parva persona huius nostre imperialis pagine violator extiterit, quod minime futurum credimus, sciat se compositurum auri optimi libras mille, medietatem camere nostre et medietatem duci Veneticorum^b. Quod ut verius credatur diligentiusque ab omnibus^h observetur, sigilli nostri impressione hanc paginam manu propria corroborantes iussimus insigniri, sub testimonio principum, nomina quorum subscripta cernuntur: Peregrini Aquilegienses patriarche, Everhardiⁱ Bayebergensis^k episcopi, Conradi^l Wormaciensis^m episcopi, Hermanni Constantiensis episcopi, Ortlibiⁿ Basiliensis episcopi, Wibaldi Corbeiensis^o atque Stabulensis abbatis, Marquardi Vuldensis^p abbatis, Hermanni^q marchionis de Verona, Ottonis^r palatini de Bavaria^s, Ulrici de Lenebure^t, Ernesti comitis de Hohenburch^u, Varnerii de Hanesburg^v et aliorum nobilium quam plurimum, quos enumerare duximus superfluum.

Signum domini Frederici Ro- (M.) manorum regis invictissimi.

Ego Arnaldus Coloniensis archiepiscopus et Italie archicancellarius^w recognovi.

Dat. in territorio Novariensi in obsidione castri Galliate^x, XI. Kalendas Januarii, anno dominicæ incarnationis millesimo CLIII, indicione secunda, regnante domno Frederico Romanorum rege glorioso, anno vero regni eius tercio; in Christo feliciter amen.]

151. INNOVATIO PACTI CONSTANTIENSIS.

(1155. Jan.)

Innovationis huius, quam Vita Hadriani IV, a Bosone cardinali conscripta de industria, ut reor, silentio præterit, mentio fit in iuramento, quod nobilis quidam miles in campo Viterbiensi circa diem Iunii 6. seu 7. pontifici in anima regis præstitit; quod retulit

150. ^a) de hominibus 2.   ^b) Venet. 2.   ^c) quod 2.   ^d) *supplendum est fiat; cfr. Pactum Henrici IV, supra p. 155 n. o.*   ^e) inventores 2.   ^f) *om.* 2.   ^g) pallium 2.   ^h) hominibus 2.
ⁱ) *om.* 2.   ^k) Bauebergensis 2.   ^l) Corradi 2.   ^m) Innocenc. 2.   ⁿ) Ortlibi 2.   ^o) Vernibaldi
40 Corbetensis 2.   ^p) Vuldensis 2.   ^q) *ita corrigi cum Staupffio: Acta imperii inedita p. 61; Henrici 2.*
^r) Ottonis 2.   ^s) Bavaria 2.   ^t) Virici de Letebunt 2.   ^u) *ita corrigi cum Staupffio; piosumium*
de Hemelberch 2.   ^v) *ita corrigi cum Staupffio; Baueberg 2.*   ^w) archiepiscopus cancellarius 2.
^x) Gallan. 2.

Boso sermone ut dicunt indirecto, apud Duchesnium 'Le Liber pontificalis' II, 391: Tandem adversario (Octaviano cardinali) confutato et salubri consilio comprobato, rex omnium procerum et militum suorum curiam maximam congregavit, et presentia eorundem cardinalium allata sunt sacra pignora, crux et euangelia, super que nobilis quidam miles de ceteris electus et coniuratus atque tertio iurare iussus, in anima sua et eiusdem regis iuravit: Vitam et membra non auferre set conservare pape Adriano et cardinalibus eius nec malam captionem facere; honorem et bona sua eis non auferre nec auferri permittere, set et si quis auferre vellet, omnimodis prohibere et contradicere; post illatam vero iniuriam pro posse suo et vindicari facere et emendari; atque concordiam iam pridem per principales personas ntriusque curie factam inviolatam de cetero conservare. Tempus autem, quo innovatio Pacti Constantiensis facta sit (Jan. 1155), colligitur ex epistola qua Hadrianus papa legatos suos Wibaldo abbati commendavit, data a. 1154. Dec. 29; Iaffé 'Bibliotheca rerum Germanicarum' I, 569 nr. 434.

Servata est innovatio in solo codice Parisino 8989 a. 1245 excavato, qui Rotulum II. Chuniacensem continet; ex quo editam ab Huillard-Bréholles 'Notices et extraits' XXI, 2, 319 nr. I hoc loco repetimus, omnibus iis, quae concordant cum confirmatione pacti Constantiensis nr. 145, litteris minoribus insignitis. Summarium codicis Ottoboniani 2546, qui apographa Rotulorum Lugdunensium continet, v. apud Marteneum 'Collectio amplissima' II, 1230. — Stumpf, Reg. 3712. (P. decst.)

Venerabili in Christo patri Adriano Dei gratia apostolice sedis pontifici Fridericus eadem gratia Romanorum imperator augustus filialem dilectionem et debitam in Christo reverentiam.

Regie maiestatis dignitas postulat, que ad pacis et concordie bonum spectare noseuntur, attenta sollicitudine stabilire, et ut inter regnum et sacerdotium indissolubili caritate bonum ipsum perpetuo perseveret, diligenti studio et exacta diligentia laborare. Huius itaque rationis prospectu concordiam inferius annotatam, que inter nos et dominum papam Eugenium auctore Deo statuta est, sicut ab utraque parte stabilita est et ordinata, ne aliquid arbitrio nostro immutasse videamur, per eadem verba presentis scripti serie vobis precepimus annotari.

¹¹⁵³
Mart. 23.

In nomine Domini amen. Hoc est concordie forma — Anselmus camerarius domini regis.*
Datum Constantie V Kalendas Aprilis, indictione XV.

In hiis autem omnibus suprascriptis, sicut domino pape Eugenio firmavimus, ita paternitati vestre et successoribus vestris et Romane ecclesie fatemur et asserimus firmiter nos teneri, sub presentia venerabilium legatorum vestrorum Cencii Portuensis episcopi et Bernardi atque Octaviani presbyterorum cardinalium¹; principum vero nostrorum Arnoldi Coloniensis archiepiscopi Italici regni archicancellarii, Chouonradi Pataviensis episcopi, Peregrini Aquiliensis patriarche, Illini archiepiscopi Treverensis, Ebrahardi Babenbergensis, Hermannii Constantiensis, Ordolebi Basiliensis episcoporum, Wibaldi Corbeiensis, Marcuardi Fuldensis abbatum, Adelberti prepositi Aquensis, Gotifredi capellani nostri, Henrici ducis Saxonie, Bertoldi ducis Burgundie, Hermannii marchionis de Vade, Odaccari marchionis de Steira, Wodalrici comitis de Lenzebere, Werneheri comitis de Bade, Bertoldi comitis de Anedeke, Ernesti comitis de Hoembure et aliorum principum exercitus nostri.

¹ Quos legatos suos papa Wibaldo abbati commendavit epistola data a. 1154. Dec. 29. apud Iafféon 'Bibliotheca rerum Germanicarum' I, 569 nr. 434.

152. CESSIO CIVITATIS TIBURTINAE.

(1155. Iun. ex.)

Mandatum Tiburtinis datum edimus op. 1) Vitae Hadriani IV. a Bosone conscriptae in editione Duchesnii 'Le Liber pontificalis' II. 393; 2) codicis Crecii dicti Arminionensis in tabulario Vaticano asservati Arm. III ord. 2 nr. 2529 saec. XV. in. fol. 134 in editione Thwingeri 'Codex diplomaticus domini temporalis s. sedis' I. 17 nr. 24, ubi etiam invenies iuramentum Tiburtinorum papae praestitum; 3) cartularii tabularii municipalis Tiburtini a. 1520 conscripti fol. 21, quod iam olim transscripsit h. m. Bethmann, ubi diploma sequuntur haec: Reperte sunt he littere . . . Rome in libris feudalibus. 10) registratum per me antedictum Paulum notarium de verbo ad verbum 1520. — Stumpf, Reg. 3717. (P. deest.)

Fredericus Dei gratia Romanorum imperator et^a semper augustus universis civibus Tyburtinis, tam^b minoribus quam maioribus, gratiam suam et bonam voluntatem.

Universitatem vestram nosse^c volumus, quod ob reverentiam beati Petri principis 15) apostolorum dilectissimo atque in Christo reverendo patri nostro Adriano pape civitatem dimisimus Tyburtinam, salvo tamen^d per omnia iure imperiali. Huius rei gratia omnes et singulos cives Tyburtinos a fidelitate, quam nuper nobis^e iurastis, absolvimus, attentius^f vobis precipiendo mandantes, quatinus eidem venerabili patri Adriano^g pape fideliter assistatis, devote serviatis atque^h sicut domino devoteⁱ obedire studeatis, 20) scientes, sicut iam dictum est, a iuramento fidelitatis, quod nuper fecistis, vos absolutos, salvo tamenⁱ in omnibus iure imperiali^k etc. Anno Domini MCLIV.^l

153. MANDATUM DE SUPPELLECTILE SACERDOTUM MORTUORUM.

(1155. Iun. 18. — 1161. Oct. 18.)

Damus ex autographo tabularii Haunoverani iam olim a Bethmanno exemplato, cui appendet loro membranaceo fragmentum sigilli. Ex eodem elidit Bohmer 'Acta imperii selecta' p. 107 nr. 115. Tempus stabilitur morte Brunois episcopi. — Stumpf, Reg. 1539. (P. deest.)

F. Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilecto fidei suo B. Hildenesheimensi episcopo totique clero, inbeneficiatis, ministerialibus ac ceteris universis per episcopatum Hildenesheimensem constitutis gratiam suam et omne bonum. 30)

Cum imperatorie nostre serenitatis hoc potissimum deceat magnitudinem, ut universis in imperio nostro commorantibus, ut dignum est, provideamus suamque unicuique

152. a) deest 2.   b) tam — maioribus des. 1. 3.   c) scire nos 3.   d) tantum 1; quod add. 3
35 e) nobis nuper 2.   f) haecenus 3.   g) deest 2.   h) eique 2.   i) deest 1. 2.   k) reliqua des. 1. 2.
l) lege MCLV.

iustitiam aequilibriter conservemus, maxime tamen sollicitudinem hanc sacrosanctis Dei
 impertiri debere videmur ecclesiis, praesertim sanctę ecclesię Hildensisheimensi, que
 ab ipso suae foundationis exordio nostro cognoscitur imperio fidelissima semper extitisse.
 Quia igitur, ut audivimus, eadem Hildensisheimensis ecclesia violenta advocatorum im-
 portunitate graviter molestatur in tantum, ut morientium etiam reliquias sibi vendicent
 sacerdotum, hanc tantam advocatorum illorum tamque temerariam praesumptionem
 imperatorię maiestatis nostrę benignitati prorsus displicere noveritis. Volumus enim,
 sicut iustum est et universis imperii nostri principibus sane Deum timentibus com-
 placere dinoscitur, ut sancta Dei ecclesia ac personę ecclesiasticę, quemadmodum a
 gloriosissimis praedecessoribus nostris imperatoribus sancitum est, libera gaudeant
 immunitate. Quapropter, o venerabilis episcope, tuę discretioni praesentibus litteris
 studiose iniungimus, quatenus ad observandum in talibus antiquę morem institutionis,
 animum omnimode adhibeas vigilantię, ita ut decedentibus personis aliquibus ecclē-
 siasticis vel maxime sacerdotibus, nullum advocatorum aut secularium personarum
 aliquam defuncti supellectilem vel aliquid eorum quae dereliquit diripere patiaris, quin
 potius ad tuam vel ecclesiasticarum personarum, quarum id officii interest, dispositionem
 omnia pertinere facias. Si vero fundus ecclesię ad laicę personę dominium spectat,
 ipsa supellex secundum pristinae consuetudinis observationem in tres portiones divi-
 datur, quarum prima ecclesiae, secunda parentibus, tertia domino fundi ecclesię con-
 signetur, nullam vero advocati portionem in his constituimus. Omnia vero haec, ut
 secundum quod supra statuimus, rata omnino et inconversa permaneant nullusque
 contra haec aliquid machinari praesumat, imperialis auctoritatis nostrę iussione decer-
 nimus, tibi que, o episcope, ut ad huius statuti perennem stabilitatem toto nisu omnique
 conamine tuę discretionis animum diligenter impendas, firmissime praecipimus.

154. 155. BANNITIO MEDIOLANI.

1155. (Sept. in.)

*Narrationem banitionis, quae mirum in modum concenit cum narratione banitionis
 Heinrici Leonis in privilegio Gelatusano a. 1180 infra nr. 279 edendo contenta, legimus
 in privilegio, quo imperator Cremonensibus ius cadendi monetam indulget, et in epistola,
 qua haec gratiam promulgat.*

154. PRIVILEGIUM CREMONENSIBUS INDULTUM.

*Dedit vir cl. Holder-Egger ex autographo tabularii municipalis Cremonensis signatum
 nunc nr. 1930 (olim A 44), cuius sigilli iam avulsi fragmenta reperiuntur in capsula,
 cui inest membrana. Apographa duo inibi asservantur sign. nr. 772 (A 66) et nr. 773
 (F 34). — Stumpf, Reg. 3723. (P. deest.)*

(C.) ¶ In nomine sanctę et individue Trinitatis. Fredericus divina favente elementia
 Romanorum imperator augustus. ¶ Imperialis excellentia nichil magis proprium habere
 debet quam ut contumaces iusta severitate puniat, humiles vero et Romano imperio
 devotos consueta benignitate promoveat^a et honoret. Huius itaque rationis intuitu Medio-

154. ^a) proueat or.

lanenses^b ob immania eorum scelera á nostra gratia penitus removimus, et quia ausu temerario et spiritu sacrilego preclaras^c Ytalię civitates Cumas et Laudam sua iniusta potestate impiissime destruxerunt et eas relevari^d violenter prohibuerunt, cum sepius sollempnibus edictis ad nostram presentiam citati, de iusticia diffidentes se absentare
 5 presumerent, pro tantis excessibus, dictante iusticia, ex sententia principum nostrorum imperiali banno eos subiecimus. Quia vero elementia nostra Mediolanenses ut ad eor redirent diu sustinuit, eum magis eorum in dies iniquitas et malicia cresceret et contumaciter nostra abuterentur paecientia, in celebri curia tam ab Ytalię quam a Theotonicis regni principibus super predictis excessibus sententiam requisivimus. Iudicatum
 10 est igitur a principibus nostris et tota curia: Mediolanenses moneta, theloneo et omni districto ac potestate seculari et omnibus regalibus nostra auctoritate esse privandos, ita ut moneta, theloneum et omnia predicta ad nostram potestatem redeant et nostro statuatur arbitrio. Et quia Cremonensis civitas pre cunctis Ytalię urbibus fide et probitate omnique^e honestate semper florentissima et in rebus militaribus expertissima
 15 nobis et predecessoribus nostris divis imperatoribus ac regibus fidei devotione et indefessa^f probitate servivit, eorum merita digne remunerare volentes, ius faciendę monete quo Mediolanenses privavimus Cremonensibus donavimus, hoc quoque nostra eis imperiali auctoritate in perpetuum^g confirmamus. Ut igitur hec nostra donatio omni evo rata et inconvulsa permaneat, hanc paginam inde conscribi et nostre imaginis
 20 karactere iussimus insigniri.

Testes quoque subternotari fecimus quorum nomina hec sunt: Herimannus Constantiensis episcopus, Ordius Basiliensis episcopus, Cunradus Wormaciensis episcopus, Marquardus Fuldensis abbas, Heinricus dux Saxonię, Bertolfus dux Ceringię, Otto palatinus comes, Ulricus comes de Lenzeburch, Gozwinus de Falkenberch, Goizo comes
 25 et filius eius Menfredus, Gerardus comes de Crema, Iacobus comes de Kaualta, consules Papienses et Nouarienses^h.

¶ Signum domini Friderici Romanorum (M.) imperatoris invictissimi. ¶

Ego Arnoldus Coloniensis archiepiscopus Ytalicis regni archicancellariusⁱ recognovi.

30 Actum in territorio Veronensi apud insulam Acenensem. Anno dominicę incarnationis MCLV, indictione III, regnante domino imperatore Friderico. Anno regni sui III, imperii vero I.

155. EPISTOLA AD MANTUANOS, BRIXIENSES, BERGAMENSES.

Dedit vir cl. Holder-Egger ex apographo tabularii Cremonensis c. a. 1200 curato
 35 *sign. nr. 772 (A 66), quod etiam privilegium continet. In fine scriptura pro parte detera est. At deesse aliquid, vir crediderim¹. Eodem codice usi sunt editores Odorici 'Storie Bresciana' VI, 53 et Prutz 'Kaiser Friedrich I. I, 432. — Stumpf, Reg. 3724.*

(P. deest.)

Fridericus) Dei gratia Romanorum imperator semper augustus Mantuanis, Brixien-
 40 sibus, Pergamensibus consulibus et cuncto^a populo, tam minoribus quam maioribus, gratiam suam et bonam voluntatem.

Scire debet universitas vestra, quod Mediolanenses^b ob plurima incendia et rapinas, que in Italia sceleratissime exercuerunt, nostram indignationem meruerunt, et cum sepius

154. ^b) Medilanenses or.   ^c) pelarel or.   ^d) releuare (?) corr. releuari.   ^e) omni que or.
 45 ^f) et manu scribue in loco caso or.   ^g) corr. ex pppuum or.   ^h) presso pede sequuntur verba lineae signi.
ⁱ) archicancellarius or.

155. ^a) cuncto c.   ^b) mediolalēses c.

1) Quamquam Odorici dicit: 'manco il resto'.

vocati iusticiam fugerent, ex sententia principum imperiali^e banno eos subiecimus et in penam sue perfidie in celebri curia ex iudicio multorum principum tam Italicorum quam Teutonicorum omnibus regalibus et nominatim moneta et teloneo eos privavimus. Quia vero eadem moneta in nostra potestate relicta est et nostro arbitrio eam dandam iustitia^d dietavit. placuit nobis fidelissimis nostris Cremonensibus ius eiusdem monete donare et imperiali^e auctoritate confirmare. Universitati itaque vestre mandamus et sub obtentu^e gratie nostre et per fidelitatem, quam nobis iurastis, vobis precipimus, quatinus novam monetam^f a Mediolanensibus^g factam per terram vestram ubique dari, accipi^h prohibeatis et eam tamquam falsam et adulterinam in omni commercio refutariⁱ faciatis. Mandamus preterea et per iuramentum, quod nobis iurastis, vobis precipimus, ut Mediolanensibus^g nullum transitum per terram vestram ad lesionem Papiensium, Cremonensium^k et Novariensium concedatis nec ullum eis auxilium impendatis, sed ipsos Papienses et Novarienses^l et . . . . .^m quamⁿ pro nostra^o gratia fideliter et viriliter adiuvetis^p.

156. MANDATUM DE NOVA MONETA IMPERIALI CUDENDA.

(1155.)

Mandatum, quod Stumpfius suo arbitrio circa a. 1178^s signavit, anno potius 1155 ex. vindicandum mihi videtur, quo anno imperator, dentis regalibus Mediolanensibus, Cremonensibus etiam ius cudendi monetam indulisit (c. supra nr. 154). Dedit vir cl. Holder-Egger c. Registro tabularii municipalis Cumanarum vol. I, sac. XIII, c.c., signato Vetera monumenta civitatis Novocomae, fol. 8^s—9^l. Ubi mandatum a tribus notariis Iacobo, Guifredo, Arialdo transsumtum est, qui etiam sigilli cerei mentionem faciunt. E Registro exemplatum est in codice tabularii episcopalis sac. XV, c.c. seu XVI, in, signato Privilegia Cumanae ecclesiae, fol. 85². — Stumpf, Reg. 1559. (P. deest.)

Fredericus Dei gracia Romanorum imperator et semper augustus omnibus Cumanis et hominibus^a universis per totum Cumanum episcopatum constitutis omnibus quoque de comitatu^b Lencensi et de comitatu^b Martisano atque Sepriensi gratiam suam et bonam voluntatem.

155. ^c) ipali c. ^d) iusti a c. ^e) subeotentu c. ^f) mo monetā, no *captivata* c. ^g) mediolansibus alio *atrua*, corr. mediolanensibus c. ^h) accipi c. ⁱ) refutare *post corr.* refutari c. ^k) *vadem manu superser. c.* ^l) corr. *ex notarienfles, sequi videtur ta supra lin. add. c.* ^m) *duae voces evanescere; quae Prutz se legisse scribit* predicto . . . ope . . . tione, *nequaquam scripta erant.* ⁿ) *q* *incertum.* ^o) *sic Prutz; iam legi nequit.* ^p) *adiuuetis c.; quae sequuntur in editione Prutzii Anno regni 4 imperii vero I des. c.*

156. ^a) *hominibus c.* ^b) *comittatu c., similia semper.*

1) *Bethmannus 'Archiv' XII, 623 opinatus est, autographa chartarum etiamnum in tabulario municipalis restare. At vir cl. Holder-Egger u. 1891 inquisitione instaurata hanc spem fallacem esse contulit. Neque vir cl. Bresslau u. 1876 autographa ulla vidit; c. 'Neues Archiv' III, 100. 2) Etiam privilegium Friderici I, quod mandatum in hoc codice precedit (Stumpf, Reg. 1032a), c. Registro civitatis exemplatum est. Aliae vero ecclesiae chartae in hoc codice contentae non ex autographis sed e codice bibl. Ambrosianae F. S. V, 24 nbr. fol. sac. XIV, exemplatae sunt. II.-E.*

Vestre universitati atque fidelitati notum esse volumus, quod nos apud Cumas civitatem nostram propriam monetam novam noviter cudi et fieri precepimus, que formam nostram pariter cum nomine nostro in se debeat continere. Quia vero excellencie nostre placet, ut predicta nova moneta duret ad honorem imperii et stabilis perseveret, nostra imperiali auctoritate omnibus vobis firmiter precepimus, ut in omnibus predictis locis et comitatibus^b nostram novam monetam omni contradictione remota^c recipiatis et teneatis et ab omnibus recipi et teneri faciatis, sicut moneta novorum Mediolanensium in prefatis comitatibus^b recipi et teneri solebat.

157. SENTENTIA CONTRA SUBADVOCATOS.

1155. Sept. 20.

Damus ex autographo in tabulario regni Bavarici asservato signi, Kaiser-Schret 489, cui impressum est sigillum optime conservatum¹. Superstes est etiam apographon sacre, XII, ad instar diplomatis confectum, in cuius tergo manu sacre, XI, leguntur: Rescriptio litere Friderici imperatoris. Edita est in Monumentis Boicis VII, 384, nescio quo e fonte. — Stampf, Reg. 3727. (P. deest.)

(C.) ¶ In nomine sancte et individue^a Trinitatis, Fridricus Dei favente clementia Romanorum imperator semper augustus, ¶ Notum sit omnibus tam futuris quam presentibus Christi fidelibus, quod sicut temporibus antecessorum nostrorum seu imperatorum, Henrici, Lũtharii nec non divę recordationis C.^b augusti, violentia advocatorum ab ecclesiis remota est iusticia dictante, ita quod nulla ecclesia subadvocatum habere debeat, sic nostris quoque temporibus iudicium curię nostre de removendis subadvocatis sententiam protulit usque adeo: quod siquis principalis advocatus subadvocatum sibi constituat vel patiarur, eiusdem advocatię beneficium amittat. Nostrorum igitur antecessorum auctoritatem servantes statuimus, ut in abbacia Wezinsbrunensi, cuius advocatus Heinricus dux Saxonię esse dinoscitur, subadvocatus nullus unquam constituatur, et siqui haecenus ibidem subadvocati esse videntur, omnino removeantur. Decedente^c vero memorato duce H. liberam facultatem habeat abbas sive conventus eiusdem cenobii quemcumque voluerint sibi substituendi advocatum. Preterea, quemcumque servicia ab eadem abbacia nostris^d successoribus seu nobis iure persolvenda^e noseuntur, amore Dei omnipotentis omniumque sanctorum inperpetuum remittimus et ab eodem debito eam penitus imperiali auctoritate absolvimus, firmiter statuentes, ut a nullo^f successorum nostrorum regum seu imperatorum hec nostra institutio immutetur. Insuper imperatoria auctoritate concedimus et statuimus, ut quicumque de bonis eiusdem ecclesie ab imperio inbeneficiatis eidem ecclesie remittere^g et ius beneficii abnegare divinę pietatis intuitu voluerint, abnegent et ecclesie remittant, quousque eadem ecclesia^h quinquaginta mansos et non amplius de ipsis bonis ab imperio in-

156. ^a) corr. ex remota e.

157. ^a) individue or. ^b) Karoli apogr. ^c) corr. ex Decedente or. ^d) nũs or. ^e) foramine pro parte deletum or. ^f) a nullo or. ^g) radendo corr. ex remittere or. ^h) ecclia or.

beneficiatis ad usum et proprietatem suam recipiat. Et ut hec omnia rata et inconvulsa¹ permaneant, presentem paginam sigilli nostri impressione signari precepimus.

Testes autem huius rei subscribi fecimus quorum nomina hec sunt: Chönradius Augustensis episcopus, Welfo dux, Beriholdus dux de Zaringen, Hugo comes de Tivingen, Gotfridus comes de Zolren, Gotfridus comes de Rumesperich, Adelbertus comes de Lewenstain. 5

‡ Signum domini Friderici (M.) Romanorum imperatoris invictissimi. ‡

XII. K.^k Octobris, actum Bitengowe, anno dominice incarnationis MCLV, indictione III, regnante Friderico Romanorum imperatore augusto, anno vero regni III¹, imperii eius I. 10

158. CURIA RATISBONENSIS.

(1155. Oct. 15.)

Litteras invitatorias edimus e codice Monacensi lat. 19411 (Teg. 1411) saec. XIII. in, fol. 115 (p. 231), quem etiam adhibuit Pezios in Thesuro VI, I, 410. Leguntur quoque in Monumentis Boicis VI, 186 ad a. 1178, fonte non indicato. De curia Ratisponensi 15 cf. Gesta Friderici I, II, c. 43 (28) ed. Waitz p. 121. — Stumpf, Reg. 3728.

(P. 98.)

F. Dei gratia Romanorum imperator semper augustus abbati de Tegrinse gratiam suam et omne bonum.

Quia Deo auctore omnia in Italia gloriose peregimus, sani et incolomes redeuntes, 20 terram Theuthonicam propter absentiam nostram diversis hinc inde malis perturbatam ad bonum pacis et tranquillitatis reformare intendimus. A Bavaria itaque incipientes, ut maxima que in ea exorta sunt mala eradicemus et ad pacem eam revocemus, curiam generalem Ratisbone a festo sancti Michaelis ad XIII dies^a celebrandam indiximus, cui te interesse sub obtentu gratiae nostrae precipimus. 25

159. CONSTITUTIO DUCATUS AUSTRIAE.

1156. Sept. 17.

Privilegium celeberrimum 'minus' dictum, cuius sinceritatem contra privilegium maius a Pezio p. 99 receptum¹ eridenter a. 1852 evicit vir cl. Wallenbach 'Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen' VIII, 87 sq., cuius tertus criticus at lectione variis 30 carens ibi legitur p. 110, dumus adinti subsidiis omnibus, quae curae et labori viri cl. Kehr

157. ¹) incomilla seu inconvulsa or.   ^k) k or.   ¹) ni uu^o eadem manu supra lin. add. or.

158. ^a) deest c.

1) Quod in Appendicem monumentorum spuriorum revicimus.

Marburgensis debemus. Quae sunt: 1) cod. Claustroeburgensis 929 saec. XIII. fol. 145'; 2) cod. tabularii Viudobonensis 577, Reichssachen 9, Local. 244 saec. XIV. in. librum formularum, quem Alberti I. regis appellant, continens¹, fol. 70; tertus invocatione, testibus, eschatocollo caret; 3) cod. Viudobonensis 7583 (Uuir, 842) saec. XV. fol. 51, Chronicon Austriae Thomae Ebendorfer de Haselbach continens, quod privilegium nostrum recepit²; tertus et ipse invocatione, testibus, eschatocollo caret, at duobus locis notabiliter discrepat a reliquis, nam c. 2 abundat duabus sententiis, quae conveniunt cum privilegio maiore spurio, et c. 8 annuntiat auream imperatoris bullam pro sigillo, cuius fil mentio in reliquis codicibus. Quamobrem vir cl. Wattenbach p. 89 censuit, compluria privilegii exemplaria autographa existisse, quorum unum bulla aurea insignitum esset, quod adhuc Thomae Ebendorfer cognitum fuerit. At cum perpendamus, lectiones codicis 3 fere omnes convenire cum codice 2, veri similis nobis videtur, tertium 3 pendere a codice 2, et Ebendorferum suo Marte additionem capituli 2 e privilegio maiore petivisse et mentionem bullae aureae intrusisse, quae quidem in privilegio maiore non annuntiat sed appendet. Ceterum exemplaria 1—3 ad privilegium Friderici I. autographum recedunt, medio eo non adhibito, quo reliqui codices usi sunt. Quod est 4) innovatio privilegii, quam a. 1245 mense Junio Fridericus II. fieri fecit (Böhmer, Reg. imp. V, 3482, quam infra daturi sumus), quae tertium privilegii minoris de verbo ad verbum transsumpsit, exceptis tamen nominibus testium ser. ultimarum. Autographum innovationis cum et ipsam deperditum sit, ad exemplaria apographa quatuor recedi sumus, quae sunt: 4a) cod. Viudobonensis 543 (Hist. prof. 678) saec. XIII. ca., qui Rationarium Austriae et Stiriae continet, fol. 214; 4b) copiarium Lonsdorfensis episcopus Pataviensis nunc in tabulario regni Bavariae asservatus, iussu Ottonis de Lonsdorf episcopi (1254—65) conscriptus, cuius editionem seculi sumus, quae exstat in Monumentis Boicis XXVIII, 2. p. 354 nr. 107; 4c) textus quem recepit Herimannus Altabensis in Annales suos (SS. XVII, 383), qui quavis diploma tantum Friderici I. praebet, tamen ab innovationis textu et fortasse a codice Lonsdorfensi pendet³; 4d) codex Viudobonensis 2733 (Hist. prof. 915, olim Carthusiensium monasterii Seitz) saec. XIII. fol. 10', qui tertium praebet omnium vilissimum. Pauca emendavimus etiam ope privilegii maioris (M). — Stampf, Reg. 3754. (P. deest.)

In^a nomine sancte et individue Trinitatis. Fridericus divina favente clemencia^b Romanorum imperator^c augustus. (1) Quamquam rerum commutatio ex ipsa corporali institutione possit firma consistere vel ea, quae legitime^d geruntur, nulla valeant refragatione^e convelli, ne qua^f tamen^g possit esse geste^h rei dubietas, nostra debet intervenire imperialis auctoritasⁱ. (2) Noverit^k igitur omnium Christi imperii^l nostri fidelium presens etas et successura^m posteritas, qualiter nos eius cooperante gratia, a quo celitus in terramⁿ pax missa est^o hominibus, in curia generali Ratispone in nativitate sancte Marie^p celebrata, in presencia multorum religiosorum et catholicorum principum litem et controversiam, quae inter dilectissimum^q patrum nostrum Heinricum^r ducem Austriae et karissimum nepotem nostrum^s Heinricum ducem Saxonie

159. a) In — trinitatis des. 2. 3. b) cl. fav. 4b. c) semper Id. d) deest 1; legaliter 4b.c. e) refragatione 4c; refrenatione 4d. f) si equa 4a.d. g) tantum 4d. h) geste rei des. 4d; geste deest 3. i) debet imp. auct. praecavere 4c. k) Noverint 3. l) imperii 2. 3. m) successiva 2. 4a.d. n) terras 2. o) est missa 4. p) virginis add. 4a.b.c. q) dilectum 1. r) Heinricum similia codd. Austriae semper; dil. nostr. Hainr. patrum 3. s) deest 1.

1) Cf. de hoc codice rirum d. Schweizer 'Mittheilungen des Instituts' II, 259, qui tamen minus recte de privilegio nostro egit. 2) Pez, Scriptores rer. Austriae. II, 710. 3) A Herimanno certe pendet textus codicis Viudobonensis 380 (Hist. prof. 95, olim Osterhofensis) fol. 225 manu saec. XIV. Cf. 'Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen' XIV, 1.

diu agitata fuit de ducatu Bawarie^t, hoc modo terminavimus^u, quod dux Austrie resignavit nobis^v ducatum Bawarie, quem statim in beneficium concessimus duci Saxonie. (3) Dux^w autem Bawarie^x resignavit nobis^y marchiam Austrie cum omni iure suo et^z cum omnibus beneficiis, que quondam marchio Leupoldus^a habebat a ducatu Bawarie. (4) Ne autem in hoc facto aliquatenus^b minui^c videretur^d honor et gloria dilectissimi patrii nostri^e, de^f consilio et iudicio principum, Wadizlao illustri duce Boemie^g sententiam promulgante et omnibus principibus approbantibus, marchiam Austrie in ducatum commutavimus^h et eundemⁱ ducatum cum omni iure^k prefato patruo nostro Heinrico et prenobilissime uxori sue Theodore in beneficium concessimus, perpetuali lege^l sanctientes, ut ipsi et liberi eorum post eos, indifferenter filii sive filie^m, iam dictumⁿ Austrie ducatum^o hereditario iure a regno teneant et possideant. (5) Si autem predictus dux Austrie patruus noster et uxor eius absque liberis decesserint, libertatem habeant eundem ducatum affectandi cuiuscumque voluerint. (6) Statuimus quoque, ne aliqua^p magna vel parva persona in^q eiusdem ducatus regimine sine ducis consensu vel permissione^r aliquam iusticiam presumat^s exercere. (7) Dux vero Austrie de ducatu suo aliud servicium non debeat^t imperio, nisi quod ad curias, quas imperator in Bawaria prefixerit^u, evocatus veniat: nullam quoque expedicionem debeat^v, nisi quam forte imperator^w in regna vel provincias Austrie vicinas ordinaverit. (8) Ceterum ut hec nostra imperialis^x constitucio omni evo rata ac^y inconvulsa permaneat, presentem inde paginam conscribi et^z sigilli nostri impressione insigniri iussimus^a, adhibitis ydoneis testibus^b, quorum nomina sunt hec: Pilgrimus patriarcha Aquilegiensis^c, Eberhardus Salzbergensis archiepiscopus^d, Otto Frisingensis^e episcopus, Chunradus Pataviensis episcopus, Eberhardus Babenbergensis^f, Hartmannus^g Brixenensis^h, Haertwicus Ratisponensisⁱ, Tridentinus^k episcopus, domnus^l Welfo, dux Chunradus frater imperatoris, Fridericus filius regis Chunradi, Heinricus dux Karinthie, marchio^m Engelbertus de Istria, marchio Albertus de Stadenⁿ, marchio^o Diepoldus, Hermannus^p comes palatinus^q de Reno, Otto comes palatinus et frater eius Fridericus, Gebehardus^r comes de Sulzbach^s, Rudolfus comes de Swinshud^t, Engelbertus comes Hallensis, Gebahardus^u comes de Burehusen^v, comes de Butrena, comes de Pilstein et alii quam plures.

Signum domini Friderici Romanorum imperatoris invictissimi. (M.)^w

Ego Reinaldus^x cancellarius vice Arnoldi Maguntini^y archiepiscopi^z et archicancellarii recognovi^a.

159. ¹⁾ Bawarorum 4b; et super marchiam a superiore parte fluminis Anasi *add.* 3. ²⁾ terminatus 2; terminata est *corr. et* terminatus 3. ³⁾ nob. resig. 4. ⁴⁾ Predictus dux 3. ⁵⁾ Saxonie 3. ⁶⁾ nobis et omni iure cessit et renunciavit dietam marchiam cum *etc.* 3. ⁷⁾ *deest* 3. ⁸⁾ Livpoldus 4 a, b, c; Leupoldus marchio 4d. ⁹⁾ *deest* 4e; aliquid 3. ¹⁰⁾ minui 1; imminui 2. 4 a, c ¹¹⁾ videatur 4. ¹²⁾ hon. dil. patr. nostr. et gloria 2, 3. ¹³⁾ ex 1; de *etiam* M. ¹⁴⁾ Bohemorum 4d. ¹⁵⁾ commutatus 2, 4d. ¹⁶⁾ eidem 4b. ¹⁷⁾ suo 1d. ¹⁸⁾ iure 4. ¹⁹⁾ filii sive filie sue 2, 3; filii filie 4 a, b; filii et filie 1e; differenter sue filie 4d. ²⁰⁾ eundem 2—4. ²¹⁾ duc. Austrie 4e. ²²⁾ nec aliqua 1; quod nulla 2, 3; ut nulla 4. ²³⁾ *deest* 1d. ²⁴⁾ permissione 1. ²⁵⁾ audeat 4d. ²⁶⁾ debet 4; teneatur 3; *deest* 2. ²⁷⁾ prefixerit in Bawaria 2, 4; prefixerit in banno 3. ²⁸⁾ *deest* 1. ²⁹⁾ nisi quam imp. forte 2, 3; nisi forte quam imp. 4. ³⁰⁾ imp. nostra 2. ³¹⁾ et 2—4. ³²⁾ *et.* *add.* 2. ³³⁾ *cui reliqua desunt.* ³⁴⁾ iussimus insignari 4d; conscribi et nostre maiestatis aurea bulla iussimus communitari. Actum *etc.* 3. ³⁵⁾ *cui reliqua desunt.* ³⁶⁾ test. ydoneis 1. ³⁷⁾ Aquil. patriarcha 4 a, b, c; Eberhardus archiepiscopus Saltzpurgensis, Pilgrimus patriarcha Aquilegensis 4d. ³⁸⁾ *et per correcturam etiam in* 4a, 45 ³⁹⁾ arch. Salzburg. 4. ⁴⁰⁾ Frisingensis 4 a, b, c; Frisiensis 4d. ⁴¹⁾ episcopus *add.* 4. ⁴²⁾ Hainricus 4 a, d. ⁴³⁾ Brixinensis 1a; Brixinensis 4b, c; episcopus *add.* 1. ⁴⁴⁾ episcopus *add.* 4 a, b, d. ⁴⁵⁾ et Trid. 4 a, b, c. ⁴⁶⁾ *deest* 4d. ⁴⁷⁾ Engelbertus marchio, Albertus marchio de Hystria, marchio de Staden, Dyepoldus *etc.* 4d. ⁴⁸⁾ Badem 1e. ⁴⁹⁾ *deest* 4e. ⁵⁰⁾ Heinricus 4e. ⁵¹⁾ palatinus comes 4. ⁵²⁾ *sic* M; Eberhardus 1; Eberhardus — comes de Pilstein *des.* 4. ⁵³⁾ *sic* M; Sultzeupach 1. ⁵⁴⁾ Swinshud M. ⁵⁵⁾ *sic* M; Eberhardus 1. ⁵⁶⁾ Burehuse M; Burehusen 1. ⁵⁷⁾ Signum — invictissimi *des.* 1; *monogramma deest* 4d. ⁵⁸⁾ Ronaldus 4 a, b, c. ⁵⁹⁾ Maguntinensis 4b; Maguntiensis 4e; Magutinensis 4d. ⁶⁰⁾ epi epi 4e. ⁶¹⁾ *deest* 4b.

Dat.^b Ratespone XV. Kalen. Octobr., indictione III^c, anno dominice incarnationis MCLVI. regnante domino Friderico Romanorum imperatore augusto^d; in Christo feliciter amen: anno regni eius quinto, imperii secundo^e.

160. 161. MANDATA DE EXPEDITIONE MEDIOLANENSI FACIENDA.

(1157. Mart.)

160. MANDATUM AD WIBALDUM ABBATEM MISSUM (Mart. 21—31)

Desumpsimus ex editione Iaffé in 'Bibliotheca rerum Germanicarum' I, 588 nr. 156 e codice Wibaldino. — Stampf, Reg. 3765a. (P. deest.)

Fredericus Dei gratia Romanorum imperator semper augustus W(ibaldo) dilecto suo Corbeiensi et Stabulensi abbati gratiam suam et omne bonum.

Quod fama predicat, operum censura declarat: quia persona tua, plurimis ornata virtutibus, ammirabili constantia et fidei puritate prefulget, atque difficiliter a fidelitate imperii quam sol a sua claritate discedit. Quare de tua honestate omnimodis confidentes, graviora imperii negotia tuo ducimus^a tractanda consilio: et sicut es fide ac probitate precipuus, sic te in nostris negotiis primum et assiduum esse desideramus. Quod autem iam longo tempore personam tuam ad nos venire non iussimus, causa fuit, quia de immensis Ytalicae expeditionis et Graecae legationis laboribus nuper reversum¹ diuturne pausationis licentia placandum esse putavimus: causa etiam fuit, quia nusquam tuis partibus in tantum approximavimus, ut te ad nos sine difficultate tua vocare possemus.

Nunc autem, quia statim post pascha versus inferiores partes iter dirigimus², omnia illius provinciae negotia sapientiae tuae consilio tractare volentes, rogamus, ut in tertia dominica post pascha apud Novimagum nobis occurras.

Preterea scire te volumus, quod expeditionem, quam apud Wirzbur³ in Apuliam^b indiximus, ex quo Graecorum gentem de Apulia exterminatam esse comperimus, principibus duximus relaxandam: illis specialius necessitatibus intendentes, quibus honor imperii magis opprimitur et quas amplius dissimulare cum honore nostro nec possumus nec debemus: Mediolanensis dumtaxat populi superbiam ac temeritatem, qua ecclesiae et civitates Lombardiae, sicut optimi nosti, multifarie destructae sunt et cotidie ad contumeliam imperii destruntur. Quorum intentiones nisi nostra potentia celeri virtute preveniat, gravior inde imperio horror emerget. Inde est, quod in die Palmarum Fulde ex consilio principum expeditionem indiximus Mediolanum, a proxima vigilia pentecosten futura usque annum⁴ Ulme promovendam. Quam expeditionem prudentiae tuae sub obtentu gratiae nostrae^c iniungimus.

159. b) Datum 4 b. c. in I verba regnante — in Christo procedunt. c) indictionis III 4. d) deest 1. e) secundo deest 4 d.

160. a) dicimus cod. b) Apuleiam cod. c) addidit Iaffé.

1) Circa d. 13. Iunii 1156; v. Iaffé I, c. p. 575 nr. 2. LA. 2) Cf. Iaffé I, c. p. 580 nr. 118.

3) Anno 1156. mense Iunio, non vero, ut call Iaffé, a. 1157. mense Martio, ut elucet e Gestis Friderici II, c. 48. 49 (29. 39). 4) Id est in diem 7. Iunii a. 1158. LA.

Rogamus ut, sicut nostrum sigillum convenienti dispositione de tuo arbitrio ordinasti, ita etiam dominae tuae¹ sigillum sine mora studeas informare et ad nos Aquisgrani sculptum^d afferas et bene politum.

161. MANDATUM AD OTTONEM FRISINGENSEM DATUM.

Repetimus ex editione Gestorum Friderici imperatoris I. II, c. 50 (30) novissima a b. m. Waitzio instructa, codicum classibus et signis (A. B. C) retentis. Perperam hanc epistolam Pertzius sub rubro Curia Norimbergensis ad a. 1156 posuit. Huic epistolae imperatoris respondit Otto episcopus litteris, quas alteri Chronici sui recensioi praemisit, his verbis (SS. XX, 117): De expeditione, quam contra Mediolanensium superbiam ordinastis ob honorem imperii vestraeque personae exaltationem, libenter audivi, praecceptumque vestrum super hac re humilitati meae destinatum reverenter suscepi. Misimus autem praesentium latores venerabilem abbatem Rapotonem Sancti Stephani et capellanum nostrum Raguewinum, qui hanc historiam ex ore nostro subnotavit, ut de hoc verbo (sc. de expeditione) sub gratia vestra pro nobis sufficienter respondeant. — Stumpf, Reg. 3748 (3765b). (P. 99.) 5 10 15

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et^b semper augustus dilecto patruo suo Ottoni^c Frisingensi episcopo gratiam suam et omne bonum.

Quia divina providente clementia Urbis et Orbis gubernacula tenemus, iuxta diversos eventus rerum et successiones temporum sacro imperio et divinae rei publicae consulere debemus. Cum enim ea, quae necessitatis causa instituta fuerint, cessante necessitate cessare debeant, expeditionem, quam proxime Wirzeburgh^d propter invasionem Graecorum in Apuliam iurari precepimus, post fugam eorum tibi caeterisque^e principibus relaxamus, ut ad alia imperii negotia promptiores eos invenire possimus. Verum quia Mediolanensium superbia iamdiu caput contra Romanum^f erexit imperium et modo sua fortitudine totam^g Italiam subvertere vel suo nititur subiugare dominio^h, 25 ne tanta presumptio nostro tempore prevaleat vel gloriam nostram plebs improba usurpare vel conculcare valeat, futuris casibus viriliter occurrere et ad destructionem eorumⁱ omne robur imperii excitare intendimus. Ex iudicio igitur principum expeditionem contra Mediolanum a proximo pentecosten^k usque^l ad annum iuratam tibi indicimus, quam intime rogantes et praecipientes, quatinus ad eam nobiscum peragendam a vigilia pentecosten^m ad annum Ulmae nobis indubitanter occurras: certus, quod nec te nec aliquem principum nostrorum montem Apenninum transire cogemus. 30

160. ^d) sculptum *cod.*

161. ^a) F. A I. ^b) *deest* A. ^c) O. A. B I. ^d) Wirzeburg C I; Wirziburch B⁷. ^e) ceteris et A. ^f) nomen B I. ^g) It. totam A. ^h) dom. subiug. C. ⁱ) illorum A. ^k) *ita* B. C I. 35
^l) *deest* B. C. ^m) *ita* B; pentecosten C.

1) *Beatricis imperatricis.*

162. SENTENTIA CONTRA TELONEA FLUMINIS MOENI LATA.

1157. Apr. 6.

Damus e duobus autographis iam in tabulario regni Bavarici asservatis, quorum
uno, episcopatus quidem Wirzburgensis (W), Kaiser-Select ad 196, fundamento usi sumus.
In dorso legitur manu saec. XII—XIII: De teloneo abbe (a Babenberc) usque Mogunt;
lineae quinque ultimae (Signum — amen) spatium tantum dimidium membranæ obtinent,
quarum a latere dextero posita sunt monogramma et sigillum bene conservatum. Alteram
autographon olim Bambergensis episcopatus (B), Kaiser-Select 496, ab alio notario exaratum
est, quî scriptura antiquiore utitur; in dorso legitur manu saec. XII: privilegium im-
peratoris Friderici de theloneo in aqua inter Babenberch et Maguntiam. Monogramma
et sigillum optime conservatum in fine post amen posita sunt. Ex W edidit Böhmer
'Codex dipl. Moenofrancofurtanus' 15 (= Pertz), ex B dederunt Monumenta Boica
XXIX, 1, 340. — Stumpf, Reg. 3767. (P. 104.)

(C.) ¶ In nomine sancte et individue^a Trinitatis. Fridericus divina favente elementia
 Romanorum imperator augustus. Si ea que^a a predecessoribus nos ¶ tris regibus et
 imperatoribus^b statuta et confirmata sunt nostris oraculis roboramus, si etiam illa que^a
 negligentie^a iactura corripuit vel desuetudo inumbravit imperiali nostra auctoritate
 dilucidando corrigimus et in melius comutamus, salutis nostre^a consulimus et regium
 20 ministerium suseptum a Domino exerceamus. Noverit igitur omnium Christi imperiique
 nostri^c fidelium presens etas^a et successura posteritas, quod cum divina largiente
 gratia, Urbis et Orbis corona et dignitate percepta, ab Ythalia^d redeuntes Wirzibure
 venissemus, maxima civium ac negotiatorum querimonia nobis occurrit, pro eo quod
 a Babenbere usque Maguntiam in fluvio Mogo nova et inconsueta omnique ratione
 25 carentia thelonea per plurima loca a mercatoribus exigenter eademque occasione
 frequentius expoliarentur mercatores. Unde quia ex assumpte potestatis debito pacien-
 tibus^e iniuriam nostrum est prebere solatium, ex iudicio principum qui presentes erant,
 palatino comite Hermanno de Rheno sententiam proferente, precepimus, ut in proxima
 nativitate Domini futura omnes, qui in prefato flumine theloneum solebant accipere,
 30 nostro se conspectui presentarent et sua thelonea imperatorum vel regum donatio-
 nibus sibi esse collata per privilegia coram posita monstrarent; ea vero thelonea que^a
 imperatorie^a vel regie^a donationis auctoritate carerent, nostro iudicio perpetualiter
 amputarentur. Ad quam dumtaxat curiam cum illorum nulli nostro se conspectui
 presentassent neque sua thelonea predictis rationibus roborassent, nos ex iudicio prin-
 35 cipum omnia thelonea a Babenbere usque Maguntiam perpetualiter dampnavimus:
 exceptis tribus, quorum unum est apud Nuwestat semper in mense Augusto per VII
 dies ante assumptionem sancte^a Marie^f et VII post, et dantur de singulis novis navibus
 singuli III denarii; et apud Ascaffenbure^g similiter; tertium theloneum est apud
 Frankenfort, quod est imperiale. Ad tollendam itaque omnis inconsueti thelonei occa-
 40 sionem seu nefande^a exactionis insolentiam imperiali auctoritate precipimus, ut merca-
 tores per Mogum ascendentes seu per ripam fluminis, que^a via regia esse dinoscitur,
 funes trahentes nullus unquam occasione thelonei aut aliter quomodolibet inquietare

162. ^a) *litera e pro v in B.*   ^b) *hucusque litterae elongatae in B.*   ^c) *deest B.*   ^d) *Ythalia B.*
^e) *patientibus B.*   ^f) *Mariae B.*   ^g) *ascaffenbure B.*

presumat. Decernimus igitur, ut nullus regum aut imperatorum seu aliqua alia ecclesiastica^a secularive persona hanc nostram institutionem infringere aut violare presumat, sed maneat eis quorum collata est usibus perpetuo valitura. Quod si aliquis huic nostro privilegio in posterum temere contraire presumpserit, decernimus ut penam centum librarum auri optimi camere^a nostre^a componat et imperatorie^a proseriptioni 5 subiaceat. Ceterum ut supradicte^a imperiales decisiones vel constitutiones rate^a semper et illibate^a permanere debeant, firmissimum eis nostre auctoritatis robur aecomodavimus. Quod ut verius credatur et ab omnibus diligentius observetur, presentem inde paginam conscribi et sigilli nostri impressione^b insigniri iussimus, adhibitis idoneis 10 testibus, quorum alii ab initioⁱ rei sententiam principum approbant, alii confirmationis huius fidem amministrant. Testes vero sententie^a sunt hii: Wiemannus^k Magdeburgensis archiepiscopus, Gebhardus Wirzeburgensis^l episcopus, Eberhardus Bambergensis^m episcopus, Guntherus Spirensis episcopus, Wiggerus Brandenburgensis episcopus, Marquardus Fuldensis abbas, Fridericus dux Suevorumⁿ filius Cunradi^o regis piissimi, marchio Albertus, marchio Cunradus, Ludewicus Iantgravius Turingie^a, 15 Otto palatinus comes de Widelinesbach, Berhdolfus^p comes de Andesse, Poppo burgravius^q Wirzeburgensis^l et frater eius Berhdoldus^r, Ludewicus comes de Rienegge^s, Wolframus^t comes de Wertheim, Rapoto^u comes, Marquardus de Grunbach, Godefridus de Luden, Walterus^v de Scipphe. Testes vero confirmationis sunt hii: Arnoldus Maguntinus archiepiscopus, Cunradus Wormaciensis^w episcopus, Eberhardus Babenbergensis 20 episcopus, Guntherus Spirensis episcopus, Albertus Tridentinus episcopus, Gebhardus Wirzeburgensis^x episcopus, Marquardus Fuldensis abbas, Matheus dux Lotharingie^a, Hermannus^l palatinus comes Rheni, Ludewicus Iantgravius^y Thuringie^a, Emecho^z comes de Liningen, Godefridus comes de Spanheim et alii quam plures.

‡ Signum domini Friderici Romanorum imperatoris gloriosissimi. ‡ (M.) 25

Ego Reinoldus^a cancellarius vice Arnoldi Maguntini archiepiscopi et archicancellarii^b (L. S.) recognovi.

Dat. Wormacie^c VIII. Idus Aprilis, indiet, V, anno dominice^a incarnationis MCLVII, regnante domino Friderico Romanorum imperatore invictissimo, anno regni eius V, imperii vero II. Actum in Christo feliciter: amen. 30

163. EDICTUM IN FAVOREM IUDAEORUM.

1157. Apr. 6.

Editionem principem paravit vir d. Hoeniger 'Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland' I, 137 e transsumto Wilhelmi archiepiscopi Coloniensis a. 1360 Iur. 2 in tabulario civitatis Coloniensis sub Nr. 2283 asserato, quod exemplavit vir 35 d. Korth. Hanc charta transsumpsit diploma Eberhardi episcopi Wormatiensis a. 1260

162. h) impressione B. i) initio B. k) Wigmannus B. l) Wirziburgensis B. m) Babenbergensis B. n) Suevorum B. o) Cunradi B. p) Bertolfus B. q) burgravius B. r) Bertoldus B. s) rheno B. t) Wolframus B. u) Rabboto B. v) Waltherus B. w) Cünr. Wormatiensis B. x) Wireib. B. y) Iantgravius B. z) Emecho B. a) Reinaldus B. b) archicanc. H. c) Wormatie B. 40

1) Sic in utroque autographo pro Cunradus. Hermannus palatinus obierat a. 1156, Sept. 20.

Mart. 11, in quo insertum est privilegium Friderici II. imperatoris a. 1236 mensis Julii, infra dandum¹, cui invest edictum Friderici I. Repetimus editionem principem. Ex erudito commentario, quo viri docti Hoeniger, Bresslau l. c., Stobbe ibidem p. 205 privilegium nostrum illustraverunt, pauca tantum exhiberi libet. Friderici I. edictum confirmatio est edicti Henrici IV. Iudaeis Wormatiensibus et ceteris sodalibus suis² concessi, quod deperditum esse dolemus. Plurimae autem eius normae fere ad verbum conveniunt cum privilegio Henrici IV. Iudaeis quibusdam Spirensibus a. 1090 Febr. 19 indulto³, quod quia uni tantum genti datum est, a nostro proposito alienum non recipimus. Quod cum ad diploma eadem genti a rege quodam stirpis Carolingicae concessum recedat, privilegium ab Henrico IV. Iudaeis Wormatiensibus datum ad instar huius formatum esse videtur. — Stampf. Reg. deest. (P. deest.)

In nomine sancte et individue Trinitatis. Fredericus divina favente elemencia Romanorum imperator semper augustus. Omnibus episcopis, abbatibus, ducibus, comitibus necnon omnibus regni nostri legibus obnoxiiis notum sit, qualiter Iudaeis de Wormacia et ceteris sodalibus suis statuta proavi nostri imperatoris Henrici tempore Salmanni eorundem Iudeorum episcopi nostra quoque auctoritate lege semper valitura confirmamus.

1. Quia ergo⁴ volumus, ut de omni iusticia ad nos tantum habeant respicere, ex nostre regie dignitatis auctoritate precipimus, ut nec episcopus nec camerarius nec comes nec scultetus nec quisquam penitus, nisi quem ipsi de se elegerint, de aliqua re vel iusticie alienius exactione eum eis vel adversus eos tractare presumat, nisi tantum ille quem ex electione ipsorum, ut prefati sumus, ipse imperator eis prefecerit, presertim eum ad cameram nostram attineant. [prout] nobis complacuerit.

2. De rebus eciam, quas iure hereditario possident in arcis, in ortis, in vineis, in agris, in mancipiis seu in ceteris rebus mobilibus vel immobilibus, nullus eis quicquam auferre presumat. In comoditate quam habent in edificiis in muro civitatis, infra vel extra, nullus eos impediatur. Si quis vero contra hoc edictum nostrum eos in aliquo inquietare temptaverit, in gratiam nostram reus sit, ipsis autem rem, si quam abstulerit, duplo restituatur.

3. Habeant eciam liberam potestatem per totam civitatem cum quibuslibet hominibus cambire argentum, excepto tantum ante domum monetariam vel sicubi alibi monetarii ad cambiendum consederint⁴.

4. Intra ambitum regni nostri libere ac pacifice discurrant negocium et mercionium suum exercere, emere ac vendere: et nullus ab eis theloneum exigat, nullam exactionem publicam vel privatam repetat.

5. In domibus eorum sine consensu ipsorum hospites non recipiantur: nullus ab eis equum ad profectionem regis vel episcopi aut angariam regie expeditionis requirat.

6. Si autem res furtiva apud eos inventa fuerit, si dixerit Iudeus, se emisse, iuramento probet secundum legem suam, quanti emerit, et tantundem recipiat et rem ei cuius erat restituatur.

163. ^{a)} erga ed.

1) Ubi etiam invenies diplomata Wilhelmi et Eberhardi. 2) Quid hoc enuntiatum significare velit, non satis elucet. An cogitari licet de omnibus regni Teutonici Iudaeis? 3) Quod usperenne edidit Hilgard *Urkunden zur Gesch. der Stadt Speier I*, nr. 12; Stampf, *Reg.* 2902. Quod diploma in apographo saec. XIII. tantum serratum in favorem episcopi ritatum esse videtur. 4) Cf. *predicium Friderici I. a. 1165 Sept. 24 monetariis Wormatiensibus datum, in censione tantum serratum* (*Urkundenbuch der Stadt Worms I*, nr. 80 p. 65; Stampf 4052): Vort setzen wir von keyserlicher satzungge, dasz niemands in der gantzen stad gewalt habe gelte zu wechseln ane allein die muntzer, die iren gesatzten zintz davon bezalen, und sal daby den Jnden ir recht behalten sin. HOENIGER.

7. Nullus filios aut filias eorum invitos baptizare presumat aut, si captos vi vel furtim raptos vel coactos baptizaverit, duodecim libras auri ad erarium regis persolvat. Si autem aliquis eorum sponte baptizari voluerit, triduo reservetur, ut integre cognoscatur, si vero christiane religionis causa aut pro aliqua illata sibi iniuria legem suam deserat: et sicut legem patrum suorum reliquerunt, ita etiam relinquunt hereditatem. 5

8. Mancipia quoque eorum pagana nullus sub obtentu christiane religionis baptizans a servicio eorum avertat: quod si fecerit, bannum, id est tres libras argenti, persolvat et servum domino suo reddat, servus vero per omnia preceptis domini sui obediat, salva nichilominus christiane fidei observatione.

9. Liceat eis ancillas et nutrices Christianas habere et Christianos ad opera 10 facienda conducere, exceptis diebus festis et dominicis: nec hoc contradicat episcopus vel aliquis clericus.

10. Non liceat eis christianum servum emere.

11. Quod si Iudeus contra Christianum vel Christianus contra Iudeum contenderit, uterque, prout res est, secundum legem suam iusticiam faciat et rem suam 15 probet. Et sicut licet unicuique Christiano per suum et unius testis utriusque legis publicum iuramentum probare, fideiussores Iudeo per eum positos absolvisse, sic etiam Iudeo liceat per suum et unius Iudei et unius Christiani publicum iuramentum probare, fideiussores Christiano per eum positos absolvisse, nec amplius ab actore vel iudice sit cogendus. 20

12. Et nemo Iudeum ad ignitum ferrum vel ad calidam aquam vel frigidam cogat nec flagellis cedat nec in carcerem^b mittat, set iuret secundum legem suam post quadraginta dies. Nullus testibus nisi simul Iudeis et Christianis convinei possit qualibet de causa. Pro quacunque re regiam appellaverint^c presenciam, inducie eis concedantur. Quicumque eos contra hoc edictum nostrum fatigaverit, bannum, id est tres 25 libras auri, persolvat imperatori.

13. Si quis adversus aliquem eorum consilium fecerit aut ei^d insidiatus fuerit ut occidatur, uterque et consiliator et occisor duodecim libras auri ad erarium regis persolvat. Si vero eum vulneraverit, et non ad mortem, libram unam auri componat. Et si sit servus qui illum occiderit vel vulneraverit, dominus eius aut supradictam 30 compositionem impleat aut servum ad penas trahat. Quod si pre paupertate predictum solvere nequiverit, eadem pena plectatur qua ille punitus est tempore Henrici imperatoris proavi nostri, qui Iudeum nomine Vivum interfecit, scilicet oculi eius eruantur et dextra manus amputetur.

14. Quod si ipsi Iudei litem inter se vel causam aliquam habuerint determinandam, 35 a suis paribus et non ab aliis iudicentur. Et si aliquando inter eos perfidus alicuius rei inter eos geste occultare voluerit veritatem, ab eo qui est episcopus eorum veritatem fateri^e cogatur. Si autem de magna causa inculpati fuerint, inducias ad imperatorem habeant, si voluerint.

15. Habeant preterea vinum suum, pigmenta et antidota vendere Christianis 40 licenciam, et sicut prediximus, nullus ab eis exigat palefridos vel angariam vel aliquam exactionem publicam vel privatam.

Et ut hec concessionis auctoritas omni evo inviolata permaneat, hanc cartam inde conscribi et sigilli nostri impressione iussimus insigniri.

Huius rei testes sunt: Arnoldus Moguntinensis archiepiscopus, Cunradus Wormaciensis episcopus, Gunterus Spirensis episcopus, Hermannus Fardensis episcopus, Cunradus palatinus comes Reni, Fredericus dux Suevorum filius Cunradi regis, comes Emicho de Liningen, Ulricus de Hurningen^f, Marquardus de Grunbach. 45

Signum domini Frederici Romanorum imperatoris augusti. (M.)

Ego Renaldus cancellarius vice Maguntinensis archiepiscopi recognovi.

Datum Wormacie VIII. Idus Aprilis, regnante domino Frederico Romanorum imperatore invictissimo, indictione quinta^g, anno dominice incarnationis M. centesimo LVII, anno regni eius V, imperii vero secundo. Actum in Christo feliciter, amen.

164 – 168. CONTROVERSIA CUM HADRIANO IV.

1157. Sept. – 1158. Iun.

164. LITTERAE PONTIFICIS. 1157. Sept. 20.

Litteras a legatis sedis apostolicae in curia Bisuntina mense Octobri imperatori porrectas probemus cum ex editione Gestorum Friderici Waitziana p. 139, l. III, c. 9, relictis codicum et classium signis A, B, C, tum ex V, codice Vindobouensi 629 (Ius can., 133) saec. XII, cuius lectiones adularit Waitz; M, codice lat. Monacensi 22201 (Windberg, 1) saec. XII, fol. 270'; S, codice Argentinensi quodam saec. XIV, ex., quem iam olim contulit b. n. Pertz. — Iaffé, Reg. pont. Roman., ed. II, nr. 10304. (P. deest.)

Adrianus^a episcopus servus servorum Dei dilecto filio Friderico^b illustri Romanorum^c imperatori salutem et apostolicam benedictionem

(1) Imperatoriae maiestati paucis retroactis diebus recolimus nos^d scripsisse illud horrendum et execrabile facinus et piaculare flagitium tempore nostro commissum, in Teutonicis^e partibus, sicut credimus, aliquando intemptatum, excellentiae tuae ad memoriam revocantes, nec^f sine grandi^g admiratione ferentes, quod absque digna severitate vindictae usque nunc transire passus sis tam perniciosi sceleris feritatem: qualiter enim venerabilis frater noster E. Lundenensis^h archiepiscopus, dum a sede apostolica remearet, a quibusdam impiis et scelestis, quod sine grandi animi merore non dicimus, in partibus illisⁱ captus fuerit et adhuc in custodia teneatur, qualiter etiam in ipsa captione predicta viri impietatis, semen nequam, filii scelerati in eum et in suos evaginati gladiis violenter exarserint^k, et eos, ablati omnibus, quam turpiter atque inhoneste tractaverint^l, et tua serenissima celsitudo cognoscit atque ad longinquas et remotissimas regiones fama tanti sceleris iam pervenit. (2) Ad cuius utique^m vehementissimi facinoris ultionem, sicut isⁿ cui bona placere^o, mala vero displicere credimus, constantius exurgere debuisti, et gladium, qui tibi^p ad vindictam malefactorum^q, laudem vero bonorum est ex divina provisione concessus, in cervicem desevire oportuit impiorum et gravissime conterere presumptores. Tu vero id ipsum ita dissimulasse diceris seu etiam^r neglexisse, quod eosdem malefactores^s non est quare peniteat commisisse reatum, quia se^t impunitatem sacrilegii quod gesserunt iam-

163. ^g) quinte cod.

164. ^a) Adrianus — benedictionem des. M, ubi lemma: Epistola Adriani pape ad Fridericum imperatorem. ^b) F, A I. ^c) Rom A, B'. ^d) deest C. ^e) Theutonicis M; Theotonicis S. ^f) ita A, V, M, S.; non B, C. ^g) gravi A. ^h) Ludum. B 1; Ludum, B'; Lundenensis M; Lundenensis S. ⁱ) istis T. ^k) exarserunt M, S. ^l) tractaverunt S. ^m) itaque A. ⁿ) his A, C I; hiis S. ^o) deest A. ^p) filii post bonorum T. ^q) malorum B; maledictorum C I 2, 2. ^r) ita T; seviciam A, B, C, M, S. ^s) ita M, S.; deest A, B, C, T. ^t) deest BC.

iam sentiunt invenisse. Cuius quidem dissimulationis et negligentiae causam penitus ignoramus, quoniam nos in aliquo serenitatis tuae gloriam offendisse^u conscientiae scrupulus nostrum animum non accusat, sed personam tuam sicut karissimi et specialis filii nostri et principis christianissimi, quem^v in apostolicae confessionis petra non ambigimus per Dei gratiam solidatum^w, sincera semper dileximus^x karitate^y et debitae 5 tractavimus benignitatis affectu. (3) Debes enim, gloriosissime fili, ante oculos mentis reducere, quam gratanter et quam iocunde alio anno mater tua sacrosancta Romana aeccelesia te susceperit, quanta cordis affectione tractaverit, quantam tibi dignitatis plenitudinem contulerit et honoris, et qualiter imperialis insigne coronae¹ libentissime conferens, benignissimo gremio suo tuae^z sublimitatis apicem studuerit confovere, 10 nihil prorsus efficiens quod regiae voluntati vel in minimo cognosceret obviare. Neque tamen penitet^a nos tuae desideria^b voluntatis in omnibus implevisse, sed si maiora beneficia^c excellentia tua de manu nostra suscepisset, si^z fieri posset, considerantes, quanta aeccelesiae Dei et nobis per te incrementa possint et commoda provenire, non inmerito gauderemus^d. (4) Nunc autem, quia tam immensum facinus^e, quod in con- 15 tumeliam universalis aeccelesiae et imperii tui noscitur etiam commissum, negligere ac^f dissimulare videris, suspicamur utique ac^f veremur, ne forte in hanc dissimulationem et negligentiam^g propter hoc tuus animus sit inductus, quod suggestionem perversi hominis zizania seminantis adversus elementissimam matrem tuam sacrosanctam Romanam aeccelesiam et nos ipsos indignationem, quod absit, aliquam conceperis vel ran- 20 corem². (5) Ob hoc igitur et ob alia omnia^h negotia, quae cognoscimus imminere, duos de melioribus et carioribus quos circa nos habemusⁱ, dilectos scilicet filios nostros Bernhardum^k tituli^l Sancti Clementis presbiterum cardinalem et^m Rolandumⁿ tituli^o Sancti Marci presbiterum cardinalem et cancellarium nostrum, viros utique religione et^p prudentia et honestate conspicuos, serenitati tuae de latere nostro ad presens duximus 25 destinandos, excellentiam tuam rogantes attentius, quatinus eos tam honorifice quam benigne recipias, honeste tractes et ea quae ipsi super hoc et super aliis ad honorem Dei et sacrosanctae Romanae aeccelesiae, ad decus etiam et exaltationem imperii pertinentia ex parte nostra imperatoriae proposuerint dignitati, sicut^q ab ore nostro procedant, absque ulla hesitatione suscipias et ipsorum verbis, tamquam si ea con- 30 tingeret^r nos proferre, fidem^s non dubites adhibere.

Data^t Anagnie XII. Kal. Octobris.

165. ENCYCLICA IMPERATORIS. (1157. Oct.)

Erstat in Gestis Friderici I. III. c. 11 (10) ed. Waitz p. 112. — Stumpf, Reg. 3782. (P. 105.) 35

164. ^{u)} ostendisse S. ^{v)} que M. ^{w)} sine causa add. B. B*. ^{x)} dilexerimus C. ^{y)} ita C I. I. M. S. ^{z)} deest B. B. ^{a)} peniteret B. B*. ^{b)} des. tuae vol. C. ^{c)} loco beneficia — posset I; excellentia tua, si fieri posset, de manibus nostris beneficia. ^{d)} gaudemus S. ^{e)} immensum facinus des. M; facinus deest A. I. S. ^{f)} et A. ^{g)} hac dissimulatione et negligentia M. S. ^{h)} deest S; quaedam I. ⁱ⁾ haberemus S. ^{k)} B. A. I. C. I. M. S; Bñ A. 2. ^{l)} ita M. S; deest A. B. C. I. ^{m)} card. 40 et des. C. ⁿ⁾ R. A. I. C. I. M. S; Rol. A. 2. ^{o)} deest B. C. ^{p)} ita A. I. B. I. M; deest rel. ^{q)} velut si I. ^{r)} contingeret M. ^{s)} deest M; non dub. adh. fidem A. ^{t)} Dat. I. S; Data — Octobris des. A. B. C.

1) Hoc loco vocem beneficium in authentico additam fuisse, quam hic itemque in encyclica imperatoris quidam pacis seu partium papalium studiosus deleverit, apparet ex ipsius Hadriani IV. verbis in epistola 45 ad episcopos data, infra nr. 166. 2) Cf. ea quae papa a. 1157. Jan. 19 Wibaldo abbati scripserat apud Iofficum *Bibl. rev. German.* I, 585 nr. 454.

Cum divina potentia, a qua omnis potestas in caelo et in terra, nobis, christo eius, regnum et imperium regendum commiserit^a et pacem aeclesiarum imperialibus armis conservandam ordinaverit, non sine maximo dolore cordis conqueri cogimur dilectioni vestrae, quod a capite sanctae aeclesiae, cui Christus pacis ac dilectionis
 5 suae characterem impressit, causae dissensionum, seminarium^b malorum, pestiferi morbi venenum manare videntur. De quibus, nisi Deus avertat, totum corpus aeclesiae commaculari, unitatem scindi, inter regnum et sacerdotium scisma fieri pertimescimus. Cum enim nuper in curia Bisuncii^c essemus et de honore imperii et salute aecle-
 10 siarum debita sollicitudine tractarem, venerunt legati apostolici, asserentes, se talem legationem nostrae afferre maiestati, unde honor imperii non parvum accipere deberet incrementum. Quos cum prima die adventus sui honorifice suscepissemus^d et secunda, ut mos est, ad audiendam legationem eorum cum principibus nostris consedissemus, ipsi quasi de mammona iniquitatis inflati, de altitudine superbiae, de fastu arrogantiae, de execrabili tumidi^e cordis elatione, legationem apostolicis litteris conscriptam nobis
 15 presentaverunt, quarum tenor talis erat: quod pro oculis mentis semper deberemus habere, qualiter domnus papa insigne imperialis coronae^f nobis contulerit, neque tamen penitentia^g moveretur, si maiora excellentia nostra ab eo beneficia suscepisset. Haec erat illa paternae dulcedinis legatio, quae unitatem aeclesiae et imperii con-
 20 fovere debuit, quae vinculo pacis utrumque colligare studuit, quae ad utriusque concordiam et obedientiam animos audientium allexit. Certe ad^h vocem illam nefandam et omni veritate vacuum non solum imperialis maiestas debitam indignationem concepit, verum omnes principes qui aderant tanto furore et ira sunt repletiⁱ, quod sine dubio illos duos iniquos presbiteros mortis sententia dampnassent, nisi^j hoc nostra inter-
 25 cepisset presentia. Porro quia multa paria litterarum apud eos reperta sunt et scedulae sigillatae ad arbitrium eorum adhuc scribendae, quibus, sicut aetenus consuetudinis eorum fuit, per singulas aeclesias Teutonici regni conceptum iniquitatis suae virus respergere, altaria denudare, vasa domus Dei asportare, cruces excoiriare nitebantur, ne ultra procedendi facultas eis daretur, eadem qua venerant via ad Urbem eos redire fecimus. Cumque per electionem principum a solo Deo regnum et imperium
 30 nostrum sit^k, qui in passione Christi filii sui duobus gladiis necessariis regendum orbem subiecit, cumque Petrus apostolus hac doctrina mundum informaverit: 'Deum time, 1. Petr. 2. 17. regem honorificate', quicumque nos imperialem coronam pro beneficio a domno papa suscepisse dixerit, divinae^l institutioni et doctrinae Petri contrarius est et mendacii reus erit. Quia vero aetenus honorem ac libertatem aeclesiarum, quae iamdiu inde-
 35 bitae servitutis iugo depressa est, a manu Egyptiorum^m studuimus eripere et omnia eis dignitatum suarum iura conservare intendimus, universitatem vestram super tanta ignominia nobis et imperio condolere rogamus, sperantes, ne honorem imperii, qui a constitutione Urbis et christianae religionis institutione ad vestra usque tempora glo-
 40 riosus et imminutus extitit, fideiⁿ vestrae indivisa sinceritas tam inaudita novitate, tam presumptuosa elatione imminui patiatur: sciens omni ambiguitate remota, quod mortis periculum ante vellemus incurrere, quam nostris temporibus tantae confusionis obprobrium sustinere.

165. ^a) regnum comiserit et imp. reg. A. ^b) seminaria A. ^c) Bisunzii B 1. ^d) suscepimus A

^e) deest B. ^f) penitentiae B 3. ^g) et ad A. ^h) repl. sunt A ⁱ) nomisi B 1, 2. ^k) sit B 1, 3.

45 ^l) divina B 1, B*. ^m) Egypt. A. ⁿ) deest A.

1) Hoc loco vocem beneficium excidisse v. supra p. 230 not. 1.

166. HADRIANI IV. AD EPISCOPOS GERMANIAE EPISTOLA. (1157 ex.)

Erstat in Gestis Friderici I. III, c. 16 (15) ed. Waitz p. 148, qui etiam lectiones codicis Vindobonensis (V) 629 (Ius can. 133) adnotavit. — Jaffé, Reg. pont. Roman. ed. II. nr. 10321. (P. deest.)

(1) Quotiens aliquid in aeclesia contra honorem Dei et salutem fidelium attemp-
tatur. fratrum et^a coepiscoporum nostrorum, et eorum precipue qui spiritu Dei aguntur,
cura debet existere, ut ea^b quae male gesta sunt^c gratam Deo correctionem debeant
invenire. Hoc autem tempore, quod absque nimio merore non dicimus, karissimus
filius noster Fridericus^d Romanorum imperator tale quid egit, quale temporibus ante-
cessorum suorum non legimus perpetratum. Cum enim nos duos de melioribus fratribus
nostris, Bernhardum^e scilicet^f tituli Sancti Clementis et Rolandum^g cancellarium nostrum
tituli Sancti Marci presbiteros cardinales, ad ipsius presentiam missemus, ipse, cum
primum ad eius presentiam pervenerunt^h, alacriter visus est eos recepisseⁱ. (2) Se-
quenti vero^k die cum redirent ad eum et litterae nostrae in eius auribus legerentur,
accepta occasione cuiusdam verbi, quod ipsarum litterarum series continebat, 'insigne
videlicet^l beneficium^l imperialis coronae^m tibi contulimusⁿ', in tantam animi commotionem
exarsit, ut convicia, quae in^k nos et legatos nostros dicitur coniecisse, et quam inhoneste
ipsum a presentia suaⁿ recedere ac de terra sua velociter exire compulerit, et audire
obprobrium et lamentabile sit referre. Eis autem ab illius^o presentia excedentibus,
facto edicto, ne aliquis de regno vestro ad apostolicam sedem accedat, per omnes
lines eiusdem regni custodes dicitur posuisse, qui eos, qui ad apostolicam sedem venire
voluerint, violento debeant^p revocare. (3) Super quo facto licet aliquantulum con-
turbemur, ex hoc tamen in nobis^q ipsis maiorem^r consolationem accipimus^s, quod ad
id de vestro et principum consilio non processit. Unde confidimus, eum^t a sui animi
motu consilio et persuasione vestra facile revocandum. Quocirca, fratres, quoniam in
hoc facto non solum nostra sed vestra et omnium aeclesiarum res agi dinoscitur,
karitatem vestram monemus et exhortamur in Domino, quatinus opponatis vos^u murum
pro domo Domini et prefatum filium nostrum ad viam rectam quam citius reducere
studeatis, attentissimam sollicitudinem adhibentes, ut a Reinaldo^v cancellario suo et
Ottone^w palatino comite, qui magnas blasphemias in prefatos legatos nostros et matrem
vestram^x sacrosanctam^y Romanam aeclesiam evomere presumpserunt, talem et tam
evidentem satisfactionem faciat exhiberi, ut, sicut multorum aures amaritudo sermonis
eorum offendit, ita etiam^z satisfactio multos ad viam rectam debeat revocare. Non
acquiescat idem filius noster consiliis iniquorum, consideret^a novissima et antiqua et
per illam viam incedat, per quam Iustinianus et alii catholici imperatores^z inecessisse
noseuntur. Exemplo siquidem et imitatione illorum et honorem in terris et felicitatem
in caelis sibi poterit cumulare. (4) Vos etiam, si eum ad rectam semitam reduceritis,
et beato Petro apostolorum principi gratum dependetis^b obsequium et vobis et aeclesiis
vestris suam^c conservabitis libertatem. Alioquin noverit antedictus filius noster ex
ammonitione vestra^d, noverit ex promissionis evangelicae veritate, quod sacrosancta

166. ^a) ac A. ^b) deest A; ea — sunt des. V. ^c) deest B 3. ^d) F. A. B 1. ^e) B. A 1. B 1. C 1; Bñ A 2. ^f) deest C. ^g) R. A 1. B 1. C 1; Rol. A 2. ^h) advenerunt V. ⁱ) suscepisse A. ^k) deest A. ^l) vid. insigne V. ^m) sic V; vid. ben. cor. A; vid. cor. ben. B, C; vid. coronae B*. ⁿ) deest B 1. 3; sua pres. A 1. ^o) ipsius C. ^p) violentius debeat V. ^q) nobismet V. ^r) mitiorem A. ^s) accepimus B E; recipimus V. ^t) deest V. ^u) vos opp. V. ^v) R. A. B 2; Reinoldo B 1. ^w) sic B*; O A 2. V; deest coll. ^x) nostram A. ^y) sanctam matrem vestram V. ^z) deest V. ^a) considerans V. ^b) dependitis B 3. ^c) deest C. ^d) nostra V.

1) *En vocem fatalem beneficium, quae supra nr. 164 et 165 omissa est!*

Romana aeclesia super^e firmissimam petram, Deo collocante, fundata, quancumque ventorum^f turbine quatitur, in sua^s firmitate, protegente Domino, in seculum seculi permanebit. Nec^h autem, sicut nostis, deeret eum tam arduam viam absque vestro consilio attemptasse; unde credimus, quod auditis ammonitionibus vestris facillime poterit ad frugem sanioris studii, sicut vir discretus et imperator catholicus, revocari^l.

167. RESPONSUM EPISCOPORUM AD HADRIANUM IV. (1158. in.)

Litteras, quibus invest notabilis illa imperatoris declaratio, damnis ex recessione Waitziana Gestorum Friderici I. III. c. 17 (16) p. 149; editor lectiones codicis Vindobonensis (V) 629 (Lus. can. 133) adiunxit. Praesto quoque fuit collatio declarationis imperatoriae, quam ex ipso hoc codice instituit vir d. Paulus Kehr; quam uno quidem loco non sine fructu adhibuimus. (P. deest.)

(1) Quamvis sciamus et certi simus, quod aeclesiam Dei fundatam supra firmam^a petram neque venti neque flumina tempestatum possint deicere, nos tamen infirmiores et pusillanimes, si quando huiusmodi contigerint^b impetus, concutimur^c et contremisimus^d. Inde nimirum graviter conturbati sumus et conterriti^e super his quae inter vestram sanctitatem et filium vestrum devotissimum, dominum nostrum imperatorem^f, magni mali, nisi Deus avertat, seminarium prebitura videntur. (2) Equidem a verbis illis quae in litteris vestris continebantur, quas per nuncios vestros prudentissimos et honestissimos, dominum Bernhardum^g et dominum Rolandum^h cancellarium, venerabiles presbiteros cardinales misistis, commota est universa res publica imperii nostri; aures imperialis potentiae ea pacienter audire non potuerunt neque aures principum sustinere; omnes itaⁱ continuernit aures suas, quod nos, salva gratia vestrae sanctissimae paternitatis, ea tueri^k propter sinistram ambiguitatis interpretationem vel consensu aliquo approbare nec audemus nec possumus, eo quod insolita et inaudita fuerunt usque ad haec tempora. (3) Litteras autem, quas nobis misistis, debita eum reverentia suscipientes et amplectentes, commonimus filium vestrum, dominum nostrum imperatorem, sicut iussistis, et ab eo responsum, Deo gratias^l, accepimus tale, quale decebat catholicum principem, in hunc modum:

Duo sunt, quibus nostram regi oportet imperium, leges sanctae imperatorum et usus bonus predecessorum et patrum nostrorum. Istos limites excedere nec^m volumus nec possumusⁿ; quidquid ab his discordat non recipimus. Debitum patri nostro reverentiam libenter^o exhibemus. Liberam imperii nostri coronam divino tantum beneficio ascribimus; electionis primam vocem Magantino archiepiscopo, deinde quod superest caeteris secundum ordinem principibus recognoscimus; regalem unctionem Coloniensi, supremam^p vero, quae imperialis est, summo pontifici; quidquid^q preter haec^r est, ex habundanti est, a malo est. Cardinales in contemptum dilectissimi et reverentissimi patris nostri et consecratoris a finibus terrae nostrae exire non coegimus^r. Sed cum his et pro his^s, quae et scripta et scribenda ferebant in dedecus et scandalum imperii nostri.

166. e) supra B 1. f) sic V; verborum A. B. C. g) sui A. h) Hec B 1. i) possit revocari V.

167. a) deest V. b) contingerint B 1. C 1. c) concutimur B 1. d) ita C. V; tremisimus A. B. B*. e) turbamur A. f) imp. nostrum B 1. g) B. A 1. B 1. F; Bñ A 2. h) R. A 1. B 1. F; Rol. A 2. i) itaque A. k) tuere B. l) Deo gr. resp. B 1. m) sic V; Istos limites aeclesiae nec (deest B) volumus preterire nec possumus (Gesta Frid., ubi sane cor aeclesiae a sensu abhorret. n) deest B 1. 2. o) supremam A 1. B 1. p) quid B 1. 2. q) hoc B 1. r) coeg. non exire C. s) pro his et cum his A.

ultra eos prodire pati nolumus. Introitum et exitum Italiae nec clausimus edicto nec claudere aliquo modo volumus peregrinantibus vel pro suis necessitatibus rationabiliter cum testimonio episcoporum et^t prelatorum suorum^u Romanam sedem aduentibus: sed illis abusionibus, quibus omnes aeclesiae regni nostri gravatae et attenuatae sunt et omnes pene claustrales disciplinae emortuae et sepultae, obviare intendimus. In capite orbis Deus per imperium^v exaltavit aeclesiam. in capite orbis aeclesia, non per Deum, ut credimus, nunc demolitur imperium. A pictura cepit^w, ad scripturam pictura processit. scriptura in auctoritatem^l prodire conatur. Non patiemur, non sustinebimus: coronam ante ponemus, quam imperii coronam una nobiscum sic deponi consentiamus. Picturae deleantur, scripturae^x retractentur, ut inter regnum et sacerdotium aeterna inimiciarum monumenta^y non remaneant.⁵

(4) Haec et alia, utpote de concordia Rogerii^z et Willelmi^a Siculi et aliis quae in Italia facta^b sunt conventionibus, quae ad plenum prosequi non audemus, ab ore domini nostri imperatoris audivimus. Absente autem palatino comite^c et in^c preparatione expeditionis in Italiam iam premissa, a^d cancellario ibidem adhuc presente aliud non audivimus, nisi quod humilitatis erat et pacis, videlicet quod nullis iniuriis, facto aut dicto, pro sua conscientia domnos cardinales offenderit^e, preter quod eis pro periculo vitae, quod a populo imminabat, pro viribus suis astiterit, cunctis qui ibi aderant huius rei testimonium^f eis^g perhibentibus^h. (5) De caetero sanctitatem⁵ vestram suppliciter rogamus et obsecramus, ut nostraeⁱ parcatis infirmitati, ut magnanimitatem filii vestri sicut bonus pastor leniatis scriptis vestris scripta priora suavitate mellita dulcorantibus, quatinus et aeclesia Dei tranquilla devotione laetatur et imperium in suae sublimitatis statu glorietur, ipso mediante et adiuvante, qui mediator Dei et hominum factus est homo Christus Iesus.²⁰

168. HADRIANI IV. LITTERAE EXCUSATORIAE. (1158. Ian.)

Litterae a legatis apostolicis imperatori in curia Augustana a. 1158 medio mense Junio praesentatae constant in Gestis Friderici I. III. c. 23 (22) ed. Waitz p. 156. — Ioffé, Reg. pont. Roman. ed. II. nr. 10386. (P. 106.)

Ex quo universalis aeclesiae curam, Deo prout ipsi placuit disponente, suscepimus, ita in cunctis negotiis magnificentiam tuam honorare curavimus, ut de die in diem animus tuus magis ac magis in amore nostro et veneratione sedis apostolicae debuisset accendi. Unde sine grandi ammiratione non ferimus quod, eum, audito ex suggestione quorundam animum tuum aliquantulum contra nos fuisse commotum, duos de melioribus et maioribus fratribus^a nostris, Rolandum^b scilicet^c cancellarium tituli Sancti Marci et Bernhardum^d tituli Sancti Clementis presbiteros cardinales, qui pro tuae maiestatis honore in Romana aeclesia solliciti semper extiterant, pro voluntatis tuae cognitione ad tuam presentiam direximus^e, aliter quam imperialem decuerit honorificentiam sunt tractati. Occasione siquidem cuiusdam verbi, quod est 'beneficium', tuus animus, sicut

167. ^t) deest B 3. ^u) nostrorum A. ^v) per imp. Deus I. ^w) incepit A. ^x) deest B 3. ^y) monumenta I. ^z) Ro. A. B; Rolandi B². ^a) W. A. B 1. 3; B. B 2; Willibelmi B². ^b) facte A 1. ^c) deest I. ^d) deest B 1. ^e) videlicet — offenderit des. *Gesta Frid.* ^f) test. h. rei B. ^g) deest B 1. 3; eis *per incuriam editio*. ^h) perhibentes B 1. ⁱ) nostrae ut B.

168. ^a) de fratribus A. ^b) R. A 1. B 1; Ro. A 2. ^c) deest B 1. ^d) B. A 1. B 1; Bñ A 2. ^e) destinavimus C.

1) i. e. chartam. Alludit ad Hadriani litteras.

dicetur, est commotus, quod^f utique nedum tanti viri, sed nec cuiuslibet minoris animum merito commovisset. Licet enim hoc nomen, quod est beneficium, apud quosdam in alia significatione, quam^g ex inpositione habeat, assumatur, tunc tamen in ea significatione accipiendum fuerat, quam nos ipsi posuimus et quam ex institutione sua
 5 noseitur retinere. Hoc enim nomen ex 'bono' et 'facto' est editum et dicitur beneficium apud nos non feudum, sed bonum factum. In qua significatione in^h universo sacrae scripturae corpore invenitur, ubi ex beneficio Dei, non tanquam ex feudo, sed velut ex benedictione et bono facto ipsius gubernari dicimurⁱ et nutrirī. Et tua quidem magnificentia liquido recognoscit, quod nos ita bene et honorifice imperialis dignitatis
 10 insigne tuo capiti imposuimus, ut bonum factum valeat ab omnibus iudicari. Unde quod quidam verbum hoc et illud, scilicet 'contulimus tibi insigne imperialis coronae', a sensu suo nisi sunt ad alium retorquere, non ex merito causae, sed de voluntate propria et illorum suggestione, qui pacem regni et ecclesiae nullatenus diligunt, hoc egerunt. Per hoc enim vocabulum 'contulimus' nil aliud intelligimus^k, nisi quod
 15 superius dictum est, 'imposuimus'. Sane quod postmodum personas ecclesiasticas a debita sacrosanctae Romanae ecclesiae visitatione, ut dicitur, revocari^l iussisti, si ita est, quam inconvenienter actum sit, tua, fili in Christo karissime, discretio, ut credimus, recognoscit. Nam si apud nos aliquid^m amaritudinis habebas, per nuncios et litteras tuas nobis fueratⁿ intinandum, et nos honori tuo curavissemus, sicut filii karissimi,
 20 providere. Nunc igitur quoniam^o ad commonitionem dilecti filii nostri Heinrici^p Baiocariae et Saxoniae^q ducis duos de fratribus nostris Heinricum^r tituli Sanctorum Nerei et Achillei presbiterum^s et Iacinctum Sanctae Mariae in Cosmidin diaconem^t cardinales^u, prudentes siquidem et honestos viros, ad tuam presentiam destinamus^v, celsitudinem tuam monentes et hortantes in Domino, quatinus eos honeste ac^w benigne
 25 recipias: et quod ab eis ex parte nostra tuae magnificentiae fuerit intimatum, a sinceritate cordis nostri noverit tua excellentia^x processisse, ac per hoc cum eisdem filiis nostris, mediante iam dicto filio nostro duce, ita^y celsitudo tua studeat convenire, ut inter te et^z matrem tuam sacrosanctam Romanam^z ecclesiam ammodo^a nullius discordiae seminarium debeat remanere.

30 169. SENTENTIA DE FEUDIS IMPERII NON ALIENANDIS.

(1157. Oct.)

Dedit Stumpf 'Acta imperii inedita' p. 490 nr. 343 e tribus copiariis in tabulario Massiliensi asservatis: Livre noir saec. XIII, f. 4 et iterum manu saec. XIV, f. 127; Livre rouge f. 2; Liber auctoritatum f. 3'. Ex iisdem libris edidit Wüchelmann 'Acta imperii inedita saec. XIII' I, p. 289 nr. 323 minus recte sub nomine Friderici II. Sententiam in curia Bisantina latam esse verisimile est. — Stumpf, Reg. 3782a.

(P. deest.)

168. ^f) qui A. ^g) quam — significatione des. A. ^h) deest B 3; post add B 1. ⁱ) dicuntur B. B*. ^k) intelleximus C. ^l) ita A. B*; revocare B. C. ^m) al. ap. nos C. ⁿ) fuerit A. ^o) ita A. C; deest B. ^p) H. A 1. B 1. 3. ^q) Baiocariae et Saxonum B 1. 3. ^r) H. A 1. B 1. ^s) deest B. C. ^t) diaconem A; diacon B 1; diaconos C 1? 2; diaconum B 3. ^u) cardinales B 1. 3. ^v) destinavimus C. ^w) et C. ^x) discretio A. ^y) deest A. ^z) ita A. B 1; ac cell. ^a) deest B. C.

Fridericus Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus universis imperii fidelibus ad quos hec scripta pervenerint gratiam suam et bonam voluntatem.

Novit vestre discretionis prudentia, quoniam ea, que ab imperio tenentur, iure feudali possidentur nec ea sine domini consensu ad alterius possunt transferri dominium. Intelleximus autem, quod Marsilienses beneficium, quod a dilecto principe nostro Arel-
tensi archiepiscopo tenebant, comiti Provincie in concambium dederint, cum nec nostrum
vel archiepiscopi consensum unquam in hac re habuerint. Unde quoniam hec comu-
tatio inanis est et ipso iure irritatur, eam imperiali auctoritate cassamus, precipientes
ne aliquod in illo beneficio archiepiscopo fiat impedimentum et illud ad alterius non
transferatur dominium.

170. DONATIO CIRCULI DUCIBUS BOEMIAE INDULTA.

1158. Ian. 18.

*Sistimus ex autographo tabularii Vindobonensis, quod descripsit vir cl. Kehr Mar-
burgensis. Cf. Gesta Friderici I. III, c. 14 (13) ed. Waitz p. 146. — Stumpf, Reg. 3795.
(P. deest.)*

(C.) ¶ In nomine sancte et individue Trinitatis. Fridericus divina favente elementia imperator Romanorum augustus. ¶ Cum tam lege nature quam scripta bonum operari moneamur ad omnes, precipue eos, qui in amministrazione imperii et rei publice veraci consilio et indefesso laboris studio nobis assistunt et pro gloria imperii propaganda strennuissime decertando omnibus inimicorum incursibus et quibuslibet periculis sese obiciunt, specialis prerogativa honoris sublimare dignum duximus, ut de virtutum premiis et gloria coronę diffidere non debeant qui legitime certaverint. Noverit igitur omnium Christi imperiique nostri fidelium tam presens etas quam successura posteritas, qualiter nos Wadizlao illustri et strennuissimo duci Boemorum ob insignia servicii ac devotionis tam eius quam omnium Boemorum merita honoris insigne, quo avus et ceteri progenitores eius duces Boemię beneficio imperialis excellentię ceteris ducibus preminebat, circulum videlicet gestandum concessimus et per eum omnibus successoribus^a suis in perpetuum. Decernimus itaque et inrefragabili lege statuimus, ut liceat prefato duci Boemię Wadizlao illis temporibus, quibus nos coronam et diadema glorię portamus, in nativitate domini videlicet et in pascha et in penthecosten, circulum portare, et amplius in festivitate videlicet sancti Venzelai et sancti Adelberti, eo quod illas sollempnitates propter patronos suos maiori reverentia et celebritate tota Boe[m]ia veneretur. Sicut itaque celebratio^b et impositio coronę nostre non debet fieri nisi per manus archiepiscoporum et episcoporum, ita prefato duci Boemię a nullo hom[in]um circulus imponatur nisi a dilecto nostro Daniele venerabili Pragense episcopo et Iohanne Olumucense episcopo eorumque successoribus. Quod si forte Olumucensis defuerit, nichilominus Pragensis pro sede et dignitate excellentiori vices compleat amborum; similiter autem Olumucensis, si forte Pragensis defuerit. Ad hec predicto duci Boemię et successoribus eius addimus et concedimus censum de terra Polonie, quem antecessores eius duces Boemię a Polonia retro temporibus accipere

solebant. Ut autem hæc nostra donatio et constitutio supranominato duci Wadizlao karissimo nostro eiusque successoribus omni tempore rata et inconvulsa permaneat, presentem inde paginam conscribi et sigillo nostro insigniri iussimus, adhibitis ydoneis testibus, quorum nomina hæc sunt: Eberhardus Salzburgensis archiepiscopus, Wicmannus Magdeburgensis archiepiscopus, Hertwicus Ratisbonensis episcopus, Eberhardus Bambergensis episcopus, Conradus Patauiensis episcopus, Otto Frisigensis episcopus, Daniel Pragensis episcopus, Heinricus dux Austriæ, Fridericus dux Sueuorum, Ludewicus Iantgravius Duringiæ, Adebertus marchio Saxonie, Otto marchio Missenensis, Otto et Fridericus palatini comites.

10 ¶ Signum domni Friderici Romanorum imperatoris invictissimi. ¶ (M.)

Ego Reinaldus cancellarius vice Arnaldi Magontini archiepiscopi et archicancellari[i] recognovi. (SL.)

Dat. Ratisbone XV. Kal. Febr. indictione V. anno dominicæ incarnationis MCLVII, regnante domno Fridericho Romanorum imperatore gloriosissimo, anno regni eius VI, 15 imperii vero III.

171. LEGATIO ITALICA.

(1158. in.)

Sacramentum Italicorum, quod ceperunt Reinaldus cancellarius et Otto palatinus comes legati, sercaverunt Gesta Friderici I. III. c. 20 (19); ex editione Waitzii p. 152 illud repetimus. (P. 106.)

Ego iuro, quod ammodo inantea ero fidelis domino meo Friderico^a Romanorum^b imperatori contra omnes homines, sicut iure debeo domino et imperatori, et adiuvabo eum retinere coronam imperii et omnem honorem eius in Italia, nominatim et specialiter civitatem N.^c et^d quicquid in ea iuris habere debet, vel in omni virtute comitatus vel 25 episcopatus N. Regalia sua ei non auferam ibidem nec^e alibi, et si fuerint ablata, bona fide recuperare et retinere adiuvabo. Neque in consilio ero nec^f in facto, quod vitam vel membrum vel honorem suum perdat vel mala captione teneatur. Omne mandatum eius, quod ipse mihi fecerit per se vel per epistolam suam^e aut per legatum suum 30 nullo malo ingenio evitabo. Hæc omnia observabo fide bona sine fraude. Sic me Deus adiuvet et hæc sancta quatuor evangelia.

171. ^a) F. A. B I.   ^b) Romano A.   ^c) illam C.   ^d) et — N. des. B.   ^e) drest A.
^f) neque C.

172. CONVENTIO CUM PLACENTINIS.

1158. Iun.

In tabulario S. Antonini Placentiae¹, in arca magna lignea signata 'Pergameni antichi riuniti in cassa di legno G sotto', quae perperam arca Boselli nuncupatur, cir. el. Holder-Egger a. 1891 reperit duo huius conventionis exemplaria. Quorum unum A, in parva membrana, scriptura parva, quae iam pro parte evanuit, exaratum, ingrossatum certe conventionis habendum est. Alterum B scriptura nitida exaratum authenticorum trium, quae secundum c. 6 confecta sunt, unum est; duo sigilla cerea, quae membranae olim impressa erant, iam deperiere. Authenticum exendi fecit Boselli 'Delle storie Piacentine libri XII' (Piacenza 1793. 4°) I, 310 (= Böhmér 'Acta imperii selecta' 596 nr. 885 et Vignati 'Storia della Lega Lombarda' 51). Nos tertium B seculi ceteris tertus A lectiones in adnotationes relegimus. (P. deest.)

Haec est concordia inter dominum^a FREDERICUM serenissimum Romanorum imperatorem et semper augustum neonon et civitatem Placentinam, quæ^b facta est mediantibus viris illustribus RAINALDO^c videlicet imperialis aulae^d cancellario et OTTONE^e comite palatino.

1. Cives Placentini dabunt domino imperatori centum milites loricateos et centum sagittarios, qui cum domino imperatore ad expugnandam civitatem Mediolanensem tandiu^f bona fide manebunt, quamdiu obsidio eiusdem civitatis duraverit. Insuper dabunt uno mense integro ad eandem obsidionem quadringentos sagittarios. Sed si aliquis eorum qui solidos suos receperint, consulibus Placentinis ignorantibus, ab obsidione furtive discesserit, non tenebuntur consules super hoc culpabiles nec cogentur restituere alios, donec finito tempore in quo de solidis^g cum ipsis convenerant.

2. Preterea in octavis pentecostes Placentini diffiduciabunt Mediolanenses, ne de cetero intrent terram suam, nisi illi solummodo qui voluerint ire Ianuam aut alias pro rebus suis, quas conductu Placentinorum deportaverunt^h, deferendisⁱ, et si quas res habent in presenti in Placentia^k aut ex ista parte Padi.*

3. Et^l statim postquam Placentini cognoverint dominum imperatorem Lombardiam intrasse, facient werram Mediolanensibus, personas eorum et res capiendo. Et personas quas capient, dum^m imperator in Lombardia fuerit, dabunt domino imperatori, si requisite fuerint ab eo vel ab eius certo misso. Res vero cui voluerint distribuunt. Et haec omnia facient bona fide ante expeditionemⁿ et in expeditione^o. Nec facient pacem aut concordiam cum Mediolanensibus absque mandato domini imperatoris vel parabola, quamdiu^p fuerit in Italia. Et haec debent observare, si imperator venerit usque ad Kalendas Augusti^q.

* Et si post tempus diffiduciationis usque ad K Aug., terram eorum intraverint, capient eos bona fide. haec in A in spatio brevi inter c. 5 et 7 a librario suppletu signis appositis post vocem Padi ponenda erant; omissa sunt in B.

172. a) dñm A, B, similia semper. b) que A. c) R. A. d) ante A. e) Ottone A. f) tandiu A. g) sol A, B. h) deportaver A, B. i) corr. ex referendis, superscripta litera d in A. ubi sequitur ut deletum. k) Placencia A. l) 7 A. m) dum — fuerit in A supra lin. add. n) expeditionem A. o) legi non potest in B; expeditione A. p) quamdiu — Italia superscr. in A. q) K Aug. A. r) incertum A.

4. Et consules precipient mercatum deferri exercitui et facient deferre bona fide, et concambium denariorum seu argenti dabunt exercitui secundum quod cum eis et cum aliis civitatibus fuerit ordinatum.

5. Et dabunt imperatori^s sexcentas marcas argenti et sexaginta curie usque ad quindecim dies postquam cognoverint dominum imperatorem Lombardiam intrasse.

6. Unde^t tria instrumentaⁿ in uno tenore scripta sunt. Anno dominice incarnationis millesimo centesimo quinquagesimo octavo, de mense Iunio, indie, sexta.

7. Hec omnia que scripta sunt consules Placentini iurabunt, se observaturos bona fide, et facient iurare consilium civitatis et de^v aliis hominibus quot eis placuerit. Et suscipient idem nuntii^w civitatem Placentinam et milites et arcarios et ceteros Placentinos ad exercitum venientes in plenitudinem gratie domini imperatoris^s et facient ipsum imperatorem gratiam suam et bonam voluntatem plenarie dare eisdem civibus et omnem^v offensam remittere^z, si scripta servaverint aut^a offensam emendare voluerint.

8. Preferea omnes ad exercitum ire volentes, sive Papienses aut Cremonenses aut undecumque fuerint, per terram Placentinorum^b securum debent habere transitum.^z

(S. N.)^c Ego Obertus Vallarius sacri palatii notarius^d interfui et iussu suprascripti^e domini cancellarii et comitis et suprascriptorum^f consulum scripsi.

¹⁾ Et hec omnia per bonam fidem, ut supra legitur, attendant et adimplebunt, [quantum]^g per parabolam domini Frederici imperatoris aut dicti cancellarii^h vel comitis palatini vel [corum]ⁱ certi missi non remanserit. *add. A.*

173. LEX PACIS CASTRENSIS.

(1158. Iul.)

Repetimus editionem Gestorum Friderici I, III, c. 28 (26) a Waitz p. 159 recognitam, retentis codicum et classium signis (A, B, C). De hac lege, que apud Brixiam emanasse videtur, alterius confirmata Rahewinus I, c. hanc dicit: Hanc treugam archiepiscopi, episcopi, abbates datis pro se dextris firmaverunt et violatores pacis pontificalis officii severitate coerendos promiserunt. — Stumpf, Reg. 3816. (P. 107.)

1. Statuimus et firmiter observari volumus, ut nec miles nec serviens litem audeat movere. Quod si alter cum altero rixatus^a fuerit, neuter debet vociferari signa castrorum, ne inde sui concitentur ad pugnam. Quod si lis mota fuerit, nemo debet accurrere cum armis, gladio scilicet, lancea; vel sagittis sed indutus lorica, scuto, galea, ad litem non portet nisi fustem, quo dirimat litem. Nemo vociferabitur signa castrorum, nisi querendo hospitium suum. Sed si miles vociferatione signi litem com-

172. ^{a)} dño imperatori A. ^{b)} Unde — sexta des. A. ^{c)} sic manu notarii superscriptum, prius brevia scriptum fuit, iam linea subducta deletum B. ^{d)} verba de — placuerit in A manu librarii superscripta sunt super us que in linea curata erant: populum sicut predicti nuntii imperatoris ordinabunt. ^{e)} nuntii A. ^{f)} sequuntur in B et ceteros Placentinos, linea subducta deleta. ^{g)} superscriptum in A. ^{h)} remitte ut videtur A. ⁱ⁾ aut — voluerint superser. manu librarii in A, ubi eae aut legi iam non potest. ^{j)} Placenti A. ^{k)} reliqua des. A. ^{l)} not B. ^{m)} ifii B; cf. N. A. XII, 505 n. 2. ⁿ⁾ ifiorum B. ^{o)} ratum modo cognosci potuit A. ^{p)} foramine deletum A. ^{q)} eae quatuor litterarum legi non potuit A.

173. ^{a)} reliqua usque ad finem legis des. A.

moverit, auferetur ei omne suum harnascha et eicietur de exercitu. Si servus fecerit, tondebitur, verberabitur et in maxilla comburetur, vel dominus suus redimit eum cum omni suo harnascha^b.

2. Qui aliquem vulneraverit et hoc se fecisse negaverit, tunc si vulneratus per duos veraces testes, non consanguineos suos^c, illum convincere potest, manus ei abscidatur. Quod si testes defuerint et ille iuramento se expurgare voluerit, accusator potest, si vult^d, iuramentum refutare et illum duello impetere.

3. Si quis homicidium fecerit et a propinquo occisi vel amico vel socio per duos veraces testes, non consanguineos occisi, convictus fuerit, capitalem sententiam subibit. Verum si testes defuerint et homicida iuramento se^e expurgare voluerit, amicus^f propinquus occisi duello eum potest impetere.

4. Si extraneus miles pacifice ad castra accesserit, sedens in palefrido sine scuto et armis, si quis eum leserit, pacis violator iudicabitur. Si autem sedens in dextrario, et habens scutum in collo, lanceam in manu ad castra accesserit, si quis eum leserit, pacem non violavit.

5. Miles qui mercatorem spoliaverit, dupliciter reddet ablata et iurabit, quod nescivit illum mercatorem. Si servus, tondebitur et in maxilla comburetur, vel dominus reddet pro eo rapinam.

6. Quicumque aliquem spoliare ecclesiam vel forum viderit, prohibere debet, tamen sine lite: si prohibere non potest, reum accusare debet in curia.

7. Nemo aliquam mulierem habeat^g in hospitio: qui vero habere praesumpserit, auferetur ei omne suum harnasch^h et excommunicatus habebitur, et mulieri nasus abscidetur.

8. Nemo impugnabit castrum, quod a curia defensionem habet.

9. Si servus furtum fecerit et in furto fuerit deprehensusⁱ, si prius fur non erat, non ideo suspendetur, sed tondebitur, verberabitur et in maxilla comburetur et eicietur de exercitu, nisi dominus eius^k redimat eum cum omni suo harnasch^h. Si prius fur erat, suspendetur.

10. Si servus aliquis culpatus et^k non in furto fuerit deprehensusⁱ, sequenti die expurgabit se iudicio igniti ferri, vel dominus eius^k iuramentum pro eo prestabit. Actor vero iurabit, quod aliam ob causam non interpellat eum de furto, nisi quod putat eum^k culpabilem.

11. Si quis invenerit equum alterius, non tondebit^l eum nec ignotum faciet, sed dicet marschaleho^m, et tenebit eum non furtive et imponet ei onus suum. Quod si ille qui amisit equum in via deprehenderit oneratum, non deiciet onus eiusⁿ, sed sequens ad hospicium recipiet equum suum.

12. Si quis vero villam vel domum incenderit, tondebitur et in maxillis comburetur et verberabitur.

13. Faber non comburet carbones in villa, sed portabit ligna ad hospicium suum^o et ibi comburet: quod si in villa fecerit, tondebitur, verberabitur et in maxillis^p comburetur.

14. Si quis aliquem leserit, imponens ei quod pacem non iuraverit, non erit reus violatae pacis, nisi ille probare possit duobus ydoneis testibus, quod pacem iuraverit.

15. Nemo recipiet hospicio^k servum qui sine domino est: quod si fecerit, reddet in duplo quicquid ille abstulerit.

173. ^b) harnasch C 1. ^c) consanguineis suis B, C 1. ^d) si vult potest C. ^e) se iur. C. ^f) et add. B 1. ^g) habebit B 1. ^h) harnasch C 1. ⁱ) deprehensus C 1. ^k) deest C. ^l) tondeat B 1. 3. ^m) marschaleho C 1. ⁿ) illius C. ^o) deest B 1. 3. ^p) maxilla B 1.

16. Quicumque foveam invenerit, libere fruatur ea. Quod si ablata fuerit⁹, non reddet malum pro malo, non ulciscetur iniuriam suam, sed conqueretur marschalcho^r iusticiam accepturus.

17. Si^s mercator Teutonicus civitatem intraverit et emerit mercatum et portaverit ad exercitum et carius vendiderit in exercitu, camerarius auferet ei omne forum suum et verberabit eum et tondebit et comburet in maxillam.

18. Nullus Teutonicus habeat socium Latinum, nisi sciat Teutonicum; sed si habuerit, auferetur ei quidquid habet.

19. Si miles militi convitia dixerit, negare potest iuramento; si non negaverit, componet ei X libras monetae, quae tunc erit in exercitu.

20. Si quis invenerit vasa plena vini, vinum inde extrahat ita caute, ne vasa confringat vel ligamina incidat vasorum, ne ad dampnum exercitus totum vinum effundatur.

21. Si castrum aliquod captum fuerit, bona quae intus sunt auferantur, sed non incendatur, nisi forte hoc marschalchus^t faciat.

22. Si quis venatus fuerit cum canibus venaticis, feram quam invenerit et canibus agitaverit sine alicuius impedimento habebit.

23. Si quis per canes leporarios feram fugaverit, non erit necessario sua, sed erit occupantis.

24. Si quis lancea vel gladio feram percusserit et, antequam manu^u levaverit, alter occupaverit, non^v occupantis erit: sed qui occiderit eam sine contradictione obtinebit.

25. Si quis birsando feram balista^w vel arcu occiderit, eius erit.

174. CONVENTIO CUM MEDIOLANENSIBUS.

1158. Sept. 1.

*Præter editionem Waitzianam Gestorum Friderici I. III, c. 47 (41) p. 176, cuius recensio-
nem et codicum signa (A, B, C) retinimus, adhibuimus codicem Parisinum (P)
Bibliothèque de l'Arsenal Hist. 80 succ. XIII, in. A, in quo legitur conventio inter
fol. 4—13'. Qui solus textum integrum præbet. Eius corruptelas manifestas et discre-
pantias exiguas adnotare supersedimus. — Stumpf, Reg. 3818. (P. 109.)*

In nomine domini nostri Ihesu Christi. Anno^a Domini MCLVIII.^b prima die mensis Septembris, indictione VI, regnante domno Frederico Romanorum imperatore et semper augusto. Haec est conventio, per quam Mediolanenses^c in gratiam domni^d imperatoris redituri sunt et permansuri.

1. Cumas^e et Laudam^f civitates ad^g honorem imperii relevari non prohibebunt et ammodo nec^h impugnabunt nec destruent, et a fodro et viaticoⁱ et ab omnimoda

173. ⁹⁾ ei *add. C.* ^{r)} marschalcho *B 1.* ^{s)} Sed si *C.* ^{t)} marschalchus *B 1 hoc loco; marschalchus C 1.* ^{u)} manu *B 1. 3.* ^{v)} *derst B 1. 3.* ^{w)} vel balista *B 1.*

174. ^{a)} Anno — augusto *des. Gest. Frid.* ^{b)} MCLVIII. *P.* ^{c)} Mediolani *A.* ^{d)} *deest G. Fr.* ^{e)} Cumam *P.* ^{f)} Lauda *A.* ^{g)} ad — ecclesiam Mediolanensem *des. A 1. 2.* ^{h)} non *C.* ⁱ⁾ in viatico *B 1. 2; in vivatico P.*

1) *Est codex Annalium Pisanorum qui nomine Bernardi Maragonis feruntur, c. 88. XIX, 237.*

exactione se ibidem per omnem eorum^k ditionem continebunt et ultro^l se non intromittent, ut sint liberae illae^m civitates, sicut Mediolanenses ab ipsis sunt liberi; excepto respectu iuris aeclesiastici, quod habent ad archiepiscopum et aeclesiam Mediolanensemⁿ.

2. Omnes Mediolanenses communiter^o a^p minoribus usque ad maiores, ab annis XIII et supra^u usque ad annos LXX^r, fidelitatem domno imperatori iurabunt^s sine malo ingenio et observabunt.

3. Palatium imperiale ad honorem domni imperatoris arbitrato^t bonorum virorumⁿ elevabunt et cum debito honore bona fide^v conservabunt^w.

4. Pecuniam pro emendatione iniuriarum domno imperatori vel domnae^x imperatrici sive^y curiae promissam statutis temporibus persolvent, hoc est terciam partem infra XXX dies, ex quo haec pactio confirmata fuerit^z, aliam vero terciam partem^o infra octavam^a beati^b Martini, terciam autem residuam partem^c infra octavam^d epiphaniae. Hisque sic persolutis^e, nullis privatis teneantur^o promissionibus. Pecuniae promissae summa haec est: novem milia marcarum argenti sive auri vel monetae eiusdem estimationis et^f pretii.

5. Pro his tantum pretaxatis capitulis bona fide complendis et conservandis CCC obsides dabunt, capitaneos, valvassores^g, populares, quales approbati fuerint a domno^h archiepiscopo Mediolanensi et comite Blanderatensiⁱ et^k Guillelmo^l marchione Montisferrati et tribus consulibus, si haec^m domno imperatori placuerint, iuramento astrictis ad hanc electionem fideliter faciendam. Obsides vero in partibus Italiae omnes servantur, praeter L vel pauciores per interventum regis Boemorum Wladislaiⁿ et aliorum principum ultra montes, si domno imperatori placuerit, deferendos. Quibus autem commisi fuerint obsides in Italia, iurent in presentia Mediolanensium ad haec^o predestinatorum^p, quod prefixo tempore transacto infra octo dies, ex quo requisiti fuerint a Mediolanensibus eos eis^q libere reddant^r, ut illi secure eos^s habeant, si quattuor illa^t pretaxata capitula ab eis observata fuerint. Tres vero principes Alemanniae dextras^u dabunt, quod obsides illi qui ultra montes deferentur, si qui erunt, eodem pacto fideliter reddentur^v.

6. Consules vero, qui nunc sunt, ex auctoritate et concessione^w domni imperatoris usque ad Kal. Februarii proxime venturas perseverent et pro consulatu suo domno imperatori iurent. Venturi vero consules a populo eligantur et ab ipso^x imperatore confirmentur; quorum medietas ad ipsum^y veniat, dum in Longobardia fuerit^z; alias autem eo^a existente, duo ad eum ex^b consulibus veniant et iuramento facto officium consulatus sui a domno imperatore recipiant, pro se et pro^c sociis suis^d futuris idem^e iuramentum domno imperatori coram communi suae civitatis. Si autem legatus a domno imperatore^f destinatus fuerit in Italiam^g, eadem coram ipso et per ipsum fiant.

174. k) loco eorum — et P; ditionem episcopatus eorum. l) ultra P; se deest. m) intromittet sed libere sunt P. n) Mediolanensium B 1; Mediolanum B 3; quod habet archiepiscopus et ecclesia Mediolanensis P. o) deest P. p) et a A 2. q) et supra des. P. r) LXXIII. P. s) iur. d. imp. fid. P. t) arbitrato A. u) deest B. C. v) bona fide des. P. w) observabunt C. x) de P. y) vel A. z) fuerunt B 1. a) octava P. b) s. A; sancti P. c) deest A. d) octavum B 2; octava P. e) solutis P. f) in P. g) ita A. B. 1. 2; varvassores P; vavassores rell. h) ab P. i) Blandratensi A; Brandratensi C 1; Blandratensi P. k) cum P. l) deest A. P. m) hoc — placuerit P. n) sic A; Ladzlei P; Labezlai rell. o) hoc A. P. p) destinatorum P. q) eis eos B 1. 3; eis deest P. r) ipsis reddeat P. s) eos secure A; securos eos P. t) quattuor illa des. G. Fr. u) dextram P. v) reddantur P. w) conceptione P. x) deest P. y) imperatorem P. z) fuerunt P. a) illo P. b) de B 1. 3. c) deest B. C. P. d) suis soc. A. e) idem — civitatis des. A. f) ad hoc add. P. g) Italiae partes B.

7. Legati vero domni imperatoris in Italiam directi si civitatem adierint, in palatio sedeant et placita ad eos delata ad honorem imperii diffiniant.

8. Antequam castra ab obsidione moveantur^b, captivi omnes reddanturⁱ in potestatem regis Boemi^k, qui et securitatem per se et honestos principes eis faciat, quod^l captivos illos domno imperatori reddet^m, si eis domnus imperator pacem fecerit cum Cremonensibusⁿ, Papiensibus, Novariensibus, Cumanis, Laudensibus, Vercellensibus; non solum autem Mediolanensibus, verum etiam confederatis eorum, specialiter^o Terdonsibus, Cremensibus^p et Insulanis, salvo honore domni imperatoris et illibatis amicitiiis Mediolanensium et in suo statu permanentibus. Si vero pax eis^q cum predictis civitatibus facta non fuerit, captivi veteres^r eis reddantur, nec ob id gratia domni imperatoris ipsi et amici eorum priverentur.

9. Regalia, veluti monetam, theoloneum^s, pedaticum, portus, comitatus et alia similia, si qua sunt, commune Mediolanensium^t dimittet et ultra se non intromittet, et si quis^u per usum^{v,1} haec obtinere^w voluerit^x et iusticiam inde coram domno imperatore vel nuncio eius facere noluerit, Mediolanenses vindictam de eo^y pro sua possibilitate sument in persona et possessione, et regalia domno imperatori restituent sine fraude et malo ingenio.

10. Hoc pacto et ordine^z domnus imperator Mediolanenses et^a Cremenses^b cum^c CXX marcarum emendatione^d in gratiam suam^e recipiet et eos et^f amicos eorum in plena curia publice a banno absolvet et captivos eorum omnes, veteres et novos, eis reddet^g, statim postquam obsides domno^h imperatoriⁱ dederint et captivos tam veteres quam^k novos in manum regis Boemorum reddiderint.

11. Datis autem obsidibus et captivis, altera die vel tertia exercitus ab obsidione recedet^l, et domnus imperator Mediolanenses et eorum^m res secundum clementiam suamⁿ elementer tractabit^o.

12. Commune Mediolani prefatas condiciones servabit plenarie bona fide, sine fraude^p et^q malo ingenio, quantum non remanserit^r per iustum impedimentum et^s per parabolam domni^t Friderici gloriosissimi^t Romanorum^u imperatoris vel nuncii eius aut^v eius successoris^w.

13. Collectam predictae pecuniae liceat modo facere predictis^x Mediolanensibus^y ab his quos in sua societate habere consueverant, preter Cumanos, Laudenses^z et eos qui de comitatu Sifriensi^a fidelitatem domno imperatori nuper iuraverunt.

14. Pro^b culpis autem preteritis nichil amplius eis inferatur vel ab eis requiratur. Tempus autem redemptorum obsidum est a nativitate Domini proxima usque ad annum, Doc. 25.

35 Ego Rainaldus cancellarius vice Frederici Coloniensis archiepiscopi et archicancellarii recognovi.

174. ^b) removeantur *P.*   ⁱ) red. omnes *P.*   ^k) Bohemi *corr.* Bohemie *A 1 et ita A 2; Boemie P.*
^l) facient qui *P.*   ^m) reddat *C.*   ⁿ) Cremensibus *A.*   ^o) *deest G. Fr.;* spiritualiter *P.*   ^p) Cremensibus — Mediolanensium *des. P.*   ^q) eius *P.*   ^r) vestes *B 3; teteres P.*   ^s) theolonium *A;* theoloneum *B 1; thelonum B 2; tholoneum P.*   ^t) Mediolanense *P.*   ^u) quas *B 1, 3; quis corr. qui C 1.*
^v) divisum *B, P;* violentiam *C.*   ^w) hoc pertinere *P.*   ^x) voluerunt *B.*   ^y) de eo viud. *P.*   ^z) hoc ordine *B 1.*   ^a) *deest B 3, C.*   ^b) Cremouenses *P.*   ^c) speciali *add. P.*   ^d) *deest P.*   ^e) in gratiam suam *des. B.*   ^f) *deest A.*   ^g) reddet eis *A.*   ^h) *deest G. Fr.*   ⁱ) d. imp. obs. *P.*   ^k) quam *deest B; tam nov. quam vet. A.*   ^l) recedit *B 1, 3.*   ^m) horum *A.*   ⁿ) sec. cl. suam *des. G. Fr.*
^o) tractabat *P.*   ^p) sine fraude *des. P.*   ^q) sine *add. P.*   ^r) permanserit *G. Fr.*   ^s) vel *P.*   ^t) *deest G. Fr.*   ^u) Romani *G. Fr.*   ^v) vel *A.*   ^w) successiois *P;* succ. eius *B 1.*   ^x) *deest G. Fr.*   ^y) Mediolanenses *G. Fr.*   ^z) Landanenses *A; Laudum, B, 1, 2; et Land. P.*   ^a) Sefrensi *C; Sepriensi P. qui h. l. ponit nuper.*   ^b) *religua des. G. Fr.*

1) Ita Rahewinum scripsisse, sed post mutasse putavit Waitz.

175–178. CURIA RONCALIAE.

1158. Nov.

Ab actis istius curiae celeberrimae reicimus orationes Friderici imperatoris et archiepiscopi Mediolanensis a Pertzio p. 110. 111 e Gestis Friderici l. IV, c. 4. 5 (3. 4) receptas, quia sine dubio minus sunt authenticae.

175. DEFINITIO REGALIIUM.

Definitionem a iuriconsultis Bononiensibus datam edimus ope codicum 1) Vaticani Palat. 772 saec. XII. inter fol. 84. 85, quem iam olim excussit b. m. Pertz¹; 2) cod. Parisini Bibliothèque de l'Arsènal Hist. 80 saec. XIII. in. inter fol. 4–13¹; 3) cod. tabularii municipalis Firmani nr. 1030 Iura episcopatus continentis, fol. 90¹ manu saec. XII. vel XIII; exscripsit iam olim b. m. Bethmann. Cum codex 1 tertium sufficientem praebet, et menda manifesta codicum 2 et 3 et magnam molem lectionum, quam Pertz ex aliis codicibus, praesertim ex septem codicibus Libri Feudorum II, 56 attulerat, adnotare superfluum duximus. Proponere potius iuvat diversas regalium definitiones duas.

Una est ea quae legitur in Gestis Friderici l. IV, c. 7 (5) ed. Waitz p. 191, ubi Rahewinus: Requisiteque (Mediolanenses) de hoc ipso iure, quid esset, adiudicaverunt: ducatus, marchias, comitatus, consulatus, monetas, theolonea, fodrum, vectigalia, portus, pedatica, molendina, piscarias, pontes omnemque utilitatem ex decursu fluminum provenientem, nec de terra tantum, verum etiam de suis propriis capitibus census annui redditionem.

Altera definitio est ea, quam imperator ipse dedit in privilegio Astensibus a. 1159. Febr. 15 indulto (Stumpf 3844), edito e codice Astensi in libro 'Atti della reale accademia dei Lincei, Serie II, vol. V' (Roma 1889) p. 73 nr. 6 (A) et ab Ughellio 'Italia sacra' ed. Coleti IV, 367 (U): Haec itaque regalia esse dicuntur: moneta, vie publicae, aquatica, flumina publica, molendina^a, furni, forestica^b, mensurae, banatica^c, ripatica^d, portus, argentariae^e pedagia, piscationis redditus^f, sestaria^g vini et frumenti^h et eorum que venduntur ad mensuramⁱ, placita, batalia, rubi, restitutiones in integrum minorum^k et alia omnia que ad regalia iura pertinent.

Laudatur sententia de regalibus et ipsa in privilegio ab imperatore a. 1159. Febr. 7 Widoni comiti Blandratensi dato (Stumpf 'Acta inedita' nr. 359; Stumpf, Reg. 3842), ubi haec: quia omnia regalia, placita, districtus et albergaria cum arimannis² caeteraque regalia nobis in curia Roncaliae adiudicata sunt. — Stumpf, Reg. 3825.

(P. 111.)

Regalia^a sunt hee^b: Arimannie^c, vie publicae, flumina navigabilia, et^d ex quibus fiunt navigabilia^e, portus, ripatica, vectigalia que vulgo dicuntur theolonea, monete, mulctarum penarumque^f compendia^g, bona vacantia, et que indignis^h legibus auferuntur,

^a) molendina A.   ^b) forestica U.   ^c) banatica U.   ^d) ripacia A: deest U.   ^e) argentaria U.   ^f) redditus U.   ^g) sessoria U.   ^h) frumenti A.   ⁱ) ad mensuram des. U.   ^k) deest U.

175. ^a) precedit rubrica in 3: Que sunt regalia et iura curie.   ^b) sunt hec des. 2. 3.   ^c) sic 3; arimannie 1; arimannie 2.   ^d) deest 3.   ^e) pro fiunt navigabilia 3: navigatus fuerit.   ^f) penarumque deest 3.   ^g) et add. 2.   ^h) ab indignis 3.

1) Est codex Lombardae; cf. 'Archiv' V, 310 et LL. IV, CIII. Pertz confusionem fecit, afferens hunc codicem in praefatione sub nr. 2, in varia lectione sub nr. 1.   2) Sic textum castigari licet.

nisi que spetialiterⁱ quibusdam^k conceduntur, et^l bona contrahentium incestas nuptias, et^m dampnatorum et proscriptorum secundum quod in novis constitutionibus cavetur, angariarum et parangariarumⁿ et plaustrorum et navium^o prestationes, et^l extraordinaria collatio^p ad felicissimam regalis numinis expeditionem, potestas constituentium magistratuum ad iustitiam expediendam, argentarie, et^l palatia in civitatibus consuetis^q, piscationum redditus et salinarum, et^l bona committentium crimen maie-
 5 statis, et^l dimidium thesauri inventi in loco cesaris, non data opera, vel in loco religioso: si data opera, totum ad eum pertinet.

176. CONSTITUTIO PACIS.

10 *Illata est in Libros Feudorum l. II, tit. 53. 54. Proponitur secundum Gestu Friderici l. IV, c. 10 (6) ed. Waitz p. 194, recentis signis codicum (B. B*. C: deest in recensione A), porro ope codicum V, Vaticanu Palat. 772 saec. XII. inter fol. 84. 85; P, Parisini Bibl. de l' Arsenal Hist. 80 saec. XIII. in. inter fol. 4—13'; S, codicis pristinae bibliothecae Romanae Sessorianae S. Crucis in Ierusalem nr. 33 (olim Nonantulani)¹
 15 manu saec. XII. fol. 89 et 90, quem contulit h. m. Giesebrecht. Quibus auxiliis adiuti congeriem lectionum, quas Pertzius e Libri Feudorum codicibus adnotaverat, revicimus. In plerisque autem huius Libri codicibus addita sunt capita duo, quae in nostris codicibus desiderantur nec authentica esse videntur². Quam ob rem ea sub calce textus ex recensione viri cl. Lehmann dari par erat. — Stumpf, Reg. 3826. (P. 112.)*

20 Fridericus Dei gratia Romanorum imperator et³ semper augustus universis suo subiectis imperio.

1. Haec edictali lege in perpetuum valitura iubemus, ut omnes nostro subiecti imperio veram et perpetuam pacem inter se observent, et^b ut inviolatum^c inter omnes fedus^d perpetuo servetur. Duces, marchiones, comites, capitanei, vavassores et^e omnium locorum rectores cum omnium^f locorum primatibus et plebeis a decimo octavo
 25 anno usque ad septuagesimum iureiurando obstringantur^g, ut pacem teneant et rectores locorum adiuvent in pace tuenda atque vindicanda, et^h in fine uniuscuiusque quinquennii omnium sacramenta de predicta pace tenenda renoventur.

2. Si quis veroⁱ aliquod ius de quacumque causa^k vel facto contra aliquem se^l
 30 habere putaverit^m, iudicalemⁿ adeat^o potestatem et per eam sibi competens ius^p assequatur^q.

3. Si^r quis vero temerario ausu predictam pacem violare presumpserit^s, si civitas est, pena C librarum auri camerae nostrae inferenda puniatur. Oppidum vero XX libris^t auri multetur. Duces autem^u et marchiones et comites L libras^v prestant.

35 **175.** ⁱ) que *add.* 1. ^k) quibus 2; anferuntur et *add.* 3. ^l) *deest* 3. ^m) bona 3. ⁿ) pangariarum 1. ^o) manuum 3. ^p) extraordinariam collationem 1--3. ^q) constitutis 3.

176. ^a) et *deest* S; et semper *des.* V. ^b) *deest* B 3; et — renoventur *des.* B'. ^c) inviolata V. P. S. ^d) *deest* B. V. P. S. ^e) *deest* B 1. ^f) omnibus V. P. ^g) abstringantur V; asstringantur P. S. ^h) ut P. ⁱ) *deest* V. ^k) re V. ^l) *deest* V. ^m) putaverint B 3. ⁿ) ad
 40 iudicalem C 1? 2. ^o) redeat C 2. ^p) ius sibi comp. V. P. ^q) exequatur V. P. S. ^r) B* *sic*: Si quis vero coniuratum pacem a principibus et iudicibus aliquando temerario ausu violare presumpserit. ^s) *loco* violare presumpserit P. S; violaverit. ^t) librarum V. P. S. ^u) vero V. ^v) auri libras V. S; librarum auri P.

1) Cf. de hoc codice 'Archiv' XII, 396 et 'Wiener Sitzungsberichte' L. 771. Cf. etiam 'Neues
 45 Archiv' XVII, 481. 2) C. 13 convenit cum capite ultimo Constitutionis a. 1154 datae, v. supra nr. 148, c. 3.

Capitanci vero^w et maiores vavassores^x XX libris^y auri puniantur. Minores autem vavassores et omnes alii predictae pacis violatores VI^z libras auri inferre compellantur et dampnum passis^a secundum leges resarciant^b.

4. Iniuria^c seu furtum legitime puniatur. Homicidium^d et membrorum diminutio vel aliud quodlibet delictum legaliter vindicetur.

5. Iudices vero et locorum defensores vel quicumque magistratus ab imperatore vel eius potestate^e constituti seu confirmati, qui iusticiam facere neglexerint^f et pacem violatam vindicare legitime supersederint, dampnum omne et^g iniuriam passis^a resarcire compellantur; et insuper, si maior iudex est, sacro erario penam^h X librarumⁱ auri prestet, minor autem pena trium librarum auri^k multetur. Qui vero ad predictam 10 penam persolvendam inopia dinoscitur laborare, sui corporis coercionem cum verberibus patiatur et procul ab eo loco quem inhabitat^l quinquaginta miliaria^m per quinquennium vitam agat.

6. Conventiculaⁿ quoque et omnes^o coniurationes in civitatibus et extra, etiam occasione parentelae, inter^p civitatem et civitatem et inter personam et personam sive 15 inter^q civitatem et personam omnibus modis fieri prohibemus et in preteritum factas cassamus, singulis coniuratorum pena^r unius librae auri percollandis^s.

7. Episcopus quoque locorum aecclesiastica censura violatores huius sanceionis, donec ad satisfactionem veniant^t, coherere volumus: receptoribus^u etiam malefactorum, qui predictam pacem violaverint, et predam^v eumentibus, nostrae indignationi subiciendis^w, 20 eadem pena feriendis^x.

8. Preterea^y eius bona publicentur et domus destruantur^z, qui pacem iurare^a et tenere noluerit, et^b lege pacis non fruatur^c.

9. Illicitas etiam^d exactiones maxime ab aecclesiis^e, quarum abusus^f iam per longa tempora inolevit, per civitates et castella omnimodis condempnamus et prohi- 25 bemus^g; et si facte fuerint, in duplum reddantur.

10. Item^l sacramenta puberum^h sponte facta super contractibus rerum suarum non retractandis inviolabiliter custodianturⁱ. Per vim autem vel iniustum^k metum^l, etiam a maioribus, maxime ne querimoniam maleficiorum commissorum^m faciantⁿ, ex- 30 torta sacramenta^o nullius esse momenti iubemus.

176. w) quoque V. P. S. x) deest S. y) librarum P. z) III. V. P. S. a) sic B*; passo V. P. S.; pacis B. C. b) resarciatur P. S.; reservetur V. c) iniurias B 1. d) quoque add. V. P.; que add. S. e) voluntate V. P. S. f) neglexerit — supersederit B. B*. g) et omnem S.; et deest V. P. h) in penam C. i) libras B 1, ubi auri deest. k) deest S. l) inhabitabat P; locum inhabitabat S. m) milibus V. P.; miliaris remotus de eo S. n) conven- 35 ticulas V. P. S. o) omnes et V. P. S. p) intra B 1. 3; et inter V. P. S. q) intra B 1. 3. C 1. r) penam B 1. s) persolvendis S. t) veniat B 1. 3. B*. S; venerit V. u) Receptoribus B 1. 3; Receptoribus V. P. S. v) predam deest G. Fr.; et eumentibus des. B. B*. w) subiciendi et B; nostram indignationem subituris V. P. S.; et add. P. S. x) feriendi sunt G. Fr. y) Pariter S. z) destruat V. P. S. a) iuraverint et tenere noluerint S. b) deest S. c) et leges pacis non 40 servat G. Fr. d) deest S; quoque V. e) aecclesia G. Fr. f) abusus V. P. S. g) et prohibemus des. B 3. h) pupillarum G. Fr. i) custodiantur V. P. S. k) iustum V. P. S. l) sacramenta extorta h. l. add. B 1. 2. 3. B*. m) deest V. n) hic desinit B 3. o) deest B. B*. V. P. S.; fac. ex toto nullius B*.

1) Haec constitutio de sacramentis puberum habetur et in Codice L. II. tit. 28, et glossa Guizzardini 45 (sacc. XIII. glossatoris) addit: Haec constitutio facta fuit in insula reniben ad instantiam domini Martini, que constitutio in caput eius retrocessit, quia omnia sua bona per minorem alienata sunt. Contra Hugolinus Roncalia nominat. C. de Savigny, cui ista debemus ('Romische Rechtsgeschichte' IV, 164), locum Guizzardini ite emendat in insula Remi Bononiae, et legem anno 1155, (aut 1159, 1162, 1167) latam atque 50 postea in curia Roncaliae legibus insertam fuisse contendit; nos Rudericum et colicum saeculi XII. sententiam sequimur. PERTZ.

11. Ad^p haec: qui allodium suum vendiderit, districtum^q et iurisdictionem^r imperatoris vendere non praesumat: et si fecerit^s, non valeat.*

*) *In Libris Feudorum adduntur duo capita, quae non leguntur in codd. 1—4, 10, 42: 12. Si vero contigerit allodium aliquod etiam infeudatum^a conferri ecclesiae vel oblatione^b fidelium vel per emtionis et venditionis^c alteriusve huiusmodi^d contractum, infeudatus, nisi per gratiam ecclesiae tanquam de novo receperit^e, feudum quod habebat^f retinere non poterit^g.*

13. Ut autem^h aequitas, quae in paribus causis paria iura desiderat, per universitatem totius imperii servetur, firmiter statuimus tam in Italia quam in Alamannia, ut quicumque indicta publiceⁱ expeditione ad^k suscipiendum imperii^l coronam regem aut sub rege dominum suum^m non adiuveritⁿ aut eundo cum ipso aut pro quantitate feudi stipendia militiae persolvendo^o, si de vocatione legitima a domino suo convinci per compares^p suos poterit, feudum perdat et dominus in suos usus illud redigendi habeat liberam^q facultatem^r.

177. CONSTITUTIO DE IURE FEUDORUM.

15 *Et ipsam insertam in Libris Feudorum l. II, tit. 55 praebemus subsidiis eisdem adhibitis lectionibusque codicum Libri Feudorum, quas Pertzius attulit, reiectis. Magis tamen quam in Constitutione pacis recensenda secuti sumus codices V, P, S. Quorum tertius cum genuinus esse censendus sit, Raherius l. IV, c. 10 (6) p. 192 tertium variasse et aliquoties in deterius mutasse videtur. Constitutionem hanc eiusdem imperatoris legem a. 1154 datam (supra nr. 148) renovare et ampliare apparet. — Stumpf, Reg. 3827.*

(P. 113.)

Fridericus Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus universis^a nostro subiectis imperio.

1. Imperialem decet^b sollicitiam ita rei publicae curam gerere et subiectorum commoda investigare, ut regni utilitas incorrupta persistat^c et singulorum^d status iugiter servetur illesus. 25 Quapropter dum ex predecessorum nostrorum^e more universali curiae Roncaliae pro tribunali sederemus, a principibus Italicis, tam rectoribus ecclesiarum quam aliis fidelibus regni, non modicas accepimus querelas, quod beneficia eorum et feuda, quae vassalli ab eis tenebant, sine dominorum licentia pignori obligaverant, vendiderant^f et quadam collusione nomine^g libelli^h vendiderant, inde debita servitia amittebantⁱ et honor^k imperii et^l nostrae^m felicis expeditionis 30 complementum minuebaturⁿ.

2. Habito igitur consilio episcoporum, ducum, marchionum et^o comitum, simul etiam palatinorum iudicum et aliorum procerum, hac edictali lege Deo propitio perpetuo valitura sancimus: ut nulli liceat feudum^p totum vel partem aliquam vendere vel pignoriare vel quoquo modo^q alienare vel pro anima iudicare sine permissione maioris domini ad quem feudum 35 spectare dinoscitur. Unde imperator Lotharius tantum in futuro cavens, ne fieret, legem^r promulgavit.

176. ^p) *hic incipit tit. 54 Feud. II.*   ^q) distractum *G. Fr.*; districta *S.*   ^r) extra iurisd. *B 1, 2. B**; ex iurisdictione *C.*   ^s) fiat *V. P.*; fieri loco fecerit non *S.*

^a) in feudo datam 48; in feudum 5, 14; etiam inf. *des.* 44.   ^b) *ita* 7, 20; per oblationem seu pro 40 oblatione *ruly.*   ^c) per conditionem *noun. codd.*; per emtionis conditionem *Minuccius.*   ^d) huius 47 et alii. ^e) recipit, reciperet, susciperet 47, 14 et alii.   ^f) per feudum quod habeat 47.   ^g) potest 11.   ^h) Et ut 48. ⁱ) *ita* 16, 22, 47 et alii; publica *ruly.*   ^k) *ita optima codd.*; Romana *add.* 9; Roman *add. multi codd.* ^l) Romani imperii 38.   ^m) *deest* 14.   ⁿ) adiuverit 14, 17. *Minuc.*   ^o) suscipiendo aut persolvendo 49.   ^p) pares 14, 20. *Minuc.*   ^q) *deest* 6, 14. *Minuc.*   ^r) potestatem 21, 23, 47.

45 177. ^a) universis — imperio *des. G. Fr. P. S.*   ^b) decet imp. *V. S.*   ^c) permaneat *G. Fr.* ^d) singulis *P.*   ^e) *deest G. Fr.*   ^f) vendiderant *deest G. Fr.*   ^g) vel *add. C.*   ^h) belli *B. B**. ⁱ) amittebantur *V. P.*   ^k) honorum *G. Fr.*   ^l) *deest G. Fr.*   ^m) nostraeque *B. B**.   ⁿ) sic *V.*; minuebat *S.*; minuebant *B 2. C. P.*; minuebantur *corr.* minuebatur *B 1, et ita B 3. B**.   ^o) *deest V. S.* ^p) alienare *add. S.*   ^q) quomodolibet *G. Fr.*   ^r) *deest G. Fr.*

3. Nos autem ad plenior^s regni utilitatem providentes, non solum in posterum sed etiam huiusmodi prius illicitas alienationes hactenus^r perpetratas hac presenti sanctione cassamus et in irritum deducimus; nullius temporis prescriptione impedi^ente, emptori^t bonae fidei de precio actione contra venditorem competente^t. Callidis insuper quorundam machinationibus obviantes, qui precio accepto, quasi sub colore investiturae, quam sibi licere dicunt, feuda vendunt et^u in alios transferunt, ne tale figmentum vel aliud ulterius in fraudem huius nostrae constitutionis excogitetur, omnibus modis prohibemus; pena auctoritate nostra imminente^v, ut venditor et emptor, qui tam illicita contraxisse reperti fuerint, feudum amittant^w, et ad dominum libere revertatur. Scriba vero qui super hoc instrumentum sciens conscripserit, post amissionem officii cum infamiae periculo manum amittat.

4. Preterea si quis infeudatus maior XIII annis sua incuria vel^x negligentia per annum et diem^y steterit, quod^z feudi investituram a proprio^a domino non petierit, transacto hoc spatio feudum amittat, et ad dominum redeat.

5. Firmiter etiam^b statuimus tam in Italia quam Alemannia, ut quicumque indicta publice expeditione^{*} vocatus a domino suo^c ad eandem expeditionem spatio competenti venire temere^d supersederit vel alium pro se domino acceptabilem mittere contempserit vel^d dimidium redditus feudi unius anni domino non subministraverit^e, feudum quod ab episcopo vel^f ab alio domino habet^g amittat, et dominus feudi in usus suos illud redigendi omnimodis^h habeat facultatemⁱ.

6. Preterea ducatus, marchia, comitatus de caetero non dividatur^k. Aliud autem feudum, si consortes voluerint, dividatur, ita ut omnes, qui partem feudi habent^l iam divisi vel dividendi, fidelitatem domino^m faciant. Ita tamen ut vassallus pro uno feudoⁿ plures dominos habere non compellatur^o, nec dominus feudum^p sine voluntate vassallorum ad alium transferat.

7. Insuper si filius vassalli dominum offenderit, pater a domino requisitus deducat^q filium ad satisfaciendum domino vel a^r se filium separet, alioquin feudo privetur. Si vero pater vult eum^s deducere, ut^t satisfaciat, et filius^u contempnit, patre mortuo in feudum non succedat, nisi prius domino satisfecerit^v: parique modo vassallus pro omnibus suis^w domesticis faciat.

8. Illud quoque precipimus ut, si vassallus de feudo suo^x alium vassallum^y habuerit, et vassallus vassalli^z dominum domini sui^z offenderit, nisi pro servitio alterius domini sui hoc fecerit, quem sine fraude ante habuit, feudo suo^x privetur, et ad dominum suum, a quo ipse tenebat, revertatur, nisi^a requisitus ab eo paratus fuerit satisfacere maiori domino quem offendit, et nisi vassallus idemque dominus, a suo domino^b requisitus, eum qui maiorem dominum offendit^c requisierit ut satisfaciat, feudum suum^d amittat.

9. Preterea si de feudo inter duos vassallos sit controversia^e, domini sit cognitio, et per eum controversia terminetur. Si vero inter dominum et vas-

177. ^s) ad pl. autem *B. B**. ^t) emptor h. f. de pr. actionem habeat e. v. competentem *G. Fr. minus recte.* ^u) vendunt et *des. C1*; feuda vend. et *des. C2*. ^v) pro pena — imminente *G. Fr.*; plena auctoritate nostra statuentes *minus recte.* ^w) repertus fuerit feudum amittat *G. Fr.* ^x) sua *add. G. Fr.* ^y) diem *deest B3*. ^z) quo *V.* ^a) primo *G. Fr.*; suo *V.* ^b) *deest S.* ^c) a. d. suo vocatus *V.* ^d) *deest G. Fr.* ^e) ministraverit *G. Fr.* ^f) aut *G. Fr. V.* ^g) habeat *V. S.* ^h) omnibus modis *G. Fr. V.* ⁱ) potestatem *G. Fr.* ^k) dividuntur *V.* ^l) *deest V.* ^m) *derst V. P. S.* ⁿ) pro uno feudo *des. G. Fr.* ^o) non comp. habere *G. Fr.* ^p) feudi *B. B*. C2*. ^q) adducat *G. Fr.* ^r) ad *V.* ^s) *deest V.* ^t) filius *add. V.* ^u) sat. filius autem *G. Fr.* ^v) satisfaciat *V.* ^w) bonis *add. male C.* ^x) *deest G. Fr.* ^y) vas. alium *V.* ^z) *deest S.* ^a) prius *add. V.* ^b) domino suo *B. B**. ^c) offenderit *B1.3*. ^d) *sic S*; suum feudum *P*; suum *V*; feudum *G. Fr.* ^e) contr. sit *V.*

sallum lis oriatur, per pares^f curiae a domino sub debito fidelitatis coniuratos^g terminetur.

10. Illud^b quoque sancimus, ut in omni sacramento fidelitatis nominatimⁱ imperator excipiat.

178. PRIVILEGIUM SCHOLASTICUM.

Codici inter Authentica Habita IV, 13 insertum Pertz dedit e codice Vindobonensi 2094 (Salisb. 343) saec. XIII. fol. 23—25, linea chronologica ex editionibus supplata. Conferas velim 'Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte tom. I, Romanistische Abtheilung' p. 88. — Stumpf, Reg. 3828. (P. 114.)

Habita super hoc diligenti episcoporum, abbatum, ducum, comitum^a, iudicum et aliorum procerum sacri nostri palacii examinatione, omnibus qui studiorum causa peregrinantur scolaribus, et maxime divinarum atque sacrarum legum professoribus, hoc nostre pietatis beneficium indulgemus, ut ad loca, in quibus litterarum exercentur studia, tam ipsi quam eorum nuncii veniant et habitent in eis secure. Dignum namque existimamus, ut bona facientes nostra laude et protectione tueantur, quorum scientia mundus illuminatur ad obediendum Deo et nobis, eius ministris, vita subiectorum informatur, quadam eos speciali dilectione ab omni iniuria defendamus. Quis enim eorum non misereatur, cum amore scientie facti exules, de divitibus pauperes semetipsos exinamunt, vitam suam omnibus periculis exponunt et a vilissimis sepe hominibus, quod graviter ferendum est, corporales iniurias sine causa perferunt! Hac igitur generali et in eternum valitura edicimus lege, ut de^b cetero nullus ita audax inveniat, qui aliquam scolaribus iniuriam inferre presumat, nec ob alterius provincie delictum^c, quod aliquando ex perversa consuetudine fieri audivimus, aliquod dampnum eis inferat: seiturus, huius constitutionis temeratoribus et illius temporis, si ipsi hoc vindicare neglexerint, locorum rectoribus restitutionem rerum ab omnibus in quadruplum exigendam, notaque infamie ipso iure eis irrogata, dignitate sua inperpetuum careant. Veruntamen si eis litem super aliquo negotio quispiam movere presumpserit, huius rei optione scolaribus data, eos coram domino aut magistro suo vel ipsius civitatis episcopo, quibus hanc iurisdictionem dedimus, conveniant. Quod si^d vero ad alium iudicem trahere temptaverint eum, et si iustissima causa fuerit, pro tali conamine a debito cadat. Hanc autem legem inter imperiales constitutiones sub titulo 'ne filius pro patre etc.' inseri iubemus.

Dat.^e apud Roncalias, anno Domini MCLVIII, mense Novembri.

179. 180. CURIA BONONIENSIS.

(1159. Apr.)

Rahewinum, cui quae tractata sunt in hac curia debemus, ordinem rerum valde turbavisse, praemonemus oportet. Nam legatos Hadriani IV, papae Octavianum et Wil-

177. f) partes B, B*, C' 2. g) coniuratus C; coniuratio B. h) Illuc B 2, 3. i) inop. nominatim G, Fr.

178. a) correxit Pertz; omnium cod. et edd. b) dei cod. c) sive debitum add. ed. Spanjenberg. d) deest cod. e) Dat. — Novembri des. cod.; extant in Authenticis Habita IV, 13.

helnum cardinales primum Bononiae ex mandato domini sui ab imperatore solummodo pacem Constantianam anni 1153 requisivisse, epistola imperatoris ad Eberhardum archiepiscopum Salzburgensem data docet. Deinde per nuntios ad curiam missos et reversos pontifex nova quaedam capitula durissima proposuit, quibus 'ultimati' ut dicunt vigor inerat, quae ex epistola Eberhardi episcopi Bambergensis ad archiepiscopum eundem data¹ (*Gesta Friderici I. IV, c. 34 (30) ed. Waitz p. 220*) cognoscimus et hoc loco exhibemus: Nuncios ad Urbem ignorante apostolico ab imperatore non esse mittendos, cum omnis magistratus inibi beati Petri sit cum universis regalibus. De dominicalibus apostolici fodrum non esse colligendum, nisi tempore suscipiendae coronae. Episcopos Italiae solum sacramentum fidelitatis sine hominio facere debere domno imperatori, neque nuncios imperatoris in palatiis episcoporum recipiendos. De possessionibus aeclesiae Romanae restituendis: Tiburti, Ferrariae, Massae, Ficorolii, totius terrae cometissae Mahtildis, totius terrae quae ab Aquapendente est usque Romam, ducatus Spoletani, insularum Sardiniae, Corsicae. Ad haec responsum dedit imperator, quod infra edituri sumus. Epistola autem, qua Eberhardus archiepiscopus ad curiam vocatur, et ipsa post capitula ista proposita scripta est.

Practer ea, quae attulit Rahewinus, exstant in codicibus multis² et in *Continuatione Sigeberti Aquicinetina* (SS. VI, 408) epistola Hadriani IV. data Praeneste Iun. 24 (*Lex divina Jaffé, Reg. pont. Rom. ed. II. nr. 10575*) et responsio imperatoris (*Lex iustitiae*), quas ad hanc controversiam Bononiae ortam pertinere viri docti crediderunt. At iam dudum persuasum habeo, has epistolas confectas esse ab homine quodam coaeco qui *Gesta Friderici* diligenter legerit³. Ideoque eas hoc loco praeteriri fas erat.

179. RESPONSUM IMPERATORIS AD CAPITULA PAPAE.

Inest in *Gestis Friderici I. IV, c. 35 (30) ed. Waitz p. 221.* (P. 115.)

Quamvis non ignorem, ad tanta negotia non ex animi mei sententia, sed ex consilio principum me respondere debere, sine praedicio tamen sapientium hoc absque consultatione respondeo. Episcoporum Italiae ego quidem non affecto hominum, si tamen et eos de nostris regalibus nichil delectat habere. Qui si gratanter audierint a Romano presule: 'quid tibi et regi', consequenter quoque eos ab imperatore non pigeat audire: 'quid tibi et possessioni'⁴. Nuncios nostros non esse recipiendos in palatiis episcoporum asserit. Concedo, si forte aliquis episcoporum habet in suo proprio solo et non in nostro palatium. Si autem in nostro solo et allodio sunt palatia episcoporum, cum profecto omne quod inaedificatur⁵ solo cedat⁵. nostra sunt et palatia. Iniuria ergo esset, si quis nuncios nostros a regiis palatiis prohiberet. Legatos ab imperatore ad Urbem non esse mittendos affirmat, cum omnis magistratus inibi beati Petri sit cum universis regalibus. Haec res, fateor, magna est et gravis graviorque

179. ^a) aedificatur C.

1) Scripta est haec epistola post diem 31. Maii, quia in fine agitur de captivis Mediolanensibus, qui hoc die capti sunt, v. *Gesta I. IV, c. 40 (34)*. 2) E. g. cod. autographus Sigeberti et Anselmi Leodii asseratus ('*Archiv*' XI, 517, 518), cod. Valenceniensis 442 (P. 5, 54) saec. XII—XIII f. 75' (*ibid.* XI, 519), Ottobonianus 3025 f. 37 saec. XII (*ibid.* XII, 371), cod. Musaei Britannici add. mss. 24145 saec. XII—XIII f. 77' ('*Neues Archiv*' IV, 369). Ediderunt: Nauclerus in *Chronico* (ed. Colon. 1579) p. 839 et cod. Hirsaugiensi = Otton. *Fris. Chron.* (ed. Basileae 1569) p. 345; Goldast *Constit. imp.* I, 263 et IV, 1, 58; Baronius *Ann. eccl. ad a. 1159* § 5; Labbeus *Collectio concil.* X, 1149; Mansi *Coll. conc.* XXI, 796; Watterich, *Pont. Rom. Vitae II, 373*; Scheffer-Boichorst '*Neues Archiv*' XVIII, 165. 3) Idem censuerunt Wagner '*Eberhard II. von Bamberg*' *Halis* 1877 p. 120 et Scheffer-Boichorst l. c. 167 sq. 4) Cf. Augustini in *Ioannem tractatum apud Gratianum Dist. VIII. c. 1*. 5) Cf. *Digestu* XLI tit. I, 7, 10.

et maturiori egens consilio. Nam cum divina ordinatione ego Romanus imperator et dicar et sim, speciem tantum dominantis effingo et inane utique porto nomen ac sine re, si urbis Romae de manu nostra potestas fuerit excussa.

180. *EPISTOLA IMPERATORIS AD EBERHARDUM ARCHIEPISCOPUM SALZBURGENSEM.*

Legitur in Gestis Friderici I. IV, c. 36 (31) ed. Waitz p. 221. — Stumpf, Reg. 3853. (P. 115.)

Quoniam quidem fidelitatis tuae constantiam, quam pro consuetudine exhibere soles imperio, frequenter experti sumus, quae aput nos sunt discretioni tuae significamus et prudentiae tuae consilium advocamus. Venerunt siquidem ad nos duo cardinales¹ a papa missi ad hoc, ut inter nos et illum fieret concordia. Dixerunt igitur, quod papa^a illam requireret pacem atque concordiam quae inter papam Eugenium et nos facta fuerat et scripta². Nos respondimus, quod pacem quidem inviolabiliter huc usque tenuissemus, de caetero autem neque eam tenere neque ea teneri vellemus, quoniam ipse prior eam violasset in Siculo, cui ipse sine nobis reconciliari non debuisset. Adiecimus tamen, quod omnem iusticiam dare et accipere parati essemus sive secundum humana sive secundum scripta divina. Si vero iusticia gravis videretur, consilio principum et religiosorum virorum^b pro amore Dei et ecclesiae libenter nos supponeremus. Placuit verbum nostrum cardinalibus. Dixerunt tamen, nisi prius cognita papae voluntate super hoc se nil posse vel audere. Missis nunciis verbum nostrum cognovit papa mandavitque sicut prius, aliam se nolle concordiam quam illam quae inter papam Eugenium et nos facta fuisset. Nos supradicto modo hoc recusavimus et in presentia et sub^b testimonio omnium Teutonicorum et Longobardorum, episcoporum et laicorum principum et baronum et vavassorum, omnem iusticiam atque^c consilium obtulimus, ut^d et nos acciperemus iusticiam. Presentes ibidem fuere Romanorum civium legati, qui cum indignatione mirabantur super his quae audierunt. Mandavit enim papa nova et gravia et numquam prius audita, quae sine consilio tuo et aliorum fidelium imperii pertractari non possunt. Haec discretioni tuae communicavimus, ut si qua tibi super his occurrerint, nosse veritatem non sit inutile. Rogamus etiam ut, si necesse fuerit et nos tibi mandaverimus, ad nos pro tanto negotio venire non differas.

181–190. CONCILIUM PAPIENSE.

1159. Sept. 16. — 1160. Febr.

Hadriano IV. pontifice a. 1159. Sept. 1 mortuo, schisma, quod inter cardinales Romanae ecclesiae oriebatur, imperator dirimere conatus est per synodum, quam primam ad diem 13. Ian. a. 1160 Papiam convocavit, deinde propter obsidionem Crenae ad diem

180. a) propter B 1. 2.   b) deest C.   c) sive B. B*.   d) et ut C.

1) Octavianus presbyter tituli Sanctae Ceciliae et Wilhelmus presbyter tituli Sancti Petri ad Vincula.
2) Constantiae a. 1153 r. supra nr. 115.

2. Febr. prorogavit, quae quidem die 5. Febr. tandem exordium sumpsit¹. Cum Rahewinus l. IV, c. 52 (43) sq. uberiores istius temporis materiam praebuerit, nos quidem e Gestis Friderici ea tantum monumenta proposituri sumus, quae iam Pertz recepit², additis aliis quibusdam, quae aliunde petivimus³.

181. EPISTOLA IMPERATORIS AD EBERHARDUM ARCHIEPISCOPUM
SALZBURGENSEM (1159) Sept. 16. 5

Edimus e codice Vindobonensi 629 (Ius can. 133) f. 26', quem contulit vir d. Kehr. Legitur etiam in codice epistolari Hammercrano XI. 671 saec. XVI. f. 483. — Stumpf, Reg. 3865. (P. 117.)

F(ridericus) Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilecto^a et 10
fideli suo E(berhardo) venerabili Salzpurgensi archiepiscopo gratiam suam et omne
bonum.

Intimamus dilectionis tue auribus, quod nuncium tuum ideo tamdiu detinuimus,
ut aliqua nova de negotiis nostris, quae per legatos nostros Rome tractabantur^b, per
apices nostros tue caritati panderemus. Cum autem essemus in eorum cottidiana ex- 15
spectatione et interim nuntii pape cum ipsis de verbo pacis et concordie agerent,
divina providentia, quae in sui dispositione nunquam fallitur, ipsum papam in nocte
Sept. 1. beati Egidii de medio transtulit. De cuius obitu litteras accepimus. Quod vero sub-
stituenda necessario esset talis persona, quae ad universorum salutem fidelium eccle-
siarum Dei statum in unionem pacis reformaret et ipsum imperium ac fideles imperii 20
honestius tractaret, pro electione pontificis facienda iam in Romana ecclesia partes
esse audivimus et plurimum inde condolemus. Inde est quod pro huius rei novitate
tibi nuncianda nuntium tuum dilectioni tue remittimus, fidelitatis tue sinceritatem in-
time commoneutes, hortantes et quam maxime rogantes, ut si forte pro aliquo Romane
sedis electo assensus discretionis tue requisitus fuerit, non statim, quasi praecipitata 25
ratione vel nobis inconsultis, favorem tuum adhibeas, sed ne imperium nostris tem-
poribus in se ipsum divisum desoletur, ad unitatem nobiscum studeas operam dare.
Idem quoque tuis suffraganeis et coepiscopis nunciandum et praecipendum attencius
rogamus. Preterea dilectionem tuam volumus non latere, quod iuxta petitionem
regis Francorum venerabilem legatum nostrum Papiensem episcopum, prudentem ac 30
discretum magneque sanctitatis virum, a curia nostra transmisimus, qui duo tanti no-
minis regna, Anglorum^c videlicet ac Francorum, ipsosque reges ad firmam pacem et
stabilem amicitiam vice nostra commoneat, auctoritate reformet et supra firmissimum
dilectionis et amicitiae nostrae^d fundamentum cum omni plenitudine et integritate stabiliat.
Noveris etiam, quod haec tria regna in tantam nostre voluntatis et dilectionis unitatem 35
inclinata firmabuntur, quod ex quo primum stabilita fuerunt, nunquam in tam concordi
pace ligata manserunt. De cetero noster predictus legatus hoc verbum electionis
de Romano pontifice in cordibus^e eorum ita firmabit, ut ipsi una nobiscum unum inde
velint et sapiant, nec in aliquam personam favorem summi tam subito ponant, nisi
quam nostrum trium unicus laudaverit assensus. De his autem omnibus per Aleman- 40

181. a) eadem manu superscriptum cod. b) tractabantur corr. cod. c) angelorum cod.
d) sequitur firmamentum statim deletum cod. e) in cordibus bis cod.

1) V. epistolam Henrici praepositi Berchtesgadenensis apud Rahewinum l. IV, c. 82 (72) ed. Waitz p. 270. 2) Excepta tamen oratione imperatoris, l. IV, c. 74 (64), quam Pertz p. 121 dedit. 3) In codice Sangallensi 620 saec. XII. ex. p. 252 inter Petri Comestoris Historiam scholasticam et Pauli Historiam Langobardorum insunt nonnulla quae ad Concilium Papiense spectant a b. m. Bethmanno descripta; haec tamen e Rahewino excerpta sunt.

niam et Burgundiam et Aquitaniam apices nostros direximus, universitatem fidelium hoc scire volentes, quod ad cathedram tanti regiminis aliam personam nullatenus recipere intendimus, nisi quam ad honorem imperii et quietem ac unitatem ecclesie unanimi et concordi assensu fideles elegerint. Post reditum vero legatorum nostrorum
 5 quaecumque de negotiis imperii et ecclesie nobis attulerint, per maiores nuntios nostros fidelitati tue insinuabimus et ex consilio discretionis tue universa tractabimus.

Data in obsidione Chreme XVI. K. Octobris.

182. ENCYCLICA INVITATORIA AD EPISCOPOS TEUTONICOS.

(1159) Oct. 23.

10 *Servaverunt exemplar Hartmanno episcopo Brixinensi missum Gesta Friderici I. IV, c. 66 (56) ed. Waitz p. 247. Signa codicum et revisionum (A. B. B*. C) retinimus. — Stumpf, Reg. 3868. (P. 118.)*

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus Hartmanno^b Brixinensi episcopo salutem^c et omne bonum.

15 Quod in passione sua Christus duobus gladiis contentus fuit^d, hoc in Romana aeclesia et in imperio Romano^e credimus mirabili providentia declarasse, cum per haec duo rerum capita et principia totus mundus tam in divinis quam in humanis ordinetur. Cumque unus Deus, unus papa, unus imperator sufficiat et una aeclesia
 20 Dei esse debeat, quod sine dolore cordis^f dicere non possumus, duos apostolicos in Romana aeclesia habere videmur. Defuncto itaque Adriano papa in Kalendis Septembr., cardinales, qui columpnae immobiles esse videbantur quibus saneta et universalis firmissime inniteretur aeclesia, non quae Dei sunt, sed sua querentes et unitatem aeclesiae scindentes, duos pontifices elegerunt et ambos consecraverunt. Pro tanta
 25 namque et tam perniciosa aeclesiae iactura tota nimirum Italica aeclesia conturbatur, et dissensiones, scismate orto in capite, iam in inferiora membra defluxissent^g et totum aeclesiae corpus defedassent^h, nisi nos consilio et auxilio religiosorum virorum, qui spiritu Dei aguntur, tam impudicae iniquitati iusticiae rigorem opposuissemus. Ne itaque in tantae discrimine discordiae universalis aeclesia periclitari possit, Romanum imperium, quod ad remedium tam perniciosi morbi divina clementia providit, uni-
 30 versorum saluti debet sollicite providere et, ne tanta mala in aeclesia Dei premineant, futuris casibus sollerter obviare. Coadunatis itaque in unum omnibus episcopis, tam Italicis quam Teutonicis, caeterisque principibus ac viris religiosis, qui zelum Dei et aeclesiae habere videbantur, quod facto opus esset diligenter investigavimus, ex decretis Romanorum pontificum et statutis aeclesiae veraciter accipientes quod, exorto
 35 scismate in Romana aeclesia ex duorum apostolicorum dissensione, ambos vocare et secundum sententiam et consilium orthodoxorum litem decidere deberemus. Ex consilio itaque omnium qui aderant episcoporum caeterorumque principum curiam sollempnem et generalem conventum omnium aeclesiasticorum virorum in octava epiphaniae
 40 Papiae celebrandam indiximus, ad quam ambos qui se dicunt Romanos pontifices vocavimusⁱ omnesque episcopos imperii nostri et aliorum regnorum, Franciae videlicet, Angliae, Hispaniae atque Ungariae, ut eorum in presentia nostra iusto declaretur examine, quis illorum regimen universalis aeclesiae de iure debeat obtinere. Quia vero ad unitatem aeclesiae reformandam sapientia^j admodum nobis necessaria est, ut ea nequaquam carere valeamus, dilectionem tuam attentissime rogamus et

45 182. ^a) F. A. ^b) N. J; Herimanno C 1? 2. ^c) salutem — bonum *des. A.* ^d) etc. *add. A, ubi reliqua desunt.* ^e) *deest C.* ^f) *deest B 2, B*, C 2.* ^g) *ita B**; defluxisset — defedasset B 2. C
^h) vocabimus C. ⁱ) *ita add. B**.

rogando commonemus, quatinus pro fidelitate aeclesiae et imperii ad predictam curiam omni occasione remota venias, ut in adventu tuo unitas et pax et tranquillitas aeclesiae reformetur. Interim autem predictae scissurae in neutram partem assensum tuum declines nec tamquam iustam et rationabilem aliquatenus recipias.

Data^h Cremae, X. Kal. Novembr.

5

183. EPISTOLA IMPERATORIS AD HENRICUM REGEM ANGLIAE.

(1159) Oct. 28.

Edimus ope 1) cod. Musaei Britannici Kings Library 9. B. XII (olim aeclesiae Wigorniensis) saec. XII. f. 3, quem exscripsit b. m. Karolus Pertz; 2) cod. eiusdem bibliothecae Cotton. Faustina B. I. 36 saec. XII. ex. f. 3', quem exhibuit Rymer 'Foederu' ad a. 1157, cuius lectiones debemus viro cl. Liebermann¹. Enumerata, quae ex Encyclica nr. 182 petita sunt, litteris minoribus excudenda curavimus. — Stumpf, Reg. 3870.

(P. 119.)

Fridericus^a Dei gratia Romanorum^b imperator et semper augustus dilectissimo amico suo Henrico^c illustri Anglorum regi salutem et indissolubilem intime^d dilectionis affectum.

Cum Christus ecclesiam suam, quam pretioso sanguine suo^d redemit, unicam et indivisam Petro pre ceteris apostolis singulari et spetiali privilegio gubernandam commiserit, constare videtur, quod unus in Romana ecclesia pontifex esse debeat, qui^e unius Dei et Petri vicarius, unius et universalis ecclesie gubernator existat. Unde nos, qui unitatem colimus et omnes unum corpus sumus ecclesie, non dolere non debemus, quod, seissa illa tunica inconsutili, unitate scilicet ecclesie, duos apostolicos in Romana ecclesia videmur habere. Defuncto etenim^f Adriano papa in^g Kal. Sept., cardinales, qui columpne immobiles esse videbantur quibus sancta et catholica inmitteretur ecclesia, non que Dei sunt set sua querentes et unitatem ecclesie scindentes, duos pontifices elegerunt et^h ambos consecraverunt. Pro tanta namqueⁱ et tam pernitiosa ecclesiae iactura tota nimirum^k ecclesia Italica conturbatur, et dissensiones scismatis orbe in capite iam in inferiora membra defluxissent et totum corpus ecclesie conmaculassent, nisi nos consilio et auxilio religiosorum virorum, qui spiritu Dei aguntur, tam impudice iniquitati iusticie rigorem opposuissimus. Ne itaque in tante discrimine discordie universalis ecclesia periclitari possit, Romanum imperium, quod ad remedium tam pernitiosi morbi divina clementia providit^l, universorum saluti debet sollicite providere et^m, ne tanta mala in ecclesia Dei premineantⁿ, futuris casibus sollerter obviare. Coadunatis etenim in unum omnibus^o episcopis, tam Italicis quam Teutonicis, ceterisque principibus ac viris religiosis, qui zelum Dei et ecclesie habere videbantur, quod^p facto opus esset diligenter investigavimus, ex decretis Romanorum pontificum et statutis ecclesie veraciter accipientes quod, exorto scismate in Romana ecclesia ex duorum apostolicorum electione, ambos vocare et secundum^q sententiam et consilium^r orthodoxorum litem decidere^s deberemus^t. Ex consilio itaque omnium qui aderant episcoporum ceterorumque principum curiam sollempnem et

182. h) Data — Novembr. des. B*.

183. a) F. 2. b) romanus 1. 2. c) H. 2. d) deest 2. e) quia 1. f) enim 2. g) III. 1. 2. h) et — consecraverunt des. 1. i) itaque 2. k) deest 1, ubi Italica ecclesia. l) prov. clem. 2. m) deest 1. n) promineant 2; et add. 1. o) deest 2. p) quid 1. q) per sedis mali 1. r) et cous. des. 2. s) descidere 1. t) debeamus 2.

1) Legitur etiam in codice bibliothecae Ormsby-Gore, qui epistolas Ricardi episcopi Dunelmensis continet, saec. XIV. f. 4. Exemplar huius codicis est codex Parisinus Nouv. acquis. 1266. V. 'Neues Archiv' IV, 621. VII, 158.

45

generalem conventum omnium ecclesiasticorum virorum in octabis^u epiphaniae Papiæ celebrandam^v indiximus, ad quam^w ambos qui se dicunt Romanos pontifices omnesque episcopos imperii nostri vocavimus. Sane cum sis unum de principalibus membris ecclesiae, sine cuius consilio et auxilio tam arduum tanque necessarium negotium salutarem^x effectum
 5 sortiri nec debet nec potest, si fieri posset, pro reformanda unitate ecclesie etiam persone tue sublimitas^y insudare deberet. Sed quia hoc iam diu desiderabile votum nostrum necessarie cure^z prepediunt, dilectionem tuam modis quibus possumus exoratum esse cupimus, quatinus de^a venerabili^b collegio episcoporum regni tui et abbatum aliorumque orthodoxorum, quorum sapientia et religione Anglorum
 10 prefulget ecclesia, quotquot potes, nobis^c transmittas et predicto sacro^d conventui interesse facias^e, ut eorum ceterorumque ecclesiasticorum virorum salubri dictante consilio unitas Romane ecclesiae, eo mediante qui facit utraque unum, reformetur et status ecclesiarum nulla deinceps^f dissensionum turbine collisus, nostris temporibus incolumis in summa^g tranquillitate possit permanere. Interim autem in neutram partem
 15 predictae scissure assensum tuum declines nec tanquam iustam et rationabilem aliquatenus recipias. Personam^h tuam et statum regni tui incolumem per longa tempora Deus omnipotens conservare dignetur.

Data in obsidione Creme, quinto Kal. Novembris.

**184. EPISTOLA INVITATORIA IMPERATORIS AD ALEXANDRUM III.
 ET EIUS CARDINALES.** (1159, Oct. cr.)

Insinuata est per Hermannum Verdensem et Daviclem Pragensem episcopos. Exstat in Gestis Friderici I. IV, c. 65 (55) ed. Waitz p. 216; recensio A admodum pauca serravit. Tempus quod legitur in collectione 'Scriptores rerum Gallicarum' XV, 746 (Crema X. Kal. Nov.), cum editor nil nisi Gesta adhibuerit, certe ab eo ex epistola ad Hartmannum episcopum data petitum est. — Stumpf, Reg. 3869. (P. 118.)

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus Rolando^b cancellario caeterisque cardinalibus, qui eum elegerunt Romanum pontificem, salutem et omne bonum.

Quoniam divina preordinante clementia^c Romani imperii gubernacula suscepimus, oportet ut in omnibus viis nostris ipsius legem custodiamus, cuius munere, cuius voluntate dignitatis nostrae apicem adepti sumus. In hoc itaque sacratissimo proposito constituti, cum omnibus ecclesiis in imperio nostro constitutis debeamus patrocinari, sacrasanctae Romanae ecclesiae tanto propensius debemus providere, quanto ipsius cura et defensio a divina providentia creditur esse commissa nobis specialius. Eapropter de
 30 discordia, quae in substituendo Romanum pontificem inter vos suborta est, plurimum dolemus, timentes ne occasione huius scismatis ecclesia Christi sanguine redempta debeat dilacerari, presertim cum robur ecclesiae foris titubare videatur, quoniam unitas ipsius scissura domestica interius dilaniatur. Ut autem huic pesti competens et Deo gratum exhibeamus remedium, religiosorum virorum consilio generalem curiam et conventum in octava epiphaniae Papiæ indiximus celebrandam. Ad quam evocavimus totius imperii nostri et aliorum regnorum, scilicet Angliae, Franciae, Ungariae, Daciae archiepiscopos, episcopos, abbates et viros religiosos ac Deum timentes, quatinus re-

183. u) octab^{is} 1; oct^{is} 2. v) celebrandum 1. w) quem *corr. ex* quam 2. x) salutarium 1.
 y) sublimitas 1. z) cause 2. a) deest 2. b) collegio venerabilium 2. c) nobis potes 1.
 4) d) sacre 2. e) facias interesse 2. f) deinceps 2. g) sua 2. h) Personam — Novembris *des.* 1.

184. a) F. A. b) R. A. c) clementia etc. *reliquis omissis A.*

moto omni seculari iudicio, hoc tam magnum aecclēsię negotium aecclēsiasticarum tantum personarum sententia ita sopiatur, ut et Deo debitus exinde honor deferatur et aecclēsia Romana sua integritate et iusticia non possit a quoquam privari, vel status Urbis, quę caput imperii nostri est, inquietari. Proinde eruditioni vestrę mandamus et ex parte Dei omnipotentis et totius aecclēsię catholicę præcipimus, ut ad eandem curiam sive conventum veniatis, aecclēsiasticarum personarum sententiam audituri et recepturi. Testis enim nobis est Deus, quia in hac curia nec amore nec odio alicuius personę quicquam aliud querimus quam honorem Dei et aecclēsię suę unitatem. Quod si ad tam celebrem aecclēsię conventum examinationis causa venire volueritis, karissimi principes nostri et aecclēsię katholicę Herimannus Ferdensis, Daniel Bragensis patres et episcopi venerabiles, quos de palatio nostro ad vos transmisimus, una cum comite palatino, consanguineo nostro, aliisque legatis nostris securum vobis conductum prestabunt. Si vero iusticiam Dei et aecclēsię in tam sollempni conventu recipere nolueritis, videat Deus et iudicet. Nos autem, ipsius favente gratia qui dat salutem regibus, iusticiam Dei, quę nullum magis quam imperatorem Romanum decet, prosequemur.

**185. RESPONSUM ALEXANDRI III. PER SCRIPTUM LEGATIS
IMPERATORIS DATUM. (1159. Nov.)**

Servaverunt Gesta pontificis auctore Bosone, qui scriptum his verbis introducit: Tunc instantibus pro responso predictis episcopis, Alexander papa coram multitudine clericorum et laicorum eis in hunc modum scripsit. *Repetimus editionem viri cl. Duchesne 'Le Liber Pontificalis' II, p. 401, qui codicem Gestorum in tabulario Vaticano asservatum diligentissime percussit. — Luffé, Reg. pont. Roman. ed. II. nr. 10597. (P. deest.)*

Nos recognoscimus domnum imperatorem ex collato sibi debito dignitatis advocatum ac specialem sacrosanctę Romane ecclesię defensorem. Unde ipsum, si per eum non steterit, pro ceteris principibus orbis intendimus honorare ac per omnia ei deferre in quibus regis regum honor nullum capiat detrimentum. Ubi vero quicquam occurrit quod absque summi regis offensa nequeat effectum habere, sic honorandus imperator terre videtur, ut ille potius timeatur, illius honor potius conservetur, qui est rex regum et dominus dominantium et qui animam et corpus perdere potest in gehennam. Miramur itaque, quod sincere illum, sicut convenit, diligentes sincere non sentimus ex eo dilectionis affectum, et excellentiam eius propensius honorare volentes, ab eo nobis, imo beato Petro et sacrosanctę Romane ecclesię, honorem debitum conspicimus denegari. In litteris enim, quas ex parte ipsius nobis nostrisque fratribus detulistis, hoc inter cetera continebatur expressum, quod ipse, audita dissensione que in ecclesia Romana emergerat, de quinque regnis personas ecclesiasticas convocaverat¹, [ideoque precipiebat eis ex parte generalis ecclesię ut in octava epyfanie apud Papiam convenirent ad eius presentiam, audituri et servaturi quod in illa curia dietaretur]. In quo nimirum longe a consuetudine predecessorum suorum recessisse videtur et dignitatis suę terminum excessisse, dum sine conscientia Romani pontificis concilium convocavit et nos ad presentiam suam, sicut homo super nos potestatem habens, precepit convenire. Sane beato Petro et per eum sacrosanctę Romane ecclesię, cuius ipse per Deum magister extitit ac fundator, hoc privilegium legitime a domino Iesu Christo sanctisque patribus traditum et per prospera et adversa, etiam cum effusione sanguinis eum oportuit, usque ad hec tempora conservatum, ut universarum ecclesiarum

1) *Textus Vitę Alexandri hoc loco pergit:* et cetera ut supra usque Hiis auditis; *quare eu quę uncis inclusimus petivimus a p. 400 editionis Duchesnianę.*

causas, cum res exigeret, ipsius auctoritas discuteret ac finiret, ipsa vero nullius unquam iudicio subiaceret. Unde quia nunc ab eo contra privilegium ecclesie indultum fieri videmus, per quem deberet ab aliorum impugnatione defendi, et quia ita scriptum est matri sicut cuilibet subiecte persone, hoc absque ammiratione nimia ferre non
 5 possumus nec debemus. Ad curiam vero eius accedere vel sententiam curie sue in hac parte suscipere canonica traditio et reverenda sanctorum patrum auctoritas non permittit. Nam cum nec in minoribus ecclesiis advocati earum et seculares principes vocationes, disceptationes ac decisiones huiusmodi causarum sibi aut curiis suis usurpent, set suorum metropolitanorum seu apostolice sedis semper notitiam ac diffinitionem
 10 expectent, divina videretur animadversione dignissimum et ab omni ecclesia tanto durius arguendum quanto amplius ad universalis ecclesie periculum redundaret, si per ignorantiam nostram aut pusillanimitate spiritus a capite, quod avertat Deus, diebus nostris iste morbus inciperet, et nos ecclesiam pretioso sanguine Christi redemptam in servitutem redigi sineremus, pro cuius libertate tuenda patres nostri proprium sanguinem effuderunt, et nos ipsi ad eorum exemplum, exigente necessitatis articulo,
 15 extrema deberemus pericula sustinere.

**186. EPISTOLA ALTERA IMPERATORIS AD EBERHARDUM
 ARCHIEPISCOPUM SALZBURGENSEM. (1159. ca.)**

*Adhuc ineditam damus e codice lat. Monacensi 5252 (Chiems. 2), ubi fol. 106 manu
 20 sac. XII. legitur; descripsit iam olim b. m. Iaffé. — Stumpf, Reg. deest.*

(P. deest.)

Fridericus) Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilecto et fideli suo E(berhardo) venerabili Salzburgensi archiepiscopo^a gratiam suam et omne bonum.

Litteras a tua prudentia nobis transmissas gratanti animo recepinus, quarum
 25 tenore diligenter audito, consilium nostrum de curia illa, quam Papiæ celebrandam indiximus, discretioni tue placere cognovimus et gavisi sumus. Quia vero tua presentia ibi maxime necessaria est, ubi de communi salute agendum est, tuam sinceritatem modis omnibus rogamus ut, assumptis tecum suffraganeis tuis, personam tuam in tam sancto conventu nobis pro honore Dei et ecclesiae presentialiter exhibeas.
 30 Preferea quod pro Ulrico milite tibi scripsimus, ut in causa sua iusticiam ei faceres, aliud nichil tunc facere potuimus, nisi secundum hoc quod ex eius ratione perpendere potuimus. Postmodum fratres de Kimisse¹ ad nostram venientes presentiam alia, prioribus contraria nobis retulerunt, causam predicti Ulrici penitus infirmantes. Nos itaque absente una parte iusticiam alteri facere non valentes nec peccatis alienis
 35 animam nostram onerare volentes, tue discretioni^b mandantes iniungimus, ut presente utraque parte ita inter eos diffinias, quod sufficientem iusticiam uterque consequatur secundum Deum et secundum seculum.

187. ORATIO ADVOCATI VICTORIS IV. IN CONCILIO HABITA.

Fragmentum istud sistimus e 1) codice Vindobonensi 629 (Ius can. 133) sac. XII. f. 36, iam in initio mutilo, quem contulit vir d. Donabauum; lacunas supplevimus e 2) cod. epistolari Hamorcrano XI. 671 sac. XVI. f. 549, quem percussit Sudendorf 'Registrum' I, 62; in hoc codice præcedit lemma: De scismate inter Adrianum et Octavianum qui deinde Victor dictus, item mortuo Adriano inter eundem Victorem et Romanum can-

186. ^a) archiepiscopo *cod.* ^b) discretione *cod.*

45 1) *Chiemsee.*

cellarium Rū, Will. Siculo astrictum. Incipit ita hic tractatus. *Hoc lemma sicuti et capit 1 et exordium capituli 2 a Flacio in margine addita sunt, reliquis librarii manu prius exaratis. De hoc monumento usper acute disseruit vir d. W. Ribbeck 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' XXI, 354 sq., qui ostendit ex eo hausisse Albertum Studensem in Chronico suo ad a. 1159 (SS. XVI, 344), et eius auctorem fuisse presbyterum Johannem de Romano clericum cardinaliae Rolandi suspicatus est. Procul autem errat vir doctus, quod monumentum nostrum tractatum mandato imperatoris et concilii Papiensis scriptum esse credit. Nos viro cl. b. m. Giesbrecht 'Kaiserzeit' V, 247 abstipulantes, scriptum nostrum orationem in ipso concilio habitum esse censuimus¹. (P. decst.)*

1. Et quia placuit principum principi universae monarchiae imperium^a ac diadema^b tenenti et reverendissimis dominis ac patribus in nomine Domini congregatis, ut qualitatem et ordinem electionis Romani pontificis in medium proponamus, imploramus^c elementiam auditorum, ut non verborum leporem, non eloquii urbanitatem, sed tantum facti seriem diligenter attendant. Cum de electione verbum proponere intendamus, ad maiorem rei evidentiam et causam discordiae declarandam paulo altius ordiri^e compellimur, ut tam de causa discordiae quam de electione pontificis copiosam auditoribus^d notitiam faciamus.

2. Fuit inter dominum papam Adrianum bonae memoriae^e et serenissimum dominum nostrum imperatorem amicitiae foedus contractum², scriptis^f utriusque partis firmatum et utriusque principis sigillo signatum, iuramentis hinc inde corroboratum^g, circographatum et collaudatum. Illius autem foederis tenor et continentia talis erat: ut neutra istarum partium sine alterius partis consensu et voluntate cum Greco aut cum Siculo aut cum senatoribus Romanis amicitiam vel pacem vel treugam componeret, manifestos etiam Romani imperii [adversarios, si]^h post ternam admonitionem non resipiscerent, Romana ecclesia excommunicaret, et e converso Romanae ecclesiae adversariosⁱ divus imperator viribus imperii coerceret. Hoc foedus nisu et operatione Romani cancellarii suorumque complicitum non sine periurio est refragatumⁱ, ruptum et evacuatum. Cum Siculo namque pacem et firmam amicitiam sine consensu divi imperatoris fecerunt manifestos hostes imperii Mediolanenses post ternam et centesimam^k commonitionem non excommunicaverunt, immo^k ut plenius dicamus, omnibus hostibus imperii vires [et] audaciam modis quibus poterant praestiterunt, ad maiorem autem imperii et ecclesiae confusionem ducatum Apuliae et Calabriae ac principatum Capuae cum adiacentibus provinciis Siculo per tria vexilla concesserunt et privilegio confirmaverunt³.

3. Attendite, quis est hic cui seeta Romani cancellarii^l tanta concessit. Certe ille est, de cuius terra ad sedem apostolicam nullus appellat. Nemo sine voluntate et iussu Siculi in episcopum eligitur, nec etiam ad sedem apostolicam vocatus quis venit nisi^m cum illius mandato. Nullus canonicus, nullus archidiaconus vel abbas vel praepositus vel alius ecclesiae praelatus sine illius iussu promovetur. Nullus legatus Romanae ecclesiae vel ipse apostolicus terram eius ingreditur, nisi^m nominatim et specialiter ab eo vocatus; et cum terram eius ingressus fuerit, conductum vel cibaria

187. ^a) perium hic incipit 1. ^b) sic 2; in sequente lacuna 1. ^c) exordiri 2. ^d) lectori 2. ^e) bonae memoriae des. 2. ^f) hic incipit in 2 manus librarii. ^g) superser. super firmatum in linea 2. ^h) adv. si inserui; des. 1. 2. ⁱ) refragatum 2. ^k) imo 2. ^l) Romani cancellarius 1. 2. ^m) nec 2.

1) Cf. vocem 'auditores' in cap. 1 bis usurpatam, pro qua eod. 2 secundo loco 'lector' posuit. 2) Spectat ad conventionis Constantinae innovationem a. 1155 factam, supra nr. 151. 3) Cf. pactum Beneventanum inter Hadrianum IV. et Wilhelmum regem a. 1156 actum, infra in Appendice actorum Sacerdotum editum.

vel hospitium non habet, nisi per manum et dispositionem scutiferi Siculi, cui hoc erit iniunctum et cui litterae a Siculo datae sunt, in quibus modus et mensura victualium est designata. Et si aliquis regum vel principum manifeste terram Siculi invaserit, Romana ecclesia ex tenore privilegii debet illum excommunicare.

4. In his tam nefariis tanque horribilibus factis iura imperii confusa sunt et Romanae ecclesiae dignitas imminuta. Ibi imperium est demembratumⁿ. Ibi ecclesia est mutilata et ancillata. Ecce qualiter Romana ecclesia^o per Romanum cancellarium et suos coniuratos est exaltata, qualiter est decorata, cuius temeritas atque iniquitas, nisi religiosorum ac Deum^p timentium consilio reprimatur, deteriora postmodum sine dubio perpetrabit. Attendite facta Siculi. Attendite etiam facta divi imperatoris et indicate, in qua istarum partium Romana ecclesia sit ancillata et in servitutem redacta. Certe ex omnibus iniquitatibus Siculi, quas supra memoravimus, non invenitur aliquid a caesare simile perpetratum. Sed quid dicemus, magis obtinuit Siculus a cancellario et a suis coniuratis, quam serenissimus augustus per suam ineffabilem benignitatem, hoc privilegio concesso, hoc tam iniquo tanque nefario scelere noviter perpetrato.

5. Adbuc fumante periurio, adhuc plaga iniuriarum sanguine radiante, Romanus cancellarius, qui illius sceleris auctor extiterat, in Gallias transire disposuit, ut ibi principes si posset subverteret et in ea parte imperium denno demembraret^q. Unde^r usurpata sibi^s legatione, apud Bisuntium, nescio quo ausu, qua^t fronte, ad praesentiam augustalem pervenit et quasi^u re bene gesta divalibus aspectibus se praesentavit. Bene quidem per elementiam divi imperatoris receptus, inhoneste vero per superbiam et falsitatem cartarum quas detulerat dimissus. Et recte quidem, quod difficile est, ut quae malo sunt inchoata principio, bono fine compleantur et peragantur^v. Nemo locupletandus est cum aliena iactura, sed qui imperio contumeliam pleno cippo propinaverat, recte ornato plastro^w confusionem recepit. Quae confusio maioris odii seminarium fuit.

6. Conversus itaque retrorsum, cum ad Urbem redisset, dum scelera commissa deflere et deflenda non committere debuisset, quasi sanguinem sitiens^x ad imperii^y et ecclesiae destructionem intendens, renovata inter se coniuratione, cum Mediolanensibus et Siculo sub iureiurando foedus composuit, ut altera pars sine altera cum imperio nunquam pacem teneret, quod, si interim Adrianum papam mori contingeret, seeta illa cancellarii ex debito iuramenti unum ex his in papam eligeret, qui iam dicto iuramento Mediolanensibus et Siculo tenebantur et electus eodem iuramento teneretur. Haec coniuratio ab ipsis Mediolanensibus^z et a quibusdam ipsius sceleris iuratoribus deprehensa est et manifeste comperta. Et sunt quidam ex nostris cardinalibus, qui ad coniurandum fuerint invitati, ut^a scisma ecclesiae hodie evidenter ostendit. Per quam duntaxat coniurationem^b assumpta audacia, cancellarius in viscera ecclesiae manus extendens statuit, ut dominus Octavianus, qui hodie Victor divino munere apostolica dignitate censetur, et fratres eius cardinales, qui in praesentiarum esse noscuntur, per potentiam Siculi caperentur et in Siciliam mitterentur perpetuis exiliis eruciandi.

7. Tunc seeta illa cancellarii vocata est Ciciliana^c et^d manifeste se contra imperium erexit^e. Tunc iniquitas^f eorum in tantum praevaluit^g, ut spiritu et consilio Siculi fere^h per omnia Romana curia verteretur. Quo viso cardinales, qui eorum iniquitatibus consentire volebantⁱ, manus suas^k ab illorum coniurationibus et pra-

187. ⁿ) demembratum 2.   ^o) ecclesiae 1.   ^p) dominum 2.   ^q) demembraret 2.   ^r) Num 2.

^s) s 1; sunt 2.   ^t) quo 2.   ^u) quā si 1.   ^v) in 2 id est peragant *superior sunt super* compleantur.

^w) plastro 2.   ^x) deest 2.   ^y) imperium 2.   ^z) Mediolanis 2.   ^a) et 1 2.   ^b) coniuratione 1 2.

^c) Ciciliana 1 2.   ^d) esse 1 2.   ^e) crexit 1 2.   ^f) his 1 2.   ^g) praevaluit 2.   ^h) fore 2.

ⁱ) noluebant 2.   ^k) suam 2.

vissimis operibus continentes, sicut consiliorum noluerunt esse participes, ita etiam turpis lucri eorum partem penitus contempserunt et tandem ab eorum consortiis se subtrahentes exierunt ab ecclesia malignantium et cum impiis¹ non sederunt¹ et ita turbationes illiusmodi usque ad obitum papae Adriani equanimiter sustinuerunt.

S. Defuncto autem papa A(driano)^m et cardinalibus omnibus in basilica beati Petri ad celebrandam electionem pontificis congregatis, dum secta cancellarii iuxta praedictam consuetudinem unum de suis in apostolatamⁿ promovere intenderet, dominus Octavianus cum multis cardinalibus, qui illius coniurationis erant exortes, iniquam illorum intentionem cognoscentes et scisma modis omnibus vitare desiderantes, et congregatis in unum utriusque partis cardinalibus, ad hoc tandem consilium deduxerunt, ut ab omnibus communitur in verbo veritatis compromitteretur, quod sine consensu omnium nullus eligeretur, etiam si duo tantummodo^o dissentirent. Facta igitur compromissione in verbo veritatis et^p quibusdam de fratribus in hoc quasi curatoribus constitutis, inventi sunt quidam cardinales memorata coniuratione perplexi, qui cancellarium esse volebant pontificem, et e converso inventi sunt alii ab illa coniuratione penitus alieni, qui volebant dominum Octavianum cardinalem. Atque in hoc proposito utraque pars firma videbatur. Illi enim unum de coniuratis, sicut coniuraverant, querebant pontificem, isti vero e contrario secleri tam nefario resistere nitentur. Quare huius partis cardinales, scissuram ecclesiae metuentes et promissionem in verbo Domini factam memoriter retinentes, consilium dederunt, ut de^q persona extranea ageretur, eo quod ex cardinalibus aliquis sine discordia eligi non posse videbatur. Huic consilio coniurati cancellarii se velle acquiescere simulantes, dum isti in crastinum differre voluissent consilium, quidam ex ipsis cardinalibus coniuratis, manto furtive conquisito Romanum cancellarium sine fratrum consensu subito induere voluerunt. Quorum intentio utpote execrabilis non est sortita effectum, quia^r, saniori et meliori parte cardinalium prohibente, cancellarium per mantum nullo modo tetigerunt. Verumtamen per eos non remansit. Cum igitur per huiusmodi iniuriam et praesumptionem secta cancellarii in periculum decidisset . . . . .

188. GESTA CONCILII PAPIENSIS. (1160, Febr. 5—11.)

Exstat in Gestis Friderici I. IV, c. 77 (67) ed. Waitz 258, in recensioneibus B. B*, C. (P. 121.)

Haec sunt capitula, quae^a in concilio Papiae super electionem^b domni papae Victoris canonice probata sunt.

1. Dominus Octavianus et nemo alius Romae in aeclesia beati Petri petitione populi et consensu ac desiderio cleri a^c cardinalibus^d manto sollempniter est indutus^e et presente cancellario et non contradicente in kathedra^f beati Petri collocatus est, et a cardinalibus et clero Romano 'Te Deum laudamus' sollempniter ei cantatum est, et nomen ei Victor impositum est. Ibi multitudo cleri et populi Romani venit ad pedes eius. Tunc scriniarius secundum antiquam Romanorum consuetudinem ascendens in altum, voce magna clamavit ad populum dicens: 'Audite, cives Romani et coetus rei publicae! Secunda feria pater noster Adriannus mortuus est, et proximo sequenti sabbato dominus Octavianus cardinalis Sanctae Ceciliae in Romanum pontificem electus

187. ¹) imperiis 2.   ^m) deest 2.   ⁿ) apostolicatum 2.   ^o) tantum modis 2.   ^p) a *add.* 1. 2.
^q) d' ex 1; ^d ex 2, *ubi d² ab alia manu illatum est.*   ^r) quod 2.

188. ^a) *reliqua om. A.*   ^b) electione B*.   ^c) ac B. B*.   ^d) cardinalium B 2.   ^e) ind. est 45
sol. C 2.   ^f) kathedram B 1.

1) Cf. *Psalm.* 25, 5.

et inmantatus est et in cathedra beati Petri collocatus est et papa Victor est nominatus. Placet vobis? Respondit magna voce clerus et populus: 'Placet'. Secunda et tertia vice interrogatus populus, si placeret, clara voce respondit: 'Placet'. Deinde cum bandis et aliis papalibus insignibus dominus papa cum laudibus in palatium deductus est.

2. His itaque rite peractis, capitulum beati Petri statim venit ad pedes eiusdem papae Victoris et obedivit ac debitam ei² reverentiam exhibuit: clerus et populus, multitudo magna similiter obedivit. Sequenti vero die proxima rectores cleri Romani accedentes ad domnum cancellarium et ad cardinales qui cum eo erant, voluerunt cognoscere, si inmantatus esset, sicut quidam dicebant, et non invenerunt eum inmantatum neque aliqua dignitatis specie variatum, et habito cum eo et cardinalibus suis colloquio, cognoverunt ab ore eius et suorum, quod numquam fuerit inmantatus et quod ei hoc^b falso imponebatur. Quo audito et cognito, rectores ad pedes domni papae Victoris venerunt et obedientiam et reverentiam exhibuerunt.

3. De omnibus supradictis capitulis testes fuerunt Petrus Christianus decanus basilicae beati Petri et omnes fratres eius et duo rectores cleri Romani, Blasiusⁱ scilicet presbiter et Manerius presbiter, et VII archipresbiteri Romanae urbis et III alii tam diacones quam subdiacones.

4. Deinde prior Lateranensis et sui canonici obedierunt. Clerici de patriarchia Sanctae Mariae maioris obedierunt. Abbas de patriarchia Sancti Pauli per suos nuncios obedivit et in signum obedientiae de bonis aeclesiae suae illi misit. Abbas de patriarchia Sancti Laurentii cum suis monachis obedit^k. Abbas Cirengii obedit. Abbas Sancti Silvestri cum suis monachis obedit. Abbas Sancti Alexii in monte Aventino cum suis monachis obedit. Abbas Sancti Blasii cum suis monachis^l obedit. Conventus Sanctae Sabinae^m obedit. Conventus Sanctae Mariae in Capitolio obedit. Conventus monachorumⁿ Sanctorum Cosmae et Damiani obedit. Abbas Sancti Valentini obedit. Magister fratrum Templi Hierosolimitani in monte Aventino cum suis fratribus^o obedit. Cardinalia Sancti Marcelli obedit. Clerici de cardinalia Sanctorum Apostolorum obediunt. Clerici de cardinalia^p Sancti Petri ad Vincula obediunt. Clerici de cardinalia Sancti Silvestri obediunt. Clerici de cardinalia Sancti Syxti obediunt. Clerici de cardinalia Sanctae Sabinae obediunt. Clerici de cardinalia Sanctae Sabinae obediunt. Cardinalia Sancti Cyriaci apud thermas Diocletiani obedit. Clerici de cardinalia Sanctae Mariae trans Tyberim obediunt. Clerici de cardinalia Sanctae Mariae in Porticu obediunt^q. Clerici de cardinalia Sancti Nycolai in Carcere obediunt. Monasterium Sanctae Agathae obedit. Archipresbiter Sancti Apollinaris obedit. Archipresbiter Sancti Triphi obedit. Archipresbiter Sancti Bartholomei obedit. Aeclesia Sancti Celsi obedit. Aeclesia Sanctae Mariae in Monasterio obedit. Aeclesia Sanctae Mariae in Palatia obedit. Aeclesia Sancti Salvatoris de Curte^r obedit. Archipresbiter Sancti Vincentii cum suis obedit. Archipresbiter Sanctae Catarinae cum suis^s obedit. Archipresbiter^t Sancti Thomae de Parrione obedit. Archipresbiter Sanctae Anastasiae^u cum suis obedit^v. Archipresbiter Sancti Salvatoris de Campo cum suis obedit. Archipresbiter Sanctae Mariae in monte Celso cum suis obedit. Et multae aliae aeclesiae et monasteria obedierunt^w, quas vix enumerare valemus.

188. §) deest B 2; reverentiam ei B'. h) hoc ei C 2. i) Basilus B'. k) ita h. l. B 1; obedivit C 2 et ita semper; codices vero plerumque obed. vel a. l) deest B 2. m) Conv. S. Sabinae et S. Mariae in Capitolio obediunt B', qui ita saepius duo nomina coniungit. n) deest B. o) deest B. B'. p) Clerici de cardinalia S. Marcelli et de card. etc. B'. q) ita h. l. B 1. r) cum suis add. B'. s) cum suis des. B. B'. t) hunc ponit post illum Sancti Salvatoris B 1. u) Anastasii B'. v) ob. cum suis B 1. w) ita h. l. B 1.

5. Post promotionem domni Victoris canonici beati Petri miserunt ad Rolandum cancellarium canonicos suos, qui viderent, an esset inmantatus, sicut quidam credebant, aut aliquo modo promotus. Unde bis missi inquisitores bis refulerunt, cum non esse inmantatum nec aliqua promotionis specie variatum. Sequenti vero die, ut omnis dubitatio tolleretur, miserunt canonici quosdam de suis, ut mensae^x cardinalium qui intererant^y, interessent et viderent, si saltem in mensa locum digniorem solito obtineret aut etiam benedicendo mensam primus esset vel aliquo modo inter cardinales loco vel dignitate seu veste dignior haberetur. In quibus omnibus nullo modo senserunt eum promotum vel mutatum. Atque in hunc modum perscrutati sunt canonici statum cancellarii per singulos continuos VII^z dies.

6. Basso et Iohannes de Romano dicunt: 'Postquam cancellarius, sedente domno Victore in cathedra, in munitionem^a se recepit, Iohannes Phizutus clericus et Iohannes de Buccalata laicus voluerunt inmantare cancellarium. Qui cum iniuria reppudit eos dicens: 'De me non facietis ridiculum; ibi est papa, ite ad eum et obedite ei'.

7. Presbiter Blasius et presbiter Magnerius^b, rectores cleri^c Romani, dicunt se eum tribus aliis rectoribus cleri sequenti die post promotionem domni Victoris accessisse ad cancellarium et ad omnes cardinales qui cum eo erant, et non viderunt eum inmantatum nec aliquo modo promotum, et antequam discessissent, audierunt duabus vicibus ab ore cancellarii, quod nec erat nec fuit inmantatus. In presentia etiam ipsorum rectorum et^d in presentia eorum qui ibi erant testificatus est Otto cardinalis de Carcere, quod dominus Octavianus nullam violentiam vel iniuriam intulit cancellario. Item dixit Otto: 'Pro nichilo ascribitur hec^e iniuria domno cancellario, quia nullus ei mantum abstulit, quia nunquam habuit'. His omnibus ita peractis et cognitis, rectores isti ierunt ad dominum Victorem et obedientiam ei fecerunt et preceperunt clero, ut ei obediret. Quod et factum est.

8. Presbiter Barro et presbiter Iohannes, capellani de cardinalia cancellarii, dixerunt, se sequenti die post promotionem domni Victoris ad cancellarium accessisse et dixisse ad eum sic: 'Audientes vos esse inmantatum gaudebamus, et nunc quia aliter videmus, dolemus'. Qui dixit eis: 'Pro me nolite gaudere vel dolere, quia ego nec fui nec sum inmantatus; ite^f, obedite ei quem videtis inmantatum'. Haec verba taliter ab ore cancellarii processisse, commisit^g presbiter Barro et presbiter Iohannes quibusdam ex nostris clericis presentibus, ut iurent in animabus eorum, ita verum esse.

9. Clerici de cardinalia Sancti Chrisogoni dixerunt, se sequenti die post promotionem domni Victoris accessisse ad cardinalem suum, qui erat cum cancellario, et interrogasse eum dicentes: 'Omnes clerici vadunt ad pedes domni papae; quid faciemus et nos?' Qui respondit: 'Ite ad eum sicut alii'.

10. Multi ex nostris dicunt vidisse cancellarium XI. die ab Urbe exisse sine manto, sine stola, sine albo equo et sine omni habitus mutatione^h, cum pellibus nigro pallio coopertis et cum nigro almutio usque ad Cisternam.

11. Iohannes de Romano dicit, se audivisse Iohannem Neapolitanum et Bonaudiem et quosdam alios cardinales dicentes apud Cisternam: 'Quoniam modo sumus sineⁱ pastore et sine capite, faciamus nobis dominum'. Et postea inmantaverunt eum et cantaverunt ei 'Te Deum laudamus' apud Cisternam.

12. Iohannes de Sancto Stephano et Wolframius^k dicunt, se audivisse, quod papa Adrianus dixit ad eos, cum de Urbe exiret: 'Octavianus', inquit, 'quem ego misi in Longobardiam, vult excommunicare Mediolanenses; sed ego mandavi Mediolanensibus, ut non

188. x) ut inde se cardinales B 1; ut inde se c. B 2. y) interant B 1. B*. z) ita B*, C 2; novem B. a) munitione B 1. b) Mamerius C 2. c) deest C 2. d) et eorum des. C 2. e) hoc d. C 2. f) et adl. B 1. g) promisit B 1. B*. h) munitione C 2. i) absque B*. k) Wolframius B*; Wolferamius C 2.

eurent de eo, sed fortiter se habeant tam ipsi quam Brixenses contra imperatorem, et ego cum eis disposui, quod imperator propter eorum impedimenta non poterit Romam venire. Item etiam cum cardinalibus ita disposui, quod Octavianus non erit papa post mortem meam.

13. Gimundus¹ et Wolframmus^m dicunt, se audisseⁿ ab ore episcopi Sabinensis, quod libenter rediret ad domnum Victorem, sed ita adiuratione astrictus est, quod sine periurio non potest.

14. Episcopus Aletrinus in presentia domni Gwidonis Cremensis cardinalis et Gimundi¹ et Iohannis Gaietani et aliorum multorum dixit: 'Non possum ad domnum Victorem venire, quia talem securitatem feci cancellario et suis apud Anagninam, quod non possum ad eos venire usque ad Kalendas; post^o Kalendas autem veniam; interim tamen habeo cum pro domino et pastore meo'. Itaque Kalendis transactis cum infirmitate teneretur, misit domno Victori obedientiam per clericum quendam, quem^p habemus presentem.

15. De omnibus supradictis capitalis testimonium perhibuerunt predicti rectores cleri Romani et VII archipresbiteri supra memorati et alii multi honeste et religiosi clerici Romani et Petrus Urbis prefectus et Stephanus de Tebaldo^q et Stephanus Nortmannus et Iohannes de Sancto Stephano et Iohannes Gaietanus et Wolframmus¹ de Gidocica^s et Gimundus de domo Petri Leonis et multi alii^t illustres Romani et nobilissimi, qui omnibus his interfuerunt et omnia viderunt et tractaverunt.

189. ENCYCLICA IMPERATORIS DE DECRETIS CONCILII.

(1160) Febr. 16.

Damas ex editione Waitziana Gestorum Friderici I. IV. c. 79 (69) p. 262 (rec. A. B. B. C) et V. codice Vindobonensi 629 (Lus. can. 133) f. 39^r, quem contulit vir d. Kehr. Legitur etiam in codice Hannoverano XI. 671 saec. XVI. f. 130. — Stumpf, Reg. 3891. (P. 123.)

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilectissimo suo Eberhardo^b venerabili Salzburgensi^c archiepiscopo et suffraganeis eius, Alberto^d Frisingensi^e, Hartmanno^f Brixinensi^g et Romano^h Gurensi venerabilibus episcopisⁱ totique provinciae^k Salzburgensi gratiam suam et omne bonum^l.

(1) Si sacro concilio Papiae celebrato^m interfuissetis, omniaⁿ quae ibidem vel in Romana aeclesia facta sunt oculata fide cognoscere possetis. Ne autem ab his qui pravis delationibus^o et mendatis iam totum^p fere orbem resperserunt veritas possit obnubilari vel vestra sinceritas trahi in contrarium, quanto brevius possumus, seriem totius rei sine aliqua falsitatis commixtione mera veritate vobis significare dignum duximus^q. Luce clarius constat, quod papa Adriano adhuc vivente Rolandus^r cancellarius et quidam cardinales non attendentes illud dominicum: 'Sit sermo vester: est est, non non', conspiratione facta cum Wilhelmo^s Siculo, prius ab eis excommunicato, et cum caeteris hostibus imperii, Mediolanensibus, Brixiensibus, Placentinis, ne forte per mortem papae Adriani tam iniqua factio evanesceret, iuramenti vinculo invicem sese constrinxerunt, ut de-

188. ¹) Gimund. B'. ^m) Wolframmus B 2. B'; Wolfer. C 2. ⁿ) audisse C 2. ^o) et post B 1. ^p) quem — presentem des. B'. ^q) Tebaldo B 1. ^r) Wolframmus B 2; Wolfer. C 2. ^s) Gidocica B'; Gidocicia C 2. ^t) alii multi B 1.

189. ^a) F. A. I. ^b) F. A 2. I; corr. E. A 1. ^c) Salzburgensi B'. I. ^d) A. A. I; Adilberto B 1. B'. ^e) episcopo add. G. Fr. ^f) H. A. I. ^g) Brixinensi G. Fr. ^h) R. A. I. ⁱ) ven. ep. des. G. Fr. ^k) ecclesie I. ^l) gratiam — bonum des. A. ^m) des. C 2. ⁿ) reliqua om. A. ^o) dilationibus I. ^p) fere totum C 2. ^q) ducimus I. ^r) R. I. *semper*. ^s) W. I.

functo papa nullus alius ei^t substitueretur, nisi qui in eadem conspiratione cum eis convenisset. Hac de causa XII. die post electionem domni Victoris papae, eo sedente in sede beati Petri, iam dicti conspiratores egressi ab Urbe ad Cisternam Neronis, derelinquentes venam aquarum viventium, se contulerunt et ydolum sibi Rolandum cancellarium crexerunt, dicentes, hunc esse Symonem Petrum, qui apostolicae digni-
 5 tatis apicem tam nefaria invasione attingere presumebat^u. Quod haec conspiratio facta^v fuerit et ille iam dictus Rolandus per eam hoc modo intraverit^w, non est ficti-
 eium, sed relligiosis viris ab illo qui manifesta^x facit consilia cordium mirabiliter est declaratum. (2) Dum haec Romae agerentur et nos^y, quid super tanto scismate agen-
 10 dum esset, viros relligiosos, archiepiscopos videlicet et episcopos, consultarem^z, super-
 venerunt, quasi missi a Deo, Tarentasinus archiepiscopus, abbas Clarendallensis, abbas Moremundensis et alii abbates numero decem, postulantes pacem Mediolanensibus. Qui recepto a nobis verbo pacis^z, dum Mediolanenses^a pro investiganda eorum voluntate
 adirent^b, acceperunt ab eis tale responsum: 'Domni patres, nos tenemur astricti iura-
 15 mento domno papae^c et cardinalibus, quod non debeamus redire ad gratiam impera-
 toris sine eorum voluntate, et ipsi econtra sine nostra voluntate nullam pacem facere
 possunt'. Responderunt eis^d abbates: 'Vos de eaetero non tenemini domno papae,
 quia mortuus est'. Et illi statim subiunxerunt: 'Si mortuus est papa, nos ideo non
 sumus absoluti, quia nichilominus tenemur cardinalibus, et ipsi tenentur nobis'. Haec
 20 predicti patres abbates^e in responsis a Mediolanensibus accepisse^f testificati sunt coram
 multis relligiosis viris. Preter haec multa experimenta factae conspirationis per litteras
 in via deprehensas accepimus, sicut nuncius iste plenius vidit et audivit. (3) Sane
 ex concilio^g orthodoxorum, sicut alia vice meminimus vobis mandasse, generalem con-
 ventum relligiosorum Papiae indiximus, ad quem ambos qui se dixerunt Romanos
 pontifices, non ad iudicium seculare, sicut ora mendacium astruunt, sed ad examen
 25 aeclesiae, per duos venerabiles episcopos, Ferdensem^h videlicet et Bragensemⁱ, con-
 vocavimus. Alter vero^k, eo quod puriorem haberet conscientiam, domnus Victor vide-
 licet, iudicio aeclesiae ultro se obtulit, altero, videlicet Rolando, contumaciter renitente
 et dicente, quia cum ipse omnes deberet iudicare, ipse a nullo vellet iudicari. Habito
 itaque venerabili concilio, in quo patriarcha Aquilegensis^l et multi archiepiscopi et
 30 episcopi relligiosi convenerant, per VIII continuos dies maxima gravitate, diligentissima
 examinatione, semota omni laica^m persona, tractatum est, quis ex duobus summi ponti-
 ficatus apicem de iure deberet obtinere. Post longam itaque deliberationem, quia illa
 nefandissima conspiratio Deo et aeclesiae admodum odibilis manifestis inditiis non
 solum probata, verum in facie totius aeclesiae eorum positaeⁿ revelata est, et in
 35 domno Victore nichil reprehensibile inventum est, nisi quod pauciores numero cardinales
 omnino a conspiratione illa exortes eum pro bono pacis inter regnum et sacerdotium
 conciliando elegerunt, et^o invocata sancti Spiritus gratia, aeclesia Dei Rolandum can-
 cellarium conspiratorem et seismaticum, discordias et lites et periuria^p bona esse
 euangelizantem, condemnavit, et domnum Victorem papam in patrem spiritalem et
 40 universalem pontificem confirmavit. Quem nos aeclesia duce secuti approbamus et
 universalis aeclesiae patrem et rectorem, cooperante divina elementia, fore denun-
 ciamus. Hoc itaque factum, divinis suffultum presidiis et in apostolica stabilitate
 supra petram, Christum videlicet, firmiter fundatum, a vestra beatitudine pro pace

189. ^t) *deest* V. ^u) presumebant *B. B**. ^v) *deest* B 1. ^w) intraverat *B*. ^x) fac. man. C 2. ^y) nobis V. ^z) *deest* G. Fr. ^a) Mediolanum *B*? C 2*: ad Mediolanum V. ^b) redirent C 2. V. ^c) papa B 1. ^d) ei B. ^e) *deest* V. ^f) *deest* C 2. ^g) consilio V. ^h) Ferdensem V. ⁱ) Pragensem V. ^k) eorum *add.* V. ^l) Aquileiensis C 2. V. ^m) laicali B. ⁿ) posita B. ^o) *deest* B 1. V. ^p) periurgia *B. B*. C 2*.

totius aeclesiae et salute imperii approbari et ab omni aeclesia vestrae sanetitatis commissa teneri et conservari rogamus et preoptamus.

Data^a Papiac. XV. Kal. Martii.

190. ENCYCLICA CONCILII. (1160. Febr. v.r.)

5 *Erstat in duabus recensioneibus, una ampliore, quae legitur in V, codice Valencen-*
cenensi nr. 442 (P. 5. 54, olim S. Amandi) saec. XII—XIII. fol. 80', ex quo edidit
Marteneus 'Thesaurus anecdotorum' I. 447, et in L, libro Edwardi Brown 'Appendix
ad Fasciculum rerum expetendarum et fugiendarum Orthuini Gratii sive tomus secundus'
(Londini 1690) p. 552, e codice quodam Cottoniano accuratissime, ut videtur, excusa,
10 *Tertus ille, quomris duabus non exiguis sententiis careat, non paucus codicis V omis-*
siones supplet et menda castigat. Altera recensio abbreviata est ea, quam inseruit Rahe-
winus Gestis Friderici I. IV, c. 80 (70) ed. Waitz p. 264 (rec. B. B* C: pauca verba
tantum in A). Praesertim in fine et in enumeratione episcoporum et principum, qui
decretis concilii consensisse dicuntur, recensione ab invicem discrepant. At non est quin
15 *censeamus, utramque esse authenticam, neque breviorē ab ampliore decurtatam, neque*
illam interpolatam esse. Ampliorem iam Otto Morcua coarctus in Chronico suo Laudensi
ante oculos habuit (SS. XVIII, 620) et ex ea non pauca ad verbum attulit; lectiones eius
plus cum tertu L conveniunt, quam cum codice Valencenensi. Rahewini textus sane
episcopis et principibus Teutoniae mittendus erat: alter textus in alias mundi partes
20 *diffusus esse videtur. Aliud tamen est, quod iam inter viros doctos constat, in utraque*
recensione, imprimis in enumeratione episcoporum et principum, inesse multa, quae cum
veritate minime consonent. Editionis nostrae haec ratio fuit, ut ea, quibus recensio V, L
abundat, uncis includeremus, ea autem, quibus Rahewinus excellit, asteriscis notaremus.
Recensionem ampliorem ex Martenco receperunt Mansi 'Collectio conciliorum' XXI, 1133
25 *et Watterich 'Pontificum Romanorum Vitae' II, 483; recensionem breviorē ex editio-*
nibus Rahewini Goldastius I, 273 et IV, 1, 69, Labbeus et Cossartius X, 1392, Mansi
XXI, 1117. (P. 125.)

[Peregrinus^a Dei gratia Aquileiensis patriarcha, Arnaldus^b Moguntinus, Reinaldus^c
 Coloniensis, W(iehm)annus^d Magdeburgensis et Hartvicus^e Bremensis archiepiscopi et
 30 universi episcopi et abbates et viri religiosi in concilio Papiac congregati regibus,
 archiepiscopis, episcopis, abbatibus, ducibus, comitibus, marchionibus et omnibus Christi
 fidelibus ad quos litterae istae pervenerint^f salutem et orationes in Christo.]

1. Quia sedis apostolicae turbatio christianorum animos admodum sauciavit, nos^g
 qui ad resecauda scismata et^h pacem aeclesiae reformandam Papiac fuimus congre-
 35 gati, qualitatem causae modumque negotii et sacri concilii statutumⁱ universitati
 vestrae plenarie duximus intimandum, quatinus, per scripta presentia mera veritate
 monstrata, auditorum animi falsitatem, quam forte conceperunt^k, vehementer expellant
 et ammodo per scripta scismatica non seducentur. Cum igitur orthodoxorum Papiac
 congregatorum universitas in^l nomine Domini consedisset, causa per VII continuos
 40 dies, remoto^m omniⁿ seculari iudicio, legitime et canonice agitata ac diligenter in-
 specta, sufficienter et canonice in conspectu concilii per testes idoneos est compro-
 batum: domnum papam Victorem et nullum alium in basilica beati Petri a saniori^o

189. a) Data — Martii des. B*.

190. a) I. leg. V; uncis inclusa des. G, Fr.   b) Ar. V.   c) R. leg. V.   d) W. leg. V; Wi. Magd.
 15 des. L.   e) H. leg. V.   f) perveniunt V.   g) reliqua om. rec. A; et add. L.   h) et — reformandam
 des. V.   i) dispensationem G, Fr.   k) conceperant G, Fr.; perceperunt L.   l) in nom. Domini
 des. V.   m) in ratura V.   n) dies continuos omni remoto G, Fr.   o) seniori L.

parte cardinalium petitione populi *et* consensu ac desiderio cleri [Romani^p] fuisse electum et sollempniter inmantatum, [et] quod^q, presente et non^r contradicente Rollando quondam cancellario, in kathedra beati Petri fuerit collocatus, et quod ibi^s ei^t a cardinalibus et clero Romano 'Te Deum laudamus' gloriose [est] decantatum, et inde ad palatium cum bandis^u et aliis papalibus insignibus est deductus.

2. [Probatum est^v, quod eo tempore quo electio Romae celebrabatur, erant in Urbe tantummodo XXII cardinales, ex quibus cum dominus Victor, tunc Octavianus, et Rollandus segregati fuissent, remanserunt tantummodo XX electores, ex quibus VIII sanioris consilii et nulla coniuratione foederati, quorum vox prima erat in electione, una^w cum capitulo beati Petri, petitione populi, consensu et^s desiderio cleri, annuente ordine senatorum et nobilioribus Romanis^y, dominum Victorem^z elegerunt.]

3. Et clerus et populus secundum consuetudinem interrogatus^a per scriniarium, si placeret, tribus vicibus clara voce^b respondit^c: 'Placet'. Probatum^d est etiam^e, quod Rollandus^f post domni Victoris promotionem XII^g die ab Urbe egressus, apud Cisternam, *in qua Nero imperator quondam ab Urbe profugus latitavit,* [in finibus terrae Siculi^h in loco non celebri] primo est inmantatus. Probatumⁱ est^k, quod in secunda^l die post promotionem domni Victoris Rollandus interrogatus a rectoribus^m cleri Romani et aⁿ clericis de sua cardinalia^o, si domno Victori esset obediendum, expresse confessus est, se numquam fuisse inmantatum, et expresse dixit: 'Ite et^p obedite ei, quem inmantatum esse videtis'. Super his capitulis fuerunt testes et sub stola tactis sacrosanctis euangelii iuraverunt domnus Petrus Christianus decanus basilicae beati Petri

V. L.

cum duobus fratribus suis, in persona sua et totius capituli beati Petri, ubi corpus ipsius apostolorum principis requiescit, quae est mater nostra et caput omnium ecclesiarum, cuius etiam litteras^q et plenum testimonium habebamus. Similiter iuraverunt religiosi et honestissimi^r rectores et praelati cleri Romanae urbis, qui omnia viderunt et tractaverunt, quorum nomina sunt haec: dominus Blasius^s archipresbyter, dominus Mainerius^t archipresbyter, Ioannes^u archipresbyter, Aimerardus archipresbyter^v, Bernardus^w archipresbyter, item Ioannes^x archipresbyter, Gentilis presbyter, Tholomeus^y archipresbyter, Benedictus diaconus^z, magister Gerardus, Nicholaus et alii religiosi et honesti clerici Romani.

G. Fr.

et in persona sua et omnium fratrum suorum. Iuraverunt etiam venerabiles archipresbiteri et rectores cleri Romani Blasius et Manerius, presbiter^z Iohannes, presbiter Gentilis, Aimeradus archipresbiter, Berardus archipresbiter, Iohannes archipresbiter, Benedictus diaconus, magister Tolomeus^a archipresbiter, magister Gerardus^b et Nicholaus et alii honesti clerici Romani.

190. *) asteriscis notata des. V. L. v) Romae L. q) quia V. r) deest L. s) deest V. t) deest L.

u) hauris L. v) deest V. w) unaque L. x) ac L. y) nobilibus Romanorum L. z) in margine, sed signo huc ductum V. a) deest B. b) voce clara L. c) responderunt V. d) Probatum — inmantatus des. L. e) in margine V. f) XII. die ponunt hoc loco G. Fr. g) III. V. h) Sicili V. i) e correctura V. k) etiam add. L. l) secundo G. Fr. m) et add. B 1; rectoribus et clero Romano B 2? C 2. n) loco et a G. Fr.: ac. o) cardinalitate V; de sua card. des. L. p) deest B 1. q) deest V; literas et testimonium plenum habeamus L. r) honesti L. s) Basilius V. t) Maïmus V; Mamerius L. u) I. L. v) Aim. arch. des. L. w) B. L. x) Ptolomaeus L. y) decanus L. z) presbiteri codd.: M. et I. pr. g. et alia archipresbiteri Aim. Bernhardus B*. a) Toloneus B 1. B*; Toloneus B 2; Ptolemus C 2. b) Gerhardus B 1.

Preterea Petrus^c illustris Urbis praefectus, Stephanus de Tebaldo^d, Stephanus Normannus^e, Guimundus filius^f Petri Leonis, Ioannes^g de Stephano et alii principes et nobiles Romani, qui ad vocationem serenissimi imperatoris venerant, in conspectu concilii super iam dictis capitulis omnes pariter testimonium^h similiterⁱ perhibuerunt et iurare voluerunt. Sed nos quia^k relligiosorum archipresbyterorum^l multorum [et capituli beati Petri] testimonium sufficiens et abundantissimum habebamus^m, duximus laicis inⁿ hac parte parcendum.

4. Deinde venerabiles episcopi Hermannus Verdensis, Daniel Pragensis^{*et*} Otto palatinus comes et ^{*magister*} Herbertus^o prepositus, quos dominus imperator ex¹⁰ consilio XXII^p episcoporum et multorum religiosorum^q abbatum aliorumque relligiosorum tunc presentium Romam^r delegaverat, ut partes ante concilii presentiam Papiam evocarent^s, in conspectu concilii testimonium perhibuerunt, quod Rollandum^t cancellarium et partem eius trinis^u edictis per intervalla [temporum] peremptorie et sollempniter^v ad presentiam aeclesiae Papiae [tunc] congregandae, remoto omni seculari iudicio, vocaverunt, et quod Rollandus cancellarius et sui cardinales viva voce et ore proprio iudicium vel examen aliquod^w aeclesiae se nolle recipere manifeste dixerunt.

5. [Ostensum est, quod idem legati Rollando suisque^x sequacibus securissimum conductum sub fide sacramenti in eundo ad concilium et redeundo praestare voluerunt. Ad maioris quoque securitatis plenitudinem dominus papa Victor arces et castella et fratres ac nepotes suos obsides eis obtulit, si in facie aeclesiae secum in^y iudicio sistere voluissent. Rollandus vero, qui ante huiusmodi vocationem instanter^z per litteras et per legatos suos iudicium multotiens postulaverat, has omnes vocationes et securitatis promissiones contumaciter et superbe contempsit. Praeterea coniurationem inter Rollandum et suos sequaces cardinales cum^a Mediolanensibus et Siculo nefandissime perpetrata^{et} per ipsos coniuratores et per litteras Rollandi Mediolanensibus^b directas et aliis manifestissimis argumentis^c deprehendimus et cognovimus. Cuius coniurationis tenor et continentia talis erat, ut numquam alter sine altero cum Romano imperio pacem teneret, et si^d interim papam Adrianum mori contingeret, unum de illis cardinalibus et non alium in papam eligerent, qui eadem coniuratione teneretur. Per scripta etiam Rollandi suo sigillo bullata et in orbe transmissa et in conspectu concilii recitata, mendacia manifestissima ac defestabilia deprehendimus in haec verba: 'Testamur Deum, quem nullum latet secretum, quod non mendacium fingimus, sed meram sicut est loquimur veritatem, quia duo tantum elegerunt Octavianum, Iohannes^e Sancti Martini et Guido^f Cremensis cardinales, ceteri vero omnes^g in nostram personam convenerunt'. In his itaque verbis^g venerabile concilium non solum mendacia^h manifestissima deprehendit, sed etiam detestabile periurium recognovit. Praeter eos namque duosⁱ cardinales, quos dominum Victorem elegisse Rollandus asseruit, habuimus in facie concilii electorem et consecratorem domini papae Victoris, dominum^g Imarum venerabilem Tusculanum^k scilicet episcopum, omnium cardinalium priorem^l et antiquiorem, cuius erat prima vox in electione pontificis. Habuimus et praesentem dominum W. cardinalem Sancti Petri ad Vincula, quem advocati

190. c) P. L. d) Thebaldo B. C; Thebis L. e) Nortmannus G. Fr. f) Gimundus de domo G. Fr. g) I. L. h) loco omnium p. test. G. Fr.: ex maxima parte testimonium. i) deest I; sim. exhibere L. k) quia nos G. Fr. l) presbiterorum G. Fr. m) hab. et abund. V. n) bis V. o) Herb. L; Heribertus G. Fr. p) XII. V. q) loco multorum relligiosorum G. Fr.: Cisterciensis et Clarevallensis. r) Romae L. s) revocarent I. t) R. V. saepius. u) ternis V. v) sollicite L. w) aliquid L. x) et suis L. y) deest L. z) deest V. a) cum — Siculo des. L. b) Mediolanum L. c) indicis L. d) supra lin. add. V. e) I. L. f) G. I. g) deest L. h) mend. solum L. i) duos des. V. k) Y. venuscii V; scilicet deest L. l) primum L.

domni papae Victoris in praesentia omnium domnum Victorem se^m elegisse affirmaverunt, et ipse W. in medio concilii hoc audivit et non negavit. Item domnus C. cardinalis Sancti Adrianiⁿ infirmitate detentus per cyrographum nobis voluntatem suam exposuit et per nuntium iurare praecipit, domnum Victorem se elegisse et ei obedisse et eum et non alium in dominum et papam velle se habere^o. Magister etiam^p Rodbertus^q cardinalis Sanctae Mariae in Via lata, sicut pro certo cognovimus, cum elegit et^r ei obedivit. Propter quod etiam, dum ad concilium tenderet, a fautoribus Rollandi Pisis captus est et fustibus^p crudelissime verberatus et in carcerem trusus. G. Sabiniensis^s episcopus et Ar.^t cardinalis et alii multi obedierunt domino Victori, qui ut accepimus^u varia spe pecuniarum seducti postea abierunt retrorsum. Praeterea nos antiquorum patrum vestigia et Romanae ecclesiae consuetudinem imitantes, Librum de vita et ordinatione Romanorum pontificum super similibus causis et dissensionibus^v in medio concilio fecimus recitari, ubi manifeste comperimus, quod in huiusmodi negotiis illum semper sancta aeccl^{ia} statuit praefendum, qui petitione populi, consensu et desiderio cleri a cardinalibus prior est inmantatus et^x in cathedra beati Petri collocatus. Illud etiam, quod de Anacleto et domino Innocentio nostris temporibus accidisse recolimus, ad memoriam concilii nichilominus est revocatum, quod^y licet una et eadem die ambo inmantati fuissent, ille potius est ab aeccl^{ia} approbatus, cuius inmantatio aliqua diei parte praecessit. A saeculo non est auditum, quod post unius inmantationem die transacta alius postea fuerit inmantatus. Rollandus autem non una tantum, sed undecima transacta die post inmantationem domini Victoris fuit inmantatus.]

6. Praeterea vidimus^z scripta Henrici Pisani cardinalis ad domnum imperatorem directa, in quibus expresse continebatur, quod nullum vellent aeccl^{ia} subire iudicium vel examen. Super haec omnia idem Henricus et Otto cardinalis Sancti Nicolai in^a Carcere Tulliano, qui tempore concilii et ante apud lanuam morabantur, et Ioannes Anagninus^b *cardinalis* et Ioannes Pitutus^c *sanctae Romanae aeccl^{ia} subdiaconi*, qui [a Rollando transmissi] tunc apud Placentiam morabantur^d, per VIII [continuos] dies a toto concilio^e sunt expectati et per litteras et^f nuncios concilii sunt vocati, et contempserunt venire.

7. Ex his igitur nobis^g sufficienter instructis^h etⁱ veritate hinc inde plenarie declarata, placuit reverendo concilio, ut electio domni Victoris, qui tamquam agnus mansuetus et innocens venerat^k aeccl^{ia} iudicium humiliter suscepturus, approbaretur et confirmaretur, et electio Rollandi penitus cassaretur. Et factum est ita. Electione itaque domni Victoris, remoto omni seculari iudicio, sancti Spiritus gratia invocata, confirmata et^l recepta, christianissimus imperator [noster] post omnes episcopos et post omnem clerum ultimus, [ex] consilio et petitione concilii electionem domni Victoris recepit et approbavit, et post eum omnes principes [eius] et innumerabilis hominum multitudo quae praesens erat, [et] interrogata tribus vicibus^m, si eiⁿ placeret, respondit cum gaudio magna voce: 'Placet'. Sequenti die proxima, id est prima VI. feria quadragesimae, domnus Victor cum processione ab aeccl^{ia} sancti Salvatoris extra civitatem, in qua fuerat hospitatus^o, ad cathedralem^p ecclesiam gloriose deductus est. Ibi religiosissimus imperator ante ianuas aeccl^{ia} eum suscepit et descendentem^q

190. ^m) supra lin. add. V; deest L.   ⁿ) A. L.   ^o) se hab. velle L.   ^p) deest V.   ^q) Ro. V. ^r) loco et ei ob. Pr. quod L; qui.   ^s) Sabiniensis V.   ^t) A. L.   ^u) cepimus L.   ^v) et diss. des. V. ^w) corr. ex statuit aeccl. V; sancta eed. illum semper statuit L.   ^x) imm. et des. V.   ^y) quia L. ^z) Vidimus etiam G. Fr.; Praeterea vidimus — contempserunt venire des. L.   ^a) de G. Fr.   ^b) corr. ex Agninus V.   ^c) Iohannes Pizutus G. Fr.   ^d) erant G. Fr.   ^e) conc. toto G. Fr.   ^f) ac B. B*. C I.   ^g) omnibus G. Fr.   ^h) instructi G. Fr.   ⁱ) loco nobis suff. instr. et L; auctoritatibus et rationibus.   ^k) aeccl^{ia} iud. venerat V.   ^l) atque L.   ^m) trib. vic. interr. G. Fr. ⁿ) eis G. Fr.   ^o) hospiciam eius G. Fr.   ^p) catholicam male G. Fr.   ^q) corr. ex descendi V; 50 descendentem B. B*.

de equo strepam humiliter tenuit et apprehensum per manum usque ad altare conduxit et pedes eius est osculatus^r, et nos omnes, patriarcha, archiepiscopi, episcopi et^s abbates et omnes principes cum universa multitudine quae presens erat pedes apostolicos osculati sumus^t.

5. 8. Proxima autem^u die sequenti, id est sabbato, habito generali concilio, domnus papa^v et nos cum illo Rollandum [olim] cancellarium, [nunc] scismaticum, et principales eius^w fautores accensis candelis anathematizavimus et tradidimus eum sathanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini. Feb. 12.

9. *Illud¹ etiam discretionis vestrae prudentiam volumus non latere, manifeste esse deprehensum, quod Rolandus cancellarius et eius sequaces quidam cardinales, vivente adhuc papa Adriano, coniuraverunt. Fuit autem tenor coniurationis: quod, si eis viventibus papam Adrianum mori contingeret, cardinalem unum de illis eligerent qui in eadem coniuratione esset astrictus.*

10. De caetero ex parte Dei omnipotentis et beatorum apostolorum Petri et Pauli et omnium sanctorum et virorum orthodoxorum, qui divino intuitu ad reseccanda^x scismata convenerunt, universitatem vestram *humiliter* imploramus et monemus in Christo, ut ea quae ecclesia Dei Papiac congregata ad honorem Creatoris et sponsae suae matris vestrae^y sacrosanctae Romanae ecclesiae tranquillitatem et ad^z salutem omnium christianorum fideliter ordinavit, vos omni dubio et ambiguitate remota irrefragabiliter rata firmaque^z teneatis: orantes, ut redemptor noster Iesus Christus^a universalem pontificem et papam *nostrum* Victorem, de cuius sanctitate et religione omnimodo^b confidimus, per tempora longa conservet et prestet ei omnimodam tranquillitatem et pacem, ita quod^c per eum Deus omnipotens honoretur, et ecclesia Romana omnisque^d christiana religio gratum Domino accipiat incrementum. Ut autem^e omnis nostra^f actio plenius legentibus elucescat, dignum^g duximus ut omnium nostrum consensus^g et nomina subscribantur.

I. L.

Ego Peregrinus Aquileiensis patriarcha cum fratribus suffraganeis interfui et consensi. Ego Arnaldus Moguntinus^h, egoⁱ Reinoldus Coloniensis, ego Wichmannus^k Magdeburgensis^l, ego Ardwicus^m Bremensis archiepiscopi interfuimus et cum omnibus suffraganeis nostris consensimusⁿ.
35. Hellinus^o Treverensis archiepiscopus, Ebbardus^p Salzburgensis archiepiscopus, Arelatensis archiepiscopus, Viennae archiepiscopus, G. electus Ravennas, omnes per legatos et litteras suas^q consenserunt.

G. Fr.

Ego Peregrinus Aquilegensis^r patriarcha cum meis suffraganeis interfui et consensi. Ego Arnaldus^s Maguntinus^t archiepiscopus cum XIII suffraganeis interfui et consensi. Ego Hartwicus^u Bremensis archiepiscopus cum suffraganeis meis interfui^v et consensi. Ego Hellinus^w Treverensis archiepiscopus cum meis suffraganeis consensi. Ego Reinoldus^x Coloniensis archiepiscopus cum meis suffraganeis consensi. Ego Wichmannus Magdeburgensis archiepiscopus cum meis suffraganeis consensi.

40. 190. r) osc. est L.   s) deest L.   t) sumus oscul. G. Fr.   u) a J.   v) Victor *add. L.*
w) eius princ. G. Fr.   x) rescindenda G. Fr.   y) nostrae L.   z) ratum firmiterque L.; rata et firma C.; ratum et firmum B. B*.   a) Chr. Ies. G. Fr. *excepto B 1.*   b) omnino G. Fr.   c) ut L.
d) omnis et I.   e) Utinam I.   f) deest I.   g) *corr. ex cons. nostrum I.*   h) Arnoldus Maguntinus I.   i) ego R. Col. *des. L.*   k) Wimanus L.   l) Maldeburgensis I.   m) A. L.
45. n) interf. cum omn. suffr. n. et cons. L.   o) Beluinus I.; Helwinus L.   p) Ebbardus L.   q) *deest L.*
r) Aquileiensis C 2.   s) Arnoldus B. B*.   t) Magont. B 1. B*; arch. M. C 2.   u) Hartwicus B*.   v) interfui et *des. B.*   w) Ellinus B 1. B*.   x) Reinoldus B 1; Regimoldus B*.

1) Quae in hoc textus Rahewini capitulo continentur, insunt in cap. 5 alterius recensionis.

Rex^y Ungarorum, rex Danorum, rex Boemie per legatos et litteras suas consenserunt. Archiepiscopus et dux Poloniae per legatos et litteras suas^z consenserunt. Episcopus Ripensis^a, episcopus Augustidunensis^b, episcopus Tridentinus, episcopus Paduanus, episcopus Feltrensis^c, episcopus Tarvisinus^d, episcopus Mantuanus, Faventinus, Veronensis^e, Pergamenus, Imolensis^f, Mutinus^g, Laudensis, Firmanus, Ferentinus, Terdonensis, Aquensis, Astensis, Taurinus, Vercellensis, Iporiensis^h, Cumanus, Novariensis, Cremonensisⁱ, Gebennensis^j, Tulensis, Viridunensis, Basileensis^k, Argentinus^l, Wormaciensis^m, Traiectensisⁿ, Verdensis, Abelenbergensis, Pragensis^o, Ratisponensis, Pataviensis, item Augustensis^p, Babenbergensis, Melfitanus: hi omnes episcopi^p interfuerunt et consenserunt. Est autem numerus archiepiscoporum et episcoporum, qui praesentes fuerunt et qui litteris suis consensum praebuerunt, centum LIII. Abbatum vero et archiepiscoporum^q et praepositorum multorum regnorum inaestimabilis multitudo interfuit et cum desiderio consensit. Interfuit etiam dux Saxoniae^r et Bawariae, dux Welfo^s, dux Zaringiae^t, dux Suevorum, comes^u palatinus de Reno, comes^p palatinus de Saxonia, comes palatinus^v de Bawaria et alii marchiones et comites, quorum numerum^w ignoramus.

Bizuntinus archiepiscopus per legatum^x et episcopum Basiliensem consensit. Arclatensis archiepiscopus consensit. Lugdunensis archiepiscopus cum^y suis suffraganeis consensit. Viennensis archiepiscopus cum suis suffraganeis consensit. Henricus rex Anglorum per legatos et litteras suas^z consensit. Rex Ungarorum per litteras et legatos suos consensit. Rex Boemorum consensit. Rex Danorum^a consensit. Gwido electus Ravenatensis consensit. Episcopus Firminus consensit. Episcopus Ferentinus consensit. Mantuanus consensit. Pergamensis consensit. Faventinus consensit. Abbatum vero et archiepiscoporum multitudo innumerabilis multorum regnorum interfuit et consensit. Longobardorum inestimabilis multitudo interfuit et consensit. Universi fere^b principes Romani imperii, tam Teutonici quam Italici, tam in Urbe quam extra Urbem, interfuerunt et assensum cum ingenti desiderio praebuerunt.

191 – 193. SCRIPTA DE EXPUGNATIONE CREMAE.

1159. Sept. 18. — 1160. Ian. 27.

191. PROSCRIPTIO CREMENSIIUM. 1159. Sept. 18.

Damus e 1) Zacharia 'Cremonensium episcoporum series' (Mediolani 1749) p. 122, qui hausit e libro privilegiorum episcopatus Cremonensis; quam editionem recudi fecit

190. y) Rex — consenserunt *des. L.* z) *deest L.* a) Ep. Rip. *des. L.* b) Augustensis *L.* c) Fletrensis *L.* d) Telginsinus *V.*; Celwinus *L.* e) Verogensis *V.*; Veten. *L.* f) Inglonensis *L.* g) Proporiensis *L.* h) Germonensis *V.*; Cremensis *L.* i) Gebentinus *V.* k) Basileū *V.* l) Warmacensis *V.* m) Trect. *L.* n) Pragensis — Melfitanus *des. L.* o) Augāsten *V.* p) *deest V.* q) archidiaconorum *V.* r) Saxonum *L.* s) Wlfo *V.*; Guello *L.* t) Thuringiae *L.* u) et *add. L.* v) com. pal. *des. V.* w) nomina *V.* x) suum *add. B 1.* y) cons. eum suis suffr. *B 1.* z) per litteras et legatos suos *C 2.* a) Dagnorum *B.* b) princ. fere *B 1.*

Böhmer 'Acta imperii selecta' p. 100 nr. 107; et 2) ex *Benvenuti* 'Storia di Crema' (Milano 1859) I, 77, qui prorocat ad opus 'Storia di Crema di M. Pietro Terni'. Fragmentum praecepti iam dedit *Goldastius* III, 338. De forma huius scripti insolita vide quae adnotata sunt in *Actis imperii selectis*. — *Stumpf*, Reg. 3866. (P. deest.)

5 Fredericus Dei gratia Romanorum imperator^a augustus. Notum esse credimus universis imperii fidelibus, quod ex divina providentia super omnes mortales ad hoc constituti sumus, ut fidelibus et benemerentibus de nobis digna premia rependamus^b et secundum iustitiam hostibus imperii iustam penam^c infligamus. Ea propter cum ob rebellionem Cremensium ipsum castrum Creme obsedissemus et cum principibus
10 nostris die quadam sub papilione ducis Henrici nepotis nostri cusedissemus, consilio et iudicio principum nostrorum et omnium Lombardorum, qui nobiscum aderant, ipsos Cremenses hostes imperii iudicavimus et de ipsis talem legem promulgavimus: Quoniam Crema et omnes Cremenses sub nostro sunt banno positi, statuimus et imperiali auctoritate nostra confirmamus, ut omnes tam Cremenses, quam Mediolanenses seu
15 Brixianenses sive ceterae undecunque^d sint persone, quae in tempore hoc in Crema sunt, tam feudum quam etiam^e allodium totum amittant; et feudum ad dominos revertatur, et domini liberam amodo habeant potestatem feudum intromittendi^f nostra auctoritate ac tenendi et quiete possidendi. Nos enim^g et personas eorum et bona publicavimus. Illi vero^h, qui sunt de ecclesiarum familiis, et feudum et allodium amittant, et eorum
20 domini utrumque nostra auctoritate intrent et teneant. Liberorum vero allodia ad nos spectare decernimus.

Actumⁱ est hoc anno dominice incarnationis mill. cent. LVIII^k, indiet. VIII^l, die Veneris quae fuit XIII. Kal.^m Octobris.

192. ENCYCLICA DE CREMA EXPUGNATA. (1160. Ian. ex.)

25 *Legitur in Gestis Friderici I. IV, c. 73 (63) ed. Waitz p. 253 (in recensioneibus A. B. C), et specialiter Eberhardo archiepiscopo Salzburgensi scripta, additis nonnullis sententiis, in codicibus V, Viudobonensi 629 (Ius can. 133) f. 39, ex quo exscripsit iam olim vir cl. Wattenbach, et II, codice epistolari Hannoverano XI, 671 saec. XVI, f. 425. — Stumpf, Reg. 3879. (P. 120.)*

30 Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus [dilecto et fidei principi suo E(berhardo) venerabili Salzburgensi archiepiscopo gratiam suam et omne bonum.]^b

Scire credimus prudentiam tuam^c, quod tantum divinae gratiae donum ad laudem et gloriam nominis Christi honori nostro tam evidentem collatum occultari vel abscondi
35 tamquam res privata non potest. Quod ideo tuae dilectioni^d ac desiderio significamus sicut^e karissimo, quia te participem honoris et gaudiorum credimus. Sequenti itaque die^f post conversionem sancti Pauli plenam victoriam de Crema nobis Deus^g contulit, Jan. 26.
sicque gloriose ex ipsa triumphavimus, quod tamen miserae genti, quae in ea fuit,

191. a) et semper *add. 2.* b) respondeamus 2. c) iustas poenas 2. d) undequaque 2.
40 e) *deest 2.* f) intermittendi 2. g) vero 2. h) enim 2. i) factum 2. k) millesimo centesimo quinquagesimo octavo 2. l) indictione nona 2. m) decimo quarto Kalendas 2.

192. a) F. A. V; Frider. H. b) *uncis inclusa des. G. Fr.* c) *vestram G. Fr.* d) dilectioni vestrae *G. Fr.* e) *loco sicut — credimus G. Fr.: ut sicut karissimos et fideles vos participes honoris et gaudiorum habeamus.* f) *die deest V. H; Proxima siquidem die G. Fr.*
45 g) *Deus nobis A 1; Deus deest A 2.*

vitam concessimus. Leges enim tam divinae quam humanae summam clementiam in principe semper^b esse debere testantur.

[Preterea tuae sinceritati super hoc quod nobis transmisisti maximas et dignas agimus grates. De cetero quoniam tota ecclesia tam Teutonica quam Italica pro controversia Romanae ecclesiae in unum Papiae congregata est, rogamus et propensius te monemus, certi immo certissimi de tua dilectione esse volentes, ut quicquid ecclesia tota iudicaverit, tu quoque nobiscum teneas et ratum habeas. Orationibus tuis apud Deum nos commendatoⁱ.]

193. EPISTOLA IMPERATORIS AD ROMANUM EPISCOPUM GURCENSEM.
(1160.) *Ian.* 27. 10

Legitur in codice Vindobonensi 629 f. 39. quem contulit vir d. Kchr. Adest etiam in codice Hannoverano XI. 671 f. 429. — Stumpf, Reg. 3880. (P. 120.)

F(ridericus) Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilecto suo R(omano) Gurgensi episcopo gratiam suam et omne bonum.

Ian. 27. Dilectioni tuae significare dignum duximus, quod Cremam VI. Kal. Febr.¹, divina nobis auxiliante dextera, devictam funditus destruximus, ita tamen quod habitatoribus suis vitam tantum suppliciter a nobis postulantes in propria persona pepercimus. Quod quia tibi gratum esse indubitanter scimus, mandamus tibi quam intime rogantes, quatenus una nobiscum omnipotenti Deo grates condignas agas et, ut is, qui dat salutem regibus, hostium victoriam nobis tribuat incessanter, implores. Preterea te scire volumus, quod in omnibus gravaminibus et adversitatibus tuis tibi tanquam dilecto ac fidei nostro condolemus et in reditu nostro, vita comite, omnia mala tibi adversantia sedare intendimus. 15

Data in triumpho Cremae VI. Kal. Febr.

**194. SENTENTIA DE MONETA
ABSQUE LICENTIA EPISCOPI
NON CUDENDA.**

1160 — 1176. 25

Repetimus editionem novissimam viri cl. Schmidt 'Urkundenbuch der Bischöfe von Halberstadt I. p. 241 nr. 280, quae ut iam priores, chartario episcopatus Halberstadensis cod. 60 saec. XIV. f. 19 in bibliotheca gymnasii asservata usa est, ubi insertum est mandatum transsumto Adolphi regis dato a. 1295 Ian. 9. — Stumpf, Reg. 4558. (P. deest.)

Fredericus Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus omnibus beneficiatis, ministerialibus et ceteris fidelibus in episcopatu Halberstadensi constitutis gratiam suam et omne bonum. 35

192. ^b) summam semper cl. in principe *B. C.* ⁱ) commendatos *V. H.*

¹) *Eundem diem praebet Rahewinus l. IV, c. 72 (62).*

Per presentes nostre auctoritatis apices ad vestram noticiam hoc deducimus, in presentia curie nostre ab omnibus principibus iudicatum esse, quod in episcopatu alicuius episcopi nullus omnino aliquam monetam veram vel falsam absque conscientia et voluntate episcopi, cuius ipsa dyocesis est, facere potest vel habere. Quod quia in episcopatu fidelis et dilecti principis nostri (Geronis) Halberstadensis episcopi nova quadam insolentia et presumptione temeraria factum esse de moneta cognovimus, dolemus quidem et plurimum inde exacerbati sumus. Eapropter nostra imperiali auctoritate et sub pena gratie nostre statuimus ac precepimus, quod nulla de cetero persona absque episcopi predicti consensu et gratia aliquam monetam in episcopatu Halberstadensi cudere vel formare vel aliquo modo adulterare presumat.

195. 196. MANDATA DE EXPEDITIONE MEDIOLANENSI FACIENDA.

(1160. Aug. ex.)

Expeditio iurata est a principibus, absente imperatore in Italia, in curia Erfurti a. 1160. Jul. 25 habita, testantibus Annalibus S. Petri Erphesfordensibus (SS. XVI, 22)¹.

195. MANDATUM ARCHIEPISCOPO SALZBURGENSI MISSUM.

Legitur in 1) codice Vindobonensi 629 (Ius can. 133) saec. XII, qui codicem epistolarem Eberhardi archiepiscopi continet, fol. 12', quem excussit vir d. Kehr; 2) codice Hammerano epistolari XI, 671 saec. XVI, olim Flacii Illyrici, fol. 140, qui forte pendet a codice 1. E codice 1 edidit Tengnagel 'Vetera monumenta contra schismaticos' p. 396 ur. 42. — Stampf, Reg. 3898. (P. 129.)

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus, E(berhardo)^b Salzburgensi archiepiscopo gratiam suam et omne bonum.

Tuam experientiam minime latere credimus, qualiter non pro cumulandis divitiis ad usum nostrum aut filiorum nostrorum, sed solummodo ad pacis reformationem et augmentum imperii, dispendio tam rerum nostrarum, quam fidelium nostrorum instancia, etiam attritione proprii corporis incessanter laborassemus^c. Nunc vero, quia contumacia Mediolanensium, a primevo pacis inimicorum et ecclesiarum temeratorum, bono nostro proposito, instinctu diaboli, obstare pro viribus nititur, te una cum aliis principibus ceterisque imperii fidelibus in subsidium nostrum evocare decrevimus. Unde dilectioni tuae mandamus atque sub debito fidelitatis praecipimus, quatinus omni occasione postposita, cum membrum imperii censearis et haecenus sibi fidelis extitisti, ne regnum aliquatenus in tempore nostro vacillet et diminucionem seneiat, cum milicia tua XIII. die post pascha Papie exercitui nostro accedas. Nam quicumque nobis in auxilium occurrerint, nos et successores nostros ditare et sublimare diligenter inten-

195. ^a) F. 1.   ^b) F. 2.   ^c) laborassemus incessanter *corr.* 1.

1) Qui tempus VII. Kal. Aug. praebent; at VIII. Kal. Aug. legendum esse docet Chronicon Sarpertinon ed. Stabel p. 31. Ceterum cf. quae exposui in 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' VII, 127, ubi tamen p. 128 not. 2 perperam legitur Mart. 17 pro Apr. 30.

dere incunctanter scias, quia finem toti negotio nostro cum victoria brevi ut arbitramur Dei nutu imponemus. Si quis autem se nunc temporis aliquatinus subtraxerit, hunc nec nobis nec imperio nostro fidelem esse censemus.

196. MANDATUM PATRIARCHAE AQUILEIENSI MISSUM.

Datum est post proelium apud Carcanum factum (Aug 9) et constat in codicibus 5
isidem ut supra 1) fol. 42; 2) fol. 138. Ex 1 dedit Tenguel p. 394 nr. 41. — Stumpf,
Reg. 3897. (P. 129.)

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilecto et fideli suo Peregriⁿo venerabili Aquileiensi^b patriarchae gratiam suam et omne bonum.

Litteras a tua dilectione nobis transmissas ea qua decuit benignitate suscepimus,¹⁰ quarum tenore diligentius inspecto, tue devocionis desiderio satisfaciētes, de statu nostro tibi rescribimus et eventu, ut si forte aliter, quam res acciderit, apud te divulgatum fuit, veritatem tu ipse cognoscas et referas. Sumus itaque per gratiam Dei in bono statu, quia salus et vita et prosperitas nos et nostra cum gaudio comitantur. Quia vero secundum varium eventum belli diversi diversa referunt, hanc veritatem rei¹⁵ de nobis accipias: Quod Mediolanenses castrum quoddam nomine Carcanum^c, situm iuxta Cumas, cum sua fortitudine obsederunt^d, et nos fideles nostros qui in castro erant liberare volentes, congregata multitudine Longobardorum infinita, ad locum accessimus eosque qui nostros obsederant ex omni latere obsedimus, ita quod nullatenus manus nostras evadere poterant, nisi forte ex desperatione vel ex periculo mortis²⁰ per nos et per medium exercitum nostrum impetum facerent et transire fugientes temptarent. Quod et ita contigit. Mane enim in vigilia beati Laurentii ipsi armati per medios nostros irruperunt et quasdam acies nostrorum Longobardorum violenter penetraverunt. Quibus nos cum Teutonicis nostris quamvis paucis, adiunctis et aliquibus Longobardis, audacter^e et viriliter resistentes obviam venimus, ibique^f ex utraque parte²⁵ multi corruentes interierunt. Preterea vexillum eorum, quod in curru superbe erexerant, in lutum deiecimus et destruximus, ibique plusquam XXX eorum milites, qui ad custodiam solius vexilli fuerant deputati, truncavimus, ipsosque per Dei adiutorium viribus nostris in fugam convertimus et ad castra sua retro cedere compulimus campumque cum honore et victoria retinimus. Quamvis Longobardi innumerabiles a latere³⁰ nostro per fugam recessissent, quamvis etiam interfectis aliquibus de nostris magnum dampnum recepissent, illi profecto tot et tanta dampna suorum acceperunt, quod nos dampna nostra, respectu illorum, nulla reputavimus. Cum enim corpora suorum occisorum ipsi recolligerent, LXXV currus ad civitatem Mediolanensium transferrent, non fuit currus aliquis in quo tres vel IIII mortui non iacerent. Sic hostibus fugatis³⁵ nos ad Cumanam civitatem cum multis captivis reversi sumus. Qui aliter de nobis praedicant, scias non esse evangelii quod evangelizatur.

Quicumque etiam statum reverentissimi papae Victoris minorari et attenuari praedicant, scias omnino falsum esse, quia iam multa regna, Hispaniae, Ungariae, Daciae, Boemiae, comes quoque Barzelonensis^g et comes Sancti Egidii cum tota Provincia et⁴⁰ Burgundia ei obediunt, et de die in diem dilatatur et crescit. Scire praeterea debet tua dilectio, quod omnes principes Alemanniae expeditionem nostram promiserunt et iuraverunt omnemque ornatum graviorum et variorum communi consilio postposuerunt, solis cibariis et armis in ipsa expeditione contenti^h. Unde quia sicut persona tua

196. ^a) F. 1; Frider. 2.   ^b) aq̄l 1; Aquil 2.   ^c) Sarcanum 2.   ^d) in margine suppletum 1. ^e) audacter bis 1.   ^f) sic legendum videtur in 1, ubi scriptura fere evanuit; ubi ergo 2.   ^g) barzol 1; Bartzol 2.   ^h) contenti in ipsa expeditione corr. 1. 45

grata nobis est, ita et necessaria, mandamus dilectioni tuae et fidem tuam monemus, ut de honore imperii nostri sicut alii principes et fideles nostri cogites et disponas et XIII. die post pascha cum honesta milicia ad nos Papie venias, certus existens, quod nulli principum expeditionem remittemus, quamvis multi querant absolvi, et quicumque remanebit, contra nostram voluntatem remanebit. Si vero ante hunc terminum nos videre volueris, gratum valde est nobis. Veruntamen hoc pro constanti habere debes et tenere, quod ab expeditione tuam personam nullo modo absolvemus.

1161
Apr. 30.

197. 198. MANDATUM DE CURIA VISITANDA.

(1161. Mai. — Iun.)

197. MANDATUM IMPERATORIS ARCHIEPISCOPO SALZBURGENSI
MISSUM.

Datum post diem Maii 21 et ante concilium Landae celebratum (Ian. 19 — 22)¹⁾ legitur in 1) codice Vindobonensi 629 saec. XII. fol. 15; 2) codice Hamorcerano XI. 671 saec. XVI. fol. 149. Et I edidit Tengnager p. 100 nr. 15. — Stumpf, Reg. 3906.

15 (P. 128.)

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator semper augustus fidei suo E(berhardo)^b venerabili Salzburgensi archiepiscopo gratiam suam et omne bonum.

Quanto maiori largitate antecessorum nostrorum regum et imperatorum ecclesiam Salzburgensem decoratam fuisse cognovimus, eo maiori pietate et ampliori dilectione dignitatem Salzburgensis ecclesie semper confovere studuimus et modis omnibus promovere. Inde cum nos de te, tanquam de excellentiori et karissimo principe nostro, plurimum speraremus et de tue sanctitatis reverentia in necessitatibus sancte ecclesie Dei et imperii non modicam fiduciam haberemus, cum status ecclesie Dei in pendulo nutaret, ad Papiensem curiam, ubi tam ecclesiastici principes quam seculares pro gloria Dei et honore imperii promovendo sollemniter convenerant, tuam personam sacris apicibus nostris²⁾ et nunciis evocavimus et, quare non veneris, admodum nos admirati sumus. Praeterea indicto generali concilio pro necessitatibus imperii et ecclesie celebrando in dominica Vocem iocunditatis³⁾ tuam sanctitatem, tuam reverentiam scriptis et nunciis iterato sollicitavimus et attentissime rogavimus, ut diligentissime^c perspectis seismatibus et pressuris, in quibus sancta Dei ecclesia fluctuans laborabat, tuam laudabilem praesentiam sacro conventui exhiberes et ad tollenda de medio tanti mali scandala prudentie tue consilium opemque necessariam negotio tam arduo non negares; sed nec sic tuam personam evocare valuimus. Unde quia tua res agitur, paries cum proximus ardet⁴⁾, et quia publica res ista fuit, non privata, ubi de animarum salute agebatur, miramur nos primitus, mirantur et universi^{d)} principes nostri tam seculares quam ecclesiastici, qui ad excolendam vineam Dei non timuerunt portare pondus diei et estus, quare te subtraxeris, et magna suspicione te suspectum habent, quod in

197. ^{a)} F. 1; Frider. 2.   ^{b)} F. 2.   ^{c)} diligentis 1.   ^{d)} universi 1.

1) Cf. 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' VII, 115.   2) *Supra* nr. 186.   3) *Concilium celebrandum erat hoc die Cremonae, sed prorogatum et denique Landae Iun. 19 habitum est.* Cf. epistolam iudicatoriam Victoris papae *infra* in *Appendice*.   4) Cf. *Horat. Ep. 1, 18, 81.*

tempore tribulationis te ipsum quasi murum inexpugnabilem pro domo Israel non opposueris. Mandamus itaque tue discretioni, monentes et studiosius te rogantes, ut remota omni occasione et dilatione tuam ipsius praesentiam in proxima nativitate sancte Dei genetricis Marie nobis et curiae nostrae exhibere non differas Chremone, assumpto tecum fidei nostro venerabili episcopo Brixienne.

198. EPISTOLA EXCUSATORIA ARCHIEPISCOPI SALZBURGENSIS.

Ex iisdem codicibus 1) fol. 45': 2) fol. 450. Ex 1 edidit Tengmayer p. 401 nr. 46. (P. 128.)

Friderico^a Romanorum imperatori et semper augusto, E(berhardus) Iuvavensis ecclesie minister indignus tam devotum quam debitum servitii et orationis affectum, 10

Litteras dignationis vestrae nuper accepimus, in quibus respectum gratiae vestre circa nos cognovimus, in quibus etiam vestre maiestatis excellentia praesentiam personae nostrae sibi mandavit exhiberi. Nos igitur considerantes auctoritatem mandati vestri et difficultatem executionis eiusdem, utrobique coartamur, ne vel ausu temerario videamur imperiali contraire mandato vel difficultatum pressi pondere ab eiusdem executione retrahamur. Denique ut omittamus cetera, locus et tempus, quando et ubi praesentiam nostram^b vobis sumus exhibituri, valde sunt nobis contraria. Praeterea tota nostra provincia sic subitanea calamitate bellorum et incendiorum opprimitur, ut nisi divina gratia et vestra imperiali sublevetur auctoritate, in desolationem tota redigatur. Veruntamen per omnia haec iter quidem nostrum retardari necesse est, sed non impediri, nisi divina nobis voluntas obstiterit, ullo modo putamus, si tamen per vestram excellentiam securum habere poterimus conductum. Ad cuius rei certitudinem cognoscendam praemittemus ante nos nuncium nostrum. Dominus ad tuendam et conservandam pacem et unitatem ecclesiae suae^c illustratione spiritus sui cor vestrum inclinare et confortare dignetur. 25

**199–202. MANDATA ITERATA
DE EXPEDITIONE MEDIOLANENSI
FACIENDA.**

(1161. Sept. – 1162. Ian.)

De his tractatibus inter imperatorem et Eberhardum archiepiscopum Salzburgensem actis conferenda est Burcardi nuntii imperatoris, qui mandata nr. 199, 200, insinuat, epistola ad Nicolaum abbatem Salsburgensem a. 1161 Dec. cr. data, quam edidit Sulendorff 'Registrum' II, p. 136 nr. 55. De ordine chronologico cf. quae disserui 'Forschungen' VII, 144–147.

199. MANDATUM MONITORIUM DE HOSTE FACIENDA. 30

(1161. Sept. Oct.)

Legitur in 1) codice Vindobonensi 629 saec. XII. fol. 46 et 2) codice Hannoverano XI, 671 saec. XVI. fol. 451. E codice 1 edidit Tengmayer p. 401 nr. 47. — Stumpf, Reg. 3920. (P. 130.)

198. ^{a)} E. 1; Frider. 2. ^{b)} ura 1. ^{c)} cor add. 1.

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus. E(berhardo)^b venerabili Salzburgensi archiepiscopo gratiam suam et omne bonum.

Cum sacri imperii nostri dispositio consilio principum, et maxime religiosorum, frequenter indigeat^c, cur totiens rogatus a nobis et diligenter invitatus, semel saltem
 5 ad festum beate Marie^d venire nolueris, de prudentia tua satis mirari non possumus, ^{Sept. 8.}
 sed et universis principibus imperii admodum videtur extraneum. Preterea cum Salz-
 burgensis aeclesia tanto amplioris servitii debito teneatur imperio, quanto amplius ab
 imperiali munificentia prae ceteris ditata et exaltata collatis sibi beneficiis et honoribus
 10 gaudere dinoscitur, miramur et de ratione non videmus, quare in summis imperii
 necessitatibus, quibus tanto iam tempore tam fortiter auxiliante Deo insudavimus et
 insudamus, tanti servitii intolerabilem defectum perferre debeamus. Cum igitur quan-
 tumcunque religiosus ab ipsa veritate que sunt cesaris cesari reddere iubeatur, et tua
 dignitas non solum qualicumque pecunia, sed et personis et armatura laboribus nostris
 15 adesse debeat, per haec imperialia scripta tue fidelitati tam praecipiendo quam rogando
 mandamus, quatenus ad proximum pascha pro magnitudine facultatis et debiti cum
 militia nobis succurras et XV. die post diem paschae in campo Verone cum reliquis
 1162
 exercitibus te praesentes, teque ita facturum, nunc statim in manum praesentium laeoris, ^{Apr. 23.}
 capellani et nuncii nostri Burcardi Coloniensis^d, fidei et firma promissione certificare
 non differas. Quod si animum prudentie tuae ab his averteris et omnino venire nolueris^e,
 20 indubitanter scire te volumus, quod nos, favente et semper nos praecedente Dei ele-
 mentia, cum consilio principum et religiosorum ita de Salzburgensi ecclesia ordinabimus,
 ut et honor Dei et religio non imminuatur et debitum servitium imperio de cetero
 rationabiliter exsolvatur.

200. MANDATUM IMPERATORIS EPISCOPO GURCENSI MISSUM.

(1161, Sept., Oct.)

*Exstat in iisdem codicibus 1) fol. 46' et 2) fol. 152. Ec 1 dedit Tempuyel p. 402
 nr. 48. — Stumpf, Reg. 3921. (P. 130.)*

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus fidei suo
 R(omano) venerabili Gurensi episcopo gratiam suam et omne bonum.

Cum ab ipsa veritate omnis homo, sed et quantumcunque religiosus, quae sunt
 20 cesaris cesari reddere iubeatur, et Salzburgensis ecclesia quam maximi servitii debito
 sacro teneatur imperio, mirari non sufficimus, quare^b archiepiscopus Salzburgensis^c,
 totiens rogatus et vocatus, nec^d ad consilium nec^d ad expeditionis auxilium venire
 noluerit et terminum, quem per proprium capellanum suum nobiscum in festum beate ^{Sept. 8.}
 25 Marie condixerat, tam incurate neglexerit. Nunc autem per praesentium laeorem, fidelem
 capellanum nostrum Burcardum Coloniensem, iterum ad expeditionis auxilium cum
 personis et armaturis ipsum evocamus et, ut tua diligentia ad id faciendum cum studiose
 commoneat, sollerter et intentissime rogamus. Quod si pro consuetudine sua venire
 noluerit, de contemptu et iniuria tam tue dilectioni conquerimur, quam et omnibus
 30 imperii principibus ibi conqueri necessarium habemus. Nos autem, si necesse fuerit,
 de Salzburgense aeclesia ita cum consilio principum et religiosorum ordinabimus, quod
 et honor Dei non minuetur et religio aeclesie non subvertetur, si Deo volente im-

199. ^a) F. 1; Frider. 2.   ^b) E. 1; F. 2.   ^c) idigert 1.   ^d) Burc colon 1; Bureñ Colon 2.
^e) *coer. ex* nolueris venire 1.

200. ^a) F. 1; Frider. 2.   ^b) qualiter 2.   ^c) archiepo salzb^{sg} 1; nepo Saltzp. et Bríg. 2.   ^d) ne 1.

perio debitum servitium exsolvetur. Novit Deus, qui corda scrutatur, quod nos virtutem in quolibet homine, magis autem in eo cuius propositum est^a virtutibus decorari, diligimus et reveremur et, nisi supremis iniuriis coacti, ad molestiam cuiusquam non nisi multum inviti provocamur. De cetero praefatum capellanum nostrum dilectioni tuae committimus, ut ex parte nostra diligenter audias et ad ea, quae ei dedimus in praeceptis, ipsum consiliis et conductu adjuves, quatenus et pro his et pro omnibus fidelibus servitiis tuis et multa dilectione tua nobis ad promerendum semper simus attenti.

201. EPISTOLA EXCUSATORIA ARCHIEPISCOPI SALZBURGENSIS.

(1161. ante Dec. 25.)

Er iisdem codicibus 1) fol. 53 et 2) fol. 474. Er 1 Tengnagel p. 424 nr. 61.

(P. deest.)

Friderico^a victoriosissimo et excellentissimo Romanorum imperatori et semper augusto E(berhardus)^b Inuvavensis ecclesie minister indignus fideles orationes et promptum servitium.

Litteras imperialis maiestatis vestrae cum debita reverentia suscepimus, in quibus de exhibendo et non exhibito debito servitio conventi sumus, propositis nobis beneficiis quibus ecclesia nostra a vestris praedecessoribus honorata et sublimata est. Non est ingrata ecclesia nostra munificentiae vestrae et praedecessorum vestrorum imperatorum; servivit enim hactenus fideliter et devote et nos non minus fideliter et devote servivimus et servituri sumus pro facultate nostra et possibilitate. Non negamus praedecessores nostros ditatos et honoratos multis et magnis beneficiis a vestris praedecessoribus, sed non omnia pervenerunt usque ad nos, sed abalienata sunt et translata sunt a nobis violentia et invasione vicinorum ante annos plurimos, apud nos tantum remanentibus cartulis et privilegiis cum non multis possessionibus. Porro laborem expeditionis cum gratia vestra nos exceperisse putabamus cum taxatione pecuniae, quam dignatio vestra nobis voluit imponere. Sed si forte minus factum est, non erit nobis grave, pro obtinenda gratia vestra pro nostra possibilitate supplere. De exhibenda vero persona nostra in opus expeditionis omnino difficile nobis est, tum propter corporis debilitatem, tum propter monastice disciplinae professionem, ut salva gratia vestra utrobique servemus equalitatem et reddendo cesari quae cesaris sunt et Deo quae Dei sunt. Misimus itaque ad pedes maiestatis vestre fidelem et dilectum nuncium nostrum S., qui cum intercessionem principum et fidelium vestrorum nos excipiat ab expeditionis labore, imposito nobis alio servitio a vestra dignatione. Quocumque vero Deus, in cuius manu corda regum sunt, animum vestrum inclinaverit, nos tamen pro debito nostro salutem et honorem vestrum semper optabimus.

202. RESPONSUM IMPERATORIS. (1162. Iun.)

Er iisdem codicibus 1) fol. 47 et 2) fol. 453. Er 1 dedit Tengnagel p. 403 nr. 19. — Stumpf, Reg. 3924. (P. 131.)

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus E(berhardo)^b venerabili Salzburgensi archiepiscopo gratiam suam et omne bonum.

Inter anxias et innumeras tribulationes, quibus exigentibus peccatis hominum iam diu universalis laborat ecclesia, consilium religionis tuae multo tempore requisivimus, ut

200. ^a) in 1. 2.

201. ^a) F. 1; Frider. 2. ^b) F. 2.

202. ^a) F. 1; Frider. 2. ^b) deest 2.

discretio tua, que directo tramite ad summum bonum attingere nititur, iter salutis nobis ostenderet et ab errore minus eruditorum animos declinaret. Non solum autem praesentiam tuam admodum necessariam imperio subtraxisti, verum nos et omnes principes et fideles nostros, secus quam decet honestatem tuam, immoderatis verbis cum offensione
 5 aggravasti. Sane cum legationis tue nuncijs ad nos venisset et servitium pecuniae tuae pro redemptione expeditionis nobis obtulisset, nos communicato cum principibus nostris consilio pecuniam tuam cum honore non potuimus accipere, quia nostrae consuetudinis non est, alicuius pecuniam accipere et odium contra eum^e in mente retinere. Cum
 10 autem, sicut decet imperialem excellentiam, nobis personam tuam exhibueris, tunc nos magis de tuo adventu gaudere poterimus et de instanti necessitate imperii et ecclesiae tecum et cum ceteris imperii principibus tuo consilio salubrius tractare poterimus et ordinare.

203. 204. ENCYCLICAE DE DEDITIONE MEDIOLANI.

1162. Mart.

*De huius deditiois normis conferenda est epistola Burcardi notarii imperatoris ad Nicolaum abbatem Säburgensem data (Frober 'Rerum Germanicarum Scriptores' I. 236), quae haec continet: Conventio talis erat. Totum fossatum planare, muros et omnes turres destruere; trecentos obsides dare quoscunque eligeret imperator, et ut hi per
 20 tres annos in captivitate tenerentur; potestatem quam vellet imperator sive Teutonicum sive Lombardicum recipere; omnia regalia dimittere; pecuniam solvere; imperatori palatium, quantum et ubi vellet, sive infra sive extra civitatem suis expensis levare; nec unquam de cetero fossatum vel murum sine verbo imperatoris facere; nec cum aliqua civitate aut populo confederari aut iurare; tria millia hominum extra civitatem
 25 eicere; et imperatorem cum exercitu suo intra civitatem quamdiu velit recipere.*

203. ENCYCLICA AD TEUTONICOS ET ITALOS.

*Praesto est tribus in formis, quae tamen ita inter se cohaerent, ut eas in unum textum coniungi licuerit. S epistolam ad Eberhardum archiepiscopum Salzburgensem datam, quae in fine sententia singulari ad solam archiepiscopum allinente abundat, repetimus
 30 ex editione Chronici Reicherspergensis Geroldiana (Monachii 1611) p. 206, quae parata est ope codicis Reichersbergensis iam deperditi, ubi epistola exarata erat in membrana assuta. — Secundam formam continet P epistola ad Pisanos data, quae fere tota cum S convenit; superstes est in codice Parisino Bibliothèque de l' Arsenal Hist. 80 saec. XIII. in fol. 1, quem excussit b. m. Bethmann; inde edita est a Stumpfio 'Acta imperii adhuc in-
 35 edita' p. 190 nr. 144. — Tertia forma est G epistolae ad Romanum episcopum Garconensem datae, quae media parte caret; cuius duos codices adhibuimus 1) Vindobonensem 629 (Ius. can. 133) saec. XII. fol. 48 a viro d. Köhr collatam, ex quo edidit Tengnagel 'Vetere monumenta adversus schismaticos' p. 406 nr. 54, et 2) Hannoveranum XI. 671 saec. XVI. fol. 461, qui fortasse a Vindobonensi pendet. — Stumpf, Reg. 3933. 3938. 3934.*

(P. 131.)

40 202. ^e in mente eum I. 2.

I Cf. SS. XVII, 468 not. 95.

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus Eberhardo^b Salzburgensi archiepiscopo gratiam suam et omne bonum.

Dignum estimamus, ut hii^c, qui tribulationibus nostris et imperii personarum servitio^d et rerum dispendio^e haecenus fideliter communicaverunt, a Domino^f, qui consolatur nos in^g tribulatione nostra, consolationis gaudia recipiant et felicissimis eventibus^h nostris acⁱ gloriosissimis triumphis, quales^k nulli antecessorum nostrorum^l concessos esse credimus, grata vicissitudine^m participant et conglorianturⁿ. Tunc^o igitur^p dilectioni^q, quam^r omnem honorem nostrum sitibundo pectore anhelare luce clarius^s constat, significantum duximus^t, quod^u in^v virtute Dei, per quem^w reges regnant et potentes faciunt iusticiam, felicem et gloriosam de Mediolano^x victoriam cum^y plenitudine honoris^z adepti sumus. In Kalendis enim^a Marcii, prima videlicet^b die mensis, hostes imperii Mediolanenses, summoa omni simulatione fraudis qua in prima deditione dolose^c nos circumvenerunt^d, summa necessitate famis et inediae coacti ad curiam nostram apud Laudam venerunt et nudos gladios in cervicibus suis ferentes^e et maiestatis^f nostrae^g reos se esse^h profitentes, personas, res ipsamque civitatem absqueⁱ omni tenore et sine aliquaⁱ conditione interposita^k in nostram potestatem^l cum plena^m deditione reddidereⁿ.

Praeterea^o IIII. Nonas eiusdem mensis Mediolanenses cum omni militia et viribus civitatis ad nos redeuntes, vexilla et universa signa bellica clavesque civitatis et^p consulatus dignitates maiestati nostrae resignaverunt, refutantes omnia genera armorum^q omnemque^r potestatem, nisi quam cum gratia et permissione nostra possent obtinere: iuraverunt insuper^s quaecunque^t eos iurare fecimus, scilicet quod universa mandata nostra, quaecunque^u de personis et rebus et de ipsa civitate ordinarem^v, bona fide et sine fraude observarent; et de his omnibus observandis quattuor centum obsides meliores et maiores de civitate nobis dederunt.

Ex sententia igitur^w divina, cuius iudicia abyssus multa, qui frangit omnem^x superbium^y, ne de cetero praedictis hostibus occasio malignandi et^z facultas rebellandi praestetur, fossata complanamus, muros subvertimus, turres omnes^a destruimus ipsamque^b civitatem in ruinam et desolationem ponimus^c, sicque ad promovenda^d alia^d negotia et ad plenariam imperii reformationem exercitum nostrum et victrices aquilas^e feliciter^e convertemus.

De^f caetero dilectos et fideles nostros nuncios O. Veronensem episcopum et C. capellanum nostrum in occursum tibi^g apud Tridentum transmittimus, qui iuxta magnificentiam imperii et honorem tuum ad curiam nostram te perducant.

203. a) F. G 1; Frider. G 2; Fredericus P. b) dilecto suo R. Gurensi episcopo G; fidelibus suis consulibus Pisanorum, consiliariis et omni populo P. c) loco hii — personarum servitio P; fideles imperii qui necessitatibus nostris huc usque compassione animi. d) periculo G. e) dispendiis P. f) ab eo G. P. g) omni *add.* G. P. h) cunctis *male* P. i) et P. k) quales — grata vicissitudine *des.* P. l) antecessores nostri G 2. m) necessitudine G 2. n) congratulatur S. o) Vestre P. p) ergo S. q) fidelitati P. r) quae S; quo G 1; quomodo G 2. s) luce cl. anhelare P. t) dux, sign. P. u) quia S. v) *deest* P. w) quam G 2. x) Mediolanis P. y) omni *add.* P. G. z) honor G 1; honore G 2; honori S. a) *deest* P. b) vid. prima P. G. c) *deest* G. d) circumvenit S. e) deferentes S. f) maiestati S. g) *deest* P. G. h) *deest* P. G. i) *deest* G. k) interp. con. P. l) partem G; pot. nostram P. m) plenaria G. n) reddiderunt P. G. o) Praeterea — de civitate nobis dederunt *des.* G; Praeterea *deest* P. p) pro et P; nobis dederunt. q) arm. genera P. r) omnem S. s) insuper iur. P. t) quicunque P. u) sicut S. v) faceremus P. w) ergo S. x) omne G 1; frangitione G 2. y) superbium G 2. z) vel G. P. a) *deest* P. b) omnemque P; et totam G. c) *deest* S. d) imperii *add.* P. e) *deest* P; et aquilas triumphales prout voluerimus convertemus G. f) De — te perducant *des.* G. P. g) sibi S.

204. EPISTOLA AD COMITEM SUESSIONENSEM.

Epistolam, quae fere eadem iisdemque verbis continet atque encyclica formae primae et secundae, prolixiore tamen narratione abundat, datus ex 1) codice civitatis Valen-
eunensis 442 (P. 5. 54, olim Ebnonensi) fol. 77', a viris cl. b. m. Bethmann et Heller
collato, quem adhibuit editio Martenei in 'Thesaurο anecdotorum' I, 473; 2) ex editione
Ducherii in 'Spicilegio' V, 568 (ed. II. in folio III, 536). Quae cum encyclica conveniunt,
litteris minoribus exprimi fecimus. — Stumpf, Reg. 3933a. (P. deest.)

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus I(ohanni)^b
 comiti SueSSIONENSI, dilecto suo, salutem cum intima dilectione.

Dilectioni tuae uberrimas grates agimus quod, sicut multorum relatione didicimus,
 circa honorem imperii promovendum fervens desiderium semper habuisti. Inde est,
 quod inter principales amicos te connumerantes, felicissimis eventibus et gloriosissimis
 triumphis nostris, quos nulli antecessorum nostrorum concessos esse credimus, tanquam
 carissimum nostrum participare volumus. Tuae igitur dilectioni, quam honorem nostrum
 sitibando pectore anhelare luce clarius constat, significandum duximus, quod in virtute Dei, per
 quem^c reges regnant et potentes faciunt iustitiam, felicem et gloriosam de Mediolanensibus
 victoriam cum omni plenitudine honoris adepti sumus. In Kalendis enim Martii, prima videlicet
 die mensis, hostes imperii Mediolanenses, summo^dta omni simulatione fraudis qua in prima dedi-
 tione dolose nos^d circumvenerant, summa necessitate famis et inediae coacti ad curiam nostram
 apud laudam venerunt et nudos gladios in cervicibus suis deferentes et maiestati nostrae reos se
 fore profitentes, personas, res ipsamque civitatem absque ullo tenore et sine aliqua conditione
 interposita in nostram potestatem cum plena deditio^e reddiderunt.

Praeterea IIII. Nonas eiusdem mensis Mediolanenses cum omni militia et viribus civitatis
 ad nos redeuntes, vexilla et universa signa bellica clavesque civitatis et consulatus dignitates
 maiestati nostrae resignaverunt, refutantes omnia genera armorum omnemque potestatem, nisi
 quam cum gratia et permissione nostra possent obtinere; innaverunt insuper quaecumque eos iurare
 fecimus, scilicet quod universa mandata nostra^e bona fide et sine fraude observarent; et de his
 omnibus observandis quadringentos obsides meliores et maiores de civitate nobis dederunt.

Sane ne quid deesse posset ad complementum imperialis gloriae vel omnimodam
 deditioem inimicorum, pridie Nonas praedicti mensis universus populus civitatis cum
 vexillo sancti Ambrosii, quod miro artificio egregiae molis et altitudinis ferebant in
 karrotio^e, quem iuga boum non pauca trahebant, necnon cum universis vexillis suis,
 eo ordine quo ad bellum procedere solebant, ad curiam nostram venerunt, non iudi-
 cium vel iustitiam postulantes, sed quia crucem meruerant, per crucem quam quisque
 manu gestabat misericordiam suppliciter implorabant. Ex indulta igitur^f imperialis
 elementiae, quae nullum magis quam imperatorem et principem decet, universos Medio-
 lanenses vitae munere donavimus, a vinculo imperialis banni absolvimus, deputatis
 in exilium patriam concessimus, rebus omnibus et libertate privatis, allodia quae iuste
 videbantur contraxisse restituimus et universa regalia nostra, quae ipsi hactenus per
 rapinam possederant, fisco nostro applicuimus.

Porro ex sententia divina, cuius indicia abyssus multa, qui frangit omne superbum, ne
 de cetero praedictis hostibus occasio malignandi vel facultas rebellandi praestetur, fossata com-
 planamus, muros subvertimus, tures omnes destruimus et totam civitatem in ruinam et desola-
 tionem ponimus; sicque ad promovenda alia negotia et ad plenariam imperii reformationem exer-
 citum nostrum et victrices aquilas feliciter convertemus.

204. ^a) Fredericus I.   ^b) I. I; *lacuna* 2.   ^c) quam 2.   ^d) *deest* 2.   ^e) karrotio 1; carro-
 cio 2.   ^f) ergo 2.

205. CONVENTIO CUM PISANIS.

1162. Apr. 6.

Præbemus ex autographo, quod iam asservatur in tabulario regio Pisano; cuius bulla aurea deperdita est, filis sericis rubri coloris relictis. In dorso legitur: A. A. Nr. 1 et manu saec. XV: Privilegium pis̄ a dño Frederico imperatore concessum de frachisiis et honoribus. Textus totus una eademque manu exaratus est; in imo margine laevo pars parva pergamentae abscissa est. Adnotandum est etiam hoc loco, in linea, quam signi vocant, post monogramma alio atramento et alia manu, saeculi XV, ut mihi videtur, saeculi XII, tamen scripturam imitari conante, scripta esse: † EGO Reinaldus Romani imperii archicancellarius recognovi et ss. Exemplatum est diploma nostram in Libro privilegiorum civitatis Pisanæ¹ codicis universitatis Bononiensis 2385 saec. XIV, fol. 1. Privilegium patris repetivit Heinricus VI. a. 1191. Mart. 1 (v. infra). — Stumpf, Reg. 3936. (P. deest.)

(C.) ¶ In nomine sanctę et individue Trinitatis. Fridericus divina favente elementia Romanorum imperator augustus. (1) Decet^a imperialem excellentiam votis omnium ac petitionibus fidelium suorum ¶ elementer annuere, illorum precipue, quorum fides et devotio circa sublimationem imperii et nostram ita liquido resplenduit, quod ipsorum preclara et honesta servicia pre sui magnitudine et multitudine aliis imitanda proponuntur. Congruum enim et rationabile videtur, nos eorum fidelibus obsequiis ex nostra imperiali largicione et ex beneficiorum gratuita collatione ita gratanter respondere, quod huius nostre pietatis exemplo minus fidelium animos ad serviendum fideliter imperio alacrius provocemus. Quanto enim potiora bene merentes de nobis beneficia recipiunt, tanto maiorem coronę nostre gloriam accrescere credimus et provenire. (2) Unde quia universi cives Pisani nostri fidelissimi et imperio semper devotissimi pro suis magnificis et multiplicibus serviciis, que ad probationem et commendationem fidei sue nobis et imperio frequentius exhibuerunt, ampliorem dilectionis et gratię favorem apud nostram maiestatem sibi thesaurizaverunt, omnium fidelium tam futurorum quam presentium viderit etas et cognoscat, quanta benignitate, quam largiflua imperiali munificentia Pisanorum merita merito respeximus, presertim cum per suam industriam et virium potentiam honorem et gloriam imperii atque statum rei publicę ipsi pre ceteris gloriose semper adauxerint et semper augere proposuerint. Quanta enim fidelitate et probitate Pisana civitas a prima sui fundatione caput suum inter alias civitates extulerit, quanta etiam constantia divis antecessoribus nostris regibus Romanorum^b et imperatoribus fidelissime serviendo perseveranter adhererit, nos per multa scripta et relationes sepius audivimus, et insuper ex ipsorum operum attestatione id ipsum luce clarius constat. Placet igitur nostre elementię, ut Pisanus populus pro sua fide ac devotione honestissimum de nobis semper accipiat emolumentum, ut eo ferventiores ad promerendum honorem imperii semper existant, quo fidem et strenuitatem patrum suorum honestis moribus et perspicuis virtutum operibus emulantur. (3) Inde est, quod nos siquidem Fridericus Dei gratia Romanorum^b imperator augustus damus et concedimus in feodum vobis Lamberto consuli Pisano et Villano et Heinrico et Blozio et Sigerio et Opizoni legatis cum eo, recipientibus pro civitate vestra, totum

205. ^a) in littera D eodem atramento facies hominis barbati depicta est. ^b) Roñ or.

1) Cf. 'Archiv' XII, 578.

quod prefata civitas vel quilibet persona habet et tenet de rebus regni et totum quod regno et imperio pertinet sive de marehia vel alio modo, quoquo iure vel consuetudine, vel pertinuit retro a XXX^{ta} annis vel pertinebit, in civitate Pisana et eius districtu per terras et insulas. Et concedimus et damus in feodum vobis comitatum vestro districtui, sicut tenet turris Benni ad Arnun et ad Cannetum, et inde ad Barbiallam, et sicut trahit ab Ebula ad Montem Timiosum et ad Burriannum et Querecetum et ad Castrum Cornie, inde ad Scerlinum, et sicut trahit marina ad Portum Ereulis; ab alia parte fluminis Arni, sicut trahit Planesule et comprehendit curiam Cintorie et sicut trahunt confinia inter vos et Lucenses usque ad pontem Mogionie, et inde sicut sunt confinia districtus Pisane civitatis. (4) Et ut Pisani et hii qui de eorum districtu sunt et eorum res sint liberi, etiam sub consulatu et iudiciis et potestatibus de se ipsis libere, sicut eis placuerit. Et Pisana civitas habeat plenam iurisdictionem et potestatem faciendi iusticiam et etiam vindictam et dandi tutores et mundualdos et alia, que index ordinarius vel quilibet potestate peditus ab imperatore habere debet ex sua iurisdictione in suo districtu et in suos, quos concessimus ei et concedemus. Et Pisani et qui de eorum districtu sunt a nulla persona debeant foderari neque hospitari; et Pisani potestatem habeant ducendi eos in expeditionem et ad omnem districtum suum. Et quicumque negociatorum voluerit transire ad eos causa negociandi, sive per terram sive per aquam, secure vadat et a nullo aliquo ingenio impediatur, nisi sint in banno domini imperatoris. Negociatores autem Pisani per Siciliam et Calabriam et Apuliam et Principata^e et per totum imperium nostrum libere sint et vadant per terram et aquam absque omni pedagio et drittura, nec cogantur emere vel vendere ultra suum velle, nec alius quilibet aliquo ingenio prohibeatur a Pisanis emere. (5) Et concedimus et damus vobis in feodum litus maris et tantum iuxta hoc, quod libere Pisani in eo facere naves et galeas et exercere suas merationes possint, et quod in eo nobis pertinet a Ciuitauecla usque ad Portum Ueneris; et quod nullus possit in eo vel faucibus aquarum infra terminum contentis facere portum vel applicare cum mercibus contra voluntatem Pisanorum. Preterea damus et concedimus vobis similiter in feodum medietatem Palermi et Messane^d et Salernie et Neapolim^e cum medietate eorum districtus et cum medietate agrorum et portuum vel aliorum que excoluntur ab ipsis civitatibus, et totam Gaetam et Mazari et Trapoli cum totis agris et ceteris, que suprascripta sunt, et in unaquaque alia civitate, quam Guillelmus^f detinet, rugam unam cum domibus convenientem Pisanis mercatoribus. (6) Volumus quoque et statuimus et faciemus iurare episcopum Lunensem, qui investituram regalium et comitatus a nobis receperit, vel quicumque alius pro nobis tennerit, ut faciat Pisanos securos et res eorum per sacramentum, quod persone et res eorum salve sint in omni districtu suo per se et per omnes suos. Hec suprascripta omnia damus in feodum et concedimus communi Pisanorum et per presentis privilegii paginam confirmamus, quam subtus aurea bulla nostra signari iussimus. Et de suprascriptis investivimus Pisanos per ensen, quem manu tenebamus; dantes eis terciam partem thesauri Guillelmi dicti regis, ut sit eorum.

(7) Hoc^g est sacramentum quod prestabunt principes domini imperatoris Pisanis: 'In nomine Domini, amen. Principes, qui ibunt vel erunt in expeditione supra regem Guillelmum^f vel eius successorem vel aliquem qui terram eius tenuerit iurabunt, quod vivam guerram facient sine malo ingenio et dolo et Pisanos et eorum res per bonam fidem salvabunt et eos non derelinquent, nisi iusto Dei impedimento remanserit, sine fraude et malo ingenio, et quod nec imperator nec ipsi facient pacem vel finem vel treugam vel guerram recreditam — sine parabola omnium consulum Pisanorum vel eorum maioris partis, qui in expeditione erunt, data sine vi — cum rege Guillelmo^h vel eius

205. c) sic or.

d) Pal 7 Meff or.

e) Neapoli or.

f) Guilh or.

g) nova linea in or.

50 h) Guillo or.

successore vel cum alio qui illam terram tenuerit, et sine fraude, donec in expedicione erunt. Preceptum et conventum factum Pisanis a domino Friderico Romanorum imperatore salvare iuvabunt et firmum tenebunt nec erunt aliquo tempore in consilio vel facto ibi vel alibi ut rumpatur, immo ut salvum fiat. Et omnes rectores, quos imperator vel ipsi in partibus illis constituerint, iurabunt, quod totum quod imperator Pisanis dat et concedit ibi, sicut in precepto continetur, firmum tenebunt, nec tollent vel minuent per se vel per alios, et si aliquis voluerit tollere vel minuere, adiuvabunt eos inde per bonam fidem, ita ut omnes rectores, quos Pisani ibi constituerint, iurent adiuvare rectores quos imperator ibi habuerit similiter.

(8) Haecⁱ est securitas Pisanorum, quam dominus Fridericus imperator Romanorum prestitit eis per sacramentum fidelium suorum ex suo mandato factum in presentia sua: In nomine Domini, amen. Imperator dominus Fridericus nec per se nec per alium faciet finem vel pacem vel treguam vel guerram recredutam sine concordia omnium consulum Pisanorum vel eorum maioris partis facta sine vi, et quod principes, qui ibunt in expedicionem, antequam ad expedicionem moveant, iurare faciet, ut dictum est. Et faciet exercitum et vivam guerram supra regem Guillelmum^k vel eius successorem vel contra omnem hominem, qui eam terram tenuerit contra eius voluntatem: in quo exercitu erit ipse vel magni principes Alamannię cum exercitu bona fide et sine fraude. Et erit ille exercitus in Apulia ante Kal. Septemb. proxime venientis, si nunciaverit Pisanis ab hodie usque ad proximum pascha pentecosten^l, eos velle facere ostem ad Kal. Septemb. Et si Pisanis ad predictum terminum pentecostes nunciatum non fuerit, tunc postea Pisani debent prescire, si fieri debet in sequenti estate, usque ad festum sanctę Marię mediū Augusti. Et si tunc presciverint Pisani, movebunt per totum proximum Madium postea absque fraude vel quocumque aliorum mensium voluerit dominus imperator usque ad Kal. Septemb., ita quod ex tempore mediū Augusti presignet mensem. Et si in sequenti estate tunc non fuerit, debent prescire per unum annum tempus motionis, et tunc in capite anni motio fieri debet, dum tamen fiat a Kal. Madii usque ad Kal. Septemb. Et imperator per se vel, ut dictum est, per suos principes cum exercitu intrabit Apuliam, antequam Pisani movere debeant. Et si imperator non venerit in ostem, non exiet de Italia, donec Pisani erunt in expedicione, et si opus fuerit eis vel civitati eorum, eis absque fraude succurret vel civitati. Hoc observabit, nisi Dei impedimento remanserit. Quo transacto, sine fraude recuperabit, vel nisi remanserit concordia utriusque partis. Et quod totum quod dat et concedit, sicut in precepto continetur, firmum tenebit nec tollet vel minuet per se vel per alium id vobis Pisanis: et si aliquis voluerit hoc facere, vos inde adiuvabit. Et si de feodo, quod vobis dat et concedit, litem vel molestiam a Welfone vel eius filio vel eorum successore vel ab aliqua persona pro eis habueritis, vos et civitatem vestram inde adiuvabit per bonam fidem usque ad finem factam. Et si vos stando in servicio imperatoris vel faciendo guerram pro eo vel postea ea occasione aliquis homo vel civitas fecerit vobis guerram, inde adiuvabit per bonam fidem usque ad pacem factam, nec faciet finem sine vobis. Et si Pisani fecerint guerram precepto imperatoris cum lanuensibus vel pro eis ostem, vel palam fuerit eos guerram eis pro eo facere, vel palam guerram eis indixerint precepto imperatoris, imperator non faciet cum eis pacem vel finem vel tregam vel guerram recredutam sine concordia omnium consulum Pisanorum vel eorum maioris partis, facta sine vi et absque mala voluntate, et super eos faciet ostem et ibit ad obsidionem: ita si Pisani viderint, eum sine fraude sine gravissimo impedimento hoc facere non posse, tunc non teneatur. Et eo tempore, quo viderint, eum sine fraude facere posse, teneatur. Et non faciet cum eis finem, quod lanuenses

205. ¹⁾ nova littera in or.^{k)} Guibm or.^{l)} sic or.

castrum Portus Ueneris non dent ei, et tunc vel si ante ceperit illud, ipse dabit Pisanis illud castrum disbrigatum cum suo iure et pertinentia in feodum et per preceptum suum confirmabit. Et VIII diebus antequam exereitus Pisanorum esse debeat ad obsidionem, ipse erit ad obsidionem lanue, et postea vivam guerram faciet Ianuensibus. Et Pisanos
 5 et eorum res et eorum ostem salvabit et eos non derelinquet, nisi iusto Dei impedimento remanserit, sine fraude et malo ingenio. Et faciet iurare marchiones de Monteferrato et de Gaui et de Wasto et marchiones de Busco et Opizonem Malaspinam et comites de Lauania, quos poterit sine fraude, ut Pisani sint securi in eorum fortia cum suis rebus: et si Ianuenses fecerint Pisanis guerram aliqua occasione ex supra-
 10 dictis, quod inde eos adiuuabunt usque ad pacem factam et vivam guerram facient Ianuensibus. Et si imperator Ianuam ceperit vel sine condicione se reddiderit ei, Portus Ueneris castrum disbrigatum Pisanis in feodum dabit, ut dictum est. Et si contingerit eam destrui, homines de Ianua, qui ibi pro habitantia remanserint vel in eius districtu iuxta marinam, et alios, qui in castris et villis iuxta marinam pro habi-
 15 tantia fuerint usque ad Portum Ueneris, Pisanis iurare coget ad ostem et adiutorium et guerram eorum, et non reddere malum meritum eis, etiam si solummodo guerram vel ostem ex precepto domini imperatoris Pisani fecerint.

(9) Hi vero sunt qui hoc sacramentum fecerunt: dominus Cunradus videlicet illustris palatinus comes Rheni, Odalricus dux, Gebhardus comes de Luggenberge et
 20 frater eius comes Marquardus, Burekardus de Hasenbure^m.

(10) Hocⁿ est iuramentum, quod Lambertus consul Pisanorum fecit, et quod facient omnes consules Pisani et commune civitatis domino Friderico Romanorum imperatori, scilicet consules, quicumque modo sunt, et futuri, quicumque de cetero erunt, debent facere: In nomine Domini, amen. Ego Lambertus consul iuro, quod ab hac
 25 hora inantea fidelis ero domino Friderico Romanorum imperatori sicut de iure debeo domino et imperatori meo, et non ero in facto vel consilio, quod perdat vitam suam vel membra vel imperium vel honorem suum, et iuvabo eum retinere coronam suam et imperium et honorem, quo navigio ire potero, et in illis terris que sunt iuxta marinam, et nominatim civitatem Pisanam cum comitatu suo et districtu contra omnes
 30 homines: et si perdiderit, iuvabo eum recuperare bona fide. Et iuro, quod commune Pisanorum faciet ostem et expedicionem per mare cum sua fortia, postquam imperatoris exereitus intrabit Apuliam et movebit per illos terminos, qui sunt in scripto facto inter Pisanos et imperatorem, et ibit ad exercitum imperatoris, quantocius poterit, sine fraude et malo ingenio, et iuvabit dominum imperatorem conquistare Siciliam et Apuliam et
 35 Calabriam et principatum Capue, quo suo poterit navigio et in illis terris que sunt iuxta marinam. Et si acquisita fuerit Sicilia vel Apulia vel Calabria vel principatus Capue, iuvabunt Pisani eum retinere, et si perdiderit, recuperare bona fide contra omnes homines et nominatim contra Guilielmum^o Siculum et eius successores vel quemcumque, qui aliquam harum terrarum occupabit vel tenebit contra voluntatem
 40 domini imperatoris: et vivam guerram facient et non facient finem neque pacem neque trengam neque guerram recreditam cum eodem Willelmo^p Siculo vel eius successoribus vel cum aliquo tenente aliquam supradictarum terrarum contra voluntatem imperatoris et absque eius parabola. Et iuro, quod faciam iurare Pisanos propria manu hoc sacramentum fidelitatis et pacti, secundum quod consules consueti sunt facere
 45 iurare populum sub consulatu, et quod iuvabunt eum retinere, et si perdiderit, recuperare totam marinam ab Arelata^q usque ad Montem Sancti Angeli. Et postquam exereitus Pisanorum se moverit ad ostem et expeditionem, non derelinquet exercitum imperatoris, nisi iustum Dei impedimentum intercesserit. Et iuro, quod quicumque

205. ^m) *posthuc dicitur linea vacua in or.*

ⁿ) *littera B per magna in or.*

^o) *Guillm or.*

50 ^p) *Willo or.*   ^q) *sic or.*

civis Pisanus iurabit sub meo consulatu in sacramento populi, ipse iurabit, quod ipsam fidelitatem, quam consules imperatori iurant, itidem per se observabit, et faciam eum iurare, quod pactum et concordiam, que inter dominum Fridericum Romanorum imperatorem et Pisanos est, similiter observabit bona fide absque fraude et malo ingenio. Item iuro, quod si imperator preceperit Pisanis, ipsi facient guerram Ianuensibus, et non facient pacem vel treugam vel guerram recrudutam cum eis sine parabola domini imperatoris. Et si imperator preceperit, hoc anno Pisani venient in obsidionem Ianue cum fortia sua mense Iunii, Iulii vel Augusti, si fecerit eos prescire usque ad octavam pentecosten. Et non derelinquent exercitum imperatoris nec movebunt se de obsidione nec treugam facient vel pacem cum Ianuensibus sine parabola imperatoris vel ante captionem Ianue. Et hec supradicta omnia, ut dicta sunt, observabo toto tempore mei consulatus et non recipiam aliquem in consulatum, qui hoc sacramentum non faciat. Hec omnia observabo sine fraude et malo ingenio, nisi iusto Dei impedimento remanserit vel concordia utriusque partis'.

(11) Isti iuraverunt: Lambertus consul, Villanus, Heinricus, Bozius, Sigerius et Opizo.

(12) Hec^r est conventio facta inter dominum Fridericum Romanorum imperatorem et Lambertum consulem Pisanum: 'In nomine Domini, amen. Ego Lambertus consul cum legatis Pisanis, qui mecum sunt, pro civitate nostra paciscor et convenio cum domino Friderico Romanorum imperatore, quod fidelitatem, quam ei facio, et sacramentum omnes Pisani consules, qui modo sunt, iurabunt unusquisque propria manu; et quicumque aliquo tempore futuri sunt seu aliquis qui regimen habebit civitatis et Pisani debent facere. Pisani et eorum consules semper facient et observabunt omnibus successoribus eius regibus et imperatoribus, quando requisitum fuerit ab eis per imperatorem seu regem aut per se aut per suos certos nuncios, et firmaverint preceptum factum a domino Friderico Romanorum imperatore, sicut ab ipso factum et firmatum est, quod facere debent. Si autem aliquis futurorum regum seu imperatorum expetierit a Pisanis ostem vel eos guerram facere voluerit, secundum quod de domino Friderico Romanorum imperatore dictum est, faciet eos securos, quemadmodum dominus Fridericus Romanorum imperator fecit'.

Testium^r, in quorum presentia supradicta omnia hinc inde ordinata et confirmata sunt iuxta tenorem presentis pagine, nomina hec sunt: dominus Reinaldus Coloniensis archiepiscopus et archicancellarius, Eberhardus Babenbergensis episcopus, Heinricus Leodiensis episcopus, Ortliebus Basiliensis episcopus, Gero Halberstadensis episcopus, Erlebaldus Stabulensis abbas, Vdalricus cancellarius, Heinricus prothonotarius, Stephanus capellanus, Fridericus dux Suenorum filius illustris regis Cunradi, Cunradus palatinus comes Reni, marchio Theodericus de Saxonia, marchio Albertus de Saxonia, Dietboldus dux Boemie, comes Teto, dux Udalricus, comes Rudolfus de Phullendorf, comes Vricus de Lenzebure, Willelmus^s marchio Montisferrati, Menfredus marchio de Wasto, Hugo Magnus marchio de Wasto, marchio Opizo Malaspina, Wido comes de Blandrato, Marquardus de Grumbach, comes Vdalricus de Hurningen, comes Gebhardus de Luggenberge, Cunradus burgravius de Nûrenbere, Marquardus de Luggenberge, Bernhardus de Hurstmere, Degenhardus de Helenstein, Arnoldus de Biberbach, Egelolfus de Urselingen, Burkardus de Hasenbure, Cunradus de Ballenhusen, Bertolfus triscamerarius, Hartmannus camerarius et filius eius Rudegerus camerarius, Heinricus mariscalcus, Lupoldus de Grindelaha, Vricus de Salhaha, Sigeboto camerarius.

¶ Signum domini Friderici Romanorum imperatoris ac triumphatoris invictissimi. ¶ (M.)^t

205. ^r) nova linea in or.   ^s) Willm' or.   ^t) sequuntur in ipsa signi linea alia manu: † EGO Reinaldus Romani imperii archicancellarius recognovi et ss.

[E]go Odalricus cancellarius vice Reinaldi Coloniensis archiepiscopi et archicancellarii recognovi.

[Ac]ta sunt hec anno dominicę incarnationis MCLXII, indictione X, regnante domino Friderico Romanorum [im]peratore gloriosissimo, anno regni eius X, imperii
5 vero VII.

Datum Papię post destructionem Mediolani, VIII. Idus Aprilis; feliciter amen.

206. RECONCILIATIO PLACENTIAE.

(1162. Mai.)

*Autographon, quod adhuc b. m. Bethmann in arca magna lignea tabularii S. Antonini Placentiae viderat¹⁾, cir. cl. Holder-Egger a. 1891 neque in hac arca neque alibi repperit. Cum vero scriptum reconciliationis in neutro Registorum tabularii municipalis exemplatum sit, nos editionem principem repetere oportet, quam instruit Boselli 'Delle storie Placentine libri XII I, 313 (= Böhmcr 'Acta imperii selecta' 597 nr. 886 et Vignati 'Storia della Lega Lombarda' 75) ex autographo, cuius sigillum iam tunc deperditum
15 erat, filis scribis relictis. — Stumpf, Reg. 3945. (P. decst.)*

In nomine Domini, amen. Hec est concordia per quam Placentini in gratiam domni imperatoris Friderici redierunt.

1. Placentini planabunt totum fossatum in circuitu civitatis et destruent totum murum civitatis et suburbii in circuitu. De turribus destruendis non sunt districti
20 per sacramentum nec per obsides, sed imperator habet potestatem de eis faciendi quicquid ei plaenerit et quodcumque voluerit.

2. Placentini dimittent et resignabunt domino imperatori Friderico omnia regalia sua tam infra civitatem Placentiam quam extra per totum episcopatum et comitatum et virtutem ipsorum et adiuvabunt eum bona fide retinere, et si perdidit, recuperare,
25 ut libere habeat et possideat.

3. Et adiuvabunt eum retinere coronam suam et imperium et Italiam et Lombardiam, specialiter autem et nominatim civitatem Placentiam et totum episcopatum et comitatum, contra omnem hominem bona fide sine fraude et malo ingenio, nec erunt in consilio vel in facto, quod perdat membrum vel vitam vel honorem vel im-
30 perium vel regalia sua vel civitatem Placentiam vel comitatum vel episcopatum, et si perdidit, adiuvabunt eum recuperare.

4. Et iurabunt omnes fidelitatem domino imperatori Friderico et suis successoribus a XV annis supra et a LXX infra. Omnes castellani per episcopatum et comitatum Placentinum constituti iurabunt fidelitatem domino imperatori Friderico sicut cives
35 Placentini et facient ei securitatem de castellis suis, et si facere contempserint, Placentini habebunt eos hostes et facient eis vivam werram et facient contra eos hostem et obsidionem iuxta mandatum domni imperatoris et legatorum suorum cum omni fortia et virtute eorum, donec distringant eos facere mandatum domni imperatoris.

5. [Et Pla]centini reddent in manus et potestatem domni imperatoris et legatorum suorum omnia castella Placentini episcopatus et omnia bona et possessiones
40

206. ²⁾ suppleta a Böhmcr.

1) Cf. 'Archiv' XII, 694 et supra p. 238.

eius tam infra civitatem quam extra per totum episcopatum et comitatum. si episcopus iuxta beneplacitum domni imperatoris et consilium principum in gratiam eius non redierit a proxima dominica usque ad VIII dies. Et si in hoc facto aliquis domno imper[atori et Plac]a^aentinis contrarius vel rebellis extiterit. Placentini iuxta mandatum domni imperatoris et legatorum suorum cum omni fortia sua facient vivam guerram 5 et obsidionem, quousque domnus imperator castella episcopi et possessiones et bona libere et quiete possideat. Quod si episcopus infra predictum terminum ad gratiam imperatoris non redierit, Placentini eie[icient eum extra]a episcopatum suum nec deinceps eum recipient sine parabola domni imperatoris. Et domnus imperator dabit episcopo et personis, que cum eo ierint, [et]a omnibus rebus eorum securum conductum 10 a Placentia usque Venetias vel usque Januam vel usque in regnum Frankorum per dietam unam, quacumque via ire voluerint per fortiam domini imperatoris.

6. Placentini persolvent domno imperatori et domne imperatrici et curie VI millia marcarum examinati et puri argenti vel pro unaquaque marca IIII libras Papiensium denariorum vel tantum de alia moneta unde possit emi marca puri argenti vel III 15 libre Papiensium, ita ut eorum sit electio. Hanc pecuniam persolvent statutis terminis, videlicet II millia marcarum ante diem pentecostes, II millia in festo sancti Iacobi apostoli, II millia in assumptione sancte Marie, si non remanserit per parabola^a domini imperatoris.

Ma. 27.
Iul. 25.
Aug. 15.

7. Item Placentini recipient potestatem vel potestates, quem vel quos domnus 20 imperator ibidem ordinare voluerit, sive Teutonicos sive Lombardos, et iurabunt stare ad mandatum illius vel illorum et ad mandatum domini imperatoris.

8. Domnus imperator cernet per suam electionem quingentos obsides, et de illis dabunt Placentini domno imperatori LXX, quoscumque ipse elegerit; et illos tenebit domnus imperator per III menses; finitis III mensibus domnus imperator cernet per 25 suam electionem alios LXX obsides et illos tenebit per alios tres menses; quibus finitis, cernet alios LXX; et per huiusmodi successiones terminorum tenebit obsides domnus imperator, donec universa pecunia soluta fuerit et donec fossata complanata fuerint et muri funditus destructi, iuxta voluntatem et mandatum domni imperatoris et legatorum suorum per quos domnus imperator viderit eos posse facere. Si quis 30 Placentinus iuxta electionem domni imperatoris obses esse noluerit et refutaverit, distringent eum iuxta eorum posse; quod si distringere eum non poterint, eicient eum extra civitatem et episcopatum et omnia bona sua, tam mobilia quam imobilia, fisco applicabunt, et domnus imperator alium eliget, quemcumque voluerit. Postquam autem universa pecunia soluta fuerit et fossata complanata et muri fuerint funditus 35 destructi, domnus imperator tunc omnes obsides benigne absolvat.

9. Si Amizo Sacco Amizonem Bataliam vel aliquos alios appelaverit de morte filiorum suorum, et illi ad curiam venire noluerint facturi et recepturi iusticiam, erunt in banno domni imperatoris et Placentini eos eicient extra civitatem et episcopatum eorum et persequentur eos tanquam hostes, et omnia bona eorum mobilia et imobilia 40 fisco applicabuntur.

10. Placentini facient pacem et guerram, ubicumque imperator voluerit, et facient hostem et obsidionem per Lombardiam iuxta mandatum domini imperatoris.

11. Prepositus maioris ecclesie in Placentia et milites et pedites sive quicumque fuerint secum in consilio et auxilio, ut spoliaretur episcopus Tusculanus, pecunia et 45 rebus suis universa ablata reddent in integrum domno imperatori, unusquisque per se tantum quantum de rapina illa habuit, ita quod evidenter se purgare possit iureiurando, si miles est, si autem pedes est, iuxta legem condicionis sue purgabitur. Quod si oblata restituere noluerint, Placentini capient personam prepositi et presentabunt domno imperatori et omnia bona sua et eicient omnes alias personas extra civitatem 50

et episcopatum et comitatum Placentinum, et omnia bona eorum tam mobilia quam immobilia fisco applicabunt, nec eos deinceps recipient sine parabola domni imperatoris.

12. Hee supradicta omnia observabunt Placentini domno imperatori Friderico, domne imperatrici et principibus et legatis domni imperatoris bona fide sine fraude
 5 et malo ingenio, si non remaneat per parabola domni imperatoris. Pro supradictis his omnibus, ut compleantur, recipiet dominus imperator Placentinos in gratiam suam et bonam voluntatem et absolvet eos de banno, et salva erit civitas et secura, et omnes persone et res eiusdem civitatis salve sunt et secure, exceptis que in conventionem
 10 et pacto continentur. Similiter salve sunt persone et res et possessiones per totum episcopatum et comitatum Placentinum, et Placentini libere habeant suas possessiones in civitate^b et extra civitatem per episcopatum et comitatum, salvis regalibus domni imperatoris et salva uniuscuiusque iusticia. [Pro]^c maleficiis peractis^d in guerra quicquid de iure in eos posset vindicari, imperialis clementia eis remisit.

13. Placentini accipiant collectam in civitate et per totum episcopatum pro sol-
 15 venda tantummodo supradicta pecunia ab omnibus personis, exceptis his qui erant in parte domni imperatoris in guerra vel qui redierunt in gratiam domni imperatoris, antequam consul Placentinus de concordia iurasset, et exceptis hominibus illorum qui ad Placentinos non spectant; quod si utriusque partis communes fuerint, Placentini pro sua portione collectam accipient sicut ab aliis vicinis.

207–210. ENCYCLICAE DE CONCILIO APUD LAONAM CELEBRANDO.

(1162. Mai. Iun.)

207. *EPISTOLA AD REGEM FRANCLAE PRO FOEDERE. Mai. 31.*

*Damus e codice Vaticano Christin. 179 saec. XII, fol. 49', quem creussit vir cl. Holder-
 25 Egger. — Stumpf, Reg. 3944. (P. deest.)*

F(ridericus) Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilecto consanguineo suo L(udewico) illustri Francorum regi salutem et sincere dilectionis affectum.

Litteras et legatum nobilitatis tue qua debuimus alacritate suscepimus, benigne imperiales aures accommodantes his que a sinceritate tua nobis nunciata sunt. Placet
 30 igitur sublimitati nostre, ut inter nos tanquam consanguineos et inter cognata regna nostra, deferso tocius rancoris nebula, sincere dilectionis splendor refulgeat et fedus amicitie, quod facit utraque unum, indissolubilem semper conservet amorem. Sane quaecumque necessaria sunt ad conservandam inter nos mutue dilectionis integritatem
 35 cum dilecto consanguineo nostro, fidele^a tuo H(enrico) comite Treccarum amice et plenarie ordinavimus et sicut condictum est inviolabiliter observare curabimus.

Datum Papie post destructionem Mediolani II. Kal. Iunii.

206. ^{b)} civitatem *ed.*   ^{c)} e *P ed.*   ^{d)} quactis *ed.*

207. ^{a)} fidele *cod.*

208. ENCYCLICA EPISCOPIS TEUTONICIS MISSA.

Adhibuimus 1) codicem Vaticanum Christin. 179 saec. XII. fol. 47, ubi ad archiepiscopum quendam data est, et 2) codicem Vindobonensem 629 saec. XII. fol. 59 a viro d. Kehr descripto, quo usa est editio Tenguelii p. 437 nr. 76; inscribitur Conrado episcopo Augustano et sententia finali abundat; qui textus extat etiam in codice Hannoverano XI. 671 saec. XVI. fol. 481, cuius tamen lectiones, quippe quae nonnisi depravationes continent, respiciamus. — Stumpf, Reg. 3945. 3948. (P. 132.)

Fridericus) Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilecto suo .^a archiepiscopo^b gratiam suam et omne bonum.

Inter innumeras et tumescentes tempestatum procellas, quibus iam diu navicula¹⁰ beati Petri quassata, et inter pressuras diversas, quibus sancta Dei ecclesia frequenter afflicta et tribulata est, tandem verus ille mediator Dei et hominum Christus Iesus, qui ecclesiam suam, velut unicam sponsam, proprio caractere sui pretiosi sanguinis insignivit et redemit, consolationis gratiam^c, quam ascendens in celum fidelibus suis
Matth. 28, 20. repromisit inquit: non relinquam vos orphanos, ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi^d, evidentibus et manifestis declarat indiciiis.
Ecc. 50 6. Ipse enim sicut stella matutina in medio nebulae^d oriens, solita pietate ecclesiam
Matth. 8, 26. suam in tribulatione respexit et surgens imperavit ventis et mari, et facta est tranquillitas magna.

Pro illa siquidem controversia, que inter nos et regem Francorum pro scismate²⁰ Romane ecclesie iam diu agitabatur, aspirante Spiritus sancti^e gratia, que facit habitare unanimes in domo Domini^f, mediantibus hinc inde legatis, tandem pari voluntate et unanimi consensu inter nos convenit: quod nos videlicet una cum archiepiscopis, episcopis et patribus orthodoxis ac viris religiosis, baronibus et universis utriusque regni^g principibus III. Kal. Sept. in die videlicet decollationis sancti Iohannis baptiste
Aug. 29. super fluvium Saonam in episcopatu Bisuntino concilium generale pariter celebraturi sumus. In quo rex Francorum, dilectus consanguineus noster, cum universis archiepiscopis^h, episcopis et cum omnibus regni sui principibus et tota Gallicana ecclesia reverendum patrem nostrum, dominum papam Victoremⁱ, sicut per sacramenta et firmissimas securitates preordinatum est, in apostolicum et universalem sancte Dei³⁰ ecclesie pontificem recipiet et debitam ei exhibebit reverentiam^k. Verum quia hoc negotium tam arduum tamque salubre et tam necessarium, ubi de reconciliatione sancte Dei ecclesie et totius christianitatis in commune agitur, sine tue discretionis ceterorumque^l principum ac Christi fidelium presentia consummari nec debet nec potest, exoramus te et monemus in ea fide, quam debes imperio et sancte Dei ecclesie et anime tue^m, quatinus omni occasione sumpta cum sapientioribus et magis idoneis et
Aug. 25. litteratisⁿ personis tui episcopatus^o apud Bisuntium^p III. die ante predictum terminum familiariter more curie nobis occurras, ad concilium nobiscum processurus. Et quia habundans cautela non nocet, milites tui, quos tecum adduces, in armis et clipeis sint muniti; insuper et tentoria^q deferas, que propter domorum raritatem necessaria erunt. Ibi enim per gratiam Dei totum negotium domini pape Victoris^r ad gloriam Dei et ad pacem et unitatem sancte Dei^s ecclesie et omnimodum honorem imperii honesto fine terminabitur.

Denique^t omnibus in ordine clericali constitutis suadendo et rogando scribimus, quatenus ad prefatum concilium veniant aut euntibus rebus suis succurrant.⁴⁵

208. ^a) spatium vacuum 1.   ^b) fideli suo C. Augustensi episcopo 2.   ^c) grā 2.   ^d) ne, 2.
^e) sancti Sp. 2.   ^f) idd 2.   ^g) regni utriusque 2.   ^h) suis *add.* 1.   ⁱ) V. papam 2.   ^k) rev. exh. 2.
^l) ceterorumque 2.   ^m) quam imperio — tue debes 2.   ⁿ) et litteratis *des.* 2.   ^o) tue diocesis 2.
^p) *corr. ex* Bisuntinum 1.   ^q) insuper tentoria 1.   ^r) V. pape 2.   ^s) *deest* 1.   ^t) *reliqua des.* 1.

209. ENCYCLICA PRINCIPIBUS SAECULARIBUS MISSA.

Hanc Matheo duci Lotharingiae inscriptam servavit codex Vaticanus Christin. 179 saec. XII. fol. 51, quem contulit Holder-Egger. — Stumpf, Reg. 3946. (P. 133.)

F(ridericus) Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus fidei suo
 5 M(atheo) duci Lotharingie gratiam suam et omne bonum.

Quoniam in seismate, quod est in Romana ecclesia, universus orbis in se ipsum
 divisus est et tota christianitas non modica turbatione concutitur, nos tota animi com-
 passione sancte Dei ecclesie doloribus condolemus, totius consilii et auxilii propen-
 sio-
 10 sio-rem curam et sollicitudinem adhibere cupientes, ut totius dissensionis discrimine
 sublato ecclesia Dei sicut in unitate fidei, ita sub unius pastoris regimine in unum
 ovile congregetur.

Iude est, quod ex consilio principum cum dilecto consanguineo nostro L(udewico)
 illustri rege Francorum, III. Kal. Septemb. in die videlicet decollationis sancti Iohannis Aug. 29
 baptiste super fluvium Sâonam concilium celebrare statuimus, in quo aspirante Spiritu
 15 sancto, qui facit unanimes habitare in domo Domini, speramus, ut ecclesiastice pacis
 et unitatis status reformetur et dominus papa Victor apostolice sedis gubernacula
 debeat obtinere. Verum quia hoc negotium tam arduum tamque salubre et tam neces-
 sarium, ubi de reconciliatione sancte ecclesie et salute totius christianitatis in commune
 agitur, sine tue discretionis presentia consummari nec debet nec potest, exorantes
 20 commonemus te in ea fide, quam debes imperio et sancte Dei ecclesie et anime tue,
 quatinus omni occasione summo-
 ta apud Bisuntium III. die ante predictum terminum Aug. 23
 familiariter more curie nobis occurras, ad concilium nobiscum processurus.

210. EPISTOLA AD ARCHIEPISCOPUM LUGDUNENSEM.

Legitur et ipsa in codice Vaticano Christin. 179 fol. 50. — Stumpf, Reg. 3947. (P. 133.)

F(ridericus) Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilecto suo
 E(raclio) venerabili Lugdunensi^a archiepiscopo et primati Galliarum gratiam suam et
 omne bonum.

Imperialis nostre sollicitudinis propositum, quod Lugdunensem^a ecclesiam ac
 30 civitatem a diutinis laboribus suis exuere et in antique dignitatis sue statum reformare
 deerevimus, pro tua fidei erga nos devotione in pectore nostro incessanter vigilat,
 quoadusque Deo opitulante debitum sortiatur effectum. Unde et propitia divinitas,
 que piis omnium consiliis interesse et ea promovere consuevit, congruam nobis hoc
 tempore oportunitatem optulit, ut partes Burgundie, immo ipsam civitatem Lugdunensem^a,
 35 in propria maiestatis nostre persona quantotius adeamus ac ruinas eius in status sui
 decorem cooperante Domino erigamus. Comes siquidem Henricus Trecentis eum ad
 curiam nostram in legationem domini sui regis Francorum venisset et reverendum
 patrem nostrum papam Victorem humili veneratione honorasset, studiose a nobis postu-
 lavit, quatenus ad colloquium inter nos et eum regem habendum accederemus, tantumque
 40 huic verbo institit, quoadusque universorum nostrorum principum consilio, colloquium
 indiximus III. Kal. Septembr. ad pontem Saone, inter Divionem et Dolum, cum Aug. 29
 archiepiscopis, [episcopis], abbatibus aliisque cleri nostri prioribus illo venturi. Quia
 ergo tua diligens prudentia in eodem colloquio nobis plurimum necessaria est, venera-
 bilitati tue studiose mandando iniungimus, quatenus ad idem colloquium omnes suffra-

43 **210.** ^a Lugd. col.

ganeos tuos evoces et cum universis prioribus, abbatibus et cleri celebritate omni remota occasione venias. quia nos ibidem divina gratia promovente super ecclesie Dei restituenda unitate et super domini pape Victoris confirmatione finem imponemus. Interea vero consilium non fuit, ut miliciam prout dictum erat transmitteremus, quia quecumque sunt in bellicis^b rebus agenda seu disponenda per presentiam nostram convenientius adimplere curabimus. Dominus quidem papa nobiscum aderit; et oportebit propter defectum domorum in tentoriis habitare.

211. CONVENTIO CUM IANUENSIBUS.

1162. Iun. 9.

Privilegium imperatoris Ianuensibus datum continet et capitula conventionis principalis et formam iuramenti a Ianuensibus praestandi (c. 18) et alteram conventionem accessoriam (c. 19). Subsidia editionis nobis praesto erant: 1) codex universitatis seu Athenaci Ianuensis B. IX. 2, membranaceus, folio maximo, foliorum 520, una eademque manu Rollandini de Richardo notarii circa a. 1296—1301 excavatus, qui continet Librum iurium reipublicae Ianuensis: fol. 52'—53' legitur privilegium nostrum exemplatum et transsumto quod a. 1229 mense Augusto fecerat Symon Donati notarius; ipse contuli: 2) editio Monumentorum historiae patriae, Liber iurium reipublicae Genuensis I, 207—213 nr. 236—238¹, quae nititur duobus codicibus Libri iurium tunc in Athenaeo asservatis, quorum unus, quem editores signaverunt A, noster codex 1 est, alter signatus C, in quo privilegium legebatur fol. 20—22', in bibliotheca Athenaci iam non existat²; 3) raro adhibuimus editionem Muratorii in Antiquitatibus Italiae IV, 253, quae quoniam codice nititur nescimus: caret capitibus 18 et 19. Privilegium patris a filio Henrico VI. a. 1191. Mai. 30 mutatis mutandis innovatum est; v. infra. — Stumpf. Reg. 3949.

(P. decst.)

(C.) In^a nomine sancte et individue Trinitatis. Fridericus divina favente clementia Romanorum imperator et semper augustus. (1) Licet ad decorem et honorem imperii et ad nostram simul gloriam spectet, universos imperii nostri fideles confovere et tueri, diligere et amplecti, ad illorum tamen praecipue tutelam propensius studium et vigilantio^brem curam merito debemus adhibere, de quorum devotione, de quorum servitio et labore circa exaltationem nostre corone melior spes nobis incipit arridere et fiducia provenire. Congruum igitur et rationabile videtur, nos eorum obsequia fidelia^c cum largiflua benignitate et imperiali munificentia ad servitium et honorem imperii benignius applicare^d, quorum industria et virium potentia ad conservandum rei publice

210. ^b) ibecillis cod.

211. ^a) In — Trinitatis literis elongatis in 1. ^b) vigilantio^brem 1. ^c) fid. obs. 2. ^d) de add. 1.

1 Haec editio privilegium in tres partes dirigit, primo loco positus capitibus 1—16, secundo loco positus capitibus 19 et 20 cum eschatocollo, tertio locoposito capite 18. 2) Nam codex B. IX. 3, nobis a bibliothecae praefecto, professore Achille Neri, oblatus, privilegium non continet. Est et ipse membranaceus, folio maximo, saec. XIV. ex., foliorum 281, in primo folio non numerato legitur matra saec. XVI: Copia libri 2. magni iurium reipublicae sub hoc signo 2. Copia libri. Errore librarii post folium 20 sequitur folium 31: at folia nulla desiderantur.

statum pre ceteris gloriosum conferre potest incrementum. (2) Unde quia lanuensem civitatem a prima sui fundatione caput suum inter alias civitates maritimas altius extulisse et perspicuis virtutum atque multarum probitatum operibus terra marique omni tempore prepollere^e veraciter audivimus, placuit nostre maiestati tantorum virorum, 5 omnium videlicet lanuensium fidelitatem eligere, tenere et cum omni benivolentia pre aliis conservare eosque in commune congruis inde^f honoribus et amplioribus beneficiis semper honorare, presertim cum nos ipsorum servitiis et strenuis laboribus gratanter uti maxime in mari navalibus bellis velimus, iuxta illud nostre voluntatis propositum, quo non solum in terra sed etiam in mari gloriam et honorem Romani imperii dilatare 10 modis omnibus et corroborare intendimus ac desideramus. Eapropter cognoscant universi fideles imperii presentes et futuri, quanto gratie nostre et honoris titulo, quanta omnium^g beneficiorum collatione, quanto dilectionis emolumento civitatem lanue^h exaltandam digne duximus et honorandam. (3) Concedimus enim et donamus consulibus et communi lanue^h in feudum, ut quociens ostem vel expeditionem aut exercitum facere 15 voluerint, salva tamen fidelitate imperiali, habeant totam maritimam a Portu Monachi usque ad Portum Veneris in illo oste, exercitu vel expeditione: sane hoc statuentes, ut propter hoc in ceteris iustitia comitum aut marchionum non minuatur. (4) Item donamus et concedimus in feudum consulibus et communi lanue^h liberam potestatem eligendi ex se ipsis, firmandi et habendi consules et eis utendi, qui habeant ius et 20 facultatem liberam faciendi iustitiam et puniendi maleficia in civitate et districtu suo bona fide, legitime et secundum bonos mores ipsius civitatis. Et eis aliam potestatem non imponemus. (5) Preterea castra omnia, portus, regalia, possessiones, iura et res universas, quas in citramarinis velⁱ ultramarinis partibus tenent, habent vel possident, vel^k alius eorum nomine, eis concedimus et donamus in feudum et de gratia nostra in 25 perpetuum imperiali auctoritate modis omnibus confirmamus. Proprietates autem et allodia eorum eis libere concedimus. (6) Item concedimus et damus eis in feudum Siracusanam civitatem cum pertinentiis suis omnibus et ducentas quinquaginta caballarias terre in valle Noth ad caballariam illius terre: et si forte ibi deerit, in terra comitis Simonis quod defuerit compleatur. Preterea concedimus et damus eis in 30 feudum in unaquaque civitate maritima, que propitia divinitate a nobis capta fuerit vel nobis reddita deinde, rugam unam eorum negotiatoribus convenientem^l cum ecclesia, balneo, fundico et furno. (7) Concedimus quoque eis, ut in aliqua terra, quam de cetero auctore Deo^m conquieserimus eorum auxilioⁿ assistente, nullum dicitum, nullum pedaticum, datitam^o quamlibet, usanciam vel impositionem dent homines eorum, etiam 35 si abhinc nobis reddita fuerit. (8) Concedimus quoque et damus consulibus et communi lanue^h liberam potestatem expellendi Provinciales et Francigenas euntes per mare vel redeuntes a negotiatione totius Sicilie et totius Maritime et Calabrie et Apulie et omnis Principatus: Venetorum etiam, nisi ipsi Veneti gratiam nostram et bonam voluntatem fuerint consecuti. (9) Et damus eis, quod in terris, quibus negotiatum iverint, homines eorum habeant unum vel duos vel plures lanuenses^h, qui inter eos iustitiam fatiant et rationem, et quod mercatores eorum ubique libere possint habere suum pondus^p et suam mensuram, quibus inter se res mercesque suas recognoscant. (10) Item concedimus et damus eis, quod, si quis adversus aliquem lanuensem vel homines districtus eorum, qui sit lanuensis^h, vel in terris quas eis concessimus querimoniam fecerit, non teneatur lanuensis vel homo districtus eorum conquerenti facere rationem, nisi ante lanuenses iudices: ibi quidem secundum leges nostras Romanas et bonas consuetudines eorum iustitiam faciant conquerenti. Et si nos preceperimus, alicui faciendam esse iusticiam, infra terminum convenientem ei iustitiam faciant lanuenses^h

211. ^e) ppollere 1. ^f) deest 2. ^g) omne 1; omne 2. ^h) lan 1. ⁱ) bis sic. 1. ^k) aut 2.

30 ^l) conveniente 1. ^m) Deo auctore 2. ⁿ) auxilio 1. ^o) dactum 2. ^p) pondus 1.

iudices secundum quod predictum est: quod si noluerint, ante nos ipsa iustitia fiat. (11) Et concedimus eis, ut omnium mobilium, sicut in auro, argento, monetis et pannis sericis preter incisos, que ceperint Ianuenses ipsi, medietatem nos^a et alteram medietatem habeant ipsi Ianuenses, ita tamen quod consules bona fide laborent, ut ipsa mobilia in ipsorum deveniant potestate, et sic disponantur. Reliqua^r omnia ex nostra liberalitate eis^q concedimus. Preterea quartam partem totius pecunie palacii preter gemmas, que ad nos pervenerit vel reddita fuerit, ipsis Ianuensibus imperiali liberalitate concedimus et bona fide studebimus, ut in nostram potestatem deveniat^s ipsa pecunia, et sic disponatur sine fraude. Item voluntarie concedimus eis ut, si a proxime preterito festo pasce, ex quo die de gratia nostra adipiscenda Ianuenses studuerunt^t, eorum pecunia capta vel detenta est a Siculo vel aliqua persona per eum terra vel mari vel^u deinceps capta fuerit vel impedita, habeant ipsi Ianuenses vigesimam totius capte pecunie que ad nos et^v eos pervenerit, si damnum tantum fuerit; si vero minus fuerit, pro ratione amisse pecunie restitutio minuatur, ita tamen quod damnum amisse pecunie per iuramentum illorum, qui damnum passi fuerint, cognoscatur vel consulum sub sua credulitate hoc iuramentum [facientium]^w sine fraude. (12) Item generali edicto et banno speciali auctoritate imperatoria sanctiemus, ut nulla persona maior^x, minor vel media aliquatenus Ianuenses^y vel illos qui cum eis fuerint in rebus vel personis offendat. Et si quis temerario ausu contra facere presumpserit, vindictam inde et iustitiam faciemus secundum quod in edicto et banno expressum fuerit, nisi quantum per parabolam non coactam illius qui iniuriam passus fuerit aut Ianuensium consulum remanserit. (13) Nec cogemus exercitum Ianuensem alio ire nisi nominatim ad terras inter nos et eos expressas et nominatas absque eorum^z bona voluntate. Nec cogentur Ianuenses facere nobis ostem vel expeditionem aliam preter istam, nisi si perdidimus quod absit civitatem aliquam de maritimis aut maritimam ab Arelate usque ad Montem sancti Angeli et in Apulia atque Calabria vel Sicilia, quatenus ad eas partes poterint navigio pervenire: tunc bona fide adiuvabunt nos perdita recuperare. Nec distringentur amodo Ianuenses dare obsides vel pecuniam ipsi vel homines eorum districtus contra suam voluntatem. (14) Et faciemus iurare consules Papie, Placentie, Terdone et Aste sive potestates earum civitatum et marchionem de Monteferrato et Enricum Guercium marchionem et marchiones de Bosco^a et marchionem Malamspinam^b, quod quamdiu Ianuenses fuerint in expeditione nostra, nullam offensionem vel iniuriam facient Ianuensi^y civitati vel in eius districtu vel hominibus de Ianuensi^y districtu aut in rebus eorum in aliqua parte, ubi habeant potestatem. Et si quis contra facere presumpserit, bona fide eos defendent et adiuvabunt. Et hoc totum^c in debito fidelitatis eis iniungemus. Et si ipsi offenderint, quod hoc bona fide emendent^d. (15) Nostro quoque privilegio firmamus, quod nullus archiepiscopus, nullus episcopus, nullus dux, nullus marchio, nullus comes, nullus gastaldo^e, nulla magna vel parva imperii nostri persona in his, que Ianuensibus^y consulibus et communi Ianuensi^y concessimus tam in civitate Ianuensi^y quam extra vel que Deo auctore in futurum concedemus, inquietare, molestare, offendere vel disvestire presumat; et si quis contra facere presumpserit, penam mille librarum anri puri componat, medietatem camere nostre et alteram medietatem ipsis Ianuensibus inferendam^f. (16) Et ab hac die inantea non faciemus nec consentiemus fieri pacem, finem, treugam aut guerram recrudutam cum Willelmo^g Siculo vel successore eius aut aliquo alio sine parabola non coacta omnium Ianuensium consulum vel maioris partis que^h tunc temporis fuerit.

211. ^a) *deest* 1. ^r) Regalia 1. ^s) *deveniant corr.* 1. ^t) *studneit* 1; *studnerunt* 2.

^u) *inserui; deest* 1. 2. ^v) *vel* 1. ^w) *sic* 3; *deest* 1. 2. ^x) *vel add.* 2; *nl deletum* 1. ^y) *ianu* 1.

^z) *deest* 1. ^a) *Busco* 2. ^b) *Malaspinam* 2. ^c) *tantum* 2. ^d) *emendet* 1. ^e) *gastaldus* 2.

^f) *confereudam* 1. ^g) *W'mo* 1; *Guilielmo* 2. ^h) *que* 2.

(17) Ut autem auctore Domino ista sint perpetuo valitura, Guillelmus advocatus Aquisgrani per nostram parabolam et per nostrum preceptum iuravit super nos quod hec omnia observabimus.

(18) Hocⁱ est sacramentum quod consules et cives Ianuenses, qui modo sunt et futuri sunt, facient domino Friderico Romanorum imperatori et semper augusto: In nomine Domini, amen. Ego iuro quod ab hac hora inantea ero fidelis domino Friderico Romanorum imperatori et semper augusto, sicut de iure debeo^k domino et imperatori meo: et non ero^l in facto vel consilio quod perdat vitam suam vel membrum, coronam vel imperium vel honorem suum aut civitatem Ianuensem^m vel comitatum vel eius districtum: et si perdidit, quod absit, iuvabo eum recuperare bona fide et retinere sine fraude contra omnes homines. Et iuro quod commune Ianuense^m faciet expeditionem ei et ostem per mare cum sua fortia bona fide absque fraude et malo ingenio: et iuvabo dominum imperatorem conquistare Siciliam et Apuliam et Calabriam et principatum Capue, quatenus ad eas partes navigio potest perveniri, et civitates adiacentes littoribus in partibus illis. Et si placuerit domino imperatori, anno presenti scilicet in Kal. Sept. vel sequenti anno per totum Madium commune Ianuense^m faciet ei ostem et expeditionem illam cum sua forcia bona fide. Et si anno sequenti quod Deus avertat iusto et evidenti impedimento expeditionem hanc complere non poterit, postea debemus prescireⁿ per annum tempus motionis, ita tamen quod fiat a Kal. Madii usque ad Kal. Sept., ita quod tunc movebit et quantotius poterit bona fide veniet ad exercitum domini imperatoris et postea non relinquet exercitum illum, nisi iustum et evidens Dei impedimentum^o intercesserit, vel acquisitis terris supradictis aut redditis, vel licentia domini imperatoris aut eius certi missi ad hoc destinati. Et si acquisita fuerit Sicilia vel Apulia vel Calabria vel principatus Capue, iuvabunt Ianuenses^m eum retinere, ita tamen quod non cogantur stare ibi: et si perdidit, quod absit, imperator, recuperare bona fide contra omnes homines et nominatim contra Guillelmum Siculum et eius successores vel alium quemlibet qui aliquam illarum terrarum occupabit vel tenebit contra voluntatem domini imperatoris. Et non fatiam finem neque pacem neque trengam nec guerram recrudutam cum eodem Willelmo^p Siculo vel successoribus suis vel eum aliquo tenente aliquam supradictarum terrarum contra voluntatem domini imperatoris et absque eius parabola, et guerram inde fatiam. Et iuro, quod fatiam iurare bona fide et absque malo ingenio omnes Ianuenses^m cives a XVI^q annis supra et a LXX infra bona fide manu propria hoc sacramentum fidelitatis et pacti, et quod bona fide et absque fraude et^r malo ingenio hoc observabunt, et quod iuvabunt eum bona fide retinere et, si perdidit, recuperare totam marinam ab Arelate usque ad Montem sancti Angeli, et quod ipsam fidelitatem observabunt domino imperatori, quam consules iurant. Et^s iuro, quod nullum recipiam in consulatu Ianuensi^m qui hoc sacramentum omne^t non^u iuraverit: et quicumque Ianuensis^m civis sub nostro consulatu iurabit in sacramento populi, ipse iurabit, quod ipsam fidelitatem, quam consules domino imperatori iurant, itidem^{u*} per se observabit. Hoc sane intellecto, quod consules Ianuenses^m ordinare debeant de expeditione bona fide, qui ire debeant aut^v pro civitate remanere, et sic fiat. Et omni quarto anno hoc iuramentum ab hominibus^w Ianue^m renovabitur, qui illud non iuraverint. Et si sciero aliquem^x hoc iuramentum non prestitisse, consulibus communis Ianue^m hoc manifestabo. Hec observabo bona fide, nisi quantum remanserit iusto^y dei impedimento vel licentia domini imperatoris aut eius certi nuncii ad hec sacramenta recipienda destinati. Vassalli

Sept. 1.
1163. Mai.

211. i) Hoc — facient ei hominum capita 18 et 19 des. 3. k) debeam 1. l) deest 1. m) ian 1. n) scire 1. o) Dei add. 1. p) & 1. q) XV 1. r) fraude et des. 1. s) Ego 2. t) omne 1; deest 2. u) deest 1. u*) ut idem 1. 2. v) au 1. w) omnibus 1. x) aliquam 1. y) iuxta 1.

Siculi vel omne hoc iurent vel a consulatu abstineant ex nunc, donec predictus exercitus fuerit consumatus. Ut autem auctore Domino ista sint perpetuo valitura, hoc iuramentum fecerunt Papie apud Sanctum Salvatorem in palatio imperatoris consules Ianuenses^z Ingo de Uolta et Niuelonus et cum eis legati Ianuenses^z nobiles viri, videlicet Lanfrancus Piper, Rogeronus de Castro, Bertramus de Marino, Ydo Guntardus et Bonusvassallus Bulferius^a. Iohannes quoque scriba eorum.

(19) Hec est conventio facta inter domnum Fridericum Romanorum imperatorem et consules Ianuenses^z, videlicet Ingonem de Uolta et^b Niuelonem. In nomine Domini, amen. Ego Ingo et ego Niuelonus consules Ianuenses^z cum legatis Ianue^z, viris nobiles qui nobiscum sunt, videlicet Lanfranco Pipere, Rogerono de Castro, Bertramo^c de Marino, Ydone Guntardo et Bonovassallo Bulferio^a, pro civitate nostra paciscimur et convenimus cum domino Frederico Romanorum imperatore, quod fidelitatem quam ei fecerimus et sacramentum pacti omnes Ianuenses^z consules, qui modo sunt, iurabunt unusquisque propria manu et quicumque futuri sunt^d. Et Ianuenses et eorum consules semper facient et observabunt omnibus successoribus eius regibus et imperatoribus Romanis, quando requisitum fuerit eis a regibus vel imperatoribus Romanis per se aut certos nuntios suos, ita quod ipsi concedant eis et confirmant quemadmodum dominus imperator nobis concessit et confirmavit. Et quodcumque domino imperatori divinitus fuerit inspiratum ire contra Sarracenos in toto regno Lupi et regis Maiorice et Minorice^e, expleto octenio termino, videlicet pacis promisse ipsi regi Maiorice, commune Ianuense^z faciet ei ostem cum sua fortia et iuvabit eum bona fide absque fraude et malo ingenio ad subiugandum^f ea ad honorem Dei et imperii Romani, ita tamen quod totius terre et pecunie propterea capte vel^g reddite terciam partem habeamus. Et omnes, quos dominus imperator voluerit^h, facient ei hominumⁱ.

(20) Hec sunt nomina testium in quorum presentia hec acta sunt: Reinaldus Coloniensis archiepiscopus, Henricus Leodiensis episcopus, Ordlieb¹ Basiliensis episcopus, Hermannus Constantiensis episcopus, Hermannus Fardensis episcopus, Uto Nuwenburgensis episcopus, Hermannus Hildenesheimensis episcopus, Garsendonius Mantuanus episcopus, Vdalricus Augensis^k abbas, Hermannus Herisfeldensis abbas, Henricus prothonotarius, Cunradus palatinus comes Rheni frater domini imperatoris, Henricus dux Austrie^l patruus domini imperatoris, Teodericus marchio, Otto palatinus comes de Witelinesbac, comes Albertus de Saxonia, comes Rodulfus de Phullendorf, comes Vdalricus de Lenzeburch^m, Burcardusⁿ castellanus de Magdeburch, comes Emecho, Guilielmus marchio Montisferrati, marchio Obizo^o Malaspina, Henricus Wercius marchio, comes Guido de Blandrato, Vdalricus de Hurningen, Gebeardus de Luggenberge, Marquardus frater eius, Cunradus de Ammenbere^p, Henricus mariscalcus, Bertoldus triscamerarius, Cuno camerarius, Guillelmus advocatus Aquisgrani, Hartimannus camerarius, Radegerus^q camerarius, Sigeboto camerarius, Ubertus de Oleuale, Guido de Sancto Nazario^r, Allo vexillifer^s, Gillio de Duara^t, Otto de Persico, Obizo^o Bucafol et alii quam plures.

Signum^u domni Friderici Romanorum imperatoris invictissimi. (M.)

Ego Vdalricus cancellarius vice Reinaldi Coloniensis archiepiscopi et archicancellarii recognovi.

211. ^a) iam 1. ^b) Bulferius 2, *similia*. ^c) Bertranno 1. ^d) sicut 1. ^e) Minorice 1. ^f) subiugandam *corr.* 1. ^g) et 1. ^h) *deest* 1. ⁱ) Ordlieb 1, 2. ^k) augensis 1. ^l) dus Austurie 1. ^m) Lenheburch 1; Lonheburch 2. ⁿ) *sic* 3; Bucardus 1; Buccardus 2. ^o) Obiho 1. ^p) Ammenbere 2. ^q) Rogerus 1. ^r) Hahario 1. ^s) vexillifer 1. ^t) Gillioduara 1. ^u) Signum — imperatoris *litteris elongatis* 1.

Acta sunt hec anno dominice incarnationis MCLXII, indictione^v X, regnante domino Friderico Romanorum imperatore invictissimo, anno regni eius X, imperii vero VII. Datum Papie apud Sanctum Salvatorem in palatio imperatoris, post destructionem Mediolani et deditioem Brixie et Placentie^w. V. Idus Iunii: feliciter amen.

212. CONVENTIO CUM CREMONENSIBUS.

1162. Iun. 13.

Dedit vir d. Laurentius Astegiano professor Cremonensis e codice tabularii municipalis sign. † p. 32 – 35 nr. 23, qui, viro cl. Holder-Egger teste, est fragmentum trium quaternionum Registri cuiusdam Cremonensis civitatis sacc. XII, ex a compluribus librariis exarati. Exemplari, quod fecerat Hippolytus Cereda b. m., usi sunt editores priores, Stumpf Acta imperii inedita 192 nr. 146 et Prutz Kaiser Friedrich I. I, 444 nr. 16. — Stumpf, Reg. 3952. (P. deest.)

In nomine sancte et individue Trinitatis. Fredericus divina favente clementia Romanorum imperator et semper augustus dilectis fidelibus suis, omni comuni Cremonensium et consulibus eorum, tam presentibus quam futuris in perpetuum. (1) Provocant nostre benignitatis studium devota nostrorum obsequia fidelium, quatenus circa eos propensiori simul provisione solliciti^a, qui nobis promptiori servitii semper extiterunt fidelitate obligati. Proinde quia vos consules et totum commune Cremonensium inter alias Ytalie civitates in sacratissimi imperii nostri servitio excellenter evitistis, placuit nostro serenitati, confirmationem concordie, que inter nos et civitatem vestram facta est, ad posterorum notitiam presentis scripture^b ministerio transmittere. (2) Statuimus siquidem et convenimus vobiscum, ut quamdiu in Lombardia^c fuerimus, quando^d consules vestri mutandi sunt, si placuerit nobis, mitemus nuncium nostrum, qui consilio sapientium eligi faciat consules ad honorem imperii et salvamentum civitatis vestre, ac postea omnes electi consules investituram a nostra maiestate recipient. Si vero transalpina-verimus aut ultra Apenninum seu marchiam Ancone transierimus, concedimus vobis, ut secundum arbitrium vestrum cernatis consules ad servitium imperii et salvamentum civitatis, et tunc unus aut duo ex his ad presentiam nostram venient vice omnium investiendi. Et omnia regalia tam in civitate quam extra per totum episcopatum vestrum sive in aquis seu in terris seu in personis, sicut nunc habetis vel ante obsidionem Creme habuistis, in theloniis, pedatiis, ripatiis, in fodro, moneta, in bauno, in omni iure regalium, et auctoritatem faciendi iustitiam unicuique infra civitatem et per totum episcopatum secundum leges et bonos mores ad concordiam civitatis — hec videlicet omnia de manu imperiali recipient, et nominatim castra hec: Suncinum et Sanctum Bassianum et Pizumguitonem et Castellum Novum, quod est in episcopatu Laudensi. (3) Sane ut pro his regalibus omnibus vos consules presentes et quicumque futuri estis nobis et successoribus universis nostris regibus et imperatoribus ducentas marchas argenti boni in festo sancti Martini annuatim persolvatis atque, ubi requisierimus ac mandaverimus in Lombardia^e, nunciis nostris certis bona fide presentetis^e, excepto eo

40 211. v) indic. 1. w) placēt 1.

212. a) solliciti c. b) presentī scriptura c. c) Lombardia c. d) quando c. e) presentes c.

anno quando imperiale fodrum per Lombardiam accipiemus et per Cremonensem episcopatum similiter id colligemus; tunc prescripte pecunie id est ducentarum^f marcarum dationem non prestabitis. Pro fidelitate autem vestra fodrum infra muros vestre civitatis et suburbio eius vobis in perpetuum concedimus. (4) Instituímus^g etiam, ut successores nostri reges et imperatores eandem concordiam et idem pactum, quod nos vobiscum facimus, firmum et stabile conservent ac scriptis suis corroborent; et vos similiter eadem fidelitate et conventionē, quę inter nos et vos firmata est, illis perpetuo teneamini. (5) Nullus autem apud vos in consolatū^h accipiatur, qui non iuret, se hanc pensionem in suo consolatū et termino prescripto soluturum, quando per certum nuncium fuerit requisitum, et in consolatū nemo recipiatur, nisi nobis aut successoribus nostris regibus seu imperatoribus fidelitatem iuret, si necdum iuraverit. (6) Quicumque vero iurat sacramentum in introitu consolatū, hoc nominatim iurabit, ut guidabit et reget populum Cremonensem intus et foris ad fidelitatem et honorem ac servitium nostrum et salvamentum civitatis; et semper interseretur in sacramento et consulum et aliorum, quod fidelitatem servabunt nobis sine fraude et malo ingenio, et fraude non omittentⁱ, quin mandata, quę fecerimus per debitum fidelitatis vel per nos vel per certas nostras literas, bona fide attendant. (7) Volumus etiam, ut eum nulla civitate conirationem sine parabola nostra faciatis; et quolibet quinto anno sacramentum fidelitatis nostre renovari faciatis ab illis qui nondum fecerunt. (8) Pro fidelitate autem et servitio, quod vos Cremonenses gloriose nostro exhibuistis imperio, hoc vobis munifica largitate concedimus, quod milites et burgenses, qui in castello Creme habitant imperio rebellantes et quos in banno nostro posuimus, nunquam a banno nostro absolvemus nec in gratiam nostram eos vel heredes eorum recipiemus, nisi in presentia nostra et consulum Cremonę iurent, quod inter Ticinum et Adduam non habitabunt, nec in his civitatibus et episcopatibus subnotatis, videlicet Pergamensi, Brixienti, Mantuano, Parmensi, Placentino, nec in episcopatu Cremonę nec in terra Cremonensium unquam habitabunt, nisi per parabolam nostram datam ex voluntate consulum Cremonensium, qui nunc sunt vel futuri sunt, ita quod hanc publice in contione pronuncient. (9) Villas autem omnes, quas habebant Cremenses, in nostro habebimus dominicatu et potestate atque dominio, excepto castello et burgo Creme, quod nostra vobis munificentia concedimus. Quod si episcopus Cremonę aut civis aliquis Cremonę de aliqua villarum ipsarum querimonia habet, nos ei iustitiam pro debito faciemus. Porro ville omnes ille iurabunt stare ad mandatum nostrum aut certi nostri missi ad hoc destinati. Murum quoque nec fossatum nec fortiam neque burgum novum in toto episcopatu Cremonensium facient. Omnes autem villani prenominati in presentia missi nostri et consulum Cremonensium iurabunt, quod personas et res Cremonensium per totam suam terram salvabunt et non erunt in consilio vel facto, quod Crema vel aliquod castellum seu fortia infra terminos in Cremonensium privilegio designatos relevetur aut rehedificetur vel de novo construatur. Si [quis] autem hoc facere temptaverit^k, bona fide iurabunt defendere. (10) Quod si aliquis militum Cremonensium per parabolam nostram datam ut supra Cremonę habitaverit, de terra Cremonensium nullo modo se intromittet, nec consules id sine nostra permittent parabola. (11) Imperiali quoque magnificentia nostra sancimus, a prefatis villanis eadem sacramenta quolibet quinto anno renovari, et e contra personis ac rebus ipsorum villanorum pacem firmissimam per consules Cremonenses in publica contione iurari; utque homines de Suncino et de Pizeguitono et de Sancto Bassiano ac de ceteris burgis ac villis Cremonensium, quę vicine sunt, similiter faciant, imperialia iussione nostra decernimus. (12) Statuimus ergo et imperialis nostre auctoritatis confirmatione roboramus, quatenus hec a

nobis inter imperium et civitatem vestram facta atque corroborata concordia perpetuo rata et inconvulsa permaneat. Et de omnibus suprascriptis commune Cremonae et consules investimus ita, ut quod in hac pagina prescriptum est, a nobis ac successoribus nostris regibus et imperatoribus vobis ac civitati vestre stabiliter conservetur, et vos ac vestra civitas nobis ac nostris successoribus regibus et imperatoribus in his, que similiter prescripta sunt, tam in pactione quam fidelitate perpetuo sitis obligati. (13) Et ut hec nostre serenitatis preceptio perpetuum sue firmitatis robur obtineat, presentem huius attestationis paginam manu propria roborantes maiestatis nostre sigillo iussimus insigniri.

(14) Nomina hec sunt consulum Cremonensium, qui investituram hanc nomine totius communis Cremonae ac ceterorum consulum a manu imperiali receperunt: Gilius de Dovaria, Oto de Persico, Bernardus Pizinus. Aliorum consulum nomina hec sunt: Anselmus de Dovaire, Oto Brugnolus, Ponzius Girordi, Marchisius Marianus, Iaginus de Persico, Pizo de Burgo, Marehius Vetulus.

(15) Hee autem nomina sunt festium, principum videlicet et baronum ac militum, qui huic investiture interfuerunt: dominus Reinaldus Coloniensis¹ archiepiscopus et Ytalie archicancellarius, episcopus Verdensis, marchio Albertus de Saxonia, comes Immicho^m, castellanus Magdaburgensisⁿ, comes Gevelhardus de Luchenberch, Bernardus de Hurstmere, marchio Montisferrati Guilielmus, marchio Opizo Malaspina, Guilielmus frater eius, comes Blandratensis Guido, Rainerius et Assalinus de Sancto Nazario, Opizo Bueafol, Roierius Catas, Albericus Ermizonis, Albertonus Serenus, Muniginus de Tizingo, Pegora, Albertus Bonusfilius, Ribaldinus de Sancta Agatha.

Signum domini Frederici (M.) Romanorum imperatoris invictissimi.

Ego Reinaldus Coloniensis^o electus archiepiscopus et Italie archicancellarius recognovi.

Acta sunt hec anno dominice incarnationis millesimo centesimo sexagesimo secundo, indictione decima, regnante domno Frederico Romanorum imperatore gloriosissimo, anno regni eius decimo, imperii vero septimo.

Data Ydibus Iunii, extra portas civitatis Papiensis apud Sanctum Salvatorem, ubi capella domni imperatoris erat. In nomine Domini: feliciter amen.

213. CONVENTIO CUM RAVENNATIBUS.

1162. Iun. 26.

Dederunt (B) *Bethmann ex transsumto coaero, quod scripsit Milanensis Dei gratia Ravennas tabellio et notarius comunis civitatis Ravennae, tabularii S. Apollinaris Classensis iam in bibliotheca publica Ravennate sercati, et* (F) *Ficker Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens* IV. 171 nr. 130, et ipse ex transsumto coaero eiusdem proventus, sed nescio, an ex eodem. — *Stumpf, Reg.* 3955. (P. decst.)

(C.) In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Fredericus divina favente clementia Romanorum imperator augustus. (1) Dignitas et excellentia Romani imperii, quae ab ipso pietatis fonte manavit, pie semper agere consuevit, et imperatorem vel prin-

212. ¹) colonensis c.   ^m) Immido c.   ⁿ) Magdab c.   ^o) Colonosensis c.

cipem nihil magis quam clemencia decet, cuius consilia, cuius opera in omnibus et per omnia ex clemenciae dulcedine semper debent exuberare. Nos igitur nostrorum antecessorum divorum augustorum regum et imperatorum honesta exempla sequentes, qui civitates preclaras, quas imperio et sibi fideles ipsarum rerum experientia fuisse didicerant, maiori affectu dilexerunt et congruis honoribus semper ditaverunt, idem sapere, id ipsum et facere pio^a zelo intendimus, ipsasque civitates, quas^b fides commendat et perseverantiae constancia illustrat, non minori gratia fovere amplecti et diligere decrevimus. (2) Inter quas quoniam civitatem Ravennam temporum antiquitate et honorum dignitate et operum strenuitate fideique sinceritate pre cunctis civitatibus Italiae gloriosam et famosam semper fuisse audivimus, et circa exaltationem imperialis coronae fide, meritis^c et preclara operum exhibicione prepotentem et ferventiorum ab antiquo claruisse veraciter persensimus, ipsam civitatem Ravennam ex cariori deinceps habere^d cupimus eiusque concives^e universos tanta dilectionis et gratie prerogativa duximus honorandos, ut sicut ipsa civitas Ravenna inter alias urbes Italie caput suum per titulos honoris magnificentius extulit, ita etiam largitiones imperiales et beneficiorum donaria in ea splendidius eluceant. (3) Eapropter cognoscant universi fideles imperii presentes et futuri, quod Ravennates omnes, capitanei, valvasores et omnes, qui non iuraverunt fidelitatem domno imperatori Friderico^f, debent iurare sicut illi qui iuraverunt. Et isti consules, qui modo positi sunt in Ravenna, et qui in posterum ponendi sunt, auctoritate domni imperatoris semper debent poni et stare. (4) Ravennates quoque debent eligere consules in presentia legati domni imperatoris, si apud eos fuerit, ad honorem et servitium domni imperatoris et salvamentum terre: quos legatus domni imperatoris debet confirmare. Si vero imperator fuerit in Romania vel in Feraria, maior pars consulum debet ire ad curiam domni imperatoris et debet accipere investituram consulatus ab imperatore. Quod si in Romania vel in Feraria non fuerit, ubicumque fuerit in Italia, duo de consulibus debent ad eum ire et debent ab eo accipere investituram. Quod si imperator fuerit in Alania, non ibunt ad ipsum pro consulatu. (5) Et consules electi debent placitum et districtum per domnum imperatorum tenere secundum bonum usum terrae et secundum quod inferius declarabitur. Et si forte illi, qui consules fuerint positi, non iuraverunt fidelitatem domno imperatori, iurare debent. Et sacramentum fidelitatis in quinto anno semper debent renovare a XV annis supra et a LXX infra. Et debent iurare, omnia regalia et iustitiam et civitatem Ravennam ad servitium et honorem^g et fidelitatem domni imperatoris conservare, exceptis regalibus quae per iustum feudum vel per iustum privilegium tenent ecclesiae Ravennae et capitanei Ravennae et alii Ravennates, tam in Ravenna quam extra, exceptis domibus quae in civitate et suburbiiis in regalibus posite sunt. Cetera omnia regalia, quae tenent Ravennates in civitate et foris, resignabunt domno imperatori, quae pertinent ad districtum Ravenne, et iuvabunt bona fide recuperare et ad servitium domni imperatoris tenere. (6) Maltolletum^h licet domnus imperator ex toto pro regali iustitia exieretⁱ, tamen pro petitione principum et dilecti Ravennatis electi et capitaneorum et amore Ravenne dimidiam partem comuni civitatis Ravenne dimisit, alteram autem partem ad specialem suum fiscum sibi retinuit. Pensionem vero ecclesiarum et^k aliorum Ravennatum, quam^l per negligentiam sive per violentiam Ravennates usque modo non solverunt, in integrum solvant, caput^m tantum et quodⁿ non solverunt domnus imperator eis relaxat, ita quod non noceat rationibus eorum: eo tamen tenore, quod de cetero iura enfiteosis et cuius-

213. ^a) pro *F.*   ^b) ipsamque civitatem quam *B.*   ^c) *m̄tis* (*mentis?*) *B.*   ^d) *abere* *F.*   ^e) civitatis *B.*   ^f) *Frid. imp. F.*   ^g) *onorem* *F.*   ^h) *maltolletum* *F.*   ⁱ) *sic pro* *exigeret.*   ^k) *quam* *F.*   ^l) *quae* *B. F.*   ^m) *sic* *F.*; *cap* *B.*, *quod solvit in* *capitanei.*   ⁿ) *qui* *B.*

cumque^o contractus rectum cursum suum et in posieionibus^p et in renovaieionibus secundum tenorem instrumenti teneant. (7) Item possessiones, quas per violentiam non detinent, concedit dominus imperator Ravennatibus renovare^q. Quod si renovare contemserint, liceat dominis ab eis iusticiam exiere. De cautionibus vero secundum
 5 quod in eorum instrumentis continetur, ita teneatur^r. Novae autem cartae, quae de possessionibus Ravennatum in contencione sunt, nulli prosint nec obsint. (8) Dominus vero imperator promisit coram principibus curiae et capitaneis, quod rationem et iusticiam faciet^s Ravennatibus ecclesiis et capitaneis et ceteris Ravennatibus de Feraria et Placentia et Faventia et Forolivii et Foropompilii et Cesena ac^t Bretenoro et Arimino et de aliis terris sibi violenter ablatiis. Similiter vero iusticiam faciet^s prefatis
 10 terris, si aliquam iustam querimoniam habuerint adversus Ravennam. (9) Quod si forte dominus imperator ad partes Ravennae cum exercitu venerit, non debet cum exercitu in possessionibus eorum et ecclesiarum hospitari a strata inferius, set si voluerit, cum domna imperatrice et cum principibus suis sine exercitu Ravennam et
 15 alias possessiones Ravennatum intrare: cum debito honore et reverencia sicut in domo propria suscipietur. (10) Insuper dominus imperator stratam aquae Padi versus Ravennam expediet, quando potuerit. Si vero illi, qui eam clauserunt, pro precepto domni imperatoris aperire noluerint, dominus imperator eos in banno suo quasi hostes^u imperii ponet.

20 Haec sunt nomina principum in quorum presencia haec acta sunt: Rainaldus Coloniensis archiepiscopus et Italiae archicancellarius, Conradus Maguntinus electus, Ulriens patriarcha Aquileie, Guido Ravennas electus, Henricus Leodiensis episcopus, Hermannus Verdensis episcopus, Hermannus Hildenesheimensis^v electus, Hermannus Heresveldensis abbas, Aichardus Parmensis episcopus, Conradus palatinus comes Reni
 25 frater domni imperatoris, Henricus dux Austriae vitricus domni imperatoris, Fridericus dux Suevorum regis Conradi filius, Hermannus dux Karintbie^w, marchio Albertus, Otto palatinus comes de Witelinesbae, comes Emerco^x de Liningen, dux Udalricus, dux Bolezlaus, Burcardus castellanus Magdeburgensis, comes Conradus de Albech, comes Diepuldus de Leskemunde^y, comes Gebehardus^z de Luckenberg et frater eius
 30 Marcualdus, Ulricus de Urningen^a, Henricus mariscalcus, Bertuldus triscamerarius, Cono camerarius de Minzenberg^b, Hermannus camerarius, Rodigerius camerarius, Sigibodus^c camerarius, et alii quamplures.

Signum domini Frederici Romanorum imperatoris invictissimi (M.).

Ego Udalricus cancellarius vice Rainaldi Coloniensis^d [archiepiscopi et] archicancellarii recognovi.
 35

Acta sunt haec anno dominicae incarnationis MCLXII, ind. X, regnante Frederico Romanorum imperatore gloriosissimo, anno regni eius X, imperii vero VIII. Dat.^e in territorio Mutinensi, in plano castri Savignani, post destructionem Mediolani, VI. Kal. Iulii; feliciter amen.

40 **213.** ^o) cuiusque *F.*   ^p) pensionibus *F.*   ^q) renovari *B.*   ^r) teneant *B.*   ^s) faciat *F.*
^t) et *F.*   ^u) ostes *F.*   ^v) Hildenesheimensis *B. F.*   ^w) Hermandus dux Car. *F.*   ^x) Enerco *B.*
^y) Kemunde *B.*   ^z) Geberadus *B.*; Gebardus *F.*   ^a) Uringen *B.*   ^b) Mingenberg *F.*   ^c) Sigibertus *B.*
^d) Colón *B.*; archiepiscopi et *des. B. F.*   ^e) Datum *F.*

214. CONVENTIO CUM LUCENSIBUS.

1162. Iul. 9.

Damus e duobus libris copiaris civitatis Luccensis, iam in tabulario regio asser-
rat¹, qui sunt 1) liber folii maximi sign. Capitoli I, membr., foliorum 48 diversae in-
dolis, saec. XIII. et XIV. diversis manibus eraratus; folia 17—24¹ continent praecepta
imperatorum usque ad Ottomem IV. manu saec. XIII. e.v., quae scripturam diplomatum
imitatur, scilicet Aliotti notarii, exemplata e Registro communis Lucani; fol. 17 legitur privi-
legium nostrum; 2) liber membranaceus in 4° sign. Capitoli II, foliorum octo, una manu
saec. XIII. e.v. eraratus, qui continet diplomata imperatorum eudem, quae leguntur in
codice 1 fol. 17—24¹ et praeterea diplomatu Friderici II. imperatoris, inter quae ultimum
datum est a. 1248. m. Dec. Verzellis (Böhmer, Reg. imp. V, 3745). Neuter codicum ab
altero pendet. Praetermisimus apographa recentiora, quae existant in codice tabularii regii
sign. Capitoli IV saec. XVI.² et in tribus libris bibliothecae publicae Lucensis³. Editio
Barsochinii 'Memorie e documenti del principato Lucchese' I, 186 codicem 2 adhibuisse
videtur. — Stumpf, Reg. 3958. (P. deest.)

¶ In^a nomine sanete et individue Trinitatis. Fredericus divina favente clementia Romanorum imperator semper augustus. ¶ Dilectis fidelibus suis consulibus Lucanis et universo populo tam presentibus quam futuris imperpetuum. (1) Sinceritas eximie vestre fidelitatis, qua^b inter ceteras imperii nostri^c civitates haecenus erga nos excellenter enituitis^d, nos invitat ad futurorum memoriam scripture ministerio declarare^e, qualiter in conspectu^f nostri dilecti Rainaldi Coloniensis archiepiscopi electi et Ytalie archicancellarii et imperatorie nostre maiestatis legati in Burgo qui dicitur Sancti Genesisii, in ecclesia sancti Christofori, Rossus, Guardardus et Guillelmus^g maiores Lucane^h civitatis consules quisque per se ad sancta Dei euangelia iuravit ita:

(2) 'Ego ab hac hora inantea fidelis ero domino Fredericoⁱ Romanorum im-
 peratori^k, sicut de iure debeo domino imperatori meo, et non ero in facto vel in consilio sive auxilio, quod perdat vitam vel membra sua vel coronam vel imperium seu honorem suum, vel^l in captione aliqua contra voluntatem suam teneatur; et bona fide iuvabo eum retinere coronam et^m honorem suum, et nominatim civitatem Lucam et eius comitatum, et quaecumque regalia de iure in ea debet habere intus vel foris. Haec omnia contra omnem hominemⁿ adiuvabo eum retinere bona fide, et si perdiderit, recuperare, et credentias suas, quas per se vel per suum certum missum vel suas certas litteras michi significaverit, bona fide celabo, et precepta eius^o, que michi fecerit de pace servanda vel guerra in Tuscia facienda sive de regalibus suis, adimplebo, nisi per parabolam domini^p imperatoris vel domini archicancellarii vel eius certi missi remanserit. Et fodrum ei per episcopatum et comitatum Lucanum bona fide recolligi iuvabo, cum ab eius certo misso ad hoc destinato requisitus fuero. Et homines civitatis Lucane idem sacramentum fidelitatis domini^q imperatoris pro posse meo iurare faciam bona fide. Et stratam non offendam et ne ab aliquo offendatur bona fide pro

214. ^a) In — augustus *litteris elongatis in 1.* ^b) quam *corr.* 2. ^c) nostre *corr.* 2. ^d) ini-
 enitistis 1; inuitistis 2. ^e) declarares *corr.* 2. ^f) conspectu 2, *sequitur dñi deletum.* ^g) Guillelmus 1. 2.
^h) lucan 1. 2. ⁱ) dñi Frederici 1; dñi F. 2. ^k) imperatoris 1. ^l) quod *add.* 1. ^m) et hon. suum *des.* 1.
ⁿ) hominem *deest* 1. ^o) eius *corr.* *ex* meus 2. ^p) dñi 1; domi 2. ^q) dompai 1; dñi 2.

1) Cf. 'Neues Archiv' III, 112. 2) V, *ibid.* 113. 3) *Mss.* 46; V, 4 et liber impressus XXXII. 2: *v. 'Archiv'* XII, 712, 715, 717.

posse meo defendam et vindicabo. Et dabo domino imperatori Frederico^r in expeditione versus Romam et Apuliam et Calabriam milites viginti, et ad illos terminos, quos dominus imperator per se vel per certum suum^s missum ad hoc nobis^t destinatum imposuerit michi^u. Et conventionem factam de pecunia quadringentarum librarum annuatim solvenda observabo. Et nullum recipiam in consulatu qui hoc sacramentum
 5 de pecunia solvenda non iuret. Haec omnia observabo, nisi quatenus^v remanserit per parabolam domini^w imperatoris vel domini archicancellarii vel alterius sui certi missi nominatum ad hoc destinati. Quae^x quidem omnia acta sunt in presentia comitis Gerardi et comitis Aldibrandrini et comitis Alberti et quorundam consulum Pisanorum,
 10 Florentinorum^y et Pistoriensium et aliorum multorum, anno dominice incarnationis millesimo centesimo sexagesimo secundo^z, sexto Idus^a Iulii^b, indictione decima. Jun. 8.

(3) Postea in eodem mense et anno aliquantis diebus interpositis, videlicet Idus^a Iulii^b, Lambertus filius Solatte et Guiduccius et Catollus^c maiores Lucane civitatis consules eodem modo et ordine infra Lucanam civitatem in publico parlamento, in
 15 presentia prelibati^d archicancellarii et^d aliorum quamplurium prope ecclesiam et canonicam sancti Martini Lucani episcopatus totum superscriptum fecerunt.

(4) Concordia vero inter nos et Lucanos^d consules quomodo sit vel esse debeat^e, per eundem^f Rainaldum^g Coloniensem electum et archicancellarium Ytalie atque imperatorie maiestatis legatum facta talis est: videlicet quod ipsi^d consules a proximis
 20 Kalendis Augusti usque ad sex annos debent omnia regalia, que habent tam in civitate Aug. 1. quam extra, salvo^h fodro domini^d imperatoris extra civitatem, libere tenere, dando in purificatione beate Marie in unoquoque anno domino Fredericoⁱ Romanorum imperatori Feb. 2. vel suo certo misso nominatum ad hoc delegato quadringentas libras Lucane monete publice probate; et ipsis sex annis transactis ipsa prelibata regalia prelibato domino^k imperatori reassignabunt^l et libere dimittent. Et haec omnia observabuntur, nisi in^m quantum remanserit per parabolam predicti Fredericiⁿ imperatoris vel eiusdem Rainaldi^o Coloniensis electi et Ytalie archicancellarii vel sui certi missi ad hoc destinati.

(5) Preterea dominus imperator concedit civitati Lucane, ut eligant^p omni anno ex se consules quos voluerint, qui debeant iurare ita videlicet, quod guidabunt et
 30 regent populum et civitatem Lucanam ad honorem Dei et servitium domini imperatoris Fredericiⁿ et ad ipsius civitatis salvamentum. Et ex ipsis^d consulibus, qui electi fuerint, ibunt omni anno in presentia ipsius domini Fredericiⁿ imperatoris, si in Ytalia fuerit^t, aut unus si in Alania fuerit, recepturi investituram a domino imperatore vice omnium. Et si domino^d imperatori placuerit, quod Luce solvant, . . . duci^l solidos^s mille^t, quos
 35 convenerunt, tanto minus domino^d imperatori de^u predicta pecunia usque ad predictum terminum solvere debent; alias secundum predictum ordinem totam solvere debent. Item^d consules, qui fuerunt electi^v omni anno, si non habuerint iuratum domino imperatori^w fidelitatem, eam iurare debent.

(6) Et hanc totam conventionem per nostrum mandatum et auctoritatem ab eodem
 40 Coloniensi electo et Ytalie archicancellario factam presentis pagine scripto corroboramus ac sigillo nostre maiestatis confirmamus. Haec autem omnis concordia firmata et habita est inter nos et Lucanam civitatem per Rainaldum^x Coloniensem electum^y

214. r) F. 2. s) suum certum 2. t) nobis *deest* 1. u) michi imp. 2. v) *alia manu corr. ex* quantum 2. w) domini 1. 2. x) Quem *corr.* 2. y) *sequitur iterum* Pisanorum iam deletum 2. z) LXII 2. a) Idus 2. b) Iulii 1. 2. c) Catolus 2. d) . . . *add.* 1. e) debent 2. f) eundem 1. g) R. 2. h) salvos *corr.* 2. i) F. 2. k) dono 2. l) resignabunt 2. m) *in alio atramento intercalatum* 2. n) Federici I; F. 2. o) R. 2. p) eligant 1. 2. q) F. 2. r) fuerint *corr.* 2. s) F. 1. 2. t) M. 2. u) de — terminum *des.* 1. v) electi 2. w) dui imperatoris 1. 2. x) R. 2. y) electum 2.

legatum nostrum et prenomatos Lambertum et Guillelmum Lucane civitatis consules pro^z se et sociis suis consulibus in predicto Burgo sancti Genesisii, in domo Rambotti, in presentia Rolandi de Octauo, Tignosi causidicorum. Dati quondam Cherinchi, Malusi, Uberti Sandei et aliorum: dominice incarnationis anno millesimo centesimo sexagesimo secundo, septimo Ydus^a Iulii, indictione^b decima.

§ Signum^c domini Frederici Romanorum (M.)^d imperatoris invictissimi. ‡

215. 216. CONCORDIA CUM COMITIBUS BARCINONAE ET PROVINCIAE.

1162. (Iul. — Aug. 18.).

215. FORMA CONCORDIAE. (c. Iul.)

Damus ex autographo in tabulario Massiliensi asserato (Chambre des comptes B. 285) a viro d. Arndt descripto, collata editione Stumpfii in 'Actis imperii adhuc ineditis' p. 728 nr. 523, quae nititur exemplari viri cl. Ficker. In adnotatione capituli 7 laudata est secundum Stumpfium apographon saec. XII. eiusdem tabularii, quod lapsum calami autographi emendare videtur. Raimundum Berengarium IV. comitem Barcinonae et gubernatorem regni Arragoniae, priusquam fratruelis Raimundus comes Provinciae feoda per pactum promissa ab imperatore recepisset, a. 1162. Aug. 6 mortuam esse, e Cafari Ianuensis Annalibus (SS. XVIII, 34) docemur. Edita est forma a Petro de Marca 'Marca Hispanica' c. 1331. — Stumpf, Reg. 4537 a. (P. deest.)

Haec est concordia facta inter imperatorem Romanorum F. et comitem Bareilonensem R. et filium fratris eius comitem Provinciae R.

1. Imperator concedit et dat in feodum comitatum Provinciae, sicut tenet nunc comes Barchilonensis et predecessores eius tenuerunt, a Durentia scilicet usque ad mare et ab Alpihus usque ad Rodanum, et sicut divisit eum comite Amfuso, et quod habet ultra Durentiam sive in Aviniona seu aliis castris cum omnibus pertinentiis suis et pertinentibus ad regale seu imperiale servitium.

2. Insuper dat ei in feodum civitatem Arelatensem ita, ut omnes cives sint ad eius fidelitatem et servitium, sicut esse deberent ad servitium ipsius imperatoris, tam milites quam populares, ita quod omnia regalia ipsius sint, tam in monetis quam in portibus et in ripaticis, pratis, pascuis, salinis et omnibus aquis aquarumque decursibus, et omnino omnia haec quae ad ius imperiale spectant, excepto eo quod archiepiscopus et ecclesia Arelatensis habet vel habuit a centum annis retro in ea.

3. Preterea dat ei in feodum comitatum de Foro-chalcherii cum omnibus regalibus suis pertinentibus ad comitatum, ita quod idem comes de Foro-chalcherii faciat hominum et fidelitatem comiti Provinciae quemadmodum deberet imperatori, et si noluerit, perdat comitatum.

4.^a Comes Provinciae iurabit fidelitatem domino imperatori F. contra omnes homines et hominum faciet ei et servitium faciet imperio pro supradicto feodo. Pro regalibus

214. ^z et pro 2.   ^a) MCLXII. VII. Idus 2.   ^b) ind. 2.   ^c) *lit. cl. in 1. 2.*   ^d) *signum in 2 post vocem imperatoris.*

215. ^a) *abhinc ante cuiusque capituli initium est signum § in or.*

autem, que concedit ei tam in Arelate quam in supradicto feodo, dabit singulis annis in purificatione sancte Marie apud Arelatum tam ipse quam eius successores imperatori eiusque successoribus regibus et imperatoribus quindecim marcas auri boni ad iustum pondus Coloniense. Et comes faciet nuncium eius secure conduci et ei bene serviri per totam terram suam. Et cum placuerit imperatori intrare Provinciam seu civitatem Arelatensem, tam comes quam comitatus et civitas et tota terra sint ad eius fidelitatem et servicium et mandatum.

5. Comes etiam Provincie dabit domino imperatori duodecim milia marbutinorum bonorum et domine imperatrici II milia et curie mille usque ad nativitatem Domini. Dec. 25.

10 6. Comes quoque Provincie dominum papam Vie(torem) recipiet et per totam terram suam tanquam catholicum et universalem papam recipi faciet, et obediet et ei obediri faciet bona fide absque fraude et malo ingenio, et legatos suos recipiet. Et si aliquem episcopum dominus papa Vie(tor) deposuerit, comes eum non manutenebit, et laborabit bona fide, quod alius substituatur qui ei obediat. Rolandum autem et eius cardinales ceterosque nuncios eius terram suam intrare non permittet, et ubicumque poterit bona fide capiet eos et tanquam hostes tractabit. Si quos etiam dominus imperator in banno suo posuerit, eos comes Provincie tanquam hostes persequetur.

7. Postquam comes Provincie investitus fuerit a domino imperatore de his que suprascripta sunt et fidelitatem iuraverit et hominum prestiterit secundum quod suprascriptum est, tunc si placuerit comiti Barzilonensi et nepoti eius comiti Provincie, impetere Hugonem de Balzio de periurio et hominio^b, et Hugo se defendere noluerit aut confessus fuerit, dominus imperator de hoc iusticiam faciet secundum quod curia eius dietaverit. Si autem de tradicione et feloniam eum appellaverint, et Hugo se defendere per pugnam in propria persona contra suum parem ad laudamentum curie noluerit vel si in pugna victus fuerit vel confessus in pugna vel extra pugnam, dominus imperator Balzium dabit in feodum comiti Provincie, et Hugo terram suam et honorem amittet, et imperator eum de cetero non manutenebit, nec in hoc negotio matrem vel fratres Hugonis manutenebit. Si autem Hugo se per pugnam defenderit, comes Barzilonensis et comes Provincie facient iusticiam Hugoni in curia domini imperatoris. Balzium autem nunc reddent in potestatem nunciorum domini imperatoris, quos ad hoc destinaverit, et nec ipsi per se nec per alios auferent a potestate domini imperatoris vel nunciorum suorum, et si necesse fuerit, adiuvabunt eos retinere bona fide.

8. Quecumque vero a comite Provincie domino imperatori promissa sunt et in sacramento fidelitatis non firmantur, hec et alia, quecumque in supradictis promissa sunt, in complemento concordie securitatibus convenientibus domino imperatori firmantur. In proximis vero Kalendis Augusti comes Barzilonensis et comes Provincie Aug. 1. venient ad curiam et supradicta complebuntur. Statuimus etiam, quod nepti nostre R.¹ nunc comitis Provincie semper dos eius salva permaneat.

216. INFEODATIO COMITIS PROVINCIÆ. Aug. 18.

40 *Autographo in tabulario Massiliensi non iam existente, vir d. Arndt in hoc tabulario descripsit seu contulit 1) transsumtum factum in claustro S. Salvatoris de Aquis anno Domini MCCLXXIII. XVI. Kal. Aprilis, cuius in fine bulla aurea describitur; 2) apographon in Libro aureo sac. XIV. fol. 86, quod fere totum adhibitis chemicis corruptum*

215. ^{b)} homicidio apographon sac. XII.

45 1) sc. Richildi filie Wladislai II. ducis Poloniae et Agnetis sororis germanae Conradi III. regis, vidue Alfonsi II. regis Castellae, iam nuptae Raimundo comiti Provincie; cf. Ep. Wibaldi nr. 391 apud Jaffé *Bibl. rer. Germ.* I, 523.

est¹. His subsidiis et opae editionum 3) Martenci *Collectio amplissima* I, 860 e codice quodam Colbertino² et 4) H. Bouche *Histoire chronologique de Provence* II, 132, qui autographo tabularii regii Aquensis usus esse videtur et ipse bullam auream descripsit, textum sincerum restituere confisi, adnotavimus nimirum potiores lectiones 5) editionis quae est in Monumentis historiae patriae *Leges municipales* p. 41, quae Libro Statutorum civitatis Niciae niti videtur et 6) apographi tabularii camerac rationum Taurinensis (camera de conti), Registro Titoli per Feudi, Mazzo P. vol. 22 nr. 58, nescio cuius saeculi, iam olim a viro b. m. Bethmann comparati. Tertus 6 et editionis 5 satis variatus et imprimis in nominibus testium vitiatu est. Privilegium transscripsit partem Formae concordiae, quam litteris minoribus insigniri iussimus. — Stumpf, Reg. 3963. (P. deest.)

In^a nomine sancte et individue Trinitatis. Fredericus divina favente elementia^b Romanorum imperator augustus. (1) Cum Romani imperii dignitas, sicut nulli mortali-
 um in dubium venit, per se principaliter ac singulariter nullo nisi divino innixa podio^c
 totius honestatis omniumque virtutum sit adornata fulgoribus, tanto^d comparacione solis,
 quam habet ad alia sydera, excellentiori gloria et magnitudine^e omnia regna et reliquas
 potestates vel dignitates videtur precellere, quanto illustrium principum ac sapientum
 virorum, qui portant orbem, ampliori numero et merito decoratur. Unde nos, qui divino
 munere Romani orbis regimus^f habenas, preclara merita fidelium, devocionem ac fidem
 amicorum pre^g oculis semper habentes et imperialibus beneficiis, que vel immeritis
 prestari consueverint^h, remunerare cupientes, sub taciturnitate et silencio velut ingrati
 nec debemus preterire nec possumus. (2) Verum per presentes apices ad noticiam
 universorum imperii fidelium deducereⁱ et dignum ducimus palam omnibus declarare,
 quam sincera, quam diligens^k, quam prona et quam fervens circa gloriam et honorem
 imperii et circa nostram dilectionem fides et devotio nostri karissimi Raimundi Barei-
 lonensis^l comitis et illustrissimi principis extiterit. Et revera magnifica eius obsequia
 et preclara opera subsecuta apertius^m declarassent, quante fidei ac devotionis circa
 nostram personam fuerit, nisi divina vocante gratia, que aufert spiritum principum, de
 medio ipse sublatus fuisset. De cuius indigno obitu non possumus in perpetuum non
 dolere. Huc acceditⁿ quod nostra precordialis dilectio erga tantum ac talem^o amicum
 ociosa esse nullatenus potuit, presertim cum eius amorem sincerum et studium circa
 personam et honorem karissime neptis nostre Richildis^p Spaniarum^q regine oculata fide
 perspexerimus^r et ipso rerum effectu veraciter esse probaverimus. (3) Eapropter
 cognoscant universi fideles imperii presentes et futuri, quod nos ob^s memoriam tante
 fidei ac dilectionis, que a nostro corde nunquam^t recedet, eiusdem prefati comitis,
 karissimi amici nostri, nepotem Raimundum scilicet prediete neptis nostre illustrem
 maritum vice patrum cum plenitudine dilectionis et gratie amplectimur^u et diligimus
 eique sicut dilecto et fideli principi nostro eiusque heredibus omnibus comitatum Pro-
 vincie concessimus et in feudum dedimus, sicut tenuit cum comes Barehilonensis^v et
 predecessores eius incliti principes tenuerunt, a Durencia scilicet usque ad mare et ab

216. a) In — Trinitatis des. 3. b) gratia 3. 4. c) mixta presidio 5; tuta presidio 6. d) tanta
 1. 2. 5. 6. e) celsitudine 5. 6. f) regiminis 1. 2. 6; gerimus 3. g) pro 1. 2. h) prestare
 (portare 3) consuevimus 3—6. i) deest 4. k) quam preclara add. 5. 6. l) Barehilon. 3. 4 *semper*.
 m) deest 5. 6. n) Hinc accedit 3. o) talem ac (et 4. 5) tantum 3—6. p) sic 3. 4; Rich' 1. 2. 5;
 Rech' 6. q) Hispaniarum 3. 4. r) perspeximus 3—5. s) deest 3. t) deest 5. 6. u) amplec-
 tamur 1. 2. v) Barehilonensis 2.

1) Praeterea *castra privilegium*, Arnulfo teste, in chartulario B 2 membr. saec. XIV, fol. 48' et iterum
 in Libro aureo fol. 157 manu saec. XV. 2) Cuius scripturas riores adnotare supersedimus. Editionem
 Martenci repetitit. Brussel *Nouv. examen des fiefs* I, 79. C. F. Bouche *Essai sur l'hist. de Provence* II, 132
 neque nostram neque alia diplomata continet. Marca *Marca Hispanica* c. 1331 praebet Formam concordiae.

Alpibus usque ad antiquum Rodanum, et sicut divisit eum comite Amphuso^w, et quod habuit ultra Durenciam, sive in Aviniona^x seu^y aliis castris, cum omnibus pertinentiis suis^z et^a pertinentibus^b ad regale seu^c imperiale servitium. (4) Insuper concessimus ei^d in feudum civitatem Arelatensem, ita ut omnes cives sint ad eius fidelitatem et servitium, sicut^e esse deberent ad servitium nostrum, tam milites quam populares, et quod res et^f omnia regalia ipsius sint tam in monetis quam portibus, ripatiis, pratis, pascuis, salinis et omnibus aquis aquarumque decursibus et omnia omnino^g hec que ad ius imperiale spectant, excepto eo quod archiepiscopus et ecclesia Arelatensis habet vel habuit a C. annis retro in eadem civitate. (5) Preterea damus ei in feudum comitatum Forchalcherii^h cum omnibusⁱ regalibus suis pertinentibus ad comitatum, ita quod idem comes de Forchalcherio^h faciat hominum et fidelitatem comiti Provincie quemadmodum nobis deberet; quod si facere noluerit, perdat comitatum. (6) Hoc ideo de Forchalcherii^h comite^k fecimus, quoniam ex quo Romani imperii diadema divinitus adepti sumus ad curiam nostram venire et beneficium suum a manu nostra recipere^l contumaciter supersedit. Cuius comitatus iusto iudicio ita nobis adiudicatus est, quod inde faciamus quicquid nobis placuerit. (7) Predictus vero Raimundus illustris comes Provincie iuravit nobis fidelitatem contra omnes homines et hominum prestitit et faciet servitium nobis et imperio pro predicto feudo. Pro regalibus autem, que concessimus ei^m tam in Arelateⁿ quam in supradicto feudo, dabit nobis seu successoribus nostris regibus et imperatoribus singulis annis in purificatione sancte^o Marie apud Arelatem tam ipse quam successores legitimi heredes cuncti XV marchas auri boni ad iustum pondus Coloniense^p. Et comes faciet legatum vel legatos nostros nostrorumque successorum scene conduci et ei vel eis, prout decet et convenit, honeste serviri per totam terram suam^q. Si autem placuerit nobis seu^r nostris successoribus aliquo tempore intrare Provinciam seu civitatem Arelatensem, tam comes quam comitatus et civitas et tota terra^s erunt ad nostram fidelitatem et servitium et mandatum vel successorum nostrorum. (8) Sane ne contra hanc nostram donationem seu confirmationem quis temere^t venire presumat vel aliquod rescriptum presenti pagine obviare vel refragari valeat, omni corroboracionis^u munimine eam confirmamus. Veniens enim ad presenciam nostram apud Taurinum Hugo de Baucio duo privilegia aureis bullis signata attulit, unum videlicet dive^v memorie Conradi^w regis dilectissimi patris nostri¹ et aliud nostrum², in quibus continebatur, quod patruus noster et nos concessimus ei omnem terram quam tenebat quondam Gislebertus^x avus eius et avia eius. Occasione autem verborum illorum nitentur probare, marchiam et totum comitatum Provincie ab utroque sibi esse concessum. Cuius probationem utpote frivolam et omni veritate vacuum verborumque illorum iniustam interpretationem in presentia principum et totius curie cassavimus. Et quod comitatus Provincie seu marchia predictorum privilegiorum auctoritate nullo modo ad prefatum Hugonem de Baucio spectare deberet, hac ratione promulgavimus: ex uno quod regem Conradum dilectissimum nostrum patrum nunquam oculis suis vidit^y nec corporalem investituram alicuius terre^z ab eo unquam suscepit: ex alio vero

216. w) Amphuso 3; Amphoso 4; Alphonso 5; Arripuso 6. x) Avinione 3—6. y) sive in 5, 6.
 40 z) deest 1, 2, 5, 6. a) iuribus suis add. 5, 6. b) deest 6. c) vel 3, 4. d) deest 4; et 3, 6.
 e) sicut — servitium des. 3. f) res et des. 1, 3—6. g) pro omnino hec 4; alia. h) Forchalchiliensem 2; de forch' 1; Forcalquerii 3, 4; Forcalquerii 5, 6; similia intra. i) deest 1, 2. k) comitem 1, 2; com. For. 5, 6. l) deest 1, 2. m) et 1, 2. n) Arelatensi 1, 2. o) beate 4—6.
 p) Coloniae 3, 4; Toloni 5; Tolonense 6. q) per — suam des. 5, 6. r) nobis seu des. 5, 6. s) erit et add. 3. t) deest 4, 5, 6. u) roboracionis 1, 2. v) divine 1, 2; digne 4, 5. w) Conradi 1, 2; al. al.
 45 x) Gislebertus 3; Gislbertus 4; Gilibertus 5, 6. y) videt 1, 2. z) al. terre des. 5, 6.

1) Raimundo de Baucio datum a. 1145 Aug. 10 ed. Stumpf 'Acta imperii' nr. 332 (Stumpf, Reg. 3495).
 2) Hugoni et eius fratribus datum, laudatum ad a. 1160 a Payou 'Hist. de Provence' II, preuves 15 (Stumpf, Reg. 3894), ad forte ad a. 1155 relegendum, cum in libro 'Histoire du Languedoc' legimus, hoc anno imperatorem Hugonem de Baucio comitatu Provincie investisse.

quia^a, eum^b investituram terre avi sui et avie sue a nobis peteret, de comitatu vel marchia Provincie nullam mentionem fecit, neque nos eundem comitatum neque marchiam illo vel aliquo tempore ei concessimus. Si ergo predictus Hugo de Baucio eadem privilegia ad reiterandam probacionem suam pro obtinenda marchia vel comitatu Provincie aliquo tempore protulerit, frivola sit et omni carens vigore predictorum privilegiorum interpretatio. (9) Quem nos^c supradicto illustri comiti Raimundo specialiter et nominatim cum omni iure et honore concessimus et presentis privilegii auctoritate confirmamus, adhibitis idoneis testibus, quorum nomina hec sunt^d: Conradus Maguntine ecclesie electus, Uodalricus^e Aquilegensis ecclesie electus, Hermannus Fardensis episcopus, Henricus^f Leodiensis episcopus, Udo^g Cicensis episcopus, Hermannus Hildenesheimensis^h episcopus, Uincioⁱ Verecellensis episcopus, Hermannus Herisfeldensis abbas, Erleholdus^k Stabulensis abbas, Fredericus dux Suevorum filius regis Conradi, Conradus palatinus comes Rheni germanus domini imperatoris, Ladizlaus dux Polonorum, Udalricus dux Boemorum, Albertus marchio Saxonie, Otto^l palatinus comes de Witelesbach^m, Burkardus castellanus Magdeburgensisⁿ, Utricus de Huringen^o, Willelmus^p marchio de Monteferrato, Menfredus marchio de Wasto^q, Hugo Magnus marchio de Wasto^q, Henricus Werze^r marchio de Wasto^q; Humbertus^s comes de Blandrato, Marguardus de Grumbach, Gebehardus^t de Lukenberga^u, Conradus de Balnhusen^v, Rudolphus dapifer, Hartmannus^w camerarius, Bertholfus triscamerarius et alii quamplures. Signum^x domini Friderici^y Romanorum imperatoris invictissimi.

Ego Rainaldus archicancellarius et sancte Coloniensis ecclesie archiepiscopus recognovi.

Acta sunt hec anno dominice incarnationis MCLXII, indictione X, regnante domino Friderico^y Romanorum imperatore gloriosissimo, anno regni eius X, imperii vero VIII. Datum^z apud Taurinum post destructionem Mediolani, XV. Kalendas Septembris.

217. EDICTUM DE BANNIS REGIIS.

(1162.) Sept. 1.

Ex autographo tabularii Leodiensis, cui sigillum iam deperditum appensum erat, edidit Stumpf 'Acta imperii adhuc inedita' p. 682 nr. 485, quam editionem secuti sumus. — Stumpf, Reg. 3963b. (P. deest.)

Fredericus Dei gratia Romanorum imperator augustus. Ad hoc divina gratia nos advocatum et defensorem ecclesiarum Dei prefecit, ut eas et earum iura integra et illesa sub nostra imperiali protectione defendamus nec in possessionibus sive in privilegiis a predecessoribus nostris regibus et imperatoribus accelesiis Dei collatis

216. ^a) deest 5, 6. ^b) dum 3, 4. ^c) deest 4. ^d) sunt hec 3—6. ^e) Uodalricus — electus des. 3. ^f) Henr. Leod. ep. des. 3. ^g) Hugo 2. ^h) Hildesheimensis 1, 2. ⁱ) pro Uincio; Vinctio 1, 2; Uincio 3; Vincio 4; Uincio 5, 6. ^k) sic 1, 3. ^l) Oto 1, 2. ^m) sic 3. ⁿ) sic 3. ^o) *correcti*: Uringen 1, 2; Huringen 3. ^p) sic 1, 3; Guillelmus 2. ^q) sic 3, 4; Wasco 1, 2. ^r) sic 3; Weze 4; de Werhe 1, 2. ^s) Umberto 2. ^t) sic 3; Gebehardus 1, 2; Gebardus 4. ^u) Lukenberga 3, 4. ^v) sic 4; Balnhusen 3; Balhusen 1; Baubuxen 2. ^w) Hartmannus 2; Hartinianus 1; Hermannus 3, 4. ^x) Sig(†)num 3; Signum † 4. ^y) Fred. 2. ^z) Data 1, 2; Dat. 4.

aliquatenus eas diminui patiamur. Unde quia quosdam perversae^a voluntatis homines in parochia Leodiensi bannos ab antecessoribus nostris aeclesiis Dei collatos imminuere velle audivimus, sicut^b ius habet et consuetudo ipsa exigit, III libras et X solidos pro banno nostro solvendos determinamus: imperiali auctoritate statuentes et precipientes, ut si quis de caetero dux, marchio, comes, advocatus, sculthetus, scabini vel aliqua aeclesiastica sive laicalis persona bannos nostros ex antiquo constitutos infringere vel diminuere presumpserit, X libras auri pro pena camerae nostrae persolvat.

Datum super Saonum fluvium, Kalendas Septembris.

218. CONVENTIO CUM EUGUBINIS.

1163. Nov. 8.

10

Dedit b. m. Bethmann ex membrana autographa municipii Eugubini, formae maximae, litteris splendide exaratis; litterae diductae in subscriptione imperatoris et archicancellarii altiores quam unquam alibi vidi; sigillum membranac impressum circum iam decidit: verba ceteris finem (c. 9) Et has sexaginta — placuerit postmodum demum conscripto iam diplomati adiecta sunt inter penultimam atque ultimam lineam, atramento paulo alio, ab ipso tamen qui privilegium scripsit; genuina itaque sed post reliquam transactionem comrenta¹. — Stumpf, Reg. 3990. (P. deest.)

(C.) In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Fredericus divina favente clementia Romanorum imperator et semper augustus. (1) Quoniam ea quae inter homines geruntur tum successiva et multiplices temporum mutabilitate, tum ex rarissima humanae vitae diuturnitate, ex diversarum quoque occupationum et negotiorum numerositate ab hominum facillime memoria elabuntur, ea quae perpetuo vigere ac valere cupimus, scripturae ministerio memoriali perhennitati commendare dignum ducimus. (2) Ideoque universis sacratissimi imperii nostri fidelibus praesentibus ac futuris cupientes innotescere conventionem Eugubinae civitatis et civium suorum de servitio nostro, quam fecerunt Bonactus ecclesiae Eugubinae electus et Benedictus prior eiusdem ecclesiae maioris, Offredus abbas monasterii sancti Petri de eadem civitate, Rainaldus Ugonis Petri consul Eugubinus et Ugo Ranucci pro aliis consulibus, scilicet Albertino et Rainaldo de Serra et Rainaldo de Honesto, pro tota civitate et universo populo, vice nostra cum glorioso imperii nostri principe, videlicet domno Rainaldo Coloniensi electo et Italiae archicancellario, astante domno Ottone comite palatino maiore de Witlinisbach et Burcardo buregravio Magdaburgensi, Arnaldo Barbavaria potestate Placentinorum et aliis plurimis viris honorabilibus, eandem conventionem scripturae iussimus vinculis innodari. (3) Videlicet ut ipsa civitas et homines habitantes in ea et in suis appenditiis cum suis possessionibus una cum ecclesiis suis et suis tenementis, quae nunc iuste habent vel inantea iustis modis acquirent, hoc est canonica sancti Mariani et episcopatus, monasterium sancti Petri et monasterium sancti Donati

35

217. ^{a)} pervenae ed. ^{b)} sic ed.

1) Hoc loco praeceat Bethmann ad privilegium Henrici VI. 1191. l. 5. Stumpf, Reg. 4703). Cf. quae de c. 9 disputavit Ficker 'Beitrage zur Urkundenlehre' II, 48.

40

cum ecclesiis et castellis suisque pertinentiis ad episcopatum predictum et ecclesias prenotatas attinentibus, quorum hec sunt nomina: Mons episcopi, Agnanum, Monstaldi, Monstulianus, Montecelli, Sanvictorin, Montefragaio, Laturere, Collepalmi, Gloomisso, Monte sanctae Mariae, Clesi, Petroio, Lasclizza, Collis casalis, — convenimus ut ipsa civitas cum ecclesiis et castellis predictis neque duci neque marchioni alieni et nulli unquam personae magnae vel parvae in aliquo respondeant, nisi legitime. (4) Insuper neque in fodro neque in collecta nec in aliquo cuiquam respondeant nisi tantum nobis vel generali nostro nuncio, qui iurisdictionem ad hoc habeat. (5) Consules quoque, qui in ea civitate sunt vel pro tempore erunt, facere debent iustitiam in civitate et in districtu eius atque in predictis castellis, si episcopo et prelati- 10
 dictarum ecclesiarum placuerit. Et si facere non poterunt, imperialis nostri nuncii auxilium petant et secum pariter faciant. (6) Preterea consules et cives supradictae civitatis nuncium nostrum imperiale fodrum nostrum colligere bona fide iuvabunt infra et extra comitatum Eugubinum, si ipse nuncius noster eos rogaverit. (7) Nichil autem aliud consules predicti vel cives nuncio nostro ex debito occasione nostri facere debent, pro eo quod in presenti ad felicem nostram expeditionem in Apuliam vel quocumque voluerimus centum libras denariorum Lucensium vel Pisanorum nobis dare debent et in posterum singulis annis sexaginta libras Lucensium vel Pisanorum de civitate et ecclesiis cum possessionibus suis ac pertinentiis et castellis predictis. Sed insuper iuvabunt sine fraude et bona fide nuncium nostrum acquirere residuum fodrum nostrum de anno preterito. (8) Si quis autem hanc conventionem infregerit, penae mille librarum auri subiaceat. (9) Et has sexaginta libras annuatim in festo sancti Martini apud Sanctum Miniatum aut ubi iusserimus nobis persolvent, nisi eo anno quando fodrum imperiale per totam Italiam et similiter ab ipsis nobis tollere placuerit. (10) Que omnia ut verius a cunctis credantur ac perpetuo diligentius observentur, presentem paginam manu propria roborantes maiestatis nostrae sigillo precepimus insigniri. 25

‡ Signum domni Frederici Romanorum imperatoris invictissimi. ‡ (M.)

‡ Ego Rainaldus sanctae Coloniensis ecclesiae electus Italiae archicancellarius recognovi. ‡ (L. S.) 30

Data VI. Idus Novembris anno dominicae incarnationis MCLXIII, indiet. XII, imperante domno Frederico Romanorum imperatore invictissimo, anno regni eius XII, imperii VIII. Actum Laude. In Dei nomine: feliciter amen.

219. MANDATUM DE LITE DUCIS AUSTRIAE ET EPISCOPI PATAVIENSIS DIRIMENDA. 35

(1164. Mart. 18. — Jun. 21.)

Epistolam imperatoris ad Eberhardum archiepiscopum Salzburgensem datam, quam Pertz minus apte sub rubrica Curia Parmensis ad aetatem a. 1159 inseruit, ad a. 1164 pertinere discimus ex Annalibus Iauensibus (SS. XVIII, 57, 58), qui narrant, eo anno 40

circa mediam quadragesimam (Mart. 18) curiam Parmae celebratam esse, et Gestis archiepiscoporum Salisburgensium (SS. XI, 82 c. 10), quae referunt, a. 1164 controversiam inter ducem et episcopum graviter actam esse et Eberhardum, qui obiit Iun. 21, pro pace laborasse. Quin ea, quae ad a. 1160 de curia Parmae habita narrat Chronica regia Coloniensis (ed. Waitz p. 101), ad quam provocaverat Pertz, pro parte ad curiam a. 1164 pertinere, mihi haud dubium est. Epistolam edidit primus Pertz e codice epistolari Hannoverano XI. 671 saec. XVI, fol. 521. — Stumpf, Reg. 3862. (P. 116.)

Friderichus Dei gratia Romanorum imperator semper augustus dilecto suo E(berhardo) Iuvaviensis ecclesiae metropolitano gratiam suam et omne bonum.

10 Quanto tempore inextinguibilis discordia et controversia inter patrum nostrum episcopum Patavinum et patrum nostrum ducem Austriae iam fuerit, scimus quod a memoria tua non exiit. In tantum itaque eorum inimicitiae acceverunt, quod etiam in generali curia nostra Parmae universi regni nostri principes non modicum commoti sunt et, ut manum nostram imperialem apponere maturarem, communi voto
15 petierunt. Quorum iustis petitionibus acquiescentes, tum quia lege naturae nobis astricti sunt, tum quia fidelitate qua imperio nostro tenentur, ad hoc devenimus, quod te, qui assertor es veritatis et amator concordiae et pacis, in iudicem eis praefigeremus. Inde est quod tuam industriam monemus devote rogantes et firmiter praecipientes, quatenus assumptis viris^a catholicis, episcopis^b videlicet Brixienti et Gurcensi et, si
20 etiam fieri potest, marchione^c de Styria, locum convenientem, diem certum et congruam praedicto Patavino episcopo et duci praefigas et, auditis utriusque partis allegationibus, plene et praelucide abominabiles et execrabiles lites eorum et contentiones, si unquam fieri potest, toto nisu, omni cordis et mentis affectu decisas radicitus extirpare deliberes. Et si hoc nulla arte, nullo ingenio promovere potes, firmissima eorum securitate recepta et data trengua, pacem inter ipsos [statuas]^d, usque nos cum paucis ad
25 ipsos in brevi procedamus vel ipsi, secundum quod mandatum a nobis acceperint, in confiniis Marchiae nobis occurrant.

220. MANDATUM DE HOSTE FACIENDA.

(1164. c. Apr.)

30 *Mandatum, quod Pertzius anno 1162 attribuit, a viro d. W. Schmidt (Archiv für Kunde österreich. Geschichts-Quellen XXXIV, 57) edocti iam inveniunt anno 1164 citantur, quia epistola duarum modo civitatum rebellionem mentionem facit et civitas Terrisina, ubi exercitus coadunari iussus est, mox et ipsa ab imperatore descivit. Mandatum servavit solus codex Hannoveranus XI. 671 saec. XVI, fol. 519', quem iterum contuli. —
35 Stumpf, Reg. 4002. (P. 131.)*

Friderichus Dei gratia Romanorum imperator semper augustus dilecto et fideli suo E(berhardo) venerabili Saltzburgensi archiepiscopo gratiam suam et omne bonum.

219. ^a) nris (vestris) cod. ^b) episcopo cod. ^c) marchionem cod. ^d) inserendum dicit P.

Tuae fidelitatis exhibitio, quam in promovendis imperii negociis saepe experti sumus, plurimam de te nobis fiduciam administrat, ut in his, quae contra honorem coronae nostrae aliquo modo emergant, tuum consilium et auxilium aliorumque nostrorum fidelium diligentius requiramus. Unde quia duae civitates in Marchia, Padua et Vincentia, cornua rebellionis et superbiae contra nos et imperium erexerunt^a et ex^b fidelibus infideles effecti in periurium contra nos lapsi sunt, scire volumus fidelitatem tuam, quod nos super easdem civitates ad retundendam eorum superbiam validam expeditionem nostram indiximus et confirmavimus. Tua igitur ope opus habentes, tuam fidelitatem maxime hoc tempore sollicitamus et summopere commoneamus, ex abundantia cordis nostri rogantes, quatenus honorem imperii et nostram dilectionem, qua te semper amplectimur, ante oculos mentis tuae modo reponas et ad vindicandas iniurias imperio et nobis sine culpa nostra irrogatas contumaciter apud Tarvisium in penthecosten cum quantis potes viribus ad nos venias, ita quod hoc servitium erga te semper debeamus promereri.

221. CONVENTIO CUM MANTUANIS.

(1164.) Mai. 27.

Subsidia fere 1) apographon coarctum, quod formam praecepti imperialis imitatum est, assertatum in tabulario regio Mantuano nominato 'Gonzaga' seu 'ducale detto secreto' inter 'Privileggi e ordini imperiali B. I. Nr. 8', quod edidit Böhmcr 'Acta imperii selecta' 119 ur. 119 et recognovit vir d. Simonsfeld¹⁾; et 2) Liber privilegiorum civitatis saec. XIV. fol. 7', qui in eodem tabulario asserratur, sign. B. XXXIII: quem exemplavit vir d. Simonsfeld; edita est conventio ex hoc libro a Muratorio in Antiquitatibus Italicis IV. 259. Praecepto imperatoris, cuius eschatocollon mancum est, succedunt in codice 1 eadem manu exarata nomina Mantuanorum illorum, qui imperatori sacramentum praestiterunt, in codice 2 autem notitia de sacramento, quod Christianus cancellarius Mantuanis iuravit. Utrunque additamentum non convenire praecepto imperiali, sed postea a consulis Mantuanis in rei gestae memoriam factam esse, persuasum habeo. — Stumpf. Reg. 1016.

(P. deest.)

¶ Fredericus Dei gratia Romanorum imperator augustus, ¶ Tante clementie nostri imperii dignitas semper fuit, quod fidelium suorum votis et precibus aures benignitatis nunquam negavit, sed cum omni favore et plena gratia atque dilectione ad omnimodam ipsorum voluntatem benignum omni tempore inclinavit assensum, sicut ipsarum rerum effectus frequenter declaravit. Nos enim constantiam fidei et fervorem^a amoris fidelium nostrorum omnium Mantuanorum circa honorem imperii et nostrum diligentius considerantes eorumque multa et preclara servitia in memoria et pre oculis nostris habentes, que ipsi bona fide et alacri devotione semper imperio exhibuerunt^b, quod etiam a nostra fidelitate nec pretio nec promissionibus unquam recesserunt, ex

220. ^{a)} exercent col. ^{b)} deest col.

221. ^{a)} favorem 2. ^{b)} exhibuerunt 2.

1) Membranam autographam nequaquam esse, cum Böhmcr vir d. Simonsfeld asserit contra virum d. Schön 'Neues Archiv' I. 128. Sigillum nunquam videt. Post eocem augustus ad capendum primum lancam postae sunt quinque punctorum series, hoc modo .

nostra imperiali largitate et clementia, interventu eciam ac^e petitione venerabilis atque dilecti nostri episcopi Mantuani Garsendonii, quem circa nos semper fidelem invenimus, ea beneficia que in sequentibus declarantur predictis fidelibus nostris Mantuanis cum omni benivolentia^d concedimus et donamus: Fictum regalium centum librarum et ipsa
 5 regalia eis remittimus et amplius non repetemus. Expeditionem Romanam et Apulie, Sicilie et Calabrie similiter eis remittimus. Expeditionem quoque et guerram contra Veronenses et Venetos, Paduanos et Vicentinos similiter eis remittimus. Promittimus etiam, quod nec nos nec^e nostri habitationem faciemus in civitate Mantue vel in episcopatu ad faciendam^f guerram supradictis civitatibus contra voluntatem communis
 10 Mantue. Statum quoque et honorem Mantuanorum^g et bonas consuetudines, quas habebant ante introitum nostrum^e in Ytaliam, seu etiam^e possessiones ab eis possessas conservabimus^h. Civitatem Mantue et suburbia non destruemus nec destrui permittemus, sed illesa conservabimus. Et si aliquando contigeritⁱ, ipsos Mantuanos intrare guerram pro nobis contra Veronenses et contra predictas civitates, eos invabimus sicut bonos
 15 fideles nec sine ipsis pacem vel concordiam cum illis faciemus. Et hec tria extrema capitula inferiora Coloniensis archiepiscopus Reinaldus et Otto maior palatinus sacramento super euangelia firmari fecerunt, quod a nobis debeant observari.

Huius rei testes sunt: R. Coloniensis archiepiscopus et Henricus Leodiensis episcopus, Otto maior palatinus, Henricus marscaleus, Conradus pincerna, Marquardus
 20 de Grumbac^k, Rodingerus camerarius, Rodulfus Mantuanus imperialis curie^l iudex, Ugo Azonis Henrici, Sigelfridus^m de Sancta Agatha.

Datum Papię apud Sanctum Salvatorem, VI. Kal. Junii.

Additamentum codicis 1.

§ Ugo de Bonello, Rabaldusⁿ, Vittus, Petrus Bonus iudex, Aldericus de Goso,
 25 Oddo de Geça, Ottobonus de Bonacosa, Albertus de Oliva, Iohannes Bonus de Rufino, Albertus de Turri, Ravasius, Ugo de Bona, Ubaldus vicodominus, Blandinus, Arlotus, Albertus de Burbasio, Arnaldus Pelicarius, Piço, Albertus Rubeus, Paço, Pegolotus, Aldevrandus de Puteo Baroncio^o, Albertus de Grosa, Sigelfredus de Sancta Agatha, Rodulfus iudex, Viguiciomus^p de Bosone, Adelardus, Ugo de Balduino, Albertus vice-
 30 dominus, Ugo Azonis Henrici, Anselmus de Ardeçone, Cincignonus, Boscellus de Grosa, Albertus Azonis Henrici, Oltikerius, Albertus de Opicone, Ubaldus de Ripalta, Malvitiu*s* iudex. Isti omnes iuraverunt, se nullam pactionem vel societatem fecisse cum Veronensibus, Paduanis, Vicentinis seu Venetis, nec comune Mantue, nec de cetero se facturos, nec etiam comune, donec guerra durabit. Et quotienscunque consules muta-
 35 buntur et ponentur, tale sacramentum prestare debent, donec guerra durabit.

Additamentum codicis 2.

Sicut Raynaldus Coloniensis archiepiscopus iuravit, ita Cristianus imperialis aule cancellarius^q iuravit, presentibus comite Lantelino, Malvicio et Agnello sacri palatii indice et Adhelardo. Anno millesimo centesimo sexagesimo quinto, indie, duodecima¹.

40 **221.** c) et 2.   d) benivolentia 2.   e) *deest* 2.   f) faciendum 2.   g) Mañt 2.   h) eis conservabimus 2.   i) contingerit 2.   k) Marq^sFus de Grumbac, Corr. pincerna 2.   l) camere 2.   m) Sigifredus 2.   n) Ribaldus B.   o) Baroncio B.   p) Uguiciomus B.   q) cancell 2.

1) *Indictio XII. quadrat ad annum 1164.*

222. MANDATUM DE CURIA BABENBERGENSI VISITANDA.

(1164. Nov. 18.)

Litterae ad clerum, vassallos, ministeriales Salzburgenses datae e codice Hannoverano XI. 671 saec. XVI. quem iterum contulimus, fol. 508, proponuntur. Ad res Salzburgenses pertinet etiam epistola imperatoris ad ministeriales missa in Sudendorffii 'Registro' I, p. 78 nr. 32, ex eodem codice desumpta, qua docemur, imperatorem electo et clero alteram curiam iudicasse Wormatiae (1165, mense Sept.). — Stumpf, Reg. 4036. (P. 134.)

Fridericus Dei gratia Romanorum imperator semper augustus clero Salzburgensi gratiam suam salvo iure imperiali, beneficiatis vero et ministerialibus gratiam suam et omne bonum.

Scire debet universitas vestra, quod nos montana Lombardiae feliciter transivimus et usque Ulmam gloriose et prospere pervenimus. Ibi accepto consilio principum, curiam solennem apud Pabenberch in octava sancti Martini celebrandam indiximus, ad quam universitatem vestram vocamus, ut illuc una cum dilecto patruo nostro electo vestro¹ veniatis, et quicquid archiepiscoporum et episcoporum sententia super ecclesiae vestrae negotio iudicaverit recipiatis. Vobis quoque omnibus tam clericis quam laicis, excepto maiore praeposito, qui nos et imperium graviter offendit, ad praedictam curiam veniendi, manendi et ibi agendi et redeundi securum conductum [per]^a patrum nostrum electum vestrum donamus, vel quemcumque alium de principibus volueritis.

223 – 226. CURIA WIRZBURGENSIS.

1165. Mai. 23.

223. ENCYCLICA PRINCIPIBUS EXTERIS MISSA. *lun. 1.*

Adhibuimus 1) editionem Duchesnii 'Historiae Francorum scriptores' IV, 726 cp. 453 codice quodam epistolari Alexandri Petavii univ. ubi inscripta erat epistola Heinricho comiti Treccensi; rationem scribendi et nominum proprietarum mutavimus e 2) codice Musaei Britannici add. mscr. 25438, in monasterio Parcensi prope Lovanium exarato, qui Vitam Gregorii Magni continet, in cuius folium 102^r manus saec. XII. ex. epistolam intulit, quam exemplavit iam olim b. n. Bethmann, cum codex esset Leopoldi van Alstein ciris Gandavensis. Codices 3—5 sunt codices collectionis epistolarum Thomae Becket ab Alano Teckesburiensi congestae, quibus usi sumus in editione viri d. Robertson 'Materials for the history of Thomas Becket' V, 191 nr. 100; sunt quidem 3) cod. Vaticanus 1220, quo

222. ^a) excidit aliquid; pro per forte legendum est eiusque fideiussorem.

1) Conrado II. episcopo Padaviensi.

usus est Lupus 'Epistolae et Vita S. Thomae Cantuariensis' (Bruxellis 1682) I. p. 107 (l. I, ep. 70) et ut videtur etiam Baronius in Annalibus ecclesiasticis XII, 525 ad a. 1166: 4) cod. Bodleianus 937; 5) cod. Cottonianus Claud. B. II. Praeter codices 4 et 5 atque editionem Lupi alios quoque codices se inspexisse dicit vir rer. Giles, qui epistolam recepit in Opera S. Thomae Cantuariensis tom. VI (inter Gilberti Foliot epistolae tom. II, 315 ep. 511)¹. Reliqui editores editionem Baronii repetiverunt. — Stumpf, Reg. 4045.

(P. 135.)

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilecto^b fideli et consanguineo suo Henrico comiti Treacarum gratiam suam et omne bonum.

10 (1) Cunctis populis, quos elementie nostre regit imperium, iam dudum innotuisse credimus, qualiter exorta quondam inter ecclesie Romane cardinales de apostolatu discordia in reges et regna impetu pestifero est diffusa. Pro qua ad optabile pacis bonum^c revocanda quantos post beate memorie pape Victoris electionem ac confir-
15 mationem catholicam Papie, Laude^d, Mediolani, Laone atque in diversis imperii finibus in corpore nostro labores tam nos quam invicti principes nostri pertulerimus, quantas rerum copias zelo iustitie impenderimus, in extremis quoque mundi partibus iam auditum non dubitamus. Denique beatissimo papa Victore ad paradisi gaudia feliciter^e assumpto et in eius locum ab episcopis ac^f cardinalibus alme sedis apostolice domno Pascali, viro christianissimo, in presentia episcoporum et religiosorum Longobardiae ac
20 Tusciae^g, illustris quoque praefecti urbis Romae ac multorum nobilium Romanorum catholice substituto, ipsum etiam domnum Pascalem ex ecclesiae ac principum imperii iudicio atque consilio in papam et patrem catholicum solempniter recepimus debitoque^h honore venerari semper intendimus. Proinde obstinata seismaticorum per-
25 fidia, mortem viri iusti suis successibusⁱ aperta fronte asseribens, syreneis suis blanditiis fidelium quorundam^k nostrorum animos adeo molita est de novo^l immutare, ut nisi morbis novis nova maturius remedia obicerentur, pars nostrorum non modica videretur ex fiducia^m nostre lenitatis seducendaⁿ. (2) Igitur zelo reformandi decoris domus Dei ardentius accensi, cum regem Francorum, qui nulla nostra culpa praecunte
30 una cum Rolando imperii nostri hoste publico eiusque sequacibus^o imperialem nostrum honorem manifeste molitur auferre, post multos nostros ammonitus irrevocabilem persenssemus, universis imperii nostri^p principibus in sancto^q pentecosten curiam generalem
Wirzobure indiximus. Quorum cetu celeberrimo ibidem solempniter presidente, ecclesie Dei statum ac domni Pascalis pape negotium serio ac magnifice duximus roborandum. (3) Invocata igitur devotissime^r Spiritus sancti gratia et universorum qui aderant
35 consilio altius^s communicato, ad removendam pro parte nostra omnem prorsus ambiguitatem ipsi nos manu propria super sanctorum reliquias iramentum publice prestimus: quod Rolandum seismaticum vel eius successorem, quem pars ipsius elegerit, in papam nunquam recipiemus nec ad eum recipiendum assensum unquam alieni prebebimus. Nulli etiam fautorum eius gratiam nostram unquam reddemus, nisi ab errore vie sue
40 ad unitatem ecclesie fuerit conversus. Domnum vero Pascalem papam manutenebimus semper atque^t promovebimus eique tamquam patri catholico et universali pontifici obedientiam, honorem ac reverentiam exhibebimus et ab ipso eiusque parte vita comite nunquam recedemus^u. Electos quoque, qui sub eo aut eius successore, quem pars

223. a) F. 2. b) dilecto — bonum des. 2—5. c) bonum pacis 3—5. d) deest 3—5.

45 e) deest 1. f) et 3—5; deest 1. g) Tunc 2. h) debito quoque 2. i) successoribus 2. k) q. fid. 3—5. l) denovo 3—5. m) fiducia 2. n) seducenda 2. o) sequentibus 3. p) deest 2—5. q) festo 1. r) deest 3. s) deest 2. t) ac 2; et 3—5. u) cedemus electos quoque qui iam
abscessu in 2.

1) V. *ibid.* p. 340 sub voce 'Iamdadum'.

ipsius elegerit, consecrationem receperunt vel^v adhuc receperint honore aut ordinibus suis pro eius obedientia^w privari numquam permittemus. Et^x huius absolutionem sacramenti nunquam requiremus nec oblatam recipiemus. Preterea^y noster in imperio successor, quem principes universi elegerint, hunc honorem ecclesie Dei et imperii et hanc partem nostram sub eodem iuramento tuebitur semper atque tenebit. (4) Idem 5 quoque iuramentum archiepiscopi omnes et episcopi atque electi, qui interfuerunt numero quadraginta, super sancta Dei euangelia manu propria^z, unusquisque sub stola sua, prestiterunt et publice firmaverunt. Nichilominus principes seculares universi, dux videlicet Saxonum^a ac Bauvariorum^b, marchio Albertus senior, Conradus palatinus comes^c de Rehno, et Lodowicus lantravius, ac reliqui omnes super sanctorum reli- 10 quias publice^d id^e ipsum iuraverunt. Repente autem Spiritus sanctus mentes omnium adeo unius effecit voluntatis, quod electi omnes qui^f presentes aderant, primo Reinoldus Mar. 29. illustris^g Coloniensis electus et Italie archicancellarius, dein ceteri omnes in sabbato quattuor temporum ad laudem Dei et honorem imperii sacros ordines devotissime susceperunt. Firmiter quoque a nobis et ab universis decretum est, ut quicumque 15 supersunt^h ordinandi in proximisⁱ quattuor temporibus similiter exequantur, alioquin dignitatis ad quam electi sunt honore, omni remota dilatione, priventur. (5) Ad hoc honorabiles legati illustris amici nostri Henrici^k gloriosi Anglorum regis, ad nos ab ipso transmissi, in totius curie nostre presentia super sanctorum reliquias ex parte regis Anglie publice nobis iuraverunt^l, quod rex ipse cum toto regno suo in parte 20 nostra fideliter stabit, domnum papam^m Pascalem, quem nos tenemus, nobiscumⁿ tenebit, de Rolando autem seismatico manutenendo nullatenus de cetero^o se^o intromittet. (6) Quia vero iustitie, quam hostes ecclesie Dei^p ac nostri sive^q superbia sive ex cause sue^r diffidentia devitarunt, nos semper haec stare parati, nunc tandem ad insolita sacramenta ex eorum manifesta obstinatione sumus impulsus, a seismaticorum 25 communione omnis homo omnisque^s ordo caveat. Favor^t enim illorum^u etsi haecenus^v aliquo modo visus est venialis, in posterum prorsus erit irremissibilis. Ad perfectum quoque^w huius negotii firmamentum ex totius Herbipolensis^x concilii decreto firmissime precipimus, ut si quis ad sui mandatum antistitis aut^y presidis provincie vel domini sui sacramentum supradictum^z non prestiterit, si clericus sit aut monachus, eccle- 30 siastico privetur honore ac beneficio^a, si laicus, allodia et beneficia quecumque possidet nostra ipsi auctoritate a suo iudice vel domino prorsus adimantur.

Dat.^b Wireceburh Kal. Iunii^c.

224. ENCYCLICA OMNIBUS IMPERII FIDELIBUS MISSA. (Iun. 2.)

Hanc eiusdem fere tenoris ac priorem, quae nonnisi in fine ab altera discrepat, pro- 35 ponimus ex 1) codice Pommersfeldensi 2802 saec. XIII. fol. 100; exscripsit h. m. Iaffé; et 2) editione Originum Gaelficarum III. 482 ex veteri codice manuscripto derivata. Signum temporis VI. Nonas Iunii, cum absurdum sit, in IV. Nonas Iunii emendandum esse videtur; cf. tamen id quod disseruit Ficker in 'Beiträge zur Urkundenlehre' I, 203. Ea, quae cum encyclica priore concordant, litteris minoribus excusa sunt. — Stumpf, 40 Reg. 4046. (P. 137.)

223. ^v) vel — eius item abscisa in 2. ^w) per eius obedientiam 3. ^x) et — oblatam item abscisa in 2. ^y) Propterea 2. ^z) prop. manu 3—5. ^a) Saxonie 1. 5. ^b) Bavariae 1. 5; compendium in 3. 4. ^c) deest 2. ^d) deest 3—5. ^e) ad 1. ^f) qui — ceteri omnes des. 3—5. ^g) deest 1. ^h) supersunt 2. ⁱ) primis 3—5. ^k) H. 2. ^l) iur. nolis 3—5. ^m) deest 3—5. ⁿ) semper add. 3—5. ^o) deest 3—5; se de cetero 2. ^p) deest 1. ^q) ex add. 3—5. ^r) deest 3. ^s) que deest 1. ^t) Furor 3—5. ^u) eorum 3—5. ^v) deest 1. ^w) vero 1. ^x) Erbo- polensis 2. ^y) aut — sui des. 2—5. ^z) suprascriptum 2—5. ^a) ac beneficio des. 1. ^b) reliqua des. 1; Data 3—5. ^c) Iunii 3—5.

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus archiepiscopis, episcopis, abbatibus, clericis, ducibus, marchionibus, comitibus et omnibus fidelibus^b suis salutem et omne bonum.

(1) Cunctis populis^c, quos elementie nostre regit imperium, iam dudum innotuisse credimus, qualiter exorta quondam inter ecclesie Romanae cardinales de apostolice discordia in reges ac regna impetu pestifero est diffusa. Pro qua ad optabile pacis bonum revocanda quantos post beate memorie pape Victoris electionem ac confirmationem catholicam Papie, Laude, Mediolani, Laone atque in diversis imperii finibus in corpore nostro labores tam nos quam invicti^d principes nostri pertulerimus, quantas rerum copias zelo iustitie impenderimus, in extremis quoque mundi partibus iam auditum non dubitamus. Denique beatissimo papa Victore ad paradisi gaudia assumpto et in eius locum ab episcopis ac cardinalibus alicui sedis apostolice domino Pascale, viro christianissimo, in presentia episcoporum et religiosorum Longobardie ac Tuscie, illustris quoque prefecti urbis Rome ac multorum nobilium Romanorum catholice substituto, ipsam etiam dominum Pascalem ex ecclesie ac principum imperii iudicio atque consilio in papam et patrem catholicum sollempniter recepimus debitoque honore semper venerari intendimus. Proinde obstinata seismaticorum pertidia, mortem viri iusti suis successibus aperta fronte^e asseribens^f, sirencis suis blanditiis fidelium quorundam animos adeo molita est de novo immutare, ut nisi morbis novis nova remedia maturius obicerentur, pars quorundam nostrorum non immodica videretur ex fiducia nostre lenitatis seducenda. (2) Igitur zelo reformandi decoris domus Dei ardentius accensi, cum regem Francorum, qui nulla nostra culpa preceunte una cum Rolando imperii nostri hoste publico eiusque sequacibus imperialem nostrum honorem manifeste molitur auferre, post multos nostros ammonitus irrevocabilem pensavimus, universis nostri imperii principibus in sancto pentecoste curiam generalem Wirzburch^g indiximus. Quorum ceteri celeberrimo ibidem Mai. 23. sollempniter celebrato, ecclesie Dei statum ac domini pape Pascalis negotium serio ac magnifice duximus roborandum. (3) Invocata igitur devotissime Spiritus sancti gratia et universorum qui aderant consilio altius communicato, ad remouendam omnem prorsus ambiguitatem ipsi nos manu propria super sanctorum reliquias iuramentum publice prestavimus: quod Rolandum seismaticum vel eum^h, quem pars ipsius elegerit, in papamⁱ nunquam recipiemus nec ad eum recipiendum alicui unquam assensum prebebitus. Nulli etiam fautori eius gratiam nostram unquam reddemus, nisi ab errore vie sue ad unitatem ecclesie fuerit conversus. Dominum Pascalem papam manutenebimus semper atque promovebimus eique tamquam patri catholico et universali pastori obedientiam, honorem atque reverentiam exhibebimus et ab ipso eiusque parte vita comite nunquam recedemus. Electos quoque, qui sub eo aut eius successore, quem pars ipsius elegerit^k, consecrationem^l receperunt vel adhuc receperint, honore aut ordinibus suis pro eius obedientia nunquam privari permittimus. Et huius absolutionem sacramenti nunquam requiremus nec oblatam recipiemus. Preterea nostri imperii successor, quem principes universi elegerint, hunc honorem Dei ecclesie atque imperii et hanc partem nostram sub eodem iuramento tenebitur semper atque tenebit. (4) Idem quoque iuramentum archiepiscopi omnes, episcopi atque electi, qui fuerunt numero XL, super sancta Dei evangelia manu propria, unusquisque sub stola sua, prestiterunt et publice firmauerunt. Nichilominus universi principes seculares, dux scilicet Saxonie ac Bavarie, marchio Adelbertus senior, Conradus palatinus comes Rheni^m et Lodovicus langraviusⁿ ac reliqui omnes super reliquias sanctorum id ipsum iuraverunt. Repente autem Spiritus sanctus mentes omnium adeo fecit unius voluntatis, quod electi qui presentes aderant, primo Raynaldus Coloniensis electus et Ytalie archicanzellarius, deinde ceteri^o omnes in sabbato Mai. 29. quatuor temporum ad laudem Dei et honorem imperii sacros ordines devotissime susceperunt. Firmiter quoque a nobis et ab universis decretum est, ut quicumque supersunt ordinandi in proximis quatuor temporibus similiter exequantur; alioquin dignitatis^p honore, omni remota dila-

224. ^a) Fredericus I. ^b) *deest* I. ^c) *pro* populi — credimus 2; notum est populi.

^d) incliti 2. ^e) *aperta abundat* I. ^f) *ascribens* 1; *anhelans* 2. ^g) Wirzburch I. ^h) eius I.

ⁱ) propria 2. ^k) electione et I. 2. ^l) consecratione I. 2. ^m) *retio* I. ⁿ) langravius I. ^o) cuncti I. 2.

tione, priventur. (5) Ad hoc^p honorabiles legati^q illustris amici nostri Henrici gloriosi Anglorum regis, ad nos ab ipso transmissi, in totius nostre curie presentia super sanctorum reliquias ex parte regis Anglie nobis iuraverunt publice, quod rex ipse cum toto suo regno in parte nostra fideliter stabit, dominum papam Pascalem, quem nos tenemus, nobiscum tenebit, de Rolando autem mantenendo se de cetero non intromittet. (6) Nos vero in tua dilectione et fidelitate plurimam fiduciam habentes mandamus, attentius monentes et postulantes, quatenus, convocatis in unum omnibus ecclesie fidelibus, clero videlicet, beneficiatis et ministerialibus, abbatibus et prepositis, prelati et presbyteris parrochianis, hoc idem predictum iuramentum, quod^r nos propria manu nostra coram principibus et^s ipsi principes iuraverunt et confirmaverunt, ipse coram omnibus publice facias, tuos quoque archidiaconos et prepositos et ecclesiarum prelatos et abbates et omnes villarum presbyteros de toto episcopatu tuo hoc ipsum iuramentum districte^t iurare facias, et in publica eorum missa, sicut edictum est et sancitum a nobis et a principibus, publicam orationem pro domino papa Pascali nominatim et assidue facias recitari. Edictum quoque et statutum est, ut hec omnia iuramenta infra sex ebdomadas ab omnibus compleantur. Quod si aliquis clericorum vel laycorum huic confirmationi et edicto nostro aliquo modo se opponendo contradixerit, ex totius Herbipolensis concilii decreto firmissime precipimus ut, si quis ad sui mandatum^u antistitis aut provincie presidis vel domini sui sacramentum non prestiterit, si clericus sit vel monachus, ecclesiastico privetur honore*, si laycus, allodia et beneficia quecumque possidet nostra^v ipsi auctoritate a suo indice vel domino prorsus adimantur, et de^w toto imperio nostro eiciatur.

Actum est hoc anno ab incarnatione Domini nostri Iesu^x Christi MCLXX^y apud Wirzeburg^z, VI.^a Nonas Junii.

225. EPISTOLAE AD ABBATEM STABULENSEM ET AD CLERUM PATAVIENSEM.

Hae ita inter se conveniunt, ut eas uno textu coniungi liceat. Epistola abbati Erleboldo destinata (S), quae sententia finali abundat, scripta est in tribus codicibus collectionis epistolarum Thomae Becket, quos secundum editionem viri cl. Robertson V. 182 nr. 97 in usus vertimus, nempe 1) Vaticano 1220¹; 2) Bodleiano 937²; 3) Cottoniano (Cland. B. II: praeter hos praesto erat 4) editio Continuationis Sigeberti Aquicinctina, quae ad a. 1163 (SS. VI. 410) epistolam recepit. Epistola altera ad clerum Pataviensem data (P) legitur in solo codice Hannoverano XI. 671 saec. XVI, fol. 490, quem iterum contuli. Textus satis convenit cum textu nr. 224, ut plerumque abbreviatus et variatus est. Quae concordant cum illo, ea litteris minoribus exprimenda curavimus. — Stumpf, Reg. 1047. (P. 135.)

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator semper augustus dilecto^b et fideli suo (Erleboldo)^c abbati Sancti Remacli gratiam suam et omne bonum.

224. ^p) hec 1.   ^q) legat 1.   ^r) quod — principibus des. 2.   ^s) ut 2.   ^t) distincte 2.
^u) mand. sui 2.   ^v) nostra   adimantur in 1 sequuntur post eiciatur.   ^w) deest 2.   ^x) Ihesu 1.
^y) MCLXXI 1. 2.   ^z) Wirzeburg 1.   ^a) legendum videtur IV.

225. ^a) pro Fridericus — omne bonum rubrum in S 1—3; Fredericus imperator abbati Stablensi (ad. ul. pro Stabulensi).   ^b) pro dilecto — Remacli P: fidelibus suis choro et omni clero Patavino, abbatibus, praepositis, presbyteris et parrochianis, beneficiatis quoque ministerialibus Patavi.   ^c) N. S 4.

1) Ex hoc paravit editionem Lupus I, p. 109 l. 1, ep. 71 (= *Mansi XXI, 1221*).   2) Hoc praeter editionem Lupi usus est Giles l. c. p. 319 nr. 512.

(1) Sicut novit dilectio tua^d, ad^e curiam Wirziburch^f, quam in pentecosten indiximus^g, nos una cum principibus universis, tam secularibus quam ecclesiasticis, gloriose convenimus. Ubi^h inter cetera de sanctae ecclesiae statuⁱ et praecipue de negotio domini Paschalis papae, quod in cordibus multorum dubium habebatur^k, communicato universorum consilio, principum videlicet et omnium clericorum atque laicorum qui aderant, feliciter et magnifice roboravimus. (2) Invocata enim^l Spiritus sancti gratia, dominum papam Paschalem^m etⁿ eius honorem in hunc modum stabilivimus et confirmavimus, quod nos propria manu nostra super sanctorum reliquias publice iuramentum fecimus^o; quod de cetero Rolandum seismaticum^p nunquam pro papa recipiamus, et si ipse decesserit, eius successorem, quem pars adversa substituet, similiter nunquam recipiamus. Dominum vero Paschalem papam de cetero sicut universalem et catholicum patrem cum obedientia et honore et reverentia habebimus et tenebimus et ab ipso eiusque^q parte nunquam recedemus, quamdiu ipse vivet et nos vivemus. Si autem ab hac vita nos decedere contingerit^r, noster successor, quem principes universi substituent^s, hunc honorem^t imperii^v et hanc partem nostram sub eodem iuramento^l tenebitur semper atque tenebit. (3) Hoc idem iuramentum omnes archiepiscopi et episcopi nostri^u et electi, qui intertulerunt^v numero quadraginta, super sancta Dei evangelia manu propria, unusquisque sub stola sua, fecerunt et publice firmaverunt. Et ad removendam pro parte nostra omnem ambiguitatem omnes electi, primus Coloniensis, deinde^w ceteri, sacros ordines in sabbato quatuor temporum ad laudem Dei^x et^y honorem imperii Wirziburch cum omni devotione susceperunt. Similiter universi^z principes seculares, dux Saxoniae et Albertus^a marchio senior et palatinus comes de Rheno^b, landgravius et reliqui omnes super sanctorum reliquias publice^c ad ipsum^d iuraverunt. (4) Honorabiles quoque legati regis Anglici^e amici nostri, ab ipso ad nos transmissi, in praesentia totius curiae nostrae super sanctorum reliquias ex parte regis Anglici^f et^g baronum eius iuramentum apud Wirzeburg iuraverunt, quod et ipse rex Anglicus cum toto regno suo in parte nostra fideliter stabit et dominum papam Paschalem^m, quem nos tenemus^h, et ipseⁱ tenebit et nostram partem manutenebit et de Rolando schismatico vel eius parte^k amplius de cetero se non intromittet. (5) Nos itaque in^l tua^m dilectione et fidelitate confidentesⁿ et plurimam fiduciam habentes, mandamus tibi^o attentius monentes ac^p praecipientes, ut^q praedictum iuramentum, quod nos propria manu nostra coram principibus iuravimus et ipsi principes iuraverunt et firmaverunt, ipse^r cum omnibus ecclesiae tuae fidelibus publice^s iures et observes^t et singulis dominicis diebus et festis in^u publica missa, sicut edictum est et sancitum a nobis et a principibus^v, publicam orationem pro domino papa Paschali nominatim et assidue intus et foris praecipias^w recitari. Edictum quoque^x est et^y statutum, ut haec omnia iuramenta infra sex hebdomadas ab omnibus^z compleantur. Quod si aliquis monachorum, clericorum, laicorum^a in imperio nostro huic confirmationi et edicto nostro aliquo modo

225. ^d) Sicut dilectio vestra novit *P.*   ^e) *deest P.*   ^f) Wirzib' *P.*; Wizeburch *S 4*; *al. al.* ^g) indixeramus *P.*   ^h) ut *P.*   ⁱ) *pro de — statu P.*; de statu ecclesiae sanctae; *S 1*; sanctae ecel. statutum est; *S 2*; s. e. statum est; *S 3*, *1*; s. e. statum.   ^k) habeatur *S 1*   ^l) etiam *S 4*.   ^m) Pasch. papam *P.*   ⁿ) et eius honorem *des. P.*   ^o) *pro* iuramentum fecimus *P.*; iuravimus.   ^p) que *deest S 1*.   ^q) contingeret *P.*   ^r) in imperium *add. P.*   ^s) *deest P.*   ^t) sub eodem iuramento *des. P.*   ^u) *deest S 4. P.*   ^v) intererant *S 4*.   ^w) dein *P.*   ^x) *deest S 1—3*.   ^y) ad *add. S 4. P.*   ^z) omnes *S 4*.   ^a) *A. P.*   ^b) et *add. P.*   ^c) *deest S 4*.   ^d) ad ipsum *des. S 1—3*.   ^e) Anglie *S 4. P.*   ^f) Anglie *P.*; *deest S 4*.   ^g) *pro* et — Anglicus *S 4*; iuraverunt quod ipse rex; *desunt omnia P.*   ^h) retinemus *S 4*.   ⁱ) *pro* et ipse *S 4. P.*; nobiscum.   ^k) vel eius parte *des. P.*   ^l) de *S 2*.   ^m) vestra *P.*   ⁿ) *deest S 4*; *pro* confidentes — fiduciam *P.*; fiduciam quam plurimam.   ^o) vobis *P.*   ^p) et *S 4. P.*   ^q) quatenus *S 4. P.*   ^r) *deest P.*   ^s) *deest S 2. 1. P.*   ^t) *pro* omnibus — observes *P.*; universis fidelibus ecclesiae vestrae faciatis et tenetis.   ^u) *pro* et singulis — in *P.*; in omni etiam.   ^v) *pro* edictum — principibus *P.*; a nobis et a principibus edictum et sancitum est.   ^w) assidue faciatis *P.*   ^x) itaque *S 4*.   ^y) *pro* est et *P.*; et sancitum est et statutum.   ^z) ab omnibus *des. S 4*.   ^a) cler. vel mon. vel laicorum *S 1*; mon. cler. laicorum *des. P.*

se opponendo contradixerit, certum sit apud te^b, quod sicut publicus hostis Dei et^c imperii absque omni^d spe recuperationis iudicatus est et dampnatus, et^e ab omni officio et honore et^f beneficio destitutus.

(6) Literas quidem vocationis tibi transmisimus: et quia secundum prudentiam tuam nobis in curia^g necessarius valde fuisses, quod literae nostrae ad te non pervenerunt^h valde dolemus. Interim inⁱ partibus tuis praesentiam nostram praestolaberis^k. Ibi enim^l cum viciniore erimus, si quid iustitiae tibi defuerit, per omnia complebinus. Vale^l.

226. MANDATUM AD EPISCOPUM CAMERACENSEM DE IURAMENTO PRAESTANDO ET DE ABBATIS CONSECRATIONE. (Oct. Nov.)

Proponimus ex 1) codice civitatis Valencensis 442 saec. XII. fol. 85. quem contulerunt Bethmann et Heller; 2) editione Ducherii in Spicilegio V, 570 (ed. II. III, 537 = Bouquet XVI, 693). — Stumpf, Reg. 4542. (P. decst.)

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator augustus fidei suo Nicolao^b Cameracensis ecclesiae venerabili episcopo gratiam et omne bonum.

Audivimus et ex multorum de partibus Cameracensis episcopatus relatione fidelium auribus nostris iam sepius insonuit, quod in partibus tuis nec debitus honor ut deceret imperio impendatur nec obedientia seu etiam reverentia domino^c papae Paschali prout expediret exhibeatur: praesertim cum multi clericorum et praelatorum, immo etiam religiosorum tua nimia patientia abutentes per episcopatum Cameracensem debitum iuramentum nondum praestiterint. Super quo plurimum ammiramur, mirantur et universi qui vident et audiunt. In quo liquido patet nobisque manifeste datur intelligi, quod circa negotium domini papae Paschalis fidelitas tua non sincere se gerit^d vel moderatur. Quia vero super his omnibus cotidie ammirari non cessamus et omnis mora seu dilatio semper ad se trahit periculum, huius rei causa honorabilem curiae nostrae principem E(rleboldum)^e Stabulensis ecclesiae abbatem, virum discretum et prudentem, cum plena auctoritate nostrae legationis ad universum Cameracensem episcopatum transmittimus eumque tuae fidei et dilectioni attentius commendamus, monentes summopere atque rogantes, quatinus in omni parte tui episcopatus, ubicunque tua ope opus habuerit^f, fideliter et viriliter ei assistas et ad promovenda imperii et domini papae negotia contra rebelles clericos vel abbates seu alios praelatos tuum auxilium diligenti opera studeas adhibere. A nostra enim maiestate in mandatis accepit, quod nulli rebelli clerico vel monacho in toto episcopatu tuo oculus eius pareat vel lingua, sed in eius praesentia et tua eos, qui nondum inraverunt domino papae Paschali, iurare faciat, nolentes autem et contradicentes nostra inssione et auctoritate ab episcopatu Cameracensi prorsus eliminet atque eiciat.

De caetero maxima ducimur admiratione super negotio dilecti et fidelis nostri G(ossichini)^g abbatis Sancti Gisleni, qua videlicet occasione, qua intentione manum consecrationis ei imponere distuleris, praesertim cum eum a nobis honoratum atque investitum et cum plenitudine honoris et gratiae tibi et ecclesiae tuae remissum cognoveris et acceperis, maxime cum nobis et imperio ipse fidelis habeatur et utilis ac

225. b) vos P. c) Dei et des. S 1—3 d) deest S 4. P. e) et = Vale des. P. f) atque S 4. g) in curia des. S 1—3. h) pervenerint S 1. i) etiam S 1. k) prestolabis S 2; prestolare S 4. l) deest S 1—3.

226. a) F. 1. b) N. 1, alia manus superscripsit Nicholao. c) domini 1. d) regit 1. e) E. 1; et 2. f) ex corr. 1. g) G. 1; deest 2.

devotus tibi et ecclesiae Cameracensi semper debeat inveniri, praecipue etiam cum in eius literatura et honestate nichil quod sit dignum repudio inesse veraciter cognoscamus. Mandamus itaque tuae fidelitati et monendo praecipue rogamus, quatenus praedicto abbati, quem tuae discretioni remittimus, omni occasione et dilatione remota, sicut iure debes, manum consecrationis statim imponas eiusque personam et ecclesiam et bona ecclesiae nostrae pertinentia, prout de te confidimus, omni studio cures defendere. Quod si aliquo impedimento legitimo interveniente hoc promovere distuleris, rogamus et^b volumus, ut abbati Stabulensi potestatem et licentiam concedas, quod ipsum abbatem consecrandum ex tua permissione Leodiensi episcopo repraesentet, qui ei manum imponat. Volumus enim absque omni dubio, ut sicut in temporalibus nostris plenitudinem honoris a nobis accepit, ita et plenitudinem officii in spiritualibus consequatur et habeat.

227. CONSTITUTIO DE TESTAMENTIFACCIÓNE CLERICORUM.

15

1165. Sept. 26.

Exemplar Bochneri iterum contulit cum Libro privilegiorum ecclesiae Wormatiensis in tabulario Darmstadiensi asserrato, membr. saec. XV, in, fol. 55, cir cl. Wyss. Ex eodem codice ediderunt Breslau 'Diplomata centum' p. 130 nr. 81 et Boos 'Urkundenbuch der Stadt Worms' I, nr. 81. — Stumpf, Reg. 1053. (P. 138.)

In nomine sancte et individue Trinitatis. Fridericus divina favente elementia Romanorum imperator et semper augustus. (1) Quemadmodum divinis humanisque legibus^a intractabiliter obnoxius tenetur quisquis vel tyranica violencia vel aliqua detestabili versucia sancte Dei ecclesie, que nos in divine adoptionis hereditatem parit, dampna aliqua vel detrimentum molitur, sic omnis, qui defensionis profectionique eius ac libertati consulit, certam remunerationis fiduciam apud illum tremendum iudicem sibi prospicit. Eapropter noverit omnium Christi imperii^b nostri fidelium tam presens etas quam successura posteritas, qualiter quidam canonicus Sancti Pauli in Wormacia nomine Wernherus in lecto infirmitatis sue positus, cum iam de vita desperaret et supreme voluntatis iam instaret articulus, convocatis aliquibus concanonicis suis et matre et ceteris propinquis, testamentum suum fecit et unicuique ecclesie in Wormacia et matri sue et cuiunque volebat persone, tum pro remedio anime sue, tum^c pro humanitatis officio, mobilia bona sua distribuit et, nemine hanc donacionem contradicente, ipse in fata concessit. Contigit postmodum, ut Gundolfus vitricus defuncti, maritus scilicet matris eius, nomine hereditatis^d que matri^e contingebat, cuius ipse legitimus procurator exstitit, cuncta prius in testamento ordinata studio malignandi repeteret et testamentum modis omnibus infringere laboraret, asserens, dictante iusticia neminem in lecto infirmitatis sue aliquid de bonis suis vel mobilibus preter quinque solidos erogare posse^f sine consensu heredum suorum. Unde sepenumero contra ecclesiam Wormaciensem

226. ^b) rogamus et *supra lin. add. I.*

227. ^a) laudibus *cod.*   ^b) que *deest cod.*   ^c) cum *cod.*   ^d) hereditat' *cod.*   ^e) m'r *cod.*

^f) aliquid *mal. cod.*

querimonia mota decisa non fuit. (2) Tandem nobis Wormacie existentibus et curiam sollempnem celebrantibus, predicta causa inter clericos² et laycos, diversa hinc inde sencientes, coram nobis diu ventilata est; et quesita sententia a clerico et layco, clericus ultimam voluntatem cleri de rebus mobilibus ratam et irrefragibilem esse asseruit, quam sententiam laicus penitus contradixit. Post longam itaque huius cause disceptationem et diutinam tam implicite rei ambiguitatem³, elerus ex sanctione canonum, ex legibus divorum augustorum, ex decretis Romanorum pontificum predictam sententiam ratam et nulla refragacione evacuandam comprobavit.

(3) Nos igitur predecessorum nostrorum divorum imperatorum, magni Constantini videlicet et Iustiniani et Valentiniani necnon Karoli et Ludowici vestigiis inherentes et sacras leges eorum tanquam divina oracula venerantes, imitari non erubescimus Constantinum imperatorem de sacrosanctis ecclesiis et rebus et privilegiis eorum constituentem ac dicentem¹: 'Habeat unusquisque licenciam decedens bonorum quod optaverit relinquere, et non sint cassa iudicia. Nichil est enim, quod magis hominibus debeat, quam ut supreme voluntatis, postquam iam aliud velle non possunt, liber sit stilus et licitum, quod iterum non redit, arbitrium'.

(4) Item sacratissimam legem Valentiniani imperatoris prefecto pretorio¹ Palladio conscriptam² recolinus: 'Verum sive testamento quocunque iure facto seu codicillo vel sola nuncupacione, legato sive fideicommisso, aut mortis causa aut alio quocunque ultimo arbitrio aut certe inter viventes habita largitate, sive contractu vendicionis sive donacionis, aut alio quocunque tytulo, quisque ad prefatam venerabilem ecclesiam patrimonium suum partemve certam patrimonii in fundis, prediis seu domibus vel ammonis, mancipiis vel colonis eorumque¹ pecuniis voluerit³ pertinere: inconcussa sine ulla penitus immutacione conserventur⁴'.

(5) Hiis sacris legibus et Karoli et Lodoici, quibus par circa cultum divine religionis et catholice fidei studium fuit, institucionibus eruditi sententiam, venerabilis cleri Wormaciensis ecclesie decedenti bonorum suorum mobilium quod optaverit cuilibet ecclesie seu persone in ultima voluntate relinquere aut pro remedio anime sue vel alio quovis respectu tribuere et testamentum facere sub testimonio adminis duorum confratrum suorum — sane huic libertati perpetuam⁵ tribuimus firmitatem.

(6) Et ne hec nostre perhennitatis statuta audaci spiritu et mente sacrilega quisquam hominum temeranda crediderit⁶, presentem inde paginam conscribi et sigilli nostri impressione insigniri iussimus, pena mille librarum auri et banni nostri huius sacre legis violatorem condemnantes, adhibitis idoneis testibus quorum nomina hec sunt: Conradus episcopus, Sifridus prepositus de domo, Henricus decanus, Henricus cantor, Ulrichus magister scolarum, Albertus custos, Conradus de Nuenhusen⁷ prepositus, Emicho prepositus Sancti Pauli, Conradus prepositus Sancti Andree, Syfridus prepositus Sancti Martini, Hermannus abbas Fuldensis, Ulrichus dux Boemorum, Marquardus de Grumbae, Symon comes de Sarebruggen, Emicho comes de Lyningen, Ulrichus de Horningen, Folmarus comes de Sarewerde, Gotefridus comes de Sponheim, Walterus de Huse, Bertholdus de Seonenbure, Wernherus de Bonelande, Syfridus vicecomes, Borchardus frater eius, Wertherus theolonarius et Gislebertus frater eius, Gerlaeus et Rikezo scultetus, Dudo et fratres eius Rumandus et Wichmandus, Syfridus, Wichmandus.

Ego Henricus imperialis aule prothonotarius vice Cristiani Moguntinensis electi et archicancellarii recognovi.

227. ²) clericos *cod.*   ³) ambiguitate *cod.*   ⁴) pape librarius qui sigla p.p. falso explicavit.
^k) conscrip̄ *cod.*   ¹) eorum *cod.*   ^m) voluerint *cod.*   ⁿ) conservent *Cod. Iust.*   ^o) perpetuum *cod.*
^p) credit *cod.*   ^q) Hisehuse *cod.*, emendavit Böhmer.

Dat. Wormacie VI. Kalendas Octobris, anno dominice incarnationis MCLXV. indictione XIII. regnante domino Friderico Romanorum imperatore gloriosissimo, anno regni eius XIII. imperii vero XI. Actum in Christo: feliciter amen.

228. CONSTITUTIO DE CORRECTIONE RHENI.

1165. (Nov.)

Autographi fragmentum (A) asservatur in tabulario regni Netherlandici Hague Comitum, quod accuratissime exemplavit vir d. A. Felling eidem tabulario adscriptus, contulit praefectus Th. H. P. van Riemsdyk. Lacunas supplerimus op. (A') Libri donationum ecclesiae Traiectensis sacre, XIII. pars II. fol. 67. in tabulario archiepiscopali Traiectensi asservati, quem iam olim exemplavit Karolus Pertz iterumque contulit vir cl. S. Muller Traiectensis. Quae non nisi in hoc Libro leguntur, ea necis includenda curavimus. Ex eo editiones paraverunt minus correctas nuper Hohlbaum 'Hansisches Urkundenbuch' I, II secundum exemplar Guilelmi Junghans b. m. et Sloet van de Beeke 'Oorkondenboek van Gelre' I, 308 nr. 313. - Stampf, Reg. 1056. (P. deest.)

¶ (In nomine sancte et individue Trinitatis. Fredericus divina favente elementia Romanorum imperator et semper augustus. ¶ (Dignitas imperii Romani) hoc exigit et ad hoc imperialis honoris culmen regendum a Deo suscepimus, ut necessitates rei publice semper pro oculis et manibus habeamus et in cunctis operibus (us iusticie ipsa elementia), sine qua Deo placere non possumus, omni tempore nos comitetur. Tunc enim honor (imperii) recto tramite (incedit et in meliorem statum) roboratur^b, quando et saluti totius patrie utiliter (providetur et necessitatibus pauperum) misericorditer subvenitur. Eapropter cognoscant universi fideles imperii presentes et futuri, quod nos (primitus amore Dei, deinde pro petitione fidelium principum nostrorum, Godefridi videlicet episcopi Traiectensis et Florentii comitis Hollandie, Heinrici etiam comitis Gelrensis et Theoderici comitis de Cleve, et pro fidei (servicio) aliorum hominum plurimorum de episcopatu Traiectensi, quibus cotidie in ferris et bonis eorum gravis (de)structio (et intolerabilis vastatio per assiduas aquarum inundationes quasi mors cotidiana imminabat, ipsis hominibus predictis sic afflictis tamquam miserabiliter ad nichilum redactis, hanc gratiam indulimus eisque nostra imperiali auctoritate benigne concessimus, ut terra illa, que vulgo Noda dicitur, ad faciendum aqueductum ab incolis provincie, qui tanto dampno et periculo aquarum subiacebant, ita perfodiatur, quod aqua Rheni per eundem meatum affluens^d in mare, quod ibi vicinum est, sine lesione in perpetuum fluat et decurrat. Quod nos imperiali auctoritate nostra confirmamus et ut in perpetuum ita permaneat et observetur presenti privilegio roboramus.) Preterea obstructionem (illam Rheni), que vulgo dicitur D(am), prope villam sive in villa que appellatur Wich, que ad removendam (tam) gravem aquarum perniciem antiquitus facta est, nos pro petitione (predictorum principum et pro fidei) servitio hominum illorum, qui huic^e generali malo aquarum participabant, ratam habe-

228. ^a) superscriptum manu sacre, XVI. in 17. ^b) tramite iures . . . roboratur I; an iurescens roboratur? ^c) tanque I, quod sensus cepit. ^d) effluens 17. ^e) manus sacre, XVI. superscriptis in 17.

mus et nostro imperiali edicto confirmamus et, ut eternaliter inconcussa in eodem statu (per)maneat et conserve(tur, presen)ti iussione decrevimus^f. Aliam quoque obstructionem Rheni, quam comes Hollandie in loco qui dicitur Stechede^g sive Suadeburg iniuste et violenter erexerat et fecerat, per quam etiam innum(erabilium hominum et) locorum submersiones frequenter evenerunt, nos ex iudicio curie nostre cassavimus et penitus destrui precepimus^h, statuentes et imperiali iussione confirmantes, quatinus predicta clausura (destructa, aqua) Rheni, (libera et regia) strata, sine omni obstaculo (ibidem) omni t(empore) fluat et decurrat, sicut antiquitus solebat. Quod ut verius credatur et ab (omnibus) diligentius observetur, (presentem inde paginam conscribi et sigilli nostri impressione (in)signiri iussimus, (ad)hibitis idoneis testibus quorum nominaⁱ sunt: Hermannus Fardensis episcopus, Euardus (Ratisponensis electus), Philippus (decanus maioris ecclesie in Colonia, A)rnoldus prepositus ecclesieⁱ sancti Andree, Ado(lous) Go(sla)riensis prepositus, Reignardus prepositus, Vricus dux de Boemia, Marqua(rdus) de Grumbaeh, comes Emicho de Liningen, comes Folmarus de Sarewerde, Henr(ie)us marescalcus de Papeneheim, Cōnradus Colbo pincerna, Willelmus Skelwywe, (Rodulfus) de Stenvorde, Constantinus de Berge, Cuno camerarius, Bertolfus tri)scamerarius, (Cuno de) Malberg, Henricus Friso, Meynardus comes de Nve-mage, Folbertus, (Gerardus Traiectensis) scultetus, Willelmus de Sealkewie, Lutbertus de Odike, Helyas, Egbertus de Amestel, Hermannus de Wōrdene et frater Gode-scalens et alii, Theodericus^k de Iudifax, Albertus Pavo et alii quam plures clerici) ²⁰ et laici.

‡ (Signum domni Frederici Romanorum imperatoris invictissimi). ‡

Ego Christianus Magontine^l sedis electus et sacri palatii archicancellarius re- (cognovi.)

Acta sunt hec anno dominice incarnationis MCLXV, indictione XIII, regnante^m ²⁵ domno Frederico Romanorum imperatore victoriosissimo, anno regni eius XIII, imperii vero XI: feliciter amen.

229. PACTUM CUM ROMANIS.

(1167. Iul.)

Repetimus editionem novissimam Chronicæ regiae Coloniensis a Waitzio paratam, cui insertum est p. 118. — Stumpf, Reg. 4087. (P. 140.)

Pactum^a quod pepigerunt Romani cum imperatore^b Friderico.

(1) Iuraverunt presentes et iurabunt futuri senatores et totus populus Romanus domno Friderico imperatori fidelitatem, et quod iuvabunt eum coronam imperii Romani retinere et defendere^c contra omnes homines, et iusticias suas tam infra Urbem quam ³⁵ extra Urbem iuvabunt eum retinere, et quod nunquam erunt nec^d in consilio nec^e in facto.

228. ^f) decernimus 1*. ^g) Steckede 1*. ^h) precipimus 1*. ⁱ) in marg. add. manu saec. XVI. in 1*. ^k) in margine manu saec. XVI. suppletum in 1*. ^l) Moguntine 1* a manu saec. XVI. corr. in Magontine. ^m) regn. 1*, quod manus saec. XVI. correxit in regnante.

229. ^a) Pactum — Friderico des. A 2 spatio vacuo relicto; C 1. ^b) domno F. imperatore et semper ⁴⁰ augusto B 1. C 2. ^c) cum add. B 1. C 2. ^d) derst C 2; tam B 1; non C 1. ^e) quam B 1; et facto C 2.

ubi domus imperator mala captione capiatur vel membrum perdat vel aliquod detri-
 mentum in persona paciatur, et quod senatum non nisi per eum vel^f nuntium suum
 ordinabunt; et haec observabunt sine fraude et malo ingenio. (2) Dominus^g im-
 perator confirmabit senatum perpetuo in eo vigore, in quo nunc est, et augebit illum^h
 5 tali tenore, ut senatus per eum ordinetur et ei subiectus fiat, et faciet inde privilegium
 eum sigillo auri, in quo contineantur haec, videlicet confirmatio senatus, et quod
 faciet salva omnia iusta tenementa populi Romani, quantum ad imperatorem pertinet,
 quod ea illis non auferet, et bonos ususⁱ Urbis et locationes, libellos tertii et quarti
 generis conservabit, et precipiet in eodem privilegio non auferri Romanis in toto im-
 10 perio suo plateaticum, portaticum, pedagium^k aut ripaticum, et^l si [quis] auferre
 presumpserit, incidat in penam C librarum auri. Haec omnia cum subscriptione prin-
 cipum curiae fient.

230. ENCYCLICA DE LOMBARDORUM REBELLIONE.

(1167. ex.)

15

*Epistolae ad Albertum episcopum Frisingensem datae fragmentum, quod Pertz sub
 rubrica 'Curia Romaliae' anno 1159 m. Maio attribuit, quamvis insit in codice epistolari
 Eberhardi archiepiscopi Salzburgensis (ca. 1164. Iun. 22. mortui), ad annum demum 1167
 circulem pertinere, ex iis quae continet elucet. Civitates enim Lombardiae, hoc tempore
 20 seditionem moventes, Sept. 21, testante Anonymo Laudensi (SS. XVIII. 656), ab im-
 peratore proscriptae sunt. De encyclica nostra agere videtur Appendix Rahewini ad
 a. 1168 (potius 1167; cf. Waitz p. 279); Imperator cladem suorum, rebellionem Italorum
 litteris per omnem imperii latitudinem declamat. Edimus e codice Vindobonensi 629
 (Ius can. 133) f. 25', quem contulit vir d. Kehr. Legitur etiam in codice Hannoverano
 25 XI. 671 saec. XVI. fol. 408. — Stumpf. Reg. 3862; cf. 'Zusätze und Berichtigungen'
 p. 546. (P. 116.)*

Fridericus) Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilecto suo
 Alberto) Frisingensi episcopo gratiam suam et omne bonum.

Cum celi stupeant^a et totus orbis contremiscat^b et cuncta turbari constet elementa
 30 a facie scelestissime perfidiae, a voce piacularis malicie, ab auditu nefandissime tra-
 ditionis, quam quaedam civitates Longobardiae, Mediolanum scilicet, Piacentia, Cremona,
 Pergamum, Brissia, Parma, Mantua et marchia Veronensis contra nostram maiestatem,
 contra imperii honorem, sine causa, sine aliqua praecedenti culpa commiserunt, super
 35 re tam horrida credimus nimirum fidem tuam condolere et omnia viscera tua contur-
 bari. Non enim in nostram solummodo redundat rebellio personam, quia, iugo domi-
 nationis nostre proiecto, Teutonicorum imperium, quod multo labore multisque dispendiis
 ac plurimorum principum et illustrium virorum sanguine emptum et haecenus conser-
 vatum [est], refutare et exterminare conantur, dicentes: nolumus hunc regnare super

229. ^f) per add. B C; ordinabunt vel nuntium suum A I.   ^g) Romanus A 2.   ^h) enim B, C.
 40 ⁱ) Urbis usus C 2.   ^k) ped. aut des. B, C; ripaticum aut pedagium A I.   ^l) ser. A 2

230. ^a) stupēt cod.   ^b) contremiscat cod.

nos, nec Teutonici amplius dominabuntur nostri'. Quia vero, antequam nostris temporibus imperium destrui patiamur et in posteros nostros tante confusionis et iacture dispendia transmittamus, malimus honestam mortem inter hostes . . . . .

231-233. MANDATA DE ELECTIONE CAMERACENSIS DISCORDI.

5

(1167. ex.)

De his quae gesta sunt Nicolao I. episcopo Cameracensi a. 1166. Id. 1 mortuo¹ usque ad iteratum Petri e comitibus Flandriae electionem a. 1167. Dec. 9 celebratam cf. Annales Cameracenses SS. XVI, p. 539—544. Quorum narrationi epistolae nostrae gratissimum supplementum afferant. Ex quibus sane praeis curiulis, quae Fridericus I. in electionibus discordibus utebatur, clarissime perspicitur.

231. MANDATUM CLERO ET BENEFICIATIS CAMERACENSIBUS MISSUM.

Mandatum quod Erleboldus abbas Stabulensis, testantibus Annalibus p. 544, a. 1167. Oct. 29 Cameracensibus obtulit, datum ope 1) codicis Cameracensis civitatis 137 membr. 15 fol. sac. XII. Angeloni commentarium super libros regum continentis, in quem cum sequentibus epistolis folio caeno manu sac. XII, illatum est; contulit omnes iam olim b. m. Bethmann; 2) codicis bibliothecae coetus legislativi Parisinae (bibliothèque du corps législatif) collectionem canonum continentis, quem evessit b. m. Waitz; 3) codicis bibliothecae publicae Parisinae, Baluze armoir 2 pag. 1 nr. 1 sac. XVI, cum inscriptione; Cambrai, 20 Le P. Sirm, i. e. Sirmoud; hoc Baluzii apographum a neutro codice ceterorum pendere videtur; contulit b. m. Bethmann. Edidit e codice 2 Bouquet XVI, 695. — Stampf, Reg. 1545. (P. deest.)

Fredericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilectis fidelibus^b suis, venerabili clero, beneficiatis Cameracensis ecclesie, gratiam suam et omne 25 bonum.

Cum firmissime domus decore et firmamentum^c immobilibus et solidis columpnis innititur^d, cum Romani imperii supereminens gloria illustrissimorum principum sustentatione fulcitur, utriusque status servatur incolumis et difficile alicui destructioni vel ruinosae calamitati poterit subiacere. Quia vero dilectus princeps^e noster Nicolaus) 30 episcopus vester iuxta relationem venerabilis abbatis Sancti Gisleini^g 2 aliorumque nuntiorum vestrorum in fata concessit, nimirum de amissione tanti viri socius Romani imperii dolet monarchia, cuius devotionis studio, saluberrime prudentie consilio, mire strenuitatis auxilio quasi immutabilis^h columpne podio fuit haecenus sustentata. In

231. ^a) F. I.   ^b) filii 2, 3.   ^c) et firmamentum des. 2, 3.   ^d) innititur 3.   ^e) aut 3. 35
^f) deest 2, 3.   ^g) Gilleni 2, 3.   ^h) immobilis 2; immutabilis 3

1) Nicolaum a. 1166 obiisse ex ipsis Annalibus elucet, qui legatos Cameracensium imperatorem Papiae hincvatem accensisse narravit. Nam hieme a. 1166—1167, non vero a. 1167—1168 imperator in his regionibus versatus est. Care ergo, ne Annalistas confidas, qui et p. 539 et expressis verbis p. 540 episcopum a. 1167 obiisse continent. 2) Gossichini; cf. Ann. Camerac SS. XVI, 541 et supra p. 320. 40

tanto itaque nobilissime Cameraeensis ecclesie dampno resarciendo et insanabili vulnere, quod mors eius nobis^l infixit, novo et salubri medicamine curando, tanto debebat ecclesia vestra propensiori sollicitudine et^k ferventioris animi devotione viriliter assurgere, quanto diuturnis laboribus, gravissimis tribulationibus, que invenerunt^l eam nimis
 5 quasi in^m ultimis finibus imperiiⁿ positam, vehementius ingemiscere et perniciosius succumbere^o nulli in dubium venit. Inde est quod, auditis et plenius intellectis nunciis et litteris vestris^p seorsim^q et in celebri conventu principum, mirari non sufficimus^r et^k graviter doluimus, quod tam illustrium virorum numerositas, tam sacri clericorum collegii supereminens honestas preiacenti et nimis urgenti necessitati salutare non
 10 poterat conferre remedium, quod libertas electionis, quae optatum semper proventum sortiri debet^s, per divisiones partium tam noxivum habuit impedimentum, et quod discordia membrorum capituli, in quo tota salus eorum consistit, unitatem et tante rei frugalitatem conturbavit. Licet enim, vobis discordantibus^t, de iure imperii quamlibet personam idoneam vobis subrogare possemus et quia iura imperii, qualem alibi nunquam^u iacturam vel ignominiam recepimus, apud vos nobis^v negata sunt, scilicet quod^w
 15 res episcopales decedente episcopo ad eandem manum non redierunt de cuius munere eas constat^x descendisse debere^y in detrimentum libertatis vestre redundare, nisi et imperiali elementia, quae vel immeritis benefacere consuevit, dignam emendationem vestram expectaremus. Ex indulto itaque misericordie, que humane nature preciosissimum est ornamentum, et^z ex generali consilio principum tam ecclesiasticorum quam
 20 secularium, una cum nuntiis vestris honorabiles legatos nostros^a E(rleboldum)^b Stabulensem abbatem magnum principem nostrum et R.^c decanum Aquensem et S. familiarem capellanum nostrum, viros discretos et honestos, ad universitatem vestram transmittimus et^d, ut saluti ecclesie vestre in commune^e consulatis, attentius prudentiam vestram commoneamus, eam electionis libertatem vobis^f donantes, quatinus ab illa die, qua prefati legati nostri ad vos intraverint et hanc sacram vobis legendam presentaverint, usque ad sex septimanas, personam Deo placentem et imperio, ecclesie et imperii servitiis idoneam, in divinis et humanis legibus eruditam, morum honestate et
 25 maturitate conspicuam, unanimiter in dominum et pastorem eligatis, per quam imperio debitum reddatur obsequium et commissa ei ecclesia gratum Domino accipiat incrementum: talem scilicet qualem deceat honestatem vestram nobis^g presentare et nostram maiestatem deceat^h episcopali dignitate sublimare. Quod si infra indultum a nostra pietateⁱ tanti^g temporis spacium concordie electione, paribus votis in unum convenire non poteritis^k, nos de superabundanti iure imperii personam, quam ex divino
 30 arbitrio et consilio principum elegerimus, idoneam tamen^l, vobis in dominum et episcopum ex tunc^g preficiemus. Ceterum quicquid prefati honorabiles apochrisarii^m nostri apud vos ordinaverint, nos^g ratum habebimus.

232. EPISTOLA AD COMITES FLANDRIAE.

Epistola eodem fere tempore ac mandatum scripta in iisdem codicibus 1-3 serrata
 10 *est. Edita est e codice 2 a Bouquetio XVI, 694. — Stumpf, Reg. 1546.*

(P. deest.)

231. ¹⁾ vobis 2. ²⁾ deest 1. ³⁾ nos vel add. 3. ⁴⁾ in deest 3; pro nimis quasi in 2; in usque. ⁵⁾ imp. finibus 2. ⁶⁾ incumbere 2, 3. ⁷⁾ vestris et litteris 2, 3. ⁸⁾ seorsum 2, 3. ⁹⁾ sufficimus 2, 3. ¹⁰⁾ sortiri debet des. 2, 3. ¹¹⁾ disc. vobis 2, 3. ¹²⁾ nunq. alibi 2, 3. ¹³⁾ vobis 3. ¹⁴⁾ et add. 2, 3. ¹⁵⁾ constat eas 3. ¹⁶⁾ debent 1, 3. ¹⁷⁾ deest 2, 3. ¹⁸⁾ leg. nost. hon. 2, 3. ¹⁹⁾ E. 1, 2; F. 3. ²⁰⁾ E. 2. ²¹⁾ deest 3. ²²⁾ in commune des. 2, 3. ²³⁾ vobis lib. 2, 3. ²⁴⁾ deest 2, 3. ²⁵⁾ dec. mai. 2, 3. ²⁶⁾ potestate 3. ²⁷⁾ potueritis 2. ²⁸⁾ tum 3. ²⁹⁾ apochrisarii 2, 3.

Fredericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilectis^b suis Theodorico^c et Philippo^d comitibus Flandrensibus, viris illustribus, gratiam suam^b et omne bonum.

Literas benignitatis vestrae et honorabiles nuntios qua debuimus humanitate suscepimus et petitiones vestras benigno affectu volebamus admittere, si cum Deo, quem in omnibus factis nostris sollicitius intueri debemus, et de ordine rationis fieri potuisset. Testis enim nobis est Deus, quod pro vestra dilectione et dilecte consortis nostre crebra ammonitione filium vestrum libenter^b promovissemus, nisi iniuriam ecclesie irrogare^e timeremus, cuius libertatem electionis semper illibatam conservavimus. Misimus itaque legatos nostros ad ecclesiam Cameracensem, ut infra legitimum electionis spatium, summotam partium^f contrarietate, in unam Deo et imperio idoneam personam conveniant. Alioquin nos ex consilio principum eis, sicut iusticia nostra exigit, episcopum subrogabimus.

233. MANDATUM CANONICIS ET CASTELLANO CAMERACENSIBUS MISSA.

Mandatum adhuc ineditum, quod solus codex A serravit, cuius in Annalibus mentio non fit, mense Novembri a. 1167 oblatum esse videtur. — Stumpf. Reg. deest.

(P. deest.)

Fredericus Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus T. archidiacono et preposito Cameracensi, P. archidiacono, E. et O. archidiaconis, H. decano, An. thesaurario, G. cancellario, G. cantori, S. castellano gratiam suam et omne bonum.

Literas benignitatis vestre, quas nobis transmisistis, suscipientes audivimus et earum tenorem diligenter intellegimus. Noverit itaque discretio vestra, quod peticio illa, quam nobis porrexistis pro persona Petri filii dilecti nostri comitis Flandrie, plurimum placet nobis, tum quia consanguineus est consortis nostre imperatricis, tum quia scimus, quod de promotione ipsius magnus honor imperio et utilitas ecclesie Cameracensi debeat provenire. Quia iuxta petitionem vestram in verbo vestro convenimus et prefatum dilectum nostrum ad episcopalem dignitatem desideramus et volumus promovere, monemus industriam vestram, quatinus in proposito vestro constanter perseveretis. Et quod petitionem vestram elementer admiserimus et velimus modis omnibus promovere, fidelibus imperii et ecclesie intimare curate ut, cum desiderium nostrum claris inditiis vobis innotuerit, universorum voluntates nobis concordantes inveniamus. Ad huius tam ardui negotii promotionem mittimus ad vos de latere nostro virum secundum cor nostrum Ar. sancte Aquensis ecclesie prepositum, qui in fastigia Cameracensis episcopatus Petrum filium comitis Flandrensium per canonicam electionem, que magis indulta elementie quam ex debito iusticie exhibenda est, promoveat, et si quid in electione ipso presente defuerit, ipse imperiali auctoritate suppleat. Quamvis enim sine electione, dictante iusticia, in quamlibet personam hunc honorem conferre possemus, ecclesie tamen vestre deferimus et dilectum nostrum Petrum et non alium per sollempnitatem electionis malimus sublimare, quam de imperiali iusticia in huius dignitatis apicem collocare. Patienter igitur expectet legatum et mandatum nostrum cupientis anime fervens vestra devotio, quousque cum plena deliberatione benignitatis nostre prefatus legatus noster ad vos perveniat.

232. a) F. 1.   b) deest 2. 3.   c) T. 1.   d) Ph. 1.   e) irrogare 1.   f) deest 1.

234. MANDATUM DE ELECTIONE RATISBONENSI.

(1167. post Oct. 17.)

Adhibuimus 1) codicem latinum Monacensem 13100 (Rat. civ. 100), cui fol. 134 manu saec. XII. illatum est, et 2) editionem Riedii in Codice diplomatico Ratisbonensi I. p. 242 nr. 263 e diplomatario quodam desumptam. — Stumpf, Reg. deest.

(P. deest.)

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus venerabili clero. beneficiatis et^b ministerialibus Ratisbonensis ecclesiae gratiam suam et omne bonum.

10 Honorabiles legatos vestros ad nostram maiestatem venientes qua debuimus benignitate suscepimus et, legatione eorum tum vive vocis tum litterarum vestrarum relatione diligenter intellecta, electionem, qua^c pari voto, unanimi consensu in personam^d dilecti nostri Chounrado^e de Reitenbuch preordinante Spiritus sancti gratia convenistis, ex imperiali favore elementiae et prudentum nostrorum consilio, et quia iusticia suffragatur, modis omnibus approbamus. Quia vero ecclesia vestra multis miseriis magnaque

15 desolationis erumpnis repente destituta subiacet et fere supremae calamitatis et paupertatis miserias sustinet, divino credimus evenisse consilio, quod in hac tribulatione tam idoneus vobis episcopus substituitur, qui sua prudentia et nostra cooperante elementia dispersa congregare, perdita recuperare, lapsa relevare, deformata in meliorem statum

20 reformare sufficiat. Ut autem noveritis, nos devotionis vestrae servitia pre oculis mentis habere et in omnibus necessitatibus vestris oportuna impertiri velle suffragia, petitiones vestras, licet a consuetudine curiae nostrae discordare videantur, benigne admisimus et dilecto nostro Chounrado^e electo vestro, ut de palatiis nostris et omnibus redditibus et honoribus et dignitatibus et castris et curtibus episcopatus se intromittat et pro

25 voluntate sua dispenset et legitime ordinet et aliena restauret, liberam facultatem tribuimus.

235. SENTENTIA DE DOTE ECCLESIARUM CONTRA ADVOCATOS.

1170. Iun. 23.

Prodit ex copiaro ecclesiae Verdensis in tabulario Hannoverano asservato mbr. saec. XIV. sign. II. 125 nr. 24, ubi rubrum: Ne advocati aliquod ius habeant in dote sacerdotis. — Stumpf, Reg. 415.

(P. 141.)

Fridericus) Dei gratia Romanorum imperator augustus. Imperatorie maiestatis est officium, negotiis imperii iuxta legum instituta et canonum decreta pacem et iustitiam providere, et precipue ecclesie Dei, cuius precibus et oratione promoveri speramus

35 et in Domino confidentius regnare. Eapropter notum facimus universis imperii nostri

234. a) F. 1.   b) deest 1.   c) quam 1. 2.   d) persona 2.   e) C. 1.

fidelibus tam futuris quam presentibus, quod dilectus ac fidelis noster imperii princeps
 Hugo venerabilis ecclesie Verdensis episcopus ad curiam nostram veniens sententiam
 requisivit, utrum cuiquam advoeato liceat aliquod ius posse vel debere exercere in
 dotem alicuius ecclesie vel^a clerici in ea manentis vel in rebus suis, vivi sen morientis.
 Habita itaque super huius questione diligenti principum deliberatione, in presentia
 ipsorum a marchione Ottone de Misna super huius rei negotio iudicium requisivimus.
 Ipse igitur, habito universorum principum et nobilium atque aliorum sapientum con-
 silio, generalem in generali curia sententiam protulit: nullum prorsus advocatum aliquod
 ius habere in dotem alicuius ecclesie nec in rebus clerici in ea manentis, nec in vita
 nec in morte. Cui omnes applauserunt et unanimi acclamatione rationabilem assensum
 prebuerunt. Quocirca eidem sententie auctoritatis nostre maiestatem elementer appli-
 eantes statuimus et firmiter sancimus, ne aliquis persona humilis vel magna vel eccle-
 siastica seu secularis audeat obviare huic iudicio tam sollempniter et rationabiliter
 celebrato. Unde et presentem paginam^b conscribi iussimus et maiestatis nostre sigillo
 corroborari. Quicumque ergo eam infregerit vel saltem infringere temptaverit, maie-
 statis nostre reus et a gratia nostra proscriptus erit, rebus et persona publicatis^c.
 Ipse vero episcopus ecclesiastico iure poterit et debet anathematis gladio eos ferire.
 Quod ratum habebimus et usque ad condignam satisfactionem inconvulsum.

Datum Herbsfordie, anno dominice incarnationis MCLXX, indiet. III. IX. Kal. Iulii.

236. SENTENTIA DE SUPELLECTILI EPISCOPORUM ET DE IURE BENEFICIALI PRAEBENDARUM.

(? 1170. Iun.)

*Mandatum hoc, cuius textui emendatione magna meliori comati sumus, sententiae
 nr. 235 adiuvimus, quoniam omni iudicio chronologico destitutum est et in spatio annorum
 1155—1180 datum esse potest. Nam sigla H. et episcopum Hugonem 1167—1180 et eius
 antecessorem Hermannum significare potest. Certe nullo iure a Pertzio ad a. 1168, Iul.
 relegatum est. Inest in copiaro Verdensi saec. XIV, supra ad nr. 235 memorato sub
 nr. 26¹ et rubro insignitum est hoc: Ne episcopus respondeat heredibus antecessoris
 sui. — Stumpf, Reg. 4096. (P. 110.)*

Fridericus) Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus universo clero,
 beneficiatis et ministerialibus Verdensis ecclesie gratiam suam et omne bonum.

Notum facimus universitati vestre, quod dilectus et fidelis noster H. episcopus
 vester quasdam questiones in facie curie nostre coram nobis deposuit, de quibus uni-
 versalis curie nostre, presentibus principibus et magnatibus regni nostri, sententia hoc
 dictavit: quod dilectus noster, prelatus episcopus vester, in suppellectile predecessoris

235. ^{a)} ut *codex*. ^{b)} paginē *codex*. ^{c)} publicatus *codex*.

1) Stumpf 'Nachträge' p. 548 dicit, autographon exstare Verdac. Errat tamen viro et. Inücke tabu-
 lario Hannoverano teste, qui in tabulario civitatis Verdensis autographon nequaquam serratum esse neque
 aliud tabularium Verdac exstare nos docuit.

sui heredibus ipsius nichil hereditarii iuris [concedere debet et] seculares* contro-
 versiam nusquam nisi in curia nostra ad discutiendum debent transferre. Ius quoque
 beneficiale in prebenda fratrum memorate ecclesie et ius beneficiale in plebanis eccle-
 siis post mortem concessoris cessatum esse iudicamus. Universitati ergo vestre firmiter
 5 mandando precipimus, ut prefatas curie nostre sententias ratas teneatis et illibatas
 semper observetis.

237. CONVENTIO CUM LUDOVICO VII. REGE FRANCIÆ CONTRA BRABANTIONES.

(1171. Febr. 14.)

10 *Damus e codice civitatis Arelatensis 743 (olim S. Vedasti) saec. XIII. in., Alexandri III.*
epistolas ad Henricum archiepiscopum Remensem datas continente; descripsit b. m. Beth-
mann. Ex eodem codice edidit Martene in Collectione amplissima II, 880 (= Bouquet
XVI, 697). Tempus definitur a viro cl. Scheffer-Boichorst ope epistolae cuiusdam Wil-
 15 *helmi ad Hugonem episcopum Dunelmensem datae (ed. Robertson 'Materials for the history*
of Thomas Becket VII. nr. 742 p. 445) ubi haec: De domino rege Francorum hoc vobis
duxi nuntiandum, quoniam proxima die Iovis post conversionem beati Pauli (Ian. 28)
profectus est ad colloquium inter ipsum et imperatorem petitione ipsius imperatoris
habendum dominica qua cantabitur Invocavit (Febr. 14), in confinio regni et imperii
 20 *versus Mechisi (al. Meturbisi), ubi speratur de reformanda unitate et pae ecclesiastica*
esse tractandum et inter ipsos tum coningiis tum aliis pacis foederibus amicitiam esse
firmandam — et ope epistolae Alexandri III. a. 1171. Ian. 1 ad archiepiscopum Remensem
datae (Jaffé, Reg. pont. ed. II. 11894), ubi mentio fit colloqui quod nuper Ludovicus
Francorum rex cum F. dicto imperatore habuisse dignoscatur. Locum Mechisi, inter
 25 *Toul et Vauclours situm, putat esse Marey-sur-Vaise vir d. Pfister in periodico 'Revue*
historique' XXVI. 187 (1892. Mart. 7). — Stumpf, Reg. 4120. (P. 141.)

In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Fredericus Dei gratia Romanorum
 imperator augustus omnibus imperpetuum. Amicus noster karissimus Lodovicus
 Francorum rex et nos inter Tullum et Vallemcolorum pro negotiis regni et imperii
 convenimus, ubi ex utraque parte habuimus magnam baronum copiam. Inter cetera
 30 de expellendis maleficis hominibus, qui Braubantiones sive Coterelli dicuntur, tale
 fecimus utrinque pactum^a et statutum. Nullos videlicet Brabantiones vel Coterellos,
 equites seu pedites, in totis terris nostris, regni scilicet aut imperii infra Remum
 et Alpes et civitatem Parisius, aliqua occasione aut verra retinebimus ammodo,
 neque nos neque homines nostri, nisi forte aliqui in terra alicuius baronis infra hos
 35 terminos iam uxorem duxerint aut aliquis baronum aliquem secum ante istam conven-
 tionem in perpetuum retinuerit. Quod ut inviolabiliter omni tempore observetur, nos
 pro nobis fecimus Matheum ducem Lotharingiae hoc fiduciare, et rex ipse comitem
 Trecensem Henricum. Set archiepiscopi et episcopi et ceteri barones, qui affuerunt,
 quisque pro se hoc fiduciaverunt, et a reliquis archiepiscopis, episcopis et laicis infra
 40 prescriptos terminos constitutis^b, qui tunc non affuerunt, eandem accepimus securitatem,

236. ^a) secularis *cod.*

237. ^a) factum *e.*   ^b) constitutos *e.*

tali condicione, quod si quis maleficos illos homines amodo retinuerit, archiepiscopus vel episcopus suns illum nominatim excommunicabit et totam terram suam tenebit sub interdicto, donec illi, cui malum per eos fecerit, dampnum suum ad probationem suam restituat et episcopo dignam faciat emendationem: et tam archiepiscopi quam episcopi quam barones cum armis contra ipsum et super terram suam ad destruendum ibunt 5 infra quadraginta dies postquam inde fuerint commoniti, donec illi, cui malum factum erit, dampnum suum fuerit restitutum et domino terre digne fuerit emendatum. Si quis etiam maleficos illos retinuerit, pro legitimo in nulla curia vel causa recipietur, donec, sicut prediximus, rem emendaverit. Si quis etiam eandem securitatem voluerit, eandem similiter subibit sententiam. Si vero malefactor adeo potens fuerit, ut a vicinis 10 constringi non possit, nos de nostro et rex similiter de suo in propria persona sumemus vindictam, et quam cito vocabit, in eum cum armis insurgemus.

238. CONVENTIO CUM PISANIS PER CHRISTIANUM MOGUNTINUM FACTA.

1173. Mai. 23.

15

Conventionem praeciam de pace inter Pisanos et Florentinos ex una parte et Ianuenses et Lucanos ex altera incunda dedit vir cl. Holder-Egger ex autographo quod asseruatur in tabulario regio Florentino, 'Riformazioni Atti pubblici 1173 28. Maggio', quod sigillo omnino caret. Quo etiam niti videtur editio minus accurata, quam paravit dal Borgo 'Raccolta di scelti diplomi Pisani' 309. (P. deest.) 20

† In nomine Dei eterni. Anno ab incarnatione eiusdem MCLXXIII. indictione V, X. Kal. Iunii.

1. Consules Pisane civitatis cum quattuor Lucensibus captivis pro ipsis et aliis representabunt se coram domno^a Cristiano Macentine ecclesie archiepiscopo et dabunt iamdictos captivos in manibus eius et in eum pro se et suis aiutoribus, quibus iuramento 25 tenentur, se ponent et iurabunt stare mandato suo et mandatis super pace ista facienda et tenenda, que inter ipsos, scilicet Pisanos et Florentinos et eorum aiutores, et Lucenses et Ianuenses et eorum aiutores, quibus sacramento tenentur, tractent vel tractabitur: et hoc quoque similiter Florentini iurabunt.

2. Quibus peractis domnus archiepiscopus incontinenti absolvet eos a banno^b et ipsos in omnem plenitudinem^c prioris status in integrum restituet: et hoc totum faciet in plena curia. Et si consules Pisane civitatis voluerint eandem^d restitutionem fieri, faciet ab inperatore infra terminum competentem ad voluntatem Pisanorum consulum: quo peracto, hos quattuor Lucenses captivos statim comittet^e Florentinorum consulibus.

3. Deinde Pisanorum consules Pisas revertentes, reliquos captivos Lucenses, qui Pisis capti sunt, pro se, id est pro Pisanis, consulibus Florentinorum commendabunt, accepto ab eis iuramento, quod si pax completa non fuerit, reddent eos Pisanorum consulibus in securo loco in supradictorum Pisanorum fortia: et Florentini aliquos ex eis de melioribus Lucam ire patientur, receptis pro eis bonis stadicis et sacramentalibus et aliis firmis securitatibus, 40

238. ^a) duo similia fere semper e. ^b) ab anno e. ^c) plenitudine e. ^d) eandem e. ^e) comittet, signo compendii tamen deleto e.

4. Hoc tamen pacto omnia supra^f et infra scripta peragi debent, quod iamdictus archiepiscopus cum consensu et assensu consulum Pisane et Florentine civitatis duos bonos homines de Pisa et alios duos de Florentia civitate, super hoc facto convenientes, pro pace tractanda et complenda eliget, et alios duos de Lucana civitate et duos de
5 Iannensi eodem modo eliget. Qui omnes^g octo in presentia domni archiepiscopi et supradictarum civitatum consulum iurabunt ad sancta Dei euangelia, quod bona fide et sine omni fraude inter iamdictas civitates et eorum auctores, quibus iuramento tenentur, pacem atque concordiam tractabunt et ordinabunt atque complebunt infra terminum et terminos ab archiepiscopo et partibus constituendum vel constituendos, ad honorem
10 Dei et imperatoris et salvamentum predictarum^h civitatum et suorum auctorum.

5. Et si ex omni parte concordaverint, bene erit. Sin autem contingerit eos omnes vel aliquos ex eis vel aliquem in totum partemve discordare, tunc duo arbitri, scilicet comes Gerardus Pisannus et Guido de Montemagno, assumuntur, qui duos
15 eligantⁱ homines super hoc facto convenientes, qui bona fide et sine omni fraude omnia ea, in quibus iamdicti octo discordes arbitri fuerint, discernant et cognoscant et sic ad concordiam reducant: et quod ipsi concordaverint, firmum et stabile sine omni fraude supradicte civitates teneant.

6. Et postquam pax facta fuerit, Florentini omnes captivos Lucenses infra XV dies post pacis compositionem in manibus archiepiscopi apud Sanctum Miniatum dabunt,
20 Pisani vero captivi, qui sunt Ianue vel Luce, interim dum pax componitur, erunt apud archiepiscopum aut apud Lucenses, prout Pisanorum consules voluerint, ita ut studeant cum bonis securitatibus et cum bonis sacramentalibus. Pax vero perfecta, erunt liberi. Et si in supradictis pactis et conventionibus et iuramentis placuerit addere vel diminueri archiepiscopo, possit hoc facere cum consensu utriusque partis, et hoc sine omni
25 fraude et malo ingenio.

7. Et sic postmodum Gerardus de Rangone et Guido de Sancto Nazaro in ecclesia beati Andree in Chintica de Casaiulia^k iuraverunt corporaliter tactis sacrosantis euangeliiis, quod parabolam habuerunt ab archiepiscopo Maguntino, et postquam habuerunt, nullo modo fuit eis ablata, quod omnia suprascripta^l, quecumque in hoc instrumento
30 scripta sunt ex parte iamdicti archiepiscopi et Pisanis et Florentinis conventa, bona fide et sine omni fraude observabit^m atque complebit. Et sic ut suprascripta sunt et conventa ad sanum et bonum intellectum super animam iamdicti archiepiscopi iuraverunt, et tanto plus super animam eius, scilicet archiepiscopi, iuraverunt, quod hoc totum quod in cartula suprascriptaⁿ scriptum est, iamdictus archiepiscopus iterum, quando
35 Pisanorum et Florentinorum consulibus placuerit, iurabit et tot bonos homines de melioribus de sua curia faciet illud idem iurare, quot Pisanorum et Florentinorum consulibus placuerit.

8. Et similiter et Florentinorum consules, scilicet Iohannes Donati et Mannus, et Pisanorum, scilicet Rainerius Gaitani et Alcherius et Benectus et Albizellus et Gualfredus iuraverunt, quod omnia, que in hac cartula scripta sunt ab eis facienda, bona
40 fide et sine omni fraude servabunt, hoc scilicet pacto, si archiepiscopus observaverit omnia que in hoc instrumento scripta sunt, [sicut] iuravit Gerardus de Rangone et Guido de Sancto Nazaro super animam iamdicti archiepiscopi.

9. Facta sunt hec omnia suprascripta^l in presentia comitis Gerardi et Albertini quondam Sigerii Gualandi et Forensis de Canpi et Cavalcantis quondam Boneisignis et Abatis quondam Ildebrandi et Albonecti quondam Baglioni et aliorum plurium.

Et sic postea VII. Kal. Iunii in domo filiorum Petronis apud Santum^o Genesium iamdictus archiepiscopus iterum iuravit in presentia Herici quondam Canis et Albertini^p

238. f) sup̄ e. g) q̄os e. h) p̄dictorum e. i) elegant corr. eligant e. k) seu Casaiulia: 50 casaiulia e. l) ifia e. m) observab e. n) ista e. o) santu e. p) abtu e.

quondam Sigerii et Abatis quondam Ildebrandi et Forensis de Campi et Guidonis de Sancto Nazaro et aliorum plurium.

† Ego Iacobus domni Federici Romanorum imperatoris notarius hoc totum mandato Ildebrandi Familiati iudicis et eius vice scripsi.

† Ego^a Ildebrandus Familiatus, dum predicta omnia fierent, interfui ideoque mea vice a predicto Iacobo notario scribi feci et in omnibus completionem inposui et subscripsi.

239. CONVENTIO CUM COMITE FLANDRIAE DE MERCATORIBUS ET DE MONETA.

1173. Mai. 29.

Escripsit iam olim b. m. Bethmann ex 1) libro privilegiorum civitatis Gandensis Witte Boek nuncupato saec. XV. med. fol. 75. collato cum 2) altero chartulario saec. XV. Welten en costumen van de Nederlanden inscripto, quod e bibliotheca Lammensiana iam decenit in tabularium civitatis Gandensis. E codice V ediderunt Warnkönig 'Flandrische Rechtsgeschichte' I, appendix 38 et Höhlbaum 'Hansisches Urkundenbuch' I, p. 13 nr. 23. — Stampf. Reg. 1116. (P. deest.)

Fredericus Dei gracia Romanorum imperator^a augustus. (1) Notum facimus imperii fidelibus, quod nos^a ex petitione dilecti nostri Philippi comitis Flandrie quattuor fora mercatoribus Flandrensibus^b statuimus, duo quidem apud Aquisgrani per terram et alia duo apud Dusburch per aquam certis temporibus observanda. (2) Initium autem unius erit fori apud Dusburch in festo beati Bartholomei, et per quattuordecim dies perdurabit; et^a alterius erit initium Letare Iherusalem, et per totidem dies^a observabitur. Aquisgrani vero aliud forum habebit initium in capite ieiunii, per quattuordecim dies observandum; et^a aliud in festo sancti Michaelis totidem diebus frequentandum. Finitis singulis quattuordecim diebus, Flandrenses et ceteri mercatores postmodum quieti maneant per alios quattuordecim dies, nichil de pannis suis vendentes; deinde vero post illum terminum omnia licenter vendant, solventes apud Dusburch tale thelonium, quale solent Colonie persolvere, et precium dent de libra sive trutina. (3) Ut autem mercatores melius habeant commodum, novam monetam apud Dusburch eudi precipimus in denariis et apud Aquisgrani in obolis, quorum marcha preponderabit uno denario Coloniensis^c monete. Hos etiam denarios et obolos comes Flandrensis per terram suam dandos esse precipiet. (4) Quicumque mercatores, sive Flandrenses sive alii, bona sua cuiquam crediderint, coram iudice et scabinis hoc faciant, qui testimonium rei credite perhibeant; et mercator ita faciens per testimonium iudicis et scabinorum bona credita sine contradictione recipiet. Sed si super bonis creditis testimonium iudicis et scabinorum non habuerit ille a quo bona requiruntur, sacramento sine^d vara se expurget, quod honorum debitor non extiterit. (5) Cuiuscumque terre mercator bona sua per testimonium iudicis et scabinorum credita rehabere non potuerit, a iudice et scabinis illius loci quem debitor inhabitat iusticiam requirat et petat, ut inde debitor transmittatur ad iudicem et scabinos qui bonis creditis interfuerunt; coram

238. ^a reliqua alia manu scripta sunt c.

239. ^a) deest 1.   ^b) flandrie 1.   ^c) coloniensi 1.   ^d) ita 2; sine 1.

quibus debitorem convineat. Quodsi iusticiam requisitam non invenerit, deinde illius loci mercatoribus, ubi negata est ei iusticia, pignus auferat, donec iusticiam consequatur, et ob hanc causam loci alterius mercatores non infestet. (6) Si quis insecutus fuerit mercatorem de maiori loco ad minorem, imponens ei aliquod malum, si querimoniam prosequi voluerit, revertatur cum mercatore ad locum in quo malum sibi fatetur esse illatum et coram iudice iusticiam consequatur. Prius tamen quam revertatur conquerens, fideiussionem faciat mercatori, quod querimoniam suam in maiori loco prosequi velit. Quam si non fuerit exsecutus et defecerit secundum fideiussionem prius factam, mercatorem pro gravamine per satisfactionem sibi consiliet. Sed si prius fideiussionem mercatori de prosequenda querimonia non fecerit, mercatorem non gravabit, sed in pace dimittet. (7) Si quis mercator senserit se gravari contra iusticiam in loco minori, licentiam habeat appellationem faciendi ad maiorem locum, a quo minor locus iusticie sue leges acceperat. (8) Nemo mercatorem de Flandria duello provocabit: sed si quid in eum habet dicere, iuramentum illius absque vara recipiat. (9) Idem mercatores sub nostro conductu salvis rebus et personis habebunt ascensum et descensum in Reno et in aliis aquis sive terris in imperio nostro constitutis; et qui vim aut iniuriam eis inferro^f presumpserit, a gracia nostra sit exclusus. Ut igitur omnia supradicta permaneant inconvulsa, sigillum nostre maiestatis presenti pagine cum sigillo dilecti^g nostri Philippi comitis Flandrie precepimus apponi.

Acta sunt hec omnia anno dominice incarnationis MCLXXIII, indictione VI. Datum apud Fuldam III. Kal. Iunii: feliciter amen.

240. SENTENTIA DE BONIS CLERICORUM DECEDENTIUM.

1173. Iul. 2.

Proferimus ex autographo iam in bibliotheca civitatis Moguntinae asservato, a viro d. Schwalm collato. Sigilli vestigium nullum. — Stumpf, Reg. 449. (P. 142.)

(C.) ¶ In nomine sancte et individue Trinitatis. Fridericus divina favente clementia imperator Romanorum et semper augustus. ¶ (1) Imperatoria maiestas, que regis regum et domini dominantium vicem gerit in terris, in gubernatione universitatis hominum sue iurisdictioni attinentium illis, qui sunt de sorte Domini et de sanctuario Dei, motu pietatis et salutis sue intuitu specialem defensionis et protectionis gratiam debet impendere et iura sua inviolata eis conservare, ut ab omni perturbatione liberi et securi servicio Dei possint vacare, ita ut in monte contemplationis Deo mente excedant et pro his, qui in hac valle plorationis naufragosa tempestate fluctuant, orationibus^a suis intercedant. (2) Noverit igitur fidelium Christi et imperii nostri presens etas et secutura posteritas, qualiter venerabilis clerus, videlicet prelati et subditi Maguntine civitatis, ad nostram venientes presenciam, querimoniam coram nobis deposuerunt, quod quidam burgenses de civitate sua gravem eis irrogassent iniuriam et iura eorum tam scripta quam consuetudinaria temeraria presumptione violassent.

239. ^c mercatorem 2. ^f conferre 1. ^g dicti 1.

240. ^a oroiho or.

Asserebant enim, quendam canonicum Sancti Victoris infirmitatis molestia gravatum iuxta consuetudinem longo et communi usu totius cleri approbatam de mobilibus suis que habebat infra emunitatem donationem in ultima voluntate fecisse et quosdam fratres suos fidecommissarios constituisse, qui eo decedente uti ipse ordinaverat res illas distribuerent. Cum autem canonicus ille diem clausisset extremum, fratres sui ea que fidei eorum commiserat executioni mandare volebant; sed cognati fratris defuncti effectum rei impediabant, asserentes se exheredatos esse per inofficiosum quod factum esset testamentum, et ideo donationem in irritum esse revocandam. Honorabilis vero clerus Maguntinus cum instrumentis suis astabat, probationem suam nobis offerens, quod donatione antecessorum nostrorum divorum augustorum et episcoporum suorum auctorabili concessione per quadraginta annos et amplius sine interruptione talem in emunitatibus suis libertatem optinuissent, quod omnia mobilia sua quolibet tempore cui vellent possent donare; et hoc idem ex scripto iure asseverabant. Laici autem pro parte sua multa in contrarium allegabant; et ita hinc inde lis diu est agitata.

(3) Ut ergo hanc litem possemus dirimere et causam debito modo diffinire, placuit nobis a Wormaciense episcopo Cūnrado et aliis episcopis presentibus, cancellario quoque nostro Godefredo, nec non abbatibus et aliis personis ecclesiasticis in iure ecclesiastico peritis veritatem cognoscere. Illi vero cum omnibus ecclesiasticis personis que aderant in presentia nostra testati sunt, illam emunitatis libertatem, quam Maguntinus clerus sibi vendicabat, in multis imperii nostri servari ecclesiis; et item ius scriptum super presenti negotio nobis distinxerunt, asserentes quod clericus, qui tempore ordinationis sue nichil habens aliqua de rebus ecclesie acquisisset, nullum testamentum posset facere, sed post decessum suum omnia ecclesie deberet relinquere. Asseverabant etiam, quod clericus mobilia sua, que vel de proprio vel ex mera alicuius liberalitate vel successione cognationis vel aliquo lucrativo titulo ad eum devenissent, cui vellet posset donare, sive inter vivos sive in ultima voluntate; si vero intestatus moreretur, omnia ad usum ecclesie redirent cui ipse vivens ministrabat; patrimonium autem quod hereditario iure ad clericos devenisset, illis qui in linea agnationis seu cognationis eis essent proximi post mortem suam relinquere deberent.

(4) Taliter itaque instructi ab episcopis et ecclesiastici iuris peritis, antecessorum nostrorum divorum augustorum facta et orthodoxorum patrum statuta dignum duximus venerari, et ideo universum Maguntine civitatis clerum et canonicos in tribus municipiis degentes, videlicet Aschaffenburg, Frankenfurt et Pingia, in libertate emunitatis, quam longa consuetudine optinuerunt et inscripto iure, quod auctoritate Romane ecclesie et sanctorum patrum traditione acceperunt, ob amorem dilectissimi nostri Christiani archiepiscopi eorum, qui in servicio nostro et imperii diutino et multo labore magnam beneficii gratiam meruisse dinoscitur, auctoritate nostra confirmantes, imperiali lege sancimus^{b)}, ut mobilia sua, que infra emunitatem habuerint, ecclesiis seu personis pro arbitrio suo inter vivos seu in ultima voluntate donandi liberam habeant facultatem.

(5) Pro maiore autem huius nostre confirmationis et sanctionis auctoritate hanc paginam conscribi et aurea bulla nostra iussimus insigniri, pena centum librarum auri et banni nostri huius sacre legis violatores condemnantes, adhibitis idoneis testibus quorum nomina sunt hec: Cūnradus Wormaciensis electus, Rudolfus Argentinensis episcopus, Lūdevicus Basiliensis episcopus, Sigehardus abbas Laurissensis^{c)}, Arnoldus maior prepositus Maguntinus, Wernherus prepositus Sancte Marie in Campis, Heinricus maioris ecclesie decanus, Hermannus cantor, Ūdalricus magister scholarum in ecclesia sancti Petri, Gernotus magister scholarum^{d)} in ecclesia sancti Stephani, Arnoldus Spirensis ecclesie decanus, Andreas magister scholarum, Iohannes prepositus Sancti Germani: Cūnradus

palatinus comes Rheni, Hugo comes de Dagesburg, Eubicho comes de Liningen, Rüpertus comes de Nassowa, Otto comes de Hunebure, Godofridus comes de Spanheim; Ulricus de Horningen, Waltherus de Husen, Wernherus de Boulanden, Waltherus dapifer, Cónradus pincerna, Wolfram, Henricus marscaleus, Ludewicus Colbo, Hunfridus et Henricus frater eius de Valkenstein, Sifridus de Lapide, Burcardus vicecomes Wormaciensis, Wernherus et Giselbertus frater eius, et plures alii.

‡ Signum domini Frederici Romanorum imperatoris invictissimi. ‡ (M.)

Ego Godefredus cancellarius vice domini Cristianus Maguntini archiepiscopi et archicancellarii recognovi.

Acta sunt hec anno dominice incarnationis MCLXXIII. indictione VI. regnante domno Frederico Romanorum imperatore gloriosissimo, anno regni eius XXII, imperii vero XX. Data Spire VI. Non. Iulii: feliciter amen.

241. SENTENTIA DE NON ALIENANDIS BONIS COMITATUUM.

1174. Dec. 21.

Adhibeantur oportet editiones 1) Goiffredi († 1692) 'Storia delle Alpi Maritime' l. III. in Monumentis historiae patriae, Scriptorum tom. II, 428; 2) Honorati Bouche S. I. 'Histoire chronologique de Provence' (Aix 1664) II, 134, qui privilegium depromsit ex Historia Ebreduensi manuscripta Patris Fournier S. I. et Fournierum autographon vidisse in tabulario archiepiscopatus Ebreduensis dicit; 3) Iohannis Columbi S. I. 'Opuscula varia' (Lugduni 1668) p. 85; 4) Guichenon 'Bibliotheca Sebustiana' Centuria II nr. 2 ed. princeps (Lugduni 1660) p. 231 (ed. Hofmann 'Nova scriptorum et monumentorum collectio' I, p. 185) 'ex veteri codice manuscripto'. Testium nomina valde corrupta violentis medelis castigari necesse erat, neque omnia absoluta esse fatemur. — Stampf, Reg. 1173. (P. 144.)

In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Fridericus divina favente gratia Romanorum imperator semper augustus. Imperialis excellentiae benignitas iustis honestorum petitionibus inclinari consuevit et eas personas beneficiorum gratia obligare, quas ob fidei suae claritatem et nobilitatis praerogativam dignas censuit honorari. Notum sit igitur universis imperii nostri fidelibus tam futuris quam praesentibus, quod Guilelmus Forealcherii^a comes praesentiam nostrae maiestatis adiit, postulans a nobis, ut eum de^b comitatu Forealcherii^c investire dignaremur. Cuius personam, sicut nostram decuit elementiam, honorifice suscipientes et petitionis suae affectum diligenter attendentes, habito cum principibus nostris consilio, praedicti comitatus investituram cum omnibus pertinentiis eius in omni plenitudine honoris, sicut antecessores sui tenuere, in feudum ei solemniter dedimus et concessimus. Ipse vero fecit nobis hominum^d et fidelitatem iuravit, scilicet^e quod per^f collatum beneficium ad omne mandatum nostrum stare proposuit et honorem imperii et coronae nostrae gloriam usquequaque promoveri firmissime compromisit. His itaque praefatis^g, comes petit^h sibi dare sententiam.

241. ^a) Forealquerii 1—3. ^b) deest 1, 2. ^c) Forealquerii 1, 2; Forealqueriensi 3. ^d) hominum 1. ^e) sicut 1—4. ^f) deest 3. ^g) sic 1—4. ^h) sibi dari petit 4.

si de iure in irritum deberet^f revocari^k, quidquid ab antecessoribus de iurisdictione et de iure hospitiorum et dignitate comitatus alienatum esse constaret, sive per venditionem, donationem seu per^l quamlibet subtractionem spontaneam vel violentam^m. Prolataⁿ est^o igitur sententia in medium a fidei nostro Henrico marchione Wercio de Wasto et ab omnibus unanimiter approbata: quod nequaquam firmum ac stabile 5 deberet aut posset permanere, si quid^p de comitatus iurisdictione et dignitate ab aliquo supradictorum modorum fuisset alienatum^q vel diminutum, nulla in praesentibus aut^r futuris literis^s defensione seu^t praescriptione^u temporis huic^v restitutioni seu privilegio opponenda. Nos itaque^w eandem sententiam iustam et ratam esse decernentes, iam dicto fidei nostro Guillelmo comiti comitatus dignitatem, iurisdictionem et regalia cum 10 omni plenitudine honoris et utilitatis, nostra imperiali auctoritate restituimus et in perpetuum, salva imperiali iustitia, confirmamus. Statuentes et sub poena bauni nostri firmiter et districte praecipientes, ne qua persona parva vel magna, saecularis vel ecclesiastica, praenominato^x fidei nostro vim in his seu^y iniuriam aliquam inferre praesumat: et si facere attentaverit, quinquaginta libras auri pro satisfactione componat, 15 dimidium camerae^z nostrae et dimidium comiti, cui iniuria cognoscitur esse illata. Ut autem huius^a donationis gratuita collatio rata semper et inconcussa permaneat, praesentem inde cartam conscribi et sigillo nostrae maiestatis iussimus roborari. Huius rei testes sunt: Philippus Coloniensis archiepiscopus^b, Arnoldus Trevirensis archiepiscopus, Hermannus Bambergensis^c episcopus, Cono Ratisbonensis^d episcopus, 20 Hugo Verdensis^e episcopus, Conradus palatinus comes Rheni^f, Henricus comes de Dieschse^g, Albertus^h comes de Ebersteinⁱ, Fridericus comes de^k Altena^l, Henricus^m de Lincⁿ, Girardus de Randerode^o, Conradus de Balhusen^p, Henricus^q marchio de Wasto^r, Guilelmus marchio Montisferrati et filius eius, Guilelmus^s de Palee, Umberto comes Blandratensis, Guido de Sancto Nazario, Arnaldus^t Flotte^u, Guilelmus 25 de Bulbone^v, Petrus Grossus Forcalcherii^w praepositus, Petrus Pelican eiusdem ecclesiae canonicus, Bertrandus de Sancto Maximo, Guilelmus de Fontana^x, Petrus de Mota, Guilelmus^y de Moroz^z, Guido de Sarmor^a et alii quam plures.

Signum (M.)^b domini Friderici Romanorum imperatoris invictissimi.

Ego Godefridus^c cancellarius vice Philippi Coloniensis archiepiscopi et Italici^d 30 regni archicancellarii recognovi.

Acta sunt haec anno dominicae incarnationis MCLXXIII^e, indictione VII, regnante domino Friderico Romanorum imperatore gloriosissimo, anno regni eius^f XXIII, imperii vero XXI. Datum in episcopatu Papiensi in obsidione Roboreti^g XII.^h Kal. Ianuariiⁱ: feliciter.

35

241. ¹⁾ debet 4.   ^{k)} renovari 1. 2. 3.   ^{l)} deest 1. 2.   ^{m)} violentiam 4.   ⁿ⁾ Probata 4.
^{o)} igitur est 1.   ^{p)} sicut 2. 4.   ^{q)} abalienatum 3.   ^{r)} deest 1. 2. 4.   ^{s)} litibus 2. 3. 4.
^{t)} subscriptione 2. 4; deest 3.   ^{u)} deest 2.   ^{v)} huic — privilegio des. 1.   ^{w)} igitur 1.   ^{x)} praenominata 2.
^{y)} vel 3.   ^{z)} coronae 3.   ^{a)} huius autem 3. 4.   ^{b)} episcopus etc. 3, *ubi desunt* Arnoldus — Verdensis episcopus.   ^{c)} Ubelgensis 1. 2. 4.   ^{d)} pro Cono Ratisbonensis 1. 2. 4; 40
Cornensis (Comorens. 2; Coronensis 4) Bononiensis.   ^{e)} Virdunensis 2.   ^{f)} deest 4; etc. *add.* 3, *ubi desunt* Henricus — Nazario.   ^{g)} Diest 4.   ^{h)} Arbertus 2.   ⁱ⁾ Herbestein 1. 4; comes Derbestein 2.   ^{k)} deest 1. 2.   ^{l)} Altens 1. 2.   ^{m)} Henricus — Balhusen *des.* 4.   ⁿ⁾ deline 1. 4; comes Deline 2.   ^{o)} Rendenorde 1. 2.   ^{p)} Bellem 1; Bellemibus 2.   ^{q)} Enriens 1.   ^{r)} Vasto 4.
^{s)} G. de Palee *des.* 4.   ^{t)} Arnaldus 2; Arnaldus 3. 4.   ^{u)} Flotta 3. 4.   ^{v)} Guil. Dulbone 3; 45
G. de Bulbone *des.* 4.   ^{w)} Forcalquerii 1. 2; Forcalqueriensis 3.   ^{x)} etc. *add.* 3, *ubi desunt* Petrus — recognovi.   ^{y)} Guilelmus — Sarmor *des.* 4.   ^{z)} Moroz 2.   ^{a)} Guidonis de Sarmor 2.   ^{b)} *signum ercis hic in* 1. 2.   ^{c)} Gothofredus 1.   ^{d)} Italiae 4.   ^{e)} MCLXIII. 1. 4; millesimo centesimo sexagesimo quarto 2. 3.   ^{f)} deest 1.   ^{g)} Roberti 1; Robereti 2.   ^{h)} XXII. 4.   ⁱ⁾ Iun. 2. 3.

242-245. TRACTATUS PACIS CUM LOMBARDIS.

1175. Apr. Mai.

De scriptis, quae ad hanc tractatum spectant et quae a Pertzio pessime discrepti erant, laude egit primus vir et. Ficker 'Zur Geschichte des Lombardenbundes' in Actis (Abhandlungen) academiae imperialis Vindobonensis LX, 297 sq., tum nuper vir et. Tonini 'Archivio storico Lombardo' IV, 218 sq.

242. CONVENTIO PRAEVLIA APUD MONTEBELLUM INITA. Apr. 16. 17.

Instrumentum notarii, quod acta dierum Apr. 16 et 17 scripto mandavit, quinque partibus consistit, quas capitulorum numeris distinguimus; et quidem c. 1 continet conventionem praeviam de arbitris eligendis, c. 2 treugam a Papiensibus et marchione Montisferrati Alexandrinis servandam, c. 3 pacem ab imperatore per osculum Lombardis praestitam, c. 4 facultatem arbitratorum, cui succedit eschatocolon, c. 5, quod supplementi vigorem habet, securitatem factam Alexandrinis de treuga servanda. Adhibuimus tres codices uero et. Holder-Egger collatos: 1) Registrum civitatis Placentiae magnum saec. XII. ca. seu XIII. in. fol. 18 in tabulario municipali asseratum; cuius apographum est 1^a) Registrum nunc dictum parvum (olim 'Registro mezzano' dictum) circa a. 1300 curatum fol. 11; 2) Registrum privilegiorum civitatis Mutinensis saec. XIII. in. exemplatum a Degoldeo notario, quod asseratur in tabulario municipal. fol. 11', ubi inscriptio: R(ubrica) de compromisso facto inter dominum Fredericum imperatorem et Lombardos in certo numero hominum. Hoc libro usus est Muratori 'Antiquitates Italicae' IV, 275—278, a quo omnes posteriores editiones pendunt. — Stumpf. Reg. 1175. (P. 115.)

(S. N.)^a In nomine Domini.

1. Talis concordia facta est inter dominum Fredericum^b Dei gratia Romanorum imperatorem et Lombardos et Marchianos et Venetos atque Romaniam^c et omnem eorum Societatem tam locorum quam personarum; quod tres persone debent eligi a parte domini imperatoris et tres ex parte civitatum, que persone, visis litteris missis ab imperatore consulibus Cremone et litteris^d a consulibus civitatum datis consulibus Cremone, Pontio vel eius^e sociis de pace et concordia imperatoris et eius partis et civitatum omnium et earum partis, debent^f iurare, quod bona fide et sine fraude visis supradictis litteris concordiam facient inter imperatorem et eius partem et Lombardos et eorum partes, neque amore neque timore neque odio nec^g ullo alio modo pretermittent, quin ex^h utriusque litteris extrahentⁱ ea, que eis videantur^k superflua et incongrua, et adiungent ea, que eis videantur necessaria et magis utilia et congrua ad pacem et concordiam^l inter dominum imperatorem et Lombardos et civitates et omnem suam Societatem confirmandam et tenendam. Et imperator et eius curia et civitates et earum^m partes debent facere securitatem, arbitrioⁿ predictorum sex electorum stare; et si dissenserint^o in aliquo, arbitrio consulum omnium Cremone similiter^p stare. Et isti sex debent arbitrari predicta usque ad medium Madium. Et si dissenserint in aliquo, tunc consules omnes^p Cremone debent ea^q predicta arbitrari de eo, de quo dissenserint, inde^r ad quindecim dies. Et imperator statim debet facere pacem omnibus

242. a) signum notarii idem in 1. 2; simile in 1^a. b) Federicum 2. c) Romania 2. d) litteris hic 2. e) aliis 2. f) debet 2. g) vel 2. h) corr. ex extrahent 2. i) extrahit 2. k) corr. ex videantur 2. l) confirmandam add. 1, iam deletum. m) eorum 2. n) in arbitrio 2. o) dissenserint 2. p) deest 1. q) deest 2. r) usque 2.

civitatibus et earum Societati osculo pacis interveniente. Et ut ita firmum teneatur a civitatibus, decem^s homines de unaquaque civitate debent iurare, quod ita firmum sit, et habeantur^t ab ipsis omnibus civitatibus: et ipsi decem tales, quales imperator elegerit, debent^u esse et facere fidelitatem domino imperatori et filio eius Henrico regi, vasallus sicuti vasallus et^q civis sicuti civis. Et comes Savoie et ceteri principes imperatoris concordantes fuerunt eum domino Ecelino et cum^v consulibus civitatum et aliis sapientibus civitatum ibidem existentibus, quod quidquid^w iuretur aut fiat a parte Lombardie^x et eius Societatis, non^y debet^z esse alicuius momenti nec debet^z obesse alicui, nisi pax^a et concordia facta fuerit a domino imperatore^b et eius parte omnibus civitatibus et locis et personis Societatis Lombardie, Marchie et^c Venecie et^c Romanie. Et isti tunc^d de unaquaque civitate iuraverunt ita attendere et firmum tenere: De Mediolano Ubertus de Landriano, de Brixia Albericus^e de Cauriano, de Verona Winiamus^f Advocatorum, de Placentia Wuilielmus^g, de Tarvisio^h Gerardusⁱ de Campo sancti Petri, de Vicentia Wuazo de Guazonis^k potestas, de Bergamo Gibertinus^l de Carcere potestas, de Parma Niger Grassus^m potestas, de Laudaⁿ Lanfrancus^o, de Vercello Iohannes Benedictus, de Tartona^p Cassianus, de Novaria Petrus Cavallacius, de Regio Albertus de Bonizo^q, de Ferraria^r Guidottus^s, de Alexandria^t Saecus de Strata consul, et dominus Ecelinus et dominus Anselmus de Dovaria^u ree-
tores Lombardie. Et hec omnia facta sunt et ordinata in concordia principum electorum a domino imperatore; hii sunt: Colonensis^v archiepiscopus, frater imperatoris, comes Savoie, Otto palatinus comes, Enricus Guercius, cancellarius imperatoris. Ipsi vero qui capti sunt ab utraque parte debent reddi. Et hoc actum et patratum et statutum^w fuit^x die Mercurii, qui fuit quintus decimus exeunte Aprilis, in territorio Papie, in campo^y subfus Montebellum^z inter exercitum imperatoris et Lombardie.

Apr. 16.

Apr. 17.

2. Altera vero die Iovis, qui fuit quartus decimus exeunte Aprilis, in curia imperatoris, Ubertus Clemente^a consul Papie, per se et verbo Rainerii^b de Sancto Nazario et Carboni Trovama^d consulum Papie, per se^d omnes et pro aliis suis sociis consulibus Papie et toto communi Papie iuravit tenere et habere firmam treugnam in personis et rebus omnium^e Alexandrinorum^f, id est illius loci quem Paleam vocant, hinc usque ad medium mensem Iunii. Hoc idem iuravit marchio Guilielmus^g Montisferrati^h per se etⁱ suos filios et omnes personas, quas mittere et^k trahere sine fraude potest. Testes qui aderant fuerunt: Otto comes palatinus de Guitiltsbach^l, marchio Enricus Guercius, Ubertus de Incisa, dominus Ecelinus^m de Annaraⁿ, Marcius de Castello et Winianus^o Advocati consules Verone^p, Maleadobatus de Parma, Sylus iudex Papie, Adam^q, Fantolinus^r, Zeno^s notarii^t.

35

3. In campo^u exercitus imperatoris, erat enim sub castro Montisbelli in territorio Papie. Item in eorundem presentia et archiepiscopi Colonensis et Treverensis archiepiscopi, comitis Uberti^v de Savoia^w, Garzapannis^x Capitislupi de Tervisio, et cancellarii, comitis Schenelle^y, Girardini de Campo^z sancti Petri et aliorum multorum.

242. ^s) decem — omnibus civitatibus *des.* 1. ^t) hant 2. ^u) debet 1. ^v) sic 1*; con 1; 40
cō 2. ^w) bis 1; quicquid 2. ^x) Lombardorum 2. ^y) *deest* 1. ^z) debent 2. ^a) concordia et
pax 2. ^b) ab imperatore 2. ^c) *deest* 2. ^d) *deest* 1. ^e) Albericus 1; Albericus 2. ^f) Vivianus 2.
1) Ubertinus 2. ^g) Guilielmus 2. ^h) Tervisio 2. ⁱ) Gerardus 2. ^k) Guaço filius Guaçonis 2.
2) Ubertinus 2. ^m) Grassus 2. ⁿ) Laude 2. ^o) Lanfrancus 1. ^p) Tertona 2. ^q) Boneço 2.
r) Ferraria 2. ^s) Guidoctus 2. ^t) Alexandria 1. ^u) Nonaria 2. ^v) Colenensis 1. ^w) statu- 45
tutum 1. ^x) *deest* 1. ^y) campo 2. ^z) Montebellum 2. ^a) de Clemente 2. ^b) Rainerii 2.
c) Naçario 2. ^d) *et add.* 1. ^e) *deest* 1. ^f) Alex. 2; Alexandr. 1. ^g) Guilielmus 1; Guilielmus 2.
h) Montisferati 2. ⁱ) per *add.* 2. ^k) aut 2. ^l) Guitilbach 2; Winbach 1. ^m) Ecelinus 2.
n) Annaria 2; Anara 1*. ^o) Castello Vivianus 2. ^p) *not* 1. ^q) *sequitur punctum* 2. ^r) Fantolinus 2.
s) *deest* 2. ^t) *not* 1. 1*; *not.* 2. ^u) campo 2. ^v) Oberti 1. ^w) *et add.* 2. ^x) Garçapanis 2. 50
y) Schenelli 2. ^z) Girardini de Campo 2.

in curia domini^a imperatoris. Ipse^b dominus imperator fecit pacem osculo interveniente domino Eeilino et Anselmo de Dovaria, vice et nomine omnium civitatum et locorum et personarum Societatis Lombardie, Marchie, Venetie et Romanie, et ita ut supra-scriptum est, treugnam Alexandrie^c constituit.

4. Negocium Alexandrie^c et de tota ea discordia, que inter Lombardos et ipsum dominum^a imperatorem est, et de emendatione debet remanere^d arbitrio illorum sex electorum, qui electi sunt vel electi erunt, et^e si dissenserint^f in aliquo, arbitrio omnium consulum^g Cremonae de eo, de quo dissenserint^f.

Factum in territorio Papie suprascriptis locis, anno a nativitate Domini millesimo centesimo^h septuagesimo quinto, imperanteⁱ imperatore Frederico^k, anno imperii eius vigesimo, indictione^l octava.

Ego Fantolinus^m, notarius domini Guelfonis ducis et ab imperatore Frederico^k confirmatus postea, rogatus predictis interfui et iussione consulum et rectorum Lombardie et Marchie et Romanie scripsiⁿ.

5. Enricus^o Gnercius fecit securitatem per manum et osculum, quod imperator Fredericus^o tenebit firmam treugnam Alexandrinis^p usque ad medium Innium: illud^q idem fecit comes Savoie, et ita: si non tenuerit imperator, quod venient et mittent se in carcere^r ad Vercellas in potestate Lombardorum, Otto comes palatinus^s et cancellarius^t illud idem fecerunt de treugna tenenda ab imperatore osculo et pace, excepto quod non debent se mittere in carcere Lombardorum.

(S. N.)^u Ego Petrus domini Frederici^o imperatoris notarius autentici^v huius exempli vidi, legi et sic in eo continebatur, sicut in hoc legitur exemplo preter litteras plus minusve, et hoc exemplum scripsi^{**}.

(S. N.) Ego Albertus de Gavazo Laudensis iudex et missus domini Conradi secundi Romanorum regis autentici^v huius exempli vidi et legi et sic in eo continebatur, sicut in suprascripto legitur exemplo preter litteras plus minusve, et scripsi^w. (S. N.) Ego Tapinus notarius sacri palatii autentici^v huius exempli vidi et legi et sic in eo continebatur, ut in hoc legitur exemplo preter litteras plus minusve, et scripsi^w. *add.* 1.

(S. N.) Ego Albertus de Travazano sacri palatii notarius predictum exemplum vidi et legi, in quo ita continebatur ut supra legitur et meis propriis manibus exemplavi. (S. N.) Ego Iohannes Carmangiarus sacri palatii notarius autentici^v huius exempli vidi et legi, in quo ita continens ut supra legitur manu propria fideliter exemplavi. *add.* 1.

243. IURAMENTUM ARBITRORUM.

Scriptum iuramenti, quod Pertz perperam anno 1177 vindicaverat, legitur in Registro Mutinensi sacre, XIII, in fol. 20, ubi presso pede sequitur numerum 244. Eodem codice usus est Muratori l. c. 280, (P. 152.)

In nomine domini nostri Iesu Christi.

Archiepiscopus Coloniensis^a et Gualfredus de Plogasca et Ranerius de Sancto Naçario ex parte imperatoris F(rederici) et ex parte Societatis Albertus de Gambara Brixien-
40 Brixien-
quod secundum brevia imperatoris et Societatis firmando, addendo, abstrahendo secun-

242. ^a) deest 2. ^b) Idem 2. ^c) Alexandrie 1. ^d) in *add.* 2. ^e) deest 1. ^f) dissenserint 2. ^g) cons. omnium 2. ^h) centesimo 1. ⁱ) imperante 2. ^k) Federico 2. ^l) indictione 1; indictione 2. ^m) Fantolinus 2. ⁿ) Enricus — carcere Lombardorum sequuntur in I post sententiam sequentem de Petro notario (hoc exemplum scripsi). ^o) Federic. 2. ^p) Alex. 2; Alexandrinis 1. ^q) et illud 2. ^r) carcerem 2. ^s) palatinus comes 2. ^t) cancellarius 1. ^u) est idem notarii signum in I. 2, quod in initio chartae conspicitur. ^v) autentici 1. ^w) ffi 1.

243. ^a) Coloniensis. ^b) medio. c.

dum quod melius eis visum fuerit. bona fide et sine fraude ad honorem Dei concordabunt se. per quod melius pax fieri possit et teneri inter ipsum et Lombardos et Marchianos^e atque Veneciam et illos de Romagnola. qui sunt de Societate. dehinc usque ad medium Madium vel ad alium terminum consensu utriusque partis datum. Illud idem iurare debet unus de Verona.

5

244. PETITIO SOCIETATIS LOMBARDIAE. (Apr. c.c.)

*Instrumentum hoc, quod Pertz aeque ad annum 1177 sub nomine 'Conventio praevia' posuerat. praebens e Registro Mutinensi saec. XIII. in. fol. 19', ubi inscribitur: R(ubrica) petitionis rectorum Lombardie et Mar. atque Ven. et Romanie a domino imperatore. Eundem codicem adhibuit Muratori l. c. 277. a quo reliquae editiones pendunt¹. — Cf. 10
Stumpf, Reg. ad nr. 1175. (P. 151.)*

In nomine domini nostri Iesu Christi.

1. Societas Lombardie et Marchie et Romanie et Verone et Venecie optat atque desiderat habere pacem et concordiam et gratiam domini F(ederici) imperatoris hoc modo. videlicet ut dominus imperator habeat pacem et concordiam cum sacrosancta 15
Romana ecclesia. omnium fidelium matre. et eiusdem ecclesie summo pontifice domino Alexandro.

2. Et nos civitates. scilicet Cremona. Mediolanum. Lauda. Pergamum. Feraria. Brixia. Mantua. Verona. Vicencia. Padua. Tarvisium. Venecia. Bononia. Ravenna. Ariminum. Mutina. Regium. Parma. Placentia. Bobium. Terdona. Alexandria. Vercelle, 20
Novaria. Opico marchio Malaspina. comes de Bertenore. Rufinus de Traino^a et omnes castellani et persone. que sunt in unitate ecclesie Dei et nostra. volumus facere domino imperatori F(ederico). accepta ab eo pace et recuperata eius gratia. omnia que antecessores nostri a tempore mortis posterioris Henrici imperatoris antecessoribus suis sine violentia vel metu fecerunt. 25

3. Si de hoc orta fuerit questio. quid predictae civitates. marchio et comes et singule persone omnes huius Societatis vel loca vel antecessores nostri eius antecessoribus a predicto tempore fecerint sine violentia vel metu. hoc declararetur sub iuramento per consules illius civitatis. cum qua questionem habuerit. Si cum marchione vel comite vel alia persona eiusdem Societatis nominata vel non nominata vel loco 30
contentionem habuerit. hoc declararetur per consules illius civitatis. de cuius comitatu vel episcopatu fuerit. Et sic^b de cetero anbe partes super his sint contente.

4. Et totum hoc. quod prefate civitates et loca et marchio et comes et cetera persone modo tenent. ut a^c suprascripto tempore tenuerunt. libere et quiete teneant. Et nominatim consulatum more solito habeant. sub quo homines eiusque civitatis vel 35
comitatus ad iusticiam faciendam se distringant^d. Et fodrum et coltam presentent et omnia alia more civitatum faciant. Et restituat ipse dominus imperator omnes possessiones et omnia iura civitatibus et locis. archiepiscopis. episcopis et abbatibus et ceteris clericis nostre partis et marchioni et comiti et Rufino et omnibus aliis personis Societatis que habuerunt: cassatis omnibus privilegiis et datis et cartis et investituris 40
in aliquam civitatem vel locum seu personam^e de his collatis. Et hec ab ipso domino

243. ^c) Marchiones c.

244. ^a) Iino c. ^b) si c. ^c) a eadem manu superser. c. ^d) distinguant c. ^e) pam c.

1) Sigonius 'De regno Italiae' 338 textum praebet decurtatum et suo modo variatum; quem repererunt Schiavini 'Annales Alexandrini' in Monumentis hist. patriae XI, 51 et Schiller 'Institutiones iuris publici' I, 159. 45

imperatore perpetuo serventur; et cassatis omnibus conventionibus et datis et cartulis, que aliqua suprascriptarum civitatum vel personarum^f seu aliquis locus cum eodem imperatore vel eius nuntio fecit, nisi civitas ulla vel locus sive persona conventionem vel datum seu cartulam sponte servare voluerit.

5 5. Item dominus imperator remittat et remittere faciat omnes offensas, omnia maleficia, que aliqua predictarum civitatum vel aliquis locus vel marchio sive comes aut aliquis clericus vel laicus quocumque tempore quacumque occasione ei vel imperio vel alicui sue partis fecerit.

6. Et liceat predictis civitatibus et locis et personis municiones civitatum et 10 castrorum et eadem castra habere et tenere et meliora facere et nova edificare et reficere, salvis conventionibus et concordiiis Cremonæ et aliarum civitatum et personarum et locorum inter se factis; et Alexandria in suo statu, restitutis possessionibus Oberto de Foro et suis vicinis omnibus, perpetuo permanente.

7. Denique civitates petunt insuper omnibus inperpetuum observandis, quod do- 15 minus imperator cum omnibus, qui in^g exercitu suo sunt^h, eisdem civitatibus et locis et personis universis Societatis tam clericis quam laicis plenissimam securitatem faciat. Et ut liceat civitatibus domini imperatoris permissu et aliis omnibus Societatis eandem Societatem firmam tenere et iuramenta quecumque voluerint inter se facere et renova- 20 re et senper in unitate ecclesie permanere, ut si quando imperator vel eius successor aut alius contra hanc concordiam venire tentaverit, possint ecclesiam manu- tenere et se vicissim adiuvare et defendere.

8. Item volumus, ut sententie usque modo a consulibus civitatum seu locorum sive a predictis personis vel rectoribus late nec appellatione suspense, vel si super 25 causam appellationis late fuerint, firma permaneant et ut de criminibus iam commissis criminalis accusatio non fiat. Captivi quoque hinc inde absolvantur et reddantur.

9. Hec sunt ea, que intelligimus dominum imperatorem habere debere et ante- 30 cessores suos habuisse: scilicet fodrum regale et consuetum et consuetam paratam, cum vadit Romam gratia accipiende corone; et debet habere quietum et consuetum transitum et sufficiens mercatum. Et transeat pacifice, ita ut in episcopatu vel comi- 35 tatu aliquo fraudulentam moram non faciat. Et fidelitatem a vasallis recipiat, omni offensione remissa, aⁱ civibus quoque secundum mores cuiusque civitatis fidelitatem suscipiat, omni offensione remissa. Vasalli etiam expeditionem ei faciant secundum quod soliti sunt et est antiqua consuetudo, cum pergit Romam causa accipiende co- 40 rone. Regalia vero, que per eum vel antecessores eius tam a clericis quam laicis fuerunt detenta vel per ipsum seu antecessores eius investita, quiete dimittat nec de cetero impediat. Consuetudines etiam et comoditates, quas civitates et omnes de 45 Societate habere consueverunt in pascuis, piscationibus, molendinis, furnis, tabulis can- biatorum et negociatorum, macellis, domibus, quas habent edificatas in viis publicis vel supra vel iuxta vias publicas, et eternas consuetudines antiquas eisdem civitatibus 50 et omnibus de Societate quiete habere et tenere permittat.

10. Si autem de supradictis aliqua contentio inter imperatorem et civitates vel loca sive personas Societatis orta fuerit, per consules civitatis, cum qua contentio 55 habuerit, vel loca seu personas^k sui comitatus^l, secundum mores et consuetudines^m civitatis et loci decidatur, iureiurando prestituto ab ipsis consulibus, quod mores et con- 60 suetudines tam imperatori quam civitati vel loco seu persone servabunt.

244. f) pa^z c.   g) deest c.   h) s^r (super) c.   i) a — remissa ab eadem manu in marg.
suppleta.   k) pas c.   l) comitatus c.   m) cōsuetudines corr. consuetudines c.

245. ARBITRIUM CONSULUM CREMONENSIVM. (Mai.)

Duae exstant formae huius arbitrii, paucis discrepantiis ab invicem abhorrentes, una in membrana Placentina superstes infra edenda, quam vir cl. Tonini recte ad annum 1176 relegavit, altera, quam ingrossatum esse neque ad perfectionem pervenisse opinatus est. At vir cl. b. m. Giesebrecht 'Geschichte der deutschen Kaiserzeit V, 767 recte mihi iudicasse videtur, hanc esse formam arbitrii a. 1175 a consulibus Cremonensibus lati. Quod iudicium fulcitur eo quod ipsa legitur in Registro Mutinensi saec. XIII. fol. 16, cui ingrossatum consulum Cremonensium illatum esse certe miraremur. Inscriptum est ibi: R(ubrica) de exemplo laudi inter^a dominum imperatorem et Lombardos. Eodem codice usus est Muratori l. c. 299, a quo reliquae editiones pendent¹. Pertz hoc arbitrium sub nomine 'Petitio societatis' anno 1183 vindicaverat. Numeros capitum Petitionis Lombardorum, quae ad sententias Arbitrii quadrant, in margine adnotavimus.

(P. 169.)

In nomine domini nostri Iesu Christi amen.

1. Nos sumus in concordia, quod civitates et persone, que sunt in Societate Lombardie et esse intelligimus, sine fraude talem pacem et concordiam habeant^b cum domino imperatore F(rederico), recuperata eius gratia: scilicet ut imperator habeat omnia illa, que sui antecessores habuerunt a predictis civitatibus et personis vel suis antecessoribus sine manifesto metu et violentia a tempore postremi Henrici imperatoris, videlicet fodrum regale et consuetum sive consuetam paratam et consuetum transitum et sufficiens mereatum. Et debet transire pacifice, ita quod in episcopatu vel comitatu aliquo fraudulentam moram non faciet. Vasalli quoque fidelitatem imperatori et filio eius Henrico regi faciant et expeditionem ei faciant secundum quod soliti sunt et est antiqua consuetudo, remissa omni offensione. A civibus quoque secundum mores civitatum fidelitatem suscipiat ipse et filius eius, remissa omni offensione^c; et similiter remissa omni offensione civitatibus et locis et personis, que sunt vel fuerunt ex parte imperatoris. Regalia vero, que per eum vel antecessores eius tam clericis quam laicis fuerunt detenta et per ipsum seu antecessores eius investita, quiete dimittat nec de cetero impediatur. Cetera vero regalia consuetata, que fuerint detenta ab antecessoribus eius sine manifesto metu et violentia a tempore^d postremi regis Henrici, habeat et teneat.

2. Sin autem de predictis rebus vel aliis quibuscunque^e orta fuerit contentio inter imperatorem et civitates et loca et personas, eligantur sex boni viri et ydonei, tres ex parte imperatoris et tres ex parte civitatum vel civitatis vel locorum vel persone, cum quo vel cum qua civitate imperator contentionem habuerit: qui sex iureiurando prestito causam illam examinent et in veritatem, prout melius poterint, inquirent et illam causam bona fide et sine fraude diffiniant. Et quod dixerint, ab utraque parte teneatur et firmetur.

3. Et nominatim liceat predictis civitatibus et personis singulis habere consulatum vel potestatem more solito, sub quo homines eius civitatis et eius episcopatus et districti se conveniant et distringant ad iusticiam faciendam et punienda delicta, secundum quod a civitatibus statutum est vel fuerit: ita ut predictae civitates et persone ab imperatore, qui pro tempore est vel erit, vel ab eius misso in Lombardia pro ipso consulatu vel potestate semel investituram accipiant pro comuni^f civitatis. Et

245. ^a) bis scriptum c.   ^b) habebant c.   ^c) A civibus — offensione bis scripta c.   ^d) a tempore bis scripta c.   ^e) quibusque c.   ^f) eor c.

¹) Carlini, 'De pace Constantiae' 199 (= Savioi 'Annali Bolognesi' II, 2, 121); Vignati 'Storia della lega Lombarda' 348.

liceat predictis civitatibus et personis vel rectoribus earum colligere fodrum et facere coltam et alia omnia, sicut consueverunt, sine prohibitione imperatoris vel eius missi, salvo domino imperatori iure appellationum et ordine in sententiis. Consuetudines quoque et commoditates, quas civitates et homines de Societate habere consueverunt in pascuis, piscationibus, molendinis, furnis, tabulis cambiatorum et negociatorum, macellis, domibus, quas habent edificatas in viis publicis vel supra vel iusta vias publicas, et ceteras consuetudines antiquas eisdem civitatibus et omnibus de Societate quiete habere et tenere permittat. Preterea dominus imperator nullam exactionem pecuniariam habeat in civitatibus Societatis vel suburbiis civitatum vel in civibus.

4. Item dominus imperator remittat et remitti faciat omnes offensas et maleficia, que aliqua predictarum civitatum vel aliquis locus vel marchio vel comes vel aliqua persona huius Societatis quocumque tempore, quacumque occasione ei vel imperio vel alicui sue partis fecerit.

5. Et liceat predictis civitatibus, locis et personis municionem civitatum et castrorum et eadem castella habere et tenere et meliora facere et nova edificare et reficere, salvis conventionibus et concordis Cremone et aliarum civitatum et personarum et locorum inter se factis, et nominatim salvis conventionibus et pactis de Crema non restauranda et de municionibus et castris inter Oleum et Aduam non faciendis, sicuti continetur sine fraude in privilegiis et cartis Cremonensium et a civitatibus et ab imperatore sibi factis.

6. Item sententie usque modo a consulibus civitatum seu locorum sive a predictis personis vel rectoribus late nec appellatione vel alia legitima contradictione suspense, vel si super causam appellationis vel contradictionis late fuerint, firme permaneant: et ut de criminibus iam commissis criminalis accusacio non fiat.

7. Item dominus imperator restituat omnes possessiones et omnia iura civitatibus et locis et omnibus personis que sunt de Societate, que habuerunt et tenuerunt, si per imperatorem vel eius nuntios vel per interpositam personam occasione sui banni vel sue malivolentie vel aliter malo ordine amiserunt. Similiter civitates et loca et persone Societatis restituant omnes possessiones et iura imperatori vel alicui civitati vel hominibus sue partis ablatas predicto modo, cassatis omnibus privilegiis et datis et cartis et investituris in aliquam civitatem vel locum seu personam de his collatis, salvis datis et privilegiis et pactis comunis⁹ Cremone de Crema factis, et cassatis omnibus conventionibus et datis et cartis, que aliqua suprascriptarum civitatum vel personarum seu aliquis locus cum eodem imperatore vel eius nuntio fecit, nisi civitas illa vel locus seu persona conventionem vel datum sive cartulam sponte servare voluerit.

8. Denique predictae civitates et loca et persone debent habere plenam et ydoneam securitatem et sufficientem super his omnibus observandis tam ab ipso imperatore quam ab omnibus principibus qui secum sunt in exercitu. Et debet licere civitatibus et aliis hominibus Societatis sine prohibitione domini imperatoris eandem Societatem firmam tenere et iuramenta, quancumque voluerint, facere inter se et renovare. Et si quando imperator vel eius successor contra hanc concordiam venerit, liceat civitatibus et personis huius Societatis se vicissim, non obstante sacramento aliquo, adiuvari et defendere. Et econtrario si civitas aliqua vel locus vel persona Societatis voluerit infringere hanc concordiam domino imperatori, possint alie civitates vel loca vel persone adiuvari imperatorem et debeant, non inpediente sacramento Societatis, Cap- tivi quoque ab utraque parte absolvantur et reddantur. Semper in unitate ecclesie permanere: nec cogat dominus imperator predictas civitates vel loca vel personas Societatis, clericos vel laicos, aliqua ratione de his que spectant ad obedientiam vel

observationem ecclesie vel apostolici, nec ea occasione debeat eis offendere in rebus vel in personis.

9. Item dominus imperator permittat habitatores Alexandriae redire ad sua loca propria cum personis et rebus cum plenissima securitate, et habitent et morentur, sicuti sui antecessores fecerunt.

5

246. MANDATUM DE ADIUVANDO EPISCOPO AD EXPEDITIONEM ITALICAM.

(1175. ex.)

Domus ex autographo tabularii regni Bavarici (Kaiser-Select 526), cui appendet membranæ sigilli maxima pars. Spectat ad expeditionem Lombardicam, quæ absente imperatore a. 1175 intrata mense Maio anni 1176 morenda erat; cf. quæ exposui in 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' VII, 128, 133. Cui expeditioni Regenhardum electum Wirzburgensem interfuisse eo clucet, quod obvius est inter testes chartæ imperatoris editæ Lacombet I. nr. 167 (Stumpf, Reg. 1287), cuius testes secundum virum cl. Ficker 'Beiträge zur Urkundenlehre' I, 257 testes rei gestæ habendi sunt¹. — Stumpf, Reg. 1165. (P. 144.)

‡ Fridericus ‡ Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus venerabili conventui Wirzburgensis ecclesie et toti familie gratiam suam et omne bonum.

Necessitatis articulus fidem amicorum examinat et universos imperii fideles et amicos ad auxilium suum vocat et invitat. Satis evidenter ad universitatis vestre per-
venit noticiam, quod in transacta nuper expeditione proditores nostros Longobardos
adeo rebelles et contumaces invenimus, ut pravus et iniquis machinationibus suis gloriam
nominis nostri et excellentiam Romani imperii penitus destruere et ad nichilum redu-
cere fraudulenter attemptarent. Oportuit itaque consuetis eorum periuriis et ingeniis
fallacibus non solum sagaci consilio, sed et armis et viribus totius imperii festinanter
obviari, ne pestis perfidie, quæ totam Ytaliam veneno suo polluerat, Greciam quoque
vel Siciliam in partem suam alliceret et ad coronæ nostræ detrimentum utranque vel
alteram falsis suggestionibus invitaret. His et aliis similibus causis cogentibus, carissimum
nostrum R. Wirzburgensem electum, de cuius fide ac dilectione certa nobis
extat fiducia, ad succurrendum imperio et nostræ maiestati confidenter vocamus, sicut
et alios principes, qui nomen et honorem nostrum diligunt et imperio servire tenentur.
Eapropter universitatem vestram attente commonitam et exoratum esse volumus, mandantes
et districte precipientes, ut iam dicto dilecto nostro ad expeditionem nostram
venire volenti tam fructuosum consilium et auxilium exhibere studeatis, quod ei sit
honestum et utile, per quod etiam gratiam nostram vobis multipliciter augetis.
Specialiter autem et precipue rogamus et petimus, ut sine omni hesitatione et dilatione
concedatis ei pignora ecclesie, quorum precio pecuniam CCCL marearum ad instantem
expeditionis necessitatem possit mutuare. Quicquid enim de rebus episcopatus pro
pignore ecclesie sibi credito vobis nomine pignoris obligaverit, confidenter recipiatis,
pro certo scientes, quod nullum amittendi periculum vos oportet timere, quin per

1) Cum diploma Mon. Boica XXIX, 1, 417 (Stumpf, Reg. 1166) eadem manu creatum sit quo nostrum, et ipsam huic temporè vindicatum erit.

ipsum, vel si ipse forte prius quod absit decesserit, per eius successorem sine dubio redimantur. Cuius rei sic exequendę securitatem per nos et filium nostrum H. regem vobis prestamus et per presentem cartam confirmamus.

247. 248. TRACTATUS PACTI CUM LOMBARDIS.

(1176. Iun. Iul.)

Duo scripta e tabulario S. Antonini Placentiae eruit et rationem, quae intercedit inter ea et scripta tractatus anni 1175, exposuit argute Tomoni Archivio storico Lombardo IV, 215 sq. Cui consensit Giesebrecht Gesch. der deutschen Kaiserzeit V, 791.

247. ARBITRIUM CONSULUM CREMONENSIVM.

Ex apographo consero, cuius scriptura iam pro parte erant, quod asseratur in arca magna lignea tabularii S. Antonini Placentiae, edidit Tomoni l. c. 218 clypionque photographicum addidit. Quo acris inspecto parum plus legimus quam editor; reliqua supplerimus ex Arbitrio anni 1175 (nr. 245), quoniam hoc Arbitrium pro maxima parte concordat. Editionem principem repetiit Repertorio diplomatico Cronacese I, 190.

(P. deest.)

In nomine domini nostri Iesu Christi amen.

1. Nos sumus in concordia, quod civitates et persone, que sunt in Societate Lombardie [et esse intelligimus, sine fraude talem pacem et concordiam habeant cum] domino imperatore Frederico, recuperata eius gratia; scilicet [ut imperator habeat omnia illa, que sui] antecessores habuerunt a predictis civitatibus [et personis vel suis antecessoribus sine] manifesto metu et violencia a tempore postremi Hen[rici] imperatoris, videlicet cum] vadit coronari Rome, fodrum regale et consuetum sive [consuetam paratam et] consuetum transitum et sufficiens mercatum. Et debet transire quiete . . . . ita quod in episcopatu vel comitatu aliquo fraudulentam moram non faciat. Vas[alli] quoque fidelitatem imperatori et filio eius Henrico regi faciant et expeditionem faciant ei secundum quod soliti sunt et est antiqua consuetudo, remissa omni [offensione.] A civibus quoque secundum mores civitatum fidelitatem suscipiat ipse et filius [eius, remissa omni offensione; et similiter remissa omni offensione civitatibus et personis et locis, que sunt vel fuerint ex parte imperatoris. Regalia vero, que per eum vel antecessores eius tam clericis quam laicis fuerunt detenta vel per ipsum seu antecessores eius investita, quiete dimittat nec de cetero impediatur. Cetera vero regalia consueti, que fuerint detenta ab antecessoribus eius sine manifesto . . . . metu et violentia a tempore postremi regis Henrici, habeat et teneat.

2. Sin autem de predictis rebus vel aliis quibuscunque orta fuerit contentio inter imperatorem et civitates et loca et personas, eligantur VI viri boni et idonei, tres ex parte imperatoris et tres ex parte civitatum vel civitatis vel locorum vel persone, cum quo vel eum qua civitate imperator contentionem habuerit; qui sex iureiurando prestito causam illam examinent et* veritatem, prout melius poterunt^d, inquirent, et illam causam bona fide et sine fraude diffiniant. Et quod dixerint, ab utraque parte teneatur et firmetur.

247. ^{a)} supplementum videtur et pacifice.

^{b)} imperator *Tomoni*.

^{c)} tres — et *dis. Tomoni*.

^{d)} poterit *cod.*

3. Et nominatim liceat predict[is] civitatibus et personis singulis habere consulatum vel potestatem more solito. [sub quo] homines eius civitatis [et eius episcopatus] et districti se conveniant et distringant ad [iustitiam] faciendam et punienda [delicta], secundum quod a civitatibus statutum est vel fuerit; [ita ut predic]te civitates et persone ab imperatore, qui pro tempore est vel erit, vel ab eius [misso in Lombardia] pro ipso consulatu vel potestate semel investituram accipiant 5 [pro comuni civitatis. Et] liceat predictis civitatibus et personis vel rectoribus earum [colligere fodrum et facere coltam et omnia alia, sicut consueverunt], sine prohibitione [imperatoris vel] eius missi.* Con[suetu]dines quoque et commoditates, quas civitates et homines de Societate habere [consueverunt] in pascuis, piscationibus, molendinis, furnis, tabulis cambiatorum [et negociatorum], macellis carniurn et piscium, domibus, quas habent edificatas in viis [publicis] vel supra vel 10 iuxta vias publicas, et ceteras consuetudines [antiquas] eisdem civitatibus et omnibus de Societate quiete habere et tenere permittat. Preterea dominus imperator nullam exactionem pecuniariam habeat in civitatibus Societatis vel suburbis civitatum vel in civibus.

4. Item dominus imperator remittat et remitti faciat omnes offensas et maleficia, que aliqua predictarum civitatum [vel aliquis] locus vel marchio seu comes vel aliqua persona 15 huius Societatis quocumque tempore, [quacumque occa]sione ei vel imperio vel alicui sue partis fecerit.

5. Et liceat predic[tis civitatibus] et locis et personis munitiones civitatum et castrorum et [e]adem castella habere] et tenere et meliora facere et nova edificare vel reficere, [salvis conventi]onibus et concordis Cremonæ et aliarum civitatum et personarum et [locorum, inter se] 20 factis, et nominatim salvis conventionibus et pactis de Crema non [restau]randa, et de munitionibus et castris inter Olemu et Adnam non facien[dis], sicuti continetur sine fraude in privilegiis et cartis Cremonensium et a civitatibus et ab imperatore sibi factis.

6. Item sententie usque modo a consulibus civitatum seu locorum sive a predictis personis vel rectoribus late nec appellatione vel alia legitima contradictione suspense, vel si super causam 25 appellationis vel contradictionis late fuerint, firme permaneant; et ut de criminibus] iam commissis vel committendis criminalis accusatio non fiat, nisi apud consules ipsos.

7. Item dominus imperator restituat omnes possessiones et omnia iura civitatibus [et] locis et omnibus personis que sunt de Societate, que habuerunt et tenerunt, si per imperatorem vel eius nuncios vel per interpositam personam occasione sui hanni vel sue male volun- 30 tatis vel aliquo pacto vel aliter malo ordine amiserunt. Similiter civitates et loca et persone Societatis restituant omnes possessiones et iura imperatori vel alicui civitati vel hominibus sue partis ablatas predicto modo, cassatis omnibus [privi]legiis et datis et cartis et investituris in aliquam civitatem vel locum [seu personam] de his collatis, salvis datis et privilegiis et pactis communis Cre[mone] de] Crema factis, et cassatis omnibus conventionibus et datis et cartis, [que aliqu]a 35 superscriptarum civitatum vel personarum seu aliquis locus cum eodem imperatore vel [eius nuncio] f[uerit], nisi civitas ulla vel locus seu persona voluntate civitatis, in qua . . . data existunt, conventionem vel datum sive cartulam sponte serva[re] voluerit; et nominatim ut pons Padi et castrum Arquatum et alia que Arnald¹ . . . sunt et ML libre et II samita Placcen- 40 tinis non auferantur.

8. Denique [predicte] civitates et loca et persone debent habere plenam et idoneam securitatem et sufficientem super his omnibus observandis tam ab ipso imperatore quam ab omnibus principibus qui secum in exercitu sunt. Et debet licere civitatibus et aliis hominibus Societatis sine prohibitione domini imperatoris [eandem Socie]tatem firmam tenere et iuramenta, quandocumque 45 voluerint, facere inter se et renovare. Et si quando imperator vel eius successor contra hanc concordiam venerit, liceat civitatibus et personis huius Societatis se vicissim, non obstante sacramento

¹ Certe Arnaldus Barbararia, qui a. 1158 potestas Placceninis ab imperatore datus, mense Sept. 1164 civitatem deserere coactus est.

aliquo, adiuuare et defendere. Et e contrario si civitas aliqua vel locus vel persona Societatis voluerit infringere hanc concordiam domino imperatori, possint alie civitates vel loca vel persone adiuuare imperatorem et [de]beant, non impediēte sacramento Societatis. Captivi quoque ex ut[raque] parte absoluantur et reddantur. Semper in unitate ecclesie permanere; nec cogat dominus imperator predictas civitates vel loca vel personas Societatis, clericos vel laicos, aliqua ratione de his que spectant ad obedientiam vel observationem ecclesie vel apostolice, nec ea occasione debeat eos offendere in rebus vel in personis.

9. Et Alexandria in statu civitatis permaneat.

248. RATHABITIO IMPERATORIS.

10 *Ex apographo conuero ibidem asservato prius edita est minus correcte in Stumpffii Actis imperii adhuc ineditis 522 nr. 366; editionem novam paravit ceteraque photographice addidit Tomoni l. c. 222 (= Repertorio dipl. Cremonens. I. 192). — Stumpff. Reg. 1176a. (P. deest.)*

F. Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus universis civitatum consulibus et toti populo. Notum esse volumus, quod consules Cremonae cum magna multitudine populi et militum ante nostre maiestatis presentiam honorifice [se] presentaverunt, summa precum instantia a nobis petentes, quatenus de pace et concordia finiēda et firmanda inter nos et civitates Lombardie, Marchie et Romanie benigne ad honorem imperii et utilitatem Lombardie, Marchie et^a Romanie eos audiremus. Quia igitur nostri iuris est et officii, pacem amplecti et diligere et iustis petitionibus fidelium nostrorum acquiescere, dignum duximus, postulationibus eorum consueta benignitate respondere. Reducentes itaque ad memoriam pacem et concordiam inter nos et Lombardos apud Montebellum ordinatam et irrecurando a multis firmatam, ex consilio principum nostrorum eam tenere volumus. Et si qua concordia de pace fuit composita et ordinata inter nuncios nostros et Lombardos vel apud Laudam vel apud Morimundum vel apud Grafignanum seu Satizanum vel Novariam vel in aliis locis, eam ratam et firmam habere volumus. Preterea cartulam, quam predicti Cremonenses^b nobis obtulerunt, in qua modus et forma pacis continetur, que licet in quibusdam capitulis gravis nobis periculum videatur, tamen consilio principum nostrorum et fidelium 10 Lombardorum nobis assistentium et meritis et precibus totius populi Cremonensis firmamus et ea que in ipsa scripta sunt rata tenere volumus.

249, 250. PACTUM ANAGNINUM.

(1176. Oct. Nov.)

15 *De hoc Pacto celeberrimo, quod consistit scripto pacis praeviae, a legatis imperatoris et cardinalibus communiter ordinato, et scripto promissionis legatorum, et de ratione, quae est inter hoc et Pactum Venetum, nuper laute et argute egit Kehr 'Neues Archiv' XIII, 77 sq. Cuius etiam labori exemplaria instrumentorum sequentium accuratissima et ea quae infra exposituri sumus debemus. Ad supplendam coequitionem tractatam Anagninae actorum*

248. ^a et Marchie c. ^b pred. Crem. cartulam quam c.

duas epistolas Alexandri III. ad cardinales in Lombardia versantes et ad rectores Marchiae datas infra in Appendice Actorum pontificiorum dabimus.

249. PACTUM PACIS PRAEVIAT.

Damus ex apographo coaeco tabularii Vaticani Arm. II. caps. I. nr. 8 in membrana longiore quam latiore, instur instrumentorum notarilium Romanorum, exarato vario atramento, sed ab uno eodemque librario, cui etiam correctiones debentur. Membrana nunc pro parte lacerata et maculis deturpata est, scripturae pars eruit. Quae coniecturis supplenda erant, uncis includi iussimus. Est apographon authenticum illius, quod a legatis imperatoris subscriptum, sigillatum et Romanis insinatum erat. Nam duo autographa fuisse, haud dubium est: unum a legatis imperatoris corroboratum, alterum a cardinalibus, qui cum eis tractaverant, corroboratum et Teutonicis traditum¹. Editionem principem paravit Kehr l. c. p. 109. - Stumpf. Reg. deest. (P. deest.)

1. Dominus imperator et domina imperatrix et dominus Henricus rex filius eorum et principes universi exhibent ecclesie Romane quod primum et principale est, videlicet quod dominum papam Alexandrum in catholicum et universalem papam recipient^a et ei debitam reverentiam exhibebunt^b, sicut katholici sui antecessores suis catholicis antecessoribus exhibuerunt.

2. Et reddet dominus imperator veram pacem tam domino pape Alexandro quam omnibus successoribus suis et toti ecclesie Romane.

3. Et universa regalia et alias possessiones sancti Petri^c quas ipse abstulit vel sui vel alii favore ipsius^d, quas scilicet Romana ecclesia habuit a tempore Innocentii, domino pape Alexandro et ecclesie Romane restituet et ad retinendum iuvabit.

4. Possessionem quoque prefecture^e Urbis dominus imperator libere et plenarie restituet domino pape^f Alexandro et Romane ecclesie. Si autem^g post optentam plenam restitutionem eius dominus imperator aliquid iuris in ea voluerit requirere^h a domino papa et ab ecclesia Romana, cum hoc postulaverit, paratus erit dominus papa et ecclesia Romana iustitiam ei exhibere.

5. Similiter et universos vasallos ecclesie, quos occasione scismatisⁱ imperator abstulit vel recepit, absolvet et domino pape A. et ecclesie Romane restituet.

6. Possessionem etiam terre comitisse Matildis, sicut ecclesia Romana tempore Lotharii imperatoris et domini regis Conradi et etiam^k tempore huius domini F. imperatoris habuit, domino pape A. et ecclesie Romane^l restituet, sicut etiam dictum est inter mediatores pacis.

7. Preterea^m dominus papa et dominus imperator ad honorem et iura ecclesie et imperiiⁿ conservanda vicissim se iuvabunt, dominus papa ut benignus pater devotum et carissimum filium et imperatorem christianissimum, dominus vero imperator ut

249. a) corr. ex recipi. b) corr. ex exhiberi. c) praecedit Pet iam deletum. d) praecedit ip iam deletum. e) quoque prefecture in rasura. f) supra lin. add. g) corr. ex vero. h) praecedit require iam deletum. i) scismatis cod. k) praecedit etiam iam deletum. l) Romi supra lin. add. m) praecedit preterea iam deletum. n) et imperii supra lin. add.

1) In Promissione legatorum c. 6 et 10 de 'communi scripto' legatorum et cardinalium sermo est ubi quoque vir d. Kehr l. c. p. 86 not. 2 dubium movit, quoniam modo hoc enuntiatum interpretandum sit: de autographo communiter a legatis et cardinalibus insinuat corroborato recte cogitare noluit. Mibi huc enuntiatum non ad clausulae formam, sed potius ad eius tenorem tendere et idem significare videtur quod c. 2 'scriptam communiter dispositum' voluit.

devotus filius et christianissimus imperator dilectum et^o reverendum patrem et beati Petri vicarium.

8. Quaecumque autem tempore seismatis vel occasione ipsius aut^p sine ordine iudiciali ecclesiis a domino imperatore vel suis sunt ablata, eis restituentur.

9. Pacem etiam veram dominus imperator faciet cum Lombardis secundum quod tractabitur per mediatores quos dominus papa et dominus imperator et Lombardi ad perficiendum^a interposuerint. Et [si], postquam de pace inter dominum papam, ecclesiam et imperatorem dispositum fuerit sufficienter, aliquid in tractatu pacis domini imperatoris et Lombardorum emergerit quod per mediatores componi non possit, arbitrio maioris partis mediatorum, qui ex parte domini pape et domini imperatoris ad id constituti sunt, stabitur. Ipsorum autem mediatorum par numerus erit.

10. Pacem veram reddet dominus imperator regi Sicilie^r et imperatori Constantinopolitano et universis adiutoribus ecclesie Romane et nullum malum meritum reddet per se vel suos pro^s servitio collato^t ecclesie Romane.

11. De querelis autem et controversiis, que ante tempora domini pape Adriani inter ecclesiam et imperatorem vel^m inter dominum imperatorem et regem Sicilie vertebantur^x, mediatores domini pape et domini imperatoris constituentur, quibus committentur, et eas^w iudicio vel concordia terminabunt. Interim autem, donec tractatus pacis durabit, hinc inde guerre et offense cessabunt. Si vero predicti mediatores non convenerint, arbitrio domini pape et domini imperatoris vel eius vel eorum, quos ad id elegerint^x, finientur. Interim autem similiter hinc inde offense cessabunt.

12. Cristiano^r autem dicto cancellario Moguntinus archiepiscopatus, Philippo^c autem Coloniensis^a concedentur^b archiepiscopatus et confirmabuntur cum omni plenitudine archiepiscopalis dignitatis et officii. Et primus archiepiscopatus, qui in regno Teutonico vacabit, domino Conrado auctoritate domini pape et auxilio domini imperatoris assignabitur, qui tamen congruus ei videatur. Interim autem per dominum papam et dominum imperatorem ei honorifice providebitur.

13. Ei autem qui dicitur Calixtus una abbatia dabitur. Illi autem qui dicebantur eius cardinales redibunt ad loca que ante scisma habuerunt, nisi ea sponte vel iudicio dimiserant, et in ordinibus, quos^t ante scisma pereceperunt, relinquentur.

14. Gero autem nunc dictus Halberstadiensis^c precise deponetur et Ulricus verus Halberstadiensis^d restituetur. Alienationes a Gerone facte et beneficia data similiter et ab omnibus intrusis auctoritate domini pape et domini imperatoris cassabuntur et suis ecclesiis restituentur.

15. De electione Brandenburgensis episcopi, qui ad Bremensem^e archiepiscopatum electus erat, cognoscetur et, si canonicum fuerit, ad eandem ecclesiam transferetur. Et quecumque a Baldewino, qui nunc preest Bremensi^f ecclesie, alienata vel inbeneficiata sunt, sicut canonicum et iustum fuerit, eidem ecclesie restituentur^g.

16. Item que Salsburgensi ecclesie tempore seismatis subtracta sunt, ei plene restituentur.

17. Universi clerici qui sunt de Italia vel aliis regionibus, qui sunt extra Teutonicum regnum, dispositioni et iudicio domini^h pape A. successorumqueⁱ eius et Romane ecclesie relinquentur. Si vero domino imperatori rogare placuerit pro ordinibus aliquorum quos canonice pereceperunt, usque X vel XII, si instare voluerit, exaudietur.

249. ^o) *præcedit patrem iam deletum.*   ^p) *corr. ex aud.*   ^q) *ad perficiendum supra lin. add.*
^r) *e Sicilie cod.*   ^s) *præcedit p iam deletum.*   ^t) *supra lin. add.*   ^u) *vel — imperatorem supra lin. add.*   ^v) *vertebatur cod.*   ^w) *eos cod.*   ^x) *corr. ex elegerunt.*   ^y) *Cristi cod.*   ^z) *Ph cod.*
^a) *Coloni cod.*   ^b) *concedetur cod.*   ^c) *Halberstadiensis cod.*   ^d) *Halberst cod.*   ^e) *præcedit pre iam deletum.*   ^f) *præcedit Brems iam deletum.*   ^g) *præcedit res iam deletum.*   ^h) *præcedit d iam deletum.*   ⁱ) *successorumque cod.*

18. G. etiam Mantuanus ad episcopatum quondam suum restituetur, ita tamen quod ille, qui nunc est Mantuanus, auctoritate domini pape et auxilio domini imperatoris ad Tridentinum episcopatum transferatur, nisi forte inter dominum papam et dominum imperatorem convenerit, ut in alio ei episcopatu provideatur.

19. Archipresbiter autem de Saeco in archipresbiteratu quondam suo et aliis beneficiis, que ante scisma habuit, cum omni plenitudine restituetur.

20. Universi etiam ordinati a quondam catholicis vel ab ordinatis eorum^k in Teutonico regno restituentur in ordinibus taliter perceptis.

21. De^l Argentinensi^m autem et Basiliensi dictis episcopis, qui ordinati fuerunt a Guidone Cremensi, in eodem regno aⁿ predictis mediatoribus committetur vel X vel VIII episcopis quos ipsi elegerint, qui prestito iuramento firmabunt, quod illud consilium de ipsis [Romano] pontifici et domino imperatori dabunt quod viderint^o se canonice posse dare absque periculo scilicet [animae domini] imperatoris et domini pape et sue, et dominus papa acquiescet consilio eorum.

22. Dominus autem papa et omnes cardinales si[cut] receperunt] dominum imperatorem in Rom[anorum] et catholicum impera[torem] et B. felicem eius uxorem in [catholicam et Romanorum impera]tricem, ita quod ipsa recipiat [coronam a domino papa A. vel a legato ipsius, ita recipient dominum H. filium eorum in] Romanorum et catholicum regem.

23. P[acem etiam vera]m reddent dominus papa A. et cardinales [domino im- peratori F. et domine] B. imperatrici^p et H. regi filio eorum et universis adiutoribus ipsorum^q, salvis que de sp[iritualibus] dispositioni] et iudicio domini pape et Romane ecclesie presenti scripto relinquenter et salvo omni iure Romane ec[clesie] adversus] detentatores rerum beati Petri et salvis his que scripta sunt tam pro^r parte domini pape et ecclesie quam pro parte domini imperatoris et imperii.

24. Pacem vero predictam Romanus pontifex promittet se observaturum in verbo veritatis et omnes cardinales, et^s privilegium inde faciet cum subscriptione omnium cardinalium. Ipsi etiam cardinales scriptum confirmationis predictae pacis facient cum appositione sigillorum suorum.

25. Et dominus papa statim advocato concilio, quale subito advocari potest, cum cardinalibus episcopis aliisque religiosi viris qui interfuerint excommunicationem statuet in omnes qui hanc pacem infringere temptaverint. Deinde in generali concilio idem faciet.

26. Plures etiam de nobilibus Romanis et capitaneis Campanie hanc eandem pacem iuramento firmabunt.

27. Imperator vero pacem ipsam^t firmabit iuramento suo et principum et confirmationem corroborabit scripto suo cum subscriptione^u sua et principum.

28. Si forte, quod non sit, dominus papa premoriatur, dominus imperator et dominus Henricus rex filius eius et principes hanc formam pacis et compositionis firmiter observabunt successoribus suis et cardinalibus universis et toti ecclesie Romane et regi Sicilie et Lombardis et ceteris qui secum sentiunt. Similiter, quod^v absit, si dominus imperator premoriatur, dominus papa et cardinales et ecclesia Romana iam dictam pacem firmiter observabunt Beatrici felici uxori eius et Henrico filio eius et omnibus de Teutonico regno et ceteris, sicut scriptum est, adiutoribus suis.

29. Interim autem, donec tractatus pacis durabit, dominus imperator per se vel suos guerram non faciet terre domini pape quam ipse tenet vel rex Sicilie per eum vel alii.

249. ^k) supra lin. add.   ^l) precedit signum §   ^m) corr.   ⁿ) a c.   ^o) viderunt c.
^p) imperatri c.   ^q) precedit eorum iam deletum.   ^r) supra lin. add.   ^s) et — cardinalium in casura.   ^t) precedit hanc iam deletum.   ^u) subscripctione c.   ^v) precedit d iam deletum.

30. Si vero, quod Deus avertat, ab altera pareium renuntiatum fuerit tractatui pacis, postquam eadem renunciatio significata fuerit alteri parti, predicta securitas per tres menses inconvulsa perseveret.

† Ego Wigmannus Madeburgensis archiepiscopus subscripsi.

† E[go Cristianus Mo]guntinus archiepiscopus subscripsi.

† Ego Cunradus Wormaciensis electus subscripsi.

† Ego Arduinus imperialis aule protonotarius subscripsi.

250. PROMISSIO LEGATORUM IMPERIALIUM.

Escripsit Kehr ex autographo tabularii Vaticani Arm. XI caps. VII. nr. 37, quod
epistola clausa est et iam maculis multis ritiatum et lectu difficile. Appositum est
exemplar Confalonerii praefecti tabularii a. 1629 exaratum, cui nonnulla iam extincta
debeantur¹. Edita est primum a Pugin in 'Critica in Baronii Annales ecclesiasticos' ad
a. 1176, tom. IV, 616 ex autographo a. 1632 a Confalonerio exmplate; quam editionem
omnes posteriores² secutae sunt, et ipsa Pertzianna. Deinde Pflugk-Harttung autographum
descripsit et vulgavit 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' XXIII, 298, sed minus
correcte. (P. 119.)

Nos legati domini imperatoris C. Maguntinus et W. Mad|eburgensis archiepi-
 scopus et C.] Warmaciensis electus, Arduinus^a aule imperialis prothonotarius, ad
 pacem ecclesie et imperii ordinandam des|tinati, promittimus et fidem d|amus: (1) Quod
 dominus imperator et sui dominum papam A. recipient, reverentiam exhibebunt; et
 veram pacem red|det dominus im|perator domino pape A. et successoribus suis et toti
 Romane ecclesie; et prefecturam Urbis et terram comitis Matildis^b restituet ei; et
 quod ordinatum est de Calixto et parte sua observabit; et quantum in se erit, operam
 dabit efficacem, ut dominus C.³ assequatur quod a nobis et vobis⁴ scripto⁵ est ordi-
 natum. (2) Haec omnia faciet dominus imperator, sicut a vobis domini cardinales,
 qui ad ordinandam pacem ex parte ecclesie estis constituti, et nobis in scripto commu-
 niter disposito⁵ est ordinatum, pace de ceteris plene disposita, sicut scripto ordina-
 vimus vel ordinaverimus nos vel alii qui ad haec disponenda et complenda fuerint
 constituti. (3) De regalibus vero beati Petri et aliis possessionibus, quas dominus
 imperator abstulit vel sui vel alii favore ipsius, iuramus, quod ipsum faciemus iurare,
 quod scilicet ea, que habet de predictis ipse vel sui, bona fide restituet; de his, que
 alii habent, bona fide operam dabit studiosam, ut similiter restituantur. (4) Et
 iuramus quod bona fide operam dabimus, ut ea que iuraverit exequatur, cum pax
 plene fuerit disposita de rege Sicilie, et Lanbardi^c, sicut ordinavimus vel ordinandum
 statuerimus. (5) Et de ceteris que in scripto predicto continentur, ut impleantur
 sicut ordinavimus vel simul ordinaverimus, operam bona fide dabimus. (6) Pro-
 mittimus etiam et iuramus, quod si dominus imperator, quod absit, mortuus fuerit
 ante complementum pacis communi scripto⁵ dispositae, domina B. imperatrix et dominus
 Henricus rex filius eius et principes formam pacis communi scripto dispositam com-
 pleb|unt, confirma|bunt^d et observabunt, sicut |communi|ter est ordinatum vel commu-

250. a) Ard or. b) Matild or. c) Lanbard or. d) iurabunt leg. Confalonerius, sed spatium minus est.

1) Cf. Kehr l. c. p. 103. 2) Sunt haec: Lunig 'Codex dipl. Italiae' I, 15; Watterich 'Vitar pont. Rom.' II, 601; Vignati 'Storia della Lega Lombarda' 285. 3) i. e. Cunradus episcopus Sabinensis.
 4) i. e. cardinalibus qui cum legatis tractaverunt, quorum nomina ignoramus. 5) i. e. Pacto pacis praeratae (c. 12).

niter ordinabitur a mediatoribus [utriusque partis domino] papa^c A. et successor[ibus suis] et universis cardinalibus et toti Romane ecclesie.

(7) Preterea domino pape et universis cardinalibus^f et clericis et famulis et rebus eorum universis in comitatu eorum existentibus firmam et plenam securitatem ex parte domini imperatoris et suorum omnium damus in eundo Venetias vel Rauennam et cetera loca, ad que procedere disposuerint et in quibus fuerint, et manendo et redeundo, sive pax compleatur sive dirumpatur. Et si dirumpatur, quod Deus avertat, iuramus, quod post disruptionem per tres menses firmam treugnam observabit dominus imperator et sui domino pape Alexandro et toti terre sue, quam ipse tenet et rex Sicilie vel alii per eum. Et sicut promittimus et^g damus, ita iuramus, quod dominus imperator per se et partem suam observab[it, it]a quod nec per se nec per suos aliquod gravamen seu impedimentum eis scienter inferet vel inferri co[n]suet: et si quis eo ignorante intulerit, [bon]a fide emendari faciet. (8) Precipiemus etiam et a domino imperatore districte mandari et precipi faciemus [per] terras suas universales sub pena personarum et rerum balivis suis universis et aliis nobiles per terras [et castr]a constitutis et per bailivos aliis quibus precipi oportebit, ut nullos ad dominum papam A. vel [cardinales]^h procedentes vel ad eos venientes vel ab eis redeuntes vel quos miserint, offendent vel offendi permittent: et si quis eis ignorantibus offenderit, quam citius poterint, bona fide facient emendari. (9) Faciemus etiam, quod dominus imperator in presentia nuntii, quem dominus papa et cardinales nobiscum direxerint, vel cardinaliumⁱ, quos premiserint¹, faciet iurari in anima sua, quod predictam securitatem et treugnam bona fide, sicut predictum est, observabit et faciet observari. (10) Ceterum postquam dominus imperator iuraverit ea que communiter disposuimus eum iuraturum, nos a iuramento erimus absoluti, excepto quod tenebimur de his, que precise iuravimus, et excepto quod tenebimur iuramento, quod bona fide operam dabimus, ut cetera que in communi scripto continentur impleantur.

251. CONVENTIO CUM CREMONENSIBUS.

1176. Dec. 12.

Proferimus ex 1) apographo chartaceo saec. XII—XIII, tabularii municipalis Cremonensis sign. nr. 1928 (K 39), quod contulit Holder-Egger²; 2) editione Böhmeri in Actis imperii selectis 126 nr. 134 e codice bibliothecae Vallisellianae G. 94 saec. XVI, fol. 213 proflua³. E codice 1 ediderunt Vignati 'Storia della Lega Lombarda' 288 et 'Repertorio diplomatico Cremonese' I, 188. — Stumpf, Reg. 4185. (P. deest.)

(S. N.) Cum Federicus Dei gratia Romanorum imperator et semper^a augustus cognovit, quod suus Cremonensis populus libentissime ut patrem et dominum amore

250. ^{e)} sic or. pro pape; ideoque a domino papa Conf. ^{f)} card or. ^{g)} fidem supplendum est. ^{h)} sic Conf. ⁱ⁾ sic legit Denifle; cardinales Conf.

251. ^{a)} senper I.

1) Humbaldi Ostiensis et Rainerii. 2) Dubitat vir cl., annon sit haec charta autographa, sed scriptura recentior anno 1176 ei esse videtur. 3) Böhmer p. 928 nonnullas varias lectiones, quas Cereda cum ipso communicaverat, e codice 1 et e copiarario quodam Cremonensi contulit. Hae nullius momenti sunt ad textum castigandum.

et imperii honore ipsismet suscepisset^b atque etiam^c debitam reverentiam item et obsequium sibi exhibuisset^d, et hoc existentibus Longobardis suis inimicis^e contrariis, ideo sua sanctissima benignitate et humanitate motus et infrascriptorum^f principum consilio, item et dilectione iamdicti sui populi, ut semper^g in omnibus et per omnia 5 et fiducialiter possit et debeat ipsi et imperio servire, ipse imperator die quodam dominico, qui fuit duodecimus intrante mense Decembris, et in quodam casamento de ecclesia beate Agathe de burgo Cremone iuravit per sancta Dei euangelia^h per Conradum de Bellaluceⁱ, cui ad hec omnia parabolam dedit: Quod non erit^j in consilio nec in facto, quod civitas Cremone vel episcopatus^k vel loca, que per Cremonam 10 distringuntur, destruantur vel Cremone auferantur. Et si quis contra ea^l facere voluerit, bona fide prohibebit et sine fraude et Cremonam adiuvabit. Item si contigerit eum inde, id est^m per loca iamdicta et episcopatumⁿ transire, fraudulentè dampnum nec moram non debet^o facere. Insuper iuravit, quod bona fide et sine fraude Cremonam de suis guerris adiuvabit, postquam sibi requisitum fuerit: nisi remanserit 15 parabola consulum Cremone data in contione vel in credentia palau: nec pacem nec guerram^p recedutam^q faciet cum inimicis Cremone sine parabola consulum^r data ut legitur supra. Et quod non exhibit^s de Italia nisi parabola suprascriptorum^t consulum, ut legitur supra, donec Cremona ad pacem cum Longobardis venerit, vel nisi tot et tantos adiutores habuerit, qui possint sufficere ad adiutorium et defensionem Cremone 20 et episcopatus^k sine fraude, quod discernatur^u sacramento consulum Cremone. (2) Et facta pace si contigerit^v quoquo^w tempore, quod civitates Longobardie, una vel plures^x, cum suis adiutoribus Cremone guerram fecerint^y, ita quod Cremona auxilio imperatoris sine fraude et iusta et probabili causa indigeat, scilicet quod Cremona cum suo adiutorio non videatur sibi sufficere sine fraude posse — quod et similiter debet^z discerni^a 25 iamdictorum consulum sacramento — intra sex menses, ex quo imperatori^b fuerit requisitum^c, debet^d venire idem imperator cum mille militibus ultramontanis in auxilium Cremone nec inde debet^d recedere sine consulum iamdictorum parabola ut supra legitur data. Et si hoc intra predictum tempus sex mensium facere non potuerit, debet^d mittere filium suum vel aliquem de principibus cum trecentis militibus ultra- 30 montanis infra iamdictum terminum sine fraude in adiutorium Cremone, exceptis his Longobardis qui sint^e ex parte et in adiutorium Cremone. Et postea intra^f anni spatium a tempore requisitionis aut idem imperator vel filium suum mittere debet^d seu aliquem de principibus cum septingentis militibus absque iamdictis trecentis in adiutorium, nec inde recedet^g nec prenomatos milites dimittere debet^d sine para- 35 bola iamdictorum consulum ut supra data. (3) Item si Longobardi ad pacem cum imperatore non venerint usque ad Kalendas Iunii proximas, mille milites ultramontanos exceptis Longobardis in adiutorium Cremone faciet^h venire, si Longobardi cum Cremona in discordiaⁱ vel guerra permanserint. Et si ante Kalendas suprascriptas^k Iunii Longobardi exercitum contra^l Cremonam colleg^m rint vel eidem guerram fecerint, bona fide 40 et sine fraude quam citius poterit eam iuvare debebit. (4) Item quod faciet filium suum regem Enricum^m iurare infra annum a tempore quo sibi requisitum ex parte consulum Cremone fuerit, ex quo annes quattuordecim idem filius habuerit, servare et

1177.
Iun. 1.

251. b) suscepisse 1; suscepit 2. c) deest 2. d) exhibuisse 1; exhibuit 2. e) inimicis 1.
f) et in suorum 2. g) semper 1. h) euangelia 1. i) eir 1. k) episcopatus 1. l) eam 2.
45 m) pro inde id est 2; et. n) episcopatum 1. o) debeat 2. p) gueram 1. q) recedutam 2.
r) Cremone add. 2. s) exhibit 1. t) illorum 2. u) discernatur 1. v) contingerit 1. w) quo-
cumque 2. x) plura 2. y) facerent 2. z) debeat 2. a) discerni 1. b) imperator 2.
c) requisitus 2. d) debeat 2. e) sunt 2. f) inter 2. g) recedere 2. h) faciat 2.
i) discordia 1. k) predictas 2. l) circa 2. m) Henricum 2.

adtere omnia predicta que leguntur supra. ut continentur in predictis iuramentis, et hoc sine fraude. (5) Et quod faciet iurare idem imperator insuper viginti de suis principibus. quales elegerint^u vel dixerint^o consules Cremonæ, scilicet bona fide et sine fraude operam dare, ut predicta omnia que continentur in imperatoris sacramento. que leguntur supra, firmiter observentur et attendantur. sicut scriptum est supra. (6) Preterea iuraverunt archiepiscopus^p de Collogna et cancellarius^q Gottefredus per suum missum. scilicet^r Ermannum de Ogia. cui dederunt parabolam^s ad hoc sacramentum faciendum. Et hoc fuit die lune sequenti suprascriptum^t diem dominicum iamdieti mensis et in predicto loco. Et Conradus castellanus de Nurnbergo et comes Henricus^u da^v Dexe et Conradus da le Maçe^{w.1} et comes Florentius da^x Ollande. Et ipsi quattuor pro se iuraverunt. quod bona fide et sine^y fraude operam et consilium [dabunt]^z, ut iamdieti omnia que supra scripta sunt firma teneantur et permaneant. Item et Conradus de Bellaluce similiter et pro se iuravit.

Actum est hoc anno Domini nostri MC. septuagesimo sexto^a, indictione^b decima. Ibi fuerunt Pontius de Ghiroldis et Homobonus da Treço et Bellottus de Bonseris et Osbertus Talamatius et Dodhus de Domafollis^c Cremoxiani, et comes Girardus et Warniço de Michara^d et Ambroxius Scandolarie et alii quam plures rogati testes.

(S. N.) Ego Frogerius notarius interfui et rogatus hanc cartam^e scripsi.

252. SENTENTIA DE IMMUNITATE DOMORUM CLERICORUM.

(1176. Dec.)

Repetimus novissimam editionem ex autographo tabularii Monasteriensis paratam a Wilmansio 'Die Kaiserurkunden der Provinz Westfalen' II, p. 332 nr. 238, collata editione Ehardi 'Regesta historiarum Westfaliarum' Cod. dipl. II, p. 130 nr. 377, quæ et ipsa autographo nititur. — Stumpf, Reg. 4186. (P. deest.)

F. Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus sancte Mindensis ecclesie honesto et venerabili clero universo et eiusdem ecclesie fidelibus tam nobilibus quam liberis et ministerialibus omnibus gratiam suam et omne bonum.

Quoniam iustum et honestum est. quod omnis qui principatum amministrat principatus officia non negligat. ideo nos quantum longa et gravis occupatio nostra et importuna bellorum tempestas patitur et in quantum illa benignissima auctoris omnium pietas cooperari dignabitur. paci omnium ecclesiarum providere cupimus et intendimus. Eas vero. quas nobis devociore et imperio ad serviendum promociore cognoscimus. plus ceteris honorare debemus et volumus. Inde igitur est. quod Mindensem ecclesiam. que devotum obsequium cum sincera et debita hactenus nobis fidelitate

251. ^u) elegerint 1.   ^o) dicerent 2.   ^p) archiepiscopus 1.   ^q) cano. 2.   ^r) deest 2.
^s) parabola 2.   ^t) ipsum 2.   ^u) Henricus 2.   ^v) de 2.   ^w) da Lemaze 1; de Lemaze 2.   ^x) de 2.
^y) et sine his scr. 1.   ^z) deest 1. 2.   ^a) septuag. sexto 1; secundo 2.   ^b) indictione 1.   ^c) Dodhus et Domafollis 1; Dodus de Domafollis 2.   ^d) Gir. de Warnizo de Micra 2.   ^e) cart 1.

1) i. e. Conradus Kolbo seu de Schipfe pincerna imperialis, qui etiam de Mazis audit. FICKER.

exhibuit, favorali et sereno gratiæ nostræ amplexamur affectu. Pro rogatu et voluntate fidelis et dilecti nostri Annonis episcopi vestri, maxime cogente nos rigore iusticiæ que nulli neganda est, vobis et omnibus comprovincialibus vestris hanc maiestatis nostræ dirigimus paginam. Imperatoriæ itaque maiestatis nostræ auctoritate districte precipimus et observari omnino volumus, ne ullus comes vel advocatus, nobilis vel ministerialis, servus aut liber canonicis in domibus et areis claustralibus et sacerdotibus in domibus et areis dotalibus aliquas omnino iniurias irrogare presumat et ne aliquis ex his quos pretaxavimus in predictis domibus et areis aliquid sibi iuris addicat. Si quis autem huius tam districte quam iuste preceptionis nostræ violator extiterit presumptuosus, ipsum maiestatis imperatoriæ reum constituimus. Ne autem quis putet, quod in hac tam rationabili quam necessaria pacis clericorum roboracione steterit pro ratione voluntas, et magis presenciam et instanciam domni episcopi quam iusticia valuerit^a, hoc vobis contestando scribimus, quod predictam sententiam Tidericus marchio de Lusiz in palacio nostro apud Cremonam approbantibus et confirmantibus imperii nostri principibus edidit.

253–257. CONCILIUM RAVENNAS.

(1177. Ian. 25 – Febr.)

De hoc concilio, quod celebrandum esse ab utriusque partis pontificibus imperator et sui simularunt, v. imprimis ea que disseruit cir d. Simonsfeld Forschungen zur Deutschen Geschichte XX, 425 sq. Terminum concilii diem Ian. 25 a. 1177 primum constitutum fuisse, ex epistola nostra prima docemur; deinde prorogatum ad diem Febr. 2 epistola secunda patefacit; tum epistola quarta illum iterum prorogatum esse et locum celebrationis de novo incertum fuisse, Ravennam seu Venetias, demonstrat.

253. MANDATUM PRIMUM AD PATRIARCHAM AQUILEIENSEM.

(1176. Nov. cr.)

Sistimus e codice latino Monacensi 19411 (Teq. 1411) sæc. XIII. in. fol. 84' (p. 170), e quo editum est a Pezio in Thesuro anecdotorum VI, 1, 441. — Stampf. Reg. 4184. (P. 150.)

Fridericus Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilecto suo fideli Oudalrico patriarche Aquilegiensi^a gratiam suam et omne bonum.

Sicut liquido universis imperii principibus et fidelibus constat, ad sopiendum scismatis periculum perseveranter intendere non cessavimus^b ab eo inquam tempore, quo id ad inficiendum corpus ecclesie universalis primum cepit pullulare. Pluribus itaque viis hinc inde pretemptatis haecenus, consentientibus tandem nobis utrinque tam domni Calixti^c pape, quam eius quem Alexandrum nominant partem foventibus, universos imperii ecclesiasticos principes proxime ad concilium evocavimus^d. Intervenientibus autem necessariis et fere inevitabilibus impedimentis, terminum eiusdem concilii, communicato utriusque partis consilio, prorogare decrevimus, presertim ut his, qui de remotis terrarum spatiis venturi sunt, prudenti provideremus remedio. Noverit

252. ^a) voluerit male H.

253. ^a) Aq. c.   ^b) corr. cessavimus c.   ^c) G. c.   ^d) corr. evocavimus c.

itaque tue fidelitatis dilectio, quoniam eliminato universo scismatis errore. pax et unitas aeclesiae reformata, tam iuramentis quam scriptis hinc inde sigillatis, inconvulsa
 Jan. 25. firmitate roborata est. Que utique in concilio Ravenne^e in conversione sancti Pauli celebrando. presente utriusque partis principali capite, toti aeclesiae promulganda est. Ad huius ergo venerabilis concilii conventum tue prudentie presentiam exhiberi desiderantes, fidelitati tue in bona fide consulimus et precipiendo mandamus, quatenus, si prius non potes, saltem in conversione sancti Pauli omni dubitatione remota, Ravennam^f venias, quia tue prudentie consilium in hoc salutari negotio perficiendo necessarium habemus.

254. MANDATUM SECUNDUM INVITATORIUM. (1176. Dec.)

Ex eodem codice fol. 84' (p. 170); Pez l. c. p. 415. — Stumpf. Reg. 4187.

(P. 150.)

F(ridericus) Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilecto et fideli suo O(udalrico) Aquilegiensi^a patriarche gratiam suam et bonam voluntatem.

Sicut dudum per litteras nostras dilectioni tue mandavimus^b, ita per nuncium
 Feb. 2. tuum iterum te certificamus, quod concilium in festo beate Marie purificationis apud Ravennam^c indubitanter^d est celebrandum. Dilectioni tue, de qua bene confidimus, mandamus monentes et attente rogantes, quatinus, assumptis tecum prelati tui principatus et ceteris religiosis ac prudentibus et discretis viris quoscunque habere poteris, remota omni occasione ad predictum concilium venias, sciens quod in tam arduo aeclesiae negotio presentiam tuam necessariam habebimus. De alodio, de quo nobis scripsisti, libenter te manutenere curabimus, quia aeclesiae tue quoque meliora cupimus^e.

255. RESPONSUM PATRIARCHAE. (1177. Ian.)

Ex eodem codice fol. 85' (p. 172); Pez l. c. p. 419 nr. 1.

(P. decst.)

Inclito et glorioso domino suo F(ridericus) gloriosissimo Romanorum imperatori semper augusto O(udalricus) Dei gratia sancte Aquilegiensis^a ecclesie patriarcha devotum cum orationum instantia^b servitium.

Placuit excellentie vestre, pacem ecclesie Dei firmatam, scriptis quoque ac iuramentis hinc inde sigillatis esse corroboratam, nobis significare et ad concilium super
 Feb. 2. ipsa promulganda Ravenne celebrandum in proxima purificatione sancte Marie nos vocare. Unde nos iuxta vocationis vestre mandatum iter arripientes, una cum venerabilibus fratribus nostris episcopis aliisque ecclesie nostre prelati ac religiosis viris necnon et fidelibus nostris ad idem venerabile concilium processuri Venetiam intravimus. Sane ibi cognoscentes, dominos cardinales, Hostiensem videlicet episcopum et Reinerium, ad vos accessisse vosque una cum ipsis de loco et tempore memorati concilii audientes aliter disposuisse, rei veritatem super his consequi cupientes, presentium latorem maiestati vestre transmittimus, affectuose supplicantes, quatenus quid super concilio cum prefatis cardinalibus vestra statuerit serenitas, sacris apicibus vestris nos certificare dignemini.

Ad hoc clementie vestre significamus quod, cum in itinere ad vos veniendi essemus, comes H. de Frantenhusen se nobis^c ex inopinato adiunxit, humiliter expostulans^d, ut eum ad presentiam vestram adduceremus^e et in recuperanda gratia vestra eum interventi nostro iuvaremus. Quid igitur super hoc serene voluntati vestre sedeat, sacris litteris vestris nos certificare dignemini.

253. e) Ra. c. f) Raü c.

254. a) Aq c. b) corr. mandamus c. c) Raneñ c. d) indubidandum e. e) cubimus c.

255. a) Aq c. b) instantiam c. c) frantenhle nobis c. d) expostulam³ c. e) aucceremus c.

256. EPISTOLA CHRISTIANI MAGUNTINI AD PATRIARCHAM.(1177. *Inv. c.c.*)

*Repetimus editionem principem viri d. Simonsfeld l. c. 430, quae eodem codice Tegern-
señsi p. 163 nititur. Eum qui epistolam misit Christianum, non vero Conradum Wittels-
baerensem fuisse, v. infra in adiutationibus. (P. deest.)*

O(udalrico) Dei gratia venerabili Aquilegiensi^a patriarche^b Cristianus^c Magun-
tine) sedis humilis minister devotum cum orationum suffragio servitium.

Vestre sanctitati significandum duximus, quod super pace ecclesie Dei et imperii
ac Lombardorum certissimam spem habemus, et concilium sollempne celebrandum Ra-
venne seu Venetie inde est irrevocabiler constitutum. Ad quod licet sciamus quod
ab utraque parte vocabimini, tanquam una de maximis ecclesie et imperii columpna,
tamen vestram dilectionem preterire nolumus non ammonitam. Unde consilium nostrum
est et nostra peticio, ut vos ad idem concilium preparetis et discrete dispensationis
vestre beatas et sollicitas partes interponatis. Pro latore presentium, illustri comite
Dyonisio², benignitatem vestram exoramus, ut nostre intercessionis et sue nobilitatis
intuitu usque in Austriam conduci eum faciatis.

257. IMPERATORIS MANDATUM TERTIUM (1177. *Inv. c.c.*).

*Ex eodem codice fol. 85 (p. 171); Pez l. c. p. 117 nr. 21. — Stumpf, Reg. deest.
(P. deest.)*

Fridericus) Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilecto fideli
suo O(udalrico) Aquilegiensi^a patriarche gratiam suam et bonam voluntatem.

Sicut per Maguntinum^{b,3} archiepiscopum dilectum nostrum^c, ita et per scripta
presentia tue dilectioni rogantes mandamus, quatenus omni mora remota, quantocius
poteris, ad nos venire non differas.

258. MANDATUM DE SUBSIDIO SOLVENDO.(1177. *in.*)

*Dantus e codice latino Monacensi 19411 (Teg. 1111) sac. XIII. in. p. 17. e
quo etiam edidit Pez in Thesuro anecdotorum VI, 1, 497. Pace nondum perfecta id
emanavisse patet. — Stumpf, Reg. 4227. (P. 151.)*

Fridericus) Dei gratia Romanorum^a imperator et semper augustus fideli suo
abbati Campidonensi gratiam suam et omne bonum.

Noverit tua discretio, quod ad firmam ecclesie unitatis consummationem in illo
pacis tractatu, per viros magnos et discretos plurimis laboribus et expensis composito.

256. ^a) Aq. c.   ^b) patriarche c.

257. ^a) Aq² c.   ^b) Mgd c.   ^c) dilectionem nostram c.

258. ^a) Romanus c.

1) Sic siglum C solvendum esse, v. infra not. 3.   2) Comes Ungaricus, v. Simonsfeld l. c. p. 432.

3) Sic legendum esse, non vero Magdeburgensem, v. epistola precedente eluct. deque in illa siglum C non Conradus, sed potius Cristianus solvendum est.

ordinatum est, ut ab ecclesiasticis principibus per terram Teutonicam mille marcae summa persolvatur. Quare tibi ad solvendum decem marcae tantum sunt assignatae. Mandamus ergo dilectioni tuae monentes et precipientes, quatenus ipsas omni^b occasione remota in octava paschae II. de Brevice in pondere Coloniensi de puro argento persolvas.

5

259–273. PAX VENETA.

(1177. Iul. – Sept.)

De iis, quae Pertz sub hoc titulo coegerat, hoc loco praetermittenda erant Conventio praevia (P. 151), quae ad tractatus imperatoris cum Lombardis a. 1175 pertinet, epistola Alexandri III. ad Cistercienses data (P. 153), quam in Appendicem Actorum pontificum relegavimus, orationes quatuor, papae (P. 154), imperatoris (P. 155), Romualdi Salernitani (P. 157), Godifredi cancellarii (P. 158) et Romualdi Annalibus desunt, quas iam in editione Arnulii SS. XIX. quaeras petimus.

259. TREUGA CUM LOMBARDIS. (ante Iul. 22.)

Scriptum treugae cum iam in iuramento Dedonis comitis die 22. Iulii praestito (infra nr. 261) commemoretur, ante hunc diem constitutum sit oportet. Cum hac sententia autem pugnare videtur evanidatum monumenti nostri ab istis Kalendis Augusti pro a proximis Kalendis Augusti. Atamen non putamus, hoc evanidatum nos ad opinionem inducere posse, scriptum, cuius fit mentio in nr. 261, diversum fuisse ab instrumento nostro, discernendum itaque esse inter scriptum praevium ante diem 22. Iulii constitutum et scriptum quoddam quod die 1. Augusti redactum sit; nam scripto praevio iam forma definitiva indita sine dubio erat. Scriptum treugae legitur in Registris duobus civitatis Bononiensis, quae iam in tabulario regio asserantur, et quidem 1) Registro grosso saec. XII–XIII. fol. 39 (33) et 1*) Registro novo saec. XIII. fol. 4; quorum utrumque in usus nostros vertit vir cl. Holder-Egger. Qui cum persuasum habeat, Registrum novum e grosso descriptum esse, praecipuas tantum illius lectiones adnotari sat erat ad diiudicandum editionum fontem. Nam omnes editiones ab altero codicum istorum pendent¹. — Stumpf, Reg. 4201.

(P. 155.)

1. Inter dominum imperatorem et partem suam, Cremonam, Papiam, Ianuam, Tardonam, Ast, Albam, Aquis, Taurinum, Yporciam, Vintimiliam, Sauniam, Albigani, Casalem sancti Evasii, Montem Vellii, Imolam, Faventiam, Ravennam, Forum Livii, Forum Pompilii, Cesenam, Ariminum, Castrocarium^a, marchionem Montisferrati et filios suos et omnem^b terram quam tenent, comites de Blanderato cum omni terra sua quam tenent, marchiones de Vasto cum omni terra sua quam tenent, marchiones de Busco cum omni terra sua quam tenent, comites^c de Lomello [cum] omni terra sua quam

258. ^b) deest c.

259. ^a) Castrocar. I. 1*. ^b) omnia, litera a subpuncta 1; omni 1*. ^c) comitē I. 1*.

1) Editionibus a Stumpffio et Fickero enumeratis addendum est 'Documenti di storia Italiana' VI, 773. Sigonius 'De regno Italiae' (ed. princeps, Venetiis 1574) p. 547 praebet excerptum Treugae pessime confectum et inscriptum Pridie Kalend. Septembris MCLXXVI. Quod repetiverunt Lünig 'Cod. dipl. Italiae' I, 19; Goldast III, 361; Schiavina 'Annales Alexandrini' (Mon. hist. patriae XVI) p. 34; Gloria 'Codice dipl. Padovano' II, 2, 338.

50

tenent, et cetera loca nominata et innominata et ceteras personas nominatas et innominatas que sunt in parte imperatoris; et Societatem Lombardorum, scilicet Venetiam, Tarvisium, Paduam, Vincentiam, Veronam, Brixiam, Ferrariam, Mantuam, Bergamum, Laudam, Mediolanum, Cumas, Novariam, Vercellas, Alexandriam, Cassinum et Belmontem, Placentiam, Bobium, Opiconem Malaspinam, Parmam, Reginum, Mutinam, Boloniam, homines de Sancto Cassiano et Dociam, et cetera loca et personas episcoporum, clericorum et laicorum Lombardie, Marchie, Romagnole que sunt in Societate Lombardie, cum omnibus que habent et tenent, trenga constituta est ab istis Kalendis Augusti^d usque ad VI annos, que sic firmabitur.

2. Dominus imperator faciet iurari in anima sua et filius suus Henricus rex similiter et principes Alamannie iurabunt, qui presentes sunt, et Guascendonius¹ et marcio^e Montisferrati et filii sui et marchiones de Wasto et de Busco, comites de Blandrato et de Lomello et consules Cremona et Papienses et credentie ipsorum et unus in publica contione in animabus populi ex mandato ipsius populi: idem fiet in aliis civitatibus que sunt ex parte domini imperatoris: Quod scilicet bona fide sine fraude et malo ingenio predictam trengam observabunt predictis civitatibus et locis et personis nominatis et non nominatis predictae Societatis: ita quod usque ad VI annos non offendent eos per se vel per alios in personis vel rebus, quas habent vel tenent. Continebitur etiam in iuramento, quod homines Societatis et res eorum securi sint in terra imperatoris, sicut tempore pacis; et e converso Cremonensibus¹ quoque [et] Papiensibus⁸ et aliis civitatibus locis et personis de parte imperatoris eadem fiet et observabitur securitas a Societate Lombardie. Securi autem tempore pacis sic intelligimus, ut bona fide abstineant imperator et sui ab iniuriis personarum Societatis et dampno^h rerum: similiter Societas abstinebit ab iniuriis personarum et dampno rerum partis domini imperatoris. Similiter consules civitatum Societatis et credentie earum et L homines civitatis, in qua non erunt credentie, et potestates civitatum, in quibus non erunt consules, et unus similiter in anima populi cuiusque civitatis, et Opizo Malaspina et filius eius iurabunt, se observaturos predictam trengam domino imperatori et civitatibus et locis et personis que sunt ex parte imperatoris.

3. Ad observationem autem trengue de singulis civitatibus utriusque partis et de terra marchionis Montisferrati duo eligentur, qui iureiurando firmabunt, quod bona fide dabunt operam ad observandam trengam, et si qua civitas vel locus vel persona infregerit, quod bona fide dabunt operam efficacem ad emendandam infra XL dies, nisi prorogaretur de consensu partium. Iuramento autem consulum, credentiarum populi et potestatum et L bonorum hominum qui iurabunt, marchionum et comitum continebitur, quod bona fide et efficaciter iuvabunt ad hoc^k electos, ut trengua emendetur infra prestitutum^l tempus.

4. Si contigerit, quod aliqua predictarum civitatum vel locorum vel personarum, que sunt ex parte Societatis, offenderit aliquam civitatem, locum vel personam, que sunt ex parte imperatoris, et non fuerit emendatum per trenguanos, qui ad hoc electi sunt, imperator vel alii, qui sunt ex parte sua, non propterea frangant trengam, sed civitates Societatis et alii de Societate ponant eam sub banno iuxta arbitrium trenguanorum. Si vero civitas locus vel persona ex parte imperatoris fregerit trengam^m adversus civitatem vel locum vel personas Societatis, non ob hoc trengua frangatur, sed similiter emendabitur. Si vero aliqua civitas Societatis, locus vel persona offen-

259. ^d) aug. 1.   ^e) marcio *corr.* marcio 1.   ^f) Cremona 1; Cremonenses 1*.   ^g) Papien 1. 1*.
^h) dampnum 1. 1*.   ⁱ) sic 1*; *derst* 1.   ^k) h' 1; hec 1*.   ^l) prestitum 1*.   ^m) treng 1; trengam 1*.

1) *Vulgo Garsendonius electus, episcopus Mantuanus.*

derit aliam civitatem, locum vel personam eiusdem Societatisⁿ, imperator vel sui non se intromittent. Idem servetur in parte imperatoris.

5. Imperator vero usque ad VI annos predictos non compellet aliquem clericum vel laicum predictae Societatis iurare sibi fidelitatem, nec sententiam dabit nec faciet dari in aliquem predictae Societatis pro fidelitate et servitio sibi non exhibito vel investitura sibi non petita infra predictum tempus treugue. Preterea nullum locum vel personam predictae Societatis trahet ad iudicium tempore treugue pro preteritis negotiis.

260. PACTUM PRAEVIUM INTER IMPERATOREM ET ECCLESIAM.

De Pacto hoc celeberrimo, eius indole et coquatione cum Pacto Anagnino nuper laute et argute egit vir d. Paulus Kehr 'Neues Archiv' XIII, 77 sq., cui etiam exempla codicum et editionem primum criticam (ibid. p. 115) debemus. Pactum sicuti Anagninum in duobus exemplaribus curatum erat, quorum unum a legatis imperatoris, alterum a cardinalibus subscriptum et corroboratum erat. Quod clarissime probatum est a viro d. Kehr, qui codicem nostrum B nonnullis lectionibus propius ad Pacti Anagnini textum accedere ideoque apographon esse exemplaris imperatori traditi demonstravit¹. Auto- 10
grapha cum deperierint, reiecti sumus ad apographu duo: A apographon coacum tabularii Vaticani Arm. I. caps. IV. nr. 10; in membranae spatium vacuum relictum alia ut videtur manus coacra epistolam imperatoris ad papam datam (infra nr. 270) intulit; B apographon manu saec. XII. ex. curatum in codice Claustronoburgensi 643a fol. 3. E codice A editum est Pactum a solo Theinero in Codice diplomatico domini temporalis s. scdis 20
I, p. 22 nr. 30; codicem B adhibuerunt Schöpflin 'Commentationes historicae et criticae' p. 533, Maximilianus Fischer 'Merkwürdigere Schicksale des Stiftes Klosterneuburg' II, 152 nr. 18, Friedr. Christoph Jonathan Fischer 'Geschichte des Despotismus in Teutschland' (Halle 1780) p. 111. Reliquarum editionum, quas Kehr p. 114 enumeravit², nonnullae sine medio, plurimae autem medio editionis Goldastii recedunt ad textum politum et depravatum quem vulgavit Sigonius 'De regno Italiae' (ed. princeps. Venetiis 1574) p. 545³. 25
E Goldastio Pertz Pactum dedit sub falsa inscriptione 'Pactum Anagninum'. — Stumpf, Reg. 4198. (P. 147.)

1. Dominus imperator F.* sicut dominum papam A. in catholicum et universalem papam recepit, ita ei debitam reverentiam exhibebit, sicut catholici sui antecessores suis^a catholicis antecessoribus exhibuerunt. Successoribus quoque suis catholice intransibus eandem reverentiam exhibebit.

2. Et reddet dominus imperator veram pacem tam domino pape Alexandro^b quam omnibus successoribus suis et toti Romane ecclesie.

3. Omnem vero possessionem et tenementum sive prefecture sive alterius rei^c, quam Romana ecclesia^d habuit et ipse abstulit per se vel per alios, bona fide restituet ei salvo omni iure imperii. Ecclesia quoque Romana omnem possessionem et tenementum, quod ei abstulit per se vel per alios, bona fide ei restituet salvo omni iure Romane ecclesie^e.

4. Possessiones etiam, quas dominus imperator restituet, ad retinendum iuvabit.

259. ⁿ) civitatis I*.

260. ^a) eius B. ^b) deest B. ^c) rei alterius B. ^d) ecclesia Romana B. ^e) ecclesie Romane B.

1) Cf. imprimis p. 86. 2) Addenda est editio in Monumentis historiae patriae Ser. IV, 32. 3) Quod iam a. 1867 erexit Wait: 'Nachrichten von der (Göttinger) Gesellschaft der Wissenschaften' p. 389.

5. Similiter et universos vasallos ecclesie, quos occasione scismatis dominus imperator abstulit vel recepit, dominus imperator^f absolvet et domino pape A. restituet et ecclesie Romane^g.

6. Preterea dominus imperator et dominus papa^h ad honorem et iura ecclesie et imperii conservanda se vicissimⁱ invabunt, dominus papa ut benignus pater devotum et carissimum filium et imperatorem christianissimum, dominus vero^k imperator ut devotus filius et christianissimus imperator dilectum et reverendum patrem et beati Petri vicarium.

7. Quecumque autem tempore scismatis vel occasione ipsius aut sine ordine iudiciario ecclesiis a domino imperatore vel suis sunt ablata, eis restituentur.

8. Domina etiam B. imperatrix^l recipiet dominum papam A. in catholicum et universalem papam. Dominus quoque Henricus^m rex filius eorum similiter eum recipiet et ei et catholicis successoribus suis debitam reverentiam exhibebit et iuramentum, quod dominus imperator exhibuerit, similiter etⁿ ipse prestabit.

9. Pacem^o autem veram reddit dominus imperator et dominus Henricus^p rex filius eius illustri regi Sicilie usque ad XV annos, sicut per mediatores pacis est ordinatum^q et scriptum.

10. Constantinopolitano etiam imperatori et universis adiutoribus ecclesie Romane pacem veram reddit et nullum malum meritum reddet eis per se vel per suos pro servitio collato ecclesie Romane^r.

11. De querelis autem et controversiis, que ante tempora domini^{s*} Adriani inter ecclesiam et imperium^{*} vertebantur, mediatores ex parte domini pape et domini imperatoris constituentur, quibus committentur, ut eas iudicio vel concordia terminent.^{*} Si vero predicti mediatores non convenerint, iudicio domini pape et domini^u imperatoris vel eius seu eorum, quos ad id elegerint, finientur.^{*}

12. Cristiano autem dicto cancellario Maguntinus^t archiepiscopatus, Philippo autem Coloniensis^u archiepiscopatus concedentur et confirmabuntur^v eis cum omni plenitudine archiepiscopalis dignitatis et officii. Et primus archiepiscopatus, qui in Theutonico regno vacaverit^w, domino Corrado^x auctoritate domini pape et auxilio domini imperatoris assignabitur, qui tamen congruus^{*} videatur.^{*}

13. Ei autem qui dicitur Calixtus una abbatia dabitur. Illi autem qui dicebantur eius cardinales redibunt ad loca que primo^y habuerunt, nisi ea sponte vel iudicio dimiserant, et in ordinibus, quos ante scisma pereceperant, relinquentur.

14. Gero autem nunc dictus Alberstatensis^z precise deponetur et Ubiensis^a verus Alberstatensis^b restituetur. Alienationes a Gerone facte et beneficia data similiter et ab omnibus intrinsecis auctoritate domini pape et domini imperatoris cassabuntur et suis ecclesiis restituentur.

15. De electione Brandenburgensis episcopi, qui ad Bremensem archiepiscopatum electus erat, cognoscetur et, si canonicum fuerit, ad eandem ecclesiam transferetur. Et quecumque a Baldeuino^c, qui nunc preest Bremensi ecclesie, alienata vel inbeneficiata sunt, sicut canonicum et iustum fuerit, eidem ecclesie restituentur.

16. Item que Salsburgensi^d ecclesie tempore scismatis subtracta sunt, ei plenarie restituentur.

17. Universi clerici qui sunt de Ytalia vel aliis regionibus, qui sunt extra Theoticum regnum, dispositioni et iudicio domini pape A. successorumque eius^{e*} relinquentur. Si vero

260. f) dominus imperator *deest B = Pactum Anagninum.* g) et ecclesie Romane restituet *B = P. A.*

h) dom. papa et dom. imp. *B = P. A.* i) vicissim se *B = P. A.* k) ut *B pro* autem. l) imp. *B. B.* m) et dominus quoque Henricus *B.* n) *deest B.* o) *ante Pacem signum § in B.* p) *H. B.* q) ordinatum est *B.* r) Romane ecclesie *B.* s) domini pape *B = P. A.* t) Maguntie *B.* u) Colonie *B.* v) firmabuntur *B.* w) vacabit *B = P. A.* x) *C. B.* y) ante *B.* z) *pro parte in rasura et corr. A: Albertatensis B.* a) *Uricus B.* b) *Albertatensis B.* c) *abalduino A.* d) *Salsburgensi B.* e) *ipsius et Romane ecclesie B = P. A.*

domino imperatori placuerit^f rogare pro ordinibus aliquorum quos canonice perceperunt^g, usque ad X vel XII, si instare voluerit, exaudietur.

18. G. autem^h Mantuanus ad episcopatum quondam summi restituetur, ita tamen quod ille qui nunc est Mantuanus, auctoritate domini pape et auxilio domini imperatoris ad Tridentinum episcopatum transfereturⁱ, nisi forte inter dominum papam et dominum imperatorem convenerit, 5 ut in alio ei episcopatu provideatur.

19. Archipresbiter vero de Sacco in archipresbiteratu quondam suo et in^k aliis beneficiis, que ante seisma habuit, cum omni plenitudine restituetur.

20. Universi etiam ordinati a quondam catholicis vel ab ordinatis eorum in Theutonico regno restituentur in ordinibus taliter perceptis nec occasione huius seismatis^l gravabuntur. 10

21. De^m Argentinensi autemⁿ et Basiliensi dictis episcopis, qui ordinati fuerunt a Guidone Cremensi, in eodem regno a predictis mediatoribus committetur^{*} X vel octo^{o*} quos ipsi elegerint, qui prestito iuramento firmabunt, quod illud consilium de ipsis Romano pontifici et domino imperatori dabunt quod viderint se canonice^p posse dare absque periculo scilicet^q anime domini pape et domini imperatoris et sue, et dominus papa adquiescet eorum consilio. 15

22. Dominus^m autem papa et omnes cardinales sicut receperunt dominum imperatorem F. in Romanorum et catholicum imperatorem, ita recipient B.^q felicem uxorem eius in catholicam et Romanorum imperatricem, ita tamen^r quod ipsa coronetur a domino papa A. vel a legato ipsius^s. Dominum autem Hericum^t filium eorum in^{*} catholicum regem recipient.

23. Pacem^u etiam veram reddent dominus papa^{*} et cardinales domino imperatori F. et 20 domine imperatrici B.^v et Herico regi filio eorum et universis adiutoribus ipsorum^w, salvis que de spiritualibus dispositioni et iudicio domini pape A.^x et Romane ecclesie presenti scripto relinquuntur et salvo omni iure Romane ecclesie adversus detentatores^x rerum beati Petri et salvis his que prescripta^y sunt tam pro parte^{*} ecclesie quam pro parte domini imperatoris et imperii.

24. Pacem vero predictam promittit dominus papa^z se observaturum in verbo veritatis et 25 omnes cardinales, et^a privilegium inde faciet cum subscriptione omnium cardinalium. Ipsi etiam cardinales^a scriptum confirmationis predictae pacis facient cum appositione sigillorum suorum.

25. Et dominus papa statim advocato concilio, quale subito advocari^b poterit, cum cardinalibus episcopis aliisque religiosis viris qui interfuerint excommunicationem statuet in omnes qui hanc pacem infringere temptaverint. Deinde in generali concilio idem faciet. 30

26. Plures etiam de nobilibus Romanis et capitaneis Campanie hanc eandem pacem iuramento firmabunt.

27. Imperator vero predictam pacem ecclesie et iam dictam pacem XV annorum illustris regis Sicilie et trencam Lombardorum^c a proximis scilicet Kal.^d Augusti usque ad VI annos firmabit iuramento suo et principum et faciet Lombardos qui ex parte 35 sua sunt, sicut in communi scriptoⁿ trencue dispositum et scriptum est^{e, l}, eandem trencam firmari. Si vero aliquis fuerit ex parte imperatoris^f qui predictam trencam iurare recusaverit, imperator^g precipiet universis, qui ex parte sua sunt, sub debito fidelitatis et gratie sue, ut nullum prestant ei^h auxilium et volentibus eum offendere in nullo obsistant vel contradicant, et si quis offenderitⁱ, non teneatur inde. Man- 40 datum autem istud non revocabit dominus imperator, donec trencua durabit. Et do-

260. ^f) sic A.   ^g) perceperint B.   ^h) etiam B = P. A.   ⁱ) transferatur B = P. A.
^k) deest B = P. A.   ^l) seismatis hinc B.   ^m) precedit signum § in A.   ⁿ) deest B.   ^o) X vel VIII episcopis B = P. A.   ^p) canonice se B.   ^q) Beatricem B.   ^r) deest B = P. A.   ^s) eius B.
^t) H. regem B.   ^u) et pacem B.   ^v) B imperatrici B = P. A.   ^w) in rasura A: eorum B.
^x) depredatores B.   ^y) scripta B = P. A.   ^z) dom. papa promittet B.   ^a) et privilegium usque cardinales des. B. incuria librarii.   ^b) advocare B.   ^c) trencam Longabardorum B.   ^d) Kal. deest A.
^e) disp. est et scriptum B.   ^f) domini imperatoris B.   ^g) dominus imperator B.   ^h) ei prestant B.
ⁱ) eum offenderit B.

minus Henricus^k rex filius eius^l predicta firmabit, sicut scripto dispositum est. Dominus etiam imperator predictam pacem ecclesie et illustris regis Sicilie^m usque ad XV annos et trequam Lombardorum corroborabit scripto suo cum subscriptione sua et principum.

25. Si veroⁿ, quod absit, dominus papa premeriatur, dominus imperator et dominus Henricus^k rex filius eius et principes hanc formam pacis et compositionis firmiter observabunt successoribus suis et universis cardinalibus^o et toti Romane ecclesie^p et illustri regi Sicilie et Lombardis^q et ceteris qui secum sentiunt. Similiter, quod absit, si dominus imperator premeriatur, dominus papa^r et cardinales et ecclesia Romana iam dictam pacem firmiter observabunt successori suo et^s B. felici uxori^t eius et Henrico^u regi filio eius et omnibus de Theotonico regno et ceteris adiutoribus suis, sicut prescriptum est. Et^v successores domini pape similiter observabunt.

† Wiemannus Madiburgensis archiepiscopus subscripsi.

† Philippus Coloniensis archiepiscopus subscripsi.

† Ego Cristianus Magnatinus archiepiscopus subscripsi.

1. † Ego Arnulphus Treuerensis archiepiscopus subscripsi.

† Ego Arduinus imperialis prothonotarius subscripsi.

261. IURAMENTA PROMISSIONIS IN ANIMA IMPERATORIS. (Iul. 22.)

Præstita sunt teste Romaldo Salernitano (SS, XIX, 452) Chiogge die 22. Iulii, Qui tamen erravit contendens, comitem Henricum de Dietz eandemque solum iuravisse, 20 Iuratores erant prius Dedo comes, frater Theoderici marchionis Lasatiæ, filius marchionis quondam Conradi¹, et Sigilboldus camerarius imperatoris. Iuramenta scripsit Vila Alexandri III. a Bosone conscripta, cuius editionem necessariam Duchesni 'Le Liber pontificalis' II, 439 secuti sumus. Formam diversam protulit Relatio de pace Veneta (SS, XIX, 462), quæ tamen authentica non habenda est. Præter Dedonem et Sigilboldum etiam cappellanus Coloniensis archiepiscopi in anima principum qui aderant simile iuramentum prestitit, ut a Romaldo et epistola Alexandri III. ad archiepiscopum Eboracensem data docemur. (P. 153.)

Ego comes Dedo iuro, quod dominus imperator mandavit mihi, ut in anima sua iurarem iuramentum, quod nunc facturus sum, et postquam mandavit, non revocavit 30 mandatum. Et ego ex mandato imperatoris iuro in anima sua, quod ex quo venerit Venetias, omni questione et contradictione amota, faciet iurari in anima sua, quod pacem ecclesie, sicut disposita est per mediatores et scripta, et pacem regis Sicilie usque ad XV annos, sicut scripta est, et trequam Lombardorum, sicut est per mediatores utriusque partis dispositum et in scripto, quod est apud eosdem mediatores, continetur, bona fide servabit et principes suos hoc ipsum iurare faciet, 35

260. ^k) Henricus B.   ^l) eorum B.   ^m) Sicilie A.   ⁿ) forte B = P. A.   ^o) cardinalibus universis B = P. A.   ^p) ecclesie Romane B = P. A.   ^q) Longobardis B.   ^r) et successor eius add. B.   ^s) successori suo et des. B = P. A.   ^t) felici imperatrici uxori B.   ^u) Henrico B.   ^v) reliqua des. B.

40 1) Non miramur, quod Alexander III. in epistola ad archiepiscopum Eboracensem Iul. 26 data (SS, XXVII, 97. Iaffé 12891) et in epistola fere simili Iul. 27 ad abbatem Casinensem data (Baronius XII, 695 = Mansi XXII, 178. Iaffé 12892) lapsa memorare seu iuraria ductas, filium Alberti marchionis et die quidem Iulii 21 hoc iuramentum præstitisse dicit.   2) Ego N., qui sum princeps imperii Romani, iuro in anima ipsius imperatoris, quod quando Venetias venerit, faciet iurare in anima propria pacem 45 perpetuam sancte ecclesie, trequam regis Sicilie in XV annos et trequam Lombardorum in VI annos atque omnia capitula que in hac scedula continentur. Pert. 153 uol. 5.

Ego Sigilboth iuro, quod ex quo dominus imperator venerit Venetias, predictum iuramentum pacis ecclesie et regis Sicilie et trengue Lombardorum faciet prestari in anima sua et principes similiter iurare faciet.

262. FORMA ABRENUNTIATIONIS SCHISMATIS AB EPISCOPIS PRAESTITAE. (Iul. 24.)

Rem gestam et formam ipsam scripsit Romoaldus SS. XIX. 452. (P. deest.)

Ut omnes evidenter agnoscant, me esse nomine et opere christianum, Octavianum, Cremensem et Iohannem de Struma cum suis complicibus prorsus abiuro et Alexandrum et successores eius in catholicum papam recipio.

263. EPISTOLA IMPERATORIS AD CISTERCIENSES (Iul. 30.)

*Emissa esse videtur die Iulii 30, quo et Alexander III. epistolam ad Cistercienses dedit, quam in Appendice Actorum pontificum infra proposituri sumus. Adhibuimus 1) cod. Parisinum lat. 2259 (Coll.) saec. XIII. fol. 2; 2) editionem Chronicorum Gerasii Cantuariensis a viro cl. Liebermann (SS. XXVII, 301) paratam: codices minoris pretii 3) civitatis Suessionensis 131 (S. Mariae de Prato) saec. XIII., olim a Belhmanno c.r-
scripto; 4) Parisinum lat. 70 (Coll.) saec. XIV, quo usa est editio Martenci in Thesaurò I, 1847; 5) Parisinum lat. 3088 saec. XIV. fol. ultimo verso, quo solo Pertzius usus est. —
Stumpf, Reg. 4206. (P. 154.)*

Fridericus Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus^a abbatibus et^b fratribus^c Cisterciensis ordinis salutem et dilectionis integritatem.

Quoniam de unitate et concordia ecclesie et bono statu imperii nostri sanctitatem^d vestram gaudere et letari^e non dubitamus, ideo ad universitatem vestre religionis imperiales apices mittere dignum duximus, insinuantes vestre dilectioni, quoniam omnipotentis Dei nutu^f, eius occulto iudicio quandoque discordie mala^g creantur et ipso miserante^h discordes ad concordiam revocantur, dominum Alexandrum in patrem spiritualem et summum pontificem recepimus. Notum autem vestre facimus religioni, quoniam cooperantibusⁱ dilectis nostris viris magne sanctitatis et discretionis, P(ontio)^k episcopo scilicet^l Claromontensi et abbate Bonevallis et fratre Theoderico^m conversoⁿ Cartusensi^o, qui studiose et efficaciter pro pace et concordia inter nos et iam nominatum Alexandrum Romane ecclesie summum^l pontificem laboraverunt, discordia et
lis, que diu vigerat, penitus est sopita^p et dilectio, que inter nos perierat, ipsis mediantibus est reformata. Quapropter vestre sanctitati praesentes litteras dirigimus, modis omnibus rogantes^q, ipsorum perfecte bonitati super his^r omnibus grates referentes, tam vobis quam ipsis de pacis reformatione congaudentes, ita ut^s ad honorem Dei et ecclesie in bono statu et Dei timore diu^t possimus perseverare, ipsi omnium conditori atque gubernatori piissimas preces fundatis.

263. ^a) universis *add.* 2; archiepiscopis episcopis *add.* 3—5 *ad instar epistolae Alexandri III.*
^b) aliis *add.* 3—5. ^c) patribus 5. ^d) fraternitatem 2. ^e) et letari *des.* 5. ^f) Dei omnip. dono
nutuque 2. ^g) *deest* 3. 4. ^h) moderante 2. ⁱ) operantibus 2. ^k) *deest* 1. 3—5. ^l) *deest* 2.
^m) *sic* 2; Terriaco 1. ⁿ) *deest* 1. 3—5. ^o) Cartuse 2. ^p) consopita 2. ^q) quatinus *add.* 2. 40
^r) *deest* 1. 2. 5. ^s) congaudeatis atque 2.

1) *De hoc consanguineo imperatoris, converso carthusiae Silvae Benedictae in Delphinatu cf. Grandauner Forschungen zur Deutschen Geschichte XVIII, 171.*

264. FORMA IURAMENTI DECEM MAGNATUM IMPERII. (Aug. 1.)

Antequam decem magnates imperii iuramentum praestiterant, se pacem cum ecclesia et treugas cum rege Siciliae et cum Lombardis serraturos esse, Henricus comes de Dietz in anima imperatoris idem iuravit. Cuius iuramenti forma superstes non est, ad iuramenti ipsius mentio fit cum in scripto infra nr. 265 dando et in privilegio nr. 268, tum apud Romoaldum (SS. XIX, 454) et in Vita Alexandri III. (Duchesne II. 440); cuius verba hoc loco poni libet:

In Kalendis vero mensis Augusti, convocatis regis Siciliae nuntiis et universis Lombardorum rectoribus, pontifex et imperator consistorium pariter intraverunt. Tunc imperator coram pontifice stans, in communi auditorio precepit comiti Henrico de Des.
 10 quatinus in anima sua iraret: quod pacem ecclesie atque imperii et pacem regis Siciliae usque ad XV annos et treugam Lombardorum a proximis Kalendis Augusti usque ad VI annos, sicut per mediatores utriusque partis dispositum et scriptum est, bona fide servabit. Presentibus quoque principibus nichilominus iussit, quod eandem
 15 pacem et treugam pariter iurarent et bona fide servarent. Mox iuravit ipse comes super sancta Dei euangelia, sicut imperator ei preceperat, et conversus ad ipsum dixit: 'Sic te Deus adiuvet et hec sancta euangelia'. Iuraverunt sequenter principes ita: Ego C. Moguntinus etc. *formam iuramenti quod infra conspicias, e Vita Alexandri depromptam. Erant Bosone testante decem magnates. Erravit ergo Romoaldus, qui p. 451, l. 29 de duodecim principibus loquitur¹. Parro lacunam seu negligentiam notarii instrumenti nr. 265 statuimus oportet, in quo decem illorum magnatum modo sex enumerantur.*
 (P. 157.)

Ego C. Moguntinus, ego Ph. Coloniensis, ego V. Magdeburgensis, ego B.² Treverensis, archiepiscopi, ego D. Pactaviensis, ego C. electus Warmaciensis, ego A. imperialis aule protonotarius, ego C. quondam Mantuanus episcopus, ego G. cancellarius
 25 et ego C. comes³ iuramus in animabus nostris super hec sancta Dei euangelia, quod pacem ecclesie atque imperii et pacem regis Siciliae usque ad XV annos et treugam Lombardorum usque ad VI annos, sicut statutum est et scriptum per mediatores utriusque partis, bona fide servabimus absque fraude. Sic nos Deus adiuvet et hec
 30 sancta Dei euangelia.

265. SCRIPTUM DE IURAMENTIS TEUTONICORUM. Aug. 1.

Commentarius actorum agit de iuramentis duobus, quorum unum sub nr. 264 dedimus, alterum in praefatione nr. 264 commemoravimus. Legitur in A) Registro grosso civitatis Bononiensis saec. XII—XIII, fol. 44 et in eius apographo V^{*)} Registro novo saec. XIII, fol. 4', quae a viro cl. Holder-Egger collatae sunt. Ab altero coram omnes editiones derivatae sunt⁴. — Stumpf, Reg. 4202.
 (P. 156.)

Anno a nativitate Domini MCLXXVII, imperante imperatore F(ederico), anno imperii eius XXIII, indictione X, die lune qui fuit primus Augusti^a, in palatio Gradensis patriarche, in presentia cardinalium^b, videlicet domini Willelmi^c episcopi de Porto, episcopi Hostie, domini Jacinti, domini Petri de Bona, Iohannis de Napoli, Ardithionis de Pladana, domini Conradi, domini Manfredi de Lavagna et aliorum cardinalium multorum, domini Romualdi^d arciepiscopi de Salerno et comitis Rogerii de Apulia et

265. ^a) aug. 1. 1°.   ^b) multorum add. 1°, sed deletum.   ^c) Will. 1. 1°.   ^d) Rainaldi 1°.

1) Error Romoaldi etiam eo detegitur quod paullo post narrat, se ipsum iuravisse, modo decem principes Siciliae iuramentum praestituros esse. 2) Treverensi Arnaldo nomen erat. 3) Conradus de Baluhusen. 4) Etiam 'Documenti di storia Italiana' VI, 774.

Dominici de Briei patriarche de Aquileia. domini patriarche de Grado^e. episcopi Padue. Iohannis episcopi Mantue. episcopi Brixie^f. episcopi Papie. domini Albericonis episcopi de Regio. domini Bonifatii episcopi de Novaria. domini Wale episcopi de Aqui. episcopi de Taurino. electi de Aste. episcopi de Ramene. episcopi Placentie. Oderici episcopi de Ternisio^g. episcopi de Cenetha. domini Salomonis episcopi de Tridento. Grande de Verona et Henrici de Aicarda et aliorum multorum. coram domino Alexandro sancte Romane ecclesie summo pontifice. comes Henricus de Dés. presente domino Frederico Romanorum imperatore et eius verbo. iuravit in anima imperatoris: quod dominus ipse imperator observabit treugam^h Lombardis cunctis et omnibus personis de Societate Lombardie. Marchie et Romagnole. secundum quod ordinatum et dispositum est a mediatoribus utriusque partis et secundum quod continetur in scripto quod aput cardinales estⁱ et apud Lombardos in concordia. tenor cuius scripti superius legitur: et quod bona fide daret operam. ut ita secundum quod in eo scripto continetur treuga attendatur: et quod faceret principes Alamannie. qui cum eo sunt. iurare illam treugam^h. prout statutum est. tenere. et filium suum Henricum regem et homines civitatum Lombardie et alios. qui sunt in eius parte de partibus Lombardie. faciet iurare ipsam treugam^h firmam. prout in eo scripto treugue continetur. tenere^k: et quod bona fide dabunt operam. ut teneantur infra hos XL dies. nisi concordia rectorum Lombardie remanserit. parabola videlicet communiter data. Preterea dominus Wicmannus Madenburgensis archiepiscopus. dominus Philippus archiepiscopus Colonic. Christianus Maguntensis archiepiscopus. Arnoldus Treuerensis^l archiepiscopus. Conradus electus Warmasie. Gottifredus imperialis aule cancellarius^l iurarunt unusquisque per se. bona fide optinere treugam^h omnibus de Societate Lombardie. Marchie et Romagnole. prout per mediatores utriusque partis ordinatum est et in scripto quod aput Lombardos est et apud cardinales continetur. tenor cuius scripti superius legitur. et ita per bonam fidem servare. et quod bona fide darent operam^m. ut servaretur.

Factum in Venetiis suprascripto loco. † Ego Fatolinus. notarius domini Welbonisⁿ ducis et ab imperatore Frederico confirmatus postea. rogatus predictis omnibus interfui et subscripsi^o.

266. IURAMENTA SICULORUM ET LOMBARDORUM. (Aug. 1.)

Nomina tantum iuratorum servavit Vita Alecaudri III. ed. Duchesne II. 440. Quae iurata sunt a Siculis et a Lombardis, ea quaeris apud Romoaldum SS. XIX, 454, l. 31. (P. 157.)

Ex parte vero Sicillie regis eodem modo iuravit R. Salernitanus archiepiscopus et R. Andrensis comes.

Ex parte vero Lombardorum iuraverunt. qui presentes aderant. de Mediolano Gerardus Pistis et Rogerius Marcellinus consul. de Placentia Guillelmus Leccacorus. de Brixia Albertus de Cambara. de Bergamo Albertus Albertonis. de Verona Cothus consul. de Parma Vetulus. de Regio Artemanus. de Bononia Pinamonte potestas eorum. de Novaria Guillelmus Guibnini. de Alexandria Ubertus de Foro. de Padua Tessulinus potestas. de Vincentia Eezulinus.

267. EPISTOLAE IMPERATORIS AD SALZBURGENSES. Aug. 9.

Duae sunt epistolae. quas uno textu continuimus. una A ad capitulum Salzburgensem data. cuius autographon asservatur in tabulario regni Bavarici. Kaiser-Select 531.

265. e) gratie l. 1*.   f) brixi l. 1*.   g) tuisio l. 1*.   h) treug l. 1*.   i) sunt l. 1*.
k) deest l*.   l) treuenensis l. 1*.   m) opam l.   n) Welbonis l*.   o) ss l; scripsi l*.

l) Haec de decem magnatibus nr. 264 nominati sex enumerati sunt.

cañ lamina membranacea parvam sigilli rotundi fragmentum iam appendet. Imaginem præbuit nuper vir d. Schum 'Kaiserrkunden in Abbildungen' X, tab. 13a. Altera B prælati et ministerialibus per Kariinthiam et marchiam Carniolæ constitutis destinata a Magro presbytero in Chronicon Reicherspergense recepta est et in eius codicibus l. 3. 4 legitur. Sola lineam chronologicam præbet. Usi sumus editione Wattenbachii SS. XVII, 505. Non est cur acceleramus opinioni viri d. Schum, qui l. c. 'Erläuterungen' p. 399 tres epistolas autographas olim vestitisse censuit. Eadem die, Aug. 9, et ipse Alexander III. Salzburgenses de electione Conradi Wittelsbaccensis certiores fecit epistola, quam v. in Chronico laudabo p. 505. — Stumpf, Reg. 1209. (P. 159.)

10 F.^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilectis suis choro^b Salzburgensi et prelati eiusdem ecclesie atque ministerialibus nec non omni clero et populo ipsius ecclesie^c gratiam suam et omne bonum.

Cum Deo pacis auctori et amatori placuit Romanum imperium in unam vocare concordiam cum Romana ecclesia et pacis iocunditate post^d diutinos labores universam
 15 respirare ecclesiam, subiit animum pro Salzburgensis ecclesie quieto^e statu sollicitos esse et eius restauracioni diligenter intendere. Et quoniam per duos sibi invicem oppositos ecclesia graviter distracta fuerat nec aliqua spes supererat, ut manus que
 20 distraxerant in integrum possent distracta restituere, tam domno pape quam fratribus eius domnis cardinalibus, nobis quoque et maioribus^f principibus visum fuit utile, utrosque removeri et alium, per quem facilius reformari posset ecclesia, substitui.
 Post multam igitur deliberationem in gratia et beneplacito domni pape ac nostro uterque super hoc verbo se posuit suoque iuri, quod in ecclesia Salzburgensi^g quisque videretur^h habere, in manus ipsiusⁱ pape ac nostras penitus abrenunciavit. Vacante
 25 sic ecclesia, prelatos Salzburgenses et alios qui cum ipsis aderant de facienda in alium electione diligenter convenimus. Sed, licet magna nobis^k supplicarent instancia, ut ad vestram usque omnium presentiam differretur electio, tamen domni pape mandato ac nostro et omnium principum consilio, quoniam sepe nocet differre paratis, ad electionem accesserunt et de gremio Romane ecclesie^l domnum videlicet C.^m palatinum, consanguineum nostrum^m, in ecclesia vestra enutritum, in pastorem et episcopum ani-
 30 marum suarum concorditer et unanimi voto elegerunt. Quam utique electionem domnus papa totaque curia ratam habuit et confirmavit, nos quoqueⁿ de regalibus ipsum investivimus cum ea integritate, qua archiepiscopus E.^p decedens illa tenuisse noscitur^o. Nam generali principum sententia indicatum est, quicquid vel per nos, dum eiusdem ecclesie bona in nostra teneremus potestate, vel per quoslibet alios infeudatum vel
 35 quocumque modo sub hoc tempore alienatum est^p, inane prorsus esse debere et irritum. Quamvis igitur^q maiestas nostra sepe numero a vobis graviter lesa sit et acriter, ultra quam vellemus, provocata, tamen divini timoris intuita ac beati Roberti^r reverentia et ex consuetudine imperialis mansuetudinis elementia tam vos quam ecclesiam Salz-
 40 burgensem^s serena pietate proponimus respicere et in antiquum statum nostre auctoritatis munimine revocare. Universitatem ergo^t vestram diligenter communitam esse cupimus, ut, quod tam^w a domno papa quam a nobis ad honorem et restauracionem Salzburgensis ecclesie^x in spiritualibus et^y temporalibus modo factum est, debita reve-

267. ^{a)} Fridericus B. ^{b)} pro choro — omni B: omnibus prelati ac ministerialibus Salzburgensis ecclesie et universo. ^{c)} per Kariinthiam et Marchiam constitutis *add. B.*

13 ^{d)} *abhinc aliud atramentum seu alia manus in A.* ^{e)} *dest. B.* ^{f)} imperii *add. B.* ^{g)} Salz. *eccl. B.* ^{h)} videbatur B. ⁱ⁾ domni B. ^{k)} nobis magna B. ^{l)} *eccl. R. B.* ^{m)} Chunradum B.

ⁿ⁾ cons. n. pal. B. ^{o)} nosque B l. 4. ^{p)} Eberhardus B. ^{q)} *linoscitur B.* ^{r)} est al. B.

^{s)} ergo B l. 4. ^{t)} Ruodberti B. ^{u)} Salz. *eccl. B.* ^{v)} igitur B l. 4. ^{w)} *supra lin. add. A*

^{x)} *eccl. S. B.* ^{y)} *in add. B.*

rentia et alacritate recipiatis ac ratum teneatis et domino C.^z nunc^a archiepiscopo vestro, dilecto consanguineo nostro, ea^b devocione^c obedire et servire studeatis, ut nostre benignitatis affectum merito super hoc experiri debeatis. Si quis vero, quod non credimus, his, quę magna consilii maturitate ad utilitatem et reformationem Salzburgensis ecclesie nunc ordinata sunt, contraire presumpserit, et a domino papa sententiam excommunicationis^d recipiet et nostre maiestatis indignationem proculdubio senciet. 5
[Datum^e Venetiae in^f Rivo alto V. Idus Augusti.]

268. CONFIRMATIO PACIS CUM REGE SICILIAE. (ante Aug. 14.)

Scriptum treugae seu pacis cum rege Siciliae initae ad instar scripti treugae Lombardicae (supra nr. 259) castilisse manifestum est, cum in privilegio confirmationis nostro cunctatum occurral sicut prescriptum et determinatum est et aliqua commemorentur quae in c. 9 Pacti communis praerii (nr. 260) non sint obvia. Probatur hoc iudicium verbis quibus Romoaldus SS. XIX, 457 ad confirmationem nostram tendit: Ipsi autem (legati Siculi) — metuentes, ne pacis faete memoria longevitas temporis aboleret, dederunt studium et operam diligentem, ut forma pacis, que inter imperatorem et regem facta 15 fuerat, imperiali iussione redigeretur in scripturis, ut eam de cetero non posset temporis vetustas destruere, quam imperialis privilegii scriptura servaret. Ad petitionem igitur eorum pacis inter imperatorem et regem inde scriptum est privilegium sigilli aurei impressione munitum. Praeteru huc privilegio etiam c. 27 Pacti praerii prouiderat. Repetimus editionem Arnulfi SS. XIX, 457. Ceterum legati Siculi non contenti, ut 20 dicit Romoaldus, imperiali privilegio, ad maiorem certitudinem pacis inite, robur et firmamentum aliud privilegium a papa et cardinalibus Romano fecerunt more conscribi, in quo imperiale declaratum est privilegium et auctoritate sedis apostolice roboratum, quod et ipsum deperit. Iuramentum comitis de Dietz, cuius in privilegio imperiali mentio fit, est illud quod supra ad nr. 264 commemoravimus, die 1. Augusti praestitum. Decem 25 autem magnates, quos iurasse dicit privilegium, aliter iurasse censemus, quam decem qui formam iuramenti nr. 264 protulerant. Illorum iuramentum ad solam pacem inter imperatorem et regem Siciliae spectasse videtur. Iuramentum denique, quod persona digni in animo Heinrici regis iurare debebat, Romoaldo teste, mox ab Hugone episcopo Verdensi praestitum est. — Stumpf, Reg. 4205. (P. 158.) 30

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, amen. Nos Fredericus Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus et Heinricus rex filius noster interventu venerabilis patris nostri Alexandri Dei gratia summi pontificis et fratrum suorum cardinalium pro parte nostra et heredum nostrorum paciscimur vobiscum, domne Willelme eadem gratia illustris rex Sicilie, quod amodo usque ad quindecim annos obser- 35 vabimus vobis et heredibus vestris et universo regno vestro et toti terre dominationis vestre veram et firmam pacem, et quod per nos vel per quoslibet alios mari vel terra vos, predictum illustrem regem, et heredes vestros aut regnum vestrum et terram dominationis vestre, sicut prescriptum et determinatum est, usque ad quindecim 40 annos non invademus nec invadere faciemus nec vobis aut regno vestro et iam diete terre dominationis vestre guerram aliquo modo faciemus. Et ut hec omnia supra-scripta firmiter et illibata a nobis, supradicto Frederico Dei gratia Romanorum imperatore et semper augusto et Heinrico filio nostro rege et heredibus nostris, tam vobis supradicto illustri regi Willelmo, quam heredibus vestris et regno vestro et

267. ^{z)} Chumrado B.   ^{a)} deest B.   ^{b)} fide et add. B.   ^{c)} et add. B. 1.   ^{d)} exc. sent. B. 45
^{e)} Datum — Augusti des. A.   ^{f)} in — Augusti des. B. 1. A.

toti terre dominationis vestre attendantur et observentur, nos predictus imperator bona fide, sine fraude et malo ingenio, in presentia beatissimi patris nostri pape Alexandri et cardinalium et legatorum vestrorum, Romoaldi venerabilis Salernitani archiepiscopi et Rogerii egregii comitis Andrie, et principum ac fidelium nostrorum a comite Heinricho de Diessa in anima nostra supra sancta Dei euangelia et sanctorum reliquias iurari fecimus, et Heinricum filium nostrum per interpositam dignam personam in anima sua idipsum iurare faciemus usque ad medium futurum Septembrem indictionis undecime. Et principes nostros idem iurare fecimus, videlicet Christianum Maguntinum archiepiscopum, Arnoldum Treverensem archiepiscopum, Corradum Guormaciensem electum, Godefridum imperialis aule cancellarium, Guorvinum protonotarium, markyonem Theodericum de Lusiz, Florentium comitem Holandie, comitem Dedonem de Groyx, comitem Heinricum de Diessa, comitem Roupertum de Durna. Ad huius autem pacti, promissionis et iuramenti nostri et Heinrici regis filii nostri et principum nostrorum memoriam et inviolabile firmamentum presens privilegium nostrum per manus Wortwini protonotarii nostri scribi fecimus et imperiali sigillo nostro aureo sigillatum et predictorum principum iuramento communitum vobis suprascripto illustri regi Willelmo fecimus assignari.

Sept. 15.

Anno dominice incarnationis millesimo centesimo septuagesimo septimo, mense Augusti, decima indictione.

269. *FORMA EXCOMMUNICATIONIS TURBATORUM PACIS IN CONCILIO.*
(Aug. 14.)

Formam ab Alexandro papa in concilio prolatam scripsit Romoaldus SS. XIX, 458.
(P. 160.)

Nos ex parte Dei omnipotentis et beate Marie semper virginis et beatorum apostolorum Petri et Pauli et omnium sanctorum excommunicamus et a gremio matris ecclesie separamus omnes personas tam ecclesiasticas quam seculares, quecumque pacem, que inter ecclesiam et imperium modo facta est, et pacem regis Sicilie usque ad annos quindecim et treguas Lombardorum usque ad annos sex aliquo modo disturbare vel impedire presumeriat. Et sicut he candeles extinguuntur, sic eorum anime eterne visionis lumine et claritate priventur.

270. *CONFIRMATIO PACIS CUM ECCLESIA.* Sept. 17.

Et huius privilegio imperatoris sicut privilegio nr. 268 ac sequenti principum chartae in c. 27 Pacti praeriti provisum erat. Autographon eum in tabulario Vaticano iam reperiri non posset, adhibuimus 1) apographon eorum huius tabularii, quod in membrana, quae et Pactum praeritum (nr. 269) continet, exaratum est alio atramento et fortasse etiam alia manu, collatum a viro cl. Siekel; idem excudi fecit Theiner in Codice diplomatico domini temporalis I, p. 23, 24; 2) codicem lat. Parisiensem 8989, qui Rotatum Cluniacensem II, a. 1245 Lugduni exaratum continet; contulit vir cl. Molinier; 3) textum Vitae Alexandri III, ed. Duchesne 'Le Liber pontificalis' II, 442. Summarium codicis Ottoniani 2546 saec. XIII, c. apographa Rotatorum Lugdunensium continentis c. in Marteni Collectione amplissima II, 1229. — Stumpf, Reg. 1225. (P. 160.)

Reverendo in Christo patri domno pape Alexandro sacrosancto^a Romane ecclesie summo et universali pontifici Fridericus Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus debitam obedientiam et filialis dilectionis^b affectum.

270. ^a) sacrosancto I. ^b) devotionis 3.

1) Cf. Huillard-Bréholles 'Notices et extraits' XXI, 2, 283 nr. 6.

Cum imperatoria maiestas a rege regum ad hoc in terris ordinata sit, ut per eius operam totus orbis pacis^c gaudeat incremento, nos, quos Deus in solio Romani imperii constituit, eam diligentius amplecti et ferventius conservare debemus et volumus. Inde est, quod pacem ecclesie et imperii, secundum quod a principibus nostris et a cardinalibus Romane ecclesie disposita est et ordinata et in scripto principum nostrorum sigillis eorum signato^d continetur, sicut per interpositam personam secundum formam, que in scripto continetur, iurari fecimus, sic presenti scripto nos firmiter observare promittimus, confirmamus et ratum in posterum permanere volumus, et sic deinceps firmiter observabimus et faciemus quantum in nobis fuerit Deo propitio observari.

Datum apud Venetias in palatio ducis XV. Kalendas Octobris, indictione X.

271. CONFIRMATIO PACIS PER DUODECIM MAGNATES IMPERII.

(Sept. 17.)

Damus ex editione Vitae Alexandri III. a Duchesno instructa 'Le Liber pontificalis' II, 441.
(P. 160.)

Domino suo ac patri venerando Alexandro Dei gratia sancte Romane sedis et catholice ecclesie summo pontifici et universali pape Christianus Maguntinus archiepiscopus, Phylippus Coloniensis archiepiscopus, Wicmannus Magdeburgensis, Arnoldus Treverensis archiepiscopi, Conradus Wormatiensis electus, Godefridus cancellarius, Woruwinus protonotarius, F. comes Hollandie, T. marchio de Lusiz et frater eius Dedo, H. comes de Dietsa, R. comes de Durna filialis devotionis obsequium eum debita obedientia et subiectione.

Commoda, que ex consummata pace ecclesie et imperii toti mundo proveniant, ipsa immerata mala, que inde vitantur, manifeste ostendunt. Sicut enim ab utriusque concordie providentia orbis terrarum ad salutem et tranquillitatem regitur, ita sub eorum divisione a propria debiti status rectitudine distrahebatur. Gaudeat itaque tellus tam desiderabilis rosis visitatione respersa, tam gratiosae pluvie inundatione fecundata, per quam fidelis populi arida sitis depellitur et omnium iurgiorum scandala et scandalorum incendia suffocantur. Nos ergo, pater sanctissime, de tanto concordie fructu letantes, ipsam sacratissimam ecclesie et imperii pacem, sicut ab utriusque partis mediatoribus est disposita et in commune scriptum redacta, et pacem illustris regis Sicilie ad XV annos et treugnam Lombardorum a proximis Kalendis Augusti usque ad VI annos, sicut a mediatoribus est ordinata et nostris iuramentis firmata et in scriptum communiter redacta, quod scilicet scriptum propriis subscriptionibus ipsorum mediatorum hinc inde confirmatum est et sigillis ipsorum corroboratum, nostri consensus studio et vigore confirmamus et ratam et inconcussam tenemus et, ut sic observetur, operam dabimus. Et ut hec nostre confirmationis pagina subsequaturis temporibus firma et illibata permaneat, eam propriis subscriptionibus communiri et nostrorum sigillorum appositione fecimus insigniri.

† Ego Christianus Maguntine sedis archiepiscopus subscripsi. † Ego P. Coloniensis archiepiscopus et Ytalie archicancellarius subscripsi. † Ego C. Wormacensis electus subscripsi. † Ego G. imperialis aule cancellarius subscripsi. † Ego Wo. protonotarius subscripsi.

272. PROMISSIO DE FEUDIS LOMBARDIS DATA. (Sept.)

Legitur in 1) Registro grosso civitatis Bononiensis sac. XII—XIII, fol. 45 (39) et in eius apographo 1*) Registro novo sac. XIII, fol. 5, ubi inserta est instrumento a. 1177

270. ^c) supra lin. add. 1.   ^d) signata 3.

*Nor. 11 Parmae dato, quo Albertus de Summa legatus apostolicus se cum rectoribus Societatis tradidisse declarat*¹. *Ab altero codicum illorum omnes pendunt editiones*². — *Stumpf, Reg. 4229.* (P. 161.)

In nomine sancte et individue Trinitatis. Nos Fredericus Dei gratia Romanorum
 5 imperator semper augustus pro interventu venerabilis patris nostri domini Alexandri
 pape et fratrum suorum cardinalium promittimus tam Lombardis quam Marchianis^a
 et illis de Romania et reliquis de Societate ipsorum, vasallis nostris et his qui debent
 esse vasalli nostri, quod pro fidelitate nobis non prestita vel servitio non exhibito
 aut de investitura non petita, quamdiu treugue duraverint, nullum de Societate ipsorum
 10 post treugam iudicabimus nec iudicari faciemus nec propter hoc cuiuslibet de Societate
 feudum auferemus.

273. PAX CUM VENETIS. (Sept.)

Recessit lectum viri d. Kehr ex 1) Libris pactorum lib. I. fol. 11'; 2) Libris pactorum lib. II. fol. 83, ex quibus derivatus est textus codicis Trivisani fol. 222 et 230;
 15 *3) Libro blanco fol. 46' nr. 22, in quo inscribitur: Sacramentum pacis Frederici imperatoris prestitum domino Sebastiano duci Veneciarum et omnibus successoribus suis et Venetis etcet. — Stumpf, Reg. 4226.* (P. 160.)

In nomine domini nostri Iesu Christi. Anno ab incarnatione eius millesimo
 centesimo septuagesimo septimo, in mense Septembris, indictione X. Nos Fredericus
 20 Dei gratia Romanorum imperator augustus damus et reddimus per sacramentum, factum
 a quodam nuncio nostro in anima nostra, firmam pacem domino Sebastiano duci Venetie
 et omnibus successoribus suis et omnibus Venetis^a, ut salvi et securi sint per uni-
 versum imperium nostrum et per universam terram dominationis nostre, quam modo
 habemus vel quam inantea acquisituri sumus, et per universam fortiam nostram et
 25 ubicumque eos invenerimus vel fortiam habuerimus, eundo, stando et redendo, in per-
 sonis et rebus. Si autem contigerit, quod offensio facta fuerit et civitas vel persona
 requisita fuerit et infra quadraginta dies offensio emendata non fuerit per consules vel
 per potestatem aut per iusticiarios vel per amicabilem compositionem, quam cito hoc
 nobis significatum fuerit, sine fraudulenta mora et sine fraude faciam illud emendare.
 30 Quodsi persequi non potuerit suas iniurias et suas rationes, tunc liberam habeat
 licentiam ipse dux et Venetici prosequendi suas iniurias et suas rationes, et propter
 hoc pax, que ordinata est in communi, non dissolvatur.

Actum Venetie^b super solarium predicti ducis.

Predictus dominus imperator hoc instrumentum fieri precepit.

35 Ego Martinus Papiensis^c et imperialis aule notarius precepto domini imperatoris
 hoc instrumentum scripsi.

272. ^{a)} marchionis I. 1^a.

273. ^{a)} Veneris I.   ^{b)} Vee 3.   ^{c)} pap 1—3; *cir. Ficker 'Ital. Forschungen' III, 171.*

1) *Istae cartae edidit Vignati 'Storia della lega Lombarda' 324.*   2) *Ahle 'Documenti di storia*
 40 *Italiana' VI, 775.*   *Suo modo scriptam deturpavit Sigonius 'De reipno Italiae' 550, quem secuti sunt Schia-*
cina 'Annales Alexandrini' (Mon. hist. patriae XI) 39, Glitini 'Annali di Alessandria' 8, Goblust
III, 359.

274. PACTUM CUM VENETIS.

1177. Aug. 17.

Traditur in 1) apographo sumpto ex authentico a Pascale Mauro subdiacono et notario a. 1193¹ (sig. Atti diplomatici I et II serie nr. 410); 2) Libris pactorum lib. I. fol. 8'; 3) Libris pactorum lib. II. fol. 80'; et 4) in Libro blanco fol. 42', nr. 21, ubi inscribitur: Privilegium Frederici imperatoris factum domino Sebastiano Ziani duci Venetiarum confirmationis, ut supra. Ex Libris pactorum transcriptum est in codice Trivisano fol. 224. Hoc pacto Fridericus I. illud, quod dederat iam a. 1154 (supra nr. 150), totum repetit, auctum in c. 10 ea lege, ut Veneti sint liberi ab omni exactione et datione per totum imperium. Cfr. Baer 'Die Beziehungen Venedigs zum Kaiserreiche in der Staufischen Zeit' p. 58. — Stumpf, Reg. 4210. (P. deest.)

(C.)^a ¶ In nomine sancte et individue Trinitatis. Fridericus^b divina favente clemencia Romanorum imperator et semper augustus. ¶ Quoniam stabilem christianorum principum karitatem operari plurima bona ad multorum utilitatem evidenter novimus, et viros sapientes ac discretos rectores regnorum suorum notos habere et amicos semper curavimus. **Sebastianum Ziani** virum egregium et clarissimum Veneticorum ducem, quem luce sapientie et totius honestatis ubertate predicabiliter pollere manifestum est, habere notum et amicissimum ad decus imperii nostri stabilitate perpetua decrevimus. Ad eius rei evidentiam dilectionem ipsius toto cordis affectu amplectentes in confirmandis illis, que ab antecessoribus nostris suis antecessoribus collata et confirmata sunt, libenti animo voluntati et petitioni ipsius, sicut karissimi nostri, per omnia satisfacere studuimus. Hac igitur ratione omnino uniti nostram utriusque dilectionem rationaliter observavimus et in multis magnisque negotiis publicis ac privatis eius sinceram dilectionem ac preclaram sapientiam imperio nostro et nobis nostrisque fidelibus utilem existere probavimus. Et quia ipsius rei efficaciam et sapientum iudicio sapiens atque discretus Venetici regni rector extitit et egregia fides et pure dilectionis exhibitio, quam semper erga nos habuit et nostrum imperium, eum in omnibus nobis^c commendabilem exhibuit, dignus eius et honestus interventus apud nostram imperatoriam maiestatem locum utpote amici karissimi et viri sapientissimi venerabiliter obtinuit. Igitur ob sinceram et venerabilem eius dilectionem quicquid ipse dux et Venetici ducatus, ecclesie et populus ex antiquo per multos annos in^d imperii nostri potestate secundum [quod] in preceptis nostrorum antecessorum, regum et imperatorum, continetur et in pacto Ottonis^e et Heinrici^f atque Lotharii imperatorum legitur, iuste et legaliter tenuit et habuit, per hanc nostram imperialem paginam renovamus et confirmamus,* ita quidem, ut pars parti nil malignum aut iniustum, sed semper quod rectum est, in omnibus actionibus et rebus facere presumat et si, quod absit, aliqua malicia vel lesio inter partes commissa fuerit, per huius federis decreta tergatur ac facta satisfactione a rebeli et transgressore parte ad pactum observandum hec series federis per cuncta inviolabiliter annorum semper curricula maneat, remota contradicione vel impugnatione tam nostra quam omnium successorum nostrorum.

Quia iniustum videtur ut aliquis vel suis vel equis sanctionibus oppugnare nitatur, et ut maxime notentur specialiter vicini populi tam ex nostro regno quam ex predicto ducatu Venecie, a quibus omnimodo hanc pactionis^g institutionem observandam esse decernimus^h, hii sunt ex nostro scilicet iure: Papienses, Mediolanenses, Cremonenses, Lucenses, Pisani, Iannenses, Placentini, Florentini, Ferrarienses, Ravennenses, Clonacenses, Ariminenses, Pisauriensesⁱ, Cesenenses^k, Fanenses,

274. ^{a)} om. 2, 3, 4.   ^{b)} Fidericus 1; Fredericus 2, 3, 4.   ^{c)} vobis 2; com. nobis 4.   ^{d)} om. 3, 4.
^{e)} Otthonis 3.   ^{f)} Heurici 2, 3, 4.   ^{g)} petitionis 3, 4.   ^{h)} decrevimus 4.   ⁱ⁾ Pesaurienses 3, 4.
^{k)} Cresenenses 2, 3, 4.

1) anno domini MCXVII. mense Iannar., indicione XI.

Senogallienses, Anconenses¹⁾, Humani, Firmenses, Epinenses, Veronenses^{m)}, Montesilicensesⁿ⁾, Gavel-
lenses, Vicentini^{o)}, Paduani, Tervisini, Cenotenses, Foroivienses^{p)}, Istrienses, et cuncti de nostro
Italice regno, sive qui modo sunt aut qui in posterum futuri sunt; ex predicto vero Venecie
ducatu^{q)} sunt: Rivoaltenses, Metamancenses, Torcellenses, Clugienses^{r)}, Paestrinenses^{s)}, Caputar-
5 gelenses^{t)}, Brundulicenses, Lauretani, Marianenses^{u)}, Amianenses, Burianenses, Equilenses, Capru-
lenses, Civitatinenses, Finenses, Gradenses et cuncta generalitas populi Venecie, sive qui modo
sunt vel qui futuri sunt.

(1) Confirmamus itaque Veneticorum fines a nemine nostrorum inquietari, invadi vel
minorari debere, set libere et absque ullo impulsu que retro ab amnis possederunt multis,
19 deinceps possideant. Proprietates vero^{m)} et predia, que habere videntur tam ipse dux quam suos
patriarcha nec non episcopi, abbates et ecclesie^{v)} sancte Dei et reliquis populis Venecie sibi sub-
iectus infra potestatem imperii nostri, sive in campis, sive in domibus, pratis, silvis, vineis, palu-
dibus, salictis, sacionibus^{w)}, piscationibus et ceteris possessionibus, quiete possideant absque cuius-
quam insultantis machinatione aut^{x)} lesione sive sinistra quapiam^{y)} tergiversacione, ita ut nemo
15 contrarietatem eis inde^{z)} facere presumat. Nec eciam venaciones^{a)} aut pabulatum^{b)} sine eorum
licentia exerceat neque molestiam ibi residentibus inferat neque aliquam navem ipsorum Veneti-
corum in^{c)} aliqua nostri imperii parte periclitantem predari seu hominibus naufragium patientibus
aliquam controversiam inferre presumat; quod qui fecerit, componat centum libras auri purissimi
illis, quibus iniuriam intulerit, et res dominio^{d)} possidentium mancipentur et quiete liceat posses-
20 soribus illas tenere ac frui.

(2) Quodsi excursus inter partes factus fuerit, ipsa persona, que in capite fuerit ad
eandem maliciam faciendam, infra LX dies tradatur, et omnia, que fuerint ablata, in duplum
restituatur; quodsi ipsum duplum^{e)} compositum non fuerit vel persona ipsa tradita non fuerit
infra LX dies, ut dictum est, tunc per unamquamque personam, que ipsam maliciam perpetraverit,
25 componantur aurei quingenti.

(3) Si furtum inter partes fuerit factum, in quadruplum restituatur.

(4) Si servi aut ancille inter partes confugerint, cum omnibus rebus, quas secum detu-
lerint, reddantur; et index, qui ipsos fugitivos reddiderit, accipiat pro unoquoque singulos solidos
auri, sic tamen ut, si amplius requiritur, per sacramentum idonea^{f)} dominis illorum satisfactio
30 fiat. Si vero index aut aliquis ipsos fugitivos susceperit^{g)} et eos reddere cura^{h)} negaverit et exinde
fugerint, tunc pro unoquoque fugitivo componat auri solidos LXXII. Quodsi dubium fuerit et
denegaverit index vel auctor loci illius, in quoⁱ⁾ fugitivi requiruntur, tunc prebeant sacramentum
XII electi, quod ibi suscepti non fuerint nec illos habeant nec in conscientia illorum sint nec
aliquas res illorum secum habuerint. Si autem hoc distulerit facere, post primam et secundam
35 contestacionem presentia testium peractam^{l)} per iussionem iudicis sui liceat^{k)} pignurare hominem de
ipso loco, ubi causa requiritur, ita tamen, ut ipsum pignus post peractam iusticiam per integrum
reddatur.

(5) Et nullatenus liceat alieni pignus accipere per alia loca, nisi ubi fugitivi aut cause
requiruntur; et si pignoratio pervenerit, non presumat alia pars pro pignore aliam pignurare, set
40 expectet usque ad audiendam causam, ita sane ut cause in^{k)} VI mensium spacio fiant et sint
finite cause, reddens prius, quia^{l)} ex iudicio condemnatus fuit, et prius^{m)} suum recipiat. Nam si
quis de alio loco pignus tollere presumpseritⁿ⁾ aut sine causa tulerit aut aliquem pro pignore
pignoraverit, in duplum, qui tulerit, restituatur.

271. 1) Senogallienses Anconenses 3, 4.   m) om. 2, 3, 4.   n) Montesilicenses 2, 3, 4.   o) Vi-
45 cent. 1; Vincent. 2.   p) Foroivienses 1—4.   q) duc. Venetie 4.   r) Splugienses 1, 2; Clugenses 4.
s) Pistrinenses in anterioribus pactis.   t) Capargelenses 1, 2.   u) Maurianenses 3, 4.   v) et abb. eccl. 4.
w) sanctionibus 3; sanctionibus 4.   x) sinistra add. 4.   y) quippiam 4.   z) videre 2, 3, 4.   a) venacionem 4.
b) priabulatum 1; pabulationem 3, 4.   c) om. 2.   d) domino 2, 3, 4.   e) om. 2, 3, 4.
f) idoneum 4.   g) suscepit 1, 2.   h) om. 4.   i) peracta 3, 4.   j) om. 2, 3, 4.
50 l) quod 4.   m) ita 4, 2, 3 = pactum Friderici I. a. 1154. supra p. 211 n. q; pignus 4.

(6) Si vero equi aut eque seu armenta aut aliqua quadrupedia furtim sublata fuerint, in duplum restituantur: si ipsa aberraverint, omnino reddantur. Quodsi post primam vel secundam contestacionem minime reddita fuerint, tunc pignoriatio fiat de loco, ubi hec^u requiruntur, usque dum pars parti satisfaciatur: et post satisfactionem reddantur ipsa pignora.

(7) Et hoc statutum est, ut, si fugitivus seu res reddita fuerit vel si per sacramenta satisfacio adimpleta fuerit, modis omnibus pars parti securitatem faciat.

(8) Si quis vero extra memorata capitula pignoriare presumpserit, causam perdat et quod tulit restituat.

(9) Negocia autem inter partes^o fiant, et liceat dare et accipere quicquid inter eos convenerit sine aliqua violentia vel contrarietate, ita ut equa condicio utrarumque partium negotiatoribus conservetur.

(10) Ripaticum autem et quadagesimum Venetis detur secundum antiquam consuetudinem. Ipsi vero Veneti per totum imperium et per totam terram, quam vel nunc habemus vel in posterum auctore Deo^p habituri sumus, liberi sint ab omni exactione et dacione: et licentiam habeant homines ipsius ducis ambulandi per terram seu per flumina totius imperii¹⁵ nostri; similiter et nostri per mare usque ad eos et non amplius.

(11) De hoc convenit, ut, si qua lesio inter partes evenerit, legatarii non detineantur; si vero detenti fuerint, relaxentur et componantur eis solidi CCC^{ti}; et si, quod absit, occisi fuerint, componantur parentibus eorum pro ipsis solidi mille, et ipsa persona tradatur in manus^q eorum.

(12) Si quis^r inter partes causam habuerit, vadat semel aut^s bis cum epistola iudicis sui; 20 si ei iusticia facta non fuerit infra dies XIII, si ipse homo, unde iusticia requiritur, infra ipsum locum fuerit, infra dies VII licentiam habeat pignoriare iudex, qui ipso tempore ordinatus fuerit, infra casam^t suam, quantum ipsum debitum erit; et ipsum pignus usque ad determinacionem cause teneatur. Quodsi antesteterit pignus, componantur solidi XII causa manente, ut pro eo iterum pignoriatio fiat, ubi potuerit in finibus, ubi causa requiritur. Si tamen, ubi iudicium ambabus 25 partibus annunciatum fuerit, residentibus duobus de utraque parte, ubi causa requiritur, quod ipsi per evangelium terminaverint, pars parti satisfaciatur.

(13) Addimus autem, ut, si quis homicidium perpetraverit, modis omnibus ipse et quanti mixti fuerint in ipso homicidio, ligati tradantur; quodsi factum non fuerit, pro unaquaque persona componantur auri solidi CCC^{ti}.

(14) Simili pena decernimus dampnandum eum, qui in communibus mercatis tumultum populi excitans homicidium perpetraverit^u. Quodsi tumultus sine homicidio aut plaga sedatus fuerit, componat pro excitatione solidos auri CCC^{tos}.

(15) Si aliqua pignoriatio in silva fieri debuerit, sine homicidio fiat: et si, quod absit, homicidium factum fuerit, pro libero homine componantur solidi auri CCC^{ti} et pro servo L; si plaga 35 facta fuerit, ut non moriatur, pro libero homine solidi L, pro^v servo XXX.

(16) Statutum est, ut in rebus sanctarum ecclesiarum Dei nullus pignoriacionem faciat, excepto si cum sacerdotibus causam habeat; et ante compellacio fiat semel vel bis: nam qui aliter^w presumpserit, duplum componat, et si nesciens pignoriaverit, prebeat sacramentum, et sit solutus pignusque salvum restituat.

(17) Et hoc stetit de capulo, quod Rivoaltenses, Metamaucenses, Albionenses, Torcellenses, Amianenses fecerunt retro ab annis multis: habeant licentiam faciendi secundum antiquam consuetudinem, sive per flumina sive per mare.

(18) Equilenses vero capulari debent^x in ripa sancti Zenonis usque in fossam Metamauri^y et Gentionis secundum consuetudinem omnem arborem et vegere cum carro aut ad collum, quantum 15 sibi placuerit; et habeant licentiam pecudes in ipsis finibus pascere vel pabulari.

274. ^{u)} om. 3. 4; ubi hoc requiritur in anterioribus pactis. ^{v)} om. 1. ^{w)} om. 3. 4. ^{x)} manibus 4. ^{y)} autem add. 3. 4. ^{z)} vel 4. ¹⁾ ita recte 1; causam 2. 3. 4. ²⁾ perpetravit 3. 4. ³⁾ et add. 4. ⁴⁾ suppleendum est facere; cfr. pactum Ottonis II, supra p. 42 n. i. ⁵⁾ debeant 3. 4. ⁶⁾ Metamauri 1. 2. 3.

(19) De finibus Civitatis nove statuimus, ut terminatio, que a tempore Lutbrandi^z regis facta est inter Paulicionem ducem et Marcellam magistrum militum, deinceps manere debeat, id est^a de Plave maiore usque in Plavem siccam; pécudes quoque et greges eum securitate pascere debent.

(20) Capulani^b vero in silva Foro-Juliana, ubi semper capulaverunt, capulare debeant.

(21) Similiter Gradenses secundum antiquam consuetudinem in silvis Foro-Julii capulum faciant.

(22) Confirmamus eciam Lauretum, ut quantum aqua salsa continet, eorum subitecat potestati.

(23) Et^c nullus princeps vel pauper aliquem Veneticorum distringere aut legem facere de aliqua habita substantia aut ad placitum ducere, nisi in presentia illorum ducis, aut fodrum tollere de illorum terris, que in nostro sunt imperio^d, aut bannum mittere tam dominis habitantibus in Venecia quam de illorum hominibus ubicumque habitantibus iusticiam aliquam accipere presumat, nisi in presentia dominorum suorum.

(24) Confirmamus, ut pars parti de causis ecclesiarum, monasteriorum omnimodo iusticiam faciat.

(25) Volumus, ut pro una libra denariorum vel uno homine sacramentum^e, et si usque ad XII libras denariorum Veneticorum XII electi iuratores addantur; nam si ultra XII libras questio facta fuerit, iuratores ultra XII non accedant.

(26) Statuimus eciam de pignoribus, que inter partes facta fuerint, ut, si qua de eis contentio orta fuerit, illi tribuatur arbitrium iurandi, qui pignus habuerit, soli sine electis.

(27) De caucionibus vero simili modo agatur.

(28) Promisit eunctus ducatus Veneticorum nobis et successoribus nostris pro huius pactionis federe annualiter omni mense Marcio persolvere libras suorum denariorum L et totidem libras^f piperis et unum pallium.

Si quis igitur dux vel marchio, comes, vicecomes aut aliqua magna vel parva persona huius nostre imperialis pagine violator extiterit, quod minime futurum credimus, sciat se pro pena compositurum auri optimi libras mille, medietatem fisco imperiali et medietatem duci Veneticorum. Quod ut verius credatur et ab omnibus diligentius observetur, hanc paginam^g corroborantes sigilli nostri impressione iussimus insigniri sub testimonio principum, quorum nomina subscripta cernuntur. Sunt autem hii: Vlricus patriarcha Aquilegensis, Heinricus^h patriarcha Gradensis, Cristianus Maguntinus^b archiepiscopus, Philippusⁱ Coloniensis archiepiscopus, Arnoldus Treverensis archiepiscopus, Wicmannus Magdeburgensis archiepiscopus, Hartwicus^k Augustensis episcopus, Cōnradus^l Vormaciensis electus, Wortuinus^m prothonotarius, Sebastianus Ziani dux Venecie, Florenceus comes Hollandie, Heinricusⁿ comes de Dietsa, Theodoriens^o marchio de Landesbere et frater eius Dedo comes, Cōnradus^p marchio Anconitanus, Hubertus comes de Blandrato, Conradus marchio Montisferati, Petrus Traversarius de Ravenna, Taurellus Ferrariensis.

¶ Signum domini Friderici^q Romanorum imperatoris invictissimi ¶ (M.).

Ego Gotefredus^r cancellarius vice Philippi^s Coloniensis archiepiscopi et Italici regni archicancellarii recognovi.

Acta sunt hec anno dominice incarnationis MCLXXVII, indictione X, regnante domino Friderico^t gloriosissimo Romanorum imperatore augusto, anno regni eius XXVI, inperii eius XXIII: feliciter amen. Data apud Venecias in palacio ducis XVI. Kal. Septembr.

274. ^{z)} Lutprandi 4.   ^{a)} idem 2.   ^{b)} Capulani 2. 3. 4.   ^{c)} ut 1.   ^{d)} imp. sunt 2. 3. 4.
^{e)} *supplendum est fiat; cfr. pactum Heinrici V, supra p. 155 n. o.*   ^{f)} *om.* 3. 4.   ^{g)} Heinricus 2.
^{h)} Manguntinus 2.   ⁱ⁾ Philippus 1; Phylippus 2. 4.   ^{k)} Hartwicus 1; Hartwicus 4.   ^{l)} Conradus 3. 4.
^{m)} Wortuinus 1.   ⁿ⁾ Henricus 2. 3. 4.   ^{o)} Theodericus 2. 3. 4.   ^{p)} Conradus 1.   ^{q)} Friderici 3. 4.   ^{r)} Gotefridus 2. 3; Gotifredus 4.   ^{s)} Philippi 1; Phylippi 2. 3.   ^{t)} Friderico 4.

275. CONSTITUTIO AUXIMANA.

1177. Dec. 4.

Erstat in quatuor codicibus Librorum Feudorum post l. II. tit. 54, nempe 1) codice S. Marci Veneti, olim Dolleonii saec. XIII, quo usus est Canciani 'Leyes barbarorum' V. 47; 2) Vaticano 1435 saec. XIII, quem editio Sarti 'De claris archigymnasii Bononiensis professoribus' II, 69 adhibuisse videtur; 3) Monaccensi lat. 8006 saec. XIV; 4) Parisino lat. 4567 saec. XIV. Textum constituit vir cl. Karolus Lehmann. — Stumpf, Reg. 4234. (P. 162.)

Fredericus Dei gratia Romanorum^a imperator et^b semper augustus cunctis imperio nostro^c subiectis. 10

1. Haec edictali lege in perpetuum valitura decernimus, ut nullus^d index magnus vel parvus, archiepiscopus sen abbas vel marchio vel comes vel vicecomes^e vel quilibet noster nuncius^f de sententia diffinitiva ultra XII denarios de libra^g ab actore vel a reo accipiat secundum quantitatem^h in libello comprehensam; de sententia vero possessionisⁱ VI^k denarios de^l libra^g. Quae iudicatura sic percipienda est, ut^m ille, qui maior est index vel vicarius, habeat medietatem, iudices autem medietatem aliamⁿ. Haec^o autem in civilibus causis; idem^p in criminalibus^q, si perventum fuerit ad pecuniae extimationem^r.

2. De bonis autem dampnatorum seu proscriptorum secundum quod novis^s constitutionibus cavetur, sic inbemus in ipsos^t observari. 20

3. De bonis vero decedentium^u sine liberis vel sine testamento secundum quod in legibus Romanorum imperatorum statutum^v est, sic ratum esse statuimus^w.

4. Si quis vero miserabili personae fortuna naufragiorum aliquid abstulerit, poenae antiquae^x legum subiaceat.

5. Si quis nuntiorum nostrorum^y contra hoc legum statutum^z venire^z presumpserit^a et^a ausus^b fuerit. XX librarum argenti^c poenae subiaceat, insuper mulctandus prout animi nostri motus suggesserit^d; quod sic volumus intelligi: si sit civitas, dux, marchio seu comes vel vicecomes^e vel aliqua persona magna vel castrum magnum. Si vero parva persona sit^f, poenae unius marchae^g subiaceat aut^h corporalem castigationem sustineatⁱ. 30

6. Praeterea volumus, ut nullus iudex die^k peremptorii edicti sententiam proferre

275. a) *deest* 3. b) *et deest* 1; *et semper augustus desunt* 4. c) modo 3. d) nullus 2. e) vel vicecomes *desunt* 2. *Sarti*. f) nuncius 2. g) libera 3. h) qualitatem 1. 4. i) provisoria (?) 3. k) VII 2. *Sarti*. l) pro 1. m) *deest* 2. *Sarti*; non 3. n) i. a. m. a. *desunt* 2. *Sarti*; habeant *add.* 3. o) Hoc 2. *Sarti*; II. a. *desunt* 3. p) *ita* 1; at *Sarti*; et tam 2; *deest* 3. 4. q) in peccun. criminalibus *Canciani*; in criminali 3; in criminalibus *desunt* 4. r) pena exactionem 3. s) in nostris 1. t) in ipsos *desunt* 3. u) decedentium 3. v) stant 3. w) sic tamen habemus 3. x) penis antiquarum 3; poenae antiquarum 2. y) *ita* 3. 4; n. in eorum 2; n. meorum 1; nuntius . . . *Sarti*. z) venire stant 3. a) temptaverit seu 4. b) auso 3. c) ar 3. d) p. animisi sit civitas, dux marchio nostri outus suggesserit mulctatus 2; prout nostri cu incens subgesserit invitandus 3; p. ausa sit civitas dux marchio . . . mulctandus *Sarti*. e) seu vicecomes 4; vel aliqua persona magna vel vicecomes *Sarti*. f) *ita* 2. 3. 4. *Sarti*; est 1. g) marchiae 3. h) vel 2. 3. *Sarti*. i) vel ca penali castigatione 3. k) *deest* 3.

audeat¹, quia ista dies tota^m datur vocato ad iustitiamⁿ, nisi immineat necessitas^o iudici absentem vocare.

Actum^p est hoc MCLXXVII^q, die dominico, III. die mensis Decembris^r, indictione decima. Data apud Auximon: ad perpetuam rei memoriam, amen^s.

276. CONVENTIO CUM ASTENSIBUS DE CASTRO NONO.

1178. Iul. 7.

Serrata est in Chartario Astensi sacre. XIV, parte quarta fol. 207 nr. 636, quod olim Vindobonae nunc Augustae Taurinorum in bibliotheca publica asservatur. Ex quo fluxerunt editiones quas sequimur A in periodico 'Acti dei Lincei' serie II, vol. VI, p. 651, quae iam rationem habet editionis prioris B Böhmcr 'Acta imperii selecta' p. 755 nr. 1061, quae exemplari viri d. con Kraus utitur. — Stumpf, Reg. 1251. (P. deest.)

In nomine domini nostri Ihesu Christi amen. Anno ab incarnatione eius millesimo centesimo septuagesimo octavo, die veneris, septimo mensis Iulii, indictione
15 millesima.

Haec est forma concordie inter dominum imperatorem et Astenses super custodia castri Noni.

1. Astenses consules et credentia et alii bone opinionis viri, quos et quot imperator elegerit de civitate^a, iurabunt domino imperatori, quod ipsi Astenses non auferent predictum castrum Noni imperatori nec eius filio regi Henrico vel eius nuncio,
20 quem de Alamannis ibi castellanum suum statuerint, nec erunt in facto vel consilio, quod alius auferat.

2. Item Astenses non nocebunt vel ledent Alamanum castellanum et alios bonos homines de Nono in personis eorum vel rebus, quas nunc habent vel in posterum
25 habuerint vel Astenses eis reddiderint bona fide per totam forciam vel districtum ipsorum Astensium: ita tamen, si aliqua oriretur forte discordia, quod Astenses aliqui vel aliquis offenderent aliquos vel aliquem de Nono, vel e converso, hinc inde offensa debeat emendari infra quadraginta dies vel per amicabilem compositionem vel secundum iusticiam sine aliqua pulsatione iniurie vel pene exactione; et de hoc per iuramentum
30 tenebuntur hinc inde.

3. Dominus imperator Astensibus^b tenetur ex promisso, quod non debeat dare predictum castrum dono vel in feudo vel in guardia alicui persone, nisi Astensibus, si ipse vel filius eius rex Henricus per se vel per nuncium suum vel nuncios Alamanum vel Alamanos simul cum Nonensibus in propria custodia retinere noluerit. Et si
35 castellanus Alamannus mortuus fuerit vel alias interceptus, Nonenses servabunt castrum, donec imperator vel filius eius rex alium Alamanum vel Alamanos illic constituerit.

275. 1) pro f' endat 3.   m) d. iudici tota 2; d. iudici tota *Sarti*.   n) iustitiam 3.   o) ne coflas 3.   p) Die domini nostri mensis decembris MCLXXVII indictione X, data apud auximon 2; Datum die dominico III. octob. apud auxilino 3; Die domini III. mensis decembris MCLXXVII indiet. X, data apud
40 auximum *Sarti*; Actum — amen *desaut* 3.   q) Mill. CLXXII. 1.   r) mense Decembri *Canc.*

276. a) communitate *B.*   b) Astenses *c.* secundum *B.*

Et si ita, ut predictum est, imperator vel filius eius castrum in custodia sua retinere noluerit. Astensibus commendare habet in guardia tali conditione, ut quandoeunque imperator voluerit vel eius filius rex Henricus, reddere debent imperatori vel eius filio predicta conditione manente.

4. Iurabunt insuper Astenses . . castellano de Nono et hominibus de Nono, quos Astenses elegerint, quod non ledent et non nocere vel ledere faciant^c possessiones eorum vel tenutas, quas habent in districtu Astensi vel quas habebunt vel Astenses eis reddiderint. Similiter castellanus et homines de Nono, quos Astenses elegerint, iurabunt, quod ipsi non ledent Astenses in personis eorum vel rebus, in possessionibus, in tenutis, quas nunc habent vel imperator adhuc eis reddiderit, per totam eorum forciam et districtum, bona fide et sine fraude custodire et servare predictum castrum imperatori et imperio et regi Henrico ita, quod nulli persone reddent ipsum, nisi imperatori vel eius filio regi. Insuper iurabunt castellanus et homines de Nono, quod inimicos vel inimicum Astensium manutenere non debent nec aliquod auxilium vel consilium impendere de predicto castro seu villa contra Astenses.

5. Et Astenses ire et redire habent per totam Nonensium forciam securi tam tempore guerre quam pacis. Et si necessitas Astensibus incumbet, liceat eis in villa se recipere, non ad manendum nec ita quod inde guerram debeant facere, sed si forte illuc fugati fuerint, Nonenses eos defendent infra villam, vel alio casu illuc venerint.

6. Hee omnia imperator et filius eius Henricus rex rata habebunt et servabunt, si Astenses, que pro parte sua servare promittunt, observabunt bona fide: quod sic intelligi volumus, si non fuerint in consilio, quod dominus imperator vel filius eius Henricus rex castrum Noni vel villam perdat.

7. Hee convencio durabit per quinque annos, manente perpetua conditione de castro predicto non reddendo alicui persone neque per feudum neque per guardiam, nisi ipsis Astensibus, secundum quod superius continetur.

Actum super pallatium predicti imperatoris de Taurino.

Interfuerunt dominus Guillelmus Astensis episcopus, Gandulfus prepositus eiusdem ecclesie, dominus Henricus Guercius marchio, Aycardus de Vegianno, Grossus Brisensis, Valla de Alferio, Ogerius nepos eius, Ottolinus Grignola, Rubaldus Gardinensis^d, Guillelmus Aquensis, Arthemanus camerarius, Rodulfus frater eius, Rodulfus scriba curie, Lambertus de Nivimaga, Hermanus de Hore et Henricus de Vase et plures alii testes.

Ego Martinus imperialis aule notarius et Papiensis^e interfui et precepto predicti domini imperatoris hoc instrumentum scripsi.

277. INNOVATIO PACIS FRANCIAE RHIENENSIS.

1179. Febr. 18.

Singulare hoc monumentum iam a. 1840 descripsit vir d. Oehler Francofurtanus e codice Musaei Britannici Harlaiano 2800 vol. 2. olim monasterii ordinis Praemonstra-

276. ^{c)} suppletum a B. *caudam B.*

^{d)} Gardinus A: Gardiū codex habere videtur.

^{e)} presbiter c.

*tensis Arinstein ad Loganam siti*¹, *citas sanctorum continente, cui in folio ultimo manu saec. XIII. in. illatum est. Anno demum 1870 Perltzio colente nolente editum est in Böhmeri 'Actis imperii selectis' p. 130 nr. 138. De terminis pacis docuit nos vir cl. Schenk zur Schweinsberg praefectus tabularii Darmstadiensis cum dissertatione quam scripsit 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' XVI. 529, tum epistolarum commercio. Quod inter terras confinii Bertholdi comitis de Nuringes comitatus occurrit, certe miramur, cum huius gentis comes nomine Bertholdus postremo anno 1139 obrui sit², et eius in comitatu successor Gerhardus ultimus gentis Nuringensis laicus post a. 1171 inter viros non appareat³. Sed care ceuseas, ea quae de terminis pacis in privilegio a. 1179 traduntur ex antiquiore illa pace tunc invocata transcripta esse. Comitatus enim multoties nomina traxisse a comitibus iam mortuis non ignoramus⁴. — Stumpf, Reg. 4274. (P. decst.)*

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus. Ex debito imperialis officii tenemur per universum imperium nostrum pro necessitate et statu provinciarum pacem ordinare, ordinatam nostra auctoritate confirmare. Cum itaque in prima dominica quadragesime quae fuit XII. Kal. Martii in opido Wizenbure ad faciendas iusticias pro tribunali sederemus, assidentibus nobis principibus [et] nobilibus illius terre, astantibus etiam ministerialibus et provincialibus, cunctisque simul devote postulanti-
bus pacem antiquam a predecessore nostro Karolo divo augusto institutam, renovavimus ipsam [et] a proximo pasca ad duos annos inviolabiliter observandam indiximus. Huius
autem pacis forma est:

1. Ville, villarum^b habitatores, clerici, monachi, feminae, mercatores, agricole, molendina, Iudei^c qui ad fiscum imperatoris pertinent, venatores et ferarum indagatores, quos weidelnde dicimus, omni die pacem habeant, nisi hii qui laqueos tendunt et compedes ponant, qui nullo die aut loco pacem debent habere.

2. Si quis habet inimicum quem persequi voluerit, persequatur eum in campo absque dampno rerum suarum aut capiat eum, statim iudici ipsum representans iudicandum. Quod si reus ad aratrum, molendinum seu villam^d confugerit, firma pace potiatur.

3. Persequi vero inimicum nulli conceditur nisi certis diebus in septimana, videlicet feria II. III. IIII. usque in occasum solis. Aliis quatuor diebus plenam pacem habeat.

4. Si quis fugientem inimicum insequitur usque ad villam^d et in petu equi, non sua sponte in villa delatus fuerit, in porta ville lanceam et arma quibus absolvi potest abiciat; in villa autem sacramento asserere tenetur, non propria voluntate, set in petu equi villam intrasse; alioquin violator pacis erit.

5. Si quis hanc pacem homicidio infregerit, si capitur, cappitalem sententiam subibit. Si aliquem vulneraverit, manus eius amputetur.

6. Si reus perpetrato maleficio effugerit, per trinas XIII dierum inducias citetur. Si venerit, septima manu se expurget, nisi forte occisi vel vulnerati aliquis amicus eum duello super hoc impetere voluerit. In quo si ceciderit acensatus de homicidio, collo plectatur; de effusione^e sanguinis acensatus si ceciderit, manum amittat.

277. ^a) *litteris capitalibus eraratum, iam erasum e.*   ^b) *Wille willarum e.*   ^c) *iudici e.*   ^d) *willam e., similia semper.*   ^e) *effusione e.*

1) *Ut docet inscriptio Liber sancte Marie sanctique Nicolai in Arinstein 1464.*   2) *In diplomate Adelberti II. archiepiscopi Maguntini apud Ioannis Ker. Mogunt. l. II. 465. Cf. de hac gente Draudt 'Forschungen' XXIII, 436.*   3) *V. Draudt l. c. p. 135.*   4) *Accedit quod, viro cl. Schenk zur Schweinsberg monente, gentem Laurenbergensem anno demum 1460 nomen e castro Nassau sibi assumpsisse scimus.*

7. Si homicida vel vulnerator in facto deprehensus fuerit et pretenderit, quod hoc in defensione^f vite sue fecerit, cum viris bonis et probatis septima manu se expurget, nisi predicto modo amicus occisi vel vulnerati eum duello convincere voluerit.

8. Si quis aliquem expoliaverit, confessus aut inde convictus ablata integre restituat et iudici componat^g. Si voluerit expurgari, sola manu se expurget. 5

9. Si malefactores legitime citati ad ternas inducias XIII dierum venire contempserint, ipsi et eorum receptatores sen hospites vel etiam fautores proscriptantur, nisi de hoc accusati sola manu se expurgaverint. Iudices malefactorum proscriptores ad presentiam imperatoris debent venire et a^h sua elementia postulare, ut illos proscribat sua auctoritate. Probabunt etiam cum septem viris ternas quatuordecim dierum 10 inducias et earum quaslibet legitime datas fuisse.

10. Si vero proscripti in proscriptione imperatoris per annum et diem fuerint, exleges erunt et omni iure de cetero carebunt nec ius aliquod in beneficiis et allodiis habebunt. Taliter proscriptos nec imperator nec iudex alius a proscriptione absolvere debet, nisi prius actori satisfecerintⁱ. 15

11. Violator pacis a iudice citatus ad iudicium veniat cum triginta gladiis tantum, nec plures quam XXVIII, ut ipse sit tricesimus, secum habeat: qui nulla arma preter gladios ferant. In arbitrio iudicis sit, quot^k homines et que arma habere voluerit.

12. Iudices ipsi si aliquem contra huius pacis institutionem leserint vel alicui iniuriati fuerint, de se ipsis iusticiam faciant: alioquin gravatus liberam habeat potestatem super eo querimoniam movendi coram iudice^l superiori. 20

13. Si viator equitans necesse habuerit pascere equum suum, pedem unum ponat in via et falee vel cultro quantum expedit de frugibus resecat et in via equum suum reficiat et inde nil de frugibus deferat, gramen non incidat, set in ipso gramine equum suum quod satis est pascat. Qui aliter fecerit, pacis violator erit. 25

14. Rustici et eorum condicionis viri extra villas^m euntes nulla arma preter gladios ferant. In villis autem neque gladios neque alia arma portent. In domibus autem quelibet arma habeant, ut si iudex ad emendationem violate pacis eorum auxiliis indigerit, cum armis parati inveniantur, quoniam in hoc articulo iudicem sequi tenentur pro iudicis arbitrio et rei necessitate. 30

15. Si quis in aliqua villa vel in alio loco quam in civitatibus habuerit hominem, quem asserat suum proprium esse vel advocaticium, illius loci iudici querimoniam moveat. Iudex conquerenti iusticiam faciat. Si vero iudex illum per vim defendere voluerit, ne domino conquerenti satisfaciatur, ipse iudex teneatur actoriⁿ coram superiori iudice respondere. 35

16. Statuimus etiam et imperiali auctoritate precipimus principibus, nobilibus, liberis et ministerialibus, ut persequantur predones, fures, latrones, falsarios^o monefarum et qui eos hospitantur, qui dicuntur cern^l.

17. Item quandam^p sententiam antiquam, iustam set diu sopitam renovavimus, cuius promulgationi curia nostra assensum dedit. Hec autem sententia talis est: Qui nocturna incendia commiserint et ea commisisse^q non negaverint, omni iure priventur^r nec in beneficiis sive allodiis aliquod ius obtineant^s. 40

18. Hec pacis statuta in his finibus observanda indiximus et extendenda: usque ad pontem Lutherichewilre², ubi finitur episcopatus Spirensis et potestas iurisdictionis langravii in terra Spirchowe, et descendet ultra Musellam usque in terram Meinevelt 45

277. f) defensione c.   g) componat c.   h) ad c.   i) satisfecerit c.   k) quod c.   l) iudicij c.   m) villas hic c.   n) auctori c.   o) falsarios c.   p) Qu c.   q) commississe c.   r) privetur c.   s) obtineat c.

1) *Legendum esse quod dicitur cern i. e. zern 'verkostigen', argute vocavit vir d. Schwalm.*   2) *Leutersweiler ad flumen Schz.*

et ubi duo episcopatus iunguntur Coloniensis et Treuerensis. Hinc usque ad Saram fluvium et ultra Renum, ubi finitur comitatus comitis Bertoldi de Creigowe¹ et comitis Heinrichi de Grezengen², et descensu³ per totam montanam^u stratam que Berestrata^v nominatur. Inde usque Eichenbuhel^{w, 3} ubi incipit episcopatus Wirezburgensis^x. Inde usque ad pontem Fuldensem, ubi finitur comitia comitis Beroldi de Nöringes, et per totam terram Wethercibe. Inde per Altitudinem⁴ in comitatum comitis Heinrichi de Dietse, et per provinciam comitis Ruberti de Nassowe, usque ubi finitur archiepiscopatus Coloniensis et Treuerensis, et per totam terram Einriche et per totam Ringowiam.

Huius pacis ordinationi et confirmationi testes aderant principes, nobiles, excellentes viri: Cōnradus palatinus comes Reni, comes Emicho de Liningen, comes Symon de Sarbrugge, comes Godefridus de Spanheim, comes Emicho de Bōnimbure et frater suus Conradus, Bernardus^y Silvestris comes, comes Theodericus de Merbure, Gerhardus de Schowenbure et frater suus Beroldus, Godefridus de Horningen et alii quam plures.

Acta sunt hec in Wizenbure anno Domini MCLXXVIII, indict. XII.

278. SENTENTIA DE IURE AUCTORIS FEUDI.

1179. Sept. 15.

Ex autographa tabularii Vindobonensis descripsit vir cl. Paulus Kehr. Sigillum appendet filis sericis viridibus. — Stumpf, Reg. 4291. (P. decst.)

¶ Fridericus Dei gratia Romanorum imperator augustus, ¶ Ostendit dilectus consanguineus noster Cōnradus Salzburgensis ecclesie venerabilis archiepiscopus in sollemnium curia nostra apud Augustam celebrata et per instrumenta tam a sede apostolica quam ab imperatoria dignitate sedi sue collata evidenter probavit, quod Gurcensis episcopatus a prima sui fundatione eo iure esset institutus, quod ipsius ordinatio sic ad archiepiscopatum Salzburgensem pertineat, quod archiepiscopus, qui ei pre fuerit, debeat arbitrio proprię deliberationis Gurcensi ecclesie episcopum eligere et electum investire. Consequenter ergo petiit iam dictus cognatus noster a sententia inquiri, an is qui Gurcensis foret electus posset licite de possessionibus Gurcensis ecclesie aliquid nomine feodi cuiquam concedere, antequam ipse Gurcensis a Salzburgensi archiepiscopo^a cura et possessione eiusdem episcopatus fuisset investitus. Super qua causa Otto Babenbergensis episcopus iure nostre auctoritatis interrogatus talem promulgavit sententiam:

277. ¹⁾ legendum videtur descendet. ^{u)} motanam c. ^{v)} b'st'ete c. ^{w)} Eichenbuhel c.
^{x)} wirezburgensis c. ^{y)} legendum videtur Gerhardus.

278. ^{a)} litera r corr. ex c.

1) *E gente Citzeneubogen fuisse videtur, cuius erat comitatus in pago Kraichgowe. 2) Grotzingen prope Darlach in pago Uffigowe. Heinrichum vir cl. Schenk zu Schwaibenberg putat fuisse e gente Ebersteinensi, cum a. 1163 in diplomate Guntheri episcopi Spirensis (Wardtwein, Nova subsidia dipl. IX, 358 = Württemberg, Urkundenbuch II, 116) obitii sint Wezelo comes de Grecingen et Bertoldus de Eberstein, atque eodem anno Wetzel comes de Eberstein testis privilegii Friderici imperatoris (Wardtwein l. c. 372) occurrat. 3) Eichenbuhel vicus et collis prope Miltenberg ad fluvium Moenum. 4) Die Hohl.*

quod nec Gurensis electus nec quisquam alius possit aut debeat aliquid feudum in quemquam transferre, antequam ipse a suo auctore sit investitus. Quam sententiam nos approbamus et ratam deinceps haberi statuimus, quoniam multorum tam principum quam aliorum nobilium assensu laudata fuit et recepta. Inter quos subscripti affuerunt: Otto Babimbergensis episcopus, Cūno Ratisponensis episcopus^b, Diepoldus Patauiensis episcopus, Heinricus Brixinensis episcopus, Hartvicius Augustensis episcopus, Bertoldus dux de Zeringen, Liupoldus dux Austrie, ...^c, Rūdollfus comes de Phullendorf, Heinricus de Altendorf, Fridicius^d burgravius Ratisponensis et frater suus et alii quam plures. In cuius rei argumentum presentem paginam nostro iussimus sigillo insigniri.

Dat. Augustę, anno Domini MCLXXVIII, indictione XII, XVII. Kal. Octobris.

279. CONSTITUTIO DUCATUS COLONIENSIS IN WESTFALIA.

1180. Apr. 13.

Autographon, cui adhuc appendet filis sericis purpureis aurea bulla, iam asserratur in tabulario regio Berolinensi, ut iniuria temporum adeo laesum est, ut scriptura maxime in priore parte paucissimis locis certo cognosci possit¹. Praeterea ductus literarum, qui crammerunt, a manu posteriore, quae nonnunquam aperte erravit, superliti sunt. Quare editores priores fere omnes recurrerunt aut ad Librum quendam privilegiorum Coloniensium² aut ad editionem principem Aegidii Gelenii in libro 'De admiranda sacra et civili magnitudine Coloniae libri II' (Coloniae 1639) p. 73, qui editionem se instraxisse 'ex diplomate sigillato bulla ex puro auro' contendit. At Gelenium nequaquam autographon descripsisse, sed potius apographon quoddam excussisse, persuasissimum habeo³. Gelenii testimonio falso decepti nostri viri docti, qui autographon ipsum adierunt, lectionibus illius nimis confisi sunt ideoque ea, quae legere non potuerunt, aliquoties ex illius textu minus recte supplererunt. Ea imprimis est ratio exemplaris (W), quod vir cl. Wattenbach ante multos annos, Pertzio iubente, confecit, Gelenii textu descripto et iis quae plus minusve legi poterant adnotatis⁴. Attamen Wattenbachii curae multa debemus. Plura autem viro cl. Lacomblet (L), qui primus a. 1839 autographo adhibito privilegium vulgavit 'Nieder-rheinisches Urkundenbuch' I, 331 nr. 472⁵. A Lacombleti editione plus quam par est pendere videtur editio viri cl. de Heinemann (H) in Codice diplomatico Anhaltino I, 430

278. ^b) verbis Cūno Rat. episcopus notarius prius oblitus, ea post Phullendorf posuit signisque adhibitis suo loco assignavit. ^c) hoc loco iam vacuo prius exarata erant Hermannus dux Karinthie, quae iam crasa sunt. ^d) sic.

1) Similem statum cartae iam saec. XIV. fuisse, docemur adnotatione librorum duorum cartulariorum archiepiscopatus Coloniensis, qui ipsam iam tunc integram describere non valuerunt; v. Korthi 'Liber privilegiorum maioris ecclesiae Coloniensis' in libro 'Westdeutsche Zeitschrift, Ergänzungsheft' III, p. 124. 2) E. g. Erhard, Regesta hist. Westfaliae II, Cod. dipl. 150. 3) In margine p. 74 iuxta verba Nos itaque legantur: In uno exemplari quaedam praecedentia omissa, quae verba quadrant ad cartularia duo not. 1 memorata. 4) Accedit quod vir clarissimus, praecipiente Pertzio, secundum antiquum nostri instituti morem literae e literam ae ubique substituit. 5) Lacombletum, qui multa adhuc legit, secuti ubique e pro ae posuimus. Virum doctum duo testium nomina omisisse, hoc loco monemus oportet.

nr. 581. *quoniam et ipse autographum inspexerit duoque testium nomina a Lacombleto ommissa suppleverit. Denique vir d. Philippus apud Wilmannium 'Die Kaiserurkunden der Provinz Westfalen' II, 334 nr. 219 lectiones nonnullas autographi adnotavit, quas siglo P signavimus, editionem vero paravit e Libro privilegiorum capituli Coloniensis sacrae, XIV, in.*
 5 *(ante a. 1306) ecurato, inter reliquos istos Libros pretiosissimo¹⁾, qui iam in tabulario civitatis Coloniensis asservatur, olim signatus A. III, 17 fol. 50²⁾. Quam editionem (B) in usus nostros vertere non praetermissimus. Quibus subsidiis adiuti lectum sincerum celeberrimi illius privilegii nos restituere posse confisi sumus, quare singulas litteras certas esse non contulerimus.*

10 *Duo fuisse olim autographa nonnulli viri docti crediderunt, et adhuc vir d. Philippus lectum ab ipso editum exemplar fuisse capitulo maiori datum opinatus est. Sed non est, cur ad hanc sententiam cogamur, quam nuper vir cl. Scheffer-Boichorst satis superque refutarit³⁾. — Stumpf, Reg. 4301. (P. 163.)*

(C.) ¶ In nomine sancte et individue Trinitatis. Fridericus divina favente clementia
 15 Romanorum imperator augustus. ¶ Quoniam humana labilis est memoria et turbe rerum non sufficit, predecessorum etatis nostre divorum imperatorum et regum decrevit auctoritas, literis annotare que fluentium temporum antiquitas a notitia hominum consuevit alienare. Proinde tam presentium quam futurorum imperii fidelium noverit universitas, qualiter Henricus^{a)} quondam dux Bavarie et Westphalie^{b)}, eo quod ecclesiarum
 20 Dei et nobilium imperii libertatem possessiones eorum occupando et iura ipsorum^{c)} imminuendo graviter oppresserit, ex instanti principum querimonia et plurimorum nobilium^{d)} — quia citatione vocatus maiestati nostre presentari contempserit et pro hac contumacia principum et sue conditionis Sueonum proscriptionis nostre incidere sententiam, deinde quoniam in ecclesias Dei et principum et^{e)} nobilium iura et libertatem
 25 grassari non destiterit^{f)} — tam pro illorum iniuria quam pro multiplici contemptu nobis exhibito ac precipue pro evidenti reatu maiestatis sub feudali iure legitimo trino edicto ad nostram citatus audientiam, eo quod se absentasset nec aliquem pro se misisset responsalem, contumax iudicatus est, ac proinde tam ducatus Bavarie quam Westfalie et Angarie quam etiam universa que ab imperio tenuerit^{g)} beneficia per unanimum
 30 principum sententiam in sollempni curia Wirzibure^{h)} celebrata ei abiudicata sunt nostroque iuri addicta et potestati. Nos itaque, habita cum principibus deliberatione, communi ipsorum consilio ducatum, qui dicitur Westfalie et Angarie, in duo divisimus et consideratione meritorum, quibus dilectus princeps noster Philippus Coloniensis archiepiscopus ob honorem imperialis coronę promovendum et manutenendum nec rerum
 35 dispendiaⁱ⁾ nec persone formidans pericula, gratie imperialis promeruit privilegium, unam partem, eam videlicet que in episcopatum Coloniensem et per totum Pathebrunnensem episcopatum extendebatur^{k)}, eum omni iure et iurisdictione, videlicet eum comitatibus, eum advocatiis, eum conductibus, eum mansis, eum curtiis, eum beneficiis, eum ministerialibus, eum mancipiis et eum omnibus ad eundem ducatum pertinentibus
 40 ecclesie Coloniensi legitime donavimus et de^{k)} imperatoria liberalitate contulimus. Et requisita a principibus sententia, an id fieri liceret^{l)}, adiudicata^{m)} et communi principum et totius curie assensu approbata, accedente quoque publico consensu dilecti consan-

279. ^{a)} sic W; Henricus L. II, B. ^{b)} sic P; Westfalie L. II, B. ^{c)} eorum B. ^{d)} sic W, B; nob. plur. L. II. ^{e)} ac B. ^{f)} destitit B. ^{g)} tenuit B. ^{h)} sic W, B; Wirzibure L. II.
 15 ⁱ⁾ dispendia L; dispendia II. ^{k)} sic L, P, II; protendebatur B. ^{l)} sic legendum et lecturam legitimo donati nis titulo, que iam in Wirrepsit, a manu posteriore introductam esse, iam docuit L. ^{m)} sic W, B; licet L. II. ⁿ⁾ et ea dictata B.

1) Cf. Korth l. c. 104. 2) V. ibid. p. 124. 3) 'Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft' ed. Quible III, 321 sq.

guinei nostri ducis Bernardi, cui reliquam partem ducatus concessimus, prememoratum archiepiscopum Phylippum portione illa ducatus, suę collata ecclesię, vexillo imperiali sollempniter^a investivimus. Hanc igitur legitimam nostrę maiestatis donationem et investituram Coloniensi ecclesię et sepedicto principi nostro Phylippo archiepiscopo omnibusque suis successoribus confirmantes^o et in omne posteritatis evum eis ratam 5 permanere volentes, ne quis eam ausu temerario infringere vel quomodolibet violare attemptaverit, imperiali edicto inhibemus et hanc nostram constitutionem^p presente^q privilegio aurea excellentię nostrę bulla insignito^r corroboramus auctentice^s, testibus annotatis qui huic facto interfuerunt. Sunt autem hii: Arnoldus Treuerensis^{s*} archiepiscopus, Wigmannus^t Magdeburgensis archiepiscopus, Cünradus Salisburgensis^u archi- 10 episcopus, Sifridus Bremensis electus, Cünradus^v Wormatiensis^w episcopus, Rüdolfus Leodiensis episcopus, Bertramms Metensis episcopus, Arnoldus Osnaburgensis episcopus, Cünradus abbas Fuldensis, Adolfus abbas Hersfeldensis, Lotarius prepositus Bunnensis, Ludewicus palatinus Saxonię et langrauius Thuringię, Bernardus dux Westfalię et Angarię, Gotefridus dux Lotaringię^s, Fridericus dux Suevię, Otto marchio 15 de Brandebure^v, Teodericus marchio de Lusiz, Dedo comes de Groix, Sifridus comes de Orlamunde, Rubertus comes de Nassawe^z, Emicho comes de Liningen^z, Engelbertus comes de Monte, Teodericus comes de Hostate^a, Gerardus comes de Nürbere, Heinricus^b comes de Arnisbere^c, Hermannus comes de Ravinsperg^d; Henricus comes de Kuc, Wernherus^e comes de Wittinchinstein^f, Widdikindus^g de Waltecke, Fridericus de Anfurde, Hartmannus de Butingin, Wernherus^h de Bonlande, Conradus pin- 20 cerna, Heinricus marscaleus de Bappinheim^b, Sibodo de Groix camerarius, et alii quam plures.

Signum domini Friderici Romanorum imperatoris invictissimi. (M.)

Ego Gotefridus^t imperialis aule^k cancellarius vice Cristianii Maguntinę sedis 25 archiepiscopi et Germanię archicancellarii recognovi.

Acta sunt heę anno dominicę incarnationis MCLXXX, indictione XIII, regnante domino Friderico Romanorum imperatore invictissimo, anno regni eius XXIX, imperii vero XXVI: feliciter amen.

Datum in sollempni^l curia Gelenhusin, in territorio Maguntino^m, Idibus Aprilis. 30

280. SENTENTIA DE ADVOCATIS EPISCOPORUM ET DE MUNITIONIBUS.

(1180. Apr.)

Descripsit olim ex autographo tabularü Basiliensis accuratissime b. m. W. Wacker- 35 nagel, cuius exemplari etiam post novissimam editionem in libro 'Urkundenbuch der Stadt

279. ^a) sic W. B; sollempniter L. II. ^o) sic B; lectio confirmamus, quam præbent L. II, teste P a manu posteriore introducta est. ^v) sic W. II; constitutionem L. ^q) sic L. II; presenti B. ^r) insignita B. ^s) sic L. II; auctentice B. ^{s*)} Treuerensis B; Treuerensis L. II. ^u) sic W. B; Wigmannus L. II. ^w) sic L. ^v) sic W; Cünradus L. ^w) sic L; Wormaciensis W. ^x) sic W; Loth. L. II. ^y) sic L. II; Brandenburg W. ^z) sic L. ^a) sic W. B; Hostade L. II. ^b) Hein- 40 ricus c. d. Arnisbere, Hermannus c. d. Ravinsperg incuria om. L. ^c) sic W. B; Arnsberg II. ^d) sic W; Ravinsbere B; Hafsburg male II. ^e) sic W; Wernherus L. II. ^f) sic L; Wittinchinstein B; Wittinchinstein II. ^g) sic L. P. II. ^h) sic L. H. B; Bappenheim W. ⁱ) sic L. II; Gotfridus P. ^k) aule II. ^l) sic B; sollempni L. II. ^m) sic L. II; Gelenhusin B.

Basel I. 35 nr. 49 non sine fructu uti licuit. Mandatum, cui appendet adhuc sigilli fragmentum parvum, in quo Wackernagel legerat litteras FR et AVGS, non in cancellaria imperatoria sed fortasse a clerico Basiliensi curatum est, indeque errores nominum testium nonnullorum declarandi sunt. Ceterum pro eius sinceritate nuper egregie pugnavit vir cl. Scheffer-Boichorst 'Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft' ed. Quidde III, 335. — Slumpf, Reg. 1302. (P. 161.)

F. Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus Wernero Basiliensi advocato et universis baronibus et ministerialibus ecclesie Basiliensis gratiam suam et omne bonum.

Universitati^a vestre notum esse volumus, quod ad postulacionem fidelis nostri^b Hugonis Basiliensis episcopi querentis^c, si vacante qualibet advocacia maior ipsius civitatis advocatus aliquid in ea iuris haberet, a cunctis principibus clericis et laicis qui aderant in loco qui dicitur Geilenssen, per fidelitatem a nobis interrogatis, iudicatum est, quod episcopus vacantem sibi cuiuscunque loci advocaciam vel in manu sua quocunque vult tempore retinere potest vel alii cuiuscunque dare: ita quod, si etiam maior civitatis advocatus hoc contradicere voluerit, ipsius contradictio vel peticio in hac re nullum penitus habebit vigorem. Hoc etiam in iamdicto loco et a principibus ibidem congregatis iudicatum est: nulli persone licere municionem aliquam novam, que vulgo dici possit wiehore, in civitate preter ipsius episcopi voluntatem vel erigere vel erectam tenere. Principes vero, qui in confirmacione predictarum sententiarum convenerunt, hi sunt: archiepiscopus Coloniensis, archiepiscopus Magdeburgensis, archiepiscopus Bremensis, archiepiscopus^d Treuerensis, archiepiscopus de Salceburch, episcopus de Lutheche, episcopus Yvornatiensis, episcopus de Osenbruche, episcopus de Verdene, episcopus de Regenespurch, episcopus de Babenberh, cancellarius Gotfridus, dux de Limpvrh, comes Theto, comes Berchtholdus de Anedes, comes Symon de Sarebruche, comes Engelbrecht de Bergen, comes Tiodericus de Landesperh, marchio Otto de Orlemvnde¹, comes Embecho de Linirgen, comes Sigefridus de Orlagemunde, marchio Thiodericus de Anhalt², marchio Berchtholt de Ystiriche, palatinus de Vvittelispach Otto senior, comes Heinricus de Cvg, comes Heinricus Rasp nepos imperatoris, comes de Lono, comes de Arensperh, comes de Veltheim, comes Herardus de Alceua, comes Rydolfus de Cigena, comes Albertus de Eberstein, dominus Egelolfus de Vrselingen, dominus Yvertherus de Bolande, et multi alii liberi et ministeriales.

281. SENTENTIA DE IMMEDIATEMATE EPISCOPATUS.

(1181 — 1186.)

Episcopi Argentoratensis testimonium, quod diplomatici dicunt 'Akte', datum est
1) Schöpplini 'Historia Zaringo-Badensis' V, 117, qui autographo usus est (1). 'Mémoires

280. ^a) universitatis corr. universitati ^b) hic tribus litteris epistolam curat. ^c) querentis corr. querentis. ^d) eps supra lin. add.

1) potius de Brandenburg 2) potius de Lasi.

et documents de la société de la Suisse Romande VII, 23) et 2) Gallia christiana XV, instr. p. 155 nr. 34 'e schedis Droz tom. XLIII, p. 68'. Tempus definitur eo quod Henricus episcopus a. 1181 in, electus et Bertholdus IV. dux a. 1186. Dec. 8 mortuus est. Cum autem imperator a. 1184 mense Ianuario Argentinæ moraretur (Stumpf, Reg. 4370), sententia hoc tempore lata esse videtur. — Stumpf, Reg. 4564a. (P. deest.) 5

Henricus Dei gratia Argentinensis minister humilis. Residentibus nobis in presentia domini nostri imperatoris cum aliis episcopis^a et confratribus nostris, consistentibus etiam multis baronibus, dominus Rogerius Lausanensis^b episcopus de ipso imperatore querimoniam deposuit, dicens quod ipse dominus imperator tempore Haimedei episcopi^c antecessoris sui dignitatem ipsius Lausanensis ecclesiae in tantum 10
diminuerat, quod cum Lausanenses electi a sola manu imperiali regalia accipere semper consuevissent et deberent, ipse dominus imperator ius suum in regalibus concedendis duci Berchtoldo contulisset, nec super hoc tunc temporis Lausanensem episcopum citasset nec praesentem nec confessum seu convictum denunciasset. Plurimas etiam 15
molestias et iniurias contra ducem Berchtoldum, quamvis absens foret, proponebat. Ad hoc dominus imperator respondit, se quidem predicto duci Berchtoldo illud ius contulisse, et cum dux Berchtoldus ius istud per eum possideret, eo absente se respondere debere negabat. Cumque super his dominus imperator a nobis sententiam quesivisset, iuxta conscientiam nostram iudicavimus, quod dominus imperator in hiis, 20
que Lausanensis episcopus adversus eum proponebat, etiam duce absente, episcopo iustitiam exhibere deberet. in hiis vero que contra ducem proponebat, duce rationabiliter citato, eius presentiam expectaret. Huic sententiae dominus archiepiscopus Bisuntinus et Spirensis et Gebennensis episcopi consenserunt. Cum autem a Basileensi^d episcopo quereretur de consensu sententiae, iudicavit, quod dominus imperator 25
nec debuit nec potuit duci Berchtoldo conferre ius regaliū et auferre ecclesiae, verumtamen quia in qualicumque possessione dicebatur esse^e per dominum imperatorem, dixit, quod non debebat hoc retractari nisi duce presente vel absente ob contumaciam. Huic sententiae multitudo laicorum consensit.

282. SENTENTIA DE BONIS ECCLESIARUM A SCHISMATICIS DISTRACTIS.

 30

(1181) Apr. 18.

Descriptus h. n. Jaffé e codice diplomatico ecclesiae Basiliensis membr. saec. XIV, fol. 11 in tabulario Bernensi asservato, e quo edidit Trouillat Monuments de l'histoire de l'ancien évêché de Bâle I, 389 nr. 252 ad a. 1183. — Stumpf, Reg. 4316.

(P. deest.) 35

Fridericus Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus universis^a ecclesie Basiliensis beneficiatis et ministerialibus gratiam suam et omne bonum.

281. ^{a)} coepiscopis 2. ^{b)} Lausanensis 2. *similia semper.* ^{c)} episcopi Haimedei 2. ^{d)} Basiliensi 2. ^{e)} *deest* 2.

282. ^{a)} *universe cod.*

Noverit universitas vestra, quoniam in generali concilio summi pontificis et item in curia nostra iudicatum est et communi principum consensu approbatum, quod seismaticorum facta irrita esse debeant, et quecumque bona nomine beneficii vel pignoris ab ecclesiis alienaverant, sub potestatem catholicorum episcoporum libere debeant redire, et tales contractus nullum de cetero vigorem valeant obtinere. Quicumque igitur Basiliensis ecclesie bona, per dominum Lod(ewicum) aliquo prefatorum modorum distracta, de cetero sibi usurpare presumpserit, indignationem nostram se noverit incursum et penam laturum quam curia nostra dietaverit.

Datum Constancie XIII. Kal. Maii.

283. SENTENTIA DE IMMUNITATE CLERICORUM A COLLECTIS CIVITATIS.

1182. Mai. 31.

Descripsit b. m. Boehmer e Libro privilegiorum ecclesie Wormatiensis saec. XV. in, tabularii Darmstadiensis fol. 15', quem et ipse editor novissimus adhibuit, Boos Urkundenbuch der Stadt Worms' I. nr. 89. — Stumpf, Reg. 1342. (P. 165.)

In nomine sancte et individue Trinitatis, Fridericus divina favente clementia Romanorum imperator augustus. Ad eterni regni meritum et ad imperii temporalis incrementum apud regem regum nobis proficere non ambigimus, si ecclesiis Dei iura sua eis conservando imperiali clementia salubriter provideamus. Universis igitur imperii nostri fidelibus tam presentibus quam futuris notum esse volumus, quod Wormatiensis ecclesie canonici ad nostre maiestatis accedentes presentiam, sua nobis conquestione monstrarunt, quod cives Wormatienses ecclesie sue ministros indebite vexarent et ad solvendas de suo peculio collectas, que in civitate ad nostrum fiunt obsequium, ipsos acriter angariarent. Dum itaque in curia Maguncie celebrata, presentibus tam canoniceis quam civibus Wormatiensibus, super hac questione sententiam requireremus, a curia nostra iudicatum fuit: quod universi ecclesiarum ministri ab huiusmodi exactionibus liberi esse debeant et immunes, hii videlicet, qui fratribus et ecclesie cottidie in propria persona deserviant nec mercimoniis operam dant nec foro rerum venalium student nec pro subterfugio nostre collecte obsequio fratrum se applicant. Nos itaque omnes huiusmodi ecclesie Wormatiensis ministros, qui certi et publici mercatores non sunt, ab omnibus angariis et parangariis^a, ab exactionibus et collectis auctoritate imperiali absolvimus et, ut ecclesie ac fratribus libere servire possint ac devote, immunes esse decernimus: statuentes, ut quecumque persona, parva seu magna, hanc nostram constitutionem violare seu quolibet modo^b attemptare presumpserit, centum libras auri componat, quarum una medietas fisco imperiali, altera vero ecclesie et fratribus iniuriam passis persolvatur. Ur igitur hec in omne evum rata permaneant et inconvulsa, presentem paginam conscribi et sigilli nostri impressione fecimus communiri.

Huius rei testes sunt: Philippus Coloniensis archiepiscopus, Hermannus Monasteriensis episcopus, Ulricus Spirensis episcopus, Arnoldus maior prepositus in Maguncia, Rudolffus imperialis aule prothonotarius, Heinrichus decanus maioris^c ecclesie

283. ^a) parangariis *cod.*   ^b) *deest cod.*   ^c) maior *cod.*

in Maguncia, Sifridus magister scolarum, Hermannus cantor, Ruckerus archipresbiter, Meinhardus decanus Wormaciensis, Conradus magister scolarum, Conradus cellerarius, magister Gerhardus, Ludowicus: laici: Heinricus comes de Dietse, Hartmannus de Budingen, Dudo cammerarius: cives Wormacienses: Wernherus thelonearius, Wigandus, Gernodus, David, et alii quam plures.

Signum domini Friderici Romanorum imperatoris invictissimi.

Ego Godefridus imperialis aule cancellarius vice Cristiani Maguntinensis sedis archiepiscopi et Germanie archicancellarii recognovi.

Acta sunt haec anno dominice incarnationis MCLXXXII, indictione XV, regnante Friderico Romanorum imperatore gloriosissimo, anno regni eius XXXI, imperii vero XXVIII. Datum Maguncae in sollempni curia, II. Kal. Junii.

284–286. RECONCILIATIO TERDONAE.

1183. Febr. 4.

284. CONVENTIO INTER IMPERATOREM ET TERDONAM.

Erstat in duplici forma: A, quae abundat sententia post nomina iuratorum adiecta, quae ad res Palaeae id est civitatis Alexandriae spectat, et linea chronologica. Legitur haec forma in 1) Chartario Dertonensi edito a. 1814 a Ludovico Costa, nunc in bibliotheca publica Taurinensi asserrato (cod. lat. Supplemento del Pasini K. V. 26) saec. XIII, in fol. 1; quod creussit Holder-Egger; linea chronologica ibi desideratur; praeterea in editionibus 2) Bottazzii 'Le antichità di Tortona' p. 303, nescio quo ex fonte¹⁾; 3) ad tertium Bottazzii propius accedit textus quem vulgavit Muratori 'Antiquitates Italicae' IV, 289 'e tabulis ad me ex ea civitate (sc. Tortonensi) missis'. Altera forma B legitur in innovatione, quam praebet Henrici VI. privilegium a. 1193, Febr. 4 datum²⁾, quod ex instrumento notarii a. 1310, Dec. 16 in tabulario episcopali Tortonensi asserrato edidit vir b. m. Stumpf 'Acta imperii adhuc medita' nr. 410³⁾. caret haec forma sententia illa de

1) Bottazzi l. c. proferat ad editionem priorem a Danilano Tortonensi paratam. Luigi da Milano, teste praefatione p. X, saec. XVII. opusculum vulgavit 'ore compilò le cite de tre santi vescovi Tortonesi'. 2) Miro sane casu accidit, ut et conventio patris et privilegium filii die Febr. 4 datum sit. At hoc causam esse suspicionis morandae non concedo. 3) Ea latius privilegii (Stumpf, Reg. 4795a) tenorem: In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Henricus sextus divina favente clementia Romanorum imperator augustus. Ea quae a patre nostro divinae memoriae Frederico Romanorum quondam imperatore invictissimo facta sunt, rata volentes et illibata observari, notum fieri volumus universis praesentem paginam intuentibus, quod nos reconciliationem inter ipsum patrem⁴⁾ nostrum et cives Terdonenses factam secundum quod in autentico huic paginae infrascripto continetur, nostrae auctoritatis privilegio confirmamus. Tenor autem autentici talis est: 'Dominus imperator per - comes Ditzo'. Ut hoc autenticum patris nostri Fr. Romanorum imperatoris [nostraque] dispositio rata permaneat, praesentem cartam conscribi et sigillo nostro insignimus communiti.

Tostes: Wolfgerus^{b)} Pataviensis episcopus, Valterius Trojanns episcopus, Liupoldus dux Austriae, Robertus de Durnec, Cuno de Minzembere, Marquardus dapifer, Henricus pincerua^{d)}, Henricus marscallens.

Signum domini Henrici sexti Romanorum imperatoris invictissimi.

Actum anno Domini MCLXXXIII, indictione X, regnante domino Henrico sexto Romanorum imperatore invictissimo, regni eius XXIII, imperii secundo. Data per manum Sigelochi protonotarii, secundo die Nonis Februarii.

^{a)} et *add. cod.*

^{b)} Urolgerus *cod.*

^{c)} Reibertus de Dniue *cod.*

^{d)} de pincerua *cod.*

Alexandria et linca chronologica, excellit tamen sententia alia quae spectat ad castellanos et pedagios, et in enumerandis castellanis a forma A aliquantam discrepat.

Præquam indicamus de ratione, quae inter has formas intercedit, alium textum scripti inspiciamus oportet, quem A* signari licebit. Praesto est in editionibus tribus, quae sunt: 1) Schiavinae 'Annales Alexandriae' circa annum 1600 scripti, editi a Pontionio in 'Monumentis historiae patriae' XI, 79; e Schiavinae codice manuscripto certe derivata est editio Ghilini 'Annali di Alessandria' p. 15; 2) Salice 'Annali Tortonesi' p. 507¹. Textus A* in universum congruit cum textu A, desideratur tamen in initio invocationis formula sicut in B; et linca chronologica ad Henrici VI, tempora adaptata est, apud Schiavinam hoc modo: Actum anno Domini MCXCIII, indictione XI, regnante domino Henrico VI, Romano, imperatore invictissimo, regni eius XXIII, imperii II, prid. non. feb., apud Salicem autem sic: Henrico sexto Romanorum regi et imperatori invictissimo regno eius anno 23 et imper. 2da pridie non. februarii. Praeterea apud Schiavinam in sententia illa de Alexandria nomen Friderici imperatoris in 'Henricum' mutatum est. Non dubito quin istae lincae chronologicae depromptae sint e privilegio Henrici VI, ab hominibus litterariis male feritis, qui textum conventionis linca illa carere animaliterterunt, sicuti revera textus chartarii Tortonensis A1 illa caret. Similiter quidam lincam chronologicam iuramenti Tordonensium (infra nr. 285) variavit in hunc modum: Anno Domini MCXCIII indictione X, prid. non. Februarii². Formam A* igitur sperendam esse censuimus.

De ratione, quae intercedit inter formas A et B, recte, ut arbitror, iam cogitavit vir ill. Ficker 'Beiträge zur Urkundenlehre' II, 498, 501, qui conventionem priorem a. 1183, Febr. 1 factam postea a partibus mutata et ampliata esse indicavit. Quod factum est certe ante diem 11. Nov. 1181, diem obitus Beatricis imperatricis, cuius fit mentio in sententia illa, qua excellit B. Tempus autem altius terminari videtur die 11. Martis a. 1183, die reconciliationis civitatis Alexandriae. Haec reconciliatione facta, qua incolis Alexandriae in civitate remanere imperator concessit, sententia illa textus A, quae de Palea agit, nimirum obsoleta facta est. Ergo paullo ante aut paullo post diem 11. Martis conventionem priorem in formam alteram redactam esse crediderim. Utraque forma igitur authentica habenda est. Formam A geminam esse, probatur et ipso iuramento, quod Papienses Tordonensibus iuraverunt (infra nr. 286), ubi haec: Si vero illi de Palea usque ad mediam quadragesimam (1183, Mart. 27) per voluntatem imperatoris de Palea egressi fuerint, tenebimur quod nullum eis malum inferemus. Formam autem B et ipsam authenticam esse, probatur privilegio Friderici II, a. 1220, Nov. 21 dato (Bottazzi p. 319 = Böhmner 'Acta imperii selecta' nr. 282 p. 248), quo confirmantur civitati privilegia Friderici I, et Henrici VI, quod verba aliqua sententiae illius, qua abundat B, usurparit: Et si infra predictas coherentias aliquid est, tamquam si esset nominatum, perpetuo damus, concedimus atque confirmamus. Quae cum ita sint textusque B, ut traditus est, maculis et omissionibus scatet, rei aptum duximus, ea quibus A abundat asteriscis insigniri et ea quibus B excellit arcibus includi, cetera discrepantia aut duabus columnis aut in adnotationibus praec oculis lectoris poni. Scripturas textus A* raro tantum curavimus. — Stumpf, Reg. 4353. (P. 165.)

* In^a nomine domini nostri Iesu Christi. Haec est forma reconciliationis, qua civitas Tordona et eius habitatores ad gratiam domini imperatoris redierunt.*

284. ^{a)} asteriscis inclusa des. B.

1) Salice p. 509 laudat 'Muratori, Antiq. Ital. Aet.', neque vero textum eius e Muratoriano petendum esse claret. Ceterum Salice textus maculis scatet. 2) Cum isto signo chronologico hoc iuramentum, in quo nomina Friderici imperatoris et Beatricis imperatricis occurrunt, iterum editum est a Salice p. 525 'De Carnerariis' i. e. e 'Cronaca del canonico Agosteo Carnerariis' secundum p. 492. Canonice iste et ipsam lincam chronologicam conventionis variasse mihi videtur.

1. Dominus imperator per interpositam personam, scilicet per Conradum de Belalus^b, super^c annuam suam fecit iurare^d, quod civitas Terdona de cetero non destructur^e nec per se nec per aliquem suorum: sed potius habet eam salvare et *custodire, nec non^f personas et res eorum civium bona fide et sine fraude, ad honorem *et utilitatem^g imperii et ipsius civitatis Terdone^h. Nec ipsam civitatemⁱ dabit alieni homini, et suos castellanos permittet^j *et consentiet^k subiaccere civitati Terdone, sicut castellani Papienses^l subiaccere civitati Papie. Nec habet eos castellanos civitati Terdone auferre, nec per se nec per^m alium. Maiores exactiones non exigetⁿ a civibus Terdone et ab opidanis, quam^o ipse exiget^p a Papiensibus et eorum castellanis, secundum quantitatem personarum et eris. Et hoc^q bona fide et^r sine fraude. Privilegia vero^s et donationes, quae quasve^t fecit de civitate Terdone vel de castris et villis et^u possessionibus ipsius episcopatus, presertim de Seraualle et de^v aliis^w, sine fraude^x bona fide revocet et cassat et cassata non confirmabit. Possessiones ecclesiae Terdonae^y, quas nunc habet et tenet, sive per se sive per alium non habet auferre. Et faciet marchionem de Monteferato quiescere de oppido Statiani^z, ne episcopus de cetero inquietetur a marchione occasione date pecuniae. Et habet iubere Papiensibus, ut de cetero teneant pacem Terdonensibus et ut iurent^{aa} se cum eis et adiuvent eos^{ab} de omnibus guerris eorum *suis sumptibus^{ac} *¹ et facient^{ad} vivam guerram inimicis Terdone. Et precipiet Papiensibus, quod remittent omnes subscriptos^{ae} castellanos Terdonensibus, * quos nostra remittimus et confirmamus auctoritate.*

A. A*

2. Castellanos vero^b eos intelligimus qui in montanis et planis habitant, presertim illos de Copara, de Azano, de Castro Novo, de Bagnolo, de Ponte Curono, de Puzolo, de Monte Morisino^c, de Vipegolo, de Bagnara, de Monte Legali^d, de Belignano^e, de Faurega, de Gremiasco^f, de Monte Acuto, de Dernice, de Monte Ebore, de Merlaxino^g, de Boligo, de Bruxa^h Monecaⁱ, de Liprando, de Monte Iardino^k, de Monte Iaro^l, de Savignono^m, de Grondona, de Persioⁿ, de Pobleto^o, de Monte Alto, de Arquada, de Monte Cuco, de Precipiano^p, de Seraualle, de Cassiano, de Staciano, de Brion^q, de Nova, de Bosco, de Villa, de Olasca, de Sarzano^r.

B.

2. Castellanos eos appellamus qui in montibus habitant, praesertim illos de Putolo, de Monte Moresino, de Vipecullo, de Bagnara, de Monte Legali, de Bellegnano, de Frabrica, de Grimiaseo, de Monte Acuto, de Darnice, de Monte Ebore, de Merlasino, de Bolego, de Brusamonico, de Liprando, de Monte Iardino, de Savegnona, de Grondona, de Peree, de Pobleto, de Monte Alto, de Archata, de Monte Cuco, de Presipiano, de Serravalle, de Cassiano, de Staciano, de Briunti, de Nova, de Busco, de Villa, de Augulaseo, de Sarzano, de Castello Novo, de Ponte Curono^z.

284. ^b) belaliis A 1. B. ^c) in B. ^d) iurari A 1. ^e) destructur A 1. A*. ^f) pro Terdone B: utilitatem custodire. ^g) pro ipsam civitatem B: eam. ^h) permittere B. ⁱ) Papiac B. ^k) pro nec per B: vel. ^l) exigere A*. ^m) sed quomodo A 2. 3: sed quam B. ⁿ) existit A 2. ^o) haec B. ^p) deest A 1. ^q) quas vel B. ^r) deest A 2. ^s) deest B. ^t) villis add. A* 2. ^u) et add. A 2. ^v) Terdonensis B. ^w) Staciani B. ^x) iuvent A 2. 3. B. ^y) et adiu. eos des. A 2. 3: adiuvent deest A*, sed teneant add. A* 2 post sumptibus. ^z) faciant A 2. 3. A* 2. ^{aa}) superscriptos A 2. 3. A*. ^{ab}) vero deest A 1. ^{ac}) Mersino A 2: Merlino A 3: Morsino A* 1: Marsino A* 2. ^{ad}) sequitur spatium vacuum utrius vocis in A 1. ^{ae}) belegnano A 1. ^{af}) grimiaseo A 1. ^{ag}) Merlasino A 2. 3: Merlassino A* 2: Morlasino A* 1. ^{ah}) Brusa A 2. 3. A*. ^{ai}) Moneca A 2. A* 1. ^{aj}) Iardino A* 1: moteiardino A 1. ^{ak}) Iaro A 2. A* 1. ^{al}) Savignone A 2. 3. ^{am}) pzio A 1. ^{an}) pobleto A 1. ^{ao}) peipiano A 1. ^{ap}) Brionte A 2. ^{aq}) sequitur lacuna in A 2.

1) Cf. *Sacramentum Papiensium* nr. 286: Sed bona fide iuvabimus Terdonam de suis guerris sumptibus nostris. *Verba* suis sumptibus in *conventione* posteriore forte consilio omissa sunt. 2) In A *ergo* sunt 39, in B tantum 35 castella; hic desiderantur Copara, Azanum, Bagnolum et Mons Iarus, qui tamen

3. Et faciet^r finem de omnibus maleficiis, que Terdonenses^t domino^u imperatori vel suis militibus vel peditibus^v fecerunt^w, et malum meritum non reddet Terdoneusibus. Marcas, quas olim dabant Terdonenses^x, remittit nec de cetero eas exiget. Et faciet^y hominibus de Serravalle finem^z de omnibus maleficiis, quae erga dominum imperatorem^u vel suos fecerunt. Et permittit hominibus Terdone^a habere consulatum, et macella et molendina et vias publicas habere et tenere^b, sicut permittit Papiensibus.

[4. Item^c dat et confirmat communi Terdonae illos castellanos omnes et eorum possessiones, et praesertim Capara, Acianum, Castrum Novum, Bagnollum, Cagnanum, Calvoneana, Serravalle¹, Gatorba, Gignanum, Montem Larium, cum omni iurisdictione. 10 Et omnia pedagia, quae commune vel capitanei modo tenent, eidem communi vel capitaneis dat et confirmat praesenti privilegio². Et si infra praedictas cohaerentias locorum aliquid est, tanquam si esset nominatum Terdonensibus, interventu dominae Beatricis augustae eidem communi pro suo dat et confirmat.]

5. Sicut Conradus de^d Belalus^e iuravit pro domino imperatore^{*et pro se*}, sic et principes^{*et nobiles*} subscripti iuraverunt pro^f se: Theodericus^g marchio de Landesbere, Florencius comes Hollandie^h, Bernardus comes Saxonieⁱ, Conradus de Monteferrato, Recherius^k comes de Blanderan^l, Conradus de Bocesbere^m, *Constantinus de Berga, Cono de Minzenbere^{n*}, Henricus marsealeus, Walterius dapifer, Conradus pincerna [et alii quam plures]. Insuper iuravit^o archiepiscopus Coloniensis, cancellarius imperialis 20 aule Gotefredus^p, comes Henricus de^q Ditze.

*6. In hac autem conventionione comprehendit dominus imperator, quod civitas Terdona et eius districtus non recipiat aliquem vel aliquos homines, qui de octo villis infrascriptis apud Paleam collecti sunt. Si vero recepti fuerint, infra octo dies ab eo die quo ab imperatore Frederico^r vel a marchione de Monteferrato vel eorum certo nuntio requisiti fuerint^s, vel a rege vel a suo nuntio certo, eos dimittant vel restituant. Sunt autem hae ville: Marengo, Gamundi, Oville, Four, Bergul, Solero^t, Wargent^u, Rovere.*³

Actum^v anno Domini MCLXXXIII^w, indiet. I^x, regnante domino Federico^y Romanorum^z imperatore invictissimo^a, pridie Nonas Februarii.

285. SACRAMENTUM TERDONENSIVM. Febr. 1.

Adhibuimus 1) codicem Chartarii Terdonensis fol. 3 (ed. Costa p. 31); editiones 2) Bottazzii p. 307; 3) Muratorii p. 291; 4) Salicci p. 509, quarum lectiones praebet vilissimas, Praeterea Salicci p. 525 iterum idem sacramentum nimis corruptum et ad tempus Henrici VI adaptatum edidisse, supra p. 391 diximus. (P. 166.)

281. s) facit A, A¹. t) Terdona A, A¹ L. u) domino — dominum imperatorem des. A¹ 2. v) praedictis A B. w) fecerunt B; facere . . . A 2; facere fecit A¹ L. x) deest B. y) facit A L. z) finem de hom. de Serravalle B. a) pro hom. Terdone B; eis. b) habere et tenere des. B. A¹ 2. c) *uicis inclusa* des. A, A¹. d) deest A B, A¹. e) Belaliis B. f) per A L. g) Dietricus B. h) de Hollande B. i) Bernardus e. Saxonie des. A L. k) Recherius B. l) Blandrate B; Blandrato A¹ L. m) horeshere A L; Boresbe A 2, 3, A¹; Bockelbero B. n) unzenbere A L. o) infra bant B. p) Gotefredus cancellarius B. q) Henricus de des. B. r) Henrico A¹ L. s) requisitus fuerit A L, A¹ L; requisitus fuerit vel requisiti fuerint A¹ 2. t) Solero A L. u) Wägent A L; Vagent *rell.* v) Actum — Februarii des. A L; Actum — domino des. A¹ 2. w) MCXIII, A¹ L. x) XI, A¹ L. y) Henrico VI, A¹. z) regi et *add.* A¹ 2. a) regni eius XXIII, imperii II *add.* A¹ L; regno eius anno 23, et imper. 2 *add.* A¹ 2.

incuria librarii forsan omissus est. Copara, Acianum, Bagnolum et fortasse etiam Mons Larius (si idem est ac Mons Larius) in B e. 4 supplementur. Viginti tantum castella enumerat Sacramentum Papiensium. 1) Quod Serravalle et hoc loco nominatur, sive mireris. 2) Enumeratum certe uirum. 3) Marengo, Gamundo iam Castellazzo, Oviglio, Foro, Bergoglio, Solerio, Quarquento, Rovereto.

In nomine domini nostri^a Iesu Christi. Hoc est sacramentum fidelitatis, quod iuraverunt consules^b Terdonenses Ido et^c Ubertus de^d Busco, cives Terdonenses^e, domino Frederico imperatori^f et filio eius regi Henrico et domine Beatrici Romanorum imperatrici auguste.

Ego iuro ad sancta Dei euangelia, quod ab hac die in antea semper ero fidelis 5 domino Frederico imperatori et domino Henrico regi Romanorum et domine Beatrici imperatrici auguste contra omnem hominem^g. Nec ero in consilio nec in^h facto, quod perdant vitam vel membra vel honorem. Et bona fide et sine fraude iuvabo eos tenere regnum Italie et honorem corone, et nominatim civitatem Terdona et episcopatium et comitatatum, et dare eis civitatem ad offensionem et defensionem. Et si 10 perdidierint regnum Italie vel civitatem et episcopatum et comitatatum Terdona, bona fide et sine fraude iuvabo eos recuperare et recuperata tenere. Et credentias, quas ipsi per se vel per suos certosⁱ nuntios mihi insinuaverint vel per litteras, secretas tenebo nec pandam ad detrimentum personarum vel honoris eorum. Et pacem faciam omnibus amicis eorum et servabo: et guerram vivam faciam omnibus inimicis eorum; 15 nec guerram recredutam faciam hostibus eorum et imperii, secundum mandatum domini imperatoris vel domini regis vel domine imperatricis vel legati, quem ipsi ad hoc factum destinaverint. Et nos operam dabimus bona fide et sine fraude, quod omnes homines civitatis Terdona fidelitatem in hac eadem forma iurent domino imperatori Frederico^k et suo filio regi Henrico^l et domine Beatrici auguste imperatrici. 20 Anno^m domini MCLXXXIII. indictione 1°. pridie Nonas Februarii.

286. SACRAMENTUM PAPIENSIVM.

Damus e codice Charlarii Terdonensis fol. 43' (ed. Costa p. 151); cum in hac editione ultimam teneat locum, viros doctos hactenus latuisse videtur. (P. deest.)

In nomine Domini amen. Nos Papienses iuramus salvare et custodire civi- 25 tatem Terdonae, masculos et feminas et res eorum earumque et ecclesiarum Terdone et de eius districtu, et specialiter Wilhelmum de Palote, si ipse nobis iurare voluerit ut civis Terdonae. Et hinc in antea pacem Terdonensibus tenebimus bona fide^a et sine fraude. Nec de cetero laborabimus, quod civitas Terdone destruat a nobis nec ab aliquo homine. Sed bona fide iuvabimus Terdonam de suis guerris sumptibus nostris: 30 et vivam guerram cum omnibus inimicis Terdonae, cum populo et militibus sine fraude^b faciemus. Nec pacem nec finem nec guerram recredutam cum eis absque Terdona faciemus. Concordiam cum Mediolano et cum Placentia absque Terdona non faciemus. Nec de cetero accipiemus castellanos episcopatus Terdone nec habitatores ipsorum, et omnes castellanos suos, quos olim accepimus, Terdonensibus renuntiamus: presertim 35 illos de Pozolo et illos de Monte Morisino et de Bagnaria et illos de Sarzano et de Casiano et de Seravalle^c et de Monte Cucco et de Arquadra et de Monte Alto et illos de Grondona et de Liprando et de Monte Iardino et de Bolego et de Bruxa Monaca et de Montebor et de Fabrica et de Dernici et de Agolassea et de omnibus, presertim de Sapignono et de Novo: quod dictum est de istis, attendemus de omnibus. Et si 40 predicti vel alii castellani in toto vel in parte vellent resistere Terdonensibus, ipsos Terdonenses bona fide et sine fraude iuvabimus ad hoc ut iurisdictioni Terdone sub-

285. ^a) *deest* 2—4. ^b) et cives *add.* 1. ^c) *deest* 2, 3. ^d) et 1, 3; *deest* 2. ^e) civ. Terd. *des.* 4; civis terdonensis 1. ^f) *deest* 2. ^g) contra om. hominem *des.* 2—4. ^h) consilio nec in *des.* 2—4. ⁱ) certos suos 2, 3. ^k) Freder. 1. ^l) Henr. 1. ^m) Anno — Februarii *des.* 1. 45

286. ^a) si *e corr. c.* ^b) fraude *c.* ^c) senalle *c.*

iaceant. Et si aliquis marchio vellet Terdonam impugnare, Terdonam bona fide iuvabimus. Si vero marchio Montisferrati et marchio Malaspina et marchio Anselmus de Bosco guerram Terdonensibus fecerint, et ipse marchio Montisferrati exinde sub iudicio consulum Papiæ, et alii duo marchiones — quos Terdonenses dicunt suos habitatores — sicuti Papiensium similiter et consulum Terdonensium sese ponere noluerint, in eos guerram faciemus, et hoc omni fraude remota. Item^d in curiis predictorum omnium, et specialiter Castelli Novi, Aciani et Ponte Corioni, nullam rem immobilem pignori accipiemus nec aquistum aliquod in feudum nec in alodium in curiis predictorum locorum faciemus, nisi illud forte quod consules Terdonæ nobis concederent seu darent pro debito, quod ille cuius res esset nobis dare teneretur. Nec tamen propterea Terdonenses eius iurisdictione privabuntur. Castrum nec aliquam fortitudinem in episcopatu Terdone infra predictas coherentias designatas per nos vel per alios de cetero faciemus. Nec Bagnolium levabimus nec possessiones ecclesiarum Terdone que sunt in montanis, presertim in Val de Bolbedra, nec in feudum nec in alodium accipiemus, nisi forte fructus. Sacramenta que Terdonenses, quando^e in suburbio habitabant, nobis Papiensibus fecerunt, eis remittimus et totum quicquid nobis Papiensibus ab eis promissum fuit, renuntiamus. Nec dabimus opem neque consilium, quod Terdonensis episcopus amittat sua castra ab aliquo homine et possessiones quas nunc habet et tenet, et si quis vellet ea castra que nunc habet et tenet auferre, ipsum bona fide iuvabimus. Et quicquid ipse habuit in Viqueria a triginta annis infra, ei non auferemus, sed permittimus^f ei id habere et tenere. Pedagium aliquod eis in terra nostra non auferemus nec auferri permittemus. Et eis sine exactione per terram nostram et aquam eundi tribuimus eandem libertatem quam nos et cives nostri habemus. Si vero illi de Palea usque ad mediam quadragesimam per voluntatem imperatoris de Palea egressi fuerint, Mart. 27. tenebimur quod nullum eis malum inferemus. Et per omne decennium hec iuramenta reficiemus, si requisitum fuerit, nisi remanserit comuni^h concordia utriusque civitatis. Hoc autem iramus salva fidelitate domini imperatoris.

287. 291. PACTA PLACENTINA CUM LOMBARDIS.

1183. (Mart. - Mai.)

De scriptis, quæ iterum editari sumus, cfr. cl. Ficker 'Zur Geschichte des Lombardenreiches' ('Sitzungsberichte der Wiener Akademie' tom. LX) p. 327 sq. et postea 'Beiträge zur Urkundenlehre' II, 46 docte et laute egit, ut et hoc loco meminisse iurat. Codices, quos adhibuimus, contulit cfr. cl. Holder-Egger.

287. FACULTAS IMPERATORIS.

Legitur in Registro privilegiorum civitatis Mutinensis sacæ, XIII, in. fol. 46, quod asseratur in tabulario municipali. Ex eodem edidit cum Muratori 'Antiquitates Italianæ' IV, 293, a quo omnes posteriores editiones pendunt. — Stumpf, Reg. 1354.

(P. 167.)

286. d) corr. ex Ita. relicta libra a e. e) prima libitur e. f) qu e. g) corr. ex pmittimus e. h) con e.

Fridericus) Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus dilectis ac fidelibus suis Astensi episcopo, marchioni Henrico^a Guerce et fratri Theodorico gratiam suam et bonam voluntatem.

Quia vestre devocionis ac studii fidem in multis rerum experimentis probatam nobis et cognitam habemus, magna imperii negocia industrie vestre sincera fidelitate tractanda committere non dubitamus. Itaque verbum tractande pacis et concordie inter nos et Lombardos eos, qui rebelles^b sunt imperio, sinceritati vestre proponendum et consumandum committimus, plenam vobis nostre auctoritatis potestatem conferentes, ut quecumque vos acceptaveritis, nos quoque acceptemus, et que promissione vel iuramento firmaveritis, nos rata habeamus et exequamur.

288. PETITIO IMPERATORIS A RECTORIBUS CASTIGATA.

Adhibuimus 1) Registrum Mutinense saec. XIII. in. fol. 17', ubi inscribitur: Rubrica qualiter peticio domini imperatoris fuit facta a rectoribus Lombardie; et 2) apographon concernum in membrana longiore litteris, quibus utebantur librarii, exaratum, quod asseratur in tabulario S. Antonini Placentiae, in arca magna liqua; cuius scriptura partim delersa partim abscissa est. Codice 1 usus est Muratori l. c. 295, quem seculi sunt reliqui editores: Carlini 'Historia pacis Constantiae' 192 (= Savioli 'Annali Bolognesi' II, 2, 129), Vignati 'Storia della lega Lombarda' 352. Cum ordo capitum 1—21 in Conventionione praevia (nr. 289) idem sit atque in hac petitione et caput 22 in illa omnino desideretur, discrepantiam ordinis capitum a capite 23 tantum in margine adnotavimus. (P. 167.)

In Christi nomine^a.

Super questione regalium sic respondemus¹: 1. Facta vobis civitatibus Societatis et personis concessione regalium et consuetudinum vestrarum imperpetuum, tam in civitate quam extra civitatem, videlicet ut in ipsa civitate et suburbiiis seu coherentibus edificiiis^b, veluti^c in castro Verone et Brixie^d, omnia in integrum^e habeatis, sicut actenus habuistis vel habetis per commune^f et^g divisum seu tenetis, et si quid in ea amplius ad imperium^h pertinet; extraⁱ vero omnes consuetudines sine contradictione^k domini imperatoris Friderici et successorum eius exerceatis, quas quidem^l condam^m exercenistis vel modo exercetis; scilicetⁿ in fodro, in exercitu, in municionibus civitatum et in iurisdictione plena^o, in pascuis, molendinis, in aquis, aquarum usibus^p, in pontibus, tolloneis^q et communantiis et in ceteris que ad comoditatem civitatum et personarum Societatis spectant^r; ita videlicet^s ut unaquaque civitas predicta habeat in suo episcopatu et comitatu^t seu districtu, nisi consuetudo aut^u pacti tenor restiterit; et ita ut ex presenti concessione imperiali nullum preiudicium fiat^v iuri aut consuetudini alienius^w civitatis Societatis^x, nec aliquod ius acquiratur super his de quibus discordia est.

2. Volumus, ut alia regalia in hunc modum cognoscantur: Homines tam de civitate quam de^y episcopatu eligantur, viri bone^z opinionis et^u qui ad hoc idonei esse credantur, tales qui nec contra^b civitatem^c nec contra imperatorem privato vel speciali^d

287. a) hen. r. b) rebelli c.

288. a) In nomine domini nostri Iesu Christi 2. b) hereditiis 2. c) Int superser. 2. d) brixie 2. e) omnia in int iam delersa 2. f) coe 1. 2. g) vel 2. h) quid amplius in eo ad ipam 2. i) corr. ex ex 1. k) codicē 2. l) deest 2. m) quādam 2. n) silicē 2. o) plenaria et 2. p) aquarumque usibus 2. q) tolloneis 2. r) que spectant ad comod. civit. vel pers. societatis 2. s) deest 1. t) comitatu 2. u) aut pacti ten abscissa 2. v) deest 1. w) consuetudinis alieni 2. x) tis — acquiratur abscissa 2. y) de — bone abscissa 2. z) corr. ex boni 1. a) et — idonei delersa 2. b) superser. 1. c) eiuē 2. d) speciali — consignant abscissa 2.

1) Nempe internuntii imperatoris ad petitionem primitus a Lombardis factam.

odio teneantur. Qui iurent bona fide et sine fraude perquirant et inquisita consignabunt ea que specialiter ad imperatorem spectant: et quod concorditer dixerint, obtineat.

3. Si autem huic inquisitioni^a supersedendum esse putaveritis, censum duarum milium^f marcharum per singulos annos petimus, ita tamen quod competenti moderatione^g moderetur etiam^h quantitatem istam, si enormis visa fuerit.

4. Si quis autem super his que supra vobisⁱ concessa sunt vel promissa, sive in civitate sive extra civitatem^k, querimoniam apud imperatorem^l vel^m eius nuntium deposuerit, eius querimoniam dominus imperator non admittet, necⁿ eius nuntius, sed silentium ei inponet.

5. Hoc quod dominus imperator vel eius antecessor rex vel imperator vel alius, qui pro eo tenebat, episcopis, ecclesiis vel^o aliis quibuscumque personis clericis vel laicis ante tempus guerre^p dedit vel quolibet concessionis^q titulo concessit, firmum et ratum dominus imperator habeat nec possessorem^r de predictis inquietabit, salvo superioribus concessionibus et permissionibus civitatibus factis in integrum^s: et pro eo solita^t servicia^u exhibeantur, sed census non prestetur: sententiis, transactionibus, refutationibus, privilegiis in dampnum^v alienius ecclesie vel civitatis vel personis^w Societatis datis vel factis cassatis^x.

6. Regalia et commoditates^y, quas pro honore pacis civitatibus^z vel personis Societatis superius concessimus seu permisimus^z in civitate vel extra, liberas ab omni prestatione census esse³ statuimus.

7. Privilegia omnia et data et concessionem, que in preiudicium vel dampnum ecclesiarum vel^b civitatum vel locorum vel personarum Societatis occasione guerre vel discordie ecclesie vel in iniuriam^c alienius predictarum a domino imperatore vel nunciis^d eius indulta sunt, cassentur et in irritum deducantur.

8. In civitate illa, in qua apostolicus^e habet comitatum^f, cives illius civitatis non teneantur ab imperatore consulatum recipere. In civitate vero^g, in qua episcopus per privilegium imperatoris comitatum habet, si consules per ipsum episcopum auctoritatem consulatus^h recipere solent vel volent, ab ipso recipiant, sicut recipere consueverunt: alioquin ab imperatore vel nuntio eius gratis in Lombardiaⁱ recipiant vel requirant, ita quod investitura uni consuli vel pluribus facta omnium nomine^k vel requisita sine fraude sufficiat. Nec cogatur ipse vel eius successor domo ab eo^l investituram recipere vel requirere, donec imperator idem^m vixerit.

9. Cum autem imperator defunctusⁿ fuerit vel regnum filio suo concesserit, simili modo in Lombardia a filio eius^o vel successore investituram recipiant^p vel requirant^q.

10. In causis appellationum si quantitas C^r librarum imperialium excesserit, appellatio ad imperatorem licite^r fiat, ita tamen quod^s non cogantur in Allamanniam^t ire, sed imperator habeat suum^u proprium nuntium^v in civitate vel in^w episcopatu, consilio consulum civitatis electum, qui de ipsa appellatione infra civitatem illam^x vel episcopatum cognoscat et diffiniat.

288. ^a) inquisitioni — duarum *abscessa* 2. ^f) mille 1. ^g) tamen incompetenti moderatione 2.
^h) etiam — fuerit *abscessa* 2. ⁱ) alio *alternando superser.* 2. ^k) eius² 2. ^l) impe 1. ^m) vel eius nuntium *des.* 2. ⁿ) *recenti manu superser.* 2. ^o) et 2. ^p) guerre 2 *suppr.* ^q) concessiois 2. ^r) possessionem 1. ^s) factis *num* 1. 2. ^t) *colita superscriptis literis so* 2. ^u) *sepulture*
^v) *deletum* 2. ^w) dampnum 2. ^x) civ. persone 1. ^y) cassatis. *Reg abscessa* 2. ^z) commodites 2.
³) *missimus* 1. ⁴) esse — omnia *abscessa* 2. ^b) vel civ. vel locorum vel *des.* 2. ^c) iniuriam 1; riam — predictarum *abscessa* 2. ^d) nunciis 2. ^e) eps apostolicus 1. ^f) *num - civitatis* *abscessa* 2.
^g) illa 2. ^h) consulatus 2. ⁱ) lombardia 2. ^k) nomine omnium 2. ^l) ab eo *des.* 2. ^m) idem imperator 2. ⁿ) defunctus 2. ^o) vel eius 2. ^p) recipiant 2. ^q) requirerent 2. ^r) licite 1.
^s) *des* 2. ^t) Allamanniam 2. ^u) *des* 1. ^v) vel *add. sed deletum* 2.

11. Consules, qui in civitatibus constituuntur, tales sint qui fidelitatem fecerint imperatori vel faciant, sicut^w cives in ipsa civitate, antequam consulatum recipiant.

12. Vasalli imperatoris ab eo investituram recipiant^x et fidelitatem faciant^y sicut vasalli^z; cives vero secundum consuetudinem obtinentem ante regnum domini F(ridericī).

13. Vasalli tam^a clerici quam laici, qui investituram tempore guerre vel tregue^b non^c postulaverunt vel debita servicia imperatori non exhibuerunt vel occasione Societatis eum offenderunt, hac occasione feudum non amittant^d nec propterea in ius vocentur.

14. Libellarie et precarie^e in suo statu permaneant secundum^f consuetudinem uniuscuiusque civitatis, non obstante lege^g domini F(ridericī) imperatoris^h, nisi in ea civitate que sponte eam servare voluerit^b.

15. Dampnaⁱ omnia et iniurias, quas dominus imperator per se vel per suos ab universitate Societatis vel ab aliquo de Societate vel coadiutoribus^k Societatis^l sustinuit, gratis remittet et remitti faciet^m a suis qui dampna sunt passiⁿ, et plenitudinem gratie sue eis^o dabit.

16. Moram superfluum in civitate vel episcopatu pro dampno civitatis^p non faciet.

17. Civitates munire et extra^q municiones facere eis liceat: nec alicui de Societate, qui non sit in comitatu^r vel episcopatu vel districtu alicuius civitatis de Societate, castrum vel^l civitatem vel ullam municionem facere vel reficere liceat absque consilio^s et voluntate ipsius civitatis.

18. Item Societatem, quam nunc habent, tenere^t et, quotiens voluerint, renovare eis liceat.

19. Pactiones timore imperatoris vel^u per impressionem nuntiorum eius extorte in irritum^v deducantur, puta Placentinorum^w et episcopi Paduani et^l Veronensium et^l Vicentinorum civium et si que sunt similes, et si quid ex his pactionibus debetur^w, remittatur.

20. Sententie quoque, que de iure secundum leges contra aliquem vel aliquos de Societate^x late sunt, teneant^y, si tamen contra eos tenerent, si gratiam imperatoris^z haberent. Que vero contra aliquem de Societate^a vel aliquos late sunt occasione guerre vel discordie ecclesie vel Societatis, in irritum deducantur.

21. Possessiones quas quisque de Societate a tempore regni eius tenebat seu tenuit, si ablata^b sunt ab his qui non sunt de Societate, restituantur: vel si eas recuperaverit^c, quiete possideat, nisi per electos arbitros ad cognitionem regalium imperatori assignentur, salvo superioribus concessionibus seu permissionibus.

^a) scilicet pactum pontis Padi et factum eiusdem pontis et regalium et datum et pactum, quod fecit episcopus Ugo de Castro Arquato, et si quid^d aliud [factum]^e sit^f ab eodem episcopo vel a commune vel ab aliqua alia persona cum imperatore vel aliquo eius nuncio, et factum O. marchionis, videlicet omnem offens[am] . . . .^g Papiensibus et Terdonensibus similiter remittat, *add. 2 inter lineas manu calem, sed postea suppletum*.

288. w) sicut cive *abscessa* 2. x) recipient 2. y) fatient 2. z) vasalli. Cives *abscessa* 2. a) tam 2. b) vel tregue *des.* 1. c) non postulare *abscessa* 2. d) admittant 2. e) precharie 1. f) per 2. g) *deest* 1. h) nolunt 1. i) dām 2. k) coadiutoribus 1; vel conditoribus *superser.* 2. l) *deest* 2. m) faciat 1. n) passi sunt 2. o) ei 1. p) .ei. 1. q) civitatem *add. sed deletum* 2. r) alieni qui non sit de societate in comitata 2. s) consilio 1. t) tenere et *abscessa* 2. u) vel *deest* 2. v) irritum 2. w) debetur remit *abscessa* 2. x) de Societate *des.* 2. y) teneat 2. z) *abscessum* 2. a) de societate *superser. alio atramento post* vel aliquos 2. b) ablata 2, sunt *deest.* c) recuperaverit 2. d) q 2. e) *lucum per foramen orta* 2. f) seu sut 2.

22. Alexandria Dei gratia et^s misericordia imperialis benivolentiae civitas remaneat et statum civitatis obtineat et omni^h privilegio civitatum Societatis gaudeat intra et extra et earum consuetudinibus libere utatur.

23. Anplius eam iurisdictionem, quam Mediolanenses exercere consueverunt in comitatibus Seprii et Marciane et Burgarie et in aliis comitatibus vel^s modo exercent, libere et quiete habeant et possideant sine contradicione domini imperatoris F(ridERICI)¹ et successorum eius, salvo paeis, datis et concessionibus et in suo robore durantibus, que Mediolanenses^k per comune^l fecerunt civitatibus Pergami, Novarie, Laude, nec propter hanc concessionem ledendis.

24. Opizoni^m marchioni omnem offensam, quam eumⁿ Societate vel per se velⁿ per aliquam^o aliam personam contraxit, imperiali clementia^p remittet et in plenitudinem gratie sue eum recipiet. Nec per se nec per interpositam personam pro¹ preteritis offensis sibi vel parti ipsius aliquam inferet lesionem nec ad rationem faciendam eum compellet; et possessiones quas habet^r in Tertona et^s episcopatu ei restituantur.

25. Omnes de Societate, qui fidelitatem imperatori iurabunt, in sacramento fidelitatis adicient, quod possessiones et iura, que dominus imperator in Lombardia habet^t et possidet extra Societatem, iurabunt^u eum bona fide manutenere, si opus fuerit et super hoc si per imperatorem vel eius certum^s nuntium requisiti fuerint, et si amiseric, recuperare^v; ita videlicet quod^w finitime civitates obnoxie sint principaliter ad hoc faciendum, et si opus fuerit, alie teneantur ad competens auxilium prestandum. Civitates Societatis que sunt^x extra Lombardiam in suo confinio^y similiter teneantur facere.

26. Si qua vero civitatum ea, que in conventionione paeis ex parte imperatoris statuta sunt, omnino non^z observaverit^a, ceterae civitates eam^z ad id observandum bona fide^b compellent.

27. Imperatori intranti in Lombardiam^c causa suscipiende corone fodrum consuetum et regale qui solent et debent prestabunt^d. Vias et pontes bona fide et sine fraude et sufficienter reficient^e in eundo et redeundo. Mercatum sufficiens sibi et suis eunti et redeunti bona fide et sine omni^f fraude prestabunt^d.

28. Si qui^g ex parte imperatoris de^h possessionibus suis expulsus sunt, restituantur sine fructibus et dampno dato, et offense remittantur, salvo prioribus omnibusⁱ concessionibus seu permissionibus et salva compositione, de qua actum fuit^k inter Papienses et parentes Egidii de Prando pro morte eius, nisi possessor munitus fuerit privilegio vel investitura^l imperatoris vel regis seu alio iure et nisi civitas teneatur iuramento, ut non restituat — quo casu arbitrium^m boni viri volumus pro restitutione succedereⁿ — et^o pactis inter civitates factis, presertim ante imperium domini imperatoris, in suo robore durantibus, veluti quod factum fuit inter Bononienses et Faentinos et Ymolenses^p.

29. Si quando controversia de feudo orta fuerit^q inter dominum imperatorem et alium qui sit de Societate, per pares illius civitatis vel episcopatus, in qua discordia agitur, secundum consuetudinem Lombardie in eodem episcopatu vel civitate terminetur.

288. g) *deest* 1. h) *con* 2. i) F, imperatoris 2. k) *abscissum* 2; Mediolanenses 1. l) *con* 1 2. m) Opizoni 2. n) *cum Societa abscissa* 2. o) *deest* 2. p) *clementia* 2. q) *pro* *pret.* *offensis des.* 2. r) *habuit* 2. s) *vel* 2. t) *habet in lombardia* 2. u) *iurabant* 1. v) *corr. et* *recoveryem* 2. w) *qui* 1. x) *si* 1. y) *superscr.* 1. z) *deest* 1. a) *observaverint* *corr. et* *observabunt* 2. b) *bona fide des.* 2. c) *lombardiam* 1. d) *prestabunt* 1. e) *postea superscr.* 2. f) *deest* 2. g) *quid* 1. h) *de poss. suis des.* 2. i) *omnibus prioribus* 2. k) *est* 2. l) *vel investitura alio atramento superscr.* 2. m) *arbitrii* 1. n) *succedere* 1. o) *deest* 1. p) *Evantinos et imollenses* 2. q) *orta fuerit de feudo* 2.

289. *CONVENTIO PACIS PRAEVIAT.*

Scriptum hoc, cuius capita 1—38 fere ad verbum in Privilegio pacis Constantiae repetita sunt, servavit et ipsum Registrum Mutinense sac. XIII. in. fol. 13, ubi inscribitur: Rubrica) qualiter dominus Fredericus et eius filius Henricus proferebant concedere Lombardis regalia et consuetudines. Codice Mutinensi usus est etiam Muratori l. c. 301, a quo reliquae editiones pendunt, utpote Carlini 204 (= Savioli II. 2, 126), Vignati 359. Menda codicis aliquoties e Privilegio pacis emendavimus. (P. 171.)

In nomine domini nostri Iesu Christi.

1. Dominus imperator F(ridericus) et filius eius rex^a Henricus concedent vobis, civitatibus, locis et personis Societatis regalia et consuetudines vestras tam in civitate quam extra civitatem inperpetuum, videlicet ut in ipsa civitate omnia in integrum^b habeatis, sicut haecenus habuistis vel habetis: extra vero omnes sine contradictione exerceatis consuetudines, quas ab antiquo exercuistis vel exercetis: scilicet in fodro et nemoribus et pascuis et pontibus, aquis et molendinis, sicut ab antiquo habere consuevistis vel habetis, in exercitu, in municionibus civitatum, in iurisdicione, tam in criminalibus quam in pecuniariis, intus et extra, et in ceteris que ad commoditatem spectant civitatum.

2. Volumus, ut regalia, que vobis concessa non sunt, in hunc modum cognoscantur: Episcopus loci et homines tam de civitate quam de episcopatu eligantur, viri bone opinionis et qui ad hoc idonei esse credantur, tales qui nec contra civitatem nec contra imperatorem privato vel speciali odio teneantur. Qui iurent, quod bona fide et sine fraude perquirent et inquisita consignabunt ea que specialiter ad imperatorem spectant.

3. Si autem huic inquisitioni supersedendum esse putaveritis, censum duarum milium marcharum per singulos annos petimus¹.

4. Si quis autem super his que vobis concessa sunt vel permissa, sive in civitate sive extra civitatem spectant, querimoniam apud imperatorem deposuerit, eius querimoniam dominus imperator non admittet et silentium ei inponet.

5. Hoc quod dominus imperator vel eius antecessor rex^a vel imperator episcopis, ecclesiis, civitatibus vel aliis quibuscunque personis, clericis vel laicis, ante tempus guerre dedit vel quolibet concessionis titulo concessit, firmum et ratum dominus imperator habeat, salvis superioribus concessionibus; et pro eo ei solita servicia exhibeantur, sed census non prestetur.

6. Commoditates, quas pro bono pacis civitatibus concessimus in civitate vel extra, illorum regalium nomine non intelligimus, pro quibus census debeat prestari.

7. Privilegia omnia et data et concessionem, que in preiudicium vel dampnum civitatum vel locorum vel personarum Societatis occasione guerre vel iniuria alicuius predictorum a domino imperatore vel a nuntiis eius indulta sunt, cassantur^c et in irritum deducantur.

8. In civitate illa, in qua episcopus per privilegium imperatoris vel regis comitatum habet, si consules per ipsum episcopum auctoritatem consulatus recipere solent, ab ipso recipiant, sicut recipere consueverunt; alioquin unaqueque civitas a domino imperatore consulatum recipiet. Consequenter prout in singulis civitatibus consules

289. a) res e.   b) omnia min e.   c) cassantur e.

1. Miratur, quod hoc loco clausula in favorem Lombardorum facta omittitur, quae continetur in Ptdione imperatoris a rectoribus castigata e. 3 et in Privilegio pacis Constantiae e. 3. An deest ex incuria librari?

constituentur. a nuntio ipsius. qui sit in civitate vel episcopatu. investituram recipient: et hoc usque ad quinquennium. Finito quinquennio unaqueque civitas mittat nuntium ad dominum imperatorem pro recipienda investitura. et sic in posterum. videlicet ut finitis singulis quinquenniis ab ipso recipient. infra quinquennia et^d a nuntio eius. sicut dictum est. nisi imperator in Lombardia fuerit. Tunc enim ab ipso recipient. Eadem observentur in successore ipsius. Et omnes investiture gratis fiant.

9. Cum autem imperator defunctus fuerit vel regnum filio concesserit. simili modo a filio vel eius successore investituram recipient.

10. In causis appellationum si quantitas XXV librarum imperialium excesserit^e. appellatio ad ipsum licite fiat. salvo iure et moribus Brixienſis ecclesie in appellationibus. ita tamen quod non cogantur in Alamanniam ire: sed imperator habeat proprium nuntium in civitate vel episcopatu. qui^f de ipsa appellatione cognoscat et iuret. quod bona fide causas examinabit et diffinet secundum leges et mores illius civitatis infra duos menses a contestatione litis vel a tempore appellationis recepte. nisi iusto impedimento vel consensu utriusque partis remanserit.

11. Consules. qui in civitatibus constituuntur. tales sint qui fidelitatem fecerint imperatori vel facient. antequam consulatum recipient.

12. Vasallis imperatoris ab eo investituram recipient et fidelitatem^g facient sicut vasalli: ceteri omnes sicut cives a XVI an. usque ad LXX. nisi sint tales persone. quibus debeat et possit sacramentum remitti.

13. Vasalli. qui tempore guerre vel treugue non postulaverunt investituram vel debita servicia non exhibuerunt imperatori. hac occasione feudum non amittant.

14. Libellarie et precharie in suo statu permanent secundum consuetudinem uniuscuiusque civitatis. non obstante lege domini imperatoris F(ridERICI).

15. Dampna omnia et ablata et iniurias. quas dominus imperator per se vel per suos ab universitate Societatis vel ab aliquo de Societate vel a coadiutoribus^h Societatis sustinuit. per se vel per suam partem gratis remittet et plenitudinem gratie sue eis dabit.

16. Moram superfluum in civitate vel episcopatu pro dampno civitatis non faciet.

17. Civitates munire et extra municiones eis facere liceat.

18. Item Societatem. quam nunc habent. tenere et. quotiens voluerint. renovare eis liceat.

19. Pactiones timore imperatoris vel per impressionem nuntiorum eius facte pro infectis habeantur. nec pro eis aliquid exigatur. puta Placentinorum. scilicet pactum pontis^k Padi et fictum eiusdem pontis et regalium et datum et pactum. quod episcopus Ugo fecit de castro Arcuato. et si qua alia facta sunt similia ab ipso episcopo vel a communi vel ab aliis de Societate cum domino imperatore vel eius nuntio. ipso ponte remanente cum omnibus suis utilitatibus Placentinis. ita tamen quod teneantur semper solvere fictum abbatisse Sancte Iulie de Brixia: et si que sunt similes.

20. Sententie quoque. que iure et secundum leges et consuetudines contra aliquem vel aliquos de Societate late sunt. teneant. si tamen de iure contra eos tenerent. si gratiam imperatoris haberent. Que vero contra aliquem vel aliquos de Societate late sunt occasione [guerre] vel discordie seu discordie ecclesie. in irritum deducantur.

21. Possessiones quas quisque de Societate ante tempus guerre iuste tenebat. si per vim ablatae sunt ab his qui non sunt de Societate. sine fructibus et dampno restituantur: vel si eas recuperaverit. quiete possideat. nisi per electos arbitros ad cognitionem regalium imperatori assignentur.

289. ^d) legendum videtur cum Privilegio pacis Constantiensis: et infra quinquennia. ^e) excessit e.

^f) quod e. ^g) Vasalli — sacramentum remitti ab eadem manu in ead. fol. 13^v apph. sunt. signis appositis.

^h) id e. ⁱ) coadiutori: vel a quo adiutoribus e. ^k) pontis e.

- c. 24. 22. Obigoni marchioni omnem offensam, quam domino imperatori vel alicui sue partis fecit, postquam in Societate¹ fuit, per se vel per aliquam personam cum Societate vel defendendo aliquem de Societate, imperiali clemencia per se et per suam partem remittet et in plenitudinem gratie sue eum recipiet. Nec per se nec per interpositam personam pro preteritis offensis sibi vel parti ipsius aliquam inferat lesionem vel occasione^m. 5
- c. 23. 23. Anplius eam iurisdictionem, quam Mediolanenses exercere consueverunt in comitatibus Seprii et Martiane et Bulgarie et in aliis comitatibus, exceptis locis que Pergamenses per commune modo tenent inter Aduam et Olleum et excepto Romano Veteri et Bariano, et eam, quam modo exercent, libere et quiete habeant et possideant sine contradictione domini imperatoris F(rideric) et successorum eius, salvis pactis et datis et concessionibus et in suo robore durantibus, que Mediolanenses per commune fecerunt civitatibus Pergami, Novarie, Laude, nec propter hanc concessionem ledendis. 10
24. Nec ullum preiudicium fiat inri aut consuetudini alienius civitatis Societatis nec aliquod ius acquiratur in detrimentum alicuius civitatis propter predictas concessiones. 15
25. Et propter predictas concessiones pacta inter civitates Societatis quondamⁿ facta nichilominus firma et rata permaneant.
26. Nec aliquid intelligatur acquisitum Mediolanensibus^o in episcopatu Laude propter predictas concessiones, salvo iure Mediolanensibus^o aque Lanbri et in pedagio, si quod habent. 20
- c. 25. 27. Omnes de Societate, qui fidelitatem domino imperatori iurabunt, in sacramento fidelitatis adicient, quod possessiones et iura, quas dominus imperator in Lombardia habet et possidet extra Societatem, iurabuntⁿ eumⁿ bona fide manutene^re, si opus fuerit et super hoc per imperatorem vel eius certum nuntium requisiti fuerint, et si amiserit, recuperare: ita videlicet quod finitime civitates obnoxie sint principaliter ad hoc faciendum, et si opus fuerit, alie teneantur ad competens auxilium prestandum. Civitates de Societate que sunt extra Lombardiam in suo confinio similiter teneantur facere. 25
- c. 26. 28. Si qua vero civitatum ea, que in conventionione pacis ex parte imperatoris statuta sunt, non observaverit, cetera civitates [eam] ad id observandum bona fide compellent, pace nichilominus in suo robore permanente. 30
- c. 27. 29. Imperatori intranti in Lombardiam fodrum consuetum et regale qui^r solent et debent et quando solent et debent prestabunt. Et vias et pontes bona fide et sine fraude sufficienter reficient in eundo et redeundo. Mercatum sufficiens sibi et suis eunti et redeunti bona fide et sine fraude prestabunt. 35
30. In omni X. anno fidelitates renovabunt in his qui domino imperatori eas non fecerint, cum^s ipse peccerit per se vel per suum nuncium^t.
- c. 28. 31. Si qui ex parte imperatoris de possessionibus suis iustis expulsi sunt, restituantur sine fructibus et dampno, nisi in causa principali seu proprietatis iure possit se tueri possessor, salvis prioribus concessionibus; et omnes offense eis remittantur: eodem iure servando his qui sunt ex parte imperatoris circa restitutionem, nisi civitas teneatur iuramento, ut non restituat: quo casu arbitrium boni viri volumus pro restitutione succedere. 40
- c. 29. 32. Et si qua controversia de feudo orta fuerit inter dominum imperatorem et alium qui sit de Societate, per pares illius civitatis vel episcopatus, in quo discordia agitur, secundum consuetudinem illius civitatis in eodem episcopatu terminetur, nisi 45

289. 1) societatem c. 2) legendum cum Privilegio coactionem. 3) quedam c. 4) Mediolan c. 5) emendari; iurabunt c. 6) eam c. 7) quod c. 8) q c. 9) nōcium c.

dominus imperator in Lombardia fuerit: tunc enim apud ipsum, si sibi placuerit, causa agitabitur.

33. Item volentibus venire contra pacta non per violentiam facta et iuramento^a firmata inter civitatem et civitatem Societatis vel civitatem Societatis et alias personas^v dominus imperator audientiam denegabit.

34. Item dominus imperator restituat stratam Veronensibus. Et nominatim recipiet dominum Icclinum in plenitudinem gratie sue et omnem offensam ei remittet.

35. In causis, que terminate sunt ante tempus pacis, dominus imperator appellationes ad se factas non recipiet.

36. Ecce nomina principum et militum^w qui iurare debent: archiepiscopus de Maganca, archiepiscopus de Colonia, archiepiscopus de Salsburgo, episcopus de Panbergis, episcopus de Guarmasia, episcopus de Straseburgo, episcopus de Basela, episcopus de Spira, episcopus de Renesburgo, et cancellarius imperatoris, abbas de Volt, dominus imperator Fridericus) et rex Henricus eius filius et alius eius filius qui est dux, de Saxonia Bernardus dux, et dux Guelfus, et dux de Carengo, et dux de Baioria, et dux de Austorico, et dux de Stira, et dux de Boemia^x, dux de Carantana, et marchiones de Saxonia, scilicet marchio Tiris et frater eius comes Dede, et landegravius^y qui sunt imperatoris nepotes, et frater imperatoris, comes Henricus de Decio, et comes de Savolia, comes palatinus de Doenga, Guarnerius de Balenda, Cona de Miciborgo, Enricus marescallus, Conradus de Schinke^z, Rodulfus camarlengus, Albertus de Grogneugo, Albertus de Adelburgo, et omnes qui habent amirationem ab imperatore in Lombardia et Marchia et Romania³, infra mensem ex quo ceperit administrare.

37. Hee sunt nomina civitatum que debent iurare ex parte imperatoris, scilicet Cremona, Pavia, Aste et Terdona.

38. Nomina civitatum et locorum et personarum Societatis, cum quibus dominus imperator facit concordiam et que debent iurare ex parte Societatis, hec^b sunt: Vercelle, Novaria, Mediolanum, Laude, Perganum, Brixia, Mantua, Verona, Vicentia Padua, Tarvisium, Feraria, Bononia, Imola, Faentia, castrum Sancti Cassiani, Mutina Regium, Parma, Placentia cum Bobio, plebs de Grabadona, marchio Obico.

290. DECLARATIO INTERNUNTIORUM DE SACRAMENTIS.

Scriptum, quod Muratorius l. c. 305, Pertzius, alii cum Conventione praevia perperam continuerunt, in Registro Mutinensi fol. 15 ab illa per noram lineam, signum paragraphi, invocationis formulam ab editoribus omissam sciungitur. (P. 173.)

In nomine Domini.

1. Dominus Fridericus) Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus^a et filius eius rex^b Henricus iurare debet per se aut per aliam personam^c, cui nominatim parabolam dabit, ut iuret in anima sua, quod ipse dominus imperator bona fide et sine fraude servabit concordiam pacis scriptam per dominum Gulielmum Asteusem episcopum et marchionem Henricum qui dicitur Guercius et fratrem Tedericum et Rodulfum camarlengum, qui mandatum pacis habuerunt ab imperatore, et ex altera parte nuntios civitatum et locorum et personarum Societatis; et quod bona fide et sine fraude faciet iurare predictos principes tam clericos quam laicos et milites et consules

289. ^a) *caudaci*; iuramenta *c.*   ^v) *pas c.*   ^w) *et militum eadem manu supersee. c.*   ^x) *boemia c.*
^y) *landegravii c.*   ^z) *legendam Schiphe.*   ³) *Mar^z et roman^z c.*   ^b) *h. c.*

290. ^a) *agustus c.*   ^b) *res c.*   ^c) *pam c.*

et potestates predictarum civitatum, quod ipsi facient omnes homines sue credentie et
 mum hominem in publica concione in anima populi iurare pro sua civitate, quod bona
 fide servabunt pacem et concordiam, quantum ad eos pertinebit, civitatibus, locis et
 personis Societatis, sicut continetur in scriptis factis inter^d episcopum Astensem et
 marchionem Henricum et fratrem Tedericum et Rodulfum camarlungum et ex altera
 parte rectores et consules civitatum Societatis.

2. Dominus imperator irabit et duo predicti filii eius et principes qui presentes
 erunt in colloquio, quod statutum est per predictos nuncios imperatoris usque ad
Im. 12. octavam pentecostem proximam^e, et sic^f alii principes et milites supra nominati, qui
Sept. 1 absentes erunt, usque ad Kal. Setemb. proximas iurabunt. Et consules predictarum
 civitatum infra tres menses iurabunt et facient iurare, sicut superius dictum est, ex
 quo requisitum fuerit a nunciis civitatum Societatis post reditum, nisi remanserit iusto
 impedimento aut per parabolam parcium, quousque data fuerit. Alioquin ponet in
 bannum illam civitatem, que noluerit predictum iuramentum facere, infra II menses
 postquam inde ex parte Societatis requisitus fuerit, nec extrahet eam de banno, nisi
 compleverit hoc, pro quo in banno posita fuerit.

3. Rectores cum consulibus^g, qui sunt hic^h, iurabunt, quod pacem istam, sicut in
 scripto continetur, bona fide et sine fraudeⁱ observabunt erga dominum imperatorem
 F(ridericum) et filium eius regem Henricum: et ea, que in instrumento pacis con-
 tinentur^k, bona fide et sine fraude adimpleri facient; insuper quod credentias et ceteros
 consules vel potestates de singulis civitatibus in eundem modum iurare facient. Item
 quod pecuniam, quam domino imperatori debent, scilicet XV milia librarum imperia-
 lium et mille libras imperiales, quas debent Astensi episcopo et marchioni Henrico
 Guercio et Rodulfo camarlungo et preposito Sancti Antonini^l, bona fide constitutis
 terminis persolvent Mediolani pro porcione sibi a sociis concorditer iniuncta.

4. Item convenit inter predictos nuncios domini imperatoris et rectores et con-
 sules Societatis, quod, si qua civitas aut locus Societatis non iraverit ad terminum,
 quo alie civitates iurabunt, et in terminis statutis de pecunia^m prestanda non solverit,
 dominus imperator ponet eam vel eum in bannumⁿ infra duos menses ex quo requi-
 situs fuerit, neque extrahet eum de banno, donec duplum solverit eius quod prestare
 debuerat. Ceteri vero de porcione eius non teneantur. Sed ad competens auxilium
 prestandum ad id recuperandum teneantur.

5. Hanc^o pacem iurabunt rectores et alii homines de Societate ita, si placuerit
 civitatibus Ferarie, Imole, Faventie et episcopatibus videlicet Feltre et Bellune^p et
 Cenate, salvis pactis et datis inter homines predictorum episcopatum et civitatis Tar-
 visii^q, iurare similiter a proximo die Mercurii usque ad III septimanas. Alioquin, quia
 videbuntur per fraudem pacem recusare, teneantur rectores et alii, qui iuraverunt,
 exinde precise.

291. SACRAMENTA PACIS. Apr. 30.

*Instrumentum notarii integrum legitur in Registro magno civitatis Placentinæ
 sac. XII, c. r. seu XIII, in, fol. 152', quod asservatur in tabulario municipali, et in eius
 apographo Registro parvo (olim dicto 'mezzano') sac. XIII, c. r., fol. 107'. Registro magno
 nisi sunt Palastrelli 'Degli atti della pace di Costanza' 62 (= Vignati 370) et Prutz
 'Friedrich I.' III, 388; Registro parvo Saroli 'Annali Bolognesi' II, 2, 118.*

*Summulam huius instrumenti continet Registrum Mutinense sac. XIII, in, fol. 15',
 quam Perzium imitati in calce posuimus. (P. 174.)*

290. ^d) in c.   ^e) proximum c.   ^f) si c.   ^g) Rect. o cōsulibus c.   ^h) h' c.   ⁱ) fraude c.
^k) continetur c.   ^l) penia cal. manu corr. pecunia c.   ^m) hūmū c.   ⁿ) bellale c.   ^o) tōī c.

1) Placentiae, Petro Dionis.   2) Cf. Privilegium pacis c. 11.

Anno dominice incarnationis millesimo centesimo octuagesimo tercio, indictione prima, die sabbati, pridie Kalendas Madii in civitate Placentia^a infra ecclesiam sancti Antonini, in presentia domini Tedaldi Placentini episcopi, Ardicionis prepositi maioris ecclesie Placentine, Petri Diani prepositi ecclesie sancti Antonini, Guillelmi et Armani de Cario, Petri Vicecomitis, Caponis, Bonizonis de Andito, Arnaldi Strieti, Bonizonis Agadi, Grimerii Codeporei, Bosoni Pelati, Jacobi de Surrexio, Bernardi Ardecionis, Issembardi, Bosoni, Roberti Muglani, Iohannis^b Advocati, Iohannis^b Nanfi, et multorum aliorum tam clericorum quam laicorum de civitate Placentia^a, et in presenciam Ardrici de Bonate de Mediolano, Guillelmi Oriani de Brixia, Oprandi de Pergamo, Agnelli de Mantua, Rolandi de Guarino de Bononia, Buccacii de Minervia de Brixia, Vegli indicis de Parma, Anrici de Lafratta et Oldevrandi et magistri Gualfredi^c de Bononia, Marci de Castello et Viviani Advocati de Verona, Caspii de Vercellis, Alberti cambiatoris de Regio, et multorum aliorum de civitatibus Societatis Lombardie, Marchie et Romagnole, post missam in nomine sancti Spiritus solempniter celebratam, invocato nomine domini nostri Iesu Christi, iurata fuit pax inter dominum Fredericum imperatorem et filium eius Henricum regem nec non et Societatem Lombardie, Marchie et Romagnole, hoc modo videlicet:

Dominus Guillelmus Astensis episcopus et dominus marchio^d Henricus Guereius, nuntii domini imperatoris, qui plenam potestatem et licentiam habebant a domino imperatore tractandi super verbum pacis inter eum et Societatem Lombardie et componendi, sic ut quodcumque ipsi acceptarent iuramento vel alia promissione, ipse ratum haberet, ut in litteris ipsius domini imperatoris ibi publice^e lectis suoque sigillo corroboratis continebatur, et Rodulfus camerlengus similiter nuntius domini imperatoris directus ab eo ad tractandum et componendum de ipsa pace, ut in litteris aliis domini imperatoris, licet non ibi publice lectis continebatur, manu propria iuraverunt ad brevem continentem sic:

In nomine domini nostri Iesu Christi. Iuro ego, quod faciam dominum imperatorem Fredericum et filium eius Henricum regem habere ratam et firmam concordiam pacis inter nuncios domini imperatoris, scilicet^f dominum Guillelmum Astensem episcopum et marchionem Henricum Guereium et fratrem Theodoricum et Rodulfum^g camerarium, et rectores Lombardie, Marchie et Romagnole scriptam, et eos iuramento firmare faciam, sicut in presenti scripto pacis continetur. Hoc totum adtendam et adimplere^h faciam usque ad octavam pentecostesⁱ proxime venientis, nisi iusto impedimento Dei remanserit; quo transacto, infra octo dies similiter adtendam et adimplere faciam, ut superius dictum est, et nisi remanserit parabola nuntiorum vel rectorum Societatis sponte^k data; et per omnes terminos michi datos sic observabo.

Et frater Theodoricus, qui eandem licenciam et potestatem habebat, ut in ipsis litteris ibi lectis continebatur, quod ipsi tres iuraverunt, promisit in suo ordine, bonitate et legalitate per stipulationem domino Guidoni de Landriano rectori vice omnium aliorum rectorum.

Ex parte Societatis Lombardie, Marchie et Romagnole iuravit imprimis dominus Opizo marchio Malaspina, semper^l firmam tenere pacem, sicuti in breve^m ibi presenti, supra quem iuravit, scripta erat inter predictos nuntios domini imperatoris et rectores Societatis ipsius, tamen in his capitulis solummodo que ad ipsum marchionem pertinent. Deinde iuravit dominus Guido de Landriano, semper firmam tenere pacem, sicuti in ipso breve pacis continebatur, et adimplere. Similiter iuraverunt Oprandus de

291. ^a) plæ c.   ^b) Iohis c.   ^c) Old. de magistro Gualfredo c.   ^d) sequitur E. *expunctum* c.
^e) datis *add. sed del. c.*   ^f) scilicet c.   ^g) camerlengum *add. sed expunctum c.*   ^h) ad implere c.   ⁱ) pentecosta c.   ^k) sponte c.   ^l) *his scriptum sed correctum c.*   ^m) imbreve c.

Martinengo de Brixia consul et rector, dominus Arduinus confanonerius de Placentia consul et rector, Atto Ficianus de Pergamo consul et rector, Arlottus de Mutina consul et rector, Parisius de Regio consul et rector, Alexander de Mantua consul et rector, Leazar de Lauda consul, Ardricus de Sala potestas Laude, Artichellus de Verona nuntius potestatis Verone vice et parabola potestatis ut in iuramento addidit, Iohannes de Bonaparte de Tarvisio consul et rector, Oprandus de Vicencia rector, Antoninus de Andito de Placencia potestas Bononie, Robertus Vicedominus de Novaria consul et rector, Bartholomeus de Vercellis rector in hoc tantum, Martinus iudex consul plebis Grabadone; consules Mediolani Pinamons de Vimercato, Flamengus^o, Adobatus Butraffus; consules Placencie Niger Fugaciola, Gerardus Ardicionus, Iacobus Strictus, Guttentesta, Ianonus Bucchamatta, Azo de Vieo Iustino, consul de Tarvisio Guido; consules de Novaria Oprandus de Archamaregnatio^o, Albertus Bnipertus; consul de Lauda Liprandus Circamundus.

(S. N.) Ego Bonusdies notarius sacri palatii interfui et per voluntatem ambarum pareium et preceptum hanc cartam^p scripsi. Duas feci uno tenore, unam Placentinis et unam Veronensibus.*

1) Anno dominice incarnationis millesimo CLXXX. tercio, indic. 1, die sabatiq, pridie Kal. Madii, in civitate Placentiar, infra ecclesiam sancti Antonini, in presentia domini Tobaldi Placentini episcopi et cleri eiusdem civitatis et marchionis Opiconis Malaspine et rectorum et consulum et multorum sapientum Societatis Lombardie, Marchie et Romanie, et magne partis populi Placentini^r, Dominus Gulielmus Astensis episcopus et marchio Henriens Guereius et frater Theodoricus^s et Rodulfus camararius fecerunt legi literas sigillatas sigillo domini imperatoris F., in quibus continebatur, quod dominus imperator dederat licentiam predictis Astensi episcopo et marchioni Henrico et fratri Theodorico tractandi verbum pacis inter ipsum dominum imperatorem nec non et Lombardos; et totum^t, quod ipsi acceptarent vel iuramento vel alia promissione, ratum haberent^u. Quibus litteris lectis, predicti Astensis episcopus et marchio Henriens et Rodulfus tale fecerunt iuramentum:

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Iuro ego, quod faciam dominum imperatorem F. et filium eius regem Henricum habere ratam et firmam concordiam pacis inter nuntios imperatoris, scilicet dominum Gulielmum Astensem episcopum et marchionem Henricum Guereium et fratrem Theodoricum et Rodulfum camararium, et rectores Lombardie et Marchie atque Romanie^v scriptam, et eos iuramento firmare faciam, sicut in presenti scripto pacis continetur. Hoc totum attendam et adimplere faciam usque ad octavam pentecostem proxime^w venientis, nisi remanserit iusto impedimento Dei. Quo transacto, infra octo dies similiter attendam et adimplere faciam, ut superius dictum est, nisi remanserit per parabolas nuntiorum vel rectorum Societatis sponte datam^x, et per omnes terminos michi^y datos sic observabo^z.

Deinde frater Theodoricus in suo ordine, bonitate et legalitate promisit, quod illi iuraverunt, et facere dominum imperatorem sic adimplere et attendere. Huic facto interfuere testes dominus Armannus et Gulielmus de Cario, Capo, Petrus Vicecomes Placentie, Arnaldus Crimerius Codeporco, Robertus Moglarus de civitate Placentiar et multi alii de civitatibus et Societate Lombardie.

291. ^{b)} seu Flamerigus c.   ^{a)} litera h eadem manu supra lin. add. c.   ^{p)} hac cart c.
^{q)} sabat c.   ^{r)} Plac c.   ^{s)} theodoricus c.   ^{t)} totos c.   ^{u)} haberent c.   ^{v)} ma^t atque roma c.
^{w)} p^x c.   ^{x)} data c.   ^{y)} m c.

292. RECONCILIATIO ALEXANDRIAE.

1183. Mart. 14.

Hoc scriptum, quod Pertz perperam anno 1181 indicavit, edimas op. 1) transsumti Raynini de Alferio notarii a. 1270, Aug. 22, in palacio novo comitis Alexandri facti, quod asservatur in tabulario Massiliensi; exemplavit vir d. Arnul; tum editionum 2) Schirvinæ Annalium Alexandriæ in Monumentis historiae patriæ XI. 59 cæcisorum; 3) Ghilini 'Annali di Alessandria' 12; 4) Moriondi 'Monumenta Aquensia' I. 81; hoc editiones Schirvinæ codice quodam usue esse videntur. — Stampf. Reg. 1357. (P. 181.)

Sub hac forma recepit^a dominus imperator^b homines de Cesaria^c, que posita est
10 super ripam Tanaris^d, in gratiam suam et bonam voluntatem.

1. Predicti homines tradunt^e se in potestatem domni imperatoris sub hoc tenore. Exhibunt omnes a civitate tam masculi quam^f femine et manebunt foris quousque nuncius imperatoris reducat eos in civitatem et civitatem eis reddat auctoritate imperatoris; et imperator fundat hanc civitatem ex septem locis, scilicet^g ex Gamundio,
15 Marineo^h, Bergolioⁱ, Roboreto, Solerio^k, Foro^l, Ovillis^m, quadraginta familiis Quar-
guentiⁿ, et imponit^o ei nomen Cesariam^p.

2. Dominus imperator habebit thelonium pontis super Tanarim^q et pedagium civitatis et curiam^r rerum venalium et omnia iura et regalia extra civitatem, iura etiam et possessiones quas marchiones iuste ab imperio tenuerunt.

3. Quod omnes^s civitatis masculi a quatuordecim annis supra usque^t ad septuaginta annos iurabunt fidelitatem imperatori Frederico^u et Henrico filio eius regi, pacem et concordiam facient et guerram movebunt ad mandatum imperatoris et eius nuncii, et post quoslibet^v quinque^w annos renovabunt iuramentum fidelitatis.

4. Et recipient honorifice nuncium domni imperatoris, qui colliget infra^x civitatem
25 regalia et iura imperatoris et omnia iura eius extra civitatem sicut supradictum est. Nuncius quoque domni imperatoris prestabit conductum per terram et dabit tutores pupillis et curatores et restituet minores, et appellationes fient^y ad eius audienciam, et duella, que firmanur ante consules, fient^z in presenciam nuncii et consulum.

5. Dominus^{aa} imperator remittit eis offensas et reddit eis gratiam suam et fau-
30 toribus eorum, specialiter hominibus de Cassino^{ab} et^b Bellomonte, et dat Cesarie statum civitatis, eo tamen tenore quod nulli civitati, nulli^c loco, nulli persone iura sua^d tollat seu diminuat^e, cuilibet scilicet iure suo conservato.

6. Imperator dabit eis consules, qui iurabunt civitatem conservare^f et regere^g ad honorem imperii^h. Illi facient iusticias iuraⁱ civitatem et bonas consuetudines exer-
35 cebunt et punient maleficia.

7. Imperator amicos et fideles suos, qui in vicinia^k Cesarie sunt, faciet iurare, quod ipsi Cesarie prestant^l auxilium, et Cesaria versa vice iurabit illis auxilium

292. a) recipit 2—4. b) Fridericus add. 2—4. c) Caesarea 2—4, similia semper. d) Tanari 2—4. e) tradunt 1. f) deest 1. g) deest 2. h) Meringo 1. i) Borgoglio 3; Mergolio 1. k) Solario 1. l) deest 2—4. m) vullis 1; Ovillis 2. n) Quargueti 1. o) imponet 2. 1. p) Caesarea 2—4; Cessarianum 1, similia abhinc vere semper. q) Tanarum 2—4. r) curiam 2. 3; curarium 1. s) Et homines 2—4. t) deest 4. u) Friderico 2. 3. v) quolibet 1. w) intra 2—4. x) finit 1. y) fiant 1. z) ergo add. 2. 3; quoque add. 4. aa) Casino 1. ab) de 1. c) nullo 1. d) sua iura 2—4. e) dimittat 2. 3. f) observare 1. g) regnare 1. h) imperatoris 4. i) intra 2—4. k) vicina 2. l) present 1.

prestare^m. Sunt autem hii: Papienses, Terdonensesⁿ, Astenses^o, Aquenses, Albenses, homines de Casali, marchiones de Wastis^p, marchiones de Boscho^q, marchiones de Oecimiano^r.

8. Imperator Cesariam civitatem et homines eam inhabitantes^s ad manus suas et ad usum suum tenebit, et nullus marchionum^t potestatem seu dominium^u habebit 5
in civitate.

9. Consules eligentur a comuni^v. Qui annuatim^w recipient consulatum ab imperatore vel a filio eius rege, si alteruter eorum fuerit in Italia: si neuter eorum erit^x in Italia, accipient investituram consulatus a nuncio imperatoris annuatim^w sine remuneratione. Si vero nuncius non erit in Italia, quinto tantum anno^y ibunt in Teutoniam 10
accipere investituram ab imperatore.

10. Cesaria vero non recipiet homines Papiensium^z nec de civitate Papia nec de terra Papiensium, specialiter homines Guidonis de Petra et illos de Bassignana et Sala^a, et quos^b nunc tenet, dominis suis debita servicia exhibere permittet. Similiter Papienses et Guido non recipient homines de Cesaria nisi ex beneplacito utro- 15
rumque.

11. Item magister Anselmus de Concerano^c et^d Thiebaldus Maronus^e nuncii^f civitatis Cesarie iuraverunt fidelitatem Frederico^g imperatori et filio eius Henrico regi, quod observabunt ea que supradicta sunt, et facient concives suos eis^h iurare, quod observentⁱ ea que prescripta sunt. Item Rodulfus camararius^k ex mandato imperatoris et 20
Henrici filii eius regis iuravit in anima^l ipsorum, quod conservent^m hominibus Cesarie eaⁿ que prescripta sunt in hoc cirographo, quamdiu Cesaria ipsis fidelitatem servaverit.

Huius rei^o testes sunt: Fredericus^g dux Suevorum, Rodulfus imperialis aule protonotarius, comes Albertus de Everstein^p, Cunradus castellanus de Nurenberc, Henricus comes de Altindorf^q, Hubertus^r de Clemente, Philippus de Casali^s, Girardus de Du- 25
naria^t, Lanfrancus^u de Cuma, Sirus Salimbenus^v de Papia, Paltinerius^w de Osanna^x, Petrus de Visconte^y, Malevisca^z de Brixia^a, Picelmilia^b de Trella^c, et alii quam plures.

Actum in palacio Nurenberc, anno incarnationis Domini^d MCLXXXIII^e, indictione I^f, pridie Idus^g Marcii.

293-295. PAX CONSTANTIENSIS.

1183. Iul. 25 - Nov. 22.

293. PRIVILEGIUM IMPERATORIS. Iul. 25.

Cum nos lactemur, quod primi integram ac genuinum huius privilegii textum præbimus, hoc imprimis debemus viro cl. Holder-Egger, qui a. 1891 operi constanti navata codices

292. ^m) prest. illis auxilium 2-4. ⁿ) Derthonenses 2-4. ^o) Hastenses 2. 1; Hastenenses 3. 35
^p) Wascis 1; Vastis 2-4. ^q) Bosco 2-4. ^r) Oecimiano 1. ^s) in eam habitantes 1. ^t) nullum
marchionem 2-4. ^u) dominium 2. 3. ^v) admini 1. ^w) annuatim 1. ^x) est 1. ^y) quinque
tantum annis 4. ^z) Papienses 1. ^a) et illos de Sala et illos de Bassignana 2-4. ^b) q̄ 1. ^c) Con-
ziano 2-4. ^d) *deest* 1. ^e) Theobaldus Vasonus 2. 3; Theobaldus Vasens 4. ^f) nuncius 1. ^g) Fri-
deric. 2-4. ^h) *deest* 1. ⁱ) observabunt 2-4. ^k) camerarius 2-4. ^l) animam 2-4. ^m) con-
servabunt 2-4. ⁿ) *deest* 2. ^o) ei 1. ^p) *sic* 1. 2. ^q) Altindorf 2. 3; Assidorf 4. ^r) Albertus 2-4.
3) Casalis 1. ^t) Gerardus de Novaria 2-4. ^u) Lanfrancus 1. 3. 4. ^v) Salibenus 1; Salibene 2.
w) Palatinerius 3; Pallinerius 4. ^x) Osanna 2; Ossanna 3; Ossana 1. ^y) Bisort 1. ^z) Male-
mischea 1; Malevasci 4. ^a) Brixia 3. ^b) Picelmilia 1. ^c) Vella 2-4. ^d) nostri *add.* 2. 1.
e) MCLXXXIII. 2-4. ^f) II. 2. 1; secunda 3. ^g) *sic* 2-4; indictione r. mil. 1, *quod legi potest* III. Idus. 15

Italicos V. S. *summa cum diligentia contulit. Codices autem, quibus a. sumas, sunt hi:*
 1) *Transsuntium, quod olim fuit monasterii S. Julii Briviani¹ et nunc asservatur in bibliotheca*
Queriniana, illigatum codici diplomatico Briviano saeculi XII, qui in congressu d.
Odarivi, vol. II, p. 134: est membrana maxime formae, manu saec. XIII, in, in lineis
 5 *quinguenta duabus (exceptis subscriptionum lineis) curata, quae lectum praebet longe*
pretiosissimum; qui exemplatus et corroboratus est praecipuo Ramberti de Ramberto de
Bononia polestalis a sex notariis Brivianis, qui authentico sigillum cereum Friderici
imperatoris seta serica appendere pronuntiant²; adnotandum est, codicem V itemque 2
 10 *falsos anni Christi et indictionis numeros praebere; 2) Registrum civitatis Brivianse*
minus (Liber Poteris II.) saec. XIII, in., in bibliotheca Queriniana asservatum, fol. 8',
cuius lectus nequaquam pendit a codice V³; et ipse optimus est; 3) Registrum civitatis
Cunensis in eius tabulario existens sign. Vetera monumenta civitatis Noracomi tom. I
saec. XIV, in, fol. 5—8 lectum bonum praebet, qui tamen folio 6 exciso mutilatus est a
 15 *capite 13 usque ad caput 33; exemplatum ibi est transsuntium privilegii a quatuor notariis*
confectum, qui authenticum sigillatum seu cerebullatum per Fredericum Romanorum
imperatorem se vidisse asservit; 4) Registrum privilegiorum communis Mutinensis
saec. XIII, in., in tabulario civitatis asservatum, fol. 2; 5) Liber iurium civitatis Laudae,
qui existat in bibliotheca municipali et a. 1281 per Aesclacum de Mellese notarium curata
 20 *est, pag. 1—7; initium lectus mutilatus est, folii primi parte non parva iam absissa;*
lectum Laudensem typis expresserunt Vignati 'Storia della Lega Lombarda' 385 et 'Biblio-
theca historica Italica' ('Codice diplomatico di Lodi') III, 127, qui lectum tacite ex editione
Maratorii supplerunt; 6) Registrum minutum civitatis Placentiae saec. XIII, in., quod
asservatur in tabulario municipali, fol. 112—114⁴; 7) Registrum grossum civitatis Bon-
 25 *oniensis saec. XII—XIII, iam in tabularium regium illatum, fol. 57'—59' (51'—53')⁵;*
lectus perinde ac codex S abundat uno nomine nuntii civitatis Laudae (c. 40) et sententia
qui iuratores ex parte imperatoris enumerantur (c. 42); editus est a Sacrobo 'Annali Bolo-
gnesi' II, 2, 133. S. Liber grossus antiquus civitatis Regiensis tabularii provincialis, cura-
tus a. 1268, qui est exemplum Registri comenit. Regii deperditi, a. 1228 ab Ugolino de
 30 *Corigia notario curati, ut dicit adnotatio folii primi, fol. 1—2'; 8) Transsuntium saec. XIII,*
a tribus notariis Nicolao, Vercellino, Gaudam corroboratum, quod asservatur in tabulario
Veronensi inter membranas domo seu aliter acquisitas; quod unde originem traxerit prorsus
incognitum est; membrana magna, in qua curatum est, in margine inferiore lacrata
est; lectum, qui aliquantulum mendis deturpatus eschatocollon abbreviarit, sed c. 40 sicut
 35 *codices 7, S nomen tertii nuntii Laudensis praebet, videlicet Carolus Cypolla 'Archivio Veneto'*
XXV, 391; quem, cum multoties conveniat cum tertio codicis 10 et Vercellinus 'quidam
inter nuntios civitatis Vercellensis in Privilegio obrinus sit, ex hac civitate oriundum esse
suspiciamus; 10) Liber Pactorum civitatis Vercellensis ('Biscioni vol. I) saec. XIV, fol. 55,
cuius lectum edidit et Peyron in Monumentis historiae patriae Chart. I, 915; lectus caret
 40 *linea recognitionis et plurimis nuntiorum nominibus c. 40; 11) Codex bibliothecae Mar-*
cianae Venetae Lat. Cl. V, cod. CXIX fol. saec. XIV, in, Libros Feudorum continens, quem
contulit vir et, Zenner; idem est ac codex Dolleoni, cuius lectum typis dedit Canciani
'Barbarorum leges antiquae' V, 48; lectum forte ex civitate Trevisana originem traxisse

1 Apographum citae S. Julii hunc codicem appellat Maratori 'Antiquitates Italicae' IV, 206, quatenus
 transsuntium civitati potius confectum esse vult. Monasterium autem et ipsum exemplum privilegii
 45 sibi acquisivisse, concludendum est ex capite 19. 2) V. hos notariarum subscriptiones apud Maratorium
 p. 317 not. 3) In apographo Registri minoris, Registro maiore (Liber Poteris I.) saec. XIII, med.
 legitur Privilegium fol. 9; c. Valentini 'Il Liber Poteris' p. 28 nr. XI. 4) In Registro parvo titulo
 'inc. anno', quod est apographum magnum, legitur privilegium fol. 73'. Lectus, quem inservit Annales Plac-
 centini Gibellini (SS. XVIII, 163), aut ex Registro magno aut ex Registro parvo derivatus esse videtur et
 50 certe nullius pretia est; caret probocollon, lineis sumi et recognitis. 5) In Registro novo saec. XIII,
 quod est apographum grossi, fol. 6.

concedes, si cognomen de Anardone inspexeris, quod tui illius civitatis nuntiis (c. 10) inditum est. 12) Codex bibliothecae Bremensis Ms. a. 132 saec. XIV, qui Volumen legum parvum et Libros Feudorum continet¹; Privilegium, quod in calce legitur, contulit vir et. Lehmann Rostochiensis; textus, qui propius accedit ad codices 11 et 8, protocollo et signi linea caret, abundat additionibus c. 40 et 42, atque c. 8 enuntiatum Conventiois praeviae solus retinuit.

Hi codices 1—12, originis Italicae, omnes in universum inter se conveniunt; paucae et exiguae discrepantiae² certe declarandae sunt e diversis autographis, in quibus cancellariam imperialem enuntiationem modice variasse verisimile est. Omnes autem codices isti carent capite 3, quod solammodo invenitur in textu, qui in Corpore iuris civilis (Liber de pace Constantiae) receptus est. Quin hoc caput genuino Privilegii textui insertum fuerit, mihi haud dubium est, quippe quod legitur integrum in Petitione imperatoris a rectoribus castigata (supra nr. 288) c. 3, et eius pars prior etiam in Conventiois praeviae (supra nr. 289) c. 3. Quis enim et quo consilio ductus hoc caput textui intravit, si illud pace diffinitiva a partibus exclusum erat? Verisimilius autem esse videtur, civitatum rectores hoc caput in exemplis, quae ex authenticis facienda curaverunt, suppressisse. Nam — miram certe — autographon nullum usque hodie comparuit, quamquam complures civitates autographa sibi acquisivisse norimus. Quae cum ita sint et Privilegium iam saeculo XIII, in. ab Hugolino glossatore Corpori additum esse constet³, textusque ille et in aliis quibusdam verbis et enuntiativis a textu codicum 1—11 discrepet, nos eam et ipsum in subsidium editionis sub sigla C vocare par erat⁴.

Textum certum his subsidiis constitui posse confisi, alia aut in usus nostros vertere omnino supersedimus aut raro tantum supplementi gratia, ut ita dicam, ea adhibuimus. Quae sunt haec: Vat. editio in Würdtweini Novis subsidiis diplomaticis XII, 26, quae nititur codice Vaticano 1989 pessimae notae, cuius textus ceterum proxime accedit ad codicem 7 et etiam glossema capitis 42 continet. — Est. codex Estensis editionis Muratorianae, qui codex quidam bibliothecae ducalis Mutinensis fuisse videtur⁵; et ipse propius accedit ad codices 7. 8; cap. 40 nomen tertii nuntii Laudensis praebet. — Rom. codex Romanus Muratorii perreclusus, ut ipse dicit, cuius textus et ipse affinitatem cum codicibus 7. 8. Estensi exhibet et non solum glossema capitis 42, sed etiam nomen nuntii Laudensis intravit.

Inter ceteras editiones, exceptis iis quarum iam supra mentionem fecimus, excellit ea, quam instituit a. 1741 Muratorius in Antiquitatibus Italicis IV, 307. Editor p. 306 haec subsidia se adhibuisse professus est: Regestum communitatis Mutinensis (cod. nostram A), Regestum civitatis Regiensis (cod. S), exemplum codicis S. Iuliae Brivienensis (cod. A), perreclusum illum codicem Romanum, de quo modo egimus, exemplum Privilegii e tabulario civitatis Brivienensis extractum; praeterea in adnotationibus saepenumero obviat est codex ille Estensis. Exemplum civitatis Brivienensis nequaquam codicem nostrum 2, neque eius apographon, Librum Poteris I, fuisse, eius lectione arguitur, quae proxime ad codicem 7, vel potius ad eius apographon, Registrum novum Bononiense, accedit⁶. Si editionem Muratorianam accuratius examinaveris, editorem neque Registro Mutinensi neque alio

1) Privilegium praeterea a viro cl. Lehmann repertum est in codicibus Librorum Feudorum Sangallensi chart. et Lucensi nr. 427 membr., solum e cordium in cod. Senensi J. IV. 11 et S. Marei Veneti V. 18.
2) Cf. imprimis e cordium seu narrationem (devote sinceritatis), c. 2 (vobis non concessimus), alia.
3) Cf. Savigny 'Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter' III, § 193. 194. 4) Editione uti nos oportebat, quae nondum pendet ab editionibus Muratorii, Carlinii seu Canciani. Adhibuimus igitur editionem Voluminis legum parvi, quam Continus a. 1575 Lugduni instravit, II, 159. 5) Eam alium esse ac codicem Mutinensem Muratorii (i. e. Registrum Mutinense), ex iis quae dicit editor p. 317 luce clarior est.
6) In utroque, codice Briviano Muratorii et Registro novo, in e cordium verba magis studeat — imperium regere omissa sunt. Ceterum codex Brivianus cum codicibus 1 et 2 concent in factis anni Christi et indictionis numeris.

codicum eorum, quorum et nos cognitionem habemus, pro fundamento editionis usum esse, facile cognoscet: Corporis iuris potius textu substrato, lectiones codicum adco negligenter adnotavit, ut editionem certo codicum fundamento prorsus carere non sit cur negemus¹. Quae cum ita essent, lectiones aliquas codicum Estensis et Romani cum dubitatione modo adnotavimus et lectiones codicis Brixiani omnino non curavimus. Editionem Muratorianam repetivit Carlinius *De pace Constantiae* 215.

Textum Corporis iuris recepit a. 1566 Cuiacius *De Feudis libri V*, p. 221, ubi capita 35—42 maximaque eschatocolli pars omissa sunt. Cuiacium secuti sunt Dumont *Corps diplomatique* I, 98 et Salice *Annali Tortonesi* 501. Textum Corporis suo modo tractavit et decortavit Sigonius *De regno Italiae* lib. XIV (ed. Francofurt. 1591) p. 338. A quo pendunt Schiaccina *Annales Alexandrini* ed. *Monumenta historiae patriae* XI, 54 (= Ghilini *Annali di Alessandria* 11 e manuscripto Schiaccinae), Lönnig *Reichsarchiv* IV, 136 et *Codex diplomaticus Italiae* I, 29. Textum Corporis integrum receperunt ex recensione Gothofredi Dumont-Roussel *Supplément du Corps diplomatique* I, 1, 62 et *Documenti di storia Italiana* VI, 780. Editionem Canciani repetivit Kandler *Codex diplomatico Istriano* omissis capitibus 39—42, atque etiam, ut suspicor, in libro, quem inspicere non potui, *Statuto municipale del comune di Trieste* praef. 24².

Ratio editionis nostrae non ea esse poterat, ut integram variarum lectionum ex arbitrio seu librorum incuria ortarum molem proponeremus. Immo vero, cum codices 1—4 in universum inter se concordent, textu codicis 1 valde optimi³ pro fundamento usi, scripturas codicis 2 omnes, codicum 3, 4 omnes, exceptis manifestis librorum corruptelis, exhibuimus, adnotatis praeterea cum vocum omissionibus et inversionibus tum lectionibus peculiaribus omnibus, quae in reliquis codicibus seu textibus obviae sunt. Nec varias scripturas nominum propriorum omnium codicum proponere, necessarium duximus, adnotatis tamen iis codicibus, quorum lectionem in textum recepinus.

Ea quae in Privilegio derivata sunt e Conventione praevia Placentina (supra nr. 289) litteris minoribus exprimentur curavimus. — *Stumpf, Reg. 4360.* (P. 176.)

(C.)^a In nomine sancte et individue Trinitatis. Fridericus^b divina favente clementia^c Romanorum imperator augustus et^d Henricus sextus^e filius^f eius^g Romanorum rex^h augustusⁱ. Imperialis elementie^k mansueta serenitas^l eam semper in subditis^m dispensationem favoris et gratie habere consuevit, utⁿ, quamvis districta^o severitate excessuum^p delicta debeat et possit corrigere, tamen^q magis^r studeat propitia tranquillitate^s pacis et piis affectibus^t misericordie Romanum^u imperium regere^v et rebellium insolentiam ad debitam fidem et debite devotionis obsequium revocare. Eapropter cognoscat universitas fidelium imperii^w tam presentis etatis quam^x successure posteritatis, quod nos^y solita benignitatis nostrae^z gratia ad fidem et devotionem

293. ^a) *chrismum* in 1. 4. 6. 7; In — rex augustus *des.* 12. ^b) Fridericus 1. 2. 4. 6. 7. 9; Federicus 8; FR 3; Federicus 11. ^c) *elem. favente* 9. 10; *gratia favente* 11. ^d) Ex 3. ^e) *deest* 5. ^f) *hucusque duae priores lineae litteris elongatis scriptae* 7. ^g) *deest* 2; *fil. e. II. s. C.* ^h) et semper *add.* 11. ⁱ) *hucusque litterae elongatae* in 5. 6. ^k) *elemencia* 3. ^l) *immensa serenitas mansueta C; hucusque prima linea litteris elongatis scripta* in 9. ^m) *snis add.* C. 11. ⁿ) *nt, littera reusa, post superser.* 8; *deest* 10. ^o) *districti* 6; *discreta* 9. ^p) *excessum et* 8. ^q) *deest* 3. ^r) *stud. magis* 6. ^s) *corr. ex tranquillitate* 1. ^t) *et add.* 6. ^u) *Romanorum* 3; *Roman imperii et rebellium insolentiam* 8. ^v) *regem* 6. ^w) *imp. fidelium* 9. 10. ^x) *future seu add.* 11. 12. ^y) *nos* 7; *deest* 5. ^z) *ure* 7; *deest* 4.

1) Innumeris locis lecturam quendam codicis 1 adnotavit, quae in eo minime obvia est. 2) Tacoli *Memorie storiche di Reggio* (a. 1712) II, 18 utram editionem Muratorianam an codicem 8 adhibuerit, nescio, cum hic liber neque Gollingae neque Berolini existet. Moscardo autem *Storia di Verona* 139 nil nisi eorum Privilegii praebet. 3) Moneandum est, hunc codicem saepe numero praebere ei pro ti, quod adnotare superseditimus.

Lombardorum, qui aliquando nos et imperium nostrum offenderant^a, viscera^b nobis innate pietatis aperientes, eos et Societatem ac^c fautores eorum in plenitudinem gratie nostre recepimus^d, offensas omnes et culpas, quibus nos ad indignationem^e provocaverant^f, elementer eis remittentes eosque propter fidelia devotionis^g sue servitia, que nos ab eis credimus certissime^h recepturos, in numero dilectorum fideliumⁱ nostrorum computandos^k censemus. Pacem itaque nostram, quam eis elementer indultam concessimus, presenti pagina iussimus subterseribi^l et auctoritatis nostre sigillo communi. Cuius hic est^m tenor et series:

1. Nos Romanorum imperator Fridericusⁿ et filius noster Henricus^o Romanorum rex^p concedimus vobis civitatibus^q, locis^r et personis Societatis regalia et consuetudines vestras^s tam in civitate^t quam extra civitatem^u, videlicet Verone et castro eius et suburbii et aliis civitatibus^v, locis et personis Societatis, in perpetuum^w: videlicet ut in ipsa civitate omnia habeatis, sicut hactenus habuistis vel habetis; extra vero omnes consuetudines sine contradictione^x exerceatis, quas ab antiquo^y exercuistis vel exercetis: scilicet^z in fodro^{aa} et^b memoribus et pascuis et pontibus, aquis et molendinis, sicut ab antiquo^y habere consuevistis vel habetis, in exercitu, in munitionibus civitatum, in iurisdictione, tam in criminalibus causis quam in pecuniariis^d, intus et extra, et in ceteris que ad commoditatem spectant^e civitatum^f.

2. Volumus ut regalia, que vobis^g concessa non sunt^h, in hunc modum cognoscanturⁱ: Episcopus^k loci et homines tam de civitate^l quam de episcopatu^m eliganturⁿ, viri bone opinionis et qui ad hoc idonei esse erudantur, tales qui nec contra civitatem^l nec contra nostram maiestatem privato vel speciali odio teneantur: qui inrent, quod bona fide et^o sine fraude perquirent^p et inquisita consignabunt^q ea que specialiter ad nostram spectant^r excellentiam^s.

[3. Si^t autem huic inquisitioni supersedendum esse putaverint, censum duorum millium marcharum argenti per singulos annos petimus: attamen^l competenti moderatione moderabimur etiam quantitatem istam, si enormis visa fuerit.]

4. Si quis autem super his, que vobis^o concessimus vel^v permisimus sive in civitate sive extra civitatem^w, querimoniam apud maiestatem^x nostram deposnerit, eius querimoniam non admitemus et silentium ei imponemus.

5. Hoc quod nos vel noster antecessor^y rex vel imperator episcopis, ecclesiis^z, civitatibus vel aliis^a quibuscumque personis, clericis vel laicis, ante tempus guerre^b dedit vel quolibet concessionis^c titulo concessit^d, firmum et ratum habemus, salvo superioribus concessionibus: et pro eo solita^e servitia nobis^f exhibeantur, sed census non prestetur^g.

293. a) offenderunt 7. b) in sc̄a 4; in sc̄a 5. c) et 7. 8. d) recipimus 2. 3. 5. C. e) ad dignitatem in loco vasa 8. f) provocaverunt 9. g) devote sinceritatis 5—8. C. Vat.; et devota sinceritate 9. 10. h) deest 5; firmissime 12. i) fid. dil. 1; dilectorum deest 11. k) computando 5. 9. l) subseribi 3. 6. 8. C. m) deest 3; tenor est 8; est hic tenor C. n) Fredericus 1. 2. 6. 9; Fidericus 8; Federicus 11. o) deest 6. p) rex Roman. 7. 8. q) et add. 3; et suburbii add. 12. r) deest 11. s) nras 4; nostras C. 12. t) civi 7; civitatibus 8. u) civi 7. v) et suburbii add. C.; suburbii add. 12. w) imperpetuum 2—6. 8. x) ḡd̄oe 8; nostra add. 9. y) anteo 1. z) sed 3; tam C. aa) fodro 7. 12; foro C. b) in add. 6; vel in C. c) et in 7. d) pecuniariis 1—3. 8. e) spectat post corr. spectat 2. f) civitatum spectant 6—8. g) nobis 5. h) vobis non concessimus 3. 6. 7. 8. 12. C. Vat. Rom. i) cogn. in h. modum 3. k) per episcopum C. l) civi 2, fere seuper. m) in hunc modum add. 7. Vat. n) et add. 11. 12. o) deest 9. p) inquirent 9; fide inquirent et sine fraude 6. q) consignabunt 1. 2. r) nostram spectant in marg. supplata 2. s) clementiam 12. t) Si — visa fuerit legitur solummodo in C et factasse in cod. Estasi Muratori. u) deest 5. v) et 5. w) deletum 7. x) deest 5; maiestatem ipsam C; nostram maiestatem 3. 4. 7. 9. 10. 11. Vat.; nostram eadem manu superscriptum 1; ap. mai. nostram querimoniam 2. y) aut. noster 9. 11. 12. z) et elis 6. aa) locis 8. b) deest 9. c) oconis 7. d) concesserit 5. 10. e) debita 12. f) nobis 8; deest 5; nobis solita servitia 3. 6. 9. 10. g) corr. ce. prestentur 1; prestantur 12.

6. Commoditates, quas pro bono pacis civitatibus concessimus in civitate vel^h extra, illorum regalium nomineⁱ non intelligimus^k pro quibus census debeat^l preitari.

7. Privilegia omnia et data et concessiones, que in preiudicium vel^m dampnum civitatum vel locorum vel personarum Societatis occasione guerre in iniuriamⁿ alicuius^o predictorum a nobis vel a nuntiis nostris indulta sunt, cassentur^p et in irritum deducantur.

8. In civitate illa, in qua episcopus per^q privilegium^r imperatoris vel regis comitatum habet^s, si consules per ipsam episcopam^t consulatum^u recipere solent, ab ipso^v recipiant^x, sicut recipere consueverunt; alioquin unaqueque civitas a nobis consulatum recipiet^y. Consequenter, prout in singulis civitatibus consules constituentur^z, a nuntio nostro^{aa}, qui sit in civitate vel episcopatu,
10 investituram recipient^{ab}; et hoc usque ad quinquennium^{ac}. Finito quinquennio unaqueque civitas mittat nuntium ad nostram presentiam^{ad} pro recipienda investitura^{ae}, et sic^d in posterum, vide-
licet^e ut finitis singulis quinquenniis a nobis recipiant et^f infra quinquennia a nuntio nostro, sicut dictum est, nisi in^g Lombardia fuerimus. Tunc enim a nobis recipiant^h. Eadem obser-
ventur in successore nostro. Et omnes investiture gratis fiantⁱ.

15 9. Cum autem nos imperator^k divina vocatione decesserimus^l vel regnum filio nostro^m concesserimus, simili modo a filio nostro vel eius successore investituram recipietisⁿ.

10. In causis appellationum si quantitas XXV libras^o imperialium^p excesserit^q, appellatio^r ad nos fiat^s, salvo^t iure et moribus^u Brixien^usie ecclesie in appellationibus, ita tamen ut non cogantur^v in Alamanniam^w ire; sed nos habebimus propriam nuntium in civitate vel epi-
20 scopatu, qui de ipsa appellatione cognoscat et iuret, quod bona fide^x causas examinabit^y et definiet secundum mores et leges^z illius^{aa} civitatis infra duos menses a^b contestatione litis vel a tempore appellationis^c recepte^d, nisi iusto^e impedimento vel consensu utriusque partis remanserit.

11. Consules, qui in civitatibus^f constituentur^g, tales sunt qui fidelitatem nobis fecerint^h vel faciant, antequam consulatumⁱ recipiant.

25 12. Vassalli nostri a nobis investituram accipiant^k et fidelitatem faciant sicut vassalli^l; ceteri omnes^m sicut cives a quindecimⁿ annis usque ad septuaginta, nisi sint tales persone^o quibus debeat et possit sacramentum sine fraude remitti^p.

13. Vassalli^q, qui^r tempore guerre vel treugue^s non postulaverunt^t investituram vel debita servitia nobis^u non exhibuerunt^v, hac occasione feudum non amittant^w.

30 14. Libellarie et precarie in suo statu permanent^x secundum consuetudinem^y uniuscuiusque civitatis, non obstante lege nostra que dicitur imperatoris Friderici^z.

15. Dampna omnia et ablata et iniurias^{aa}, quas nos^b per nos^c et per nostros ab uni-

293. ^h) et 7. ⁱ) eadem manu *superser.* 1. ^k) intelleximus 8. ^l) debeant 10. ^m) et 4. 10. 11.

ⁿ) in iniuriam *eadem manu superser.* 1; in iuriam 6; in iniuria (2) 8. ^o) alic' 1; pred. alic. 7. 8.

35 ^p) cessentur *reccali anau corr.* 3. ^q) *superser.* 1; *deest* 9. ^r) privilegia 9. 10. ^s) com. hab. vel regis 8.

^t) consulatum 1; auctoritatem consulatus 12 *sicut Concilio praeclio.* ^u) episcopo

add. 8. ^v) recipiant 9. ^w) recipiat 7. ^x) constituentur 3. ^y) nostro *deest* 6; nostro nuntio 7.

^z) recipiant 4; recipient inv. 8; recipient inv. 7. ^{aa}) quinquennium 1, *similia super.* ^{ab}) pres.

nostram 3; ad nostr. pres. nuntium 11. 12. ^{ac}) inv. rec. 7. 8. ^{ad}) sicut 9. 10. ^{ae}) scilicet 7.

40 ^{ae}) *deest* 7. 8. ^{af}) *post la marg. suppl.* 2. ^{ag}) recipiatur 12. ^{ah}) fiant gratis 11. 12. ^{ai}) *deest* 7. 8. 12.

1. decessimus 4. ^{aj}) *deest* 8. 9; nostro filio 7. ^{ak}) accipietis 2; recipient 7. ^{al}) *sic* 3; libr. 1

alii; librum 11. 12. C. ^{am}) *sic* 3. 4; imperial 1 *alii*; *deest* 8; summam *add.* 11. 12. C. ^{an}) excessit 9.

^{ao}) applo 5. ^{ap}) fiant 5. ^{aq}) salvo — ire *des.* 9. ^{ar}) more 2. ^{as}) cogant 6. ^{at}) *sic* 6. 7;

alamanniam 1; *al. al.* ^{au}) et sine fraude *add.* C. ^{av}) ex. causas 8. ^{aw}) leges et mores 7. 8. C.

45 ^{ax}) ipsius 7. 8; civitatis illius 9. 10. ^{ay}) *deest* 3. ^{az}) attestacionis 9. ^{ba}) recepto 9; recepta 10.

^{bb}) dei *add. sed delectum* 7. ^{bc}) civitate 9. 10. ^{bd}) constituentur 7. 8. ^{be}) fecerint nobis 1. 3. 5. 11. 12.

^{bf}) consulatum 1. ^{bg}) recipiant 6—8. ^{bh}) sicut vas. fid. fatiant 6. ^{bi}) homines 7. 8. ^{bj}) sede-

cinm 5. 6. C; XVI 7. 8. 12. *Est. Rom.* ^{bk}) tales pers. sint 7. 8. ^{bl}) debeant et possint sacramenta

rom. sine fraude 8. ^{bm}) vassalli *lib.* 1. ^{bn}) *separatim usque ad recha* et alias personas *cap. 33 des.* 3.

50 *julio 6. creiso.* ^{bo}) trive 2. ^{bp}) postulaverint 7. 10. ^{bq}) *deest* 8. ^{br}) exhibuerint 9. 10. ^{bs}) ad-

mittant 4. 6. ^{bt}) remanent 5. ^{bu}) et mores *add.* 12. ^{bv}) Friderici 1. 2. 6. 9. 11; Friderici 4;

F. 7. 8; Imp. Fridericus etc. *fat.* ^{bw}) D. et iniurias omnes et ablata 8. ^{bx}) *deest* 7. ^{by}) per

nos *des.* 2.

versitate Societatis vel ab^d aliquo de^e Societate vel a coadiutoribus Societatis^f sustinui-
mus, per nos et^g nostram partem^h gratis remittimus et plenitudinem gratie nostre eisⁱ
damus.

16. Moram^k superfluum^l in civitate vel^m episcopatu pro dampno civitatis non faciemus.

17. Civitates munireⁿ et^o extra munitiones eis facere liceat.

18. Item Societatem, quam nunc habent, tenere et, quotiens voluerint, renovare^p eis liceat.

19. Pactiones timore nostro^q vel per impressionem^r nuntiorum nostrorum facte^s pro in-
fectis habeantur, nec pro eis^t aliquid exigatur^u, puta^v Placentinorum, scilicet partum pontis Padi
et^w fictum eiusdem pontis et regalium et datum^x et pactum, quod episcopus Hugo fecit^y de
castro Arcuato^z, et si qua alia^a similia sunt^b facta ab ipso episcopo vel a^c communi^d vel ab¹⁰
aliis de Societate nobiscum vel nuntio nostro, ipso ponte remanente cum omnibus suis^e utili-
tatibus Placentinis, ita tamen quod teneantur^f semper^g solvere fictum abbatisse Sancte Iulie^h de
Brixia; et siⁱ que^k sunt similes.

20. Sententie quoque, que iure et secundum leges et consuetudines contra aliquem^l vel
aliquos de Societate late sunt, teneant, si tamen^m de iure contra eosⁿ tenerent^o, si gratiam^p
nostram^q habuissent. Que vero contra aliquem vel aliquos de Societate late sunt occasione
guerre vel^r discordie seu^t discordie ecclesie, in irritum deducantur^s.

21. Possessiones^t, quas quisque de Societate ante tempus^u guerre iuste tenebat, si per vim
ablatae sunt ab his qui non sunt de Societate, sine^v fructibus et^w dampno restituantur; vel si
eas^x recuperaverit^y, quiete possideat^z, nisi^a per electos arbitros ad cognitionem regalium^b nobis²⁰
assignentur^c.

22. Opizoni marchioni^d omnem offensam, quam nobis vel alicui nostre partis^e fecit, post-
quam in Societate fuit^f, per se vel per aliquam personam cum Societate vel defendendo aliquem
de Societate, imperiali clementia per nos et^g nostram partem remisimus et in^h plenitudinem
gratie nostre eum recepimusⁱ nec^k per nos nec per^l interpositam personam pro^m preteritis²⁵
offensis sibi vel parti ipsius aliquam inferemusⁿ lesionem vel coactionem^o.

23. Amplius eam iurisdictionem, quam Mediolanenses exercere consueverunt in comitatibus
Seprii et Martiane^p et Burgarie^q et in aliis comitatibus^r, exceptis locis que Pergamenses per^s
commune modo tenent^t inter Aduam^u et Ollium^v et excepto Romano^w Veteri et Bariano^x, et
eam, quam^y modo^z exercent, libere et quiete habeant et possideant sine contradictione nostra³⁰
et successorum nostrorum, salvis^a datis et^b pactis et concessionibus^c et^d in suo robore duran-

293. ^d) *deest* 2. ^e) de — coadiutoribus *des.* 8. ^f) civitatis 4. 9. ^g) per *add.* 7—9.
^h) partem nostram 8. 9. ⁱ) ei 2. ^k) omnia 9. 10. ^l) superflua 10. ^m) in *add.* 2. ⁿ) muni-
rere 1. 2. 11. *C.* ^o) vel 4. ^p) renovare 5; renuntiare 12. ^q) timore habito 12; tim. nostro habito 11.
^r) φ impressionem 1; per impressionem 2. 6; impressione 4. 5. 7. 10. 11. 12; in φ ssiōēg 8; in φ ssiōēg 9. 35
^s) *deest* 11; cesserunt et *add.* *C.* ^t) his 7; hiis 8. ^u) exigant 5; exigantur 8. ^v) pacta male 10. *C.*
^w) et — pontis *des.* 9. 10. ^x) dacium 8. *C.* ^y) fecit episc. Ugo 7—11. ^z) Arcuato 4. 6. 9—11. *C.*;
Arcuato 7. ^a) *deest* 8. ^b) essent 9; facta sunt 6—8. ^c) concivium vel a *add.* 9. ^d) vel a
communi *des.* 8. ^e) *deest* 9; aliis *add.* 11. ^f) teneatur 5. 7. ^g) *deest* 6. ^h) iullie 1.
ⁱ) sie 9. 10. ^k) alie *add.* 11. ^l) aliquam 6. ^m) *pro* si tamen *C.* sicut. ⁿ) contra eos de
iure 8. ^o) tenentur 6. ^p) *deest* 8; prius *add.* 10; non *add.* *C.* ^q) et 6; seu *C.* ^r) vel 8; seu
discordie *des.* 11. 12; seu discordie ecclesie *des.* *C.* ^s) deducuntur 7. ^t) omnes *add.* *C.* ^u) *pro*
ante tempus *C.* tempore. ^v) sine *corr.* in cum 9; cum 10. *C.* ^w) sine *add.* *C.* ^x) aliquis 11;
ab eis 12. ^y) recuperaverint 2. 7. ^z) possideant 2. 9. ^a) nel nisi 5. ^b) *corr.* ex regallium 1.
^c) assignent 5. ^d) marchionis 5. ^e) part. nostre 7. ^f) *deest* 5; fuerit 11; fuerit vel 9. *C.* 45
fuit — Societate *des.* 10. 12. ^g) per *add.* 7. 10. ^h) *deest* 9. 10. ⁱ) recipimus 4. 5. 7. 9—12. *C.*
^k) *pro* nec per 9. 10; neque; nec per nos *des.* 8. *Rom.* ^l) *deest* 5. ^m) *pro* preteritis *des.* 6. *spatio*
cautio relicto. ⁿ) iniuriam *add.* *C.* et fortasse *Est.* ^o) occionem 8; coercionem *C.* ^p) mar-
ciane 1. 5. 8. ^q) bulgarie 5. 7. 9; burarie 8. ^r) civitatibus 4; comitatus 6. ^s) *pro* 8; *pro* per
commune modo *C.* nomine nostro. ^t) modo ten. per coe 7. ^u) addam 7; adam 8. ^v) oleum 7. 8; 50
et Ollium *des.* 9. ^w) romano 4—7. ^x) barriano 4. ^y) ea que 6. ^z) *deest* 8. ^a) salva
ig(ins) 9. ^b) *deest* 7; pactis et datis 8. 11. 12. *C.* ^c) confessionibus 2. ^d) *deest* 5.

tibus, que Mediolanenses per^e commune fecerunt civitatibus^f Pergami^g, Laude^h, Novarie, nec propterⁱ hanc concessionem ledendis.

24. Nec ullum preiudicium fiat iuri^k aut consuetudini alienius civitatis Societatis^l nec aliquid ins acquiratur in detrimentum alienius civitatis Societatis propter predictas concessionem^m.

25. *Pacta inter civitates Societatisⁿ quondam^o facta nichilominus^p firma et rata permaneant.

26. Nec aliquid^q intelligatur acquisitum Mediolanensibus^r in episcopatu laudensi propter predictas^s concessionem, salvo iure Mediolanensibus^t aque Lambri^u, si quod habent, et in^v pedagio^w.

27. Omnes de Societate, qui fidelitatem nobis iurabunt, in sacramento fidelitatis adicient^x, quod^y possessiones et iura, que nos in Lombardia habemus^z et possidemus extra Societatem, in^a iurabunt^b nos bona fide manuteneere, si opus fuerit et super hoc per nos vel^b certum nuntium nostrum requisiti fuerint; et si amiserimus, recuperare; ita videlicet quod finitime civitates obnoxie^c sint principaliter^d ad hoc faciendum, et si opus fuerit, alie teneantur ad competens^e auxilium prestandum. Civitates de Societate que sunt^f extra Lombardiam in suo confinio similiter teneantur^g facere.

28. Si qua vero civitatum ea, que in conventionem pacis ex parte nostra^h statuta suntⁱ, non observaverint^k, cetera civitates eam^l ad id observandum^m bona fide compellentⁿ, pace nichilominus^o in suo robore permanente^p.

29. Nobis intrantibus in^q Lombardiam fodrum consuetum et regale^r qui^s solent et debent et^t quando solent et debent prestabunt. Et^u vias et^v pontes bona fide et^w sine fraude et^x sufficienter^x reficient in eundo et redeundo^y. Mercatum sufficiens nobis^z et nostris^a cunctibus et redeuntibus bona fide et sine fraude^b prestabunt.

30. In omni decimo anno fidelitates renovabunt in^c his qui^d nobis non^e fecerint^f, cum nos petierimus vel^g per nos vel per^h nostrum nuntiumⁱ.

31. Si qui ex parte nostra de possessionibus suis^k iustis expulsi sunt, restituantur sine^l fructibus et dampno, nisi in causa principali seu proprietatis iure se^k possit tueri^m possessor, salvisⁿ prioribus^o concessionibus; et omnes offense eis remittantur^p; eodem iure servando^q his qui sunt ex parte nostra^r circa restitutionem^s, nisi civitas teneatur iuramento^t, ut non restituat; quo casu arbitrium boni viri volumus pro restitutione succedere.

32. Et si qua controversia de fundo^u orta fuerit inter nos et alium qui sit^v de Societate, per^w pares^x illius civitatis vel episcopatus, in quo^y discordia^z agitur, secundum illius civitatis consuetudinem^a in eodem episcopatu terminetur, nisi nos^b in Lombardia^c fuerimus; tunc enim in audientia nostra, si nobis placuerit, causa agitabitur^d.

293. e) pro 8. f) exceptis locis *add. sed expunct.* 1. g) pergamo 1, 2; bergamo 8. h) novarie laudis 7; novarie laude 8; Novarie Landi 11, 12; Novarie Laudo 11. i) p 8; per 12. k) ul *add. sed expunct.* 1. l) *corr. ex soc. civ.* 5. m) conc. pred. 8, 11, 12. n) *deest* 11, 12; inter societates 9. o) condam 1, 2; et 8. p) nichilominus 1, 2. q) aliquid 4, 5, 10; ius *add.* 10. r) a Mediol. 2. s) iudicatas 6. t) mediol. iure 6; mediolan 8; mediolani 7; mediolanensium 12. u) laudri 1. v) *deest* 5. w) et in ped. si quod (quid 8) habent 7, 8. x) aditient 1. y) Idem 5. z) que et quas hab. in Lomb. 7; quas hab. in Lomb. 8. a) iurabunt 9, 10, 11. b) per *add.* 8; vel (vel per 11) nostrum nuntium certum 1, 11. c) obnoxie 6. d) principalis 6. e) si *add.* 8. f) que sunt de soc. 7. g) ten. sim. 6; facere ten. 7. h) nostra parte 2. i) *deest* 9. k) observaverint 2, 8—10. l) et *add.* 12; *deest* 2, 11; in 6 *legitur post* compellent. m) observande 1; conservandum 9, 10. n) compellant 4. o) nichilominus 1, 2. p) perm. in suo rob. 8. q) *deest* 7; per 11. r) cons. et reg. fodrum 9, 10. s) qui sol. et deb. *des.* 12. t) et — debent *des.* 8—10, 11. u) *deest* 7, 9, 10. v) *deest* 9, 10. w) *deest* 8. x) et suff. *des.* 12. y) in e. et red. reficient 6, 7. z) *deest* 9, 10. a) et nostris *des.* 5. b) et sine fraude *des.* 7. c) in — audientiam denegabimus (c. 33) *des. Vat.* d) que 9, 10; eas *add.* 7, 12; nobis eas 8, 11. e) *deest* 2. f) fecerunt 8; fuerint 9. g) *deest* 7, 10. h) *deest* 7. i) nuntium nostrum 9—12; nuntios nostros 7. k) *deest* 5. l) cum 9, 10. m) tueri possit 9, 10. n) salvis — remittantur *leguntur post* succedere 8. *Rom.* o) superioribus 6. p) remittantur 6; offensas eis remittimus 9, 10. q) servabo 8. r) qui nostra ex parte sunt 8. s) circa rest. *des.* 8. t) sacramento 9, 10. u) de fundo *des.* 10. v) qui sit *des.* 9, 10. w) qui 6. x) partes 9, 10. y) qua 7, 8. z) *deest* 9, 10. a) cons. illius civ. 5, 7—12. *Rom.* b) *deest* 6. c) lombardia hic 1. d) agitetur 9, 10.

33. Item volentibus venire contra pacta non per violentiam facta et^e iuramento firmata^f inter civitatem^g et civitatem^h Societatis vel civitatem et alias personasⁱ nos audientiam dene- gabimus^k.

34. Item nos restituimus stratam Veronensibus. Et nominalim recipimus^l Ezolinum^m in plenitudinem gratie nostre et omnem offensam ei remittimusⁿ.

35. Hanc igitur pacem secundum formam prescriptam^o et sicut per^p mediatores pacis, videlicet Wilielmu^q Astensem episcopum, Henricum marchionem Saonensem^r, fratrem Thidericum^s de Silva Benedicta et Rodulfum camerarium nostrum, una cum eis bona fide intelleximus^t, et^u secundum tenorem quo^v eandem^w pacem^x iurari^y fecimus, et secundum quod Lombardi eam^z bona fide^a intellexerunt, in perpetuum ratam^b haberi et conservari^c statuimus; et ut firma permaneat et inconvulsa, presentem paginam nostri impressione sigilli^e fecimus communiri^d.

36. Nomina vero civitatum, quibus et^e gratiam nostram^f reddidimus^g et pre- scriptam fecimus^h concessionem seu permissionem, hecⁱ sunt: Vereelle^k, Novaria, Mediolanum, Lauda, Pergamum^l, Brixia, Mantua, Verona, Vicentia, Padua, Tervisium^m,¹⁵ Bononiaⁿ, Faventia, Mutina, Regium, Parma, Placentia. Istitis^o autem civitatibus et locis pacem^p servari^q volumus et gratiam nostram reddimus^r.

37. Prescriptam autem concessionem seu permissionem^s eis non facimus^t: vide- licet Imole, castro Sancti Cassiani, Bobio^u, plebi de Grabadona, Feltre, Bellune^v, Cenete. Ferrarie autem^w gratiam nostram^x reddimus et prescriptam^y concessionem^z facimus seu permissionem^a, si infra duos menses post reditum^b Lombardorum a curia nostra de pace prescripta cum eis concordēs fuerint^c.

38. Hanc itaque pacem et concordiam, sicut supra^b scriptum^c est^d, tam nos quam filius noster Henricus^e Romanorum rex^f per camerarium nostrum Rodulfum^g in animam nostram^h iurari fecimus.

39. Hii autemⁱ sunt principes et nobiles curie qui prescriptam^k pacem^l per se firmam tenere iuraverunt^m: Hermannus Monasteriensis episcopus, Henricus Curien- sisⁿ electus, Thiethelmus^o Augiensis^p abbas, Gotifredus^q imperialis aule cancellarius^r, Otto dux Bawarie^s, Fridericus^t dux Suevie filius noster^u, Bertoldus dux de Zaringen^v.

293. ^e) *deest* 8. ^f) *firmato* 5, 9, 10. ^g) *societatem* 9. ^h) *et civitatem* *des.* 9, 10, 11. ³⁰
ⁱ) *hic rursus incipit* 3 *fol.* 7; *societatis add.* 7, 8. ^k) *audientiam nos delegabimus* 7; *aud. nos den.* 8.
^l) *corr. ex recipimus alio atramento* 1. ^m) *Ezilinum* 7; *Izilinum* 8. ⁿ) *hic fitur editio Caiucii*
(*= Salice*), *alictis* etc. *Dat.* apud Constantiam solemnī curia VII. Kal. Jul. ^o) *pscriptam* 3. ^p) *su-*
perser. 1. ^q) *sic* 1, 2, 5. ^r) *seauensem* 3, 7; *san̄m* 6. ^s) *sic* 1—4; *Thi in loco raso* 1. ^t) *int.*
bona fide 6—8. ^u) *deest* 7. ^v) *deest* 8. ^w) *eadem* 6; *eam* 9, 10. ^x) *deest* 9, 10; *et conc-*
ordiam intimari et add. 11; *et concordiam add.* 12. *C' et fortasse Est.* ^y) *iurare* 1; *portari* 5.
^z) *deest* 6; *ea* 3. ^a) *bona fide eam* 9, 10. ^b) *observari* 8; *confirmari* 11; *et cons.* *des.* 12. ^c) *et*
nostre impressionis sigillo 7; *sigilli deest* 8. ^d) *communiri* 1. ^e) *deest* 8, 9, 11, 12. ^f) *deest* 6—8.
^g) *reddimus* 4, 8, 9, 11, 12. ^h) *facimus* 4; *fatimus* 6. ⁱ) *hec* 3. ^k) *sic* 5, 6, 8; *Verecell* 1—4, 7.
^l) *Pergamus* 7; *Bergamum* 8—10. ^m) *sic* 1, 2. *C'*; *Trivisium* 3, 4, 5, 8; *Tarvisium* 6, 7, 9—12. ⁿ) *Bo-*
lonia 9. ^o) *Hiis* 8. ^p) *firmam add.* 10. ^q) *firmari* 8. ^r) *corr. ex reddidimus* 1; *reddidimus* 2, 6.
^s) *perm. seu conc.* 6; *seu perm.* *des.* 8, 12. ^t) *fecimus* 8; *faciemus* 9. ^u) *Bobbio* 2. ^v) *Bellunc*
4, 7, 8, 10, 11. ^w) *deest* 7, 9, 10. *Vat. Est. Rom.*; *Sed Ferrarie* 6. ^x) *deest* 4. ^y) *eis add.* 4, 7, 8;
et 6 postea; C' post concessionem. ^z) *conc. seu perm.* *facimus* (*fecimus* 8) 7, 8; *cons. seu perm.* *eis*
fatimus 6. ^a) *reditum* 3, 4, 6—8. ^b) *deest* 8. ^c) *scripta* 6; *dictum* 12. ^d) *deest* 3. ^e) *deest* 8;
³⁵ *II* 3, 5. ^f) *rex Rom.* 7, 8. ^g) *deest* 9; *Rod. cam. nostrum* 6. ^h) *anima nostra* 6—8; *anima*
nostri 9. ⁱ) *deest* 7, 8, 11, 12; *in* 3 *sequitur post principes.* ^k) *pscriptam* 3. ^l) *et concordiam*
add. 6, 12. *C'*; *post per se add.* 8. ^m) *iuraverunt* 9. ⁿ) *sic* 3—6, 11; *curiensis* 1, 2; *episcopus add.* 12.
^o) *sic* 1—3; *deest* 7, 8, 12; *Gebeardus* 6. ^p) *sic* 1, 2, 4; *abbas augensis* 3, 5—8. ^q) *sic* 1, 8; *dns*
Got. 6. ^r) *aule cauc. imp.* 3; *cauc. imp. aule* 7. ^s) *sic* 4; *bauguarie* 1, 2; *Otto d. Baw. des.* 5.
³⁰ ^t) *sic* 3—5; *Fridericus* 1, 2, 6, 7. ^u) *fil. noster des.* 5; *fil. noster dux de suave* 7. ^v) *sic* 1, 2, 4, 5;
Bert. dux de Zar. des. 8.

Bertoldus marchio Ystrie^w, Hermannus marchio Verone^x, comes^y Henricus de Dietse^z, comes Thepoldus^a de Leschemunde^b, comes Ludewicus^c frater cancellarii de Helfenstein^d, Rodulfus^e camerarius, Guarnerius^f de Bonlandia^g, Cūno^h de Minzenbereⁱ, Conradus pincerna.

5 IIIi autem sunt nuntii qui ex parte Lombardorum pacem prescriptam^k et concordiam^l receperunt et in presentia nostra iuramento confirmaverunt^m:

De Mediolano: Guido de Landriano, Pinamundus de Vico Mercato, Adobatusⁿ Butraffus^o, Wilhelmus Burrus^p, Guereius de Uxolo^q, Ardericus^r de Bonate^s, Rogerius Marcellinus, Lotharius medicus.

10 De Brixia: Oprandus^t de Martinengo, Gezo de Turbiato^u, Desiderius iudex, Rodulfus de Concisio^v, Boeacius^w de Manerbio^x, Albricus de Capriano.

De Placentia: Gerardus^y de Ardizione, Iacobus Strictus, Hermannus de Cario, Caupo^z iudex^a.

15 De Pergamo: Albertus de Mapello, Atto Ficianus^b, Iohannes de Piteringo^c, Lanfrancus de Monacha, Albertus Attonis^d, Albertus Albertonis^e.

De Verona: Cotius^f iudex^g, Ubertinus de Carcere, Valerianus de Castello, Martinus de Castello, Tebaldinus de Raimundo^h, Tebaldinus de Nascinguerraⁱ.

De Vicentia^k: Pileus iudex, Ubertinus de Fontaniua^l, Carlaxarius^m, Marcus de Paulianoⁿ.

20 De Padua: Guanfus^o, Ezelinus^p iudex, Englescus^q de Fontegliua^r.

De Teruisio^s: Florius iudex, Gumbertinus^t.

De Mantua: Alexandrinus, Iacobus de Amica^u, Agnellus^v iudex^w, Henricus de Angelo^x.

De Faventia: Bernardus iudex^y, Ugolinus de Azone^z.

25 De Bononia: Antoninus^a potestas, Rolandus^b Guarini, Matheus Rodulfi^c.

De Mutina: Arlottus iudex, Rainerius de Bocabadada^d.

De Regio: Albertus Cambiator^e, Rolandus de Caritate.

293. ^w) Bert. m. Ystr. *des.* 7.   ^x) *sic* 6. 7. 11. 12; veron. 1. 2. 5. 8. 9; veronen. 1; veronensium 3.
^y) *deest* 7. 8; Henr. *com.* 6.   ^z) *sic* 1. 2. 4.   ^a) *sic* 1. 4.   ^b) *sic* 1—5. 9. 11.   ^c) *sic* 3. 1;
 30 . . . vicus 1. *liticis prioribus deheris*; Iuducus 2.   ^d) *sic* 1. 2; de Helf. *des.* 6.   ^e) Rodulfus *usque*
 pincerna *des.* 7. 8. 12. *Rom.*   ^f) *sic* 1. 2. 6; wernerus 4.   ^g) *sic* 1. 4; Bonlandia 2; de Bonl. *des.* 5.
spatio raeno relicto.   ^h) *sic* 1. 4.   ⁱ) *sic* 1.   ^k) *prestitan* 8; *prescr. pacem* 6.   ^l) *et conc. des.* 6.
^m) *confirmant* 4.   ⁿ) Adobatus 1.   ^o) Bultraphus 3. 4.   ^p) *sic* 3—6. 11; Borrus 1. 2. 9; Wil.
 Burrus *des.* 12.   ^q) *sic* 1. 2. 6; buxolo 3. 9; uscilo 6; ustiolo 7; bustiolo 8; ostiolo 12; buxolo 4. 10. 11.
 35 ^r) Aldricus 6. 8.   ^s) *sic* 1—4; *corr. ex* ponate 2.   ^t) *pro* Oprandus — Capriano *in* 10; . . . .
^u) *sic* 1. 3—5; Turbiato 2.   ^v) *sic* 3—5; Concisio 2; oseeisio 1.   ^w) *sic* 1. 5. 9; Boeacius 2; Boeacius
 3. 1.   ^x) *sic* 1. 2. 5; Manerbio 3. 1. 9; Mimerio 6.   ^y) *pro* Gerardus — Albertonis *in* 10; . . . .
^z) *sic* 1. 2. 4. 11; campo 3; capo 6. 9; cāupo 5; camponus 7. 8.   ^a) *deest* 7. *Vat. Rom.*   ^b) facianus 1.
^c) *sic* 1. 3. 5. 9; biūngo 2; pitūngo 4.   ^d) Alfr. Attonis *des.* 12.   ^e) albertonis 2; albertoni 3;
 40 Alb. Albertonis *des.* 4.   ^f) *pro* Cotius — Meardus et Vercellinus 10; etc.   ^g) veron. 8; *deest* 12.
^h) raymundo 1; Theb. de Raim. *des.* 9.   ⁱ) *sic* 1. 2. 8.   ^k) Vincentia 2. 4.   ^l) *sic* 1. 2. 5. 8. 11;
 fonteniua 3; fuinteniua 1; fonteniua 5; fontaniua 8; fonteniua 9.   ^m) *sic* 1. 6—8; Carnaxa (*deletum*)
 Carlaxanus 2; Karneuaris 3. 4; Kardenuarius 5. 11; Kardenuarius 9.   ⁿ) pauliano 5. 9; paulano 6—8;
 patiliano 3.   ^o) *sic* 2. 7. 11; gnāfus 1. 6; ganfus 3; ianfus 4; gnafus 12; ganfus 5; canfus 8; gainfus 9;
 45 Englescus *add.* 6; Englicus *add.* 7; Endescus *add.* 8.   ^p) *sic* 2. 5. 11. 12; Ezelinus 1; Ezelinus 4.
^q) *sic* 1. 4. 5. 12; Englescus 2; Englesius 3; Englesius 9; Henglescus 11; Englescus *deest hoc loco* 6—8.
^r) *sic* 1. 2. 5. 9; fontegliua 3; fuintegliua 4; de Fontegliua *des. omnino* 6—8.   ^s) *sic* 1—3.   ^t) *sic* C;
 gubertinus 1. 2; gombertinus 4. 6. 11; gombertinus 3; gombertinus 5. 8. 12; gumbertinus 7; gompertinus 9;
 de Anardone *add.* 11.   ^u) *corr. ex* amice 2.   ^v) *sic* 1. 6. 7. 12; agnellus 2.   ^w) *deest* 7. *Vat.*
 50 ^x) *sic* 1—6. 9. 12; angello 2.   ^y) sapiens 7. *Vat.*   ^z) *sic* 1. 2. 12; aco 4; azo 5. 6. 9; aho 3.
^a) *corr. ex* antom 1; antonijs 2. 3. 11; de Placentia *add.* 6.   ^b) rodulfi *add.* 7.   ^c) rondoli 9.
^d) *sic* 1; buccabadada 2. 6; buccabadata 4; bucabatata 3.   ^e) cambiatorum 7. 8. 11.

De Parma^f: Iacobus Petri Bave^g, Maladobatus^h iudexⁱ, Vetulus iudex^k, Conradus Bulzoni^l.

De Lauda: Vicentius^m de Falsiragaⁿ, Anselmus de Summaripa^o.^{*}

De Novaria: Opizo^p de Briona, Thedisius Caballatius^q, Guido de Boniprando^r.

De Verceilis: Meardus^s et^t Verceilinus.

11. Hec autem^u sunt civitates et loca^v, que pacem prescriptam^w sub^x iuramento Lombardorum nobiscum receperunt et^y eandem^z pro^a se iuraverunt: Papia, Cremona, Cuma^b, Terdona^c, Aste^d, Cesarea, Ianua^e, Alba et alie civitates et loca et persone que sunt et^f fuerunt in^g parte nostra.

12. Hec autem sunt nomina^h nuntiorum qui investituram consulatusⁱ a nobis nomine civitatis receperunt: de Mediolano Adobatus^k, de Placentia Gerardus Arditi-
tionis, de^l Lauda Vincencius, de Verona Cotius^m, de Vincentia Piliusⁿ, de Padua
Gnanfus^o, de Teruisio^p Florius, de Mantua Alexandrinus, de Faventia Bernardus^q,
de Bononia Antoninus^r, de Mutina Arlottus, de Regio Rolandus^s, de Parma Iacobus
Petri Bave^t, de Novaria Opizo^u, de Verceilis Meardus^v, de Pergamo Atto Ficianus.^{**} 15

Signum^w domini^x Friderici^y Romanorum imperatoris invictissimi^z. (M.)^a

Ego^b Gotefridus^c imperialis aule cancellarius vice Cristiani Maguntine^d sedis archiepiscopi et Germanie^e archicancellarii recognovi.

Acta sunt hec anno dominice incarnationis MCLXXXIII^f, indictione prima^g, reg-
nante^h dominoⁱ Friderico^k Romanorum^l imperatore gloriosissimo, anno regni eius XXXII,
imperii vero^m XXVIIIⁿ. 20

Dat.^o apud Constantiam in sollempni^p curia VII^q Kal. Iulii^r: feliciter amen^s.

^{*)} Manfredus (Manfreda 7, 8; *Est. Rom.*; Manfredus 9) de Soltarico (Soldario 7, 8; Soldanico 9; Soldano *Est. Rom.*) *add.* 5, 7, 8, 9, *Est. Rom.*; Manfredus iudex *add.* 6; Manfredus *add.* 12.

<sup>**) Et isti similiter ex parte imperatoris iuraverunt^l: Cona^o, Conradus^v pincerna, Guarnerius^w,
Rodulfus^x camerarius pro^y se, *add.* 7, 8, *Val. Rom.*; Rodulfus camerarius iuravit per se; item
similiter Guarnerius de Lombarde, Cuno de principibus, Conradus de pincerna; isti omnes
iuraverunt pro se, *add.* 12.</sup>

293. ^f) De Parma *des.* 8. ^g) balli 7, 8. ^h) *sic* 1, 4; maladobatus 2. ⁱ) *deest* 7; Malade-
badus iud. Iacobus de petrabana 6. ^k) iudex *deest* 7; Vetulus iudex *des.* 2. ^l) *sic* 1, 2, 5, 6, 9, 30
^m) *sic* 1—3, 7, 8; Vincentius 4—6. ⁿ) *sic* 1, 2; fassiraga 1; fassiraga 5. ^o) semaripa 5. ^p) etc.
add. Vat., cui desunt reliqua usque ad Atto Ficianus c. 42. ^q) *sic* 1, 11; cabalacius 2; kanalacius 4.
^r) baniprando 8; *pro* de Boniprando 7; Smaragdi; 6; iudex. ^s) *deest* 5; Medaldus 7; Medardus 8, 9.
Rom.; iudex *add.* 6, 9. ^t) *deest* 6—9. ^u) *deest* 2, 11, 12; sunt civ. autem 6. ^v) et
persone *add.* 7; et pars *add. Est. Rom.*; et loca *des.* 6. ^w) predictam 6. ^x) in 7; cum 9. ^y) et *usque* 35
iuraverunt *des.* 6. ^z) sub *add. sed del.* 1. ^a) per 4, 5, 7, 8, 10, 11. ^b) Cuno 3; Cuno Acqui 7.
^c) *sic* 1, 2, 7. ^d) *deest* 7; Asta 3, 7, 9; Ast^l 8. ^e) *deest* 9. ^f) que 5; que *add.* 10. ^g) ex 6—8.
^h) consulum et *add.* 7, 8; illorum consulum et *add.* 6. ⁱ) consulatus 1. ^k) Adobatus de Med. 3—5.
9—11. ^l) *Laudensem post Veronensem ponunt* 6—8. ^m) *sic* 1, 2; iudex *add.* 12. ⁿ) Pilius 2;
Pylus 4; iudex *add.* 12. ^o) *sic* 1, 2, 6, 7, 11. ^p) *sic* 2; misio 1, 8; tuisio 3. ^q) iudex *add.* 8, 40
^r) antonius 2, 3, 11; anthoni^us 8. ^s) de Caritatis *add.* 8. ^t) Petri Bave *des.* 6, 7, 12. ^u) Opicus
de Briona 8. ^v) Medardus 8, 9; Meardus 7. ^w) Signum — invictissimi *litteris elongatis* in 5, 6, 9;
Signum — invictissimi *des.* 12. ^x) dui 1—3, 8. ^y) Frederici 3, 5, 11; Fiderici 8. ^z) invictissimi 4, 8.
^a) *monogramma hoc loco delinatum est* in 1, 4—6, 9, 10; *in eadē subter eorū Iulii* in 8; *deest* 2, 3, 7, 11.
^b) Ego — recognovi *des.* 10. ^c) *sic* 1—3. ^d) maguf 1—8; vice seriniarii magnitudine 11. ^e) Ger-
mane 2, 9. ^f) Millo Centesimo LXXXIII^m 1; MCLXXXIII 2; millesimo centesimo octogesimo tercio
inditione prima *litteris elongatis* 9. ^g) indici^o tercia 1; indici^o III, 2; 1, 4, 5; 3, 1, 3. ^h) regnante *usque*
feliciter amen *des.* 9. ⁱ) duo 1—3, 6, 8. ^k) Friderico 6, 7; FR. 3. ^l) Rom. 1, 2. ^m) eius
add. 5. ⁿ) XXIX, 1, 2, 11; XXII, 7, *Vat.* ^o) Data 2, 11, 12; Datum 10. ^p) sollempni 1; cur.
sol. 3, 5, 7. ^q) duodecimo 6; VI, 11. ^r) Iulii 10. ^s) fel. amen *tantum* in 1, 2. ^t) iur. ex
p. imp. 8. ^u) Cona *Vat.* ^v) Conradus 7. ^w) Rancerus *Vat.* ^x) Radulphus *Vat.* ^y) per 7. 50

294. IURAMENTUM NUNTIORUM LOMBARDICORUM.

Cam haec iuramenti formula in nullo codicem a viro cl. Holder-Egger inspectorum obvia sit, subsidia nostra modo haec sunt: 1) codex bibliothecae Marcianae Venetae Lat. Cl. V. cod. CXLIX fol. succ. XIV, in. (supra p. 409 sub nr. 11), ex quo elidit Canciani 'Barbarorum leges antiquae' I, 52; 2) editio Muratorii 'Antiquitates Italicae' IV, 317, quae unde derivata sit, ignoramus; nam cum dicat, formulam desiderari in codice Mutinensi (A), et ipsa desit etiam in codicibus A et S, quos in usus suos certis, restant soli Brivianus, Romanus, Estensis; 3) textus Corporis iuris, quem adduximus in editione Conliana Voluminis legum parvi II, p. 185. Editionem Muratorianam repetiit Vignati 'Storia della Lega Lombarda' 398; textum Corporis dederunt Savioli 'Annali Bolognesi' II, 2, 139 et 'Documenti di storia Italiana' VI, 183; eundem Sigonius 'De regno Italiae' lib. XIV, p. 340 suo more abbreviavit (= Schiavina 'Annales Alexandrini' in Monumentis historiae patriae XI, 58). (P. 180.)

In Christi nomine^a. Iuro ego, quod amodo ero fidelis domino imperatori Friderico^b et eius filio Henrico. Nec^c ero in consilio vel facto, quod ipsi perdant vitam vel membrum aut mentem^d seu coronam imperii vel regni^e. Et si sciero^f, aliquem fecisse vel facere volentem per se^g vel per^h alium, domino imperatori vel regi vel nuntio eorumⁱ sine fraude manifestabo^k. Et cum^l adiuvabo honorem corone^m tenere, et si perdidit, recuperare bona fide in episcopatuⁿ et comitatu adiuvabo. Insuper pacem domini Friderici imperatoris^o et filii eius Henrici et sue partis factam cum Societate Lombardorum^p et civitatibus^q eius Societatis, sicut scriptum est^r inde, sine fraude infra^s XV^t dies post iuratum^u bono intellectu et sigillo domini^v imperatoris sigillatam^w observabo bona fide et sine fraude. Et hoc iurare faciam omnes masculos mecum habitantes a quindecim^x annis supra usque ad LXX^y infra^z XV^t dies postquam iuratum habuero, exceptis servis. Et qui per me iurare noluerint, infra⁴ tertium^a diem imperatori vel regi vel suis nuntiis per breve manifestabo^b.

Data^c MCLXXXIII, indictione I^d.

295. APOCHA RUDOLFI CAMERARII PLACENTINIS DATA. Nov. 22.

Scriptis Paris hoc adiuvimus, quamvis eius sit rationis minime perspicimus. Legitur in Registro magno civitatis Placentinae succ. XIII, fol. 138 (Reg. parvam fol. 94), quod contulit vir cl. Holder-Egger. Utrisque Registro usus est editio Pallastrelli 'Degli atti della pace di Costanza' 80 (= Vignati 373 not.). (P. deest.)

(S. N.) Anno dominice incarnationis millesimo centesimo octuagesimo tercio, indictione prima^a, die Martis, decimo Kalendas Decembris. In palatio archiepiscopi de Mediolano. Fuit confessus dominus Rodulfus camerarius domini imperatoris, se accepisse a Iacobo Stricto consule Placentie solutionem de libris septingentis undecim et solidi^b novem et dimidium denariorum imperialium pro porcione collecte ei contingente, videlicet de libris sedecim milia et pro pace domini imperatoris et Societatis Lombardie:

294. ^a) nomine Christi 1.   ^b) Federico 1, *similia super*.   ^c) Nov. 2. 3.   ^d) aut mentem
^e) des. 1.   ^f) vel caput *add.* 2.   ^g) sciero 2. 3.   ^h) me 1. 3.   ⁱ) deest 3.   ^j) eius 2. 3.
^k) eis *add.* 2. 3.   ^l) *deest* 3.   ^m) hon. corone *des.* 1.   ⁿ) exercitu 2. 3.   ^o) imp. Frid. 2. 3.
^p) Lombardie 2. 3.   ^q) *deest* 1. 3.   ^r) et *add.* 1.   ^s) intra 2. 3.   ^t) quindecim 2. 3.   ^u) iurata 2. 3.   ^v) *deest* 2. 3.   ^w) sigillata 2. 3.   ^x) sexdecim 1; decimo sexto anno 3.   ^y) septuaginta 2; septuagesimum 3.   ^z) intra 3.   ⁴) tertiam 2. 3.   ^a) nam per breve 2. 3.   ^b) *des.* 2. 3.
⁴) ^a) *corr.* *et* III, 1; prima 2.

295. ^a) *anno* secunda.   ^b) *sic e.*

excepto quod non dederunt predicto camerario ius summ, quod est de qualibet libra denarios quattuordecim. Interfuerunt Fuleus de Iniquitate, Arnaldus Strictus, Albertus Dianus, Pultronus Rondana atque Rolandus Dianus testes.

(S. N.)^c Ego Martinus Filippi imperialis aule notarius precepto suprascripti domini Rodulfi camerarii hoc instrumentum scripsi.

(S. N.) Ego Iohannes de Sparoaria sacri palatii notarius auctenticum huius exempli vidi et legi, in quo sic continebatur ut hic legitur, et propriis manibus exemplavi.

296. EPISTOLA AD LUCIUM III. DE PACE CONSUMMANDA.

(1183. Iul.)

Serrata est in Rotulo Cluniacensi II. a. 1245 Lugduni ex autographis descripto, nunc codice Parisino 8989, ex quo publici iuris facta est a. 1865 a viro cl. Huillard-Bréholles 'Notices et extraits des manuscrits de la bibliothèque impériale' XXI, 2, 320. Summarium codicis Ottoboniani 2546, apographa Rotulorum Lugdunensium continentis, v. apud Marteneum 'Collectio amplissima' II, 1228. — Stumpf, Reg. 4366. (P. decst.)

Reverendo et amantissimo patri in Christo L. sacrosancte Romane ecclesie summo pontifici F. Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus salutem et filialem cum debita reverentia dilectionem.

Honorabiles sanctitatis vestre legatos Iohannem tituli Sancti Marci presbyterum cardinalem et P.¹ episcopum Lunensem ad nostre maiestatis accedentes presentiam benigne ut decebat excepinus et verbis eorum, que super negotiis ecclesie et imperii tam modeste quam prudenter nobis proponebant, aurem attentam accommodavimus. Obtentu enim eterne retributionis ac specialis amoris quo personam vestram, pater carissime, amplectimur consideratione, pacem perpetuam inter ecclesiam et imperium vestris nostrisque temporibus consummatam iri, summo desiderio anhelamus. Cum itaque plures modi, qui ad pacis perfectionem pertinere videntur, fuerint propositi, assensum omnimodum et animum vehementer apposimus, ut per aliquem eorundem modorum, qui ad consummationem eiusdem pacis et conservationem magis idoneus iudicabitur, pax diu desiderata compleatur. Sane propositum nobis fuit de pace et concordia Venetiis de possessionibus ecclesie et imperii tractata, et ut eam ratam habere vellemus legati vestri postulabant. Nos itaque secundum formam quam cum cardinalibus Romane ecclesie super eisdem possessionibus Clodii² convenimus, que et illie in scriptum redacta³ et Venetiis postmodum confirmata fuit, eandem concordiam ratam habere firmiter decrevimus, si vos eam ex parte vestra ratam volueritis observare. Sed quoniam prudentibus qui aderam hic modus magis scandali quam concordie materiam prestare videbatur, dum utrique parti de suo iure contendendi facilem posset ingerere occasionem, de consilio eorundem prudentum illius vie facta est mentio, quam legati nostri, Salzburgensis archiepiscopus et qui cum eo missi fuerant, vestre pater-

295. ^c) idem signum ut supra.

1) Petrum. 2) Chioggia. 3) supra nr. 260.

nitati proposuerunt: scilicet ut de universis redditibus quos vel in presentiarum habemus
 in Italia vel in posterum Deo auctore sumus habituri, vos vestrique successores deci-
 mam, fratres vero cardinales nonam percipiant. Quod utique si apprehendere decre-
 veritis, nos tam pro nobis quam pro filiis nostris, ut ratum permaneat, indubitabili et
 5 sufficienti cautione firmabimus, et pro successoribus nostris privilegio aliisque modis,
 sicut in huiusmodi firmiter potest fieri, cavere satagemus: ita siquidem quod quicumque
 principum ad imperium fuerit sublimandus in pacem istam consentiat et, antequam
 coronetur, irisiurandi sacramento confirmet. Principes autem, qui nunc sunt super-
 stites, cautionem pro pace servanda prestabunt sufficientem, et de successoribus princi-
 10 pibus sicut potest per privilegia cavebitur, ita quod quilibet, antequam ad dignitatem
 suam intronizetur, sacramentum de pace servanda prestabit. Item a sanctitate vestra
 et a vestris successoribus et fratribus vestris eorumque successoribus competentem et
 firmam petimus exhiberi cautionem, quod hec pax tam nostris quam postfuturis tem-
 poribus stabilis et inconversa valeat permanere. Alius etiam concordie modus in
 15 medium fuit productus: videlicet ut ecclesia certas possessiones haberet, quas sine gra-
 vamine posset quiete et libere retinere, excepto fodro imperiali. Que utique posses-
 siones, sicut verum investigantibus videtur, quia non possent facile sine contentione
 discerni, dictum fuit, ut prudentes viri et proceete etatis, qui essent de ipsarum posses-
 sionum vicinia, ex parte ecclesie et imperii eligerentur, qui possessiones utriusque per-
 20 tinentes discernere et quorum testimonio de hiis, que ad partem alterutram pertinent,
 tam ecclesia quam imperium communiter acquiesceret; et tum demum daretur nobis
 cognoscere unde Romanam ecclesiam possemus honorare. Adiectum etiam fuit ut, si
 de possessionibus illis, que in ius cederent imperii, alique viderentur usibus ecclesie
 commodiores, ecclesia posset, si vellet, eas per competentem concambium obtinere. Si
 25 vero cederent in ius ecclesie que pro defensione ecclesie et imperii nobis necessarie
 viderentur, possemus similiter, si vellemus, eas convenienti concambio obtinere. Cu-
 pientes igitur animi nostri affectum, quem et persone vestre specialiter gerimus et quo
 exaltationi ecclesie intendimus, in lucem effectus producere, multa super colloquio
 vobiscum habendo cum legatis vestris contulimus, et post varios hinc inde tractatus
 30 tandem in hoc convenimus: quod in festo apostolorum Petri et Pauli iuxta lacum Gar-
 densensem idem colloquium celebretur. Quia vero pacificus Deo produce ad hoc collo-
 quium noster erit progressus, pro reverentia vestri omnis locus nobis placet ad quem
 cum securitate nostra et nostrorum accedere possemus. Unde Cumas venire satis
 nobis complacet, nisi quia propter obsides suos, qui captivi tenentur, non possemus
 35 clamorem sustinere importunitates. Constitutum itaque est, quod nos Ripam¹ acce-
 damus, et vos si placet Veronam, Brixiam vel Mantuam veniatis: et tunc locus com-
 petens, in quo colloquium habeatur, facile poterit inveniri. Vestram itaque sancti-
 tatem, pater carissime, rogamus, monemus et exhortamur in Domino, quatenus ad
 tanti boni consummationem, quod in eodem colloquio auctore Deo proventum ire non
 40 dubitamus, laborem itineris aggredi non pigritemini. De misericordia enim Dei spera-
 mus, quod dabit perficere, tantummodo velle vobis adiaceat. Huius itaque rei gratia
 familiarem capellanum nostrum magistrum Beletum ad presentiam vestram trans-
 mittimus, cui super omnibus ad hoc negotium spectantibus plenam fidem petimus ad-
 libeat, et tam per ipsum quam per scripta de voluntate vestra et fratrum vestrorum
 45 per omnia nos certificatis.

1184.
10b. 29.

1. Ripa ad lacum Benacum

297. SENTENTIA DE IURE CONSTRUENDI CASTRI.

1184. Mart. 15.

Adhibuimus 1) *transsumtum autographi a. 1215. Im. 2 ab Ercecto notario factum, quod asseratur in tabulario Vindobonensi, exemplatum a Wattenbachio et Boehmery et* 5
 2) *chartularium ecclesiae Tridentinae saec. XIII, in dictum colex Wangianus tabularii praesidis Oenopotani, fol. 77, secundum editionem in Fontibus rerum Austriacarum II, 5, 53 nr. 19. — Stumpf, Reg. 1371. (P. deest.)*

‡ In nomine Domini. Dum Henricus comes de Tirol rogaret venerabilem dominum Albertum Tridentine sedis electum, quatinus cum in colle uno, qui^a est in monte supra villam Selsi, castrum edificare permetteret, et ipse dominus Albertus electus denegans^b hoc penitus, dicens sibi quod non permetteret, veniens^c idem comes ante presentiam illustrissimi Federici imperatoris invictissimi semperque^d augusti ipsum rogavit inquirere^e laudum unum super hoc, scilicet ut si^f in commitatu suo castrum sine contradictione^g edificare posset an non. Ibiq[ue] incontinenti assurgens prememoratus dominus Albertus electus e^h contra peccit a prememorato domino imperatore, ut super hoc laudum fieri faceret, dicens videlicet: postquam predictus collis est situs in eo commitatu qui est communis inter me et predictum comitem, si in eo absque mea voluntate et consensu castrum edificare possit annon. Super quam interrogationem prefatus dominus imperator interrogavit dominum Ottonemⁱ falsegravium, ut laudaret quid iuris esset. Qui laudavit dicens: ubicumque duo comites unum commitatum inter se comunem^k habent, unus eorum sine altero in eodem commitatu castrum construere non potest.

Factum est hoc laudum Achenou in camera iam dicti domini imperatoris^l, nullo contradicente, in presentia Henrici et^m Odolrici comitum de Piano, Adelperii de Burgusⁿ, Rupretti^o de Stilfs^p, Swikerii et Outi de Montealbano, Odolrici et nepotis eius Odolrici de Arcu, Ottonis et Kallochi^q de Winee, Henrici de Salee, Ribaldi de Cagnano^r, Alberti de Ripa, Trintinelli^s, Perati^t, Triutseni^u de Rambaldo, Federici Seanei, Henrigiti^v de Tridento, Amelrici de Civigano^w, Tulleni^x, Gerardi^y de Pesena.

Anno dominice nativitatis millesimo centesimo octuagesimo quarto, die Iovis decimo septimo exeunte Marcio, ind. secunda.

‡ Ego Albertus domini Federici imperatoris invictissimi notarius isto laudo interfui et exinde hoc instrumentum scripsi.

297. a) quod 1.   b) denegasset 2.   c) deveniens 2.   d) que deest 2.   e) inquerere 1.
 f) v̄fi 1.   g) sine contr. castrum 2.   h) he 1.   i) Ottonem 1.   k) communis 1; comunem 35
 inter se 2.   l) et add. 1.   m) deest 1.   n) Burgo 2.   o) Ruperti 2.   p) Stilvs 2.   q) Kalochi 2.
 r) Rabaldi de Cagnano 2.   s) trintinelli 1.   t) Pesati 2.   u) tritseni 1; Trintini 2.   v) Eurigeti 2.
 w) Civigano 2.   x) Tuleni 2.   y) Girardi 2.

298. CONVENTIO CUM COMITE HAINOENSI DE MARCHIA IMPERII CONSTITUENDA.

1184. Mai.

Servata est in traussumto episcoporum Belvacensis et Nivernensis facto a. 1258 mensi
5 Februario Parisiis, in tabulario S. Lamberti Leodiensis existente nr. 16. Episcopi de charta
nostra haec enuntiarunt: Item alias litteras sigillatas sigillo serenissimi viri Friderici
 Dei gratia Romanorum quondam imperatoris et semper augusti non abolitas nec in
 aliqua sui parte viciatas vidimus in haec verba¹. *Chartam nostram descripsit vir d.*
Arndt et cum viro d. Toche communicavit, qui cum vulgari Jahrbücher Heinrichs VI.
10 p. 600 nr. 1. qua editione usi sumus. Paulo ante cum ex exemplari viri d. Schoon-
brotti Leodicensis minus correcte ediderat Prutz: Heinrich der Lowe' p. 488. — Stumpf,
Reg. 1375. (P. deest.)

In nomine Domini. Haec est conventio facta et ordinata inter dominum Fridericum Romanorum imperatorem et Baldwinum comitem Hainoensem.

1. Baldwinus comes Hainoensis disponet et efficaciter promovet, quod univ-
 15 versum allodium Henrici comitis Namucensis et de Lucelbure, avunculi sui, sicut illud tenet et tenuit, cum omni integritate et iure, cum abbatibus et ecclesiis et universis appendiciis per manum suam vel avunculi sui imperio legitime conferatur. Et quando-
 20 cumque comes Hainoensis hanc donationem perfecerit, dominus imperator comiti Hainoensi iam dictum allodium et insuper universum feodum, quod Henricus comes Namucensis et de Lucelbure tenet et tenuit ab imperio, in feodo concedet, et coniunctis tam feodis quam allodiis iam dictis, dominus imperator marchiam imperii ex eis constituet, quam marchiam comes Hainoensis a domino imperatore accipiet et ex ea princeps
 25 imperii et ligius homo censetur et principum imperii gaudebit privilegio.

2. Item universi ministeriales Henrici comitis Namucensis et de Lucelbure digni-
 30 tati marchie tradentur eo tenore, quod a marchia nequaquam possint alienari.

3. Illo vero qui marchiam tenebit decedente, filius suus in dignitatem marchie
 illi succedet; si vero filius decesserit, frater eius ipsi succedet, et sic de fratre in fratrem
 35 successio durabit, si filii defuerint. Porro si filii et fratres defuerint, filia illius igitur marchiam tenebit. Si filium habuerit, filius ille a domino imperatore dignitatem marchie suscipiet.

4. Hac donatione completa, comes Hainoensis tenebitur solvere domino imperatori et domino Henrico regi filio eius et curie octingentas marchas argenti et domino imperatrici quinque marchas auri.

5. Si vero dominus imperator ante huius rei consummationem decesserit, dominus
 40 rex filius eius idem negotium debito effectui mancipabit.

6. Omnibus hiis consummatis dominus imperator et rex filius eius haec omnia
 composita privilegiis suis sepedicto comiti confirmabunt et ei legitima compositione conferent.

40 Ut autem haec omnia premissa rata et inconvulsa habeantur, placuit ea auctori-
 tatis sue sigillo et scripto cerografizato domino imperatori confirmare, subnotatis testibus, quorum nomina sunt: Otto Babenbergensis episcopus, Hermannus Monasteriensis episcopus, Godefridus imperialis aule cancellarius, Raulfus prothonotarius, Gerhardus

¹ Ita Prutz, *Heinrich der Lowe' p. 488, ubi plura de episcoporum charta adducens.*

comes de Los, Henricus comes de Dietse: de ministerialibus imperii: Wernherus de Bonlant, Cuno de Mincimberg, Philippus de Bonlant, Guillelmus advocatus Aquensis: de hominibus comitis Haynoensis: Eustachius de Ruez, Almanus de Provi, Nicholaus de Baarbentum, Hugo de Croiz, Polins de Vileirs.

Acta sunt hec anno domini MCLXXXIII. mense Maio. indictione II.

5

299. SENTENTIA DE OFFICIATIS EPISCOPORUM.

1184. Iun. 20.

Dedit Bethmann ex autographo tabularii Cameracensis, cui appendebat sigillum; ex eius exemplari cecidit Böhmer 'Acta imperii selecta' p. 137 nr. 145¹. — Stumpf, Reg. 4378. 10
(P. dcest.)

Fridericus Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus. Notum facimus universis imperii fidelibus, presentibus et futuris, quod dilectus noster ac fidelis princeps Rogerus Cameracensis episcopus in presentia nostra constitutus per sententiam quesivit: si officiatum suum sive custodem rerum suarum quando vellet ab officio et 15 custodia rerum suarum removeere posset, precipue cum propter negligentiam sive fallaciam illorum incurrat detrimentum rerum suarum. Ex deliberatione itaque et consilio principum ac prudentum curiae nostrae super questione episcopi talis est lata sententia: quod episcopus officiatum suum et custodem rerum suarum pro sua voluntate removeere potest et mutare quodcumque velit, salvo tamen beneficio quod officiatum vel custos 20 ab eo dinoscitur habere.

Huius rei testes sunt: Conradus Maguntinus archiepiscopus, Godefridus imperialis aulae cancellarius, Rudolfus imperialis aulae prothonotarius, Iohannes prepositus Sancti Germani Spirensis, Hugo decanus maioris ecclesiae Cameracensis, Waltherus 25 canonicus eiusdem ecclesiae, Wernerus de Bonlande, Willelmus advocatus Aquensis, Iohannes Tassuns, Iohannes Gerlant, Baldewinus Calvus, Michahel Plantefugl, Iohannes Pilepois.

Dat. apud Geilenhusen anno dominicae incarnationis MCLXXXIII. ind. II. XII. Kal. Iulii.

¹⁾ Per eandem sententiam iam a. 1155. Iun. 1 Gualtero praeposito Cameracensi officium abiudicatum 30 est in curia Lotharii III: r. eius privilegium (Böhmer 'Acta imp. selecta' 75 nr. 82; Stumpf, Reg. 3303), ubi haec: Eadem sane sententia de omnibus officiis non feudatis in praesentia nostra a praefatis principibus ibidem data et confirmata est.

300. SENTENTIA DE DEBITIS PRINCIPIS ECCLESIASTICI.

1184. Sept. 22.

Dedit Bellmann e cartulario ecclesiae Cameracensis saec. XIII. signato B. in bibliotheca municipali Cameracensi nr. 1029 assercato. Ex exemplari Bellmanni edidit cum Böhmer Acta imperii selecta 111 nr. 118. — Stumpf, Reg. 1385. (P. deest.)

Fridericus Dei gratia Romanorum imperator augustus. Notum esse volumus universis imperii nostrisque fidelibus tam futuris quam presentibus, quod dilectus noster Rogerius Cameracensis episcopus in presentia nostra constitutus in sollempni curia
10 Mediolani celebrata sua nobis conquestione proposuit coram principibus imperii, Theu-
tonicis pariter et Latinis, quod a quibusdam mercatoribus graviter impeteretur, qui
debita predecessoris sui, felicitis memorie Alardi, ab eo requirebant et ipsum propter
hoc nomine debitoris in causam trahebant. Cum igitur idem episcopus in facie prin-
cipum nostrorum maiestatem nostram per sententiam interrogaret: quid iuris super in-
stantia mercatorum illorum esset, dilectus consanguineus noster Conradus Magontinus
15 archiepiscopus a nobis requisitus, hanc dedit sententiam, ab universis principibus qui
presentes aderant, archiepiscopis et episcopis atque abbatibus, approbatam: quod nullus
princeps ecclesiasticus tenetur solvere debita predecessoris sui, que non per consensum
imperatorie maiestatis et consilium capituli sui mutuo accepit; et bona ecclesiastica
20 nec ei vendere licet nec pignori obligare, nisi per eundem imperatorie maiestatis con-
sensum. Data igitur hac sententia et a cunctis principibus qui presentes aderant
approbata, nos consequenter interrogati a predicto episcopo: si Alardus predecessor
eius per consensum nostrum quiequam de bonis ecclesie sue obpignorerit vel alicui
debito se obligaverit, pura teste conscientia palam confessi sumus: nichil horum prede-
25 cessorum suum per consensum nostrum fecisse, sed nec ab eo nos super talibus un-
quam fuisse requisitos. Eapropter imperiali auctoritate et de vigore date sententie
statuimus, fidelem nostrum Rogerum Cameracensem episcopum a debitis antecessoris
sui penitus esse liberum nec eum debere cuiquam ipsum super hoc impetenti respon-
dere, ideoque ipsum episcopum ab impetitione predictorum mercatorum auctoritate im-
30 periali denuntiamus absolutum.

Testes huius rei sunt: Conradus Maguntine sedis archiepiscopus, Robertus Vien-
nensis archiepiscopus, Algisius Mediolanensis archiepiscopus, Otto Babinbergensis epi-
scopus, Eberhardus Merseburgensis episcopus, Bertramus Metensis episcopus, Conradus
Warmacensis episcopus, Henricus Viridunensis episcopus, Milo^a Taurinensis episcopus,
35 Willelmus Astensis episcopus, Wala^b Pergamensis episcopus, Siffridus abbas Hers-
veldensis, Gregorius Prumiensis abbas, Ludewicus Iantgravius Thuringie, Henricus
Wertio marchio, Gerardus comes de Lon, Henricus comes de Dietse, Theobaldus
comes de Lechsgemonde^c, Symon comes de Spanheim, Henricus de Aldimthorph.

Datum Mediolani, anno dominice incarnationis MCLXXXIII, indictione II,
10 X. Kal. Octob.

300. ^a Mirus *cod.*   ^b Warmis *cod.*   ^c Lechsgemonde *cod.*

301. INFEODATIO MARCHIARUM GENUAE ET MEDIOLANI.

1184. Oct. 19.

Dederunt Böhmer et Bethmann e schedis Heckmanni Hannoverae asservatis, qui a. 1700 chartam hanc Modenae exemplavit. De marchis istis cf. Ficker 'Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens' II, 262. — Stumpf, Reg. 4388. (P. deest.) 5

In nomine sancte et individue Trinitatis. Anno dominice nativitatis MCLXXXIII, die Veneris, qui est XIII. exeunte mensis Octobris, indictione II, cum Fridericus Romanorum imperator apud Veronam in palatio Sancti Zenonis cum maxima curia esset, ibi in praesentia honorum hominum, nomina quorum haec sunt: Conradus archiepiscopus Moguntinus, dominus Gotofredus cancellarius, Gothofredus patriarcha Aquilegiae, Pistor episcopus Vicentinus, Drudus episcopus Filtrensis, dominus Wezelo de Camino, Vingeltus de Prata, Fisolinus de Campo sancti Petri, Rudolphus protonotarius, Rudolphus camerarius, Leonardus iudex Veronensis, Gerhardus de Rocha, Aldrigetus filius Arardi, in istorum et aliorum multorum nobilium curiae praesentia, dominus imperator Federicus investivit marchionem Opizonem de Este de marchia Genuae et de marchia Mediolani et de omni eo quod marchio Azo habuit et tenuit ab imperio, ita ut supra- dictus marchio habeat et teneat a praedicto imperatore ad rectum feudum cum omni honore illud totum quod ad imperium spectat, et nominatim de eo quod fuit de duce Henrico¹, ut iure feudi ab imperio habeat tantum. Iam dictus marchio tali conditione recepit investituram a praedicto imperatore de feudo quod olim a iamdicto duce Henrico habebat, quod si dux aut eius heredes terram recuperaverit vel ipse imperator ei aut suis haeredibus terram reddiderit, quod praedicta investitura nihil debeat ei marchioni nocere. Et insuper omnium rerum possessiones quas ipse possidebat, etsi aliquis aliquid iuris in praedictis rebus seu possessionibus occasione alienius hereditatis habebat vel compete-
bat, praedicto marchioni Opizoni imperiali auctoritate dedit et concessit. 25

Actum in Verona in palatio Sancti Zenonis.

Ego Manfredinus sacri palatii atque domini Friderici imperatoris notarius interfui et scripsi et firmavi.

302. QUERIMONIA CONTRA CREMONENSES. 30

(1185. Febr.)

Dedit Böhmer 'Acta imperii selecta' p. 756 nr. 1062 ex exemplari Hippolyti Cereda, quod fecit e membrana tabularii Cremonensis iam sign. 1918 (olim D 36), quam autographon esse opinatus est. Sed vir cl. Holder-Egger, cum a. 1891 inspiciens apographon tantum coarctum esse iudicavit duabus manibus exaratum. Denuo contulit vir d. Astegiano Cremonensis. — Stumpf, Reg. 1108. (P. deest.) 35

1) Henrico Leone.

(1) Post gestatam Rome coronam cum dignitate et nomine imperiali fungeremur et rursus accepissemus^a voluntatem^b intrandi in Ytaliam, accesserunt ad nos Cremonenses tractantes nobiscum^c et firmiter agentes de destructione^d Creme. Et nos illis promisiimus, quod non exieremus Ytaliam, nisi destructa Crema: eo presertim tenore et tali conditione, quod et ipsi nobis fideliter assisterent et tam in destructione Mediolani quam in aliis que nobis inonerent sua nos fidelitate iuarent. Cuius facti executores Cremam valida manu obsedimus et in obsidione illa moram fecimus XXX septimanis aut plus, non sine multi sanguinis et rerum impensa, et perdidimus ibi viros nobiles nostros beneficiatos, ministeriales et seruiantes strenuos, quos recompensari difficile est; et non sine maximo persone nostre periculo res nobis acta est, ita ut nullus hominum computare posset, quantum nos receperimus dampnum, tam principes nostri, quam alii^e homines quamplurimi, quos ad hoc^f invitaveramus discrimen. Satisfactum tandem est studiis nostris, et Crema cessit viribus fortitudinis nostre, que destructa fuit funditus; et cum ceteris eius civitatis membris ecclesiam quoque, quod tamen se non facturos promiserant, penitus everterunt. (2) Proecedente tempore adiutorio Dei et illorum atque fidelium nostrorum studioso labore Mediolanum evincimus et destruximus. Cumque de regalibus nostris ordinarem per totam Lombardiam, ita disposuimus, ut de regalibus nostris in episcopatu Cremonensi ab eis annuatim ducentas marchas reciperemus. Post hec facta est curia sollemnis in Wircelure^g, ad quam multitudo Lombardorum convenit: inter quos venerunt Cremonenses postulantes a nobis gratiam sibi fieri de constituta pensione: in qua petitione tantum illos exaudivimus, ut ducentas marchas, quas annuatim solvere tenebantur, penitus remitteremus, ea spe, quod plene confidebamus de illis, quod nunquam in aliquo se nobis opponerent. (3) Accidit post hec, quod pro necessitate imperii ordinavimus expeditionem versus Romam. Cumque exercitum^h per Lombardiam duceremus, locuti sumus cum Cremonensibus: et propter dilectionem, quam habuimus erga illos, milites illorum nobiscum vice soldariorum pro precio nostro duximus, nominatim Egidium de Dovaria et aliosⁱ Cremonenses secum, quos tunc nobis ducere placuit. Et super hec omnia, cum plenam de illis conceperemus fiduciam, illi studio occulte fraudi dederunt animum^k, nobis facientes molestias et impedimenta per universam Lombardiam. Hoc utentes principio Mediolanenses, quos profugos et destructos in quatuor villis exposueramus et in aliis locis, ubi vix vita gauderent, contra honorem nostrum et imperii reduxerunt in civitatem suam. Unde omne surrexit malum^l, quod interim in Ytalia^m sustinuimus. (4) Deinde civitatem nostram Laudam, quam imperiali manu nostra fundaveramus, nobis fecerunt adversam timore ipsorum, maximum ex hoc honori nostro dantes opprobriumⁿ. Deinde Parmenses nobis reddiderunt adversos, ita ut obsides datos a Bononia, quos illorum fidei commiseramus, Bononiensibus redderent; quod illi nequaquam fecissent, nisi timore Cremonensium. Ad hec per eosdem Cremonenses strate^o nostre per Montem Bardonis nobis undique precluse fuerunt, ut nulla nobis pateret via revertentibus a Tuscia in Lombardiam. Et per hoc universa regalia nostra in Lombardia nobis ablata sunt; et compulsi fuimus per terram marchionis Malaspine per angustum serpere foramen cum maximo persone nostre periculo et tanti exercitus, uxoris nostre et filiorum: nec ausi fuerunt per universam Lombardiam aliqui nos recipere preter fideles nostros Papienses^p, qui omnem^q imperio fidem exhibuerunt; quibus in eternum retribuere intendimus, nos et filius noster post nos et omnes, quos ad hoc poterimus inducere in memoriam fidelitatis, quam tunc exhibuerunt nobis et imperio. (5) His^r

302. ^a) accepissemus c. ^b) voluntatem c. ^c) nobiscum c. ^d) destructione c. ^e) alii c.

^f) hic c. ^g) Wircelure c. ^h) exercitum c. ⁱ) alios c. ^k) animum c. ^l) surrexit malum c.

^m) Ytalia c. ⁿ) opprobrium c. ^o) stare c. ^p) Papienses c. ^q) omne c. ^r) *abbate secunda*

50 *manus c.*

addimus, quod eorum culpe imputamus, quod de tribus locis, Gamunde videlicet et Meringin et Burgul et aliis coadiutoribus, septem omnibus numero, convenientes contra honorem nostrum et imperii, civitatem construxerunt, quam hodierno die dicunt Cesaream. Ad cuius iniurie vindictam factum est, quod expeditionem ordinavimus in Italiam et eandem civitatem obsedimus. Ibi factum est, quod convenirent Lombardi ad habendum nobiscum conflictum: cum quibus venit Wazo Cremensis comitatu societatis sue ad hoc congregate, ut ibi nos occiderent et honorem nostrum nobis auferrent. (6) Transacto aliquo tempore, cum celebraturi essemus consilium Venetiis, Cremonenses miserunt ad nos, ut si vellemus venire in civitatem illam, ipsi cum maximo honore nos vellent recipere: offerentes nobis, quod per civitatem ipsorum cum securitate et honore conducere nos vellent in terram domine Mathildis. Fidem habuimus eorum securitati, intravimus Cremonam, et hospitati nos fuerunt ad Sanctam Agatham, nec meminimus, quod infra tempus, quo apud eos morati fuimus, servitium nobis fecerint estimatione panis unius. Fecerunt nos intrare secum in refectorium Sancte Agathe, ibique habito nobiscum colloquio ad hoc nos compullerunt, ut salva persona nostra non crederemus unquam nos exituros de hoc loco, donec eis dedimus duas villas nostras Warzstallam et Luciarlam. Sed Deo propitio ita inde recessimus, quod nullum eis inde dedimus privilegium, licet omnes principes nostri, tam clerici quam laici, quorum innumerabilis nobiscum turba fuit, nobis instarent, ut omnia que peterent illis daremus, quatinus salva vita possemus recedere. Hac violentia et iniuria interim villas predictas nobis abstulerunt. His addiderunt, quod cum in eodem refectorio Sancte Agathe iurassent, quod Mediolanensibus favore Papiensium vivam viam ferram facerent et pontem Placentinorum destruerent, non fecerunt. (7) Sicut ergo ea que iuraverunt non sunt exsecuti, ita nec nos ipsis tenemur super promissione quam illis fecimus, sicut utrinque promissum fuit. Nec oblivisci possumus que presentes positi vidimus, videlicet quod nobis accedentibus ad civitatem Laudensem, cum Placentiam pergeremus, occurrerunt nobis Cremenses cum crucibus prostrati coram nobis ad querimoniam super afflictione, qua eos afflixerunt Cremonenses: ibi videntibus nobis Cremonenses eos a facie nostra nudos^u nudis gladiis^v repulerunt, percutientes eos et graviter quosdam vulnerantes. Ac deinde nobis Placencie existentibus^w irruerunt in eos, casas eorum igni vastantes et diruentes possessiones eorum, cum personas non invenissent qualibet turpissima morte perendas. Fecerunt autem Cremonenses dampnum nobis estimatione CCCM marcarum, quas ipsis computare possumus: super quibus eos convenimus querentes iustitiam, quam nec nobis facere voluerunt nec recipere a nobis.

303. CONVENTIO CUM MEDIOLANENSIBUS. 35

1185. Febr. 11.

Dedit b. m. Jaffé ex apographo saec. XV. in tabulario diplomatico Mediolanensi asservato, quo certe etiam primus editor Paricelli 'Ambrosianae Mediolani basilicae monumenta' (Mediolani 1645 4°) I, 1028 (= Ficker 'Italienische Forschungen' IV, 195 nr. 155) usus est, qui cartam e tabulario Sancti Ambrosii se praebere dicit. Textum pacti, quod cartae insertum est, imitata est conventio, quam Heinricus VI. 1192. Jul. cum Briciensibus inivit; c. infra. — Stumpf, Reg. 4409. (P. deest.)

302. ^s) congregati c.   ^t) afflictione c.   ^u) nudis c.   ^v) gladiis c.   ^w) assistentibus c.

In nomine sancte^a et individue Trinitatis. Fridericus^b divina favente elementia Romanorum [imperator] augustus. (1) Preclare serenitatis nostre liberalis benignitas ea virtutum gratia pollet, ut cum universos fideles suos habundantis elementie favore complectatur, illos tamen artius ac specialius sue familiaritati conciliet, quos
 5 fidelitatis perseverantia et devotionis fervore erga sacram imperii maiestatem ceteris prepollere perpendit. Circumspecte itaque discretionis oculo dilectorum fidelium nostrorum civium Mediolanensium attendentes strenuitatem, fidem ac devotionem, quo ferventiori ceteris affectu nostre in dies dignationi gratiores se exhibent, tanto honori et promotioni ipsorum ac civitatis sue accuratius volumus intendere, quanto nobis datum
 10 est de ipsorum sinceritate perfectiorem fiduciam habere. (2) Eapropter imperiali placuit elementie nostre, predictorum fidelium nostrorum desiderii nostre mansuetudinis animum ad commoditatem eorum et laudabilem civitatis statum applicare, ut concessionem et permissionem, quas eis in pace¹ sine censu fecimus pro nobis et illustri filio nostro Henrico Romanorum rege augusto, confirmaremus; et insuper regalia illa imperii, que illis sine censu non concessimus, secundum infrascriptum modum in sub-
 15 scriptis terris pro censu concederemus; et pactum, quod subsequitur, cum eis iniremus. (3) Concedimus itaque Mediolanensibus omnia regalia, que imperium habet in archiepiscopatu Mediolanensi sive in comitatibus Seprii, Martesanie^c, Burgarie, Leucensi, Statione vel in aliis comitatibus et locis extra comitatus, ubicumque sint in aqua et
 20 terra. Si qua etiam regalia habemus in locis, que Mediolanenses concesserunt Cremo- nensibus ultra Abduam, similiter, cum ea recuperaverint, eis concedimus. Comitatum autem Seprii, in quo superius et regalia eis concessimus, sic intelligimus, sicut in privilegio² nostro distinctum est, scilicet per hos fines: a Lacu Maiori sicut pergit flumen Ticini usque ad Padriquam, et a Padriano usque Cerrum de Parabiago,
 25 et a Parabiago usque ad Carronum, et a Carrono usque ad flumen Sevisi, et a Seviso usque ad flumen Trese, et sicut Tresa refluit in predicto Lacu Maiori. Eo addito quod de omnibus illis locis, de quibus commune Mediolani habet iurisdictionem, quam eis concessimus vel nunc concedimus, non obsit Mediolanensibus, si quis a tempore regni nostri vel ab eo, qui a nobis habuit aliquod datum vel scriptum, habeat in
 30 supradictis locis de regalibus imperii, unde ille, qui datum suscepit, publice non est in possessione. (4) Ab hac concessione regalium excipimus omnia feoda et beneficia antiqua, ab antecessoribus nostris de regalibus concessa ecclesiis vel quibuscumque personis, et etiam [si qua^d] a nobis concessa sunt de regalibus, de quibus possessor manifestam habet possessionem; et reservata paratice nobis, que debet prestari filio
 35 nostro illustri regi Henrico et omnibus successoribus eius, cum primo coronam regni Mediolani aut Modoetie suscipient, prestanda ab hiis, qui ipsam paraticam soliti sunt prestare; et reservata in Modoetia, quod marascaleo nostro vel regis liceat ibi hospitia assignare; excepto quoque iure appella[tionum], sicut^e in forma pacis³ est comprehensum. (5) Pro hiis autem regalibus, que eis nunc concedimus et in pace non^f
 40 concessimus, debent Mediolanenses prestare nobis vel nostro nuntio et successoribus nostris in civitate Mediolani a Kalendis instantis Martii ad annum pro censu singulis Kalendis Martii libras trecentas imperiales.

(6) Ad maiorem quoque cautelam et eorum securitatem talem pro nobis et filio nostro rege Henrico cum Mediolanensibus conventionem fecimus, que hinc inde iuramento firmata est. Iuravit Rudolfus camerarius noster parabola et in anima nostra, quod nos bona fide manutenebimus civitatem Mediolanensem et quod iuvabimus eccle-

303. ^a domini c. ^b Federicus c., similia semper. ^c Martesanie c. ^d hinc iocantur delata, restigiu secutus, restituit Inq. ^e iocantia c. ^f nunc c.

1) Constantiensis. 2) Quod deperditum videtur. 3) Constantiensis c. 10.

siam Mediolanensem et Mediolanenses manutenere omnes possessiones, quas habent et possident, et iura omnia, iustitias et rationes, quas habent. Si quas etiam possessiones, iura, iustitias et rationes amiserint, adiuuabimus eos bona fide recuperare. Eas autem possessiones, iura, iustitias et rationes intelligimus, quas habent in archiepiscopatu Mediolanensi sive in comitatibus predictis et in locis extra comitatus, ubicumque sint, 5
 contra omnes homines et civitates et loca Lombardie, Marchie et Romaniolae. Eo tamen tenore, ut nos pro speciali negotio Papiensium non faciamus guerram Mediolanensibus nec pro speciali negotio Mediolanensium teneamur facere guerram Papiensibus. Sed si aliqua lis inter eos orta fuerit, nos bona fide partes nostras interponemus ad componendum vel ad iustitiam faciendam. Si vero Papienses adiungent se alicui civitati vel persone ad guerram faciendam Mediolanensibus, nos teneamur Mediolanenses adiuuare, sicut supra continetur. Et omnes concessioniones seu permissiones illas, que facte sunt in tenore pacis sine censu et quas modo facimus pro censu, cum iustitia et ratione eis manutenebimus. Et quod nos non faciemus specialem societatem cum aliqua civitate, loco vel persona, que sit de Lombardia, Marchia vel Romaniola, absque consensu 10
 consulum Mediolanensium, vel maioris partis vel omnium. Idem etiam sacramentum faciemus prestare regem Henricum filium nostrum in anima sua et parabola sua faciendum ad terminum, quem consules Mediolani cum consilio credentie nobis dixerint. (7) Item idem Rudolfus suprascripto modo parabola nostra iuravit, quod nos bona fide et sine fraude dabimus operam, ut Crema integre reedificetur ad terminum, quem 15
 consules Mediolani cum consilio credentie sue nobis dixerint, cum ea virtute quam habemus in Lombardia, Marchia et Romaniola. Dabimus autem operam hoc modo: commonendo, exortando, precipiendo personis, civitatibus et locis Lombardie et Marchie et Romaniolae sub debito sacramenti et fidelitatis, publice et privatim, bona fide, ut nobis ad hoc perficiendum debitum et efficax consilium et auxilium prebeant. Si 20
 autem infra terminum constitutum aliam fortiam, quam modo habeamus, in Lombardia, Marchia et Romaniola habuerimus, eam ad hoc perficiendum bona fide adhibebimus. Et si infra terminum constitutum id facere nequiverimus, ad idem perficiendum secundum predictum modum teneamur, cum primum poterimus, quousque reedificetur. Siqua autem persona, civitas vel locus ad hoc perficiendum aliquod impedimentum, ne id fiat, prestare presumpserit, eum eosve vel eas per districtum sacramenti et fidelitatis, qua nobis tenentur, prohibebimus. Et si propter hoc non acquieverint, eos easve in banno publice mittemus, quousque digne satisfecerint. Et si satisfacere distulerint, per sacramentum et fidelitatem proximis civitatibus, locis et personis precipiemus, ut eis guerram faciant. (8) Similiter faciemus iurare regem Henricum filium nostrum 25
 ad terminum, quem consules Mediolani constituent consilio credentie sue, quod Cremam bona fide manutenebit, sicut et nos de ea bona fide manutenenda iurari fecimus. Manutenebimus autem Cremam hoc modo et ea ope, sicut dictum est de reedificatione facienda: eo addito, si fuerimus ultra montes, quod bonum nuntium et litteras mittemus pro simili adiutorio prestando et impedimento inhibendo, cum inde fuerimus requisiti. 30
 (9) Pacti quoque et iuramenti formam, quod Mediolanenses nobis et filio nostro Romano regi facere debent, presenti pagine duximus inserendam. Iurabunt, quod bona fide et sine fraude adiuuabunt nos et predictum filium nostrum manutenere imperium in Lombardia, Marchia et Romaniola: et manutenere omnes possessiones, iustitias, iura et rationes, quas habemus in Lombardia, Marchia et Romaniola: et specialiter terram quondam comitis Matildis. Si quas etiam possessiones, iustitias, iura et rationes in predictis terris, scilicet Lombardia, Marchia et Romaniola, et nominatim de terra quondam comitis Matildis, amiserimus, adiuuabunt nos bona fide recuperare, et hoc contra omnes civitates, loca et personam quamlibet Lombardie, Marchie et Romaniolae: eo tenore ut, si nos aut filius noster rex Henricus aliquando, quod nobis 35
 40
 45
 50

licere nolumus. contra concessiones seu permissiones factas personis, civitatibus seu locis Societatis, sicut in tenore pacis continetur, venire voluerimus. Mediolanenses non teneantur hoc sacramento nos adiuvari. Et si aliqua persona, civitas vel locus Societatis contra hoc fecerit, quod nobis et filio nostro regi Henrico in pace convenerunt, teneantur Mediolanenses nos adiuvari et filium nostrum regem, usquequo venerint ad congruam satisfactionem. Item iurare debent, quod non facient specialem societatem cum civitate, loco vel persona de Lombardia, Marchia et Romaniola absque consensu nostro vel regis Henrici filii nostri. Item consules et credentia iurabunt, quod bona fide et sine fraude dabunt nobis et filio nostro Henrico regi rectum consilium de illis negotiis, de quibus ab eis postulabitur a nobis vel a filio nostro rege Henrico, per nos aut certum nuncium nostrum aut nostras litteras: nec per fraudem se subtrahent, quin illud dent. Et hoc sacramentum facere debent Mediolanenses a decem et octo annis supra et a septuaginta infra bona fide et sine fraude, qui consueverunt sacramenta generalia facere. Et eos, qui non iuraverint propter minorem aetatem, facient iurare, cum fuerint maiores, in quinto anno, si requisitum fuerit. Et renovabunt in singulis decenniis haec sacramenta etiam illi qui fecerint, cum requisiti fuerint a nobis vel a certo nuncio nostro.

(10) Et ibi statim in conspectu nostro consules Mediolani, quos commune ad hoc destinaverat, iuraverunt, ut supra de eorum sacramento continetur: hii videlicet: Pina-
mons de Vicomercato, Heriprandus iudex, Adobadus Bultrafus, Ugo de Camerario. Hoc amplius facient socios suos et credentiam infra octo dies, postquam Mediolani fuerint, iurare, ut supra, et alios cives Mediolanenses, cum inde a nobis vel nostro nuncio fuerint requisiti. Alii quoque legati, qui cum eis erant, supradictum iuramentum iuraverunt sine predicto additamento: hii videlicet: Rugerius Vicecomes, Arnaldus de Mariola^g, Guillelmus de Ossa, Ardericus iudex de Bonate, Otto Cendadarius, Alcherius Bonusvicinus.

(11) Interfuerunt huic facto Guillelmus Astensis episcopus, Wala Pergamensis episcopus, Conradus Lubicensis electus, Obertus Modociensis archipresbyter, Fridericus prepositus Argentine, frater Tidericus de Silva Benedicta, Chunradus^h dux Spoleti, Chunradus^h marchio Anconitanus, Gerardus comes de Los, Conradus castellanus de Nurnberch, Symon comes de Spanheimⁱ, Dipoldus comes de Lechesgemunde, Bertoldus Ytalie legatus, Warnerus^k de Bonlande, Henricus dapifer, Conradus pincerna, Henricus marschaleus de Lutra, Domertus Bentzonis, Rogerius de Osio, Benso Boni-
senioris consules Cremensium.

Signum domni Friderici Romanorum imperatoris invictissimi. (M.)

Ego Godfredus imperialis aule cancellarius vice domni Philippi Coloniensis archiepiscopi et Ytalie archicancellarii recognovi.

Actum anno dominice incarnationis millesimo centesimo octuagesimo quinto, indictione tertia, regnante domno Friderico gloriosissimo Romanorum imperatore augusto, anno regni eius trigesimo tertio, imperii vero trigesimo primo. Datum apud Regium, per manum Rudolfi imperialis aule prothonotarii, tertio Idus Februarii: feliciter amen.

303. ^g) sic *Puricelli*: Mäola c.

^h) Chunradus c.

ⁱ) Spanheim c.

^k) Warnerus c.

304. 305. PROSCRIPTIO COMITIS GEBENNENSIS.

1186. Mart. 1. 2.

304. PROMULGATIO PRO ECCLESIA GEBENNENSI. Mart. 1.

Autographon tabularii reipublicae Gebennensis, cui adhuc pars sigilli appendet, contulit Bethmann, descripsit Iaffé. Edidit Spon 'Histoire de Genève' ed. in 4° II, 42; ed. in 8° III, 78 (= Ficker 'Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens' IV, 210). Cf. etiam litteras (s. d.), quibus imperator Gebennensibus sententiam proscriptionis enuntiat, Spon II, 45 (III, 83; Stumpf, Reg. 1467) et litteras (Aug. 27) patentes, quibus episcopo licentia datur recipiendi feoda, quae comes ab ecclesia Gebennensi tulerat, Spon II, 44 (III, 81; Stumpf, Reg. 1466). — Stumpf, Reg. 447. (P. deest.)

¶ Fredericus Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus. ¶ Universis Romani imperii fidelibus ad quos presens scriptum pervenerit gratiam suam et omne bonum. Imperialem deest maiestatem in rebus variis gratiam moderari et vindictam, ut fidelibus ad vota pro servitiis respondeat et culpas rebellium digna ultionis animadversione compescat. Eapropter notum facimus universitati vestre, quod Wilhelmus comes Gebennensis legitima citatione coram maiestate nostra constitutus, iravit stare mandatis nostris super iniuriis et excessibus et dampnis, que dilecto nostro Namtelino Gebennensi episcopo et ecclesie Gebennensi dinoscitur intulisse. Qui subterfugiendo iusticiam a curia nostra clam recessit et, dum iuramenti sui fideique constantiam expectaremus, degeravit^a. Habito igitur principum prudentumque nostrorum consilio consultisque curie nostre iudicibus, iudiciali sententia ipsum comitem banno imperiali subiecimus, legali iudicio condemnatum ad omnimodam restitutionem dampnorum que predicto episcopo et ecclesie irrogavit. Ideoque statuimus, ut idem episcopus de prediis antedicti comitis usque ad summam viginti milium solidorum liquido declaratam recipiat; ad hec eidem episcopo plenam auctoritatem ab eodem comite et bonis eius exigendi mille libras auri, propter prevaricationem privilegii nostri, sicut in eo continetur. Iudiciario quoque ordine data est in ipsum comitem sententia, ut omnia feoda et beneficia, que habuit ab episcopo et ecclesia Gebennensi, ad ipsum episcopum et ad ecclesiam libere revertantur, quibus comes per culpam et contumaciam suam iusto privatus est iudicio; et ad sepe dictum episcopum et ecclesiam suam iudiciali sententia redierunt, ita quod nos omnes illos, qui mediantibus eisdem feodis aut beneficiis comiti fidelitate fuerant astricti, omnino absolvimus et pro eisdem bonis episcopo et ecclesie eadem fidelitate debere teneri censemus. Quocirca vobis mandamus et sub obtentu gratie nostre ac debito fidelitatis firmiter et districte precipimus, quantum sepius dictum comitem tanquam bannitum et publicum hostem imperii habeatis et episcopo Gebennensi et ecclesie sue in recuperatione dampnorum suorum constanter assistentes in rebus et persona comitem persequi non desistatis, scituri profecto, quod qui in persecutione eius tepuerint, iram indignationis nostre se noverint graviter incurrisse.

Huius rei testes sunt: Hermannus Monasteriensis episcopus, Albertus Verecellensis episcopus, Milo Taurinensis episcopus, Iohannes prepositus Sancti Germani de Spira, Ulricus de Gudenbor, Warnerus de Bollandia, Sirius Salembin Papiensis.

304. ^a) sic pro degeravit.

Ido Tardonensis, indices imperialis aule; Bonus Iohannes advocatus Vercellensis, Rodulfus camerarius et alii quam plures.

Datum apud Casale anno dominice incarnationis MCLXXXVI, indictione III, Kal. Martii.

305. PROMULGATIO PRO ECCLESIA LAUSANNENSI. Mart. 2.

Repetimus editionem viri cl. Hisely 'Les comtes de Genève' in libro 'Mémoires de l'Institut national Genevois' II, 103, quae duo apographa recentiora in bibliotheca Bernensi asservata¹ adhibuit. — Stampf, Reg. 1118. (P. deest.)

Fridericus Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus universis imperii fidelibus ad quos presens pagina pervenerit gratiam suam et omne bonum. Imperialem decet maiestatem in rebus variis gratiam moderari et vindictam, ut fidelibus ad vota pro servitiis respondeat et culpas rebellium digna ultionis animadversione compescat. Ea propter notum facimus universitati vestre, quod nos Vuilhelmum comitem Gebennensem bampno maiestatis nostre subiecimus pro maleficiis et dampnis quae ecclesie Lausannensi dignoscitur intulisse. Cum enim in presentia nostra pro eisdem excessibus ter citatus legitime fuisset et venire et satisfacere contempsisset, iudiciario ordine lata est in eum sententia bampni nostri et publicationis eius, tam in rebus quam in persona. Quocirca vobis mandamus et sub obtentu gratie nostre ac debito fidelitatis firmiter et districte precipimus, quatenus iam dictum comitem tanquam bampnitum et publicum hostem habeatis et ecclesie Lausannensi in recuperatione honorum suorum constanter adsistentes, ipsum comitem in rebus et persona persequi non desistatis, scituri profecto, quod qui in persecutione eius tepererint, iram indignationis nostre se noverint graviter incurrisse.

Huius rei testes sunt; Hermannus Monasteriensis episcopus, Albertus Vercellensis episcopus, Milo Taurinensis episcopus, Bonus Iohannes Vercellensis advocatus, Warnerius de Bollandia, Robertus de Durnac² et Uldricus de Judenburg, et alii quam plures.

Datum apud Casale sancti Evasii, anno incarnationis dominice millesimo centesimo octuagesimo sexto, indictione quarta, sexto Nonas Martii.

306-312. RECONCILIATIO CREMONAE.

1186. Iul. 8. — Iul. 6.

306. CONDITIONES SUBIECTIONIS CREMONAE. Iul. 8.

Gesta per notarium scripta dedit vir cl. Astegiano, qui etiam scripta sequentia nr. 307—312 contulit, ex autographo tabularii Cremonensis sign. anne 361 (olim G 80)². Ex exemplari b. m. Hippolyti Creda ea publicavit Böhmcr 'Acta imperii seculi' 694 nr. 893. — Stampf, Reg. 1155. (P. deest.)

In nomine domini nostri Ieshu Christi. Anno a nativitate eius millesimo centesimo octuagesimo sexto, indictione quarta, die dominico, octavo mensis Iulii.

305. ¹⁾ Dona *cl.*

¹⁾ Haller, *Collect. diplom.* in 1° p. 181 et *Ruchat, Hist. gener. de la Suisse* tom. V. ²⁾ *Civius* apographum sacc. XIII, est carta sign. 366 (G 96), teste viro cl. Holder-Egger.

1. Otto de Comite et Otto Curtese consules comunis Cremona a parte ipsius comunis per se et socios suos fecerunt finem et refutationem domino Frederico Dei gratia Romanorum invictissimo imperatori augusto nominative de castro Guarstalle et curte et villa et eius pertinenciis et de Luzaria et curte et eius pertinenciis et de omni iure et honore, quod quondam comitissa Matildis habuit in predictis locis et castro et curtibus et villis, nec impediant illa iura. Et si Cremonensis ecclesia vel aliqua privata persona, que sit de Cremona vel eius districtu, in predictis locis ex antiquo habet aliquas possessiones vel aliquod ius iuste, quiete habeat: ita tamen ut debita et consueta servicia curie et imperio faciat.

2. Item predicti consules suo nomine et nomine sociorum suorum a parte predicti comunis Cremona fecerunt finem et refutationem eidem domino imperatori nominative de castro Creme et eius pertinenciis et de Insule^a Fulcherii. Et omnia privilegia et scripta, que imperator eis fecit et dedit de Crema et Insula Fulcherii, in manibus domini imperatoris resignabunt. Et ita quod imperator deponet ea apud Papiam, et ipsi consules Cremona debent recipere plenam securitatem a Papiensibus sub tali tenore, quod si imperator vel eius successor dedit vel dederit Cremam vel Insulam Fulcherii alicui civitati vel loco aut collegio vel persone, quod Papienses reddant ea Cremonensibus. Et si predicta privilegia fuerint necessaria Cremonensibus, Papienses habeant facultatem exhibendi ea Cremonensibus ad utilitatem ipsorum Cremonensium contra quascumque personas vel civitates vel loca, excepto quod non debent ea exhibere contra imperatorem vel eius successorem de Crema et Insula Fulcherii: ita tamen quod usque ad finem mensis ea reddant, postquam a Papiensibus eis fuerint assignata. Et si quas possessiones vel aliquod ius ecclesia Cremonensis vel aliqua alia persona privata Cremonensium vel eius districtum^a in Crema vel Insula Fulcherii inste habet, quiete habeat et debitam et consuetam iusticiam curie et imperio faciat.

3. Predicti consules Cremona cum infrascriptis hominibus Cremona iuraverunt ad sancta Dei evangelia pacem Cremensibus et Mediolanensibus et Placentinis; et addiderunt in ipso sacramento, quod facient iurare eandem pacem sociis suis consulibus Cremona et credencie sine fraude: et quod facient iurare unum consulum vel aliquam honestam personam de civitate bone opinionis in concione, data parabola a populo, presente nuncio imperatoris. Et hoc idem sacramentum fecerunt de predicta pace de Cremona: Albertus Trussus, Homobonus de Trizio, Poncius de Giroldis, Bernardus Picinus, Surdus de Valariis, Girardus Faber, Iohannes de Conrado, Nichola de Moro, Petrus de Suspiro, Otto de Casalemorano, Ambroxius de Scandolaria consul Cremona, Todesscus Sagittaclericus, Girardus de Burgo, Ottolinus de Persio, Guidothus de Baldezonis, Martius de Bradalono, Barocius de Burgo, Vuilielmus de Bellato. Qui vero omnes, tam consules quam alios^a, iuraverunt, predicta omnia que superius et inferius scripta sunt bona fide adtendere et observare domino imperatori et eius parti, et quod facient iurare omnes socios suos consules Cremona et omnes de credencie sine fraude hoc idem sacramentum.

4. Item consimile^a sacramentum pacis fecerunt adversus predictos Cremonenses de Mediolano: Ubertus Vicecomes de Placencia potestas Mediolani, Vuilielmus Burrus, Vuilielmus de Osa, Crottus de Portanova, Arnaldus de Supraaqua, Mutalbergus Marcellinus, Amizo de Sorixina, Ardricus de Moecia^b, Florius de Cruce, Cassius de Lampugnano, Albertus de Lampugnano, Petrus de Alliate, Reglerius Marinonus, Ardricus de Pusterna, Albertus de Mairola consul, Iacomus Mainerius, Ugo de Camerario, Paganinus de Catto, Otto Plattus, Ugo de Sexto: de Crema: Otto de Rivoltella, Girardus de Bonato, Luvilus de Sablone, Domettus Benzettus: de Placencia: Opizo Novellus

et Bernardus Balbus. Qui vero predicti potestas de Mediolano et consules et consules Creme et Placentie debent facere iurare consules socios suos et credencia^a sine fraude, et unum consulem vel hominem bone opinionis in concione, data parabola a populo, présente nuncio imperatoris, predictum sacramentum pacis.

5. Et si Cremonenses habuerint guerram cum aliqua civitate aut loco vel persona, et Cremenses iuverint adversarios Cremonensium et cum eis Cremonenses offenderint, non teneantur Cremonenses pacem servare Cremensibus, quandiu guerra duraverit. Captivi inde reddantur.

6. Cremonenses debent facere fidelitatem domino imperatori et filio eius regi Henrico a quindecim annis supra et a sexaginta infra. Et singulis decenniis faciant, qui non fecerunt. Et ita quod consules et credencia debent iurare predictam fidelitatem ad octo dies proximos post acceptam gratiam, reliquis vero populus infra mensem proximum post receptam gratiam.

7. Et dominus imperator remisit eis et in comuni et in diviso omnes offensiones et damna et maleficia et indignaciones et recepit eos in plenitudinem gratie sue. Et hoc idem facere debet rex Henricus eius filius.

8. Et ipsi reddiderunt eidem domino imperatori Castrum Manfredi; et nunciis eius intravit in ipso castro cum vexillo imperatoris; et illi de castro exierunt portantes secum quod una vice portare potuerunt; castrum destructum fuit ad voluntatem imperatoris.

9. Predicti consules de Cremona suo nomine et nomine sociorum suorum fecerunt finem et refutationem de omnibus possessionibus et locis et de omni iure et concessione et privilegio novo et veteri, quod Mediolanenses eis concesserunt, et instrumenta, que inde habent, eis reddent. Et renunciaverunt domino imperatori et finem fecerunt de omni iure et concessione et privilegio novo et veteri, quod dominus imperator vel eius successor eis concessit super isdem possessionibus et locis.

10. Et iuraverunt, quod stare habent in mandato imperatoris de predicta pace Placentinorum et quod sacramenta pacis erunt completa ad octo dies post receptam gratiam imperatoris.

Actum quando Castrum Manfredi obsidebatur.

Interfuerunt Gotifredus Dei gratia imperialis curie cancellarius, Vuilielmus Astensis episcopus, Bernardus Parmensis episcopus, Rodulfus Treverensis episcopus, Bonifacius Montisferrati marchio, Supramons^e marchio, Bonus Iohannes advocatus de Vercello, magister Metellus vicarius curie, Albertus de Adegherio Ferrariensis, Otto Cendadarius Mediolanensis, Grossus Brixienis, indices curie, Martinus de Castello et Wuilielmus frater eius, Vuilo de Sancto Nazario, Busnardus de Grandivillano et multi alii testes.

Ego Martinus Filippi imperialis aule et Papiensis notarius interfui et precepto domini imperatoris et consulum Cremone et aliorum iam dictorum hominum Cremone hoc instrumentum scripsi.

307. INDULGENTIA IMPERATORIS. *Iur. 8.*

10. *Contulit cir d. Astegiano 1) autographon ab Osberto notario curatum sign. 1911 (K 38) et 2) apographon alterius autographi a Martino Filippi notario curati, quod fecit Acantius notarius, sign. 1929 (K 10). Ex hoc proflua est editio Böhmneri 'Acta imperii selecta 115 nr. 153, cui exemplar praebeverat Cereda', Antichae minus correcte edita fuit a Campo 'Cremona fedelissima città' p. 24 (= Lüntig, Cod. dipl. Italiae I, 193)². —*
15 *Stumpf, Reg. 1156.* (P. deest.)

306. ^e) de Cavaleabobus *intusit Cereda.*

1) Cf. etiam Böhmner p. 929. 2) *Lectioes nonnisi corruptelas praebeant. In fine leguntur: Et Albertus sacri palatii not. etc., quae fortasse ad colicem A recedant.*

In nomine domini nostri Iesu Christi. Anno a nativitate eius millesimo centesimo octuagesimo sexto, indictione quarta, die dominico, octavo mense^a Junii.

Dominus Fredericus Dei gratia Romanorum invictissimus imperator augustus recepit Ottonem Curtese et Ottonem de Comite consules communis Cremonæ, Albertum Trassum, Homobonum^b de Trizo^c, Poncium de Giroidis, Bernardum Picinum, Surdum de Vallariis, Girardum Fabrum, Iohannem de Conrado, Nicholaum^d de Moro, Petrum de Suspiro, Ottone[m] de Calmorano^e a parte et nomine totius communis Cremonæ, et pro communi et pro diviso, in plenitudinem gratie sue et remisit eis omnes offensiones et dampna et maleficia et indignaciones. Quod idem facere debet serenissimus rex Enricus eius filius. Et ibi loci ipse dominus imperator fecit iurare unum suum missum per suam datam parabolam ad sancta Dei evangelia eo modo, quod ipse propter hoc, quod olim contingit inter ipsum dominum imperatorem et Cremonenses, non incurret contra eos Cremonenses in his que possident neque in locis neque in aliis, et quod non movebit eis controversiam de maleficiis vel offensionibus vel iniuriis vel dampnis ab eis contra eum commissis a commune vel diviso.

Actum subtus temptorium^f domini imperatoris, quando erat in obsidione^g castri Manfredi. Prefatus dominus imperator hoc instrumentum fieri precepit. Interfuerunt dominus Gotifredus Dei gratia imperialis curie cancellarius, Fredericus prepositus Sancti Thome de [Stras]bure^h, Iohannes Spirensis prepositus, Rodulfus camerarius, Thomas castellanus de Nono et alii quam plures testes.

† Egoⁱ Osbertus sacri palatii notarius.

308. IURAMENTUM CREMONENSIVM DE SOLVENDA PECUNIA. *Im. 8.*

Serravit codex sign. † sacc. XII, cr. nr. 1, e cuius exemplari a Ceyeda confecto edidit Böhmner 'Acta imperii selecta' SIS nr. 1131. — Stumpf, Reg. 1157.

(*P. deest.*)

Anno dominice incarnationis millesimo centesimo octuagesimo sexto, indictione quarta, die dominica, octavo mensis Junii.

Oto de Comite et Otto Curtise consules communis Cremonæ, Albertus Trassus, Homobonus de Trizia, Pontius de Giroidis, Bernardus Pizinus, Surdus de Vallariis, Girardus Faber, Iohannes de Conrado, Nicola de Moro, Petrus de Suspiro, Oto de Casalimorano, omnes de civitate Cremona, iuraverunt manibus propriis ad sancta Dei evangelia adversus dominum Fredericum Romanorum invictissimum imperatorem augustum eo modo, quod ipsi per se aut per eorum certum missum a parte communis Cremonæ propter pacem et concordiam, quam cum eis fecit, quando ipse erat in obsidione castri Manfredi, dabunt in Papia^a in casa Gaiferii Ysimbardi aut in casa Iacobi fratris sui, si ipse Gaiferius^b non adfuerit, ipsi Gaiferio et Iacobo vel illi nuntio, quem dominus imperator ordinaverit, libras mille quingentas denariorum honorum imperialium, medietatem usque ad festum apostolorum Petri et Pauli de Iunio proximum et aliam medietatem in Kalendis Augusti proximi. Item iuraverunt predicti omnes, quod ipsi dabunt libras trecentas curie imperatoris denariorum honorum imperialium ad quindecim dies proximos post receptam gratiam domini imperatoris; quam vero gratiam receperunt hodie. Et addiderunt in ipso sacramento, quod ipsi facient consulibus Cremonæ sociis suis et toti credentie Cremonæ facere consimile sacramentum de dando ad predictos

307. ^a) mensis 2.   ^b) *deest* 2.   ^c) Trezo 2.   ^d) Nicholaum 2.   ^e) Ottonem de Casalimorano 2.
^f) eiusdem *add.* 2.   ^g) obsidione 2.   ^h) . . . modure 1; Straobure 2.   ⁱ) *loco* Ego — notarius 2: Ego Martinus Filippi imperialis aule et Papie notarius interfui et inssu domini imperatoris hoc instrumentum scripsi.

308. ^a) Papiam *c.*   ^b) Gaiferius *c.*

terminos predictos omnes denarios, et hec ita adtendere et adimplere habent bona fide et sine fraude illis scientibus, nisi quantum remanserit per parabolam predicti domini imperatoris vel eius certi missi, et secundum quod eis aut misso parabolam dederint et terminum mutaverint. Ipsi ita attendere et observare habent bona fide

5 sine fraude illis scientibus, si Deus illos adiuvet et illa sancta Dei evangelia. Et hoc idem sacramentum fecerunt eodem die Ambrosius de Scandolaria consul communis Cremonæ, Todescus Sagittalericus, Girardus de Burgo, Otolinus de Persio, Guidottus de Baldezonis, Martius de Brodulano, Barozius de Burgo atque Wilhelmus de Belloto,

Actum subtus tentorium domini imperatoris, quando erat in obsidione Castri

10 Manfredi.

Predicti consules et alii hoc instrumentum fieri preceperunt.

Interfuerunt Cotifredus domini imperatoris cancellarius, Wilhelmus Astensis episcopus, Bernardus Parmensis episcopus, Ubertus Vicecomes de Placentia Mediolani potestas, Bonifacius marchio Montisferrati, Supramons marchio, Opizo Novellus, Ber-

15 nardus Balbus, consules Placentie, Wilhelmus Burrus, Wilhelmus de Osa de Mediolano et multi alii testes.

309. TRADITIO PRIVILEGIORUM CREMONENSIVM PAPIENSIBUS FACTA.

Ann. 24.

Ex autographo sign. 2443 (A 90), cuius exemplar a Cereda confectum adhibuit Tocche

20 *Adalrbücher Heinrichs VI, p. 691 nr. 7.*

(P. deest.)

In nomine domini nostri Iesu Christi amen. Anno ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi millesimo centesimo octuagesimo sexto, indictione quarta, regnante imperatore Frederico, die Martis, octavo Kalendas Iulii, in civitate Papie, in presentia

25 credentie Papie collecte ad sonum campane et testium infrascriptorum.

1. Dominus Albertus de Summo et dominus Girardus Faber dederunt duo privilegia nomine comunis Cremonæ domino Thome Noni castellano et domino Umberto de Olivalo, quos dominus Gottifredus imperatoris canzelarius ex parte imperatoris suos nuncios fecerat ad ea accipienda et apud consules Papie deponenda. In quibus privi-

30 legiis continebantur privilegia data et concessa ab imperatore Frederico Cremonæ civitati de Castro Creme et Insule^a Fuleherii. Et in uno eorum continebatur privilegium datum et concessum eidem civitati de aliis suis utilitatibus et usantiis in toto civitatis districtu. Et unum privilegiorum fuit datum et concessum Papie et aliud Laude.

2. Et predicti Thomas et Umberto deposuerunt ea apud consules Papie, et scilicet Nicolaum de Sisto et Iacobum de Sieleriis et Lanfranchum Capellum et Lanfranchum

35 Rabiam, nomine comunis Papie. Et predictis domino Alberto et domino Gerardo interrogantibus nomine comunis Cremonæ, promiserunt eis iam scripti consules nomine comunis Papie bona fide custodire et salvare suprascripta privilegia ad utilitatem Cre-

monæ secundum tenorem infrascriptum et reddere ea consulibus seu rectori Cremonæ petentibus ea cum consilio credentie Cremonæ inviolata et incorrupta, quociensunque

40 Cremonæ fuerint necessaria infra octo dies, postquam consules sive rector Cremonæ a rectoribus Papie ea petierint, ut supra scriptum est, facta a Cremonensibus simili securitate Papiensibus de redditione privilegiorum^b et quam Papienses Cremonensibus fecerunt, ut supra et infra legitur, de eis scilicet Papiensibus ad mensem, postquam

45 Cremonenses ea habuerint, reddendis in civitate Papie. Et eam securitatem debent Papienses venire recipere Cremonæ: et si per eos steterit, quominus venirent recipere eam cautelam, debent nichilominus dare et reddere privilegia Cremonensibus, ut supra

et infra continetur: excepto, ne teneantur reddere suprascripta privilegia Cremonensibus volentibus eis uti contra imperatorem vel eius successorem in eo quod ad Cremonam et Insulam Fulcherii pertinet: in aliis autem capitulis si eis uti voluerint, debent Cremonensibus ea reddere. Et si imperator Fredericus vel successor eius dedit vel dabit Cremonam aut Insulam Fulcherii alicui civitati vel loco vel persone uni vel pluribus seu etiam collegio, dabunt privilegia suprascripta Cremonensibus sine ulla cautione.

3. Et promiserunt insuper suprascripti consules Papie suprascriptis dominis Alberto et Girardo interrogantibus, quod suprascripta omnia capitula ponent vel poni facient in brevi vel brevibus, super quo vel super quibus iurabunt consules communis et iustitie et credentia Papie. Et hoc idem facient eos consules et credentiam iurare omni anno, qui pro tempore erunt, et illi sequentes et sequentem credentiam omni anno, usque dum apud Papiam erunt predicta privilegia, et quod ea non dabunt alicui, nec eorum exempla. Et secundum suprascriptum tenorem Cremonenses debent uti suprascriptis privilegiis contra omnem civitatem et locum et collegium et personam, prout supra scriptum est.

4. Et hoc amplius promiserunt suprascripti consules Papie suprascriptis domino Alberto et domino Girardo, suprascripta privilegia salvare et custodire bona fide et cum summa diligentia, ut dictum est. Et renunciaverunt, ne possit excipere nullo tempore comune Papie vel eius defensor, quod ex suprascriptis promissionibus non possit conveniri cum effectu, quia non sit quicquid versum ex suprascriptis in utilitatem comunis Papie.

5. Item iuraverunt suprascripti omnes consules Papie et quisque eorum per se per sancta Dei evangelia, suprascripta omnia bona fide et sine fraude attendere et observare, si Deus quemque eorum adiuvet et sancta Dei evangelia. Hec ita solempniter acta sunt.

Ibi fuerunt Albericus Rappus de Papia et Enrichus de Quattuordecim et Enrichus de Aurilia et Nicolaus de Roberto Tinctor de Cremona testes et Petrus Carlalla.

Ego^b Iacobus Sartor sacri palatii notarius his omnibus interfui et me subscripsi.

Ego^c Cremosianus notarius per Frederichum imperatorem interfui et rogatu suprascriptorum Papie consulum hanc cartam scripsi.

310. SOLUTIO MILLE QUINGENTARUM MARCARUM. *Inv. 29.*

Ex autographo sign. 915 (K 83); dedit Toche l. c. p. 603 nr. 4 ex exemplari Ceredae. (P. deest.)

Anno dominice incarnationis millesimo centesimo octuagesimo sexto, die dominico, secundo exeunte Iunio, in quo die fuit festivitas sancti Petri, indictione quarta,

Dominus Leonardus de Babbo, consul civitatis Cremonae, nomine communis Cremonae dedit et designavit Gaiferio Ysembardo et Iacobo Ysembardo mille quinquecentum libras denariorum infortiatorum Cremonae et novorum Mediolanensium et Brixiensium nomine domini imperatoris.

Actum in civitate Papie.

Ibi interfuerunt Albertus Struxius et Ugitionus Aleherius et Dalphinus de Gosalengo et Nicola Tinctor et Guilielmus Cuiolla^a.

Ego Matheus sacri palatii notarius interfui et hanc cartam scripsi.

309. ^{b)} alia manus in c.   ^{c)} prior cursus manus in c.

310. ^{a)} seu cuiolla ov.

311. SOLUTIO SEPTINGENTARUM QUINQUAGINTA MARCARUM. *Ann. 30.*

Ex autographo eiusdem membranae signi, 915 (K 83); ex exemplari Ceredae abdit Toeche I, c. p. 693 nr. 5. Cum in nr. 3 statutum esset, 750 marcas die 29. Iunii et iteram 750 marcas die 1. Augusti esse solvendas, nescio cur iam die priore tota summa, die 30. Iunii iteram 750 marcae solutae sint, nisi actio quaedam de re pecuniaria inter Cremonenses et Papienses intercesserit. (P. deest.)

Anno dominice incarnationis millesimo centesimo octuagesimo sexto, die Iune ultimo exeunte Iunio, indictione quarta,

Confessi fuerunt Gaiferius Ysembardus et Iacob Ysembardus de civitate Papie, quod dominus Leonardus de Babbo consul civitatis Cremonae et nomine communis Cremonae solvit eis septecentum quingaginta libras imperialium nomine domini imperatoris, et renunciaverunt exceptioni non numerate pecunie. Et hoc idem in presentia infra-scriptorum testium confessus fuit Thomaxius castellanus Anone et etiam renunciavit exceptioni non numerate pecunie.

Actum in civitate Papie.

Ibi interfuerant Ardilio confanonerius et Mainardus de Bughezole et Oldefredus de Cazale et Iacominus de Manerva et Bonacursus de Ysacco de Verona et Lanfrancus de Beccaria et Ugo advocatus, ambo consules Papie, et Egidius de Caprariis de Verona et Guido Zacius et Michael de Braida et Orricus de Palatio et Albertus Struxius et Ugionus Alcherius et Dalphinus de Gosalengo.

Ego Matheus sacri palatii notarius interfui et haec cartam scripsi.

312. INDULGENTIA HEINRICI VI. REGIS. *Ind. 6.*

Praesto fuerunt 1) autographum signi, 743 (GGG), cuius membrana iam foraminibus magis pro parte deleta est, et 2) eius apographum a Lanfranco notario confectum, signi, 923 (D 37), cuius opo lacunae suppleri poterant. Utrumque adhibuisse olim videtur Cereda, e cuius exemplari abdit Toeche I, c. p. 694 nr. 6. Mutilatum et depravatum scriptum nostrum antea ediderant Campo 'Cremona fidelissima' 24 (= Liutig 'Col. dipl. Italiae' I, 394) et Muratori 'Antiquitates Italiae' IV, 471 ex archivo Cremonensi, quem secutus est Pertius. Colca 'Vallicellianus G 94 chart. saec. XVII, fol. 231, quem olim descripsit b. m. Bohmerus, tectum simili modo mutilatum praebet. — Stumpf, Reg. 1582.

(P. 183.)

In nomine domini nostri Iesu Christi. Anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi millesimo centesimo octuagesimo sexto, indictione quarta, die^a dominico qui fuit sextus intrante mense^b Iulii, dominus^c Henricus Dei gratia Romanorum rex invictissimus augustus recepit Odonem de Comite et Diaconum de^d Persico a parte et nomine totius communis Cremonae et pro diviso seu vice singularum^e personarum in plenitudinem gratie sue et^f remisit eis nomine communis et divisim^g omnes offensiones et dampna et maleficia et indignaciones. Et ibi loci predictus rex Henricus fecit iurare Sigelbotum^h per suam sibi datam parabolam et supra suam animam, quod amplius non causabitur Cremonensesⁱ de offensionibus, dampnis, maleficiis imperio vel Frederico patri^k suo vel sibi a parte communis Cremonae vel divisim^g illatis et quod propter hoc, quod olim contigit inter dominum imperatorem^l et Cremonenses vel^l inter se et Cremonenses, non incurret^m contra eos Cremonenses in his que possident, neque in locis neque in aliis.

1) d. d. q. deperierunt in 1.   b) dep. 1.   c) deest 2.   d) d. P. a p. et dep. 1.   e) Singularium 2.   f) et — offensiones dep. 1.   g) divisi 2.   h) Sigelbotum — supra suam dep. 1.   i) Cremona dep. 1.   k) ni su dep. 1.   l) dep. 1.   m) incurret 2.

Actum sub temptorio regis Henrici feliciter, quando erat in obsidione Urbisveteris. Interfuerunt ibi testes rogati ab ipso rege: Philipus de Bolanda, Golferamus de Petra, Otto Frangenspanem^a prefectus Rome, Wilielmus de Barce, Silus Salienbene, Wala de Palatio, Ido de Dertona, Vercellinus^o Balbus, Rufinus Tortus, Sigebaldus de Campno^p.

Ego Osbertus sacri palatii notarius interfui et rogatus ab ipso domino rege scribere scripsi.

313. RECONCILIATIO SENARUM.

1186. Iuu.

Dedit vir et. Holder-Egger e codicē bibliothecae publicae Senensi F. I. 8 in folio maximo, qui sancti Remigii expositionem in Mattheum manu sacrae XII. continet, cui illata est in folio penultimo p. 265 manu sacrae XII. cr. vel XIII. in. Eodem codice, tunc tabularii metropolitanae basilicae, usus est Muratori 'Antiquitates Italicae' IV, 467 (= Pertz). — Stumpf, Reg. 1579. (P. 182.)

Haec est forma compositionis per quam Senenses veniunt ad gratiam domini imperatoris et regis Henrici.

1. Inprimis resignabunt serenissimo regi comitatum Senensem et omnia bona et possessiones et iura, quae fuerunt comitisse Matilde et comitis Ugolini, si qua habent, et quicquid pertinet ad marchiam Tusciae. Resignabunt etiam et restituent omnia castra et possessiones omnes^a et specialiter castrum Sancti Quirici et omnia regalia, iura et iurisdictiones, quae pertinent ad imperium infra civitatem et extra; et nominatim monetam et pedagium sive teloneum, quam facere consueverunt vel faciunt.

2. Iurabunt etiam fidelitatem domino regi a XV annis usque ad LXX.

3. Preterea restituere debent ecclesiis et nobilibus de comitatu Senensi omnes possessiones, castra et iura, si qua eis abstulerunt.

4. Insuper, si quos nobiles iuramento pro aliquo facto adstrinxerunt, eos a vinculo iuramenti absolvent.

5. Coniurationem nullam facient nec compagniam^b nec securitatem sine parabola domini regis vel imperatoris^c cum aliqua persona, civitate vel loco; et si aliquam fecerunt, coniuratores absolvent ad mandatum domini regis.

6. Preterea illa duo castra, scilicet Montem Acutum et Orgiam, consignabunt et tradent in potestatem domini regis, salvo tamen iure eorum, si quod habent in iam dictis castris, ita quod dominus rex cognoscat per se vel per fideles suos de curia sua de iure eorum et illorum, qui de iam dictis castris conqueri voluerint. Et si cognitum fuerit iam dicta castra pertinere ad Senenses de iure, eis restituet.

7. Servire etiam debent iam dicti Senenses domino regi de pecunia sua in quatuor milibus librarum, et domine quoque regine sexcentas libras dabunt et curie quadringentas.

8. Pacem et guerram facient omnibus, quibus dominus rex precipiet vel certus nuntius eius, sicut est legatus Italiae vel alius nuntius ad hoc destinatus. Et specia-

312. ^a) Frangenspanem 2.   ^o) Vercellinus 2.   ^p) Campno 2.

313. ^a) eadem manu superscr. e.   ^b) compagniam corr. ead. m. compagniam e.   ^c) vel imperatoris ead. manu superscr. e.

liter pacem servabunt Vulterrensi episcopo et hominibus de Monte Alcino et aliis fidelibus imperii iuxta mandatum domini regis.

9. Ecclesias ab omnibus^d exactionibus et honoribus servabunt immunes ad mandatum domini regis et nominatim ecclesias Vulterrani episcopi.

10. Dominus vero imperator et rex recipient Senenses in plenitudinem gratie sue, remittendo eis omnes offensas quas eis et imperio aliquo modo fecerunt, salvis etiam eis allodiis et beneficiis suis et pignorationibus, quae vel quas in iuste habent vel tenent.

Anno^e Domini MCLXXXVI. mense Junii. indiet. III.

314–317. CONTROVERSA CUM URBANO III.

(1186, Jun. 18. – 1187, Febr. 19.)

314. URBANI III. EPISTOLA RESPONSORIA AD IMPERATOREM.

(1186) Jun. 18.

Responsum pontificis ad epistolam imperatoris ante diem Junii 1, quo die ipse Folmarum archiepiscopum consecravit, scriptam servaverunt 1) codex Vindobonensis 738 (Theol. 115) saec. XII, cr. fol. 198', quem in nostros usus vertit vir cl. Kehr; ea eo epistolam publici iuris fecit Denis 'Codices manuscriptorum' I, 2, 1208; 2) codex Wernigerodanus Za 31 (dicitur Viemensis)¹ saec. XII, cr. fol. 10, ubi tertia pars ultima desideratur; ea eo edidit Ludwig 'Reliquiae manuscriptorum' II, 109 (= Mansi XXII, 591; Watterich II, 678). Utrunque codicem adhibuit Wilhelmus Meyer 'Forschungen' XIX, 63, cui lectionem codicis 2 debemus. — Jaffé, Reg. pont. Rom. ed. II, 15631. (P. deest.)

Urbanus^a episcopus servus servorum Dei karissimo in Christo filio Friderico illustri Romanorum imperatori semper augusto salutem et apostolicam benedictionem.

(1) Si datum esset desuper et celesti providentia stabilitum, ut inter ecclesiam et imperium ad salutem christiani populi tanta esset connexio caritatis, quod adversus eam nec susurronum et malignantium studia praevalerent nec ab alterutra partium aliquid in praediuicium alterius vel dispendium ageretur, gratum nobis existeret et acceptum et universis Deum timentibus sicut credimus complaceret, cum ad hoc^b sapientia Dei duorum censuram gladiatorum statuerit^c, ut, dum alter alteri cohereret, iniquorum maliciam districtio unius compesceret et contempnentes alterius potentia refrenaret. Quod nos piis sicut convenit affectibus intuentes ab ipsis promotionis nostrae^d iniiciis firmum concepimus propositum et tenemus, inter ecclesiam et imperium, si per tuam serenitatem non steterit^e, pacem perpetuam et concordiam reformare et^f — salva conscientia loquimur^g — nequaquam occasionem quesivimus vel queri-

313. ^d) ab omni (toib3) in loco raso eadem manu e.   ^e) Anno — III alio atramento et altera manu add. e.

314. ^a) Urbanus — benedictionem des. 1, ubi rubrica in margine; Urbanus papa F. imperatori. ^b) h 1.   ^c) stat. censuram gladiatorum 2.   ^d) nostrae prom. 2   ^e) constituit 2.   ^f) ut add. 2.

10 ^g) loquamur 2.

1 *Quem passus descripsit Winter 'Forschungen zur deutschen Geschichte' X, 612.*

mus ab hoc proposito desistendi. (2) Sane imperiales apices ea qua deceit benignitate suscepimus eorumque serie plenius intellecta, ut tuae celsitudini de nostra conscientia certius innoteseat, serenitati tuae per singula duximus capitula^b respondendum. Recolimus siquidem nec sine multimoda commendatione referimus, quod in promotione nostra pacem aeclesiae tuae excellentia prosecuta debita reverentia et devotione suscepit, quod circa nos manus Domini voluit nonⁱ ex nostris meritis sed ex sua misericordia operari, attendens sicut credimus, quod sicut princeps es ex divina institutione catholicus, ita in aeclesia Dei revereri et servare debeas catholicam unitatem. (3) Post quod fatemur, nos a tua magnitudine per litteras et nuncios accepisse, quod patrimonium aeclesiae, sicut ad tuum spectat officium, sub tua volebas protectione recipere et ad hoc, si in nostrae consisteret beneplacito voluntatis, Heinricum^k illustrem regem tuae excellentiae^l filium destinare: bona utique et commendanda promissio, si debita effectia compleretur. Sed quod sine ammiratione^m non ferimus, res in contrarium versa est, cum idem illustris filius tuus non ad defensionem terrae nostrae, sed potiusⁿ ad oppressionem videatur^o intendere et a civitatibus et aliis locis, quae nostrae iurisdictionis^p existunt, Narnia videlicet, Viterbio^q, Perusio^r et quibusdam aliis, fodrum^s et alia indebita servicia exigat et quibusdam denegantibus quod^t postulat pro suae voluntatis arbitrio comminetur. Placuit igitur promissio, placuit et affectus; et quia contrarius effectus extitit^u, grave gerimus nec tuae credimus excellentiae convenire. (4) Quod autem Novarienses^v a Christi corpore, quod est aeclesia, pro culpa sua^w separatos tua serenitas devitavit^x, debita commendatione^y prosequimur, nec aliter saluti et honori tuo, qui universos extollentes^z se adversus Deum et aeclesiam suam^a accepta debes potestate reprimere et statuta aeclesiastica firmiter observare, congrue providisses. (5) Ex eo vero quod nobis super facto Cremonensium^b intimasti, eo gravius ammiramur, quo affectum tuum ad hoc cognoscimus aliena forte suggestione inductum, ut pro his, quae gratiarum^c debes prosequi actione, concepisse in contrarium videaris. Nam cum Cremonenses ipsi sepius ad nostram accessissent praesentiam^d humiliter postulantes, ut eos sub protectione sedis apostolicae recipere deberemus^e, licet id salva conscientia potuerimus admisisse^f, qui universis ad nos devote clamantibus favorem tenemur apostolicum impertiri, ne tamen contra excellentiam tuam^g de favore nostro existerent insolentiores^h, petitionem ipsorum nequaquam admisimus, et ut tua providentia non ignoret, quod inter te et ipsos pacem et concordiam noluerimus disturbare — quod si forte voluissemus, aliter negotia processissent — venerabili fratri nostro S(icardo)ⁱ Cremonensi episcopo, cum ad tractatum ipsius pacis intenderet, dedimus in mandatis^k, ut de reformanda concordia omni qua posset sollicitudine laboraret. In quo si quam habeas materiam conquerendi, serenitas tua consideret, quod^l nos id recurrentes ad memoriam^m, conscientiam non videmus. (6) Episcopis autem vel civitatibus Longobardiaeⁿ nequaquam nos prohibuisse meminimus, ne magnitudini^o tuae in^p impugnatione Cremonensium^p ipsorum assisterent et consilium et auxilium debitum ministrarent: licet episcopos ab hoc^m merito potuerimus prohibere^q, cum aeclesiis Italicis nequaquam hactenus fuerit consuetum hanc servitutem inponere, et imperialibus privilegiis expresse, sicut tua serenitas non dubitat, habeatur, quod ipsi aeclesiis novas condiciones tua non debeat inducere altitudo. Nec grave excellentiam

314. ^b) capitula 1.   ⁱ) non — misericordia *des.* 1.   ^k) II. 1.   ^l) exc. tuae 2.   ^m) adm. 2.
ⁿ) *deest* 1.   ^o) vid. ad oppr. 2.   ^p) iurisdictionis 1.   ^q) et Viterbio 1.   ^r) Vernusio 2.   ^s) fodrum I;   15
torum 2.   ^t) quos 2.   ^u) existit 2.   ^v) Novariensis 2.   ^w) pro culpa sua a Christi — ecclesia 2.
^x) vitavit 2.   ^y) emendatione *corr.* 1.   ^z) *in marg. suppl.* 1.   ^a) eius 2.   ^b) Cremonensi I; Cremon. 2.
^c) gratiae 1.   ^d) praes. acc. 2.   ^e) ap. sedis protectione deb. recipere 2.   ^f) admisisse 1.   ^g) tuam
exc. 2.   ^h) ins. exist. 2.   ⁱ) *deest* 2.   ^k) mandatum 2.   ^l) quia 1.   ^m) *deest* 2.   ⁿ) Lon-
bardiae 2.   ^o) magnitudinis 2.   ^p) Cremon. 2.   ^q) prohibuisse 2.   50

tuam gerere volumus vel molestum. si eos^r, qui commissas sibi^s aeclesias tam in-
debitae conditioni subire praesumpserunt. auctore Deo^t pastoralis officio^u compe-
scemus^v. Quibusdam tamen pro certo iniunximus. ut possessiones et bona aecle-
siarum Cremonensis dyocesis in imperialis collatione auxilii non vastarent. quod quidem
5 iniuncti nobis officii debitum requirebat. quia^w tenemur aeclesiarum omnium statui
providere. Si^x que vero alterius tenoris^y litterae emanarunt. eas libenter volumus^z
nobis^a praesentari et. si de nostra scientia^b processerunt — cum nonnullis^c quandoque
sicut a serenitate tua ita^d et a nobis litterae surrepticiae impetrentur — nequaquam
denegabimus veritatem. In his omnibus et aliis. dum conscientiam et affectus nostros
10 sollicita investigatione discutimus. nil in nobis varium^e contra tuam excellentiam in-
venimus. ex quo iustam habeas materiam conquerendi. nisi forte occasionem postules
divertendi^f ab amico. (7) Nos vero. quot et quanta a te et excellentiae tuae mini-
stris contra constitutionem divinam et ecclesiasticam libertatem impune haecenus susti-
nuerimus attemptata^g. nequaquam sine conscientiae dampno recedimus et imperialem
15 providentiam^h non credimus ignorare. Nam ut cetera transeamus. nuper in Taurinensi
et Yporiensiⁱ dyocesibus ministeriales tuos diceris statuisse. qui^k ecclesiasticos viros
indebitis exactionibus et molestiis praegravantes eos ad seculare iudicium^l pertrahunt
et suis compellunt iussionibus obedire. Memoratus etiam filius tuus et Berhtoldus^m
aeclesias Tusciae congregati exercitus mole devastant eisque collectas pro sua statuunt
20 voluntateⁿ. Dux Spoletanus ita statum ecclesiarum. circa quas de mandato tuae celsi-
tudinis commoratur. in spiritualibus et temporalibus nescitur attrivisse. eas viris^o
aeclesiasticis pro sua conferens et auferens voluntate. capiens clericos et ad redemp-
tionem compellens. quod viri aeclesiastici. qui in terra commissa suae potestati con-
sistent. propria coguntur tecta deserere et in obprobrium aeclesiastici ordinis vite
25 stipendia^p mendicare. Id idem Gwalterius^q ministerialis tuus^r in marchia Tuscia^s et
alii per regiones alias perpetrare non cessant^t et tot de insolentis illorum ad nos
querelae perveniunt. quod quantumcumque tuae velimus serenitati deferre. volentes
sicut tenemur tuae saluti consulere. eas nequaquam possumus ulterius sustinere.
(8) Corrigit igitur tam enormia imperatoria celsitudo et ea^u. que nobis verbis ex-
30 primis. opere et veritate piis affectibus exequaris. attendens quod supernus omnium
conditor ita Romanam aeclesiam celesti vallatam praesidio stabilivit. quod quantum-
cumque ad tempus molestiis vel temptationibus perturbetur. nunquam tamen eam
deseret. qui beatum Petrum. cuius vicem in terris gerimus. de procellosis fluctibus
maris liberavit. Prohibeas ergo sepe dicto filio tuo. ne possessiones et iura sedis
35 apostolicae. de cuius favore nonnulla ei possunt commoda provenire. et aliam aecle-
siasticam libertatem perturbet in aliquo. sed ad defensionem eius viriliter accingatur.
Ministeriales autem tuos. ubicumque fuerint. ab aeclesiarum oppressione compe-
sceas nec ab eis permittas aliquatenus usurpari quod ex constitutione Dei quibuslibet nescitur
laicis interdictum: certus pariter et securus. quod si ad defensionem aeclesiae et ad
40 manutenendam aeclesiasticam libertatem tua clementia debita voluerit pietate in-
tendere. nil magis cupimus nilque promptius gerimus in affectu. quam honorem tuae
celsitudinis paternae caritatis brachiis complexari et ea. que ad commodum imperiale
pertinent. in quantum cum Deo et honore ecclesiae fieri potest. promovere: sicut tibi

314. ¹⁾ eas 2. ²⁾ sibi com. 2. ³⁾ Domino 2. ⁴⁾ officium 1. ⁵⁾ compeccamus 1.

4) qui 1. ⁶⁾ Sic 2. ⁷⁾ tenore 2. ⁸⁾ volumus 1. ⁹⁾ vobis corr. 1; nobis lib. volumus 2.

¹⁰⁾ conscientia corr. 1; conscientia 2. ¹¹⁾ nonnullis 1. ¹²⁾ praecellit et delictum 1. ¹³⁾ in marg.

suppl. 1. ¹⁴⁾ div. post. 2. ¹⁵⁾ sustinimus attemptare 2. ¹⁶⁾ deest 1. ¹⁷⁾ Yporicensi 1; Hip-

18) nensi 2. ¹⁹⁾ quod 2. ²⁰⁾ secularia iudicia 2. ²¹⁾ Bertoldus 2. ²²⁾ vol. stat. 2. ²³⁾ alia

24) nani corr. ex iuris 1. ²⁵⁾ vite stipendia des. 1. ²⁶⁾ Galterus 2. ²⁷⁾ deest 2. ²⁸⁾ pro in marchia

29) Tuscia 1; Iannachia. ³⁰⁾ reliqua des. 2. ³¹⁾ eas 1.

per nuncios meminimus intimasse et dilecti filii nostri Alexander subdyaconus et magister^v O.^m Mediolanensis canonicus^x iteratis poterunt^y relationibus intimare, qui sient viri literati^z, providi et honesti et quos sincera caritate diligimus, nostram tibi plenius aperient voluntatem. Si vero, quod non credimus, per excellentiam tuam correcta non fuerint que in^a iniuriam divini nominis et oppressionem ecclesiarum haec-
tenus sunt enormiter perpetrata, et iura Romanae ecclesiae quisquam tuorum duxerit
perturbanda, que per potentiam tuam ab aliorum debent molestatione defendi, nequa-
quam ulterius poterimus equanimiter sustinere, quin pro honore illius, quam suscepimus
divina cooperante gratia gubernandam, nos, ut ad nostrum spectat officium, opponamus.
Dat. Veronae XIII. Kal. Inlii.

315. EPISTOLA EPISCOPORUM TEUTONIAE AD URBANUM III. (Dec.)

Dedit Wilhelmus Meyer 'Forschungen' XIX, 67 e 1) codicis Wernigerodano Za 31 saec. XII. c.v. fol. 52, quem antea adhibuit Luderwig 'Reliquiae' II, 445 (= Mansi XXII, 597; Walterich II, 675); praeterea recepit eam 2) Radulfus de Diceto in Ymagines Historiarum, quarum editionem a viro d. Liebermann SS. XXVII, 275 paratam adhibuimus.

*Hanc et sequentem eas esse epistolas, quas instigante imperatore et ducente Conrado Magantino episcopi in curia Getulhusana Nor. c.v. congregati pro defendendis iuribus imperii pontifici et cardinalibus destinaverint, recte mihi indicasse videtur collega Wilhelmus Meyer 'Forschungen' XIX, 73. Cum prior apud Radulfum de Diceto (2) tradita sit titulo archiepiscoporum et episcoporum regni Teutonici, in codice 1 tantum titulo archie-
piscopi Magdeburgensis et eius suffragancorum, posterior autem solummodo titulo archie-
piscopi Salzburgensis et suffragancorum eius serrata sit, vir doctissimus censuit, in curia
ista duas epistolas, unam papae, alteram cardinalibus mittendam, compositas et nominibus
omnium archiepiscoporum et episcoporum insignitas esse, ideoque Radulfum nil fecisse nisi
quod caput epistolae nominibus suppressis abbreviaverit; auctorem autem codicis 2, Magle-
burgensem quippe, sui unius archiepiscopi nomen, cunctis reliquis nominibus, erarasse;
simili modo etiam librarium codicis Windbergensis, in quo solo epistola posterior superstes
est, egisse. At res aliter se habere videtur. Singuli enim archiepiscopi cum suis suffra-
ganeis paria epistolarum communiter compositarum exemplaria pontifici et cardinalibus
destinasse, Radulfus autem exemplar nactus esse videtur, quod fortasse ab ipso impe-
ratore regi Angliae missum protocolla singularum epistolarum archiepiscopatum consulte in
unum contraxit.*

Reverendo^a et venerabili in Christo patri ac domino Urbano sacrosanctae et universalis ecclesiae summo pontifici W(ielmannus) Dei gratia sanctae Magdeburgensis ecclesiae archiepiscopus cum suis suffraganeis cum debita subiectione obedientiam.

(1) Cum divinae dispensationis gratia apostolicae sedis antistitem et totius sanctae catholicae ecclesiae pastorem et patrem dignissimum de altitudinis suae consilio vos providerit, universi et singuli, quorum par affectus et eadem vota dimoseuntur, paternae sanctitatis vestrae cum filiali reverentia tanto devotius assurgimus, quanto amantissimam personam vestram in Deo patre sincera^b caritate diligimus et iura ecclesiarum^c prudentiae vestrae perfectione manuteneri et tranquilliori in dies^d paece foveri^e spe-

314. v) filii alexand subdyac̄ nri et magis̄ 1; *transpositi vocem nostri.* w) *ultima tantum pars litterae cognosci potest* 1. x) *mediolan canoni* 1. y) *poterunt* 1. z) *praecedunt probe et honoris iam deleta* 1. a) *supra lin. add.* 1.

315. a) *pro Reverendo* — obedientiam 2; Urbano summo pontifici Thentonici regni tam archiepiscopi quam episcopi cum debita devotione et subiectione reverentiam. b) *vestram sinceram in domino* 2. c) *de add.* 2. d) *in dies d. s.* 2. e) *indubitanter add.* 2.

ramus. Inde^f est quod, habita hinc inde consideratione tam devotionis, qua sanctae Romanae ecclesiae et vestrae paternitati tenemur, quam fidelitatis et singularis dilectionis, qua domino^g imperatori et imperio per sacramentum astringimur, super discordia, quae inter imperium et ecclesiam^h morbosis cepit radicibus pullulare, in intimis
 5 animae visceribus conturbamur, non immerito dolentes, duorum gladiatorum aciesⁱ in adversum collidi, quorum mutuis, ut deceret, auxiliis ecclesiarum paci, iusticiis imperii et^k foecius orbis commoditati accuratius fuerat providendum. (2) Serenissimus quippe dominus noster^l imperator, princeps christianissimus^m, celebrata novissime solempni curia, nobis ceterisque imperii principibusⁿ tam clericis quam laicis^o, magnatibus quoque
 10 et universis nobilibus^p proposuit et graviter conquestus est, quod in ipsa dilectionis fiducia, quam erga personam eius et imperium vos habere confidebat quamque ipse^q erga personam vestram et sanctam Romanam ecclesiam conceperat firmissime^r, cum illustrem filium suum Romanorum regem augustum^s, quem tanquam unicum diligit filium, quasi in signum consummatae iam pacis quibuslibet expositum periculis pro
 15 defensione ac^t libertate ecclesiae Romanae^u quanta potuit velocitate transmisit, inimicicias et gravamina adversus eum, quod de vestra tamen paternitate minime credidisset, studiosius exercueritis. (3) Sicut^v in facto Cremonensium, Quos cum^w tanquam bannitos et publicos tunc^x hostes imperii vestram decerneret^y reverentiam evitare, contra honorem imperii^z familiariter collegeritis, dehortando universas civitates^{aa} Italiae
 20 a ferendo^{ab} ipsi auxilio^{ac} et expeditione promovenda, episcopis quoque tam litteris quam muneis sub pena officii^{ad} et beneficii pariterque anathematis interminatione inhibendo districtius^{ae}, ne vel adiutorium ei^{af} facerent vel aliquo^{ag} modo secum comparere^{ah} praesumerent. Quas profecto litteras quidam ex nobis viderunt et perlegerunt, super facto tanto vehementius admirati, quanto minus^{ai} timendum^{aj} fuerat, sub specie dilectionis^{ak}
 25 huiusmodi^{al} inimicicias palliari^{am}. (4) Maxime autem et specialiter^{an} de facto Treverensis ecclesiae subiunxit, de quo nec credi potuit^{ao} nec animo^{ap} concepi, quod^{aq} eo unquam quem accepit fine^{ar} foret concludendum. Nam si secundum ordinationem vestram idem factum inconvulsam permanere deberet, videretur imperium demembrationem et maximam sui iuris diminutionem^{as} incurrisse, praesertim cum nulli^{at} antecessorum suorum ab aliquo antecessorum vestrorum factum fuisse antiquitatis curiosa^{au}
 30 reportet memoria, quod episcoporum quispiam in regno Teutonico consecrationem prius quam regalia per sceptrum imperiale receperit. Quod quidem rationi non derogans in haec usque tempora usus approbatus celebri firmitate^{av} conservavit. Sed nec^{aw} hanc imperii iusticiam infringendam per vos aut aliquatenus permutandam dominus imperator credidit^{ax}, cum, ut^{ay} attestatione venerabilium virorum Monasteriensis^{az} et Astensis episcoporum et fidelis viri Ottonis Cindadarii^{ba}, quos eiusdem verbi^{bb} sponsors ad eum remisistis, manifestum est, dominum^{bc} Fulmarum^{bd} nunquam vos consecraturum in verbo

315. ^f) utique *add.* 2.   ^g) nostra *add.* 2.   ^h) ecclesiam et imperium 2.   ⁱ) acies gladiatorum 2.   ^k) *deest* 2.   ^l) quippe dominus noster *des.* 2.   ^m) *pro* princ. christ. 2; Fredericus.   ⁿ) princ. imp. 2.   ^o) tam lai, quam clericis 2.   ^p) *pro* magnatibus = nobilibus 2; et nobilibus ac magnatibus.   ^q) *deest* 2.   ^r) firm. conc. 2.   ^s) et 2.   ^t) Rom. ecc. 2.   ^u) si 2.   ^v) decernit 2.   ^w) contra honorem imperii *des.* 1.   ^x) civ. un. 2.   ^y) ab afferendo 1.   ^z) ab auxilio ferendo 2.   ^{aa}) sui *add.* 2.   ^{ab}) dist. iuh. 2.   ^{ac}) *deest* 1.   ^{ad}) quovis 2.   ^{ae}) comparare 1.   ^{af}) *deest* 2.   ^{ag}) non *add.* 2.   ^{ah}) dil. specie 2.   ^{ai}) *deest* 1.   ^{aj}) palliare 2.   ^{ak}) et specialiter
 40 *des.* 2.   ^{al}) poterat credi 2.   ^{am}) opinione 2.   ^{an}) ut 2.   ^{ao}) quem acc. fine unquam 2.   ^{ap}) in
 45 diminutionem 2.   ^{aq}) nulla 1.   ^{ar}) *deest* 2.   ^{as}) celebritate 1.   ^{at}) Monasteriensis — Cindadarii
des. 2.   ^{au}) viri 2.   ^{av}) dum 1.

1) Otto Cindalarius (*Zendalarius, Cendalarius, Zindalarius, Cindalarius*) *Medulancensis, imperialis aulae iudex, docente viro cl. Ficker, occurrit in chartis a. 1185 — 1187, e. eius 'Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens' IV, p. 191 — 215.*

Domini firmiter promiseritis. (5) Ceterum in archiepiscopatu Mediolanensi iniurias multo ex tempore a vobis^x imperio factas in publico proposuit. Ea namque sedes quanto ceteris^y in Italia maior et excellentior perhibetur, tanto virum prudentem et utilem imperium^z in ea requirit et magis^z necessarium habet. Sed, ut asserit, antistitem ecclesiae, usum regalium imperio^a iam^b pluribus annis denegastis. (6) Adiecit in-
super, quantis exactionum oneribus^c universae de imperio per vestros ecclesiae sub-
iaceant, videlicet ut tam ecclesiae quam cenobia, quibus vel panis cottidianus non
sufficit, in erogatione pecuniae, in pastu familiarum, in stabulatione equorum ratione^d
ecclesiae super omnem possibilitatem suam deservire compellantur. Haec siquidem
et plura his serenissimus dominus noster imperator in facie sollempnis curiae^e nobis
ceterisque principibus suis proposuit, ostendens evidentem, quod tales iniurias ad gra-
vamen personae suae et imminutionem honoris imperii nec possit nec debeat sustinere.
(7) Unde et nos, qui de conservando et manutenendo iure et honore imperii ipsi et
illustri filio suo Romanorum regi augusto per sacramentum tenemur, nichilominus
quoque reverendae matri nostrae sanctae Romanae ecclesiae dilectionis et obedientiae
debito astringimur et paternam sanctitatem vestram in intimi cordis sinceritate amplec-
timur^f, excellentiam vestram obnixè rogantes tocius humilitatis et filialis devotionis
studio deprecamur, quatinus ad laudem Dei et pacem ac unitatem ecclesiae Dei et
imperii, quae nunc toti mundo desideranda venit et exoptanda, ea quae ad gravamen
imperii facta dinoscuntur, quoniam a nobis ea^g sustineri aut sub silentio praeteriri
fidei nostrae^h sinceritati nullatenus conveniret, saniori utⁱ expedit consilio permutari
faciatis. Veraciter siquidem^k a domino imperatore intelleximus et pro ipso testamur,
quod paratus est et semper fuit ad faciendam iusticiam et recipiendam et super his,
quae adversus imperium ecclesia proposuerit^l, iusticiae, amicabile compositioni aut
arbitratui bonorum virorum assensum indubitanter praebere. Propter quod hono-
rabiles^m viros litteratura praeditos, prudentia et discretione conspicuos Wortwinumⁿ
praepositum, magistrum Andream scolasticum Spirensem et magistrum Ludolfum Magde-
burgensem sanctitati vestrae duximus transmittendos, paternam benignitatem vestram
propensius exorantes, quatinus consueta^o apostolicae mansuetudinis karitate eos^p reci-
pere et, quae^q ex parte nostra proposuerint, elementer audire dignemini ac verbis
eorum fidem indubitata adhibere.

316. EPISTOLA EPISCOPORUM TEUTONIAE AD CARDINALES. (Dec.)

*Vulgariè primus Wilhelmus Meyer 'Forschungen' XIX, 70 e codice latino Mona-
chensi 22213 (Windberg, 13) fol. 161 manu saec. XII. ex. De eius indole cf. quae ex-
posuimus ad nr. 315.* (P. deest.)

Dilectis in Christo fratribus et amicis venerabilibus sacrosanctae Romanae ecclesiae cardinalibus Adalbertus Dei gratia Salzburgensis ecclesiae archiepiscopus cum omnibus suffraganeis suis salutem et sinceram cum orationum devotione dilectionem.

(1) Amor et sollicitudo, quam erga sanctam Romanam ecclesiam Romanumque imperium tam ex affectu dilectionis quam ex debito subiectionis, sicut debemus, tota
mente gerimus, corda nostra gravibus affligunt angustiis super discordia dissensionis,
quae vertitur inter dominum summum pontificem et imperialem^a maiestatem. Quae

315. x) per vos 2. y) deest 2. z) deest 1. a) us. reg. imp. antist. eccl. 1. b) a 2.
c) numeribus 1. d) Romanae 1. e) suae *add.* 2. f) amplectimur 2. g) quae ea a vobis 2.
h) vestre 2. i) vero 1. k) si quid 1. l) proposuit 2. m) venerabiles 2. n) Wortwinum 1;
Wortwinum - Magdeburgensem *des.* 2. o) deest 2. p) pro eos recipere et 2; ea. q) deest 2.

316. a) imperiam *cod.*

ecclesiasticis principibus in terra Teutonica maiori accedit incommodo quam forte aliis per alias imperii provincias constitutis. Cum enim alii laici principes ac nobiles et vassalli ab ecclesiis nostris possideant plurima, cotidie pluribus inhiant, exoptantes occasionem, per quam in bona irruant et ea commodis suis valeant mancipare. Quod si, quod Dominus avertat, semel accederet, status ecclesiarum nostrarum, qui nunc qualiscumque est, nunquam recuperaretur^b. (2) Et quidem dominus imperator in sollemni curia in diocesi Moguntinae sedis celebrata coram universitate principum aliorumque baronum^c atque nobilium querimoniam valde rationabiliter proposuit adversus intolerabiles iniurias, quas dominum papam contra sacri iura imperii conqueritur^d sibi irrogasse usque ad tempus suum intemptata. (3) Scilicet in facto Cremonensium^e. Qui cum suis pro excessibus banno imperiali publice proscripti essent, dominus papa universas Lombardiae civitates a servicio domini imperatoris et ferendo auxilio [dehortatus est]^f; episcopis quoque in virtute obedientiae districtius iniunxit, ne quod ei adinforium facerent vel aliquo modo secum comparerent. (4) Maxime autem de facto Trevirensis ecclesiae, de quo credi non potuit, quod tali hoc fine claudere vellet. Si enim secundum ordinationem eius factum id permaneret, videretur imperium demembrationem et maximam sui iuris diminutionem incurrisse, praesertim cum nulli antecessorum imperialis^g maiestatis ab antecessoribus domini papae factum fuisse memoretur, quod aliquis episcoporum in terra Teutonica consecrationem prius quam regalia suscepit. Quod equidem rationi non derogans in haec tempora usus approbatus celebri firmitate conservavit. Sed nec hanc imperii iusticiam per dominum papam infringendam dominus imperator credidit, cum, ut attestacione venerabilium virorum Monasteriensis et Astensis episcoporum et fidelis viri Ottonis Zendadarii manifestum est, quos eiusdem verbi sponsors ad eum remisit, dominum Folmarum se nunquam consecraturum in verbo Domini promiserit. (5) Ceterum in archiepiscopatu Mediolanensi iniurias ab eo sibi et imperio factas in publico proposuit. Ea namque sedes quanto aliis in Italia maior habetur et dignior, tanto magis virum prudentem et utilem imperium in ea necessario requirit. Sed, ut asserit, antisfitem illi ecclesiae et usum regalium imperio iam diu negavit. (6) Adiecit insuper, quod multis exactionibus ecclesiae imperii graventur a suis, videlicet quod tam ecclesiae quam cenobia, quibus nec necessaria suppetunt, in erogacione pecuniae, in pastu familiarum, in stabulatione equorum super possibilitatem suam deservire cogantur. Haec et plura dominus noster serenissimus imperator in facie sollemnis curiae nobis ceterisque principibus suis proposuit, evidenter ostendens, quod tales iniurias ad gravamen suum et diminutionem imperii honoris nec possit nec debeat sustinere. (7) Quapropter circumspectam sanctitatem vestram duximus attentius necessaria precum instantia sollicitandam, quatinus intuitu divinae remunerationis et pro honore et tranquillitate universalis ecclesiae ac imperii nec non pro salute totius cleri et christianae religionis reverendum patrem nostrum dominum papam studiose commoneatis, ut salutaribus discretionis vestrae monitis facilem intelligentiae suae aurem accomodet et paci atque concordiae inter ipsum et dominum nostrum imperatorem reformandae velit eam adhibere diligentiam, quod uterque suo iure gaudeat et affectus dilectionis eorum paterna sollicitudine salubriter ad subditos valeat pervenire. (8) Veraciter namque a domino imperatore intelleximus et pro ipso testamur, quod paratus est et semper fuit ad faciendam iusticiam et recipiendam et super his, quae adversus imperium ecclesia proposuerit, iusticiae sive arbitrato bonorum virorum assensum suum adhibere. Propter quod honorabiles viros litteratura praeditos, prudentia et discrecione perspicuos, prae-

316. ^b) recuperaret *cod.*   ^c) baronum *cod.*   ^d) conquer *cod.*   ^e) Cremona *cod.*   ^f) *sup-
pleri ex nr. 315.*   ^g) imperiae *cod.*

positum Ort(winum), magistrum Liudolfum et magistrum Andream Spirensen sanctitati vestrae duximus transmittendos, fraternam benignitatem vestram propensius exorantes, quatinus prona karitate eos recipere et quae ex parte nostra vobis proposuerint diligenter audire velitis et verbis eorum fidem indubitata adhibere.

317. URBANI III. RESPONSUM AD ARCHIEPISCOPOS. (1187) Febr. 19. 5

Legitur in codice Wernigerodano Zu 31 saec. XII. cr. fol. 48', cr. quo ediderunt Ludewig Reliquiae manuscriptorum II, 435 (= Mansi XXII, 506; Watterich II, 668) et collega Wilhelmus Meyer Spirensis 'Forschungen' XIX, 62, cuius editionem secuti sumus. Epistolam, quam b. m. Iaffé in editione prioris Regestorum pontificum nr. 9947 ad annum 1187 delegaverat, Scheffer-Boichorst 'Kaiser Friedrichs I. letzter Streit mit der Kurie' 10 p. 85 anno 1186 vindicavit; cui Wichmannum per epistolam nr. 315 responsisse arbitratus est. At rem aliter se habere, nuper novis et non levis argumentis comprobavit vir d. Rosbach 'Die Reichspolitik der Trierer Erzbischöfe' p. 17 not. 2 (Programm des Gymnasiums zu Bonn 1883 nr. 387). Quibus argumentis nos cum viro cl. Loewenfeld in Regestis Iafféanis II, p. 726 convicti, epistolam in priorem locum reponendum responsum 15 esse ad epistolas archiepiscoporum, ideoque non ad solum Magdeburgensem datam, statuimus. — Iaffé. Reg. pont. Roman. ed. II. 15534. (P. deest.)

Urbanus episcopus servus servorum Dei venerabili fratri Magdeburgensi archiepiscopo salutem et apostolicam benedictionem.

Firmum in corde nostro propositum habendi te sincerius in visceribus Iesu Christi 20 karitas illa fundavit, quae diffusa per spiritum in cordibus electorum ita corpus ecclesiae compage suae virtutis annectit, ut et caput membris ineffabili iunctura cohereat et membrorum officiosa diversitas ab unitate capitis non recedat. Noverit ergo tua fraternitas, quod nos circa te et commissam tibi ecclesiam caritatis huius ardore ferventes, fiduciam de te gerimus specialem, quod sicut personam tuam nexu quodam 25 singularis dilectionis amplectimur, ita etiam recompensatione laudabili a tua devotione suscepta copiosius in tuis affectibus oblectemur. Hae igitur suadente fiducia, materiam tibi nostrae non modicae turbationis exponimus, ut nostris te participante molestiis de prudentia et subsidio tuo maius in Domino solamen capiamus. Commonita itaque 30 frequenter a nobis imperialis culminis altitudo, ut ecclesiae Romanae restituat possessiones eius quas detinet occupatas, non ex qua debuit serenitate respondit, nec videtur velle perficere per quod inter ecclesiam et imperium firma possit pax et concordia provenire. Unde hoc ipsum per litteras tibi duximus apostolicas intimandum, rogantes attentius et mandantes quatinus, cum ad partes illas accesserit in quibus eius alloquio 35 tua fraternitas potiatur, suadere sibi et consulere non obmittas, ut ecclesiam Dei, sicut ad suam spectat gloriam et salutem, oculo benigniori respiciat et materiam fomitemque discordiae, sicut decet eius magnificum principatum, funditus e medio laudabili pietate praecedat. Quod si forsitan te commonente non fecerit, culpam dissensionis et odibilis simultatis in eam partem noveris esse refundendam quae culpam videtur praestare 40 discidii, cum in manu eius potestas habeatur et facultas emendandi.

Dat. Verone^a XI. Kal. Martii.

318. CONSTITUTIO CONTRA INCENDIARIOS.

1186. Dec. 29.

Edimus ope A) codicis traditionum Frisingensium IV (cod. 238), nunc signati Höchst. Freising III A 1 Nr. 3v, qui in tabulario regni Bararici asseratur, fol. 119' manu saec. XII, c.r., ex quo ediderunt Meichelbeck 'Historia Frisingensis' I, 2, 567 et Monumenta Boica XXXI, I, 430; 2) cod. Vindobonensis Iuris civ. 18 saec. XIII, fol. 196 a b. m. Kopitaro collati; 3) tertus Chronici Urspergensis SS, XXIII, 361, ex cuius editione principe recepta est a Guacio in libros Feudorum I, V, tit. 10; A) cod. lat. Monacensis G 161 (Scheffl. 161), in cuius tegumentum prius manu saec. XII, c.r., illata est.

Contra incendiarios decretum promulgavit iam Innocentius II, papa a. 1130 in concilio Claremontano c. 13 (Mansi XXI, 440), repetitum a. 1139 in concilio Lateranensis c. 18 (ibid. 531) et innovatum ab Eugenio III, papa a. 1148 in concilio Remensis c. 15 (ibid. 717). Ex hoc decreto desumpta sane est poena capitis nostri 8 ab episcopo iungenda visitandi quippe sepulcrum Domini seu Sanctum Iacobum. Ad decretum a papa Eugenio de incendiis promulgatum provocat etiam Radulfus episcopus Leodiensis (a. 1167—1191) in edicto suo contra incendiarios¹ ed. Martene 'Thesaurus' I, 492 (= Mansi XXII, 7). Postea Venetiis a. 1177 Alexandrum III, et Fridericum I, contra malefactores istos decreto promulgasse narrat Chronicon S. Michaelis Lanchburgensis (SS, XXIII, 396) his verbis: Ibi statutum est auctoritate papali et imperiali, ut si quis manum miserit in reliosam personam, et incendiarii et vineta et arbores destruentes ab excommunicatione absolvi non possunt nisi auctoritate pape. Statutum est etiam ibi, ut si quis integro anno in excommunicatione et VI ebdomadis temere permanserit, proscriptus imperatoris iudicetur, et e converso, si quis proscriptus fuerit integro anno, excommunicatus a domno papa reputabitur. Ad decreta Innocentii, Eugenii, Alexandri provocat etiam a. 1184 Godefridus patriarcha Aquileiensis in edicto suo contra incendiarios ed. Ughelli 'Italia sacra' V, 68 (= Mansi XXII, 493). Cf. etiam ipsius Alexandri III, breve ad capitulum Wormaticense a. 1178,² Aug. 28 datum, quod nuper publici iuris fecit vir cl. Schenk zu Scherwinsberg 'Westdeutsche Zeitschrift' VII, 97. De nonnullis constitutionis nostrae capitulis docte agit vir cl. Richardus Loening in libro 'Der Reinigungseid bei Ungerechtigkeiten im Mittelalter' p. 229 not. — Stumpf, Reg. 4473. (P. 183.)

Fridericus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus. Decet fidelitatis^b nostrae tempora, generali populorum provinciarum tranquillitati circumspectionis nostrae studio provideri, ut, dum in subiectis dominationis virtute pollemus, reprobos quoslibet ac scelerosos a subditorum iniuriis acquitatis^c nostrae correctione compescamus^c. Considerantes quippe, quae dampna quantaque desolationes hominum et provinciarum per seditiones et incendia provenerint et quantos praeterita^d futurorum timores reportent, ea quae de conventia^e et consilio principum et aliorum fidelium nostrorum, tam liberorum quam ministerialium, ad reprimeudas incendiariorum insolentias imperialis nostra sanxit auctoritas, universis^f imperii^g fidelibus nota fieri volumus, et sicut in castro nostro Nûrberch^h ordinata et confirmata sunt, firmiter indicimus observanda.

318. ^a) Fridericus — augustus *litteris elongatis* 4.   ^b) fidelitati 1—4.   ^c) arreamus aeq. nostrae correctione 3. 4.   ^d) praeterea 2. 3.   ^e) conventia 1; conscientia 3. 4.   ^f) universalis 3. 4.   ^g) nostri *add.* 2.   ^h) Nurenberch 2; Nûrberch haec 3; Nûrberch 4.

43. 1) *Legitur in codice Cheltenhamensi 4651 saec. XII, c. 'Archiv' VIII, 767.*   2) *Non vero a. 1172, ut crediderant editor et Löwenfeld, Reg. pont. Rom. ed. II, 12174a.*

1. Primum igitur de incendiariis dicimus^j generaliter^k, ut, si liber homo, ingenuus, ministerialis vel cuiuscumque fuerit conditionis incendium commiserit pro terra propria^l, pro amico, pro parente vel causae cuiusquam alterius occasione, de sententia et iudicio imperiali proscriptioni statim habeatur subiectus^m. Illic excipiuntur, si qui forte manifesta terra castra manifeste capiuntⁿ et si qua ibi suburbia aut stabula aliave tuguria praecipua^o igne succedunt^p. Excipiuntur et iudices quos in malefactores incendii^q penam iustitia permittente^r exercere contingit.

2. Quod si aliquis in ducatu alicuius incendium fecerit, ipse dux^s proscriptum nostrum cum^t pronuntiet ac deinde iustitiae suae auctoritate eum proscribat. Idipsum faciant marchiones, palatini comites, iantgravii^u et comites alii, nec alicui eorum liceat talem absolvere^v, nisi domino imperatori.

3. Quicumque etiam incendiarium in domo sua scienter receperit et consilium auxiliumve ei impenderit, damnum et iniuriam passo pro facultate sua restituat: iudici vero X libras monetae de illa dioecesi, in qua commissum est, persolvat ac domino imperatori pro voluntate et gratia sua componat^w.

4. Si quis autem super hac culpa innocentiam suam^x ostendere voluerit, cum duobus viris veracibus in praesentia iudicis se expurget.

5. Si quis autem cuiquam imposuerit, quod incendiarium receperit, et de^y hoc ipsum in^z iure voluerit convenire, hoc nequaquam ei^a liceat, nisi primo praestito^b calumniae sacramento^c.

6. Dominus etiam imperator proscriptorum neminem a sententia proscriptionis absolvat, nisi de illatis^e damnis primo^d cum iniuriato componat et nisi consciente iudice hoc faciat.

7. Proscriptum vero, quem pro incendio sententiam proscriptionis incurrisse omnibus notorium^f fuerit, dioecesanus^g episcopus, si ad satisfactionem inobediens extiterit^h, a communione ecclesiae Dei et fidelium Christi abiciat et extraneumⁱ reddat nec eum absolvat, quoadusque laeso dampnum restituat: et e converso, quem episcopus legitimis induciis citatum iustitia dictante excommunicaverit et hoc iudici insinuaverit, iudex eum banno proscriptionis condemnet nec^j prius eum absolvat, quam coram episcopo de his, pro quibus condemnatus^k est^l, satisfaciat.

8. Quod si a proscriptione illa praedicto modo fuerit absolutus et episcopo suo voluerit obedire^m, incendium primumⁿ abiuret: deinde sit in arbitrio episcopi, qualem ei penam iniungat, visitandi videlicet^o sepulchrum Domini aut limina Iacobi apostoli.

9. Si autem proscriptus eo quo^p dictum^q est modo desideraverit absolvi^r, domino imperatori fines imperii sui^s per annum et diem abiuret.

10. Si quis autem a proscriptione et^t excommunicatione simul^u infra annum et diem non fuerit absolutus^v, universo iure et^w honore et legalitate sua^x privatus habeatur, ita ut in ferendo testimonio vel ad causandum^y de cetero nequaquam sit admittendus. Omni quoque feudali^z iure perpetuo carebit^a.

318. j) dms 1; demandans 3 *ed. princ.* k) generale 1. l) sua 2. m) sub. hab. 3. 4. n) capit 1. o) praecipua 2. 3; piacei 4. p) succedant 1. q) *deest* 3. 4. r) *in loco raso* 2; exigente 3. 4. s) *deest* 3. t) nostrum cum *des.* 3. 4. u) iantgravii 2. 4. v) tale *add.* 2. w) disponat 3. x) probare vel *add.* 3 *cod. et ed. princ.* y) *deest* 4. z) *deest* 3. 4. a) fieri *add.* 3. 4. b) praestito primo 3. 4. c) illicitis 1. 3. 4; illicitis 2. d) primo damnis 2—4. e) notum 2—4. f) dioecesanus 2. g) existerit 1; fuerit 2. h) cum *add.* 3. 4. i) et nec 3. 4. j) pro qua dampnatus 1. k) erat 2. l) ob. vol. 2. m) primo 3. 4. n) ad visitandum 3. o) quod 1; ut 3. p) praedictum 2. q) *des.* se absolvi 2; absolvi desideravit 3. 4. r) *deest* 3. 4. t) ab 3 *ed. inconv.* u) similiter 3. 4. v) non fuerit abs. infra a. et diem 3. 4. w) *deest* 3. 4. x) iudiciandum 3. y) feudali 2. 3. z) carebit perpetuo 3. 4.

11. Item si in reisa alicuius domini cum ipso domino, cuius est reisa, aliquis fuerit qui incendium, ut sepius contingit^a, faciat, dominus ipse, cuius est^b reisa, iurabit super reliquias, quod non fecerit conscientia, voluntate vel mandato suo^c; reum autem abiciet^d a se et nunquam recipiet. Quod si post^e illum ante^f satisfactionem receperit, tenetur universum damnum, quod ille^g commisit, restituere.

12. Item si contingat^h, dominum aliquem in villa aliqua hospitari violenter, et fortuito eixerit, domum aliquam incendi, et ille cui sit damnum dominum inpecierit, quod mandatoⁱ vel voluntate^k ipsius^l sit factum^m, primumⁿ praestet sacramentum calumnie; deinde dominus expurget se^o sola manu, quod voluntate, mandato suo^p vel conscientia sua factum non fuerit, et damnum damnificato restituat.

13. Item si incendiarius captus fuerit et coram iudice negare voluerit incendium se commisisse, nisi forte notorium per provinciam fuerit^q, iudex si possit eum cum VII idoneis testibus convincere, capite plectatur. Sed si notorium est^r, nullius requirendum est testimonium, sed statim decollandus.

14. Item si castellani alicuius^s domini descendentes a castro domini sui incendium fecerint, domino absente a provincia, castrum domini propter hoc non erit comburendum, sed bona incendiariorum, quaecumque extra castrum reperta fuerint^t, comburantur. Post reversionem vero domini, si dominus incendiarium retinere voluerit et a se non populerit^u, castrum eius similiter erit comburendum.

15. Item si proscriptus propter incendium^v in aliquam domum confugerit, de qua non possit haberi nisi domus incendatur, propter hoc incendium non erit quis pro incendiario reputandus^w, sed damnum pro incendio restituere debet.

16. Item si incendiarius super castrum aliquod agitatus confugerit, et dominus^x, cuius est castrum, fortassis dominus vel vassallus^y vel consanguineus fuerit, dominus ille non debet eum persequentibus repraesentare, sed iuvabit eum a castro in silvam vel alias ubi securus sibi videatur. Quod si nec dominus nec vassallus^y nec cognatus fuerit, persequentibus eum statim repraesentet vel cum eo in eadem culpa sit.

17. Statuimus etiam^z et eodem firmiter edicto sancimus, ut quicumque alii damnum facere aut ipsum ledere^{aa} intendat, tribus ad minus ante diebus per certum nuntium suum diffiduciet^{bb} eum. Quod si lesus diffiduciatum se fuisse^{cc} negare voluerit, nuntius idem, si vivus est, iuret, quod^{dd} contradixerit ei ex parte domini sui loco et tempore designato. Si mortuus est nuntius, iuret dominus, iunctis sibi duobus veracibus viris^{ee}, quod contradixerit ei, ne dolo mediante de fide violata quis possit^{ff} inculpari^{gg}.

18. His sanctientes adieciimus, ut quicumque treugas alicui dederit, nisi ibidem^{hh} exceptum fuerit et determinatumⁱⁱ, quo tenore servet vel non servet eas, contradicere eas^{kk} ante terminum statutum nequaquam possit. Quod si fecerit, ut^{ll} violator fidei indicetur.

19. Item quicumque^{ll} nuntium aliquem pro eo, quod contradicturus mittitur, laeserit, fidem suam violavit et de cetero omni honore suo carebit, et in posterum nullus ei contradicat^{mm}.

20. De filiis quoque sacerdotum, diaconorum acⁿⁿ rusticorum statuimus, ne cingulum militare aliquatenus assumant, et qui iam assumerunt, per iudicem provinciae

318. ^a) contingit 1. ^b) ipsa *add.* 3. 4. ^c) conse, vel mandato vel voluntate sua 3. ^d) abiciat 2.
^e) *dest.* 3. 4. ^f) post 3. 4. ^g) *dest.* 1. ^h) contingit 2. ⁱ) suo *add.* 3. 4. ^k) vel conscientia
45 *add.* 3; *supra lin.* *add.* 4. ^l) sua 3. 4. ^m) factum sit 2—4. ⁿ) primum non fuerit et *des.* 3.
^o) exp. se dominus 4. ^p) *dest.* 2. ^q) si forte notorium non fuerit per provinciam 3. 4. ^r) fuerit 3. 4.
^s) cuiusque 3; cuiusque 4. ^t) meruit reperta 3. ^u) repulerit 3. 4. ^v) Item si incendiarius
proscriptus 2. ^w) quis incendiarius 3. 4. ^x) domini 1. ^y) vassallus 1. ^z) quin et 1. ^{aa}) ledere
ipsam 3. 4. ^{bb}) diffiduciat *corr.* diffiduciet 2. ^{cc}) *dest.* 1. ^{dd}) quia 1. ^{ee}) viris ver. 3. 4.
50 ^{ff}) videat 3. 4. ^{gg}) iure, possit 2. ^{hh}) ibi 3. ⁱⁱ) det. et exc. fuerit 3. 4. ^{kk}) eis 3. ^{ll}) qui 3.
^{mm}) contradicit 3. ⁿⁿ) *dest.* 3. 4.

a militia pellantur. Quod si dominus alicuius eorum in militia eum^o contra iudicis interdictum retinere contenderit^p, ipse dominus in X libras iudici^u condempnetur: servus autem omni iure^e militiae privetur.

21. Item^r si quis comes postiudices statuatur, imperatori XXX libras solvat; post-iudex X libras¹.

22. Statuimus etiam ut, si quis vineas aut pomeria exciderit, proscriptio et excommunicatione^s incendiariorum subiciatur.

23. Ut autem haec tam utilis ordinatio omni tempore rata permaneat et eo quo edicta^t est tenore inconvulsa consistat, eam legibus praedecessorum nostrorum imperatorum atque regum iussimus interseri et perpetuo iure servari. Cui si quis ausu¹⁰ temeritatis contraire praesumserit, Dei omnipotentis et nostrae perpetuo sit reus indignationis^u. Fiat, fiat, amen^v.

Actum Nurnbere^w in praesentia principum, consilio^e et consensu eorum, anno dominicae^s incarnationis MC'LXXXVII, indictione VI^s, III^z Kalendas Ianuarii.

319. PACTUM CUM ALDEFONSO REGE CASTELLAE.

1188. Apr. 23.

Pactum coniugiale inter Conradum filium imperatoris et Berengariam filiam Aldefonsi VIII. regis Castellae solimmodo editiones² nobis praebuerunt, et quidem 1) Fran-
ciscus Sota 'Chronica de los principes de Asturias y Cantabria' (Madrid 1681 in folio) 20
p. 678 nr. 47, qui fortasse autographum prae oculis habuit, at lectiones praebet more
Hispanico corruptas, quas adnotandas esse superfluum duximus³; 2) Antonius de Lupian
Zapata 'Tratado apologetico en defensa de la mayoria de la Reyna doña Berenguela', qui
tractatus editus est in appendice (sub nr. II) libri marchionis de Mondevar 'Memorias histo-
ricas de la vida y acciones del rey d. Alonso el noble, octavo del nombre', qui liber publici 25
inris factus est a viris doctis Cerdà et Rico (Madrid 1783 in 4°); Lupianus animal-
veritè, chartam in tabulario comitis de Mora repertam et a comite de Torres Vedras in
Appendice Relationum suarum p. 50 nr. 99 editam esse, quae Relationes, testantibus Cerdà
et³ Rico, caedem sunt quas edidit 3) Antonius Suarez de Alarcón in 'Nobiliario' et quidem 30
'Relaciones genealógicas de la casa de los marqueses de Torcifa' p. 50 nr. 99, ex quo
libro, qui ad manus nobis non fuit, ab editoribus Mondevari nonnullae lectiones adno-
tantur. Ex 1 et 2 Pactum editum est cum a Pertzio, tum ab Aschbach 'Geschichte
Spaniens und Portugals unter der Herrschaft der Almoraviden und Almohaden' II, 300
et ab editoribus libri qui inscribitur 'Wirttembergisches Urkundenbuch' II, 256 nr. 457.

318. ^o) cum in militia 3. 4.   ^p) contendit 1   ^q) dominus ipse iudici in X libras 3. 4.   ^r) Item — 35
 X libras des. 2—4.   ^s) communicationi 1; et exc. supra lin. add. 4.   ^t) dicta 2. 3.   ^u) ind. sit
 reus 3. 4.   ^v) deest 2—4.   ^w) Nurnberch 2; Nurnbere 3; Norenbere 4.   ^x) domini I; deest 3.
 3) ind. VI. des. 3. 4; legendum est V.   ^z) III. 2—4.

1) Cf. de hoc capite Scheik zu Schreyersberg 'Forschungen' XVI, 529; postiudices sunt vicarii comitum.   2) Codex bibliothecae publicae Matritensis Dd 90 ch. saec. XVIII. pacti textum, qui cum editione Mondevari fere convenit, continet; cf. 'Neues Archiv' VI, 298; 'Archiv' VIII, 778.   3) e. g. Conradus, natibitas, cibus, varones, ducem, deceserit, amen etc.

Aeschbach l. c. p. 306 indicat etiam privilegium regis Aldefonsi VIII. editum a Monderaro p. 54, cuius eschatocolton hoc loco poni libet: Facta charta apud Burgos aera MCCXXVIII. X. Kalendas Augusti (1190. Jul. 23), tertio anno postquam serenissimus Aldefonsus rex Castellae et Toleti Aldefonsum regem Legionensem cingulo militiae accinxit et ipse Aldefonsus rex Legionis osculatus est manum dicti Aldefonsi regis Castellae, et consequenter, paucis diebus elapsis, ex quo supradictus Aldefonsus illustris rex Castellae et Toleti Romani imperatoris filium Conradum nomine in novum militem accinxit et filiam suam Berengariam [ei] tradidit in uxorem. Quae si recte interpretor, Conradus, ut in e. 1 Partii prorsum erat, Apr. 25 anni 1188 in Hispaniam profectus, mense Julio huius anni Berengariae desponsatus est. Quod coniugium postea propter consanguinitatem quinti gradus canonici, quia ambo coniuges originem trahebant e comite Raimundo II. Burgundiar., solutum est¹.

In explicandis nominibus locorum et Teulonicorum et Hispanicorum duobus usi sumus laboribus codicis diplomatici Wirtembergici, qui ubique rationem gesserunt eorum quae Pertz, Staelino monente, iam adnotaverat. Staufff. Reg. 4490. (P. 565.)

In Dei nomine amen. Divina procurante clementia^a, placuit nobis Frederico^b Dei gratia Romanorum imperatori et semper augusto et vobis Aldefonso^c eadem gratia regi Castellae et Toleti contrahere matrimonium inter serenissimum filium nostrum Conradum ducem de Rotenburch^d et illustrem filiam vestram Berengariam.

I. Ad cuius rei et coniugii consummationem ego Fredericus Romanorum imperator et semper augustus cum consensu eiusdem filii Conradi promitto, quod mittam filium meum Conradum ad regnum vestrum in proxima litania, et desponsabit et ducet in uxorem legitimam praedictam filiam vestram Berengariam et dabit ei donationem propter nuptias, quae vulgo dicitur apud Romanos doaire, apud Hispanos arrhas, videlicet totum alodium^e, quod contigit^f eum tam a nobis quam a nobilissimo patrueli meo Frederico quondam duce de Rotenburch^d, quod est in episcopatu Herlipolensi et Francia^g orientali, in provinciis Sualveld² et Riez appellatis, in Suevia, et inter Rhenum^h et Sueviam situm, cuiusⁱ aliquam partem per certa nomina praesenti paginae^k duximus inserendam^l; castrum Rotenburch^{m,3} et castrum Verbinisperch^{n,4} cum omnibus eorum^o pertinentiis, curtes et alodia quae habemus tam in civitate Herlipolensi quam in episcopatu, burgum Wizenburch^{o,5} cum omnibus suis pertinentiis, mediam partem castrum Walirstein^{p,6} cum omnibus suis pertinentiis; castrum Floehbere^{q,7} cum omnibus suis^s pertinentiis, burgum^r Bobplingin^{n,8}, castrum Waltusin^{v,9} cum omnibus pertinentiis, burgum Gemunde^{w,10} cum pertinentiis, burgum Tinkelspuhel^{x,11} cum pertinentiis, burgum Ufkirchin^{y,12} cum pertinentiis, praedium in Barberch^{z,13} cum pertinentiis, burgum

319. ^a) providentia 2. ^b) Frederico 2, *similia saepe*. ^c) Aldefonso *lra* 1. ^d) Rothenburch 1; Rotheuburch 2 *saepes*. ^e) alodium 2 *saepes*. ^f) contigit 2. ^g) Franconia 2. ^h) *ita Legionem esse videtur*; Suaveldem, Rhozas, Elatis in Suevia et in terrenum et Sueviam 2; Sualbenden apelatis in Suevia et inter Rhenum et Sueviam 1. ⁱ) eius 2. ^k) pagina 1. ^l) inferendam 2. ^m) Rotenburch 1. ⁿ) Wmisherech 2. ^o) *deest* 1. ^p) Wizenburch 2; wizenburch 1. ^q) Walirstein 2; vel ranstein 1. ^r) floehbere 1 2. ^s) *deest* 1. ^t) burgum — pertinentiis *des* 2, 3. ^u) bobplingin 1. ^v) waltusin 1. ^w) Gemunde 1. ^x) Tinkelspuhel 2; Tin Rell puhel 3. ^y) uskirchin 1; uschirchin 2. ^z) pr. Endurberch 2; pr. in Barberch 1.

1) V. *Aeschbach p. 300 et 'Wirtemb. Urkundenbuch' II, p. 259*. 2) *pagus Sualfeld ad orientalem Franciam et diocesim Eichstetensem, Riez ad Sacrum et diversam Augustanam pertinet*. 3) *Rothenburch ad Tuberam*. 4) *Viernsberg inter Rothenburch et Erlangen seu parte Wernsberg castrum Hohenloicum a Viernsberg ad septentriones (Stabu 'Wirtemberg. Geschichte' II, 231); ere tamen Weinsberg*. 5) *Weissenburg im Nordgau*. 6) *Wallerstein*. 7) *Floehberg in pago Ries, proxima Bopfingen*. 8) *Bopfingen*. 9) *Videtur esse Waddhausen, villa inter Bopfingen et Aalen, districtus Neresheim*. 10) *Gmund, a civitate Aalen versus occidentem*. 11) *Dinkelsbühl*. 12) *Aufkirchen ad Worndz, inter Dinkelsbühl et Wassertradingen*. 13) *Bargberg, ab occidentem inter Gündelungen et Geungen*.

Kine^{a.1} et praedia attinentia, burgum Eppingen^{b.2} cum pertinentiis, castrum Bieneke^{c.3} cum pertinentiis, castrum Wilinberch^{d.4}, castrum Riet^{e.5}, alodium in Lutgersteigem^{f.6}, alodium in Suaigrem^{g.7}, alodium in Flina^{h.8}, alodium in Suntheim^{i.9}, alodium in Northeim^{k.10}, alodium in Malmisheim^{l.11}, alodium in Eubodilingem^{m.12}, alodium in Gondoliheim^{n.13}, alodium in Mechingen^{o.14}, alodium in^r Gugelingem¹⁵, alodium in Michinvelt¹⁶, castrum Elisperch^{u.17}, advocatia^r in Wilcenburch^{s.18} — secundum usum et consuetudinem Alemaniae. Et manebit apud vos in regno vestro interdum cum voluerit: et redibit in terram suam quando sibi placuerit.

2. Et ego praedictus Aldefonsus rex Castellae et Toleti promitto cum consensu filiae meae Berengariae vobis imperatori, quod dictam filiam meam Berengariam tradam in sponsam et uxorem legitimam filio vestro Conrado. Et a proximo festo nativitatis Domini usque ad duos annos ibit filia mea Berengaria ad terram imperatoris et deferet secum quadraginta duo milia aureorum, ita quod imperator praemoneatur super hoc per spatium novem mensium ante terminum praefixum, ut assignetur locus, ubi ei occurrere faciat.

3. Haec autem sunt pacta infrascripta quae debent servari ex utraque parte, tam ex parte imperatoris et filii sui Conradi quam ex parte Aldefonsi regis Castellae et filiae suae Berengariae: Si praedictus Aldefonsus rex Castellae filium^v habuerit masculinum legitimum, filius ille succedat ei^w heres in regno Castellae: si rex Aldefonsus sine filio masculino obierit, succedat^x in regno filia sua Berengaria et vir eius Conradus cum ea, salvo et servato illeso iure suo dominae reginae Alienor uxori^y dicti regis Castellae in omnibus et per omnia in arrhis suis.

4. Haec autem sunt, quae sibi assignata sunt in dotem^z, id est in arrhas: Naxara, Tobia^a, Grañon^b, Zereço, Pazlongos, Zellorigo, Faro, Pancorbo, Monasterio, Vilforado^c, Villafranca, Alba de Monte de Oca^d, Arlançon, Burgos, Monio, Castro Soriz^e, Amaya, Oreexon^f, Vruel^{g.19}, Palancia^h comitis, Astudelloⁱ, Carrion, Fromesta, Portus

319. a) Kine 2. b) Eppigem 2; Epingen 1. c) Riemeck 2. d) viliberch 2; vlibiberch 1. e) Rierch 2. f) Lut Persteigem 2. g) Suelgrera 2; Sueigrem 1; Suaeigrera 3. h) in Stlinag 1; Infina 3. i) Suntheim 1. k) Errain 2; Ertcim 3; Northeim 1. l) Malmistheim 1. m) Euvoro de Lisgen 2. n) Geldolsheim 2; Gondoliheim 1. o) Norehingen 2. p) *desert* 1. q) elisperch 1. r) advocatiam 2. s) Vbilgenburch 1; Viscenburch 2. t) tam ex parte *desunt* 2. u) quam usque Berengariae *desunt* 2. v) sum 2. w) ei succedat ille 2. x) illi *add.* 2. y) uxoris 2. z) dote 1; dotem et in arrhas 2. a) Soria 1. b) Grañon Zereço *des.* 2. c) Belforado 2. d) monte Doer 2. e) Castroxeriz 2. f) Oreejon 2. g) Urrual 2. h) Palencia 2. i) Astudillo 2.

1) *Gingen.* 2) *Eppingen inter Heilbronn et Bruchsal, dittonis Baulensis.* 3) *Bingen prope Signaringen rive esse potest. De Bonnigheim districtus Besigheim cogitarit Stalin.* 4) *Willberg districtus Nagold, aut fortasse Weil aut Velberg prope Hall. Mons Wilerbere prope Weiler hand procul a Gaglingen commemoratur a. 1296.* 5) *an Rieth prope Vaihingen, aut Reden aut Riethen, quae sita sunt inter Eppingen et Sinshcim.* 6) *Liuterstein prope Berrangen, districtus Baulensis Eppingen, commemoratur a. 1295; castrum Liuterstein situm erat prope Massenbachhausen in districta Wirtenbergico Brackenhaim.* 7) *Schwaigern inter Heilbronn et Eppingen.* 8) *Flina ab Heilbronn versus meridien.* 9) *Sonthcim districtus Heilbronn.* 10) *Nordheim districtus Brackenhaim.* 11) *Malmshcim inter Heimsheim et Sindelfingen.* 12) *Heimsheim (olim Heimbodesheim) aut Heimerdingen districtus Leunberg.* 13) *Gondelsheim districtus Wirtenbergico Neckarsala aut Gondelsheim districtus Baulensis Bretten.* 14) *an Maehingen districtus Bretten.* 15) *Gaglingen districtus Brackenhaim.* 16) *Michelfeld districtus Baulensis Wuestloch.* 17) *Secundum Stalin forte Neckars districtus Baulensis Mosbach: aut castrum dirutum Eselsberg prope Eusingen districtus Vaihingen.* 18) *Wilzburg prope Weissenburg.* 19) *Sunt Naxara, Tobia, Grañon, Cereço de rio Taran, Pazlongos, Cellorigo, Faro, Pancorbo, Monasterio de Rodilla, Belorado, Villafranca, Alca de Montes de Oca, Arlançon, Burgos, Maño (lucus dirutus supra Quintanilla de Sonañon), Castroceriz, Amaya, Oreejon, Urbel del Castilla, omnia in provincia Burgos et in regno anteaque Castellae sita.*

sancti Anderii^b, Villarreal¹⁾, Peñafiel², Magan^m, et duae partesⁿ salinarum de Velinchon³⁾, quae sunt regis.

5. Si filia regis Berengaria sine prole concepta de filio imperatoris decesserit, regnum Castellae revertatur ad prolem regis aliam vel ad prolem suae posteritatis, cuiuscumque gradus sit. Quod si nulla ex eo^o superstes fuerit soboles, tunc revertatur regnum ad dispositionem regis Aldefonsi^o Castellae, ut ille possideat regnum, quisquis sit, cui rex Aldefonsus illud assignaverit et iusserit dari^o; et supradictus Conradus teneatur sacramento suo ita facere de regno Castellae, sicut rex Aldefonsus^o disposuerit et praecordinaverit. Si rex Aldefonsus filium masculinum legitimum habuerit et ille filius sine prole legitima superstite decesserit, praedicta Berengaria filia regis habeat regnum Castellae et vir eius Conradus cum ea, vel eorum proles, si quam legitimam reliquerint. Si forte praefatus Conradus decesserit, nulla suscepta prole de uxore sua Berengaria, ipsa reducatur salva et secunda^o ad regnum Castellae, si sibi^o placuerit redire; et nichilominus^v habeat dotem suam, id est^o arrhas, in terra viri sui, videlicet totum alodium quod superius dictum est.

6. Item ex quo^s filius imperatoris Conradus ad regnum Castellae venerit, suscipiat benedictionem cum filia regis Castellae, a die qua venerit ad Castellam usque ad tres menses vel antea. Et postquam eam sic legitime duxerit, faciat statim securitatem homines terrae regis^s Castellae de regno filiae eius Berengariae et Conrado viro eius cum ea secundum praescriptas et subsequentes condiciones, salva fidelitate regni. Et recepta securitate regni, faciat securitatem ipse Conradus et iuret, quod omnia haec^o pacta praecedentia et subsequentia, quae ad eum pertinent^o, observet bona fide et sine omni^o fraude et dolo.

7. Item si rex Aldefonsus sine masculino filio superstite obierit, quamdiu filius imperatoris et filia regis prolem non habuerint, ipse Conradus dividat terram regendam nobilibus cum consilio uxoris suae Berengariae, et aliter non liceat ei. Et illi, quibus ipse terram regendam, ut moris^b est apud Hispanos, commiserit in honorem, faciant tunc hominum reginae uxori suae, filiae regis, et viro eius Conrado, sicut fecerunt primi, qui terram rexerant; hoc tamen remoto quod regi in diebus suis complere debent^o vel filio eius, si filium haberet.

8. Item si rex sine filio masculino obierit, veniat^o Conradus et uxor eius Berengaria ad regnum Castellae, et detur uxori eius regnum, et ipsi cum ea; et Conrado^o non detur sine uxore sua Berengaria, ipsa praesente et vidente, et non aliter; nec homines patriae aliter teneantur.

9. Item si mortuo rege sine filio masculino, uxor Conradi Berengaria filia regis forsitan infirma accedere non potuerit ad Castellam, veniat Conradus et adhibeat^o prolem suam et uxoris suae, si quam habuerint^o, et detur eis^o regnum. Si prolem non habuerint^o, veniat tamen tempore ad defendendum regnum, et adiuvent eum homines ad defensionem regni et serviant ei tamquam domino, excepto quod potestatem non habeat in castris seu villis mutandi vel alienandi. Et quando uxor eius venire poterit^b, veniat, et cum venerit, detur ei regnum et^o viro eius cum ea.

319. ^{k)} Andrae et 2. ^{l)} Villa Corel 1. ^{m)} Magan 1. ⁿ⁾ duo parti 2. ^{o)} Vilinchon 2.
^{p)} ea 2. ^{q)} Alfonsi *hic* 1 et *suallio de haerps*. ^{r)} voluerit dare 2. ^{s)} ea 1, 2. ^{t)} securo 1,
^{u)} ibi 1. ^{v)} Castellae et si non placuerit redire, nihilominus 2. ^{w)} suam et 2. ^{x)} Item quando 2.
^{y)} regi 2. ^{z)} deest 2. ^{aa)} pertinent 2. ^{bb)} nos 2. ^{cc)} debebant 2. ^{dd)} veniant 2. ^{ee)} ad
 ducat 2. ^{ff)} habuerit 2. ^{gg)} ei 1. ^{hh)} ponerit 2. ⁱⁱ⁾ ipsi Conrado *add.* 2.

1) *Palencia, Astudillo, Carrion de los Condes, Fromista, Puerto de San Andrian, Villarreal in provincia Palencia, in regno antiquo Leon.* 2) *Peñafiel ad fluvium Duratum, provinciae Valladolid, in regno Leon.* 3) *Magan prope Toledo et Belinchon inter Madrid et Valencia, ambobus provinciis Toleto, in regno novae Castellae.*

10. Si obierit forte Conradus habens filium vel filiam de filia regis Berengaria, veniat ipse filius vel filia reginae Berengariae et proles sua ad Castellam, et detur eis^k regnum. Et homines patriae expectent adventum eorum et custodiant regnum et nulli illud tradant nisi ipsis. Et si Conradus et uxor eius Berengaria defuncti fuerint, prole utriusque superstite, si qua fuerit, detur ei^l regnum. 5

11. Et ego Fredericus supra nominatus Romanorum imperator promitto et convenio, quod omnia praescripta pacta et condiciones, quae me contingunt et filium meum Conradum et ad nos pertinent, servem^m bona fide et sine omni fraude et dolo et faciam teneri et fideliter observari.

12. Et ego Henricus rex filius imperatoris promitto et convenio, quod omnia 10 praescripta pacta faciam observari a fratre meo Conrado, quaecunque patrem meum et fratrem contingunt et ad eosⁿ pertinent observanda.

13. Et ego praedictus rex Aldefonsus promitto et teneor sacramento, quod homines meo mandato in anima mea fecerunt, quod praescripta, quae me contingunt et ad me 15 pertinent, observem^o et observari faciam bona fide et sine omni fraude et dolo.

14. Et ego sepe dictus^p Conradus filius imperatoris concedo atque affirmo praescripta pacta omnia et fideliter et integre omnia praedicto modo me observaturum promitto et iuravi coram nuntiis regis Castellae.

15. Et^q ego Berengaria filia regis Castellae similiter et^r omnia illa, quae de praescriptis me observanda contingunt, me observaturam^r promitto. 20

16. Nec non et ego Alienor^s regina uxor regis Castellae, mater praedictae Berengariae, promitto, quod ea, quae me contingunt et ad me et^t filiam meam pertinent, pro^u posse meo faciam observari.

17. Si forte ante adventum Conradi dominum regem, quod absit, decedere contigerit, barones et principes regni et potestates et civitates et magister Calatrabensis 25 cum fratribus suis et commendator^v de^w Ueles cum fratribus suis teneantur sacramento et promissione, recipere Conradum filium imperatoris et tradere illi praedictam filiam regis Berengariam in uxorem et dare regnum ipsi uxori eius et Conrado cum ea. Et archiepiscopus^x et episcopi teneantur regnum interdicere et contradicentium 30 personas excommunicare: dominusque^y Toletanus archiepiscopus et Hispaniarum primas teneatur ad hoc in ea obedientia, quam promisit domino pape, et suffraganei eius in ea obedientia, quam ei debent: Martinus Burgensis episcopus teneatur obedientia, quam debet domino papae: Rodericus^z Calagurritanus episcopus teneatur obedientia, quam debet domino suo metropolitano: Dominicus Abulensis episcopus teneatur obe- 35 diencia, quam debet domino suo metropolitano.

18. Haec sunt nomina principum et nobilium qui sacramenta^a praestiterunt: comes Petrus, comes Ferrandus, Didacus Gemenez^b, Didacus filius comitis Lupi^c, Petrus Ferrandi, Rodericus Guterri^d senescalus regis, Ordonius Garsiae, Albarus Roderici de Masella^e, Petrus Roderici de Guzman, Lupus Didaci merinus^l regis, Lupus Didaci de Mena, Gundisalbus^f Ferrandi potestas, Ferrandus Martini. 40

19. Haec sunt nomina civitatum et villarum quarum maiores iuraverunt: Toletum, Concha, Opte², Guadalfaxara, Fita³, Talamanca⁴, Uceda, Buytrago⁵, Madrit, Esca-

319. ^k) eius 1; ei 2.   ^l) deest 2.   ^m) servare 1.   ⁿ) eum 2.   ^o) observent 2.   ^p) supra-
dictus 2.   ^q) Et — Castellae *desunt* 2.   ^r) observaturum 2.   ^s) Alienor 2.   ^t) ad *add.* 2.   ^u) prae 1.
^v) commendato 1.   ^w) deest 2.   ^x) archiepiscopi 2.   ^y) dominus quidem 2.   ^z) Rodericus 1. 45
^a) sacramentum 2.   ^b) Xemeniez 2.   ^c) Lopi 2.   ^d) Guterrii 2.   ^e) Manxilla 2.   ^f) Guad-
salbus 2.   ^g) Salamanca 2.

1) *i. e.* maiorinus, *Hispanice* meriño, *supremus regis iudee*.   2) *Concha et Huete provinciar*
Cuenca.   3) *Guadalajara et Hita seu Ita, pror. Guadalajara*.   4) *Talamanca pror. Madrid*.
5) *Uceda et Buytrago, pror. Guadalajara*.

lona, Macheda^h, Talaveraⁱ, Plasencia, Turgelium^{h,2}; citra Alpes³ vero: Abula, Secobia, Arebalumⁱ, Medina de^k Campo, Ulmetum^l, Coca, Portellum, Collar, Petraça, Fonte Donna^m, Septempublica, Aelonⁿ, Maderolo, Sanctus Estefanus^o, Oxoma, Caracena, Atência^p, Segontum, Medina Celi^p, Vellanga, Almacanum^q, Soria^t, Agripennis⁵, Farica⁵; citra Dorium^{u,6} vero: Valisoletum, Palantia^r, Lucronium^s, Calagurri, Arnetum, Oterium de Sellis^t, Septimanca, Turris de^u Lobaton, Mons Letus^v, Fons Purus, Sanctus Facundus, Zeya^{w,7}.

Facta charta anno dominicæ incarnationis MCLXXXVIII, indictione sexta.

Data apud Saligestad, per manum Ruodulphi^x imperialis^y aulae prothonotarii^z,
10 presente Iohanne imperialis aulae cancellario^a, nono Kalendas Maii, era MCCXXVI:
feliciter amen.

320. SENTENTIA DE IUDICIO ADVOCATORUM.

1188. Aug. 8.

15 *Sententia inobvoluta est magno privilegio ecclesie sanctorum Simonis et Iudæ Goslaricnsi dato, c. 6. Quod etiam eo excellit quod imperator (c. 8) pronuntiat, nullum episcopum potestatem habere sine ipsius consensu aliquem canonicorum excommunicandi vel divina ibidem interdicens. Privilegium, prius editum ab Heinrico in Antiquitatibus Goslaricnsibus p. 185 et a comite de Borcholt: Assenburg Assenburger Urkundenbuch I, 21 nr. 24, 20 proponimus ex autographo in tabulario civitatis Goslaricnsis assertato, collato ab Ottone Heinemann Göttingensi discipulo. — Stumpf, Reg. 1495. (P. decst.)*

(C.) ¶ In nomine sancte et individue Trinitatis. Fredericus divina favente clementia Romanorum imperator et semper augustus. ¶ (1) Cum ad omnium ecclesiarum protectione iure debeamus intendere, maxime tamen ad eas conservandas, que
25 nobis speciali ratione semper fuerunt et sunt obnoxie, nostra versatur intentio, et ut illas, que ab antecessoribus nostris imperatoribus et regibus fundate sunt et constructe, pio semper amplectamur affectu, quatenus Deo in eisdem deservientes persone pro nostra et imperii incolumitate tanto devotius Dominum exorent, quanto ab exteriorum incursu imperiali fuerint auctoritate protecti. (2) Ea propter omnium Christi fide-

30 **319.** ¹⁾ Maqueda, Talavera, Plasencia, Traxillo 2. ²⁾ Archalium 1. ³⁾ del 2. ⁴⁾ Olmetum 2.
⁵⁾ Fontedomas 2. ⁶⁾ Ailon 2. ⁷⁾ Stephanus 2. ⁸⁾ Atienza, Segoncia, Medina Selexs, Berlanga, Almazan 2. ⁹⁾ Contradorium 1. ¹⁰⁾ Vallisoletum, Pudentia 2. ¹¹⁾ Lucronium 1. ¹²⁾ Cellis 2.
¹³⁾ decst 2. ¹⁴⁾ Mons lectus 2. ¹⁵⁾ Cea 2. ¹⁶⁾ Ruodulphi 1: Ruodulphi 2. ¹⁷⁾ imperatoris 1.
¹⁸⁾ proton. 1. ¹⁹⁾ chancelario 1

35 1) Escalona, Maqueda, Talavera la rija, pror. Toledo. 2) Plasencia et Traxillo in Estremadura. 3) Mantina que discernunt regionem Toletanum seu antiquæ Castellæ a regno vocæ Castellæ, cuius sunt oppida sequentia. 4) Arila, Segoria, Arcubo, Medina del Campo, Olmedo, Coca, Portilla, Cuellar, Pedraça de la Sierra, Fuentidueña ad fluvium Duero, Sepulveda, Aillon, Maderuelo, San-Esteban de Gormas, Osma aut Burgo de Osma (ambo autem ad dexteram ripam fluvii Duero), Caracena, Atienza, Sigüenza adhuc ultra Alpes sita, Medinaceli, Berlanga, Almazan, Soria ad dexteram
40 ripam fluvii Duero. 5) Locus incertus. 6) Duero. 7) Valladolid, Palencia, Logroño, Calahorra, Arnedo, Tordesillas, Simancas, Torrelabaton, Monte alegre, Fuente pura, Sabagan et Cea (ambo ad flumen Cea, provincie Leon), omnes ad dexteram Dacri ripam in regnis antiquæ Castellæ et Leon.

lium et imperii cognoscat universitas, de beneplacito et immobili voluntate nostra hoc esse, ut fratres Goslariensis ecclesie in ea libertate et honore permaneant, quod videlicet in domibus eorum et curtibus claustralibus nullus advocatus nec aliqua persona secularis preter nostram propriam personam aliquid iuris vel iudicii habeat sive in posterum sibi usurpare presumat. (3) Volumus etiam et auctoritate imperatoria mandando precipimus, quatenus quicumque in periculo vite constitutus in domum claustralem confugerit, ibi ab omni persecutore et iudice securus permaneat, nec inde cum quisquam violenter educere presumat, nec aliquis preter ipsum canonicum aliquem de familia canonici iudicet. (4) Considerantes preterea, quod thesaurus et ornatus ecclesie Goslariensis per diversorum hominum petitiones ad impignorandum frequenter concedi solebat et sic processu temporis in oblivionem cadere et ab ecclesia contigit alienari, mature prout nostra interest consulere et eidem ecclesie solerter providere volentes, statuimus et auctoritate imperiali ac sub optentu gratie nostre canonicis ecclesie Goslariensis tam futuris quam presentibus districte precipimus, quod nec custos nec vicem custodis gerens seu quispiam alius propter aliquorum petitionem vel forte instantiam burgensium aut aliorum quorumlibet sive etiam nostram quicquam de ornatu ecclesie Goslariensis exponendum concedat, quem nec etiam persone nostre ad impignorandum ullo modo concedi volumus. (5) Illud etiam predictis canonicis indulgemus, ut quotienscumque civitatem Goslariensem, quam pre ceteris honoramus et amplectimur, curiam non celebraturi intraverimus, omnes curtes claustrales canonicorum videlicet ecclesie Goslariensis ab omnium hospitem qui nobiscum venerint mansione vel introitu prorsus immunes existant, nec quisquam de familia nostra vel alius aliquis eos super hoc ullatenus inquietare presumat. Si vero ad curiam celebrandam predictam civitatem nos adire contigerit, marsealeus sive camerarius noster in curia claustrali aliquem ex principibus locandi potestatem habeat, ita tamen, ut sine equitatura et absque omni lesione et incommodo domestici decenter in eadem domo maneat. (6) Perlata quoque ad nos importunitate, quam in bona ecclesie nostre Goslariensis aliquando exercere presumpserunt advocati, vel villicationes eius locando, quod nichil ad eos, vel hereditates litonum ecclesie sibi usurpando, vel etiam mansos ecclesie novis collocando colonis, nos hec illicita de cetero fieri autentico prohibentes edicto, nullam permittimus advocatis ad talia perpetranda potestatem. Cum enim de iure advocatorum coram nobis in palatio Goslariensi questio moveretur, de communi principum consilio sententiatum fuit: quod in bonis ecclesiarum advocati nichil iuris haberent, nisi tantum in tribus casibus, in furto videlicet, in pugna et in raptu, et omnes alie questiones essent ad yeonomum seu villicum ecclesie referende. (7) Nos ergo commoditatibus eiusdem ecclesie consulentes constituimus, ut super bona sua que sunt in villa Werre, seu alia quecumque in posterum iuste acquisitionis titulo poterit adipisci, onere advocatorum carentia, nemo debeat advocatus haberi nec alius quam yeonomus ecclesie, cui commissa fuerint, aliquid in eis ordinandi potestate perfratur. (8) Cum igitur iam sepedicta ecclesia, cuius libertatem gloriam coronę nostre reputamus, solummodo ad nos habeat respectum, ideo stabilis in suo iure desideramus eam permanere, nolentes ut aliquis in eam potestativas manus extendat et ut nullus episcoporum aliquem de canonicis ecclesie Goslariensis excommunicandi vel divina ibidem prohibendi sine consilio et conventia nostra potestatem habeat, decernimus et inviolabiliter observari precipimus. (9) Verumtamen culpis predictorum canonicorum aliquando merentibus dignam erga ipsos indignationis materiam inde concepimus, quod antiquam et consuetam Goslariensis ecclesie libertatem de novo turbare presumpserunt, servam et tributariam illam facere volentes, dum legatum domini apostolici tanta ut audivimus reverentia in eadem ecclesia receperunt, pecuniam suam illi conferentes, divina quoque auctoritatis eius interdicto dimittentes. Quia vero Goslariensis ecclesia, ut dictum est,

ad nullum in mundo nisi ad imperatorem vel regem Romanorum debet habere respectum et nullus in ea interdicendi divina potestatem habeat, nisi prius habita nostre permissionis licentia, super hoc facto graviter merito commoti fuimus, quod ita tunc primum per ipsos fratres fuerit ancillata, et ne de cetero tale quid eis contingat, omni
 5 qua dignum est districtione prohibemus. (10) Accidit preterea ut ecclesia Goslariensis per procuratores suos in sollempni curia nostra querimoniam eorum nobis deponeret, quod bona sua in villa Bernesdorp, viginti videlicet mansos et unum, monachi de Lutere violenter et iniuste definerent, cum tamen ipsa ecclesia Goslariensis eadem bona titulo iuste acquisitionis adepti fuerit, exhibito super hoc nobis autentico scripto
 10 domini Henrici Romanorum imperatoris III. Nos itaque iuris ratione hoc dictante, de consilio et sententia principum ecclesiam Goslariensem restituimus et procuratores eius nomine ecclesie per camerarium nostrum in possessionem mittentes, eis iam dicta bona perpetuo possidenda confirmavimus et confirmamus. (11) Hec igitur omnia sicut ab antecessoribus nostris regibus et imperatoribus ecclesie Goslariensi sunt in-
 15 dulta, ita et nos indulgemus et, ut nulla omnino persona magna vel parva, secularis vel ecclesiastica in posterum ea retractandi seu evacuandi habeat auctoritatem, presenti pagina sigilli nostri impressione signata muniendo roboramus. Siquis autem ausu temerario contra hec nostre donationis instituta venire temptaverit, nostre indignationi tanquam reus lese maiestatis perpetuo subiacebit.

20 Huius rei testes sunt: Adelhogus Hildensemensis episcopus, Tidericus Halverstadensis episcopus, Tidericus Liubicensis episcopus, Albertus de Gronbach, Albertus de Hiltinburch, Burchardus de Waldenburch, Ludolfus de Peine, Ecbertus de Wulferbutele, Volemarus advocatus Goslariensis et alii quam plures.

‡ Signum domini Frederici (M.) Romanorum imperatoris invictissimi. ‡

25 Ego Iohannes cancellarius vice Conradi Moguntini archiepiscopi et archicancellarii recognovi.

Acta sunt hec anno dominice incarnationis MCLXXXVIII, indiet. VI, regnante domino Frederico Romanorum imperatore gloriosissimo, anno regni eius XXXIII, imperii vero XXXVII. Data Goslarie, VI. Idus Augusti.

321. SENTENTIA CONTRA INFEOINATIONEM BANNI REGALIS.

1188, Dec. 8.

Dederunt Pabst e 1) cartulario Tridentino, dicto codex Wangianus, qui nunc in tabulario praesidis Oenopotano asservatur, fol. 19' (p. 21), ubi a tribus notariis a. 1218 confirmata est; et Wattenbach e 2) cartulario Tridentino saec. XVI, fol. 30' tabularii Vindobonensis. E codice 1 legitur in Fontibus rerum Austriacarum II, 5, 81. — Stumpf, Reg. 1509. (P. deest.)

‡ In nomine Domini. Die^a Iovis qui fuit octavus intrante mense Decembr. in presentia Ottonis^b marchionis de Meis, Sigfridi^c comitis de Orlamunde et aliorum principum, Rodulfi protonotarii^d curie, Henrici comitis de Epan^e, Rodegeri de Mez^f, Bozonis, Musonis, Petarini^g et aliorum plurium, dominus Sigfridus abbas monasterii de Hers-

321. ^a) In die 2. ^b) Ottonis 2. ^c) Sigfridi 2. ^d) prothon. 2. ^e) Epan 2. ^f) Metz 2. ^g) Pecarini 2.

welden interrogatus per dominum imperatorem Fedricum^b residentem pro tribunali, si aliquis episcopus potest dare vel infeodare alicui bannum sue ipsius persone, ita quod hereditarium feodum esse debeat, an non. Qui ad suprascriptam interrogationem tale laudamentum fecit: videlicet quod nullus episcopus potest dare vel infeodare alicui homini bannum persone sui ipsius, ita quod sit in preiudicium sui successoris aut quod hereditarium feodum esse possit aut esse debeat.

Factum est hoc laudamentum coram domino imperatore apud Salewelden. consentientibus et confirmantibus omnibus suprascriptis principibus hore ad hosⁱ interrogatis totaque curia sine reprehensione aut contradictione aliqua, confirmante etiam suprascripto domino imperatore auctoritate sue imperialis maiestatis ac precipiente mihi, ut sua auctoritate in scriptis reducerem^k.

Anno dominice nativitatis millesimo centesimo octuagesimo octavo. indiet. sexta.

† Ego Albertus notarius domini Fedrici^l imperatoris interfui et ex iussione prenotati^m domini imperatoris suprascriptum laudum in hanc publicam formam redegei.

322–324. PAX CUM CLEMENTE VIII.

1189. Apr. 3–18.

Ad hanc pacem, quae Hagencorae perfecta esse videtur^l, pertinet et ipsa bulla pontificis Inn. 26 data, qua Eobmarum archiepiscopatu Treverensi privatam esse declarat (Iaffé, Reg. pont. Rom. ed. II, 16423). Quam tamen, quia ex autographo citata est a viro cl. Beyer 'Mittelrheinisches Urkundenbuch' II, 130 nr. 94, hoc loco omittendam esse ducimus. Discimus autem ex ea, pacis condiciones seu condiciones pacis Venetae in scriptum redactas esse sigillis intercessorum utriusque partis confirmatum: prout in litteris compositionis apparet, dictorum cardinalium (Petri et Iordani) legatorum nostrorum et venerabilium fratrum nostrorum . . . Bauenbergensis et G. Herbipolensis episcoporum et dilecti filii S. Herfeldensis abbatis sigillorum testimonio consignatis. Praeterea imperatorem pacem per cartam aurea bulla munitam, ad instar cartae Venetae supra nr. 270, confirmasse, tradunt Gesta Treverorum Cont. III, c. 12 (SS. XXIV, 389): Emissis igitur duobus cardinalibus, Iordano videlicet et Petro, questiones, quae inter predecessores suos et imperatorem diu ventilatae erant, in formam diffinitivam redactas, per eos imperatori et regi transmisit. Imperator autem cum iam in procinctu itineris sui esset, acceptavit formam compositionis illius et eam in carta conscribi fecit bullisque aureis confirmari mandavit.

322. HEINRICI VI. RESTITUTIO PATRIMONII SANCTI PETRI. Apr. 3.

Damus ex 1) transsumto a. 1221, facto in palatio publico Urbevetano de protocollo seu abbreviatura domni Prudentii iudicis, in libro instrumentorum communis Urbevetani saec. XIII, fol. 25^r, quod iam olim descripsit b. m. Bethmann, adnotata 2) varia lectione editionis quae legitur in 'Giornale arcadico' CXXXVI, 139 d'una pergamena esistente nell' archivio comunale di Orvieto, quem textum praeter exemplar Bethmanni adhibuit Ficker in editione sua 'Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens' IV, 215 nr. 174. — Stumpf, Reg. 4640. (P. derst.)

321. ^b) Fedricum 2. ⁱ) ore ad os 2. ^k) inducerem 2. ^l) Friderici 2. ^m) iussione prenominati 2.

1) V. Scheffer-Boichorst 'Kaiser Friedrich I. letzter Streit mit der Kurie' p. 181.

† In nomine Domini. Nos Henricus divina favente clementia Romanorum rex
semper augustus. (1) Restituimus in Christo karissimo patri Clementi sancte Romane
ecclesie summo pontifici omnem possessionem quam habuit papa Lucius in civitate
Urbevetana: et si qui^a de his, qui magestati nostre iuraverunt, prius pape Lucio iura-
5 verant^b, eos absolvimus a iuramento. (2) Item Viterbienses absolvimus a iuramento
et restituimus eos predicto in Christo patri Clementi pape quoad possessionem, absol-
ventes eos a promissione quam nobis fecerunt, nolentes eis de cetero teneri de his
que ipsis promisimus vel concessimus. (3) Insuper iamdicto patri in Christo Cle-
menti pape restituimus quoad possessionem Cornetum, Viteralam, Ortam, Narnium,
10 Amelium, Tusculanum, Terracina, absolvendo homines predictorum locorum a iura-
mento quod nobis fecerunt. (4) Item quecumque civitates, castella, munitiones, ville
et barones per Romaniam vel Campaniam constituti magestati nostre^c iuramentum
fecerunt post mortem pape Lucii et primo^d nec^e serenissimo patri nec^f nobis astricti
tenebantur, omnes predictos supradicto Clementi pape restituimus, absolventes eos a
15 iuramento quod nobis fecerunt. (5) Predicta igitur^g omnia restituimus pape quoad
possessionem, salvo iure^h imperii tam de proprietate quam de possessione, preci-
pientes omnibus predictis, ut iurent et obediant predictoⁱ pape sicut domino.
(6) Quodcumque autem commune vel persona^k hanc restitutionem nostram impedierit,
diffiduciamus eam a nostra gratia et banno regali supponimus. (7) Item omne ius,
20 si quod papa Lucius habuit in civitate Tiburtina, restituimus iamdicto Clementi pape
quoad possessionem, salva fidelitate quam quondam serenissimo patri et nuper nobis
fecerant, salvo etiam iure imperii tam de proprietate quam de possessione. (8) Item
quod factum est in civitate Massanensi^l et pertinentiis in preiudicium episcopi Massa-
nensis, restituimus ipsi episcopo quoad possessionem, salvo iure imperii tam de pro-
25 prietate quam de possessione. (9) Item lacinto cardinali restituimus Petronianum
et Cinecllam^m. (10) Ceterum latoribus presentium nuntiis nostris, preposito Syglo
et Lotario iudiciⁿ, dedimus auctoritatem omnia supradicta executioni mandandi.

Dat. apud Argentinam. III. Non. Aprilis.

323. IMPERATORIS EPISTOLA AD CLEMENTEM VIII. Apr. 10.

30 *Exstat in codice Parisiensi 8989, Rotulo II, Cluniacensi a. 1215 ecarato, ex quo
editionem principem instauravit b. m. Huillard-Bréholles 'Notices et extraits des manu-
scrits de la bibliothèque impériale' XXI, 2, 321 nr. IV (= Toeche 'Jahrbücher Hein-
richs VI, 520); iterum contulit vir cl. Augustus Molinier, 'Summarium codicis Otto-
boniani 2546 saec. XIII, ex apographa Rotulorum Lugdunensium continentis v. apud
35 Marteneum 'Collectio ampl.' II, 1230 (= Watterich II, 709 not. 6). — Stumpf, Reg. 4514.
(P. dvest.)*

Reverendo in Christo patri Clementi sancte Romane ecclesie summo pontifici F.
Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus salutem et sinceram filialis reve-
rentie dilectionem.

40 Ex litteris per fideles nuntios nostros F.¹ prepositum Argentinensem et magistrum
Henricum scolasticum Traiectensem, imperialis aule protonotarium, a sanetitate vestra
nobis transmissis, et ex verbis que ab ore vestro audierunt intelleximus, paratam et

322. ^a Urbis veteris nec non si quid 2. ^b iuraverunt 2. ^c pro mag. nostre 2; iuraverunt.

^d primum 2. ^e nostro 2. ^f nunc 2. ^g sic 2. ^h nostri *add.* 2. ⁱ iamdicto 2.

45 ^k per omnia 1. ^l Massan 1; Massane 2. ^m Centuncellas 2. ⁿ indicibus 2.

1) *Fridericum.*

promptam animo vestro consistere voluntatem, predilecto filio nostro H. illustri Romanorum regi augusto sueque nobilissime consorti, karissime videlicet filie nostre Constantie Romanorum regine auguste, nullo mediante dubio vel impedimento, coronam imponendi. Postmodum venerabiles nuntii sanctitatis vestre P. et I. sancte Romane ecclesie cardinales¹ ac fidelis noster Leo de Monumento² in presentia nostra constituti litteris apostolicis et viva voce maiestati nostre idem constantius et firmiter inculcarunt, videlicet quod omni occasione remota vestra se prepararet paternitas predictam coronationem adimplere. Unde et nos firmaveramus in animo nostro ita disponere, ut filius noster et filia nostra omni tarditate exclusa iter statim arriperent pro suscipienda coronatione, sicut predicti nuntii nobis dixerunt gratum vestre fore sanctitati, ut factum hoc quanto citius fieri posset consummaretur^a. Sed impedimentis intervenientibus, que presentes nuntii vobis referre poterunt, eos necessario detineri oportuit, nec prius potuerunt^b transmitti. Nunc itaque proseguendo insidentes proposito ac plenam de vestra sanctitatis constantia fiduciam habentes, latores presentium magistrum Henricum protonotarium nostrum et nobiles viros Leonem de Monumento et Gerlacum de Ysimbure vestre transmittimus paternitati, monentes attentius et cum filiali affectu rogantes, quatinus in facto memorate coronationis ita pie ac sincere procedatis, secundum quod ius et consuetudo ab antiquo ad hec usque tempora pertulisse perhibentur: certum habentes et indubitatum, quod ipse filius noster paternitati vestre plurimum placere studebit, vestram tanquam dilecti ac spiritalis patris personam ac deinde fratres vestros sincere diligendo, et sanctam Romanam ecclesiam manutenere, defensare et ampliare paratissimus semper existet, factururus etiam ea que nostri antecessores in recipienda coronatione facere consueverunt. Ac circa hoc que ipsi latores presentium viva vobis voce ex parte nostra dixerint, credatis indubitanter.

Datum apud Haginawa, III. Idus Aprilis.

324. HEINRICI VI. EPISTOLA AD CLEMENTEM VIII. Apr. 18.

E codice Parisino 8990 saec. XVIII, apographum Rotulorum Cluniacensium continente (in Rotulo IX.) edidit Huillard-Bréholles l. c. 325 nr. V (= Tocche l. c. 520). — Stumpf, Reg. 4612. (P. decst.)

Reverendo in Christo patri Clementi sancte Romane ecclesie summo pontifici H. Dei gratia Romanorum rex et semper augustus salutem et filialem dilectionem.

Ex litteris per fideles nostros nuntios H. imperialis aule prothonotarium et F. prepositum, a sanctitate vestra nobis transmissis, et ex verbis que ab ore vestro audiverunt intelleximus, paratam ac promptam in vobis consistere voluntatem nobis nostreque nobilissime consorti Constantie Romanorum regine auguste, nullo mediante dubio vel impedimento, coronam imponendi. Postmodum venerabiles nuntii sanctitatis vestre P. et I. cardinales sancte Romane ecclesie ac fidelis noster vir nobilis Leo de Monumento in presentia nostra constituti litteris apostolicis et viva voce maiestati nostre idem constantius ac firmiter inculcarunt, videlicet quod omni occasione remota vestra se prepararet benignitas predictam coronationem adimplere. Unde et nos firmaveramus in animo nostro sine mora disponere, ut nos et prememorata consors nostra iter quanto citius arriperemus pro coronatione suscipienda, sicut predicti nuntii vestri nobis dixerunt gratum vestre fore sanctitati, factum hoc quanto citius fieri posset consummari.

323. ^{a)} consummaretur *cod.* ^{b)} poterunt *cod.*

1) Petrus tituli S. Petri ad Vincula et Iovinianus tituli S. Pudencionae presbyteri cardinales, 2) Consul Romanus.

Sed impedimentis intervenientibus, que viva voce latores presentium, II. imperialis aule protonotarius et nobiles viri Leo de Monumento ac Gerlacus de Isembure, vobis explicabunt, nundum venire potuimus. Cum itaque de vestri constantia propositi nullam prorsus dubitationem concipiamus, paternitatem vestram cum filiali affectu rogamus
7 attentius, quatinus litteris vestris nobis iterum indicetis, quod in facto prememorate coronationis ita procedatis, secundum quod ius et consuetudo ab antiquo usque ad tempora hec sunt devoluta: certum habentes ac firmum, quod nos paternitati vestre
10 plurimum placere studebimus, personam vestram ac fratrum vestrorum venerabilium cardinalium sincere diligendo et sanctam Romanam ecclesiam in omni iure suo defendendo, ampliando et manutenendo, parati etiam ea facere in coronatione recipienda
que serenissimus pater noster F. Romanorum imperator augustus et alii antecessores nostri beato Petro et Romane ecclesie facere ab antiquo consueverunt. Ceterum ea
que prescripti nuntii nostri ex parte nostra vobis dixerunt firmiter credatis et eos
quam citius fieri poterit celsitudini nostre remittatis expeditos.

13 Datum Veingen, XIII. Kalendas Maii.

HENRICI VI. CONSTITUTIONES.

325. CONVENTIO CUM DUCE BURGUNDIAE.

1186. Iul. 5.

Dedit vir cl. Arndt ex autographo tabularii provincialis Dicionensis Série B. 11932, cuius sigillum deperditum est. Quod cum in infima parte humore et vetustate laesum sit, verba quae legi iam non poterant, supplicet e Registro membranaceo saec. XIV. ex. B. 10423 fol. 47'. — Stampf. Reg. 4581. (P. deest.)

Henricus Dei gratia Romanorum rex et semper augustus dilecto et fideli suo Hugoni^a duci Divinionensi gratiam suam et omne bonum.

Discretioni tue significamus et firmiter constare volumus, quod nos pacem, que inter nostram sublimitatem et tuam dilectionem ordinata est, secundum eam formam que in presenti pagina subscripta est ratam habemus et regia auctoritate nostra firmam et inviolatam conservare decrevimus. (1) Inprimis itaque sicut in tuis litteris continetur hominum nobis facies et legiitatem de tota terra comitatus Albonii, que infra districtum imperii continetur, quam modo possides et in posterum possesurus es. Bona quoque fide et sano intellectu secundum usum et consuetudinem Burgondie atque Provincie recipies et a nobis recognoscere allodium Urriici de Baugeio et alia etiam allodia que infra terminos imperii sunt constituta. (2) In hoc etiam voluntati tue consentimus, quod filius tuus ille qui dux futurus est Divionensis, salva fidelitate regis Francie, nobis hominum faciet de allodio memorati Urriici de Baugeio, et similiter de allodiis que habet et que habebit infra imperium. (3) Hoc quoque ratum similiter et firmum volumus observare, quod si forte rex Francie insultum fecerit imperio, tu in propria tua persona auxilium nobis prebebis de omni casamento quod a nobis habes: et si nos regi Francie et eius regno insultum fecerimus, tu similiter ipsi in propria tua persona prestabis auxilium de omni casamento quod de eo habes. (4) Contra omnem etiam hominem preter regem Francie pacem et veram facies ad mandatum nostrum de universo comitatu Albonii, salvo iure ecclesiarum imperii. (5) Compositionem quoque facies cum fidelibus nostris, archiepiscopo Viennensi et cum episcopo Gratianopolitano et episcopo Valentino super querimoniis suis, si quas adversum te proponant, vel in presentia nostra vel fidelis nostri Urriici de Godenbure vel alterius certi nuncii nostri ad hoc destinati. (6) Si que etiam et alie ecclesiastice persone aliquam controversiam contra te habuerint, ipsis vel secundum iusticiam vel secundum

amicabilem compositionem^b satisfactionem exhibebis. (7) Ad hec in gratie nostre plenitudinem te recipimus.

Dat. [in campo Urbe Ueteri]^c, anno dominice incarnationis MCLXXXVI, indictione III, [III. Nonas Iulij].

326. CONVENTIO CUM COMITE HAINOENSI.

1188. Mai. 16.

Continetur in transsumto a. 1258 supra nr. 298 laudato tabularii S. Lamberti Leodiensis nr. 16, ubi haec leguntur: Item alias litteras sigillatas sigillo nobilis viri Henrici Dei gratia quondam regis Romanorum non abolutas nec in aliqua sui parte viciatas vidimus in hec verba. Escriptis vir d. Arudt et ex eius exemplari publici iuris fecit Tocche 'Jahrbücher Heinrichs VI.' p. 606 nr. 9. Quam editionem repetimus, collata editione quam paullo ante ex exemplari viri d. Schoonbrodt Leodiensis instituerat Prutz 'Heinrich der Löwe' p. 189, ubi transsumti quoque tenorem invenies. Similem chartam tunc etiam Fridericum imperatorem comiti Balduino dedisse, auctor est Gisebertus Montensis, SS. XXI, 556. -- Stumpf, Reg. 1628. (P. deest.)

In nomine Domini amen. Anno dominice incarnationis MCLXXXVIII, indictione VI. Hee est compromissio inter dominum Henricum Romanorum regem augustum et Balduinum comitem Hennacensem^d. Dominus rex tale laudamentum cum ipso comite instituit, quod post decessum Henrici comitis Namueensis avunculi illius^b colliget eum in familiaritatem suam per homini exhibitionem de bonis illis, que idem comes tenebat ab imperio, iuxta consilium familiarium consiliariorum suorum. Huic promissioni testes fuerunt: Fridericus illustris Suevorum dux, Iohannes imperialis cancellarius, comes Simon de Spanheim, Wernerus de Bonlanden, Hartmannus de Boufingin, Cuno de Meneinberch, Conradus dapifer, Marwardus^e dapifer, Henricus de Lutra camerarius, Willermus Aquensis advocatus.

Datum apud Seliginstad^d, XVII. Kal. Iunii.

327. MANDATUM DE ARGENTIFODINIS.

(1189) Marl. 21.

Adhibuimus 1) Diplomatarium Mündense sac. XVIII, inter schedas Kindlingerianas in tabulario Monasteriensi asservatum sigillatum Msc. II. 189, secundum editionem Wilmsii 'Die Kaiserurkunden der Provinz Westfalen' II, 339 nr. 213; 2) editionem in libro 'Notizenblatt, Beilage zum Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen' II. 178 puratam a viro d. Meißler e transsumto notarii facto Mündae a. 1530, Dec. 25 ex quodam

325. ^b) *coe partim vetustate deleta.* ^c) *neti adhuc legit Arudt; Urbe veti Reg.*

326. ^a) *Hennacensem P.* ^b) *eius P.* ^c) *Marwardus T. P.* ^d) *sic P; Seliginstad T.*

libro seu registro secreto et authentico venerabilis capituli Mindensis ecclesiae: 3) *apographon ab Johanne Friderico Falke curatum inter eius schedas tom. I. 747, quae nunc asservantur in tabulario Guelferbytano, iam olim descriptum a Wilhelmo Ebert bibliothecario Guelferbytano: cuius apographi scribendi rationem retinimus; 4) editionem apud Pistorium 'Scriptores rerum Germanicarum' (III) p. 746, quam reliqui editores repetiverunt. Idem iuris principium a rege enuntiatur in privilegio eodem die episcopo Mindensi dato ad Wilmans l. c. II, 310 nr. 244 (Stumpf 4639). — Stumpf, Reg. 4638.*

(P. decst.)

Henriens^a Dei gratia Romanorum rex et semper augustus fidelibus suis episcopis Mindensi, Paderbornensi^b, Osnaburgensi^c, comitibus quoque et nobilibus et universis 10 hominibus in eisdem episcopatibus constitutis gratiam suam et omne bonum.

Cum omnis argentifodina ad iura pertineat imperii et inter regalia nostra sit computata, nulli venit^d in dubium, quin ea quae nuper in episcopatu Mindensi dicitur inventa ad nostram totaliter spectet distributionem. Unde in ea nulli hominum quicquam iuris recognoscimus, nisi hoc a nostre liberalitatis munificencia^e valeat specialiter 15 impetrare. Mandamus igitur omnibus^f vobis et singulis sub obtentu gratiae nostre precipientes, ut nullus vestrum se de praedicta argentifodina intromittat nec aliquid iuris sine nostra licentia sibi in ea usurpet. Quod si quis temerario ausu forte attemptaverit, indignationem nostram se noverit incursum. Presentium^g autem latorem fidelem nunciium nostrum ad partes illas transmisimus, ut de eadem argentifodina 20 ordinet et disponat, prout nobis viderit^h expedire. Mandamus itaque dilectioni vestre attente rogantes, ut ei consilio et auxilio fideliter assistatis, gratesⁱ affectuosas a serenitate nostra recepturi.

Datum apud Nannensteine^{k, l}, XII. Kal. Aprilis.

328. SENTENTIA DE DECIMIS NON ALIENANDIS.

1190. Jul. 11.

Damus a Copiaro ecclesiae Verdensis signi, II, 125 succ. XIV, nr. 19, qui in tabulario regio Hannoverano asservatur. Praecedit rubrica: Sententia Henrici imperatoris de decimis non alienandis. — Stumpf, Reg. 4654. (P. 186.)

Henricus sextus divina favente elementia Romanorum rex et semper augustus. Dignum est et tam equitati quam publice honestati consentaneum, ut ea quae in presentia maiestatis nostre iustitia mediante diffiniuntur, ad perpetuam ipsorum stabilitatem irrefragabili regie dignitatis auctoritate confirmentur. Universis itaque tam presentibus quam futuris imperii fidelibus notum fieri volumus, quod cum dilectus princeps 35 noster Rodolfus venerabilis Verdensis episcopus in curia nostra Mersbure cele-

327. a) Henriens 1, 4. b) Paderborn, 2; Paderbrunn, 3; Paderburn, 4. c) Osnabrug, 2, 3.

d) venit 2. e) a nostra liberalitate 3, 4. f) decst 3. g) Praesentem 1; Presentium 3; Presentiu 4.

h) videtur 3, 4. i) gratias 2. k) Nonnensteine 3, 4.

l) *Nannenstein proppe Landstahl a Kaisersshadern versus occidentem, secundum Stumpf 'Nachtrage' p. 552.* 40

brata sententiam inquireret, utrum videlicet liceret aliquem episcoporum decimam suis temporibus non proveniente in feodo dare seu alio modo ab ecclesia alienare, Otto Misnensis marchio super hoc requisitus, consentientibus principibus qui tunc aderant, talem dixit sententiam: quod scilicet non liceret alicui episcopo decimam quamcumque, cuius usus suis temporibus non contigisset provenire, per infeodacionem sive vendicionem aut per alium quemcumque alienationis modum ab ecclesia sua nullatenus alienare. Quam sententiam utpote iustam ratam habemus et regia auctoritate confirmamus, statuentes et generali edicto precipientes, ne ulla humilis vel alta, ecclesiastica vel secularis persona prememorato Verdensi episcopo in decimis, que in Verdensi episcopatu suis temporibus [non] provenerunt, sive in aliis quibuscumque bonis ad eum pertinentibus ullam violentiam aut iniuriam presumat inferre, et si quispiam etiam temporibus antecessorum suorum aut huiusmodi decimas aut alia bona ecclesie sibi sine ipsorum auctoritate usurpavit, universa exinde percepta³⁾ eidem episcopo cum integritate restituat. Predictae sententie subscripti principes, nobiles et ministeriales interfuerunt ipsamque approbaverunt: Conradus Magontinus archiepiscopus, Wigmannus Magdeburgensis archiepiscopus et alii quam plures.

Acta sunt hec apud Mersbure, anno dominice incarnationis MCLXXXIX, XVII. Kal. ^{1190.}_{61 16.} Novembris.

Datum Fulde per manum Heinrici imperialis aule prothonotarii, anno Domini ^{1190.}_{61 16.} MCXC, indict. VIII, V. Idus Iulii.

329. SENTENTIA DE FILIIS MINISTERIALIUM ET LIBERARUM.

1190, Jul. 14.

Deprompsimus cum e Copiaro ecclesie Verdensis tabularii Hammocrani sign. II. 125
 25 *sarc. XIV. nr. 23, ubi preccedit rubrum: De filiis ministerialium et liberis matribus.*

Hoc loco, quia aliam non habemus, adiangi liceat sententiam memorabilem Hallis Sacrorum a. 1190, Sept. latam, quam refert Gislebertus in Chronico Hanovriense SS. XXI. 572 his verbis: Tacendum autem non est, quod episcopus quidam apud Hallam iudicium quesivit coram domino rege, si ministeriales principis alienius cum nobilibus habeant
 30 *iudicare. Ad hoc iudicatum fuit per comitem palatinum de Tuinge: quod si nobilis homo iudicium proferret et unum nobilem haberet in iudicio sequacem, alter sequax esse posset ministerialis, scilicet de principis advocatia vel propria familia. — Staußf. Reg. 1655.*
(P. 187.)

Heinricus) Dei gratia Romanorum rex et semper augustus fidelibus suis, clero,
 35 inbeneficiatis et ministerialibus Verdensis ecclesie gratiam suam et omne bonum.

Notificamus vobis, quod dilecto principe nostro Rodolfo episcopo Verdensi in presentia nostra sententiam inquirente, utrum videlicet proles ministerialium ecclesie ex liberis matribus genita ratione patrum ecclesie pertinere, an ratione matrum libera debeat permanere, Otto Babenbergensis⁴⁾ episcopus super hoc requisitus, consentientibus

40 328. ³⁾ p̄cepta *cod.*

329. ⁴⁾ habenbergensis *cod.*

Coloniensi archiepiscopo Philippo et Wigmanno Magdeburgensi archiepiscopo, Sifrido Hersfeldensi abbate, Conrado palatino^b comite Reni et aliis principibus, comitibus, nobilibus et ministerialibus qui tunc aderant, talem dicitur sententiam: quod filii ministerialium ecclesie cuiuslibet ex liberis matribus progeniti et filie similiter patrum imitando conditionem ecclesie debeant esse ministeriales. Quam sententiam utpote iustam approbantes, ratam habemus et regia auctoritate confirmamus.

Datum Fulde, anno dominice incarnationis MCXC, indiet. VIII, II. Idus Iulii.

330 332. CONVENTIO CUM PLACENTINIS.

1191. Ian. 21. — Iun. 5.

330. SCRIPTUM CONVENTIONIS. (Ian. 21.)

Legitur in 1) Registro magno civitatis Placentinae saec. XII—XIII, quod asseratur in tabulario municipali, fol. 124, et in eius apographo 1*) Registro parvo (olim dicto 'mezzano') saec. XIII, c. fol. 82'. Ex illo edidit Poggiali Memorie storiche di Piacenza V, 8. — Stumpf, Reg. 1671.

In nomine Dei eterni,

1. Dominus rex adiuvabit et manutenebit atque defendet civitatem Placentie^a et adiuvabit Placentinos manutenebre, defendere et recuperare omnes possessiones et iura, quas vel que habent vel tenent vel soliti sunt habere et tenere, contra omnem civitatem, locum vel personam et ab omni civitate, loco et persona. Et de omni guerra vel discordia, quam Placentini habeant vel habuerint, dominus rex adiuvabit et manutenebit eos usque ad finem, ipsis Placentinis iusticiam facere volentibus vel non reensantibus, contra omnem civitatem, locum vel personam, si fuerit in Lombardia, per se et per loca sua; si non fuerit et habuerit nuntium suum, per nuntium suum et per loca sua; si non habuerit nuntium, per loca sua, precipiendo sub debito fidelitatis et banni^b civitatibus et locis et personis, ut^c eos adiuvent, et precipiendo civitatibus, locis et personis sub debito fidelitatis et banni, ut eos non offendant. Quod si eos offenderint et requisiti non emendaverint et non observaverint, mittet eos in bannum; quod etiam fatiet, si in Lombardia fuerit vel nuntium habuerit.

2. Regalia si qua forte sunt — non credunt — que non contineantur in concessionibus factis secundum tenorem pacis, concedet Placentinis, exceptis appellationibus et fodro regali, secundum quod in tenore pacis continetur. Et ut nulla^d questionis materia remaneat, quantitas fodri regalis in hunc modum cognoschatur: homines bone opinionis eligantur, qui melius sciant vel scire possint, quantum consuetum sit dari, et secundum eam quantitatem deinceps, quando fodrum regale dandum erit, detur.

3. Et homines Burgi et Bargoni¹ iurabunt adiuvare cum personis et locis Placentinos de omni guerra^e, quam habent vel habuerint contra omnem civitatem, locum vel

329. ^{b)} palatino *cod.*

330. ^{a)} *plac.* 1. l'. ^{b)} ut eos non offendant *add.* 1, *sed* eos non off. *expuncta*: ut *add.* 1'. ^{c)} ut — personis *in marg. suppl.* 1'. ^{d)} illa 1. l'. ^{e)} *nl.* *add.*, *sed expunct.* 1.

1) *Burgum S. Donini et Burgum rex Placentinis pignori obligavit Ian. 21 (Poggiali V, 6; Stumpf, Reg. 1670) et iterum Iun. 5 (Affò, 'Storia di Parma' III, 301; Stumpf, Reg. 1705). Mandatum regis in eodis datum, ut Placentinis iurarent, c. Affò III, 301; Poggiali V, 10; Stumpf, Reg. 1706.*

personam Lombardie, salva fidelitate domini regis vel imperatoris: ipsis Placentinis iurantibus defendere et manutenere homines Burgi et Bargoni et loca ipsa, salva prima fidelitate. Et sacramenta renoventur per convenientia tempora. Predicta loca dominus rex-obligavit libera et absoluta ab omni vinculo et ab omni persona et etiam a se, et omnia iura, que ibi habet, in arbitrio sapientum Placentinorum.

4. Placentini vero adiuvabunt dominum regem manutenere et defendere et recuperare omnes possessiones et eius iura, quas vel que habet in Lombardia vel tenet vel solitus est habere vel tenere, contra omnem civitatem, locum vel personam et ab omni civitate, loco vel persona; et adiuvabunt eum de omni guerra et discordia, quam habet vel habuerit in Lombardia; et adiuvabunt et mantenebunt eum usque ad finem, ipso iusticiam facere volente vel non recusante, contra omnem civitatem, locum vel personam, vel nuntium suum, si habuerit in Lombardia, ipso iusticiam facere volente vel non recusante. Et specialiter adiuvabunt eum manutenere^f, defendere et recuperare possessiones et iura in potere comitisse Matilde in Lombardia — ita tamen ut propter hoc sacramentum non teneantur facere contra concessionem seu permissionem factas Societati Lombardie, Marchie et Romanie — contra confines civitates cum exercitu militum et peditum; contra alias civitates in Lombardia competens auxilium militum et archatorum [prestabunt]. Et cum a domino rege vel ab eius nuncio per se vel per litteras requisiti fuerint, ut dent ei consilium, bona fide consilium dabunt, sufficienti et plena^g securitate hinc inde prestanda.

5. Dominus autem rex recipiet Pontremulenses in plenitudinem gratie sue et in suam defensionem et protectionem.

331. PRIVILEGIUM CONFIRMATIONIS REGIUM. *luc. 21.*

Ineditum adhuc dedit vir cl. Holder-Egger ex A) Registro magno fol. 100 manu Iohannis de Sparoaria notarii exaratum, qui in calce hanc scripsit: (S. N.) Ego Iohannes de Sparoaria sacri palatii notarius autenticum huius exempli vidi et legi, in quo sic continebatur, ut in hoc legitur exemplo, et propriis manibus exemplavi; et ex I*) Registro parvo fol. 65'. Mendas paucas notarii emendavimus opre Privilegii imperialis, quod regium fere ad verbum transscripsit. — Stumpf deest. (P. deest.)

(C.) ¶ In nomine sancte^a et individue Trinitatis. Henricus sextus divina favente elementia Romanorum rex et semper augustus. ¶ In eminenti throno regie magestatis constituti fideles nostros eliceo protectionis nostre dignum duximus manutenere, defendere et imperiali dextra iuvare, eos precipue quos speciali^b prerogativa discretionis^c amplectimur. Noverit igitur omnium fidelium imperii tam presens etas quam successura posteritas, quod propter preclara servicia, que fideles nostri Placentini haecenus imperio exhibuerunt et imposterum creduntur^d semper^e exhibituri, eos in^f specialem gratia et amoris nostri plenitudinem et defensionem recipimus, concedentes^g eis regalia in civitate Placentina et extra per totum districtum, quem^h tenent vel soliti sunt tenere, si que sunt que non contineantur in concessionibus factis secundum tenoremⁱ privilegiorum pacis Lombardie, exceptis appellationibus et fodro regali, secundum quod in tenore pacis continetur. Quantitas vero fodri regalis in hunc modum^k cognoscatur: eligantur homines bone opinionis, qui melius sciant vel scire possint quantum consuetum sit dari, et secundum eam quantitatem deinceps, quando fodrum

330. ^f) manutere *hic scriptum sic, scilicet deletum* l.   ^g) voluntate *add., sed expunctum* l.

331. ^a) sancte l.   ^b) spili p^gatina l.; speciali prerogativa l.   ^c) discretionis l.   ^d) credunt l. l'.   ^e) deest l'.   ^f) in l.   ^g) confidentes l. l'.   ^h) que l. l'.   ⁱ) *corr. ex* tenorem l.   ^k) modum *corr.* modum l.

regale dandum erit, detur. Item adiuvabimus et manutenebimus civitatem Placentinam et adiuvabimus Placentinos manutene-
 re, defendere et recuperare omnes possessiones et iura, quas vel que habent vel tenent vel soliti sunt habere vel tenere contra
 omnem hominem, civitatem, locum vel personam et ab omni homine, civitate, loco vel
 persona. Et de omni guerra vel discordia, quam Placentini habent vel habuerint, nos
 manutenebimus et iuvabimus eos usque in finem, ipsis Placentinis iusticiam facere
 volentibus vel non recusantibus, contra omnem hominem, civitatem, locum vel personam,
 si fuerimus in Lombardia, per nos et per loca nostra; si non fuerimus et habuerimus
 nuntium nostrum in Lombardia, per nuntium nostrum et loca nostra; si non habue-
 rimus nuntium in Lombardia, per loca nostra, precipiendo sub debito fidelitatis et
 banni civitatibus, locis et personis, ut eos adiuvant, et precipiendo civitatibus, locis et
 personis sub debito fidelitatis et banni, ut eos non offendant. Quod si eos offenderint
 et requisiti non emendaverint, mittemus¹ eos in bannum et de banno non extrahemus
 eos, nisi satisfecerint^m Placentinis aut eum voluntate Placentinorum extrahantur. Pre-
 dicta etiam fatiemus, si in Lombardia fuerimus vel nuntium habebimus. Porro ipsi
 Placentini adiuvabunt nos manutene-
 re et defendere et recuperare omnes possessiones
 et iura, quas vel que habemus in Lombardia vel tenemus vel soliti sumus habere vel
 tenere, contra omnem civitatem, locum vel personam et ab omni civitate, loco vel
 persona, et adiuvabunt nos de omni guerra vel discordia quam habemus vel habue-
 rimus in Lombardia usque ad finem, nobis iusticiam facere volentibus vel non recu-
 santibus, contra omnem civitatem, locum vel personam; et similiter iuvabunt nuntium
 nostrum, si habuerimus in Lombardia, ipso nuntio iusticiam facere volente vel non
 recusante. Et specialiter iuvabunt nos manutene-
 re et defendere et recuperare posses-
 siones et iura in podere comitisse Mathyldis in Lombardia, ita tamen ut propter hoc
 sacramentum nonⁿ teneantur facere contra concessiones seu permissiones factas Socie-
 tati Lombardie, Marchie et Romanie; et nos similiter propter tenorem huius privilegii
 non teneamur facere contra concessiones seu permissiones factas predictae Societati
 Lombardie, Marchie et Romanie. Contra confines quidem civitates iuvabunt nos cum
 exercitu militum et peditum: contra alias civitates in Lombardia competens auxilium
 militum et arcariorum prestabunt. Cunque a nobis per nos vel per litteras nostras requi-
 siti fuerint vel a nuntio nostro, ut dent nobis consilium, dabunt bona fide consilium.
 Cunque Rome coronati fuerimus, renovabimus hoc privilegium. Predicta autem Pla-
 centini iuraverunt, bona fide pro parte sua se observaturos, et singulis quinquenniis
 renovabunt iuramenta, si requisiti fuerint. Et nos fecimus Rodolfum de Sibenich et
 Henricum de Lutra camerarios in animam nostram iurare, predicta nos observaturos
 pro parte nostra. Similiter fecimus de pignoratione Burgi et Bargoni, Pontremu-
 lenses^o quoque ad petitionem Placentinorum in nostram gratiam et protectionem et
 defensionem recipimus.

‡ Signum domini Henrici sexti Romanorum regis invictissimi. ‡ (M.)^p

Ego Ditherius imperialis aule cancellarius vice domini Philippi Coloniensis ecclesie
 archiepiscopi et totius Ytalie archieancellarii recognovi.

Acta sunt hec anno Domini MCXC primo, indiet. VIII, regnante domino Henrico
 sexto Romanorum rege gloriosissimo, anno regni eius XXI.

Datum Laude per manum magistri Henrici prothonotarii, XII, Kal. Febr.^q

331. ¹⁾ mittimus L. 17.   ^{m)} satisfecerint L.   ⁿ⁾ corr. ex nōo L.   ^{o)} sic U; Pontremulenses L. 15
^{p)} *monogrammatum maximam in* L.   ^{q)} Septembre 17.

332. PRIVILEGIUM CONFIRMATIONIS IMPERIALE. Ann. 5.

*Serratur et ipsam in A) Registro magno fol. 15 manu Iohannis Carmangiarii notarii curatum, qui in calce haec addidit: (S. N.) Ego Iohannes Carmangiarius sacri palatii notarius autenticeum huius exempli sigillo auri domini Henrici imperatoris communitum
 5 eoque pendente autenticeo vidi et legi in quo sic continens, ut in hoc legitur exemplo, manu propria fideliter exemplavi: in A*) Registro parvo fol. 21'. Et illo edidit Boselli Delle storie Piacentine libri XII I. 338 = Böhmcr Acta imperii selecta 164 nr. 178. Quae litteris minoribus expressa sunt, e Privilegio regio petita sunt. — Stumpf, Reg. 1701.
 (P. verst.)*

(C.) ¶ In nomine sancte et individue Trinitatis. Henricus sextus divina favente
 clementia Romanorum imperator semper augustus. ¶ In eminenti throno imperatorie
 maiestatis constituti fideles nostros clipeo protectionis nostre dignum ducimus manutenere, defendere
 et imperiali dextra iuvare, eos precipue quos speciali prerogativa discretionis amplectimur. Noverit
 10 igitur omnium fidelium imperii tam presens etas quam successura posteritas, quod propter preclara
 servitia, que fideles nostri Placentini haecenus imperio exhibuerunt et in posterum creduntur semper
 15 exhibitori, eos in speciale gratie et amoris nostri plenitudinem et defensionem recipimus, concedentes
 eis regalia in civitate Placentina et extra per totum districtum, quem tenent vel soliti sunt
 tenere, si qua sunt que non contineantur in concessionibus factis secundum tenorem privilegiorum
 pacis Lombardie, exceptis appellationibus et fodro regali, secundum quod in tenore pacis continetur.
 20 Quantitas vero fodri regalis^a in hunc modum cognoscatur: eligantur homines bone opinionis, qui
 melius sciunt vel scire possint quantum consuetum sit dari, et secundum eam quantitatem deinceps,
 quando fodrum regale dandum^b erit, detur. Item adiuvabimus et manutenebimus civitatem Placentinam
 et adiuvabimus Placentinos manutenere, defendere et recuperare omnes possessiones et iura, quas
 vel que habent vel tenent vel soliti sunt habere et tenere, contra omnem hominem, civitatem,
 25 locum vel personam et ab omni homine, civitate, loco vel persona. Et de omni guerra vel discordia,
 quam Placentini habent vel habuerint, nos manutenebimus et iuvabimus eos usque in finem, ipsis
 Placentinis iusticiam facere volentibus vel non recusantibus, contra omnem^c civitatem, locum vel
 personam, si fuerimus in Lombardia, per nos et^d loca nostra; si non fuerimus et habuerimus nuntium^e
 nostrum in Lombardia, per nuntium^e nostrum et loca nostra; si non habuerimus^d nuntium^e in Lou-
 30 bardia, per loca nostra, precipiendo sub debito fidelitatis et banni civitatibus, locis et personis, ut eos
 adjuvent, et precipiendo civitatibus, locis et personis sub debito fidelitatis et banni, ut eos non offen-
 dant. Quod si eos offenderint et requisiti non emendaverint, mittemus eos in bannum et de banno
 non extrahemus eos, nisi satisfecerint Placentinis aut eum voluntate Placentinorum^e extrahantur.
 Predicta etiam faciemus, si in Lombardia fuerimus vel nuntium^e habebimus. Item faciemus
 35 iurare homines Burgi et Bargoni, quod adiuvabunt eum personis et locis Placentinos
 de omni guerra, quam habent vel habuerint, contra omnem civitatem, locum vel per-
 sonam Lombardie, salva fidelitate nostra. Et hec sacramenta singulis quinquenniis
 renovabunt, ipsis Placentinis iurantibus, defendere^f et manutenere homines Burgi et
 Bargoni et loca ipsa, salva predicta nostra fidelitate, et singulis quinquenniis eadem
 40 sacramenta renovantibus^g. Porro ipsi Placentini adiuvabunt nos manutenere et defendere et
 recuperare omnes possessiones et iura, quas vel que habemus in Lombardia vel tenemus vel soliti sumus
 habere vel tenere, contra omnem civitatem, locum vel personam et ab omni civitate, loco vel persona, et
 adiuvabunt nos de omni guerra vel discordia, quam habemus vel^h habuerimus in Lombardia, usque ad
 45 finem, nobis iusticiam facere volentibus vel non recusantibus, contra omnem civitatem, locum vel per-
 sonam; et similiter iuvabunt nuntium^e nostrum, si habuerimus in Lombardia, ipso nuntio iusticiam facere

332. ^a) regali I. I. ^b) dandum I; dampnum alio atramento corr. dandum I. ^c) omnium I.^d) cum add. I.^e) non add., sed alia atram. expunct. I.^f) defendere I.^g) renovantibus I.^h) habemus vel eadem manu superse. I.

volente vel non recusante. Et specialiter iuvabunt nos manutenere et defendere et recuperare possessiones et iura in podere comitisse Matheldis in Lombardia, ita tamen ut propter hoc sacramentum non teneantur facere contra concessionem seu permissionem factam Societati Lombardie, Marchie et Romanie; et nos similiter propter tenorem huius privilegii non teneamur facere contra concessionem seu permissionem factam predictae Societati Lombardie, Marchie et Romanie. Contra confines quidem civitates iuvabunt nos cum exercitu militum et peditum; contra alias civitates in Lombardia competens auxilium militum et arcariorum prestabunt. Cumque a nobis per nos vel per litteras nostras requisiti fuerint vel a nuntio nostro, ut dent nobis consilium, dabunt bona fide consilium.* Predicta autem iuraverunt P'acentini, bona fide pro parte sua se observaturos, et singulis quinquenniis renovabunt sacramenta, si requisiti fuerint. Et nos fecimus Rudolphum de Sibenech et Henricum de Lutra camerarios in animam nostram iurare, predicta nos observaturos pro parte nostra. Similiter fecimus de pignoratione Burgi et Bargoni. Pontremulenses quoque ad petitionem P'acentinorum in gratiam, protectionem ac defensionem nostram recipimus. Ut autem hec omnia in perpetuum rata et firma permaneant, presentem divalem paginam inde conscribi iussimus et aureo maiestatis nostre sigillo insigniri.

Huius rei testes sunt: Philippus Coloniensis archiepiscopus, Godefridus patriarcha Aquilegiensis, Willelmus^k Ravennas archiepiscopus, Matheus Capuanus archiepiscopus, Otto Frisingensis^l episcopus, Bonifacius Novariensis episcopus, Iohannes Sancte Agathe episcopus, Oddo dux Boemie, Conradus dux de Rotembure frater noster, Henricus frater ducis Austrie, comes Thidericus de Hostaden^m, comes Albertus de Bogen, Henricus marchio de Runesbere, comes Rabodo de Ortembere, Rubertus de Durne, Henricus Testa marsealeus et alii quam plures.

‡ Signum domini Heinrici sexti Romanorum imperatoris invictissimi. ‡ (M.)ⁿ

Ego Dietherus imperialis aule cancellarius vice domini Philippi Coloniensis archiepiscopi et totius Italie archicancellarii recognovi.

Acta sunt hec anno dominice incarnationis MCXCI, indiet. IX, regnante domino Henrico sexto Romanorum imperatore gloriosissimo, anno regni eius XXII, imperii primo.

Dat. in obsidione Neapolis, per manum^o magistri Henrici Aquensis imperialis aule prothonotarii, Non. Iunii.

333. CONVENTIO CUM PISANIS.

1191. Mart. 1.

Datus ex autographo, quod olim in tabulario regio Florentino, iam in tabulario Pisano asservatur; cuius bulla cum filis deperit. Autographo iam usus est Stumpf. Acta imperii adhuc inedita 250 nr. 184; sed eius exemplar, nescio a quo viro docto extractum, minus accurate confectum erat. Exemplatum est in codice universitatis Bononiensis 2385, chart. saec. XIV, fol. 7. Privilegium maximam partem verba diplomatis Friderici I. a. 1162, Apr. 6 (supra nr. 205) usurparit. Ipsum, exceptis iuramentis et conventionibus, transit in privilegia ipsius Henrici VI. 1192, Mai. 30 (Stumpf, Reg. 4745), Ottonis IV. 1209, Oct. 25 (Böhlmer, Reg. imp. V, 307), Friderici II. 1220, Nov. 24 (ibidem 1217). — Stumpf, Reg. 4686. (P. decst.)

332. ¹⁾ per decst. ²⁾ Willmus I; Wuillmus I. ³⁾ frisigen I. ⁴⁾ Hostadem I. ⁵⁾ *monogramma magnum in 4 lineas sequentes per medium dividit.* ⁶⁾ manuum I.

(C.) ¶ In nomine sancte et individue Trinitatis. Henricus sextus divina favente
 clementia Romanorum rex et semper augustus, ¶ (1) Deest regalem excellentiam votis
 omnium ac petitionibus fidelium suorum clementer annuere, illorum precipue, quorum fides et de-
 votio circa sublimationem imperii et nostram ita liquido resplenduit, quod ipsorum preclara et
 5 honesta servicia pro sui magnitudine et multitudine aliis imitanda proponuntur. Congruum etiam
 et rationabile videtur, nos eorum fidelibus obsequiis ex nostra regali largitione et ex beneficiorum
 gratuita collatione ita gratanter respondere, quod huius nostre pietatis exemplo minus fidelium
 animos ad serviendum fideliter imperio alacrius provocemus. Quanto enim potiora bene merente-
 10 de nobis beneficia recipiunt, tanto maiorem coronae nostre gloriam accrescere credimus et pro-
 venire. (2) Unde quia universi cives Pisani nostri fidelissimi et imperio semper devotissimi
 pro suis magnificis et multiplicibus serviciis, que ad probationem et commendationem fidei sue
 inclite memorie patri nostro Friderico divo imperatori augusto nobisque et imperio fre-
 quentius exhibuerunt, ampliolem dilectionis et gratie favorem apud nostram maiestatem sibi
 15 thesaurizaverunt, omnium fidelium tam futurorum quam presentium etas cognoscat, quanta benigni-
 tate, quam largitibus regali munificentia Pisanorum merita merito respeximus, presertim cum
 per suam industriam et virum potentiam honorem et gloriam imperii atque statum reipublice
 ipsi pro ceteris gloriose semper adauxerint et semper augere proposuerint. Quanta enim fide-
 litate et probitate Pisana civitas a prima sui fundatione caput suum inter alias civitates extulerit,
 20 quanta etiam constantia divis antecessoribus nostris regibus Romanorum^a et imperatoribus fide-
 lissime serviendo perseveranter adhererit, nos per multa scripta et relationes sepius audivimus, et
 usuper ex ipsorum operum attestacione id ipsam luce clarius constat. Placeat igitur nostre clementie,
 ut Pisani populus pro sua fide et devotione honestissimum de nobis semper accipiat emolumentum,
 ut eo ferventiores ad promovendum honorem imperii semper existant, quo fidem et strenuitatem
 25 patrum suorum honestis moribus et perspicuis virtutum operibus emulantur. (3) Inde est quod
 no Henricus sextus Dei gratia Romanorum rex augustus datus et concedimus in teodm
 tibi Theodicio potestati Pisano, recipienti pro civitate Pisana, totum quod prefata civitas
 vel quelibet persona habet et tenet de rebus regni et totum quod regno et imperio pertinet
 sive de marchia vel alio modo, quoquo iure vel consuetudine, vel pertinet retro a sexaginta
 30 annis vel pertinebit, in civitate Pisana et eius districtu per terras et insulas. Etiam concedimus
 et datus vobis in feodum comitatum vestro districtu, sicut tenet turri Boni ad Arnum et ad
 Cannetum, et inde ad Barbiallam, et sicut trahit ab Ebula ad Montem Tiniosum, et ipsum Montem
 Tiniosum cum pertinentiis suis, et ad Burianum et Querecum, et Burianum et Querecum
 cum pertinentiis suis, et ad Castrum Cornie, et Castrum Cornie cum pertinentiis suis, inde ad
 Scardinum, et sicut trahit marina ad Portua Herendis: ab alia parte fluminis Arni, sicut trahit
 35 Planesule et comprehendit Cantorie curia[m] et sicut trahunt confinia inter vos et Lucenses usque
 ad pontem Mogionie, et inde sicut sunt confinia districtus Pisane civitatis. Infra quos terminos
 hec loca continentur: castrum Peccioli cum omnibus suis pertinentiis, castrum Montis
 Cucari cum pertinentiis suis, Gezanum, castellum Falfi, Camporena, Vignale, Leguli,
 Petra Raninga, Laiatiem, Chianni^b, Agnanum, Pana, Petracassia, Gabretum, Gellum,
 40 Casallia, Sassa, Caselle, Cannetum, Monsviridis, Castellione^c Beruardi, Sassetum, Toia-
 num, Tampianum, Palaja Sanctus Cervasius, Mons de Castello, Mons Taupari, Marti,
 Corcarelli, Collegarli, Partilionum, Usilianum, Cerretum, Tregiaria, Foreuli, Alica, Pe-
 triolum, Mons Bekerii et Cumulan^d, Stibbium, Mons Altus, Cumugnole, Pinochium,
 Pons Ere, Appianum, Gellum, Pencianum^e, Rapida, Tanule^f, Scheroculi, Travalda et
 45 Usanum, et omnia predicta cum pertinentiis suis. Et preterea Vignale, Campilia,
 Rocchabiserni, Rocca Palmenti, Donoraticum, Castagnetum, Segadari, Bulgari, Biboni
 cum omnibus eorum pertinentiis, et Castellion de Piscaria cum omnibus pertinentiis
 suis, abbacia de Fango cum omnibus pertinentiis suis, Ilba et Capraria et Gorgona et

333. ^a) Rom or. ^b) sic chroni or. ^c) castellion or. ^d) cumul or. ^e) ꝑecianum or.

50 quod dicitur peccianum esse probat: Peccianum cod. Bon. ^f) Tivile or.: Tavelle cod. Bon.

Planusia et Corsica. Etiam in omnibus prenomiatis locis iurisdictionem et districtum vobis concedimus. et quicquid aliqua persona habet ibi ab imperio vel regno et quicquid ibi imperio vel regno pertinet et quecumque alia infra predictos terminos continentur, tam in castris, locis, villis et burgis, habitationibus, terris et aquis, fluminibus, stagnis, paludibus, pascuis, piscariis, argenti fodinis et omnibus venis metallorum et salinis, portubus et silvis, cum omni plenitudine et integritate vobis concedimus. Concedimus etiam vobis castrum Masse et ipsam Massam cum suis pertinentiis. Insuper indulgemus vobis et concedimus, ut nulli persone vel hominibus vel alicui alii civitati vel loco de cetero liceat edificare aliquod edificium vel munitionem aliquam a loco dicto Corbo usque ad fauces Arni iuxta mare vel in plagia vel infra terram a pede montis usque ad mare per iam dictos fines. (1) Volumus ad hoc, ut Pisani et hii qui de eorum districtu sunt et eorum res sint liberi, etiam sub consulatu et iudiciis et potestatibus de se ipsis, sicut eis placuerit. Et Pisana civitas habeat plenam iurisdictionem et potestatem faciendi iustitiam et etiam vindictam et dandi tutores et mundnales et alia, que iudex ordinarius vel quilibet potestate predictus ab imperatore vel rege habere debet ex sua iurisdictione in suo districtu et in suos, quos concessimus ei et concedimus. Et Pisani et qui de eorum districtu sunt a nulla persona debeant federari neque hospitari; et Pisani potestatem habeant ducendi eos in expeditionem et ad omnem districtum suum. Et quicumque negociatorum voluerit transire ad eos causa negociandi, sive per terram sive per aquam, secure vadat et a nullo aliquo ingenio impediatur, nisi sit in banno domini regis vel imperatoris. Negociatores autem Pisani per Siciliam et Calabriam et Apuliam et Principatum et per totum imperium nostrum libere sint et vadant per terram et aquam absque omni pedagio et dritura, nec cogantur emere vel vendere ultra suum velle, nec alius quilibet aliquo ingenio prohibeatur a Pisanis emere. (5) Et concedimus et damus vobis in feodum litas maris et tantum iuxta hoc, quod libere Pisani in eo facere naves et galeas et exercere suas mercationes possint, et quod in eo nobis pertinet a Civitate usque ad Portum Ueneris; et quod nullus possit in eo vel faucibus aquarum infra terminum contentis facere portum vel applicare cum mercibus contra voluntatem Pisanorum. Preterea damus et concedimus vobis in feodum medietatem Palermi et Messane et Salernie et Neapoli cum medietate eorum districtus et cum medietate agrorum et portuum vel aliorum que excoluntur ab ipsis civitatibus, et totam Gaetam et Mazari et Trapoli cum totis agris et ceteris que supra scripta sunt, et in unaquaque alia civitate, quam Tangredus tenet, rogantiam cum domibus convenientem Pisanis mercatoribus. (6) Volumus quoque et statuimus et faciemus iurare episcopum Lunensem, qui investituram regalium et comitatus a nobis receperit, vel quicumque alius pro nobis tenuerit, ut faciat Pisanos securos*, et res eorum salve sint in omni districtu suo per se et per omnes suos. Et si Pisani pro hiis vel de hiis concessionibus in toto vel in parte obtinendis vel recuperandis aliquem gravaverint vel possessionem abstulerint sive habuerint, non cogemus civitatem Pisanam nec potestatem seu rectorem vel consules, qui pro tempore fuerint, ad iusticiam faciendam. Si quis autem de predictis concessionibus quicquam Pisane civitati abstulerit vel inquietaverit, citabimus eum precipientes, ut desistat, et restitui faciemus; quod si non fecerit, per sententiam nostram cum banno supponemus nec extrahemus a banno, nisi prius satisfecerit Pisane civitati. Hee supradicta omnia damus in feodum et concedimus communi Pisanorum et per presentis privilegii paginam confirmamus, quam subtus aurea bulla nostra signari iussimus. Et de supradictis investivimus Pisanos per ensam, quem manu tenebamus; dantes eis tertiam partem thesauri, quem tenet Tangredus, ut sit eorum. Predictam autem concessionem seu dationem ratam esse volumus et firmam, non obstante aliquo privilegio vel rescripto vel litteris a predicto patre nostro vel a nostra maiestate impetratis vel impetraudis; et si qua talia privilegia seu rescripta fuerint inventa, ea regali auctoritate cassamus, confirmantes etiam omnia privilegia, que a predicto patre nostro vel aliis antecessoribus nostris eis indulta sunt^b.

333. 8) pal 7 meff or.

b) finis lineae in or.

(7) Hoc¹ est sacramentum, quod prestabunt principes domini regis Pisanis: 'In nomine Domini, amen. Principes, qui ibunt vel erunt in expeditione supra Tangredum vel aliquem qui terram illam tenerit iurabunt, quod vivam guerram facient sine malo ingenio et dolo et Pisanos et eorum res per bonam fidem salvabunt et eos non derelinquent, nisi iusto Dei impedimento remanserit, sine fraude et malo ingenio, et quod nec rex nec ipsi facient pacem vel finem vel trengam vel guerram recedutam — sine parabola potestatis Pisanorum vel successoris eius aut successorum vel eorum qui preerunt Pisanis in expeditione, omnium vel maioris partis, data sine vi — cum predicto Tangredo vel cum alio qui illam terram tenerit, et sine fraude donec in expeditione erunt. Preceptum et conventum factum Pisanis a domino H. Romanorum rege salvare iurabunt^k et firmum tenebunt, nec erunt aliquo tempore in consilio vel facto ibi vel alibi ut rumpatur, immo ut salvum fiat. Et omnes rectores, quos rex vel ipsi in partibus illis constituerint, iurabunt, quod totum quod rex Pisanis dat et concedit ibi, sicut in precepto continetur, firmum tenebunt, nec tollent nec minuent per se vel per alios, et si aliquis voluerit tollere vel minuire, adiuvabunt eos inde per bonam fidem, ita ut omnes rectores, quos Pisani ibi constituerint, iurent adiuvare rectores quos rex ibi habuerit similiter'.

(8) Hee¹ est securitas*, quam dominus Heinricus Romanorum rex prestitit eis per sacramentum fidelium suorum ex suo mandato factum in presentia sua: 'In nomine Domini, amen. Dominus rex Heinricus nec per se nec per alium faciet finem vel pacem vel trengam vel guerram recedutam sine concordia potestatis sive omnium consulum Pisanorum vel maioris partis vel illorum, qui preerunt exercitui Pisanorum, vel eorum maioris partis facta sine vi, et quod principes, qui erunt in expeditione*, iurare faciet, ut dictum est. Et faciet exercitum et vivam guerram contra Tangredum vel contra omnem hominem, qui eam terram tenerit contra eius voluntatem; in quo exercitu erit ipse vel magni principes Alimannie cum exercitu bona fide et sine fraude. Et ille exercitus in Apulia erit ante Kal. Septembris proxime venientis, si nuntiaverit Pisanis ab hodie usque ad pentecosten proximum, eos velle facere ostem usque ad Idus. 2. Kal. Septembris proxime venientis. Et si Pisanis ad predictum terminum pentecostes nunciatum non fuerit, tunc postea Pisani debent prescire, si fieri debet in sequenti estate, usque ad festum sancto Marie medii Augusti. Et si tunc presceverint, Pisani movebunt per totum proximum Maium ^{Aug. 13.} postea absque fraude vel quocumque aliorum mensium voluerit dominus rex usque ad Kalendas Septembris, ita quod ex tempore medii Augusti presignet mensem. Et si in sequenti estate non fuerit, debent prescire per unum annum tempus motionis, et tunc in capite anni motio fieri debet, dum tamen fiat a Kalendis Maii usque ad Kalendas Septembris. Et rex vel imperator per se vel, ut dictum est, per suos principes cum exercitu intrabit Apuliam, antequam Pisani movere debeant. Et si dominus rex non venerit in ostem, non exibat de Ythalia, donec Pisani erunt in expeditione, et si opus fuerit eis vel civitati eorum, absque fraude succurret*. Hoc observabit, nisi Dei impedimento remanserit. Quo transacto, sine fraude recuperabit, vel nisi remanserit concordia utriusque partis. Et quod totum quod dat et concedit, sicut in precepto continetur, firmum tenebit nec tollet nec minuet per se vel per alium id Pisanis; et si aliquis voluerit hoc facere, vos inde adiuvabit. Et si de feodo, quod vobis dat et concedit, litem vel molestiam* ab aliqua persona habueritis, vos et civitatem vestram inde adiuvabit per bonam fidem usque ad finem factam. Et si vos stando in servicio domini regis vel faciendo guerram pro eo vel postea ea occasione aliquis homo vel civitas fecerit vobis guerram, inde vos adiuvabit per bonam fidem usque ad pacem factam, nec faciet finem sine vobis. Et si Pisani fecerint guerram precepto regis cum Iannensibus vel* ostem, vel palam fuerit eos guerram eis pro eo facere, vel palam guerram eis indixerint precepto regis, rex non faciet cum eis pacem vel finem vel trengam vel guerram recedutam sine concordia potestatis vel omnium consulum Pisanorum vel eorum maioris partis facta sine vi et absque mala voluntate, et super eos faciet ostem et ibit ad obsidionem; ita si Pisani viderint, eam sine fraude sine gravissimo impedimento hoc facere non posse, tunc non teneatur. Et eo tempore quo viderint, eam sine fraude facere posse, teneatur. Et non faciet cum eis finem, quod Iannenses castrum Portus

333. 1) littera H magna.   k) sic pro iurabunt or.   l) nova linea in or.

Ueneris non dent ei, et tunc vel si ante ceperit illud, dabit Pisanis illud castrum disbrigatum cum suo iure et pertinentiis in feodum et per preceptum suum confirmabit. Et octo diebus antequam exercitus Pisanorum esse debeat ad obsidionem, ipse erit ad obsidionem Ianue et postea vivam guerram faciet Ianuensibus. Pisanos autem et eorum res et eorum ostem salvabit et non derelinquet eos, nisi iusto Dei impedimento remanserit, sine fraude et malo ingenio. Et faciet iurare marchionem de Monteferrato et marchiones de Uasto et de Busco et Morruellum marchionem et Opizonem eius fratrem et comites de Lauania, quos poterit, ut Pisani sint securi in eorum forcia cum suis rebus; et si Ianuenses fecerint Pisanis guerram aliqua occasione ex supradictis, quod eos inde adiuvabunt usque ad pacem factam et vivam guerram facient Ianuensibus. Et si REX Ianuam ceperit vel sine conditione se reddiderit ei, Portus Ueneris castrum disbrigatum Pisanis in feodum dabit, ut dictum est. Et si contigerit eam destrui, homines de Ianua, qui ibi pro habitancia remanserint vel in eius districtu iuxta marinam, et alios, qui in castris et villis iuxta marinam pro habitancia fuerint usque ad Portum Ueneris, Pisanis iurare coget ad ostem et adiutorium et guerram eorum, et non reddere malum meritum eis, etiam si solummodo guerram vel hostem ex precepto domini regis Pisani fecerint. (9) Hii vero sunt qui hoc sacramentum fecerunt: Otto Frisingensis episcopus, Dytherus imperialis aule cancellarius, Heinricus prothonotarius, Cunradus dux de Rotenburch, Heinricus filius Heinrici quondam ducis Saxonie, Heinricus dux Austrie, Heinricus marchio de Romesbere, comes Gerardus de Tullenstein, comes Gerardus de Bertheim, Heinricus Testa marscalcus legatus Ythalie, Heinricus camerarius de Grouz, Albertus Rendesmule, Heinricus de Lutra camerarius, Herdegenus pincerna.

(10) Hoc est iuramentum, quod Theodicius potestas Pisanorum fecit et quod facient omnes consules seu potestates Pisani et commune civitatis domino Heinrico Romanorum regi, qui modo sunt et de cetero erunt: In nomine Domini, amen. Ego Theodicius potestas iuro, quod ab hac hora inantea fidelis ero domino Heinrico Romanorum regi sicut de iure deleo domino et regi meo, et non ero in consilio vel facto, quod perdat vitam suam vel membrum vel imperium* suum, et iuvabo eum retinere coronam suam et imperium et honorem, quo navigio ire potero et in illis terris que sunt iuxta marinam, et nominatim civitatem Pisanam cum comitatu suo et districtu contra omnes homines; et si perdiderit, iuvabo eum recuperare bona fide. Et iuro, quod commune Pisanorum faciet ostem et expeditionem per mare cum sua forcia, postquam regis exercitus intrabit Apuliam et movebit per illos terminos, qui sunt in scripto facto inter regem et Pisanos, et ibit ad exercitum regis, quanteociens poterit, sine fraude*, et iuvabit regem conquistare Siciliam, Apuliam et Calabriam et principatum Capue, quo suo poterit navigio et in illis terris que sunt iuxta marinam. Et si acquisita fuerit Sicilia vel Apulia vel Calabria vel principatus Capue, iuvabunt Pisani eum retinere, et si perdiderit, recuperare bona fide contra omnes homines et nominatim contra Tangredum vel quemcumque, qui aliquam harum terrarum tenebit contra voluntatem regis Romanorum; et vivam guerram facient et non facient finem neque pacem neque trengam neque guerram recedutam cum Tangredo vel cum aliquo tenente aliquam predictarum terrarum contra voluntatem regis Romanorum absque eius parabola. Et iuro, quod faciam iurare Pisanos propria manu hoc sacramentum fidelitatis et pacti, secundum quod consules consuevi sunt facere iurare populum sub consulatu, et quod iuvabunt eum retinere, et si perdiderit, recuperare totam marinam ab Arelato usque ad Montem Sancti Angeli. Et postquam exercitus Pisanorum se moverit ad hostem et expeditionem, non derelinquet exercitum regis Romanorum, nisi iustum Dei impedimentum intercesserit. Et iuro, quod quicumque civis Pisanus irabit sub meo regimine in sacramento populi, ipse iurabit, quod ipsam fidelitatem, quam consules seu potestas regi iurant, idem per se observabit; et faciam eum iurare, quod pactum*, quod inter dominum Heinricum Romanorum regem et Pisanos est, similiter observabit bona fide absque fraude*. Item iuro, quod si rex preceperit Pisanis, ipsi facient guerram Ianuensibus et non facient pacem vel trengam vel recedutam guerram cum eis sine parabola regis Romanorum. Et si rex preceperit, Pisani hoc anno venient in obsidione Ianue cum forcia sua mense

Iunii, Iulii vel Augusti, si fecerit eos praescire usque ad octavam pentecostes. Et non derelinquent exercitum regis nec movebunt se de obsidione nec trigam facient nec pacem cum lanensibus sine parabola regis vel ante captivum lanne. Et hec supradicta omnia, ut dicta sunt, observabo toto tempore mei regiminis et non recipiam aliquem in consulem vel potestatem, qui hoc sacramentum non faciat. Hec omnia servabo sine fraude³³, nisi iusto Dei impedimento remanserit vel concordia utriusque partis.

(11) Illi sunt qui iraverunt de Pisanis: Theodicius potestas, Reinerius Gaitani, Albertus vicecomes, Berenhardus capitaneus, Jordanus iudex, Albertus Walandi, Bulgarius vicecomes, Bulsus quondam Petri, Gaytanus Burgundi, comes Regno et omnes consiliarii Pisane civitatis et comites de mari et alii quam plures.

(12) Hec est conventio facta inter dominum Heinricum regem Romanorum et Theodicium potestatem nomine communis Pisanorum: In nomine Domini, amen. Ego Theodicius cum aliis Pisanis, qui mecum sunt, pro civitate Pisana praescor et conventio cum domino Henrico rege Romanorum, quod fidelitatem, quam ei facio, et sacramentum omnes Pisani consules, qui sunt vel futuri sunt, seu aliquis, qui regimen civitatis habebit, propria manu iurabunt, et Pisani idem debent facere. Item Pisani et eorum consules vel potestates semper facient et observabunt omnibus successoribus eius imperatoribus et regibus, quando requisitum fuerit ab eis per imperatorem seu regem aut per se aut per suos certos nuntios, et firmaverint preceptum factum a domino Henrico rege Romanorum, sicut ab ipso factum et firmatum est, quod facere debent. Si autem futurorum regum seu imperatorum aliquis expetierit a Pisanis ostem vel eos guerram facere voluerit, secundum quod de domino Henrico rege Romanorum dictum est, faciet eos securos, quemadmodum dominus Henricus rex fecit.

Huius³⁴ rei testes sunt: Godefridus patriarcha Aquilegensis, Bonifacius Nonariensis episcopus, magister Mellior Cardinalis Massanus episcopus, Petrus prefectus Urbis, Conradus dux de Rotembure, Henricus filius Henrici quondam ducis Saxonie, Henricus dux Austrie, Henricus marchio de Romesbere, Gerardus comes de Tollenstein, Gerardus comes de Bertheim, Robertus de Durne, Henricus Testa marscaleus, Henricus camerarius, Ido Terdonensis, Lotharius de Sancto Genesio, Walfredus Papiensis, iudices curie nostre, et alii quam plures.

¶ Signum domini Henrici sexti Romanorum regis invictissimi, ¶ (M.)

Ego Ditherus imperialis aule cancellarius vice domini Philippi Coloniensis archiepiscopi et totius Ythalie archicancellarii ¶ recognovi, ¶

Acta sunt hec anno domini MCXCI, indictione IX, regnante domino Henrico sexto Romanorum rege gloriosissimo, anno regni eius XXII.

Dat. Pysis, per manum magistri Henrici prothonotarii, Kal. Martii: feliciter amen.

334. CONFIRMATIO IURAMENTI ANTE CORONATIONEM PRAESTITI.

1191. Apr. 12.

Litteras die tertio ante coronationem Romanam (Apr. 15) datas serrard eodem lat. Parisinus 8990 saec. XVIII, apographa Baricana Bolulorum Cluniacensium (Rol. IX.)

continens, ex quo cas dedit Huillard-Bréholles 'Notices et extraits' XXI, 2, 326 nr. VI. Summarium codicis Ottoboniani 2546 saec. XIII. ex. edidit Martene 'Collectio amplissima' II, 1249. — Stumpf, Reg. 4692. (P. deest.)

Henricus Dei gratia Romanorum rex et semper augustus. Notum fieri volumus universis presentem paginam intuentibus, quod nos iuramenta securitatis venerabilibus patribus nostris, Celestino^a pape et cardinalibus sancte Romane ecclesie, et rebus^b ipsorum et Romanorum in coronatione nostra et illuc eundo et ibi stando et inde red-eundo, que principes et comites, barones, nobiles et alii imperii fideles de mandato nostro et in nostra fecerunt presentia, rata habemus et ea secundum quod in scripto et bona fide utrinque est intellectum, nos observaturos promittimus et firmiter et in-¹⁰violabiliter faciemus observari.

Datum iuxta lacum Anguillarie, H. Idus Aprilis.

335. MANDATUM DE APPELLATIONIBUS.

(1191. Apr. 15. — 1194. Dec. 25.)

Exstat in codice dicto 'Minor' ecclesiae Spirensis, a. 1280 ecarato, iam in tabulario¹⁵ Karlsruhano asserrato, Kopialbuch Nr. 262, fol. 17' cum rubro: De forma appellandi in iudiciis, ex quo editum est a Dümgé in Regestis Balensibus p. 152 nr. 107 et aliis, nuperime ab Hilgard 'Urkunden der Stadt Speyer' p. 23 nr. 19. Contulit vir et. Schulte professor Friburgensis., Tempus definitur die coronationis Romanae et die coronationis Siculae. Anno 1193 mense Martio, quo tempore imperator Spirae moratus sit, mandatum²⁰ datum esse, sic credendum est, cum Spirae constitutus civibus iussum suum non scripto sed ore certe tradidisset. — Stumpf, Reg. 5090. (P. 568.)

Henricus Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus fidelibus suis universis civibus Spirensibus gratiam suam et omne bonum.

Conquestus est nobis dilectus noster Spirensis episcopus quod, cum ipse et sui²⁵ iudices in iudicio sedeant et de aliquo vestrum habeatur querimonia, statim ante latam sententiam ille de quo movetur querimonia subterfugii^a ac dilationis causa absque termino prefixo ad nostram presenciam appellare soleat. Unde talem insolenciam a vobis supportare nolentes, vobis mandamus et districte precipimus, ne aliquis vestrum de cetero a presenciam predictorum iudicum ad nostram vel alterius iudicis presenciam³⁰ appellare presumat ante latam sentenciam; sed post latam sentenciam, antequam approbata fuerit, a gravamine et iniuria sibi illata appellare poterit, litteris tamen eorundem iudicum ad nostram presenciam delatis, que veritatem rei et modum appellationis contineant et terminum ei prefixum, ut inspecto earum tenore iuxta sentenciam, quam curia nostra dictaverit, super hoc rescribere sciamus.³⁵

334. ^a) presbiteris nostri Celestini *cod.*   ^b) rerum *cod.*

335. ^a) *supra* in linea compendii *cod.*

336. SENTENTIA DE BONIS ECCLESIASTICIS NON ALIENANDIS ET DE AEDIFICIIS IN ATRIO PALATII NON CONSTRUENDIS.

1191. Apr. 19.

Proferimus e Würdtweinii 'Notis subsidiis diplomaticis' X. 160, qui librum salicum capituli Argentiniensis iam deperditum fol. 6 adhibuit. — Stumpf, Reg. 4697.

(P. 194.)

Heinricus^a Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus. Notum fieri volumus universis imperii fidelibus presentem paginam intuentibus quod, fideli nostro Conrado Argentinensi episcopo in sententia querente, si aliquis episcoporum possit infeodare vel alio modo alienare de hiis bonis que pertinent ad suam coquinam vel ad aliquod officiorum suorum, adiectum est etiam inquirendo, utrum aliquis possit edificia ponere infra ambitum atrii, quo palatium eius cingitur. Astantibus igitur plurimis principibus et magnatibus imperii eisque consentientibus, talis in presenciam nostra dietata est super hoc sententia: quod nullus episcoporum vel abbatum imperio pertinentium possit vel debeat aliquid de bonis ad coquinam vel ad aliud officium suum pertinentibus infeodare vel alienare: quod si forte aliquem episcoporum seu abbatum facere contigerit, talis infeodatio seu alienatio a successore episcopo potest et debet de ratione in irritum revocari. De abbatibus idem est iudicium. Item si quis in atrio palatii episcoporum vel abbatum edificaverit, successores eorum poterunt ea pro voluntate sua funditus extirpare. Hanc itaque sententiam utpote iustam ratam habemus et eam imperiali auctoritate confirmamus.

Data in Silva Libertina, anno Domini MCXCI. indictione nona, XIII. Kalendas Maii, presentibus hiis: patriarcha Aquileiensi Godefrido, Philippo Coloniensi archiepiscopo, Ottone Bambergensi episcopo, Ottone Frisingensi episcopo, Ottone duce Boemie, Cunrado duce de Rotenbere, Cunrado duce Spoleti, Henrico marchione de Romersbere, Roberto de Durne^b, Heinrico Testa marscaleo, et aliis multis.

337. CONVENTIO CUM IANUENSIBUS.

1191. Mai. 30.

Privilegium, quod enuntiata privilegii Frederici I. 1162. l. 9 (supra nr. 211) maximam partem usurparit, præbentur ex 1) codice B. IX. 2 universitatis seu Athenaci Ianuensis circa a. 1296—1301 exarato, fol. 53'—55, ubi legitur exemplatum e transsumto, quod a. 1228 mense Augusto fecerat Symon Donati notarius; contulit vir cl. Friedensburg; et 2) editione Monumentorum historiae patriae, Lib. iur. reip. Gen. I, 369—375

336. ^a) Henricus ed.   ^b) Durnei ed.

nr. 385-387, quae nihilur codice 1 (sign. A) et alio Libro iurium (sign. C), qui et ipse tunc existabat in Athenaeo Iauensi, nunc quidem non reperitur, fol. 22'. — Stumpf, Reg. 4701. (P. deest.)

(C.)^a In nomine sancte et individue Trinitatis. Heinricus^b sextus divina favente
 elementia Romanorum imperator et semper augustus. (1) Licet ad decorem et honorem
 imperii, ad nostram simul gloriam spectet, universos imperii nostri fideles confovere et tueri, diligere
 et amplecti, ad illorum tamen precipue tutelam propensius studium et vigilantiozem curam merito
 debemus adhibere, de quorum devotione, de quorum servitio et labore circa exaltationem corone
 nostre melior spes nobis incipit arridere et fiducia provenire. Congruum igitur et rationabile videtur,
 nos eorum obsequia cum largiflua benignitate et imperiali munificentia ad servicium et honorem im-
 perii benignius applicare, quorum industria et virium potentia ad conservandum reipublice statum pre
 ceteris gloriosum potest conferre incrementum. (2) Unde quia Iauensem civitatem a prima sua
 fundatione caput suum inter alias civitates maritimas altius extulisse et perspicuis virtutum atque
 multarum probitatum operibus terra marique omni tempore prepollere veraciter audivimus, placuit
 nostre maiestati tantorum virorum, omnium videlicet Iauensium fidelitatem eligere, tenere et cum
 omni benivolentia pre aliis conservare eoque in comune congruis honoribus et amplioribus beneficiis
 semper honorare, presertim cum nos ipsorum servitiis et strennis laboribus gratanter uti maxime in
 mari navalibus bellis velimus, iuxta illud nostre voluntatis propositum, quo non solum in terra sed
 etiam in mari gloriam et honorem Romanice imperii dilatare modis omnibus et corroborare intendimus
 ac desideramus. Eapropter cognoscant universi fideles imperii presentes et futuri, quanto gratie
 nostre et honoris titulo, quanta etiam beneficiorum collatione, quanto dilectionis emolumento civi-
 tatem Iauem^d exaltandum duximus et honorandam. (3) Concedimus enim et donamus consulibus
 et communi Iauem^d in feodum, ut quociens hostem vel expeditionem aut exercitum facere voluerint, salva
 tamen fidelitate imperiali, habeant totam maritimam a Portu Monachi usque ad Portum Veneris in
 illo oste, exercitu vel expeditione; sane hoc statuentes, ut propter hoc in ceteris iustitia comitum aut
 marchionum non minuat. (4) Item donamus et concedimus in feodum consulibus et communi
 Iauem^d liberam potestatem eligendi ex se ipsis, firmandi et habendi consules et eis utendi, qui
 habeant ius et facultatem liberam faciendi iustitiam et puniendi maleficia in civitate et districtu
 suo bona fide, legitime et secundum bonos mores ipsius civitatis, et dandi tutores et cura-
 tores et mundualdos et cetera omnia que iudex ordinarius ab imperatore debet habere
 ex sua iurisdictione in suo districtu et in suos, quos eis concessimus et concedemus.
 Item statuimus ut a nulla persona fodrari debeant vel hospitari. Et eis aliam potestatem
 non imponemus. Item concedimus Iauensibus, ut liceat eis edificare castrum super
 Portum Monachi ad honorem imperii et defensionem christianorum contra Sarraenos,
 ita quod hoc castrum ab imperiali maiestate teneant in feodo in perpetuum sub eo
 tenere, ut ipsum castrum sit compositum^e et paratum ad servicium imperii, cum nos
 vel aliquis^g successor noster voluerimus guerram facere Massiliensibus^h vel aliis de
 Provincia. Item concedimus eis in feodo castrum Gavii cum pertinentiis suis et omni
 iure et comodo ad ipsum pertinenti. (5) Preterea castra omnia, portus, regalia et posses-
 siones, iura et res universas, quas in citramarinis^{*} partibus tenent, habent vel possident, aut alius
 eorum nomine, eis concedimus et donamus in feodum et de gratia nostra in perpetuum imperiali
 auctoritate modis omnibus confirmamus. Proprietates autem et allodia eorum eis libere con-
 cedimus. (6) Item concedimus et damus eis in feodum Syracusanam civitatem cum pertinentiis
 suis omnibus et ducentas quinquaginta caballariasⁱ terre in valle Nothi ad caballariam illius terre; et
 si forte ibi deerit, in terra comitis Symonis quod defuerit compleatur. Preterea concedimus et damus
 eis in feodum in unaquaque civitate maritima, que propitia divinitate a nobis capta fuerit vel nobis
 reddita deinde, rugam unam eorum negotiatoribus convenientem cum ecclesia, balneo, fundico et furno.

337. ^a) *christum deest* 2. ^b) Henricus 2. ^c) Rom 1. ^d) Iau 1. ^e) concedimus 2.
^f) expositum 2. ^g) alii 1. ^h) *corr. ex* Malsiliensibus 1. ⁱ) caballarias 1.

(7) Concedimus quoque eis, ut in aliqua terra, quam de cetero Deo auctore conquiesierimus eorum auxilio assistente, nullum districtum, nullum pedaticum, dactum quamlibet, usanciam vel impositionem deat homines eorum, etiamsi ab hinc nobis reddita fuerit. (8) Concedimus quoque et damus consulibus et communi lanue^d liberam potestatem expellendi Provinciales et Francigenas euntes per mare vel redeuntes^k a negotiatione totius Sicilie et totius Maritimae et Calabriae et Apulie et omnis Principatus Venetorum etiam, nisi ipsi Veneti gratiam nostram et bonam voluntatem fuerint consecuti. (9) Et damus eis, quod in terris, quibus negotiatum iverint, homines eorum habeant unum vel duos vel plures lanuenses, qui inter eos iustitiam fatiant et rationem, et quod mercatores eorum ubique libere possint habere suam pondus et suam mensuram, quibus inter se res mercesque suas recognoscant. (10) Item concedimus et damus eis, quod, si quis adversus aliquem lanuensem vel homines districtus eorum, qui sit lanuensis^d, vel in terris quas eis concessimus querimoniam fecerit, non teneantur lanuenses vel homo districtus eorum conquerenti facere rationem nisi ante lanuenses iudices: ibi quidem secundum leges nostras Romanas et bonas consuetudines eorum iustitiam faciant conquerenti. Et si nos preceperimus^l alieni faciendam esse iustitiam, infra terminum convenientem ei iustitiam fatiant lanuenses iudices secundum quod predictum est: quod si noluerint, ante nos ipsa iustitia fiat. (11) Et concedimus eis, ut omnium mobilium, sicut est in auro, argento, monetis et pannis siricis preter incisos, que ceperint ipsi lanuenses, medietatem nos et alteram medietatem habeant ipsi lanuenses, illa tamen quod consules bona fide laborent, ut ipsa mobilia in ipsorum deveniant potestatem, et sic disponantur. Reliqua omnia ex nostra liberalitate eis concedimus. Preterea quartam partem totius pecunie palatii preter gemmas, que ad nos pervenerit vel reddita fuerit, ipsis lanuensibus imperiali liberalitate concedimus et bona fide studemus, ut in nostram potestatem deveniat ipsa pecunia, et sic disponatur sine fraude. Item voluntarie concedimus eis ut, si a proximo^m preterito festo pasche, ex quo die de gratia nostra adipiscenda lanuensesⁿ studuerint, eorum pecunia capta vel detenta est a Siculo vel aliqua alia persona per eum terra vel mari vel deinceps capta fuerit vel impedita, habeant ipsi lanuensesⁿ viciesimam totius capte pecunie que ad nos et eos pervenerit, si damnum tantum fuerit: si vero minus fuerit, pro ratione amisse pecunie restitutio minuatur, ita tamen quod damnum amisse pecunie per iuramentum illorum, qui damnum passi fuerint, cognoscatur vel consulum sub sua^o credulitate hoc sacramentum [facientium] sine fraude. (12) Item generali edicto et banno speciali auctoritate imperatoria sanctemus, ut nulla persona maior, minor vel media aliquatenus lanuenses^p vel illos qui cum eis fuerint in rebus vel personis offendat. Et si quis temerario ausu contra facere presumpserit, vindictam inde faciemus secundum quod in edicto et banno expressum fuerit, nisi quantum per parabolam non coactam illius qui iniuriam passus erit aut lanuensium consulum remanserit. (13) Nec cogemus exercitum lanuensem alio ire nisi nominatim ad terras inter nos et eos expressas et nominatas absque eorum bona voluntate. Nec cogentur lanuenses nobis facere ostem vel expeditionem aliam preter istam, nisi si^q perdidimus quod absit civitatem aliquam de maritimis aut maritimas ab Arelate usque ad Montem sancti Angeli et in Apulia atque Calabria vel Sicilia, quatenus ad eas partes poterant navigio pervenire: tunc bona fide adinvalunt nos perdita recuperare. Nec distringentur annuere lanuenses dare obsides vel pecuniam ipsi vel homines eorum districtus contra suam voluntatem. (14) Et faciemus iurare consules Papie, Placentie, Terdone et Aste sive potestates eorum civitatum et marchionem de Monteferrato et filios Enrici Guereii et marchiones de Bosco et marchionem Malansquinam, quod quamdiu lanuenses fuerint in expeditione nostra, nullam offensionem vel iniuriam faciant lanuensi^r civitati vel in eius districtu vel hominibus de Lanuensi districtu aut in rebus eorum in aliqua parte, ubi habeant potestatem. Et si quis contra facere voluerit, bona fide eos defendent et adinvalunt. Et hoc totum in debito fidelitatis eis iniungemus. Et si ipsi offenderint, quod hoc bona fide emendent. (15) Nostro quoque privilegio firmamus, quod nullus archiepiscopus, nullus episcopus, nullus dux, nullus marchio, nullus comes, nullus gastaldus, nulla magna vel parva imperii nostri persona in his, que lanuensibus consulibus et communi lanue^t con-

337. ^k reddentes 1. ^l precepimus 1. ^m prox 1. ⁿ ipsi lanuenses des. 1. ^o ea 1.50 ^p lanuen 1. ^q derist 1. ^r expeditioni 1. ^s gastaldio 2. ^t lan 1.

cessimus tam in civitate lanue^t quam extra vel que Deo auctore in futurum concedemus, inquietare, molestare, offendere vel disvestire presumat; et si quis contra facere presumpserit, penam mille librarum auri puri componat, medietatem camere nostre et alteram medietatem ipsis Ianuensibus inferendam. (16) Item non faciemus finem per nos nec fieri faciemus vel pacem vel treugam vel guerram recrudutam cum Tangredo^u vel alio, qui teneat regnum Sicilie et Apulie 5 contra nos in toto vel in parte, sine voluntate consulum comuuis Ianue omnium vel maioris partis vel potestatis^v, qui pro tempore erit, vel illorum qui preerunt voluntate consulum vel potestatis exercitui Ianuensium^w omnium vel maioris partis facta sine vi. Principes autem nostros, qui erunt in expeditione, hoc iurare faciemus sine fraude, et quod lanuenses, qui erunt in expeditione, salvabunt nec eos offendent aut relinquent. 10 nisi iusto Dei impedimento remanserit sine fraude et malo ingenio. (17) Item si stando in servitio imperiali vel faciendo guerram pro eo aut postea ea occasione aliquis homo vel civitas fecerit vobis guerram, inde vos adiuvabimus bona fide usque ad pacem factam, nec inde faciemus sine vobis finem.

(18) Hoc^x est sacramentum quod consules et cives lanuenses^w, qui modo sunt et futuri 15 sunt, facient domino Henrico Romanorum^y imperatori et semper augusto: In nomine Domini, amen. Ego iuro quod ab hac die inantea ero fidelis domino Henrico Romanorum^z imperatori et semper augusto, sicut de iure debeo domino et imperatori meo; et non ero in facto vel consilio quod perdat vitam suam vel membrum, coronam vel imperium vel honorem suum aut civitatem lanue^t vel comitatum aut eius districtum; et si perdidit, quod absit, iuvabo eum recuperare bona fide et 20 retinere sine fraude contra omnes homines. Et iuro quod comune lanue^t faciet ei ostem et expeditionem per mare cum sua fortia bona fide absque fraude et malo ingenio; et iuvabo dominum imperatorem conquistare Siciliam et Apuliam et Calabriam et principatum Capue, quatenus ad eas partes potest navigio perveniri, et civitates adiacentes litoribus in partibus illis. Et si placuerit domino imperatori, anno presenti scilicet in Kalendis Septembris vel in sequenti anno per totum Maimu^a 25 comune lanue^t faciet ei ostem et expeditionem illam cum sua fortia bona fide. Et si anno sequenti^b quod Deus avertat iusto et evidenti impedimento expeditionem hanc complere non poterit^c, postea debemus preseire per annum tempus motionis, ita tamen quod fiat a Kalendis Maii usque ad Kalendas Septembris, ita quod tunc movebit et quantocius poterit bona fide^d veniet ad exercitum domini imperatoris et postea non relinquet exercitum eius, nisi iustum et evidens Dei impedimentum inter- 30 cesserit, vel acquisitis terris supradictis aut redditis, vel licentia domini imperatoris vel eius certi missi ad hoc destinati. Et si acquisita fuerit Sicilia vel Apulia vel Calabria vel principatus Capue, iuvabunt^e lanuenses^t eum retinere, ita tamen [quod] non cogantur stare ibi; et si perdidit, quod absit, recuperare bona fide contra omnes homines et nominatim contra Tangredum vel alium quemlibet qui aliquam illarum terrarum occupabit vel tenebit contra voluntatem domini impera- 35 toris. Et^f non faciam finem neque pacem neque treugam neque guerram recrudutam cum eodem^g vel cum aliquo tenente aliquam supradictarum terrarum contra voluntatem domini imperatoris et absque eius parabola, et guerram inde fatiam. Et iuro, quod fatiam iurare bona fide absque malo ingenio omnes lanuenses^h cives a XVI annis supra et a LXX infra bona fide manu propria hoc sacramentum fidelitatis et pacti, et quod bona fide et absque fraude et 40 malo ingenio hoc observabunt, et quod bona fide iuvabunt eum retinere et, si perdidit, recuperare totam maritimam ab Arelate usque ad Montem sancti Angeli, et quod ipsam fidelitatem observabunt domino imperatori, quam consules iurant. Et iuro, quod nullum recipiam in consulatu lanue^s qui hoc sacramentum omne non iuraverit; et quicumque lanuensis^h civis sub nostro consulatu iurabit in sacramento populi, ipse iurabit, quod ipsam fidelitatem, quam consules domino 45 imperatori iurant, itidem per se observabit. Hoc sane intellecto, quod consules Ianue^s ordinare debeant de expeditione bona fide, qui ire debeant aut pro civitate remanere, et sic fiat. Et omni

337. ^{u)} Tangredo I. ^{v)} pōt I. ^{w)} Ian. I. ^{x)} Hoc — augusto *des.* 2. ^{y)} Rom I.
^{z)} *deest* I. ^{a)} annum I. ^{b)} *deest* I. ^{c)} poterint I. 2. ^{d)} bona fide poterit I. ^{e)} iura-
bunt I. 2. ^{f)} Et — domini imperatoris *des.* I. ^{g)} Ian I.

quarto anno hoc iuramentum ab hominibus Iannue^h renovabitur, qui illud non iuraverunt. Et si^b sciero aliquem hoc iuramentum non prestitisse, consulibus commis Iannue^h hoc manifestabo. Hec observabo bona fide, nisi quantum remanserit iusto Dei impedimento aut licentia domini imperatoris aut eius certi nuntii ad hoc sacramenta recipienda destinati. Vassalli quoque Siculi vel omne hoc iurent vel a consalatu abstineant ex nunc, donec predictus exercitus fuerit consummatus^c. Ut autem auctore Domino ista sint perpetuo valitura, hoc iuramentum fecerunt legati Iannuenses^g Ydo Picus et Ugolinus Mallonus ex mandato Manegoldi potestatis Iannue^g et in animam ipsius in exercitu nostro iuxta Neapolim.

(19) Hec^k est conventio facta inter dominum Henricum imperatorem et predictos legatos Iannaensium, scilicet Idonem Picium et Hugolinum Mallonum. In nomine Domini, amen. Ego Ido Picus et Hugolinus^l Mallonus^m ex mandato Manegoldi potestatis Iannue^g pro civitate nostra paciscimur et convenimus cum domino Henrico Romanorum imperatore, quod fidelitatem quam ei ferimus et sacramentum pacti omnes Iannuensesⁿ consules sive^o potestas, qui modo sunt et quicumque futuri sunt, iurabunt unusquisque propria manu. Et Iannuenses et eorum consules et potestates semper facient et observabunt omnibus successoribus eius imperatoribus et regibus Romanis, quando requisiti fuerint a regibus et imperatoribus Romanis per se aut^p certos nuncios suos, ita quod ipsi concedant et confirmant eis quemadmodum dominus imperator nobis concessit et confirmavit. Et quandoque domino imperatori divinitus fuerit inspiratum ire contra Sarracenos in toto regno Lappi et regis Maiorice et Minorice^q comune Iannue^g faciet ei ostem cum sua fortia et iuvabit eum bona fide absque fraude et malo ingenio ad subiugandum ea ad honorem Dei et imperii Romani, ita tamen quod totius terre et pecunie propterea capte vel reddite tertiam partem habeamus. Et omnes, quos dominus imperator voluerit, facient ei hominum^r.

(20) Ut autem auctore Domino concessionem, quas fecimus Iannue^g, sint perpetuo valiture, Herdegenus pincerna noster per nostram parabolam et per nostrum preceptum iuravit super nos, quod eas observabimus. Id ipsum datum per manum dextram promiserunt Godefridus^s patriarcha Aquilegensis, Philipus Coloniensis archiepiscopus, Wilhelmus^t Ravennas archiepiscopus, Otto Frisingensis episcopus, Otto dux Boemie, Conradus frater noster dux de Rotenbere, Henricus frater ducis Austrie, Teodericus comes de Hostadin, Henricus prothonotarius. Qui etiam omnes huius rei testes sunt. Preterea huius rei testes sunt: Matheus Capuanus archiepiscopus, Bonifacius Novariensis episcopus, Iacobus Sancte Agathe episcopus, comes Rabodo de Ortembere, comes Henricus de Ortembere, comes Albertus de Bogin, comes Gerardus de Bertheim^u, comes Lambertus de Herfurdia^v, comes Guntherus de Keuerinberch^w, comes Gerardus de Tollenstein, comes Otto de Frantinhusin^x, comes Cuno de Negelingin^y, Henricus Testa marsecalcus et alii quamplures.

Signum domini Henrici sexti Romanorum imperatoris invictissimi. (M.)

Ego Ditherus imperialis aule cancellarius vice domini Philippi^z Coloniensis archiepiscopi et totius Italie archicancellarii^z recognovi.

Acta sunt hec anno Domini MCXC^o primo^z, indictione VIII, regnante domino Henrico sexto Romanorum imperatore gloriosissimo, anno regni eius XXII, imperii primo. Datum ante Neapolim, per manum magistri Henrici imperialis aule prothonotarii; III. Kal. Iun.^z; feliciter amen.

337. ^b) *dest* 1.   ^c) consummatus 2.   ^k) Hec — Mallonum *des*, 2.   ^l) Ugolinus 2.   ^m) Malo
43.   ⁿ) *lic* 1.   ^o) et consules sui 1.   ^p) per *add.* 2.   ^q) Godefridus 1.   ^r) Wills 1; Guillelmus 2.
^s) Bertheim 1, 2.   ^t) herfurdia 1.   ^v) Heuerinberch 1; Kenemberch 2.   ^w) Franchusin 1, 2.   ^x) negel-
lingin 2.   ^y) philipi 1.   ^z) archicancellar. 1.   ^z) MCXC1, 2.   ^z) Kalendas Iunii 2.

338-340. CONVENTIO CUM CREMONENSIBUS.

1191. Nov. 25.

Conventio, per quam Crema et Insula Fulcherii de iure in potestatem Cremonensium traditae sunt, perfecta est privilegio imperatoris a. 1192. Mart. 5 Hagenovae dato, edito a Muratorio 'Antiquitates Italicae' IV, 231 (Stumpf, Reg. 1740). Hoc loco tria proponimus instrumenta praecia, quae ex exemplaribus tabularii Cremonensis primus vulgavit vir et. Toeche 'Jahrbücher Heinrichs VI.'

338. CESSIO CREMAE ET INSULAE FULCHERII.

Dedit post editionem Toechei l. c. 610 nr. 13 Holder-Egger ex apographis duobus 1) sign. 2458 (A. 91 nr. 1), quod est fragmentum duorum foliorum Registri maqui civi- 10 tatis c. a. 1200 a notariis compluribus conscripti; et 2) sign. 2295 (L. 41), quod est transcriptum Raimundi notarii ab imperatore Friderico I. adhuc creati, negligenter scriptum. Cf. Ficker 'Beiträge zur Urkundenlehre' I, 348. — Stumpf, Reg. 1719.

(P. deest.)

(S. N.)^a Anno ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi millesimo centesimo 15 nonagesimo primo, die lune, septimo Kal. Dec., indit.^b decima, presentia Henrici de Lutra et Syri Saginbeni^c et Alberti Struxii et Conradi de Pizoguitono^d 1, testium ibi rogatorum. (1) Henricus Dei gratia sextus Romanorum imperator et semper augustus promisit Ottoni de Casalimorano et Lanfranco^e advocato domini Ugnicionis^f Cremonensis potestatis et Oddoni de Comite, stipulantibus nomine comunis Cremone, quod 20 eum venerit tempus, quo poterit esse publicum factum, quod ipse dominus imperator egit cum predictis Ottone et Lanfranco et Oddone et^g similiter cum Pontio de Ghiroidis^h et Ribaldo de Piscarioloⁱ et Petraccio Manaria^k nomine comunis Cremone de facto Creme et Insule Fulcherii^l, quod dabit nuntium^m suum, qui mittetⁿ Cremonenses nomine comunis Cremone in tenutam Creme et locorum, que in brevibus et privilegio 25 continebantur^o. Et tunc investiet Cremonenses nomine comunis Cremone vexillo de predictis locis et Crema et Insula Fulcherii^p et locorum, que in brevibus et privilegio continentur. (2) Tempus vero, quo poterit esse publicum predictum factum^r et quod dominus imperator predicta^s facere debet, est ab^t anno novo proximo usque ad duos annos aut antea, si prospere^u domino imperatori successerit. (3) Quod si 30 contigerit^v dominum^w imperatorem vita, quod Deus avertat, fungi, antequam predicta faciat et compleantur, promisit ipse dominus^x imperator suprascriptis advocato et Oddoni et Poneio^y et Ribaldo et Petraccio, stipulantibus nomine comunis Cremone, solvere suprascripto comuni per se vel per suum successorem aut missum mille libras imperialium^z de illis tribus milibus^a imperialium^z libris^b, quas manifestus fuit dominus 35 imperator se accepisse a suprascriptis advocato et Oddone et Poneio^c et Ribaldo et^d

338. ^a) deest 2. ^b) indit. 2. ^c) saginbeni 2. ^d) Pizoguitono 2. ^e) eod' cat add. sed del. 2. ^f) Ugnicionis 2. ^g) deest 2. ^h) Ghiroidis 2. ⁱ) piscariolo 2. ^k) Petraccio Manarie 2. ^l) folcheriis 2. ^m) nūcium 2. ⁿ) miter 2. ^o) continebantur 1, littera u in loco raso alio atramento; continebatur 2. ^p) folcherii 2. ^q) deest 2. ^r) pred. factum des. 2. ^s) preda 2. ^t) anno 2. ^u) prospera 1. 2. ^v) cotigerit 2. ^w) dominum — promisit ipse des. 2. ^x) pro dominus imp. suprascriptis 2; duo ipse impar suprascripti. ^y) potio 2. ^z) imperial 1. 2. ^a) milibus 2. ^b) corr. ex libras 1; lib 2. ^c) oddonis pōdio 2. ^d) de 1.

Petracio nomine comunis Cremonæ pro dato et cessione et concessione^a Cremonæ et Insule Fulcherii et locorum, sicuti in brevibus et privilegio domini imperatoris predicti Cremonensibus nomine comunis Cremonæ concessio continetur. (1) Pro quibus namque mille libris imperialium^f obligavit similiter dominus imperator suprascriptis Cremonensibus, accipientibus nomine comunis Cremonæ, pignori Luzariam^g et^h Warstallam cum suis pertinentiis et conditionibus et conditiis, redditibus, pedagiiis tam inⁱ comodis expeditionum, quam in aliis omnibus integre, sicuti dominus imperator habebat et tenebat per se vel per suos nuncios^k. Ita et^l ea lege quod, quamdiu suprascripte mille libre steterint^m ad solvendum, habeat suprascriptumⁿ comune fructus omnes et redditus^o et condiciones et pedagia et comoda expeditionum^p et conditia omnia et ex omnibus predicti pignoris dono, ita quod nullo^q tempore in sortem computentur. (5) Ubique etiam dedit dominus imperator suprascriptis Cremonensibus intrandi in tenutam suprascripti pignoris parabolam nomine suprascripti comunis et fecit etiam predictum Conradum^r suum missum, ut mittat Cremonenses in tenutam predicti pignoris nomine comunis Cremonæ.

Actum est hoc apud Sanctum Salvatorem Papie.

Ego Azo¹ imperatoris Frederici notarius^u interfui et hanc cartam^v rogatus^w scripsi.

339. IMPIGNORATIO LUZZARAE ET GUASTALLAE.

*Dedit vir d. Astegiano e duobus apographis 1) signi, iam 959 (olim signi, F. 68), quod est
20 transsantum a Roberto notario e. a. 1200 factum; et 2) signi, 2458 (A. 91 nr. 2) a Nicolao
notario facto. Edidit Toche l. c. 611 nr. 11. — Stumpf, Reg. 4720. (P. deest.)*

Anno ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi millesimo centesimo nonagesimo primo, die lune, septimo Kalendas Decembris, apud Sanctum Salvatorem Papie, indictione decima, presentibus testibus infrascriptis^a.

(1) Manifestus fuit dominus Henricus Dei gratia sextus Romanorum imperator et semper augustus, se accepisse ex causa mutui pro comuni Cremonæ a domino Lanfranco advocato^b domini Ugucionis Cremonensis potestatis et eius missi ad hoc, sicut ibi dixit, et a domino Ottone de Casalimorano et a Pontio de Giroldis et ab Oddone de Comite et a Ribaldo de Pescarolo^c et Petraccio Manaria argenti denariorum bonorum imperialium mille libras. Quorum denariorum nomine exceptioni non numerate pecunie expressim renuntiavit ipse dominus imperator. (2) Ob quam causam obligavit suprascriptus dominus imperator pignori suprascriptis Cremonensibus, scilicet Lanfranco et Ottoni et Pontio et Oddoni et Ribaldo et Petraccio, accipientibus nomine comunis Cremonæ, Luzariam et Warstallam^d cum suis pertinentiis et conditionibus et conditiis, redditibus, pedagiiis, et per omnia et in omnibus, sicuti ipse dominus imperator habebat et tenebat per se vel per suos nuntios. Et investivit idem dominus imperator donationis nomine suprascriptos Cremonenses et Lanfrancum nomine comunis Cremonæ de omnibus fructibus, redditibus, conditionibus, condiciis, fodris, bannis, collectis, expeditionum comodis Luzarie et Warstalle^e et earum curtium. Ita et ea lege quod, quamdiu suprascripti denarii steterint ad solvendum, habeat ipsum comune et qui pro comune causam habuerit, suprascriptos fructus omnes et redditus et obventiones, com-

338. ^a) cessionem et concessionem 2. ^f) imperiali 1; mille lib. imp. 2. ^g) Luzariam 2. ^h) *deest* 1. ⁱ) *deest* 2. ^k) nuncios suos 2. ^l) et *superscriptum*, ut *add.* 2. ^m) steterit 2. ⁿ) et ipm 2. ^o) redditus 2. ^p) comoda expeditionum 2. ^q) nullo 2. ^r) Conradum 2. ^s) Pap. 1; in Pap. 2. ^t) ago 2. ^u) not. imp. Fred. 2. ^v) ear 1. ^w) scribere *add.* 2.

339. ^a) pres. test. infrase. *dos* 1. ^b) Lanfranco advocato 1. ^c) Pescarolo 2. ^d) Warstallam 2. ^e) Warstalle 1.

ditiones^f, condicia, fodra, banna, collecta, districta dono, ita quod nullo tempore in sortem^g computentur. (3) Insuper promisit suprascriptus dominus imperator suprascriptis Cremonensibus, nomine comunis Cremonae stipulantibus^h, quod non luat suprascriptum pignus pro dando alii et quod non computabit suprascriptos fructus et redditus et obventiones et conditiones et condicia et fodra vel banna aut collecta in sortem. 5
 (4) Preterea dedit parabolam suprascriptus dominus imperator suprascriptis Cremonensibus vice et nomine suprascripti comunis intrandi tenutam suprascripti pignoris et fructuum et reddituum et donationis, et etiam fecit Conradum de Pizoguitonoⁱ suum missum ad dandam tenutam ipsi comuni vel personis recipientibus nomine ipsius comunis de predictis pignore et donatione. (5) Ad hoc^k memorato domino imperatori stipu- 10
 lanti promiserunt suprascripti Cremonenses et Lanfrancus nomine comunis Cremonae, quod quando dominus imperator aut eius successor reddet comuni Cremonae suprascriptas mille libras, quod suprascriptum comune reddet ei possessionem suprascripti pignoris.

Signum † pro manu suprascripti domini imperatoris, qui hanc cartam ut prelegitur 15 scribi rogavit.

Ibi interfuerunt de Papia Syrus Saginbene et Nicolaus Bellexomi et Bernardus Piscatus, de Cumis vero Paucobellus^l, de Cremona quidem Albertus Struxius et Conradus de Pizoguitono^m, de curia autem Henricus de Lutra, rogati testes.

Ego Azo imperatoris Frederici notarius interfui et hanc cartam rogatus scripsi. 20

340. IURAMENTUM IN ANIMA IMPERATORIS.

Dedit vir d. Astegiano ex autographo signi, iam 2294 (olim II, 93). Edidit Torche l. c. 612 nr. 15. — Stumpf, Reg. 1721. (P. deest.)

Anno ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi millesimo centesimo nonagesimo primo, die lune, septimo Kalendas Decembris, apud Sanctum Salvatorem Papie, in- 25
 dictione decima, presentia Alberti Struxii et Ottonis de Casalimorano et Conradi de Pizoguitono et Pontii de Ghiroldis et Oddonis de Comite et Ribaldi de Piscarolo et Petratii Manarie, testium ibi rogatorum.

Inraxit Henricus de Lutra, parabola domini Henrici ibi data Dei gratia sexti Romanorum imperatoris et semper augusti, tactis sacrosanctis scripturis per sancta 30
 Dei evangelia, quod omni tempore habebit ipse dominus imperator per se suumque successorem rata datum et cessionem et iura et actiones et concessionem et rationes, que ipse dominus imperator Poncio de Ghiroldis et Oddoni de Comite et Lanfranco advocato Uguicionis Cremonensis potestatis et Ribaldo de Piscarolo et Petratio Manarie, nomine comunis Cremonae accipientibus, fecerat et concesserat de Crema et Insula 35
 Fulcherii et locorum omnium, que in breviriis privilegii suprascripti domini imperatoris predictis Cremonensibus et suprascripto advocato nomine comunis Cremonae concessi continentur et in ipso privilegio continebuntur, et quod nullo tempore per se aut per suum successorem aut submissam personam inquietabit suprascriptum comune de suprascriptis locis et Insula Fulcherii: nec erit in consilio aut facto, ut inquietetur. 40
 nec ullo tempore conabitur ea infringere aut contra ea veniet.

Ego Azo imperatoris Frederici notarius interfui et hanc cartam rogatus scripsi.

339. ^f) et ditiones 1.   ^g) sorte 1.   ^h) stip. nom. com. Crem. 2.   ⁱ) Conradum de Pizoguitono 1.
^k) hoc 2.   ^l) Paucobellus 2.   ^m) Pizoguitono 1.

341. PRAECEPTUM PACIS INTER VERCELLENSES ET NOVARIENSES.

1191. Dec. 4.

Dedit Holder-Egger e Libro Factorum sacc. XIV, qui asservatur in tabulario municipalis Vercellensi, fol. 80, ubi exemplatum est ab Ambrosio Anfiso notario. Ex quo libro prius editum est in Monumentis historiae patriae Chart. I, 971. — Stampf. Reg. 4726. (P. decst.)

(S. N.) In nomine domini nostri Ihesu Christi. Anno ab incarnatione eius millesimo centesimo nonagesimo primo, indie, nona, die Mercurii, quarto mensis Decembri.

10 (1) Nos^a Heinricus Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus volentes firmare et statuere pacem inter fideles nostros Vercellenses et Novarienses super guerra et discordiis, que inter eos vertebantur, tam pro se quam pro eorum parte, de quibus omnibus promiserunt et iuraverunt absolvere et sine tenore sponte stare omnibus nostris mandatis et preceptis et obedire quecumque fecerimus per nos vel nuntios nostros sive

15 per litteras nostras, in primis statuimus et precipimus, ut utraque pars bona fide sine fraude illud sacramentum, quod fecerunt consules et consularii utriusque civitatis, quod starent omnibus mandatis nostris super predictis guerris et discordiis, facient fieri omnibus civibus suarum civitatum, scilicet a quatuordecim annis supra et a septuaginta infra. (2) Item statuimus et precipimus, ut bona fide et sine fraude utraque

20 civitas per se et suam partem alteri firmam pacem teneat^b in perpetuum. (3) Quia vero propter multas imminentes occupationes questiones, que inter eos vertuntur^c, ad presens audire et terminare per nos ipsos non possumus, vires nostras episcopis scilicet Novariensi et Vercellensi committimus, ut audiant quecumque ab utraque parte eis proposita fuerint et actoritate nostra componant. Si qua vero fuerint que per eos

25 decisa non fuerint, ad nostram transferent maiestatem, et quod nobis visum fuerit statuemus. (4) Item statuimus et precipimus de bannitis a nostra maiestate, ut nullum consilium vel auxilium prestetis^d nec ab eis, qui volunt eos offendere vel ledere, defendere presumatis^e, donec mandato nostro vel episcoporum scilicet Vercellensis et Novariensis vice nostra steterint: bannitos^f intelligimus filios quondam^g

30 Martii de Castello, Rainerium de Vintebio et Staffium et Bonumamicum et Iacobum Nigrum de Gatinaria. (6) Item quod dicimus de omnibus aliis^h bannitis, idem dicimus de omnibus aliis bannitis, qui sunt de predictis civitatibus vel episcopatibus, de latronibus et predonibus, quod episcopiⁱ utriusque civitatis ordinaverint firmum teneatis et teneri a vestris fatiatis. (7) De Florio ita statuimus, ut stet mandato iam dictorum

35 episcoporum, alioquin^k Vercellensibus precipimus, ut nullum prestent ei^l consilium vel auxilium. (8) Si qua vero predictarum civitatum predictam pacem non observaverit, mille marcharum argenti penam conponat, medietas camere nostre et alia medietas civitati, cui pax predicta observata non fuerit. (9) De latronibus et predonibus ita dicimus, statuimus et ordinamus quod, si noluerint stare mandato predictorum episcoporum utriusque civitatis, precipimus ipsis episcopis, ut nostra actoritate mittant eos in banno.

341. ^a) Nos in loco raso eadem manu post suppletum c.   ^b) teneant c.   ^c) nutur in loco raso prima manu.   ^d) prestatis eadem manu corr. prestetis c.   ^e) psumatis c.   ^f) bannitos hic c.   ^g) quondam c.   ^h) de omn. aliis alio atramento in loco raso, sed prima manu c.: manus s. XVII—XVIII in margine addidit de prefatis bannitis etc., quae sensui congruant.   ⁱ) episcopi c.   ^k) aliquit c.   ^l) eis c.

Actum in camera archiepiscopi Mediolanensis super palatium suum feliciter.

Unde plures cartule^m uno tenore sunt scripte. Predictus dominus imperator hanc cartamⁿ fieri precepit ut supra.

Interfuerunt Milo archiepiscopus Mediolanensis, Guilielmus archiepiscopus Ravenne, Anselmus Cumanus episcopus, Brisiensis episcopus, Sirius Salimbene^o, Vualfredus de Turricella^p Papiensis, Otto Cendarius, Passaguerra Mediolanensis, Albertus Struxius^q de Cremona, imperialis aule iudices, Albertus de Summa Cremonensis, tunc potestas Papie, Otto de Casalemorano Cremonensis: de Papia: Ubertus de Olevalo, Vuido vexillifer, Vuido de Putheo iudex, Vuido Advocatus iudex, Gaiferius Issenbardus, Guilielmus de Castello, Ugo Camer, Mediolanensis^r: de Cumis: Lafrancus de Via, Iohannes de Papa, iudices, Ottobellus de Robertengis, Gualdricus Sescalcus: de Placentia: Arnaldus Strictus, Iacobus frater eius, Otto de Pagano, Lanfrancus de Guaseono: de Bergamo: Gruga de Eodem: de Lauda: Albertus Eneggnatus^s iudex, Guidottus de Cucio, Vuido de Marliano iudex, et multi alii testes.

(S. N.) Ego Martinus Filippi imperialis aule et Papiensis notarius interfui et precepto iam prefati domini imperatoris hanc cartulam scripsi^t.

342. PRAECEPTUM PACIS INTER BRIXIENSES ET CREMONENSES.

1191. Dec. 8.

Proponimus c. 1) transsumto notarii Saraceni sac. XIII. in., quod asseratur in tabulario Cremonensi, sept. iam 2272 (olim G. 83)¹, quod contulit vir d. Astegianus: edidit ex exemplari Hippolyti Cereda Toche Jahrbücher Heinrichs VI. p. 643 nr. 16; et 2) Libro Pateris Nr. 2 sac. XIII. fol. 27', qui asseratur in bibliotheca Quiriniana Brixisiensi², excusso iam olim a b. m. Taffeo. — Stampf, Reg. 1728. (P. deest.)

In nomine Domini. Anno ab incarnatione eius millesimo centesimo nonagesimo^a primo, indictione nona^b, die dominico, octavo mensis Decembris. Super discordiis que vertebantur inter Brixiosenses^c et suam partem et Cremonenses et Pergamenses et suam partem talis est ordinatio et preceptum domini Henrici Romanorum imperatoris.

1. In primis ordin^d Sirum Salimbene^e et Passaguerram^e iudices curie sue nuncios, qui recipiant iuramenta omnium Brixiosensium cum nunciis Cremonensium et Pergamensium, si interesse voluerint. Simili modo recipiant sacramentum ab omnibus Cremonensibus et Pergamensibus cum nunciis Brixiosensium, si interesse voluerint.

341. ^m) cartae c.   ⁿ) cartae c.   ^o) Salimbene, c.   ^p) Turricella.   ^q) Struxius c.   ^r) camer^s. Mediolan c.   ^s) ineggn. *cod. m. corr.* eneggn. c.   ^t) sepsi c.

342. ^a) MC nonag. 2.   ^b) VIII. 2.   ^c) Brixiosenses 1, *similia semper.*   ^d) sic 1. 2.   ^e) Passaguerram 2.

1) In eadem membrana ab eodem notario transsumuntur leguntur formae iuramenti Cremonensium, Pergamensium, Brixiosensium a. 1191. Dec. 7. Sacramentum quod fecerunt etc. II.-E.   2) In Libro Pateris Nr. 1 legitur fol. XXVIII verso: c. Valentini 'H. Liber Pateris' p. 31. Mirum in modum lectiones seu potius corruptelae Libri Pateris Nr. 1 conveniunt cum exemplari Ceredae, quod excusit Toche!

2. Sacramentum tale est: 'Iuro ego Brixiensis ad sancta Dei evangelia, quod bona fide sine fraude de omnibus discordiis et guerris^f et maleficiis, que sunt inter Brixienses et eorum partem ex una parte et ex altera Cremonenses et Pergamenses et suam partem, observabo omnia precepta que dominus imperator per se vel eius nuncium fecerit mee civitati vel michi, et pacem firmam tenebo et observabo in personis et rebus omni tempore pro facto huius^g discordie Cremonensibus et Pergamensibus^h et eorum parti, et illa loca sive castra, que fuerint adsignata propter istud factum domino imperatori vel eius nunciis, non auferam nec auferri faciam, sed potius adiuvabo tenere nuncios, quos dominus imperator in predictis locis etⁱ castris posuerit, usque quo domino imperatori placuerit vel eius nunciis ad hoc destinatis'. Simili^k modo iurabunt Cremonenses et Pergamenses Brixiensibus et eorum parti.

3. Nomina castrorum, que in potestate^l domini imperatoris permanere debent, sunt ista: scilicet Calupium^m et totum illud, quod in valle Calupiiⁿ Pergamenses vel illi qui ex eorum parte tenebant ante guerram istam et modo non tenent, Vulpinum, Gorzanum^o cum valle, Coalinum, Cerredellum^p. Que omnia loca debent custodiri a nunciis domini imperatoris comunibus expensis Brixie et Pergami.

4. Discordia^q vero predictorum locorum Oprando de Sancto Alexandro et Detsalve advocato ex parte Pergami et Iohanni de Galopino^r et Wilhelmo de Urriana^s ex parte Brixie a domino imperatore cognoscenda et determinanda comittitur. Quod si amicebiliter vel per sententiam predictam discordiam non terminaverint, ad dominum imperatorem referant. De castris vero non teneantur Cremonenses nisi secundum tenorem pacis. Et predicta castra Brixienses et Pergamenses adsignabunt domino^t imperatori vel eius nunciis, quodcumque eis preceptum fuerit.

5. Simile sacramentum facient^u omnes captivi, quod faciunt^v alii sue civitatis, et tanto plus quod quodcumque a domino imperatore vel eius nunciis fuerint requisiti propter pacem, que dicatur esse rupta ab aliqua partium, representabunt se in potestatem^w domini imperatoris vel nuntiorum eius specialiter a domino imperatore destinatum: nec de potestate eius vel nuntiorum suorum recedent sine parabola domini imperatoris vel eius nuncii ad hoc destinati. Similiter ad illum locum venient, quem dominus imperator vel eius nuncius eis preceperit, nec de ipso loco recedent nisi eius vel eius nuncii parabola.

6. Et nullam iacturam vel lesionem occasione predictae discordie aliquibus personis de parte Brixiensium et specialiter comitibus de Martinengo inferam^x.

7. Eo modo observabunt Brixienses Pergamensibus^y et eorum parti, factis utrinque predictis iuramentis.

8. Et habita possessione suprascriptorum locorum predicti Sirus et Passaguerra^z in unum locum potestates et consules predictarum civitatum cum sapientibus earum facient^{aa} convenire et finem et pacem sibi vicissim facere facient^{ab}, et postea captivos reddere secundum predictum tenorem facient.

9. Et nullum prejudicium alicui parium generetur propter possessionem castrorum datam domino Henrico^{ac} imperatori pro comuni^{ad} et diviso de Gorzono supranominato.

10. Ita statuit dominus imperator, ut si prefati nuncii Syrus et Passaguerra^b cognoverint, esse de curte Vulpini possessionem^c, sicut de aliis locis superius dictum est^d, recipiant, alioquin minime.

Actum in Mediolano super palacium^e archiepiscopi Mediolanensis.

342. f) gueris 2. g) istius 2. h) Cremonensium et Pergamensium 2. i) pro add. 2.

k) similiter 2. l) potestatem 2. m) Calip. 2. n) Corzorum 2. o) et Cerredellum 2. p) Discordiam 1. 2.

q) Calapino 2. r) Oriana 2. s) deest 2. t) faciens 2. u) facient 1. v) potestate 1.

w) inferent 2. x) et Pergamenses 2. y) Passaverra 2. z) faciant 1. aa) deest 2. ab) per

comune 2. ac) Passaverra 2. ad) ut poss. 2. ae) possessionem *abundat* 2. af) palladium 2.

Predictus dominus imperator hanc chartam fieri precepit.

Interfuere dominus Petrus Placentinus alme Urbis cardinalis^{f,1}, archiepiscopus Ravenne^g scilicet Vuilihelmus, Bonifacius Novariensis^h episcopusⁱ vicarius imperialis aule, Anselmus Cumanus episcopus, Brixiensis episcopus, Albertus de Summo Cremonensis potestas Papie, Ubertus de Olevano, Gaiferius Ysembardus, Vuido de Puteo, Vuido de Codalo, Otto Cendarius, Albertus Strussus^k de Cremona, Arnaldus Strictus^l de Placentia, Henricus de Lutra pincerna et camerarius domini imperatoris, Roglerius Vicecomes, Daniel^m de Concisio, Ugo de Camerraⁿ, Tacius de Mandello, Ardericus de Modoccia testes^o.

Ego Martinus Filippi^p imperialis aule et Papiensis notarius interfui et precepto iamdicti domini imperatoris hanc cartam scripsi.

343. EPISTOLA AD COELESTINUM III. DE MONASTERIO CASSINENSI.

(1192) Febr. 29.

Monasterium Montis Cassini, quia eius incolae a fide imperatoris ad Tancredum recedere notuerunt, a. 1191 a pontifice interdicto suppositum esse, e Chronico Riccardi Sangermanensis (SS. XIX, 326) discimus. Epistola, qua imperator a pontifice poposcit, ut interdictum solveret, legitur in codice Parisino 8989. Rotulum II. Cluniacensem a. 1245 curatum continente, et ex eo edita est a viro cl. Huillard-Bréholles 'Notices et extraits' XXI, 2, 328 nr. VIII (= Dantier 'Les monastères des Bénédictins d'Italie' I, 499), 29 Summarium codicis Ottobonianae 2546 edidit Martene 'Collectio amplissima' II, 1230 (= Watterich II, 722). — Stumpf, Reg. 4737. (P. deest.)

Reverendo in Christo patri Celestino sacrosancte Romane sedis summo pontifici H. Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus salutem et sincerum filialis dilectionis affectum.

Inter variarum rerum eventus varios cum multa frequentius nostris auribus insonare soleant, nunc tandem res quedam inopinata et cui vix fidem adhibere possumus, ad maiestatis nostre prolata est audientiam. Audivimus enim, quod monasterium sancti Benedicti de Monte Cassino occasione nostri sub interdicto posueritis et in monachos eiusdem monasterii sententiam tuleritis excommunicationis. Super quo nostre serenitati tanto vehementior occurrit admiratio quanto specialius ecclesia Cassinensis ex privilegiis antecessorum nostrorum tam regum quam imperatorum, que inibi pre manibus habentur, nobis pertinere dinoscitur et imperio, et quanto uberiori bone pacis et amicabilem concordie firmitudine magnificentiam imperialem a vestra sanctitate nuperime in coronatione nostra sperabamus recessisse: precipue cum et tunc prompti fuerimus et nunc parati sumus ad exequendum ea que vestre complacere debeant paternitati. Ut itaque hec, que circa hoc ipsum factum minus circumspecto, ut nobis videtur, con-

342. f) Petrus Aliene urbis card. de Placentia 2. g) Ravene 2. h) notarius Novariensis 2. i) et *ald.* 2. k) Strussius 2. l) de Strictis 2. m) Manuel 2. n) Cameraria 2. o) et ceteri 2. p) Philippi 2.

1) Petrus Dianus Placentinus, presbyter cardinalis tituli S. Cuculæ.

silio acta sunt, in eo severitatis rigore diutius non perdurent, dilectum principem nostrum Bertrannum Metensem episcopum, virum prudentem ac discretum, et fidelem nostrum Henricum nobilem virum advocatum de Huneburch ad vestram dirigimus presentiam, rogantes attentius quatinus, eorum commonitione ex parte nostra super hoc
 5 benigne admissa, latam sententiam in prememoratum monasterium et monachos nostre serenitatis intuitu revocetis. Ceterum eisdem fidelibus nostris presentium latoribus super hiis, que ex parte nostra industrie vestre intimaverint, fidem adhibeatis indubitam.

Datum apud Hagnowe, II. Kalendas Martii.

344. EPISTOLA AD COELESTINUM III. DE TREUGA CUM TANCREDO.

(1192) Mart. 11.

Erstat in codice Parisino 8990 saec. XVIII, apographa Rotulorum Cluniacensium continente (in Rotulo IX.), ex quo eam dedit Haillard-Bréholles 'Notices et extraits'
 15 *XXI. 2, 329 nr. IX. Summarium codicis Ottoboniani saec. XIII, ex, edidit Martene 'Collectio amplissima' II. 1249 (= Watterich II. 739)¹. — Stumpf, Reg. 4741.*
(P. deest.)

Venerando in Christo patri Celestino summo sacrosancte Romane sedis pontifici
 H. Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus salutem et sincerum filialis
 20 dilectionis affectum.

Paternitatis vestre litteras per abbatem Casemarii, virum religiosum et providum ac nobis dilectum, imperiali presentatas maiestati ea qua decuit reverentia nostra recepit serenitas. Quibus diligentius inspectis et perlectis sicut earum tenor edocuit, consideravimus id et perpendimus, quod ad reformationem pacis et concordie inter
 25 imperium et regnum Sicilie vestras velletis partes libenter interponere, dum nostre celsitudinis animus ad hoc prosequendum sanctitatis vestre exhortationibus inclinari posset et induci. Super cuius rei negotio, cum ea, que prememoratus abbas nobis intimaret, discretionem nostram attendere et tam per ipsum quam per litteras imperiales magnificentie nostre voluntatem inde prudentie vestre rogaveritis exprimere^a,
 30 mansuetudini vestre significandum^b ducimus quod, licet hec, que iamdictus abbas et de treugis dandis et de aliis prudenter factis nostre sublimitati proposuisset, intellexerimus, tamen — de earundem treugarum interpositione cum vix audientiam ei prebuerimus — minime placet nobis, immo nulla ratione volumus admittere, ut aliqua super hoc deinceps nostre fiat mentio celsitudini. Verumtamen hanc pacis et concordie
 35 reformationem, ut regnum Sicilie tam iniuriose quam proditorie occupatum ea pace

344. ^a et *add. cod.*, ^b significandas *cod.*

¹ Hoc loco afferri libet sententiam, quae eodem tempore Mart. 1 Hagnovae lata est et in privilegio imperatoris monasterio Erstein dato (Wardtweini 'Nova subsidia diplomatica' X, 156 == 'Urkundenbuch der Stadt Strassburg' I, 107 nr. 150; Stumpf 4739) continetur; de principum sententia placuit, ut predicta donatio facta de clastro Erstein ad imperium pertinente retractaretur, quia non est licitum, res ad imperium spectantes alienare absque imperii proventu et utilitate.

qua debemus possidere valeamus, affectantes, si placet, ad id exequendum vestra diligentia curam adhibeat sollicitam. Super quo et aliis eum nuntios nostros ad vestram presentiam decreverimus dirigendos, si menti vestre sederet, gratum nobis esset, ut ab Urbe usque Viterbium seu Urbemveterem vel ad alium locum circa partes illas velletis declinare, ubi nuntii nostri viri honorabiles et discreti, videlicet dilectus princeps noster Bertrannus Metensis episcopus et fidelis noster Henricus vir nobilis advocatus de Hunebure, quos incontinenti ad presentiam vestram destinamus, et fidelis noster Bertoldus de Kunigesbere, quem consequenter et sine dilatione cum exercitu in Apuliam premittimus, de propositis negotiis et aliis commodius quam in ipsa Urbe vestre possint loqui industrie.

Datum apud Hagenowe V. Idus Martii.

345 344. FOEDUS CUM CREMONENSIBUS ET EORUM SOCIIS.

1192. Iun. 6. — 9.

Ad hanc conventionem pertinent etiam scripta quatuordecim, quae ad solutionem certae pecuniae summae imperatori a Cremonensibus praestandum spectant; quae ab Hippolyto Cereda e tabulario Cremonensi eruta edidit Tocche Jahrbücher Heinrichs VI. p. 618 usque 626 nr. 20—27, 30—35, inter quae sunt tria mandata imperatoris p. 620 nr. 23—25 (Stumpf, Reg. 4768—4770).

345. IURAMENTUM IN ANIMA IMPERATORIS. Iun. 6.

Dedit cir. cl. Holder-Egger ex apographo saec. XIII. tabularii Cremonensis sign. 1915 (D. 12), ex quo prius edidit Tocche l. c. p. 616 nr. 18. (P. deest.)

(S. N.) Anno^a ab incarnatione domini nostri Iesu Christi millesimo centesimo nonagesimo tertio, mense^b Iunii, indie, decima, quinto Idus Iunii, regnante^c gloriosissimo Romanorum imperatore et semper augusto^d Henrico sexto, anno regni eius vigesimo tertio, imperii vero secundo.

Henricus de Lutre imperialis aule pincerna irravix parabola data a domino Henrico Romanorum imperatore et semper augusto^e, quod ipse dominus imperator Henricus observabit et firmam tenebit pactum et conventionem factam inter ipsum dominum imperatorem et Cremonensses per Albertum Strussum missum communis Cremonae, sicut in privilegiis inde factis continetur.

Interfuerunt ibi Guiseardus comes, Ato de Pergamo, Guilielmus de Cumo. Actum in Wirceborgo^f.

(S. N.) Ego Oto index et notarius^g sacri palatii interfui et ut supra legitur scripsi.

345. ^a) ano c.   ^b) use c.   ^c) regnate c.   ^d) et p. agusto c.   ^e) agusto c.   ^f) nünreeborgo c.   ^g) nōat c.

346. 347. CONFIRMATIO FOEDERIS. *l. m.* 9.

Supersint duo exemplaria, alterum civitati Cremonae, alterum civitati Cumanorum datum, quorum textus ita inter se conveniant, ut eos in unum redigi fas sit. 1) Exemplar Cremonense, cuius transsumtum e. a. 1200 curatum asservatur in tabulario Cremonensi sign. 1922 (G. 43), quod contulit Holder-Egger; ex ipso edidit Toche l. c. 616 nr. 19; 2) exemplar Cumanum, cuius apographum, copiarum tabularii Cumanum saec. XIII. c. c. signato Vetera monumenta civitatis Norocomi tom. I. fol. 11' illatum, contulit et ipse Holder-Egger. Ex ipso edidit Rorelli Storia di Como II, 362. — Stumpf, Reg. 4751, 4752. (P. deest.)

(C.)^a ¶ In^b nomine sancte et individue Trinitatis. Henricus sextus divina favente clementia Romanorum imperator^c semper augustus, ¶ (1) Imperialem magnificentie nostre celsitudinem deest plurimum et exornat, ut fidelium nostrorum, qui constantis fidei sinceritate ad exaltationem imperii nec non patris nostri Friderici^d Romanorum imperatoris divi augusti honorem amplificandum laborare consueverunt, obsequiis inspectis, ad commoditatis^e ipsorum et honoris laudabilem processum ardentem intendamus. (2) Qua sane inducti consideratione puram fidem et intensam devotionem fidelium nostrorum Cremonensium^f attendentes, commendabilium obsequiorum suorum intuitu que patris nostri^g et nostre maiestati perseveranter exhibuisse dinoscuntur^h, notum facimus universis tam presentis quam future etatis imperii nostri fidelibus, quod nos devotisⁱ fidelibus nostris Wizaro comiti de Crema et Alberto Strucio curie nostre iudici, nuntiis communis Cremonensium, vice ipsius communis^k et pro communi promittimus, quod omnia iura, actiones, rationes et bonas^l eorum consuetudines quas habent bona fide invabimus eos manutenere, defendere et recuperare. Et quicquid tenent et possident^m invabimus eos contra unamquamqueⁿ civitatem, locum et^o personam que non sit de hac societate — Bonifacii videlicet marchionis Montisferrati^p, Cremonensium, Papiensium, Laudensium, Pergamensium et Cumanorum — manutenere et^o defendere. Et si aliqua civitas, locus vel persona^q in hiis, que ipsi tenent vel possident, violentiam eis fecerit^r vel ipsi alia de causa aliquem in ius vocaverint, statim cum super hoc per eos vel per litteras suas fuerimus requisiti, civitatem, locum vel personam vocabimus ad presentiam nostram, et si venerint, facturi iusticiam sub nobis infra spatium unius mensis ex quo requisiti fuerimus^s, postea causam ipsam infra spatium trium mensium diffiniemus, nisi per ipsos Cremonenses^t steterit. Et si non venerint^u, videbimus testes et probationes eorundem Cremonensium^v, et si probaverint, quod fuerint in possessione^w, ipsos in eam^x mittemus infra predictum spatium et civitatem, locum et personam in banno nostro infra predictum terminum ponemus nec extrahemus a banno, nisi^y eis satisfecerint^z ad preceptum nostrum factum cum consilio^z maioris partis^a huius societatis; et exinde guerram eis faciemus, si fuerimus^b in Lombardia; et si in Lombardia non fuerimus^u, vassallis^c et omnibus fidelibus^d nostris in Italia^e existentibus sub debito fidelitatis^f sacramento quo nobis

1) que non sit de hac societate, Bonifacii videlicet marchionis Montisferrati, Cremonensium, Papiensium, Laudensium, Pergamensium et Cumanorum *add.* 2.

346. 347. ^a) *christum deest* 2. ^b) *littera elongatur in* 1. ^c) et *add.* 2. ^d) *friderici* 2. ^e) *comoditatis* 2. ^f) *Cumanorum* 2. ^g) *ure corr.* un 2. ^h) *exhibuisse dinoscuntur* 2. ⁱ) *pro devotis* — Cremonensium 2; *fidei nostro Guillelmo Greco civi Cumanorum, nuncio communis Cumanorum.* ^k) *communis* 2, *similia semper.* ^l) *bona* 2. ^m) et *add.* 2. ⁿ) *unamquamque* 2. ^o) *deest* 2. ^p) *montisferrati* 2. ^q) *ac* 2. ^r) *et* 2. ^s) *correci*; fuerint 1. 2. ^t) *Cumanos* 2. ^u) et *add.* 2. ^v) *Cumanorum* 2. ^w) *possessionem* 2. ^x) *nisi* 2. ^y) *corr.* *ex* satisfecerint 2. ^z) *consilio* 1. ^a) *alio atramento superser.* 1. ^b) *si fuerimus alio atramento superser.* 1. ^c) *corr.* *ex* vassallis 2. ^d) *hominibus* 2. ^e) *ytalia* 2. ^f) *fidelitatis* 2; et *add.* 1. 2.

tenentur mandabimus, ut eos adiavent. Et societatem antiquam destruemus et istam manutenebimus et augmentabimus nec cum aliqua civitate, loco vel persona^g pactum aliquod^b contra hanc societatem faciemus. Et omnia que predicta sunt observabimusⁱ universis civitatibus, locis et personis, que^k hanc societatem de nostra licentia intrabunt. Concessionem, dationes^l et privilegia, que^m pater noster fecit vel nos fecimus^m, rata et firma tenebimus^{*1}. Et si civitas aliqua, locus vel persona de hac societate^g aliquid de predictisⁿ non observaverit, nichilominus concordia rata manebit^o, sed illud quod non fuerit observatum^g emendabitur in arbitrio nostro et totius aut maioris partis societatis: alioquin ei civitati, loco^p vel persone alii de hac societate guerram movebunt. Et si guerram pro nobis intrabunt^q, non faciemus pacem vel treugas^q sine consilio^r totius aut maioris partis huius societatis. (3) Ut autem hec prescripta^s promissio nostra rata observetur, Otto Babenbergensis, Otto^t Frisingensis et Heinricus Wormatiensis^u episcopi de mandato nostro fidem dederunt et^v frater noster Conradus^w dux Suevie, Lupoldus^x dux Austrie et Stirie, Bertoldus dux Meranie, Cuno de Minzenbere^y, Marquardus dapifer et Heinricus^z pincerna de Lutra iuraverunt^a. (4) Versa vice sepedicti Cremo- nenses^b bone voluntatis nostre studium et gratie ac dilectionis nostre^c augmentum circa ipsos considerantes et^d ad propensio- rem et magis expressam devotionis^e et^f fidei sue memoriam per supradictos^g nuntios ipsorum Wizardum comitem de Crema et Albertum Strucium pro communi eorum et vice communis promiserunt nobis et successoribus nostris Romanis^h imperatoribus seu regibus, quod bona fide iuvabunt nos manutene- re, defendere et recuperare omnia iura, actiones et rationes, quas imperium habuit vel habere debuit, habet vel habere debet, habebit vel habere debebit, vel pater noster habuit, vel nos habemus vel habituri sumus, contra omnem civitatem, locum vel personam, que non sit de eorum societate. Et omnes promissiones, que nobis vel patri nostro facte sunt vel nobis fientⁱ, iuvabunt nos manutene- re et obtinere, et precipue terram comitisse^k Mathildis^l. Item privilegia omnia, quibus derogatum est, bona fide iuvabunt nos recuperare et ea, que in suo robore adhuc consistuntⁱ, rata tenere et incon- vulsa. Item omnes possessiones et iurisdictiones, quas imperium tenuit et possedit et nos tenemus vel tenebimus, possidemus vel possidebimusⁱ in civitatibus, episcopatibus, districtibus, comitatibus, locis, rebus et^m personisⁱ bona fide iuvabunt nos recuperare, manutene- re etⁿ defendere nec imminuent nec imminuenti consentient. Et bona fide operam dabunt ad aliam societatem destruendam et imminuendam et istam promovendam. Nec facient pactum cum alia^o societate sine nostra parabola nec aliquem assument in eorum societatem sine nostra parabola. Et bona fide nos iuvabunt in omnibus guerris nostris, quas habemus vel habituri sumus in Lombardia, contra omnem civitatem, locum vel personam, que non sit de hac societate, sive illa civitas, locus vel persona sit caput guerre^p vel non. Et nos nuntium^q nostrum

*1) excepto loco Clavenne, in quo nec imperio nec Cumanis aliquid propter hanc concordiam vel acquiritur vel amittitur (*corr. et admittitur*) *add.* 2.

346. 347. s) et *add.* 2. h) *deest* 2. i) *alio atramento corr. et obseruabimus* 1. k) qui 1. 40
 l) dationes 1. m) vel nos fecimus *des.* 2. n) de predictis *des.* 2. o) manebit rata 2. p) loco
deest 2. q) trenguas 2. r) consilio 1. s) predicta 2. t) ottho 2. u) gormaciensis 2.
 v) *deest* 2. w) Conradus 2. x) liuboldus 2. y) miñhenbere 2. z) henricus 2. a) Et iuraverunt
 versa *de.* 2. b) Cumanis 2. c) nostre *deest* 2. d) *deest* 1. e) deuotsonis 1. f) ac 2. g) *pro*
 supradictos — Strucium 2; supradictum nuncium ipsorum Guillelmum (Grecum. h) Rom 1. 2. 45
 i) et *add.* 2. k) comitisse 2, *similia semper.* l) mathildis 1. m) vel 2. n) ac 2. o) aliqua 2.
 p) pers. et sit guerre capud 2. q) nuncium 2.

1) *De his que in exemplari Cumanis hoc loco addita sunt cf. privilegium Cumanis indultum a. 1191. Febr. 12 ed. Rocelli Storia di Como II, 360; Stampf, Reg. 4678.*

eis adiungemus, qui in guerris nostris ducentos milites tenebit^r. Omnes quoque captivos, quos in iamdictis guerris ceperint^s, ad redemptionem captivorum nostrorum et suorum dabunt. Si quos autem superfluos habuerint^t, sine mandato nostro non restituent. Possessiones etiam, quas ab^u inimicis eorum^u abstulerint^s, si imperio placuerit illas tenere^s, imperium eas tenebit. Si autem imperio illas^v tenere non placuerit^s, eas a nobis in feodo^w tenebunt. Item concambium denariorum dabunt competens et mercatum aliarum rerum pro competenti precio dabunt nobis bona fide et sine fraude. Si vero contingat, quod Padum^x vel aliam aquam^y, que vadari non possit, transire debeat exercitus^s, per pontes expeditum^z nobis facient transitum et exercitui, et nominatim pontem facient in Warstalla, si guerra erit. (5) De hiis autem omnibus hec^a facta est nobis securitas, quod supradicti comes Wizardus de Crema et Albertus Strucius ex parte communis et pro communi Cremonensium iuraverunt, quod et ipsi^b et omnes de communi Cremonensium^c a XV annis supra usque ad LX annos iurabunt, hec se firmiter observaturos, et singulis quinquenniis hoc iuramentum renovabunt. Et semper deinceps nobis et successoribus nostris imperatoribus seu regibus Romanis erunt obligati et eandem securitatem prestabunt, si ipsi successores nostri eis voluerint esse obligati^d et securitatem que dicta est prestari fecerint. Insuper etiam^e si quam potestatem aut consules inter se elegerint^f, illos idem iurare cum eis^g facient in iuramento quod civitati prestabunt de consulatu vel regimine. Ut autem hec omnia tam ex parte nostra quam ipsorum rata deinceps observentur et inviolata^h, presentem inde paginam conscribi iussimus et maiestatis nostre sigilloⁱ communiri.

Huius rei testes sunt: Ortolfus^j prepositus, Berardus Esculane ecclesie archidiaconus^k, Fridericus prefectus de Nurenbere^l, Fridericus comes de Abenbere^m, comesⁿ Boppo de Wertheim^o, Gebehardus comes de Tollenstein^p et alii quam plures.

¶ Signum^q domini Heinrici sexti Romanorum imperatoris (M.)^r invictissimi. ¶

Acta sunt hec anno dominice incarnationis MCXCIII, indictione X^s, regnante domino Heinrico sexto Romanorum imperatore gloriosissimo^l, anno regni eius XXIII, imperii vero secundo^u.

Dat. apud Wirecbure^v per manum Sigeloi imperialis aule prothonotarii, quinto Idus Iunii.

348–351. CONVENTIO CUM BRIXIENSIBUS.

1192, Iun. — Iul. 27.

348. CONVENTIO PRAEVLIA. ante Iun. 23.

Scriptum hoc, cuius mentionem iam vir et. Ficker 'Beiträge zur Urkundenlehre' II, 15 fecit, insertum est instrumento proxime sequenti (nr. 349) et cum eo legitur in Registro

346. 347. ^r habebit 2. ^s et *add.* 2. ^t habebunt et 2. ^u *deest* 2. ^v eas 2. ^w feudo 2. ^x padum 2. ^y *corr. ex* aliam quam 2. ^z *pro* expeditum — guerra erit 2: vel navigium (*corr. ex* navigia) nobis et exercitui facere transitum non tenentur. ^a *pro* hec — iuraverunt 2: supradictis Guillelmus Grecus ex parte communis et pro communi Cumanorum iuravit. ^b quod ipse 2. ^c Cumanorum 2. ^d nostri obligati esse voluerint 2. ^e *bis* 2. ^f et *add.* 2. ^g cum eis iurare 2. ^h sigillo nostre maiestatis 2. ⁱ ortholfus 2. ^k Berardus archidiaconus esculani 2. ^l guremjo 1; murēbere 2. ^m Abimbere 1. ⁿ de *add.* 2. ^o gerteim 2. ^p comes gebehardus tholenstein 2. ^q *littere elongatae in* 1. ^r *in* 1. ^s decima 2. ^t invictissimo 2. ^u et H^o. 2. ^v Data apud Wirecbure 2.

minore civitatis Brixienſis ſaec. XIII. in. in bibliotheca Queriniſiana aſſervato, quod nunc Librum Poteris II. inepte vocant, fol. 35¹. Exemplavit Holder-Egger. Et ſcriptum noſtrum et privilegia infra edenda textum conventionis, quum Fridericus I. a. 1185. Febr. 11 cum Mediolanenſibus inſit (ſupra nr. 303, c. 6. 9) pro fundamento ſumpſerunt.

(P. deest.)

In nomine Domini. (1) Nos Henricus^a Dei gratia Romanorum imperator confirmamus Brixienſibus^b omnes conſeſſiones quas in tenore pacis² eis fecimus. (2) Insuper concedimus Brixienſibus^b omnia regalia que imperium habet in episcopatu Brixienſi^b ſeu iurisdictione vel districtu, ſcilicet infra hos confines: in tota curte et territorio Moſi ab utraque parte^c fluminis Ollii: et a curte et territorio Moſi inſuſum, ſicut fluit flumen Ollii uſque Pallaſolum: et in ipſo flumine et ripis eius verſus Brixiam et terram Brixianam; et in omnibus locis et caſtris et burgis, ſicut extenduntur curtes et territoria locorum Brixienſium^b ab utraque parte Ollei: et in curte et territorio Mure: et in curte et territorio Pallaſoli: et a Pallaſolo inſuſum uſque ad lacum Yseo, unde fluit Ollium verſus Brixiam: et in ipſo flumine et ripis eius verſus terram Brixianam: et inde ſupra per totum episcopatum Brixie uſque ad Dalegnum et per totum territorium eius: et a Dalegno in omnibus locis et caſtris et burgis, que diſtinguntur per civitatem Brixie, et curtibus et territoriis ipſorum locorum uſque Lemonum: et a Lemono ad Poſcelengum: et a Poſcelengo uſque ad Guditiolum: et a Guditiolo uſque ad Moſum: et in aliis locis que diſtinguntur vel diſtingebantur per civitatem Brixie, ubicumque fuerint in terra et in aqua. (3) Eo addito ut, ſi in predictis locis vel infra predictos fines a glorioso patre noſtro Frederico^d bone memorie Romanorum^e imperatore vel a noſtra clementia vel ab eo, qui a nobis [habuit], aliquod datum vel ſcriptum factum fuerit de predictis regalibus, Brixienſibus^b non obſit: de quibus, qui adquiſivit, non habet publice poſſeſſionem, non violentam, non clandestinam. (4) Ab hac conſeſſione exceipimus omnia feuda et beneficia antiqua ſeu a patre noſtro vel a nobis conſeſſa, de quibus ille, qui adquiſivit, manifeſtam habet poſſeſſionem, non clandestinam, non violentam. Et excepto fodro regali, quando aliquis ſucceſſor noſter profecturus eſt Romam pro corona ſuſcipienda ab his qui ſolent et debent predictum fodrum dare. Et exceptis appellacionibus ſecundum quod in forma pacis³ continetur. (5) Pro predictis autem regalibus, que eis in pace non conſeſſimus et nunc concedimus, dabunt nobis vel nuntio noſtro in civitate Brixie in proximis Kalendis Martii^f et a proximis Kalendis Martii^f inantea ſingulis annis pro cenſu . . . .^g libras imperiales^h. (6) Ad maiorem autem fidei et gratie noſtre plenitudinem et eorum cautelam et ſecuritatem talem cum Brixienſibus^b inimus pactionem, que iuramento hinc inde firmata eſt. Iuravit H. parabola in anima noſtra, quod nos manutenebimus civitatem Brixie et adiuvabimus Brixienſes^b manuteneſe omnes ſupraſcriptas conſeſſiones et confirmaciones et poſſeſſiones, iura, iuſticias et rationes. Et ſi quas poſſeſſiones, iura, iuſticias et rationes amiſerunt vel amiſerint, eos adiuvabimus bona fide recuperare. Et adiuvabimus eos contra omnes civitates, loca vel perſonas Lombardie, Marchie et Romaniolę: ita ut pro ſpeciali negotio Papienſium non faciamus guerram Brixienſibus^b, nec pro ſpeciali negotio Brixienſium^b teneamur facere guerram Papienſibus. Si vero Papienſes adiuncti ſunt vel adiunxerunt ſe alicui civitati, loco vel perſone, adiuvabimus Brixienſes^b contra Papienſes. Nec faciemus aliquam ſocietatem cum

348. ^a) Hen c. ^b) Brixien c. ^c) parte alio utramque poſt ſuſſer. c. ^d) felerico c. ^e) roman c. ^f) kl mar c. ^g) ſpatium numero inſerendo vacuum relictum c. ^h) libr imper. c.

1) Cf. Valentini *Il Liber Poteris* p. 32 nr. XXXVI. *Librum Poteris I (Regiſtrum maius) eiusdem bibliothecę eſt apographon Regiſtri minoris, in quo carta noſtra legitur fol. XXXIV.* 2) *Conſtantienſis.* 3) *Conſtantienſis cap. 10.*

aliqua civitate¹, loco vel persona Lombardie, Marchie vel Romaniole sine parabola omnium consulum Brixie vel maioris partis, salvo pactis Mediolanensium^k et Placentinorum^l, que fecimus cum eis. (7) Iuraverunt Brixieneses^m, quod bona fide adiuva-
 5 bunt nos manutene re imperiumⁿ in Lombardia, Marchia^o et Romaniola et possessiones, iura, iustitias et rationes, quas habemus in Lombardia, Marchia et Romaniola: et specialiter terram comitisse condam^p Matildis^q. Si quas etiam possessiones, iura, iustitias, rationes in predictis locis et quod de terra condam comitisse Matildis ammi-
 10 mus, bona fide adiuva bunt nos recuperare contra omnes civitates, loca vel personas Lombardie, Marchie, Romaniole, eo tenore ut, si nos, quod^r nobis licere nolumus, ali-
 quando contra concessionem et permissionem factam civitatibus, locis vel personis societatis venire voluerimus, non teneantur Brixieneses^m hoc sacramento ad hoc nos adiuva re.
 Nec aliquam societatem specialem faciant cum aliqua societate, civitate, loco vel
 15 persona Lombardie^s, Marchie et Romaniole sine nostro consensu. (8) Item consules et credentia iurabunt, quod bona fide dabunt nobis rectum consilium, cum peccerimus
 per nos vel per nostrum certum nuntium vel per nostras litteras, nec per fraudem se
 subtrahent, quin illud dent. (9) Hoc etiam sacramentum facient omnes Brixieneses^m
 a decem et octo annis^t supra et a LXX infra, qui generalia sacramenta facere con-
 20 sueverunt. Et si qui non fecerunt propter minorem etatem, iurabunt infra quinquenium, si requisiti fuerint. Et renovabunt singulis decenniis hoc sacramentum etiam illi qui
 fecerunt, si requisiti fuerint.

349. FACULTAS NUNTIORUM BRIXIENSIVM. *Jan. 23.*

*Escripsit vir cl. Holder-Egger e Registro minore (Libro Polaris II.) fol. 35¹.
 (P. deest.)*

In Christi nomine. Die Martis VIII. exeunte mense Junii in pallatio comunis
 25 Brixie, in presentia horum hominum, quorum nomina inferius scripta sunt, lecta est hec cartula pacti et concordie domini Henrici Romanorum^a imperatoris et Brixienesium^b, que sic incipitur et legitur:

In nomine Domini — si requisiti fuerint. *nr. 348.*

Autem predicta cartula^c lecta et cum suis capitulis diligenter audita, omnes infra-
 30 scripti a domino Wilhelmo de Donna^d Oriana vice et nomine domini Azonis comitis de Moso et domini Milonis Griffonis seu aliorum suorum sociorum consulum comunis, qui ituri essent ad dominum imperatorem ad suprascripta perficienda . . . .^e, interrogati responderunt et dederunt ei domino Wilhelmo consuli comunis et dictis aliis eius sociis, qui ad dominum nostrum imperatorem ire debent pro ipsa concordia
 35 facienda, parabola, ut ea^f faciant et compleant et sacramento firmare debeant. Et si predicta sive alia adiuncta, que infrascripta inveniuntur, perfici non possent, illam adiunctam cum suprascriptis perficiant nec propter adiunctam dimittant, quin illud faciant. Que adiuncta talis est: Eas autem concessionem, quas in tenore pacis fecimus et nunc facimus, cum iustitia et ratione adiuva bimus eos manutene re².

10 348. ¹) cum aliqua civitate *eadem manu in marg. suppl. c.*   ^k) Mediol. c.   ^l) Placent. c.
^m) Brixien. c.   ⁿ) *his scriptum, semel dictum c.*   ^o) machia c.   ^p) *o post alio atram. supplum c.*
^q) matilde, *post corr. alio atramento matildis: amissimus add., sed expunct. c.*   ^r) *o (pro) eadem manu corr. o (quod) c.*   ^s) Lombard. c.   ^t) an. c.

15 349. ^a) roman. c.   ^b) Brixien. c.   ^c) ca^r c.   ^d) Donna c.   ^e) *spatium unius vocis cecum relictum c.*   ^f) *eadem manu superser. c.*

1) *Liber Polaris I. fol. XXXIV.*   2) *Hec adiuncta in privilegiis imperatoris non reperitur, c. infra nr. 350, 351.*

Nomina autem illorum, qui supradictis interfuerunt et parabolam domino Wilielmo, sicut dictum est, dederunt, sunt hec: Baiamundus de Manduehasinis. Maurus Bulgarellus. Bellottus Cichamice. Brochognonus de Grumethello. Iohannes de Guxiacho. Boxader de Salodo. Albertus Quinciani. Rangerius de Porta. Teutaldus de Muscolinis. Ugutio de Bassaguerra. Boxader de Pontecarali. Iohannes de Urgnano. 5 Aymo de Aymonibus. Anselmus de Porta. Iacobus de Calepio. Marius de Pallatio. Iacobus de Alkeriis. Ottobellus de Pontecarali. Mayfredus Advocatus. Bonacursus Domne^s Cerude. Lafrancus de Martinego. Iacobus de Gauardo. Iohannes Baiamundi de Candethino. Martinus Petenalupi. Bruxiadus de Leccepistis. Basalasinus. Vitalis de Malclauello. Albertus de Capriolo. Iohannes de Cocallio. Imblauatus. Wibertus 10 index de Logrado. Ribaldus de Salis. Landulfus Seanamoier. Biatta de Pallatio. Aposagius Advocatus. Albertus^h Galfardus de Martinengo. Lafrancus Täsche. Wifthottus de Pontecarali. Mayfredus Bucii. Obigo de Ugonibus. Hemannel de Concesio. Comes Wifredus de Martinengo. Manduehasinus de Manduehasinis. Bonapax Faba. Obigo de Pontecarali. Boccatus de Maneruo. Warinus Tonsi. Iohannes 15 Bocardus. Magnus de Sancto Gervasio. Iohannes Bernardi. Girardus Gisulfus. Alguilfus de Cocallio. Oddo Advocatus. Giroldus de Salisⁱ. Wido de Porcano. Lafrancus de Salis. Lafrancus de Lauello Longo. Inuerardus de Guxiacho. Marchesius Oceanonum. Berardus index de Donna Aicarda. Carneualis^k de Codeferro. Lafrancus Testa de Pontecarali^l. Botilia de Pontecarali. Albertus index de Prato 20 Albuino. Raymundus de Monteclaro. Wilielmus de Muscolinis. Petrus causidicus de Pontecarali. Brixianus Leo. Biaquinus causidicus Disiuciani. Stephanus Bocardus. Girardus de Cruce. Desiderius index de porta Sancti Andree. Oprandus de Martinengo. Iacobus Siccasolis. Girardus de Bornado. Gandulfus de Castello. Girardus Prandonum qui dicitur Scotatus. 25

Isti vero sunt consules qui eandem parabolam dederunt prenomiatis consulibus sociis suis pro se: Iohannes Faba, Albertus de Lauello longo, Petrus Petenalupi, Azo confanonerius.

Actum est hoc anno Domini millesimo centesimo nonagesimo secundo, indiet. X.

Ego Petrus Brognolus, domini Federici imperatoris notarius et a rege Henrico 30 index ordinarius factus ac missus regis constitutus, hiis omnibus interfui et parabola iam dicti domini Wilielmi hanc [cartulam] scripsi.

350. 351. DUO PRIVILEGIA IMPERATORIS. *Iul. 26. 27.*

Duo privilegia imperator Briciensibus indulsit, quorum utramque conventionem praevia nititur, unam A Iul. 26 datam, quod omnia huius conventionis capita excepit, alteram B 35 Iul. 27 datam, in quo desiderantur capita 6—9, quae foedus inter imperatorem et Bricienses initum continent. In explicanda hac discrepantia iam vir et. Ficker recte iudicasse mihi videtur, haec foederis capita secreta, ideoque altero privilegio Briciensibus opus fuisse, quod sociis suis Lombardis exhibere possent. Quod imperator, suppressis istis foederis capitibus, postero die scribi iussit. Cum haec privilegia eiusdem fere tenoris 40 sint, ea coniunctim, omnia quibus A abundat unciis includentes, ceteram tectum privilegii B pro fundamento ponentes. Privilegium A proferimus ope 1) transsumti autographi ab Henrico VII. a. 1311. Ian. 22 dati, quod asseratur in tabulario Vindobonensi; quod exemplavit iam olim Pertz, contulit Wattenbach; eodem et altero autographo

349. g) Due c. calali corr. c.

h) advocatus *abl.*, *sed del. c.*

i) Sal c.

k) Carneual c.

l) ponte 45

eiusdem transsumti, quod asservari dicitur in bibliotheca Queriniana¹, usa est editio Böhméri in Actis imperii selectis 758 nr. 1063, 2) ope editionis Muratorii 'Scriptores' XIV, 888, ubi continetur in Iacobi Malveii Chronico Brixiano saeculo XIV, med. confecto. Privilegium B, quod aliquoties propius accedit ad enuntiata conventionis praeiac, dedit Holder-Egger e Registro minore (Libro Poteris II.) fol. 11' (= Reg. manus fol. 11'). Ex eodem editum est, omissa tamen linea signi, in Muratorii Antiquitatibus Italicis IV, 465. — Stumpf, Reg. 4762, 4763. (P. deest.)

In^a nomine sancte et individue Trinitatis. Heinricus sextus^b divina favente elementia Romanorum imperator et semper augustus. (1) Circumspecta eminentie nostre discretio nominatioris imperii regiones suis approbatas laudibus diligenti industria in nostri pectoris archano ab invicem distinguens, civitates etiam illarum, loca et personas, que suis late clarent titulis, non minus sollicite considerat et attendit, ut statu cuiuslibet earum inspecto, secundum devotionis et fidei sue exhibitionem et meritum loco et tempore imperialis gratie favorem eo uberius percipiant et honorem. Inter memorandas itaque Ytalie civitates cum Brixia strenuitate^c militie, fortitudine^d populi, decore armorum, sapientie et divitiarum commendata, sinceritate intense devotionis [sue]^e et fidei celsitudini nostre et imperii exhibite et exhibende ita se applicerit, ut ad eius et ipsorum Brixiensium exaltationem indesinentem^f et commodum firmum et inmutabile intendendi habeamus propositum, notum facimus univrsis tam presentis quam future etatis imperii fidelibus, quod nos eorum devotis precibus aurem elementie nostre benigne et favorabiliter accomodantes^g, confirmamus eis videlicet Brixiensibus omnes concessionones et permissiones, quas in tenore pacis eis fecimus. (2) Insuper concedimus eis omnia regalia que imperium habet in episcopatu Brixienti sen iurisdictione vel districtu Brixie, [scilicet]^h infra hos confinesⁱ: in tota curte et territorio Mosi ab utraque parte fluminis Ollei; et a curte et territorio Mosi insusum, sicut fluit^j flumen Ollei usque Palazolium^k; et in ipso flumine et ripis eius versus Brixiam et terram Brixianam; et in omnibus locis et castris et burgis, sicut extenduntur curtes et territoria locorum Brixiensium ab utraque parte Ollei; et in curte et territorio Mure; et in curte et territorio Palazoli; et a Palazolo^l insusum usque ad lacum Ysex^m, unde fluit Olleum versus Brixiam; et in ipso flumine et ripis eius versus terram Brixianam; et inde supra per totum episcopatum Brixie usque Dalegnam et per totum territorium eius; et a Dalegno in omnibus locis et castris et burgis, que distinguuntur per civitatem Brixie, et curtibz et territoris ipsorum locorum usque Lemomum; et a Lemonoⁿ ad Pozelegnum; et a Pozelegno usque ad Guthecolium^o; et a Giudiciolo^p usque ad Mosum; et in aliis locis que distinguuntur vel distinguantur per civitatem Brixie, ubicunque fuerint^q in terra et^r in^s aqua. (3) Eo addito ut, si in predictis locis vel infra predictos confines^t a glorioso patre nostro Friderico felicis memorie Romanorum imperatore vel a nostra elementia vel ab eo, qui a nobis habuit^u, aliquid datum vel scriptum factum^v fuerit de predictis regalibus, Brixiensibus non obsit; de quibus, qui acquisivit, non habet publice^w possessionem, non violentam, non clandestinam. (4) Ad hac concessione excipimus omnia feuda et beneficia antiqua seu a patre nostro vel^x a nobis concessa.

350, 351. ^a) In — elementia Ro *primo litteris clongatis in B.* ^b) sextus *deest A.* ^c) strenuitate *A 1.* ^d) *pro fortitudine — divitiarum A; et armis.* ^e) *deest B.* ^f) indesinentem *A 2* ^g) accomodantes *B.* ^h) fines *A.* ⁱ) fluit *deest A.* ^k) *fluere dinoscitur add. hic. A.* ^l) et a Palazolo *in marg. post suppleta B.* ^m) Ysex *A 1; Ysei A 2.* ⁿ) usque *add. A 2.* ^o) Giudiciolum *A 1; Giudizolum A 2.* ^p) *sic hic etiam B; Giudizolo A 2.* ^q) vel *add. A 2.* ^r) vel *A.* ^s) *in ead. manu superser. B.* ^t) fines *A.* ^u) habuerit *A 2.* ^v) factum *post in marg. suppl. B.* ^w) publice *B.* ^x) sen *A.*

1) *Hoc fortasse est apographon in Libro Poteris I, nr. CCIV contentam, vel quod proceat Valentini p. 29 ad nr. XII: 'il quale è la conferma fatta da Enrico VII, del 1311; et abtem p. 132, ubi legimus, confirmationem Henrici VII, ex hoc codice impressam esse a Marchello 'Rucaldo di privilegi conc. la città di Brescia' (Brescia 1732) p. 2, quem librum navesici non potui*

de quibus ille, qui adquisivit^y, manifestam habet possessionem, non clandestinam, non^z violentam. Et excepto fodro regali, quando aliquis successor noster profecturus est Romam pro corona suscipienda ab his qui solent et debent predictum fodrum dare. Et exceptis appellationibus secundum quod^a in forma pacis continetur. (5) Pro predictis autem regalibus, que eis [in pace]^b non concessimus et nunc concedimus, dabunt nobis vel nuntio nostro in civitate Brixie in proximis 5 Kalendis Marci et a proximis Kalendis Marci inantea singulis annis pro censu duas marcas auri^c. [(6) Ad maiorem autem fidei et gratie nostre plenitudinem et eorum cautelam et securitatem talem cum Brixiensibus inivimus pactionem, que iuramento hinc inde firmata est. Iuravit Sefridus^d marschaleus noster de Hagenowe de parabola nostra in anima nostra, quod nos manutenebimus civitatem Brixie et adiuvabimus^e Brixiosenses manutene omnes supradictas con- 10 cessiones, confirmationes et possessiones, iura, iusticias et rationes. Et si quas possessiones, iura, iusticias et rationes amiserunt vel amiserint, eos adiuvabimus bona fide recuperare. Et adiuvabimus eos contra omnes civitates, loca vel personas Lombardie, Marchie et Romaniole; ita tamen ut pro speciali negotio Papiensium non faciamus werram Brixiosensibus, nec pro speciali negotio Brixiosensium teneamur facere werram Papiensibus. Si vero Papienses adimeti sunt vel 15 adimxerint se alicui civitati, loco vel persone, adiuvabimus Brixiosenses contra Papienses. Nec faciemus aliquam societatem cum aliqua civitate, loco vel persone Lombardie, Marchie et Romaniole sine parabola omnium consulum Brixie vel maioris partis, salvis pactis Mediolanensium et Placentinorum, que fecimus cum eis. (7) Iuraverunt Brixiosenses, quod bona fide adiuvabunt^f nos manutene imperium in Lombardia, Marchia et Romaniola et possessiones, iura^g, iusticias 20 et rationes, quas habemus in Lombardia, Marchia et Romaniola; et specialiter terram quondam comitisse Mahtildis. Si quas etiam possessiones, iura, iusticias et rationes in predictis locis et quod de terra quondam comitisse Mahtildis amisimus, bona fide adiuvabunt nos recuperare contra omnes civitates, loca vel personas Lombardie, Marchie et Romaniole, eo tenore ut, si nos, quod 25 nobis licere nolumus, aliquando^h contra concessionem seu permissionem factam civitatibus, locis vel personis societatis venire voluerimus, non teneantur Brixiosenses hoc sacramento ad hoc nos adiu- vare. Nec aliquam societatem specialem facient cum aliqua civitate, loco vel persona Lombardie, Marchie et Romaniole sine nostro consensu. (8) Item consules et credentia iurabunt, quod bona fide dabunt nobis rectum consilium, cum petierimus per nos vel per nostram certum nuntium vel per nostras litteras, nec per fraudem se subtrahent, quin illud dent. (9) Hoc etiam sacra- 30 mentum facient omnes Brixiosenses a decem et octo annis supra et aⁱ septuaginta infra, qui generalia sacramenta facere consueverunt. Et si qui non fecerint propter minorem etatem, iurabunt infra quinquennium, si requisiti fuerint. Et renovabunt singulis decenniis hoc sacramentum etiam illi qui fecerunt, si requisiti fuerint.]

A.

(10) Ut autem hec omnia, que predicta sunt, rata deinceps observentur et illibata, presentem inde paginam scribi et nostre maiestatis sigillo iussimus communiri, statuentes et imperiali auctoritate sanctientes, ut nulla omnino persona humilis vel alta huic praeematice sanctioni nostre contraire vel aliquo temeritatis ausu eam presumat infringere.

Quod qui facere attemptaverit, in ultionem temeritatis sue centum libras auri 15 puri pro pena componat, medietatem imperiali camere nostre, partem vero residuam personis iniuriam passis.

B.

(10) Ut autem hec confirmationis et concessionis nostre pagina maiestatis nostre sigillo roborata rata deinceps observetur et inviolata, statuimus et imperialis auctoritatis edicto sanctimus, ut nulla^k omnino 10 persona humilis vel alta, secularis vel ecclesiastica eam infringere vel aliquo temeritatis ausu ei obviare presumat.

350. 351. y) adquisiverit .A 2. z) vel .A 1. a) quod *superser.* B. b) in pace *des.* B. c) duas m. auri pro censu .A 1. d) Sefredus .A 1. e) omnes *add.* .A 2. f) iuvabunt .A 1. g) et *add.* .A 2. h) aliquomodo .A 2. i) *deest.* .A 2. k) nulli B.

Huius¹ rei testes sunt: Cunradus Maguntinus archiepiscopus, Wilielmus^m archiepiscopus Rauennas, Henricus Vormaciensisⁿ episcopus, Godefridus comes de Veilingen^o, Robertus de Durne et^p filius eius Ulricus, Hartmannus de Butingen, Wernerus^q de Rossewac, Cuno senior de Mincenbere^r et Cuno iunior filius eius^s, Cunradus de
 5 Walehusen^t camerarius et frater eius Albertus, Wolframus^u de Lapide, Sefridus marscaleus de Agenowe et frater eius Wolframus, Ottebellus^v Mediolanensis et Arnoldus Placentinus, imperialis aule iudices [et alii quamplures]^w.

Signum domini Henrici^x sexti Romanorum imperatoris invictis(M^y)simi.

Acta sunt hec anno ab incarnatione Domini MCXCII, indictione decima, regnante domino Henrico^x sexto Romanorum imperatore gloriosissimo, anno^z regni eius
 10 XXIII, imperii veto II: feliciter amen. Data apud Geilenhusen^a, sexto^b Kal. Augusti.

352. SENTENTIA DE FEODIS MINISTERIALIUM.

1192. Nov. 17.

15 *Legitur in Copiario ecclesie Verdensis sign. II. 125 sac. XIV. nr. 20, qui in tabulario Hannoverano asseratur, ubi rubrum praeceedit: Sententia H. imperatoris de feodis ministerialium. — Stampf, Reg. 1780. (P. 195.)*

H(enricus) Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus universis imperii fidelibus ad quos presens pagina pervenerit gratiam suam et omne bonum. Constitutus in presentia nostra dilectus noster Rodolfus Verdensis episcopus in sententiam quesivit, si ministerialis ecclesie sue feodum, quod habet ab ecclesia iure ministerialium, filio suo, qui non est sue conditionis, vel alii persone in fraudem ecclesie vel subterfugium possit concedere. Super quo sententiatum^a est et consensu principum, nobilium et ministerialium imperii nostri legitime comprobata: quod nullus ministerialis alicuius ecclesie feodum, quod habet ab ecclesia iure ministerialium, filio suo, qui sue non est conditionis, vel alii persone in fraudem ecclesie vel subterfugium potest vel debet concedere. Quam sententiam imperiali auctoritate confirmamus precipientes, ut sicuti ministerialis ecclesie tale quid in fraudem ecclesie sue perperam fecisse dino-
 20 scitur, eius factum non valeat et omnino revocetur dignaque satisfactio domino suo vel episcopo super hoc exhibeatur. Huius rei testes sunt: Henricus Pragensis episcopus, Bertoldus Cicensis episcopus, et alii quam plures.

Datum apud Aldembure, XV. Kal. Decembris.

35 **350. 351.** ¹⁾ Huius — gloriosissimo *des. A 2.* ²⁾ Wilielmus *A 1.* ³⁾ Henricus Wormatiensis *A 1.* ⁴⁾ veilingen *P.* ⁵⁾ et filius eius Ulricus *des. A 1.* ⁶⁾ Wernerus de Rossewac *in A 1 sequitur Canonem iuniorem.* ⁷⁾ de Incenbere senior *A 1.* ⁸⁾ filius eius *des. A 1.* ⁹⁾ wallhüsen *B;* walthusen *A 1.* ¹⁰⁾ Wolframus — Wolframus *des. A 1.* ¹¹⁾ Ottebellus *A 1.* ¹²⁾ et alii quamplures *des. B.* ¹³⁾ Henric. *A 1.* ¹⁴⁾ *monogramma des B.* ¹⁵⁾ anno — amen *in A 2 post Augusti leguntur.* ¹⁶⁾ Geilenhüsen *B;* Geylembusen *A 1.* ¹⁷⁾ VII. *A 1.*

352. ¹⁾ sententiarum *cod.*

353. SENTENTIA DE AEDIFICIIS IN PLATEA PUBLICA CONSTRUCTIS.

1192. Nov. 17.

Prodit ope Copiarū ecclesiae Verdensis tabularii Hannoverani signi. II, 125 saec. XIV, nr. 22, ubi rubrum: De edificiis constructis in publica platea. — Stumpf, Reg. 4781, (P. 195.)

Heinricus Dei gratia Romanorum imperator et semper augustus universis imperii fidelibus presentem paginam intuentibus gratiam suam et omne bonum. Dilectus noster Rodolfus Verdensis episcopus in sententiam quesivit, si alicui liceret in publica platea vel in loco publico domos vel aliqua edificia construere sine concessione sui episcopi vel domini, et quod concessio episcopi diutius valere non debeat quam ipse vixerit^a. Hanc itaque sententiam imperiali auctoritate confirmantes, precipimus districte, ut ubicumque in civitate Verdensi vel alias quispiam domos vel edificia aliqua contra concessionem predicti fidelis nostri Rodolphi episcopi in publica platea vel loco publico exstruxerit, episcopus liberam habeat licentiam et potestatem predicta in usus suos trahendi, nullumque ius vel consuetudo contra hoc ipsi opponatur, set super hoc digna satisfactio ipsi episcopo exhibeatur. Huius rei testes sunt: Heinricus Pragensis episcopus, Bertoldus Cicensis^b episcopus, et alii quam plures.

Datum apud Aldenbure^c, XV. Kal. Decembris.

354. CONVENTIO CUM DUCE AUSTRIAE DE REGE ANGLIAE.

1193. Febr. 14.

Superstes est carta ducis Austriae, cui insertae sunt etiam promissiones, quas imperator fecit, servata in Ansberti Historia de expeditione Ierosolimitana Friderici imperatoris, quam Gerlacus Miloricensis in Annales suos recepit. E codice Gerlaci autographo fol. 51', iam monasterii Strahovicensis, dederunt viri d. Tauschinsky et Pungert in Fontibus rerum Austriacarum I, 5, 80, quorum editionem repetimus, et antea vir d. von Hornayr 'Archiv für Geschichte und Statistik' 1825, 352. Imperatorem pro sua parte cartam dedisse, certe negandum erit. — Stumpf, Reg. 4796. (P. deest.)

Haec est forma conventionis sive tractatus habiti inter dominum Heinricum Romanorum imperatorem et Lūpoldum ducem Austriae super incolumitate et pace regis Anglorum aliisque negotiis.

1. Ego Lūpoldus dux Austriae dabo et presentabo domino meo Heinrico Romanorum imperatori regem Angliae hoc modo seu tenore, quod idem rex, sicut condictum est, donet domino imperatori centum milia marcarum argenti. Quarum ego medietatem habebō ad dotandam filiam fratris Anglorum regis, quam ducturus est

unus filiorum meorum in uxorem. Haec autem filia fratris regis Anglorum in festo
 beati Michaelis uni filiorum meorum, quem ad hoc elegero, erit presentanda: et ^{Sept. 29.}
 medietas de iam dictis centum milibus marcarum argenti, videlicet quinquaginta
 milia marcarum argenti, in eodem termino erit solvenda, quarum dominus meus im-
 5 perator unam medietatem recepturus est et ego alteram. Altera vero medietas de
 eisdem centum milibus marcarum, videlicet quinquaginta milium marcarum, quae
 restant, persolvenda est usque ad initium quadragesimae proxime venturae: cuius pec- ^{1194.}
 10 cuniae similiter dominus imperator mediam partem habebit et ego mediam. Et que-
 cunque pars totius pecuniae predictae sub quocunque numero domino imperatori infra
 terminum illum, quo tota debet solvi, [solvetur], illius medietas sine malo ingenio mihi
 presentetur.

2. Dominus autem meus imperator ducentos mihi obsides dabit, quod si ipse,
 postquam regem Anglorum ipsi presentavero, quod Dominus avertat, in fata decesserit^a,
 eodem rege in sua potestate existente, ipse rex mihi sine malo ingenio presentetur.
 15 Sed si me prius mori contigerit, eadem conventio uni filiorum meorum, quem ad hoc
 elegero, per omnia observetur, illi videlicet, qui ducturus est filiam fratris regis Angliae
 in uxorem: et si ille non fuerit, alii filio meo eadem servetur conventio.

3. Item rex Anglorum dabit domino imperatori quinquaginta galeas cum hominibus
 et expensis et aliis omnibus attinentiis: et centum milites cum quinquaginta balistariis
 20 in eisdem ponet galeis. Et ipse preter haec in propria persona cum centum aliis mili-
 tibus et quinquaginta balistariis intrabit regnum Siciliae cum domino imperatore et
 bona fide assistet ei, quousque regnum obtineat, nisi de bona eius voluntate et licentia
 ab eo recedat. Et ut idem rex haec omnia fideliter exequatur et persolvat, dabit
 domino meo imperatori ducentos obsides meliores de terra ditionis suae, quos dominus
 25 imperator ab eo requireret, nisi domino imperatori de veritate constiterit, quod aliquis
 vel aliqui ex illis ita manifeste se ei opponat vel opponant, quod illum vel illos nulla-
 tenus habere possit: et tunc loco illius vel illorum^b alium vel alios, quem vel quos
 dominus imperator denominaverit, idem rex ei obsidem vel obsides dabit, exceptis
 filiis sororis suae et Heinrici quondam ducis Saxoniae et filio fratris sui.

4. Hi autem, quibus dominus imperator eosdem obsides servandos comittet, iura-
 30 bunt quod^c, si dominus imperator, quod Deus avertat, interim dum idem obsides in
 eorum sunt potestate, decesserit, ipsos obsides dimittent^d absolutos et sine malo in-
 genio in tutum locum conducent^e.

5. Item si rex Angliae domino imperatori universa que promisit persolverit,
 35 dominus imperator insuper obsides tam diu detinebit, quousque ipse rex me duce
 Austriae apud papam absolvet. Si autem dictus rex promissum non persolverit domino
 imperatori, in voluntate eius erit, ut de obsidibus regis agat secundum suum bene-
 placitum, ita quod ego dux Austriae nichil inde habeam disponere.

6. Ad haec dominus imperator decem nobiles de imperio suo iurare faciet, tales
 40 videlicet quales ego dux elegero, quod si rex Anglie universa que ei promisit persol-
 verit, obsides eius dimittentur absoluti.

7. Item dominus imperator regem Angliae in potestate sua tam diu detinebit,
 quousque rex Cyprae et eius filia, qui in captivitate regis sunt, absolvantur. Si autem
 rex Cyprae et eius filia absoluti sunt a captivitate et pro liberatione eorum aliquid
 45 datum est vel exactum, dominus imperator regem Anglie similiter in potestate sua
 detinebit, quousque illud ex integro restituatur.

8. Item si rex Angliae infra hunc annum presentem, videlicet ab hoc capite ^{Feb. 10}
 ieiunii usque ad caput sequentis ieiunii, neque pecuniam neque obsides dederit vel, ^{1194.}
^{Feb. 23.}

354. ^{a)} concesserit *corr. cod.*   ^{b)} aliorum *cod.*   ^{c)} quidem *cod.*   ^{d)} dimittet *cod.*   ^{e)} con-

uno^f istorum completo, reliquum omiserit, et transacto illo termino de conscientia mea domino imperatori de veritate constiterit, quod dictus rex neque pecuniam promissam neque obsides persolvere possit vel, uno istorum facto, alterum non fecerit, et eo cognito, si dominus imperator regem mihi offerre noluerit, in optione mea erit, ut de supradictis ducentis obsidibus, quorum dominus imperator mihi dabit quinquaginta videlicet qui pueri sint et non milites, quos ego voluero retineam, aliis dimissis, et rex Anglie in meam recipiatur potestatem.

9. Si autem regem Anglie in potestate domini imperatoris decedere contigerit, predicti ducenti obsides domini imperatoris erunt absoluti, nisi dominus imperator de supradicta pecunia aliquid perceperit, cuius medietatem ego non habuerim: qua medietate habita, idem obsides erunt absoluti.

10. His autem omnibus secundum quod supra dicta sunt bona fide^g et sine malo ingenio completis, dominus imperator sepe dicto Anglorum regi pacem firmam observare tenetur et concordiam.

Datum apud Wirzpureh anno incarnationis Domini MCXCH. XVI. Kal. Martii, 15

355. PACTUM CUM RICHARDO REGE ANGLIAE.

(1193. Iun. 29.)

Servavit illud Rogeri de Hoveden Chronica, ex cuius editione novissima a viro et Liebermann parata SS. XXVII, 164 ipsam repetimus. Ubi etiam p. 163 et 167 invenies duas imperatoris epistolas de regis liberatione ad Angliae magnates datas a. 1193. Apr. 19 (Stumpf, Reg. 4809) et Dec. 29 (ibid. 4843). — Stumpf, Reg. 4822.

(P. 196.)

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, amen. Hec est forma compositionis inter dominum imperatorem semper augustum et dominum Ricardum illustrem regem Anglie.

1. Dominus imperator mittet nuncios suos cum nunciis domini regis, qui Londonias ibunt et ibi recipient C milia marcharum puri argenti ad pondus Colonie. Que pecunia a nunciis imperatoris accepta et ponderata sigillabitur in presencia nunciorum ipsius et in conductu regis per regni sui terminos ducetur, ita ut si eam in regno suo perdi contigerit, periculo regis perdatur. Postquam vero ad terminos imperii venerit dicta pecunia, per nuncios regis nunciis domini imperatoris presentabitur, qui eam ilico ibi recipient, et si forte in partibus imperii eam perdi contigerit, periculo imperatoris perdetur, et rex in ea non tenebitur nec obsides sui.

2. Alia quoque L milia marcharum argenti dabit rex imperatori et duci Austrie et pro illis ponet obsides, scilicet domino imperatori pro XXX milibus marcis LX obsides, duci vero Austrie VII obsides pro XX milibus marcis.

3. Solutis ergo centum milibus marcis et datis obsidibus, rex libere recedet. Si autem dominus rex solverit promissionem, quam domino imperatori de Henrico quondam duce Saxonie fecerat, imperator de L milibus marcis regum liberum dimittens

et absolutum, pro ipso rege solvet duci Austriæ XX milia marcharum, ut rex non tenebitur dare duci Austriæ VII obsides, nec imperatori LX. Cum igitur rex predictam promissionem de Henrico quondam duce Saxonie impleverit et C milia marcharum solverit, libere recedet.

4. Preterea rex fecit iurare in animam suam, quod neptem suam filiam comitis Britanniæ tradet nuptui filio ducis Austriæ infra VII menses postquam liberatus fuerit et in terram suam redierit, et eam transmittet usque ad introitum imperii, si eam recipere voluerint; et si noluerint, erit absolutus.

5. Item si promissio de Henrico quondam duce Saxonie completa non fuerit, L milia marcharum, que residua sunt, solventur infra VII menses, postquam dominus rex in terram suam redierit.

6. Cum autem rex liberatus fuerit et redire voluerit, imperator dabit ei conductum per terram suam usque ad fines imperii sui et in portu illo, ubi mare intrabit, quamdiu ibi stabit, donec prospero vento recedat.

7. Preterea ea omnia, que tunc in his quam in aliis familiaribus literis sigillatis sigillis imperatoris et regis super contractibus qui inter eos ordinati sunt [continentur], uterque pro parte sua rata et firma habebit et bona fide observabit.

356--363. LEGATIO ITALICA.

1194. Jan. 12. — Mai. 18.

20 *In Lombardia cum a. 1193 duæ partes et societates, Mediolani et Cremonæ, acriter pugnassent, Trusardus de Kestenberg ministerialis imperii, legatus ab imperatore missus, treugam et pacem restauravit, cuius acta quæ supersunt proponimus.*

356. IURAMENTUM DE PRAECEPTIS LEGATI SERVANDIS. Jan. 12.

25 *Proferimus opæ 1) exemplaris partis Cremonensis, quod dedit vir et, Holder-Egger e Registro magno civitatis Placentinae sacæ, XII—XIII, fol. 137; ex eius apographo 2) Registro parvo (scu mezzano dicto) fol. 93' excerptum dedit Poggiali Memorie storiche di Piacenza V, 21; 2) exemplaris partis Mediolanensis, quod legitur in Annalibus Alexandrinis Schiavinae editis in Monumentis historiæ patriæ XI (Scriptores IV.), p. 82. Hoc exemplar edidit etiam Moriondi Monumenta historica Apenina I, 195 nr. 89 e Collectaneis Buvontii, quem lectum (M) aliquantulum depravatum Pertz recudi fecit. (P. 197.)*

Anno^a dominice incarnationis millesimo centesimo nonagesimo quarto, indictione duodecima, duodecimo die mensis Ianuarii. Hoc est iuramentum pacis et concordie factum sub domino Trusardo^b legato domini Henrici Dei gratia invictissimi Romanorum^c imperatoris et^d semper augusti super guerris et discordiis Lombardiæ.

30 Ego iuro ad sancta Dei euangelia, quod bona fide et sine fraude et malo ingenio observabo et adtendam omnia precepta, que dominus Henricus Dei gratia invictissimus imperator Romanorum^e et semper augustus vel dominus Drusardus prefati^f domini imperatoris in Ytalia legatus fatiet michi super discordiis et guerris^g quas habeo cum

35 **356.** 1) *pro* Anno — quarto 2: MCXCIII. 2) Drusardo 2: *similia semper.* 3) roñ 1. 4) et semper augusti *des.* 2. 5) roñ 1: Rom. imp. 2. 6) ipsius 2. 7) guerris et discordiis 2.

1.

Mediolanensibus, Brixiensibus, Placentinis, Novariensibus^h, Cesariensibus, Astensibus, Cremensibus, Pontremolensibus, Grabadoniensibus, Domasinis, Clavennensibusⁱ

et omni eorum parte, scilicet de pace, de treugua et iustitia facienda et rebus ablatis et dampnis datis tempore treugue facte per ipsum dominum Druxardum restituendis. Insuper alia omnia^k precepta, que michi fatiet^l pro predictis omnibus, observabo. Preferea observabo et adtendam omnia precepta, que michi fatiet de stratis aperiendis et mercatis ducendis tam per aquam quam per terram. Et hoc sacramentum fatiam fieri ab omnibus quos voluerit de civitate et terra et loco meo.

Hoc autem sacramentum fecerunt, sicut supra legitur

1.

per omnia, de Papiam: Gaiferius, Isembardus, Gualterius Mezabarba, consules, et Ubertus de Olevaloⁿ et Petrus de Ramfredo, Syrus Sallimbene^p et Guido de Puteo: de Cremona: Albertus de Summa consul et Homobonus de Terzio, Rainaldus Zelagia et Iohannes Salvaticus: de Pergamo: Rainerius de Sancto Nazario potestas et Detesalvus advocatus et Galicianus Nazaronus: de Cumis: Adam Ruseha et Butigla Broeus^s, consules, et Iohannes Papa: de Laude: Albertus iudex consul et Samalinus Saccus.

Actum in palatio Vercellensis episcopi, presentia ipsius domini Trusardi et domini Alberti Dei gratia Vercellensis episcopi. Interfuerunt etiam testes: dominus Octobonus Bazanus Vercellensis ecclesie canonicus et frater Iacobus de Lancedio, presbiter Robaldus Mortariensis canonicus et multi alii, qui ibi erant in plena euria.

(S. N.) Ego Lantelmus notarius iussu Ruffini notarii hanc cartam^u scripsi. (S. N.) Ego iandictus Ruffinus notarius interfui et hanc cartam^u iussu suprascripti domini Drusardi scribi feci et subscripsi^x. Unde plures carte^u uno tenore scripte sunt.

2.

Papiensibus, Laudensibus, Bergomatibus, Cumanis, Parmensibus, marchione Montisferrati et marchione Murvello

pro hominibus de Mediolano: Bertramus Seaccabarocius, Roglerius de Lampugnano, Roglerius de Bollate^o, consules, et Guido vicecomes, Ugo camerarius, Albertus de Lampugnano, Laurentius Corbus, Passaguerra et Prealoneus^q consul negotiatorum: et de Placentia: Gullelmus Scorpius consul et Guido de Runcoveteri, Arnaudus Strictus: de Cesarea: Balduinus et Bonifacius: de Crema^r: Antonius de Granzis et Benzonus: de Domasio: Martinus iudex: de Grabadona: Thomas Porta: de Clavenna^t: Obertus de Rovaglia.

Actum in palatio Vercellensis episcopi, presentia domini Alberti Vercellensis episcopi et ipsius domini Drusardi. Interfuerunt testes dominus Octobonus Bazanus Vercellensis ecclesie canonicus et magister Ugo Novariensis canonicus, presbiter Rubaldus Mortariensis canonicus, frater Iacobus de Laude et multi alii, qui ibi erant in plena ecclesia.

Unde plures carte^v eiusdem tenoris scripte^w sunt.

357. PRONUNTIATIO TREUGAE. Jan. 11.

Damus ex 1) Annalibus Alexandrinis Schiavinae l. c. p. 83; 2) editione Moriondi l. c. p. 103 nr. 88 e Collectione Burontii. (P. 197.)

356. ^h) novariensis 1; nouarien 1^r. ⁱ) *correci*: Eravennensibus 1; Eravenensibus 1^r. ^k) omnia alia 2. ^l) fatiet michi 2. ^m) pp̄ 1. 1^r. ⁿ) Obertus de Olenallo 1^r. ^o) Rollate *M.* ^p) Sallimbene 1; Sallimbene 1^r. ^q) Praemeus *M.* ^r) *correci*: Cremona 2. *M.* ^s) Butligla boehus 1^r. ^t) *correci*: Gravena 2; Graveria *M.* ^u) cart̄ 1. ^v) cartas 2. *M.* ^w) uno tenore scripta *M.* ^x) *intrusa est in 1 subscriptio librarū Registrū Placentinū*: Ego Iohannes de Sparavia sacri palatii notarii auctenticum huius exempli vidi et legi in quo sic continebatur ut hic legitur et propriis manibus exemplavi.

Anno dominice incarnationis MCXCIII, indictione XII, quartodecimo die mensis Iannarii.

1. Ego Drusardus legatus aule imperialis statuo et precipio firmiter^a treguam esse omnibus et inter omnes civitates et loca, que intraverunt stare mandatis domini imperatoris et meo, et super discordiis et guerris, quas habebant ad invicem, ita scilicet, ut homines omnium predictarum civitatum et locorum secure vadant et redeant per aquam et per^b terram in rebus et personis et mercatis et quocumque voluerint, et nullus offendat alterum.

2. De blava vero quod statuerunt, civitas unaqueque de suo, non mutamus omnino, sed si aliqua persona de predictis civitatibus et locis voluerit^c ducere blavam aliunde per terram et episcopatum alterius civitatis, non prohibeatur.

3. Si qua vero de predictis civitatibus vel locis fregerit hanc treguam, precipio, ut restituat lesis omnia ablata et damna infra XV dies, et insuper libras^d centum imperiales mihi vel certo nuncio meo infra mensem, postquam fuerit requisitus, pro pena persolvat.

4. Quod si persona specialis vel persone hanc treguam fregerint, precipio, ut civitas vel locus, de cuius districtu est illa persona vel persone, restituat lesis omnia ablata et damna illata infra XV dies. Sed si talis persona fregerit treguam, que non habet unde restituat, de persona illius iustitiam faciant; quam si habere non possent, hanno supponent^e nec relaxabunt bannum, donec satisfactum fuerit damnum passis.

5. Preterea si quod castrum, villa vel locus vel persona alienius predictarum civitatum vel locorum treguam hanc^f fregerit, precipio, ut civitas vel locus, de cuius districtu est illud castrum, villa vel locus vel persona que treguam fregit, infra XV dies restituat damnum passis omnia ablata et damna. Quod si civitas aut^g locus, ad quem pertinet restitutio, infra XV dies, sicut statutum est, eam non fecerit, ipsa civitas vel locus solvat nobis vel certo nuncio nostro libras centum imperiales pro pena infra unum mensem, postquam inde fuerit requisitus. Idem statuo de marchione Montisferrati et eius terra atque hominibus^h.

6. Item precipio, ut omnes captivi, rustici et alii qui ostiatim mendicant et omnes alii quos consules predictarum civitatum vel locorum cognoverint vel bona fide crediderint ita pauperes esse, ut in captivitate se non possint de suo procurareⁱ, infra quatuor dies, postquam fuerint domi^k prefati consules, libere et absolute dimittantur.

7. Omnes autem quicumque fuerint capti infra tempus tregue, quam statui, absolute et omni occasione remota libere dimittantur, tam pauperes quam divites, infra IV dies.

8. Hanc enim treguam secundum predictum tenorem, qualiter supra legitur, per omnia observari precepit prefatus dominus Drusardus et^l sub debito sacramenti, videlicet Mediolanensibus, Placentinis, Cesariensibus, Cremensibus, Grabadonensibus, Domaxinis^m, Clavensibus, Papiensibus, Cremonensibus, Laudensibus, Bergomensibus et Cumanis, qui ibi erant in sua presentiaⁿ. Et intraverunt stare suo mandato, sicut instrumentis inde factis continetur.

Actum in palatio Verzellensis episcopi, presentia domini Alberti Verzellensis episcopi. Interfuerunt testes de civitate Vercellarum Guido advocatus, Bemundius, Martinus Bischerius^o, Gullielmus de Biogracano, Bombellus Bassanus^p, Nicolaus de Fontaneto, Ioannes de Oliva, Arditio Alzatus, Landricus Caraira^q, et multi alii, qui ibi erant in plena curia.

357. a) firmiter 2. b) deest 2. c) voluerit 2. d) lib. 1; solvat 2. e) supponent 2. f) deest 1. g) vel 2. h) omnibus 1. i) procuratore . . . 1; procurare . . . 2. k) domi 1. l) Haec 1. m) Domaxinis 2. n) persona 2. o) Bischerius 2. p) Bombellus Bassanus 2. q) Caraita 2.

358. *CONDITIONES PACIS A PARTE CREMONENSI ADIURANDAE.*

Apr. 20.

Dedit vir cl. Holder-Egger e membrana longa tabularii Cremonensis sign. nunc 476 (olim G. 66), quae e cancellaria Trushardi emanasse videtur; cuius in imo margine parva foramina incisa sunt; textus 41 lineis unius paginae exaratus est. Cuius partem unam vidit Odorici 'Storie Bresciane' VI, 90, alteram Toeche 'Jahrbücher Heinrichs VI.' p. 571. (P. drest.)

In nomine Domini.

1. Ego Trushardus^a legatus domini imperatoris precipio sub vinculo sacramenti marchioni Montisferrati^b, Papiensibus, Cremonensibus, Laudensibus, Pergamensibus et Cumanis, cunctis locis et hominibus ad eorum partem pertinentibus, exceptis Parmensibus et marchione Murrvello^c et fratre eius Alberto, ut firmam pacem iurent servare et servant inantea inviolabiliter Mediolanensibus, Brixiensibus, Placentinis, Casariensibus, Pontremulensibus, Cremensibus, Clavennensibus^d, Domasio et Grabadone totique eorum parti de omnibus maleficiis et dampnis datis et omnibus ablatis tam pro comuni^e quam pro diviso tempore guerre, et ut eis finem faciant. Hanc pacem iurent tam ipsi quam omnes homines et loca de eorum parte, a quibuscumque recipere voluerit^f sacramentum pars adversa.

2. Item precipio, ut dampna data infra trenguarum, si iam certum est vel postquam certum fuerit quod data sint, sine fraude omnia restituant secundum formam trenguarum, que date fuerunt ab hac^g die usque ad XV dies. Post hec quicumque voluerit querimoniam facere de castellis, terris, possessionibus, iurisdictionibus et districtis eorum me vel eorum iudicibus, quos dominus imperator vel ego^h ad hoc constituerimus, conqueratur et iustitiam plenariam accipiat. In quibus omnibus salva sit utrique parti omnis sua iustitia.

3. Item precipio sub vinculo sacramenti, ut hec sacramenta iurentur ab omnibus a predicta hacⁱ die usque ad XV dies. Et si qua persona vel locus de civitate Papiensi^k, Cremonensi, Laudensi, Pergamensi, Cumana^l sive de episcopatibus aut districtis eorum ad hunc terminum non iuraverit, nisi forte iusta et manifesta occasio impedimentum ei fecerit, ipsa civitas, de cuius episcopatu vel districto est illa persona vel locus, in pena componat domino imperatori et michi quingentas libras imperialium^m infra XV dies, postquam inde fueritⁿ requisita. Quod autem dico de persona, bona fide dico et sine fraude. Insuper ego captivos illius civitatis tenebo, donec sacramenta compleantur et pena persolvatur^o.

4. Item precipio sub sacramento quod, si qua harum civitatum vel aliquis locus aut persona sub ipsis consistens hanc pacem violaverit et infra VI ebdomadas non satisfecerit vel restituerit, ipsa civitas componat domino imperatori mille marcas argenti. Et si forte civitas illa noluerit satisfacere vel restituere pacem violatam infra VI ebdomadas, ut dictum est, et fortassis inde guerram provenire contingerit, omnes alie civitates sive loca de societate ipsius nullum auxilium vel consilium ei ferant contra partem adversam, donec emendatum fuerit et satisfactum de pace violata. Nichilominus^p tamen ipsa civitas penam prefatam persolvat.

5. Item precipio sub sacramento, quatinus Parmenses et marchionem Murrvellum^c et fratrem suum Albertum habeant pro suppositis banno imperiali nec consilium eis

358. ^a) Trush e. ^b) montistr̄ e. ^c) murr̄ e. ^d) Crem̄ Clavenn̄ e. ^e) eor̄ e. ^f) r̄ in loca raso e. ^g) runt ab hac in loco raso e. ^h) nil ego eadem manu superser. e. ⁱ) in loco raso e. ^k) Pap̄ e. ^l) Pergam̄ Cuman̄ e. ^m) imperial̄ e. ⁿ) corr. ex fuerint e. ^o) per eadem manu superser. e. ^p) eunt add. sed delitum e.

vel auxilium prebeant, quousque preceptum domini imperatoris vel meum super hoc recipiant.

6. Item precipio^a sub sacramento, ut omnes possessiones, quaecumque ablatae sunt tēpore guerre, infra XV dies a prefata hac^r die restituantur, salvo eo quod superius dictum est de castellis, villis, possessionibus, iurisdictionibus et districtis.

7. Item precipio, ut Laudenses, Guidotto cum sociis suis, qui de Lauda recesserant, similiter firmam pacem iurent et servent et finem faciant et omnia observent secundum tenorem superscriptum, sicut et aliis hominibus, locis et civitatibus, salvo unicuique^s suo iure^t in aliis; et ipse Guidottus suique socii similiter hoc idem iurent Landensibus. Ipsi autem Guidottus et socii eius teneant, sicut de iure debent, bona sua sita in episcopatuⁿ Laudensi, salvo unicuique suo iure.

8. Sic autem statuo hec precepta et iuramenta, ut in nullo noceant vel derogent concessionibus vel privilegiis, quaecumque dominus imperator alicui concessit.

9. Consules omnes sive potestates iurabunt, quod hec que predicta sunt observabunt bona fide et facient alios de civitatibus, locis et terris suis idem iurare, et operam dabunt bona fide, ut ab omnibus observentur. Alii vero iurabunt, quod ipsi hec que predicta sunt observabunt bona fide et operam dabunt, ut observentur.

10. Prefereat^r ne qua fraus adhibeatur, precipio, ne Guillelmo filio Murrvelli^s marchionis, quamvis non sit in banno, consilium vel auxilium contra partem adversam prebeant, quousque preceptum domini imperatoris et meum inde recipiant.

Dat. Vercellis anno domini incarnati^s MCXCIII. XII. Kal. Maii.

359. *CONDITIONES PACIS A PARTE MEDIOLANENSI ADIURANDAE.*

Apr. 20.

Vir cl. Holder-Egger contulit 1) apographum coarctum tabularii Cremonensis sign. 478 (G. 73) ab Iohanne Carmangiaro notario confectum, ex quo lectiones nonnullas communicaverat Touche l. c. 572; quod integrum edidit Odorici l. c. VI, 88; 2) Registrum magnum civitatis Placentinae saec. XII—XIII, fol. 89 et 2^a) eius apographum, Registrum parvum fol. 56, ex quo excerptum dederunt Poggiali l. c. V, 22 et Affò 'Storia di Parma' III, 302. (P. deest.)

In nomine Domini.

1. Ego Trushardus^a legatus domini imperatoris precipio sub vinculo sacramenti Mediolanensibus, Brixiensibus, Placentinis^b, Cesariensibus, Pontremolensibus et Cremonensibus^c, Clavenensibus^d, Domasio^e et Grabadone cunctisque locis et hominibus ad eorum partem pertinentibus, ut firmam pacem iurent servare et observent inantea inviolabiliter marchioni Montisferrati, Papiensibus, Cremonensibus, Laudensibus, Pergamensibus, Cumanis totique eorum parti, exceptis Parmensibus et^b marchione Muruello^f et fratre eius^g Alberto, de omnibus maleficiis et^b dampnis datis et omnibus ablatiis tam pro comuni quam pro diviso tempore guerre, et ut eis linem faciant. Hanc pacem iurent tam ipsi quam omnes homines et loca de eorum parte, a quibuscumque recipere voluerit sacramentum pars adversa.

2. Item precipio, ut dampna data infra trengnam^h, si iam certum est vel postquam certum fuerit sine fraude quod data erantⁱ, restituantur^k omnia secundum formam trenguarum^l, que date fuerunt a proxima dominica die^m usque ad XV dies. Post hec Apr. 24.

358. ^a) precipio c.   ^r) in loco raso c.   ^s) unicuique c.   ^t) iuri c.; varr. postea in iure.
^u) epata c.   ^v) ab hinc altera manus pergit c.   ^w) iure c.   ^x) du iur. c.

359. ^a) Trush 1; Trusch 2. 2.   ^b) deest 2. 2.   ^c) Cremonensibus pontremolis 2.   ^d) Clavenen 2.   ^e) Domasio 2.   ^f) Muruel 1; Muruello 2.   ^g) ipsius 2.   ^h) infra treng, *ib.* l. 4) fuerat 1.   ^k) tur iam legi accipit 1.   ^l) trenguarum 1.   ^m) necant ab hac die 2.

quicumque voluerint^a querimoniam facere de castellis, terris vel^a possessionibus, iurisdictionibus aut districtis coram me vel coram iudicibus, quos dominus imperator vel ego ad hoc constituerimus, conquerantur et iusticiam plenariam accipiant^b. In quibus omnibus salva sit utrique parti omnis^a sua iusticia.

3. Item precipio sub vinculo sacramenti^c, ut hec sacramenta iurentur ab omnibus^d a prefata die dominica^e usque ad XV dies. Et si qua persona vel locus de civitate Mediolani sive Brixie sive Placentie^f vel de^g episcopatibus aut^h districtis eorum ad hunc terminum non iuraveritⁱ, nisi forte iusta et manifesta occasio impedimentum ei fecerit, ipsa civitas, de cuius episcopatu vel districto^w est illa persona vel locus, in pena componat quingentas libras imperialium domino imperatori et michi infra XV^j dies, postquam requisita fuerit^k inde^l. Quod autem dico de persona, bona fide dico et sine fraude. Si vero aliqua^m persona de locis capitalibus, scilicet de Cesaria, Pontremolo, Cremaⁿ, Clavenna, Domasio et Grabadona, vel de locis, que sub eis sunt, hanc pacem non iuraverit ad predictum terminum, ipse locus capitalis, sub quo est illa persona vel locus, in pena componat domino imperatori et michi C libras imperialium^o similiter infra XV^p dies, postquam inde fuerit requisitus. Hoc item dico de persona bona fide et sine fraude. Insuper ego captivos eorum, per quos vel in quorum districto^q hec facta fuerint, tenebo, donec sacramenta compleantur et pena persolvatur.

4. Item precipio sub sacramento, quod si qua harum civitatum vel etiam Cesaria vel aliquis locus aut persona^d sub ipsis consistens hanc pacem violaverit et infra VI^r ebdomadas^e non restituerit, ipsa civitas sive Cesaria in pena componat domino imperatori mille marcas argenti. Si autem de locis capitalibus, scilicet de Crema^f, Pontremolo et Clavenna^g, Domasio et Grabadona, vel de his, qui sub eis consistunt^h, hec pax fuerit violata et non fuerit infra VI ebdomadas^e restitutum, ipse locus capitalisⁱ in pena componat domino imperatori centum marcas argenti. Item precipio sub iuramento^k, quatenus si qua civitas vel capitalis locus, sicut supradictum est, restituere noluerit infra VI ebdomadas^e pacem violatam, omnes alie civitates sive loca de societate illius^l nullum auxilium vel consilium ei ferant^m contra partem adversam, si forte contigerit ei guerram inde provenire, donec emendatum fuerit et satisfactum. Nichilominus tamen penam prefatam persolvatⁿ.

5. Item precipio sub sacramento, quatenus Parmenses et marchionem Murruellum^o atque fratrem ipsius^p Albertum habeant^q pro suppositis banno imperiali nec auxilium nec^r consilium eis prebeant, quousque preceptum domini imperatoris vel meum super^s hoc recipiant.

6. Item precipio, ut omnes possessiones, quecumque ablate sunt tempore guerre, infra XV dies a prefata die dominica^t restituantur, salvo eo quod superius dictum est de castellis, villis, possessionibus, iurisdictionibus et districtis.

7. Item precipio, ut Laudenses, Widoto^u cum^v sociis suis^w, qui a Lauda recesserant, similiter firmam pacem iurent et servant et finem faciant et omnia observent secundum tenorem suprascriptum, sicut et aliis hominibus, locis et civitatibus, salvo unicuique iure suo^x in aliis; et ipse Widotus^y sui que socii similiter hoc idem iurent Laudensibus. Ipsi autem Widotus^y et socii eius teneant, sicut de iure debent, bona sua sita in episcopatu Laudensi, salvo unicuique iure suo.

359. ^a) noluerit 1. ^b) vel *deest* 2. ^c) accipient 2. ^d) *deest* 2. ^e) sacer, ut hec *des.* 2. ^f) omnibus ab hac die inantea (*inantea expunct.*) 2. ^g) brixien sive plac^e 2. ^h) et 1. ⁱ) iuraverit 1. ^j) districtu 2. ^k) fuerit req. 1. ^l) *deest* 1. ^m) alia 1. ⁿ) Crema Pontremulo 2. ^o) sim. ad quindecim 2. ^p) districtu 2. ^q) civ. vel aliquis locus et pers. vel Cesaria 2. ^r) ebdomadas 2. ^s) cesaria 2. 2°. ^t) Pontremulo (Clavenna 2. ^u) consistens *corr.* consistent 2. ^v) ali *in loco raso* 1. ^w) sacramento 2. ^x) ipsius 2. ^y) eis ferent 2. ^z) persolvat 2. ^{aa}) Murruell 1; Mournellum 2. ^{ab}) suum 2. ^{ac}) *deest* 2. ^{ad}) vel 2. ^{ae}) sub 2. ^{af}) hac 2. ^{ag}) Guidotto 2. ^{ah}) et 2. ^{ai}) eius 2. ^{aj}) iure suo unicuique 2. ^{ak}) Guidottus 2.

8. Sic autem statuo hec precepta et iuramenta, ut in nullo noceant vel derogent concessionibus vel^a privilegiis, quaecumque dominus imperator alicui concessit.

9. Consules omnes sive potestates iurabunt, quod hec que predicta sunt observabunt bona fide et facient alios de civitatibus, locis et terris suis idem iurare, et operam dabunt bona fide, ut ab omnibus observentur^a. Alii vero iurabunt, quod ipsi hec que predicta sunt observabunt bona fide et operam dabunt, ut observentur.

Dat.^b Verecellis anno dominice incarnationis MCLXXXIII, XII. Kal. Madii^c.

360. IURAMENTA NUNTIORUM PARTIUM. Mai. 17.

Dedit Holder-Egger ex autographo tabularii Cremonensis signi, 2146 (J. 11 II).

(P. decst.)

(S. N.) Anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi millesimo centesimo nonagesimo quarto, indictione duodecima, die Martis quintodecimo exeunte Madio. In palacio episcopi Laude, presentia Iohannis Walcosii notarii de Bergamo et Ravanini de Nuce notarii de Brixia et Asagiti de Sancto Naçario et Brugnoli avocati et Liagarri causidici et Airoldi Pocalodhi et aliorum plurium testium. Albertus de Summo et Iacobus Surdi consules communis Cremonæ et Hengelerius de Burgo et Talamacius de Gaidoldis iuraverunt precepto domini Drushardi^a imperialis aule legati et ad eius voluntatem^b, ita attendere et observare bona fide ut in scripto pacis domini Drushardi^{a, c} continebatur. Versa vice Iohannes de Guxago consul Brixie et Bonapax Faba et Apoxacius avocatus et Petraceus^c de Nuce de Brixia et Gotecinus Mainerius consul Mediolani et Rogerius de Bolato consul Mediolani et Lötorius medicus et Aliprandus et Pasawerra iudices et Iacobus Mainerius de Mediolano et Bençonus de Bençonibus et Baxauecla de Crema iuraverunt ita attendere et observare ut in scripto pacis domini Drushardi^{a, c} continebatur. Quo facto suprascripti omnes^d precepto predicti domini Drushardi^a adinvicem pacem fecerunt de his, que in ipso brevi domini Drushardi^a continebantur, et ita ut in eo continetur.

† Signum pro predicto domino Druxhardo^e, qui de his cartam^f fieri precepit.

(S. N.) Ego^g Iohannes Walcosii sacripalatii notarius interfui et subscripsi.

(S. N.) Ego^h Robertus sacripalatii notarius his interfui et hanc cartam^f suprascripti domini Drushardi^a scripsi.

361. EXCEPTIO CREMONENSIVM DE CREMA. Mai. 17.

Autographon legitur in eadem membrana tabularii Cremonensis signi, 2146 (J. 11 II) subter nr. 360, eadem manu, sed alio atramento et litteris minoribus excavatum.

(P. decst.)

(S. N.) Anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi millesimo centesimo nonagesimo quarto, indictione duodecima, die Martis quintodecimo exeunte Madio. In palacio episcopi de Laude, presentia Asaiti de Sancto Naçario et Iohannis Walcoxii et Brugnoli avocati et Alberti de Summo et Hengelerii de Burgo et Talamacii de Gaidoldis. Cum Bençonus de Bençonibus consul Creme vellet iurare coram domino Druxhardo^a

359. ^a) aut 2.   ^a) serventur 2.   ^b) Datum 2.   ^c) millesimo centesimo nonagesimo quarto, duodecimo Kls Madii 2.

360. ^a) Drush c.   ^b) ad eius vol. alio atramento in loco raso c.   ^c) seu Petraceus c.   ^d) in loco raso c.   ^e) Drush c.   ^f) cart c.   ^g) alia manus et alium notarii signum c.   ^h) rursus prior manus; signum idem atque in initio v.

361. ^a) Drush c.

1) supra nr. 358.   2) supra nr. 359.

imperialis aule legato sacramentum pacis, dominus Iacobus de Surdo consul communis Cremonae ibi dixit: quod volebat eum facere debere ipsum sacramentum. Cum vero idem dominus Iacobus ex precepto et voluntate ipsius domini Druxhardi^a debebat facere pacem ipsi Bençono pro Crema, prefatus dominus Iacobus dixit: 'Ego vobis facio pacem salvis datis et concessionibus factis a domino imperatore Cremonensibus^b de te et terra tua et de omni re'. Et dominus Druxhardus^a respondit: 'Et ego ita dico et volo'. Et ita idem dominus Iacobus ei fecit.

(S. N.) Ego Robertus sacripalatii notarius his interfui et hanc cartam de his scripsi.

362. DECLARATIO LEGATI DE CREMA ET INSULA FULCHERII. Mai. 17.

Dedit Holder-Egger ex autographo tabularii Cremonensis sign. 2445 (J. 11 J), quod finis 23 exaratum est eadem manu ac nr. 360 et 361. Ex eodem prius edidit Tocche l. c. p. 629 nr. 38. (P. deest.)

(S. N.) Anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi milesimo centesimo nonagesimo quarto, indictione duodecima, die Martis quintodecimo exeunte Madio. In palatio episcopi Laude, presentia domini Asaiti de Sancto Naçario et Walterii Meçabarbe de Papia et Airoldi Poçalodhi de Laude et magistri Ugonis notarii domini Drushardi. Predictus dominus Drushardus^a imperialis aule legatus talem intellectum et intendimentum dedit domino Alberto de Summo et domino Iacobo de Surdo, consulis comunis Cremonae, et domino Hençelerio de Burgo^b et domino Talamacio de Gaidoldis, suo nomine et comunis et omnium hominum Cremonae et episcopatus, qui debent iurare pacem et finem et alia, que in brevi Vercellis ab ipso domino Drushardo^a ordinato continentur, et supra quod breve paulo postea iussu prefati domini Drushardi^a et ad^c eius voluntatem predicti Cremonenses iuraverunt, videlicet quod ipsum sacramentum vel pax vel finis vel promissio vel aliquid aliud, quod facient vel quod in ipso brevi continentur, in nullo noceat vel derogat privilegiis vel promissionibus vel concessionibus vel datis factis a domino imperatore Cremonensibus de Crema et Insula Fulcherii et de locis et terris et iurisdictionibus et districtis et possessionibus ad ipsum castrum et loca pertinentibus tam in castro quam extra castrum, et per hoc sacramentum vel pacem non minus Cremonenses possint exequi et defendere omnia iura, que habent et eis concessa sunt a domino imperatore de predicto castro et iurisdictionibus et districtis et locis et hominibus in ipso castro et locis habitantibus et de facto et de iure, non obstante hoc sacramento vel pace vel fine seu aliquo alio, quod continentur in ipso brevi, supra quod iurare debent. Et insuper intellectum et intendimentum datum prefato domino Iacobo Surdi et his, qui cum eo erant, apud Novariam confirmavit, sicut in instrumento ipsius intellectus et intendimenti facto a Raimondo notario continentur. Et etiam idem dominus Drushardus^a ibi dixit suprascriptis dominis Alberto et Iacobo et Hençelerio et Talamacio, ut secundum hos intellectus et intendimenta iurarent et facerent alios de terra Cremonae et episcopatus iurare, qui debent hoc sacramentum facere super brevi Vercellis ab ipso Drushardo^a ordinato continentur^d.

† Signum pro suprascripto domino Drushardo^a, qui de his cartam fieri et predictos adesse testes rogavit.

(S. N.) Ego Robertus sacri palatii notarius his interfui et hanc cartam^e rogatu suprascripti domini Drushardi^a scripsi.

361. ^b) Cremonae.

362. ^a) Drushardus. ^b) hūgo c. ^c) ad e. vol. alio atramento in loco raso c. ^d) sic c. ^e) cartae.

363. DOCUMENTUM LEGATI DE IURAMENTIS NUNTIORUM. Mai. 17. 18.

Litteras patentes dedit Holder-Egger ex apographo coarcto tabularii Cremonensis sign. 477 (G. 69), quod lineis 24 in una pagina caratum est; membrana in forma epistolae plicata erat et in imo margine foramina incisa praelet. Ex ipsa prius edidit Odorici l. c. VI. 91. (P. deest.)

Ego Trushardus^a sacri imperii legatus in Italia notum esse volo universis imperii fidelibus ad quos haec pagina pervenerit, quod me existente Laude in palatio domini episcopi anno domini millesimo centesimo nonagesimo quarto, XVII. die mensis Madii, scilicet die Martis, Cremonenses consules, videlicet Iacobus Surdus et Albertus de Summo, Angelerius quoque de Burgo et Talamatius iudex in presentia nostra ex precepto meo iuraverunt pacem firmam tenere Mediolanensibus, Brixiensibus, Placentinis et toti eorum parti in eadem carta, in qua nuntii aliarum civitatum coram nobis in curia celebrata Verceilis^b iuraverunt et quam nos de pace ordinaveramus iuranda et tenenda. Preterea sicut et alie civitates coram nobis Verceilis^b fecerant, sic et ipsi^c Cremonenses consules, Iacobus Surdus videlicet et Albertus de Summo, osculum pacis dederunt consulibus civitatum adverse partis nomine communis eorum, scilicet Gotecino Manerio et Rugerio de Bulato consulibus Mediolani^d, Iohanni quoque de Gussiaeo consuli Brixie, Uberto nuntio Placentie, Bençoni quoque consuli Creme. Et ego precepi, quod nuntii civitatum proximo sabbato venirent Cremonam pro recipiendis illis^{Med. 21} sacramentis, precipiens^e sub sacramento, quod statim^f sequenti die dominico scilicet Cremonenses inciperent iurare sacramenta, donec complerentur. Preterea eodem in loco nuntii civitatum adverse partis qui aderant iuraverunt similiter in eadem carta, eandem pacem servare Cremona et Pergami^g, videlicet de Brixia: Iohannes de Gusago, Aposatius advocatus, Bonapax Faba, Petraccius de Nuce, de Mediolano: Gotecinus Maynerii, Rogerius de Bolate, Lotherius medicus, Aliprandus iudex, Passaguerra^h iudex, Iacobus Maynerii, de Crema: Bençonus consul et Basavetula.

Haec facta sunt et scripta die Martis ad vespera, utⁱ dictum est. Sequenti vero die mane scilicet die Mercurii statui, ut a Cremonensibus sacramenta illa compleantur^{Med. 18.} bona fide a predicta dominica ad VIII dies sub pena que in carta pacis scripta est. Ut autem haec in posterum pateant, sigillo meo feci communiri.

364. EPISTOLA AD COELESTINUM III. DE LEGATIS MITTENDIS.

(1195. Mart. 12.)

Epistolam, quae singulari certe notarii incuria dici falso adscripta est¹, servavit codex Parisinus lat. 8989, qui Rotulum II. Chiniacensem a. 1245 caratum continet. Ex quo edita est ab Huillard-Bréholles 'Notices et extraits' XXI, 2, 334, cuius editionem reprae-

363. ^{a)} Trush c. ^{b)} veell c. ^{c)} ipē corr. ipi c. ^{d)} mediol c. ^{e)} p̄cepiens corr. p̄cipiens c. ^{f)} stati c. ^{g)} et pergami eadem manu superscr. c. ^{h)} erra nunc detersum c. ⁱ⁾ ū c.

¹⁾ *Bincrarium imperatoris III. Id. Martii postulat, ut animaliterterat Stampf et Tacche Jahrbuch Heinrichs VI. p. 373 not. 2.*

tinus. Summarium codicis Ottoboniani 2546 saec. XIII. ex. edidit Martene 'Collectio amplissima' II, 1231 (= Watterich II, 741). Epistola pontificis a. 1195. Apr. 27 ad imperatorem data. quam recepit Chronicon Reicherspergense (SS. XVII, 524; Iaffé, Reg. pont. Rom. ed. II, 17226) ad hanc imperatoris epistolam non respondet, quae tunc fortasse ad manus pontificis nondum venerat, sed provocat ad epistolam imperatoris ad cardinales datam, quae iam deperdita est. — Stumpf, Reg. 4908. (P. deest.)

Reverendo patri in Christo C. sacrosancte Romane ecclesie summo pontifici H. Dei gratia Romanorum imperator augustus et rex Sicilie salutem et filialem dilectionem.

Cum pro hiis, que ad salutem nostram et Romani imperii incrementum conducunt, ad sinum paternitatis vestre declinare velimus et debeamus, inde est quod dilectum et familiarem nostrum C.¹ Maguntinensis ecclesie maiorem prepositum sanctitati vestre transmittimus, rogantes affectuose, quatinus cum benigne recipere velitis et hiis, que ex parte nostra vobis proposuerit, fidem adhibeatis. Ad hec discretionis vestre plenitudinem exoratum esse cupimus, quatinus dilectos vestros et nostros cardinales, videlicet O.² Ostiensem episcopum et Petrum³ Placentinum et Pandulfum⁴, ad nostre serenitatis presentiam transmittatis, plenariam eis dantes potestatem, ut ipsi ad decidendas causas ecclesiasticas vel spirituales, si quas eis forte pro aliquo negotio nostro proposuerimus, ordine iudiciario vicem vestram^a adimplere possint et debeant. Inter cetera quoque petimus, ut latorem presentium quantocius possitis ad nos remittatis.

Datum Tarenti, III. Idus Februarii.

365. ENCYCLICA DE EXPEDITIONE IEROSOLIMITANA.

1195. Apr. 12.

Recepta est in Chronicam regiam Coloniensem, cuius editionem Waitzianam p. 157 repetimus. — Stumpf, Reg. 4921. (P. 198.)

H(enicricus) Dei gratia Romanorum imperator, rex Siciliae et semper augustus dilectis ac fidelibus suis archiepiscopis, abbatibus et ecclesiarum prelatibus gratiam suam et omne bonum.

Universitati vestrae duximus significandum, quod per gratiam Dei regno Siciliae nobis subingato et in bonum statum redacto, ad honorem eius, qui brachia sua extendit in crucem pro nobis immolatus, recolentes miseriam et angustias, quae terra promissionis peccatis exigentibus feritate paganorum intolerabiliter oppressa sustinet, in sollempni curia apud Barum in festo resurrectionis Domini celebrata pro redemptione eiusdem terrae mille quingentos milites et totidem sargantos in expensis nostris a Marcio usque ad annum transmittere decrevimus et hoc manifeste spondimus, unicuique militi XXX uncias auri et tantum annonae, quae ei cum^a duobus servientibus

364. ^a) nostram *cod.*

365. ^a) eum — annonae quae ei *des. B. C.*

1) *Conradum.* 2) *Octavianum.* 3) *S. Caecliliae presbyterum.* 4) *duodecim apostolorum presbyterum.*

ad victum unius anni potest sufficere. et sarganto X uncias auri et tantum annonae, quae ei ad annum sufficere datur. Pecuniam vero ubicumque naves ascendent eis dabimus. annonam autem traduci faciemus et ex illa parte maris ubi naves applicuerint eis presentabimus. Milites itaque et sarganti iurabunt, obedire illi quem magistrum
 5 eis ac ducem constituemus et per annum stare in servitio Dei. Et si aliquem eorum ex hoc mundo migrare contigerit, quicquid de pecunia vel annona ei data reliquerit, nulli assignare poterit, set pro consilio magistrorum ac ducum exercitus alii, qui vicem eius compleat et pro ipso serviat, assignabitur. Mandamus igitur universitati vestrae rogantes, ut hanc voluntatem nostram militibus et bonis hominibus in dyocesi vestra
 10 constitutis insinuare curetis, ut si qui eorum ad propulsandas iniurias Christo et christianitati illatas instinctu divino ire voluerint, infra terminum predictum ad iter se preparent.

Datum apud Trantum. II. Idus Aprilis.

366. SENTENTIA DE IURE VILICATIONIS 15 FERRO CANDENTE PROBANDO.

1195. Aug. 24.

*Ex autographo tabularii Monasteriensis, rasuris et correcturis non paucis deformato, nuper dedit Philippi apud Wilmsium Die Kaiserurkunden der Provinz Westfalen II, 352 nr. 253, antea Erhard in Regestis historiae Westfaliae Cod. dipl. II, 238 nr. 542, —
 20 Stumpf, Reg. 4959. (P. deest.)*

II. Dei gratia Romanorum imperator semper augustus et rex Sicilie fidelibus suis episcopo, clero, ministerialibus et universis hominibus in episcopatu Mindensi constitutis gratiam suam et omne bonum.

Universitati vestre notum fieri volumus, quod dilectus capellanus noster magister
 25 Willelmus Mindensis scolasticus in presentia nostra constitutus proposuit nobis, quod quidam ministeriales ecclesie vestre, qui sunt officiiati sive villici episcopi, tenentur ipsi magistro Willelmo ex antiquo iure et consuetudine ratione beneficii scolastici de qualibet curti episcopali dimidium diei servitium annuatim persolvere; illi vero asserunt de qualibet curti ex iure tantum novem solidos Mindensis monete annuatim sibi debere.
 30 Super quo cum sententiam quereremus, sententiatum est coram nobis: quod quilibet homo, sive esset nobilis sive ministerialis, qui officium principis sive villicationem tenere vellet vel possidere, quicquid in^a ipso officio sive villicatione sibi iuris addiceret iure officiiati vel villici, illud teneretur probare. Secundo quesitum est, quo iure deberet probare: et sententiatum est: divino iudicio. Tercio quesitum est, quo divino iudicio:
 35 et data est sententia: quod si iuri suo voluerit inniti, ferro candente ius suum debet probare. Sententias igitur predictas imperiali auctoritate confirmantes mandamus tibi episcopo, similiter clero et ministerialibus firmiter precipientes, quatinus eosdem officiiatos seu villicos auctoritate nostra compellatis, ut debita diei servicia, sicut ex antiquo iure et consuetudine tenentur^a et sicut primo fuit institutum, omni occasione et dilacione

remota prefato magistro Willelmo persolvant vel iure predicto se eximant. Alioquin eos tanquam iusticie violatores et mandati nostri transgressores habeatis.

Acta sunt hec apud Hagenowe. presentibus testibus quorum hec sunt nomina: Conradus Moguntinus archiepiscopus, Conradus imperialis aule cancellarius, Albertus prothonotarius, Conradus maior prepositus Moguntinus, comes Albertus de Werningerothe, comes Sibertus de Frankenburch, Walterus de Arnesteine, Arnoldus de Hornburch, Conradus dapifer de Rodenburch et alii quam plures. Anno^b dominice incarnationis MCXCV. VIII. Kl. Septembr.

367. SENTENTIA DE TESTIBUS IURIS FEODALIS.

1195. Oct. 27.

Damus e Copiario ecclesie Verdensis tabularii Hamoverani sacc. XIV. sign. II. 125 sub nr. 21. ubi rubrum precedit: Qui possint testimonium ferre in iure feodali. Stampf, Reg. 1971. (P. 199.)

Heinricus) Dei gratia Romanorum et regni Sicilie et Apulie imperator et semper augustus universis Verdensis ecclesie fidelibus, prelati, clero, liberis et ministerialibus, gratiam suam et omne bonum.

Dilectus noster Rodolfus sancte Verdensis ecclesie episcopus in curia nostra sententiam requisivit, si aliquis homo suus, qui nullum ab eo tenet beneficium, possit homini suo ab eo inbeneficiato in feodali causa testimonium ferre: et item, si ministerialis ecclesie, qui nullum tenet beneficium ab eo, valeat ferre testimonium ministeriali beneficiato in iure feodali. Super hoc^a itaque data est sententia et a fidelibus imperii, tam liberis quam ministerialibus approbata: quod nec liber nec ministerialis, qui non habet beneficium a domino, debeat ferre testimonium pro beneficiato in causa feodali contra beneficiatum vel contra dominum.

Data Geilenhusen^b anno dominice incarnationis MCXCV, indiet. XIII, VI. Kal. Novembris.

368. 369. LEGATIO ITALICA.

1196. Ian. 20.

Ex scriptis eorum, quae gessit Conradus episcopus Hildeshemensis, totius Italiae legatus, de controversia acta inter Mediolanenses et socios ac Crenomenses et socios, proponimus scripta duo, quae contulit Holder-Egger.

^{366.} ^{b)} Anno Septembr. scriptura alia tenet post addita sunt: coces Kl. Septembr. tamen genuinae esse possunt.

^{367.} ^{a)} hac cod. ^{b)} Geileh' cod.

368. MANDATUM DE TREUGA SERVANDA. *Jan. 20.*

Erstat autographon in tabulario Cremonensi sign. 175 (D. 3), cuius maximam partem edidit Odorici 'Storie Bresciane' VI, 95, integrum Toeche 'Jahrbücher Heinrichs VI.' p. 632 nr. 41. (P. deest.)

(S. N.) In nomine Domini. Anno dominice nativitatis millesimo centesimo nonagesimo sexto, indictione quartadecima, die dominico terciodecimo Kalendas Februarii, apud Burgum Sancti Domini in ipsa ecclesia sancti Domini.

1. Nos Conradus Dei gratia Hildesemensis ecclesie electus, imperialis aule cancellarius et totius Ytalie et regni Sicilie et Apulie legatus, precipimus sub vineulo et debito iuramenti Cremonensibus, ut firmam et stabilem treugnam inviolabiliter observent Mediolanensibus et Cremensibus et universe eorum parti usque ad triginta dies post introitum domini imperatoris in Ytaliam. Item precipimus sub vinculo et debito iuramenti Mediolanensibus et Cremensibus, ut firmam et stabilem treugnam inviolabiliter observent Cremonensibus et universe eorum parti usque ad triginta dies post introitum domini imperatoris in Ytaliam. Et hoc iuramentum faciant omnes quos nos vel nuncii nostri facere preceperimus.

2. Insuper statuimus, ut si Mediolanenses vel Cremonenses hanc treugnam fregerint, duo millia marcharum argenti domino imperatori componant. Cremenses vero si contra treugnam venerint, mille marchas argenti componant, nisi infra triginta dies violatam treugnam emendaverint dampnum passis. Si vero aliquis locus de districto illorum violaverit hanc treugnam et infra triginta dies, ex quo hoc certum fuerit et inde fuerint requisiti, non fecerint emendari, eandem penam persolvant. Si vero certa persona contra hanc treugnam venerit et ipsi, de quorum districto fuerit illa persona, infra triginta dies, ut predictum est, non fecerint emendari vel personam delinquentis non tradiderint, si in potestate habeant, centum marchas domino imperatori componant et dampna resarciant.

3. Item si Mediolanenses vel Cremenses vel Cremonenses treugnam istam non servaverint, precipimus sub debito iuramenti, quod nobis fecerunt vel facient, omnibus civitatibus et locis sue societatis, et sub debito fidelitatis, qua domino imperatori tenentur, ut nullum consilium vel auxilium parti violanti hanc treugnam prebeant contra partem adversam.

4. Item precipimus eisdem, ut omnia dampna data ab ipsis, ex quo receperunt^a litteras domini imperatoris pro treugna tenenda, his qui lesi fuerint cum omni integritate restituant usque ad triginta dies, postquam ex ipsis dampnis datis constiterit et inde fuerint requisiti. Similiter omnes captivos, qui post acceptas easdem litteras capti fuerunt, restitui precipimus cum omnibus sibi ablati.

5. Preterea precipimus, ut alii captivi a vinculis et carceribus eximantur et remotis gravibus et superfluis expensis custodiantur. Si vero tam pauperes fuerint, quod custodes tenere non possint, in decenti custodia teneantur^b. Preterea precipimus ut, si qui dare voluerint idoneos obsides, permittentur, et ire ad tempus permittantur.

6. Precipimus quoque Brixienti, qui est potestas Cremensis, ut nuncio nostro usque ad dominicam proximam prestet^c iuramentum, quod fecit alia potestas eiusdem loci pro servandis mandatis nostris: quod si usque ad diem illam hoc non fecerit, precipimus Cremensibus, ut removeant eum et nullum alium eligant, qui hoc sacramentum non faciat infra quinque dies, ex quo intraverit potestariam.

368. ^a receperunt e.^b teneantur eadem manu et eodem iuramento in loco raso e.^c prestet e.

7. Hec autem omnia edicimus reservata domino imperatori et nobis potestate, ut quod ad presens propter temporis brevitatem complere non possumus, dominus imperator vel nos vel nuncii, quibus hoc commissum fuerit, subplere valeamus sub factorum iuramentorum securitate. Precipimus insuper, ut strate secure sint et nullus ambulans per eas ab aliquo debeat impediri. 5

Predictus^d dominus Conradus hanc cartulam fieri precepit.

Interfuerunt dominus Ubertus Mediolanensis archiepiscopus, dominus Albertus Verzellensis episcopus, dominus Opizo Parmensis episcopus, Novariensis episcopus, dominus Lafrancus Bergamensis episcopus, dominus Otto Bubiensis episcopus, Sirus Salimbene, Bertramus Salimbene, Arnaldus Strictus, Albertus Struxius de Cremona, 10 Passaguerra Mediolanensis, Otto Cendarius, Lafrancus de Via de Cumis, imperialis curie iudices, Thomas castellanus de Nono, Engilerius de Burgo, Francesseus de Placentia atque Petrus Ranfredus Papiensis^e, testes.

(S. N.) Ego^f Martinus Filippi imperialis aule notarius hanc cartulam^g michi preceptam fieri a domino cancellario scribere feci et in ea subscripsi. 15

(S. N.) Ego^h Guilielmus imperialis aule notarius hanc cartulam scripsi.

369. MANDATUM CREMONENSIBUS DATUM DE DAMNO PLACENTINIS RESTITUENDO. Jan. 20.

Ex autographo tabularii Cremonensis signi, 572 (D. 18), ex quo etiam edidit Tocche Jahrbücher Heinrichs VI. p. 633 nr. 42. (P. deest.) 20

(S. N.) In nomine Domini. Anno dominice nativitatis millesimo centesimo nonagesimo sexto, indictione quartadecima, die dominico terciodecimo Kalendas Februarii, apud Burgum Sancti Domini in ecclesia sancti Domini.

Nos Conradus Dei gratia Hildesemensis ecclesie electus, imperialis aule cancellarius et tocius Ytalie et regni Sicilie et Apulie legatus, precepimus sub vinculo 25 et debito iuramenti Cremonensibus, silicet Engilerio de Burgo et Ottoni de Casale Morano et Ottoni de Comite consuli Cremone et Martino Mariano et Talamacio iudici et omnibus aliis Cremonensibus in ipso quolloquio existentibus, ut in continenti reddant Petro de Vico Merchato et sociis et aliis negotiatoribus Placentie omnia^a eis ablata a Cremonensibus, restituendo Placentini ipsis Cremonensibus omnia ablata eis ab ipsis 30 Placentinis.

Predictus^b dominus Conradus hanc cartulam fieri precepit.

Interfuerunt dominus Albertus Verzellensis episcopus, Thomas castellanus de Nono, Arnaldus de Nuringbergha^c, Balduinus et Conradus scriptores imperialis curie, Antulius de Andito, Ubertus Vicecomes de Placentia et multi alii testes. 35

(S. N.) Ego^d Martinus Filippi imperialis aule notarius hanc cartulam^e michi preceptam fieri a suprascripto domino cancellario scribere feci et in ea subscripsi.

(S. N.) Ego^f Guilielmus imperialis aule notarius hanc cartulam^g scripsi.

368. d) *precedit signum paragraphi e.* e) Rāfredus Pap. c. f) *alia manus et aliud notarii signum.* g) *caē c.* h) *prior cursus manus et idem signum notarii atque in initio.* 40

369. a) *omē c.* b) *precedit signum paragraphi e.* c) *nuringbergha c.* d) *alia manus et aliud notarii signum.* e) *caē c.* f) *prior cursus manus et idem notarii signum atque in initio.*

370. EPISTOLA AD COELESTINUM III. DE LEGATIS ET HAERETICIS.

(1196.) Mai. 15.

*E codice lat. Parisino 8989, autographo Rotuli II. Cluniacensis a. 1245 exarati, dedit
5 Huillard-Broholles 'Notices et extraits' XXI, 2, 335 nr. XIII, qui animadvertit, duas
lectus lacunas e foramine ortas iam tempore Lamberti de Barice cretuisse ideoque ex
eius apographo suppleri non posse. Summarium codicis Ottobonianae 2516 saec. XIII.
etiam Martene 'Collectio amplissima' II, 1230 (= Watterich II, 719), quod tamen ad
supplendas lacunas nihil facit. — Stumpf, Reg. 4991. (P. deest.)*

10 Reverendo in Christo patri Celestino sacrosancte Romane ecclesie summo pontifici
Henricus Dei gratia Romanorum imperator semper augustus et rex Sicilie salutem et
sincerum filialis dilectionis affectum.

Vestre paternitatis nuntium P. tituli Sancte Cecilie presbiterum cardinalem, virum
providum et discretum, ad presentiam nostram accedentem ea qua vestram sanctitatem
15 nostramque maiestatem decuit honestate recepimus, pleno et benigno ad ea que nobis
ex parte vestra significavit adhibito intellectu, eo quidem propensius ac maturius super
hiis deliberantes, quo^a ad universalis ecclesie robur et augmentum ac sacri Romani
imperii dilatationem et statum tranquillum hec indubitanter pertinere dinoscuntur.
Considerantes itaque, quoad^b Terre Sancte liberationem ac ramosam heresis pravi-
20 tatem sectarum diversitate late per orbem dispersam eliminandam, quantum ad presentis
temporis cursum et ad totius christianitatis commune bonum, nil esse salubrius, nil
utilius quam inter regnum et sacerdotium pacem solidam et inconcussam stabiliri, toto
mentis nisu ad id intendimus, ut talis inter utriusque nostrum personam ecclesiamque
Romanam et imperium roboretur concordia que, amputatis hinc inde frivolis questionum
25 ambagibus que huc usque passim emergerunt, nullo de cetero eventu intercurrente
dissolvi possit aliquatenus . . . . .^c revocari. Quod ut evidentius vestre com-
pareat prudentie, quosdam de familiaribus nostris viros prudentes ac pacis amatores
ad habendum super hoc vobiseum tractatum diffinitivum ad vestram in brevi destinamus
obedientiam: scituri pro certo, quod per nos nullo modo stabit, quin inter nos et vos
30 ecclesiamque Romanam et imperium vinculum perenne pacis et amicitie . . . . .^c
regni et sacerdotii tam ad utriusque nostrum quam posteritatis nostre bonum commune
et commodum feliciter solidetur. Eisdem autem nuntios cum et super facto hereticorum
ad vos simus transmissuri, ne ipsi heretici christiane fidei perversores, quasi oves
morbide totum gregem corrumpentes, mundum universum sui erroris tabe inficiant
35 amplius et invalescant, rogamus attentius quatinus, sicut vestri iuris est, gladium Petri
contra eos ferventer et sollicite exeratis vestrosque nuntios discretos et studiosos ad
hoc dirigatis, qui verbum Dei seminando eorum nequitiam et detestabilem enormitatem
penitus evacuent et extirpent. Nos enim ad id exequendum gladio materiali vobis
nullatenus deerimus, id quod nostri iuris est, dum gladius precedat spiritualis, diligenter
40 et strenue prosequentes.

Datum in villa Durla, Idus Maii.

370. ^a) quod col.   ^b) quod ad col.   ^c) foramen in cod.

371. EPISTOLA AD COELESTINUM III. DE RETENTIONE LEGATI APOSTOLICI.

(1196. Iun.)

E codice lat. Parisino 8990 saec. XVIII. apographa Rotulorum Cluniacensium continente (Rot. IX.) edidit Huillard-Bréholles 'Notices et extraits' XXI, 2, 336 nr. XIV. — Stumpf, Reg. 5005. (P. deest.)

Reverendo in Christo patri Celestino summo sacrosancte sedis Romane pontifici H. Dei gratia Romanorum imperator semper augustus et rex Sicilie salutem et filialem in Christo dilectionem.

Ne paternitatis vestre industria quid adversum in vestro concipere debeat animo super eo quod legatum vestrum P. tituli Sancte Cecilie presbiterum cardinalem, virum utique honorabilem et discretum^a, tandiu apud nos huensque in Alemania detinuit et adhuc detinemus, quod ipsum una cum nuntio nostro ad vestram non remisimus presentiam, discretionis vestre circumspectionem nosse cupimus, quod id non aliquo alio fecimus intuitu, nisi quod per talem eius moram eo oportunitus et cum maiori deliberatione in tali et tam diffinitivo cum ipso conveniremus tractatu, per quem tam inter nostram serenitatem et vestram sanctitatem quam inter ecclesiam Romanam et imperium firmus deinceps pacis et concordie stabiliretur processus. In qua equidem cum hactenus fuerimus et adhuc quotidie simus ordinatione, totaque mens nostra et omnium familiarium curie nostre affectus pariter et consilium ad id promovendum et complendum fuerit ac bona fide intendat, rogamus attentius, quatinus mora eiusdem legati vestri seu detentio prudentie vestre nec gravis nec onerosa existat, quoniam^b ipsum in brevi una cum nuntio nostro, quos et nos veniendo ad partes illas subito Deo dante subsequemur, ad vestram audientiam ita diffinitive premitteremus, quod hic indubitanter inter vos et nos ecclesiamque Romanam et imperium unionis et amicitie nexus firmetur. Qui, nisi per vos aut divina^c dispositione steterit, processu stabili tam apud nos quam utriusque nostrum posteritatem indissolubiliter ac perenniter perseverans, nullo de cetero interveniente casu dissolvatur.

372. SENTENTIA DE CITATIONE SUPER FEODO.

1196. Iun. 3.

Dedit itum olim Böhmcr c. 1) Copiario ecclesiae Trevirensis tabularii Berolinensis saec. XIV. in.; edidit tum Beyer 'Mittelrheinisches Urkundenbuch' II, 190 nr. 148 c. 2) Baldaino Nr. 167 tabularii Confluentini. — Stumpf, Reg. 5002. (P. 199.)

Heinricus^a Dei gracia Romanorum imperator semper augustus et rex Sicilie universis hominibus Treverensis archiepiscopatus gratiam suam et omne bonum.

Quia questio apud vos fuit, quod dilectus noster Iohannes Treverensis archiepiscopus homines suos super feodo ad ius per XIII dies debebat vocare, [et] quidam affirmabant per VI septimanas per ternam^b vocationem, curie nostre dietavit sententia: quod idem archiepiscopus homines suos super feodo ad XIII dies tantum per ternam^b vocationem vel ad sex septimanas peremptorie^c teneatur citare. Mandamus igitur^d et districte precipimus, ut nullus omnino contra hanc sententiam venire presumat.

Datum apud Bopardiam. III. Non.^e Iunii.

373. CONSTITUTIO PRO MERCATORIBUS IURE NAUFRAGII LIBERIS.

1196. Iun. 24.

Edicti, quod ius quod dicimus 'grandrabr' rescindit, autographon in tabulario Darmstadiensi inter res Moguntinas asseratum descripserunt Böhmcr et Karolus Pertz. Cum ex autographo tabularii civitatis Argentinensis antea editum sit a Schöpflino in 'Alsacia diplomatica' I, 305 (= Schönemann 'Codex für praktische Diplomatie' I, 119), Böhmcr opinatus est, autographon a Bolmanno ex hoc tabulario desumptum et inter eius reliquia tabulario Darmstadiensi illatum esse. At duo autographa olim fortasse extiterunt ideoque lectionem curiam Schöpflini sub siglo S adnotavimus. Textum depravatam dedit etiam Wencker 'Apparatus et instructus archivorum' p. 169. — Stumpf, Reg. 5009.

(P. 199.)

Heinricus sextus Dei gratia Romanorum imperator semper augustus et rex Sicilie. Ad imperialis excellentie cumulum et honoris accedit incrementum, cum per auctoritatis nostre limam^a que secus ordinata sunt resecamus et ea ad formam iusticie divina^b satagimus reducere^c constitutione. Quapropter notum facimus universis imperii fidelibus presentibus et futuris, quod nos, attendentes gravamen et contra iuris rationem statutum, universos imperii nostri mercatores, per aquarum decursus cum mercimoniis suis euntes, cum rebus suis eos ab hac penitus excludimus consuetudine inordinate statuta, ne periculum naufragii cum rerum suarum dimersione^d perpassi aliquod in bonis suis ideoque dispendium sustineant vel iacturam: statuentes et imperiali sancientes edicto, ut nulla omnino persona alta vel humilis hanc nostram audeat infringere constitutionem vel ei temere contraire. Quod ut ratum permaneat et inconvulsum, presentem inde paginam conseribi et sigilli nostri impressione iussimus communiri.

Datum^e apud Ehinheim. VIII. Kal. Iulii. indictione^f XIII.

372. ^a) Henricus 2.   ^b) trimam 2.   ^c) peremptoriter 2.   ^d) sibi 1.   ^e) Nonas 2.

373. ^a) lima or: limam S.   ^b) divina S.   ^c) reducere or.   ^d) dimisione S.   ^e) Dat S.
^f) indiet. S.

374. CONSTITUTIO DE MONETA SPIRENSI.

1196. Iulii. 26.

Damus ex 1) codice Minore ecclesie Spirensis succ. XIII. ex. fol. 27. qui asseratur in tabulario Karlsruhano sign. Kopialbuch nr. 262, quem contulit vir cl. Aloisius Schulte; 2) Libro oblationum ecclesie Spirensis dicto Maior succ. XV. eiusdem tabularii, sign. Kopialbuch nr. 265, quem iam olim exemplavit Böhmcr. Autographon non existare in hoc tabulario, editionesque Düngci in Regestis Badensibus p. 153 et Remlingii 'Urkundenbuch der Bischöfe von Speyer' I, 133 et ipsas solum codicem Minorem adhibuisse, auctor est Schulte. Neque ex eodem iam iterum edidit Hilgard 'Urkunden der Stadt Speyer' p. 24 nr. 29. — Stampf, Reg. 5011. (P. 569.)

Heinricus divina favente clemencia Romanorum imperator augustus et rex Sicilie. Quoniam serenitatis nostre sublimitas exigit, ut ea que in statutis antecessorum nostrorum aliquid ambiguitatis offerunt, nostra interpretatione declarentur et perspicua fiant^a et que discordiam nutrire videntur, imperiali auctoritate ad statum pacis et tranquillitatis reformentur, dissensionem illam, que de moneta Spirensi inter fidelem nostrum 15 Ottonem venerabilem Spirensis ecclesie episcopum et dilectos nostros eiusdem ecclesie canonicos vertebatur, penitus amputare decrevimus secundum antiquorum privilegiorum tenorem ac iuxta petitionem prefati episcopi, sanctientes, ut de cetero Spirensis moneta libralis sit, quod vulgo phundich dicitur, sub ea scilicet forma, quod XII unee et VI denarii unius marce pondus habeant, et XIII unee et VI denarii unam marcam puri 20 argenti valeant et representent. Nulla^b alia mutacio in hiis fieri debet, nisi quod singulis annis, si voluerit episcopus, novum signum pro arbitrio suo denariis imprimetur. Ut autem hec constitucio omni evo inconvulsa permaneat, presentis scripture et sigilli nostri auctoritate eam corroboramus^c. Et ne aliqua potestas ipsam monetam in levius aut deterius imminuat aut aliqua racione sine communi consensu et voluntate prelatorum et canonicorum nostrorum^d permutet, sub pena C librarum auri firmissime statuimus.

Huius rei testes sunt: Cunradus Argentinensis episcopus, Fridericus prepositus Sancti Thome et^e frater Argentinensis ecclesie, Arnoldus^f et Fridericus Argentinensis ecclesie canonici, comes Albertus de Tagesburg^g, comes Sigebertus, Cuno de Minzenberg, Heinricus pincerna, Drusardus de Spira, et alii quam plures.

Acta sunt hec anno dominice incarnationis MCXCVI^h, ind. XIII. Datum apud Ehenheimⁱ, VI. Kalen.^k Iulii.

374. ^a fient 2. ^b vero add. 2. ^c corroboravimus 2. ^d nostrum 2. ^e Arnoldus add. 1; et — ecclesie des. 2. ^f Arnoldus — canonici des. 1. ^g Tagesburg 2. ^h littera C prior 35 ab alia manu suppleta in 1. ⁱ Ehenheim 1. ^k Kal. 2.

375. EPISTOLA AD COELESTINUM III. DE DUCE TUSCIAE, EPISCOPIS SICULIS, ALIIS.

(1196.) Jul. 25.

E codice lat. Parisino 8990 saec. XVIII. apographa Rotulorum Cluniacensium continente (Rot. IX.) edidit Huillard-Bréholles 'Notices et extraits' XXI, 2, 337 nr. XV. Summarium codicis Ottoboniani 2546 saec. XIII. ex. edidit Martene 'Collectio amplissima' II, 1249 (= Watterich II, 745). — Stampf, Reg. 5019. (P. deest.)

Reverendo in Christo patri Celestino summo pontifici sacrosancte Romane sedis
H. Dei gratia Romanorum imperator semper augustus et rex Sicilie salutem et sinceram filialis dilectionis affectum.

(1) Super reformandam concordiam ac pacem firmandam inter regnum et sacerdotum personamque vestram et nostram sincerum habentes animum, ne quis extimare debeat contrarium, frequens et assidua legatorum tam patris nostri felicis memorie
F. Romanorum imperatoris invictissimi quam nostra super hoc ad ecclesiam Romanam facta satis declarat transmissio. Que et rem recte intuiti, nos ad id non secundum
apparentiam, sed potius secundum existentiam evidenter intendere, demonstrat, maxime cum neque per nos neque per iamdictum patrem nostrum huc usque steterit, quin eiusdem pacis et concordie tractatus dudum habitus ad optatum finem fuerit perductus.
Super hoc itaque quod^a, sperare a nobis pacis et quietis tempora vos quasi desperare cogamini, in vestris scripsistis litteris, ex eo quod per fratrem nostrum Philippum ducem Tuscie et eius officiales vos graviter offensum esse proposuistis, respondentis de certa conscientia dicimus quod, si idem frater noster per se aut per homines suos vos lesit in aliquo, id neque de nostra voluntate neque de nostro aliquatenus processit consilio, immo cum proximo mutuis presentialiter ad invicem fruebamur alloquiis, ipsum studiosa
commonuimus exhortatione, ut neque per se neque per alios aliquid tale ageret, quod vobis seu ecclesie Romane ad gravamen cederet aut offensam. Sciat tamen vestra industria quod, si de voluntate nostra seu consilio vobis ab ipso aliqua illata esset lesio, in illa discretius pariter et honestius quam absque nostro consensu fuisset processum, precipue cum de conviventia nostra et persuasione nulla ab eo velimus emanare opera, nisi que decentia sunt et honesta. Verumtamen si per ipsum aliqua vobis fuerint illata gravamina, minus in eo, quia puer est, quam si ad etatem maturiorem processisset, sunt pensanda.

(2) Super hiis autem ad presens plenius vobis daremus responsum, nisi quod iam iter nostrum ad partes illas declinamus, ubi si intellexerimus, quod ex parte vestra eidem fratri nostro sit iniuriatum, vos eius esse credimus discretionis pariter et mansuetudinis, quod paterne corrigi faciatis et emendari; quoniam si e converso ex parte ipsius vestre sanctitati aliquas irrogatas cognoverimus iniurias, operam adhibebimus, ut ille ad honorem Dei et ecclesie Romane corrigantur, et Vitrallum, quod ab ipso vobis ablatum dicitis, faciemus restitui.

(3) Ad hec cum pro absolutione archiepiscopi Salernitani preces vestras nobis porrexeritis, dicimus, quod vobis constat et manifestum est, si scire dignum duxeritis,

375. ^a sensus corrigi, ut addatur quatenus seu tale quid.

in quot et quantis nostram lacerit maiestatem nostrisque agendis fuerit contrarius, per que non tantum captivum, sed etiam peiora meruisset. Verum si hanc, quam erga nos exercuerit malitiam, scire nolueritis, vos ad eam sciendam, cum de vestra non sit voluntate, nequimus inducere, cum nulli de eo, quod scire non affectat, fides sciendi fieri valeat. De absolutione igitur eiusdem archiepiscopi licet ad presens vestre non satisfacere possimus voluntati, intercessionis vestre intuitu ipsum benignius tractari faciemus et honestius teneri, ita tamen quod eam de ipso habeamus securitatem, ut nullam nobis possit inferre lesionem.

(4) De magistro quoque Hugone, quem de approbate vite notitia et tam de religione et honestate quam de scientia et humilitate plurimum commendatis, et quem ad instanciam precum Wolfgeri Pataviensis et Henrici quondam Wormaciensis^b episcoporum vos in Sipontinum archiepiscopum consecraste asseritis, dicimus, quod serenitati nostre non displicet, eundem Hugonem hiis que enumerate sunt decoratum esse virtutibus, sed quod iamdicti episcopi aliquas pro ipso litteras intercessorias a nobis receperint aut intercedendi pro ipso modo aliquo a nobis mandatum acceperint, penitus inficiamur. Hic ergo ut in Sipontino archiepiscopatu contra antecessorum nostrorum et regni consuetudinem instituat, concedere non possumus, maxime cum in hoc inri ipsius regni nostroque detrahatur honori, quem non minorem predecessoribus nostris in regno esse volumus neque vos velle credimus, sed maiorem, ex eo quod illis sublimiores indicamur et potentiores.

(5) De aliis autem episcopis, qui suis exigentibus meritis extra regnum exulant, cum ad partes illas venerimus, de consilio fidelium nostrorum amore vestro id quod honorem Dei, nostrum et imperii decere debeat faciemus.

(6) De nuntio Greci exoculato vos scire volumus, quod malum illi illatum moleste ferimus, cum neque de conscientia nostra processerit neque mandato. Res etiam, si que illi ablata, in potestatem nostram nullatenus devenerunt nec illas curamus, sed si ex illis adhuc aliqua reperiri poterunt et constiterit a Constantinopolitano vobis per ipsum fuisse transmissas, diligentiam nostram libenter adhibebimus, ut vestre benevolentie restituantur.

Datum apud Taurinum, VIII. Kalendas Augusti.

376. EPISTOLA AD COELESTINUM III. DE PACIS CONDITIONIBUS.

(1196. Dec. 18.)

Epistolam, cuius signum chronologicum incuria notarii XV. Kal. Decembris pro XV. Kal. Ianuarii audit, edidit e codice lat. Parisino 8990 saec. XVIII, apographo Rotolorum Cluniacensium continente (Rol. IX.) Huillard-Bréholles 'Notices et extraits' XXI. 2. 339 nr. XVI. — Stampf, Reg. 5053. (P. deest.)

Reverendo in Christo patri Celestino sancte Romane ecclesie summo pontifici H. Dei gratia Romanorum imperator semper augustus et rex Sicilie salutem et sincerum filialis dilectionis affectum.

375. ^b) Wormacien cum signo compendii cod.

Cum in tractatu pacis, qui huc usque inter vos et nos habitus est, quedam serenitati nostre fuerint intimata, per que pacem debere firmari, si ea admitteremus, nobis datum fuit intelligere, nos hec approbavimus atque ad huiusmodi processum intuitu Dei et pro anime nostre salute et pro amore persone vestre, quam caram habemus, Romanoque ecclesie profectu pariter et honore talia obtulimus, que nec a patre nostro felicis memorie Frederico quondam Romanorum imperatore invictissimo nec ab aliquo antecessorum nostrorum alicui antecessorum vestrorum fuere oblata. Verumtamen per nuntios vestros viros venerabiles Ostiensem episcopum, Petrum de Plaencia et Centium camerarium vestrum, Romane ecclesie cardinales, quos ad nostram destinastis presentiam, nobis significatum est, quod ad presens per ea que fuerunt proposita pax habere non posset processum. Nos igitur id equo ferentes animo nec letitiam inde concepimus nec turbationem, maxime cum per nos non stet nec unquam steterit, quin ipsa concordia inter vestram sanctitatem nostramque mansuetudinem finem bonum sortiretur et optatum, sicut ex eo apparuit evidenter, quod nos arduis ac multiplicibus imperii nostri negotiis omissis, circa Urbem longam moram fecimus gratia pacis et concordie inter nos reformande, ut voluntatem, quam ad processum ipsius pacis optimam, teste Altissimo, gerimus et habemus, mundo etiam faceremus manifestam. Si itaque volueritis, ut examini^a iuris, videlicet faciendo seu recipiendo iustitiam, aut aliquorum consilio, qui ad hunc tractatum perficiendum sufficiant, hinc inde supponamur, nos ad utrumque horum promptos^b invenietis et consentaneos. Verum cum per memoratos nuntios vestros intellexerimus, quod super hiis, que de pacis stabilitate proposita sunt, inducias deliberandi habere velletis usque ad epiphaniam Domini, nos id patienter sustinentes, fidelium atque familiarium nostrorum una nobiscum similiter super hiis consilio interim utendum esse decernimus et deliberatione. Alia, que nos cum prenomiatis nuntiis vestris contulimus, ipsi voce viva paternitatis vestre prudentie poterunt enarrare.

Datum Capue, XV. Kalendas Decembris.

377. EPISTOLA AD COELESTINUM III. DE LEGATIS NOVIS MITTENDIS.

(1197. Ian.)

E codice lat. Parisino 8990 saec. XVIII, apographa Rotulorum Cuniacensium continente (Rot. IX.) edidit Haillard-Breholtes 'Notices et extraits' XXI, 2, 340 nr. XVII. — Stumpf, Reg. 5057. (P. decst.)

Reverendo in Christo patri Celestino summo sacrosancte Romane sedis pontifici
II. Dei gratia Romanorum imperator semper augustus et rex Sicilie salutem et sincerum filialis dilectionis affectum.

Venerabiles paternitatis vestre nuntii cardinales ad presentiam nostram accedentes ea, que ipsis a discretione vestra iniuncta fuerunt, ad nos proferenda tanquam viri providi prudenter satis et decenter sunt prosecuti secundum quod a vobis se accepisse
asserebant in mandatis. Verum quia hec non erant talia, ut vestre sanctitati con-

veniens esset illa a nobis requirere, aut nobis et imperio expediens esset et decens ea approbare, ad nullum fuere finem perducta. Quare fideles nostros Albertum Vercellensem episcopum, Albertum imperialis aule protonotarium, Conradum ducem Spoleti, Marquardum senescallum et Henricum pincernam super eodem negotio ad vos destinantes rogamus, quatinus verbis eorum ex parte nostra vobis dicendis fidem adhibeatis indubitata, maxime cum ipsos eo transmittamus tenore quod, si vos aliquid diffinitivum cum eis super hiis de stabilitate pacis et concordie inter nos et vos geruntur, volueritis pertractare, quod cum honore nostro et imperii atque regni Sicilie possint admittere, id ipsum vobiscum terminandi et complendi vice nostra plenam a nobis habeant auctoritatem.

378. PACTUM CUM VENETIS.

1197. Inn. 6.

Legitur in 1) Libris pactorum lib. I. fol. 12: 2) Libris pactorum lib. II. fol. 83', ex quibus transcriptum est in codice Trivisano fol. 217: 3) Libro blanco fol. 47. nr. 23, praefixa rubrica: Privilegium Henrici imperatoris factum domino Henrico Dandulo duci Veneiarum confirmationis et renovationis illorum, que ex antiquo etc.; cuius librarius in describendo nostro pacto in Ottonis IV. pactum (a. 1209. Aug. 19) ita aberravit, ut nostris capitibus 1—17 illius subingeret capita sequentia et eschatocallum. Pactum Henrici VI. derivatum est e Friderici I. a. 1177 pacto (supra nr. 274). — Stumpf, Reg. 5066. (P. deest.)

In nomine sancte et individue Trinitatis. Henricus sextus divina favente clementia Romanorum imperator semper augustus et rex Sicilie gloriosus. Quoniam stabilem christianorum principum karitatem operari plurima bona ad multorum utilitatem evidenter novimus et viros sapientes ac discretos rectores regnorum suorum notos habere et amicos semper curavimus, Henricum Dandulum^a virum egregium et clarissimum Veneticorum ducem, quem luce sapientie et totius honestatis ubertate predicabiliter pollere manifestum est, habere notum et amicissimum ad decus imperii nostri^b stabilitate perpetua decrevimus. Ad cuius rei evidentiam dilectionem ipsius toto cordis^c affectu amplectentes, in confirmandis illis, que ab antecessoribus nostris suis antecessoribus collata et confirmata sunt, libenti animo voluntati et petitioni ipsius, sicut karissimi nostri, per omnia satisfacere studimus. Hac igitur ratione omnino uniti nostram utriusque dilectionem rationabiliter observavimus et in multis magnisque negotiis publicis ac privatis eius sinceram dilectionem ac preclaram sapientiam imperio nostro et nobis nostrisque fidelibus utilem existere probavimus. Et quia ipsius rei efficacia et sapientum^d iudicio sapiens atque discretus Venetici regni rector existit, et egregia fides et pure dilectionis exhibitio, quam semper erga nos habuit et nostrum imperium, cum in omnibus nobis^e commendabilem exhibuit^f, dignus eius et honestus interventus apud nostram imperatoriam maiestatem locum utpote amici karissimi et viri sapientissimi venerabiliter optinuit. Igitur ob sinceram et venerabilem eius dilectionem quicquid ipse dux et Venetici ducatus ecclesie et populus ex antiquo per multos annos in^g imperii nostri potestate secundum quod in preceptis nostrorum antecessorum, regum et imperatorum, continetur et in pacto Ottonis^g et Henrici atque Lotharii et Friderici^h, patris nostri inclite recodationis, imperatorum legitur, iuste et legaliter tenuit et habuit, per hanc nostram imperialem

378. ^a) Henricus Dandulus 1; Henricum Dandalum 3. ^b) et *add.* 3. ^c) corde 1. 3. ^d) sapient 1; sapienti 2. 3. ^e) *om.* 2. 3. ^f) habuit 2. 3. ^g) Ottonis 3. ^h) Frederici 3.

paginam renovamus et confirmamus, ita quidem, ut pars parti nil malignum aut iniustum, sed semper quod rectum est, in omnibus actionibus et rebus facere presumat et si, quod absit¹⁾, aliqua malicia vel lesio inter partes commissa fuerit, per huius federis decreta tergatur ac facta satisfactione a rebeli et transgressore parte ad pactum observandum hec series federis per cuncta
5 inviolabiliter annorum semper curricula maneat, remota contradictione vel impugnatione tam nostra quam omnium successorum nostrorum.

Quia iniustum videtur, ut aliquis vel suis vel equis sanctionibus oppugnare nitatur, et ut maxime notentur specialiter vicini populi tam ex nostro regno quam ex predicto ducatu Venetie, a quibus omnimodo hanc pactionis institutionem observandam esse decernimus, hii sunt ex nostro
10 scilicet iure: Papienses, Mediolanenses, Cremonenses, Lucenses, Pisani, Iannenses, Placentini, Florentini, Ferrarienses, Ravenenses, Clomacenses, Ariminenses, Pisaurienses, Cesenenses, Fanenses, Senogallenses, Anconenses, Humani, Firmenses, Epinenses, Veronenses, Montesilicenses, Cavellenses, Vincentenses^{k)}, Paduani, Tervisini, Cenotenses, Forouulenses, Histrienses, et cuncti de nostro Italico regno, sive qui modo sunt vel qui in posterum futuri sunt; ex predicto vero ducatu^{l)} Venetie
15 sunt: Rivoldenses, Metamancenses, Torcellenses, Clugienses^{m)}, Palestrinenses, Caputargellensesⁿ⁾, Brudulienses^{o)}, Lauretani, Murianenses^{p)}, Amianenses, Burianenses, Equilenses, Caprulenses^{q)}, Civitatinenses, Finenses, Gradenses et cuncta generalitas populi Venetici, sive qui modo sunt vel qui futuri sunt.

(1) Confirmamus itaque Veneticorum fines a nemine nostrorum inquietari, invadi vel minorari
20 debere, sed libere et absque ullo impulsu que retro ab annis possederunt multis, deinceps possideant. Proprietates vero et predia, que habere videntur tam ipse dux quam suus patriarcha nec non episcopi, abbates et ecclesie sancte Dei et reliquis populus Venetie sibi subiectus infra potestatem imperii nostri, sive in campis, sive in domibus, pratis, silvis^{r)}, vineis, paludibus, salictis, sacionibus^{s)}, piscationibus et ceteris possessionibus, quiete possideant absque cuiusquam insultantis
25 machinatione aut lesione sive sinistra quapiam^{t)} tergiversatione, ita ut nemo contrarietatem eis inde facere presumat. Nec etiam venationes^{u)} aut pabulatum^{v)} sine eorum licentia exerceat neque molestiam ibi residentibus inferat neque aliquam navem ipsorum Veneticorum in aliqua^{w)} nostri imperii parte periclitantem^{x)} predari seu hominibus naufragium patientibus aliquam controversiam inferre presumat; quod qui fecerit, componat centum libras auri purissimi illis, quibus iniuriam
30 intulerit^{y)}, et res dominio possidentium mancipentur et quiete liceat possessoribus illas tenere ac frui.

(2) Quodsi excursus inter partes factus fuerit, ipsa persona, que in capite fuerit ad eandem maliciam faciendam, infra LX dies tradatur, et omnia, que fuerint ablata, in duplum restituantur; quodsi ipsum duplum compositum non fuerit vel persona ipsa tradita non fuerit infra LX dies,
35 ut dictum est, tunc per^{z)} unamquamque personam, que ipsam maliciam perpetraverit, componantur auri quingenti.

(3) Si furtum inter partes fuerit factum, in quadruplum restituatur.

(4) Si servi aut ancille inter partes confugerint, cum omnibus rebus, quas secum detulerint, reddantur; et iudex, qui ipsos fugitivo reddiderit, accipiat pro unoquoque singulos solidos
40 auri, sic tamen ut, si amplius requiritur, per sacramentum ydonea dominis illorum satisfactio fiat. Si vero iudex aut aliquis^{b)} ipsos fugitivos susceperit^{c)} et eos reddere cura negaverit et exinde fugerint, tunc pro unoquoque fugitivo componat auri solidos LXXII^{d)}. Quodsi dubium fuerit et denegaverit iudex vel auctor loci illius, in quo fugitivi requiruntur, tunc prebeant sacramentum duodecim electi, quod ibi suscepti non fuerint nec illos habeant nec in conscientia illorum sint nec
45 aliquas res illorum secum habuerint. Si autem hoc distulerit facere, post primam et secundam

378. ¹⁾ absit quod 1. ^{k)} Vincent. 1. 2. ^{l)} om. 1. ^{m)} Clugenses 3. ⁿ⁾ Capargellenses 1; Capargellenses 2. 3. ^{o)} Brudulienses 2. 3. ^{p)} Maurianenses 2. 3. ^{q)} Caprulene 1. ^{r)} om. 3. ^{s)} sanctionibus 3. ^{t)} quippiam 3. ^{u)} venationem 3. ^{v)} pabulat 1; pabulationem 2. 3. ^{w)} aliquam 2. ^{x)} periclitantes 1—3. ^{y)} intulit 1—3. ^{z)} restituatur 1. ^{a)} per per 1. ^{b)} ali-
50 quos 1. ^{c)} suscepit 1. ^{d)} LX XV 1—3.

contestationem presentia testium peractam^e per inuersionem iudicis sui liceat pignorare hominem de ipso loco, ubi causa requiritur, ita tamen, ut ipsum pignus post peractam^e iusticiam per^f integrum reddatur.

(5) Et nullatenus liceat alicui pignus accipere per alia loca, nisi ubi fugitivi aut cause requiruntur; et si pignoratio pervenerit, non presumat aliqua^g pars pro pignore aliam pignorare, set expectet usque ad audiendam causam, ita sane ut cause in VI mensium spatio fiant et sint finite cause, reddens prius, quia ex iudicio condemnatus fuit, et prius^b suum recipiat. Nam si quis de alio loco pignus tollere presumpserit aut sine causa tulerit aut aliquem pro pignore pignoraverit^l, in duplum, qui tulerit, restituat.

(6) Si vero equi aut^k eque seu armenta aut aliqua quadrupedia furtim fuerint sublata, in duplum restituantur; si ipsa aberraverint, omnino reddantur. Quodsi post primam et secundam contestationem minime reddita fuerint, tunc pignoratio fiat de loco, ubi hec requiruntur^l, usque dum pars parti satisfaciat; et post satisfactionem reddantur ipsa pignora.

(7) Et hoc statutum est, ut, si^m fugitivus seu res reddita fuerit^m vel si per^m sacramenta satisfactio adimpleta fuerit, modis omnibus pars parti securitatem faciat.

(8) Si quis vero extra memorata capitula pignorare presumpserit, causam perdat, et quod tulit, restituat.

(9) Negotia autem inter partes fiant, et liceat dare et accipere quicquid inter eos con- venerit sine aliqua violentia vel contrarietate, ita ut equa conditio utrarumque partium negotia- toribus conservetur.

(10) Ripaticum autem et quadagesimum Venetis detur secundum antiquam consuetudinem. Ipsi vero Veneti per totum imperium et per totam terram, quam vel nunc habemus vel in posterum auctore Deo habituri sumus, liberi sint ab omni exactione et datione; et licentiam habeant homines ipsius ducisⁿ ambulandi per terram seu per flumina totius imperii nostri; similiter et nostri per mareⁿ usque ad eos et non amplius.

(11) De hoc convenit, quod, si qua^o lesio evenerit inter partes, legatarii non detineantur; si vero detenti fuerint, relaxentur et componantur eis^m solidi CCC^o; et si, quod^p absit, occisi fuerint, componantur parentibus eorum pro ipsis solidi M, et ipsa persona tradatur in manus^q eorum.

(12) Si quis inter partes causam habuerit, vadat semel aut bis cum epistola iudicis sui; si ei iusticia facta non fuerit infra dies XIII, si ipse homo, unde iusticia requiritur, infra ipsam locum fuerit, infra dies VII licentiam habeat pignorare iudex, qui ipso tempore ordinatus fuerit, infra causam^r suam, quantum ipsum debitum erit; et ipsum pignus usque ad determinationem cause teneatur. Quodsi antesteterit pignus, componantur solidi XII, causa manente, ut pro eo iterum pignoratio fiat, ubi potuerit in finibus, ubi causa requiritur. Si tamen, ubi iudicium ambabus partibus annuntiatum fuerit, residentibus duobus de utraque parte, ubi causa requiritur, quod ipsi per evangelium terminaverint, pars parti satisfaciat.

(13) Addimus autem, quod, si quis homicidium perpetraverit, modis omnibus ipse et quanti mixti fuerint in ipso homicidio, ligati tradantur; quodsi factum non fuerit, pro unaquaque persona componantur auri solidi CCC.

(14) Simili pena decernimus dampnandum eum^s, qui in communibus mercatis tumultum populi excitans homicidium perpetraverit^t. Quodsi tumultus sine homicidio aut plaga sedatus fuerit, componat pro excitatione solidos auri CCC.

(15) Si aliqua pignoratio in silva fieri debuerit, sine homicidio fiat; et si, quod absit, homicidium factum fuerit, pro libero homine componantur solidi auri CCC et pro servo L; si plaga facta fuerit, ut non^u moriatur, pro libero homine solidi LV, pro servo XXX.

378. e) peractam I. 2. f) in 3. g) ita I. 2 et pactum Ottonis II; alia 3 et anteriora pacta.

h) ita I—3 pro pignus; cfr. pactum Frederici I, supra p. 211 n. q. i) pignorare presumpserit 3. k) vel 3.

l) ubi causa requiritur 3. m) om. 3. n) per mare om. 2. 3. o) aliqua 2. 3. p) om. 1.

q) manibus 2. 3. r) ita I—3 pro casam; cfr. pactum Lotharii III, supra p. 173 n. n. s) illum 3.

t) perpetraverit I. 2. u) fuerit inde 3. v) et add. 3.

(16) Statutum est, ut de rebus sanctarum ecclesiarum Dei nullus pignorationem faciat, excepto si cum sacerdotibus causam habeat^w; et ante compellatio fiat semel vel bis; non qui aliter^x presumpserit, duplum componat, et si nesciens pignoraverit, prebeat sacramentum, et sit solutus pignusque saluum restituat.

5 (17) Et hoc stetit de capulo, quod Rivoaltenses, Metamaucenses, Albionenses, Torcellenses, Amianenses fecerunt retro ab annis multis; habeant licentiam faciendi secundum antiquam consuetudinem, sive per flumina sive per mare^y.

(18) Equilenses vero capulari debent in ripa sancti Zenonis usque in fossam Metamauri^z et Gentionis secundum consuetudinem omnem arborem et vegere^a in carro aut ad collum, quantum sibi placuerit; et habeant licentiam pecudes in ipsis finibus pascere vel pabulari.

(19) De finibus Civitatis nove statuimus, ut terminatio, que a tempore Lutprandi^b regis facta est inter Paulitionem ducem et Marcellum magistrum militum, deinceps manere debeat, id est de Plave maiore usque in Plavem siccam; pecudes quoque et greges cum securitate pascere debent.

15 (20) Capulari^c vero in silva Forojuliana^d, ubi semper capulaverunt, capulare debeant.

(21) Similiter Gradenses secundum antiquam consuetudinem in silvis Foroiuli^e capulum faciant.

(22) Confirmamus etiam Lauretum^f, ut quantum aqua salsa continet, eorum subiaceat potestati.

(23) Et nullus princeps vel pauper aliquem^g Veneticorum^h distringere aut legem facere de aliqua habita substantia aut ad placitum ducere, nisi in presentia illorum ducis aut fodrum tollere de illorum terris, que in nostro sunt imperio, aut bannum mittere tam dominis habitantibus in Venecia quam de illorum hominibus ubicumque habitantibus iusticiam aliquam accipere presumat, nisi in presentia dominorum suorum.

25 (24) Confirmamus, ut pars parti de causis ecclesiarum, monasteriorum omnimodo iusticiam faciat.

(25) Volumus, ut pro una libra denariorum vel uno homine sacramentumⁱ, et si usque ad XII libras denariorum Veneticorum XII electi iuratores addantur; nam si ultra XII libras questio facta fuerit, iuratores ultra XII non accedant.

30 (26) Statuimus etiam de pignoribus, que inter partes facta fuerint, ut, si qua de eis contentio orta fuerit, illi tribuatur arbitrium iurandi, qui pignus habuerit^k, soli^l sine electis.

(27) De cautionibus^m vero simili modo agatur.

(28) Promisit cunctus ducatus Veneticorumⁿ nobis et successoribus nostris pro huius pactionis federe annualiter omni mense Marcio persolvere libras denariorum suorum L et totidem libras piperis et unum pallium.

35 Si quis igitur dux vel marchio, comes, vicecomes aut aliqua magna vel parva persona huius nostre imperialis pagine violator extiterit, quod minime credimus futurum, sciat se pro pena compositurum auri optimi libras mille, medietatem fisco imperiali et medietatem duci Veneticorum. Quod ut verius credatur et ab omnibus diligentius observetur, hanc paginam corroborantes sigilli nostri impressione iussimus insigniri.

40 Huius rei testes sunt: Angelus Tarentinus archiepiscopus, Henricus dux Austrie, Willelmus^o marchio Montisferati, Conradus dux Spoleti, Marcoaldus dapifer, marchio Ancone, dux Ravenne et Romaniole, Albertus comes de Spanheim, Arnoldus de Hohenbere^p, Albertus prothonotarius, Henricus marsealeus de Kalindin et alii quam plures.

378. w) habuerit 2; habeat causam 3. x) *supplendum est facere; cfr. pactum Ottonis II., supra p. 42 n. 1.* y) *usque ad hunc locum libarius colicis 3 pactum Henrici VI. descripsit, deinde aberravit in finem pacti Ottonis IV.* z) Metamauri 1. a) arb. evegere 1. b) Lutprandi 2. c) Capulari 1. d) Forojuliana 1; Foroiulia 2. e) Foroiuli 1. f) Lauret. 1. g) aliquando 1. 2. h) Venet. 1; Veneticos 2. i) *supplendum est fiat; cfr. pactum Henrici VI. supra p. 155 n. 6; accipiat add. 2.* k) habuit 1. 2. l) *ita coerciti secundum pactum Friderici I. supra p. 377; soli qui p. h. 1. 2.* m) cautionibus 1. 2. n) Venet. 1; Venec. 2. o) Veills 1; Weillelmus 2. p) Hozenbere 1. 2.

Signum domini Heinrici sexti Romanorum imperatoris invictissimi et regis Sicilie. (M.)

Ego Conradus Hildinshheimensis episcopus et imperialis aule cancellarius vice domini Adolphi Coloniensis archiepiscopi et totius Ytalie archicancellarii recognovi.

Acta sunt hæc anno domini MCXCVII, indictione XV, regnante domino Heinrico 5
sexto Romanorum imperatore gloriosissimo et rege Sicilie, anno regni eius vicesimo VIII,
imperii septimo et regni Sicilie tertio. Dat. apud Castrum Iohannis, VIII. Idus Iunii.

379. TESTAMENTUM.

(1197. Sept.)

Fragmentum tantum servaverunt sola Gesta Innocentii III. cap. 27, quae Mar- 10
wardum de Anville in proelio apud Montem Regalem a. 1200. Jul. 21 a clarigeris victum
in fuga testamentum perdidisse tradunt his verbis: In hac fuga perdidit Marcu-
ardus universam suppellectilem suam, et inventum est in quodam serinio testamentum impera-
toris Henrici aurea bulla signatum, in quo inter cetera hæc de verbo continebantur 15
ad verbum: Imperatrix etc. Hoc fragmentum cum auctores nostri ævi omnes suppo-
sititium esse contenderent, vir et. Winkelmann primus a. 1870 id genuinum esse compro-
bare conatus est 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' X, 469. Contra quam sententiam
cum pugnavisset vir et. Ficker ('Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens' 20
II, 324, 393; III, 117 et 'Wiener Sitzungsberichte' LXVII, 257) arbitratus, testamentum
a Marcuardo fictum seu certe interpolatum esse, vir et. Winkelmann in libro suo 'Philipp' 25
von Schwaben' I, 483 novis argumentis sententiam Fickeri reprobarit. Ad testamentum pro-
vocare Innocentium III. in epistola ad Anconitanos a. 1205 data (Registr. l. VII, ep. 228;
Pothuast, Reg. pont. Rom. 2425) et epistola a. 1209. Mart. 10 ad Ottonem IV. data (Reg.
de negotio imperii ep. 188; Pothuast 3688) viri docti animadverterunt. Ad testam-
entum adhibuimus editiones Gestorum Innocentii III. et quidem 1) Baluzii, 'Epistolae' 25
Innocentii III. tom. I. p. 10, quae usa est tribus codicibus, uno bibliothecae regiae, altero
Caroli Mauriti Tellier archiepiscopi Remensis, tertio apographo Duchesniano codicis ecclesiae
Podiensis; hanc editionem repetiit Muratori 'Scriptores rerum Italicarum' III, 1, 494;
2) editionem Bréquigny 'Diplomata et chartae ad res Francicas spectantia' Pars II,
tom. I. p. 27, quae usa est codice Vallicelliano J. 49 saec. XVII. in.; 3) editionem frag- 30
menti apud Baronium 'Annales ecclesiastici' XII, 895 (ad a. 1197 § 9), qui Gestorum
codicem nescio quem in usus certit; 4) editionem Bosquetii in Epistolis Innocentii III.
p. 17, qui codicem collegii Favensis rilioris pretii circussit; eam repetiit Carusius 'Biblio-
theca historica regni Siciliae' II, 646. — Stumpf, Reg. 5100. (P. II, 185.)

1. Imperatrix consors nostra et filius noster Fredericus domino papae et ecclesiae 35
Romanae exhibeant omnia iura, quae a regibus Siciliae consueverunt habere, et domino
papae securitatem faciant, sicuti reges Siciliae summo pontifici et Romanae ecclesiae
facere consueverunt^a.

2. Si vero praedicta consors nostra praemoreretur^b, filius noster secundum ordi-
nationem suam^c remaneat, et si^d filius noster sine herede decesserit, regnum Siciliae 40
ad Romanam ecclesiam deveniat.

379. ^a) curaverunt 4.   ^b) praemoriatur 3; et *add.* 1   ^c) nostram 3.   ^d) deest 4.

3. Si vero filius noster praemoreretur^a, dilecta consors nostra regnum in vita sua teneat^f, et post mortem suam regnum Siciliae ad Romanam ecclesiam deveniat.

4. De imperio ordinamus, quod dominus papa et ecclesia Romana illud filio nostro confirmet^g; et pro hae confirmatione imperii et regni volumus, quod tota terra nostra^h comitissae Mathildis restituatur domino papae et Romanae ecclesiae, praeter Medisinamⁱ et Argelatam cum earum^k pertinentiis.

5. Et insuper ordinamus et volumus, ut tota terra de Ponte Payle^l cum Monte Fortino^m libere dimittatur domino papae usqueⁿ Ceperanum, et quod^o ecclesia Romana habeat Montem Flasconem cum omnibus pertinentiis^p suis.

6. Insuper praecipimus Mareualdo senescaleo nostro, ut ducatum Ravennae^q, terram Brittonorii et marchiam Anconitanensem^r recipiat a domino papa et Romana ecclesia^s, et recognoscat etiam ab eis^t Medisinam et Argelatam cum suis^v pertinentiis. De quibus omnibus bonis^w securitatem ei iuret et fidelitatem ei^x faciat sicut domino suo. In morte vero sua^y, si sine herede decesserit, ducatus Ravennae, terra Brittonorii et marchia Anconae, Medisina^z et Argelata cum suis^{aa} pertinentiis in dominio Romanae^{ab} ecclesiae remaneant.

379. ^a praemoriatur 3.   ^f retineat 3.   ^g confirmet 3, 4.   ^h deest 3, 4.   ⁱ Medecissimam 4.   ^k eorum 3.   ^l ad *add.* 3, 4.   ^m est *add.* 4.   ⁿ appenditiis 4.   ^o Ravennatem 3.   ^p Anconae 3, 4.   ^q et Rom. ecclesi^e *des.* 4.   ^r pro ab eis 4; *cl.*   ^s eorum 3; eorum 4.   ^t suis 20 *add.* 4.   ^u *des.* 3.   ^v eorum 3; 4.

1. *Nam Ponte Gregoriana super flumen Paglia, ab Aquapendente ad septentriones, secundum Ficker II, 296.*   2. *A Velletri inter septentriones et orientem, secundum Ficker III, 147.*

APPENDIX I.

ACTA ET CONCILIA PONTIFICUM
ROMANORUM.

380. IOHANNIS XII. SYNODUS ROMANA.

964. Febr. 26.

5

Annis 963 et 964 octo mensium spatio tres Romae synodi habitae sunt: prima quidem a. 963 mensibus Novembri et Decembri, in qua praesente Ottone Magno Iohannes XII. papa depositus ac Leo VIII. electus est, secunda, in qua a. 964 mense Februario Iohannes XII. iterum Roma et papatu potitus Leonem VIII. dampnavit, tertia, in qua a. 964 mense Iunio Leo VIII. ab Ottone I. restitutus in praesentia imperatoris Benedictum V. quem Romani post mortem Iohannis XII. pontificem elegerant, deposuit. Ex Actis primae et tertiae harum synodorum Pertz p. 30 et 32 ea dedit, quae Liutprandus Cremonensis suae Historiae Ottonis c. 9—14 et 21 inseruit et 'quae authenticam formam praeferebant'. Sed cum haec res difficultis sit diiudicatu, et liber Liutprandi iam omnium in manibus versetur, nos, omissis omnino Actis primae et tertiae synodi, typis dare ducimus potius Gesta genuinae synodi secundae, quorum codex optimus ad manus venit. Est 1) codex Guelferbytanus 188, Helmst. 154, membr. saec. X, continens opus canonicum in Trevirensi dioecesi, ut videtur, compositum, cuius caput 143, fol. 84'—89 Gesta praebet. Ope huius codicis editionem principem paraverunt Centuriatores Magleburgenses in Centuria X, cap. 9, col. 142. Deinde 2) Baronius in Annalibus ecclesiasticis X, 779 ea dedit 'ex scripto codice Vaticano', nescio quo. Quam editionem repetiverunt cum Leibnizius in 'Annalibus imperii' III, 133 tum collectores conciliorum usque ad Mansi XVIII, 471. Variam Baronii lectionem adnotavimus, cuius auxilio menda compluria codicis correximus. (P. deest.)

In^a nomine sancte et individue Trinitatis, Patris et filii et Spiritus sancti. Anno Deo propitio domni Ottonis imperatoris ex quo Italiam cepit tercio habitum est con-

380. ^a) In — sancti des. 2, qui sic incipit: Anno Domini nongentesimo sexagesimo quarto, domini Ottonis imperatoris tertio, indictione septima, habitum est concilium etc.

1) Acta iam in partes vocavit Bernhardus magister Hildesheimensis in epistola ad Adelbertum a. 1076 data (ed. Ussemani 'Prodruminae Germaniae sacrae' II, 209), ex qua hausit Sigebertus ad a. 963. (SS. VI, 350.)

cilium in ecclesia beati Petri apostolorum principis V. Kal. Mart.^b mense Februario^c die vicesima sexta, indictione septima, prepositis^d in medio sacrosanctis Christi quattuor euangelis, presidente piissimo et coangelico domino Iohanne summo pontifice, sancte Romane ecclesie duodecimo papa, in venerabili basilica eiusdem presentibus^e etiam cum eo reverentissimis episcopis: id est^f Iohanne Gallisane^g ecclesie episcopo, item Iohanne Anagnine^h ecclesie episcopo, item Iohanne Narniensis ecclesie episcopo, Iohanne Normitane^{i,1} ecclesie episcopo, item Iohanne Berolensis^k ecclesie episcopo, Uuidone sancte Silve Candide ecclesie episcopo, Gregorio sancte Albanensis ecclesie episcopo, Lunisso sancte Lavicanensis ecclesie episcopo, Romano sancte Ferentinatis ecclesie episcopo, Sabbatino sancte Terracinenis^l ecclesie episcopo, Zacheo gentium episcopo^{m,2}, Iohanne Manturianensis^{n,3} ecclesie episcopo, item Iohanne sancte Savi-
 10 nensis^o ecclesie episcopo, item Iohanne sancte Nepesine^p ecclesie episcopo, Benedicto sancte Treuicenis^{q,4} ecclesie episcopo, Iohanne sancte Falarnitane^r ecclesie episcopo: seu venerabilibus presbiteris: Stephano archipresbitero tituli Sanctorum Nerei et^s
 15 Achillei, Leone presbitero tituli Sancte Balbine, Domino^t presbitero tituli Sancte Anastasie, Petro presbitero tituli Sancti Laurentii, Adriano^u presbitero tituli Sancte Marie, Theophilacto presbitero tituli Sancti Crisogoni, item Theophilacto presbitero tituli Sanctorum quattuor coronatorum, Iohanne presbitero tituli Sanctorum Silvestri et Martini, Stephano presbitero tituli Sancte Savine^v, Benedicto presbitero tituli Sancti Sixti,
 20 Iohanne presbitero tituli Sancte Cecilie, Adriano^w presbitero tituli Sancti Laurentii^x; astantibus diaconibus: id est^y Benedicto archidiacono, item Benedicto diacono, Bonofilio^z diacono, seu reliquis astantibus.

Actio prima. Iohannes piissimus ac mitissimus^a sancte Romane ecclesie papa dixit: Scitis dilectissimi fratres, me fuisse expulsam imperiali vi a propria sede per
 25 duos menses, quapropter vos plurimum rogo: si dici regulariter potest synodus illa, que habita est me absente in ecclesia mea quarto Id.^b Decembris ab Ottone imperatore suisque archiepiscopis atque episcopis, an non? Sanctum concilium respondit: Regulariter^c synodus illa dici non potest, quia sanctorum patrum decreta omnino prohibent^d. Piissimus ac mitissimus papa dixit: Quo nomine rite vocari potest? Sanctum concilium respondit: Prostibulum favens adultero^e, invasori scilicet alienae sponsae, nempe
 30 Leoni intruso^f. Piissimus ac mitissimus papa dixit: Ergo dampnanda^g est a nobis? Sanctum concilium respondit: Auctoritate sanctorum patrum dampnanda^h. Itemⁱ piissimus ac mitissimus papa dampnavit eam in perpetuum cum eorundem^k episcoporum consona responsione. Post hec autem interrogavit idem papa sanctum concilium dicens:
 35 Dicite dilectissimi fratres, si episcopi a nobis ordinati in nostro patriarchio ordinationem facere potuerunt, an non? Sanctum concilium respondit: Minime^l. Piissimus

380. ^b) a supra lin. add. 1; hoc est add. 2. ^c) Februarii 2. ^d) positus 2. ^e) presidentibus 2. ^f) ep. videlicet 2. ^g) galli sane 1; Gallisanae 2. ^h) Anagninae 2; eed. *derst.* ⁱ) Numentanae 2. ^k) ecclesie Verulensis ep. 2. ^l) Ferrariensis 2. ^m) Z. sanctae ecclesie Gentianae episcopo 2. ⁿ) Marturanaensis 2. ^o) Sabinensis 2. ^p) Nepesinae 2. ^q) Treuicenis 1. ^r) Saldernitanae 2. ^s) et supra lineam add. 1. ^t) Domino 2. ^u) Adriano 2. ^v) Sabinae 2. ^w) Adriano 2. ^x) in Lucina add. 2. ^y) diacon. videlicet 2. ^z) Bonifilio 2. ^a) sanctissimus 2 *hic et infra saepe*. ^b) videlicet 2. ^c) Regulariter — respondit *des.* 2. ^d) adulteris 1, cui *desunt* invasori *usque* intruso. ^e) dampnanda 1. ^f) Tunc 2. ^g) eorum consona 1.

45 1) Cf. *Liutprandi Hist. Ottonis c. 9.* 2) Cf. *ibid. c. 6, ubi Iohannes XII. Zacharum Ungaris episcopum consecrasset narratur; male igitur dicitur in annotatione 'Gencano prope Felitras', ubi nunquam episcopi sedes erat.* 3) *Monterano in ducatu Romano potius est quam Martorano archiepiscopatus Cosentini; episcopus Manturanaensis obrius est in concilio Romano a. 855, c. Holstenius 'Coll. Romanae hiepartita' II, 116; Iohannes episcopus Mataranaensis in synodo Gregorii V. supra nr. 24.* 4) *Trebensis Liutprand. c. 3; Trevi potius esse videtur quam Treviso. Vico, archiepiscopus Barvensis; episcopus Tribensis occurrit in concilio a. 855 apud Holstenium II, 117 et in concilio Romano a. 1027 supra nr. 38.*

ac mitissimus papa dixit: 'Quid censetis de Sicone^b episcopo a nobis dudum conse-
 crato, qui in nostro patriarchio Leonem curialem et neophitum atque periurum nostrumⁱ
 ostiarium^k, lectorem, acolitum, subdiaconum, diaconum atque subito presbiterum ordi-
 navit eumque sine aliqua probatione contra cuncta sanctorum patrum statuta in nostra
 apostolica sede consecrare non formidavit?' Sanctum concilium respondit: 'Deponatur⁵
 ipse qui^l ordinavit et qui ab eo est ordinatus'. Piissimus ac mitissimus papa dixit:
 'Nescitur ubi latet'. Sanctum concilium respondit: 'Requiratur diligenter, si placet,
 usque ad tereium conventum. Quod si minime repertus fuerit, canonica feriatur sen-
 tentia'. Piissimus ac mitissimus papa dixit: 'Placet'. Tunc^m consuluit concilium dicens:
 'Quid igitur, reverentissimi fratres, sancitis de istis duobus episcopis a nobis ordinatis,¹⁰
 Benedicto scilicet Portuensi et Gregorioⁿ Albanensi, qui super prefatum^o curialem et
 neophitum atque periurum nostrum orationes dederunt?' Sanctum concilium respondit:
 'Simili poena multentur, sed vestre interim relinquuntur potestati usque ad tereium
 conventum'. Piissimus ac mitissimus papa dixit: 'Quid ergo de illo curiali et neophito,
 periuro atque invasore nostre sedis censetis?' Sanctum concilium respondit: 'Omnino¹⁵
 dampnetur^p, ut nullus deinceps curialium aut neophitorum aut iudicum^q aut publice^r
 penitentium^s ad summum ecclesie gradum aspirare presumat'. Tunc piissimus ac
 mitissimus papa dixit: 'Sit Leo curialis ac neophitus et periurus noster Dei^t omni-
 potentis et beatorum apostolorum principum Petri ac Pauli et omnium simul sanc-
 torum atque venerandorum sex^u universalium conciliorum auctoritate nec non et²⁰
 Spiritus sancti per nos iudicio omni sacerdotali honore et nomine alienus et omni cleri-
 catus officio prorsus exutus, ita ut si post hanc constitutionem divina inspiratione
 depromptam et unanimitate atque concordia sancti concilii^v promulgatam temptaverit
 in apostolico throno residere aut si ulterius ausus fuerit aliquid de sacro ministerio
 more sacerdotis contingere, iuxta precedentem consuetudinem nullo modo liceat ei²⁵
 communionis spem aut locum habere satisfactionis, sed anathematis vinculis innodatus
 maneat una cum sociis suis atque fautoribus perpetuo Dei per nostram mediocritatem
 iudicio ac sententia et sacrum corpus et sanguinem domini nostri Iesu Christi nonnisi
 vicino mortis periculo omnino percipiat. Quicumque^w autem predicto curiali et neophito
 atque invasori sancte catholice et apostolice ecclesie consilium aut adiutorium dederit³⁰
 ad recipiendum ecclesiasticum honorem, quo regulariter expoliatus est, anathema sit'.
 Piissimus ac mitissimus papa dixit: 'Quid sancitis^x de his qui ab ipso^y ordinati sunt?'
 Sanctum concilium respondit: 'Priventur honore quem ab ipso acceperunt'. Tunc idem
 benignissimus papa precepit ingredi eos in concilium cum vestimentis^z, planetis atque
 stolis et unumquemque eorum in cartula scribere fecit huiusmodi verba: 'Pater meus³⁵
 nihil sibi habuit, nihil mihi dedit'. Et sic eos exutos^a privavit honore^b, quem dederat
 eis ipse invasor et neophitus atque curialis, et revocavit illos^c in pristinum gradum.

Actio secunda. Iohannes piissimus ac benignissimus papa dixit: 'Recordari
 credimus vestram dilectionem, qualiter de Sicone^d refuga episcopo hesterno die defi-
 nitum est in presentia vestra, ut diligenter inquireretur; sed plurimum quesitus inveniri^e
 non potuit. Nunc vero^f quid agendum sit de eo edicite^g'. Sanctum concilium respondit:
 'Suspendatur eius dampnatio, si placet vobis^h, usque in tereium concilium'. Piissimus
 ac mitissimus papa dixit: 'Fiat secundum vestram sanctionem'. Tunc convocavit epi-
 scopos Benedictum Portuensem et Gregorium Albanensem, qui super ipsum neophitum
 orationes dederant, et fecit tenere eos cartulas in manibus continentis hec verba:⁴⁵

380. ^b) censetis descone 1. ⁱ) iam *add.* 2. ^k) ostiarum 1. ^l) qui ordinavit *des.* 1.
^m) sanctissimus papa *add.* 2. ⁿ) Georgio *hic* 1. ^o) prefatum 1. ^p) dapnetur 1. ^q) iuditū 1.
^r) *deest* 1. ^s) penitentium 1. ^t) Domini 2. ^u) et 2. ^v) consiliū 1. ^w) consilium *abundat* 1.
^x) sentitis 2. ^y) eo 2. ^z) concilium vestimentos 1. ^a) *deest* 1. ^b) honorē 1. ^c) eos 2.
^d) desiconē 1. ^e) invenire *corr.* 1. ^f) decernite 2. ^g) *deest* 2.

‘Ego Benedictus episcopus sancte Portuensis ecclesie vivente patre meo consecravi in loco eius Leonem curialem et neophitum atque perierum illius contra statuta sanctorum patrum’. ‘Ego Gregorius episcopus sancte Albanensis ecclesie vivente patre meo consecravi in loco eius Leonem curialem et neophitum atque perierum illius
 5 contra statuta sanctorum patrum’. Post hec autem^b consuluit concilium dicens: ‘Quid agendum sit de his?’ Sanctum concilium respondit^k: ‘Suspendantur et isti, si placet vobis^g, usque in tertium concilium’^l. Tunc idem^m piissimus ac sanctissimus papa consuluit iterum concilium dicens: ‘Quid censetis, dilectissimi fratres, de his qui sepefato neophito precium accommodaverunt ad emendam^o gratiam Dei, que vendi non potest?’
 10 Sanctum concilium respondit: ‘Si episcopus fuit^p aut presbiter aut diaconus, proprii gradus periculo subiaceat; si vero monachus aut laicus anathematizetur’^q. Benignissimus ac mitissimus papa dixit: ‘Recte iudicastis’. Dicite queso, quid agendum sit de abbatibus nostris, qui supradicte dampnate synodo interfuerunt?’ Sanctum concilium respondit: ‘Hi autem vestro relinquuntur iudicio, in cuius potestate consistunt’. Piissimus ac mitissimus papa dixit: ‘Potest aliquis vendere suum ecclesiasticum gradum cuiquam, an non?’ Sanctum concilium respondit: ‘Minime: quoniam neque vendi neque emi ab aliquo potest’. Benignissimus ac mitissimus papa dixit: ‘Hoc etiam statuite, ut nunquam minor priori^s suo gradum tollere presumat; si autem fecerit, communione privetur usque ad emendationem. Simili modo statuite, ut monachi in
 20 locis, quibus seculo renuntiaverint^t, habitent; sin alias fecerint, revocentur ad loca que dimiserint^u, aut communione priventur, donec resipuerint’. Sanctum concilium dixit: ‘Statutum atque confirmatum hoc a^v nobis maneat’.

Actio tertia. Iohannes piissimus ac mitissimus papa dixit: ‘Reverentissimi fratres, Domino protegente iam ad tertium venimus concilium. Modo diffinite^w de
 25 Sicone^x episcopo, ordinatore ipsius neophiti, quid agendum sit. Nam a nostris diu quesitus, sed minime inventus est’. Sanctum concilium respondit: ‘Canonico muerone feriatur’. Tunc benignissimus ac mitissimus papa dixit: ‘Siconem^y, qui sancte Ostiensi ecclesie irregulariter atque Deo contempto prefuit^z et Leonem curialem ac laicum nec non et perierum nostrum subito consecrare in pontificali honore non formidavit,
 30 sancimus et iuxta canonicam deliberationem apostolica auctoritate deffinimus atque statuimus, omni sacerdotali carere atque privatum fore ministerio, ita ut nullo modo liceat ei in qualibet sinodo restitutionis spem aut locum habere satisfactionis. Quodsi de reliquo presumpserit in sacro officio more sacerdotis quovis tempore ministrare, anathema sit^a, et omnes communicantes ei ab ecclesia abiciantur, sed et ipsi anathema
 35 sint^b. Eos vero, quos ipse Leo neophitus et invasor sancte catholice et apostolice Romane ecclesie in quolibet ecclesiastico ordine provexit, apostolica atque canonica^c auctoritate et sinodali decreto in pristinum revocamus gradum, quia ordinator eorum nihil sibi habuit, nihil illis dedit; sicut olim noster decessor^d, pie memorie papa Stephanus, fecit^e de his, qui ordinati fuerant a Constantino quodam^f neophito et invasore
 40 sancte sedis apostolice, et postmodum quosdam eorum sibi placabiles presbiteros aut diaconos consecravit, statuens, ut hi, qui ex eis consecrati^g erant, nequaquam^h ad fortioremⁱ honorem ascenderent nec ad pontificatus promoverentur culmen, ne talis impię novitatis error in ecclesia Dei^k pullularet’. Piissimus ac mitissimus papa dixit:

380. ^b) piissimus ac sanctissimus papa *add.* 2.   ^c) dicite *add.* 2.   ^d) dicens *add.* 2.   ^e) Piissi-
 15 mus ac mitissimus papa dixit *add.* 1.   ^f) idem — papa *des.* 1.   ^g) prefato 2.   ^h) timentum 2.
ⁱ) fuerit 2.   ^j) anathematizentur 1.   ^k) idem sanctissimus papa dixit *add.* 2.   ^l) maiori 2.   ^m) renun-
 tiaverunt 2.   ⁿ) *valendo corc. ex* dimiserunt 1.   ^o) *deest* 2.   ^p) finite 2.   ^q) disicane 1.
^r) Siconem sane ostiensi 1.   ^s) fuit 1.   ^t) an. sit *des.* 2.   ^u) sumto 2.   ^v) canonice 1.   ^w) prede-
 20 cessor 2.   ^x) sententiam tulit 2.   ^y) quamdā 1.   ^z) *sic* 1, *loco* consecrandi; qui ab eo consecrati 2.
 30 ^h) nunquam 2.   ⁱ) superiorem 2.   ^k) *deest* 2.

·Et hoc nefarium est; statuite^m, si placet vobis dilectissimi fratres, ut in circuitu altaris aut in presbiterio nullus laicorum stare presumat, quociens missarum sollempnia celebrantur; quod si feceritⁿ, communione privatus maneat usque ad emendationem^l. Sanctum concilium respondit: ·Hoc quoque omnibus placet^o·.

Iohannes sancte catholice et apostolice Romane ecclesie episcopus^p huic decreto a nobis sicut^q supra legitur promulgato subscripsi^r. 5

381. GREGORII V. SYNODUS PAPIENSIS.

997. Febr.

Decreta septem cum subscriptionibus praeedit epistola synodica Gregorii V. ad Willigisum archiepiscopum Moguntinum data, quam integram serravit 1) codex Guelferbytanus August. 83. 21. fol. (olim S. Jacobi Moguntinensis) membr. saec. X. fol. 169'—170¹. Ediderunt epistolam ex hoc codice Pertz SS. III, 694, qui tamen hoc loco codicem perperam signavit Helmstad. 32 fol.², minus recte Wasserscheben 'Beiträge zur Geschichte der corporatistischen Kirchenrechtsquellen' p. 189, Jaffé 'Bibliotheca rerum Germanicarum' III, p. 351, alii. Capita 1—5 tantum serrata sunt in 2) codice Bambergesi B. III. 21 (olim II, nr. 13) membr. circa a. 1000 curato, quae edidit Pertz LL. II, 2, p. 171. Qui censuit ex hoc codice capita illa in Udalrici Bubenbergensis codicem epistolarem transcripta esse, ubi omissis ultimis capituli 4 verbis et capite 5 (Synodus Simmachii — anathema sit) legitur sub nr. 5 editionis Jafféanae ('Bibliotheca rerum Germanicarum' V, 21). — Jaffé. Reg. pont. Rom. ed. II, 3876. (P. II, 171.) 10
15
20

Gregorius^a servus servorum Dei dilecto confratri Will(igiso)^b archiepiscopo et vicario nostro salutem et apostolicam benedictionem. Decreta enim synodi Papiensis, quibus ego licet indignus subscripsi et una mecum archiepiscopus Ravennas necnon archiepiscopus Mediolanensis cum aliis confratribus, queso ducite ad memoriam, et ut haec ad profectum veniant, auxilii operam impendite. 25

1. Placuit sanctae synodo, ut omnes episcopi occidentales, qui in depositione Arnolphi^c archiepiscopi³ fuerunt et certis induciis vocati Papiensem synodum spreverunt et inconvenientes causas ad confundendam^d synodum per laicalem personam miserunt, ab episcopi^e officio suspendantur. Adalbero Lodunensis episcopus^f, qui etiam metropolitanum suum apprehendit et tradidit, ab episcopi^e officio suspendatur^g. Auctoritate^h Iulii papae sancitum estⁱ, qui etiam orientales^j episcopos ad sinodum venire spernentes depositionis^k reos indicavit, illos vero absque apostolica auctoritate depositos innocentes remanere. 30

380. 1) Et *deest* 1. 2) *statuere* 1. 3) *quis add.* 2. 4) *Secuta subscriptio add.* 2. 5) *deest* 1. 6) *ut* 2. 7) *subscripsit et sic ceteri praefati episcopi fecerunt et finis impositus est praesenti concilio* 2. 8) 35

381. 9) *Gregorius* — *operam impendite des.* 2. *qui lemma posuit:* Capitula Papiae inventa et constituta a Gregorio Romano summo pontifice filio Ottonis ducis. 10) *Will* 1. 11) *Remensis add.* 2. 12) *confutandum* 2. 13) *episcopali* 2. 14) *Adalberonem Laudunensem episcopum* 2. 15) *quia ad sinodum venire contempsit add.* 2. 16) *enim add.* 2. 17) *occidentales* 2. 18) *depositione* 2.

1) *Qui continet Reginonis librum de synodalibus causis, Nr. 1 editionis Wasserschebenianae.* 2) *Qui et ipse Reginonis librum (Nr. 3) continet.* 3) *Remensis.* 4) *Cf. Decreta Iulii Pseudoisidor. c. VIII. IX. ed. Hunschius p. 160, 166.* 19

2. Decretum est etiam. ut rex¹ Robbertus¹, qui consanguineam suam² contra interdictionem apostolicam in coniugium duxit, ad satisfactionem convocetur cum episcopis his nuptiis incestis consentientibus. Si autem renuerint, communione priventur.

3. Item^m sancta synodus sancivit, ut Neappolitanusⁿ invasor, qui illius loci archiepiscopum apprehendere fecit et se in eundem locum per symoniacam heresim constituit fecit, nisi^o satisfaciatur, anathematizetur.

4. Constituit^p etiam^q, ut si quis^r episcopus, presbiter aut diaconus aut clericus, papa incolome^s et eo inconsulto, aut subscriptionem pro Romano pontificatu commodare aut pietationem^t promittere aut sacramentum praebere temptaverit aut aliquid^u certe suffragium pollicitus fuerit, loci sui dignitate et omnium fidelium communione privetur et anathematizetur. Synodus Simmaci papae³.

5. Decrevit sancta synodus, ut nemo sancti Spiritus donum vendere praesumat^v aut pro alicuius episcopi, presbiteri, diaconi vel^w alicuius ordinis consecratione pecuniam accipere^x; et qui dat et qui accipit et qui mediator est, anathema sit^y.

6. Placuit etiam omnibus, ut Gisilharius^z episcopus⁴, qui contra canones sedem suam dimisit et aliam invasit, in natale domini Romam vocatus ad satisfaciendum veniat; quod si renuerit, a sacerdotali officio suspendatur.

7. Notum vobis etiam facimus, qualiter per communem consensum fratrum Crescentium sanctae Romanae aeclesiae invasorem et depraedatorem a gremio sanctae aeclesiae et omnium fidelium communione segregavimus; et ut unusquisque vestrum in suo episcopatu huic facto adsensum praebeat, caritative rogamus.

Ego Gregorius sanctae catholicae et apostolicae Romanae aeclesiae praesul subscripsi.

Ego Iohannes sanctae Ravennatis aeclesiae archiepiscopus subscripsi. Lantullus sanctae Mediolanensis aeclesiae archiepiscopus subscripsi. Wido Papiensis aeclesiae episcopus subscripsi. Iohannes Albanensis^a aeclesiae episcopus subscripsi. Blinwarmundus sanctae Ipporiensis^b aeclesiae episcopus subscripsi. Sigifredus sanctae Parmensis aeclesiae episcopus subscripsi. Iohannes Mutinensis aeclesiae episcopus. Adam Taurinensis aeclesiae episcopus subscripsi. Andreas Laudensis aeclesiae episcopus. Iohannes Iamuenis aeclesiae episcopus. Constantinus sanctae Albensis aeclesiae episcopus. Albertus sanctae Brixensis aeclesiae episcopus. Liutifredus Terdonensis aeclesiae episcopus subscripsi.

382–385. NICOLAI II. CONCILIUM LATERANENSE PRIUS.

1059. Apr.

De scriptis quae edituri sumus et eorum ordine chronologico quumvis nuper a compluribus viris doctis controversia actitata sit⁵, nos quidem eorum argumentis haud conrecti.

381. 1) Robbertus 2. 2) Cum his etiam 2. 3) Neapolitanus 2. 4) ni 2. 5) Constitui 1. 6) sancta synodus add. 2. 7) qui 2. 8) incolome 2. 9) pietacio 2. 10) aliquid 2. 11) donum venderet 2. 12) deest 2. 13) acciperet 2. 14) desinit 2. 15) Gisilbarius 1. 16) abbanensis 1. 17) Ipponensis 1.

1) Franciae. 2) Bertham. 3) 499. Mart. 1 celebrata, cuius Acta videntur etiam in Libro Pseudoisidor. ed. Hinschius p. 658 c. II. 4) Merseburgensis et Magdeburgensis. 5) Cf. imprimis cirum

adhuc sententiae viri cl. Scheffer-Boichorst ('Die Neuordnung der Papstwahl durch Nicolaus II.' et 'Hat Nicolaus II. das Wahldecree widerrufen' in periodico 'Mittheilungen des Instituts' VI, 550) adstipulamur¹.

382. DECRETUM ELECTIONIS PONTIFICIAE.

Decreti recensioem, quam vocant 'papalem', a nobis siglo P signatam, genuinum esse, clarissime erieit vir cl. Scheffer-Boichorst, qui etiam primus editionem criticam paravit in libro 'Die Neuordnung' p. 14. Cuius vestigia prementes ad editionem nostram instruendam adhibuimus subsidia haec: 1) cod. Parisinum lat. 10402 saec. XII, fol. 67, quem iam olim contulit b. m. Waitz; praeterea usi sumus textu Schefferi, qui nititur apographo a viro cl. Morff parato; 2) textum quem inseruit Chronico suo Hugo Flavinianensis (SS. VIII, 408); norum codicis Phillipsiani 1870, nunc Berolinensis, collationem nobis benivole ministravit vir d. Sackur; qui etiam nos certiores fecit, Hugonem Florianensem in tractatu de regia potestate et sacerdotali dignitate II, 5 (Libelli de lite II, 491) textum Hugonis Flavianianensis transscripsisse², quod virum cl. Scheffer-Boichorst latuerat; 3) cod. Parisinum lat. 3187 saec. XII, fol. 146, cuius lectiones suppeditavit editio Schefferi; 4) cod. Vaticanum 1345 saec. XII—XIII, fol. 139', quem contulit b. m. Waitz; 5) textum quem recepit Ivo Carnotensis in Panormiam III, 1, cuius lectionem potiorcm Scheffer-Boichorst desumpsit e codicibus Monaccensibus lat. 11316 fol. 34, 17099 fol. 26, 17100 fol. 189; cui adiungimus 5a) lectiones Collectionis canonum Caesar-Augustanae codicis Parisini lat. 3876, quae pendet ab Ivo, secundum editionem Schefferi, et 5b) lectiones codicis Vaticani 5715 saec. XII, fol. 19, qui viro cl. Maassen teste aut ipsam Caesar-Augustanum aut collectionem ei simillimam continet; contulit b. m. Waitz; 6) cod. civitatis Brugensis saec. XIII, qui commentarium Petri de Riga super tota biblia continet; cuius textus medius est inter 5b) et textum Gratiani, contulit vir cl. Holder-Egger; 7) cod. civitatis Duacensis 320 saec. XII, fol. 165, quem exemplavit vir cl. Augustus Molinier; textus in exordio aliquantum abbreviatus est et cap. 7, 8 et partem cap. 9 suppressit, intercalatis verbis et post aliquanta; 8) cod. Parisinum lat. 16216 (Sorbonne 280) saec. XIII, folio ultimo, quem et ipsum vir cl. Molinier exemplavit; eiusdem indolis est ac Duacensis, nequaquam tamen ab eo pendet. Sub siglo G denique lectiones singulares Decreti Gratiani Dist. XXIII, c. 1 attulimus³.

Textus omnes ad unum idemque apographon, idque subscriptionibus carens et leviter paratam recedere, vir cl. Scheffer-Boichorst probavit; neque aliter se habent codices 7 et 8. Attamen cum vir doctus in editione sua solummodo apographon hoc ritiatum restituere

d. Panzer 'Zeitschrift für Kirchenrecht' XXII, 400, qui Bonizonis Libro ad amicum l. VI (Libelli de lite I, 594) nris synodicae 'Vigilanti' (nr. 384) anno 1060 attribuere conatus est, et virum d. L. de Heinemann 'Historische Zeitschrift' LXV, 44, qui capita 7 et 8 Decreti electionis a. 1060 demum concepta et promulgata esse contendit.

1) Ad controversiam diluicandam cum multum faciat relatio eorum, quae acta sunt in synodo anni 1059 de communi rta clericorum, edita a Mabillonio in Annalibus ordinis s. Benedicti IV, 585 (ed. II, p. 686) e vetere codice Romano, exordium eius hoc loco proponimus, quod b. m. Waitz e codice Ottoboniano 38 saec. XI, fol. 223 descripsit: Anno ab incarnatione Domini millesimo quinquagesimo nono, indictione XII, Kal. Mai. presidente domno et venerabili papa Nicholao, anno primo pontificatus sui, cum cardinalibus suis, episcopis et presbiteris, considentibus quoque Dominico Gradensi patriarcha et Widone Mediolanensi et Odelrico Beneventano et Petro Amalfitano et Odelrico Papiensi (error manifestus, cum Papii archiepiscopi sedes non fuerit) metropolitanis et archiepiscopis cum suffraganeis eorum et nonnullis aliis episcopis Tusciae et Campaniae aut Apuliae et Marchiae Firmanae, astantibus quoque diaconibus, in basilica sacri palatii Lateranensis quae cognominatur Leoniana, praestantissimus vir Hildebrandus, apostolicae sedis archidiaconi auctoritate functus, ait: Nonnulli ex clericali ordine etc. Relatio in codice abruptatur (— quia quamvis imperator et devotus tamen erat laicus) paululum ante eius finem, quem v. apud Mabillonium. 2) Cf. quae nuper disseruit vir d. Sackur 'Neues Archiv' XVI, 379. 3) Gratiani textum dedit Baronius XI, 255 ad a. 1059, quem secuti sunt collectores conciliorum Binus III, 130, Labbeus IX, 1103, Mansi XIX, 903; Labbeus et Mansi subscriptiones adiecerant ex Hugone Flavianianensi.

sibi proposuisset, nos eius vestigia seculi ope coniecturae et recessionis regiae (R) textum genuinum, exceptis subscriptionibus, restituere ausi sumus. Caput distinctionem a Schefferriana diversam instituimus, quae totum textum continet. (P. deest.)

1. In^a nomine Domini Dei salvatoris nostri^b Iesu Christi, anno ab incarnatione eius MLIX^c, mense Aprili, indictione XII^d, propositis^e sacrosanctis evangeliiis, praesidente quoque reverendissimo ac beatissimo Nicolao apostolico^f papa, in basilica Lateranensis patriarchii^g quae cognominatur Constantiniana, consentientibus etiam^h reverendissimis archiepiscopisⁱ, episcopis^j, abbatibus seu^k venerabilibus presbyteris atque^l diaconibus, idem venerabilis^l pontifex, auctoritate apostolica decernens, de electione summi pontificis inquit:

2. Novit beatitudo^m vestra, dilectissimi fratresⁿ et coepiscopi, inferiora quoque membra non latuit, defuncto^o pie memoriae^p domino Stephano decessore^o nostro^r, haec apostolica sedes, cui auctore Deo deservio, quot adversa pertulerit, quot denique per simoniacae haeresis trapezitas^s malleis crebrisque^t tonsionibus^u subiacerit, adeo ut columna Dei viventis iamiam^v paene videretur [concussa]^w nutare et sagena summi piscatoris procellis intumescens egeretur^x in naufragii profunda submergi. Unde, si placet fraternitati vestrae^y, debemus auxiliante Deo futuris casibus prudenter occurrere et ecclesiastico statui, ne rediviva — quod absit — mala^z praevaleant, in posterum praevidere^a. Quapropter instructi^b praedecessorum nostrorum aliorumque^c sanctorum patrum auctoritate decernimus^d atque statuimus^e:

3. Ut, obeunte huius Romanae universalis ecclesiae pontifice, inprimis cardinales episcopi diligentissima simul^f consideratione tractantes, mox sibi clericos cardinales adhibeant; sique reliquis^g clerus et populus ad consensum novae electionis accedant.

4. Ut^h — nimirum neⁱ venalitatis morbus qualibet^k occasione subrepat^l — religiosi^m viri praeduces sint in promovendiⁿ pontificis electione, reliqui autem sequaces. Et^o certe rectus atque legitimus hic electionis ordo^p perpenditur, si perspectis diversorum patrum regulis sive^q gestis, etiam illa beati praedecessoris^r Leonis sententia recolatur: 'Nulla', inquit^t, ratio sinit, ut^u inter episcopos habeantur, qui nec a clericis sunt^v electi, nec a plebibus expetiti, nec a comprovincialibus^w episcopis eum^x metropolitani iudicio consecrati^y. Quia vero^z sedes apostolica cunctis in orbe terrarum praefertur ecclesiis atque ideo super se metropolitanum habere non potest, cardinales episcopi procul dubio metropolitani vice funguntur, qui videlicet^a electum antistitem ad apostolici culminis apicem provehant^b.

382. ^a) capitis 1 (In — pontificis inquit^c partem in narratione continet 2 hoc modo: qui secundo anno ordinationis suae concilium habuit in basilica Lateranensi, mense Aprili, indictione XII, ubi consentientibus venerabilibus archiepiscopis, episcopis, abbatibus seu venerabilibus presbyteris et diaconis de electione summi pontificis decernens ait: In — Iesu Christi des. 7, 8. ^b) Domini nostri et salvatoris G. ^c) MLXI 5b; anno incarnati verbi millesimo sexagesimo 7, 8. ^d) ind. XII, mense Aprili 7, 8. ^e) sic R, G, 5b; praepositis 1, 3—5, 5a, 6; propositis — Constantiniana des. 7, 8. ^f) deest G. ^g) sic 6, R, G; Lateranensi patriarchii 1, 3, 5, 5a, b; Lateranensi patriarchali 4. ^h) deest 7, 8. ⁱ) deest 6, G. ^j) et add. 7, 8. ^k) seu venerabilibus des. G; seu — idem des. 7, 8. ^l) Nicholans venerabilis 7, 8. ^m) molestia *Hugo Flor.* ⁿ) fratres karissimi *II. Flor.*; fr. dil. 5b. ^o) defunctae 1; extincto 7, 8. ^p) deest 1. ^q) praedessore 1. G. ^r) nō add. 5b. ^s) repetitis add. 6, G. ^t) et crebris 2. ^u) tonsionibus 5b, 6. ^v) iam iamque 3; iam 5b, G. ^w) sic R; deest 1—8. ^x) deest 2. ^y) deest 1. ^z) mala quod absit 6. ^a) providere G. ^b) sanctorum add. 4. ^c) aliorum 5b, 6. ^d) decernimus 2. ^e) constituimus 2. ^f) deest 6. ^g) reliquis 5b. ^h) accedant, nimirum praecaveant ne G; accedant, et ne *II. Flor.* ⁱ) deest 1. ^j) aliqua G. ^k) sic 4, 6 G; surripiat *vll.* ^l) religiosissimi 5, 5a, b, G. ^m) promovenda 6, G. ⁿ) Et recte certus legitimus 3; Certus vero atque leg. G. ^o) modus 7. ^p) seu 2. ^q) deest 2; nostri add. 6, G. ^r) sinit 1. ^s) provincialibus 3, 1 5a, b. ^t) deest 2. ^u) deest G. ^v) provehant G.

5. Eligant^x autem^y de ipsius ecclesiae gremio, si reperitur^z idoneus, vel si de ipsa non invenitur, ex alia assumatur.

6. Salvo^a debito honore et reverentia dilecti filii nostri^b Henrici, qui inpraesentiarum rex habetur et futurus imperator Deo concedente speratur, sicut iam sibi concessimus, et successorum^c illius, qui ab hac^d apostolica sede personaliter hoc ius impetraverint^e.

7. Quodsi^f pravorum atque iniquorum hominum ita perversitas invaluerit, ut pura^g, sincera atque^h gratuita electio fieri in Urbe non possitⁱ, cardinales episcopi cum religiosi clericis^k catholicisque laicis, licet paucis, ius potestatis obtineant eligere apostolicae sedis pontificem^l, ubi congruentius^m iudicaverintⁿ.

8. Plane postquam electio fuerit facta, si bellica tempestas vel qualiscunque hominum conatus malignitatis studio^o restiterit^p, ut is qui electus est in apostolica sede iuxta consuetudinem intronizari non valeat, electus tamen sicut^q papa auctoritatem obtineat regendi sanctam^r Romanam ecclesiam et disponendi omnes facultates illius, quod^s beatum Gregorium^t ante consecrationem^u suam^v fecisse cognoscimus^v.

9. Quodsi quis contra hoc nostrum decretum synodali sententia promulgatum per seditionem vel^w praesumptionem aut quodlibet^x ingenium electus aut etiam ordinatus seu intronizatus fuerit, [non^y papa sed sathanas, non apostolicus sed apostaticus ab omnibus habeatur et teneatur et] auctoritate divina et sanctorum apostolorum Petri^z et Pauli perpetuo anathemati^a cum suis auctoribus, fautoribus^b, sequacibus a liminibus sanctae Dei ecclesiae separatus subiciatur^c, sicut^d Antichristus et^e invasor atque^f destructor totius christianitatis: nec aliqua super hoc audientia aliquando ei reservetur^g, sed ab omni ecclesiastico gradu, in quoenquo^h prius fuerat, sine retractationeⁱ deponatur. Cui quisquis adhaeserit vel qualemcunque tanquam pontifici reverentiam exhibuerit aut in aliquo illum^k defendere praesumpserit, pari sententia^l sit mancipatus. Quisquis autem^m huius nostrae decretalisⁿ sententiae temerator extiterit et Romanam ecclesiam sua praesumptione confundere et perturbare contra hoc statutum temptaverit, perpetuo anathemate atque excommunicatione dampnetur et cum impiis, qui non^o resurgent in iudicio^t, reputetur^p. Omnipotentis^q scilicet^r Dei Patris et Filii et Spiritus sancti contra^s se iram sentiat et sanctorum apostolorum Petri et Pauli, quorum praesumit confundere ecclesiam^t, in hac vita et in futura furorem reperiat^u. Fiat habitatio eius deserta et in tabernaculis eius non sit qui inhabitet^v. Fiant filii eius orphani et uxor eius vidua^w. Commotus amoveatur ipse atque^x filii eius et mendicent et eiciantur de habitationibus suis^y. Scrutetur fenerator omnem substantiam eius et diripiant alieni labores eius^{w, z}. Orbis terrarum pugnet contra eum^x et cuncta^y ⁶ elementa sint ei contraria, et omnium sanctorum quiescentium^z merita illum confundant et in hac vita super eum apertam vindictam ostendant.

382. ^x Eligatur 5 a. b. G.   ^y tamen 3.   ^z repertus fuerit 2.   ^a cum add. G.   ^b deest G.
^c sic 1. 2. R; successoribus 3—6. G.   ^d deest 1. 7. 8.   ^e impetraverunt 1.   ^f Quodsi — sententia sit mancipatus (c. 9) des. 7. 8. intercalatis verbis Et post aliquanta.   ^g atque add. 3.   ^h et 3.   ⁱ gratuita fieri in U. non poss. electio G.   ^k cum reliquis clericis religiosi 3.   ^l antistitem 2.   ^m congruum 1.
ⁿ ubi congruerit G.   ^o studio mal. 4.   ^p resisterit 5b.   ^q vere add. G.   ^r qui 5b; et add. 4.
^s beatus Gregorius 3. 5.   ^t alectionem 2; suam ordinationem 4; suam cons. 5b.   ^u deest 1.
^v cognoscitur 1; cognovimus G.   ^w deest 3.   ^x malum add. 4; quodlibet ingenio G.   ^y non usque teneatur et des. 1—6. G; suppleri ex R.   ^z apostoli add. 5. a. b; et Pauli des. 5a.   ^a sic 6; anathemate 1—5b.   ^b fautoribus 1. 2. 4.   ^c abiciatur G.   ^d deest 5 a. b.   ^e ut 5 a. b.   ^f et G.
^g deest 3.   ^h quacunque 5b.   ⁱ retractione 5b.   ^k cum 2. 4   ^l sententiae 1.   ^m deest 3—5b. 7. 8. G.
ⁿ decreti vel 2.   ^o loco qui non 2; quando.   ^p deputetur G.   ^q Omnipotentis — Petrus Ostiensis eccl. ep. subscripsi des. 7. 8.   ^r scilicet — sancti des. G.   ^s iram contra se sent. 4; contra se sentiat iram G.   ^t eccl. praes. conf. 4; et add. 5b.   ^u sentiat 5—5b. G; sentiat furorem 6.   ^v et 6. G. 50
^w Scrutetur f. G. s. e. et d. a. l. eius 2.   ^x illum 2.   ^y cetera 5b.   ^z hic add. 1.

10. Observatores autem huius nostri decreti Dei^a omnipotentis gratia protegat et auctoritate^b beatorum apostolorum Petri et Pauli ab omnium^c peccatorum^d vinculis absolvat^e.

Ego^f Nicolaus episcopus sanctae catholicae^d et apostolicae^g Romanae ecclesiae huic decreto a nobis promulgato, sicut superius legitur^h, subscripsi. Bonifaciusⁱ Dei gratia^k Albanensis^l episcopus^d subscripsi. Humbertus^m sanctaeⁿ ecclesiae Silvae Candidae episcopus^o subscripsi. Petrus Ostiensis^p ecclesiae^d episcopus subscripsi. Et^q ceteri episcopi numero LXXVI^r cum presbyteris et diaconibus subscripserunt.

383. DECRETUM ELECTIONIS A WIBERTINIS VIOLATUM.

Aut Wibertum Rarenmatem aut suos decretum electionis violasse, ut suae parti favorem adscriberent, i. e. post electionem Wiberti antipapae a. 1084 factam, auctor est Deusdedit cardinalis in libro contra invasores¹. At fortasse iam antea, a. 1076, cum post depositionem Gregorii VII. partis regiae adhaerere de novo pontifice eligendo agerent, decretum violatum est, ut norma fieret novae electionis². Utad haec se habent, revisionem decreti a Pertzio vulgatum, quam regiam (R) appellare consuevimus, interpolatum esse, nemo iam est quin post Schefferi argutissimam commentationem credat. Eam tamen hoc loco proponi, certe par est, praesertim cum sola subscriptiones episcoporum praebet³.

Subsidia editionis nostrae, quae maximam partem Scheffer indagavit, sunt haec: 1) cod. Berolinensis ms. lat. in quarto 324, chartularium ecclesiae S. Mariae Aquensis continens, saec. XII. c. c. fol. 65, quem exscripsit vir cl. Loersch Bonnensis; 2) cod. Florentiensis deperditus, ex quo cap. 1 et subscriptiones dederunt Marteneus et Durandus 'Collectio amplissima' VII, 59 (= Mansi XIX, 910); textus propius accedit ad textum codicis Aquensis. Reliqua exemplaria pendere videntur ab apographo quodam, quod eundem archetypum ac codices 1 et 2 descripsit; 3) cod. Vaticanus 1984 saec. XI—XII.

382. ^a) deest G; omnip. Dei G. ^b) auctoritas G. ^c) omnibus 2. ^d) deest 2. ^e) omnibus vine. abs. peccatorum II. Flor.; reliqua des. II. Flor. G. ^f) deest 2—6. ^g) et ap. des. 5 a. b. ^h) sicut sup. leg. des. 2. ⁱ) Bonifacius 2. 4. 5 b. 6. ^k) Dei gratia des. 2. ^l) ecclesiae add. 4. ^m) Humbertus 4. 5 a; Ymbertus 6; Umbertus 5 b; Humbertus subscripsi des. 3. ⁿ) Dei add. 6. ^o) deest 2. 4. 5 a. b. 6. ^p) Hostiensis 4. 6. ^q) loco Et LXXVI 7. 8; Huic decreto (iudicio 7) ceteri episcopi numero septuaginta novem. ^r) CXXII. 1.

1) Cap. 11 (Libelli de lite II, 310; eadem attulit Watterich 'Pontificum Rom. Vitae' I, 233 not. c. Anselmi Lucensis libro contra eos qui dicunt regali potestati Christi ecclesiam subiaccere); Praeterea autem profatus Guibertus aut sui, ut suae parti favorem ascriberent, quaedam in eodem decreto addendo, quaedam mutando, ita illud reddiderunt a se dissidens, ut aut pauca aut nulla exemplaria sibi concordantia valeant inveniri. Quale autem decretum est, quod a se ita discrepare videtur, ut quid in eo potissimum credi debeat, ignoretur? et cap. 13 (p. 312); Excommunicatio autem, quae in prefato decreto terribiliter profertur, a Guiberto aut suis fautoribus indita creditur, quoniam in antiquioribus eiusdem decreti exemplaribus longe aliter habetur. Ex his verbis Panzer l. c. p. 131 concludendum esse putat, verba non papa sed sathanas, non apostolicus sed apostaticus ab omnibus habentur et teneatur et in cap. 8 a Wibertinis intrusa esse. Econtra Scheffer-Baichorst p. 12 rectius iudicant, haec verba in exemplari P. ex quo codices nostri fluxerunt, eam quodam credidisse. 2) Haec fuit sententia viri b. m. Gesebrecht, cui adscriptus est Scheffer-Baichorst p. 114. 3) Subscriptorum episcoporum numerus, additis quinque episcopis cardinalibus, est 79, ut Panzer p. 407 recte numeravit; qui numerus etiam in tertio P. additis tribus cardinalibus, (76 + 3) apparet. Solus codex 1 praebet summam 122 + 3 = 125. Qui numerus etiam in actis synodorum Wormatiensis (supra nr. 58) et Trevirensis (supra nr. 70) legitur. Quae ex his numeris conclusit Panzer, nequaquam stare posse contulerim, praesertim cum vir doctus minime discernit inter numerum episcoporum subscriptorum et eorum qui concilio interfuerunt. Neque enim omnes decretum subscriberent oportebat. Concilio autem interfuisse episcopos 113, milia cum Scheffero sole clarus est. Unde numerus episcoporum praesentium (non subscriptorum) 125 ortus sit, in medio relinquamus.

fol. 192', quem pro fundamento posuit Pertz¹; 4) cod. bibl. universitatis Pragensis IV. B. 12 saec. XV. fol. 213', qui codex e codice quodam saec. XII. ex. transcriptus est; exemplar fecit vir cl. Adolphus Bachmann Pragensis; 5) cod. Bambergensis P. I. 9. saec. XI—XII. fol. 105, quem ipse iterum contuli, ut etiam 6) cod. Bambergensem Q. VI. 31 saec. XII. fol. 68, qui fortasse pendet a codice 5; 7) cod. Monacensis lat. 4317 saec. XII. fol. 39', qui medio in capite 7 abruptitur; 8) textus collectionis Udalrici Bambergensis receptus in codicibus Vindobonensi 398 fol. 8 et Zwettlensi 283 p. 16, quibus Iaffi editionem (Bibl. rer. German. V. p. 41 nr. 21) secuti uti sumus; 9) cod. Vindobonensis 2213 (Ius can. 105) saec. XII—XIII. fol. 9, quem contulit b. m. Giesebrecht; 10) textus quem Gregorius Catinensis Chronico Farfensi codicis iam bibliothecae Romanae Vittorio Emanuele Cod. Farf. nr. 1 saec. XII. in. fol. 354 (365) inseruit, quem descripsit vir d. Tschiedel; ex hoc ipso codice paravit editionem decreti etiam Le Blanc in libro 'Dissertation historique sur quelques monnoyes de Charlemagne' Parisiis 1689 p. 184 (Amstelodami 1692 p. 100), quamquam decretum ultimum locum obtinet inter monumenta quae desumpta sunt e Registro Farfensi²; codex autem Registri, Vaticanus 8487, testante viro cl. Mau decretum minime continet; 11) cod. Monacensis lat. 148 saec. XV. fol. 186, ubi decretum insertum est libello fratris Beraldi monachi et abbatis monasterii Farfensis circa a. 1105 scripto³, quem Onufrus Pancinus codici intulit; 12) idem cod. Monacensis, cui fol. 100 Pancinus iterum decretum intulit 'ex antiquissimo libro et huius forte concilii tempore scripto'; codicis Monacensis lectiones damus secundum editionem Schefferianam.

In subscriptionibus scripturas omnes codicum pro parte pessime depravatas adnotare supersedemus⁴.
(P. pars II. 177.)

1. In^a nomine Domini Dei^b salvatoris nostri Iesu Christi, anno ab incarnatione eius^c MLVIII^d, mense Aprili^e, indictione XII, propositis^f sacrosanctis ewangeliiis, presidente quoque reverentissimo ac beatissimo Nicolao^g apostolico papa^h, in basilica Lateranensis patriarchii que cognominaturⁱ Constantiniana, consistentibus^k etiam reverentissimis archiepiscopis^l, episcopis^m, abbatibus seuⁿ venerabilibus presbiteris atque diaconibus, idem venerabilis^o pontifex auctoritate apostolica decernens^p de^q electione summi pontificis inquit^r:

2. Novit^s beatitudo vestra, dilectissimi fratres et coepiscopi^t, inferiora^u quoque^v membra^w Christi non latuit, defuncto pie memorie domno Stephano decessore^x nostro,

383. ^a) lemma in 1; Decretum domni Nicolai pape de electione summi pontificis; in 4; in nomine domini nostri Iesu Christi incipit concilium Nicolai pape de electione summi pontificis. Anno ab etc.; cod. 9 sententias transposuit; Anno — indictione XII, in nomine — Christi. ^b) ac add. 5, 6; et add. 7, 8. ^c) eiusdem 5—8. 11. 12. ^d) MLVIII. 4. ^e) Aprilis 3. 4. 11. 12; loco mense Aprili 5—8; idus Aprilis. ^f) propositis 6; apositis 7; propositis — ewangeliiis des. 10—12. ^g) papa add. hic 12. ^h) deest 5—8; viro 10—12. ⁱ) agnominatur 2. 4—9; appellatur 3. ^k) consistentibus 4. 6. 7. 10. ^l) et add. 3. 4—6. 8. ^m) et add. 3. ⁿ) et 3; ac 5. 6. 8; deest 7. ^o) venerandus 11. ^p) loco dec. de electione 9; pro decernenda electione; 10—12; decernendae electionis. ^q) de — pontificis des. 6. ^r) ait 6. ^s) Noverit 2. 3; reliqua usque ad subscriptiones des. 2. ^t) quia add. 5. 6; et add. 8. ^u) interiora 5—8. ^v) deest 5—8. ^w) deest 9; Christi membra 5—8. 10. ^x) predecessore 3. 5. 6. 8. 12.

1) Watterich I. 229 se decretum dare e codice Vaticano dicit, sed editionem Pertzianam secutus est; lectio sane subrepat (p. 230 not. 1) teste viro cl. Mau in hoc codice obvia non est. — Pertz pars II. p. 150 decreto canonem adiecit sub rubro 'Augmentum', qui in codice Vaticano subscriptiones sequitur. At b. m. Iaffé docuit, canonem istum esse enuntiatum sancti Augustini et signum Aug^g solvendum esse Augustinus, non vero Augmentum. 2) Le Blanc p. 94—130 Chronici Farfensis cap. 20—25 praelo dedit usque ad locum, ubi decretum inseritur, et deinde haec protulit: 'Le célèbre décret de Nicolas. Celui qui est rapporté dans ce plaidoie et qu'on verra parmy les titres qui sont à la fin de cette dissertation'. 3) Nominem nos rituperaturum esse speramus, quod codicem Beraldi saec. XV. postpositimus codici autographo Gregorii, quamvis Gregorius decretum e libro Beraldi receperit; v. Scheffer-Boichorst p. 22. 4) Excerptum revisionis regiae e codice Laurentiano Plat. 23d. cod. 5 saec. XI. ex. fol. 185 dedit Giesebrecht 'Münchener historisches Jahrbuch für 1866' p. 172.

hec apostolica sedes, cui Deo auctore deservio, quot adversa pertulerit, quod^y denique per symoniae heresis trapezitas^z malleis crebrisque fursionibus subiacuerit, adeo ut columpna Dei^a viventis iamiam^b pene videretur^c concussa nutare^d et sagena summi piscatoris procellis intumescens cogere^e in naufragii profunda^e submergi. Unde, si placet fraternitati vestre, debemus auxiliante Deo futuris casibus prudenter occurrere^f et ecclesiastico statui, ne rediviva^g — quod absit — mala prevaleant, in posterum providere^h. Quapropter instructi predecessorum nostrorum aliorumque sanctorum patrum auctoritate decernimus atque statuimus:

3. Ut, obeunte huius Romane universalis ecclesie pontifice, imprimis cardinales diligentissimaⁱ simul consideratione tractantes^k — salvo debito honore et reverentia dilectissimi^l filii nostri Heinrici^m, qui in presentiarum rex habetur et futurus imperator Deo concedente speratur, sicut iam sibiⁿ mediante eius nuntio Longobardie cancellario W.^o concessimus, et successorum^p illius^q, qui ab hac apostolica sede personaliter hoc ius^r impetraverint^s — ad consensum nove electionis^t accedant^u.

4. Ut — nimirum ne^v venalitatis morbus qualibet occasione^w subrepat^x — religiosi viri cum serenissimo^y filio nostro rege^z Heinrico^a preduces sint in promovendi^b pontificis electione^c, reliqui autem sequaces.

5. Eligant autem de ipsius ecclesie gremio, si reperitur idoneus, vel si de ipsa non invenitur^d, ex alia assumatur.

6. Quodsi pravorum atque^e iniquorum hominum ita perversitas invaluerit, ut pura, sincera atque gratuita electio fieri in Urbe non possit, licet^f pauci sint, ius tamen potestatis^g obtineant eligere^h apostolice sedis pontificem, ubi cum invictissimo rege H.ⁱ congruentius^k iudicaverint.

7. Plane^l postquam electio^m fuerit facta, si bellica tempestas vel qualiscunque hominum conatus malignitatis studio restiteritⁿ, ut^o qui electus est in apostolicam sedem^p iuxta consuetudinem^q inthronizari non valeat, electus tamen sicut papa auctoritatem obtineat regendi sanctam^r Romanam ecclesiam^s et disponendi^t omnes facultates illius^u, quod beatus^v Gregorium ante suam^w consecrationem fecisse cognoscimus^x.

8. Quod si quis contra hoc nostrum decretum synodali sententia promulgatum per seditionem vel presumptionem aut quodlibet ingenium^y electus^z aut etiam^a ordinatus seu intronizatus^b fuerit, non papa sed sathanas, non apostolicus sed apostaticus ab omnibus habeatur et teneatur et^c auctoritate divina et sanctorum apostolorum Petri et Pauli perpetuo anathemati^d cum suis auctoribus^e, fautoribus et^f sequacibus a liminibus sancte^g ecclesie separatus subiciatur^h, sicut Antichristus et invasor atqueⁱ

383. ^y quot 10. ^z tepezitas 1. ^{a)} deest 5, 6. ^{b)} iam 3, 8, 9. ^{c)} videtur 1, 9; concussa vid. 6, 8. ^{d)} nutare 3; unitate 4; nutari 10, 11. ^{e)} profundum 8; naufragio profundo 7. ^{f)} libenter succurrere 3. ^{g)} recidiva 3; vere divina 4. ^{h)} praevidere 5, 6, 11; providere 10. ⁱ⁾ dilectissima 7. ^{k)} tractant 8. ^{l)} dilecti 1; dilecti 4; deest 5—8. ^{m)} H. 10, eadem manus in marg. supplcit cinrici. ⁿ⁾ deest 10—12. ^{o)} Wiererto 4, 5; Wiperto 6; Wiberto 7, 8. ^{p)} successori 5, 6, 12; successor 7, 8; successorem 10, 11. ^{q)} et successor add. 7. ^{r)} hoc ius des. 8, 11. ^{s)} impetraverit 5—8, 10—12. ^{t)} dilectionis 3, 5—7. ^{u)} accedat 5—8. ^{v)} deest 8. ^{w)} non add. 8. ^{x)} sic 8, 12; subripiat seu surripiat rel. ^{y)} reverentissimo 3. ^{z)} deest 3, 4, 12. ^{a)} H. 5—7, 10; X. 4, 8. ^{b)} promovendis 3; promovendo 10; promovenda 11, 12; summi add. 8. ^{c)} electionem 3, 10. ^{d)} reperitur 5—8. ^{e)} et 11; atque iniquorum des. 5, 6. ^{f)} tantum add. 3. ^{g)} deest 5, 6, 11. ^{h)} eligendi 5, 6, 10—12. ⁱ⁾ deest 3—12. ^{k)} congruenter 7. ^{l)} Sane 8. ^{m)} deest 5—7; fuerit electio 8. ⁿ⁾ restituit 3; resisterit 9; restiterint 10—12. ^{o)} his add. 1. ^{p)} apostolica sede 3, 10—12. ^{q)} iuxta cons. des. 5, 6. ^{r)} deest 5, 6. ^{s)} eccl. Rom. 1. ^{t)} dis. desinit 7. ^{u)} eius 8. ^{v)} beatissimum 1; beatus Gregorius 3, 10—12. ^{w)} deest 3. ^{x)} cognoscitur 3; cognovimus 9, 11; in 3 manus secunda eiusdem fere temporis in margine addit: ita tamen ut a nemine consecratur nisi prius a rege investiat ac laudetur. ^{y)} quolibet ingenio 1, 10—12; aliquod ingenium 9. ^{z)} deest 9—12. ^{a)} et 5. ^{b)} aut ordinatus seu etiam si (deest 11) intronizatus 10—12. ^{c)} ex 1. ^{d)} sic 4, 6; anathemate 1, 3, 5, 8—12. ^{e)} deest 3. ^{f)} omnibus add. 3. ^{g)} Romane add. 9—12. ^{h)} subiaceat 12; abiciatur 8. ⁱ⁾ et 5; ac 6.

destructor totius Christianitatis, nec aliqua super hoc^k audientia aliquando ei^l reser-
vetur, sed ab omni ecclesiastico gradu, in quo^mqueⁿ prius fueratⁿ, sine retractatione^o
deponatur^p. Cui^q quisquis adhererit vel qualem^qque tamquam pontifici reverentiam
exhibuerit^r aut illum in aliquo^s defendere presumpserit, pari sententia^t sit mancipatus^u.
Quisquis autem huius nostre decretalis sententiae^v temerator extiterit et Romanam
ecclesiam sua presumptione^w confundere et perturbare^x contra hoc statutum tempta-
verit, perpetuo anathemate atque excommunicatione^y dampnetur et cum impiis, qui^z
non resurgent^{aa} in iudicio, reputetur^b. Omnipotentis scilicet Dei Patris et^c Filii et
Spiritus sancti contra se iram sentiat et sanctorum apostolorum^d Petri et Pauli, quorum
presumit ecclesiam confundere^e, in hac vita et in^e futura^f furorem reperiatur. Fiat habi-
tatio eius deserta et in tabernaculis^g eius non sit qui inhabitet^h. Fiant filii eius
orphanii et uxor eius vidua³. Commotus amoveatur^h ipse atque eiusⁱ filii et men-
dicent et ciciantur de habitacionibus suis⁴. Scrutetur fenerator omnem substanciam
eius^k et diripiant alieni^l labores eius⁵. Orbis terrarum pugnet contra eum⁶ et cuncta^m
elementa sint eiⁿ contraria, et omnium sanctorum^o quiescentium merita illum con-
fundant et^p in hac vita super eum apertam vindictam ostendant.

9. Observatores autem huius nostri decreti omnipotentis Dei^q gratia protegat^r
et auctoritate^s principum^t apostolorum Petri et Pauli ab omnibus peccatorum vinculis
absolvat. Amen^u.

† Ego^v Nicolaus^w episcopus sancte^x catholice et^y apostolice Romane^z ecclesie
huic^a decreto a nobis, sicut^b superius^c legitur^d promulgato subscripsi^e.

Bonifatius^f Dei gratia Albanensis^g episcopus subscripsi^h.

Humbertus sancte ecclesie Silve Candideⁱ episcopus^k subscripsi^h.

Petrus^l Ostiensis episcopus^k subscripsi^h.

Petrus^m Lavicanensis episcopus^k subscripsi^h.

Iohannesⁿ Portuensis episcopus^k subscripsi^h.

Iohannes^o cardinalis^p tituli Sancti Marci, Leo cardinalis^p tituli Sancti Laurentii
in Damaso^q, Vivus^r cardinalis^s tituli Sancte Marie trans Tyberin, Desiderius cardinalis^t
tituli Sancte Cecilie; hii^u omnes subscripserunt.

Mancius archidiaconus^p, Crescentius diaconus^p, Amantius diaconus^p, omnes^v
sancte^w Romane ecclesie^x, subscripserunt.

383. k) haec 4; eo 12; loco hoc — ei 8; hac audacia venia ei aliquando. l) *deest* 12. m) quo-
cum 3; quo 6, 9. n) erat 3; fuerit 4. o) retractatione 1, 3, 5, 6, 9. p) puniatur 5, 6. q) si
add. 12. r) exhibuerit 1. s) in aliquo illum 10. t) sententiae 4, 8, 9. u) sent. mancipetur 5, 6.
v) decretali sententia 1; decretalis sententia 4. w) sua pres. *des.* 9—12. x) conturbare 3; voluerit
et *add.* 10—12. y) atque exc. *des.* 5, 6. z) quo 8. aa) sic 10—12 *cum P et Ps. 1,5*; resurgunt *rell.*
b) deputetur 3, 5, 6, 8. c) *deest* 12. d) *deest* 8. e) conf. eccl. 10. f) futuro 10. g) sic
cum P 8, 9; habitaculo 1; tabernaculo *rell.* h) commoveatur 12. i) *deest* 10—12. k) *deest* 4, 10—12.
l) omnes *add.* 3, 4, 10. m) omnia 1, 9—12. n) *deest* 9. o) Rome *add.* 1, 3—6, 8. p) et usque
ostendant *des.* 10—12. q) Dei omnip. 3, 4—6, 8, 10. r) et benedicat *add.* 10—12. s) beati *add.* 5; 10
beatorum *add.* 8, 10—12. t) princ. apost. *des.* 5, 6. u) *deest* 4, 8, 10, 12. v) *hic rursus incipit* 2;
Ego *deest* 3—6, 8—10, 12. w) Nicolaus 1. x) sedis *add.* 12. y) atque 12. z) *deest* 4.
aa) hoc 3. b) loco sicut — legitur 12; asserto et legitimo. c) supra 11. d) *deest* 5, 6. e) sub-
scripsit 3; *deest* 12; *hic desinit* 11. f) Et Romani episcopi III, Id Bonifatius *etc.* 10. g) Albanensi 1.
h) *sic* 2; subscripsit 1; *deest* *rell.* i) *sic* 4 *cum P*; sancte S. C. ecclesie 3; S. C. ecclesie 9; Silve Candide
rell.; *explicit* 8. k) episcopus in solis 1—3. l) 4 *ponit Lavicanensem ante Ostiensem.* m) Pe-
trus — subscripsit *des.* 2. n) loco Iohannes — subscripsit 3—6, 9; hi (huius omnes 3) Romani episcopi
subscripserunt una cum Iohanne Portuensi episcopo (*deest* 4, 6). o) Et cardinales III, Iohannes *etc.* 10.
p) *deest* 10. q) *sic* 9, 10, 12; sancti Damasi *rell.* r) Guido 10. s) *deest* 2, 10. t) *deest* 9, 10.
u) *pro* hii — subscr. 10; et diaconi III. v) hi diaconi 3; omnes — subscripserunt *des.* 10. w) *deest* 4.
x) *deest* 5.

Hildebrandus^y monachus et subdiaconus^z et ceteri^a Romani^b ecclesie subscripserunt.

Wido^c archiepiscopus^{d,1}, Dominicus Gradensis^e patriarcha, Ugo Grisopolitanus^{f,2} archiepiscopus^g, Hildebrandus Capuanus archiepiscopus, Udelricus Beneventanus archiepiscopus, Alfano Salernitanus archiepiscopus: hii^h omnes subscripserunt.

- 5 Iohannes episcopusⁱ Sabinensis, Iohannes episcopus^k Tiburtinensis, Rolandus episcopus Sutriensis, Aylardus^l episcopus et^m abbas Sancti Pauli Rome^{n,3}, Leo episcopus Gaictano^{o,4}, Iohannes episcopus Terracinensis^{p,5}, Pandolphus episcopus Marsiensis^{q,6}, Atto episcopus Theatensis^{r,7}, Dominicus episcopus Balbensis^{s,8}, Iohannes^t episcopus Pennensis⁹, Palumbo episcopus Suranensis¹⁰, Petrus episcopus Civitatis Castellanae^{u,11},
 10 Ludowicus^v episcopus Nucerinus¹², Herimannus episcopus Castellanus^{w,13}, Henricus episcopus Spoletinus, Meynardus^x episcopus Urbinensis, Godefridus^y episcopus Perusinus^z, Hageno^a episcopus Eduensis¹⁴, Godefridus^b episcopus Attelanensis^{c,15}, Udelricus episcopus Firmanensis¹⁶, Berardus^d episcopus Esculanus¹⁷, Hugo episcopus Camerinus¹⁸, Willelmus episcopus Numanus^{e,19}, Trasimundus^f episcopus Fesulanus²⁰,
 15 Iohannes episcopus^g Suane^{b,21}, Roifredusⁱ episcopus Atestensis^{k,22}, Marinus^l episcopus Fundensis²³, Albertus episcopus Narianensis^{m,24}, Bernhardusⁿ episcopus Agathensis²⁵, Teuzo episcopus Urbibetanus²⁶, Iohannes episcopus Clusinus²⁷, Iohannes episcopus Senensis²⁸, Wido episcopus Vulturnensis^{o,29}, Petrus episcopus Vultur-nensis^{p,30}, Benedictus episcopus^q Suessanus³¹, Azo episcopus Fullienensis³², Petrus episcopus Aprutien-sis³³, Gerardus episcopus Rosellanus³⁴, Anselmus episcopus Lucensis^{r,35}, Petrus episcopus^s Pensauriensis^{t,36}, Adulfus^u episcopus Fertranus^{v,37}, Rodolphus episcopus Egubinus^{w,38}, Teotius^x episcopus Senogaliensis³⁹, Arduinus^y episcopus Tudertinus⁴⁰.

383. ^{a)} Et Hildebrandus 10. ^{z)} subdiaconibus 9; subdiaconus et monachus 10. ^{a)} cum ceteris 10. 12; et ceteri subdiaconi 3. ^{b)} Rom. eccl. des. 10. ^{c)} Wibertus 10. 12. ^{d)} Rave-nas add. 12. ^{e)} Gradensis 10. ^{f)} Trisop. 1; Crisop. 5; Chrisop. 6. 10. ^{g)} patriarcha 9. 10. 12. ^{h)} pro hii — subscr. 10; et ceteri episcopi. ⁱ⁾ 1 2 hic et in sequentibus eorum episcopus saepius post nomen civitatis posuerunt; episcopus deest multoties 10. ^{k)} Iohannem Tiburtinensem 5. 6 ponunt inferius post Petrum Civitatis Castellanae. ^{l)} Ayraldus 1. ^{m)} deest 5. 6. 9. ⁿ⁾ deest 1—6. 9. 10. 12. ^{o)} gagotanus 10. ^{p)} sic 2. 3 alii; Tarrac. 1; Tarrac. 1; Tarracensis 10. ^{q)} Marciensis 1; Narnyensis 5; Narniensis 6. ^{r)} hic 12 inseruit Gilbertus Tusulanus. ^{s)} Balbensis 1—6. ^{t)} Ioh. ep. Pennensis des. 2. ^{u)} sic 10. 12; civitatis Castellensis 5. 6; civ. Castellamensis 9; Castellanus 1; Castellanus 2. 3; sequitur in 5. 6 Iohannes Tiburtinensis, v. supra not. k. ^{v)} Lodwicens episcopus (Nucerinus deest), Herimannus episcopus Castellanus 5. 6 ponunt infra ante Ponzonem Uebectanum. ^{w)} Castellanus 1; Castellanus 2—1. 10. ^{x)} Maginardus 3. ^{y)} Godefridus — Eduensis des. 3. ^{z)} Perosinus 1. 2. 10.
 35 ^{a)} Aganus 10. ^{b)} Gosfridus 1. 5; Gosfridus 6. ^{c)} Avellanensis 3. ^{d)} Gerardus 9. ^{e)} Humanus 6; Numianus 10. ^{f)} Trasimundus 3 10; Erasmus 2. ^{g)} deest 1. 2. ^{h)} Snaue 1. ⁱ⁾ Roifredus 2. 3. 10; Roifredus — Agathensis des. hic 5. 6 et sequuntur infra post Achinum ep. Assisium, at hoc loco ponuntur quae v. supra not. v. ^{k)} Egubinus 9. 10. 12; Atestensis — Clusinus, Iohannes episcopus des. 3. ^{l)} Marius 2; Martinus 3 (qui hunc ponit post Teotium Senogaliensem), 1. 10. 12. ^{m)} Mutinensis 1—6; narianus 10.
 40 ⁿ⁾ sic 2. 6; Barnardus 1; Bernhardus 5; Barchardus 4. ^{o)} sic 3; Walturnensis 1; Wlturnensis 2; mul-teranus 10. ^{p)} sic 2. 3; Colturnensis 1; Vulturnensis 9; Vulturnensis 4; multurnensis 10; deest 5. 6. ^{q)} deest 5. 6. ^{r)} Luciensis 1—2. ^{s)} deest 9 et abhinc saepius. ^{t)} sic 5. 6; Pensauriensis 10; Pensumensis 1; Pensaurensis 2. ^{u)} sic 2. 3. 5. 6. 10; Adolphus 1; Adulfus 3. ^{v)} sic 1. 2; Ferre-tranus 3; Ferreranus 5. 6; ferensis 10. ^{w)} gubinus 10. ^{x)} sic 1—2; Theodotus 3; Theodicius 1;
 45 Tendicius 5—6; Theodicius 10; al. al. ^{y)} Hardavicus 5. 6; Arduinus ep. Tudertinus des. 1.

- 1) Mediolanensis. 2) Bisantinus. 3) S. Paolo fuori le mura. 4) Gaeta. 5) Ferravina.
 6) terrae Marsoran; episcoporum vaga incertaque sedes fuit; cf. Ughelli 'Italia sacra' ed. Calt. I, 583.
 7) Chieti. 8) Valva. 9) Ponne. 10) Sorano. 11) Cività Castellana. 12) Nocera. 13) Citta di Castello. 14) Antun. 15) Aversa. 16) Fermo. 17) Ascoli in Piceno. 18) Camerino. 19) Umana.
 20) Fiesole. 21) Soana. 22) Ateste audit civitas Este; at haec episcopi sedes haud fuit. Episcopo civitatis Asti hoc tempore Gisclmo nomen erat. S.-B. Aretiensis (Arezzo) coniect. Pertz. Sed huic nomen Arnaldo fuit. 23) Fondi. 24) Narni. 25) Santa Agata de' Gati. 26) Orvieto. 27) Chiusa. 28) Siena. 29) Volterra. 30) Volturnaria. 31) Suessa. 32) Foligno. 33) Terrano. 34) Rosello. postea Grosseto. 35) Lucca. 36) Pesaro. 37) Montefeltre. 38) Gubbio. 39) Sinigaglia. 40) Todi.

Arduinus^z episcopus^a Fanensis¹, Arnulphus episcopus Cusentinus^{b,2}, Stephanus episcopus Troianensis³, Benedictus episcopus Symphroniensis⁴, Hugo episcopus Callensis⁵, Gerardus episcopus Reatensis^{c,6}, Giselbertus episcopus Tuscanensis^{d,7}, Achinus episcopus^e Asisinus⁸, Ingo episcopus Balneoregis⁹, Tegrino^f episcopus Populomiensis^{g,10}, Ubertus episcopus Ianuensis¹¹, Deodatus episcopus Corbinensis¹²,⁵ Iohannes episcopus Trebensis¹³, Iohannes episcopus Alatrinensis¹⁴, Placitus episcopus Berolanensis¹⁵, Erasmus episcopus Signensis¹⁶, Arechis episcopus^b Alifane¹⁷, Cunibertus episcopus Taurinensis^{1,18}, Opizo^k episcopus Bobiensis^{1,19}, Benzo^m episcopus Albensis²⁰, Ottoⁿ episcopus Novariensis²¹, Henricus episcopus Yporigiensis²², Wilhelmus episcopus Pampulie^{o,23}, Gregorius^p episcopus^q Vercellensis²⁴. Iii omnes con-¹⁰firmaverunt.

Summa episcoporum qui interfuerunt sanctissime synodo fuit^r CXXIII.^s

384. NICOLAI II. SYNODICA GENERALIS.

Supersunt duae formae: A omnibus Christi fidelibus missa, quem serracerrant codices 1) civitatis Rotomagensis 701 (olim E¹¹⁶) saec. XII, fol. 133²⁵, quem contulit¹⁵ vir cl. Molinier; inscribitur Synodale decretum Nicholai papae; 2) civitatis Carnotensis 124²⁶ saec. XIV, fol. 158d, quem contulit vir d. Carolus Danker discipulus, nunc Berolinensis; 3) codex deperditus quem adhibuit Surius Tomus tertius conciliorum (Coloniae 1567) p. 599²⁷. Alteram formam B ad Amalfitanam provinciae suffraganeos datum vidit Mansi XIX, 907 (Supplem. p. 1331) e vetusto codice membranaceo Pistoriensi.²⁰ Quae nonnulla habet additamenta iis ad quos data est congruentia, nonnulla autem diversa, et capite 9 omnino caret. Ad hanc formam propius accedit tertus partis capitis 1 et caput 2, quae Deusdedit in Collectionem canonum l. I, c. 137 (ed. Martinucci p. 101) recepit, cuius lectionem abnotandam curavimus. Et ipse Bonizo partem priorem canonis, quem protulit in Libro ad amicum l. VI (Libelli de lite I, p. 594: Si quis — apostaticus habeatur),²⁵ e capite 1 petiit, non vero e decreto contra simoniacos anni 1060, ut iam Waitz recte animaliterit; e synodica nostra notationem quoque 113 episcoporum hausit, quos concilio subscripsisse perperam dicit. Pars capitis 3 et caput 4 etiam obvia sunt in Synodica ad Gallos data c. 1 et 2 (infra nr. 385). — Iaffé, Reg. pont. ed. II, 4405, 4406. (P. deest.)

383. z) Arduinus ep. Fanensis des. 5. 6. a) episcopus — Stephanus des. 3. b) cusensis 10.³⁰
 c) Reatinus 3—6; Teatinus 2. d) Tuscanensis — Ingo episcopus des. 3; tusculanus 10. e) hic 5. 6 ponunt Rolfredus Agathensis, c. supra not. i. f) Tegrino 2; Vegrino 3; Tegrino 4—6; Tegrinus 10.
 g) hic inserit 3 Siguensem, Alifanensem, Taurinensem, Novariensem, Iporegiensem, Pampuliensem. h) pro Ar. ep. 3; archiepiscopus. i) Paurinensis 1. 3—6. 9. 10; Paulimonensis 2. k) Opizo — Albensis des. 3.
 l) Bobiensis Benzo episcopus des. 9. m) Benzo ep. Albensis des. 10. 12. n) 5. 6 Iporegiensem ponunt ante Novariensem. o) sic 1. 2; Populoniae 3; Aprì 4; Apuliae 5. 6; Apuliensis 9; Wilhelmus aps 10; Aquensis 12. p) Gregorius ep. Vercellensis des. 3—6. 9. 10. 12. q) deest 2; Verc. ep. 1. r) deest 1.
 s) Summa — CXXIII in solis 1. 2; De quibus fuerunt episcopi LXXVI, cardinales III, diaconi III, subdiaconi Hildebrandus monachus et ceteri subdiaconi Romanae ecclesiae; et multi alii catholici confirmaverunt add. 10; Episcopi omnino LXXVII, cardinales IV, diaconi III, Hildebrandus subdiaconus et alii sub-⁴⁰diaconi add. 12.

1) Fano. 2) Cosenza. 3) Troja. 4) Fossombrone. 5) Cagli. 6) Rieti. 7) Toscanella.
 8) Assisi. 9) Bagnorea. 10) Massa maritima. 11) Genova. 12) Monte Corrino provinciae Beneventanae.
 13) Trerì. 14) Alatri. 15) Veroli. 16) Segni. 17) Alife. 18) Torino. 19) Bobbio. 20) Alba. 21) Novara. 22) Ivrea. 23) An Anpurias Sardiniae? S.-B. 24) Vercelli.⁴⁵
 25) Cf. Archiv' VIII, 369. 26) Cf. Wiener Sitzungsberichte' LIX, 483 et 'Catalogue de la bibliothèque de la ville de Chartres' (1840) p. 89. 27) Surius l. c.: codex ex Anglia exhibitus, redemptus et nobis oblatus, cuius superius sub Adriano I. mentio fit. Hanc tamen locum invenire non potui. Editionem Saru repetere Binius III, 1666, Labbeus IX, 1029, Mansi XIX, 897.

Nicolaus^a episcopus servus servorum Dei omnibus episcopis catholicis^b cunctoque clero et populo salutem carissimam^c et benedictionem^d apostolicam.

Vigilantia universalis regiminis assiduam sollicitudinem omnibus debentes^e, salutis^f quoque vestrae^g providentes, quae in Romana synodo nuper celebrata, coram centum tredecim episcopis, nobis licet inmeritis presidentibus, sunt canonice constituta, vobis notificare curamus, quia ad salutem vestram executores eorum vos esse optamus et apostolica auctoritate iubendo mandamus.

1. Primo namque inspectore Deo est statutum, ut^h electio Romani pontificis in potestate cardinalium episcoporum sit, ita ut, siⁱ quis apostolicae sedi^k sine premissa^l concordia^m et canonica electione eorumⁿ ac deinde^o sequentium ordinum^p religiosorum clericorum^q et^r laicorum consensu intronizatur^s, non papa vel^t apostolicus sed apostaticus^u habeatur.

2. Ut^v moriente Romano pontifice vel cuiuscunque civitatis nullus presumat facultates eorum^w invadere, sed successoribus eorum reserventur^x integrae.

3. Ut nullus missam audiat^y presbyteri, quem scit concubinam indubitanter habere aut subiunctam mulierem. Unde etiam ipsa sancta^z synodus hoc capitulum sub excommunicatione statuit, dicens: Quicumque¹ sacerdotum, diaconorum, subdiaconorum² post constitutum beatae memoriae predecessoris nostri sanctissimi^b Leonis papae^c de castitate clericorum, concubinam palam^b duxerit vel ductam non reliquerit, ex parte omnipotentis Dei auctoritate beatorum apostolorum^d Petri et Pauli precipimus et omnino contradicimus, ut missam non cantet neque evangelium vel epistolam^e ad^f missam legat, neque in presbyterio ad divina officia cum his^g qui praefatae constitutioni obediens fuerint^h maneat, neque partem ab aeclesia suscipiatⁱ, quousque a nobis sententia super huiusmodi Deo^k concedente procedat^l.

4. Et² precipientes statuimus, ut ii^m predictorum ordinum, qui eidem predecessori nostro obediens castitatem servaverunt, iuxta aeclesias quibus ordinati sunt, sicut oportet religiosos clericos, simul manducent et dormiant et quicquid eis ab aeclesiis venitⁿ communiter habeant. Et rogantes monemus, ut ad apostolicam, communem scilicet vitam^o summopere pervenire studeant^p.

5. Deinde^q ut decimae et primiciae seu^r oblationes vivorum et mortuorum aeclesiis Dei fideliter^s reddantur a laicis et ut in dispositione episcoporum sint^t. Quas qui retinuerint, a sanctae aeclesiae communione^u separentur.

6. Ut per laicos nullo modo quilibet clericus aut presbyter obineat aeclesiam nec gratis nec precio.

384. ^a) Nycholans A 1. ^b) pro catholicis B; Amalphanae ecclesiae suffraganeis. ^c) lram A 2. ^d) ap. ben. A 3. ^e) debentis A 2. ^f) salutis B. ^g) causa praerogativae dilectionis carissimi confratris nostri archiepiscopi vestri specialiter add. B. ^h) ut usque ita des. B. ⁱ) abhinc usque reserventur integrae Deusedit: usque habeatur Bonizo. ^k) sedis A 2. ^l) deest B, Deusedit, Bonizo. ^m) concordia B. Bonizo. ⁿ) pro eorum B; ac benedictione cardinalium episcoporum: Deused: cardinalium eiusdem; Bonizo: cardinalium. ^o) pro ac deinde Bonizo: et. ^p) deest Deused. ^q) cler. rel. Deused. ^r) et laicorum consensu des. B. Deused, Bon. ^s) intronizatus A 2; fuerit intronizatus Bonizo: is add. A 2, 3. ^t) papa vel des. Bonizo. ^u) sed apostaticus des. B. ^v) Et ut B. Deused. ^w) illorum Deused. ^x) serventur B; integre res. Deused. ^y) aud. missam A 2. ^z) prima B. ¹) diaconus vel subdiaconus B. ²) deest B. ³) papae Leonis A 2, 3. ⁴) principum add. B. ⁵) nec epistolam nec evangelium B. ⁶) ac A 3. ⁷) hiis A 2; his B. ⁸) fuerant A 1. ⁹) suscipia A 1. ¹⁰) Domino B. ¹¹) praecedat A 2. ¹²) hii A 2; hi B. ¹³) competit B. ¹⁴) sc. com. vitam B; com. vitam se. A 2. ¹⁵) student A 2. ¹⁶) Denique B. ¹⁷) quaecunque add. B. ¹⁸) fidelibus A 3. ¹⁹) secundum canones distribuendae add. B. ²⁰) gremio B.

1) Quicumque — concedente procedat leguntur etiam in Synodica ad Gallos c. 1. 2) Et pervenire studeant leguntur etiam in Synodica ad Gallos c. 2.

7. Ut nullus habitum monachi suseipiat spem aut promissionem habens, ut^v abbas fiat.

8. Nec^w aliquis presbyter duas aeccelesias simul obtineat.

9. Ut^x per symoniaeam heresim nemo ordinetur vel promoveatur ad quodlibet aeccelesiasticum officium^y.

10. Ut cuiuslibet ordinis clericos laici non iudicent nec^z de aeccelesiis eiciant.

11. Ut de consanguinitate sua nullus uxorem ducat usque ad^a generationem septimam vel quousque parentela cognosci poterit.

12. Ut laicus uxorem simul^b et concubinam habens non communicet aeccelesiae.

13. Ut nullus laicus ad quemlibet gradum aeccelesiasticum repente promoveatur,¹⁰ nisi post^c mutatum habitum secularem diuturna^d conversatione inter clericos fuerit comprobatus.

Vos ergo haec et alia sanctorum patrum statuta fideliter et Christiana reverentia observate^e, si vultis de sanetae Romanae aeccelesiae et apostolicae sedis pace et communione atque benedictione gaudere.

385. NICOLAI II. SYNODICA AD GALLOS, AQUITANOS, VASCONES.

Damus ex editione Labbei IX, 1096, qui eam ex Sirmondi apographo desumpsit (= Mansi XIX, 873). Partem eius inseruit Hugo Flaviniacensis Chronici libro II. (SS. VIII, 409), cui in c. 2 sententiam debemus, quae in editione Labbei desideratur. Capita 1 et 2 convenire cum capitibus 3 et 4 Synodicae generalis supra dicimus. Nonnulla autem congruunt cum canonibus Nicolai II, quos Mansi XIX, 915 extraxit ex codice bibliothecae universitatis Taurinensis signato E, 51, 1, collectionem canonum saec. XI, continente; convenit c. 3 cum priore parte capituli XV, c. 5 cum capite XV bis, sententia ultima cum capite XVI. Caput 6 receptum est in Ironis Decreto III, 104 et in Pauormia II, 81 (= Gratiani Decr. C XVII, qu. 4, c. 6). — Luffé, Reg. pont. ed. II, 4404.

(P. deest.)

Nicolaus^a episcopus servus servorum Dei omnibus archiepiscopis, episcopis, abbatibus, clericis et laicis fidelibus, tam maioribus quam minoribus, per omnes Gallias in Christo^b commorantibus, immo Aquitanicis et^c Vaseonibus^d, salutem et apostolicam benedictionem.

Anno^e dominicae incarnationis MLIX, anno pontificatus nostri primo, indict. XII. Romana urbe in basilica sancti Salvatoris, quae appellatur Constantiniana, sanctam celebrantes synodum, a sanctis patribus videlicet CXIII episcopis, exceptis abbatibus et clericis religiosis ac laicis, celebratam de statu ecclesiae sanctae, ad communem utilitatem Deo propitio canonice disposuimus inter caetera de Nicolaitarum haeresi, id est de coniugatis presbyteris, diaconibus et omnibus in clero constitutis. Ab omni concilio statutum est et corroboratum ita:

I. Quicumque^f sacerdotum, diaconorum et subdiaconorum^g post constitutum^h beatae memoriae praedecessoris nostri sanctissimi^b Leonis papae de castitate clericorum con-

384. v) quod B. w) Nec -- obtineat des. B. x) Et ut B. y) off. eccles. B. z) nec de aeccelesiis eiciant des. A 3. a) post B. b) deest A 2. c) prius B. d) diutina B. e) et nominatim illa quae vobis archiepiscopus vester praecepit in synodo, quam apud vos habuit primo anno ordinationis suae add. B.

385. a) Nicolaus II. b) in Christo des. H. c) deest H. d) Vase. II. e) Anno usque corroboratum ita des. H. f) sacerdos diaconus et subdiaconus H. g) institutum H. h) deest H.

1) Quicumque -- procedat leguntur etiam in Synodica generali c. 3.

cubinam palam duxit vel ductam non reliquit, ex parte omnipotentis Deiⁱ auctoritate beatorum apostolorum Petri et Pauli praecipimus et omnino contradicimus, ut missam non cantet^k neque euangelium pronuntiet^l neque epistolam ad missam legat^m neque in presbyterio ad divina officia cum his qui praefatae constitutioniⁿ obedientes fuerint^o maneat^p, neque partem ab ecclesia recipiat^q, quousque a nobis sententia super huiusmodi Deo concedente procedat.

2. Et^l praecipientes statuimus, ut hi praedictorum ordinum, qui eiusdem praedecessoris nostri decreto obedientes haec^r servaverint, iuxta ecclesias quibus ordinati sunt, sicut oportet religiosos clericos, simul manducent et dormiant et^s quidquid eis^t ab ecclesiis competit communiter habeant^u. Et rogantes monemus, ut ad apostolicam, communem scilicet vitam summopere pervenire studeant, quatenus perfectionem consecuti, cum his qui centesimo fructu ditantes in caelesti patria mereantur adscribi.

3. De his autem clericis qui tonsuram proiciunt et a clericatu recedunt, quos apostatas Iulianistas iure vocitamus, statuimus ut, nisi ad professionem clericatus redierint, omni Christiana communione priventur.

4. De monachis vero propositum non servantibus decrevimus ut, quousque ad propositum redeant et in monasterio regulariter consistant, communione privati permaneant.

5. Illi etiam, qui peregrinos vel oratores cuiuscumque sancti sive clericos sive monachos vel feminas sen inermes pauperes depraedati fuerint vel bona eorum rapuerint vel in malum eis obviaverint, anathematis vinculo feriantur, nisi digne emendaverint.

6. De confiniis coemeteriorum, sicut antiquitus a sanctis patribus statutum est, statuimus ita: ut maior ecclesia per circuitum sexaginta passus habeat, capellae vero sive minores ecclesiae triginta. Qui autem confinium eorum infringere tentaverit vel personam hominis aut bona eius inde abstraxerit, nisi publicus latro fuerit, quousque emendet et quod rapuerit reddat, excommunicetur.

Haec igitur et cetera huiusmodi, quaecumque in sacris canonibus habentur, authenticum sancta synodus praefata fore censuit observandum.

386. NICOLAI II. CONCILIIUM LATERANENSE POSTERIUS.

1060. Apr.

Huius concilii, in quo antipapa Benedictus X. depositus est, non nisi pars canonum, quae tangit simoniacos et electionem pontificiam, ad nos perrenit. Gestorum geminam formam prae se ferre videntur capita quatuor, quae primo loco proponimus. Quae servaverunt 1) codex civitatis Rotomagensis 701 (olim E¹¹/₆) saec. XII, fol. 134 a viro cl. Molinier collatus; 2) codex civitatis Carnotensis 424 saec. XIV, fol. 159r a viro d. Carolo

385. i) Dei omni, H. k) cantent L. l) pronuntiet L; loco pronuntiet neque H; aut. m) legant L. n) institutioni L. o) fuerunt L. p) maneat L. q) recipiant L. r) qui eidem praedecessori nostro obedientes eius institutum H. s) et — habeant des. L. t) supplevi. u) desinit H.

1) Et — pervenire studeant leguntur etiam in Synodica generali c. 4.

Dunker collatus; 3) *codex deperditus e quo Sarius 'Tomus tertius conciliorum' p. 600 editionem principem paravit*¹⁾; 4) *codex Vaticanus 1345 saec. XII—XIII. fol. 151 a Waitz collatus. Praeterea Ivo Carnotensis capita 1 et 3 recepit in Decreti parte V, c. 79 et in Panormiae l. III, c. 125, 126 (= Gratiani Decretum C. I. qu. 1 c. 110, 109), maiorem partem capituli 4 in Decreti parte V, c. 80 cum inscriptione ibidem cap. 2. Haec capituli 4 pars legitur etiam in Collectione canonum Deusdedit l. I, c. 138 (ed. Martinucci p. 101), sed paullisper variata seu devertata. Bonizo etiam in Libro ad amicum l. VI (Libelli de lite I, p. 594) canonis sui partem posteriorem (licetque — intronizatus sit) capite 4 adhibito confecit²⁾. Quorum trium auctorum lectionem variam afferre non supersedimus.*

Adiungimus quatuor illis capitibus duo capita, quae ad eundem certe concilium pertinent. Quorum prius (c. 5) integrum legitur in codice 4, ubi e vestigio sequitur caput 4, et in Ironis Panormia l. III, c. 127 (= Gratiani Decr. C. I. qu. 1 c. 107); excerpta sententia prima legitur etiam in 5) codice civitatis Carnotensis 172³⁾ saec. XI. fol. 62. Qui *codex solum capiti 5 adiungit caput 6.*

Notandum denique, iam in concilio anni 1059 de symoniacis actum esse, ut testatur c. 9 Synodicae generalis⁴⁾. — *Iuffé, Reg. pont. ed. II. 1131a. (P. derst.)*

Domnus papa Nicholaus^{a)} synodo in basilica Constantiniana presidens^{b)} dixit:

1. Erga symoniacos nullam misericordiam in dignitate servanda habendam esse decernimus^{c)}, sed iuxta canonum sanctiones^{d)} et decreta sanctorum patrum^{e)} eos omnino damnamus ac deponendos esse^{f)} apostolica auctoritate sancimus.

2. De iis^{g)} autem, qui non per pecuniam sed gratis sunt a symoniacis ordinati, quia questio a longo tempore est diutius ventilata, omnem nodum^{h)} dubietatis absolvimus, ita ut super hoc capitulo neminem deinceps ambigere permittamus. Quia igitur usque adeo haec venenata perniciēs haecenus inolevit, ut vix quaelibet aeclesia valeat reperiri quae hoc morbo non sit aliquaⁱ⁾ ex parte corrupta, eos, qui usque modo gratis sunt a symoniacis consecrati, non tam censura iustitiae, quam intuitu misericordiae^{j)} in acceptis ordinibus manere permittimus, nisi forte alia culpa ex vita eorum contra canones eis existat. Tanta quippe falium multitudo est, ut, dum rigorem canonici vigoris super eos servare non possumus, necesse^{k)} sit, ut dispensatorie ad piaē condescensionis studium nostros animos ad praesens inclinemus. Ita tamen auctoritate sanctorum apostolorum Petri et Pauli omnimodis interdiciamus, ne aliquando aliquis successorum nostrorum ex hac nostra permissione regulam sibi vel alicui assumat vel prefigat, quia non hoc^{l)} auctoritas antiquorum patrum iubendo aut concedendo promulgavit, sed temporis nimia necessitas permittendum a nobis extorsit.

3.^{m)} De cetero autemⁿ⁾ si quis hinc^{o)} in posterum ab eo, quem symoniacum esse non dubitat, se consecrari permiserit, et consecrator et consecratus non disparem

386. a) loco Domnus papa Nicholaus 4: Nicholaus iunior. b) presidens in ecclesia Const. 4. c) decrevimus 4. d) sanctionem 4. e) s. patr. decreta 4. Ivo. f) eos 4. Ivo. g) iis 2. h) nodum 3. 4. i) deest 2. k) necesse 1. l) hoc non 3. 4. m) Idem in eadem synodo rubrum in 4. n) deest 4. Ivo. o) deest 2. 4. Ivo.

1) *Quam repetierant Binius III, 1666, Labbeus IX, 1100, Mansi XIX, 899.* 2) *De parte priorē canonis Boniziani v. supra nr. 384. Idem canon e codice Vaticano 1346 saec. XII. p. 24 editus est a Pflugk-Harttung 'Acta pontif. Roman.' II, nr. 47 (Nicholaus papa iunior. Si quis — intronizatus sit). Editor censuit, canonem confectum esse e Deusdedit l. I. c. 137 et 138. Bonizo potius exscriptus esse videtur. Caput 4 legitur etiam in codice bibliothecae Libri c. annum 1100 exarato, collectionem canonum continente, ex quo Pertz annotavit haec: Ex concilio papae Nicolai iunioris CXIII episcoporum. Si quis pecunia vel gratia humana aut populari seu militari tumultu — quasi iam intronizatus sit. V. 'Neues Archiv' IV, 618.* 3) Cf. 'Wiener Sitzungsberichte' LIX, 463 et 'Catalogue des mss. de la bibliothèque de la ville de Chartres' (1840) p. 43. 4) Cf. etiam concilium a. 1060. loc. 30 Viennae a Stephano cardinali apostolicae sedis vicario ex praecepto Nicolai II, habitum in Martenei Thesauri anecdotorum IV, 93 e codice S. Albini Andegavensis editum.

damnationis sententiam subeat^p, sed uterque depositus^q penitentiam agat et privatus a propria dignitate persistat.

4. Nichilominus auctoritate apostolica decernimus quod in aliis conventibus nostris decrevimus: ut si^r quis pecunia vel^s gratia humana vel^t populari seu militari tumultu, sine concordia et canonica electione ac^u benedictione cardinalium episcoporum^v ac^w deinde^v sequentium ordinum^v religiosorum clericorum^x fuerit apostolicae sedi^y intronizatus, non^z papa vel apostolicus, sed apostaticus habeatur. Liceatque^a cardinalibus episcopis^b cum religiosis et^c Deum timentibus clericis et laicis invasorem etiam^d cum^b anathemate^e et humano auxilio et studio a sede apostolica repellere^f, et quem dignum iudicaverint^g proponere^h. Quod si hoc intra Urbemⁱ perficere nequiverint, nostra^h auctoritate apostolica extra Urbem congregati in loco qui^k eis placuerit eligant^l quem^m digniorem et utiliorem apostolicae sedi perspexerint, concessa eiⁿ auctoritate regendi et disponendi res et^o utilitatem sanctae Romanae ecclesiae^p, secundum^q quod ei melius videbitur, iuxta qualitatem temporis, quasi iam omnino^b intronizatus sit.

15 5. Nicolaus^r episcopus episcopis omnibus. Statuimus decretum de simoniaca^s tripartita heresi, id est de simoniacis simoniace ordinatoribus^t vel ordinatis, et de simoniacis simoniace a non simoniacis, et simoniacis non simoniace a simoniacis. Simoniaci^u simoniace ordinati vel ordinatores secundum ecclesiasticos canones^v a proprio gradu decidant. Simoniaci quoque simoniace a non^w simoniacis ordinati similiter ab officio male accepto removeantur. Simoniacos autem non simoniace a simoniacis ordi-
20 natos^x misericorditer per manus impositionem pro temporis necessitate^y concedimus in officio permanere^z.

6. Nullus^a episcopus sacros ordines vendat a maiore usque ad minorem, quia simoniacum est. Quod si quis fecerit, et venditor et emptor omni ecclesiastico officio
25 privetur. Simili quoque modo venditor sacri crismatis et sacri olei seu baptismatis vel alienius spiritualis negotii condemnetur.

387. ALEXANDER II. DE CORONATIONE IMPERIALI.

(1064. 1065.)

30 *Fragmentum communitorii, quod papa Mainardo cardinali episcopo Sanctae Rufinae, hoc tempore in Germaniam ad Heinrichum IV. regem, ut videtur, mittendo destinavit, ser-*

386. p) subeant I. q) dispositus 2. r) *abhinc Iro V, 80 et Deusdedit.* s) aut Iro. t) aut D. I
u) et 2. I.: ac benedictione *des. D.* v) *deest D.* w) et D. x) *deest I.* y) ap. sedi fuerit I.
z) nec D. a) *abhinc etiam Bonizo.* b) *deest D. B.* c) relig. et *des. D.* aliis B. d) et B.
35 e) anathematizare B. f) pellere D. B. g) quem dicaverint B. h) *reponere D. B.* i) intra
U. hoc B. k) quo I. l) electionem faciant D. B. m) quem — perspexerint *des. D. B.*
n) electo D; electa B. o) ad 3. 4. D. B; in I. p) *eccl. s. Rom. D.* q) secundum — videbitur
des. D. B. r) *cap 5 integrum cstat in cod. 4 cum rubro* In decretis Nicolai pape cap. II; *in Ironicis*
Pau. III, 127 cum rubro: Nicolaus in decretis c. II; *in cod. 5 deest initium* Nicolaus — a simoniacis.
40 s) simoniacis Iro. t) ordinatoribus — simoniace *des. I.* u) *abhinc 5 cum rubro* Decretum Nicolai
pape. v) ordines 5. w) *pro a non 5;* aut. x) *deest 5.* y) tempore in necessitate I; tempore
et necessitate 5. z) conc. perm. in off. 5. Iro. a) *cap 6 in cod. 5.*

ravit Collectio epistolaris Britannica codicis Musaci Britannici Add. mss. 8873, quam luci dederunt viri cl. Bishop et b. m. Ewald. Ewaldi editionem 'Neues Archiv' V, 332 nr. 22 sequimur.

Alexander etc. Mainardo Rufine episcopo etc. Quia vetus consuetudo est, ut in libris Teutonicorum sicut in nostris invenitur, cum imperialis corona queritur, prius securitatem a prioribus curie regis in papam et a legatis Romanis a papa in regem de vita et membris, honore et captura fieri oportet necessario, ut huius securitatis firmitas ex utraque parte ad alterutrum procedat.

388. 389. GREGORII VII. CONCILIUM ROMANUM.

1079. Febr. 11.

388. ORATIO NUNTII HEINRICI REGIS.

Erstat in codice epistolari Hannoverano XI. 671 saec. XVI. fol. 53, e quo primus dedit Sudendorf 'Registrum' I, p. 19 nr. 11. Codicem iterum contuli. (P. deest.)

Dominus meus H. rex supplex me misit ad vos, venerande pater, pro indicanda vobis adventatione fidelium suorum, quos ipse ad vos mittere decrevit in propinquo tempore, non unum autem^a de minoribus regni, sed plures et de melioribus regni, ad componendam pacem inter ipsius regnum et sacerdotium vestrum, probabiles viros et religiosas personas, quibus et vos merito credere debeatis et ipse iure obedire possit, quae cum illis statueritis ad honorem suum et ad salutem sanctae ecclesiae. Me in haec verba directum ab ipso domino rege consilio principum suorum, et ipsos, sicut dixi, venturos exceptis legitimis sonis, si aliter fides non habetur, sacramento confirmare paratus sum. Sed inter haec, venerande pater, audieram, prorupisse quosdam inimicos eius in lacerationem domini regis. Qui propter infestationem inimicitiarum et odii calumniatores potius deputandi sunt iniusti, quam iusti accusatores, et per hoc nec audiendi quidem in sancto concilio super hoc negotio sunt. Horum autem calumnia facile Deo volente confutabitur in omnibus, cum illi venerint in medium, quos probabiles et religiosas personas ex regio latere vobis promitto venturos. Cum igitur et absens sit, in quem infertur calumnia, et inimicos esse constet, qui calumniam inferunt, et ipse dominus rex obediens esse velit in omnibus, appello dignitatem vestram, venerande pater, appello discretionem Romanae et apostolicae sedis, ne detis sententiam in dominum regem. Appello misericordiam omnium vestram, qui adestis sanctae Romanae ecclesiae filii, quatenus ab hac sententia ferenda flectatis animum domini papae, scientes, nec levem^b quamlibet personam, antequam canonice vincatur, damnamdam, nedum regem.

388. a) aut aut *cod.* b) laevem *cod.*

389. GESTA CONCILII.

Leguntur integra in 1) codice Registri tabularii Vaticani l. VI, 17 a ed. Iaffé 'Bibliotheca rerum Germanicarum' II, p. 352; prior tantum pars in 2) codice Petri Pisani tabularii eiusdem ed. Duchesne 'Le Liber pontificalis' II, 285. Gestorum cordium et caput 1 in usus suos vertit Chronicon Hugonis Flaviniacensis SS. VIII, 113. Mansi XX, 523 attulit lectiones codicis cuiusdam Mediuensis nullius pretii. Nos partem eam rescimus, quae ad Berengarii Tarouensis dampnationem spectat¹. (P. deest.)

Anno ab incarnatione sempiterni principii millesimo septuagesimo nono, mense Februarii, indictione secunda, pontificatus vero domni Gregorii universalis pontificis septimi anno sexto ad honorem Dei et hedificationem sanctae ecclesiae, salutem quoque tam corporum quam animarum, ex praecepto sedis apostolicae conuenerunt finitimi et diuersarum provinciarum archiepiscopi, episcopi religiosaeque personae, ut sanctam synodum celebrarent.

1. Omnibus igitur in ecclesia Salvatoris congregatis, habitus est sermo de corpore et sanguine domini nostri Iesu Christi, multis haec, nonnullis illa prius sentientibus. Maxima siquidem pars² . . . . . ab ea recesserant.

2. His itaque pie et feliciter actis, inter multas proclamationes conuesti sunt legati regis Rodulfi super Heinrico: quod, nulli loco nullique personae parcens, regionem^a Transalpinam contereret et conculcaret; neminem debitus honor vel reverentia vel dignitas tueretur: et eum vilia mancipia non modo sacerdotes sed etiam episcopi et^b archiepiscopi caperentur vinculisque manciparentur partimque^c trucidarentur. Deceverunt ergo quam plures concilii, in illius tyrannidem gladium apostolicum debere evaginari: sed distulit apostolica mansuetudo. Iuraverunt igitur legati Heinrici regis illud, quod in sequentibus scriptum reperitur:

3. Sacramentum^d nunciorum Henrici regis.

'Legati domini mei regis ad vos venient infra^e terminum ascensionis Domini — exceptis legitimis somniis^f, id est morte vel gravi infirmitate vel^g captione absque dolo — qui legatos Romanae sedis^h secure ducent et reducent. Et domnus rex oboediens erit illis in omnibus secundum iustitiam et iudicium illorum. Et haec omnia observabit absque dolo, nisi quantum ex iussione vestra remanserit. Et haec iuro ex praecepto domini mei regis Heinrici.

4. Itemⁱ iusiurandum nunciorum Rodulfi regis, itidemque Rodulfi, quod sequitur.

'Si colloquium ex vestro praecepto constitutum fuerit in partibus Teutonicis, loco et tempore a vobis definito ante praesentiam vestram vel legatorum vestrorum dominus noster rex Rodulfus vel ipse veniet vel episcopos et fideles suos mittet; paratusque erit, iudicium, quod sancta Romana ecclesia decreverit de causa regni, subire: nulloque malo ingenio conventum a vobis sive legatis vestris constitutum impedit: et postquam certum inde^k vestrum nuncium videbit de pace in regno constituenda^l et confirmanda, studebit, ut legatio vestra provenire ad pacem regni et concordiam possit. Haec omnia

389. a) religionem 1. b) deest 1. c) etiam add. 2. d) Sacramentum — regis des. 2. e) intra 2. f) excepta maiore vi 2. g) vel captione des. 2. h) ecclesie 2. i) Item usque regis des. 2. k) inde certum 2. l) statuenda 2.

1) *Gesta leguntur etiam in codice Rotomagensi E. 11^a membr. fol. sac. XII, attamen sollemniter usque ad verba c. 1 ab ea recesserant concordant cum editis, abhinc diversa continent:* Statuimus ut si quis symoniace ordinatus fuerit, ab officio omnino cadat quod illicite usurpavit; vel si quis — Sane regibus et principibus faciendae iusticiae facultatem consultis archiepiscopis et episcopis non negamus. V. 'Archiv' VIII, 369. 2) *Omisimus ea, quae ibi narrantur de Berengarii Tarouensis dampnatione.*

observabuntur, nisi quantum ex vestra certa^m licentia remanserit vel ex^m impedimento legitimo, scilicet morte vel gravi infirmitate vel captione sine dolo.

5. Sacramentum^m archiepiscopi Aquileiensis.

Iuravit item eodem tempore archiepiscopus Aquileiensis Heinricus secundum haec verba: 'Ab hac hora et inantea fidelis ero et oboediens beato Petro et papae Gregorio 5
suisque successoribus, qui per meliores cardinales intraverint. Non ero^o in consilio neque in facto, ut vitam aut membra aut papatum perdant, aut capti sint mala captione. Ad synodum, ad quam me vocabunt vel per se vel per suos nuncios vel per suas litteras, veniam et canonice oboediam aut, si non potero, legatos meos mittam. Papatum Romanum et regalia sancti Petri adiutor ero ad tenendum et defendendum, 10
salvo meo ordine. Consilium vero, quod michi crediderint per se aut per nuncios suos sive per litteras, nulli pandam me sciente ad eorum damnum. Legatum Romanum eundo et redeundo honorifice tractabo et in necessitatibus suis adiuvabo. His, quos nominatim excommunicaverint, scienter non communicabo. Romanam ecclesiam per saecularem militiam fideliter adiuvabo, cum invitatus fuero. Haec omnia observabo, 15
nisi quantum sua certa licentia remanserit'.

6. Excommunicati sunt in eadem synodo sine spe recuperationis archiepiscopus Narbonensis¹, Tedaldus dictus archiepiscopus Mediolanensis, Sigifredus dictus episcopus Bononiensis, Rolandus Tarvisiensis, item episcopi Firmanus² et Camerinus³; hi omnes cum sequacibus suis, tam clericis quam etiam laicis. 20

7. Sacramentum Regiensis episcopi.

'Ego Gandulfus Regiensem episcopatum contra interdictum vestrum aut vestri legati octo diebus non tenebo; neque aliquo inveniam studio, quo vestre legationi resistatur. Sic me Deus adiuvet et haec sacra euangelia'.

390. 391. GREGORII VII. CONCILIUM ROMANUM.

1080. Mart. 7.

390. PROPOSITIO RUDOLFI REGIS ET PRINCIPUM IMPERII.

*Ediderant Goldastus 'Constitutiones imperiales' I, 240, dein Labbeus et Cossartius in Collectione conciliorum X, 1830 (= Mansi XX, 536), nescio quo e fonte, sub rubrica: 30
Rudolphi regis Romanorum et principum imperii propositio in synodo Romana contra Henricum IV. imperatorem. Recepit quoque monumentum nostrum Paulus Bernrüdensis in Vitam Gregorii VII, cap. 106 (ed. Gretser p. 233); at neque ex editione Gretseri neque e codice Pauli Goldastus et Labbeus haurire poterant, quia in utroque linea temporis desideratur⁴. Postremo Watterich 'Pontificum Romanorum Vitae' I, 437 propositionem 35
dedit cum rubro aliquantisper mutato⁵ et cum linea temporis, adiecta annotatione: Haec leguntur in registro Gr. post synodi acta. Hoc certe falsum est; neque in editione Iafféi neque in editione principis (Romae 1591; tom. III, 805) talia leguntur. Equidem cirum d. Watterich adhibitis editionibus Labbei et Gretseri rubram et nomina propria suo Marte variasse crediderim. (P. decst.) 40*

389. ^{1a}) decst 2. ^{2a}) sequentia in solo I. ^{3a}) ergo I.

1) Petrus; cf. p. 556. 2) Grisforanus. 3) Hugo I. 4) De codice v. Watterich I, 538 not. 3.

5) Propositio Rudolphi regis etc.

Nos ex legatione domini nostri regis Rodulfi^a et principum eius conquerimur Deo et sancto Petro vestraeque paternitati et cuncto huic sanctissimo^b concilio, quod ille Heinricus^c, quem vos apostolica auctoritate deposuistis a regno, id ipsum regnum contra vestrum interdictum tyrannice invasit: omnia circumquaque ferro, praeda, incendio devastavit: archiepiscopos, episcopos de episcopatibus suis impia crudelitate expulit et eorum episcopatus suis fautoribus in beneficia distribuit. Per cuius etiam tyrannidem piae memoriae Werinharius Magdeburgensis archiepiscopus occisus est. Adelbertus Wormatiensis episcopus adhuc ab eo contra sedis apostolicae praeceptum in captione cruciatur: multa hominum millia eius factione sunt occisa: quamplures ecclesiae ablatis reliquiis incensae ac penitus destructae. Innumerabilia quidem facinora sunt, quae idem Heinricus in principes nostros perpetravit, eo quod sibi contra sedis apostolicae decretum ut regi obedire noluerunt. Et colloquium, quod vos pro inquirenda iustitia et pace componenda fieri decrevistis, ex culpa Heinrici et fautorum eius remansit. Quapropter vestram humiliter imploramus elementiam, ut nobis, immo sanctae Dei ecclesiae, decretam sacrilego pervasori ecclesiarum iustitiam faciatis.

Actum^d Romae anno ab incarnatione Domini MLXXX, pontificatus vero domni Gregorii papae septimi anno VII, indictione III.

391. GESTA CONCILII.

Integra servata sunt in 1) codice Registri l. VII, 14a ed. Jaffé 'Bibliotheca rerum Germanicarum' II, p. 398; exceptis capitibus 5 et 6 et postrema parte capituli 2 in 2) codice Petri Pisani apud Duchesnum 'Le Liber pontificalis' II, p. 287, ubi initium exordii in narrationem conteritur; solum caput 7, excommunicatio Heinrici regis, legitur etiam in 3) Hugonis Flaviniacensis Chronico SS. VIII, 451 et 4) in collectione Udalrici Babenbergensis nr. 159 ed. Eccard 'Corpus historicum' II, 152. Praeterea leguntur in codice Gotwicensi nr. 56 saec. XII, fol. 127^v exordium et capita 1, 2, 5 (cui rubrum praecedit: G. in secundo capitulo. De falsa poenitentia), 6; excommunicatio regis cap. 7 apud Paulum Bernrdensem in Vita Gregorii VII, c. 107 (ed. Gretser p. 234) et pro parte et mendis deturpata in codice Guelferbytano 1126 (Helmst. 1024) saec. XII, fol. 45^v. Edidit Mansi XX, 531 cum varia lectione codicis cuiusdam Mutinensis, quae nil valet: porro p. 517 dedit capita 1 et 2 pro parte e libello Anselmi Lucensis contra Wibertum (Cuvsius Vet. Lect. ed. Basnage III, 384). (P. deest.)

Anno ab incarnatione Domini millesimo octuagesimo, pontificatus vero domni Gregorii VII. papae anno septimo, indictione tertia, celebravit ipse domnus papa synodum Romae: ubi^a interfuerunt archiepiscopi et episcopi diversarum urbium, nec non et abbatum ac diversorum ordinum clericorum et laicorum innumerabilis multitudo. In qua, apostolica constituta corroborans multa quae corrigenda erant correxit et quae corroboranda firmavit. Inter cetera namque in fine synodalis absolutionis haec annexit et perpetuae memoriae pro^b posteris scribenda mandavit, ita dicendo:

I. Sequentes statuta sanctorum patrum^c — sicut in prioribus conciliis, quae Deo miserante celebravimus, de ordinatione^d ecclesiasticarum dignitatum statuimus — ita et nunc apostolica auctoritate decernimus ac confirmamus: ut, si² quis deinceps epi-

390. a) sic W; Rudolphi G. L. Gr.

b) sacratissimo e cod. Pauli adnotat W. p. 538 not. 3.

c) sic W; Henr. semper G. L. Gr.

d) Actum — III. des. Gr. et cod. Pauli Bernrd.

391. a) exordium lucusque variatum in 2.

b) deest 2.

c) Patrum sanct. stat sequentes 2.

d) ordine 2.

1) Cf. Wiener Sitzungsberichte LVII, 565.

2) Si quis deinceps — sententiae vinculo se esse sciat obstrictum sunt in Gratiani Decr. P. II, C. XVI qu. 7 c. 12. LAFFE.

scopatum vel abbatiam de manu alicuius laicae personae susceperit, nullatenus inter episcopos vel abbates habeatur nec ulla ei ut episcopo seu abbati audientia concedatur. Insuper etiam ei gratiam sancti Petri et introitum ecclesiae interdicimus, quo usque
 1 Reg. 15, 23 locum, quem sub crimine tam ambitionis quam inobedientiae, quod est scelus idolatriae, cepit, resipiscendo non deserit. Similiter etiam de inferioribus ecclesiasticis digni-
 5 tatibus constituimus.

2. Item si quis imperatorum, regum, ducum, marchionum, comitum vel quilibet^e saecularium potestatum aut personarum investituram episcopatum^f vel alicuius eccle-
 siasticae dignitatis dare praesumpserit, eiusdem sententiae vinculo se obstrictum esse
 sciat. Insuper^g etiam, nisi resipiscat et ecclesiae propriam libertatem dimittat, divinae
 10 animadversionis ultionem in hac praesenti vita tam in corpore suo quam ceteris rebus
 suis sentiat, ut in adventu Domini spiritus salvus fiat.

3. Item sententiam depositionis et excommunicationis iam plerumque datam in
 Tedaldum Mediolanensem dictum archiepiscopum et Guibertum Ravennatem et Rolandum
 Tarvisiensem confirmamus et corroboramus. Et Petrum olim Rotonensem^{h, 1} episcopum
 15 nunc autem Narbonensis ecclesiae invasorem pari sententia damnamus.

4. Item si quis Normannorum terras sancti Petri, videlicet illam partem Firmanae
 marchiae, quae nondum pervasa est, et ducatum Spoletanum et Campaniam nec non
 Maritimas atque Sabinum et comitatum Tiburtinum nec non monasterium sancti Bene-
 dicti Montis Cassini et terras sibi pertinentes, insuper etiam Beneventum invadere vel
 20 depraedari praesumpserit, gratiam sancti Petri et introitum ecclesiae ei usque ad satis-
 factionem interdicimus. Verumtamen, si quis illorum adversus habitatores harum
 terrarum aliquam iustam causam habuerit, prius a nobis vel a rectoribusⁱ seu ministris
 inibi constitutis iustitiam requirat: quae si ei denegata fuerit, concedimus: ut pro recu-
 peratione suarum rerum de terra illa accipiat: non tamen ultra modum nec more prae-
 25 donum, sed ut deceat christianum et eum, qui sua magis querit recipere, quam aliena
 diripere, et qui timet gratiam Dei amittere et maledictionem beati Petri incurrere.

5. Praeterea^k admonemus omnes, qui aeternae damnationis poenas evadere et
 verae beatitudinis gloriam cupiunt intrare, ut a falsis sibi caveant poenitentibus. Sicut
 enim falsum baptismum non lavat originale peccatum, ita post baptismum falsa poeni-
 30 tentia non delet nefas commissum. Ideoque valde necessarium est, ut, qui se aliquod
 grave crimen commisisse cognoscit, animam suam prudentibus et religiosis viris com-
 mittat, ut per veram poenitentiam certam peccatorum suorum consequatur veniam.
 Haec est enim vera poenitentia: ut post commissum alicuius gravioris criminis —
 utpote meditati homicidii et sponte commissi, seu periurii pro cupiditate honoris aut
 35 pecuniae facti, vel aliorum his similium — ita se unusquisque ad Dominum convertat,
 ut, relictis omnibus iniquitatibus suis, deinde in fructibus bonae operationis permaneat.
 Sic enim Dominus per prophetam docet: ‘Si conversus fuerit impius ab omnibus ini-
 quitatibus suis et custodierit universa mandata mea, vita vivet et non morietur’. In
 quibus verbis manifeste datur intelligi: quoniam, qui aliena bona diripuit et ea, cum
 40 possit, reddere vel emendare noluerit, vel qui arma contra iustitiam portaverit, aut
 odium in corde refinet, vel qui huiusmodi negotiationibus aut officiis implicatus fuerit,
 quae sine fraude, sine falsitate, sine invidia, sine deceptione fratrum exercere non possit,
 nec ad Deum conversus nec de perpetratis facinoribus veram poenitentiam facere
 credendus est. Unde inter omnia vos hortamur atque monemus: ut in accipiendis
 45 poenitentibus non ad illos curratis, in quibus nec religiosa vita nec est consulendi

391. e) quammilibet 2. f) episcopatus 2. g) Insuper — fiat des. 2. h) Rodonensem 2.
 i) nostris add. 2. k) Praeterea — eligendi potestate privatur des. 2.

scientia, qui animas hominum magis ad interitum quam ad salutem ducunt, teste Veritate quae ait: 'si caecus caecum ducat, ambo in foveam cadunt': sed ad eos, qui religione et scripturarum doctrina instructi viam veritatis et salutis vobis ostendere valeant.

5 6. Item de electione pontificum.

Quotiens, defuncto pastore alicuius ecclesiae, alius est ei canonice subrogandus, instantia visitoris episcopi, qui ei ab apostolica vel metropolitana sede directus est, clerus et populus, remota omni saeculari ambitione, timore atque gratia, apostolicae sedis vel metropolitanae sui consensu pastorem sibi secundum Deum eligit. Quodsi
10 corruptus aliquo vitio aliter agere praesumpserit, electionis perperam factae omni fructu carebit: et de caetero nullam electionis potestatem habebit: electionis vero potestas omnis in deliberatione sedis apostolicae sive metropolitanae sui consistat. Si enim is, ad quem consecratio pertinet, non rite consecrando, teste beato Leone, gratiam benedictionis amittit, consequenter is, qui ad pravam electionem declinaverit, eligendi
15 potestate privatur.

7. Item excommunicatio regis Heinrici.

Beate¹ Petre princeps apostolorum et tu beate Paule doctor gentium, dignamini queso aures vestras ad me inclinare meque elementer exaudire. Quia veritatis estis discipuli^m et amatores, adiuuate, ut veritatem vobis dicam, omni remota falsitate quam
20 omnino detestamini, ut fratres mei melius michi adquiescant et sciant et intelligant, quia exⁿ vestra fiducia post Deum et matrem eius semper virginem Mariam pravis et iniquis resisto, vestris autem fidelibus auxilium praesto. Vos enim scitis, quia non libenter ad sacrum ordinem accessi: et invitus ultra montes cum domino^o papa Gregorio abii, sed magis invitus cum domino meo papa Leone ad vestram specialem ecclesiam redii, in qua utenique vobis deservivi: deinde valde invitus cum multo dolore et
25 gemitu ac planctu in throno vestro valde indignus sum collocatus. Hec^p ideo dico, quia non ego vos, sed vos elegistis me et gravissimum pondus vestrae ecclesiae supra^q me posuistis. Et quia super montem excelsum me iussistis ascendere et clamare atque annunciare populo Dei scelera eorum et filiis ecclesiae peccata eorum, membra
30 diaboli contra me coeperunt insurgere et usque ad sanguinem praesumpserunt in me manus suas^r inicere. Astiterunt enim^s reges terrae et principes saeculares et ecclesiastici, aulici etiam et vulgares convenerunt in unum adversus dominum et adversus vos christos eius, dicentes: 'dirumpamus vincula eorum et proiciamus a nobis iugum ipsorum': et ut me omnino morte^t vel exilio confunderent, multis modis conati sunt
35 in me insurgere.

Inter quos specialiter Heinricus, quem dicunt regem, Heinrici imperatoris filiusⁿ, contra vestram calcaneum erexit ecclesiam, facta cum multis episcopis ultramontanis et Italicis conspiratione, amittens, me deiciendo eam sibi subingare. Cuius superbiae vestra resistit^v auctoritas, eamque^w vestra^x destruxit potestas. Qui confusus et humiliatus ad me in Longobardiam veniens^y absolutionem ab excommunicatione quesivit. Quem ego videns humiliatum, multis ab eo promissionibus acceptis de suae vitae emendatione^z, solam ei communionem reddidi: non tamen in regno, a quo eum in Romana synodo deposueram, instauravi^a: nec fidelitatem^b omnium, qui sibi^c iuraverant vel erant iuraturi, a qua^d omnes absolvi in eadem synodo, ut sibi servaretur^e, praecepi.
45 Et haec ideo detinui, ut inter eum et^f episcopos vel principes ultramontanos, qui ei causa iussionis vestrae ecclesiae restiterant, iustitiam facerem vel pacem componerem.

391. 1) *ab hinc etiam* in 3, 4.   m) apostoli 3.   n) *deest* 2.   o) meo *add.* 2, 3.   p) Nec 1.
q) super 2, 3.   r) *deest* 3, 4.   s) *deest* 3.   t) morti traderent 4.   u) filium 1.   v) restituit 2, 4.
w) enimque 3.   x) nostra 1.   y) venit 3.   z) melioratione 3.   a) restauravi 3.   b) *sic pro*
50 fidelitas 1-4.   c) ei 3.   d) quo 1.   e) servarent 4.   f) et episcopos *des.* 3.

sicut^g ipse Heinricus iuramento per duos episcopos michi promisit. Praedicti autem episcopi et principes ultramontani audientes, illum non servare mihi^h quod promiserat, quasi desperati de eo, sineⁱ meo consilio vobis testibus, elegerunt sibi Rodulfum ducem in regem. Qui rex Rodulfus festinanter ad me misso nuncio indicavit, se coactum regni gubernacula suscepisse, tamen sese^k paratum michi omnibus modis oboedire. Et ut^l hoc verius credatur, semper ex eo tempore eundem mihi^m misit sermonem, adiciens etiam filioⁿ suo^o obside et fidelis sui ducis Bertaldi^p filio, quod promittebat, firmare^q. Interea Heinricus cepit me precari, ut illum contra predictum Rodulfum adiuverem. Cui respondi: me libenter facere, audita utriusque partis ratione, ut scirem, cui iustitia magis faveret. Ille vero putans, suis viribus eum posse devincere, meam contempsit responsionem. Postquam autem persensit, se non posse sicut speravit agere, duo episcopi, Verdunensis videlicet^r et Osenburegensis, de consentaneis suis Romam venerunt et in synodo ex parte Heinrici me, ut ei iustitiam facerem, rogaverunt. Quod et nuncii Rodulfi fieri laudaverunt. Tandem, aspirante Deo sicut credo, statui in eadem synodo: in partibus ultramontanis fieri colloquium, ut illic aut pax statueretur aut, cui amplius iustitia faveret, cognosceretur. Ego^s enim, sicut vos mihi testes estis patres et domini, usque hodie nullam partem disposui adiuvere nisi eam, cui plus iustitia faveret. Et quia putabam, quod iniustior pars colloquium nollet fieri, ubi iustitia suum locum servaret, excommunicavi et anathemate alligavi^t omnes personas sive regis sive ducis aut episcopi seu alienius hominis, qui colloquium aliquo ingenio impediret, ut^u non feret. Predictus autem Heinricus cum suis fautoribus non timens periculum inoboedientiae, quod est scelus idolatriae, colloquium impediendo excommunicationem incurrit et se ipsum anathematis vinculo alligavit magnamque multitudinem christianorum morti tradi^v et ecclesias fecit dissipari et totum paene Teutonicorum regnum desolationi dedit. Quapropter confidens de iudicio et misericordia Dei eiusque piissime matris semper virginis Mariae, fultus vestra auctoritate, saepe nominatum Heinricum, quem regem dicunt, omnesque fautores eius excommunicationi subicio et^w anathematis vinculis alligo. Et iterum^x regnum Teutonicorum et Italiae ex parte omnipotentis Dei et vestra interdicens ei, omnem potestatem et dignitatem illi regiam tollo et, ut nullus christianorum^y ei sicut regi oboediat, interdico omnesque^z, qui ei iuraverunt vel iurabunt de regni dominatione, a iuramenti promissione absolvo. Ipse autem Heinricus cum suis fautoribus in omni congressione belli nullas vires nullamque in vita sua victoriam optineat. Ut autem Rodulfus regnum Teutonicorum regat et defendat, quem Teutonici elegerunt sibi in regem, ad vestram^a fidelitatem ex parte vestra dono, largior^b et concedo: omnibus^c sibi fideliter adhaerentibus absolutionem omnium peccatorum vestramque benedictionem in hac vita et in futura, vestra fretus fiducia largior. Sicut enim Heinricus pro sua superbia, inoboedientia et falsitate a regni dignitate iuste abieitur, ita Rodulfo pro sua humilitate, oboedientia et veritate potestas et dignitas regni conceditur.

Agite nunc queso, patres et principes sanctissimi, ut omnis mundus intelligat et cognoscat, quia, si potestis in coelo ligare et solvere, potestis in terra imperia, regna, principatus, ducatus, marchias, comitatus et omnium hominum^d possessiones pro meritis tollere unicuique^e et concedere^f. Vos enim^g patriarchatus, primatus^g, archiepiscopatus, episcopatus frequenter tulistis pravis et indignis et religiosis viris dedistis. Si enim

391. g) et *add.* 3. h) *deest* 3. i) siue meo consilio *des.* 3. k) se 2. l) ut — credatur *des.* 3. 4. m) semper *abundat* 1. n) et filio 4. o) dato *add.* 3. 4. p) Bertholdi 4; filio *deest* 3. q) sacramento firmare 3; confirmare 4. r) Teodericus *add.* 3. s) Ego — faveret *des.* 3. 4. t) obligavi 3. u) loco ut non 3. 4; ne: 2; ut. v) tradidit 2; tradit 4. w) et — alligo *des.* 3. x) totum 4. y) christians 2. 3. 4. z) omnesque — absolvo *des.* 3. a) nostram 4. b) *deest* 2. c) omnibusque 3. 4. d) *deest* 2. e) *deest* 3. f) possessiones tollere et meritis concedere 4. g) *deest* 2.

spiritualia iudicatis. quid de saecularibus vos^h posse credendum est! Et si angelos
dominantes omnibus superbis principibus iudicabitisⁱ, quid de illorum servis facere
potestis! Addiscant nunc reges^k et omnes saeculi principes, quanti vos estis, quid
pōtestis: et timeant parvipendere iussionem ecclesiae vestrae. Et in praedicto Heinrico
5 tam^l cito iudicium vestrum exercete, ut omnes sciant, quia^m non fortuitoⁿ sed vestra
potestate cadet^o. Confundetur^p: utinam ad penitentiam, ut spiritus sit salvus in die
Domini.

Acta^q Rome Nonis Martii, indictione III.

392. SACRAMENTUM ELIGENDI REGIS.

(1081.)

10

Gregorius VII. a. 1081, occiso Rudolfo Saeco nondumque creato Herimanno Laren-
burgensi, scribens Altmanno episcopo Pataviensi et Wilhelmo abbati Hirsauyensi (Regi-
strum VIII, 26 ed. Iaffé 'Bibliotheca rerum Germanicarum' II, p. 475) haec verba facit:
De praedicto enim Rudolfo rege quid sancta Romana ecclesia speraverit et quid ille
15 promittebat, tu ipse, frater karissime, satis cognoscis. Providendum est ergo, ut non
minus ab eo, qui est eligendus in regem, inter tot pericula et labores sperare debe-
amus. Qua de re quid promissionis iuramento sancta Romana ecclesia ab illo requirat,
in sequenti significamus. *Succedit forma iuramenti, quam proponimus ex 1) editione*
Iaffé, quae nititur codice Registri in tabulario Vaticano asserato: 2) editione collectionis
canonum cardinalis Deusdedit I, IV, c. 161 (Martinucci p. 502), ubi inscribitur: Ex eodem
20 *reg. (registro Gregorii) lib. V cap. LXXVI. Cum liber quintus Registri actu anni 1077*
completus sit, textusque cardinalis aliquantum abhorreat a textu codicis Vaticani, persuasum
habeo, pontificem iuramentum istud um a. 1077 a Rudolfo Saeco petivisse.

(P. deest.)

25 Ab hac hora et deinceps^a fidelis ero per rectam fidem beato Petro apostolo
eiusque vicario pape Gregorio^b, qui nunc in carne vivit [et successoribus eius meliorum
cardinalium electione intrantibus]^c. Et^d quodcumque mihi ipse papa praeceperit, sub
his videlicet verbis: per veram oboedientiam, fideliter, sicut oportet christianum, obser-
vabo. De ordinatione vero ecclesiarum et de terris vel censu, quae^e Constantinus
30 imperator vel Carolus^f sancto Petro dederunt, et de omnibus ecclesiis vel praediis^g,
quae apostolicae sedi ab aliquibus viris vel mulieribus aliquo tempore sunt^h oblata
vel concessa et in mea sunt vel fuerint potestate, ita conveniam cum papa, ut peri-
culum sacrilegii etⁱ perditionem animae meae non incurram. Et Deo sanctoque Petro,
adiuvante Christo, dignum honorem et utilitatem impendam. Et eo die, quando^k illum
35 primitus^l videro^m, fideliter per manus meas miles sancti Petri et illius efficiar. [Sicⁿ
me Deus adinvet et haec sancta euangelia.]

391. ^h) loco vos — est 3; potestis. ⁱ) deest 3; indicatis 4. ^k) terre add. 3. ^l) deest 2.

^m) quod 2. ⁿ) fortuito 3, 4. ^o) cadat potestate 2. ^p) confundatur 2; et confundetur 3, 4.

^q) Actum 2; Data 3; Acta — indictione III. des. 4

40 392. ^a) ego ill. add. 2. ^b) domno pape ill. 2. ^c) *uncis inclusa* add. 2. ^d) Et — obser-

vabo des. 2. ^e) censum quem 2. ^f) Karolus 2. ^g) praediis 2. ^h) vel fuerint add. 2.

ⁱ) et — meae des. 2. ^k) quo 2. ^l) prius 2. ^m) videbo 2. ⁿ) *uncis inclusio* add. 2; Si 2.

393. URBANI II. CONCILIUM PLACENTINUM.

1095. Mart. 1—7.

E Gestis huius concilii plura refert Bernoldus Constantiensis (SS. V, 461), qui ea integra ante oculos habuisse videtur, at canones eius suo modo curavit¹. Ea, quae nobis in 5
codicibus serrata sunt, pro Breviario tantum Gestorum habenda sunt, quod in duobus vel
fortasse tribus recensionebus ferebatur. Codices, quos adduximus, hi sunt: 1) codex Musaci
Britannici Harlei. 3001 membr. saec. XII. fol. 80'—82: capiti 15 presso pede succedit
relatio de conventu Conradi regis et Urbani II. Cremonae facto (v. infra nr. 394); ubi haec
inscriptio: De concilio ab Urbano II. papa Placentiae habito et de pactione eiusdem
cum Conrado rege Cremonae confecta: exemplavit Iaffé; 2) codex Parisinus 4246 10
saec. XII. quem contulit Bethmann; 3) codex Vaticanus Christin. 987 saec. XIII. in.
fol. 165: abundat notitia de decima praefatione missae; contulit vir cl. Friedensburg;
4) codex bibliothecae Barberinianae, nimirum XVI. 67 chart.² fol. 66, quem iam in usus
suos converterunt Labbeus et Cossartius X. 504, cuius curius lectiones adnotavit Mansi
XX. 804 sq.; quorum editiones secuti sumus; excellit Barberinianus notitia de decima 15
missae praefatione, quae immediate sequitur caput 15. et canone (16) extravagante de in-
vestitura; 5) codex Brucellensis 495—503 saec. XI. ex. fol. 16' et 17', cuius textus ali-
quando singularia praebet; exemplavit Bethmann, contulit Holder-Egger. Codices 1—5
capita 1—15 continent, codices vero 6—12 modo capita 1—14. 6) Codex Vaticanus 1208
saec. XIII. ex. fol. 127, qui idem esse videtur quem Mansi codicem suum vocat; uterque 20
enim distinctionem capitum singularem praebet; contulit Friedensburg; a quo etiam exem-
platus est 7) codex Vaticanus 1364 saec. XI. ex. fol. 189'; ubi inscriptio: Incipiunt capi-
tula Placentinae synodi quae celebrata est a domino papa Urbano secundo; 8) codex
bibliothecae capituli Lucensis 124 saec. XI. ex. in calce; 9) codex quidam Vaticanus, quem
adduxerunt editiones Holstenii 'Collectio Romana bipartita' II, 170 ac Labbei et Cossartii 25
X, 503 (= Mansi XX, 804), ubi inscriptio: Incipiunt acta synodi; 10) codex Brucel-
lensis 11196—97 saec. XII. fol. 7, ubi insunt prooemium et capita 1—12 in scripto VIII.
cardinalium Wibertinorum (ed. Libelli de lite II, 408); 11) codex Hannoveranus XI. 671
saec. XVI. fol. 124', consimilis codici 10, neque vero ab hoc pendet; ex Hannoverano
editit tractatum istum Sudendorf 'Registrum' II, 95; ipse contuli; excellunt codices 10 et 11 30
additione capitis 8; 12) codex Vallicellianus C. 24 chart., ex quo capita 1—14 edita sunt
tamquam capita 10—16 concilii Lateranensis anni 1110 a viro d. Pflugk-Harttung 'Actu
pontificum Romanorum inedita' II, 197 nr. 238; 13) codex quidam Vindobonensis, cuius
curius lectiones attulit Mansi XX, 805 in adnotationibus; codices 12 et 13, qui prooemio
carent, excellunt additamento capitis 10. Alius indolis ac codices 1—11 sunt codices 14 et 15, 35
qui tamen quamdam affinitatem cum codicibus 12 et 13 ostendunt: hi quatuor enim insimul
abundant additamento capitis 7. Codices 14 et 15, qui capita 1—7. 15 tantum continent,
aliquando lectiones singulares et prooemium aliquantisper diversum praebent, quae et ipsi
Bernoldo ad manus fuisse videtur. Sunt codices 14) Monacensis lat. 5129 saec. XII—XIII.
fol. 85', quem ipse exemplavi, et 15) Monacensis lat. 4556, anno 1460 exaratus, p. 122, qui 40
a codice 13 minime pendere videtur; exemplavit vir d. Leidinger, contulit vir d. Simonsfeld.

¹ Hoc patet, comparatis capitibus nostris 1—4, 13, 14 cum iis, quae ex his praebet auctor. Praeterea Bernoldus mentionem facit canonum, qui agunt de poenitentia, de eucharistia, de Nicolaitis, de haeresi Berengarii, de Wiberto iterum dampnato. ² Cf. Pflugk-Harttung 'Iter Italicum' I, 90.

*Quae subsidia cum nobis sufficerent, alia in usus nostros vertere supersedimus, discrepantias codicum seu recensitionum Breviarii ex apparatus nostro critico satis elucere confisi*¹.
(P. deest.)

Anno^a dominice incarnationis^b M^oXC^oV, indictione tertia, Kalendis Martii^c celebrata est Placentiae synodus^d praesidente domno Urbano^e papa cum episcopis et abbatibus tam^{*} Galliarum quam^g Longobardiae^h et Tusciae. Facta estⁱ autem^k magna^l consultatio^m de his, qui aeclesias vel praebendas emerant, sed et de his, qui inⁿ seismate Wipertino fuerant ordinati^o. Et^p primo quidem ac tercio die^q in campo concilium sedit^r. Tantus enim convenerat populus, ut nulla eos aeclesia caperet^s, exemplo quidem^t Moysi Deuteronomium^u commendantis et domini nostri Iesu Christi^v docentis in loco campestri. Septimo tandem die post tractationem^w diutinam^x haec sunt capitula^y prolata et^z assensu totius concilii comprobata³:

1.^b Ea^c, quae^d a^e sanctis patribus de simoniacis statuta sunt^f, nos quoque sancti Spiritus^g iudicio^h etⁱ apostolica auctoritate firmamus.

2. Quicquid igitur vel in sacris ordinibus vel in aeclesiasticis rebus vel^k data vel promissa^l pecunia^m acquisitumⁿ est, nos irritum esse et^o nullas unquam^p vires optinere censemus.

3. Si qui tamen^q a^r simoniacis non^s simoniace ordinati sunt^t, si quidem probare potuerint^u, se, cum ordinarentur, eos^v nescisse simoniacos^w, et si^x tunc^y pro catholicis habebantur^z in aeclesia, talium ordinationes misericorditer³ sustinemus, si tamen laudabilis eos^b vita commendat.

4. Qui vero scienter se^c a^d simoniacis consecrari^e immo^f execrari passi sunt, eorum^g consecrationem^h omninoⁱ irritam esse^k decernimus^l.

¹) *pro* tam — Tusciae 14, 15; et clericis fore III milibus ex diversis provinciis Baioariae^m, Alemanniae, Franciae, Saxoniae, Burgundiae, Galatae, Langobardiae, Tusciae. In hac synodo etc.

393. ^a) A deest 1; Anno — concilii comprobata des. 12, 13. ^b) ab incarnatione domini 7. ^c) Kal Martii des. 2, 7—9; Kal. Mart. indictione tertia 10, 11; mense Martio 14, 15. ^d) syn. Plac. 2, 4, 5, 7, 12, 13; synodus deest 14, 15. ^e) U. 1; Urbano 10; secundo add. 7. ^f) deest 5. ^g) et add. 1, 2, 8. ^h) Langobardorum 5; Burgundie 10, 11. ⁱ) deest 9. ^k) deest 14, 15. ^l) deest 10, 11; est add. hic 9. ^m) concertatio 4. ⁿ) deest 10, 11. ^o) Wigbertino ordinati sunt 14, 15. ^p) deest 1; ac 14, 15. ^q) die ac tercio 14, 15; tercia 7. ^r) sedit conc. in campo 14, 15. ^s) cap. aeccl. 5, 13, 14. ^t) numerum 10, 11. ^u) deuteronomium 10, 11, 14. ^v) deest 7. ^w) transactionem 11. ^x) diutina 10; diuturnam 1; divinam 7. ^y) cap. sunt 14, 15. ^z) et — comprobata des. 2. ³) probata 5; etc. add. 11. ^b) Cap. I, 9 et sic deinceps usque Cap. XIV; Cap. I, 7 et sic deinceps usque Cap. VII; Primum cap. in margine 14, 15. ^c) deest 12. ^d) sunt add. 10, 11. ^e) a sanctis patribus des. 12. ^f) deest hic 10, 11; et add. 1. ^g) sancti Spiritus des. 9; Spir. sancti 5. ^h) eorum add. 9. ⁱ) ex 12. ^k) et 11. ^l) firmata 12. ^m) lingua aut obsequio add. 12; obsequio aut (vel 15) lingua add. 14, 15. ⁿ) requisitum 12. ^o) deest 1, 2, 8. ^p) deest 7. ^q) tantum 7. ^r) ab occulte 13. ^s) *pro* non sim. ordinati 10, 11; consecrari passi. ^t) sunt ord. 12. ^u) potuerunt 7. ^v) deest 5, 12; nescisse eos esse 7. ^w) esse add. 12. ^x) deest 9, 11. ^y) tum 9—12; tamen 5. ^z) habentur 5. ³) deest 12. ^b) deest 2; eos laudabilis 14, 15. ^c) deest 10—12; se scienter 14, 15. ^d) publice add. 13. ^e) consecrare 1. ^f) vel potius 1; immo execrari des. 10, 11. ^g) deest 10, 11. ^h) ordinationem 12. ⁱ) deest 1. ^k) deest 12. ^l) decernimus 11. ^m) Bavarie 15.

1) *Alii codices, quorum cognitionem habemus, sunt: Escorialensis a. I 6 saec. XIV, (v. 'Nouvel Archiv' VI, 226), Gotwicensis Nr. 8 saec. XII, qui duo modo capita 5 et 6 continet (v. 'Wiener Sitzungsberichte' LVII, 560); Parisinus Coll. Baluze 7 fol. 214 (v. Lowenfeld 'Regesta pont. Romanorum' ed. II, p. 677), Vaticellianus C. 24 praeterea, testante viro d. Pflugk-Harttung 'Aer Italicum' I, 193, dium fol. 59, 71, 82 canones concilii Placentini continet. In Vaticano 6196 vero (cf. 'Archiv' XII, 256), testante viro cl. Friedensburg, Gesta concilii nostri non inveniuntur.*

5. Quicumque sane cupiditate^u parentum, cum adhuc parvuli^o essent, aeccelesias vel aeccelesiarum beneficia^p per pecunias^q adepti sunt, postquam eas^r omnino dimiserint^s, si canonicę in^t eis vivere voluerint, pro^u misericordia ibidem eos^v esse^w concedimus^x neque pro hoc facto^y a sacris ordinibus^z removemus, si alias digni^a inveniuntur^b.

6. Illi vero, qui per se ipsos, cum iam^c maioris essent aetatis, nefanda cupiditate ducti^d eas emerunt, si in aliis aeccelesiis canonicę vivere voluerint^e, servatis propriis ordinibus, pro magna^f misericordia ibi eos ministrare permittimus. Quodsi^g ad^h alias fortasseⁱ transferri^k non poterunt^l et in eisdem^m canonicę vivereⁿ promiserint^o, minoribus ordinibus contenti^p, ad^q sacros ordines non accedant^r, salva tamen in omnibus^s apostolicae^t sedis auctoritate.

7. Si qui tamen^l ante emptionem catholice ordinati sunt, cum^u ea quae emerunt^v dimiserint et^w vitam canonicam^x egerint, in suis gradibus^y permittantur^z, nisi forte eiusmodi^z aeccelesia sit, ut ibi primum locum^a debeant optinere. ^bPrimum enim vel^c singularem^d vel praepositorum^e vel officii^f locum in emptis^g aeccelesiis eos habere non^h patimurⁱ.

8. Ordinationes quae a Wiberto heresiarcha factae sunt, postquam^k ab apostolicae memoriae papa^l Gregorio^m et a Romana aeccelesia est dampnatus^{**}, irritasⁿ esse indicamus.

9. Similiter autem et eas^o quae a^p ceteris heresiarchis nominatim^q excommunicatis factae sunt^r et ab eis qui catholicorum et^s adhuc viventium episcoporum sedes^t invaserunt, nisi^u probare valuerint^v, se, cum ordinarentur, eos^w nescisse dampnatos^x.

10. Qui vero ab episcopis quondam quidem catholice ordinatis^y sed in hoc^z seismate a Romana aeccelesia separatis^a consecrati^b sunt, eos nimirum, cum^c ad aeccelesiae unitatem^d redierint, servatis propriis ordinibus, misericorditer suscipi iubemus, si tamen^e vita eos^e et scientia^f commendat^{***}.

*) nec promoveri prohibeantur *add.* 12—15.

**) neque etiam a pseudoepiscopis per eum postea ordinatis perpetratae (perfecte 11) sunt *add.* 10, 11.

***) et sig. his nostris^g decretis cognitis mox ab errore ad catholicam^h ecclesiam transierint et nobis nostrisque legatis^g per omnia obedire promiserint *add.* 12, 13.

393. ^u) cupidine 14, 15. ^v) pueri 14, 15. ^w) partes 8, 9, 11—15; ex partes 10. ^x) pecuniam 11, 15. ^y) *deest* 12; eos 10, 11. ^z) dimiserunt 12, 14, 15. ^a) in *deest* 2; in eis *des.* 14, 15. ^b) magna *add.* 4. ^c) eos ibidem 1, 12. ^d) ministrare 10, 11; permanere 14, 15. ^e) censemus 9. ^f) eos *add.* 11, 15. ^g) eos *add.* 2, 5, 12. ^h) dignum 2. ⁱ) *corr. ex* inveniuntur 5; inveniuntur 9, 11, 11, 15. ^j) *deest* 9. ^k) *deest* 10, 11; ducti cup. 7. ^l) voluerint 11. ^m) maxima 10, 11. ⁿ) Qui si se 14, 15. ^o) *deest* 2, 12. ^p) *deest* 14, 15. ^q) transire 5; transferre 11, 15; trans. fort. 2, 5, 8, 9. ^r) poterint 7, 10, 11; potuerint 12. ^s) eis 9. ^t) viv. can. 5, 8. ^u) promiserunt 11; voluerint 1. ^v) cont. ord. 7. ^w) maiores *add.* 4. ^x) ascendunt 12. ^y) *deest* 10, 11; *pro ap.* sedis 6, 7; apostolica; 5; canonica. ^z) *deest* 10, 11. ^a) si 9. ^b) emerant 10, 11. ^c) et — egerint *des.* 12. ^d) canonicalem 1. ^e) gradis 7. ^f) huiusmodi 12, 11, 15. ^g) loc. pr. 5. ^h) VIII. 7 *et sic deinceps usque XV (pro cap. 14)*. ⁱ) et 10, 11; *deest* 2. ^j) singulare 2. ^k) prepositare 5. ^l) vel officii *des.* 8, 9. ^m) ipsis 12. ⁿ) permittimus 12—15. ^o) *capita* 8—14 *des.* 14, 15; *hic numerus capitulis* 11. in 6. ^p) postquam — factae sunt (*c. 9*) *des.* 5. ^q) *deest* 12. ^r) G 1; Gregorio papa 10, 11. ^s) irritas — eas quae (*c. 9*) *des.* 12. ^t) ea 10; eae 11. ^u) et *add.* 12. ^v) nominatis 10, 11. ^w) factae sunt *des.* 12. ^x) *deest* 7. ^y) sed. ep. 7; ep. invaserunt sedes 5. ^z) nec 11; *pro nisi* — dampnatos 12, 13; factae sunt, irritas esse omnino (*deest* 13) indicamus. ^a) voluerint 5. ^b) *deest* 5. ^c) irritas esse censemus *add.* 5. ^d) *pro* cath. ordinatis 12; ordinati sunt catholice. ^e) *deest* 9. ^f) separati sunt 12. ^g) consecuti 10. ^h) cum — redierint *des.* 12, 13. ⁱ) un. aec. 5. ^j) eos vita 1, 2, 5; vita canonica eos 10, 11. ^k) et scientia *des.* 10, 11; vita et sc. eos 8, 9, 12, 13. ^l) *deest* 12, 13.

11. Amodo vero¹ quicumque^k a praedictis seismaticis saneteque^l Romanae^m aecelesiae adversariis seⁿ ordinari permiserit^o, nullatenus hac venia dignus habeatur^q.

12. Quamvis autem misericordiae intuitu magnaque^p necessitate^q cogente hanc in saeris ordinibus dispensationem^r constituerimus^s, nullum tamen praecidium saeris canonibus fieri volumus; sed obtineant proprium robur. Et cessante necessitate, illud quoque cesset quod factum est pro necessitate^t. Ubi enim multorum strages iacet^u, subtrahendum est aliquid severitati^v, ut addatur^w amplius^x caritati^y.

13.^z Illud quoque praecipimus, ut^a pro crismate et^b baptismo et^c sepultura nihil umquam^x exigatur.

14.^d Statuimus etiam^e, ut ieiunia quatuor temporum hoc ordine celebrentur: primum ieiunium in inicio^f quadragesime, secundum in ebdomada pentecostes^g, tertium vero^h et quartum in Septembri et Decembriⁱ more solito^k fiant^l.

15.^m Sanctorumⁿ canonum^o statutis^p consona sentientes^q decernimus^r, ut sine titulo^s facta ordinatio irrita habeatur et in qua^t quislibet^u titulus^v est aecelesia^w, in ea^x perpetuo^y perseveret. Omnino autem^z in duabus aliquem titulari non liceat^a, sed unusquisque in qua titulus est, in ea tantum canonicus^b habeatur. Licet enim episcopi dispositione^c unus diversis praeesse possit^d aecelesiis, canonicus tamen aut praebendarius nisi unius^e tantum aecelesiae, in^f qua conscriptus^g est, esse non debet^d. Si^h quae tamenⁱ capellae sunt, quae^k suis redditibus^l clericos sustinere non possunt^m, earum cura ac dispositioⁿ praeposito maioris aecelesiae, cui capellae subditae^o videntur, imineat et tam de possessionibus quam et^p de aecelesiasticis capellarum officiis ipse provideat^q.

(16)^r Illud summopere et apostolicae auctoritatis privilegio prohibentes interdiciamus, ut nullus in clericali ordine constitutus nullusque monachus episcopatus aut abbatiae aut cuiuslibet dignitatis investituram de manu laici suscipere audeat; quod si praesumserit . . . . .¹ muletetur.

In^s eodem etiam concilio antiquis VIII praefationibus² decima addita est, quae ita se habet: 'Equum et salutare^t nos tibi semper et ubique gratias agere, domine sanete, pater omnipotens, aeternae Deus^u, et te in veneracione^v beatae Mariae semper virginis collaudare, benedicere et praedicare, quae et unigenitum tuum sancti Spiritus obumbratione concepit et virginitatis gloria permanente lumen aeternum mundo^w effudit Ihesum Christum dominum nostrum'.

393. ¹) *superser.* 5.   ^k) Qui vero post hac 10, 11.   ^l) quae *deest* 10, 11.   ^m) *deest* 12.
ⁿ) *deest* 2.   ^o) permiserint — habeantur 12.   ^p) nimiaque 10, 11.   ^q) eo *add.* 7.   ^r) consti-
35 tutionem 5.   ^s) constitueremus 11.   ^t) pro nec. fac. est 7.   ^u) licent 10; populorum *add.* 5.
^v) severitatis 12; sevitati 2.   ^w) deus 9.   ^x) *deest* 5.   ^y) apostolicae *add.* 4.   ^z) *capita* 13—15
des. 10, 11; *hic numerus capituli* III. in 6.   ^a) quod 12.   ^b) vel 5; *deest* 12.   ^c) vel 5.   ^d) *hic*
numerus capituli IV. in 6.   ^e) quoque 11.   ^f) initium 2.   ^g) pentecoste 1.   ^h) *deest* 9, 11; *pro*
40 *vero* — fiant 5; in ebdomada plena ante aequinoctium, quartum in ebdomada plena ante
nativitatem domini.   ⁱ) Septembrio et Decembrio 1.   ^k) soluto 1.   ^l) fiat 8.   ^m) *c. 15 in*
solis 1—5, 13, 14.   ⁿ) Sanctorum — sentientes *des.* 5.   ^o) ac *add.* 14.   ^p) statuta 1.   ^q) statutis
consonantes 2.   ^r) etiam *add.* 5.   ^s) *titu foraminis deleta* 13.   ^t) aecelesia *add. hic* 13, 14.   ^u) qui-
libet 5, 13, 14.   ^v) intitulus 5, 13, 14.   ^w) *deest* 1—4; *deest hic* 13, 14.   ^x) eo 13, 14.   ^y) per-
petuo — in ea *des.* 5.   ^z) *deest* 13, 14.   ^a) licet 1.   ^b) canonicus 2.   ^c) dispensatione 13, 14.
45 ^d) *deest* 4.   ^e) unis 2; *deest* 5.   ^f) *deest* 3.   ^g) scriptus 5.   ^h) Si — ipse provideat *des.* 2.
ⁱ) *deest* 14.   ^k) de *add.* 13, 14.   ^l) sunt *add.* 14.   ^m) possunt 13, 14.   ⁿ) dispensatio 13, 11.
^o) esse *add.* 3, 4.   ^p) *deest* 5, 13, 14.   ^q) *providet* 5.   ^r) *cap. 16 in solo* 1.   ^s) *sequentia* in 3, 4
succedunt capituli 15.   ^t) salt 3.   ^u) dominus 3.   ^v) venacione 3.   ^w) aet. mundo lumen 4.

1) *Supplenda esse videntur gradus sui privatione et excommunicatione.*   2) *missae.*

394. URBANI II. ET CONRADI REGIS CONVENTUS.

1095. Apr. 10. 15.

Relationem, quae a curiali quodam scripta esse videtur, exscripsit Iaffé e codice Musaei Britannici Harlei. 3001 (non vero 3014) saec. XII, ubi invenitur fol. 82 post Acta concilii Placentini a. 1095. Edidit primus Pertzus SS. VIII, 474 (= Walterrich I. 596). Cum iam Bernoldus in Chronico ad a. 1095 (SS. V, 463) relatione usus sit, eam Actis concilii Placentini a cancellaria Romana additam fuisse, cum viro cl. Giesebrecht (Geschichte der deutschen Kaiserzeit III, 1178) recte indicaverimus.

(P. derst.) 10

Anno dominicae incarnationis MXCV, indictione tertia, III. Idus Aprilis veniente
Apr. 10. domno papa Urbano Cremonam, rex Chuonradus II. obviam procedens stratoris officio
Apr. 15. usus est. Deinde XVII. Kal. Mai. fecit sacramento securitatem ei de vita, de
menbris, de captione, de papatu Romano et regalibus sancti Petri tam intra Romam
quam extra Romam acquirendis, tenendis ac defendendis contra omnes homines bona
fide, sine fraude et malo ingenio. Tunc papa eum in filium Romanae aeclesiae
assumpsit; et si rex ista sicut promisit observaret, coram populo pollicitus est eum
adiuvare ad acquirendum et tenendum et defendendum regnum, et quando ei Deus
Romam pro corona venire concesserit, coronam imperii dare et eum in caeteris negociis
adiuvare ad honorem Dei ac sancti Petri et Romanae aeclesiae, salva scilicet ipsius
aeclesiae iusticia et decretis apostolicis, maxime de investituris^a.

395. PASCIALIS II. CONCILIIUM GUASTALLENSE.

1106. Oct. 22.

*Cum unum tantum canonem, qui ad res Germanicas pertinet, Pertz e codice Mona-
censi ab ipso reperto videret, facere non potuimus quin omnia, quae de Gestis concilii Gua-
stallensis supersunt, proponeremus. Recepta namque est relatio historica huius concilii a
Bosone cardinali in Vitam Paschalis II, hausta nimirum e Regestis eiusdem pontificis.
Quam e codice Florentino-Riccardiano 228, in quo Bosonis opus inter annos 1254—1265
Libro censuum Cencii camerarii uidebatur, nuper edidit rev. abbas Duchesne 'Le Liber
pontificalis' II, 371. Relatio nonnisi tres concilii canones continet eosque ut videtur abbre-
vatos. Nam unus eorum (cap. 4) forma admodum diversa legitur in collectione Udalrici
Babenbergensis apud Iafféum 'Bibliotheca rerum Germanicarum' V, 252 nr. 135 e codicibus
Viadobonensi 398 f. 6 et Zuellensi 283 p. 12 sub inscriptione: Decretum papae Paschalis*

394. ^a) in spiritualibus officiis a laico non usurpandis add. Bern.

1) Ab hoc codice reliqui Libri censuum codices, qui Vitae Bosonis continent, pendere videntur.

secundi. *Præterea iste canon reperitur etiam in Chronico Ekkehardi (SS. VI, 240) et in codice Vaticano Palat. 587 sæc. XII. fol. 109' cum hoc proemio: Decretum domni Paschalis papae quod decrevit in sinodo quae celebrata est apud Waristallam anno incarnationis Domini MCVI, indictione XIII, XI. Kal. Novembris, ubi episcopi et abbates tam Galliarum quam et Langobardiae et Tusciae necnon Germaniae et Saxoniae convenerunt. Lacinae tantum istius canonis (cum lemma Cap beati Paschalis papae apud Warstal.) leguntur in codice Monacensi latino 5739 (August. eccl. 39) manu sæc. XII. in. in margine folii 7', quos Pertz pro fundamento editionis ponere conatus est¹. Nos editionem viri cl. Duchesne repetentes variam lectionem Ekkehardi, codicum Vaticanæ, quem contulit Waitz, et Monacensis adnotavimus, adiecta in calce diversa collectionis Udalricianae forma. Relationem historicam ediderunt etiam Watterich 'Pontificum Romanorum Vitæ' II, 39 e Libri censuum codicibus Riccardiano, tabularii Vaticanæ, Corsiniano², et Mansi XX, 1210 e codice Cenci quodam Vaticano. (P. II, 180.)*

1. Aliud quoque concilium idem domnus papa Paschalis celebravit intra Lombardiam apud villam frequentissimam Guardastallum anno dominice incarnationis MCVI, XI. Kalendas Novembris cum episcopis diversarum provinciarum sive ultra sive citra montes.

2. In hoc concilio constitutum est, ut Emilia tota cum suis urbibus, id est Placentia, Parma, Regio, Mutina, Bononia, nunquam ulterius Ravennati metropoli subiacerent. Hæc enim metropolis per annos iam pene centum adversus sedem apostolicam erexerat se, nec solum eius predia usurpaverat, set ipsam aliquando Romanam invasit ecclesiam Guibertus eiusdem metropolis incubator.

3. Circa solutionem vero concilii lecta sunt de reconciliandis qui extra ecclesiam catholicam ordinati sunt sanctorum patrum capitula, Augustini^a ex epistola ad Bonifatium, Leonis primi ex epistola ad episcopos Mauritanos, Cartaginensis concilii quarti capitulum tertium cuius initium est: 'Placuit at littere mittantur ad fratres et coepiscopos nostros et maxime ad sedem apostolicam'. Novum vero in hæc verba capitulum institutum est:

4. Per^b multos iam annos regni Teutonici^c latitudo ab apostolice sedis^d unitate^e divisa est. In quo nimirum scismate tantum^e periculum factum est ut, quod^f cum dolore dicimus^g, vix pauci sacerdotes^h aut clerici catholiciⁱ in tanta terrarum latitudine reperiantur. Tot igitur filiis in hæc strage iacentibus, christiane^k pacis necessitas exigit, ut super hos materna ecclesie viscera^l aperiantur. Patrum itaque nostrorum exemplis et scriptis instructi^m, qui diversisⁿ temporibus Novitianos^o, Donatistas et^p alios hereticos in suis ordinibus susceperunt, prefati^q regni episcopos in scismate ordinaros, nisi aut invasores aut symoniaci aut criminosi comprobentur^r, in officio episcopali suscipimus; id ipsum de clericis cuiuscumque ordinis constituimus, quos vita scientiaque commendat^s.

^f) Hoc capitulum in collectione Udalriciana sic legitur: Quoniam ecclesia in multis locis et maxime in Theutonicis partibus diu laboravit sub heresi et scismate et, si omnia illa quae ab illis

395. ^a) Agustini cod. ^b) hoc caput legitur etiam apud Ekkehardum, in cod. Vaticano et Monacensi. ^c) Tent. regni M. ^d) pro ap. sedis M: ecclesiae. ^e) tantum est des. M. ^f) deest M. ^g) dicimus M. ^h) episcopi M. ⁱ) cath. clerici M. ^k) christiane — ecclesie des. M. ^l) misericordiae add. M. ^m) loco Patrum — instructi M: Sanctorum patrum instructi scriptaris. ⁿ) div. temp. des. M. ^o) novitianos et M. ^p) et al. hereticos des. M. ^q) prefati — commendat des. M. ^r) sint probati E.

1) *Quaedam de concilio nostro insunt etiam codicibus bibl. Vallisellianae recentioris ævi C. 24 f. 28 et G. 94 p. 201 et Pflugh-Hortung 'Aer Italicum' I, 105, 107) et codici Matritensi P. 95 sæc. XVI (c. 'Neues Archiv' VI, 311). 2) Nescio quo iure editor lemma adiecit Registrum Paschalis II.*

5. Aliud capitulum. Tandiu a pravis hominibus tam clericis quam laicis catholica est ecclesia conculcata; unde plura temporibus nostris schismata et hereses emergerunt. Nunc autem, per Dei gratiam huius nequitię deficientibus auctoribus, in ingenuam libertatem resurgit ecclesia. Unde providendum est, ut horum schismatum cause penitus absceidantur. Patrum ergo nostrorum constitutionibus consentientes, ecclesiarum investituras a laicis fieri omnimodo prohibemus. Si quis autem decreti huius temerator extiterit, tamquam materno iniurie reus, clericus quidem ab eiusdem dignitatis consortio repellatur, laycus vero ab ecclesie liminibus arceatur.

6. Aliud capitulum. Nullus abbas, nullus archipresbiter, nullus prepositus ecclesie audeat possessiones ecclesie sue vendere, commutare, locare vel in feudum dare sine communi fratrum consensu vel episcopi proprie civitatis; alioquin ordinis sui periculum patiatur.

hereticis et scismaticis ordinata sunt annullari deberent, quaedam ecclesie omnino nudari viderentur suis clericis, nos — sequentes decreta sanctorum patrum de his qui sub Acatio et Bonoso et Donatistis ordinati sunt — statuentes decrevimus^a; ut episcopi, qui sub isto scismate ordinati sunt, omnes in suis honoribus permaneant, nisi sint invasores aut criminosi. De ceteris vero ordinibus penes episcopos potestas sit, ut quorum vita probabilis videatur, in suo gradu consistent.

396. PASCHALIS II. CONCILIUM TRECENSE.

(1107. Mai.)

20

E Gestis supersunt modo duo vel potius tria Breviaria canonum. Unum, quod canones quattuor continet, praebet codex Gotwicensis monasterii 56 saec. XII. fol. 86^v; quod exemplarit̄ cir d. Kehr. Quocum satis convenit alterum Breviarium, quod Annalista Saxe operi suo inseruit; quod e codice Parisino 11851 (S. Germain 440) saec. XII. in margine folii 212^v publici iuris fecerunt Martene 'Collectio amplissima' VII. 670 (= Mansi XX, 1223) et Waitz SS. VI, 745. Quamvis hoc Breviarium canone 1 careat, in sequentibus decretorum formam magis genuinam aliquoties serravisse videtur. Tertium Breviarium est illud, quod codici Monacensi latino 3739 (August. eocl. 39) manu saec. XII. in margine folii 7^v adscriptum Pertz vulgavit. Continet quattuor canones, qui a genuina forma multum recedere videntur, quorum tamen tres priores cum canonibus Breviariorum Gotwicensis et Parisini satis congruunt. (P. II, 181.)

a. *Breviarium codicis Gotwicensis et Annalistae Saxonis.*

Decreta^a Paschalis papae Treccis data.

1. Apostolica^b auctoritate commoniti praecipimus, ut quicumque aliquam ecclesiasticam dignitatem symoniace accepit, dignitatem amittat aut communione fidelium careat.

395. ^a) decernimus Z.

396. ^a) Decretum — datum A. S.   ^b) Apostolica — careat. Item des. A. S.

1) Cf. 'Sitzungsberichte der Wiener Akademie' LVII, 565 et imprimis Sdrakel 'Die Streitschriften Altmanns von Passau und Wetzilos von Mainz' p. 64 sq.

2. Item. Quicumque^c ab hac^d hora et^e deinceps investituram episcopatus^f vel^g aliquam aeclesiasticam^h dignitatem a laicali manu acceperitⁱ, si ordinatus fuerit, deponatur, simul et ordinator eius.

3. Decani quos^k archipresbiteros vocamus^l, nisi adepto presbiteratus ordine, non sint; si^m fuerintⁿ, dignitate careant^o donec ordinentur^p, tunc si digni sunt, restituantur. Archidiaconi, nisi adepto diaconatus ordine, non sint; si^q fuerint, priorem sententiam subeant^r.

4. De coniugatis presbiteris^s nisi cessaverint, ut^t officio careant simul et a^u choro moveantur^v, praecipiendo mandamus. Et^w si nec sic^x cessaverint, procul a liminibus aeclesiae pellantur^y et^z nec^a laica communione fruantur. Idem^b de diaconibus statuimus.

b. Breviarium codicis Monacensis.

Decreta Paschalis papae apud Trevas.

I. Cap. Si quis aeclesiae aut aeclesiasticae dignitatis ab aliqua laica persona investituram susceperit, et ipse et qui manum ei imposuerit deponantur et communione priventur¹.

II. De uxoratis et concubinatis presbyteris id statuimus, ut penitus ab altaris ministerio sequestrentur et aeclesiasticis rebus depriventur.

III. Nullus sibi nomen alienum usurpet, ut plerique solent eos nominare archipresbyteros, qui non sunt presbyteri, archidiaconos, qui non sunt diaconi, decanos, qui non sunt presbyteri: id omnino interdicimus.

III. Si quis munus exigerit pro oblationibus fidelium vel pro praebendis canonicorum vel monachorum vel alicuius aeclesiastici ordinis, ab ecclesia eiciatur et communione privetur.

397. PASCHALIS II. CONCILIUM LATERANENSE.

1110. Mart. 7.

Breviarium quinque canonum legitur in codicibus scv. quorum lectus ad unam eandemque recensionem recedit. Qui sunt: 1) codex Mettensis E. 14 membr. in folio, saec. XII. folio penultimo, quem exemplavit b. m. Waitz; 2) codex Bravellensis 11196—11197 saec. XII. fol. 9, quem excussit b. m. Bethmann; 3) Chronica regia Colonienensis, et quidem recensio codicum A 1 et A 2, cl. Waitz p. 18; tertus 3 et 4 pendunt ab Annalibus Patherbrunnensibus deperditis²; 4) Annalista Sava SS. VI, 748, qui omisit c. 3;

396. c) Qui A. S. d) deest A. S. e) et deinceps des. A. S. f) episcopalem A. S. g) seu A. S. h) spiritalem A. S. i) susceperit A. S. k) nos add. A. S. l) voc. archipr. A. S. m) autem add. A. S. n) beneficio et add. A. S. o) priventur A. S. p) pro donec ordinentur A. S.: quousque ordinem adipiscantur. q) autem non add. A. S. r) pro priorem sent. subeant A. S.: secundum sententiam de archipresbyteris datum indicentur. s) pro coniugatis presbiteris A. S.: uxoratis sacerdotibus sive concubinariis. t) ut deest G: pro officio careant A. S.: ut ab altari moveantur. u) de A. S. v) segregentur A. S. w) Quod A. S. x) tunc A. S. y) arceantur A. S. z) deest A. S. a) ipsa add. A. S. b) quoque add. A. S.

1) *Genuinam huius capituli formam capitulum 5 Concilii Lateranensis a. 1110 servasse videtur; c. infra nr. 397. 2) V. Scheffer-Boichorst 'Annales Patherbrunnensibus' 120.*

5) *codex Vallicellianus C. 24 chart., qui p. 46 et iterum p. 26 omisso proemio continet partem capituli 5. capita 1—4, additis capitibus 1—14 concilii Placentini a. 1095 (r. supra nr. 393); quae omnia insimul edita sunt a viro d. Pflugk-Harttung 'Acta pontificum Romanorum inedita' II, 197 nr. 238; cuius editionem adhibuimus, omissis tamen variis lectionibus, quae inde profluat sint, non perspicitur, at fere nullius sunt momenti; 5
cauones vero qui conueniunt cum Placentinis, quumquam forlasse in concilio Lateranensi repetiti sunt, reuicimus et lectiones codicis 5 in usus editionis illius concilii vertimus.*
6) *textus editionis Labbei et Cossartii X, 764 (= Mansi XXI, 7) profluus 'ex chronico S. Petri Viri Senon., eo quod editum est auctiore'; cum vel in editione nouissima chronici istius, cuius auctor est Clarius, a viro d. Duru 'Bibliothèque historique de l'Yonne' 10
II, 524 instructa concilii Lateranensis canones nulli legantur¹, canones, quos ediderunt Labbeus et Cossartius, quorum ordo est idem ac codicis Vallicelliani, cuidam Chronici illius codici adscripti fuisse videntur.*

*Diversam prorsus recensionem capitulum 1 et 2 ordine inverso serravit V, ille idem codex Vallicellianus p. 36, quam et ipsam editioni viri d. Pflugk-Harttung debemus et in 15
adnotatione erudendam curauimus. Capita 3—5 hic omnino desiderantur. (P. deest.)*

Anno^a dominicae incarnationis MCX.^b facta est^c in Lateranensi aeclesia synodus^d presidente domino Pascale^e II.^f papa^d indictione III^g, Nonas Martii, ubi^h haec capitula edita sunt:

1. Apostolorum canonibus statutum est², ut omnium negotiorum¹ aeclesiasticorum 20
curam episcopus habeat et ea velud Deo^k contemplante dispenset. Item^l in Antiocheno concilio statutum est³, ut quae sunt aeclesiae, sub omni sollicitudine et consciencia bona et fide^m quae in Deumⁿ est conseruentur; quae etiam^o dispensanda sunt^p, iudicio et potestate pontificis dispensentur^d, cui commissus est populus et animae quae intra^q aeclesiam^r congregantur. Item Stephanus^s papa et^t martir scribit⁴: 'Laicis^u, quamvis 25
religiosi sint, nulli^v tamen de aeclesiasticis facultatibus^w aliquid¹ disponendi^x legitur nunquam attributa facultas'. Neque deinceps fieri^y permittimus, sed^z omnino interdicens^a prohibemus.

2. Si quis ergo^b principum vel^c aliorum laicorum dispositionem seu^d donationem^e rerum sive possessionum^f aeclesiasticarum^g sibi^h vendicaverit, ut sacrilegus iudicetur. 30
Clerici vero seuⁱ monachi, qui eas per illorum potestatem^k susceperint^l, excommunicationi subiciantur^m.

**) V'capita 1 et 2 verso ordine sic praebet: (1) Item Stephanus martyr scribit: 'Laicis quamvis religiosi nulla de ecclesiasticis dignitatibus aliquid disponendi legitur attributa facultas. Neque deinceps fieri permittimus, sed omnino interdicens prohibemus'. (2) Si quis prin- 35
cipum vel aliorum laicorum dispositionem seu dominationem rerum seu possessionum eccle-*

397. a) Anno — edita sunt *des.* 3, 4, 5. b) millesimo centesimo decimo 2. c) facta est *des.* 6. d) *deest* 5. e) Pascale 1. f) secundo 2. g) *corr. ex* tertiae 2. h) ubi — edita sunt *des.* 6; in 5, 6 *hoc loco sequitur sententia capituli 5: Constitutiones — communione priuetur.* i) *deest* 1. k) domino 2. l) Item et 5. m) non facta *add.* 3. n) domino 6. o) et 6. p) et *add.* 5. 40
q) infra 4. r) sunt *add.* 4. s) beatus Stephanus 3. t) papa et *des.* 2—6. u) laici 3, 4. v) nullatenus 5. w) de eccl. fac. nulli tamen 2. x) legitur unq. attr. disponendi 1. y) fieri deinceps 1. z) sed — prohibemus *des.* 6. a) interdicens 4. b) *deest* 3. c) et 2. d) vel 4. e) dominationem *corr.* 1; dominationem 5. f) possessionem 2, 3. g) ecclesiarum 3. h) aliquid *add.* 5. i) sive 4. k) pot. ill. 3; eorum pot. 5. l) acceperint 5. m) subiaceant 6. 45

1) *Adest tantum ad a. 1109 sententia haec: Hoc anno in Lateranensi aeclesia praesidente donno Paschali secundo, indictione tertia, Nonas Martii, factum est concilium. Cf. etiam excerpta e Chronico Clari SS. XXVI, 34.* 2) *Can. 39; cf. Hinschius 'Decretales Pseudoisidorianae' p. 29.* 3) *Can. 24; cf. Mansi II, 1307.* 4) *Ep. II. Pseudoisid. c. 12 cl. Hinschius p. 186.*

3. Sunt^o preterea quidam, qui vel violencia vel^o favore^o non permittunt ecclesias regulariter ordinari; hos etiam decernimus ut sacrilegos iudicandos. Qui vero aeelesias eorum violencia vel potestativo favore susceperint, excommunicationi subiciantur.

4. Quicumque res naufragorum diripiunt, ut raptores et fratrum necatores ab^o aeelesiae liminibus^e excludantur.

5. Illud^s etiam repetitum et confirmatum est quod in Trecensi concilio de investituris aeelesiasticis^t promulgatum^o est^l, quod ita se habet: Constitutiones^v sanctorum canonum^w sequentes statuimus, ut quicumque clericorum ab hac hora^x investituram aeelesiae vel aeelesiastice dignitatis de manu laici^y acceperit et qui ei manum in-
10 posuerit, gradus sui periculo subiaceat et communione privetur.

siasticarum sibi vindicaverit, ut sacrilegus iudicetur. Si quis clericus, abbas vel monachus per laicos ecclesias obtinerit, secundum sanctorum apostolorum canones et Antiocheni concilii capitulum excommunicationi subiaceat. Nullus laicorum ecclesias vel ecclesiarum bona occupet vel disponat. Qui vero secus egerit, iuxta beati Alexandri capitulum^z ab ecclesiae
15 liminibus arceatur. (1) Sicut Domini vestimentum scissum non est, sed de eo sortiti sunt, ita nec ecclesia scindit debet, quia in unitate tota consistit. In potestatem ergo proprii episcopi ecclesiae reducantur et ab ipso, sicut in sacris canonibus cautum est, ordinentur alioquin et ecclesiae ipsae et clerici earundem divinis destituantur officiis.

398. PASCHALIS II. EPISTOLA 20 AD HEINRICUM V. DE POSSESSIONIBUS SANCTI PETRI.

1111. Mai. 3.

*Præbentis secundum editionem Jaffé in 'Bibliotheca rerum Germanicarum' V, 281 ur. 154 e codicibus duobus collectionis Udalricianae 1) Vindobonensi 398 f. 112; 2) Zvet-
25 lensi 283 p. 213. — Jaffé, Reg. pont. Rom. ed. II. 6295. (P. deest.)*

Paschalis^a episcopus servus servorum Dei dilecto in Christo filio H. Romanorum imperatori augusto salutem et apostolicam benedictionem.

Ex quo a nobis praesentia vestra dicessit, de incolomitate status vestri aliquid ad nostram audientiam non pervenit. Verumtamen quia nostrae voluntatis est, pro-
30 speritatem vestram libenter addiscere et nostram vobis ad invicem intimare, de nobis excellenciae vestrae litterarum praesentium relatione significamus. Siquidem nos per Dei gratiam bene sumus, licet quidam iussioni vestrae in his, quae beato Petro

397. ^o) Sunt — excommunicationi subiciantur *des. 1.* ^o) potestativo *add. 1 male.* ^p) susceperint excommunicationi subiciantur *add. 1 male.* ^q) *deest 2.* ^r) *pro aeelesiae liminibus 3. 1: aeelesia.* ^s) Illud — communione privetur *des. 2;* Illud — se habet *des. 5. 6.* ^t) *deest 3. 1.* ^u) confirmatum 4. ^v) Constitutiones — privetur *in 5. 6 posita sunt supra ante e. 1.* ^w) *pro sanctorum canonum 3; patrum; 4; patrum etc.; reliqua des. 3. 4.* ^x) inantea *add. 5.* ^y) laica 5.

398. ^z) Pascasius 4; P. 2.

1) *Cf. supra nr. 396 c. 2 codicum Gotwicensis et Annalistarum Saconis, c. 1 codicis Monacensis; lectus noster genuinum istius canonis formam servasse videtur.* 2) *Inter epistolas tres Pseudoisidorianus Alexandri papae talis norma haud reperitur.*

restitui praecepistis, adhuc noluerint obedire, incolae videlicet Civitatis Castellanae¹,
 Castri Corcolli, Montis Alti, Montis Acuti et Narnienses². Nos tamen ea et comi-
 tatus Perusinum³, Eugubinum^{b,4}, Tudertinum⁵, Urbenetum⁶, Balneum Regis⁷, Castellum
 Felicitatis⁸, ducatum Spoletanum, marchiam Fermanam^c et alias beati Petri posses-
 siones per mandati vestri praeceptionem confidimus obtinere. A quibusdam vero de
 vestris filius fidelis nostri^d Rusticelli comitis, sicut audivimus, retinetur. Rogamus
 ergo dilectionem vestram, ut nobis eum reddi faciatis: quia et beati Petri fidelis est
 et in eius possessione moratur. Ad haec serenitatem vestram plurimum et plurimum
 commonemus, ut semper iusticiam diligatis^e eamque totis viribus et toto conanime
 amplectamini, quatinus, qui verus rex, imperator et iudex est^f, in regni et imperii
 sui perpetuitate coronam vobis et gloriam largiatur.

Datum Laterani V. Non. Maii.

399. 400. PASCHALIS II. CONCILIUM LATERANENSE.

1112. Mart. 18. — 23.

15

*Relatio sive Gestorum breviarium, in quo continentur ea quae in concilii diebus
 quarto, quinto, sexto gesta sunt, e Regestis, ut videtur, receptum est a Bosone cardinali
 in Vita Paschalis II. et nuper e codice Riccardiano 228 editum est a rev. abbate Duchesne
 'Le Liber pontificalis' II, 369⁹. Relatione ista utpote a nostro proposito aliena prae-
 termissa, Pertzium imitantes proponimus primo loco relationem gestorum ultimi diei concilii et
 deinde eius Breviarium.*

399. GESTA DAMPNATIONIS PRIVILEGII. Mart. 23.

*Gesta diei ultimi, quo patres concilii privilegium de investitura, quod Henricus V. im-
 perator a Paschali papa ei extorserat, dampnaverunt, singulariter redacta per orbem christia-
 num promulgata sunt. Multa iis insunt quae etiam in scripto Gestorum generali continebantur.
 imprimis scriptum cassationis privilegii, quod Girardus episcopus Engolismensis nomine
 omnium protulit; e contra abundant professione fidei a pontifice prolata. Subsidia nostrae
 editionis fuerunt: 1) codex bibliothecae Ambrosianae Mediolanensis M. 79 sup. saec. XII, in
 fol. 249¹⁰, optime notae, quem contulit Waitz; 2) editio quam paravit Mansi XXI, 68
 e codice quodam coenaculi monasterii S. Iustinae Patavii, qui Barcardi Decretum continebat;
 3) codex Vaticanus 1984 saec. XII, f. 193, quem pro fundamento editionis posuit Pertz,
 qui tamen aliquas singulares scripturas praebet; 4) editio quam instruit Marca 'Con-
 cordia sacerdotii et imperii' II, 357 (ed. Baluzius Parisiis 1663) e codice quodam S. Albini
 Andegavensis; 5) codex Vaticanus Christin. 117¹¹ saec. XII, fol. 27, quem contulit Waitz;*

398. b) Egubrium I. 2. c) Fermaniam I. 2. d) vestri I. e) diligastis I. f) ei I. 35

1) Civitas Castellana. 2) Narni. 3) Perugia. 4) Gubbio. 5) Todi. 6) Urbino,
 seu potius legendum Urbevetanum, Orrieto. 7) Bugnoia. 8) Città di Castello. 9) Bosonis
 Vitam integram descripsit saec. XIV, cardinalis Arragonius, ed. Muratori 'Ser. rer. Italicarum' III, 1, 363.
 Mansi XXI, 49 et ipse cardinalem Arragonium secutus edidit Relationem, sed e Gestis dampnationis pri-
 vilegii textui intravit confessionem, quam papa die sexto fecit (Amplector — perseverabo). Relatio legitur
 etiam in codice Vallicelliano U. 24; c. Pflugk-Harttung 'Iter Italicum' I, 105. 10) Cf. 'Archiv' XII, 611.
 11) Cf. 'Archiv' XII, 268. 'Noues Archiv' III, 146.

ultima parte, nominibus scilicet cardinalium presbyterorum et diaconorum caret perinde ac 6 et 7; 6) textus quem inseruit Florentius Wigornensis Chronico suo secundum editionem SS. V, 566; 7) textus Willelmi Malmesburiensis in Gestis regum Anglorum l. V, c. 427—429 secundum editionem SS. X, 480; 8) codex Ottobovianus 3057 Albini scholaris, saec. XII, ex. f. 160, quem contulit Waitz; codex a reliquis in eo discrepat quod textum aliquoties Gestorum generalium textu corrigere conatus est, seriem autem episcoporum et clericorum genuinam ope serici Gestorum istorum explecit; eiusdem indolis est fragmentum, nempe partis altimae, quod continetur in duobus codicibus, ubi succedit canonibus concilii Guastallensis a. 1106, et quidem in 9) cod. Sancti Vincentii Bisuntini, e quo edidit Martène 'Thesaurus anecdotorum' IV, 127 et 10) cod. Lucensis, cuius variam lectionem dedit Mansi XX, 1212¹.

Uncis in textu inclusimus sententiam, per quam Watterich 'Pontificum Romanorum Vitae' II, 74 textum e codice Cencii Vaticano 8486 ampliavit, quia Cencium neque a codice 1984 neque ab Albino pendere constat.

Gesta in suos usus vertit partemque plane descripsit Ekkehardus in Chronico universali, SS. VI, 246. (P. II, 181.)

Actio^a concilii^b contra heresim de investitura^c.

Anno ab incarnatione Domini^d MCXII, indictione V, anno^e pontificatus domni pape Paschalis secundi XIII^f, mense Martio^g, XV^h Kalendasⁱ Apriles^k, celebratum est concilium Rome Lateranis in basilica Constantiniana. In quo cum^l domnus papa Paschalis^m resedissetⁿ cum archiepiscopis et episcopis et cardinalibus et^o abbatibus et varia multitudine clericorum et laicorum, ultima die concilii, facta coram omnibus^p professione catholice fidei, ne quis de fide ipsius dubitaret, dixit:

Amplector omnem divinam scripturam, scilicet veteris et^q novi testamenti, legem a Moysse scriptam et a sanctis prophetis, Amplector III^r euangelia, VII canonicas epistolas, epistolas gloriosi doctoris beati Pauli apostoli, sanctos canones^s apostolorum^t, III universalia concilia sicut III euangelia, Nicenum, Ephesinum, Constantinopolitanum, Calcedonense^u, et^v Antioecum concilium et decreta sanctorum patrum Romanorum pontificum, et precipue decreta^x domni mei^w pape^x Gregorii^y et beate memorie pape Urbani^z. Que ipsi laudaverunt, laudo; que ipsi^a tenuerunt, teneo; que confirmaverunt, confirmo; que dampnaverunt, dampno; que repulerunt, repello; que interdixerunt, interdico; que prohibuerunt, prohibeo in^b omnibus et per omnia, et^c in his semper perseverabo^l.

[Tunc surgentibus ex consensu fratribus, gratie Deo et pontifici acte sunt, quod veritate liquidius patefacta de medio ablata sit scandali et dissensionis occasio.]^d

Quibus expletis surrexit pro omnibus Girardus^e Engolismensis episcopus, legatus^f in Aquitania^g, et communi assensu domni pape Paschalis^h tociusque concilii coram omnibusⁱ legit hanc scripturam:

399. ^a) lemma in 1, 3, 5; in 2: Acta concilii ecclesiae . . . ^b) sinodi Romani 5. ^c) investi-
 40 nis 3. ^d) nostri add. S. ^e) pro anno — XIII 3; anno XIII pontificatus dicti pontifici. ^f) XIII 2,
 g) Mar. 1. ^h) VIII leg. 1, sed deletum esse videtur; V leg. 5. ⁱ) Idus 4. ^k) Aprilis 2, 4—7,
 l) dum 5. ^m) P. 1; P. papa 3. ⁿ) presedisset 1, 2, S. ^o) et abb. des. 6, 7. ^p) ac 5—7,
 q) sancta add. 5. ^r) sanctorum add. 3. ^s) sanctorum ap. sanctos canones S. ^t) Calcedonensem 3,
 u) praeterea 7; deest 6. ^v) deest 3. ^w) nostri S. ^x) deest 2. ^y) VII, add. 3, 4, 5. ^z) V, se-
 45 cundi 3. ^a) deest 3, 7. ^b) in — omnia et des. S. ^c) deest 6, 7. ^d) uncis inclusa add. Watter-
 rich II, 74 e codice Cencii Vaticano 8486 fol. 146. ^e) G. S. ^f) apostolice sedis legatus S. ^g) Equi-
 tania S. ^h) P. 1; Paschalis pape 3. ⁱ) coram omnibus des. 7.

¹) Martène, quem secutus est Moysi, fragmentum concilio Guastallensi vindicavit. Fragmentum in atroque codice immutata succedit scripto refutationis investiturae per regem Ungariae factae, quod revera ad concilium Guastallense pertinet; cf. Bosnium p. 373.

‘Privilegium^k illud, quod non est privilegium^l, sed^m vere debet dici privilegiumⁿ, pro^o liberatione captivorum et ecclesie a domno papa Paschali^p per violentiam Henrici regis^q extortum^r, nos omnes in hoc sancto concilio cum^s domno papa^t congregati canonica censura^u et ecclesiastica auctoritate, iudicio sancti Spiritus dampnamus^v et irritum esse indicamus atque omnino cassamus^w et, ne quid^x auctoritatis et efficacitatis^y 5 habeat, penitus excommunicamus. Et hoc ideo^z dampnatum est, quia in eo privilegio^a continetur, quod electus canonice a clero et populo a nemine consecratur, nisi prius a rege^b investiat, quod est contra Spiritum sanctum et canonicam institutionem’.

Perlecta vero hac carta, acclamatum est^c ab universo concilio^d: ‘Amen, amen; fiat, fiat!’ 10

Archiepiscopi^e qui cum suis suffraganeis interfuerunt hii sunt: Iohannes^f patriarcha Veneticus, Sennes^g Capuanus, Landulfus Beneventanus, Amalfitanus, Regitanus, Hidrontinus^h, Brundisinusⁱ, Compsanus^k, Girontinus^l, et Greci^m: Rossanusⁿ et^o archiepiscopus^p Sancte Severine. Episcopi vero^q: Centius Sabinensis^r, Petrus Portuensis, Leo Hostiensis, Cono Prenestinus^s, Girardus Engolismensis, Gualo Leonensis, legatus^t 15 pro Bituricensi et Viennensi archiepiscopis, Rogerius Vulturernensis^u, Gualfredus^v Senensis^w, Rolandus^x Populoniensis^y, Gregorius Terracinensis, Wilihelmus^z Siracusanus legatus pro omnibus Siculis, Wilihelmus^a Troianus, et alii fere C episcopi. Bruno^b Signinus^c et Iohannes Tusulanus^d episcopi cum essent Rome, illa die concilio^e non interfuerunt: qui postea lecta dampnatione^f privilegii^g consenserunt et laudaverunt^h. 20

^{*)} *Sequentia leguntur in 8-10 cum Bosone plane concordantia sic*: Archiepiscopi vero et episcopi, presbiteri quoque et¹⁾ diaconi cardinales qui interfuerunt ipsi concilio hii sunt: C. Sabi-
nensis, P. Portuensis, L. Hostiensis, C.^k Prenestinus et I. Tusulanus episcopi^l; patriarcha
Venetus; S. Capuanus, L. Beneventanus, Amalfitanus, Reginus, Ydrontinus, Brundisinus,
Comsanus, Girontinus, Ronsanus archiepiscopi; G. Hengolesmensis^m, G. Legionensisⁿ et legatus 25
pro Bituricensi et Viennensi archiepiscopis, R. Vulturernensis^o, G. Senensis, R. Populoniensis,
G. Terracinensis et G. Siracusanus pro omnibus Siculis, G. Troianus, Bruno Signiensis et alii
fere centum episcopi. Presbiteri etiam^p cardinales: B. tituli Sancti Marci, R. tituli Sancti
Eusebii, R. tituli Sancte Prisce, G. tituli Sanctorum apostolorum, B. tituli S. P. ad vincula,
A. tituli Sancti Clementis, R. tituli Sancti Laurentii in Damaso, I. tituli Sancte Cecilie, 30
B. tituli Sancti Martini, T.^r tituli Sanctorum Ioannis et Pauli, A.^s tituli Sancti Grisechoni,
R. tituli Sanctorum Petri et Marcellini, V. tituli Sancte Balbine^t, P. tituli^u Sancti Sixti et
A. tituli Sancte Susanne^v. Diaconi vero^w cardinales: abbas Sublacensis *etc.*

399. ^k) *hic incipiunt* 9, 10. ^l) neque vero debet dici privilegium *add.* 4. ^m) nec 9, 10.
ⁿ) privilegium 9, 10. ^o) cum de 9, 10. ^p) P. 1; *deest* 3; Paschali papa 4, 5. ^q) H. regis 1; 35
H. R. 3; regis H. 4-7. ^r) sit *add.* 9, 10. ^s) eodem *add.* 9, 10. *Boso.* ^t) *deest* 6; Paschali *add.* 3.
^u) canonicam censuram 3. ^v) dampnatum 8. *Boso.* ^w) quassamus 5-7. ^x) *deest* 9. ^y) effi-
caciae 7; vim *add.* 9. ^z) Ideo autem 8-10. *Boso.* ^a) privilegio 2, 4, 5, 7, 9, 10. *Boso.* ^b) a rege
prius 3. ^c) *pro* est ab 7; ab omnibus et. ^d) populo 9, 10. *Boso.* ^e) *deest* 6. ^f) *deest* 1, 2.
^g) Sennes 3; Semies 5-7; *Capuanus post Beneventanum ponitur in* 3. ^h) Ydruntinus 3. ⁱ) Brudi- 40
sinus 1; Brundisinus 4, 5, 6. ^k) *sic* 3; Compsanus 1, 5; Compsanus 2; Compsanus 4, 6, 7. ^l) Giron-
tinus 3. ^m) et Greci *des.* 3. ⁿ) Ronsanus 1, 4; Ronsanensis 2; Ronsanus 6, 7. ^o) *deest* 1, 2, 3.
^p) episcopus *corr.* archiepiscopus 1; archiepiscopi 2. ^q) *Romany male* 3. ^r) Savinensis 3, 6. ^s) Pene-
strinensis 3. ^t) *pro* legatus - archiepiscopis 3; archiepiscopus Biemensis. ^u) Vulturernensis 3. ^v) Walf-
fredus 3; Gaufridus 4-7. ^w) Senensis 3. ^x) Rodaldus 3. ^y) Populoniensis 3. ^z) *sic* 3; Giselm- 45
us 1; 4, 5, 6 *hic addunt*: Troianus, Gilimus (Guillelmus 4). ^a) Giselmus 1; W. Troi. *des. hic* 4, 5, 6.
^b) Brunus 3; *deest* 6, 7. ^c) Signius 2; Signensis 3; Signinus 5, 6; Siwinus 7. ^d) Tusulanensis 3.
^e) concilium 1; *deest* 5; non interl. concilio 3. ^f) nefandi *add.* 3. ^g) privilegii 2, 4, 5, 6. ^h) *reliqua*
des. 5-7. ⁱ) presbyterique 9, 10. ^k) P. 10. ^l) episcopus 9, 10. ^m) Hengolermensis 8; Ango-
lismensis 9; Engolismensis 10. ⁿ) Leognensis 9. ^o) Ulternensis 9; Vulturernensis 10. ^p) et 9, 50
^q) Eustachii 9, 10. ^r) 1, 9, 10. ^s) G. 10. *Boso; lacuna in* 9. ^t) Sabinae 9, 10. ^u) *deest* 8. *Boso.*
^v) *sic pro* Savine 8-10. *Boso.* ^w) *deest* 10.

Cardinales vero^x — Bonifacius tituli Sancti Marci, Robertus tituli Sancti Eusebii, Romanus tituli Sancte Prisce, Gregorius tituli Sanctorum^y apostolorum, Benedictus tituli Sancti^z Petri ad vincula, Anastasius tituli Sancti Clementis, Riso^a tituli Sancti^b Laurentii in Damaso^c, Iohannes tituli Sancte Cecilie, Divizo^d tituli Sancti^e Martini, Thebaldus tituli Sanctorum^f Iohannis et Pauli, Gregorius^g tituli Sancti Grisogoni, Rainerius^h tituli Sanctorum Marcellini et Petriⁱ, Vitalis tituli Sancte Balbine, Petrus tituli^k Sancti Sisti et Albericus tituli^l Sancte Savine cardinales^m — cum essent Romeⁿ, illa die concilio non interfuerunt^o; postea lecta dampnatione nefandi privilegii^p consenserunt et laudaverunt.

Diaconi^q vero^r: Iohannes^s abbas Sublacensis, Iohannes Gaietanus^t abbas Sancti Andree, Leo^u, Gregorius, Aldo, Theobaldus^v, Rosemannus^w, hii omnes^x in dampnatione predicti privilegii^y consenserunt, cum abbatibus et^z innumerabili^l multitudine tam clericorum quam laicorum.

Hec^b carta^l dictata est a Girardo Engolismensi, Leone Ostiensi, Gregorio Terracinensi, Gualone Leonensi^c episcopis, a Roberto^d cardinali^e tituli Sancti Eusebii, Gregorio tituli Sanctorum^f apostolorum^g, communi aliorum consilio^z.

400. BREVIARIUM GESTORUM.

Breviarium, quod continet scriptum damnationis privilegii et canonem unum, qui plane cum canone concilii Guastallensis congruit, servaverunt 1) codex bibliothecae rev. ministerii Scaephusensis 46 saec. XII, fol. ultimo, ex quo vulgatum est apud Böhmernum 'Acta imperii selecta' p. 595 nr. 882 et a Wattenbachio 'Neues Archiv' VI, 449²; 2) codex bibliothecae Barberinae XI, 181 saec. XII, fol. 59, quem iam olim creussit vir b. m. Bethmann. (P. deest.)

Anno ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi MCXII^a, XV. K. Apr.^b, indiet. V.^c celebrata est synodus in ecclesia Lateranensi, presidente domno papa Paschale secundo, cum episcopis Italiae, Langobardiae^d, Galliae, Venetiae, Apuliae, Calabriae, Siciliae CXXX, et abbatibus et clericis innumerabilibus. Ubi damnatum, cassatum et reprobatum^e est privilegium immo privilegium illud, quod Heinricus^f quartus Alemannorum^g tyrannus a domno papa necessitate non modica ingrante extorsit. Hocque^h factum est auctoritate beatiⁱ Innocentii pape, qui quod necessitate imminente maleⁱ factum est, cessante necessitate^k mutandum praecipit, et decretis felicis^l memorie Gregorii VII. atque^m Urbani Romanorum pontificum observatis.

399. ^x) pro vero 3; presbyteri urbis Romae. ^y) deest 1, 3. ^z) pro sancti P. ad vincula 3; Endoxie. ^a) Boso 4. ^b) pro sancti — Damaso 3; Damassi. ^c) Romanus tituli sancte Praxedis add. 3. ^d) Divizo 3. ^e) pro sancti Martini 3; Equitii. ^f) pro sanctorum — Pauli 3; Pamaehii. ^g) Agustinus 3. ^h) Rainerius 2. ⁱ) tituli sancti Petri et Marci 1, 2; tit. sanctorum P. et M. 4. ^k) deest 3; vero tituli 4. ^l) deest 1—3. ^m) deest 4. ⁿ) Rome essent 3. ^o) non interf. concilio qui 3. ^p) privilegii 2, 4. ^q) Diacones 3. ^r) vero deest 3; cardinales add. 5, Boso. ^s) deest 1, 2, 4, 8, Boso. ^t) Gairanus 1; Gairanus 2. ^u) sanctae crucis add. 4. ^v) Ugo add. 3; et add. 8, Boso. ^w) Rusemannus 3; Rosimannus 8; Rossimannus Boso. ^x) deest 8, Boso. ^y) privilegii 2, 4, 8, Boso. ^z) deest 1, 2. ^a) innumera 4. ^b) reliqua des. 3; legitur etiam apud Bosoniam. ^c) Legionensi 8, Boso. ^d) Ruberto 1. ^e) deest 8, Boso. ^f) presbiteris cardinalibus add. 8, Boso; cum add. 2. ^g) consilio 1.

400. ^a) MCXIII. 1; MCXI. 2. ^b) XV. K. Apr. des. 2. ^c) III. 2. ^d) pro Langobardiae usque innumerabilibus 2; Campanie Apulie Calabriae Langobardie et Gallie. ^e) repr. et cassatum 2. ^f) 2 sic; necessitate — ingrante, Henricus — tyrannus, a domno papa extorsit. ^g) Alemannorum 1. ^h) Hocque factum est des. 2. ⁱ) deest 2. ^k) nec. cessante 2. ^l) beatissime 2. ^m) et domni 2.

Capitulum damnatiⁿ privilegii in hec verba. Privilegium illud, quod verius potest privilegium dici, a domino papa pro liberatione ecclesie et captivorum extortum, iudicio sancti Spiritus et canonica censura et auctoritate ecclesiastica damnamus, cassamus, irritum iudicamus et, ne quid auctoritatis et efficientie habeat, penitus excommunicamus.

Item^o aliud capitulum. Nullus¹ abbas, nullus archipresbiter, nullus prepositus ecclesie audeat possessiones ecclesie suae vendere, commutare, locare vel in feudum^p dare sine communi fratrum consensu et episcopi propriae civitatis, vel^q aliquod spiritale a laicali manu accipere²; alioquin ordinis sui periculum^r patiatur.

401. CALIXTI II. CONCILIUM LATERANENSE GENERALE.

1123. Mart. 27.

Complures huius concilii recensiones seu Gestorum abbreviationes cecant, quarum primam, quae 22 capita continet, prooimio tamen caret, primum a. 1644 ut video vulgata est in Collectione conciliorum regia Parisina XXVII, 37, nescio quo e fonte; quam editionem repetiverunt Labbeus et Cossartius X, 867 et Mansi XXI, 282. Secundam edidit Mansi XXI, 301 e codice coenae Pistoriensi Panormiae Ironis, quae prooimium et capita 19 complectitur; capita in universum quadrant ad capita 1—19 recensiois primae, ordine tamen inverso. Tertiam recensioem edidit Pertz e codice Vindobonensi 2178 (Ius can. 91) saec. XII, quae continet 18 capita et rubra duorum aliorum, prooimio autem caret. Eiusdem fere indolis est recensio, quam publici iuris fecit Marca 'Concordia sacerdotii et imperii' II, 363 (ed. Baluzius Parisiis 1663) 'ex veteri codice monasterii Aniuensis in diocesi Mompeliensi'. Ordo capitum aliquantam discrepat ab ordine codicis Vindobonensis, abundat textus prooimio et capite uno (XV), quod etiam in recensioibus prima et secunda, forma tamen diversa, reperitur; contra desiderantur et rubra ista capitum XIX, et XX, atque unum caput (XI, seu XIII), quod commune est codici Vindobonensi et recensioibus illis. Collatione facta cum appareret, codices 1) Aniuensem et 2) Vindobonensem duo tantum exempla eiusdem recensiois esse, novam eius editionem instruximus, codicem 1 pro fundamento ponentes. Diversos capitum numeros in codice 2 uncis inclusos adiecitimus, concordantiam capitum recensiois primae (L) et secundae codicis Pistoriensis (P), adnotatis in varia lectione numeris, monstravimus. Ceterum non nostrum esse arbitramur, harum etiam recensiois editionem parare³. (P. II, 182.)

Anno^a ab incarnatione Domini MCXXIII^b, Kalendis Aprilis⁴, presidente domino papa Calixto secundo, anno pontificatus sui quinto, celebrata est magna synodus Romae

400. ⁿ pro damnati — verba 2: damnationis pape Pascalii contra He. regem. ^o Item al. cap. des. 1 ^p feudum 2. ^q vel — accipere des. 2. ^r detrimentum 1.

401. ^a Anno — confirmata des. 2. ^b MCXXII. 1.

1) *Sequencia litteris minutis expressa repetunt canonem concilii Guastallensis supra nr. 395 cap. 6.*
 2) *Haec sequuntur cap. 2 concilii Trecentis supra nr. 396.* 3) *Acta concilii extant in cod. Vaticano Christin. 987 ('Archiv' XII, 312) et Olomucensis capituli 205 saec. XII ('Archiv' X, 682).* 4) *Anno VI Kal. Aprilis secundum codicem Pistoriensem; v. Mansi XXI, 301.*

diversarum provinciarum archiepiscoporum, episcoporum et abbatum quamplurimorum, ubi recitata sunt haec capitula et totius assensu concilii confirmata:

I.^o Sanctorum¹ patrum exempla sequentes et officii nostri debita^d innovantes, ordinari quatenus per pecuniam in ecclesia Dei vel promoveri, auctoritate sedis apostolicae^e modis omnibus prohibemus. Si quis vero in ecclesia ordinationem vel promotionem taliter^f adquisierit, acquisita¹ prorsus careat dignitate.

II.º A suis episcopis excommunicatos ab aliis episcopis, abbatibus et clericis in communionem recipi, procul dubio prohibemus.

III.º Nullus in episcopum nisi canonice electus consecratur¹; quod si praesumptum fuerit, et^f consecratus et consecrator absque recuperationis spe deponatur^h.

III.¹ Nullus omnino archidiaconus aut archipresbyter sive praepositus vel decanus animarum curam vel praebendas ecclesiae sine iudicio vel consensu alicui tribuat, immo sicut sanctis canonibus constitutum est, animarum^m cura et rerum ecclesiasticarum dispensatio in episcopi iudicio et potestate permaneat. Si quis vero^f contra hoc facere aut potestatem, quae ad episcopum pertinet, sibi vindicare praesumpserit, ab ecclesiae liminibus arceatur.

V.^o Ordinationes, quae a Burdino^o heresiarcha, postquam a Romana ecclesia est dampnatus, quaeque et^o a pseudoepiscopis per eum postea ordinatis factae sunt, nos irritas esse^o iudicamus.

VI.º Nullus² etiam in praepositum, nullus in archipresbyterum², nullus in decanum nisi presbyter¹, nullus^o in archidiaconum nisi diaconus ordinetur.

VII.º Presbyteris, diaconibus vel^o subdiaconibus concubinarum et uxorum contubernia penitus interdiciamus et aliarum mulierum cohabitationem, praeter quas synodus Nicaena propter solas necessitudinum causas habitare permisit, videlicet matrem, sororem, amitam vel^o materteram aut alias^o huiusmodi, de quibus nulla valeat iuste suspicio^o oriri.

VIII.º Praeterea iuxta beatissimi Stephani sanctionem statuimus, ut laici, quamvis religiosi sint, nullam tamen de ecclesiasticis rebus aliquid disponendi habeant facultatem³. Sed secundum apostolorum canones omnem negotiorum ecclesiasticorum curam episcopus habeat et ea velut Deo contemplante dispenset. (VIII.) Si¹ quis ergo principum vel aliorum laicorum^h dispositionem^o seu donationem^d rerum sive^e possessionem ecclesiasticarum^f rerum² sibi vindicaverit, ut sacrilegus indicetur^h.

VIII. (X.)^o Coniunctiones consanguineorum fieri^k prohibemus, quoniam eas et divinae et saeculi prohibent leges. Leges enim divinae hoc agentes et eos qui eis prouident non solum cecidunt sed maledictos appellant. Leges vero saeculi infames tales¹ vocant et^m ab hereditate repellunt. Nos itaque patres nostros sequentes infamia eos notamus et infames^o esse censemus.

X. (XII.)^o Eis^o qui Hierosolymam proficiscuntur et ad christianam gentem defendendam et tyrannidem infidelium debellandam efficaciter auxilium suum praebuerint, suorum peccatorum remissionem concedimus et domos, familias atque omnia bona eorum in beati Petri et Romanae ecclesiae protectione, sicut a domino nostro papa

101. ^o 1. L. P.   ^d debitam 2.   ^e secundum apostolicam auctoritatem 2.   ^f *deest* 2.
^g IX. L.; III. P.   ^h X. L.; II. P.   ⁱ electum consecret 2.   ^k dampnatus 2.   ^l VII. L.; V. P.
^m *deest* 1.   ⁿ VI. L.; IX. P.   ^o ab ordino 2.   ^p *deest* 1.   ^q esse irr. 2.   ^r H. L.; IV. P.
^s archidiaconum ordinetur 2.   ^t vel diaconus *add. male* 1. 2.   ^u nullus - diaconus *des.* 2.
^v III. L.; VII. P.   ^w et 2.   ^x *deest* 2.   ^y alia 2.   ^z iuste val. susp. 2.   ^{aa} IV. L.; VI. P.
^{bb} aut laic. aliorum 1.   ^{cc} dispensationem 1.   ^{dd} dominationem 2.   ^{ee} *pro* rerum sive 2. vel.
^{ff} ecclesiasticorum 2.   ^{gg} *deest* 1.   ^{hh} videatur 1.   ⁱⁱ V. L.; VIII. P.   ^{kk} *deest* 1.   ^{ll} eos
^{mm} *add.* 1.   ⁿⁿ *deest* 2.   ^{oo} eos *add.* 2.   ^{pp} XI. L.; XII. P.   ^{qq} autem *add.* 2.

1) *E concilio Tolosani ann. 1119 cap. I, ed. Mansi XXI, 226.*   2) *E concilio Tolosani cap. II, ed. Mansi XXI, 226.*   3) *Cf. supra nr. 397 c. 1.*   4) *Cf. ibidem c. 2.*

Urbano^u statutum^r fuit, suscipimus^s. Quicumque ea distrahere vel auferre, quamdiu in via illa morantur, praesumpserint^t, excommunicationis ultione plectantur. (XIII.) Eos autem qui vel pro Hierosolimitano vel pro^u Hispanico itinere cruces sibi in vestibus posuisse noscuntur et eas^v postea^u dimisisse, cruces iterate assumere et viam ab instanti pascha usque ad sequens proximum pascha^w perficere^v apostolica auctoritate praecipimus. Alioquin extunc eos ab ecclesiae introitu sequestramus et in omnibus terris eorum divina officia praeter infantium baptismum et morientium penitentias interdici-

XI. (XIII.)^x Illam vero pravam Porticianorum consuetudinem, quae hactenus ibi fuit, ex fratrum nostrorum et curiae sociis consilio necnon voluntate atque consensu praefecti removendam censemus, ut Porticianorum habitatorum sine^y heredibus morientium bona contra morientis deliberationem^z minime pervadantur; ita tamen ut Porticani in^a Romanae ecclesiae et nostrae nostrorumque successorum obedientia^b fideliter permaneant.

XII. (XV.)^c Sanctorum patrum canonibus consona sentientes oblationes de sacratissimo et reverendissimo altari beati Petri et Salvatoris et Sanctae Mariae Rotundae et^d Sancti Nicolai Barenensis, Sancti Egidii aut^e de aliis omnium ecclesiarum altaribus sive crucibus a laicis auferri, penitus interdiciamus et sub anathematis districtione^f prohibemus. Et^g ecclesias a laicis^h incastellari autⁱ in servitutem redigi, auctoritate apostolica prohibemus.

XIII. (XVI.)^k Quicumque monetam falsam se sciente fecerit aut studiose expendit, tamquam maledictus et pauperum virorum oppressor necnon^l etⁱ civitatis turbator a fidelium consortio separetur.

XIII. (XVII.)^m Si quis Romipetas et peregrinosⁿ apostolorum limina et aliorum sanctorum oratoria visitantes capere seu rebus quas ferunt spoliare et mercatores^o novis teloneorum et pedagiorum^p exactionibus molestare praesumpserit, donec satisfecerit, communione careat^q christiana.

XV.^r Quidquid vero de pace et treuia Dei vel de incendio seu de publicis stratis ab antecessoribus nostris Romanis pontificibus constitutum est, nos sancti Spiritus auctoritate confirmamus.

XVI. (XVIII.)^s Sanctorum etiam patrum vestigiis inhaerentes generali decreto sancimus, ut monachi propriis episcopis cum omni humilitate subiecti existant et eis uti magistris et ecclesiae Dei pastoribus debitam obedientiam et devotam in omnibus subiectionem exhibeant. Publicas missarum solemnitates nusquam celebrent. A publicis etiam infirmorum visitationibus, inunctionibus seu etiam penitentiis, quod ad illorum nullatenus officium pertinet, sese omnino abstineant. In ecclesiis vero, quibus ministrare noscuntur, presbyteros non nisi per manum sui episcopi habeant, qui ei de suscepta animarum cura respondeant.^t

Exempla^u Leonis ad Dioscorum, ut in die resurrectionis levitica et sacerdotalis fiat ordinatio. Cap. XVIII. Quod mane dominico continuato ieiunio sabbati possit fieri ordinatio. Cap. XX.

^u) XVIII. Unctiones et visitationes infirmorum et publicas missas monachis omnino interdiciamus. *cod.* 2.

101. ^v) Urb. papa 2. ^w) constitutum 1. ^x) suscipimus 1. ^y) praesumpserit 2. ^z) *deest* 1. ^a) *deest* 2. ^b) prox. pascha sequens 2. ^c) *hoc caput deest in* I; XII. L; XI P. ^d) siue 2. ^e) deliberatione 2. ^f) in Porticani 2. ^g) obedientiae 2. ^h) *hoc caput in* I *distribuitur in* duo XI et XII; XIV. L. P. ⁱ) ecclesiae 2. ^j) siue 2. ^k) distr. anath. 2. ^l) *deest* 1, *qui hoc loco cap. XII. incipit.* ^m) a laicis *des.* 2. ⁿ) *deest* 2. ^o) XV. L. P. ^p) *deest* 1. ^q) XVI iterum 2 *errore librarii*; XVI. L. P. ^r) seu mercatores *add. hic* 1. ^s) et mercatores *des. hic* 1. ^t) pedagiorum 2. ^u) careant 1. ^v) *hoc caput deest* 2; XIII. L. P. ^w) XVII. L. P. ^x) *religiosa in solo* 2.

402. INNOCENTII II. CONCILIUM PISANUM.

1135. (Mai. Iutt.)

*Brecciarium Gestorum, quod prooemio amplissimo cūinet, in codice Viudobonensi 5100 (Salisb. 20 B) saec. XI, fol. 43 inter Acta concilii Pisani anni 1109 detecta est, Bern-
 5 lwim et editioem principem instruit 'Zeitschrift für Kirchenrecht' XVI, p. 118, quam
 repetimus. Tertus codicis cum multo opere indigeat emendationibus, et editor quo excellit
 acumine operam iis accuratam navaverit, admodum pauca nobis faciunda erant. Neque
 tamen omnia nos absolvisse contendimus. Ceterum canones saec. concilii Pisani desumptos
 10 ex additionibus Panormiae Iconis in codice quodam Pistoriensi, quorum primus pleniorē
 capituli nostri 2 lectam continet, addidit Mansi XXI, 190. (P. deest.)*

Anno dominice incarnationis millesimo centesimo XXXVI.¹ celebrata est synodus
 Pisis a domino papa Innocencio II. in ecclesia beate Marie virginis, residentibus epi-
 scopis Penestrino, Albanensi, Sancte Roffine, Tiburtino, Ortano, Seguinto, Civitatis
 Castellane²; patriarchys eciam Aquilegensi cum suis suffraganeis et Henrico Gra-
 15 densi; Ravennatensi, Pisano, Ianuensi, Lugdunensi³, Bituricensi, Senonensi, Remensi,
 Rothomagensi⁴ et Thurouensi archiepiscopis, et legatis aliorum archiepiscoporum
 videlicet Dolensis⁵, Auxitani⁶, Narbonensis et Breacensis⁷, nec non Carnotensi¹ epi-
 scopo apostolice sedis legato; episcopis autem Ytalye, Longobardie, Tuscie, marchie
 20 Tarvisine⁸, Provincie, Gothie⁹, Hispanie, Aquitanie, Francie, Normannie¹⁰, Turonie,
 Lothoringie et Saxonie; de Ducatu tribus episcopis Spoletano, Fulginatensi¹¹, Asisina-
 tensi¹²; de marchia Camerinensi¹³, Nucerrino, Esinatensi¹⁴; Humanensi, Auximano, An-
 conitano, Sennogaliensi, Callensi, Forosimphronensi, Fanensi, Pensauriensi¹⁵; de civi-
 25 tatibus¹⁶ beati Petri Ariminensi¹⁷, Montisferetrano¹⁸, Urbinatensi¹⁹, Castellano, Eugubino²⁰,
 Perusino, Tuderino²¹; de Tuscia Tuscanensi, Balneoregensi²², Suanensi, Roscellano,
 Populoniensi, Chusino, Arethino²³, Senensi, Volterano, Fesulano, Florentino, Pistoriensi,
 Lucano, Janensi²⁴; Placentino quoque, Cremonensi, Brixienti, Bergamensi²⁵, Mantuano²⁶,
 Feltrensi²⁷, Vicentino, Cumano, Novariensi, Albensi, Hyporiensi²⁸, Vercellensi²⁹, Aquisi,
 30 nec non electis duarum ecclesiarum Laudensis³⁰ scilicet et Terdonensis³¹; Faventino,
 Cesenatensi³², Imolensi, Foropopiliensi³³, Bobiensi, Comaciensi, Augustinensi³⁴, Graciano-
 politano³⁵, Maurianensi³⁶, Vapincensi, Sistaricensi, Nicensi, Foroiuliensi, Triestrino,
 Auraciensi, Avinionensi³⁷, Gerundinensi³⁸, Vicensi, Oscensi, Oximensi³⁹, Gevenensi⁴⁰,

402. 1) Ludineū c.   2) Rothomagen c.   3) Tolon c.   4) Auxitani c.   5) Breacensē c.
 6) Carnoten c.   7) Thuringie c.   8) Erlie c.   9) Normannie c.   10) Fulginatē c.   11) Asisinate c.
 12) Comerinensi c.   13) Esinate c.   14) comitatibus c.   15) Anuiniū c.   16) Montis Feretrano c.   17) Urbī-
 35 nate c.   18) Eugubois c.   19) Balneoregē c.   20) Arethino c.   21) Bergamen c.   22) Mantuano c.
 23) Felren c.   24) Hyponen c.   25) Vertellen c.   26) Lintum c.   27) Tridolan c.   28) Cesende c.
 29) Foro Popilien c.   30) Gracianopolitani c.   31) Muritanen c.   32) Gerundin c.   33) Oxiansi c.
 34) Geveccensis c.

1) Secundum calculum Pisanum.   2) Tiboli, Orte, Segui, Civita Castellana   3) Spoleto,
 40 Foligno, Assisi   4) Nocera, Jesi, Umara, Osimo, Ancona, Sangualia, Cagli, Fassanbrone, Fano,
 Pesaro.   5) Rimini, Montefeltre, Urbino, Citta di Castello, Gabbia, Perugia, Todi.   6) Toscana,la,
 Bagnorea, Soana, Rosella (postea Grassato), Massa Maritima, Chiusi, Arezzo, Siena, Volterra, Fiesole,
 Firenze, Pistoja, Lucca, Luna.   7) Piacenza, Cremona, Brescia, Bergamo, Mantua, Feltre, Vicenza,
 Como, Novara, Alba, Ivrea, Verelli, Acqui, Lodi, Tortona.   8) Faenza, Cesena, Imola, Forlim-
 45 popoli, Bobbio, Comacchio, Aosta.   9) Grenoble, St. Jean de Maurienne, Gap, Sisteron, Nizza, Fréjus,
 St.-Paul-trois-châteaux, Orange, Arignon.   10) Gerona, Vich, Osea, Osma provincie Tarragonensis.

Dignensi, Antipolitano^k, Lausanensi^l, Metensi, Tullensi, Verdunensi, Spirensi, Guormaciensi², Lingonensi, Petrogoricensi¹, Lemovicensi, Pictaviensi, Sanctonensi, Meldunensi, Parisiensi, Trecenti, Suessionensi, Belvacensi, Silvanectensi, Atrebatensi^m, Morinensiⁿ, Noviomensi, Sagiensi, Constanciensi, Carleolensi^o, Redonensi, Venetensi^{p-3}; abbatibus quoque Cluniacensi, Clarevallensi, Wizeliaensi^q, Case Dei^r, Massiliensi, 5 Sancti Egidii, Montis Maioris, Grassensi, Dolensi, Sancti Germani de Pratis, Corbiensi, Sancti Medardi, Sancti Vedasti^{s-4} et aliorum abbatum copiosa multitudo. In quo nimirum multa statuta sunt que ad honorem Dei pertinere videbantur.

1. E quibus^t illud est, quod monachi et regulares canonici de laboribus, quos propriis manibus excolunt ac sumptibus, de cetero dare decimas non cogantur. 10

2. Preterea actum est, ut^u subdiaconi, regulares canonici, monachi seu sanctemoniales post assumptum habitum et factam professionem matrimonium nullatenus contrahere audeant⁵.

3. Hoc^v etiam addito et sub anathematis attestacione prohibito, ut^u nullus deinceps nobilior, nulla humilior^w persona liberum Christianum sive^x Corsariis^y sive^x Torcis^z 15 sive^x quibus aliis^a vendere audeat.

4. Ibi etiam fraternitas cum Ierosolymitani Templi militibus ab omnibus prelatibus ecclesiarum qui aderant facta est adeo, quod idem Romanus pontifex maream auri singulis annis eisdem fratribus se soluturum constituit et Aimericus eius cancellarius II^b uncias auri annualiter repromisit, reliqui vero archiepiscopi, episcopi, abbates et alii 20 boni viri aliam maream argenti^c, alii plus, alii minus, quotannis sibi devocionis intuitu promiserunt⁶.

5. Depositi sunt autem episcopi numero quinque: Alexander scilicet Leodiensis, Liardus^d Cameracensis^e, Eu(stachius) Valentinus, B(oianus)^f Arethinus^g, G.⁷ Accerranus, 25 H(ubertus) Taurinensis, Alb.^{h-7} Mutinensis electi: [Leodiensis]ⁱ quidem^k pro eo quod impeditus de symonia apud sedem apostolicam indutiis longis attributis sepe vocatus venire contempsit atque a longis temporibus turpi fuit respersus infamia: Cameracensis^l vero propter vite turpitudinem, de qua coram Rainaldo^m Remensiⁿ archiepiscopo metropolitano suo, G(aufrido) Carnotensi episcopo sedis apostolice legato et B(ernharde) Clarevallensi abbate, ipsis eisdem^o attestantibus, confessus fuerat: Valentinus autem propter 30 inecontinentiam in qua tamquam brutum iumentum usque ad senium computuerat^p: Arethinus etiam pro et dolenda et horrenda destruccione bonorum ecclesiasticorum seu episcopalium: Accerranus pro eo quod seismaticus et manifeste periurus inventus est: Thaurinensis electus, quia, cum ecclesia per quinquennium iam vacasset, ipse ecclesiastico spreto^q officio milicie soli vacabat: Mutinensis vero, quia, cum pro mala 35 conversacione ac publica symonia electio de ipso in Parmensi^r ecclesia facta dampnata^s

402. ^k) Ampolitano c.   ^l) Petrogoricē c.   ^m) Atrebatē c.   ⁿ) Mormenē c.; Tarvennensi coniecit B.   ^o) Carlesien c.; Corentinensi (*Quimper*) coniecit B.   ^p) Benetē c.   ^q) Wirzdiacē c.
^r) Casediū c.   ^s) Vedata² c.   ^t) Cquid c.   ^u) nisi c.   ^v) hic c.   ^w) malicio nulla hūli ne c.
^x) sui c.   ^y) copus c.   ^z) tori (*deletum*) tosa c.   ^a) alius c.   ^b) secundus c.   ^c) argenti c. 40
^d) Licidius c.   ^e) Comasen c.   ^f) S. c.   ^g) Arethinus c.   ^h) Abbiem seu Abtem c.   ⁱ) deest c.
^k) quis c.   ^l) Cameracē c.   ^m) Nover³ c.   ⁿ) Nemeu c.   ^o) eiusdem c.   ^p) sic c.
^q) septo c.   ^r) Parmisi c.   ^s) dampnata c.

1) Genf, Digne, Antibes, Lausanne.   2) Metz, Toul, Verdun, Speier, Worms.   3) Langres, Périgueux, Limoges, Pontiers, Saintes, Meaux, Paris, Troyes, Soissons, Beauvais, Senlis, Arras, Terouanne, 45 Noyon, Séz., Coutances, Carlisle, Rennes, Vannes.   4) Clugny, Châtroux, Vézelay, Chaise-Dieu, Marseille, St. Gilles, Montmajeur, Grasse, Dole, St. Germain-des-Près, Corbie, St. Médard, St. Waast.
5) Hoc caput abbreviatio canonis primi est, quem edidit Mansi XXI, 490.   6) Ad Clementis III. bullam (ed. Lohr 'Archivalische Zeitschrift' VIII, 104) hoc loco provocat Lourenfeld 'Reg. pont. Rom.' ed. II, p. 865.   7) Nomina non copita sunt. 50

fuisset, indignum visum est, ut tam eriminosa persona in alia ecclesia ad episcopale regimen vocaretur.

6. Generalis quoque sententia data est in universos, qui terra vel mari merces in Sciviliam vel in Apuliam deinceps tulerint, ut ibi eas vendant, et qui illuc transierint, ut Rugerio tyranno ab ecclesia separato vel suis serviant, donec ipsi ad fidelium redierint unitatem. Eis autem, qui adversus eum vel Petrum Leonis ad liberationem ecclesie terra vel mari perrexerint et in eodem servicio fideliter laboraverint, eadem remissio facta est que¹ per papam Urbanum omnibus proficiscentibus Ierosolymam pro Christianorum² liberatione in concilio Claremontano constituta est³.

7. In eodem quoque concilio excommunicationes Petri⁴ Leonis cum fratribus et fautoribus suis et ordinationes⁵ ab⁶ eisdem scismaticis) facte pariter condemnate, prefatus etiam Rugerius Scivilie⁷ [tyrannus], episcopus Albiensis¹. Alfonsus) comes Tolosanus² et alii multi eodem sunt anathematis vinculo innodati.

8. Ibidem quoque³ Tedaldus) archipresbyter, Amicho archidiaconus, primicerius, Ancelinus de Rodis⁴ et complices eorum refutantes omnem heresim) abiuraverunt Petrum⁵ Leonis et Anselmum de Posterula et complices eorum, tactisque sacrosanctis evangeliiis promiserunt se obedituros beato Petro sancteque Romane ecclesie et domino pape Innocencio eiusque successoribus canonice intrantibus, adicientes⁶ in eodem iuramento, se bona fide operam duros, quatenus Mediolanenses, qui auctoritate sua regem² constituerant⁷ et tam ab ecclesia quam imperatore recesserant, ad obedienciam domini pape redeant⁸ et de contemptu et offensa secundum mandatum eius satisfaciant, et ad servicium imperatoris redeant⁹ ei que secundum mandatum domini pape satisfaciant et pacem¹⁰ cum civibus³ longis expectatam⁴ diu temporibus⁵, prout ipse preceperit⁶, componant⁷, et si Mediolanenses contemptores extiterint, eis ulterius non celebrarent⁸ divina officia.

403. VICTORIS IV. ENCYCLICA DE CONCILIO CREMONAE CELEBRANDO.

(1161.) Ian. 16.

Repetimus editionem principum Iaffii Regesta pontificum Romanorum 9405 (ed. II. 14415) paratam ex exemplari, quod fecit Wattenbach ex codice bibliothecae S. Petri Salzburgensis IX. 3. saec. XII. fol. primo. Concilium, quod prius Papiac. a. 1160. Sept. 8 celebrari debebat, postea prorogatum et deum a. 1161. Ian. 19—22 Lauda. habitum esse constat.
(P. deest.)

E(berhardo) Salzburgensi archiepiscopo eiusque suffraganeis episcopis et dilectis filiis abbatibus, prepositis, decanis et aliis ecclesiarum prelati per eundem archiepiscopatum constitutis salutem et apostolicam benedictionem.

402. 1) qua e. 2) Christorum e. 3) constituit e. 4) Petrus e. 5) ordinationis e. 6) ad e. 7) scilicet e.; tyrannus deest. 8) tolosanus e. 9) que e. 10) rosis e. 11) p. p. p. e. 12) adicientes e. 13) constituerat e. 14) reddent e. 15) pacem e. 16) concilii; et eorum a e. 17) longis et iam a diu temporibus desideratam emendavit B. 18) precepit e. 19) componatur e. 20) celebrantur e.

1) *Albi.* 2) *Conradum Sacrum.* 3) *Cremonensibus mihi supplendum videtur; cf. Lambellum de S. Paulo c. 60, SS. XX, 46.*

Divinis humanisque rationibus consonum probatur et consentaneum, membrorum salutem caput sollicite providere et ad subiectionem et famulatum sui capitis membra concorditer convenire, nec ab eius institutis et regulis ullatenus deviare. Nulli siquidem catholicorum extat ambiguum nullique debet esse incognitum, sacrosanctam Romanam et apostolicam ecclesiam ab ipso Domino et Salvatore nostro accepisse primatum. 5 Unde merito cardo et caput omnium ecclesiarum ab ipso salvatore Iesu Christo est instituta, ut sicut cardine hostium regitur, ita eiusdem sancte sedis doctrina et auctoritate omnes ecclesiae Domino disponente regantur. Quae tales nimirum sibi statuunt filios procreare, per quos veluti per columpnas immobiles possit in sue libertatis sublimitate atque vigore iugiter inconcussa servari et cum fluctus erroris et seismatis, 10 diabolo consueta venena fundente, fortiter intumuerint, eorum vigilantia et industria valeant auxiliante Domino reprimi et tranquillitas ecclesiae celeriter reformari. Quanto autem errore et seismate predicta mater vestra per Rolandi symoniaei et invasoris suorumque complicitum conspirationes et mendacia et periuria conceneiatur et fatigetur, et quam manifestis symoniis, rapacitatibus et importunis exactionibus, quod 15 dolentes dicimus, hactenus per eosdem fuerit deformata, vestrae discretioni non credimus esse occultum, cum iam rerum experientia celebrique fama predicante, fere per universum orbem sit cognitum et divulgatum. De tanta igitur concussione et scissura ecclesiae plurimum dolentes et ad statum rectitudinis omnia reduci cupientes, communicato fratrum nostrorum episcoporum et cardinalium multorum et religiosorum consilio, 20 Mar. 21. dominica qua cantatur 'Vocem iocunditatis' generale concilium Cremonae statuimus celebrandum. Ad quod venerabiles fratres nostros primates, archiepiscopos, [episcopos], abbates, prepositos, decanos aliosque ecclesiarum prelatos de universo orbe dignum duximus convocandos, quorum consilio et auctoritate rete Petri exuberantia malorum aliquatenus scissum resarciatur et unitas ecclesiae Domino cooperante consolidetur. 25 Quocirca fraternitati vestrae per apostolica scripta mandamus et in virtute obedientiae auctoritate beatorum apostolorum Petri et Pauli firmiter precipimus, quatinus ad iam dictum concilium in prefixo termino, omni occasione postposita veniatis, ut que corrigenda sunt corrigantur, statuenda statuatur et que tenenda fuerint, invocata Spiritus sancti gratia, communi consensu teneantur et confirmentur. Quicumque enim tam vene- 30 rando et sancto concilio se subtrahere presumpserit, illius se non esse membrum comprobabit, quam, sicut superius diximus, caput et magistrum totius ecclesiae redemptor et salvator noster instituit.

Datum Taurini, XVII. Kalendas Februarii.

404. 405. ALEXANDRI III. EPISTOLAE DE TRACTATU ANAGNINO.

(1176. Nov.)

404. EPISTOLA AD CARDINALES IN LOMBARDIA CONSTITUTOS.

Descriptimus e codice latino Monacensi 19411 (Teg. 1411) saec. XIII, in, fol. 113 (p. 227), e quo iam pridem edita est a Pezio in Thesouro anecdotorum VI, 1, 397. — Iaffé, Reg. pont. Rom. ed. II, 12737.

(P. deest.)

(Idebrando)^a basilice XII apostolorum presbitero et A(rdicio) Sancti Theodori diacono^b cardinalibus^c, apostolice sedis legatis^d.

Pro tractanda^e pace, de qua in Lombardia et in aliis locis verbum fuerat motum, nuntios Friderici dicti imperatoris, videlicet Madeburgensem archiepiscopum, C(ristianum) cancellarium, Guarnatiensem electum et A(rduinum) protonotarium^f eiusdem imperatoris recepimus, instanter et constanter firmantes, eundem imperatorem circa pacem ferventissimum gerere animum et voluntatem. Qui cum vehementer apud nos institissent, ut ad pacem inter ecclesiam et imperatorem complendam intenderemus, nec possent obtinere, quod sine Lombardis aut sine rege Sicilie vel Constantinopolitano imperatore^g complendam pacem ad plenum et ad solidum statueremus, tandem ne videremur pacem fugere, quam toto mentis affectu desideramus, vel materiam calumniandi parare, disposuimus ad instantissimam ipsorum nuntiorum petitionem^h ad partes Lombardie adpropinquare, ut securius et liberius tractatum possimus pacis habere. Condiximus eciam, ut regiⁱ Sicilie per literas nostras significarem, quod sine tarditate nuntios suos dirigeret, qui^k pacis tractatui interessent. Ideoque^l prudentiam vestram monemus, mandamus atque precipimus, quatenus rectores et consules Societatis Lombardie sollicitare et monere curetis, ut ad quem locum securius applicare possimus et liberius et honestius de pace tractare^m, nobis sine dilatione significantⁿ et interim Societatem et unitatem suam, ne ullum possitis obstaculum sustinere, consolident et confirmet^o. Vos vero voluntates et animos ipsorum investigetis plenius et nobis quidquid apud eos inveneritis et quid consilii inde sint et voluntatis^p, sollicitudini nostre cum omni festinantia^q significetis et ad corroborationem et conservationem predictae unitatis forcius invigiletis.

405. EPISTOLA AD RECTORES MARCHIAE.

Ex eodem codice fol. 111' (p. 224) descripsimus editam primum a Pezio l. c. p. 388. — Jaffé, Reg. pont. Rom. ed. II, 12743. (P. deest.)

Alexander) episcopus^a servus servorum Dei dilectis filiis rectoribus Marchie salutem et apostolicam benedictionem.

Intelleximus ex litteris, quas vestra nobis devotio destinavit, quomodo imperator non dubitat fingere inter nos et ipsum^b pacem esse firmatam. Sed quidquid dicat ipse, quidquid dicant et alii, illud volumus vos^c pro certo tenere, quod inter nos et eundem imperatorem pax non est inramento vel scripto firmata, quamquam inter nos et ipsum^b diu sit de pace tractatum. Licet autem Madeburgensis archiepiscopus, C(ristianus)^d cancellarius, Warmatiensis electus et protonotarius^e imperatoris ad nos ab eodem imperatore pro pacis reformatione transmissi apud nos multum instarent, ut pacem ecclesiae requireremus^f, nunquam tamen^g nos potuerunt inducere, ut pacem ecclesiae sine vestra et regis Sicilie et aliorum adiutorum ecclesie vellemus recipere. Et ideo ut commodius de pace nostra et vestra tractetur^h, ad partes vestras, quantumcunqueⁱ labor sit etati nostre contrarius, adpropinquare^k disposuimus, adiunctis nobis nunciis eiusdem regis, in persona propria laborare. Vos

404. a) A. c.   b) diaconi *corr. ex* laicus c.   c) card c.   d) legat^r c.   e) tractata c.   f) protonotarium c.   g) Constantinopolitani imperatorem c.   h) petitione c.   i) regis c.   k) que c.   l) eloque c.   m) tractura c.   n) significant c.   o) consolidet et confirmet c.   p) et quod consilii inde sit et voluntates c.   q) festinantia c.

45 405. a) *deest* c.   b) ipso c.   c) nos c.   d) O. c.   e) protonotarius c.   f) requiremus c.   g) eam c.   h) tractent c.   i) quantumcunque c.   k) *deest* c.

itaque viriliter agite et in Domino confortamini ac vestro pio proposito persistentes, donec pax consummetur^l, Societatem^m vestram in eodem proposito propensius solidetisⁿ, certi pariter et securi, quod pax firmata non est auctore Deo firmabitur sine vestra.

406. ALEXANDRI III. EPISTOLA DE TRACTATU VENETO.

1177. Iul. 30.

Epistolam integram damus e codice 1) Parisino 2259 (Colb.) saec. XIII, fol. 1, adhibitis codicibus minoris pretii 2) Parisino 70 (Colb.) saec. XIV, quo usus est Martène in Thesouro I, 1847, et 3) Parisino 3088 saec. XIV, fol. ultimo verso, quem Pertz solum in usus certit. Uterque ultima parte caret. — Iaffé, Reg. pont. Rom. ed. II, 12895, (P. 153.)

Alexander episcopus servus servorum Dei venerabilibus fratribus archiepiscopis, episcopis^a et dilectis filiis abbatibus et aliis ad generale capitulum Cistercii^b convenientibus salutem et apostolicam benedictionem.

Habetis^c nunc per gratiam Dei materiam gaudii et exultationis, de quo merito potestis immensas omnipotenti Deo gratias agere^d, qui^e, cum habitet in altissimis, humilia respicit de supernis et facit in se credentes debita felicitate gaudere. Habemus quidem pre oculis illius devotionis sincerissime puritatem, quam huius turbationis tempore circa nos et Romanam ecclesiam laudabiliter exhibuisse noscimini, et recogno-
scimus, vos pro pace ecclesie apud Deum assiduis orationibus intercessisse, quorum tandem intercessionibus excitatus, ad eius imperium omni tempestate pacata, naviculam Petri de profundo pelagi liberavit et portum sibi salutis et quietis indulsit. Sane karissimus filius noster in Christo Fridericus^f Dei gratia^g illustris Romanorum imperator, inspirante Domino, in cuius manu corda sunt regum et principum, per
studium et laborem fratrum nostrorum et venerabilis fratris nostri P(ontii) Claramontensis episcopi et dilecti filii abbatis Bonevallis et fratris Teoderici Cartusiensis^h ad devotionem nostram rediit et ad catholicam unitatem et abrenuncians scismati cum principibus Theotonici regni, tam ecclesiasticis quam secularibus, proximo die dominico
ante festum sanctiⁱ Iacobi apostoli^k, presente innumera multitudo virorum et mulierum
in Domino altis vocibus exultante, venit Venetiam^l ad presentiam nostram et nobis sicut summo pontifici reverentiam et subiectionem impendit et, recepto pacis osculo, nos^m in ecclesiam beati Marci usque ad altare humiliter et devote dextravit. In
festo vero beati Iacobi ab eodem imperatore rogati ad eandem ecclesiam ivimusⁿ ibi celebraturi missarum solempnia et, cum audiret nos advenire, continuo nobis obviam^o et nos a dextro latere cum ea qua decuit reverentia et humilitate suscipiens, in prescriptam ecclesiam introduxit et, finita missa, quam a nobis licet indignis reve-

405. l) cōsummetur c. m) societate c. n) solidetis c.

406. a) archiep. episcopis des. 2. b) Cist. 1. 3. c) Habetis — immensas des. 2. d) agimus 2. e) qui — gaudere des. 1. f) sic 2; F. 1; et 3. g) Dei gratia des. 2. 3. h) Cartusie 1; et fratris T. Cart. des. 2. 3. i) beati 2. 3. k) deest 1. l) Venetum 1. 3. m) deest 2. n) venimus 3. o) venit 3.

reter audivit^p. nos usque ad portam ecclesie^q dextravit et omnem honorem et reverentiam nobis^r exhibuit, quam predecessores eius nostris consueverunt antecessoribus exhibere. Monemus itaque universitatem vestram attentius et^s hortamur, quatinus sicut omnipotens Deus^t magnificavit misericordiam suam nobiscum^u in facto ecclesie et eius
 5 negotia in manu nostra direxit per suam ineffabilem pietatem, ita ei immensas laudes et gratias referatis^v ipsumque assiduís orationibus pulsetis et precibus, ut ecclesiam suam protegere et conservare dignetur et pacem sibi divinitus datam augeat et perpetuam optinere faciat firmitatem.

Nihilominus^w etiam religionem vestram paterna exhortatione monemus, consulimus
 10 et hortamur, ut in acquirendis possessionibus et augendis animalibus vestris necnon et in fundandis monasteriis infra regna ista cum modum ponere studeatis, quod scandalum, quod adversum vos de subtractione decimarum ab ecclesiasticis viris graviter suscitatur, possit de iure sedari. Quia nisi modum in hoc^x posueritis, oportebit vos aut pluribus laboribus et sumptibus fatigari aut solvere decimas de laboribus vestris,
 15 cum ecclesiastice viri totiens decimis subtractis apud nos querelam deponant, ut eam tedeat^y nos audire. Nos autem iuvate apud Deum orationibus et elemosinis et aliis beneficiis commendate.

Data^z Venetiis^a in Rivo alto, III. Kalendarum^b Augusti^c.

407–409. ALEXANDRI III. LEGATIO AD FRIDERICUM I.

1178. in.

407. EPISTOLA AD ARCHIEPISCOPOS COLONIENSEM ET MAGDEBURGENSEM.

Dedit vir d. Loewenfeld 'Epistolae pontificum Romanorum inclitae' 150 nr. 266 c. r. Alexandri III. Registri fragmento in codice Collegii Trinitatis Cantabrigiensis R. 9. 17 saec. XII. fol. 125' superstito. — Jaffé, Reg. pont. Rom. ed. II. 13017. (P. deest.)

Coloniensi et Madeburgensi archiepiscopis et dilecto filio Warmatiensi electo et Wrtwino imperialis aule prothonotario.

A memoria nostra non excidit nec a vestra credimus excidisse, cum quanta sollicitudine vestra et instantia pax sit inter nos et karissimum in Christo filium nostrum
 20 F(ridericum) illustrem Romanorum imperatorem volente Domino reformata. Expedi autem plurimum, ut qui in reformatione solliciti extiterunt, in consummatione et conservatione existere non debeant negligentes. Huius rei gratia dilectum filium nostrum
 25 T. presentiam latorem nobis devotissimum, imperatori fidelissimum, medicum utriusque,
 30 pro suspitione omni tollenda de medio et detractionis materia ad eiusdem imperatoris presentiam duximus transmittendum; dilectionem vestram per apostolica scripta rogamus.

406. p) et *add.* 2. q) *deest* 1. r) *deest* 1, 2. s) attentiusque 2. t) Dominus 2; Deus Dominus 1. u) nobiscum — per *des.* 1. v) exsolvatis 2, 3. w) *reliqua textus des.* 2, 3. x) hos 1. y) tedeat 1. z) Data — Augusti *des.* 3. a) Venet' 1; Venetis 2. b) K. 1. c) *deest* 1.

monemus attentius et mandamus, quatinus^a convenientes in unum, eundem imperatorem ad complenda promissa et pacem nostram et suam firmiter observandam, quam ei, filio suo, tibi^b sicut venerabili fratri et omnibus, de quibus specialiter actum est, et aliis etiam, sicut desideranter recepimus, servare semper volumus et optamus, sicut de vobis confidimus et utriusque expedire cognoscitis, inducatis, eidem firmiter exponentes, quod honori ipsius et imperii pro nostri officii debito, quantum Deus dederit, intendemus. Ipse autem, sicut eius excellentiam decet, honorem ecclesie diligat et profectum, nec detractoribus acquiescat, qui animum eius turbantes pacem nostram et suam quod absit subvertere moliantur.

408. EPISTOLA AD UNIVERSOS ECCLESIARUM PRAELATOS.

Dedit idem l. c. 151 nr. 267 ex eodem codice fol. 126. — Iaffé, Reg. pont. Rom. ed. II. 13018. (P. deest.)

Archiepiscopis, episcopis et dilectis filiis abbatibus et aliis ecclesiarum praelatis, ad quos literae iste pervenerint.

Dilectum filium T. medicum nostrum presentium latorem, quem ad karissimum in Christo filium F(ridericum) illustrem Romanorum imperatorem transmittimus, universitati vestre attentius commendamus per apostolica scripta monentes propensius et mandantes, quatinus cum pro reverentia beati Petri et nostra benigne recipere ipsique curetis in securo conductu et aliis necessitatibus providere, ita quod devotionem vestram propter hoc non immerito commendemus et petitiones libentius et efficacius admittamus.

409. EPISTOLA AD IMPERATOREM.

Dedit idem l. c. 152 nr. 268 ex eodem codice fol. 127. — Iaffé, Reg. pont. Rom. ed. II. 13019. (P. deest.)

F(ridericum) illustri Romanorum imperatori.

Imperatoriam excellentiam vellemus frequenter litteris et nunciis visitare et statum nostrum illi exponentes de suo sepe existere certiores; verum etsi non ut vellemus, sicut tamen possumus visitantes, latorem presentium nobis devotissimum, tibi fidelissimum T. nostri et tui etiam corporis medicum ad tuam duximus presentiam destinandum, quaedam per eundem intimantes, quae litteris non fuerant committenda. Credimus enim et ex parte cognoscimus, quod susurriones et detractores quidam de nobis et alii tibi de nobis interdum sinistra proponunt asserentes, quod erga te in facto Lombardorum et Graecorum ambulemus aliter quam deceret. Verum quidem fatemur, quod Lombardos, qui utiles nobis extiterunt admodum et devoti, non possumus non amare; verum tamen dicimus et indubitanter tenere te volumus, quod eos contra honorem tuum vel imperii nec diligimus nec fovemus, potius eos ad treugam servandam et complenda, quae desunt, et pacem tuam devote pariter et humiliter requirendam per nuncios nostros et suos et scripta apostolica invitavimus. Quod autem impedire dicatur, per latorem presentium plenius intimamus. Nec in mentem veniat, sicut nec venire debet, quod Graeci, qui fines imperii et ex parte beati Petri patrimonium invaserunt, id voluntate nostra praesumpserint vel assensu, cum etiam ut accepimus illos, quos ad suam voluntatem inflectunt, iurare faciant, se illum habituros pro papa, quem idem Graeci apostolicum reputaverint. Potius intellecto eorum proposito confestim ad dilectos

407. ^a) in eod. notatur *d(i)lectionem aut discretionem* v. p. a. s. ro. mo. at. et m. q. ^b) *nescio quis error hic lateat; epistolam enim a paribus non esse scriptam, docet numerus pluralis plus semel adhibitus. L.*

filios nostros, nobiles viros R(ogერიუმ) comitem Andriae et comitem Tancredum, regium consobrinum¹, magistros iusticiarios et magnos comestabulos Apulie et Terre Laboris contra eosdem Grecos scripta direximus. Qui statim, ut nobis suis litteris rescripserunt, universos, qui de terra karissimi in Christo filii nostri W(illelmi) illustris Sicilie regis ad solidum illorum perrexerant, sub pena personarum et rerum omnium suarum ab eorundem Grecorum auxilio revocarunt. Omittere autem non possumus, quod Marchiam, que ex parte ad imperium et ex maxima parte ad ecclesiam spectat, dum eramus Venetiis presentes, quasi sub oculis nostris nobis penitus inconsultis homini, cui placuit, non cui decuit, assignasti². De generali quidem institutione ecclesiae excommunicationis sententiae subiacebat, quia non solum in clericos violentas manus iniecerat, verum etiam episcopos et abbates multe religionis et auctoritatis capiens mancipaverat custodie carcerali; quorum unus in eius captivitate defunctus est, per quem Deus ut audivimus miracula sepius operatur. Pro his tamen non cessavimus, quin prelati Grecis, sicut nostro et tuo honori vidimus expedire, curaverimus obviare; et impedimentum amplius pertulissent, nisi tu ipse nobis subtraxisses vires, sicut per iam dictum T. plenius recognosces. Rogamus itaque serenitatem tuam attentius commones et modis quibus possumus exhortantes, quatinus omnem materiam detractionis et suspicionis, quantum in te est, studeas amovere, paci ecclesie et imperii, quae necessaria est admodum non uni tantum set utrique, ferventer intendas, quatinus nos, sicut desideranter recepimus, ita etiam tibi, filio tuo, principibus omnibus tam ecclesiasticis quam mundanis servare semper volumus et optamus et advocatis personis, per quas pax est inter nos auctore Domino reformata, et aliis, si videris advocandos, que promissa sunt compleas et que completa sunt inviolabiliter non negligas observare. Nos enim magnitudinem tuam nolumus dubitare, quod honori tuo et imperii semper, quantum Deus dederit, iuxta nostri officii debitum intendemus, licet pater communis ex officio omnium litteras et nuntios recipere debeamus et iuxta qualitatem mittentis et missi eos, qui ad nostram accedunt presentiam, pertractare.

410–412. GREGORII VIII.
EPISTOLAE DE PACE INTER ECCLESIAM
ET IMPERIUM RESTAURANDA.

1187. Nov. 29. 30.

410. EPISTOLA AD IMPERATOREM. Nov. 29.

Damus e codice Wernigerodano Za 31 saec. XII. ex. fol. 45, quem contulit vir cl. Jacobs Wernigerodanus. Edidit antehac Ludwig 'Reliquiae manuscriptorum' II. 425 (= Mansi XXII. 533; Watterich II, 688). — Jaffé, Reg. pont. Rom. ed. II. 16071.
(P. deest.)

Gregorius episcopus servus servorum Dei karissimo in Christo filio Friderico illustri regi, Romanorum imperatori semper augusto salutem et apostolicam benedictionem.

1) Comitem Licii, post regem Sicilie.   2) Courado de Lutzelhard.

Venientes ad nos imperialis magnificentie nuncii, venerabilis frater noster O(tto) Babenbergensis episcopus et Sigfridus abbas Hersveldensis, qui ad antecessorem nostrum Urbanum fuerant destinati, honoravere nos presentia corporali et decenti reverentia curaverunt et proposuerunt ea, que ad predictum antecessorem nostrum ab imperiali excellentia receperant in mandatis. Et quidem nos valde gratum habuimus, quod sententiam illam imperiali animo fixam cognovimus esse, qua dicitur: 'Persequimini pacem et comprehendite eam'. Arbitramur autem, quod de hac re non sit apud nos multa opus instantia, cum huius rei bonum semper habuimus desiderium et nunc tanto amplius habemus, quanto magis hoc et loci necessitas, quem tenemus, et communis utilitas christiana deponit. Ceterum non est nobis visum idoneum, ut antequam ad ecclesiam de vocatione nostra imperiales apices pervenirent, aliquem deberemus habere tractatum, per quem indecenter et contra honestatem sacerdotalis officii favorem imperialem appetere videamur. Speramus enim secundum animum, quem iam tribuit nobis Dominus, quod taliter in veritate sua nos diriget et que ad pacem sunt faciet semper inquirere, ut nec magnitudo imperii nec alii quoque reges ac principes christiani occasionem iustam ex nobis inveniant, quo minus devoti Deo minusque reverentes debeant ecclesie apparere. Cognoscimus siquidem insufficientiam nostram et scimus, nos, nisi per magnorum auxilium, impositum onus utiliter portare non posse ac malis illis occurrere, que hoc tempore in populo christiano acciderunt. Imperiali ergo celsitudini Deus inspiret, ut id quod nunciis ostendit et litteris, etiam per opera exequatur nec tam ex opinione colligat, quam ex opere, quid de nostra debeat intentione sentire, quia Deo auctore taliter nos disposuimus habere, quod ex nostra culpa non debeat ecclesia Dei in scandalo remanere.

Datum Parme, III. Kal. Decembris, indictione VI.

III. EPISTOLA AD HEINRICUM VI. REGEM. Nov. 29.

Ex eodem codice fol. 45'. Ediderunt Leibnitius 'Codex iuris gentium' Prodrromus p. 4 (= Lünig 'Reichsarchiv' IV, 139) et Ludewig l. c. II, 127 (= Mansi XXII, 534; Wallerich II, 689). — Jaffé, Reg. pont. Rom. ed. II, 16072. (P. dcest.)

Gregorius episcopus servus servorum Dei karissimo in Christo filio Heinrico illustri regi, electo Romanorum imperatori salutem et apostolicam benedictionem.

Laborantibus nobis in hoc mari magno et spacio et diversis cogitationum fluctibus agitato, consolatio ex litteris regiis nobis accessit, dum ita regium animum ad ecclesie reverentiam didicimus inclinatum, ut non sine fructu laboraturos nos cum adiutorio Dei ad salutem populi christiani estimemus, si magnitudinis tue favorem, sicut pro certo speramus, contigerit nos habere. Monemus igitur et exhortamur in Domino, quatinus erga matrem tuam ecclesiam in bono quo cepisti proposito perseveres et gratum te Deo et ministris eius per verba et opera studeas exhibere. Speramus enim, quod in diebus ministrationis nostre taliter circa celsitudinem regiam Romana prestante Domino se gerat ecclesia, ut regia celsitudo honorem suum sibi gaudeat conservatum et populus christianus per contrarias voluntates eorum, quibus principaliter commissus est gubernandus, sperata non debeat utilitate frustrari. Nos sane multa et sublimia verba non solemus habere nec volumus, sed a Domino requirimus, ut in veritate nos faciat et rectitudine ambulare, nec tam verborum foliis, quam pomorum fructibus mediocritatem nostram adornet. Noverit ad haec magnificentia regia, quod nuncii, quos misisti, taliter se gesserint, ut bene in eis magnificentia regia debeat complacere.

Dat. Parme, III. Kal. Decembr., indictione VI.

412. EPISTOLA AD FOLMARUM ARCHIEPISCOPUM TREVERENSEM.

Nor. 30.

Ex eodem codice fol. 15'. Edidit Luberig l. c. II, 128 (= Mansi XXII, 511; Hartzheim II, 138; Watterich II, 699). — Luffé, Reg. pont. Rom. ed. II, 16075.

(P. deest.)

Gregorius episcopus servus servorum Dei venerabili fratri Folmaro Treverensi archiepiscopo salutem et apostolicam benedictionem.

Propositum vincit affectus et supervenientes cause sepe compellunt mutare quod firma dispositum fuerat voluntate. Nec locus ex hoc reprehensionem relinquitur, cum
 10 Salomon dicat: 'omnia tempus habent' et test tempus loquendi et tempus tacendi'. Ex hoc siquidem est, quod ecclesia Dei sua interdum variat pro filiorum necessitate instituta aut cohibet aut differt sepe vindictam, quam quieto et pacato tempore statuerat exercendam, iuxta hoc quod Salomon^a dicit: 'sapiens videns malum declinat, stultus transilit confidenter'. Hec vero cautela etiamsi alio tempore potuerit intermitteri, hoc
 15 vero tempore tanto circumspectius est tenenda, quanto ex casu orientalis ecclesie in maiore turbatione videtur christianus populus constitutus. Nec facile patet ex humana infirmitate succursus, nisi ad hoc maguorum principum corda contigerit ex sancti Spiritus inspiratione moveri. Ex quo siquidem est et ex aliis multis causis, quod nos
 20 corda sublimium principum et ecclesie defensorum, imperatoris scilicet et filii eius, ad bonum volentes per humilitatem ecclesie provocare, in bona cum ipsis mansuetudine ducimus ambulandum et non tam contra eos humanum requirendum auxilium quam divinum, si debitam, quod non credimus, ecclesie reverentiam decreverint subtrahendam. Proinde quod tua fraternitas a domino Urbano predecessore nostro recedens et provincie Treverensis fines attingens, durius quam congrue visum fuit se cepit in episcopos
 25 et personas alias exercere et cum in scandalum multos miserit, paucos ad se provocavit in gratiam, nos ex consueto sedis apostolice moderamine providere volentes, ne in asperitate tua multorum a te facias animos alienos et tandem ipsam etiam censuram ecclesiasticam, si servata non fuerit, contemptibilem reddas, litteris tibi presentibus inhibemus, ne ad excommunicationem vel depositionem personarum Treverensis provincie sine conscientia et licentia nostra procedas, sed ita in omnibus modestiam teneas,
 30 ut ex animositate aliqua vel indignatione preterita ecclesie causam et tuam non facias graviolem. Cum etenim non prorsus ignores, quid nobis super negotio tuo visum fuerit a principio, bene sicut credimus tibi prospicies, si talem in omnibus exhibere te cures, ut sinistram de te habere opinionem minime debeamus.

Datum apud Forum Novum, II. Kal. Decembr., indictione VI.

412. ^a salom. cod.

APPENDIX II.

ACTA SICULA.

413. 414. PACTUM BENEVENTANUM INTER HADRIANUM IV. ET WILHELMUM I. REGEM.

5

1156. Iun.

413. PRIVILEGIUM WILHELMI REGIS.

*Dedit cir. cl. Paulus Kehr ex autographo tabularii Vaticani Arm. XIV. caps. VIII. nr. 49 (olim GGG), quod hoc modo descripsit: est altitudinis 73 cm, latitudinis 63 cm cum plica 4,5 cm, exaratum a manu (Mallesi notarii) minus exaratum et scripturae diploma-
maticae minus perita; linea prima litteris elongatis excellit; subter formulam corroborationis
delineata est minio Rota magna, in cuius splucra leguntur: † Dextera domini fecit vir-
tutem, dextera domini exaltavit, intus vero: W. divina favente clementia rex Siciliae,
ducatu Apuliae et principatus Capuae; bulla aurea filis sericis rubris appensa iam deper-
dita est. Privilegium editum est primum a Baronio in Annalibus ecclesiasticis XII, 403
(ad a. 1156 § 4) e codice bibliothecae Vaticanae, Collectionem Platiniae continente, l. I. fol. 2
et codice basilicae S. Petri¹. Editionem Baronii repetivit Lünig in Codice diplomatico
Italiae II, 350. Deinde Watterich 'Pontificum Romanorum Vitae' II, 352 editionem paravit
ope codicis bibl. Vaticani 8486 fol. 128', Cencii 'Librum censuum continentis (= Scutis
'Die Monarchia Sicula' 248). Legitur etiam in apographo Rotuli XV. Cluniacensis codicis
Parisini 8990 saec. XVIII.²*

10

15

20

(P. deest.)

† ¶ In nomine Dei eterni et salvatoris nostri Iesu Christi amen. ¶

Domino Adriano Dei gratia sancte Romanae ecclesiae summo pontifici, karissimo domino et patri suo reverendo eiusque successoribus W. eadem gratia rex Siciliae, ducatus Apuliae et principatus Capuae.

25

(1) Nostre semper consuetudinis extitit animum nostrum in triumphis et maximis humiliare successibus et tunc nos attentius ad omnipotentis Dei obsequium et cultum

¹) Qui secundum p. 284 complurium pontificum Romanorum epistolas continebat.   ²) V. 'Notices et extraits' XXI, 2, 292 sub nr. 47.

mansuetudinis exponere, cum ad maiorem prosperitatem et gloriam nos vidimus pervenisse, tales in tranquillis et prosperis rebus erga nostri redemptoris obsequium inveniri volentes, qui et perceptorum a rege omnium regum beneficiorum non appareamus ingrati et maiores successus atque victorias de brachio virtutis Dei ingiter sperare possimus. (2) Huiusmodi quidem nostre consuetudinis consideratione inducti, cesis et comprehensis in manu bellica ad laudem et gloriam nominis Dei Grecis et barbaris nationibus, que regnum nostrum nulla eorum vi set proditorum nostrorum dolositate intraverant, devictis et fugatis de finibus regni nostri turbatoribus pacis et proditoribus nostris, humiliandos nos sub omnipotenti manu Dei decrevimus et ad cultum humilitatis propensius intendendum. (3) Discordie igitur illi, que inter Romanam ecclesiam et nos fuerat agitata, finem congruum imponere cupientes, cum appropinquavisset civitati Beneventi et inimici nostri ante faciem indignationis nostre fugissent, venerabiles cardinales vestros Hynbaldum scilicet tituli Sancte Praxedis et Iulium tituli Sancti Marcelli presbiteros cardinales et cum eis Rollandum tituli Sancti Marci presbiterum cardinalem et cancellarium vestrum, quos ad nostram presentiam direxistis, eo quo decuit honore suscepimus et desiderium ac monita vestra de bono pacis ex ore ipsorum libenti animo audientes, ipsis et Maione magno ammirato ammiratorum dilecto fideli et familiarissimo nostro et Hygone Panormitano et Romoaldo Salernitano venerabilibus^a archiepiscopis et W. Troiano^b episcopo et Marino Cauensi abbate fidelibus nostris mediantibus, in hunc vobiscum per eos pacis devenimus concordieque tenorem, videlicet^c de capitulis illis, de quibus inter maiestatem vestram et nos controversia vertebatur, quod subscriptum est observetur. (4) De appellationibus quidem ita: Si aliquis clericus in Apulia et Calabria et aliis terris, que Apulie sunt affines, adversus alium clericum de causis ecclesiasticis querelam habuerit et a capitulo aut episcopo vel archiepiscopo suo seu alia ecclesiastica persona sue provincie non potuerit emendari, libere tunc si voluerit ecclesiam Romanam appellet. (5) Translationes in ecclesiis fient, si necessitas et utilitas ecclesie aliquem de una ecclesia ad aliam vocaverit et vos aut vestri successores concedere volueritis. (6) Consecrationes et visitationes libere Romana ecclesia in omni regno nostro habebit. (7) Sane celebrationes conciliorum Romana ecclesia faciet, in quacumque Apulie vel Calabrie civitate voluerit aut illarum partium, que Apulie sunt affines, civitatibus illis exceptis, in quibus persona nostra vel nostrorum heredum in illo tempore fuerint, remoto malo ingenio, nisi cum voluntate nostra nostrorumve heredum. (8) In Apulia et Calabria et partibus illis, que Apulie sunt affines, Romana ecclesia libere legationes habebit. Illi tamen, qui ad hoc a Romana ecclesia fuerint delegati, possessiones ecclesie non devastent. (9) In Sicilia quoque Romana ecclesia consecrationes et visitationes habeat. Et si de Sicilia personas aliquas ecclesiastici ordinis vocaverit, eant. Magnificentia nostra autem nostrorumque heredum pro christianitate facienda vel pro suscipienda corona remoto malo ingenio retinebit, quas providerit refinendas. Cetera quoque ibidem habebit Romana ecclesia, que habet in aliis partibus regni nostri, excepta appellatione ac legatione, que nisi ad petitionem nostram et heredum nostrorum ibi non fient. (10) De ecclesiis et monasteriis terre nostre, de quibus a Romana ecclesia questio mota fuit, sic fiet: Vos quidem et vestri successores in eis habebitis, quod habetis in ceteris ecclesiis, que sub nostra potestate consistunt, que solite sunt accipere consecrationes seu benedictiones a Romana ecclesia et debitos insuper et statutos census exsolvent. (11) De electionibus quidem ita fiet: Clerici convenient in personam idoneam et illud inter se secretum habebunt, donec personam illam excellentie nostre pronuntient. Et postquam persona celsitudini nostre fuerit designata, si persona

illa de proditoribus aut inimicis nostris vel heredum nostrorum non fuerit aut magnificentie nostre non e[x]titerit^d hodosus, vel alia in ea causa non fuerit, pro qua non deb[ea]mus^d assentire, assensum prebebimus. (12) Profecto vos nobis et Rogerio duci filio nostro et heredibus nostris, qui in regnum pro voluntaria ordinatione nostra successerint, conceditis regnum Sicilie, ducatum^e Apulie et principatum Capue cum omnibus pertinentiis suis, Neapolim, Salernum et Amalfiam cum pertinentiis suis, Marsiam et alia que ultra Marsiam debemus habere et reliqua^f tenimenta, que tenemus a predecessoribus nostris, hominibus sacrosancte Romane ecclesie, iure detenta, et contra omnes homines adiuvabitis honorifice manutenere. (13) Pro quibus omnibus vobis vestrisque successoribus et sancte Romane ecclesie fidelitatem iuravimus et vobis ligium homin[um] fec[imus]^d, sicut continetur in duobus similibus capitularibus¹, quorum alterum penes vestram maiestatem sigillo nostro aureo, alterum vero sigillo vestro signatum penes nos habetur. Et censum sexcentorum skifatorum de Apulia et Calabria, quadringentorum vero de Marsia vel equivalens in auro vel argento nos ac nostros heredes Romane ecclesie statuimus annis singulis^g soluturos, nisi forte impedimentum aliquod intervenerit, quo cessante census ex integro persolvetur. (14) Omnia vero predicta, que nobis concessistis, sicut nobis ita etiam et heredibus nostris conceditis, quos pro voluntaria ordinatione nostra statuerimus, qui sicut nos vobis vestrisque successoribus et ecclesie Romane fidelitatem facere et que prescripta sunt voluerint observare. (15) Ut autem que supradicta sunt tam vestro quam vestrorum successorum tempore^h perpetuam optineant firmitatem et nec nostris nec nostrorum heredum temporibus alienius valeant presumptione turbari, presens scriptum per manum Mathei nostri notarii scribi et bulla aurea nostro tipario impressa insigniri ac nostro signaculo decorari iussimus. (Rota)

Dat. ante Beneventum per manus Maionis magni ammirati ammiratorum, anno dominice incarnationis millesimo centesimo quinquagesimo sexto, mense Iun. quarto iudictionis, anno vero regni domini W. Dei gratia magnifici et gloriosissimi regis Sicilie, ducatus Apulie et principatus Capue sexto: feliciter amen.

414. PRIVILEGIUM HADRIANI IV. PONTIFICIS.

Subsidiis manuscriptis destituti repetimus editionem Baronii in Annalibus ecclesiasticis XII, 404 (ad a. 1156 § 8), quae nititur codice basilicæ S. Petri, qui nulla iam abbreviavit. Codex Cencii bibliothecæ Vaticanæ 8486, quem præter Baronium se adhibuisse contendit Watterich l. c. 352 not. 1, neque fol. 128^r neque alibi privilegium continet, testante viro cl. Löwenfeld, ideoque hanc editionem sola Baronii editione niti censendum est; linea chronologica certe e privilegio Wilhelmi regis addita est². Hanc editionem repetivit Scutis l. c. 352. Adnotandum est, privilegium Hadriani IV. nequaquam inniti privilegio Innocentii II. a. 1139, l. 27 Rogerio II. regi dato, quod ex eodem codice edidit Baronius XII, 284 (ad a. 1139 § 12; Jaffé 8043). — Jaffé, Reg. pont. Roman. ed. II, 10193. (P. deest.)

Hadrianus episcopus servus servorum Dei charissimo in Christo filio Willelmo illustri et glorioso Sicilie regi eiusque heredibus, quos pro voluntaria ordinatione sua statuerit in regnum, in perpetuum.

413. ^{a)} forane u in meabrana. ^{e)} u^r corr. in ū. ^{f)} li supra lin. add. alio atramento. ^{g)} et singulos legi potest. ^{h)} tempore.

1. Hunc capitularia continent subomodo formam iuramenti a rege præstiti; cf. infra acta Tancardi regis nr. 118. 2) Idem iudicium facies de editione Maurii XXI, 501, qui et ipse Baronium secutus est et hanc chronologicam præbet

Licet ex innumero nobis a Deo apostolatus officio universos Christi fideles paterno
 charitatis brachiis debeamus amplecti atque ad pacem eos et concordiam invitare, reges
 tamen et sublimiores quasque personas tanto amplius diligere et honorare debemus
 atque de bono pacis tanto studiosius commonere, quanto ecclesie Dei et fidelibus
 5 ebristianis maior inde fructus spiritualiter ac temporaliter dignoscitur provenire. Con-
 stat, charissime in Christo fili Willelme gloriose Sicilie rex, te inter reges et celsiores
 personas seculi eximiiis operibus, potentia opibusque clarere, ita ut ex vigore iustitie,
 quam in terra sub tua ditione constituta conservas, ex securitate pacis, qua omnes
 10 per eandem constituti letantur, et ex terrore, quem inimicis christiani nominis per
 opera magna incussisti, usque ad extremos angulos fama tui nominis et gloria pro-
 tendatur. Quod siquidem nos diligentius attendentes et inspicientes pariter, quante
 utilitates Romane ecclesie valeant provenire, si celsitudo tua per firmam pacem ei et
 concordiam coniungatur, dum in civitate Beneventana securi et liberi cum fratribus
 nostris essemus, ad pacem tecum habendam diligenti studio decrevimus intendere.
 15 Misimus ergo ad excellentiam tuam quosdam fratrum nostrorum, scilicet *ut supra* et
 proposuimus per eos nostrum de bono pacis et concordie desiderium et invitavimus
 attentius et monimus excellentiam tuam ad pacem. Et illius inspirante virtute qui
 ad celum iturus discipulis suis ait: 'pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis',
 talem animum tuum invenimus, qualem filii pacis et catholici principis decuit inveniri.
 20 Et mediantibus prefatis filiis nostris *etc. ut supra* in hanc formam pacis libera et
 spontanea voluntate nostra devenimus, ut videlicet de capitulis illis, de quibus inter
 nos et excellentiam tuam controversia est, per omnia *etc. ut supra in proxime scripta*
regis est conclusione pergit Ut autem que supra diximus tam nostro quam successorum
 nostrorum tempore perpetuam obtineant firmitatem et nec tuis nec tuorum heredum
 25 temporibus alicuius valeant presumptione turbari, nos ea de communi consilio et
 voluntate fratrum nostrorum auctoritate apostolica confirmamus et valitura in pe-
 petuum presentis scripti pagina communimus et tam a nobis quam a nostris successoribus
 perpetuis temporibus statuimus observanda. Nulli ergo omnino liceat hanc paginam
 nostre concessionis et confirmationis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis
 30 autem hoc attentare voluerit, omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum
 eius indignationem incurrat. Amen, amen, amen.

Datum eadem die qua et superior.

415. WILHELMII II. REGIS IURAMENTUM.

(1188. Febr.)

35 *Et ipsam Clementem III. cum Wilhelmo II. rege Pactum fecisse cuque privilegium
 concessionis indulsisse, quod Beneventanum anni 1156 renovaverit, testantur cum forma
 iuramenti, tum Gesta Innocentii III. c. 21: privilegium concessionis indultum primo ab
 Adriano et renovatum postmodum a Clemente super quatuor capitulis, videlicet elec-
 tionibus, legationibus, appellationibus et conciliis. Privilegiis pontificati et regio deper-
 40 ditis, casu fausto servata est forma iuramenti regis, obvia in codice lat. Parisino 8990
 saccc. XVIII, apographa Rotulorum Cluniacensium continente (Rot. XV.), ex quo cum
 dedit Huillard-Bréholles 'Notices et extraits' XXI, 2, 323 nr. III. Summarium codicis
 Otoboniani 2546 saccc. XIII. cr., apographa Rotulorum Lugdunensium continentis r. apud*

Marteneum 'Collectio amplissima' II, 1233. Instructum certe est hoc iuramentum ad instar eius, quod a. 1156 Wilhelmus I. rex praestitit. Quod cum pericula ut iuramenta Rogerii I. et II. non iam exstet, recedamus oportet ad iuramentum, quod Robertus Guiscardus a. 1081 Gregorio VII. praestitit, in Registro pontificis l. VIII, 1a servatum. Ea igitur, quae ex hoc derivata sunt, litteris minoribus exprimenda et omissiones asteriscis indicandas curavimus. (P. deest.)

Ego W. Dei gratia rex Siciliae, ducatus Apuliae et principatus Capuae ab hac hora et deinceps ero fidelis beato Petro et sancte Romanae ecclesiae* et tibi domino meo pape Clementi, salvo hoc quod scripsistis et concessistis nobis in privilegio vestro. In consilio aut facto aut consensu, unde vitam aut membrum perdas vel captus sis mala captione, non ero. Consilium, quod michi credideris et contradixeris ne illud manifestem, alicui non pandam ad tuum dampnum me sciente. Et bona fide adiuvabo te honorifice papatum Romanum terraque sancti Petri tenere. Et si tu vel tui successores ante me ex hac vita migraveritis, secundum quod monitus fuero a melioribus cardinalibus sancte Romanae ecclesiae, adiuvabo ut papa eligatur et ordinetur ad honorem sancti Petri. Haec omnia suprascripta observabo sancte Romanae ecclesiae et tibi recta fide. Et* fidelitatem observabo tuis successoribus canonice intrantibus et ad honorem sancti Petri ordinatis, qui michi et heredibus meis, si in me non remanserit, firmaverint quod a vobis michi concessum est in privilegio vestro, salva concordia que inter papam Adrianum bone memorie et dominum regem W. patrem nostrum felicitis recordationis facta fuit et hinc inde scripto firmata. Sic me Deus adiuvet et sancta Dei euangelia.

416–418. TANCREDI REGIS PACTUM CUM COELESTINO III.

1192. Iun.

Præter acta, quae proposituri sumus, etiam privilegium Coelestini ad instar privilegii Beuerutani Hadriani IV. nimirum formatum existisse, iuramento a Tancredo praestito comprobatur.

416. IURAMENTUM TANCREDI.

Dedit Huillard-Breholles 'Notices et extraits' XXI, 2, 331 nr. X e codice lat. Parisino 8990 saec. XVIII, apographa Rotulorum Cluniacensium continente (Rot. XV.), ubi praecedit lemma: Forma iuramenti. Summarium codicis Ottoboniani 2546 saec. XIII. cr. v. apud Marteneum 'Collectio amplissima' II, 1233 (= Walterich II, 723). Forma iuramenti illam Wilhelmi II. transscripsit paucis mutatis, inter quae praecipuum est, quod pontifex persona tertia, non vero secunda introducitur. (P. deest.)

Ego Tancredus Dei gratia rex Siciliae, ducatus Apuliae et principatus Capuae ab hac hora et deinceps ero fidelis beato Petro et sancte Romanae ecclesiae et* domino meo pape Celestino, salvo hoc quod scriptum est et concessum michi in privilegio eius. In consilio aut facto aut consensu, unde vitam aut membrum perdat vel sit captus mala captione, non ero. Consilium, quod michi crediderit et contradixerit ne illud manifestum, alicui non pandam ad suum dampnum

1) Cf. 'Nouvelles Archives' V, 366 nr. 47b.

me sciente. Et bona fide adiuuabo eum honorifice papatum Romanum terramque sancti Petri tenere. Et si ipse vel successores eius ante me ex hac vita migraverint, secundum quod monitus fuero a maiori et saniori parte cardinalium sancte Romane ecclesie, adiuuabo ut papa eligatur et ordinetur ad honorem beati Petri. Nec omnia suprascripta observabo sancte Romane ecclesie et ipsi domino meo pape Celestino recta fide. Et fidelitatem observabo successoribus suis canonice intrantibus et ad honorem beati Petri ordinatis, qui michi et heredibus meis, si in me non remanserit, firmaverint quod michi concessum est^a a predicto domino papa Celestino in privilegio eius. Sic me Deus adiuuet et hec sancta Dei euangelia. Amen.

417. PRIVILEGIUM TANCREDI. *Jan.*

Dedit Huillard-Breholles l. c. p. 331 nr. XI e codice Parisino 8990 (Rot. XV.), Summarium codicis Ottoboniani 2546 edidit Martine l. c. 1232 (= Watterich II, 722). Pacto cum Tancredo icto curiam apostolicam ipsi nonnulla circa sacra iura abstulisse, que antecessoribus ipsius concesserat, e privilegii regii tenore elucet, si cum eo Pactum Beneventanum comparas¹. Nihilominus hoc privilegium formatum esse ad instar privilegii Wilhelmi II. iam deperditi censuerimus, quod et ipsam certe nitebatur privilegio Wilhelmi I. Qua re litteris minutis expressimus ea que cum hoc conveniunt, in margine adnotatis capitulorum numeris. Adnotandum est, in c. 12 incoulatte caput 13 privilegii Wilhelmi I. adhibitum esse, cum hominum a Tancredo nequaquam praestitum esse, e nr. 418 doceatur. (P. deest.)

In nomine Dei eterni et salvatoris nostri Iesu Christi amen. Domino Celestino Dei gratia sancte Romane ecclesie summo pontifici carissimo in Christo patri suo et domino eiusque successoribus canonice intrantibus Tancredus eadem gratia rex Sicilie, ducatus Apulie et principatus Capue.

(1) A primordio nostri regiminis hoc in votis semper habuimus speciale, ut ea omnipotenti Deo devotione debita persolvamus, que nos celestibus auxiliis reddant merito commendandos. Licet enim divina favente clementia plura potestati nostre subiaceant et nostre pro voto respondeant voluntati, cuncta tamen largitori omnium bonorum duximus adscribenda, de cuius manu cuncta recepimus, et sic progenitorum nostrorum exempla sectantes, tales erga eum, qui nos ad huius solii fastigium tanquam regni filium et heredem legitimum misericorditer evocavit, dignis cupimus obsequiis inveniri, ut et de perceptis^a a rege regum omnium non appareamus ingrati et maiores successus de potenti manu eius iugiter sperare possimus. (2) Huius siquidem propositi consideratione diligenter inducti, sacrosancte Romane ecclesie, cui progenitores nostri felicis memorie multa et grata studuerunt obsequia ministrare, debitam reverentiam conservare volentes, dum essemus in civitate nostra Gravine, Albinum venerabilem Albanensem episcopum et Gregorium Sancte Marie in Aquiro diaconum cardinalem, quos ad nostram presentiam direxistis, eo quo decuit honore suscepimus et super hiis, que inter sacrosanctam Romanam ecclesiam et nostram celsitudinem, mediantibus dilecto familiari nostro Riccardo filio Mathei dilecti cancellarii nostri et Dion, venerabili Amalfitano archiepiscopo dilectis fidelibus nostris, fuerant agitata, iuxta quod inferius annotata sunt et de communi voluntate convenimus. (3) De appellationibus quidem ita: Appellationes libere fient ad Romanam ecclesiam in toto regno Sicilie. (4) Legationes² vero in Apulia et Calabria et illis partibus regni, que Apulie sunt affines, ecclesia Romana habebit libere. In Siciliam vero, si voluerit, legatum de quinquennio in quinquennium destinabit, nisi forte interim vel ab excellentia regia legatus peteretur vel evidens necessitas id exigeret. (5) Electiones libere fient in toto regno, ita videlicet quod

416. ^a) et *ed.*

417. ^a) perceptis *ed.*

1) Cf. collationem quam instituit Huillard-Breholles l. c. p. 293. 2) Verba aliquantum inversa sunt.

c. 11. vacantibus sedibus clerici convenient in personam idoneam et eam excellentie nostre nuncia-
bunt; que si non fuerit de notis proditoribus aut notis inimicis nostris vel heredum nostrorum*,
assensum prestabimus: si vero de notis proditoribus aut notis inimicis nostris vel heredum
nostrorum fuerit, illud ecclesie Romane nos et heredes nostri significabimus, et ecclesia
c. 7. Romana eam ad nostrum vel heredum nostrorum testimonium reprobabit. (6) Cele- 5
brationes conciliorum ecclesia Romana faciet, in quacumque civitate Apulie vel Calabriae voluerit
c. 5. aut illarum partium, que Apulie sunt affines. (7) Translationes in ecclesiis regni fient, si
necessitas et utilitas ecclesie aliquem de una ecclesia ad aliam vocaverit et vos aut successores
c. 6. vestri concedere volueritis. (8) Consecrationes et visitationes libere Romana ecclesia tam in
c. 9. Sicilia quam in toto regno habebit. (9) Et si de Sicilia personas aliquas ecclesiastici ordinis 10
vocaverit, venient. Magnificentia vero nostra vel heredes nostri pro christianitate facienda
vel pro suscipienda corona remoto malo ingenio retinebit, quas providerit retinendas. Cetera
c. 10. quoque ibidem habebit*, que habet in aliis partibus regni nostri*. (10) De ecclesiis et mona-
steriis terre nostre, de quibus a Romana ecclesia questio mota fuit, sic fiet: vos quidem et succes-
sores vestri in eis habebitis, quod habetis in ceteris ecclesiis, que sub nostra potestate consistunt, 15
que solite sunt accipere consecrationes seu benedictiones a Romana ecclesia, et debitos insuper et
statutos ecclesie Romane census exsolvent. (11) Profecto vos nobis* et heredibus nostris,
c. 12. qui in regnum* successerint, concessistis regnum Sicilie, ducatum Apulie et principatum Capue
cum omnibus pertinentiis suis, Marsiam et alia que ultra Marsiam debemus habere, Neapolim,
Salernum et Amalfiam cum pertinentiis suis et reliqua tenimenta, que inclite recordationis 20
predecessores nostri Sicilie reges, homines sacrosancte Romane ecclesie, iure tenuerunt: et
c. 13. contra omnes homines inuaditis honorifice manuteneant. (12) Pro quibus omnibus vobis vestrisque
successoribus et sancte Romane ecclesie fidelitatem iuravimus et vobis ligium hominum fecimus¹,
sicut continetur in duobus similibus capitularibus, quorum alteram penes vos sigillo nostro aureo,
alterum vero sigillo vestro signatum penes excellentiam nostram habetur. Et censum sexcen- 25
torum scilicet de Apulia et Calabria, quadringentorum vero de Marsia vel equivalens in auro
vel argento nos ac nostros heredes Romane ecclesie statuimus annis singulis soluturos, nisi forte
c. 14. impedimentum aliquod intervenerit, quo cessante census ex integro persolvetur. (13) Omnia
vero predicta, que nobis concessistis, sicut nobis, ita etiam et heredibus nostris qui in regnum
successerint concessistis et qui, sicut nos, vobis vestrisque successoribus et ecclesie Romane 30
c. 15. fidelitatem facere et que prescripta sunt voluerint observare. (14) Ut autem que supra dixi-
mus tam vestro quam vestrorum successorum tempore perpetuam obtineant firmitatem et nec
nostris nec nostrorum heredum temporibus alicuius valeant presumptione turbari, presens scriptum
per manus Raynaldi notarii et fidelis nostri scribi fecimus et bulla aurea nostro typario im-
pressa inissimus roborari, anno, mense et indictione subscriptis, nullo alio scripto huic 35
nostro privilegio preiudicium faciente.

Datum in civitate Gravine, per manus Riccardi regii familiaris, filii Mathei regii
cancellarii, quia ipse cancellarius absens erat, anno dominice incarnationis millesimo
centesimo nonagesimo secundo, mense Iunii, decime indictionis, regni vero domini
nostri Tancredi Dei gratia magnifici et gloriosissimi regis Sicilie, ducatus Apulie et 40
principatus Capue anno tertio, feliciter amen, ducatus autem Rogerii ducis Apulie filii
eius anno secundo, prospere amen.

418. PROMISSIO HOMINI.

*Dedit Haillard-Bréholles l. c. p. 330 nr. X e codice Parisino 8990 (Rot. XV.).
Summarium codicis Ottobonianae 2546 edidit Martène l. c. 1233 (= Watterich II, 723). 45
Omissioni codicis, quae nec per summarium suppletur, in annotatione mederi studuimus.
(P. decst.)*

¹ Hoc de ligio hominio facto inconsulte e privilegio Wilhelmi I. transcriptum esse, testatur nr. 418.

Domino Celestino Dei gratia sedis apostolice summo pontifici reverendo in Christo patri suo et domino Tancredus eadem gratia rex Sicilie, ducatus Apulie et principatus Capue.

Per hoc scriptum notum facimus, quod cum vestre preminencia sanctitatis pro
 5 recipiendo a nobis hominio iuxta consuetudinem progenitorum nostrorum ad partes
 regni nostri quibusdam supervenientibus non posset accedere, pro recipiendo iuramento
 fidelitatis a nobis Alban venerunt Albinus venerabilis Albanensis episcopus et Gre-
 gorius Sancte Marie in Aquiro venerabilis cardinalis ad nostram celsitudinem destinati.
 10 Quibus presentibus iuxta formam capitularis¹, quod per eos sanctitati vestre trans-
 mittimus² aurea bulla nostra signatum, fidelitatem iuravimus. Et tam nos quam heredes
 nostros obligantes presenti scripto, qua vobis tenemur fidelitate promittimus ut, quando-
 cumque vos aut successores vestri nobis aut heredibus nostris in quacunque parte
 15 regni nostri que nostre subiaceat ditioni significaveritis, ...³ nisi aliquod
 impedimentum intervenerit vel evidens necessitas detineat; quo cessante nichilominus
 ad faciendum hominium debitum sine fraude veniemus. Et sic a nobis vel heredibus
 nostris vobis vel successoribus vestris prestito hominio, presens scriptum curie vestre^c
 debet sine contradictione qualibet assignari.

418. ^{a)} transmissimus *cod.*; *recte cecidit* *cod. H. B.*; *transmittit etiam Samaritan.* ^{b)} *lacuna non indicata cod.* ^{c)} *legendum esse videtur nostre.*

1) Cf. *Privilegium Tancredi nr. 417 c. 12. Capitulare hoc certe est forma iuramenti nr. 416.*
 2) *Supplenda videtur; accessarii simus ligium hominum prestituri, perinde atque in privilegio Frederici II. 1212. Febr. ed. Huard-Bréholles Hist. dipl. Frederici II. 1. 201 (Bohmer, Reg. imp. V. 652).*

APPENDIX III.

SCRIPTA TREUGAE DEI ET PACIS.

419. TREUGA DEI ARCHIDIOECESIS ARELATENSIS.

(c. 1037 — 1041.)

5

Normae Treugae Dei continentur in epistola, quae Raginbaldus archiepiscopus cum Benedicto Avenionensi et Nitardo Nicensi¹ episcopis atque Odilone abbate Cluniacensi, una cum omnibus, at dicunt, episcopis et abbatibus et cuncto clero per universam Galliam habitantibus, Treugam episcopis Italiae commendat. Quam epistolam 'ex ms. Talverae' publici iuris fecerunt Martène et Durand 'Thesaurus anecdotorum' I, 161. Quo anno haec Treuga, quae solommodo quatuor dies septimanae complectitur, constituta sit, prorsus incertum est, nam annus 1041, qui in margine editionis principis legitur, ab editoribus additus est². Editionem principem reperiverunt Mansi XIX, 593 et Bouquet XI, 516, qui annum 1042 marant. Per epistolam nostram communitos episcopos Lombardiae et ipsos Treugam istam Dei instituisse, testatur Landulfus in Historia Mediolanensi l. II, c. 30 (SS. VIII, 67), qui epistolam ipsam inspexisse videtur; cf. etiam nr. 420.

(P. deest.)

In nomine Dei Patris omnipotentis et Filii et Spiritus sancti. Raginbaldus Arelatensis archiepiscopus cum Benedicto Avenionensi et Nitardo Nicensi episcopis necnon et venerabili abbate domno Odilone una cum omnibus episcopis et abbatibus et cuncto clero per universam Galliam habitantibus omnibus archiepiscopis, episcopis, presbyteris et cuncto clero per totam Italiam commorantibus. Gratia vobis et pax a Deo patre omnipotente, qui est et qui erat et qui venturus est.

(1) Rogamus vos et obsecramus omnes qui timeatis Deum et creditis in eum et ipsius sanguine redempti estis, ut caveatis et provideatis vos ad salutem animarum et corporum et sequamini vestigia Dei, pacem habentes ad invicem, ut cum ipso mereamini pacem et tranquillitatem perpetuam possidere. (2) Recipite ergo et tenete pacem

1) Archidioecesis Ebredivensis. 2) Nihilominus viri docti hunc annum retinuerunt e. g. Kluckhohn 'Gesch. des Gottesfriedens' p. 38, Steinendorff 'Jahrbucher Heinrichs III.' I, 139, Waitz 'Deutsche Verfassungsgeschichte' VI, 433 not. 1. Raginbaldum a. 1030—1065, Nithardum a. 1037—41, Benedictum c. a. 1040 sedisse ferunt, v. Gams 'Series episcoporum'.

30

et illam trevam Dei quam et nos divina inspirante misericordia de coelo nobis transmissam iam accepimus et firmiter tenemus, ita constitutam et dispositam videlicet: ut ab hora vespertina diei Mercurii inter omnes christianos, amicos et inimicos, vicinos et extraneos, sit firma pax et stabilis treuva usque in II. feriam id est die lunae ad
5 ortum solis, ut istis quatuor diebus ac noctibus omni hora securi sint et faciant quidquid erit opportunum, ab omni timore inimicorum absoluti et in tranquillitate pacis et istius treuvae confirmati. (3) Quicumque hanc pacem et trevam Dei observaverint ac firmiter tenerint, sint absoluti a Deo patre omnipotente et filio eius Iesu Christo et Spiritu sancto et de sancta Maria cum choris virginum et de sancto Michaelae cum
10 choris angelorum et de sancto Petro principe apostolorum cum omnibus sanctis et fidelibus cunctis nunc et semper et per omnia saecula saeculorum. (4) Qui vero trevam promissam habuerint et se scientibus^a infringere voluerint, sint excommunicati a Deo patre omnipotente et filio eius Iesu Christo et Spiritu sancto et de omnibus sanctis Dei sint excommunicati, maledicti et detestati hic et in perpetuum, et sint
15 damnati sicut Dathan et Abiron et sicut Iudas qui tradidit Dominum, et sint demersi in profundum inferni sicut Pharao in medio maris, si ad emendationem non venerint sicut constitutum est. (5) Videlicet si quis in ipsis diebus treuvae Dei homicidium fecerit, exul factus atque a propria patria eiectus, Ierusalem tendens longinquum illic patiat^rur exilium. Si vero in aliis quibuslibet rebus supradictam trevam Dei et pacem
20 fregerit, examinatus per decreta legum saecularium iuxta modum culparum cogatur persolvere et per sanctorum canonum regulas duplicata poenitentia iudicabitur. (6) Quod ideo dignum ducimus, ut si promissionem illic factam in aliquo corrumpere praesumserimus, mundano et spiritali iudicio dupliciter condemnemur. Credimus namque istam causam a Deo nobis coelitus inspiratam divina opitulatione, quia apud nos, ut
25 credimus, nihil boni agebatur, quando a Deo populo suo transmissa est. Dominica certe^b dies non celebrabatur, sed cuncta servilia opera in ea fiebant. (7) Promissimus itaque Deo ac devotivus quatrimum ut supra diximus, ut V. feria propter ascensionem, VI. feria propter Christi passionem, sabbatum pro veneratione sepulturae et ut dominica resurrectio inviolabiliter celebraretur ab omnibus, rurale opus in ea
30 omnino non fieret, inimicus inimicum non formidaret. (8) Secundum auctoritatem a Deo collatam et ab apostolis traditam omnes qui hanc pacem et Dei trevam amaverint benedicimus et absolvimus, sicut superius dictum est; illos autem qui contradicunt excommunicamus, maledicimus et anathematizamus et a liminibus sanctae matris ecclesiae eliminamus. (9) Cum autem evenerit cuiquam vindicare in eos, qui
35 hanc cartam et Dei trevam irrumpere praesumserint, vindicantes nulli culpae habeantur obnoxii, sed sicut cultores causae Dei ab omnibus christianis exeant et redeant benedicti. Si vero residuis diebus aliquid sublatum fuerit et in diebus treuvae obviaverit, omnino non teneatur, ne occasio inimico data videatur. (10) Praeterea rogamus vos fratres, ut in quacumque die apud vos praedicta pax et treuva constituta fuerit, ipsum diem devote recolatis in nomine sanctae Trinitatis. Latrones quoscumque de vestra regione eiiciatis et abominemini, maledicatis et excommunicetis ex parte omnium sanctorum qui suprascripti sunt. (11) Decimas vero vestras et primitias de laboribus vestris Deo offeratis, de bonis vestris ad ecclesias deportetis pro salute vivorum et defunctorum, ut Deus vos liberet ab omnibus malis in hac vita et post hanc vitam
40 perducat vos ad regna coelorum, qui cum Deo Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

420. TREUGA DEI LOMBARDICA.

(c. 1040—1050.)

Promulgationem Treugae ad instar sermonis ecclesiastici iam olim Bethmann exemplavit e codice tunc capituli Iporegiensis 94¹, nunc bibliothecae regiae Taurinensis, ubi manu saeculi XI. medio tegumento interiori inscripta legitur. Hanc treugam a conventu quodam episcoporum, abbatum, sacerdotum, marchionum, monente et incitante epistola archiepiscopi Arelatensis (supra nr. 419), statutam esse ex eo cluet, quod enuntiata eius plerumque cum hac epistola congruunt, praesertim formula maledictionis et benedictionis in cap. 5. Errat igitur primus editor Bollati 'Miscellanea di storia Italiana' XVIII, 373², qui treugam nostram iam tempore Conradi II. imperatoris constitutam esse, arbitratus est³.

(P. deest.)

1. Audite, fratres dilectissimi, quos Deus omnipotens ad suam sanctam imaginem et similitudinem creavit, bonum et melius quod nunc est in toto mundo. Fideles episcopi et abbates et sacerdotes atque marchiones convenientes, divina pietate illos inspirante, constituerunt treugas Dei ab occasu solis diei Mercurii usque ad ortum solis secundae feriae esse tenendas. Ideo volumus, ut sit vobis cognitum, quod constitutum est de his qui eas fregerint et de his qui fractores voluerint retinere, ut eas non emendent.

2. Si quis infra ipsas treugas Dei homicidium fecerit aut traditionem aut scaelum aut furtum aut alium hominem assallire presumpserit, statim exeat foras de civitate in exilio ad capiendam poenitentiam usque ad mortem aut in monasterium intret. Si hoc recusaverit facere, vicini dissipent domum eius et extra villam portent et comburent.

3. Et si quis voluerit retinere aut consilium dare, nisi ut vadat in exilium aut intret in monasterium, uterque hanc maledictionem habeat, quam in sequentibus audietis.

4. De ipsis nunc audite, qui in levioribus culpis in has treugas Dei incurrerint, quod iudicatum est. Si quis irato animo aliquem percusserit, nisi magister discipulum aut dominus familiam suam, aut si quis furtum fecerit in has treugas Dei aut aliquod detestabile malum, statim pergat ad canonicam et unum annum summat ibi poenitentiam, stans in pane et aqua et extra domum positus. Qui vero illi consilium dederit, nisi ad poenitentiam pergat, et qui illum retinere voluerit, utrosque, et factorem et adiutorem, maledicimus et sub anathema ponimus.

5. Maledicti sint a Deo Patre et Filio et Spiritu sancto et a sancta Maria virgine et de angelis et archangelis, patriarchis et prophetis, apostolis, martyribus et confessoribus, eremitis, virginibus et de omnibus sanctis Dei. Sed qui has treugas Dei bene observaverint et qui consilium et adiutorium fractoribus non dederint, nisi ut emendent ut constitutum est, benedicti sint a Deo Patre et Filio et Spiritu sancto et a sancta Maria virgine et de omnibus angelis et archangelis, patriarchis et prophetis, apostolis, martyribus, confessoribus, monachis, virginibus, heremitis et omnibus sanctis Dei; et omnes benedictiones, quae sunt scriptae in libris, descendant super eos. Fiat, fiat, fiat.

1) Cf. 'Archiv' IX, 626. 2) Editionem repetit in libro 'Di un inedito documento sulla tregua di Dio'. Torino 1878. 3) Cf. e contra Bresslau 'Jahrbücher Konrads II.' II, 323 not. 3. Cf. etiam de Treuga Dei in Italia propagata ea quae Landolfo in Historia Mediolanensi I, II, c. 30 (SS. VIII, 67) ad ultima archiepiscopi Ariberti († 1045) tempora narrat. Landolfo et ipsi epistola Arelatensis cognita fuisse videtur; cf. supra nr. 419.

421. TREUGA DEI BISUNTINAE ET VIENNENSIS ARCHIDIOECESON.

(c. 1041.)

*Inserta est Canonis Gestis episcoporum Lausannensium c. 9, cuius editionem notissimam a Waitzio SS. XVI, 799 paratam repetivimus. Como de constitutione treugarum haec profert: De quo (Hugone scilicet episcopo, qui sedil ab a. 1019 usque ad a. 1037 Aug. 31da) dicitur, quod ipse, convocatis archiepiscopis Viennense et Bisuntino et eorum suffraganeis in Monte Rotundo (Mont-Riond, collis inter Lausannam et lacum situs), qui est sub Lausanna, statuit treugam Dei de mandato domini pape, ut dicitur. Cuius treuge statutum tale est. *Iam vir ill. Steindorff*² *iudicavit, treugam nequaquam Hugonis episcopi tempore, sed potius sub eius successore Henrico II. (1037—1057?) constitutam esse, fortasse a. 1041, si fidem adhiberi liceat traditioni Lausannensi, quae de mandato domini pape treugam statutam esse dicit, cum mense Octobri anni 1040 Benedictus IX, papa cum magna episcoporum Burgundiae coeta Massiliae degisset. Revera autem mandante pontifice hanc treugam constitutam esse, nemo negabit, qui legerit, episcopum, qui normas treugae non servaverit, ordinis sui periculo subiacere (c. 2) seu propriae dignitatis dampnum incurere (c. 3). Quis enim ad hanc poenam episcopis infligendam valuit nisi Romanus pontifex?* (P. verst.)*

1. Treugas autem a III. feria post occasum solis usque ad secundam post ortum solis et ab adventu^a Domini usque ad octavam epyphanie et a LXX. usque ad octavam pasche ab omnibus inviolabiliter precipimus observari.

2. Si quis autem treugas frangere attemptaverit, post terciam ammonitionem si non satisfecerit, episcopus excommunicationis sententiam in eum dicet et scriptam vicinis episcopis nunciet. Episcoporum autem nullus excommunicatum in communionem suscipiat, immo scripto susceptam sententiam confirmet. Si quis autem hoc violare presumpserit, ordinis sui periculo subiaceat.

3. Et quoniam funiculus triplex difficile rumpitur, precipimus, ut episcopi ad solum Deum et salutem populi habentes respectum, omni cupiditate seposita, ad pacem firmiter tenendam mutuum sibi consilium et auxilium prestent nec hoc alienius amore vel odio pretermittant. Quod si quis in hoc opere tepidus inventus fuerit, proprie dampnum dignitatis incurrat.

422. TREUGA DEI DIOECESIS TERVANENSIS.

(1063?)

Edita est primum eodem fere tempore cum a viro cl. Wasserschlöben 'Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte; Germanistische Abteilung' XII, 112 tum a viro cl. Sdrulek in periodico 'Kirchengeschichtliche Studien' I, fasc. 2, p. 143 e T codice Guelf-

421. ^a) adventu *cod.*

1 V. Steindorff 'Jahrbuch Heinrichs III.' I, 140.   2) ibidem p. 140 sq.

ferbyhtano Gud, 212 in folio saec. XII, c. fol. 64, quem fusius descripsit Sdratek; contulit Paulus Zimmermann Guelferbytanus. Tertus fere totus convenit cum Treuga Normannica (N) edita a Guilelmo Bessin 'Concilia Rotomagensis provinciae' 39 (= Mansi XIX, 598), cuius inscriptio haec est: Synodale decretum de pace quae vulgo trevia Dei dicitur, constitutum a Willelmo seniore rege Angelorum ac duce Normannorum et episcopis Normanniae apud Cadomum 1042¹. Ab his formis aliquantum discrepat forma inscriptione carens, quam manus saec. XI, intulit medio codici Duacensi 805 (olim S. Rictrudis Marchianensis) in 4° saec. XI, (D), qui Vitas sanctorum continet; exemplavit eam iam olim b. m. Bellmann. Tempus treugae Tervanensis diffinitur tempore Drogonis episcopi (a. 1030—1078)² et Balduini Insulani comitis Flandriae (a. 1035—1067). Ad quam certe spectant ea quae Meyerus in 'Annalibus Flandriae' f. 26 ad a. 1063 attulit; quem locum infra in praefatione Pacis Roberti II. comitis Flandriae exhibitari sumus. Pro parte innovata et capitibus nonnullis concilii provincialis a Reinaldo archiepiscopo Remensi (a. 1092) Suessionis celebrati³ aucta est treuga nostra e. annum 1150⁴. Quoniam ratio intercedat inter formam Tervanensem et formam Normannicam atque formam codicis Duacensis, difficile est diiudicata. At si animadvertentis, in forma Tervanensi e. 6 mentionem fieri comitis terrae (i. e. Flandriae), in forma Normannica vero regis (scilicet Franciae) aut comitis huius patriae, in forma Duacensi denique solius regis, forte concedes, formam Duacensem priorem esse reliquis eamque e Francia regia allatam esse in partes regni, quae vasallis maioribus parerent, primum quidem in Normanniam. Treuga enim Normannica, quae adhuc regis Franciae mentionem fecit, a Wilhelmo duce certe ante a. 1066 instituta est. A Normannia migravit in Flandriam, cuius comes Balduinus gener Wilhelmi ducis erat. Quae cum ita sint, rei aptum esse ducimus, nos varias formarum N et D lectiones editioni adiungere. (P. deest.)

Hanc^a pacem Drogo Tervanensis episcopus et Balduinus comes cum clero et populo totius terre constituerunt.

Fratres in Domino karissimi, in pace, quae vulgo treuia Dei dicitur^b et quae a^c die Mercurii sole occidente^d incipit et in die lune sole nascente finit, haec quae dicam vobis firmissima mente dehinc inantea debetis observare.

1. Nullus homo nec femina alium^e hominem aut feminam usquam^e assalliat^f nec vulneret nec occidat nec castellum nec burgum nec villam in hoc spatio quatuor dierum et quinque noctium assalliat^g nec predetur^h nec capiat nec ardeat ullo ingenio aut violentia aut aliqua fraude.

2. Quodsi aliquis, quod absit, illamⁱ, non tenendo quae praecipimus, infregerit, si non XXX annorum penitentiam in exilio fecerit et, antequam ab episcopatu^k exeat, quicquid fecerit^l contra pacem emendaverit, a domino Deo sit excommunicatus et a tota cristianitate^m separatus.

3. Quicumque vero illiⁿ scienter^o aliqua in re communicaverint^p aut consilium sive adiutorium dederint aut illum colloquium^q, nisi ut ad penitentiam veniat et, ut

422. ^a) Hanc — constituerunt des. N. D. ^b) dicitur trevia (treuia D) N. D. ^c) deest N. ^d) sole occ. Merc. D. ^e) usque I^o; unquam N. ^f) assalliat D. ^g) deest D. ^h) depredetur N. D. ⁱ) illa T. D. ^k) nostro add. N. D. ^l) fecit N. D. ^m) sit add. N. D. ⁿ) his T. ^o) deest N. ^p) communicaverit N. similiter numerus singularis et in sequentibus. ^q) cum eo add. D.

1) 'Sic constituta titulus ex ms. S. Michaelis, quorum cetera sunt collata, simul et cum Bigotiano sequuntur in editione. Eandem treugam continet et codex Vaticanus Christin. 596 saec. XII, fol. 1, ubi inscriptio: De trevia Dei decretum synodale constitutum a Guilelmo seniore rege et episcopis Normanniae; c. 'Archiv' XII, 296. Numerus anni 1042 certe ab editore suo arbitrio additus est. 2) V. SS. XIII, 389 et Gams, 'Series episcoporum' 521. 3) Haec Pax in Suessionensi concilio constituta edita est a viro cl. Wasserscheben I, c. 113 c. e. eodem codice Guelferbytano. 4) Scriptum hoc confirmationis eliderunt 'Scriptores rer. Gallicarum' XIV, 390; Mansi XX, 969; Wasserscheben I, c. 115; Sdratek I, c. 144.

dictum est, ab hoc episcopatu exeat, habuerint, similiter sint excommunicati, donec ad emendationem venerint.

4. Quodsi ille sancte pacis violator miserrimus, priusquam accepta penitencia XXX annorum exulet¹⁾, moriatur²⁾, nullus christianorum presumat illum visitare aut corpus³⁾ a loco in quo iacuerit tollere nec quicquam ex substantie⁴⁾ sue bonis accipere.

5. Preterea, fratres, hanc pacem et tregiam⁵⁾ Dei de terris ac⁶⁾ bestiis, insuper de rebus omnibus que haberi possunt inter vos tenebitis⁷⁾. Quodsi aliquis⁸⁾ bestiam aut etiam obolum sive vestimentum in ista pace alieni tulerit⁹⁾, sit excommunicatus, donec ad emendationem veniat. Sed¹⁰⁾ si ad emendationem venire voluerit¹¹⁾, primum reddat quod rapuit aut tantum quanti erat precii quod abstulit. Dehinc VII annos¹²⁾ peniteat infra episcopatum. Si autem mortuus fuerit¹³⁾, priusquam satisfaciat et¹⁴⁾ penitentiam sumat, non sepeliatur nec a loco quo obiit moveatur, nisi pro illo parentes eius¹⁵⁾ satisfecerint ei cui iniuriam fecit.

6. Ceterum in hac pace nullus nisi comes¹⁶⁾ terre caballicationem aut hostilitatem faciat; et quicumque in caballicatione aut hostilitate comitis¹⁷⁾ fuerint¹⁸⁾, in hoc episcopatu nichil plus, quam sibi ac suis equis necessaria sunt, ad victum accipiant.

7. Mercatores autem¹⁹⁾ et omnes homines, qui ab aliis regionibus per vos transierint, pacem habeant a vobis.

8. Hanc autem Dei²⁰⁾ tregiam²¹⁾ ab initio adventus dominici usque ad octavas epiphaniæ omnes²²⁾ dies tenebitis, et a capite ieiunii²³⁾ usque ad octavas pasche et a rogationibus²⁴⁾ usque ad octavas penthecostes per omnes dies tenebitis.

9.^m Presbyteris autem præcipimus²⁵⁾, ut in festiuitatibus ac dominicis diebus²⁶⁾ omnes²⁷⁾, qui hanc pacem observaverint, pro illis preces agendo benedicant, illos²⁸⁾ vero, qui infregerint aut qui infraactoribus consenserint, maledicant.

10.^m Si quis autem se pacem infregisse negaverit²⁹⁾, prius³⁰⁾ sacramentum faciat calidumque iudicii ferrum portet. Si³¹⁾ culpabilis repertus fuerit, infra patriam VII annos peniteat.

1) *pro* moriatur — bonis accipere *D*; per infirmitatem corporis ad extremum veniens, penitentia ductus presbyterum mandaverit et de eo, quod contra pacem fecerat, et de facienda penitentia bonos fideiussores ei dederit, ipse presbyter eum absolvat et ad sepulturam christianorum eum recipiat. Si autem obdurato corde inpenitens obierit, nullus ei appropinquare presumat, nisi pauci qui cadaver illud de medio tollant et in remoto loco terra operiant. Res vero eius dominus et parentes, quibus iure debentur, recipiant.

2) *pro* et — iniuriam fecit *D*; sicut de supradicto pacis violatore, sic de eo fiat.

3) *pro* comes terre *N*; rex aut comes huius patriæ; *D*; rex.

4) regis *N, D*.

5) *pro* illos — maledicant *D*; pro illis vero, qui infregerint aut qui infraactoribus consenserint, dicant quod scriptum est. Maledictio: Omnem heresim adversus sanctam ecclesiam se extollentem ex auctoritate Patris et Filii et Spiritus sancti excommunicamus, damnamus et a liminibus sancte matris ecclesie segregamus; fiat, fiat, fiat.

6) *pro* prius — peniteat *D*; si liber est, ipse cum undecima ingenuis iuret; si servus aut colibertus, sua lege se defendat et XI dies peniteat. Preterea nullus advocatus sibi subditos his III diebus per occasionem iniuste distringat; et si infra hoc spatium ab eo mandati venire noluerint, in reliquis diebus nullum pro ea re respectum³²⁾ exigat.

122. 1) exul *N*. 2) corpus *dest T*. 3) suble *T*. 4) tregiam *D*. 5) de *add. N*. 6) ten. inter vos *N*. 7) Quodsi quis aut aliquam *N*; Si aliquis *D*. 8) pace tulerit alieni *N*. 9) Quod *N*. 10) vol. venire *N*. 11) annis *N, D*. 12) moriatur *N*; ad extremum venerit *D*. 13) *dest T*. 14) fuerit *N*. 15) et clerici *add. D*. 16) domini *T*. 17) tregiam *D*. 18) per omnes *D*; omnes dies tenebitis *des. N*. 19) *pro* capite ieiunii *D*; dominica septuagesimæ. 20) diebus rogationum inchoantibus *N*. 21) in *D* caput 10 *procedit caput 9*. 22) præcipitur *N*. 23) die. dom. *N*. 24) illos *add. N*. 25) pacem nescienter dixerit infregisse *N, D*. 26) Si — peniteat *des. N, D*. 27) respectum *D*.

423. TREUGA DEI DIOECESIS AUGUSTAE PRAETORIAE.

(saec. XI. ex.)

Fragmentum seu partem 'Brevis recordationis', ut vocatur, serravit codex tabularii capituli S. Mariae Augustae Praetoriae (Aosta) manu saec. XI. exaratum¹, e quo nuper edita est a Iosepho Augusto Duc rer. episcopo Augustano 'Miscellanea di storia Italiana' XXIV, 369. Treugam hanc perinde atque cum codicis Iporogicensis (nr. 420) tempore posteriorem esse quam epistolam archiepiscopi Arclatensis persuasum habemus².

(P. deest.)

Breve recordationis de treuua Domini, quam inter se religiosi^a Christi^b custodire debent secundum episcoporum preceptum et honorum laicorum consensum.

In primis tenenda est treuua Dei, ne homo occidat hominem et ne aliquis excurbitet³ hominem et ne homo tradat seniore[m] suum. Si quis hoc peccatum fecerit in treuua Dei, profugus non remaneat in patria

424. PAX SIGIWINI ARCHIEPISCOPI COLONIENSIS.

1083. Apr. 20.

Hanc Pac. quae Treugam Dei iam recepit, superstes est in 1) codice tabularii Monasteriensis I. 228 (olim Abdinghofensi Vicelinii)⁴ saec. XII, quem olim exemplavit Pertz, iterum contulit Waitz; ex hoc codice editionem paravit Erhard 'Regesta historiae Westfaliae' I, cod. dipl., p. 126; 2) alteram codicem capituli Osnabrugensis nunc deperditum, quem autographum esse opinatus est, exemplavit saeculo XVIII, in. Henseler, cuius apographo usi sunt Iustus Möser 'Sämmtliche Werke' (ed. Abeken) VIII, 52 et norissimus editor vir cl. Philippus 'Osnabrücker Urkundenbuch' I, 169 nr. 199; 3) eidem editori debemus lectiones copiarum Osnabrugensis saec. XV, qui asserratur in tabulario regio, sig. Msc. 189. Ad textum constituendum etiam adhibuimus Pacem diocesis Bambergensis (infra nr. 425), quae plurima e Coloniensi recepit. Capita 16 et 17 post adhibita itaque a textu genuino segreganda esse, Eggert 'Studien zur Geschichte der Landfrieden' p. 12 ff. probare nisus est, cui Waitz ('Deutsche Verfassungsgeschichte' VI, 131 not. 2) atque Hertzberg-Fränkcl ('Forschungen zur deutschen Geschichte' XXIII, 136, 141) consenserunt. At horum opinio mihi

423. ^a) religiose ed.   ^b) Xpi ed.

1) Cf. 'Archiv' IX, 628 et supra p. 12.   2) Hoc loco adiutori libet, Bethmannum ('Archiv' XII, 609) dicere, super porta atria basilicae sancti Ambrosii Mediolanensis, inscriptam esse Treugam Dei Anselmi archiepiscopi a. 1098 constitutam. At haec inscriptio, quae nuperrime edita est in opere illustri viri d. Forella 'Iscrizioni delle chiese di Milano' III, 217, nequaquam Treugam Dei continet.   3) 'Couerber' signifie aujourd'hui encore dans le patois inuagé de Cogne, paroisse du diocèse d'Aoste, appréhender quelqu'un au corps et le terrasser. DUC.   4) V. Vilam Anskarii ed. Waitz: p. 8 sub B 1.

non persuasit, praesertim cum iam Pax ista Bambergensis eadem capita contineat. Pacem nostram fonte usam esse pacis Leodiensis a. 1082 celeberrimae¹, comparatis eius fragmentis cum nostris capitibus 2, 4, 6, 7, 14, apparet. (P. 55.)

Sigwinus^a sanctae Coloniensis aeclesiae solo nomine episcopus Fritherico^b confratri et coepiscopo² voluntariam tam devotissimi oraminis^c quam serviminis sui exhibitionem.

1. Cum nostris temporibus ultra modum tribulationibus variisque angustiis sancta aeclesia in suis membris affligeretur, adeo ut tranquillitas et pax ex integro desperaretur, compatiendo tot pressuris totque periculis subvenire illi Deo propitiante tractavimus et hoc tandem illi remedium consilio nostrorum fidelium providimus, ut pacem, quam peccatis nostris exigentibus continuare non potuimus, intermissis saltem diebus quantum nostri iuris fuit aliquatenus recuperaremus. Fecimus enim hoc et profecimus^d.

2. Convocatis igitur parrochianis nostris ad legitime conditum concilium, quod Coloniae in sancti Petri matrice aeclesia anno dominicae incarnationis millesimo LXXXIII, indictione VI, XII, Kal. Maii habitum est, ordinatis aliis, quod de his^e facere disposuimus, in publico recitari fecimus. Quod postquam ab omnibus aliquandiu diverso modo tractatum est^f et retractatum, Deo mediante in unum tandem conventum est, et tam clero quam populo pari voto consentientibus, quomodo et quibus^g per annum spacis observari debeat edocimus: videlicet ut a primo die adventus Domini usque ad exactum diem^h epyphaniae et ab intrante septuagesima usque in octavas pentecostes et per totam illam diem et per annum omni die dominica feriaque VI, et in sabbato, addita III temporum feria III,ⁱ omni^kque apostolorum vigilia cum die subsequente, insuper indifferenter omni die canonice ad ieiunandum vel^l feriandum statuta vel^l statuenda hoc pacis decretum teneatur: ut itinerantibus domique manentibus securitatis et quietis futissima sit traditio, ut cedes et incendia, predae et assultus nemo

124. a) S. 2; *deest* 3. b) F. 2, 3. c) oramus 3. d) profecimus 2. e) his 3. f) *deest* 3. g) qualiter 3. h) *deest* 1. i) *deest* 1; III^{re} 2. k) omniumque 1. l) et 3.

1. *Hoc loco repeti curat c. SS. XXI, 90 fragmenta pacis ab Henrico I. episcopo cum nobilibus diocesis Leodiensis a. 1082, Mart. 27 constitutae, quae servavit Aegidius Aureo-waldensis l. III, c. 15* decretum est, ut a primo die adventus Domini usque ad exactum diem epyphanie et ab intrante septuagesima usque ad octavas pentecostes infra episcopatum Leodiensem nemo arma ferat, nisi forte inde exiens ad alia loca aut inde domum revertens. Incendia, predae, assultus nemo faciat, nemo fuste aut gladio aut aliquo armorum genere usque ad collisionem membrorum aut interitionem in quempiam deseviat. Quod si hoc fecerit homo liber, hereditatem perdat, beneficio privetur, ab episcopatu expellatur. Servus autem sive ecclesiasticus amittat omne quod habet et dexteram perdat. Quod si culpatus fuerint contra pactionem hanc, liber iuretur cum duodecim. Qui vero liber non est, iudicio se purget, si tamen signa fuerint manifesta; alioquin cum septem se immunem esse probet. Incipiet autem observatio huius pacis sexta feria statim illucente aurora et durabit usque ad exordium diei, qui vulgariter appellatur dies lune, et observabitur per omnes festivitates, quae proprie in hoc episcopatu celebres habentur, et similiter per omnes illas, quas ubique universalis celebrat ecclesia, et maxime in festivitate sancti Lamberti et in dedicatione, et duos dies ante et duos dies post in utraque festivitate propter adventum et reditum ceteraque impedimenta. Denique etiam in ieiuniis quatuor temporum et in vigiliis predictarum festivitatum eadem lex et pactio tenebitur, excepto quod in illis arma licet ferre, ea tamen conditione, ne alieni noceatur. Hanc pactionem si quis violaverit, noverit se excommunicationi subiacere. — *Cf. de confirmatione huius pacis ab Henrico IV. imperatore facta Gesta abbreviata SS. XXI, 113; de confirmationibus Henrici V. assensu domini papae Aegidii l. III, c. 48 p. 94; Hadriani IV. papae ibid. l. III, c. 30 p. 105; Friderici I. imperatoris a. 1155 Stammf. Reg. 3725 ed. Boranus 'Recueil des ordonnances de Lège' l. 19; Renovamus etiam et confirmamus et imperiali auctoritate tenendam censuimus et servandam pacem Henrici episcopi in Leodiensi episcopatu.* *Cf. diam Nat.-sch. Forschungen' XXI, 287 et Hertberg-Frankel 'Forschungen' XXIII, 131 sq., qui tamen ex loco Gisleberti (SS. XXI, 491 l. 38) minus recte collegit, pacem Leodiensem iam ante a. 1071 constitutam esse 2) Monasteriaci, qui a. 1084 obit.*

faciat, nemo fuste et gladio aut aliquo armorum genere quemquam ledat, et ut nemo quamvis^m culpa faidosusⁿ ab adventu Domini usque in octavas epiphaniae et a septuagesima usque in octavas pentecostes tollere presumat arma, scutum, gladium aut lanceam vel cuiuscumque prorsus armaturae sarcinam.

3. In reliquis vero diebus, id est in dominicis et VI.º feriis omnique apostolorum vigilia cum die subsequente et omni die ad ieiunandum vel feriandum statuta vel statuenda, arma illis ferre licebit, ea tamen conditione^p ut nulli quolibet modo lesionem inferant.

4. Si necesse fuerit alicui infra^q spacium conditae^r pacis^s, id est ab adventu Domini usque ad octavas epiphaniae et a septuagesima usque ad^t octavas pentecostes, exire de nostro episcopatu in alium quo ista pax non tenetur^u, arma ferat, ita tamen ne alicui noceat, nisi^v impugnetur^w, ut se defendat. Reversus autem in episcopatum nostrum, statim arma deponat.

5. Si contigerit ut^x debeat obsideri castellum aliquod^y, per dies qui infra pacem comprehensi sunt ab impugnatione cessent, nisi ab obsessis impugnentur et repugnare cogantur.

6. Et ne haec pacis statuta traditio a quavis persona temere et^s impune violetur, huiusmodi violatoribus in commune ab omnibus est dictata^z sententia: Si liber vel nobilis eam violaverit, id est^a si^b homicidium fecerit aut aliquem vulneraverit vel quolibet alio modo defectaverit, absque omni sumptuum aut amicorum interventione a finibus confinium suorum expellatur totumque praedium eius heredes sui tollant; et si beneficium habuit, dominus ad quem pertinet illud recipiat. Si vero heredes aliquod illi, postquam expulsus fuerit, sustentaculum vel solatium impendisse inventi fuerint et convicti, praedium illis auferatur^c et regiae ditioni mancipetur. Quod si se purgare de obiectis voluerint cum XII, qui eque nobiles vel eque liberi fuerint, iurent.

7. Si servus occiderit hominem, decolletur; si vulneraverit, manu puniatur; si alio modo vel pugno sive fuste vel lapide percutiendo defectaverit, detondeatur et^d excorietur. Si autem cui imputabitur forefactum, negaverit^e [et] se^f innocentem probare voluerit, iudicio aquae frigidae se expurget, ita tamen ut ipse et nullus alius pro eo in aquam mittatur. Si autem timens vindictam, quae in eum dictata^g est, aufugerit, perpetuae excommunicationi subiacebit et in quocumque loco auditus fuerit, mittantur illuc litterae, per quas denunciatur omnibus, quod excommunicatus est et quod eum eo communicare nulli licitum est.

8. Non debet truncatio manuum in pueris fieri qui nondum XII annorum etatem impleverint^h, sed in illis qui ab hacⁱ etate, id est a^k XII annis, ad maiorem pervenerunt^l. Pueri tamen si pugnaverint, verberibus castigentur et a pugnando deterreantur.

9. Non ledit pacem^k, si quis delinquentem servum suum vel discipulum vel quolibet modo sibi subditum scopis vel^m fustibus cedi iusserit.

10. Excipitur etiam ab hac pacis constitutione, si dominus rex publice expeditionem fieri iusserit propter appetendos regni inimicos vel concilium sibi habere placuerit propter diiudicandos iusticiae adversarios.

11. Non violatur pax, si interim dux velⁿ alii comites vel advocati vel qui vice illorum funguntur placita habuerint et secundum quod lex habet in fures et predones et alios nocentes iudicia exereuerint.

424. m) qua vis 1; quavis 2, 3. n) faicosus 1—3; factiosus *emendarit Philippi*. o) in 3. p) ratione 3. q) intra 1. r) *sic pro* conditae 1—3. s) *deest* 3. t) in 1. u) tenetur 3. v) nisi si 1. w) impugnetur 2, 3. x) contingerit quod 3. y) *deest* 2. z) dicta 3. a) idem 3. b) *deest* 1. c) auferetur *corr.* 1. d) det. et *des.* 3. e) for. negaverit *des.* 1, 2. f) *se usque* vulnerit *des.* 3. g) *dicta* 2, 3. h) impleverint 2, 3. i) *deest* 1. k) *deest* 3. l) pervenerint 3. m) et 2. n) aut 2, 3.

12. Securitatis gratia omnibus precipue fideosis^o huius dominicae pacis statuta traditio est, sed non ut post expletam pacem rapere et prodari per villas et per domos audeant, quia quae in illos, antequam ista pax statueretur, lex et sententia dictata est, legitime tenebitur, ut ab iniquitate prohibeantur, quia predatores et grassatores ab hac
5 divina et ab^p omni prorsus pace excipiuntur.

13. Si quis huic piae institutioni contraire nititur, ut nec pacem cum aliis Deo promittere nec etiam observare voluerit, missam illi nullus presbiterorum in nostro episcopatu cantare presumat et nullam salutis curam impendat; et si infirmatur, nullus eum christianorum visitare audeat et viatico etiam in fine, si non^o resipiscit⁴, careat.

14. Summa vero Deo promissae^s pacis et communiter collaudatae ista erit, ut non solummodo^t nostris temporibus sed in perpetuum apud posteros nostros observetur, quia si quis eam irritare vel destruere aut violare praesumpserit, sive hoc tempore seu qui^p post^o multos annos circa finem seculi nasciturus erit, a nobis irrecuperabiliter excommunicatus est.

15. Non magis in comitum aut tribunorum vel potentum quam in^v totius communiter^w populi potestate et arbitrio constabit, ut vindictas superius^s dictatas violatoribus sanctae pacis inferant; et hoc diligentissime caveant, ne in puniendis amiciciam vel odium vel aliud, quod iusticiae contrarium sit, exerceant, ne si abscondi possunt delicta aliquorum abscondant, sed potius in publicum deferant. Nullus pro redimendis qui in culpa deprehensi fuerint pecuniam accipiat nec favore quopiam culpabiles adiuvari contendat, quia qui fecerit, intolerabile animae suae^v iudicium incurrit. Ac per omnes fideles meminisse oportet, non homini sed soli^o Deo hanc pacem promissam fuisse et tanto tenacius firmissque observandam esse. Quocirca universos obsecramus in Christo, ut ista pacis necessaria taxatio inviolabiliter custodiat, ut si
20 quis eam deinceps violare praesumpserit, omnino a sanctae ecclesiae filiis sequestretur et banno excommunicationis irrecuperabilis et anathemate mansurae perditionis dampnetur.

16. In ecclesiis vero et ecclesiarum cimiteriis honor et reverentia Deo prebeatur, ut si illuc confugerit raptor vel fur, minime interficiatur vel capiatur, sed tam
30 diu inibi obsideatur, donec fame urgente⁴ ad deditionem cogatur. Si aliqua persona reo arma, victum vel fugam moliri praesumpserit, aequalem poenam sicut reus sustinebit.

17. Clericos vero et omnes sub hoc^o ordine vitam degentes banno nostro interdicens laicali vindicta puniri, sed manifesto crimine deprehensi episcopo ipsorum praesententur. Unde laici decollentur, inde^b clerici degradentur; unde laici detruncentur,
35 inde clerici ab officiis suspendantur et cum consensu laicorum crebris ieiuniis et verberibus usque ad satisfactionem affligantur.

425. PAX DIOECESIS BAMBERGENSIS.

1085.

Mense Maio a. 1085 magna synodus episcoporum, qui partes imperatoris tenebant, Moguntiar congregata est, cui et ipse Henricus IV. intererat. Quae synodus inter alia

424. ^o) fideosis 1—3.   ^p) deest 2, 3.   ^q) nisi 2, 3.   ^r) resipiscit corr. 1.   ^s) prom. Deo 2, 3.
^t) ut solum modo non 1; ut non solum in 2; ut solummodo 3.   ^u) per 2.   ^v) deest 3.   ^w) communitatis 3.   ^x) in margine add. 1.   ^y) solo 1.   ^z) urgente 2.   ^{aa}) deest 2, 3.   ^{ab}) deest 2.

etiam Treugam Dei constituit tenendam¹. Huius Treugae scriptum esse id quod edituri sumus, primus Pertz statuit plerique viri docti eius opinioni consenserunt². Exemplavit id iam olim e codice Bambergensi membr. in folio, Ambrosii libros tres de officio ministrorum continente, saec. XII. b. m. Böhmer. Scriptum nostrum textu Pacis Sigivini Coloniensis nititur, plerumque illam de verbo ad verbum sequitur, abbreviatis seu decurtatis nonnullis sententiis; ampliavit textum nonnisi tribus locis: cap. 2 et 3 feria quinta addita est ceteris diebus pacis, cap. 3, quo arma ferre per omnes Treugae dies vetatur, denique cap. 16, quo mercatoribus, rusticis, mulieribus, clericis perpetua pax donatur. Si opinionem eorum sequeris, qui scriptum pacis Moguntinae nostrum esse contendunt, statuendum erit, patres Moguntiae congregatos pacem Coloniensem pro fundamento decre-
torum suorum posuisse, quod minime negaverim. At concedas, episcopos, cum decreta in scriptum redegerint, aliqua de se ipsis, de synodo sua, de imperatore praesente, qui decreta synodi certe auctoritate sua confirmaverit, intulisse. Talia autem frustra quaeres. Quae cum ita sint, ad sententiam traheris, scriptum nostrum nequaquam scriptum pacis Moguntinae esse, sed potius pacem continere, quem episcopus quidam, nimirum Rudbertus Bambergensis pro sua dioecesi, Sigivinum Coloniensem imitatus, a. 1085, fortasse ante synodum Moguntinam, constituit. (P. 55.)

1. Cum nostris temporibus ultra modum tribulationibus sancta ecclesia affligeretur, compatiendo tot pressuris totque periculis subvenire illi Deo propitiante tractavimus, ut pacem, quam peccatis nostris exigentibus continuare non potuimus, intermissis saltem diebus aliquatenus confirmarem³.

2. Anno dominicae incarnationis MLXXXV, indictione VIII, Deo mediante tam clero quam populo pari consentientibus voto constitutum est, ut a primo die adventus Domini usque ad exactum diem epiphaniae et ab intrante LXX. usque in octavas pentecostes et per totam illam diem omnique feria V, VI, sabbato, dominica die usque ad ortum solis secundae feriae, addita
feria IIII, quatuor temporum omnique apostolorum vigilia cum die sequenti, insuper omni die canonice ad ieiunandum vel feriandum statuta vel statuenda hoc pacis decretum teneatur: quatenus iterantium domique manentium securitatis sit tutissima traditio, ut cedas et incendia, predas et assultus nemo faciat, nemo fuste aut gladio aut aliquo armorum genere quemquam ledat, et nemo quamvis culpa faecosus⁴ ab adventu Domini usque in octavas epiphaniae et a LXX. usque in octavas pentecostes tollere arma presumat, sentum vel gladium vel lanceam vel cuiuscunque prorsus armaturae sarcinam.

3. Similiter in reliquis diebus, id est^b dominicis, V, et VI, feria, sabbato omnique vigilia apostolorum cum die subsequenti et omni die ad ieiunandum sive feriandum canonice statuta vel statuenda non licet arma ferre nisi longe euntibus, ea tamen conditione, ut nulli quolibet modo lesionem inferant^c.

4. Si necesse fuerit alicui infra spacium condictae pacis in alium locum, quo pax ista non observetur, ire, arma ferat, ita tamen ne alicui noceat, nisi impugnetur, ut se defendat. Reversus autem iterum arma deponat.

5. Si contigerit ut castellum obsideatur, per dies qui infra pacem comprehensi sunt ab impugnatione cessent, nisi ab obsessis impugnetur^d et repugnare cogantur.

6. Et ne haec pacis statuta traditio a quavis persona impune violetur, ab omnibus dicta est sententia: Si liber vel nobilis eam violaverit, id est^b si homicidium fecerit aut aliquem vul-

425. ^a) faecosus *cod.*   ^b) idem *cod.*   ^c) inferat *cod.*   ^d) impugnetur *cod.*

1) *Testante Ekkeharde* (SS. VI. 205): Synodus Moguntinae habetur, cui interfuit imperator, ubi praesentibus legatis Romanorum omnes episcopi rebelles imperatori deponendi indicantur, ceteri vero anathemate, ut videbatur, condemnantur. Ibi etiam communi consensu atque consilio constituta est pax Dei.   2) *E. g. Kluckhohn 'Gesch. des Gottesfriedens' 76, Giesebrecht III, 1170, Hertzb. Frankel 'Forschungen' XXIII, 138 sq. Dubium morit Waitz VI, 434 n. 3.*

neraverit aut alio quolibet modo defectaverit, absque^{c)} omni sumptuum aut amicorum interventione finibus confinium suorum expellatur totumque predium eius heredes sui tollant, et si beneficium habuerit, domibus ad quem pertinet illud accipiat. Si vero heredes sui aliquid illi, postquam expulsus fuerit, subsidium et sustentaculum impendisse inventi fuerint et convicti, 5 predium illis auferetur et regiae dignitati mancipetur. Quod si se de obiectis purgare voluerint^{d)}, cum XII qui eque nobiles ac liberi fuerint iurent.

7. Si servus occiderit hominem, decolletur; si vulneraverit, manu dextra truncetur; si alio modo vel pugno vel lapide sive fuste vel quolibet modo percutiendo defectaverit, verberetur et decapilletur. Si autem cui imputatur se innocentem probare voluerit, iudicio aque 10 frigide se expuret, ita tamen ut ipse et nemo alius pro eo in aquam mittatur. Si autem timens iudicium, quod in eum dictatum est, aufugerit, perpetuae excommunicationi subiaceat, et in quoenique loco auditus fuerit, mittantur illuc litere, quibus denuntiatur illum excommunicatum esse et quod cum eo nulli communicare liceat.

8. Non debet truncatio manuum in pueris fieri, qui nondum etatem XII annorum impleverint; si qui hanc [pacem] transgressi sunt pueri, tantum verberibus castigentur.

9. Non infringit pacem, si quis delinquentem servum vel discipulum vel quolibet modo sibi subiectum scopis vel fustibus cedi iusserit.

10. Excipitur etiam ab hac pacis constitutione, si dominus imperator publice expeditionem fieri iusserit propter appetendos regni inimicos vel concilium sibi habere placuerit propter diu- 20 dicandos iusticie adversarios.

11. Non violatur pax, si interim dux aut alii comites vel advocati vel qui vice^{e)} illorum funguntur placita habuerint et secundum quod lex habet in fures et predones et alios nocentes iudicia exercuerint.

12. Securitatis gratia omnibus precipue faucibus^{h)} huius dominice pacis statuta est tradicio, 25 sed non ut post expletam pacem rapere et predari per villas et per domos audeant, quia que in illos, antequam ista pax statueretur, lex et sententia dictata est, diligentissime tenebitur, ut ab iniquitate probeantur, quia predatores et grassatores ab hac divina pace et ab omni prorsus excipiuntur.

13. Si quis huic pacis constitutioni contraire nititur, ut nec pacem Deo promittere nec 30 etiam observare voluerit, missam illi nullus presbiterorum cantareⁱ⁾ presumat et nullam salutis curam impendat; si infirmetur, nullus christianorum eum visitare presumat, et viatico etiam in fine, nisi respiciat, careat.

14. Si quis autem illam sive in presenti tempore sive in perpetuum apud posteros nostros violare presumpserit, a nobis irreperabiliter excommunicatus est.

15. Non magis in comitum vel tribunorum sive quorumlibet potentum quam in totius 35 populi communitate potestate constare sanximus, ut vindictas supramemoratas violatoribus sancte pacis inferant; et hoc diligentissime caveant, ne in puniendo amicitiam vel odium vel aliud quod iustitiae contrarium sit exercent, ne delicta aliquorum abscondant, sed potius in publicum proferant. Nullus pro redimendis qui in culpa deprehensi fuerant pecuniam ac- 40 cipiat.

16. Mercatores in itinere quo negotiantur, rustici dum rusticali operi arando, fodiendo, metendo et aliis huiusmodi operam dant, omni die pacem habeant. Mulieres autem et omnes sacris ordinibus aditulati perpetua pace fruantur.

17. In ecclesiis vero et ecclesiarum cimiteriis honor et reverentia Deo prebeatur, ut si illuc 45 confugerit raptor vel fur, minime capiatur, sed tandem ibi obsideatur, donec fine cogente ad deditionem cogatur. Si aliquis defensionem reo, arma, victum vel fugam moliri presumpserit, equali pena sicut reus subiacebit.

17. 18. Banno etiam nostro interdiciamus, ne aliquis sacri ordinis huius sanctae pacis transgressor convictus laicali vindicta puniatur, sed episcopo presentetur. Unde laici decolentur, inde clerici degradentur; unde laici detruncentur, inde clerici ab officiis suspendantur et consensu laicorum crebris ieiuniis et verberibus usque ad satisfactionem affligantur. Amen.

426. PAX DEI INCERTA.

5

(saec. XI. ex.)

Reperitur in 1) codice tabularii Monasteriensis L. 228 (olim Abdinghofensi Viclini) saec. XII, ubi succedit Paci Sigurini Colonienensis; iterum contulit Waitz; et in 2) codice bibliothecae Lugduno-Batavae (olim Werthinensi) saec. XI, in quo et saeculo XIII. iterum descripta habetur; exemplavit olim Pertz; inscriptio Iuramentum pacis Dei, sicut in scripto Pacis Henrici IV. a. 1103 (supra nr. 74), indicat, decreta quae sequuntur eam scripti Pacis partem esse, quae ab omnibus sacramento firmanda erat. Quod probatur distincte capite II, ubi decretum sistitur, quod non iuramento sed tantum promissione ore et manu facta roboratum est. Cum cap. II episcoporum et cap. 6 principum terrae mentio fiat, hanc Pacem Dei in magno concula, fortasse totius imperii constitutam esse iudicaverim. Quis enim principibus terrae multam comminari potens fuisset nisi conventus principum ipsorum? Quae cum ita sint, quaeritur, decreta nostra nume pars sint pacis a synodo Moguntina a. 1085 mense Maio constitutae? (P. 58.)

Iuramentum^a pacis dei.

1. Ab adventu Domini usque ad proximum^b diem lunae post epyphaniam, item a septuagesima usque ad octavam pentecostes, item^c in omnibus vigiliis et ferialibus festis, et tribus diebus in omni septimana, scilicet a vespera V. feriae usque ad diluculum II. feriae, pax sit ubique, ita ut nemo ledat inimicum suum.

2. Qui occiderit, capitalem subeat sententiam. Qui vulneraverit, manum perdat. Qui pugno percusserit, si nobilis est, libra componat; si liber aut ministerialis, decem solidis; si servus, cute et capillis.

3. Omnis domus, omnis area pacem infra septa sua habeat firmam. Nullus invadat, nullus effringat, nullus infra positos temere inquirere aut violenter opprimere praesumat. Qui presumpserit, cuiuscumque sit conditionis, capite plectatur.

4. Si fugiens aliquis inimicum vel suum vel cuiuslibet septum intraverit, securus inibi sit. Qui vel hastam vel quidlibet armorum ultra sepem post eum immiserit, manum perdat.

5. Cuiusque vero violatio huius pacis imposita fuerit et ipse negaverit, si ingenuus est aut^d liber, XII probatis se expurget; si servus, tam lito^e quam ministerialis, iudicio aquae frigidae, ita scilicet ut ipsemef^f in aquam mittatur.

6. Si furtum acciderit aut rapina aut bellum patriae ingruerit, et clamor more patriae exortus fuerit, armati omnes insequantur, et in eundo et redeundo pacem unus-

426. a) praecedit signum crucis in 2. b) proximam 1. c) ut 2. d) sive 2. e) lito 2.

f) ipse mox 2.

1) *Similia protulit Hertzberg-Fränkell 'Forschungen' XXIII, 157.*

quisque⁸ habeat. Qui vero absque inevitabili necessitate se subtraxerit, si principum terrae aliquis est, X libras, si nobilis, V, si liber aut ministerialis, II, si lito aut servus^h, V solidos persolvat aut eutem et capillos perdat.

7. Qui excommunicatum vel quibuslibet sceleribus dampnatum sciens receperit et contra leges vel divinas vel humanas defenderitⁱ, sententiam dampnati defensor subeat.

8. Viatori hospitium nemo^k denegat. Necessaria si habet, aequo sibi precio vendat, si non habet, a vicinis qui habent eadem conventionem acquirat. Si hospitium negaverit et necessaria vendere vel acquirere neglexerit, magistrum villae viator^l appellet^l, qui convocatis civibus^m suis rogataⁿ negantem ad praesens decapillatum exoriet. Viator^o si importunus extiterit et violentiam in hospicio exercuerit, vicinos suos hospes convocet, iniuriam denunciet, quorum consilio satisfactionem exigat et recipiat. Quibus si viator non acquieverit^p, ut raptor dampnetur^q. Viator si necesse habuerit, duos in agro manipulos, aut si multum tres, equis suis tollat, quos in eodem^r agro, aut in proxima villa depascat. Pascua pratorum et poma^r nullus prohibeat.

9. Fugitivum servum nullus defendat^s. Qui defenderit, poenam fugitivi subeat.

10. Qui convicia in alium dixerit, si miles, baculis multetur, si rusticus, scopis verberetur^t.

11. Hic finis iuramenti. Quae vero sequuntur, ore omnium laudata^u et in manus episcoporum promissa et hanc roborata^v sunt: In omni pacis tempore predicto nullus arma ferat, nisi illa quam prescripsimus^w necessitas exigat.

¶21. PAX BAWARICA.

(1094)

Servavit cum codex Monacensis lat. 6294 (Frising. 94) fol. 165^v manu saec. XII. exaratum, descripsit iam olim vir ill. b. m. Förtinger, vulgarit Pertz: Archiv VII, 797. Quam editionem repetivit Kluckhohn: Geschichte des Gottesfriedens p. 83 not. 17. Codicem iterum collato edidit Waitz: Urkunden zur Deutschen Verfassungsgeschichte ed. I, p. 14 nr. 5, ed. II, p. 39 nr. 12. Nos codicem a. 1889 de novo inspeximus. Cum Pertz et Stumpf hanc pacem ab Henrico V, imperatore a. 1122 emanasse indicarent, Waitz et ipse prius eam pacem regum esse et fortasse ad a. 1097 pertinere arbitratus est, quo anno Henricus IV, imperator teste Ekkeharde¹ ex Italia rediit Moguntiae cum principibus colloquium de pace habuit circa Kalendas Decembris. Postea vero inclinavit ad sententiam viri d. Hertzberg-Fränkeli, qui Forschungen zur deutschen Geschichte² XXIII, 146 sq. dubitationem morcus gravissimam Welfonis potius ducis Bavarici pacem esse statuit, cum evanescit cap. 1 extra regnum nostrum et cap. 5 noster exercitus non solum a rege sed etiam a ducibus Bavariae hoc tempore usurparentur. Cuius iudicio prorsus accedentes, pacem nostram cohaerere cum iis, quae a Bernoldo ad a. 1093

426. ⁸) un. pacem 2. ^h) servus aut lito 2. ⁱ) defenderet *corr.*, defenderit 2. ^k) nemo hosp. 2. ^l) appellat 1. ^m) vicibus 2; *at apogr. saec. XIII.* civibus. ⁿ) quesita 2. ^o) vero *add.* 2. ^p) acquieverit 2. ^q) *hic sequitur in 2 cap. 9.* ^r) et poma *des.* 2. ^s) prohibeat 1. ^t) exorietur 1. ^u) *hic finis apographi.* ^v) roborata 2. ^w) praesens rerum 2.

et 1094 tradita sunt, cum viro docto statuimus. De conventu a. 1093 Ulmae habito, narrat Bernoldus¹: deinde firmissimam pacem tam duces quam comites, maiores quam minores se observaturos a VII. Kal. Decembris usque in pascha in duos annos iuraverunt . . . Hanc pacem singuli principes qui convenerunt, unusquisque (*sic legendum*) per potestatem suam usquequaque iurare fecerunt. Et idem² ad a. 1094: Welfo dux Baioariae 5
firmissimam pacem, quam dudum cum Alamannico duce Berthaldo et reliquis Alamanniae principibus iniciavit, usque Baioariam, immo usque ad Ungariam propagavit. Francia quoque Teutonica et Alsatia eandem pacem in suis partibus se observaturas iuramento decreverunt. Haec tamen pax in Alamannia maxime invaluit, eo quod principes eius quisque in sua potestate iusticiam facere non cessaverint; quod reliquae 10
provinciae nondum facere decreverint. *Pacem marchiae Istriae infra nr. 428 dandam et fortasse etiam Pacem Alsatensem ex ista ducum Baioariae et Alamanniae opera originem traxisse, haud ab re esse videtur.* — Stumpf, Reg. 3218. (P. deest.)

1. Omnibus ecclesiis earumque atriis, monachis, clericis, conversis, mercatoribus, exceptis his, qui equos extra regnum nostrum vendunt, pacem iuravimus, et his, qui etiam eandem pacem nobis iurant vel iuraverunt vel iuraturi sunt; et hoc sacramentum servaturi sumus hinc ad pascha et inde³ ad duos annos.

2. Confirmatum est etiam iureiurando, ut si quis furtum fecerit in pretio unius solidi, verberetur et dupliciter solvat.

3. Si quis ultra precium quinque solidorum furetur aut pacem violare praesumpserit aut virginem rapuerit, oculi eius eruantur aut pes aut manus abscidantur.

4. Qui virginem rapuerit, si in aliquo castro obsideatur, castrum diruatur, perfuga diffinitum³ patiatur.

5. Si coniuratores^b nostri aliquem de supradictis causis reum insequentur vel noster exercitus pro communi causa aliquo ierit, tantum quis accipiat quantum sibi 25
et equo suo sufficiat, cetera ibidem relinquat.

6. In omni itinere fenum, herba ac lignum edificiis non adaptatum licenter aufertur.

7. Si qua conquestio de prediis et beneficiis oriatur, apud rectores nostros discutatur. 30

428. PAX MARCHIAE ISTRIAE.

(c. 1094—1102)

Erstat in bibliotheca municipali Utinensi membrana ut videtur authentica⁴, forfice mutilata (0,31 × 0,12 m.), quam a. 1888 contulit vir d. Simonsfeld. Edita est a Kandler 'Codice diplomatico Istriano' ad a. 1060, quem secutus est Schumi 'Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain' I. 68 nr. 60. Cum Kandler pacem Udalrico I, marchioni Istriae (1053—1070) vindicaverit, Schumi meliorem iure eam Udalrico II, e gente Wimariensi oriundo attribuit, qui, ut vir doctus probavit⁵, a. 1093—1102 marchiam rexit et deinde in Thuringiam se convertens a. 1112 mortuus est. Engelbertus comes, cuius

427. a) idem cod. b) sic iuratores cod.

1) SS. V. 457. 2) SS. V. 458. 3) Id poenam in cap. 3 diffinitum significare videtur. 4) *Fuit olim abbas Parona Utinensis professoris.* 5) 'Archiv für Heimathskunde' I, 193 sq.

cartula facit mentionem, est primus quem cognovimus comes Goriciae. Ni fallimur, haec pax instituta est monente Welfone duce Baiariae, de quo narrat Bernoldus ad a. 1094 (v. supra nr. 427). Lineae cartulae sine intervallis exaratae sunt; finem seu initium linearum nota duarum linearum insinuvimus. (P. deest.)

5 Forma sacramenti domini W. marchionis et domini comitis Hengelpreti^a et episcoporum et Hystrie magnatum fiet in hunc modum.

1. Quod ipsi iurabunt^b omnes homines civitatum, castellorum et villarum, qui ad hanc cartulam iurabunt. ¶ in marchia Hystriae contra omnes homines, qui eos molestare voluerint, bona fide sine omni fraude, et hanc cartulam infra tempus constitutum firmam
10 obtinebunt, et^c manutenere^d bonum statum et honorem totius Hystriae.

2. Simili modo paysani iurabunt eis et tantum plus, quod omnes honorem domini W. marchionis Hystriae bona fide sine omni fraude obtinebunt.

3. Statutum est ut, si aliquis paysanorum sine ratione vel iudicio aliquem paysanorum occiderit, quod Deus advertat^e, personam amittat et bona sua omnia in duas
15 partes dividantur, ita ut una medietas sit propinquorum mortui et alia domini W. marchionis et loci offensionis, salvo alio iure ipsius marchionis; et sit homicida inimicus domini marchionis et omnium Hystriae paysanorum in perpetuum, nisi prius gratiam propinquorum occisi invenerit; et in aliquo loco paysanorum Hystriae non recipiatur. Qui si inventus fuerit et querimonia de eo venerit . . . . .

20 . . . . . ¶ capere si possunt^f et de eo rationem facere vel eum nuntio marchionis presentare, qui de ipso iusticiam^g faciat^h. Et si homicida dixerit, se defendendo fecisse homicidium] . . . . .

25 . . . . . ¶ tate pugnam facere non poterint. Tunc dominus marchio W. cum commune illius loci debent pugnam facere per campio[nem] . . . . .

30 . . . . . ¶ mittet vel eam recuperabit XL libr. Ven.^h Ad W. march.ⁱ et a loco . . . . . ss . . . . .

429. PAX ALSATIENSIS.

(saec. XI. ex.)

35 *Hanc pax, quae Trevigam Dei integram in se recepit, primum edita est a Beato Rhenano Rerum Germanicarum libri III ed. a. 1532 p. 97, quam editionem repetiverunt Goldastius Constitutiones imperiales II. 47 et Kyriander Commentarium de origine et statu civitatis Augustae Treverorum (s. l. et a., sed ante a. 1603, iterum recusum Bisponti 1693) p. 100. Deinde Grandidier eam debet Histoire d'Alsace Preuves I. p. CCLXV ex mscr. bibliothecae Beati Rhenani quae servatur Selestadii. Editionem Beati Rhenani*

40 428. ^a) Hengelpreti or.   ^b) sic, non iurabunt or.   ^c) et — Hystriae ab eadem manu supra lin. add. or.   ^d) manutenere or.   ^e) sic or.   ^f) possunt — iusticiam in rasura eadem manu or
^g) ciam faciat ab eadem manu supra lin. add. or.   ^h) libr. Ven. or.   ⁱ) march. or.

reperitur videtur Strobel 'Geschichte des Elsasses' I, 279 not. Tum Waitz 'Urkunden zur Deutschen Verfassungsgeschichte' ed. I. nr. 6, ed. II. nr. 13 editionem paravit ope priorum editionum. Codex Beati Rhenani nostris temporibus in eius bibliotheca, quae adhuc in urbe Schlettstadt asservatur, iam non reperitur¹. Pacem Alsaticensem, quae a compluribus viris doctis opus falsarii esse putabatur, ab aliis tempore Henrici III. et Leonis IX. papae attributa est², Hertzberg-Fränkeli et Waitz saeculo XI. exeunti seu XII. incerti recte vindicarunt. Waitz enim animadvertit, nonnulla eius enuntiata in chartis Ottonis episcopi Argentinenensis (1085—1100) eiusque successoris Cunonis (1100—1123) eodem modo usurpata esse³. (P. deest.)

Notum sit omnibus pacem cupientibus, qualiter Alsatienses eum suis primatibus subnotatam pacis conditionem^a iuxta conprovincialium suorum decretum coniuravere et coniuratam perpetuo, prout homini licet, in hunc modum confirmavere:

1. Pacem vero precipue et semper et ubique omnibus ecclesiis et earum atriis, pacem clericis omnibus et feminis, mercatoribus, venatoribus et causa orationis trans-euntibus et agricolis, dum operantur in agris, vel ad agrum exeuntibus vel redeuntibus.

2. Huius autem conditionis observantiam in dies et in tempora considerate distributam, a vespera scilicet quarte ferie usque ad ortum solis ferie secunde et in legitimis vigiliis et in canonisatis sanctorum festivitatibus et in quatuor ieiuniorum temporibus et ab adventu Domini usque ad octavam epiphaniae et a septuagesima usque ad octavam pentecostes, ita iureiurando sanxere, ut nullus in huius conditionis termino arma ferat, exceptis necessario transeuntibus, exclusis omnibus publicis regie maiestatis hostibus.

3. Quicumque autem in prenomatis diebus et temporibus aliquem suum coniuratore aut rapina aut incendio aut captivitate aut aliqua temeraria presumptione infra curtis aut domus ipsius conseptum aut conclave invaserit aut aliquem ad sanguinis effusionem temere perusserit, liber capitali sententia^b puniatur, servus autem manu privetur.

4. Si quis huius conditionis^c reum occultaverit vel occultatum aufugere fecerit, ipse rei damnationi subiacet.

5. Et quisquis furore vel aliqua hostili occasione coniuratores suos iniuste acclamaverit vel temere evocaverit, et liber et servus prefata damnatione puniatur.

6. Et si quis aliqua intentione quasi reus acclamatus fuerit et ipse innocentie sue expurgationem appellaverit, liber vel personatus serviens, si infra patriam est, post VII dierum inducias cum totidem sue comparitatis testibus, plebeius autem et minoris testimonii rusticus aque frigide se expuret^d iudicio.

7. Si quis sieli unius aut duorum pretii furtum aut predam fecerit, corium cum capillis perdat; si secundo vel terti vel quinque sielorum furtum vel rapinam fecerit, manu privetur; si tertio, absque omni dubietate suspendatur.

8. Si autem publica imperatoris expeditione aut conditionali^e excitati fuerint acclamatione, tribus diebus proprio pergant victu. Si autem iter prolixius fuerit, eabal-

429. ^a) sic enuntiati; editionem R. G.   ^b) summa R. G.   ^c) conditionis R. G.   ^d) se expuret in G supra legitur post testibus.   ^e) conditionali R. G.

1) Cf. Goecke 'Die Anfänge der Landfriedensrichtungen in Deutschland' p. 37 not. 3.   2) V. Hertzberg-Fränkeli 'Forschungen' XXIII, 151 sq.   3) For conditio pro pactum legitur in charta Ottonis a. 1097 (Schöpflin 'Alsacia diplomatica' I, 178); enuntiatum alii sine comparitatis (c. 6) in chartis Ottonis a. 1096 (Grandjean II, p. CLXXI et Wardlewin 'Nova subsidia' VII, 11. 30), in chartis Cunonis a. 1105, 1116, 1119 (Urkundenbuch der Stadt Strassburg I, nr. 65, 69, 73); sententia quanto imiores tanto negligentiores incipiunt chartae Ottonis a. 1096 (Grandjean II, p. CLXX) et Cunonis a. 1105 (Urkundenbuch der St. Strassburg I, nr. 65), a. 1119 (ibid. nr. 73).

lorum tantum cibaria et ad vescendum sumant necessaria, et nihil preter herbam, olera, poma, ligna et que ad venatoria pertinent exercitia tollere presumant.

9. Equi autem admissarii, qui^f vulgariter stuot vocantur, et vinee et segetes sub hac pacis conditione perpetuo permaneant, nisi forte aliquis ad pascendum equum suum in transeundo indigeat,umat quod in pascendo sufficiat, in via tamen publice.

10. Quod quisque ante huius conditionis decretum aliquo vel proprietatis vel regiminis iure possedit, et nunc eodem iure possideat.

11. Si quis autem sese ab huius pacis sacramento subduxerit aut iurasse falso confessus fuerit, prenotato testium numero predictoque testimonii iudicio, si infra huius decreti terminum conversari voluerit, affirmet. Et si affirmare noluerit vel aliqua occasione contradixerit, aut conditionali^o legi subiaceat aut discedens discedat.

12. Summopere autem omnibus huius decreti invigilandum est et providendum auctoribus, ne quid in hac conditione temere agatur et sine discretione.

13. Ad huius sacramentum iniiores semper inducantur vel etiam cogantur, hoc attendentes, quia quanto iniiores tanto negligentiores.

14. Et ne tam utile tamque^o sacrosancte pacis decretum odiose negligatur, a sacerdotibus diligenter caveatur, et quia Leonis pape banno sancitum est, cunctis dominicis diebus constanter doceatur: et semper in quarte ferie vespera Dei pacis adventus, ut oportet, cum sonitu campanarum publice indicetur.

430. PAX ALAMANNICA.

(1104? 1108?)

Erstat in codice Monacensi lat. 3739 (August. eccl. 39) marginibus et spatio vacuo foliorum 69—71 manu saec. XII, in. inscripta, eadem ut videtur manu, quae Pacem Moguntinam a. 1103 intulit. Finis deperit, una linea marginis inferioris folii 71 iam abscessa in codice¹. Non minus pacis scriptum esse, Wartz 'Deutsche Verfassungsgeschichte' VI, 438 not. 2 contendit et Eggert 'Studien zur Geschichte der Landfrieden' (Göttingen 1875) p. 19 ff. probare nisus est. Quorum opinioni adstipulari non possumus, quamquam concedendum est, scriptum pacis genuinum nobis serratum non esse. Caput 2 certe falso iam loco positum et fortasse textui genuino posteriore tempore superadditum est². Pacem nostram quodammodo coluerere cum Pace imperiali Moguntina anni 1103, inter viros doctos constat. At an recte indicaverit vir d. Goecke ('Die Anfänge der Landfriedensaufstellungen in Deutschland', Göttingen 1874), qui p. 82 Pacem anno 1104 vindicat³, dubitari licet. Cum Pax imperialis in festo pentecostes a. 1107 terminaretur et Pax Alamannicae terminus a pascha usque ad sequens pascha, terminus autem iuramenti in festo S. Mariae (Febr. 2)

129. 1) quod B. G. 2) dumque G.

1) In margine inferiore folii 72 hupatur nos & con, quae ultima totius Pacis verba fuisse videntur, non vero cum voce advocatio coniungenda sunt. 2) Super voce debet, qui finitur caput 1, in codice positum est signum X. Idem signum in initio capitis 2, quod caput in margine eadem manu libris minoribus additum est, curatum fuisse ad nunc abscessum esse videtur. Cum caput 3 et ipsum voce debet finitur, fortasse caput 2 post caput 3, loco sane aptiore, a librario curandum erat. 3) Prooed ad verba Placidii Beami 'Gesch. der Bischöfe von Augsburg' II, 29 'Nach dem Decanats-Chartularum p. 107 hat Herimann in diesem Jahre zu einem von Friedrich Herzog von Schwaben geschlossenen Frieden seine Einwilligung erteilt'.

constitueretur, conventio principum inente anno 1108 demum facta esse videtur. Sed et hoc in dubio relinquamus oportet, cum fortasse Pax imperialis, Heinricho rege contra patrem rebellante, in irritum sit redacta.
(P. 61.)

Talis^a pax iurata est a duce Friderico et a multis comitibus, episcopo Augustensi et Bistetensi episcopo et utriusque prioribus consencientibus. 5

1. Clerici et ecclesiae et cimiteria et dotes aeclesiarum pacem habeant^b; similiter omnes homines pacem habeant in domibus et in quolibet aedificio et in curiis etiam infra legitimas^c areas domuum, quas houestete vulgo vocamus, sive sint septae seu nulla sepe sint circumdatae. Mulieres nullius violentiam paciantur. Mercatores et agricolae pacem habeant. Nullus omnino pro sola causa pecuniae capiatur. Si quis predictam pacem infregerit, manum perdere debet. 10

2. Si^d quis inculpatus fuerit pro furto vel pro aliqua culpa istius cor[r]uptae pacis, [il]le in quo pax [e]corrupta est [v]adat ad par[r]ochiam accusati [et] dicat populo: '[III]e N. in hac re [cor]rupit pacem [in] me'. Et det sibi [in]ducias per quatuordecim [d]ies. Si non habue[ri]t iusticiam infra quatuordecim dies, [s]ecundo inducietur [s]ibi per 15 quatuordecim dies, et tercio det sibi inducias per quatuordecim dies; et si inculpatus ad satisfactionem non venerit, reus sit corruptae pacis.

3. Haec pax hinc usque pascha et a proximo pascha usque ad sequens pascha permanere debet.

4. Si^e quis minus quam LX denarii valeant furetur, depiletur et virgis exorietur 20 et in utraque maxilla ferro usque ad dentes uratur. Si quis LX denarios^f vel plus quam LX denarii valeant furetur, manns ei abcidatur.

5. Hanc pacem unusquisque ante proximum festum sanctae Mariae¹ debet iurare vel cum iuramento VII veracium suae condicionis^g virorum debet se expurgare, quod ipse non audierit ab aliquo hanc pacem esse iuratum; qui hoc non fecerit, manum 25 perdat.

6. Si quis corruperit istam pacem et aufugerit et latere voluerit, donec ista pax transierit, si quandoque reversus fuerit, eandem penam paciatur, quam modo pati deberet.

7. Si quis noluerit iurare dicens: 'nulli noceo, nec quisquam noceat mihi', et qui sciens corruptorem pacis paverit vel^h receperit vel tutatus fuerit vel pro pecunia vel aliquo modo aufugere eum permiserit, eandem penam quam violator pacis subire debet.

8. Si quis corruptor pacis aufugerit, dux vel comes vel advocatus vel quilibet rector, sub cuius regimine prius fuerat, predia violatoris pacis auferat et obtineat tamdiuⁱ, quamdiu corruptor pacis vivat, et post corruptoris pacis mortem hereditatem heredes 35 eius assequantur². Dominus autem, a quo beneficia violator pacis obtinuit, beneficia auferat.

9. Si corruptor pacis se in aliqua municione abseonderit^k, ille, in quo pax fuit corrupta, faciat apud populum proclamationem et persequatur reum per unum diem¹ et per noctem et cum populo municionem obsideat per tres dies et per tres noctes; 40 et si municio expugnari non potest infra tres dies, dux vel comes cum maioribus ad destruendum castellum advoceatur.

430. ^a fol. 69 in margine inferiore cod.   ^b fol. 69^r per totam paginam cod.   ^c superser. cod.

^d Si — pacis c. 2 in margine eadem ut videtur manu addita sunt; incis inclusa iam abscisa sunt in cod.   ^e hic nova linea in cod.   ^f LX denarios superser. cod.   ^g suae condicionis superser. cod.   ^h fol. 70 in marg. laterali cod.   ⁱ fol. 70^r in marg. laterali cod.   ^k abseonderit supplicat eadem manus cod.   ^l fol. 71^r in marg. laterali cod. 45

1) Hoc videtur esse festum purificationis, Febr. 2.   2) Aliter in Pace Moguntina a. 1103 (supra nr. 74) et in Pace Friderici I. a. 1152 (supra nr. 110) c. 2.

10. Si quis cum laqueis vel cum pedica, quam vulgo drüch dicimus, silvestria animalia, scilicet cervos, huiolos, capreas, [cap]reolos, lepores et^m cetera ceperit, dominus suus omnia quae habet ei auferat, possessor vero terrae, in qua fera capta fuerit, manum eidem vel dimidiam libram denariorum pro manu auferat. Excepiuntur advocatio . . .

431. PAX DIOECESIS CONSTANTIENSIS.

(1105) Oct. 21.

Narratio historica legitur in codice Manucensi fol. 3739 (August. cecl. 39) manu saec. XII. in, in margine inferiore foliorum 9' et 10' inscripta. Continet nonnisi praemia ecclesiastica, quae iis assignantur qui pacem servaverint, et poenas ecclesiasticas iis affligendas qui pacem ruperint. Cum legatus quidam apostolicus conventui interfuisse tradatur et Gebhardus episcopus Constantiensis inde ab a. 1089 usque ad obitum (a. 1110) ipse manere legationis apostolicae fungeretur, neque vero in scripto nostro hoc titulo insigniretur, pacem post annum 1110 demum statutam esse, viri d. Giesbrecht (Gesch. der deutschen Kaiserzeit III, 1181) et Goecke (Die Anfänge der Landfriedensaufrichtungen in Deutschland p. 83 sq.) opinati sunt. Equidem autem dubito, pacem tempore Udalrici I. episcopi vindicare, cum Udalricus a. domini 1118 consecratus sit¹, et in title codicis nostri pacem post hanc annum poni videtur. Quapropter argumentum istud parcipendum esse censeo et eorum potius sententiae adstipulor, qui pacem a. 1105 promulgatam et legatum Richardum episcopum Albaniensem fuisse indicaverunt². Editionem Pertzianam repetiverunt Fontes rerum Beruensium I, 358. (P. 61.)

Domnus Constantiensis episcopus in magno conventu abbatum, clericorum, laicorum, in presentia apostolici legati, qui etiam illo in tempore ut creditur Dei providentia supervenerat, haec subsequencia omnibus astipulantibus et collaudantibus statuit. Convenit enim, ut pacem usque in pentecosten faceret, ut quisquis huic paci concordaret et firmam custodiret, haec gratia donaretur: In quocumque monasterio sui episcopatus clericorum, monachorum in conventu cantabuntur VII missae, XII pauperes ter pascentur, praeterea singuli presbyteri singulas missas, ceteri litterati singuli L psalmos, conversi L paternoster. Defunctis vero fiet quicquid illis, qui communionem fraternitatis eorum acceperunt. Insuper universi sacerdotes totius episcopatus singuli tres missas cantabunt; illis vero, qui interim obierint, singuli singulas missas; pascentque singuli singulos pauperes. Praeterea penitentibus VII annorum duo anni ab episcopo condonabuntur. Haec de publica pace statuta sunt XII. Kal. Novembris; quam qui servaverit, hanc gratiam habebit. Ab hac vero die quicumque deliquerit in aeclesiis eorumque appendiciis, in sacerdotibus sive in quibusque ordinatis personis, in monachis et conversis vel in quibuscumque ad iudicium episcopi pertinentibus, de communi consensu decretum est, ut vivus et defunctus, nisi resipuerit, communione

430. ^{m)} fol. 71' in marg. inferiore cod.   ⁿ⁾ una linea iam abscisa cod.

1) Cf. Ludewig 'Regesta episcoporum Constantiensium' I. Legatum quendam apostolicum tempore Udalrici I. (1110—1127) Constantiam moratum esse, nusquam traditur.   2) Honkong 'Bischof Gebhard III. von Constanz' p. 76, 82; Ludewig l. c. nr. 623.

careat. Presbyter, qui talibus sciens communicaverit, ab officio suo interdictum se sciat nullamque communionem inter ceteros fratres usque ad dignam satisfactionem habeat.

432. PAX ROBERTI II. COMITIS FLANDRIAE.

(1111. Mai. 27.)

5

Fragmentum eruit Pertz e codice autographo Libri Floridi a Lamberto Audomarensi a. 1120 compilati, nunc in bibliotheca universitatis Gandavensis asservato sub Nr. 16 (olim Nr. 197 folio) saec. XII. in.¹, et vulgavit 'Archiv' VII, 541. Eandem codicem adhibuit editio, quam paravit Gheldolf apud Warukönig 'Histoire de Flandre' I, 168 not. Addidit Gheldolf l. c. aliud fragmentum e codice quodam Bruvellensi desumptum, quod et ipsam Paci nostrae attribuit, nos tamen ut prorsus incertum in annotatione praebemus². Tempus Pacis Roberti II. (1093—1111) definiri liceat ex iis quae narrat Meyerus auctor saec. XVI. in Annalibus Flandriae (Antverpiae 1561 in folio) fol. 36': 1111. sexto Calendas Iunias pacem Flandricam ab Balduino Pio antea factam Robertus princeps renovavit confirmavitque, presentibus et assentientibus primoribus viris Roberto Betuniensi, Alardo Tornacensi Cononis filio, Vuinemaro Gandensi, Galtero Brugensi, Rogero Insulensi, Guilelmo Audomarensi, Galtero Cortuariacensi cum talibus aliis bene multis, qua pace praeter alia ad comprimendam plebeiam audaciam caedesque et latrocinia lex talionis promulgata.

Cum pax in comitatu Flandriae a comitibus iam tempore Conradi II. imperatoris institui inceperit, scripta tamen eius nulla prorsus supersint, locos auctorum vel posteriorum, qui de ipsa egerunt, in annotatione³ afferri licet, quamvis auctoritatem saeculi XVI. auctorum nequaquam magis aestimemus. (P. deest.)

1) Cf. 'Archiv' VII, 540. SS. XIII, 282. 2) Quod si contigerit aliquos habuisse rixam, si postea separati fuerint ab invicem per XL pedes (aliqui dicunt . . .), si denno rixantur, capite damnantur et bona fisco applicantur. 3) 1039. Comes Balduinus, qui dictus est Barbatus, congregatis marchis sue sanctorum corporibus, Bayonis, Wandregisili, Amandi, Vedasti, Bertini, Winnoci, cum aliis innumerabilibus sanctorum reliquiis, presente Hugone Noyonensi episcopo cum aliis pluribus episcopis et abbatibus, congregatis totius regni sui primatibus, apud Aldenardum pacem ab omni populo comuratum firmari fecit. *Actuarium Afflighemense* SS. VI, 399; inde Meyerus *Ann. Flandriae* f. 23. — 1063. Facta per idem tempus ab Balduino principe ac Drogone Morinorum episcopo pax quaedam Flandria (cf. *supra* nr. 122) iurataque tam ab ecclesiasticis quam laicis proceribus; eadem confirmata postea ab Urbano pontifice Romano in synodo Charomontana (cf. *Bouquet XIV, 399 et Mansi XX, 969 et 'Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, German. Abteilung' XII, 115*), quam ego pacem factam puto pro concordia Flandriae domestica contra intestinos seditiosorum motus. Meyerus f. 26. — 1111. Recedente rege, optinates suos vocavit (*Baldwinus VII.*), pacem se velle tenere insinuavit, utque se inde adjuvarent rogavit et, si quis eam primus violaret, iusticiam se de eo facturum praedixit, nullum tamen eorum pacem iurare coegit. Principes pacem se servaturos promiserunt; sicque soluta est curia. *Hermann's Lieder des verstor. S. Martin Tornac.* c. 21 SS. XIV, 283; inde *Ancienne Chronique de Flandre* (ed. de Smet II, 50) : *Ryckrauck* v. 2374 sq. (ed. de Smet IV, 669); inde etiam Meyerus f. 36 ad a. 1111, quamquam narrat, comitem proceres in domesticam pacem iurando adlegisse. — (*Baldwinus VII.*) auctor initio principatus publicae pacis, quam etiam communem vocant herilemque, quod a comite, qui dominus per excellentiam nominatur, sancita fuisset, in comitiis Yprensibus decernendae ipsiusmet procerumque et populi iuramento. Qua cavebatur: Nemo alterius aedēs noctu assiliat. Nemo ignem iniciat aut minetur; qui secus fecerit, morte punitor. Cuncti armis ferendis abstineto, praeter bailivos, arcium custodes similesque principis officarios. Vulnura caedesque poena talionis compensantur, nisi necessitas inculpatae tutelae facinus eleyet, quam reus

Pax. Nobilis et miles cum XII de paribus suis sacramento se purget; villanus et alii cum totidem aequalibus suis, simul iurante et domino suo, et salvis iusticiis et consuetudinibus ecclesiae nostrae⁴, quas longo tempore tenuit.

Hanc pacem comes Rodbertus per totam terram suam servabit et sui ad invicem pro amore Dei, ita tamen ut, si castellum in regno suo tradatur vel absque permisso eius construatur in pace et guerra, illud armis recipiat vel destruat; et profectiones ad regem et suas expeditiones super terram cognati sui B.⁵ faciat.

criminis probare cogebatur duello aut aquae ignitque ferri purgatione, quae vulgaris erat et dicebatur. In ceteris delictis, quae nimis molestabantur, iussit, ut baiivi aliique coactis vicarii exorbitantes duplam praestarent. *Marchantius 'Flandria descripta' (Antwerpae 1596, 8vo) p. 205.* — III. Pax firmata ubique. *Lamberti Audomar, Chron. SS. V, 66.* — 1119 seu potius 1120. Cepit utique maioris consilii prudentia pius comes (*Karolus*) de pacis reformatione disponere, leges et iura regni revocare, ita ut, paulatim pacis statu undecumque collecto, in quarto sui comitatus anno (1123) per illum omnia florerent . . . Tandem videns gratiam pacis omnibus incundam, indixit per terminos regni, ut sub quiete et securitate absque armorum usu communiter degere, quicumque aut in foro aut infra castra manerent et conversarentur alioquin, ipsis plecterentur armis quae ferrent. *Galberti Passio Karoli c. 1. SS. XII, 562. Testante Genealogia Lamberti c. 10 (SS. IX, 311, 312) Karolus comes primam curiam apud S. Audomarum a. 1120 celebravit.* — Ab antiquo enim a comitibus terre nostrae statutum et haecenus quasi pro lege est observatum, ut quatacumque guerra inter quoslibet homines emergeret, nemo in Flandria quibquam predari vel aliquem capere aut exspoliare presumeret. *Walteri Vita Karoli c. 19 ad a. 1126, SS. XII, 547.* — 1138. Theodoricus princeps profecturus Hierosolymam Hypris XI. Cal. Martias principum habuit conventum. Pacem Flandricam a maioribus suis factam, praesentibus Milone, Simone, Alaisque episcopis, Sibylla uxore omnique dignitate Flandrica, innovandam confirmandamque curavit. Confinabat autem inter alia haec capita: Hanc pacem quicumque non servaverint, extra consortium sanctae ecclesiae suntote. Homicidia extremo supplicio, vulnera talione aut bonorum commissione aut duello puniuntur. Latrones furesque nocturni ubicumque repertiuntur a tota vicinia occiduntur. Hos qui persequi de nocte detractasset, LX solidos multator. *Meyerus p. 43.* 1) *Saucti Audomari.* 5) *Babbani comitis Hanoniensis.*

APPENDIX IV.

ACTA VARIA.

433. SYNODUS ALTHEIMENSIS.

916. Sept. 20.

Gesta integra, exceptis episcoporum subscriptionibus, servavit solus codex bibliothecae 5
Mouacensis lat. 27246 (antea tabularii regii, olim ecclesiae Frisingensis B. H. 1)¹ saec. X.
fol. 72—85, ex quo tertium a. 1834 primum edidit M. de Freyberg in tomo IV. collectionis
quae inscribitur 'Sammlung historischer Schriften und Urkunden' p. 221. Codicem nostris
asibus de novo creavit vir cl. Loersch Bonnensis.

Textu genuino nondum publici iuris facto, praecipua synodi notitia debebatur Burchardo 10
Wormatiensi, qui Decreto suo prologum et canones quatuordecim inseruit² sub rubro margi-
nali, quod plerumque audit e. g. ita: Ex concilio apud Altheim habito cui interfuit Kun-
radus rex cap. XXVI. Capitum numerum cum Gestis congruunt, exceptis numeris capitulum 29
et 30, pro quibus Burchardus numeros X et XI posuit. Caput autem 23, cuius maximam
partem l. XII, c. 21 recepit, male inscripsit: 'Ex dictis Augustini'; capiti vero 24, quod l. X, 15
c. 65 fere integram legitur, rubram additam est: Ex concilio Tungrensi cap. V. Contra
Burchardus caput 74³ libri IX, quod perperam concilio nostro vindicavit (Ex concilio
apud Altheim cap. V), e concilio Tribariensis capite 51 desumpsit⁴. Varias lectiones Bur-
chardi (B) denuo e codice Decreti praestantissimo Bambergensi P. I. 5 (C. 44) saec. XI.
invenit⁵.

Post Burchardum maiorem partem canonum venoni et prologum recepit auctor collec-
tionis canonum quam dicunt Collectionem duodecim partium⁶. Cuius codicem Bamber-

1) Cf. supra p. 2 not. 4.   2) Prologus congruit cum B. XI, 68; c. 6—9 = XI, 69—72; c. 16 = I, 230; c. 23 = XII, 21; c. 24 = X, 65; c. 26 = XI, 78; c. 29 = I, 162; c. 30 = I, 52; c. 36 = I, 231; c. 37 = I, 227; c. 38 = II, 231.   3) In codice Bambergensi est c. 75 libri IX.   4) Eadem mutatio 25
obrua est in duobus collectionibus canonum, codicis lat. Mouacensis 19414 (Tegerus. 1414. Comel. 326)
saec. X—XI. fol. 20 et codicis Bambergensis P. I. 9 (C. 64) saec. XI—XII. fol. 61 (lib. VIII, c. 35).
Sequuntur in utroque: Si cuius uxor adulterium perpetraverit — vir eius adulteravit = Regino II, 130.
5) Libri II. finis cum in codice decisa sit, varias lectionem capituli 38 (= B. II, 234) ex editione principe
Decreti (Coloniae 1548 in folio) demum oportet.   6) Quae res neque ex iis, quae attulerat Theiner
('Disquisitiones criticae') de codice Vaticano 584, neque ex iis, quae rectius et acute vir cl. Wasserschleben
('Beiträge zur Gesch. der corporatianschen Kirchenrechtsquellen' p. 34—36) de ista collectione ope codicis
olim Frisingensis a viro cl. memoriae Savigny ipsi porrecti disseruerunt, clare apparebat. Congruunt Pro-

gensum *P. I. 13 (C. 23) saec. XI—XII. excussit vir b. m. Knust* *Archiv VII, 814—820. Collatione, quae hoc loco typis excusa est, docemur, capita 23 et 24 in Collectione sub rectis inscriptionibus legi, auctorem autem capit 51 concilii Triburiensis, certe Burchardi restigia secutum, in l. VIII, c. 65 eadem falsa inscriptione ornasse. Burchardum et auctorem*
Collectionis eandem synodi codicem adhibuisse, nequaquam ex eo concludi licet, quod uterque
capiti 37 nomina episcoporum concilii Erfordiensis a. 932 perperam subiunxit. Nam
auctor Collectionis praeter quendam synodi codicem Burchardi etiam Decreto usus est et
in capite 37 atque plane cum Burchardo congruit. Variam lectionem codicis solum-
modo Bambergensis (sub sigla C) adnotavimus, ea quam Theiner e Vaticano mendis pleno
attulit omissa.

Collectionem duodecim partium, et quidem ut videtur codicem eius Bambergensem, in
usus vertit auctor collectionis cuiusdam canonum acque duodecim libris distinctae, quam
serravit codex Bambergensis P. I. 9 (C. 64) saec. XI—XII.¹ Ubi recepta sunt capita
synodi quinque². Scripturas codicis plane cum Collectione duodecim partium consonas
adnotare superfluum ducimus³.

A Burchardo prologum et canones mutuatus est Ivo Carnotensis in Decreto suo.

In Gestis synodi Altheimensis collectionem Pseudoisidorianam adhibitam esse vir
cl. Dämmler detexit⁴ locosque indicavit: vir b. m. Waitz⁵ caput 20 e concilio Toletano
scato (tit. XVIII), quod et ipsam apud Pseudoisidorum legitur, desumptam esse docuit.
Iam celeberrimus Annalium Bavorum auctor Arcelinus lib. IV.⁶ Gesta cognovit et capita 20,
21, 29, 30, 34 suo modo mutata inseruit. Quae ex Annalibus istis repetitit Goldastius in
Constitutionibus imperialibus I, 219.

Gesta synodi in Appendice, non vero inter Acta Choucradi I, regis afferenda erant,
quia regem synodo interfuisse prorsus negandum est. Nam eius praesentiam, si interfuisset,
prologus nequaquam silentio praeteriisset, et rubrorum Burchardianorum testimonium,
contrarium praetendens, omnino nil valere nemo infititur. (P. 554.)

De synodo acta apud Altheim.

Cap. I. De canonum institutis. II. De episcopis. III. Item de episcopis. IIII. Item
 de episcopis. V. De vita et predicatione episcoporum. VI. De excommunicatione.
 VII. De his qui putabant pro defendendis ecclesiae rebus licere communicare^a ex-
 communicatis. VIII. Ut malum exemplum episcopi populo non sint. VIII. De corri-
 gendo populo. X. De privilegiis ecclesiarum. XI. De rebus et perenniis ecclesiarum.
 XII. De legibus ecclesiae et iudicibus. XIII. De accusatione episcopi vel sacerdotis.
 XIII. De expoliato episcopo. XV. Quomodo episcopum quis appellare debet^b. XVI. De
 purgatione episcoporum. XVII. De lapsu sacerdotis et recuperatione. XVIII. De
 clericis et decimis. XVIII. Statuta pro robore^c regnum. XX. Item de eadem re.
 XXI. De Erchengario penitente. XXII. De eo qui periurat et alios in periurium^d

433. ^{a)} com. c. ^{b)} d. c. ^{c)} *ita evadacit Freyberg*: probare c. ^{d)} p. c.

logus cum C. X, 253; c. 2, 4, 5 = I, 169, 168, 167; c. 6—9 = X, 249, 250, 248, 252; c. 11 = X, 170;
⁴⁰ *c. 15 = IX, 161; c. 16 = IX, 186; c. 19 = X, 99; c. 22 = X, 73; c. 23 = X, 100; c. 24 = I, 301;*
c. 25 = X, 75; c. 26 = X, 206; c. 27 = X, 240; c. 29 = IX, 153; c. 30 = IX, 21; c. 31 = I, 105;
c. 36 = I, 211; c. 37 = I, 210; c. 38 = II, 47. 1) Cf. descriptionem viri d. Knust *Archiv VII, 822 sq*
et supra p. 618 n. 4. 2) Fortasse plura fuerunt, cum collectionis libri XI, et XII in codice desiderantur.
Congruunt c. 11 = X, 87; c. 16 = IX, 74; c. 23 = X, 43; c. 25 = X, 26; c. 26 = X, 111. 3) Codices
⁴⁵ *Vaticanus 1355 (fol. 34, 36) et 1356 (fol. 96^v), qui Bellmanno teste* *Archiv XII, 226—227) aliqua ex Gestis*
synodi continent, non nisi exemplaria Decreti Burchardiani manere esse, vir b. m. Waitz probavit. De codice
Assisino F. 327 saec. XII, Archiv XII, 539) rem similiter se habere augurari fas est. 4) Geschichte
des Ostfränkischen Reichs ed. I, II, 603 not. 12. 5) Deutsche Verfassungsgeschichte V, 98 n. 3.
⁶⁾ *Cap. 22 ed. Richter II, 661.*

inducit. XXIII. De eo qui iuramentum regis violat. XXIII. De episcopo per dolum capto. XXV. De peiurii discretionem. XXVI. De clericis fugitivis. XXVII. De his qui communicaverunt excommunicatis. XXVIII. De symoniaca haeresi vitanda. XXVIII. De Riequino clerico. XXX. De episcopis qui de Saxonia non venerunt. XXXI. De Einhardo episcopo. XXXII. Quod in ecclesia peccatum populi inultum soleat preteriri. XXXIII. De penitentia. XXXIII. De his qui ad synodum vocati non venerunt. XXXV. De datis induciis et concilio Radesponensi. 5

De synodo.

In nomine sanctae et individuae Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti, anno ab incarnatione Domini DCCCCXVI, indictione III, XII. Kal. Octobr., regni^e antem 10
Chonradi piissimi et christianissimi regis^f V, congregata est sancta generalis synodus apud Altheim¹ in pago Retia, presente videlicet domni Iohannis papae apocrisario Petro^g sanctae Ortensis ecclesiae venerabili episcopo, misso ad hoc, quatinus aliquo modo diabolica semina in nostris partibus orta^h extirpare et nefandissimas machinationes quorundam perversorum hominum sedareⁱ et eliminando purgare deberet. Trans- 15
acto igitur triduo ieiunio et sacris laetaniis more debito celebratis, convenimus in ecclesia sancti Iohannis Baptistae et mesti conседimus. Tum^k demum praefatus sancti Petri et domini Iohannis papae missus proferens cartam apostolicis litteris inscriptam, qua monebamur, arguebamur et instruebamur de omnibus ad veram religionem christianae fidei pertinentibus. Quae omnia, ut iustum et dignum erat, humiliter acce- 20
pimus, diligenter tractavimus et devoto affectu omni modo amplectebamur^l. Ergo evangelicam preceptionem et institutionem saluberrimam lacrimabili voce profulimus, qua arguebantur pharisei et scribae: 'Mundate', inquit, 'prius quae intus sunt calicis^m et catini', et itemⁿ: 'Eice primum trabem de oculo tuo', ac propheticum^o: 'Ruina populi sacerdotes mali', perpendentes et discutiendo nosmet ipsos inspicientes et in medium 25
penitentiae sanctae digno fructu ad pedes^p piissimi redemptoris Christi proicientes, deflevimus negligentias innumerabiles et peccata nostra gravissima. Deinde ortatu domini Petri contra nosmet ipsos et vitia irati, adiuvante primo sancto Spiritu et miserante, capitula infra notata ad correctionem tam nostram quam christiani populi statuendo collegimus. 30

I. Capitulum. De canonum institutis. Ut evangeliorum et canonum statuta sine praedicio ab omnibus custodiantur et nemo in actionibus vel iudiciis aecclesiasticis suo sensu, sed eorum auctoritate ducatur. In exponendis etiam vel praedicandis divinis scripturis sanctorum catholicorum patrum et probatissimorum sensum quisque sequatur: in quorum scriptis, ut beatus dicit Hieronimus, fidei veritas non vacillat. 35

II. De episcopis. Dominus dicit in Exodo sacerdotibus: 'Sancti estote, quoniam ego sanctus sum'. Unde episcopi ante oculos semper habere debent filios Aaron, qui Deum non sacrificando alienum ignem obtulerunt ac extemplo^q in conspectu patris mortui sunt. Et propheta: 'Si populus peccaverit, orabit pro eo sacerdos: si autem 40
sacerdos peccaverit, quis orabit pro eo?'

433. ^e) regno c.; hic incipiunt B (Regno Chonradi) et C (Regni Chonradi). ^f) anno add. C.

^g) ita voce hic collocata locum emendarit Pertz, cum in codice misso ad Petro. Hoc quatinus, apud Barchardum et Coll. Ortensis ecclesiae Petro venerabili episcopo. Hoc quatenus legeretur. ^h) exorta B.

ⁱ) se dare c. ^k) Tunc C. ^l) amplectebamur corr. c. ^m) cal. et catini des. B. C. ⁿ) iterum C. 45

^o) ibid add. B. C. ^p) loco pedes p. r. Christi B. C.; terram nos. ^q) exemplo c.

1) hodie Hohenaltheim, ad meridiem civitatis Nordlingen, in pago Saeviae Ries.

III. Item de episcopis. Item Dominus in euangelio ad apostolos ait: 'Vos ^{Math. 5, 13, 14} estis lux mundi, et sal terrae. Si enim lux quae in vobis est tenebrae fiant, ipsae ^{6, 23.} tenebrae quantae erunt? Et si sal evanuerit, in quo salietur? Ad nihil valet ultra, nisi ut foras eiciatur^r et condelectur ab hominibus'.

III. De eadem re. Apostolus Paulus dicit: 'Oportet episcopum inreprehensibilem esse, docere populum non solum verbis sed etiam bonis actibus, quia spectaculum', inquit, 'facti sumus et angelis et hominibus'. Et Gregorius^s papa: 'Cuius enim vita despicitur, constat ut et praedicationis sonitu incedit'. ^{1. Tim. 3, 2.} ^{1. Cor. 4, 9.}

V. Item de vita et praedicatione. Episcopos et sacerdotes admonemus et ¹⁰ coram districti iudicis oculis contestamur, ut pie, iuste et caste vivant et diligenti studio missas populis cantent et pabulum verbi divini illis, id est^t praedicationem, sedulo administrent, quia, ut ait beatus Gregorius, 'iram contra^u se occulti iudicis excitat sacerdos, si sine praedicationis sonitu incedit'.

VI. De excommunicatione. Scimus sacra auctoritate scriptum: 'qui excommunicato communicaverit, excommunicetur'. In hoc nos fatemur, episcopi et presbyteri et clerici, penaliter peccasse, quod in posterum Deo auxiliante et emendare et evitare cupimus et praecipimus.

VII. De his qui putabant pro defendendis aecclesiasticis rebus licere excommunicatis communicare. Placuit sanctae synodo, hunc errorem quasi ²⁰ pi^um^v ab aecclesia amovere, quia animarum curam a Domino accepimus non pecuniarum. Inde et reddaturi sumus Deo rationem et accepturi propter suam misericordiam aeternam retributionem vel iustam damnationem.

VIII. Ut non malum exemplum sint populo episcopi. Bonum exemplum populis se ipsos episcopi et sacerdotes debent praebere et ostendere, non solum dictis, ²⁵ verum et factis. Propter hoc enim statimus, ut^w minime unquam in posterum contra sacra statuta aliquomodo^x communicemus^y excommunicatis; et diiudicamus nosmet ipsos, quatinus in futuro non iudicemur a Domino. Sequi cupimus dicta et statuta^x sancti Gregorii^s papae et penitentiam dignam agere volumus secreto in monasterio, quia^z publice nequivimus^a, in futuroque praedicta omnibus modis Deo propitio vitare^b. ³⁰ Eandemque legem statuentes presbyteris, diaconibus et omni clero, si de gradu deponi noluerint, ut fideliter observent et aliis servare praedicent.

VIII. Ad populum de correctione. Auctoritate apostolica firmamus dicta et praecepta sacrorum canonum et interdici^mus, quandiu quis excommunicatus sit, ut quis^c ei audeat communicare vel cum eo in aecclesia orare. Et laici qui secuti nos^d ³⁵ sunt, ut dicunt, errantes^e, sequantur nos modo^f, nosmet ipsos per penitentiam corrigendo macerantes et viam eis vitae praedicantes et aperientes, ut quandoque^g resipiscant a diaboli laqueis, a quibus^h capti tenentur, et ad veram matrem aecclesiam per penitentiam revertantur.

X. De privilegiis ecclesiarum. Privilegia^l aecclesiarum et sacerdotum ⁴⁰ sancti apostoli iussu Salvatoris intemerata et inviolata omnibus decreverunt manere temporibus.

433. ¹⁾ eicietur *corr. c.*   ²⁾ gg. *c.*   ³⁾ idē *c.*   ⁴⁾ contra — praedicationis *in margin eadem manu addita c.*   ⁵⁾ piūm *c. B. C.; fortasse legendum est* quamvis piūm.   ⁶⁾ deest *B.*   ⁷⁾ aliquomodo — dicta et statuta *in margin supplata c.*   ⁸⁾ communicemur *B.*   ⁹⁾ ita *B. C.; in monasteriorum c.*   ¹⁰⁾ nequimus *B. C.*   ¹¹⁾ volumus *add. B. C.*   ¹²⁾ ut nullus nostrorum episcoporum ei *B. C.*   ¹³⁾ ū *B.*   ¹⁴⁾ loco errantes — modo *B.; errando et sequendo nos modo nos autem; post modo add. Nos autem C.*   ¹⁵⁾ deest *B. C.*   ¹⁶⁾ per nostra mala exempli *add. B. C.*

XI. De rebus et pecuniis ecclesiarum. Qui¹ Christi et ecclesiae pecunias
 1. Cor. 3. 17. vel res abstulerit, sacrilegium facit. Apostolus enim Paulus dicit: 'Si quis violaverit
 templum Dei, disperdet illum Deus'. Violat quis templum Dei, dum pastor aut non
 recte vivens aut non iuste docens christianos seducit, vel laicus quis iniuste aecce-
 siasticis et inreligiose utens rebus. Item Ambrosius dicit: 'Sciendum est omnibus, quod
 sacrilegium sit, res aeccelesiae quocunque modo auferri et in aliud transferri'. Hiero-
 nimus: 'Iniquum est et sacrilegii instar, ut quae pro salute animarum suarum quisque
 aeccelesiae contulerit^b, inde auferri et in aliud transferri'.

XII. De legibus aeccelesiae et iudicibus. Leges² aeccelesiae apostolica
 firmamus auctoritate et peregrina iudicia submovemus. Peius³ malum fore non
 aestimo, quam christianos suis invidere episcopis et sacerdotibus: non potest autem
 humano condemnari examine, quem Deus suo reservabit iudicio.

XIII. De accusatione episcopi vel sacerdotis. Dei⁴ ordinationem accu-
 sant, qui constitutos sibi episcopos vel sacerdotes accusant. A quibus se omnes fideles
 cavere debeant. Itaque constitutum liquet a tempore apostolorum et deinceps placuit⁵,
 ut accusatus vel iudicatus a conprovincialibus in aliqua causa episcopusⁱ licenter
 appellet^k et adeat apostolicae sedis pontificem.

XIII. De expoliato episcopo. Nulla⁶ enim permittit ratio, dum ad tempus
 episcoporum bona vel res aeccelesiae ab aemulis detinentur, ut aliquis aliquid illis epi-
 scopis obicere debeat. Nec quilibet quicquam poterit eis quoquo modo maiorum vel
 minorum obicere, dum aeccelesiis aut rebus aut potestatibus carent suis. Et⁷ revera
 ibi semper causa agatur, ubi crimen admittitur. Et qui non probaverit quod obiecit,
 penam quam ipse intulit patiat. Infames⁸ autem ad accusationem vel testimonium
 vel iudicium tam sacrae leges quam seculi non admittunt.

XV. Quomodo episcopum quis appellet. Si⁹ quis erga episcopum vel
 actores^l aeccelesiae quamlibet querelam habere iustam crediderit, non prius primates
 aut alios adeat iudices, quam ipsos, a quibus se lesum aestimat, conveniat familiariter.
 Et secundum evangelicum preceptum hoc agat non semel sed saepissime cum omni
 paterna reverentia, abhibitis secum probatis viris et idoneis religiose testibus, quatinus
 ab eis aut suam iustitiam accipiat aut dignam exensationem. Si autem tunc episcopus
 agere renuerit, tum primum causam suam deferat ad primates, ut secundum sacros
 canones iudicetur hucusque. Absit autem a fidelium cordibus, ut putent vel dicant,
 episcopis impune peccare licere, vel sacerdotes Domini iniuste aliquo modo in populo
 agere debere: nam Dominus dicit: 'Ultionem a sanctuario meo incipiam'.

XVI. De purgatione episcoporum. Statuimus propter Dei dilectionem et
 proximi et fidelium honorem catholicorum et praecipue ob multa^m scandala eruenda
 et funditus extirpanda et perturbationes, quae noviter exortae sunt et oriuntur, nec
 non ut omnes sciant, nos episcopos tales Dei misericordia nequaquam esseⁿ, quales
 dicimur, exemplum sancti Leonis papae, qui supra III evangelia iurans coram populo
 se purgavit, sequi et imitari, salva tamen auctoritate canonica.

433. h) quique eccl. contulerint C. i) ep̄s e.; episcopis male solverunt editores. k) appellet
 usque pontificem in margine e. l) auctores e. m) multitudo correxit in multa e.; multitudinem B. C.
 n) fuisse B. C.

1) Qui — laicit *ex Anallecti ep. I. c. 11 p. 73.* 2) Leges — submovemus *indidem c. 15 p. 73.*
 3) Peius — iudicio *ex Alexandri ep. I. c. 7 p. 98.* 4) Dei — debeant *ex Telesphori ep. I. c. 3 p. 111.*
 5) placuit — pontificem *ex Victoris ep. c. 5 p. 128.* 6) Nulla — carent suis *ex Fabiani ep. II. c. 20 p. 165.*
 7) Et — patiat *ex Fabiani ep. III. c. 28 p. 168.* 8) Cf. *Clementis ep. I. c. 31 p. 10.*
 9) Si — saepissime *ex Alexandri ep. I. c. 8 p. 98. Cf. etiam Felicis II. decreta c. 2. 3 p. 485.*

XVII. De clericis post lapsum restituendis¹⁾. Errant¹⁾ qui putant, sacerdotes Domini post lapsum, si condignam egerint penitentiam, Deo ministrare non posse et suis honoribus frui, si bonam deinceps vitam duxerint et suum sacerdotium digne custodierint. Pende enim, Davidem prophetam peccasse et sanctum Petrum principem apostolorum Dominum negasse, et tamen post dignam penitentiam in propriis honoribus permansisse.

XVIII. De clericis et decimis et qui decimas nolunt dare²⁾. Clerici etiam non secularibus iudicibus sed episcopali audientiae³⁾ reserventur. Fas enim non est, ut divini muneris ministri temporalium potestatum subdantur arbitrio. Decimas quoque Domino et aeclesiis dare, sicut in divina lege scriptum est, iudicamus. Sed et ipsae decimae in potestate episcopi sint et presbyterorum eius. Nam et qui decimas post crebras admonitiones et praedicationes sacerdotum dare neglexerint, excommunicentur.

XVIII. Pro robore regum nostrorum. Post instituta quaedam aeclesiastici ordinis vel decreta, quae ad quorundam pertinent disciplinam, postremo nobis, cunctis episcopis et sacerdotibus, presbyteris et omni clero consonoque populo una sententia est, pro robore regum et stabilitate christianae fidei gentisque, pontificale ultimum sub⁴⁾ Deo iudice ferre decretum. Multarum quippe gentium, ut fama est, tanta extat perfidia animorum, ut fidem sacramento promissam suis regibus et dominis servare contemnant et ore nefario simulent iuramenti professionem, dum retineant mente perfidiae impietatem. Iurant enim regibus suis et fidem quam pollicentur praevaricant nec metuunt sanctum volumen illud terribilis iudicii Dei, per quod inducitur maledictio, multaque penarum est comminatio super eos qui iurant in nomine Dei⁵⁾ mendaciter. Et ideo si placet omnibus qui adestis haec⁶⁾ tertio reiterata sententia, vestrae voci eam consensu firmate. Ab universo clero et populo dictum est: 'Qui contra hanc vestram definitionem praesumpserit, anathema maranatha, hoc est perditio, in adventu Domini sit, et cum Iuda Scarioth partem habeat et socii eorum: amen'.

XX. Item de robore regis. Contestamur²⁾ coram Deo et omni ordine angelorum, choro prophetarum atque apostolorum et omnium martyrum, coram omni catholica aeclesia et christianorum coetu, ut nemo intendat in interitum regis, nemo vitam principis nece attrectet, nemo regni eum gubernaculis privet, nemo tyrannica praesumptione apicem regni sibi usurpet, nemo quolibet machinamento in eius adversitatem sibi coniuratorum manus associet. Quod si in quippiam horum quisquam nostrum temerario ausu⁷⁾ praesumptor extiterit, anathemate divino percussus absque ullo remedii loco habeatur condemnatus aeterno iudicio.

XXI. De Erchengario et sociis suis. Erchengario et eius complicibus et sociis, quia peccaverunt et in christum Domini, regem et dominum suum, manus mittere pertemptaverunt, insuper et episcopum suum venerabilem Salomonem dolo comprehenderunt sacrilegiumque in aeclesiasticis rebus perpetraverunt, hanc penitentiam iniunximus⁸⁾, ut seculum relinquat, arma deponat, in monasterium eant, ibi iugiter peniteant omnibus diebus vitae suae.

XXII. Qui periurat et alios in periurium inducit. Qui periurat et alios in periurium sciens et voluntarie inducit, reus erit omnium animarum quas seduxit, seculum relinquat, arma deponat, in monasterio peniteat omnibus diebus vitae suae. Vel per triennium Ancyranum³⁾ locum inter audientes, ieiunantes in pane, sale

433. 1) rest c. 2) hic i in margine lemmatis calibet c. 3) audientia c. 4) sibi c.
5) mentem C. 6) Domini C. 7) hoc C. 8) ita correxit Pertz: usu c. 9) coniunximus c.; penitentiam eis iniunximus correxit Pertz.

1) Errant — custodierint *ex Calisti ep. II, c. 20 p. 142.* 2) Contestamur — iudicio *ex Concilio Tolotani sexto tit 18 p. 380.* 3) Quil sibi velit haec cor, nescio. *Inter concilii Ancyranum canones (ed. Hinschius p. 260) talia non leguntur.*

et aqua accipiant: post aliud vero sexennium penitentiae subiciantur acriori et alio anno communionem sine oblatione percipiant, ut expleto decennio communionem consequantur. Alii autem duodecim annos vel XIII. Et in hoc consentiunt, ut nunquam carnem comedant vel vinum bibant omnibus diebus vitae suae.

XXIII. De eo qui iuramentum regis violat. Si quis laicus iuramentum violando profanat, quod regi et domino suo iurat, et postmodum perverse in^x eius regnum et dolose in mortem^x aliquo machinamento insidiatur, quia sacrilegium peragit manum suam in christum Domini mittens, anathema sit, nisi per dignam penitentiae satisfactionem emendaverit, sicuti constitutum a sancta^y synodo est, id est seculum relinquat, arma deponat, in monasterium eat et peniteat omnibus diebus vitae suae, verumtamen communionem in exitu vitae eum eucharistia accipiat. Episcopus vero, presbiter vel diaconus si hoc crimen perpetrat^z, degradetur. Item sanctus Augustinus dicit: 'Siquis laicus per cupiditatem peiurat, totas res suas vendat et distribuat pauperibus et conversus in monasterio serviat Deo¹. Et si quis peiuraverit, ultra ad sacramentum non admittatur'².

XXIII. De episcopo per dolum capto et peiurio. Quisquis per dolum mittit manum suam in christum Domini, episcopum videlicet, patrem et pastorem suum, quia sacrilegium committit, et qui ecclesiam Dei devastat et incendit, quia et hoc sacrilegium est, vel^a qui monachum vel presbiterum occiderit, et qui peiurat et in interitum domni sui regis intendit, vel per^b cupiditatem iuraverit, vel parricidium committit^a — placuit sanctae synodo, ut in uno loco, id est monasterio, peniteat^c omnibus diebus vitae suae, vel^d XII annos districte^c peniteat, secundum canones, tres annos in pane, sale et aqua, a carne vero et vino omnibus diebus vitae suae abstineat.

XXV. De discretione peiuriorum. Qui^e sciens et voluntariae peiurium fecerit, VII annos peniteat secundum canones³; qui inscius vel seductus, tres quadragesimas in pane, sale et aqua; si quis coactus pro vita redimenda, III quadragesimas et legitimas ferias; si pro alia aliqua necessitatis causa, III annos, unum in pane, sale et aqua. Qui compulsus a domino suo, si servus, III quadragesimas et legitimas ferias; qui autem fecerit et alios seduxerit, XII annos districte peniteat secundum canones, vel seculum relinquat iuxta Ambrosium, et serviat Deo secundum Augustinum. Qui^f ignorans peiurium facit, I annum, qui ignorantem sciens in peiurium duxerit, VII annos districte; qui vero suspicatur, quod in peiurium ducatur, tamen iuret per consensum⁴, III annos, I in pane, aqua et sale peniteat. Haec vero omnia humanius definiunt.

XXVI. De clericis fugitivis. Sanctus Gregorius dicit: 'Clericum fugientem ab ecclesia^g vel domino proprio et nolentem reverti, iudicamus communionem^h privari, quoadusque ad propriam ecclesiam vel ad dominum suum redeat'. Et item: 'Clericum fugitivum suo episcopo vel dominoⁱ decernimus apostolica sententia restitui vel excommunicari, una cum^k eo et illos qui ei communicaverint'.

XXVII. De his qui communicaverint excommunicatis. Si quis sponte communicaverit excommunicato verbo, oratione, in cibo vel potu, XL dies peniteat in pane, sale et aqua. Qui vero eis communicaverit in homicidiis vel flagitiis, volens^l sive nolens, reus erit^m irae et vindictae Dei omnipotentis quem spernit; quia haec

433. ^x) loco in — mortem B; eius regnum et dolose tractaverit et in mortem ipsius. ^y) sancto c. ^z) perpetraverit B. ^a) vel — committit des. B. ^b) supplexi. ^c) peniteat — districte des. C. ^d) reliqua capituli des. B. ^e) vocem supplexi Pertz, des. c.; si quis C. ^f) quae c. ^g) e. sua vel servum fugientem dominum proprium et B; e. sua vel servum proprium dominum C. ^h) communionē c. ⁱ) suo add. B. ^k) u. cum illis qui B. C. ^l) vol. sive nolens des. C. ^m) ait C.

1) Cf. *Requonem 'De synodalibus causis' lib. II, 333.* 2) Cf. *ibid.* II, 331. 3) Cf. *ibid.* II, 330. 4) Cf. *ibid.* II, 332.

omnia divina ei voce interdicta sunt. et secundum apostolum obedire Deo oportet magis quam hominibus; et secundum quod deliquit, digne iuxta decreta canonum peniteat⁹.

XXVIII. De simoniaca heresi vitanda et ambitu. Gregorius papa dixit: 5
 ·Omnino execrabile scelus et gravissimum detestamur, quod sacri ordines per simo-
 niacam heresim, quae prima contra ecclesiam orta, sed districta maledictione damnata
 est, conferantur, quod apostolica auctoritate fieri in posterum prohibemus. Sed nec
 per ambitum quisque praesumat episcopatum invadere. Quia licet cetera cuiuspiam
 talia vitae sint merita, ut nihil sit quod ex his sacerdotalibus valeat ordinationibus
 10 obviare, tamen solius nefas ambitus severissima canonum districtione damnatur, quod
 apostolica firmamus auctoritate, et ut non ordinetur praecipimus, qui hoc peccatum
 peragit.

XXVIII. De Riequino. Riequinum⁹, qui contra sanctorum canonum sanctiones
 Strazburgensem ecclesiam invasit, quem ad sanctam synodum per litteras nostras
 15 vocavimus⁹, et venire contemnens nec vicarium suum misit, auctoritate sancti Petri⁹
 Iohannisque, vicarii eius, domni papae et praecepto sanctae praesentis synodi iniun-
 gendo vocamus iterum et praecipimus, quatinus ad concilium Id. Mai⁹ Mogontia in-
 dictum a metropolitano episcopo suo ad praesentiam venerabilis Herigeri archiepiscopi
 et confratrum suorum veniat, suae inobedientiae et perversitatis ibidem iustam rationem
 20 redditurus. Sin autem neglegenter et hoc agere parvipenderit, abstineat se a proprio
 gradu, donec Romam veniens coram domno papa et sancta ecclesia reddat rationem.

⁹¹⁷
M. G. 1.

XXX. De episcopis qui de Saxonia ad synodum non venerunt. Placuit
 sanctae synodo, episcopos qui vocati de Saxonia ad sanctum⁹ concilium non venerunt
 nec secundum canones sacros missas suas vel vicarios direxerunt, gravi increpatione
 25 obiurgare et pro culpa inobedientiae increpare. Unde iterum eos fraterna caritate
 ad praedictum¹ concilium invitamus et vocamus⁹. Quod et si hoc, quod non optamus⁹,
 pro nichilo duxerint et venire noluerint⁹ iustamque rationem reddere inobedientiae
 suae detrectaverint, apostolica auctoritate interdicat eis Petrus, sancti Petri et papae
 missus, una cum sancta synodo missas celebrare, quousque Romam veniant et coram
 30 papa et sancta ecclesia dignam reddiderint rationem.

XXXI. De Einhardo confratre nostro excecato. Nimis horrendum facimus,
 scilicet de episcopo et confratre nostro Einhardo¹ excecato, ad liquidum minime de-
 finire valuimus. Praecipimus tamen venerabili episcopo Rieganuo⁸ et monimus, ut
 diligenter inspiceret et investigaret penitentiam hominum illorum, qui hoc peccatum
 35 peregerunt, et iustitiam aeclesiae et episcopo inde pro hac re promissam, quid actum
 foret, et litteris cuncta comprehendens, universali pape sagaci veritate innotescere
 satageret, si prius non valeret, vel⁹ vigilia efficeret sanctae pentecosten.

XXXII.² Quod in ecclesia peccatum populi inultum soleat praeteriri,
 Provideat ergo dilectio vestra, haecenus talia transisse⁹, et avertite, quod utique, ut
 40 dicitis, necessitas imperavit, in pace etiam ecclesias constitutas non posse praesumere;
 sed ut sepe accidit, quotiens a populis aut a turba peccatur, quia in omnes propter
 multitudinem non potest vindicari, inultum solere transire. Priora ergo dimittenda
 dico Dei iudicio, de reliquo maxima sollicitudine praecavendum.

433. ⁹) et si poenitere noluerit excommunicetur *add. C.*   ⁹⁰) Rihmünnum episcopum *B.*   ⁹¹) in-
 vitavimus *B. C.*   ⁹²) Petri ego Iohannes vicarius apostolici ex praecepto *B. C.*   ⁹³) id mai *suppleri ex*
Burchardo; des. c.; Id. dest. C.   ⁹⁴) conductum *C.*   ⁹⁵) conductam *B.*   ⁹⁶) evocamus *C.*   ⁹⁷) op-
 tam *c.*   ⁹⁸) noluerunt *c.*   ⁹⁹) Rihgowo *C.*   ¹⁰⁰) in *add. C.*   ¹⁰¹) *numerus credit in codice,*
¹⁰²) transisse *c.*

2. Col. 12, 21.

XXXIII. De penitentia. Sanctus Paulus apostolus instruit penitentiam dignam agere in ieiuniis, vigiliis et orationibus cum elemosinis; sanctus Gregorius^{b)}: 'Quem caro laeta traxit ad culpam, afflicta redneat ad veniam'; sanctus Augustinus^{c)}: 'Penitentiam certam non facit, nisi odium peccati et amor Dei; sicque penitere, ut tibi amarum sapiat in animo, quod antea dulce fuit in vita'¹.

5

XXXIII. De his qui ad synodum vocati non venerunt. Decrevit sancta synodus, ut omnes qui ad eam vocati non venerunt, ipsi qui polluti fuerant insania Erehengarii, Berthaldi et Burghardi Arnoldique, si digne penitere velint, veniant cum summa celeritate ad proprios pastores et episcopos suos et accipiant illam penitentiam, quam sancta synodus communiter invenit et scribere mandavit; sin autem minus, sciant se anathematis vinculo nodatos, ut in litteris domni pape Iohannis continetur.

10

XXXV. De datis induciis Arnoldo et Berahaldo. Concilium et synodum Radesponensi civitate fieri statuimus Nonis Octobris, ad quod Arnoldum et Berthaldum cum sociis eorum venire praecipiendo vocamus, datis ad hoc solummodo induciis, ut respiscant et digne peniteant. Sin autem, suadente diabolo, superbe hoc nostrum salubre consilium contempserint et digne non penituerint, sicut in epistola Iohannis papae scriptum habetur, et ut homines illorum firmaverunt non venerint, anathemate inrevocabili modo dictando et conscribendo eos perpetualiter innodamus et cum Iuda traditore Dei aeterno igni tradimus^{d)} cremandos.

15

20

XXXVI. De monacho episcopo effecto. Statutum et rationabiliter secundum sanctos patres a synodo est firmatum, ut monachus, quem canonica electio a iugo regulae monasticae absolvit et sacra ordinatio de monacho episcopum facit, velut legitimus heres paternam sibi hereditatem postea iure vindicandi potestatem habeat. Sed quicquid prius adquisierat vel habere visus fuerat, monasterio relinquat et abbatis sui, qui fuerat secundum regulam sancti Benedicti, arbitrio. Postquam enim episcopus ordinatur, ad altare, ad quod sacrificatur et titulatur, secundum sacros canones^{e)} quod acquirere poterit restituat, salva^{f)} auctoritate de propria hereditate patris sui, quam licet ei cui vult concedere; et ita distinguat omnia, ut canones diiudicant et distinguunt.

25

30

XXXVII. De episcopi hereditate. Sed et hoc ibidem inventum est de episcopis, presbiteris et clericis, si hereditatem^{g)} a domno rege vel alio principe vel amico suo^{h)} seu quolibet sibi in proprietatem adquisierint, ut donare eis liceat hanc cui voluerint quamdiuⁱ⁾ vivunt, pro remedio animae suae ad aeclesiam quameunque elegerint, vel consanguineis suis vel amicis. Sin autem antea obierint quam firmiter perfecerint, altari cui serviunt^{k)} omnia perpetuo sacrificentur et in ius tradantur. Similiter de presbiteris^{l)}, qui laicis deserviunt, statutum esse scire omnes convenit, de omnibus rebus mobilibus, sive immobilibus. Monachus autem abbati et monasterio suo omnia relinquat.

35

XXXVIII. De clericis qui a dominis suis liberi facti sunt. Nullus clericus ad gradum presbiterii promoveatur, nisi ut scriptum in canonibus habetur. Si enim propter Dei dilectionem quis de servis suis quemquam elegerit et docuerit litteris et libertate condonavit et per intercessionem erga episcopum presbiterum effecerit

40

433. b) gg c. c) aüg c. d) tradamus corr. c. e) sic B; sacros quod a. p. canones cod. f) salva — distinguunt des. C. B. g) prius male add. Pertz; deest etiam B. C. h) suo seu per hereditariam sortem sibi devenerit vel adquisierunt donare B. C. i) dum B. C. k) sic B. C.; servivit c. l) presbiteris statutum est B. C, ubi reliqua desunt.

45

1) Hoc caput mirum in modum respondet duobus capitibus Regionis Appendicis I, c. 33. 34 ed. Wasserschleben p. 404. 405. Viri docto teste, locus S. Gregorii inter eius opera non est repertus, locus Augustini est in Sermone VII. de tempore (ed. Maurin, tom. V, append. Sermon, 117, p. 213).

et secundum apostolos victum et vestitum ei donaverit, ille autem postea^m in superbiam elatus, missam dominis suis et canonicas horas observare et psallere renuerit et eis iuste obedire, dicens se liberum esse, noluerit et quasi libere cuius vult homo fiat, hoc sancta synodus anathematizatⁿ et illum a sancta communione arceri iudicat, donec resipiscat et domino suo obediat^o. Sin autem obstinato animo et hoc contempserit, accusetur^p apud episcopum, qui eum ordinavit, et degradetur et fiat servus illius, id est^q domini sui, sicut natus fuerat. Quisquis vero talem secum habuerit, posteaquam rem illius predictam audierit, et domino suo non reddiderit vel a se proiecerit, sive episcopus, sive comes, sive^r clericus, sive laicus, anathematis illius societate nodatus penam excommunicationis luet.

434. SYNODUS CONFLUENTINA.

922.

Synodi Confluentinae, iussu Karoli et Henrici regum celebratae, cui laqueum neutrum eorum interfuisse statuendum est, Gesta pro parte tantum ad nos venerunt. Exordium et
capita decem priora serravit 1) codex Monacensis lat. 27246 saec. X, lectionem valde optimam
praebens, quo a viris cl. Jaffé et Loersch iterum collato pro fundamento editionis huius
partis usi sumus. Eadem dat 2) codex capituli Coloniensis 123 (Darmstad. 2122)
saec. X—XI, qui etiam capita 11—14 adiecit. Eodem anno 1839 codicem excusserunt
virī d. Wasserscheleben et Knust, quorum alter editionem integram paravit 'Beiträge
zur Geschichte der vorgratianischen Kirchenrechtsquellen' p. 186, alter 'Archiv VII, 820
capita 11—14 publici iuris fecit et variam lectionem reliquae partis dedit. Lectio vilior
est codicis 1. Codicem denuo in nostros usus vertit vir cl. Höhlbaum. Qui animadvertit^v
codicem recentiore tempore percerse a bibliotheca compactum esse, quinonem foliis 76—80
constantem textum foliorum 75' et 81 interrumpere. Quo factum est, ut librarius, qui
initium Gestorum in imo folio 80 et in altera eius pagina (80') intulit, ea quae super-
erant capita 11—14, in calce folii 79' scribere cogere, cum nullum post fol. 80 aliud
tunc restaret. Accedit quod numeri capitibus adscripti sunt. Itaque non est dubium,
quin e. 11—14 revera ad concilium Confluentinum pertinent; et ab eadem manu ac
reliqua exarata sunt, ut testatur Höhlbaum.

E Gestis integris complures canonum collectiones seu compilationes hauerunt, e
quibus capita aliquot dispersa, quae in codicibus 1 et 2 non reperiuntur, colligi poterunt.
Huiusmodi collectio prima, quam numero 3) signatū sumus, est codicis Guelpherbytani 488
(Helmst. 454) saec. X; fol. 1—6 et 13'—22' quaedam canonica leguntur, quae a corpore
collectionis aliena sunt, et inter ea fol. 16 pars praecipua capituli 1 synodi Confluentini cum
inscriptione: Ex concilio apud Confluent', patrum VIII capitulum 1. Inter cetera que
statuerunt — infra quintam generationem nuptias copulare presumat. Porro in collec-
tionis ipsius cap. 202 fol. 149' legitur Gestorum caput 9 cum inscriptione: Item ex concilio
apud Confluentiam. Praeterea collectio praebet duo capita alias incognita (15, 16),
alterum in capite 148 fol. 112', alterum caput 225 comprehendens fol. 154'. Utrumque
ex hoc codice vulgavit Wasserscheleben l. c. p. 189; nos codicem ipsi contulimus.

433. ^m) posita manu posteriori in margine correctum e.   ⁿ) anathematizatur e.   ^o) secundum canonica praecepta add. B.   ^p) accusetur e.   ^q) idem B.   ^r) sicut e.

1) Cf. etiam Jaffé et Wattenbach 'Ecl. metrop. Colon. codices uscr.' p. 51.

4) *Secunda collectio est Burchardi Decretum, quod e Gestis recepit introitum et c. 1; c. 6, 7, 8, 10 = l. VII, 30, III, 240¹, VI, 49, III, 241, III, 74. Caput 10 (= l. III, 74) falsa inscriptione inditum est: ex decretis Sotheris papae cap. X. Burchardum canonem l. III, 40, cui inscriptionem tribuit: ex concilio Triburiensi c. 20, non e Gestis nostris c. 14, sed e libro Reginonis l. I, c. 246 recepisse, iam vir d. Wasserscheleben statuit². Burchardus plerumque capitibus e Gestis desumptis inscriptionem adiecit: Ex concilio apud Confluentiam, cui interfuit Henricus et Carolus reges. E Burchardi opere omnes, qui hic occurrunt, canones recepit Ivo Carnotensis in Decreto.*

5) *Tertia collectio est quae vocatur Collectio XII partium, haud multum post Decretum Burchardi composita, quae Decreto iam pro fonte usa est. Recepit e Gestis nostris, ut docuit vir b. m. Knust³, qui codicem Bambergensem P. I. 13 (olim C. nr. 23) saec. XI—XIII, edidit, introitum et c. 1; c. 2, 3, 5, 6, (fortasse c. 7, quod in libro VI. excidisse videtur) 8, 9, 10 = l. VIII, 94, V, 70, 73, IX, 305, IV, 16, 214, 162, 130. Auctor capiti 10, Burchardum secutus, inscriptionem eandem peruersam implicat; c. 14 (= l. IV, 212) cum inscriptione e Burchardo deprompsit. L. IV, 205 continet canonem novum (c. 18) sub inscriptione: Ex concilio apud Confluentiam habito cap. V. Si laici — implorent, quem Burchardus l. III, 239 affert ex concilio Remensi praesente Ludowico imperatore cap. V. Ferre ad verbum concordat hic canon cum Reginone l. I, 250, qui cum rectius concilio Meldensi a. 845 habito tribuit. At fortasse pontifices Confluentiae congregati concilium Meldense secuti hunc canonem et ipsi constituerunt. Etiam librarius codicis S. Galli cum ex concilio Confluentino se sumpsisse tradit; v. infra⁴. Non opus fuit textui constituendo, omnia quae Collectio XII partium e Gestis desumpsit conferri. Praesto fuerunt: 5a) descriptio libri VIII, c. 94, quod introitum et c. 1. continet, quam fecit vir d. Simonsfeld e codice antiquissimo Monacensi 19414 (Tegernsee, 1114. Cmel. 326) saec. X—XI.⁵ fol. 24; 5b) collationes codicis Bambergensis, quas dedit Knust 'Archiv' VII, 818; 5c) caput 9, quod Theiner in Disquisitionibus criticis p. 327 e codice Vaticano 584 (l. IV, 131), qui excerptum tantum Collectionis praebet, edidit.*

6) *Ad Collectionem XII partium propius accedere videntur ea quae e Gestis nostris adnotata sunt manu saec. X, in margine paginarum 224, 225 codicis bibliothecae capituli S. Galli 671⁶. Sunt, ut iam Knust l. c. docuit: cap. VI, ex concil. apud Confluentiam cui interfuerunt Henricus et Karolus reges; pars posterior huius capituli deest tamen in codice. Sequitur canon iste concilii Meldensis cum inscriptione: Ex eodem concilio cap. V. Codicem me petente benivolentissime contulit vir cl. Wartmann Sangallensis.*

Canon extracaganus alias incoquitus (c. 17) obrutus est in quatuor codicibus, farragines canonicas continentibus, qui sunt: 7) cod. Monacensis lat. 14628 (S. Emmeram, 628, olim G. XII) saec. XI, fol. 37; 8) cod. Vaticanus 4227 saec. XII, c. fol. 39'; 9) liber pontificalis Eichstetensis iubente Gundechario II, episcopo a. 1071—1072 curatus; locum nostrum edidit Bethmann 'Archiv' IX, 566; inscriptio haec est: De compositione sacrilegii ex conc. apud Confluentiam cui interfuerunt Henricus et Karolus reges; 10) cod. seminarii Eichstetensis 48 saec. XI; folio ultimo ipsa Gundecharii manus locum nostrum intulisse videtur, v. Bethmann l. c. 551. E codice Vaticano canonem primus publici iuris fecit Hartzheim 'Concilia Germaniae' II, 600. Codicem S. Emmerami, quem vir b. m. Föringer exscripsit, Pertz in edendo hoc canone adhibuit; quem postea ex eodem codice edidit Phillips 'Wiener Sitzungsberichte' XLIX, 764 not. 97. Codicem Vaticanum nostris

1) In codice Bambergensi P. I. 5, cuius rariam lectionem adnotarimus, est III, 237. 2) V. tabulam synopticam editionis p. 501. 3) 'Archiv' VII, 818. 4) Nescio qua ratione ductus Delahoude, qui canones concilii Confluentini ex Ivois Decreto collegit, hunc canonem, qui hic l. III, 281 legitur, concilio nostro iudicaverit. 5) Cf. 'Archiv' XI, 568. Modo libri VII, VIII, III, Collectionis XII partium in hoc codice seruari sunt. 6) Cf. Scherrer, 'Verzeichniss der Handschriften der Stiftsbibl. von S. Gallen' p. 671. 7) Quae in codice canonem praecedunt et a viro b. m. Phillips l. c. edita sunt ex alio codice S. Emmerami, Monac. 14407, ea iam proberant 'Archiv' VII, 113, repetita sunt LL. III, 486.

asibus a. 1884. *exscripsit vir d. Waitz, qui animadvertit, hanc codicis partem incipere fol. 39 verbis: De capitulari imperatorum ut intelligatur in quo facto immunitas frangatur¹. Similis canon legitur in codice S. Petri Salisburgensi VIII. 7. sac. XII. in fol. 51, cui in margine adscripta sunt: Ex concilio apud Confluentiam cui interfuit Karolus et H. reges. Ex concilio Triburiensi a Karolo et primis Gallie et Germaniae collaudatum et subscriptum. Cum vero rev. P. Willibaldo Handhaler referente discerni nequed, ad utram conciliorum hic canon pertineat et librarius fortasse indicare voluerit, eundem canonem in utroque concilio constitutum esse, cum omnibus et ad eius editionem, quam dedit Phillips l. c. p. 782, viros doctos relegamus.*

¹⁰ *Excerptum exiguum, exordii et capituli 1, nullius pretii, praebet, testante viro d. Molinier, compilatio quaedam historico-canonica codicis Parisiensis Lat. 8865 sac. XIII. f. 126. Codicem quendam S. Victoris Parisiensis adhibuit in edendo proemio concilia Delalande in Supplementis ad Sirmondi 'Concilia antiqua Galliae' (Parisii 1666) p. 321: qui codex atque ac Tegernscensis Herigerum archiepiscopum omisit.*

¹⁵ *Patres Confluentiae congregatos e Gestis concilii Triburicensis anni 895 complures canones sumpsisse, iam viri d. Wasserschleben et Phillips animadvertunt. Quae Gesta cum in compluribus recensionebus neque integra existant, difficile est omnia ad unquam absolvere. Caput 4 concilii Confluentini respondet in universum capiti 51 concilii Triburicensis impresso; c. 14 eodem modo capiti 32 Triburicensi impresso; aliam Triburicensiam canoniam recensione illud iam ad hanc formam redegissem, complures codices probant²; quam formam etiam Regino I. 246 praebet. Caput 2 (nullus proprium filium etc.) prorsus convenit cum c. 55 concilii Maguntini a. 813. Qui canon cum et in codice Monacensi 14628³ et a Barchardo I. XVI. c. 25 concilio Triburicensi adscribatur, comici licet, cum ex Triburicensi petitam esse, qual cum ex Maguntino sumpsit. Caput 18 ex concilio Meldensi a. 845 haustum esse, c. supra. In medium relinquamus oportet, an recte sint ea quae Phillips l. c. p. 765 disputavit de conveni Gestorum nostrorum et Gestorum superiorum concilii Theodonisvilla habiti, quae citata sunt a Pertzio LL. II, pars 2, p. 5 sq. (P. 17.)*

Anno dominicae incarnationis DCCCXXII, apud Confluentiam iussu venerabilium principum, Karoli videlicet et Henrici^a regum reverentissimorum, congregati sunt episcopi numero VIII: Herimannus Agrippinae^b archiepiscopus, Herigerus Mogontiae^c archiepiscopus, Thiedo^d Unirzburgensis^e episcopus^f, Liutharius^g Mimidanensis^h episcopus, Dodoⁱ Osnebruggensis episcopus, Richganno^k Unormaciensis episcopus, Ribvinnus^l Strazburgensis episcopus, Unuano^m Paderbrunnensisⁿ episcopus, cum abbatibus aliisque sacri ordinis viris quam plurimis.

²⁰ Caput I. Qui ipso cooperante et sententias eorum confirmante domino Christo^o in synodali residentes conventu, multa utilia^p ac sanctae Dei aeclesiae profutura saluberrimo tractantes consilio, inter cetera quae statuerunt hoc maxime necessarium et instanti pro dolor tempore per abusionem frequentissimum, cognationis incestum summa cautela vitandum firmaverunt: hoc est, ne nullus christianus infra quintam^q generationem nuptias copulare praesumat.

434. ^a) Henrici *corr.* 1; Henrici 2. 1.   ^b) Agrippinae *corr.* 1; Agrippinensis 4.   ^c) mogontiensis 1. ^d) Thiedo 2. 4; Thiedo 5a.   ^e) Unireib. *corr.* 1.   ^f) episcopus *hic et in sequentibus deest* 1. 2; *adest* 4. 5. ^g) Liutharius 2.   ^h) Mimidanensis 2; Mindanensis 4. 5.   ⁱ) Dodo 2; Doto 4. 5.   ^k) Ribganno 2; Ribganno 1; Ribganno 5.   ^l) Ribvinnus 2.   ^m) Unuano 2; Unuano 1. 5.   ⁿ) Paderbr. 2; R. S. U. P. *in marginis suppleta* 1.   ^o) Christo domino 2.   ^p) utilia *corr.* 1.   ^q) sextum 4. 5.

1) Cf. 'Archiv' XII, 243. Fol. 71' *secundum Waitz: cum haec: Banna episcopalis faciendus incorrigibili ante legitimam excommunicationem. Virum hunc qui hoc vel illud peccatum etc. Similia v. in libro pont. Eichstetensi ed. 'Archiv' IX, 566.*   2) V. Phillips l. c. p. 737.   3) V. ibidem p. 742. 747

Cone. Mag.
c. 55

II. Item placuit, ut sicut praecedentium sententiis patrum firmatur: nullus proprium filium vel filiam a fonte baptismatis suscipiat, nec filiolum nec commatrem ducat uxorem, nec illam cuius filium aut filiam ad confirmationem duxerit. Ubi autem factum fuerit, separentur.

III. De eo, ut non plures ad suscipiendum de^r baptismo infantem accedant, quam unus sive vir sive mulier. In confirmationibus quoque id ipsum fiat.

Cone. Triduar.
c. 51

III. Si^s mulier vivente legitimo viro ab altero fortassis contra fas adulterata fuerit, non liceat illi adultero, fortassis^t si legitimus vita decesserit, illam quam prius stupravit moecham legitimo sociare coniugio, sed si hoc fecerint, separati penitentiae subiaceant.

V. Ut aeclesiasticarum rerum iudicia ad solos pertineant episcopos.

VI. Hoc quoque statutum est, quatinus aeclesiae quorumcunque monachorum in singulis parrocchiis sitae episcoporum ut decet divinitus subdantur regimini, eisque^u debita obsequia in exercendis aeclesiasticae curae negotiis sollicitè exhibeant^v. Ipsi procul dubio monachi episcopis suis in omnibus obediant^w.

VII. Item interrogatum est, quid de eo faciendum sit, qui christianum hominem^x vendiderit. Responsumque est ab omnibus, homicidii reatum ipsum hominem sibi contrahere.

VIII. Si quis vero laicus vel clericus seu utriusque sexus persona proprietatis suae loca vel res alicubi donare delegaverit, decimationum proventum priori aeclesiae legitime assignatum^y inde abstrahere nullam habeat potestatem. Quod si facere temptaverit, talis traditio irrita prorsus ducatur^z, et ipse ad emendationem aeclesiasticae coerceatur censura.

VIII. Perlatum est quoque ad eandem sacram^a synodum, quosdam seculares irrationabiliter aliquibus presbiteris suas aeclesias commendasse et pro libitu suo cum voluerint auferre. Quo circa unanimiter firmari convenit, ut nullus presbiter deinceps aliquam suscipiat aeclesiam, nisi in presentia episcopi vel eius vicariorum, nec habeat quilibet laicus ullam potestatem eam^b auferendi^c sine iudicio episcopi aut eius archipresbiterorum. Si enim isdem presbiter ratione iustitiae preventus^d fuerit, quod eam minus provide in aeclesiasticis procuraret officiis, auferatur^e ab eo. Sin autem, indemnis laboris sui utatur commodo. Cum vero defunctus fuerit, nullum dominium^f in substantiae^g illius possessionibus sibi aeclesiae^h dominus vendicetⁱ, sed duae partes in elemosinam pro ipsius largiantur anima, tertia autem pars aeclesiae cui servivit profutura relinquatur. Si quis praeter haec fecerit, aeclesiasticis correctionibus subiaceat^k.

X. Hoc quoque statutum est, ut nullus presbiterorum^l missarum sollempnia celebrare praesumat, nisi duobus praesentibus sibi^m respondentibus ipse tertiusⁿ habeatur: quia cum pluraliter ab eo dicitur: 'Dominus vobiscum', et illud in secretis: 'Orate pro me', aptissime convenit, ut et^o pluraliter^p ipsius respondeatur salutationi.

XI.^q Conquesti sunt itaque inter caetera cum banno statuentes, ne ullus presbiterorum post gallorum cantum, si deinceps biberet et postea dormiret, missam minime cantaret.

XII. Ut mundam aquam in vasculo habeant missas agentes et vinum permisceant.

XIII. Ut oblatas offerant certo numero, id est infra denarium, aut III aut V, tres vel unam.

434. r) *deest* 2. s) *vero add.* 2. t) *deest* 2. u) *eisque* — obediant *des.* 6. v) *exi-*
beant *corr.* 1. w) *manu posteriore corr. in* obediunt 1. x) *seduxerit et sic add.* 4. y) *signatum* 4.
z) *habeatur* 2. a) *deest* 3. b) *deest* 3. c) *conferendi* 5c. d) *sic* 2, 3, 5c; *perventus* 1.
e) *auferetur corr.* 1; *auferetur* 2, 3. f) *dominium* 5c. g) *dom. subst. in* 3. h) *deest* 2. i) *vin-*
dicet *corr.* 1; *vindictet* 2, 3. k) *subiacebit* 2, 3. l) *loco presbiterorum* — praesumat 2: *presbyter*
missam celebret. m) *sibi* 2. n) *presbiter add.* 2. o) *deest* 2. p) *deest* 4. q) *c. 11—14*
e solo codice 2.

XIII. Si plures heredes contenderint de communi ecclesia, auferri iubeat episcopus reliquias Conc. Trid. sacras et ecclesiam claudi, donec communi consensu statuatur ibi presbiterum et unde vivat.

Qui episcopo vel suo misso ad basilicam resistit, ne synodalia agat. Ex concilio apud Confluentiam⁷. (15) Cuicumque capella vel basilica aut congregatio sit, episcopus illius parrocchiae illuc suam synodum iubeat, christianitatis censuram emendare. Quodsi illi aut suo vicario aliqua contrasistet persona, illam Deo dicatam ecclesiam sigillo suo confirmet. Quodsi postea temeritatis audacia quis, quod non credimus, hunc sine episcopi vel sui vicarii introitum patefaciat, recta canonum sententia emendetur.

Ut decimatio comitis Unidukindi eiusque successorum ab episcopis exquiratur. Ex concilio apud Confluentiam cap. XI. (16) Item sanctae synodo placuit, quia iustum ac rectum est iuxta canonum decreta, antiqui comitis vel ducis Unidukindi decimationem sue hereditatis eiusque successorum ab episcopis exquiri.

Ex⁸ concilio¹ apud Confluentiam cui interfuere Heinricus et Karolus. (17) Eminentitas⁹ sexcentis solidis² solvitur³ id est⁴ novem capitibus. Sacrilegium novem novigeldis componatur⁵; aut si quis negare voluerit, in XXIII testibus⁶ nominatis atque electis viris super altare iuret; aut aliis non nominatis tamen ingenuis LXXII super altare iuret, servus⁴ et ignobilis ferro ignito.

Ex^b concilio apud Confluentiam habito cap. V. (18.) Si laici capellas proprias Conc. Meli habuerint, a⁹ ratione et auctoritate alienam habetur, ut ipsi decimas accipiant et inde canes aut genitiaras suas⁹ pascant; sed potius presbyteri ecclesiarum eas⁹ accipiant et inde restorationem ecclesiarum et luminaria et hospitium ac pauperum receptionem exhibeant et pro sancta ecclesia ac pro statu regni Dei misericordiam fudiose implorent.

435. SYNODUS DUISBURGENSIS.

(929.)

25 *Codex lat. Monacensis 27246 saec. X, fol. 92' in margine paginae vacuae continet rubricas synodi cuiusdam, quas Pertzius synodo Duisburgensi anno ut videtur 929 habita adindicandas ducit, cuius mentio occurrit apud Continuatorem Regimonis ad annum falsum 927. Qui cum ibi de causa Bennonis episcopi Mellensis a suis excoecati actum esse tradat, mentionem Benedicti episcopi cap. 1 ad hoc facinus referendum esse non ab re videtur. Einhardus autem episcopus Spirensis a. 913 excoeratus esse videtur, de quo egit Synodus Althheimensis c. 31, cuius casu conventus Duisburgensis fortasse praecedentis instar usus est. Rubricas iterum conulerunt Laffé et Loersch. Numeri a Pertzio additi sunt.*

35 **434.** ¹⁾ ex c. ap. conf. 3, in quo solo c. 15, 16 continentur. ²⁾ c. 17 legitur in 7—10. ³⁾ concilii 7. ⁴⁾ Inmanitas 9. ⁵⁾ solidis in marg. suppl. 8. ⁶⁾ componatur 9—10, qui omittunt id usque capitibus. ⁷⁾ solvitur et 7. ⁸⁾ componendum est 8; hoc supra lin. posuit 8. ⁹⁾ totis 8, 10. ¹⁰⁾ servus — ignito des. 8, 10. ¹¹⁾ c. 18 legitur in 5—6. ¹²⁾ dicit 5.

1. De episcopis Einhardo et Benedicto. 2. De monasteriis. 3. De decimis.
4. De Eginone. 5. De Gebeharto. 6. De Thiotmaro. 7. De Asiehe. 8. De Thied-
riche. 9. De Hartmanno. 10. De Buosen. 11. De Luoue^a. 12. De falsis testibus.
13. De clericis et ecclesiasticis rebus.

436. INDICULUS LORICATORUM OTTONI II. IN ITALIAM MITTENDORUM.

(981.)

Pretiosissimum hęc monumentum Iaffé b. m. in codice Bambergensi B. III. 11 (olim A. nr. 73) membr. fol. sucr. X, excerpta operum S. Augustini continente, fol. 1 detexit et in 'Bibliotheca rerum Germanicarum' V, 471 a. 1869 publici iuris fecit. De eius indole et pretio sagacissime disseruerunt inter alios praesertim viri et. M. Lehmann 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' IX, 437, Usinger 'Göttingische Gelehrte Anzeigen' 1870, p. 136, de Giesebrecht 'Gesch. der deutschen Kaiserzeit' ed. 4. I, 842, ed. 5. I, 848, Ficker 'Wiener Sitzungsberichte' LXXIII, 177, Matthaei in dissertatione inaugurali Göttingensi a. 1877, quae inscribitur 'Die Klosterpolitik Kaiser Heinrichs II.' p. 91, Waitz 'Deutsche Verfassungsgeschichte' VIII, 133. Indicium nostrum instrumentum publicum proprie dictum nequaquam esse, primus vir ill. de Giesebrecht arguit; aduolaciones cancellariae esse, recte vir doctissimus censuit, quorum subsidio epistolae edictales de hoste facienda singulis principibus scriberentur. De anno expeditionis, ad quem loricatori isti mittendi essent, dubitari licet. Iaffé annum 980 statuit ea imprimis ratione ductus, quod Adalbaldis episcopus Wormaticensis et cancellarius, qui loricatorum suos ducere iussus est, diplomatibus testantibus, iam a. 980 una cum imperatore Ottone II. in Italiam profectus sit ibidemque steterit usque ad illius mortem. Sed iam constat, cancellariū recognitionem hanc probare eius in curia praesentiam, ideoque hoc Iaffé argumentum fallax est. Pluris habendum esse videtur, quod Otto II. a. 980, Dec. 5 Papię chartam dedit ob petitionem Adalbaldi¹. At cancellarius iam prius petitionem ferre potuit; ergo neque hoc testimonio probatur, eum isto tempore in Italia fuisse. Charta illa data est ecclesiae Curicensi et Iaffé ad eam provocat, quia indiculo nostro testante, Curicensis episcopus iussus erat loricatorum suos ducere. Sed necesse non est, episcopum ipsum hanc chartam manibus suis accepisse. Eodem modo res se habet, si aliud diploma imperatoris inspexeris, et ipsum a Iaffé allegatum, quo a. 981, Jul. 12 Sorae dato concambium quoddam inter abbatem Prumiensem et nobilem quendam circum confirmatur². Quod diploma quidem non abbati sed nobili isto traditum esse, censuimus. Hanc verisimile est, abbatem iam tunc in Italia fuisse. Nam cum abbas Wizenburgensis loricatorum mittere iussus sit, edictum post diem Iul. 20 anni 981 emanasse oportet, ut iam alii animadverterant. Hoc enim die obiit Adalbertus archiepiscopus Magdeburgensis idemque abbas Wizenburgensis, cuius successor sane fuit is qui nominatur abbas Wizenburgensis. Quo tempore Sandraldus Adalberto substitutus sit, nescimus³. Sed patet, tempus aliquod, fortasse duorum mensium, defuisse, priusquam obitus Adalberti et electionis Sandraldi nuntius Italiam veniret. Edictum exercitus supplendi ergo autumno anni 981 datum esse, statueris.

435. ^a) ita inoue legerunt Pertz, Iaffé, Loersch.

1) DO II, nr. 237; Stumpf, Reg. 782. 2) DO II, nr. 252; Stumpf, Reg. 796. 3) Certe a. adhuc 981, testantibus Annalibus Weissenburg. SS. III, 65.

Monumentum nostrum iterum contuli ope adiutus collegae W. Meyer Spirensis. Cum scriptura multatis fere tota evanuerit, complura nonnisi Iaffé duce legi potuerunt; alia dubia, pauca aliter legenda esse duximus. (P. deest.)

Herkenbaldus episcopus¹ C loricatos mittat^a. Abbas de Morebach secum
 5 ducat XX. Episcopus Balzzo² mittat^a XX. Hdebaldus episcopus³ ducat^b XL.
 Abbas de Vuizenburg mittat^a L. Abbas de Lauresam ducat^b L. Archiepiscopus
 Maguutinus mittat^a C. Coloniensis archiepiscopus mittat^a C. Vuirzburgensis
 episcopus mittat^a LX. Abbas Erolsfeldensis^c XL mittat^a. Heribertus comes^d ducat^b
 10 XXX¹, et fratris¹ filius aut² veniat cum XXX aut mittat^a XL. Megingaus in-
 vante Burchard ducat^b XXX. Cono filius Cononis ducat^b XL. De ducatu
 Alsaciense mittantur LXX. Bezolinus^b filius Arnusti duodecim ducat^b. Azo-
 linus¹ Rodulfi filius mittat^a XXX. Oddo frater^k Gebizonis XX mittat^a. Hezel^l
 comes^m ducat^b XXXX. Abbas Fultensis mittat^a LX. Guntranus comes^m
 ducat^b XII. Vugerusⁿ ducat^b XX. Donnus Siceo imperatoriusⁿ frater^{k,4}
 15 ducat^b XX. Otto XL ducat^b.

† Carolus dux⁵, custos patrie domi dimissus, Bosonem cum XX mittat^a. Leo⁶ Adelbertus
 20 dicensis episcopus LX mittat^a cum Hermanno aut Imnone⁶. Episcopus Camaras-
 censis XII mittat^a. Geldulfus cum adiutorio abbatum^{l,8} XII ducat^b. Deo-
 deriens comes filium suum cum XII mittat^a. Ausfredus comes⁹ X mittat^a. Gotte-
 fredus et Arnulfus marchiones XL mittant^a. Filius Siceonis comitis¹ XXX secum
 25 ducat^b. Abbas Bruniensis XL ducat^b. Archiepiscopus Treuerensis LXX ducat^b.
 Verdunensis episcopus LX ducat^b. Tullensis XX mittat^a.
 LX mittat^a.

† Archiepiscopus Salzeburgensis LXX mittat^a. Ratchonensis episcopus totidem
 mittat^a. Abraham⁷ XL mittat^a. Reginaldus episcopus⁸ L ducat^b. Albo[un]s^t
 25 episcopus⁹ XX ducat^b. Episcopus Augustae¹⁰ civitatis¹⁰ C ducat^b. Constanciensis
 episcopus XL mittat^a. Curienis episcopus XL ducat^b. Angensis abbas LX^v
 ducat^b. Abbas Sancti Galli XL^w ducat^b. Abbas de Eloganga XL ducat^b.
 Abbas de Kembelano¹¹ XXX ducat^b.

437. CONCILIUM SELIGENSTADENSE.

1023. Aug. 12.

*Subsidia editionis nostrae sunt A) cod. civitatis (olim monasterii) Sancti Amandi 194
 membr. in folio maxima saec. XII², qui continet una eademque manu carata: f. 1—127*

136. ^a M cod. ^b D cod. ^c erbstfeldensis scriptura esse videtur cod. ^d eam cod.

^e XX et LXX posuit Iaffé; res dubia. ^f 1118 cod. ^g supra lin. add. cod. ^h Bezolinus legit
 35 Iaffé ⁱ sic Iaffé; littera a proscus evanuit cod. ^k 11 cod. ^l Hezel corr. cod. ^m e cod.
ⁿ Vugerus legitur; Viegerus Iaffé. ^o sic cod. pro imperatoris. ^p Imnone leg. Iaffé; littera fere
 tota evanuit. ^q em cod. ^r eam cod. ^s haec in margine inferiore quatuor lineis scripta auctore
 Iaffé ponitur; iam nūc nisi XM legi potuerunt. ^t sic posuit Iaffé; litterae omnes aunc atque evanuerunt.
^u aut² cod. ^v XL corr. cod. ^w XX legit Iaffé. ^x kembelano cod.

10 1) Argentinensis. 2) Spirensis a 970—987. 3) Wormatiensis a 979—998. 4) Hic
 Ottonis I. imperatoris plus, ut videtur notus, alius nusquam comparat. LAFFE. 5) Lotharingae
 inferioris. 6) Litteras initiales I. S. abbates Indensem et Stabulensem inducere, recte docuit Lehmann
 l. c. p. 410. 7) Episcopus Frisingensis. 8) Eistetensis. 9) Saboniensis. 10) Henricus I.
 quem in Italia perisse scimus a. 982. l. c. 13. 11) Cf. Ottonis II. diploma datum Verone a. 983.
 15 l. c. 10. DOLL, nr. 303. 1A. 12) Cf. 'Archiv' VIII, 412.

Barchardi Wormaticensis Decretum; f. 127—127' Sermo synodalis qui in singulis synodis parochianis presbiteris enuntiandus sit. Fratres presbiteri et sacerdotes Domini, cooperatores nostri — seculorum amen¹; *f. 127'—128'* concilium Seligenstadense; *f. 128'* canones concilii Triburiensis a. 1036 et post duas lineas vacuas genealogiam Ottonis de Hammerstein et Irmengardis; Capitula ex concilio Triburiensi (*haec in margine*) Bannitum — Imiza genuit Ottonem. Explicit sermo synodalis qui in singulis parochianis presbiteris est enunciandus; *codicem excussit vir d. Sackur; 2) cod. Vaticanus Christin. 979 saec. XI—XII², eiusdem indolis ac codex 1; Decreto Barchardi succedunt canones conciliorum Seligenstadensis et Triburiensis³ ac genealogia cum verbis* Explicit sermo synodalis — enunciandus, *qua ex re concludendum erit, et sermonem ipsam in codice post* *Decretum legi. Elucet igitur iam in archetypo codicum 1 et 2 confusionem quandam inter-* *cessisse. Codice usi sumus ad editionem viri cl. Bresslau, quae collatione abbatis Ucelli* *nititur; 3) cod. Phillipsii Cheltenhamensis 1557 membr. in folio saec. XI. ex., Gregorii* *Magni commentarium in Librum Iob continens, in cuius foliis penultimo verso et ultimo* *synodus manu saec. XII. in. exarata est; quem contulit vir cl. Liebermann; textus Ad-* *modum cum 1 et 2 concordans pauca singulares lectiones praebet, caret tamen toto capite II;* *4) textus quem praebet codex autographus Vitae Meinverei saec. XII. med. in cap. 178,* *quo uti licuit in editione Pertiziana (SS, XI, p. 146). Exordium concilii Vitae auctor* *in narrationem pro parte contulit; dubium videtur, an nomina abbatum in exemplari* *suo incruerit. Caput V. casa, ut videtur, omisit. Lectiones non solum multoties a codi-* *cibus 1—3 abhorrent, sed textus ipse tribus locis (bis in cap. II. et in cap. XIX.) a textu* *codicum 1—3 discrepat, sensu tamen minime mutato; 5) textus editionis principis Decreti* *Barchardi a Bartoldo Questenburgh paratae (Coloniae ex officina Melchioris Nouesiani* *MDXLVIII in folio), ubi legitur post calcem libri XX. fol. 237'; qui textus fere totus* *cum 4 concordat, abundat tamen capite V. et rubris capitulum; notandum certe, hunc textum* *in exordio nominibus abbatum et una sententia (Inconueniens — esset) carere; 6) textus* *editionis Centuriatorum Magdeburgensium in Centuria undecima (Basiliae 1567) p. 447,* *qui tali modo cum textu 5 concordat, ut cum ab illo pendere forte dixeris, ut nomina* *abbatum et ista sententia adessent; fortasse iudicabis, Centuriatores textu 5 pro funda-* *mento usos ex alio exemplari lacunas supplerisse⁴.*

Cum Breuariam Gestorum concilii serratum in codice bibliothecae regis Stuttgartiensis *lit. et polit. 114 (olim Weingartensis)⁵, f. 62' manu saec. XI. in. exaratum, quod in ad-* *notatione proposituri sumus⁶, eandem textum capituli II. adhibuerit ac cod. 1—6, textum*

1) *Hic sermo editus est in editione principis Decreti Barchardi ante initium libri I. 2) V. quae* *adnotavit Bresslau 'Neues Archiv' III, 117, 'Forschungen zur deutschen Geschichte' XXI, 101, 'Jahrbucher* *Heinrichs II' III, 333. 3) Verba Cap. ex conc. Triburiensi haec quoque in margine leguntur. 4) Codices* *adnotati praeterea bibliothecae episcopalis Dancubensis B. IV, 17 ('Archiv' VII, 102) et bibl. Rotomagensis* *E. 758 saec. XI—XII ('Archiv' VIII, 369). 5) Qui Reginonis Librum synodalem continet, r. descrip-* *tionem nostram 'Zeitschrift für Kirchenrecht' XX, p. 455 et supra nr. 12. 6) Statutum Mogontiense* *concilii. Anno dominicae incarnationis MXXIII, anno Heinrichi^a imperatoris XXVIII,^b ordinatum* *atque decretum est a XII^b episcopis: ut plebs christiana XIII dies ante festivitatem sancti Iohannis* *abstineret a carne et sanguine^c, nisi infirmitate cogente aut festiuitate, quae in illo episcopio celebris* *haberetur. Similiter ante natale Domini, vigiliam epiphaniae ieiunetur, et vigilia omnium sanctorum,* *vigilia assumptionis sanctae Mariae, vigilia sancti Laurentii, admittendo unam horam refectionis. De* *incerto autem ieiunio III temporum hanc certitudinem statuimus: ut si Kal. Martii in III. feria sive* *ante euenierit^d, eadem epdomada ieiunium celebratur. At si Kal. in V. aut VI. feria fuerit, in sequentem* *ebdomadam ieiunium differatur. Simili modo Kal. Iunii^e si in III. feria aut ante euenierit, ieiunium* *in sequenti ebdomada celebratur. Et si in V. vel VI. vel sabbato fuerit, ieiunium in terciam ebdo-* *madam seruetur. Et hoc sciendum, si quando ieiunium mensis Iunii in vigilia pentecosten secundum* *productam regulam euenierit, non ibi celebrandum erit, sed in ipsa sollemni ebdomada pentecosten^f, et*

^a) Henrici *corr. cod.*

^b) sic *cod.*

^c) sanguine *cod.*

^d) occurrent *subpungendo corr. cod.*

^e) iunij. *cod.*

^f) pentecost *cod.*

istum potius genuinum esse quam tertium eod. 1 et 2, censendum oportet. Hic autem, si coniecturæ locus datur, forsasse a Burchardo Wormaticensi episcopo, qui Gesta synodi exemplari cuidam Decreti sui subiunxisse videtur, redactus seu devertatus est. Si res ita se habet, valde dolendum est, codicem coarctum Bambergensem, quem vir b. m. Giesbrecht (Gesch. der deutschen Kaiserzeit ed. IV. II, 623) se inspicisse dixerat, in bibliotheca ista celeberrima ab eius præfecto viro d. Leitschuh reperiri non posse. Nam codex P. I. 8 (olim C. 17) saec. X—XI, quem nominat Giesbrecht, non Burchardi Decretum, sed potius Decretales Pseudoisidorianas¹⁾ continet; in codice vero Decreti coarcto P. I. 5 (C. 44), quem ipse insperat, Gesta synodi nequaquam inveniuntur.

¹⁰ *Editiones fere omnes posteriores pendunt ab editione principis (5) Decreti: cum editio Decreti altera in 8va a. 1550 Parisiis apud Ioannem Foucherium praebo. data fol. 334; tum conciliorum collectiones: Sarius III, 572; Binus III, 1084; regia Parisiensis XXV, 287; Labbeus et Cossartius IX, 844; et ipse Mansi XIX, 394, qui tamen Hartzhemium secutus canonibus concilii nostri canones concilii Triburicensis adiecit. E codice 2 hos et illos dedit*
¹⁵ *Hartzhelm 'Concilia Germaniae' (Coloniae 1760) III, 55, omisso tamen capite XII, concilii Seligenstadensis. Naper a. 1875 novam editionem paravit vir cl. Bresslau (Jahrbücher Heinrichs II, III, 349), imprimis adiutus codice 2 et editionibus.*

In diffinendo tempore concilii prorsus viro cl. Bresslau contra Giesbrechtium, qui a. 1022 illud celebratum esse iudicavit, adstipator.

²⁰ *Gestis synodi adiungi licet genealogiam Ottonis de Hammerstein et Armingardis e codicibus 1 et 2, quam in concilio propositam esse censimus. E codice 1 eam dedit iam olim Bethmann b. n. 'Archiv' VIII, 412, e codice 2 vir cl. Bresslau 'Forschungen' XXI, 101, qui eam acute et docte illustravit. (P. deest.)*

In^a Dei nomine ego Aribio Mogontinae^b sedis archiepiscopus^c quamvis indignus
²⁵ cum ceteris fratribus^d nostris atque^e coepiscopis Burchardo^f Wormatiense^g episcopo^h,
 Vucriuarioⁱ Argentino^k, Brunone Augustense, Eberhardo^l Babenbergense^m, Megin-
 hardo Nuirzburgenseⁿ, neonon^o venerandis abbatibus Richardo Fultense^p, Ernoldo^q
 Heroluesfeldense^r, Reginboldo^s Laurisamense^t, Herichone^u Treverensi, Euerguino^v
³⁰ Toleiano^w, Heinricho^x de Sancto Burchardo^y, Sigizone^z de Sclutero^{aa}, Gerberto de
 Sancto Albano, Adalberto^{ab} Clingensi^{ac}, Rudolfo^{ad} Bldenstatensi^{ae} synodum in Salegmu-

37. ^{a)} in 1. 2. *praevadit rubrica Concilium; totum concordia in - sancita sunt deest 1; lectioes quas et 4 adnotavimus, et narrationem Vita Michareri c. 178 in. de sumptu anal.* ^{b)} Mogontiae 1; Moguntinae 3; Maguntinae 4; Meguntinae 5, 6. ^{c)} episcopus 3. ^{d)} confatribus 5, 6. ^{e)} et 5, 6. ^{f)} Burchardo 4. ^{g)} Wormatiensi 2, 5, 6; Wormatiense 3. ^{h)} deest 2—6. ⁱ⁾ Weriurio 3; Weriurhardo 4; Weriurario 5, 6. ^{k)} Argentinese 3. ^{l)} Eberardo 3; Everhardo 4. ^{m)} Bayenbergense 4; Papiense 3. ⁿ⁾ Wirceburgensi 5, 6; Wirceburgense 4, *ubi abbatum non fit oratio.* ^{o)} neonon 6; neonon — Bldenstatensi des. 5. ^{p)} Richardo Fultense 3; Richardo Fuldensi 6. ^{q)} Arnoldo 3, 6. ^{r)} *concordia*; Heroluesfeldense 1; Heroluesfeldense 2; Perveldense 3; Hersfeldensi 6. ^{s)} Reinboldo 3. Reginhardo 6. ^{t)} Laurisamensi 1; Laureshamensi 6. ^{u)} Herichone 2. ^{v)} Euerguino 6; Euerg. Tol. ^{w)} sic 6; Toleiano 1, 2. ^{x)} Heinricho 2, 6. ^{y)} Burchardo 3; Burgundo 6. ^{z)} Sigizone 3; Sigizone 6. ^{aa)} *concordia*; Sclutero 1, 2; Sclutro *corp. ec* Sclutero 3; Sclutere 6. ^{ab)} Adalberto 3, 6. ^{ac)} elingensi 1; eligensi 3. ^{ad)} Rudolfo 2; Rüdolfo 3. ^{ae)} Bldenstatensi 3; Bldenstateusi 6.

tunc propter sollemnitatem sancti Spiritu diacones claustricis induantur et plebanus⁸ genua non
⁴⁵ dicatur. Item si Kal. Septembris in III. feria aut ante euenit, in feria epistolam ad ieiunetur, et si
 V. vel VI. aut abbato contigerit, in III. ebdomada ieiunandum erit. In Decembri illud imper
 observandum est, ut proximo sabbato ante vigiliam natalis Domini ieiunetur, quia si vigilia natalis
 Domini in sabbato euenit, simul cum ieiunio vigilia celebrari non poterit. — 1. 4. *editionem*
Hauschi p. XII.

⁵⁰ ^{ae)} deest cod

stat^f conduximus^g, anno dominicae incarnationis MXXII, indictione V, II.^h Idus Augusti, anno autem domniⁱ Heinrici secundi regnantis XXII^k, imperantis^l vero VIII^m, quatinus cum communi predictorum confratrumⁿ consilio atque consensu^o multimoda^p divinorum officiorum atque synodaliū legum componeretur dissensio et disparilitas nostrarum singularium^q consuetudinū honesta consensione^r redigeretur^s in unum. 5
Inconueniens^t quidem sancto illi conventui^u visum est, quod membra capiti discordarent et illa^v diversitas in unius compagine corporis esset. Ideoque propter devitandas^w dissensiones communi decreto concilii haec capitula sancita sunt.

I.^x De abstinentia corporis et sanguinis in subscriptis^y temporibus. Ut XIII dies omnes Christiani ante festum^z sancti^a Iohannis baptistae in abstinentia 10
sint carnis et sanguinis^b, nisi infirmitate impediēte aut aliqua^c sollempnitate, quae in illo episcopio celebris habetur, intercidente^d, et ante natale^e Domini similiter, in^f vigilia epiphaniae, in vigilia omnium^g sanctorum^h apostolorum, in^f vigilia assumptionis sanctae Mariae, in^f vigilia sancti Laurentii, inⁱ vigilia omnium sanctorum, adiecentes predictis vigiliis unam horam refectionis, excepta infirmitate et nisi aliquis sit, qui^k 15
proprio voto maiori abstinentia uti velit.

II.) De custodiendo ieiunio quatuor temporum. De incerto^m ieiunio quatuor temporum hanc certitudinemⁿ statuimus, ut, si Kalendae Martii^o in quarta feria^p sive antea evenerint^q, eadem ebdomada ieiunium^r celebretur. Si^s autem Kalendae Martii^o in^t quintam feriam aut sextam aut sabbatum distenduntur^u, in sequentem 20
ebdomadam ieiunium differatur.

I. 2.

I—6.

Similiter de reliquis quattuor temporibus statuimus.

Simili quoque modo, si Kal. Iunii in III. feriam aut antea evenerint^v, in sequente^w ebdomada ieiunium celebretur. 25
Et si in V. feria^x aut VI. aut sabbatum contigerit, ieiunium in tereciam^y ebdomadam reservetur.

Et hoc sciendum^z, quod si quando ieiunium mensis Iunii in vigilia pentecosten^a secundum predictam regulam evenerit, propter^b celebrationem baptisterii ibi non celebretur^c, sed in ipsa ebdomada sollempni pentecosten^d, et tunc propter sollempnitatem Spiritus sancti^e diacones^f dalmaticis induantur et alleluia cantetur et 'flectamus genua' non dicatur. [Eodem modo de Septembris^g ieiunio constitutum est, ut si Kal. Septembris in III. feria evenerint^h aut antea, ieiunium in III. ebdomada celebretur; et si in V. aut VI. aut sabbatumⁱ contigerit, in III. ebdomada ieiunandum^k erit.]^l In 35
Decembrio^m illud quoqueⁿ observari oportet^o, ut proximo sabbato ante vigiliam natalis^p

437. ¹⁾ Selgenstat 2; in S. des. 3, ubi eadem manu in marg. Salingunstat; Salingunstat 6. ²⁾ conduximus 2. 3. 5. 6. ³⁾ III. 4; secundo 6. ⁴⁾ deest 3. ⁵⁾ XXI. 5; vigesimo primo 6. ⁶⁾ imperii 5. 6. ⁷⁾ VI. 2. 5; sexto 6; VII. 3. ⁸⁾ fratrum 2; confr. pred. 5; confr. pred. 6. ⁹⁾ consulta 5. 6. ¹⁰⁾ multimodo 1. ¹¹⁾ singularium 1. ¹²⁾ consensio 1. 3. ¹³⁾ redigeret 3. ¹⁴⁾ Inconueniens — esset des. 5. 40
¹⁵⁾ illi conventui sancto 6. ¹⁶⁾ nulla 6. ¹⁷⁾ lamentabiles 4; illas lamentabiles 5. 6. ¹⁸⁾ procedit in 2 rubrum Capitula: uneri capitulum des. 1. 3; rubra capitulum des. 1. 6. ¹⁹⁾ suprascriptis 2. ²⁰⁾ festivitatem 4-6. ²¹⁾ deest 2. 3. ²²⁾ sanguinis 1. ²³⁾ alicuius festi 4-6. ²⁴⁾ intercidente 2. 4-6. ²⁵⁾ nati 5; nativitatem 6. ²⁶⁾ et in 4-6. ²⁷⁾ et in omnium vigiliis 4-6. ²⁸⁾ deest 3-6. ²⁹⁾ nec non etiam in 4-6. ³⁰⁾ in add. 1. ³¹⁾ totum cap. II deest 3. ³²⁾ autem add. 4-6. ³³⁾ consuetudinem 4. ³⁴⁾ kl. mart. 1. ³⁵⁾ quintam feriam 1. ³⁶⁾ evenerit 1. ³⁷⁾ ebd. iei. des. 4. ³⁸⁾ Si 2. 5. 6. ³⁹⁾ bis 1. ⁴⁰⁾ dividuntur 4. ⁴¹⁾ evenerit 4. ⁴²⁾ subsequente 5. 6. ⁴³⁾ feriam 5. 6. ⁴⁴⁾ et quartam add. 4. ⁴⁵⁾ est add. 1-6. ⁴⁶⁾ pentecostes 4-6. ⁴⁷⁾ pr. ecl. bapt. des. 4-6. ⁴⁸⁾ non ibi celebrandum erit 4-6. ⁴⁹⁾ pentecostes 5. 6. ⁵⁰⁾ sancti spir. 1. ⁵¹⁾ diaconi 4. 6. ⁵²⁾ Septembris 4. ⁵³⁾ evenerit 4-6. ⁵⁴⁾ sabbato 5. 6. ⁵⁵⁾ deest 4. ⁵⁶⁾ nunciis inclusa add. 4-6. 50
⁵⁷⁾ Decemb. 5; Decembri 6; Decembre vero 4. ⁵⁸⁾ deest 4-6. ⁵⁹⁾ observandum erit 4-6. ⁶⁰⁾ nativitatis 1.

Domini celebretur ieiunium, quia cum⁹ vigilia in sabbato^r evenerit^s, simul vigiliam^t et ieiunium celebrari^u non convenit.

III. Quibus temporibus legitima conubia prohibenda sint^v. De legitimis^w coniugiis ita visum est, quod nullus christianus uxorem ducere debeat ab adventu Domini usque in octavas^x epiphaniae et a septuagesima usque in octavas^y paschae nec in supranotatis quatuordecim diebus ante festivitatem^z sancti Iohannis baptistae^a neque in supradictis^b ieiuniorum diebus^a sive in omnium sollempnium dierum precedentibus noctibus.

IV. Ut presbiter, qui post galli cantum bibat, nisi summa^c necessitas cogat, sequenti die missam non cantet^d. Decretum est etiam in eodem concilio, ut presbiter aliquis^e post galli cantum^f bibens estivis noctibus^g proximo^h die missam non celebret, hiemalibusⁱ similiter, nisi summa^k necessitas cogat^l.

V.^m Ut presbiter non ampliusⁿ quam tres missas in die cantet^o. Item decretum est, ut unusquisque presbiter in die non amplius quam tres missas celebrare^p presumat^q.

VI.^r Ut nemo corporale^r ad extinguendum incendium in ignem proiciat. Conquestum est in^s sancto concilio de quibusdam stultissimis presbiteris, ut quando incendium videant, corporale dominico corpore consecratum ad incendium extinguendum^t temeraria presumptione in ignem proiciant. Ideoque sancitum^u est sub^v anathematis^v interdictione, ne ulterius fiat.

VII. Si^w duo inculpato fuerint in adulterio et^x unus profiteatur et alter negat^y, quid^z inde faciendum sit. Interrogatum est^a, si duo in adulterio inculpato fuerint^b et unus profiteretur^c et alter negaret^d, quid inde agendum esset^e. Decretum est^f a sancto concilio, ut ille qui negaverit probabili se iudicio^g expurget, et qui confessus fuerit digne poenitentiam agat.

VIII. Ut nemo gladium in ecclesiam^h portet. Decretum est aⁱ sancto^k concilio, ut nemo gladium in aeccliam^h portet, regali tantum excepto.

IX. Ut^l mala colloquia in aecclia nec^m in atrio aecclie fiant. Statuitⁿ sancta synodus, ut mala consuetudo, quae apud omnes iam pene^o inolevit^p, omnino prohibeatur, hoc est, quod colloquia sua in atris aeccliarum^q constituent^r habenda et tunc^s ea maxime in ipsa^t exercent aecclia, ubi orationes et divina tantum^u fieri debent^v officia.

X. De evangelio 'in principio erat verbum' et missis peculiaribus, ne fiant nisi in suo tempore^w. Quidam^x laicorum et maxime matronae habent in consuetudine, ut per singulos dies audiant evangelium 'in principio erat verbum' et missas peculiare, hoc est de sancta Trinitate aut de sancto Michahelo. Et ideo

437. 9) si 4-6. 10) sabbatum 4. 11) event 1. 12) vigilia 1, 5; ieiun. et vigiliam 4.
 13) celebrare 4-6. 14) sunt 3. 15) autem *add.* 4-6. 16) octavi 1; octabas 2; octayana 6. 17) oct. 1;
 octayana 6. 18) festum 3. 19) *deest* 3. 20) *predictis* 3-6. 21) *deest* 5. 22) missam celebrare
 40 non audeat 3, 5. 23) qui *add.* 5, 6. 24) post galli cantum *des.* 1, 3. 25) est. noct. bibens 5, 6.
 26) proxima 3. 27) hyemalibus 5. 28) *deest* 5, 6. 29) nisi cogat necessitas 4. 30) *tabna cap.* 1,
deest 1. 31) annibus 1. 32) celebret 3, 5. 33) audeat 2. 34) V. 1, *ubi abluere semper unaveri*
capitulum similiter curati suat. 35) ad ext. inc. corporale 2. 36) etiam in eodem 1; etiam in 5, 6.
 37) ext. inc. 4-6. 38) decreta 4-6. 39) *s. alia manu add.* 1. 40) De hoc si 3, 5. 41) *deest* 3.
 42) negatur 1, *ubi verba* quid — sit in *uaraq. alia manu*; unus negat alter profiteatur 5. 43) quod 3
 44) *ibidem add.* 1. 45) fierent 5, 6. 46) profiteatur 2, 3. 47) negaretur 1; negat 2, 3. 48) sit 3
 49) autem *add.* 1; etiam *add.* 5, 6. 50) ind. se 4-6. 51) ecclesia 1. 52) in 1; etiam in 5, 6.
 53) eodem 3-6. 54) Ne 5. 55) aut 5. 56) etiam *add.* 4-6. 57) pene iam 2, 4-6. 58) im-
 45 plevit *ala manu coar.* 1. 59) atrio alienius ecclesie 4-6. 60) constituerunt 1; constituerent 2.
 61) tamen 3. 62) in ipsa maxime 4-6. 63) *deest* 3. 64) equum est 4-6. 65) nisi in suis tem-
 50 poribus 3; non suis temporibus 5. 66) etiam *add.* 4-6.

sancitum est in eodem concilio, ut hoc alterius non fiat, nisi suo tempore et nisi aliquis fidelium audire pro reverentia sanctae Trinitatis voluerit^r, non pro aliqua divinatione. Et si voluerit^z, ut sibi missae cantentur, de eodem die audiat^a missas vel pro salute vivorum aut^b pro defunctis.

XI. De computatione consanguinitatis. Quidam^c generationem consanguinitatis ita volunt numerare, ut frater et soror sint primi. Statuit^d autem sancta synodus, sicut etiam ab antiquis patribus decretum est, ut ita non sit^e, sed ut nepos et neptis vel^f filius fratris ac filia sororis primi habeantur.

XII. Ut^g edificia laicorum in atrio^h non ponantur. Statutum estⁱ, ut aedificia laicorum, quae a ecclesiis iuncta^k sunt, auferantur et nulla in atrio ecclesie^l ponantur, nisi tantum presbiterorum.

XIII. Ut nullus laicus presbitero a ecclesiam suam^m commendet nisi licentiaⁿ episcopi. Item decretum est, ut nullus laicorum alicui presbitero a ecclesiam suam commendet^o preter consensum^p episcopi, sed cum prius mittat suo episcopo vel eius vicario, ut probetur, si scientia, aetate et moribus talis sit, quod^q sibi populus^r Dei digne commendari possit^r.

XIV. Si duo de adulterio accusati fuerint, quid inde faciendum sit. Statuit quoque sancta synodus, si duo de adulterio accusati fuerint et ambo negaverint, ambo^s se expurgent, et si^t orant sibi concedi, ut alter^u illorum utrosque divino purget iudicio, si unus^v deciderit^w, ambo rei habeantur.

XV. Ut bannitum ieiunium ab omnibus diligentissime observetur. Decretum est^x, ut^y bannitum ieiunium, in quocumque episcopio celebratur, diligentissime observetur^z, ita ut, si quis illarum octo interdictarum rerum unam^a redimere voluerit, unum pauperem, prout sua facultas erit, eadem die reficiat.

XVI. De illis qui Romam ituri sunt. Decrevit^b sancta synodus, ut nullus^c Romam eat, nisi cum licentia episcopi sui^c vel eius vicarii.

XVII. Ut carina non dividatur^d penitenti. Illud^e sub anathemate decretum^f est, ut nullus presbiterorum cuiquam penitenti carinam dividere praesumat, nisi^g infirmitas intercidat.

XVIII. De illis qui penitentiam a suis^h sacerdotibus accipere nolunt. Quia multi tanta mentis suae fallunturⁱ astutia^k, ut in aliquo capitali crimine inculpato penitentiam a suis sacerdotibus^l accipere^m noluntⁿ, in hoc maxime confisi, ut Romam petentibus^o apostolicus omnia^p dimittat peccata, sancto concilio visum est^q, ut talis indulgentia illis non prosit, sed prius iuxta modum delicti penitentiam^r a suis sacerdotibus iniunctam^s adimpleant, et tunc Romam ire si velint, ab episcopo proprio^t licentiam et epistolam^u ad apostolicum ex hisdem rebus deferendam^v accipiant.

XIX. Ut omnis penitens, dum carinam facit^v, de loco ad locum non migret. Decretum est^w in eodem consilio, ut omnis penitens, dum carinam^x ieiunat^y, de loco ad^z locum non migret.

437. ^y) fidelium pro rev. s. Tr. velut audire 4; fid. aud. velut pro rev. s. Tr. 5. 6   ^z) volue-
 rint 2—6.   ^a) audiant 2. 4—6.   ^b) vel 2.   ^c) etiam *add.* 2. 4—6.   ^d) Hoc autem
 statuit 4—6.   ^e) esset 4—6.   ^f) id est 4—6.   ^g) *deest* 5.   ^h) ecclesiae *add.* 5.   ⁱ) etiam
add. 4—6.   ^k) coniuncta 3; adiuncta 4—6.   ^l) *deest* 1. 3.   ^m) *deest* 3.   ⁿ) per licentiam 3.
^o) suam com. eed. 2. 4—6.   ^p) concessum 3.   ^q) ut 2—6.   ^r) Dei commendatur 4—6.   ^s) ambo
 se expurgent *des.* 2—6.   ^t) *deest* 4—6.   ^u) alterum 3—6.   ^v) unus in hoc 4; unum in hoc 5. 6.
^w) ut *add.* 4—6.   ^x) etiam *add.* 4—6.   ^y) omnes *add.* 4—6.   ^z) obs. et si quis 2; observent et si
 quis 4—6.   ^a) aliquam 4—6; *deest* 1. 3.   ^b) quoque *add.* 4—6.   ^c) sui ep. 4—6.   ^d) dividatur 1.
^e) Et illud 4—6.   ^f) preceptum 4—6.   ^g) si infirmitas non intervenerit 4—6.   ^h) *deest* 5.   ⁱ) fall.
 mentis suae 4.   ^k) astutia 1; stultitia 1—6.   ^l) suae. suis 2. 4—6.   ^m) suscipere 4.   ⁿ) nolint 2. 3. 6.
^o) euntibus 4—6.   ^p) sibi *add.* 4—6.   ^q) vis. est. concilio 4—6.   ^r) sibi datam *add.* 4—6.   ^s)
^t) *deest* 4—6.   ^u) litteras 4—6.   ^v) referendam 1. 2; deferendas 4—6.   ^w) suam ieiunat 5.   ^x) etiam
add. 4—6.   ^y) suam *add.* 4—6.   ^z) ieiunet 1.   ^a) in 5. 6.

1 — 3.

sed ibi perficiat, ubi incepit, quatinus sacerdos suus sit sibi^b testis.

4 — 6.

set^a permaneat ubi suam acceperit penitentiam, ut proprius sacerdos sibi praebat testimonium.

Si autem ibi propter hostiles insidias ieiunare non possit^c, suus sacerdos illum^d confratrum suorum alicui^e, ubi pacifice ieiunare possit^f, diligentissime commendet.

XX. Ut nullus presbiter^g penitentem in ecclesiam introducat. In eodem quoque concilio decretum est, ut nullus presbiterorum quemquam nisi iussu episcopi a ecclesiam^h introducere presumat, cui pro aliquo delicto illamⁱ ingredi non liceat^k.

Genealogia Ottonis et Irmingardis.

Gebhard et Udo nepotes, filii duorum fratrum. Gebhard genuit Cunonem. Udo genuit Ottonem^l. Cuno genuit Cunonem. Heribertus genuit Ottonem. Item ex alia parte: Godefridus et Gerbirhe nepos et neptis. Godefridus^l genuit Irmingardam. Gerbirhe genuit Imizam. Imiza genuit Ottonem.

438. LEX FAMILIAE WORMATIENSIS ECCLESIAE.

(1023, Dec. — 1025, Aug.)

Celeberrimum Burchardi episcopi monumentum recognovimus ope codicum qui sunt:

1) *codex tabularii Darmstadiensis saec. XVII. in dictis 'Vidimationsbuch' (episcopatus Wormaticensis) fol. 46; in calce legitur: Concordat cum suo vero illaeso originali cuius impressum sigillum integrum Ioann. Valentin. Ambroster lector subscr. Lector iste, si recte authenticam² prae oculis habuit, nulla sine intellectu transscripsit aut legi non potuit; alia manus aliqua in textu supplevit; nihilominus textus veteris multo magis praeferendus seu lecti medela sanandus est; hunc et codicem 3 contulit vir cl. Wyss Darmstadiensis; 2) diplomatarium Wormaticense saec. XII. med., conscriptum ab Heremanno magistro scholarium Wormaticensis ecclesiae, quod iam asservatur in bibliotheca regia Hannoverana, cod. XVIII. 1020, fol. 25'; textus mendis non caret; Prologum, quem ex hoc codice Legi praeemisit editor norissimus vir d. Boos, minime ad Legem pertinet, sed potius ab Heremanno confectus est; ipse contulit; 3) chartularium Wormaticense saec. XV. in tabularii Darmstadiensis fol. 10; textus plerumque concordat cum cod. 1, ad minoris pretii est; 4) textus qui legitur in editione principe Decreti Burchardi episcopi perrara, quam instauravit Bartoldus Quentenburgh (Coloniae ex officina Melchioris Nouesiani MDXLVIII),*

137. ^a) ibi add. 5, 6. ^b) sibi sit 2. ^c) poterit 4—6. ^d) cum 4—6. ^e) alicubi 6

35) ^f) possit i.e. 3—6. ^g) quemquam add. 3, 5. ^h) sic 1—5; in ecclesiam 6. ⁱ) deest 4. ^k) desinat 4—6; in 1—3 sequuntur: Altare qui emat vel vendat anathema sit. ^l) Godefridus 1.

1) Heribertum potius legendum esse, vir cl. Bresslau docuit. 2) In involucri codicis Vindobonensis 443 (*Hist. eccl.* 81), olim monasterii Frankenthal, saec. XI—XII. Part. fragmentum membranae reperit, in qua Lex nostra litteris, quae saec. XI. diplomatis propriae sunt, scripta erat; c. *Archiv.* III, 629, X, 456. Vir cl. Sickel, qui a. 1887 nobis petentibus hoc investigabat, comperit, hanc lacunam ab involucri codicis solutam iam non reperiri posse.

fol. 3 verso; praecedit Legem Prologus iste Heremanni et immediate diploma Chuonradi II. regis a. 1026 (Stumpf, Reg. 1903); textus plerumque consentit cum codice 3. Praeterea adhibendus erat textus 8, quem dedit Schannat 'Historia episcopatus Wormatiensis' II, 43 ex arch. eccl. cath. Wormat., qui quumvis multoties variatus sit, aliquoties tamen talia praebet quae notanda erant. Orthographiam codicis 2 retinimus. Reliquas editiones non curavimus: Lünig 'Reichsarchiv' XX, 1013 ab editione principe seu ab exemplari, quod illa adhibuit, pendere videtur; Walter 'Corpus iuris Germanici' III, 775 et Grimm 'Weisthümer' I, 804 editionem Schannati repetiverunt; Gengler 'Das Hofrecht des Bischofs Burchard von Worms' (Erlangen 1859), qui Legem aberrimo commentario illustravit, potissimum editionem Lünigii et collationem codicis 2, quam Bohmer 'Archiv für hessische Geschichte und Alterthumskunde' II, p. 118 dederat, secutus est; denique vir d. Boos 'Urkundenbuch der Stadt Worms' I, p. 39 nr. 48 editionem paravit e codicibus 1—3, scripturis tamen non ea qui par erat diligentia adnotatis.

Cum Burchardus in capite 30 sententias complures praeepti Henrici II. imperatoris a. 1023, Dec. 2 (supra nr. 35 c. 5, 6) usurpasse videatur, Legem abhinc inter hunc diem et diem mortis episcopi a. 1025, Aug. 20 emanavisse censuerimus. (P. deest.)

In^a nomine sanctae et individuae Trinitatis. Ego Burchardus^b Wormatiensis ecclesie episcopus propter assiduas lamentationes miserorum et crebras insidias multorum, qui more canino^c familiam sancti Petri dilacerabant, diversas leges eis imponentes et infirmiores quosque suis iudiciis opprimentes, cum consilio cleri et militum et totius familie has inssi scribere leges, ne aliquis advocatus seu^d vicedominus aut ministerialis sive inter eos alia aliqua^e loquax persona supradicto familie novi aliquid subinferre posset, sed^f una eademque^g lex diviti [et]^h pauperi ante oculos prenotata omnibus esset communis.

1. Si quis ex familia sancti Petri ad sociam suam legitime venerit, quicquid in dotem dederit et hoc ipsa annum et diem non proclamatum possidet, si vir prior moritur, uxor eius totam habeatⁱ dotem usque ad finem vite sue: si autem ipsa moritur sine filiis, proximi heredes mariti sui dotem recipiant^k. Similiter fiat, si uxor prior moriatur. Et quicquid simul acquisierant, si quis eorum alterum supervixerit, totum habeat in sua potestate et quicquid inde^l facere velit faciat. Quod^m autem mulier secum ad maritum adtulerat, ambobus mortuis, si filios habuerint, ipsi matris hereditatem possideant: si autem filios non habuerintⁿ, nisi^o ipsa traditione prepediat^p, post vitam eius totum ad proximos mulieris redeat. Et si filios simul genuerint^q et mater prior^r obierit, si quid hereditatis ex matre filiis devenerat et ipsi obierint, hereditas ad proximos matris redeat.

2. Lex erit familiae: si quis predium vel mancipia in hereditatem acceperit^s et in paupertatem inciderit et ex hac necessitate hereditatem vendere voluerit, prius proximis heredibus suis cum testimonio proponat ad emendum. Si autem emere noluerint, vendat socio suo^t cui voluerit. Si autem aliquis mansus in manum episcopi iudicio iudicium^u pervenerit^v, et si heredum aliquis supersessum ius emendare voluerit, detur sibi potestas, ut tali conditione hereditatem accipiat. Si autem nullus heredum satisfacere voluerit, illius loci minister cuiusque ex familia mansum illum dederit,

438. ^a) rubrum in 1. 1; Lex familiae data a Burghardo (Burch. 4) episcopo Wormatiensi; in 2: Lex familiae Wormatiensis ecclesie; in 3: Lex familiae data a Burkardo episcopo Wormatiæ; in 8: Burchardi episcopi leges et statuta familiae S. Petri praescripta. ^b) Burgehardus 1. 3. ^c) canonicus 1. ^d) aut 1. ^e) aliqua alia 3, 4. ^f) deest 2—4. ^g) sequitur in 2 persona statim deletum. ^h) deest 1—4. ⁱ) hab. totam 2. ^k) recipient 1. ^l) idem 3. ^m) Quot 3. ⁿ) habuerunt 4. ^o) in 1. ^p) impedit 1. ^q) genuerunt 4. ^r) primo 3, 4. ^s) receperit 3, 4. ^t) socio suo des 8; vendat . . . suo 1. ^u) iudicium 1; iudicium 3. ^v) provenierit 2. 1; provenierint 3.

hic postea firmus heres^w erit^x. Si autem aliquis venerit post duos annos aut post tres aut plus^y et dicit^z: 'ego sum heres, pauper eram, orphanus eram, non^a habui qui me pasceret, ideo extra patriam ivi et ibi usque modo me meo labore conduxī', et vult cum solo testimonio illum, qui iussione episcopi heres effectus est et quia suum mansum bene excultum et finatum^b habet^c, expellere, constituimus, quia prius nullus heredum erat qui supersessum ius emendare voluisset, ille firmus heres sit, qui a ministeriali^d heres effectus est. Si heres erat, cur aufugerat, cur domi non sederat^e, ut hereditatem suam custodiret? Volumus, ut nulla vox eius de hoc amplius audiatur, nisi iusta atque rationabilis causa ibi intelligatur. Si autem aliquis, qui^f hereditalem^g mansum habet^h, moritur et parvulum heredem reliquerit, et ille heres non potest debitum servitium persolvere, si estⁱ aliquis proximior qui velit debitum servitium de predicto manso facere, quousque heres ille ad suos dies pervenerit, ne propter tenebritatem heredis exheredetur heres, concedimus et constituimus; ut misericorditer de eo agatur^k, rogamus.

3. Si quis in dominicata nostra^l hereditatem habens moritur, heres sine oblatione hereditatem accipiat et postea debitam servitum inde provideat.

4. Si quis ex familia moritur, quicquid indotatum reliquerit, nisi^m traditione prepediaturⁿ, proximi heredes possideant.

5. Si quis cum manu coniugis^o sue cum testimonio bono aliquam traditionem^p sive in dote sive in aliis quibuslibet rebus fecerit, hoc firmum erit^q, nisi alia res prepediat^r.

6. Si quis predium vel hereditatem suam infra familiam vendiderit et^s aliquis heredum suorum presens fuerit et nichil contradixerit, vel si absens aliquis heredum est, postea resciverit et si infra spatium illius anni hoc retinuerit^t, postea iure carebit.

7. Lex erit familie: si quis ex aliquo commisso in manus episcopi cum iudicio sotiorum suorum pervenerit^u, ipse cum omnibus suis possessionibus eo diiudicetur.

8. Si quis cum aliis, quos secum adduxerit^v, alieni ex societate sua aliquid^w iniusticie fecerit, ius erit^x familie, ut se tantum et suos viros una satisfactione reconciliet et unusquisque aliorum semetipsum propria satisfactione reconciliet.

9. Ius erit familie: ut de weregeldo figglini^y hominis quinque libre ad cameram^z reddantur et due libre et dimidia amicis eius contingant^a.

10. Ius erit: si ex familia vir aliquis et uxor eius obierint et filium cum filia reliquerint, filius hereditatem servilis terre accipiat^b, filia autem vestimenta^c matris et operatam pecuniam accipiat; reliqua^d que remanserint in omnibus equaliter inter^e se parciantur.

11. Hec etiam lex erit familie: si quis predium vel mancipia in hereditatem acceperit et in lectum egritudinis ita inciderit, ut equitare aut per se ambulare non possit, predium suum vel mancipia heredibus suis alienare non possit^f, nisi pro anima sua aliquid inde dare^g liberit; alium suum questum det cuicumque libeat^h.

12. Ut in omnibus locis, ubicumque fieri possitⁱ, declinentur periuria, qualiscumque sit ex familia qui cum socio suo sive in agro sive in vineis sive in illis levioribus

438. w) heres firmus 1. x) fuerit 1. 3. 4; sit S. y) corr. alia manu in plures L. z) dicat S; die 1. a) nec 3. 4. b) formatum 1. c) habet 4. d) ministradi 1. e) cederat 3. f) dicit 4. g) hereditalem 1—3. h) habens 1. i) pers. sicut 1; pers. et sit S. k) agatur de eo 1. l) nostram 1; dominicata nostram S. m) in 1. n) impediatur 4. o) coniuge corr. 2; coniuge 3. p) al. trad. ab alia manu suppleta 1. q) erit — res ab alia manu suppleta 1. r) impediatur 1. s) vend. et ab alia manu suppleta 1. t) retinuerit 1. u) provenerit 2. 3. v) adduxit S. w) aliquid bis scriptum 2. x) viserit 1. y) figglini 1. z) dimidiam 1. a) contingat 1. S. b) accipiat 3. 4. c) vestimenta 1. d) et reliqua 1. e) in 1. f) poterit S. g) clare 1. h) lib. cuic. 1.

rebus aliquid iniuste fecerit, et se ad magistrumⁱ loci proclamaverit, volumus, ut illius loci minister cum subiectis concivibus suis sine^k iuramento hoc determinet.

13. Et hoc est constitutum, ut si quis figilinus^l homo^m ex familia rem aliquam magnam vel parvam ad iniusticiam patriverit, ad bannum episcopi quinque solidos ut dagewardus vadieturⁿ et quinque solidos componat ei^o cui iniquitas facta est, si de eadem societate est. Et si extra suam societatem est, una uncia vadieturⁿ, et nichil iuret.

14. Et^p si quis nupserit ex dominicata^q episcopi in^r beneficium alicuius suorum, iuris sui respondeat ad dominicatum^s episcopi; si^t autem ex beneficio in dominicatum^s episcopi nupserit, iuris sui^u respondeat domino beneficii.

15. Si quis ex familia alienam uxorem acceperit, iustum est, ut quando obierit^v, due partes bonorum suorum assumantur ad manum episcopi.

16. Ius erit: si figilinus^w homo dagewardam acceperit^x, ut filii qui inde nascantur^y secundum peiorem manum vivant^z; similiter, si dagewardus figilnam mulierem acceperit^x.

17. Ius erit familie: si quis in placito^a iniustum clamorem fecerit aut iratus de sua sede recesserit vel in tempore ad placitum non venerit, et in hoc a consedentibus superatus non fuerit, nichil iuret, sed in testimonio^b scabinorum sit.

18. Lex erit familie: ut unusquisque cum socio suo iuret cum una manu: si propter laidam^c erit, cum VII, et episcopo similiter.

19. Habuerunt et hoc in consuetudine: si quis alteri pecuniam suam prestiterat, redderet^d quantum voluisset, et quod noluisse^e, cum iuramento negaret. Sed ut declinentur periuria, constituimus, si ille qui pecuniam suam prestiterat iuramentum eius pati noluerit^f, ipse contra eum duello pugnaturus^f negatam pecuniam acquirat, si voluerit. Si autem tam digna persona est, que^g pugnare cum eo pro tanta re dedignetur, vicarium suum ponat.

20. Si quis in civitate Wormatia duello convictus eeciderit, sexaginta solidos^h vadieturⁱ, extra civitatem vero infra familiam si in duello occubuerit, illi quem impugnaverit pro pugna iniuste illata^k suam iustitiam tripliciter componat, bannum episcopo persolvat, advocato XX solidos tribuat^l, aut eum et capillos amittat^m.

21. Si quis ex familia sancti Petri predium vel mancipia a libero homineⁿ comparaverit vel aliquo modo acquisiverit^o, extra familiam neque cum advocato neque sine advocato, nisi commutet^p, dare non liceat.

22. Si quis fiscali viro iustitiam suam infringere voluerit, id est ad dagowardum vel ad censum iniustum, fiscalis vir eum septem^q proximis suis non mercede conductis iusticiam sibi imatam^r obtineat, et si^s ex patris parte vituperetur, ex eadem parte due cognatorum suorum et tertia ex matre^t assumatur: similiter erit ex parte^u matris, nisi^v cum iudicio scabinorum aut proximorum testimoniis superari possit.

23. Lex erit familie: si quis eorum domum alterius cum armata manu introierit et filiam eius vi rapuerit, cuncta vestimenta quibus tunc induta fuerat, quando rapta est, singulariter in triplum patri eius vel mundiburdo^w restituat et per singulas vestimentorum partes bannum episcopo componat, postremum^x ipsam triplici sua satisfactione cum banno episcopi patri representet^y, et quia legitime eam secundum canonica

BS. ¹⁾ regentem 4; ministrum S. ²⁾ hoc *add.* 4 ³⁾ figilinus 1. 3. ⁴⁾ *deest* 2. ⁵⁾ vadetur 1—4. ⁶⁾ *deest* 1. S. ⁷⁾ *deest* S. ⁸⁾ *corr.* in dominicato 1; dominicato S. ⁹⁾ in — episcopi *des.* 4. ¹⁰⁾ *corr.* in dominicatum 1; dominicatum S; dominicata 3. ¹¹⁾ sin 2. 3. ¹²⁾ iur 45 suis 3; rebus suis 4. ¹³⁾ abierit 4. ¹⁴⁾ figilinus 1 ¹⁵⁾ accepit 2. 4. ¹⁶⁾ nascantur S. ¹⁷⁾ iurant *corr.* in iurent 1; iurent S. ¹⁸⁾ quis implacito 1. ¹⁹⁾ festino 4. ²⁰⁾ feudum 4. ²¹⁾ reddent 1; reddet 3; reddet 4. ²²⁾ vol. 4 ²³⁾ pugnatum 4. ²⁴⁾ qui 1. ²⁵⁾ solido 1. ²⁶⁾ vadetur 1—4. ²⁷⁾ illatam 4. ²⁸⁾ *deest* 1. ²⁹⁾ amittet 3. 4. ³⁰⁾ ad liberum hominem 2. ³¹⁾ acquiserit 4. ³²⁾ committet 3 ³³⁾ VII. 2. ³⁴⁾ iust. suam S. ³⁵⁾ sic 3. 4. ³⁶⁾ iure 1. ³⁷⁾ patre 2. ³⁸⁾ nisi 50 si 2. 3. 4. ³⁹⁾ mundiburdo 1—3. ⁴⁰⁾ postremam 3. 4. ⁴¹⁾ *titul* 3.

precepta habere nequiverit^z, amicis illius XII scuta et totidem lanceas et unam libram denariorum^a pro reconciliatione persolvat.

24. Et hoc constituimus: si quis debitum^b alicuius rei coram ministro confitetur et minister in illa die locum non habet diffinire^c, et hic, qui debitum in priori die confessus est, alia die negare voluerit, minister si testimonium pristinae confessionis habet, ut equum est, de se faciat, sicut antea debuisset.

25. Et hoc lex erit: si quis de aliqua re ministeriali confitetur et hoc ad placitum differtur, sicut tunc in placito confessus fuerit, iudicetur^d, si minister cum testimonio de priori^e confessione ibi convincere non potuerit.

26. Lex erit concivibus: ut si quis in civitate hereditalem^f aream habuerit, ad manus episcopi diiudicari non poterit, nisi tres annos censum et aliam suam iusticiam inde supersederit^g; et post hos tres annos ad tria legitima placita invitetur^h, et si superessum ius pleniter emendare voluerit, ipse eam sicutⁱ antea possideat; et si domum in civitate vendiderit, aream perdat.

27. Et lex erit: ut si quis in civitate aliquem ita percusserit^k, ut ad terram decidat, ad bannum episcopi LX solidos componat; si autem eum pugno aut aliquo levi flagello, quod bluthram^l vocant, aliquem percusserit et non deciderit, V solidos tantum componat.

28. Lex erit: si quis in civitate ad aliquem occidendum gladium suum evaginaverit vel^m aream tetenderit et sagittam nervo imposuerit vel lanceam suam ad feriendum protenderit, LX solidos componat.

29. Lex erit: si episcopus fiscalem hominem ad servitium suum assumere voluerit, ut ad aliumⁿ servitium eum ponere non debeat, nisi ad camerarium aut ad pincernam vel ad inferiorem^o vel ad agasonem vel ad ministerialem, et si eum ad^p tale servitium facere noluerit^q, quatuor denarios persolvat ad regale servitium et VI^r ad expeditionem et tria iniussa placita querat in anno et serviat cuicumque voluerit.

30. Propter homicidia autem, que quasi cottidie fiebant infra familiam sancti Petri more beluino^s, quia sepe^t pro nichilo aut per ebrietatem aut per superbiam alter in alterum insana mente ita inseciebat^u, ut in curriculo unius anni XXXV^v servi sancti Petri sine culpa ex^w servis eiusdem ecclesie sint interempti, et ipsi interfectores magis inde gloriati sunt et elati quam aliquid^x penitudinis^y prebuissent, proinde ob illud maximum detrimentum nostre ecclesie cum^z consilio nostrorum fidelium hanc correctionem fieri decrevimus, ut si quis ex familia consotium suum^{z'} sine necessitate, id est^a sine tali necessitate, si se ipsum interficere voluerit aut si latro erat, se et sua defendendo, sed sine istis^b supradictis rebus interfecerit, constituimus, ut ei tollantur corium et capilli et in utraque maxilla ferro ad hoc facto comburatur, et wereggeldum^c reddat et cum proximis occisi more solito pacem faciat^d, et ad hoc constringantur proximi ut accipiant. Proximi autem occisi si persequi voluerint^e proximos occisoris^f, si quis illorum proximorum consilii et facti iramento sese expurgare^g potuerit, a proximis interfecti firmam et perpetuam pacem habeat. Si autem proximi occisi istud constitutum contempnere^h volunt et supradictisⁱ insidias parant, tamen nichil nocent.

438. ^z) haberet ne, *alia manus suppl.* 1.   ^a) libram dena, *alia manus suppl.* 1.   ^b) si quis debitum *alia manus suppl.* 1.   ^c) diffiniri 3. 4.   ^d) iudicet 1.   ^e) priore 3. 4.   ^f) hereditatem 4. ^g) subsederit 1. 8.   ^h) namittetur 1; immittatur 8.   ⁱ) simul 4.   ^k) pere, ita 3. 4.   ^l) *coniecit* *J. Grimm*; blithiram 1; bluthiram 2. 3; blathuram 4.   ^m) et 1.   ⁿ) aliud *corr. et alium* 2.   ^o) inferiorem 1 4.   ^p) eum ad *des.* 8; eum ad 1.   ^q) nol. facere 3. 4.   ^r) V. 4.   ^s) beluino 1. ^t) perscpe 4.   ^u) insurgebat 8; insaniebat 4.   ^v) viginti quinque 4.   ^w) a 8.   ^x) aliud 1. 3 4. ^y) plenitudinis 1.   ^z) sancto *add.* 4.   ^{z')}) consocio suo 1--4.   ^a) nec, idem 1; nec, et quidem 8. ^b) *desst* 2.   ^c) wereggeldum 1.   ^d) faciant 3. 4.   ^e) noluerint 4.   ^f) occisorum 1.   ^g) *sic* 8; expugnare 1--4.   ^h) contempnere 4.   ⁱ) supradictas 4.

nisi quod insidiantur, corium et capillos amittant sine combustione. Si autem aliquem illorum interfecerint sive vulneraverint per contemptum, corium et capillos amittant et supradictam combustionem patiantur. Si autem occisor aufugerit et capi non potest, quicquid habet ad fiscum^k redigatur, et proximi eius, si inculpabiles sunt, firmam pacem habeant. Si autem homicida non aufugerit, sed cum proximo occisi suam innocentiam per duellum defendere^l voluerit et vicerit, weregeldum^e reddat et cum proximis pacem faciat^m. Si autem nullus occisi proximorum cum occisore pugnare volueritⁿ, ipse se bullienti aqua adversus episcopum expurget et weregeldum^e reddat et pacem cum proximis faciat, et ipsi cogantur ut accipiant. Si autem propter timorem istius constitutionis vadunt ad alienam familiam et incendunt eam contra proprios consotios, et si non est aliquis qui contra aliquem illorum duello pugnare audeat, singuli bullienti aqua adversus episcopum se expurgent, et si quis vietus fuerit, ea patiatur que superscripta^o sunt. Si quis autem ex^p familia in^q civitate sine supradictis necessitatibus aliquem ex familia interfecerit, corium et capillos perdat et combustionem suprascripto modo^r patiatur et bannum persolvat et weregeldum^e reddat et pacem cum proximis faciat, et illi constringantur ut accipiant. Si autem aliquis de aliena familia terram sancti Petri colet^s et tale presumptum fecerit, id est, si aliquem ex nostra familia sine necessitate iam suprascripta interfecerit, aut ista supra memorata patiatur aut^t nostram terram^t perdat, et familie et advocati^u insidias habeat. Si autem noster servitor, qui in nostra curte est, aut noster ministerialis talia audet^v presumere, volumus, ut hoc sit in nostra potestate et consilio nostrorum fidelium, qualiter talis presmptio vindicetur.

31. Si quis ex familia contenderit cum socio suo de una qualibet re, sive de agris sive de vineis sive de mancipiis sive de pecunia, si potest ex utraque parte cum testimoniis utrorumque sine iuramento discerni, laudamus: sin autem, ut^w devitentur periuria, volumus, ut ex utraque parte ostendantur illorum testimonia^x, et ita collaudent^y testes, quasi gratum habeant: et ex supradictis duobus testimoniis duo eligantur ad pugnam et cum duello litem decernant: et cuius campio^z ceciderit, perdat, et eius testimonium talia patiatur propter falsum testimonium, quasi iuratum haberet^a.

32. Si quis ex familia furtum fecerit, et hoc non pro necessitate famis sed propter avaritiam et cupiditatem et propter consuetudinem fecit, et quod furatus^b est si V solidis appreciari potest, et superari potest, quod aut in macello publico aut in conventu concivium debitori vadiatus sit supra dictum furtum, ad correptionem^c malorum constituimus, ut legem sibi innatam^d propter furtum perditam habeat, et si ab aliquo de aliqua re inculpatus fuerit, non se expurget iuramento, sed aut duello aut bullienti aqua aut ferventi ferro. Similiter faciat ille qui in periurio publico captus est. Similiter et ille qui in falso testimonio captus est. Similiter et ille qui propter infamiam furti in duello ceciderit. Similiter et ille qui contra seniore suum, episcopum videlicet, cum suis inimicis consiliatus est, sive contra eius honorem sive contra eius salutem.

438. k) festum 4. l) veadere 3. 4. m) faciat pacem 2. 4. n) noluerit 2. 3. o) sub-
scripta 3. 4. p) in 1. q) ex 1. r) more 1. s) colat S. t) autros tria 1; aut nostram 2;
aut nostra 3. 4; terram iam recte suppl. Gengler; protectionem suppl. J. Grimm; gratiam suppl. Boos.
u) fam. et adv. alia manus suppl. 1. v) audeat S; habet 3. 4. w) nd 1. x) testimonium 1.
y) collaudant 3. 4. z) campio 4. a) habent 3. 4. b) iuratus 1. c) correctionem 2. d) in-
inriam 1.

439. INQUISITIO BONORUM REGALIIUM IN BAWARIA.

(1027. Iun. — Aug.)

Scriptum, cui vigor iuridicus non inest, desumpsimus e codice traditionum Frisingensium tabularii regni Monacensis sigillato Hochstift Freising III A 1 No 34, ubi fol. 297' et 300 manu saec. XI—XII. curatum est. Ex eodem codice (libro traditionum II.) dedit Meichelbeck 'Historia Frisingensis' I, pars I. p. 221. (P. deest.)

Consultum igitur et rationabile videtur, ut quicquid secularibus negotiis agitur, totum hoc serie literarum ac veracium testimonio virorum ita ligetur atque roboretur, ne postmodum a quoquam dissolvi vel infringi aut ullo modo valeat negari. Proinde cognoscant omnes tam presentes quam futuri de inquisitione predii quod Mosabure dicitur, ubi sanctus Castulus martyr Christi corpore requiescit, inter domnum Chmonradum imperatorem et venerandum Egilbertum Frigisingensem pontificem habita, qualiter uno eodemque tempore et coepta sit et finita. Anno siquidem dominicae incarnationis MXXVII, indictione XI, profatus domnus C. imperator augustus anno regni sui III, imperii vero I, cum accepta imperiali benedictione de Italia cum exercitu reverteretur, in urbe Radasponensi consedit, ubi inter cetera, quae ad imperii sui statum utilitatemque pertinere videbantur, placuit, omnes Baioricae provinciae comites et electos iudices per sacramentum regale admonere, ut possessiones et predia infra eandem provinciam sita, quae novissent ad solum sui imperii iure pertinere, eodem sacramento publice interrogati manifeste pronuntiarent. Similiter etiam de civitatibus ad marchiam istius provinciae pertinentibus necnon de abbatibus legitima libertate uti debentibus eos interrogavit. Caeteris vero iudicibus ex conscientia sua ad interrogata sic et sic respondentibus, quidam comes Poppo dictus ab imperatore admonitus dicebat, locum qui Mosabure dicitur cum cunctis illo respicientibus liberam esse abbatiam ideoque legitima potius debere uti libertate, quam aeclesiae Frigisingensis sedi servire debere, nisi hoc in comitatu et in mallo publico a veridicis contradiceretur scabinis. Imperator ergo hanc iudicii translationem et caetera nimis curiose animo perpendens, tandem ob amorem ac iustam petitionem supradicti venerandi presulis E. cum consilio optimatum suorum tam Francorum quam istius provinciae principum Adalperoni comiti, in cuius comitatu ipse locus Mosabure situs est, imperiali precepto iniunxit, ut in placito suo per legitimas inducias indicto huius rei veritatem iuxta legem Baioricam diligenter apud iudices inquireret, id est utrum locus supradictus libera deberet esse abbatia, an iure possessionis ad aeclesiam Frigisingensem deberet consistere. Comes igitur iuxta preceptum imperatoris placitum suum publice legitimeque ad Tutinchora indictum in VI. Idus Augusti habuit. Tunc domno Egilberto episcopo pariter cum comite Adalperone residente, presentibus etiam comitibus Arnolfo, Poppone, Eparhardo, Chadalholo et multis aliis viris illustribus, inter defensores utriusque partis, Odalscalchum scilicet Frigisingensis aeclesiae advocatum et Geroldum imperatoris nihilominus advocatum, lis et disceptatio legitima causae ipsius tandem ventilata est, donec lite finita iudices omnes per ordinem propriis sedentes in sedibus iuramento constricti sepe dictum predium Mosabure cum sua vestitura in ius atque dominium Frigisingensis aeclesiae iure perpetuo pertinere affirmabant nec unquam pro libera abbatia vel esse vel haberi debere testati sunt. His ita peractis comes A. per advocatum venerabilis episcopi

Ödalscaleh, ut mos est, rogatus, banno consueto predium idem Frigisingensi^a stabilivit aeccliesiae. Postremo domnus antistes Albericum vasallum suum advocatum sibi cum iudicio iudicum et banno comitis super res supra memoratas constituit. Haec sunt nomina iudicum nominatissimorum qui hoc predium cum vestitura ad Frigisingam pertinere in proprietatem sacramento affirmabant: Reginperht comes, Egilolf comes, Albrich cum filio, Gamanolf cum filio, Otto, Sigihart, Arnolt, Purchart, Adalperht, Hartnit, Penno, Engilhart, Sizo cum filiis, Tino, Sigamunt, Chadalhoeh, Hartman, Ato.

440. INDICULUS CURIARUM AD MENSAM REGIAM PERTINENTIUM.

(1064—1065.)

Indiculum hunc praestantissimum a. 1839 publici iuris fecit Quir in Codice diplomatico Aquensi p. 30 nr. 41. Narrat editor, sibi ante quindecim annos octo folia membranacea mutata esse, quae e scriptura partem Cartularii cuiusdam ecclesiae sanctae Mariae Aquensis esse cognoverit, quae tamen abhinc mortuo possessore deperierint; scripturam pro maxima parte remanuisse; quae legi potuerint, se edituram esse. Ea quae excutenda curavit sunt haec: a) notitia tenuis de censu fratrum Aquensium; b) indiculus curiarum; c) index reliquiarum ecclesiae sanctae Mariae, quem ex alio fonte iam p. 28 dederat; d) notitia de benedictione altarium a. 1076. Sept. 3 ab Heinricho episcopo Leodiensi facta.

In monumento nostro explicando imprimis operam navavit vir d. Georgius Matthäi in dissertatione Göttingensi a. 1877, quae inscribitur 'Die Klosterpolitik Kaiser Heinrichs II.' p. 98 sq. et in programme gymnasiü, quod est in vicu Gross-Lichterfelde, a. 1889 'Die lombardische Politik Friedrichs I. und die Gründung von Alessandria' p. 36 sq. Eptidem sententiae viri docti totus accedo: monumentum nostrum scriptum esse prioribus Heinrichi IV. regis annis. Ad tempus hoc definiendum plurimi mihi esse videntur praeceptum Heinrichi IV. a. 1057. Apr. 26. datum, quo ecclesiae Virdunensi curiam Diura (Düren) in pago Burgoice donavit manso excepto et duobus servitiis¹. Cum curiam Diura duo modo servitia dare in indiculo legamus, ipsam post hanc donationem scriptum esse statuere nobis licet. Porro cum sententia ultima scripti nostri indicare videatur, regis eo tempore consilium fuisse in Italiam proficiscendi, et consilium tale a. 1064 et a. 1065 in rerera ventilatam esse sciamus², hoc tempore indiculum confectum esse verisimile est. Quocum etiam id quadrat, quod indiculus adhuc dinumerat curiam Lombardicam Retorto, quam rex a. 1065. Apr. 1 monasterio Fructuariensi donavit³, curias Lombardicas Gamondo et Marengo, quas rex a. 1065. Mai. 20 Agneti matri delegavit⁴, curiam Sinzig, quae eodem anno Oct. 19 cessit iuri Adelberti archiepiscopi Hamburgensis⁵. Ceterum careas, ne tempus arctius definire coneris e curiis in indiculo non contentis, quia scire nequis, utrum indiculus integer ad nos venerit, an eius auctori in animo fuerit omnes curias regias enumerandi.

439. ^a) frigisingensi c.

1) Editum est 'Mittheilungen des ost. Instituts' VII, 459. 2) Cf. Giesebrecht 'Kaiserzeit' III, 108, 113, 114 et Alexandri II. instructionem supra nr. 387. 3) Guichenon 'Bibliotheca Sebustiana' ed. Hoffmann 'Nova Collectio scriptorum' I, 305 (Stumpf 2658). 4) 'Monumenta hist. patriae' Chart. I, 611, 612 (Stumpf 2666, 2667). De charta illa suspicionem movit Stumpf. 5) 'Hamburgisches Urkundenbuch' nr. 97 (Stumpf 2687).

an curia quaedam regalis, quam desideramus, ad regiam mensam pertinet. Attamen certe notandum est, quod iam vir d. Matthäi monuit, non dinumeratas esse curias eas quas rex inter a. 1062—1065 ecclesis donaverit¹.

Auctor indiculi certe homo fuit maior natu, officio quodam in curia regia fungens, seu in cancellaria seu potius in capella, cuius praefecti eo tempore praepositura sanctae Mariae Aquensis iurestiti erant². Scriptum ipsam regi praesentandum fuisse contendimus.

In emulcandis curiarum nominibus salutarunt imprimis vir d. Matthäi et quoad Lombardicus Vincentius Promis eques Tauviniensis, qui a. 1874, mediante Alfredo de Reumont h. m., ea quae cruerat cum viro et. Loersch Bonnensi communicavit.

(P. derst.)

Iste sunt curie que pertinent ad mensam regis Romani. De Saxonia cum omnibus appenditiis earum: Licendices³ dat V servitia regalia; item Melea⁴; item Nisana⁵; item Budesin⁶; item Altenbure⁷; item Gisleua⁸; item Altensteda⁹; item Wulfersteda¹⁰; item Warnesteda¹¹; item Walehusen^a 12; item Tilleda¹³; item Ostrorobeda¹⁴; item Werla¹⁵; item Goslaria¹⁶; item Hohenbore¹⁷; item Poleda¹⁸; item Gruna¹⁹, ibi pertinent salcaru²⁰ regis; item Iskinwege²¹; item Mulehusa^{b, 22}; item Mersebore^{c, 23} XI servitia. Iste curie tamen de Saxonia dant regi tot servitia, quot sunt dies in anno, et XI plus^d. Item notificamus tamen vobis, quod sit regale servitium in Saxonia.

440. a) Walehusen *ed.* b) Mulehusa *ed.* c) Mersebore *ed.* d) pl. *ed.*

1) Quas hac loco offerri licet: Forchem locus a. 1062 (Stumpf 2608), Lesum 1063 (St. 2622), castellum Saarbrück a. 1065, Apr. 3 (St. 2659), Königswehern a. 1065, Apr. 1 (St. 2660), Krenzweh villa a. 1065, Aug. 30 (St. 2682), Dausburg a. 1065, Oct. 16 (St. 2686). Saarbrück, Königswehern, Krenzweh, Dausburg ad mensam regiam non pertinuisse statuendum erit, cum et alias curias, quas indiculus non enumerat, e. g. Dornward, Kama, Kaiserswerth. 2) V. Bresslau 'Urkundenbuch' I, 329. 3) Videtur esse Leising in regno Saxoniae ad flumen Erbeberger Mulde situs. Bona in hac burgwardia sita a. 1046 Henricus III. avari Agoti donavit (Reuling 'Urkundenbuch zur Gesch. der Bischöfe von Speyer' I, 32; Stumpf 2504), totam burgwardiam a. 1071 Henricus IV. episcopo Namburgensi donavit (Lepsius 'Gesch. der Bischöfe von Namburg' I, 227; Stumpf 2775). 4) Pagus Melea, Milana, Milzenorum in Lusatia superiore circa civitatem Gortl. situs. 5) Pagus ab utraque Albi ripam inter civitatem Meissen et montana situs. 6) Pagus circa civitatem Bautzen inter pagos Melea et Nisana situs. 7) Altenburg in ducatu archi flumen Pleisse, olim Saronice Plisae vocatum (r. Arnobium Labucensem l. VII, c. 16). Pradium Plisna cum pradis Sinzig, Dausburg, Lesum, Groningen Adelbertus archiepiscopus Homburgensis c. a. 1062—1065 a rege recepit, a. 1069 tamen demum acquirere potuit, r. Adamum Braunsem l. III, c. 27 et 58. 8) Esleben. 9) Allstedt ditius Werraeanae; cf. Nebe 'Gesch. von Schloss und Stadt Allstedt, Zeitschrift des Harzvereins' XX, 18. 10) Wulferstedt ab oppido Allstedt inter septentriones et orientem. Prædium aliquos in villis ad curiam nostram Mestede pertinentibus se. in Wunkele et in Wulferstede et in Varenstede a. 1179 Fridericus I. monasterio Kaltenborn concessit; r. Ludewig 'Reliquiae manuscriptorum' X, 148; Stumpf 1290. 11) Ober-, Unter-Farnstedt circa ab oppido Querfurt ad septentriones; ab eadem prædium equestre Berg-Farnstedt. Cf. not. 10. 12) Wallehusen ad flumen Helme, provinciae Saronicae, ab oppido Sangerhausen ad occidentem. 13) Tilleda infra montem Kiffhäuser, provinciae Saronicae. 14) Videtur esse vicus Osterode ab oppido Hornburg ad orientem, districtus Halberstadt, hanc prociat a Werla. 15) Werla prope Burgdorf ad Oraniam olim situs, inter Goslar et Braunschweig; quam curiam cum ducatus mansus Henricus IV. a. 1086 ecclesiae Hildesemensi donavit, c. 'Urkundenbuch der St. Goslar' I, nr. 142; Stumpf 2871. 16) Goslar; cf. quae disserui de hac curia 'Hansische Geschichtsblätter' XIII, 189. 17) Homburg prope Langensalza, pugna anni 1075 celebre, quod tamen c. a. 1100 iuris Gertrudis Brunswicensis, uxoris Henrici comitis Northemacensis fuisse videtur; c. 'Neue Mittheilungen des thuring. sachs. Vereins' VII, 1, 40. 18) Polhle provinciae Hamoranæ, ab oppido Herzberg ad occidentem. 19) Grona vicus et castrum dirutum prope Gollingen. 20) i. e. salzarum, homines salarii. Salina autem prope Gronam non est ea quae hodie appellatur 'Lutschhall', ut opinatus sum 'Hansische Geschichtsblätter' XIII, 16 not. 1. Nam haec a. demum 1840 detecta est. Forte cogitandum erit de salina prope oppido Salderhelden. 21) Eschewege provinciae Hassiacae, quae curia a. 1075 a rege canonibus Spirensibus data est; r. Reuling I, 56; Stumpf 2783. 22) Mulhausen provinciae Saronicae. 23) Merseburg.

Sunt XXX magni porci, III vacce, V porelli, L galline, L ova, LXXX casei, X anseres, V carrate^e eerivisie, V libre piperis, X libre cere, vinum de cellario suo ubique Saxonie.

Item iste sunt curie de Francia^f circa Rhenum: Tijla¹ II regalia servitia; item Numaca^{g-2} VIII; item Aquisgrani³ VIII; item Compendium⁴ II; item Dura^{h-5} II; item Reimaia⁶ II; item Syncika⁷ II; item Hambrestein⁸ II; item Andernacaⁱ⁻⁹ II; item Bobarda¹⁰ III; item Ingleheim¹¹ III; item Luthera¹² VIII; item Brie¹³ castrum VIII; item Tydonisvilla¹⁴ III; item Floringia¹⁵ VII; item Salotra¹⁶ VII; item Surie¹⁷ VII; item Hase-la¹⁸ I; item Nerestena¹⁹ I; item Triburia²⁰ III; item Frankeneuort^{k-21} III. Item [iste] sunt curie de Francia. Tantum dant: XL porcicos, VII porcellos lactantes, 10 L gallinas, V vaccas, quingenta ova, X anseres, V libras piperis, nonaginta caseos, X libras cere, III carratas vini magnas.

Item iste sunt curie de Bawaria: Nuremberc²² dat II regalia servitia; item Grenda²³ I; item Seybol²⁴ I; item Bofinga²⁵ I; item Wizenbore²⁶ I; item Nuremberc castrum²⁷ VII; item Hauembere²⁸ VII; item Gradinga²⁹ V; item Nuvenbure^{l-30} super Danubium II; item Crusa³¹ III; item Nuerenwat³² cum multis mansis; item Turenberc³³ II.

440. ^e) carrate *ed.*   ^f) franca *ed.*   ^g) Numaca *ed.*   ^h) Oura *ed.*   ⁱ) Andernaca *ed.*
^k) Frankeneuort *ed.*   ^l) Nuremberc *ed.*

1) *Tiel ad fluvium Wadd.*   2) *Nuregen.*   3) *Aachen.*   4) *Mihi ignotum. Proventus in villa regia Compendium iam Lotharius rex capellae S. Mariae Aquensi donaverat, cuius praeceptum deperditum confirmavit Arnolfus rex a. 888 (Laconblet 'Niederrhein, Urkundenbuch' I, 39; Bohmer, Reg. imp. I, nr. 1748). Cf. confirmationes Heinrichi I. et Ottonis I DIII, nr. 23 et DOI, nr. 323.*   5) *Duren ad flumen Roer. Quatuor curtium manso excepto et duobus servitiis Heinrichus IV, a. 1057, Apr. 26, ecclesiae Virdunensi donavit, c. 'Mittheilungen des oesterr. Instituts' VII, 459.*   6) *Remagen ad Rhenum.*   7) *Sinzig ad Rhenum; cf. p. 647 not. 7.*   8) *Hammerstein castrum ad dexteram Rheni ripam situm ex opposito oppidi Andernach; cf. Bresslau 'Jahrbuch Konrads II?' II, 360.*   9) *Andernach.*   10) *Boppard.*   11) *Nieder-Ingelheim.*   12) *Kaiserslautern. De oppido Lauterburg in pago Spargore, nunc in Alsatia inferiore sito, cogitavit Matthai. Praedium suum in villa Lutera rex a. 1086 ecclesiae Spirensi donavit; c. Reuling I, 59; Stumpf 2872.*   13) *An Bricy, département Meuse, a Mettis inter septentriones et occidentem?*   14) *Diehlshofen.*   15) *Videtur esse Floringen, Galliae Florange, districtus Dudenlofen.*   16) *Vix legendum Salotra, Schlachten ad flumen Künzig situm, quod intra a. 993—1025 episcopatus Wirzburgensis erat; cf. Stumpf 1011, 1180, 1349, 1899.*   17) *Ignotum. Non cogitandum est de oppido Sarburg, districtus Weissenburg, quod situm erat in pago Alsatic inferiore.*   18) *Hassloch inter Sparum et Neustadt situm, quam villam Wilhelmus rex a. 1252 ecclesiae Spirensi donavit; Reuling I, 252; Bohmer V, 5066.*   19) *Nierstein.*   20) *Trebur prope Gross-Gran.*   21) *Frankfurt ad Moenum fluvium.*   22) *Nuremberg; quae curia quod a castro Nuremberg distincta est, certe mireris. Emendandum ergo mihi videtur Nuvenbure i. e. Neuburg vorm Wald, provinciae Oberpfalz, ad flumen Schwarzbach situm.*   23) *Ignotum.*   24) *An Schwülhof locus vastus nunc ad vicum Hauseuried pertineus, praefecturae Neuburg vorm Wald, provinciae Oberpfalz?*   25) *An Polling provinciae Oberpfalz; prope Neumarkt, an Oetting ab oppido Nordlingen ad septentriones?*   26) *Weissenburg in pago Nordgau.*   27) *Barg Nuremberg; cf. not. 22.*   28) *Vix legendum est Baumbere, Bamberg. Nam valde dubium est, an reges post Heinrich II. donationes curiarum seu servitia ibidem adhuc habuerint. Videtur potius esse Amberg, quod commemoratur adhuc in Libro salico Nurembergensi ed. Küster 'Das Reichsgut in den Jahren 1274—1313' (Diss. Lips. 1883) p. 103.*   29) *Greding provinciae Mittelfranken ad flumen Schwarzbach ab oppido Weissenburg ad orientem. Gredingen a. 1091 a rege ecclesiae Eichstedeni restituitur (c. Monumenta Boica XXIX, I, 214; Stumpf 2907), commemoratur tamen in Libro salico Nurembergensi p. 103.*   30) *Neuburg.*   31) *Creussen provinciae Oberfranken ab oppido Baiereuth ad meridiem. Cf. Thietmarum Mersberg. (ed. Kurze) I, V, c. 34—36 (21, 22). Castrum Cruseu Konradus IV, a. 1251 burgario Nurembergensi in feudum dedit. Mon. Boica XXX, I, 318; Bohmer, Reg. V, 4560.*   32) *Forte legendum Nuevenmart, Neumarkt provinciae Oberpfalz, ab oppido Amberg inter meridiem et occidentem. Cf. Libr. sal. Nuremberg. p. 101.*   33) *An Dorberg vicus prope vicum parochialem Schalkhausen, praefecturae Ansbach, aut locus vastus ad vicum Dorfgütingen pertineus, praefecturae Feuchtrangen, provinciae Mittelfranken, aut villa ad vicum Thauheim pertineus, praefecturae Amberg, provinciae Oberpfalz. Vix cogitandum erit de castro Dornberg, provinciae Oberbaiera, ab oppido Mühlhof ad Orenum ad septentriones.*

Item iste sunt curie de Bawaria, dant XXVI regalia servitia¹, et tam magna sicut illa de Francia^m.

Item iste sunt curie de Lombardia: item Septima² dat II regalia servitia: item Turrin³ allodium suum: item Susa⁴ II mille marcas: item Aulana⁵ castrum mille
 5 marcas: item Ploszaseum⁶ CCC^oCC^o marcas: item Cara⁷ sex^o marecas: item Tastusta⁸ VC^o marcas: item Vinel⁹ VC^o marcas: item Saluza¹⁰ CC^o marcas: item Albinga¹¹ CC^o marcas: item Seduna¹² civitas CC^o marcas: item Tareul¹³, item Caualar¹⁴, item Canella¹⁵ civitates dant VIII servitia.

Item Naum¹⁶ X regalia servitia: item Rubianaem¹⁷ I: item [ad] Sanctum Ge-
 10 orgium^{18,19} V: item Gamunda¹⁹ III: item Marona²⁰ VIII: item Zeca²¹ III: item Retor²² II: item Bippont²³ II: item Basiliadus²⁴ II: item Vigiula²⁵ nobilis curia: item Tronibal²⁶ nobilis curia: item Lombel²⁷: item Montilia²⁸: item Curana²⁹ cum magnis appendiciis. Item iste sunt curie de Lombardia. Tantum dant quot nullus potest enarrare nec investigare, nisi prius veniamus in Lombardiam.

441. INFEODATIO COMITATUS HANONIAE ET MARCHIAE VALENTINIANAE.

(1071. Mai.)

*Relationem ab episcopo Leodiensi, ut videtur, in memoriam rei gestae factam Cui-
 20 beglaubiger Akt) edidit primus a. 1832 liber baro de Reiffenberg in dissertatione sua 'Essai
 sur la statistique ancienne de la Belgique' p. 71 (Nouveaux mémoires de l'académie royale
 des sciences et belles-lettres de Bruxelles' Tom. VII. 1832) e codice quodam Decretum*

140. ^{m)} Franca ed. ⁿ⁾ legendum esse videtur sex C. ^{o)} abhiac scilicet mare. ed. ^{p)} Sacrum Beorgium ed.

1) Recte enumerandi sunt potius 32 servitia. 2) Settano provinciae Torino, ad lacum Padi
 25 ripam subitas Taurinum situm. 3) Torino. 4) Susa proe. Torino. 5) Arigliano proe. Torino
 ad flumen Dora-Riparia situm. 6) Piassasca proe. Torino a Taurino inter meridiem et occidentem.
 7) Chiari prope Taurinum, proe. Torino. 8) Testona olim prope Moncalieri proe. Torino a Taurino
 ad meridiem situm. 9) Legendum videtur Rinel, aut Recello ab oppido Saluzzo ad occidentem Promis;
 aut Ricoli a Taurino ad occidentem Matthäi. 10) Saluzzo proe. Canco. 11) Albenga proe. Ge-
 30 nora. 12) Au Sacoma civitas maritima proe. Genora, cuius nomen a. 1193 audit Saguntum seu Saguna;
 v. Bolmer 'Acta imp. selecta' nr. 901. 13) Torvello ab oppido Casale ad meridiem, proe. Alessandria
 14) Carallermaggiore proe. Canco ad flumen Maira situm. 15) Canelli proe. Alessandria ad flumen
 Belbo ab Asti ad meridiem situm. 16) Annone proe. Alessandria ad flumen Taurinum subitas Asti M.
 aut Nane proe. Torino P. 17) Racignavo proe. Alessandria prope Asti M.; Robbiano proe. Milano
 35 aut Rabbiano proe. Crenona P. 18) Sangiorgio proe. Alessandria inter Asti et Casale. 19) Ga-
 mondo olim situm ab Asti nunc Castellazzo ab Alessandria ad meridiem. Cf. Stumpf 2666 et praefationem
 nostram. 20) Legendum Marinca, alias Marincan, Marengo prope Alessandria. Cf. Stumpf 2667 et
 praefationem. 21) Seize proe. Alessandria a Castellazzo ad meridiem. 22) Retorto a Seize ad
 40 meridiem. 23) Pontecurone proe. Alessandria, ad flumen Corone a Tortona inter septentriones et
 orientem M; Ponti proe. Alessandria P. 24) Basaluzzo proe. Alessandria, ab oppido Novi ad occi-
 dentem M; Bosiglio proe. Milano P. 25) Vigol a Tortona ad orientem M; Vigiù proe. Como P.
 26) Ignotum. 27) Lonello proe. Parva ad flumen Agogna. 28) Montiglio proe. Alessandria P; an
 Montilio inter Vigol et Bobbio M. 29) Corana ad dexteram Padi ripam situm, a Tortona ad orientem M;
 Corana proe. Parva P.

Burchardi Wormatiensis continente fol. 68', qui olim fuit baronis de Crassier, postea domini David canonici Leodiensis¹. Eundem codicem vocavit Quir. Aquensis, cuius exemplar constat inter eius schedas in bibliotheca regia Berolinensi, quod iam olim in nostros usus descripsit Rogerius Wilmans². Post baronem de Reiffenberg relationem edidit a. 1847 Ernst 'Histoire de Limbourg' VI, 109 c folio 68' voluminis manuscripti 'Langius Collectio cariorum diplomatum et actorum ecclesiae et patriae Leodiensis ex archivis ecclesiae cathedralis, ecclesiarum collegiatarum et monasteriorum', quod erat domini de Lantremange³. Denam Waitz 'Urkunden zur Deutschen Verfassungsgeschichte' p. 8 nr. 3 (ed. II, p. 24 nr. 10) editionem paravit adiutus editione Ernstii et apographo illo c schedis Quirii facto. Nos adhibuimus editionem Reiffenbergii (R), apographon istud (Q) et editionem Ernstii (E). De anno et mense confer praeceptum regis a. 1071, Mai. 17, Leodii datum, Stumpf, Reg. 2743. Videsis praeterea relationem ampliore Giseberti Montensis, SS. XXI, 493.

(P. decst.)

Anno dominice incarnationis MLXXI.^a in die VIII. mensis [Maii]^b Henricus^c quartus Romanorum rex Leodium veniens divina iustinctus elementia dedit sancte 15
Marie [et]^d sancto Lamberto comitatum de Hainon^e et marchiam Valenti[nian]am cum omnibus beneficiis, cum castris, cum abbatibus, cum prepositis, cum omnibus potentatibus et militibus suis, iure perpetuo dedit et donavit, datum ad altare per manum advocati sui legaliter tradidit, presente comitissa Richilde^f . . . g et annuente cum filio Balduino. Et ibidem in presentia regis et omnium principum dux Godefridus 20
miles effectus est domni episcopi Dietwini, accepto ab eo hoc beneficio. Ipsa vero comitissa ducis effecta, hoc idem^h accepit a duce beneficium, ea scilicet ratione ut, si dux non fuerit vel filius hereditarius, ab episcopoⁱ requireret beneficium ipsa vel filius vel filia, sic tamen filia, si consilio^k episcopi voluerit uxorari et ipse maritus fidelitatem^l voluerit episcopo facere. Quod si hi defuerint aut ab episcopo non requisierint 25
militari iure^m, omnes milites cum castris et beneficiis in manum episcopi veniunt et in eius dominatu ultra manent. Quod siⁿ ipsi milites non velint cum episcopo remanere, posteaquam renuntiaverint, per XL dies ad eius fidelitatem servabunt ipsa castra et redditata per XV dies, si necesse fuerit, adiuvabunt detinere. Quod si forte renuerint aliquo modo, castra esse tradenda, cum omni cautela hoc episcopo curabunt nuntiare, 30
et si fuerint tradita^o, summo studio et episcopi adiutorio requirent^p. Quod si qui hanc non voluerint observare fidelitatem et sacramenti fidem, si qui in turribus morantur et munitionibus presunt, servent eas ad presentiam episcopi, donec libere potiatur. Sic factum est sacramentum et sic susceperunt observandum anno ordinationis regis XVII^q, regni autem XV. 35

441. ^a) emendari; MLXXVI. R. Q. E.   ^b) decst R. Q. E., lacuna indicata.   ^c) H. R. E; Henricus Q.   ^d) decst R. Q. E.   ^e) Hainon R. Q.   ^f) Richilde Q. E.   ^g) lacuna in R. Q. E.
^h) eidem R. Q.   ⁱ) ipso Q.   ^k) concilio E.   ^l) emendari; liberalitatem R. E; libertatem Q.
^m) iura R. errore notato.   ⁿ) se R. errore notato.   ^o) tradida R. errore notato.   ^p) requirant R. Q.
^q) XXV. R. Q.

1) 'A la tête d'un ancien exemplaire du recueil des décrets compilé par Burchard, manuscrit qui a appartenu autrefois au baron de Crassier, et ensuite au R. M. David, chanoine de l'église de St.-Jean à Liège'. Folium 68' indicat editor in abnotatione. 2) 'Ex col. ms. olim Baronis de Crassier nunc D. David Canonici Leod. f. 68'. Quir. 3) 'Langium igitur codicem antiquum illum Burchardi descripsisse verisimile est. Care ne ex eadem foliorum (68') numeratione ad sententiam marcaris, baronem de Reiffenberg et Quiricum ipsos ad nisi Langii manuscriptum pro oculis habuisse.

42. SACRAMENTUM NOBILIUM ROMANORUM.

(1083.)

Escripsit Perz e codice Musaei Britannici Arundel Mss. 390 fol. 132 manu saec. XI, inscriptum et edidit SS. VIII, 461 not. Quam editionem repetierunt Walterich 'Pontificum Romanorum Vitae' I, 456 not. 2 et Juffé 'Bibliotheca rev. German.' II, 678 not. 5. De re cf. Bernoldi Chronicon ad a. 1083, SS. V, 138 et Ekkehardi Chronicon ad a. 1083, SS. VI, 205. (P. deest.)

Sacramentum.

10 Tibi dicamus rex Heinricus), quod nos infra terminum illum, quem tecum ponemus¹, ad XV dies postquam Roman veneris, faciemus te coronare papam Gregorium, si vivus est vel si forte de Roma non fuerit. Si autem mortuus fuerit vel si fuerit et reverti noluerit ad nostrum consilium, ut te coronet infra constitutum terminum, nos papam eligemus cum tuo consilio secundum canones et ipsum papam studebimus per bonam fidem, ut te coronet, et nos studebimus per bonam fidem, ut Romani faciant tibi fidelitatem. Haec omnia observabimus tibi absque fraude et malo ingenio, nisi quantum communi consilio nostro et tuo addatur vel minuat.

43. SYNODUS QUEDLINBURGENSIS PRAESENTE HERIMANNO REGE CELEBRATA.

1085. Apr. 20.

Gesta abbreviata cestant in codice Vaticano Christinae 979 saec. XI—XII, fol. 1, at pro parte iam legi nequireunt a viro cl. Simonsfeld, qui ea a. 1878 nostris usus descripsit. Cum autem Bernoldus in Chronico (SS. V, 112) ea ad ecbum receperit, ex ipso lacunas et menda codicis emendari licet. Anomalvetulum certe, Bernoldum lectum adhibuisse, qui aliquoties a codice discedat; in cap. 1 nomen clerici illius Bambergensis, Gumperti, affert, in cap. 14 plures episcopos excommunicatos nominat; capite 7 vero omnino caret. Subscriptiones, quas lectus Gestorum e Bernoldo petitorum subintraverunt Gaddastius I, 244 et conciliorum collectores c. g. Hartschelm III, 201, Mansi XX, 607, opus falsarii esse, non est cur moncamus. E codice Vaticano editionem nuperime paravit Stralek 'Die Streitschriften Altmanns von Passau und Wezilos von Mainz' p. 178. Qui etiam p. 38 animalcertit, Altmannum in libelli sui prioris cap. 15 (p. 111) pleniora synodi Gesta in usus vertisse, quippe qui formalam afferrat, qua synodales huresim Wezelonis dampnauerint — Stampf, Reg. 3001. (P. deest.)

35 1) Nor. I secundum Ekkehardum

Anno dominice incarnationis MLXXXV. indict. VIII. Odo sancte Ostiensis ecclesie episcopus et [domni apostolice]^a pape Gregorii legatus synodum in Saxonia in ipsa paschali ebdomada apud Quentilimburch collegit. Cui synodo venerandus [Gebehardus Salz]burgensis archiepiscopus interfuit. Item Hartwichus Magdeburgensis archiepiscopus cum suis suffraganeis. Item suffraganei Magontiacensis ecclesie de Saxonia. Wirceburgensis^b autem episcopus et Wormaciensis, Augustensis quoque et Constantiensis de Alemannia, quia ipsi canonica necessitate impediti venire non potuerunt, per legationem suam se sancto concilio representaverunt seque per omnia eiusdem synodi statutis assensuros mandaverunt. Rex etiam Herimannus^c cum suis principibus eidem synodo interfuit.

1. Cum igitur omnes iuxta ordinem suum consedissent, prolata sunt in medium decreta [sanctorum patrum] de primatu sedis apostolice, quod nulli nunquam liceat eius iudicium retractare vel de eius iudicio iudicare, quod et totius synodi publica professione laudatum^d et confirmatum est: et hoc utique contra fautores Heinrici^e, qui fideles sancti Petri constringere voluerunt, ut excommunicationem domini [pape su]per Heinricum factam cum illis retractare presumerent. Quidam autem Babinbergensis clericus^f Romani pontificis primatu derogare volens in mediam sinodum se contulit asserens, Romanos pontifices hunc sibi ipsis primatum asseripisse, non aliunde concessum hereditasse, videlicet ut nullus de eorum iudicio iudicare debeat nec illi alicuius iudicio subiaceat. Qui cum aperte a toto synodo confutaretur, precipue^g tamen [a quodam laico] convictus est per illud evangelicum: 'Non est discipulus^h super magistrum'. Cum enim hoc generaliter in omnibusⁱ ordinibus observandum de[putetur, ne maior a minore in]dicetur, quis hoc vicario sancti Petri denegare poterit, quem omnes catholici pro domino et magistro venerantur.

2. In eadem synodo ordinatio Wezelonis Magontini invasoris^k, immo omnes ordinationes vel consecrationes^l ab excommunicatis [factae^m penitus irritae iudicatae sunt iuxta] decreta sanctorum patrum Innocentii, Leonisⁿ, Pelagii atque successoris eius, sanctissimi pape^o Gregoriiⁿ.

3. Item se[cta praedicti Wezelonis et sociorum] eius^p sub anathemate dampnata est, quae asserit seculares rebus suis expoliatos ecclesiastico non subiacere^q iudicio [nec excommunicari posse pro] suis excessibus, quaeque^r etiam excommunicatos absque reconciliatione recipi posse contendit.

4. Statutum est [autem ibi, ut quicumque ab episcopo suo nec of]ficio nec communionem privato excommunicatus esset, etsi iniuste, nullatenus tamen reciperetur ad communionem [nisi absolutus ecclesiastico more].

5. [Similiter] et pro sacrilegio excommunicatos decrevit sancta synodus non recipiendos absque solita reconciliatione, [etsi iam dudum, quod sacrilege sibi] vendicaverunt^s, reddidissent.

6. In^t eadem synodo presbiteris, diaconibus, subdiaconibus perpetuo iuxta sanctorum patrum [decreta in]dicta est continentia.

7. Item^u statutum est, ne quis deinceps emat vel vendat . . . . . alien . . . . .

8. Item [statutum est, ne laici pallas alta]ris vel sacra vasa contingant.

9. Item ne laici decimas sibi vendicent in proprietatem sive^v etiam [in beneficium nisi concessione legitimorum possessorum].

443. ^a) *supplerimus ex B, ubi tamen verba pape Gregorii desunt.* ^b) Witenburgensis? *cod.*
^c) *sequitur in cod. . . manus.* ^d) *inratum perperam cod.* ^e) *contra Heinricianos B.* ^f) Gumpertus *add. B.* ^g) *praestante? cod.* ^h) *discipulus cod.* ⁱ) *ecclesiasticis add. B.* ^k) Sigehildi Augustensis et Norpenti Curienensis *add. B.* ^l) *confectiones cod.* ^m) *loco ab exc. factae B: excommunicatorum* ⁿ) *primi add. B.* ^o) *sanct. pape des. B.* ^p) *W. eiusque sociorum B.* ^q) *subiicere cod.* ^r) *quosque cod.* ^s) *vendicaverunt B.* ^t) *Item statutum est in cod.* ^u) *cap. 7 deest in B.* ^v) *nec B.*

10. Item ut primi mensis^w ieiunium in quadragesima^x et estivum in pentecoste^y celebretur.

11. Item ne quis [caseum vel ova comedat in quadragesima].

12. Item sinodali iudicio confirmata atque laudata est ordinatio domini Gebehardi^z Constantiensis episcopi, [immo omnia quae praefatus sedis] apostolice legatus, cum esset
5 Constantiae, ordinavit.

13. Item ibi mota est quaestio de consanguinitate [ipsius regis et] uxoris [suae. Unde rex] in media synodo surrexit seque de hac re sanctae synodi iudicium per omnia observaturum professus est. [Sancta autem synodus in presenti hanc] causam
10 canonicè examinare non posse iudicavit, eo quod^a legitimi accusatores infra [synodo^b non adessent].

14. [In fine autem synodi sententia anathematis] cum ardentibus candelis promulgata est in Guibertum heresyarchen, sedis apostolicae pervasorem^c [et in apostatas sancti Petri Ugo]nem Album et Iohannem Portuensem exepiscopos et Petrum quondam
15 cancellarium. Item^d in Wezelonem Magontine sedis invasorem, Leonarum Bremensem, Utonem^e Hildisheimensem^f exepiscopos: in hos inquam^g et in omnes eorum [complices inevitabilis] sententia anathematis promulgata est.

44. MATHILDIS COMITISSAE DONATIO.

1102. Nov. 17.

20 *De hac donatione celeberrima tempore Gregorii VII. primùm facta¹ et a. 1102 renovata a. 1872 doctissime agit vir cl. Pannenberg 'Studien zur Geschichte der Herzogin Matilde von Canossa' (Göttingen), qui etiam p. 40 editionem novam instauravit, cui nos grata animo non pauca debere profiteamur. Editionem nostram paravimus subsidiis quae ille indicaverat. Quae sunt: M fragmenta duo inscriptionis in marmore sculptae litteris
25 sacre, XII, quae iam olim in pavimento cryptarum basilicae Vaticanae reperta erant; maius fragmentum iam anno 1631 inventum Franciscus Maria Torrigo in usus editionis novae vertit in libro 'Le sacre grotte Vaticane' (ed. II. Romae 1639) p. 338; radi arte imaginem aere sculpi iussit a. 1764 Borgia 'Memorie istoriche della città di Benevento' II. ad p. 84, quam imaginem deinde repetit a. 1773 Dionysius 'Sacrarum Vaticanae basilicae
30 cryptarum monumenta' Tabula XXXV (ed. II. a. 1828). Tum Sarti et Settle a. 1840 in libro 'Ad Dionysii opus de Vaticanis cryptis Appendix' denuo imaginem fragmenti istius maioris meliorem aere incisam dederunt, adiuncta imagine fragmenti minoris, quod detulerant, Tabula VII. Haec duo fragmenta parvam partem linearum septendecim superiorum serraverunt², quam in editione nostra typis crassioribus insiquiri iussimus. — 1) eodem*

35 **443.** ^w loco primi mensis B; verum ^x prima hebdomada quadragesimae B. ^y semper add. B. ^z Gebeharch cod. ^a eoque cod. ^b infra synodo dis. B. ^c pervasorem cod.
40 ^d Item — invasorem intra B. ^e Uithonem cod. ^f Utonem Constantiensem, Burchardum Basileensem, Houzemannum Spireensem exepiscopos; item in Weilonem Mogontinum pervasorem, Sigfredum Augasteissem, Northertum Curieensem add. B. ^g inq. cod.

40 1) Comitissam revera iam Gregorii VII. tempore bona sua apostolicae sedi legavisse, quod h. n. Giesbrecht negaverat, argumentis praeclarissimis nuper probavit vir cl. Scheffer-Böschorst 'Mittheilungen des Instituts für osterr. Geschichtsforschung' IX, 136. XI, 119. 2) Valli erravit vir cl. Pannenberg p. 38 contentens, Sartrium et Settleum tria fragmenta nova invenisse, quibus adiecti integris septendecim lineas

bibl. Vaticanae Ottobonianus 3057 Albini collectionem continens, saec. XII. ex. fol. 135; contulit a. 1884 Waitz; 2) codices Libri censuum Cencii camerarii, cum Cencium in donatione describenda aliud exemplar ac codicem Ottobonianum secutum esse cluceat; et quidem 2a) codex tabularii Vaticani Arminionensis 2529 saec. XIV. ex. fol. 114 secundum editionem Theineri in 'Codice diplomatico domini temporalis s. sedis' I, p. 10 nr. 10; 5
textus propius accedit ad textum codicis 1 quam 2b) codex bibliothecae Vaticanae 8486¹ saec. XIII. in. fol. 130'. Praeterea sub B scripturas nonnullas adnotavimus editionis principis Annalium Baronii (a. 1607 tom. XII, p. 27 § 20). Baronius diploma nostrum invenit Donizonis Vitae Mathildis in codice quodam subiunctum², praeterea 'in Vaticano codice, quo eiusmodi publica monumenta descripta leguntur', quo nimirum fundamento 10
editionis usus est³; alia etiam exemplaria quaedam in usus suos vertit, ut ipse testatur⁴. Codicem istum exemplar quoddam Libri Cencii fuisse, vir d. Pannenberg autumavit; equidem de codice quodam Libri privilegiorum sanctae Romanae ecclesiae a Platina saec. XV. ex. confecto cogitare malim. Utut haec sunt, quin textus Baronii longius a genuino recedat, non est dubium. Eadem est ratio textus, quem a. 1612 Tenpapel in libro 'Vetera monumenta 15
contra seismaticos' p. 234 e codice quodam Donizonis⁵ publicavit et lectionibus variis illustravit, quas una excepta ex editione Baronii desumpsit. Quem textum depravatam, a. 1707 a Leibnitio ('Scriptores rer. Brunsvicensium' II, 687) repetitum, non curavimus. Editio denique Cencii ('Monumenta dominationis pontificiae' II, 238) ope codicis Ottoboniani instaurata est. Nos scripturam marmoris secuti, ubique ac posuimus, quamquam cod. 1 20
litteram e praebet.

Animadvertendum certe est, textum marmoris incisum autographum minime fuisse; autographum potius in membrana exaratum et sigillo munitum erat. (P. deest.)

In nomine sanctae et individuae **Trinitatis**. Anno ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi MCLII. XV.^a die Kal. Decembris, indictione X.^b Tempore domini 25
Gregorii VII. papae, in Lateranensi palatio in **capella**^c sanctae crucis, in praesentia Cencii^d Fraiapani^e, Gratiani, Cencii^d Franculini et Alberici de Petri Leonis^f, Cice^g et Beneineasa^h fratris eius etⁱ Uberti de Tascio^k et aliorum plurium, ego Matilda^l Dei gratia comitissa pro remedio animae meae et parentum meorum dedi et optuli^l ecclesiae sancti Petri per interventum domini Gregorii VII.^m papae omnia bona mea 30
iure proprietario, tam quaeⁿ tunc habueram quam ea quae in antea acquisitura^o eram, sive iure successionis sive alio quocumque^p iure ad me pertinerent^q, et tam ea quae ex hac parte montis^r habebam, quam illa quae in ultramontanis partibus ad me pertinere videbantur, omnia, sicut dictum est per manum domini Gregorii VII. papae,

444. a) quartadecima 2a. b) XI. rectius 2b, sed emendare non audeo. c) cappella I. 2a. 35
d) Cencii 2b. e) Fraiapan. I; Frangiapan 2a; Frangiapan 2b. f) Leone 2. B. g) deest 2. B.
h) Beneineasa 2 a. B. i) deest 2 a. k) Tascio B. l) sic I. 2 semper. m) VII. deest III; papae VII 2 a. B. n) quod I. 2 a. o) adquisitura 2b. p) quocumque 2b. q) pertinent 2b; pertinentia B. r) montium B.

superiores restaurare potuissent. Editores huc clarius dicunt, cuius indolis sit Tabula VII. his verbis: 40
'non difficile nobis fuit ex donationis textu, dimensis utrinque iis singularum linearum partibus, quae intercederant — du septem ac decem priores lineas restituere, quemadmodum in ipsa tabula inscriptas olim fuisse probabiliter coniectura videtur, et quales aere incisae in tabula Appendix huius VII. exhibemus'. Ergo omnes lectiones a. viri d. Pannenberg e marmore allatas, exceptis iis, quas typis crassioribus nos assignari fecimus, in marmoris fragmentis nequaquam leguntur. 1) Descriptionem accuratissimam 45
dedit vir d. Fabre 'Mélanges d'archéologie et d'histoire' III, p. 333 sq. 2) Illic non erat codex autographus Donizonis Vaticanus 4922, sed fortasse codex Vaticanus 3754, quem Bethmann (SS. XII, 349) saeculo XVII. adscripsit. 3) Ipsam iam antiquitate nonnihil laesam, ut reperimus, hic fidelissime reddimus. 4) Hactenus ibi facta collatione cum aliis exemplaribus acq. depravatis. Unum tamen lectionem rariam in margine adnotavit: indictione XI. pro X. 5) I. p. 128. 129. 50

Romanae ecclesiae dedi et tradidi et cartulam inde fieri rogavi. Sed¹ quia cartula
 nusquam² apparet et timeo, ne donatio et oblatio mea in dubium revocetur, ideo
 ego quae supra comitissa Matilda³ iterum a praesenti die dono et offero eidem
 Romanae ecclesiae per manum Bernardi⁴ cardinalis et legati eiusdem Romanae
 5 ecclesiae, sicut⁵ illo tempore dedi per manum domini Gregorii VII, papae⁶, omnia bona
 mea, tam quae nunc habeo quam quae in posterum⁷ Deo propitio acquisitura⁸ sum,
 et⁹ tam ea quae ex hac parte montis¹⁰ quam quae¹¹ in ultramontanis partibus habeo
 vel¹² habitura sum sive iure hereditario sive alio quocumque¹³ iure, pro mercede et
 remedio animae meae¹⁴ et parentum meorum. Quae autem ista mea bona iuris mei
 10 superius dicta una cum accessionibus et ingressibus seu cum superioribus et inferioribus
 suis¹⁵, qualiter supra legitur¹⁶, in integro ab hac¹⁷ die in eadem ecclesia dono et offero
 et per praesentem cartulam offeritionis¹⁸ ibidem habendum confirmo, insuper per cul-
 tellum, festucam nodatam, guantonem¹⁹ et guasionem²⁰ terrae atque ramum arboris;
 et me exinde foras expuli, guarpivi et absentem me feci et a parte ipsius ecclesiae
 15 habendum reliqui, faciendum exinde pars²¹ ipsius ecclesiae aut cui pars²² ipsius ecclesiae
 dederit a praesenti die quicquid²³ voluerit. Sine omni mea et heredum et²⁴ proheredum
 meorum contradictione. Si quid vero, quod futurum esse non credo, si ego comitissa
 Matilda, quod absit, aut ullus de heredibus ac²⁵ proheredibus meis seu quaelibet oppo-
 20 sita persona contra hanc cartulam²⁶ offeritionis²⁷ quandoque agere temptaverimus aut
 eam per quodvis ingenium infringere quaesiverimus, tunc inferamus ad illam²⁸ partem,
 contra quam exinde litem intulerimus, multa²⁹ quod est pena auri optimi libras mille³⁰,
 argenti pondera III³¹ milia, et quod repetierimus vendicare non valeamus, sed praesens
 haec cartula offeritionis³² omnibus³³ temporibus firma permaneat atque persistat. Et
 25 scribere³⁴ rogavi, in qua subter confirmans testibus optuli roborandam.

Actum Causisae feliciter.

Matilda Dei gratia si quid est³⁵ in hac carta a me facta ss.

†³⁶ Ego Ardericus³⁷ iudex interfui et ss.³⁸

Ego Ubaldus iudex interfui et ss.³⁹

30 Signum manus⁴⁰ Attonis⁴¹ de Monte Barrazonis et Bonivicius⁴² de Causis, rogati
 testes.

Ego Guido notarius sacri⁴³ palatii scriptor⁴⁴ huius cartulae offeritionis⁴⁵ post traditam
 complevi et dedi.

(S. N. 13)

44. 8. s⁷ = set I *semper*. 1) nunquam I. 2) Ber. L. 3) in *add. B.* 4) VII. papae
 des. 2. B. 5) in posterum 2a. 6) *huius ultimae memoratis lineae interior pars inutilitate est.* 7) *deest 2b. B.*
 8) *loco* vel — hereditario sive 2. B.; quam quae (quaeque B. in posterum Deo propitio acquisitura sum, *quae
 iam supra I. quatur.* 9) *deest 2b.* 10) *causularit secundum chartas Mathildis. Pannaborg;* suorum I. 2b;
 suorum 2a; *deest B.* 11) *legimus I;* legavi B. 12) *ea 2.* 13) *oblationis I;* offeritionis 2b. 14) *gautonem 2.*
 15) *quasionem 2b.* 16) *loco* pars ipsius ecclesiae B; papae. 17) *loco* pars ipsius B; papa
 illius. 18) *quidquid 2b.* 19) *ac 2.* 20) *aut B.* 21) *car 1;* *ire add. I. 2a.* 22) *eam 2b.*
 23) *indertam 2b. B.* 24) *in. 2b.* 25) *quatur 2. B.* 26) *cauetis I.* 27) *paginam 2a. B.* 28) *scribi I.*
 29) *Siquidem 2a.* 30) *signum crucis hic in I. 2.* 31) *Adericus 2a. B.* 32) *subscripsi 2a.* 33) *manu 2.*
 34) *Ononis 2a.* 35) *Benivici 2a;* *Bonivici B.* 36) *deest 2. B.* 37) *et add. I.* 38) *si hic et 2b;*
 45 *oblationis I.* 39) *in solo I.*

445. IURAMENTUM ITALORUM ET PROMISSIO IMPERATORIS. (1111? 1122?)

Damus secundam editionem Jaffé in Bibliotheca rer. German. V, 284 nr. 159 e codicibus tribus collectionis Udalricianae 1) Vindobonensi 398 f. 125'; 2) Zwettlensi 283 p. 275; Vindobonensi 611 f. 60'. Pertz Goldastiam I, 259 et Mausium XXI, 276 secutus opinabatur, formulam esse eam, per quam Henrici V. legati, pace cum ecclesia Wormatiac restituta, Italos ad fidem imperatoris constrinxerunt. Cui adstipulatus est Giesbrecht Gesch. der deutschen Kaiserzeit III, 957. Jaffé tamen annum 1111 mavult. Qui etiam acute indicavit, in allocatione duas formulas inesse: quarum altera ab eo enuntiabatur, qui ad iusiurandum invitabat, haec: Si ea quae supra scripta sunt iuraveris et per rectam fidem adimpleveris; alteram post datum iusiurandum pronuntiabant, haec: Si ea quae iurasti per rectam fidem adimpleveris. Quare et verba supra scripta sunt et iuraveris et cum Jaffé univis inclusimus. (P. 77.)

Iuramentum^a seu promissio quae regi^b vel imperatori debet fieri. 15

Ab hac hora inantea fidelis ero N. imperatori per rectam fidem, secundum meum scire et posse. Non ero in consilio, ut vitam aut membra perdat. Italicum regnum et suam rectam potestatem infra regnum adiutor ero^c ei secundum meum scire et posse ad tenendum et defendendum contra omnes homines, qui sibi tollere voluerint.

Allocutio eius qui iuravit regi vel imperatori^d. 20

Si ea quae [supra scripta sunt] iurasti [aut: iuraveris et] per rectam fidem adimpleveris, senior meus neque per se neque per subiectam personam tollet tibi vitam aut membra nec te capiet propter hoc, quod usque modo contra eum fecisti, nisi inantea sis contra eum et convictus fueris. Praedia et proprietates, quae iuste et legaliter habes, et eas terras, quas per scriptum iuste habes, non tibi tollet, nisi iusto iudicio 25 per veram legem sit iudicatum. Si beneficium de regno aut de ecclesiis non habueris et legem et iustitiam ante missum mei senioris feceris, non te distringet ad curtem venire senior^e meus, nisi tu sponte volueris.

445. ^a) Adiuratio 3   ^b) quae regi *des.* 1.   ^c) *deest* 3.   ^d) *sic* 2; regi vel imperatori *des.* 3; *lemma deest* 1.   ^e) senior meus *des.* 3. 30

APPENDIX V.

ACTA SPURIA.

446. HADRIANI I. DECRETUM DE INVESTITURIS.

(772—795.)

Spurium, cui nomen indiderant 'Decretum Hadriani I. de investituris' seu 'Lex regia', ea de causa proponimus, quia intime cohaeret cum privilegiis fictitiis infra edendis, quae sub nomine Leonis VIII. papae ferantur. Nequaquam diplomatis seu documenti formam hanc Legem regiam gerere, primo aspectu patet. Nequius oportet, auctorem operi suo talem formam induere voluisse. Est potius, vel e consilio auctoris, tractatus historicus, qui tempora Hadriani I. diu elapsa esse certissime et expressis verbis indicat¹. In fine tantum capituli 8 verba privilegii cuiusdam usurpantur: Ut si quis — in secula seculorum; amen². Sed haec quoque verba minime genuini diplomatis pontificii esse, quis est qui non videat. Quae cum ita sint, auctorem hoc scripto materiam historicam sibi congressisse, ut apto tempore privilegium Hadriani I. euderet³, contenderim. Auctorem fortasse Romanum putaveris, si inspexeris verba cap. 5: huius almae urbis. Sed hanc conclusionem fallacem esse ex eo elucet, quod etiam in privilegio Leonis VIII. minore c. 2, quod alius originis est, haec verba obria sunt. Ex una autem eademque ut ita dicamus fabrica omnia haec spuria provenisse, nemo negabit. Iam tempore Heinrichi III. imperatoris homines notionem talis Hadriani I. decreti habuisse, Annalibus Romanis haudquaquam erivitur, cum sententia, quae ad id spectat⁴, certe temporibus Heinrichi IV. textui annalium intrusa sit⁵. Ceterum non prorsus relictam opinionem, temporibus ipsius Heinrichi III, qui iam ante coronationem imperialem pontificem ordinaverat, hominem quendam ecclesiasticum partes regias sectantem ad salvandam animam decretam tale Hadriani I. sibi fingere et tractatum nostrum scribere potuisse⁶. Veri similis tamen videtur, hoc figmentum natum esse temporibus Heinrichi IV,

1) *V. cap. 2 enuntiata*: Tunc temporis et beatus Adrianus. 2) *Cf. etiam enuntiata eisdem capituli*: quod praediximus et predecessorum nostrorum. 3) *Eadem est ratio privilegii maioris Leonis VIII.*

4) *SS. V, 469*: sicut sanctus Adrianus papa et alii pontifices confirmaverunt per privilegii detestationem. 5) *Cf. Steindorff 'Jahrbucher Heinrichs III' I, 470—472.* 6) *Iam homines saeculi IX.*

ad id anhelabant, ut huius regio episcopos ordinandi originem ecclesiasticam evindicarent, uti legitur in Lupi Ferraricensis epistola 81 (XXIX. ed. Deslaries de Dezert p. 104): Idque vestrae prudentiae dominus

et quidem priusquam rex coronam imperialem acceperit. Nam cum auctor narraret, Karolum Magnum adhuc regem privilegium ab Hadriano I. suscepisse, certe probare sibi proposuerat, non solum imperatori, sed etiam regi ius eligendi pontificem et investendi episcopos competere. Accedit quod iam c. a. 1085 decretum vulgatum erat (v. infra). Ergo post synodum Brixinensem (1080, Iun.) et ante coronationem imperialem (1084, Mart. 31) tractatum nostrum conscriptum esse contenderim.

Auctor tractatus nonnulla petivit e Libro pontificali, sed omnia quae tradit historico uelco confusa sunt, ut difficile sit indicatu, utrum hunc librum ipsum, an per medium quoddam adhibuerit. Ea, quae leguntur de Langobardis et de Karolo Magno, acgre ad fontem certum reducere ualemus. Ceterum auctor Institutiones cognovit pariter atque auctor privilegii Leonis VIII. maioris.

Luci datum est opus nostrum primum a. 1566, cum Schardius in libro 'De iurisdictione, auctoritate et praeceminentia imperiali (Basildae s. a.) libellum Theoderici de Niem, de privilegiis aut iuribus imperii circa investituras tractantem, ederet. Theodericus tractatum deprompsit ex quodam antiquissimo libro Florentino de verbo uel cerbum, ut ipse dicit¹. Editionem Schardianam repetiverunt Goddastius², omisso tamen exordio historico, et Schillerus³. Nostro saeculo vir d. Kunstmann novam editionem instituit ope codicis nostri 3 'Theologische Quartalschrift' (Tübingen) 1838, p. 336. Nos subsidia editionis nostrae adhibuimus 1) cod. Vindobonensem 2213 (Ius can. 105) optimaec notae, saec. XII—XIII, fol. 12, quem contulit vir cl. m. Waitz⁴; 2) cod. Bambergensem P. I. 9 (C. 64) saec. XII, fol. 102⁵; 3) cod. Bambergensem Q. IV. 31 saec. XII, secundum editionem Kunstmanni; ceter 3 a codice 2 pendere videtur seu certe ex communi exemplari derivatus est⁶. Praeterea graviores Theoderici de Niem scripturas sub siglo T secundum editionem Schardii adnotavimus.

Decretum Hadriani iam Landulfum in Historia Mediolanensi l. II, c. 11 (SS. VIII, 49) c. a. 1085 conscripta cognovisse. Floss 'Die Papstwahl unter den Ottonen' p. 55 animadvertit. Ceterum Ivo Carnotensis excerptum praebet in Panormia l. VIII, c. 135⁷, quod ex ipsa recepit Gratianus in Decreti c. 22 Dist. 63. Ad decretum provocasse legatos Heinrichi V. a. 1107 coram Paschali II. Catalani, auctor est Ekkehardus SS. VI, 244. In usus suos verterunt ipsum praeterea Tractatus de investitura episcoporum a. 1109 (Libelli de lite II, 498 n. 7). Auctuarium Sigberti Aquicinense a. 1113 confectum, Willelmus Malmesburiensis in Gestis regum Anglorum l. II, c. 202 (SS. X, 470), Pauli diaconi continuatio tertia saec. XIII, ex. conscripta (SS. rer. Langob. p. 214), Chronicon Andreae Danduti (Muratori, Scr. rer. Ital. XII, 146). (P. deest.)

noster iussit suggerere, non esse novicium aut temerarium quod ex palatio honorabilioribus maxime ecclesiis procurat antistes. Nam Pipinus, a quo per maximum Karolum et religiosissimum Hudovicum imperatores duxit rex noster originem, exposita necessitate huius regni Zachariae Romano papae in synodo, cui martyr Bonifacius interfuit, eius accepit consensum, ut acerbitati temporis industria sibi probatissimorum decedentibus episcopis mederetur. 1) *ed. Schardius* p. 787. 2) 'Statuta et rescripta imperialia' (1607) et 'Constitutiones imperiales' IV, 4, 1. 3) 'Institutiones iur. publ. Rom. Germanicae' (1696) II, l. 4) Cf. 'Archiv' X, 489. Specimen scripturae dedit Sichel 'Monumenta graphica' Fasc. IV, Tab. XI. 5) F. 'Archiv' VII, 822. 6) Tractatus existat quoque in cod. Vaticano 1984 saec. XII, in fol. 191 ('Archiv' V, 83), in cod. univ. Pragensis B. 12 saec. XV, qui codicem quendam saec. XII, ex praecise descripsit et etiam Leonis VIII. privilegium minus et cessionem donationum continet (v. 'Abhandlungen der Boln. Ges. der Wissenschaften' VI, Folge, II, Band, p. 18), cod. Paris. Sorbonne 280 ('Archiv' VIII, 301). 7) Non vero in Decreto l. VIII, c. 134, ut Pertz scripsit, qui excerptum hoc e codice Panormiae Vindobonensis 2195 fol. 104 LL. II, 2, p. 169 not. edidit. Neque in Ironis Decreto neque in Collectione canonum tripartita tempore Urbani II. scripta canon legitur, ut falso contenderunt Pertz et Bethmann 'Archiv' XI, 841. Cf. Hirsch 'De Sigberti vita et scriptis' p. 44. 45. Canonem autem exstare in codicibus Inuicensi 700 saec. XII, et Parisino 1282, auctor est Bethmann l. c.

Incipit hystoria Karoli Magni regis Francorum et decreta beati Stephani Adrianique papae^a.

(1) Tempore ex quo Longobardi Italiam intravere. Romam quoque obsederunt^{b,1}, Italicum vero regnum invasere et per XII annos absque rege detinuerunt². Itaque^c ex ipsis regem constituere et prevaluere usque ad Karolum regem, qui Desiderium cepit regem Longobardorum in Papia^d per longam obsidionem. Cuius filius Adelchis^e fugam duxit in marinis partibus^f. Illicusque legati Constantinopolitanae urbis Romae Italicque commorantes^g definebant oppida^h et tributa colligentes erarioⁱ augusti Constantinopolim deferebant^k. Cumque expulsus sunt^l a gente^m Longobardorum, ipsi quoqueⁿ Longobardi usque ad Karolum regem regnum detinuerunt^o. (2) Accidit vero, quod Luitprandus^p rex Longobardorum Ravennam obsedit et Classim^q destruxit^{r,3}; exarchus^s vero Ravennae cum Ravennatibus Romam petierunt et Constantinopolim navigio iter^t direxerunt. Post haec vero Aistulphus^u rex Longobardorum exarchatum Ravennae, exarchatum Histriae^v seu ducatum Ferrariae invasit et Faventiam seu Cesenam^w tulit de Romana aeclesia. (3) Tunc temporis Stephanus papa^x pro tanta persecutione legatos Franciam^y direxit Karolo regi Francorum^z, ut predia Romane aeclesiae defenderet pro amore beati Petri. Ipse^a vero Karolus pietate commotus^b Aistulpho regi sepius legatos misit nichilque profecit. Aistulphus tamen omnia bona remandavit et satisfacere^c se in omnibus promisit^d et nichil horum observavit^e. Post mortem vero^f Aistulphi Desiderius^g regnum obtinuit et res aeclesiae nichilominus invasit. Ad quem Karolus^h sepius legatos misit eiusdem rei. Ipse vero Desiderius^h bona aeclesiae relinquere se promisitⁱ per omnia et^k nichil profecit. (4) Stephano^l vero defuncto, Adrianus papa Karolo legatos^m direxit etⁿ ut Romam veniret ad defendendas res aeclesiae postulavit. Tunc temporis Karolus Italiam ingressus^o Papiam obsedit et relinquens ibi exercitum Romam tetendit ad sanctam resurrectionem^p ibique satis^q honorifice susceptus est a beato Adriano papa et a^r cunctis ordinibus Romanorum et in laudibus civitatis^s adclamatum est: 'Karolo perpetuo^t augusto a Deo coronato^u vita et victoria^v'. Post vero sanctam^v resurrectionem reversus Papiam cepit Desiderium

446. ^a) lemma in 2, 3; Ex decretis Adriani papae Karolo regi; in cod. Prag.: Ex — regi Francorum.

- 30 ^b) obsiderunt 1. *T. qui addit*: et ceperunt. ^c) ita quod — constituerint — prevaluerint *T.* ^d) Papiam 1. ^e) Idechis 2; Ydechis 3; Adelgisus *T.* ^f) fugam cepit in maritimis *T.* ^g) commorati 2, 3; *deest T.* ^h) opida 1. ⁱ) colligebant et in aerarios 2, 3; colligebant et ea ex erario *T.* ^k) Romanam et alias ecclesias Italiae non defendebant *add. T.* ^l) Cumque illi expulsus essent *T.* ^m) sunt agente 1, 2, 3. ⁿ) *deest T.* ^o) detinere 2, 3. ^p) Luitprandus 2, 3; Luitprandus *T.* ^q) classem 2; captam *T.* ^r) construxit 2, 3. ^s) hexarchus *T.*; exarchatus 1, 2, 3. ^t) iter *deest* 2; Const. inde *T.* ^u) Aistulph. *semper* 2, 3. ^v) Ystriae 2, 3. ^w) Cesenam 1; Cesenam abstulit Romanae ecclesiae *T.* ^x) qui transtulit imperium de Graecis in Germanos in personam dicti Caroli, qui fuit in Germania natus, educatus, mortuus et sepultus *add. T.* ^y) leg. misit ad Germaniam *T.* ^z) regi Fr. Karolo 2, 3. ^a) Iste *T.* ^b) motus *T.* ^c) satisfactorum 2, 3; Nam licet Aistulphus omnia bona ecclesiae Romanae ablata ei restituiturum et satisfactorum *T.* ^d) repromisit 2, 3. ^e) sic 2, 3; et et nichilque profecit observavit 1; promisit, nihil tamen horum obs. *T.* ^f) *deest T.* ^g) cuius filiam dictus Carolus habuit in uxorem, qua defuncta contraxit matrimonium cum quadam filia ducis Sueviae in Germania, quae fuit mater Pii Ludouici eiusdem Caroli filii et qui ei in imperio immediate successit *in parenthesi add. T. suo saue Marto.* ^h) rex *add. T.* ⁱ) repromisit 2, 3; bona reddere ecclesiae illaque relinquere velle promisit *T.* ^k) quod 3. ^l) Itaque istis temporibus Adrianus papa, qui dicto Stephano successit in papatu, ipsi Carolo legatos misit et ut *T.* ^m) literas 2, 3. ⁿ) quibus 3. ^o) Carolus vero rex ingressus Italiam *T.* ^p) ad diem solemnem resurrectionis sanctae *T.* ^q) *deest T.* ^r) *deest* 3. ^s) etiam ei *T.* ^t) *semper add. T.* ^u) *deest T.* ^v) sanctam vero 2.

- 50 1) Cf. *Libr. pontif. Vit. Pelagii II.* 2) *Interregnum 12 annos durasse, dicunt Origo gentis Langob. c. 6 et Historia eod. Gothani c. 6 (SS. rer. Langob. 5, 10); Paulus II, 32. III, 16 vero annos 10.* 3) Cf. *Libr. pontif. Vit. Gregorii II; melius tamen quadrare videtur Paulus VI, 49.* 4) *Hoc sapit exclamationem populi in coronatione Karoli factam, quam trahit Lib. pont. Vit. Leonis III.*

regem duxitque in captivitatem. (5) Deinde reversus^w Romam constituit^x sanctam ibi^y synodum cum Adriano papa in patriarchio Laterani^z in aeclesia sancti Salvatoris. Que reverentissime celebrata est a C quinquaginta tribus^a viris^b religiosissimis^c, episcopis et abbatibus, adhuc etiam a iudicibus et legis doctoribus et ab universis ordinibus et regionibus^d huius alme urbis et a cuncto populo^e, clero^f sancte Romane aeclesiae, exquirentibus usus legesque et mores^g et quemadmodum hereses et seditiones^h abolereⁱ possent, de^k apostolica sede et de dignitate patriciatus et^l Romano imperio, ex quibus omnibus nimius error crescebat universo orbi^m. Populus itaque Romanusⁿ more solito legem condebat^o. Sed difficile erat pro unoquoque negotio tocians tot^p in unum congregare^q. Unde^r suum^s ius et potestatem imperatori^t concesserunt. prout^u legitur: 'Populus itaque Romanus concessit ei^v et in eum^w omne suum ius^x et potestatem'. (6) Ad hoc^y quoque exemplum prefatus Adrianus papa cum omni clero et populo et universa sancta synodo tradidit^z Karolo augusto omne suum ius et potestatem eligendi^a pontificem et ordinandi apostolicam sedem, dignitatem quoque patriciatus^b similiter^c ei^d concessit. (7) Insuper archiepiscopos, episcopos per singulas provincias ab eo investituram accipere definiunt^e. Post hec consecrationem suscipiant^f, unde pertinet^g; ita tamen ut abolita sit veterum sententia moresque in posterum, quatenus nemo per cognationem vel per amicitiam aut per pecuniam^h sibi eligat episcopum; sed soli regiⁱ huiusmodi reverenda tribuatur facultas. Veruntamen quamvis^k a clero et a populo aliqua presumptione vel religionis causa eligatur episcopus^l, nisi a rege laudetur et investiatur, a nemine consecratur. (8) Ex hoc ipso tot^m prolatis sententiis ab nniversis, qui in hac sancta synodo congregati fuerant in nomine Trinitatis, Adrianus papa pre omnibus hec omniaⁿ concessit, laudavit et affirmando constituit. Ad hec etiam^o roborando subintulit^p: 'Ut si quis posthac contra^q hanc sanctam synodum temerator repertus fuerit sive contra hoc^r quod prediximus repugnaverit^s, cuiuscumque gradus sit^t vel ordinis aut^u officii vel^v dignitatis aut generis^w, sciat se in^x iram beati Petri apostolorum principis et omnium sanctorum et^y predecessorum nostrorum casurum et anathematis vinculo dampnatum perpetualiter vieturum, in^z excommunicationem quoque universalis aeclesiae et cuncti populi Christiani emer- surum^a; insuper nisi a malo resipuerit, inrevocabili exilio puniatur^b vel ultimis suppliciiis feriatnr et bona eius^c publicentur. Qui vero pio intuitu custos^d et observator in omnibus extiterit, benedictionis gratiam vitamque eternam^e cum omnibus sanetis sine fine^f habere mereatur^g in secula seeculorum: amen'.

446. w) Post haec reversus est T. x) loco constituit — cum T: ubi constituta est sancta synodus a beato. y) ibi sanctam 2. 3. z) in palatio Lateranensi videlicet T. a) C et tribus 3; tribus 35
superscr. 1. b) deest 2. 3. c) religiosissimis 1. d) religionibus 2. 3. e) deest 2. 3. T. f) huius
add. T. g) eiusdem ecclesiae et imperii add. T. h) et sed. des. 2. i) absolvere 3; aboleri T.
k) et de 3. l) atque 3. m) in univ. orbe 3. T. n) Romanorum 1. o) concedebat 1. p) deest T.
q) congregari T. r) Iude ergo 2. 3. s) sententiam T. t) imperii 1; imperii imperatori recte
ut videtur T. u) quemadmodum T. v) Carolo T. w) et in eum des. 2. 3; transtulit add. T. 40
x) ius suum 3. T. y) hec 1; eorum T. z) concessit T. a) summum add. T. b) loco patri-
ciatus — concessit T: principatus, sicut scribitur distin. 53. Adrianus. c) deest 2. 3.
d) deest 1. e) definiuit 2; diffinivit T. f) deest 2. 3; accipiant T. g) pertinent 2. 3. T. h) pec-
uniarum acceptionem T. i) Romanorum add. T. k) si ab universo clero et cuncto populo T.
l) ep. el. 3. m) ipso tot des. T. n) deest T. o) quoque 3. p) Ad hoc etiam totum roborandum 45
decevit T. q) hac contra des. 1. r) hec 1; hoc totum quod produximus T. s) repugnavit 3.
t) sit gradus 2. 3. u) vel 2. 3. v) aut 2. 3. w) vel generis 2; aut generis des. 3. x) deest 1.
y) deest 2. 3. z) deest T. a) incursurum T. b) prematur T. c) ei 3. d) horum
add. T. e) a Deo add. T. f) sine fine des. 1. g) mereatur habere 3.

447. KAROLI MAGNI CONSTITUTIO DE EXPEDITIONE ROMANA.

790. Inn. 6.

Celebre hoc falsum in monasterio Augiensi in lacu Bolamico sito circa a. 1160
confectum esse, nuper clarissime comprobavit vir cl. Scheffer-Boichorst 'Zeitschrift für
Geschichte des Oberrheins, Neue Folge' III, 173 sq.¹ Quam ob rem fas est, nos codicem
unicum qui ad tabularium Augiense recedit, quamvis recentioris acri sit et scripturis
singularibus excellat, pro fundamentis textus ponere, scribendi tamen ratione optimi codicis
sacculi XII. (3) observata. Codices, quibus usi sumus, sunt ergo hi: 1) codex tabularii
Karlsruhani sign. Repertorium Reichenu 373 fol. 5 a. 1593 curatus a Carolo Brantzen,
cui fortasse adhuc autographum prae oculis fuit²; contulit vir d. Richardus Fester tabulario
illi adscriptus; nonnullis scripturis propius ad codicem Augiensem accedit 2) codex lat.
Monacensis 5254 (Chiemis, can. 4) saec. XII. ex., Sermones S. Bernhardi continuus, fol. 161'
(ultimo) manu saec. XII. ex.; 3) codex lat. Monacensis 5260 (Chiemis, can. 11)³ saec. XII.
originis Augustanae, fol. ultimo; 4) codex lat. Monacensis 3519 (Aug. cir. 18) saec. XII, qui
eandem continet ac codex 3 ideoque ex eodem exemplari derivatus est⁴, fol. 47' (ultimo);
5) codex Giessensis 176 (Senckenberg, 42) anno 1470 ab Erasmo Sagu de Frisinga cura-
tus, qui Ottonis Frisingensis opera continet⁵, fol. 233; contulit vir d. Karolus Kunze;
6) codex monasterii Claustronoburgensis 260 saec. XIII. fol. 174', quem ut etiam sequentem
contulit vir d. Iosephus Donabauum; 7) codex monasterii Sauerucensis 82 saec. XIII. fol. 144'
(ultimo), qui in incunte capite 13 abruptitur.

Editiones constitutionis, aduolatis codicibus e quibus profluat sunt, enumeravit vir
cl. Mühlbacher. Accedit nuperrime editio viri d. Doehrl 'Monumenta Germaniae selecta
IV, 302, qui tertium codicis 3 accuratissime typis dedit, aduolatis lectionibus codicis 2,
quem ipse contulit, codicis 5 secundum Pertzium et codicis 1 secundum Schefferi disser-
tionem p. 187.

Ad constitutionem nostram prorocasse Gregorium X. papam in epistola principibus
a. 1257, Oct. 15 data (Theiner 'Codex dipl. dominii temp. s. sedis' I, 194) ante hos decem
annos animadverti 'Neues Archiv' V, 239. — Böhmer, Reg. imp. I, 297.

(P. pars II. 2.)

In nomine sancte et individue Trinitatis. Karolus^a divina favente^b gratia rex Francorum et Romanorum.

I. Si predecessorum nostrorum morem sequimur, non solum presentibus sed et succedentibus subvenire nitimur. Hac de causa cognoscat uniuersorum^c experientia, qualiter, dum pro nostra consecratione coroneque perceptione proficiscendi tempus ad apostolicam sedem instaret, cum^d multis principibus annum Wormacie^e transeginus ibique omnem reipublice^f statum utilem et honestum confirmare, nocivum atque con-

447. a) Karolus 5.   b) deest 6, 7.   c) uniuersorum cognoscat 2—7.   d) quam add. 2—7.   e) wormacie 4.   f) reipublice 6.

1) Schefferi argumenta confirmavit Brandi 'Quellen und Forschungen zur Geschichte der Abtei Reichenu' I, 107.   2) Cf. Scheffer l. c. 187. Qui etiam p. 177 not. animadvertit, a codice 1 pendere eiusdem tabularii codicis duos: Reichenuer Kopeibuch II, Nr. 637 fol. 82 et Codex miscellus 312 fol. 14.   3) De illis quae continet v. LL. III, 186 et 'Archiv' XI, 539.   4) Cf. LL. III, 186 et 'Archiv' XI, 561.   5) Cf. Gestorum editionem Watzmann p. XXVII. Ab eo pendet cod. bibliothecae principis de Thuru et Tavis Ratisbonensis 182, olim monasterii Neresheim, saec. XVI. v. ibidem.

trarium radicitus^g exstirpare decrevimus. Interim dum hec agerentur, casu contigit, principes cum militibus de Romana expeditione, que tunc^h instabat, acerbè contendere, distringentesⁱ eos multo plures halspergas de beneficiis suis sibi^k ducere, quam^l illi faterentur se posse vel iure debere. Sed quoniam^m hocⁿ non ab aliquo antecessorum^o nostrorum terminatum fuit^p, dignum^q duximus, ut eorum alterationi finem et modum imponeremus atque decretum et certam aliquam legem super omni Romana expeditione ederemus^r.

2. Statuimus ergo et decernimus^s cum consensu omnium^t tam spiritualium quam secularium principum ibidem nobiscum^u assidentium: quando pro corona nostra vel pro^v aliqua regni utilitate aut honore Romana expeditio a nobis vel a successoribus nostris preparatur, ad omnium nobiscum euntium preparationem annus cum VI ebdomadibus pro induciis detur et taliter per^b totum^w regnum fidelibus nostris indicetur.

3. Cuiuscumque autem secundum hanc legem eadem^x expeditio imperetur, si ad curiam^y Gallorum, hoc est^z in campum qui vulgo Rungalle dicitur, dominum suum non comitetur et ibi cum militari apparatu non representetur^a, feodo^b, preter hos qui cum^c gratia dominorum suorum^d remanserint, in conspectu nostro absque spe recuperationis priveretur.

4. Qui^e autem per hominum^f, sive liberi sive servi seu^g famuli, dominis suis adhererint, quot^h decem mansos in beneficio possideantⁱ, tot brunias^k cum duobus scutariis ducant^l, ita tamen ut pro halsperga tres marcas et pro singulis scutariis singulas marcas accipiant. Et sic eundo ac^m redeundo cum hoc stipendioⁿ, sine omni dominorum dampno vel expensa, nisi quantum ipsis^o dominis placuerit, fideliter serviant.

5. Si autem forte, quod absit, accidat ut idem milites diversos dominos propter diversa acquirant beneficia^p, ne aliquod^q beneficium indebitum vel sine servitio remaneat, singuli singula debita stipendia^r singulis dominis persolvant, videlicet quantum ab ipsis, si irent^s, accepturi erant, tantum se daturos cognoscant, vel in prefato loco, ut dictum est, feodum amittant. Nisi aliqui a nobis^t vel a regno sint inbeneficiati: hi si^u nobiscum vadant, nolimus^v ut feodum amittant, set^w stipendia, nisi voluntate dominorum, non pretermittant.

6. Similiter de^x ecclesiarum filiis vel domesticis, id est ministerialibus, vel quorumcunque principum clientela^y, qui cottidie ad serviendum parati^z esse debent, statuimus, ut quicumque^a V mansos in beneficio possideant^b, domino suo ad quem pertinent bruniam cum uno scutario ducant^c.

7. Et hoc in arbitrio dominorum pendeat, quos ducant, a quibus stipendia accipiant, quibus^d halspergas^e concedant.

8. Ipsis etiam ad itineris preparationem V libre sue monete in stipendium tribuntur^f, et duo equi, unus currens et^g alter ambulans, addantur, ac duobus sociis

447. g) a dictis 1. h) *deest* 1. i) constringentes 2-7. k) *deest* 6. 7. l) quia 1. m) quia 1; quo 4. n) *deest* 7. o) decessorum 7. p) fuerit 3. 4; fuerat 5. q) igitur 1; duximus dignum 4. r) concederemus 2-7. s) decrevimus 2-7. t) omnium *deest* 2-7. u) *bis in* 6. 7. v) pro *deest* 2-7. w) per totum taliter 4. x) *supra lin. add.* 2. y) ruinam 1. z) pro hoc est 1; hunc. a) represententur 5. b) feodo 5-7, *similia semper*. c) *deest* 5. d) *deest* 1. e) Quicumque 2. f) hominum 1. 4. g) servi seu *des.* 2-7. h) quod 2. i) possideat 2. k) brunas 5. l) ducant — scutariis *des.* 4. m) et 5. n) stipendio 3; stipendio *corr.* 4. o) ipsius 4. p) beneficia acquirant 2-7. q) aliquot 6. 7. r) stipendia *deest* 2-7. s) iurent 1. t) a nobis aliqui 4. u) *deest* 7. v) volumus 6. 7. w) seu 1. x) *deest* 1. y) sequitur statuimus statim deletum in 2. z) *deest* 5-7. a) qui 1. b) possideat 2. c) ducat 1. 2. d) etiam *add. solus* 5. e) halsbergam 1. f) tribuant 1. g) et *deest* 2-7.

soumarius^b victualibusⁱ bene oneratus^k committatur^l, qui ab ipsis ad opus dominorum diligenter eustodiatur.

9. Ipsi quoque in dominorum tandem vivant procuratione, quamdiu in inepta vadant expeditione.

10. Et quicquid a rebellibus regni^m pugnando acquisierint, duas partesⁿ ad dominos^o deferant, terciam sibi pro consolatione retineant. Quos autem non pascent domini, ad ipsos reportent terciam partem sui acquisiti.

11. Singuli vero principes suos habeant officinarios^p speciales^q, marsealcum, dapiferum, pincernam et kamerarium. Qui IIII quanto plus laboraturi, tanto plus in stipendio, in vestitu, in equitura^r pre ceteris sunt honorandi, scilicet^s unicuique istorum X libre cum tribus equis tribuantur, quartus marsealeo addatur, quorum unum ad currendum^t, alterum^u ad pugnandum, tertium ad spatandum^v, quartum^w ad loriceam portandum.

12. Isti vero tales remanere cupientes, si apud dominos impetrare valeant, quot^x mansos possideant, tot libras sue^y monete vel totum fructum feodi in illo anno pro stipendio persolvant.

13. Ut autem regale^z nostrum imperium ab omnibus^a habeat supplementum, hoc constituimus et firmiter precipimus, ut singuli buringi decem cum XII funibus de canapo^b solidos dominis suis impendant et insuper soumarium cum capistro concedant, quem, si domini voluerint, ipsi ad primam navalem aquam usque perducant. Mansio-
narius V solidos, absarius XXX denarios, bunuarius^c XV, quorumlibet larum^d posses-
sores VI suppleant.

Et ut hec nostri decreti auctoritas inviolabilem et incorruptam^e in Dei nomine apud omnes successores nostros^f obtineat munitatem^g, cunctis principibus qui aderant adstipulantibus, manu propria subter eam roborare decrevimus^h et anuliⁱ nostri signo^k assignari iussimus.

Signum (M.) Karoli^l gloriosissimi regis. Hernustus^m notariusⁿ ad vicem Lutwardi^o cancellarii recognovi.

Data^p VIII. Idus^q Iunii anno incarnationis^r domini nostri Iesu Christi DCCXC. regni autem eius XXII. ante consecrationem^s. Actum Wormatic: feliciter amen^t.

448—450. LEONIS VIII. PAPAE PRIVILEGIA SPURIA.

(963—965.)

Tria sunt scripta, quae sub Leonis VIII. nomine feruntur, quae tamen tempore contentiois de investituris actae ab hominibus partis imperatoriae conficta esse, iam inter

447. ^b) soumarius seu stumarus 5, et infra: deest 6. 7.   ⁱ) victualibus 3. 4.   ^k) oneratus 1.
^l) committetur 6. 7.   ^m) sic 1; regni corr. in regnis 2; regnis 3—7.   ⁿ) partes duas 3—6; partes suas 7.   ^o) nos 1.   ^p) officinarios soli 4. 7.   ^q) deest 1.   ^r) equitura 2. 5—7.
^s) et add. 4.   ^t) precurrendum 2—7.   ^u) alium 2.   ^v) pugnandum 6. 7.   ^w) quantum 6. 7.
^x) quod 6. 7.   ^y) tot libras sue *abscissa in 2.*   ^z) regale *deest 2—7; reliqua des. 7.*   ^a) hominibus 1.   ^b) canapo 5.   ^c) bunuarius 4.   ^d) earum 1; larum 5. 6.   ^e) et incorruptam *des. 5.*
^f) *deest 6.*   ^g) emunitatem 2—6.   ^h) decernimus 6.   ⁱ) anuli 5. 6.   ^k) *hoc loco monogramma in 5.*   ^l) Caroli 1; Karuli 5; *hoc loco sequitur monogramma in 2. 3. 6.*   ^m) Hernirus 1.
ⁿ) *hoc loco monogramma in 4.*   ^o) Lutardi 1.   ^p) Dat. 6.   ^q) Ydus 5.   ^r) ab incarnatione 3—6.
^s) autem nostri ante consecrationem XXII. 5.   ^t) feliciter amen *des. 5.*

viros doctos constat: primum quo Leo VIII. Ottoni I. omnes donationes territorii ab imperatoribus Romanae ecclesiae factas restituit; secundam brevis et concinnae narrationis, quo idem pontifex Ottoni I. facultatem concessit sibi successorem eligendi, papam ordinandi, episcopos per investituram ponendi; tertium in universum iudicanti fere eiusdem argumenti ac secundam est, sed amplissima narratione et prolixis deductionibus ita abundat, ut
 5
 maxima eius pars tractatui historico-iuridico similior sit quam diplomati. De ratione, quae intercedit cum inter haec tria scripta tam inter ipsa et Decretum spurium Hadriani I, doctissime egit vir et. Bernheim *Forschungen zur Deutschen Geschichte* XV, 618. Qui convincere conatus est: primo confectum esse privilegium Leonis, quod agit de restituendis territoriiis, et privilegium maius de investituris, deinde falsarium alium, si recte intelligo,
 10
 factum his duobus, privilegium minus Leonis VIII. et tractatum historicum de Hadriano I. fabricatum esse. Equidem argumentis viri docti haud convictus, sententiae potius viri d. Genelin¹ accedo. Qui imprimis hoc arguit: privilegium minus datum esse Ottoni I. regi, maius vero imperatori; ergo privilegium minus ante coronationem imperatorem Henrici IV, maius ea celebrata factum esse. Cessio donationum Leonis, quae imperatori
 15
 data est, eadem de causa post diem Martis 31 anni 1084, tractatus de Hadriano, qui mentionem nullam facit Karoli imperatoris, ante hunc terminum compositus est. Aliud insuper discrimen interest inter privilegia minus et maius. In minore potestas ecclesiastica, Leo VIII. papa cum synodo, facultates supra memoratas regi tribuit; in
 20
 maiore vero populus Romanus, cui adnumeratur papa cum clericis, ius et potestatem suam in imperatorem transfundit. Ut Genelin refert, vir ill. Ficker suspicatur, auctorem privilegii maioris esse Petrum Crassum Ravanatensem, cui debemus tractatum illum celeberrimum a. 1080 compositum, quo iura regis et iniuriam Gregorii VII. probare conatus est². Hic et illic eadem deductionis indoles obvia est, eadem auctoritates allegantur, imprimis Insti-
 25
 tutiones, S. Gregorius, Petrus apostolus. Quamvis, an verum invenerit haec opinio, in medium relinquam, certum tamen mihi videtur, auctorem maioris et minoris privilegii necnon et Cessionis donationum impurendum esse inter doctores illos saeculares scholae iuridicae Ravanatis, qui inter primos potestati regiae et Wiberto arma eudebant. Ceterum auctorem privilegii maioris propositum suum, bullam Leonis VIII. fingendi, ad perfectam
 30
 haud daruisse, nemo est qui non videat. Pars magna scripti, quae deductiones, locos scripturae sacrae, Gregorii Magni, canones, narrationes historicas complectitur, talis est, qualem impostor vel stolidissimus neququam bullae pontificiae inserere ausus fuerit. Privilegium maius est potius bullae adumbratio, quam fecit homo doctissimus undique materiam consilio suo aptam congerens, ut aptiore tempore ex vasta hac mole artificium suum formaret. Cum privilegium minus et fortassis etiam Cessio donationum ei iam ad manus esset, haud
 35
 mirum est, quod initio et fini operis sui formam diplomatis dedit totaque evanescit ex illis mutuatus est. Tractatus quoque de Hadriano I. agens ei materiam praebuit.

Restat ut de fontibus fignentorum istorum dicamus. De privilegio Leonis VIII. minore nil habemus. Reliqua duo nonnulla e Libro pontificali hausisse videntur, sed omnia quae tradunt historica adeo confusa et perversa sunt, ut difficile sit diiudicatu,
 40
 utrum hunc librum ipsum, an per medium quoddam adhibuerint. Quae in privilegio maiore leguntur de Langobardis et de Karolo Magno, aegre ad fontem certum reduci possunt. De scriptis, quae auctori privilegii maioris materiam praebuerunt, doctissime egit Floss. Qui imprimis animadvertit, capitu 11—18, ubi agitur de gestis Ottonis I, respondere Catalogo pontificum saeculi X, quem Continuationem Libri pontificalis dicunt³.
 45
 At perperam opinatus, privilegium esse genuinum, errat etiam in eo quod Catalogum e privilegio hausisse dicit. Rectius statuit contra vir d. Watterich⁴, utrumque tertio fonte

1) *Die Entstehung der angeblichen Privilegien Leos VIII. für Otto I.* Programm der Landes-Oberrealschule zu Prossnitz in Mähren. 1879. 2) ed. de Heinemann *Labell de lit'* I, 432. 3) V. apud Watterich, *Pontificum Rom. vitae* I, 45 sq. 4) l. c. p. 16 not. 16, p. 684 not. 1.

communem usam esse. Ut accuratius nostram sententiam diffiniamus: Catalogi istius, qui in compluribus recensionebus inter se diversis superstes est, genuina forma eaque editis uberior fons fuit privilegii nostri. Canonum, quae continentur cap. 22—29, eodem ordine legi in Burchardi Decreto I, XV, c. 22—29, et ipse Floss animadvertit: Burchardum eorum fontem fuisse, recte statuit vir ill. de Giesebrecht¹. Qui etiam contendit, capita 30—37, quae argumenta e scriptura sacra, praesertim ex epistola Petri prima, e scriptis Gregorii Magni, et Institutionibus afferunt, e tractatu quodam alio eoque antiquiore desumpta esse, nam sententiam capituli 37: Nemo enim se ipsum potest regem facere — convertitur et ipsam occurrere in scripto quodam cardinalium Wibertinorum. Cum in iisdem capitulis et ea obvia sint, quae ad tractatum Petri Crassi quadrant, fortasse non tractatus antiquior, sed minus idemque auctor, qui his vel ter de materia simili tractaverit, cum Fickero statuendus erit. Accedit quod scriptum illud cardinalium schismaticorum² non ante a. 1098 confectum est; ipsum potius e Privilegio maiore hausisse videtur.

448. LEONIS VIII. PRIVILEGIUM MINUS.

1) Tertium praebuerunt 1) codex Vaticanus 1984, Romae saec. XI—XII, curatus fol. 192, quo usus est etiam Watterich I, 675; 2) codex Vindobonensis 2213 (Ius can. 105) saec. XII—XIII, fol. 137^v denuo collatus; 3) codex Bambergensis P. I, 9 (C. 64) saec. XI—XII, fol. 103, quem olim descripsit Knust et nos denuo contulimus; 4) editio codicis Bambergensis q. VI, 13 saec. XII, quam paravit Kaustmann Theologische Quartalschrift (Tübingen) 1838, p. 319; eadem iste intine colueret cum codice 3 et fortasse ab eo pendet³. Sub siglo T denique scripturas praecipuas Theoderici de Niem apud Schardium p. 787 adnotavimus. Editio Schardii repetiverat Goldastius Constil. imperiales I, 224 et IV, pars 2, 54, Schillerus Institutionis iuris publici II, 89, alii.

Excerptum privilegii minoris cum excerpto tractatus de Hadriano Iro in Panormiam I, VIII, c. 136 recepit, e qua in Gratiani quoque Decretum c. 23, Dist. 63 derivatum est. Praeterea ceshit in codice Vaticano 1345 saec. XIII, Parisino 4282, Dutensi 700⁵, Cuius editionum Perzium secuti (LL, II, pars 2, p. 166 not.) in adnotatione sistimus opo 1) codicis Panormiae Vindobonensis 2195 (Salzb. 323) fol. 104 et 2) Vaticani 1345 fol. 112, quem contulit b. m. Wailz⁶. — Juffé, Roy. pont. Rom. ed. II, 3794.

(P, pars II, 167.)

1) Geschichte der Deutschen Kaiser, etc. I, 831. 2) Libelli de lite II, 121 nr. XI. 3) Specimen scripturae dicit Siebel Monumenta graphica Fose, IV, Tab. XI. 4) Legitur etiam in cod. Vindobonensi 2195 (Salzb. 323) fol. 104, col. Contrabrigensi Corp. Christi 276 (Archiv VII, 85), cod. Parisino Sorbonne 280, cod. Dresdensi F. 168 saec. XIII (88, XIV, 4), cod. univ. Pragensis B. 12 saec. XV, cod. civitatis Bragensis Nr. 90 fol. 5 nana saec. XIII eadem declaratum et variatum, cuius scripturas quarvis collatio praesto esset, prorsus aspernandas ducimus. 5) Cf. Archiv XI, 814. 6) Leo papa congregata Romae synodo^a in ecclesia sancti Salvatoris ad exemplum beati Adriani apostolicae sedis episcopi, qui domno Karolo victoriosissimo regi Francorum et Longobardorum patriciatu^b dignitatem ac ordinationem apostolicae sedis et investituram episcoporum concessit: Ego quoque Leo servus servorum Dei episcopus cum cuncto clero ac populo Romano constituimus, firmamus et confirmamus et per nostram apostolicam auctoritatem concedimus atque largimur domno Ottoni primo regi Teutonicorum eiusque successoribus huius regni Italiae in perpetuum tam sibi facultatem eligendi successorem quam summae sedis apostolicae pontificem ordinandi^d. Ac per hoc archiepiscopos seu episcopos, ut ab ipso^e investituram suscipiant, consecrationem autem unde debent; exceptis his quos imperator pontifici ex archiepiscopis concessit. Et ut nemo deinceps cuiuscumque dignitatis vel religionis^e eligendi vel patricium sive pontificem summae sedis apostolicae aut^b quemcumque episcopum ordinandi habeat facultatem absque consensu ipsius imperatoris; quod tamen fiat absque pecunia. Et ut ipse sit patricius et rex. Quodsi a clero et populo episcopus quis^k eligatur, nisi a supradicto rege laudetur et

^a) in synodo Romae congregati 2. ^b) patriarchatus 1. ^c) confirmamus 2. ^d) ord. pont. 2. ^e) ut ipsi ab eo 2. ^f) pontificibus et 2. ^g) dign. sit vel religiositatis 2. ^h) ad I. ⁱ) qui I, 2. ^k) quis episcopus 2.

Privilegium sancti Leoni papae VIII.^a

(1) Convenit^b apostolico moderamine pollentibus benigna compassione succurrere et poscentium^c animis alacri devotione prebere assensum. Ex hoc enim potissimum premium apud conditorem omnium reponitur^d Deum, quando^e omnem clerum et omnem populum asserimus esse concordem et ad meliorem fuerit sine dubio statum perductus^f. 5

(2) Atque ideo quia iuste et rationabiliter vestra humilitate^g nostro apostolatu humili-
liter postulastis^h, quatinus gratulanter peragentesⁱ sanctam synodum, nostro consilio^k
congregatam^l patriarchio Lateranensi^m, in ecclesia sancti Salvatoris constitutam, a com-
pluribus viris catholicis episcopis et abbatibus, insuper iudicibus ac legis doctoribus,
promulgantibus, qualiter quiete ac pacifice stare ac vivere valeamus, presentibus 10
omnibus deⁿ singulis regionibus huius alme urbis Rome ac ex omnibus ordinibus
cleri^o ac populi, asserentibus et confirmantibus per omnia, heresi^p et alteratione et
omni errore expulso, quoniam nimis^q his temporibus error ex hoc crescebat, decer-
nimus^r tam de Romano imperio quam de apostolica sede ac^s dignitate patriciatus quam
de investitura^t episcopatus. (3) Ideo ad exemplum beati Adriani sedis apostolice 15
episcopi, cuius vitam et actionem satis^u discretam audivimus et rationabilem^v admodum
in suis^w spiritalibus sanctionibus recognovimus, qui^x eiusmodi sanctam synodum con-
stituit et^y domno Karolo victoriosissimo regi Francorum atque^z Longobardorum, ac
patricio Romanorum^a patriciatus dignitatem ac ordinationem apostolicae sedis et^b epi-
scopatuum concessit^c, nos quoque Leo servus servorum Dei episcopus^d similiter^e cum 20
cuncto clero et universo populo Romano omnibusque^f ordinibus huius^g alme Urbis, sicut
in ipsis conscriptis apparet, constituimus, confirmamus, corroboramus et per nostram
apostolicam auctoritatem concedimus^h atque largimur domno Ottoniⁱ primo Teutonico^k
regi, dilectissimo spirituali in Christo filio nostro, eiusque successoribus huius regni
Italiae in perpetuum tam sibi facultatem successorem eligendi, quam summe sedis 25
apostolice pontificem ordinandi, ac per hoc et^l archiepiscopos seu episcopos, ut ipsi
tamen^m ab eo investituram suscipiantⁿ et consecrationem recipiant undecumque per-
tinerit^o, exceptis his quos imperator pontifici et archiepiscopis concessit. (4) Ita
demum asserimus, ut nemo deinceps, cuiusque gradus vel conditionis^p aut dignitatis
sive^q religiositatis, eligendi regem vel patricium^r sive pontificem summe sedis apostolice 30
aut quemcumque episcopum^s vel ordinandi habeat facultatem; set soli regi Romani
imperii hanc reverentiae^t tribuimus facultatem, absque omni pecunia haec omnia^u superius

448. a) lemma in 1: Privilegium sancti Leoni papae VIII; in 2: Incipiunt daereta Leonis pape; in 3: Ex decretis Leonis papae Ottoni primo regi Theutonicorum; in 4: Ex decr. L. p. primo r. Teutonicorum. b) Convenit — de investitura episcopatus cap. 1 et 2 des. cod. Brug. c) poscere cui 1; poscendum 2. 35
d) depromitur. dum 1. e) quandoque 1. 2. f) productus 3. g) nostra umilitate 1. h) postu-
latis 1. i) peragrantes 1. 3. 4. k) concilio 1. 2. l) in add. 3. m) laterani 2. 3; patr. Lat.
des. 4. n) deest 1; et 2. o) clericy 1. p) omni heresi 3. 4. q) nimius 2. 3. r) decer-
nimus 4. s) de add. 3. 4. t) vestitura 2. u) sat 2. v) rationabiliter 1; rationabilibus 3. 4.
w) ssuis 1. x) quia 2. y) in praesentia omnium eorumque autoritate add. T. z) ac 1. 40
a) Romano suisque successoribus regnum Italiae T. b) deest 1. c) Insuper et epi-
scopatuum investituram velut ipsi cum discretione et reverentia libitum fuerit. Igitur
add. T. d) ad idem exemplum beati Adriani add. T. e) simul 1. f) omnibus 1. g) nius 1.
h) concessimus 1. 2. i) domno Ottoni primo Augusto, Teutonico, regi providentissimo spirituali T.
k) Teutonicorum 3. 4. l) deest 1. m) tantum T. n) accipiant 3. 4. o) pertinerint 3. 4. 45
p) conditionis 1. q) vel 2. r) principem T. s) episcoporum 1. t) reurentiam 2; reveren-
dam 3. 4. T. u) deest 3. 4.

investiatur, non consecratur. Si quis contra hanc apostolicam auctoritatem aliquid molitur, hunc excommunicationi subiaccere decernimus et, nisi resipuerit, inrevocabili exilio puniri vel ultimis sup-
plicis feriri. Explicit decretum^l.

l) Expl. decr. des. 2.

disponenda^v; et ut ipse sit rex et patricius. (5) Quod si a clero et a^v populo quis eligatur episcopus, nisi a supradicto^x rege laudetur et investiat, non^y consecratur. (6) Unde si quis contra hanc apostolicam auctoritatem et traditionem^z aliquid molitur aut temerator in aliquo repertus fuerit, sive contra hoc^a nostrum concilium^b agens, sciat se in iram beati Petri apostolorum principis et filii nostri domni Ottonis eiusque^c successorum et omnium^d praedecessorum nostrorum et nostram casurum et sub anathematis vinculo emersurum, ac per hoc^e excommunicationi universalis ecclesiae omnisque populi cristiani eum subiacere decrevimus. Insuper nisi a malo resipuerit, iurevocabili exilio puniatur vel ultimis suppliciis feriat. Qui vero pio intuitu custos et^f observator in omnibus extiterit, benedictionis gratiam vitamque eternam cum omnibus sanctis sine fine habere mereatur in secula seculorum; amen, amen, amen^g.

449. LEONIS VIII. PRIVILEGIUM MAIUS.

Edimus ope unici codicis civitatis Trerirensis 1081 (LXXI. olim S. Mathiac) saec. XI—XII. fol. 40^v—44^v a viro et. Loersch collati. Dedit primus Floss 'Die Papst-wald unter den Ottonen' (Ercibury 1858) p. 117. — Jaffé, Reg. pont. Rom. ed. II. 3705.

(P. deest.)

In nomine sancte individuaeque Trinitatis. Leo servus servorum Dei episcopus.

(1) Convenit apostolico moderamine pollentibus benivola compassione succurrere et poscentium animis alacri devotione impertiri adsensum. Ex hoc enim luci potissimum premium apud conditorem omnium reponitur Deum, quando cunctus populus Romanus et clerus ad meliorem fuerint sine dubio statum perducti. Atque ideo quia in^{te} et rationabiliter vestra humilitas nostrum apostolatam humiliter^a postulavit, quantum Romani error destrueretur imperii, ideirco nos ratio huius concilii sinodalis promere persuasit, quod in sequenti^b libere precipiendo docuerimus. (2) Si cuiusque ordinis homines de Romano fideliter degentes imperio continua foverimus tuitione, statum prosperitatisque incrementum augeri nequaquam ambigimus. (3) Quocircum omnium fidelium sancte Dei aeclesiae nostrorumque scilicet presentium ac futurorum noverit^c sollertia, Ottonem inclitum virum, primum ex genere Teutonicorum, dilectissimum spiritalem in Christo filium nostrum, Romanorum imperatorem ac perpetuum augustum christianitatisque consortem, nostre apostolice sedis terratenus^d postulasse clementiam, qualiter pro Dei amore animeque nostrae remedio sanctum congregare concilium in hac alma urbe, palatii Laterani ecclesia Salvatoris, ut sancta ibi celebraretur synodus, qua docibiliter erroribus omnino abolitis, certum huiusmodi finem esse decrevimus. (4) Iam enim dudum populus Romanus imperatori omne suum ius et potestatem concessit, sicut in Institutionibus scriptum est: 'Quodcumque igitur imperator per epistolam constituit vel edicto precepit vel rescripto decrevit, constat esse legem^e'. Quia difficile erat in unum semper tantum populum congregare uni-

448. ^v) disponet ac reget, utpote rex et patricius Romanus T. ^w) deest I. ^x) superscripto 2. 3; suo praescripto 4. ^y) a nemine I. ^z) contradictionem I. ^a) deest 2. ^b) consilium T. 49 ^c) eius I. 2. ^d) omnium — et des. I. ^e) ac post haec 4. ^f) intuitu cunctorum I. ^g) amen habetur semel in 2, 3, 4. T; In his actis intertuere senatores, proconsules, exarchatus quidem tenentes, regionarii, schola Graecorum, Arabum, Indaeorum et Paganorum et de maioribus omnium platearum. Insuper cardinales, archiepiscopi, omnes presbyteri et episcopi de finitimis civitatibus, processionarii, notarii, cancellarii, et ex omni plebe Romani imperii *abb. T.*

449. ^a) humilitas e. ^b) quod insequenti e. ^c) noverimus e. ^d) terratenus e.

1) Y. 'Archiv' VIII, 598; Floss p. 70. 2) Inst. de iure n. I, 2. Cf. Decretum Hadriani c. 5.

versasque voces adulatorum^e et parvulorum exspectare, idcirco uni tantum persone summ ius ac potestatem tradiderunt, quem patricium nuncupaverunt, iuxta vero quem XII^{im} super alios universos constituerunt, quos senatus consultos nominaverunt¹. (5) Sed postquam imperatores Constantinopolim eorum stationem direxerant, diu post hec Aggarreni, qui Longobardi vocabantur, Italicum regnum occupantes, expulsa Gre-
corum dominatione et ritu, et per duodecim annos absque rege regnum possidentes, ex ipsis regem statuerunt; sed nunquam imperii Romani coronam adepti sunt. (6) Qui cum multa perpetrati sunt mala sanctae Romanae ecclesiae, eius possessiones devasta-
verant — qui fuit Luipbrandus, qui Classim destruxit et Ravennam obsedit²; qui fuit Aistolphus, qui multa perpetravit mala sanctae Romanae ecclesiae, Desiderius quoque et
ceteri — tunc factum est, ut populus Romanus et clerus sibi Karolum victoriosissimum regem Francorum patricium constituerent. (7) Qui diu post haec propter intol-
lubile^f regum^g Longobardorum malum Italiam ingressus est, Desiderium quoque in Papiam obsidione circumstetit ibique exercitum suum dimisit, Romam tempore resur-
rectionis iter direxit. Quem papa Adrianus universusque populus Romanus et clerus cum magno honore susceperunt acclamantes: Karole victoriosissime patricius Roma-
norum, rex Francorum et Longobardorum, hoc erit tibi tuisque successoribus Romani imperii iure perpetuo perfrui³. (8) Sed postquam vexillum beati Petri apostoli pertulit et tanto coronatus est triumpho, sancta celebrata resurrectione, Papiam repe-
davit cepitque Desiderium, quem Franciam inrevocabili direxit exilio. Karolus vero
usque trans Padum regnum occupavit Italicum, multasque insulas sibi subiugaverat, obsidensque post haec Beneventum, captum Adelgisum duxit ducem cum XII obsidibus et Grimaldo filio eius atque cum magna suppellectili secessit³.

(9) Nostris vero temporibus prelibatus error Romanum populum invasit. Quidam enim proprium genitum vel nepotem, alter autem amicum quendam vel vicinum, quem noverat, in cathedram episcopalem ordinare cupiebat. (10) Factum est itaque, ut Iohannes, filius Adelberici cuiusdam principis Romanorum, sedem apostolicam occuparet. (11) Cumque cristianissimus predictus Otto^h imperator augustus regnum Italicum adeptus esset, Romam⁴ tetendit et honorifice ab eo susceptus est et coronatus. Qui audiens multa de pontifice contemnit et secessit. Iterum Romam repedavit multumque decertans cum pontifice nequivit¹ eum a suo scelere amovere; qui et uxorem publice detinebat. (12) Tunc inde secessit, congregans episcopos ac sapientes ipsique scelerato legationem mittens, ut sibi sanctam synodum prepararet. Qui hec audiens Campaniam tetendit, ibique in silvis more bestiae latenter se habebat. (13) Imperator vero Romam rediens, sanctam celebravit synodum, quem omnis populus et clerus obsecrantes pecierunt, ut sanctae matri ecclesiae dignum rectorem tribueret. Quibus inquit imperator: 'Eligite qui dignus sit, et ego vobis concedam'. Cumque de Leone prothoseriniario more et vita bono mentio facta est, tunc imperator sanctae matri ecclesiae eum concessit rectorem, quem continuo consecrari precepit. (14) Cumque imperator in partes Galliae secessisset⁵, tunc Romani Leonem eiecerunt et Iohannem sceleratum in cathedram retulerunt. (15) Imperator itaque exercitum congregans validum, cuncta cepit in circuitu Romae castella devastare et funditus eradicare, civitates quoque et oppida firmissima custodire iussit, iusiurandum connectens, ut nemo quicquam Romae deferat victus vel omnino quicquid^k necessarium fuisset adminiculum. (16) Insuper

449. ^e) sic coniecit Floss: cor non legibilis in c. ^f) intollerabile corr. c. ^g) regnū c. ^h) Karolus male c. ⁱ) ante nequivit cor contineat deleta c. ^k) quicquid c.

1) *Iust. l. c. 5.* 2) *Cf. supra p. 659.* 3) *Haec ad Annales Einhardi 786 minime quadrant, neque ad alios.* 4) *Ad c. 11—18 cf. Catalogum pontificum apud Watterich I, 46—48, quocum quae ad verbum congruunt litteris minutis data sunt.* 5) *In partibus Galliae secessit Catal. p. 49 inferius.*

censum tam capitis hominis, quam iumentum Burgo sancti Domini constituit propriae curie sueque milicie, ut quicumque peregre inde proficiscens, sive quasi orationis, sive negotii causa, unum tantum Papiensem persolvat denarium pro capite cuiuscunque hominis vel iumentum, exceptis egenis et claudis, negotiatores vero iuxta modum negotii censum persolvant¹, ita tamen iurent, ne Romam nudinentur^m. (17) Postquam autem Romani in tantum sunt coangustati, sceleratus Iohannes defunctus est. Tunc Romani continuo Benedictum diaconem elegerunt atque legatos imperatori miserunt. Qui cum Aretina civitate comoraretur, Romanorum legati ante eius presentiam constitueruntⁿ et ei de Iohannis periculo nunciantes ac repente de electione Benedicti imperatorem deprecantes, tale responsum ab eo audierunt: "Quando enim dimisero ensam meam, tunc dimittam Leonem papam, ut in cathedram non restituiam apostolicam"^o. (18) Legatis autem ad suos reversis, Romani consilium inierunt et Benedictum quidem adduxerunt et in manus imperatoris eum tradiderunt, Leonem quoque in cathedram restituerunt.

(19) Cuncti enim novimus, quod non est novi iuris, ut rex Romanum gubernans imperium sanctae sedis apostolicae pontificem eligere et ordinare debeat. Iam enim dudum prisca temporibus accidit, quod ut Zosimus papa vitam finivit presentem, quedam¹ Romanorum pars Bonifacium in ecclesia Iulia et quedam Eulalium in ecclesia² Constantiniiana ordinavit. Eo tamen³ tempore Valentinianus⁴ imperator, filius Theodosii augusti, Mediolanum⁵ regebat. Honorius frater eius cum matre Galla Placidia Ravennam possidebat. Qui Romam suos direxerunt legatos et ambos de sede eiecerunt. Cumque sanctum pascha advenisset, Eulalius temerario⁶ ausu sanctum baptismum ac solemnem missam celebravit. Quod cum accessisset auribus imperatorum, iterum Romam nuncios direxerunt, qui Eulalium eiecerunt, Bonifacium⁷ pacificum in cathedram reduxerunt⁸.

(20) Unum quoque Abiathar sacerdotem ad memoriam reducamus, quem Salomon de sacerdotali eiecit culmine, eo quod firmavit Adonia⁹ in regnum super Israel, dicens ei: "Vade ad agrum tuum, vir mortis es, sed non interficiam te, quia portasti arcam Domini". Eiecit⁸ ergo Salomon Abiathar, ut non esset sacerdos Domini, et Sadoch sacerdotem posuit pro Abiathar. Ioab quoque interfecit gladio². Davit quoque, quando adduxit arcam Domini in Ierusalem, constituit Asaph principem tabernaculi et secundum eius Zachariam et Banaiam et Azael³ sacerdotes, Sadoch et fratres eius sacerdotes. Et post Sadoch Heman et Idithum, Obeth et Asa ianitores, filios autem Idithum fecit esse portarios, et reliquos electos nunquamque constituit ad confitendum Domino³. Quando etiam Dominus constituit Moysen principem et ducem super filios Israel, constituit Aaron summum⁴ sacerdotem et filios eius sacerdotes, virgam quoque dedit ei et vestivit pontificem subucula linea, accingens eum balteo et induens tunica iacinctina, et desuper humerale imposuit, quod astringens cingulo, aptavit rationali, in quo erat doctrina et veritas⁴.

(21) Postquam vero Romanorum cognovimus pravitates et quia se suo iure privaverunt, tunc⁵ per nostram apostolicam auctoritatem illas pravitates omnino delendas esse decrevimus, ut nullam ambitio populi pontificis habeat electionem, neque quid in commune in regum successione nec in patriatus dignitate eos aspirare sancimus⁶.

449. ¹ persolvant c.   ^m) sic concitit Floss; nec roma nō dicitur c.   ^o) constituerunt c.
⁹) apostolica c.   ^p) iulia — ecclesia in marg. add. c.   ⁹) tamen in marg. add. c.   ¹) Valentinianus c.
¹⁵ ⁷) mediolanō c.   ⁴) temerario c.   ⁸) ita concitit Floss; bonum enim c.   ³) redix | eiecerunt c.   ⁸) ita concitit Floss; ad omnia c.   ²) sic c.   ⁴) summum c.   ³) tacite c.
⁶) sancimus c.

1) *Sequentia e Libro pont. Vit. Bonifaci I. hausta sed aliquantisper confusa sunt.*   2) 3. *Reg.* 2, 26—25   3) 1. *Chron.* 16   4) *Lev.* 8, 7—8, 13; cf. *Eccl.* 29, 8, 9.

- B. 15. 22. (22) Unde sacros ad medium canones deducamus: Si quis potestati regiae, quae non est iuxta apostolum nisi a Deo, contumaci et inflato spiritu contradicere vel resistere presumpserit et eius iustis et rationabilibus imperiis secundum Deum et auctoritatem ecclesiasticam^e obtemperare noluerit, anathematizetur. (23) In libro regum legitur: 'qui non obedierit principi, morietur'.
- B. 15. 23. In concilio autem Agathensi precipitur, ut anathematizetur. (24) Nobis igitur ratio persuasit
B. 15. 24. 5 sinodalis decernere, ut quicumque laicorum adversitate proprie gentis aut patrie vel regie potestatis ad externas^d partes se conferendo noxius fuerit ultra repertus, perpetua sit excommuni-
B. 15. 25. 10 catione dampnatus, et nunquam illi preter in ultimo mortis suae communio tribuatur. (25) Quamquam in concilio anteriori, quod anno primo gloriosissimi principis nostri habitum est, de huiusmodi re fuerit promulgata sententia, tamen placet iterata iuxta quod convenit custodire^e. Itaque
15 regis vita constante, nullus sibi aliquo opere vel deliberatione seu cuiuscunque dignitatis laicus seu gradu episcopatus, presbiterii aut diaconi consecratus ceterisque clericatus officiis deditus futurum regem provideat nec contra viventis regis utilitatem et procul dubio voluntatem blandimento vel suasionem per eandem spem aut alios in se trahat aut ipse in alium adquiescat. Iniquum enim valde et execrabile a christianis debet haberi, futuri temporis illicita prospicere et vite
20 sue ignarus ventura disponere^f. Quod si quisquam iam talia iniqua deliberatione [eum] quocumque est meditatus, hoc sibi^g noverit sacerdotali moderatione concessum, ut si venialiter possit, hoc sine mora presentis principis auribus studeat publicare. Si autem obticeat et deliberationis suae
B. 15. 26. 25 machinamenta noluerit dicere, pessimo plectatur anathemate. (26) Iam quod in antecedenti universali synodo salutis nostrorum principum constat esse consultum, libet iterato bene sancita^h
et digna auctoritate munire salubriterⁱ. Ideoque contestamur coram Deo et omni ordine angelorum, coram prophetarum et apostolorum vel omnium martirum choro, coram omni ecclesia catholica et christianorum cetera, ut nemo^k intendat in inferitum regis, nemo vitam principis contrectet, nemo eum regni gubernaculis privet, nemo tyrannica presumptione apicem regni sibi usurpet, nemo quolibet machinamento in eius adversitatem sibi coniuratorum manum associet. Quod si in
30 quopiam^l horum quisquam nostrorum temerario ausu presumptor exstiterit, anathemate divino percussus absque ullo remedii loco habeatur condemnatus eterno iudicio. (27) Proin decrevit concilium sanctum, ut omnes, qui pro fidei obsequio et sincero servitio voluntatibus vel insonibus principis paruerint totaque intentione salutis eius custodiam vel vigilantiam habuerint regni, a successoribus^m nec a dignitate nec a rebus pristinis causa repellantur iniusta, set et nunc ita
35 pro uniuscuiusque utilitate principis moderentur discretionem, sicut eos prospexerit necessarios esse patriae; et sic illis impertiatur benignitasⁿ, ut in cunctis^o maneat gratia et potestas, quatinus ita omnia in rebus iuste acquisitis lucentur, ut posteris relinquendi, quibus voluntas eorum decreverit conferenda, spontaneo fruantur arbitrio. Ceterum si infidelis quisquam in capite regio aut inutilis in rebus commissis extiterit, in clementiae eius manu potestatis^p nutu constet huius-
40 modi moderatio. Fas est enim indubium^q deducere ius potestatis, cui omnis gubernatio superno constat delegata iudicio. Quod si post eius discessus quispiam repertus fuerit vitae fuisse infidelis, quicquid largitate^r ipsius in rebus habuit acquisitis, careat confiscandum et fidelibus largiendum.
- B. 15. 28. (28) Sicut insolentia malorum regum odiosa semper et execrabilis existit subiectis, ita bonorum provida utilitas amabilis efficitur populis. Quocirca quis ferat aut quis talem errantem christianum
45 videat, qui regiam sobolem aut posteritatem conetur expoliare rebus aut privare dignitatibus? Quod deinde ne fiat principis filiis posterisque, sententia nostra, ut apta nunc a nobis presentia dentur decreta, et ea quae synodus preterito anno in ecclesia hac habita constituit circa omnem potestatem eius, universitas regni sui conservet, quia dignum est, ut cuius regimine
B. 15. 29. 50 habemus securitatem, eius posteritati decreto concilii impertiamur quietem. (29) Omnipotenti Deo reus est, qui serenissimo domino purus non est.

449. ^e) ecclesiasticam *c.*   ^d) eternas *c.*   ^e) tñ placet itata iuxta q̄ c̄ nen custodire *c.*
^f) disponere *c.*   ^g) si *c.*   ^h) sanctita *c.*   ⁱ) salubre *c.*; salubriter ordinata *B.*   ^k) nemo t
intendat *c.*   ^l) copiam *c.*   ^m) successioribus *c.*   ⁿ) benignitatis *c.*   ^o) ceteris *B.*   ^p) posteri-
tatis *c.*   ^q) ita et *B.*; Nefas est enim in dubium *Conc. Tol. VI, II.*   ^r) largitati *c.*

(30) Quia super de apostolo fecimus mentionem, iuris est, ut eius precepta ad medium deducamus, qui generaliter et universaliter ait: 'Omnis¹ anima potestatibus sublimioribus subiecta sit; non est enim potestas nisi a Deo; que autem sunt, a Deo ordinata sunt; itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit; qui autem resistunt, ipsi sibi dampnationem adquirunt; nam principes non sunt timori boni operis, set mali; Dei enim minister est vindex in iram ei qui malum agit. Ideoque necessitate subditi² estote non solum propter iram, sed propter conscientiam. Ideo enim et tributa. Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes. Reddite ergo omnibus³ debita: cui tributum, tributum, cui vectigal, vectigal, cui timorem, timorem ut Deo et sacerdotibus eius, cui honorem, honorem ut regi et ceteris potestatibus⁴. Sicut Petrus apostolus ait: 'Deum time, regem honorifica'⁵. Quod quoque per Salomonem dicitur: 'Presbiteris humilia animam tuam et magnato caput tuum'⁶. Item Petrus: 'Subiecti estote omni creature humane propter Deum, sive regi, quasi precellenti, sive ducibus tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum'⁷. (31) Quociens enim Deus quocumque flagello huic mundo irascitur, ad ministerium vindicte apostate angeli⁸ mittuntur, qui tamen a⁹ divina potestate cohercentur, ne tantum noceant, quantum cupiunt. Quod in libro regum signatur: 'Spiritus Domini malus irruit in Saul'⁵. Ecce idemque spiritus et Domini appellatur et malus. Domini videlicet per licentiam potestatis iustae, malus autem per desiderium voluntatis iniuste. Satane quidem voluntas semper iniqua est, potestas autem eius nunquam iniusta, quia in semetipso voluntatem habet, scilicet^w potestatem a Domino. Quod enim ipse facere inique appetit, hoc Deus fieri nisi iuste permittit, quia reproborum sensus suae malicie serviens Dei iudicio districtioni^x eius obtemperat. Unde et mox fallax spiritus in medium prosiluisse describitur, per quem Achab rex exigentibus meritis suis decipiatur. Neque enim fas est, credem bonum spiritum fallacie deservire atque obedire voluisse, cum diceret: 'egrediar et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum eius'⁶, et 'ostendam me esse angelum lucis, ut credant et dampnabuntur'⁷. (32) Potestas ergo profecto omnis a Deo est permessa, sive bona, sive mala. Quod ipsa veritas testatur, dicens Pilato: 'non haberes in me potestatem ullam^y, nisi tibi datum esset desuper'⁸. Sic quoque turbae eum comprehendenti ait: 'haec est hora vestra et potestas tenebrarum'⁹. Quod quoque Iacobus apostolus testatur dicens: 'omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est descendens a patre luminum'¹⁰. Redemptor enim noster non solum solvi censum precepit, sed et ipse solvit. Cum venisset Capharnaum cum discipulis suis, accesserunt qui didragma accipiebant ad Petrum, dicentes ei: 'Magister vester non solvit didragma?' Qui ait: 'Etiam'. Et cum venisset domum, prevenit eum Ihesus et ait: 'Quid tibi videtur Symon? Reges terre a quibus accipiunt tributum, a filiis suis, an ab alienis?' Qui ait: 'Ab alienis'. Et ait Ihesus: 'Ergo liberi sunt filii; ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare et mitte hamum et eum piscem, qui primus ascendet, tolle et aperto ore eius invenies staterem; illum sumens, da eis pro me et pro te'¹¹, videlicet pro omnibus apostolis. Quia dixit: 'non veni solvere legem sed adimplere'¹², ideo dicit: 'reddite ergo que sunt cesaris cesari et que sunt Dei Deo'¹³. (33) Quis ergo nolens suo parere prelato, impune se obnoxium persistere estimaverit, prebens contra tanti domini et apostolorum precepta violentiam? Quod quoque bene Gregorius

449. s) subditi c.   t) omnes c.   u) angli c.   v) o c.   w) s c.   x) dū iud. districtionis c.
y) nullam c.

1) Paulus ad Roman. 13. 1—7. Idem locus laudatur a Petro Crasso 'Libelli de lite' I, 459.
2) 1. Petr. 2, 17; idem locus apud Petrum Crassum p. 148.   3) Sirach 4, 7.   4) 1. Petr. 2, 13, 14; idem locus apud Petrum Crassum p. 148.   5) 1. Reg. 18, 10.   6) 3. Reg. 22, 21, 22.   7) 2. Cor. 11, 14.
8) Ioh. 19, 11.   9) Luc. 22, 53.   10) Luc. 1, 17.   11) Matth. 17, 24.   12) ibid. 5, 17.
13) ibid. 22, 21.

describit, dicens: 'Admonendi sunt subditi, ne prepositorum suorum vitam temere iudicent; si quid eos fortasse agere reprehensibiliter vident, ne unde recte mala redarguant, inde per elationis impulsum in profundiora mergantur'. Profecto enim incurrunt maledictionem Cham, qui cum vidisset verenda Noe patris sui esse nudata, nunciavit fratribus suis foras, Sem vero et Iaphet pallium posuerunt in humeros suos et incedentes retrorsum verenda patris cooperuerunt, faciesque eorum aversae erant et virilia patris non viderunt. Quod cum intellexisset Noe, ait: 'Maledictus Cham, servus servorum erit fratribus suis; benedictus dominus Deus Sem, sitque Canaan servus eius; dilatet Deus Iaphet et habitet in tabernaculis Sem sitque Canaan servus eius'¹. Quid per Noe, nisi omnes prelati? quid per Cham, nisi mali subditi? quid per Sem et Iaphet, nisi boni subditi signantur? Pallium vero spiritum mansuetudinis signat. (34) Rursum Gregorius: 'Admonendi sunt subiecti, ne dum culpas prepositorum considerant, contra eos audatiores fiant, sed sic, si qua valde sunt eorum prava, apud semetipsos diiudicent, ut tamen divino timore constricti ferre sub eis iugum reverentiae non recusent'. Unde factum David ad medium deducamus. Saul quippe cum ad purgandum ventrem² in speluncam fuisset ingressus, illic cum viris suis inerat Davit. Cumque cum viri sui ad ferendum Saul accederent, fregit eos³ responsionibus suis, quia manum mittere in christum domini non deberent², sicut ipse prophetiae testatur: 'Nolite tangere christos meos et nolite^b in prophetis meis malum'³. Non enim ille permisit vivere Amalechitam dicentem: 'occidi Saul', dicens ei: 'quare non timuisti manum tuam mittere in christum domini?'⁴ Sic quoque interfecit viros Rechab et Baana^c, qui adduxerunt caput Isboset filii Saulis⁵. Qui tamen occulte surrexit et oram clamidis Saul abscidit. Quid per Saul nisi mali^d rectores, quid per David nisi boni subditi signantur? quem tamen Davit ferire noluit, quia pie subditorum mentes ab omni se peste detractionis abstinentes prepositorum vitam nullo lingue gladio percutiunt, etiam cum de perfectiore reprehendunt. Post haec David percussit cor suum, eo quod abscidisset oram clamidis Saul. (35) Facta quippe prepositorum ore ferienda non sunt, etiamsi^e recte reprehendenda iudicantur. Si quando^f vero contra eos vel in minimis lingua labitur, necesse est, ut per afflictionem penitentiae cor prematur, quatinus ad semetipsum redeat, et cum preposite potestati deliquerit, eius . . .^g contra se et Aaron conqueri^h populum cognovisset, ait: 'Nos enim quid sumus? nec contra nos est murmur vestrum, sed contra Dominum'⁶. Apes quippe suo obediunt regi atque in omnibus eius signis ei deserviunt. Homo enim brutis animalibus, non autem hominibus ceteris natura prelatus est, utⁱ ab animalibus, et non ab homine timeatur. Sed contra naturam^k superbire, ab equali velle timeri. Et tamen necesse est, ut rectores a subditis timeantur, quando ab eis Deum minime timeri reprehendunt, ut humana saltem formidine peccare metuant, qui divina iudicia non formidant. Hi enim ad eius similitudinem ducuntur, de quo scriptum est: 'Omne sublime videt, et ipse est rex super universos filios superbiae'⁷. Qui singulare culmen appetens et socialem angelorum vitam despiciens ait: 'Ponam sedem meam ab aquilone et ero similis Altissimo'⁸. Sic et Saul post humilitatis meritum in tumorem superbiae culmine potestatis exerevit. Cui ait Dominus: 'Nonne cum esses parvulus in oculis tuis, caput te constitui in tribus Israel?'⁹ Unde propheta ait: 'Ducem te constituerunt? noli extolli, sed esto in illum quasi unus ex illis'¹⁰. Hinc Ieremias de gigantibus in diluvio pereuntibus ait: 'Et quia non habuerunt scien-

449. ²) neutris *corr. superscriptis litteris e, haud deletis litteris is c.*   ³) *fre eos c.*   ^b) *nol' c.*
^c) *mohab et banaa c.*   ^d) *mala c.*   ^e) *etiam c.*   ^f) *Si qu. c.*   ^g) *aliqua desunt; lacuna haud indicata c.*   ^h) *conquerit c.*   ⁱ) *prelatus est.* Sed contra natura superbire ut c.   ^k) *natura c.*

1) *Gen. 9, 22—27.*   2) *1. Reg. 24, 4 sq.*   3) *Ps. 104, 15.*   4) *2. Reg. 1, 14.*   5) *ibid. 4, 5—12.*
6) *Ezod. 16, 8.*   7) *Iob 41, 25.*   8) *Iesai. 14, 13, 14.*   9) *1. Reg. 15, 17.*   10) *Sir. 32, 1.*

tiam, interierunt propter suam insipientiam¹. (36) Salomon¹ quippe nichil aliud a Domino poposcit, nisi^m cor rectum et sapiens ad gubernandum populum. Cui Dominus et sapienciam et divicias pre cunctis regibus tribuit². Unde scriptum est³: 'Etenim imperator exors philosophiae non dominari solum creditur, sed servire quam pluribus'. Unde et in Institutionibus scriptum est: 'Imperatoriam maiestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam, ut utrumque tempus bellorum et pacis recte possit gubernare'⁴. Omnis enim rex iusticiam simul et misericordiam in se semper habere debet. (37) Unde Gregorius exponens ait: 'Iusticiaⁿ si modum non habet, in crudelitatem cadit. Vera iusticia est, que se temperantiae freno moderatur^o, ut in zelo, quo quisque fervescit, sit etiam temperans. De qua scriptum est in Institucionibus: 'Iusticia est constans et perpetua voluntas, suum ius cuique tribuens'⁵. Et quia gentes sibi reges et rectores preposuerunt, profecto nunquam amplius reverentiae iugum recusare possunt. Nemoⁿ enim se ipsum potest regem facere, sed populus primum sibi creavit regem, quem voluerat. Sed cum factus fuerat rex, iam habuit potestatem in omnibus, et iam non potest amplius populus iugum eius de cervice sua repellere. Facto autem rege, de regno eum repellere non est in potestate populi, et sic voluntas populi postea in necessitatem convertitur. Sic et populus Israel Samuhel regem peccierunt dicentes: 'Constituere super nos regem, ut iudicet nos'. Qui cum indicasset eis, quam et quantam rex ex populo servitutem haberet, tunc responderunt ei dicentes: 'Nequaquam, sed rex imperabit^u super nos'. Samuhel vero Dominum consuluit, qui ait ei: 'Constituere super eos regem, quem ego ostendam tibi'. Et unxit Samuel Saul in regem Israel. Et insiluit spiritus Domini in Saul et propheta^vit⁷.

(38) Sic ergo populus Romanus, postquam se suo iure privarunt⁸, nunquam illud omnino repetere possunt. Ideoque neque usum electionis apostolicae sedis neque patriciatus vel regie potestatis eos expetere posse decrevimus, sed solus rex Romani imperii summae sedis apostolice pontificem eligendi ac ordinandi facultatem habere sanctimus et per nostram apostolicam statuimus auctoritatem; consecrationem tamen ab episcopis iuxta canonicam suscipiat consuetudinem. (39) Insuper episcopos in provinciis eligendi et ordinandi habeat potestatem, ut si quis episcopatum desiderat, ab eo reverenter anulum ac pastoralem suscipiat virgam. Sed si a cuncto populo et clero quis eligitur episcopus, nisi primum ante conspectum principis ducatur et ab eo laudetur et investituram susceperit, non consecretur. (40) Sibimet quoque et quemcunque voluerit eligere successorem permittimus, quia non est hoc nobis novi iuris, si factum David ad medium deducamus. (41) Cuius filius Adonias ab omnibus fere filiis Israel una cum Abiathar sacerdote^r magno et Ioab^s duce militiae regis constitutus est rex super Israel dicentibus: 'Vivat rex Adonias'. Postquam vero Nathan propheta rem indicavit Bethsabée^t, matri Salomonis, et David quoque causam cognovisset, tunc rex ait servis suis: 'Tollite sacerdotem Sadoch et prophetam Nathan atque Banaïam, et inponite Salomonem super mulam meam et ducite in Geon ibique ungat eum Sadoch in regem super Israel'. Cumque unxisset eum Sadoch in Geon, tunc respondentes omnes dixerunt: 'Vivat rex Salomon'⁹. Sic et de filiis Iesse de Bethlehem neminem unxit Samuel, nisi minimum David, sicut dixit ei Dominus¹⁰. Hinc bene apostolus

449. ¹ Salomonea c.   ¹⁰⁾ nisi *deest* c.   ¹⁰⁾ iusticiã c.   ⁹⁾ moderantur c.   ^{p)} Nemo c.
 45 ⁴⁾ imperavit c.   ¹⁾ cum sacerdote c.   ^{s)} ioab c.   ^{t)} Bersabee c.

1) *Barach* 3, 28.   2) *2. Chron.* 1, 10—13.   3) *Ubi nescio.*   4) *Proem. pr. Institut.*
Idem locus apud Petram Crassam p. 139.   5) *Pr. Inst. de aust. et i.* I, 1.   6) *Nemo* — convertitur
codem fere modo in scripto cardinalium schismaticorum v. Libelli de lite II, 122.   7) *1. Reg.* 8, 5—9, 10, 10.
 8) *Hoc respicit ad c.* 21.   9) *3. Reg.* 1, 5 sq.   10) *1. Reg.* 16, 10 sq.

ait: 'Neque volentis, neque currentis, sed cui miseratus est dominus'¹. Prisca itaque sanctorum patrum sacramenta nos admonent posteriora tenere. Duce^u Iosue quaecumque inierunt exploratores Iericho cum Raab expleverunt². Sic quoque Gabaonitis perfecerunt, postquam sunt ei mentiti³. Davit quoque puero, quem Amalechite in via reliquerant, fidem servavit⁴; sed et Semei, qui atrocem ei detulerat iniuriam, vitam sicut promiserat pepereit⁵. Filii quoque Israel, qui descenderant ad speluncam Ethan, qua latebat Samson, quem vinetum Philisteis duxerunt, promittentes ei et iurantes, ne eum occiderent⁶. Maiores etiam de Galaad cum peterent Iepthe in auxilium eorum contra filios Amon dicentes: 'veni^v, esto princeps noster, et sis dux in Galaad', respondens Iepthe ait: 'Si vere venistis, ut pugnem pro vobis, ero princeps vester'. Tunc inquirunt illi: Dominus, qui haec audit, ipse mediator ac testis est, quod nostra promissa faciemus^{w.7}. Qui vero eum egressus esset ad bellum, votum vovit Domino, ut quicumque primus egressus fuisset de domo sua revertenti cum pace post victoriam, eum in holocaustum offerret Domino. Cui occurrit uirgenita sua, et non pepereit ei quia votum vovit Domino. (42) Quis ergo post tanta patrum acta promulgata quam promiserit evacuaverit fidem? Aut quis Romanorum huiusmodi amplius poposcerit electionem aut contra regem vel contra eius sobolem noxius ultra repertus fuerit? cum in lege scriptum sit veteri: 'Qui non obedierit principi morietur'. (43) Quod^x bene ostendimus, si mortem Naboth Iezrahelite ad memoriam deducamus. Quamquam enim falsum super eum testimonium proposuisset Iezabel, super eum con- surgentes falsi testes filii Belial dixerunt: 'Naboth dominum benedixit et regem maledixit'. Qui cum non maledixisset regem, tamen pro falso testimonio interiit⁹. Sic quoque Semei, qui maledixit David, postquam prostratus coram eo ait: 'ne reputes mihi, domine mi, iniquitatem meam', tunc respondens Abisai filius Saruie ait: 'Numquid pro his verbis non occidetur Semei, qui maledixit christo Domini?' Cuius vitae pepereit David¹⁰, sicut Miphiboseth, filio Ionathae, propter iusiurandum, quod fuit inter David et Ionathan¹¹.

(44) Et quia non est novi iuris principi parere et promissa servare, ideo confirmamus et corroboramus per nostram apostolicam auctoritatem euncta, quae ratio in hac ecclesia synodalis decrevit, ut si quispiam hominum in quoquam^y horum, quae nostra in hoc concilio sanxerunt decreta, temerator repertus fuerit aut quid contempserit vel contradixerit, sciat se in iram beati Petri principis apostolorum omniumque predecessorum nostrorum et nostram casurum.

450. LEONIS VIII. CESSIO DONATIONUM.

Adhibiti sunt 1) *codex Vindobouensis 2213 fol. 13' denuo collatus*; 2) *codex Bambergensis P. I. 9 (C. 64) fol. 104 a Knustio descriptus et denuo collatus*; 3) *editio codicis Bambergensis Q. VI. 31 saec. XII. a Kunstmanno l. c. p. 343 parata. Sub siglo T Theoderici de Nîm (apud Schardium p. 792) scripturae adnotatae sunt. Cui soli eschatocollon diplomatis debetur. Editio Schardii repetita est a Goldastio 'Constit. imperiales' I, 222 et IV, pars 2, 36, Schiltero 'Institutiones iuris publici' II, 91, aliis. Watterich I, 675 editiones Legum et Schardii in usus recitit. Excerptum privilegii dedit Crantzius 'Metropolis Saxoniae' lib. IV, cap. 10 (= Baronius X, 784 ad. a. 964). — Iaffé, Reg. pont. Rom. ed. II, 3706. (P. pars II, 168.)*

449. ^{u)} coniecit Floss; ^{v)} Dñe c. ^{w)} Vera c. ^{x)} faciamus c. ^{y)} Quid c. ^{z)} quaquam c.

1) Rom. 9, 16. 2) Ios. 6, 25. 3) Ios. 9, 15 sq. 4) 1. Reg. 30, 11 sq. 5) 2. Reg. 19, 23. 6) Iudic. 15, 11 sq. 7) Iudic. 11, 5 sq. 8) ibid. 30 sq. 9) 3. Reg. 21, 9 sq. 10) 2. Reg. 19, 16 sq. 11) ibid. 21, 7.

Leo^a servus servorum Dei episcopus Ottoni spirituali filio nostro in Christo imperatori augusto omnibusque successoribus tuis imperatoribus et regibus regni Italiae, (1) Quae^b domnus Karolus rex Francorum ac Longobardorum et patricius Romanorum nec non Pipinus pater eius de regalibus rebus^c huius^d regni Italiae tribuerunt in
 5 sancta Romana ecclesia beati Petri apostoli^e, sive per instrumenta quae scripta fuerunt per Etherium notarium suum, sive per sacramenta vel^f per donationem^g, seu per alios modos, sive^h obveneruntⁱ per donationes de Iustiniano imperatore et de Ariperto^k rege^l, haec omnia largimur ac desinimus^l atque transactamus vobis Ottoni imperatori et Adeleide^m coniugi tue regnique consorti vestrisqueⁿ successoribus huius^o regni Italiae
 10 in perpetuum, praesentibus sanctis^p euangelii et patrociniiis pluribus sanctorum, videlicet^q de cruce Domini et de caligis pedum suorum et de vestimento inconsutit^r, etiam^s supra corpus beati Petri, cum terribilibus sacramentis a praedicto papa et a suis cardinalibus, per consensum et auctoritatem totius populi Romani, tam clericorum quam laicorum, de ordinibus Romanorum ex unaquaque regione, praesentibus laudantibus ac confirmantibus^t, pro nimia persecutione inimicorum Dei et ecclesiae, ut Deus omnipotens victoriam tali regi tribuere^u dignetur et pellere eos^v ex provinciis imperii Romani.

(2) Praedictas autem donationes, quas hic specialiter^w nominabimus, perpetualiter^x in regalibus rebus subicere^y volumus per nostram apostolicam traditionem.
 20 Id est: in^z Suriano^z, in monte Bardonis, et Lunae, et insula Corsicae, seu Regium, Parmam, Mantuam, Montem^a Silicis, insulam Veneciarum, ducatum Ferrariae, Gabellum, Comaclum, ducatum Istriae^b, Dalmatiam, exarchatum Ravenne, Faventiam, Cesenam, castrum Tyberiacens, roca Modiliana^c, roca Elmiza^d, roca Cortuelaria^e, roca Fanilla, petra de Appia, seu castrum Tosinianum^f, castrum Ceperianum, petra Mauri^g, Civitellam^h, ducatum Ariminum, Concamⁱ, montem Feretrum, et montem Carpinum^k, seu Olympicum^l castrum, Exforum^m, Bobiumⁿ, Eugobium^o, Urbinum^p, et Forum Symphronii^q, Galli, et Senegalli, et Ancona, et Oximanum^r, Firmano, et Hesi, et ducatum Perusie^s, seu Urbs vetus, et Tudir^t, Amelia^u, seu Orti, montem^v Sirapti cum oppidis suis, castrum^w Cumanum^x, castrum Galliense, seu^y castrum Sutrium, Castellana, seu Tiburtina, ducatum Spolitinum, et Marsorum^z, Zangar^a, seu Teti usque^b lacum Barani, Terma, et Termula, Draconaria, Lisimas^c, montem^d Gargani, et Capirenata, Apulia, Calabria, Bari^e, Terantro^f, ducatum Neapolis^g, ducatum Beneventi, seu Ca-

450. ^a) Nos Leo T.   ^b) Quod 1; Quaecumque T.   ^c) *dest* 2, 3, T.   ^d) *dest* T.   ^e) beato Petro apostolo T.   ^f) sen 3.   ^g) donationes 2, T.   ^h) tibi T.   ⁱ) ob venerantiam 3.   ^k) ac de Hariperto 3.   ^l) desinimus 2, 3; desinimus T.   ^m) Adelheidae 2; Adelede 3; Adelheidi T.   ⁿ) utriusque *add.* T.   ^o) *dest* T.   ^p) sacrosanctis T; praesentibus *dest* 1—3.   ^q) vel videlicet 3.   ^r) *sic* T; inconsutabili 1—3.   ^s) et 3, T.   ^t) firmantibus 1.   ^u) *loco* viet. tali regi tribuere T; tibi victoriam largiri.   ^v) *dest* 2, 3.   ^w) spec. hic 2, 3, T.   ^x) perpetualiter — volumus *des.* 2, 3; et perpet. T.   ^y) subiacere T.   ^z) Id est in *des.* T.   ^a) Monte 2.   ^b) Histriae 2; Hystriae 3.   ^c) Modellana 2, 3
 40 ^d) Elineza 2, 3; Coniza T.   ^e) Corniculariam, Civitadellam, arcem Mediolanum, arcem Comensum, terminum castrum Ceperianum, arcem Cornidarium, arcem Favillam T.   ^f) Tosinianum 1; Tusinianum, petram Mauri Servuteidii, ducatum Arimini, m. F. T.   ^g) petram Auri 1.   ^h) Civitellam 2.   ⁱ) Concam 2, 3.   ^k) Carpinum 2, 3; Carpinum T.   ^l) Olympicum 3.   ^m) Exfori 1; Ex fori T.   ⁿ) Bobium 2, 3.   ^o) Eugobium 1, 2, 3.   ^p) Cerblum 3.   ^q) Simphronii 1; Semprouii T.   ^r) Oximano 2, 3; Auximian, Gosam ducatum Perusii, Urbenetum et Tudertum T.   ^s) Prusie 3.   ^t) Tudir 2; Thotr 3.   ^u) Anemia 2, 3.   ^v) monte 2, 3.   ^w) *dest* 2, 3.   ^x) Cumanum 1; Gallera T.   ^y) *dest* 2.   ^z) Sp. marcham Marsii et Zangar T.   ^a) Zangar 2; Zanger 3.   ^b) seu totiusque 1; tetius que s. Zangar, Theatinum, Locumbarem terram, Terminianensem, Drogonariam, T.   ^c) Draconaria Lisimas 2, 3.   ^d) *sic* 2; Bar 1; *dest* 3; Calabria, Barterantum T.   ^e) Teratro 2, 3.   ^f) Neapolim 2, 3

puam^g, Salernum, et Otrentum^h, et insulamⁱ Sardinia, insulam Meseum^k, insulam Aticiae, insulam Ceum^l, montem Lucreti, montem Argentarii, territorium^m Gauzitanoⁿ, territorium Praenestinum^o, territorium Silvanum^p, territorium Clusinum, territorium Fundano, territorium Casipate, territorium Vegetanum, territorium Claudianum^q, territorium Canusinum^r, territorium Saviniense, territorium Suerranum^s, territorium Carano^t, 5 territorium Portuense cum insula Arsis^u, territorium Hostiense cum maritimis, castrum Luccollis^v, et montem Bibion^w cum tota Campania, civitatem Fundis^x, civitatem Anagninam^y, Aquiniensis^z, seu Ferentinam^a, Terracina^b, item civitatem Laurentum^c, et Suphuratarum^d, et Lisimas^e, et Septimi, et Miticies, item civitatem Nepesinam^f, civitatem Falisca^g, et Fidenas^h, Villa magna, Feretrum, Biternaⁱ, Veteralla^k, Pontem 10 longum, Gessum, roca^l Bergulli^m, roca Fanianoⁿ, roca Bociola, Castrum ruptum, Alborum, Castrum rubeum, item Neapolim, Caliopolim^o, Cotronam, Regiam^p, Amelfetanis^q, Ravidum, caput Apuliae, caput Iurnium, Melfi, item Balenses^r, Pinenses, Forconini, civitatem Mortanam, Torritanum^s, Pateranensi^t, Meratensi, Cathanensi^u, Athenis, monasterium^v sancti Benedicti Aquinense, Montem Cassini, monasterium 15 Parphis, monasterium Inbellaris^w, monasterium sancti Hylarii, item monasterium sancti Vitalis Ravennae^x, monasterium sancti Archangeli Bononiae, monasterium Aule regie, monasterium Nonantule^y, monasterium martyris^z constitutum Tusciae. (3) Ut habeatis, teneatis et^a possideatis in perpetuum ad^b usus curiae^c et miliciarum vestrarum, ad bellandum et expugnandum contra praedictos inimicos^d Dei et ecclesiae eius et^e 20 contra rebelles Romani imperii. Ideoque per huius nostri instrumenti^f auctoritatem confirmamus et corroboramus in omnibus progeniebus vestris, a generatione in generationem in perpetuum. (4) Nam si quispiam hanc nostram auctoritatem destruxerit et huius violator repertus fuerit, sive contra hoc agens, sciat se in iram beati Petri apostolorum principis et nostram nostrorumque praedecessorum casurum. Insuper nisi 25 a malo resipuerit, subiaceat legi Iuliae reus regiae^g potestatis et reipublicae, ut hii, qui contra rempublicam vel contra imperatoris magestatem aliquid moliti fuerint, anime amissionem sustineant et bona eorum^h publicentur. Fiat, fiat.

(5) In his actis interfuere archiepiscopi et episcopi de vicinis civitatibusⁱ: Citonatus^k archiepiscopus Caralitanus^l, Eustacius Albanensis, Gratiosus Prenestinus epi- 30

450. g) Capua 2. 3. h) torentum aut otrentum 1; Otrenti insulam T. i) insula semper 2. 3. k) Messanum T. l) seu montis Lucreti T. m) territorio semper 2. 3 cum casu ablativo etiam in nominibus. n) Gauzitano 2; Cusitanum T. o) praedestinum 1; P. et Cornetum prope mare cum multis castris, terram Silandis T. p) Asylano 2. 3. q) Cludiano 2. 3. r) Camisinam T. s) Suerano 3; Suaniensem T. t) carano 1; Corano 2; ivrano 3; Corami T. u) Arohis T. v) Luccidis 1; Luccolis T. 35 w) Bobium T; bobio 2. 3. x) midis 1. 2. 3. y) aganinam 1; deest T. z) Aquinensem T. a) Florentinam 1; Florentina 2. 3; Ferentium T. b) Tariacina 2. 3; Terrarium T. c) Lamentum T. d) Suphuratar 1; Sulfuratarum 2. 3; Sulforatum T. e) Lisuinas, Septimi Traniricies civitatem T. f) Nesina 2. 3; Nephisii T. g) Faliscam 2. 3. h) sidenas 1. i) Bidena 3. k) Viteralla 2. 3. l) roga 2. 3 et in sequenti. m) Bergali T; Borgulli 2. n) Famano 2. 3; Fanuanam, roca Pallioli T. 40 o) Saliopolim T. p) Aregiam 1. q) Amelsitanis 2; Ahuesicenis, Transpadum, caput T. r) Belhuise, Pineum, Fortomni, civitatem maritimam Territanensem in regno Trinaeria, Pateransem, Meranensem, Cacliamensem, Athenarum, monasterium S. Benedicti in monte Casino T. s) Torritani 2. 3. t) Pateranensi 3. u) Cathensi 1. v) monasterium — Hylarii des. 2. 3. w) inbellimarum T. x) monasterium S. Hylarii *add. hic* 2. 3. y) Nonantulae 2. 3; Novaucaulae T. z) martyrum T. a) deest 2. 3. 45 b) ad — perpetuum des. 1. c) milicie 3; et deest 2. 3. d) loco inimicos — eius T; paganos. e) deest 3. f) deest 3. g) loco regiae — reipublice 2. 3; et reipublicae maiestatis regiae. h) eius 2. i) deest 1; comitatibus T; ordinem episcoporum restitui maxime ope codicis 1, praepositis tamen iis episcopis qui cardinalicia dignitate excellunt. k) subscriptiones Theodorici de Niem haec sunt: Archiepiscopus Calaritanensis, Geomatus episcopus, Eustasius Albanensis episcopus, Gratiosus Penestriensis episcopus. 50 Benedictus Tudertinensis episcopus, Boardas Castrensis episcopus, Iohannes Pernsiensis episcopus, Ge-

scopus. Georgius Portuensis¹. Deodatus²⁾ Hostiensis. Benedictus Tiburtinus³⁾. Mar-
 cianus Narniensis⁴⁾. Berardus Castriensis. Gregorius Tudertinus. Andreas Nomen-
 tanus. Savinianus Plerane. Damianus⁵⁾ Altinus. Iohannes Perusinus⁶⁾. Valentinus
 Merenensis. Theodorus⁷⁾ Mileto. Alberius⁸⁾ Macceriae. Hii⁹⁾ omnes archiepiscopi et
 5 episcopi.

Cardinales his actis¹⁰⁾ interfuere: Benenatus¹¹⁾ cardinalis Sanctae Cecillie. Iulianus
 presbyter Laterani. Marcus presbyter Sancti Pauli¹²⁾ apostoli. Gregorius cardinalis
 ad Vincula. Andreas presbyter¹³⁾ patriarchio Laterani. Faustinus presbyter Sancti
 Petri. Hii omnes cardinales.

10 In his actis interfuerunt¹⁴⁾: Faustinus¹⁵⁾ caput senati exconsul¹⁶⁾. Propinus exconsul¹⁷⁾
 palacio Luciano. Romanus de Forma Traiana¹⁸⁾. Paulus de templo Palatinis¹⁹⁾. Iohannes
 de via Claudia. Leo de via Salaria. Remigius de via Aurelia. Stauflus de via Mamer-
 tina. Romulus de via Ardeatina²⁰⁾. Gaidus de via Flamminea²¹⁾. Marcus de via Por-
 tuensi. Goibius de via Latina. Savinus de via Appia. Merianus de via Tiburtina.
 15 Gaidus de macello²²⁾ Lydiae.

Ianuarius²³⁾ ex nota²⁴⁾ Grecorum. Traianus de ponte Molbio. Iohannes consul de
 palacio Sosoritano²⁵⁾. Amatus²⁶⁾ consul de palacio Vaticano²⁷⁾. Iobianus de fonte²⁸⁾ Aureo.
 Pitrosius²⁹⁾ de Circo. Gregorius de Cella Nova.

Item de omnibus his regionibus his actis interfuere: Regio³⁰⁾ de vico Patricii.
 20 Regio caput Tauri. Regio rivum Argentarium³¹⁾. Regio ad duo adamantes³²⁾. Regio
 octava sub Capitolio. Regio Liberatica³³⁾. Regio Sicinii³⁴⁾. Regio via lata. Regio Celio

orgius Ortensis episcopus. Valentinus Menensis episcopus. Andreas Momentanensis episcopus. Theodosius
 Milenensis episcopus. Savianus Ferenensis episcopus. Albertus Lucernensis episcopus. Damianus
 Alanus. Hii omnes archiepiscopi et episcopi in his actis interfuere. Cardinales, presbyteri: Geordius car-
 25 dinalis in vincula. Benedictus cardinalis de praesepe sanctae Mariae. Cardinalis presbyter
 Leo sanctae Ierusalem. Cardinalis presbyter Ianuarum sanctae Cecilliae. Andreas patriarchatus Late-
 ranensis cardinalis. Presbyter Faustinus sancti Petri apostoli. Hii omnes cardinales his actis interfuere.
 Omnes scholae Romanae, deinde proserinarii, satellarii ex omni ordine Romanensi atque
 minoris populi Romani. Item Faustinus caput, seuatus exconsul, protribunus, exconsul palatii.
 30 Lucianus Romanensis de forma Troianensi. Paulus de templo palatii. Iohannes de via Claudia. Leo
 de via Salaria. Remigius de via Aurelia. Scamplius de via Mamertina. Romulus de via Ardeatium.
 Sardus de via Flaminia. Marcus de via Portuensi. Garbus de via Latina. Savinus de via Appia.
 Menanus de via Tiburtinensi. Gaidus de macello Lydiae. In his actis interfuere de omnibus regionibus
 istis: Regio Vico patricii. Regio caput Tauri. Regio rivi argentarii. Regio ad duos montes. Regio
 35 octava sub Capitolio. Regio Lybantica. Regio Fundana. Regio Via lata. Regio Celimonte. Regio
 prima Aventini. Regio urbis Ravennae. Regio ad Gallinas albas. Regio herrea. Regio secunda Mamer-
 tini. Regio secus portam Metronii. Ianuarius ex nota Graecorum. Troianus de ponte Milvio. Ioannes
 consul de Palio Sosoritanensi. Amatus consul de palatio Vaticanensi. Iohannes de Monte aureo. Petrocius
 de circo. Gregorius de Cella nova. 1) Portuensis 1. 2) Deodatus 3. 3) ordo sequentium in 2. 3.
 4) qui omittunt Castriensium, Tudertianum, Perusianum, hic est: Narniensis, Tiburtianus, Mileto, Merianensis, Nomen-
 40 tanus, Pleranae, Macceriae, Altinus. 5) Narniensis 3. 6) Dalmianus 1. 7) Petrusinus 1. 8) Tho-
 domus 1. 9) Albertus 3. 10) Aij 1. 11) his actis des. 2. 12) ordo cardinalium in 2. 3: Grego-
 rius, Benenatus, Andreas, Faustinus, Iulianus, Marcus. 13) Petri 2. 3. 14) de 2. 3. 15) inter-
 fuere 2. 3. 16) ordo nobilium, cum in 1 proorsu confusus sit, institutus est secundum 2. 3. T. qui inter
 45 se conveniat: omnes tamen nobiles posuimus ante Regionum seriem. 17) et consul 2. 3: vel add. 2 post
 singula nomina semper in hac columna: vel aut et etiam 3. 18) Propinus (Pipinus 3) consul ex 2. 3.
 19) Traiana 2. 3. 20) palatinus 1. 2. 3. 21) Ardeatina 3. 22) Flamminea 2. 3. 23) Gaidus de
 macello 1; Gaidius 3. 24) qui in hac columna positi sunt, in 2. 3. T. post seriem Regionum leguntur:
 Iancianus 1. 25) lege scola. 26) Sosoritanos 2. 27) Amas 2. 3. 28) Vaticano 1. 29) monte 2. 3.
 50 30) Petrosius corr. 1: Petronius 2; Petronius 3. 31) ordinem Regionum institutus seculi T. cum quo 1
 fere semper convenit: in 2. 3 ordo hic est: vic. Patricii, via Lata, cap. Tauri, Celimonte, Argentarium,
 Aventino, adamantes, urb. Ravennae, sub Capitolio, Gall. albas, Liberatica, Orra, Sicinii, Mamertini,
 post Metronii. 32) Argentarii 2. 3. 33) amantes 2. 3. 34) Bebatia 2; Beberatica 3. 35) Si-
 cinii 3.

monte. Regio prima^u Aventino. Regio urbis^v Ravennae. Regio ad Gallinas albas. Regio Orrea. Regio secunda Mamertini. Regio secus portam Metroni^w.

Scripta^x per manum Gregorii archinotarii nostri. Datae in patriarchio Lateranensi III. Calend. Maii, indiet. VI. Anno eius secundo et diei domini Othonis secundo; feliciter.

5

451. CONRADI II. IUS CLIENTUM WIZENBURGENSIUM.

1029. Mai. 20.

Praeceptum spurium, cuius falsario, saeculo XII. nimirum vivente, genuinum imperatoris praeceptum ad manus fuit¹, servaverunt exemplaria duo eodictis Udalrici 1) Vindobonensis 398 et 1*) Zvetlensis 283, quibus Iaffi editionem in 'Bibliotheca rerum Germanicarum' V, p. 35 nr. 14 sequentes usi sumus. Praeterea praesto fuit 2) apographon, quod paravit b. m. Waitz e folio bibliothecae regiae Hannoveranae, in quo monumentum ex veteri membrana tegulis affixa exscriptum erat. — Stumpf, Reg. 1991.

(P. deest.)

15

In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Cuonradus^a divina favente clementia Romanorum imperator augustus. Omnium dei nostrique fidelium, praesentium scilicet ac futurorum, universitati^b notum esse volumus, qualiter nos^c interventu ac petitione dilectae coniugis nostrae Giselae imperatricis augustae et amantissimae nostrae prolis Heinrici regis nec non fidelis nostri Ekkehardi comitis tradicionem Ernosti^d ducis suscepimus, scilicet Wizenburch cum omnibus appendiciis suis, ob honorem regni; potentibus quoque clientibus atque assentientibus, eo videlicet tenore, ut infra quatuordecim dies liceret eis excogitare^e, qualiter eidem regno apte possent contingere. Petebant itaque primum in hunc modum: Optamus et obsecramus, imperator auguste, ut iura beneficiorum nobis firmentur praeceptis imperialis potestatis. Deinde pro^e filiis ac posteris nostris efflagitamus, ut, dum primum curiam vestram^f frequentare nituntur, per praesentem annum propriis bonis suis vobis deserviant, nichil accipientes, excepto in prima anni festivitate pelles^g cum pellicio. Expleto autem hoc anno^h, accipiant iuxta iusticiam suam beneficium suum, scilicet mansos regales tres. Sin autem, potestatem habeant ubivis ferrarum degere, nisi iusto beneficio revocentur. Denique pro filiabus nostris petimus, ne unquam cogantur in serviciumⁱ pedissequarum, excepta Italica expeditione. Tunc quidem proficiscantur^k Wizenburch^l feria secunda ad resarciendas vestes seu quaelibet necessaria usque^e in feriam quartam^m. His singulis ad servicium decrevimus dandum urnam unam^e medonis, dimidiam vini, quinque cerevisiae singulis diebus, similaginem unam et subtilem panemⁿ unum et duodecim

35

450. ^{u)} primo 2, 3.   ^{v)} urbs 2.   ^{w)} Metrovi 2, 3.   ^{x)} Scripta — feliciter in solo T; ds. 1, 2, 3.

451. ^{a)} Cuonradus 2.   ^{b)} omnibus d. n. fidelibus praesentibus sc. et futuris universis 2.   ^{c)} deest 2. ^{d)} Ernsti 2. in quo verba ducis — omnibus legi non poterant.   ^{e)} cogitare 1.   ^{f)} vestrum 2.   ^{g)} pelle 2. ^{h)} Effecto . . . anno hoc 2.   ⁱ⁾ servitum 2.   ^{k)} proficiscantur 2.   ^{l)} Wizenburch 2.   ^{m)} in feria quarta 1.   ⁿ⁾ panem subtilem 2.

40

1) Cf. quae notissimus disseruit Bresslau *Jahrbucher Konrads II.* I, 252 n. 1.

vocatias^a, modium unum de pabulo. Venationes nemoris^b, scilicet ferarum bestiarum, avium, piscium, apum examen^c, feni secationem eo iure petimus^d, quo a domino nostro haecenus^e habuimus^f. Haec est traditio comitis Ernosti^g, pro qua recompensato sibi honore ducatum Baiuvaricum^h tradidimus. Primi servitorumⁱ eius fuerunt Regino^j de Salebach^k, Wizo de Wimeresheim, Adelger^l de Curte. Igitur, ut haec nostra auctoritas stabilis et inconversa omni permaneat^m exo, hanc cartam inde scriptamⁿ subfusque manu propria roboratam sigilli nostri impressione iussimus insigniri^o. Iustitia eorumdem clientum scilicet singulorum est: ut in Italica expeditione^p singuli ab imperiali traditione accipiant decem talenta et ferramenta quinque equorum, pelles caprarum duas et burdonem^q unum oneratum duabus manticis^r plenis necessariorum, cum serviente trahente, alio pellente: et uterque talentum^s unum et caballum accipiat. Domino eorum victus post Alpes^t transcuras^u de curia detur. Ubiunque rex vadat in expeditione^v alterius terrae, dentur clientibus quinque talenta et caballus absque onere et ferramenta quinque equorum^w et duae pelles caprarum.

15 Ódabrics^x cancellarius vice Arbonis^y archiepiscopi recognovi^z.

Data XIII. Kal. Iunii, indictione XII, anno ab incarnatione Domini MXXVIII, anno vero regni domni Cuonradi^{aa} V, imperii autem III. Actum^{ab} Tungirde^{ac}.

452-454. LOTHARII III. CONSTITUTIONES FEUDALES.

(1133-1137.)

Trium constitutionum fragmenta in Libris Feudorum asserata insimul spuria esse et fortasse ex una eademque fabrica originem daxisse, recte iudicavit b. m. Giesbrecht 'Geschichte der deutschen Kaiserzeit' IV, 112. De codicibus v. supra p. 103.

452. CONSTITUTIO DE INVESTITURA ET AMISSIONE FEUDI.

1137. Aug. 27.

Exstat in Libris Feudorum I, II, c. 52 § 3. Desideratur in codicibus 1-5, 7, 10, 11, 11, 16. In Extravagante (ed. Krieger p. 874 § 1) adnotatur, hanc constitutionem Papiam emanasse. — Stumpf, Reg. 3235. (P. 80.)

Imperator^a Lotharius augustus etc. Eugenio papae et universo populo^b.

30 Quoniam inter dominum et vasallum nulla fraus^c nec quodvis^d malum^e ingenium debet intervenire, idcirco per hanc praesentem legem sancimus: Si vasallus non dolose

451. ^a) Mt yo . . . 2. ^b) nemorum 2. ^c) apum examen *legi non poterant* 2. ^d) pct. eo iure 2. ^e) *deest* 2. ^f) Ernosti 1; Ernesti 2. ^g) Bawaricum 2. ^h) Regino 1. ⁱ) Salbah 2. ^j) Adal . . . 2. ^k) perm. omni 2. ^l) inde scriptam *legi non poterant* 2. ^m) insigni 2. ⁿ) Italica expeditionem 2. ^o) burdonem 2. ^p) ma . . . 2. ^q) talentum — caballum *legi non poterant* 2. ^r) alpelli 1*. ^s) transeursos 2. ^t) expeditionem 2. ^u) equorum V 2. ^v) Udabrics 2. ^w) Arbonis 2. ^x) recognovit 2. ^y) Cuonradi 2. ^z) *deest* 2. ^{aa}) Tungirde 2.

452. ^a) *in cod. 12 rubrum*: De vasallo qui post mortem domini sui non dolose distulit petere feudi investituram. ^b) Imperator — populo *desant* 6, 50; Loth. cum Eugenio papae et universo populo 27; ^c) *in tempore Lotharii augusti etc. Eugenio papae* 10. ^d) falsitas 23. ^e) album *multi codd.*: aliquid 27. ^f) malignum 27; alium 12.

per annum et diem steterit, quod a domino sui beneficii investituram non acceperit^f vel^g petierit, feudum non ob hoc amittat. Dolus enim abesse videtur, si iusta causa impediens steterit.

Datum VI.^h Kal. Septembr. anno a nativitate Dominiⁱ MCXXVII^k, indictione V.^l

453. SENTENTIA DE FIDELIATE FACTA.

5

Exstat apud Jacobum de Ardizone inter capita extravagantia (cap. 149), apud Jacobum Alvarotum, apud Baraterium tit. X, c. 14. Cuiacius II, 93 ab Ardizone textum desumpsit. Praeterea plerique codices Librorum Feudorum textum praebent post constitutionem Lotharii III. genuinam a. 1136. Nov. 6 datam, l. II, tit. 52, § 2 (supra nr. 120). Vir cl. Lehmann pro fundamento textus his codicibus usus est praeter unum locum, ubi textum 10 Ardizonis meliorem esse apparet. — Stumpf, Reg. 3364. (P. 82.)

Imperator^a Lotharius aug. etc. universo populo^b.

Satis^c bene dispositum ad utilitatem regni^d et ad perniciosam pestem^e destruendam in scriptis inserere curavimus^f. Quidam miles bina beneficia a duobus dominis prout 15 solitum est^g acquisivit. Qui decedens duos reliquit filios, qui paterna beneficia inter se dividentes, alter eorum suo domino pro beneficio, quod ad eum pervenit^h, fidelitatem nullo anteposito, sicut pater fecerat, fecit, alter vero frater alteri domino suoⁱ similiter pro suo beneficio, quia nullum alium dominum habere videbatur, nullo anteposito fidelitatem fecit. Defuncto posteriore fratre sine filiis^k, utrumque^l feudum in unam ut prius venit^m personam et sic dominusⁿ talem fidelitatem quaerit qualem frater eius 20 fecerat. Quas amputantes alterationes sancimus^o: quod frater fecit^p, nihil superstiti obesse, licet in secundam et tertiam generationem et^q usque in^r infinitum pervenerit^s, si hoc actum erit^t.

454. CONSTITUTIO ANTE LANUAM BEATI PETRI CONDITA.

Exstat in Libris Feudorum l. I, tit. 19—24. E codice 1 dedit Anschütz: 'Kritische 25 Uberschau der deutschen Gesetzgebung und Rechtswissenschaft' III, 312. Eam non esse legem, satis apparet. Neque enim a Lothario I, qui regnavit tempore Eugenii II. papae, neque a Lothario III, qui imperium tenebat tempore Innocentii II. papae, illas normas datas esse evidenter constat. Videtur esse sumpta supra lege feudali Conradi II. facta, quarum sententiae nonnunquam verborum concordant, additis quibusdam regulis ex disciplina scholae Papiensis et ex praxi curiarum Lombardicarum sumptis. Omnia sacculo XI. ex. orta et mox inter consuetudines Feudorum recepta esse, mihi verisimile est. K. LEHMANN. — Stumpf, Reg. 3279. (P. pars II, 184.)

452. ^f) deest nonnullis codd. ^g) non add. 40. ^h) deest 20; VII, 30. ⁱ) a nativitate Domini des. 10. 17; a nativitate des. 34. ^k) MCXXVII. 20. 27. 48; MCXXXII 34. ^l) Datum — V. 35 des. 6. 23.

453. ^a) praecedit rubrum in 12; De milite qui bina beneficia a duobus dominis acquisivit. ^b) Imperator — populo des. 6. 50. ^c) Quoddam satis bene Ard. ^d) deest Ard. ^e) calliditatem Ard. ^f) curamus 43. ^g) prout sol. est des. 12. ^h) venit Ard. ⁱ) deest Ard. ^k) liberis 19. ^l) utriusque codd. Ard. Alc. Bar. ^m) pervenit Ard. Alc. Bar.; in querimoniam (unam add. 44; fecit et add. 49) 40 venit ut prius codd. ⁿ) posterior add. multi codd. ^o) dicimus Ard. ^p) scilicet in dando simpliciter add. multi codd. ^q) et — si des. 27. ^r) ad Ard. 17. ^s) foret Ard. ^t) erit seu fuerit fore omnes codd.; sit 27; si hoc actum erit des. Ard. et nonnullis codd.; et converso add. 20.

1. Quicumque^a igitur^b ex militari ordine^c decesserit, qui^d de feudo investitus fuerit^e, ut constitutum habemus, observetur de successione beneficii et de culpis^f. Si vivus^g inculpatus fuerit^h de his nominatis culpis, ut habemus insertum, observetur per constitutionem domini Lotharii regisⁱ, que est constituta^k tempore Eugenii^l pape ante
5 ianuam Beati Petri apostoli in civitate Roma^m per laudamentum sapientum Papieⁿ atque Mediolani seu^o Verone, que Berna^p vocatur, atque^q Parme^r seu Luce^r ac Pisarum^s atque^t Siponti seu^u ducum atque marchionum, comitum et capitaneorum atque maiorum^v varvasorum^u.

2. Si^w quis miles mortuus fuerit sine filio masculino et^x nepotem reliquerit, de beneficio^y avi vice^z patris succedat^a. Sed si^b hic deest et fratrem reliquerit^c, de beneficio^d patris ipse succedat. Et si filius fratris mortuus fuerit, frater patris de beneficio^e avi^f ipse^g succedat.

3. Defuncti^h igitur quicumqueⁱ beneficium adquisierit et si^k sine filio masculino mortuus^l fuerit^l et fratrem reliquerit, frater non succedat fratri sed ad^m dominum revertatur^m, nisi adⁿ investituram a domino ordinatumⁿ fuerit, ut frater fratri succedat, si sine filio^p mortuus fuerit, vel^o de communibus bonis^r emptum^s fuerit^t sciente domino, si insimul steterint vel in oste regis adquisierint^u.

4. Nos^v ita constituimus^w, ut nemo miles sine convicta^x culpa^y beneficium suum^z

151. ³⁾ *præcedit rubrum in nullis codl.*: Constitutiones feudales domini (*deest nonnullis*) Lotharii imperatoris (*deest nonnullis*) quas ante Iannam (portam 28) beati (sancti 14) Petri in civitate (urbe 9) Romana (Petri Rome 7) condidit (*fecit* 25, 38; constituit 49) observandas; *rubrum in* 6; Constitutiones Lotharii principis quas ante ianuam beati Petri præcepit observandas. ^{b)} *sic* 1; Si quis *culp.* ^{c)} *sic* 1; ex militum ordine *culp.*; ex capitaneis de militum ordine 8, 9. ^{d)} decesserit qui *des.* 11, 22, 25, *Bar.*; decesserit *deest* 2; decesserit aut interemptus fuerit qui 38, 46—48. ^{e)} *pro* decesserit — investitus fuerit 1; ordine ^{f)} *sic* 1; de beneficio et successione et (de) culpis *culp.* ^{g)} *sic* 1; unus militum 17. ^{h)} *sic* 1; una *add.* *plerique codl.*; in culpa fuerit 2. ⁱ⁾ *sic* 1, 5; imperatoris *culp.* ^{k)} *sic* 1 et *alii*; quam constituit 2 et *alii*; quam constitutionem 22, 23, 25, 47, 49; quam constitutionem constituit 11; quam promulgavit *Mincuccius* ^{l)} Innocentii 3. ^{m)} *sic* 1; Rome 3, 8, 11; Romana *culp.* ⁿ⁾ Cremonæ *add.* 2. ^{o)} *sic* 1, 3, 23, 50; Mantue et *add.* 2; Mantue atque *add.* 6; ^{p)} Cremonæ atque Mantue et *add.* *Canacius*, atque Mantue *culp.* ^{q)} *sic* 3; Bernâbus 1; Berne 14, 20, 26, 28, 39, 41, 41; Bernus *multi codl.*; Veronus 6, 7; Inbernus 2; Ibernus 9, 11, 12, 41; Iubernus 4; Ybertus 5; Hicernus 19, 29, 50; Hybernus 42; Ybernie 27; in Berne 18. ^{r)} *sic* 1; et Parme *culp.*; et Parme, Carvassani et Padue atque Vincentie seu Luce *etc.* 6; Carvisii et Padue atque Vincentie et Parme Luce et Pisse et Siponti 8, 9, 35; Tarvisum Padue atque Vincentie et Parme 10; Carvisie et Padue atque Vincentie et Parme *etc.* 27; Tarvisii Padue atque Vincentie ppe Mutine Regii seu Luce et Pise *etc.* 38; Tarvisii et Padue atque Vincentie Parme Luce Pise *etc.* *Canacius*. ^{s)} Luche 26. ^{t)} *sic* 1; et Pise *culp.*; Piche 26; dñe *add.* 1. ^{u)} *sic* 1, et *culp.* ^{v)} *sic* 1; Siponti marchionum atque ducum, capitaneorum atque maiorum varvasorum 2; Siponti et marchionum atque ducum vel capitaneorum atque varvasorum maiorum *culp.* ^{w)} aliorum 49. ^{x)} *in calicibus culpato versiois hic rubrica avari tituli*: Imperator Lotharius Eugenio (augustus 47, 49) pape et universo populo (*scripsit add.* 49). ^{y)} et ex filio 16. ^{z)} *sic* 1 et *alii*, in beneficium *culp.* ^{a)} *sic* 1, 6; in vicem *culp.* ^{b)} succedit 6, 47. ^{c)} *sic* 1; et *culp.* ^{d)} *sic* *optimali codl.*; Et si hic quidem decesserit et patrem 3, 50; Et si hic decesserit et heredem fratrem 38; Et si hic nepos desit et fratrem 19; Et si heredem et fratrem *culp.* ^{e)} *sic* 1; in beneficium *culp.*; in patris vicem succedat 5, 11; in patris locum succedit 17. ^{f)} *sic* 1; in beneficium *culp.* ^{g)} avi patris 6. ^{h)} *sic* 1; defuncti *culp.* ⁱ⁾ *plerique codl. uorum titulum incipiunt cum rubrica*: De beneficio fratris et qualiter frater fratri in beneficium (tenendum) succedat ^{j)} *sic* 1; Si quis beneficium *culp.* ^{k)} *sic* 1; si *deest culp.* ^{l)} decesserit 2. ^{m)} *sic* 1; sed dominus 20, 24, 26, 39, 13; sed dominus habeat *culp.* ⁿ⁾ *sic* 1; per *culp.* ^{o)} ordinatus 1. ^{p)} *sic* 1; herede masculino *culp.*; sine herede masculino vel sine filio 25. ^{q)} succedat frater fratri morienti sine filio si beneficium *add.* 2, 3, 4, 8, 29; succedat frater fratri morienti sine filio vel nisi beneficium *add.* 6, 7, 9, 11, 21; vel nisi 16; *pro* vel 20, 43; nisi beneficium. ^{r)} rebus 2, 3, 4, 5, 9; rebus al' bonis 11; aliquibus rebus 8. ^{s)} pactum 4. ^{t)} utriusque nomine *scu* vel utriusque nomine *add.* *culp.* ^{u)} simul adquisierint 7. ^{v)} *in plerisque codl. uorum titulus sub rubrica*: De feudo sine culpa non amittendo. ^{w)} Nos ita constituimus 1; Decrevimus 8; Decrevimus 9; Sancimus *culp.* ^{x)} *deest* 3, 25; cognita *culp.*; cognita vel convicta 21. ^{y)} causa 27. ^{z)} *deest* 2, 25.

amittat, si ex^a his culpis^b convictus^c non fuerit, quas^d milites usi sunt nominare^e, quando faciunt fidelitatem dominis suis^f, per laudamentum parium sui^g, vel^h si servireⁱ noluerint^k.

5. Hoc precipimus, si^l miles suum beneficium vendiderit totum sine consensu^m domini vel pro parteⁿ, ut amittat decernimus^o, vel si concubuerit cum uxore domini sui vivente domino^p vel si in pugna^q dominum^r dimiserit et cum eo non laboraverit, si potuerit.

6. Nemo miles^s ultra annum et mensem vadat, ut investituram sui beneficii non^t petat a filio vel a successore domini sui^u post^v mortem domini sui vel post^w mortem^w patris sui vel^x parentum suorum, quibus^x succedere debet^y. Et si^z non^z petierit, ut supra est insertum, damnetur, nisi per mortalem litem remanserit^a vel per infantiam^b.

7. Si quis fecerit^c investituram vel cambium^d de beneficio sui militis sine illius verbo^e cuius est beneficium^f, inutilis^g sit investitura^g.

8. Nemo^h miles eiiciaturⁱ de possessione sui beneficii nisi convicta^k culpa, que sit laudata^l per iudicium parium suorum^m, sicut supra diximus. Sed siⁿ miles dixerit, ut quod pares sui pro odio^o inique^p iudicassent, miles in possessione maneat per ebdomadas sex^q et ad nostram veniat praesentiam cum illis^r, qui laudamentum atque iudicium fecerunt, et ante nos^s diffiniemus^t.

9. Si^u miles^v fuerit in possessione sui^w beneficii et dominus negaverit investituram, miles affirmet per^x iusiurandum, si potuerit, quod suum sit beneficium per investituram domini sui. Et si dominus possederit et miles dixerit^y, quod investitus sit^z a domino^a et dominus negaverit, adhibeantur pares illius^b et per illos^c veritas inveniat, et si pares non fuerint, veritas inveniat^d per dominum, quia non est bonum, ut veritas denegetur^e.

454. a) *deest* 1. b) vel *causis add. vulg.*; vel aliis *causis add.* 20, 28. c) *conventus* 7. d) quibus 6, 20, 28. e) *usi sunt vel per laudamentum (ant. vell.)* 2, 4. f) *dominis suis des.* 6, 7; vel *add. novalli codd. Bar. Minc.* g) *sic* 1; suorum *vulg.* h) *deest* 2. i) *deservire* 2; dominis suis *deservire vulg.* k) *tunc conditio causa data (ob causam datorum 13) proponitur ad repetendum (requirendum 11) feudum ex quo non servit domino. Nam si steterit viginti (per XXX 6, 18, 40) annis et ultra quod non servierit domino nisi necesse fuerit domino feudum non amittit add.* 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 18, 21, 26, 29, 38, 10, 41, 48; *tunc ob causam datur propositum ad repetendum feudum ex quo non servit domino nisi necesse fuerit domino feudum non amittit 27.* l) *sic* 1; Si quis miles *vulg.* m) *sic* 1, 29; *inssione* 2; *inssu* 3, 4, 6, 7; *voluntate vel inssu* 12, 17, 28. n) *sic* 1; domini per proprium 2; domini sui ut proprium beneficium amittat *vulg.*; domini sui ius proprium amittit vel 17, 40; ad proprium beneficium ut amittat 20. o) dominus 1, 2; dominus vero habeat *add. vulg.* p) similiter amittat suum beneficium *add.* 1; ipso vivente 2. q) bello 2. r) *deest* 2; suum *add. multi codd.* s) seu ultra annum et mensem *continuant praecedentia verba* 2, 4, 7 *et alii*; *in plerisque codd. hic rubrica uoci tituli*: Quo tempore miles investituram petere (amittere, succedere) debeat, *et incipiant*: Sancimus ut nemo miles. t) *deest* 7. u) *deest* 2. v) vel post *vulg.*; post m. d. sui *desunt* 11. w) *desunt vulg.* x) seu alterius cuius 2; vel alterius cui 3, 4, 6 *etc.* y) debeat 7. z) sive 1. a) remanserint 1. b) infantiam 1; succedere debet nisi iusta causa intervenerit quare non petierit (dimiserit 5, 11) veluti (mors, mortalitas, mortis, causa mortis — vel) capitales inimicitiae vel infamia (infantia, infantia vel infamia) vel iusta absentia et si ut supra dictum est non petierit damnetur 2, 3, 4, 7 *etc.* c) vel si fecerit investituram *continuant verba antecedentia* 2; Si quis dominus 6. d) domini sui *add.* 2. e) *sic* 1; eius consensu 2; illius consensu *vulg.*; sine illius permissu vel consensu 12. f) *deest* 2. g) pro infecto (non facto) habeatur *vulg.* h) *sic* 1; Sancimus ut nemo *vulg.*; Statuimus ut nemo 29. i) adficiatur seu abiciatur seu adiuratur *multi codd.* k) cognita 3, 6, 7, *et alii.* l) laudanda *multi codd.* m) per laudamentum plurium suorum 1; parium curtis 50. n) *sic* 1; Si autem 2. o) pro odio *des. multis codd.* p) iniuste 2, 6, 7, 8, 9, 11, 17, 38, 40; inique iniuste 21. q) VII 2. r) istis 2. s) inter eos 3; inter eos ante nos 21. t) diffinietur 23. u) *in multis codd. rubrica*: De contentione inter dominum et vasallum de investitura feudi; 50; De negatione investiture. v) Si quis miles *vulg.* w) *deest* 7. x) et per 2. y) *sic* dixerit *vulg.* z) fuerat 2; fuerit *vulg.* a) suo *add. vulg.* b) ipsius domini 1; curie illius 3. c) ipsos *vulg.* d) inquiretur 38; rei verita inveniat 26. e) negetur 2, 6, 7 *et alii.*

10. Si quis sine filio masculino mortuus fuerit et reliquerit filiam^f, non habeat beneficium^g, nisi a domino redemerit. Et^h si^h dominus ei dare voluerit propter servitium etⁱ amoremⁱ patris, non revocetur ab ullis^k de^l parentibus suis neque damnetur.

455. FRIDERICI I. CONSTITUTIO DUCATUS AUSTRIAE.

1156. Sept. 17.

Eadsum illud celeberrimum, quod privilegium manus appellare consuevimus, a Rudolfo IV. duce Austriae circa a. 1358 — 1360 confectum esse opo genuini privilegii minoris (supra nr. 159), post Wattenbachii praeclaram dissertationem (Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen VIII, 95 sq.) iam inter omnes constat. Proponimus, ut iam Pertz, utentes apographo diplomatico autographi tabularii Viadobomensis, cui appendet bulla aurea Friderici I. genuina, quod iam olim paravit b. m. Chmel, collato insuper exemplari Wattenbachii, quod et ipsum authentico nititur. Ea, quae e privilegio genuino petita sunt, litteris minoribus cecidi fecimus, apposis in margine numeris capitum. — Stumpf, Reg. 3754. (P. 99.)

(C.) ¶ In^a nomine sancte et individue Trinitatis amen. Fridericus divina favente clementia Romanorum imperator augustus. ¶ (1) Quamquam rerum commutatio ex ipsa corporali institu- c. 1.
tione possit firma consistere, nec ea que legitime geruntur ulla possint refragacione convelli, ne tamen rei geste ulla possit esse dubietas, imperialis debet intervenire auctoritas. (2) No- c. 2.
verit igitur omnium Christi imperii que et nostri fidelium presens etas et futura posteritas, qua-
liter nos eius cooperante gratia, a quo celitus pax missa est hominibus super terram, in generali
nostra curia Ratispone in nativitate sancte Marie celebrata, in presentia multorum religiosorum
et catholicorum litem et controversiam, que inter karissimum nostram patrum Heinricum ducem
Austrie et inter nepotem nostrum karissimum Heinricum ducem Saxonie diu agitata extitit, super
ducatum Bauarie et super marchia a superiori parte fluminis Anasi terminavimus hoc
modo, quod dux Austrie resignavit nobis ducatum Bauarie et dictam marchiam, quos tenebat.
Qua resignacione facta, mox eundem ducatum Bauarie in beneficium contulimus duci
Saxonie, predictus vero dux Saxonie cessit et renunciavit omni iuri et accioni, quas
habebat ad dictam marchiam cum omnibus suis iuribus et beneficiis. (3) Ne autem c. 4.
in hoc facto honor et gloria patri nostri karissimi aliquatenus minuatur, de consilio et iudicio principum, illustri Wadizlao duci Boemie sentenciam promulgante, quam ceteri principes
approbabant, marchionatum Austrie et dictam marchiam supra Anesum commutavimus in
ducatum, eundemque ducatum cum subscriptis iuribus, privilegiis et graciis omnibus liberalitate
cesarea contulimus predicto Heinrico nostro patrio karissimo, prenobili sue axori Theodora et
liberis eorundem, ob singularem favorem quo erga dilectissimum patrum nostrum
Heinricum Austrie, eius conthoralem prenobilem Theodoram et eorum successores
nec non erga terram Austrie, que clipeus et cor sacri Romani imperii esse dinoscitur,
afficimur, de consilio et assensu principum imperii dictis coniugibus, eorum in eodem

454. ¹⁾ filia *add. plerique codd.*   ^{g)} patris *add. plerique codd.*   ^{h)} Si autem *plerique codd.*
40 ¹⁾ *des. 2. 3.*   ^{k)} ullo *plerique codd.* aliquo 2. 5. 6. 38. 40.   ^{l)} *ex codd.*

455. ^{a)} *littera n. deest.*

ducatu successoribus nec non prefate terre Austrię subnotatas constituciones, concessiones et indulta, auctoritate imperiali in iura plena et perpetua redactas, donavimus liberaliter vigore presencium et donamus. (4) Primo quidem, quod dux Austrię quibus suis^b subsidiis seu serviciis tenetur, nec esse debet obnoxius sacro Romano imperio nec cuiquam alteri, nisi ea de sui arbitrii fecerit libertate, eo excepto dumtaxat, quod imperio servire tenebitur in Vngariam duodecim viris armatis per mensem unum sub expensis propriis, in eius rei evidenciam, ut princeps imperii dinoscatur. (5) Nec pro conducendis feodis requirere seu accedere debet imperium extra metas Austrie, verum in terra Austrie sibi debent sua feoda conferri per imperium et locari. Quod si sibi denegaretur ab imperio, requirat et exigat litteratorie trina vice, quo facto iuste sua possidebit feoda sine offensa imperii, ac si ea corporaliter conduxisset. (6) Dux eciam Austrie non tenetur aliquam curiam accedere edictam per imperium seu quemvis alium, nisi ultro et de sua fecerit voluntate. (7) Imperium quoque nullum feodum habere debet Austrie in ducatu; si vero princeps aliquis vel alterius status persona nobilis vel ignobilis cuiuscumque condicionis existat haberet in dicto ducatu possessiones ab ipso iure feudali dependentes, has nulli locet seu conferat, nisi eas prius conduxerit a duce Austrie memorato: cuius contrarium si fecerit, eadem feoda ad ducem Austrię devoluta libere sibi extunc iure proprietatis et directi domini pertinebunt, principibus ecclesiasticis et monasteriis exceptis dumtaxat in hoc casu. (8) Cuncta eciam secularia iudicia, bannum silvestrium et ferinarum, piscine et nemora in ducatu Austrię debent iure feudali a duce Austrię dependere. (9) Eciam debet dux Austrię de nullis oppositionibus vel obiectis quibuscumque nec coram imperio nec aliis quibuslibet cuiquam respondere, nisi id sua propria et spontanea facere voluerit voluntate: sed si voluerit, unum locare poterit de suis vassallis seu homolegiis et coram illo secundum terminos prefixos parere potest et debet iusticie complemento. (10) Insuper potest idem dux Austrie, quando impugnatus fuerit ab aliquo de duello, per unum idoneum non in enormitatis macula retentum vices suas prorsus supplere: et illum ipsa eadem die seu princeps vel alius quisquam pro alicuius nota infamie non potest impetere nec debet impugnare. (11) Preterea quidquid dux Austrie in terris suis seu districtibus suis fecerit vel statuerit, hoc imperator neque alia potencia modis seu viis quibuscumque non debet in aliud quoquo modo in posterum commutare. (12) Et si, quod Deus avertat, dux Austrię sine herede filio decederet, idem ducatus ad seniore filiam quam reliquerit devolvatur. (13) Inter duces Austrię qui senior fuerit dominium habeant^c dictę terre, ad cuius eciam seniore filium dominium iure hereditario deducatur, ita tamen, quod ab eiusdem sanguinis stipite non recedat, nec ducatus Austrie ullo unquam tempore divisionis alicuius recipiat sectionem. (14) Si quis in dicto ducatu residens vel in eo possessiones habens fecerit contra ducem Austrię occulte vel publice, est dicto duci in rebus et corpore sine gracia condemnatus. (15) Imperium dicto duci Austrię contra omnes suos iniuriatores debet auxiliari et succurrere, quod iusticiam assequatur. (16) Dux Austrię principali amictus veste, superposito ducali pilleo circumdato sero pinnito, baculum habens in manibus, equo assidens, et insuper more aliorum principum imperii, conducere ab imperio feoda sua debet. (17) Dicti ducis institutionibus et destitucionibus in ducatu suo Austrię est parendum; et potest in terris suis omnibus tenere Iudeos et usurarios publicos, quos vulgus vocat Gawertschin, sine imperii molestia et offensa. (18) Si quibus suis^b curiis publicis imperii dux Austrie presens fuerit, unus de palatinis archiducibus est censendus et nichilominus in consessu et incesso ad latus dextrum imperii post electores principes obtineat primum locum. (19) Dux Austrię donandi et depu-

et. c. 5.

tandi terras suas cuicumque voluerit habere debet potestatem liberam, si quod absit sine heredibus liberis decederet, nec in hoc per imperium debet aliquo modo impediri.

(20) Prefatus quoque ducatus Austriae habere debet omnia et singula iura, privilegia et indulta que obtinere reliqui principatus imperii dinoscuntur.

(21) Volumus etiam, ut si districtus et ditiones dicti ducatus ampliati fuerint ex hereditatibus, donationibus, empcionibus, deputationibus vel quibuscumque aliis devolutionum successionebus, prefata iura, privilegia et indulta ad augmentum dicti domini Austriae plenarie referantur.

(22) Et ut haec nostra imperialis constitutio omni exo firma et inconversa permaneat, presentes litteras scribi et sigilli nostri impressione fecimus insigniri, adhibitis idoneis testibus, quorum nomina haec sunt: Pilgerinus patriarcha Aquileie, Eberhardus Salzburgensis archiepiscopus, Otto Frisingensis episcopus, Conradus Pataviensis episcopus, Eberhardus Babenbergensis, Hermannus Brixionensis, Hartuicus Ratisbonensis, Tridestinus episcopus, dominus Vnelfo, dux Conradus frater imperatoris, Fridericus filius regis Conradi, Henricus dux Carinthie, marchio Engelbertus de Hystria, marchio Adalbertus de Staden, marchio Delepaldus, Hermannus comes palatinus de Reno, Otto comes palatinus et frater eius Fridericus, Gebhardus comes de Sulzbach, Rodulfus comes de Swineshad, Engelbertus comes Hallensis, Gebhardus comes de Burchuse, comes de Butthena, comes de Pilstein et alii quam plures.

¶ Signum domini Friderici Romanorum imperatoris invictissimi. ¶ (M.)

Ego Rainaldus cancellarius vice Arnoldi Magontini archiepiscopi et archicancellarii recognovi.

Dat. Ratisbone XV. Kal. Oct. indict. IIII, anno dominice incarnationis MCCLVI, regnante domino Friderico Romanorum imperatore augusto; in Christo feliciter amen; anno regni eius V, imperii II.

INDEX NOMINUM.

SCRIPTISIT IACOBUS SCHWALM.

Maior numerus paginam, minor lineas quinās indicat.

A.

- A. episcopus? 112, 10.
Abate Ildebrandi 333, 45. 334, 1.
de Abenberc comes: Fridericus.
Abraham ep. Frisingensis 633, 20.
Abula *Arila* 457, 1. episcopus:
Dominicus.
Acatus haereticus 566, 10.
Acenensis insula *Castel d'Azana*
217, 30.
Acerranus episcopus: G.
Achein villa *Achim* 86, 35.
Achinus ep. Asisinus 546, 1.
Acianum, Azanum castrum 395, 5.
castellani 392, 20. 393, 5.
Acutus: Mons.
ad duo Adamantes (ad duos Montes)
regio Rom. 677, 20.
Adamus ep. Feltrensis 270, 5.
Adam ep. Taurinensis 537, 25.
Adamus abb. Everac. 191, 15. 192, 25.
Adam Ruscha cons. Cuman. 506, 20.
Adamus notarius 310, 35.
de Adegherio: Albertus.
Adel-Adal-Adil-Al-
Adelbericus princeps Roman. filius:
Iohannes XII. papa.
Adalbero II. archiep. Bremensis 167, 30.
Adelbero, Albero archiep. Treverensis
174, 35. 182, 15.
Adalbero II. ep. Basiliensis 59, 35.
60, 35. 70, 5.
Adalbero III. ep. Basiliensis 174, 40.
Adalbero ep. Brixienis 60, 30.
Adelbero II. ep. Leodiensis 174, 40.
Adelbero ep. Lodunensis 536, 25.
Adalbero I. ep. Metensis 11, 30. 13, 20, 35.
Adalbero III. ep. Meteusis 99, 40.
Adelbero ep. Tridentinus 126, 30.
Albero III. ep. Virdunensis 578, 1.
Adelbero ep. Wirziburgensis 99, 15.
106, 20.
Albero abb. Noemburgensis et Lune-
burgensis 167, 30.
Adelberus diac. eccl. Veron. 95, 5.
Adalpero comes 645.
Adelperius de Burgus 422, 25.
Adhilbero 70, 10.
Albertinus cons. Engub. 309, 25.
Albertinus Sigerii Gualandi 333.
Albertonis: Albertus.
Albertonns Serenus 299, 20.
Adelbertus, Albertus I. archiep. Bre-
mensis 94, 30. 98, 10. 100, 1.
Albertus, Adelbertus I. archiep. Ma-
guntin., cancell. Henrici V. imp.
137, 30. 138. 140, 10. 144, 15. 149, 20.
156, 5. 160, 5. 165, 10.
Adalbertus III. archiep. Salzbur-
gensis 446, 35.
Albertus ep. Brixensis 537, 30.
Albertus I. ep. Frising. 263, 25. 325, 25.
Adalbertus ep. Lauriacensis *i. e.* Pata-
viensis 13, 25. 30. 18, 25.
Albertus ep. Lucernensis 677, 20.
Albertus ep. Mutinensis 578.
Albertus ep. Narianensis 545, 15.
S. Adelbertus, Albertus ep. Pragensis
99, 10; festum 236, 30.
Albertus II. ep. Trident. 222, 20.
226, 20. 270, 5. 685, 10.
Albertus III. ep. Trident. 422.
Albertus ep. Verceilensis 432, 40.
433, 20. 487. 506, 25. 507, 40. 518.
526, 1.
Albertus I. ep. Virdunensis 270, 10.
Adalbertus, Adelbertus ep. Worma-
ciensis 555, 5. 652, 5.
Albertus abb. de S. Apostolo 84, 5.
Adalbertus abb. Clingensis 635, 30.
Adelbertus praep. Aqueusis 214, 35.
Albertus decan. Colon. 203, 30. 206, 1.
Albertus custos Wormac. 322, 35.
Adelbertus cancell. Ottonis II. imp.
43, 25. 41, 5.
Albertus prothonot. Henrici VI. imp.
516, 1. 526, 1. 529, 40.
Albertus notar. Friderici I. imp.
422, 30. 460, 10.
Adelbertus, Albertus I. Ursus, mar-
chio (comes) Aquilonis, de Bran-
denburch, de Staden, de Saxonia
167, 30. 182, 15. 207, 10. 222, 25.
226, 15. 237, 5. 286, 35. 296, 30. 299, 15.
301, 25. 308, 10. 316, 5. 317, 40. 319, 20.
685, 10.
Albertus frat. Murvelli marchionis
508. 509, 35. 510, 30.
Albertus comes de Blandriaco 144, 15.
149.
Albertus comes de Bogen 417, 20. 483, 30.
Albertus comes de Eberstein 338, 20.
387, 30. 408, 20.
Adelbertus comes de Lewenstain
220, 5.
Albertus comes de Spanheim 529, 40.
Albertus comes de Tagesburg 522, 30.
Albertus comes de Werningerothe
516, 5.
Adilbraht comes 70, 10.
Albertus comes 303, 5.
Adelpreht de Elchingen 126, 35.
Albertus de Gronbach 459, 20.
Albertus de Hiltinburch 459, 20.
Albertus frater Conradi de Walehusen
501, 5.
Albertus ministerialis proprius eccle-
siae S. Remigii Remensis 181. 182, 10;
pater 181. miles: Harduwinus.
Adalpreht iudex 646, 5.
Albertus vicecomes Pisan. 477, 5.
Albertus vicedom. Mantuan. 313, 25.
Albertus iudex cons. Laud. 506, 25.
Albertus Bunipertus cons. Nova-
riensis 406, 10.
Albertus de Lavello longo cons.
Brixienis 498, 25.
Albertus de Mairola cons. Medio-
lanensis 434, 45. 435, 1.

- Albertus de Summa (Summo) cons. Cremon., potestas Papiæ 437, 438, 488, 5, 490, 1, 506, 15, 511, 15, 512, 513.
- Albertus de Adegherio index curiæ Ferrariensis 435, 30.
- Albertus Encegnatus index Laudensis 488, 10.
- Albertus de Gavazo Laudensis index 341, 20.
- Albertus Struxius (Struxus) de Cremona imp. aulae index 488, 5, 490, 5, 438, 10, 439, 15, 484, 15, 486, 492, 30, 493, 20, 494, 15, 495, 10, 518, 10.
- Albertus de Travazano notar. 341, 25.
- Albertus Aconis Henrici Mantuan. 313, 30.
- Albertus de Adelburgo 403, 20.
- Albertus Albertonis Pergam. 368, 35, 417, 15.
- Albertus Attonis Pergam. 117, 15.
- Albertus de Bonizo Regiensis 340, 15.
- Albertus Bonusfilii 299, 20.
- Albertus de Burbasio Mantuan. 313, 25.
- Albertus de Cambara (Ganbara Brixienis 341, 35, 368, 35.
- Albertus Cambiator Regiensis 405, 10, 417, 25.
- Albertus de Castello 167, 35.
- Albertus Dianus 420, 1.
- Albertus de Grogngeno 403, 20.
- Albertus de Grossa Mantuan. 313, 25.
- Albertus de Lampignano Mediolanensis 506, 15.
- Albertus de Mapello Pergam. 117, 10.
- Albertus de Oliva Mantuan. 313, 25.
- Albertus de Opicone Mantuan. 313, 30.
- Albertus Pavo 324, 20.
- Albertus Rendesmule 476, 20.
- Albertus de Ripa 422, 25.
- Albertus Rubens Mantuan. 313, 25.
- Albertus de Turri Mantuan. 313, 25.
- Albertus Walandi Pisannus 477, 5.
- Adelbertus 633, 15.
- de Adelburgo: Albertus.
- Adaldagus archiep. Hammaburgensis 13, 15, 30, 26, 10.
- Adelmus II. ep. Reginus 174, 10.
- Adelelmus comes 2, 10.
- Adelgerus ep. Istriensis *v. c.* Tergestinus 95, 1.
- Adalgerus archidiacon. Aquileiensis ecclesiae 84, 20.
- Adelger de Curte servitor 679, 5.
- Adalgisus ep. Aquensis 18, 30.
- Adalgisus, Adelchis dux Longob., fil. Desiderii regis 659, 5, 668, 20, filius: Grimaldus.
- Adalgotus ep. Curiensis 203, 30.
- Adelhardus ep. Regenensis 18, 30.
- Adalardus comes 2, 10.
- Adelardus Mantuanus 313.
- Adelheida coniux Ottonis I. imp. 36, 20, 38, 20, 40, 10, 43, 35, 45, 15, 675, 5, filius: Otto II. imp.
- Adelhogus, Adolous praep. Goslar., ep. Hildensemensis 321, 10, 459, 20.
- Adilman 70, 10.
- Adalwardus ep. Fardunensis 3, 10, 4, 15.
- Adobatus Butraffus (Bultraffus) cons. Mediolan. 406, 5, 417, 5, 418, 10, 431, 20.
- Adolfus I. archiep. Colon. 530, 1.
- Adolfus abb. Herfeldensis 386, 10.
- Adolfus comes 175, 1.
- Adolfus dapifer S. Petri Wormaciensis 206, 5.
- Adrianus *Adria* 25, 1, 67, 15, episcopus: Petrus.
- S. Adriani eccl. Rom. card. diaconus: Cinthius.
- Adriannus I. papa 25, 35, 68, 20, 659, 660, 665, 35, 666, 15, 668, 15.
- Adrianus IV. papa 214, 20, 215, 15, 229, 15, 234, 25, 232, 1, 233, 5, 253, 20, 254, 20, 258, 15, 259, 30, 260, 262, 45, 263, 35, 267, 25, 269, 10, 351, 15, 363, 10, 587, 20, 590, 40, 592, 15, cancellarius: Rolandus.
- Adrianus presbiter S. Laurentii eccl. Rom. 533, 20.
- Adrianus presbiter S. Mariae eccl. Rom. 533, 15.
- Addua, Abdua, Adua fl. *Adda* 298, 20, 315, 15, 348, 20, 402, 5, 414, 25, 429, 20.
- Advocatus, Advocatorum: Iohannes, Vivianus, Wido.
- S. Aegidii *St. Gilles* 576, 15; abbas 578, 5; comes 274, 10.
- Aegidius de Caprariis Veron. 439, 15.
- Aegidius, Gilius de Dovaria, Duvara cons. Cremon. 296, 30, 299, 10, 427, 25.
- Aegidii de Prando parentes 399, 30.
- Aegyptii 231, 35.
- Aelon villa *Aillon* 457, 1.
- Africana synodus 75, 15.
- Agadus: Bonizo.
- Agapitus II. papa 8, 15, 11, 13, 10, 14, 10, 16.
- S. Agathae ecclesia de burgo Cremonae 355, 5; refectorium 428.
- S. Agathae monasterium Rom. 261, 35.
- S. Agathae S. *Agatha de Goti* episcopi: Bernhardus, Iacobus, Iohannes II.
- de S. Agatha: Ribaldinus, Sigefridus.
- Agathense concilium 670, 5.
- Aggareni, qui Longobardi vocabantur 668, 5.
- Agnanum castell. Eugubini episc. 310, 1, 473, 35.
- Agnellus index Mantuan. 313, 35, 405, 5, 417, 20.
- Agolasca *v.* Angulascum.
- Agripennis 457, 1.
- de Aicarda: Henricus.
- Aicardus ep. Parmensis 301, 20.
- Aycardus de Vegianno 380, 25.
- Aitfredus ep. Ferentin. 52, 25.
- Aylardus ep. et abb. S. Pauli Romae 515, 5.
- Aimerardus archipresb. Rom. 266.
- Aimericus cancell. militum Templi 578, 15.
- Ayrardus ep. Maurianensis 577, 30.
- Airioldus II. ep. Chusinae 52, 30.
- Airolldus Pocalodhus Laudensis 511, 15, 512, 15.
- Aistulphus rex Longobard. 659, 668, 10.
- Aitingen 126, 20.
- Alamannia, Alemannia, Alamania, Alomania, Allamannia, Alimannia *Deutschland* 208, 10, 248, 10, 252, 10, 300, 25, 303, 30, 397, 35, 401, 10, 413, 15, 520, 10; Alamanni 379; principes 242, 25, 271, 40, 284, 15, 361, 10, 368, 10, 475, 20; usus et consuetudo 154, 5.
- Alamannia, Alemannia *Schwaben* 561, 25, 610, 5, 652, 5; principes 610, 5, dux: Berthaldus II. de Zaringia.
- Alardus ep. Cameracensis 425.
- Alardus Tornacensis fil. Cononis 616, 15.
- Alatrinensis, Alatrinus *Alatri* episcopus 263, 5, episcopus: Iohannes.
- Alba (Pompeia), Albenses 360, 30, 408, 1, 418, 5, 595, 5; episcopus 577, 25, episcopi: Constantinus, Obertus, Benzo, Roboaldus.
- Alba de Monte de Oca 154, 25.
- de Alba terra, beneficium Harduini militis 181, 35.
- Albanenses episcopi: Eustacius, Gregorius, Iohannes, Teubaldus II, Bonifacius, Hugo, Albinus.
- de S. Albano abbas: Gerbertus.
- Albanus Roderici de Masella Hispan. 456, 35.
- de Albech comes: Conradus.
- Albericus card. presb. S. Savinae 572, 30, 573, 5.
- Albericus ep. Cananus 61, 1, 76, 25, 84, 1.
- Albericus ep. Laudensis 270, 10.
- Albericus ep. Osenbrugensis 99, 30.
- Alberico ep. de Regio 368, 1.
- Albericus capellan. Henrici II. regis 60, 5.
- Albericus vasallus Egilberti ep. Frisingensis 616, 1.
- Albrich index cura filio 646, 5.
- Albrius de Capriano Brixienis, 417, 10.
- Albericus de Canriano Brixienis, 340, 10.
- Albericus Ermizonis 299, 20.
- Albericus de Petri Leonis 654, 25.
- Albericus Rappus Papiensis 438, 25.
- Albericus ep. Maceriae 667, 1.
- Albigani, Albingo curia regia *Albinga* 360, 30, 649, 5, episcopus: Erimbertus.
- Albinus ep. Albanensis 593, 30, 595, 5.
- Albinus ep. Bresenonus *Brixen* 38, 20.
- Albiola, Albiolenses, Albiionenses *prope Malamocco, hodie non existat* 33, 5, 35, 10, 42, 30, 124, 15, 155, 15, 171, 1, 212, 25, 376, 40, 529, 5.

- ultra Albim provincia 206, 30.
 Albizellus cons. Pisan. 333, 35.
 Albonectus Baglioni 333, 45.
 Albonii comitatus 464.
 Albuinus ep. Bellunensis 84, 1.
 Alboinus ep. Sabionensis 633, 20.
 Alborum castrum 676, 10.
 Albus: Ugo.
 Alcena v. Altena.
 Alcherius cons. Pisan. 333, 35.
 Alcherius Bonnsvicinus Mediolanensis 431, 25.
 Alcherius: Ugitionus.
 Aldebertus ep. Pensarensis 52, 30.
 Aldebertus ep. 52, 25.
 Aldefonsus VIII. rex Castellae et Toleti 453, 454, 455, 456, uxor: Alienor; filia: Berengaria; merinus: Lupus Didaci; senescalcus: Rodericus Gutteri.
 Alfonsus, Amfusus I. comes Provinciae 304, 20, 307, 1.
 Alfonsus comes Tolosanus 579, 10.
 Aldenardum *Oudenaarde* 616, 25.
 Aldembure, Aldembure, Antiqua urbs *Oldenburg* 501, 30, 502, 15; episcopus 207, 1; episcopi: Benno, Reginaldus, Stephanus.
 Alderius de Goso Mantuan. 313, 20.
 Aldevrandus de Puteo Baroneio Mantuan. 313, 25.
 Aldibrandius comes 303, 5.
 Aldo ep. Placentinus 148, 5.
 Aldo diac. SS. Sergii et Bachi 143, 15.
 Aldo diac. Rom. 573, 10.
 Aldrigetus fil. Ararh 426, 10.
 Aldulfus ep. Carleolensis? 578, 1.
 de S. Alexandro: Oprandus.
 Alexander I. papa 569, 10.
 Alexander II. papa 119, 15, 552, 1.
 Alexander III. papa, Rolandus card. presb. S. Marci, cancell. Adriani IV. papae 201, 10, 203, 1, 230, 20, 232, 10, 233, 15, 234, 35, 255, 25, 256, 20, 258, 259, 260, 20, 261, 5, 262, 263, 35, 264, 265, 267, 268, 305, 10, 315, 316, 20, 317, 318, 1, 319, 342, 15, 350, 351, 352, 353, 20, 354, 357, 35, 362, 363, 364, 366, 367, 368, 5, 370, 30, 371, 372, 15, 373, 5, 580, 10, 581, 582, 10, 583, 584, 589, 10, medicus: T.
 Alexander ep. Leodiensis 578.
 Alexander subdiac. Roman. eccl. 144, 1.
 Alexander cons. et rector de Mantua 406, 1.
 Alexandria, Palea, Alexandrini 310, 341, 342, 20, 343, 10, 345, 1, 349, 5, 361, 1, 368, 40, 393, 20, 395, 20, 399, 1; locus quem Paleam vocant 310, 25, consul: Saccus de Strata.
 Alexandrinus Mantuanus 417, 20, 418, 10.
 S. Alexii in monte Aventino eccl. Rom. abbas cum monachis 261, 20.
 Alexius III. imp. Byzant., Graecus 524.
 Alfanns archiep. Salernitan. 545, 1, de Alferio: Valla.
 Algarus ep. Constanc. *Contances* 578, 1.
 Algisins archiep. Mediolan. 425, 30, Alica loc. Pisan. 473, 40.
 Alienor uxor Aldefonsi VIII. reg. Castellae 454, 20, 456, 20.
 Alifane *Alife* episcopus: Arechis.
 Alimur 70, 10.
 Aliprandus iudex Mediolanensis 511, 20, 513, 25.
 Allo vexillifer 296, 40.
 Almacanum civitas *Almazan* 457, 1.
 Almannus de Provi 424, 1.
 Alpes 304, 20, 307, 1, 331, 30, 679, 10, Alpes *intra Tolitanum et Castellae regnum* 457, 1.
 de Alpheim: Heimricus.
 Alsatia, Elisantia *Elsass* 64, 5, 610, 5; Alsatiensis 612, 10; ducatus 633, 10, dux: Fridericus III. dux Sueviae.
 de Altena (Alcena) comites: Herardus, Fridericus.
 Altebure curia regia 647, 10.
 de Altendorf, Altindorf, Aldinthorph comes: Heimricus.
 Altensteda curia regia *Allstedt* 647, 10.
 Altheim *Hohenthalheim* 620, 10.
 Alfinus episcopus: Damianus.
 Altitudo *die Hohe* 383, 5.
 Altus: Mons.
 Altwinus ep. Brihsinensis 120, 15.
 Alvisus ep. Atrabat. 578, 1, 617, 20.
 Alzatus: Ardilio.
 Amalfia, Amalfitanis 599, 5, 594, 20, 676, 10; ecclesiae suffraganei 517, 35, archiepiscopi: Petrus, Maurus, Dionysius.
 Amantius diaconus Rom. eccl. 544, 30.
 Amatus cons. de palacio Vaticano 677, 15.
 Amaya civitas 454, 25.
 Ambianensis episcopus: Deroldus.
 S. Ambrosii vexillum Mediol. 281, 30.
 Ambrosius II. ep. Bergamensis 83, 25, 91, 40.
 Ambrosius II. ep. Laudensis 94, 40.
 Ambrosius cancell. Ottonis I. imp. 37, 1.
 Ambrosius de Scandolaria cons. Cremonensis 356, 15, 134, 30, 137, 5.
 Amelium, Amelia, Ameria *Amelia* 24, 40, 67, 5, 461, 10, 675, 25.
 Amelricus archidiaec. eccl. Veron. 95, 5.
 Amelricus de Cavigano 422, 25.
 Amelricus de Wormisdorp minist. S. Petri Wormaciensis 206, 5.
 de Amestel: Egbertus.
 Amfusus comes v. Alfonsus comes Provinciae.
 Amianus, Amianenses *insula Venet., hodie non existat* 33, 5, 35, 10, 40, 35, 42, 30, 122, 25, 124, 15, 153, 25, 155, 15, 172, 15, 174, 1, 210, 35, 212, 25, 375, 5, 376, 40, 527, 15, 529, 5.
 de Amica: Iacobus.
 Amicho archidiaec. 579, 10.
 de Aminenbere: Conradus.
 Amiternum *Amiterno* 25, 25, 68, 10.
 Amizo Batalia Placentinus 288, 35.
 Amizo Sacco Placentinus 288, 35.
 Amnrianas, Amurianenses, Marianenses *Murano* 33, 1, 35, 10, 40, 35, 42, 30, 122, 25, 124, 15, 153, 20, 172, 15, 210, 35, 375, 5, 527, 15.
 An. thesaurar. Cameracensis 328, 20.
 Anacletus II. antipapa, Petrus Leonis, filius Petri Leonis 167, 168, 10, 268, 15.
 Anagnia, Anagninus 230, 30, 263, 10, 676, 5, episcopi: Iohannes, Benedictus.
 Anagninus: Iohannes card. subdiaec.
 S. Anastasiae cardinalis: Cono.
 S. Anastasiae eccl. Rom. archipresb. 261, 40, presbiter: Dominus.
 de S. Anastasio abbas: Franco.
 Anastasius card. presb. S. Clementis 143, 10, 572, 30, 573, 1.
 Anastasius archiep. Ungrorum 60, 35.
 Anatus, Anesus, Anasis fl. *Enus* 222, 30, 683.
 Anclimus de Rodis 579, 10.
 Ancona, Anconenses 25, 5, 33, 1, 40, 30, 56, 15, 67, 15, 122, 20, 153, 20, 172, 10, 210, 30, 375, 1, 527, 10, 675, 25; episcopus 577, 20; Anconae, Anconitanensis, Anconitana marchia, Marchia, Marchiani 297, 25, 339, 20, 310, 10, 311, 312, 319, 15, 361, 5, 368, 373, 5, 403, 20, 405, 430, 431, 5, 496, 40, 497, 500, 531, 577, 20, 585, 5; Marchiae rectores 581, 25, marchiones: Conradus, Marewardus de Anwilre.
 S. Anderii: Portus.
 Andernaca curia regia 648, 5.
 de Andesse comes: Berhdolfus III.
 de Andito: Antoninus (Antulinus), Bonizo.
 S. Andreae abbates: Iohannes Gaetanus, Stephanus.
 S. Andreae ecclesia in Chintica de Casamulia 333, 25.
 S. Andreae eccl. Colon. praepositus: Arnoldus.
 S. Andreae monasterium *prope Fium* 148, 35.
 S. Andreae Wormaciensis praepositi: Arnoldus, Conradus.
 Andreas card. presb. patriarchio Laterani 677, 5.
 Andreas ep. Laudensis 537, 25.
 Andreas ep. Nomentanus 677, 1.
 Andreas ep. Traiectensis 174, 35.

- Andreas scolast. Spir. 446, 25, 448, 1.
 Andreas mag. scholarum 336, 45.
 Andreus comes: Rogerius.
 Andulfus ep. Fertranus 545, 20.
 de Anecke, Anekes *Andechs* comes:
 Berchtoldus III. marchio Istriae.
 Aneräst curia 205, 40.
 de Anfurde: Fridericus.
 S. Angeli castellum 138, 5.
 de S. Angelo monasterii abbas:
 Teobertus.
 S. Angeli cardinalis: Gregorius.
 S. Angeli: Mons.
 de Angelo: Henricus.
 Angelus archiep. Tarentinus 529, 40.
 Anglia 253, 40, 255, 40; Anglorum
 ecclesia 254, 5, reges: Willelmus I.
 Henricus II. Richardus I.
 Anguillarie lacus *Anguillera* 178, 10.
 de Annara: Eclinius.
 Anno ep. Mindensis 357, 1.
 Anno ep. Wangionensis 18, 20.
 Anricus v. Henricus.
 Anselmus ep. Astensis 270, 10.
 Anselmus ep. Brandenburgensis
rectus Havelbergensis 167, 30.
 Anselmus ep. Cuman 488, 5, 490, 1.
 Anselmus ep. Havelberg, 167, 30,
 174, 35, 179, 35, 201, 15, 203.
 Anselmus ep. Lucensis 545, 20.
 Anselmus marchio de Bosco 345, 1.
 Anselmus camerarius et ministerialis
 regni 203, 35.
 Anselmus de Dovaria cons. Cremon.,
 rector Lombardiae 299, 10, 340, 15,
 341, 1.
 Anselmus de Ardegone Mantuan.
 313, 30.
 Anselmus de Concerano de Cesaria
 408, 15.
 Anselmus de Posterula 579, 15.
 Anselmus de Summaripa Laud. 118, 1.
 Ansfredus ep. Traiectensis 58, 20, 60, 30.
 Ansfredus comes 633, 15.
 Antesa *Andasenhofen* 66, 30, 68, 1.
 Antiochenum concilium 568, 20, 569, 10,
 571, 25.
 Antipolitanus *Lutibes* episcopus:
 Mainfroi.
 Antiqua urbs v. Aldenburg.
 S. Antonini ecclesia Placentiae 405, 1.
 praepositus: Petrus Diani.
 Antoninus, Antulmus de Andito de
 Placencia potestas Bononiae 406, 5,
 417, 25, 50, 418, 10, 518, 25.
 Antonius II. ep. Brixiensis 18, 30.
 Antonius de Granzis Cremensis
 506, 20.
 Apenninus mons 224, 30, 297, 25.
 S. Apollinaris eccl. Rom. archipres-
 biter 261, 30.
 de S. Apostolo abbas: Albertus.
 SS. Apostolorum cardinaliae Rom.
 clerici 261, 25, cardinales pres-
 biteri: Gregorius, Hildebrandus,
 Pandulfus.
 Apoxacinus advocatus Brixiensis 511, 20,
 513, 20.
 de Appia via: Savinus.
 Appianum loc. Pisan. 473, 40.
 de Appia petra 675, 10.
 Aprutiensis *Tiramo* episcopus: Pe-
 trus.
 Apulia 223, 20, 224, 20, 283, 20, 284, 15,
 285, 30, 293, 30, 294, 25, 295, 30, 303, 1,
 310, 15, 471, 20, 475, 176, 30, 481,
 482, 30, 492, 5, 579, 1, 585, 1, 589,
 590, 593, 40, 591, 675, 30; Apuliae
 caput 676, 10; Apuliae et Calabriae
 ducatus 258, 30; episcopi 538, 40,
 573, 15; expeditio 313, 30; regnum
 482, 5, dux: Rogerius, fil. Tau-
 credi; comes: Rogerius; legatus
 v. Italia.
 Aquensis *Air* episcopus: Odalricus.
 Aquis, Aquenses *Aequi* 360, 30, 408, 1,
 episcopi: Adalgisus, Guiliel-
 mus, Guido III, Wala.
 Aquilegia 94, 30; Aquilensis eccle-
 sia, metropolis totius Veneciae 84;
 patriarchae 84, 25; suffraganei
 269, 35, patriarchae: Maxentius,
 Popo, Eberhardus, Henricus, Pere-
 grinus I, Udalricus II, Gotho-
 fredus; archidiaconus: Adal-
 gerus.
 Aquilonis marchiones: Bernhardus I,
 Albertus I Ursus.
 Aquinum, Aquiniensis *Aquino* 25, 15,
 67, 30, 676, 5, monasterium: S.
 Benedicti.
 Aquisgranum, Aquisgrani *Aachen*
 179, 15, 191, 30, 193, 15, 224, 1, 331;
 curia regia 618, 5, praepositi:
 Adelbertus, Ar.; decanus: R.;
 advocatus: Willermus.
 Aquis: Henricus, Guillelmus.
 Aquitania 253, 1; ecclesiae 548, 20;
 episcopi 577, 15, legatus: Girar-
 dus ep. Engolismensis.
 Ar. praepositus Aquensis 328, 30.
 Arabum schola Romae 667, 40.
 Arardi filius: Aldrigetus.
 Arbinum *Arpino* 25, 15, 67, 30.
 Arces 25, 15, 67, 30.
 de Archamare gnatio: Oprandus.
 S. Archangeli monasterium Bono-
 niae 676, 15.
 de Arcu: Odolricus.
 Arcuatum v. Arquatum.
 de Ardeatina via: Romulus.
 Ardericus ep. Vercellensis 83, 25.
 Ardiens de Sala potestas Landae
 406, 1.
 Ardericus de Bonate index Mediolan.
 405, 5, 417, 5, 431, 25.
 Ardericus de Modoccia 490, 5.
 Ardericus index 655, 25.
 Ardicio de Pladana card. diae. S.
 Theodori 268, 7, 367, 40, 581, 1.
 Ardicio I. ep. Cumanus 174, 40, 203, 30,
 577, 25.
 Ardicio praepos. maior. eccl. Placent.
 405, 1.
 Arditiio confanonerius 439, 15.
 Arditiio Alzatus Vercellensis 507, 45.
 de Arditiione: Gerardus.
 de Ardegone: Anselmus.
 Ardecionis: Bernardus.
 Arditiionis, Ardicionis: Gerardus.
 Arduinus v. Hartwinus et Wort-
 winus.
 Arduus ep. Gebennensis 270, 10.
 Arebalum *Arvalo* 457, 1.
 Arechis ep. Alifane 546, 5.
 Arelas, Arelata, Arelatum, Arela-
 tensis civitas *Arel* 285, 45, 294, 25,
 295, 35, 304, 25, 305, 307, 476, 40,
 481, 35, 482, 40; archiepiscopus et
 ecclesia 304, 30, 307, 5; concilium
 19, 40; archiepiscopi: Ragin-
 baldus, Bernardus, Sylvius.
 Aretina civitas *Arrezzo* 669, 5, epi-
 scopi: Hugo, Teudaldus, Boia-
 nus, Maurus.
 Argelata 531.
 Argentarii mons 676, 1.
 Argentarium rivum regio Rom.
 677, 20.
 Argentina 179, 30, 461, 25; civitas
 quae vulgari nomine Strasburge
 vocatur 61, 5, episcopi: Riqui-
 nus (Rihwinus), Uodo IV, Herken-
 baldus, Werinbarius I. (Wicilinus),
 Eberhardus I, Rudolfus, Hein-
 ricus I, Conradus II; praepositi:
 S. Thome; praepositi: Frideri-
 cus; canonici: Arnoldus, Fri-
 dericus.
 Arhusensis episcopus: Reginbrandus.
 Aribertus v. Heribertus.
 Aribu, Harpo archiep. Moguntin.
 80, 5, 81, 30, 83, 25, 86, 635, 25; archi-
 capellanus Conradus II. 679, 15.
 Ariminum, Ariminenses, Rimini 25, 5,
 32, 45, 40, 30, 67, 15, 97, 1, 122, 20,
 153, 20, 172, 10, 210, 30, 301, 5, 342, 15,
 360, 30, 371, 40, 527, 10; ducatus
 675, 25; episcopus 368, 1, epi-
 scopi: Humbertus, Opizo II.
 Arlagon civitas 454, 25.
 Arlottus consul et rector de Mutina
 406, 1.
 Arlottus index Mutin. 417, 25, 418, 10.
 Arlotus Mantuanus 313, 25.
 de Arnisberch comites: Godefridus I,
 Henricus.
 de Arnesteine: Walterus.
 Arnetum *Arnedo* 457, 5.
**Arnoldus, Arnaldus, Ernoldus, Arn-
 nolt, Arnolfus, Arnulfus, Ari-
 nulfus, Arnolf**
 Arnoldus II. archiep. Colon., cancell.
 Conradi III. reg., praep. maior. eccl.
 Colon. 182, 20, 185, 1, 187, 191, 30,
 193, 203, 30, 201, 205, 213, 25, 214, 30,
 217, 25.

- Arnoldus archiep. Maguntin., cancell. Frid. I. imp. 199, 15. 203, 35. 206, 10. 222, 30. 226, 228, 45. 229, 1. 237, 10. 265, 25. 269, 30. 685, 15.
- Arnulfus II. archiep. Mediolan. 51, 1.
- Arnaldus archiep. Narbon. 577, 15.
- Arnulfus archiep. Remensis 536, 20.
- Arnoldus I. archiep. Trevirensis 338, 15. 340, 35. 365, 15. 367, 20. 368, 20. 371, 5. 372, 15. 377, 30. 386, 5. 387, 20.
- Arnulphus ep. Cusentinus 546, 1.
- Arnoldus ep. Cremonensis 120, 10.
- Arnolfus ep. Halberstat. 60, 20. 63, 5.
- Arnulfus ep. Isolensis 91, 15.
- Arnoldus ep. Osnaburg. 386, 10. 387, 20. 466, 10.
- Arnaldus ep. Patavinus 95, 1.
- Arnoldus ep. Pergamensis 120, 10.
- Arnolfus II. ep. Spirensis 165, 10.
- Arnaldus, Arnulfus I. ep. Wormatiensis 95, 1. 99, 15.
- Arnoldus, Ernoldus abli. Hersfeldensis 70, 5. 80, 35. 86, 30. 635, 25.
- Arnoldus maior praepos. Magunt. 336, 40. 389, 35.
- Arnoldus praepos. eccl. S. Andreae Colon. 206, 1. 324, 10.
- Arnoldus decan. Spirensis 336, 45.
- Arnoldus canonic. Argentin. 522, 25.
- Arnulfus marchio 633, 20.
- Arnolfus comes 645, 35.
- Arnoldus de Biberbach 199, 15. 286, 40.
- Arnolf de Goldenbach 126, 35.
- Arnoldus de Hornberch 516, 5. 529, 40.
- Arnaldus de Nürimbergha 518, 30.
- Arnoldus de Rotenberch dapifer Conradi III. regis 185, 1.
- Arnaldus Barbavaria potestas Placentinus 309, 30. 348, 35.
- Arnoldus Placentinus index 501, 5.
- Arnoff index 646, 5.
- Arnaldus Flotte 338, 25.
- Arnaldus de Mariola Mediol. 431, 20.
- Arnaldus Pelicarius Mantuan 313, 25.
- Arnaldus, Arnaldus Strictus Placent. 105, 5. 106, 10. 420, 1. 488, 10. 490, 5. 506, 20. 518, 10. Frater: Iacobus.
- Arnolf 27, 5.
- Arnoldus 626.
- Arnus fl. 283, 5. 473. 474, 10.
- Arnusti filius: Bezolinus.
- Arquatium, Arcuatium castrum 348, 35. 398, 35. 401, 35. 411, 5; de Arquada, Archata, Arquada castellani 392, 30. 394, 35.
- Arsis insula 676, 5.
- Arthemans, Artemanus c. Hartmannus.
- Artichellus de Verona 406, 1.
- Artoldus archiep. Remorum. 8, 15. 13, 15. 35. 11, 30. 16, 35.
- Arundensis ep. c. Arhusensis.
- Asagitus de S. Nazario 511. 512, 15.
- Aschabinnus comes, advocatus in Strubingen 126, 15.
- Ascafenbure, Aschaffenburg 225, 35. 336, 30.
- Ascelinus ep. Bavenberg. 99, 15.
- Ascelinus ep. Eldinensensis *Hildesheim* 99, 25.
- Asiche 632, 1.
- Asinatenses *Assisi* episcopi: Achinus, Clarissimus.
- Assalinnus de S. Nazario 299, 20.
- Asta, Aste, Ast, Astenses *Asti* 294, 25. 360, 30. 379. 380. 403, 25. 408, 1. 418, 5. 506, 1; consules 481, 40; districtus 380, 5; episcopatus 93, 15. episcopi: Petrus II, Wibertinus, Udo II, Willelmus II, Otto IV, Anselmus; praepositus: Gandulfus.
- Astudello *Astadillo* 454, 25.
- Astulfus ep. Vicentinus 94, 45.
- Atencia civitas *Atienza* 457, 1.
- Atestens episcopus: Roilfredus.
- Athenis 676, 15.
- Aticiae insula 676, 1.
- Atrebatensis *Arras* episcopus: Alvisus.
- Attelanus *Aversa* episcopus: Godelfridus.
- Atto ep. Pistoriensis 577, 25.
- Atto II. ep. Senogaliensis 577, 10.
- Atto ep. Theatensis 545, 5.
- Atto Ficianus consul et rector de Pergamo 406, 1. 417, 10. 418, 15.
- Atto index 646, 5.
- Atto de Monte Barranzonis 655, 30.
- Atto de Pergamo 492, 30.
- Attonis: Albertus.
- S. Andomari *St. Omer* ecclesia 617, 1.
- Audomarensis: Guilelmus.
- Augia monasterium *Reichenau* abbas 633, 25. abbates: Berno, Udalricus, Thiethelmus.
- de Augulasco, Agolasea, Olasea castellani Terdon. 392. 394, 35.
- Augusta (Vindelicorum), Augustenses *Augsburg* 18, 15. 383, 20. 384, 10; nomina XVII canonicorum 126, 35. episcopi: Udalricus, Henricus I, Bruno, Henricus II, Sifridus II, Hermannus, Conradus, Hartwicus I; advocatus: Manegoldus.
- Augustinensis *Aosta* episcopus 577, 25.
- Augustidunensis, Eduensis *Auton* episcopi: Hageno, Henricus.
- S. Augustinus 565, 20.
- Aulae regiae monasterium 676, 15.
- Auraciensis *Orange* episcopus: Guilelmus.
- de Aurelia via: Remigius.
- de Aureo fonte: Iobianus.
- de Aurilia: Enrichus.
- Aurius Aurius Venetus 171, 35.
- Ausimui, Auximon, Auximanus *Osimo* 25, 5. 56, 20. 67, 15. 379, 1. episcopus: Guarnerius.
- Austria 359, 15; marchia, ducatus, marchionatus 222. 683, 30. 684. 685. marchio: Leupoldus III; duces: Henricus II. Isomirgott, Liupoldus V, Henricus frater Liupoldi V.
- Antisiodorum *Aucerre* 9, 45.
- Auxitanus *Aux* archiepiscopus: Guilelmus.
- Aventinus mons 167, 15.
- Aveutino prima regio Rom. 678, 1.
- Avilana curia regia *Ariglianu* 619, 1.
- Aviniona, Avinionensis 301, 25. 307, 1. episcopi: Benedictus, Laugerius.
- Azanum c. Acaianum.
- Azo ep. Fullienensis 545, 15.
- Azo marchio de Este 426, 15.
- Azo comes de Moso 497, 30.
- Azo confanonerius cons. Brix. 498, 25.
- Azo de Vico Instino cons. Placent. 406, 10.
- Azo notarius 485, 15. 486.
- Azolinus filius Rodulfi 633, 10.
- de Azone: Ugolinus.
- Azonis Henrici: Albertus, Ugo.

B.

de Baarbentum: Nicholaus.
de Balbo: Leonardus.

Babenberc, Pabenberch, Baveberg 59, 25. 81, 35. 178, 5. 225. 314, 15; Babenbergensis clericus 652, 15; episcopatus, episcopium 60, 10. 66, 30. 68. episcopi: Eberhardus I, Suiterus (Clemens II.), Ascelinus (Hartwicus), Rubertus, Otto I, Eberhardus II, Hermannus II, Otto II.

Babienses 153, 25.

Babo abb. de S. Emmeramo 126, 30.
de Baden comes: Werneherus; marchio: Hermannus III.

Badoarius Venetus 40, 10.

Baglioni: Albionectus.

de Bagnara, Bagnaria castellani 392. 394, 35.

Bagnolium, Bagnolum 395, 10; castellani 392, 25. 393, 5.

S. Balbinae eccl. Rom. card. presbiter: Vitalis; presbiter: Leo.

Balbus: Bernardus, Vercellinus.

Baldericus ep. Traiect. 2, 5. 13, 20, 30.

Baldewinus archiep. Bremensis 351, 35. 363, 35.

Balduinus archiep. Salcburg. 95, 1. 99, 25.

Balduinus scriptor curiae Heinr. VI. imp. 518, 30.

Baldunius IV. Barbatus comes Flandriae 616, 25.

Baldunius V. comes Flandriae 616, 30.

Baldunius VI. comes Flaudriae 600, 25.

- Baldwinus VII. comes Flandriae 616.
 Baldwinus II. fil. Richildis comitissae
 Hannoniae 650, 20.
 Baldwinus III. comes Hanoniensis
 133, 15, 617, 5.
 Baldwinus V. comes Haynensis,
 Hennacensis 423; homines 424, 1,
 465, 15.
 Baldwinus Calvus 424, 25.
 Baldwinus Cesariensis 506, 20.
 de Balduino: Ugo.
 de Baldeonis: Guidottus.
 Baldolfus archiep. Tarentus. 60, 35.
 Balenses 676, 10.
 Baldmannus ep. Firmanus 270, 10.
 Balneum regis *Baynora* 25, 10, 67, 20,
 570, 1; Balneoregensis episcopus
 577, 20, episcopus: Ingo.
 de Balnhusen: Conradus.
 Balva *Valva* 25, 25, 68, 10; episcopus:
 Dominicus.
 Balyense, Balnense territorium *Balba*
 25, 5, 67, 15.
 Balzum *Baue* 305.
 de Balzio, Banzio: Hugo, Gislebertus.
 Balzzo ep. Spirensis 633, 5.
 Bambo ep. Pensauriensis 577, 20.
 de Bapinheim marscalcus: Henricus.
 Barani laeus 675, 30.
 Barbatius: Baldwinus IV.
 Barbararia: Arnaldus.
 Barballa 283, 5, 473, 30.
 de Barco: Wilhelmus.
 Barcelonaensis comes: Raimundus Berengarius IV.
 Bardo archiep. Moguntinensis 88, 20,
 99, 10.
 Bardonis: Mons.
 Bargonni 468, 35, 469, 1, 470, 3,
 471, 35, 472, 10.
 Bari, Barum 514, 30, 675, 30.
 Barenis: S. Nicolaus.
 Barium 402, 10, 414, 25.
 Baroneio, de Pateo: Aldevrandus.
 Barozius de Burgo Cremon. 437, 5.
 Barrazonis *r. de Monte*.
 Barro presbiter capellanus de cardinalia
 S. Marci Rom. 262.
 S. Bartholomei ecel. Rom. archipresbiter
 261, 35.
 Bartholomeus de Verellis rector
 406, 5.
 Basavetula, Baxavecla Cremonensis
 511, 20, 513, 15.
 Basiliensis ecclesia 387, 5, 388, 35,
 389, 5; ministeriales 181, 30, episcopi:
 Wichardus, Adalbero II., Theodericus,
 Burchardus, Adelbero III., Ortlieb,
 Ludowicus, Hugo, Henricus I.; advocatus:
 Wernerus.
 Basiliadus curia regia *Basalazzo?*
Basiglio? 649, 10.
 S. Basoli coenobium 9, 15, 10, 30.
 Bassanus: Bombellus.
 Bazanus: Ottobonus.
 S. Bassianum castr. 297, 35; homines
 298, 1.
 Bassignana 108, 10.
 Basso Romanus 262, 10.
 Batalia: Amizo.
 de Bangio: Urriens.
 Bavaria, Bajoria, Bawaria 220, 20,
 222, 15, 561, 20, 648, 10, 649, 1; Bawarie,
 Baidaricus ducatus 222, 1, 385, 25,
 679, 1, 683, 25; Baidarica lex 645,
 30; Baidarica provinciae comites et
 iudices 645, 15, duces: Henricus III.,
 Welfo IV., Welfo V., Henricus VIII.,
 Henricus IX., superbus, Henricus X.,
 Leo, Henricus Isomirgott, Otto I.;
 comites palatini: Otto I., Otto II.,
 Edux, Fridericus; comes: Berengaricus.
 de Bavaria: Sigebot.
 Beatrix imperatrix, uxor Frid. I. imp.
 289, 1, 350, 10, 352, 35, 353, 35, 363,
 10, 364, 365, 5, 363, 10, 394; neptis
 Willelmi IV. com. Matisonensis
 199, 5.
 de Beccaria: Lanfrancus.
 Bekerii: Mons.
 de Belalus *r. de Balnhusen*.
 Beletus mag. capellan. famil. Frid. I.
 imp. 421, 10.
 Belgicae episcopi 16, 30.
 de Belignano, Bellegnomo castellani
 392, 25.
 Bellexoni: Nicolaus.
 Bellottus de Bonseris Cremonensis
 356, 15.
 Belluno episcopatus 404, 30, 416, 15,
 episcopi: Albinus, Regonaldus.
 Belmonte, Bellomons 361, 1, 407, 30.
 Beltraus ep. Oximensis *Osmia* 577, 30.
 Belyacenses *Baucais* episcopi: Hildegarius,
 Odo II.
 Bemundus Verellensis 507, 10.
 Benectus cons. Pisan. 333, 5.
 Benedicta *r. de Silva*.
 S. Benedicti regula 626, 25.
 S. Benedicti monasterium Aquinense
 676, 15.
 S. Benedicti monasterium de Monte
 Cassino, Cassinensis ecclesia 490,
 556, 15.
 Benedictus V. papa, diacon. Rom. 669.
 Benedictus VIII. papa 66, 25, 67, 1,
 68, 71, 5, 75, 30, 76, 78, 5, 84, 15.
 Benedictus ep. Lavicanus 52, 20.
 Benedictus I. ep. Portuensis 534,
 535, 1.
 Benedictus II. ep. Portuensis 52, 25.
 Benedictus III. ep. Portuensis 83, 30.
 Benedictus card. de proseppe S. Mariae
 677, 25.
 Benedictus card. presb. S. Petri ad
 vincula (Eudoxiae) 572, 25, 573, 1.
 Benedictus presbiter S. Syxti 533, 15.
 Benedictus ep. Anagnensis 83, 30.
 Benedictus ep. Avenionensis 596, 15.
 Benedictus ep. Suessanus 545, 15.
 Benedictus ep. Symphroniensis 546, 1.
 Benedictus ep. Tiburtinus 677, 1.
 Benedictus ep. Trevicensis 533, 10.
 Benedictus ep. Tuderinus 676, 50.
 Benedictus episcopus 632, 1.
 Benedictus abb. Sextensis 84, 1.
 Benedictus prior eccles. maior. Engubinae
 309, 25.
 Benedictus archidiacon. ecel. Rom.
 533, 20.
 Benedictus diacon. ecel. Rom. 533, 20.
 Benedictus diacon. Rom. 266.
 Benedictus: Iohannes.
 Benincasa frater Ciceae Roman.
 654, 25.
 Benenatus card. presb. S. Caeciliae
 677, 5.
 Beneventum civitas 556, 20, 589, 10,
 590, 25, 591, 10, 668, 20; ducatus
 25, 15, 67, 25, 675, 30; patrimonium
 25, 10, 67, 30, archiepiscopi:
 Landulfus, Odehrius.
 Benni turris 473, 30.
 Benno ep. Slavensis *i. e.* Aldenburgensis
 63, 5.
 Benno ep. Cesenatensis 577, 25.
 Benno ep. Inolensis 577, 25.
 Benno II. ep. Osnabrugensis 106, 20,
 115, 35, 558, 10.
 Benno ep. Traiectensis 86, 25, 99, 30.
 Benzo ep. Albensis 546, 5.
 Benso Bonisioris cons. Cremon.
 431, 30.
 Bentzonis: Domertus.
 Benonus de Bencomibus cons. Cremonensis
 511, 512, 1, 513.
 Benzonus Cremonensis 506, 20.
 Benzettus: Domertus.
 Berardus ep. Castrinensis 677, 1.
 Berardus ep. Esculanus 545, 10.
 Berardus archidiacon. Esculanae ecel.
 495, 20.
 Beretina *Berecto* 25, 15, 67, 15.
 Berestrata, montana strata quae B.
 nominatur 383, 1.
 Berengaria filia Aldefonsi VIII. regis
 Castellae et Toleti 453, 454, 455,
 456.
 Berengarius ep. Gerundin. 577, 30.
 Berengarius ep. Wirdunensis 13, 20.
 Beringarius Tmonensis haereticus
 119, 30.
 Beringarius de Sulzbach, comes de
 Bavaria 137, 30, 140, 10, 141, 15,
 149, 20, 160, 10, 165, 10, frater: Cuno.
 Berenger 70, 10.
 Berengarius: Raimundus III. comes,
 de Berga: Constantinus.
 Berganum, Bergamo, Bergomates,
 Bergomenses 340, 10, 361, 1, 368, 35.

- 506, 1. 507, 35. 508. 509, 35. **episcopi:** Ambrosius II, Arnoldus, Gregorius, Lafrancus; potestas: Gibertinus de Carcere; cives: Gruga de Eodem, Iohannes Walcosius notarius.
- Bergul villa, Bergolium *Bergoglio* 393, 25. 407, 15.
- Bergulli roca 676, 10.
- Bernardus card. et legatus Rom. eccl. 655, 1.
- Bernardus card. presb. S. Clementis 201, 10. 203, 1. 214, 30. 230, 20. 232, 10. 233, 15. 234, 35.
- Bernardus archiep. Arelat. 170, 20.
- Bernhardus ep. Agathensis 545, 15.
- Bernardus II. ep. Caietanus 52, 30.
- Bernhardus ep. Halvarastetensis 3, 10. 4, 15. 13, 15. 35.
- Bernhardus I. ep. Patherbrunnensis 167, 30. 182, 15.
- Bernardus II. ep. Paderbornensis 466, 10.
- Bernardus I. ep. Parmensis 148, 5. 167, 30.
- Bernardus II. ep. Parmensis 435, 30. 437, 10.
- Bernhardus abb. Clarevall. 578.
- Bernardus archipresb. Roman. 266.
- Bernardus diacon. Roman. 115, 35.
- Bernhardus I. dux Saxoniae 58, 25.
- Berthardus II. dux Saxoniae 70, 10. 85, 10.
- Bernhardus III. dux de Saxonia, comes Saxoniae, dux Westfaliae et Angariae 386. 393, 15. 403, 15.
- Bernhardus I. marchio Aquilonis 85, 10.
- Bernardus comes Silvestris 383, 10.
- Bernhardus de Hurstmere 286, 40. 299, 15.
- Bernardus Balbus cons. Placent. 435, 1. 437, 10.
- Bernardus Pizinus cons. Cremon. 299, 10.
- Bernardus index Favent. 417, 20.
- Berenhardus capitau. Pisan. 477, 5.
- Bernardus Ardecionis Placentinus 405, 5.
- Bernardus Piscatus Papiensis 486, 15.
- Bernardus Faventinus 418, 10.
- Bernardi: Castellione.
- Berenarius II. ep. Ferdensis 58, 20.
- Berenwardus ep. Hildenesheimensis 58, 20. 60, 20. 63, 10. 86, 15.
- Bernesdorp villa eccl. Goslariensis 459, 5.
- Berno abb. Angensis 84, 1.
- Berolani *Feroli* episcopi: Iohannes, Placitus.
- Berta uxor Roberti II. reg. Franc. 51. 537, 1.
- Bertenore, Bretenorum *Bertinoro* 301, 5; comes 342.
- de Bertheim comes: Gerardus.
- Bertoldus, Bertaldus, Berdoldus, Beraholdus, Bertholf, Berhtolfus**
- Bertaldus archiep. Vesonticae 97, 30. 98.
- Bertoldus I. ep. Cicensis 207, 10.
- Bertoldus II. ep. Cicensis 501, 30. 502, 15.
- Berhtolfus ep. Salzburgensis 126, 30.
- Beraholdus ep. Tollensis 60.
- Bertoldus IV. dux Meraniae 494, 10.
- Berthaldus, Perhtolfus II. de Zaringia, dux Alamann. 125, 25. 610, 5; filius 558, 5. Filius: Bertoldus III.
- Bertoldus, Pertolfus III. dux Zaringiae, filius Bertoldi II. 137, 35. 140, 10. 160, 10.
- Bertolfus IV. dux de Zaringia, Zeringen, Carengo, dux Burgundiae 199, 214, 35. 217, 20. 220, 1. 270, 25. 384, 5. 388. 403, 15. 416, 25. ministeriales: Burchardus, Wernherus.
- Berchtholt III, marchio de Ystiriche, comes de Anedeke, Anedes, Andesse 387, 25. 417, 1. 214, 40. 226, 15. 387, 25.
- Bertoldi de Creigowe comitatus 383, 1.
- Berdoldi de Noringes comitia 383, 5.
- Berhdoldus frat. Popponis buregrav. Wirzburgensis 266, 15.
- Bertoldus de Kunigesberc, legatus Ytaliae 431, 30. 443, 15. 492, 5.
- Bertholdus de Schowenburc 322, 40. 383, 10.
- Bertolfus, Bertoldus triscamerarius Fred. I. imp. 286, 40. 296, 35. 301, 30. 308, 15. 324, 15.
- Berahdaldus 626.
- Bertramms ep. Metensis 386, 10. 425, 30. 491, 1. 492, 5.
- Bertramus de Marino Ianuensis 296.
- Bertramus Salimbene 518, 10.
- Bertramus Scaccabarocius cons. Mediolanensis 506, 10.
- Bertrandus IV. ep. Foroimlensis 577, 30.
- Bertrandus de S. Maximo 338, 25.
- Betumiensis: Robertus.
- Bezelinus comes 70, 10.
- Bezolinus filius Arnasti 633, 10.
- de Biberbaech: Arnoldus.
- Bibiou mons 676, 5.
- Bibiones 33, 5.
- Bibo ep. Tullensis 106, 15.
- Biboni loc. Pisan. 473, 45.
- Bicherius: Martinus.
- Bieneke castr. *Bönnighcim?* 454, 1.
- Binga 129, 5.
- de Biogracano: Gulielmus.
- Bijpont curia regia *Pontecurone? Ponti?* 649, 10.
- Bisuntium, Bisuntinus, Vesonticensis, Crisopolitanus, *Besaugon* 231, 5. 259, 15. 290, 35. 291, 20; ecclesia 98, 40; episcopatus 290, 25, archi-
- episcopi:** Hector, Bertaldus, Walterius I, Hugo I, Humbertus, Theodoricus II.
- Bitengowe *Peiting* 220, 5.
- Biterna *Viterbo* 676, 10.
- Bituricensis *Bourges* archiepiscopi: Dagobertus, Leodegarius, Vulgrinus.
- Blandinus Mantuanus 313, 25.
- de Blandriaco, Blanderato, Blanderan, Blandratenses comites 360, 30. comites: Albertus, Humbertus, Recherius, Wido.
- S. Blasii eccl. Rom. abbas cum monachis 261, 20.
- Blasius archipresb., rector cleri Rom. 261, 15. 262, 15. 263, 15. 266.
- Bleda *Bida* 24, 40. 67, 5. 20.
- Blesensis *Blois* comes: Teobaldus I.
- Blinwarmundus ep. Ipporiensis 537, 25.
- Blithenstadens abbates: Iko, Ruodolfus.
- Blozius, Bozius Pisan. 282, 40. 286, 15.
- Bobphingin *Bopfingen* 453, 30.
- Bobinn *Bobbio* 342, 20. 361, 5. 403, 30. 416, 15. **episcopi:** Liuzo, Opizo, Wernherus, Otto, Simeon.
- Bobinn *Bobio (Romagna), hodie Sarsina* 25, 1. 67, 15. 675, 25.
- Bobo comes 70, 10.
- de Bocabadada: Rainerius.
- de Bocesberc: Conradus.
- Bociola roca 676, 10.
- Boemia, Boemi 236; duces 236; regnum 274, 35; rex 270. reges: Wladislaus II; duces: Boriwoi II, Wadizlaus II, Dietboldus, Ulicus, Fridericus, Oddo.
- de Bogen comes: Albertus.
- Boianus ep. Arethinus 578.
- de Bolbedra: Val.
- de Bolego, Boligo castellani 392. 394, 25.
- Bolezlaus dux Poloniae 301, 25.
- de Bollate: Roglerius.
- Bombellus Bassanus Vercell. 507, 40.
- de Bona: Petrus, Ugo.
- de Bonacosa: Ottobonus.
- Bonactus ep. Eugubinus 309, 25.
- Bonacursus de Ysacco Veron. 439, 15.
- Bonadies card. presb. S. Chrysogoni 262.
- Bonaldus: Iohannes, Filippus.
- de Bonaparte: Iohannes.
- Bonapax Faba Brixienis 511, 15. 513, 20.
- de Bonate: Ardericus, Girardus.
- Bonaevallis *Bonuesrau* abbas 366, 25. 582, 25.
- Boneisignis: Cavalcante.
- de Bonelande, Bonlanteu, Bolanda: Philippus, Wernherus II.
- de Bonello: Ugo.
- S. Bonifacii familia, servi Puld. 80.

- Bonifacius I. papa 565, 20, 669.
 Bonifacius ep. Alban. 541, 5, 544, 20.
 Bonifatius card. presb. S. Marci 143, 10, 572, 25, 573, 1.
 Bonifacius ep. Novariensis, imp. aulae vicarius 368, 1, 472, 15, 477, 20, 483, 30, 487.
 Bonifacius I. marchio Montisferrati 435, 20, 437, 10, 476, 5, 481, 40, 493, 506, 1, 507, 25, 508, 10, 509, 35.
 Bonifacius marchio Tusciae 144, 15, 149, 25.
 Bonifacius Cesariensis 506, 20.
 de Boinbure *Baunburg* comes: Emicho.
 de Boniprando: Guido.
 Bonisenioris: Benso.
 Bonizo Agadus Placentinus 405, 5.
 Bonizo de Audito Placentinus 405, 5.
 de Bonizo: Albertus.
 Bononia, Bologna, Bononienses *Bologna* 25, 1, 67, 15, 342, 15, 361, 5, 368, 35, 399, 35, 403, 25, 416, 15, 427, 35, 565, 15; nomina civium 417, 25, monasterium: S. Archangeli; episcopus: Sigifredus; potestates: Antoninus de Audito, Pinamonte; cives: Anricus de Lafratia, Oldevrandus, Rolandus de Guarino, Gualfredus mag.
 Bonosus 566, 10.
 de Bonseris: Bellottus.
 Bonus Iohannes advoc. Vercellensis 433, 435, 30.
 Bonus de Rufino: Iohannes.
 Bonus: Petrus.
 Bonusamicus 487, 30.
 Bonusdies notarius 406, 10.
 Bonusfilius diae. eccl. Rom. 533, 20.
 Bonusfilius: Albertus.
 Bonusseuor ep. Regitanus 148, 5.
 Bonusvassallus Bulterius 296.
 Bonusvicinus de Canasia 655, 30.
 Bonusvicinus: Alcherius.
 Bopardia, Bolarda curia regia *Bopardia* 521, 5, 648, 5.
 Boppo comes de Wertheim 495, 20.
 Boppo comes 175, 1.
 Boriwoi II. dux Boemicus 131, 20.
 Boscellus de Grota Mantuanus 313, 30.
 Boso ep. Tiburtinus 83, 30.
 Boso fr. Rodulfi regis Franciae 9, 20.
 Boso comes 2, 5.
 Boso 633, 15.
 de Bosone: Uiguicio.
 Bosonus Pelatus Placentinus 405, 5.
 Bosonus Placentinus 405, 5.
 Botinga curia regia *Pottling?* 618, 10.
 Bovo II. ep. Catalaunensium 2, 5.
 Bozo 459, 10.
 Brabantiones, Braubantiones sive Coterelli 331, 30.
 Bracarensis archiepiscopus: Payo Mendes.
 de Braida: Michael.
 Brandaneburg, Brandenburch episcopi: Luizo, Tancoardus, Tiedo, Wiggerus, Sitridus; marchiones: Albertus I. Ursus, Otto I.
 Branthoch ep. Halverstadensis 86, 25.
 Bredulensis comitatus 93, 15.
 Bremensis ecclesia 188, 15, 351, 35, 363, 35; suffraganei 269, archiepiscopi: Lievezo I. Unowanus, Adelbertus I. Liemarus, Fridericus I. Adalbero II. Hartwicus I. Baldwinus I. Sifridus.
 de Brethe: H.
 Brie castrum, curia regia *Brieg?* 618, 5.
 de Brion, Briunti castellani 392.
 de Briona: Opizo.
 Britanniae comitis filia 505, 5.
 Brittonii terra 531, 10.
 Briunti v. Brion.
 Brixia, Bressia, Brixianenses *Brescia* 217, 35, 263, 271, 15, 297, 1, 325, 30, 349, 10, 342, 15, 361, 1, 368, 35, 403, 25, 416, 10, 421, 35, 488, 489, 496, 497, 499, 500, 506, 1, 508, 10, 509, 30, 510, 5, 513, 10; castrum 396, 25; nomina civium 417, 10, 498, 5-25, 511, 15, 513, 20; consules 497, 1, 500, 15; denarii novi 438, 35; ecclesia 401, 5, 413, 15; episcopatus 298, 25, 496, 499; palatium comunis 497, 20; Brixiana terra 496, 499, 35; episcopi: Antonius II, Albertus, Odolricus, Onono, Manfredus, Ioannes, Iohannes; abbatissa: S. Iuliae; consules: Albertus de Lavello, Azo confanonerius, Iohannes Faba, Iohannes de Gussaco, Oprandus de Martinggo, Petrus Petenalupi; cives: Albertus de Gaubara, Buccacius de Minervia, Grossus, Malevisca, Ravaninus de Nuce, Guillelmus Orianus.
 Brixianensis potestas Cremensis 517, 10.
 Brixina Norica, Brixiana *Briaceu* 118, 30; episcopi: Albinus, Adalbero, Poppo, Altwinus, Hartmannus, Heinricus III.
 Brocus: Butigla.
 de Brodulo: Martius.
 Bruggensis: Galterus.
 Brugnolus advocatus 511.
 Brugnolus: Oto, Petrus.
 Brundisinus archiepiscopus: Guillelmus.
 Brundulienses, Brunduligenses, Brindilenses *Brindoli* 40, 35, 122, 25, 153, 25, 172, 15, 210, 35, 375, 5, 527, 15.
 Bruno I. archiep. Coloniensis 11, 30.
 Bruno II. archiep. Coloniensis 174, 35, 175, 5.
 Bruno archiep. Treverensis 126, 25, 131, 20.
 Bruno ep. Augustensis 60, 25, 83, 25, 86, 635, 25.
 Bruno ep. Hildenesheimensis 207, 10, 215, 25.
 Bruno ep. Mersturgensis 86.
 Bruno ep. Mindensis 99, 30.
 Bruno I. ep. Misnensis 100, 1.
 Bruno ep. Signinus 572, 15, 25.
 Bruno ep. Spirensis 138, 1, 144, 15, 149, 20, 158, 20, 160, 10.
 Bruno ep. Veronensis 106, 20.
 Bruno abb. de Caravalle 201, 15, 203, 1.
 de Brunswik dominus: Heinricus fil. Henrici Leonis.
 de Brusamonico, Bruxa Moneca castellani 392, 394, 35.
 Bucafol: Olizo.
 Buccacius, Bocacius de Minervia, Manervio Brixianensis 405, 10, 417, 10.
 de Buccalata: Iohannes.
 Bucchamatta: lanonns.
 Budesin curia regia *Bautzen* 647, 10.
 de Budinggen, Boufingin: Hartmannus.
 de Bughezole: Mainardus.
 de Bulbone: Guillelmus.
 Bulferius: Bonusvassallus.
 Bulgari loc. Pisan. 473, 15.
 Bulgarinus vicecomes Pisan. 477, 5.
 Bulsus Petri 477, 5.
 Bultrafus v. Butraffus.
 Bulzoni: Conradus
 Bunipertus: Albertus.
 Bonna villa, Bonna castrum *Bonn* 1, 15, 132, 20, praepositus: Lotarius.
 Buoso 632, 1.
 de Burbasio: Albertus.
 Burberch praedium *Burgberg* 453, 35.
Burchardus, Burkardus, Borchardus, Puchart, Bucco
 de S. Burchardo Wirzburg, abbas: Heinricus.
 Burchardus II. archiep. Laudunensis *rectus* Lugdunensis 60, 37.
 Burchardus I. ep. Argentinensis 182, 15, 206, 1, 270, 10.
 Burchardus ep. Basiliensis 106, 15, 131, 20, 653, 35.
 Burchardus I. ep. Alvestedensis 99, 10.
 Burchardus II. ep. Halberstatensis 106, 15.
 Burchardus ep. Losannensis, Lausanensis 106, 20, 120, 15.
 Burchardus ep. Monasteriensis, cancell. Henrici V. imp. 126, 30, 144, 10, 149, 20, 156, 5.
 Burchardus II. ep. Wirzburgensis 3, 10.
 Burchardus I. ep. Wormatiensis 58, 20, 59, 35, 60, 20, 635, 25, 610, 15.
 Burchardus, Bucco II. ep. Wormatiensis 158, 20, 165, 10, 179, 35, 182, 15, 578, 1.
 Burchardus abb. S. Galli 70, 5.
 Burchardus Coloniensis capellan. Friderici I. imp. 277.
 Burchardus cancell. Conradi II. imp. 88, 20.

- Burghartus comes 27, 5.
 Burcardus castellan. de Magdeburc 296, 30, 299, 15, 301, 25, 308, 15, 309, 30.
 Burcardus de Hasenbure 285, 20, 286, 40.
 Burcardus de Waldenberc 439, 20.
 Burchardus ministerialis Bertholdi IV. ducis de Zaringia 199, 25.
 Burcardus vicedom. Wormac. 337, 5.
 Borchardus frat. Syfridi vicedom. Wormaciensis 322, 40.
 Purchart index 646, 5.
 Burchart 27, 5.
 Burghardus 626, 5.
 Burchard 633, 10.
 de Burchasen comes: Gebahardus.
 Burdinus antipapa 575, 15.
 Burgariae, Bulgariae comitatus 339, 5, 402, 5, 411, 25, 429, 15.
 Burgos civitas 454, 25, episcopus: Martinus.
 Burgul 428, 1.
 Burgum S. Domini, Daunini *Borgo S. Domino* 468, 35, 469, 1, 470, 35, 471, 35, 472, 10, 517, 5, 518, 20, 669, 1, ecclesia: S. Domini.
 Burgum: S. Genesisii.
 de Burgo: Barozius, Engilerius, Girardus, Hengelerius, Pizo.
 Burgundia, Burgondia, Burgundiones 9, 199, 5, 253, 1, 274, 40, 291, 30, 361, 25, 30: consuetudo 464, 1, reges: Chonradus, Rodulfus III.
 Burgundia *Hochburgund* duces: Bertoldus IV: comites: Otto Wilhelmus, Wilhelmus II.
 Burgundi: Gaytanus.
 Burianum, Burianenses *Burano* 335, 40, 35, 122, 25, 153, 25, 172, 15, 210, 35, 375, 5, 527, 15.
 Burrianum castrum 283, 5, 473, 30.
 Burrus: Willielmus.
 Bursinum villa *Borsum* 86, 35.
 de Busco, Bosco castellani 392: marchiones 285, 5, 294, 30, 360, 35, 361, 10, 408, 1, 476, 5, 481, 40, marchio: Anselmus.
 de Busco: Ubertus.
 Busnarus de Grandivillano 435, 35.
 de Bathena *Peuten* comes 222, 25, 685, 15.
 Butigla Brocus cons. Cuman. 506, 20.
 Butradus: Adobatus.
 Buytrago civitas 456, 40.
- C. K.**
 C. capellanus Friderici I. imp. 280, 30.
 Caballatus: Thedisius.
 de Caceneneloge comes: Heimricus.
 Cadilus ep. Parmensis 94, 40.
 Kadolohus cancell. Conradi II. imp. 91, 10.
 Chadalholus comes 645, 35.
 Chadalhoch index 646, 5.
 Cadomum *Cuen* 600, 5.
 S. Caeciliae, Ceciliae eccl. Rom. card. presbiteri: Benenatus, Desiderius, Iohannes, Octavianus, Petrus Placentinus: presbiter: Iohannes.
 de Cagnano castellani 393, 5.
 de Cagnano: Ribaldus.
 Calabria 283, 20, 285, 35, 293, 35, 294, 25, 295, 303, 1, 474, 20, 476, 30, 481, 482, 20, 589, 590, 10, 593, 40, 594, 675, 30: Calabriae ducatus: Apulia: episcopi 573, 25: expeditio 313, 5.
 Calabriae inferioris patrimonium 25, 20, 67, 30.
 Calabriae superioris patrimonium 25, 20, 67, 30.
 Calagurri *Calahorra* 457, 5, episcopus: Rodericus.
 Calatrabensis magister 456, 25.
 de Kalindin: Heimricus marscalcus.
 Calipolis 676, 10.
 S. Calixti eccl. Rom. card. presbiter: Guido Cremensis (Paschalis III.).
 Calixtus II. papa 157, 30, 158, 159, 25, 160, 5, 161, 15, 162, 10, 163, 5, 164, 10, 574, 30, nepos: Stephanus.
 Calixtus III. papa 351, 25, 357, 35, 353, 20, 363, 30.
 Callis, Galli, Callensis *Coqli* 25, 5, 56, 20, 67, 15, 675, 25, episcopi: Hugo, Quiricus.
 Kallochus de Winec 422, 25.
 Calapium castrum 489, 10.
 de Calvencam castellani 393, 5.
 Calvus: Baldewinus.
 de Cambara: Albertus.
 Cambiator: Albertus.
 de Camera c. de Camerario
 Cameracensis *Cambrai* ecclesia 326, 25, 327, 328: nomina clericorum 328: episcopatus 133, 15, 320, 321, 1, episcopi: Stephanus, Volgbertus, Rotardus, Eralywinus, Litardus II, Nicolaus I, Petrus I, Alardus, Rogerus: archidiaconus et praepositus: T. maior, eccl. decanus: Hugo: canonicus: Waltherus.
 de Camerario: Ugo.
 Camerinum *Camerino* episcopi: Hugo I. Hugo II: comes: Co.
 Caminata abbatia, Kaminada cella *Kennade* 181, 1, 184, 15.
 de Camino dominus: Wezelo.
 Campania 25, 15, 67, 30, 461, 10, 556, 15, 668, 30, 676, 5: capitanei 352, 30, 364, 30: episcopi 538, 10.
 Campidonensis, de Kembeduno *Keupen* abbas 184, 30, 359, 30, 633, 25: ministeriales 184, 30.
 Campilia loc. Pisan. 473, 15.
 de Campuo: Sigebaldus.
 de Campo Leonis abbas: Petrus.
 de Campo S. Petri: Fisolius, Gerardus.
 de Campo: Medina.
 Camporena loc. Pisan. 473, 35.
 Canella civitas, curia regia *Canelli* 649, 5.
 Canis filius: Hericus.
 Cannetum loc. Pisan. 283, 5, 473.
 de Canpi: Forensis.
 Canusia, Canusinum 115, 30, 655, 25: territorium 676, 5.
 de Canusia: Bonusvicinus.
 de Capara castellani 393, 5.
 Capellus: Lanfranchus.
 Capitenata 675, 30.
 Capitishipi: Garzapanne.
 sub Capitolio regio octava Rom. 677, 20.
 Capo Placentinus 405, 5, 406, 40.
 Capraria 473, 45.
 de Caprariis: Aegidius.
 Capulae, Capulani, Capulienses, Caprolenses, Caprisani, Capriani *Caorle* 33, 5, 35, 20, 40, 35, 43, 5, 122, 25, 153, 25, 155, 25, 172, 15, 174, 10, 210, 35, 212, 35, 375, 5, 377, 5, 527, 15, 529, 15.
 de Capriano: Albricus.
 Capua 25, 15, 67, 30, 525, 25: principatus 258, 30, 285, 35, 295, 476, 35, 482, 30, 590, 5, 594, 15, 675, 30, archiepiscopi: Giselardus, Hildebrandus, Sennes, Matheus.
 Caputargeles, Caputargeleses *Caracore* 33, 5, 40, 35, 122, 25, 153, 20, 172, 10, 210, 35, 375, 1, 527, 15.
 Cara curia regia *Chieri* 649, 5.
 Caracena civitas 457, 1.
 Caraira: Landricus.
 Caralitanus archiepiscopus: Cito-natus.
 Carano territorium 676, 5.
 de Caravalle *Chiavalle* abbas: Bruno
 Carbonus Trovamal cons. Pap. 340, 25.
 de Carcere: Ubertinus, Giberlinus.
 Carfalla: Petrus.
 Karinthia 369, 40, duces: Henricus II, Heimricus IV, Hermannus, Flicus II.
 de Cario: Hermannus, Guilelmus.
 de Caritate: Rolandus.
 Carkanum castrum *Carcano* 274, 15.
 Carlaxarius Vicent 417, 15.
 Carleolensis? *Carlisle* episcopus: Aldulfus.
 Carmangiarius: Iohannes.
 Carnotensis episcopus: Gaultridus II.
 Carolus ep. Taurinus 270, 10.
 Karolus I. Magnus imp., rex Francor. et Longob., patricius Roman. 25, 36, 25, 67, 10, 68, 137, 20, 138, 30, 141, 25, 150, 322, 380, 15, 559, 30, 659, 660, 664, 30, 663, 25, 665, 35, 666, 15, 668, 675, 1, cancellarius: Lufwacodus: notarii: Etherius, Hermustus

- Karolus II. Calvus rex Franc. occid. 565, 5.
- Karolus III. rex Franc. occid. 1, 2, 5, 56, 5, 629, 30, 631, 10.
- Carolus dux Lotharingiae infer. 633, 15.
- Karolus comes Flandriae 617, 10.
- Carpinus: Mons.
- Carrion civitas 451, 25.
- Carronium 429, 25.
- Cartaginense concilium II. 15, 19, 10, 565, 25.
- Carus, Chara fl. *Chiara* II. 15.
- Casac Dei *Chaise-Dieu* abbas 578, 5.
- de Casaulia: Chintica.
- Casale S. Evasii *Casale* 350, 30, 408, 1, 433.
- de Casali: Philippus.
- de Casalimorano: Otto.
- Casalis: Collis.
- Casalia loc. Pisan. 473, 40.
- Caselle loc. Pisan. 473, 40.
- Casemarii abbas 491, 20.
- Caspate territorium 676, 1.
- Caspinus Vercellensis 405, 10.
- S. Cassiani castrum 403, 2, 116, 15; castellani 392, 394, 35; homines 361, 5.
- Cassianus Tartonensis 310, 15.
- Cassinum 361, 1, 497, 30.
- Cassinus: Mons.
- Castagnetum loc. Pisan. 473, 41.
- Castellae regnum 151, 15, 455. Castellae et Toleti rex: Aldefonsus VIII.
- Castellion de Piscaria loc. Pisan. 173, 15.
- Castellione Bernardi loc. Pisan. 473, 40.
- Castellum *v.* Civitas Castellana.
- Castellum Felicitatis *Citta di Castello* 25, 10, 67, 20, 570, 1, episcopi: Ingizo, Iherimannus, Guido.
- Castellum, Castrum Novum *Castel Nuovo* 297, 37, 395, 1; castellani 392, 393, 5.
- de Castello: Albertus, Marcus, Martinus, Valerianus, Guilielmus de Castello: Mons.
- Castro Soriz *Castrovera* 454, 25.
- Castrocarium *Castrocaro* 350, 30.
- de Castro: Rogeronus.
- Castrum, Castrivensis *Castro* episcopi: Berardus, Iohannes.
- Castrum Corelli 570, 1.
- Castrum Corniae 283, 5, 473, 30.
- Castrum Iohannis 330, 5.
- Castrum Mantredi 435, 436, 437, 5.
- Castrum Novum *v.* Castellum Novum.
- Castrum rubrum 676, 10.
- Castrum ruptum 676, 10.
- S. Castulus martyr 615, 10.
- Catalaunensium *Chalons* episcopus: Boyo II.
- Catas: Robertus.
- Cathanaensis 676, 10.
- S. Catharinae eccl. Rom. archipresbiter 261, 30.
- Catollus cons. Lucanus 303.
- Campo index Placentinus 417, 10.
- de Cauciano: Albericus.
- Cavalar civitas, curia regia *Cacollar maggiore* 619, 5.
- Cavalcante Boneisignis 333, 15.
- Cavallacius: Petrus.
- de Kavalta comes: Iacobus.
- Cayensis abbas: Marinus.
- de Cazale: Oldefredus.
- de Koverinberch comes: Gunthius.
- Cela: Medina.
- Celestinus I. papa 15, 25.
- Celestinus III. papa 478, 5, 490, 20, 491, 15, 503, 35, 511, 5, 519, 10, 520, 5, 523, 5, 524, 35, 525, 30, 530, 35, 531, 592, 35, 593, 595, 1, camerarius: Centius card. diae.
- Celio monte regio Rom. 677, 20.
- de Cella nova: Gregorius.
- S. Celsi ecclesia Rom. 261, 35.
- de Kembeduno *v.* Campidonensis.
- Cendadarius: Otto.
- Ceneda, Cenetha, Cenete, Cenetenses, Cenotenses *Ceneda* 32, 40, 40, 30, 122, 20, 153, 20, 172, 10, 210, 35, 375, 1, 116, 15, 527, 10; episcopus 401, 35; episcopi: Hebuengerus, Sigifredus.
- Centius ep. Portuensis 214, 30.
- Centius ep. Sabinensis 113, 10, 145, 25, 148, 35, 572, 10, 25.
- Centius card. diae. S. Luciae in Orthea, camerarius Celestini III. 525, 5.
- Centius Fradapane Roman. 167, 15, 168, 10, 654, 25; nepos: Otto.
- Centius Franculinus Roman. 654, 25.
- Centumcellae, Civitavecla *Centa-vecchia* 24, 10, 67, 5, 263, 25, 474, 25.
- Ceperanum, Ceperianum castrum 531, 5, 675, 20.
- Cere *Carceri* 21, 10, 67, 5; episcopus: Stephanus.
- Cerredellum castrum 489, 15.
- Cerretum loc. Pisan. 473, 40.
- Cerura de Parabiago 429.
- S. Cervasius loc. Pisan. 473, 40.
- Cesaria, Caesarea, Caesarienses 407, 408, 418, 5, 428, 1, 510, 506, 1, 507, 5, 508, 10, 509, 30; nomina civium 506, 20; *v.* Cham Alexandria, cives: Anselmus de Concerano, Theobaldus Maronus.
- Cesena, Cesenenses, Cesenatensis, Cesentenses *Cesena* 25, 1, 32, 15, 40, 30, 67, 15, 122, 20, 153, 20, 172, 10, 210, 30, 301, 5, 369, 10, 374, 10, 527, 10, 659, 10; episcopi: Maricianus, Benno.
- Ceum insula 676, 1.
- Chaldeionense concilium B. 25, 571, 25.
- de Cham marchio: Diepoldus.
- Cherimchi filius: Datus.
- Chianni loc. Pisan. 473, 31.
- in Chintica de Casaulia ecclesia: S. Andreae.
- Christianus I. archiep. Moguntinus, de Magança, cancell. Frid. I. imp. 313, 30, 322, 10, 324, 20, 332, 20, 333, 336, 35, 337, 5, 351, 20, 353, 359, 363, 15, 365, 10, 367, 20, 368, 20, 371, 5, 372, 377, 30, 386, 25, 390, 5, 403, 10, 418, 15, 581.
- Christianus ep. Pataviensis 60, 25.
- Christianus: Petrus.
- S. Christinae ecclesia prope Papiam 25, 15, 67, 15.
- S. Christofori ecclesia in burgo S. Genesii 302, 20.
- S. Chrysogoni cardinaliae Romanae plebii 262, 30, card. presbiteri: Bonadies, Gregorius, Petrus; presbiter: Theophilactus.
- Cica Roman. 654, 25, frater: Benincasa.
- Cicenses *Zei*, episcopi: Hildwardus, Bertoldus I., Bertoldus II.
- de Cigena comes: Rudolfus.
- de Kimisse *Chiemsee* fratres 257, 30.
- Kine burgum *Giengen* 154, 1.
- Cinella 461, 25.
- Cinegnonus Mantuanus 313, 30.
- Cinthius card. diae. S. Adriani 268, 1.
- Cintoriae curia 283, 5, 173, 35.
- Circumundus: Liprandus.
- de Circo: Pitrosius.
- Cirengii eccl. Rom. abbas 261, 20.
- Cisannum loc. Pisan. 473, 15.
- Kissanbruggi villa *Kissenauack* 86, 30.
- Cisterciensis abbas 267, 10; capitulum 582, 10; ordo 366, 15.
- Cisterna Xeroms 262, 261, 1, 266, 10.
- Citomatus archiep. Caralitans 676, 15.
- de Civigano: Amelricus.
- Civitas Castellana, Castellum *Civita Castellana* 24, 10, 67, 5, 570, 1, 675, 25; episcopi: Petrus I., Petrus II.
- Civitas Nova, Civitatinesis *Civita nuova* 33, 5, 35, 20, 40, 30, 43, 1, 122, 25, 153, 25, 155, 20, 172, 15, 171, 5, 210, 35, 212, 30, 375, 5, 377, 1, 527, 15, 529, 10.
- Civitavecla *v.* Centumcellae.
- Civitella 675, 20.
- Civolla: Guilielmus.
- Kizzingensis ecclesia 188, 10.
- Claremontanum *Claremont* concilium 579, 1; synodus 616, 20; episcopus: Pontius.
- Clarevallensis abbas 264, 267, 15; abbas: Bernardus.
- Clarissimus ep. Assisimatensis 577, 20.
- Classis *Classe* 659, 10, 668, 5.
- de Claudia via: Iohannes.
- Claudianum territorium 676, 1.
- Clayonna, Clavennenses B. 25, 506, 5, 507, 35, 508, 10, 509, 10, 510.

- de Clavenna: Obertus de Rovaglia.
S. Clementis eccl. Rom. card. presbiteri: Anastasius, Bernardus.
- Clemens II. papa, Suiterus ep. Pabingerensis 95.
- Clemens III. antipapa, Wibertus archiep. Ravenn. 124, 35. 461. 462, 30. 541. 555, 10. 565, 20. 592, 5. 653, 10.
- de Clemente: Ubertus.
- Clesi castell. Eugubini episcopi 310, 1.
- de Cleve comes: Theodericus II.
- Clingensis abbas: Adalbertus.
- Clodium, Clugienses, Cluienses, Clugenses *Chioggia* 40, 35. 122, 25. 153, 20. 172, 10. 210, 35. 375, 1. 420, 30. 527, 15.
- Cluniacensis abbas 578, 5. abbates: Odilo, Hugo.
- Clusinum *Chiasi* territorium 676, 1: episcopus 577, 25. episcopi: Arialdus II, Wido, Iohannes.
- Co. comes Spoletinis et Camerinis praefectus 55, 45.
- Coalinum castrum 489, 15.
- Cobbo comes 2, 15.
- Coca civitas 457, 1.
- de Codalo: Wido.
- Codeporcus: Grimerius.
- Colbo: Cunradus, Lüdewicus.
- Collar civitas *Cuellar* 457, 1.
- Collegarli loc. Pisan. 473, 40.
- Collepalmi castell. Eugubini episcopi 310, 1.
- Collis Casalis castell. Eugubini episcopi 310, 1.
- Colonia 121, 5. 132, 20. 193, 5. 204, 15. 205, 35. 334, 25. Agrippina quae modo est Colonia 2, 5: Coloniensis ecclesia 201. 385, 40. 386, 1: archiepiscopus 205, 30. 233, 35. 351, 20. 383. 385, 35: archiepiscopi capellanus 365, 25: moneta 331, 30: Colonia obsidio 131, 15: Coloniense pondus 305, 1. 307, 20. 360, 1. 504, 25: Colon. eccl. suffraganei 269. ecclesiae: S. Andreae, S. Petri; archiepiscopi: Herimannus I, Wicfridus, Bruno I, Warinus, Heribertus, Pilgrim, Herimannus, Sigwinus, Fredericus I, Bruno II, Arnoldus I, Arnoldus II, Fredericus II, Reinaldus, Philippus I, Adolfus I; maiores praepositi: Arnoldus II, archiep. Colon. Waltherus; maior decanus: Philippus; decanus: Albertus.
- Coloniensis: Burcardus capellan.
- Comiacum, Comiacenses, Comiacenses *Comacchio* 25, 1. 32, 45. 40, 30. 67, 15. 122, 20. 153, 20. 172, 10. 210, 30. 374, 40. 527, 10. 675, 20. episcopus: Hildebrandus.
- de Comite: Otto.
- Compendium curia regia 618, 5.
- Compsanus *Conca* archiepiscopus: Gregorius.
- Conca 675, 25.
- de Concerano: Anselmus.
- Concha civitas *Cuenca* 456, 40.
- de Concisio: Daniel, Rodulfus.
- Concordienses episcopi: Maio, Teutinnus.
- Confluentia *Coblentz* 629, 25.
- Cono, Cuono, Cuno**
- Cono ep. Prenestinus 572, 15. 20.
- Cono card. presb. S. Anastasiae 115, 30.
- Cuono ep. Brixiniensis 120, 1.
- Chuno tertius *i. e.* Chunradus II. imp. 92, 10.
- Cuono frater Beringarii comitis de Bavaria 137, 30. 140, 10.
- Cuno comes de Negelingin 483, 35.
- Cuno comes 70, 10.
- Cuno de Malberg 324, 15.
- Cuno de Minzenberg, de Micibergero senior, camerar. Frid. I. imp. 296, 35. 301, 30. 324, 15. 390, 35. 393, 15. 403, 15. 417, 1. 418, 25. 424, 1. 465, 20. 494, 10. 501, 1. 522, 30. filius: Cuno junior.
- Cuno de Mincenbere junior, filius Cunonis senioris 501, 1.
- Cono filius Cononis 633, 10.
- Cuno filius Cunonis 639, 10.
- Cuno filius Gebehardi 639, 10. filius: Cuno.
- Cononis filius: Alardus Tornacensis.
- Cononis filius: Cono.
- Conradus, Chunradus, Cuonradus, Kunnradus, Cuonrat**
- Conradus comes palatin. de Wittelsbach, archiep. Moguntinus, ep. card. Salinensis, III. archiep. Salzburgensis 301, 20. 308, 5. 351, 25. 353, 20. 363, 25. 367, 40. 369, 25. 370, 1. 383, 20. 385, 10. 387, 20. 403, 10. 420, 35. 424, 20. 425. 426, 10. 459, 25. 467, 15. 501, 1. 516, 1.
- Chunradus I. archiep. Magdeburgensis 174, 35.
- Conradus I. archiep. Salzburgensis 177, 10.
- Conradus II. archiep. Salzburgensis, ep. Patavinus 314.
- Conradus II. ep. Argentinensis 479, 10. 522, 25.
- Conradus ep. Augustensis 206, 1. 220, 1. 270, 15. 290, 45.
- Conradus I. ep. Constantiensis 13, 20. 30. 18, 20.
- Conradus I. ep. Hildesemensis, cancell. Heinrici VI. imp., legatus Ytaliae, Siciliae et Apuliae 516, 1. 517. 518. 530, 1.
- Conradus ep. Iannensis 120, 15.
- Conradus ep. Lubiciniensis 431, 25.
- Chunradus I. ep. Patavinus 214, 30. 222, 20. 237, 5. 270, 15. 311. 685, 10.
- Chunradus II. de Reitenbnch, ep. Ratisponensis 329. 338, 20. 381, 5. 386, 20. 403, 10.
- Conradus ep. Traiectensis 120, 5.
- Conradus I. ep. Wormaciensis 206, 1. 213, 20. 217, 20. 226, 20. 228, 45. 270, 15. 322, 30.
- Cunradus II. ep. Wormaciensis 336. 353. 367, 20. 368, 20. 371, 5. 372. 377, 30. 386, 10. 387, 20. 403, 10. 425, 30. 581. 583, 25.
- Cunradus II. abb. Fuldensis 386, 10. 403, 10.
- Chunradus abb. S. Savini 84, 1.
- Conradus abb. de Tegrinse 178, 5.
- Conradus maior praepos. Moguntin. 514, 10. 516, 5.
- Conradus praepos. de Nuenhusen 322, 35.
- Conradus praepos. S. Andreae Wormaciensis 322, 35.
- Chunrat canonic. August. eccl. 126.
- Conradus mag. scolarum 390, 1.
- Conradus cellerarius 390, 1.
- Conradus scriptor curiae Heiurici VI. imp. 518, 30.
- Chunradus I. rex Romanorum 620, 10.
- Chunradus II. imp. 83, 15. 86, 10. 92, 10. 645. 678, 15. 679, 15. coniux: Gisela; filius: Heinricus III.; archiepiscopus: Arbo archiep. Mogunt.; cancellarii: Burchardus, Odalricus; advocatus: Geroldus.
- Chunradus rex, fil. Henrici IV. 564, 10.
- Cunradus III. rex Romanorum 181. 182. 185, 25. 191, 20. 193, 5. 194, 5. 204. 205. 219, 15. 307. 350, 30. 579, 15; dux Sueviae 175, 1. filii: Heinricus rex, Fridericus (IV.) dux Sueviae; cancellarius: Arnoldus; notarius curiae: Heinricus; camerarius: Thietpertus de Winsperch; camerarius a thesauris: Conradus de Walehusen; dapifer: Arnoldus de Rotenburch; marescallus: Heinricus; pincerna: Reingerus; ministerialis: Cunradus de Haga; missus: Albertus de Gavazo.
- Chunradus rex Burgundiae 29, 1.
- Chunradus dux Spoleti 431, 25. 479, 25. 526, 1. 529, 40.
- Conradus dux Sueviae de Rotenburch, frater Heinrici VI. imp. 453. 454. 455. 456. 472, 15. 476, 15. 477, 25. 479, 25. 483, 25. 494, 10.
- Cunradus marchio Anconitanus 377, 35. 431, 30.
- Chunradus I. de Wettin marchio Miscensis 175, 1. 207, 10; filius: Otto.
- Conradus marchio Montisferrati 377, 35. 392, 10. 393. 395, 1.
- Conradus marchio 226, 15.
- Chunradus palatinus comes Rheni, dux, frater Friderici I. imp. 222, 20. 228, 45. 285, 15. 286, 35. 296, 30. 301, 20. 308, 10. 316, 5. 317, 40. 319, 20. 336, 45. 338, 20. 340, 20. 383, 10. 403, 15. 468, 1. 685, 10.

- Conradus comes de Albech 301, 25.
 Conradus frater Emichonis comitis de Böninburg 383, 10.
 Conradus nepos Herimanni comitis de Winzenburg 138, 1; filius 138, 1.
 Conradus comes 2, 10.
 Cononrat comes 27, 5.
 Kunrath comes 70, 10.
 Conradus burgravius de Nürenberg, castellanus de Nürinbergo, Nürinberch 286, 10, 356, 5, 408, 20, 431, 30.
 Conradus de Amnenberg 296, 35.
 Conradus de Ballenhusen, Belalus, Bellaluce 286, 10, 308, 15, 338, 20, 355, 5, 356, 10, 392, 1, 393, 10; comes 367, 25.
 Conradus de Bocesberg 393, 15.
 Conradus Colbo, da le Maçe, de Schiphe ministerialis, pincerna Friderici I. imp. 199, 15, 313, 15, 321, 15, 337, 1, 356, 10, 386, 20, 393, 15, 403, 20, 417, 1, 418, 25, 431, 30. Frater: Sigefridus.
 Conradus de Haga ministerialis
 Conradi III. regis 182, 184, 25.
 Conradus de Lützelhard 585, 5.
 Conradus da le Maçe v. Conradus Colbo.
 Conradus de Rodenburgh dapifer Heinrici VI. imp. 465, 20, 516, 5.
 Conradus de Walchusen ministerialis, camerarius a thesauris Conradi III. reg. 184, 25.
 Conradus de Walchusen camerarius Heinrici VI. imp. 501, 1. Frater: Albertus.
 Conradus Bulzoni Parmensis 118, 1.
 Conradus de Pizoguitono 184, 15, 485, 10, 486.
 Constantia imperatrix, regina Roman., uxor Heinrici VI. imp. 462, 539, 531.
 Constantia Alemannica *Constantz* 2, 10, 203, 40, 389, 5, 418, 20, 653, 5; ministeriales 184, 30. episcopi: Notingus, Conradus I., Gebhardus II., Lambertus, Ruodardus, Warmund, Theodericus, Otto I., Gebhardus III., Odalricus I., Odalricus II., Herimannus I.
 Constanciaenses 153, 25.
 Constanciensis *Contances* episcopus: Algarus.
 Constantiniana ecclesia v. S. Salvatoris.
 Constantinopolis 5, 1, 7, 5, 659, 668, 1; clerici 96, 20; concilium 571, 25; legati 659, 5. imperatores: Manuel, Alexius III.
 Constantinus II. papa 535, 35.
 Constantinus ep. Albensis 537, 30.
 Constantinus Magnus imperator 565, 322, 559, 30.
 Constantinus X. imperator Romanus 7.
 Constantinus de Berge 321, 15, 393, 15.
 de Copara castellani 392, 20.
 Corbeisenses, Corbeiensis ecclesia: *Correy* 178, 181, 183, 35, 200, 5; monasterium 183, 35, 184; ecclesiae ministeriales 183, abbas: Wibaldus; dapifer: Rabano; ministerialis: Liudolfus.
 Corbiensis abbas *Corbie* 578, 5.
 Corbinensis *Monte Corvino* episcopus: Deodatus.
 Corbus loc. Pisan. 474, 10.
 Corbus: Laurentius.
 Corcarelli loc. Pisan. 473, 10.
 Corcodilus castrum 148, 40.
 Corcolli: Castrum.
 Corentinensis *Quimper* episcopus 578, 1.
 Cornetum 461, 5.
 Corniae: Castrum.
 Coregia Viridis *Coregia-Verde* 175, 5.
 Corsarii 578, 15.
 Corsica insula 25, 10, 67, 25, 471, 1, 675, 20.
 Cortuariacensis: Galterus.
 Cortularia roca 675, 20.
 Cosa *Casal in der Pfal*: 181, 30.
 SS. Cosmae et Damiani conventus monachorum Rom. 261, 25.
 Coterelli v. Brabantiones.
 Cothus cons. Veron. 368, 35.
 Cotius index Veron. 417, 15, 418, 10.
 Cotrona 676, 10.
 de Creigowe comes: Bertoldus.
 Crema, Cremonenses 243, 254, 5, 271, 272, 297, 30, 298, 345, 348, 427, 428, 25, 430, 434, 435, 438, 481, 485, 486, 35, 506, 1, 507, 35, 508, 10, 509, 30, 510, 517; castellum et burgum 298, 437, 30; nomina civium 506, 20; milites 298, 40; obsidio 253, 5, 255, 15; terra 298, 25. comites: Gerardus, Wizardus; consul: Benço de Bençonibus; potestas: Brixiensis; cives: Basavetula, Wazo.
 Cremonensis: Guido (Paschalis III. antipapa).
 Cremona, Cremonenses, Cremoniani 40, 30, 122, 20, 153, 15, 172, 5, 210, 30, 216, 30, 217, 218, 239, 10, 243, 5, 276, 1, 297, 298, 299, 325, 30, 342, 15, 343, 10, 345, 348, 349, 354, 35, 355, 356, 15, 357, 10, 360, 25, 361, 20, 374, 40, 403, 25, 418, 5, 427, 428, 429, 20, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 442, 445, 15, 447, 10, 481, 485, 486, 488, 489, 492, 30, 493, 494, 495, 10, 507, 35, 508, 509, 35, 512, 513, 517, 518, 527, 10, 564, 10, 579, 40, 580, 20; nomina civium 431, 30, 35; 436, 1, 5, 25, 30, 437, 5, 506, 15; consules 298, 339, 341, 5, 349, 15, 355, 356, 1, 361, 10, 435, 436, 40; denarii infortiati 438, 35; diocesis 443, 1; ecclesia 434, 5; episcopus 298, 30; episcopatus 298, 427, 15, 512, 20; rector 437. ecclesia: S. Agathe de burgo; rectorium: S. Agathae; episcopi: Thaldus, Arnoldus, Ubertus, Sicardus; consules: Albertus de Summa, Aegidius de Dovaria, Ambroxius de Scandolaria, Anselmus de Dovaire, Benso Bonisenioris, Bernardus Pizinus, Domertus Bentzonis, Jacobus Surdi, Iaginus de Persico, Leonardus de Babbo, Marchisius Marianus, Marchius Vetulus, Otto Brugnotus, Otto de Comite, Otto Curtese, Oto de Persico, Pizo de Burgo, Ponzius Girordi, Rogerius de Osco; potestas: Uguicio.
 de Cremona: Albertus Struxius.
 Cremosianus notarius 438, 25.
 Crescentius ep. Volteranus 577, 25.
 Crescentius diaconus Rom. eed. 544, 30.
 Crescentius patricius Rom. 537, 15.
 Crusa curia regia *Creussen* 648, 15.
 de Kuc comes: Henricus.
 Cucari: Mons
 de Cucio: Guidottus.
 Cucus: Mons.
 Cumae, Cumani *Como* 217, 1, 218, 25, 219, 1, 241, 35, 243, 274, 361, 1, 418, 5, 421, 30, 486, 15, 493, 494, 495, 506, 1, 507, 35, 508, 509, 35; castrum 675, 25; nomina civium 488, 10, 506, 20; episcopatus 218, 25. episcopi: Wolto (Thaldus), Petrus III., Albericus, Linterus, Ardicio I., Henricus; cives: Lanfrancus de Via, Guillelhelmus Graecus, Guillelhelmus.
 Cumugnole loc. Pisan. 473, 10.
 Cumulum loc. Pisan. 473, 10.
 Cumibertus, Gumpertus ep. Taurin. 94, 40, 546, 5.
 Cumibertus miles episcopi Astensis, missus regis 93, 15.
 Cumigunda, Chungunda imperatrix, coniux Heinrici II. 57, 15, 58, 15.
 de Kunigesbere: Bertoldus.
 Curana curia regia *Curiano? Corana?* 649, 10.
 Curienses *Chur* episcopi: Harbertus, Hildboldus, Odalricus, Norpertus, Guido, Adalgotus, Henricus II.
 Curonus: Pons.
 de Curte: Adelger.
 Curtese: Otto.
 Cusentinus *Cosenza* episcopus: Arnulphus.
 Cypri rex: Guido.
 S. Cyriaci apud thermas Diocletiani cardinaliae Rom. clerici 261, 30.

D.

- Daciae regnum, Dacia 255, 10, 271, 35.
 Danorum rex 270.
 de Dagesburg, Tagesburg comites: Albertus, Hugo.
 Dagino archiep. Magadeburgensis 58, 15, 60.

- Dagobertus archiep. Bituricensis 52, 5.
 Dalegnum 496, 15. 499, 30.
 Dalmatia 675, 20. duces: Iohannes, Petrus II.
 Dalphinus de Gosalengo 438, 40. 439, 20.
 Dam obstructio Rheni prope Wich villam 323, 35.
 Damianus ep. Altinus 677, 1.
 Daniel I. ep. Pragensis 236, 35. 237, 5. 256, 10. 264, 25. 267, 5. 270, 15.
 Daniel de Concisio 490, 5.
 Danubius fl. 648, 15.
 Datus fil. Cherinchi 304, 1.
 David civis Wormaciensis 390, 1.
 Dedo comes de Groyx, marchio de Saxonia, frater Theodorici marchionis de Lusiz 286, 35. 365, 25. 371, 10. 372, 377, 35. 386, 15. 387, 25. 403, 15.
 Degenhardus de Helenstein 286, 10.
 Dei: Casa.
 Deodatus ep. Hostiensis 677, 1.
 Deodatus ep. Corbinensis 546, 5.
 Deodatus ep. Parmensis 18, 30.
 de Dernice, Darnice castellani 392, 25. 394, 35.
 Deroldus ep. Ambianensis 10.
 Desiderius card. presb. S. Caeciliae 514, 25.
 Desiderius rex Longobardorum 659, 668. filius: Adalgisus.
 Desiderius iudex Brixiensis 417, 10.
 Detesalvus advocatus Pergam. 489, 15. 506, 20.
 da Dexe *v.* de Dietz.
 Diaconus de Persico 439, 35.
 Dianus: Albertus, Rolandus.
 Diani: Petrus.
 Didacus filius Lupi comitis Hispan. 456, 35.
 Didacus Gemenez Hispan. 456, 35.
 Didaci: Lupus.
 de Dietz, Dietsa, Diesse, Dieschse, Dexe, Des comes: Heinricus.
 de Diezen *Diessen*: Otto.
 Dignensis episcopus 578, 1.
 Dionysius archiep. Amalfitan. 593, 35.
 Dionisius ep. Placentinus 120, 5.
 Dionisius comes Ungaricus 359, 15.
 Dioscorus haereticus 576, 35.
 Divio *Dijon* 291, 40. dux: Hugo III.
 Divizo card. presb. S. Martini (Equitii) 143, 15. 572, 30. 573, 1.
 Docia *Docca* 361, 5.
 Dodo ep. Narniensis 83, 30.
 Dodo ep. Nocerensis 83, 30.
 Dodus ep. Ocsensis *Huessa* 577, 30.
 Dodo ep. Osnobroggae 2, 10. 3, 15. 13, 25. 35. 629, 30.
 Dudo ep. Paderbrunnensis 13, 20. 35.
 Tuto canonicus August. eocl. 126, 35.
 Dudo camerarius 390, 1.
 Dudo Wormaciensis 322, 40. fratres: Rumandus, Wichmandus.
 Dodhus de Domafollis Cremonensis 356, 15.
 de Doenga *v.* de Tubinge.
 Dolum *Dôle* 291, 40; abbas 578, 5.
 archiepiscopus: Godefredus.
 de Domafollis: Dodhus.
 Domasium, Domasini 506, 5. 507, 35. 508, 10. 509, 30. 510.
 de Domasio: Martinus.
 Domertus Bentzonis cons. Cremon. 431, 30.
 Domellus Benzettus Cremens. 434, 45.
 Dominicus de Brici patr. Aquil. *perperam pro* Udaliens II.
 Dominicus patriarcha Gradensis 538, 40. 545, 1.
 Dominicus ep. Abulensis 456, 30.
 Dominicus ep. Balbensis 545, 5.
 Domenicus II. ep. Sutriensis 83, 30.
 Dominicus abb. de S. Gerancio 84, 5.
 Dominicus Maurocenus dux Venet. 210. filius: Domiuicus Maurocenus.
 Dominicus Maurocenus filius Domini Mauroceni ducis Venet. 210, 15.
 Dominicus praefectus Lugduni 73, 15.
 S. Domini, Domini: Burgum.
 S. Domini ecclesia in Burgo S. Domini 517, 5. 518, 20.
 Dominus presb. S. Anastasiae eocl. Rom. 533, 15.
 Domna: Fonte.
 Donatistae 565, 30. 566, 15.
 S. Donati monasterium Eugubini episcopi 309, 35.
 Donati: Iohannes.
 de Donis: Ordelafr Faletus, Vitalis Faletus.
 Donaticum loc. Pisan. 173, 15.
 Donamdei: Petrus.
 Dorius fl. *Duero* 457, 5.
 de Dovaria, Dovaire, Duvara: Anselmus, Aegidius, Girardus.
 Dracomaria 675, 30.
 Drogo episcopus Morinorum 616, 30.
 Druogo ep. Osnabrugensis 26, 40.
 Drogo ep. Tervanensis 600, 25.
 Drudus ep. Filbrensis 426, 10.
 Drushardus, Tensardus de Spira legatus Heinr. VI. in Ytalia 505. 506. 507. 508. 509. 511. 512. 513. 522, 30. notarius: Ugo.
 Dura curia regia *Düren* 618, 5.
 Durentia fl. 304. 307.
 Durinheim *Darkheim* 87, 15; Dureneheimarii 88.
 Durla villa *Durlach* 519, 40.
 de Durna comes: Roupertus.
 de Durne: Ulricus.
 Dusburch civitas 334.

E.

- E. archidiaconus Camerac. 328, 20.
 Ebermannus ep. Firmensis 95, 1.
Eberhardus, Eparhardus, Eberardus, Ebrardus, Evrardus, Hebrardus, Helreardus
 Eberardus patriarcha Aquileg. 94.
 Eberhardus I. archiep. Salzeburg., Iuvaviensis 222, 20. 237, 1. 251, 1. 252, 10. 257, 20. 263, 25. 269, 35. 271, 30. 273, 20. 275, 15. 276, 5. 277. 278. 280, 1. 311. 369, 30. 579, 30. 685, 10. fidelis: S.
 Hebrardus archiep. Treverensis 99, 35.
 Eberhardus, Eppo I. ep. Babenbergensis 70, 1. 86. 635, 25.
 Eberhardus II. ep. Bavenbergensis 191, 15. 208, 15. 213, 20. 214, 35. 222, 20. 226. 237, 5. 270, 15. 286, 30. 685, 10.
 Eberhardus I. ep. Eistetensis 126, 30. 614, 1.
 Eberhardus ep. Merseburg. 425, 30.
 Evrardus ep. Parmensis 120, 10.
 Evrardus ep. Ratisponensis 324, 10.
 Herardus comes de Aleena 387, 30.
 Evrardus comes 2, 10.
 Eberbartus comes 27, 1.
 Eparhardus comes 615, 35.
 Eberisus ep. Mimidensis, Mindonensis 3, 15. 4, 20. 13, 25. 35.
 de Eberstein comes: Albertus.
 Eboris: Mons.
 Ebula in finibus Pisan. 283, 5. 473, 30.
 Ecbertus archiep. Treverensis 38, 20. 633, 20.
 Ecbertus de Wulferbutele 459, 20.
 Ekkihardus ep. Slesvicensis 58, 20. 61, 1. 63, 5.
 Ekkeardus cancellarius Lotharii III. imp. 175, 5.
 Ekkehardus comes 678, 20.
 Eduensis *Autun v.* Augustidunensis.
 Egeno comes 139, 15.
 Egino 632, 1.
 Egilbertus ep. Frising., caucell. Heinrici II. imp. 58, 1. 60, 30. 645. vasallus: Albericus.
 Eilbertus ep. Mindensis 106, 20.
 Eilulfus abb. Mörbaecensis 184, 30.
 Egilolf comes 646, 5.
 Egelolfus dominus de Urselingen 286, 40. 387, 30.
 Eihinheim villa 521, 30. 522, 30.
 Eichenbuel 383, 1.
 Eichene *Eichen* 87, 20; Eichenarii 88, 10.
 Eistetenses, Rubilocenses *Eichstädt* episcopi: Starcandus, Reginaldus, Megingaudus, Walthari, Gebardus I. (Victor II. papa), Udalaricus I, Eberhardus I.

- Eilbertus *v.* Egilbertus.
 Eilulfus *v.* Egilolfus.
 Einhardus ep. Spirensis 620, 5.
 625, 30, 632, 1.
 Einriche terra 383, 5.
 de Elchingen: Adelpreht.
 Elisantia *v.* Alsafia.
 Elisperch castrum 454, 5.
 Ellinardus ep. Frisingensis 106, 20.
 Elmiza roca 675, 20.
 Elwaacum, de Eloganga abbas 633, 25.
 abbas: Rnothoc.
 Emicho praepos. S. Pauli Worma-
 ciensis 322, 35.
 Emicho comes de Bönimbure 383, 10.
 frater: Conradus.
 Imicho II. com. de Liningen 181, 40.
 Emicho, Immicho, Emerko, Em-
 bicho IV. comes de Liningen
 226, 20, 228, 45, 296, 30, 299, 15,
 301, 25, 322, 35, 324, 10, 337, 1,
 353, 10, 386, 15, 387, 25.
 Emehardus ep. Wirzburg. 126, 30.
 Emehart canonicus August. aecl.
 126, 35.
 Emilia, Emelia *Emilia* 25, 1, 67, 15,
 565, 15.
 de S. Emmeramo abbas: Babo.
 Embodilingem *Heimsheim?* 454, 1.
 Encegnatus: Albertus.
 Engilbertus I. marchio Istriae 137, 30,
 140, 10, 160, 10.
 Engelbertus III. marchio de Istria,
 de Hystria 222, 25, 685, 10.
 Hengelprehtus comes Goriciae 611, 5.
 Engelbertus comes Hallensis 222, 25,
 685, 15.
 Engelbertus, Engellbreht comes de
 Monte, de Bergen 386, 15, 387, 25.
 Engilhart index 646, 5.
 Engilerius de Burgo Cremon. 518.
 Englesens de Fontegliva Padov. 417, 15.
 Angulimensis *Angoulême* episcopus:
 Girardus.
 de Eodem: Gruga.
 Ephesinum concilium 571, 25.
 Episcopi: Mons.
 de Eppau comes: Henricus I.
 Eppingen burgum 454, 1.
 Eppo ep. Nuenburgensis, Neapoli-
 tanus *Naumburg* 100, 1, 106, 20.
 Equilum, Equilenses, Equilenses,
 Equilenenses, Equilancenses *Equilio*
vel Iscolo, hodie Carazuccherina
 33, 5, 35, 15, 40, 35, 42, 35, 122, 25,
 153, 25, 155, 15, 172, 15, 174, 5,
 210, 35, 212, 30, 375, 5, 376, 40,
 527, 15, 529, 5.
 Eracliane civitatis *Cività nuova* epi-
 scopatus 46, 15.
 Eraclius archiep. Lugdun. et primas
 Galliarum 291, 25.
 Eratwinus ep. Kameracensis 60, 1.
 Erasmus ep. Signensis 546, 5.
 Erkanbaldus archiep. Magunt. 69, 35.
 Herchenbaldus archiep. Turonensis
 51, 20.
 Herkenbaldus ep. Argentin. 633, 1.
 Erkenpolt camerarius Heinrici IV.
 imp. 126, 40.
 Erkengerus comes 2, 5.
 Erchengarius 619, 35, 623, 35, 626, 5.
 Erculis: Portus.
 Ere: Pons.
 Erich advoc. in Gysenhusen 126, 15.
 Erimburtus ep. Albinganensis 94, 40.
 Erlebaldu abbas. Stabul. S. Remaci
 286, 35, 308, 10, 318, 35, 320, 25,
 321, 5, 327, 20.
 Ertholfus abbas Vuldensis 160, 10.
 Erlungus cancellarius Heinrici IV.
 imp. 126, 30.
 Ernizonis: Albericus.
 Ernestus dux Baioticus 678, 20, 679, 1.
 Ernestus comes de Hohenburch.
 Hoembure 213, 20, 214, 40.
 Ernest 27, 5.
 Erphesfurt, Herbsfordia *Erfurt* 3, 5,
 4, 330, 15.
 Erstein *locus prope Teck, hodie non*
reperitur 199, 25.
 Erstein claustrum 491, 40.
 Escalona civitas Hispan. 456, 40.
 Esculanus *Ascoli* episcopus: Ber-
 nardus; archidiaconus: Berar-
 dus.
 Esenatensis *v.* Hesi.
 Eskillus archiep. Lundenensis 229, 20.
 de Este marchiones: Azo, Opizo.
 S. Estefanus civitas *San-Esteban de*
Gormas 457, 1.
 Etherius notarius Karoli M. 675, 5.
 Eugenius II. papa 26, 10, 69, 5, 84, 25,
 188, 5, 191, 5, 192, 30, 194, 1, 201,
 202, 203, 214, 251, 679, 25, 681, 1.
 Eugubium, Eugubinus *Gubbio* 25, 5,
 67, 20, 309, 25, 675, 25; comitatus
 310, 10, 570, 1; episcopatus 309, 25,
 310, 1, canonica: S. Mariani;
 monasteria: S. Donati, S. Petri;
 episcopi: Rodulphus, Ubaldus,
 Bonactus; aecl. maior. prior:
 Benedictus; consules: Alber-
 tinus, Ugo Ranneci, Rainaldus
 de Honesto, Rainaldus Ugouis
 Petri, Rainaldus de Serra.
 Eulalinus papa 669.
 Europae fideles 163, 15.
 S. Eusebii aecl. Rom. card. pres-
 biter: Robertus.
 Eusebianae aecl. episcopus *v.* Ver-
 cellae.
 Eustacius ep. Albanensis 676, 30.
 Eustacius ep. Valentinus 578.
 Eustacius de Ruez 421, 1.
 Eustorgius ep. Lemovicensis 578, 1.
 S. Evasii: Casale.
 Evemus ep. Veneticus *Vannes* 578, 1.
 de Evera *Ebraach* abbas: Adamus.
 Everguinus abb. Toleianus 635, 25.
 de Everstein comes: Albertus.
 Evrardus *v.* Eberhardus.
 Exforum 675, 25.
 Eeilinus de Annararector Lombardiae
 340, 341, 1.
 Ezelinus index Padov. 417, 15.
 Ezulinus Vincentinus 368, 40.
 Ezolinus 416, 1.
 Ezo palatin. comes Lotharingiae 70, 10.
 Ezo inferior Heinrici II. 70, 10.

F. V germanicum.

- Faba: Bonapax, Johannes.
 Faber: Girardus.
 de Fabrica, Favrega castellani 392, 25,
 394, 35.
 S. Faecundus civitas *Sahagan* 457, 5.
 Falaritanus episcopus: Johannes.
 Valeburgum villa *Vadlberg* 86, 35.
 Faletrus: Orlelaf, Vitalis.
 Fali castell. Pisan. 473, 35.
 Falisca civitas 676, 10.
 de Falkenberch comes: Gozwinus.
 de Valkenstein: Henricus, Hun-
 fridus.
 Familiatus: Ildebrandus.
 de Fango abbacia Pisan. 473, 45.
 Faniano roca 676, 10.
 Fanilla roca 675, 20.
 Fanum, Phanum, Fanenses *Fano* 25, 5,
 33, 1, 40, 30, 56, 15, 67, 15, 122, 20,
 153, 20, 172, 10, 210, 30, 374, 40, 527, 10.
 episcopi: Arduinus, Petrus II.
 Varaberdus ep. Tungrensens *i. e.* Leo-
 diensis 13, 25, 35.
 Farica civitas 457, 1.
 Faro civitas *Haro* 454, 20.
 Farphis monasterium *Farfa* 676, 10.
 Fatolinus notarius Welfonis VI. ducis
 340, 35, 368, 25.
 Faustinus card. presb. S. Petri 677, 5.
 Faustinus caput senati exconsul
 677, 10.
 Favrega *v.* Fabrica.
 Faventia, Faentia, Faentini *Faenza*
 25, 1, 67, 15, 301, 5, 360, 30, 399, 35,
 403, 25, 404, 30, 416, 15, 659, 10;
 nomina civium 417, 20, episcopi:
 Ildebrandus, Jacobus, Rambertus.
 de Faentia: Bernardus.
 Veingen, Veihingen *Vaihingen* 463, 15.
 comes: Godefridus.
 Felicitatis: Castellum.
 de Feltheim comes 387, 30.
 Feltre 416, 15; episcopatus 404, 30,
 episcopi: Macilinus, Guilbertus,
 Adamus, Drudus.
 Verbinisperch castr. *Fiernberg aut*
Wernberg 453, 25.
 Perda, Fardmum, Vaereda, Ver-
 dem, Verdensis, Fardensis ecclesia
Verden 85, 10, 330, 30, 516, 15;
 clerus 467, 35; episcopatus 467, 5.

- episcopi: Adalwardus, Berenarius II, Wigger, Ricbertus, Herimannus, Hugo, Tammo, Rodolphus I.
- Ferenensis episcopus: Savianus.
- Ferenti *Ferentum* 25, 10, 67, 20.
- Ferentinum *Ferentino* 676, 5. episcopi: Romanus, Aifredus, Ubaldu.
- Feretrum 676, 10; *r. etiam* Monsfeltri.
- Ferrandus comes Hispan. 456, 35.
- Ferrandus Martini Hispan. 456, 40.
- Ferrandi: Gundisalbus, Petrus.
- Ferraria, Ferrariensis *Ferrara* 25, 1, 40, 30, 67, 15, 122, 20, 153, 20, 172, 10, 210, 30, 300, 301, 5, 340, 15, 342, 15, 361, 1, 374, 40, 403, 25, 404, 30, 416, 20, 527, 10; ducatus 659, 10, 675, 20. episcopus: Rolandus II.
- Ferrariensis: Taurellus.
- Fertranus episcopus *r.* Monsfeltri.
- Fesulanus *Fiesole* episcopus 577, 25. episcopi: Iacobus, Trasimundus.
- Ficianus: Atto.
- Fidenas 676, 10.
- Filippus Bonaldus Venet. 210, 20.
- Filippi: Martinus.
- Finenses *Fineda prope Grado* 40, 35, 122, 25, 153, 25, 172, 15, 210, 35, 375, 5, 527, 15.
- Firmano, Firmenses *Fermo* 33, 1, 40, 30, 122, 20, 153, 20, 172, 10, 210, 30, 375, 1, 527, 10, 675, 25; Firmiana, Firmiana marchia 556, 15, 570, 1; episcopi 538, 45. episcopi: Hubertus, Ehemannus, Udelricus, Grisforanus, Hugo, Balignanus.
- Visebachum abbatia *Fischbeck* 181, 1.
- Fisolinus de Campo S. Petri 426, 10.
- Fita civitas *Hita* 456, 40.
- Flamengus cons. Mediolan. 406, 5.
- de Flaminia via: Gaudis.
- Flandria, Flandrensis marchia 133, 334, 335, 10, 616, 35, 617, 20; Flandrica dignitas 617, 20; pax 616, 617, 20. comites: Balduinus IV, Barbatus, Balduinus V, Balduinus VI, Robertus II, Karolus, Theodoricus II, Philippus de Alsatia, Petrus ep. Cameracensis.
- Flaseo: Mons.
- Flina *Flein* 454, 1.
- Floebere castrum 453, 30.
- Florentina civitas, Florentini 153, 20, 172, 10, 210, 30, 332, 333, 374, 40, 527, 10; consules 303, 10, 332, 333. episcopi: Lambertus, Godefredus; consules: Iohannes Donati, Mannus.
- Florentius III, comes Hollandiae 323, 25, 324, 1, 356, 10 da Ollande, 371, 10, 372, 15, 377, 30, 393, 15.
- Floringia curia regia *Flörchingen* 648, 5.
- Florius index Terrisinnus 417, 15, 418, 10.
- Florius 487, 30.
- Flotte: Arnaldus.
- de Vohburg marchiones: Theobaldus, Diepoldus de Cham.
- Volgbertus ep. Camaracensis 13, 25, 35.
- Folbertus 324, 15.
- Volcfelt pagus 59, 30.
- Folmarus, Fulmarus archiep. Trevirensis 445, 35, 447, 20, 587, 5.
- Folmarus comes de Sarewerde 322, 40, 324, 10.
- Volmar dapifer Heinrici IV, imp. 126, 40.
- Folemarus dapifer Heinrici V, imp. 138.
- Volmarus advocatus Goslariensis 459, 20.
- Foldae comes 2, 15.
- de Volmndestein: Heinricus.
- Fons Pirus civit. *Fuente pura* 457, 5.
- de Fontana: Guilelmus.
- de Fontaneto: Nicolaus.
- de Fontaniva: Ubertinus.
- Fonte Donna civitas *Fuentidueña* 457, 1.
- de Fontegлива: Englescus.
- Forconini 676, 10.
- Forculi loc. Pisan. 473, 40.
- Forensis de Campi 333, 45, 334, 1.
- Foro, Four villa *Foro* 393, 25, 407, 15.
- de Foro: Obertus.
- de Forochalkerii *Forcalquier* comes, comitatus 304, 30, 307, 337, 30. comes: Guilelmus IV; canonicus: Petrus Pelicanus; praepositus: Petrus Grossus.
- Foroiuliensis *Friaul, Cividale* 32, 40, 35, 40, 30, 43, 5, 122, 25, 153, 20, 155, 25, 172, 10, 174, 10, 210, 35, 212, 35, 375, 1, 377, 5, 527, 10, 529, 15.
- Foroiuliensis *Frevjus* episcopus: Bertrandus IV.
- Forumlivi, Forum Livii *Foeli* 25, 1, 67, 15, 301, 5, 360, 30.
- Forum Novum 587, 35.
- Formipopoli, Forum Pompilii, Foropopiliensis *Forlimpopoli* 25, 1, 67, 15, 301, 5, 360, 30; episcopus 577, 25. episcopus: Teubertus.
- Forumsimpronii, Forum Symphronii, Forosimphronensis, Symphroniensis *Fossombrone* 25, 5, 56, 15, 67, 15 Fossabrum, 675, 25. episcopus: Benedictus, Gualfredus.
- Fortinus: Mons.
- Fraiapane *r.* Frangenspanem.
- de Frankenburch comes: Sibertus.
- Frankonofurth, Frankenevurt, Frankenvort 17, 15, 59, 20, 60, 10, 178, 35, 179, 10, 181, 190, 191, 25, 193, 15, 225, 35, 336, 30; curia regia 648, 5; Francanavordense concilium 86, 10.
- Francescus de Placentia 518, 10.
- Francia, Frauci 25, 30, 659, 15, 668, 20; regnum 288, 10. reges: Pippinus, Karolus M., Ludovicus P., Otto I., Otto III.
- Francia provincia German. 561, 25, 649, 1; orientalis 453, 25; circa Rhenum 648; Teutonica 610, 5; Francorum principes 645, 30.
- Francia occidentalis *Frankreich* 11, 1, 253, 40, 255, 40; Francigenae 293, 35, 481, 1; episcopi 577, 15. reges: Karolus III, Ludovicus IV, Rotbertus I, Rodulfus, Robertus II, Philippus II, Ludovicus VII.
- Franco abb. de S. Anastasio 84, 5.
- Frangelinus: Centius.
- Frangenspanem, Fraiapane: Centius, Otto.
- de Frantenhusen comites: H., Otto.
- de Vresperch *r.* Uresperch.
- Fridericus, Fredericus, Federicus**
- Fridericus I. archiep. Bremensis 131, 20.
- Fridericus I. archiep. Colon. 126, 25, 144, 10, 149, 20, 160, 165, 10, 204, 20, 205.
- Fredericus II. archiep. Colon. 243, 35.
- Fredericus archiep. Mogunt. 11, 13, 10, 30, 18.
- Fridericus I. archiep. Salceburgensis 633, 20.
- Fridericus I. ep. Monaster. 106, 20, 603, 1.
- Fridericus praep. Argentinae, S. Thomae de Strasburc 431, 25, 436, 15, 461, 522, 25.
- Fridericus canonicus Argentinensis 522, 25.
- Fridericus, Fredericus, Frithericus I. imp. Roman. 192, 40, 194, 1, 201, 10, 202, 40, 232, 5, 267, 1, 268, 287, 288, 289, 295, 296, 304, 305, 324, 30, 325, 1, 339, 341, 342, 344, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 360, 25, 362, 363, 364, 365, 366, 1, 367, 368, 390, 391, 40, 392, 393, 394, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 20, 402, 403, 404, 15, 405, 15, 406, 407, 408, 419, 422, 423, 426, 434, 1, 435, 35, 436, 437, 439, 40, 441, 20, 445, 446, 10, 447, 5, 460, 463, 10, 473, 10, 496, 20, 499, 35, 523, 15, 525, 5, 526, 40, 581, 1, 582, 20, 583, 30, 584, 585, 35, 683, 15, 685; advocatus eccl. Roman. 201, 25, 203, 10, 256, 20; imperatoris lex 401, 20, 413, 30; nepotes 403, 15; dux Suaeviae III, et Alsatiae 182, 15, 184, 35, 193, 15; eius ministeriales 184, 35. patruus: Heinricus Iasomirgott; frater: Cunradus palatinus comes Rheni; uxor: Beatrix; neptis: Richildis comitissa Provinciae; cancellarii: Arnoldus II, archiep. Mogunt., Reinaldus archiep. Colon., Udalricus ep. Spirensis, Cristianus archiep. Mogunt., Godefredus ep. Herbipol., Iohannes I, archiep. Trevir.; prothonotarii: Heinricus, Wortwinus, Rodolfus I, ep. Verdensis; notarius: Henricus magister; scriba curiae: Rodulfus; capellani: Beletus, Burcardus Coloniensis, C., Godefredus Viterbiensis, S.,

- Stephanus; triscamerarius: Bertolfus; camerarii: Anselmus, Cuno, Hartmannus, Hermannus, Rudegerus (Rodingerius), Rodulfus, Sigeboto; dapiferi: Rudolphus, Waltherus; marsealeus: Henricus de Bappinheim; pincernae: Conradus, Hildebrandus; ministeriales: Conradus Colho, Sigefridus.
- Fredericus II. fil. Henrici VI. imp. 530, 531.
- Fridericus dux de Boemia 403, 15.
- Fridericus I. dux Sueviae 125, 25, 614, 1.
- Fridericus II. dux Sueviae, nepos Henrici V. imp. 137, 30, 138, 1, 140, 10, 160, 10, 165, 10.
- Fridericus IV. de Rotenburch dux Sueviae, fil. Conradi III. regis 222, 25, 226, 10, 228, 45, 237, 5, 270, 25, 286, 35, 301, 25, 308, 10, 453, 25, 685, 10.
- Fridericus V. dux Sueviae, fil. Friderici I. imp. 386, 15, 403, 10, 408, 20, 416, 25, 465, 20.
- Fridericus palatinus comes de Bavaria, frater Ottonis de Wittelsbach 222, 25, 237, 5, 685, 15.
- Fridericus IV. palatinus comes de Saxonia 137, 30, 138, 140, 10, 144, 15, 149, 20.
- Fridericus VI. palatinus comes de Saxonia 207, 10.
- Fridericus burgravius Ratisponensis 384, 5; frater 384, 5.
- Fridericus praefectus de Nurebere 495, 20.
- Fridericus comes de Abenbere 495, 20.
- Fridericus comes de Altena 338, 20.
- Fridericus comes Frisingensis 144, 15, 149, 25.
- Fridericus Saxo comes 137, 30, 140, 10, 144, 15, 149, 20, frater: Henricus.
- Fridericus comes 2, 15, 70, 10.
- Fridericus de Anfurde 386, 20.
- Fridrich de Thengelingen, frater Sigeharti 126, 25.
- Fridericus camerarius Henrici II. 70, 10.
- Federicus Seanci 422, 25.
- Frigisinga, Frisinga 646, 1; ecclesia 645, 646, 1, episcopi: Lambertus, Abraham, Egilbertus, Nito, Ellinardus, Meginwardus, Hainricus I., Otto I., Otto II.; comes: Fridericus; ecclesiae advocatus: Odalscalchus.
- Friso: Henricus.
- Frogerius notarius 356, 15.
- Fromesta civitas 451, 25.
- Fugaciola: Niger.
- Fuleherii: Insula.
- Fuleus de Iniquitate 420, 1.
- Fulda, Fuldensis, Vultensis 223, 30, 335, 20, 467, 15, 468, 5; monasterium, abbas 66, 25, 67, 35; monasterii clerus et populus 184, 25.
- abbates: Hatto II., Werners, Rihardus, Richarius, Ertholfus, Odabicus, Henricus I., Marquardus I., Hermannus I., Conradus II.; familia, servi: S. Bonitacii.
- Fuldensis pons 383, 5.
- Fulginatensis, Fullienensis *Foligno* episcopi: Azo, Marius.
- Vulgrinus archiep. Bituricensis 577, 15, de Fulsiraga: Vicentius.
- Fundana regio Rom. 677, 35.
- Fundano territorium 676, 1.
- Fundi, Fundis, Fndensis *Fondi* 25, 20, 67, 35, 676, 5, episcopi: Rainerius, Marinus.
- Fuirbach *Fuirbach* 87, 20; Fuirbacharii 88, 10.
- Furco *Furcom, unne Aquila* 25, 25, 68, 10.

G.

- G. ep. Acerranus 578.
- G. cancellarius Cameracensis 328, 20.
- G. cantor Cameracensis 328, 20.
- Gabellum, Gavelenses *Gavello prov. Rocigo* 25, 5, 32, 45, 40, 30, 67, 15, 122, 20, 153, 20, 172, 10, 210, 35, 375, 1, 527, 10, 675, 20.
- Gabretum loc. Pisan. 473, 35.
- Gaieta, Gaeta civit. 25, 20, 67, 35, 283, 25, 474, 25, episcopi: Bernardus II., Leo IV.
- Gaytanus Burgundi Pisan. 477, 5.
- Gaietanus: Iohannes.
- Gaitani: Rainerius.
- de Gaidoldis: Talamacis.
- Gaidus de via Flamminea 677, 10.
- Gaidus de macello Lidiae 677, 15.
- Gaiferius Ysimbardus, Issenbardus cons. Papiensis 436, 35, 438, 35, 439, 5, 488, 5, 490, 5, 506, 10, frater: Iacobus.
- Galatia 561, 25.
- Galicianus Nazaronus Pergamensis 506, 20.
- Galla Placidia mater Honorii imp. 669, 15.
- Galli v. Callis.
- Gallia, Galliae, Gallicanus 11, 45, 60, 10, 179, 25, 259, 15, 596, 20, 668, 40; ecclesia, ecclesiae 16, 20, 107, 10, 290, 25, 548, 25; episcopi et abbates 561, 5, 565, 5, 573, 25, Galliarum primas: Eraclius archiep. Lugdunensis.
- Galliate castrum 213, 25.
- ad Gallinas albas regio Rom. 678, 1.
- Gallise castellum, Galliensium castrum, Gallisanus *Gallise* 24, 40, 67, 5, 675, 25, episcopus: Iohannes II.
- S. Galli *St. Gallen* abbas 633, 25; abbas: Burchardus.
- Gallorum curia, Rungalle *Roncaglia* 602, 10.
- de Galopino: Iohannes.
- Gamanolf index cum filio 646, 5.
- Gammudi, Gammudium villa *Gammudo, iam Castellazzo* 393, 25, 407, 10, 428, 1; curia regia 649, 10.
- Ganbara v. Canbara.
- Gandensis: Winemarus.
- Gandersheim, Gandersemense territorium 86.
- Gandulfus ep. Regiensis 554, 20.
- Gandulfus praep. Astensis 380, 25.
- Gardinensis: Rubaldus.
- Gardensis lacus 421, 30.
- Gargani mons 675, 30.
- Garsiae: Ordonius.
- Garsidonius, Garsendonius, Guascendonius ep. Mantuanus 270, 296, 25, 313, 1, 352, 1, 361, 10, 364, 1, 367, 25.
- Garzapanne Capitishupi de Tervisio 340, 25.
- de Gatinaria: Iacobus Niger.
- de Gatorba castellani 393, 5.
- Gaudii: Mons.
- Ganfridus II. ep. Carnotensis 577, 15, 578, 25.
- Gauzitano territorium 676, 1.
- de Gavazo: Albertus.
- de Gavi marchio 285, 5.
- Gavii castrum 480, 25.
- Gebhardus archiep. Salzburgensis 652, 1, 653, 1.
- Gebhardus II. ep. Constantiens. 633, 25.
- Gebhardus III. ep. Constantiensis 615, 20, 652, 5.
- Gebhardus I. ep. Eistetensis, Agistetensis 95, 1, 99, 15.
- Gebhardus I. ep. Radespon. 60, 25.
- Gebhardus III. ep. Radispon. 95, 1, 99, 25.
- Gebhardus I. ep. Tridentinus 144, 10, 149, 20.
- Gebhardus ep. Wirzburgensis 226.
- Gebahardus comes de Burchusen 222, 25, 685, 15.
- Gebhardus comes de Luggeberge 285, 15, 286, 40, 296, 35, 299, 15, 301, 25, 308, 15, frater: Marquardus.
- Gebhardus comes de Sulzbach 222, 25, 685, 15.
- Gebhardus comes 175, 1.
- Gebhartus 632, 1.
- Gebhard 639, 10, filius: Cuno.
- Gebennensis, Gevenensis, Gennavensis ecclesia 432; episcopus 388, 20, episcopi: Hugo II., Humbertus, Arduus, Namtelius; comes: Willelmus.
- Gebizonis frater: Oddo.
- de Geça: Oddo.
- Geilenhusen, Gelenhusin 386, 30, 387, 30, 424, 25, 501, 10, 516, 25.
- Geldulfus 633, 15.
- Gellum loc. Pisan. 473, 35, 473, 40.
- Gelrensis comes: Henricus I.
- Gemenez: Didacus.

- Gemunde burgum *Gmünd* 453, 30.
 S. Genesius, S. Genesii burgum
S. Genesio 302, 20, 304, 1. ecclesia: S. Christofori; domus: filiorum Petronis.
 Gentilis presbiter Roman. 266.
 Gentionis fossa *Gentione?* *prope Venetiam* 35, 1. 42, 35. 155, 20. 174, 5. 212, 30. 376, 45. 529, 5.
 Georgius curia regia *Sangiorgio* 649, 5.
 Georgius ep. Portnensis 677, 1.
 Georgius ep. Ortensis 676, 50.
 Gerberga uxor Ludovici IV. reg. Franc. occid. 9, 35. 11, 1.
 Gerbirch 639, 10. filia: Imiza.
 Gerbertus, Gerbrat abb. de S. Albano Mogunt. 86, 30. 635, 30.
Gerhardus, Gerardus, Girardus, Giralduus
 Giralduus ep. Ostiensis 115, 30.
 Girardus ep. Engolismensis, legatus in Aquitania 571, 35. 572, 15. 25. 573, 10.
 Gerardus ep. Paduanus 368, 1. 398, 25.
 Gerardus ep. Pergamenus 270.
 Gerardus ep. Reatensis 546, 1.
 Gerardus ep. Rosellanus 545, 20.
 Gerhardus I. ep. Tullensis 633, 20.
 Gerardus magister cleric. Rom. 266.
 Gerhardus magister 390, 1.
 Gerardus comes de Bertheim 476, 15. 477, 25. 483, 30.
 Gerardus comes de Crema 217, 25.
 Gerardus comes de Los, Lon 423, 40. 425, 35. 431, 30.
 Gerardus comes de Nübere 386, 15.
 Gerardus comes Pisanus 333.
 Gerardus, Gebhardus comes de Tollenstein, Tullenstein 476, 15. 477, 25. 483, 30. 495, 20.
 Gerardus comes 303, 5.
 Girardus comes 356, 15.
 Gerhardus de Schowenbure 383, 10. frater: Beroldus.
 Gerardus scultetus Traiectensis 324, 25.
 Gerardus Ardicionis, de Ardificione consul Placent. 406, 10. 417, 10. 418, 10.
 Girardus de Bonato Cremensis 434, 45.
 Girardus de Burgo Cremon. 437, 5.
 Gerardus, Gerardinus de Campo S. Petri Tarvisinus 340.
 Girardus de Duvaria 408, 25.
 Girardus Faber Cremon. 437. 438.
 Gerardus de Pesena 422, 25.
 Gerardus Pistus Mediolan. 311, 40. 368, 35.
 Girardus de Randerode 338, 20.
 Gerardus de Rangone 333.
 Gerhardus de Rocha 426, 10.
 Gerlacus comes de Novo Castro 182, 20.
 Gerlacus comes 175, 1.
 Gerlacus III. de Ysimbure 462, 15. 463, 1.
 Gerlacus Wormaciensis 322, 40.
 Gerlant: Iohannes.
 Gerloch de Orth 126, 35.
 Germania, Germani 11, 45. 659; ecclesia 107, 10; episcopi 60, 10; episcopi et abbates 565, 5.
 S. Germani de Pratis *St. Germain-des-Près* abbas 578, 5.
 S. Germani Spirensis praepositus: Iohannes.
 Germanus ep. Iporiensis 270, 10.
 Gernotus mag. scholarum eccl. S. Stephani Magunt. 336, 45.
 Gernodus civis Wormaciensis 390, 1.
 Gero archiep. Parthenopolit. 63, 5.
 Gero ep. Halberstadensis 273, 5. 286, 30. 351, 30. 363, 30.
 Geroldus advocatus Chonradi II. imp. 645, 35.
 Gertrudis filia Lotharii III, uxor Henrici IX. ducis Bawariae 170, 5.
 de S. Geruncio abbas: Dominicus.
 Gerundinensis *Gerona* episcopus: Berengarius.
 Gessum 676, 10.
 in Geversdorp ministeriales 205, 40.
 Gezanum loc. Pisan. 473, 35.
 Gezo de Turbiato Brix. 417, 10.
 Gezo *v. etiam* Gisibrandus.
 de Gidocica: Wolframms.
 de Gignano castellani 393, 5.
 Gilius *v.* Aegidius.
 de Ghiroldis, Girordi: Pontius.
 Girontinus *Gerontia* archiepiscopus 572, 10. 25.
 Gisebardus archiep. Capuanns 52, 15.
 Gisibrandus, Gezo ep. Terdonensis, Tortunensis 18, 25. 27, 1.
 Gisela imperatrix, coniux Chonradi II. imp. 87, 15. 678, 15.
 Giselbertus ep. Tuscanensis 546, 1.
 Gislebertus frater Wernheri theonarii Wormaciensis 322, 40.
 Giselbertus frater Wernheri 337, 5.
 Gislebertus de Bauzio 307, 30; uxor 307, 30.
 Gislarius ep. Merseburg. et archiep. Magdiburgensis 38, 20. 51, 30. 537, 15.
 Gysenhusen *Geisenhausen* 126, 20. advocatus: Erich.
 S. Gisleli abbas: Gossichimus.
 Gisleva curia regia *Eisleben* 647, 10.
 Gisulfus II. ep. Vercell. 577, 25.
 de Glizperch *Gleiberg* comes: Willehelmus.
 Glomisso castell. Engubini episcopi 310, 1.
 Gnanfus Paduanus 417, 15. 418, 10.
 Godebaldus ep. Traiectensis 160, 10.
 Godefridus, Gothofredus patriarcha Aquilegiensis 126, 5. 472, 15. 477, 20. 479, 25. 483, 25.
 Godefredus archiep. Dolensis 577, 15.
 Godefridus ep. Attelanensis 545, 10.
 Gotifredus ep. Florentinus 577, 25.
 Gotofredus, Godefredus, Gotfridus I. ep. Herbipoliensis, cancell. Friderici I. imp. 336, 15. 337, 5. 338, 30. 340. 341, 15. 356, 5. 367, 25. 368, 20. 371, 10. 372. 377, 35. 386, 25. 387, 20. 390, 5. 393, 20. 403, 10. 416, 25. 418, 15. 423, 40. 424, 20. 426, 5. 431, 35. 435, 30. 436, 15. 437. 460, 20. frater: Ludewicus comes de Helfenstein.
 Godefredus ep. Lunensis 577, 25.
 Godefridus I. ep. Nemetensis 18, 25.
 Godefridus ep. Perusinus 545, 10.
 Gotfridus ep. Traiectensis 270, 15. 323, 25.
 Godefredus Viterbiensis capellanus Friderici I. imp. 203, 30. 214, 35.
 Godifridus I. dux Lotharingiae infer. 70, 5.
 Godefridus III. dux Lotharingiae infer. 650, 20.
 Godefridus V. dux Lotharingiae infer. 133, 15.
 Godefridus VII. dux Lotharingiae infer. 386, 15.
 Gottfredus marchio 633, 15.
 Godefridus de Suevia, de Calw palatinus comes Lotharingiae 138. 144, 15. 149, 25. 160, 10. 165, 10.
 Godefridus I. comes de Arnisberch 205, 15.
 Godefridus comes de Veilingen 501, 1.
 Gotfridus comes de Rumesperich 220, 5.
 Godefridus I. comes de Spanheim 226, 20. 322, 40. 337, 1. 383, 10.
 Godefridus (comes Virdun.) 639, 10. filia: Irmingarda.
 Gotfridus comes de Zolren 220, 5.
 Godefredus comes 2, 10.
 Godefridus de Horningen 383, 10.
 Godefridus de Luden 226, 15.
 Godehardus ep. Hildeneshemensis 86.
 de Godenbure: Uricus.
 Godescaleus frater 324, 15.
 Godila 86, 35.
 Godo 86, 35.
 Goibins de via Latina 677, 10.
 Goitho comes de Martiningo 167, 35.
 Goizo comes 217, 20. filius: Menfredus.
 de Goldenbach: Arnolt.
 Gondoliheim *Gondelsheim?* 454, 5.
 Gonfredus ep. Vulturnus 83, 35.
 Gonzalus archiep. Toletanus, primas Hispaniarum 456, 30.
 Gorgona 473, 45.
 Goriciae comes: Hengelpretus.
 Gorzanum castrum 489.
 de Gosalengo: Dalphinus.
 Gosbertus abbas Erolsfeldensis 633, 5.
 Goslara, Goslaria 63, 1. 458, 15. 459, 25; curia regia 647, 15; ecclesia 458.

- 459; ecclesia consistorii regalis 63, 1; palatium 458, 30. praepositus: Adolous ep. Hildensem.; advocatus: Volenarus.
- Goslénus, Gozlinus ep. Tullensis 11, 30. 13, 20, 35.
- de Goso: Aldericus.
- Gossichinus abb. S. Gisleni 320, 35. 321, 35. 326, 30.
- Gotecinus Mainerus cons. Mediol. 511, 20. 513.
- Gothiæ episcopi 577, 15.
- Gozwinus comes de Falkenberch 217, 20.
- Grabadona, Grabadonienses, plebs de Grabadona 403, 30. 416, 15. 506, 1. 507, 35. 508, 10. 509, 30. 510. consul: Martinus iudex; civis: Thomas Porta.
- Gradinga curia regia *Gradingen* 618, 15.
- Gradius, Gradenses *Grado* 33, 5. 35, 25. 40, 35. 43, 5. 122, 25. 153, 25. 155, 25. 172, 15. 174, 10. 210, 35. 212, 35. 375, 5. 377, 5. 527, 15. 529, 15; plebs Apuleiensis ecclesiae 84; patriarchæ palatium Venetiæ 367, 35. patriarchæ (Venetic): Marinus, Venerius Ursus, Dominicus, Johannes, Henricus.
- Græcia, Græci 36, 25. 223, 25. 224, 20. 316, 25. 584. 585. 589, 5. 659, 35. 668, 5; Græcia legatio 223, 15; Græcorum rex 201, 30. 202, 5. 203. imperatores: c. Constantinopolis.
- Græci Romæ urbis 147, 30; Græcorum schola Romæ 667, 40; c. Græcorum scola: Iannarius.
- Græci archiepiscopi Italiae infer. 572, 10.
- Græcus: Guillelhelmus.
- Gratignann *Gratignona* 349, 25.
- de Grandivillano: Busnardus.
- Grānon civitas 454, 20.
- de Granzis: Antonius.
- Grassensis abbas 578, 5.
- Grassus: Niger.
- Gratianopolis *Grenoble* episcopi: Hugo II, Johannes.
- Gratianus fil. Petri Leonis 139, 10. filius: Ognitzo.
- Gratianus Rom. 654, 25.
- Gratiosus ep. Prenestinus 676, 30.
- Grauso cancellarius Vitalis Paletri ducis Venet. 122, 10.
- Gravina 593, 30. 594, 35.
- S. Gregorius I. papa 15, 10. 89, 10. 110, 30. 540, 15. 543, 25. 652, 25.
- S. Gregorii munitiones Romæ 189, 5.
- Gregorius V. papa 50, 30. 51. 52, 15. 55, 10. 536, 20. 537, 20.
- Gregorius VI. papa 557, 20.
- Gregorius VII. papa, Hildebrandus monachus, subdiac. eccl. Rom. 106, 20. 108, 25. 109. 110. 112, 30. 114. 115, 20. 118, 15. 119. 141, 15. 147, 10. 538, 45. 545, 1. 552. 553, 5. 554, 5. 555. 559, 25. 562, 15. 571, 25. 573, 30. 651, 10. 654. 655, 5; Hildebrandica insania 113, 5. legatus: Odo ep. Ostiensis.
- Gregorius VIII. papa 585, 35. 586, 20. 587, 5.
- Gregorius ep. Albanensis 533, 5. 534. 535, 1.
- Gregorius III. ep. Ostiensis 52, 25.
- Gregorius ep. Sabinensis 263, 5. 268, 5.
- Gregorius card. presb. SS. apost. Petri et Pauli 143, 10. 572, 25. 573, 1. 15.
- Gregorius card. presb. S. Mariæ trans Tyberim 201, 10. 202, 40.
- Gregorius card. presb. S. Grisogoni 143, 10. 572, 30. 573, 5.
- Gregorius card. diae. S. Mariæ in Aquiro 593, 35. 595, 5.
- Gregorius card. diae. S. Angeli 201, 10. 203, 1.
- Gregorius card. diae. 163, 10.
- Gregorius card. ad Vincula 677, 5.
- Gregorius archinotarius Leonis VIII. papæ 678, 1.
- Gregorius archiep. Compsanus 572, 10, 25.
- Gregorius ep. Bergamensis 577, 25.
- Gregorius ep. Terracinenis 572, 15, 25. 573, 10.
- Gregorius ep. Tudertinus 677, 1.
- Gregorius ep. Vercellensis 94, 10. 115, 35. 546, 10.
- Gregorius abbas Pruniensis 125, 35.
- Gregorius diae. Romanus 115, 35. 573, 10.
- Gregorius de Cella Nova 677, 15.
- de Gremiasco castellani 392, 25.
- Grunda curia regia 648, 10.
- Greudentheim *St. Grethen* 87, 15; Greudentheimarii 88, 15.
- de Grezengen *Grotzingen* comes: Henricus.
- Griffo: Milo.
- Grignola: Ottholmus.
- Grimaldus fil. Adelgisi ducis Longob. 668, 20.
- Grimerius Codeporcus Placent. 405, 5. 406, 40.
- de Grindelaha: Lupoldus.
- Grisforanus ep. Firmanus 551, 15.
- de Grognengo: Albertus.
- de Groyx *Grotzsch* comes: Dedo.
- de Groix, Grouz, Croiz: Sibodo, Henricus camerarii, Hugo.
- de Grondona castellani 392, 30. 394, 35.
- de Grosa: Albertus, Boscellus.
- Grossus Brixienis iudex curiæ 380, 25. 435, 30.
- Grossus: Petrus.
- Grouz c. Groix.
- Gruga de Eodem Bergam. 488, 10. de Grumbach, Gronbach: Albertus, Marquardus.
- Gruna curia regia *Grona* 647, 15.
- Grunda de Verona 368, 5.
- Guadalfaxara civitas *Guadalajara* 456, 40.
- Gudenbor c. Judenburg.
- Guditiolum 496, 15. 499, 30.
- Gugelingem *Guglingen?* 454, 5.
- Gumbertinus de Anardone Padov. 417, 15, 45.
- Gumpertus clericus Babinbergensis 652, 45.
- Gumpertus c. etiam Cunibertus.
- Gundekar camerar. Heinrici IV. imp. 126, 10.
- Gundisalbus Ferrandi potestas Hispan. 456, 40.
- Gundolfus vitricus Wernheri canonici S. Pauli in Wormacia 321, 30.
- Guntardus: Ydo.
- Guntherus ep. Spirensis 184, 30. 206, 1. 226. 228, 45.
- Guntharius I. abb. Herolfesfeldensis 27, 1.
- Guntherus canonicus August. eccl. 126, 35.
- Guntherius cancellarius Heinrici II. imp. 80, 5.
- Guntherus comes de Keverenberch 183, 30.
- Guntharius comes 27, 5.
- Guntramus comes 633, 10.
- Gurcensis ecclesia, episcopus 383. 384, 1. episcopus: Romanus I.
- de Gussiaco, Guxago: Johannes.
- Guterri: Rodericus.
- Guttentesta cons. Placent. 406, 10.
- de Guzman: Petrus Roderici.

H.

- H. decan. Cameracensis 328, 20.
- H. comes de Frantenhusen 358, 40.
- H. de Bretico 360, 1.
- Habbach villa 181, 30.
- de Haga: Cunradus ministerialis.
- Hageno ep. Eduensis 545, 10.
- Hagano comes 2, 5.
- Hagenowe, Haginawa, Achenou *Hagenau* 462, 25. 491, 5. 492, 10. 516, 1; camera imperatoris 422, 20.
- de Hagenowe: Sefridus marschalcus, Wolframus.
- Haimedens ep. Lausanensis 388.
- Hallerstadensis, Halvarastetensis episcopus 272, 35. 273, 10. episcopi: Bernhardus, Arnolfus, Branthoch, Burcardus I, Burckhardus II, Ulricus, Gero, Tidericus.
- Halla *Schwabisch-Hall* 467, 25.
- Hallensis *Rechenhall* comes: Engelbertus.

- Hambrestein curia regia *Hammerstein* 648, 5.
- Hamelinus ep. Redonensis 578, 1.
- Hammaburgenses archiepiscopi:
Unni, Adaldagus. *v. et.* Bremenses.
- Hanonia, de Hainou, Haynoensis, Hennacensis comitatus 650, 15. comites: Balduinus III, Balde-
winus V; comitissa: Richildis.
- Harbertus *v.* Heribertus.
- Arduinus ep. Fanensis 546, 1.
- Harduinus ep. Placentinus 577, 25.
- Arduinus ep. Tudertinus 545, 20.
- Artwinus praep. eccl. Veronensis 95, 5.
- Ardoinus rex 53, 15.
- Harduinus miles Alberti ministerialis eccl. S. Remigii 181, 35. beneficium eius: terra de Alba.
- Arduinus confanonerius cons. et rector de Placentia 406, 1.
- Hartmannus ep. Brixinensis 222, 20, 253, 10, 263, 25, 276, 5, 311, 15, 685, 10.
- Hartmannus de Badingen, Batingin 386, 20, 390, 1, 465, 20, 501, 1.
- Hartmannus, Arthemannus camerarius Frederici I. imp. 286, 45, 296, 35, 308, 15, 382, 30, frater: Rodulfus; filius: Rudegerus.
- Hartman iudex 646, 5.
- Artemanus Regiensis 368, 35.
- Hartmannus 632, 1.
- Hartuit iudex 646, 5.
- Hartwiens I. archiep. Bremensis 188, 15, 265, 25, 269, 30.
- Hartwigus archiep. Iuvavensis 60, 25.
- Hartwichus archiep. Magdeburgensis 652, 1.
- Hartwicus I. ep. Augustanus 377, 30, 384, 5.
- Hartwicus I. ep. Ratisbonensis 160, 10.
- Hartwicus, Hertwicus II. ep. Ratisponensis 222, 20, 237, 5, 270, 15, 685, 10.
- Hartwic 27, 5.
- Hasela curia regia *Hassloch* 648, 5. de Hasenbure: Burkardus.
- Hatto ep. Trecentensis 578, 1.
- Hatto II. abb. Fuldensis 27, 1.
- Hato comes 2, 10.
- de Havelkhesperch, Havesburg comes: Wernherus II.
- Havelburgenses episcopi: Anselmus, Walo.
- Havembere curia regia *Amberg?* 648, 15.
- Hazecho ep. Warmat. 86, 25.
- Hebri 7.
- Hector archiep. Vesonticensis 98.
- Heimo ep. Virdunensis 60, 70, 5.
- Heinriciani 652, 45.
- Heinricus Pisanus card. presb. SS. Nerei et Achillei 235, 20, 268, 20.
- Heinricus patriarcha Aquileiensis 120, 5, 554, 1.
- Henricus Dandolus patriarcha de Grado 368, 1, 377, 30, 577, 10.
- Heinricus I. archiep. Moguntinus 182, 15, 185, 1.
- Henricus archiep. Senonensis 577, 15.
- Heinricus I. ep. Argentinensis, de Straseburgo 388, 5, 403, 10.
- Heinricus I. ep. Augustae civitatis 633, 20.
- Heinricus II. ep. Augustanus 99, 20.
- Henricus ep. Augustidunensis 270, 5.
- Heinricus I. ep. Basiliensis, de Basela 388, 20, 403, 10.
- Heinricus III. ep. Brixinensis 384, 5.
- Henricus ep. Cumanus 270, 10.
- Henricus II. ep. Curiensis 416, 25.
- Hainricus I. ep. Frisingensis 126, 30, 131, 20.
- Heinricus ep. Yporigiensis 546, 5.
- Heinricus I. ep. Lausonensis 61, 1.
- Heinricus I. ep. Leodiensis 106, 15, 603, 45.
- Heinricus II. ep. Leodiensis 286, 30, 296, 25, 301, 20, 308, 10, 313, 15, 321, 5.
- Henricus ep. Mutinus 270, 10.
- Heinricus ep. Pragensis 501, 30, 502, 15.
- Henricus I. ep. Ratisponensis 174, 40.
- Heinricus ep. Spoletinus 545, 10.
- Henricus I. ep. Tullensis 270, 10, 578, 1.
- Henricus II. ep. Virdunensis 425, 30.
- Henricus I. s. Kylliani vicarius *i. e.* ep. Wirzburg. 52, 20, 59, 60, 5.
- Heinricus I. ep. Wormat. 491, 10, 501, 1, 524, 10.
- Heinrichus abb. de S. Burchardo Wirzburg. 635, 30.
- Henricus abb. Fuldensis 167, 30.
- Heinricus maior, eccl. decanus Magunt. 336, 45, 389, 40.
- Henricus decanus Wormaciensis 322, 35.
- Henricus cantor Wormaciensis 322, 35.
- Hainricus canonicus August. eccl. 126, 35.
- Henricus scolast. Traiectensis 461, 40.
- Heinricus prothonot. Frederici I. imp. 286, 35, 296, 30, 322, 40, 462, 463, 1.
- Henricus Aquensis mag. prothonot. Heinrici VI. 467, 15, 470, 40, 476, 15, 483.
- Heinricus notarius curiae Conradi III. reg. 187.
- Henricus mag. notarius curiae Frederici I. imp. 203, 30.
- Heinricus I. rex Roman. 3, 5, 4, 5, 5, 1, 6, 10, 629, 30, 631, 10.
- Heinricus II. imp. Roman. 62, 66, 40, 75, 20, 76, 15, 84, 15, 634, 40, 636, 1. coniux: Cunigunda; cancellarii: Egilbertus, Guntherius, Odalricus; camerarius: Fridericus.
- Heinricus III. imp. Roman. 95, 25, 97, 25, 99, 5, 107, 30, 137, 20, 138, 30, 111, 25, 150, 25; rex 678, 20, filius: Heinricus IV; missus: Cunibertus.
- Heinricus, Henricus IV. imp. Roman. 126, 40, 127, 227, 15, 228, 30, 459, 10, 540, 1, 543, 552, 553, 555, 557, 558, 573, 25, 650, 10, 651, 10, 652, patronus: S. Petrus; filius: Henricus V; cancellarii: Erlungus, Wibertus; camerarii: Erkenpolt, Gundekar; dapifer: Volmar.
- Heinricus, Henricus V. imp., fil. Heinrici IV. imp. 125, 25, 128, 30, 141, 142, 143, 144, 145, 5, 146, 147, 148, 149, 158, 161, 15, 163, 5, 165, 171, 30, 219, 15, 342, 20, 344, 15, 347, 20, 374, 30, 526, 40, 569, 25, 572, 1, nepos: Fridericus II. dux Sueviae; cancellarii: Albertus archiep. Mogunt., Burcardus ep. Monast.; dapifer: Folemarus.
- Heinricus rex Romanorum, filius Conradi III. regis 179, 15, 190.
- Heinricus, Henricus VI. rex, imp. Roman., rex Siciliae 340, 1, 344, 20, 347, 350, 10, 352, 353, 35, 355, 40, 361, 10, 363, 10, 364, 365, 368, 15, 370, 371, 379, 380, 390, 394, 400, 403, 404, 15, 405, 15, 407, 20, 408, 411, 25, 412, 5, 416, 20, 419, 423, 30, 429, 430, 431, 435, 439, 440, 1, 442, 10, 443, 15, 445, 10, 446, 10, 456, 10, 461, 1, 462, 488, 25, 489, 40, 492, 25, 502, 30, 503, 504, 505, 35, 586, 25, fratres: Conradus dux Sueviae de Rotenburg, Philippus dux Tnscaiae; uxor: Constantia; filius: Fredericus II; cancellarius: Conradus; prothonotarii: Sigelonus, Albertus; scriptores curiae: Balduinus, Conradus; camerarii: Conradus de Walehusen, Henricus de Grouz, Henricus de Lutra, Rodolfus de Sibemich; dapiferi: Conradus de Rodenburch, Marquardus de Anwilre; legatus: Drushardus; marscalcus: Henricus de Kallindin (Testa); missus: Petrus Brugnolus; pincernae: Henricus, Herdegenus; senescallus: Marquardus de Anwilre; imp. aulae vicarius: Bonifacius ep. Novar.
- Heinricus, Henricus II. rex Anglorum 252, 30, 254, 15, 270, 5, 316, 15, 318, 1, 319.
- Heinricus II. lasomirgott dux Bavariae, dux Austriae, patruus Frederici I. imp. 205, 20, 206, 1, 221, 35, 222, 237, 5, 296, 30, 301, 25, 311, 683, uxor: Theodora.
- Heinricus dux Austriae, frater Liupoldi V. 472, 15, 476, 15, 477, 25, 483, 25, 529, 40.
- Henricus III, Ezulus dux Baiouariorum 38, 20.
- Heinricus VIII. dux Bavariae, frater Welfonis V. 126, 35, 160, 10.

- Henricus IX. (Sperberus) dux Bavariae 165, 10, 170, 5; marchio Veronensium 175, 1, uxor: Gertrudis.
- Henricus, Henricus X. Leo dux Baioariae et Saxoniae, Westphaliae 199, 15, 206, 214, 35, 217, 20, 219, 20, 221, 35, 222, 235, 20, 270, 25, 271, 10, 316, 5, 317, 40, 319, 20, 385, 15, 426, 20, 504, 35, 505, 683; filii 503, 25, filius: Henricus.
- Henricus fil. Henrici Leonis ducis Saxon. 476, 15, 477, 25.
- Henricus II. dux Carinthiae 137, 35, 140, 10.
- Henricus IV. dux Karinthiae 222, 25, 685, 10.
- Henricus III. dux de Limpurh 387, 25.
- Henricus I. dux Lotharingiae infer. 132, 15.
- Henricus Dandulus dux Veneticorum 526, 25.
- Henricus II. de Eilenburg marchio Misnensis 167, 30.
- Henricus marchio de Rumesbere, Romersbere 472, 20, 476, 15, 477, 25, 479, 25.
- Henricus marchio Saonensis 416, 5.
- Enricus Guereius, Werze marchio de Wasto 294, 30, 296, 35, 308, 15, 338, 340, 341, 15, 380, 25, 396, 1, 403, 40, 401, 405, 406, 425, 35; filii 181, 40, frater: Theodoricus.
- Henricus comes de Altendorf, Altindorf, Aldimthorh 384, 5, 408, 20, 425, 35.
- Henricus comes de Arnisbere, Arensperh 386, 15, 387, 25.
- Henricus comes de Caccelenboge, frater Herimanni III. de Staleck palatini comitis de Reno 182, 15.
- Henricus comes de Dieschse, Diessa, Dietsa, Dietz, Des 338, 20, 356, 10, da Dexe, 367, 10, 368, 5, 371, 372, 20, 377, 30, 390, 1, 393, 20, 403, 15, de Decio, 417, 1, 424, 1, 425, 35; comitatus 383, 5.
- Henricus I. comes de Eppan 159, 40.
- Henricus I. comes Gellensis 323, 25.
- Henrici de Grezengen comitatus 383, 1.
- Henricus comes de Kuc, Cug 386, 15, 387, 25.
- Henricus I. comes Namucensis et de Lucellure 423, 465, 15.
- Henricus comes de Ortembere 483, 30.
- Henricus comes de Piano 422, 25.
- Henricus Rasp comes, nepos Friderici I. imp. 387, 25.
- Henricus frater Friderici Saxonis comitis 138, 1.
- Henricus comes de Tirol 422, 5.
- Henricus comes Treccarum, Treccensis 289, 30, 291, 35, 315, 5, 331, 35.
- Henricus de Grouz camerarius Henrici VI. imp. 476, 20.
- Henricus, Henricus de Kalindin, Testa marscalcus Henrici VI. imp., legatus Italiae 390, 35, 472, 20, 476, 15, 477, 25, 479, 25, 483, 35, 529, 40.
- Henricus, Henricus de Lutra pincerna, camerarius Henrici VI. imp. 390, 35, 465, 20, 470, 35, 472, 10, 476, 20, 477, 25, 484, 15, 486, 490, 5, 492, 25, 494, 15, 522, 30, 526, 1.
- Henricus, Henricus de Bappinheim marscalcus Friderici I. imp. 286, 15, 296, 35, 301, 30, 313, 15, 324, 15, 337, 1, 386, 20, 393, 15, 403, 20.
- Henricus dapifer Friderici I. 431, 30.
- Henricus marscalcus Conradi III. regis 185, 1.
- Henzo pincernarius Henrici II. 70, 10.
- Henricus de Valkenstein frater Hunfridi 337, 5.
- Henricus de Line 338, 20.
- Henricus de Salee 422, 25.
- Hainricus de Scenenburg 126, 35.
- Henricus advocatus de Huncburch 491, 1, 492, 5.
- Henricus de Alphein minist. S. Petri Wormaciensis 206, 5.
- Henricus de Volmudestein minist. S. Petri Wormaciensis 206, 5.
- Henricus de Aicarda 368, 5.
- Henricus de Angelo Mant. 417, 20.
- Enrichus de Aurilia Cremonensis 438, 25.
- Henricus filius Canis 333, 1.
- Henricus Friso 324, 15.
- Anricus de Lafratta Bonon. 405, 10.
- Enrichus de Quattuordecim Cremon. 438, 25.
- Henricus de Vase 380, 30.
- Henricus Pisan. 282, 40, 286, 15.
- Henricus de Tridento 422, 25.
- de Helenstein: Degenhardus.
- de Helfenstein comes: Ludewicus.
- Helmengerus ep. Cenetensis 84, 1.
- Helyas 324, 15.
- Hengelerius de Burgo 511, 512, 513, 10.
- Heninge monaster. *Heinungen* 86, 35.
- Hennacensis comes r. Hanonia.
- Henzo r. Henricus.
- Heraclius archiep. Lugdun. 270, 1.
- Herardus r. Eberhardus.
- Herbipolis r. Wirzburg.
- Hercberch villa 181, 30.
- Herdegensis pincerna Henrici VI. imp. 176, 20, 483, 25.
- Herbsfordia r. Erphesfurt.
- de Herfurdia comes: Lambertus.
- Heribertus archiep. Coloniensis 58, 15, 60, 69, 35.
- Heribertus, Aribertus archiep. Mediolanensis 76, 25, 83, 25.
- Heribertus archiep. Ravennas 83, 20.
- Harbertus ep. Curiensis 18, 25, 26, 40.
- Herbertus praepositus 267, 5.
- Aripertus rex 675, 5.
- Heribertus H. comes Viromand. et Campan. 8, 25, 9, 10; uxor 9, 20, filius: Hugo archiep. Remensis.
- Heribertus comes 633, 5.
- Hericho abb. Treverensis 635, 25.
- Hericus r. Henricus.
- Herigerus archiep. Moguntinus 2, 10, 625, 15, 629, 30.
- Herimannus I. archiep. Coloniensis Agrippinae 2, 5, 629, 30.
- Herimannus II. archiep. Coloniensis 91, 10, 97, 35, 99, 30.
- Hermannus ep. Augstensis 131, 20, 160, 10, 614, 1.
- Hermannus II. ep. Bambergensis 338, 20.
- Herimannus ep. Castellanus, de Castello Felicitatis 99, 30, 545, 5.
- Herimannus, Hermannus I. ep. Constantiensis 182, 15, 181, 30, 187, 15, 201, 15, 203, 213, 20, 214, 25, 217, 20, 296, 25.
- Herimannus, Hermannus ep. Fardensis, Verdensis 207, 10, 228, 15, 256, 20, 264, 25, 267, 5, 270, 15, 296, 25, 299, 15, 301, 20, 308, 5, 324, 10.
- Hermannus ep. Hildenesheimensis 296, 25, 301, 20, 308, 10.
- Herimannus ep. Metensis 106, 15.
- Hermannus II. ep. Monaster. 389, 35, 416, 25, 423, 40, 432, 40, 433, 20, 445, 35, 447, 20.
- Hermannus I. abb. Herisfeldensis 296, 30, 301, 20, 308, 10; abb. Fuldensis 322, 35.
- Herman canonic. August. eocl. 126, 35.
- Hermannus cantor Maguntinus 336, 15, 390, 1.
- Herimannus rex Romanorum 652, 5.
- Hermannus dux Karinthiae 301, 25, 384, 30.
- Herimannus, Hermannus III. marchio de Baden et Verona 181, 35, 203, 35, 213, 20, 214, 35; ministeriales 184, 35.
- Hermannus IV. marchio Veronae 417, 1.
- Herimannus III. de Staleck palatin. comes de Reno 181, 25, 182, 15, 222, 25, 225, 25, 226, 20, 685, 10, frater: Henricus de Caccelenboge.
- Hermannus I. landegravius Thuringiae 403, 15.
- Hermannus comes de Ravinsperg 386, 15.
- Hermannus comes de Winzenburg 137, 30, 138, 10, 141, 15, 119, 20, nepos: Conradus.
- Herimannus comes 2, 10.
- Herimannus comes 167, 35.
- Hermannus camerarius Friderici I. imp. 301, 30.
- Hermannus de Hore 380, 30.
- Herman de Raitenberg 126, 35.
- Hermannus de Wordene 321, 15.
- Hermannus advocatus S. Petri Wormaciensis 206, 5.

- Hermannus, Armannus de Cario Placent. 405, 1. 406, 30. 417, 10.
 Ermannus de Ogia 356, 5.
 Hermannus 633, 15.
 Heriprandus index, cons. Mediolan. 431, 20.
 Herivens archiep. Remensis 8, 20. 9; frater, nepotes 9.
 Herustus notarius Karoli M. 663, 25.
 Heroldus archiep. Iuvavensis 13, 15. 30. 18, 20.
 Herolfesteldenses, Erolsfeldenses, Herisfeldenses, Herveldenses *Hersfeld* abbates: Guntharius I. Gosbertus, Arnoldus, Hermannus I, Adolus, Sibridus; familia, servi: S. Wigberti.
 Hesi, Esenatensis *Jesi* 25, 5. 56, 20. 67, 15. 675, 23; episcopus 577, 20.
 Hethigen *Oethlingen* 199, 25.
 Hezil ep. Hiltinshemensis 106, 20.
 Heseelo ep. Strazburgensis 99, 20.
 Hezil abbas 86, 30.
 Hezel comes 633, 10.
 Hidroutinus archiepiscopus *Otranto* 572, 10. 20.
 Hierosolyma *r.* Ierusalem.
 S. Hyarii monasterium 676, 15.
 Hildboldus ep. Curiensis 633, 25.
 Hildeboldus ep. Minigardevurdensis 13, 25. 35.
 Hildeboldus ep. Wormatiensis 633, 5.
 Hildebrandus card. presb. SS. Apostolorum 581, 1.
 Hildebrandus archiep. Capuanus 545, 1.
 Hildebrandus ep. Comaciensis 577, 25.
 Hildebrandus ep. Faventinus 52, 25.
 Hildebrandus ep. Vulturnus 441, 1.
 Hildebrannus comes de Prato 167, 35.
 Hildebrandus pincerna Friderici I. regis 199, 15.
 Hildebrandus Familiatus index 334.
 Hildebrandus *r. ctiam* Aldebrandus.
 Hildebrandi: Abate.
 Hildegarius ep. Belvacensis 10, 5.
 Hildensheimensis, Hiltinesheimensis, Hildensemensis, Hildisheimensis ecclesia 216, 1; episcopatus 215, 30. episcopi: Diedhardus, Otwinus, Berenwardus, Godehardus, Ascelinus, Hezil, Uto, Bruno, Hermannus, Adelhogus, Conradus I.
 Hildwardus ep. Citicensis 60, 35. 86.
 Hildoltus, Hiltolf ep. Mantuan. 60, 1. 86, 25.
 Hillinus, Hellinus archiep. Trevirensis 191, 15. 200, 25. 214, 35. 269.
 Hiltibertus archiep. Moguntinensis 3, 5. 4, 15. 6, 10.
 de Hiltinburch: Albertus.
 Hispania, Hispani 253, 10. 271, 35. 453, 20. 455, 25; ecclesia 107, 10; episcopi 577, 15; Hispanicus iter 576, 1.
 Hispaniarum primas *r.* Toletanus archiep.
 Hohenbore curia regia *Homburg vel potius Homburg Hassiae* 647, 15.
 de Hohenburch comes: Ernestus.
 Hollandiae comes: Florencius III.
 Homede curia 205, 40.
 Homobonus de Tercio, da Treço Cremon. 356, 15. 506, 15.
 de Honesto: Rainaldus.
 Honorius imperator Rom. 669, 15; mater: Galla Placidia.
 de Hore: Hermannus.
 de Horenbere, Hornberech: Albertus, Arnoldus.
 de Hourmunge, Ilurning *Hürningen* comes: Uricus.
 de Homingen: Godefridus.
 de Hostaden comes: Thidericus.
 Hostia *r.* Ostia.
 Hu. Tuscus 55, 45.
 Ubaldus ep. Ostiensis *r.* Lucius III. papa.
 Ubaldus card. presb. S. Praxedis 201, 10. 203, 1.
 Ubaldus ep. Cremonensis 94, 40.
 Ubaldus ep. Eugubinus 577, 20.
 Ubaldus ep. Ferentinus 270, 10.
 Ubaldus viccom. Mantuan. 313, 25.
 Ubaldus de Ripalta Mantuan. 313, 30.
 Ubaldus index 655, 25.
 Ubertinus de Carcere Veron. 417, 15.
 Ubertinus de Fontaniva Vicent. 417, 15.
Hubertus, Hubertus, Ubertus, Obertus
 Ubertus I. archiep. Mediolan. 242, 15.
 Ubertus III. archiep. Mediolan. 518, 5.
 Hubertus archiep. Pisanus 577, 15.
 Ubertus, Obertus ep. Cremonensis 167, 30. 174, 40. 270, 10. 577, 25.
 Hubertus ep. Firmensis 52, 20.
 Ubertus ep. Iancuensis 546, 5.
 Ubertus ep. Lucanus 577, 25.
 Hubertus, Ubertus ep. Parmensis 27, 1. 37, 1.
 Hubertus ep. Taurinus 578.
 Hubertus comes de Blandrato *r.* Humbertus.
 Ubertus Vicecomes de Placencia potestas Mediolani 434, 40. 435, 1. 437, 10. 518, 35.
 Ubertus de Busco cons. Terdonensis 394, 1.
 Ubertus, Hubertus Clemente cons. Papię 340, 25. 408, 25.
 Ubertus, Obertus de Foro Alexandrinus 343, 10. 368, 40.
 Ubertus de Incisa 340, 30.
 Ubertus de Landriano Mediolan. 340, 10.
 Ubertus, Ubertus de Olevale Papiensis 296, 35. 437. 488, 5. 490, 5. 506, 15.
 Ubertus Sandeus 304, 1.
 Ubertus de Tascio Roman. 654, 25.
 Ubertus nuntius Placentiae 513, 15.
 Hugo ep. Albanensis 577, 10.
 Hugo Candidus card. presb. S. Clementis 120, 1.
 Ugo I. archiepiscopus Crisopolitanus, Vesonticensis 94, 30. 98. 99, 35. 545, 1.
 Hugo archiep. Panormitanus 589, 15.
 Hugo archiep. Remensis, fil. Heriberti II. comitis Viromand. 8, 20. 9, 45. diaconus. 10, 5. 11. 12. 11, 30. 15, 25. 16, 30.
 Hugo archiep. Rothomagensis 577, 15.
 Hugo archiep. Sipontinus 524.
 Hugo archiep. Turoniae 577, 15.
 Hugo ep. Aritiensis 18, 25.
 Hugo III. ep. Abbiensis 579, 10.
 Hugo ep. Basiliensis 387, 10.
 Hugo ep. Callensis 546, 1.
 Hugo I. ep. Camerinus 545, 10. 554, 15.
 Hugo II. ep. Camerinus 577, 20.
 Hugo ep. Firmanus 120, 5.
 Hugo II. ep. Gennavensis, Genuensis *Genf* 52, 20. 61, 1.
 Hugo II. ep. Gratianopolitanus 577, 25.
 Hugo ep. Immanensis 577, 20.
 Hugo ep. Noviomensis 616, 25.
 Hugo ep. Sedunensis 52, 20.
 Hugo ep. Verdensis 330. 338, 20.
 Ugo Albus exepiscopus 653, 10.
 Ugo episcopus 398, 35.
 Ugo episcopus 401, 35.
 Hugo episcopus 414, 5.
 Hugo abb. Cluniacensis 115, 35. 129, 20. 130, 30.
 Hugo prior S. Remigii Remensis 181, 15.
 Hugo decanus maior. eccl. Cameraensis 424, 20.
 Ugo diaconus Roman. 573, 35.
 Ugo notarius Drushardi 512, 15.
 Hugo III. dux Divionensis 461, 5; filius 464, 15.
 Hugo comes, dux Franciae occid. 9. 10. 11. 14.
 Hugo Magnus marchio de Wasto 285, 5. 286, 40. 308, 15.
 Hugo comes de Dagesburg 337, 1.
 Hugo comes de Tivingen 220, 1.
 Hugo de Balzio, Bauzio *Baie* 305. 307; mater, fratres 305, 25.
 Hugo de Croiz 424, 1.
 Ugo de Camerario, Camera cons. Mediol. 431, 20. 488, 10. 490, 5. 506, 15.
 Ugo Rannę cons. Eugub. 309, 25.
 Ugo advocatus cons. Papiensis 439, 15.
 Ugo Azonis Henrici Mantuan. 313.
 Ugo de Balduino Mantuan. 313, 25.
 Ugo de Bona Mantuan. 313, 25.
 Ugo de Bonello Mantuan. 313, 20.

- Ugonis Petri; Rainaldus.
 Ugolinus comes 440, 15.
 Ugolinus de Azone Favent. 417, 20.
 Ugolinus Mallonus Iannensis 483.
 Uguccio. Uñcio ep. Vercellensis 270, 10. 308, 10.
 Oguitzo fil. Gratiani filii Petri Leonis 139, 10.
 Ugnicionis Cremon. potestatis advocatus; Lanfrancus.
 Ugitonus Alcherius 438, 10. 439, 20.
 Ugnicionus de Bosone Mantuan. 313, 25.
 Humana, Numana, Humanenses, Humani *Umana* 25, 5. 33, 1. 40, 30. 67, 15. 122, 20. 153, 20. 172, 10. 210, 30. 375, 1. 527, 10. episcopi: Hugo, Willelmus.
 Humbertus ep. Silvae Candidae 541, 5. 544, 20.
 Humbertus archiep. Bizuntinus 270, 1.
 Humbertus ep. Arimae 52, 25.
 Humbertus ep. Gevenensis 577, 20.
 Humbertus ep. Luscalae 52, 25.
 Umberto II. ep. Praenestinus 115, 20.
 Umbertus subdiaconus Romanus 115, 35.
 Humbertus, Umberto, Hubertus comes de Blandrato 308, 15. 338, 20. 377, 35.
 Humbertus comes Savoiae 340, 341, 15.
 Humbertus III. comes de Savolia 403, 15.
 Hunaldus ep. Merseburgensis 99, 40.
 Hunfredus, Hunfrith archiep. Magdeburgensis 83, 25. 86, 25. 99, 40.
 Huntridus de Valkenstein 337, 5. frater: Henricus.
 de Hunebare comes: Otto.
 de Huneburch advocatus: Henricus.
 Hunnardus r. Unwanns.
 de Hurstmere; Bernhardus.
 de Husen; Walterus.
 Huzmannus, Hozenannus ep. Spirenensis 106, 15. 118, 5. 653, 35.
 Huzo 70, 10.
- I. Y.**
- Iacinctus card. diac. S. Mariae in Cosmidin 235, 20. 367, 40. 461, 25.
 Iacobus ep. S. Agathae 183, 30.
 Iacobus ep. Faventinus 577, 25.
 Iacobus ep. Fesulensis 83, 20.
 Iacobus frater de Lancedio, de Laude 506, 30.
 Iacobus comes de Kavaltia 217, 25.
 Iacobus de Scleris cons. Pap. 437, 30.
 Iacobus Strictus cons. Placent. 406, 10. 417, 10. 419, 35.
 Iacobus Surdi cons. Cremon. 511, 15. 512. 513.
 Iacobus Sartor notarius 438, 25.
 Iacobus notarius 334.
 Iacobus de Amica Mantuan. 417, 20.
 Iacobus Ysimbardus Papiensis 436, 35. 438, 35. 439, 5.
 Iacobus Mainerii Mediolan. 511, 20. 513, 25.
 Iacobus Niger de Gatinarua 487, 30.
 Iacobus Petri Baye Parmensis 418.
 Iacobus frater Arnaldi Stricti Placent. 488, 10.
 Iacobus de Surrexio Placent. 405, 5.
 Iacominus de Manerva 439, 15.
 Iaginus de Persico cons. Cremon. 299, 10.
 Ianonus Bacchamatta cons. Placent. 406, 10.
 Ianna, Iannenses, Gemuenses 153, 15. 172, 5. 210, 30. 238, 25. 268, 25. 284. 285. 286. 288, 10. 293. 294. 295. 296, 20. 332, 25. 333. 360, 23. 374, 10. 418, 5. 475. 476. 480. 481. 482. 483. 527, 10; consuetudines 293, 45; consules 295, 10. 482; Iannensis exercitus 294, 20; indices 293, 15. 481, 10; marchia 126, 15. episcopi: Iohannes, Landulfus II, Conradus, Ubertus; archiepiscopus (1): Syrus II; consules: Ingo de Volta, Nivelonus; potestas: Manegoldus.
 Ianuarius ex nota (*pro scola*) Gracorum 677, 15.
 Iardinus; Mons.
 Iarus; Mons.
 Iburgensis *Wiborg* Danorum episcopus *i. e.* Ripensis; Walo.
 Icilinus 403, 5.
 Iko abbas Blithenstadensis 86, 30.
 Ido cons. Tardonensis 394, 1.
 Ydo Guntardus Iannensis 296.
 Ydo Picus Iannensis 183.
 Ido Tardonensis, de Bertona index 433, 1. 440, 1.
 Ierusalem, Hierusalem, Hierosolyma 5, 1. 6, 20. 7, 5. 575, 35. 579, 5. 597, 15. 617, 20; Iherosolimitana expeditio 186, 30. 187, 25; iter 576, 1; patriarcha 5, 5. 7, 5; sanctam sepulchrum et templum 6, 30. 7, 1; synagoga Iudaeorum 6, 30. 7, 5.
 S. Ierusalem eccl. Rom. card. presbiter: Leo.
 Ierosolymitani Templi milites 578, 15; in monte Aventino magister cum fratribus 261, 25. cancellarius: Aimericus.
 Iesolensis episcopus: Arinulfus.
 Illa *Ellia* 473, 45.
 Imadus ep. Paterbrunnensis 106, 20.
 Imanus ep. Tusulanus, prior cardinalium 267, 10. 288, 45.
 Imiza filia Gerbirhe 639, 15. filius: Otto.
 Immo 633, 15.
 Imola, Immola, Ymolenses *Imola* 25, 1. 67, 15. 360, 30. 399, 25. 403, 25. 404, 30. 416, 15; episcopus 270, 5. episcopus: Benno.
 Imbellaris monasterium 676, 15.
 de Incisa; Ubertus.
 Indensis abbas 633, 15.
 Ingelheim, Engulenheim, Engilenheim *Ingelheim* 8, 15. 13, 10. 15. 16, 15; curia regia 648, 5. ecclesia: S. Remigii.
 Inghilthi 27, 5.
 Ingizo ep. Castellanus 52, 25.
 Ingo ep. Baalneoregis 546, 1.
 Ingo de Volta cons. Iannensis 296.
 de Iniquitate: Fulcus.
 Innocentius I. papa 573, 30. 652, 25.
 Innocentius II. papa 167, 168. 169, 5. 268, 15. 350, 20. 577, 10. 578, 15. 579, 15. 484. 485. 486. 512, 25.
 Insula *Isola* 243, 5.
 Insulensis: Rogerus.
 Iobianus de fonte Aureo 677, 15.
 Iocelinus ep. Snessionensis 578, 1.
 SS. Iohannis et Pauli eccl. Rom. card. presbiter: Tietbaldus.
 S. Iohannis Lateranensis eccl. prior et canonici 261, 15.
 Iohannes X. papa 620, 15. 626. apocrisiarius: Petrus ep. Ortensis.
 Iohannes XII. papa, fil. Adelberici principis Roman. 21. 22. 23. 25. 68, 10. 533. 534. 535. 536. 668, 20. 669, 5.
 Iohannes XIII. papa, ep. Narniensis 28, 30. 533, 5.
 Iohannes XVIII. papa 60, 5.
 Iohannes XIX. papa 83, 20. 86, 10.
 Iohannes ep. Albanensis 52, 20. 537, 25.
 Iohannes exepiscopus Portuensis 653, 10.
 Iohannes V. ep. Portuensis 99, 10. 544, 25.
 Iohannes ep. Sabinensis 515, 5.
 Iohannes ep. Savinensis 533, 10.
 Iohannes ep. Tusulanus 572, 15. 25.
 Iohannes presbiter S. Caeciliae 533, 20.
 Iohannes card. presb. S. Caeciliae 572, 30. 573, 1.
 Iohannes card. presb. S. Marci 420, 15. 544, 25.
 Iohannes card. presb. S. Potentianae 143, 10.
 Iohannes presbiter SS. Silvestri et Martini 533, 15.
 Iohannes card. presb. SS. Silvestri et Martini 267, 35.
 Ioannes Anagninus cardinalis subdiaconus eccl. Rom. 268, 25.
 Iohannes Neapolitanus, de Napoli cardinalis 262, 40. 367, 10.
 Iohannes patriarcha Venet. 572, 10. 20.
 Ioannes archiep. Poloniae 270, 1.
 Iohannes XIII. archiep. Ravennas 536, 20. 537, 20.
 Iohannes I. archiep. Treverensis, cancellarius Friderici I. imp. 457, 10. 459, 25. 465, 20. 521, 1.

- Iohannes II. ep. S. Agathae 472, 15.
 Iohannes ep. Alatrinensis 546, 5.
 Iohannes ep. Anagninus 533, 5.
 Iohannes ep. Berolensis 533, 5.
 Ioannes ep. Brixiensis, Bristiensis 368, 1. 488, 5. 490, 1.
 Iohannes ep. Castrensis 83, 30.
 Iohannes ep. Clusinus 545, 15.
 Iohannes ep. Falarnitanus 533, 10.
 Iohannes II. ep. Gallisanus 533, 5.
 Iohannes ep. Gratianopolitanus 461, 25.
 Iohannes ep. Ianuensis 537, 30.
 Iohannes II. ep. Luzensis 83, 30.
 Iohannes ep. Mantuanus 352, 1. 364, 1. 368, 1.
 Iohannes ep. Manturianensis, Maturanensis 52, 20. 533, 10.
 Iohannes IV. ep. Mutinensis 537, 25.
 Iohannes ep. Nepessinus 533, 10.
 Iohannes ep. Normitanus 533, 5.
 Iohannes IV. ep. Olumucensis 236, 25.
 Ioannes ep. Paduanus 270, 5.
 Iohannes ep. Pennensis 545, 5.
 Iohannes ep. Perusinus 677, 1.
 Iohannes ep. Sagiensis 578, 1.
 Iohannes ep. Senensis 545, 15.
 Iohannes I. ep. Spirensis 126, 30.
 Iohannes ep. Suanensis 83, 35. 545, 15.
 Iohannes ep. Suesanae 52, 25.
 Iohannes ep. Terracinenensis 545, 5.
 Iohannes ep. Tiburtinus 545, 5.
 Iohannes ep. Trebensis 546, 5.
 Iohannes IV. ep. Tuscanensis 83, 30.
 Iohannes ep. Veronensis 84, 1.
 Iohannes episcopus 83, 20.
 Iohannes Galetanus abb. S. Andreae, diacon. Rom. 573, 10.
 Iohannes abb. de S. Sepulcro 84, 5.
 Iohannes abb. Sublacensis, diacon. Rom. 572, 30. 573, 10.
 Iohannes praep. S. Germani Spirensis 424, 20. 432, 40. 436, 15.
 Iohannes archipresbiter Rom. 266.
 Iohannes presbiter capellan. de cardinalia S. Marci Rom. 262.
 Iohannes diacon. S. Mariae in scola Graeca 143, 15.
 Iohannes diacon. cognomento Digtorum Mutilus 56, 1.
 Iohannes diacon. nuntius Petri I. ducis Venet. 36, 20.
 Iohannes diacon. capellan. Petri II. ducis Venet. 57, 10.
 Ioannes Pitutus, Piozutus, Phizutus subdiacon. eccl. Rom. 262, 10. 268, 25.
 Iohannes Galetanus 263.
 Iohannes de Struma (Calixtus III. papa) 366, 5.
 Iohannes scriba Ianuensis 296, 5.
 Iohannes filius Petri II. ducis Veneticorum et Dalmationum 57, 10.
 Iohannes Polanus frater Petri Polani ducis Veneticorum 171, 35.
 Iohannes *potius* Ivo comes Suessionensis 281, 5.
 Iohannes camerarius S. Remigii Remensis 181, 15.
 Iohannes Gerlant 424, 25.
 Iohannes de Bonaparte cons. et rector de Tarvisio 406, 5.
 Iohannes Donati cons. Florentinus 333, 35.
 Iohannes Faba cons. Brixiensis 498, 25.
 Iohannes de Gussiaco, Guxago cons. Brixiae 511, 15. 513.
 Iohannes cons. de palacio Sosoritano 677, 15.
 Iohannes de Papa index Cum. 488, 10. 506, 20.
 Iohannes Carmangiarinus notarius 341, 30.
 Iohannes de Sparoaria notarius 420, 5. 469, 25.
 Iohannes Valcosii notarius de Bergamo 511.
 Iohannes Advocatus Placent. 405, 5.
 Iohannes Benedictus Vercell. 340, 15.
 Iohannes Bonaldus Venet. 210, 20.
 Iohannes Bonus de Rufino Mantuan. 313, 25.
 Iohannes Brachiatas 119, 15.
 Iohannes de Buccalata laicus 262, 10.
 Iohannes de via Claudia 677, 10.
 Iohannes de Galopino Brix. 489, 15.
 Iohannes Guntarinus Venet. 36, 20.
 Iohannes Nanfus Placent. 405, 5.
 Iohannes de Oliva Vercell. 507, 45.
 Iohannes Pilepois 424, 25.
 Iohannes de Piteringo Pergam. 417, 10.
 Iohannes de Romano 262.
 Iohannes Salvaticus Cremon. 506, 20.
 Iohannes de S. Stephano Roman. 262, 40. 263, 15. 267, 1.
 Iohannes Tassuns 424, 25.
 Iohannes Ursiolus Venet. 45, 15.
 Iohannes: Bonus.
 Iohannis: Castrum.
 Iordanus card. presb. S. Pudentianae 460, 25. 462.
 Iordanus index Pisan. 477, 5.
 Yporeia, Yporiensis, Yporigensis *Ierea* 360, 30; dyocesis 443, 15. episcopi: Blinwarmundus, Heinricus III, Guido, Germanus.
 Ypyrae *Ypera* 617, 20; Ypyrensia comitia 616, 40.
 Irmingarda filia Godefridi 639, 10.
 Isaac comes 2, 5.
 Isaac 86, 35.
 de Ysaeco: Bonacursus.
 Isembardus cons. Papiensis 506, 10.
 Isembardus Placentinus 405, 5.
 Issembardus, Ysimbardus: Gaiferius, Iacobs.
 de Ysimbure *Isenburg*: Gerlaeus III.
 Yseo, Ysex laeus 496, 10. 499, 25.
 Iskinwege curia regia *Eschwege* 647, 15.
 Isnardus diacon. eccl. Veron. 95, 5.
 Istria, Ystiriche, Hystria, Istriensis comitatus 57. 611: ducatus 675, 20; exarchatus 659, 10; episcopi et magnates 611, 5. marchiones: Engelbertus I, Engelbertus III, Berchtolt III, Bertoldus III, W.
 Istria, Istrienses, Histrienses *Capo d'Istria* 25, 15. 32, 40. 40, 30. 67, 25. 122, 25. 153, 20. 172, 10. 210, 35. 375, 1. 527, 10.
 Italia, Ythalia, Italicus 29. 50, 1. 117, 5. 134, 10. 167, 5. 186, 30. 187. 208, 10. 213, 25. 217. 220, 15. 224, 25. 225, 20. 234, 10. 238, 30. 242, 20. 243, 1. 248, 10. 253, 30. 254, 30. 284, 30. 287, 25. 297, 15. 300. 303, 30. 310, 20. 313, 10. 346, 25. 351, 40. 363, 40. 355, 15. 408, 5. 421, 1. 427, 1. 428, 1. 445, 15. 447, 25. 475, 30. 493, 35. 499, 15. 517. 532, 25. 596, 20. 645, 15. 659. 668, 10; Italicus aer 55, 45; barones 167, 5; ecclesia 107, 10. 253, 20. 254, 25. 272, 1; ecclesiae 659, 30; episcopi 250, 25. 557, 35. 573, 25. 577, 15; expeditio 187, 30. 188, 10. 193. 223, 15. 679, 5; marchiones et comites 64, 10; pontifices 53, 15; primores 55, 45; principes 207, 30. 218, 1. 247, 25. 270, 20; proceres 28, 30; regnum 21, 40. 22. 23, 15. 29, 25. 40, 30. 57, 15. 117, 5. 122, 35. 153, 20. 172, 10. 210, 35. 214, 30. 217, 25. 375, 1. 394. 527, 10. 558, 25. 656, 15. 659, 1. 665, 40. 666, 40. 668. 675, 1. legati: Bertoldus, Conradus I. ep. Hildesem., Drushardus, Heinricus Testa marscalcus.
 Iudaei 5. 6. 125, 30. 227. 228. 381, 20; Iudaeorum episcopus 228, 35.
 Iudaei in Austria 681, 40.
 Iudaei Romae urbis 147, 30; Iudaeorum schola Romae 667, 40.
 Iudaei de Wormacia 227, 10. episcopus: Salmannus.
 de Indenburg, Gudenbor: Ulrichus.
 de Iudifax: Theodericus.
 S. Iuliae abbatissa de Brixia 401, 35. 414, 10.
 Iulia ecclesia Romae 669, 15.
 Iulia lex 676, 25.
 de Iuliaco comes: Willelmus I.
 Iulianistae 549, 10.
 Iulianus card. presb. Laterani 677, 5.
 Iulianus papa 536, 30.
 Iulius card. presb. S. Marcelli 589, 10.
 Iustinianus imperator 73, 40. 74, 5. 232, 35. 322, 5. 675, 5; Iustiniana lex 73, 15. 77, 5.
 Iustinianus: Urso.
 Iuvavenses archiepiscopi c. Salzburgenses.

L.

Laboris: Terra.

Laenus Maior 429.

Ladizlaus dux Polonorum 308, 10.

- de Lafratta: Anriens.
Laiaticum loc. Pisan. 473, 35.
de Lampugnano: Albertus, Roglerius.
Lanbri aqua *Lambro* 402, 29, 415, 5.
de Lancedio: Iacobus frater.
Land - Lam-
S. Lambertus 131, 49.
S. Lamberti ecclesia Leodii 7, S. Mariae.
Lambertus ep. Constantiensis 52, 29, 59, 35, 60, 29.
Lambertus ep. Florentinus 83, 39.
Lambertus ep. Frisingensis 18, 25.
Lambertus legatus Calixti II. papae 163, 25.
Lambertus comes de Herfordia 483, 39.
Lambertus de Nivimaga 380, 39.
Lambertus filius Soluttiae cons. Lucan. 303, 304, 1.
Lambertus cons. Pisan. 282, 49, 285, 29, 286, 15.
de Landesperh comes: Thodericus.
de Landriano: Ubertus, Guido.
Landrius Caraira Verecl. 507, 45.
Landulfus archiep. Beneventanus 572, 19, 29.
Landulfus H. archiep. Mediolanensis 536, 29, 537, 29.
Landulfus H. ep. Iamensis 64, 35.
Landulfus ep. Taurinensis 76, 25.
Landwartus ep. Mindonensis 26, 15.
Lanfrancus ep. Bergamensis 518, 5.
Lanfrancus ep. Parmensis 174, 49.
Lanfrancus de Beccaria cons. Papiae 439, 15.
Lanfranchus Capellus cons. Papiae 437, 39.
Lanfranchus Rabia cons. Papiae 437, 39.
Lanfrancus advocatus Ugniclonis potestatis Cremonensis 484, 485, 486.
Lanfrancus de Via index de Cumis 488, 19, 518, 19.
Lanfrancus de Cuma 408, 25.
Lanfrancus Laudensis 340, 15.
Lanfrancus de Monacha Pergam. 417, 15.
Lanfrancus Piper Iamensis 296.
Lanfrancus de Guascono Placent. 488, 19.
Lanfrancus Venetus 210, 29.
Lantelinus comes 313, 35.
Lantelmus ep. Valentinus 464, 25.
Lantelmus notarius 506, 35.
Lanzo canonicus August. eccl. 126, 35.
Laona *St. Jean de Losne* 315, 19, 317, 5.
de Lapide: Sifridus, Wolframus.
Lascizza castell. Eugubini episcopi 310, 1.
Lata via regio Rom. 677, 29.
Lateranum, Lateranense palatium Romae 119, 29, 163, 35, 169, 5, 170, 19, 538, 45, 542, 25, 570, 19, 29, 651, 25, 667, 39; Lateranensis cathedra 167, 15; ecclesia 568, 15, 573, 25; Laterani patriarchium 660, 1, 666, 5, 678, 1, card. presbiter: Andreas, Iulianus; Lateranensis prior 7, S. Iohannis Lateranensis.
Latinorum ecclesiae 149, 5; Latini principes 425, 19; Latinus mercator 241, 5.
de Latina via: Goibius.
Lature castell. Eugubini episcopi 310, 1.
Lauda, Laudensis *Lodi* 217, 1, 241, 35, 213, 280, 19, 281, 29, 310, 39, 315, 19, 317, 5, 319, 15, 312, 15, 349, 25, 361, 1, 399, 5, 402, 19, 403, 25, 415, 1, 416, 19, 427, 39, 428, 25, 437, 39, 470, 49, 493, 506, 1, 507, 35, 508, 509, 510, 513, 5; nomina civium 418, 1, 506, 25; Laudensis electus 577, 25; episcopus 297, 35, 402, 15, 415, 5, 509, 19, 510, 49; palatium episcopale 511, 512, 15, 513, 5, episcopi: Andreas, Ambrosius, Vido, Albericus; consules: Albertus index, Leazar, Liprandus, Circumundus; potestas: Ardricus de Sala; index: Albertus de Gavazo; cives: Airoldus Pocalodhus, Iacobus de Lancedio frater, Vincencius.
Laudunum castrum *Lyon* 9, 45, 10, 11, 1, 16, 39, episcopus: Rudolfus H.
Langerius ep. Avinionensis 577, 39.
S. Laurentii eccl. Rom. card. presbiteri: Leo, Riso, presbiteri: Adriannus, Petrus.
S. Laurentii patriarchiae Rom. abbas cum monachis 261, 29.
Laurentius ep. Nucernus 577, 29.
Laurentius Corbus Mediolan. 506, 15.
Lauretum, Laurentum, Lauretenses, Laurentenses *Loreo* 33, 5, 40, 35, 46, 15, 122, 25, 153, 25, 155, 25, 172, 15, 174, 15, 210, 35, 212, 49, 375, 5, 377, 5, 527, 15, 529, 15, 676, 5.
Lauriacensis episcopus *r. Patavia*.
Laurishamensis monasterii clerus et populus 184, 35; abbas 79, 5, 633, 5, abbates: Reginoldus, Sigehardus; familia: S. Nazarii.
Lausana, Lausannensis ecclesia 388, 433, episcopi: Heinricus I, Burchardus, Guido I, Haimedens, Rogerius.
de Lavania comites 285, 5, 476, 5.
de Lavello longo: Albertus.
Lavicannus *Lobico* episcopus 147, 49, card. episcopi: Lunissus, Benedictus, Petrus.
Leazar cons. de Lauda 406, 1.
Leccaerorus: Guillelmus.
Legalis: Mons.
Leguli loc. Pisan. 473, 35.
Lemonum 496, 15, 499, 39.
Lemovicensis *Limoges* episcopus: Eustorgius.
de Lenceburc, Lenzburc comites: Rodolfus, Uricus, Wernerus.
Leo I. papa 15, 25, 539, 25, 565, 25, 576, 35, 652, 25.
Leo III. papa 26, 29, 69, 19.
Leo VIII. papa, prothoseriniar. Roman. 533, 39, 534, 535, 665, 35, 666, 667, 15, 668, 669, 19, 675, 1, archinotarius: Gregorius.
Leo IX. papa 97, 29, 100, 5, 547, 15, 548, 49, 557, 29, 613, 15.
Leo II. ep. Hostiensis 572, 15, 29, 573, 19.
Leo presbiter S. Balbinae eccl. Rom. 533, 15.
Leo card. presb. S. Ierusalem 677, 25.
Leo card. presb. S. Laurentii in Damaso 544, 25.
Leo ep. Gaictanus 545, 5.
Leo ep. Senensis 84, 1.
Leo ep. ecclesiae Eusebianae *i. e.* Vercellensis 76, 39.
Leo diaconus Romanus 573, 19.
Leo diaconus S. Vitalis 143, 15.
Leo de Monumento cons. Roman. 462, 463, 1.
Leo de via Salaria 677, 19.
Leodium, Leodiensis, Tungrensium 132, 15, 133, 25, 659, 15; episcopus 603; parochia 309, 1, ecclesia: S. Mariae et S. Lamberti; episcopi: Varaberdas, Notgerus, Dietwinus (Tetimus), Heinricus I, Othbertus, Alexander, Adelbero II, Heinricus II, Rudulfus.
Leonardus de Babbo cons. Cremon. 438, 25, 439, 19.
Leonardus index Veronensis 426, 19.
Leonensis *Leon* episcopus: Gualo.
Leoniana basilica Romae 538, 45, 542, 25.
de Leskemunde *Lechsgemund* comes: Diepuldus.
Letus: Mons.
Leucensis *Lecco* comitatus 218, 25, 429, 15.
de Leuna abbas: Wido.
Leuticiorum episcopi duo 99, 25.
de Lewenstain comes: Adelbertus.
Liacarus casidicus 511, 19.
Liberatica regio Rom. 677, 29.
Libertina: Silva.
Licendices curia regia *Leissnig?* 647, 19.
de Lidiae macello: Gaidus.
de Limpurh dux: Heinricus III.
de Line: Henricus.
Lingonensis *Langres* episcopus: Guillencus.
de Liningen comites: Imikho II, Emecho IV.
Lintburc monasterium *Limburg* 88, 25.

- Liopdagus ep. Ripensis 13, 25, 35.
 Lirniun caput 676, 10.
 Lisimas 675, 30, 676, 5.
- Lind- Lud- Leod- Leo- Lie-**
- Liupolt canonic. August. eccl. 126, 35.
 Leopoldus III. marchio Austriae 222, 1.
 Liupoldus V. dux Austriae et Stiriae 384, 5, 390, 35, 403, 15, de Austorico, 494, 10, 502, 503, 504, 505; filius 503, 505, 5, frater: Henricus.
 Lupoldus de Grindelaha 286, 45.
 Lutbertus de Odike 324, 15.
 Liutprandus, Linprandus, Lutbrandus rex Longobardorum 35, 20, 43, 1, 46, 15, 155, 20, 174, 5, 212, 30, 377, 1, 529, 10, 659, 10, 668, 5.
 Liprandus Circamundus cons. Laud. 406, 10.
 de Liprando castellani 392, 394, 35.
 Liudfridus ep. Ticinensis 18, 25.
 Leodegarii archiep. Bituricensis legatus: Gualo ep. Leonensis.
 Litifredus ep. Novariensis 577, 25.
 Liutifredus ep. Terdonensis 537, 30.
 Litardus II. ep. Cameracensis 578.
 Liuternus ep. Cumanius 95, 1.
 Liutharius ep. Mimidanensis 629, 30.
 Liemarus, Leomarus archiep. Bremensis, Hamaburgensis 115, 35, 120, 15, 653, 15.
 Liudolfus archiep. Treverensis 60.
 Liutolfus ep. Trebensis 83, 30.
 Liudolfus frater Rabanonis dapiferi 183, 15.
 Ludolfus magister Magdeburgensis 446, 25, 448, 1.
 Ludolfus de Peine 459, 20.
 Lutwardus cancellarius Karoli M. 663, 25.
 Liupo 27, 5.
 Lievizo I. archiep. Bremensis 58, 15.
 Liuzo ep. Bobiensis 94, 40.
 Liuzo ep. Brandaburgensis 86, 25.
 Livii: Forum.
 de Lobaton: Turris.
 Lodunensis *Laon* episcopus: Adelbero.
 Longobardia, Langobardia, Lombardia, Longobardi, Lombardi, Lombardi 82, 15, 100, 118, 5, 209, 5, 223, 30, 238, 239, 5, 242, 30, 251, 20, 262, 45, 270, 15, 271, 10, 274, 287, 25, 288, 297, 298, 1, 314, 10, 325, 30, 339, 341, 342, 1, 344, 40, 346, 20, 348, 5, 349, 351, 352, 40, 353, 30, 355, 361, 5, 364, 35, 365, 5, 368, 373, 5, 396, 397, 399, 401, 5, 402, 403, 405, 406, 412, 1, 413, 10, 415, 416, 417, 5, 418, 5, 427, 428, 5, 430, 431, 5, 442, 35, 447, 10, 468, 469, 470, 471, 472, 493, 35, 494, 35, 496, 40, 497, 500, 505, 30, 557, 40, 561, 25, 565, 10, 581, 584, 649, 659; *r. et* Aggarreni; episcopi 315, 15, 317, 10, 573, 25, 577, 15; episcopi et abbates 561, 5, 565, 5; iudices 82, 10; palacium regis 25, 35, 68, 20; reges 668, 10, reges: Liutprandus, Aistulphus, Desiderius.
 Lombardiae, Lombardorum, Lombardiae, Marchiae et Romaniae Societas 339, 340, 341, 342, 343, 344, 15, 345, 347, 15, 348, 349, 361, 362, 373, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 412, 413, 1, 414, 415, 416, 1, 419, 431, 1, 469, 15, 470, 25, 471, 581, 15, 582, 1; Lombardorum treuga 364, 30, 365, 366, 1, 367, 371, 25, 372, 30; rectores 367, 5, 368, 15, rectores: Anselmus de Dovaria, Ecilinus.
 Lombel, Lomello curia regia *Lomello* 649, 10; comites 360, 35, 361, 10, comes: Guillelmus.
 de Lon, Lono, Los *Loor*: comes 387, 20, comites: Gerardus, Ludowicus.
 Londoniae *London* 504, 25.
 Londini Danorum *Lund* archiepiscopus: Eskillus.
 Lotharingiae episcopi 577, 20; inferioris duces: Mattheus I, Carolus, Godifridus I, Godefridus III, Godefridus V, Godefridus VII, Henricus I; superioris duces: Simon I, Thiedericus I, Theodoricus II; palatini comites: Ezo, Godefridus, Sigefridus, Wilhelmus.
 Lotharius ep. Vicentinus 577, 25.
 Lotarins praep. Bunnensis 386, 10.
 Lotharius I. imp. 84, 25.
 Lotharius, Lutharius, Lotherius III. imp. 186, 1, 207, 35, 219, 15, 247, 35, 350, 30, 374, 30, 526, 40, 679, 25, 681, 1, filia: Gertrudis; cancellarius: Ekkeardus; vexillifer: Sigifredus comes.
 Lotarius iudex 461, 25.
 Lotferius medicus Mediolan. 417, 5, 511, 20, 513, 25.
 Lubicensis episcopi: Conradus, Tide-ricus I.
 Luca, Lucani, Lucenses *Lucca* 153, 15, 172, 5, 210, 30, 283, 5, 302, 303, 332, 333, 374, 40, 473, 35, 527, 10; consules 302; denarii 310, 15; episcopatus et comitatus 302, 35; moneta 303, 20; pons 148, 35; sapientes 681, 5, ecclesia et canonica: S. Martini; episcopi: Iohannes II, Anselmus, Ubertus; consules: Rossus, Guadardus, Guillelmus.
 de Lucelbure comes *r.* Namucensis.
 de Lützelbard: Conradus.
 Lucernensis *Lucera* episcopus: Albertus.
 S. Luciae in Orthea eccl. Rom. card. diaconus: Centius camerarius.
 de Luciau palacio: Propinus ex-consul.
 Luciaria *r.* Luzaria.
 Lucius episcopus: Wido *r.* Clusinus.
 Luciolis, Luceolis *castrum olim in Umbria inter Cagli et Gubbio* 25, 5, 67, 20, 676, 5.
 Lucius III. papa, Hubaldus ep. card. Ostiensis 358, 30, 367, 40, 420, 15, 461.
 Lucreti mons 676, 1.
 Luconium civitas *Logrono* 457, 5.
 de Luden: Godefridus.
Ludewicus, Ludowicus, Lodewicus, Lodoicus.
 Ludewicus ep. Basiliensis 336, 40, 352, 5, 364, 10, 389, 5.
 Ludovicus ep. Nucernus 545, 5.
 Ludovikus capellanus Heinrici II. regis 60, 5.
 Ludowicus clericus 390, 1.
 Ludovicus, Luduwicus, Lodoicus I. Pins imp. 67, 10, 84, 25, 137, 20, 138, 30, 141, 25, 150, 25, 322.
 Ludovicus IV. rex Franciae occid. 9, 13, 10, 14, 16, 35, uxor: Gerberga.
 Ludovicus, Ludewicus VII. rex Francorum 252, 30, 289, 25, 290, 291, 315, 25, 317, 20, 331, 25.
 Ludowicus, Ludewicus II. comes regionarius, langravius, provincialis comes Thuringiae 181, 20, 182, 15, 207, 10, 226, 237, 5, 316, 5, 317, 40, 319, 20.
 Ludewicus III. palatinus comes Saxoniae et langravius Thuringiae 386, 10, 403, 15, 425, 35.
 Ludewicus comes de Helfenstein, frater Godefridi cancellarii 417, 1.
 Ludowicus comes de Los 182, 15.
 Ludewicus comes de Rienegge 226, 15.
 Ludwicus comes 175, 1.
 Lûdewicus Colbo 337, 1.
 Lugdunum, Lugdunenses 73, 45, 291, 30; ecclesia 291, 25, archiepiscopi: Burchardus II, Petrus, Eraclius; praefectus: Dominicus.
 de Luggenberge *Leuchtenberg* comites: Gebehardus, Marquardus.
 Luna, Luni, Lunensis *Luna* 25, 10, 67, 25, 675, 20, episcopi: Godefredus, Wido, Petrus, Rolandus.
 Luneburgensis abbas: Albero.
 Lunissus ep. Lavicanus 533, 5.
 Luone 632, 1.
 Lupus rex Sarracen. 296, 15, 483, 15.
 Lupi comitis filius: Didacus.
 Lupus Didaci merinus Aldefonsi VIII. regis Castellae 456, 35.
 Lupus Didaci de Mena Hispanus 456, 35.
 Luscallee episcopus: Humbertus.
 de Lusiz marchiones *r.* de Saxonia.
 Lutgersteigem 454, 1.
 Luthera curia regia *Kaiserslautern* 648, 5; de Lutra: Henricus.
 Lutere monasterium *Königsutter* 459, 5.
 Lutherichewilre *Leutersweiler ad fl. Selt*: 382, 40.

- Luvilus de Sabdone Cremonensis 434, 45.
 Luzaria, Luciarina *Luzzara* 428, 13, 434, 1, 485.
- M.**
- da le Maçe: Conradus *c.* Conradus Colbo.
 Maceriae episcopus: Alberius.
 Macheda civitas *Maqueda* 457, 1.
 Macilinus ep. Feltrensis 95, 1.
 Maderolo civitas *Maderuelo* 457, 1.
 Madrit civitas 456, 10.
 Maingeld *c.* Megin.
 Magan civitas 455, 1.
 Magdeburgensis sedes 51, 30; suffraganei 269. archiepiscopi: Gislarinus, Gisilharius, Dagino, Gero, Hunfridus, Werinharius, Hartwichus, Norbertus, Chunradus I. Wichmannus; castellanus: Burcardus.
 Magdeburgensis: Ludolfus.
 Magenbardus *c.* Meginhardus.
 Magnus dux Saxoniae 431, 20.
 Mainerus *c.* Manerius.
 Mainerus: Goteccinus, Iacobus.
 Maio ep. Concordiensis 81, 20.
 Maio magnus ammiratus Siciliae 589, 15, 590, 25.
 Maior: Lacus.
 Maior: Mons.
 Maioribenses *Maoribium hodie Maucorbo* 153, 25.
 Maioricæ et Minoricæ rex 296, 20, 483, 17.
 de Mairola: Albertus.
 Maleadobatus index de Parma 340, 30, 418, 1.
 Malaspinae marchiones: Opizo I. Murvellus, Opizo II.
 de Malberg: Cuno.
 Malevisca de Brixia 408, 25.
 Malianum *Magliano-Sabino* 189, 1.
 Mallonus: Ugolinus.
 Malmisheim *Malmshcim* 454, 1.
 Malus 304, 1.
 Malvitiis index Mantuanus 313.
 Mamertini secunda regio Rom. 678, 1.
 de Mamertina via: Stauffus (Scamplus).
 Mammens pons Romæ 141, 20, 119, 15.
 Manaria: Petracius.
 Manasses archiep. Mediolanensis 18, 20.
 Manasses II. ep. Meldunensis 578, 1.
 Mancius archidiaconus Rom. eccl. 119, 10, 544, 30.
 de Mandello: Tacius.
 Manegoldus comes 175, 1.
 Manegoldus advoc. in Augusta 126.
 Manegoldus potestas Iunnae 483.
 Manerius, Mainerius archipresbiter, rector clerici Rom. 261, 15, 262, 15, 263, 15, 266.
 de Manerva: Iacominus.
 de Manervio: Bocacius.
 Manfredinus notarius 426, 25.
 Manfredus de Lavagna cardinalis 367, 10.
 Manfredus ep. Antipolitanus 578, 1.
 Manfredus ep. Brixienis 174, 10, 577, 25.
 Manfredus, Manfredinus ep. Mantuanus 174, 10, 577, 25.
 Menfredus marchio de Wasto 285, 5, 286, 10, 308, 15.
 Menfredus fil. Goizonis comitis 217, 25.
 Mainfredus de Soltarico index Laud. 418, 20.
 Manfredi: Castrum.
 Mannus cons. Florentinus 333, 30.
 Mantua, Mantuani 25, 15, 67, 20, 217, 35, 312, 30, 313, 325, 30, 342, 15, 361, 1, 403, 25, 416, 10, 421, 35, 675, 20; nomina civium 417, 20; commune 313, 30; episcopatus 298, 25; synodus 81, 25, episcopi: Hildolfus, Martianus, Manfredus (Manfredinus), Garsendonius, Iohannes; consuli: Alexander, vice domini: Albertus, Cballdus; cives: Agnellus, Alexandrinus, Rodulfus index.
 Mauturianensis, Maturanensis, Marturianum *Monteranno* 24, 10, 67, 5, episcopus: Iohannes.
 Mannaldus ep. Spoletanus 577, 20.
 Manuel imp. Constantinopolit., Graecorum, Graecus 186, 30, 258, 20, 351, 10, 363, 15, 581, 5.
 de Mapello: Albertus.
 Marca *Marta* 25, 10, 67, 20.
 SS. Marcellini et Petri eccl. Rom. card. presbiter: Rainerius.
 Marcellinus: Rogerius.
 S. Marcelli cardinalia Rom. 261, 25, card. presbiter: Iulius.
 Marcellus magister militum 35, 20, 43, 5, 46, 15, 155, 20, 174, 10, 212, 35, 377, 1, 529, 10.
 Marchia: Firmana.
 Marchia *c.* Ancona et Lombardiae Societas atque Verona.
 Marchisius Marianus cons. Cremon. 239, 10.
 Marchius Vetulus cons. Cremon. 239, 10.
 S. Marci ecclesia Venetiae 582, 30.
 S. Marci cardinalia, eccl. Rom. card. presbiteri: Bonifacius, Iohannes, Rolandus; capellani: Barro, Iohannes.
 Marcus card. presb. S. Pauli 677, 5.
 Marcus ep. Fulginatensis 577, 20.
 Marcus de Pauliano Vicent. 417, 15.
 Marcus de via Portuensi 677, 10.
 Marengo villa, Marincum, Marona curia regia *Marengo* 393, 25, 407, 15, 619, 10.
 S. Maria 130, 5, 131.
 S. Mariae in Aquiro eccl. Rom. card. diaconus: Gregorius.
 S. Mariae in Cosimbini eccl. Rom. card. diaconus: Iacinctus.
 S. Mariae in Porticu cardinalia eccl. Rom. clerici 261, 30, card. diaconus: Wido.
 S. Mariae in Praesepe cardinalis: Benedictus.
 S. Mariae trans Tyberim cardinalia eccl. Rom. clerici 261, 30, card. diaconi: Gregorius, Vivus.
 S. Mariae in Via lata eccl. Rom. card. diaconus: Rodbertus.
 de S. Maria abbas: Wido.
 S. Mariae et S. Lamberti ecclesia Leodiensis 650, 15.
 S. Mariae ecclesia Pisis 577, 10.
 S. Mariae eccl. Rom. presbiter: Adriannus.
 S. Mariae in Campis praepositus: Wernherus.
 S. Mariae in Capitolio monast. Rom. conventus 261, 25.
 S. Mariae maioris patriarchiae Rom. clerici 261, 20.
 S. Mariae in Monasterio ecclesia Rom. 261, 35.
 S. Mariae in monte Celso eccl. Rom. archipresbiter 261, 30.
 S. Mariae in Palatia ecclesia Rom. 261, 35.
 S. Mariae Rotundae altar Romae 576, 15.
 S. Mariae in scola Graeca diaconus: Iohannes.
 S. Mariae ecclesia quae dicitur in Turri Romae 139, 20, atrium: S. Petri.
 S. Mariae: Monte.
 S. Mariani canonica episcopatus Eugubini 309, 35.
 Marianus: Marchisius, Martinus.
 Maricianus ep. Cesenas 83, 35.
 Marincum *c.* Marengo.
 Marinus patriarcha Veneticus 6, 10.
 Marinus ep. Fundensis 545, 15.
 Marinus ep. Polymart., apocrisarius papae, vicarius apostol. 8, 15, 13, 10, 30, 14, 10, 16, 5.
 Marinus abb. Cavensis 589, 15.
 Marinus diaconus nuntius Petri II. ducis Veneticorum 45, 15.
 de Marino: Bertramus.
 de Mariola: Arnaldus.
 Maritima 293, 35, 481, 5, 556, 15.
 de Marliano: Wido.
 Marona curia regia *c.* Marengo.
 Maronus: Thiebaldus.
 Marquardus I. abb. Vuldensis 213, 20, 214, 35, 217, 20, 226.
 Marquardus comes de Luggenberge, frater Gebhardi 285, 15, 286, 10, 296, 35, 301, 30.
 Marquardus, Marcoaldus de Anwilre dapifer, senescallus Heinrich VI. imp., marchio Anconae,

- dux Ravennae et Romaniolae 390, 35. 465, 20. 494, 10. 526, 1. 529, 40. 531, 10.
- Marquardus, Marcwardus de Grombach, Grunbach 185, 1. 188, 40. 199, 15. 205, 15. 226, 15. 228, 45. 286, 40. 308, 15. 313, 15. 322, 35. 324, 10.
- Marsia 590. 594. episcopus: Pandolphus.
- Marsia *Marsica hodie S. Benedetto* 25, 5. 68, 10.
- Marsorum ducatus 675, 30.
- Martisanus, Martesaniae, Martianae comitatus *Martesana* 218, 25. 399, 5. 402, 5. 414, 25. 429, 15.
- Marti loc. Pisan. 473, 40.
- Martianus ep. Mantuanus 94, 40.
- Martianus ep. Narniensis 677, 1.
- Martianus Constantinus praefectus praetorio 96, 20.
- de Martinengo, Martiningo comites: Goitho, Oprandus.
- S. Martini card. presbiteri c. SS. Silvestri et Martini.
- S. Martini eccl. et canonica episcopatui Lucani 303, 15.
- S. Martini Wormaciensis praepositus: Sytridus.
- Martinus ep. Burgensis 456, 30.
- Martinus index consul plebis Grabadonae 406, 5.
- Martinus index de Domasio 506, 20.
- Martinus Papiensis notarius 373, 35. 380, 30.
- Martinus Filippi Papiensis notarius 420, 1. 435, 35. 436, 45. 488, 15. 490, 10. 518.
- Martinus de Castello 435, 30. frater: Wilhelmus.
- Martinus Marianus Cremonensis 518, 25.
- Martinus Richerius Vercellensis 507, 40.
- Martini: Ferrandus.
- Martius de Brodulano Cremonensis 437, 5.
- Martius de Castello consul Veronae 340, 30. 405, 10. 417, 15; filii 487, 30.
- Marturianum c. Manturianensis.
- S. Martyris monasterium Tusciae 676, 15.
- Masa fl. *Maus* 132, 15.
- de Masella: Albarus Roderici.
- Massa, Massanensis civitas 161, 20. 474, 5; castrum 474, 5; episcopus 161, 20.
- Massilienses, Marsilienses 236, 5. 480, 35; abbas 578, 5.
- Matheus archiep. Capuanus 472, 15. 483, 30.
- Matheus cancell. Tancredi reg. Siciliae 594, 35. filius: Riccardus.
- Matheus notar. Wilhelmus I. reg. Siciliae 590, 20.
- Matheus notarius 438, 40. 439, 20.
- Matheus I. dux Lotharingiae 226, 20. 291, 5. 331, 35.
- Matheus Rodulfi Bonon. 417, 25.
- Matfredus comes 2, 5.
- Matildis, Mateldis, Matilda comitissa 434, 5. 440, 15. 634, 25. 655; allodium 169, 40. 170; podus 469, 10. 470, 20. 472, 1; terra 350, 30. 353, 20. 428, 10. 430, 45. 494, 25. 497, 5. 500, 20. 531, 5.
- Matisconensis *Macon* comes: Wilhelmus IV.
- Maurianensis *St. Jean de Maurienne* episcopus: Ayrardus.
- Mauritani episcopi 565, 25.
- Maurocenus: Dominicus.
- Maurus archiep. Amalfitanus 572, 10, 20.
- Maurus ep. Arethinus 577, 25.
- Mauri petra 675, 20.
- Maxencius patriarcha Aquileg. 84, 25. de S. Maximo: Bertrandus.
- Mazari *Macara* 283, 30. 474, 25.
- Mazelinus c. Meginhardus.
- Meardus Vercellensis 418.
- Mechingen *Maichingen?* 454, 5.
- Mechisi (*al. Meturbisi*) *Mavey-sur-Faise?* 331, 15.
- S. Medardi abbas 578, 5.
- Medina de Campo civitas 457, 1.
- Medina Celi civitas 457, 1.
- Mediolanum, Mediolanenses 40, 30. 122, 20. 153, 15. 172, 5. 209, 5. 210, 30. 216, 35. 217. 218. 223. 224, 20. 238. 211, 30. 242. 243. 258, 25. 259, 25. 262, 45. 263, 35. 264. 267, 25. 271, 10. 273, 25. 274. 280. 281. 287, 5. 289, 35. 297, 1. 301, 35. 308, 25. 315, 10. 317, 5. 325, 30. 340, 10. 342, 15. 361, 1. 368, 35. 374, 10. 394, 30. 399. 402. 403, 25. 404, 25. 414, 25. 415. 416, 10. 425. 427. 428, 20. 429. 430. 431. 434. 435, 20. 489, 45. 497, 1. 500, 15. 506, 1. 507, 35. 508, 10. 509, 30. 510, 5. 513, 10. 517. 527, 10. 579. 669, 15; archiepiscopus, archiepiscopus 247, 1. 429, 15. 446, 1. 447, 25; archiepiscopi palatium 419, 30. 488, 1. 489, 45; nomina civium 417, 5. 434, 40. 45. 506, 10. 511, 20. 513, 20; consules 430; denarii novi 219, 5. 438, 35; ecclesia 430, 1; marchio 426, 15; obsidio 91, 10; sapientes 681, 5; vexillum 274, 25. archiepiscopi: Manases, Landulfus II, Arnulfus II, Heribertus, Wido, Tedaldus, Robaldus, Ubertus, Algisius, Milo, Ubertus III; canonicus: O. magister; consules: Adobatus Butraffus, Albertus de Mairola, Bertramus Scaccabarocius, Flamengus, Goteinus Mainerius, Heriprandus index, Ugo de Camerario, Pinamons de Vimercato, Roglerius de Bolate, Roglerius de Lampugnano, Rogerius Marcellinus; consul negotiatorum: Praelonens; potestas: Ubertus Vicecomes; vice-
- comes: Guido; cives: Ardricus de Bonate, Gerardus Pistus, Ottebellus, Passaguerra; vexillum: S. Ambrosii.
- Medisina 531.
- Megin-Magen-Mein-Men-**
- Megingaudus ep. Eihstatis 60, 15.
- Mengotus ep. Mersiburgensis 174, 35.
- Megingaus 633, 5.
- Maeingeld 86, 35.
- Mainardus ep. S. Rufinae 552, 1.
- Meynardus ep. Urbinensis 545, 10.
- Meginhardus, Mazelinus I. ep. Wirzburg. 70, 1. 86. 635, 25.
- Meinhardus decanus Wormac. 390, 1.
- Meynardus comes de Nnemage 324, 15.
- Magenbardus comes 2, 15.
- Mainardus de Bughezole 439, 15.
- Mainwardus ep. Frising. 120, 15.
- Meinwerk ep. Paterbrunnensis 86.
- Meinevelt terra *Maienfeld* 382, 45.
- Meinungen *Meinungen* 59, 35.
- Melca curia regia 647, 10.
- Meldunensis *Meaue* episcopus: Manasses II.
- Melfi 676, 10. episcopus: Rogerius.
- de Mena: Lupus Didaci.
- de Merania dux: Bertoldus IV.
- Meratensis 676, 10.
- de Merbure comes: Theodericus.
- Merensensis episcopus: Valentinus.
- Merianus de via Tiburtina 677, 10.
- Meringin 428, 1.
- de Merlasino castelli 392, 25.
- Mersbure, Mersbore, Mersburgensis 466, 35. 467, 15; curia regia 647, 15; episcopus 51. episcopi: Gisilharius, Wigbertus, Bruno, Hunaldus, Mengotus, Eberhardus.
- Meseum insula 676, 1.
- Messana 283, 25. 474, 25.
- Metamaucus, Metamaucenses, Metaurici fossa? *Malanocco* 33, 1. 35, 1. 10. 40, 35. 42, 30. 35. 122, 25. 124, 15. 153, 20. 155, 15. 20. 172, 10. 174, 1. 5. 210, 35. 212, 25. 30. 375, 1. 376, 40. 527, 15. 529, 5.
- Metellus magister vicarius curiae 435, 30.
- Metis, Metenses 121, 1. 158, 25; ecclesia 120, 30. episcopi: Benno, Adalbero I, Deodricus I, Thiedericus II, Adalbero III, Herimannus, Stephanus, Bertramus.
- secus Metroni portam regio Rom. 678, 1.
- de Metz: Rodegerus.
- Meturbisi c. Mechisi.
- Mezabarba: Gualterius.
- Michael ep. Radesbonensis 13. 18, 25.
- Michael de Braida 439, 15.
- Michael Plantefiugl 424, 25.
- Michael: Vitalis.

- de Michara: Warnico.
 Michelinbure episcopatus 207, 1.
 Michinvelt *Michelfeld?* 454, 5.
 de Mijeto episcopos: Theodorus.
 Milo archiep. Mediolanensis 488, 1.
 Milo ep. Morinensis. Morinorum 578, 1. 617, 10.
 Milo ep. Patavinus 120, 3.
 Milo ep. Taurinensis 368, 1. 125, 30. 432, 40. 433, 25.
 Milo Griffio 497, 30.
 Milwile villa 181, 30.
 Minigardevord, Minigartenovurd, Minmogernferda *r.* Monasterium.
 Minda, Mindona, Mindina, Mimida, Mindensis ecclesia 356; episcopatus 466, 10. 515, 20; moneta 515, 25. episcopi: Liutharius, Eberinus, Landwartus, Teodricus II, Sigbertus, Bruno, Eilbertus, Witelo, Anno, Detmarus; scolasticus: Willelmus.
 de Minervia: Buccacius.
 S. Miniatus *Sau Minato* 310, 20. 333, 15.
 Minorica *r.* Maiorica.
 de Minckenber: Cuno senior camerarius, Cuno junior.
 Misnenses episcopi: Thiederich I, Bruno I; marchiones: Conradus I, Otto dives.
 Miticies 676, 5.
 Modoetia *Monca* 429, 35. archiepiscopus: Obertus; de Modocia: Ardericus.
 Mogonia II, in fin. Pisan. 283, 5; Mogoniac pons 473, 35.
 Mogontia, Maguntia, Mogontinus, Maguntinus, Magoutiacensis 59, 30. 118, 5. 119, 35. 120, 30. 125, 129, 5. 130, 15. 165, 20. 225, 335, 35. 336, 30. 389, 20. 390, 10. 625, 15; archiepiscopatus 233, 30. 351, 20; clerus 336; concilium 634, 35; diocesis 417, 5; suffraganei 269, 30. 652, 5; synodus 97, 25; territorium 386, 30. archiepiscopi: Wezelo, Herigerus, Hilthibertus, Fredericus, Willigisus, Erkanbaldus, Aribo (Harpo), Bardo, Sigifridus I, Rutbaldus, Adelbertus I, Heinrichus I, Arnaldus, Conradus I, Cristianus I; abbas: Gerbrat; maiores praepositi: Arnoldus, Conradus; maior decanus: Heinrichus; canonicus: S. Victoris.
 Mogus II, *Main* 225.
 de Molbio ponte: Traianus.
 de Monacha: Lanfrancus.
 Monachi: Portus.
 Monasterio civitas 454, 20.
 Monasterium, Minigardevordenses, Minigartenovurdenses, Minmogernferdae, Monasteriensis episcopi: Nithardus, Runaldus, Hildeboldus, Suithgerus, Thiederichus I, Sigvrit, Rodbertus, Fridericus I, Burchardus, Hermannus II.
 Moneca: Bruxa.
 Monio *Munio* 451, 25.
 Monoegaaldus, Silvester IV, papa 147.
 de Monte *Berg* comes: Engelbertus.
 Mons Acufus castrum 440, 30. 570, 1; castellani 392, 25.
 de Montealbano: Outo, Swikerius.
 de Monte Alcino homines 411, 1.
 Mons Altus loc. Pisan. 473, 40. 570, 1; castellani 392, 30. 394, 35.
 Mons S. Angeli 285, 45. 294, 25. 295, 35. 476, 10. 481, 35. 482, 40.
 Mons Bardonis *hodie La Casa saltus* 25, 10. 67, 25. 427, 35. 675, 20.
 de Monte Barranzonis: Atto.
 Mons Bekerii loc. Pisan. 173, 40.
 Monsbellus, Montebellus 310. 349, 20.
 Mons Carpinus 675, 25.
 Mons Cassini 676, 15. monasterium: S. Benedicti.
 Mons de Castello loc. Pisan. 473, 40.
 Monte Celio *r.* Celio monte.
 Mons Cucari castrum Pisan. 173, 35.
 de Monte Cuco castellani 392, 30. 394, 35.
 de Monte Ebore, Montebor castellani 392, 25. 394, 35.
 Mons Episcopi castell. Eugubin. 310, 1.
 Mons Feltri, Mons Feretris, Ferranus *Montefelice* 25, 5. 67, 15. 675, 25. episcopos: Andalfus, Petrus.
 Montisferrati marchiones: Bonifacius I, Conradus, Wilhelmus III, Willelmus V.
 Monteficensis *r.* Mons Silicis.
 Mons Flaseo *Montefiascone* 531, 5.
 Mons Fortinus 531, 5.
 Mons Gaudii qui et Mons Malus dicitur Romae 447, 25.
 de Monte Iardino castellani 392, 394, 35.
 de Monte Iaro castellani 392, 30.
 de Monte Lario castellani 393, 5.
 de Monte Legadi castellani 392, 25.
 Mons Letus civitas *Monte degre* 457, 5.
 de Montemagno: Guido.
 Montis Maioris *Montmayeur* abbas 578, 5.
 Mons Malus *r.* Mons Gaudii.
 de Monte Morisino, Moresino castellani 392, 394, 35.
 de Monte de Oca: Alba.
 Mons Silicis, Montesilicenses, Montisilicenses *Monselice* 25, 15. 32, 45. 40, 30. 67, 25. 122, 20. 210, 30. 375, 1. 527, 10. 675, 20. *falso* Monteficensis: 153, 20. 172, 10.
 Monstanaldi castell. Eugubini episcopi 310, 1.
 Mons Tanpuri loc. Pisan. 473, 40.
 Mons Tinosus in finib. Pisan. 283, 5. 473, 30.
 Monstulianus castell. Eugubini episcopi 310, 1.
 Mons Vellii *Montecoglio* 360, 30.
 Mons viridis loc. Pisan. 473, 40.
 Montis viridis abbas: Teuzo.
 Montecelli castell. Eugubini episcopi 310, 1.
 Montefragiaio castell. Eugubini episcopi 310, 1.
 Monte sanctae Mariae castell. Eugubini episcopi 310, 1.
 Montilin curia regia *Montiglio? Montilio?* 619, 10.
 de Monumento: Leo.
 de Morebach, Morbaceusis *Murbach* abbas 633, 1; ministeriales 184, 30. abbas: Eilulfus.
 Morecenus: Stephanus.
 Morimundum, Moremundensis 349, 25; abbas 264.
 Morinenses, Morinorum, Tervanenses *Teronanne* episcopi: Drogo, Milo.
 Morisinus: Mons.
 de Moroz: Guilelmus.
 Mortana civitas 676, 10.
 Mortariensis: Robaldus.
 Mosabure praedium *Moosbury* 645.
 Mosomus castrum *Mouzon* 11. 12, 5.
 Mosum territor. Brixiense 496. 499.
 de Moso comes: Azo.
 de Mota: Petrus.
 Muglanus, Moglarius: Robertus.
 Mulehusa, Molinhuson *Muhlhausen Thuringae* 46, 35; curia regia 617, 15.
 Muniginus de Tizingo 299, 20.
 Mura territor. Brixiense 496, 10. 499, 25.
 Murianenses *r.* Amurianas.
 Murvellus, Morvellus marchio Malaspinae 476, 5. 506, 1. 508, 509, 35. 510, 30. fratres: Albertus, Opizo II; filius: Guillelmus.
 Musella II, *Musel* 382, 5.
 Muso 459, 40.
 Mutina, Mutinenses 312, 20. 361, 5. 103, 25. 116, 15. 565, 15; nomina civium 117, 25; territorium 301, 35. episcopi: Witto, Iohannes IV, Wibertus, Albertus, Henricus; consul: Arlottus.

N.

- Nahgowi pagus 13, 10.
 Namtelinus ep. Gebennensis 432.
 Nannucensis comes: Henricus I.
 Nantus: Iohannes.
 Nannensteine *Nanstein* 466, 20.
 Narbonenses archiepiscopi: Petrus, Arnaldus.
 Narnia, Narnium, Narnienses *Narni* 24, 40. 66, 30. 67, 10. 68, 5. 442, 15. 461, 5. 570, 1. episcopi: Iohannes, Marcianus, Dodo, Albertus.
 de Nasinguerra: Teballdus.

- de Nassowe comes: Rūbertus III.
 Naum *v.* Nonum.
 Naxara civitas *Nagera* 454, 20.
 S. Nazarii familia Lauresham. 79.
 de S. Nazario: Asagitus, Assalinus, Rainerius, Wido.
 Nazaronus: Galicianus.
 Neapolis. Neapolitanus 25, 20. 67, 30. 283, 25. 472, 25. 474, 25. 483, 590, 5. 594, 15. 676, 10; ducatus 675, 30; invasor 537, 1; patrimonium 25, 20. 67, 30.
 Neapolitanus, de Napoli: Iohannes cardinalis.
 Neapolitanus *v.* Nuenburgensis.
 de Negelingin comes: Cuno.
 Nemetum *v.* Spira.
 Nepe, Nepesinus *Nepi* 24, 40. 67, 5. 676, 5. episcopi: Iohannes, Reinerius.
 Nerestena curia regia *Nierstein* 648, 5.
 SS. Nerei et Achillei eccl. Rom. card. presbiter: Heinrichus Pisanus; archipresbiter: Stephanus.
 Nero imperator 266, 15.
 Neuernensis *Nevers* episcopus: Rocellenus.
 Nicaenum concilium 571, 25; lex 73, 15; synodus 575, 20.
 Nicensis *Nizza* episcopi: Nitardus, Petrus.
 Nicolaitae 548, 35.
 S. Nicolai Baresnis altar 576, 15.
 S. Nicolai in Carcere Tulliano cardinaliae Rom. clerici 261, 35. card. diaconus: Otto.
 Nicolaus II. papa 108, 1. 119, 538, 49. 539, 5. 541, 1. 542, 25. 544, 20. 547, 1. 548, 25. 550, 551, 15.
 Nicolaus archiep. Salernit. 523, 40.
 Nicolaus I. ep. Cameracensis 320, 10. 326, 30.
 Nicolaus ep. Tuscanensis 577, 20.
 Nicolaus abb. de Sigebere 206, 1.
 Nicolaus clericus Roman. 266.
 Nicolaus de Sisto cons. Papiæ 437, 30.
 Nicholaus de Baarantum 124, 1.
 Nicolaus Bellexoni Papiensis 486, 15.
 Nicolaus de Fontaneto Vercell. 507, 40.
 Nicolaus de Roberto Tinctore Cremon. 438, 25.
 Nicola Tinctor 438, 40.
 Nicolaus senator Roman. 189, 10.
 Nienburgensis, Noemburgensis abbas: Albero.
 Niger Fugaciola cons. Placent. 406, 10.
 Niger Grassus potestas Parm. 340, 15.
 Niger: Iacobus.
 Nisana curia regia 647, 10.
 Nitardus ep. Mimmogerneferdae 2, 10.
 Nitardus ep. Nicensis 596, 15.
 Nito ep. Frisigiensis 99, 25.
 Nivelonus cons. Iannensis 296.
 Nivimaga *v.* Novimagum.
 Noda terra *Neude prope Rhenen Hollandiae* 323, 30.
 Nomentanus episcopus: Andreas.
 Nonantulae monasterium 676, 15.
 Nonum castrum, Naum curia regia *Amone* 379, 380. 649, 5; homines 379, 380. castellanus: Thomas.
 Norbertus archiep. Magdeburg. cancellarius Lotharii III. 167, 30.
 Norberdus ep. Curiensis 120, 10. 652, 45. 653, 35.
 de Nöringes: Beroldus.
 Normitanus episcopus: Iohannes.
 Normannia, Normanni 536, 15; episcopi 577, 15. 600, 5. princeps: Willelmus Longaspada; dux: Willelmus I. rex Anglorum.
 Normannus: Stephanus.
 Northeim *Nordheim* 454, 1.
 Notgerus ep. Leodicensis 58, 20. 60, 1. 633, 15.
 Noth vallis *Val di Noto* 293, 25. 180, 40.
 Notingus ep. Constantiae Alemanicae 2, 10. 3, 10. 4, 15.
 de Nova Cella: Gregorius.
 Nova: Civitas.
 Novaria, Novarienses 218, 10. 243, 5. 340, 15. 342, 20. 349, 25. 361, 1. 368, 40. 399, 5. 402, 10. 403, 25. 415, 1. 416, 10. 442, 20. 487, 10. 506, 1. 512, 30; nomina civium 418, 1; consules 217, 25; territorium 213, 25. episcopi: Oddo I, Riprandus, Otto II, Litifredus, Guilielmus, Bonifacius, Oddo III; consules: Albertus Bumipertus, Oprandus de Archama-regnatio, Robertus Viccedominus.
 de Novaria: Opizo.
 Novatiani 565, 30.
 Novellus: Opizo.
 Novimagum, Nuemage, Numacum curia regia *Nunwegen* 223, 20. 648, 5. comes: Meynardus; de Nivimaga: Lambertus.
 Noviomenses *Noyon* episcopi: Hugo, Simon.
 de Novo, Nova castellani 392, 391, 35.
 Novum: Castrum, Castellum.
 Novum: Forum.
 de Novo Castro *Neuburg* comes: Gerlaeus.
 de Nuce: Petracus, Ravaninus.
 Nucerni *Nocera* episcopi: Dodo, Ludowicus, Laurentius.
 Nuemage *v.* Novimagum.
 Nuenburgenses, Nuwenburgenses, Neapolitani *Naumburg* episcopi: Eppo, Uto II.
 de Nuenhusen: Conradus praep.
 Numana *v.* Humana.
 de Nürbere comes: Gerardus.
 Nürinbere, Nurenberch, Nürnberc 128, 10. 190, 408, 25. 449, 40. 452, 10; curia regia 648, 10. burgravius: Cunradus; praefectus: Fridericus; de Nürimbergha: Arnaldus.
 Nuremberc curia regia *an* Nurenburc *Neuburg vorm Wall?* 648, 10.
 Nuerenwat curia regia *an* Nuevenmart *Neumarkt?* 648, 15.
 Numaca *v.* Novimagum.
 Nursia *Norcia* 25, 25. 68, 10.
 Nuremberc super Danubium curia regia *Neuburg* 648, 15.
 Nuwestat *Neustadt ad Moenum* 225, 35.
-
- O. archidiaconus Cameracensis 328, 20.
 O. magister canonic. Mediolan. 444, 1.
 O. marchio 78, 10.
 O. comes palatii 78, 10.
 Obertus *v.* Othbertus.
 de Occimiano marchiones 408, 1.
 Octavianus ep. Ostiens. 514, 15. 525, 5.
 Octavianus card. presb. S. Caeciliae 188, 20. 194, 5. 201, 10. 203, 1. 214, 30. *v.* *cliam* Victor IV. papa.
 Oddo *v.* Otto.
 de Odike: Luthbertus.
 Odilo, Udolo abbas Cluniacensis 84, 1. 596, 15.
 Odo *v.* Udo.
 Offredus abb. S. Petri Eugubini 309, 25.
 Ogerius nepos Vallae de Alferio 380, 30.
 de Ogia: Ermannus.
 Olasca *v.* Angulaseum.
 Oldefredus de Cazale 439, 15.
 Olericus, Odericus ep. Tarvisinus 270, 5. 368, 1.
 Oldevrandus de Bononia 405, 10.
 Olenus, Ollenus, Ollius fl. *Oglio* 345, 15. 348, 20. 402, 5. 414, 25. 496, 499.
 Olibolis castrum, Olibolenses, Olivolenses *Castell Olivolo* 33, 1. 35, 10. 42, 30. 124, 15. 155, 15. 174, 1.
 de Oliva: Albertus, Ioannes.
 de Olivalo, Olevalo: Ubertus.
 Olympicum castrum 675, 25.
 Olomuccensis episcopus: Iohannes IV.
 Oltikerius 313, 30.
 Omnibonus ep. Veronensis 270, 5. 280, 30.
 Opizo II. ep. Ariminensis 577, 20.
 Opizo ep. Bobiensis 516, 5.
 Opizo ep. Parmensis 518, 5.
 Opizo marchio de Este 426.
 Opizo marchio Malaspina 285, 5. 286, 40. 294, 30. 296, 35. 299, 15. 342, 361. 395, 1. 398, 35. 399, 10. 402, 1. 403, 30. 405, 40. 406, 15. 427, 40; filius 361, 25. frater: Guilielmus.
 Opizo II. frater Murvelli marchionis Malaspinæ 476, 5. 481, 40.
 Opizo Novellus cons. Placent. 434, 45. 437, 10.
 Opizo de Briona Novariensis 418, 1.
 Opizo Bucatol 296, 40. 299, 20.

- Opizo Novariensis 418, 15.
 Opizo Pisannus 282, 40. 286, 13.
 de Opicone: Albertus.
 Oprandus de Martinengo cons. et rector de Brixia 405, 35. 417, 10.
 Oprandus de Archamaregnatio cons. Novariensis 406, 10.
 Oprandus rector de Vicencia 406, 5.
 Oprandus de Alexandro Pergam. 489, 15.
 Oprandus Pergam. 405, 5.
 Opte civitas *Huete* 456, 30.
 Orceon civitas *Ordejon* 451, 25.
 Orchem *Orclia* 25, 10. 67, 20.
 Ordelaf Faletrus de Donis dux Venetiae 152, 25. consobrinus: Vitalis Faletrus; cancellarius: Urso Iustinianus; capellanus: Stephanus Moreceanus.
 Ordinus r. Ortlevus.
 Ordonius Garsiae Hispanus 456, 35.
 Oredus ep. Sliewicencensis 13, 35. 14, 1.
 Orgia castrum 440, 30.
 Orrianus: Willihelmus.
 de Orlamunde comes: Sigfredus III.
 Orrea regio Rom. 678, 1.
 Orriens de Palatio 439, 15.
 Orseolus: Petrus I. dux Venetiae.
 de Orth: Gerloch.
 Orta *Orte* 24, 40. 67, 5. 461, 5. 675, 25. episcopi: Georgius, Petrus, Radulfus.
 de Ortembere comes: Rabodo, Henricus.
 Ortlevus, Ordolehus, Ortlibus, Ordinvus ep. Basiliensis 184, 30. 187, 15. 213, 20. 214, 35. 217, 20. 270, 286, 30. 296, 25.
 Ortolfus praepositus 495, 20.
 de Ossa: Guillelmus.
 de Osanna: Paltinerius.
 Osbertus notarius 436, 20. 440, 5.
 Osbertus Talamatus Cremon. 356, 15.
 Osenensis *Huasca* episcopus: Dodus.
 de Osio: Rogerius.
 Osnobroggae, Osnabruggae, Osenbruggenses episcopi: Dodo, Penogo, Thietmarus, Albericus, Benno II. Dethardus, Arnoldus.
 Ostiense territorium 676, 5. episcopi card.: Sico, Deodatus, Gregorius III, Petrus III, Petrus (Damiani), Giraldu, Odo I, Leo II, Ubaldu (Lucius III, papa), Octavianus.
 Ostrobeda curia regia *Osterode* 647, 10.
 Otakar, Odaccarus V. marchio de Styria, Steira 214, 35. 311, 20.
 Otakarus VI. dux de Stiria 403, 15.
 Obertus ep. Albensis 83, 25.
 Obertus ep. Leodiensis 132, 15.
 Obertus ep. Terdonensis 270, 10. 395, 15.
 Oppertus ep. Veronensis 57, 15.
 Obertus archipresh. Madoctiensis 431, 25.
 Obertus Vallarius notarius 239, 15.
 Obertus de Rovaglia de Clavenna 506, 25.
 de Otenkirchen: Rabodo.
 Oterium de Sellis civitas *Tordessilas* 457, 5.
 Otgerus ep. Nemetinus 27, 1.
 Othinkerus ep. Ripensis 58, 20.
 Otrentum 676, 1.
Otto, Oddo
 Otto card. diac. S. Nicolai in Carcere Tulliano 262, 20. 268, 20.
 Otto IV. ep. Astensis 167, 30.
 Otto I. ep. Babenbergensis 126, 30. 128, 5. 133, 10. 156, 35. 160, 10. 165, 10. 166, 10.
 Otto II. ep. Babenbergensis, de Panbergis 383, 30. 384, 5. 387, 20. 403, 10. 423, 40. 425, 30. 460, 20. 467, 35. 479, 25. 483, 25. 494, 10. 586, 1.
 Otto ep. Bubiensis 518, 5.
 Otto I. ep. Constantiensis 106, 20. 653, 35.
 Otto I. ep. Frisingensis 222, 20. 224, 15. 237, 5. 485, 10.
 Otto II. ep. Frisingensis 472, 15. 476, 15. 479, 25. 483, 25. 494, 10.
 Otto II. ep. Novariensis 546, 5.
 Oddo III. ep. Novariensis 518, 5.
 Otto ep. Ratisponensis 106, 20.
 Otto ep. Spirensis 478, 25. 522, 15.
 Otto ep. Terdonensis 120, 5.
 Otto ep. Tuderinus 577, 20.
 Otto canonicus August. eccl. 126, 35.
 Otto I. rex Teutonicorum, imp. Rom. 10, 50. 11, 12, 10. 13, 10. 14, 51, 25. 57, 20. 67, 10. 138, 40. 150, 25. 532, 25. 533, 25. 665, 40. 666, 20. 667, 668, 25. 675, 678, 1. coniux: Adelheida; filius: Otto II; cancellarius: Ambrosius.
 Otto II. imp. Rom., fil. Ottonis I. 24, 30. 28, 20. 29, 1. 45, 15. 51, 25. 57, 20. 122, 5. 153, 1. 171, 30. 374, 30. 526, 10. mater: Adelheida; frater: Sico; coniux: Theophanu; cancellarius: Adelbertus.
 Otto III. imp. Rom. 51, 53. 55, 40. 57, 20. 67, 10. cancellarius: Petrus.
 Ottones imperatores 68.
 Oddo dux Boemiae 472, 15. 479, 25. 483, 25.
 Otto I. senior palatinus comes de Bavaria, de Witelinesbach, Witelinespach 160, 10. 175, 1. 184, 35. 199, 15. 213, 20; eius ministeriales 184, 35.
 Otto II. maior palatinus comes, falsegravinus de Witelinesbach, I. dux Bawariae 217, 20. 222, 25. 226, 15. 232, 30. 234, 15. 237, 5. 238, 15. 267, 5. 270, 25. 296, 50. 301, 25. 308, 10. 309, 30. 313, 15. 340, 341, 15. 387, 25. 403, 15. 416, 25. 422, 20. 685, 15. frater: Fridericus.
 Otto II. de Rineck palatinus comes de Rheno 175, 1. 182, 20.
 Otto I. marchio de Brandenburg 386, 15. *falso* de Orlemunde: 387, 25.
 Otto marchio de Misna, fil. Cunradi I. 181, 25. 237, 5. 330, 5. 459, 35. 467, 1.
 Otto comes de Frantinhusin 483, 35.
 Otto comes de Hammerstein, filius Heriberti et Imizae 639, 15.
 Otto comes de Hunebure 337, 1.
 Otto I. comes de Rinecha 182, 20.
 Otto comes Weterildae 87, 20.
 Otto comes 2, 10. 38, 25. 70, 10. 167, 35.
 Otto de Diezen 126, 35.
 Otto de Winec 422, 25.
 Oddo frater Gebizonis 633, 10.
 Otto (*pro* Heribertus) filius Udonis 639, 10.
 Otto Frangenspanem praefectus Romae 440, 1.
 Oto Brugnolus cons. Cremon. 299, 10.
 Otto de Comite cons. Cremon. 434. 436. 439, 35. 484, 20. 486. 518, 25.
 Otto Curtese cons. Cremon. 434. 436.
 Otto, Otto de Persico cons. Cremon. 296, 40. 299, 10.
 Otto Cendalarus, Cindalarus index Mediolan. 431, 25. 435, 30. 445, 35. 447, 20. 488, 5. 490, 5. 518, 10.
 Otto de Casale Morano Cremon. 484. 485. 486, 25. 488, 5. 518, 25.
 Otto Fraiapane nepos Cencii 168, 10.
 Oddo de Gega Mantuanus 313, 25.
 Otto de Pagano Placentinus 488, 10.
 Otto de Rivoltella Cremonensis 434, 15.
 Otto index et notarius 492, 30.
 Otto index 646, 5.
 Otto 633, 10.
 Ottebellus Mediolanensis index 501, 5.
 Ottebellus de Robertengis Cumanus 488, 10.
 Ottebomus Bazanus canonicus eccl. Verceilensis 506, 30.
 Ottebomus de Bonacosa Mantuanus 313, 25.
 Otteolinus Grignola 380, 30.
 Otteolinus de Persico Cremon. 437, 5.
 Otwinus ep. Hiltinesemensis 26, 15.
 Overmunte curia 205, 10.
 Oville, Oville villa *Origlio* 393, 25. 407, 15.
 Oxinannum *Osimo* 675, 25; *v. etiam* Ausinum.
 Oxoma civitas *Osuma* 457, 1. episcopus: Beltramus.
P.
 P. archidiaconus, Cameracensis 328, 20.
 Paço Mantuanus 313, 25.
 Padarbrunnensis, Paterbrunnensis episcopus 385, 35. episcopi: Unwans, Dudo, Radherius, Meinwerk, Ruodolfus, Inadus, Bernhardus I, Bernardus II.
 Padrignannum 429, 20.

- Padua, Paduenses, Padmani, Patavinus 40, 30. 122, 20. 153, 20. 172, 10. 210, 35. 312, 1. 313. 342, 15. 361, 1. 368, 40. 375, 1. 403, 25. 416, 10. 527, 10; nomina civium 417, 20. episcopi: Arnaldus, Milo, Ioannes. Gerardus; potestas: Tessulinus; civis: Gnanfus.
- Padus fl. 25, 15. 67, 25. 238, 25. 494, 5. 668, 20; Padi pons 348, 35. 398, 35. 414, 5; Padi pontis pactum 401, 35; Padi strata aquae 301, 15.
- de Pagano: Otto.
- Paganorum schola Romae 667, 40.
- Palatia loc. Pisan. 473, 40.
- Palantia civitas *Pallencia* 457, 5.
- Palancia comitis civitas *Palenzuela* 454, 25.
- de Palatinis templo: Paulus.
- de Palatio: Orricus, Wala.
- de Palce: Guilelmus.
- Palea *v.* Alexandria.
- Palermum 283, 25. 474, 25.
- Palestrinenses. Pistrinenses *Palestrina* 122, 25. 153, 20. 172, 10. 210, 35. 375, 1. 527, 15.
- Pallaçolum territor. Brixienſe 496. 499, 25.
- Palladius praefectus praetorio 322, 15.
- Palmenti Rocca.
- de Palote: Willelmus.
- Paltinerius de Osanna 408, 25.
- Palumbo ep. Suranensis 545, 5.
- Pampuliae episcopus: Willelmus.
- Pancorbo civitas 454, 20.
- Pandulfus card. presb. SS. Apostolorum 514, 15.
- Pandolphus ep. Marsiensis 545, 5.
- Panormitanus archiepiscopus: Hugo.
- Pantia de Ponte Venetus 210, 20.
- de Papa: Iohannes.
- Papia, Papienses, Ticinum, Ticinenses 37, 15. 40, 30. 76, 30. 122, 20. 153, 15. 172, 5. 210, 30. 218, 10. 239, 10. 243, 5. 253, 35. 255. 256, 35. 257, 25. 260, 30. 263, 30. 264, 20. 265. 267, 10. 269, 15. 272, 5. 273, 30. 275, 1. 287, 5. 289, 35. 294, 25. 299. 25. 315, 10. 317, 5. 360, 25. 361, 20. 374, 40. 392. 393, 5. 394, 25. 395, 15. 398, 35. 399, 30. 403, 25. 408. 418, 5. 427, 40. 428, 20. 430. 434, 15. 436, 35. 437. 438. 439. 486, 15. 493. 496, 40. 500. 506, 1. 507, 35. 508. 509, 35. 527, 10. 659. 668; castellani 392, 5; nomina civium 488, 5. 506. 10; concilium 49; consules 217, 25. 340, 25. 361, 10. 395. 437. 438. 481, 40; curia 275, 20; denarii 288. 669, 1; ecclesia cathedralis 268, 40; episcopus 338, 30; rectores 437, 40; sapientes 681, 5; synodus 50, 35. 94. 536; territorium 340. 341, 5. basilica: S. Petri quae vocatur ad Celum aureum; ecclesiae: S. Christinae, S. Salvatoris; episcopi: Liudfridus, Petrus III, Raginaldus, Willelmus, Wido.
- Petrus; archiepiscopus (*falso*): Odelricus; consules: Carbonus Trovamal, Gaiferius Ysimbardus, Ubertus Clementis, Ugo advocatus, Iacobus de Sicleris, Lanfrancus de Beccaria, Lanfranchus Capellus, Lanfranchus Rabia, Nicolaus de Sisto, Rainerius de S. Nazario, Gualterius Mezabarba; potestas: Albertus de Summa; cives: Martinus Filippi notarius, Petrus Ranfredus, Sylus iudex, Sirns Salimbenus, Walfredus de Turricella.
- de Parabiago: Cerrum.
- Parisius civitas 331, 30. episcopus: Stephanus.
- Parisius consul et rector de Regio 406, 1.
- Parma, Parmenses 25, 15. 67, 25. 311. 10. 325, 30. 340, 15. 342, 20. 361, 5. 368, 35. 403, 30. 416, 15. 418, 1. 427, 35. 506, 1. 508. 509, 35. 510, 30. 565, 15. 586. 675, 20; ecclesia 578, 35; episcopus 298, 25; sapientes 681, 5. episcopi: Deodatus Hucbertus, Sigifredus, Eurardus, Bernardus I, Lanfrancus, Cadilus, Aichardus, Bernardus II, Opizo; potestas: Niger Grassus; cives: Iacobus Petri Bave, Maleadobatus, Velulus iudex.
- Partilionum loc. Pisan. 473, 40.
- Paschalis II. papa 127, 25. 129. 131. 137. 138. 139. 140. 141, 1. 142. 143. 144. 147. 148. 149. 150. 151. 565. 566, 30. 567, 10. 568, 15. 569, 25. 571. 572, 1. 573, 25.
- Paschalis III. antipapa, Guido Cremonensis card. presb. S. Calixti 263, 5. 267, 35. 315. 316, 20. 317. 318. 319. 320. 352, 10. 364, 10. 366, 5.
- Passaguera iudex Mediolan. 488. 489. 506, 15. 511, 20. 513, 25. 518, 10.
- Patavinus *Passau* episcopus 318, 40. episcopi: Adalbertus, Cristianus, Chunradus I, Diepoldus, Wolfgerus.
- Pateranensi 676, 10.
- de Patricii vico regio Rom. 677, 15.
- Paucobellus Cumensis 486, 15.
- de Pauliano: Marens.
- S. Paulus 131, 40.
- S. Pauli abbatia Rom. 119, 10; S. Pauli patriarchiae Rom. abbas 261, 20. abbas: Aylardus episcopus; card. presbiter: Marcus.
- S. Pauli in Wormacia praepositus: Emicho; canonicus: Wernherus.
- Paulus de templo Palatinis 677, 10.
- Pautio, Palatio, Paulicio dux Venet. 35, 20. 43, 5. 46, 15. 155, 20. 171, 10. 212, 35. 377, 1. 529, 10.
- Pava loc. Pisan. 473, 35.
- Pavo: Albertus.
- Payle: Pons.
- Payo Mendes archiep. Bracarenſis *Braga* 577, 15.
- Pazlongos civitas *Pazungos* 454, 20.
- Peccoli castr. Pisan. 473, 35.
- Pegolotus Mantuanus 313, 25.
- Pegora Cremon. 299, 20.
- de Peine: Ludolfus.
- Pelagius II. papa 652, 25.
- Pelatus: Bosonus.
- Pelican: Petrus canonicus.
- Peliciarius: Arnaldus.
- Peñafiel civitas 455, 1.
- Pencianum loc. Pisan. 473, 40.
- Penestrini *v.* Praenestinum.
- Pennensis episcopus: Iohannes.
- Penno iudex 646, 5.
- Pentapolis 25, 5. 67, 15.
- Peratus 422, 25.
- Perce *v.* Persio.
- Peregrinus, Pilgrimus I. patriarcha Aquileiensis 180, 5. 213, 20. 214, 35. 222, 20. 264, 30. 265, 25. 269, 25. 274, 5. 577, 10. 685, 10.
- Pergamum, Pergamenses 217, 40. 325, 30. 342, 15. 399, 5. 402. 403, 25. 414, 25. 415, 1. 416, 10. 488. 489. 493. 513, 20; nomina civium 417, 10. 506, 20; episcopus 298, 25. episcopi: Gerardus, Wala; consuli: Atto Ficianus; potestas: Rainerius de S. Nazario; civis: Oprandus.
- Peringer de Sulzbach 126, 35.
- de Persico: Diaconus, Jaginus, Otto.
- de Persio, Perce castellani 392, 30.
- de Persio: Otolianus.
- Perusia, Perusium *Perugia* 24, 40. 67, 5. 442, 15; comitatus 570, 1; ducatus 675, 25; insulae 24, 40. 67, 5, 10; lacus 67, 10. episcopi: Iohannes, Godefridus, Rudolfus.
- Pesaurium, Pensaurum, Pisaurium, Pesarenses *Pesaro* 25, 5. 33, 1. 40, 30. 56, 15. 67, 15. 122, 20. 153, 20. 172, 10. 210, 30. 374, 40. 527, 10. episcopi: Aldebertus, Petrus, Bambo.
- de Pesena: Gerardus.
- Petarinus 459, 40.
- Petalalupi: Petrus.
- Petra Raringa loc. Pisan. 473, 35.
- de Petra: Guido, Golferamus.
- Petraça civitas *Pedraça* 457, 1.
- Petracassia loc. Pisan. 473, 35.
- Petracassus de Nuce Brixienſis 511, 20. 513, 20.
- Petracius Manaria Cremonensis 484. 485. 486.
- Petriolum loc. Pisan. 473, 40.
- Petrogoricensis *Périgord* episcopus: Guilelmus.
- Petroio castell. Eugub. episcopi 310, 1.
- Petronianum 461, 25.
- Petronis filiorum domus ad S. Genesium 333, 45.
- S. Petrus 24, 35. 56. 59, 25. 67, 1. 114, 30. 232, 35. 250, 35. 254. 256. 659, 15. 667, 5. 676, 20; patronus Heinrichi IV. imp. 130, 5. 131; corpus 675, 10; vexillum 668, 15.

- S. Petrus *idem ac* Romana ecclesia 25, 66, 67, 68, 69, 1, 140, 25, 159, 25, 169, 40, 170, 559, 654, 30; apostatae 653, 10; capitulum 261, 5, 266, 267, 5; cathedra 260, 35, 261, 1, 266, 1, 268, 15; civitates 577, 20; confessio 148, 20, 152, 1; doctrina 111, 20, 231, 30; fideles 652, 15; filius, filii 168, 35, 201, 35, 203, 20; lar 55, 25; patrimonium 137, 20, 144, 1, 584, 35; possessiones 137, 20, 144, 1, 159, 30, 350, 20, 570, 1; regalita 159, 30, 163, 25, 168, 15, 201, 25, 353, 25, 554, 10, 564, 10; res 352, 20, 364, 20; sedes 264, 1; servitium 169, 30; solium 111, 20; terra, terrae 21, 22, 23, 556, 15, 592, 10, 593, 1; vicarius 114, 30, 351, 1, 652, 20; vines 202, 5, 203, 25.
- de S. Petro in Campo monasterii abbas: Petrus.
- S. Petri ecclesia Coloniae 603, 10.
- S. Petri monasterium Eugubinum 309, 35, abbas: Offredus.
- S. Petri eccl. Magnat. mag. scolarium: Udalricus.
- S. Petri basilica Romae 51, 15, 53, 15, 60, 10, 142, 5, 149, 35, 260, 265, 30, 553, 1; altare 148, 20, 576, 15; gradus 147, 30; ianna 681, 5; porticus 147, 10; rota media 152, 1; rota porfirifica 148, 1; canonici 262, 1, decanus: Petrus Christianus.
- S. Petri atrium in eccl. S. Mariae quae dicitur in Turri Romae 139, 20.
- S. Petri card. presbiter: Faustinus.
- S. Petri ad Vincula cardinaliae Rom. clerici 261, 25, abbas: Petrus; card. presbiteri: Benedictus, Gregorius, Petrus, Wilhelmus.
- SS. Petri et Pauli eccl. Rom. card. presbiter: Gregorius.
- S. Petri basilica quae vocatur ad Celum aureum Ticini 51, 1.
- S. Petri familia, servi Wornathiae 79, 640, 642, 30, 643; nomina ministerialium 206, 5; terra 644, 15, advocatus: Hermannus; dapifer: Adolfus; pincerna: Randalphus.
- S. Petri: Campus.
- Petrus ep. Lavicanus 511, 25.
- Petrus III. ep. Ostiensis 83, 30.
- Petrus (Damiani) ep. Ostiensis 511, 5, 544, 20.
- Petrus ep. Portuensis 143, 10, 145, 25, 148, 35, 167, 15, 572, 10, 20.
- Petrus I. ep. Prenestrin. 52, 25.
- Petrus II. ep. Penestrin. 83, 30.
- Petrus ep. S. Roffinae 577, 10.
- Petrus II. ep. Sylvae candidae 83, 30.
- Petrus Placentinus card. presb. S. Caeciliae 490, 1, 514, 15, 519, 10, 520, 10, 525, 5.
- Petrus card. presb. S. Chrysogoni 115, 30.
- Petrus presbiter S. Laurentii 533, 15.
- Petrus card. presb. S. Petri ad Vincula 160, 25, 462.
- Petrus card. presb. S. Syti 572, 30, 573, 5.
- Petrus de Bona card. presb. S. Susanna 367, 40.
- Petrus archiep. Amalfitanus 538, 10, 547, 35, 548, 40.
- Petrus archiep. Lugdunensis 577, 15.
- Petrus archiep. Narbonensis, ep. Rotonensis 554, 15, 556, 15.
- Petrus VI. archiep. Ravennas 18, 20.
- Petrus II. archiep. Tarentasinus 264, 10.
- Petrus ep. Adrianensis 83, 25.
- Petrus ep. Aprutiensis 545, 15.
- Petrus II. ep. Astensis 93, 15.
- Petrus I. ep. Cameracensis, filius Theoderici comitis Flandriae 328.
- Petrus I. ep. Civitatis Castellanae 515, 5.
- Petrus II. ep. Civitatis Castellanae 577, 10.
- Petrus III. ep. Cumannus 38, 20, 43, 25, 44, 5, 46, 30, 52, 20.
- Petrus II. ep. Fanensis 577, 20.
- Petrus ep. Lunensis 283, 30, 420, 20.
- Petrus ep. Montisfertranus 577, 20.
- Petrus ep. Nicensis 577, 30.
- Petrus ep. Ortensis, apoerisiarius Iohannis X. papae 620, 10.
- Petrus ep. Papiensis 252, 30, 368, 1.
- Petrus ep. Pensauriensis 545, 20.
- Petrus ep. Rotonensis *v.* archiep. Narbonensis.
- Petrus ep. Silvanectensis 578, 1.
- Petrus I. ep. Verdonensis 76, 30, 94, 40.
- Petrus III. ep. Ticinensis 38, 20.
- Petrus ep. Vercellensis 53, 20.
- Petrus ep. Vulturvensis 545, 15.
- Petrus diaconus, bibliothecarius et cancellarius sanctae sedis 100, 5.
- Petrus abb. de Campo Leonis 84, 5.
- Petrus abb. de S. Petro in Campo 84, 5.
- Petrus abb. de S. Petro ad Vincula 84, 5.
- Petrus Grossus praepos. Forcalcherii 338, 25.
- Petrus Diani praepos. S. Antonini Placentiae 404, 20, 405, 1.
- Petrus praepos. S. Remigii Remensis 181, 15.
- Petrus Christianus decan. basilicae S. Petri 261, 15, 266, 20.
- Petrus diaconus Veneticorum 84, 15.
- Petrus Pelicanus canonic. Forcalcherii 338, 25.
- Petrus Domnidei capellanus Petri Polani ducis Venet. 171, 35.
- Petrus Mauricinus monachus Venet. 40, 10.
- Petrus cancellarius Ottonis III. imp. 46, 30.
- Petrus cancellarius 653, 10.
- Petrus Brugnotus notarius, index ac missus regis 498, 30.
- Petrus notarius 341, 20.
- Petrus (Candianus II.) dux Venet. 6, 10.
- Petrus (Orseolus I.) dux Venet. 32, 40, 33, 1.
- Petrus (Candianus IV.) dux Venet. 36, 20.
- Petrus (Orseolus II.) dux Venet. et Dalmat. 45, 15, 57; pater 57, 15, filius: Iohannes.
- Petrus Polanus dux Venet. 171, 15, frater: Iohannes Polanus; capellanus: Petrus Domnidei; fidelis: Aurius Aurius.
- Petrus comes Hispanus 456, 25.
- Petrus praefectus Romae 263, 15, 267, 1.
- Petrus Petenalupi cons. Brixienensis 498, 25.
- Petrus Bonus index Mantuanus 313, 20.
- Petrus Andreadi Venetus 40, 10.
- Petri Baye: Iacobus.
- Petrus Carfalla 438, 25.
- Petrus Cavallacius Novariensis 540, 15.
- Petrus Ferrandi Hispanus 456, 35.
- Petrus Fraiapane 167, 25.
- Petrus Latro 167, 25.
- Petrus Leonis 137, 25, 139, 147, 10, 167, 25; filii 140, 1, 167, 25; filius sororis 139, 10, filius: Gratianus.
- Petri Leonis filius: Petrus Leonis, Anacletus II. antipapa.
- Petrus Leonis 579, filius: Gnimundus.
- de Petri Leonis: Albericus.
- Petrus de Mota 338, 25.
- Petrus de Ramfredo Papiensis 506, 15, 518, 10.
- Petrus Roderici de Guzman 456, 35.
- Petrus Traversarius de Ravenna 377, 35.
- Petrus Vicecomes, de Visconte Placentinus 405, 5, 406, 40, 408, 25.
- Petrus de Vico Merchato Placentinus 518, 25.
- Petrus Zopolus Venetus 122, 10.
- Petri: Balsus.
- Phannu *v.* Fannu.
- Philippus I. archiep. Coloniensis, de Collogna 338, 340, 20, 341, 35, 351, 20, 356, 5, 363, 25, 365, 10, 367, 20, 368, 20, 372, 377, 385, 30, 386, 1, 387, 20, 389, 35, 393, 15, 403, 10, 431, 35, 468, 1, 470, 10, 472, 177, 30, 479, 25, 483, 583, 25.
- Philippus decanus maior. eccl. Colon. 324, 10.
- Philippus II. rex Franciae 161.
- Philippus dux Tusciae, frater Heinrichi VI. imp. 523, 30.
- Philippus de Alsatia comes Flaudriae 328, 1, 334, 335, 15.
- Philippus de Bonlant, Bolanda minist. Frid. I. imp. 121, 1, 110, 1.
- Philippus de Casali 408, 25.
- Phizufus *v.* Pitufus.

- de Phullendorf comes: Rudolfus.
de Piano comites: Henricus, Odolricus.
Picemilia de Trella 408, 25.
Picius: Ydo.
Picensis, Pinenses, Epinenses *Citta di Penne* 33, 1. 40, 30. 122, 20. 153, 20. 172, 10. 210, 30. 375, 1. 527, 10. 676, 10.
Pictaviensis *Poitiers* episcopus: Guilielmus.
Pilepis: Iohannes.
Pileus index Vicentinus 417, 15. 418, 10.
Pilgrim archiep. Coloniensis 86, 25.
Piligrinus *r. etiam* Peregrinus.
Pillunch canonic. Angust. ecel. 126, 35.
de Pilstein comes 222, 25. 685, 15.
Pinamons, Pinamundus de Vimericato cons. Mediolani 406, 5. 417, 5. 431, 15.
Pinamonte potestas Bonon. 368, 35.
Pinenses *r. Picensis*.
Pingia *Bingen* 336, 30. *r. etiam* Binga.
Pinochium loc. Pisan. 473, 40.
Piozatus *r. Pitutus*.
Piper: Lanfrancus.
Pippinus rex Francorum 25. 67, 10. 68, 15. 675, 1.
Pisae, Pisani 153, 15. 172, 5. 185, 30. 186, 30. 210, 30. 268, 5. 280, 35. 282. 283. 284. 285. 286. 332, 35. 333. 374, 40. 473. 474. 475. 476. 477. 527, 10. 577, 10; comites de mari 477, 10; consilarii civitatis 477, 10; consules 283, 45. 284. 286, 20. 303, 5. 332. 333; denarii 310, 15; sapientes 681, 5. ecclesia: S. Mariae; archiepiscopus: Hubertus; comites: Gerardus, Regno; vicecomites: Albertus, Bulgarinus; capitaneus: Berenhardus; potestas: Theodicius; consules: Albizellus, Alcherius, Benectus, Lambertus, Rainerius Gaitani, Gualfredus.
Pisanus: Henricus card. presb.
de Piscaria: Castellion.
de Piscariolo: Ribaldus.
Piscatus: Bernardus.
Pistor ep. Vicentinus 426, 5.
Pistoriae *Pistoja* consules 303, 10. episcopi: Atto, Wido III.
Pistrinenses *r. Palestrinenses*.
Pistus, Pistis: Gerardus.
de Piteringo: Iohannes.
Pitrosius de Circo 677, 15.
Pitutus, Phizutus, Piozutus: Ioannes subdiaconus.
Pizeguitone castrum *Pizzighetone* 297, 35; homines 298, 45. de Pizeguitone: Conradus.
Pizinus: Bernardus.
Pizo de Burgo cons. Cremon. 299, 10.
Piço Mantuannus 313, 25.
Placentia, Placentini *Piacenza* 153, 20. 170, 30. 172, 5. 210, 30. 238. 239, 10. 263, 35. 268, 25. 287. 288. 289. 294, 25. 297, 1. 301, 5. 325, 30. 340, 10. 342, 20. 348, 35. 361, 5. 368, 35. 374, 40. 394, 30. 397, 25. 401. 403, 30. 406. 414. 416, 15. 428. 434. 435, 25. 468. 469. 470. 471. 472. 497, 1. 500, 15. 506, 1. 507, 35. 508, 10. 509, 30. 510, 5. 513, 10. 518. 527, 10. 561, 5. 565, 15; nomina civium 405, 1. 5. 417, 10. 488, 10. 506, 20; consules 239, 5. 289, 15. 481, 40; maioris ecclesiae praepositus 288; episcopatus 288, 5. 298, 25; episcopatus et comitatus 287, 30. 289; terra 239, 15. ecclesia: S. Antonini; episcopi: Sigolfus, Sigifredus, Wido II. Dionisius, Aldo, Harduinus, Tedaldus; maior praepositus: Ardicio; consules: Arduinus, Azo de Vico Iustino, Bernardus Balbus, Gerardus Ardicionis, Gutfentesta, Iacobus Strictus, Ianonus Bucchamatta, Niger Fugaciola, Opizo Novellus; potestas: Arnaldus Barbavaria; nuntius: Ubertus; cives: Antoninus de Audito, Arnaldus Strictus, Arnoldus iudex, Francescus, Ubertus Vicecomes.
Placentinus: Petrus card. presb.
Placencia civitas *Plasencia* 457, 1.
Placitus ep. Berolanensis 546, 5.
de Pladana: Ardilio.
Planesule in finibus Pisan. 283, 5. 473, 35.
Plantefingl: Michael.
Planusia 474, 1.
Plave maior, Plave sicea *Piave fl.* 35, 20. 43, 5. 155, 25. 174, 10. 212, 35. 377, 1. 529, 10.
Pleranae *Bieda* episcopus: Savinianus.
Plossatseum curia regia *Piosasca* 649, 5. de Ploasca: Gualfredus.
de Pobleto. Pobleto castellani 392, 30.
Poealodhus: Airolidus.
Poçelengum 496, 15. 499, 30.
Polams: Iohannes, Petrus dux Venet.
Poleda curia regia *Pöhlde* 617, 15.
Polimartium *Bomazzo* 24, 40. 67, 5. episcopus: Marinus.
Polus de Vileirs 424, 1.
Polonia 236, 40; dux 270, 1. archiepiscopus: Ioannes; duces: Ladizlaus, Bolezlaus.
Pompilii: Forum.
Pons Ere loc. Pisan. 473, 10.
Pons longus 676, 10.
Pons Payle nunc *Ponte Gregoriano super Paglia fl.* 531, 5.
Ponte Corioni 395, 5.
de Ponte Coronio castellani 392.
de Ponte: Pantia.
Pontius ep. Claromontensis 339, 25. 366, 25. 582, 25.
Ponzus de Ghiroidis, Girordi cons. Cremon. 299, 10. 356, 15. 481. 485. 486.
Pontremulum, Pontremolenses 469, 20. 470, 35. 472, 10. 506, 1. 508, 10. 509, 30. 510.
Popo patriarcha Aquileiensis 84.
Popo, Bobo archiep. Treverensis 69, 35. 83, 25.
Poppo ep. Brixinensis 95, 1.
Poppo I. ep. Wirzburg. 13. 20. 35. 18, 25.
Poppo II. ep. Wirzburg. 633, 5.
Poppo buregravius Wirzburg. 226, 15. frater: Berhdoldus.
Poppo comes 645.
Popolonium *Popplonia* 25, 10. 67, 20.
Populonenses *Massa maritima* episcopi: Tegrimo, Rotlandus.
Porta: Thomas.
Portellum civitas *Portillo* 457, 1.
Porticani 576, 10.
Portus sancti Anderii civitas *Puerto de San Adrian* 454, 25.
Portus Erculis *Port Ercole* 283, 5. 473, 30.
Portus Monachi *Monaco* 293, 15. 480.
Portus, Portuensis *Porto* 24, 35. 67, 5; territorium 676, 5. episcopi cardinales: Georgius, Benedictus, Benedictus II., Benedictus III., Iohannes V., Iohannes, Petrus, Theodevinus, Cencius, Willelmus.
de Portuensi via: Marcus.
Portus Veneris *Porto Venere* 283, 25. 285. 293, 15. 474, 25. 475, 45. 476, 10. 480, 20.
de Posternula: Anshelmus.
S. Potentianae, Pudentianae ecel. Rom. card. presbiteri: Iohannes, Iordanus.
Praenestinum territorium 676, 1; Praenestrini, Penestrini episcopi cardinales: Gratiolus, Petrus I., Petrus II., Umberto II., Cono, Guilielmus.
Pragensis episcopi: S. Adalbertus, Severus, Daniel I. Heinricus.
de Prata: Vingeltus.
de Pratis: S. Germanus.
de Prato comites: Ildebrannus, Tancredus.
S. Praxedis ecel. Rom. card. presbiteri: Ubaldu, Romanus.
Prealoneus cons. negotiatorum Mediolan. 506, 15.
de Precipiano, Presipiano castellani 392, 30.
de Prella: Picemilia.
Principata, Principatus *i. e. Capuae* 283, 20. 293, 35. 474, 20. 481, 5. *r. etiam* Capua.
S. Priscae ecel. Rom. card. presbiter: Romanus.
Propinus exconsul palacio Luciano 677, 10.
de Provi: Almannus.
Provincia, Provinciales 199, 5. 274, 40. 293, 35. 305, 5. 307, 20. 480, 35.

481. 1.; comitatus 304. 20. 306. 35.;
marchia et comitatus 307. 35. 308.;
consuetudo 464. 15.; episcopi 577. 15.;
comites: Alfonsus I. Raimundus
Berengarius III. Raimundus: com-
mitissa: Richildis regina Spania-
rum.
- Prumera curia 205. 40.
Prumiensis. Prumensis abbas 633. 20.;
ecclesia 200. 30. abbates: Gregorius.
Publetum *v.* Pobletum.
Pucco canonic. August. eccl. 126. 35.
Pultronus Rondana 420. 1.
Pulvensis insula 24. 40. 67. 10.
Purus: Fons.
de Puteo Baroneio: Aldebrandus.
de Putho: Wido.
de Puzolo. Puzolo. Pozolo castellani
392. 394. 35.
- Q.**
- Quargnetum. Wargent villa 393. 25.
407. 15.
SS. Quatuor coronatorum eccl. Rom.
presbiter: Theophilaetus.
de Quattuordecim: Enrichus.
Queretum castrum 283. 5. 473. 30.
Quintilimburch 652. 1.
S. Quirici castrum 440. 20.
Quiricus ep. Callensis 577. 20.
- R.**
- R. decanus Aquensis 327. 20.
R. marchio 78. 10.
Rabano dapifer eccl. Corboiensis 183.
184. frater: Lindolfus.
Rabia: Lanfranchus.
Rabodo comes de Ortembere 472. 20.
483. 30.
Rapoto comes 226. 15.
Rabodo de Otenkirchen ministerial.
S. Petri Wormac. 206. 5.
Radherius. Retharius ep. Pathel-
brunn. 58. 20. 60. 15.
Radulfus *v.* Ruodolfus.
- Ragin- Regin- Rain- Rein- Ram-
Ran-**
- Rainaldus. Reinoldus archiep. Colon.
cancellarius Friderici I. imp. 222.
30. 226. 25. 229. 1. 232. 25. 237. 10.
238. 15. 243. 25. 265. 25. 269. 286. 30.
287. 1. 296. 299. 301. 302. 20. 303.
308. 20. 309. 30. 310. 25. 313. 316.
10. 317. 40. 319. 15. 685. 15.
Rainaldus archiep. Remensis 577. 15.
578. 25.
Reginaldus ep. Aldenburgensis 86. 30.
Regenaldus ep. Bellunensis 120. 5.
Reginaldus ep. Eistetensis 633. 20.
Reginaldus. Rainaldus ep. Papiensis.
Ticinensis 76. 25. 94. 10.
Raynaldus notarius Tancredi 594. 30.
Rainaldus de Honesto cons. Eugubin.
309. 25.
- Rainaldus Ugonis Petri cons. Eugu-
bin. 309. 25.
Rainaldus de Serra cons. Eugubin.
309. 25.
Rainaldus Zelagia Cremon. 506. 15.
Rambaldus. Raginbaldus archiep.
Arelatensis 94. 30. 596. 15.
Reginbaldus I. ep. Nemetensis 13.
20. 30.
Raimbaldus ep. Sistaricensis 577. 30.
Reginboldus abb. Laurisam. 635. 25.
Rabaldus Mantuanus 313. 20.
de Rambaldo: Triutsenus.
Ragenberns comes 2. 5.
Rambertus ep. Faventinus 270.
Rambrath ep. Wirdunensis 86. 25.
Reginperit comes 616. 5.
Reginbrandus ep. Arhusensis 13. 35.
14. 1.
Ranfredus. de Ranfredo: Petrus.
Regengerus ep. Vercellensis 120. 10.
Reingerus pincerna Conradi III. regis-
185. 1.
Reinhardus ep. Wirceburgensis 346. 25.
Reignardus praepositus 324. 10.
Rainerus card. presb. SS. Marcellini
et Petri 143. 15. 572. 30. 573. 5.
Reinerius card. diaconus 358. 35.
Rainerius ep. Fmdensis 52. 30.
Reinerius ep. Nepesinus 83. 30.
Ranerius ep. Senensis 577. 25.
Rainerius Gaitani cons. Pisanus
333. 35. 477. 5.
Rainerius de S. Nazario cons. Papiae
319. 25. 341. 35.
Rainerius de S. Nazario potestas
Pergam. 506. 20.
Rainerius de Bocabadada 417. 25.
Rainerius de S. Nazario 299. 20.
Rainerius de Vintebio 487. 30.
Raimundus Berengarius IV. comes
Barcion. 274. 10. 304. 20. 305. 20.
306. nepos: Raimundus.
Raimundus Berengarius III. comes
Provinciae 236. 5.
Raimundus comes Provinciae. nepos
Raimundi Berengarii IV. com.
Barcion. 304. 305. 306. 35. 307.
308. 5.
Raimundus notarius 512. 35.
de Raimundo: Tebaldinus.
de Raitenberg: Herman.
Rambottus in Burgo S. Genesis 304. 1.
Ramene *v.* Rimini.
Ramon I. archiep. Vicensis 577. 30.
de Randerode: Girardus.
Randolfus pincerna S. Petri Wormac.
206. 5.
de Rangone: Gerardus.
Ranucii: Ugo.
Rapida loc. Pisan. 473. 10.
Rappus: Albericus.
Rasp: Heimicus comes.
Raspidium 676. 10.
- Ratenza fl. *Reduit*: 59. 30.
Ratenzgowi comitatus 59. 30.
Ratispona. Radesponensis 58. 5. 126. 10.
127. 25. 133. 25. 186. 40. 187. 30.
223. 1. 237. 10. 626. 10. 645. 15.
683. 20. 685. 20.; concilium 127. 10.;
curia 126. 15. 178. 10. 220. 20. 221. 35.;
ecclesia 329. 5. episcopi: Michael.
Wolfgangus I. Gebehardus I. Gebe-
hardus III. Otto. Hartwicus I. Hen-
ricus I. Hartwicus II. Eywardus.
Cono II. burgravius: Fridericus.
Ravanius de Nuce notarius de
Brixia 511. 10.
Ravasius Mantuanus 313. 25.
Ravenna. Ravennenses. Ravennates
25. 1. 32. 45. 33. 15. 40. 30. 67. 15. 122. 20.
153. 20. 172. 10. 210. 30. 300. 301.
342. 15. 354. 5. 358. 359. 10. 360. 30.
374. 40. 527. 10. 659. 10. 668. 5. 669. 20.;
capitanei 300. 301. 5.; ducatus
531. 10.; ecclesiae 300. 35. 301. 5.;
exarchatus. exarchus 24. 40. 67. 10.
659. 10.; metropolis 565. 15.; synodus
28. 30. 84. 15. monasterium: S.
Vitalis: archiepiscopi: Pe-
trus VI. Iohannes XIII. Ger-
bertus (Silvester II.). Heribertus.
Guibertus. Gualterius. Guido. Wil-
helmus; civis: Petrus Traversarius.
Ravennae et Romaniolae dux: Mare-
wardus de Anwilre.
Ravennae urbis regio Rom. 678. 1.
de Ravinsperg comes: Hermannus.
Razebure episcopatus 205. 1.
Reate *Riete* 25. 25. 68. 10. episco-
pus: Gerardus.
Recherius comes de Blanderan 393. 15.
Redonensis *Remus* episcopus: Hamel-
linus
Redulf 86. 35.
Reginzo de Salebach servitor 679. 1.
Regium. Regia. Regienses. Reginus
Reggio 25. 15. 67. 25. 340. 15. 342. 20.
361. 5. 368. 35. 403. 30. 416. 15. 431. 10.
565. 15. 675. 20. 676. 10.; nomina
civium 417. 25. episcopi: Adel-
hardus. Sifredus. Gandulfus. Bonus-
senior. Adelmus II. Alberico; con-
sul: Parisius; cives: Albertus
Cambiator. Rolandus.
Regis: Balneum.
Regitanus archiepiscopus 572. 10. 20.
Regno comes Pisanus 477. 5.
Reianum *Riano* 189. 1.
Reimania curia regia *Remagen* 648. 5.
de Reitenbuch: Chonradus ep. Ra-
tisponensis.
S. Remaci abbates *v.* Stabulenses.
Remis. Remenses *Rheims* 9. 10. 25.
11. 12. 5. 182. 1.; diocesis 8. 15. 11. 30.;
ecclesia 11. 10.; episcopium 9. 1. 11.
12. 1.; sedes 11. 20.; parochia 12. 1.
ecclesia. monasterium: S. Remigii;
archiepiscopi: Heriveus. Soulfus.
Hugo. Artoldus. Arnulfus.
Raimaldus.
S. Remigii conf. ecclesia apud Engi-
lenheim 13. 10.

- S. Remigii Remensis ecclesia, monasterium, mons, abbas, advocati Remis 181, 182, 10. prior: Hugo; praepositus: Petrus; camerarius: Iohannes; ministerialis: Albertus.
- Remigius de via Aurelia 677, 10.
- Rendemule: Albertus.
- Rhenus, Renus fl. I. 179, 25. 323, 324, 331, 30. 335, 15. 383, 1. 453, 25. palatini comites: Herimannus III. Chnradus frater Friderici I. imp. Otto II.
- Retia pagus *v.* Riez.
- Reting 27, 5.
- Retor curia regia *Retorto* 649, 10.
- Ribaldinus de S. Agatha 299, 20.
- Ribaldus de Cagnano 422, 25.
- Ribaldus de Piscariolo, Pescarolo Cremon. 481, 485, 486.
- Richardus, Richarius abb. Fuldensis 70, 0. 80, 35. 86, 30. 635, 25.
- Richardus I. rex Angliae 502, 503, 504; filius fratris 503, 25; filia fratris 502, 35. 505, 5; filii sororis 503, 25.
- Riccardus fil. Mathei cancell. familiaris Tancredi 593, 35. 594, 35.
- Ricbertus ep. Verdonensis 106, 15.
- Riedae 27, 5.
- Riegauwo, Ribgowo, Rieuwo ep. Vangionum, Wormatiensis 2, 10. 13, 15. 35. 625, 30. 629, 30.
- Richildis neptis Friderici I. imp. comitissa Proviaciae, regina Spaniarum 305, 35. 306, 30.
- Richildis comitissa Hannoniae 650, 15. filius: Baldinus II.
- Richolfus ep. Pergestinus 61, 1.
- Rihwinus, Riquinus ep. Argentinae, Strazburgensis 3, 10. 4, 15. 620, 1. 625, 10. 629, 30.
- de Rienege, Rinecha *Rienck* comites: Ludewicus, Otto.
- Riet castrum 454, 1.
- Riez provincia Franciae, Retia pagus *Ries* 453, 25. 620, 10.
- Rikezoscultetus Wormaciensis 322, 10.
- Ringowia terra 383, 5.
- Ripenses *Ripen* episcopi: Liopdagus, Othinkerdus, Rindolfus, Walo.
- Ripa *Riva ad lacum Benacum* 421, 35.
- de Ripa: Albertus.
- de Ripalta: Ubaldus.
- Riprandus ep. Novariensis 94, 10.
- Risus, Riso card. presb. S. Laurentii 113, 10. 572, 30. 573, 1.
- de Rivoltella: Otto.
- Rivus altus, Ripoaltenses, Rivoaltenses *Rialto* 33, 1. 35, 10. 40, 35. 42, 30. 122, 25. 124, 15. 153, 20. 155, 15. 172, 10. 174, 1. 210, 35. 212, 25. 375, 1. 376, 10. 527, 15. 529, 5. *v. etiam* Venetia.
- de Robertengis: Ottobellus.
- Robaldus archiep. Mediolanensis 174, 35.
- Roboaldus ep. Albensis 167, 30.
- Robaldus Mortariensis canonicus 506, 30.
- Rubaldus Gardinensis 380, 30.
- Roboretum, Rovere villa *Rovereto* 338, 30. 393, 25. 407, 15.
- Rocca Palmenti loc. Pisan. 473, 45.
- de Rocha: Gerhardus.
- Rochabiserni loc. Pisan. 473, 45.
- Roclenus ep. Nevernensis 52, 5.
- Rodanus fl. *Rhone* 304, 20. 307, 1.
- Rodericus ep. Calagurritanus 456, 30.
- Rodericus Gutteri senescalcus Alfonso VIII. regis Castellae 456, 35.
- Roderici: Albannus, Petrus.
- de Rodis: Ancelinus.
- Roifredus ep. Atestensis 545, 15.
- Roma, Romana civitas, urbs, Urbs 5, 1. 16, 21. 22, 23. 24, 35. 32, 40. 51, 15. 55, 60, 5. 82, 10. 86, 10. 95, 25. 109, 15. 119, 131, 5. 143, 25. 145, 1. 147, 148, 149, 150, 1. 157, 1. 167, 187, 188, 1. 189, 191, 15. 192, 35. 209, 5. 250, 35. 251, 1. 252, 10. 256, 1. 259, 25. 260, 30. 261, 15. 262, 15. 263, 1. 264, 266, 267, 10. 270, 20. 303, 1. 324, 35. 325, 343, 30. 347, 20. 427, 470, 30. 492, 496, 25. 500, 1. 525, 15. 537, 15. 540, 5. 543, 20. 548, 30. 551, 555, 558, 10. 559, 5. 564, 571, 20. 572, 15. 573, 5. 574, 30. 625, 638. 651, 10. 659, 660, 665, 35. 666, 668. 669, 681, 5; Romanorum agri 148, 10; civitas cum ducatu suo 24, 35. 67, 5; pertinenciae 82, 10; regiones 660, 1. 666, 10; regionum nomina 677, 678, 1; regio tertia 120, 1; scholae 677, 25; scola cantorum 147, 25. basilicae: Leoniana, S. Petri, S. Salvatoris quae Constantiniana appellatur; campus: Septem Fratrum; castellum: S. Angeli; ecclesiae: S. Alexii in monte Aventino, S. Anastasiae, S. Apollinaris, S. Bartholomaei, S. Blasii, S. Catarinae, S. Celsi, S. Ciriglii, SS. Cosmae et Damiani, S. Iohannis Lateranensis, Iulia, S. Mariae in Monasterio, S. Mariae in Monte Celso, S. Mariae in Palatia, S. Petri, S. Salvatoris de Campo, S. Salvatoris de Curte, S. Silvestri, S. Thomae, S. Triphi, S. Valentini, S. Vincentii; gradus: S. Petri; monasteria: S. Agathae, S. Mariae in Capitolio, S. Sabinae; mons: Gaudii qui et Mons Malus dicitur; munitiones: S. Gregorii; palatium: Lateranense; pontes: Mammens, Salarinus; porticus: S. Petri; scholae: Arabum, Graecorum, Indaeorum, Paganorum; templum: Hierosolimitanum in monte Aventino; turris: de Scelaeis.
- Romani, Romanus populus 21, 35. 22, 23, 10. 26, 66, 35. 69, 82, 10. 109, 20. 134, 5. 144, 30. 147, 30. 148, 149, 15. 150, 10. 168, 187, 20. 188, 35. 192, 35. 201, 20. 203, 260. 263, 15. 324, 30. 325, 453, 20. 478, 5. 651, 15. 660, 666, 20. 667, 30. 668, 20. 669, 673, 20. 675, 10. 677, 25; cives 148, 45. 251, 25; nobiles 266, 10. 315, 30. 317, 10. 352, 30. 364, 30; patriciatus 109, 15; potestas 251, 1; praefectura 350, 20. 353, 20; praefectus 315, 20. 317, 10; principes et nobiles 267, 1; respublica 109, 30; senatores 188, 30. 258, 20. 266, 10. 324, 30. *v. etiam* Graeci, Indaei. patricius: Karolus M. rex Francorum; praefectus: Otto Frangenspanem, Petrus; senatores: Nicolaus, Syxtus, Guido.
- Romana ecclesia, sedes 10, 40. 12, 21, 30. 22, 23. 55, 60, 15. 62, 10. 70, 2. 125, 1. 129, 130, 131, 137, 35. 140, 15. 145, 149, 5. 159, 25. 160, 161, 25. 163, 167, 1. 168, 30. 170, 171, 1. 179, 188, 25. 192, 193, 194, 10. 201, 203, 214, 30. 230, 232, 30. 233, 1. 234, 235, 252, 20. 253, 254, 255, 256, 258, 259, 263, 30. 269, 272, 5. 290, 20. 291, 5. 336, 30. 342, 15. 350, 351, 352, 353, 20. 354, 1. 362, 363, 364, 20. 365, 5. 369, 421, 20. 413, 30. 444, 5. 446, 448, 30. 462, 20. 463, 519, 520, 523, 525, 5. 530, 531, 540, 543, 25. 544, 5. 548, 10. 552, 30. 553, 554, 10. 562, 563, 1. 564, 565, 20. 575, 576, 10. 579, 15. 580, 1. 582, 20. 589, 590, 591, 10. 592, 593, 594, 655, 1. 659, 660, 668, 675, 5. *v. etiam* S. Petrus, archidiaconus 84, 15; auctoritas 60, 5; bibliothecarius 84, 30; cardinales 120, 1. 266, 5. 315, 10. 317, 5. 372, 5. 420, 30. 446, 35. 478, 5. 593, 1; clerus 163, 30. 260, 261, 5. 263, 15. 266; clerus et populus 109, 25. 665, 40. 667, 10. 668; consuetudo 268, 10; curia 259, 40; legatus, legati 130, 15. 552, 5. 554, 10; lex, leges 29, 25. 82, 15. 293, 45. 481, 10; ordines 659, 25. 666, 20. 675, 10. 677, 25; papatus 137, 25. 139, 25. 140, 15. 554, 10. 564, 10. 592, 10. 593, 1; pontifex, pontifices 66, 35. 98, 10. 119, 10. 144, 5. 145, 10. 147, 10. 188, 35. 252, 35. 253, 254, 35. 255, 256, 40. 258, 10. 571, 25. 576, 25; pontificum decreta 322, 5; pontificis electio 539, 20. 543, 5. 547; pontificis primatus 652, 15; liber de vita et ordinatione pontificis 268, 10; praesul 250, 25; sedes et respublica 157, 1; synodus 84, 15. 547, 1. 557, 40; patroni: S. Petrus, S. Paulus; advocatus: Fridericus I. imp.; cardinaliae: SS. Apostolorum, S. Chrisogoni, S. Cyriaci ad thermas Diocletiani, S. Marcelli, S. Mariae in Porticu, S. Mariae trans Tyberim, S. Nicolai in Carcere, S. Petri ad Vincula, S. Sabinae (?), S. Sabinae, S. Silvestri, S. Syxti; patriarchiae: S. Laurentii, S. Mariae maioris, S. Pauli; cardinales presbiteri: S. Anastasiae, SS. Apostolorum, S. Balbinae, S. Caeciliae, S. Calixti, S. Chrisogoni, S. Clementis, S. Eusebii, SS. Iohannis et Pauli, S. Laurentii in Damaso, S. Laurentii, S. Marcelli, SS. Mar-

- cellini et Petri, S. Marci, S. Mariae in praesepe, S. Mariae trans Tyberim, S. Martini, SS. Nerei et Achillei, S. Petri ad Vincula, SS. Petri et Pauli, S. Potentianae, S. Praxedis, S. Priscae, S. Savinae, SS. Silvestri et Martini, S. Syxti, S. Susannae; card. diaconi: S. Adriani, S. Luciae in Orthea, S. Mariae in Aquiro, S. Mariae in Cosmidin, S. Mariae in Porticu, S. Mariae in Via lata, S. Nicolai in Carcere Tulliano, S. Theodori; cardinales: Iohannes de Napoli, Manfredus de Lavagna; abbas: S. Pauli; bibliothecarius et cancellarius; Petrus diaconus; archipresbyteri: Aimerardus, Bernardus, Blasius, Iohannes, Mainarius, Tholomeus; presbyteri: S. Anastasiae, S. Balbinae, S. Caeciliae, SS. Quatuor coronatorum, S. Crisogoni, S. Laurentii, S. Mariae, SS. Nerei et Achillei, S. Savinae, SS. Silvestri et Martini, S. Syxti; presbyter: Gentilis; archidiaconi: Benedictus, Mancius, S. Mariae in scola Graeca, SS. Sergii et Baelii, S. Vitalis; diaconi: Amantius, Benedictus, Bernardus, Bonusilius, Crescentius, Gregorius, Roscemannus; subdiaconi: Alexander, Hildebrandus (Gregorius VII. papa), Umberto, Iohannes Anagninus card., Iohannes Pitutus; cleri Romani rectores: Blasius, Manerius; clerici: Nicolaus, Gerardus mag.
- Romanum imperium 63, 25, 162, 20, 170, 25, 187, 191, 15, 216, 35, 224, 20, 253, 251, 30, 255, 25, 258, 20, 267, 25, 293, 5, 296, 20, 299, 35, 306, 10, 307, 10, 323, 15, 324, 30, 326, 25, 346, 20, 369, 10, 372, 1, 446, 35, 480, 15, 483, 20, 514, 10, 519, 15, 531, 1, 660, 5, 666, 667, 668, 669, 15, 673, 25, 675, 15, 676, 20, 683, 35, 684, 5; imperator, imperatores, reges et imperatores 119, 25, 250, 25, 251, 1, 256, 15, 282, 30, 296, 15, 378, 20, 459, 1, 483, 15, 473, 15, 494, 20, 495, 15; imp. mensa 647, 10; principes 270, 20; expeditio 208, 15, 313, 5, 662; orbis 119, 25, 306, 15.
- Romania, Romagnola *Romagua* 300, 339, 20, 340, 10, 341, 342, 349, 15, 361, 5, 368, 373, 5, 403, 20, 405, 430, 431, 5, 461, 10, 496, 40, 497, 500, *v. etiam* Societas.
- Romaniolae dux *v.* Ravenna.
- Romans card. presb. S. Praxedis 573, 30.
- Romans card. presb. S. Priscae 572, 25, 573, 1.
- Romans ep. Ferentinus 533, 5.
- Romanus I. ep. Gurensis 263, 25, 272, 10, 277, 25, 280, 35, 311, 15.
- Romanus de Forma Traiana 677, 10, de Romano: Iohannes.
- Romipetae 576, 20.
- Romualdus archiep. Salernitanus 367, 40, 368, 30, 371, 1, 589, 15.
- Romulus de via Ardeatina 677, 10.
- Roncaliae, Runcaliae *Roncaaglia* 176, 1, 207, 25, 208, 15, 209, 1, 247, 25, 249, 30, *v. etiam* Gallorum curia.
- Rondana: Pultronus.
- Roscemannus diaconus Romanus 573, 10.
- Roselle *Rosello, postea Grosetto* 25, 10, 67, 20, episcopi: Gerardus, Rotlandus.
- Rossanus archiepiscopus 572, 10, 25, de Rossewac: Wernerus.
- Rossus cons. Lucanus 302, 20.
- Rotenburch, Rodenburch castrum 453, 25, duces: Fredericus, Conradus; dapiferi: Arnoldus, Conradus.
- Rothomagensis *Roucu* archiepiscopus: Hugo.
- Rotonensis *Rodez* episcopus: Petrus, de Rovaglia: Obertus.
- Rovere *v.* Roboretum.
- Rozo abb. de Turre 84, 5.
- Rubeus: Albertus.
- Rubianacumenria regia *Rurigniano?* *Robbiano?* 619, 5.
- Rubilocenses episcopi *v.* Eistetenses, Ruckerus archipresbiter 390, 1, de Ruez: Eustachius, S. Rufinae, Roffinae card. episcopi: Mainardus, Petrus, *v. etiam* Portus.
- Ruffinus notarius 506, 35.
- Rufinus Tortus 440, 1.
- Rufinus de Traino 342.
- de Rufino: Iohannes Bonus.
- Rumaldus ep. Mimigartenovurdensis 3, 15, 4, 20.
- Rumandus frater Dudonis Wormac. 322, 40.
- Rumanum Vetus 402, 5, 414, 25, de Runesbere, Runesperich marchio: Henricus; comes: Gotfridus, de Runcoveteri: Guido.
- Ruo- Rud- Rot- Ru- Ro-**
- S. Robertus 369, 35.
- Rotbertus card. presb. S. Eusebii 143, 10, 572, 25, 573, 1, 15.
- Rodbertus card. diaconus S. Mariae in Via lata 268, 5.
- Ruopertus, Rotbertus archiep. Treverensis 3, 10, 4, 15, 11, 12, 5, 13, 10, 30.
- Robertus archiep. Viennensis 425, 30, 464, 25.
- Rötbertus, Rubertus ep. Babenbergensis 106, 20, 120.
- Rodbertus ep. Mimigardevordensis 99, 35.
- Rupertus abb. de Tegrinse 220, 15.
- Rotbertus I. rex Franciae 9, 5.
- Robertus II. rex Franciae 51, 15, 52, 10, 537, 1, uxor: Bertha.
- Rouperius, Robertus comes de Durna 371, 10, 372, 20, 390, 35, 433, 25, 472, 20, 477, 25, 479, 25, 501, 1, filius: Ulricus.
- Robertus II. comes Flandriae 131, 20, 133, 15, 616, 10, 617, 1.
- Rupertus III. comes de Nassowa 337, 1, 386, 15; provincia 383, 5.
- Ruprettus de Stils 422, 25.
- Robertus Betuniensis 616, 15.
- Robertus Muglanus, Moglarius Placentinus 405, 5, 406, 40.
- Robertus Vicdominus cons. et rector de Novaria 406, 5.
- Robertus notarius 511, 25, 512.
- de Roberto Tinctore: Nicolaus.
- Rogeronus de Castro Ianuensis 396
- Rodgerus archiep. Trevirensis 2, 5.
- Rogerus ep. Cameracensis 424, 10, 425.
- Rogerus ep. Lausanensis 388.
- Rogerus ep. Mellitanus 270, 15.
- Rogerus ep. Vulturinus 572, 15, 25.
- Rogerus, Rugerus I. rex Siciliae 201, 20, 203, 5, 234, 10, 579.
- Rogerus dux, filius Wilhelmi I. regis Siciliae 590, 1.
- Rogerus dux Apuliae, fil. Tancredi regis Siciliae 594, 40.
- Rogerus comes Andrensis, de Apulia 367, 10, 368, 35, 371, 1, 585, 1.
- Rudegerus, Radegerus, Rodericus camerarius Frederici I. imp., fil. Hartmanni camerarii 286, 45, 296, 35, 301, 30, 313, 20.
- Rodergerus de Metz 459, 40.
- Roglerius de Bollate cons. Mediolan. 506, 15, 511, 20, 513.
- Roglerius de Lampugnano cons. Mediolan. 506, 15.
- Rogerus Marcellinus cons. Mediolan. 368, 35.
- Rogerus de Osio cons. Cremon. 431, 30.
- Roierius Catas 299, 20.
- Rogerus Insulensis 616, 15.
- Rogerus Marcellinus Mediolan. 417, 5.
- Rugerus, Roglerius Vicecomes Mediolan. 431, 20, 490, 5.
- Ruthardus archiep. Mogontinus 131, 20.
- Rotardus ep. Cameracensis 633, 15.
- Ruodardus ep. Constantiensis 70, 1.
- Rotharius, Ruoterius ep. Tarvisianus 84, 1, 95, 1.
- Ruodhoc abb. Elwanensis 70, 5.
- Rolandus card. presb. S. Marci *v.* Alexander III. papa.
- Rolandus II. ep. Ferrariensis 94, 40.
- Rolandus ep. Lunensis 474, 30.
- Rolandus, Rolandus ep. Populoniensis 572, 15, 25, 577, 25.
- Rotlandus ep. Roscellanus 577, 20.
- Rolandus ep. Sutriensis 545, 5.
- Rolandus ep. Tarvisianus, Tarvisiensis 120, 10, 554, 15, 556, 10.
- Rolandus de Octavo cansidicus 304, 1.
- Rolandus de Caritate Regiensis 417, 25, 418, 10, 40.

- Rolandus Dianus 420, 1.
 Rolandus de Guarino Bonon. 403, 10, 417, 25.
Rudolfus, Rudulfus, Radulfus, Raulfus
 Rudulfus archiep. Trevirensis 435, 30.
 Rudolfus ep. Argentinensis 336, 40, 352, 5, 364, 10.
 Rudolphus ep. Egubinus 545, 20.
 Rudolfus II. ep. Lugdunensis *rectius* Laudunensis 13, 25, 35, 14, 35.
 Rūdulfus ep. Leodiensis, de Lutheche 386, 10, 387, 20.
 Radulfus ep. Ortanus 577, 10.
 Rudolfus ep. Padebrunensis 99, 15.
 Rudolfus ep. Pemsinus 577, 20.
 Rudolfus ep. Ripensis 270, 5.
 Rudolf I. ep. Sleswicensis 86, 30.
 Rodolfus, Raulfus I. ep. Verdensis, prothonot. Friderici I. imp. 389, 40, 408, 20, 423, 40, 424, 20, 426, 10, 431, 40, 457, 5, 459, 40, 466, 35, 467, 501, 20, 502, 5, 516, 15.
 Rudolfus abb. Blidenstatensis 635, 30.
 Radolf abbas 86, 30.
 Rudolf canonic. August. eccl. 126, 35.
 Rudolfus scriba curiae Friderici I. imp. 380, 30.
 Rudolfus rex Romanorum 553, 558; filius 558, 5.
 Rodulfus III. rex Burgondionum 98, 1.
 Rodulfus rex Franciae 9. frater: Boso 9, 20.
 Rudolfus comes de Cigena 387, 30.
 Rodolfus comes de Lencebure 175, 1.
 Rudolfus comes de Phullendorf 286, 35, 296, 30, 384, 5.
 Rudolfus comes de Swinshud 222, 25, 685, 15.
 Rudolfus I. comes palatinus de Doenga, Tuinge 403, 15, 467, 30.
 Rodolfus de Sibenich camararius Friderici I. et Heinrici VI. imp., frater Arthemani camerarii 308, 15, 380, 30, 403, 404, 405, 406, 408, 20, 416, 417, 1, 418, 25, 419, 35, 420, 5, 426, 10, 429, 45, 430, 15, 433, 1, 436, 15, 470, 30, 472, 10.
 Rodulfus de Stenvorde 324, 15.
 Rodulfus de Concisio Brixiensis 417, 10.
 Rodulfus Mantuamus index curiae 313.
 Rodulfi filius: Azolinus.
 Rodulfi: Matheus.
 Ruscha: Adam.
 Rusticellus comes 570, 5.
- S.**
- S. familiaris capellanus Friderici I. imp. 327, 20.
 S. castellanus Cameracensis 328, 20.
 S. fidelis Eberhardi I. archiep. Salzbürgensis 278, 30.
 Sabbatinus ep. Terracensis 533, 10.
 S. Sabiliinae *vel potius* Balbinae cardinaliae Rom. clerici 261, 30.
 S. Sabinae, Savinae cardinaliae, monasterii Rom. clerici 261, 30; conventus 261, 25. card. presbiter: Albericus; presbiter: Stephanus.
 Sabinense, Saviniense territorium, Sabini *Sabina* 25, 5, 67, 20, 148, 35, 556, 15, 676, 5. episcopi card.: Iohannes, Centius, Gregorius, Conradus.
 Sabionensis *Seben* episcopus: Albionus.
 de Sablone: Luvilus.
 de Sacco archipresbiter 352, 5, 364, 5.
 Sacco: Amizo.
 Saccus de Strada cons. Alexandrinus 340, 15.
 Saccus: Samalinus.
 Sagiensis *Séez* episcopus: Iohannes.
 Sagittaclericus: Todeseus.
 Sala 408, 10.
 de Sala: Ardricus.
 de Salaria via: Leo.
 Salarius pons Romae 149, 30.
 de Salebach: Reginzo.
 de Salee: Henricus.
 Salevelde 460, 5.
 Salernia, Salernum, Salernitanus 283, 25, 474, 25, 590, 5, 594, 20, 676, 1. archiepiscopi: Alfianus, Romualdus, Nicolaus.
 de Salbaha: Ulricus.
 Salimbene, Salimbenus: Bertramus, Sirus.
 Salmannus episcopus Iudaeorum de Wormacia 227, 15.
 Salomon ep. de Tridento 368, 5.
 Salotra curia regia 648, 5.
 Salvaticus: Iohannes.
 S. Salvatoris ecclesia Papiae, extra Papiam 268, 40, 296, 1, 297, 1, 299, 25, 313, 20, 485, 486, 25.
 S. Salvatoris altar Romae 576, 15.
 S. Salvatoris basilica, ecclesia quae Constantiniana appellatur Romae 83, 20, 119, 15, 168, 10, 539, 5, 548, 30, 550, 15, 553, 10, 571, 20, 660, 1, 665, 35, 666, 5, 667, 30, 669, 15.
 S. Salvatoris de Campo eccl. Rom. archipresbiter 261, 40.
 S. Salvatoris de Curte ecclesia Rom. 261, 35.
 Saluza curia regia *Saluzzo* 649, 5.
 Salzbürgensis archiepiscopatus, cleus, ecclesia 180, 10, 275, 277, 314, 10, 351, 35, 363, 40, 369, 383; maior praepositus et confratres 180, 10; praelati 369, 20, 370, 1; provincia 263, 30. capella: S. Oudabrici; archiepiscopi: Heroldus, Fridericus I., Hartwigus, Tiemo II., Balduinus, Gebehardus, Berhtolfus, Conradus I., Eberhardus I., Conradus II., Adalbertus III., Conradus III.
 Samalinus Saccus Laudensis 506, 25.
 Sanctonenis *Saintes* episcopus: Guilielmus.
 Sandeus: Ubertus.
 Sanvictorin castell. Eugubini episcopi 310, 1.
 Saona, Saonus fl. 290, 25, 291, 10, 309, 5; Saoniae pons *St. Jean de Losne* 291, 40.
 Saona, Saunia *Savona* 360, 30. marchio: Henricus. *v. etiam* Seduna.
 de Sapignono castellani 394, 35.
 Sara fl. *Saur* 383, 1.
 Sardinia insula 676, 1.
 de Sarebruggen comes: Symon I.
 de Sarewerde comes: Folmarus.
 de Sarmor: Guido.
 Sarraceni 5, 1, 296, 15, 480, 30, 483, 15; principes 5, 1, 6. rex: Lupus.
 Sartor: Iacobus.
 de Sarzano, Serzano castellani 392, 394, 35.
 Sassa loc. Pisan. 473, 40.
 Sassetum loc. Pisan. 473, 40.
 Satizanum *Siziano* 349, 25.
 Saunia *v.* Saona.
 Savianus ep. Ferenensis 667, 20.
 Saviguanum castrum 301, 35; de Savignono, Savegnono castellani 392.
 Savinianus ep. Pleranae 677, 1.
 S. Savini abbas: Chuonradus.
 Savinus de via Appia 677, 40.
 Savoiae, Savoliae comes: Humbertus III.
 Saxo legatus Calixti II. papae 163, 25.
 Saxo: Fridericus comes.
 Saxonia, Saxones 120, 30, 121, 1, 561, 25, 647, 652, 1, 5; archiepiscopi et principes 130, 5; episcopi 577, 20, 620, 1, 625, 20; episcopi et abbates 565, 5. duces: Bernhardus I., Bernhardus II., Magnus, Heinricus Leo, Bernhardus III. *marchiones*: Albertus, Theodericus II.; palatini comites: Fridericus IV., Fridericus VI. *v. etiam* Thuringiae landegravi.
 de Saxonia: Wichpreht.
- Se - Sch -**
- Seaccabarocius: Bertramus.
 de Sealkewic: Willelmus.
 Seampus *v.* Stanflus.
 Seanci: Federicus.
 de Scandolaria: Ambrosius.
 Skeluwe: Willelmus.
 Seerlinum castrum 283, 5, 473, 30.
 Schecoculi loc. Pisan. 473, 40.
 Schenelle comes 340, 35.
 Scybol curia regia *Scheiblhof?* 648, 10.
 Seiferstat *Schifferstadt* 87, 15; Seiferstatarii 88, 10.
 de Schippe, Scipphe (*falso* Schinke): Conradus, Waltherus.
 de Selutere *Schlüchtern* abbas: Sigizo.

- de Seonenburg: Hainricus.
 de Schowenburc: Gerhardus, Berdoldus.
 de Sciacis turris Romae 189, 5.
 Selavi 89, 20.
 Scorpiæ: Gullelmus.
 Sebastianus Ziani dux Venetiae 373, 374, 377, 30.
 Secobia civitas *Sejoria* 457, 1.
 Seduna curia regia *Sarona?* 649, 5.
 Sedunensis *Sitten* episcopus: Hugo.
 Segalari loc. Pisan. 473, 45.
 Segebono ep. Veronensis 120, 5.
 Segerode curia 205, 40.
 Segontum civitas *Sigruca* 457, 1.
 Seliginstad, Saligestad, Salegunstat 457, 5, 465, 25, 635, 30.
 de Sellis: Oterium.
 Selsi villa, Selsenses *Sel?* 422, 10; ministeriales 184, 30, abbas: Waltherus.
 Senenses *Senia* 440, 441, 5; comitatus 440, episcopi: Leo, Iohannes, Gualfredus, Rancerus.
 Sennes archiep. Capuanus 572, 10, 20.
 Senogallia, Senogalli, Senegalenses, Senogalienses *Sanigaglia* 25, 5, 335, 40, 30, 56, 15, 67, 15, 122, 20, 153, 20, 172, 10, 210, 30, 375, 1, 527, 10, 675, 25, episcopi: Teotinus, Atto II.
 Senonensis *Sous* archiepiscopus: Henricus.
 Sepriensis, Seprii, Sifriensis *Seprio* comitatus 218, 25, 243, 30, 309, 5, 402, 5, 414, 25, 429.
 Septem Fratrum campus Romae 149, 30.
 Septim publica civitas *Septveda* 457, 1.
 Septima curia regia *Sattimo* 649, 1.
 Septimana civitas *Simancas* 457, 5
 Septimi 676, 5.
 de S. Sepulero abbas: Iohannes.
 Seravalle 392, 10; castellani 392, 393, 5, 394, 35; homines 393, 1.
 Serenus: Albertonus.
 SS. Sergii et Bachi diaconis: Aldo.
 de Serra: Rainaldus.
 Sescalcus: Gualdricus.
 Seulfus v. Sigolfus.
 S. Severinae archiepiscopus 572, 10.
 Severus ep. Pragensis 95, 1.
 Sevisus II. 429, 25.
 Sextensis *Sesto* abbas: Benedictus.
 de Sibenich: Rodolfus.
 Sibigo I. ep. Spirensis 95, 1, 99, 15.
 Sibylla uxor Theodorici II. comitis Flandriae 617, 20.
 Sico episcopus Ostiensis 534, 335.
 Sico frater Ottonis II. imp. 633, 10.
 Sicconis comitis filius 633, 20.
 Sicilia, Siculi 259, 40, 266, 15, 283, 20, 285, 293, 35, 294, 25, 295, 346, 25, 474, 20, 476, 30, 481, 482, 30, 579, 1, 589, 35, 590, 5; episcopi 573, 25; expeditio 187, 10, 315, 5; patrimonium 25, 20, 67, 30; reges 530, 35, 594, 20; regnum 482, 5, 491, 503, 20, 511, 30, 516, 15, 526, 5, 530, 10, 531, 1, 593, 40, 594; scutifer 259, 1; regis vassalli Iamæ 296, 1, reges: Rogerius I, Wilhelmus I, Wilhelmus II, Tancredus, Henricus VI. imperator; magnus ammiratus: Maio; legatus: Wilhelmus ep. Siracusanus.
 Ciuiliana secta 259, 40.
 Sicini regio Rom. 677, 20.
 de Sicleris: Iacobus.
 Sifriensis v. Sepriensis.
Sige - Sigi - Si - Se -
 Sigebaldus de Campno 440, 1.
 de Sigebere *Siegburg* abbas: Nicolaus.
 Sigbertus ep. Mindensis 86.
 Sibertus comes de Frankenburch 516, 5.
 Sigobertus comes 522, 30.
 Sigebot canonic. August. eccl. 126, 35.
 Sigebot de Bavaria 137, 35, 140, 10.
 Sigeboto, Sigibodus, Sibodo de Groix camerarius Friderici I. imp. 286, 45, 296, 35, 301, 30.
 Sigillboth 366, 1, 386, 20, 439, 35.
 Sifridus archiep. Bremensis, ep. Brandenburgensis 351, 35, 363, 35, 386, 10, 387, 20.
 Sifridus archiep. Magontin. 106, 15.
 Sifridus II. ep. Augustensis 652, 5, 15, 653, 35.
 Sifredus ep. Bononiensis 554, 15.
 Sifredus ep. de Cenetha 368, 5.
 Sifvrit ep. Mimigardevordensis 86, 25.
 Siffredus ep. Parmensis 537, 25.
 Siffredus ep. Placentinus 52, 20, 83, 20.
 Sifredus ep. Regiensis 94, 40.
 Sifridus II. ep. Spirensis 578, 1.
 Sifridus, Sifredus abb. Hersveldensis 425, 35, 459, 40, 460, 25, 468, 1, 586, 1.
 Sifridus praep. de domo Wormac. 322, 35.
 Syfridus praep. S. Martini Wormac. 322, 35.
 Sifridus mag. scholarum Magunt. 390, 1.
 Sigefridus palatinus comes Lotharingiae 158, 25, filius: Wilhelmus.
 Sifridus, Sigfredus III. comes de Orlamunde 386, 15, 387, 25, 459, 35.
 Siffridus comes Stadensis 85, 10.
 Siffridus comes, vexillifer Lotharii III. imp. 167, 35.
 Sifridus de Lapide 337, 5.
 Sefridus de Hagenowe marschaleus Heinrici VI. imp. 500, 5, frater: Wolframus.
 Sigefridus frater Conradi Colbi, ministerialis Friderici I. imp. 199, 15.
 Syfridus vicedomnus Wormac. 322, 40, frater: Borchardus.
 Syfridus Wormac. 322, 40.
 Sigefridus de S. Agatha Mantuanus 315.
 Sicardus ep. Cremonensis 442, 30.
 Sigehardus abb. Laurissensis 336, 40.
 Sigehart de Thengelingen 126, 35, frater: Fridrich.
 Sigihart index 616, 5.
 Syglous praepositus 461, 25.
 Sigelochus protonotarius Heinrici VI. imp. 390, 40, 495, 25.
 Sigamunt index 646, 5.
 Seulfus archiep. Remensis 8, 25, 9.
 Sigolfus ep. Placentinus 18, 30.
 Sigwinus archiep. Coloniensis 603, 1.
 Sigizo abb. de Selutere 635, 30.
 Sitzo canonic. August. eccl. 126, 35.
 Sizo index cum filiis 646, 5.
 Sigerii Gualandi filius: Albertinus.
 Sigerius Pisanus 282, 40, 286, 15.
 Signia, Signinus, Segninus *Segni* 194, 25, episcopi: Erasmus, Bruno, Trasmundus.
 Silicis: Mons.
 de Silva Benedicta: Thidericus.
 Silvae Candidae episcopi card.: Wido, Petrus II, Humbertus.
 Silva Libertina 479, 20.
 Silvanectensis *Seulis* episcopus: Petrus.
 Silvanum territorium 676, 1.
 S. Silvestri cardinaliae, ecclesiae Rom. clerici 261, 30; abbas cum monachis 261, 20.
 SS. Silvestri et Martini Rom. eccl. card. presbyteri: Divizo, Iohannes.
 Silvester II. papa, Gerbertus archiep. Ravennas 50, 35, 52, 15, 53, 56.
 Silvestris comes: Bernardus.
 Sylvius archiep. Arelatensis 236, 5, 269, 35, 270, 1.
 Simeon ep. Bobiensis 577, 25.
 Symon Petrus 261, 5.
 Simon ep. Noviomensis 578, 1.
 Simon episcopus 617, 20.
 Simon I. dux Lotharingiae superioris 160, 10.
 Simon I. comes de Sarbruggen, Sarbrugge 322, 35, 383, 10, 387, 15.
 Simon I. comes de Spanheim 425, 35, 431, 30, 465, 20.
 Simon comes Siculus 293, 25, 480, 45.
 Simon comes 70, 35.
 Simmachus papa 15, 25, 537, 10.
 Symphronii: Forum.
 Syneca curia regia *Sinzig* 648, 5.
 Sipontum, Sipontinus archiepiscopus 524, 15; sapientes 681, 5, archiepiscopus: Hugo.
 Siracusana civitas 293, 25, 480, 40, episcopus: Wilhelmus.

- Sirapti *r.* Soracte.
 Syrus II. archiep. (!) Ianuensis 577, 15.
 Sirus, Silus Salimbenus, Saginbenus, Salembin iudex de Papia 340, 30. 408, 25. 432, 40. 440, 1. 484, 15. 486, 15. 488. 489. 506, 15. 518, 5.
 Sisticensis *Sisteron* episcopus: Raimbaldus.
 de Sisto: Nicolaus.
 S. Syxti cardinaliae Rom. clerici 261, 30. card. presbiter: Petrus; presbiter: Benedictus.
 Syxtus senator Romanus 189, 10.
 Slavensis episcopus *r.* Aldenbure.
 Sleswicenses episcopi: Oredus, Ekkihard, Ruodolf I.
 Smaragdi *r.* de Boniprando.
 Solattae filius: Lambertus.
 Solerium, Solero villa *Solerio* 393, 25. 407, 15.
 de Soltarico: Mainfredus.
 Sora 25, 15. 67, 30.
 Soracte, Sirapti mons 148, 35. 675, 25.
 Soria civitas 457, 1.
 Soriz: Castro.
 de Sosoritano palacio: Iohannes consul.
 de Spanheim comites: Symon I, Godefridus, Albertus.
 Spaniarum regina: Richildis comitissa Provinciae.
 de Sparoaria: Iohannes.
 Spira, Nemetum 157, 5. 183, 35. 185, 5. 193, 1. 337, 10. 478, 20; episcopatus 382, 40; ministeriales 184, 30; moneta 522, 15. episcopi: Regimbaldus I, Godefridus I, Otgerus, Balzzo, Waltherus, Sibico I, Einhardus, Huzmannus, Iohannes I, Bruno, Arnolfus II, Sifridus II, Guntherus, Uricus II, Otto; praepositus: S. Germani; decanus: Arnoldus; scolasticus: Andreas.
 de Spira: Drushardus.
 Spirehowe terra 382, 45.
 Spoletum, Spolitanus 66, 30. 68, 5; ducatus 25. 67, 25. 68. 556, 15. 570, 1. 577, 20. 675, 30; dux 443, 20. episcopi: Heinricus, Manualdus, Chumradus; comes: Co.
 Stabulensis abbas 633, 15. abbates: Wibaldus, Erlebaldu.
 de Staden, Stadenensis marchio: Albertus Ursus; comes: Sigifridus.
 Staffus 487, 30.
 Starcandus ep. Eistetensis, Rubilocensis 13, 20. 30. 18, 20.
 Statanii oppidum 392, 15; castellani 392.
 Statione comitatus 429, 15.
 Stauffus, Scauphus de via Mamertina 677, 10. 30.
 Stechede sive Suadeburg *Zwammerdam Hollandae meridion.* 324, 1.
 de Stenvorde: Rodulfus.
 S. Stephani ecel. Magunt. magister scolarum: Gernotus.
 de S. Stephano: Iohannes.
 Stephanus I. papa 568. 575, 25.
 Stephanus IV. papa 659.
 Stephanus IX. papa 535, 35.
 Stephanus X. papa 539, 10. 542, 30.
 Stephanus II. archiep. Viennae 269, 35. 270, 5.
 Stephanus ep. Antiquae Urbis 99, 15.
 Stephanus ep. Cameracensis 2, 5.
 Stephanus ep. Cerensis 52, 25.
 Stephanus ep. Mettensis, nepos Calixti II. papae 163, 30. 578, 1.
 Stephanus ep. Parisiensis 578, 1.
 Stephanus ep. Troianensis 546, 1.
 Stephanus ep. Vellavensis 52.
 Stephanus archiepiscopus SS. Nerei et Achillei ecel. Rom. 533, 10.
 Stephanus presbiter S. Savinae ecel. Rom. 533, 15.
 Stephanus abb. de S. Andrea 84, 5.
 Stephanus Moreceus capellan. Ordelafi Faletri ducis Venet. 153, 5.
 Stephanus capellan. Friderici I. imp. 286, 35.
 Stephanns Normannus Roman. 263, 15. 267, 1.
 Stephanus de Tebaldo Roman. 263, 15. 267, 1.
 Stibbium loc. Pisan. 473, 40.
 de Stilfs: Ruprettus.
 de Stiria marchio: Otakar V; dux: Otakar VI.
 de Strada: Saecus.
 Strazburg *r.* Argentina.
 Strictus: Arnaldus, Iacobus.
 Strubingen *Straubing* 126, 20. ad vocatus: Aschabius comes.
 de Struma: Iohannes.
 Struxius: Albertus.
 Stura fl. 93, 15.
 Suadeburg *r.* Stechede.
 Suaigrem *Schwaigern* 454, 1.
 Sualveld provincia Franciae 453, 25.
 Suana, Suanensis *Sorana* 25, 10. 67, 20; episcopus 577, 20. episcopus: Iohannes.
 Sublacensis abbas: Iohannes.
 Suerranum territorium 676, 5.
 Suessani *Sessa* episcopi: Iohannes, Benedictus.
 Suessionis, Suessionensis *Soissons* 10, 5. episcopus: Iocelinus; comes: Iohannes (*potius* Ivo).
 Suithgerus ep. Mirmingardevord. 58, 20. 60, 30.
 Suevia, Suevi 190, 25. 3-5, 20. 453, 25. duces: Fridericus I, Chunradus III. rex, Fridericus II, Fridericus III. (I. imp.), Fridericus IV. de Rotenburch, Fridericus V; palatinus comes: Godefridus.
 de Summa, Summo: Albertus.
 de Summaripa: Anselmus.
 Suncinum castrum *Soncino* 297, 30; homines 298, 45.
 Sundelingen *Sindlingen* 87, 20; litus 88, 15; Sundelingarii 88, 10.
 Suntheim *Sonthem* 454, 1.
 Suphuratarum civitas 676, 5.
 Supramons marchio 435, 30. 437, 10.
 Suranensis *Sorano* episcopus: Palumbo.
 Surdi: Iacobus.
 Surianum *Sarzana* 25, 10. 67, 25. 675, 20.
 Surie curia regia 648, 5.
 de Surrexio: Iacobus.
 Susa curia regia 649, 1.
 S. Susannae ecel. Rom. card. presbiter: Petrus de Bona.
 de Susaz *Scest* praepositus: Odalricus.
 Sutria, Sutrium *Sutri* 24, 40. 67, 5. 140, 20. 147; castrum 675, 25. episcopi: Domenicus II, Rolandus.
 Sulzbach 87, 20; Sulzbacharii 88, 10.
 de Sulzbach comes: Gebhardus.
 de Sulzbach: Beringarius, Peringer.
 Swikerius de Montalbano 422, 25.
 de Swinshud comes: Rudolfus.

T.

- T. archidiaconus et praepositus Cameracensis 328, 15.
 T. medicus Alexandri III. papae 583, 30. 584. 585, 15.
 Tacius de Mandello 490, 5.
 Talavera civitas *Talavera* 457, 1.
 Talamanea civitas 456, 40.
 Talamacius de Gaidoldis iudex Cremon. 511. 512. 513, 10. 518, 25.
 Talamatius: Osbertus.
 Tammo ep. de Verdene 387, 20.
 Tampianum loc. Pisan. 473, 40.
 Tanarus, Tanaris fl. 93, 15. 407.
 Tancoardus ep. Braudeneburgensis 99, 40.
 Tancredus rex Siciliae, Siculus 474. 475. 476. 481, 20. 482, 5. 483, 1. 585, 1. 592, 35. 593, 20. 595, 1. 594, 10. filius: Rogerius dux Apuliae; notarius: Raynaldus.
 Tancredus comes de Prato 167, 35.
 Tanule loc. Pisan. 473, 40.
 Tapinus notarius 341, 25.
 Tarcul civitas, curia regia *Torcello* 649, 5.
 Tarentasiae archiepiscopi: Baldolfus, Petrus II.
 Tarentum 514, 20. archiepiscopus: Angelus.
 Tarvisium, Tervisium, Tarvisianus, Tarvisianenses *Treviso* 32, 40. 35, 10. 40, 30. 122, 20. 124, 25. 153, 20. 172, 10. 210, 35. 312, 10. 340, 10. 342, 15. 361, 1. 375, 1. 403, 25. 404, 35. 416, 10.

- 527, 10; nomina civium 417, 20. Tarvisinae marchiae episcopi 577, 15. episcopi: Rotharius, Rolandus, Odericus; consules: Iohannes de Bonaparte, Guido; cives: Florius, Garzapanne Capitluppi.
- de Tascio: Ubertus.
- Tassuns: Iohannes.
- Tastusta curia regia *Testona* 649, 5.
- Taupari: Mons.
- Taurellus Ferrariensis 377, 35.
- Tauri caput regio Rom. 677, 20.
- Taurinum, Turrin *Torino* 307, 308, 25, 360, 30, 380, 25, 524, 30, 580, 30; curia regia 649, 1; dyocesis 443, 15. episcopi: Adam, Landulfus, Cunibertus (Gumpertus), Hubertus, Carolus, Milo.
- Teanum *Teano* 25, 15, 67, 30.
- Theatensis *Chieti* episcopus: Atto.
- Theche *Teck* 199, 20.
- Tegrino ep. Populoniensis 546, 1.
- de Tegrinse abbates: Udalsealvus, Conradus, Rupertus.
- Templi milites *v. Ierosolymitani*.
- de Thengelingen: Fridrich, Sigehart.
- Theod- Thiet- Diet- Teu- Die- Te-**
- Tebaldinus de Nascinguerra Veron. 417, 15.
- Tebaldinus de Raimundo Veron. 417, 15.
- Diepoldus archiep. Mediolanensis 120, 1.
- Teubaldus II. ep. Albanensis 83, 30.
- Diepoldus ep. Pataviensis 367, 20, 354, 5.
- Tebaldus ep. Velleternensis 52, 25, 83, 25.
- Tebaldus ep. Veronensis 174, 40.
- Tietbaldus card. presb. SS. Iohannis et Pauli Panachii 143, 15, 572, 30, 573, 5.
- Theobaldus diac. Romanus 573, 10.
- Depoldus praepositus Xantensis 206, 1.
- Dietboldus dux Boemiae 286, 35.
- Theobaldus, Teipoldus, Thiebaldus marchio de Vohburg 137, 30, 140, 10, 160, 10.
- Diepoldus, Diepaldus de Cham marchio de Vohburg 222, 25, 685, 10.
- Teobaldus I. com. Blesensis 11, 25.
- Diepoldus, Theobaldus, Thepoldus comes de Leschemunde, Lechsgemunde, Leschemunde 301, 25, 417, 1, 425, 35, 431, 30.
- Thiebaldus Maronus de Cesaria 408, 15.
- de Tebaldo: Stephanus.
- Teubertus ep. Foropopulensis 83, 25.
- Teobertus abb. de S. Angelo 84, 1.
- Thietpertus de Winsperch camerarius Conradi III. regis 183, 1.
- Diedhardus ep. Hildinesheimensis 13, 15, 30.
- Dethardus ep. Osemburgensis 167, 30.
- Thiethelmus abb. Augiensis 416, 25.
- Ditherius cancellarius Heinrici VI. imp. 470, 40, 472, 20, 476, 15, 477, 30, 483, 35.
- Thietere 27, 5.
- Thietmarus ep. Asanbruniensis 58, 20, 60, 30.
- Detmarus ep. Mindensis 466, 10.
- Thiotmarus 632, 1.
- Tiedo, Diedo ep. Brandaneburgensis 106, 20, 120, 10.
- Thiado ep. Wirziburgensis 629, 30.
- Tydonisvilla curia regia *Diedenhofen* 648, 5.
- Theodicus potestas Pisanus 473, 25, 476, 20, 477.
- Thedisins Caballatus Novar. 418, 1.
- Tedaldus archiep. Mediolan. 554, 15, 556, 10.
- Tendaldus ep. Aretinus 83, 30.
- Tedaldus, Tebaldus ep. Placentiae 368, 1, 405, 1, 406, 15.
- Tendaldus ep. Vicentinus 84, 1.
- Didaldus II. ep. Vicentinus 120, 10.
- Tedaldus archipresbyter 579, 10.
- Theodora uxor Heinrici II. Iasomirgott ducis Austriae 222, 683.
- S. Theodori eccl. Rom. card. diaconus: Ardicio.
- Theodorus ep. Mileto 677, 1.
- Theodosii imperatoris filius: Valentinianus.
- Theodricus II. archiep. Eisuntinus 388, 20.
- Theodericus ep. Basileensis 99, 35.
- Theodericus ep. Constanciensis 99, 20.
- Tidericus ep. Halverstadensis 459, 20.
- Tidericus I. ep. Linbicensis 459, 20.
- Deodricus I. ep. Metensis 38, 20.
- Thiedericus II. ep. Metensis 58, 20, 60, 1, 70, 1.
- Thiedericus I. ep. Mimigardivordensis 63, 5.
- Teodricus II. ep. Mindensis 60, 30, 63, 5.
- Thiederich I. ep. Misnensis 86, 25.
- Theodericus ep. Verdunensis 99, 40, 558, 10.
- Theodericus, Tidericus, Tedericus de Silva Benedicta, frater conversus Cartusienensis, frater Henrici Guerei marchionis 366, 25, 396, 1, 403, 40, 404, 405, 406, 416, 5, 431, 25, 582, 25.
- Thiedericus I. dux Lotharingiae superioris 70, 10.
- Theodoricus II. dux Lotharingiae superioris 131, 20.
- Theodericus, Tidericus, Tiris II. marchio de Landesberc, de Lusiz, de Saxonia 286, 35, 296, 30, 357, 1, 371, 10, 372, 15, 377, 35, 386, 15, 393, 15, 403, 15, *falso* de Anhalt: 387, 25. frater: Dedo comes de Groyx.
- Theodericus II. comes de Cleve 323, 15.
- Theodericus comes Flandriae 328, 1, 617, 20. filius: Petrus ep. Cameracensis: uxor: Sibylla.
- Theodericus comes de Hostaden 386, 15, 417, 20, 483, 25.
- Theodericus comes de Merbure 383, 10.
- Theodericus comes 2, 5.
- Deodericus comes 633, 15; filius 633, 15.
- Theodericus de Iudifax 324, 20.
- Thiedriche 632, 1.
- Theodevinus ep. Portuensis 179, 10.
- Tetuinus ep. Concordiensis de Aquileia 100, 5.
- Tetuinus, Dietwinus ep. Leodiensis 99, 35, 650, 20.
- Theophanu imperatrix. coniux Ottonis II. 38, 20, 40, 10, 43, 35.
- Theophilactus presbiter S. Crisogoni eccl. Rom. 533, 15.
- Theophilactus presbiter SS. Quatuor coronatorum eccl. Rom. 533, 15.
- Teotius ep. Senogaliensis 545, 20.
- Terannis civitas *Teramo* 25, 5, 68, 10.
- Terannis civitas *Terni* 66, 30, 68, 5.
- Terantro 675, 30.
- de Tercio, da Treço: Homobonus.
- Terdona, Tartona, Tortunna, Terdonenses 243, 5, 294, 25, 340, 15, 342, 20, 360, 30, 390, 30, 391, 40, 392, 393, 394, 395, 398, 35, 399, 10, 403, 25, 408, 1, 418, 5; castellani episcopatus 394, 30; consules 395, 5, 481, 40; ecclesia 392, 10; episcopatus 395, 10. episcopi: Gisibrandus (Gezo), Luitfredus, Petrus I, Otto, Guilhelmus, Obertus; consules: Ido, Ubertus de Busco; civis: Ido index.
- Tergestini *Triest* episcopi: Richolfus, Adelgerus.
- Terma 675, 30.
- Termula 675, 30.
- Terra Laboris 585, 1.
- Terra Sancta 519, 15.
- Terracina, Tarracina 461, 10, 676, 5. episcopi: Sabbatius, Iohannes, Gregorius.
- Tervanenses episcopi *v. Morinenses*.
- Tessalinus potestas Paduan. 368, 40.
- Testa: Heinricus.
- Teti 675, 30.
- Tentonia, Teutonici, Theotonicii 111, 30, 148, 149, 15, 159, 40, 209, 10, 229, 15, 251, 20, 253, 30, 254, 30, 274, 20, 288, 20, 326, 1, 408, 10, 558; archiepiscopi 414, 45; ecclesia 272, 1; imperium 325, 35; libri 552, 3; mercator 241; principes 218, 1, 270, 20, 425, 10; regnum 115, 15, 161, 25, 169, 1, 192, 30, 217, 5, 231, 25, 351, 35, 363, 364, 5, 365, 5, 445, 30, 558, 565, 582, 25; terra 220, 20, 360, 1, 447.
- Teutonica: Francia.
- Teuzo ep. Urbbetanus 545, 15.
- Teuzo abb. Montisviridis 84, 5.

- S. Thomae de Parrione eccl. Rom. archipresbiter 261, 40.
 S. Thomae eccl. Argent. praepositus: Fredericus.
 Thomas, Thomaxius castellanus de Nono 436, 15. 437. 439, 10. 518.
 Thomas Porta de Grabadona 506, 25.
 Tiberis fl. 148, 35. 149, 30.
 Tybartina civitas, Tyburtini 215, 461, 20. 675, 30: comitatus 556, 15. episcopi: Benedictus, Boso, Iohannes, Guido.
 de Tiburtina via: Merianus.
 Ticinus fl. 298, 20. 429, 20.
 Ticinum v. Papia.
 Tiemo II. archiep. Salsburgensis 83, 25.
 Timo iudex 646, 5.
 Tignosus causidicus 304, 1.
 Tijka curia regia *Tiel* 648, 1.
 Tinctor: Nicola.
 Tinosus: Mous.
 Tinkelspuhel burgum *Dinkelsbühl* 453, 30.
 de Tirol comes: Henricus.
 de Tizingo: Muuiginus.
 Tobia civitas 454, 20.
 Todeus Sagittalericus Cremon. 437, 5.
 Toianum loc. Pisan. 473, 40.
 Toleianus *Toley* abbas: Everguinus.
 Toletum civitas *Toledo* 456, 40; Toletanum concilium 14, 25. 19. archiepiscopus: Gonzalus; Toleti rex v. Castellae.
 Tholomeus mag. archipresbiter Roman. 266.
 Tolosanus comes: Alfonsus.
 Torcellum, Torcellenses *Torcello* 33, 5. 35, 10. 40, 35. 42, 30. 122, 25. 124, 15. 153, 25. 155, 15. 172, 10. 174, 1. 210, 35. 212, 25. 375, 1. 376, 40. 527, 15. 529, 5.
 Torci *Turci* 578, 15.
 Tornacensis: Alardus.
 Tortus: Rufinus.
 Torritanum 676, 10.
 Tosinianum castr. 675, 20.
 de Traiana Forma: Romanus.
 Traianus de ponte Molbio 677, 15.
 Traiectensis *Utrecht* episcopatus 323, 25. episcopi: Baldricus, Ansfrius, Benno, Willehelmus, Conradus, Godebaldus, Andreas, Godefridus; scolasticus: Henricus; scultetus: Gerardus.
 de Traino: Rufinus.
 Transalpina regio 553, 15.
 Transtiberina civitas 143.
 Tranum *Trano* 515, 10.
 Trapoli *Trapana* 283, 30. 474, 25.
 Trasimundus ep. Fesulanus 545, 10.
 Trasimundus ep. Segninus 577, 10.
 Travalda loc. Pisan. 473, 40.
 de Travazano: Albertus notarius.
 Traversarius: Petrus.
 Trebicum castellum, Trebenses *Treiri* 148, 35. episcopi: Liutolfus, Iohannes.
 Trecae *Troyes* 566, 30. 567, 10; Treceuse consilium 569, 5. episcopus: Hatto; comes: Henricus.
 da Treço v. de Terccio.
 Tregiaria loc. Pisan. 473, 40.
 Tremonia, Throthmuni *Dortmund* 58, 15. 205.
 Tresa fl. 429, 25.
 Trevicensis *Trevico?* episcopus: Benedictus.
 Treviris, Treverensis 14, 35. 16; dioceseos episcopi 11, 35; ecclesia 269, 35. 445, 25. 447, 13; episcopatus 383, 521, 1; provincia 587. archiepiscopi: Rodgerus, Rotbertus, Egbertus, Liudolfus, Popo (Bobo), Hebreardus, Udo, Bruno, Adelbero, Hillinus, Arnoldus I, Rodulfus, Fulmarus, Iohannes I; abbas: Hericho.
 Tribunus dux Veneticorum 40, 10. 45, 15.
 Triburia villa, curia regia 80, 10. 648, 5; Triburiense concilium 89, 10.
 Tricastrinus *St. Paul-trois-châteaux* episcopus 577, 30.
 Tridentum 280, 30; episcopatus 352, 1. 364, 1. episcopi: Odolricus II, Adelbero, Gebhardus I, Albertus II, Salomon, Albertus III.
 de Tridento: Henrigitus.
 de S. Trinitate abbas: Wido.
 Trintinellus 422, 25.
 S. Triphi eccl. Rom. archipresbiter 261, 35.
 Triutsenus de Rambaldo 422, 25.
 Troiani episcopi: Stephanus, Willelmus, W., Valterius.
 Tronibal curia nobilis 649, 10.
 Throthmuni v. Tremonia.
 Trovamal: Carbonus.
 Tuda, Tudir, Tudertinus *Todi* 24, 40. 67, 5. 675, 25; comitatus 570, 1. episcopi: Benedictus, Gregorius, Arduinus, Otto.
 de Tuinge, Tivingen, Doenga *Tübingen* palatini comites: Rudolfus I. Hugo.
 Tulleda curia regia *Tilleda* 617, 10.
 Tullum, Tullenses *Toul* 331, 25. episcopi: Goslenus, Gerhardus I, Berahtoldus, Bibo, Henricus I.
 Tullenus 422, 25.
 de Tullenstein *Dolustein* comes: Gerardus.
 Tungirde *Thüngen* 679, 15.
 Tungri iuxta Leodinum *Tongern* 133, 25; Tungrenses episcopi v. Leodienses.
 de Turbiate: Gezo.
 Turegum *Zürich* 101; Turegi conventus 100, 30.
 Turenber curia regia *Dornberg?* 648, 15.
 Turgelium civitas *Trujillo* 457, 1.
 Thuringiae landegravii: Ludewicus II, Ludevicus III, Hermanus I.
 Turoniae *Touraine* episcopi 577, 15.
 Thronenses archiepiscopi: Herchembaldus, Hugo.
 de Turre abbas: Rozo.
 de Turri: Albertus.
 de Turricella: Walfredus.
 Turris Benni 283, 5.
 Turris de Lobaton civitas *Torrelobaton* 457, 5.
 Tuscana, Tuscanensis *Toscanello* 25, 10. 67, 20. episcopi: Iohannes IV. Giselbertus, Nicolaus.
 Tuscia, Tuxia Longobardorum, Tuscianus 24, 35. 25. 67. 68, 20. 147, 10. 302, 30. 427, 40. 561, 25. 577, 20; dncatus 25, 40. 68, 20; episcopi 315, 20. 317, 10. 538, 40. 577, 15; episcopi et abbates 561, 5. 565, 5; marchia 440, 15. 443, 25. monasterium: S. Martyris; marchio: Bonefacius; dux: Philippus frater Heinrici VI. imp.
 Tusulanum 461, 10. episcopi card.: Iohannes XIX, Inarus.
 Tutinchova 645, 35.

U.

- Uceda civitas 456, 40.
 de Ueles commendator 456, 25.
Udal- Odal- Odel- Ul-
 S. Oudalrici capella Salzburgensis ecclesiae in Aquileiensi episcopatu sita 180, 15.
 Udalricus, Ulicus II. patriarcha Aquileiae 301, 20. 308, 5. 357, 30. 358, 359. *perperam* Dominicus de Briei: 368, 1. 377, 30.
 Odelricus archiep. Beneventanus 538, 40. 545, 1.
 Odelricus *falso* archiep. Papiensis 538, 40.
 Odalricus ep. Aquensis 9, 20.
 Udalricus ep. Augustensis 3, 10. 4, 15. 13, 15. 18, 20.
 Odolricus ep. Brixienis 94, 40.
 Odalricus I. ep. Constantiensis 160, 20. 163, 10.
 Ódalricus II. ep. Constantiensis 174, 40.
 Ódalricus ep. Curienis 60. 70, 5.
 Udalricus I. ep. Eistatensis 106, 20.
 Udelricus ep. Firmanus 545, 10.
 Ulicus ep. Halberstadensis 351, 30. 363, 30.
 Ulicus II. ep. Spirensis 388, 20. 389, 35. 403, 10.
 Odolricus II. ep. Tridentinus 94, 45.
 Udalricus abb. Augiensis 126, 30. 296, 30.

Odalricus abb. Fuldensis 165, 10.
 Odalricus praepos. de Sûsaz 206, 1.
 Odalricus mag. scolarmm S Petri
 Magunt. 336, 45.
 Ulrichus mag. scolarmm Wormaciensis
 322, 35.
 Ōdalricus cancellarius Heinrici II.
 imp. 81, 30.
 Odalricus cancellarius Conradi II.
 imp. 679, 15.
 Udalricus cancellarius Friderici I.
 imp. 286, 35, 287, 1, 296, 49.
 Odalricus, Ulrichus dux Boemorum
 285, 15, 286, 35, 301, 25, 308, 10,
 322, 35, 324, 10.
 Ulrichus II. dux de Carantana 403, 15.
 Udalricus II. marchio Istriae 611.
 Ulrichus, Oudalricus comes de Hour-
 nunge, Hurningen 199, 15, 228, 45,
 286, 40, 296, 35, 301, 30, 308, 15,
 322, 35, 337, 1.
 Oudalricus, Othelricus comes de
 Lenzebure, Lenzemburg 181, 35,
 199, 15, 201, 15, 203, 1, 25, 213, 20,
 214, 35, 217, 20, 286, 35, 296, 30.
 Odolricus comes de Piano 422, 25.
 Odolricus de Aren 422, 25; nepos
 422, 25.
 Urrius de Baugeio allodium 464, 20.
 Uricus filius Roberti de Durne
 501, 1.
 Uricus, Uldricus de Gudenbor, Ju-
 denburg 432, 40, 433, 25.
 Uricus de Godenbure ministerialis
 Heinrici VI. imp. 464, 30.
 Uricus de Salhaha 286, 45.
 Uricus miles 257, 30.
 Ōdalsealdus advocatus eccl. Frising.
 645, 35, 646, 1.
 Udalseabus abb. Tegrinsensis 124, 30.
 Ūdenkirken castellum 205, 49.
Udo, Uto, Odo, Outo
 Odo I. ep. Ostiensis, legatus Gre-
 gorii VII. papae 652, 1, 653, 5.
 Udo archiep. Treverensis 106, 15.
 Uodo IV. ep. Argentinensis 18, 25,
 26, 49.
 Udo II. ep. Astensis 120, 5.
 Odo II. ep. Belvacensis 578, 1.
 Uto ep. Hildinensis, Hildisheimensis
 126, 30, 653, 15.
 Uto II. ep. Nuwenburgensis, Cicensis
 296, 25, 308, 10.
 Uto comes 27, 5.
 Outo de Montealbano 422, 25.
 Udo 639, 10, filius: Otto.
 Utkirchin burgum *Aufkirchen* 453, 35.
 Ulma 195, 45, 223, 30, 224, 30, 314, 10.
 Ulmetum civitas *Olmedo* 457, 1.
 Ungaria 253, 40, 255, 30, 274, 35, 610, 5,
 684, 5; Ungarorum rex 270, archi-
 episcopus: Anastasius; epi-
 scopus: Zacheus; Ungaricus co-
 mes: Dyonisius.
 Ungerus 633, 10.

Unni archiep. Hammaburgensis 3, 10,
 4, 15.
 Unwanus archiep. Bremensis 63, 5.
 Unwanus ep. Padarbrunn. 2, 10, 3, 10,
 4, 15, 629, 30.
 Ūraha fl. *Aura* 59, 30.
 Urbanus II. papa 141, 15, 561, 5, 564,
 10, 571, 30, 573, 30, 576, 1, 579, 5,
 616, 30.
 Urbanus III. papa 411, 20, 444, 448,
 15, 586, 1, 587, 20.
 Urbium, Urbanum *Urbino* 25, 5,
 67, 15, 675, 25; Urbenetus comi-
 tatus 570, 1; Urbinatensis epi-
 scopus 577, 20, episcopus: Mey-
 nardus.
 Urbs vetus, Urhibetanus *Orrico* 25, 10,
 67, 20, 410, 1, 461, 1, 465, 1, 492, 1,
 675, 25, episcopus: Teuzo.
 de Uresperch *Aucersperg*: Wernherus.
 de Urriana, Donna Oriana: Williel-
 mus.
 de Urselingen: Egelolfus.
 Ursiolus: Iohannes.
 Urso Iustinianus cancellarius Orde-
 lafi Faletri duc. Venet. 153, 5.
 Ursus patriarcha Gradensis 84.
 Urvel civitas *Urbel* 454, 25.
 Usilianum loc. Pisan. 473, 10.
 Utriculum *Gricoli* 24, 10, 67, 10.
 de Uxolo: Ghercius.

V latinum.

Val de Bolbedra 395, 10.
 Valcosii: Iohannes.
 Valentimiana marchia *Valenciennes*
 650, 15.
 Valentianus imperator fil. Theo-
 dosii 322, 669, 15.
 S. Valentini eccl. Rom. abbas 261, 25.
 Valentinus ep. Merensis 677, 1.
 Valentini *Valence* episcopi: Eusta-
 chius, Lautelmus.
 Valerianus de Castello Veron. 417, 15.
 Valisoletum civitas *Faladolid* 457, 5.
 Vallade Alferio 380, 30, nepos:
 Ogerius.
 Vallarius: Obertus.
 Valliscolorum *Vaucouleurs* 331, 25.
 Vangiones *c.* Wormatia.
 Vapiniensis *Gap* episcopus: Gui-
 lielmus.
 Vascones ecclesiae 548, 30.
 de Vase: Heuricus.
 de Vaticano palacio: Amatus.
 S. Vedasti *St. Vaast* abbas 578, 5.
 Vegetanum territorium 676, 1.
 de Vegiamo: Aycardus.
 Veglus *c.* Vetulus.
 Velinchon civitas *Belinchon* 455, 1.
 Vellanga civitas *Berlanga* 457, 1.
 Vellavorum civitas *Puy en Velay*
 52, 10, episcopi: Wido, Step-
 hanus.

Velletrensis episcopus: Tebaldus.
 Vellii: Mons.
 Veneris: Portus.
 Veneris patriarcha Gradensis 84, 25.
 Venetia, Venetiae, Veneti, Venetici
 32, 40, 33, 1, 36, 5, 38, 25, 39, 5,
 40, 35, 41, 43, 45, 25, 46, 84,
 122, 124, 20, 153, 155, 30, 171,
 30, 172, 25, 174, 210, 211, 212,
 40, 213, 1, 288, 10, 293, 35, 313,
 339, 20, 340, 10, 341, 342, 354, 5,
 358, 30, 359, 10, 361, 1, 365, 30, 370, 5,
 372, 10, 373, 374, 25, 375, 376, 10,
 377, 420, 30, 428, 5, 481, 5, 527,
 528, 20, 529, 582, 30, 585, 5; Ve-
 neciarum insula 675, 20; denari
 35, 1, 36, 1, 43, 15, 155, 35, 174, 25,
 213, 5, 377, 15, 529, 25; ducatus,
 dux 33, 5, 35, 25, 40, 43, 10, 122,
 153, 155, 40, 156, 5, 172, 174, 210,
 213, 374, 35, 375, 377, 526, 35, 527,
 529; episcopi 573, 25; fines, pro-
 vincia, regnum 25, 15, 33, 10, 40, 35,
 67, 25, 121, 35, 122, 152, 35, 153, 25,
 171, 25, 172, 15, 210, 40, 375, 5, 526, 30,
 527, 15; palatium, patriarchivum
 46; rivus altius 370, 5, 583, 15; so-
 larium ducis 373, 30, ecclesia:
 S. Marci; palatium: Gradensis
 patriarchae; metropolis: Aquile-
 iensis ecclesia; patriarchae:
c. Grado; diaconus: Petrus;
 duces: Petrus Candianus II, Pe-
 trus Orseolus I, Tribunus, Petrus
 Candianus IV, Petrus Orseolus II,
 Vitalis Faletus, Ordelaf Faletus,
 Petrus Polanus, Sebastianus Ziani,
 Henricus Daudulus.
 Venetensis *Vannes* episcopus: Eve-
 nns.
 Vercellinus Balbus 440, 1.
 Vercellinus 418, 5.
 Vercellae, Vercellum, Vercellenses
 213, 5, 340, 15, 341, 15, 342, 20, 361, 1,
 403, 25, 416, 10, 487, 509, 20, 511, 5,
 512, 513, 10; nomina civium 418, 5,
 507, 40; palatium episcopale 506, 25,
 507, 40; episcopi: Petrus, Leo,
 Ardericus, Gregorius, Regengerus,
 Gisulfus II, Uguccio, Albertus;
 canonicus: Ottobonus Bazanus;
 rector: Bartholomeus; ad-
 vocatus: Bonus Iohannes; cives:
 Caspius, Meardus.
 Verona, Veronenses 29, 1, 30, 5, 40,
 45, 15, 57, 20, 91, 30, 122, 20, 153, 20,
 156, 10, 172, 10, 210, 30, 277, 15,
 313, 340, 10, 342, 361, 1, 368, 35,
 375, 1, 398, 25, 403, 406, 15, 412, 10,
 416, 421, 35, 444, 10, 448, 40, 527,
 10; V. que Berna vocatur 681, 5;
 castrum 396, 25; nomina civium
 417, 15; episcopus 94, 20; pote-
 stas 406, 5; sapientes 681, 5; syn-
 odus 84, 15; territorium 217, 30,
 insula, palatium: S. Zenonis;
 episcopi: Oppertus, Iohannes,
 Walterius, Bruno, Segebono, Te-
 baldus, Omnibonum; archidia-
 conus: Amelricus; praepo-
 situs: Artwinus; diaconi: Adel-
 berus, Isnardus; consules: Co-

- thus, Vivianus Advocati; cives: Artichellus, Cotius iudex, Grunda, Leonardus iudex, Marcius de Castello.
- Veronensis marchia 57, 311, 25, 312, 1, 325, 30, 369, 40, marchiones: Henricus IX. (Superbus) dux Bavariae, Hermannus III, Hermannus IV.
- Veterala, Veteralla, Vitralium *Vetralla* 461, 5, 523, 35, 676, 10.
- Vetulus, Veglus iudex Parmensis 368, 35, 405, 10, 418, 1.
- Vetulus: Marchius.
- de Via: Lafrancus.
- Vicecomes, de Visconte: Petrus, Rugerius (Roglerius), Ubertus.
- Vicedominus: Robertus.
- Vicensis *Vich* archiepiscopus: Ramon I.
- Vicentia, Vicentinenses, Vicentini, Vincentia *Vicenza* 32, 45, 40, 30, 122, 20, 153, 20, 172, 10, 210, 35, 312, 1, 313, 310, 10, 342, 15, 361, 1, 368, 40, 375, 1, 398, 25, 403, 25, 416, 10, 527, 10; nomina civium 417, 15, episcopi: Teudaldus, Astulfus, Didaldus II, Lotharius, Pistor; potestas: Wuazo de Guazonis; rector: Oprandus; civis: Pileus iudex.
- de Vico Iustino: Azo.
- de Vico Mercato *r.* de Vimercato.
- S. Victoris canonicus Maguutinus 336, 1.
- Victor IV. papa, Octavianus card. presb. S. Caeciliae 257, 35, 259, 35, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 40, 266, 267, 268, 274, 35, 290, 291, 292, 1, 305, 10, 315, 317, 366, 5, 579, 35.
- Viennenses archiepiscopi: Guido, Stephanus II, Robertus.
- Vigiula curia nobilis *Figol? Figgia?* 649, 10.
- Vignale loc. Pisan. 473, 35, 45.
- de Vileirs: Polius.
- Vilforado civitas *Bellorado* 454, 20.
- de Villa castellani 392.
- Villafranca civitas 454, 25.
- Villa magna 676, 10.
- Villanus Pisanus 282, 40, 286, 15.
- Villarreal civitas 455, 1.
- de Vimercato: Pinamons.
- S. Vincentii eed. Rom. archipresbiter 261, 35.
- Vicentius, Vincencius de Fulsiraga Laudensis 418, 1, 10.
- Vingeltus de Prata 426, 10.
- de Vintebio: Rainerius.
- Vintimilia *Ventimiglia* 360, 30.
- de Vipegolo, Vipecullo castellani 392.
- Viqueria *Foghera* 395, 20.
- Virdunum II. episcopi: Berengerus, Wigfridus, Heimo, Rambrath, Theodericus, Albero III, Albertus I, Henricus II.
- Viromandiae comes: Heribertus II.
- de Visconte *r.* Vicecomes.
- S. Vitalis diaconus: Leo.
- S. Vitalis monasterium Ravennae 676, 15.
- Vitalis card. presb. S. Balbinae 143, 15, 572, 30, 573, 5.
- Vitalis Faletrus de Donis dux Venet. 121, 25, 124, 20, cancellarius: Grauso.
- Vitalis consobrinus Ordelafrici Faletrici ducis Venet. 153, 5.
- Vitalis Falletrus Venetus 210, 20.
- Vitalis Michael Venetus 122, 10.
- Viterbium, Bitervium, Viterbienses *Viterbo* 25, 10, 67, 20, 189, 442, 15, 461, 5, 492, 1; *r.* *etiam* Biterna. Viterbiensis: Gotefredus.
- Vittus Mantuanus 313, 20.
- Vivel curia regia *Revello? Ricoli?* 649, 5.
- Vivianus, Vivianus Advocati, Advocatorum cons. Veron. 340, 405, 10.
- Vivus card. presb. S. Mariae trans Tyberim 544, 25.
- Vivus Indeus 228, 30.
- de Volta: Ingo.
- Vulpinum castrum 489, 10, 40.
- Vulturnenses, Vulturenses, Volterran *Volterra* episcopi: Wido, Rogerius, Gofredus, Crescentius, Hildebrandus.
- Vulturnensis *Volturaria* episcopus: Petrus.

W. Gu.

- W. ep. Troianus 589, 15.
- W. marchio Istriae *r.* Udabicus.
- Wachinheim *Wachenheim* 87, 15.
- Guadardus cons. Lueanus 302, 20.
- Wadizlaus, Wladislaus II. dux Boemiae, Boemorum 222, 5, 236, 237, 1, 242, 20, 243, 683, 30.
- Wala ep. de Aquis 368, 1.
- Wala ep. Pergamensis 425, 25, 431, 25.
- Wala de Palatio 440, 1.
- Walandi, Gualaudi: Albertus, Sigerius.
- Gualdricus Sescalcus Cumensis 488, 10.
- de Waldenbereb: Burchardus.
- Walehusen curia regia *Walhausen* 647, 10.
- de Walehusen: Albertus, Cunradus.
- Gualfredus ep. Forosinphronensis 577, 20.
- Gualfredus ep. Senensis 572, 15, 25.
- Gualfredus mag. de Bononia 405, 10.
- Gualfredus cons. Pisanus 333, 35.
- Gualfredus de Ploqasea 341, 35.
- Walfredus de Tarricella Papiensis imp. anlae iudex 488, 5.
- Walfredus Romanus 140, 1.
- Walirsteincastrum *Walterstein* 453, 30.
- Walo ep. Havelbergensis 270, 15.
- Walo ep. Iburgensis Danorum 100, 1.
- Gualo ep. Leonensis, legatus Bituricensis et Viennensis archiepiscoporum 572, 15, 25, 573, 15.
- de Waltecke: Widdikindus.
- Waltherus, Walterius, Gualterius, Galterus**
- Gualterius archiep. Ravennatensis 577, 15.
- Walterius I. archiep. Vesonticensis 98, 5.
- Waltheri ep. Heibsteidensis 70, 5.
- Waltherus ep. Spirensis 59, 35, 60, 20, 70, 1.
- Valterius ep. Troianus 390, 35.
- Walterius ep. Veronensis 94, 25.
- Waltherus abb. Selsensis 184, 30.
- Waltherus praepos. maioris ecclesiae in Colonia 206, 1.
- Walther canonicus August. eccles. 126.
- Waltherus canonicus maioris eccles. Cameracensis 424, 20.
- Walterus de Arnesteine 516, 5.
- Walterus de Huse, Husen 322, 40, 337, 1.
- Waltherus de Scipphe 226, 15.
- Waltherus dapifer Friderici I. imp. 199, 15, 337, 1, 393, 15.
- Gualterius ministerialis Friderici I. imp. 443, 25.
- Gualterius Mezabarba cons. Papiensis 506, 15, 512, 15.
- Galterus Brugensis 616, 15.
- Galterus Cortuariacensis 616, 15.
- Waltkerus comes 2, 5.
- Waltusin castrum *Waldhausen?* 453, 30.
- Wargent *r.* Quargentum.
- Warinus archiep. Coloniensis 633, 5.
- Guarini, de Guarino: Rolandus.
- Warmndus ep. Constaneiensis 83, 25.
- Warnsteda curia regia *Farnstedt* 647, 10.
- Warniço de Michara 356, 15.
- Warzstalla, Wartstallus, Guarstalla villa, castrum *Guastalla* 175, 10, 428, 15, 434, 1, 485, 494, 10, 565.
- de Guascobo: Lanfrancus.
- de Wasto, Wastis marchiones 360, 30, 361, 10, 408, 1, 476, 5, marchiones: Henricus Guercius (Werze), Hugo Magnus, Menfredus.
- Wuazo de Guazonis potestas Vicentinus 340, 10.
- Wazo Cremensis 428, 5.
- Welpho II comes 70, 10.
- Welfo IV. dux Baioariae 610, 5.
- Welfo V. dux Baioariae 125, 25, 126, 35, frater: Henricus VIII.
- Welfo, Guelphus VI. dux 199, 15, 203, 35, 220, 1, 222, 20, 270, 25, 284, 35, 303, 30, 403, 15, 685, 10, filius 284, 35, notarius: Fatolinus.
- S. Venzelai festum 236, 30.

- Guercius de Uxolo Mediolan. 417, 5.
 Guercius, Werze: Henricus marchio.
Werinarius, Wernherus, Guarnerius, Wernerus
 Werinarius archiep. Magdeburgensis 553, 5.
 Guarnerius ep. Auximannus 577, 20.
 Wernherus ep. Bobiensis 120, 15.
 Werinarius, Wicilinus I. ep. Strazburgensis, Argentinus 59, 35, 60, 29, 70, 1, 83, 25, 86, 20, 635, 25.
 Wernherus H. ep. Strazburgensis 106, 15.
 Werners abb. Vultensis 633, 10.
 Wernhers praepos. S. Mariae in Campis Mogunt. 336, 15.
 Wernher canonicus August. aecl. 126, 35.
 Wernherus canonicus S. Pauli in Wormacia 321, 25, vitriensis: Gundolfus.
 Warnerius marchio, comes (Anconae) 144, 15, 119, 25.
 Wernherus comes de Baden 175, 1, 214, 40.
 Wernherus, Varnerius H. comes de Hayekhesperch, Hayesburg 184, 35, 215, 20.
 Wernerus comes de Lenzburch 203, 35.
 Wernherus comes de Wittinchinstein 386, 20.
 Wernherus, Guarnerius de Bonelande, Bolanden, Bollandia minist. Fridrici I. imp. 322, 30, 337, 1, 386, 20, 387, 30, 403, 15, 417, 1, 418, 25, 424, 431, 30, 432, 40, 433, 25, 465, 20.
 Wernerus de Rosswae 501, 1.
 Wernher de Uresperch 126, 35.
 Wernherus ministerialis Bertoldi IV. ducis Zaringiae 199, 25.
 Wernerus advocatus Basiliensis 387, 5.
 Wernherus thelonarius Wormaciensis 322, 40, frater: Gislebertus.
 Wernherus thelonarius civis Wormaciensis 390, 1.
 Wernherus 337, 5, frater: Gislebertus.
 Werla curia regia 647, 15.
 de Werningerothe comes: Albertus.
 Werra comes: Wido.
 Werre villa aecl. Goslar. 458, 35.
 de Wertheim comites: Boppo, Wolf-ramus.
 Westfalia, Wisfalia 205, 40; Westfaliae et Angariae ducatus 385, dñces: Heinricus Leo, Bernhardus.
 Wethereibiae, Wethereibiae pagus, terra 87, 20, 383, 5, comes: Otto.
 Wezelo archiep. Magontinus 652, 653, 15, 35.
 Wezelo dominus de Camino 126, 10.
 Wezinesbrunensis abbatia *Wessobrunn* 219, 20, advocatus: Heinricus Leo dux Saxoniae.
 Guibuini: Guillelmus.
 Wich villa *Wijk bij Duurstede Hollandiae* 323, 35.
Wich- Wic- Wig- Wi-
 Wibaldus abb. Stabulensis et Corbeiensis 178, 30, 179, 35, 180, 30, 182, 183, 185, 187, 188, 25, 190, 192, 30, 200, 1, 203, 30, 207, 10, 213, 20, 214, 35, 223, 10.
 Gibertinus de Carcere potestas Bergam. 340, 10.
 Wibertinus ep. Astensis 94, 40.
 S. Wigberti familia, servi Hersveldenses 80.
 Guibertus ep. Feltrensis 577, 25.
 Wigbertus ep. Merseburgensis 58, 20.
 Wibertus ep. Mutinensis 94, 40.
 Wibertus cancellarius Longobardiae Heinrici IV. imp. antipapa 543, 10, 562, 15; Wipertinum scisma 561, 5.
 Wichpreht de Saxonia 126, 35, filius 126, 35.
 Wicfridus archiep. Coloniensis 13, 15, 30.
 Wigfridus ep. Verdunensis 633, 20.
 Wichardus ep. Basiliensis 13, 25.
 Wicherus, Wiggerns ep. Brandenburg. 207, 10, 226, 10.
 Wigger ep. Vaeredensis 86, 25.
 Wichmannus, Wigmannus archiep. Magdeburg. 207, 10, 226, 10, 237, 1, 265, 25, 269, 353, 365, 10, 367, 20, 368, 15, 372, 15, 377, 30, 386, 10, 387, 20, 444, 30, 448, 15, 467, 15, 468, 1, 581, 583, 25.
 Wichmandus frater Dudonis Wormaciensis 322, 40.
 Wichmandus Wormaciensis 322, 40.
 Wido ep. Silvae Candidae 533, 5.
 Wido card. diae. S. Mariae in Porticu 201, 15, 203, 1.
 Guido card. diae. legatus apostolicae sedis 182, 10.
 Guido Cremensis card. e. Paschalis III. papa.
 Wido archiep. Mediolan. 94, 30, 538, 40, 545, 1.
 Guido archiep. Ravennas 269, 35, 270, 10, 300, 10, 301, 20.
 Guidonis archiep. Viennensis legatus: Gualo p. Leonensis.
 Guido III. ep. Aquensis 577, 25.
 Guido ep. Castellanus 577, 20.
 Guido ep. Curenensis 131, 20.
 Guido ep. Yporiensis 167, 30, 577, 25.
 Vido ep. Laudensis 174, 40.
 Guido I. ep. Lausanensis 578, 1.
 Wido ep. Lucinus *rectus* Clusinus 83, 35.
 Wido ep. Lunensis 83, 30.
 Wido, Witto ep. Mutinensis 18, 30, 27, 1.
 Wido ep. Papiensis 537, 25.
 Wido III. ep. Pisturiensis 81, 1.
 Wido H. ep. Placentinus 94, 40.
 Guido ep. Tiburtinus 577, 10.
 Wido ep. Vellavensis 52.
 Wido ep. Vulturernensis 545, 15.
 Wido abba. de Leuna 84, 5.
 Wido abba. de S. Maria 84, 5.
 Wido abba. de S. Trinitate 84, 1.
 Guido rex Cypri 503, 40; filia 503, 40.
 Wido comes Blandratensis, de Blandrato 201, 15, 203, 1, 242, 15, 286, 40, 296, 35, 299, 20.
 Wido Werra comes 201, 15, 203, 1.
 Guido vicecomes Mediolanensis 506, 15.
 Guido senator Romanus 189, 10.
 Guido cons. de Tarvisio 406, 10.
 Guido de Landriano Mediolan. rector 405, 417, 5.
 Guido advocatus Vercell. 507, 40.
 Wido de Marliano index Land. 488, 10.
 Wido Advocatus index Papiensis 488, 5.
 Wido de Puthco index Papiensis 488, 5, 490, 5, 506.
 Guido notarius 655.
 Wido vexillifer Papiensis 488, 5.
 Guido de Boniprando, Smaragdi Novariensis 418, 1, 30.
 Wido de Cotalo 490, 5.
 Guido de Montemagno 333, 10.
 Guido de S. Nazario 296, 35, 333, 334, 1, 338, 25, 435, 35.
 Guido de Petra 408.
 Guido de Runcoveteri Placentinus 506, 20.
 Guido de Sarnor 338, 25.
 Guido Zacius 439, 15.
 Guidottus de Baldezoni Cremon. 437, 5.
 Guidottus de Cuçio Laudensis 488, 10.
 Guidottus Ferrariensis 340, 15.
 Guidottus Laudensis 509, 510.
 Guidonecius cons. Lucanus 303.
 Widukindus comes 631.
 Widdikindus de Waltecke 386, 20.
 Wigandus civis Wormaciensis 390, 1.
 Wilcenburch *Wiltburg* 454, 5.
 Williggen *Willingen* 199, 25.
Willi- Wille- Wili- Wil-
 Willigisus archiep. Moguntin. 38, 20, 58, 1, 59, 35, 60, 15, 86, 15, 536, 20, 633, 5.
 Guillelmus ep. Penestrinus 577, 10.
 Willelmus ep. de Porto 367, 35.
 Willelmus card. presb. S. Petri ad Vincula 267, 40, 268, 1.
 Guillelmus archiep. Auxitanus 577, 15.
 Guillelmus archiep. Brundisius 572, 10, 20.
 Willelmus, Willelmus archiep. Ravennas 172, 15, 483, 25, 488, 1, 490, 1, 501, 1.
 Guillelmus ep. Aquensis 270, 10.

- Willelmus, Wilhelmus II. ep. Astensis 368, 1. 380, 25. 396, 1. 403, 35. 404. 405. 406. 416, 5. 425, 35. 431, 25. 435, 30. 437, 10. 445, 35. 447, 20.
 Guilielmus ep. Auraciensis 577, 30.
 Guilielmus ep. Novariensis 270, 10.
 Willelmus ep. Numanus 545, 10.
 Willehelmus ep. Pampuliae 546, 5.
 Wilhelmus ep. Papiensis 120, 5.
 Guilielmus ep. Petrogoricensis 578, 1.
 Guilielmus ep. Pictaviensis 578, 1.
 Guilielmus ep. Sanctonensis 578, 1.
 Wilhelmus ep. Siracusanus, legatus Sculorum 572, 15, 25.
 Guilielmus ep. Terdonensis 577, 25.
 Willehelmus ep. Traiectensis 106, 15.
 Wilhelmus ep. Troianus 572, 15, 25.
 Guilielmus ep. Vapincensis 577, 30.
 Willelmus scolasticus eccl. Mindensis 515, 25. 516, 1.
 Wilhelmus I. rex Anglorum et dux Normannorum 600, 5.
 Wilhelmus I. rex Siciliae, Apuliae et Capuae, Siculus 234, 10. 251, 15. 258. 259. 263, 35. 267, 25. 283. 284. 285. 294. 295, 25. 588, 20. 589. 590. 591, 5. 592, 15. filius: Rogerius dux; notarius: Matheus.
 Guilielmus, Wilhelmus II. rex Siciliae 351. 352. 353, 30. 354, 5. 363, 15. 364, 30. 365. 366, 1. 367. 368, 30. 370. 371. 372, 30. 581. 585, 1. 592, 5.
 Wilhelmus princeps Normannorum 9, 40.
 Wilhelmus, Guilielmus III. marchio de Monteferrato 187, 15. 242, 15. 285, 5. 286, 35. 294, 30. 296, 35. 299, 15. 308, 15. 338, 20. 340, 30. 360, 30. 361, 10; filius 338, 20; filii 360, 30. 361, 10; terra 361, 30.
 Wilhelmus V. marchio Montisferrati 529, 10.
 Guillelmus filius Murvelli marchionis 509, 15.
 Guilielmus frater Opizonis Malaspinae 299, 15.
 Wilhelmus palatinus comes Lotharingiae, filius Sigefridi 161, 10.
 Wilhelmus comes Burgundiae 98, 5.
 Wilhelmus II. comes Burgundiae 131, 20.
 Guilelmus IV. comes Forcalcherii 337, 30. 338, 10.
 Wilhelmus comes Gebennensis 432. 433.
 Willehelmus comes de Glizperch 184, 35.
 Wilhelmus I. comes de Iuliac 184, 10.
 Guilielmus comes de Lomello 167, 35.
 Willehelmus IV. comes Matisconensis 199. neptis: Beatrix imperatrix.
 Wilhelmus comes 38, 25.
 Guillelmus cons. Lucanus 302, 20. 304, 1.
 Guillelmus Scorpiæ cons. Placentinus 506, 20.
 Guilielmus imper. aulae notarius 518.
 Guillelmus, Willermus advocatus Aquisgranæ, Aqueusis 295, 1. 296, 35. 380, 30. 424. 465, 25.
 Wilhelmus de Baree 440, 1.
 Wilhelmus de Belloto Cremon. 437, 5.
 Guillelmus de Biograno Verceil. 507, 40.
 Guillelmus de Balbone 338, 25.
 Guillelmus de Cario Placent. 405, 1. 406, 40.
 Guilielmus de Castello Papiensis 488, 10.
 Wilhelmus frater Martini de Castello 435, 30.
 Guilielmus de Cumo 492, 30.
 Guillelmus de Fontana 338, 25.
 Guillelmus de Moroz 338, 25.
 Guilielmus de Ossa Mediolan. 431, 25. 437, 15.
 Guillelmus de Palce 338, 20.
 Wilhelmus de Palote 391, 25.
 Wilhelmus de Sealkewic 324, 15.
 Wilhelmus de Orriana, demna Oriana, Orrianus Brixien-sis 405, 5. 489, 15. 497, 30. 498, 30.
 Wilhelmus Burrus Mediolan. 417, 5. 437, 15.
 Guillelmus Andomarensis 616, 15.
 Guillelmus Civolla 138, 10.
 Guillelmus Graecus civis Cumanus 493, 40. 494, 15. 495, 35.
 Guillelmus Guibuni Novariensis 368, 40.
 Guillelmus Leccacorus Placentinus 368, 35.
 Wilhelmus Placentinus 310, 10.
 Wilhelmus Skeluwe 324, 15.
 Willimunt abb. Wirziburch 86, 30.
 Guilleucus ep. Lingonensis 578, 1.
 Wilinberch castrum *Willberg?* 454, 1.
 Willinbach *Wollenbach* 66, 30. 68, 1.
 de Wimeresheim: Wizo.
 Guimundus fil. Petri Leonis Roman. 263. 267, 1.
 de Winec: Kallochus, Otto.
 Winemarus Gandensis 616, 15.
 Winheringa *Winhöring* 66, 30. 68, 1.
 Winisberch *Weinsberg* 190, 30.
 de Winsperch: Thietpertus.
 Winisen curia 205, 40.
 de Winzenburg comes: Hermannus I.
 Wirzibure, Wirziburch, Wirzeborgum, Herbigopolis 128, 10. 133, 1. 166. 185, 20. 187. 188, 10. 200, 10. 223, 25. 224, 20. 225, 20. 315, 30. 316, 30. 317, 20. 318, 20. 319. 427, 15. 453, 30. 492, 30. 495, 25. 504, 15; concilium 316, 25. 318, 15; dioecesis 59, 20; ecclesia 59, 30. 346, 15; episcopatus 383, 1. 453; episcopus 652, 5; episcopi: Thiado, Burchardus II, Bobbo I. Poppo II, Henricus I, Meginhardus (Mazelmus) I, Adelbero, Emehardus, Gebehardus, Gotofradus I, Reinhardus; abbas: Willimunt; burgravius: Poppo.
 Guiscardus, Wizardus comes de Crema 492, 30. 493, 20. 494, 15. 495, 10.
 de Wittinehinstein *Witgenstein* comes: Wernherus.
 Witelo ep. Mindinensis 126, 30.
 de Withelispach, Witelinesbach *Wittelsbach* palatinus comes: Otto.
 Witolt canonicus Angustan. eccl. 126, 35.
 Wizeiacensis *Wizelay* abbas 578, 5.
 Wizenbure, Wizzemburgensis *Weissenburg* 351, 15. 383, 15; abbas 184, 30. 633, 5; ministeriales 184, 30.
 Wizenbore, Wizenburch burgum *Weissenburg in pago Nordgaut, hodie an Saud* 453, 30. 678; curia regia 648, 10.
 Wizo de Wimeresheim servitor 679, 5.
 Wladislaus *r. Wadizlaus*.
 Wolfgangus I. ep. Ratesbonensis 633, 20.
 Wolfgerus ep. Pataviensis 390, 35. 524, 10.
 Wolframus comes de Wertheim 181, 40. 226, 15.
 Wolframus frater Sefridi marscalci de Agenowe 501, 5.
 Wolframus de Gidocia 262, 40. 263.
 Wolframus de Lapide 501, 5.
 Golferamus de Petra 440, 1.
 Wolfram 337, 1.
 Wolto ep. Cumanus 18, 30.
 de Wordene: Hermannus.
 Wormatia, Warmatia 113, 20. 161, 30. 205. 206, 10. 226, 25. 229, 1. 322. 323, 1. 612, 25. 661, 35. 663, 30; Vangiones quae nunc dicitur Warmatia 210; cives 389; ecclesia, ecclesiae 184, 35. 321. 322, 25. 389; episcopus 79, 5; porta quae dicitur porta pavonis 88, 15. ecclesia: S. Andreae; episcopi: Riegauwo, Anno, Hildebaldus, Burchardus I, Hazecho, Arnaldus (Arnulfus) I, Adalbertus, Burchard II, Conradus I, Conradus II, Henricus I; de domo praepositi: Sifridus; praepositi: S. Pauli, S. Andreae, S. Martini; decanus: Meinhardus; canonici: S. Pauli; familia: S. Petri; vice-domini: Bureardus, Syfridus; theolonarius: Wernherus; scultetus: Rikezo; cives: David, Gernodus, Wernherus thelonarius, Wigandus; de Wormacia: Iudaei.
 de Wormisdorp: Amelricus.
 Wortwinus, Arduinus, Guorvinus protonotarius Friderici I. imp. 353. 365, 15. 367, 20. 371. 372. 377, 30. 581. 583, 25.
 Wortwinus, Ortwinus praepositus 446, 25. 448, 1.

de Wulferbutele: Ecbertus.

Wulfersteda curia regia *Wolferstell* 647, 10.

X.

Xantensis praepositus: Depoldus.

Z.

Zacheus ep. gentium *i. e.* Ungarorum 533, 10.

Zacius: Guido.

Zangar 675, 30.

de Zaringia duces: Berthaldus II. dux Alamann., Bertoldus III, Bertolfus IV.

Zeca curia regia *Sezze* 649, 10.

Zeya civitas *Cea* 457, 5.

Zelagia: Rainaldus.

Zellorigo civitas *Celloorigo* 451, 20.

S. Zenonis insula. palatium Veronae 39, 5. 426.

S. Zenonis ripa 35, 15. 42, 35. 155, 20. 174, 5. 212, 30. 376, 40. 529, 5.

Zeno notarius 340, 35.

Zerego civitas *Cerezo de rio Tiron* 454, 20.

de Zolven comes: Gotfridus.

Zopolus: Petrus.

Zosimus papa 15, 25. 669, 15.

GLOSSARIUM.

SCRIPSIT IACOBUS SCHWALM.

abiaticus *glossa* id est nepotes 90, 25, 30.

absarius 663, 20.

acolitus 534, 1.

actionarii forenses ecclesiae 73, 30.

admissarii equi *r. stuoit*.

adsaltum, saltum facere 46, 25. 117, 10.

advocacia 181, 25. 198, 10. 385, 35. 387, 10; advocaciae beneficium 219, 20; advocaciae placita tenere 181, 20; advocaciae regni 141, 10, 25.

advocaticus 382, 30.

advocatio 81, 15, 20. 615, 1.

advocator *advocatus* 29, 25.

advocatus 181, 15, 25. 188, 10. 216, 219, 25. 257, 5. 309, 5. 330, 1, 5. 357, 5. 458, 1, 25, 30. 458, 35. 601, 40. 601, 40. 607, 20. 614, 30. 640, 20, 25, 30. 650, 15; advocatorum ius 181, 20; advocatus maior civitatis 387, 10, 15; advocatus principalis 219, 20.

agaso *marescaucus* 613, 20.

albergaria 244, 30.

allodium, alodium 199, 20. 247, 1. 250, 30. 271, 15, 20. 281, 35. 293, 25. 316, 30. 318, 20. 357, 20. 382, 10, 40. 395, 5, 10. 423, 15, 20. 441, 5. 453, 25, 30. 454, 1. 455, 15. 480, 40. 464, 15, 20. 649, 1; allodium infendatum 247, 1.

alauntium *capacium* 262, 35.

amiratus magnus 590, 25.

angaria 227, 35. 228, 40. 389, 30; angariarum praestationes 215, 1.

apochrisarius 327, 35.

apostolicus *i. e.* papa 397, 25.

apparitores publici 73, 25.

appellationes 589, 20, 10. 593, 40; appellationum ius 429, 35.

aquae purgatio 617, 5; aqua bulliens 644, 5, 10, 35; aqua calida vel frigida 228, 20; aqua frigida 604, 25. 607, 5. 608, 35. 612, 35.

aquatium 244, 20.

aquaeductus 323, 30.

acqustum *pro* adquisitum 395, 5.

arcarii 239, 10. 470, 30. 472, 5; archati 469, 15.

archipresbyteratus 95, 30. 116, 35; archipresbiter 566, 5. 567, 15. 574, 5. 575, 10, 20; decani quos archipresbiteros vocamus 567, 1.

arcobalstarinus 199, 20.

argentaria *argentifodinae* 244, 25. 245, 5.

arimanni, arimanniae 244, 30.

arra 454, 20. 455, 10; donatio propter nuptias quae vulgo dicitur apud Romanos *doaire*, apud Hispanos *arrhas* 453, 20.

assallire 598, 20. 600, 20. *r. etiam* adsaltum facere.

asteros hant, calida manus 196, 10.

atramentarium 655, 20.

antoritas *carta* 234, 5.

balius, bailivus 354, 15. 616, 45. 617, 5.

bancaticum *tributum cebanicis* 244, 25.

bandum *ceyillum* 261, 1, 10. 266, 1.

bannire 432, 35; bannire ad placitum 3, 25; bannitus 487, 25, 30; bannitum *teinum* 89, 10. 638, 20.

bannus 3, 30, 35. 16, 10, 20. 49, 35. 124, 20. 127, 20. 155, 30. 174, 15. 181, 20. 213, 1. 228, 5, 25. 243, 20. 283, 15. 291, 15, 20. 297, 30. 298, 20, 45. 304, 15. 305, 15. 309, 1. 332, 30. 361, 40. 377, 10. 404, 468, 25. 470, 10. 471, 30. 474, 15, 40. 481, 25. 487, 10. 493, 35. 507, 20. 509, 15. 529, 20. 605, 30. 608, 1. 613, 15. 630, 35; bannum *uente*, 485, 35. 486, 1, 5; bannus consuetus 646, 1; bannus comitis 616, 1; banni ecclesiis collati 309, 1; bannus episcopi 460, 1, 5. 612, 1, 40. 614, 15; bannus imperialis 217, 5. 218, 1. 332, 20. 333, 10.

15. 447, 10. 508, 40. 510, 30; banni imperiales 309, 5; bannus proscRIPTIONIS 450, 25; bannus regalis 461, 15; bannus silvestrium et ferinarum 684, 20.

baro, barones 169, 40. 205, 1. 251, 20. 331, 30, 35. 332, 5. 388, 5. 461, 10. 478, 5.

batalia *enolamentum duelli* 244, 25.

beneficiatus 427, 5.

beneficium 230, 10, 40. 231, 15, 45. 232, 15. 233, 30. 234, 35. 235, 1, 5; beneficium ecclesiasticum 196, 25; beneficium scolasticum 515, 25; beneficii successio 681, 1.

beneficii, beneficiale ius 188, 40. 196, 1, 20. 219, 30. 331, 1; beneficiorum iura 678, 25.

bergmannum de terra levare 655, 20.

birsare 241, 20.

blava *bladam, frumentum* 507, 5, 10.

bluathram, leve flagellum quod bl. vocant 613, 15.

brunia 662, 15, 30.

bunnarius 663, 20.

burgban 184, 5. *r. etiam* praefectura.

burgdink 184, 10.

burgenses 298, 20. 335, 35. 458, 15.

burgum 298, 30. 453, 30, 35. 454, 1. 495, 15. 499, 25. 600, 30.

burigus 663, 15.

burkgravius 181, 1.

buscalia *buschwerk* 16, 5.

caballaria *mensura terrae* 293, 15. 480, 10.

caballicatio *capeditio* 601, 10, 15.

caballus 612, 10. 679, 10.

cambium 91, 1; cambium facere 682, 10; cambire 227, 30.

camerarius 81, 20. 184, 1. 613, 20. 663, 5.

camelengus 403. 404. 405, 20.

- capitaneus 242, 15. 245, 20. 246, 1. 301, 5. 393, 10. 681, 5.
- capulum *ligatio*. capulum facere, capulare, capulari 35, 10. 15, 20. 25. 42, 30. 35. 43, 1. 5. 124, 15. 155, 15. 20. 25. 174, 1. 5. 10. 212, 25. 30. 35. 529, 5. 15; capulum silvarum 45, 25.
- carrata 648, 1. 10.
- karroffium 281, 30.
- casa 436, 35.
- casamentum 355, 5. 464, 20. 25.
- castellanus 379. 392. 393, 5. 394, 30. 40.
- cellarius 88, 1.
- census servitutis 47, 30.
- centurionum iura 141, 10. 27.
- cerevisia 648, 1. 678, 35.
- cern *r. hospitari*.
- certificare 421, 45.
- cirographare 258, 20; cirografizare 423, 40.
- cyrographum 268, 1. 408, 20.
- citatio legitima 432, 15.
- clamor populi 196, 25.
- de clavibus committendis potestas 183, 20. 25. 184, 20. 25.
- clericatus 534, 20.
- clientela principum 662, 30.
- coangelicus 533, 1.
- coenobia 446, 5. 447, 30.
- colibertus 601, 40.
- collatio extraordinaria 245, 1.
- collegium 434, 15. 438, 5.
- collecta, colletta 289, 10. 15. 310, 5. 389, 20. 25. 30. 443, 15. 485, 35. 486, 1. 5.
- colta *collecta* 342, 35. 345, 1. 348, 5.
- comes terrae 601, 10.
- comestabulus magnus 585, 1.
- communantiae *bona communis* 396, 30.
- commune 242, 30. 393, 10. 461, 17.
- compagnia 440, 25.
- comparitas 612, 30.
- compositio 196, 10. 228, 30. 399, 30.
- comprovinciales 161, 20. 357, 1. 612, 10. 622, 15.
- concambium 236, 5. 239, 1. 421, 20. 25. 495, 5.
- concanonici 321, 25.
- condictio pacis 612. 613, 1. 5. 10.
- condictionalis expeditio 612, 25; condictionalis lex 613, 10.
- conditiones et conditia *tributa* 485, 35. 486, 1. 5.
- conductus 256, 10. 258, 40. 385, 35. 407, 25; imperialis 335, 15; regis 504, 30. 505, 10.
- conirrationes in civitatibus 246, 10. 15.
- conquistare 285, 30. 295, 10. 476, 30. 482, 20.
- conscriptio cartarum 28, 20. *r. scriptio*.
- consulatus 242, 30. 35. 397, 25. 400, 40. 413, 5. 20.
- consules 242, 30. 401, 15. 407, 30. 408, 5. 413, 20.
- contio 298, 25.
- contrada 189, 1.
- coronationis ordo 143, 1. 147, 40.
- cratare *r. grefare*.
- credentia 302, 30 *et saepius*.
- crux regis 129, 10.
- cultellus 655, 10.
- curia, curaria rerum venalium *teloneum ex mercibus* 407, 15.
- curia civitatis 73, 25. 77, 5; curia claustralis 458, 20; curia nobilis 619, 10; curiae mos 290, 35. 291, 20.
- curtes claustrales 458, 1. 20; curtes regni 139, 1. 141, 10. 25.
- dagewardus, dagowardus, dagewarda 642, 5. 10. 30.
- dapiifer 88, 5. 183, 1. 25. 184, 5. 20. 663, 5.
- datita, dacita *rectigal* 293, 30. 481, 1.
- debitum fidelitatis et banni 468, 20. 25. 470, 10. 471, 30.
- defectare 604, 20. 25. 607, 1. 5.
- degerare *pro deierare* 432, 20.
- denarii infortiati 438, 35.
- dextrarius 240, 10.
- diffiduciare 238, 20. 461, 15.
- diffinitum 610, 20.
- disbrigatum castrum 285, 1. 10. 476, 1. 10.
- districtus 217, 10. 244, 30. 247, 1. 379, 25. 380, 5. 10. 393, 20. 394, 25. 398, 15. 434, 20. 437, 30. 474, 1. 517, 20; districtum 486, 1.
- doaire *r. arrha*.
- domestici palatii 77, 1.
- dominatus 650, 25.
- dominicata 641, 5. 642, 5.
- dominium laicae personae 216, 15.
- dominus maior 248, 30. 25.
- drappus *Galliae: drap* 7, 15.
- driectum 293, 30. 481, 1.
- drittura, dritura 283, 20. 474, 20.
- drüch, pedica quam vulgo dr. dicimus 615, 1.
- duellum 101, 1. 195, 20. 196, 5. 197, 20. 240, 5. 10. 335, 10. 407, 25. 617, 5. 25. 642, 20. 25. 644, 5. 25. 35. 684, 25.
- emphitheosis 50, 10; eniteosis iura 300, 45.
- emunitas *r. immunitas*.
- episcopium 636, 10. 638, 20.
- episcopus diocesis unus 450, 25.
- epistolaris 34, 20.
- equaricia *equorum greges* 88, 1.
- equitatura 458, 25.
- excurbitare *niederwerfen* 602, 10.
- exlex 382, 10.
- faida 642, 15.
- faidosus 604, 1. 605, 1. 606, 30. 607, 20.
- falsegravius 422, 20.
- vara *Germanice: geverde* 334, 35. 335, 10.
- favoralis 357, 1.
- felonia 305, 20.
- ferrum calidum 601, 25; ferrum candens 515, 35; ferrum fervens 644, 35; ferrum ignitum 228, 20. 617, 5.
- festuca nodata 655, 10.
- feodalis causa 516, 20; feodale, feudi ius 236, 1. 385, 25. 426, 20. 450, 35. 516, 20.
- feudum 235, 5; feudum hereditarium 460, 5; feudum rectum 426, 15; feudi alienatio 209, 5; feudi investitura 208, 10. 248, 10; feoda conferre, conducere 684, 5. 15. 40; in feodo dare 467, 1.
- factum *rectigal* 398, 35. 401, 35. 414, 5. 10.
- fidelitas 104, 20.
- fidelis *casallus* 105, 10.
- finare 641, 5.
- fiscalis vir 642, 30. 643, 20.
- figgillus homo 641, 30. 642, 1. 10.
- foderare 283, 15.
- fodrari 480, 30.
- fodrum, fodrum 46, 10. 91, 5. 155, 30. 174, 15. 212, 40. 241, 35. 244, 15. 297, 30. 298, 1. 302, 35. 310, 5. 342, 35. 343, 25. 344, 20. 345, 1. 347, 20. 348, 5. 377, 10. 396, 30. 400, 10. 412, 10. 442, 15. 485, 35. 486, 1. 5; fodrum consuetum et regale 402, 30. 415, 15; fodrum imperiale 298, 1. 303, 20. 310, 10. 421, 15; fodrum regale 399, 25. 468, 30. 469, 40. 471, 15. 30. 496, 25. 500, 1.
- forensis 74, 45.
- forestarius 88, 1.
- forestica 244, 25.
- fortia, foreia 285, 30. 286, 6. 287, 35. 288, 5. 10. 295, 10. 15. 296, 20. 379, 25. 380, 10. 15. 430, 25. 476, 5. 30. 50. 482, 20. 25. 483, 20.
- fortia *festung* 298, 30. 35.
- fortitudo *festung* 189, 5. 395, 10.
- forum *marktwaare* 241, 5.
- frumentarius 88, 1.
- fundicus 293, 30. 480, 45.
- furni 244, 25.
- gastaldo 294, 35. 481, 45.
- gawertschin, usurarii publici quos vulgus vocat *g.* 684, 45.
- gretare, cratare 79, 25. 81, 5.
- gn- *r. w-*
- halsperga 662, 1. 20. 35.
- harnascha, harnasch 240, 1. 20. 25.
- hereditalis 641, 5. 643, 10; hereditarium ius 222, 10. 227, 20.
- herscilt *r. regulia*.
- hominium 250, 25. 304, 35. 305, 15. 20. 307, 10. 15. 337, 35. 465, 20. 662, 15;

- hominum facere 170, 5. 455, 25. 464, 20; hominum et legum facere 464, 10.
- homolegius 684, 25.
- hospitare 480, 30; hospitari quod dicitur cerni 382, 35.
- hospitorum ius 338, 1.
- hostanditiae 209, 5.
- hostis publicus 432, 35.
- hostis, ostis *capeditio* 209, 5. 285, 286, 25. 293, 10, 15. 294, 10. 295, 10, 15. 296, 20. 475, 25, 30, 40. 476. 477, 20. 480, 30, 25. 481, 35. 482, 20, 25. 483, 20.
- hovestete, arcae domuum quas h. vulgo vocamus 614, 5.
- immareidus 79, 5.
- immunitas, emunitas 216, 10. 336.
- imperatorius frater 633, 10; ius imperiale 304, 30. 307, 5; imperii districtus 464, 15.
- inbeneficiare, inbeneficiatus 204, 40. 205, 1. 10, 15. 215, 30. 219, 30, 35. 351, 35. 467, 35. 516, 20.
- inferiora 655, 10.
- inferior 70, 10. 643, 20.
- infeudare, infeodare 369, 30. 460, 1. 479, 10, 15; infeodatio 467, 5. 479, 15; infeudatus 208, 10. 247, 5. 248, 10.
- intendimentum 512, 15, 30, 35.
- invadiare 196, 15. 204, 40. 205, 15.
- investire 141, 10. 142, 15, 20. 145, 10, 15. 199, 10, 15. 297, 25. 299, 1. 305, 15; investire per ense 283, 35. 474, 40; investire virga pastorali 84, 35.
- investitio 145, 10.
- investitor 197, 5, 10.
- investitura 137, 15, 20. 142, 25. 145, 10. 147, 10. 148, 1. 149, 1, 25. 150, 20, 30. 157, 30. 158, 25. 159, 25. 204, 25. 207, 1. 208, 5. 209, 1. 297, 25. 303, 30. 308, 1. 362, 5. 373, 5. 397, 30, 35. 398, 1, 5. 399, 30. 401. 413, 10, 15, 25. 563, 25. 564, 20. 660, 15. 665, 40. 673, 30. 681, 15. 682, 10; investitura beneficii 680, 1. 682, 5; investitura consulatus 300, 25. 408, 5, 10. 418, 10; investitura corporalis 307, 35; investitura episcoporum 665, 35. 666, 15; investitura manus laicae 141, 15; investitura praedii 29, 10; investiturae donum 197, 5.
- iudaizare 74, 15.
- iudices electi 645, 15; iudices palatini 74, 10; iudex maior 246, 5; minor 246, 10; iudex provinciae 451, 40.
- iudicatura 378, 15.
- iudiciarius ordo 198, 10. 432, 25.
- iudicium *v. e.* iudicium Dei 101, 5.
- iurisdiclio plena 396, 30.
- iusticiarius 373, 25.
- laicorum habitatio infra muros monasterii 184, 20, 25.
- lantgravii 450, 10.
- larum possessor 663, 20.
- laudamentum, laudum 422, 30. 460, 5, 10. 465, 15.
- lazus 88, 10.
- legatarius 31, 20. 42, 5. 123, 35. 154, 35. 173, 20. 212, 1. 376, 15. 528, 25.
- legationes 589, 30, 40. 593, 10.
- legiitas *v.* hominum.
- libellariae, libellaria 116, 30. 398, 10. 401, 20. 413, 30.
- libellarius 57, 25.
- libellus 50, 10. 91, 1. 176, 15. 207, 30. 247, 25; libelli tertii et quarti generis 325, 5.
- ligius homo 423, 20.
- ligium hominum 590, 10. 591, 20.
- litania 453, 20.
- literatura 321, 1.
- literae vocationis 320, 1.
- lito 608, 30. 609, 1; litones ecclesiae 458, 25.
- locationes 325, 5.
- locus capitalis 510, 10, 20, 25.
- magister loci 642, 1; magister villae 609, 5; magistri iusticiarii 585, 1.
- maiores civitatum et villarum 456, 40; maiores platearum 667, 40.
- mallus 5, 25; mallus publicus 645, 25.
- maltollectum 300, 35.
- maneus 31, 35.
- mansio hereditaria 183, 40, 45.
- mansionarius 663, 20.
- mansus regalis 678, 25.
- marbutini 305, 5.
- marchia imperii 423, 20, 25; marchiae dignitas 423, 25.
- marchisia 616, 25.
- marscaleus, marschalchus, marscalcus 240, 30. 241, 1, 15. 429, 35. 458, 20. 663, 5.
- marina *fem.* 285. 476, 25, 30, 40.
- maritima *fem.* 293, 10. 294, 25. 480, 20. 482, 40.
- medo *Germanice: meth* 678, 30.
- mercatus, mercatus communes 42, 20. 124, 5. 139, 1. 141, 25. 155, 5. 173, 35. 212, 15. 376, 30; mercatum *neutr.* 343, 25. 344, 20. 347, 20. 402, 35. 415, 20.
- mercimonium 227, 30.
- merinus *i. e.* maiorinus 456, 35.
- miles episcopi 650, 20.
- militare ius 650, 25.
- militia 141, 5; militia regni 141, 30.
- minister loci 640, 40. 642, 1. 643, 1, 5.
- ministerialis, ministeriales 182, 5. 184, 20. 198, 15. 199, 20. 205, 1, 40. 215, 30. 318, 5. 357, 5. 381, 15. 382, 35. 385, 35. 387, 5. 388, 35. 423, 25. 427, 5. 449, 35. 450, 1. 467, 10, 35. 468, 1. 515. 608, 25, 30. 609, 1. 640, 20. 641, 5. 643, 20. 644, 20. 662, 30; ministerialis beneficiatus 516, 20; ministeriales ecclesiae 467, 35. 468, 1, 5. 501, 20, 25. 516, 20; ministeriales imperii 443, 15. 501, 20;
- ministerialium ius 501, 20, 25; ministeriales regni 183, 25, 45. 184, 25. 201, 15; ministeriales regni maiores 203, 5; ministerialis res 643, 5.
- ministerium 183, 1.
- missaticum 14, 10.
- molendina 244, 15, 25.
- monarchia 258, 10.
- moneta publica *ludenswahrung* 47, 30; monetae faciendae ius 217, 15.
- monetarius 227, 30; monetaria domus 227, 30.
- mundiburdium 17, 25.
- mundiburdus 642, 40.
- mundaldus 283, 10. 174, 10. 480, 30.
- municipium 336, 30.
- mutatoria *restes preciosae* 88, 1.
- notarius 176, 15.
- nummularius 119, 10.
- oblata *fem.* 630, 40.
- obstructio 323, 35. 324, 1.
- oeconomus *v.* yeconomus.
- offertionis cartula 655, 10, 15, 20.
- officia 183, 1, 5; officia episcopi 479, 10, 15.
- officialis 523, 20.
- officiarius 616, 45.
- officarii 424, 15. 515, 25, 30, 35.
- officionarii 663, 5.
- ornatus grisiorum et variorum 274, 35.
- palacium 46, 1; palatii proceres 249, 10.
- palatini comites 450, 10; palatini iudices 207, 35.
- palefridus 228, 40. 240, 10.
- parabola *permissus* 238, 30 *et saepissime.*
- parangariae 245, 1. 389, 30.
- parata 343, 25. 344, 20. 347, 20.
- paraticea *fem.* 429, 30, 15.
- pares civitatis vel episcopatus 102, 45. 415, 30; pares curiae 249, 1.
- parlamentum 303, 10.
- patriarchium, patriarchium 46, 1. 533, 35. 534, 1. 539, 5. 542, 25.
- patricius, patriciatus dignitas 660, 5, 15. 665, 35, 45. 666, 10, 15, 30. 667, 1. 668, 1. 669, 10. 673, 25.
- pax antiqua 381, 15; firma 381, 25. plena 381, 30; publica 615, 30; sancta 601, 1.
- paysani 614, 10, 15.
- pecunia palatii 294, 5. 481, 20.
- pedagium 244, 25. 283, 20. 325, 10. 393, 10. 395, 20. 402, 20. 407, 15. 415, 5. 440, 20. 474, 20. 485, 5, 10, 35. 576, 25.
- pedaticum 243, 10. 244, 15. 293, 30. 297, 30. 481, 1.
- pedissequarum servitium 678, 30.
- pensio 298, 5. 300, 10; pensio constituta 427, 20.

- plundich, libralis quod vulgo ph. dicitur 522, 15.
- pignoriatio 35, 5. 41, 30. 35. 42, 15. 44, 5.
- pigrinari 421, 40.
- pilleus ducalis 684, 40.
- pincerna 81, 25. 88, 5. 183, 1. 25. 184, 20. 643, 20. 663, 5; pincernarius 70, 15.
- piscaria 244, 15.
- placitare 184, 5.
- placitum comitis 645, 30. 35; placitum iniussum 643, 25; placitum legitimum 643, 10; placitum et districtum tenere 300, 25.
- plagia 474, 10.
- platea publica 502, 10.
- plateaticum 325, 10.
- plebani ecclesiae 331, 1.
- plebeiis 612, 30.
- plebs *parrochia* 84, 10. 25. 30. 35.
- podus 469, 10. 470, 20. 472, 1.
- portaticum 325, 10.
- possessio tricennalis 20, 35.
- postindex 452, 5.
- potentates 650, 15.
- potestaria 517, 45.
- potestas, potestates 288, 20. 293, 20. 294, 30. 361, 35. 373, 25. 456, 40. 474, 10. 480, 30. 481, 40. 482, 5. 517, 40; potestas recta 656, 15.
- praemata *v.* sanctio.
- praebenda 180, 20; 331, 1.
- praefectura 184; praefectura urbis quae vulgo dicitur burgban 184, 45.
- privilegium 572, 1. 5. 573, 25. 574, 1.
- precaria, precariae 91, 1. 116, 30. 398, 10. 401, 20. 413, 30.
- presbyteri parrochiani 318, 5.
- primates 612, 10. 616, 25.
- primatus sedis apostolicae 652, 10. 15.
- primitiae 547, 30. 597, 40.
- princeps imperii 423, 20.
- principes laici 417, 1.
- processionarius 667, 40.
- professores legum 249, 10.
- proscriptio imperialis 450, 1.
- prostibulum 533, 30.
- pugna *duellum* 29, 30. 1. 37, 15. 64, 25. 104, 20; pugnare, pugnator 29, 30.
- ramus arboris 655, 10.
- reatus maiestatis 385, 25.
- rector, rectores 610, 25. 614, 30.
- regalis expeditio 245, 1; regalis iusticia 300, 40.
- regalia, regalium ius, ius in regalibus concedendis 297, 30. 388, 10. 20; regalia iura 244, 25; regalium usus 446, 5. 447, 25; regalia imperii 427, 15. 10. 429; regalia quod herseiff dicitur 188, 40; regalia insignia 129, 10.
- regis lancea 129, 10.
- regionarius 667, 40.
- regnum 610, 15; regni ambitus 227, 30.
- reisa 451, 1.
- reliquiae 451, 1.
- remanere *intr.*, *Germanice: unterbleiben* 239, 20 *et saepius*.
- responsalis 385, 25.
- restitutiones in integrum minorum 244, 25.
- riparum leges 45, 25.
- ripaticum 34, 15. 42, 1. 123, 30. 154, 35. 173, 20. 212, 1. 244, 25. 35. 297, 30. 325, 10. 376, 10. 528, 20.
- ruca *Gallice: rue* 283, 30. 293, 30. 474, 30. 480, 45.
- sabbatum *neutr.* 597, 25.
- sacramentum calumniae *roreid* 450, 20. 451, 5; militiae 193, 25; regale 645; 15; sacramenta generalia 431, 10; sacramenta puberum 246, 25.
- sagittarius 238, 20.
- salvamentum 297, 20. 25. 298, 10. 300, 20. 303, 30. 333, 10.
- sanctio praemata 500, 40.
- sarganti 515, 1.
- scabimus, scabini 309, 5. 334, 30. 35. 10. 642, 15. 35. 645, 25.
- seachator 117, 5.
- seachum, seachum, seachus 29, 20. 117, 10. 598, 15.
- scamara *depraedatores* 33, 25.
- sceptrum 161, 20. 25; sceptrum imperiale 445, 30.
- seriniarius 147, 25. 149, 30. 260, 35. 266, 10.
- scriptio 29, 5. *v.* conscriptio.
- scolares 249, 10. 20, 25.
- sculdasi 30, 1.
- seultetus, scultetus 227, 20. 309, 5.
- senatores terrae 77, 1.
- senescalcus 456, 35.
- senior, seniores 90, 91, 1. 105, 10. 176, 5. 10. 602, 10. 644, 35. 656, 20, 25.
- sententia antiqua 198, 5; capitalis 195, 15. 20; 381, 35. 608, 30. 612, 25; iudicialis 432, 20, 30.
- servitium regale, regale seu imperiale 304, 20. 307, 1. 647, 648, 649, 1. 5; servicia episcopalia 204, 40. 205, 35.
- sestaria vini et frumenti 244, 25.
- signa castrorum 239, 25, 30.
- simoniacus, symoniacus 550, 551, 561, 565, 35. 566, 35.
- symonia 578, 25. 35. 580, 15.
- skifati 590, 10. 591, 25.
- soldarii 427, 25.
- solidi *Germanice: sold* 238, 20.
- sonnarius 663, 1. 15.
- stadicare 333, 20.
- stadium *pignus* 332, 35.
- stipendia militiae 247, 10.
- stratae imperiales 427, 35.
- stoot, equi admissarii qui vulgariter st. vocantur 613, 1.
- subadvocatus 219, 20, 25.
- substantia 601, 5.
- suffraganei 444, 35. 446, 35.
- superiora 655, 10.
- thelonearius 88, 1.
- theloneum, theleoneum, theoloneum, tholoneum, toloneum 139, 1. 141, 25. 180, 20. 217, 10. 218, 1. 225, 25. 30, 35. 227, 30. 243, 10. 244, 15. 35. 297, 30. 334, 25. 396, 30. 407, 15. 440, 20. 576, 25; theloneum imperiale 225, 35.
- tenementum, tenimentum 309, 35. 325, 5. 362, 35. 590, 5. 594, 20.
- tennta 380, 5. 10. 485, 10. 486, 5.
- tiparium 590, 20. 594, 30.
- transalpinare 297, 25.
- transituae 45, 25.
- trenga, trengua, tregua 283, 45 *et saepissime*.
- trenguani electi 361, 40.
- treuva (Dei) 64, 25; trevia 601, 5. 15; treunna 602, 5. 10; treva Dei 597, 598, 15. 25. 30. 599, 15. 20; pax quae vulgo trevia Dei dicitur 600, 25.
- trutina 334, 25.
- usantia 293, 30. 437, 30. 481, 1.
- usurarii *v.* gawertschin.
- vadiari, vadiare 5, 25. 642, 5, 25. 644, 30.
- valvassor, valvasores, vavassores, vavassi 90, 15. 25. 30. 212, 15. 245, 20. 254, 20. 300, 15; varvasores maiores 246, 1. 681, 5; minores 246, 1.
- vasallus, vassallus, vassalli 103, 40. 104, 35. 209, 1. 5. 217, 25. 248, 20, 25. 30. 35. 310, 5. 344, 20. 347, 20. 398, 1. 5. 401, 15. 20. 413, 25. 447, 1. 451, 20, 25. 493, 35. 679, 30. 684, 20; filius vassalli 248, 25; vassallus vassalli 248, 30; vasalli ecclesiae 363, 1. 373, 5.
- vestitura 645, 40. 646, 1.
- vexillum 258, 40; vexillum imperiale 386, 1. 435, 15; vexillo investire 484, 25.
- via regia 225, 40.
- viaticum 241, 35.
- vicarius 378, 15. 612, 25; vicarius comitis 617, 5.
- vicecomes 124, 20. 174, 30. 213, 15.
- vicodominus 610, 20.
- villieus, villicatio 515, 25. 30. 35; villiens ecclesie 458, 35.
- voentia *praestatio incerta* 679, 1.
- wadiare *v.* vadiari.
- gnanto et gnasio terrae 655, 10.
- guardia 380, 1. 25; in guardia dare 379, 30.

warentis <i>fideliussor</i> 29, 20.	geldum, werigeldum 126, 25, 127, 20, 643, 35, 644, 5, 10, 15.	287, 35, 288, 5, 392, 15, 394, 5, 40, 428, 20, 475, 1, 20, 476, 1, 35.
guarpire 655, 10.	guerra, werra 284, 35, 40 <i>et saepissime</i> ;	wiebere, municio nova quae vulgo dici possit w. 387, 15.
guasio <i>v. quanto</i> .	manifesta 450, 5; propria 450, 1;	gnidare 298, 10, 303, 25.
wefelude, indagatores ferarum quos w. dicimus 381, 20.	recreduta 283, 15, 284, 10, 10, 285, 10, 286, 5, 294, 40, 295, 25, 355, 15, 394, 5, 30, 475, 5, 15, 15, 476, 35, 45, 482, 5, 35; viva 283, 10, 284, 15, 285, 1, 10,	yeononus ecclesiae 458, 35.
weregeldus, werigeldus 79, 30, 81, 5, 10, 101, 1; widrigildus 641, 30; weri-		

ADDENDA ET EMENDANDA.

Pag. 8, lin. 4 pro celeberrimi lege celeberrimae. — p. 10, l. 15 pro comites lege comitis. — p. 19, l. 10 adde adiutationem (Concl. Arelat VI. a. 813 c. 1 ed. Mansi XIV, 59). — p. 22, l. 31 pro te lege de. — p. 21, l. 30 pro astericis lege astericis. — p. 35, l. 30 pro omnimodo lege omnimodo. — p. 38 — 43 nr. 17, 18, 19 interim edita sunt DD. II, nr. 298, 300, 299. — p. 40, l. 18 ancum [pone ante racem libenter. — p. 50 nr. 29. Accipe quae mouit vir cl. Bresslau de subscriptionibus: 'Nomina episcoporum minime ab ipsis episcopis, sed, paucis exceptis, a librario, qui textum scripserat, exarata sunt. Subscriptio Willigisi Moguntini exarata est a clerico quodam Moguntino, qui a. 1008 scripsit praeceptum Henrici II. ecclesiae S. Stephani indaltum, Stumpf 1492; duae ultimae subscriptiones non a librario, sed aut ab episcopis ipsis aut ab eorum clericis exaratae sunt. Voces interlineariae supra subscriptionibus Iuvarensis et Coloniensis ab ipsis archiepiscopis additae esse videntur. Corroboratio episcoporum ergo solis crucibus ab eorum manibus depictis facta est. Episcopi autem cruces suas partim prae subscriptionibus, partim post eas, partim supra eas posuerunt. Qua re diligentius perpensa, apparet, solos episcopos Coloniensem et Genuensem cruces non apposuisse ideoque scriptum non confirmasse.' Praetera vir cl. Bresslau aliter legit hae: p. 59, l. 37: pro Vuornaciensi prius spirensi scriptum erat, iam deletum; p. 60, l. 1: Gloriosissimus; l. 33 Minigarduerdensis. — p. 80, 81 nr. 36. Vir cl. Bresslau nos docuit, apographon autographi Hersfeldensis (cod. 2) exstare in Diplomatario Hassico tom. I, p. 115, quod asseratur in bibliotheca Casselana Mss. Hass. fol. 109; cuius ope docemur, autographon illud plus conuenisse cum Poldensi, quam editio Wenckiana ostendit. Delendae namque sunt adiutationes nostrae (utrinque 2), l. m, l, u; praetera verba indictione VII. (not. w) in exemplari Hersfeldensi non desiderantur, sed potius testante diplomatario supra leguntur post MXXVIII: p. 81, l. 22 pro adquirere legendum est adquirat; mala lectio adquire in V orta est cum e lapsa calami viri d. Foll.; p. 81, l. 36 pro vico dipl. habet autem. — p. 94, l. 45 pro Imolensis cum codice lege losolensis. — p. 100 nr. 52. Cudicis Mutinensis textum, fol. 105 eadem manu ac Decretum Burchardi exaratum, a. 1892 contulit vir d. Simonsfeld; cuius rariam lectionem hoc loco adiutamus: p. 100, l. 21 II; sedis — omnibus Longobardis desunt; l. 22 solertiam; l. 24 virtutis; l. 25 recompensetur; l. 30 audimus — Turrogo in — Langobardorum; l. 32 auctoritate approbatam sanctivimus; l. 33 in consensu pro consentiens; l. 34 rerum suarum; p. 101, l. 2 wdregello — reliqua — eide; l. 4 voluerit, per duellum; l. 5 liber est se — iudicium defendat; l. 6 autem deest — sanctivimus; l. 8 eveniat — suorum bonorum pro nostrorum; l. 10 Turrogo — indiet. — p. 135, l. 7 pro potissime lege potissimum. — p. 139, l. 23 pro e lege est. — p. 141, l. 16 lege Gregorius et (deest V) Urbanus II. — p. 148, l. 7 pro Bonus senior lege Bonussenior. — p. 161 nr. 108. Textum codicis Mutinensis fol. 2 manu saec. XII. exaratum contulit vir d. Simonsfeld; l. 18 II; l. 19 electionem; l. 22 iudicio vel consilio; l. 23 regalia sine exactione — ex huiusmodi iure; l. 24 partibus et consecratus imperii infra — regalia sine exactione; l. 25 ex huiusmodi iure — exceptis huiusmodi que; l. 26—29 do — discordiae. De — prestabo; l. 26 querimoniam mihi. Textus igitur praeciae accedit ad textum A 4. — p. 166 nr. 114. Encyclicum de Anacleto damnato opus falsarii esse, comprobare comatus est Bernardus Jakobbecher Lothars III. p. 847 sq. At eius argumenta, quaevis gratia sunt, nobis non sufficere videntur. Adhuc hoc loco rariam lectionem apographi Falkei, quod inter eius schedas tom. I, p. 529 in tabulario Guelferbyitano asseratur, quam viro cl. Zimmermann debemus; congruat potissimum cum editione Schotenii (3): p. 167, l. 2 hae litterae; l. 4 Romanae ecclesiae; l. 5 adscitis; l. 13 constitutionum; l. 14 pronunciasse; l. 15 universalis; l. 17 Lateranensi ecclesiae; l. 20 munitiones et obides; l. 22 Pacem ergo sine eff. sang. ref. in ecclesia Dei; l. 23 pro nobis ipsos; l. 24 utpote pacis; l. 25 Cent. Per. Fraiagenis; l. 28 deest sepe; l. 30 deest sunt; l. 31 sq. Northerto Magdenburgensi cano. n. et Adelberto B a. et Dethardo Osenbrugensi, Bernardo Patherbrumensi, Anselmo Brandenburgensi et Burchardo Par-

mensi, Richardo Albensi, Odalrico Astensi, Odalrico Cremonensi, Gregorio Yporiensi episcopis et abbatibus Heinrico Fuldensi, Adalberone Nuemburgensi et Lunenburgensi: proc. Alberto et Heinrico march., Ottone, Sigifrido vex., Herimanno, Wilhelmo de Lom., Gothone de Marchwingo, Hildebrando *etc. usque* de Casselo. — p. 181, l. 40 pro Mosellam lege flumen Glan. — p. 196, l. 21 pro centubernium lege contubernium. — p. 207, l. 33. 34 emendandum est honor . . . minuebatur. — p. 281, l. 8 pro Iohanni lege Ivoni). — p. 339, l. 5 et p. 344, l. 3 pro Tonini lege Tononi. — p. 360, l. 41 pro XVI lege XI. — p. 364, l. 34 dele vocem scilicet, quae deest in B; A autem posuit feci pro kal. errore librarii. — p. 368, l. 1 pro lectione codicis Dominici de Brici emendandum est domini Udelrici. — p. 386, l. 39 notu m ponenda est post vocem Gelenhusin. — p. 457, l. 24 pro protectione lege protectionem. — p. 460—462 Clemens III, papa perperam Clemens VIII, nominatus est. — p. 540, l. 35 nota 6 ponenda est post verba contra eum. — p. 552, l. 3 adde (P. deest). — p. 611, l. 36 pro Commentarium lege Commentarius. — p. 639, l. 23 pro legi lege legere. — p. 647 not. 17 Hohenborc esse videtur potius Homberg terrae Hassiacae, cuius curiae mansos decem Heinricus IV, a. 1065 monasterio Hersfeldensi donavit; Stumpf 2662. — p. 689 col. 3, l. 34 adde Hescelo, Wernherus II. — p. 694 col. 1, l. 36 dele Otto.

DU
3
M8L44
t.1

Monumenta Germaniae
historica. Legum sectio
IV: Constitutiones et
acta publica imperatorum
et regum

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
